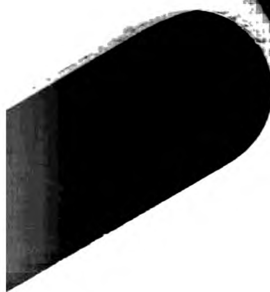
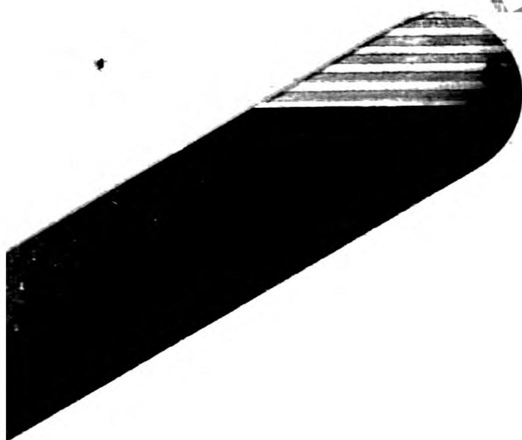
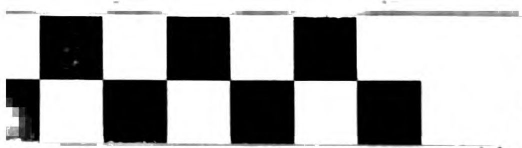
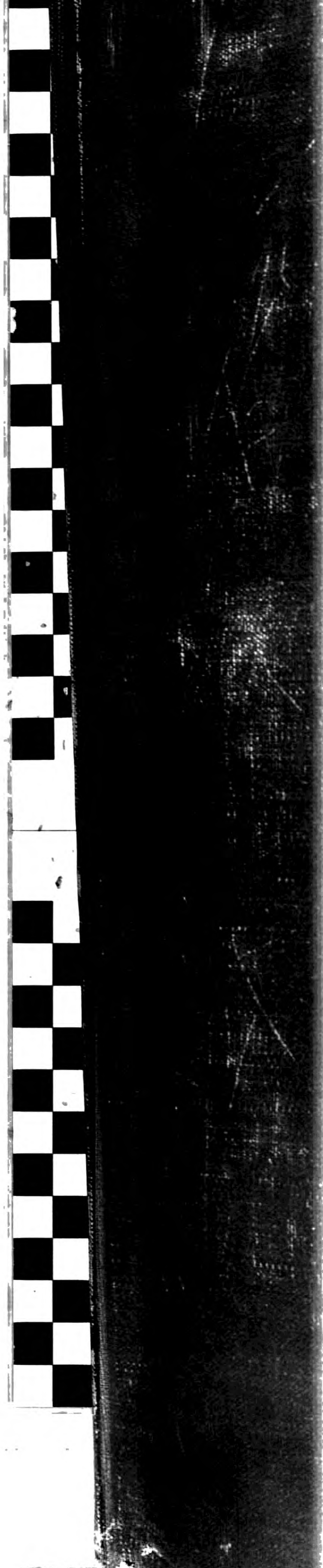

DESIDERII
ERASMI
OPERVM
OMNIVM
TOMVS TERTIVS.

DESIDERII ERASMI
ROTERODAMI
OPERA OMNIA

EMENDATIORA ET AUCTIORA,
AD OPTIMAS EDITIONES, PRAECIPUE QUAS IPSE ERASMUS
POSTREMO CURAVIT, SUMMA FIDE EXACTA,
DOCTORUMQUE VIRORUM NOTIS ILLUSTRATA.

TOMUS TERTIUS,

QUI COMPLECTITUR

Epistolas, pluribus, quam CCCCXXV, ab *Erasmo*, aut ad *Erasmum* Scriptis auctiores,
Ordine temporum nunc primum dispositas, multo quam umquam antea emendatiores,
Et præstantium aliquot virorum ad quos scriptæ sunt imaginibus ornatæ.
Accesserunt accuratiores Indices.

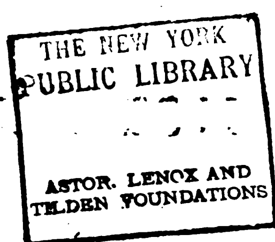
TOMI TERTII PARS PRIOR.

J. Goeree del. — J. Baptist sculp.

LUGDUNI BATAVORUM,
Curâ & impensis PETRI VANDER AA, MDCCIII.

Cum speciali Privilegio Illustr. ac Præpotent. Ordd. Holl. & West-Frisiæ.

CANDIDO LECTORI
S.

OPERUM *Def. Erasmi* nullum est notius, & quod doctorum hominum manibus jucundiùs teratur, quàm Epistolarum volumen. Quamvis enim in aliis sint multa doctiora & reconditioris eruditionis plena, ut in *Adagiorum* volumine; attamen eam auctoritatem in Republica Litteraria, ad hunc usque diem, obtinuit *Erasmus*, tantáque est ingenii ejus amœnitas, & judicii id acumen; ut non minùs cupiant Eruditi nosse quæ ad ipsum *Erasmum* pertinent, & quæ joca aut seria ad amicos ex tempore scriberet; quàm quæ ex abditissima Antiquitate, non sine labore & meditatione, seu sacra, seu profana illa sint, depromebat. Nec sanè video cur tantâ curiositate Poëtæ, Rhetores, Theologi cujusvis antiqui vitam rimemur, ut vel minimas ejus circumstantias diligentissimè adnotemus, iisque erutis planè triumphemus; ad vitas verò præstantissimorum virorum, qui Patrum aut Avorum nostrorum ævo vixerunt, egregiámque operam Reipublicæ Litterariæ aut Ecclesiasticæ navarunt, nauseemus. Sed non omnium, imò paucorum hoc esse fastidium quotidie experimur, & nuper in *Erasmo* etiam nostro experti sumus. Cùm enim sermone Gallico Vitam ejus edidissemus*, collectam potissimùm ex hac Epistolarum ejus Editione, vidimus eam summo cum plausu à viris elegantioribus excipi, & avidissimè legi; cùm propter res ipsas, tum etiam quòd non tam nos narraremus quid fecisset aut dixisset *Erasmus*, quàm ipsum veluti in scenam denuo prodeuntem & verbis, ex Epistolis desumtis, rem totam exponentem induceremus. Dixit *Lib.* II. *S.* I. *Horatius* de *Lucillii* Scriptis:

> *Ille velut fidis arcana Sodalibus olim*
> *Credebat libris; neque, si malè cesserat, umquam*
> *Decurrens aliò; neque, si bene; quò fit ut omnis*
> *Votivâ pateat veluti descripta tabellâ*
> *Vita senis.*

Idem dixeris de hisce *Erasmi* Epistolis, cùm ab ipso, tum ab aliis editis. Quæcumque rectè, aut secus fecit, vel sensit, quæ timuit, quæ cupiit, omnia hîc sine fuco exposita sunt; erat enim hæc indoles *Erasmi*, ut diu celare non posset quod sentiebat, præsertim amicis, & interdum quoque inimicis, si paullò commotior esset. Interdum quidem paullò cautiùs loqui videtur, sed mox ad ingenium redit; ita ut facilè intelligas quid reverâ senserit, si modò sequentes Epistolas legas.

Editæ fuerant, *Erasmo* vivo, Epistolæ plurimæ, quarum numerum auxit, in posterioribus Editionibus; queritúrque in Epistola DVII. quæ I erat in Editione Basileensi & Londinensi, & MCC XCV. varia contigisse, editis illis Litteris, propter quæ nonnullas non editas fuisse optasset, tum etiam agit de variis generibus Epistolarum, eáque habet quæ utilia ac jucunda erunt lectu, nec à nobis hîc exscribentur. Sed sæpe mirati sumus, cur *Erasmus*, cùm Epistolas suas in lucem publicam vivus emitteret, nullam prorsus rationem habuerit temporum, quibus scriptæ erant, multas sine ulla temporis nota emiserit, in multis tempora mendosè notata reliquerit, atque omnes in fasciculum collectas, sine ordine ullo, veluti projecerit ab aliis in ordinem redigendas. Ejusmodi enim confusione fit ut nunc *Erasmum* senem, mox puerum, aut juvenem audias loquentem, finem rerum quarumdam legas, antequàm earum videris initium, nec ullam seriem ejus vitæ adsequaris. Quibus rebus fiebat, ut voluptas, quam ex nonnullarum lectione nemo non capiebat, cùm ad alias transeundum erat, valde minueretur; quia re imperfectâ dimissus Lector continuò ad alia transferebatur, sæpe antiquiora, aut quæ nullum certè ne-

nexum cum superioribus habebant; nec ad rem inchoatam, nisi serò, redibat.

Itaque in hac Editione, ante omnia, operam dandam esse putavimus, ut ordine temporum collocarentur, quò & historiam vitæ *Erasmi*, & rerum, quæ ejus tempore contigerunt & quarum meminit, aut pars fuit, habeat Lector; quâ re nihil jucundius, ac utilius esse posse nostrâ ipsorum experientiâ sensimus. Cùm enim varias *Erasmi* Epistolas, prout erant, ordine perturbato olim legissemus, nec potuissemus eam confusionem sine fastidio ferre, atque ad finem voluminis pervenire; contrà maximâ voluptate perfusi sumus, quando primùm eas ordine collocatas legere cœpimus. Quod & alii experti sunt, qui quamvis antea legissent hasce Litteras, novum tamen prorsus opus sibi legere visi sunt, cùm vitam *Erasmi*, ex ordine dispositis collectam, Gallico sermone, perlustrarunt. Nos etiam nonnulli monuerunt, se se varia, cum voluptate, in ea vita deprehendisse, quæ, legentes confusas Epistolas, non animadverterant. Quâ re factum est ut hanc Editionem, necessariò, propter additamenta, dilatam viri docti pænè quotidie flagitaverint.

Nonnulla tamen incommoda Litteras hasce ordine disponentibus occurrerunt, quæ quominùs rem omnino perfectam daremus, ut cupiebamus, obstiterunt. Primùm erant Epistolæ, sine ulla temporis & loci, unde scriptæ erant, nota, editæ. Deinde menda erant in numeris, quibus dies & anni expressi erant, & in ipsis etiam locis; quia manum *Erasmi* minimè sanè elegantem adsequi non potuerant Typothetæ, aut ipse etiam *Erasmus* ex memoria vacillante confusis Epistolis notas temporum & locorum addiderat. Hinc factum ut *Londinum* & *Lovanium*, *Bruxella* & *Basilea* aliquando sint confusa. Denique Litteras non paucas, Editione jam fermè adfectâ, novas accepit Bibliopola, quæ ordine suo non potuerunt collocari. Nullâ ratione hisce incommodis mederi nos posse meliùs existimavimus, quàm si in Appendicem eas omnes Epistolas, quæ aut cum ceteris non convenirent, aut seriùs in manus nostras venissent, conjiceremus; ubi sunt iterum ordine temporum collocatæ, quæ quidem sic collocari potuerunt, aliæ verò alphabethico dumtaxat, pro nominibus eorum ad quos scriptæ sunt, dispositæ. Non negabimus tamen aliquot, propter falsos numeros seriùs agnitos, à nobis suo loco reponi non potuisse, sed sunt eæ perpaucæ, præ iis, quæ sedibus suis sunt redditæ. Sic Epistola x. quæ habet subscriptum annum 1497. debuit habere annum 1509. & ante CVIII. collocari. Reponenda etiam Ep. CXXXVIII, proximè ante CXXVIII. Epp. CLXXXVIII & sequens ante CXXXIV. Ep. CXLVIII. post CLXXXI. Idem fortè & in nonnullis aliis deprehendetur. Ceterùm non omittendum tempora datarum Epistolarum nunc more Romano, nunc festis Christianorum diebus additis, nunc more hodierno numero dierum mensis expresso, ad unam hanc posteriorem commodioremque formam redacta fuisse ab erudito viro, *Joanne de la Faye*, ne Lectori molestiam facesserent. Idem etiam, ut Respublica Litteraria, cui gratias habere debeat, norit, emendationi præfuit, Epistolas editas contulit cum MSS. ex quibus & voces & sententiæ integræ accesserunt, & cum aliis Editionibus, Londinensem & Basileensem innumeris gravibus mendis purgavit, Appendicem concinnavit, & notulas paginis subjectas addidit. Consulet etiam LECTOR, hac de re, si ita videatur, Errata & Addenda ad calcem voluminis.

Non tantùm optimo ordine collocatæ sunt, emendatioresque prodeunt hæ Epistolæ, sed multò etiam auctiores quàm umquam prodierant. Primùm enim quæcumque sunt in Londinensi Editione, & quibus caret Basileensis, hic invenientur; exceptis dumtaxat dedicationibus variorum operum *Erasmi*, quæ in aliis voluminibus occurrunt, & quas repeti inter Epistolas supervacaneum videbatur. Deinde Epistolas *Erasmi* alibi editas omnes, quæ quidem nobis innotuere, adjecimus, ut & amicorum ad eum scriptas, ex quibus ejus responsa faciliùs intelligentur. Has *Italico*, ut vocant, charactere edi curavimus,

mus, cùm Erasmianæ sint Romano. Epistolas autem virorum doctorum ad *Erasmum* scriptas excerpsimus ex Epistolis *Longolii*, *Bembi*, *Sadoleti*, *Mori*, *Melanchthonis*, *Camerarii*, *Pirckheimeri*, collectionibúsque epistolicis *Gabbemæ*, *Heinsii* & aliorum. Ineditæ verò *Erasmi* Epistolæ, quæ sunt in Appendice, inventæ sunt in MS. Codice, quem *Erasmi* ipsius olim fuisse liquet ex variis emendationibus ejus manu factis, CCCXXII. Aliæ etiam accessere, ad Bibliopolam transmissæ à reverendis, eruditis, ac insignibus viris Guilielmo *Crasserio*, Leodiensi, qui ejus Epistolas possidet ex dono Eminentissimi Cardinalis *Slusii*, Leodiensis, Sebastiano *Kortholto* Kiloniensi, Petro *Hottono* Medicinæ & Botanices Lugduni Batavorum Professore celeberrimo, Joanne *Schalkeno* V. D. M. Saarlosii in agro Roterodamensi, Wolferdo à *Cattemburgio* Vianæ J. C. Roberto de *Neufville* Litterarum elegantiorum Lugduni Bat. Studioso; quibus omnibus gratias habet & agit, ut par est, pro beneficiis ab iis acceptis; quæ quibusvis etiam litteratis non grata esse non possunt. Occasione datâ, gratum etiam animum testari hîc voluit erga Virum Amplissimum *Sim. van Huls*, Hagiensem Consulem, à quo accepit, ante aliquot annos, Epitaphia & Versus in laudem *Erasmi*, primo Tomo præfixos. Ad MSS. Epistolas legendas usus est operâ, ut dixi, *Joannis de la Faye*, quem in locis obscuris & compendiis scripturæ legendis adjuvare non dedignatus est V. C. *Jacobus Gronovius*, legendis antiquis libris Manuscriptis adsuetus. Hæc, grati animi causâ, commemorari hîc meritò voluit Bibliopola; cui ego sanè etiam adstipulor, quippe qui devinctum me quoque puto omnibus, qui ad exornandam hanc *Erasmi* nostri Editionem conferre aliquid voluerunt. Omnes autem hæ accessiones effecerunt plus quàm CCCCXXV Epistolas, quas ab aliis jam editis, LECTOR, facile asterisco præfixo distingues, cùm in priori collectione Epistolarum, tum etiam in Appendice. Quod si quis cuperet videre MSS. ipsos Codices, unde novæ Epistolæ desumtæ sunt, sciat eos servari apud Bibliopolam, qui libenter eos curiosis ostendet. Si quis autem cupiat emere seorsim Volumen Epistolarum, sciat hoc quoque Bibliopolam *Erasmi* amantibus gratificaturum.

Præterea Indices Londinensibus multò accuratiores & locupletiores fieri curavit, ac nonnullorum præstantissimorum virorum, ad quos *Erasmus* scripsit, imagines eleganter sculptas adjecit; ut qui eo genere ornamentorum delectantur, haberent etiam quo oculos hîc pascerent, dum ora eximiorum virorum, quorum Epistolas legerint, contemplantur.

Eorum Vitas atque Elogia haberes, si diutiùs vixisset vir reverendus *Claudius Joly*, Canonicus, & Officialis Parisiensis, qui anno MDCXCIX. pollicitus erat V. C. Petro *Hottono*, si modò de conditionibus conveniret, quod facilè potuisset fieri, se missurum huc opus Gallicum, quod inscripserat *Historiam* παλιγγενεσίας *Litterarum, sub finem* XV. *sæculi & initio* XVI. *quâ continentur Elogia multorum eruditorum virorum illius ævi, & præsertim Vita* Erasmi Roterodami, *qui primus earum instaurator fuit.* Sed mors viri eruditi, matura quidem, si ætatem ejus spectes, at huic Operi acerba, impediit quominùs copia ejus fieret Bibliopolæ; qui etiamnum hodie non illibenter id ederet, si nancisci posset, vel hac sola de causa, quòd *Erasmi* Epistolis lucem fœneraretur.

Hæc erant quæ, de hac Editione, te, LECTOR, scire intererat, & ex quibus intelligere facilè poteris, Bibliopolam nulli labori, sumtui ac diligentiæ pepercisse; ut quàm optimam Editionem Erasmianarum Epistolarum haberes. Alioqui, si libuisset tantùm Londinensem typis exscribere, jam dudum eas potuisses habere; sed dum auctaria, de quibus diximus, exspectantur, dúmque omnia ad Editionem parantur, triennium effluere, aliósque Tomos interea in lucem erumpere necesse fuit. Verùm moram illam satis, supérque eorum quæ accesserunt pensavit utilitas, nec quemquam exspectationis suæ, aut pecuniæ, ad hanc Editionem comparandam, numeratæ unquam pœnitebit. Vale.

DES. ERASMVS ROTERODAMVS
LECTORI *S. D.*

ANTEHAC *testatus sum, me nulli mearum lucubrationum minus favere, quam Epistolarum, & hujus animi mei causas recensui, nec alia mihi nunc mens est quam olim fuit. Attamen quum* Hieronymus Frobenius *asseveraret hoc opus totum jam biennium à studiosis efflagitari, recognovi quod fuerat excusum, & non mediocrem accessionem adjunxi. Sic sum, optime lector, nihil negare possum his, quos ex animo charos habeo. Erant quidem inter evulgatas epistolas aliquot ad quosdam, quos tum pro fidis amicis ducebam, amantissime simul & honorificentissime scriptæ, quos nunc patior improbissimos inimicos, ut nihil est tutum in rebus mortalium: nullas tamen submovi, sic existimans, eas magis illis fore dedecori quam honestamento. Nec ordinem mutare visum est, tantum universum opus in libros partitus sum, quo lector facilius inveniat quod quærit. Erant amici qui per litteras monuerunt, singulas juxta temporum ordinem digerendas esse; id etiamsi fuisset in promtu, ob certas causas non est visum consultum: atque adeo nec argumentorum congruentiam sequi placuit, quod in hoc scripti genere primam gratiam habet varietas. Porro, si quis aliquid tale desiderat, diem & annum in calce singularum adjecimus: ad hæc, præfiximus Indicem, nominibus personarum, ac epistolarum numeris adjectis, commonstraturum quis ad quem scribat, & quoties scribat. Erant Epistolæ complures, quas adjunctas cupiebam, si venissent ad manum: sed migratio fuit in causa, ut multa perierint, quæ servata mallem: omnia vero sic confusa, ut magna pars frustra quæsita sit. Hoc eo monere visum est, ut si quis forte, ubi viderit Epistolas ad alios inferioris notæ amicos editas, doleat ad ipsum scriptas nusquam exstare, ne suspicetur id malitioso studio factum. Hoc seculo nescio quid scribi possit, quod non hunc aut illum offendat. Nos tamen pro viribus annixi sumus, ut quæ multum haberent acrimoniæ, aut prætermitterentur, aut certe lenirentur. A nominibus traducendis libenter abstinuimus, quod utinam in totum licuisset, verùm hoc non erat Epistolas edere. Titulos solennes, non solum ambitiosos, verum etiam indoctos ac lectori molestos, omisimus: quod obsecro ne quis sinistre interpretetur, quasi contemtus gratia sit factum. Quis enim nescit Reges esse invictissimos, serenissimos; Abbates venerabiles, Episcopos reverendos, Cardinales reverendissimos, Pontifices sanctissimos ac beatissimos? Hæc igitur, ut illa, invictissima majestas, reverendissima dominatio, gratiosissima celsitudo, & reverenda paternitas, non modo vitiant* Latini *sermonis puritatem, sed Lectorem etiam supervacaneis ac molestis onerant. Bene vale. Datum* Friburgo Brisgoæ 7. *Augusti, Anno* M. D. XXIX.

ERASMVS ROTERODAMVS
BEATO RHENANO
SLETSTADIENSI *S. D.*

QVOD scribis, optime *Beate*, verius esse video quam vellem. Sed illud demiror, cur ea potissimum efflagitent amici mei *Germani*, quæ me degravant invidia. Scis enim quam non dextris avibus exierint Epistolæ, quas tu primum edendas curasti: at quanto pejoribus illa Farrago, cujus editionem partim extorsit amicorum flagitatio, partim ipsa necessitas: cum viderem accinctos, qui quod habebant epistolarum mearum vel invito me essent publicaturi. Atque id facturos sese jam palam litteris ad me suis minitabantur. Quod ne fieret, fasciculo ad te misso, delectum atque etiam emendandi jus tibi credidi, si quid inesset, quod vel offecturum famæ meæ videretur, vel exacerbaturum vehementer cujusquam animum. Nec dubito quin tu sedulo pro tua in nos benevolentia sis amici sinceri functus officio. Et tamen illic etiam inventum est, quod apud quosdam plane tragicas iras excitarit. Quare decretum erat in totum ab hoc genere scripti desistere, præsertim cum nunc res undique miris tumultibus agitentur, ac multorum animi sic odiis sint exacerbati, ut nihil tam blande, nihil tam simpliciter, nihil tam circumspecte possis scribere, quod non rapiant in calumniam. Ego quum adolescens atque etiam virili ætate, plurimas scripserim epistolas, vix ullam tamen in hoc scripsi, ut ederetur. Exercebam stylum, fallebam otium, nugabar cum amiculis, stomacho morem gerebam: denique nihil aliud hic fere quam ludebam, nihil minus exspectans, quam ut hujusmodi nænias describerent & asservarent amici. Nam *Senæ* cum essem, humanissimus ille *Piso*, qui tum Regis sui nomine Oratorem agebat apud *Julium* Pontificem, reperit apud bibliopolam quendam prostantem codicem Epistolarum *Erasmi*, sed manu descriptum, emit ac mihi misit. In hoc tametsi erant permulta, quæ fortasse non indigna videri poterant quæ servarentur, tamen offensus tam inopinato casu, totum, quantus erat, *Vulcano* dicavi. Huc reversus comperi similes libellos apud complures adservari, in aliquot exemplaria transfusos. Et hic quicquid à notis impetrare potui, *Vulcano* tradidi. Sed expertus sum tandem mihi rem esse cum excetra. Hoc igitur consilio passus sum exire quasdam, ut vel satiati desinerent flagitare cæteras, vel ipsi certe desisterent ab edendi consilio, cum perspicerent

cerent me huic negotio manus admolitum esse. Ad hæc, exirent certe cum aliquo delectu, minusque depravatæ quam apud multos habebantur descriptæ: denique minus haberent aloes. Hoc consilio Farraginem recognovi; quædam explicui, quæ quidam sinistre fuerant interpretati; quædam expunxi, quibus animadverteram quorundam offensos animos, nimium profecto teneros atque irritabiles; quædam mitiora reddidi. Ac rursus horum temporum ratio fecit, ut me ejus consilii pœniteret. Jampridem magnis odiis flagrabant studia tuentium linguas ac bonas litteras, & istorum qui stultissime sibi persuadent, suis commodis decedere, quicquid accrescit proventui melioris litteraturæ. Mox *Lutherana* tragœdia in tantam exarsit contentionem, ut nec loqui tutum sit, nec tacere. Rapiuntur in diversum omnia, etiam quæ optimo scribuntur animo: ne tempus quidem perpenditur, quo scripsit aliquis, sed quod suo tempore recte scribebatur, transferunt in tempus incommodissimum. Proinde scripseram diligenter *Frobenio* nostro, ut hoc Operis mei perpetuo premeret, aut servaret in aliud tempus, aut certe in reditum meum proferret: Paraphraseôn Opus acceleraret, quo neminem offendi adhuc comperissem. At ille, ut mihi quidem frequenter est, levæ mentis, omnibus ut scribunt posthabitis, Epistolarum Opus adproperavit, jamque me inscio ad quadragesimum primum senionem pervenit, neque quicquam remoratur editionem, præter præfationem & coronidem. Negat autem se diutius pressurum Opus, etiamsi ipse fortasse graver aliquid addere, citius emissurus ἀκέφαλον ac μείουρον Opus, quam tantam impendii jacturam accepturus. Scilicet mos homini gerendus est, & ipse fortasse famæ dispendium aliquod faciam, ut illius compendio consulatur. At quando quod volui obtineri non potest, tui, mi *Beate*, candoris erit, advigilare ut Opus exeat quam minima mei nominis invidia. Non satis memini, quas epistolas miserim. Atque ea gratia jussi, ut per juvenem eum, per quem misi priorem Novi Testamenti partem, remitteret quod excusum esset ex Epistolis. Quod quo consilio gravatus sit facere, non queo satis conjectare. Hac igitur in re, te per amicitiam nostram obtestor, eruditissime *Beate*, ut quod ego facturus eram, si licuisset, tu facias, vere alter ego: atque omnibus modis sic agas, ne isthic *Erasmus* abfuisse videatur. Neque vero te moveat tantulum damni, quod erit in aliquot chartis mutandis suscipiendum. Mihi totum istud quicquid erit dispendii volo imputari. *Frobenium* immunem esse jubeo. Ego lucrum esse deputo, quoties pecuniæ jactura, famæ consulitur. Pecuniolam illam facile sarciemus alicunde. Famæ laboranti non facile succurritur. Cui si nihil etiam immineret periculi, tamen arbitror animi esse Christiani, pro viribus adniti, ut sic studeamus omnibus prodesse, ne quenquam vel imprudentes offendamus. Fit autem hoc nescio quo meo malo fato, ut ab his ad quæ videbar natura compositus, in alium campum longe diversum me fortuna depellat, sive vitæ spectes institutum, sive studiorum genus. Etenim ne singula commemorem, cum viderer ad fusum hoc ac liberum orationis genus esse natus, quod in concionibus, consultationibus, aut etiam declamationibus adhiberi solet, in collectaneis proverbiorum, in scholiis & annotationibus bonam studii portionem contrivi. Cæterum ad epistolas scribendas, fortasse non ita valde videri poteram ineptus, verùm alioqui multæ res erant, quæ me ab hoc genere deterrebant. Primum, si epistolæ carent veris affectibus, neque vitam ipsam hominis repræsentant, jam Epistolæ nomen non merentur. Quales sunt *Senecæ* ad *Lucilium*, atque adeo inter eas, quas olim scripsit *Plato*, quasque ad Apostolorum (ut apparet) imitationem, scripserunt *Cyprianus*, *Basilius*, *Hieronymus*, *Augustinus*, perpaucæ sunt, quas non libros rectius appellaris quam Epistolas. Porro, quas nobis reliquit, nescio quis *Bruti* nomine, nomine *Phalaridis*, nomine *Senecæ* & *Pauli*, quid aliud censeri possunt, quam declamatiunculæ? Verùm autem illud Epistolarum genus, quod mores, quod fortunam, quod affectus, quod publicum simul & privatum temporis statum, velut in tabula repræsentat, cujus generis fere sunt Epistolæ *Ciceronis*, *Plinii*, & inter recentiores *Æneæ Pii*, aliquanto plus habet periculi, quam historia rerum nuper gestarum: periculosæ (ut inquit *Flaccus*) plenum opus aleæ. Proinde si quid edendum sit in hoc genere, nulli velim auctor esse ut ipse vivus edat, sed Tironi cuipiam hoc det negotii. Quanquam hic in edendis patroni sui monumentis, plus studii quam judicii creditur adhibuisse. Sive laudes, sive vituperes aliquem, non deerunt qui offendantur. Ut ne commemorem esse quosdam, qui ne laudari quidem sustineant libris editis: sive quod dedignentur à quovis nominari, sive quod vereantur, ne cui veniant in suspicionem φιλοκολακίας. Quo magis admiror divum *Bernardum* Epistolas suas evulgasse, in quibus tot nomina carbone notantur. Nunc si quis *Jacobitæ*, aut *Carmelitæ* meminerit, vel suppresso nomine, nisi multa cum honoris præfatione, res videtur digna lapidatione. Jam & illud est incommodi, quod ut sunt res mortalium, ex amicissimis nonnunquam redduntur inimicissimi, & contra, ut & illos laudatos, & hos doleas attactos. Postremo, ne famæ quidem auctoris satis consulitur, quod plerique ex una quapiam Epistola totum æstimant hominis ingenium, cum aliquoties scribamus uvidi, nonnunquam dormitantes, interim lassi, interim etiam ægroti, aut aliud agentes, nonnunquam alieno stomacho, frequenter ad ejus, cui scribimus, vel captum, vel judicium, orationis habitum attemperantes. Unde fit ut imperitis veniamus in suspicionem inconstantiæ, cum ea varietas, ætati, affectui, personis ac rebus in diversum mutatis, sit imputanda. Hæc cum alium quamlibet felicem ab edendis Epistolis merito deterreant, me tamen illud peculiariter dehortabatur, quod cum mihi semper fortuna non solum humilis fuerit, verum etiam constanter iniqua, neque is vitæ tenor, ut eam velim aut possim ab omni crimine vindicare; non erat cur vellem utriusque multa su-

periisse vestigia. Atque hæc ratio fortassis & illos moveret, ad quos scribimus, qui quod per litteras, velut in sinum effutiunt amiculi, nolint omnibus prodi, cum sint qui nati Gratiis iratis, nihil non interpretentur in pejorem partem. Sæpenumero fit, ut quod in convivio, aut inter candidos homunculos dictum, gratiam habet; si idem loco non suo dicatur, atroces excitet tragœdias. Hac quidem de causa pauciores admiscuimus ex his quibus respondemus, & tamen aliquot adjecimus, præsertim eruditorum: partim quod me piguerit laboris, quem *Angelus Politianus* fere sumit, in repetendo argumento Epistolæ cui rescribit: partim quod ut addas argumentum, tamen aliquid lucis ac vitæ videtur deesse, ni prius legas eam, ad quam respondetur. Habes totius consilii mei rationem. Nihil superest, nisi ut primum te rogem, ut in delectu animum istum vere amicum exseras: deinde Superos precer, ut tuum judicium, meumque obsequium velint esse felix, non solum mihi, qui sodalium affectibus repugnare pertinaciter non possum, verum etiam illis, qui hoc obsequii, majore studio quam judicio à nobis extorserunt. Bene vale. *Lovanio* 27. Maji, Anno 1520.

DES. ERASMUS ROTERODAMUS
AMICIS LECTORIBUS *S. D.*

PAUCIS hisce diebus visum schedarum mearum confusissimos acervos excutere, partim ob unam atque alteram epistolam, quas editas cupiebam, partim ut abolerem quæ fortassis alii post decessum meum essent edituri, aut me etiam vivo. Quid enim isti non audent, quibus lucellum, quamlibet exiguum, aut gloriola, honesto & amicitia est antiquior. Atqui non omnia in hoc scribuntur, ut evulgentur. Lusimus quædam adolescentes, styli exercendi gratia: quædam aliis dictavimus sic inambulantes, nihil minus cogitantes quam de evulgando: nonnulla scripsimus discipulis tardis. Hujus generis erant Colloquia, *quæ* Holonius *quidam, haud scio unde nactus, (nam apud me nullum unquam fuit exemplar) care vendidit* Joanni Frobenio, *simulans alios esse typographos qui emta cuperent. Hæc emendi orexis. Ejusdem sunt* Paraphrases elegantiarum, *quæ summa cum admiratione mea prodierunt, inepto titulo, quum ego nullum titulum addidissem, & singulis ad ordinem litterarum digestis, quæ res totum turbavit ordinem: postremo, multis admixtis, non minus ineptis quam indoctis, quæ ego nec puer sustinuissem dictare puero. Nuper vidi libellum* De Componendis Epistolis, *Lugduni excusum, hoc titulo,* Erasmus Petro Paludano *S. D. Atqui ego neminem novi mortalem hujus nominis. Lecto libello deprehendi scurrile furtum. Olim cuidam* Anglo *discipulo intra biduum scripsi librum* De Componendis Epistolis, *plane crassa* Minerva *crasso. Ex hoc ille quædam decerpsit, & sua quædam admiscuit. Adjecit prolixam epistolam, in qua nullum est verbum meum, insigniter insulsam, nec quicquam facientem ad præsens argumentum. Si suo nomine edidisset Opus incontaminatum, multo erat tolerabilius: verum, ex meo nomine quæsivit lucrum. Jam scio & apud alios quosdam servari juvenilia quædam mea Progymnasmata. Et in hoc vase, quod nunc excussi, fuerant plurimæ chartæ juveni scriptæ longe alia manu quam nunc utor. Eas comperi sublatas ad unam omnes, nec me fugit penes quem lateant. Sed elevatur furtum litterarium, verum nihilo meliore fronte quam vestiarii excusant furtum pannarium, aurigæ furtum vinarium, molitores furtum farinarium, cæterique opifices suo quisque colore suum furtum excusant. At demus esse levem culpam, penetrare in aliena scrinia, & quæ celata volebas suffurari: num leve crimen videtur, ea, quæ nolebas evulgari, cum alieni nominis infamia prodere, & quidem indoctis assuturis contaminata? Quid alii sentiant nescio, ego levius ferrem, & tuli non semel, è scriniis sublatos nummos. At hoc qui faciunt, aguntur in crucem. Illi vocantur studiosi. Ego vero istos studiosos non arbitror dignos qui laqueo præfocentur, sed qui, ad* Thurini *exemplum, chartarum fumo pereant. In uno facto quam multa sunt crimina, furti, sacrilegii, falsi, infamis libelli, perfidiæ? Quid isti non audebunt me mortuo, quum hæc audeant me vivo? Atque utinam hæc temeritas à Veterum libris abstineret. Officina* Veneta *dedit nobis* Festum Pompejum *egregie depravatum. Non insimulo* Aldum. *Solet ille tales operas alicui pædagogo committere. Ante annos aliquot sæpe mihi fuit in animo, excussis schedis meis, quicquid non esset edendum exurere. Sed dum variis occupationibus impeditus differo propositum, alii anteverterunt, quæ res eis vertat male. Satis dedecoris mihi adferunt lucubrationes meæ, quas ipse edo, etiamsi isti non evulgent meas nænias, quas vulgo non scripsi. Quum inter Epistolas reperissem multas à Regibus fere omnibus, à Ducibus, à Cardinalibus, Episcopis, & summis Pontificibus, aut à viris insigniter eruditis amantissime scriptas, libuit paucis ex his editis specimen dare, quales habeam combibones: sic enim quidam garriunt, qui scurrilem maledicentiam putant esse facundiam. Eas tantum selegi, quas non per secretarios, sed proprio ingenio compositas propriaque manu scriptas animadverterem: nam ipse mearum aliquot jam annis nullum exemplar servare curavi, partim quod amanuenses omnibus describendis non sufficerent, partim quod dum pluribus rescribo, cogor ex tempore scribere, quasdam etiam dictare. Et superiorum editionum me suppuduit. Postremo, mihi videntur sapere, qui Epistolas suas servant post obitum edendas. Porro, Epistolæ, quæ affectato argumento scribuntur ad eruditionis ostentationem, quoniam nihil habent veri affectus, meo judicio non sunt Epistolæ. In his vero,*

ro, quæ ſcribuntur ex animo, non temere invenias; quæ, uni ſcriptæ, ab omnibus citra cujuſquam offenſionem legi poſſint. Cardinalis Cajetanus *aliquoties ad me ſcripſit; poſtremam illius epiſtolam his adjungere cupiebam, ſed ad manus non venit. In litteris, quas ad illum noviſſimas dederam, queſtus ſum de his, qui libellum* De Concordia *mala fide tractarant. Eas* Clemens *Pontifex legit: libentius enim legunt ad alios quam ad ipſos ſcriptas, quod in illis credant eſſe plus veri. Rogavit, an eum libellum legiſſet, ait. Ecquid probaret. Nihil, inquit, illic video mali. Eam vocem Pontifex ſumma cum alacritate excepit. Ubi ventum eſt ad locum ubi queror de* Nicolao Herborno *Commiſſario* Ciſmontano, *illico vocavit Magiſtrum ſacri palatii, rogavit, ecquem ipſe talem creaſſet Commiſſarium. Ille negavit. Qua ex re perſpicuum fuit, nec Pontificem probare* Herborni *petulantiam, & adglorioſum illum titulum, quo ſe jactabat, à Patribus* Franciſcanis *fuiſſe datum, non à Pontifice. Inter excutiendum ſchedas illud admonuit me conditionis humanæ, quod inter tam multas epiſtolas, pleraſque intra decennium ſcriptas, tam paucæ venirent ad manus quarum auctores eſſent ſuperſtites. Homo bulla. Hæc te ſcire volui, candide lector, ne ſtatim meum eſſe credas, ubicunque videris meum præfixum nomen: neve putes* Eraſmo *neminem favere præter combibones aliquot. Vale.* Baſileæ 20. *Februarii, Anno à Natali* 1536.

PAVLLVS G. F. P. N. MERVLA

CL. V. OTHONI WERCKMANNO

S. D.

[1]ACCEPI, mi Werckmanne, quæ diu apud te ſervata, diu ab multis expetita, Magni ERASMI Vitam [2], ipſius manu circa annum ab CHRISTO nato 1523. fideliter candideque exaratam, & ad Amicum ſinceriſſimum, uti ipſe eum appellat, Conradum Goclenium, Græcæ Linguæ in Academia Lovanienſi Profeſſorem, tranſmiſſam. Videram jam ante annos aliquot ejus apud Scriverium [3] meum, Lydioſque Fratres exſcripta; ſed volupe fuit Αὐτόγραφον intueri. Nolim te lateat, elaboratam hujus Compendii Paraphraſin & præclaram Diffuſionem eſſe Epiſtolam ſatis prolixam, quæ legitur libro XXIV. [4] ad Lambertum Grunnium, Scribam Apoſtolicum. Ibi ſub nomine Florentii (omine haud falſo) ita ſe deſcribit ERASMVS, ita ſuam pandit Fortunam, talibus averſiorem ab Vita Monaſtica animum depingit coloribus, ut clarioribus non poſſet. Vere dicit ibi, ſe cauſſam agere ejus, qui à puero ipſi ſic cognitus, ut vix ipſe ſibi *; ſe etiam pleraque, quæ ad cauſſam pertinent, non vidiſſe tantum, ſed oculis etiam perſpexiſſe. Antonius, Florentii Frater, qui inibi triennio fere major, vere eſt Petrus, ad quem Germanum ſuum ſcribit [5] ERASMVS, cuique Carmen Sapphicum dedicavit *de Laude Amicitiæ* [6] Gulielmus Gaudanus [7]. In eum autem finem Grunnio ſcribit Scribæ Apoſtolico, ut ipſi Curiæque proculdubio Romanæ, ſuam probet deſertionem. Nam de ea varii ſpargebantur rumores, varia volitabant Monachorum dicteria. Compendium, ut eo redeam, à te acceptum prælo, quod vides, dedi; & quod multos annos in unius fuerat armario, in multorum, te petente, diffudi. Libello juſtiori concinnando, alias ERASMI noſtri Epiſtolas adpoſui nondum editas, dignas, quæ lucem etiam viderent. Nonnullas ex mea Bibliotheca promſi. Ego enim iſtam, etiam hac ætate, inſanio, ſi ſic nominanda, inſaniam; ut, quemadmodum Imperatorum, Regum, Principum, quorum vis apud me magna, ſic Procerum quoque iſtorum in Re Litteraria colligam Αὐτόγραφα: mihi oblectationi, uti laſſum ſubinde animum in venerando talium conſeſſu recreem, eoſque coram quaſi loquentes audiam; Filiis autem meis ſtimulo, ut iis in adſpectum productis excitentur ad æmulationem; quæ quo in prole, ad optatam metam producenda, major, eo gratior eſſe conſuevit parentibus, quos ſcio vota ſæpenumero concipere, vt filios habeant ſe majores. Contulerunt ſuas etiam Symbolas VV. CLL. Bonaventura Vulcanius, Græcæ Linguæ in hac Academia Profeſſor & Interpres, Collega mihi cariſſimus; Petrus Scriverius, quo inter Batavos nihil candidius; Fratres Lydii, quorum ſinceris in me adfectibus utinam reſpondere liceret; Hieronymus Backerus, Adfinis meus & Concivis; Hadrianus Bimannus, Lugdunenſis, Medicinæ Doctor, ad omnem factus humanitatem Juvenis. Incrementum, ſpero, non futurum Lectoribus ingratum. S. P. Q. Roterodamenſi, quæ tua quoque mens erat, inſcripſi: neque enim aliis debebatur. Vale, mi Werckmanne, meque in eorum habe numero, qui nominis tui ſunt ſtudioſiſſimi. Lugduni Batavorum 12. Novemb. An. 1606.

1 Hanc Epiſtolam, ſeu mavis Præfationem, præfixit Paulus Merula *Vitæ Eraſmi*, Edit. in *quarto* Lugd. Bat. apud Thomam Baſſon 1607.

2 Eam habes primo Tomo Operum Deſid. Eraſmi.

3 Cujus Exemplar manu clariſſ. Viri Theodori Pulmanni erat exaratum, ex Autographo, quod ille adſcripſerat aſſervari apud Henricum Coracopetram.

4 Editionis Baſileenſis, noſtræ vero CCCCXLII. in Appendice pag. 1821.

* Videtur excidiſſe *melius*, aut *penitius*, vel quid ſimile.

5 In hac Editione pag. 1859.

6 Cum hac Epigraphe, *Ad Petrum Gerardum Roterodamum, Eraſmi germanum, virum tum perhumanum, tum eruditiſſimum.*

7 Is eſt, ad quem toties ſcribit Eraſmus, vide pag. 1836. & ſeq.

PRAEFATIO
EDITIONIS LONDINENSIS.

AMICE LECTOR,

Operosa Præfatione te in limine morari nec volumus, nec opus est. Si enim (ut in more positum est Præfationibus) vel Auctores ipsos, vel Opus commendare satageremus, ridiculi prorsus esse videremur, dum Soli meridiano facem prætendimus. Enimvero nequaquam indigent præconiis nostris hi, quos tibi præsentamus, heroes non solum laude, sed & invidia majores: quorum vel nominibus adeo illustris est hujus libri titulus, ut neminem fore arbitremur, eorum saltem qui litterarum amore flagrant, cujus oculos atque animum non modo non invitabit, sed attrahet protinus, arripietque. Primum tibi damus celeberrimum illum litterarum parentem, eloquentiæ antistitem, barbariei hostem & profligatorem, veterum Patrum repurgatorem, Bataviæ *suæ decus, imo* Britanniæ *nostræ ac nationum pene omnium amorem & delicias,* DESIDERIUM ERASMUM, *quo vix quicquam* ἱερμιώτερον *vel mundus vidit uspiam, vel visurus est. Huic proxime succedit* PHILIPPUS MELANCHTHON, *vir acerrimo judicio, ingenio felicissimo, summaque eruditione suspiciendus, nec tantum bonarum litterarum, verum (quod longe divinius est) veræ etiam religionis vindex & instaurator. Postremo loco adjecimus* THOMAM MORUM & LUDOVICUM VIVEM, *ejusdem seculi Viros doctissimos &* ERASMO *nostro amicos familiarissimos; de quibus hoc tantum dicemus, Dignissimi sunt qui* ERASMO & MELANCHTHONI *comites adjungantur. Hos scilicet, amice Lector, tibi exhibemus, nec tamen totos, (quantum enim id esset?) at præcipuam eorum partem,* EPISTOLAS *nimirum universas, quibus scribendis haud minus semetipsos videntur superasse, quam aliis scribendi generibus reliquos fere mortales omnes præcelluerint. Hic præter maximam argumentorum varietatem, quæ te mirifice delectabit, præter elegantiam sermonis ingeniique ubertatem, quæ in his potissimum lucubrationibus elucent, istius tumultuosissimi seculi imago ita clare & fideliter tibi ob oculos proponitur, ut rerum tam publice quam privatim tunc temporis gestarum notitiam puriorem sinceri oremque hinc haurire liceat, quam ex ullis forsan Historiographorum monumentis. Hi enim, dum commentationes suas publici juris futuras esse cogitarent, adeoque omnium oculis & calculis subjiciendas, se plerunque vel invidia, vel odio, vel favore, vel metu, vel spe transversos abripi patiebantur, id unum agentes, ut quæ omnibus scribebant, omnibus placerent, vel saltem quam paucissimos offenderent: verum hic (quod in Epistolis privatis fieri solet) animi sensus & cogitata libere & ingenue panduntur, & nuda rerum recens gestarum veritas sine fuco & fraude in amicorum sinus effunditur.*

Jam quid à nobis in hoc Opere præstitum sit, paucis accipe. Illis duodetriginta libris Epistolarum ERASMI *à* FROBENIO, *anno* CIƆ IƆXL. *excusis, tres insuper alios addidimus: Quorum primus, vigesimus nonus videlicet, Epistolas nuncupatorias seu Præfationes complectitur: Trigesimus eas continet quas* CL. *Vir* PAULUS MERULA, *anno* CIƆ IƆXCVII. & PETRUS SCRIVERIUS, *anno* CIƆ IƆCXV. Lugduni Batavorum *evulgarunt: Trigesimum primum librum ex* IX. *Tomo Operum* ERASMI *desumsimus.*

Porro ERASMI *Vitam, quæ partim ab ipsomet* ERASMO, *partim ab aliis conscripta est, edendam curavimus. Denique, ne quid huic nostræ editioni desit quod usui tuo possit inservire, Indicem totius Operis congessimus, eumque adeo locupletem, ut non multa esse arbitremur observatu & memoratu digna quæ illic non indigitantur. Parem fidem & diligentiam in* MELANCHTHONIS *ac reliquorum Epistolis congerendis edendisque præstitimus. Tu, Lector, utere, fruere nostris laboribus: Nos interim eandem operam, quam in Epistolis* ERASMI *excudendis iusumsimus, in Opusculis ejus excudendis insumemus. Vale.*

DESI-

DESIDERII ERASMI
EPISTOLARUM
INDEX PRIOR,
QUI EST
CHRONOLOGICUS.
(Epistolæ asterisco notatæ de novo accesserunt.)

1489. Aurotino (*Cornelio*) Epistola I.
1490. — *ad eundem*, II.
Arnoldo *cuidam*, III.
1496. Christiano, IV.
Montjoio (*Guilielmo*) V.
1497. — *ad eundem*, VI.
Falconi (*Joanni*) VII.
Batto (*Jacobo*) VIII.
Witfordo (*Richardo*) IX.
Montjoius (*Guilielmus*) *Erasmo*, X.
Coletus (*Joannes*) *Erasino*, XI.
Sixtinus (*Joannes*) *Erasmo*, XII.
Sixtino (*Joanni*) XIII.
Piscatori (*Roberto*) XIV.
Guilielmo *Goudano*, XV.
Joanni *Bruxellensi*, XVI.
Lubecensi *cuidam*, XVII.
Aurotino (*Cornelio*) XVIII.
Christiano, XIX.
Grejo (*Thomæ*) XX.
— *ad eundem*, XXI.
Batto (*Jacobo*) XXII.
Evangelistæ, XXIII.
* Sixtinus (*Joannes*) *Erasmo*, Ep. I. Append.
1498. Nicolao *à Burgundia*, XXIV.
Lutzenburgo (*Antonio*) XXV.
Christiano, *Mercatori Lubecensi*, XXVI.
Lutzenburgo (*Antonio*) XXVII.
Batto (*Jacobo*) XXVIII.
— *ad eundem*, XXIX.
Jacobo, *Tutori suo*, XXX.
Batto (*Jacobo*) XXXI.
Henricus *Christiano fratri*, XXXII.
Christiano, XXXIII.
Henrico *à Bergis*, XXXIV.
Jacobo, *Tutori suo*, XXXV.
Batto (*Jacobo*) XXXVI.
— *ad eundem*, XXXVII.
Piscatori (*Roberto*) XXXVIII.
Caminado (*Augustino*) XXXIX.
Benserado (*Nicolao*) XL.
Coleto (*Joanni*) XLI.
Montjoio (*Guilielmo*) XLII.
— *ad eundem*, XLIII.
Sixtino (*Joanni*) XLIV.
Gaguino (*Roberto*) XLV.
Gaguinus (*Robertus*) *Erasmo*, XLVI.
Grejo (*Thomæ*) XLVII.
Amico *cuidam*, XLVIII.
Cuidam, XLIX.
Cuidam, L.
Cuidam, LI.
1499. Batto (*Jacobo*) LII.
— *ad eundem*, LIII.
Jacobo, *Vicario Cameracensis Episcopi*, LIV.
Joanni *Bruxellano*, LV.
Henrico *à Bergis*, LVI.
Lutzenburgo (*Antonio*) LVII.
Benserado (*Nicolao*) LVIII.
Jacobo, *Tutori suo*, LIX.
Batto (*Jacobo*) LX.
— *ad eundem*, LXI.
Battus (*Jacobus*) *Guil. Montjoio*, LXII.
Moro (*Thomæ*) LXIII.
Montjoio (*Guilielmo*) LXIV.
Andrelino (*Fausto*) LXV.
Andrelinus (*Faustus*) *Erasmo*, LXVI.
Fausto *suo*, LXVII.
Faustus *Erasmo*, LXVIII.
Fausto *suo*, LXIX.
1499. Faustus *Erasmo*, LXX.
Fausto *suo*, LXXI.
Caminado (*Augustino*) LXXII.
Batto (*Jacobo*) LXXIII.
— *ad eundem*, LXXIV.
Antonio *à Bergis*, LXXV.
Batto (*Jacobo*) LXXVI.
Nicasio *suo*, LXXVII.
Greverado *Advocato*, LXXVIII.
Christiano *Lubecensi*, LXXIX.
Batto (*Jacobo*) LXXX.
— *ad eundem*, LXXXI.
— *ad eundem*, LXXXII.
Guilielmo *Goudano sodali*, LXXXIII.
Gaguino (*Roberto*) LXXXIV.
Grejo (*Thomæ*) LXXXV.
Gaguino (*Roberto*) LXXXVI.
Caminado (*Augustino*) LXXXVII.
Ludovico *suo*, LXXXVIII.
Lutzenburgo (*Antonio*) LXXXIX.
Notho (*Petro*) XC.
1500. Antonio *à Bergis*, XCI.
Bersalæ (*Annæ*) XCII.
Anglebermio (*Petro*) XCIII.
Batto (*Jacobo*) XCIV.
Adriano *in Christo amicissimo*, XCV.
Edmundo, *Sacerdoti optimo*, XCVI.
— *ad eundem*, XCVII.
1501. Antonius *à Bergis Joanni de Medicis*, XCVIII.
Lutzenburgo (*Antonio*) XCIX.
1502. Jacobo *Middelburgensi*, C.
1503. Ægidio (*Petro*) CI.
1504. Coleto (*Joanni*) CII.
1505. Fischero (*Christophoro*) CIII.
*1505. Badius (*Jodocus*) *Ascensius Erasmo*, II. App.
1506. Coleto (*Joanni*) CIV.
Linacro (*Thomæ*) CV.
1507. Wentfordo (*Rogerio*) CVI.
Coleto (*Joanni*) CVII.
1509. Piso (*Jacobus*) *Erasmo*, CVIII.
1510. Halseyo (*Thomæ*) CIX.
Ammonio (*Andreæ*) CX.
— *ad eundem*, CXI.
Moro (*Thomæ*) CXII.
1511. Ammonio (*Andreæ*) CXIII.
— *ad eundem*, CXIV.
Coleto (*Joanni*) CXV.
Ammonio (*Andreæ*) CXVI.
Coleto (*Joanni*) CXVII.
Ammonio (*Andreæ*) CXVIII.
— *ad eundem*, CXIX.
Gonello (*Guilielmo*) CXX.
Coleto (*Joanni*) CXXI.
Ammonio (*Andreæ*) CXXII.
— *ad eundem*, CXXIII.
— *ad eundem*, CXXIV.
Ammonius (*Andreas*) *Erasmo*, CXXV.
Ammonio (*Andreæ*) CXXVI.
Ammonius (*Andreas*) *Erasmo*, CXXVII.
— *idem ad eundem*, CXXVIII.
Ammonio (*Andreæ*) CXXIX.
— *ad eundem*, CXXX.
— *ad eundem*, CXXXI.
Ammonius (*Andreas*) *Erasmo*, CXXXII.
Ammonio (*Andreæ*) CXXXIII.
1512. Waramus (*Guilielmus*) *Erasmo*, CXXXIV.
Antonio *à Bergis*, CXXXV.
Cardinali *Nanetensi*, CXXXVI.
Egnatio (*Jo. Baptistæ*) CXXXVII.

1512. Ammonio (*Andreæ*) CXXXVIII.
—— *ad eundem*, CXXXIX.
Ammonius (*Andreas*) *Erasmo*, CXL.
Ammonio (*Andreæ*) CXLI.
—— *ad eundem*, CXLII.
Adolpho, *Principi Veriano*, CXLIII.
1513. Antonio à *Bergis*, CXLIV.
Ammonius (*Andreas*) *Erasmo*, CXLV.
Ammonio (*Andreæ*) CXLVI.
—— *ad eundem*, CXLVII.
Bovillo (*Henrico*) CXLVIII.
Colero (*Joanni*) CXLIX.
—— *ad eundem*, CL.
Ammonio (*Andreæ*) CLI.
Zasius (*Udalricus*) *Erasmo*, CLII.
Ammonio (*Andreæ*) III. App.
* Coletus (*Joannes*) *Erasmo*, IV. ibid.
1514. Gerardo *Noviomago*, CLIII.
Ægidio (*Petro*) CLIV.
—— *ad eundem*, CLV.
—— *ad eundem*, CLVI.
Linacro (*Thomæ*) CLVII.
Ammonio (*Andreæ*) CLVIII.
—— *ad eundem*, CLIX.
—— *ad eundem*, CLX.
Zasius (*Udalricus*) *Erasmo*, CLXI.
Zasio (*Ulrico*) CLXII.
Ammonius (*Andreas*) *Erasmo*, CLXIII.
Zasio (*Udalrico*) CLXIV.
Wentfordo (*Rogerio*) CLXV.
—— *ad eundem*, CLXVI.
* Reuchlinus (*Joannes*) *Erasmo*, V. App.
Borsalus (*Joannes*) *Erasmo*, VI. ibid.
* Ammonius (*Andreas*) *Erasmo*, VII. ibid.
* Servatio, *rever. Patri*, VIII. ibid.
* Zasius (*Udalricus*) *Erasmo*, IX. ibid.
* —— *ad eundem*, X. ibid.
Zasio (*Udalrico*) XI. ibid.
* F. Gregorius *Erasmo*, XII. ibid.
Schurerio (*Matthiæ*) XIII. ibid.
* Zasius (*Udalricus*) *Erasmo*, XIV. ibid.
* Pirckheimerus (*Bilibaldus*) *Rhenano*, XV. ibid.
Caraffæ (*Petro*) XVI. ibid.
1515. Grymano (*Dominico*) CLXVII.
Raphaeli *Cardinali*, CLXVIII.
Ammonio (*Andreæ*) CLXIX.
Gonello (*Guilielmo*) CLXX.
—— *ad eundem*, CLXXI.
—— *ad eundem*, CLXXII.
—— *ad eundem*, CLXXIII.
Leoni X. *Papæ*, CLXXIV.
Ammonius (*Andreas*) *Erasmo*, CLXXV.
Sylvagio (*Joanni*) CLXXVI.
Ammonius (*Andreas*) *Erasmo*, CLXXVII.
Leo X. *Papa*, *Erasmo*, CLXXVIII.
—— *ad eundem*, CLXXIX.
Raphael, *Card. S. Georgii*, *Erasmo*, CLXXX.
Leoni X. *Papæ*, CLXXXI.
Montjoio (*Guilielmo*) CLXXXII.
Watsono (*Joanni*) CLXXXIII.
Kirherus (*Joannes*) *Erasmo*, CLXXXIV.
Kirhero (*Joanni*) CLXXXV.
Ammonius (*Andreas*) *Erasmo*, CLXXXVI.
Thomæ, *Card. Eboracensi*, CLXXXVII.
Waramo (*Guilielmo*) CLXXXVIII.
—— *ad eundem*, CLXXXIX.
Theologo *cuidam*, CXC.
Moro (*Thomæ*) XVII. App.
* Borsalus (*Joannes*) *Erasmo*, XVIII. ibid.
* Bebelius (*Henricus*) *Erasmo*, XIX. ibid.
* Sapidus (*Joannes*) *Erasmo*, XX. ibid.
* Rhenanus (*Beatus*) *Erasmo*, XXI. ibid.
* Zwinglius (*Huldericus*) *Erasmo*, XXII. ibid.
* Rhenanus (*Beatus*) *Erasmo*, XXIII. ibid.
* Amorbachius (*Bruno*) *Erasmo*, XXIV. ibid.
* Frobenius (*Joannes*) *Erasmo*, XXV. ibid.
* Gerbelius (*Nicolaus*) *Erasmo*, XXVI. ibid.
* Zasius (*Udalricus*) *Erasmo*, XXVII. ibid.
* Badius (*Jodocus*) *Erasmo*, XXVIII. ibid.
* Gerbelius (*Nicolaus*) *Erasmo*, XXIX. ibid.
* —— *ad eundem*, XXX. ibid.
* —— *ad eundem*, XXXI. ibid.
* Sapidus (*Joannes*) *Erasmo*, XXXII. ibid.
* Zasius (*Udalricus*) *Erasmo*, XXXIII. ibid.
* Voltzius (*Paulus*) *Erasmo*, XXXIV. ibid.
* Zasius (*Udalricus*) *Erasmo*, XXXV. ibid.
* Borsalus (*Joannes*) *Erasmo*, XXXVI. ibid.
* Demolendino (*Joannes*) *Erasmo*, XXXVII. ibid.
*1515. Voltzius (*Paulus*) *Erasmo*, XXXVIII. App.
* Pirckheimerus (*Bilibaldus*) *Erasmo*, XXXIX. ibid.
* Zasius (*Udalricus*) *Erasmo*, XL. ibid.
* —— *ad eundem*, XLI. ibid.
* Gerbelius (*Nicolaus*) *Erasmo*, XLII. ibid.
* —— *ad eundem*, XLIII. ibid.
1516. Bero (*Ludovico*) CXCI.
Watsono (*Joanni*) CXCII.
Leo X. *Papa Erasmo*, CXCIII.
Leoni X. *Papæ*, CXCIV.
Sylvester, *Episc. Wigorniensis*, *Erasmo*, CXCV.
Sylvestro, *Episc. Wigorniensi*, CXCVI.
Budæus (*Guilielmus*) *Erasmo*, CXCVII.
Copus (*Guilielmus*) *Erasmo*, CXCVIII.
Grejo (*Thomæ*) CXCIX.
Budæo (*Guilielmo*) CC.
Deloinus (*Franciscus*) *Erasmo*, CCI.
Deloino (*Francisco*) CCII.
Budæo (*Guilielmo*) CCIII.
Francisco *I. Galliarum Regi*, CCIV.
Copo (*Guilielmo*) CCV.
Canossæ (*Ludovico*) CCVI.
Capitoni (*Guolfg. Fabricio*) CCVII.
Moro (*Thomæ*) CCVIII.
Ægidio (*Petro*) CCIX.
Bartholino (*Ricardo*) CCX.
Ammonio (*Andreæ*) CCXI.
Brixius (*Germanus*) *Erasmo*, CCXII.
Zasius (*Udalricus*) *Erasmo*, CCXIII.
Pirckheimerus (*Bilibaldus*) *Erasmo*, CCXIV.
Thomæ, *Episcopo Dunelmensi*, CCXV.
Bovillus (*Henricus*) *Erasmo*, CCXVI.
Glareanus (*Henricus*) *Erasmo*, CCXVII.
Moro (*Thomæ*) CCXVIII.
Ægidio (*Petro*) CCXIX.
Budæus (*Guilielmus*) *Erasmo*, CCXX.
Budæo (*Guilielmo*) CCXXI.
Ægidio (*Petro*) CCXXII.
Berus (*Ludovicus*) *Erasmo*, CCXXIII.
Canossa (*Ludovicus*) *Erasmo*, CCXXIV.
Ammonio (*Andreæ*) CCXXV.
Pirckheimerus (*Bilibaldus*) *Erasmo*, CCXXVI.
Morus (*Thomas*) *Erasmo*, CCXXVII.
Bartholinus (*Ricardus*) *Erasmo*, CCXXVIII.
Regius (*Urbanus*) *Jo. Fabro*, CCXXIX.
—— *ad eundem*, CCXXX.
Ammonio (*Andreæ*) CCXXXI.
* Montjoius (*Guilielmus*) *Erasmo*, XLIV. App.
* Aggeus (*Augustinus*) *Erasmo*, XLV. ibid.
* Wimphelingus (*Jacobus*) *Erasmo*, XLVI. ibid.
* Gerbelius (*Nicolaus*) *Erasmo*, XLVII. ibid.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) XLVIII. ibid.
* Bedillus (*Thomas*) *Erasmo*, XLIX. ibid.
* Zasius (*Udalricus*) *Erasmo*, L. ibid.
Regio (*Urbano*) LI. ibid.
* Morus (*Thomas*) *Erasmo*, LII. ibid.
Regio (*Urbano*) LIII. ibid.
* Rescius (*Rutgerus*) *Erasmo*, LIV. ibid.
* Ellenbogen (*Nicolaus*) *Erasmo*, LV. ibid.
* Barbirius (*Petrus*) *Erasmo*, LVI. ibid.
* Pricellius (*Georgius*) *Erasmo*, LVII. ibid.
* Sapidus (*Joannes*) *Erasmo*, LVIII. ibid.
* Baldung (*Hieronymus*) *Erasmo*, LIX. ibid.
* Budæus (*Guilielmus*) *Erasmo*, LX. ibid.
* Bovillus (*Henricus*) *Erasmo*, LXI. ibid.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) LXII. ibid.
* Reuchlinus (*Joannes*) *Erasmo*, LXIII. ibid.
* Brielis (*Guilielmus*) *Erasmo*, LXIV. ibid.
* Waramus (*Guilielmus*) *Erasmo*, LXV. ibid.
* Alardus *Amstelredamus Erasmo*, LXVI. ibid.
* Badius (*Jodocus*) *Erasmo*, LXVII. ibid.
* Sylvagius (*Joannes*) *Erasmo*, LXVIII. ibid.
* Nuenar (*Hermannus*) *Comes*, *Erasmo*, LXIX. ibid.
* Barbirius (*Petrus*) *Erasmo*, LXX. ibid.
* Viterius (*Petrus*) *Erasmo*, LXXI. ibid.
* Clava (*Antonius*) *Erasmo*, LXXII. ibid.
Grejus (*Thomas*) *Erasmo*, LXXIII. ibid.
Thomæ, *Card. Archiep. Eboracensi*, LXXIV. ibid.
* Faber (*Wolphangus*) *Erasmo*, LXXV. ibid.
* Rhenanus (*Beatus*) *Erasmo*, LXXVI. ibid.
* Amorbachius (*Bruno*) *Erasmo*, LXXVII. ibid.
* Sapidus (*Joannes*) *Erasmo*, LXXVIII. ibid.
* Lupsetus (*Thomas*) *Erasmo*, LXXIX. ibid.
* Waramus (*Guilielmus*) *Moro*, LXXX. ibid.
* Buslidio (*Hieronymo*) LXXXI. ibid.
* Badius (*Jodocus*) *Erasmo*, LXXXII. ibid.
* Pirckheimerus (*Bilibaldus*) *Erasmo*, LXXXIII. ibid.
Coletus (*Joannes*) *Erasmo*, LXXXIV. ibid.

*1516. Coletus (Joannes) Erasmo, LXXXV. App.
* Huttenus (Ulricus) Erasmo, LXXXVI. ibid.
* Morus (Thomas) Erasmo, LXXXVII. ibid.
* Buslidius (Hieronymus) Erasmo, LXXXVIII. ibid.
* Alardus Amst. Erasmo, LXXXIX. ibid.
* Montjoyus (Guilielmus) Erasmo, XC. ibid.
* Noviomagus (Gerardus) Erasmo, XCI. ibid.
* Glareanus (Henricus) Erasmo, XCII. ibid.
* Cæsarius (Joannes) Erasmo, XCIII. ibid.
* Spalatinus (Georgius) Erasmo, XCIV. ibid.
* Viterius (Petrus) Erasmo, XCV. ibid.
Sapido (Joanni) XCVI. ibid.
* Ægidius (Petrus) Erasmo, XCVII. ibid.
Barlandus (Adrianus) Cornelio fratri, XCVIII. ibid.
* Barlandus (Adrianus) Erasmo, XCIX. ibid.
* —— ad eundem, C. ibid.
* Basellius (Nicolaus) Erasmo, CI. ibid.
* Cæsar (Robertus) Erasmo, CII. ibid.
* Fischerus (Joannes) Erasmo, CIII. ibid.
* Lystrius (Gerardus) Erasmo, CIV. ibid.
* —— ad eundem, CV. ibid.
* Nesenus (Guilielmus) Erasmo, CVI. ibid.
* —— ad eundem, CVII. ibid.
* —— ad eundem, CVIII. ibid.
* Pirckheimerus (Bilibaldus) Erasmo, CIX. ibid.
* Emserus (Hieronymus) Pirckheimero Bilib. CX. ibid.
1517. Berselius (Paschasius) Erasmo, CCXXXII.
Berselio (Paschasio) CCXXXIII.
Pirckheimero (Bilibaldo) CCXXXIV.
Poncherio (Stephano) Episc. Parisiensi, CCXXXV.
Ammonius (Andreas) Erasmo, CCXXXVI.
Moro (Thomæ) CCXXXVII.
Oecolampadius (Joannes) Erasmo, CCXXXVIII.
Fabro (Jacobo) CCXXXIX.
Ægidio (Petro) CCXL.
Pacæo (Richardo) CCXLI.
Gonello (Guilielmo) CCXLII.
Batto (Cornelio) CCXLIII.
Laurino (Marco) CCXLV.
Clavæ (Antonio) CCXLVI.
Coleto (Joanni) CCXLVII.
Botzemo (Joanni) CCXLVIII.
Budæus (Guilielmus) Cutberto Tonstallo, CCXLIX.
—— —— Erasmo, CCL.
Budæo (Guilielmo) CCLI.
Rimaclo (   ) CCLII.
Tonstallus (Cutbertus) Guil. Budæo, CCLIII.
Latimero (Guilielmo) CCLIV.
Ursewico (Joanni) CCLV.
Fischero (Joanni) CCLVI.
Budæus (Guilielmus) Erasmo, CCLVII.
Christophorus, Episc. Basileensis, Erasmo, CCLVIII.
Paliurus (Lucas) Erasmo, CCLIX.
Budæo (Guilielmo) CCLX.
Waramus (Guilielmus) Erasmo, CCLXI.
Paliuro (Lucæ) CCLXII.
Stromerio Aurbachio (Henrico) CCLXIII.
Haloino (Georgio) CCLXIV.
Ricardo suo, CCLXV.
Noviomago (Gerardo) CCLXVI.
Thomæ, Card. Eboracensi, CCLXVII.
Henrico VIII. Angliæ Regi, CCLXVIII.
Fevino (Joanni) CCLXIX.
Lystrio (Gerardo) CCLXX.
Fabro (Jacobo) CCLXXI.
Tonstallus (Cutbertus) Erasmo, CCLXXII.
Goclenio (Conrado) CCLXXIII.
Pirckheimero (Bilibaldo) CCLXXIV.
Barbirio (Petro) CCLXXV.
Hernesto, Bavariæ Duci, CCLXXVI.
Banisius (Jacobus) Erasmo, CCLXXVII.
Spalatinus (Georgius) Erasmo, CCLXXVIII.
Noviomago (Gerardo) CCLXXIX.
Budæo (Guilielmo) CCLXXX.
Noviomagus (Gerardus) Erasmo, CCLXXXI.
Philippus à Burgundia, Episc. Trajectensis, Erasmo, CCLXXXII.
Bombasius (Paulus) Cardinalis, Erasmo, CCLXXXIII.
Antonio à Bergis, CCLXXXIV.
Budæo (Guilielmo) CCLXXXV.
Christophoro, Episc. Basileensi, CCLXXXVI.
Pricardo (Leonardo) CCLXXXVII.
Ægidio (Petro) CCLXXXVIII.
Zasio (Udalrico) CCLXXXIX.
Paludano (Joanni) CCXC.
Moro (Thomæ) CCXCI.
Noviomago (Gerardo) CCXCII.

1517. Tonstallo (Cutberto) CCXCIII.
Viterio (Petro) CCXCIV.
Asinio (Henrico) CCXCV.
Hoechstrato (Andrea) CCXCVI.
* Hoechstratus (Andreas) Erasmo, CXI. App.
* Morus (Thomas) Erasmo, CXII. ibid.
* Ægidius (Petrus) Erasmo, CXIII ibid.
* Morillonus (Guido) Erasmo, CXIV. ibid.
* Accardus (Marianus) Siculus Erasmo, CXV. ibid.
* Emser (Hieronymus) Erasmo, CXVI. ibid.
* Dunghersteyn (Hieronymus) Erasmo, CXVII. ibid.
* Pirckheimerus (Bilibaldus) Erasmo, CXVIII. ibid.
* Rhenanus (Beatus) Erasmo, CXIX. ibid.
* Mosellanus (Petrus) Erasmo, CXX. ibid
* Waramus (Guilielmus) Erasmo, CXXI. ibid.
* Faber (Wolphangus) Erasmo, CXXII. ibid.
* Reuchlinus (Joannes) Erasmo, CXXIII. ibid.
* Accardus (Marianus) Erasmo, CXXIV. ibid.
* Harenaceus (Joannes) Erasmo, CXXV. ibid.
* Badio (Jodoco) CXXVI. ibid.
* Neseno (Guilielmo) CXXVII. ibid.
* Viterio (Petro) CXXVIII. ibid.
* Battus (Cornelius) Erasmo, CXXIX. ibid.
* Sagundinus (Nicolaus) Marco Musuro, CXXX. ibid.
* Tunstallus (Cutbertus) Erasmo, CXXXI. ibid.
* Ammonio (Petro) CXXXII. ibid.
* Fischero (Joanni) CXXXIII. ibid.
* Rhenanus (Beatus) Erasmo, CXXXIV. ibid.
* Wentfordo (Rogerio) CXXXV. ibid.
* Stromerus (Henricus) Erasmo, CXXXVI. ibid.
* Bovillus (Henricus) Erasmo, CXXXVII. ibid.
* Rhenanus (Beatus) Erasmo, CXXXVIII. ibid.
* Berus (Ludovicus) Erasmo, CXXXIX. ibid.
* Morillonus (Guido) Erasmo, CXL. ibid.
* Egnatius (Jo. Baptista) Erasmo, CXLI. ibid.
* Bedillus (Thomas) Erasmo, CXLII. ibid.
* Sagundinus (Nicolaus) Erasmo, CXLIII. ibid.
* Ægidio (Petro) CXLIV. ibid.
* Justinianus (Sebastianus) Erasmo, CXLV. ibid.
* Rhenanus (Beatus) Erasmo, CXLVI. ibid.
* Fabritius (Guolphangus) Capito Erasmo, CXLVII. ibid.
* Morus (Thomas) Erasmo, CXLVIII. ibid.
* Budæus (Guilielmus) Erasmo, CXLIX. ibid.
* Tunstallo (Cutberto) CL. ibid.
* Barbirio (Petro) CLI. ibid.
* Joannes (Juliacensis) Erasmo, CLII. ibid.
* Huttenus (Ulricus) Erasmo, CLIII. ibid.
* Schurerius (Matthias) Erasmo, CLIV. ibid.
* Barbirius (Nicolaus) Erasmo, CLV. ibid.
* Stromerus (Henricus) Erasmo, CLVI. ibid.
* Cæsarius (Joannes) Erasmo, CLVII. ibid.
* Glareanus (Henricus) Erasmo, CLVIII. ibid.
* Barbirius (Petrus) Erasmo, CLIX. ibid.
* Cæsario (Joanni) CLX. ibid.
* Sixtinus (Joannes) Erasmo, CLXI. ibid.
* Bero (Ludovico) CLXII. ibid.
* Neseno (Guilielmo) CLXIII. ibid.
* Rhenano (Beato) CLXIV. ibid.
* Amorbachio (Brunoni) CLXV. ibid.
* Fabro (Guolphango) CLXVI. ibid.
* Rusero (Joanni) CLXVII. ibid.
* Neaetio Comiti (Hermanno) CLXVIII. ibid.
* Frobenio (Joanni) CLXIX. ibid.
* Chiregattus (Franciscus) Erasmo, CLXX. ibid.
* Cuidam, CLXXI. ibid.
* Tunstallo (Cutberto) CLXXII. ibid.
* —— ad eundem, CLXXIII. ibid.
* Morus (Thomas) Erasmo, CLXXIV. ibid.
* Clavæ (Antonio) CLXXV. ibid.
* Laurino (Marco) CLXXVI. ibid.
* Cuidam, CLXXVII. ibid.
* Fischero (Joanni) CLXXVIII. ibid.
* Moro (Thomæ) CLXXIX. ibid.
* Sixtino (Joanni) CLXXX. ibid.
* Stromer (Henricus) Erasmo, CLXXXI. ibid.
* Clavæ (Antonio) CLXXXII. ibid.
* Moro (Thomæ) CLXXXIII. ibid.
* Sixtino (Joanni) CLXXXIV. ibid.
* Laurino (Marco) CLXXXV. ibid.
* Cuidam, CLXXXVI. ibid.
* Lutzenburgo (Antonio) CLXXXVII. ibid.
* Berselius (Paschasius) Erasmo, CLXXXVIII. ibid.
* Cæsarius (Joannes) Erasmo, CLXXXIX. ibid.
* Ægidius (Petrus) Erasmo, CXC. ibid.
* Noviomago (Gerardo) CXCI. ibid.

*1517. Morus (Thomas) Petro Ægidio, CXCII. App.
* —— Erasmo, CXCIII. ibid.
* Pirckheimero (Bilibaldo) CXCIV. ibid.
* Budæo (Guilielmo) CXCV. ibid.
* Lupseto (Thomæ) CXCVI. ibid.
* Ofhuys (Carolus) Erasmo, CXCVII. ibid.
* Schurerio (Matthiæ) CXCVIII. ibid.
* Joanni suo, CXCIX. ibid.
* Lystrio (Gerardo) CC. ibid.
* Banisio (Jacobo) CCI. ibid.
* Cæsario (Joanni) CCII. ibid.
* Pirckheimero (Bilibaldo) CCIII. ibid.
Morus (Thomas) Erasmo, CCIV.
* Waramus (Guilielmus) Erasmo, CCV. ibid.
* Laurino (Marco) CCVI. ibid.
* Pacæo (Richardo) CCVII. ibid.
* Laurino (Marco) CCVIII. ibid.
* Clavæ (Antonio) CCIX. ibid.
* Comiti à Nova Aquila, CCX. ibid.
* Fabro (Jacobo) CCXI. ibid.
* Moro (Thomæ) CCXII. ibid.
* Pyrrho suo, CCXIII. ibid.
* Bero (Ludovico) CCXIV. ibid.
* Fabro (Guolphango) CCXV. ibid.
* Rhenano (Beato) CCXVI. ibid.
* Berselio (Paschasio) CCXVII. ibid.
* Fabro (Guolphango) CCXVIII. ibid.
* Philippo à Burgundia, CCXIX. ibid.
* —— ad eundem, CCXX. ibid.
* Morus (Thomas) Erasmo, CCXXI. ibid.
* Pacæo (Richardo) CCXXII. ibid.
* Clavæ (Antonio) CCXXIII. ibid.
* Ammonio (Andreæ) CCXXIV. ibid.
* Lystrius (Gerardus) Erasmo, CCXXV. ibid.
* Ægidio (Petro) CCXXVI. ibid.
* Affinio (Henrico) CCXXVII. ibid.
* Ammonio (Petro) CCXXVIII. ibid.
* Atensi (Joanni) CCXXIX. ibid.
* Barbirio (Petro) CCXXX. ibid.
* Berselio (Paschasio) CCXXXI. ibid.
* Buslidio (Ægidio) CCXXXII. ibid.
* Dorpio (Martino) CCXXXIII. ibid.
* Glareano (Henrico) CCXXXIV. ibid.
* —— ad eundem, CCXXXV. ibid.
* Lachnero & Frobenio, CCXXXVI. ibid.
* Lachnero, CCXXXVII. ibid.
* Leo (Eduardo) CCXXXVIII. ibid.
* Lypsio (Martino) Bruxellensi, CCXXXIX. ibid.
* Cuidam, CCXL. ibid.
* Moro (Thomæ) CCXLI. ibid.
Rusero (Joanni) CCXLII. ibid.
* Cuidam, CCXLIII. ibid.
* Cuidam, CCXLIV. ibid.
* Cuidam, CCXLV. ibid.
* Coletus (Joannes) Erasmo, CCXLVI. ibid.
* Dorpius (Martinus) Erasmo, CCXLVII. ibid.
* —— idem ad eundem, CCXLVIII. ibid.
* Justinianus (Sebastianus) Erasmo, CCXLIX. ibid.
* Morus (Thomas) Erasmo, CCL. ibid.
* —— idem ad eundem, CCLI. ibid.
* —— idem ad eundem, CCLII. ibid.
* Mulanus (Andreas) Erasmo, CCLIII. ibid.
1518. Erardo, Episc. Leodiensi, CCXCVII.
Philippo à Burgundia, CCXCVIII.
Neseno (Guilielmo) CCXCIX.
Ægidio (Petro) CCC.
Latimerus (Guilielmus) CCCI.
Glareano (Henrico) CCCII.
Eckius (Joannes) Erasmo, CCCIII.
Budæus (Guilielmus) Erasmo, CCCIV.
Budæo (Guilielmo) CCCV.
Sampson (Richardus) Erasmo, CCCVI.
Barbirio (Petro) CCCVII.
Beraldus (Nicolaus) Erasmo, CCCVIII.
Pacæus (Richardus) Erasmo, CCCIX.
Budæus (Guilielmus) Erasmo, CCCX.
Buschio (Hermano) CCCXI.
Grolierio (Joanni) CCCXII.
Henrico VIII. Anglorum Regi, CCCXIII.
Lascari (Joanni) CCCXIV.
Grimano (Dominico) CCCXV.
Pacæo (Richardo) CCCXVI.
Thomæ, Card. Eboracensi, CCCXVII.
Frederico, Saxoniæ Electori, CCCXVIII.
Velius (Gaspar Ursinus) Erasmo, CCCXIX.
Beraldus (Nicolaus) Erasmo, CCCXX.
Parcio (Thomæ) CCCXXI.
Beraldus (Nicolaus) Erasmo, CCCXXII.
1518. Dorpius (Martinus) Erasmo, CCCXXIII.
Leo (Ambrosius) Erasmo, CCCXXIV.
Rectori Scholæ Erphurdiensis, CCCXXV.
Hueo (Guilielmo) CCCXXVI.
Beraldo (Nicolao) CCCXXVII.
Zasius (Udalricus) Erasmo, CCCXXVIII.
Voltzio (Paulo) CCCXXIX.
Zasio (Udalrico) CCCXXX.
Puccio (Antonio) CCCXXXI.
Osvaldo Myconio, CCCXXXII.
Amorbachio (Bonifacio) CCCXXXIII.
* Albertus, Archiepisc. Mogunt. Erasmo, CCCXXXIV.
Bombasius (Paulus) Erasmo, CCCXXXV.
Budæo (Guilielmo) CCCXXXVI.
Rufo (Mutiano) CCCXXXVII.
Buslidio (Ægidio) CCCXXXVIII.
Eschenveldio (Christophoro) CCCXXXIX.
Werterio (Joanni) CCCXL.
Gerbelio (Nicolao) CCCXLI.
Pacæo (Richardo) CCCXLII.
Budæus (Guilielmus) Erasmo, CCCXLIII.
Ægidio (Petro) CCCXLIV.
—— ad eundem, CCCXLV.
Cuidam, CCCXLVI.
Bombasio (Paulo) CCCXLVII.
Erardus, Episc. Leodiensis, Erasmo, CCCLXVIII.
Croyo (Guilielmo) CCCXLIX.
Croyus (Guilielmus) Erasmo, CCCL.
Croyo (Guilielmo) CCCLI.
Sampsoni (Richardo) CCCLII.
Antonio à Bergis, CCCLIII.
Oecolampadio (Joanni) CCCLIV.
Banisio (Jacobo) CCCLV.
Laurino (Marco) CCCLVI.
Rhenano (Beato) CCCLVII.
Cuidam Obtrectatori, CCCLVIII.
Brixio (Germano) CCCLIX.
Velio (Gaspari) CCCLX.
Glareano (Henrico) CCCLXI.
Buslidio (Ægidio) CCCLXII.
Latimero (Guilielmo) CCCLXIII.
Moro (Thomæ) CCCLXIV.
Ægidio (Petro) CCCLXV.
Buslidio (Ægidio) CCCLXVI.
Barlando (Adriano) CCCLXVII.
Ægidio (Petro) CCCLXVIII.
Lypsio (Martino) CCCLXIX.
—— ad eundem, CCCLXX.
Zasio (Udalrico) CCCLXXI.
Marca (Erardo à) CCCLXXII.
Ægidio (Petro) CCCLXXIII.
Pirckheimero (Bilibaldo) CCCLXXIV.
Lypsio (Martino) CCCLXXV.
Eckio (Joanni) CCCLXXVI.
Bombasio (Paulo) CCCLXXVII.
* Joanni à Lovanio, CCLIV. App.
* Hondt (Joanni de) CCLV. ibid.
* Affinio (Henrico) CCLVI. ibid.
* Barbirio (Petro) CCLVII. ibid.
* Laurino (Marco) CCLVIII. ibid.
* Badio (Jodoco) CCLIX. ibid.
* Ammonio (Petro) CCLX. ibid.
* Sixtino (Joanni) CCLXI. ibid.
* Ægidio (Petro) CCLXII. ibid.
* Bovillo (Henrico) CCLXIII. ibid.
* Laurino (Marco) CCLXIV. ibid.
* Moro (Thomæ) CCLXV. ibid.
* Pacæo (Richardo) CCLXVI. ibid.
* Cuidam, CCLXVII. ibid.
* Cuidam, CCLXVIII. ibid.
* Waramo (Guilielmo) CCLXIX. ibid.
* Sylvagio (Joanni) CCLXX. ibid.
* Frobenio (Joanni) CCLXXI. ibid.
* Fabro (Guolphango) CCLXXII. ibid.
* Oecolampadio (Joanni) CCLXXIII. ibid.
* Rhenano (Beato) CCLXXIV. ibid.
* Bombasio (Paulo) CCLXXV. ibid.
* Robino (Joanni) CCLXXVI. ibid.
* Cæsario (Joanni) CCLXXVII. ibid.
* Budæo (Guilielmo) CCLXXVIII. ibid.
* Bidello (Thomæ) CCLXXIX. ibid.
* Croco (Guilielmo) CCLXXX. ibid.
* Sixtino (Joanni) CCLXXXI. ibid.
* Tunstallo (Cutberto) CCLXXXII. ibid.
* Noviomago (Gerardo) CCLXXXIII. ibid.
* Barbirio (Petro) CCLXXXIV. ibid.
* Moro (Thomæ) CCLXXXV. ibid.
* Wentfordo (Rogerio) CCLXXXVI. ibid.

* Mo-

* 1518. Moro (*Thomæ*) CCLXXXVII. App.
* Comiti à NovaAquila (*Hermanno*) CCLXXXVIII. ib.
* Capitoni *suo*, CCLXXXIX. ibid.
* Eschenveldio (*Christophoro*) CCXC. ibid.
* Materno *suo*, CCXCI. ibid.
* Buschio (*Hermanno*) CCXCII. ibid.
* Eschenveldio (*Christophoro*) CCXCIII. ibid.
* Tunstallo (*Cutberto*) CCXCIV. ibid.
* Bidellio (*Thomæ*) CCXCV. ibid.
* Bovillo (*Henrico*) CCXCVI. ibid.
* Montjojo (*Guilielmo*) CCXCVII. ibid.
* Cuidam. CCXCVIII. ibid.
* Waramo (*Guilielmo*) CCXCIX. ibid.
* Smith (*Joanni*) CCC. ibid.
* Paliurus (*Lucas*) *Erasmo*, CCCI. ibid.
* Hollonius (*Lambertus*) *Erasmo*, CCCII. ibid.
* Antonio *à Bergis*, CCCIII. ibid.
* Budæo (*Guilielmo*) CCCIV. ibid.
* Coleto (*Joanni*) CCCV. ibid.
* Fischero (*Joanni*) CCCVI. ibid.
* Frobenio (*Joanni*) CCCVII. ibid.
* Lodovico *suo*, CCCVIII. ibid.
* Lutzemburgo (*Antonio*) CCCIX. ibid.
* Listrio (*Gerardo*) CCCX. ibid.
* Moro (*Thomæ*) CCCXI. ibid.
* Waramo (*Guilielmo*) CCCXII. ibid.
* Moro (*Thomæ*) CCCXIII ibid.

1519. Melanchthon (*Philippus*) *Erasmo*, CCCLXXVIII.
Mosellanus (*Petrus*) *Erasmo*, CCCLXXIX.
Mosellano (*Petro*) CCCLXXX.
Noetio (*Jodoco*) CCCLXXXI.
Longolius (*Christophorus*) *Jacobo Lucæ*, CCCLXXXII.
Budæus (*Guilielmus*) *Erasmo*, CCCLXXXIII.
Thomæ, *Card. Eboracensi*, CCCLXXXIV.
N. Ferdinandi *Medico*, CCCLXXXV.
Marca (*Antonio à*) CCCLXXXVI.
Budæo (*Guilielmo*) CCCLXXXVII.
Marca (*Erardo à*) CCCLXXXVIII.
Fischero (*Joanni*) CCCLXXXIX.
Budæus (*Guilielmus*) *Erasmo*, CCCXC.
Carino (*Ludovico*) CCCXCI.
Huttenus (*Ulricus*) *Erasmo*, CCCXCII.
Ruseo (*Ludovico*) CCCXCIII.
Viveti (*Ludovico*) CCCXCIV.
Budæus (*Guilielmus*) *Erasmo*, CCCXCV.
—— *idem ad eundem*, CCCXCVI.
Neseno (*Guilielmo*) CCCXCVII.
Budæo (*Guilielmo*) CCCXCVIII.
Lutherus (*Martinus*) *Erasmo*, CCCXCIX.
Borsalus (*M. Joannes*) *Erasmo*, CCCC.
Lypsio (*Martino*) CCCCI.
Longolio (*Christophoro*) CCCCII.
Fischero (*Joanni*) CCCCIII.
Cordo (*Euricio*) CCCCIV.
Jacobo *Hornensi*, CCCCV.
Draconi (*Joanni*) CCCCVI.
Turzoni (*Joanni*) CCCCVII.
Croyo (*Guilielmo*) CCCCVIII.
Budæus (*Guilielmus*) *Erasmo*, CCCCIX.
Budæo (*Guilielmo*) CCCCX.
Melanchthoni (*Philippo*) CCCCXI.
Schlechtæ (*Joanni*) CCCCXII.
Hutteno (*Ulrico*) CCCCXIII.
Borsalo (*Joanni*) CCCCXIV.
Fabro (*Joanni*) CCCCXV.
Campegio (*Laurentio*) CCCCXVI.
Guldefordo (*Henrico*) CCCCXVII.
Henrico *VIII. Anglorum Regi*, CCCCXVIII.
Alberto, *Card. & Archiepiscopo Moguntinensi*, CCCCXIX.
Antonio *à Bergis*, CCCCXX.
Pricardus (*Leonardus*) *Erasmo*, CCCCXXI.
Thomæ, *Episcopo Dunelmensi*, CCCCXXII.
Richardo, *Episcopo Wintoniensi*, CCCCXXIII.
Schalbus (*Gaspar*) *Erasmo*, CCCCXXIV.
Spalatino (*Georgio*) CCCCXXV.
Friderico, *Saxoniæ Duci*, CCCCXXVI.
Luthero (*Martino*) CCCCXXVII.
Schalbo (*Gaspari*) CCCCXXVIII.
Eobano *Hesso*, CCCCXXIX.
Papinio (*Antonio*) CCCCXXX.
Jonæ (*Jodoco*) CCCCXXXI.
Budæus (*Guilielmus*) *Erasmo*, CCCCXXXII.
Morus (*Thomas*) *Erasmo*, CCCCXXXIII.
Albertus *Card. Moguntinensis Erasmo*, CCCCXXXIV.
Jonæ (*Jodoco*) CCCCXXXV.
Ægidius (*Petrus*) CCCCXXXVI.
Banisio (*Jacobo*) CCCCXXXVII.
Claymondo (*Joanni*) CCCCXXXVIII.

1519. Parthenio (*Tranquillo*) CCCCXXXIX.
Papinius (*Antonius*) *Erasmo*, CCCCXL.
Budæus (*Guilielmus*) *Erasmo*, CCCCXLI.
Priccardo (*Leonardo*) CCCCXLII.
Campegius (*Laurentius*) *Erasmo*, CCCCXLIII.
Collegio *Canonicorum Metensium*, CCCCXLIV.
Campegio (*Laurentio*) CCCCXLV.
Leo (*Eduardo*) CCCCXLVI.
Hutteno (*Ulrico*) CCCCXLVII.
Puccio (*Laurentio*) CCCCXLVIII.
Fischero (*Joanni*) CCCCXLIX.
Spalatino (*Georgio*) CCCCL.
Zutphenio (*Petro*) CCCCLI.
Hoochstrato (*Jacobo*) CCCCLII.
Leoni X. *Papæ*, CCCCLIII.
Haco (*Christophoro*) CCCCLIV.
Budæus (*Guilielmus*) *Erasmo*, CCCCLV.
Alberto, *Cardin. Moguntinensi*, CCCCLVI.
Jacobo *Tutori*, CCCCLVII.
Budæus (*Guilielmus*) *Erasmo*, CCCCLVIII.
Conrado *& Laurentio Abbat.* CCCCLIX.
Poncherio (*Stephano*) CCCCLX.
Florentio *ab Iselsteyn*, CCCCLXI.
Grymanno (*Dominico*) *Card.* CCCCLXII.
Slechta (*Joannes*) *Erasmo*, CCCCLXIII.
Budæo (*Guilielmo*) CCCCLXIV.
Beraldo (*Nicolao*) CCCCLXV.
Leoni (*Ambrosio*) CCCCLXVI.
Lupseto (*Thomæ*) CCCCLXVII.
Pacæo (*Richardo*) CCCCLXVIII.
Montjojo (*Guilielmo*) CCCCLXIX.
Dancastro (*Guilielmo*) CCCCLXX.
Tonstallo (*Cutberto*) CCCCLXXI.
Thomæ, *Card. Eboracensi*, CCCCLXXII.
Draconi (*Joanni*) CCCCLXXIII.
Fischero (*Joanni*) CCCCLXXIV.
Guilfordo (*Henrico*) CCCCLXXV.
Eobano *Hesso*, CCCCLXXVI.
Alberto, *Archiep. Moguntinensi*, CCCCLXXVII.
Slechtæ (*Joanni*) CCCCLXXVIII.
Turzo (*Joannes*) *Erasmo*, CCCCLXXIX.
Robino (*Joanni*) CCCCLXXX.
Lupseto (*Thomæ*) CCCCLXXXI.
Nicolao, *Præposito Edano*, CCCCLXXXII.
Fabro (*Joanni*) CCCCLXXXIII.
Noviomago (*Gerardo*) CCCCLXXXIV.
Lypsio (*Martino*) CCCCLXXXV.
—— *ad eundem*, CCCCLXXXVI.
—— *ad eundem*, CCCCLXXXVII.
—— *ad eundem*, CCCCLXXXVIII.
Vivi (*Ludovico*) CCCCLXXXIX.
Volzio (*Paulo*) CCCCXC.
Rosemundo (*Godschalco*) CCCCXCI.
Montjojo (*Guilielmo*) CCCCXCII.
Marliano (*Aloisio*) CCCCXCIII.
Budæo (*Guilielmo*) CCCCXCIV.
Ægidio (*Petro*) CCCCXCV.
Moro (*Thomæ*) CCCCXCVI.

1520. Gruningio (*Henrico*) CCCCXCVII.
Chiregatto (*Francisco*) CCCCXCVIII.
Sylvestro, *Episc. Wigornensi*, CCCCXCIX.
Campegio (*Laurentio*) D.
Marliano (*Aloisio*) DI.
Algotio (*Livino*) DII.
Moro (*Thomæ*) DIII.
Pirckheimerus (*Bilibaldus*) *Erasmo*, DIV.
Moro (*Thomæ*) DV.
Richardo, *Episc. Wintoniensi*, DVI.
Rhenano (*Beato*) DVII.
Alberto, *Card. Moguntino*, DVIII.
Oecolampadio (*Joanni*) DIX.
Georgio, *Haloini Cominiique Domino*, DX.
Brixio (*Germano*) DXI.
Spalatino (*Georgio*) DXII.
Buschius (*Hermannus*) *Erasmo*, DXIII.
Matthiæ, *Sax. Ducis à Decimis*, DXIV.
Mosellano (*Petro*) DXV.
Buschio (*Hermanno*) DXVI.
Georgio, *Saxoniæ Duci*, DXVII.
Thomæ, *Card. Eboracensi*, DXVIII.
Budæo (*Guilielmo*) DXIX.
Goclenio (*Conrado*) DXX.
Rotenhan (*Sebastiano de*) DXXI.
Morus (*Thomas*) *Erasmo*, DXXII.
Lupseto (*Thomæ*) DXXIII.
Turzoni (*Joanni*) DXXIV.
Nicolao *Buscidacensi*, DXXV.
Burbanco (*Guilielmo*) DXXVI.

1520. Pirckheimero (*Bilibaldo*) DXXVII.
Noviomago (*Gerardo*) DXXVIII.
Leoni X. *Papæ*, DXXIX.
Chiregatto (*Francisco*) DXXX.
Henrico VIII. *Angliæ Regi*, DXXXI.
Craneveldius (*Franciscus*) *Erasmo*, DXXXII.
Manio (*Petro*) DXXXIII.
Vilingero (*Jacobo*) DXXXIV.
Gattinario (*Mercurino*) DXXXV.
Alberto, *Card. Moguntino*, DXXXVI.
Marca (*Erardo à*) DXXXVII.
Ofhusio (*Gabrieli*) DXXXVIII.
Rosemundo (*Godschalco*) DXXXIX.
Morus (*Thomas*) *Erasmo*, DXL.
Reuchlino (*Joanni*) DXLI.
Peutingero (*Conrado*) DXLII.
Jonæ (*Jodoco*) DXLIII.
Oecolampadio (*Joanni*) DXLIV.
Sbrulio (*Richardo*) DXLV.
Ritio (*Paulo*) DXLVI.
Campegio (*Laurentio*) DXLVII.
Lipsio (*Christophoro*) DXLVIII.
Scarpinello (*Augustino*) DXLIX.
Craneveldio (*Francisco*) DL.
Bedello (*Thomæ*) DLI.
Cnophæ (*Andreæ*) DLII.
Morus (*Thomas*) *Erasmo*, DLIII.
Moro (*Thomæ*) DLIV.
Morus (*Thomas*) *Erasmo*, DLV.
Moro (*Thomæ*) DLVI.
Rosemundo (*Godschalco*) DLVII.
Rodestegrio (*Godofredo*) DLVIII.
Pacæo (*Richardo*) DLIX.
Leontio *suo*, DLX.
* Pirckheimerus (*Bilibaldus*) *Erasmo*, DLXI.
Obtrectatori *suo*, DLXII.
1521. Viro *Præpotenti*, DLXIII.
Goclenio (*Conrado*) DLXIV.
Budæo (*Guilielmo*) DLXV.
Beraldo (*Nicolao*) DLXVI.
Bartholino (*Laurentio*) DLXVII.
Cattinarius (*Mercurinus*) *Erasmo*, DLXVIII.
Marlianus (*Aloisius*) *Erasmo*, DLXIX.
Marliano (*Aloisio*) DLXX.
Guilielmo, *Pastori Gruningensi*, DLXXI.
Jonæ (*Jodoco*) DLXXII.
Bero (*Ludovico*) DLXXIII.
Waramo (*Guilielmo*) DLXXIV.
Goclenio (*Conrado*) DLXXV.
—— *ad eundem*, DLXXVI.
Pacæo (*Richardo*) DLXXVII.
Ludovico, *Episc. Tornacensi*, DLXXVIII.
Bombasius (*Paulus*) *Erasmo*, DLXXIX.
Livino *Abbati*, DLXXX.
Harsto (*Carolo*) DLXXXI.
Barbirio (*Petro*) DLXXXII.
* Pacæo (*Richardo*) DLXXXIII.
Taispillo (*Danieli*) DLXXXIV.
Vives (*Jo. Lodovicus*) *Erasmo*, DLXXXV.
Taleo (*Guilielmo*) DLXXXVI.
Barbirio (*Petro*) DLXXXVII.
Frobenio (*Hieronymo*) DLXXXVIII.
Pacæo (*Richardo*) DLXXXIX.
Waramo (*Guilielmo*) DXC.
Linacro (*Thomæ*) DXCI.
Schudelino (*Joanni*) DXCII.
Barbirio (*Petro*) DXCIII.
Bombasio (*Paulo*) DXCIV.
Buchoni (*Bernardo*) DXCV.
Fabritius *Capito Erasmo*, DXCVI.
Turzoni (*Stanislao*) DXCVII.
—— *ad eundem*, DXCVIII.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) DXCIX.
Alciato (*Andreæ*) DC.
Matthæo, *Card. Sedunensi*, DCI.
Vergilio (*Polydoro*) DCII.
Theologis *Lovaniensibus*, DCIII.
Everardo (*Nicolao*) DCIV.
Budæo (*Guilielmo*) DCV.
Montjojo (*Guilielmo*) DCVI.
Rescio (*Rutgero*) DCVII.
Ludovico *à Prato*, DCVIII.
Haioni (*Hermanno*) DCIX.
Vives (*Jo. Ludovicus*) *Erasmo*, DCX.
Vivi (*Jo. Ludovico*) DCXI.
Wichmano (*Petro*) DCXII.
Alexandro *suo*, CCCXIV. App.
* Everardo (*Nicolao*) CCCXV. ibid.
*1521. Maximiliano, *Domino de Hornes*, CCCXVI. App.
* Everardo (*Nicolao*) CCCXVII. ibid.
1522. Carondileto (*Joanni*) DCXIII.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) DCXIV.
Vives (*Jo. Ludovicus*) *Erasmo*, DCXV.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) DCXVI.
Wattenvilo (*Nicolao*) DCXVII.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) DCXVIII.
Vives (*Jo. Ludovicus*) *Erasmo*, DCXIX.
Turzo (*Stanislaus*) *Erasmo*, DCXX.
Palentino *Episcopo*, DCXXI.
Coronello (*Ludovico*) DCXXII.
Carondileto (*Joanni*) DCXXIII.
Alciato (*Andreæ*) DCXXIV.
Vives (*Jo. Ludovicus*) *Erasmo*, DCXXV.
Ennio, *Episcopo Verulano*, DCXXVI.
Goclenio (*Conrado*) DCXXVII.
Barbirio (*Petro*) DCXXVIII.
Jodoco, *Senatus Mechlin. Præsidi*, DCXXIX.
Vives (*Jo. Ludovicus*) *Erasmo*, DCXXX.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) DCXXXI.
Adriano *VI. Papæ*, DCXXXII.
—— *ad eundem*, DCXXXIII.
Vives (*Jo. Ludovicus*) *Erasmo*, DCXXXIV.
Georgio, *Saxoniæ Duci*, DCXXXV.
Heresbachio (*Conrado*) DCXXXVI.
Francisco, *Archiep. Ebrodunensi*, DCXXXVII.
Ferdinando *Regi*, DCXXXVIII.
Adrianus *VI. Papa Erasmo*, DCXXXIX.
Stromero (*Henrico*) DCXL.
Adriano *VI. Papæ*, DCXLI.
Zieglero (*Jacobo*) DCXLII.
Botzemo (*Joanni*) DCXLIII.
Barbirio (*Petro*) DCXLIV.
Glapioni (*Joanni*) DCXLV.
* Regius (*Urbanus*) *Erasmo*, CCCXVIII. App.
Chiregatto (*Francisco*) CCCXIX. ibid.
* Zieglerus (*Jacobus*) *Erasmo*, CCCXX. ibid.
* Læthmatio (*Hermanno*) CCCXXI. ibid.
* Leonardus *Abbas Erasmo*, CCCXXII. ibid.
* Frabritius *Capito Erasmo*, CCCXXIII. ibid.
1523. Pirckheimero (*Bilibaldo*) DCXLVI.
Bernardo, *Episc. Tridentino*, DCXLVII.
Adrianus *VI. Papa Erasmo*, DCXLVIII.
Adriano *VI. Papæ*, DCXLIX.
Laurino (*Marco*) DCL.
Ferdinandus *Rex Erasmo*, DCLI.
Turzoni (*Stanislao*) DCLII.
Barbirio (*Petro*) DCLIII.
Vives (*Jo. Ludovicus*) *Erasmo*, DCLIV.
* Alberto, *Card. Moguntinensi*, DCLV.
Tonstallus (*Cutbertus*) *Erasmo*, DCLVI.
Henrico *VIII. Angliæ Regi*, DCLVII.
Goclenio (*Conrado*) DCLVIII.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) DCLIX.
Henrico *VIII. Angliæ Regi*, DCLX.
Christophoro, *Episc. Basileensi*, DCLXI.
Senatui *Basileensi*, DCLXII.
Christophoro, *Episc. Basileensi*, DCLXIII.
Prierati (*Sylvestro*) DCLXIV.
Vergilio (*Polydoro*) DCLXV.
* Collegio *Virginum Macabeiticarum*, DCLXVI.
* Læthmatio (*Hermanno*) CCCXXIV. App.
* Lupsetus (*Thomas*) *Jo. Botzemo*, CCCXXV. ibid.
* Vergilius (*Polydorus*) *Erasmo*, CCCXXVI. ibid.
1524. Matthæo, *Card. Sedunensi*, DCLXVII.
Bombasio (*Paulo*) DCLXVIII.
Pierckheimero (*Bilibaldo*) DCLXIX.
Clementi *VII. Papæ*, DCLXX.
Gavero (*Jodoco*) DCLXXI.
Hutteno (*Udalrico*) DCLXXII.
Rosche (*Domino de la*) DCLXXIII.
Magistratui *Argentinensi*, DCLXXIV.
Carondileto (*Joanni*) DCLXXV.
Canio (*Joanni*) DCLXXVI.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) DCLXXVII.
Abbati *cuidam*, DCLXXVIII.
Everardo (*Nicolao*) DCLXXIX.
Georgius, *Saxoniæ Dux*, *Erasmo*, DCLXXX.
Vives (*Jo. Ludovicus*) *Erasmo*, DCLXXXI.
Christophoro, *Episc. Basileensi*, DCLXXXII.
Græcæ *litteraturæ studiosis*, DCLXXXIII.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) DCLXXXIV.
Canio (*Joanni*) DCLXXXV.
Deiotaro (*Zachariæ*) DCLXXXVI.
Senatui *Argentinensi*, DCLXXXVII.
Scarpinello (*Augustino*) DCLXXXVIII.
Haioni (*Hermanno*) DCLXXXIX.

1524. He-

1524. Hezio (*Theodorico*) DCXC.
Molino (*Francisco*) DCXCI.
Thomæ, *Card. Eboracensi*, DCXCII.
Aleandro (*Hieronymo*) DCXCIII.
Giberto (*Jo. Matthæo*) DCXCIV.
Georgio, *Saxoniæ Duci*, DCXCV.
Tonstallo (*Cutberto*) DCXCVI.
Waramo (*Guilielmo*) DCXCVII.
Fischero (*Joanni*) DCXCVIII.
Pacæo (*Richardo*) DCXCIX.
Bero (*Richardo*) DCC.
Tonesio, *Consiliario Card. Eboracensis*, DCCI.
Henrico VIII. *Angliæ Regi*, DCCII.
Melanchthoni (*Philippo*) DCCIII.
Melanchthon (*Philippus*) *Erasmo*, DCCIV.
* Ferdinandus *Rex Erasmo*, DCCV.
Goclenio (*Conrado*) DCCVI.
Brugnario (*Antonio*) DCCVII.
Sadoletus (*Jacobus*) *Erasmo*, DCCVIII.
Mosham (*Rutberto à*) DCCIX.
Ferdinando *Regi*, DCCX.
Wimphelingo (*Jacobo*) DCCXI.
Voltzio (*Paulo*) DCCXII.
Camerarius (*Joachimus*) *Erasmo*, DCCXIII.
Melanchthoni (*Philippo*) DCCXIV.
Stromero (*Henrico*) DCCXV.
Camerario (*Joachimo*) DCCXVI.
Molino (*Francisco*) DCCXVII.
Georgio, *Saxoniæ Duci*, DCCXVIII.
Cæsario (*Joanni*) DCCXIX.
Voltzio (*Paulo*) DCCXX.
Vivi (*Ludovico*) DCCXXI.
Eustachio (*Andreæ*) DCCXXII.
Gueriis (*Leonardo à*) DCCXXIII.
Truchses (*Christophoro*) DCCXXIV.
Hedioni (*Gaspari*) DCCXXV.
* Lutherus (*Martinus*) *Erasmo*, DCCXXVI.
* Pirckheimero (*Bilibaldo*) CCCXXVII. App.
* Ulatteno (*Joanni*) CCCXXVIII. ibid.
1525. Pirckheimero (*Bilibaldo*) DCCXXVII.
Oecolampadio (*Joanni*) DCCXXVIII.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) DCCXXIX.
Turzoni (*Stanislao*) DCCXXX.
Canio (*Joanni*) DCCXXXI.
Maximiliano *Transsylvano*, DCCXXXII.
Sadoleto (*Jacobo*) DCCXXXIII.
Nauseæ (*Friderico*) DCCXXXIV.
Cornelio, *Bergensi Quæstori*, DCCXXXV.
Georgio, *Saxoniæ Duci*, DCCXXXVI.
Stromero (*Henrico*) DCCXXXVII.
Georgio, *Saxoniæ Duci*, DCCXXXVIII.
Hunno (*Martino*) DCCXXXIX.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) DCCXL.
Beddæ (*Natali*) DCCXLI.
Calcagnino (*Cœlio*) DCCXLII.
Felici, *Episc. Theatino*, DCCXLIII.
Montino (*Floriano*) DCCXLIV.
Puccio (*Antonio*) DCCXLV.
Beddæ (*Natali*) DCCXLVI.
Maximiliano *Transsylvano*, DCCXLVII.
Barlando (*Adriano*) DCCXLVIII.
Sadoleto (*Jacobo*) DCCXLIX.
Calcagninus (*Cœlius*) *Erasmo*, DCCL.
Beddæ (*Natali*) DCCLI.
Brixio (*Germano*) DCCLII.
Berquino (*Ludovico*) DCCLIII.
Selvæ (*Joanni*) DCCLIV.
Budæo (*Guilielmo*) DCCLV.
Antonino (*Joanni*) DCCLVI.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) DCCLVII.
Calvo (*Francisco*) DCCLVIII.
Barbirio (*Petro*) DCCLIX.
Vergilio (*Polydoro*) DCCLX.
Nicolao *Montensi Decano*, DCCLXI.
Vives (*Ludovicus*) *Erasmo*, DCCLXII.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) DCCLXIII.
Margaretæ, *Reginæ Navarræ*, DCCLXIV.
Budæo (*Guilielmo*) DCCLXV.
Budæ (*Michaeli*) DCCLXVI.
Beddæ (*Natali*) DCCLXVII.
Barbirio (*Petro*) DCCLXVIII.
Egnatio (*Jo. Baptistæ*) DCCLXIX.
Lasco (*Hieroslao à*) DCCLXX.
Casimbroto (*Leonardo*) DCCLXXI.
Polo (*Reginaldo*) DCCLXXII.
Critio (*Andreæ*) DCCLXXIII.
Nauseæ (*Friderico*) DCCLXXIV.
Bombasio (*Paulo*) DCCLXXV.
1525. Apocello (*Jacobo*) DCCLXXVI.
Benedicto (*Danieli*) DCCLXXVII.
Maximiliano *Transsylvano*, DCCLXXVIII.
Heemstedio (*Joanni*) DCCLXXIX.
Vives (*Jo. Ludovicus*) *Erasmo*, DCCLXXX.
* Everardo (*Nicolao*) DCCLXXXI.
Aldrisio (*Roberto*) DCCLXXXII.
Barbirio (*Petro*) DCCLXXXIII.
Beddæ (*Natali*) DCCLXXXIV.
Brixio (*Germano*) DCCLXXXV.
Brunsfeldio (*Othoni*) DCCLXXXVI.
Emsero (*Hieronymo*) DCCLXXXVII.
Jovio (*Benedicto*) DCCLXXXVIII.
Laurino (*Matthiæ*) DCCLXXXIX.
Lupseto (*Thomæ*) DCCXC.
Sucqueto (*Joanni*) DCCXCI.
Sylvio (*Francisco*) DCCXCII.
Tonstallo (*Cutberto*) DCCXCIII.
* Curtius (*Petrus*) *Erasmo*, CCCXXIX. App.
* Ulatteno (*Joanni*) CCCXXX. ibid.
* Velius (*Gasp. Ursinus*) *Erasmo*, CCCXXXI. ibid.
* Bedda (*Natalis*) *Erasmo*, CCCXXXII. ibid.
Pio (*Alberto*) CCCXXXIII. ibid.
* Morus (*Thomas*) *Erasmo*, CCCXXXIV. ibid.
1526. Vives (*Ludovicus*) *Erasmo*, DCCXCIV.
Campegio (*Laurentio*) DCCXCV.
Henckello (*Joanni*) DCCXCVI.
Nauseæ (*Friderico*) DCCXCVII.
Lasco (*Joanni à*) DCCXCVIII.
Polo (*Reginaldo*) DCCXCIX.
Budæ (*Michaeli*) DCCC.
Sylvio (*Francisco*) DCCCI.
Cigalino (*Francisco*) DCCCII.
Budæo (*Guilielmo*) DCCCIII.
Chiregatto (*Francisco*) DCCCIV.
Guilielmo, DCCCV.
Luthero (*Martino*) DCCCVI.
Bernardo, *Episc. Tridentino*, DCCCVII.
Barlando (*Adriano*) DCCCVIII.
Ægidio (*Petro*) DCCCIX.
Thomæ, *Cardinali*, DCCCX.
Cuidam, DCCCXI.
Nicolao, DCCCXII.
Carondileto (*Joanni*) DCCCXIII.
Longlondo (*Joanni*) DCCCXIV.
Vergilio (*Polydoro*) DCCCXV.
Casimbroto (*Leonardo*) DCCCXVI.
Egnatio (*Jo. Baptistæ*) DCCCXVII.
Helvetiorum *Nationi*, DCCCXVIII.
Bertulpho (*Hilario*) DCCCXIX.
Molino (*Francisco*) DCCCXX.
Tussano (*Jacobo*) DCCCXXI.
Giberto (*Matthæo*) DCCCXXII.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) DCCCXXIII.
Senatui *Parisiensi*, DCCCXXIV.
Molino (*Francisco*) DCCCXXV.
Francisco I. *Galliæ Regi*, DCCCXXVI.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) DCCCXXVII.
Georgio, *Saxoniæ Duci*, DCCCXXVIII.
Vives (*Ludovicus*) *Erasmo*, DCCCXXIX.
Copo (*Guilielmo*) DCCCXXX.
Bernardo, *Episc. Tridentino*, DCCCXXXI.
Ægidio (*Petro*) DCCCXXXII.
Asulano (*Francisco*) DCCCXXXIII.
Carondileto (*Ferico*) DCCCXXXIV.
Lasco (*Hieroslao à*) DCCCXXXV.
Critio (*Andreæ*) DCCCXXXVI.
Schidlovietz (*Christophoro à*) DCCCXXXVII.
Pisoni (*Jacobo*) DCCCXXXVIII.
Bernardo, *Episc. Tridentino*, DCCCXXXIX.
Vario *Marvillano* (*Nicolao*) DCCCXL.
Fettichio *Theobaldo*) DCCCXLI.
Budæus (*Guilielmus*) *Erasmo*, DCCCXLII.
Fabro (*Joanni*) DCCCXLIII.
Cantiunculæ (*Claudio*) DCCCXLIV.
Pelicano (*Conrado*) DCCCXLV.
— *ad eundem*, DCCCXLVI.
— *ad eundem*, DCCCXLVII.
Pistorio (*Simoni*) DCCCXLVIII.
* Berquinus (*Ludovicus*) *Erasmo*, CCCXXXV. App.
* Pistorius (*Simon*) *Erasmo*, CCCXXXVI. ibid.
* Casperotus (*Leonardus*) *Erasmo*, CCCXXXVII. ibid.
* Maldonatus (*Joannes*) *Erasmo*, CCCXXXVIII. ibid.
1527. Mornyeo (*Petro*) DCCCXLIX.
Gattinarius (*Mercurinus*) *Erasmo*, DCCCL.
Vives (*Ludovicus*) *Erasmo*, DCCCLI.
Aldrisio (*Roberto*) DCCCLII.
Furstero (*Valentino*) DCCCLIII.

1527. Vergilio (*Polydoro*) DCCCLIV.
Fabro (*Jacobo*) DCCCLV.
Carondileto (*Joanni*) DCCCLVI.
Valdesio (*Alfonso*) DCCCLVII.
Fonseca (*Alfonsus*) *Erasmo*, DCCCLVIII.
Gattinario (*Mercurino*) DCCCLIX.
Sigismundo I. *Poloniæ Regi*, DCCCLX.
Schidlovietz (*Christophoro à*) DCCCLXI.
Lasco (*Joanni à*) DCCCLXII.
Critio (*Andreæ*) DCCCLXIII.
Francisco *Hasseltensi*, DCCCLXIV.
Zebridovio (*Andreæ*) DCCCLXV.
Coxo (*Leonardo*) DCCCLXVI.
Medico *cuidam*, DCCCLXVII.
Cannio (*Nicolao*) DCCCLXVIII.
Fossa (*Tilemanno à*) DCCCLXIX.
Waramo (*Guilielmo*) DCCCLXX.
Vivi (*Ludovico*) DCCCLXXI.
Brixio (*Germano*) DCCCLXXII.
Nauseæ (*Friderico*) DCCCLXXIII.
Caduceatori (*Henrico*) DCCCLXXIV.
Budæo (*Guilielmo*) DCCCLXXV.
Vives (*Ludovicus*) DCCCLXXVI.
Ferdinando *Regi*, DCCCLXXVII.
Lasco (*Joanni à*) DCCCLXXVIII.
Margaretæ *Reginæ*, DCCCLXXIX.
Marvillano (*Nicolao*) DCCCLXXX.
Maximiliano *à Burgundia*, DCCCLXXXI.
Aldrisio (*Roberto*) DCCCLXXXII.
Borsalo (*Joanni*) DCCCLXXXIII.
Waramo (*Guilielmo*) DCCCLXXXIV.
Sperchefordo (*Richardo*) DCCCLXXXV.
Cochleio (*Joanni*) DCCCLXXXVI.
Canio (*Joanni*) DCCCLXXXVII.
Fossa (*Tilemanno à*) DCCCLXXXVIII.
Georgio, *Saxoniæ Duci*, DCCCLXXXIX.
Laurino (*Marco*) DCCCXC.
Georgio, *Saxoniæ Duci*, DCCCXCI.
Fonsecæ (*Alfonso*) DCCCXCII.
Vergaræ (*Francisco*) DCCCXCIII.
Vergaræ (*Joanni*) DCCCXCIV.
Carolo V. *Imperatori*, DCCCXCV.
Gardinario (*Stephano*) DCCCXCVI.
Rescio (*Rutgero*) DCCCXCVII.
Bibliopego (*Joanni*) DCCCXCVIII.
Vergaræ (*Francisco*) DCCCXCIX.
Carolo, *Duci Sabaudiæ*, DCCCC.
Vivi (*Ludovico*) DCCCCI.
Monacho *cuidam*, DCCCCII.
Manrico (*Alfonso*) DCCCCIII.
Alardetis (*Amblardo & Ludovico*) DCCCCIV.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) DCCCCV.
Bucero (*Martino*) DCCCCVI.
Collegio *Sorbonico*, DCCCCVII.
Senatui *Parisiensi*, DCCCCVIII.
Beddæ (*Natali*) DCCCCIX.
Theologo *cuidam*, DCCCCX.
Joanni, *Card. Lotharingiæ*, DCCCCXI.
Antonino (*Joanni*) DCCCCXII.
Schidlovietz (*Christophoro à*) DCCCCXIII.
Tomitio (*Petro*) DCCCCXIV.
* Carolus V. *Imper. Erasmo*, DCCCCXV.
Vervesio (*Alphonso*) DCCCCXVI.
Botteo (*Henrico*) DCCCCVII.
Smotzero (*Georgio*) DCCCCXVIIII.
Georgio, *Saxoniæ Duci*, DCCCCXIX.
Waramo (*Guilielmo*) DCCCCXX.
Antonino (*Joanni*) DCCCCXXI.
Emstedio (*Joanni*) DCCCCXXII.
Emsero (*Hieronymo*) DCCCCXXIII.
Lasco (*Joanni à*) DCCCCXXIV.
* Vervesius (*Alfonsus*) *Erasmo*) CCCXXXIX. App.
* Vives (*Ludovicus*) *Erasmo*, CCCXL. ibid.
* Alardetus (*Ludovicus*) *Erasmo*, CCCXLI. ibid.
* Valdesius (*Alfonsus*) *Erasmo*, CCCXLII. ibid.
* Fernandus (*Alfonsus*) *Erasmo*, CCCXLIII. ibid.
* Velius (*Ursinus*) *Erasmo*, CCCXLIV. ibid.
Gaccho (*Joanni*) CCCXLV. ibid.
1528. Nova Aquila (*Hermanno à*) DCCCCXXV.
Maximiliano *à Burgundia*. DCCCCXXVI.
Georgio, *Saxoniæ Duci*, DCCCCXXVII.
Viromando (*Hieronymo*) DCCCCXXVIII.
Georgio, *Saxoniæ Duci*, DCCCCXXIX.
Sigismundus, *Rex Poloniæ*, *Erasmo*, DCCCCXXX.
Tomitius (*Petrus*) *Erasmo*, DCCCCXXXI.
Pacæo (*Richardo*) DCCCCXXXII.
Felici, *LL. Doctori*, DCCCCXXXIII.
Bembo (*Petro*) DCCCCXXXIV.
1528. Cuidam, DCCCCXXXV.
Moro (*Thomæ*) DCCCCXXXVI.
Catarinæ, *Reginæ Angliæ*, DCCCCXXXVII.
Valdesio (*Joanni*) DCCCCXXXVIII.
Bayfio (*Lazaro*) DCCCCXXXIX.
Talesio (*Quirino*) DCCCCXL.
Archidiacono *Alcorano*, DCCCCXLI.
Maldonato (*Joanni*) DCCCCXLII.
Gratiano *Hispano*, DCCCCXLIII.
Dilfo (*Francisco*) DCCCCXLIV.
Hermanno, *Archiep. Coloniensi*, DCCCCXLV.
Vario Marvillano (*Nicolao*) DCCCCXLVI.
Ulatteno (*Joanni*) DCCCCXLVII.
Cochlejo (*Joanni*) DCCCCXLVIII.
Haioni (*Hermanno*) DCCCCXLIX.
Manrico (*Alphonso*) DCCCCL.
Rivulo (*Adriano à*) DCCCCLI.
Melanchthon (*Philippus*) *Erasmo*, DCCCCLII.
Georgio, *Saxoniæ Duci*, DCCCCLIII.
Botteo (*Henrico*) DCCCCLIV.
Decimario (*Petro*) DCCCCLV.
Clementi VII. *Papæ*, DCCCCLVI.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) DCCCCLVII.
—— *ad eundem*, DCCCCLVIII.
Hermanus, *Archiep. Coloniensis*, *Erasmo*, DCCCCLIX.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) DCCCCLX.
Henrico VIII. *Angliæ Regi*, DCCCCLXI.
Fonseca (*Alfonsus*) *Erasmo*, DCCCCLXII.
Theologis *Lovaniensibus*, DCCCCLXIII.
Joanni, *Card. Lotharingiæ*, DCCCCLXIV.
Fabro (*Joanni*) DCCCCLXV.
Velio (*Ursino*) DCCCCLXVI.
Gattinario (*Mercurino*) DCCCCLXVII.
Brixius (*Germanus*) *Erasmo*, DCCCCLXVIII.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) DCCCCLXIX.
Decio (*Justo*) DCCCCLXX.
Stadio (*Christophoro à*) DCCCCLXXI.
Critio (*Andreæ*) DCCCCLXXII.
Sigismundo, *Poloniæ Regi*, DCCCCLXXIII.
Longlondo (*Joanni*) DCCCCLXXIV.
Vivi (*Jo. Ludovico*) DCCCCLXXV.
Tossano (*Petro*) DCCCCLXXVI.
Agathio (*Hieronymo*) DCCCCLXXVII.
Danesio, DCCCCLXXVIII.
Lipsio (*Martino*) DCCCCLXXIX.
Clericis (*Nicolao à*) DCCCCLXXX.
Brixio (*Germano*) DCCCCLXXXI.
Decimario (*Petro*) DCCCCLXII.
Alciato (*Andreæ*) DCCCCLXXXIII.
Brixio (*Germano*) DCCCCLXXXIV.
Vesuvio (*Nicolao*) DCCCCLXXXV.
Carondileto (*Joanni*) DCCCCLXXXVI.
Marca (*Erardo à*) DCCCCLXXXVII.
Sadoleto (*Jacobo*) DCCCCLXXXVIII.
* Edingo (*Audomaro*) DCCCCLXXXIX.
Vives (*Ludovicus*) *Erasmo*, DCCCCXC.
Ammonio (*Livino*) DCCCCXCI.
Stadio (*Christophoro à*) DCCCCXCII.
Camingæ (*Haioni*) DCCCCXCIII.
Sadoletus (*Jacobus*) *Erasmo*, DCCCCXCIV.
Pio (*Alberto*) DCCCCXCV.
Zebridovio (*Andreæ*) DCCCCXCVI.
Berquino (*Ludovico*) DCCCCXCVII.
Bernardo *Episc. Tridentino* DCCCCXCVIII.
Berquino (*Ludovico*) DCCCCXCIX.
Brixio (*Germano*) M.
Budæo (*Guilielmo*) MI.
Davidi (*Martino*) MII.
Nova Aquila (*Hermanno à*) MIII.
Joachimo, *Medico*, MIV.
Tomitio (*Petro*) MV.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) MVI.
* Botzemo (*Joanni*) CCCXLVI. App.
* Botteus (*Henricus*) *Erasmo*, CCCXLVII. ibid.
1529. Mornyeo (*Petro*) MVII.
Ulatteno (*Joanni*) MVIII.
Ferdinando *Regi*, MIX.
Tomitio (*Petro*) MX.
Utenhovio (*Carolo*) MXI.
Salamancæ (*Antonio*) MXII.
Zuichemus (*Viglius*) MXIII.
Conritz (*Andreæ & Christophoro à*) MXIV.
* Gravio (*Tilemanno*) MXV.
Egnatio (*Baptistæ*) MXVI.
Bernardo, *Episc. Tridentino*, MXVII.
Hajoni (*Hermanno*) MXVIII.
Henckello (*Joanni*) MXIX.
Zuichemo (*Viglio*) MXX.

1529. Bero (*Ludovico*) MXXI.
Grapheo (*Cornelio*) MXXII.
Lotzero (*Joanni*) MXXIII.
Salamancæ (*Antonio*) MXXIV.
Tussano (*Jacobo*) MXXV.
Pistorio (*Simoni*) MXXVI.
Bernardo, *Episc. Tridentino*, MXXVII.
Balthasari, *Episc. Hildesheimensi*, MXXVIII.
Vergaræ (*Francisco*) MXXIX.
Valdesio (*Joanni*) MXXX.
Valdesio (*Alphonso*) MXXXI.
Vergaræ (*Joanni*) MXXXII.
Fonsecæ (*Alphonso*) MXXXIII.
Montjoio (*Guilielmo*) MXXXIV.
Bero (*Ludovico*) MXXXV.
Grueriis (*Leonardo à*) MXXXVI.
Scholasteri *Besontino*, MXXXVII.
Cochlæo (*Joanni*) MXXXVIII.
Francisco *Thesaurario*, MXXXIX.
Javando (*Claudio*) MXL.
Stephano *Pratensi*, MXLI.
Bembus (*Petrus*) *Erasmo*, MXLII.
Fuggero (*Antonio*) MXLIII.
Bero (*Ludovico*) MXLIV.
Ritio (*Hieronymo*) MXLV.
Cælius (*Ludovicus*) *Erasmo*, MXLVI.
Joanni *Brisgoico*, MXLVII.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) MXLVIII.
Stibaro (*Danieli*) MXLIX.
Æmilio *ab Æmiliis*, ML.
Dingen (*Conrado à*) MLI.
Rephano (*Leonardo*) MLII.
Decio (*Jod. Justo*) MLIII.
Critio (*Andreæ*) MLIV.
Barlando (*Huberto*) MLV.
Tomitio (*Petro*) MLVI.
Antonino (*Joanni*) MLVII.
Broderico (*Stephano*) MLVIII.
Schydlovietz (*Christophoro à*) MLIX.
Utenhovio (*Carolo*) MLX.
Guilielmo, *Duci Clivensi*, MLXI.
—— *ad eundem*, MLXII.
Sucqueto (*Carolo*) MLXIII.
Fuggero (*Antonio*) MLXIV.
Cholero (*Joanni*) MLXV.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) MLXVI.
Oecolampadio (*Joanni*) MLXVII.
Maximiliano *à Burgundia*, MLXVIII.
Critio (*Andreæ*) MLXIX.
Episcopio (*Nicolao*) MLXX.
Cornario (*Jano*) MLXXI.
Botzemo (*Joanni*) MLXXII.
Vives (*Ludovicus*) *Erasmo*, MLXXIII.
Moro (*Thomæ*) MLXXIV.
Roperæ (*Margaretæ*) MLXXV.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) MLXXVI.
Montjoio (*Guilielmo*) MLXXVII.
Botzemo (*Joanni*) MLXXVIII.
Frobenio (*Jo. Erasmio*) MLXXIX.
Francisco *Thesaurario*, MLXXX.
Stibaro (*Danieli*) MLXXXI.
Haioni (*Hermanno*) MLXXXII.
Alciato (*Andreæ*) MLXXXIII.
Fonsecæ (*Alphonso*) MLXXXIV.
Sadoleto (*Jacobo*) MLXXXV.
Mornyeo (*Petro*) MLXXXVI.
* Epphendorpio (*Henrico*) MLXXXVII.
* Epphendorpius (*Henricus*) *Erasmo*, MLXXXVIII.
* Cochlæus (*Joannes*) *Erasmo*, CCCXLVIII. App.
* Georgius, *Saxoniæ Dux*, *Erasmo*, CCCXLIX. ibid.
* Ulatteno (*Joanni*) CCCL. ibid.
* Henckello (*Joanni*) CCCLI. ibid.
* Ropera (*Margaretha*) *Erasmo*, CCCLII. ibid.
* Guilielmus, *Dux Juliacensis*, *Erasmo*, CCCLIII. ibid.
1530. Valdesio (*Alphonso*) MLXXXIX.
—— *ad eundem*, MXC.
Brixio (*Germano*) MXCI.
Tonstallo (*Cutberto*) MXCII.
Sadoletus (*Jacobus*) *Erasmo*, MXCIII.
Sadoleto (*Jacobo*) MXCIV.
Balthasari, *Episc. Hildesheimensi*, MXCV.
Rosino (*Joanni*) MXCVI.
Pacæo (*Richardo*) MXCVII.
Utenhovio (*Carolo*) MXCVIII.
Bembo (*Petro*) MXCIX.
Brixio (*Germano*) MC.
Cellismartiali (*Cassandro*) MCI.
Mesiæ (*Petro*) MCII.
1530. Mesiæ (*Christophoro*) MCIII.
Manrico (*Alphonso*) MCIV.
Egnatio (*Jo. Baptistæ*) MCV.
Collegii *Buslidiani Professoribus*, MCVI.
Dingen (*Conrado à*) MCVII.
Brassicano (*Jo. Alexandro*) MCVIII.
* Velius (*G. Ursinus*) *Erasmo*, MCIX.
Mario (*Augustino*) MCX.
Stibaro (*Danieli*) MCXI.
Stadio (*Christophoro à*) MCXII.
Georgio, *Saxoniæ Duci*, MCXIII.
Brixius (*Germanus*) *Erasmo*, MCXIV.
Olaho (*Nicolao*) MCXV.
Carlewitz (*Christophoro à*) MCXVI.
* Melanchthoni (*Philippo*) MCXVII.
Pistorio (*Simoni*) MCXVIII.
Bonsio (*Lucæ*) MCXIX.
Vlatteno (*Joanni*) MCXX.
Dilfo (*Francisco*) MCXXI.
Valdesio (*Alphonso*) MCXXII.
Mariæ, *Hungariæ Reginæ*, MCXXIII.
Rinckio (*Joanni*) MCXXIV.
Melanchthon (*Philippus*) *Erasmo*, MCXXV.
* Melanchthoni (*Philippo*) MCXXVI.
Dingen (*Conrado à*) MCXXVII.
Stadio (*Christophoro à*) MCXXVIII.
* Campegio (*Laurentio*) MCXXIX.
Montjoio (*Carolo*) MCXXX.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) MCXXXI.
Critio (*Andreæ*) MCXXXII.
Schidlovietz (*Christophoro à*) MCXXXIII.
Tomitio (*Petro*) MCXXXIV.
Brixio (*Germano*) MCXXXV.
Quinono (*Guilielmo*) MCXXXVI.
Campegio (*Laurentio*) MCXXXVII.
Marca (*Erardo à*) MCXXXVIII.
Bernardo, *Episc. Tridentino*, MCXXXIX.
Sadoletus (*Jacobus*) *Erasmo*, MCXL.
Eckius (*Joannes*) *Erasmo*, MCXLI.
Olaho (*Nicolao*) MCXLII.
Alciatus (*Andreas*) *Erasmo*, MCXLIII.
Pflug (*Julio*) MCXLIV.
Grueriis (*Leonardo à*) MCXLV.
Cholero (*Joanni*) MCXLVI.
Dalbono (*Antonio*) MCXLVII.
Alciato (*Andreæ*) MCXLVIII.
Egnatio (*Jo. Baptistæ*) MCXLIX.
Stadio (*Christophoro à*) MCL.
Vergaræ (*Joanni*) MCLI.
Herema (*Gerardo*) CCCLIV. App.
Fuggero (*Antonio*) CCCLV. ibid.
* Alciatus (*Andreas*) *Erasmo*, CCCLVI. ibid.
* Fuggerus (*Antonius*) *Erasmo*, CCCLVII. ibid.
* Hecmstedius (*Joannes*) *Erasmo*, CCCLVIII. ibid.
* Adolescentibus *duobus*, CCCLIX. ibid.
* Zasius (*Ulricus*) *Erasmo*, CCCLX. ibid.
1531. Remo (*Guolphango*) MCLII.
Maldonato (*Joanni*) MCLIII.
Vergaræ (*Francisco*) MCLIV.
Boeriis (*Joanni & Bernardo*) MCLV.
Trivultio (*Augustino*) MCLVI.
Tussano (*Jacobo*) MCLVII.
Castellano (*Petro*) MCLVIII.
Moro (*Joanni*) MCLIX.
Montjoio (*Carolo*) MCLX.
Cassandro (*Francisco*) MCLXI.
Quintino *suo*, MCLXII.
Kretzero (*Matthiæ*) MCLXIII.
Eobano *Hesso*, MCLXIV.
Egnatio (*Jo. Baptistæ*) MCLXV.
Tussano (*Jacobo*) MCLXVI.
Baysio (*Lazaro*) MCLXVII.
Pflug (*Julio*) MCLXVIII.
Georgio, *Saxoniæ Duci*, MCLXIX.
Velio (*G. Ursino*) MCLXX.
Ulatteno (*Joanni*) MCLXXI.
Dingen (*Conrado à*) MCLXXII.
Vulcanio (*P.*) MCLXXIII.
Montjoio (*Guilielmo*) MCLXXIV.
Eugubino (*Augustino*) MCLXXV.
Mallario (*Nicolao*) MCLXXVI.
Alciato (*Andreæ*) MCLXXVII.
Dalbono (*Antonio*) MCLXXVIII.
Mornyeo (*Petro*) MCLXXIX.
Fuggero (*Antonio*) MCLXXX.
Grueriis (*Leonardo à*) MCLXXXI.
Boerio (*Bernardo*) MCLXXXII.
Trivultio (*Livino*) MCLXXXIII.

1531. Ammonio (Livino) MCLXXXIV.
Audomaro (Edingo) MCLXXXV.
Pflug (Julius) Erasmo, MCLXXXVI.
Georgio, Saxoniæ Duci, MCLXXXVII.
Eobano Hesso, MCLXXXVIII.
Commerstadio (Georgio) MCLXXXIX.
Vives (Ludovicus) Erasmo, MCXC.
Resendo (Angelo Andreæ) MCXCI.
Senatui Besontino, MCXCII.
Questenbergio (Sigismundo) MCXCIII.
Velio (G. Ursino) MCXCIV.
Pflug (Julio) MCXCV.
Vervesio (Alphonso) MCXCVI.
Polo (Reginaldo) MCXCVII.
Agricolæ (Georgio) MCXCVIII.
Valdesio (Alphonso) MCXCIX.
Rinckio (Joanni) MCC.
Bonero (Joanni) MCCI.
Bernardo, Episc. Tridentino, MCCII.
Rivensi Episcopo, MCCIII.
Hoxvirio (Hectori) MCCIV.
Goclenio (Conrado) MCCV.
Theologis Lovaniensibus, MCCVI
Bussidio (Ægidio) MCCVII.
Kretzero (Matthiæ) MCCVIII.
Valdesio (Alphonso) MCCIX.
Cholero (Joanni) MCCX.
Guilielmo, Duci Juliacensi, MCCXI.
Fossa (Tilemanno à) MCCXII.
Winmanno (Nicolao) CCCLXI. App.
Hervagio (Joanni) CCCLXII. ibid.
1532. Zuichemo (Viglio) MCCXIII.
Paumgartnero (Joanni) MCCXIV.
Sadoleto (Jacobo) MCCXV.
Gumpenbergo (Ambrosio à) MCCXVI.
Paumgartnero (Joanni) MCCXVII.
Cuidam, MCCXVIII.
Sasbouto (Jodoco) MCCXIX.
* Sadoletus (Jacobus) Erasmo, MCCXX.
Bernardo, Episc. Tridentino, MCCXXI.
* Sadoletus (Jacobus) Erasmo, MCCXXII.
Morus (Thomas) Erasmo, MCCXXIII.
Guilielmo Comiti, MCCXXIV.
Paumgartnero (Joanni) MCCXXV.
Amerbachio (Bonifacio) MCCXXVI.
Cajetano (Thomæ) MCCXXVII.
Paumgartnero (Joanni) MCCXXVIII.
Turzo (Stanislaus) Erasmo, MCCXXIX.
Utenhovio (Carolo) MCCXXX.
Pflug (Julio) MCCXXXI.
* Bembus (Petrus) Erasmo, MCCXXXII.
Cholero (Joanni) MCCXXXIII.
Clebergero (Joanni) MCCXXXIV.
Melanchthon (Philippus) Erasmo, MCCXXXV.
Affendelf (Gerardo ab) MCCXXXVI.
Talesio (Quirino) MCCXXXVII.
Boneris (Joanni & Stanislao) MCCXXXVIII.
Brixio (Germano) MCCXXXIX.
Cantæ (Jacobo) MCCXL.
Balivo Lutetiæ Regio, MCCXLI.
* Benedictus (Joannes) Erasmo, CCCLXIII. App.
* Zuichemo (Viglio) CCCLXIV. ibid.
* Agrippa (Cornelius) Erasmo, CCCLXV. ibid.
* Morrhius (Gerardus) Erasmo, CCCLXVI. ibid.
* Poly (Thomas) Erasmo, CCCLXVII. ibid.
Castellano (Petro) CCCLXVIII. ibid.
* Zuichemo (Viglio) CCCLXIX. ibid.
1533. Fettichio (Theobaldo) MCCXLII.
Emstedio (Joanni) MCCXLIII.
Senatui Besontino, MCCXLIV.
Horion (Guilielmo ab) MCCXLV.
Vulcanio (Petro) MCCXLVI.
Chapusio (Eustachio) MCCXLVII.
Colstero (Abeli) MCCXLVIII.
Paumgartnero (Joanni) MCCXLIX.
* Sadoletus (Jacobus) Erasmo, MCCL.
* Cornelii (Vincentio) MCCLI.
Vives (Jo. Ludovicus) Goesio suo, MCCLII.
Goes (Damiano à) MCCLIII.
Sadoleto (Paulo) MCCLIV.
Rupilio (Francisco) MCCLV.
More (Desiderato) MCCLVI.
Decio (Justo) MCCLVII.
Goclenio (Conrado) MCCLVIII.
Bembus (Petrus) Erasmo, MCCLIX.
Richardoto (Petro) MCCLX.
Vergaræ (Joanni) MCCLXI.
Leigniero (Simoni) MCCLXII.
1533. Ludovico, Abbati, MCCLXIII.
Bonvaloto (Francisco) MCCLXIV.
Mesiis (Petro & Christophoro) MCCLXV.
* Zuichemo (Viglio) CCCLXX. App.
* Wicelius (Georgius) Erasmo, CCCLXXI. ibid.
* Zuichemo (Viglio) CCCLXXII. ibid.
* Ulatteno (Joanni) CCCLXXIII. ibid.
* Zuichemo (Viglio) CCCLXXIV. ibid.
1534. Cholero (Joanni) MCCLXVI.
Grapheo (Cornelio) MCCLXVII.
Goes (Damiano à) MCCLXVIII.
* Cornelii (Vincentio) MCCLXIX.
Vives (Ludovicus) Erasmo, MCCLXX.
Goes (Damiano à) MCCLXXI.
* Egnatius (Jo. Baptista) Erasmo, MCCLXXII.
* Melanchthoni (Philippo) MCCLXXIII.
* Sadoletus (Jacobus) Erasmo, MCCLXXIV.
—— idem ad eundem, MCCLXXV.
* Dilfus (Franciscus) Erasmo, CCCLXXV. App.
* Sepulvedas (Jo. Genesius) Erasmo, CCCLXXVI. ibid.
1535. Curtio (Petro) MCCLXXVI.
* Merbelio (P.) & Laurentio (Jo. Baptistæ) MCCLXXVII.
Tomitius (Petrus) Erasmo, MCCLXXVIII.
Goes (Damiano à) MCCLXXIX.
Paulus III. Papa, Erasmo, MCCLXXX.
Hoxvirius (Hector) Erasmo, MCCLXXXI.
Bembus (Petrus) Erasmo, MCCLXXXII.
Latomus (Bartholomæus) Erasmo, MCCLXXXIII.
Goes (Damiano à) MCCLXXXIV.
Kmitha (Petro) MCCLXXXV.
Latomo (Bartholomæo) MCCLXXXVI.
Tomitio (Petro) MCCLXXXVII.
Goclenio (Conrado) MCCLXXXVIII.
Bero (Ludovico) MCCLXXXIX.
Ludovico, Abbati, MCCXC.
Grueriis (Leonardo à) MCCXCI.
Goes (Damiano à) MCCXCII.
* Rupilius (Franciscus) Erasmo, CCCLXXVII. App.
* Nucerinus (Guilielmus) Montano (Philippo) CCCLXXVIII. ibid.
* Anshelmus Erasmo, CCCLXXIX. ibid.
* Glareanus (Henricus) Erasmo, CCCLXXX. ibid.
1536. Critio (Andreæ) MCCXCIII.
Cognato (Gilberto) MCCXCIV.
Amicis Lectoribus, MCCXCV.
Cognato (Gilberto) MCCXCVI.
Bonvaloto (Francisco) MCCXCVII.
Consiliario cuidam, MCCXCVIII.
Goclenio (Conrado) MCCXCIX.
* Goes (Damianus à) Erasmo, CCCLXXXI. App.
* Voltzius (Paulus) Erasmo, CCCLXXXII. ibid.
* Paumgartnerus (Joannes) Erasmo, CCCLXXXIII. ib.
* Nausea (Fridericus) Ferdinando Cæsari, CCCLXXXIV. ibid.
* Frobenius (Hier.) & Nicol. Episcopius Jo. à Lasco, CCCLXXXV. ibid.

Sequuntur Epistolæ absque Anno adscripto.

Ægidio (Petro) CCCLXXXVI. App.
—— ad eundem, CCCLXXXVII. ibid.
* —— ad eundem, CCCLXXXVIII. ibid.
* Anxt (Wolphangus) Erasmo, CCCCLXXXIX. ibid.
* Artlebus de Boskowicz Erasmo, ccccxc. ibid.
* Babhamus (Joannes) Erasmo, ccccxci. ibid.
* Bartholinus (Richardus) Erasmo, ccccxcii. ibid.
Batto (Jacobo) ccccxciii. ibid.
* Guilielmus Goudanus ad eundem, ccccxciv. ibid.
* Henrico à Bergis, cccxcv. ibid.
Boetio (Hectori) cccxcvi. ibid.
Boschio (Arnoldo) cccxcvii. ibid.
Cantero (Jacobo) cccxcviii. ibid.
Christiano Lubecensi, cccxcix. ibid.
Clava (Antonius) Erasmo, cccc. ibid.
Clavæ (Antonio) cccci. ibid.
* Clava (Antonius) Erasmo, ccccii. ibid.
Coleto (Joanni) CCCCIII. ibid.
Coletus (Joannes) Erasmo, CCCCIV. ibid.
* Coleto (Joanni) CCCCV. ibid.
* Coletus (Joannes) Erasmo, CCCCVI. ibid.
Cornelio Goudano, CCCCVII. ibid.
—— ad eundem, CCCCVIII. ibid.
—— ad eundem, CCCCIX. ibid.
—— ad eundem, CCCCX. ibid.
—— ad eundem, CCCCXI. ibid.
—— ad eundem, CCCCXII. ibid.
* —— ad eundem, CCCCXIII. ibid.

* Cor-

* Cornelio *Goudano*, CCCCXIV. App.
* —— *ad eundem*, CCCCXV. ibid.
* Cornelius *Goudanus Erasmo*, CCCCXVI. ibid.
* —— *idem ad eundem*, CCCCXVII. ibid.
* —— *idem ad eundem*, CCCCXVIII. ibid.
* —— *idem ad eundem*, CCCCXIX. ibid.
* —— *idem ad eundem*, CCCCXX. ibid.
Damo (*Berthramo*) CCCCXXI. ibid.
Dingen (*Conrado à*) CCCCXXII. ibid.
Dorpio (*Martino*) CCCCXXIII. ibid.
—— *ad eundem*, CCCCXXIV. ibid.
Elizabethæ *Moniali*, CCCCXXV. ibid.
Fabro (*Joanni*) CCCCXXVI. ibid.
Faber (*Jacobus*) *Erasmo*, CCCCXXVII. ibid.
* Fischerus (*Joannes*) *Erasmo*, CCCCXXVIII. ibid.
* —— *idem ad eundem*, CCCCXXIX. ibid.
* —— *idem ad eundem*, CCCCXXX. ibid.
Francisco, *Medico*, CCCCXXXI. ibid.
—— *ad eundem*, CCCCXXXII. ibid.
Francisco *suo*, CCCCXXXIII. ibid.
—— *ad eundem*, CCCCXXXIV. ibid.
—— *ad eundem*, CCCCXXXV. ibid.
* —— *ad eundem*, CCCCXXXVI. ibid.
* Gaguino (*Roberto*) CCCCXXXVII. ibid.
Georgio, *Episcopo Brixinensi*, CCCCXXXVIII. ibid.
* Gervasius *Erasmo*, CCCCXXXIX. ibid.
Goes (*Damiano à*) CCCCXL. ibid.
—— *ad eundem*, CCCCXLI. ibid.
Grunnio (*Lamberto*) CCCCXLII. ibid.
Grunnius (*Lambertus*) *Erasmo*, CCCCXLIII. ibid.
Guilielmo *Goudano*, CCCCXLIV. ibid.
—— *ad eundem*, CCCCXLV. ibid.
—— *ad eundem*, CCCCXLVI. ibid.
* Guilielmus *Goudanus Erasmo*, CCCCXLVII. ibid.
* —— *idem ad eundem*, CCCCXLVIII. ibid.
* Faustus *Guilielmo suo*, CCCCXLIX. ibid.
Henricus VIII. *Angliæ Rex Erasmo*, CCCCL. ibid.
—— *idem ad eundem*, CCCCLI. ibid.
* Simon *Hexapolitanus Erasmo*, CCCCLII. ibid.
Joanni, *Card. Lotharingiæ*, CCCCLIII. ibid.
* Guilielmus *Goudanus Joanni Magistro*, CCCCLIV. ibid.
Jonæ (*Jodoco*) CCCCLV. ibid.
Lectori, CCCCLVI. ibid.
—— *ad eundem*, CCCCLVII. ibid.
Ludolpho *suo*, CCCCLVIII. ibid.
* Lupsetus (*Thomas*) *Erasmo*, CCCCLIX. ibid.
Martino, *Medico*, CCCCLX. ibid.
Mauritii (*Jacobo*) CCCCLXI. ibid.
—— *ad eundem*, CCCCLXII. ibid.
—— *ad eundem*, CCCCLXIII. ibid.
Medico *cuidam*, CCCCLXIV. ibid.
Ammonius (*Andreas*) *Guil. Montjojo*, CCCCLXV. ibid.
Morus (*Thomas*) *Erasmo*, CCCCLXVI. ibid.
* Nemo (*Alvarus*) CCCCLXVII. ibid.
Obrecht (*Joanni*) CCCCLXVIII. ibid.
* Olivarius (*Petr. Joannes*) *Erasmo*, CCCCLXIX. ibid.
Gerardo (*Petro*) CCCCLXX. ibid.
Pirckheimero (*Bilibaldo*) CCCCLXXI. ibid.
—— *ad eundem*, CCCCLXXII. ibid.
—— *ad eundem*, CCCCLXXIII. ibid.
* Reynerus *Goudanus Erasmo*, CCCCLXXIV. ibid.
* Ruthallo (*Thomæ*) CCCCLXXV. ibid.
Sasboudo *suo*, CCCCLXXVI. ibid.
Sceppero (*Cornelio*) CCCCLXXVII. ibid.
Servatio *suo*, CCCCLXXVIII. ibid.
—— *ad eundem*, CCCCLXXIX. ibid.
—— *ad eundem*, CCCCLXXX. ibid.
—— *ad eundem*, CCCCLXXXI. ibid.
—— *ad eundem*, CCCCLXXXII. ibid.
—— *ad eundem*, CCCCLXXXIII. ibid.
—— *ad eundem*, CCCCLXXXIV. ibid.
—— *ad eundem*, CCCCLXXXV. ibid.
—— *ad eundem*, CCCCLXXXVI. ibid.
—— *ad eundem*, CCCCLXXXVII. ibid.
* —— *ad eundem*, CCCCLXXXVIII. ibid.
* —— *ad eundem*, CCCCLXXXIX. ibid.
* —— *ad eundem*, CCCCXC. ibid.
* Guilielmus *Goudanus Servatio suo*, CCCCXCI. ibid.
* —— *idem ad eundem*, CCCCXCII. ibid.
* Sixtinus (*Joannes*) *Erasmo*, CCCCXCIII. ibid.
* —— *idem ad eundem*, CCCCXCIV. ibid.
* —— *idem Petro Ægidio*, CCCCXCV. ibid.
Theodorico (*Francisco*) CCCCXCVI. ibid.
Virginibus *prope Cantabrigiam*, CCCCXCVII. ibid.
Vives (*Ludovicus*) *Gilb. Cognato*, CCCCXCVIII. ibid.
Ulatteno (*Joanni*) CCCCXCIX. ibid.
* Watsonus (*Joannes*) *Erasmo*, D. ibid.
Wernero (*Nicolao*) DI. ibid.
—— *ad eundem*, DII. ibid.
—— *ad eundem*, DIII. ibid.
—— *ad eundem*, DIV. ibid.
—— *ad eundem*, DV. ibid.
Winckel (*Petro*) DVI. ibid.
Amico *suo*, DVII. ibid.
Theologo *cuidam*, DVIII. ibid.
—— *ad eundem*, DIX. ibid.
Cuidam, DX. ibid.
. . . . . DXI. ibid.
. . . . . DXII. ibid.
Morus (*Thomas*) *Martino Dorpio*, DXIII. ibid.
Baudius (*Dominicus*) *Paulo Merulæ*, DXIV. ibid.
Loxano (*Georgio*) DXV. ibid.
Steuchus (*Augustinus*) *Eugubinus Erasmo*, DXVI. ibid.
Capitoni (*Wolphgango*) DXVII. ibid.

F I N I S.

DESIDERII ERASMI
EPISTOLARUM
INDEX POSTERIOR,
QUI EST
ALPHABETICUS,
Commonstrans, quis cui scribat, & quoties.

A.

Abbati cuidam, 795.
Accardus (Marianus) Siculus Erasmo, 1591. 1599.
Adolpho, Principi Veriano, 122.
Adrianus VI. Papa Erasmo, 735. 744.
Adriano VI. Papæ, 721. 722. 737. 745.
—— Audomarico, 89.
Ægidius (Petrus) ab Actis Curiæ Antuerpianæ, 462. 1582. 1591. 1634.
Ægidio (Petro) 94. 135. 136. 190. 203. 216. 236. 286. 292. 357. 381. 382. 384. 541. 929. 951. 1610. 1651. 1670. 1775. 1776.
Æmilio ab Æmiliis, Brixiano, 1191.
Affinio (Henrico) Lyrensi, 289. 1652. 1668.
Agathio (Hieronymo) 1106.
Aggeus (Augustinus) Medicus Erasmo, 1549.
Agricolæ (Georgio) 1416.
Agrippa (Cornelius) Erasmo, 1751.
Alardetus (Ludovicus) Erasmo, 1720.
Alardetis (Amblardo & Ludovico) 1026.
Alardus Amstelredamus Erasmo, 1560. 1575.
Albertus, Romanæ Ecclesiæ tit. S. Chrysogoni Presb. Card. Moguntinensis & Magdeburg. Archiepiscopus, Elector Imperii, Primas Germaniæ, Administrator Halberst. Marchio Brandeburgensis, Erasmo, 350. 451.
Alberto Card. & Archiepisc. Moguntinensi, 441. 494. 513. 555. 584. 769.
Alciatus (Andreas) Mediolanensis, Juris Professor publicus, 670. 1322. 1390. 1745.
Alciato (Andreæ) 715. 1121. 1243. 1328.
Aldrisio (Roberto) Anglo, 901. 971. 998.
Algotio (Livino) Gandavo, 546.
Aleandro (Hieronymo) Archiepiscopo Brundusino, 810.
Alexandro, Comitis à Nassauwen Secretario, 1695.
Amicis Lectoribus, 1517.
Amico cuidam, 44. 1885.
Ammonius (Andreas) Guil. Montjoio, 1855.
—— (Andreas) Lucensis, Regis Angliæ Secretarius, Erasmo, 111. 112. 113. 116. 120. 125. 139. 155. 156. 163. 233. 1526.
Ammonio (Andreæ) 102. 103. 106. 107. 108. 110. 112. 114. 115. 116. 117. 119. 120. 121. 122. 125. 133. 136. 137. 147. 191. 218. 228. 1523. 1604. 1651.
—— (Livino) Cartusiensi, 1127. 1399.
—— (Petro) 1652. 1669.
Amorbachio (Bonifacio) Juris Professori publico, 349. 1444.
Amorbachius (Bruno) *Erasmo*, 1539. 1569.
Amorbachio (Brunoni) 1625.
Andreæ (Eustachio) Monacho Cluniacensi, 842.
Andrelino (Fausto) Poetæ Laureato, 56. 57.
Andrelinus (Faustus) 56. 57.
Anglebermio (Petro) Medico, 86.
Anshelmus Erasmo, 1771.
Antonino (Joanni) Cassoviensi, Medico nunc in familia Episcopi Cracoviensis, 885. 1045. 1052. 1203.
Anxt (Wolphangus) Cæserbergius, Erasmo, 1777.
Apocello (Jacobo) Helvetio, 898.
Archidiacono Alcorano, vide *Fernando*.
Arnoldo cuidam, 4.
Artlebus de Boskowicz & Tschernaho, Dominus in Vran. supremus Capitaneus Marchionatus Moraviensis, Erasmo, 1777.
Assendelf (Gerardo ab) 1455.
Asulano (Francisco) Typographo, 952.
Atensi (Joanni) 1652.
Anrotino (Cornelio) Canonico, 1. 2. 16.

B.

Babbamus (Joannes) Erasmo, 1778.
Badius (Jodocus) Ascensius Erasmo, 1522. 1540. 1561. 1571.
Badio (Jodoco) 1600. 1669.
Baldung (Hieronymus) Erasmo, 1556.
Balivo Lutetiæ Regio, 1460.
Balthasari, Episcopo Hildesheimensi, Episcopi Constantiensis Coadjutori, 1164. 1274.
Banisius (Jacobus) Cæsaris Consiliarius, Erasmo, 271.
Banisio (Jacobo) 368. 462. 1639.
Barbirius (Nicolaus) Erasmo, 1619.
—— (Petrus) Decanus Tornacensis Theologus, Erasmo, 1554. 1562. 1621.
Barbirio (Petro) 270. 306. 649. 653. 662. 718. 740. 766. 888. 893. 901. 1616. 1652. 1668. 1680.
Barlandus (Adrianus) Cornelio fratri suo, 1582.
—— —— Erasmo, 1584. 1585.
Barlando (Adriano) 382. 876. 928.
—— (Huberto) Medico, 1194.
Bartholino (Laurentio) Abbati Italo, 635.
—— (Ricardo) 190.
Bartholinus (Ricardus) Poeta, Canonicus Spoletanus, Erasmo, 223. 1779.
Basellius (Nicolaus) Erasmo, 1585.
Batto (Cornelio) 238.
—— (Jacobo) 6. 22. 25. 26. 27. 36. 37. 46. 47. 53. 54. 59. 62. 64. 69. 74. 86. 1779.
Battus (Cornelius) Erasmo, 1600.
—— (Jacobus) Secretarius Oppidi Bergensis, Guil. Montjoio, 55.
Baudius (Dominicus) Paulo Merulæ, 1922.
Baysio (Lazaro) 1064. 1369.
Bebelius (Henricus) Instigensis Erasmo, 1536.
Bedda (Natalis) Theologus Parisiensis, Erasmo, 1706.
Beddæ (Natali) 857. 861. 883. 892. 902. 1038.
Bedillus, Bedellius, seu Bidellus, (Thomas) Archiepiscopi Cantuariensis à Secretis, 1551. 1609.
Bedillo (Thomæ) 605. 1678. 1685.
Bembus (Petrus) Erasmo, 1184. 1452. 1479. 1503.
Bembo (Petro) 1061. 1279.
Benedictus (Joannes) Sigismundi, Poloniæ Regis Physicus, Erasmo, 1750.
Benedicto (Danieli) Mediolanensi, 898.
Benserado (Nicolao) Jurisconsulto, 39. 51.
Beraldus (Nicolaus) Erasmo, 307. 330.
Beraldo (Nicolao) 335. 506. 634.
Bergis (Antonius à) Abbas Bertinicus, Joanni de Medicis, Cardinali, 90.
—— (Antonio à) Abbati Sancti Bertini, 63. 79. 118. 122. 275. 366. 441. 1689.
—— (Henrico à) Episcopo Cameracensi, 34. 49. 1781.
Bernardo, Episcopo Tridentino, Ferdinandi Regis summo Cancellario, 744. 927. 947. 955. 1133. 1158. 1164. 1318. 1419. 1438.
Berquinus (Ludovicus) Erasmo, 1712.
Berquino (Ludovico) 884. 1132. 1133.
Bersalæ (Annæ) Principi Verianæ, matri Adolphi, 83.
Bersalius (Paschasius) Erasmo, 229. 1633.
Bersalio (Paschasio) 230. 1647. 1653.
Bertulpho (Hilario) Gandavo, 937.
Berus (Ludovicus) Theologus, Basileæ apud Collegium D. Petri Præpositus, Erasmo, 217. 1607.
Bero (Ludovico) 165. 644. 1161. 1176. 1186. 1514. 1623. 1645.
—— (Richardo) Abbati Glasconiensi, 816.
Bibliopego (Joanni) Dano, 1018.
Bidellus, vide *Bedillus*.
Boerio (Bernardo) 1350. 1397.
—— (Joanni) 1350.

Boetio

Boetio (Hectori) 1784.
Bombaſius (Paulus) Cardinalis Sanctorum quatuor ab Epiſtolis, Eraſmo, 274. 351. 647.
Bombaſio (Paulo) 358. 401. 663. 781. 897. 1676.
Bonero (Joanni) 1419. 1457.
—— (Staniſlao) 1457.
Bonſio (Lucæ) 1297.
Bonvaloto (Franciſco) Theſaurario, 1485. 1520.
Borſalus (Joannes) Decanus Zandeburgenſis, Eraſmo, 424. 1524. 1535. 1544.
Borſalo (Joanni) 434. 1007.
Boſchio (Arnoldo) Carmelitæ, 1785.
Botteus (Henricus) Officialis Burgienſis, Eraſmo, 1739.
Botteo (Henrico) LL. Doctori, Officiali Burgenſi, 1049. 1073.
Botzemo (Joanni) Canonico Conſtantienſi, 239. 739. 1225. 1234. 1730.
Bovillus (Henricus) Eraſmo, 197. 1557. 1606.
Bovillo (Henrico) 126. 237. 1670. 1685.
Braſſicano (Jo. Alexandro) Juriſconſulto, 1289.
Brielis (Guilielmus) Eraſmo, 1559.
Brixius (Germanus) Autiſſiodorenſis Eraſmo, 191. 1091. 1294.
Brixio (Germano) 376. 556. 883. 904. 985. 1113. 1121. 1134. 1262. 1280. 1308. 1458.
Broderico (Stephano) Epiſcopo Sirmienſi, 1204.
Brugnario (Antonio) in Monte Pellicardi, 822.
Brunsfeldio (Othoni) 905.
Bucero (Martino) 1029.
Bucboni (Bernardo) Friſio, Decano in Haga Comitis & Conſiliario, 666.
Budæ (Michaeli) Epiſcopo Lingonienſi in Gallia, 891. 919.
Budæus (Guilielmus) Cutberto Tonſtallo, 239.
———— Eraſmo, 168. 204. 247. 256. 298. 309. 355. 418. 421. 422. 430. 448. 466. 492. 497. 957. 1556. 1615.
Budæo (Guilielmo) 172. 184. 212. 249. 259. 273. 275. 299. 352. 416. 423. 431. 506. 538. 568. 634. 677. 885. 891. 922. 986. 1135.
Burbanco (Guilielmo) Anglo, ex familia Cardinalis Eboracenſis, 574.
Buſchius (Hermannus) Paſiphilus Eraſmo, 559.
——-- ejus Carmen in Eraſmum, 198.
Buſchio (Hermanno) 316. 561. 1683.
Buſlidiani Collegii Profeſſoribus, vide *Collegii*.
Buſlidius (Ægidius) Catholici Regis à Rationibus, Eraſmo, 1575.
Buſlidio (Ægidio) 353. 377. 381. 1424. 1571. 1653.

C.

Caduceatori (Henrico) 986.
Cælius (Ludovicus) Eraſmo, 1187.
Cæſar (Robertus) Eraſmo, 1586.
Cæſarius (Joannes) Eraſmo, 1578. 1620. 1633.
Cæſario (Joanni) 840. 1622. 1640. 1677.
Cajetano (Thomæ) 1446.
Calcaguinus (Cœlius) Eraſmo, 877.
Calcaguino (Cœlio) 859.
Calvò (Franciſco) Bibliopolæ Romano, 887.
Camerarius (Joachimus) Eraſmo, 828.
Camerario (Joachimo) 835.
Caminado (Auguſtino) 38. 58. 78.
Camingæ (Hajoni) Friſio, 1128.
Campegius (Laurentius) Cardinalis Eraſmo, 468.
Campegio (Laurentio) 436. 470. 543. 594. 912. 1303. 1316.
Canio, ſeu *de Hondt*, (Joanni) Canonico Curtracenſi, 795. 804. 851. 1008. 1667.
Canvio (Nicolao) Amſterodamo, 983.
Canoſſa (Ludovicus) Epiſcopus Bajocenſis, Eraſmo, 217.
Canoſſæ (Ludovico) Epiſcopo Bajocenſi, 186.
Cantæ (Jacobo) 1460.
Cantero (Jacobo) 1785.
Cantiunculæ (Claudio) Legum Doctori, 962.
Capito, vide *Faber*.
Capnion, vide *Reuchlinus*.
Caraffæ (Petro) Epiſcopo Theatino, Nuncio Apoſtolico apud Anglos, 1535.
Cardinali Nannetenſi, 118.
Carino (Ludovico) 419.
Carlewitz (Chriſtophoro à) 1296.
Carolus V. Imperator, Eraſmo, 1047.
Carolo V. Imperatori, 1016.
—— Duci Sabaudiæ, 1022.
Carondileto (Ferico) Archidiacono Biſontino, 952.
Carondileto (Joanni) Archiepiſcopo Panormitano, Aulæ Brabantiæ Cancellario, 690. 715. 794. 932. 972. 1122.
Caſimbrotus, ſive *Caſperotus*, (Leonardus) Brugenſis, Eraſmo, 1715.
Caſimbroto (Leonardo) 895. 935.
Caſperotus, vide *Caſimbrotus*.
Caſſandro (Franciſco) 1360.
Caſſandro, vide *Celliſmartiali*.
Caſtellano (Petro) 1352. 1752.
Cattinarius, vide *Gattinarius*.
Catharinæ, Reginæ Angliæ, 1062.
Celliſmartiali (Caſſandro) 1281.
Chapuſio (Euſtachio) Oratori Cæſaris in Anglia, 1466.
Chiregattus (Franciſcus) Epiſc. Interamnenſis, Eraſmo, 1627.
Chiregatto (Franciſco) 542. 579. 923. 1699.
Cholero (Joanni) Præpoſito Curienſi, 1216. 1325. 1426. 1452. 1489.
Chriſtiano, 4. 17. 34.
———— Lubecenſi Negotiatori, 24. 68. 1786.
Chriſtophorus, Epiſcopus Baſileenſis, Eraſmo, 259.
Chriſtophoro, Epiſcopo Baſileenſi, 285. 774. 776. 801.
Cigalino (Franciſco) Medico, 920.
Clava (Antonius) Senator Gandavenſis, Eraſmo, 1564. 1788. 1789.
Clavæ (Antonio) 238. 1629. 1631. 1643. 1650. 1788.
Claymondo (Joanni) Theologo, 463.
Clementi VII. Papæ, 783. 1074.
Clerico (Nicolao à) Theologo Lutetiano, 1113.
Cnophæ (Andreæ) Ruteno, Sacerdoti, 606.
Cochlæus (Joannes) Eraſmo, 1739.
Cochlæo (Joanni) 1008. 1070. 1182.
Cognato (Gilberto) Canonico Nozerethi in Burgundia, 1516. 1519.
Coletus (Joannes) Decanus apud D. Paulum Londini, Eraſmo, 9. 1572. 1573. 1791. 1792.
Coleto (Joanni) 39. 94. 99. 101. 106. 108. 109. 131. 238. 1523. 1660. 1690. 1789. 1792.
Collegii Buſlidiani Profeſſoribus, 1288.
Collegio Canonicorum Metenſium, 469.
——— Sorbonico Lutetiæ, 1031.
——— Virginum Macabeiticarum Colonienſium, 778.
Colſtero (Abeli) 1467.
Commerſtadio (Georgio) 1404.
Conrado Schutterani & Laurentio Ethonis Monaſteriorum Abbatibus, Provinciæ Briſgaudiæ, 500.
Conritz (Andreæ & Chriſtophoro à) 1157.
Conſiliario cuidam, 1520.
Copus (Guilielmus) Medicus Regius, Eraſmo, 171.
Copo (Guilielmo) 186. 946.
Cordo (Euricio) Ludimagiſtro, 428.
Cornario (Jano) Zuiccavienſi Medico, 1225.
Cornelii (Vincentio) Cæſaris Theſaurario, 1470. 1492.
Cornelio, Bergenſi Quæſtori, 855.
Cornelius Goudanus Eraſmo, 1803. 1804. 1805. 1806.
Cornelio Goudano, 1793. 1795. 1796. 1797. 1799. 1800. 1801. 1802.
Coronello (Ludovico) Theologo Hiſpano, 714.
Coxo (Leonardo) Anglo, 982.
Craneveldius (Franciſcus) prius Penſionarius Brugenſis, nunc Senator Mechlinienſis, Eraſmo, 581.
Craneveldio (Franciſco) 602.
Critio (Andreæ) Epiſcopo prius Premiſlenſi, nunc Plocenſi, 897. 953. 980. 1096. 1193. 1222. 1305. 1515.
Croco (Guilielmo) 1678.
Croyus (Guilielmus) Card. & Archiepiſcopus Toletanus, Eraſmo, 361.
Croyo (Guilielmo) 359. 363. 430.
Cuidam, 45. 931. 1062. 1435. 1627. 1630. 1632. 1658. 1659. 1660. 1672. 1673. 1686. 1887. 1889. 1891.
——— ἀθυρογλώττῳ, 358.
———- Obtrectatori, 375.
——— Præpotenti, 631.
Curtio (Petro) Rhetori in Academia Romana, 1496.

D.

Dalbono (Antonio) Abbati Inſulæ Barbaræ, 1326. 1393.
Damo (Berthramo) 1806.
Dancaſtro (Guilielmo) Theologo, 509.
Daneſio, 1107.
Davidi (Martino) Canonico Bruxellano, 1136.
Decimario (Petro) 1074. 1121.
Decio (Juſto) Sigiſmundi, Poloniæ Regis, Secretario, 1093. 1193. 1475.
Deiotaro (Zachariæ) Friſio, 804.
Deloinus (Franciſcus) Præſes Senatus Pariſini, Eraſmo, 181.
Deloino (Franciſco) 183.
Demolendino, vide *Molendino*.
Dilfus (Franciſcus) Eraſmo, 1760.
Dilfo (Franciſco) 1067. 1298.
Dingen (Conrado à) Epiſcopo Wirtzeburgenſi, ſive Herbipolenſi, 1192. 1288. 1301. 1373. 1807.
Dorpius (Martinus) Theologus Eraſmo, 331. 1660. 1661.
Dorpio (Martino) 1654. 1807. 1808.
Draconi (Joanni) ex urbe Karoli, 429. 510.
Dungherſteyn (Hieronymus) Eraſmo, 1592.

E.

Eckius (Joannes) Theologus, Erasmo, 296. 1321.
Eckio (Joanni) 397.
Edingo (Andomaro) summi Flandriæ Senatus ab Actis, Gandavi, 1125. 1400.
Edmundo, Sacerdoti optimo, 90.
Egnatius (Joannes Baptista) Erasmo, 1493. 1608.
Egnatio (Joanni Baptistæ) 119. 894. 935. 1158. 1287. 1330. 1366.
Elizabethæ Moniali, 1808.
Ellenbogen (Nicolaus) Erasmo, 1554.
Emserus (Hieronymus) Bilib. Pirckheimero, 1590.
——— Erasmo, 1592.
Emsero (Hieronymo) 906. 1055.
Emstedio, vide *Heemstedio*.
Ennio, Episcopo Verulano, 717.
Eobano Hesso, 446. 513. 1363. 1404.
Episcopio (Nicolao) 1224.
Epphendorpius (Henricus) Erasmo, 1260.
Epphendorpio (Henrico) 1259.
Eschenweldio (Christophoro) telonæ Popardiensi, 353. 1682. 1683.
Evangelistæ, 22.
Everardo (Nicolao) Hollandiæ Præsidi, 675. 796. 900. 1697.
Eugubinus (Augustinus) vide *Steuchus*.

F.

Faber, seu *Fabricius* (Guolfgangus, vel Wolphangus) Capito, Erasmo, 667. 1566. 1597. 1613. 1701.
Fabro, seu *Fabricio*, Capitoni, 186. 1625. 1646. 1648. 1675. 1682. 1931.
Faber (Jacobus) Stapulensis, Erasmo, 1812.
Fabro (Jacobo) Stapulensi, 236. 265. 972. 1644.
Faber (Joannes) Vicarius in spiritualibus Constantiensis, Ferdinandi Regis à Consiliis, & dein Episcopus Viennensis, 435.
Fabro (Joanni) 533. 960. 1089. 1809.
Fabricius, vide *Faber*.
Falconi (Joanni) 6.
Felici, Episcopo Theatino, 860.
—— Dolano LL. Doctori, 1061.
Ferdinandus, Bohemiæ Hungariæque Rex, Erasmo, 765. 821.
Ferdinando Regi, 734. 825. 990. 1142.
Fernandus (Alfonsus) Archidiaconus del Alcor, Erasmo, 1723.
Fernando (Alfonso) 1065.
Fettichio (Theobaldo) Medico, 957. 1461.
Fevino (Joanni) Canonico apud divum Donatianum Brugis, 264.
Fischerus (Joannes) Episcopus Roffensis, Erasmo, 1587. 1812. 1813.
Fischero (Joanni) Episcopo Roffensi, 255. 417. 426. 481. 511. 814. 1604. 1630. 1691.
——— (Christophoro) Protonotario Apostolico, 96.
Florentio ab Iselsteyn, 501.
Fonseca (Alfonsus) Archiepiscopus Toletanus, totius Hispaniæ Primas, Erasmo, 973. 1085.
Fonsecæ (Alfonso) 1011. 1172. 1243.
Fossa, vide *Gravio*.
Francisco I. Galliarum Regi, 185. 943.
——— Archiepiscopo Ebrodunensi, 734.
——— Hasseltensi Franciscano, 981.
——— Thesaurario Ecclesiæ Besontinæ, 1183. 1240.
——— Card. Eboracensis Medico, 1813. 1815.
——— suo, 1815. 1816.
Frederico, Saxoniæ Duci, 324. 444.
Frobenius (Joannes) Erasmo, 1539.
Frobenio (Joanni) 1626. 1655. 1674. 1692.
——— (Joanni Erasmio) 1240.
——— (Hieronymo) 659.
Fuggerus (Antonius) Erasmo, 1746.
Fuggero (Antonio) 1185. 1214. 1395. 1744.
Furstero (Valentino) 971.

G.

Gaccho (Joanni) Franciscano, 1724.
Gaguinus (Robertus) Erasmo, 44.
Gaguino (Roberto) 44. 76. 78. 1817.
Gardinario (Stephano) 1017.
Gattinarius (Mercurinus) Cancellarius summus Cæsaris, Erasmo, 635. 969.
Gattinario (Mercurino) 584. 974. 1090.
Gaverio (Jodoco) Jurisconsulto, 784.
Georgio, Saxoniæ Duci, 567. 731. 812. 836. 855. 856. 945. 1009. 1010. 1050. 1058. 1059. 1072. 1293. 1371. 1402.
Georgius, Saxoniæ Dux, Erasmo, 800. 1741.
Georgio, Episcopo Brixinensi, 1819.
Georgio Haloini Cominiique Domino, & Cæs. Aulæ apud Brabantos Proceri, 261. 556.
Gerardo (Petro) Germano suo, 1859.
Gerbelius (Nicolaus) Jurisconsultus, Erasmo, 1539. 1541. 1542. 1548. 1550.
Gerbelio (Nicolao) 354.
Gervasius Erasmo, 1820.
Giberto, (Joanni Matthæo) Clementis VII. Datario, Episcopo Veronensi, 811. 938.
Glapioni (Joanni) Franciscano, Caroli V. Cæsaris à Confessionibus, 742.
Glareanus (Henricus) Erasmo, 197. 1577. 1620. 1771.
——— ejus Hecatostichon ad Erasmum, 199.
——— Elegia ad Osvaldum Myconium, 200.
Glareano (Henrico) 295. 377. 1654. 1655.
Goclenio (Conrado) 267. 569. 633. 645. 717. 773. 822. 1421. 1479. 1513. 1521.
Goes (Damianus à) Erasmo, 1771.
—— (Damiano à) 1471. 1492. 1493. 1500. 1506. 1515. 1820. 1821.
Gonello (Guilielmo) 109. 147. 148. 237.
Græcæ Litteraturæ studiosis, 802.
Grapheo (Cornelio) 1162.
Gratiano Hispano, 1067.
Gravio, sive *à Fossa* (Tilemanno) 984. 1009. 1157. 1429.
Gregorius, Prior Cartusiæ, Erasmo, 1532.
Grejus (Thomas) Anglus, Erasmo, 1564.
Grejo (Thomæ) Anglo, 18. 21. 44. 76. 171.
Greverado Advocato, 66.
Grolierio (Joanni) apud Insubres Quæstori Regio, 316.
Grueriis (Leonardo à) Officiali Archiepiscopi Besontini, 843. 1181. 1325. 1396. 1515.
Gruningio (Henrico) Decano Embricensi, 542.
Grunnius (Lambertus) Scriba Apostolicus, Erasmo, 1833.
Grunnio (Lamberto) 1821.
Grymano (Dominico) Cardinali tit. S. Marci, 141. 320. 501.
Guilielmus Junior, Dux Clivensis, Erasmo, 1744.
Guilielmo Juniori, Duci Clivensi, 1210. 1211. 1428.
——— Comiti ab Isenburgo, 1442.
——— Patri Cartusiæ magnæ, 924.
——— Pastori civitatis Gruningensis, 637.
Guilielmus Goudanus Jacobo Batto, 1779.
——— Goudanus Magistro Joanni, Ducis Philippi præceptori, 1842.
Guilielmo Goudano, 13. 74. 1833. 1836. 1837.
Guilielmus Goudanus Erasmo, 1838.
——— Servatio Rogero, 1873.
Guldefordo (Henrico) Equiti Aurato, Præfecto rei equestris Regis Angliæ, 437. 512.
Gumpenbergo (Ambrosio à) 1434.

H.

Haco (Christophoro) 492.
Hadrianus, vide *Adrianus*.
Haioni (Hermanno) Frisio, LL. Doctori, Senatori Cæsarei Senatus apud Leovardiam, 684. 806. 1070. 1159. 1242.
Holoino, vide *Georgio*.
Halseyo (Thomæ) Episcopo Elphinensi, 102.
Harenaceus (Joannes) Erasmo, 1599.
Harsto (Carolo) 649.
Hedioni (Gaspari) 844.
Heemstedius (Joannes) Cartusianorum Lovaniensium Procurator, Erasmo, 1746.
Heemstedio (Joanni) Cartusiano juxta Lovanium, 899. 1053. 1462.
Helvetiorum Nationi in Concilio Badensi, 935.
Henckello (Joanni) Mariæ Reginæ Hungariæ à Concionibus, 913. 1159. 1743.
Henricus VIII. Angliæ Rex, Erasmo, 438. 580. 1839. 1840.
Henrico VIII. Angliæ Regi, 263. 319. 773. 774. 816. 1084.
Henricus Christiano fratri, 30.
Herema (Gerardo ab) 1744.
Heresbachio (Conrado) 733.
Hermannus, Archiepiscopus Coloniensis, Erasmo, 1083.
Hermanno, Archiep. Coloniensi, 1067.
Hernesto, Bavariæ Duci, 271.
Hezio (Theodorico) Adriani VI. Papæ dudum Secretario, 809.
Hoechstrato (Andreæ) Jureconsulto, 290.
Hoechstratus (Andreas) Jureconsultus, Erasmo, 1590.
Hollonius (Lambertus) Erasmo, 1688.
Hondt (Joanni de) vide *Canius*.
Hoochstrato (Jacobo) Theologo Dominicano, 484.
Horion (Guilielmo ab) 1465.
Hoxvirius (Hector) Erasmo, 1502.
Hoxvirio (Hectori) 1420.
Hueo (Guilielmo) Parisiensis Ecclesiæ Decano, 335.
Hunno (Martino) Medico, 857.

Huttenus

Huttenus (Ulricus) Erasmo, 419. 1573. 1617.
Hutteno (Ulrico) 433. 472. 790.

I.

Iavando (Claudio) 1183.
Jacobo Hornensi, 428.
——— Middelburgensi, Vicario generali Episcopi Cameracensis, 48. 92.
——— Tutori suo, Pensionario Antuerpiensi, 27. 35. 52. 496.
Joannes Juliacensis Erasmo, 1617.
Joanni, Cardinali Lotharingiæ, 1044. 1088. 1841.
Joachimo, Medico Gandavo, 1137.
Joanni Brisgoico, Theologiæ Professori, 1188.
——— Canonico Bruxellensi, 15. 49.
——— à Lovanio, 1667.
——— suo, 1639.
Jodoco, Senatus Mechliniensis Præsidi, 718.
Jonæ (Jodoco) Erphordiensi, 446. 451. 592. 639. 1843.
Jovio (Benedicto) Medico Mediolanensi, 906.
Isselsteyn, vide *Florentio*.
Justianus (Sebastianus) Eques, Orator Venetus apud Anglos, Erasmo, 1611. 1661.

K.

Kirberus (Joannes) Selestadiensis, Erasmo, 162.
Kirbero (Joanni) 163.
Klebergero (Joanni) 1454.
Kmitha (Petro) Comiti in Vysnicze, Regni Poloniæ supremo Marschalco, 1508.
Kretzero (Matthiæ) 1361. 1425.

L.

Lachnero 1655.
Lethmatio (Hermanno) Goudano, in familia Cæsaris, 1700. 1702.
Lascari (Joanni) Constantinopolitano, 319.
Lasco (Hieroslao à) Poloniæ Baroni, 895. 952.
—— (Joanni) Poloniæ Baroni, Præposito Gnesnensi, 916. 979. 991. 1056.
Latimerus (Guilielmus) Anglus Theologus, Erasmo, 292.
Latimero (Guilielmo) 255. 378.
Latomus (Bartholomæus) Trevir, Erasmo, 1504.
Latomo (Bartholomæo) 1508.
Laurentio Abbati, vide *Conrado*.
——— (Joanni Baptistæ) 1498.
Laurino (Matthiæ) Domino de Watervliet, 907.
——— (Marco) Canonico apud D. Donatianum Brugis, 238. 368. 748. 1009. 1629. 1632. 1642. 1643. 1669. 1671.
Lectori, 1844. 1846.
Leigniero (Simoni) 1484.
Leo X. Pontifex, Henrico VIII. Angliæ Regi, 157.
——— Erasmo, 156. 166.
Leoni X. Pontifici, 149. 158. 166. 490. 578.
Leo (Ambrosius) Nolanus Medicus, Erasmo, 332.
Leoni (Ambrosio) 506.
Leo (Eduardo) 471. 1656.
Leonardus, Abbas Monasterii Montis S. Georgii in valle Einr, 1701.
Leontio suo, 617.
Linacro (Thomæ) Medico Anglo, 100. 136. 661.
Lipsio (Christophoro) Hegendorfino, 601.
Livino, Abbati Monasterii S. Bavonis Gandavi, 648.
Longlondo (Joanni(Episcopo Lincolniensi, 933.
Longolius (Christophorus) Jacobo Lucæ, Decano Aurelianensi, 409.
Longolio (Christophoro) 425.
Lotzero (Joanni) Medico, 1162.
Lovaniensibus Theologis, 673. 889. 1087. 1423.
Loxano (Georgio) Equiti, Procancellario Bohemiæ, 1919.
Lubecensi cuidam, 15.
Ludolpho suo, 1852.
Ludovico, Episcopo Tornacensi, 646.
——— Montis S. Mariæ & Charitatis Abbati, 1484. 1514.
——— suo, 1692.
——— cuidam, 78.
Lupsetus (Thomas) Anglus, Jo. Botzemo, 1702.
——— (Thomas) Erasmo, 1570. 1852.
Lupseto (Thomæ) 508. 523. 571. 908. 1638.
Lutherus (Martinus) Erasmo, 423. 846.
Luthero (Martino) 444. 926.
Lutzenburgo (Antonio) Canonico apud D. Audomarum, 23. 25. 50. 79. 91. 1632. 1692.
Lypsio (Martino) Bruxellano, 382. 383. 385. 425. 534. 535. 1107. 1656.
Lystrius (Gerardus) Erasmo, 1587. 1588. 1651.
——— ejus Carmen in Dorpium, 1654.
Lystrio (Gerardo) 265. 1639. 1693.

M.

Maldonatus (Joannes) Hispanus, Caroli Cæsaris à Consiliis, Erasmo, 1715.
Maldonato (Joanni) 1066. 1349.
Mallario (Nicolao) 1386.
Manio (Petro) Dominicano, 581.
Manrico (Alfonso) Archiepiscopo Hispalensi, de Fide Inquisitori summo, 1026. 1071. 1287.
Marca (Antonio à) Abbati Belliloci, nepoti Episcopi Leodiensis, 415.
—— (Erardus à) Episcopus ac Princeps Leodiensis, Erasmo, 359.
—— (Erardo à) 290. 383. 417. 584. 1123. 1317.
Margaretæ, Reginæ Navarræ, 890. 996.
Mariæ, Hungariæ quondam Reginæ, 1298.
Mario (Augustino) 1291.
Marlianus (Aloisius) Episcopus Tudensis, Erasmo, 636.
Marliano (Aloisio) 538. 543. 637.
Martino Magistro, Medico, 1852.
Marvillano, vide *Vario*.
Materno, 1683.
Matthæo, Card. Sedunensi, 670. 781.
Matthiæ, Saxoniæ Ducis Georgii à Decimis, 560.
Mauritii (Jacobo) Vtriusque Juris Licentiato, 1853. 1854.
Maximiliano à Burgundia, 997. 1058. 1222.
——— Domino de Hornes & de Gasbeeck, 1697.
——— Transsylvano, 852. 874. 898.
Medico cuidam, 983. 1854.
Melanchthon (Philippus) Erasmo, 403. 820. 1071. 1300. 1454.
——— ejus Carmen in Erasmum, 1595.
Melanchthoni (Philippo) 431. 817. 830. 1296. 1301. 1494.
Merbelio (P.) 1498.
Mesiæ (Christophoro) Hispano, 1284. 1485.
—— (Petro) Hispano, 1282. 1485.
Molendino (Joannes de) Erasmo, 1545.
Molino (Francisco) Episcopo Condomiensi, ab Eleemosynis Regis Galliarum, 809. 836. 937. 943.
Monacho cuidam, 1024.
Montensi (Nicolao) Decano & Cancellario Academiæ Lovaniensis, 889.
Montino (Floriano) 860.
Montjoius (Guilielmus) Angliæ Baro, & Aulæ Reginalis Præfectus, Erasmo, 7. 1549. 1576.
Montjoio (Guilielmo) 4. 5. 41. 56. 160. 508. 538. 681. 1176. 1233. 1373. 1686.
——— (Carolo) 1304. 1358.
More (Desiderato) 1475.
Morillonus (Guido) Erasmo, 1591. 1607.
Mornyeo (Petro) Abbati sancti Sulpitii, 969. 1139. 1258. 1394.
Morrhius (Gerardus) Campensis, Erasmo, 1751.
Morus (Thomas) Ægidio, 1635.
——— Martino Dorpio, 1892.
——— Erasmo, 220. 449. 570. 589. 607. 611. 1439. 1553. 1574. 1590. 1614. 1628. 1635. 1641. 1649. 1663. 1664. 1711. 1856.
Moro (Thomæ) 55. 105. 189. 202. 234. 287. 380. 542. 547. 551. 607. 614. 1062. 1230. 1534. 1630. 1631. 1644. 1658. 1671. 1680. 1681. 1693. 1695.
—— (Joanni) 1353.
Mosellanus (Petrus) Erasmo, 403. 1596.
Mosellano (Petro) 405. 560.
Mosham (Rudberto à) Decano Pataviensi in Bavaria, 825.
Mulanus (Andreas) Erasmo, 1666.
Myconio, vide *Osvaldo*.

N.

N. Ferdinandi Medico & Præceptori, 414.
Nauseæ (Friderico) Franconi, Card. Campegii à Consiliis, 854. 897. 916. 986.
Neaetius, vide *Nuenar*.
Nemo (Alvarus) Erasmo, 1857.
Nesenus (Guilielmus) Erasmo, 1588. 1589.
Neseno (Guilielmo) 292. 442. 1600. 1623.
Nicasio, Sacellano Cameracensi, 66.
Nicolao à Burgundia, Præposito apud S. Petrum, Trajecti, 23.
——— Buscíducensi, 572.
——— Hispano, 932.
——— Præposito Edano, 532.
Noetio (Jodoco) Consiliario Brabantiæ, 409.
Notho (Petro) à Curtenburna, 79.
à *Nova* Aquila Comes, vide *Nuenar*.
Noviomagus (Gerardus) Episc. Ultraject. à Sacris, Erasmo, 273. 1577.
Noviomago (Gerardo) 134. 261. 272. 288. 533. 577. 1634. 1680.

Nucerinus (Guilielmus) Philippo Montano, 1763.
Nuenar, Neaetius, seu à Nova Aquila (Hermannus) Comes, Erasmo, 1561.
——— seu *Neaetio* (Hermanno) 1057. 1136. 1626. 1644. 1681.

O.

Obrecht (Joanni) 1858.
Obtrectatori suo pertinacissimo, 620.
Oecolampadius (Joannes) Erasmo, 235.
Oecolampadio (Joanni) 367. 555. 592. 848. 1221. 1675.
Ofhusio (Gabrieli) Cartusiensi, 585.
Ofhuys (Carolus) Erasmo, 1638.
Olabo (Nicolao) 1296. 1321.
Olivarius (Petrus Joannes) Erasmo, 1858.
Osvaldo Myconio Lucerano, 349.

P.

Paceus (Richardus) Erasmo, 308.
Paceo (Richardo) 237. 320. 354. 508. 617. 646. 651. 660. 815. 1060. 1278. 1643. 1650. 1672.
Palentino Episcopo, 713.
Paliurus (Lucas) Erasmo, 259. 1688.
Paliuro (Lucæ) 260.
Paludano (Joanni) Rhetori Lovaniensis Academiæ, 286.
Papinius (Antonius) Abbas Gemblacensis, Erasmo, 466.
Papinio (Antonio) 446.
Parcio (Thomæ) Secretario urbis Caletiensis, 330.
Parthenio (Tranquillo) Dalmatæ, 464.
Paulus III. Papa Erasmo, 1501.
Paumgartnerus (Joannes) Erasmo, 1773.
Paumgartnero (Joanni) 1430. 1435. 1443. 1447. 1468.
Pelicano (Conrado) 963. 964.
Peutingero (Conrado) Cæsaris Consiliario, 590.
Pflug (Julius) Erasmo, 1400.
—— (Julio) Georgii, Saxoniæ Ducis, à Consiliis, 1324. 1370. 1409. 1452.
Philippus à Burgundia, Episcopus Trajectensis, Erasmo, 273.
Philippo à Burgundia, 290. 1649.
Pio (Alberto) Carporum Principi, 1131. 1709.
Pirckheimerus (Bilibaldus) Senator Nurenbergensis, Cæsaris Consiliarius, Rhenano, 1534.
——— Erasmo, 196. 218. 549. 617. 1546. 1571. 1590. 1594.
Pirckheimero (Bilibaldo) 231. 268. 384. 669. 705. 707. 708. 721. 743. 773. 782. 795. 803. 847. 848. 857. 885. 940. 944. 1028. 1075. 1076. 1084. 1093. 1138. 1188. 1217. 1232. 1305. 1551. 1558. 1637. 1641. 1703. 1860. 1861.
Piscatori (Roberto) Anglo, 12. 38.
Piso (Jacobus) Præceptor Ludovici, quondam Hungariæ Regis, 101.
Pisoni (Jacobo) 954.
Pistorius (Simon) Georgii, Saxoniæ Ducis, Cancellarius, 1714.
Pistorio (Simoni) 966. 1164. 1297.
Polo (Reginaldo) Anglo, 896. 918. 1416.
Poly (Thomas) Erasmo, 1752.
Poncherio (Stephano) quondam Episcopo Parisiensi, jam Archiepiscopo Senonensi, Christianiss. Regis apud Catholicum Oratori, 231. 500.
Prato (Ludovico à) Præfecto Gandavensi, 683.
Pricardus (Leonardus) Canonicus apud Aquisgranum, Erasmo, 442.
Pricardo (Leonardo) 285. 467.
Pricellius (Georgius) Ulmanus Erasmo, 1555.
Prierati (Stephano) Sacri Palatii Romæ Magistro, Dominicano, 776.
Puccio (Antonio) Legato Apostolico apud Elvetios, nunc Episcopo Pistoriensi, 348. 861.
—— (Laurentio) Cardinali, 478.
Pyrrho suo, 1645.

Q.

Quenstenbergio (Sigismundo) 1407.
Quinoo (Guilielmo) Mandatori, 1316.
Quintino suo, 1360.

R.

Raphael, Cardinalis S. Georgii, Erasmo, 157.
Raphaeli, Cardinali Sancti Georgii, 144.
Rectori Scholæ Erphurdiensis, 334.
Regius (Urbanus) Joanni Fabro, 227. 228.
——— Erasmo, 1698.
Regio (Urbano) 1552. 1553.
Remo (Guolphango) 1348.
Rephano (Leonardo) 1193.
Rescius (Rutgerus) in Collegio Trilingui Lovan. Græcæ Linguæ Professor, Erasmo, 1554.
Rescio (Rutgero) 683. 1017.
Resendo (Angelo Andreæ) 1405.
Reuchlino (Joanni) 589.
Reuchlinus, seu *Capnion*, (Joannes) Phorcensis, Erasmo, 1524. 1558. 1598.
Reynerus, Goudanus Physicus, Erasmo, 1861.
Rhenanus (Beatus) Slestadiensis Erasmo, 1537. 1538. 1569. 1595. 1604. 1606. 1613.
Rhenano (Beato) 371. 552. 1624. 1646. 1675.
Richardo, Episcopo Wintoniensi, 443. 552.
——— Cutberti Tonstalli, Episc. Londoniensis, à Sacris, 261.
Richardoto (Petro) 1480.
Rimaclo, Cæsari à Sacris, 252.
Rinckio (Joanni) 1299. 1418.
Ritio (Hieronymo) 1187.
—— (Paulo) Medico, 593.
Rivensi Episcopo, 1420.
Rivulo (Adriano à) Antuerpiensi, 1071.
Robino (Joanni) Decano Mechliniensi, 523. 1677.
Rodestegrio (Godefredo) 616.
Ropera (Margareta) Erasmo, 1743.
Roperæ (Margaretæ) 1232.
Rosche (Domino de la) quondam Cæsaris Maximiliani Cancellario, 791.
Rosemundo (Godschalco) Lovaniensium Academiæ Moderatori, 536. 585. 615.
Rosino (Joanni) 1277.
Rotenhan (Sebastiano de) Equiti Aurato, Card. Moguntini à Consiliis, 570.
Rufo (Mutiano) 352.
Rupilius (Franciscus) Erasmo, 1762.
Rupilio (Francisco) 1474.
Ruzeo (Ludovico) Lutetiæ Suppræfecto, & Christaniss. Regis apud Eburones Oratori, 420.
Rusero (Joanni) Novientano, 1625. 1659.
Ruthallo (Thomæ) Regio apud Anglos Secretario, 1862.

S.

Sadoletus (Jacobus) Episcopus Carpentoracti, Erasmo, 824. 1130. 1266. 1319. 1437. 1439. 1469. 1494. 1495.
Sadoleto (Jacobo) 853. 877. 1124. 1253. 1267. 1431.
——— (Paulo) 1474.
Sagundinus (Nicolaus) Marco Musuro, Archiepiscopo Mononanienſi, 1601.
——— Erasmo, 1609.
Salmancæ (Antonio) Episcopo Gurcensi electo, 1155. 1162.
Sampson (Richardus) Juris Doctor, Card. Eboracensis apud Nervios Commissarius, Erasmo, 305.
Sampsoni (Richardo) 366.
Sapidus (Joannes) Erasmo, 1536. 1543. 1555. 1569.
——— ejus Carmen ad Sodales, 201.
Sapido (Joanni) 1581.
Sasboudo suo, 1863.
Sasbouto (Jodoco) 1436.
Sbrulio (Richardo) 593.
Scarpinello (Augustino) Neapolitano, Oratori Cæsaris, 602. 805.
Sceppero (Cornelio) Cæsaris à Consiliis, 1864.
Schalbus (Gaspar) Erasmo, 443.
Schalbo (Gaspari) 445.
Scholasteri Besontino, 1181.
Schudelino (Joanni) Litteratori Memmingensi, 662.
Schurerius (Matthias) Erasmo, 1619.
Schurerio (Matthiæ) Seletano, 1533. 1638.
Schydlovietz (Christophoro à) Regni Poloniæ Cancellario, 934. 978. 1046. 1205. 1307.
Selvæ (Joanni) summo Præsidi Senatus Parisiensis, 884.
Senatui Argentinensi, 793. 804.
——— Basileensi, 775.
——— Besontino, 1406. 1464.
——— Parisiensi, 941. 1036.
Sepulvedas (Jo. Genesius) Erasmo, 1761.
Servatio, reverendo Patri, 1527. 1864. 1865. 1866. 1867. 1868. 1869. 1870. 1871. 1872.
Sigismundus I. Poloniæ Rex, Erasmo, 1059.
Sigismundo I. Poloniæ Regi, 975. 1097.
Simon Hexapolitanus Erasmo, 1841.
Sixtinus (Joannes) Petro Ægidio, 1874.
——— Jureconsultus, Erasmo, 9. 1521. 1623. 1873. 1874.
Sixtino (Joanni) 9. 42. 1631. 1632. 1669. 1679.
Slechta (Joannes) Kostelecius, Bohemus, Erasmo, 502.
Slechtæ (Joanni) Costelecio, Bohemo, 432. 517.
Smith (Joanni) 1688.
Smotzero (Georgio) J. V. Doctori, 1049.
Spalatinus (Georgius) Erasmo, 272. 1579.
Spalatino (Georgio) 443. 481. 559.

Sperche-

Sperchefordo (Richardo) 1008.
Stadio (Christophoro à) Episcopo Augustano, 1094. 1128. 1292. 1302. 1331.
Stephano Pratensi, 1184.
Steucho (Augustino) Eugubino, 1374.
Steuchus (Augustinus) Eugubinus Erasmo, 1919.
Stibaro (Danieli) 1190. 1241. 1291.
Stromerio Aurbachio (Henrico) Medico, 260. 737. 833. 855.
Stromerius Aurbachius (Henricus) Medicus, Erasmo, 1605. 1620. 1631.
Sucqueto (Carolo) 1212. 1747.
——— (Joanni) 909.
Sylvagius (Joannes) Cæsaris Cancellarius summus, Erasmo, 1561.
Sylvagio (Joanni) 155. 1673.
Sylvester, Episcopus Wigorniensis, sereniss. Anglorum Regis perpetuus apud S. D. N. Orator, Erasmo, 167.
Sylvestro, Episcopo Wigorniensi, 168. 543.
Sylvio (Francisco) 910. 919.

T.

Taispillo (Danieli) Episcopo Gebeldensi, Episcopi Morinensis à Suffragiis, 652.
Taleo (Guilielmo) 653.
Talesio (Quirino) Civitatis Harlemensis Pensionario, 1064. 1456.
Theodorico (Francisco) 1874.
Theologo cuidam, 165. 1886. 1887.
——— cuidam Hispano Sorbonico, 1040.
Thomæ, Cardinali Eboracensi, Angliæ Primati, & Regni Cancellario summo, 164. 262. 321. 413. 510. 568. 809. 929. 1565.
——— Episcopo Dunelmensi in Anglia, 196. 442.
Tomitius (Petrus) Episcopus Cracoviensis, Regni Poloniæ Vicecancellarius, 1060. 1499.
Tomitio (Petro) 1047. 1138. 1143. 1202. 1308. 1510.
Tonesio, Consiliario Cardinalis Eboracensis, 816.
Tonstallus (Cutbertus) Episcopus Londoniensis, Guil. Budæo, 252.
——————— Erasmo, 266. 509. 771. 1603.
Tonstallo (Cutberto) 288. 813. 910. 1264. 1616. 1627. 1628. 1679. 1683.
Tossano (Petro) 1106.
Trivultio (Augustino) Cardinali, 1350. 1398.
Truchses (Christophoro) Baroni in Walpurg, 843.
Turzo (Joannes) Episcopus Vratislaviensis, Erasmo, 522.
Turzoni (Joanni) 429. 571.
Turzo (Stanislaus) Episcopus Olmucensis, Erasmo, 712. 1448.
Turzoni (Stanislao) 668. 669. 765. 849.
Tussano (Jacobo) 938. 1163. 1351.

V.

Valdesius (Alfonsus) Theologiæ Professor, & Ecclesiastes Burgis, Caroli Imperatoris à Secretis, 1721.
Valdesio (Alfonso) 973. 1166. 1261. 1262. 1298.
——— (Joanni) Hispano, 1064. 1165.
Vario Marvillano (Nicolao) Præsidi Trilinguis Collegii Lovanii, 955. 996. 1069.
Velius (Gaspar Ursinus) Erasmo, 329. 1290. 1706. 1723.
——— ejus Genethliacon Erasmi, 223.
Velio (Gaspari Ursino) 377. 1089. 1372. 1409.
Vergaræ (Francisco) Græcarum Litterarum apud Complutum Professori, 1013. 1018. 1165. 1349.
Vergaræ (Joanni) Hispano, 1013. 1170. 1347. 1480.
Vergilio (Polydoro) 671. 777. 888. 934. 971.
Vergilius (Polydorus) Erasmo, 1703.
Vervesius (Alphonsus) Ulmetanus, Erasmo, 1719.
Vervesio (Alphonso) Monacho Benedictino, 1048. 1413. 1417. 1425.
Vesuvio (Nicolao) Episcopo Lingoniensi in Gallia à Sacris, 1122.
Villingero (Jacobo) Romani & Hispan. Regis Thesaurario, 583.
Virginibus sacris, juxta D. Francisci institutum prope Cantabrigiam, 1874.
Viromando (Hieronymo) 1059.
Viterius (Petrus) Erasmo, 1563. 1580.
Viterio (Petro) 289. 1600.
Vives (Jo. Ludovicus) Damiano à Goes, 1471.
——————— Gilberto Cognato Nozerenо, Erasmi Amanuensi, 1879.
——————— Erasmo, 652. 685. 705. 709. 716. 720. 730. 767. 801. 890. 899. 912. 945. 970. 988. 1126. 1230. 1405. 1492. 1719.
Vivi (Ludovico) 421. 535. 688. 841. 985. 1024. 1105.
Ulatteno (Joannni) Præposito & Consiliario, 1070. 1140. 1297. 1372. 1704. 1705. 1742. 1758. 1880.
Voltzius (Paulus) Hugonis Curiæ Abbas, Erasmo, 1543. 1546. 1773.
Voltzio (Paulo) 337. 536. 827. 841.
Ursewico (Joanni) 255.
Utenbovio (Carolo) Gandavo, 1153. 1206. 1278. 1449.
Vulcanio (Petro(1373. 1465.

W.

Waramus (Guilielmus) Archiepiscopus Cantuariensis, Thomæ Moro, 1570.
——— Erasmo, 117. 200. 1559. 1597. 1642.
Waramo (Guilielmo) 164. 644. 660. 813. 984. 1007. 1051. 1673. 1687. 1694.
Watsonus (Joannes) Anglus Theologus, Erasmo, 160. 1882.
Watsono (Joanni) 165.
Wattenvilo (Nicolao) Præposito Bernensi, 708.
Wentfordo (Rogerio) 100. 139. 140. 1605. 1681.
Wernero (Nicolao) 1883. 1884.
Werterio (Joanni) 353.
Wicelius (Georgius) Erasmo, 1755.
Wichmano (Petro) Canonico Anderlacensi, 690.
Wimphelingus (Jacobus) Theologus, Erasmo, 1550.
Wimphelingo (Jacobo) 827.
Winckel (Petro) Tutori quondam suo, 1885.
Winmanno (Nicolao) 1748.
Witfordo (Richardo) Guilielmi Montjoii à sacris, 7.

Z.

Zasius (Udalricus) Erasmo, 133. 138. 195. 336. 1531. 1533. 1540. 1543. 1544. 1547. 1552. 1748.
Zasio (Udalrico) 138. 139. 286. 347. 383. 1531.
Zebridovio (Andreæ) Polono, 981. 1132.
Zieglero (Jacobo) Landavo Bavaro, 738.
Zieglerus (Jacobus) Erasmo, 1699.
Zuichemus (Viglius) LL. Doctor, Frisius, Erasmo, 1156.
Zuichemo (Viglio) 1160. 1430. 1747. 1750. 1754. 1756. 1759.
Zvinglius (Huldericus) Erasmo, 1538.
Zutphenio (Petro) Cassiletano, Oeconomo Adolphi Principis Veriani, 483.

JOANNES DE LA FAYE
LECTORIS S.

Ne pagina vacaret, visum fuit hîc Epistolarum aliquot genuinum ordinem signare, quæ in Editione non suo anno attributæ sunt; præter eas quas Clariss. D. Jo. Clericus *in sua Præfatione annotavit. Observandum ante omnia, Erasmi tempore, ex more à quatuor usque Seculis invecto, annorum initium supputatum fuisse non à Kalendis Januarii, ut nunc fit, sed vel ab Annuntiatione Dominica, die 25. Martii, vel à die Paschatis, adeo ut Menses Januarius, & Februarius, pars item Martii, Anno præcedenti attribuerentur. Qui usus cum non animadversus fuisset ubi Erasmi Epistolæ in ordinem Chronologicum redigerentur, hinc orti aliquot errores & anachronismi, qui omnes tum his observatis, tum ope MSS. sublati in subjectis Epistolis; neque alias, præter has, ordine præpostero editas esse opinamur. Cæterum pauca quædam his affinia reperies inter ERRATA & ADDENDA, quæ ad calcem Epistolarum conjecimus.*

CXXXII. Epistola cum responsionem contineat ad CXLI. ideò hæc ante illam legenda, & alterutrius signaculum in mendo jacet, ita ut vel hæc data sit Anno 1511. vel illa 1512.

CXLVIII. Epistola in Annum 1516. certissimè rejici debet, quippe in quâ Erasmus Novi sui Testamenti mentionem injicit, quod labente demum Anno 1515. publicè distrahi cœptum est, Epistolæ item sibi à Leone X. P. R. missæ, quæ 10. Julii 1515. data fuit. Annum illi 1516. etiam attribuunt Editiones Basileensis & Londinensis.

CCI. ante CC. poni debet, cum in hac mentio illius fiat, vid. pag. 179. E.

CCXXII. in MS. nostro ad Annum 1517. refertur, in ea mentio est de Epistola ad Banisium, quæ Anno 1517. scripta est, & in Appendice CCI. habetur.

Cum Epistola CCXXIV. data fuerit 13. Novemb. 1516. & Erasmus in CCVI. ad illam respondeat, ideò hæc illi postponi debet, cumque hujus signaculum sit dies 24. Februarii 1516. intelligendus est, pro more tum temporis observato, Annus 1517.

CCXXXII. & CCXXXIII. Epistolæ in MS. ad Annum 1518. referuntur, & rectè quidem, ut apparet ex integra periodo, in aliis Editionibus omissa, quam inter *Addenda* ex MS. suo loco posuimus; in ea autem mentio est de Epistolis Anno 1517. scriptis.

CCLIII. ante CCXLIX. legenda est, cum hæc ad illam responsio sit.

CCLXXXV. quæ ad Annum 1517. refertur, habet responsionem ad CCCXLIII. datam Anno 1518. itaque tum hæc illi præponenda, tum illa in Anno itidem 1518. reponenda.

CCCII. signata erat 15. Kal. Februarii in MS. erit itaque dies 18. Januarii, non primus Februarii.

CCCXXXIV. ad Annum 1517. referenda est, & ante CCLXIII. legenda, ut apparet tum ex utriusque collatione, tum ex MS.

CCCXLVIII. signata 30. Decemb. 1518. legi debet ante CCXCVII. signatam 7. Januar. 1518. ut ex utriusque collatione intelligi potest; itaque vel hæc, pro more illius temporis, ad Annum 1519. referenda, vel illa ad annum 1517.

DXXII. in Annum 1517. rejici debet, quippe in qua mentio est de Andrea Ammonio, ut nuper defuncto, qui diem obiit Anno 1517. Conf. pag. 263. B.

DLXIV. ad Annum 1522. referenda est; vel *Basilea* positum pro *Lovanio*.

DCLXXII. signata Anno 1524. non suo loco attributa est; cum data sit ad Huttenum, qui obiit 29. Augusti 1523. Conf. pag. 773. C.

DCCCXXV. rectè in Basileensi & Londinensi Editionibus 17. Kalendas Junii, sive 15. Maji signata est.

DCCCXCVI. signaculum, quod in utraque Editione Basileensi & Londinensi est Ann. 1526. reponendum est.

DCCCCXVI. quæ ad Ann. 1527. relata est, ad Annum 1528. rejici debet.

MII. In hac Epistola vel *Lovanio* signaculum est pro *Basilea*, vel An. 1528. pro 1518. Si sciri posset quo tempore defunctus fuerit ille *Philippus Haneton*, cujus Epicedium huic Epistolæ additum est, inde facilè liqueret utrum mutandum esset.

MLXXXI. attentè legentibus patebit esse ad Annum 1528. referendam. Significat Erasmus se *Senecæ* adornando operam dare, quod opus labente demum Anno 1528. vel instante 1529. perfectum est.

MXCIV. responsionem habet ad MCXL. alterutrius itaque signaculum in mendo jacet.

MCLI. ad Annum 1529. rejicienda est, in qua nimirum dicit Erasmus suum S. Augustinum nondum esse completum: Perfectus autem fuit Anno 1529. vid. Epist. MLXXXIV.

MCCLIX. quæ hîc ad Annum 1533. refertur, eadem ad 1534. relata est in Editionibus Epistolarum Bembi, Basileæ 1567. & Argentor. 1611.

DESI-

DESIDERII ERASMI,

ROTERODAMI,

EPISTOLAE.

EPISTOLA I.

Erasmus Roter. Cornelio Aurotino S. D.
Scripsit puer.

An. 1489.

VPIS & agnis quanta sortito obtigit, tecum mihi discordia est. Heus tu, si sapis, aut quamprimum cum *Laurentio* meo redibis in gratiam, aut bellum tibi palam indictum intellige. Rogas unde hæc subita turba? quasi vero exciderit, quæ tu nuper in illum quam fœda, quam capitalia dixeris convicia, quum hîc apud nos ageres. Horresco referens. Os impudens! Tun' hominem omnium facundissimum, quem optimo jure *Suadæ medullam* quis dixerit, audes *corvum crocitantem* appellare? & cavillatorem, non oratorem? Qui si superesset, vah! quas illi pœnas dares? Experireris tibi cum homine nequaquam edentulo rem esse. Sentires tibi provocatam esse cornutam bestiam. Quæ tela, quas invectivarum sagittas in te vibraret? nihilo te mollius acciperet, quam infelicem *Pogium*. At jam sepultum nihil metuis, nimiumque meministi, non mordere mortuos. Hui! perquam strenuus es, qui in eum lingua sævias, qui referire non possit. Tutum est in illum quidvis, tum dicere, tum facere. Verum (ne protinus triumphum adornes) non usque adeo tutum. En tibi me *Laurentianæ* injuriæ vindicem: ego illius doctrinam, qua, meo judicio, nulla probatior, tuendam mihi sumpsi. Nunquam committam, ut ea cujuspiam impudentia, ne dicam invidentia, impune aut laceretur, aut obliteretur. Has igitur literas fecialium officio functuras istuc ire jussi, quo tecum expostulent. Quas tu ut tractes vide. Nam alterutra res tibi subeunda est, aut placandi feciales nostri, aut arma paranda. Cave vero ne lenitate mea fretus, tanti facinoris impunitatem tibi promittas. Sum quidem in me ipsum illatarum injuriarum paulo negligentior: at in tuendis literatis amicis quam sim pugnax, si libet experiri, licet. Quod si videtur, *Engelbertum* istum tuum, qui, ut scribis, ita Castaliis aquis potus est, ut nihil exspuat, nihil emungat nisi versus, accersendum tibi censeo; & si qui sunt illius similes, qualium ubique non difficilis copia. Neque vero mihi militum manum defuturam putes. Non enim ad unum me, verum ad omnes bonarum artium amicos ista pertinet injuria. Omnes læsisti literatos, cum unum læderes *Laurentium*. Verum ego, mi *Corneli*, nihil perinde odi, ut bellum civile, eoque pacem vel iniquissimam judico potiorem. Quare, si tu quoque pacem quam bellum mavis, me sat commodo uteris, modo pacis conditiones acceperis: quas tres potissimum tibi nostri feciales offerent, easque non admodum difficiles, ita ut neque multas præscribi, neque iniquas, jure queri possis. Sed nunc componito te, atque audi: In primis, ut si quid male dicendo peccasti, bene dicendo corrigas. *Laurentium* pro *corvo crocitante*, *Suadæ medullam*, & *Atticam musam* appellabis: deinde *Laurentianas* elegantias sic ediscas, ut eas velut ungues, digitosque tuos teneas: postremo, ut codicum tuorum, quorum tibi magna copia est, nobis copiam facias, quibus hactenus ceu draco

A quispiam *Hesperius* incubas. Rides, & tibi jocari videor? Age, ride quantum libet: cave vero omnia me jocatum putes: nam de mittendis codicibus, ludum putari nolim. Præterea *Laurentium*, quem nemo nisi barbarus odit, ne tibi decorum existimes, linguæ spiculo lacerare, cum sis ipse literarum mystes religiosissimus. Bene vale. Anno 1489.

EPISTOLA II.

Erasmus Roterodamus Cornelio suo S. D.
Scripsit puer.

An. 1489.

B PRIMUM omnium, mi *Corneli*, tibi etiam atque etiam persuadeas velim, me animo esse in te integerrimo, quo te itidem erga me esse non modo confido, sed jam innumeris argumentis habeo exploratissimum: ut neque, si quid blandius dictum nostris in literis offenderis, id *Gnathonico* potius lepori, quam vero amori tribuas: neque si quid pro mea tuenda sententia, aut quaqua ratione liberius scripserim, meum in te amorem elanguisse suspiceris, ne dicam interisse. Hæc dixerim non quod jam ullis in rebus te à mea abesse sententia videam, sed quod, si quando hujusce rei quicquam inciderit, mutuæ nostræ benevolentiæ consultum velim. Siquidem, quod de nostro *Valla* scribis, sic interpretor, ut existimem te non ex animo,
C sed certo consilio scripsisse, sive ut stili facultatem *εἰς ἀδόξῳ ὑποθέσει* exerceres, sive ut mihi scribendi materiam suppeditares. Et quemadmodum apud *Platonem Glauco*, vituperata justitia, *Socratem* ad justitiæ defensionem provocat, ita, ut tu me ad *Vallæ* defensionem proliceres, recenses quam indignis conviciis stolidissimi barbariei mystæ in virum literatissimum debacchentur. Quod quidem vel hoc argumento facile colligi potest, quod *Vallam* non lectitasse modo te, verumetiam imitatum fateris: idque etiam si tu neges, tamen elegantia stili tui, phrasisque clamitat. Quisquis igitur ille est, qui ut sus cœno, ita imperitiæ amicus, gloriosum ac præclarum existimat, si ipse rerum
D omnium bonarum inscius, doctissimos quosque invidia, odio, conviciisque prosequatur: quantopere desipiat, paucis, si volet, audiat. In primis, suis quemque virtutibus, non aliorum opinione, metiri decet, nec quanti illum fama, qua nihil fallacius, sed quomodo ipse se gerat, animadvertendum est: alioqui cui non usu venturum est, ut subinde velut alius repente factus, à seipso diffideat? Hic me literatum, ille barbarum: hic probum, ille improbum facit: alii gloriosulus sum, alii rursum putidulus: denique hujus oculis formosus sum, illius deformis. Quem ego non *Protea* vicero, aut quid tandem portenti fiam, si is ero, quemcunque me libitum est facere populo? Imo
E quemadmodum suspectum esse debet, quicquid multitudini valde probatur; ita vehementer displicere vulgo, præjudicium est ad probitatis commendationem. Quin fiet aliquoties, ut ejusdem hominis arbitrio, nunc albus, nunc niger fiam. *Stesichorus Helenam* deformem fecit; mox orbatus oculis, eandem omnium fecit formosissimam: nec interim quicquam accessit aut decessit *Helenæ* formæ. Nihil igitur agunt, qui objiciunt, quod *Laurentianum* nomen apud plerosque gravi flagrat invidia: nam semper huic malo virtus insignis fuit obnoxia. Multis non placet *Laurentius*: at qui-

An. 1490. quibus? nimirum his, quibus non placent politiores literæ. Hic dicet quispiam, ut negligamus vulgi rumusculos, qualem hunc depinxit *Pogius*, vir nec inelegans, nec indoctus? *Pogio* fuit invisus, sed uni: & *Pogius* hoc erat animo, ut doctissimus haberi mallet, quam reddi doctior: quem ego sic inter eruditos poni feram, ut non sit omnino à consortio barbarorum alienus. Siquidem magis ille natura facundus, quam eruditione: & plus habet loquentiæ, quam eloquentiæ. Postremo vituperat *Laurentium Pogius*, sed palam vir improbus, palam inimicus. Sic *Cicero* displicuit *Sallustio* & *Asinio*: sic *Virgilius* ac *Livius Caligulæ*: sic *Hieronymus Ruffino*. Porro quibus rebus *Laurentius* tantam sibi conflarit invidiam, in promptu est docere. Nam scite *Terentianus* ille *Sosia* dixit, *Obsequium amicos, veritas odium parit*. At contra parasitus ille *Gnatho*, qui sibi imperaverat assentari omnia, negare, si quis neget, laudare, si laudet, atque hæc ipsa rursum in diversum vertere, si lubeat, quam facile sibi omnium gratiam comparavit, ut non sine causa quæstum eum judicarit omnium esse uberrimum. Ab hujus ingenio diversissimus *Demea*, dum urbanæ vitæ nondum peritus, veritatis amicus esse contendit, adeo nullos sibi conciliat amicos, ut, ipsis etiam liberis fugientibus, desertus atque orbus vivere cœperit. Adeo vulgo mordax & inamœna res est veritas. Proinde *Laurentius* noster, si barbarorum imperitiam reticere quam prodere maluisset, venustus & gratiosus haberetur: nunc quoniam id effecit, ut quorundam male comparatæ gloriæ fucus detraheretur, ut putari desinerent, quod non erant, offensi genuinum in illum acuunt omnes. Cæterum quod eruditos etiam nonnunquam attingit, quem unquam adeo doctum viderunt *Athenæ*, aut *Athenarum* victrix *Italia*, ut nihil illum fugerit? Et ut omnes in errorem nostrapte natura proclives sumus, ita multo peccamus liberius, si erroris non desint auctores, maxime si hos auctoritas & nominis splendor commendet. Id autem imperitorum ingenium est, ut auctorum, si qua recte dicta sunt, ea prætereant, non aliter quam, ut est in apologis, *Jaspidem* repertum gallus *Æsopicus*: contra si quid erratorum, in sui erroris defensionem, studiose decerpant, quas ob res ne summorum quidem virorum errata dissimulare fuit opus. Quem vero prorsus omni liberabimus errore, si *Cicero* labitur in *Romani* sermonis elegantia? Quod si *Pogius* sua vitia ingenue fateri, corrigereque, quam tueri proterve maluisset, (maluisset autem, si viri prudentis officio fungi voluisset) profecto dignum judicasset *Laurentium*, cui recte monenti & honos haberetur & gratia, tantum abest, ut lacerandum existimaret. His rationibus constricti quidam, ad illud velut extremum præsidium confugiunt: Ut juste reprehenderit, inquiunt, præclaros viros, tamen æquo mordacius id fecit. Ego sane, quid in hos *mordacius* dixerit, non video, nisi forte eos *viros præclaros* appellandos putabunt, quos ego barbariei duces vel præcipuos judico, *Papiam*, *Huguitionem*, *Ebrardum*, *Catholicon*, *Joannem Garlandum*, *Isidorum*, cæterosque indignos etiam qui nominentur: aut certe nisi idipsum *mordacius* dixisse vocant, quod reprehendisse. Verum esto, mordacior æquo fuerit: num ideo falsum dixit, quia verum mordacius dixit? Usque adeo nobis odio est ista mordacitas, ut ejus odio tam multa scitu digna, necessariaque, detestemur? Adeo nihil ignoscendum putamus ei, qui tot modis profuit? Venia datur convivatori, si inter multa lauta cibus aliquis intercurrerit nonnihil adustus, aut parum feliciter conditus. Si vicinius imminente mœnibus hoste, totoque populo dira calamitate ac desperatione salutis enecto, præter spem offerat se quispiam, qui sui capitis periculo depellat hostem, patriam restituat libertati, quid non illi gloriæ, quid non benevolentiæ certatim defertur ab omnibus? An hunc nobis invisum reddet, si paulo sit bibacior? tantique beneficii memoriam quamvis leve vitium abolebit? Et quis tam exigui animi est, cujus pectus tantis invidiæ angustiis concluditur, ut *Vallam* non & magnifice laudet, & amet quam maxime? qui tanta industria, tanto studio, tantis sudoribus barbarorum ineptias refellit, literas pene sepultas ab interitu vindicavit, prisco eloquentiæ splendori reddidit *Italiam*; doctis etiam id præstitit, ut posthac circumspectius loqui cogantur? Huic itaque, mi *Corneli*, nisi forte vereris, ne te mordax homo discerpat, tuto te commiseris, si non sine invidia, quæ semper arduas magnificasque res comitari solet, mea tamen sententia, summa cum utilitate, tum gloria. Id igitur quando facis, ut magis magisque facias, te etiam rogo. Senties tuis scriptis non parum accedere nitoris, nisi forte *Batavis* solis ista paras. Bene vale. Anno 1490.

EPISTOLA III.

Erasmus Arnoldo.

SALVE, mi *Arnolde*. Jam sesquimensem graviter laboro febri nocturna, lenta quidem illa, sed quotidiana, quæ me penitus extinxit. Nondum sum morbo liber, sed tamen aliquanto recreatior: nondum vivo, sed affulget aliqua vitæ spes. Petis ut tibi animi mei consilium communicem, hoc unum habe, mundum mihi jamdudum obolere: damno spes meas. Nihil aliud cupio, quam mihi dari ocium, in quo possim totus uni Deo vivere, deflere peccata ætatis inconsultæ, versari in Scripturis sacris, aliquid aut legere, aut scribere. Id in secessu aut collegio non possum. Nihil enim me tenerius: nec vigilias, nec jejunia, nec ulla incommoda fert hæc valetudo, etiam cum est prosperrima. Hic ubi tantis in deliciis vivo, subinde in morbum incido: quid facerem inter labores collegiales? Decreveram in *Italiam* hoc anno concedere, & *Bononiæ* aliquot menses Theologiæ operam dare, atque illic doctoris insigne accipere: deinde in anno Jubilæo *Romam* visere, quibus confectis ad meos redire, atque istic vitam componere. Sed vereor ne hæc, ut volumus, conficere non possimus. Metuo in primis ne tantum iter & regionis æstum & valetudo hæc non ferat. Denique reputo, nec in *Italiam* venire, nec illic vivi sine summo sumptu. Ad titulum quoque parandum grandi summa est opus. Et Episcopus *Cameracensis* dat perparce. Omnino benignius amat quam largitur, & prolixius omnia pollicetur quam præstat; ipse propemodum in causa sum, qui non instem. Et sunt tam multi, qui vel extorqueant. Faciam tamen, pro tempore, quod factu videbitur optimum. Bene vale. Anno 1490.

EPISTOLA IV.

Erasmus Christiano S. D.

1496. NON tu *Erasmi* calamum metuis? tam audacis tibi facinoris conscius? quippe qui *Henricum* delicias meas à me distraxeris. Deseruit me & *Robertus Anglus*, sed alia longe ratione: summa nimirum perfidia, ita ut illum decuit. Sed extra jocum: consilium vestrum non modo iniquo animo non fero, verumetiam vehementer probo. Consultius enim est sarcinam majorem abjicere, quam sub onere iniquo concidere: illius virtuti perinde ut meæ gratulor. Tu fac fratrem imiteris, & *Erasmum* vel absentem diligas. *Rodolphum Langium* admoneas velim, ut & meis literis, & suis promissis satisfaciat. Bene vale. *Lutetiæ*, Anno 1496.

EPISTOLA V.

Erasmus Guilielmo Montjoio S. D.

SALVE vero nomine, *Montjoie*. Deprecatione utendum erat, sed purgatione uti malui. Crimen admissum agnosco, quod hodie vos lectione fraudaverim, sed necessitas in causa fuit, haud voluntas. Cogor duos tabellarios simul literis onerare. Tu cave statum transferas, & falso necessitatem à me prætentam objicias.

Tum

An. 1496. Tum enim qui rei erat, actoris fiet, & qui jurisdicialis, conjecturalis, aut certe definitivus erit, ut quaeratur, quid sit necessitas. Sed vide callidum defensorem, causam meam ago, nondum in judicium vocatus; scilicet, ut nullo accusante, meipso & defensore, & judice absolvar. Bene te valere, & Musis quam carissimum esse jubeo. An. 1496.

EPISTOLA VI.

Guilielmo Montjoio, Comiti Anglo, Erasmus Roterodamus S. D.

PERVENIMUS tandem & quidem incolumes, tametsi invitis (ut apparet) & superis & inferis. O B durum iter! Quem ego posthac *Herculem*, quem *Ulyssem* non contemnam? Pugnabat *Juno* semper poeticis viris infesta: rursum *Aeolum* sollicitarat; nec ventis modo in nos saeviebat, omnibus armis in nos dimicabat, frigore acerrimo, nive, grandine, pluvia, imbre, nebulis, omnibus denique injuriis. Hisque nunc singulis, nunc universis nos oppugnabat. Prima nocte post diutinam pluviam, subitum atque acre obortum gelu, viam asperrimam effecerat; accessit nivis vis immodica; deinde grando, tum & pluvia, quae simul atque terram arboremve contigit, protinus in glaciem concreta est. Vidisses passim terram glacie incrustatam, neque id aequali superficie, sed colliculis acutissimis passim exstantibus. C Vidisses arbores glacie vestitas, adeoque pressas, ut aliae summo cacumine imum solum contingerent, aliae ramis lacerae, aliae medio trunco discissae starent, aliae funditus evulsae jacerent. Jurabant nobis è rusticis homines natu grandes, se simile nihil unquam in vita vidisse antea. Equis interim eundum erat nunc per profundos nivium cumulos, nunc per sentes glacie incrustatos, nunc per sulcos bis asperos, quos primum gelu duraverat, deinde & glacies acuerat, nunc per crustum quod summas obduxerat nives, quod quidem mollius erat, quam ut equum sustineret; durius, quam ut ungulas non scinderet. D Quid inter haec animi *Erasmo* tuo fuisse credis? Insidebat attonito equo eques attonitus, qui quoties aures erigebat, ego animum dejiciebam: quoties ille in genua procumbebat, mihi pectus saliebat. Jam *Bellerophontes* ille poeticus suo terrebat exemplo, jam meam ipse temeritatem exsecrabar, qui mutae belluae vitam, & una literas meas commisissem. Sed audi quiddam, quod tu credas ex veris *Luciani* narrationibus petitum, ni mihi ipsi *Batto* teste accidisset. Cum arx jam ferme in prospectu esset, offendimus omnia undique glacie incrustata, quae ut dixi in nivem inciderat. Et erat tanta ventorum vis, ut eo die unus atque alter collapsi perierint. Flabant autem à tergo. Itaque per E declive montium me demittebam, per summam glaciem velificans, atque interim hastili cursum moderans. Id erat clavi vice. Novum navigandi genus. Toto fere itinere obvius fit nemo, sequitur nemo, adeo non solum saeva, sed etiam monstrosa erat tempestas. Quarto vix demum die solem adspeximus. Hoc unum ex tantis malis commodi excerpsimus, quod latronum incursus timuimus minus: timuimus tamen, ut homines pecuniosos decebat. Habes iter meum, adolescens generosissime, idemque candidissime, quod ut durissimum fuit, ita reliqua fuere secundissima. Vivi pervenimus ad *Annam* Principem *Verianam*. Quid ego tibi de hujus mulieris comitate, benignitate, liberalitate memorem? Scio rhetorum amplificationes suspectas F haberi solere, praesertim iis qui ejus artificii rudes non sunt. At hic me nihil allevare, imo re vinci artem nostram, mihi credas velim. Nihil unquam produxit rerum natura, aut pudentius, aut prudentius, aut candidius, aut benignius. Et vis verbo rem complectar? Tam illa praeter meritum nostrum in nos benefica fuit, quam senex ille contra merita maleficus. Tantis illa me officiis cumulavit, nullis à me studiis provocata, quantis ille contumeliis oneravit, summis affectus beneficiis. A Quid de meo *Batto* jactitem, cujus pectore nihil habuit hic orbis simplicius, nihil amantius? Nunc demum istos ingratos odisse coepi. Mene istis monstris tam diu inservisse? O te mihi sero cognitum, à quo prius me fortuna distraxit, quam necessitudo conjunxerat! Haec scribebam, in patriam concessurus, deinde isthic continuo adero, atque adamatam *Lutetiam* repetam, & has ipsas literas fortasse praecurram. Caeterum de nostro convictu, nihil certi scribere licet. Tum consilium ex tempore capietur. Hoc unum tibi persuade, neminem vivere qui te magis ex animo amet, quam tuus *Erasmus*. *Battus* quoque meus, omnium & amorum & odiorum meorum socius, te pari charitate prosequitur. Cura, mi *Guilielme*, ut quam optime valeas. Ex arce *Tornenhensi*, 3. Febr. Anno 1497.

An. 1497.

EPISTOLA VII.

Erasmus Roterod. Joanni Falconi suo S. D.
Epistola jocosa.

TU cave salutem à nobis exspectaveris. Devoveo te, quoties tua mihi convicia in mentem veniunt, quoties torvos illos oculos animo contueor, quoties os illud, ad meras contumelias compositum. Itaque amare te plane non possum. Minus quidem odero, si bonas literas lucellis tuis praeponere poteris. Fata mea me hactenus persequuta sunt. Iter enim habuimus ad prodigium usque asperum atque saevum: caetera *Batti* mei fatis debeo. Nam dominae candorem, beneficentiam, humanitatem, comitatem, modestiam, si tibi perscripsero, cum vix aliquam essem partem orationis consequutus, mendacissimus tamen viderer ei qui ipse expertus non esset. O te miserum, qui me sequi sis gravatus. Quid te fuisset beatius? Sed gaudeo tuam superbiam tibi nocuisse. Posthac sape, poetas fuge, & lanios sequere. Brevi isthic adero, si superi adjutabunt. Tu & quae habes mea serva, & quae potes contrahe, ne quid in mora sit ubi venero. Finem imponam epistolae, si te paucis monuero. Frustra sapit qui sibi non sapit. Mirare literas, & lauda, sed lucrum sequere. Cave tibi ipse displiceas, ea res formae venustatem obscurat. Cutem ante omnia cura. Omnia tuis commodis postpone, amicitiam tua causa cole. Eruditionem parce attinge. Ama ardenter, stude modice, verborum prodigus, pecuniae parcus esto. Plura monendus eras, sed vale est, aulico ritu, dominae dicendum, & cras in *Hollandiam* avolo. Meliorem vestem domi relinquo. Scis quamobrem? Timeo ne sorores eam tuae lacerent. Est enim mihi *Antuerpia* faciundum iter. Nunc vide, num nihil in me sit salis, & tu sapias solus? Literas tuas adeo non exspectabo, ut haud sciam, an has ipse praevertam. Tu tibi vive, & vale tibi, & te solum, quod facis, ama. Ex arce *Tornenhensi*, 4. Feb. Anno 1497.

EPISTOLA VIII.

Erasmus Jacobo Batto S. D.

SALVE meum praesidium, jucundissime *Batte*. Si domina *Veriana* valet, quondam tua, nunc mihi tecum communis patrona, & si omnia illi sunt secunda, ita est, ut & optamus, & confidimus. Literis committere nec possim, si audeam; nec ausim, si possim, quam scire cupiam, num illa jam isthinc evolarit, num sua charissima pignora una secum abduxerit. O te beatum, ô superis charum, si tu istos scopulos enavigaris: si felicitate tua, quae mihi quidem summa videtur, sine invidia frui possis. Quod ut fore confidam, dominae virtus facit, cui superos omnes propitios, beneque volentes esse non dubito. Evenit mihi, mi *Batte*, in ista, quod in te saepenumero solet, ut tum ardentius amare, mirarique incipiam, quum absum. Bone Deus, qui candor, quae comitas in amplissima fortuna, quae animi lenitas in tantis injuriis, quae hilaritas in tantis curis; tum quae animi constantia, quae vitae

An. 1497. tæ innocentia, quod in literatos studium, quæ in omnes affabilitas! Proinde ita prorsus sentio, mi *Batte*, te esse unum mortalium omnium felicissimum, si ista quam diutissime potiri dabitur, & dabitur haud dubie, si (quod facis) illius in te animo mutuis officiis responderis. Nos *Antverpiam* incolumes appulimus. *Augustinus* cum suo comitatu jam *Parisios* præcessit: pollicitus est, sese aliquot dies illic me operiri. Quare properandum mihi censeo, ne tam certi comitatus commoditas prætereatur. Nihil est quod te admoneam: & tuam enim rebus in meis diligentiam novi; & tanta est liberalissimæ dominæ in me benignitas, ut rubor mihi plane quidam oboriatur, cum animo reputo, tanta me ab ea beneficentia cumulatum, de qua nihil unquam sim meritus. Sed meum erit, etiam atque etiam cogitare, ut non prorsus periisse in nobis illius beneficia declaremus. Revolabo isthuc quam primum, si superi sinent. Precor ut vos omnes incolumes, & recte valentes offendam, illam in primis, unde nostrum utriusque spes, salusque tota pendet. Non debes tumultuarium mirari characterem: scripsi enim hæc in navi jam soluturus, omnibus undique magno fragore perstrepentibus. Bene vale. Filium herilem amabili indole puerum, una cum sorore, fratris sui matrisque simillima, recte valere precor. Familiares tuos nominatim meo nomine salvere jubebis. Ex *Antuerp.* 12. Feb. An. 1497.

EPISTOLA IX.

Erasmus Roterodamus Ricardo Guilielmi Montjoii à sacris S. D.

COPIOSISSIMAM ad te epistolam scribere gestiebat animus, *Ricarde* candidissime, ni & ocium deesset, & propediem vos ipse visere decrevissem. Non purgabo me, quod antea non scripserim, coram eam causam agere malo, & absolves me spero. De tuo comitisque candore plurimus & frequens cum meo *Batto* mihi sermo fuit. De vestro quidem animo gaudeo, at tam sero esse cognitum doleo. Nos ubi patriam viserimus, istuc continuo recurremus, tum plenis (ut ajunt) buccis nugabimur. Interim cura, ut bene valeas, teque tua philosophia oblectes. Priori apud divam *Genovefam*, *Guilielmo* canonico ὁμολογητίζῳ, conterraneo tuo, meis verbis salutem dices, prætérea familiaribus reliquis nominatim. Ex arce *Tornenhensi*, An. 1497.

EPISTOLA X.

Guilielmus Montjoius Erasmo Roterodamo *S. D.*

NIHIL *vereor, mi* Erasme, *quin ubi primum audisti, Principem nostrum*, Henricum octavum, *seu potius* Octavium, *defuncto patri in regnum successisse, omnis tibi ex animo ægritudo repente abierit. Quid enim tibi polliceri non possis de Principe, cujus egregiam, propeque divinam indolem probe noris, cui præsertim sis non modo notus, sed etiam familiaris: quippe literas ejus digitis exaratas, quod paucis contigit, accepisti. Verum si scias, quem nunc heroa se præstet, quam sapienter se gerat, quantus æqui bonique sit amator, quod studium in literatos præ se ferat; ausim meo periculo jurare, te vel sine alis, ut hoc novum & salutare sydus adspicias, huc ad nos propere advolaturum. O mi* Erasme, *si videas, ut mortales omnes hic lætitia gestiant, ut de tanto Principe sibi gaudeant, ut nihil magis exoptent, quam ejus vitam, lachrymas præ gaudio continere non posses. Ridet æther, exsultat terra, omnia lactis, omnia mellis, omnia nectaris sunt plena. Exsulat longe gentium avaritia, larga manu spargit opes liberalitas. Noster Rex non aurum, non gemmas, non metalla, sed virtutem, sed gloriam, sed æternitatem concupiscit. Gustum tibi dabo: Superioribus diebus, quum se eruditiorem optaret: non hoc, inquam, nos à te, sed ut eruditos amplectaris & foveas, expetimus. Quid ni*, inquit, *nempe sine illis vix essemus.* An. 1497. *Quæ vox ore Principis præclarior emitti potuit? Sed ego imprudens, qui fragili rate Oceanum ingredior: tibi hæc provincia servatur. Hæc tamen paucula de divini Principis laudibus in principio statim epistolæ præponere volui, ut si quid tibi tristitiæ in animo resideat, protinus expellerem: aut si omnis pulsa sit, spem, quam concepisti, non solum confirmarem, sed magis magisque augerem. Nunc ad tuas literas venio, quarum unas tertio, alteras vero pridie Calendas Majas* Romæ *ad me dederas: primis & jucunditatem mihi, & molestiam pariter attulisti: quod, ut debes, amice & familiariter tuo* Montjoio *consilia, cogitationes, casus, ærumnasque tuas aperueris: hoc quidem jucundum; id vero molestum, quod te amicissimum meum, cui in primis bene esse cupio, variis fortunæ telis impeti perspicio. Consolarer te, bonoque animo esse juberem, ni tua te sponte, si quid tamen sperare audes, in spem non parvam erectum putarem. Miseriarum supremum diem tibi diluxisse arbitreris. Venies ad Principem, qui dicat,* Accipe divitias, & vatum maximus esto. *Hæc ad primas. Illud tamen non præteribo, nec permittam, ne tu te fallas. Ais enim te mihi multum debere, quum ego contra, tanto tibi debito adstrictus sim, qui me tuis scriptis immortalitate donaveris, ut me solvendo non esse judicem. Tuis vero secundis literis, & epistolam meam, & tabellarium amicum tuum eodem infortunio perdidisse defles. Sed utinam par esset utriusque jactura, altera enim reparabilis non est. Nam meis literis nihil fere aliud scribebam, nisi me opus tuum* Adagiorum *accepisse: opus, inquam, tuum, id est, ut docti omnes sentiunt, perinde doctissimum atque eloquentissimum; & ni meus amor erga te me fallit, plane absolutum, ac profecto dignum tantis laboribus, tantis nixibus, & quo non me, quem pusillum & tuum sciebas, sed quamvis magnum virum tibi patronum compararés. Verum posteaquam ego visus sum tibi præ cæteris auspicatior, cui tuas tam præclaras lucubrationes nominatim dicares, ingentes tibi gratias habeo: nam referre qui possum, cum me æternum, ut dixi, reddideris? Mecum tamen vellem temperantius egisses, tot enim laudibus me oneras, verius quam ornas, ut non sane quotam partem agnoscam. Quis enim, modo me noscat, æquis auribus accipiat, quod ego* literatissimus *appeller, qui ne literarum quidem studiosus censendus sim. Quamobrem acriter tibi succenserem, sed modestus saltem, quod etiam mihi tribuis, videri volo, ne in omnibus mentitus fuisse convincaris. Scribebam præterea multis occupationibus, aliisque certis causis, quas literis committere non audebam, effectum fuisse, quo minus nonnullis tuis literis ad eum diem respondissem: nil tamen idcirco voluntatem & studium erga te meum immutatum imminutumque unquam fuisse, sed tua absentia, quod non putaram, crevisse. Habes quid in illis literis, quas doles te perdidisse, scripserim. Ad opus tuum revertor, quod summis omnes laudibus in cælum tollunt. Sed præ cæteris Archiepiscopus* Cantuariensis *ita probat & admiratur, ut ex ejus manibus illud extorquere nequeam. At, dices, nihil adhuc præter laudes?* *Idem* Cantuariensis *sacerdotium tibi, si redeas, pollicetur, & modo libras quinque pro viatico ad nos tibi mittendas dedit: quibus ego tantundem adjeci, non quidem muneris loco, alia enim appellanda sunt munera, sed ut ad nos properes, & tui desiderio diutius ne torquear. Id postremo coram restat admonendum, cave credas tuis literis me quicquam gratius accipere, aut ulla in re abs te offendi posse, arbitreris. In* Italia *valetudinarium te factum, moleste fero: scis me tibi auctorem unicquam fuisse, ut* Italiam *peteres: verum quum te tantum & literarum, & nominis illic adeptum esse perspicio, pœnitet hercule me tibi comitem non fuisse. Non enim esuritione solum, egestate, & morbis, verum etiam ipsa morte tantam doctrinam & gloriam redimendam puto. Pecuniarum syngrapham, his literis inclusam, accipies: quare valetudinem tuam cura, & ad nos te primum recipe, Ex prætorio* Grenwici, *27. Maji An.* 1497.

EPI-

EPISTOLA XI.

Joannes Coletus Erasmo Rot. *S. D.*

An. 1497. BRUMUS *meus*, Erasme, *in epistola sua te mihi valde commendat. Commendavit te mihi antea tum fama tui nominis, tum quorundam scriptorum tuorum testimonium.* Parisiis *quando eram*, Erasmus *in ore doctorum non erat incelebris. Epistola quadam tua ad* Gaguinum *scripta, in qua illius operam & artem in* Gallica *historia admiraris, à me lecta, erat mihi quasi specimen quoddam, & degustatio perfecti hominis & magnæ literaturæ, & multarum rerum scientiæ. Commendat autem te mihi maxime, quod venerandus pater, apud quem es isthic, prior domus & ecclesiæ* Jesu Christi, *heri mihi affirmavit, te suo judicio virum optimum esse, & bonitate præditum singulari. Quam ob rem quantum possunt literæ & rerum cognitio, & sincera bonitas apud hominem, qui magis hæc vult & optat, quam profitetur; tantum tu mihi,* Erasme, *es jure istarum in te virtutum, & debes esse semper commendatissimus. Quem cum videro, agam præsens pro mea persona, quod alii egerunt pro te absente, commendaboque me tibi, tuæque sapientiæ, quem indigne alii mihi commendaverunt. Nam minor majori commendari debet, & indoctior eruditiori. Verum si quid est in mea parvitate, in quo tibi vel gratus, vel utilis esse potero, id erit in te tam promptum & liberale, quam vult ista tua & exigit præstantia, quam jam venisse in* Angliam *gaudeo, cui velim tam jucunda esset* Anglia *nostra, quam te utilem ei tua doctrina arbitror esse posse. Ego vero sum in te, & ero is qui debeo esse in eum, quem opinor tum optimum, tum doctissimum. Vale ex cubiculo* Oxoniæ, *Anno* 1497.

EPISTOLA XII.

Joannes Sixtinus Erasmo Roterodamo *S. D.*

OSTENDIT *hodie mihi humanissimus dominus noster Prior*, Richardus Charnocus, *quædam abs te carmina, non vulgari numero, trivialive currentia: quæ si multo labore confecta essent, meo tamen judicio non in infima laude forent reponenda. Quum vero elaborata, exque tempore à te conscripta dicantur, quem credis futurum, modo sit ullius ingenii, qui non te cum summis illis, priscisque vatibus, perlectis tuis versibus, sit collocaturus. Redolent enim* Atticam *quandam* Venerem, *mirificamque ingenii tui suavitatem. Quamobrem perge, quæso, mi* Erasme, *Musasque dulcissimas tuas excita, ut omnes ex te similibusque tui intelligant, id quod antea visum est incredibile,* Germanorum *nulla in re esse* Italorum *ingeniis inferiora. Vale vates lepidissime ac suavissime. An.* 1497.

Ad eundem Epigramma Sixtini.

FORSITAN incomptos quod sum tibi mittere versus
Atque rudes ausus, magne Poeta, meos,
Ridebis, tacito tecum sic murmure dicens,
Egregii spernunt horrida scripta viri.
Forsan ais nolo gelidissima pallia Cosmus,
Purpuream mittas, sed mihi posco togam.
Pestanæ violæ non sunt, *Sixtine*, colono
Mittendæ, aut primo vilia dona duci.
Sed tamen ô nostri vatum celeberrime secli,
Est aliqua & parvæ gratia *Calliopes*.
Quæ mea si tersis placeat nunc auribus, ipse
Posthac invisam limina læta. Vale.

EPISTOLA XIII.

Des. Erasmus Roterodamus D. Joanni Sixtino Frisio S. D.

NON recipit tua sincera integritas, *Sixtine*, vel tenuissimam assentationis suspicionem, à qua te vel *Richardi Charnoci*, vel *Joannis Coleti* gravissimum te-
A stimonium citra tuos mores, vel citra cujusquam testimonium tui mores abunde vindicant, qui quum ab omni labe sunt purissimi, tum à fictione fucoque sic prorsus abhorrent, ut ne ipsa quidem simplicitas possit esse simplicior, nec libertas ipsa liberior. Alioqui rideri me plane putarem, quum laudor abs te tam immodice, & quidem de re tam modica, imo tam frivola, tamque nihili. Pudet (ita me Deus bene amet) versiculos istos, nescio quos, non sine cura modo, sed omnino sine mente effusos, dum calamum novum experior, non solum carmen appellari, verum etiam ut doctum carmen probari: quod si reprehendisses, vel hoc ipso nomine mihi perquam album visum fuisset. An. 1497.
B Hujusmodi enim nugas, magni artifices ne obelo quidem suo dignas arbitrantur. Et à tui similibus reprehendi, mediocris est laus. At tu, *Sixtine*, nugas illas meas plus quam frivolas ita miraris, ut quæ mihi hircum olere, tibi *Venerem Atticam* sapere videantur: quæque mihi *Scythicam* quandam barbariem, tibi mirificam ingenii suavitatem præ se ferre. Atque ex his quisquiliis, Priscis etiam, si Musis placet, me conferendum putas. Iterum dico, rideri me putarem, nisi hæc à *Sixtino* scriberentur. Quid enim istud est aliud, quam ut ait *Fabius*, Pygmæo *Herculis* cothurnos inducere? & aquilam è culice facere? Verum ne nihil tuarum laudum videar agnoscere, est omnino meis in
C versibus *Atticum* quiddam, *Sixtine*. Parcunt affectibus, & hos non multum attingunt, à concitatioribus, quæ πάθη vocantur, prorsus abstinent: nulla in eis procella, nullus torrens ripas suas egrediens, nulla δείνωσις. Verborum mira frugalitas, malunt citra modum consistere, quam ultra provehi, ac vel littoribus illidi, quam alto se committere. Fucus omnino est nullus, sed color, nativus quidem ille, verum quid mea? verus & mustelinus: artificium ita dissimulant, ut etiam si *Lynceus* sis, nullum possis deprehendere. Qua quidem una laude sum *Atticis* paulo etiam superior. Nam illi sic artem celant, ut alios modo fallant, ego sic, ut meipsum quoque. Illi hoc modo dant operam, ne
D quid exstet, neve sit obvia: quæ si non ab auditore, si non à lectore oscitabundo, certe à curioso, certe ab æmulatore sentitur, ubi, ut ait *Horatius*, *Sudatque diu, frustraque laborat.* At mea, si quis ita insaniat, ut conetur exprimere, tum demum artificii quam minimum sensurus est. Hactenus *Atticismum* præsto. Nam ut *Ennianus* ille modice philosophari voluit, ita ego *Atticissare* probo quidem, at nimium non probo. Terret me *Theophrastus* aniculæ scommate notatus, quod nimium *Attice* loqueretur. Hanc ego notam ut effugiam, *Anacharsidis Scythicismum* meo *Atticismo* adspergo. Non nos *Enniano* more nunquam
E nisi poti ad arma dicenda prosilimus, nec Musam aliquam lacessimus; sobrii scribimus versus adeo sanos, ut nullum omnino *Apollinis* vestigium habeant. Cujus rei tantum abest, ut me pœniteat, ut vehementer etiam mihi placeam, qui quidem id habeam cum *Cicerone* commune, nihil alioqui commune habiturus. Hæc ita me loquutum puta, *Sixtine*, ut nihil non ex animo, quando *ridentem dicere verum quid vetat*? Incidimus omnino in siccum quoddam, exile, exsangue, exsuccum carminis genus, partim ingenii paupertate quadam, partim cacozelia. Rectissime putat *Cicero*, nihil æque ad ingeniorum immutationem facere, at-
F que locum. Scripsimus pueri, non *Consentinis*, sed *Hollandicis*, hoc est, pinguissimis auribus. Cecinimus *Midæ*, quibus dum nimium religiose morigeramur, hoc demum sumus assequuti, ut nec illis, nec eruditis placeamus. Conabamur de una fidelia duos linere parietes, ita imperitis orationis simplicitate placere, ut elegantia & acumine doctis non omnino displiceremus. Id consilium ut mihi tum videbatur callidum, infeliciter evenit. Eruditius scribimus quam ut ineruditis, ineruditius quam ut eruditis probemur. Habes meum, doctissime *Sixtine*, de meis versibus judicium, in quo quantopere abs te dissentio, tantopere tuum in

An. 1497. me studium amplector, ut quicquid de vero fuerit detractum, id amoris in me tui cumulo accrescat. Etenim quo minus agnosco, quæ mihi tribuis, eo me magis ames necesse est. Quare jucundissima prorsus fuit, ab homine tum amantissimo, tum integerrimo profecta laudatio: quæ, si vera fuit, pro testimonio; sin falsa, pro beneficio debeo. Is enim demum beneficium accipit, qui sine causa laudatur. Nam quod merenti datur, jus est, non beneficium. Quanquam ego tuam de me prædicationem verissimam esse percupio, aut ita certe mihi videri, de qua tantum mihi blandior, ut homo ad vitium usque putidulus, jam propemodum mihi placere cœperim, quod tibi, hoc est, *Roscio* placuerim: cui si quis fastidium non moverit, is non in postremis fuerit numerandus. Nitorque adeo mihi captioso etiam enthymemate imponere. Quid est, inquam, cur temetipsum abjicias, quum *Sixtino* videaris esse aliquid? Is quoniam te miratur, aut mentiatur, aut erret necesse est. Atqui non mentitur homo simplicissimus, non errat doctissimus, idem judicii vir acerrimi. Sed amat, & cæcutiunt amantes. Amat, sed quia perspexit. Quid enim in me amat *Sixtinus*, nisi literas? quas si vere in nobis vidit, atque hoc nomine amat, non cæcutit. Sin minus, ne amat quidem; sublato eo, ob quod unum mihi erat amaturus. Quod si nec amat, & falso laudat, profecto aut assentatur, aut ridet: quæ vitia si minus in *Sixtini* mores quam in *Herculem* ignavia convenit, non minus vere quam amanter laudavit. Ita sum ad mihi blandiendum acutulus. At rursum nimis impudens videtur, laudes tam amplas agnoscere: nec libet tamen rescribere, & juxta vetus Adagium, *Auribus lupum teneo*, quem neque uti amittam, neque uti retineam scio. Si recipio, nimium mihi; sin refello, parum tibi tribuerim. Si recuso, tuæ vel fidei, vel prudentiæ derogo; sin admitto, mihimet plus satis arrogo. Si quod datur accipio, non aliorum modo, verum etiam meo ipsius judicio insolentissimus fuero; sin renuo, aut tuam sapientiam, aut integritatem in manifestum crimen vocem, ut aut parum perspexisse, aut parum sinceriter quod senseris, pronunciasse videaris. In has angustias protrusus sum, ut mihi si *Scyllam* fugero, in *Charybdim* sit incidendum, videlicet ut aut ridiculus sim ipse, si tuas laudes agnovero; aut contumeliosus, si rejecero. Quamobrem meum quidem, suavissime *Sixtine*, consilium fuerit, ut posthac *Erasmum* tuum aut figurate laudes, strophas eas, quibus id fieri soleat, non inscite calles, aut certe apud alios. Quum enim mihi me laudas, munus offers, jucundissimum illud quidem, (quid enim optabilius, quam ab eo laudari, quem nemo non laudat?) sed quod neque accipere possim sine pudore, neque recusare sine contumelia. Apud alios, vel Deum me facias licebit, nullo alterutrius periculo. Non sumus quidem ex eo hominum genere, qui se malunt alieno pede, quam suo metiri, qui nunquam in semet descendentes, nec quod in tergo est manticæ, in pectus revocantes, toti ex aliorum suffragiis pendent, & pavi in morem ad adulantium voces sese dilatant. Quod genus si maxime simus, non tamen nocebit laus, quam non sensero. Deinde sive credent apud quos de amiculo buccinaris, melius de me sensuri sunt: sive non credent, saltem non erit cur pejus sentiant. Rursum ad te quod attinet, si fidem facis, candidus videberis, qui alienis virtutibus neutiquam invideas; sin minus, urbanitas tamen laudabitur, qui malis falsas aliorum virtutes laudare, quam vera insectari vitia. Hic, ut vides, utrique lucelli est aliquid, damni nihil. At amicum coram qui laudat, tametsi abundantia quadam amoris id facit, vide tamen quantum incommodi intempestivo adferat officio. Aut enim usuræ spe fœnerare eam laudatiunculam videbitur, ut solent qui laudant, quo mutuo laudentur, aut assentari præsenti, aut ut in optimam partem accipiatur, amori indulgere suo. Unde fit, ut aut vana, aut certe vero inferiora narrasse putetur. Tum si qui laudatur, obticescat, laudem tametsi falsam libenter agnoscere; sin refellat, accuratius laudari velle videbitur. Si par pari referat, protinus illud exclamant, *Mutuum muli scabunt*. Verum ego dum hæc verbosius prosequor, *Atticismi* mei sum oblitus. Et quorsum, inquis, tandem tam multa? ut intelligas, mi *Sixtine*, tuam, ut dixi, laudationem fuisse quidem jucundissimam (sive enim mereor, quod non opinor, doctissimi viri testimonio; sive non mereor, amicissimi hominis amore delector.) Verum ne profanis istis amusis, id est, à musico ludo alienis, calumniandi literatos ansam præbeamus, hac scribendi vicissitudine quam maxime certemus, sed hujusmodi ferme argumentis utentes, ut si quid in evolvendis libris alterutri novum occurrerit, id communiter impertiamus, aut aliqua de re, quæ literaria lite sit digna, digladiemur, aut falsis lepidisque fabellis studiorum nostrorum tristitiam exhilaremus, quidvis denique nugemur, modo ab hoc ambitioso nimiumque vulgato scribendi genere temperemus. Verum heus tu, *Sixtine*, ne quid de nostris erres verbis, lauda, imo vel convitiare potius quam sileas. Quod hortaris, ut Musas meas excitem, *Mercuriali* virga opus esse scito, ut expergefiant. Et haud scio lethargusne sit, an somnus: utcunque est, melius opinor dormiunt, ineptæ sunt, obstreperæ, garrulæ, importunæ. Nihil periculosius quam Panem ad canendum provocare; enecabit, ubi semel cœperit:

Non missura cutem, nisi plena cruoris, hirudo.

Excitavimus nuper, & quidem iratas, à somno plus quam decenni, compulimusque liberorum regiorum laudes dicere. Dixerunt & invitæ, & semisomnes, cantilenam nescio quam, adeo somnolentam, ut cuivis somnum conciliare possit. Quæ cum mihi vehementer displiceret, facile illas redormiscere sum passus. Porro efficere ut intelligant homines, *Germanorum* ingenia nulla in re *Italis* esse inferiora, id profecto aut tu, *Sixtine*, poteris, aut nemo, quem fœcundissima illa illustrium ingeniorum parens *Frisia*, illa inquam *Africa*, quæ semper aliquid hujusmodi novi miraculi parit, tanquam *Hannibalem* quendam in hoc genuisse videtur, ut esset qui posset cum *Romanis* de doctrinæ principatu contendere. Sunt omnino in te dotes, *Sixtine*, à quibus nihil non exspectare debeamus; Ingenium ardens, vividum, solidum, masculum; Memoria ampla, præsens, prompta; Animus dexter, & ad omnia versatilis; Lingua vocalis & expedita; Mores iis virtutibus digni, ut non aliis rebus quam literis natus videaris. Adde huc quod non sero (ut plerique) ad hæc studia accesseris, sed in ipso veluti Musarum gremio educatus, pro lacte meram literaturam imbiberis. Et ea adhuc ætas est, ut si nunc demum his esses studiis initiandus, tamen ab ingenio isto flagrantissimo, ab ista tam felici memoria, ab ista tam infatigabili industria, nihil nisi summum exspectare conveniret. Nunc eo processisti, ut plurimos post te reliqueris, paucissimis sis secundus. Quare magno animo accingere, *Sixtine*, & vel in æquandis *Italorum* ingeniis *Hannibalem*, vel edomandis, quibus heu nimium bonæ obsidentur literæ, monstris, *Herculem* te præsta, nos spectatores plausoresque erimus. Carmen tuum omnino tale mihi visum est, quale meum esse dicebas: præsuli *Charnoco* tam placuit, quam ipse es charus. Es autem, mihi crede, *Sixtine*, unus omnium charissimus. Bene vale. *Oxoniæ*, 28. Octobris, Anno 1497.

EPISTOLA XIV.

Erasmus Roterodamus Roberto Piscatori, agenti in Italia, Anglo, S. D.

SUBVEREBAR nonnihil ad te scribere, *Roberte* charissime, non quod metuerem, ne quid de tuo in nos amore tanta temporum locorumque disjunctio detrivisset: sed quod in ea sis regione, ubi vel parietes sint tum eruditiores, tum disertiores, quam nostrates sunt homines: ut quod hic pulchre expolitum, elegans, venu-

An. 1497. nustum habetur; isthic non rude, non sordidum, non insulsum videri non possit. Quare tua te exspectat prorsus *Anglia*, non modo jureconsultissimum, verum etiam *Latine Græceque* pariter loquacem. Me quoque jampridem isthic videres, nisi Comes *Montjoius* jam ad iter accinctum, in *Angliam* suam abduxisset. Quo enim ego juvenem tam humanum, tam benignum, tam amabilem non sequar? Sequar (ita me Deus amet) vel ad inferos usque. Amplissime tu quidem mihi eum prædicaras, graphiceque prorsus descripseras; at vincit quotidie, mihi crede, & tuam prædicationem, & meam de se existimationem. Sed quid *Anglia* nostra te delectat, inquis? Si quid mihi est apud te fidei, mi *Roberte*, hanc mihi fidem habeas velim, nihil adhuc æque placuisse. Cœlum tum amœnissimum tum saluberrimum hic offendi, tantum autem humanitatis, atque eruditionis, non illius protritæ ac trivialis, sed reconditæ, exactæ, antiquæ, *Latinæ*, *Græcæque*, ut jam *Italiam*, nisi visendi gratia, haud multum desiderem. *Coletum* meum cum audio, *Platonem* ipsum mihi videor audire. In *Grocino* quis illum absolutum disciplinarum orbem non miretur? *Linacri* judicio quid acutius? quid altius? quid emunctius? *Thomæ Mori* ingenio quid unquam finxit natura vel mollius, vel dulcius, vel felicius? Jam quid ego reliquum catalogum recenseam? Mirum est dictu, quam hic passim, quam dense veterum literarum seges efflorescat, quo magis debes reditum maturare. Comes ita te amat, ita meminit, ut de nullo loquatur sæpius, de nullo libentius. Vale, *Londini* tumultuarie, 5. Decemb. An. 1497.

EPISTOLA XV.

Erasmus Guilielmo Gaudano suo S. D.

Sic est profecto, deerat, deerat hoc unum infelicitatis meæ numeris, ut abs te mihi epistola tam contumeliosa redderetur; perinde quasi nobis hic dolorum materia non abunde suppeteret. Tu vero, mi *Guilielme*, & vetustissimo nostro amore dignius, & meis fortunis aptius facturus eras, si pro objurgatione consolationem misisses. Quid tu amiculum tui perpetuo studiosissimum, miserrimum, convitiis insectaris? Ego in hac rerum conditione, ne confirmationem quidem ullam æquo animo tulissem, & tu ærumnas meas etiam maledictis exasperas? Quid tu me ab invidis nostris exspectare jubes, cum hujusmodi mihi adferantur ab amico, non modo vetustissima necessitudine, verumetiam, quod arctissimum viculum puto, studiorum societate conjunctissimo? Deplorare fortunas meas magis libet, quam te confutare. At vide interim, quæso, quam merito me incuses. Indicatum est, nescio a quo, me tibi indignatum abisse. Primum, cur tu istis indicibus credis tam facile? tum si maxime indigner, (utar enim eo verbo invidioso, quo tu uteris) cur id non quæris potius, quamobrem tibi indigner. Expostulavi tecum sæpius per literas, nuper etiam coram, quod cessares in literis, quod nihil tuo ingenio dignum molireris. Hortabar, ut quam maxime nominis immortalitati consuleres, aliquid excuderes tale, quale omnes abs te exspectarent; nihil tuæ gloriæ anteponeres, voluptatulas istas vulgo relinqueres: si hæc sunt hominis suo commodo consulentis, si inimici, si superbi, nihil refello, quo minus tu me jure criminatus fueris. Sin potius amantis, & tui nominis avidissimi, & melius etiam de te, quam tu ipse sentias, sentientis: quid tu ejusmodi hominis infelicitatem atrocibus etiam dictis incessis? Si quid sum in te stomachatus, id unum erat in causa, quod tu non tanti ingenium tuum, quanti ego facerem, faceres. Sed odiose, inquis, obtundis. Nulla igitur venia dignus est, qui intemperantius amat? Non vides hanc meam improbitatem ab immensa quadam gloriæ tuæ cupiditate profectam? Nunc studium in te meum ferre æquo animo non potes, qui fastidia persæpe tulisti. Quid autem sibi volunt illa, mi *Guilielme*, quemadmodum

A isthic vivas, ipse scis, nec ego ignoro. Me miserum, An. 1497.
quam metuo, ne tu me hic ociosum ineptire, atque amare credas. Tu vero, mi *Guilielme*, *Erasmum* non ineptum, sed miserrimum finge: & illum, quem tu *præfractum* appellare solebas, jam plane fractum & exanimatum. Cave me tu vel ex veteribus moribus, vel ex tua felicitate metiaris. Quod autem *Gandæ* paulo liberius tecum pro nostra familiaritate garriebam, eam loquendi petulantiam vel vino, quo tum, ut scis, sæpe madere cogebamur, vel valetudinis studio tribuere debebas, quam ut penitus confirmarem, paululum de pristina vitæ severitate prudens remiseram. Cæterum is mihi est animus, ut ineptire si liceat, nolim: ea
B rursum rerum conditio, ut si maxime velim, haud quaquam tamen liceat. Stomachaberis & hic quoque fortasse; Quid te, inquies, ita male habet? num eges? non tibi summa faciendi, quæ libitum est, libertas? Coram vix meas Tragœdias explicare queam, tantum abest, ut his literulis possim consequi. Ego ne *Ulyssis* quidem labores cum nostris conferendos censuerim. O me hujus libertatis nimium expertum, & ô te parum! Sed quid ego his querelis amantissimi hominis animum exaspero? Quod scribis, isthic te gloriæ meæ invidiam sustinere, quorsum istud attinet? Ego his in regionibus famæ tuæ prodesse possum: tu porro cur invidiosam etiam nostri defensionem sumis? Quis nescit,
C *Guilielmum Erasmo* vel in causa iniquissima æquissimum fore? Quod ut non facias, nemo tamen non exspectabit; quanquam tuum in me studium non gratissimum esse non potest. Sed si me mea fata non sinunt, tu saltem tuis literis primum patriam nostram, deinde teipsum quam maxime nobilita. Crede hoc mihi, *Guilielme*, nihil non poteris, modo animus non desit. Sed veniam dabis amori nostro, qui te rursum hortari incipio. De *Henrico* cave quicquam nisi amicissimo viro dignum suspiceris; de te enim omnia amantissime prædicavit. Si quid apud me pro conjunctissima familiaritate nostra questus est, fecit id & modestissime, & ut faceret is, qui te ex animo amaret. Apud me quidem
D delatus est, quod apud Anglos, dum isthinc abissem, parum sinceriter egerit: quod ut de alio quovis (est enim inter mortales rara fides, animique hominum mutabiles) facile credi possit, ita de hoc nec credere libet, nec suspicari. Tum satius esse puto his in rebus hallucinari, quam odiosa diligentia ea perquirere, quæ rectius latuissent. Quod tibi de *N.* tua veteri taciturnitate fretus, indicavi, per fidem te obtestor, cave vel nutu significes. Tibi enim nihil commodaris, illi vero justissimam in me stomachandi materiam præbueris. De *Henrico* scripsi *Servatio*: hominis ingenium satis mirari nequeo. Verum quid facias? his moribus nunc vivitur. Quare illud *Chilonis* probemus, necesse
E est: *Sic ama, tanquam aliquando sis osurus: sic oderis, tanquam aliquando amaturus.* Ais isthic multa de me renunciari, auditu neutiquam jucunda. Ego vero, *Guilielme*, innocentiam præstare possum, id quod facio; quid homines de me loquantur, non possum. Hoc magis vereor, quid tu tandem de me sentias: quem unum, ita me Deus amet, pluris facio, quam reliquos omnes. Quid enim sibi voluit illa tua epistola, qua vitam meam notare videris? Vis igitur scire, quemadmodum hic vivat *Erasmus*? te enim nihil mearum rerum ignorare par est. Vivit: imo haud scio an vivat: sed vivit prorsus miserrimus, omni lachrymarum genere confectus: quot insidiis petitus, quoties amico-
F rum præsidio delusus, quot casibus sursum ac deorsum jactatus? sed vivit innocentissimus. Scio me vix harum rerum tibi fidem facturum. Veterem adhuc *Erasmum*, & libertatem meam, & si quid est splendoris, cogitas: verum si coram loqui liceret, nihil mihi facilius fuerit quam id tibi persuadere. Quare, si verum *Erasmi* simulachrum tibi fingere voles, finge non ineptum, non comessatorem, non amatorem, sed afflictissimum, sed lachrymosum, sed invisum sibiipsi, cui jam nec vivere libeat, nec liceat mori. Denique mi-

An. 1497. miserrimum, sed fortunæ iniquitate, non sua culpa, miserrimum tamen: quid enim refert? sed tui amantissimum, studiosissimum, ardentissimum. Ita velint superi has meas ærumnas aut in melius mutari, aut matura morte finiri, ut nunquam mihi vel mea dignitas antiquior, vel gloria jucundior, vel vita charior, quam tua fuit. Si cæteris mortalibus sim invisus, nihil miror. Quis enim hominem tam miserum non jure optimo oderit? Tuum vero etiam amorem mea infelicitate mutari, qui timere potui, in cujus unius fide semper acquievi, quem sic complectebar, à quo me non vulgariter, sed prisco illo more, amari credebam; si & huic me invisum intelligo, & ob id invisum, quod sim miserrimus, quid est cur vivere velim? O mi *Guilielme*, vetus meum, & utinam perpetuum, solatium: dolor tantum non cum lachrymis & vocem exprimit. Si quo gravi & nefario scelere nostram amicitiam violassem, tu tamen infelicissimo amico pro justissima ira misericordiam & lachrymas impendere debebas. Nunc eum, cui nulli unquam casus, nullæ rerum mutationes tui charitatem excutere potuerunt, maledictis potes incessere, potes probris insectari, tanquam desint, qui manibus pedibusque in meam perniciem incumbant; qui me ferro ignique exstinctum velint. Quid mihi isthic tam charum fuit, cujus inter hos casus non obrepserit oblivio? Vidisti ipse me nonnunquam *νευσίζοντα*, & risisti sæpe. Scis quod pectus loquar. Quid unquam amavi tenerius? Nunc mirum est dictu, quam frigeam. Omnes amores illi vulgares excidere potuerunt; tu unus pectori nostro inhæsisti; & ita inhæsisti, ut charitas consuetudinis intermissione aucta sit, non exstincta. Et tu amicum tam pertinaciter tibi deditum, cui felici invidere non posses, miserrimum odisse poteris? Novi vulgo quidem hunc esse morem, sed ô me miserum, si te literæ à vulgi moribus vindicare non possunt. Quid tu igitur me *Pyladem* tuum, quid *Thesea* appellasti? Quanquam invertere debueras, & *Orestem* potius ac *Pirithoum* appellare. Sed sit lachrymarum finis. Hoc unum te, charissime *Guilielme*, (jucundissimum enim dicere non licet) & per veterem nostram benevolentiam, & per meas fortunas afflictissimas obsecro atque obtestor, ut si me non odisse non potes, si misereri non potes, saltem parce maledictis crudelissimum vulnus exasperare: & quod victo hosti dare debueras, da amico nihil commerito. Tu tuam valetudinem tanto cura diligentius, quanto mea desperatior est. Patri tuo, viro humanissimo, beneque de me merito: præterea *Jacobo* convictori tuo, me quam diligentissime commendabis. Tuus *Jasparus* me sibi habet devinctissimum, & pudet me hominem tam amicum tam indiligenter amplexum fuisse. *Parisiis*, 14. Decemb. An. 1497.

EPISTOLA XVI.

Erasmus Joanni Bruxellensi S. D.

Ego vero quodnam ad te scribendi initium capiam, prorsus hæreo: nec quem incusem, scio, quorundam ne hominum, quos tu plus satis nosti, perfidiam, an *Antoniæ* ineptam argutiam, an meam potius credulitatem? Sed tota hac de re mutire satius. Hoc unum dicam: me pro meo officio summam invidiam undique contraxisse. Itaque ex illis ædibus *Erasmus* exsulat: alii regnant, invita quidem, ut suspicor, *Antonia*. Sed hæc coram melius. Interim fac antiquum istum animum in nos obtineas: omnes, quibus cum isthic viximus, nominatim meis verbis salutabis diligenter; seorsum autem D. *Vicario* me etiam atque etiam commendabis. Bene vale, nosque mutuo dilige. *Lutetiæ*, Anno 1497.

EPISTOLA XVII.

Erasmus cuidam Lubecensi S. D.

Salve, vir integerrime. Filius tuus apud me vivit, & à me docetur, iis quidem conditionibus, quas ab

A *Henrico* accepi, qui mihi nomine tuo triginta duos coronatos, & vestem promisit. Ægrotavit graviter nuper, sed convaluit Dei beneficio, & medicorum opera. Fuit in tutela mea complusculos menses, quo tempore ei, quibus erat opus, suppeditavi. Mense Octobri puerum in familiam meam adjunxi: curatur à me non ut alienus, sed ut ex me natus: Ingenio præditus est singulari; mores pro ea ætate tractabiles sunt, & tolerabiles. Dabo operam, quantum quidem in me erit, ut tibi eum restituam, & me præceptore, & te patre dignum. Libros ejus nondum ad manus meas perferri miror; *Antuerpiensis* ille mercator scripsit se per quendam mercatorem *Parisiensem* transmisisse, & eum nominat, verum is constanter negat. Pecunias

B adhuc nullas ejus nomine accepi. *Augustinus*, sub cujus tutela erat, dum ego valetudinis causa in patria abessem, ab *Henrico* quinque aut sex florenos sese accepisse fatetur. Is eum tres menses & aluit, & docuit, quod ego me tum in *Italiam* concessurum putabam. Ei eas pecunias reliqui pro opera sua: præterea quod de ratione diminutum erat, adjeci, apud illum enim ægrotabat: præterea meo sumptu vestitus est. Cœperat hic, nescio quæ, febris pullulascere, sed non admodum frequens: quare in locum urbis apertissimum atque saluberrimum demigravi, quod malum si repullulaverit, longius forte concedam. Nihil enim

C nobis salute antiquius esse debet & vita; nam bene vivere, nisi vivamus, non possumus. Qua in re de tua sententia certior fieri cupio, placeatne puerum me consequi. Narrabat enim *Henricus*, etiam si filium tuum in *Italiam* duxissem, me id te approbante facturum. Habes de rebus nostris omnibus: reliquum est, ut de toto animo tuo nos facias certiores: verum neque pecunias, neque literas, nisi per certissimum tabellarium miseris, nec *Parisios* miseris, sed ad eum mercatorem *Antuerpiensem*, ne si hinc concessero, illæ ad alienas manus perferantur. Hoc quoque ad me perscribas velim, cui vitæ generi filium tuum destinaris, & quibus potissimum literis imbui placeat. Finis

D enim unaquaque in re præfigi debet, ad quem omnia tanquam ad signum conferantur. Nam quanquam omni quidem literarum genere pueri sint instituendi, refert tamen, quo sua studia destinent, ut cum omnia perdiscere non liceat, saltem aptissima discamus. Hæc pluribus ad te scripsi quam debui, & quidem *Latine*, non fastidio linguæ nostratis, sed quod neque facile id potuissem, neque tu facile intellexisses. Te cum optima conjuge tua, universaque familia, bene valere, precor. De me ita tibi tuisque persuadeas, in instituendo filio, mihi neque fidem, neque sollicitudinem, neque diligentiam defuturam. *Lutetiæ*, Anno 1497.

E

EPISTOLA XVIII.

Erasmus Cornelio Canonico S. D.

Adeo ne superbum te *Gallia* remisit, ut plebeios amiculos fastidire cœperis? Satrapis scribis, *Erasmo* non scribis. Quo meo merito? sed habes causam probabilem, & haud scio an veram. Nihil minus opinabar, inquis, quam te in *Francia* resedisse, qui tum certo consilio in *Italiam* iter parabas. Age, nihil refello, accipio causam, modo hoc damni quam verbosissima epistola sarcias. Novi quod scriberem nihil erat. *Me tui esse amantissimum* vetus est. *Boschio* quid acciderit miror, jampridem enim ab eo nihil redditur.

F De nostro recessu hic mussatur. Tu fac, de toto tuo itinere, rerumque tuarum statu ut sciam. Si quid hic meo studio, cura, diligentia præstari posse judicabis, id pro tuo jure audacter à me flagitabis. Meam dignitatem ne tibi commendem arctissima nostra & vetus necessitudo postulare videtur. *Guilielmum* meum, imo tuum, tuis monitis excitare ne desinas, ut aliquid se dignum moliatur. Meis de rebus certi nihil significare potui, cum omnia penderent. Valemus adhuc, & te vehementer amamus. *Petrum* nostrum, quod facis, fac quam

An. 1497. quam arctissime complectare. Si in his, quae tibi pro nostra necessitudine impartii, ut *Harpocrati* satis facias, admoneam, videbor parum recte de tua fide, deque tuo in me animo sentire. Quanquam sunt qui te, nescio quid, insimulent, tanquam meam absentis dignitatem parum integra fide fueris tutatus. Mea vero sic est de tua integritate confirmata opinio, ut de meipso sim, priusquam de te, dubitaturus. De nobis hoc tibi persuadeas velim, *Erasmum* tui amantissimum & esse, &, dum vivet, fore. Bene vale. *Parisiis*, Anno 1497.

EPISTOLA XIX.

Erasmus Rot. Christiano S. D.

SALVE, mel *Atticum*. Heri nihil scripsi, & consulto quidem, nam eram stomachosior. Ne roga in quem, in te, inquam. Quid commerueram? Verebar mihi insidias strui per te hominem argutissimum. Suspectam habebam illam tuam pyxidem, ne quid simile nobis afferret, quale ferunt *Pandora* pyxidem *Epimetheo*; quam ubi reclusissem, mihi ipsi succensebam, qui fuissem suspiciosulus. Cur igitur ne hodie quidem scripsisti? inquies. Eramus occupatissimi. Quid tandem negocii? In spectaculo sedimus, sane jucundo. Comoedia, inquis, fuit, an Tragoedia? Utrumvis, verum nemo personatus agebat, unicus duntaxat actus, chorus sine tibiis, fabula nec togata, nec palliata, sed planipedia, humi acta, sine saltatu, è coenaculo spectata, epitasis turbulentissima, exitus perturbatissimus. Quam malum, inquies, mihi fabulam fingis? Imo rem, *Christiane*, refero. Spectavimus hodie matremfamilias cum famula domestica fortiter depugnantem. Sonuerat diu tuba ante congressum, convicia fortiter utrinque regeruntur. Hic aequo *Marte* discessum est, triumphavit nemo. Haec in hortis, nos è coenaculo taciti spectabamus, non sine risu. Sed audi catastrophen. A pugna conscendit cubiculum meum puella, concinnatura lectos. Inter confabulandum laudo fortitudinem illius, quod voce conviciisque nihil cesserit dominae: caeterum optasse me, ut quantum lingua valebat, tantundem valuisset & manibus. Nam hera virago robusta, ut vel athleta videri posset, subinde caput humilioris puellae pugnis contundebat. Usque adeone, inquam, nullos habes ungues, ut ista impune ferat? Respondit illa subridens, sibi quidem non tam animum deesse, quam vires. An tu putas, inquam, bellorum exitus à viribus tantum pendere? Consilium ubique valet plurimum. Roganti, quid haberem consilii: Ubi te rursus adorietur, inquam, protinus caliendrum detrahe: nam mulierculae *Parisiorum* mire sibi placent nigris quibusdam caliendris. Eo detracto, mox in capillos involа. Haec ut à me joco dicebantur, itidem accipi putabam. Atqui sub coenae tempus accurrit anhelus hospes, is erat *Caroli* Regis caduceator vulgato cognomine dictus *Gentil Gerson*. Adeste, inquit, domini mei, videbitis cruentum spectaculum. Accurrimus, offendimus matremfamilias ac puellam humi colluctantes. Vix à nobis diremptae sunt. Quam cruenta fuisset pugna, res ipsa declarabat. Jacebant per humum sparsa, hic caliendrum, illic flammeum. Glomis pilorum plenum erat solum. Tam crudelis fuerat laniena. Ubi accubuimus in coena, narrat nobis magno stomacho materfamilias, quam fortiter se gessisset puella. Ubi pararem, inquit, illam castigare, hoc est, pugnis contundere, illa mihi protinus caliendrum detraxit è capite. Agnovi me non surdae cecinisse fabulam. Id detractum, inquit, mihi venefica vibrabat in oculos: id non admonueram. Tum, inquit, tantum capillorum evulsit, quantum hic videtis. Coelum ac terram testata est, se nunquam expertam esse puellam tam pusillam, ac perinde malam. Nos excusare casus humanos & ancipitem bellorum exitum, tractare de componenda in posterum concordia. Ego interim mihi gratulabar, dominae non subolere, rem meo consilio gestam, alioqui sensissem & ipse illi non deesse linguam. Habes nostra ludicra, nunc ad seria. Duplicem mecum contentionem acceperas, scribendi, & munera mittendi: altera te plane victum declaras, ut qui alienis manibus mecum dimicare coeperis. An inficiaberis impudens? Non arbitror, si quid frontis est: alteram ipse ne suscepi quidem, sed ultro manus dedi. Literis longe vinceris, imo ne pugnas quidem, nisi ut *Patroclus Achillis* armis. Muneribus nolo tecum inire certamen. An Poeta cum negociatore? quid simile? Verum heus tu, ad aequiorem concertationem provoco. Experire utrum tu me prius mittendo, an ego te scribendo defatigem. Hoc demum sit bellum dignum Poeta, dignum institore. Tu si quid audes, accingere, ac bene vale. *Parisiis*, Anno 1497.

EPISTOLA XX.

Erasmus Rot. Thomae Greio S. D.
Scripsit Juvenis.

JAM pridem isthuc meae venissent literae, adolescens generosissime, quo uno ex universo hominum genere nemo vivit mihi charior: nam si, quominus jucundissimus appellari possis, fata inviderunt, at charitatem fortuna neque eripuit, neque poterit eripere. Pridem, inquam, tibi scripsissem, quod & ego pro mea in te benevolentia maxime cupiebam, & te pro mutuo in me amore majorem in modum exspectare sciebam: sed veritus sum, ne vulnus acerbissimum, quod recens accepissem, adhuc crudum exagitarem: quod tantum aberat, ut ullam omnino tractationem admitteret, ut nunc quoque levi admonitu recrudescere sentiam. En dolor justissimus uberes mihi lachrymas excutit, jam cicatricem duxisse vulnus sperabam. Nulla est intolerabilior contumelia, quam quae pro benefactis rependitur. Utinam liceat tantum è Lethaeo haurire amne, ut totus ille senex cum suis injuriis, meis officiis animo effluat, cujus quidem memoria quotiens mentem subit, totiens non solum irascor, verum multo magis admiror, tantum veneni, tantum invidentiae, tantum perfidiae, tantum impietatis humano pectori insitum esse. Ita me Deus amet, cum hominis animum sceleratissimum contemplor, videntur mihi Poetae, homines alioquin in describendis hominum ingeniis tum acuti, tum eloquentes, hujusmodi virus aut non vidisse, aut dicendo assequi non potuisse. Quem enim lenonem tam perfidum, quem militem tam gloriosum, quem senem tam morosum, quod denique portentum tam invidum, amarulentum, ingratum ausi sunt unquam fingere, quam hic est senex fucatissimus, qui religiosulus etiam sibi videtur, vitiisque suis splendida nomina fingit? Vetabis me dolere. Ego, mi *Thoma*, rem pro sua atrocitate modestissime fero. At non possunt non dolere incommoda, quae praeter exspectationem accidunt. Quando ego unquam pro meo candore, pro meis meritis, pro fide, pro amore pene fraterno, ab homine cano ut apparet, nobili ut jactat, religioso ut fingit, tam insignem contumeliam exspectare potuissem? Summam ingratitudinem judicabam officium officio non reponere. Legeram & hominum esse genus, quos tutius esset offendisse, quam officiis demeruisse. Non credebam, donec experientia fidem fecit, multo esse periculosius, malis benefacere, quam bonis male. Nam quum nebulo ingratissimus devinctiorem sese mihi sentiret esse, quam ut gratiam referre posset, à literis, quas jam diu misere vexaverat, ocium sibi sumit, studiumque omne huc transfert, ut suis nefariis machinamentis me perditum eat: quem postquam laboribus confici posse desperat, (nam id jam frustra tentaverat) lingua Tartareo veneno imbuta conatur exstinguere, & exstinxit quantum quidem in ipso fuit. Quod vivo, quod etiam valeo, literis acceptum refero, quae me docuerunt, nullis fortunae procellis cedere. Indigne fert homo sce-

An. 1497. sceleri natus, se parum nocuisse. Parum est isti, tanta rabie in me præsentem debacchatum esse, ab animo meo distraxisse me, fugientem eminus veneno petit, atque mei odio in te charissimam animæ meæ partem sævit. Sævit, inquam, eo telo, quo inter mortales unus plurimum potest, maledicentia. O vipereum malum quovis aconito, quavis *Cerberi* spuma, nocentius! Ejusmodi ne portentum solem purum adspicere? istiusmodi monstrum auras haurire, imo inficere vitales? Tale dedecus communem sustinere terram? Nullum tam terrificum, tam pestilens, tam exsecrandum malum Poetarum ingenia excogitare potuerunt, quod monstrum istud non facile vincat. Quis enim *Cerberus*, quæ *Sphinx*, quæ *Chimæra*, quæ *Tisiphone*, quæ larva cum isto malo conferri jure possit, quod nobis *Gothia* nuper evomuit? Quis scorpius, quæ seps, quis basiliscus venenum habet præsentius? Venena fere non nisi irritata nocent. Leones bene meritis officium rependunt. Dracones officiis mansuescunt. Huic seni summa mea merita rabiem faciunt. Habes animum virulentum. Jam ut solidum ostentum intelligas, si vultum truculentum, si totius corporis habitum paulo contemplere diligentius, nonne tibi videaris omnium scelerum quasi simulacrum quoddam intueri? Et hic laudanda est naturæ prudentia, quæ deformem animum digno corpori inclusit. Latent sub superciliorum hispida sylva oculi refugi, torvum semper tuentes. Frons saxea, ne in malis quidem ulla sanguinis verecundi nota: nares polypum spirant, setis sylvescentibus occupatæ. Buccæ pendulæ, labra livida, vox erumpit, non promitur, tanta est animi impotentia: latrare jures cum loquitur: cervices intortæ, crura incurva. Nihil est denique, quod natura non aliquo insigni stigmate notaverit. Sic sceleratos ac maleficos inurimus, sic canibus mordacibus nolam appendimus, sic bovem cornupetam fœno alligato signamus. Mene huic turpissimo monstro meas literas communicasse, hujus causa tantum ætatis, tantum ingenii, tantum operæ trivisse? quæ si periissent, minus essem miser. Nunc draconis dentes sevisse me video, qui in meam perniciem renascantur. Plus est, quam perdere beneficium, amicum præstando, hostem infestissimum parare; ubi enim tyrannus mea sit abusus opera, cui gratiam referre neque posset parem, neque vellet ullam, novum exitii genus homo ad maleficium tantum ingeniosus excogitavit, quo & me, cui devinctum esse non libet, & te pariter, cui turpiter juveni puer quinquagenarius invidet, funditus everteret. Hæccine est illa, qua ad nauseam omnium gloriari solet, generositas? Hoc illud totiens jactati generis specimen? Hic scilicet est animus magnis natalibus dignus? Quis istum vel humano sanguine progenitum credat? Quis non *Virgilianum* illud illo dignum judicet,

—— duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, *Hircanaque admorunt ubera tigres.*

Et audet homo mortalium omnium impudentissimus, se multa de te, plurima de me meritum prædicare, nosque ultro ingratitudinis accusare. Non tot meorum in se officiorum testibus, non suarum in me injuriarum conscientia movetur. Audet cum his factis inter homines vivere, modestius facturus, si *Timonem* illum imitatus ex universo hominum cœtu in remotissimos fluctus demigraret, ac bellua cum belluis ætatem ageret. Sed dolori quanquam justissimo frenum stringamus. Tametsi in acerbissima contumelia me illud non mediocriter consolatur, quod hæc adeo non sit impune ablaturus, ut jam præsentes mihi pœnas pendere cœperit: daturus olim graviores. Quas, inquis, nam ille quidem sibi plaudit? esto. An non tibi abunde satis supplicii videtur esse, quod & stultissimus est, & invidentissimus, quod utroque miserrimus? An gravius ullum supplicii genus excogitari possit invidentiâ? quæ ipsa sui carnifex est, atque, ut Poeta dixit, supplicium suum. Quare Epigrammaticus ille & docte & facete invidentissimo cuidam nebuloni, nostri, ut arbitror, senis simillimo, eam ipsam invidentiam, tanquam extremum malorum, imprecatus:

Omnibus, inquit, invideas, invide, nemo tibi.

Equidem hominem nondum tam capitaliter odi, ut tantum mali velim imprecari. Quanquam ille quidem dignissimus est, cui aut hoc, aut si quod est deterius, eveniat. Nec dubito jamdudum evenisse, si vere *Plautus* dignis evenire digna scripsit. Cui enim ille non invidet misere? qui quod tu diligentius in literis ageres, cujus virtuti debebat gratulari, adeo invidit, ut repente in morbum capitalem inciderit. Quid autem habet ille, quod non misericordia potius quam invidia sit dignum? si misericordiam mereretur obstinata malitia. Jam alteras pœnas accipe, quas nemo unquam nocens effugit. Quas tu Furias in illo tot scelerum conscio pectore sævire reris? quæ illic stridere verbora, quas intentari faces, quos stimulos impingi?

Pœna autem vehemens & multo sævior illis,
Quas aut Cæditius *gravis invenit, aut* Rhadamantus.

Recte est hoc ab æquissimo rerum Auctore comparatum, quod se judice nemo nocens absolvitur. Hi sunt æterni cruciatus, quos Poetæ apud inferos exerceri, magno ingenio finxerunt. Quare si ægritudini vindicta mederi potest, jam omni dolore levatus esse deberem. Verum ego vindictæ genus, tum honestius, tum generosius puto, injuriam negligere. Nam nocentes ultro sua pœna sequitur. Quanquam si me molestiæ sensu carere dicam, plane mentiar. Hoc tamen affirmo, me non mea magis contumelia, quæ acerbior esse non potest, permoveri, quam tuæ conditionis miserescere. Mecum præclare actum, qui tandem è mediis venenis effugerim. Sed ô me miserum, qui non totus evolarim, te, dulcissima mei portione, relicto! Tene, mi *Thoma*, isto animo tam ingenuo, isto ingenio tam pudico, tam mansueto, ista indole tam felici rabiosis belluis inservire? Istancine mentem literis, virtuti, maximis rebus natam deliri senis invidentia sepeliri? Optimus in pessimum incidisti, juvenis ingeniosus in senem stupidum, candidus in invidentissimum, humanissimus in spinosissimum, & juxta vetus proverbium, *Auribus lupum tenes.* O fata iniqua! ô sydera inimica! ô superos male propitios! Macte virtute adolescens, quæ saga, quæ fascinatrix tuæ præstanti nocuit indoli? An suas ipsa dotes tibi invidisse natura credenda est? quæ alioquin in te fingendo omnes suas opes effudisse videtur, ne quid in absoluto opere desideraretur. Formoso corpori, animum felicem inseverat. Morum gratiam non inamabilem adjecerat. Genus, opes, ingenium contulerat. Breviterque talem edidit, quales antiquitus Deorum filios solebant appellare. Et, ô miserande juvenis, qui genius malus, quod fatum te in istud barathrum conjecit? Itane præclarum istum ingenii florem senex rancidus exstinguet? Peribit illa fertilissimi soli spes? Interibit venæ tam divitis exspectatio? O senilem invidentiam, qua quid dici aut fingi potest monstrosius? Postquam ipsi, ut dignum illis fuit, in lustris ætatem exegere, tibi & adolescenti & ingenio feliciore & ætate aptiore, quod maturius te ad optimas literas contuleris, misere invident. Invident quod tibi fervidus sanguis circum præcordia saliat, cum ipsi nihil nisi plumbum in pectore gestent. Proin, quem cessantem incitare debuerant, præcurrentem remorari moliuntur: ipsi cum sequi nequeant, præcedere conantur. Sed heu quo me doloris abripuit impetus? Multis profecto modis injurius in te sum, candidissime *Thoma*, cujus calamitatem cum mitigare consolando debuerim, ultro etiam querelis meis exaspero. Jam hæc dolori dederimus, cætera rationi tribuemus. Ego te, suavissime *Thoma*, te, inquam, unum ex multis delegeram, in quo absolutum aliquod artis meæ monumentum relinquerem, ad quod jam materiam quam maxime felicem mihi nactus videbar. Sed utrum te mihi, an me tibi fortuna invidit? Me forte petiit, tibi certe plus no-

An. 1497. nocuit. Certum est tamen mihi opus è manibus extortum, vel repugnante illa qua licet persequi. Nam si quam adfert nostra disjunctio jacturam, eam scribendi frequentia facile sarciemus. Tu modo fac magno animo pergas, tibi instes, tibi te præceptorem præstes. Ad literas tuas venio, quæ mihi tam voluptati fuere, quam tu mihi charus & fuisti, & es, & futurus es. Placuerunt verba non torta, non affectata. Placuit sententiarum robur masculum, & ita placuit, ut in dubium venerim, num ea tuo *Marte* confecisses, an auxiliaribus copiis adjutus. Quod te mei desiderium ferre graviter scribis, nihil est, mi anime, quod te affictes. Nam si pro tuo in me studio nostram vicem doles, sine causa doles. Ego enim non aliter sum affectus, quam si nunc demum ab inferis emersissem: hoc uno miser, quod *Pirithoum* charissimum non una licuerit educere. Quare si nobis mutuo amore respondes, gratulari tuo *Erasmo* debes, qui vix tandem catenam durissimam abruperit. Nec tua quidem causa cur tantopere te maceres, video. Nam si illud te male habet, quod nostra sis doctrina privatus, non incommode permutasti præceptorem, recepisti pro defesso integrum; pro parum diligenti diligentissimum, fortassis & doctiorem, nam amantiorem non credo. Qui si etiam qualiscunque contigisset, quantulum erat hoc damni, quod mea migratione fecisti? Jam tum cum tecum essem, maligne me fruebaris & prope carebas. Quid ego te dignum dicere poteram, cum mihi asinus ad lyram assidue adesset? Denique si quid damni factum, id mutuis literis facile non compensabimus modo, verumetiam superabimus. Tu modo ne tibi defueris caveto, nosque sic desideres, ne de studiorum tuorum contentione quicquam remittas. Equidem memini te dicere solitum, simulatque ego vos reliquissem, te omnes ex animo literas deleturum. Cupio te, mi *Thoma*, vel una ista in re vanum inveniri. Neque tam religiosus videri velis, ut hic mea causa mentiri pudeat. Omni religione te solvo, & si quod erit piaculum admissum, in caput meum revoco. Neglige injuriam, contemne senilem morositatem, me quoque si voles ex animo deleto, modo nihil præter literas cogites. Nullius neque odium, neque amor tantum apud te valeat, ut à bene cœptis desistere velis. Senis & linguam & animum ita oderis, ut ferre velis, imitari nolis. Te tibi propone, quæ tuo genere, quæ tua indole, tua mente digna sint curato. Præceptorem habes tam te dignum quam sene indignum. Eum observa. Cum *Roberto* ne pugnaris; hominem mihi amicum cupio. Senem si non oderis, modestiæ & patientiæ videberis meminisse: sin ejusmodi monstrum unquam amare poteris, omnium mortalium levissimus fueris. Nam si ex animo facies, stultissimus eris: sin adulatione, turpissimus assentator. Tam insanum est hostem complecti, quam ingratum, amicum negligere. Bene vale. *Parisiis*, Anno 1497.

Epistola XXI.

Erasmus Thomæ Greio S. D.

Tametsi essem occupatior, suavissime *Thoma*, tamen ut intelligeres, quoties ad te scribendum erit, nullam prorsus excusationem me mihi permissurum esse, vel interpellantibus negotiis tecum per literas loqui libuit. Cave posthac à me exspectes, ut in singulis epistolis, vel meam in te benevolentiam testificer, vel ingenium tuum prædicem. Semel hoc tibi persuasum velim, tuo isto in me animo, tam propenso, tam candido, tam modesto, tam ardenti, tam amico non esse mihi neque charius quicquam, neque jucundius: meque plane sic affectum esse, ut tam dulce bonum nolim vel cum universis *Arabum* opibus commutare. Porro de meo vicissim in te amore, hoc perinde ut *Apollinis* oraculum accipias velim, dum tu & virtutem & bonas literas (id quod facis) amplecti perges, nulla consuetudinis intermissio, nullus casus hunc in te animum mutabit. Solidus enim amor à virtute profectus, tam finem nescit, quam virtus ipsa. Etenim quos cupiditas amicos facit, necesse est, ut idem amoris lucrique sit finis. Quos vero voluptas ad amandum allicit, ibi finem amandi faciunt, ubi satietas subierit. Qui denique puerili impetu animorum sese benevolentiâ prosequuntur, pari levitate ab amicitia desciscunt, qua accesserant. Nostra necessitudo longe melioribus initiis profecta, non paulo solidioribus columnis innititur, quippe quos non commodi ratio, non voluptas, non juvenilis affectus, sed honestus literarum & communium studiorum amor copulavit. Est enim inter bonos studiososque viros vel publica quædam, sed constantissima necessitudo, è similium rerum admiratione conflata. Et quoniam virtutis studium nec sanitatem novit, nec casibus fortuitis subjacet, non potest bonorum benevolentia non esse perpetua. Hoc igitur amoris genere cum simus juncti, vereri non debes, ne quid in nostram amicitiam incidat, qualia vulgaribus amicis multa passim evenire videmus. Quanto tu innocentiæ & literarum eris amantior, tanto mihi charior es futurus. Equidem abunde magnum amoris in te mei fructum tulisse videbor, si præclaram virtutis indolem, quam in te primus animadverti, mea opera ad frugem pervenisse videro. Ad quod ut manibus pedibusque enitaris, te, mi *Thoma*, etiam atque etiam hortor. Id facies, si optimos quosque Auctores tibi legendos propones, lascivos & obscœnos non secus ac pestem quandam fugeris, præsertim ista adhuc ætate, quæ sua sponte lubrica, non tam ad recta capienda propensa, quam ad nequitiam proclivis est. Quorsum autem attinet istos cum morum detrimento legere, cum neutiquam desint, qui doctrina non paulo plus prosint, obscœnitate nihil noceant? In quorum numero *Virgilium* in primis leges, *Lucanum*, *Ciceronem*, *Lactantium*, *Hieronymum*, *Salustium*, *Titum Livium*. Invitus finem facio, ita mihi videor, dum hæc scribo, jucunde tecum fabulari. Et vide, quæso, quantulum id sit quod de nostra familiaritate corporum disjunctio detraxit. Animo te video, literis colloquor, fortasse etiam jucundius quam lingua. Quare gaude ac vale. Ne literarum novum colorem diutius mireris, amantium sanguine scriptas esse noveris. Atramenti penuria, mori succo scripsimus. *Parisiis*, Anno 1497.

Epistola XXII.

Erasmus Batto suo S. D.

Vide quantum maledicendo valeas. Unica tantum epistola victus, do manus, arena cedo, in *Angliam* usque profugio: hic certe me à tuis conviciis tutum fore confido. Nam si me persequi voles, alter tibi adeundus erit orbis: & pigritiam probe novi tuam, qui tametsi mediis in fluctibus es natus, nihil tamen pejus odisti fluctibus. Quod si huc quoque tuæ conviciatrices epistolæ penetrabunt, audio in ultima *Britanniæ Orchadas* esse insulas; in has aufugiam, etiamsi quid est *Orchadibus* remotius, vel ad *Antipodas* usque. I nunc, & de gloriosa victoria magnificum triumphum agito. Bene vale. *Parisiis*, Anno 1497.

Epistola XXIII.

Erasmus Evangelistæ S. D.

Verbum illud, *accensos*, quod nos offendebat, apud *Vegetium* reperi: cujus hæc sunt verba: *Ad obsequia tamen judicum vel tribunorum, necnon etiam principalium, deputabantur milites, qui vocabantur accensi; hoc est, postea additi, quam fuisset electio completa, quos supernumerarios vocant:* Hæc ille. Manifestissimum igitur est, *accensos* ab *accensendo* dictos; hoc enim communicatum volui. Vale. An. 1497.

EPISTOLA XXIV.

Erasmus Nicolao à Burgundia Præposito S. D.

An. 1498. SIC te amo, ut meo erga te studio nulla epistola non sit futura brevissima: ita sum occupatus, ut negociis meis nulla quamlibet brevis non sit longissima futura. Veteres illi poetas, & homines eloquentes allegorice *cygnos* appellabant: neque id, opinor, temere: nam ut hi plumis, ita illi pectore candidissimi: utrique *Phœbo* sacri: utrique limpidis amnibus, & pratis irriguis impense gaudent: utrique canori; sed hodie maxime nostrate cœlo obmutuisse videmus utrosque, ac ne morte quidem vicina fieri vocales. In causa est, uti conjicio, quod auctores sunt Physici, olorem non nisi spirante *Favonio* canere: & miramur nunc omnes mutos esse cygnos, cum tot spirent Boreæ, tot Austri, nulli Zephyri? Nam mihi quidem *Britannicum* ille Aquilo, una cum nummis ita vocem ademit, ut non lupus æque possit, qui te prior viderit. At non flant Zephyri, nisi vere ineunte: quare humanissime Præposite, si tu dominæ *Veriensi*, patronæ meæ, ver fueris, illaque mihi *Favonius* adspiraverit, ego vicissim utriusque cygnus fuero, ita canorus, ut ipsa etiam exaudiat posteritas. Nihil habeo necesse ænigma evolvere, nimirum *Oedipo* scribens, non *Davo*. Tantum alterum illum *Battum*, quem mihi pollicitus es, apud dominam paulisper expedi. Bene vale. Datum *Lutetiæ*, 26. Jan. Anno 1498.

EPISTOLA XXV.

Erasmus Rot. Antonio Lutzenburgo suo S. D.

ET si mihi tecum perpaucorum dierum consuetudo intercessit, *Antoni* humanissime, tamen nescio quomodo fatali quodam amore erga te ducor: mihi crede, non aliter quam à magnete ferrum trahitur, adeoque incredibili tui amore flagro, ut *Battum* ipsum quam te non amem effusius, quem tamen meipso etiam plus diligo. Neque vero dubito, mi *Antoni*, quin mutuo id faciam: ita benignam tuam indolem & animum ad complectendos amicos propensum, quum isthic agerem, multis modis perspexi. De statu nostro si cupis cognoscere, *Aurelia* relicta in veterem nostram *Lutetiam* remigravimus, peste videlicet, quæ nos fugaverat, exstincta. De *Disma* malui ad te quam ad Abbatem scribere: tum ne librum illi, non epistolam misisse viderer: tum ut hac in re tua quoque auctoritas, qua vales apud Abbatem plurimum, adolescentis optimi saluti suffragaretur: nam, mihi crede, *Antoni*, si quid omnino credis, non scribam nugas, sed quæ magnopere ad *Disma* salutem pertinere compertissimum habeam: itaque quoniam res Abbatis curæ tibi esse scio, negotium hoc attentissimis auribus accipies, & adjuvabis diligenter. Principio quidem de *Disma* genio illud testandum mihi puto, non quidem ad gratiam, sed quod re ipsa sic reperi, nihil adhuc in vita vidisse me illius indole generosius, amabilius, felicius: vere juxta sapientis verbum, animam ille fortitus est bonam, ut natura illum maximis rebus finxisse videatur. Plurimum ingenio pollet, mira discendi celeritas, memoria fidelis, mores verecundi, modesti, suaves. Miratur bonas literas, cumque his versari gaudet, unde semper abeat doctior: nihil habet in quotidiano convictu durum ac molestum. Nos itaque (coluit enim nostram familiam) ejus frequentia sumus majorem in modum delectati: nec fere quisquam *Aureliæ* fuit, de quo præcipuam aliquam spem conceperim, præter hunc unum: quem quoniam natura ad res maximas dotibus omnibus instruxisse videtur, vestræ partes esse videntur, curare ne tam egregium ingenium, & tam bene natum, contagione vitiorum, aut etiam desidia, ad vulgarem indolem degeneret. Neque enim parum periculi video, propterea quod vivit adolescens in tutela quadam, ut vocant, nimis profecto tutelariter,

A victu parum mundo, supellectile sordida, neglectus, incuratus, inter nebulones, nescio quos, ociosos, male moratos, incompositos, qui nihil pejus oderunt quam bonas literas, jurisinconsultissimos, grassatores nocturnos, potores diurnos: unde præter nequitiam nihil possit discere. Et *Dismas* quidem jam (uti scis) lubricum ephebiæ ingreditur. Neque ignoras quam facile ista ætas, quamvis bona, trahatur ad vitium. *Affricat* enim, ut inquit *Seneca*, *morum suorum scabiem convictor corruptus*: &, ut scripsit sapiens quidam *Hebræus*, *Non potest non inquinari, qui picem contrectaverit*. Neque ego de alienis moribus hæc scripturus eram, nisi res adeo palam esset, ut nemini possit dubia videri.
B Habes igitur periculum, nunc quomodo succurrendum, accipe. Est *Aureliæ Jacobus Tutor Antuerpiensis*, apud quem tres menses, quos illic egi, sum diversatus: vir (ita me Deus amet) integritate incredibili, eruditione minime vulgari, studio flagrantissimo, juris Pontificii jampridem licentiatus, sic enim appellant: hunc ipse officialis, homo scilicet vita laudatissima, perinde atque fratrem complectitur, & cum eo optimus quisque: is *Dismam* partim propter veterem consuetudinem, quam cum eo *Lovanii* habuit, non secus atque filium amat, & amatur ab illo ut parens. Cum hoc ego *Dismam* conjungendum censeo, idque quam primum: ne si diutius ista ætate in tutela hæreat, ad deteriora deflectatur.
C Alit hic *Jacobus* noster domi suæ aliquot adolescentes generosos: atque in primis duos fratres *Bredanos*, cognominatos de *Nassauven*, moribus optimis, & tanta concordia, quantam antehac inter fratres non viderim. Eorum alter sacerdotium habet ecclesiæ *Bredanæ*. Inter hos si vixerit, nihil audiet, nihil videbit indignum se, & habebit *Jacobum* vitæ moderatorem: qui, cum studiosissimus sit, gaudebit sibi contigisse, cui suam doctrinam libenter communicet. Habebit *Dismas*, quicum perinde vivat, ac si cum parente viveret: cujus exemplo, atque familiari hortamine, ad honestissimas res incitetur. Hæc ut scriberem, mi *Antoni*, partim
D ipsius adolescentis ingenium commovit, partim cum isti generi omnia deberem, non putavi hoc posse me sine summo scelere prætermittere: alioquin hac in re mihi neque seritur neque metitur. Vale, *Antoni* charissime, nosque humanissimo patrono tuo quam commendatissimos facito. Dictavi hanc ad te epistolam, non scripsi: tum quod stomacho parcerem, tum quod essem jam scribendis literis defatigatus. *Lutetiæ*, 27. Jan. Anno 1498.

EPISTOLA XXVI.

Erasmus Christiano, Mercatori Lubecensi, S. D.

E EXSPECTABAS tu quidem fortasse copiosam epistolam per fratrem tuum, sed erras vehementer. Siquidem optimis legatis literas committere solemus, aut nullas, aut quam brevissimas. Cessator, nugator. Vah quibus te accepissem modis, nisi dolor animum ademisset? Jam tibi destinaram epistolam, ut dignus es, mille conviciis refertam. Addis sceleri scelus, non modo non scribis, sed insuper *Henricum*, unicas vitæ meæ delicias, tuis phaleratis dictis & scriptis à me distrahis. Quid dixi à me? imo à Musis. Invides illi, credo, quod tu jam *Mercurium* & *Janum* pro *Apolline*, novemque sororibus, colere cœpisti. Quod
F nisi solatium meum quam primum remittes, væ tibi carnifex. Jam apud me sunt limata spicula, tela instructa; invectiva istuc mittetur, omni aceto acrior. Tum tibi nihil reliquum putato, nisi ut aliquam suspendio trabem eligas. Heus, tibi dico, an non? ut hunc *Henricum*, non minus meum quam tuum, quam primum absolvas, neu tuis nugis *Mercurialibus* diutius remoreris: id nisi facis, bellum tibi jam nunc denuncio. Nihil est quod feciales, aut patrem patratum exspectes, dixi. Cæterum quanquam omnino dignus es illo mitti, ubi lapis lapidem terit: ubi nequam

quam homines polentam pinsitant: ubi vivos homines mortui incursant boves, tamen salvum te esse cupio, si resipiscas. Quod si perstiteris in tuo silentio, scin' quibus ego te vocabulis exornatum reddam? nebulonem appellabo, carnificem, furciferum, ganeonem, scelus, sacrilegum, monstrum, somnium, stercus, sterquilinium, pestem, perniciem, dedecus, sycophantam, nepotem, custodem carceris, imo carcerem ipsum, gymnasium flagri, delicias virgarum, & si quid his contumeliosius excogitare potero; his, inquam, appellationibus te denobilitabo. Cogeris rescribere, vel iratus. Hac pagella lusum est satis, alteram seriis dabimus. Sed quæ seria tecum, hoc est cum homine tam ridiculo, poterunt agi? Nulla, opinor. Typographi tua opera vehementer exspectant. Nam es tu quidem perdoctus, nec rideo tamen. Epistolæ tuæ jam excuduntur: *Augustinus* interpretationem parat: *Faustus* eandem ambit provinciam, & *Augustino* palam invidet. Auditum est, te istic jampridem excudere, verum liberos credo, non libros, quos quam optimos tibi generes oportet, ut tui quam simillimos fingas. Nihil enim te nequius. Quid tibi hoc dictum placet? satis ne salsum est, satin' habet aceti? At mel hoc dices, faxo, si cætera deprompsero. Verum ea servo justo bello: tu me time & cave. Jam seriarum rerum satis, rursum ad jocos redeamus. Ut te, mi *Christiane*, quam plurimum amem, fraterni mores me cogunt, non modo tui: quibus ego nihil adhuc in vita vidi vel integrius, vel candidius. Tuam præsentiam frustra optavimus. Sæpe aliquid molimur, quo te donemus: sed nostra fata ex *Henrico* cognosces, cui in cæteris fideli, cave in meis laudibus credas. Mentietur enim de me suo more permulta, amoris magnitudine potius quam judicio. *Rodolpho Langio* scripsi. Tu & me, & meam epistolam tua commendatione adjuvabis. Sed longior exit epistola, quam volebam. Facundum habeo tabellarium, ei cætera narranda relinquo. Tu nos ama, valeque. *Parisiis*, 13. Febr. Anno 1498.

EPISTOLA XXVII.

Erasmus Rot. Antonio Lutzenburgo S. D.

ANTEA, mi jucundissime *Antoni*, te tantum ut hominem humanissimum, & optime de me meritum amabam: nunc etiam ut literatum amplector, id quod ego nunc demum tuis è literis cognovi. Cave me putes assentari, majorem in modum delectavit stilus ille simplex & naturalis: verba non adscita, sed una cum ipsis sententiis cohærentia: sensus sani ac solidi, nihil neque in verbis, neque in sententiis aut portentosum, aut distortum, aut coactum, aut imminutum denique, aut redundans. De *Dismo* sic habe, exstat & apud *Varronem* & apud *Gellium* pervetustum adagium hujusmodi, *Malum consilium consultori pessimum*: at ego confido hoc optimo consilio nos omnes gavisuros; in primis humanissimum Abbatem patronum, si pateris, mihi tecum communem, qui charissimo adolescenti pulcherrime consuluit: me, qui bene monuerim; te, qui fidelem & amicam navaris operam; *Dismam* ipsum, qui jam nunc mihi gratias agit maximas; denique & *Tutorem*, qui tandem nactus est, cui libenter literas suas communicet, & apud quem industriam suam bene collocet. Est is, mihi crede, unus omnium, quos adspicit sol, integerrimus vir, & candidissimus. Purgabis me Abbati, quod tam incomposite scripserim. *Battum* excita ut *Battus* sit, nunquam enim fuerit opportunius. Bene vale, mi *Antoni*. *Parisiis*, 16. Martii, Anno 1498.

EPISTOLA XXVIII.

Erasmus Rot. Batto suo S. D.

DE morbo tuo spero equidem ψευδόλογον esse, metuo tamen nonnihil, ut sunt res mortalium. Nostra causa nihil est quod te angas, anime mi, nostra charitas ut non cepit à commodis initium, ita his sublatis non evanescet: quod autem sors fert citra nostram culpam, id æquo atque adeo magno animo ferendum. Utinam valetudo tantum nobis prospera contingat à superis, cætera ipsi perrumpemus, sed ea, mi *Batte*, jam nunc vacillat admodum. Illa, quæ se negavit olim mihi fœminam fore, cur nunc etiam plus sit quam fœmina, vehementer admiror: sed durum telum necessitas, quare mussitanda res, & tempori serviendum. De *D. P.* semper mihi male præsagiit animus, sed hæc ab exitu spectabuntur. Desino jam, mi *Batte*, de mea fortuna queri, quando sperare desii: hoc unum pudet, rem tam late manasse, non sine multorum (ut opinor) invidia. Tu, mi anime, facito te confirmes, tibique quam primum consulas. Vides enim rerum aulicarum qui sint æstus. Annotationes scripsi in *Officia Ciceronis*: hæ propediem excudentur. Dicaturus eram *Adolpho*, sed nihil video causæ. *Ludovico* meis verbis dices, gratissimum mihi facturum, si quæ sunt apud te epistolæ, diligenter perscripserit. Vale, optime ac suavissime mi *Batte*. *Parisiis*, 5. April. An. 1498.

EPISTOLA XXIX.

Erasmus Jacobo Batto.

SALUTEM tibi precor, mi *Batte*, quam ipse desidero. Ex quo *Parisios* redii, tenera omnino & delicata valetudine fuimus: tantos enim hyberni itineris labores, quos terra marique obivimus, non cura sed assidua lucubratio excepit, ut laborem non posuerimus, sed mutaverimus. Accessit hoc tempus tum per se difficile, tum meæ valetudini mirum in modum inimicum. Memini enim posteaquam in *Galliam* sum profectus, nullam adhuc præteriisse quadragesimam, quæ mihi morbum non attulerit. Nuper autem mutato domicilio, ita sum ea novitate offensus, ut nocturnæ illius febris, quæ nos ante biennium Orco fere demiserat, manifesta vestigia senserim: nos contra omni cura, medicorumque opibus pugnamus, vixque effugimus. Dubia enim adhuc plane valetudine sumus. Quod si denuo ea febris me arripuerit, actum de tuo, mi *Batte*, fuerit *Erasmo*. Non pessima tamen in spe sumus, diva *Genovefa* freti, cujus præsentem opem jam semel atque iterum sumus experti: maxime medicum nacti *Guilielmum Copum* non modo peritissimum, verumetiam amicum, fidum, & Musarum, quod rarissimum est, cultorem: ejus extemporalem epistolam ad te misi. De sarcina quod meam diligentiam requiris, ego vicissim tuam memoriam desidero. Præsentes enim tibi exposuimus, eam à nobis non nautæ, sed *Arnoldo Edardo* Jurisconsulto, commissam, qui nautæ, qui primus idoneus occurrisset, traderet perhendam. Ejus nomen nemo toto *Londino* non novit: habitat in ædibus paternis *Eduardi* mercatoris super pontem *Londiniensem*. Nihil refert utrum ad hunc mittas, an ad *Thomam Morum*; is agit in Collegio *Lincolniensi*. Miror hunc *Arnoldum* tibi esse ignotum, cum literas meas, ad illum scriptas, ad te dederim per facundum illum tabellarium, per quem *Laurentium* miseram. Ei negotium dederam, ut de latrone illo nostro sciscitaretur, nec ille mihi quicquam renunciat, nec tu mihi scribis. Cupio enim eum furciferum non quidem ad crucem adigere, sed tamen ex urbe deterritum ejicere. *Laurentii* reliquos libros, quos petis, *Augustinus* tibi esse affirmat: non quod ille gravetur mittere, verum inspice quid tibi desit, id continuo mittetur. Quod reliqua, quæ petis, tibi non mittam, mi *Jacobe*, quæso, mihi ignoscas. Utinam ita res haberet, ut hic meum officium jure possis requirere. Justiorem quam vellem causam habeo. Primum, quorsum tantopere ad rem attinet, me longas epistolas scribere, cum tu sis ipse præsens, & viva, ut ajunt, voce rem acturus? Quid ego vel elucubratissimis literis possim, quod tu sermone non longe melius possis?

An. 1498. Tum si maxime ad rem pertineret, non ausim omnino valetudinem interdicto scribendi labore vexare. Expertus novi quanto facilius morbus declinatur, quam admissus ejicitur, quem ego jam nimium notis argumentis adrepentem sentio. Et opus *Adagiorum*, quantum possum, paro, statim post Pascha, ut spero, evulgandum: opus, inquam, neque breve & infiniti laboris. Collegimus enim fere *Proverbia* octingenta, partim *Græca*, partim *Latina*: id si videbitur, tuo *Adolpho* nuncupabimus. Quod ad dominam properas, gaudeo, præsertim vocatus: neque dubito, quin mea causa partim te vocaverit: rem enim omnem illi male *Gallice* perscripsimus. Sustinebimus igitur nos adhuc mensem ære alieno, donec abs te boni quippiam adferatur: alioquin ipsi istuc rediissemus. Indue, quæso, mi *Batte*, veterem illum animum tuum: scio te nihil non perfecturum, si modo annitaris: sed unum hoc mihi in te displicet, quod posteaquam ex *Anglia* tibi semel fictitiam epistolam scripsimus, tu omnia à nobis fingi putas. Quanquam in ea epistola, quam tu ficte scriptam arbitraris, moriar, si quicquam finxi. Quare abjice istam de nobis opinionem, & cave quicquam credas, à nobis, apud te præsertim, non vere, non ex animo scribi. Est mihi in animo, hoc absoluto opere ad dialogum absolvendum toto conatu accingi, totamque hanc æstatem componendis libris dare. In autumno, si licebit, *Italiam* petemus, Doctoris insigne paraturi: tu, quæso, mea spes, fac ut sit libertas, ut sit ocium. Ad *Græcas* literas totum animum applicui: statimque ut pecuniam accepero, *Græcos* primum Auctores, deinde vestes emam. De *Adriano*, aut alio quovis in *Angliam* mittendo, fac sententiam tuam cognoscam. Mihi quidem multis nominibus non prætereundum videtur. Qod simulatque significaris, exemplar scriptum una cum literis ad te mittemus. *Gelrium* illum epigrammatum scriptorem comprehendendum ego & in vincula conjiciendum censeo: est enim haud dubie scurra perfricta facie, & qui nullum scelus non audeat. Vale, mi *Batte*, & *Erasmum* tuum serva: ubi valetudinem sarserimus, nihil à nobis præteribitur. *Parisiis*, 12. Aprilis, An. 1498.

EPISTOLA XXX.

Erasmus Jacobo Tutori suo S. D.

SIC est animatus Abbas, ut *Dismam* & *Antonium* à sermone nostrate omnino procul abesse velit. Sic habent res tuæ, ut nolis sine nostratibus vivere. Quare *Antonio Lutzenburgo*, qui toto pectore tibi bene cupit, meque auctoribus, jubet eos in *Jacobi Danielis* familiam remigrare. Tu tamen, mi *Jacobe*, tuo more uteris, dabisque operam, ut adolescentes quam optime, & quam maxime ex Abbatis sententia, quæ te non fugit, collocentur. Idem *Augustinum* facturum confido. Utrique gratum facietis ornatissimo humanissimoque Præsuli. De meis fatis scripsi *Augustino* per *Cornelium* tabellionem. Posteaquam *Battus* periit, quis dubitat & *Erasmum* periisse? Præterea autem cæteræ res sic habent, ut pejus non possint. In una virtute spes omnis salutis reliqua. Vale cum *Augustino* nostro, quem audio tecum victurum. E divi *Audomari*, 2. Julii, Anno 1498.

EPISTOLA XXXI.

Erasmus Rot. Batto suo S. D.

NON me clam est, optime *Batte*, quam tibi præter exspectationem eveniat, quod non continuo advolarim, præsertim cum res felicius etiam ceciderit, quam utervis nostrum optare fuisset ausus. Verum ubi consilium meum cognoris, mirari desines: intelligesque me non minus tibi, quam mihi ipsi consuluisse. Dici vix potest, quantum voluptatis tua mihi epistola attulerit. Jam nunc felicissimi illius convictus nostri simulacrum fingo: qua libertate una nugabimur? quibus modis cum Musis nostris victitabimus? Jam gestio ex hac odiosa servitute evolare. Cur igitur cunctaris? inquis. Non temere factum intelliges. Nuncium non tam repente adfuturum exspectaveram. Debetur mihi hic aliquanta pecuniola. Sed quid mihi non maximum videri debet? Sunt aliquot conditiones cum quibusdam imperfectæ, quas sine detrimento non poteram relinquere. Cum comite mensis jam cœptus est. Cubiculi locationem persolvi. Cum *Augustino* nonnihil mihi rei est. Pueri mei libri nescio quo aberraverunt: ejus nomine neque literas, neque pecunias ullas accepi, rationes nonnihil habent controversiæ. Hæc omnia, mi *Batte*, sine dispendio vides me non posse relinquere. Quod si rebus imperfectis hinc migrassem, nihil mihi exspectandum videbam, nisi ut illa perirent. Nosti illud *Terentianum*, *Ubi eras? cur passus?* Hæc quidem mihi non negligenda fuisse vides, illud vero multo maxime me movit, quod si subito me hinc rapuissem, periissent ea, quæ *De conscribendis epistolis* composui, propterea quod penes unum *Augustinum* sit copia. Ne *Laurentius* quidem sperandus erat, neque quicquam scriptorum meorum. Nihil enim minus sperandum, quam uti ille tibi sua mittat, dum ego absum, cujus unius nomine facturus est, si quid faciet. Vix summa ope nisus, ab eo extorsi, ut *Laurentii* partem tibi mitteret, & ea quidem lege, ut tu vicissim huc aliquid nostrarum literarum remittas. Æquum ille postulat. Manus enim manum fricat. Da aliquid, & aliquid accipe. Quibus rebus adductus hoc cepi mecum consilium, ut hic me adhuc mensem contineam, donec æs alienum recepero, conditiones absolvero, mea scripta recuperavero: hoc consilium si probas, me non pœnitebit; sin minus, facies me quamprimum certiorem: ex tua sententia faciam omnia. Audies ex hoc tabellario novam Tragœdiam. Is ubi ad me divertisset, equo in pandocheio relicto, seque in sella pecuniolam abdidisse diceret; Jussi in diversorium recurreret, pecuniamque eximeret; Ivit, ubi redit crepusculo, adoriuntur eum satellites, trudunt, proculcant, vulnerant, in carcerem ducunt, pecuniam eripiunt. Primum suspicabar, nactum quibuscum potitaret. Ubi postridie non revertitur ad multum etiam diei, me nescio quid ejusmodi divinante, commodum ille redit, lutatus, cruentatus, & miseris tractatus modis. Nos recta ad Advocatum, inde ad urbis Præfectum, nova prorsus illic avis. Malim quamvis cloacam, quam illud antrum subire. Ipse apud Judicem expostulo, ille profert ensem in medio fractum. Id satellites detulerant factum, dum ille nescio cui brachium amputaret in via, atque in eo facinore comprehensum. Aderant nobis testes, qui docerent illum gladio fracto urbem fuisse ingressum. Nam id acciderat, non ab asino, sed ab equo delapso asino. Judex respondit se jus dicturum, ubi sceleris auctores produxissemus. At illi, nam aderant suo judici, simul atque nos viderent ingredi, subduxerant sese. Id *Adrianus* admonuit, sed illis jam egressis. Ita causam reliquimus. Poteram jam hoc omine terreri. Eum apud me retinere cupiebam, quod vulneratus esset, sed te quamprimum de nostro consilio certiorem fieri volui, & tuam sententiam quam celerrime cognoscere. Præterea tot occupationibus premebar, ut vix somno tempus suppeteret. Ei octodecim duodenarios ad augendum viaticum dedi. Ajebat enim se non plus triginta abs te accepisse, & quod erat, à satellitibus ereptum est. Præterea juveni cuidam scutatum mutavi aureum, quod tabellarius aurum ejus auro in itinere mutasset. Cura ut cum rursus illi pecuniæ mittentur, mittentur autem ut audio brevi, justa moneta mihi reddatur, ego illis nostratem restituam, ut isthuc referant. Non es admonendus, mi *Batte*; novi enim & fidem & diligentiam tuam, ut & emolumento & dignitati meæ consulas. Terret me nonnihil aulæ natura, & fortunas meas agnosco, quam sint malignæ. Dominam isto in me animo esse plurimum gaudeo. Sed quo animo erat antistes? quam spem

An. 1498. spem ostendebat? quid nunc frigidius? Malim ego certam aliquam stipem in literis tuis, quam amplissimam nominatam. Non tibi objiciam *Virgilianum* illud,

—— *Varium & mutabile semper,*

Fœmina. ——

Ego enim istam non inter mulierculas, sed viragines numero. Sed quotusquisque isthic literas nostras miratur? Tum quis etiam omnem eruditionem non habet invisam? In te quidem summa fortunarum mearum sita est. Sed si (quod omen magnus avertat *Jupiter*) res secus ceciderit, quam uterque volumus, tu cum ære tenearis alieno, præterea tuo quodam etiam fato sis hac in parte infelicior, quid amiculo succurrere possis? Non tibi concedam, ut tu magis nostri, quam ego tui desiderio flagres. Sed etiam atque etiam videndum censeo, ne nimium hoc caleat modo. Hæc scribo non quod vel sententiam mutaverim, aut animo vacillem, sed ut tuam vigilantiam excitem: res enim communis agitur. Quod nisi optime de tua tum fide, tum prudentia, tum etiam diligentia existimarem, ita ut tibi mandata provincia, mihi in utramvis aurem dormire licere putarem, jam hoc rerum principio, tanquam omine parum fausto, terreri potuissem. Mittitur equus mercenarius obolo emptus, tum viaticum non contractum modo, verum pene nullum. Si principia frigent, mi *Jacobe*, fervebunt scilicet extrema? Quando erit tibi honestior & justior petendi meo nomine occasio, quam nunc cum sum adsciscendus, & ex hac urbe, ab his conditionibus? Ego tantula summula ne pedes quidem venire poteram: quid duobus comitatus & eques? Quod si res dominæ pecunia ministratur, ut opinor, principium non placet: sin tua, multo etiam minus delectat, quod geritur non solum iniqua, verumetiam aliena pecunia. Quid alienius à tali viro, qualem tu me isthic descripsisti, quam statim ad primum nutum advolare, præsertim talibus conditionibus? Quis non me aut levem, aut stultum, aut certe miserrimum judicet? quis non contemnendum putet? Nisi te effusissime amarem, mi *Batte*, & ita ut quævis etiam incommoda tui convictus felicitate compensem, hæc me ab instituto consilio poterant avocare: sed nihil etiam movent. Te modo admoneo, ut dignitati nostræ diligenter consulas. Quid igitur censes? inquis. Dicam, nos hic omnia studiose apparabimus, scripta nostra colligemus: negotia absolvemus. Vos interim isthic quod mittemus transcribetis. Per puerum, quem propediem huc profecturum studii causa accipio, de omni sententia perscribes accurate: deinde ubi transcripseris *Laurentium*, post tres hebdomadas, si videbitur, per hunc ipsum puerum remittes, *Adrianum* loquor, qui & *Laurentium* referat, & viaticum adferat & literas certissimas, viaticum, inquam, me dignum. Meo enim sumptu venire nec possum, utpote nudus: nec par est, quippe hic satis amplas conditiones relinquam. Præterea equum meliorem (si fieri possit) mittas velim. Non peto magnificum bucephalum, sed cui non pudeat virum insidere: & scis mihi duobus equis opus esse, nam puerum omnino adducere statui. Hunc igitur alterum puero destinavi. Hæc tu dominæ facile persuadebis. Causam habes optimam, & facundiam tuam novi, qua soles etiam ex pessimis causis optimas facere. Quod si facere gravabitur: quî, quæso, stipem dabit, quæ viaticum negat? Habes causas cur necessario nostram conjunctionem distulerim, quam in capite epistolæ aperui, eam scio tu probabis. Habes quibus rebus meæ dignitati possis consulere. Nunc reliquum est, ut rem, quantum potes, matures. Ego hic haud dormiam, tu isthic vigila. *Joannes Falco* millies te resalutat, *Augustinus* bene precatur. Omnes te amamus. Dominæ quæ meo sis nomine dicturus, non es admonendus. Bene vale, mi *Batte*. Vide etiam atque etiam te virum præbeas: nam comitem jam absolvi, multa rogantem ac pollicentem, quo commodius omnia mea colligerem Pluribus te, mi *Batte*, monerem, nisi tuæ fidei plane considerem. *Petrum Franciscum* medicum tuosque pueros generosissimos nominatim meo nomine salutabis. Bene vale, ac vigila. *Parisiis*, 29. Novembris, An. 1498. An. 1498.

EPISTOLA XXXII.

Henricus Christiano fratri S. D.
Erasmus auctor est epistolæ.

QUID hic agatur, scire cupis, suavissime *Christiane*? Somniamus. Quidnam, inquis? Id quod amamus, literas, quibus nobis nihil est in vita dulcius, ac secundum eas *Christianum* dilectam animæ nostræ partem. An tu te à nobis abesse credis? nihil minus. Nulla dies sine te, nox mihi nulla fluit. Soli sumus, *Christianum* cogitamus, cum amicis de te garrimus, & quidem perlibenter. Dormimus, te somniamus, nullum hic prandium, nulla cœna sine te agitur. Convivaris nobiscum, studes nobiscum, dormis nobiscum. Quid quæris? En, *Christiane* frater, hac vita non paulo mihi jucundior: quantum camporum, quantum montium, quantum urbium, quantum fluminum, me teque dirimit? At corpora distrahi possunt, animi divelli nullo pacto possunt: ita ut somnus, qui conjunctos interdum consuevit disjungere, nos disjunctos copulet: sive hoc re ipsa fieri credendum est, ut corporibus, somno inerti occupatis, animi interim furtim tanquam è vinculis evolare gaudeant, immensoque spacio perniciter exacto suos amores invisant: sive mens humana, quoniam ignea est, miræque agilitatis, simul atque omnia corporis organa somnolenti illi vapores occupaverint, illa interim ocii impatiens, crassis illis nebulis obluctatur, & vel ipsa sibi fixas illic imagines renovat, vel ex diversis vaporum discursibus diversas sibi rerum facies depingit: sive ut Poetæ narrant, Rex quidam placidissimus, ac Deus humani generis amantissimus, quem *somnum* vocant, ubi artus, sensusque mortalium diutinis operis fatigatos adspersit succo lethæo, suique oblitos, dulci quiete reficit: *Morpheum* quendam fingendarum formarum mirificum artificem in terras emittit, qui leni volatu, nunc in hujus, nunc illius cubiculum illapsus, notas unicuique imagines repræsentat: sive ex ulmo illa ingenti hujusmodi visa, geminis portis ad nos evolant. Quod si non omnia mentiuntur Poetæ, cornea porta venisse non dubitem, quod nuper mihi accidit, somnium, longe omnium jucundissimum, quod me quidem ordine narrare non pigebit, modo tibi audire non sit molestum. Calendis Augusti, qui quidem mihi dies omnium multo candidissimus effulsit, cum hilare, suaviter, prorsusque laute cœnavissemus. Quinam & quot rogabis? Tres animæ, quibus nihil unquam terra tulit sanctius, candidiusque, *Erasmus* nunc plane noster, *Augustinus* communis quidem omnium amicus, tum tibi peculiariter deditus, ego tertius, tu non omnino aberas. Bellissimi prorsus homunculi, tum tempus aptum, locus lectus, apparatus non neglectus. Quoties ibi salutatus *Christianus*? quoties nominatus? quoties desideratus? Num quem dextræ auris tinnitum sensisti, *Christiane*? Post mensas secundas prodeambulatum est, & quidem illic ubi se semel atque iterum tecum spaciatum, narrabat *Erasmus*, cum mellitis sermonibus ebrii inter vineta reptantes oberraretis, tum quum te facundis illis suis hortatibus à sordidissimis curis avocaret, totumque in literarum amorem raperet. Agnoscis ne locum, *Christiane*? Ibi nos *Erasmus* literatis fabulis multo quidem lautius pavit, quam cœna. Adeo multa repetebat antiqua, tanto orationis lepore, ut me quidem cœlesti quadam voluptate afflaverit. Domum reversi, in multam noctem de te sermonem traximus. Itum est vix demum dormitum, me quidem partim ex cœna & potatiuncula largiore, partim ex deambulandi labore (nam pigritiam meam satis nosti) somnus altior oppressit. Ibi vero, quod ait *Claudianus*, *Omnia quæ sensu volvuntur diurno*, *Pectore sopito reddidit amica quies.* Jam iisdem in vinetis deambulabam, omne spacium remetiens, sed solus, omnia ve-

An. 1498.

A veris simillima. Subibat animum de te multa cogitatio: desiderabam veterem illam consuetudinem nostram. Veniebat in mentem tuus ille animus plus quam fraternus. Jam sollicitus eram quid ageres, quid valeres, satin' salvæ res: quod compluscul is mensibus nihil à te nunciaretur. Et ecce de improviso sis obvius, tanquam ociose deambulans, vultu quidem nitido, & cute bene curata. Jam hoc primum faustæ tuæ valetudinis omen accipio, mi *Christiane*. Ita te totum *Morpheus* ille effinxerat, ut ne tu quidem ipse tui tam sis similis, quam imago illa. Ac me quidem conspecto, familiarius tuo quodam more visus es subridere: Alterum id mihi est omen, te recte valere. Deinde gestientes accurrimus B utrique, consalutamus. Ibi ego fusis præ gaudio lacrymis: Tene, inquam, teneo mea voluptas, mi frater animo maxime desiderate meo? Quid fit? quis te nobis vel Deus, vel casus obtulit? vigilans ne te video, an imagine fallaci deludor? Tum tu: Ego quidem, ô animæ dimidium meæ, cætera perbelle valui: sed quod jucundissimo tuo convictu carerem, plus quam dimidiatus mihi vivere videbar, meliore animæ meæ portione distracta. At ego, neutiquam tibi concedam, inquam, ut tu mei, quam ego tui desiderium tulerim, impatientius tuleris. Sed age, doce, quidnam repente accidit, quod tam immensum iter remensus *Parisios* repetere volueris. Nam ut plurimum à nobis desiderabaris, C ita nihil minus, quam tuum conspectum sperabamus. Audies, inquiebas, neque enim me pudebit, ut res habet, fateri. Ubi ad illa *Mercurialia* mea negotia redissem, mirum est dictu, quam mihi cœperim displicere, tibi invidere, mihi irasci, quod sanctissimo Musarum contubernio relicto, ad profanas illas curas revertissem. Mene sic desipuisse, ut ullum lucrum tanti habuerim, cui sanctissima studia posthaberem? Tum quidem mellita illa *Erasmi* oratio animo obversabatur, qua me his ipsis in vineis tanquam in alium hominem transformabat, multa in hujus quæstus sordes & incommoda disserens, quum bonas literas ita cum omni genere rerum conferebat, ut cum nullis D omnino conferendas ostenderet: solas illas esse proprias hominis opes; neque dari à fortuna, neque eripi posse; usu augeri, non minui; meliores fieri, non deteri, non senescere cum forma & viribus corporis; non contingere ignavis, ut honores; non avocare hominem à virtute, sed instruere; eas solas tranquillare animum nostrum, semper parata esse præsidia: demum sine his ne homines quidem nos esse. Sed quid ego perstringo quæ ille vix duabus horis peroravit? His ego inflammatus, itane fiet, inquam? *Henricus* literarum tanto melioribus mercibus ditatur, & ego profanis immersus negotiis, bene cœpta turpiter relinquam? Quid multa? victus invidia, abrupi me, & omnibus relictis E huc advolavi, ne diutius essem à vestro contubernio alienus. Nunc tuæ facilitatis erit, transfugam in vestra castra recipere, posthac certum militem futurum. Tum ego nimio miratus opere, per Deum immortalem, inquam, quid narras? Itane invidia tua te nobis restituit, imo te tibi? O faustam felicemque invidiam! Verum si nunc te quam sis fortunatus doceam, credo tibiipsi incipies invidere. Hic tu, quin tu igitur festinas istud exponere? Quid obticuisti? At ego vix tandem, inquam, ô mi *Christiane*, *Curæ leves loquuntur, ingentes stupent.* Quicquid est in cœlo syderum, quicquid Deorum, omnia tuum *Henricum* benigno vultu respiciunt. Prorsus Deo- F rum vitam adepti sumus, si modo bono hoc perpetuo liceat frui. Ibi tu magis accensus audiendi cupiditate, gratulor, ita me Musæ ament, frater. Verum, ut vere tibi possim gratulari, quæso, rem paucis expedias. Atque ego, summum, inquam, bonum, si quod est in hac vita summum bonum, superum numine mihi contigit, quod ne optare quidem unquam sum ausus. Jam divinas, opinor, quid ego sim assecutus. Quid enim vel magis ex voto, vel ex usu potuit obtingere, quam præceptor tum eruditus, tum amicus? Habeo omnium tum eruditissimum, tum amicissimum, *Erasmum*, inquam, illum diu misere petitum: deinde habeo, possideoque solus, potior proprio, fruor assidue, totus toto, noctes diesque. Quid quæris? *Heliconem* ipsum intra cubiculi mei parietes teneo. Quid est in Musarum choro vivere, si hoc non est? Omnia apud nos tum seria, tum ludicra, otia, negotia literis condiuntur. Inter prandendum de literis garritur, cœnæ literariis condimentis lautæ sunt. Inter deambulandum de literis nugamur, ne leviores quidem lusus nostri à literis sunt alieni: de literis confabulantes somnus opprimit: dormientium literata sunt somnia, experrecti à literis diem auspicamur. Ludere mihi videor, non studere, & tamen nunc demum studere me sentio. Verum, ne solitudinem nostram contemnas, multi quotidie nobiscum pransitant ac cœnitant, quanquam ipsi satis multi sumus, qui Gratiarum numerum repræsentemus: verum ita libet quotidie adhibere compotores varios. Quos, inquies? Ne tu istos cogites, qui calices exsiccant: veteres illos amicos nostros nosti commodissimos, qui sumptum non adferunt, voluptatem adducunt, de probatis auctoribus loquor. Convivium inituri, quem inquimus, potissimùm ad convivium invocabimus? Quid si adhibeatur *Macrobius*? adhibeatur, sed bellaria sua, non *Somnium* adferat. Aut certe vocetur *Aulus Gellius*, *Macrobio* lautior hospes, qui multam etiam in noctem nos suis candidissimis illis *Noctibus* detineat. Quid si *Apuleium* citemus Philosophum quidem illum, sed fronte neutiquam tetrica? Si Poetas malumus, veniat *Catullus*, aut *Martialis*: aut si recentiores juvat audire, vocetur *Campanus*, homo lepori jocisque natus. Accumbat *Politianus* politissimi vir ingenii. Tetricos illos in compotationem non adhibemus, sed in colloquium. An quicquam tu credis vel conviviis nostris esse lautius, vel convivis commodius? Nam alios quidem convivas, non sumptu solum nostro, verum etiam sollicitudine necesse est accipere. Hi cœnam ex tristi hilarem, ex tenui opiparam, ex parum condita conditissimam efficiunt. Et tantum abest, ut nostro damno veniant, ut sumptibus aliquid etiam detrahant, lautitiis addant. Adde commoditatem, atque urbanitatem. Vocati non gravantur, jussi venire præsto sunt, invocati sese non ingerunt, neminem mordent, nemini obtrectant, injussi tacent, jussi loquuntur, ut volumus, quæ volumus, quoad volumus, quantum volumus. Nihil eorum, quæ liberius inter vina solent effutiri, sub dium rapiunt: suos animos candide communicant, nostra arcana summa cum fide continent. Quum loquuntur, nihil barbarum, nihil insulsum, nihil ineruditum efferunt. Aliquid narrant, aut quod antiquitate delectet, aut quod novitate placeat, aut elegantiâ sit politum, aut utilitate commendetur. Hæc tanta bona, quum mihi, ne speranti quidem, contigerint: quid? num tibi videor satis fortunatus? hic tu: Videris, inquiebas, omnino, vel ipsa fortuna fortunatior, *Henrice*. Verum quis tam propitius Deus, frater, te tanto beavit hospite? Longa est, inquam, ô *Christiane*, injuria, longæ ambages. Vereor autem ut hic solidus ad narrandum dies suppetat, sed tamen accingar rem in pauca conferre. Nosti ne senium quoddam nomine *N.* Tu vero vocabuli inusitata barbarie offensus, quum exclamasses, cujus dæmonis id nomen esset: Desine, inquam, vox hæc tibi parum barbara videatur, si hominis barbariem, omni barbarie barbarioris, vel ex parte cognosceres. Hic quum universam ætatem suam omni scelerum genere strenue exercuisset, ita ut jam nullum neque latronem, neque impostorem metueret, quibus artibus ad id magistratus adscenderat, ut *Parisiis*, Regis sui nomine, proditoris partibus fungeretur, quod huic numero nemo sit admodum idoneus, qui non idem proditor sit maximus, quanquam nullius facinoris ille rudis esset, hanc tamen laudem sibi proprie vindicabat, ut hujus appellationis antonomasiam quandam sibi deberi putaret. Tum tu subhæsitans, Atqui, inquie-

An. 1498. quiebas, portentum istud, nescio an viderim. Fortunatus, inquam, tu *Christiane*, si non visurus es. Nam ego quamvis Furiam, quam hoc ostentum, malim adspicere: ut autem paucissimis tibi hominis effigiem repræsentem. Quicquid unquam tetrum, horridum, monstrosum, distortum, fœdum, in omnium hominum corporibus vidisse meministi, in unum simulacrum compinge, & habes ipsius senis ipsissimam imaginem. Neque enim aliquid habet monstri, sed totus ex meris monstris constat: sicut in *Pandoram* illam poeticam omnium Deorum omnia munera collata fuisse ferunt, ita in hunc omnium monstrorum monstra conflata compareant. Quem si adspiceres, neque hominem, neque pecudem, sed ipsam *Erinnym* esse diceres. Et ne te longius traham, is est semi-Scotus *Erasmi* nostri carnifex. Huic quum in mentem venisset vexare literas, longum narratu fuerit, quibus artibus homo fucatissimus simplicem & candidum pellexerit. Tum tu me veniam præfatus, interpellans, At quidnam, inquiebas, stipiti isti veniebat in mentem, ut de literis cogitaret? Quid enim homini, qui non modo consenuisset, verum etiam in omni vitiorum cœno consenuisset, præterea plumbeis præcordiis, mente jam furiata, cum literis? Id prorsus, inquam, quod asino cum lyra, graculo cum fidibus, bovi cum palæstra, camelo cum histrionica, aut paulo etiam minus. Nam proclivius ego puto, vel è sue philosophum facere, quam ex illo literatum hominem, qui ne figuram quidem hominis habet, mentem vero Furiarum. Sed stultum est rogare, quid homini furioso in mentem venerit. Si quid sensit, nihil aliud illi in mentem venisse puto, nisi ut literas divexaret, & literatis hominibus, quorum ocio monstrum invidentissimum invidebat, negotium facesseret. O miseras, inquiebas, literas nostras, ubi à talibus prodigiis vel nominari cœperint. Hoc tum, inquam, demum sentires, *Christiane*, si asinum illum ad lyram conspexisses. Sedebat homo canus, rugosus, saliva in hirtam barbam defluente, per supercilia sylvosa doctorem oculis illis belluinis adspiciens, capite tremulo, labris liventibus, dentibus rubiginosis, ex spurcissimis illis faucibus tartareum virus efflabat. Et quo magis mireris, in animo sibi esse dicebat, sacris initiari. Nonne tibi fabula videtur agi, qua vulgo cacodæmonem inducunt, qui in morbo monachum se fieri velle fingit? Et *Erasmo* quidem nostro canis suis, ac lachrymis, quas meretricum more in promptu habet, fidem fecit, & quidem facile, nimirum homini simplicissimo, & qui ne esse quidem hujusmodi in orbe portenta potuerit suspicari. Docuit hominem aliquot menses, ignarus se colubrum sinu fovere. At non possunt perpetuo latere venena. Eruperunt tandem illæ Furiæ, quas ille pectore claudebat. *Erasmus* tum demum intelligens, se tantum officiorum ingratissimo nebuloni collocasse, repente hominem cum sua mente reliquit. Ego, qui multum diuque illius consuetudinem ambieram, visus potissimum dignus, ad quem sese reciperet. Miser ille tantum suæ pecuniæ confidit, ut nihil minus metuat, quam ne *Erasmum* revocare nequeat. Reliqua familia quanta est, senis morosissimi caput diris devovet, lachrymis reposcunt *Erasmum*. Sollicitat *Robertus* vir pecuniosissimus promissis. *Thomas* adolescens generosissimus blanditiis oppugnat. Pater materque familias revocant, ancillulæ domesticæ, puerique, pro se quisque, ut remigret, orant: adeo tum maximos tum minimos mirabili quadam morum suavitate sibi devinxerat. Jam silicernium facti pœnitet, sed pudet hominem fortem & constantem repente à sua rabie resipiscere. Furit, & vivit: non suæ modo familiæ, non solum universo mortalium generi, sed sibi quoque ipsi invisus. *Erasmus*, his rebus omnibus non magis permovetur, *quam si dura silex, aut stet Marpesia cautes*, nostræ familiæ sese adscripsit. Hic tu hominis prodigiosam ingratitudinem admiratus, ô miserum, inquiebas, *Erasmum*, qui in illam Furiam inciderit, & ô pestilentem illum senem, in extremas *India* solitudines deportandum! At imo, inquam, *Christiane*, ego hominis furori maximam habeo gratiam, qui nisi *Erasmum* extrusisset, ego beatus non essem. Et ille se hoc modo consolari solet, quod propitio etiam Deo in illud dæmonium se dicat incidisse, ut esset à quo patientiam disceret, quemadmodum *Xanthippe* olim *Socratem* exercuisse dicitur. Ita nostrum utrique feliciter evenit hæc comœdia. Quare te decet, *Christiane*, fratri tuo plaudere. Tum tu, Ego vero, inquiebas, tantam animo gratulationem concipio, quantam exprimere omnino nequeam. Quod si par esset affectui dicendi facultas, gratularer tibi, ô frater, oratione tam magnifica, tam copiosa, ut *Cicero* ipse nunquam sit usus, neque copiosiore, neque magnificentiore. Sed balbutiem meam nosti. Quin hinc recta domum tendimus, *Erasmum* ut salutemus? Recte mones, inquam, equidem nihil prius faciundum censeo. Hic dum ego tibi lævum latus claudere conor, tuque vicissim mihi sinistrum prehensitas, in hoc mutuo urbanitatis certamine somno solutus *Christianum* meum perdidi. *Erasmus*, qui mecum communi in lecto cubabat, ubi me commotiorem sensit, quid habeam, rogat. Narro rem ordine. Ille accito puero literis rem ordine mandat, ut plane intelligeres, ne somnia quidem nostra tibi celanda esse. Bene vale. *Parisiis*, Anno 1498.

EPISTOLA XXXIII.

Erasmus Rot. Christiano, qui Opera Augustini scripserat fucatius.

SALVETO quantum voles. Ita me Deus amet, haud exspectaram abs te tantum elegantiæ, vel potius eloquentiæ: nam elegantem futurum facile prospexi. Quare tuæ literæ voluptati mihi in primis fuerunt. Proinde te hortor, ut isto cursu pergas, propediem tui præceptoris simillimus evasurus, sed genus aliquod dicendi, tanquam signum, tibi proponas, censeo, ne varia, suique dissimilis, nascatur oratio. Id autem genus potissimum eligendum, ad quod te potissimum natura composuit: de te conjecturam sumere licet. Videris ad *Timonis* propius quam ad *Ciceronis* formam accedere: equidem malim *Ciceronis*. *Atticum* erat præstantissimum. Ab *Asiatico* longe abes. *Rhodium* nihil est quod petas. *Punicum* referre videris, vel *Allobrogicum* potius: quod quidem longe temperatissimum esse constat, videlicet ex *Arabico* & *Iberico* medio mixtum, *Caleno* interim rubetam dissimulante. Verum inepte hæc te doceo sus, cum tibi *Minerva* sit domi. Verum is, ut est nova quadam humanitate, dabit veniam, si meam falcem in ipsius messem misero: mittam enim sæpius. Non displicet istud discendi genus, ut ille materiam, tu verba ministres. Idem olim *Crassus* factitavit orator haud vulgaris, sed hic ex Priscis. Vidi ipse corniculam *Horatianam*, cujus te similem esse nolim. Eris autem, si præceptoris quam simillimus esse studueris. Quod me amas, nihil scribis novi: sciebam enim antea. De nostro certamine, *Christiane*, nihil est quod labores: tu tanti es, nisi mihi *Augustinus* mentitus est, quod non solet. Bene vale cum tuo *Dædalo*. *Parisiis*, Anno 1498.

EPISTOLA XXXIV.

Erasmus Roter. R. P. *Henrico à Bergis*, *Episcopo Cameracensi*, S. D.

CUM hominis conjunctissimi dignum immortalitate ingenium, quam celebratissimum efficere cuperem, ornatissime Præsul, id ita demum fore existimavi, si celeberrimi tui nominis titulus Operi novo velut fax quædam præluceret: non quod hoc muneris tuæ præstantiæ aut aptum, aut magnopere dignum judicassem, verum ut novo Auctori tuis è laudibus nonnihil tum gratiæ, tum auctoritatis accederet: id quod mihi abunde videor assequutus. Tanto enim ardore meus Guiel-

lielmus ab universis hujus Academiæ alumnis legitur, rapitur, tenetur, ut dictu prope sit incredibile: jam passim in publicis auditoriis, in collegiis *Guilielmi* mei nomen perstrepit. Hoc munere si te nihil offendi sensero, sat pulchre procedo: sin gratiam etiam ineo, plane triumpho. Donamus enim aliena; nihil enim ipsi excudere potuimus, Theologiæ studiis occupati: & *Hieronymi* monita sequuti, discimus quod doceamus. Brevi tamen aliquam studiorum nostrorum frugem exspecta, quam tuo nomini propriam faciemus. Me morbus prorsus exhausit, & cutis & loculi laxissimi sunt: illa carne, hi nummis sarciendi: tu pro tua consuetudine facito, ac bene vale. *Parisiis*, Anno 1498.

EPISTOLA XXXV.

Erasmus Rot. Jacobo Tutori S. D.

RECTA ad vos migraturus eram, optime *Tutor*, *Lutetia:* nam quo lubentius? Et jam nummulorum nonnihil contraxeram, ut sarcinam non fuerim tuis fortunis allaturus: sed cum audirem istic quoque morbum subnasci, horsum vela vertere coacti sumus. Parentes tuos optimos, tuique, ut par est, simillimos, *Antuerpiæ* visimus. In *Hollandia* fere bimestres non sedimus quidem, sed, uti in *Ægypto* canes, assidue cucurrimus ac bibimus. Equidem malim vel apud *Phæacas* vivere. *Gulielmum* nostrum hominem suavem, quum nullis stimulis ad studium posset excitari, sic reliquimus, ut ne nunc quidem illius desiderio teneamur. Tuo certe nomine sic objurgavi, ut me pene inimicus inimicum dimiserit. Si *Epicurus* ipse renatus illud vitæ exemplum adspiceret, sibiipsi tetricus *Stoicusque* videretur. A *Dordraco* periculo summo navigavimus pridie sacramenti. In *Ziriczee* dum pueri causa, qui febricitari ex navigatione cœperat, complures dies commoramur; ipsi pene in morbum incidimus, nisi quam ocyssime à *Zelandia*, id est, ab inferis, evolassemus. Episcopum nostrum salutavimus. Is suo more causas novas comminiscitur, ne quid det. Apud dominam *Veriensis* oppidi res hoc erant loco, ut nec colloqui sine summo periculo potuerim, nec abire sine gravi suspicione. Nosti causam Præpositi, qui ut nunc in vinculis est, ita domina in tutela. His ergo spebus liberatus, miserrimum enim puto inaniter pendere, recta ad *Battum* meum contendo. Hoc uno me oblecto. Græcamur hic, sed soli: nam *Batto* nec ocii satis suppetit, & est *Romani* sermonis amantior. Hoc in loco ad mensem unum aut alterum ancoras figere consilium est. Deinde quocunque venti vocabunt, solvemus. Jamdudum exspectas, ecqua tandem humanitate R. P. nos amplectatur è proximo. Nihil habeo, mi *Tutor*, quod hinc scribam: nam non *Euripus* ipse tot æstibus reciprocatur, quot hujus animus. Paulo ante quam huc venirem, sic ardebat, ut *Ludovicum*, tumultuatorem illum, nostri accersendi gratia in *Hollandiam* emandarit: largitus insuper aureos duos in sumptum viaticum. Ubi vero venissem ipse, sic frigebat homo, ut monstri simile dicas. Quare de his æstuariis admiratoribus mihi non esse pendendum censeo. Domina forte in viis obvia, dextra porrecta, vultuque perbenigno, veteris in nos animi non obscurum argumentum præbuit, sed sperare vix ausim. Adeo vigilant canes excubitores, qui jam ipsi lupi quoque. Itaque *Erasmus* se jam alit, suisque vestitur plumis. Ut *Guilielmum* meum viserem, imo ut *Græcum* facerem, magna cum librorum sarcina *Harlem* usque profectus sum, haud dum scio, majore ne sumptu, an labore & periculo. Verum omnem hic tum operam, tum impensam lusimus. Perierunt eo itinere coronati duodecim, periit una amicus unus. Nam ejusmodi hominis animum perspexi, ut antea mihi de illo mihimet verba dedisse videar: sed sapiemus vel puerorum exemplo, verberibus admoniti, & nobis potius quam aliis sapiemus. Habes, mi charissime *Tutor*, omnibus fere de rebus *Erasmi* tui. Nefas enim putavi, si *Erasmicum* quicquam *Tutor* ignoraret. De *Divina* magnopere confido te tuum officium facere, quare audacter tum tuo tum illius nomine polliceor. Reliquum, ut tu de tuis fortunis omnibus facias me certiorem, quid agant *Bredani* fratres, quos equidem arctissimo freno continendos esse censeo, ne quid in studiis nimis. Quid de *Augustino* nostro novi, de quo nihil adhuc quivi cognoscere: præterea *Benseradus* meus, quid agat. Breviter de omnibus rebus quæque ad me, quæque ad te pertinebunt, scribito diligenter. *Battus* meus sic te amat, ut ne meipsum quidem ardentius. Hoc, mi *Tutor*, cave putes ψευδόλογον, nihil est omnino verius. De *Italia* hoc autumno petenda cogito, vel somnio potius, nihil enim usquam affulget spei. Audio *Hieronymum*, *Besontini* Præsulis fratrem, eo proficisci destinasse: hominem ipsum studiosos in precio habere, ne de meo quidem ingenio pessime sentire: quod nisi mihi istic mens omnino læva fuisset, aliqua certe rima in hominis familiaritatem irrepsissem. Bene vale. *Parisiis*, Anno 1498.

EPISTOLA XXXVI.

Erasmus Rot. Batto suo S. D.

QUO die has scribebam literas, *Aureliacum* eramus profecturi. Nunquam abest aliquis malus genius, qui nostra studia interturbet. Ad te quidem magis inclinabat animus, tum quod isthic patriæ futurus eram vicinior, tum quod occasio videbatur oblata, qua tua studia nonnihil possem vel adjuvare, vel certe excitare. Verum ex adverso in mentem veniebant multa, vix isthic patere locum idoneum: nam eum, quem apud *Petrum* ostendebas, probo quidem, cæterum est ea in re scrupulus quem scis: non quod meæ vel continentiæ, vel famæ metuam, sed ne quid inde ad *Petrum* amicum suspiciosi rumoris redeat. Odit enim (ut scis) vulgus, maximoque aulicorum, literarum professores: & libentissime de nobis ejusmodi loquitur, cujusmodi ipsi factitant. Tum fore reputabam fortassis, qui mirarentur me totiens isthuc recurrere. Postremo occurrebat & frigus tuum: propterea quod meminissem te, ut isthuc confugerem, frigidius ac pene timide monuisse. Et haud scio an etiam delectent jam literæ. Quandoquidem in novum amoris genus incidisti, in quo blandimenta desiderium foveant, nec copia tamen ut in cæteris fastidium adducat. Scis quid dicam. Jam non adeo me clam est, quod in *Guilelmum* factus es propensior, totoque animo de illo ornando cogitas. Id quod adeo non invideo, ut etiam debere me hoc nomine tibi fatear. Verum me, cujus salutis fundamenta jeceris, nunc destituere, quid aliud est, quam filios velle gignere, & susceptos exponere? Domina *Guilelmum* magnifice viatico instruxit, me vacuum remisit, cum ille in patriam rediret, ego à patria recederem: Ille ad compotationes properaret, ego ad libros. Respondebis, dominam sat esse beatam, quæ utrisque benefaciat. Sed tu non ignoras aulicorum ingenia, scis muliebrium mentium auras, præsertim; sed taceo. Utcunque est, si ego promissis fraudor, gaudeo si in *Guilielmum* meum transferuntur. Sin falso hæc suspicor, quod quidem pervelim, & tu *Battus* es qui soles, fac ut domina, quæ promisit, confirmet, præterea sacerdotium largiatur: id tibi donatum puta, non mihi. Sic enim fuerit inventa ratio, qua sacerdotium possideas non sacerdos. Hæc quam ob rem tantopere cupiam, dicam. Gestio quamprimum *Franciam* relinquere. Gestio apud meos vivere. Id video fore & ad famam utilius, & ad valetudinem tuendam conducibilius. Nunc enim nostrates, qui isthic sunt, credunt me libertatis gratia libenter abesse: qui hic sunt, suspicantur me à meis non desiderari, & tanquam ejectum hic vivere. Postremo, si nulla sit alia, hæc est causa gravissima, ut te, ut *Guilelmum* meum sæpicule videam. De libro excuso sic habeto, hic jam divendi non posse, propterea quod ab interpretatione de-

An. 1498. destitit *Augustinus*, & passim ob pestilentiam fugitur: & tamen nisi quamprimum divenditur, non invenero operi meo de literis, quod nunc præ manibus habeo, formulatorem. Quare facito hac in re, mi *Batte*, omni conatu, omnibus nervis, omni ingenio annitere. Scripsi domino Præposito paulo accuratius, misique codicem *Adagiorum* meorum, misi & odas *Gulielmi*, misi & nugas meas olim excusas de casa natalitia. *Judocum* ubi rediisse sensero, tum & illi scribam & Abbati. Reperi enim argumentum utrique idoneum. Misimus in *Angliam* juvenem cum libris aliquot distrahendis: eum miramur nondum ad te pervenisse, tum cum isthinc medicus discederet. Is ubi ex *Anglia* redierit, quoniam certissimus est, & nos haud dubie *Aureliacum* consequetur, per eum diligenter omni de re ac spe nostra perscribas. Ego ut quicque in libris absolvero, statim ad te transmittam, ut si quis me casus interceperit, tu ingenii nostri monumenta emori non sinas. Doctoris titulum accipiam, si quid aut *Monjojus* mittit, aut domina: sin minus, spem ejus honoris abjiciam, & quacunque etiam conditione redibo ad vos. Jam pridem sum *Francia* satur. Bene vale, optime *Batte*.

Nos, ut quimus, valemus, non ut volumus. Misi ad te carmen in *Delium*, sed extemporale, neque lectu dignum, nisi forte semel & cursim. Puta hoc de unedonum esse genere, semel edisse plus fuerit satis. *Adolpho* tuo *Adagiorum* codicem unum misi: eum si videro literis delectari, posthac propria quædam dicabo. Verum *Græce* te scire, mi *Batte*, percupio, tum quod sine his literas *Latinas* mancas esse video, tum ut convictus noster sit jucundior, si omnino iisdem studiis delectabimur. *Adolpho* quoque tuo prima elementa monstra. Mitte, inquies. Veneunt hic, & quidem paulo. Sed respondeo breviter, mihi ne semiobolum quidem esse. Cætera tute divinabis, quam ego servitutem serviam, & animum meum non ignoras, quam sit servitutis impatiens. Verum ego exitum omnium rerum harum cujusmodi sit futurus exspecto, bene tamen confido. Porro cui nos filiæ causa studebamus, absolutum esse gaudeo. Vale iterum atque iterum, imo semel vale, *Batte* suavissime, & bene vale. *Parisiis*, An. 1498.

EPISTOLA XXXVII.

Erasmus Jacobo Batto S. D.

ITA ne tu revixisti, ut me contumeliosa epistola occideres? Jam nunciatus eras, lecto affixus esse, jam *Empirici* secturi ferrum exspectare. Nos luctuosi ac tristes epitaphium meditabamur. Et tu, si Diis placet, subito exortus, ad invectivam me provocas. Quanquam longe malim, mi *Batte*, vel acerrimis invectivis bellum tecum gerere, quam epitaphii scribendi officio, pium etiam amicum agere. Agedum, accingamur igitur quando tu prior ad arma provocas. O perditam audaciam! Audes virum tam magnifice nummatum, tressis homuncio contumeliis lacessere? Quod si opes meas contempsisti, num vel calamum *Erasmi* metuebas? Scis quibus machinis soleant bellare Poetæ, quas si iratus in te torsero, actum de te fuerit; frustra te fossæ istæ, isti aggeres, ista mœnia quantumvis munita cinxerint. Sed hactenus præluserint velites. Tu nisi pacem ultro petes, justa tecum acie decernam. Verum extra jocum, gaudeo oppido quam ex animo, mi *Batte*, tibi ridendi ocium non deesse. Nam mendax illa *Adriani* epistola me misere exanimarat, ita ut mecum deliberarem, num isthuc recurrendum esset. Quod de sarcina elapsa scripsi, utinam ejusmodi sit, ut joco scriptum fuerit. Quorsum tendam, te sentire scribis. Id ego tibi verbo expediam. Pergam, non quo cursum institueram, sed quo me tempestas agit transversum, nisi tu novas suppetias miseris. Hæc neutiquam joco dicta, mi *Batte*, re ipsa propediem experieris. Quanquam nos quidem probos naucleros imitabimur, & arte cum tempestate pugnabimus. Et vel iratis ventis, si recto cursu depellemur, velis tamen utemur: & si eum

A portum, quem maxime petimus, contingere non licebit, certe in quodvis littus ejiciemur. Hactenus migrando & remigrando sumus tumultuati, ac vixdum etiam consedimus. Omnia mea contraho perdiligenter, tu fac asellum nostrum quam primum huc clitellatum extrudas, eum tibi chartacea sarcina oneratum remittam. Tu præter vestes meas, de quibus scripsi, epistolas quoque tum meas, tum *Guilhelmi* mittito. *Campanus* hic venalis esse desiit, & nimio dum esset emebatur. Tamen & hunc & *Sulpitium* mittam. Sed asinum nostrum exspecto, neque enim ignoto jumento tantas merces commisero. *Natalis* Theologus diligenter me tuis verbis salutavit, ex quo dominam *Veriensem* iter

B *Romam* una cum sorore instituisse cognovi, me sibi comitem velle ostendit. Quod ex arce brevi sis evolaturus *Lovanium*, gratularer tibi, nisi te tam insolentem nova libertas redderet. Tam ferox es factus, cui diutina servitute afflicto vix tenuis quædam libertatis spes affulserit. Quid tandem futurum est, ubi *Lovanii* cum tua pompa regnabis? Fac me diligenter toto de animo tuo certiorem: & quid in te nostris de rebus fatalis spei resederit. Nam sub discessum meum nihil dextre mihi visus es consuluisse. Quibus jubes scribam per *Natalem*. Comes, qua est comitate, te resalutat plurimum. Medici puer nunquam concedam, ut me tam vestigarit, quam fuerit à nobis vestigatus. Jam ne

C nominibus aulicis bonam epistolæ partem occupem, quos par est, & (ita ut quemque par est) torquatos istos meo nomine salutabis. *Adolphum* alumnum tuum feliciter agere precor. Vale. *Parisiis*, An. 1498.

EPISTOLA XXXVIII.

Erasmus Roberto Piscatori.

VIDE quam sit avidum & querulum fœminarum genus. Nudiustertius puer meus ab hospite nostra veteri plurimum retulit querelarum. De nostrum utroque nescio quid maritus murmurabat. Mater ne *Normanna* plane non esset, querebatur se pro laboribus,

D quos mea causa cepisset, nihil gratiæ recepisse. Filia te permaligne solvisse ajebat, & pristinæ tuæ consuetudinis oblitum fuisse. Ego decuplo beneficium emo: redimo enim cumulatissima mercede officium, & nihilominus beneficium debeo. Hos mulierum mores cum mecum reputo, tum gaudeo me in hoc vitæ genus incidisse: si casu, feliciter: sin judicio, sapienter. Habes jejunam epistolam, argumentum mihi jejuna illa mulier ministravit. Tu si bona valetudine fueris, gaudemus: nos optamus quidem, imo jam speramus: cœpit enim morbus paulatim remitti. *Parisiis*, An. 1498.

EPISTOLA XXXIX.

E *Erasmus Roterodamus Augustino suo* S. D.

DE meo in te animo ex literis, quas isthic reliqui, potes cognoscere. A bimestri pene peregrinatione, vix demum apud *Battum* nostrum consedimus. Crebri huc rumores adferuntur, pestem isthic populari omnia. Quod si tu è re tua ducis esse, ut huc commigres: quod scripsi, id ipsa re comperies. Cave suspiceris meam isthinc migrationem ulla cum malevolentia, dolove, fuisse conjunctam. Emoriar, si antehac unquam perinde nolens reliqui *Lutetiam*: sed crebra me funera territabant. Quod si propter veteres offensas, nonnulla animum tuum habet suspicio, nostri periculum facito: intelligas faxo, sic te à nobis amari,

F ut antehac friguisse videamur. Toto itinere nihil usquam de tuo reditu potuimus cognoscere, id quod partim dolebam, partim etiam mirabar. Tandem *Antonius* quidam narrabat audisse se quendam, qui te *Lubeci* à se visum conventumque affirmaret vel hoc argumento, quod *Laurentianas* elegantias, à me quondam concinnatas in compendium, tibi tradidisset. Nec ad hunc usque diem, vel certus, vel incertus huc rumor allatus est, te *Lutetiam* revertisse. Eoque scripsimus

An. 1498. tum brevius, tum neglectius, ne majoris operæ aleam tentaremus. Tu si jam reversus es, saltem de toto tuo itinere, reliquisque fortunis, epistolam quam longissimam texito. *Rudolpho* tuo multis de causis quam commendatissimus esse cupio; *Nicolaum*, reliquosque discipulos tuos, optime de me meritos, meis verbis salvere jubebis. Tu cura ut valeas. Huc si advolas, quanquam hoc vix audeo sperare, nihil polliceor verbis, re faciam, quæcunque digna sunt gratissimo homine, atque amantissimo. Apud sanctum *Bertinum*, Anno 1498.

EPISTOLA XL.

Erasmus Rot. Nicolao Benserado S. D.

FREQUENTES huc, certissimique rumores quotidie adferuntur, pestilentiam istic majorem in modum debacchari, nihilque reliqui facere. Quare quod metuebam, ne tu jam aliquo profugisses, non putavi vel pluribus scribendum, vel plura mittenda, ne scilicet multum periret operæ, si tu abfuisses. Rerum autem modo summa attingam capita. Hic primus datus est *B.* per quem scriberemus. *Euripidem* & *Isocratem* ad te mittimus, parantur alia, quæ posthac ad te ibunt: de *Milaniana* defensione dabimus operam, ut tuæ satisfiat voluntati, simulatque orationem & libros ad id necessarios erimus nacti. Si quid istic rerum est natum, quod me scire judicabis oportere, fac ut sciam. *Augustino*, si jam reversus est, has, quas tuis conjunxi, reddes. Nugas meas, quas apud te deposui, tibi etiam atque etiam commendo. De nostra conjunctione si quid exeogitasti, habebis me ad istud facillimum. Intelligis, opinor, quid dicam: id quantopere cupiam, humanissime *Nicolae*, vix tibi persuasero. Sed ut sperare vix audeo, ita suadere nequaquam. Illud me cruciat, animum istum tuum tam niveum, tam philosophicum, nunc vix denique mihi perspectum esse: de quo tametsi nos nunquam non optime & sensimus, & prædicavimus, tamen nescio quo modo id accidit, vel nostra utriusque modestia pene nimia, vel aliorum opera, ut intimam familiaritatem *Benseradi* non sim mihi ausus polliceri: & quam esse soleo in colendis amicis pertinax, tam sum in adsciscendis verecundus. Si quid novæ *Græcanitatis* istuc advectum est, onera & hunc hominem sarcina, & me beneficio. Neque metuas, *Nicolae*, ne tuis in me meritis parum respondeam: crede mihi, non defatigabor, neque conquiescam, donec pro viribus æs omne dissolvero. Quum æs dico, non eos modo nummulos dico, quos mutui nomine abs te accepi, nullo enim leviore nomine me tibi puto adstrictum; sed multo magis tuum istum in me animum, summaque officia, quorum apud me nunquam est intermoritura memoria. Hæc, mi *B.* boni consules in præsentia, ubi certum cognovero te istic agere, curabo ut subinde aliquod studiorum meorum monumentum ad te proficiscatur. Epistolam, ad *Jacobum Tutorem* scriptam, velim per certum hominem cures *Aureliam* perferendam. Bene vale. *Tornaco*, Anno 1498.

EPISTOLA XLI.

Erasmus Roterod. Joanni Coleto S. D.

SI quid omnino in meipso agnoscerem, *Colete* humanissime, vel mediocri laude dignum, lætarer profecto cum *Hectore* illo *Næviano* laudari abs te viro omnium facile laudatissimo: cujus ego judicio tantum tribuo, ut longe mihi sit jucundior tacita tua unius existimatio, quam si vel universum forum *Romanum* & acclamet, & applaudat, aut tanta me miretur imperitorum multitudo, quantum *Xerxis* exercitum fuisse ferunt. Ut enim *Horatianum* sequens institutum, ventosæ suffragia plebis nunquam sum aucupatus, quippe quæ pari temeritate & probat, & reprehendit: ita a probatissimis viris laudari, pulcherrimum semper existimavi, qui nec falso quenquam pro sua simplicitate velint laudare, nec possint pro sua prudentia falli, quorum neque doctrina suspicionem erroris, nec vita assentationis recipit. Verum tuæ laudes, mi *Colete*, tantum abest ut mihi cristas erexerint, ut homo natura putidulus, vehementius etiam mihi displicuerim. Videor enim admoneri, qualem me esse conveniat, quum ea de me prædicantur, quæ in aliis veneror, in me desidero. Novi, novi ipse optime, qua me parte calceus stringat. Neque tamen eorum, qui me tibi tam amanter commendarunt, aut officium, aut humanitatem reprehendo, neque tuam in recipienda commendatione facilitatem vitupero. Siquidem ut humani est hominis, de ignotis benigne sentire: ita festivi ac facilis, amicis libenter credere. Nam quod ex meis ipsius scriptis me laudas, id tale esse puto, ut aut urbana laudatiuncula nos ad virtutem excitare volueris, aut incredibili quadam modestia tua fieret, ut aliena tibi nimis placerent, tua nimium displicerent. Quare animum quidem in me tuum tam promptum, tam propensum, tam candidum amplector, ut debeo, libenter, veneror, exosculor: judicium amo ut amicum, non probo ut verum: non quod te judicem aut parum idoneum existimem, quum sis prudentia vir singulari, aut fictum, quum animi tui simplicitatem non ignorem: sed quod partim amore lapsus, commendatoribus meis nimium credideris, partim candore miro quodam, atque modestia, alienis laudibus nimium benigne faveris. Qui tamen error tuus, mi *Colete*, hoc mihi debet esse jucundior, quod ab eo sit animo profectus, qui me semper unice delectavit, humano, facili, candido, ab omni invidentiæ labe alienissimo. Malo itaque te de nobis amanter errare, quam integrum nihil falli. Verum ne merces ignotas falsa laudatione tibi obtrusas fuisse, postea queraris: & ut deligas, prius quam diligas, en meipsum tibi describam, tanto quidem melius, quanto sum ipse mihi quam aliis notior. Habebis hominem tenui, imo nulla fortuna, ab ambitione alienum, ad amandum propensissimum, literarum tenuiter sane peritum, sed tamen admiratorem flagrantissimum, qui probitatem alienam religiose veneretur, suam habeat nullam: qui doctrina facile omnibus cedat, fide nemini: simplicem, apertum, liberum, simulandi ac dissimulandi juxta ignarum; animo pusillo, sed integro, sermonis parci: eum denique, a quo præter animum nihil exspectes. Hujusmodi hominem si tu, *Colete*, potes amare, si tua familiaritate dignum judicas, ita *Erasmum* in tuo ære numerato, ut nihil æque tuum existimes. *Anglia* vero tua mihi cum multis nominibus, tum hoc præcipue nomine jucundissima est, quod iis rebus abundat, præter quas nihil mihi solet esse jucundum, hominibus bonarum literarum scientissimis, inter quos (nemine reclamante) facile te principem numero: qui quidem ea sis doctrina, ut nulla morum probitate commendatus, tamen admirandus omnibus esse debeas, ea vitæ sanctimonia, ut citra doctrinæ commendationem, nemini tamen non charus, colendus, venerandus haberi possis. Quid ego nunc dicam, vir optime, quantum me affecerit, delectaritque, stilus ille tuus, placidus, sedatus, inaffectatus, fontis limpidissimi in morem e ditissimo pectore scatens, æqualis, sui undique similis, apertus, simplex, modestiæ plenus, nihil usquam habens scabri, contorti, conturbati? ut mihi plane visus sim animi tui simulachrum quoddam tuis in literis agnovisse? Loqueris quæ vis, vis quæ loqueris. Verba in pectore nata, non faucibus, sententiam sponte sequuntur, non illa voces sequitur. Denique felici quadam facilitate, ea sine cura effundis, quæ vix alius summo studio possit exprimere. Sed temperabo a laudibus tuis apud te duntaxat, ne recentem tuam in me benevolentiam offendam. Scio quam nolint laudari ii, qui soli laudem merentur omnium. Bene vale. *Oxonio*, Anno 1498.

EPI-

An. 1498.

EPISTOLA XLII.

Erasmus Rot. Guilielmo Montjoio, Comiti generoso, S. D.

Si tu, tuaque generosissima conjunx, socer humanissimus, reliquaque familia, valetis, est cur maximopere gaudeamus. Nos hic quidem valemus perbelle, & indies bellius. Dici non potest, quam mihi dulcescat *Anglia* tua, idque partim consuetudine, quæ omnia dura lenire solet: partim *Coleti*, *Charnocique* Prioris humanitate, quorum moribus nihil fingi potest suavius, mellitius, amabilius, cum his duobus amicis ego vel in extrema *Scythia* vivere non recusem. Id quod scripsit *Horatius*, & vulgus interdum videre verum, res ipsa me docuit; cujus hoc tritum nosti, quarum rerum durissimi soleant esse aditus, eas felicius evenire. Quid nostro illo ingressu fuit, ut ita dicam, inauspicatius? at nunc secundiora indies omnia. Evomui tædium omne, quo me quondam nauseantem videbas. Quod reliquum est, te oro, meum decus, ut quando tum quum meus me animus deficeret, tuo sustinuisti: nunc quum meus mihi non deest, tuus ne destituat. Quod ad diem præfinitum non veneris, expostulare tecum nec libet, nec jure me posse puto. Quid te retardarit, equidem nescio: hoc unum scio, quicquid fuit, legitimum quiddam, & justum fuisse, quare venire non potueris, nam voluisse nihil dubito. Neque enim ullam video causam, cur istud fingere volueris. Et ea est generosissimæ mentis tuæ ingenua simplicitas, ut maxima etiam de causa mentiri nec scias si velis, nec velis si scias. Non est meum te vel hortari, vel dehortari, imo dehortari potius. Quod tuæ te res hortantur, id sequere. Nos ita te desideramus, ut interim te tuis commodis inservire velimus. Si brevi venturus es, gaudemus: sin qua res te retinet, modo incommodi nihil sit, ut hactenus fecimus, æquo te animo exspectabimus. Pecunias meas, annulo tuo diligenter obsignatas, mitte. Priori jam sum multis nominibus obæratus, ministrat ille quidem tum benigne, tum prompte. Verum quando ille humanissimi hominis officio functus est, par est nos invicem gratorum hominum munere fungi, & quam ille libenter dedit, tam nos libenter reddere. Ut rara supellectile, ita bonis amicis parcius utendum esse censeo. Si quid isthic novatum est, facito me per literas certiorem. Bene vale. *Oxonio*, Anno 1498.

EPISTOLA XLIII.

Erasmus Rot. Guilielmo Montjoio S. D.

Quod locupletiorem quandam, absolutioremque, *De conscribendis epistolis* rationem à nobis efflagitasti, *Guilielme* adolescens ornatissime, pudentius tu quidem pro tua modestia, sed tamen ut facile intelligerem quantopere ejus rei studio arderes: tum animus iste tuus nos haud mediocriter delectavit, tum judicium etiam non vehementer probare non potui; nam & agnosco in te perlibenter, quod repente tot privatis publicisque negotiis implicitus, tum novis nuptiis, ut par est, occupatissimus, veterem tamen illum tuum erga bonas literas amorem non mutaveris. Sive ut his de rebus conscriberemus, tua ipsius interesse putabas, videlicet ut veterum Principum exemplo, si quod vel absolutis negotiis, aut etiam inter ipsa contigisset otii, id totum non nugis, quod vulgo faciunt, sed honestis studiis impartires: sive hoc nostro labore, qui tibi totus desudat, *Angliæ* tuæ studia pro tua virili juvares, in qua videres *Latinas* literas indies magis magisque efflorescere. Mentem istam tuam, mi *Guilielme*, & te dignam, & omnibus bonarum literarum studiosis, cum voluptati, tum præsidio futuram, & laudo, ut debeo, & agnosco, ut dixi, libenter. Nec minus judicio tuo, prudenti sane & acri, gratulor, qui utrunque recte perspexeris: & nondum antehac ex multis,

A qui de scribendis epistolis præceperunt, huic tantæ rei fuisse satisfactum: & nullam esse ex omni studiorum genere partem hac una, vel quæ latius pateat, vel quæ tantundem habeat aut usus, aut voluptatis: quo magis sunt reprehendendi, qui de re tam ubere, tamque necessaria, tam jejune indiligenterque, ut ne dicam inerudite, conscripserunt. Ut enim interim de his taceam libellis, qui jam diu in ludis literariis soliti circumferri nuper politiore literatura reflorescente, tanquam nebulæ, sole emergente, propemodum evanuerunt: quo tandem consilio legitur à pueris *Franciscus Niger*, cujus non modo præceptiones triviales sunt, neque ex intimis (ut oportebat) rhetorum fontibus petitæ, sed

B nulla etiam exstat epistola, non dicam elegans & venusta, sed ne *Latina* quidem. Tum illud, quod *Marii Philelphi* nomine circumfertur opus, confusaneum mihi plane perturbatumque videtur: & si dicendum liberius est, parum tum eruditum, tum ad id, quod promittit, accommodatum. Nam præterquam quod synonyma habet nimium puerilia, dicendi genera in singulis epistolarum generibus, ferendum erat quod odiose inculcat, ni id & imperite faceret, qui eam gravissimam epistolam judicarit, quæ verbosissima esset, & quam maxime alieno repetita principio. Tum in ipso operis limine, quorsum attinuit rhetorices præcepta toties perscripta repetere? An ut rejectis *Cice-*

C *ronis* & *Fabii* libris, hujus nugas pueri lectitarent? Nec *Sulpitii Perotique* doctrinam contemno, quibus in eis libris, quos Grammaticos ipsi vocant, haud Rhetoricos, facultatis hujus degustamenta quædam præbere, consilium erat, &c. Bene vale. Anno 1498.

EPISTOLA XLIV.

D. Erasmus Roterodamus Joanni Sixtino S. D.

Quam vellem nuper, ut exspectaram, ita nostro illi convivio interfuisses: vero, inquam, convivio, non symposio. Mihi quidem omnino nullum unquam fuit suavius, lautius, mellitius. Deerat nihil. Belli,

D ut inquit ille, homunculi, tempus lectum, locus lectus, apparatus non neglectus. Iis lautitiis, ut vel *Epicurum* ipsum, his sermonibus conditum erat, ut vel *Pythagoram* delectare potuerit. Homunculi non belli solum, verumetiam bellissimi, & ejusmodi, qui Academiam possent facere; non modo convivium. Quinam, inquies? Accipe, quo magis te doleas abfuisse. Primum *Richardus* Prior, ille Charitum antistes: tum Theologus is, qui eodem die *Latinam* habuerat concionem, vir tum modestus, tum eruditus: deinde *Philippus* ille tuus, homo lepidissimæ festivitatis. Præsidebat *Coletus*, veteris illius Theologiæ vindex atque assertor. Accumbebat dextro Prior, homo (ita me Deus amet)

E non minus mirabili mixtura, ex omnium literarum generibus omnibus, quam ex summa humanitate, summaque item integritate conflatus. Ad lævam recentior ille Theologus, cui nos quidem lævum latus clausimus, ne Poeta convivio deesset. Ex adverso *Philippus*, ne non adesset Jurisperitus. Accumbit deinceps mixtum & sine nomine vulgus. His ordinibus ita digestis, statim bellum oritur inter pocula, non tamen ex poculis, neque poculentum. Cum variis de rebus parum conveniebat, tum de hac, pugna erat acerrima. Dicebat *Coletus*, *Caym ea primum culpa Deum offendisse, quod tanquam conditoris benignitate diffisus, suaque nimium confisus industria, terram primus prosciderit, quum A-*

F *bel sponte nascentibus contentus, oves paverit.* Contra, nos pro se quisque niti, Theologus ille syllogismis, ego rhetoriis. Ne *Hercules* quidem contra duos, ajunt *Græci*. At ille unus vincebat omnes, visus est sacro quodam furore debacchari, ac nescio quid homine sublimius augustiusque præferre. Aliud sonabat vox, aliud tuebantur oculi, alius vultus, alius adspectus, majorque videri, afflatus est numine quando. Tandem cum & longius processisset disputatio, & esset quam ut convivio conveniret, gravior atque severior: Tum ego

 meis,

An. 1498.

meis, hoc est, Poetæ partibus functurus, ut & eam contentionem discuterem, & festiviore fabella prandium exhilararem. *Res*, inquam, *perantiqua est, & ex vetustissimis auctoribus repetenda, de qua quid ipse in literis repererim, exponam, si prius detis fidem vos, id quod sum narraturus, pro fabula non habituros.* Ubi promisissent: *Incidimus*, inquam, *olim in vetustissimum codicem, cujus & titulum & auctorem ætas aboleverat, tineæque, bonis literis semper infestæ, deroserant. In eo unica tantum pagina, nec erat carie viciata, nec à tineis aut soricibus arrosa, Musis, credo, quæ sua sunt tutantibus. In ea hæc ipsa de re, de qua decernitis, legere memini, aut veram, aut si vera non est, certe verisimillimam narrationem. Quam, si vultis, recensebo.* Jubentibus illis: *Erat*, inquam, *Caym ille, homo quemadmodum industrius, ita famelicus & avidus. Is à parentibus persæpe audierat, in viridario illo, unde fuissent depulsi, segetes sua sponte provenire latissimas, spicis amplissimis, granis prægrandibus, culmis adeo proceris, ut alnum nostratem æquarent. Eis nec lolium, nec spinam ullam, aut carduum internasci. Hæc quum ille probe meminisset, videretque eam tellurem, quam tum vexabat aratro, vix malignam minutamque frugem producere, dolum addidit industriæ. Angelum illum paradisi custodem adiit, eumque veteratoriis technis adortus, magnis promissis corrupit, ut sibi ex felicioribus illis segetibus, vel paucula grana clam largiretur. Dicebat, Deum jam olim hujus rei securum ac negligentem esse; tum si maxime rescisset, facile impune futurum, cum res esset nullius momenti, modo de pomis illis nihil attingeretur, de quibus solis fuerat interminatus Deus. Eja, inquit, ne janitor sis nimium diligens. Quid si ingrata etiam est illi nimia tua sedulitas? quid si falli etiam cupit? magisque illum hominum callida industria, quam iners ocium, delectabit? An vero tu tibi isto munere magnopere places? Ex Angelo carnificem te fecit, ut miseros nos & perditos crudelis arceres à patria, te foribus cum romphæa alligavit, cui muneri nos canes nuper cœpimus addicere. Nos quidem sumus miserrimi, at tu mihi videre conditione non paulo afflictiore. Nos quidem paradiso caremus, quia pomum nimium dulce gustavimus; Tu ut inde nos arceas, pariter & cœlo cares & paradiso: hoc miserior, quod nobis quidem huc atque illuc, quo fert animi libido, vagari liberum est. Habet & hæc nostra regio, si nescis, quibus exsilium nostrum consolemur, nemora comis virentibus, mille arborum genera, & quibus vixdum invenimus vocabula, fonticulos passim ex clivis, ex rupibus scaturientes: flumina limpidissimis aquis, ripas herbidas lambentia, montes aerios, valles opacas, ditissima maria. Nec dubito, quin in intimis illis suis visceribus claudat tellus aliquid bonarum mercium: quas ut eruam, scrutabor omnes ejus venas: aut si mihi defuerit ætas, nepotes certe mei facient. Sunt & hic aurea mala, sunt fici pinguissimi, sunt frugum omnijuga genera. Multa adeo passim sponte nascuntur, ut paradisum istam non magnopere desideremus, si liceat hic æternum vivere. Infestamur morbis, & huic rei inveniet remedium humana industria. Video herbas mirum quiddam spirantes. Quid si & his inveniatur aliqua, quæ vitam faciat immortalem? Nam scientia ista non video quid ad rem pertineat. Quid mihi cum his, quæ nihil ad me attinent? Quanquam in hac parte non cessabo, quando nihil est, quod non expugnet pertinax industria. Ita nos pro uno hortulo mundum latissimum accepimus, tu utrinque exclusus, neque paradiso frueris, neque cœlo, ne terra quidem, perpetuo his affixus foribus, romphæam semper versans, quid nisi ut cum vento pugnes? Eja age, si sapis, tibi simul & nobis consule. Da quod sine tuo detrimento largiri potes, & accipe nostra vicissim, quæ tibi facimus communia. Miser fave miseris, exclusus exclusis, damnatis damnatior. Persuasit pessimam causam vir pessimus, orator optimus. Paucula grana furtim accepta diligenter obruit, enata sunt non sine fœnore, id fœnus rursum terræ gremio commissum, iterum atque iterum, aliud atque aliud. Nec sæpius æstas recurrit, cum ille jam ingentem spaciosumque agrorum tractum hac semente occuparat. Quæ res ubi evidentior esse cœpisset, quam ut superos latere posset, vehementer iratus Deus: Quantum intelligo, inquit, juvat hunc furem labor & sudor. Eum ego illi magnifice cumulabo. Simulque cum dicto confertissimum undique agmen immittit in segetem, formicarum, gurgulionum, bufonum, erucarum, murium, locustarum, scropharum, avium, aliarumque id genus pestium, quæ segetem partim adhuc humo conditam, partim herbescentem, partim jam flavam, partim horreo compositam depascerentur. Accessit ingens cœlo calamitas grandinis, & venti vis tanta, ut quernis roboribus æquales culmi illi, stipulæ aridæ in morem, defringerentur. Angelus ille custos mutatus, atque, quod hominibus faveret, humano corpori inclusus. Caym, quum Deum incensis frugibus placare studeret, nec fumus subvolaret, certam illius iram intelligens, desperat.* Habes fabulam, *Sixtine*, inter pocula dictam, atque inibi inter pocula natam, atque adeo ex ipsis si libet poculis, quam volui ad te perscribere: primum, ne nihil scriberem, quum meas esse partes agnoscerem ut scriberem, quippe qui tuas literas posterior accepissem, deinde ne tu ejus convivii tam lauti prorsus expers esses. Bene vale. *Oxonio*, Anno 1498.

EPISTOLA XLV.

Erasmus Gaguino.

CEREALES & Anabasii qui sint apud *Hieronymum* in *Ruffinum*, non satis intelligo. De Cerealibus somnio, nescio quid. Utroque verbo vestigatores quoque quo versus dimissi, significari videntur, tu me doceas velim. Dialectica *Laurentii* jampridem desidero: quæ si tibi sint, obsecro commodes: sin minus, commonstres à quo mihi sint petenda. Bene vale. Anno 1498.

EPISTOLA XLVI.

Gaguinus Erasmo.

NEC *Cerealium, nec Anabasiorum permitit me acerbissimus morbus meminisse, tam sum doloris impatiens. Dialecticen tibi demitto, quam remitti aliquando provideas cum oratiunculis, quas à me habes. Vale melius* Roberto *tuo. An.* 1498.

EPISTOLA XLVII.

Erasmus Roterod. Thomæ Grejo S. D.

SI quid unquam tibi gratum aut feci, aut volui, quæso, ut hoc mihi gratiæ referre non graveris. Huic juveni, quas ad te literas scripsi, tradito, ubi meis vehementer efflagitantibus copiam fecero, remittam. Bene vale. Anno 1498.

EPISTOLA XLVIII.

Erasmus amico cuidam.

PER tuam humanitatem, *N.* jucundissime, obsecro ut mihi ignoscas, quod neque multa, neque digna te, tibi scripserim. Crede mihi, voluntas ardentissima erat, sed in luctu jocosa scribere, perdifficile est. Nondum me collegi, nondum ad me redii, conor tamen, Musis adjutricibus, aliquid te dignum tibi dedicare. Verum ne me interim tantillum laboris tua causa defugisse putares, imperavi, ut potui, animo meo, ac *Dionysiolam* nostram sum imitatus: quæ nonnunquam, ut scis, cum lachrymis canit ac saltat. Ubi in antiquum animum rediero, nihil à me frustra petes, quod quidem præstare queam. Te pro nostra necessitudine hortor, ut toto animo literis incumbas, nihil dubitans, quin bonam partem sis assecuturus. Quas si amabis, me odisse non poteris. Hortor igitur te, non solum tua causa, verumetiam mea. Bene te valere cupio. Omnes tuæ familiæ recte valere precor. Anno 1498.

EPI-

An. 1498.

EPISTOLA XLIX.

Erasmus cuidam.

QVOD pristinam meam scribendi consuetudinem intermissam miraris, nihil est quod suspiceris mali: neque enim, quod semper fui, tui amantissimus esse desii. Bene vale.

EPISTOLA L.

Erasmus cuidam.

VBI nostrum *N.* isthuc iturum intellexissem, nolui inanem venire, præsertim qui me obnixe rogaret, ut sese apud te commendatum facerem. Obsecro itaque, ut eum pro tua veteri consuetudine tractes. Non clam me est, nec ille quidem ignorat, quantum possis, quantumque mea causa velis. Effice ne vel illum sua spes, vel me mea de te opinio fallat. *N.* quidem tibi novum amicum comparaveris, me vero arctius devinxeris. Vale.

EPISTOLA LI.

Erasmus cuidam.

CREBRIUS ad te scripsissem, *N.* humanissime. Soleo enim hujusmodi officiorum genere cum amicis perlibenter uti: verum verebar, ne si aut tua studia interpellatione mearum literarum interturbarem, aut non perinde iisdem officiis delectarere, improbus potius quam benevolus videri possem. Nunc certe continere me diutius nequaquam potui: dicam enim simpliciter; non quod ocio abundarem, quod unum in totum mihi interdixi, sed ne consuetudinis intermissio, de pristina mea in te benevolentia quicquam minuisse videretur. Ita de te prorsus sentio, mi *N.* ut ni tu me singulari animo complecteris, tota errem via. Quid rerum faciam rogas? Amicis operam do, horum consuetudine gratissima memet oblecto. Quos tu tandem amicos mihi jactitas, inquis, homuncio levissime? an quisquam te visum aut auditum velit? Equidem non diffiteor fortunatorum amicos esse plurimos: at nec pauperibus desunt amici, & quidem istis non paulo tum certiores, tum commodiores. Cum his me concludo in angulum aliquem: & turbam ventosam fugiens, aut cum illis dulcia quædam mussito, aut eos aliquid insusurrantes audio, cum his non secus ac mecum loquor. An quicquam his commodius? Arcana ipsi sua celant nunquam, commissa summa cum fide continent: nihil foras, quæ liberius inter familiares effundere solemus, renunciant: vocati præsto sunt, invocati non ingerunt sese: jussi loquuntur, injussi tacent: loquuntur quæ voles, quantum voles, quoad voles, nihil assentantur, fingunt nihil, nihil dissimulant, vitia tua tibi libere indicant, nemini obtrectant: aut jucunda dicunt, aut salutaria: secundis in rebus moderantur, consolantur in afflictis, cum fortuna minime variantur: in omnia pericula te sequuntur, ad extremos usque rogos perdurant: nihil illis inter ipsos candidius. Committo subinde, nunc hos, nunc illos mihi adsciscens, omnibus æquus. Cum his amiculis, optime *N.* sepultus delitesco. Quas ego tandem opes, aut quæ sceptra cum hac desidia commutavero? Verum ne nostra te fallat metaphora, quicquid de amiculis hactenus sum locutus, de libris dictum intelligas, quorum familiaritas me plane beatum effecit, hoc solo infortunatum, quod non tecum mihi hæc felicitas contigerit. Te, quanquam nihil opus, hortari non desinam, ut toto animo præclara studia complectaris, ne quid plebejum, ne quid mediocre mireris, ad summa semper enitere. Spero futurum aliquando, ut me & fideliter, & amanter consuluisse, non semel fatearis. Concepi de facetiis, proverbiis, sententiisque negotium. Degustamenta quædam ad te dedi, quorum plus tria millia me annumeraturum brevi confido, opus (ut A auguror) tum gratiosum, tum perutile, hactenus à nemine tentatum. Quod si tibi cordi esse intellexero, erit cur & libentius, & ardentius eum laborem suscipiam. Interim vale, nosque, quod facis, ama.

An. 1498.

EPISTOLA LII.

Erasmus Rot. Batto suo S. D.

An 1499.

REDDIDIT mihi colax ille alteras literas tuas, si Diis placet, sed superioribus illis nihilo minus tum ineptas, tum contumeliosas. Aut ego fallor, mi *Batte*, aut aliquis malus genius, bene concordibus amicis iratus, machinatur, ut nos tanta benevolentia suavissime B copulatos distrahat. Quod per me certe stabit nunquam, per te vide ne steterit. Primum, quid opus erat ut *Ludovicus* huc recurreret, quasi mille angelati essent, ac non potius octo franci? non poterat ea peculiola per alium quemvis mitti? Deinde quum mitteres, cur è tantillo acervo aliquid etiam detrahendum putasti? ne scilicet ego pecuniosus factus, officii mei oblivviscerer, aut ut esset unus aut alter aureolus, cujus gratia denuo legatum aliquem huc mitteres? Nam quod de literis objicis, mihi crede, sine his literis omnis res non minus commode confici potuisset, modo tibi animus non defuisset, & poteras has ipsas literas per alium poscere, neque tu unquam intelliges, C quantum hic recursus incommodi attulerit. Sunt tres aut quatuor menses, quos mihi ex anno solido febris ad studii usum relinquit, itaque jam magno animo opus. De epistolis, quod deformavimus olim, dedolabam, vel potius recudebam. Præscripseram mihi pensum grave sane & laboriosum, interea adest hic cum tuis epistolis plenis conviciorum, cum pecuniola etiam mutilata: quæ res ita me commovit, ut quod erat in manibus abjicerem, juvenem sine literis remissurus, ni me *Jacobus Tutor* multo suasu in diversam sententiam reduxisset. Emoriar autem, si quid unquam in vita sic repugnante animo scripsi, ut has nugas, imo Gnathonismos, quos ad dominam, ad Præpositum, D ad Abbatem scripsi. Hic morositatem meam incusabis scio, at non facies, *Batte*, si & conditionem meam recte perpendes, simulque cogitabis, quam durum sit animum ad magnum opus scribendum impellere, quanto porro durius, jam flagrantem ad alias nugas devocari. Hæc quia ipse non es periclitatus, existimas nobis ingenium semper esse integrum, semper alacre, ut tibi est in summo versanti ocio. Non intelligis nullum esse gravius tædium, quam ingenii scribendo defessi, neque reputas mihi hic his satisfacere oportere, quorum beneficiis utor? Postremo magnas librorum sarcinas poscis, neque curas ut mihi ocium detur, quod ad conscribendos libros requiritur. Postremo non sat E tibi est, si nostram amicitiam, si dominæ munificentiam libris editis aliquando nobilitavero, nisi quotidie sexcentas epistolas scriptitem. Jam abiit annus, ante quem promissa erat pecunia, tu interea nihil nisi meram spem literis tuis adfers: Non despero, causam tuam graviter agam: & hujusmodi mihi jam nauseam facientia, totiens nimium auribus meis inculcata. Postremo deploras dominæ fortunam. Videre tu mihi de alieno morbo ægrotare. Illa suam fortunam negligit, & tu scilicet angeris? illa nugatur & lusitat cum suo *N.* & tu ringeris? nihil habet quod det. Hoc unum ego perspicio, si ob istas causas nihil dat, nihil unquam daturam, nunquam enim hujusmodi causæ desunt magnatibus. Quantulum id erit momenti, in tam F immenso numero rerum plane pereuntium, si ducentos mihi francos donaverit? Habet quo cucullatos istos scortatores & turpissimos nebulones, scis quos dicam, alat, & non habet, quo ejus sustineat ocium, qui possit etiam posteritate dignos libros conscribere, ut aliquid de meipso dicam gloriosius? Incidit quidem illa in multas angustias, sed suapte culpa, quæ se maluit bello illo homunculo stipare, quam viro aliquo gravi ac tetrico, ut & sexum illius, & ætatem decebat.

Ego

An. 1499. Ego jam longe majora incommoda prospicio, nisi mentem istam abjecerit: quanquam hoc ego in illam non scribo inimice, quam sic amo, ut debeo, optime de me meritam. Sed quid, obsecro, hoc ad illius fortunam, si ego ducentos francos accipio? qui ubi septem horas fuerint dati, illa jam nec meminerit. In hoc omne negotium est, ut avellatur pecunia, si non præsens, vel à mensario, ut hic *Lutetiæ* petam. Tu jam multis literis ad illam de hac re scripsisti, omnibus mandas, significas, innuis. Quid inutilius? Exspectanda erat si non optima, mediocris certe opportunitas, tumque semel res prudenter instituta, fortiter conficienda, nunc idem vel sero faciendum. Peream, ni rem ex sententia confeceris, siquidem magno animo fueris aggressus. Potes ipse in amici causa esse paulo impudentior, ut mei tamen pudoris obtineas rationem. *N.* quantum sit indicandum tute statues: verum antequam proficiscaris, aut mittas, mitte per quempiam non incertum reliquos aureos. Vide quemadmodum ea peculiola defluxerit, accepi octo francos, tanti enim hos angelatos mutavi: ex iis puer duos abstulit, aut non multo minus. Ut de victu interim taceam: ais restare duos angelatos, à quibus etiam is, qui adferet, nonnihil deducat, oportet. *Joannes* ille, quem in *Angliam* miseras, fugit nisi fallor, non sine furto, eum *Augustinus* est equo *Aureliam* consequutus: hic erunt, ut video, turbarum plena omnia, cætera *Ludovicus* narrabit. Vale, mi *Batte*, & hæc à me non commote aut πανικῶς scripta, sed ut par erat apud hominem unum ex omnibus amicissimum simplicissime, in bonam partem accipies. Puerum *Ludovicum* tractabis, non ut *Adrianum* scurram, in quo detrimenti nihil poterat fieri, sed ut meliore mente natum, & multas ad res utilissimum tibi futurum. Oblectabit solitudinem tuam, habebis cui legas, qui cum de literis garrias, qui cum postremo te exerceas: quare de veste non quidem pugno, sed tamen si dederis, feceris gratissimum, neque iniquum. Vale. *Parisiis*, 27. Feb. Anno 1499.

EPISTOLA LIII.

Erasmus Rot. Batto suo S. D.

DUAS jam epistolas ad te scripsi, quarum alteram ignoto cuidam commisi, altera periit, eaque verbosissima: quare rem omnem quam potero paucissimis perstringam. Iter habui infortunatum. Epomis sellæ alligata excidit, nec diu quæsita potuit recipi. Erant in ea vestis linea, pileum nocturnum lineum, aurei decem, quos in hoc deprompseram, ut permutarem si licuisset, erant & preces horariæ. Is, cui pecunias hinc digrediens commiseram, egregie dissipavit, alias mutuo dedit, alias sumpsit sibi. *Henricus*, cujus uxori mutuum dederam, *Lovanium* aufugit, uxor consequuta. Tertius, excusor librorum, absentis nomine pecuniam recepit de chartis venditis, nec reddit obolum. *Gisbertus* hinc jam abierat. Permutandi auri vix tolerabilis conditio offertur. *Augustinus* nondum rediit: absens omnia perturbavit, pecunias missas intercepit, minacem epistolam misit: metuit enim ne eas jam inuncassem. Video, mi *Batte*, summam jam defluxisse, & minorem quam credas factam. Equum quatuordecim fere dies saginatum, quinque aureis vendidi: è pedibus laborabat. Iter distuli, non solum quod viaticum deesset, sed multo etiam amplius, quod preces periissent. Cum comite vivo vetere conditione, in qua me minime difficilem præbui, quo essem liberior, amat me & colit. Cum *Fausto* mihi, & altero quodam novo Poeta, summa familiaritas: cum *Delio* certamen acerrimum. Totum me libris dedo, sparsa colligo, cudo nova: nihil ocii relinquo, quantum per valetudinem licet, quam duris itineribus nonnihil fractam intelligo. Quo in statu res meæ sint, habes: nunc quid in posterum statuerim paucis accipe. Statui in Augustum iter *Italicum* rejicere, si queam interim ea comparare, quæ tantum iter postulat. Comes & ipse decrevit, si mater permittat, *Italiam* visere, sed post annum denique, neque de me ducendo verbum intercessit. Memini quam magnifice fuerim jam antea spe hujusmodi delusus: & si hic annum exspectem, quando tandem meum *Battum* revisam? Et dictu incredibile, quantopere ad tuam consuetudinem animus revolare gestiat. Quare visum est potius, profectionem, quantum licebit, maturare. Opus *De conficiendis epistolis* recuditur, id absolutum propediem ad te mittetur: & quidem tuo *Adolpho* dicatum. De *Copia*, de *Amplificationibus*, de *Argumentationibus*, de *Schematis* adjicietur. Hæc quoniam scholastica sunt, puero, tibique communiter dicare placuit: quod quidem excusum mittere malim, & dabo operam. Contraxi aliquot scripta, quæ novo quodam fato è latebris prodierunt. Ea castigata ad te missurus eram, si tabellarius certus contigisset. Quare fac *Adrianum* quamprimum mittas, qui omnia mea secum adferat, cave quicquam relinquatur. *Natalis* minorita Theologus apud me fuit, per eum dominæ & cæteris scribam. *Piquardus* dominam ad Pentecosten revisere statuit, qui quidem homo nihil me delectat: ipsa est Theologia, imo scabies ipsa. Adnitere quæso, mi *Batte*, ut *Lovanii* una vivamus quamprimum: perfice quod cœpisti. Pudet me dicere, quam me res ipsa urit. Video mihi summam, quæ jam magna ex parte dilapsa est, esse farciendam, quæ & in dies singulos deteratur necesse est. Nec est in ullo mortalium aliquid solidæ spei, nisi in uno *Batto*. Tum quantum possis, re ipsa comperi, modo fatalis iste animus non desit. Quid cupiam efficere, vides. Neque est pudoris mei, hominem, à quo tantum beneficiorum acceperim, precibus onerare. Si manum porrigis, annitar & ipse: sin minus, quo fata vocant, sequemur. Non deerit petendi argumentum, vel quod iter necessariis de causis differendum erat, vel quod satius sit librum meis sumptibus excudi. Tu quid spei aut animi habes, facito me certiorem. Bene vale. *Parisiis*, 2. Maji, Anno 1499.

EPISTOLA LIV.

Jacobo, Vicario Cameracensis Episcopi, Erasmus S. D.

CUM nullum omnino meum in te officium exstaret adhuc, vir nescio humaniorne, an eruditior, certe ornatissime: tuque is erga hunc homuncionem fueris, ut me, prope incredibili quadam humanitate tua, maximis beneficiis veluti sarcina graviore obrueris, gaudebam impendio vel tandem objectam mihi quamcunque opportunitatem, qua possem si non referre gratiam, certe propensam promptamque animi voluntatem quali quali officiolo meo declarare. Non potui non implacabiliter commoveri, quod puer meus iterum atque iterum admonitus, & quidem accuratissime, libellum tuum ornatissimum istic reliquerit: neque id persensimus, priusquam *Antuerpiam* jam perventum esset. Sed humanissimam celsitudinem tuam, per tua in me merita, perque meum hunc in te animum, obtestor, ut huic, qui literas reddidit, codicem ad nos perferendum tradas: aliquot menses hic sedere consilium est. Est autem iste de grege familiaque clarissimi Principis *Antonii Nothi*, juvenis fide diligentiaque spectata, summo in nos studio. Mihiipsi non rectius in manus dederis. Tantum facito, ut ille intelligat rem non nullius esse momenti, neque citra periculum negligi posse. Efficiam ut ad te aut mecum, aut certe per hominem certissimum redeat. Apud amplissimum patrem, patronumque meum, Præsulem *Cameracensem*, morem obsecro antiquum obtineas, ut illi nos aut facias commendatiores, si vetus illa gratia etiamnum vivit: aut in gratiam reponas, si refrixit. Deum Opt. Max. testor, qui specus omnis humani pectoris perspicit penitissime, me non minus flagranter amare illum, quam primis illis mensibus, cum

An. 1499. cum & ille me paterna quadam pietate complecteretur, & ego illum supra modum tum mirarer, tum amarem. Quo magis cupio tuo in libro meam pro virili navare operam, quod plane intelligo, gloriam istam, imo fructum potius, atque utilitatem, communiter ad te hospitem meum humanissimum, & ad illum patronum, & studiorum, id est, vitae auctorem meae pertinere. Bene valebis, ornatissime praeceptor, & hunc clientulum tibi toto pectore deditissimum ita, ut soles, amabis. De tabellionis hujus abitu, ad nonam demum horam vesperi sum factus certior, & ille sub gallicinium parabat iter: mihi tres epistolae, & sera nocte, & largiter coenato, scribendae: & ad eos quidem, ad quos ne accuratissime quidem citra periculum scribi solet. Sed hanc meam fiduciam tuae ipsius humanitati imputabis. *Tornaco*, 12. Julii, Anno 1499.

EPISTOLA LV.

Erasmus Roter. Joanni, Canonico Bruxellano, S. D.

PER fortunas obsecro te, mi candidissime *Joannes*, purga me humanissimo hospiti, patronoque meo *Vicario*, quod libellus pueri oblivione istic relictus est. Ita me ament superi, ut nihil jam multis annis acciderit, quod aeque doluerim. Si quid habes novarum rerum vel de *Augustino*, vel de *Benserado*, vel de Episcopo patrono meo, vel de *Ludovico* denique, qui istas in regiones est emandatus, ut me accerseret: per nostram amicitiam te etiam atque etiam oro, facito me tuis literis certiorem. Erit istud inter plurima tua in me officia non ingratissimum. Tabellionem habes ex *Antonii Nothi* familiaribus certissimum; cui, quicquid voles, rectissime commiseris. *Veria* offendi res omnes eo loco quo tu praedixeras: domina, forte fortuna in via facta obvia, dextram porrexit, vultu non inimico. Caeterum à quibusdam non male cupientibus, ut arbitror, deterritus, à colloquio abstinui. Puer meus *Dordraci* febri arreptus est, & quidem tertiana. Ea res me majorem in modum sollicitum habuit, ita ut ejus gratia *Ziriczee* navigarem: illic enim matrem habet. Valemus adhuc, praeterea nihil est quod fortunae gratulemur. Valet *Battus*, & te salutat oppido: amat is quemcunque *Erasmus* amarit. Cura ut quam optime valeas, humanissime mi *Joannes*, & amiculum, vel potius clientulum addictissimum, *Erasmum* tueri amareque pergito. *Tornaco* tumultuantissime ad multam noctem, 12. Julii, An. 1499.

EPISTOLA LVI.

Henrico à Bergis, Praesuli Cameracensi, Patrono suo, Erasmus S. D.

DEUM mihi maximum optimumque iratum habeam, si Fortuna, alioquin insigniter infensa, vulnus unquam animo meo inflixit acerbius, quam quod proximo congressu humanissima tua me sublimitas ingratitudinis subincusavit: vel quod tibi uni probari malim, quam reliquorum multis millibus: vel quod inprimis ab uno isto vitio non solum instituto, sed ingenio naturaque semper abhorrui: nihilque in rerum natura tetrius, nihil foedius, nihil exsecratione publica dignius existimavi, quam beneficium acceptum, non saltem voluntate memoriaque rependere. Quam equidem objurgationem ita tuli, non ut ab inimico laesus, sed ut à parente medicoque amantissimo castigatus. Reliquum est, ut te obtester, meum praesidium, meumque dulce decus, perque tuum pectus istud exorabile ac mitissimum, perque nostras fortunas, ut si quid antehac peccatum est, imo quia peccatum est, id vel simplicitati meae, vel imperitiae condones: nam malitiae certe mihi non sum conscius. Impudentiam & inscitiam tum hac in re, tum aliis multis in rebus agnosco. Omnia dira huic capiti precor, nisi semper eo animo tuam beneficentiam accepi, quo probum & officii memorem clientulum oportuit. Amavi toto pectore, suspexi, veneratus sum, celebravi, memini: nullum à me sacrum hunc usque in diem fit, quo non Deum immortalem orem, ut quae in me contulisti, ille, qui potest unus, multo cum foenore in te refundat. Praeter haec autem quid possum. Id si nondum adduci potes ut credas, illud, quaeso, mihi concedas, persuadeasque tibi, me jam nunc hoc esse animo, futurumque, dum haec me destituet animula. Fortunam praestare non possumus: at hunc animum ejusmodi in te polliceor, ut nulli tuorum sit concessurus. Saeviant in me mea fata, afflictissimum facere possunt, ingratum neque facient, neque poterunt. Quod si tua benignitas quod antehac largita est, id satis nunc putat, ego vero, Praesul optime, cumulatissimum etiam existimabo, cum tu permulta & sponte, & humanissime donaris, ego promeruerim nihil. Neque vero sum adeo rustice ingratus, ut quid accipere mea postulet necessitas, respiciam potius, quam quid praeter meritum omne meum tua benignitas profuderit. Postremo cogites velim, initio *Erasmum* non ita clementiae tuae fuisse traditum, ut potentem hominem, ut opulentum, ut magno loco natum, hoc enim nemo ipsi largitur, sed ut studiorum admiratorem. Is nunc etiam perseverat animus, longe quam fuit unquam flagrantior. Hunc totum tibi dedico consecroque. At ô me terque quaterque felicem, si qua unquam dabitur opportunitas, qua hunc non modo non ingratum declarem, sed gratissimum fuisse demonstrem. Hic si ego studium ullum, si laborem, si vigilias ullas defugero, non recusaverim teterrimo isto carbone denotari. Interim *Erasmo* tuo fias oro propitius. Quod si non impetro, tamen ego patronum vel infensum amare venerarique non desinam, ac sycophantis istis, qui nos dirimunt, precabor quae talibus digna sunt. Apud meos in *Hollandia* plus mensem sum versatus. Iis placuit ut annum etiam studiis impartiam: suo quoque nomine pudendum putant, si tot annis nihil omnino auctoritatis assecutus revertar. Bene vale, humanissime ornatissimeque Praesul. *Tornaco*, 12. Julii, Anno 1499.

EPISTOLA LVII.

Erasmus Rot. Antonio Lutzenburgo S. D.

QUASI parum fuerit, quod cum isthic essemus, tam improbe tibi negotium fecimus, absenti quoque faciemus. Verum istud, *Antoni* festivissime, non impudentiae nostrae, sed tuae singulari facilitati imputes oportet. Scripsimus *Jacobo Tutori*, partim ut veterem hospitem nostrum hoc tanquam *Xenio* donaremus, partim ut illi veluti stimulos subjiceremus: quo magis curando, summa vi, studio, ingenio, fideque annitatur, ut talis redeat adolescens, qui possit *Bergensi* stirpi, facile omnium ornatissimae tum eruditione, tum moribus, splendoris accessionem aliquam adjungere. Ad eam rem tametsi nihil ambigo, quin ille suapte sponte summo nisu incumbat, tamen meas partes esse puto, meoque in omne istud genus amore, illiusque in me beneficiis dignum, ut subinde vel currenti, quod ajunt, calcar addere curem. Eas literas *Antonio* tabellioni studiose trades, commendabisque ut qua solet cura, fideque, *Aureliam* perferat, profecturum enim audio. Caeterum, humanissime mi *Antoni*, si quid etiam valeamus, libet cognoscere, agimus certe feliciter atque suaviter: vel quod *Batto* fruimur, cujus ego animo certissimo candidissimoque sic me oblecto, sic pascor, ut nolim vel universas *Arabum* gazas cum hac una felicitate commutare: vel quod toto pectore in literis sumus, & tanquam ab omni negotiorum strepitu longe semoti, in intimis Musarum recessibus abditi latemus. Deorum plane vita, si plusculum adesset librorum. Hunc igitur animum cum literulis meis debeam, mi *Antoni*, nonne tibi videar ingratissimus, si studiorum meorum me capiat poenitudo, tanquam quae nullam frugem attulerint? Inaurentur alii, in fastigium evehantur, mihi Musae meae nihil praeter vigilias & invidiam reportent, nunquam tamen harum poenitebit, dum hic mi-

mihi perseverabit animus, Fortunæ volubilis contemptor. Neque vero me clam est, hoc quod sum sequutus studiorum genus, aliis alienum, aliis infinitum, aliis infrugiferum, aliis etiam parum pium videri: nempe vulgo omnium qui nunc literas profitentur. At ego tanto magis accendor, cum utrunque cognitum habeam, neque vulgo unquam optima placuisse: & hoc studii genus, paucissimis quidem, sed tamen eruditissimis probari maxime. Si *Hieronymus* insanus fuit, si indoctus, juvat cum hujusmodi viro desipere; juvat huic indoctorum gregi potius, quam istorum deorum choris annumerari. Quod si etiam hujus cursus nostri metam non contingemus, contendisse certe ad res longe pulcherrimas, non illaudabile fuerit. Hanc meam mentem si non approbabunt homines, Deus, opinor, & probabit, & juvabit. Reflabit Fortuna, at ille, quod antehac fecit, adspirabit. Probabunt olim & homines, certe posteri. Sed ut ultra metas epistolam porrigo, dum tuo amore, velut amabili quodam furore debacchans, mei oblitus, rapior; adeo mihi non epistolam scribere, sed tecum fabulari videor. Quod humanissimo amplissimoque Præsuli patrono tuo non scripsi, id neque ignavia, neque ocii inopia factum est: sed neque argumentum erat illo heroe dignum, simulque verebar patri benignissimo quidem illi, sed omnino plurimis maximisque negotiis occupatissimo, scholicis nugamentis (qualia fere nostra sunt) obstrepere. Cæterum, mi *Antoni*, scito, mihi nihil perinde in votis esse, quam ut liceat illius amplitudini quocunque officio meo gratificari. Sed aliud est amiculo quicquid in buccam venerit, scribere; aliud summorum virorum heroicas mentes epistola compellare, quas religiose etiam à salutantibus adiri debere *Plinius* scripsit. In præsenti igitur tute mihi apud augustum patrem epistolæ vice fungeris: deinde summa humanitate viro *Georgio* Priori meque *Battumque* summo studio commendabis. Medico, ac *Jacobo Plumioni* Canonico, viris amplissimis, deque nostrum utroque optime meritis, plurimam salutem annunciabis verbis utriusque. Valebis optime *Antoni*. *Tornaco*, 18. Julii, An. 1499.

EPISTOLA LVIII.

Erasmus Rot. Benserado suo S. D.

SCRIPSIMUS heri de rebus omnibus, humanissime doctissimeque *Benserade*, sed quoniam alter datur tabellio, rei summam modo repetam. Ex *Hollandia* reversus, apud *Battum* totus in literis vivo, maxime *Græcanicis*. Misimus ad te *Euripidem* & *Isocratem*, missuri plura, sed metus erat, ne pestis istinc te jam aliquo propulisset. Si quid est novæ *Græcanitatis*, vestem citius oppigneraverimus, quam non potiamur: maxime si qua *Christiana*, ut Ψαλμοὶ, ut Euangelia. Opes meas, apud te depositas, tibi commendo. Scripsimus & *Augustino*, de quo quid sit, cupio discere: nihil enim adhuc inaudivimus. Utinam, mi *Benserade*, nostras Musas liceret conjungere, sed hac de re, aliisque omnibus scribes copiose. Summam tuam in me humanitatem, optime *Nicolae*, neque apud me patiar intercidere, neque dissimulabo. Enitar pro viribus, ut si grati nomen non possim assequi, saltem ingrati hominis notam videar effugisse. Vale. Salutat te ex animo *Battus*, toto pectore tuus. *Tornaco*, 18. Julii, Anno 1499.

EPISTOLA LIX.

Erasmus Rot. Jacobo Tutori S. D.

PRIDIE quam has scriberem, jam alium quendam literis ad te datis oneraveram, verum certius existimavi, si quid forte fortuna accidisset, alteras per hunc addere, non iisdem quidem verbis, sed eodem ferme argumento. In *Hollandia* plus sesquimensem non sine maximo sumptu contrivimus; contrivimus, inquam, nihil enim æque periit. Rursus in *Zelandia* pueri mei morbus complures me dies remoratus est, non modo summo cum tædio, quod alio properarem, verumetiam non mediocri periculo valetudinis. Nihil enim adhuc eo coelo sensi asperius, meoque corpusculo inimicitius. Cætera, mi suavissime *Tutor*, sic evenerunt, ut *Erasmi* tui res consueverunt. Antistes *Cameracensis* sui simillimus est. *Veriana* duris fatis premitur, ut sublevanda potius quam oneranda videatur. Nunc ego in *Batti* mei complexibus, & in literis acquiesco: neque tamen omnino sine te, adeo multus in sermone nobis est *Tutor*: neque ego fabulor quicquam libentius, neque rem ullam audit *Battus* avidius. Jam te deamat, jam ardet, jam videre gestit. Mihi crede, si quid omnino credis, tantum ego fucorum, tantum perfidiæ in hominum amicitiis reperio, non his modo vulgaribus, verum his quoque, quas *Pyladeas* vocant, ut mihi jam non libeat novarum periculum facere. In *Batto* uno mortalium omnium benevolentiam perspexi, uti sinceram, ita constantem. Hunc ego amicum Fortunæ non debeo, quippe quem mihi virtus una conciliavit: hunc item non vereor, ne mihi Fortuna præripiat. Cur enim afflictum amare desinat, qui amare cœpit vel afflictissimum? Hunc tu, doctissime *Jacobe*, quemadmodum prænomine, ita candore miraque simplicitate refers. Itaque de vestro duorum animo ita sentio, ut si (quod omen avertant superi) vestra me fides fefellerit, ne ipsi quidem fidei fidem sim habiturus. Valetudine sumus, gratia superis, mediocri, & firmiuscula quam isthic eramus. A *Romanis* Musis ad *Græcanicas* pene descivimus, neque conquiescemus, donec ad mediocritatis metam aliquam pervenerimus. Ardebat supra quam dici possit animus, in tuam remigrare familiam: videbar enim jam citra tuum sumptum posse & te frui homine, hominum, qui vivunt, suavissimo, & mei vicissim copiam facere, sed absterrebat pestilentia, quæ *Lutetia* me ejecit, & hoc in exsilium protrusit. Quid enim hic usquam quod me capiat, præter unum *Battum*, quo ne ipso quidem toto fruor, quod magnam sui partem impendere cogitur aulicæ servituti. *Dismam* tibi commendo, etiamsi tibi pluribus nominibus quam commendatissimum esse scio, vel quod ingenio moribusque suis tibi jucundissimus est, vel quod incredibilem ex gratiam reportaturus, si quam optime finxeris adolescentem, dignumque omnium exspectatione reddideris. Est enim pene totius generis *Bergensis*, publica de isto exspectatio, tamen nostro quoque nomine calculus aliquis charitatis atque diligentiæ velim accedat. Probam nactus es materiam, tu facito probum artificem præstes. Si quid istic opus erit, tu quod soles, optime *Jacobe*, *Erasmi* tui famam summa vi defende, & lupum illum quam clarissimo audacissimoque latratu deterre. Grammaticen *Græcam* summo studio vestigavi, ut emptam tibi mitterem, sed jam utraque divendita fuerat, & *Constantini* quæ dicitur, quæque *Urbani*: testis erit hujus rei *Nicolaus Benseradus* certissimus, cui vel injurato tuto credas. In reliquum quid statuerim, jam accipe. Nonnunquam de repetenda *Britannia* cogito, ut meo cum *Coleto* mensem unum aut alterum in Theologiæ sacris verser: neque enim ignoro, quantus ex ea re fructus mihi capi possit, sed terrent infames scopuli adhuc, ad quos olim naufragium feci. *Italiæ* visendæ nunc nos habet ardor, qui semper: sed, ut ait *Plautus*, *sine pennis volare haud facile est*. A *Gallia* pestis nos arcet. In *Hollandia* cœlo quidem juvor, sed *Epicureis* illis comessationibus offendor: adde hominum genus sordidum, incultum, studiorum contemptum præstrenuum, nullum eruditionis fructum, invidiam summam: maxime quod id taciti omnes mei flagitare videntur, ut auctoritate confirmatus, & tanquam contra indoctissimorum hominum arrogantiam armatus redeam. Nullo itaque certo consilio pendemus adhuc, quo venti secundi vocabunt, in eam partem cursum flexuri. Tu si quid in amici negotio aut perspicis acutius, aut prospicis sagacius, consilio juva. Quicquid erit apud vos, quod me scire oportere putabis, id scribito diligenter. Vale cum familia. *Bradanus*,

ado-

An. 1499. adolescentibus optimis ac festivissimis, meis verbis salutem annunciabis. *Tornaco*, Anno 1499.

EPISTOLA LX.

Erasmus Roterodamus Batto suo S. D.

Epistola familiariter jocosa, & Ironiis plena.

VIDEO literas meas stomachum tibi fecisse, quas tu *morosius* scriptas, ais: ego jocosius puto, aut si quid erat aloes, id non in te, sed apud te justissimus animi dolor effudit. Etiamsi peccatum agnosco, neque id simplex, quippe cui neque mea conditio perditissima, neque tua felicitas in mentem venerit. Neque enim convenit hominem afflictissimum facetum videri velle, sed supplicem, dicacem & petulantem multo minus, maxime apud eum, quem Fortuna secundis ventis rapiat, cuique sis aliquot nominibus obaeratus. Tum id proprie quodammodo aulicum esse scio, ut ab iis, quos abjecit hera Fortuna, quosque beneficiolo quopiam servos fecerunt, non modo contumeliam nullam pati queant, verum vix etiam supplicem vocem ac timidam ferre, gratiam ultro expetentes, ubi miseros ipsi plagis occiderint. Verum quod in magnis morbis solet evenire, ut homines sui sensum amittant, id accidit mihi in acerbissima animi molestia, ut cum essem afflictissimus, miserum tamen esse me non meminerim. Et credebam apud *Battum Erasmo* omnia impune licere. Nam amavi te hactenus tantum, cur enim non fatear, non timui, nec ignoras ardentissimum amorem cum metu non cohaerere. Verum evexit me paulo longius amor vere caecus, & peccatum video, neque poenam deprecor atrocem, nisi vitium mutaro. Posthac ita *Battum* meum amabo, ut amicum, ut bene meritum, ut eruditum. Ita reverebor, ut praeceptorem, ut Regem meum, cui in manu sit me vel perdere, vel beare. Vel fustigari non recuso, si posthac verbum ullum meis in literis deprehenderis, non dicam procax, aut licentiosum, sed omnino non blandum, non supplex: non quod servum non dedeceat, qui modo crucem metuat. Quin insuper habeo gratiam, mi patrone, quod me mihi in memoriam redegeris, fortunaeque admonueris. Nunc ad humanissimam tuam epistolam ordine respondebo, quae te oro, ut placidus propitiusque audire ne graveris. Primum, morem illum meum *morose* scribendi prorsus abjiciam. Et si parum putas poenituisse erroris, nullum ego supplicium deprecor, modo me in gratiam recipias, non eam, qua fuimus olim, non sum tam impudens ut id rogare audeam: maximum fuerit, si vel extrema parte haerebimus. Quod Praepositus ex animo mihi bene cupit, meritum quidem meum nullum agnosco. Tuum erga me studium, quo tanto me viro commendasti, adoro, exosculorque. Quod apud dominam nostro nomine gnavum fidumque patronum te fore polliceris, quid ego tibi vicissim, ornatissime *Batte*, pro ista tua in me pietate pollicear? Quid aliud quam meipsum? At jam olim sum in tuis mancipiis. Quod autem *Guilielmi* epistolam ad me misisti, visus es mihi mandare, ut quam primum arborem suspendio deligam. Actum de me jamdudum intelligo, siquidem ille successit. Sed quid ego malum meum tam impotenter fero, quod mea mihi stultitia accersiverim ipse. Jam me etiam si in crucem sustuleris feram, quanquam id quoque levius duco, quam *Guilielmum* mihi praelatum conspicere. Hoc unum te supplex, & per tuam felicitatem, & per deos mihi iratos oro, si tibi decretum est me perdere, ne longo differas cruciatu. Quod Abbati non scripsi, quaeso, ne ignaviam meam in causa fuisse putes. Neque enim argumentum ullum excogitare quivi, & tarditatem meam non ignoras, damnandam quidem, sed quid facias asino? Tum ita cogitabam, illum in *Brabantia* diutius abfuturum. *Antonio* scripsimus, ne nos omnino in officio cessare putes. Ne nunc quidem occurrebat argumentum quale oportebat. Scio enim perniciosum esse scribere, quibus curiositatis est plurimum, doctrinae non perinde multum. Sed urgebant me objurgationum tuarum stimuli, scripsique illi, si non ut volui, certe ut potui. Malui enim illum male scribendo offendere, quam non scribendo te iratum habere. Quod elapsus est quem haereticum faciebant, primum filiae gratulor, cujus piae lachrymae mentem meam excruciabant: deinde tibi, quod non irrita vota filiae nomine susceperis: postremo viro etiam ipsi, siquidem mentem mutavit. Quanto magis eo supplicio dignus, scelestus ille suffraganeus *Dominicanus*, quo nihil contaminatius, nihil avarius, nihil arrogantius? In hujus etiam odium, diligentius homini sum patrocinatus apud Abbatem. Quod *Terentios* aliquot emi jubes una cum *Guilielmanis* odis, faciam ut me frugi mancipium dixeris. Sed ignosces, quod ipse non *Parisios* emendi gratia recurrerim, cupiebam quidem, sed ingens pluvia repente coorta impediebat. Et est iter, simulatque commaduit, vix etiam caballis superabile. Tum tabellarius sibi stanneum abs te nummum datum affirmabat, eumque se domi reliquisse. Mihi neque erat aliquid quod darem, neque erat à quo mutuum peterem, & me ipsum in ignota urbe oppignerare non quivi. Experiar tamen, si quis me deus servatum velit, ut quae petis possim mittere. Quod me in arcem invitas, si pestis hinc nos exigat, vitae spem reddidisti, *Batte* clementissime. Cur ego hic non genibus advolvar tuis, non pedes pronus exosculer? Servatum me vis video, non vis inedia perire. Quod enim supplicium aut acerbius, aut turpius? Mi patrone, jam nos hic pestis premit, jam in istam beatam arcem gestio advolare: ita ut non in coelum aeque. Verum ignosces timori meo, metuo adhuc nescio quid, ne nondum ira ista tua in me deflagrarit: id ubi certum sensero, tum demum aram ego hanc relinquam. Interim sine me pudoris causa aliquandiu abesse: deinde adhibitis precatoribus rediero. Quod *Guilielmi* tui carmen tantopere scribis placuisse, rursus ego me concidisse intelligo: nec habeo, quem inferum aut superum implorem, praeter te unum, qui mihi cujusvis numinis es loco. *Caminadus* maximas tibi gratias agit, quod in ornatissima tua epistola sui mentionem dignatus sis facere: is simulatque edictum accepit tuum, universam everrit supellectilem, quaerens quod tibi mitteret. Is, mihi crede, nihil habet, quod idem tibi non sit, praeter sermones quosdam quotidianos, quibus in congressibus & conviviis utimur. Eos si tibi mitti imperas, mittentur, ubi erunt tum emendati, tum aucti. *De Epistolis scribendis* opus ad limam vocabo, & id quoque, si jubebis, mittam. Praeterea si qua jubebis, parati operiemur. Hactenus ad tuam epistolam, nunc extra epistolam pauca. Emiseramus juvenem libris oneratum, is antequam ad te pervenisset, tuam epistolam jam scriptam fuisse conjicio. Scripsi deinde per *Adrianum*, sed ô me miserum qui scripserim. Scripsi enim (quod poenitet pudetque) *morosius*: nondum tuam epistolam acceperam. Sed ignosce, obsecro, ita te semper in ista aula beatum ac divitem vivere contingat. Bene vale: Nos hic, ut digni sumus, esuriemus satis. *S. Audomaro*, Anno 1499.

EPISTOLA LXI.

Erasmus Batto S. D.

Epistola jocosa.

NIHIL opus ut te gaudere jubeam, cum jamdudum te abunde gaudere sciam, qui quidem me molestam sarcinam humeris tuis excusseris. *Adrianus* etiamnum ad se invitat. *Gardianus* palam suadet, ut apud Abbatem potius verser, si commode queam: Medicus contra, ut apud *Adrianum*. Uterque facit, opinor, quod canes solent, qui socium in culina nullum amant. De *Gardiano* an per omnia sincerus futurus sit, subhaesito: nam subarrogantem esse sentio. Neque de *Adriano* unquam verbum apud te fecit, cum per illum res haec potius confici debuerit. Nos quicunque erit

An. 1499. exitus magno animo excipiemus. Tu cura ut valeas, mi *Batte*. Mitte, ut primum commoditas dabitur, nostra omnia, nostrosque Dialogos omnes, si libeat forte perficere. *Ludovico* insta, ut quantum potest omnes meas epistolas transcribat. Vale. Non remoror *Ludovicum* dehortante medico, ne magis in me murmurent isti cucullati. *S. Audomaro*, An. 1499.

EPISTOLA LXII.

Jacobus Battus Guilielmo Montjoio *S.* D.

EXSPECTATISSIMUS *optatissimusque mihi erat* Erasmi *mei reditus, non quod eum tibi inviderem, sed quod sine modo amarem. Non potui tamen non graviter excruciari, ubi ille mihi acerbissimam illam suam Tragœdiam denarravit, quam ego multo ante animo præsagieram. Quid illi non metueram? quoties graviora etiam somniaveram? & jam tum de illius fortunis anxie cogitabam, quum mihi ejus epistola redderetur. Utcunque evenit, gaudeo, gaudeo, humanissime Comes, quod tam dulcem animæ meæ partem, vel mutilam atque vexatam, receperim: tametsi non ita improbe illum amo, quin maluerim integrum apud te remansisse, quam sic spoliatum, & tam insigni contumelia spoliatum, ad nos rediisse. Deum immortalem, ne Musas quidem ac literas ab* Harpyiis *illis tutas esse posse?* Platoni *apud* Æginetas *profuit in crimine capitali, quod esset Philosophus.* Phalaris *immanissimus ille, erga medicum suum* Pythagoram *Philosophum, &* Stesichorum *poetam, summa usus legitur tum humanitate, tum liberalitate. Verum quid in re desperata fera prosunt querimonia?* Ferendum, non culpandum, quod mutari non potest: *præsertim quod pudendum existimem, cum ipse suam calamitatem tam infracto, tamque præsenti animo ferat, me fractiore esse animo. O rem præclaram Philosophiam, quam ille semper & coluit & prædicavit! Meum erat officium, illius ægritudinem oratione lenire: at ille ridens, meas lachrymas reprehendit, bonoque animo esse jussit. Nihil se pœnitere etiam dicebat, quod* Angliam *petisset, non perisse illam pecuniam sine maximo quæstu, propterea quod istic ejusmodi esset amicos nactus, quos vel* Crœseis *opibus anteponeret. Duas noctes una pernoctavimus. Bone Deus, quanto ille affectu Prioris* Richardi *humanitatem,* Coleti *eruditionem,* Mori *suavitatem, oratione facundissima repræsentavit: ut si mihi liberum esset, cuperem & ipse tam docta, tam candida pectora visere! Te autem totum, optime* Montjoie, *ita à capite, ut ajunt, ad calcem usque depinxit, ut quanquam antea tui amore vehementer flagrarim, nunc in te amando nec* Erasmo *quidem ipsi cedam, qui te tamen plus suis oculis amat. Tibi adeo nihil imputat, ut tuam quoque vicem apud me deploraverit, qui ad tantos tum sumptus, tum labores sua causa fueris adactus. Postremo, cum à nobis digrederetur, hoc mihi etiam atque etiam mandavit, ut tibi quam sæpissime scriberem: quod quanquam pro tua singulari doctrina, meaque imperitia facere vererer, tamen ne officio defuisse viderer, has qualescunque literas ad te dedi: quibus si te non offendi animadvertero, agam tecum sæpius. Et utinam id faxint superi, cujus spem nonnullam* Erasmus *ostendit, ut te propius paulo frueremur. Pro summa tua in* Erasmum *meum tum humanitate, tum benignitate, immensam gratiam & habeo, & dum vivam habebo. Plus enim me illi debere puto, si quis quid de illo bene mereatur, quam si in meipsum conferat. Generosissimam dominam conjugem tuam, socerum optimum, reliquamque familiam bene valere precor.* Tornaco, *Anno* 1499.

EPISTOLA LXIII.

Erasmus Thomæ Moro suo S. D.

VIX ullis literis consequi queam, quibus diris hujus tabellarii caput devoverim, cujus vel indiligentia, vel perfidia factum arbitror, ut exspectatissimis *Mori* mei literis fuerim frustratus. Nam in officio cessasse te, suspicari nec debeo, nec libet. Tametsi superioribus literis vehementiuscule tecum expostulavimus. Neque veremur, ne quid nostra libertas te commoverit, qui non ignores *Lacedæmonium* illum ad cutem usque pugnandi morem. Illud extra jocum oramus, mellitissime *Thoma*, ut ægritudinem, quam ex nimium diuturno tui tuorumque scriptorum desiderio cepimus, usura aliqua sarcias. Exspectamus omnino non epistolam, sed ingentem literarum sarcinam, quæ vel *Ægyptium* ἀχθοφόρον degravet. Si qui sint isthic bonarum literarum cultores, tuum erit officium eos, ut ad nos scribant, exstimulare, quo videlicet amicorum orbem omnibus numeris absolvamus. Non ausim illos lacessere prior. Nam tibi nihil referre putamus, quomodo scribamus homini facillimo; ad hæc mei, ut mihi persuasi, amantissimo. Vale, jucundissime *More*. *Oxonio*, 28. Octobris, An. 1499. An. 1499.

EPISTOLA LXIV.

Erasmus Rot. Guilielmo Montjoio S. D.

QUIDNAM sibi vult illa tuæ salutationis ἀναδίπλωσις, *ô salve mi præceptor, salve mi præceptor?* Utrum doloris erat, quod à charissima conjuge divelleris, an gaudii, quod ad æque dilectas literas sis rediturus? Mihi quidem, quanquam hic omnia durissima videntur, stat tamen sententia, omne tædium amore tui devorare, omnem exsorbere molestiam: ne quum tu in amando constantissimum te præstiteris, ego vicissim in obsequendo parum constans fuisse videar. Fac eum ad nos animum adferas, ne vel tu sine causa consuetudinem uxoris neglexisse, vel ego frustra tantum tædiorum pertulisse credar. Bene vale. *Oxonio*, Anno 1499.

EPISTOLA LXV.

Erasmus Fausto Andrelino, Poetæ Laureato.

DEUM immortalem, quid ego audio? Itane *Scopum* nostrum repente è Poeta militem esse factum, ac pro libris horrida arma tractare? At quanto melius cum *Delio Volsco* (sic enim se nominavit) depugnabat? Quem si confecisset, bone Deus, quantus triumphus hominem manebat. Nos quoque in *Anglia* nonnihil promovimus. *Erasmus* ille, quem nosti, jam bonus propemodum venator est, eques non pessimus, aulicus non imperitus, salutat paulo blandius, arridet comius, & invita Minerva hæc omnia. Quid mea? satis procedit. Tu quoque si sapis, huc advolabis. Quid ita te juvat hominem tam nasutum inter merdas *Gallicas* consenescere? Sed retinet te tua podagra, ut ea, te salvo, pereat male. Quanquam si *Britanniæ* dotes satis pernosses, *Fauste*, næ tu alatis pedibus huc accurreres: & si podagra tua non sineret, *Dædalum* te fieri optares. Nam ut è plurimis unum quiddam attingam. Sunt hic Nymphæ divinis vultibus, blandæ, faciles, & quas tu tuis Camœnis facile anteponas. Est præterea mos nunquam satis laudatus. Sive quo venias, omnium osculis exciperis; sive discedas aliquo, osculis dimitteris; redis, redduntur suavia; venitur ad te, propinantur suavia; disceditur abs te, dividuntur basia; occurritur alicubi, basiatur affatim; denique quocunque te moveas, suaviorum plena sunt omnia. Quæ si tu, *Fauste*, gustasses semel quam sint mollicula, quam fragrantia, profecto cuperes non decennium solum, ut *Solon* fecit, sed ad mortem usque in *Anglia* peregrinari. Cætera coram jocabimur: nam videbo te, spero, propediem. Vale. Ex *Anglia*, Anno 1499.

EPISTOLA LXVI.

Faustus Erasmo suo *S. D.*

FRUGALEM *omnino mihi cœnam postulo: nihil volo præter muscas & formicas. Bene vale.*

THOMAS MORVS.
H. Holbein

An. 1499.

EPISTOLA LXVII.

Erasmus Fausto suo S. D.

QVAE, malum, tu mihi objicis aenigmata? Num me *Oedipum* putas, aut *Sphingem* mihi esse domi? Quanquam equidem somnio tuas muscas, aviculas, formicas, cuniculos velle. Verum alias jocabimur, nunc coena emenda est, quare aenigmatistes esse desinas oportet. Vale.

EPISTOLA LXVIII.

Faustus Erasmo.

NVNC *plane intelligo te* Oedipum *esse*, *nihil volo praeter aviculas*, *& quidem parvulas: de cuniculis absit. Vale*, *optime aenigmatum interpres.*

EPISTOLA LXIX.

Erasmus Fausto suo S. D.

VT tu, jocosissime *Fauste*, eadem opera & mihi ruborem, & Theologo illi stomachum excitabas: aderat enim in eodem auditorio. Verum non expedit, opinor, irritare crabrones. Bene vale.

EPISTOLA LXX.

Faustus Erasmo suo *S. D.*

FAVSTVM *pro suo* Erasmo *vel emori audacter posse*, *quis nescit? Blaterones istos tanti omnino faciamus*, *quanti culicem elephantus* Indicus. *Vale.* Faustus *invito livore tuus.*

EPISTOLA LXXI.

Erasmus Fausto, *Poeta Regio*, S. D.

PVER meus tuo jussu tuisque verbis formidolosum me appellavit, quod ob nescio cujus pestilentiolae metum, solum verterim. Non ferendum convicium, siquidem in militem *Elvetium* dicatur. At in hominem poeticum, ocii umbraeque amantem, neutiquam haeret. Quanquam hujusmodi in rebus nihil formidare, equidem non strenui hominis, sed stipitis esse duco. Ubi eo cum hoste res est, qui propulsari, qui referiri, qui vinci contra pugnando potest: ibi qui fortis videri cupit, per me licebit. *Lernea* illa *Hydra*, extremus durissimusque laborum *Herculis*, ferro quidem domari non potuit, at *Graeco* tamen igni confici potuit. Huic malo quid tandem facies, quod nec cerni queat, nec vinci? Quaedam melius fugiuntur quam superantur. Vir fortis *Aeneas* non congressus est cum *Sirenibus*, sed longe à periculoso littore proram deflexit. At nihil est, inquies, periculi. At ego interim citra periculum multos interire video. Vulpem imitor *Horatianam*,

—— quia me vestigia terrent,
Pleraque te adversum spectantia, *pauca retrorsum.*

In hac ego rerum facie, non *Aureliam* modo, sed etiam ad *Gades* illas *Herculeas*, vel ad *Orchadum* extremarum extremam usque non dubitarim avolare, non quod meticulosus sim, animoque parum masculo, verum ne jure metuam: non, ne moriar, cui rei nascimur omnes, verum ne vitio meo moriar. Si *Christus* suos monuit Apostolos, ut mutatis subinde urbibus, persecutorum gladios effugerent, ego tam capitalem hostem, cum commode queam, non declinabo? Quanquam ad remigrandum jamdudum, tum Musae me hortantur meae, quae quidem hic inter *Accursium*, *Bartolum*, & *Baldum* misere frigent: tum acre hoc saevumque gelu, penitus exstinguendis hujus morbi reliquiis nimis quam opportunum. Sed faciunt adhuc scrupuli nescio quid, illa ingentis incendii vestigia, fumus, odor, favillae, & haud scio an etiam igniculi suppositi cineri doloso. Scio quidem, humanissime *Fauste*, operam me omnem ludere, qui quidem id te orem,

A quod ipse tuapte sponte facere non desinis: orabo tamen, ut *Adagia* nostra, quae nuper abortu ejeci, quo maturius distrahantur tuo testimonio commendes, atque exornes: idque non tam operi quidem ipsi, quam nostrae necessitudini dones. Neque enim usque adeo mihimet assentor, ut cujusmodi sint non videam. Verum parum proba merx, quam velis extrudere, hoc magis laudatore eget, quo minus meretur. Et nos isto tibi nomine non paulo plus debebimus, si tuum suffragium, non tuo judicio, sed omne nostrae benevolentiae accommodaris. Ne dicam interim, quod nec integrum tibi reliquisti, non laudare nugas meas, quibus jam semel adscripto epistolae tuae elogio, nihil non
B tribuisti: ut alterutrum jam tibi sit necesse, aut illas constanter laudare, aut te inconstantis hominis notam incurrere. Denique à nobis enixe dabitur opera, ut illud idem prima manu deformatum opus, non elimetur modo, verum incudi redditum, totum quantum est, diffingatur, eaque demum facie exeat, ut neque te testimonii tui poeniteat, neque illud tuae laudationis tanquam parum convenientis, suppudeat. Qua quidem in re *Faustum* non modo censorem adhibebimus, verum etiam architectum. Bene vale. *Aurelia*, 20. Novembris, Anno 1499.

C EPISTOLA LXXII.

Erasmus Augustino suo S.D.

DE *Fausto*, *Gaguino*, & *Aemilio* alba feliciaque sunt, quae nuncias omnia, neque novi tamen quicquam: at rursus perinde jucunda, ut si nova. Talium enim virorum in me benevolentiam, tam grave de te testimonium, quidni plurimi faciam? Tuum item de mea gloria studium, ut vetus libens agnosco, tanquam novum exosculor: etiamsi *Faustina* illa ὑπερβολὴ, qua penes unum me literarum sacrarium esse dictitat, non ita nimis me delectavit: cum quod immodicae laudes, neque nostro pudori, neque mediocritati nostrae conveniunt:
D tum quod hujusmodi ferme figurae & fide carent, & invidiae plurimum contrahunt: postremo ironiae quoque sunt affines, quemadmodum & illa tuis in literis etiamsi blandissime scripta, tamen mihi non admodum blandiuntur, *Observantissime praeceptor*, *tuus devotus discipulus dedo me tibi*, *jube quod vis*, *nihil habeo meum*, *sed omne tuum:* cujus omne ego sermonis genus à sincera benevolentia quam longissime semotum esse oportere censeo. Nam ubi pure amatur, ita ut nos facimus, opinor, ibi quid istis figuris est opus? Ubi vero insincera charitas, haec etiam in malevolentiae suspicionem rapi solent. Quare pergratum mihi feceris, si gratiosas istas ὑπερβολὰς funditus tuis è literis sustuleris, ut suum habeat simplex amor sermonem, memi-
E nerisque te conjunctissimo amiculo scribere, non tyranno. Fata etiam nunc tuis votis atque adeo virtutibus maligne respondere, mihi quidem est opinione molestius, mitescere vero gaudeo. Quinetiam aut insignite me fallit animus, aut eam tam fatalem tempestatem nova quaedam serenitas consequetur. Tu modo obdura, mi *Augustine*, uti soles, contraque ardentior ito, quam tua te fortuna sinet. *Paulum Aemilium* ad nos remigraturum tuis è literis olfacio. At ego multis modis hominem manere malim: nam hic quidem cur diutius haeream non video. Sed tu curabis ut omni de statu tuo mihi perscribas, ecquid nostri convictus sarcinulam tua fortunula ferat: quandoquidem
F de voluntate nec tu vis me diffidere, neque ego possum, tot jam periculis & argumentis explorata spectataque. Quare si quid erit quamobrem hospites, vel parum tempestivi, vel minus commodi futuri videamur, citra omnem fucum aperies, ea videlicet libertate, quam tanta postulat necessitudo. Ego ne pilo quidem te minus amavero. Ita me superi omnes bene ament, non tam huc specto, quo fortunis meis prospiciam: quanquam huc quoque (cur enim inficier?) quam ut doctrinae tuae, mea, ut scribis, opera de-

 for-

An. 1499. formatæ, suprema manus imponatur. Quod si eadem tibi mens, imo si fortuna patitur, ut utrique commoda nostra cum alterius commoditate conjungamus, accerse; sin minus, tamen hoc ipsum scire permagni mea refert, ut properem aliis rationibus mihi consulere, etiamsi prius illud potius est. Quî cum enim cupiam potius mea consummare studia, quam tecum, quem ego primum bonis literis initiavi, quî cum ad jam prope abjecta studia me revocavi, quî cum tot annos conjunctissime vixi? Verum si non potes quod vis, id velis quod possis. Ostentatur nescio quæ specula de adeunda *Italia*, & prurit nonnihil animus, verum simulatque tuas literas accepero, meis de rebus statuam. *Nicolaum Benseradum*, qui me, ut scribis, plurimum valere cupit, ego vicissim plurimum salvere jubeo. Tumultuor in mea *Copia*, sed Musis opinor invitis. Quid enim possum pulchri, omnibus bonis libris destitutus? Et altius sese in recessu opus aperit, quam in ingressu promittebat. Et tamen molior, quid enim aliud agam? Scilicet hoc ago, ne, quod est turpissimum, nihil agam. Cura ut valeas, mi *Augustine*, meque, quod soles, ama. Datum *Aureliæ*, 9. Decembris, Anno 1499.

EPISTOLA LXXIII.

Erasmus Rot. Batto suo S. D.

SECULUM exisse mihi videtur, suavissime *Batte*, quod nihil abs te redditur, & hoc solo nomine arcem istam male odi, quod perraro occurrunt, qui aut istinc ad nos, aut hinc ad vos commeent. Quod si *Lovanii*, aut in *Zelandia* ageres, assidua vicissitudine literarum nostrum desiderium levaremus. *Ludovicum*, puerum quondam meum, una meis cum literis ad te misi: is quoniam non revertitur, aut hæsisse istic, aut alio se convertisse videtur. Sed quoniam neque ipse me volebam hyberno itineri committere, tum valetudini parcens, tum ne componendi laborem, in quo sum totus, denuo intermitterem, & res vehementius opinione premebat, hunc etiam mercede data conduximus. Quid autem velim, paucis exponam. *Augustinus Parisios* remigravit, amicus an inimicus, haud dum etiam exploratum satis, neque fronti, neque verbis satis tuto creditur. Verum non pessime spero, malo enim hac in re candidior videri, quam suspiciosulus. Mihi quoque remigrare, non solum commodissimum, verumetiam necessarium: tum ut quod *Græcis* in literis institui, pergam: tum ut quæ in manibus sunt, absolvam. Sunt & aliæ causæ, quas epistolæ committere nolui, & vacuus neque hic sedere possum, neque abire, nisi forte tu auctor eris, ut post tam capitales iras, atque adeo rixas, etiam amarulentas, supplex ultro ad *Augustinum* redeam, scilicet me victum indicans, & ferre non posse, ut ille me suo more deludat. Quod si animo sim usque adeo demisso, ut ista perpeti queam, id est, ut nihil non queam pati, tamen haud etiam scio, an ille supplicem sit admissurus, ut mori sit satius, quam hujus rei subire periculum. Quicquid dabit, accipiemus quidem. A quo enim potius beneficium accipiamus, quam ab eo, de quo sic meriti sumus, & qui meo beneficio est quicquid est? verum nihil minus committendum puto, quam ut in eas angustias descendamus, ut aut illius opem suppliciter implorare cogamur, aut cum maximo nostro tum pudore, tum incommodo carere. Quare non sine tædio quodam, sed tamen obfirmavimus nos, atque hic resedimus, donec tu peculiolam aliquam misisses, ut *Lutetiam* reverso liberum esset, vel *Augustini* uti benignitate, siquidem ille sincere & ultro deferret, aut contemnere vicissimque ulcisci, si personata fucataque benevolentia sese aliqua prodidisset. Quæ res ut vel maxime ex animi sententia cadat, id quod non tam spero, quam omnino non despero: tamen undecunque mihi nummorum aliquantulum erat corradendum, qui me vestiam, qui *Hieronymi*, in quem commentarios paro, lucubrationes omnes, qui *Platonem* redimam, qui

An. 1499. A *Græcos* libros comparem, qui *Græci* operam conducam: hæc omnia quantopere ad gloriam meam, imo ad salutem pertineant, etiamsi puto te perspicere, tamen oro ut mihi è re ipsa cognita, affirmanti credas. Incredibile dictu est, quam mihi flagret animus omnes nostras lucubratiunculas ad umbilicum ducere, simul *Græcæ* facultatis mediocritatem quandam assequi, itaque deinde me totum arcanis literis dedere, ad quas tractandas jamdudum mihi gestit animus. Valetudine sum, gratia superis, mediocri, & futurum spero: quare hunc in annum omnes intendendi nervi, ut & quæ cudimus, in lucem exeant, & Theologicarum literarum tractatione *Zoilos* nostros, quorum maxima turba est, ad suspendium, ut digni sunt, adigamus.
B Jam olim magna minantem, aut nostra desidia, aut fatum aliquod iniquum, aut valetudo retardavit. Nunc, nunc tandem est suscitandus animus, nunc omnes contendere nervos oportet, ut aliquando cum *Flacco* nostro gloriemur, *Invidia quia major: Et jam dente minus mordeor invido:* hoc est, ut invidentissimorum hominum malignitatem, virtutis splendore obruamus: id quod ego superis bene fortunantibus futurum confido, modo triennium vivere detur. Sed omnia pene mea fata in te uno sita sunt, quapropter pari studio conantes nos adjutes oportet, id quod plurimis de causis præstare debes: tum quia felicitatis nostræ abs te profecta sunt auspicia: tum quod tam arcta necessitudo nos
C jam olim copulat, ut copulatior inter duos mortales esse non possit: tum quod tui nominis immortalitatem cum æternitate scriptorum meorum vides esse conjunctam, ut siquidem nos ingenio libros nostros ab interitu potuerimus asserere, tui quoque candoris memoria nunquam sit interitura. Eja age, mi jucundissime *Batte*, pectus istud tuum, candori & Gratiis consecratum, excita, omnes benevolentiæ venas excute, ut si unquam de *Erasmo* tuo juvando, amice cogitasti, id quod nunquam facere destitisti, nunc toto animo incumbas. Sed næ ego nostræ necessitudini gravem jamdudum facio injuriam, qui quidem te rogem tam dili-
D genter, quem admoneri plus satis fuerat futurum? Non orabo igitur, ut me ames: non enim potes ardentius: non ut fortunis meis faveas, quas tuis ipsius anteponis: non ut in curandis rebus meis fidem studiumque tuum præstes, quibus meipsum quoque vincis: sed quod est omnium levissimum, id unum ut exorem permagni refert, ne quæ à nobis nostris de rebus ad te præscribuntur, logodædala credas esse, & arte conficta, quo nostris commodis inserviamus. Quod si quando per ocium aut jocis lusimus, aut pro re nata quid adumbravimus, habent illa, mi *Batte*, suum tempus. Nunc ita res habent, ut salibus indulgere neutiquam vacet,
E & nihil sit causæ, cur quippiam mentiar. Ita velint superi nos ambo mutua charitate feliciter consenescere, & apud posteros quoque amoris nostri sincerissimi memoriam quam diutissime vivere, ut nullum ego apicem his inserui literis, qui cum hoc pectore dissideat. Quid enim est quod tecum, id est, meo cum animo, communicare non aut tuto possim, aut libere debeam? Proinde te oro, mi *Batte*, ne quid horum, quæ scribo, pro fuco accipias, cum à me quidem magis etiam serio dicantur, quam utervis nostrum velit: ne plane *Planum* illum referam *Horatianum*, & crure vere fracto, ridear ab omnibus, sublever à nemine: quod unum si persuadeo, cætera tibi curæ fore scio. Domina si quid
F misit, id velim certo tabellioni, aut *Ludovico* committas una cum *Britannica* pecuniola: aut huic denique, si certior non occurret, recte committi arbitror: habet *Aureliæ* uxorem cum liberis, & complurium literas perfert. Quod si vel à domina nihil est allatum, vel tabellio non placet, tamen huic *Britannicos* nummulos fac tradas, quibus me *Parisios* referam, id quod à feriis natalitiis facere constitui, & cautes nulla me potest esse nudior. Quid igitur tuus *Jacobus*, inquies, facit? Omnia, mi *Batte*, quæ à te ipso solent, eo vultu, eo pectore, quo soles ipse. Amat effusissime, mi-

An. 1499. miratur unice, laudat sine fine. Fortunulas suas ita alacriter, ita libenter impartit, ut nemo unquam tam libens beneficium acceperit, quam hic dat: nihil allevandi gratia dicam, aut idem est qui tu, aut alter certe *Battus*: ita ad amussim tuum candorem, tuam charitatem, breviter, tuum istud sincerissimum niveumque pectus repræsentat. Sed erant permulta, quæ me *Parisios* revocabant, tum pudoris erat mei, amici tam integri, tamque parati, fortunulas non gravare. Exspectat enim magnam potius fortunam, quam possidet: & habet tamen sibi quidem mediocrem, mihi alendo fortassis angustam: quanquam ego illud vel præcipue candidissimo unione signandum arbitror, quod hic mihi contigit amicus non blandissimus, ut sunt permulti, sed certissimus, ut perpauci, aut fortasse nulli. Is te, mihi crede, jam non minus ardet atque meipsum. *Battus* illi in ore plurimus: videre, complectique, quoties te laudo, gestit. Redamabis igitur hominem, *Jacobus Jacobum*, candidissimus candidissimum, doctus eruditum, *Erasmi* admiratorem admirator pene nimius. Deposce me si operam luseris. Mitte pariter quod est in sarcinula de epistolarum præceptionibus: hoc enim opus à me perficitur: præterea *Augustinum* in membranis scriptum, tum orationis ad Virginem matrem exemplar, nam meum *Augustinus* avertit. De domina quid spei, quid nos amet Præpositus, quid Abbas à fratre non amico reversus de nobis sentiat, ecquid *Adagia* nostra placeant, ecquid ab *Anglis* novi, exspecto, ut ait *Cicero*, πάντα ἀεὶ πάντων. Scripsi etiam per hunc *Antonio*, à *Disma* nimirum Abbatis fratre compulsus, hac quidem de causa. Adolescens ipse mente est optima præditus, ita ut nihil meminerim in vita vidisse aut ingeniosius, aut modestius: studia miratur unice, dignusque est omnino, qui vulgari ista eruditione videatur indignus: sed vivit in tutela, ut appellant, quadam neglectus, victu immundo & sordido, inter scurras potius quam studiosos, quos gladiorum usus delectat potius quam librorum, quique pulchrius ducunt nocturnis grassationibus, Bacchanalibus, quam ad librum lucubrare, & scis quam facile ætas illa improbo convictu depravetur. Adolescentulus partim ingenii bonitate, partim consuetudine nostra literas magis ac magis ardet, misereque cupit ex illa hara ociosorum juvenum, ad meum *Jacobum* emigrare. Amant enim inter se mirum in modum, cupit ille quempiam vulgi dissimilem, qui toto pectore bonas literas amplectatur, cui doctrinam suam communicet: cupit alter, apud quem munde & totus in literis vivat. Quare tu quoque, si quid usu venerit, operam accommodabis tuam, ut Abbas hunc ex ea eximat familia, & *Jacobo Tutori* meo committat: & adolescentem bearis, & *Jacobo* nostro fueris gratificatus, & Abbas non dubium quin nobis omnibus hanc ob rem maximam sit gratiam habiturus. Ergo *Antonium*, ad quem scripsi, excitabis, ut Abbatem commoneat. Abbati ipsi mutata sententia non scripsi, nec scribere consilii est, donec tuis literis certior ero factus. Adibis *Audomarum* ipse, quo melius omni de re cognoscas. *Guilielmi* nostri ad me scriptam epistolam, ad te transmitto, scilicet ut rideas, est enim perquam faceta & technologa. Vide, obsecro, quibus ille anfractibus circumvehitur, quamhuc atque illuc cursum flectit, ut tanquam aliud agens, eo denique evaderet, uti *Adagiorum* libellos aliquot mitterem, meo videlicet periculo, se bona scilicet fide sortem remissurum, haud stultus mercator: siquidem aliena pecunia, alienoque periculo suum lucrum facere noverit. *Jacobus* meus illi *Græcam* Grammaticen dono misit. Percupio enim illum has literas degustare, tuum erit eundem tuis epistolis frequenter excitare. Est per se lentior, tum genus illud vitæ, nullus studiorum comes, nullus æmulus, nemo mirator, nemo fautor, nullus honos, nulla præmia, quem tandem ista non vel ex diligentissimo ignavissimum reddant? Opus de epistolas scribendi præceptionibus præ manibus est, id, si videbitur, tuo Principi *Adolpho* dicabimus, de *Copia* item tentabimus absolvere. Tabellarius, qui has reddidit, mihi non incertus videtur: quare recte, quæ voles, commiseris. Si jam *Ludovicum* remiseris, tum scribito quid rerum illi mandaveris. *Petrum* tuum candidissimum cum optima conjuge meis verbis salutabis perdiligenter. *Adolpho* tuo me facies commendatum. *Jacobus* hic alter tu, alterum se, id est, te plurimum salvere jubet, cupitque tibi quam commendatissimus esse, & est, mihi crede, quem tu amos, non aulico, sed *Battico* amore. Vale, mi optime ac suavissime *Batte*. *Aureliæ*, 11. Decembris antelucano, Anno 1499. An. 1499.

EPISTOLA LXXIV.

Erasmus Rot. Jacobo Batto S. D.

BONI consules pro veteri tua humanitate, quod secus atque statueramus, hic permanemus, non temere mutato consilio. Nam principio nihil erat viatici, nisi quod mutuo sumpsissem: deinde jam à morbo revalueramus, tum hyberno itinere nonnihil terrebar, maxime hoc anno & multum & infeliciter peregrinatus. Et pestis, ut audio, jam propemodum sopitur. Adde huc hominum malevolentium fabulas, si totiens istuc recurrerem. Postremo *Jacobus* hic tui non tam nomine, quam animo similis, ea charitate me complectitur, ut si cæterorum nihil esset, hac una possem compede vinciri. Abbas porro adeo me invitat, ut prope etiam, ne veniam, deterreat. Qui si maxime nos amet, haud etiam scio, quam in partem sit nostrum hunc metum accepturus: tum ut est animo non plumbeo, ne dicam levi, si amat, melius amabit absentem. Sin fratrem imitabitur, expedit quam longissime abesse. De cujus quidem, mi *Batte*, levitate dicam an invidia, pudet me tibi queri. O infelices literulas meas, quibus talis anti-Mecænas contigerit, qui non solum non foveat, sed impense etiam invideat. Rediit nuper, ut scis, è *Lovanio Joannes Standonk* una cum paupere quodam magistello *Mechliniensi*. Huic antistes ille gravis negotium dedit, ut *Parisiis* quam sagacissime omnes vitæ meæ latebras vestiget atque olfactet, ad seque deprehensa transcribat, magnificum etiam præmium pollicitus delatori. Addidit homo impudentissime levis se admirari, qua fronte *Parisiis* sedere ausim à se exauctoratus. Insanissimus si hæc cogitasset, quanto dementior, qui hæc scholastico & pauperi communicet. Auguror homini bilem augeri, partim quod negligi se putat, partim atque adeo maxime, quod fratri, aut aliis, à quibus forte meo nomine male audit, queri de se me putet. Verum hæc adeo animum mihi non eripiunt, ut magis etiam libeat *Parisiis* insigne aliquod facinus edere, quo illi rumpantur ilia. Habes quibus adductus causis ad te non venerim, alioqui veniendi avidissimus. Id consilium, ut spero, comprobabis. Cæterum, *Ludovicum* puerum olim meum ad te emandavi hoc quidem nomine, ut *Judoco* inserviat, quem ego jam rediisse puto: qui si nondum rediit, peto ut interea adolescentem alteri cuipiam commendes, aut certe, quod ille malit, ipse recipias, si quo modo possis. Est ea fide, ut nihil illi non concredi possit, id quod est in puero maximum. Tum scribit & expeditissime & polite, *Gallice* simulque *Latine*. Literatus mediocriter, patiens laboris, obsequentissimus, mente minime mala. Posset tibi quoque in libris transcribendis usui esse. Quare si illi per te erit prospectum, & mihi feceris gratissimum, & puero jam destituto subveneris. Quod si apud te locus erit nullus, vide ecquid apud Abbatem vacet. Sed si retines isthic puerum, fac tabellario, qui est in divo *Audomaro*, peculiolas nostras quam primum committas ad me perferendas una cum *Aurelio Augustino*, qui est in membranis, & si quid præterea, quod mihi usui fore putas. Cum *Augustino* jamdudum me ipsa res reduxit in gratiam: agnoscit nomina, verum negat esse sibi quod det, & credo propemodum. Huic *Jacobo*

An. 1499. *bo* meo jam ſcutatos aliquot debeo. Quare non omnem modo pecuniam, quam habes meo nomine, mittas, verumetiam ſi quid ipſe mutuum potes *Eraſmo* commodare. Unde recepturus, inquies? à domina, quæ adeo non erit dura, ut natalem patiatur præterire. Sic eſt neceſſe, mi *Batte*, ſi me ſalvum vis. Haud temere hæc ſcribo. Si vero deſperas te puero huic poſſe conſulere, cave iſtic hærere ſinas, ſed continuo remittas, tuis literis, pecuniaque, & libro, præterea ſi quid eſt aliud, oneratum. Non potes aut ſcribere, aut mittere per certiorem. Laudo quod tam es in literis cautus, verum per hunc, mihi crede, quidvis garrire potes. Addes illi de noſtra pecunia viatici loco decem aut duodecim duodenarios. Sive autem iſtic retinebitur, ſive remittetur, veſtem illi nigram, quæ apud te eſt, meam donabis, ut habeat aliquod ex me miniſterii ſui præmium, niſi jam erit alienata. *N.* ut ſcribis perquam parce, id quod ego ſtolidiſſimo illi *Galbæ* imputo, cujus ejuſdem ſtultitia pecuniæ meæ in *Anglia* perierunt. Verum id interea muſſitabimus. Erit aliquando referendæ talionis locus. Nos nihilominus in literis inſtituto pergemus itinere. Pœnitet *Adagia* iſtuc diſtrahenda miſiſſe, cum hic & pluris veneant & frequentius. *Jacobus* hic meus, alter plane *Battus*, tanto affectu ſe tibi commendatum fieri cupit, ut majore nequeat. Dignuſque eſt, mihi crede, quem tu toto pectore complectare. Amat te effuſiſſime, tu ne committe, ut in amore victus videaris. Vale, mi *Batte*. Scripſi neglectius, ne quid teneram adhuc valetudinem exagitarem. *Aureliæ*, Anno 1499.

EPISTOLA LXXV.

Antonio à Bergis, Abbati ſancti Bertini, Eraſmus Rot. S. D.

En tibi, pater humaniſſime, aſellum illum *Æſopicum* noſtræ referunt literæ, quibus quidem feſtivitatem tuam atque facilitatem iterum atque iterum expertis, tantum fiduciæ accrevit, ut audeant ad tuam amplitudinem & extemporales venire, quæ antea ne multa quidem cura comptæ id facere audebant. Quam tamen negligentiam nolim ſecuritati noſtræ tribuas, ſed literariis lucubrationibus, quæ me cum ſemper, quatenus per valetudinem licet, totum poſſident, tum in præſentia ita diſtringunt, ut ne valetudini quidem parcant. Nam *Græca* quædam forte fortuna ſum nactus, in quibus furtim tranſcribendis & pernox ſum, & perdius. Roget quis, quid ita me *Catonis* cenſorii delectet exemplum, ut hoc ætatis libeat *Græcari*. Si quidem puero mihi, pater optime, aut hæc mens fuiſſet, aut non defuiſſent potius mihi tempora, longe feliciſſimus eſſem. Nunc ita ſtatuo, ſatius eſſe vel ſerius diſcere, quam neſcire, quæ cumprimis oportet tenere. Delibavimus & olim has literas, ſed ſummis duntaxat (ut ajunt) labiis: at nuper paulo altius ingreſſi, videmus id, quod ſæpenumero apud graviſſimos Auctores legimus, *Latinam eruditionem, quamvis impendioſam, citra Græciſmum mancam eſſe, ac dimidiatam.* Apud nos enim rivuli vix quidam ſunt, & lacunulæ lutulentæ: apud illos fontes puriſſimi, & flumina aurum volventia. Video dementiam eſſe extremam, Theologiæ partem, quæ de myſteriis eſt præcipua, digitulo attingere, niſi quis *Græcanica* etiam ſit inſtructus ſupellectile, cum ii, qui divinos vertere Libros, religione transferendi ita *Græcas* reddant figuras, ut ne primarius quidem ille, quem noſtrates Theologi *literalem* nominant, ſenſus percipiatur ab iis, qui *Græce* neſciunt. Quis enim in Pſalmo * illud intelligat? *Et peccatum meum contra me eſt ſemper*, niſi *Græca* legerit, quæ ſunt hujuſmodi, ϗ ἡ ἁμαρτία μου ἐνώπιόν μού ἐστι διαπαντός. Hic mihi Theologus quiſpiam longam texuerit fabulam, quomodo caro cum ſpiritu pugnet aſſidue, præpoſitionis ſcilicet [*contra*] deceptus amphibologia, cum illud ἐνώπιον, non pugnam, ſed ſitum ſignificet, perinde ac ſi dicas, *è regione*, id eſt, *in conſpectu*: ut ſignificarit Propheta, *culpam ſuam uſqueadeo ſibi diſplicere, ut ejus memoria nunquam ab animo recederet, ſed ſemper veluti præſens obverſaretur.* Quod autem alibi † eſt, *Bene patientes erunt, ut annuncient*: quis non figuræ lubrico decipietur, niſi à *Græcis* didicerit, quemadmodum *Romani* ſermonis conſuetudine bene facere dicimus eos, qui beneficio quempiam afficiunt: ita *Græcos* & παθοῦντας *bene patientes* dicere, qui beneficio afficiantur: ut ſit ſenſus, *bene patientes erunt, ut annuncient*, bene cum illis agetur, & beneficiis meis juvabuntur, ut meam in ſe beneficentiam prædicent. Sed quid ego è plurimis & maximis, pauciſſima quædam & levicula repeto, cum mecum ſtet ſacroſancta Pontificii ſenatus auctoritas: cujus decretum exſtat adhuc in *Epiſtolis Decretalibus*, ut in præcipuis (uti tum erant) Academiis pararentur, qui *Hebraicas*, *Græcas*, *Latinaſque* literas perfecte poſſent tradere, quod ſine his divinas Literas percipi poſſe negarent, multo autem minus tractari? Quod ſaluberrimum ſanctiſſimumque ſenatuſconſultum adeo contemnimus, ut vel primis *Latini* ſermonis rudimentis abunde ſimus contenti: ſic perſuaſi ſcilicet, uno è *Scoto*, veluti è quodam *Copiæ* cornu, univerſa peti poſſe. Quo cum hominum genere non equidem pugno: ſit per me ſuum cuique pulchrum, ducat Caſcus Caſcam: mihi placet hac ingredi, quo me divus *Hieronymus* cum pulcherrimo tot Veterum cœtu vocat: quibus cum viris, ita me bene ament ſuperi, inſanire malim, quam cum neotericorum vulgo Theologorum quantumvis ſapere. Præterea molior arduum quoddam, &, ut ita dicam, *Phaethonteum* facinus, ut *Hieronymianos* libros partim ab iis ſemidoctis depravatos, partim ob rerum antiquarum, & *Græcæ* literaturæ inſcitiam aut obliteratos, aut truncos, aut mutilos, aut certe mendoſos, & portentis plenos, pro mea virili reſtituam: neque reſtituam modo, verumetiam commentationibus illuſtrem: ut apud ſe quiſque lector agnoſcat, *Hieronymum* illum, quem unum habet eccleſiaſticus orbis utraque doctrina ſacra & gentili, ut vocant, juxta abſolutum, ab omnibus legi poſſe, at non niſi ab eruditiſſimis intelligi poſſe. Id quoniam impendio conor, & *Græcanitatem* in primis adſciſcendam video, menſes aliquot *Græcum* didaſcalum audire decrevi plane *Græcum*, vel potius bis *Græcum*, ſemper eſurientem, & immodica mercede docentem. De maleficis nihil habebam quod ſcriberem, niſi quod è *Tutoris* mei literis cognovi, virum æterno carceri addictum, mero pane & aqua ſimplici ſaginandum: uxori trimeſtrem carcerem pœnam eſſe: puellulam in monaſterium ablegatam, ſi ſua ſponte, beatam; ſin minus, utroque parente damnatam acerbius: libri, gladius, cæteraque maleficii monumenta igni exurentur. Sed auguror à civili ſupplicio temperatum, quod omnis maleficii proditio ab eccleſiaſtico profecta ſit indice: cætera negat ab Officiali cognoſci potuiſſe. Bene vale. *Aureliæ*, Anno 1499.

EPISTOLA LXXVI.

Eraſmus Roterod. Batto ſuo S.D.

Salve plurimum, ſuaviſſime *Batte*. Res noſtræ ſic habent, ut jam vel amantius blandiri, vel jocoſius ſtomachari neque libeat, neque liceat. Res meas accipies: quare te quæſo, ut *Batticum* illum animum adhibeas. Juvenis ille, quem ad te libris onuſtum miſeramus, intra quatuor hebdomadas reditum pollicitus, jam octo hebdomadas deſideratur. Neque ego neſcio plura ſolere iter facientibus præter opinionem obtingere, morbum, latrones, nova negotia, mille denique morarum cauſas. Verum non temere mihi ſummus inceſſit metus, ne quid iſta in re magnæ ſubſit fraudis. Principio, *Auguſtini* ingenium, & vetera facinora noſti: deinde, audio juvenem apud nos non paucis obæratum, tum neque ſapientem admodum, neque certum; ad hæc *Auguſtino* intimis conſiliis conjunctiſſimum: ea nunc demum emerſerunt, ita ut fit, poſt feſtum, ut ajunt, Equidem

* Is eſt L. juxta Vulgatam, at juxta Hebr. LI. ℣. 3.

† *Pſalmo* XCI. Vulgatæ, Hebr. vero XCII. ℣. 15.

An. 1499. dem sæpenumero mecum sum admiratus, quod illud esset, tam repentinum in *Augustino* proluvium? quæ subita hominis metamorphosis, ut qui semper aliena furari consueverit, hunc sua largiretur. Nam nunc demum paulo plus insumpsit, quam à me acceperat. Suborta est nonnunquam animo suspiciuncula, me inescari, ut semel captus omnem rem solvam aucupi. Ea suspicio, nisi plane fallor, me nunc neutiquam fallet. Id ut ita esse intelligas, quid acciderit cognosce. Concessimus pestis metu *Aureliam*. Ibi statim post dies complusculos juvenum alter, quos alit *Augustinus*, in morbum incidit, haud scio an contagiosum, necdum certum scimus. Nihil enim difficilius, quam lolliginem illam suis se tenebris involventem deprehendere. Verum cum puer jam quatriduum & amplius assidue vomuisset, alvoque assidue cita uteretur, veritus ne quid ex his foetoribus valetudinis contraherem, *Augustino* exposui, commodius esse, si quinque aut sex dies aliquo concederem, ipsi locum facerem, & naribus meis consulerem: deinde redirem. Statim *Augustinus*, velut ansa arrepta, inimice id tulit, etiamsi magnopere id dissimulabat. Negavit sibi esse quod mihi suaderet, facere jussit quod videretur, sibi neque mentem esse, neque consilium. Id eo spectabat, quod mihi tum temporis ne obolum quidem esse putaret, & citra pecuniam nihil posse, ut aut manerem invitus, aut in magnum inciderem malum. Adjunxi me *Antuerpiensi* cuidam *M. Jacobo Tutori* Juris Pontificii professori, juveni perhumano, nostrique cupientissimo, literarum nostrarum studiosissimo & admiratori & prædicatori, sed ita adjunxi ut ad *Augustinum* juvene recreato redirem. Hic *Augustinus* non modo irasci, sed etiam invidere huic cœpit: planeque partim obticendo, partim ænigmaticis illis suis figuris significare, mihi reditum ad se interclusum fore. Id tametsi pridem senseram, libebat magis magisque expiscari. Simulabat ille multa, ut est homo, verum qui multa mentiuntur, non queunt semper sui memores esse. Quid multa? deprehendi animum hostis, proditoris, latronis, & ut verbo absolvam omnia *Augustini*, veteris, inquam, illius *Augustini*, quem tibi ex parte descripsi. Olfacio illum amara, perfida, subdola, denique se digna cogitare: illudque in primis quod dissimulat maxime, ut juvenem, in *Angliam* quem misimus, me clam excipiat, pecunias literasque, si quas adferat, auferat. Quid tum postea? Deinde eundem alio ableget, multas scio causas, quibus id facillime possit. Mihi verba dabuntur, profugisse juvenem, nusquam comparere. Interea fiet aliquid. Aut ipse *Augustinus* aliquo se in fugam conjiciet, aut certe nos aliquo pacto perdet. Mihi crede, *Batte*, nihil ab eo exspecto, nisi quod à perfidissimo sicario soleat exspectari. At misere vereor, ne jam redierit juvenis, ac prædam prædo possideat, captatam certo scio, vel hoc argumento. Nam ipsi *Augustino* nuper exciderat multa mentienti, ut solet, se nescio quid de juvenis adventu inaudisse, illum jam in itinere esse, nec *Parisiis*, sed alia via rediturum. Id eo spectabat, ne nos occurreremus, redeuntemque interciperemus. Ego continuo urgere cœpi, à quibusnam id accepisset. Primum homo nugabatur, alias res interjiciebat: deinde ubi non desisto sciscitari ac premere, ait se ex quodam accepisse, eumque nominat. Ego protinus ad eum mitto, ecquid de *Joanne* audisset. Ait nihil, nisi quod ab ipso *Augustino* instructus videbatur. Expostulo cum *Augustino*, quid mihi eum nuncii auctorem commonstrasset, cui narrasset ipse. Variat homo colorem, mutat sermonem, tandem premente me, ait, ebrium fuisse qui id dixisset: nam se quicquid esset illi dixisse. Hujusmodi technas permultas possem commemorare. Verum hoc habe, mi *Jacobe*, nihil unquam mihi fuisse exploratius, quam *Augustinum*, si clam possit perniciem mihi moliturum, inprimis his pecuniis insidiaturum. Quare si me salvum vis, neque indormisces hac in re, neque ulli labori aut sumptui parces. Nam si hunc scopulum præternavigaro, cætera tuta fore confido. Hoc igitur est quod te volo facere, aut si quid habes melius. Si juvenis nondum rediit ex *Anglia*, potest fieri, ut ille alio littore transmiserit in *Galliam*; videlicet à magistro suo admonitus. Quare si libros aut pecunias ex libris collectas penes te habes, cave è manu emittas: serva quod habes: sin eum in *Zelandiam*, aut alio emisisti, isque nondum rediit, enitere omni cura, ut juvenem ad te revoces, & quicquid habes eripias, maxime quod ad me pertinebit, ne nummulum quidem commiseris. Dic te certum habere, me isthic intra pauculos dies adfuturum. Et si honesto prætextu potes, etiam *Augustini* res detine, nondum enim res omnes meas ab illo recepi. Si juvenis jam rediit, & apud te fuit, tu continuo per certissimos tabellarios transcribe, & quo die à te discesserit, & quid pecuniarum, & quo nomine, & quas literas habuerit, ut *Augustino* lupo possim negotium exhibere. Adde in epistola ejusmodi stimulos, qui possint hominem etiam confidentissimum, ut hic est, terrere: aut *Adrianum* mitte, qui si videbitur, nos salutet, & omnia fugitivi juvenis vestigia odoretur. Hac in re, mi *Batte*, quicquid in te est doli, quicquid opis, quicquid diligentiæ, id totum effundas oro. Jam si juvenis ad te ex *Anglia* redeat, omnibus rebus bona fide peractis, nihilominus omnia, quæ mea sunt, apud te serva, ne plumam quidem credideris, hoc quidem quo dixi prætextu. Tum si juvenis pridem isthinc discessit, & pecuniarum aliquid attulit: nec dubium videtur, quin *Augustinus* artem exercuerit suam, tu continuo in *Angliam* mitte, qui rem olfactet. Quicquid autem à juvene receperis, id per tabellionem divi *Audomari* mittito, & quidem probe instructum & præmonitum, ne ad *Augustinum* divertat, sed aut ad *Dismam* Abbatis fratrem, aut ad *Jacobum Antuerpiensem*, qui cum vivo, aut si causa videbitur *Adrianum* mittito. Vale, mi *Batte* optime ac suavissime. Per hunc juvenem, qui prætoris filium huc adduxit, nihil scripsisse demiror, cum tanta esset scribendi causa. Bene vale. Salutat te *Jacobus* meus familiaris. Libera me quam primum hoc metu, si fallor, malo: si recte, suspicor. *Aurelia*, Anno 1499. An. 1499.

EPISTOLA LXXVII.

Erasmus Nicasio, Sacellano Cameracensi, suo S.D.

QVANQVAM antea mihi literarum nomine charissimus esses, *Nicasi* doctissime, difficile tamen dictu fuerit, quantus cumulus meo in te amori ex illo nostro convictu accesserit. Antea me tibi deditissimum habebas, nunc multo devinctiorem. Sed suspecta quædam res est, verbis beneficium rependere. Tu si mei in te animi periculum facere velis, aliquid vicissim oneris imponito. Nullam sarcinam tam gravem, tam molestam injeceris, quæ mihi tua causa non levissima, non etiam jucunda videatur. Epistolam tuam reddidi diligenter. *Thomam Cameracensem* tuo nomine salvere jussi. Tu quod es pollicitus fac præstes, ut ad me quam sæpissime scribas. *Michaelem Pavium* præceptorem meum, nominatim vero illum hospitem, virum (ita me Deus amet) Episcopatu dignum, cujus nomen excidit, humanitas, comitasque, qua me isthic tractavit, nec excidit, nec excidet unquam, meis verbis salutabis accurate, & tuo more, hoc est, diligentissime gratias ages. Bene valere te cum tuis omnibus precor. *Parisiis*, 14. Decemb. Anno 1499.

EPISTOLA LXXVIII.

Erasmus Greverado Advocato S.P.D.

QVOD ignotus ignotum meis literis inexspectatis interpellare sum ausus, vir optime atque integerrime, non tam debes improbitatem accusare meam, quam benevolentiam, & ab hac profectam fiduciam am-

An. 1499. amplecti: quanquam qui mihi ignotus esse potes, cujus animum, mores, studium, *Henricus Noorthonius*, homo omnium qui vivunt, minime mendax, familiari sermone ita sæpenumero descripsit, ut non aliter quam in tabula depictam tui imaginem coram videar intueri? Si tantam vim habet probitatis & eruditionis admiratio, ut toto fere orbe disjunctos, arctissima tamen charitatis copula conjunctissimos esse videamus; ego viri tam modesti, tam studiosi, tam candidi bonarum literarum admiratoris, & tam vicini, gratiam non quavis etiam ratione conabor aucupari? Neque vulgari sermone tecum hanc mutuam benevolentiam inire est animus. Sancta quædam res est eruditorum societas, & non nisi sancto aliquo pignore sancienda. Id quale sit, jam paucis exponam. Flagrat jam olim mihi incredibili ardore animus, *Hieronymianas* Epistolas commentariis illustrandi, & nescio quis Deus mihi pectus accendit, agitque ut rem tantam, & à nullo hactenus tentatam, audeam animo concipere. Movet me viri cœlestis & omnium Christianorum sine controversia longe tum doctissimi, tum facundissimi pietas: cujus scripta cum digna sint, quæ ab omnibus passim legantur & ediscantur, vix pauci legunt, pauciores mirantur, paucissimi intelligunt. Deum immortalem, *Scotus*, *Albertus*, & his impolitiores Auctores, omnibus in scholis perstrepent, & ille unicus religionis nostræ pugil, illustrator ac lumen *Hieronymus*, qui meruit ut unus celebraretur, unus ex omnibus tacebitur? Sed rem video indignissimam, ob hoc ipsum negligi *Hieronymum*, per quod promeritus est ne negligeretur. Nocet auctori eloquentia, quæ religioni profuit. Alienat multos abstrusior eruditio, qua potissimum oportebat eum commendari. Pauci itaque mirantur, quem perpauci intelligunt. Quod si talis auctor dignis commentariis fuerit illustratus, futurum prospicio, ut *Hieronymiana* gloria, tanquam nova luce accepta, quam latissime enitescat: ut passim in scholis, in auditoriis, in templis, domi, publice, privatimque legatur, & ediscatur. Nec me adeo fallit, quam audax facinus animo præsumpserim. Primum, quanti negocii fuerit mendas, quæ per tot secula penitus insederunt, eradere? deinde quantum in illo antiquitatis, quantum Græcarum literarum, quantum historiarum? tum quæ phrasis, quod dicendi artificium, quo non Christianos modo omnes longo post se intervallo reliquit, verumetiam cum ipso *Cicerone* certare videtur? Ego certe, nisi me sanctissimi viri fallit amor, cum *Hieronymianam* orationem cum *Ciceroniana* confero, videor mihi nescio quid in ipso eloquentiæ principe desiderare. Tanta in hoc nostro varietas, tantum sententiarum pondus, tanta enthymematum volubilitas. Quod artificium in eloquentium literis indicare, ut difficillimum est, ita longe utilissimum. Id quod ita me, modo ipse dexter adsit, confecturum confido, ut qui hactenus *Hieronymianam* eloquentiam sunt admirati, jam eloquentem fuisse, se nescisse fateantur. A me quidem, quicquid vigiliis, quicquid assiduo studio, quicquid eruditione mediocri, quicquid ingenio non pessimo præstari poterit, id sedulo *Hieronymo* præstabitur. Verum ut ad grave bellum auxiliaribus copiis, ita & ad tam arduum negocium, duce aliquo, & auspice opus esse video. Quem vero ex omnibus ad id maxime idoneum deligam, nemo te melius possit indicare, vel quod tu hujus auctoris præcipuo quodam amore perpetuo flagrasti, (ita enim mihi narrare solebat *Henricus*) vel quod hoc tanto pignore, mutuam hanc inter nos societatem & benevolentiam placuit initiare. Age, vir optime, da dextram, & mecum ad tam pulchrum facinus magno animo accingere. Aderit ipse, & literarum suarum, quas tantis vigiliis excudit, vindicibus favebit: nec sua tam pius labor noster mercede fraudabitur. Bene vale. *Parisiis*, 18. Decembris, Anno 1499. Vide quantum fiduciæ mihi tui mores præstant, qui perinde ut jam vetulus & notus amicus, tam indiligenter ad te scribere non verear. Cætera ex tabellario *Augustino Caminado*, viro & doctissimo, & mihi conjunctissimo, cognosces, qui literas humanitatis, quas vocant, in urbe *Parisiorum* maxima cum laude professus est: hunc tu tuo more complecteris, est enim tuo amore dignissimus. *Lutetia*, 18. Decembris, Anno 1499. An. 1499.

EPISTOLA LXXIX.

Erasmus Christiano Lubecensi S. D.

CUM te incredibili quodam ardore literarum flagrare minime dubitarem, *Christiane* non vulgaris amice, hortatore nihil opus esse putavi, sed ejus quam ingressus esses viæ duce modo ac tanquam indice, id quod mei officii esse judicavi, videlicet ut tibi homini non modo copulatissimo, verum etiam jucundissimo, vestigia, quibus ipse à puero essem ingressus, commonstrarem. Quæ si tu pari cura accipies, atque ego dicturus sum, futurum confido, ut neque me monuisse, neque te paruisse pœnituerit. Prima igitur cura sit, ut præceptorem tibi deligas quam eruditissimum; neque enim fieri potest, ut is recte quenquam erudiat, qui sit ipse ineruditus; quem simulatque nactus eris, fac omnibus modis efficias, ut ille patris in te, tu filii vicissim in illum induas affectum. Ad quod quidem cum ipsa honesti ratio nos debet adhortari, (quod non minus debeamus his, à quibus recte vivendi rationem, quam à quibus vivendi initia sumpsimus) tum mutua ista benevolentia tantum ad discendum habet momenti, ut frustra sis literarum præceptorem habiturus, nisi habueris & amicum. Deinde ut te illi & attentum & assiduum præbeas. Contentione enim immodica nonnunquam obruuntur ingenia discentium. Assiduitas vero & mediocritate sua perdurat, & quotidianis incrementis majorem opinione acervum accumulat. Satietate cum omnibus in rebus, tum in literis nihil periculosius. Laxanda est igitur aliquoties illa literarum contentio. Intermiscendi lusus, sed liberales, sed literis digni, & ab iis non nimis abhorrentes, imo mediis ipsis studiis perpetua quædam voluptas est intermiscenda, ut ludum potius discendi quam laborem existimemus. Nihil enim perdiu ferri potest, quod non agentem aliqua voluptate remoretur.

OPTIMA quæque statim ac primum disce. Extremæ est dementiæ discere dediscenda. Quod in curando stomacho solent præcipere medici, idem tibi in ingeniis servandum puta. Cave aut noxio aut immodico cibo ingenium obruas: utroque enim juxta offenditur. *Ebrardon*, *Catholicontem*, *Brachylogum*, cæterosque id genus, quos percensere neque possum, neque operæ precium est, iis relinquito, quos barbariem immenso labore discere juvat. Initio non quam multa, sed quam bona percipias refert. Sed jam rationem accipe, qua possis non solum rectius, sed etiam facilius discere. Hoc enim in homine artifice præstare solet artis ratio, ut tantundem operis, cum rectius expeditiusque, tum levius etiam efficiat. Diem tanquam in operas partire, id quod & à *Plinio Secundo* & à *Pio* Pontifice maximo, viris omni memoria præstantissimis, factitatum legimus. Principio, quod caput est, præceptorem interpretantem non attentus modo, sed & avidus auscultato: non contentus impigre sequi disserentem, aliquoties prævolare contende. Omnia illius dicta memoriæ, præcipua etiam literis mandabis, fidelissimis vocum custodibus: quibus rursus ita confidas cave, ut dives ille ridiculus apud *Senecam*, qui sic animum induxerat, ut se tenere crederet, quicquid servorum quisquam meminisset. Noli committere ut codices habeas eruditos, ipse ineruditus. Audita ne effluant, aut apud te aut cum aliis retracta. Nec his contentus, aliquam temporis partem tacitæ cogitationi tribuere memento, quam unam divus *Aurelius* tum ingenio, tum memoriæ in primis conducere scripsit. Con-

An. 1499. Conflictatio quoque & tanquam palæstra ingeniorum nervos animi præcipue tum ostendit, tum excitat, tum adauget. Nec sciscitari si quid dubitas, nec castigari si quid errabis, sit pudor. Nocturnas lucubrationes atque intempestiva studia fugito: nam & ingenium exstinguunt, & valetudinem vehementer offendunt. Aurora Musis amica est, apta studiis. Pransus aut lude, aut deambula, aut hilaris confabulare. Quid quod inter ista quoque studiis locus esse potest? Cibi non quantum libidini, sed quantum valetudini satis sit, sumito. Sub cœnam paulisper inambula: cœnatus idem facito. Sub somnum exquisiti quippiam ac dignum memoria legito, de eo cogitantem sopor opprimat, id experrectus à teipso reposcas. *Plinianum* illud semper animo B insideat tuo, *omne perire tempus quod studio non impartias.* Cogita juventa nihil esse fugacius, quæ ubi avolarit semel, redit nunquam. Sed jam hortator esse incipio indicem pollicitus. Tu, suavissime *Christiane*, hanc formam, aut si quam poteris meliorem, sequere, ac bene vale. *Parisiis*, An. 1499.

EPISTOLA LXXX.

Erasmus Batto suo S. D.

PER quem mihi meas lucubrationes miseras, per hunc ego tibi *Laurentii* partem una meis cum literis remisi. Tabellioni, ita ut jusseras, octo denarios C dedi: præterea nihil erat quod scriberem novi. Evenit mihi quod vulgo solet, ut vulnus illud in *Anglia* acceptum, nunc demum dolere incipiat, posteaquam inveteravit: & hoc magis dolet, quod cum indignissima sit conjunctum contumelia, nulla tamen à me talio referri potest. Quid enim ego aut cum *Anglia* universa dimicem, aut cum Rege? nihil illa commeruit; & in eum scribere, qui possit non solum proscribere, verum etiam occidere, dementiæ extremæ puto. Quare hac in re cum *Themistocle* obliviscendi artem opto. Sum quidem totus in literis, & *Adagiorum* priscorum collectanea meditor conscribere, tumultuario quidem D opere. Video *Chiliades* aliquot futuras, verum duas duntaxat, aut tres ad summum centurias emittere est animus: eas tuo *Adolpho* dicabo. Miror te per hunc *Francisci* fratrem nihil scripsisse. Vide ut sarcinam diligenter meam exceptes: nam *Galba* ille, ut scis, harpyja est: exceptam diligenter ad me mittas. Est in ea tunica, partim nigro, partim subnigro suffulta; est chlamys abs te empta, est caligarum violaceo colore par; est *Augustini Enchiridion* membranis scriptum; sunt *Pauli* Epistolæ; sunt alia nescio quæ. *Græca* literæ animum meum propemodum enecant: verum neque precium datur, neque suppetit, quo libros, aut præceptoris operam redimam. Et dum hæc omnia tumultuor, E vix est unde vitam sustineam: hoc literis nostris debemus. Bene vale, *Batte* charissime. Quæso te ne quid nostræ querelæ moveant: libuit enim, ut soleo, apud te animi curas effundere: cæterum, animum non temere abjiciemus, & juxta vetus adagium, dum spirabimus, sperabimus. *Parisiis*, Anno 1499.

EPISTOLA LXXXI.

Erasmus Roterodamus Batto S. D.

MULTIS nominibus tibi gratias agere debeo, mi *Batte*, qui vigilias meas, hoc est, opes, miseris, F cum mature, quod non soles, tum optima fide, ut consuesti facere: denique per tabellionem non modo diligentem, verum etiam facundum: ita ut mihi non illius labori modo, verum etiam orationi fuerit referenda merces: verum artem arte lusimus, & juxta vetus proverbium, *Contra Cretensem Cretissavimus.* *Anglica* fata *Parisios* usque nos sunt persecuta. En tibi alteram narro tragœdiam, priore etiam atrociorem. Pridie Calend. Februarias *Ambianos* pervenimus, bone Deus quam duro itinere! *Juno*, opinor, aliqua rursus *Æolum* in nos excitarat. Ego cum jam de via ita es-

A sem affectus, ut morbum etiam metuerem, cœpi de equis conducendis cogitare, non paulo præstare ratus, corpusculo quam nummulis parcere. Et hic sunt ad perniciem secunda omnia. Dum diversorium solitum peto, obiter forte ædes prætereo quasdam, equis locandis inscriptas. Ingredior, advocatur locator, homo effigie & habitu ita adamussim *Mercurium* referens, ut mihi primo quoque congressu furis suspicionem dederit. Convenit de mercede, conductis duobus equis, iter sub vesperum ingredimur comitante juvene quodam, quem generum esse suum ajebat, qui jumenta domum referret. Postridie ad viculum quendam, cui divo *Juliano* nomen est, perventum est, & quidem B multa adhuc luce, locum latrocinio destinatum. Ego ut pergeremus hortabar. Ille latronis discipulus causari, equos non esse supra vires defatigandos, satius esse illic pernoctare, ac postridie id dispendii anticipata luce sarcire. Non repugnabam magnopere, nihil etiamnum sceleris suspicans. Jam propemodum cœnaveramus, cum ministra juvenem illum, una nobiscum accumbentem, à convivio sevocat, alteri equo nescio quid mali esse dictitans. Discedit adolescens, sed eo vultu, ut aliud nunciatum intelligeres. Ego continuo puellam revocans, Heus, inquam, filia, uter equorum male habet, meusne an hujus? Nam aderat *Anglus* C itineris mei comes. Et quid tandem est mali? Illa conscientiam constanter dissimulare non valens, subrisit, & figmentum confessa, venisse notum quendam ajebat, qui juvenem ad colloquium evocasset. Nec ita multo post locator ipse, qui jugulos nostros victimæ destinarat, cœnaculum ingreditur. Nos admirari, rogare quidnam accidisset, quod tam inexspectatus atque improvisus adesset. Ait rem adferre flebilem, filiam suam, ejus juvenis uxorem, ita ab equo calcibus percussam, ut jam animam propemodum ageret, tumultuario itinere sese accurrisse, ut eum domum revocaret. Mihi jam tunc commentum obolere cœpit. Utriusque vultum & gestus curiosius observo. In locatore illico inconstantiam quandam animadverto, in juvene stupo- D rem, qui è regione accumbebat; ac mecum protinus *Ciceronianum* illud, *nisi fingeres non sic ageres.* Jam mihi nihil agendum putabam, nisi ut ab homine absolverer, quippe qui nihil usquam viderem, quod non latrocinium saperet. Augebant anteacta suspicionem, quod quum *Ambianis* de mercede convenisset, ille data opera me rogavit, quasnam esset pecunias accepturus. Subito aderant, nec scio unde emerserant, qui sermonibus adjuvabant fabulam. Mihi laudabant locatorem, gratulabantur de tali comite, me vicissim locatori commendabant. Rogabat semel atque iterum locator, ecquem haberem postulatum, id est nomisma rarius. E Nego mihi esse. Deprompsi scutatum unum atque alterum, qui tametsi satis probarentur, tamen blandius efflagitabat, ut è multis, quos habere me putabat, unum aliquem bellissimum darem. Est enim hoc hujus sceleratissimæ artis caput, explorare quantum quisque viator secum portet. Ostendebam quos tum habebam, è quibus ille bellissimum sibi retinuit. Accedebant ad maleficii conjecturam quædam à juvene in itinere dicta ac facta: quæ consilio soceri de composito præparata videri possent. E duobus equis alter erat ignavissimus, ut in fuga nihil futurum fuerit præsidii. Is, cui ego insidebam, in collo vulnus ingens habebat, F adhuc unguentis oblitum. Non ita procul aberamus ab urbe, rogat juvenis, sibi liceat à tergo meo in lumbos equi conscendere, jumentum assuetum ferendis duobus, ne quid metuerem equo. Sero, inquit, eximus, hoc celerius perveniemus. Passus sum; oritur sermo variis de rebus. Sic loquitur de socero, quasi non optime de illo sentiret. Est & hoc unum è latronum mysteriis. Interea crumena mea defluit in tergum, inerant autem octo ferme coronati aurei. Is reponit ad umbilicum. Rursum defluentem reponit, admonens, ut crumena semper sit in oculis. Ego ridens, quorsum, inquam, attinet servare vacuam? Ob-

An. 1499. scura jam nocte nemus quoddam emensi, tandem in vicum quendam emersimus. Juvenis circumspectans, fingit se nescire, ubinam locorum esset, ducit nos in ædes nescio quas. Jubeo ut juvenis ipse se curet suo more, nos utrique jejuni cubitum imus. *Anglus* hoc religioni dabat, ego valetudini: nam graviter è stomacho laborabam. Accedit mulier nobis ut putabat altum dormientibus, multa cum ignoto illo, ut simulabat, juvene familiarissime collocuta est. Tandem juvene submonente, reliquus sermo sibilis peractus est, ut exaudire non possem. Ante lucem extrudo eos ad iter. Toto itinere tracto juvenem sane comiter. Ubi perventum est ad oppidum, cui nomen *Claro monti*, paro ingredi, non illic acturus noctem, sed aurum commutaturus, ne quid ea res esset in mora in vico pernoctantibus. Dissuadet juvenis, affirmans sibi satis esse monetæ argenteæ. Itaque ad lævam oppido relicto pergimus. Jam vico proximi cum essemus, forte præcesserat *Anglus* una cum juvene, ego sequor, sicut meus est mos, nescio quid meditans nugarum, & totus in illis. Interim imprudente me descenderat *Anglus*. Juvenis adduxerat equum ad fores, ubi nunquam fuerat diversorium. Ubi sensi, demiror quid cogitet. Ille circumspectans, negat se illic intra quatuordecim fuisse annos. Rogat quod mihi placeat diversorium. Quid si huc, inquit, divertamus? Et ostendit domum destinatam. Non abnuo, memor quod illic olim sat commode acceptus fuissem, sed ignarus hospitem esse mutatum. Datur ex more cubiculum. Apponitur vinum, sed male respondens palato: atqui vix eramus ingressi, cum video ignoto illi juveni in culina vinum in vitro appositum, eo colore ut mihi gratularer. Hac igitur spe frustratus descendo, expostulo cum hospite: Mutatur vinum. Hæc jam tum mirabar magis, quam habebam suspecta. Quare ut ad intermissum narrationis ordinem redeam, jam certa suspicione latrocinii, id agere cœpi, quo me cultro subducerem. Quid igitur, inquam, tibi in animo est? Ego, inquit, fortasse vos *Parisios* deportabo, verum huic genero plane domum est recurrendum. Imo, inquam, commodius dabo consilium. Quando casus tam acerbus vobis accidit, ut tu filiam, hic uxorem prope perdiderit, illud vestra causa faciam: habes à me scutatum sole insignem, restant pass. quatuordecim millia, diminue de ratione mercedis, quantum de itinere superest, ac redite. Nos reliquum iter aut pedibus conficiemus, aut equos mutabimus. Caput quatiebat homo, deinde descendit, juvene relicto, mira latrocinii peritia, ut quid nobis esset sententiæ per hunc expiscaretur. Hic ego accito adolescente, Heus, inquam, quæso, verum dicas, quidnam de uxore tua cedo? Confessus est rem commentitiam, verum socero necessarium esse iter *Parisios*, ut creditum repeteret. Ne quid, inquit, illius oratione commoveare. Quin vos cras summo diluculo equos conscendite, nos utrique consequemur. Atqui non temere est, inquam, quod nos tanto itinere tam repente assequitur, & quidem noctu, tum die tam sacro. Erat enim postridie Virginis matris purgatio. Et quorsum, inquam, attinet tot concinnare mendacia? Jussit me adolescens bono esse animo, se omnia ex mea facturos esse sententia. Quod si quid ille gravetur, inquit, ego non deseram te donec mihi rumpatur cor, atque hæc vultu illo stupido. Ita adsimulabat sese, tanquam furtim mihi contra socerum studeret: deinde descendit & ille, quid, nisi ut præceptori suo rem renunciaret. Interea solitudinem nactus, *Anglum* rogo, quid tandem ipsi videretur. Is præter latrocinium paratum nihil se videre respondit. At quid, inquam, consilii? Jam nox erat profunda. Venit interea cauponaria lectos instratura, rogo ubinam essemus cubituri; lectum ostendit. Et ubi reliqui duo? in altero, inquit, hoc lecto, qui communi cubiculo continebatur. Tum ego, est mihi, inquam, quiddam nugarum transigendum cum hoc meo comite, sine nos in hoc cubiculo cubitare solos,

A dabitur merces utroque pro lecto. Ibi venefica mulier, & quid ageretur haud ignara, primum suadere cœpit, ut una potius cubaremus: eos esse viros probos, nec causam esse, quo minus illos in cubiculo dormire vellemus: si quid inter nos haberemus communicandum, id sermone nostrate licere fieri: sin pecuniæ nostræ timeremus, illis servandam committeremus, ovem (ut ajunt) lupo. Et ut malefica dignum ergo, manifestaria vanitate reliqua cubicula jam hospitibus occupata ementiebatur, cum præter nos nemo in illis ædibus esset hospes. Quid multa? argumentis victa, obstinate sese id facturam negabat. Jubeo fores igitur aperiat, ac nos aliquo ejiciat. Ne id quidem se facturam affirmat, descenditque irata, ac submurmurans, &

B homicidæ illi rem omnem renunciat, me de gradibus subauscultante. In *Anglo* nihil erat neque animi, neque consilii, neque linguæ; nam *Gallice* prorsus nesciebat. Mihi primum illud visum est esse consultissimum, obice ferreo occludere cubiculi ostium, objecto & ingenti scamno querno: verum, id consilium mox displicuit, reputanti nos in tam vastis ædibus solos objici pluribus: & jam multa nox erat, nec usquam vociferatio potuisset exaudiri, nisi qua parte cubiculum spectabat viam publicam. At illic obstabat templum monasterii cujusdam. Interea dum circumspicio melius aliquod consilium, nec satis occurrit, puella pul-

C sat fores. Ego clanculum submoto scamno, rogo quid velit. Respondit nescio quid adferre, sed voce alacri. Aperio fores, blandior & adludo puellæ, quo metum dissimulem. Sedemus interim tanquam duæ victimæ mactatorem exspectantes. Convenit tamen inter nos, ut ociose sobrieque fabularemur ad ignem absque potatione, donec intusiati caligatique vicissim dormiremus ac vigilaremus. Paulo post ingreditur bonus ille vir, tanquam omnium rerum ignarus, observo hominem oculis diligenter. Quo fixius contemplor, eo certius latronem video: qui cum tandem se una cum suo tyrone lecto composuisset, consequimur & nos, nec ea nocte quicquam sensimus, nisi quod experre-

D ctus *Anglus* gladium, quem ad pulvinum locaverat, longe amotum in extremum usque cubiculi angulum reperit: nam duobus nobis unicus duntaxat erat ensis, ac chirotheca loricata. Hæc erat nostra panoplia. Ego multo ante diluculum consurgo, fenestras ac fores cubiculi aperio. Jam lucescere clamo, strepo, familiares expergefacio. Dum finem non facio, ibi latro voce, quam diceres esse non somnolenti, quid paras, inquit? Vix dum est hora noctis undecima. Ego contra clamo, cœlum esse densissimis obductum nebulis, mox clarum diem emicaturum. Atque hæc potissimum in fenestris. Quid multis? adfertur lucerna. Interea ut observarem, quid ageretur in inferioribus ædi-

E bus, decurro, obambulans ac circumspectans, offendo latronum equos stantes ephippiis impositis, quomodo necesse erat eos totam stetisse noctem, cum præter modo excitatam puellam nemo non esset in stratis: tandem surgunt & nostri carnifices. Ibi res quæpiam incommoda, ut videbatur, nobis saluti fuit: nihil enim latronem illum exciverat, nisi quod nos quam pecuniosissimos esse existimaret: at hæc una res illi fidem facere potuit, nos tenui pecunia esse. Minusculum erat argenteæ pecuniæ, quam ut cauponi pro cœna atque equis omnium satisfacere possem. Aut igitur ille aureum mutaret jussi, aut locator meo nomine quinque duodenarios (tantum enim deerat) redderet, apud divum

F *Dionysium* à me recepturus. Cauponaria neque sibi lances domi, neque qui mutaret aurum esse, jurabat. Latro ille ait se ea quidem lege facturum, si sibi aureum pignoris loco tradidissem, hortabatur impendio id ut facerem cauponaria, mulier ut scelesta ita & impudens & stulta. Unde multa ac longa inter nos rixa. Poscebam mihi fores aperiret, meipsum mutandi auri causa monasterii Priorem, quod è regione est, aditurum, illa negabat. Rixatum est ad lucem usque, tandem jussi sumus aurum, quod mutatum vellemus, proferre.

Pro-

An. 1499. Protuli, ibi alii nummo pondus deerat, alius adulterina materia dicebatur, alius parum solidus, hoc nimirum consilio, ut si quid reconditi esset auri, id proferre cogeremur. Ego cum sancte adjurassem, mihi præter eos nullos esse aureos. At comitem, inquit, quin tu suos proferre jubes? Video enim illum belle esse nummatum, idque jam blandius cœpit poscere. Ego vero vultu & voce, ita ut solent & vera & ex animo loquentes, nihil comiti præter syngrapham esse dejero. Profertur denique libripens, prodit & caupo, ibi libratum est sesquihoram, nec aureus erat, cui non aliquid scrupulorum deesset. In aliis deerat ponderi, in aliis causabantur materiam. Animadverti tandem & lancibus subesse fraudem & ponderi. Et forte fortuna id quod erat gravius manu corripio, caupone etiam imprudente. Reliquum erat, ut altero ponderaret, & repente utraque lance aureus proponderabat. In utramcunque lancem translatus esset, eam inclinabat: erat enim nummus pervetustus, cui superat ultra legitimum pondus, ut in his decrescunt omnia. Jam jugulis nostris utcunque consultum erat, nihilque agebatur, nisi ut lucelli aliquid per calumniam abraderent. Tum latro ille spe propemodum frustratus sua, vel quod parum magnifice nos nummatos intelligeret, vel quod se jam in certam suspicionem nobis venisse videret, meque nonnihil etiam minitantem: denique quod jam multus esset dies cauponem, sibi nimis quam familiarem, à nobis sevocat. Quonam? inquis: in thalamum ipsum, si diis placet, in quod latro ille solum se receperat. Vide ut propemodum sit inter fures, quam inter reliquos mortales, fides major atque humanitas. Aureum inter sese mutant, pro cœna & equis retinent quantum libuit. Accepi viginti tres denarios, equidem lætus: tum metu, quantum mea fert simplicitas, dissimulato, quin, inquam, jam equos conscendimus? Stabat etiam non ociosus locator ille. Quid tibi, inquam, in animo est? cur non hinc fugimus? An ire ne nunc quidem paratus es? Non sum, inquit, nisi universam summam reddideris. Et quantum tandem poscis, inquam? nam supra scutatum tres ad illum duodenarii redibant: poscit impudentissime quantum libitum erat, & quantum poscere conveniebat impudentissimum latronem. Duc igitur, inquam, ita ut recepisti me *Parisios*, atque illic ratione inita quod tuum erit accipies. At ille, quid, inquit, mihi *Parisiis* des, qui hic etiam mecum pugnas? Sapiebat, non passus est se à suo latrocinio extrahi: nam à me quidem ista fingebantur, quippe cui nihil minus fuerit in animo, quam cum carnificibus illis itineri me committere. Paulisper rixatus, cum ille nihil se commoveret, ad sacrum me ire fingo: verum recta transmisso flumine *Parisios* peto, nec prius latronis sicam timere desivimus, quam *Dionysius* nos mœnibus suis exciperet. Postridie Calend. Februarias *Lutetiam* pervenimus, itinere vexati, exhausti pecuniis, ubi cum mihi nihil esset negotii, nisi ut tunicam reposcerem, hoc ipsum parum expeditum offendimus. *Gallorum* sanctimoniam accipe. *Falco* discedens scripto etiam mandaverat, ut mihi reverso vestis quamprimum redderetur. Venio, reposco: Ajunt homines illi religiosi (ut videri volunt) vestem pignori relictam, si *Francum* darem, ad me rediturum esse. Me vero rem accuratius exploratum pergente, restituunt una cum scripto, quo semet manifestissimæ vanitatis arguebant. Supersunt mihi tres scutati iniquissimi ponderis. Hospitium adjunxi cum *Augustino* vetere amico: vivimus in literis tenuiter quidem, nec tuam tamen tibi arcem invidemus. Quod Dominæ mitteremus erat nihil, eaque gratia juvenem hunc in *Britanniam* extrusimus, si quid forte queam à Comite abradere: sed nihil bene mihi animus ominatur: video impudentius esse consilium, & à meis moribus vehementer abhorrens, verum, maximum telum necessitas omnia cogit experiri. Quod si ille mittet pauxillum, tu interea cura vel à Domina, vel aliunde avellere nonnihil, ut triginta conficiamus aureos. Non temere, mi *Batte*, hæc tantopere molior. Intelligo periculosum esse corpori meo diutius in his regionibus commorari, ne si quid (quod Deus avertat omen) acciderit, ego una cum omnibus meis literulis periero: quod si profertur Doctoris insigne, vereor ne animus me deficiat, priusquam vita. Quare te obtestor atque adjuro, mi *Batte*, ut si quid igniculi veteris in nos amoris superest, toto animo de nostra salute cogites. Tu ut es animo suavi & lento, beasse nos tibi fortasse videris: at ego nisi prospectum erit, mihi sic videor perisse, ut æque nunquam antehac, quando *N.* largitur nihil, Domina in diem promittit, Antistes etiam aversatur, Abbas jubet bene sperare: at interea, qui det, nemo exoritur, præter unum *N.* quem ego jam miserum ita exhausi, ut non sit quod præterea largiatur, & à quæstu, in quo uno, ut dixi, spes erat, pestis depellit: multa mihi interea animo obversantur. Quo fugiam nudus, quid si morbus accidat? Esto, nihil istiusmodi eveniat, quid in literis potero sine librorum copia? quæ mihi licebit optare si *Parisios* reliquero? denique quid erunt citra auctoritatem literæ, an ut ejusmodi portenta, quale apud divum *Audomarum* vidimus, me rideant atque oratorem vocent? Hæc scribo, non ut te querelis meis exanimem, sed ut dormitantem excitem, ut quod jam diu frustra molimur, aliquando tandem efficiamus, redeamusque tandem ad felicissimum illum convictum nostrum. Bene vale, mi *Jacobe*. Per tabellionem, qui sarcinulam attulit, rescripsi. Si literæ, quas istic ad *Montjoium* scripseram, adhuc penes te sunt, ut huic tradas adolescenti, rogo. Salutem dic quibus oportet. De juvenis hujus fide nihil dubitabis, si quid forte committendum erit. *Augustinus* opus *Adagiorum* palam enarrat, auditorio quidem frequentissimo, pulchre adhuc principia habent. Si putabis te apud divum *Audomarum* aliquot codices posse divendere, eos è sarcina exime. Rursum vale. *Lutetia*, Anno 1499.

EPISTOLA LXXXII.

Erasmus Rot. Batto S. D.

Si tu tuique recte valetis, *Batte* jucundissime, est, ut cupimus, quod vehementer gaudeamus. Quanquam de amore nostro tibi perspectum arbitror, tamen etiam atque etiam tibi persuadeas velim, nihil esse uno me) *Batti* amantius, nihil illi devotius. Quod si tu me amas, aut bonas literas miraris, hunc hominem tuo more, id est, perbenigne & comiter accipe: quo neque charius mihi, neque literatius quicquam. Et quod his temporibus perquam est rarum, summæ eruditioni summam modestiam adjunxit. Hunc Domina *Veriana*, hominis & ingenio & pudore delectata, unice complectitur: quare & tua humanitate dignum, & nobis omnibus vehementer gratum feceris, si hic ostenderis quanti nos facias. De nostro statu nihil erat quod scriberem. Sibilant, ut solent, nonnulli, quos tu non ignoras, *Zoili*, sed spero nos aliquando ex his scopulis evolaturos. Te cum universa familia quam rectissime valere cupio. Anno 1499.

EPISTOLA LXXXIII.

Erasmus Guilielmo sodali S. D.

Salve, unica mea voluptas. Gratulor tibi quod istic sis, si tu modo gaudes, gaudere autem debes, nam te gradum ad gloriam nactum confido. Me miserum, quod literæ non ita, ut studueram, redditæ sunt, non tam quod non acceperim id quod volebam, quam quod tuis suavissimis sim literis frustratus. Emoriar, ni crebro me scriptis subleves. A *N.* mihi redditæ sunt literæ, in quibus familiarius, ita ut jusseram, animum suum aperit. Studium meum prædicare non audet: multis ait non probari: vereri ait quosdam, ne ære alieno conflato, meos onerem. Multa queritur suo more. Ego hominem metu liberavi; quanquam se

An. 1499. se quidem id nihil timere scribat, verum ut quibusdam satisfaciat. Me, ut videtur, amat: te non odit; nam de te satis amanter nunciat. Respondi ad hæc tum pro ingenio meo, tum pro auctoritate, si qua est. De mea conditione satis abunde scripsi. De Antistite miror te laborare, quum jam decies & amplius scripserim: omnia recte, sed dat nihil, promittit satis. Ais isthic multum de me sermonem esse. Qualem? Si bonum, gaudeo: sin secus, isti viderint. Hic certe nihil nisi laus de me, fortassis merito meo. Quod me ad virtutem hortaris, facis ut *Guilielmum* decet: At ego vicissim te, mi *Guilielme*, hortor, ut magno animo & virtutem, & doctrinam capessas: quod si facis, sic mihi persuasi, te unicum *Hollandiæ* decus futurum; & isthic tu facilius in Theologum evades, quam ego hic. Crede mihi, sic res habet, sed garriamus. Quid agis, inquies? More meo *Ulyssem* ago, & nuper in languorem ex itinere incidi, vix adhuc valeo. Quidam familiarium meorum febricula correptus, convalescit tamen. *Augustinus* tuus interpres, jampridem à me separatus est: arte me tractat, ego vicissim illum. Nihil sinceri amoris inter nos neque est, neque fuit unquam, tantum est discrimen ingeniorum. Est isthuc brevi venturus. Tu quoque arte tractabis hominem. Deferes illi apud alios: tractabis quam poteris magnificentissime. Dicet fortasse nonnulla in tuam laudem, auscultabis. Nunquam iterum isthic videbitur. Quare tua causa honorabis hominem: nec deest titulus. Palam hic interpretatus est, & quidem gratis, tua carmina. Ages gratias: dabis nihil, præsertim eorum quæ mihi usui esse possunt. Scripseram ad te quæ fieri vellem: si fecisti, obsecro ut mittas; nam res non exigui momenti est: sin nondum, levabo te parte laboris. Meas Elegantias duntaxat mitte. *Laurentii* etiam librum, si scriptus est, omnino mitte: sin minus, alium laborem te suscipere malim. Præterea fac me omnium tuorum operum participem: quamobrem id tantopere cupiam, jam aperiam. Sum apud nobilem quendam hominem, atque humanissimum *Anglum*, una cum duobus adolescentibus generosis: sed ita sum, ut apud Antistitem non queam esse vel magnificentius, vel honestius, etiamsi ipse Antistes essem. Is tuis scriptis mirifice confidit: quod si curaveris, ut tabellarius semper apportet aliquid novi, rem mihi feceris tum jucundissimam, tum utilissimam, nec tibiipsi quidem inutilem. Ante omnia scribes homini familiariter: laudabis, quod omnibus rebus contemptis, nihil miretur præter literas, quales pauci quidem sint: verum qui sunt, felicissimos eos esse. Narrabis, quantum voluptatis sit in literis. Doctam probitatem efferes, me commendabis, te benigne offeres. Crede mihi, *Guilielme*, etiam nomini profuerit tuo. Unus est, qui inter suos plurimum valeat: habebis qui tua scripta per *Angliam* spargat. Iterum atque iterum te oro, ut si quid me amas, hæc res tibi sit cordi. Succenseo tibi, quod tam breviter, tam indiligenter scripseris. Me miserum, eo res rediit, ut magnum tibi videatur, si una nocte mea causa vigiles. An excidimus inter voluptates? Utinam ego particeps istarum vivam. Sed vide, quo nos ambitio rejecerit. *Sisyphi* saxum volvimus adhuc. Aliquid molimur, quod si parum processerit, isthuc advolabo. De victu honesto nulla est mihi sollicitudo: certatim quæror, undique ambior. Sed ô utinam aut ego tecum, aut tu mecum viveres. Nescis quam tui desiderio macerer, tui, inquam, unius. Excidit *K.* excidit *I.* excidit *C.* excidere cæteri, quos non nomino, ne lites audiam. Unus *Guilielmus* hæsit penitus, infixus medullis. Credo te veneficia callere. Non ego malim cum ipso Pontifice quam tecum vivere. Honestatis studio duriuscule hic vivimus. Valeat nomen Theologi, valeat fama, valeat inutilis dignitas. Jam prælibavi quid sit, esse aliquid. Quid potius quam garrire cum amiculo? Jam tres menses sunt, quod neque *Faustum*, neque *Gaguinum* salutaverim. Tu tamen scribes ad *Faustum* doctissime & breviter: ad *Gaguinum* verbosius, pauca familiariter disputabis, imo disputandi præbebis materiam. Tabellarium cognatum tuum, quo diligentius nostra perferat, magnifice compellabis: est enim honoris avidior. Quod ad dandum attinet, à me curabitur: tu si quid voles aut egebis, mihi significato. Habemus semper unum atque alterum coronatum *Guilielmo*. Vide quam *Galli* sumus. Sed extra jocum, de Antistite *Trajectensi* res apud me refrixit. Intelligo eum hominem famelicum. Quo pacto tibi isthic vita procedat, quid agat frater, quid *Cornelius*, quid *Servatius*, quid cæteri, fac omnia sciam. Scribe verbosissime & diligenter. Imo semper sub tabellarii adventum literas parato. *Boschius* à *Cornelio* literas accepisse se scribit: tua carmina petit: intelligo de me nihil scripsisse. *Cornelium* subiratum suspicor, ne mihi quidem scripsit unquam: miror quid sit, amo hominem, dum te modo amet: nam de me non laboro. Scribe quid acceperis, nam quindecim tuorum carminum volumina misi: epistolam bene longam, quam partim ante morbum, partim recreatus, scripsi. De Antistite *Cameracensi* nihil accipio. Bene vale. *Parisiis*, Anno 1499.

EPISTOLA LXXXIV.

Erasmus Roberto Gaguino.

SINGULARIS tua humanitas, qua non minore cum laude vincis omnes quam eruditione, mihi hanc ministrat fiduciam, ut tametsi nihil promeritus, audeam tamen tuum officium tam libere requirere. Est mihi cum *Macrobio* homine (ut scis) perquam festivo aliquot dierum colloquium: eum, quæso, ut è tua doctissima bibliotheca ad nos ire jubeas: nam tu quidem in tanta optimorum Auctorum copia, *Macrobium* unum non desiderabis, & nos in hac nostra inopia vehementer delectabit. Vale, ac nos, tibi jampridem devinctissimos, devinctiores reddito. *Parisiis*, Anno 1499.

EPISTOLA LXXXV.

Erasmus Roterod. Thomæ Greio suo.
Scripsit Juvenis.

SALVE, candidissime *Thoma*. Quod pristinam scribendi consuetudinem dies jam aliquot intermisi, nihil est quod metuas. Ut vere

Res est solliciti plena timoris, amor.

In amore nihil refrixi. Quid igitur? inquies. Scribere dedidici. Quid accidit, quid factum est, ut *Erasmus* calamum amiserit? Rem oppido quam prodigiosam audies, sed veram. Ego ille vetus Theologus, nuper *Scotista* esse cœpi: quam rem, ut superi bene vertant, tu quoque debes apprecari, si mihi faves. Conterranei tui somniis (nam *Scotum*, ut olim fuit *Homerus*, à diversis regionibus certatim adoptatum, *Angli* potissimum sibi vendicant) adeo sumus immersi, ut vix ad *Stentoris* vocem videamur experrecturi. Itane, inquies, dormiens ista scribis? σίγα βέβηλε, tu somnum theologicum haudquaquam sapis. Multi dormientes non modo scribunt, verum & scortantur, & inebriantur, & συκοφαντεῖν. Multa fieri re ipsa comperio, quæ inexpertis nulla ratione persuaderi queant. Ego olim *Epimenidis* somnum, plusquam fabulam esse putavi: nunc nihil miror, quippe simile expertus. Hic tu, sat scio, dicturus es, Quas malum mihi fabulas narras? Quanquam profanus es, & à sacris Theologiæ adytis procul arcendus, tamen vide, quantum te amem, cui rem tam arcanam aperiam. Olim *Epimenides* quispiam fuit, is qui scripsit *Cretenses omnes mendaces*, ipse *Cretensis*, neque quicquam tamen interim mentiens. Nec satis erat ad multam usque senectutem vixisse, quin & exstincti pellis post multum tempus reperta est, literarum formulis notata. Eam quidam affirmant & hodiernis temporibus adservari *Lutetiæ* in sacrosancto Theologiæ *Scotisticæ* templo *Sorbonæ*, nec in minori ha-

An. 1499.

haberi precio, quam olim fuerit apud *Cretenses diphthera*, aut apud *Romanos* libri *Sibyllini*. Siquidem ab hac oracula petere dicuntur, sicubi destituuntur syllogismis: nec fas obtueri, nisi qui quindecim annos totos *M. N.* titulum gesserit: si quis alius ausit oculos profanos intendere, continuo fit talpa cæcior. Quod narro, non esse nænias, vel antiquissimum *Græcorum* proverbium arguit, τὸ Ἐπιμενίδειον δέρμα, quo rem abstrusam, neque vulgo proferendam significabant. Quin & libros edidit theologicos: nam Theologiæ professione potissimum fuit insignis, etiamsi vates idem habitus est, & Poeta. In his ejusmodi syllogismorum nodos nexuit, ut nec ipse unquam quiverit dissolvere: ea mysteria congessit, quæ nunquam ipse fuerit intellecturus, nisi vates fuisset. Is fertur aliquando prodeambulandi gratia urbem egressus, quod domi nihil non displiceret. Tandem specum quendam longissimo recessu subiit; sive frigus captans, jam æstu laborans; sive quietem quærens, labore fatigatus; sive quod quia via aberrasset, (nam aberrant & Theologi) metueret ne nox in agris deprehensum feris objiceret; sive, quod vero proximum est, locum captans ad cogitandum idoneum. Illic ungues arrodenti, multaque comminiscenti, *de instantibus*, *de quidditatibus*, *de formalitatibus*, somnus obrepsit. Non crediturus es, scio, si dixero non fuisse experrectum ante vesperam postridianam, quum diutius dormiant etiam temulenti. Imo somnus ille theologicus productus est, ut constanter ferunt auctores, ad annum usque quadragesimum septimum: & hoc negant vacare mysterio, quod nec citius, nec serius dormire desierit. O hominem mortuum inquies! Imo mihi præclare videtur actum cum *Epimenide*, qui vel sero ad sese redierit. At plerique nostri temporis Theologi nunquam expergiscuntur, & quum mandragoræ indormiant, maxime vigilare sibi videntur. Sed ad *Epimenidem* expergiscentem revertamur. Expergiscens igitur, ubi somno conniventes oculos confricuisset; nondum sibi satis fidens, vigilaretne, an somniaret, speluncam egressus est: ibi quum cerneret totam circumjacentis regionis faciem immutatam, videlicet tanto spacio annorum, fluminum alveis alio translatis, sylvis alibi recisis, alibi enatis, campis in colles tumefactis, collibus in plana demissis, quum & ipsum specus aditum muscus obsidens, ac vepreta mutassent, cœpit homo de seipso quoque dubitare. Adit urbem, & hic nova omnia: non agnoscit mœnia, non vias, non monetam, non homines ipsos: alius cultus, alii ritus, alius sermo. Tanta est rerum humanarum volubilitas. Ut quisque erat obvius, compellat: Heus tu, non tibi videor *Epimenides*? Ille se rideri putans, ἐς κόρακας, inquit, hospitem quære. Ita ridiculus menses aliquot obambulat, donec in compotores aliquot incideret jam admodum senes, ab his utcunque est agnitus. Sed age, mi *Thoma*, quid tu *Epimenidem* tot annos somniasse reris? quid aliud quam has subtilissimas subtilitates, quibus nunc se jactitant *Scotistæ*? nam *Epimenidem* in *Scoto* renatum, vel dejerare non dubitem. Quid si videres *Erasmum* inter sacros illos *Scotistas* κεχηνότα sedentem, è sublimi solio prælegente *Gryllardo*? Si cerneres frontem contractam, oculos stupentes, vultum sollicitum? alterum esse diceres. Negant hujus disciplinæ mysteria percipi posse ab eo, cui quicquam omnino commercii sit cum Musis, aut cum Gratiis. Dediscendum est, si quid bonarum literarum attigeris: revomendum, si quid hauseris ex *Helicone*. Adnitor pro virili, ne quid *Latine* dicam, ne quid venuste, aut salse: & videtur res procedere: spes est fore ut *Erasmum* agnoscant aliquando. Quorsum autem hæc? inquies. Ne quid posthac exspectes ab *Erasmo*, quod pristina studia moresve sapiat, memor inter quos verser, inter quos quotidie sedeam: tu tibi alium congerronem quære. Verum, ne quid erres, mellitissime *Grei*, nolim hæc interpreteris in ipsam dicta Theologiam, quam, ut scis, unice semper colui: sed in nostræ tempestatis Theologastros quosdam jocari libuit, quorum cerebellis nihil putidius, lingua nihil barbarius, ingenio nihil stupidius, doctrina nihil spinosius, moribus nihil asperius, vita nihil fucatius, oratione nihil virulentius, pectore nihil nigrius. Bene vale. *Parisiis*, Anno 1499.

EPISTOLA LXXXVI.

Erasmus Gaguino.

SALVE, ornatissime vir. Vide, quæso, quam sit insigni impudentia tuus *Erasmus*. Nunquam illi *Gaguinus* in mentem venit, nisi quum eget. Opus est mihi ad pauculos dies *Trapezontio* de Rhetoricis præceptionibus; (non rogo habeasne, scio nihil bonorum Auctorum tibi non esse) hujus velim mihi tua humanitas copiam faciat: *Quintilianum* una cum hoc conferre cupio, utrunque propediem ad te salvum remissurus. Bene vale, ac nos ama. An. 1499.

EPISTOLA LXXXVII.

Erasmus Augustino S. D.

ITANE ut medico tuo (nescio cui) gratificeris, me unico tædii mei solatio spolias? nam munere quidem, non audeo dicere. Ego quidem ita hujus auctoris ardeo amore, ut quum intelligere nequeam, adspectu tamen ipso recreer ac pascar. Cæterum vehementer iniquum ratus tibi ulla in re, vel parum æqua adversari, præsertim in rebus afflictis. *Homeri* partem ad te mitto, & ut medici istius improbitati satis fiat, & ne ego omni solatio destituar. Nam ita quidem cum *Jacobo* vivimus, ut soli vivamus. Itaque miser exspecto, donec in pristinam consuetudinem redeamus. Id quidem propediem futurum video, quandoquidem audio adolescentulum vehementer recreatum. Interim te oro, ut vel literis mutuis, mutuam quandam consuetudinem imaginemur. Non possum te exorare, ut epistolarum opus mihi mittas, quum tantopere mea intersit, & tua nonnihil. Quod ad *Jacobum* pertinet, ego me tibi quovis periculo obligabo, me illi ne literam quidem communem facturum. Ita assuefeci hominem, ut quid agam, ne respiciat quidem. Salve, vale, charissime *Augustine*, nostram communem fortunam sustine animo quo soles. Salutat te tuus *Jacobus*, & hoc nomine meus quoque, quia tuus. Epistolarum opus exspecto, si non totum, at certe codicem unum, aut alterum, ut auspicari saltem liceat, & hoc opus interim videtur à me absolvi posse: nam reliqua sine summa librorum copia qui perfici possint, non video. Cura ut valeas optime, *Augustine*. Anno 1499.

EPISTOLA LXXXVIII.

Erasmus Rot. Ludovico suo S. D.

MITTO ad te tres Precationes, unam ad *Jesum* Filium Virginis, duas ad Virginem matrem, quas facito ut diligenter perscribas, quantum potes. Prima est perturbatior, sed errare non poteris, si lineas indices sequare. Semel quamprimum describi omnes cupio, propterea quod is, cui sum donaturus, intra quatriduum, aut etiam fortasse maturius, *Parisios* iturus est: de reliquo consultabimus, ubi nos viseris. Aut si tibi est ocium, ut sæpius perscribas. Utere charta quam potes optima, nitidissimis lineis deformata, marginibus spatiosioribus quam meæ sint, & versus inter se latiuscule distent. Scribe quam potes politissime, non feceris gratis. De *Francisci* libro, si parum tibi spatii est, cura ut sciat, qui possit alium notarium sibi comparare: nam à me posthac non deerit quod scribas, si tibi quidem ocium non defuerit. Si tibi per tuos licebit, post biduum aut triduum, ubi semel transcripseris, nos visito ut colloquamur. Pileum meum velim adferas, nam pileum *Adriani*, quod est apud me, salvum est & intactum; nam simul atque hic recepi, nunquam sum usus: deinde adito *N.* fac ut scias quanti pos-

An. 1499. possit emi tale capitale linteum, quale periit à *D. Bertino*: ut aut emptum recipiat, aut si malit pecuniam qua emat: adito hominem, rogatoque utrum malit, aut potius ipse emito consilio viri, ut plane illi satis fiat; reddam tibi ubi ad nos veneris. Humanissimo *Adriano* patrono tuo, simulque *Edmondo* mihi fratris loco dilecto, multis modis facies me commendatum. Vale.

Si quid à *Parisiis* ab *Antonio* novi est, fac ut sciam. Medico, ubi commodum erit, salutem multam dices meis verbis, & *Guardiano*, si jam rediit. Anno 1499.

EPISTOLA LXXXIX.

Erasmus Rot. Antonio Lutzenburgo S. D.

ACCEPI simul & Abbatis munus, & à *Batto* missam pecuniolam: qua de re si nunc parum accurate gratias ago, ne putes id inde esse, quod parum hoc munere sim lætus, sed erat negotii quiddam, & valetudo admodum agitata. Cæterum quantum & te, & Abbatem, de hoc dono pro meis meritis, quæ nulla sunt, deamem, brevi declarabo. Valebis, & tui similis, mi *Antoni*, esse perges. Anno 1499.

EPISTOLA XC.

Erasmus Rot. Petro Notho S. D.

QUOD tam officiose res nostras curas, *Petre* humanissime, deamo te, & gratiam habeo plurimam. Jam pridem isthic me videres, nisi Abbas *Bertinicus*, jamjam abeuntem, jam accinctum remoratus esset. *Psalterium* fac emas, si modo castigatum est, & integrum, & si character mediocris: adero isthic dubio procul ad Paschales ferias. Pecuniam missurus eram, sed cum has scriberem literas, puer haud etiam certus erat, num istuc esset iturus, quare de pecunia jubeo te securum esse. Vale, & nos ama. Anno 1499.

EPISTOLA XCI.

Antonio à Bergis, Abbati divi Bertini, Erasmus S. P. D.

An. 1500. QUUM incredibilis humanitas tua, pater amplissime, cumulatioribus beneficiis me sibi teneat obæratum, quam (ut etiam si capitis hujus auctionem fecero) vel sorti solvendæ par esse possim, ego tamen grati animi conatum cuperem officio literarum utcunque significare, ne pessimum nomen jure videri possem, si æs alienum vel qualicunque opera redimere dissimulassem. Cunctatio me quædam aliquantisper tenuit, verentem videlicet nonnihil, ne gravissimis istis, sanctissimisque occupationibus, quæ quidem non sum nescius, quam celsitudinem tuam domi, foris, privatim, publice distringant, nugis meis intempestivis obstreperem, ac dum impense officiosus studeo videri, fierem odiosus. Eleganter enim *Græca* parœmia dictum est, ἄκαιρος εὔνοι' οὐδὲν ἔχθρας διαφέρει· qua vere significatum est, nihil interesse, malevolentiane, an benevolentia sis molestus. Verum ubi è diverso succurreret ista corporis heroica species, ac valetudo felicissima, quibuslibet etiam laboribus facile par, tum animus isto scilicet corpore dignus, εὐγενὴς, id est, albus & bene natus, ingens, amplus, tantarum simul rerum capax, dexter ad quidvis, versatilis, & tanquam ad omnia factus: miraque naturæ indulgentia tibi contigisse, ut tam multiplex negotiorum sarcina, quorum pars quantalibet alium quemvis facile obruat, te vix etiam levi sensu perstringat: id quod ego ceu stirpi tuæ gentilitium olim & in Pontifice fratre tuo *Mecænate* meo, quum in familiaribus ejus essem, animadverti, neque raro sum admiratus, unicum illud pectus tot pariter rebus sufficere. Est istud quidem *Herculeum* animi robur, tibi cum cæteris gentilibus tuis commune, Præsul humanissime, cæterum in te, nescio quo modo, præter cæteros peculiariter elucet mellita quædam morum suavitas, & ea quidem summa cum majestate conjuncta, ut in obeundis negotiis publicis nihil uno te sit augustius: rursum in consuetudine familiari nihil comius, nihil popularius, nihil elegantius: ut illic nulli non admirabilis, ita hic omnibus amabilis, utrobique dexterrimus: usque adeo tibi in promptu, quam velis personam aut exuere, aut sumere, parique decoro vel cum purpureis tyrannis agere, vel cum mei similibus infimæ classis homunculis, plebeia quadam affabilitate uti, ut haud sciam an in ullum mortalem melius quadret *Græcus* ille παροιμιώδης versiculus (feret enim me tua æquanimitas nimis fortassis & ineptius in epistola *Græcantem*, quod hujus linguæ nuper esse candidatus cœpi) ἅπαντα τοῖς καλοῖς ἀνδράσι πρέπει, cujus hic quidem est sensus, *Tui similes egregios viros nihil non decere*. Eandem ingenii dexteritatem in *Aristippo* celebravit *Flaccus; Omnis*, inquiens, *Aristippum decuit color*, sive regali purpura conspicuus incederet, sive *Cynico* pallio sordidatus ingrederetur: quanquam tu quidem inæqualis nusquam, mira quadam harmonia, & in amplitudine humanissimus, & in humanitate amplissimus. Sed quorsum ista tam multa? inquies. Probe profecto mones: fulcienda enim quæ pendet adhuc periodus, & claudendus vel sero μακρολογισμὸς, quem mihi non natura loquacior, sed jucunda quædam tui simulacri contemplatio facit. Ergo, quum mihi succurreret, inquam, ista nova corporis animique tui felicitate fieri, ut tanta tranquillitate summa obires negotia, quanta vix alius quisquam summo in ocio versetur, tibi summas occupationes pro ludo esse: non putavi me magnopere vereri oportere, ne quid his literis nostris intempestivius interpellatus offendereris: maximeque quod ex *Batti* mei literis cognovissem, quam serena fronte superiores illas accepisses: quanquam ne in præsentia quidem erat adeo quod scriberem, nisi mihi cum *Rhamnusia* illa luctam esse assiduam: me tamen sic esse animatum, ut si literas assequi non queam, certe cum *Philemone* libris immori cupiam. Tum tuorum in me meritorum memoriam apud me non modo non consenescere, verum ita quotidie animo obversari, ut ne tum quidem quum præsens experirer, aut recentior, aut etiam jucundior humanitatis tuæ sensus esse potuerit. Proinde nihil mihi perinde in votis esse, ut ansam quampiam per te præberi, qua possim hoc ingeniolo, si quod est, meo, & literariis vigiliis tuam amplitudinem quam maxime demerere: sed hoc ipsi circumspectabimus. Interea ne non longam epistolam legas, Tragœdiam accipe, recentiorem quidem illam, sed ita atrocem, ut cum hac vel *Medea*, aut *Thyestes*, vel veterum quævis collata, Comœdia videri possit. Anno superiore *Magduni*, id est oppidulum haud ita procul ab *Aurelia*, maleficus quispiam decessurus uxori mandat, ut quicquid esset apud se librorum magicorum, reliquaque ejus sacri arma, civi cuidam *Aureliano* tradat, propediem videlicet perituro, quod hunc sceleris conscium ac participem habuisset. Is hæc omnia *Aureliam* transfert: jam ipse sacerdos domi suæ plus triennium nefandum sacrum & quavis idololatria exsecratius non insciente uxore, filia virgine etiam adjutante, peragitat. Quibus vero ceremoniis, quove ritu sacrilegium hoc constiterit, paucis referam, ita ut à certissimis hominibus accepi. Corpus illud adorandum vindicis nostri *Jesu* in pyxidula quadam saligna conditum, sub lecti stramentis abdiderat. O divinam patientiam, mihi referenti, frigidus horror membra quatit! Id ante triennium à sacrificulo quopiam famelico & impio (cujusmodi hic nimis magna copia) fuerat mercatus, & quidem minoris, opinor, quam olim *Judæi Christum*: ut scelestissimus ille sacerdos *Judam* nobis non retulerit solum, sed etiam vicerit: & illum quidem rumor est, subitanea morte impietatis pœnas dedisse. Ergo quoties veneficus ille rem non divinam, sed diabolicam facturus esset, depromebatur profanis manibus cœleste mysterium, atque è stramentis erutum, nudatumque exponebatur. Filia puella, neque dum

dum virum passa, ensem nudum manu sublata tenebat, (quod id muneris nisi à virgine obiri rite non posset) mucronem in sacrum illud corpus intentans, scilicet minitanti similis. Tum caput quoddam proferebatur, ex nescio qua materia, triplici facie cælatum: nempe monadem illam triformem, & triadem uniformem repræsentans. Id novies reducto ambitu cingebatur. In his mille figuræ *Tau*, inauditis angelorum nominibus inscriptæ: postea totidem ambitus cacodæmonum horrendis vocabulis distincti. His ita compositis, maleficii antistes, explicitis libris, exsecratis illis precibus, *Hecate* dictante, primum adorandam triadem, & angelorum quam plurimos suo quosque choro: deinde cacodæmonum sexcenta nomina citat, neque finis, donec dæmon ille præsto fit, præsensque vocanti respondet. Is erat ingentium thesaurorum aut opifex, aut certe monstrator. Promiserat scelestus ille sacrifico suo *Persicos* montes, largitus etiam nonnihil: sed adeo infra spem, ut virum jam operæ, quippe triennis, cœperit pœnitere. Itaque promissorem suum solitis precaminibus evocat, expostulatque se jampridem lactari, & spe modo duci, neque ullum operæpretium facere. Purgat ille se contra, negans id sua culpa accidere: verum deesse quiddam ceremoniis, quod hominem literis præditum desideraret: quem si nancisci posset, se thesauros indicaturum omnium votis ampliores. Simulque percunctanti, quis esset ad eam rem potissimum adsciscendus, suadet, Priorem monasterii monachorum, qui se *Prædicatores* appellitant, id est pone mœnia *Aureliana*, adeat, & cautim virum pertentet. Est vero hic Theologiæ *Bacalaureus*, ut vocant, formatus, apud vulgus opinione non incelebri, & concionator non omnino pessimus, ut nunc quidem sunt Theologi. Cæterum, ut mihi post visum est, & fere sunt hujusmodi, famæ perquam avidus. Sed haud etiam conjectura consequor, quid genius ille malus captarit, uti ne sacerdotem suum, jamjam ad defectionem spectantem, recta in perniciem induceret: an quod ita serio sibi promiserit, Theologi mentem præmii propositi magnitudine posse corrumpi: hac opinor fiducia, quod, ut divinitus scripsit *Maro*,

—— quid non mortalia pectora cogit
Auri sacra fames? ——

Tum quod, uti ajunt ii, qui cum istiusmodi hominum genere familiarius sunt versati, sub illis cucullis & mendicitatis nomine, deploratissimæ nonnunquam mentes latitent, intolerabili arrogantia, & extrema pecuniæ cupiditate flagrantes. Verum hoc quidem in medio relinquimus. Vir igitur persuasus, hominem convenit: utque pedetentim illius animum prætentaret; fingit sibi codices aliquot esse domi, inutiles quidem sibi, quippe idiotæ, verum homini literato longe utilissimos. Rogat num quos emptos velit. Theologus proferri jubet, inspiciendos scilicet. Promit ille Vetus Testamentum, quam vulgus *Bibliam* vocat, *Gallice* versum. Eum codicem ubi contempsisset Theologus, ecquos alios haberet percunctanti, gravatim quidem, ac detrectanti similis, alium quendam sinu abditum producit: quem evolutum, ubi animadvertisset improbatarum artium esse magistrum, haud etiam scio an novitate captus (ita ut fit) curiosius inspectarit, an ut fraudem, quam subesse sentiscebat, prorsus expiscaretur. Rogatus itaque quidnam ille placeret, respondit, maleficum sibi videri librum. Tum ille silentii fidem obtestatione stipulatus, ait ejusdem generis aliquot domi sibi esse, sed eruditi hominis operam desiderare; alioqui thesauros immensos posse his libris conflari. Ibi arrectior Theologus, orat ut eos quoque ad se perferat inspiciendos: sibi rem hanc vehementer esse cordi, nec omnino in negotio tam divino indormiendum, sibi spem esse certissimam feliciter eventurum. Ergo datis invicem dextris, miser ille reliquos libros adfert. Theologus expiscari non desinit, donec homo jam ejus animi securus omni de re palam facit: postremo etiam de *Christi* corpore. Ibi ille tanquam

A vehementer gavisus, impensius obsecrat, ut res tantas sibi ostendat, se jam toto pectore de maturando negotio cogitare. Hic hominem domum suam deducit: uxorem mysterium illud, reliquaque item maleficii arma depromere jubet. Proferuntur, inspectantur. Monachus longe aliud simulans, ut narrat ipse, recta inde ad Officialem, quem vocant, virum profecto summa vitæ integritate, & absoluta juris utriusque prudentia spectatissimum, nostri majorem in modum amantem. Is vero in re tam prodigiosa nihil etiam cunctandum ratus, hominem, prodente Theologo, per regios ministros in vincula conjicit, non sine uxore & filia. Protinus in ædes irruptum, mysterium illud adorandum, honore, quo conveniebat, prolatum, dieique ejus quod erat reliquum & nox omnis à clero monachisque pernoctes excubias agentibus, solennibus cantionibus & precibus celebrata. Postridie indicta solennis supplicatio, vestiuntur tapetibus utrinque viæ, quaque ibatur, quaque ad templum redibatur: perstrepebant urbe tota templa sacris tintinnabulis. Procedit clerus universus cum suis quisque reliquiis, tota civitate ad spectaculum effusa, dignaque pompa sacramentum è consceleratis ædibus sublatum, in templum salutiferæ cruci sacrum defertur. Ibi Theologus tam frequenti concione, quantam antea visam fuisse negant, rem omnem, non sine gloriæ suspicione exponit: identidem obtestans *Christi* corpus inibi sub dio appositum, ut erat ex ædibus malefici deportatum. Fecerat idem postridie, facturus item deinceps, & ut quidque illi in vinculis fuissent confessi, ita quotidie populo renunciaturus: quod sibi credo certissimam parandæ immortalitatis materiam oblatam esse judicaret, nisi Officialis, vir minime stultus, Theologo, jam ventoso gloriæ curru volitanti, silentium imposuisset. Excutiuntur & audiuntur assidue à Theologis *Lutetia* in hoc adscitis, adhibitis item duobus Jureconsultis. Narravit nobis Officialis prodigiosa quædam in quæstionibus à viro aperiri, sed quæ nondum pro certis referri possent, quod ipsum sibi parum adhuc constare diceret: mulierem noctu miseris modis à cacodæmone vexari, pungi, cædi, raptari, peneque exanimari: filiam vero sui securam, neque quicquam supplicii metu commoveri, quod sibi quotidie cum luce præsto fieri affirmat, nescio quem, qui consolando dolorem illi omnem adimat, animoque tranquillo esse jubeat. Tenetur & *Magduni* malefici, cujus supra memini, vidua. Eamus nunc & *Medeam*, *Thyestem*, *Neronem*, Poetarum nugas esse credamus, cum *Christiana* impietas ejusmodi piacula protulerit, quorum ne nomina quidem norit antiquitas. Quod enim tandem huic monstro vocabulum indemus? Nam *Chaldæorum*, genethliacorum, mathematicorum, maleficorum, Pythonicorum, divinorum, haruspicum, augurum, ariolorum, necromanticorum, geomanticorum, sortilegorum, incantatorum, uti levia nomina, nihil etiam ad hujus sceleris atrocitatem facere mihi videntur. Augur præpetes avium volatus, & solistimum tripudium observat, haruspex extorum fibras rimatur, *Chaldæus* sydera consulit, veneficus herbas incantatas colligit, incantator precaminibus agit, Pythonicus manes evocat, chiromantis manuum rugas contemplatur. Atrocia sunt ista, quæque vix aures ferant *Christianæ*: sed quid obsecro ad *Aurelianam* Tragœdiam? Quid unquam simile *Thessalia* maleficiis infamis designavit? Et manium quidem consultores, *Hebræorum* leges capitali supplicio damnant; Imperatoriæ vero haruspicum & augurum superstitionem & atrocissimis verbis insectantur: quippe quos naturæ peregrinos & humani generis hostes appellent: & ipsos quidem ultori gladio, incendio feralique pesti (his enim verbis *Constantinus* utitur) addicunt: consultores autem in insulam deportari jubent, bonis omnibus spoliatos, id quod apparet in *Codice*, *titulo De maleficis & mathematicis*: ubi & glossema vere, ut *Accursiani* loquuntur isti, notabile, sed atro carbone notandum, quippe quod haruspicem pro

An. 1500. momentorum & avium observatore, nimis ridicule interpretatur, tum sacerdotem pro necromanticos doctore exponit, & item alia quædam, nescio magis ne barbare an inerudite, omnino tamen deridicule: quæ mihi tamen neutiquam sunt nova, cum toto *Digesto* istiusmodi portenta ita passim occurrant, ut assueto mihi ne risum quidem jam moveant, nedum stomachum. Sed ad rem: Decreta vero Pontificia, & item Epistolæ, quas Decretales vocant, ubi de sortilegiis & id genus damnatis superstitionibus meminerunt, hujusmodi maleficium ne verbo quidem attingunt: sive quod ea secula ne suspicionem quidem tantæ impietatis habuerunt: sive quod qui ea literis prodiderunt, mortalium auribus parcendum esse putarunt. Novum hoc & inauditum portentum, non Nox *Eumenidum* mater, ut Poetæ fabulantur, sed scelerum omnium parens Avaritia produxit, & portentum non simplex, sed ex superstitione, impietate, idololatria, sacrilegio, tanquam variis ex monstris conflatum. Et mirantur homines, si nostra ætas nunc bellis, nunc fame, nunc peste, nunc aliis atque aliis malis laboret: cum præter ea vitia, quæ jam propemodum vitia videri desierunt, quod nimis vulgaria, gigantes ipsos fulmine deturbatos & *Lycaoniam* inhumanitatem diluvio tanto vix expiatam nostris sceleribus longe vincamus? Miramur si quotidie novis plagis afficimur, cum quotidie novis vitiis Deum optimum maximumque irritemus, neque, ut ait *Flaccus*, per nostrum patiamur scelus iracunda *Jovem* fulmina ponere. Habes *Iliadem*, humanissime pater, sed abripuit calamum pene imprudentem, partim gravis animi dolor, partim voluptas quædam tua cum amplitudine miscendi sermonem. Ignosces igitur nostro vel amori, vel dolori. De *Dismа* scripsimus *Antonio* sacellano tuo: quod si persuadeo, futurum confido, & quidem propediem, ut ego me gaudeam admonuisse, & tu multo magis gaudeas moneнti paruisse. Bene vale. *Parisiis* 14. Jan. An. 1500.

EPISTOLA XCII.

Clarissimæ Annæ Bersalæ, Principi Verianæ, Erasmus Rot. S. P. D.

TRES *Annas* veterum literæ prodiderunt posteritati: eam, cui cognomen *Perenna*, quam ob egregiam in *Didonem* sororem pietatem, in cœlitum numerum relatam antiquitas credidit: alteram *Helcanæ* uxorem, cujus ad laudem abunde satis est, quod & annus, & auspice Deo, *Samuelem* pepererit, non utique sibi, sed Deo quidem sacerdotem religiosissimum, populo vero judicem incorruptissimum: tertiam Virginis matris parentem, ac *Jesu* Dei & hominis aviam, ut ne hæc quidem jam aliis egeat præconiis. Et primam quidem *Romanæ* Musæ immortalitati consecrarunt. Secundam *Hebræorum* annales multa laude nobilitant. Tertiam *Christiana* pietas adorat, *Rodulphi Agricolæ*, *Baptistæque Mantuani* facundissimis literis celebratam. Nunc ô si meæ quoque tantum literæ valeant, ut tuum istud tam pium, tam niveum, tam castum pectus posteritas norit, & tribus *Annis* quartam te annumeret: & fiet profecto, modo tuæ virtuti nostrum ingeniolum respondeat. Equidem adducor, ut credam nomen istud non sine mente, ut ait *Maro*, nec sine numine divûm tibi contigisse, adeo multa video tibi cum illis esse communia. Nobilissimæ illæ, tuis vero imaginibus quid habet nostrum hoc regnum illustrius? Illæ pietate insignes, & tua gratissima cœlo pietas: illarum afflictissimis rebus multum jactata, multum spectata patientia, quod tibi cum illis communius etiam quam vellem. Erat enim tua ista integritas & virginea simplicitas, fateor, perpetua prosperitate dignissima. Verum quid facias? Hic est vetus ille Fortunæ ludus, indignos in altum evehere, & innocentiæ negotium facessere. Tu vero, mea patrona, palmæ arboris exemplo,

—— *ne cede malis, sed contra audentior ito,*
Quam tua te fortuna sinat. ——

A Ego vero quanquam pro incredibili mea in te charitate, vel pietate potius (salutem enim illi omnem debeo, cujus beneficio mihi contigit in literis vivere, sine quibus ne vivere quidem possim) casus tuos acerbe omnino fero, tamen hoc me non mediocriter recreat, quod istiusmodi procellæ nonnunquam à superis propitiis immittuntur, non ut obruant, sed ut virtuti segetem quandam & materiam suppeditent, quo videlicet magis magisque splendescat. Sic *Herculis* & *Æneæ Ulyssisque* virtus effulsit: sic *Jobi* probata tolerantia. Non igitur tantum capio dolorem, quod ista objiciuntur, quantum voluptatis, quod objecta sic feras: fers autem, id quod ego non semel sum admiratus, adeo non B dicam toleranter, sed omnino alacriter, ut ego me jam tuo exemplo (dicam enim simpliciter) confirmem magis quam ullo veterum, homo pene ad infortunia natus: quippe qui jam annum solidum adversis ventis, adverso flumine, irato cœlo navigem. Fit etiam, nescio quo modo (nam cur non audeam tibi fateri?) ut te hoc quoque nomine peculiarius diligam, quod *Rhamnusiam* illam, quam ego semper iniquissimam tuli, ne tibi quidem satis æquam esse video, ut inter mortales, & malorum societas aliquoties conciliat benevolentiam: quanquam quid hoc simile? Nam tua quidem dignitas jam prope extra Fortunæ est aleam, & te quidem nonnuquam vellicat: at in me sic constanter C debacchatur, scilicet hoc uno sui dissimilis, ut possit in literas meas conjurasse videri. Succurrit has literas exaranti: cui enim potius infelicitatem meam aperiam, quam quæ sola & possit & velit mederi? Succurrit, inquam, hunc ipsum solem jam anniversarium illuxisse, quod in *Britannico* littore peculiola mea, studiorum meorum alimonia, naufragium fecit: à quo quidem die, ut memini, perpetuam malorum catenam trahentibus invicem ansis, in hanc usque lucem Fortuna porrexit: etenim simul atque nudum me *Britannica Charybdis* orbi nostro revomuisset, sæva tempestas, atque ob eam iter longe durissimum, deinde in jugulos nostros acutæ latronum sicæ exceperunt, tum febris, D postea pestis, quæ tamen fugavit tantum, non afflavit. Adde his domesticas curas, quas non parum multas quotidie mortalium vita paritat. Sed partim pudet, ita me Deus amet, me virum utcunque literarum præsidio munitum, ac philosophiæ præceptis armatum, animo consternari: cum tu, quam & natura fœminam finxit, quam Fortunæ indulgentia summo loco genuit, maximis deliciis educavit, nonnihil habes quod feras, & feras tam non muliebriter: partim quod quantumvis in me detonaret Fortuna, nullam esse causam statuerem cur literas deseram, animoque frangar, dum tu mihi ceu certissima quædam Cynosura præluxeris. Siquidem literas Fortuna ne potest quidem nobis eripere, E pecuniolam vero, quantulam hoc ocium desiderat, opes tuæ, animo scilicet tuo pares, facile possint suppeditare. Et Fortunæ quidem tuæ debes, quod vales: animo tuo ego debeo, quod vis, & vis etiam libenter Musas meas alere, ex te nimirum una pendentes, te unam respicientes, tibi uni consecratas. Aluit *Chœrilum* malum ferreumque, ut ait *Lucilius*, scriptorem *Alexander Magnus*. *Maronis* & *Flacci* tenuitatem *Mecænatis* inexhausta benignitas fovit. *Plinianas* lucubrationes *Vespasiani* studium acuit. Semigræculas *Ausonii* Musas *Gratiani Cæsaris* humanitas etiam consulatu *Romano* decoravit. *Hieronymi* piam facundiam *Paulæ* & *Eustochii* F nobilitas ornavit. Nuper etiam *Politianum*, seculi nostri delicias, *Laurentius Medices*, tanquam gremio suo educatum, extulit. Et ne juxta *Græcorum* dictum arenas numerem, suus cuique ingenio contigit *Mecænas*. Neque gratiam adeo pœnitendam ii mihi videntur suis patronis retulisse, quorum memoriam æternitati libris suis consecrarunt. Ego vero, mea nutricia, ne *Mecænatem* quidem ullum, aut Cæsarem tecum sanus permutaverim, & quod ad reponendam vicem attinet, quantum hoc ingeniolo potero contendere, pro mea quoque virili enitar, ut & meam *Mecænatem* postera se-

An. 1500. A secula noverint, mirenturque unam extremo orbe fœminam exstitisse, quæ bonas literas, partim imperitorum inscitia corruptas, partim Principum vitio jacentes, partim hominum desidia neglectas, sua beneficentia studuerit excitare, quæ *Erasmi* literulas à splendidis pollicitatoribus destitutas, à tyranno spoliatas, omnibus fortunæ casibus oppugnatas, passa non sit egestate concidere. Quod uti instituisti, ita pergas, supplices tibi manus tendunt literæ meæ, alumnæ tuæ, teque & per tuam obtestantur fortunam, quam & secundam summa cum laude contemnis, & adversam fortissime tulisti, per suas item fortunas semper iratas, contra quas tuo unius patrocinio consistunt, & B per excellentis illius Reginæ, nempe veteris Theologiæ, amorem, quam Ψαλμογράφος ille divinitus afflatus, æterno Regi dextram adstitisse scribit, interprete *Hieronymo*, non sordidatam, non pannosam, qualis nunc visitur in ludis sophistarum, sed in vestitu deaurato, circumamictam varietate, cui ab situ recipiendæ vigiliolæ nostræ omnes desudant. Quam ad rem duo quædam pernecessaria jamdudum sentio, alterum ut *Italiam* adeam, quo scilicet ex loci celebritate doctrinulæ nostræ nonnihil auctoritatis acquiratur: alterum ut Doctoris nomen mihi imponam, ineptum quidem utrunque. Neque enim, ut inquit *Horatius*, statim animum mutant, qui trans mare currunt, neque me vel C pilo doctiorem magni nominis umbra fecerit: verum ut nunc tempora sunt, ita morem geras, quando nunc non dicam vulgo, sed etiam iis, qui doctrinæ principatum tenent, nemo doctus videri potest, nisi *magister noster* appelletur, etiam vetante *Christo* Theologorum Principe: cum antiquitus non ideo quis pro docto haberetur, quod Doctoris nomen esset mercatus, sed ii Doctores dicebantur, qui libris editis, manifestum doctrinæ specimen dedissent. Verum, ut diximus, frustra bonam fabulam egerimus, quam nemo non explodat. Quare leoninam pellem induamur oportet, quo fides fiat, & nos literas didicisse, istis qui de vocabulo non de libris (quippe quos non intel-D ligunt) hominem censent. Ii sunt homines quidam præposteris literis imbuti, magna nimirum mercede docti nihil scire, crassa Minerva, sensu vix etiam communi, sed Deum immortalem, quam cervicosa arrogantia, quanto supercilio! quippe qui sibi una cum inani nomine consummatæ doctrinæ falsissimam persuasionem induerunt. Ii *Philoxenum* & *Gnathonem* turpissimos gulones referentes, disciplinas omnes culinarii sermonis sordibus & tanquam emuncto muco fœdant, quo generosis ingeniis nausea deterritis, ipsi soli rerum potiantur. Cum his quoque monstris mihi decertandum est, & *Hercules* alter præstandus: quare si tu *Erasmum* tuum armaveris, ut possit cum his portentis pari tum animo, tum auctoritate contendere, E non nos modo, verumetiam ipsæ literæ se tibi debebunt. *Armandus* autem, mea Princeps, *Homerici Glauci* armis, sed quæ dedit, non quæ recepit. Hoc ænigma, quid sibi velit, ex *Batti* mei literis cognosces, cui citra fucum omnem sortem meam aperui. Perfricui faciem contra morem meum, contraque ingenium, contra virgineum illum literarum pudorem; sed, ut ait ille, *durum telum necessitas*. Misi te tibi, *Annam Anna*, carmen vel rhythmos potius à me puero admodum lusos, nam jam inde à tenellis unguiculis ejus divæ pio studio flagravi. Misi præterea obsecrationes quasdam, quibus ceu magicis precaminibus pos-F sis non lunam illam, sed eam quæ justitiæ solem genuit, cœlo vel invitam, ut ita loquar, devocare: quanquam ea quidem solet esse facillima, si virgo virgineis votis vocetur: nam te quidem non tam in viduis, quam in virginibus pono: siquidem quod olim puella admodum nupsisti, id quidem partim parentum auctoritati, partim generi propagando datum: & ejusmodi fuit conjugium, ut non tam sit imputanda voluptas, quam patientia spectata. Quod autem nunc ista adhuc ætate virenti, & pene puellari, nulla procorum instantia possis à continentiæ proposito divelli, quod in fortuna tam affluenti, tam nihil indulges tibi, id ego non viduitatem, sed virginitatem existimo: in quo si, ut confido, perseverabis, ego te, mihi crede audacter, non in adolescentularum choro, quarum, ut ait Scriptura, non est numerus, non in octoginta *Solomonis* concubinis, sed in quinquaginta Reginis, & *Hieronymo* quidem, ut spero, approbante annumeravero. Est jamdudum in manibus *De Epistolis*, & item *De variandæ oratione* opus, *Adolphi* filii tui studiis adjuvandis destinatum; tum præterea *De literis*, tuo videlicet nomini consecrandum. Quæ si forte serius voto prodibunt, non meam tarditatem, sed fortunam accusabis, aut si mavis operis difficultati imputabis, nam malos quidem libros emittere, insanissimum: bonos edere, longe difficillimum. Bene vale, & Musas nostras tibi commendatas habe. Datum *Parisiis* 27. Jan. Anno 1500.

EPISTOLA XCIII.

Erasmus Roterodamus Petro Anglebermio medico S. D.

EMORIAR, si ullum Deorum nectar suavius esse credam, optime *Petre*, quam villum hoc tuum, plurimum quidem aromatis efficacibus, & *Apollinea* arte, qua tu non minus quam humanitate mortales omnes albis, ut ajunt, equis præcurris, verum multo multoque amplius de pectore isto candidissimo, & gratiarum pleno conditum sapidumque, cujus ego niveam simplicitatem, humanitatemque prope incredibilem jam pridem ex *Augustini* tui sermone cognitam atque adamatam, nunc etiam re prius quam oratione experior, donatus videlicet abs te munusculo tam bello, tam lauto, tam denique apto. Recte enim & hoc *Seneca* monet, *permagni referre, quis cui quid muneris mittas.* Porro quum *Bacchum* ut eloquentiæ ministrum passim celebrent Poetarum literæ, & aromata spiritus vitales, viresque pectoris reficiant instaurentque: quid obsecro poteras hoc mittere aptius, homo medicus homini poetico, tum in literis assiduo, quam vinum quod à vulgo quidem *Hippocraticum*, à doctis tum *trimma*, tum *aromatites* dicitur, nisi tu vel murrinum, vel aromaticeum mavis: cui xenio utinam ἀντίδωρον aliquod rependere tam facile possimus, quam impense cupimus, neque voluntatem flagrantissimam destitueret facultas. Verum ne prorsus ἄδωροι videamur, neve quam duplicatam oportebat redisse gratiam, nulla reponatur, Poetarum more, qui chartarum tantum ut divites sunt, ita sunt & liberales, literariam gratiam referimus, pro munere epistolam reddentes, quanquam non perinde conditam, nec arte pari concinnatam, videlicet ut ad *Homerici Diomedis* exemplum,

Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων,

permutemus. Eam compensationem si tu non recipis, quippe vehementer iniquam, vide ecquid hoc etiam auctarium placeat. Hunc homuncionem quantulus quantulus est, tibi addico, quem si non pœnitebit tuis in bonis scribere, vehementer erraris, si quicquam credas tuis in rebus unquam fuisse tam tuum, quove sic pro tuo arbitratu vel uti possis, vel abuti. Interea ansam hanc ad te scribendi, id quod diu fuerat in votis, per te mihi oblatam esse gaudeo. *Lutetiam* reversus, (nam in crastinum paramus iter) filii tui studia, quibuscunque potero rationibus lubens adjuvero. Bene vale. *Aurelia*, Anno 1500.

EPISTOLA XCIV.

Erasmus Roterod. Jacobo Batto S. D.

DEMIROR, quî tandem tibi in suspicionem venerim, tanquam in literis, quas ad te scribo, logodædalum agam, id est, non simplicem ac sincerum, sed fucatum & dissimulantem. De me, optime *Batte*, sic velim semel statuas, nihil mihi æque ac hypocrisim esse invisam, neque ipsum me apud amicos fingere quic-

An. 1500. quam, neque figmentis alienis delectari. Jusseram ex *Anglia* scribens, ut adumbratis literis me scilicet eriperes. Ea fraus non in te, non enim fallebaris, sed in *Anglum* tendebatur. Cæterum eas literas, quas postea misi de meo consilio, emoriar, nisi ex animo scripsi. Tuas item, quas tu postea fassus es mihi reverso, te ut fictis fictas retulisse, ego ex animo scriptas credidi. Jam vero quas ex *Aurelia* scripsi de rebus meis angustissimis satis apparet pari arte scriptas videri: quod ni esset, non hunc *Ludovicum* nobis tribus scilicet angelatis oneratum remisisses. Prudens hic prætereo, *Batte*, & quanto alia exspectarim abs te, & quantum hac re meam felicitatem auxeris. Si ludere tibi videor in epistolis, cum sic scribo, nihil esse causæ puto, cur unquam ad te scribam; sed hæc missa. Quoniam non dubito, optime *Batte*, quin tu amantissimo animo facias, quæcunque facis, quæso ut totum illum *Battum* ad me beandum explices. Conficies haud dubium, si modo fatalem illum animum concipies. E vestigio *Ludovicum* ad Dominam mitte, & si commodum, ipse proficiscere, nostras literas tua facundia adjuturus. *Adolphum* instiga, ut primarum precum religione maternum animum obtestetur, sed cave nugatorium quicquam optet. Eadem enim opera vel maximum quiddam exorabimus, si *Erasmi* tui fortunæ ex animo tibi curæ sunt. Sic agas, Dominæ pudorem meum amabilibus verbis excusabis, tanquam ingenium meum non sit passum, ut illi ipsi meam egestatem aperirem. Tu vero scribes me jam in summa egestate versari, eo quod hæc fuga *Aureliana* mihi magno sumptui fuerit. Recedendum enim erat ab iis à quibus compendii nonnihil capiebam. Nec usquam Doctoris titulum rectius accipi posse, quam in *Italia*, nec *Italiam* ab homine delicato posse adiri sine summa vi pecuniæ: maxime quod mihi ob literarum qualemcunque opinionem sordidius vivere ne liceat quidem. Ostendes quanto amplius ego sim meis literis decus Dominæ allaturus, quam alii, quos alit, Theologi. Nam illi vulgaria concionantur, ego scribo, quæ semper sint victura. Illi indocte nugantes, uno aut altero in templo audiuntur: mei libri, à *Latinis*, à *Græcis*, ab omni gente toto orbe legentur. Ejusmodi indoctorum Theologorum permagnam ubique esse copiam, mei similem vix multis seculis inveniri, nisi forte adeo superstitiosus es, ut religio tibi sit, in amici negotio mendaciolis aliquot abuti. Deinde ostendes nihilo illam pauperiorem futuram, si ut *Hieronymus* jam depravatus, si ut vera Theologia instauretur, aliquot aureis adjuverit, cum tanta ex illius opibus turpissime pereant. Hæc ubi pro tuo ingenio amplificaris, deque meis moribus, deque mea spe, de charitate in Dominam, de verecundia multa scripseris, tum addes me scripsisse, ducentis francis omnino mihi opus esse, ut posteri anni salarium in præsentia largiatur. Id quod ego, *Batte*, neutiquam fingo. Nam centum francis nec iis quidem integris *Italiam* petere, non mihi tutum videtur, nisi rursus in servitutem cujuspiam dedere me velim. Id priusquam fecero, emoriar potius: tum quantulum referet ejus, in præsentia ne an post annum donet, & mea quidem refert plurimum: deinde suade ut sacerdotio mihi aliquo prorsus consulat, ut reversus habeam, ubi in literis quiescam. Neque solum hoc suade, sed etiam rationem à teipso excogitatam quam poteris commodissimam ostende, uti ex multis primum mihi promittat, si non optimum, tolerabile certe, quod mutem, ubi amplius contigerit. Neque nescio multos esse, qui sacerdotia petant: verum me esse dices, hominem unum, quem si cum omnibus cæteris componat, &c. Scis morem tuum antiquum effusissime mentiendi de *Erasmo*. Hæc eadem ut scribat *Adolphus* tuus curabis, te scilicet preces dictante blandissimas: continuoque curabis ut centum francorum promissio confirmetur, &, si fieri potest, cum *Adolpho* tuo communicetur, ut si quis casus matrem, quod omen absit, eripuerit, à filio sumam. Adjicies in fine, me in literis esse questum id quod *Hieronymus* in Epistolis queritur non semel, studium oculos mihi eripere, eoque rem spectare, ut cum *Hieronymo* auribus & lingua tantum studere incipiam, & quam poteris facetissimis verbis persuadebis, ut *Saphirum* aliquem aut gemmam oculis confirmandis utilem mihi mittat. Quæ vero gemmæ eam vim habeant, scripsissem ipse, sed non aderat *Plinius*, tu è medico tuo expiscare. Hæc, mi *Jacobe*, neque improba, neque desperanda mihi videntur, si modo tu poteris animum illum tuum mihi fatalem induere. Et nunc maxime mihi videtur καιρὸς ille capillo arripiendus, cum tam honesta offertur ansa. Quæso te, mi *Batte*, hoc etiam atque etiam tecum cogita, tantam esse nostram necessitudinem, ut si utervis alteri vel gravi suo incommodo prodesse queat, tamen nihil recusandum fuerit: nunc cum *Erasmo*, quem semper amore etiam vicisti, citra ullum incommodum tuum tantum possis adferre emolumenti, in ea re negare operam, non tam quidem parum amici, quam omnino inimici mihi videtur. Neque est quod ille scrupulus animum tuum mordeat. Si hoc nunc dat Domina, qua fronte petam quæ mihimet sunt petenda. Scio enim tibi vehementer Dominæ liberalitate esse opus. Verum id velim tecum ipse reputes, simul utrunque non recte confici posse. Nunc quum opportunitas datur tuo dilato, amici negotium age, tuum suo loco acturus, & acturus nihilo incommodius. Neque vereare ne tantilla res Dominam exhauriat. Simul illud cogita tibi quotidie petendi opportunitatem dari, mihi non item. Tu fortassis bene mecum agi putas, si mendicitatem effugio. Ego vero sic sum affectus, ut aut prorsus abjicienda putem studia, aut comparandum undecunque, quod literæ postulant. Postulant autem vitam non omnino sordidam & afflictam. Quanquam quantulum à mendicitate aberamus, imo etiam absumus, quum ne teruncius quidem in loculis sit, reliqua pudet scribere. Circumspice, quot asini omnino nullis literis quas opes possideant, & magnum videtur, si non esuriat *Erasmus*? Adde, quid si morbus incidat, quando febris jam pene anniversaria recurrit quotannis, quid si multa alia, quæ in hominum vitam incidere & ipse expertus es? Et quid adhuc à Domina præter spem accepimus? At periit, inquies, res in *Britannia*: non tua quidem, sed nec mea rursus culpa periit. Ego enim neque temere *Angliam* adii, neque inconsulte exitum sum molitus. Verum fatales casus nobis in manu non sunt. Quod vero clamas, me nihil mittere, equidem medius fidius miror: quasi vero aut ego sim celaturus, si quid apud me esset, quod mitti possit: aut hic dormiam, ut mihi exstimulatore sit opus. Crede mihi, non cessatur hic, imo vix etiam valetudini parcitur, dum amicis do operam, dum aliis compono, aliis prælego, aliis castigo, dum mihi lego, dum colligo, dum emendo, dum compono, dum *Græcas* literas, utique difficillimas, meditor. Et postea tu nostrum ocium ex tuo mensus, clamas, scribe huic librum, scribe sexcentas epistolas, quasi ingenium habeamus adamantinum. Credo, tibi ista perfacilia videri, quod non admodum hac in palæstra sudasti. Experire ipse quid sit librum scribere, & tum si videbitur me tarditatis incusa. Admisces in epistola quædam ut tibi videntur faceta, ut mihi contumeliosa, aut certe ἄκαιρα. Quæso te, mi suavissime *Jacobe*, temperemus ab hujusmodi salibus, *Momum* non lepores sapientibus. Quod si juvat interdum eruditis jocis lusitare, ita his utamur sermonibus, ut dum tempus feret, in re nihil ab alterutro cesset. Teque per nostram amicitiam obtestor, ne tibi veniat in mentem, ut libeat periculum facere, num possim etiam istam spem, quæ mihi sola est reliqua, contemnere, neve jucundissimum nostrum amorem intempestivis nugis obscuremus. Ego toto pectore nihil aliud cogito, nisi ut quam absolutissimam doctrinam mihi comparem, eoque trivialem hanc maximo animo contemno. Video enim, jamdudum video vulgi insaniam. Sed libri mei non

An. 1500. non statim evolubunt, malo mihi gloriam paulo serius contingere, sed solidam, quam maturius, verum poenitendam; id quod non paucis evenisse video. Quare te quaeso, sine me meo arbitratu hanc rem agere. Mihi neque studium, neque animus deerit; tu cura modo, ne mihi omnino desit fortuna, quod quidem tu potes citra tuum incommodum, fortassis etiam magno tuo commodo efficere. Neque ego haec scribo tanquam te putem stimulis ullis egere, hoc opus erat, ut maximum animum sumeres. Ab optimatibus nihil minuti petendum, & pro amico nihil non honeste tentaveris. Et mihi crede, si rem prudenter institueris, bene procedet. Quod si omnino desperas, ne me vana spe lactaveris, sine me alias spes circumspicere. Haec tu, mi *Batte*, non durius à me scripta, sed simplicissime in bonam partem accipies. Erat enim in re seria seriis verbis utendum. Audi, quid etiam amplius te cupiam moliri, ut ab *Abbate* muneris aliquid avellas. Calles hominis sensum, finge verecundum quoddam & blandum argumentum ut petas. Dic me magnum quiddam moliri, ut *Hieronymum* totum, quantus est, inscitia Theologorum depravatum, mutilatum, confusum (nam non pauca in illius scriptis adulterina subdititiaque deprehendi) restituam, *Graeca* reponam. Antiquitates & artificium, ausim dicere, à nullo adhuc intellectum aperiam. Ad hanc rem non paucis libris esse opus, deinde *Graecorum* opera, ut munere aliquo adjuter. Hic nihil, *Batte*, mentieris. Nam hoc molior omnino. Quod si à Domina magnam impetras pecuniam, ut factutum confido, remittito illico *Ludovicum* ad nos. Sin decem aut duodecim Scutatos tantum dabit, aut nihil, ne redeat *Ludovicus*, sed *Joanni* perferendum quicquid erit tradatur, nisi forte puer ultro sese ad iter offerat. *Joannes* ad quem diem in *Zelandia* futurus sit, *Ludovicus* ipse scit. De veste quod scribis nimis contumeliose, fac ut videbitur. Mihi tamen ridiculum videtur puerum alere & non vestire. De Domina hujusmodi minutulas res emendicare, mihi non placet magnopere, sed ut dixi tu videris. À Domina si non quantum vis accipies, tamen hoc cura, ut saltem aliquot Scutati una tua cum pecunia ad me perferantur. Magna librorum penuria, ocium nullum, valetudo parum firma: I tu & inter haec libros scribe. De *Joanne* tabellione video rem parum esse certam, quare an hunc *Ludovicum* huc redire malis, ipse statues, sed cave miseris cum uno aut altero angelato. Matura, quaeso, mi *Batte*. *Augustini* libros *Ludovico* trades, qui *Veriam* ad *Thomam* illum nostri amantissimum perferat, ut & in itinere si quos possit vendat puer, reliquos *Thomas* per certum navitam *Gandam* transmittat ad *N.* ut is partim apud se distrahat, partim *Gulielmo* distrahendos quam primum mittat *Harlem*. Et per tabellionem scribam. Bene vale, mi charissime atque optime *Batte*, & in hanc rem totum *Battum* effunde, amicum illum dico, non etiam cessatorem. *Aureliae*, Anno 1500.

EPISTOLA XCV.

Erasmus D. Adriano in Christo amicissimo S. P. D.

HUNC *Ludovicum* puerum hactenus *Jacobus Battus* mei respectu aluit in arce *Tornehensi*: nunc ita libitum iis, qui in praesentia tyrannidem obtinent, ut alio concedat, qui *Batti* fratrem expulerunt, ipsum etiam *Battum* expellere conati. Quare monui adolescentem, ut te primum viseret, quem si in familiam tuam receperis, rem feceris & mihi vehementer gratam, & erga juvenem officiosam, & erga Deum piam: postremo tuis commoditatibus non inutilem. Est enim juvenis mediocri doctrina, scribendi artifex egregius, moribus & fide integerrima; id quod ipse facile comperies, & ipse meo periculo non dubitem affirmare. Vale. De libris communicatis habeo gratiam: referet autem is qui pietatis officia multo cum foenore solet remetiri, Deus. Ex arce *Courtemburnensi*, An. 1500.

EPISTOLA XCVI.

An. 1500.

Erasmus Roterodamus Edmundo, Sacerdoti optimo, S. D.

ABDIDI me in villam humanissimi Principis à *Courtemburne*, hybernis his mensibus in arcanis literis mussaturus: & utinam id te comite, mi charissime *Edmunde*, *Gardiano* duce, licuisset. Sed hac in re, itidem ut in caeteris, vulgato praecepto libenter utemur: *Quando non potes quod vis, id velis quod possis.* Caeterum tuae fuerit charitatis, *Adrianum* exstimulare, ut me libris aliquot instruat. Mittat oro in *Paulum*, *Augustinum*, *Ambrosium*. *Origenem* à *Bertinicis* in tempore petat, certaque fiducia pro me fidejubeat: non enim falletur. Praeterea percupiam, si fieri possit, ut *Origenis* Homiliae una mittantur, quas habet *Gardianus*. *Lyranum*, aut si quis alius in *Paulum* scripsit, & eum ad nos venire velim. Mittetur sabbato vehiculum, quo omnia huc perferantur: interim curabitis, ut libri sint in eum diem parati. Si quando vel *Adrianus*, vel *Gardianus* dignabitur nos invisere, cupide videbimus utrumlibet. Vale, mi optime *Edmunde*, & hac in re quaeso diligenter operam tuam naves. Ex arce *Courtemburnensi*, An. 1500.

* EPISTOLA XCVII.

Erasmus Edmundo ut fratri dilecto S. D.

CERTIOR per te fieri cupio, num jam redierit noster *Gardianus*, aut quam mox exspectetur adfuturus. *Adrianum* orabis meis verbis, ut de libris suis patienter agat: nam post paucos dies alio me conferam, sed non prius quam codices multa cum gratia restituero. Mirum quam mihi gratuler, qui hunc laborem susceperim: confido enim me posthac toto pectore in arcanis literis libenter versaturum. Meus *Franciscus* intra dies ferme octo in patriam redit, quare *Ludovicus* recte fecerit, si paginas, si quas habet, de *Laurentio* miserit: de mercede nulla fuerit cunctatio. Praeterea de tabellione ecquid cognorit, ut sciam, faciat: tum de sudario, quod perierat, quid egerit. Exemplar precationum mearum, si desiit uti, jube remittat. Vos omnes jamdudum exspecto, sed frustra. Cum primis pio, mihique plurimis nominibus observando viro, *Adriano* salutem meis verbis annunciabis. Ipse recte valebis, ac nos tui amantissimos vicissim amabis, nosque pro mutua charitate, mutuis apud Deum precibus adjuvemus. Ex arce, in qua diversor, raptim, Anno 1500.

EPISTOLA XCVIII.

Antonius à Bergis, Abbas Bertinicus, Joanni de Medicis, Cardinali, per Erasmum Roterodamum.

An. 1501.

SALUTEM, *quam amplitudo mihi tua scripsit, equidem maximi muneris instar accipio, eamque tibi plurimo foenore cumulatam rescribo. Ex Epistola tum eruditionis, tum modestiae plena, humanissimi pectoris istius, & omnino Medicum gente digni simulacrum libenter agnovi, id quod antehac, cum apud nos ageres, perspexeram. Quod autem hospitioli nostri non solum meministi, verum etiam tam diligenter pro eo gratias agis, quodque tam benigne tuam invicem operam offers, animum quidem istum tuum tam propensum, volens gaudensque amplector, meritum meum nullum agnosco. Quod enim nostra mediocritas, cum cognoscendi studio in his regionibus nostratibus velut* Ulysses Homericus, *aut* Solon Herodoticus *peregrinum ageres, qualicunque sedulitate accepimus, nulla hic nostra praedicanda est humanitas, sed summa barbaries inhumanitasque, ni fecissemus, fuisset. Utinam autem vel tuae dignitati, vel nostro animo satisfactum esset. Mea quidem tecta jam aliquot annis hospes nullus subiit vel ornatior, vel jucundior, ut hoc nomine me tibi beneficium debere potius existimem, quam credidisse. Porro opera tua, si quando erit usui, tanta omnino libertate utar, quanta tu beni-*

An. 1501. *gnitate offers. Libuit autem interim, & hac in re priscum referre morem, ut tua præstantia non solum hospitalis Epistola, verumetiam xeniorum vice nonnihil adderem. Mitto autem cantiunculas musicas duas: quod ego munus, tametsi perquam exiguum, ac* Ciceroniana *etiam levidensa levius, tamen haud ingratum fore confido, vel quod es ipse hujus artis antiquissima, omniumque consensu divina, longe scientissimus, itidem ut aliarum omnium: vel quod cantilena recens est & nuperrime nata: & ex eo quidem nata, qui se quondam in clarissima Medicum familia prædicat alitum fuisse, quæ mihi nimirum ingeniis excitandis, ornandisque studiis cœlitus data fuisse videtur. Is est in nostra urbe musicæ artis princeps. Præposito* Watensi *salutem tuam tuis verbis annunciavi: eam incredibili accepit cum voluptate, suamque largiter adscribi jussit. Præstantissimam amplitudinem tuam florentem & incolumem tueantur superi. Apud divum* Audomarum, 30. *Julii, Anno à* Christo *nato* 1501.

* Epistola XCIX.

Erasmus Antonio Lutzenburgo suo S. D.

Scripturus eram humanissimo Abbati, sed quoniam nuper admodum ex *Batti* mei literis certior factus essem illum nondum è *Brabantia* rediisse, differendum putavi, donec de reditu illius cognovissem. Ad te dedi, non quod esset argumenti novi aliquid, sed ut constantem perpetuumque meum in te amorem scribendi officio declararem. Amo enim te, mi suavissime humanissimeque *Antoni*, aut pari, aut certe quam proximo cum *Batto* meo amore: idque non modo plurimis tuis in nos officiis moribusque festivissimis provocatus, verumetiam fatali quadam benevolentia, qua ita ducor, ut tui etiamsi oblivisci velim, non queam. Nos quoniam funditus exstinctam pestem cognovimus, *Parisios* remigramus. *Dismas* Abbatis frater, dum hic agerem, me coluit diligenter: nos illius vicissim consuetudine magnopere sumus delectati. Nihil, ita me Deus amet, vidi in vita hoc adolescentulo ingeniosius, suavius, modestius. Non hæc, mi *Antoni*, ad gratiam dico, sic ego re ipsa reperi. Verum ille juxta sapientis vocem, animam sortitus est bonam, & ut *Græci* dicunt, εὐφυὴς est, id est, bene & feliciter natus. Nihil illius ingenio acutius, nihil mente sincerius, nihil moribus suavius, nihil pudore amabilius. Miratur literas: cum his versari gaudet, unde semper abeat doctior. Dignissimus est puer, ut quem natura optimis rebus finxisse videtur, exquisitissima etiam diligentia curemus, ne mens minime vulgaris ad vulgares istas sordes detrahatur. Sed vivit in tutela quadam, sic enim appellant, nimis profecto tutelariter, id est, victu sordidissimo, immunda supellectile, neglectus inter, nescio quos, ociosos nebulones, qui nihil pejus oderunt quam libros, aut literatos sermones: grassatores nocturnos, potores diurnos, unde præter turpitudinem nil discere queat. Et haud ignoras quam hæc ætas facile trahatur ad vitium. Affricat enim scabiem suam convictor infectus: & qui tangit picem, non potest non inquinari. Est hic *Jacobus Tutor*, vir integritate summa, eruditione non vulgari, & studii flagrantissimi, Juris Pontificii professor: is domi suæ nobiles aliquot adolescentes alit, & alit non tutelariter, sed mundissime: nam ipse sum apud eum tres menses diversatus. Hic *Dismam* non secus atque filium amat, & amatur ut parens: quare si Abbas adolescentis saluti recte consulere volet, id quod velle scio, properabit illum ex tutela eximere, in qua & magno vivit, & immundissime, & quod est omnium gravissimum, cum iis, unde depravari possit, doceri non possit: atque huic, de quo memini, *Jacobo* committet, viro, mihi crede, cujus ego laudes nullo sermone queam assequi. Is gaudebit contigisse, cui suam doctrinam libenter communicet, quem ad honesta studia totum excitet. *Dismas* habebit, qui cum perinde vivat, ac si cum parente viveret, apud quem nihil nisi honesta, nisi literata audiet. Mirabere forsan, cur ego rem hanc tantopere suadeam. Ad me quidem omnino nihil pertinet: nam mihi hic neque seritur, neque metitur: verum ubi tutelæ sordes, ubi periculosos convictores, ubi omnia contaminata perspexissem, & adolescentis optimam mentem amarem, tum etiam Abbati propter summam illius in me humanitatem omnia deberem, putavi me hoc sine summo scelere prætermittere non posse, quia quod ad *Disma* salutem vehementer pertinere cognovissem, compertissimumque haberem, literis meis admonerem. Nihil enim dubito, quin si Abbati minima ex parte res, uti est, cognita foret, ne semihoram quidem in ea familia sedere sit passurus. Nec ille vos scrupulus commoveat, ne parum *Gallice* discat, si cum homine nostrate vivat: scit bene *Gallice Dismas*, & jam nunc loquitur expedite. Neque deerunt usquam unde *Gallice* audiat: at literas discet, virtutem discet: quod si Abbati persuaseris, poteris enim, *Antoni*, adolescentulum immortali beneficio tibi alligaris. Neque dubito, quin omnes qui illi bene volunt, inter quos primum locum Abbas obtinet, mihi sint in posterum maximam gratiam habituri, qui quidem in tempore admonuerim: quare non conquiesces, donec effeceris. *Antonio* patri patrono tuo, jam etiam per te meo, me quam commendatissimum facere studebis, purgabisque quod nihil per hunc scripserim: scribam è *Parisiis*, ubi reversurum audiero. Vale, mi *Antoni* charissime, nosque, quod facis, ama. Præfectum aulæ virum humanissimum, cæterosque nobis bene cupientes, meis verbis salutabis. *Aureliæ*, 11. Decemb. Anno 1501.

Appendix.

Ne mireris, *Antoni*, quod in initio hujus epistolæ negavimus nos Abbati scribere, cum scripserimus. Cum enim is tabellio nos fefellisset, & hic puer à *Batto* præter spem adesset, mutavimus sententiam, maxime *Batto* ut ita facerem hortante: è cujus literis cognovi, quanta humanitate vir ille meas literas acceperit, quod ego vix sperare audebam. Novi enim, quam nihil habeant mea scripta, cur à magnis viris legantur. De *Disma* quod scripsi, quæso ut omni conatu adjutes, omnino vehementer ad illius salutem pertinet: & nisi fiet, vereor ne nos omnes, puerum in primis, non fecisse pœniteat. Nos enim nihil ambiguum, sed oculis deprehensa scripsimus, neque quicquam præter ejus salutem spectamus: & ille in his est annis, qui facillime vel ad summam gloriam, vel ad turpitudinem extremam flectantur: quare vigilandum & maturandum censeo. Vale.

Epistola C.

Jacobo Middelburgensi, Vicario Episcopi Cameracensis, Erasmus Rot. S. D.

An. 1502. Demiror equidem te, non dico meum, sed cujuspiam omnino suffragium præterea requirere, quum tantum habeas, tum suscipiendi, tum edendi operis tui auctorem: nempe *Henricum à Bergis Cameracensem* Episcopum, qui quidem uti te sibi vicarium generalem, id est, per omnia velut alterum se constituerat: ita prorsus tanquam alterum se deamabat, neque rursus aliter quam teipsum *Apologiam* hanc tuam complectebatur, efferebat, exosculabatur, quippe veluti primogenium quendam istius ingenii (quo tantopere delectabatur) fœtum. Quam autem in amando te non fallebatur, tam non errasse in laudando libello tuo consentaneum est. Quanquam exoculant quidem suum amorem Poetæ, mirum ni terrestris illius *Veneris* filium: nam altero illo, quem cœlesti matre prognatum scripsit *Plato*, nihil profecto perspicacius oculatiusque. Non enim ideo parum perspexisse putandus est Episcopus, quod te sic unice amavit, quin potius ob hoc ipsum tam amabat effuse, quod *Lyncei* (ut ita loquar) oculis tuas virtutes penitissime perspexerat, vir,

* Hæc Epistola ejusdem ferme est argumenti, quæ XXV. paucis tantum mutatis.

An. 1502. vir, ut scis, cum reliquis in rebus plane (quod ait *Flaccus*) emunctæ naris, tum in pensitandis ingeniis nequaquam, ut *Græci* dicunt, λευκὴ στάθμη, sed omnino Λύδιος λίθος. Ergo quum tam gravem, tamque doctum habeas auctorem, qui tibi unus vel pro multis millibus esse debeat, tamen ut es incredibili modestia, velut *Apelles* quidam, meum, hoc est, vulgi quoque judicium captas: visque, quod ille non ferebat, sutorem & ultra crepidam audere: id quanquam video mihi vehementer ineptum, in re cum ardua, tum à meis studiis aliena, quasi censoriam virgulam sumere, tamen postea quam tu ita vis, cui nihil negare fas est, age, juxta *Platonicam* parœmiam, τὴν λεοντῆν ἐνδύσομαι, meamque sententiam solita libertate proferam, sed quæ nihil ab Episcopi judicio discrepet, nisi quod ille, quo perspiciebat acrius, hoc laudabat impensius. Nos quædam pene sugillabimus, sed perpauca, ut vel hoc argumento cognoscas, cætera nobis magnopere placuisse. Jam primum igitur, si tam illustre scribi argumentum tibi delegisses, prudentia modo tua laudanda fuerat, nunc vero quoniam forte objectum commode arripuisti, felicitati quoque tuæ gratulandum esse puto. Quod enim vel splendidius, vel magis pium munus obvenire poterat, quam ut pro Cæsarea majestate calamum sumeres, quæ pro omnibus sumit arma: eamque ingenii tui clypeo à calumniæ telis defenderes, quæ pacem *Christianam* à belli calamitate defendit? Tum autem muneri isti quanquam amplissimo adeo non defuisti, ut longe etiam superasse videaris. Parum enim tibi visum est, si invictissimam potestatem invictis æque argumentis à calumnia vindicares, sed hinc arrepta velut ansa, majus quiddam animo destinasti, ut eandem tuis literis tanquam immortali quodam monumento decorares. Mihi certe hoc usu venisse scio, ut quum semper magnificentissime senserim de ea potestate, quam in rebus politicis Deus secundum se voluit esse pollentissimam, tamen simulatque tuam evolvi defensionem, mirum quam cœperit apud me apparere amplior atque augustior. Illud autem præcipuæ cujusdam prudentiæ mihi videtur, quod ubi factiosa quædam incidunt, vel arte prætercurris, vel si id non licet, tamen in periculosis quæstionibus, velut inter *Cyaneas* cautes navigans, ita docte styli cursum moderaris, ut neque verum taceas, neque in factionem ullam impingas. Jam vero neminem fore puto, quin admiraturus sit in ætate tam grandi ingenium istud tam ardens, tam vividum, in fortuna tam lauta industriam tam infatigabilem, in tantis negotiis animum tam vigilantem, & vel ad minutissima quæque attentissimum, uno in homine memoriam amplissimam, & tantarum simul rerum capacem, in opusculo cum brevi, tum pene tumultuario tam variam omnigenæ doctrinæ vim, tantam utriusque Juris, tantam Theologiæ, tantam historiarum, tantam scriptorum omnium, & veterum, & recentium in omni genere notitiam, ut mihi tanquam sedula quæpiam apis per omnia circumvolitans nullum præterisse librum videare, unde non aliquid decerpseris, incredibili quidem sedulitate, at malim majore delectu, neque sine modo. Etenim quum aliquoties in re nec ita magni momenti, & jam dudum evicta, tantum testimoniorum inculcas, metuendum erat vetus illud loedorium, τὸ λύχνον ἐν μεσημβρίᾳ, non quod ea sint lectu vel inutilia, vel inamœna, sed quod pro studio magis scribentis, quam pro rei propositæ necessitate videbuntur adscita. Quo fit & illud, ut quum ordine summo sis usus, tamen ipsa copia sic obscuretur, ut attentum etiam & memorem lectorem fallat interdum. Verum quando nihil adhuc in rebus humanis extitit, sic arte, ingenio, curaque elaboratum, in quo non μῶμος ille *Græcorum* aliquid invenerit, quod calumnietur, nulla poterat honestior admitti reprehensio, quam si dicaris utilibus superfluere. Est enim ista ingenii feliciter luxuriantis laus, potius quam culpa. Porro styli humilitatem tantum abest ut reprehendam, ut illud vel præcipua laude dignum ducam, quod orationis phaleras, quas argumenti natura respuebat, ne affectaveris quidem, ne plane fieret, vel illud τὸ ἐν φακῇ μύρον, vel illud πίθηκος ἐν πορφύρᾳ. Sed quid ego hæc, quæ tu non uno loco tam belle defendis? Videberis igitur rem indignam facere, si opus omnibus omnium eruditorum calculis laudatum, ut dignum oculis atque auribus studiosorum, dignum luce, dignum posteritate, dignum denique vel charissima tibi Præsulis memoria, vel ipso decore Cæsareæ majestatis premas atque oblitteres, præsertim in quo tantum olei operæque consumpseris. Age, jam sat superque verecundiæ datum: reliqua vel amicorum votis, vel doctorum judiciis, vel amantissimi Præsulis voluntati largire, neque quod viventi consecrasti, mortuo eripias. Patere tandem tibi excuti è manibus, exeat in lucem, prodeat bonis avibus, versetur in coronis: ut quoniam tibi tantum amicum, mihi studiorum meorum *Mecœnatem* mors invidit, saltem hoc solatio desiderium nostrum leniamus. Mihi sic præsagit animus, rem istam tibi gloriæ, studiosis usui, toti *Germaniæ* voluptati atque ornamento futuram. Finem faciam, si prius hoc unum monuero, eam Epistolam, qua cum tibi suscepta est dimicatio, *Leonardi Aretini* falso inscribi, quam quidem ab alio quodam *Aretino* profectam esse, quum libri castigatiores, tum stylus ipse, *Leonardino* longe dissimillimus, facile indicat: verum, cognomen ambobus commune locum fecit errori. Vale, multum observande domine & amice singularis, nosque tui studiosissimos mutuo dilige. In nobili *Lovaniensium* Academia 13. Febr. Anno 1502.

EPISTOLA CI.

Erasmus Petro Ægidio S. D.

SCRIPTURUS eram ad te, nam ita decreveram, mi *Petre*, verum intervenere nescio quæ, quæ propositum hoc excuterent. *Laurentius*, & alia quædam collectanea tua, sunt in tuto, jamque ad te redissent, ni mihi consilium tuum displicuisset. Nam si huc ad Pascha venturus es, ut scribis, sine causa libros repetis; si non es venturus, tum mittentur, quo videbitur. Nam nihil est periculi, ne quid pereat, præsertim me advigilante. Cum *Antuerpiæ* proxime essem, pater adito me, volebat dicere, nescio quid magnum ac serium: verum erat abeundum mihi. Suspicabar agi de te mihi committendo: quam equidem rem neque suasurus sum, ne videar mei compendii gratia cupere: neque dissuasurus, quum percupiam tibi prodesse; & video quantum possim, si mecum menses aliquot fueris. Et utinam patri mens ea fuisset priusquam istinc abirem. Vale, & undecunque potes, collige *Rodolphi Agricolæ* opuscula, tecumque deporta. *Joannes Gorcumensis* salutem multam jussit tibi adscribi. *Parisiis*, Anno 1503. An. 1503.

EPISTOLA CII.

Erasmus Joanni Coleto suo S. P. D.

SI vel amicitia nostra, doctissime *Colete*, vulgaribus causis coiisset, vel tui mores quicquam unquam vulgi sapuisse visi essent, vererer equidem nonnihil, ne ea tam longa, tamque diuturna locorum ac temporum sejunctione, si non interiisset, certe refrixisset. Nunc quoniam te mihi doctrinæ cujusdam singularis admiratio amorque pietatis, me tibi spes fortasse nonnulla, vel opinio potius harum rerum conciliavit, non puto metuendum esse, quod vulgo videmus accidere, ne ideo desierim esse in animo, quod absim ab oculis. Quod autem compluribus jam annis nihil à *Coleto* redditur literarum, vel occupationes tuas, vel quod certum non scires ubi locorum agerem: denique quidvis potius in causa fuisse mihi persuaserim, quam oblivionem amiculi. Sed ut de silentio nec debeo, nec velim expostulare tecum, ita majorem in modum te oro obsecroque, ut posthac tantillum ocii suffureris studiis ne- An. 1504.

An. 1504. negotiisque tuis, quo me nonnunquam literis tuis compelles. Miror nihil dum tuarum commentationum in *Paulum* atque in Euangelia prodiisse in lucem. Equidem non ignoro tuam modestiam, verum ista quoque tibi aliquando vincenda, & publicæ utilitatis respectu excutienda. De Doctoris titulo, ac decanatus honore, neque non aliis quibusdam ornamentis, quæ tuis virtutibus ultro delata esse audio, non tam tibi gratulor, quem certo scio nihil inde sibi præter laborem vendicaturum, quam iis, quibus tu ista gesturus es, quam ipsis honoribus, qui tum demum hoc nomine digni videntur, quum inciderint in promerentem, neque tamen ambientem. Dici non queat, optime *Colete*, quam velis equisque properem ad sacras Literas, quam omnia mihi fastidio sint, quæ illinc aut avocant, aut etiam remorantur. Sed Fortunæ iniquitas, quæ me perpetuo eodem adspicit vultu, fuit in causa, quo minus me quiverim ab his tricis expedire. Hoc itaque animo me in *Galliam* recepi, ut eas si nequeam absolvere, certe quocunque modo abjiciam. Deinde liber ac toto pectore divinas Literas aggrediar, in his reliquam omnem ætatem insumpturus. Quanquam ante triennium ausus sum nescio quid in Epistolam *Pauli* ad *Romanos*: absolvique uno quasi impetu quatuor volumina, progressurus, ni me quædam avocassent: quorum illud præcipuum, quod passim *Græca* desiderarem. Itaque jam triennium ferme literæ *Græca* me totum possident, neque mihi videor operam omnino lusisse. Cœperam & *Hebraica* attingere, verum peregrinitate sermonis deterritus, simul quod nec ætas, nec ingenium hominis pluribus rebus pariter sufficit, destiti. *Origenis* Operum bonam partem evolvi: quo præceptore mihi videor nonnullum fecisse operæ precium. Aperit enim quasi fontes quosdam, & rationes indicat artis Theologicæ. Mitto ad te munusculum literarium, lucubratiunculas aliquot meas: in quibus est & concertatio illa *De reformidatione Christi*, qua quondam in *Anglia* sumus conflictati: quanquam adeo mutata, ut vix agnoscas. Præterea, quæ tu responderas, quæque ipse retuleram, non quibant inveniri. *Enchiridion* non ad ostentationem ingenii aut eloquentiæ conscripsi, verum ad hoc solum, ut mederer errori vulgo religionem constituentium in ceremoniis, & observationibus pene plusquam *Judaicis* rerum corporalium: ea, quæ ad pietatem pertinent, mire negligentium. Conatus autem sum velut artificium quoddam pietatis tradere, more eorum, qui de disciplinis certas rationes conscripsere: reliqua omnia pene alieno scripsi stomacho, præsertim *Pæana* & *obsecrationem*, quod laboris datum est animo *Batti* mei, & affectibus *Annæ* Principis *Veriana*. A Panegyrico sic abhorrebam, ut non meminerim quicquam fecisse me, magis reluctante animo. Videbam enim genus hoc citra adulationem tractari non posse. Ego tamen novo sum usus artificio, ut & in adulando sim liberrimus, & in libertate adulantissimus. Si quid tuarum lucubrationum voles excudi formulis, exemplar tantum mittito, reliquum à me curabitur, ut emendatissime excudatur. Et scripsi nuper, & meministi, opinor, de centum *Adagiorum* libris, nostro sumptu in *Angliam* transmissis, idque ante triennium. Scripserat mihi *Grocinus* se summa fide summaque diligentia curaturum, ut ex animi mei sententia distraherentur. Neque dubito, quin promissa præstiterit, ut est vir omnium, quos alit *Britannia*, integerrimus optimusque. Dignaberis igitur & ipse hac in re operam tuam mihi commodare, admonendo atque exstimulando eos, per quos putabis negotium oportere confici. Neque enim dubitandum, quin tanto spacio divenditi sint libri, & necesse est pecuniam ad aliquos pervenisse: quæ mihi in præsenti sic usui futura est, ut nunquam æque. Quavis enim ratione mihi est elaborandum, ut menses aliquot totus mihi vivam, quo me aliquando ab iis extricem, quæ in literis profanis institui, id quod hac hyeme sperabam futurum, nisi me tam multæ spes elusissent. Neque admodum magna pecunia redimi poterit hæc libertas, nimirum paucorum mensium. Quare te obsecro, ut me ad sacra studia vehementer anhelantem, quod potes, adjuves, atque ab iis literis, quæ mihi jam dulces esse desierunt, asseras. Non mihi rogandus est Comes meus *Guilielmus Montjoius*, tamen neque ab re, neque absurde facturus videatur, si sua benignitate nonnihil adjuverit me, vel quod sic semper favit studiis meis, vel quod argumentum est ipso auctore susceptum, ipsiusque inscriptum nomini, nempe *Adagiorum*. Pœnitet enim prioris editionis, vel quod typographorum culpa sic est mendosa, ut studio depravata videatur; vel quod instigantibus quibusdam præcipitavi opus, quod mihi nunc demum jejunum atque inops videri cœpit, posteaquam *Græcos* evolvi Auctores. Decretum est igitur altera editione & meam & chalcographorum culpam sarcire, simulque studiosis utilissimo argumento consulere. Quanquam autem interim rem tracto, fortassis humiliorem, tamen dum in *Græcorum* hortis versor, multa obiter decerpo, in posterum usui futura etiam sacris in Literis. Nam hoc unum expertus video, nullis in literis nos esse aliquid sine *Græcitate*. Aliud enim est conjicere, aliud judicare, aliud tuis, aliud alienis oculis credere. En quo crevit Epistola: verum, sic loquacem amor non vitium facit. Vale, doctissime atque optime *Colete*.

Sixtino nostro quid acciderit, cupio cognoscere: tum quid rerum agat præsul *Richardus Charnocus*, animus tuus. Quo certius ad me perferantur ea, quæ scripturus missurusve es, jubebis reddi *Christophoro Fischero* tui amantissimo, omniumque literatorum fautori summo, in cujus familia diversor. *Parisiis* Anno 1504.

EPISTOLA CIII.

Christophoro Fischero, Protonotario Apostolico, Erasmus Roterodamus S. D.

An. 1505. AESTATE superiore, quum in pervetusta quapiam bibliotheca venarer, (nullis enim in saltibus venatus jucundior) forte in casses meos incidit præda neutiquam vulgaris, *Laurentii Vallæ* in Novum Testamentum Annotationes. Hanc equidem illico magnopere volebam studiosis omnibus impertire: videlicet ingenerosum esse ratus, quod venando nactus essem, id solum me ac tacitum devorare. Sed deterrebat nonnihil, cum vetus illa *Laurentiani* nominis invidia, tum hoc argumentum, multo in speciem invidiosissimum. At tu simul atque librum evolveras, non solum meam opinionem tuo gravissimo judicio confirmasti, verumetiam hortari, atque adeo conviciis extundere cœpisti, ne propter paucorum oblatrationes, simul & auctorem merita gloria, & tot millia studiosorum tanta commoditate fraudarem; negans dubitare te, quin opus illud sanis & candidis ingeniis, ut utilissimum, ita & gratissimum esset futurum: cæterum alios cum suo morbo fortiter esse negligendos. Denique patronum te, propugnatoremque offerebas: exiret modo in publicum, vel tuo unius periculo. Equidem opinor, ornatissime *Christophore*, *Vallam* tuum, tametsi per se non instrenuus invidiæ contemptor semper fuit, tamen aliquanto fidentius in aciem proditurum, tanti videlicet, tamque invicti ὑπερασπιστοῦ fretum præsidio, tum hac præfatione velut *Ajacis* clypeo præmunitum: in qua quidem ex tua sententia de hujus operis ratione atque utilitate disseremus: sed si paucis prius generalem *Laurentiani* nominis invidiam fuerimus amoliti. Primum igitur, si candorem, quem ab aliis exigimus, ipsi præstaremus iis, erga quos non solum non maligni, verumetiam grati esse debemus; profecto *Laurentianum* nomen apud omnes, qui bonas amant literas, pro invidioso gratum ac venerandum haberetur: quippe qui studio restituendæ rei literariæ partes multo odiosissimas sciens ac prudens sibi sumpserit. Neque enim non videbat vir acutus, tam inveteratum morbum non posse sanari, nisi tristibus pharmacis, usturis, ac sectionibus:

An. 1505. nibus: idque magno cum dolore plurimorum: neque vero nesciebat, adeo delicatas esse mortalium aures, ut vix etiam inter bonos viros invenias, qui verum libenter audiat: foreque ut non ii tantum exclamarent, quorum ulcera tetigisset, verum etiam illi, qui ex alieno malo sibi metum fingerent: tamen pio quodam calore percitus nullum laborem, nullam recusavit invidiam, modo paucis non ingratis (omnes autem gratos esse oportebat) beneficium suum commendaret. At nunc nostro vitio fit, ut præpostere obsequium amicos, veritas odium pariat. Sed fœnum, inquiunt, habet in cornu, & neminem non lacerat. Itane tandem lacerare vocant dissentire in literis, ac docendi studio, quum plurima laudaris, paucula quædam suggillare? Quod si juxta *Fabium*, *nihil tam efficax est in docendo, quam in artificum operibus non imitanda modo, sed etiam vitanda quæ sint, commonstrare*, quanto magis idem oportebat in dedocendo facere? Ausus est *Laurentius* in auctoribus aliquot voculam taxare. Indignum facinus, quasi vero non omnia pene in omnibus reprehenderit *Aristoteles*, quasi non totam *Ciceronis* dictionem contempserit *Brutus*, *Maronis* ac *Livii Caligula*, *Seneca Fabius* atque *Aulus Gellius*, *Augustini Ruffinique Hieronymus*, postremo *Quintiliani Philelphus*. Quid quod *Plinius* non credit, librum suum amico placuisse, nisi cognoverit quædam displicuisse? Adeo vitio danda non est, ut etiam vehementer optanda sit ista in studiis dissensio, conflictatioque, quam *Hesiodus* utilissimam esse mortalibus scripsit, modo ne in rabiem exeat, ac citra convitia consistat. Mihi quidem sano, non gratior sit amicus applausor, quam vel inimicus reprehensor, dum ne plane sutor ultra crepidam. Nam ut nusquam fere non nocet laudator, ita semper prodest reprehensor. Etenim si vere reprehendit, discedo doctior, sin falso, tamen acuor, exstimulor, expergefio, reddor attentior, cautiorque, animor ad defensionem veri. Siquidem minus acre calcar habet gloriæ cupiditas, quam ignominiæ metus. Jam vero quod quosdam in totum damnavit, quid obsecro tam erat necessarium, quam indoctis auctoritatem, hoc est, ὄνῳ τὴν λεοντὴν detrahere, ne turba imperitorum pessima pro optimis sequeretur? Quibus in rebus si quando vir ille videtur nimis excandescere, non hujus vitio, sed depravatoribus istis erat imputandum. Denique nimio consultius fuerat alieno abuti vitio, quam ob unam maculam à tot commoditatibus alienari. Sunt enim prorsum quædam ἀναγκαῖα κακὰ, quibus tamen vel sua causa sapientes abuti consueverunt. Postulabant sic depravatæ, sic contaminatæ literæ audacem Zoilum, ac βαρβαρομάστιγα magis quam *Partheniam*, id est, acrem censorem, ac plane *Momum* quempiam: & si vis etiam, contumeliosum, qui nimirum auderet ἀποπέρδειν πρὸς τὰς βροντὰς, ut vetus habet Comœdia*, quique malo nodo malum cuneum adhiberet. Itaque unius *Laurentii* mordacitas (siquidem ita malunt appellare) non paulo plus conduxit rei literariæ, quam plurimorum ineptus candor, omnia omnium sine delectu mirantium, sibique invicem plaudentium, ac mutuum, quod ajunt, scabentium. Quod si quis perpenderit, quam fœde disciplinas omnes confuderint isti *Gotthi*, quanto supercilio suam inscitiam perdoceant, quam stolida pervicacia & propriam tueantur ignorantiam, & alienam eruditionem adspernentur, fortasse permodestus videbitur *Valla* dolor, pia stomachatio, ac necessaria magis quam procax reprehensio: quæ quidem vel ob hoc ipsum favorem eruditorum promerebatur, quod quum per se sit invidiosa, tamen est ab *Laurentio* nostri juvandi causa suscepta. Ac vide, quæso, quam hic studio sumus iniqui, imo quam nobis ipsis inutiles. *Poggius* rabula adeo indoctus, ut etiamsi vacaret obscœnitate, tamen indignus esset qui legeretur; adeo autem obscœnus, ut etiamsi doctissimus fuisset, tamen esset à bonis viris rejiciendus. Hic, inquam, talis, ut homo candidus scilicet sine invidia passim habetur in manibus, lectitatur in nullam non linguam transfusus: *Laurentius* neque obscœnus, & centuplo doctior, laborat invidia mordacitatis, atque ut bos cornupeta vitatur: etiam ab his qui scripta hominis nunquam legerunt. Sunt enim qui, quod est nimis profecto ridiculum, nihil quicquam de *Valla* didicerunt, nisi quod est mordaculus, atque hac una in re illum imitantur, vel superant potius, quod mordent etiam ignotum. Prorsusque homines, sapientes ideo perpetuo barbari esse præoptant, quod mordax est *Laurentius*. Quin *Epicteti* magis pulcherrimam regulam secuti, ea quemque ansa prehendimus, qua commode teneri queat, hac nimirum, qua *Virgilius Ennium*, *Cyprianus Tertullianum*, *Hieronymus* præter alios *Origenem*, *Augustinus Ticonium*, arripuerunt? *Laurentium*, quum tam multas habeat ansas, quibus possit utiliter teneri, cur hac sola apprehendimus, quod est mordacior? Cur non potius leve vitium tot virtutibus compensamus? Imo cur ingrati necessariam libertatem maledicentiæ titulo depravamus? Sed his de rebus hactenus. Nunc ad ea veniendum, quæ hujus argumenti sunt propria. Futurum enim auguror, ut quidam vixdum perlecto operis titulo, priusquam de re cognoscant, illico τραγῳδικῶς sint exclamaturi, O cœlum, ô terra! quum belle moneat *Aristophanes* in Pluto, οὐ σχετλιάζειν καὶ βοᾶν, πρὶν ἂν μάθῃς. Atque haud scio, an hi sint omnium odiosissime obturbaturi, ad quos maxima pars utilitatis pertinet, nempe Theologi. Non ferenda, inquient, temeritas, hominem grammaticum post vexatas disciplinas omnes, ne à sacris quidem Literis petulantem abstinere calamum. Atqui si *Nicolaus Lyranus* auditur, non dico indoctus, sed certe recens, *Hieronymum* γεροντἀγωγῶν, multaque convellens, tot jam seculorum consensu consecrata: idque ex *Judaeorum* libris, (unde ut donemus nostram hanc manare editionem, tamen haud scio, an studio depravatis) quod tandem flagitium est, si *Laurentius*, collatis aliquot vetustis atque emendatis *Graecorum* exemplaribus, quædam annotavit in Novo Testamento, quod sine controversia totum ab illorum fontibus manat, quæ vel dissonent, vel dormitante interprete, parum commode reddita videantur, vel quæ significantius apud illos dicantur: postremo, si quid apud nos depravatum appareat? An dicent, non idem esse juris *Valla* Grammatico, quod *Nicolao* Theologo? Ut ne respondeam interim, *Laurentium* à magnis viris inter Philosophos quoque ac Theologos referri: *Lyranus* quum vocem excutit, num Theologi ac non magis Grammatici vices agit? imo totum hoc, divinas vertere Scripturas, Grammatici videlicet partes sunt. Neque vero absurdum, si quibusdam in rebus plus sapit *Jethro* quam *Moyses*. Ac ne ipsa quidem, opinor, disciplinarum omnium regina Theologia, ducet indignum admoveri sibi manus, ac debitum exhiberi obsequium à pedisequa Grammatica: quæ tametsi nonnullis est dignitate posterior, nullius certe opera magis necessaria. In minimis versatur, sed sine quibus nemo evasit maximus: nugas agitat, sed quæ seria ducunt. Quod si reclament, majorem esse Theologiam, quam ut Grammaticæ legibus teneatur, totum interpretandi negotium de Sacri Spiritus afflatu pendere: nova vero Theologorum dignitas, si solis illis licet barbare loqui. Sed expediant interim, quid sibi velit, quod *Desiderio* suo scribit *Hieronymus*: *Aliud est*, inquiens, *esse vatem, & aliud interpretem. Ibi Spiritus ventura prædicit: hic eruditio & verborum copia, quæ intelligit, transfert.* Tum quorsus attinuerit, eundem de ratione vertendi divinas Literas præcipere, si facultas ista divino contingit afflatu? Postremo, cur *Paulus* in *Hebraica* lingua quam *Graeca* dictus est disertior? Quod si fieri potuit, ut Veteris interpretes Testamenti erraverint alicubi, in his præsertim, in quibus fides non violatur, quidni potuerint labi & Novi? quod quidem *Hieronymus* non tam 1505.

* Vide Erasmi *Adagia*, Chiliadis I. Cent. VII. Proverb. LXXVI.

An. 1505. tam vertit, quam emendavit, idque modice, relictis, ut ipse testatur, verbis, quæ potissimum excutit *Laurentius*. Verum, num etiam nostros errores ad Spiritum auctorem referemus? Esto, bene verterint interpretes: sed bene versa pervertuntur. Emendavit *Hieronymus*: at rursum depravantur emendata. Nisi forte nunc aut minor audacia semidoctorum, aut peritia linguarum major, aut non facillima depravatio propter artem chalcographicam, quæ unicum mendum repente in mille propagat exemplaria. At, *fas non est*, inquiunt, *in sacris Scripturis quicquam immutare*, *propterea quod illic ne apiculi quidem mysterio vacant*. Imo tanto magis nefas est depravare, tantoque attentius corrigendum à doctis, quod per inscitiam est adulteratum: ea tamen cautione temperantiaque, quæ quum omnibus libris, tum sacris in primis debetur. Verum non recte, ajunt, sibi sumit *Laurentius*, quod *Hieronymus* mandante *Damaso* suscepit. Ne propositum quidem simile. *Hieronymus* veterem editionem nova sustulit: *Laurentius* quod annotavit, in privatos commentarios refert: neque postulat, ut hinc quicquam in tuo codice demutes, quanquam ipsa nostrorum exemplarium varietas satis arguit ea non carere mendis. Porro ut veterum librorum fides de *Hebræis* voluminibus examinanda est, ita novorum veritas *Græci* sermonis normam desiderat, auctore *Augustino*, cujus verba referuntur in *Decretis* distin. IX. Quo quidem in loco neminem esse tam saxeum arbitror, quin misere-scat, neminem tam ἀγέλαστον, quin rideat insulsissimum glossema, nescio cujus, somniantis, *Hieronymum* in epistola ad *Desiderium* affirmasse, *Latina exemplaria castigatiora esse Græcis*, *Græca Hebræis*. Non vidit autem eum illatione rei palam absurdæ confirmasse quod proposuerat, atque hæc verba, *aliud est si*, perinde valere, ac si dicas, *nisi forte*. Alioqui quæ tandem dementia fuerat, alterum Testamentum ab *Hebræis* vertere, alterum à *Græcis* emendare, si nostra erant utroque in genere meliora? Quorsum attinebat, ut in *Viennensi* Concilio (quod refertur *Clemen.* libro secundo, titulo *De magistris*) tam sollicite statuerit auctoritas ecclesiastica de parandis trium linguarum doctoribus? Quo in loco rursus admiror, quo consilio *Græcam* linguam eraserint. Verum hæc doctos admonuisse tantum, sat habeo. Illud audio quosdam dicere, veteres interpretes, trium linguarum peritos, satis explicuisse sicubi fuit opus. Primum, malim ego meis oculis cernere, quam alienis: deinde, ut plurima dixerint, certe multa posteris dicenda reliquerunt. Quid quod, ut ea enarrantes intelligas, opus est mediocri linguarum peritia? Postremo, ubi veterum libros in omni lingua depravatos (ut sunt) offenderis, quo te convertes? Proinde vero verius est, quod tu, doctissime *Christophore*, sæpenumero soles dicere, neque cor, neque frontem esse iis, qui audent non solum in sacros, sed omnino in ullos veterum libros scribere, ni literaturam utramque mediocriter teneant: fieri enim, ut dum isti moliuntur maxime, seseque doctissimos ostentare conantur, ibi linguarum peritis sint maxime deridiculi, totusque ille tumultus prolata *Græca* voce eludatur. Quod si quibus non vacat totam *Græcorum* linguam perdiscere, hi tamen *Vallæ* studio non mediocriter adjuvabuntur, qui mira sagacitate Novum omne Testamentum excussit, non pauca obiter annotans & ex Psalmis, quorum usitata nobis editio à *Græcis* fluxit, non *Hebræis*. Plurimum itaque studiosi debebunt *Laurentio*, *Laurentius* tibi, per quem publicum accepit, cujusque & judicio bonis ingeniis erit commendatior, & patrocinio contra maledicos instructior. Vale. *Parisiis* Anno 1505.

EPISTOLA CIV.

Joanni Coleto Erasmus Rot. S. D.

An. 1506. POSTEAQUAM relicta *Britannia Gallias* repetii, difficile dictu, quam varie fuerim affectus. Neque enim facile judicarim, utrum lætior fuerim, qui pridem relictos in *Gallia* amicos reviserem, an tristior, qui nuper in *Anglia* paratos reliquerim. Nam illud vere possum affirmare, nullam esse regionem, quæ mihi vel universa tam multos peperit amicos, tam sinceros, tam eruditos, tam officiosos, tam splendidos, tam omni virtutum genere decoratos, quam multos una peperit urbs *Londinensis*: quorum quisque sic in amando me, juvandoque certavit, ut nesciam, quem cui debeam præponere, necesseque habeam omnes ex æquo redamare. Horum desiderio non possum non excruciari: at rursum recordatione recreor, dum illos mihi perpetua cogitatione quasi præsentes reddo, dumque spero propediem futurum, ut eos repetam, haud unquam postea relicturus, nisi si mors una divulserit. Id quo fiat ocyus atque commodius, confido te pro tuo in me amore studioque cum reliquis amicis daturum operam. Dici non potest, quam mihi placeat indoles liberorum *Baptistæ*, nihil modestius, nihil tractabilius, nihil in literis diligentius: quibus rebus futurum confido, ut & paterno animo, & meo studio respondeant, magnumque olim *Britanniæ* decus adferant. Vale. *Parisiis* 19. Junii, Anno 1506.

EPISTOLA CV.

Erasmus Roter. Thomæ Linacro S. D.

LUTETIAM pervenimus, cætera quidem incolumes, verum navigatione quatriduana molestum quoddam malum contraximus collecto frigore, quod etiam nunc sinciput meum male discruciat. Tument utrinque sub auribus glandes, palpitant tempora, tinniunt aures ambæ. Atque interim nullus adest *Linacer*, qui me arte sua liberet. Tanti jam nunc constitit nobis συνθήκη Ἰταλική. Nam mihi nihil unquam æque fuerat decretum in vita, quam ne quando fluctibus & ventis me committerem, ubi terra pateret iter. *Galliis* reviximus, nam hic constans perpetuaque fama dissiparat, *Erasmum* ad superos abiisse. Eum rumorem auguror è *Milonis* illius *Galli* morte per errorem natum fuisse: siquidem & ille è *Gallia* profectus, in *Montjoii* familiam concesserat, paucisque post diebus pestilentia correptus, interiit. Huic autem errori (nam omine nihil moveor) illud certe debeo, quod jam nunc vivus prægustarim, quid sint superstites dicturi de mortuo. Sic mihi arridet reverso *Gallia*, ut dubium sit, utrum magis animo meo blandiatur *Britannia*, quæ tot, talesque mihi pepererit amicos, an *Gallia*, vetere familiaritate, tum libertate, postremo propenso quodam in me favore ac studio, dulcissima. Quo fit, ut duplici quadam voluptate perfundar, dum pariter juvat, & *Britannicæ* consuetudinis meminisse, præsertim quam brevi sperem mihi repetendam, & *Gallicos* amicos revisere. Non possis non ridere, si scias quam avide meus *Græculus* δῶρον illud à me pro calamis *Cypriis* promissum exspectarit, quoties δώρου meminerit, quoties incusarit, quod non mitteretur. Juvat profecto sic corvum delusisse hiantem. At homo stupidus non animadvertit me scripsisse ad hunc modum, πέμψω δῶρόν τι ἄξιόν σε, id est, rem malam. Provinciam susceptam de *Baptistæ* liberis instituendis, spero feliciter cessuram. Video enim pueros bene ingeniatos, modestos, tractabiles, & qui jam nunc plusquam pro sua ætate sapiant. *Clystone* illo eorum curatore nihil candidius, nihil amantius, nihil officiosius. Vale, doctissime atque humanissime præceptor, & crebrius ad nos scribe, vel paucis, modo scribas. *Parisiis* An. 1506.

EPISTOLA CVI.

Erasmus Rogerio Wentfordo suo S. D.

An. 1507. INTER multos amicos, quos mihi dulcissimos *Britannia* conciliavit, tu, mi *Rogeri*, vel inprimis occurris, qui me tam constanter amasti, sic tua consuetudine delectasti, sic officiis juvisti, ut quocunque terrarum mea me fata deferent, *Rogerii* mei jucundissimam me-

An. 1507. memoriam mecum sim ablaturus. Atque utinam eam libertatem tua tibi fortuna permitteret, uti nos in *Italiam* consequaris: possideres totum *Erasmum*, quem jam multis modis tuissimum, ut ita dixerim, effecisti. Iter sat bene vertit, nisi quod odiosa fuit navigatio. Quatuor enim noctes de ventorum ac fluctuum arbitrio pependimus: unde & capitis dolorem contraximus, quo quidem brevi levabimur, spero. Mirum quam mihi arrideat *Gallia*, hoc dulcior, quod jam diu non visa. Uti *Britannia* desiderio tenear, illud potissimum facit, quod in ea reliquerim amicos, tam multos, tam doctos, tam integros, tam amantes, tam officiosos, tam jucundos, denique sic de me promeritos. Inter quos tu præcipuo loco ponendus. Quare fac ut in amando *Erasmo* tui similis esse pergas. Ego vicissim in complectendo *Rogerio* meipsum quotidie vicero. Vale *Parisiis* 19. Junii, Anno 1507.

EPISTOLA CVII.

Erasmus Roterod. Coleto suo S. D.

De reddita quiete dici non potest, quam tibi gratuler. Suffraganeum demiror quid sibi velit; quum has exactiones sciret indictas, jam tum, quum pensionis onus reciperet. Atque id temporis de communicando onere decimarum, ne verbum quidem. Sentio te substomachari, quod iterum te insalutato *Londinum* reliquerim, & impatientiam taxas meam. Equidem non inficias eo morbum meum, verum nihil tum fuit ejusmodi, cujusmodi suspicaris. Primum nihil erat, quod tecum agerem, & palam admonuit me tuus *Guilielmus*, te literis scribendis occupatissimum esse, ne quid obturbarem, quanquam ego nec in hoc veneram, sed ut literas ad me missas à tuo *Guilielmo* reciperem. Et adeo me properabam isthinc subducere, propter metum pestis, ut ne cubiculum quidem meum fuerim ingressus. Item quum redirem, avecturus libros, solus omnes libros, resque composui: quo peracto, sero autem perfeceram, isthinc abduxi me; nec in cubiculo meo cubui: negotium de transferendis sarcinis *Jodoco* commisi. Hoc animo non salutavi te. Literas tuas, septimo Octobris die scriptas, pridie calendas Novemb. accepi: & ego iisdem de rebus iterum ad te scripseram. Si *Matthæus* non est apud te, apud *Roffensem* est, id quod magis etiam conjectabam. Sed quia separatim dederam, non adjunxit reliquis: quod si periit, mihi ipsi imputabo, & repetiti laboris tædio, facilitatis pœnam à me exigam. Nos hinc passim fugientibus omnibus, & ipsi rus concesseramus, sed vini inopia fortasse nos *Cantabrigiam* rediget. Gratulatus sum proximis literis, & iterum gratulor, quod ad sanctissimos illos ac saluberrimos concionandi labores redieris. Arbitror enim cessatiunculam illam, in bonum etiam versum iri, dum avidius audient, cujus vocem aliquandiu desiderarunt. Incolumem te tueatur Opt. Max. *Jesus*. *Cantabrigiæ* 1. Novemb. Anno 1507.

EPISTOLA CVIII.

Jacobus Piso Erasmo Rot. suo *S. D.*

An. 1509. Quod *tuis, alioqui jampridem mihi redditis*, Erasme *doctissime, æquo forte serius respondeo, perfrixisse tibi in amicitia fortasse videri possum, à quo tantum revera absum, ut strenue negem, te sine ullum mihi momentum fluere. Eatenus enim cordi meo insedisti, ut nulla unquam ætate, nulla arte inde revelli possis. Et nego & inficias eo, ullam mihi aliquando conversationem cum quocunque fuisse amœniorem. Nam usufructum taceo: quem tamen non absque ingenti fœnore accepi, debebo plane perpetuum tibi, qui me literatissima atque humanissima tua conversatione, ad literas jampridem residem, quasi postliminio revocare cœperis. Atque utinam perpetem mihi vitam tecum liceat traducere, & diutius & jucundius forte viverem. Quod quum fieri haudquaquam possit, mutuis saltem literis quantulamcunque capiamus voluptatem. Nolo te altius emonere, ne me forte de tua erga me benevolentia dubitare putes. Ego item abs te invitari nolo; qui jam sponte paratus sum, nihil minus quam ad te meas negligere. Veniam mihi non gravatim, spero, hujus moræ dederis, cui profecto tantum forte inciderat occupationum, ut ne meus quidem esse complures dies potuerim. Testes mihi erunt,* Muschoronus *&* Thomas *nostri, quibus cum soleo, quoties per ocium licet, familiarissime agere. Cum* Christophoro *tuo, post te absentem, nihil nisi obiter egi. Nosti qua sim fronte, in amicis nihil candori confero, adeo non præfero quippiam. Quo ille in te sit animo, me nosti melius. Puto tamen recto atque constanti esse. De me autem id tibi persuadeas velim, esse plane neminem, cui in te amando cesserim: vellem id mihi ita licere, ut lubet, re ipsa comprobare. Animum certe Fortuna neque unquam abstulerit, neque mutaverit, quin & tecum ubique, & tuus sit omnino totus: utere ergo* Pisone *tuo & semper & libere. Non fallam opinionem tuam. Conditionem ex* Anglia *tibi delatam, plurimum laudo. Tardiore sum ingenio quam ut consulere tibi valeam, (non enim sus* Minervam*) te tamen ipse examina, sed ita, ne exanimes. Festiva quidem res est, divitem esse, multo tamen festivior, liberum esse. Si utrunque simul Fortuna porrigit, utraque manu assere. Meretur omnia animus ille tuus, nulla non virtute insignis: merentur &* Græcæ *&* Latinæ *literæ, quibus ad invidiam usque excellis, quæ vel ipsæ tibi plurimum debent: neque patronum suum diu patientur latere. Alii quod velint, dicant, ego ingenue fateor, lucubrationibus tuis me veterno excussum esse. Vale, doctissime, & idem suavissime* Erasme. *Ego valeo.* Romæ 30. *Junii Anno* 1509.

Exspecto abs te epitaphia scurrulæ istius merobibi. Te precor, ne me fallas. Ab aliis doctis tuis amicis alia super eo impetrabis, & ad me mittes.

EPISTOLA CIX.

Erasmus Rot. Thomæ Halseyo S. D.

Tandem expugnavimus omni machinarum genere & ego & *Bernardus*. *Montjoius* resolvit triginta ducatos. An. 1510. Si præsul *Roffensis* in tempore cognovisset animum meum, & ego illius, fortassis jam istic adessem. Aut egregie fallor, aut is vir est unus, cum quo nemo sit hac tempestate conferendus, vel integritate vitæ, vel eruditione, vel animi magnitudine: unum excipio *Cantuariensem* tanquam *Achillem*: qui solus hic me retinet, etiamsi non admodum volentem. Saluta *Pacæum* nostrum, & ingenii mei fœtus illi commenda, ne pereant. Scripsi jam senas literas, nullæ adhuc ad me venerunt, præter unas *Pacæi*, & eas quidem apertas, & sero. Saluta humanissimum illum Oratorem *Pannoniorum* (nam adesse suspicor) *Joannem Polonum* collegam tuum, ac reliquos amicos. Bene vale. *Londini* 8. Febr. Anno 1510.

EPISTOLA CX.

Erasmus Andreæ Ammonio S. D.

De Præfatione carminum quid fieri velis, quam primum rescribe, mi *Andrea*: nam *Montjoius* omnino non probabat. Proverbium, quod isthic ostendisti, annota: nam mea hic denuo imprimentur. *Aldina* habentur venalia, & quidem mediocri precio, hoc est, sesquiscutato, cum pluris *Romæ* venirent. Si qui volent, petant ab *Italo* illo, qui solus *Aldinos* libros distrahit. Reverendo patri Episcopo *Dunelmensi* modis omnibus me facies commendatum: cui scribam, ubi & ocium contigerit, & nuncius paulo certior. *Parisiis* 27. Aprilis, Anno 1510.

An. 1510.

EPISTOLA CXI.

Erasmus Rot. Andreæ Ammonio suo S. D.

Epistola familiariter jocosa.

De Musis & opibus pulchre sane philosophatus es in tuis literis. Ac mihi videtur *Pacæus* noster, & ipse data opera bonas dissimulare literas, & nescio quod dictionis genus affectare, quod *Midis* placeat potius quam Musis. Quod si hac iter est ad divitias, ut ais, si quis sit à Musis alienus, certe non in postremis foret *Erasmus*, vel judice *Carmiliano*. Nam quod teipsum in hoc numero ponis, quis non videt te palam ludere? Porro splendida illa vocabula, *Musarum delicium*, atque id genus alia, sic interpretor, ut existimem te vel hallucinari amore nostri, vel tuo candore largiri, quod non promereor: vel quod esse verissimum arbitror, amiculum parum felicem istiusmodi laudatiunculis erigere consolarique velle. Utcunque est, vel debeo tuo in me studio, vel ingenii benignitatem amplector, vel officium amo. Quod serio mones, ut Fortunam ambiam, agnosco verum & amicum consilium, & experiar, tametsi vehementer animo reclamante, nihilque prosperum ac lætum præsagiente. Si me Fortunæ aleæ exposuissem, uterer lege lusus, & repulsus boni consulerem, non ignarus hunc esse Fortunæ ludum, ut alios erigat, alios reficiat, utcunque lubitum est. Verum existimabam me id curasse, ne mihi res esset cum hac hera tam procaci, cum *Montjoius* nos ad portum ac rem factam accerseret. Nec me vel tantillum cruciat Fortunæ benignitas in alios, quantumvis indignos, ita me Deus amet: tui vero tuique similium successus veram ac non vulgarem adferunt mihi voluptatem. Denique si ad meritorum calculum ac rationem vocandus essem, hanc ipsam Fortunam puto supra meritum esse. Metior enim ipse me meo pede, non tuis laudibus. Unum illud male habet animum, quod is verba dedit, cui uni tam unice fidebam. Et rursum licet gravissimum sit onus paupertas, præsertim χαλεπῷ ἐπὶ γήραος οὐδῷ, tamen pudore magis commoveor quam inopia. Quanquam hic quoque mihi concoquendus dolor, & perfricanda facies: si his fatis natus sum, non est meum θεομαχεῖν. Quod tuas res, mi *Ammoni*, feliciter provehit φέρων ἄνεμός τε καὶ ὕδωρ, maximopere gaudeo, non solum quod ista contingunt amico, verum etiam quod promerenti. Quanquam quid adhuc in te contulit Fortuna, vel istis literis, vel istis dignum moribus? Subvererer, ne tuæ felicitati blandiri viderer, ni nossem tibi satis perspectum esse ingenium meum, qui ne satrapis quidem soleam assentari. Verum aut me fallit animus, aut summi honores manent *Ammonium*. Vide, quæso, quam sim φίλαυτος in *Adagiis* meis, ut nemini putem esse nota, nisi mihi. Siquidem suspicabar fugere te proverbium illud, οὐδὲν πρὸς ἔπος. Huic autem errori meo ansam dedit, σοὶ, Pronomen abs te additum, &, ni memoria labor, πρὸς omissum. Nam in præsentia non erat ad manum Epistola tua: ἀπόκρινεν enim facile conjectabam, ἀπέκρινεν te voluisse scribere. Non redditas fuisse nec tuas illas priores, nec *Baptistæ* literas, hoc certe nomine gaudeo, quod interim curam doloremque lucrifecerim, quem morbus illius nunciatus attulisset. Neque voluptatis lucro frustror, quod revixerit, simulque mihi gratulor, qui domi remanserim. Istos hostes magis metuebam quam *Gallos*: quanquam anceps bellorum exitus. Quod offert hospitii mensæque communionem, & amo & habeo gratiam. Video totum illi mutatum esse consilium, posteaquam accersit filios. De *Carmiliano* non modo satisfacis, sed pietatem etiam laudo, qui neglecto nebulone patriæ consulas honori. Sed utinam omnes hominis mendas possis tollere, magis consuleres patriæ, hoc est, τὸ ὅλον ἀνελεῖν καθάρεστον. Demiror te posse succensere tuo *Thomæ*, famulo tam prudenti, tamque vigilanti, ut rebus tuis melius consulat quam tu ipse. Rogo ne hoc illi, sed meis fatis imputemus. Nunc ad *Panegyricum* tuum accedo, cujus me, si diis placet, judicem facis ac censorem, tantumque potestatis permittis, quantum *Homerus* tribuit *Jovi*, ut nutu ac renutu probem quæ velim, jugulem quæ lubeat. Equidem non mihi tantum arrogo, vel ingenii, vel eruditionis, ut tua vel emendare possim, vel censere. Illud ingenue fateor, nihil esse quod abs te proficiscatur, quod non vehementer admirer, sive mihi contingat hoc judicio, (quandoquidem de summis operibus judicant nonnunquam & mediocres artifices) sive sensu quodam ingenii. Amore certe non labor, qui hunc amorem ex admiratione scriptorum tuorum hauserim. Verum uti diversis oculis aliæ atque aliæ placent formæ, diversa palata cibus alius atque alius delectat: sic opinor & in ingeniis varium quendam esse sensum, & arcanam quandam cognationem, vel etiam dissidium. Ostenderat olim *Haltus* noster, nescio quas schedulas de nihili rebus, sic neglectim abs te scriptas. Ex harum gustu protinus conceptam admirationem & amorem ingenii tui mecum in *Italiam* extuli: eamque rursus venam in *Montjoicis* literis agnovi; tametsi manus penitus exciderat. Habes sententiam meam de tuis omnibus. Jucundum autem est tua non eruditis modo placere, quibus, nisi sint invidentissimi, non vehementer probari non possunt, sed summatibus etiam viris, atque adeo Archiepiscopo *Eboracensi*. Quod eruditorum calculis approbaris, non possum isto nomine te vocare felicem. Felicissimum autem jure dicam, qui isti tantopere placeas viro, plurimumque debes *Rhamnusiæ*. Sed tu jamdudum judicium efflagitas exactius, atque hanc clamas laudationem esse, non censuram. Age, ne parum morigeri videamur amico, cui nihil negare sit fas, τὴν λεοντῆν ἐνδύσομαι, simulque censoris & virgulam sumam & supercilium. Ita rem gestam narras, ut ex nullius commentariis potuissem plenius cognoscere. Primum de latronibus interceptis: deinde quemadmodum frustra Regem conati sint hostes intercludere: deinde cum reditum esset ad pugnam, quam turpiter fugerint, ducibus ipsis captis: præterea *Morinum* captum, *Scotos* interim duobus præliis ad internecionem pene concisos: ad hæc, invitante scilicet cœli serenitate, quasique suadentibus superis, captum *Tornacum*: super omnia majestatis Imperatoriæ in castra tam familiarem adventum. Sunt qui poema non putent, nisi deos omnes è cœlo, mari, terraque, subinde advoces, nisi sexcentas infulcias fabulas. Mihi semper placuit carmen, quod à prosa, sed optima, non longe recederet. Quemadmodum *Philoxenus* suavissimos judicavit pisces, qui pisces non essent, & jucundissimas carnes, quæ carnes non essent. Rursus amœnissimam existimavit navigationem juxta littus, ambulationem juxta mare: ita me vehementer delectat poema rhetoricum, & rhetor poeticus, ut & in oratione soluta carmen agnoscas, & in carmine rhetoricam phrasin. Aliis longius petita placent, at mihi vel præcipue probatur, quod orationem ex ipsis rebus sumis, nec tam studiosus es ostentandi ingenii, quam ostendendæ rei. In pauculis versibus desidero compositionem paulo molliorem: verum, id accidere solet, aut quoties non vacat sæpius eadem recudere, aut cum majoribus intenti virtutibus, illa negligimus. Unum carmen mihi visum est humilius,

Ut possis oculum Gallis exsculpere utrunque.

Hæc jam si nimium libere facere videor, tibi imputabis, qui mihi personam hanc imposuisti. Carmen hoc impendio nobis arrisit,

Dum tu absens procul, & regno divisus ab Anglo,
Gallorum diffringis opes & victor oberras;

propterea quod mire rem mihi certe subjecerit. Jam enim videre videbar *Alexandrum* illum magnum ultra *Indos* armis grassantem, & transmisso oceano, alium orbem quærentem, quem vinceret: ac victricibus copiis per omnes nationes late vagantem, passim capi, vinci, dedi, quicquid obvium. Fuere quos serio versus hic offenderet,

No-

An. 1510. *Nostrorum Princeps tam re quam nomine Regum.*
Itaque qui transcripsit, *Vachanus* homo doctus & candidus, mutaverat *cunctorum*: *Dego* subjecit, *nullorum*, non placuit: rursum alius mutavit *stultorum*; ne id quidem. Rursum, *Dego*, *Non re*, *sed nomine*, rejectum est: *nec re*, *nec nomine*, abnuerunt. Denique quando nec hoc placet, quod abs te positum est, nec quod ab aliis mutatum: ipse videris, quid scribi velis. Arrisit & proximus versus,

Augusta nuper qui majestate remissa:

ajunt enim, qui rerum arcanas vires scrutantur, hanc esse vim τῷ χρυσῷ, ut adstricta laxet ac dilatet. Item ille,

In tua felici se contulit omine castra,

εἷς οἰωνὸς ἄριστος ὁ χρυσὸς, præsertim ἀποροῦντι. Sunt & alia permulta digna quæ notentur asteriscis: quæ si scholiis aliquot in carmen tuum additis, indicavero, ecquid erit precii? Illud apprecor, ut quam erudite, quamque ingeniose κολακεύεις, tam idem facias feliciter. Habes *Aristarchi* de carmine tuo judicium, at vicissim hujus judicii te judicem facio. Ex *Pacai* literis intelligo te *Scotici* conflictus historiam descripsisse: eam legemus, quum advenerimus. *Pacai* tam candidum in te animum esse summopere gaudeo: nihil est eo viro nec amantius, nec integrius. Lusimus & nos pridem in fugam *Gallorum*, sed Musis & *Apolline* nullo: carmen ad te misimus: non potest nisi semel esse molestum, quum sit brevissimum. Qui te meis oneravit literis, haud fecit ex animi mei sententia: ipse literas ad omnes efflagitarat, jactans sese nusquam non iturum, ac tantum non universam lustraturum *Angliam*. Si dabitur commoditas, redde: sin minus, conjicito vel in ignem, potius quam ut eo graveris officio. De literis, quas me negabam accepisse, nihil addubitabam: tamen lucro fuisse tuam suspicionem gaudeo. Neque enim mediocre solatium adferunt tuæ literæ, præsertim in tanto rerum tædio. Includimur pestilentia, obsidemur latrociniis, pro vino bibimus vappam, & si quid vappa deterius: truncatur sensus, Io triumphe, sic ovamus orbis victores. Carmen tuum & hic passim rapitur, transcribitur, ac laudatur ab omnibus ut eruditum & ingeniosum. In negotio *Proverbiorum* pessime sum acceptus ab istis bibliopolis. Quidam ea formulis excudit *Tubinga*, sed ita imitatus editionem *Aldinam*, ut parum attentis eadem videri possit. Commiseram exemplar emendatum ac locupletatum *Francisco*, qui libros ferme omnes solitus est huc importare, ut vel *Badio*, vel ex illius sententia committeret alii. Is bonus vir recta *Basileam* deportavit, ei in manus dedit, qui jam excuderat, ut hæc tum demum edat, cum sua divendiderit, hoc est, post decennium. Complures item libellos, ex *Plutarcho* ac *Luciano* versos, commiseram *Badio* tradendos, ut superioribus, quos habet, adjungeret, & hos illi, uti suspicor, tradidit, utque plures mittam rogat. En *Sicambricam* fidem. Sed est quo me ulciscar: servatum est *Adagiorum* exemplar, & quidem aliquanto copiosius eo, quod ille abstulit. Cretissabimus cum *Cretensi*. A natali statim isthuc advolabo, nisi *Jupiter* nos alligarit domi. *Lazarum*, virum omnium, quos in *Anglia* noverim, humanissimum, candidissimumque, quæso uti meis salutes verbis. Rogo ne graveris in proximis ad *Pacaeum* literis adscribere, uti tibi significet, quid actum sit de libris meis, quos *Ferraria* reliqueram: nonnihil suspectum est mihi illius silentium: non quod quicquam de fide illius addubitem, sed quod verear, ne quid acciderit commentariis meis, quod ambo nolimus. Bene vale, *Ammoni*. *Cantabrigia* 21. Decembris, Anno 1510.

EPISTOLA CXII.

Erasmus Rot. Thomæ Moro S. D.

LUPSETUS existimat se nostra renatum opera, planeque ab inferis emersisse. Magistri moliuntur omnia, quo retrahant adolescentem in suum pistrinum. Nam statim eodem die sophisticis libris distractis, *Græcos* emerat. Vide, ut cum inciderit opportunitas, gnaviter agas partes tuas. Nihil hujus ingenio gratius, nihil amantius. Bene vale. Verto librum *Plutarchi de discernendo adulatorem ab amico*, longiusculum, sed quo non alius mihi magis placet. Absolvam faventibus superis intra dies octo. Videtur mihi hoc propemodum magis ad rem pertinere, quam digladiari cum *Vigilantio*, duce *Hieronymo*. Rursum vale.

Si videris *Lazarum* nostrum hominem plane Musis & Gratiis natum, quæso salutes diligenter: hortare, ut perscribat mea, quæ habet in manibus: nam habeo quædam plus quam nova, quæ non dubitem illi futura gratissima. Millies vale. *Cantabrigia* Anno 1510.

EPISTOLA CXIII.

Erasmus Rot. Ammonio suo S. D.

MAJOREM in modum te rogo, si quid isthic extiterit novi, cures uti quam primum sciam. Nam cum *Londino* discedebam, audiebam Oratorem ex itinere revocatum regiis literis, quod Pontifex denunciasset, ante Novembrem non futurum generale Concilium. Novum fabulæ genus, lagena tua etiamnum stat *Cantabrigia* una cum vino, ut audio, sed jam viciato. O stipites! si quid erit magni, quod mea valde putabis interesse, ne graveris aliquem cum equo mittere, sed re prius communicata cum *Coleto*. Bene vale. *Joanni* bene precor. *Cantabrigia* 16. Feb. Anno 1511. An. 1511.

EPISTOLA CXIV.

Andreæ Ammonio Erasmus. S. D.

SI quid est certi rumoris apud vos, quæso ut nobis impartias. Nam magnopere velim audire, num vere *Julium* agat *Julius*, & num *Christus* antiquum obtineat morem, ut quos maxime suos videri velit, eos maxime adversæ fortunæ procellis exerceat. Ego, mi *Andrea*, pro felici rerum ecclesiasticarum successu votum suscepi. Jam scio religionem probas. Visam virginem *Walsagamicam*; atque illic *Græcum* carmen votivum suspendam. Id si quando te illo contuleris, require. *Bovillus* graviter Græcatur, ac te diligit unice. *Joannem* omnis humanitatis antistitem diligenter meo nomine saluta. *Petro Carmiliano* meis verbis gratias ages, quod tam amanter de me mentitus est, in eruditissimis illis suis ad *Brianum* literis, in quibus me *doctorum doctissimum* appellat: eam laudem quo minus agnosco, hoc magis debeo illius in me benevolentiæ studioque tam non vulgari. Mihi certe & honorificum fuit, & jucundum laudari à viro laudatissimo. Bene vale, doctissime atque humanissime *Ammoni*. *Cantabrig.* 8. Maji, Anno 1511.

EPISTOLA CXV.

Erasmus Rot. Joanni Coleto S. D.

AD Epistolam joco scriptam respondes serio. Non decebat fortasse cum tanto patrono jocari. Sed tamen mihi tum libebat cum amico tam singulari *Atticis* salibus ludere, magis humanitatis tuæ memori quam magnitudinis. Tuæ facilitatis erit nostram ineptiam boni consulere. Scribis me tibi debere, etiamsi nolim. Omnino, *mi Colete*, *durum est*, ut inquit *Seneca*, *debere cui nolis*: at ego neminem novi mortalium cui libentius debeam quam tibi. Et is semper in me fuit animus tuus, ut etiamsi nihil accessisset officiorum, tamen debiturus tibi plurimum fuerim: tantum autem accessit & officiorum & beneficiorum, ut si non agnoscam, sim unus omnium ingratissimus. De tenuitate tua prorsus & credo & doleo: sed mea tenuitas gravius me premens, coegit ut tuæ tenuitati negotium facesserem. Quod quam fecerim invitus, vel hinc potes colligere, quod jam olim abs te promissum tam sero petii,

An. 1511. tii. Excidisse tibi promissum haud miror, quippe homini tot occupato negotiis. At in horto tuo cum incideret de *Copia* sermo, & indicassem mihi esse in animo, ut nuncuparem puerile opus Principi nostro puero, rogabas ut novum opus novæ scholæ tuæ dicarem. Respondi subridens, scholam tuam esse pauperculam, mihi opus esse qui aliquantulum daret in manum. Arridebas. Deinde cum multos titulos adduxissem sumptuum, nonnihil cunctatus negabas te posse suppeditare, quantum meæ res postularent, verum quindecim angelatos lubenter daturum. Idque cum alacri vultu repeteres, rogabam num satis esse videretur. Respondebas etiam alacrius, hoc certe te libenter impensurum. Tum ego, & ipse, inquam, libenter accipiam. Ex hac commemoratione fortasse res redibit in memoriam tuam. Possem & aliis argumentis adstruere, nisi tu mihi tua sponte jam fidem haberes. Sunt omnino quidam, iique amici, (nam cum inimicis nihil mihi commercii est, nec eorum dicta pili facio) qui te duriusculum prædicent, & in distribuenda pecunia diligentiorem. Idque non accidere (sic enim illis approbantibus interpretabar) vicio tenacitatis, sed quod improbe instantibus & urgentibus negare non posses ob ingenii verecundiam, in amicos non molestos minus esse profusum, quandoquidem utrisque non posses satisfacere. Nec tamen hæc res ad me pertinet, qui quanquam non sum admodum improbus ac molestus flagitator, tamen te semper benignissimum sum expertus. Non igitur hoc accepi à tuis obtrectatoribus, sed ab iis, qui tibi ex animo bene volunt. Quorum tamen sententiæ nec accedo, nec refragor, nisi quod tuam in me benignitatem singularem agnosco. Si reliquum promissi non gravaberis dare, equidem, ut nunc res meæ sunt, accipiam, non uti debitum, sed uti beneficium, relaturus si qua possim, certe gratiam habiturus. Injucundus mihi fuit Epistolæ tuæ finis, cum scribis molestia negotiorum te solito gravius vexari. Equidem cupiam te quantum potest longissime à mundanis negotiis semoveri, non quod verear ne mundus hic, ut est hamatus, te sibi vendicet, ac manus injiciat, sed quod malim istud ingenium, istam eloquentiam, istam eruditionem in solidum impendi *Christo*. Quod si non potes explicare te, cavendum tamen ne in dies altius atque altius immergaris. Vinci fortasse præstiterit, quam tanti emere victoriam. Maximum enim bonum, mentis tranquillitas. Atque hæ sunt spinæ, divitiarum comites. Interim malevolorum blateramentis oppone rectam & sinceram conscientiam, in unum illum & simplicem *Christum* te collige, & minus turbabit multiplex mundus. Sed quid ego sus *Minervam* doceo, & ægrotus ipse medico mederi studeo? Bene vale, præceptor unice. *Cantabrigia* 11. Julii.

ABSOLVI collationem Novi Testamenti: nunc divum *Hieronymum* aggredior; quo confecto ad vos revolo. Tuus ac vere tuus alumnus *Tho. Lupsetus*, magno mihi est & usui & oblectamento, quotidiana consuetudine, & opera, quam mihi commodat in his castigationibus. Et operam opera penso: facturus idem copiosius, si per illius studia vacaret, à quibus nolim abducere adolescentem. Crede mihi nihil est eo tui amantius. Rursum vale. An. 1511.

EPISTOLA CXVI.

Erasmus Andreæ Ammonio S. D.

BIS nos exhilaras, *Andrea* suavissime, dum vino jucundissimo literas addis multo jucundiores, planeque tuum ingenium, tuosque mores, resipientes, quibus, mea quidem sententia, nec fuit unquam, nec erit quicquam mellitius. Quare duplici nomine tibi gratias agimus. De pecuniæ mentione quod succenses, equidem non ignorabam animum tuum, regia fortuna dignum, verum existimabam te missurum utrem majusculum, in menses aliquot duraturum; quanquam hic quoque major erat, quam ut ab homine modesto gratis accipi possit. De *Græco* epistolio risimus adsatim. Iniquissimus sim, nisi *Moro* dem veniam, tam seriis occupato negotiis. Demiror te sic perpetuo nidum premere, nec usquam evolare. Hanc Academiam si quando libeat revisere, multis gratissimus veneris, mihi inprimis. Quod jubes me isthuc redire si perduret languor, nihil video quod mihi blandiatur *Londini*, præter duorum aut trium amicorum consuetudinem. Verum his de rebus alias. Audio *Julium* maximum vita defunctum. Vale, optime *Ammoni*. An. 1511.

Frequenter ad nos scribas rogo, gratius mihi facere potes nihil. *Cantabrigia* è collegio Reginæ 17. Augusti, Anno 1511.

EPISTOLA CXVII.

Erasmus Coleto suo S. D.

SI tibi risum movere possunt nostra infortunia, mi *Colete*, est quod abunde rideas. Nam præter ea, quæ jam *Londini* contigerant, equus ministri mire claudicabat, mutarat enim auriga eum, quem *Bovillus* miserat: deinde toto itinere nihil erat quod ederetur. Postero die, perpetua pluvia usque ad prandium: à prandio fulgura, tonitrua, imbres, equus ter collapsus in caput. *Bovillus* consultis astris, ait se deprehendisse, *Jovem* nonnihil iratum. Hoc mihi jam nunc placet, video vestigia *Christianæ* paupertatis. Quæstum usque adeo non spero, ut intelligam hic demum effundendum mihi quicquid à *Mecænatibus* queam avellere. Est hic medicus nostras, qui præsidio *quintæ essentiæ* prodigiosa designat facinora, è senibus juvenes, è mortuis vivos facit: unde nonnulla spes est futurum, ut rejuvenescam, si modo liceat *quintam essentiam* degustare: quod si contingat, non omnino pœnitebit huc advenisse. De quæstu nihil video, quid enim auferam à nudis, homo nec improbus, & *Mercurio* irato natus? Bene vale, præceptor optime. Ubi cœperimus profiteri, significabo quo pacto res succedat, ut magis etiam rideas. *Cantabrigia* è collegio Reginæ 24. Augusti, Anno 1511.

Audebo fortassis & *Paulum* tuum aggredi. Audaciam *Erasmi* tui specta. Rursum vale. An. 1511.

EPISTOLA CXVIII.

Erasmus Rot. Andreæ Ammonio suo S. D.

MITTO ad te literas ad *Bombasium* scriptas. De statu meo nihil adhuc novi est, quod scribam, nisi iter fuisse incommodissimum, & valetudinem adhuc subdubiam esse à sudore illo. Videor mihi saltem ad dies aliquot in hoc collegio commoraturus. Auditoribus nondum copiam mei feci, cupiens valetudini inservire. Cervisia hujus loci mihi nullo modo placet, nec admodum satisfaciunt vina, si possis efficere, ut uter aliquis vini *Græcanici*, quantum potest optimi, huc deportetur, plane bearis *Erasmum* tuum, sed quod alienum sit à dulcedine. De pecunia nihil sis sollicitus, mittetur & ante tempus, si voles. Jam hoc commodorum, quæ ex bullis sanctissimis capiuntur, initium est, siti enecamur. Tu conjicito cætera. Et nondum trajecimus. Bene vale, charissime *Ammoni*. Ex collegio Reginæ 25. Augusti, An. 1511.

EPISTOLA CXIX.

Erasmus Rot. Ammonio suo S. D.

JAM dederam ad te literas, quas nunc opinor esse redditas. Sed perquam gratum mihi fuit, quod in tuis ad *Joannem* literis *Erasmi* tui feceris mentionem, & quidem tam amanter. Ὑγιεινὰ παραγγέλματα, quæ quondam sacrorum scriniorum magistro nuncupavi, nuper *Londini* sunt excusa formulis non omnino invenustæ. *Joannes* pollicitus est se ad te missurum unum aut alterum codicem. Si is, cui dicavi libellum, in castris

An. 1511. ſtris adeſt, & incidet opportunitas, quæſo, ut hominem meis verbis ſalutes, ac libellum exhibeas. Sic enim emendavi, ut vix eundem eſſe ſit crediturus. *Londini* non minus ſævit peſtis, quam iſthic *Mars*. Itaque *Cantabrigiæ* nos tenemus, quotidie circumſpectantes, ut commode avolemus. Sed non datur opportunitas. Et retinent triginta nobiles, quos ad *Michaelis* exſpecto. *Sixtinus* jam evolavit in *Brabantiam*. Ad *Hieronymum* emendandum & ſcholiis illuſtrandum, ita mihi fervet animus, ut afflatus à Deo quopiam mihi videar. Jam pene totum emendavi collatione multorum ac veterum exemplarium. Atque id ago incredibili meo ſumptu. Riſi affatim caſtrenſis vitæ formam tam graphice in tuis ad *Joannem* tuum literis depictam: adeo hinnitus, clamores, equorum concurſus, tubarum clangores, bombardarum tonitrua, fulmina, vomitus ægrotantium, gemitus morientium, oculis ſubjeciſti. O te felicem, ſi, quod Deus optimus faxit, incolumis nobis redieris. Quam jucundas in omnem vitam fabulas, malorum iſtorum experientia miniſtrabit! Sed te per Muſas & Gratias etiam atque etiam oro, mi *Ammoni*, memineris, id quod proximis admonui literis, vide ut tuto pugnes. Calamo quantum voles ferocias, & decem myriadas hoſtium eodem confodias die. Rem noſtris ſuccedere, in tantum gaudeo, ut nec lingua, nec literis liceat explicare. Si quando viſes divum *Audomarum*, & inciderit commoditas, ſalutabis Abbatem divi *Bertini*, ſingularem patronum meum. Præterea œconomum illius *Antonium Lutzenburgum*, Canonicum apud divi *Audomari*, tum medicum Abbatis & urbis *Gnubertum*, duos candidiſſimos amicos meos: ad hæc Decanum ejus eccleſiæ, ſingulari probitate virum, & literarum amantiſſimum; cum quo ſi continget colloqui, rogo percunctare quid actum ſit de *Mauricio* meo quondam miniſtro: cui profecto lubens, ſi quid poſſim, benefecero. Non auſim abs te tot vexato tum malis, tum, uti conjicio, negotiis, petere, ut aliquando ſcribas ad nos quoque. Tamen ſi quando non gravaberis, erit id mihi tam gratum, quam quod gratiſſimum. Ut *Joannis* tui negotio faveas, & ut quam feliciſſime procedat adjutes, ſciebam neceſſe non eſſe, ut quiſquam te roget, nedum ego. Novi quanti hominem facias. Ille te diligit unice, & non conſuevit *Ammonius* amore ſuperari. Præcipuam negotii ſpem in te fixit. *Baptiſtam* meo nomine ut diligenter ſalutes, te etiam atque etiam rogo, à quo jam non niſi *Græcas* exſpecto literas. Precor ut bene volens Deus aliquis ventos mittat magis ſecundos. οὗτος γὰρ ἄνεμος ἔτι πλεῖν ἐᾷ. Bene vale. *Londini* 1. Septembr. Anno 1511.

EPISTOLA CXX.

Eraſmus Gonello ſuo S. D.

SEMPER equus meus ad me redit & habitior, & alacrior, mi *Gonelle*, ſatis præ ſe ferens nutricii ſui tum diligentiam, tum felicitatem. Quare te majorem in modum rogo, uti pergas, quemadmodum cœpiſti, curare bajulum noſtrum. Quidni noſtrum appellem, cum amicorum communia ſint omnia? Dabo operam ne officium tuum in hominem parum memorem, parumque gratum, collocaſſe videaris. Bene vale, *Gonelle* chariſſime. *Cantabrig.* 26. Septembr. An. 1511.

EPISTOLA CXXI.

Eraſmus Rot. Coleto ſuo S. D.

JAM nunc ſubodoror genius hoc hominum, de quo memineras: qua de re plura coram. Quum proxime eſſem *Londini*, non adii te, ne quid tibi moleſtus eſſem: nam erat ſtatim à prandio equitandum. *Petrus* unoculus, caſu mihi factus obvius, indicavit te proximis literis meis reſpondiſſe, verum eas nondum accepi. Niſi me deterreret peſtilentia, ſub Decembrem me ad vos reciperem, præſertim ſi redeat *Montjoius*, ut liceat mihi domo illius uti, quod nunc per *Cerberum* illum non licet. Bene vale, præceptor unice. *Cantabr.* 5. Octob. An. 1511. An. 1511.

EPISTOLA CXXII.

Eraſmus Ammonio S. D.

MALO quodam genio meo non licuit tecum, cum iſthic adeſſem proxime, congredi, mi *Andrea*: nam cum primum advenirem, nihil minus ſuſpicabar, quam te etiamnum apud *Morum* agere, præſertim cum *Jodocus* bibliopola mihi confirmaſſet, te jam in collegio divi *Thomæ* verſari. Poſtridie mane pulſavi fores cubiculi tui, nec eras domi. Ubi rediſſem à ſacro, ſenſi ſtrepitum equitum: juſſi *Linacrum* proſpicere, nam ego ſcribebam, neſcio quid: ille nunciat te diſcedere. Sed poſteaquam jam abieras, multis modis cupiebam tecum colloqui, verum id alias licebit. Rogo facias me certiorem, quid de adventu *Montjoii* iſthic feratur: præterea num peſtis tanta, quantam prædicant: poſtremo ſi quid eſt de rebus *Italicis*, *Gallicisque*, quod tuto literis committi poſſit. Bene vale. *Cantabrigiæ* 5. Octob. An. 1511.

EPISTOLA CXXIII.

Eraſmus Ammonio S. D.

NIHIL erat novi, quod ſcriberemus, niſi quod mihi decretum eſt, neminem, qui modo certior contingat, noſtris ad te literis inanem hinc dimittere. Scripſeram ante dies pauculos. Cupio ſcire quid valeas, num *Montjoius* meus jam redierit: tum quid procedant res *Italiæ*: quid agat invictiſſimus *Julius*. Sub brumam ad vos, ſuperis volentibus, remigrabo, ſi modo rigor hyemis peſtem reſtinxerit, quam audio iſthic increbeſcere: nec ea quidem longius hinc abeſt. Hactenus prælegimus *Chryſoloræ* Grammaticen, ſed paucis: fortaſſis frequentiori auditorio *Theodori* Grammaticam auſpicabimur: fortaſſis & Theologicam lectionem ſuſcipiemus, nam id nunc agitur. Quæſtus minor eſt, quam ut me moveat, tamen interim & bene meremur de ſtudiis, pro noſtra quoque virili: & menſes aliquot, ut *Ovidiano* utar verbo, decipimus. Cura ut recte valeas, mi *Andrea*, mortalium omnium mihi chariſſime. Fac uti frequenter ad nos ſcribas. *Cantabrigiæ* 16. Octob. An. 1511.

EPISTOLA CXXIV.

Eraſmus Rot. Ammonio ſuo S. D.

REMITTO lagenam tuam, quam vacuam diutius apud me detinui, quo vel odore vini fruerer *Græcanici*. Tu pro optimo vino verſiculos accipies peſſimos, hoc eſt, plane καλὸ τὸ ὁμηρικὸν ἐκεῖνο, χάλκεα χρυσείων. Porro Jambi me auctore jam diſcunt ἐγκωμιάζειν. Carmen adſcribam.

Quicunque dotes reputet, Ammoni, *tuas*,
Oculiſque totum luſtret admotis prope
Oris decus, *proceritatem heroicam*,
Vultuque toto, *& univerſo corpore*
Bene temperatam dignitate gratiam,
Nitentium blandum vigorem luminum,
Linguaque plectrum tam ſuave tinniens,
Mores dehinc, *horas ad omnes commodos*,
Faciles, *amicos*, *melle melleos magis*,
Veneres, *lepores*, *Gratias*, *riſus*, *jocos*,
Mitem indolem, *mentiſque candorem novum*,
Mireque mixtam ſimplicem prudentiam:
His pectus adde, *ſordido averſum lucro*,
Dextramque quam pro ſorte largiuſculam:
Jam quam benigni vena dives ingeni:
Quot animus unus expolitus literis:
Ac rurſus his par addita eſt facundia.
Demum univerſa hac rara condit comitas,
Et improbi livoris arcet faſcinum

Me-

An. 1511.

Modestia jocunditas, cum dotibus
In tam superbis, nil superbum in moribus.
Hæc quisquis, inquam, pensitet, tot affatim
Congesta in unum: nonne merito dixerit,
Soli parentem fuisse naturam tibi,
Contra, novercam cæteris mortalibus,
Horum ipse quamvis debeas tibi pleraque.
Restant tua, Fortuna, jam partes, uti
Dotes ita amplas, opibus exæques tuis,
Nisi vis videri aut cæca plane, aut invida.

Rogo ut has literas, quas tuis adjunxi, reddas Episcopis, ad quos scriptæ sunt, ubi vel ipse vises regiam, vel certum hominem nactus eris. Cura ut recte valeas. Jubet te salvere *Bovillus*, candidus, ac tui non dissimilis amicus. Exspecto literas tuas: nam unas adhuc duntaxat accepi. Si inciderit opportunitas apud tuos Episcopos, fac is sis, qui semper in *Erasmum* tuum esse consuevisti. Si tua carmina veneunt *Londini*, rogo ut libellum unum huc mittas. *Cantabrigiæ*..... Octobr. Anno 1511.

EPISTOLA CXXV.

Andreas Ammonius Erasmo suo S.D.

VICISTI, Erasme, *tuis literis omnem meam exspectationem, desiderium tamen non explesti. Scripsisti ad me sæpius, ut verum fatear, quam te facturum putabam, multo tamen, quam exoptabam, rarius: quod amantissimum tuum officium tanti apud me est, quod eo me tibi penitus, penitusque obligasses, si devinctior esse potuissem; nam tuis literis nihil accipio suavius: & me haud vulgariter abs te amari, hoc (mea sententia) non levi argumento perspexi: id quod sane antea credebam, nunc vero mihi videor plane scire. At non licuit mihi esse erga te perinde officioso, partim regiis (vide quam gloriosam excusationem prætendam) & intricatissimis amicorum negotiis: partim culpa eorum, quibus alteras ad te literas dedi, quas intelligo tibi non fuisse redditas, licet pro vectura nonnihil dederim. Ego tres tuas Epistolas accepi, duas plenas sacchari, tertiam nectaris, quam ex inscriptione, & vini* Græcanici *mentione, primo ad me scriptam non dubitavi: sed mox ubi ad carmina perveni, suspicari occepi, quando ea, quæ illic extollis, mea esse non agnoscerem, ad alium aliquem te scribere. Sed ubi te dubio procul de me loqui perspexi, mecum continuo, Quid times* Erasmo *de te credere, cui & vitam crederes? Ac in summa, nisi tuum in me amorem huic tuo* Lynceo *alioquin judicio imponere existimassem, egomet mihi imposuissem: & utcunque, ne quid tecum dissimulem, paulo plus tuis carminibus quam antea mihi placeo: vel hoc solo, quod* Erasmum *nactus sum laudatorem. Qua in re* Alexandro Magno *fortunatiorem me arbitror, &* Achilli *ne tantillum quidem invideo. Id vero ipse verius quam tu dicere possum χάλκεα χρυσείων, quod æneum vinum aureis, imo smaragdinis, imo auro, lapillis, & metallis omnibus preciosioribus carminibus permutaverim. Sed improbus sum, nec ingenti hoc lucro contentus: nam si lagenam, quam vacuam remittis, recipere potero, animatam jubebo ad te iter remetiri, ut experiar, an alios possim versiculos elicere: qui etsi mentiantur, elegantissime tamen canunt. Literas tuas Episcopo* Wintoniensi *&* Dunelmensi *intra paucos dies in manum spero me redditurum: quod si mea oratione commendatiorem te illis facere potero, ipsum* Tullium *vincam. Quem enim quamvis infantem tam bona causa non modo disertum, sed etiam eloquentem non redderet? De rebus* Italicis *hæc habentur.* Hispanus *apertum propemodum cum* Gallo *bellum gerit, cujus* Angli *non erunt, ut conjicitur, tantummodo spectatores.* Julius Maximus *ad templum* Deiparæ *in* Laureto *se contulit, salutem suam diva gratulaturus.* Veneti *supra quingentos, sic fertur,* Gallorum *equites ex insidiis delevere.* Imperator *ita friget, ut ex suis hypocaustis prodire non audeat.* Florentini, Pisanique, *diris detestationibus sunt acti, quod conciliabulum schismaticis illis Cardinalibus præbent. Cardinalis* Rheginus *in fata concessit. Nos hic in gratiam cum peste nondum redivimus. Ego in collegium divi* Thomæ *tandem immigravi, ubi sum nihilo magis ex sententia mea, quam apud* Morum. *Non video τὰς Ἁρπύιας τὸ ἄσχυλον ῥόμφον, sed multis aliis offendor, ut nesciam, ita me Deus amet, quo in* Anglia *jam pacto sim victurus. Primum apud nostros mercatores, quod animo meo gratum esset, honeste me negant esse posse: tum istorum sordes, quas jam satis sum expertus, mihi omnino non placent: domum vero conducere, & ut velim vivere, paupertas non sinit. Sed ut hoc tædium pellam, ego quoque poetabor.*

Vis tanta, *Erasme*, carminis fuit tui,
Ἄμουσον ut me prorsus, & lapidem merum
Certare tecum Jambicis adegerit:
Sed vellit aurem *Apollo* continuo mihi,
Et rana bubus audet, aut oloribus
Certare corvus? inquit, extemplo manu
Delapsa nostra perculit solum lyra:
Refrixit ille mentis & brevis furor,
Ac paucula hæc ægre potui ad te scribere:
Addam, sed hæc *Apolline* invito tamen,
Erasme, nostri seculi decus, vale.

Cras regiam petam, tuamque rem sedulo illic curabo, & negotium alicui dabo, ut quum Cantabrigienses *carrucarii huc revenerint, altera lagena vini cum his literis ad te referatur.* Bovillum *millies resaluta meis verbis. Cura iterum ut valeas, & me, ut facis, ama.* Londini 27. *Octobr. Anno* 1511.

EPISTOLA CXXVI.

Erasmus Andreæ Ammonio suo S. D.

REMISI tandem œnophorum tuum una cum versiculis male natis. Auriga confirmat se reddidisse *Moro*, quod id temporis aberas. Ad Cal. Januarias istuc remigrabimus, ut vel fotu mutuo minus algeamus: nam hic æstivare malim, quam hybernare. Postremo non expedit diutius tam procul abesse à *Jove* meo; quanquam hic locus non omnino mihi displicet. Tum quæstus video nonnihil, si quis ardelionem possit agere. Perquam cupio scire quo animo *Wintoniensis* & *Dunelmensis* meas acceperint literas, ad hæc si quid aliud est novi. Gratum mihi feceris, si has literas, quas tuis adjunxi, in *Italiam* perferendas cures: nunc plane est illud *Homericum*, ἄσπετος ὄμβρος. Opinor auditas à *Jove* preces istius, cujus libellum tibi tradidi, qui fontes, fluvios, lacus, stagna, ad lachrymis deplorandam *Italiæ* calamitatem invitat. Ἡμᾶς λύκος εἶδε πρότερος, ut nutibus sit loquendum; tanta est raucedo. Bene vale, ac frequenter ad nos scribe. *Cantabrigiæ* 2. Novemb. Anno 1511.

EPISTOLA CXXVII.

Andreas Ammonius Erasmo suo *S. D.*

AUT *egregie infaustus est minister meus, ut quicquid per eum agatur male cedat, aut vulgus* Cantabrigiense *barbariæ inhospitales illos* Britannos *antecedit: ita omnium officiorum est ignarum, & omnis prorsus humanitatis expers, cujusmodi videre aliquot apto illam longam ex se literam facientes. Nesciunt isti fere quid sit epistolam suscipere, quid postea non reddere: nesciunt, (ut lenissime dicam) quot homines sua voluptate defraudent, quot ut inofficiosi judicentur, efficiant: nesciunt porro non unius tantum hominis salutem ex unis quandoque literis pendere. Conatus sum simul atque tuas literas accepi, eis, quam celerrime potui, respondere, ut si non stilo, at saltem officii celeritate placerem. Dedi pro literarum vectura id pauxillum quod petiere. Remisi postremo cum epistola* Græcanici *alteram lagenam, unas tamen literas ad te solum perlatas fuisse video: & una cum officio curam, si quam in scribendo adhibui, periisse. O hominum monstra, quæ (ita me Deus amet) jamjam discerpi libenter spectarem! Unum tamen me solatur, quod ita meum*

An. 1511. meum erga te animum perspectum tibi esse puto, ut licet tibi nunquam scriberem, nihilominus tui me studiosum & amantem existimares. Novissime literas, & alteram, ut dixi, Græcanici lagenam, ei, qui tuos libros isthuc advexit, meus Thomas credidisse se ait, alias vero quibus dederit nescio. Vinum si epotum est, da operam ut lagenam saltem recuperes. Sed facessat hæc bilis, qua profecto totus ferveo. Tuas literas Domino Wintoniensi & Dunelmensi in manum reddidi, ambo vultu sane quam hilari excepere, ambo raras dotes tuas mirifice laudarunt. Wintoniensis te accusare videtur, quod externum secum agas, nec unquam ad se accedas: respondi, ut in buccam tunc venit, subrustica quadam verecundia te id agere, ipsi tamen quod sciebam esse deditissimum: nonnullaque alia pro tempore. Sed hæc antequam Epistolas tuas legerent. Post illa fuerunt ita publicis rebus occupati, ut interpellare de te non fuerit visum. Verum suo tempore non omittam. Tuus Mecænas, ut audivi, neque enim adhuc vidi, jam triduo fuit urbanus. Jupiter est nobis iratissimus, die pluit, nocte pluit, raro cessat. Pestis modum sævitiæ ferme imposuit. Sed fames, nisi magistratus remedium aliquod adhibeant, subsequetur, malum nihilo peste mitius. Lignorum precium auctum esse non miror, multi quotidie hæretici holocaustum nobis præbent, plures tamen succrescunt: quin & frater germanus mei Thomæ, stipes verius quam homo, sectam (si diis placet) & ipse instituit & discipulos habet. Sed ad Italica transeamus. Fœdus Romæ inter Pontificem, Regem Hispaniarum & Venetos ictum palam fuit, his legibus: Rex Hispaniarum equitibus cataphractis, quos lanceas vocant, mille & CC. levis armaturæ itidem mille, peditibus decem M. Pontificem juvabit. Pontifex vero equites cataphractos D. peditum octo M. habebit, in stipendium præterea auxiliariorum aureorum quadraginta M. in singulos menses dabit. Veneti exercitum, quem poterunt, cogent. Concilium Pisanum male coit. Ferunt Cardinalem sanctæ crucis auctorem schismatis, impetrata per Regem Arragonum Pontificis venia, in Campaniam se proripuisse. Licet, quod præterieram, intra quadraginta dies cuicunque Christiano Principi idem fœdus inire. Postea arbitrio Pontificis admittetur. Nostri quid acturi sint, ut conjicitur, magno remigum compendio nondum deliberavere. Imperator hujus rei spectator solum erit. Rumor est Florentinos à Gallis defectionem parare. Habes de rebus Italicis, quæ hactenus ferantur. Tuam raucedinem, si hic fuisses, una potiuncula extemplo curassem. Doleo spem tui ad nos reditus ad Calend. usque Januarias productam. Gaudeo tamen istam tibi Provinciam non male obtigisse, desiderium tui commodorum tui magnitudine solabimur. Reliqua tuæ literæ in Italiam cras sedulo perferentur: in tempore enim, ac prope in ipso tabellarii discessu, advenere. Cura, mi Erasme, ut valeas, & Bovillum nostrum terque quaterque meo nomine salvere jube. Iterum vale. Londini 8. Novembr. An. 1511.

Epistola CXXVIII.

Andreas Ammonius Erasmo S. P. D.

Jam discesserant vestri carrucarii, quum tuam Epistolam, sine aliqua ad Montjoium, Jo. Morus mihi attulit, ideoque exspectandus est illorum nebulonum reditus, aut casus aliquis, qui mihi γραμματοφόρον objiciat, cui has ad te literas dem. Intellexi te lagenam resignatam & semiplenam, tandem nequaquam gratis accepisse: nam sex denariis eam vappam, carnificum reliquias, chare te emisse arbitror: novi præterea, quam ille calvus consueverit calvere. Sed recte mones, non esse ab his monstris officium aliquod hominis exigendum: verum si Socrates cum belluis istiusmodi fuisset aliquando conflictatus, neque animum, neque vultum semper eundem servare potuisset. Ceterum non idcirco vinum remisi, quod tu id laudasses, sed quod negotiatio bene cesserat. Χρύσεα enim acceperam, χάλκεα qui dederam: & ideo rursus tentabam, an alios versiculos haberes, quos eodem pacto velles permutare: non quod eorum mendaciis delecter, sed elegantia, suavitate, tuoque illo amico errore, quo alium me putas quam ego sim. Ex Linacro audivi, tuum ἀρχιερέα opem tibi argentariam destinasse: & certum solum ad te habendum quærere: id si ita est, querimonias tibi minuet: si quæ tamen supererunt, in amicum effundes sinum, & fœnus à me accipies, nam beatum te judico præ me. Tu enim quod sectatus es, summam eruditionem, nomen, quâ Romana patet eloquentia, clarissimum, denique immortalitatem es adeptus. Ego ad ultimos usque Britannos post Fortunam cucurri, nec unquam assequi potui: nam subinde longius me fugit, imo vero & magis me terret. Duos homines, qui me unice amabant, sed qui omnium sententiis & conjecturis pauperes abjectique semper fore existimabantur, miris quibusdam modis, quasi in invidiam solummodo meam, alterum Romanæ Ecclesiæ Vicecancellarium, alterum modo summum Pœnitentiarium fecit, gradumque ad amplissimum provexit: & nunc mihi uterque stultitiam, quod se, Fortunaque sedem urbem Romam Britanniæ postposuerim, exprobrat, meque vicissim contemnit, nec omnino immerito. Tu porro quocunque te vertis, famam præmittis, nec potes non magnos patronos ubique invenire. Ego nisi apud hos, quos multo labore, longo tempore, non parvis sumptibus demereri sum conatus, aliquod malæ ætati viaticum coegero, quo confugiam nescio, quum plane in his Κιμμερίοις σπηλαίοις consenuerim: ante annos enim cani (quos mortis aquiliferos dicunt) agminatim toto vertice mihi erumpunt: sed longa est nænia, hoc fœnus tibi servo. Montjoium nondum salutavi, ita mihi accidit, dum officium de die in diem produco. Episcopus Dunelmensis operam & studium suum tibi pollicetur. Wintoniensis minus publica locutus est, sed magis amica: putabat sacerdotium te habere: respondi, spem quidem sacerdotii tibi datam, sed sacerdotium nondum datum: ille subridens, interrogavit, num illa spes alere te posset? subrisi vicissim: atqui, inquam, auri & temporis dispendio hanc spem Erasmus emit: tunc ille jussit me hac de re secum alias commodius loqui, quod mihi hactenus non est visum: sed gavisus vehementer sum Wintoniensem tam de te amanter sermonem habere: quod reliquum est, operam dabo ne quod officium meum desideres. De alveario, quo te recipias, quid certi scribam, non habeo: apud Augustinenses nullus est, cui convictor esse queas: nescio an velis cæcum Poetam à me rogari: sunt illic, ut audio, quædam inania cubicula, quæ conduci possent, sed supellectile opus esset. In hoc cœnobio, in quo ipse sum, farta omnia esse ajunt: præterea mensa est infra mediocritatem. Circa ædem Pauli collegium est, ut nosti, quorundam doctorum, quos ajunt laute vivere, ego puto in cloaca habitare. De Francisco periculum facere, nil fortassis noceret, sed mihi videtur Iro miserabilior. Denique quid in hac re pronunciem, nondum habeo: si quid in mentem venerit, intelliges. Quid te Griphi benignitatem percunctet, nunc præsertim cum J. Baptista Boncantus abest? Rescribe quid velis, interim si redeas, cubiculum non deerit. Morum hactenus non vidi, nec putavi dedita opera interrogandum esse, an literas illas reddiderit, quas non reddere vix potuit: quotidie enim Archiepiscopum aut videt, aut alloquitur. Ex Italia novi nihil, sed nec literarum quidem aliquid habemus. Bovillum nostrum, postquam tanti salutationem meam facit, plurima rursus meo nomine impartias velim. Gratum in primis mihi feceris, si modis omnibus curaveris, ut pulcherrime valeas. Londini 18. Novembr. Anno 1511.

Epistola CXXIX.

Erasmus Andreæ Ammonio S. D.

Exspecto jam magnifica illa stratagemata, tum quantum in zonis sit allatum. Scripseram ad te in castris agentem, semel & iterum per *Joannem Lothoringum*. Nobis interim non minus acre bellum fuit cum mendis *Senecæ* ac *Hieronymi*, quam tibi cum *Gallis*. Quanquam non fuimus in castris, tamen de *Gallicis* manubiis decem coronatos dedit *Dunelmensis*. Sed hæc quum te videro: interim literas tuas exspecto militares. Bene vale, amice singularis. *Cantabrigiæ* 26. Novembr. An. 1511.

NON est necesse rogare te, quod semper tua sponte facis, tamen rogo, ut si quando inciderit opportunitas, commendatione vocis tuæ juves res nostras. Certum his mensibus paucis, sacram jacere ancoram: si succedet, imaginabor hanc esse mihi patriam, quam *Romæ* prætuli, & in qua me senectus deprehendit: sin minus, abrumpam me; nec magni refert, quo: certe alibi moriturus. Superos omnes testes invocabo, fidei, qua me is, quem scis, perdidit. Quod si tribus verbis essem pollicitus, quod ille toties tam magnificis recepit, scio quid pollicear, summa præstabo fide: dispeream, ni mori malim, quam hominem ex me pendentem destituere. Tibi, mi *Ammoni*, gratulor, cui Fortuna, sicut audio, feliciter adspirat, non usquequaque iniqua qualis qualis in nos est. Rursum vale. Anno 1511.

EPISTOLA CXXX.

Erasmus Ammonio suo S. D.

TANDEM ad octavum Calendas Decembrias mihi redditæ sunt tuæ literæ: quas sexto Calendas Novembres scripseras, prorsus, mi *Andrea*, ut brevissime laudem, te dignas, hoc est, juxta candidas atque doctas: ad quas si brevius respondeo, divo *Hieronymo* debes imputare, quem interpretandum suscepi, Provinciam τῆ τῶς Μέσας longe difficiliorem opinione. Tametsi me non tam cruciat labor quam sollicitudo. Quod versiculos illos meos tantopere laudas, video te plane ῥητορεύζειν, καὶ πρὸς τὴν λόγων ἐπίδειξιν, ἐκ μυίας ἐλέφαντα ἀτεχνῶς ποιεῖν. Quos equidem ut inelegantissimos, ita minime mendaces existimo, hac sane in re δὶς διὰ πασῶν à te dissentiens. Nec carminis ejus argumentum aliunde, quam à teipso sum mutuatus. Itaque *Ammonium* depinxi, optimis quidem coloribus, quippe tuis, sed artifex non optimus, nec optimo penicillo. Sed quid istud est obsecro, quod scribis te ceu rem magnam perspicere, *Andream* amari ab *Erasmo*? Nam si istiusmodi hominem, & ita promerentem, non amare possem, tum profecto sim *Erasmus* οὐκ ἀπὸ τῆς ἔρωτος, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἔρις, hoc est, ἀνεραστότατος, & quem vel ipsi *Tauro-Scythæ* barbarum, ipsæ feræ ferum debeant appellare. Quid ais, ὁ ἀρχιερεὺς ad *Lauretanam*? ὢ τῆς εὐσεβείας. De bello moveri cœpto, vide ne *Græcum* illud proverbium habeat aliquando locum, πυργεύσει μόρος. Etenim si quid acciderit Ecclesiæ *Romanæ*, cui quæso possis justius acceptum ferre, quam τῷ Ἰουλίῳ nimium forti? Sed obsecro te, finge *Gallos* ab *Italia* depulsos: jam mihi cogita, utrum *Hispanos* malis Dominos, an *Venetos*, nec suis tolerandos. Nam τοὺς ἱερεῖς Principes nunquam ferent. Nec rursum inter ipsos convenire poterit, propter factionum dissidia, plusquam capitalia. Vereor ne *Italia* Dominum mutet, dumque *Gallos* ferre non potest, bis *Gallos* ferre cogatur. Sed hæc viderint αἱ μοῖραι, nos ἔξω βελῶν ταῦτα μαχόμεθα. Migrationem non cessisse ex sententia doleo, sed tamen nonnihil gaudeo mihi ὁμόψηφον contigisse. Nam isti cum plane sint Κύπριοι βόες καὶ σκατοφάγοι, tamen solos sese ἀμβροσίας καὶ Διὸς ἐγκεφάλου σιτεῖσθαι credunt. Perplacet, ὅτι λουκιανίζεις ubi *Londinum* rediero, id erit ante Idus Decembres, faventibus superis, συνελληνιούμεθα, interim exspectabo literas tuas, quibus oro me certiorem reddas, ecquid novi *Montjoius* meus. Nam bis jam ad illum scripsi, verum novi morem illius, respondet ille nunquam οὐδὲ γρῦ· deinde quid spei tui Ἐπίσκοποι, tum jam ne pestis deferbuerit, & in quem nidum mihi potissimum censeas immigrandum. Jam ternas abs te literas accepi. Scripseram & *Coleto*, & *Petro* unoculo, sed suspicor eas suppressas. Mandaram *Moro* literas *Roffensi* reddendas, an reddiderit nescio. Quo minus responderim carmini tuo languor in causa fuit, ubi redierit alacritas, tum non omnino silebimus. Bene vale, mi *Andrea*, amice plusquam *Pyladee*. *Cantabrigiæ* 26. Novembr. Anno 1511.

EPISTOLA CXXXI.

Erasmus Rot. Ammonio suo S. D.

GRATIAS, veneres, lepores, denique Musas, ac literas omnes tam mihi iratas imprecor, quam sunt *Carmeliano*, si quicquam accidit hoc anno tuis literis jucundius. Hoc jusjurandum sanctius esse puta, quam si tibi juret *Jupiter Stygii* per flumina fratris. Has unas accepi. Superiores mihi redditæ non sunt. Et te crebrioribus onerassem literis, verum spes non erat posse perferri: eam simulatque fecisset *Joannes* tuus, nihil mihi jucundius fuit quam tecum qua licuit confabulari. Quod nec in tanto rerum tumultu tibi exciderit *Erasmus*, quodque frivola mea tam officiose curaris, tametsi tu quidem nihil facis novi: tamen ego quasi novum aliquid feceris, & admiror animi tui candorem, & exosculor tuum erga nos studium. Equidem perinde habeo gratiam, quasi vinum acceperim. Demiror tamen te nebulonibus his quicquam istiusmodi credere, perfidiam illorum non semel expertum. Auriga, qui reddidit literas, negat sibi sinum fuisse traditum. Respondit ὁ Δουνελμαῖος, sed οὐδὲν πρὸς ἔπος. Quum urgerem autem percunctando, eo vultu quasi libenter discederet ab eo sermone: Opinor, inquit, esse apud Οὐιντονίενσεν, verum certum non scio: moxque redibat ad intermissas fabulas. Erga τὸν Βασιλιστὴν animum δυσμενῆ palam præ se ferebat, quum à me nulla daretur ansa. Verum hæc ἀπόρρητα. Quo minus ante natalem *Christi Londinum* me conferam, partim pestis est in causa, partim latrocinia, quorum nunc apud *Anglos* messis est. Pridie quam tuæ mihi redderentur, scripseram per *Brianum*. Is hanc *Gallorum* historiam volumine complexus est. *Carmiliani* Epitaphium vidi; quumque legerem *pullulare*, hic, inquam, scabies est: deinde cum sciscitanti respondissent esse *Carmiliani*, respondi, sane ipso dignum est. Id quidam sic acceperunt, quasi dixissem *Scotorum* Rege dignum: quibus plusculum erat nasi, subrisere. Sed næ tu homo nimium es candidus, qui belluæ istius famæ consulas. Ita me Deus amet, magno emerim, si siluisses. De *Baptista* miror tantum in literis tuis esse silentium. Nam *Bovillus* mox adfuturus nunciatur. Age, *sanctissimum* me vocas, at non sine summi Pontificis injuria. Quod autem epitheton rectius quadrabat in militem & victorem quam *fortissimi*? Etiamsi nugarum ἁμάξας habeas, non modo sacculos, nunquam tamen animum meum explebis, si contigerit tecum colloqui. Video *Joannem* tuum, imo nostrum, in curandis literis nostris diligentissimum fuisse. Itaque pluris hominem facio, quanquam & antea mihi charum. Is, uti narrat, non ambit mediocria, sed meras episcopas. Utinam succedat, videtur amici candidique animi. Nos, mi *Ammoni*, jam menses aliquot plane cochleæ vitam vivimus, domi contracti conditique mussamus in studiis. Magna hic solitudo: absunt pestilentiæ metu plerique, quanquam quum adsunt universi, tum quoque solitudo est. Sumptus intolerabiles, lucrum ne teruncii quidem. Puta me jam hoc tibi per omnia sacra dejerasse. Nondum quinque menses sunt, quod huc me contuli, interim ad sexaginta nobiles insumpsi. Unum duntaxat ab auditoribus quibusdam accepi, eumque multum deprecans ac recusans. Certum est his hibernis mensibus πάντα λίθον κινεῖν, planeque sacram, quod ajunt, ancoram solvere. Si succedit, nidum aliquem mihi parabo; sin minus, certum est hinc avolare, incertum quo: si nihil aliud, certe alibi moriturus. Bene vale. *Cantabrigiæ* 28. Novembr. An. 1511.

EPISTOLA CXXXII.

Andreas Ammonius Erasmo Rot. *S. D.*

ITANE *tandem*, Erasme, *tuum* Ammonium *ludos, & delicias facis? quæris quid sit, in quo non stadiis multis* Erasmum *præcurram: infra quem vel centum parasangis* po-

An. 1511. *positum me esse non ignorem. Sed si possent omnia permutari, faxo actutum quod modo ais, neges. Nam extemplo ad permutationem te provocarem. Jam Pontificio & quidem amplissimo dignum me arbitraris? aut tam tu me amas quam cupio, aut certe* ἐρασμικῶς *jocaris. Quod me, etsi nihil accesserit, fortunatissimum censes, fucum rhetoricum agnosco: quod vero bene ominaris, licet id potius à tua voluntate, quam a certa aliqua conjectura proficiscatur, pergratum tamen est. Sed heu vates divinasti tandem cur* λευκὰς τρίχας *deplorem, quasi ista puella capillos, & non loculos potius inspectent. Aureus hercle nummulus, qui summis digitis refulserit, ipso me* Nireo *pulchriorem reddere potest: non ea de causa tristor, sed quod video me* ἀχρεῖον *consenuisse. Bene rursus mones,* δεῖ τὸ καιρὸν εὖ τιθέσθαι. *Sed iter mihi monstres velim, dum non plane philosopheris.* Wintoniensem *iterum de te admonui,* ἀλλὰ ἀκαίρως. *Verum quum tu aderis, aliquam egregiam opportunitatem inveniemus. De cubiculo quid velis propemodum intelligo, sed non respondes an libeat apud* Griphum *diversari.* Sixtinum *conveniam, & de literis quod mandas renunciabo, alloquar &* Montjoium, *ac quam potero apte, an illi aurei fuerint persoluti odorabor. Ac nescio, an intellexeris* Alanum *ipsum hic esse, quod sæpe tibi significare constitui, & semper tamen excidit: fuit sub specie quadam honoris revocatus, re autem vera, quoniam Archiepiscopi* Cantuariensis *negotium* Romæ *parum, ut audio, prudenter agebat. Opto istos octo dies, quibus istic te adhuc futurum scribis, plusquam brumales, noctesque pares diebus, ut una citius vel invita* Nortia *nugemur, & ego* Erasmi *hilaritate perfruar. Accepi à bibliopola binas tuas cum* Icaromenippo *literas, ad quas etiam respondi.* Bovilli *Epistola, lagena, & illa tua breves literæ mihi reddita nondum fuere, da operam ut valeas.* Londini 5. *Decembris, An.* 1511.

EPISTOLA CXXXIII.

Erasmus Rot. Ammonio suo S. D.

PRECOR ut istæ venationes tam sint faustæ vobis, quam mihi fuerunt infaustæ: jam primum enim Regem mihi adimunt: deinde profecto Cardinale dies aliquot me sunt remoratæ. Ad hæc *Ursewicum* misso Novo Testamento captaram: equum promissum literis petieram. Hunc cum die Lunæ visurus peto, ille commodum se venatum proripuit, non rediturus ante septem dies. Ad hunc modum is *Thynnus* elapsus est. Demum nunc te mihi præripuit venatio. Proinde quod coram volebam, literis ago. Epistolam à puero scriptam ad Pontificem, si voles, resigna: mihi videtur parum apte scripta. Si judicabis ad rem pertinere, cura denuo describendam accuratius, ut & hoc interim addas officii. Salutem meam tibi commendo. Nec rogo diligentius, cui toto pectore confido: nec polliceor magnifice, cui re, si queam, gratias referre malim quam agere. Et mihi certe spes est successurum quod agimus, non solum quod agitur per hominem mihi charissimum, verum etiam per *Ammonium Erasmo* felicissimum. Bene vale.

Poterant hæ duæ causæ me dies aliquot in *Anglia* remorari, spes equi ab *Ursewico*, quem haud dubie daturus erat, & tuum colloquium, ni jam me tæderet *Britanniæ*, & sentirem me vetulum jam hospitem uxori *Moricæ* supputere. Utinam mature felix oraculum per te redeat. Rursum vale. An. 1511.

EPISTOLA CXXXIV.

Gulielmus Archiepiscopus Cantuariensis Erasmo Rot. S. D.

An. 1512. ERASME, *si valentibus dicimus salutem in capite literarum, multo magis convenit ægrotanti tibi optare salutem. Tametsi fausto omine auguror, te jampridem calculis purgatum, saltem posteaquam celebravimus memoriam purgationis* Mariæ. *Quid sibi volunt saxa in corpusculo tuo? aut quid super hanc petram inædificandum est? non enim construendo es magnificas domos, vel ejusmodi quippiam, ut opinor: quocirca quum non sint è re tua calculi, cures quamprimum te superfluo onere liberare, desque pecuniam ut auferantur ii lapides, secus quam ego quotidie do pecuniam, ut lapides afferantur ad mea ædificia. Id quod ut facilius facias, nec tibi desis, dedi filio cujusdam aurifabri* Londinensis *triginta angelatos, quos in decem legiones mutatos velim: id auri pharmacum nonnihil energiæ in se continet, eo utere ad salutem, quam tibi emere multo pluris cupiam. Restant enim multa egregia opera per te edenda, quæ, nisi valeas, obire non queas. Cura ut valeas, nec nos defraudes per ægritudinem tuam, pulcherrima spe & dulcissimo fructu doctrina tua. Ex* Londino 5. *Feb. An.* 1512.

EPISTOLA CXXXV.

Antonio à Bergis, Abbati divi Bertini, Erasmus Rot.

SALUTEM plurimam, pater reverende. Parum abfuit, quin ipse vos reviserim, hujus *Britannicæ* legationis comes. Nam reverendus Episcopus *Roffensis*, vir non solum admirabili integritate vitæ, verum etiam alta reconditaque doctrina, tum morum quoque incredibili comitate commendatus, maximis pariter ac minimis, me, tametsi nihil omnino sum, pro sua humanitate, singulari favore semper est prosequutus, & hujus itineris comitem volebat: sed serius mihi fuit indicatum, quam ut vacaverit res meas componere. Quare putavi officii mei esse, ut tam singularem patronum, saltem per literas salutarem, præsertim quum proxime reversus è *Lutetia*, insalutato te discesserim. Quod ipsum tamen casu sic evenit. Nam arbitrabar me menses aliquot in arce *Hammensi* commoraturum; quæ me res plane fefellit: quemadmodum optime novit *Ghisbertus* medicus tuus. De nostro statu, si quid cupis cognoscere: Jam *Erasmus* prope totus est in *Anglum* transformatus, tam insigni benignitate me prosequuntur cum alii permulti, tum præcipue *Mecænas* ille meus unicus Archiepiscopus *Cantuariensis*, imo non meus, sed omnium eruditorum, inter quos ego postremas teneo, si modo ullas teneo: Deum immortalem quam felix, quam fœcundum, quam promptum hominis ingenium? Quanta in maximis explicandis negotiis dexteritas? quam non vulgaris eruditio? Tum autem quam inaudita in omnes comitas? quanta in congressu jucunditas? ut, quod vere regium est, neminem à se tristem dimittat. Ad hæc quanta, quamque alacris liberalitas? Postremo, in tanta fortunæ dignitatisque præcellentia, quam nullum supercilium? ut solus ipse magnitudinem suam ignorare videatur. In amicis tuendis nemo neque fidelior, neque constantior. In summa, vere Primas est, non solum dignitate, verum & in omni genere laudis. Hunc quum habeam propitium, quid est quo minus mihi videar egregie fortunatus, etiamsi nihil accedat? Sed ô terque quaterque felicem *Carolum* illustrissimum Principem nostrum, qui talem sit sponsam habiturus. Nihil à natura fingi possit venustius, nihil absolutius. Nec minus superat omnes bonitate prudentiaque quam forma. Bene valeat *R. T. Londini* 6. Februarii, An. 1512.

EPISTOLA CXXXVI.

Cardinali Nanetensi Erasmus S.

REVERENDISSIME pater, hisce literis tantum illud testari volui, me nec esse adhuc, nec futurum unquam immemorem humanitatis, qua me nihil promeritum tua sublimitas, tum in itinere, tum *Romæ* commorantem est prosequuta. Ut urbis liceat oblivisci, quærendus est mihi fluvius aliquis *Lethæus*, ne me diutius cruciet ejus desiderium: nam non possum non dolere, quoties in mentem venit, quod cœlum, quos agros, quas bibliothecas, quas ambulationes, quam mellitas eruditorum hominum confabulationes, quot mundi lumina, quam fortunam, quas spes tam facile re-

An. 1512. reliquerim. Lenit tamen hoc desiderium *Gulielmi Warami* Archiepiscopi *Cantuariensis* inaudita quædam in nos non humanitas modo, verum etiam benignitas, ut si pater esset aut frater, nihil possit amantius. Complectuntur & cæteri complures hujus regni Præsules, inter quos præcipuus iste Episcopus *Roffensis*, vir præter summam vitæ integritatem, doctrina quoque varia reconditaque, tum animo minime sordido, & ob has dotes hic summo in precio habitus. Hujus comes *Romam* adissem, si paulo tempestivius factus fuissem certior. Si quid erit negotii, in quo servuli infimi opera non gravetur uti, mandet ac præcipiat amplitudo tua. Modo dictus Archiepiscopus *Cantuariensis* non titulo tantum ac dignitate Primas *Angliæ*, sed eruditione, integritate, fide, humanitate, modestia, modis omnibus primas tenens, me licet immerentem, singulari favore complectitur. Is *Romanæ* Sedis ornamentis ita favet, ut nemo omnium magis: quanquam totum hoc regnum propensissimo in eam est animo. Precor Deum, ut sua sancta pace omnia conciliet, conglutinetque. Bene vale. *Londini* 8. Februarii, Anno 1512.

EPISTOLA CXXXVII.

Erasmus Rot. Joanni Baptistæ S. D.

CUM superioribus diebus, tanto amico xeniolum aucupanti, forte incurrisset in manus *Luciani de astrologia* commentarium, ipso statim titulo delectatus, majorem in modum optare cœpi, esset ejusmodi quod dignum videri possit, primum & tuis in me meritis, & meo in te animo: deinde dignum eo viro, qui singulari doctrina sua, fide, prudentia, primi medici locum tot jam annos meruerit, idque apud duos seculorum omnium primos *Angliæ* Reges, *Henricum* septimum, inaudita sapientia Principem, & hujus filium, non nomine tantum & specie, sed omnibus regiis dotibus ita patrem nobis referentem, ut ille non decessisse, sed in hoc repubuisse videatur. Postremo dignum eo, qui in hac excellentissima astrologiæ disciplina sic excellat, ut reliqui tecum collati, umbræ volitare videantur, quemadmodum inquit *Homerus*. Sed munusculum hoc qualecunque, primum offerentis animus apud te commendabit; deinde tui candoris erit, atque adeo moris, è pusillo amplum, è mediocri præclarum atque eximium reddere: id ita fiet, siquidem exibit libellus in lucem, non modo *Baptistæ* calculo commendatior, verum etiam lima tersior. Nobis quidem in eo potissimum arrisit antiquitas, cæterum tu quo es oculatior, hoc plura perspecturus es, quæ probari mereantur. Nam à *Luciano* nihil fere triviale solet proficisci. Nos interpretis haud infidelis officio functi sumus: tu pariter de Auctore, & de interprete sententiam feres. Bene vale. *Londini* 11. Novembr. Anno 1512.

EPISTOLA CXXXVIII.

Erasmus Ammonio suo S. D.

PRIDIE *Martini* redditæ sunt mihi tuæ literæ, si notam quæris, stomachantes, una cum lagena vini *Græcanici* semiplena. Qui attulit, poposcit duas drachmas, dedi denarios sex: deinde literis tuis diligentius inspectis, animadverti lagenam non cum proximis literis, quas ad VI. Idus Novembres scripseras, sed cum superioribus fuisse missam, nam id etiam vini color indicabat. Quin cum primum mitteres, admirabar te non obsignatum misisse per eos, quibus nihil est obsignatum. Plane cum hoc hominum genere nobis hic res est, mi *Andrea*, qui cum summa rusticitate summam malitiam conjunxere: nec est omnino quicquam, quod mihi hujus secessus nomine gratuleris, verum solus pudor querimoniis finem imponit: sed hæc coram in sinum. Non exspectabam alteram lagenam, nisi quod tu, ut es mire civilis, cum laudarem vinum, quasi denuo rogarem, interpretabaris. De recuperandis literis tuis magis laboro, quam de vino aut lagena, quod quidem ad me pertinet. Nam si nonnisi unam & alteram lagenam misisti, neutra periit. Remisi priorem, & eandem, ni fallor, cum proximis tuis literis accepi. De meo auriga mihi narras? quid si vidisses mea scrinia undique lacera? quid si audires fucum de equo, tum diceres, & calvus ille nebulo nunquam hic in conspectum prodiit: proinde vide ne sit ineptum, ab his monstris ullum hominis officium requirere. Sed non potui temperare à risu, cum video *Andream* quoque, Charitibus, & amicitiæ, lenitatique natum, bili potuisse effervescere, cum ipse jam *Mitionem* meditor, posteaquam jam propemodum mea me victum docuit fortuna dolere, cœpitque placere *Virgilianum* illud,

Una salus victis nullam sperare salutem.

Denique nullo infortunio non dignus mihi videor, quoties succurrit, qualem *Italiam*, & quam mihi arridentem *Romam* reliquerim: οἴμοι τῆς ἀμοιβῆς, ἀλλὰ δεῖ τὸ παρὸν εὖ τίθεσθαι. De rebus *Italicis* mihi parum læta nuncias, non studio *Galli*, sed odio belli. Etenim cum quotidie videamus, vel levissimum latrociniolum vix multis annis confici, quid exspectandum erit, si bellum tam grave semel motum fuerit? neque tamen habeo cui succenseam, nisi verpo illi τοῦ ἀρχιερέως ἰατρῷ, qui quidem aut parum est artifex, aut prorsus offoetæ sunt *Anticyræ*. Sed ipsa fata viam invenient. Istis hæreticis, vel hoc nomine sum iniquior, quod instante bruma nobis auxerint lignorum precium. De fame non perinde laboro, liceat modo vivere. Habeo gratiam & pro redditis *Wintoniensi* ac *Dunelmensi* literis, & pro tuo tam amico patrocinio, & pro vino, etiam non exspectanti, misso; & pro literis tam diligenter in *Italiam* transmissis. Sed quid ego paucos recenseo titulos, cum tu nulla in re non agas *Ammonium*, hoc est, candidissimum amicum? Priusquam istuc me recipiam, parandum est alvearium aliquod tepidum, in quod me condam hac bruma. Mallem non abesse longius à *Paulo*: nam ædes *Montjoicas*, donec obsidebit *Cerberus* ille, certum est vitare: quanquam nec illic locum video satis idoneum brumæ, ni velim ipsum herum depellere. Fortassis apud *Augustinenses* aliquod est. *Franciscus Patavinus* me ad suas ædes invitat literis suis, ac vitam *Italicam* pollicetur: super hac re si quid habes quod consulas, imparti. Gratulor Domino *Montjoio* felicem reditum: rogo cures ut accipiat literas meas. Scripseram per eundem, qui proximas attulit & Episcopo *Roffensi*: si dabitur occasio, cognosce, num sint redditæ. Apud reliquos duos agas, obsecro, quod cœpisti: exspectabo literas tuas prius quam hinc me moveam. Resalutat te *Bovillus*, mirum in modum lætus tua salutatione. Si quando fuerit obvius *Morus*, percunctare, num meas literas Archiepiscopo reddiderit, & num quas ipse ad me dederit suas, vel alienas. Bene vale, amice singularis. *Cantabrigiæ* 11. Novembr. Anno 1512.

EPISTOLA CXXXIX.

Erasmus Roter. Andreæ Ammonio suo S. D.

VIDE, quæso, insignem impudentiam meam. Mitto ad te *Icaromenippum*, ut aut ipse describas, si citra tædium aut incommodum queas, aut agas cum *Moro*, ut fratri transcribendum committat. Nam escas aliquot paro in Calendas Januarias, etiamsi frustra, ni fallor. Et hic (ô Academiam!) nullus inveniri potest, qui ullo precio vel mediocriter scribat. Sed omnia potius, mi *Andrea*, quam ut mea gratia tædium ullum capias. Literas oro reddendas cures iis, ad quos destinatæ sunt. Cura ut te quam optime valentem offendam. *Cantabrigiæ* 27. Novembr. An. 1512.

EPISTOLA CXL.

Andreas Ammonius Erasmo *S. D.*

NUNC *una, nunc alia causa factum est, ut per istos nebulones vestros ad te bis jam non scripserim, dedi*

ta-

An. 1512. A *tamen nudiusquartus, aut quintus, cuidam sacerdoti ad te Epistolam, quam propere absolvi, quod ille isthuc se properare ajebat. Significavi* Wintoniensem *amicissimum in te animum præ se ferre. Sed idem est ita his rerum turbinibus occupatus, ut ægre rebus aliis vacare queat. Veruntamen si urgere me velis, non cessabo, sed cogita utrum expediat te adesse; meo judicio multum moveres. Nihil est si huc veneris quod valetudini timeas, omnia sunt hic saluberrima, ne nomen quidem pestis auditur. Præterea si* Cerberum *illum* Montjoicum *omnino reformidas, aliquod alicubi, quod tibi non penitus displiceat, brevi una cubiculum inveniemus. Nam mihi pro* Erasmo *non facile aliquod placeret, si solus perquirerem.* B *Accepimus literas ex* Italia, *quibus intelligimus* Gallorum *partes adhuc prævalere.* Hispanos *vero raros, eosdemque macros, & excalceatos comparere, conventum* Pisanum *procedere, Cardinalem sanctæ crucis*, Consentinum, Bajocen. & Narbonen. *ordine in publico senatu motos, ac sacerdotiis omnibus privatos: postremo famem, pestem, cædem, rapinam à* Bononien. *meritas perfidiæ pœnas exigere. Hæc tantum ex* Italia. *Cura, mi* Erasme, *ut valeas, &* Bovillum *nostrum meis verbis salutes.* Londini 28. *Novembr. An.* 1512.

EPISTOLA CXLI.

C *Erasmus Rot. Ammonio suo* S.D.

TUÆ literæ faciunt, mi *Andrea*, ut isthuc advolare gestiam, quo tam dulci amico propius frui liceat: ac rursum eædem faciunt, ut hic durare possim, propterea quod tam crebro me mellitissimis confabulationibus reficiunt, ut mihi non videar abesse *Londino*. Sed quid isthuc obsecro? Itane meam Fortunam cum tua, hoc est, rosæ comparas anemonam? Quæso te quanam in re tu non multis stadiis *Erasmum* præcurris? nam famæ, si qua est, nihil aliud acceptum ferre possum, nisi quod, ceu face prælata, non sinat me clam esse miserum, ut jam gravius sit pudere, quam pigere Fortunæ. Sed hanc cicatricem nolo D refricare. Sit mea Fortuna me digna: sic enim libet interpretari. De tua jure optimo quereris, si quis dotes tuas expendat: has si quis metiatur, quis tibi non vel summum Pontificium tribuat? Sed nosti, mi *Andrea*, Fortunæ cæcum illum ludum, quo minus te debent excruciare, quos illius temeritas in fastigium evexit. Quod si omnino voles emergere, nonnihil abjiciendum est ejus, quod te vel maxime bonis omnibus commendat, puta modestiæ. Ego te jam nunc, etiamsi nihil accesserit, tali patria, forma, ætate, ingenio, moribus, optimi cujusque favore, fortunatissimum existimo. Et ni prorsus fallor augurio, non procul abest dies ille, qui pulcherrimas dotes tuas sit pulcher- E rimis Fortunæ ornamentis æquaturus. Quod *Romam* relictam deploras, quid attinet undas præteritas numerare? δεῖ τὸ παρὸν εὖ θέσθαι. Porro cur pili λευκοὶ te tantopere crucient, videor mihi propemodum ariolari. Metuis puellarum convicium, ô quam acerbum, & plane τῆς καρδίης δηκτήριον. Et te & *Wintoniensem* amo meritissimo, te qui tam amice rem meam egeris, illum qui tam impense faveat. Sed cave urgeas ullo modo. De cubiculo tantum optem nidum aliquem probe defensum à ventis, & foco luculento, victum more solito adornabimus. Ad tempus nolim te loqui quicquam hac de re, tamen si quid olfeceris, velim cognoscere, num meus *Mecænas* resolverit viginti nobiles F illos *Bernardo*: quæ res facit, ut nonnihil abhorream à *Londino*, quippe qui nihil oderim æque, atque appellari. Tamen de domo licebit cum eo agere, si forte inciderit. Misi nudiustertius lagenam una cum literis brevissimis. Accepi literas tuas binas, ad quas his unis respondeo. Quod ni me sic torqueret *Hieronymus*, non solum versiculis, sed justis voluminibus tecum agerem. Verum intra decem dies absolvero mensem. *Bovillus* ad te scripsit. Si forte videris *Coletum*, & orta fuerit mentio mei, offer operam tuam, A si quid velit ad me scribere. *Sixtino*, si fuerit obvius, dices illius literas mihi longe gratissimas fuisse. Mihi adhuc septem aut octo dies in hoc pistrino sudandum, tum ociosi jucundissime congerrabimur. Vale, amice unice. *Cantabrigiæ* 2. Decembris. Scripsi & alteras ad te literas, quas, opinor, *Gerardus* quispiam bibliopola tibi reddidit. Anno 1512. An. 1512.

EPISTOLA CXLII.

Erasmus Rot. Ammonio suo S. D.

ITA me omnes oderint Musæ, mi *Andrea*, si quid de tua Fortuna φυκιόω· ἐκ θυμοῦ ἅπαντος. Nos die conce- B ptæ Virginis *Mariæ* graviter parturivimus, ac scopulos aliquot peperimus. Quin tu igitur inter felicitatis nostræ calculos, hunc quoque calculum ponis? Cum *Wintoniensi* vide ne quid ἀκινδυνότερον· περὶ τοῦ τὸ παρὸν εὖ θέσθαι consilium à me petis. Age, docebo sus *Minervam*, nec admodum, quod tu vetas, philosophabor. Principio perfrica frontem, ne quid usquam pudeat. Deinde omnibus omnium negotiis te misce. Protrude quemcunque potes cubito. Neminem nec ames, nec oderis ex animo, sed omnia tuo compendio metiare. Ad hunc scopum omnis vitæ ratio spectet. Ne quid des, nisi unde speres fœnus: assentare omnibus omnia. At ista vulgaria sunt, inquis. Age, quando ita vis, ac- C cipe peculiare consilium, sed heus in aurem. Nosti τὴν βρεταννικὴν ζηλοτυπίαν· hac in tuum bonum abutere. Duabus sedeto sellis. Suborna diversos procos, qui te ambiant. Minare & appara discessum. Ostende literas, quibus magnis pollicitis avocaris, subducito te nonnunquam, ut subtracta copia desiderium acuat. Cum *N.* mihi nihil est negotii. Qui si quid prudenter egisset, homo μωρίας αὐτῆς μωρότερος, mihi ostenti loco fuisset: at successit non multo sapientior. *Griphus* mihi mire placet per omnia, sed magis placet libertas. Auriga affirmat sese literas & lagenam reddidisse. Bene vale, optime *Ammoni*. *Cantabrig*. 9. Decembr. An. D 1512.

EPISTOLA CXLIII.

Erasmus Rot. Adolpho Principi Veriano.

SALVE multum, ornatissime Princeps. Jampridem molior hinc ad vos evolare, retinet adhuc quorundam singularis quædam in me benignitas, præcipue *Cantuariensis* Episcopi. *Guilelmus Montjoius*, Præfectus *Hammensis*, amantissimus tui, in his belli tumultibus semper favet tuis, eisque pro virili subvenit. Verbis consequi nequeam, quam ex animo doleam, tantos rerum humanarum motus exoriri, idque nemine obsi- E stente. Magis autem doleo, nostram patriam paulatim his implicari malis, præsertim tam diutinis bellis non vexatam modo, sed propemodum exstinctam. Utinam hisce de rebus, quæ sentio, liceat tuto literis committere. Quoties pœnituit me, fortunam, quam ante triennium mihi *Lovanii* offerebas, non amplexum fuisse? Sed tum quidem amplæ spes me ferocem reddiderant, & aurei *Britanniæ* montes animo concepti: sed eam cristam mihi depressit Fortuna; nunc si vel mediocris istic detur, cupio cum *Ulysse* patriæ fumum subsilientem conspicere. Te rogo, ut me jam olim tuum *Erasmum* adjuves; potes enim, nec minus vis: tantum ut memineris. Bene vale. *Londini* Anno 1512.

F

EPISTOLA CXLIV.

Erasmus Rot. Antonio à Bergis, Abbati Bertini, S. D.

ORNATISSIME pater, ex oratione Episcopi *Dunelmensis*, & *Andreæ Ammonii* Secretarii Regii, An. 1513. cognovi studium in me tuum, planeque paternum quendam amorem: quo magis gestio me patriæ restituere, si modo detur à Principe fortuna, quæ possit ociolum nostrum alere. Non quod mihi displiceat *Britannia*, aut *Mecænatium* pœniteat. Sunt & hic amici

An. 1513. amici complures, multorum Episcoporum non vulgaris in me benignitas: tum vero *Cantuariensis* Archiepiscopus sic me fovet, sic complectitur, ut si frater esset, aut si pater esset, non possit amantius: ex hujus dono pensionem habeo, sacerdotio resignato, satis amplam. Tantundem addit alter ille *Mecænas* de suo: accedit non parum ex procerum benignitate, multoque plus accederet, si vel paululum ambire velim, sed bellum, quod adornatur, genium hujus insulæ subito vertit. Rerum omnium caritas hic in dies crescit, decrescit liberalitas. Quidni parcius dent homines toties decimati? Et nuper ob inopiam vini, ex malis vappis collecto calculo propemodum exstinctus fui. Ad hæc cum omnis insula per se relegatio quædam est, tum nunc bellis etiam arctius includimur, adeo ut nec Epistolis sit exitus. Et video magnos rerum motus oriri, qui quorsum evasuri sint, incertum: utinam Deus propitius hanc orbis Christiani tempestatem dignetur componere. Sæpe demirari soleo, quæ res, non dico Christianos, sed homines, huc adigat vesaniæ, ut tantis studiis, tantis sumptibus, tantis periculis in mutuam perniciem ruant. Quid enim aliud in omni vita quam belligeramur? Non belligerantur quælibet bruta, sed feræ duntaxat: ne hæ quidem inter se dimicant, sed cum diversi generis belluis, & suis armis pugnant: non uti nos, arte diabolica excogitatis machinis, nec rursum quibuslibet de causis, sed aut pro fœtu, aut pro cibo. Nostra bella pleraque vel ab ambitione, vel ab iracundia, vel à libidine, similive animi morbo proficiscuntur: denique non tot millibus conglobatis, sicuti nos, in mutuum instruuntur exitium. Nobis qui *Christi* gloriamur cognomine, qui nihil nisi mansuetudinem & docuit, & exhibuit: qui unius corporis membra sumus, una caro, eodem vegetamur spiritu, iisdem sacramentis alimur, eidem adhæremus capiti, ad eandem immortalitatem vocati sumus, summam illam speramus communionem, ut sicut *Christus* & Pater unum sunt, ita & nos unum cum illo simus: potest ne ulla hujus mundi res esse tanti, ut ad bellum provocet? rem adeo perniciosam, adeo tetram, ut etiam cum justissimum est, tamen nulli vere bono placeat. Quæso te, cogita per quos geritur, per homicidas, per incestos, per aleatores, per stupratores, per sordidissimos conductitios milites, quibus lucellum charius est vita: hi in bello sunt optimi, cum quod ante suo faciebant periculo, hic mercede faciant, & cum laude. Hæc hominum colluvies, in agros, in urbes recipienda, ut bellum geras. Denique his serviendum, dum alium ulcisci volumus. Adde nunc quot facinora belli prætextu committantur, dum inter arma silent leges bonæ: quot rapinæ, quot sacrilegia, quot raptus, quot alia dedecora, quæ pudet etiam nominare. Hæc pestis morum in multos annos duret necesse est, etiam exstincto bello. Expende mihi nunc sumptus, ut etiamsi vincas, multo tamen plus sit damni quam lucri. Quanquam quo tandem regno possis tot millium vitam ac sanguinem æstimare? Atqui maxima malorum pars ad eos redit, ad quos nihil pertinet bellum, pacis commoda ad omnes perveniunt: in bello plerunque flet etiam qui vicit, tantum malorum agmen secum trahit, ut non sine causa Poetæ finxerint bellum ab inferis per Furias immitti. Ne jam commemorem expilationem populi, ducum collusionem, rerum commutationes, quæ nunquam sine summo incommodo novari solent. Quod si gloriæ cupiditas nos trahit ad bellum, non est gloria quæ affectatur, præsertim ex malefactis. Et multo gloriosius est, civitates condere, quam evertere, si quid libet gloriosum designare. Nunc plebs exstruit & excolit urbes, stultitia Principum evertit. Sin lucro ducimur, nullum bellum tam feliciter cessit, quin plus attulerit mali quam boni. Et nemo bello nocet hosti, quin prius multis malis afficiat suos. Postremo, cum videamus res humanas in morem *Euripi* sursum ac deorsum mutari miscerique, quorsum attinet tanto rerum molimine parare imperium, mox qualibet occasione ad alios devolvendum? Quanto sanguine paratum est *Romanum* Imperium, & quam mox cœpit concidere? Sed dices, jus Principum vindicandum est. Non est meum de Principum factis temere loqui. Hoc unum scio, sæpe summum jus summam esse injuriam, & nonnullos esse Principes, qui primum, quod velint, statuant: deinde titulum aliquem quærant, quo factum prætexant suum. Et in tantis rerum humanarum commutationibus, in tam multis pactis & solutis fœderibus, cui, quæso, titulus deesse possit? Quod si maxima sit altercatio, cujus sit ditio, quid opus tanto sanguine? Non enim agitur de salute populi, sed hunc an illum debeat appellare Principem. Sunt Pontifices, sunt Episcopi, sunt prudentes & integri viri, per quos istiusmodi negotiola transigi possint, ut non bellum ex bello seras, & divina pariter atque humana commisceas. Hoc est proprium *Romani* Pontificis, hoc Cardinalium, hoc Episcoporum, hoc Abbatum munus, Christianorum Principum dissidia componere: hic auctoritatem suam proferre, & quantum pro sua reverentia valeant, ostendere. *Julius*, certe non ab omnibus laudatus Pontifex, potuit hanc bellorum tempestatem excitare; *Leo*, vir doctus, integer ac pius, sedare non poterit? Suscipiendi belli prætextus erat *Julius* periclitans: sublata est causa belli, nec tamen cessat bellum. Ad hæc meminisse debemus, homines esse liberos, præsertim Christianos: qui posteaquam diu floruerunt sub aliquo Principe, eumque jam agnoscunt, quid opus est novandis rebus orbem commovere? Principem diuturnus consensus facit etiam apud Ethnicos, multo magis apud Christianos, apud quos Principatus administratio est, non dominium; ut cui pars aliqua ditionis sit adempta, is oneris parte levatus, non læsus esse videatur. At non concedit, inquis, bonorum virorum arbitrio pars altera: quid hic me vis facere? Primum, si vere Christianus es, ferre te velim & quiescere, & tuum illud qualecunque jus negligere. Deinde, si tantum vir prudens es, expende quanti constatura sit tibi tui juris vindicatio: Si nimio, (& omnino nimio, si vindicas armis) noli tanto generis humani malo, tuum titulum, fortasse falsum, asserere, tot cædibus, tot orbitatibus, tot tuorum suspiriis. Quid credis sentire *Turcas*, cum audiunt Christianos Principes tantis furiis inter sese debacchari? idque tantum ob imperii titulum. Jam vindicata est à *Gallis Italia*. Quid actum est tanto sanguine, nisi ut ubi ante *Gallus* administrabat, nunc alius quispiam administret? Et prius magis florebat, quam nunc floret. Sed nolim altius in hæc descendere. Quod si qua jura bellum admittunt, ea crassa sunt, & *Christum* jam degenerantem sapiunt, ac mundanis opibus oneratum. Et haud scio an omnino hæc bella probent, sed quoties studio tuendæ fidei pax Christiana adversus Barbarorum incursus defenditur, ibi video nonnunquam à piis viris non improbatum bellum. Sed cur illa pauca nobis in mentem veniunt ab hominibus tradita, potius quam tam multa à *Christo*, ab Apostolis, ab orthodoxis ac probatissimis Patribus, de pace, deque malorum tolerantia dicta? Quid est quod non aliquo modo defendi possit? Præsertim ubi qui gerunt rem, sunt ii, quorum etiam facinora per adulationem laudantur à multis, errata nemo ausit reprehendere. Sed interim obscurum non est, quid precentur, quid optent, quid suspirent bonæ mentes. Quod si propius inspicias, pleraque privata sunt Principum, ob quæ bellum suscipitur. Quæso te, an hoc humanum censes, mox orbem ad arma commoveri, quoties hic aut ille Princeps ob quidvis stomachatur in Principem, aut fortasse stomachum simulat? Nos optare possumus optima, sed optare tantum. Ego certe quicquid habeo fortunæ, id habeo apud *Britannos*: verum id totum libenter resignem, hac lege, ut inter Christianos Principes Christiana pax coiret. Ad eam rem non mediocre momentum tua adferet auctoritas, quæ multum apud Principem *Carolum*,

An. 1513. *rolum*, plurimum apud *Maximilianum* valet, *Britanniae* etiam proceribus gratiosa. Neque dubito quin ipse jam expertus sis, quid dispendiorum in bellis adferant etiam amici. Proinde tuum quoque negotium ages, si adniteris quo bellum hoc finem accipiat, ne tibi videare gratis hoc operae suscepturus. In tuos complexus accurram, simul atque licebit hinc evolare. Interea bene vale, pater amplissime. *Ghisberto* medico, *Antonio Lutzenburgo*, omnia fausta laetaque precor. *Londini* 14. Martii Anno. 1513.

EPISTOLA CXLV.

Andreas Ammonius Erasmo Rot. *S. D.*

ITA *visus mihi fuisti trans aequor properare, ut ne bidui quidem moram abs te petere fuerim ausus. Sed audendum esse video, tametsi scio non omnes esse* Roffenses, *imo vero perpaucos aeque dignos, qui* Erasmo *fruantur, istam sponsionem* ἄνευ τῆς ἄτης *futuram nihil ambigo. Venationem tibi male cecidisse quis miretur? homini non ejusmodi saltibus venari assueto. Caeterum id tibi foeneratum dices. Nova certe* μεταμόρφωσις, *libros in equos vertere, sed quando video te equo egere, albo equo (scis quanti hoc olim fuerit) à me donaberis ex* Juverna *ultima advecto. Accipe qualemcunque tibi nunquam imputandum. Litera, quas* Moro *reliquisti, reddita mihi fuere, sat fore arbitror, prioribus ad* Leonem *literis. De tuo negotio nihil aliud, quam quod inter nos convenit, occurrit. Commentum illud constanter probo, de ejus autem cura, sane quam velim in aurem te, ut dicitur, utrumque: hercle non minore studio à me curabitur, quam si ille meo ipsius capite ageretur. Veruntamen celeritatem non est quod eximiam exspectes, nam itinera sunt tabellariis impedita,* καὶ οἱ σεσηλῶται *multos deterrent, persuasum utcunque habe nullum me studiosissimi tui officium praetermissurum. Vale, &* Roffensi *me reverenter commenda.* Lond. *ex* Westmon. 26. Julii, Anno 1513.

EPISTOLA CXLVI.

Erasmus Rot. Andreae Ammonio suo S. D.

PRECIBUS extudit *Roffensis*, ut decem dies secum commorarer, at me sponsionis plus decies poenituit, ut hic quoque ἀληθέστατον senserim proverbium, ἐγγύα, πάρα δ' ἄτη· interim è *Latino Graecum* reddam. Hanc μεταμόρφωσιν in me recepi. Captaram *Urswicum* misso Novo Testamento, hac spe, ut ille mihi vicissim novum mitteret equum, quod vetus ille bibendo periisset, *Flandrica* nimirum peste. At dum ille abest in venatu, mea frustra fuit venatio. Hac gratia puerum meum isthuc remisi, simulque ut te conveniat; quo si quid aliud fors in mentem venit, significes: nam hinc non discedimus ante hujus finem hebdomadis. Scripsi ad te per *Morum* discedens, relicto exemplo epistolae ad *Leonem*, sed parum apte descripto, πρὸς τῶν Μουσῶν, mi *Ammoni*: tu, quod soles, amicum praesta; ego memorem & gratum praestabo animum. Bene vale. *Roffae* 17. Augusti, Anno 1513.

PLURIMUM, mihi crede, gratiae accedet, mi *Ammoni*, isti beneficio ex celeritate conficiendi: nam & citius hanc sollicitudinis nubem ex animo discutiemus: & si quid forte exstiterit Tragoediae, tutiores erimus. Rursum vale.

EPISTOLA CXLVII.

Erasmus Ammonio suo S. D.

PLANE vapulaturus erat *Joannes* meus, ni *Morus* illi in tempore commodus patronus adfuisset. Nam is simulatque rescivit nos haesisse *Roffae*, accurrit, iterum visurus *Erasmum*, quem vereri videtur, ne brevi non sit visurus posthac. Is igitur famulo in consilio fuit abducendi equi, posteaquam tua sponte offerres. Video circumspectius tecum agendum: adeo captas omnem donandi ansam. Remissurus eram munus tuum, etiam *Moro* dissuadente, ni veritus fuissem, ne suspicareris aut parum mihi placere, aut me *Ammonio* parum libenter debere, cum nulli debeam libentius, ut nec amo quenquam effusius. Dispeream, *Ammoni*, ni istum tuum animum tam excelsum, tamque amice amicum, pluris facio, magisque amo, quam universum strepitum Pontificiae fortunae: nec mihi possum unquam parum videri fortunatus, quoad istiusmodi amici erunt incolumes. Perplacet equus candore insignis, at magis animi tui candore commendatus. Malueram in alios quosdam praedonem agere, in *Eboracensem*, *Coletum*, *Ursewicum*: verum illi sapiunt, quanquam *Ursewicus* pollicetur insignem equum, nec addubito quin sit praestiturus, idque ad Calendas non *Graecas*, sed Octobres. Bene vale, doctissime & idem humanissime *Ammoni*. E *Brabantia* scribam *Eboracensi* & *Larcho*. *Roffae* 22. Augusti, Anno 1513.

EPISTOLA CXLVIII.

Erasmus Rot. Henrico Bovillo suo.

EX tuis literis satis intelligo meas, quas apud *Thomam Morum Londini* reliqueram, tibi nondum esse redditas. Veterem istum erga nos animum, mi *Boville*, libens & agnosco & exosculor. Atque utinam liceat ad pristinam vitae consuetudinem, ac multo jucundissimam studiorum societatem aliquando redire. *Lovanii* sumus hyematuri. Tu interim quid è re sit tua, dispicito. Novum Testamentum, nostra instauratum industria, probari isthic ab optimis quibusque, imo ab omnibus, qui (ut scribis) sani gustus sunt, sane gaudeo. Quanquam narrarunt mihi quidam, πάνυ ἀξιόπιστοι, unum apud vos esse collegium θεολογικώτατον, quod meros habet *Areopagitas*: qui gravi senatusconsulto caverint, ne quis id volumen, equis, aut navibus, aut plaustris, aut bajulis, intra ejus collegii pomoeria inveheret. Obsecro, *Boville* doctissime, haec utrum ridenda sunt, an deploranda? O homines studio pravos, & sibiipsis iniquos & iratos, suis ipsorum commoditatibus invidentes! Quod genus hoc hominum, usque adeo morosum, ut officiis irritentur, quibus mansuescunt & ferae belluae: tam implacabile, ut eos nec tam multae apologiae lenire possint? imo (quod est impudentius) isti damnant ac lacerant librum, quem ne legerint quidem, alioqui nec intellecturi si legant. Tantum audierunt inter cyathos, aut in conciliabulis fori, prodisse novum opus, quod omnibus Theologis, ceu cornicibus, oculos tentet configere: ac mox meris conviciis insectantur, & auctorem qui tantis vigiliis, studiis omnium prodesse studuerit, & librum, unde poterant proficere. Istuc vero Philosophicum est aut Theologicum? Pestilens quaedam res sit oportet Philosophia, si tales reddit; inefficax ac diluta, si tales non mutat. Jam non refellunt & corrigunt, quae perperam à nobis scripta censeant; sed hoc ipsum damnant scripsisse. Fas esse negant tentare quicquam hujusmodi, nisi ex auctoritate Concilii generalis. At istoc quid iniquius? Ipsi quotidie depravant sacros codices, sola inscitia ac temeritate in consilium adhibita: nobis non licebit ex veterum sententia restituere quod corruptum est, nisi totius orbis Christiani convocato Concilio? Adeo pejorem volunt esse conditionem mendum submoventis, quam invehentis, bene merentis sua industria, quam male merentis sua incogitantia. Verum, illud mihi respondeant velim, haec ipsa quae illis tantopere placet editio, utrum ab interprete suscepta fuerit ex auctoritate Concilii generalis: an prius edita, ac deinde judicio Patrum comprobata. Prius scriptam opinor, postea comprobatam. Atqui idem potest in hac mea evenire, quod ipse tamen, nec ambio, nec postulo. Tametsi ne id quidem concesserim. Mihi magis videtur usu irrepsisse, ac paulatim progressu temporis collegisse robur. Alioqui si publico Concilii judicio fuisset approbata, traditaque, omnes ea communiter

An. 1515.

niter usi fuissent. Nunc aliud citat *Ambrosius*, aliud *Augustinus*, aliud *Hilarius*, aliud *Hieronymus*. Imo nec hujus ætatis exemplaria consentiunt. Quod si protinus actum putant de religione Christiana, si quid usquam variet, etiamsi nos dormissemus, jam illi periculo eramus obnoxii. At utuntur, inquiunt, hac editione Patrum Synodi. Veteres ne, an recentiores? Aut cur minus valere debeat veterum Conciliorum usus, quam recentium? maxime, quod ad hanc rem pertineat. Quanquam illud erat docendum, ea, quæ citantur in Conciliorum actis, à nostra emendatione dissidere. Quid quod pleraque Synodorum acta Græco sermone prodita fuerunt? Denique fieri potuit, ut aliter ab illis citata, mutarit aliquis ad hanc nostram editionem, id quod quotidie deprehendimus factum in *Hieronymianis* & *Ambrosianis* Commentariis. Ante annos ferme viginti *Lutetiæ* formis excudebantur sacrificiorum, ac precum horariarum codices, juxta ritum Ecclesiæ *Treverensis*. At opifex, qui literas gustarat modo, cum sentiret pleraque dissonare, correxit omnia ad hanc nostram editionem; idque ipse mihi confessus est, arbitratus se rem præclaram moliri. Jam non arbitror absurdum, si quid etiam fugiat generale Concilium, in his præsertim, quæ non attinent ad necessitatem salutis. Satis est hoc reprehendi non posse, quod agitur in Synodo. Postremo, quam ob rem magis trepidamus, si quid secus lectum fuerit in divinis Libris, quam si quid secus enarratum? Certe utrobique par discrimen. Atqui videmus interpretes non modo diversa, verum etiam pugnantia dicere sæpenumero. Quin & illud dilemma, si possint, explicent: Utrum permittunt aliquid novari in sacris Libris, an omnino nihil? Si quicquam permittunt, cur non excutiunt potius, recte mutatum sit, nec ne? Sin minus, quid facient illis locis, in quibus mendum inesse manifestius est, quam ut negari, dissimularive possit An hic sacrificum illum malunt imitari, qui suum *mumpsimus*, quo fuerat viginti usus annos mutare noluit, admonitus à quopiam *sumpsimus* esse legendum? Vociferantur ϗ σχετλιάζουσιν, ô cœlum, ô terra, corrigit hic Euangelia! At quanto justius exclamandum erat in corruptorem, ô sacrilegium, depravat hic Euangelia! Neque enim nos novam prodimus editionem, sed veterem pro virili restituimus, at ita ut hanc novam non labefactemus. Qui pro hac nova tanquam pro aris ac focis dimicant, habent quod amplectuntur, nihil illis perit, aliquid de lucro accessit. Hanc, quam adamant, emendatius legent posthac, & rectius intelligent. Quid si Libros divinos omnes paraphrasi explanassem, quo possent incolumi sententia & legi inoffensius, & percipi facilius: num isti dicam mihi scriberent? Laudem etiam promeruit *Juvencus*, qui Euangelicam historiam ausus est versibus includere. Quis in jus vocat eximium Theologum *Ægidium Delphum*, qui totum ferme divinæ Scripturæ corpus carmine complexus est? Canuntur in templis quotidie juxta veterem editionem Psalmi: & tamen exstat divi *Hieronymi* recognitio; exstat ejusdem juxta veritatem Hebraicam interpretatio. Illa leguntur in choris, hæc in scholis aut domi. Neutra alteris officiunt. Atque adeo nuper, *Felix Pratensis* Psalterii totius novam edidit interpretationem, ab omnibus superioribus admodum dissidentem. Quis huic unquam movit tragœdias? *Jacobus Faber Stapulensis*, amicus noster, dudum id fecit in *Paulum*, quod ego in totum novum Instrumentum. Cur hic demum tanquam ad rem novam commoventur quidam? An aliis omnibus istud licere volunt, mihi uni non volunt? Atqui *Stapulensis* non paulo plus ausus est, quam ego. Ille suam interpretationem veteri opposuit, idque in Academiarum omnium regina *Lutetia*: ego recognitorem modo professus, locos aliquot aut corrigo, aut explico. Nec hoc dixerim, quo *Fabrum* in communem invidiam vocem: nam vir ille jampridem gloria superavit invidiam; sed ut palam faciam, quam inique faciunt quidam, qui quod jamdiu est à multis factitatum citra calumniam, in me veluti subitum ac novum calumniantur. Quid decessit *Aristotelicis*, posteaquam *Argyropylus*, *Leonardus Aretinus*, & *Theodorus Gaza* novam editionem produxerunt? Num ideo supprimenda, aut abolenda censebitur horum interpretatio, ne superiores illi *Aristotelicæ* Philosophiæ Professores quædam ignorasse videantur? Num ea res *Guilielmum Copum* à vertendis *Galeni* & *Hippocratis* voluminibus deterret, ne mundus intelligat superiores medicos multa perperam interpretatos? Dixerit aliquis, In humanis disciplinis expedit, in divinis Libris idem passim & à quibuslibet fieri, grave periculum est. Principio, nec passim muto, nam summa constat: de locis modo aliquot disceptatio est. Nec omnino opinor, certe quod ad hanc rem pertinet, de media plebe censendus sum. Ostendo locis aliquot lapsum esse *Hilarium*, lapsum *Augustinum*, lapsum *Thomam*: idque facio, sicut oportet, reverenter, citraque contumeliam: adeo ut si viverent ipsi, mihi qualicunque sic admonenti gratiam habituri sint. Summi erant homines, sed tamen homines erant. Demonstrent isti, eos recte sensisse, meque refellant argumentis, non convitiis, & apud me magnam inierint gratiam. Qui quicquid *Lyranus* scripserit oraculi instar haberi volunt, tueantur illum in illis locis, in quibus ab eo dissentio. Nam in *Hugone* quærere quod reprehendas, stultissimum arbitror. Paucula tantum annotavi; sed insigniter absurda, quo nimirum cautiores redderem eos, qui hujusmodi Scriptores, summa fiducia, nullo judicio legunt. Et tamen qui hujusmodi tribuunt omnia, defendant suos amasios, doceant nos hallucinatos, illos attigisse scopum. Sed indignum se judicant, ad istas Grammaticorum minutias descendere. Sic enim vocare solent eos, qui bonas didicere Literas, atrox esse convitium existimantes, Grammatici cognomen. Quasi vero laudi vertendum sit Theologo, si Grammaticen nesciat. Non facit Theologum sola Grammaticæ cognitio. At multo minus Theologum facit ignorata Grammatica: certe conducit ad Theologiæ cognitionem hujus disciplinæ peritia, officit imperitia. Neque negari potest, *Hieronymum*, *Ambrosium*, *Augustinum*, quorum auctoritate potissimum res Theologica nititur, ex hoc Grammaticorum ordine fuisse. Quandoquidem id temporis nec *Aristoteles* etiamnum in Theologorum scholas erat receptus: & hæc Philosophia, qua nunc in scholis utuntur, nondum erat nata. Quanquam modesti hominis est, à quocunque libenter admoneri. Cæcus uti si monstret iter, tamen adspice, inquit *Flaccus*. Jam nec hi, qui totum hoc negotium non ad judicium, sed auctoritatem vocant, multum habent, quod in me desiderent. Siquidem cautum esse constat in hac Synodo *Lateranensi*, ut liber edatur ab ordinario comprobatus, aut ab iis, quibus ille suas vices delegarit. At opus nostrum, & scriptum, & editum est, teste & approbante ejus loci Episcopo: neque quovis Episcopo, sed præter ætatis reverentiam, præter imaginum commendationem, singulari vitæ integritate, raraque doctrina, insigni. Nec is vero comprobavit modo, verum etiam nihil non detulit, si secum manere voluissem. Et abeuntem, tantis officiis, tanta munificentia prosecutus est vir incomparabilis, ut me referre pudeat. Ac ne his quidem contentus, ultro scriptis ad Archiepiscopum *Cantuariensem* literis tum me honorificentissime commendavit, tum illi meo nomine gratias egit. Itaque si non à Synodo, certe juxta Synodi constitutionem approbatus est labor meus. Talis est auctor, ut unus plurimorum instar haberi debeat: & hoc plus etiam ponderis habere debet illius suffragium, quod nec precibus, nec ullis obsequiis impetratum, sed ultro ac pene fugitanti delatum sit. Qood si cui parum gravis est unius hominis auctoritas, Episcopi judicio subscripsere duo Theologiæ Professores, sed omnium longe principes; *Ludovicus Berus*, vir, id quod constat, omnibus virtutum ac disciplinarum ornamentis cumulatus; tum autem in Theologica palæstra sic exercitatus, ut apud

Pa-

An. 1513. *Parisios*, inter eos, qui Doctoris titulo insigniebantur, primum meruerit locum. Huic adeo displicuit opus nostrum, ut fortunas suas omnes, quas habet amplissimas, mihi communes detulerit. E duabus Præbendis, quas habet, alteram ultro in manum dederit. Ad hæc *Fabritius Capito*, ob insignem Theologiæ cognitionem, in *Basileensis* Ecclesiæ Collegium cooptatus, ubi publicum concionatorem agit, vir, præter alias egregias disciplinas, trium linguarum non vulgariter peritus, Græcæ, Latinæ & Hebraicæ. Denique vita tam integra, moribus tam piis, ut nihil unquam viderim incorruptius. His testibus liber est editus, quorum judicio nihil addubitaret, quamlibet gravi in re, fidere Episcopus, si ipse parum certo esset judicio. Neque tamen quisquam cæterorum Theologorum damnavit opus nostrum. Tantum deplorabant nonnulli se pueros non didicisse Græce, & sibi sero librum eum prodisse in lucem. Referre poteram, quid venerandus ille Prior *Cartusiensis* apud *Friburgum*, *Gregorius Reischius*, cujus sententia apud *Germanos* oraculi pondus habet: quid eximius ille Theologus *Jacobus Wimphelingius*, de nostra senserit editione. Proferre poteram innumeras Epistolas insignium virorum, quibus mihi gratias agunt, quod ex meis lucubrationibus, præcipue quas in Novum edidi Testamentum, & meliores evaserint, & eruditiores, ni vererer, ne quis hæc à me gloriosius dici putare posset, quam verius. Et tamen qui in *Germania* mecum egerunt consuetudinem, & quibus in *Anglia* res omnes meæ perinde ut mihi notæ sunt, norunt quam parce hæc attigerim, nimirum invitus: partim quod à nulla re magis abhorream, quam à jactantia; partim quod nolim amicorum cuiquam, quicquam ex me invidiæ accidere. Nam ut de aliis taceam, scis ipse, mi *Boville*, cujusmodi vir sit egregius ille Præsul *Roffensis*, vestræ Academiæ Cancellarius, sive virtutem ac pietatem spectes, sive doctrinam. Et non pudet istos tenebriones convitiis insectari, quod ille tantus heros approbat ac legit? Imo non pudet τελοβόλους ἀνθρωπίσκους suo arbitratu lacerare, quod ipse summus approbat Pontifex: nam ni mea probaret, non utique scripsisset, se maximi muneris loco habiturum, si studiorum meorum proventum omnem suo dicarem nomini. Plus quam approbat, qui præmium etiam pollicetur. Ostenderam illi literis meis quid molirer; explorans, num sibi cuperet inscribi. Ille protinus unicam Epistolam duabus pensavit: altera meæ respondet, & amanter, & honorifice, & erudite; altera me, meaque studia serenissimo *Anglorum* Regi commendat, quam diligenter, quamque effuse, probabis ipse. Nam exemplar utriusque una cum hisce literis ad te misi. Responderat uterque Cardinalis, nimirum *Grymanus*, & *Georgianus*: verum eas literas *Andreas Ammonius*, præcipuum quoddam vestræ *Britanniæ* ornamentum, ad *Richardum Pacaeum* misit: qui sui Regis nomine apud *Helvetios* & MAXIMILIANUM legatione fungitur: ut per eum mihi redderentur, id temporis *Basileæ* agenti, quas hactenus tamen non recepi. Misimus hyeme proxima volumen unum *Leoni*, cui dicatum est: quod si redditum est, nihil addubito, quin ille summis præmiis sit vigilias nostras prosecuturus. Quid superest igitur, quod isti in me desiderent? Nec primus, nec temere negotium hoc aggressus sum. Secutus sum Synodi constitutionem. Approbant si non omnes, certe [illegible]mi. Si quid illic impium esset, displiceret piis: si nihil eruditionis, rejicerent eruditi. At nulli magis amplectuntur, quam hi quos & insignis vitæ sanctimonia, & eruditio non vulgaris commendat. Si quem magis movet doctrina, probatur à doctissimis: si integritas, probatur ab integerrimis: si auctoritas, probatur ab Episcopis, ab Archiepiscopis, ab ipso summo Pontifice. Neque quicquam tamen horum mihi prosit suffragium: si compertum fuerit, me cujusquam omnium ambisse favorem. Quicquid hic datum est, rei datum est, non homini. Hæc tam multa non impetrant ab istis: ut quod male didicerunt, velint dediscere. An verentur ne ad hæc avocatis juvenibus, frigeant istorum scholæ? Cur non illud potius perpendunt secum. Ante annos ferme triginta, nihil tradebatur in schola *Cantabrigiensi*, præter *Alexandrum*, *parva logicalia*, ut vocant, & vetera illa *Aristotelis* dictata, *Scoticasque* quæstiones. Progressu temporis accesserunt bonæ literæ: accessit Matheseos cognitio: accessit novus, aut certe novatus, *Aristoteles*: accessit Græcarum literarum peritia: accesserunt auctores tam multi; quorum olim ne nomina quidem tenebantur, nec à summatibus illis Iarchis. Quæso, quid hisce ex rebus accidit Academiæ vestræ? nempe sic effloruit, ut cum primis hujus seculi scholis certare possit: & tales habet viros, ad quos veteres illi collati umbræ Theologorum videantur, non Theologi. Non inficiantur id majores, si qui sunt ingenio candido. Aliis suam felicitatem gratulantur, suam complorant infelicitatem. An hoc istos male habet, quod posthac & plures legent Euangelicas, Apostolicasque literas, & attentius: & vel hoc temporis his studiis decidi dolent, quibus omne tempus oportebat impartiri; malintque universam ætatem in quæstionum frivolis argutiis conteri? Atqui hoc sane nomine non admodum pœnitet me mearum vigiliarum. Compertum est hactenus quosdam fuisse Theologos, qui adeo nunquam legerant divinas Literas: ut nec ipsos sententiarum libros evolverent, neque quicquam omnino attingerent, præter quæstionum gryphos. An non expedit ejusmodi ad ipsos revocari fontes? Ego, mi *Boville*, labores, quos certe non mediocres omnibus juvandis suscepi, cupiam omnibus esse frugiferos. Nam præmii summam ab ipso *Christo* exspecto, tantum ut promerear: verum si fieri non potest ut omnibus probemur, hoc interim me consolatur, quod ubique ferme probamur à probatissimis. Et spero futurum, ut quod nunc placet optimis, mox placeat plurimis. Aliis gratiam conciliavit novitas, at huic operi novitas invidiam peperit. Proinde diversum opinor accidet. Illis ætas favorem adimit, mihi fortassis apponet. Illud certe præsagio, de meis lucubrationibus, qualecunque sunt, candidius judicaturam posteritatem. Tametsi nec de meo seculo queri possum. Plus mihi tribuit, non dico, quam postulem, sed quam aut merear, aut tueri queam. Cum enim sint tam varia, tamque fastidiosa mortalium judicia, præsertim in literis, meis tamen scriptis, non impiis quidem illis, sed parum eruditis, si cum aliorum libris conferas, nemo detraxit hactenus; nisi pauculi quidam, sed adeo morosi, ut nihil omnino probent, nisi quod ipsi faciunt: aut adeo stupidi, ut nihil sentiant: aut adeo supini, ut nec legant quod carpunt: aut adeo indocti, ut nihil judicent: aut adeo gloriæ jejuni, avidique, ut carpendis aliorum laboribus sibi laudem parent: & sunt ex hoc numero, qui foris damnant & rejiciunt, quod domi legunt ac probant. Fortasse pudoris est, dissimulare per quos profeceris; sed tamen ingrati pudoris & illiberalis. At eorum in publico lacerare famam, quorum sudoribus domi juvaris, id vero longissime abest ab omni humanitate. Quanquam hoc quoque devorandum ei, qui CHRISTO militet. Quod concionaris apud populum, probo tuum institutum; quod succedit, gratulor, præsertim cum CHRISTUM pure doceas, non hominum jactes, aut ostentes, argutias. De puero quod scribis, dicam paucis: Mihi uno plus satis est, tantum abest, ut pluribus onerari velim. Salutabis diligenter meis verbis amicos, quos animo mecum circumfero, Doctorem *Phaunum*, doctissimum *Joannem Brianum*, humanissimum *Joannem Vachanum*, officiosissimum *Omfridum*, ac veterem hospitem meum *Gerardum* Bibliopolam, nam *Watsonum* audio abesse. Bene vale, doctissime *Boville*. *Roffæ* in ædibus Episcopi 31. Augusti, Anno 1513.

EPISTOLA CXLIX.

Eraſmus Joanni Coleto S. D.

An. 1513. MITTO quæ petis, Officium *Chryſoſtomi*, & Epiſtolam: in qua, ni fallor, erunt quæ non probabis, propterea quod tu rationem & artem contemnis: ego his nonnihil tribuo, præſertim in præceptore. De *Linacro* cave ne cui temere credas: nam ego certis argumentis habeo compertum, illum obſervantiſſimo in te eſſe animo: & de rejecta grammatica non magnopere laborare: quanquam id eſt hominum ingenium, ut ſuis quiſque ſcriptis, ceu parentes filiis, impenſius faveant. Quod ſi quid etiam ea res hominem movet, tuæ dexteritatis erit diſſimulare, neque refricare eam cicatricem, vultuque & conſuetudinis alacritate magis quam excuſatione, præcipue per alios facta, revocare: hoc pacto, ſi quid illi dolet, tempore ſenſim evaneſcet. Sed næ ego egregie impudens, qui hæc tibi, hoc eſt, ſus *Minervæ*. Nondum occurrit, quem exiſtimem idoneum hypodidaſcalum tuæ ſcholæ: pergam inquirere, & ſimulatque reperero, certiorem te faciam. Bene vale, præceptor optime.

Eſt hic mihi nonnunquam dimicatio pro te cum his *Thomiſtis* & *Scotiſtis*, ſed de his coram. Cœpi vertere *Baſilium* in *Eſaiam*, mihi quidem opus valde placet. Exhibebo guſtum Epiſcopo *Roffenſi*, experiarque, num is velit hos labores noſtros aliquo præmiolo lenire. O mendicitatem! jam rides, ſat ſcio. At ego meipſum odi, planeque decretum eſt, aut aliquam nanciſci fortunam, quæ me ab his mendicabulis eximat, aut prorſus *Diogenem* imitari. Rurſum vale. *Cantabrigiæ* 13. Septemb.

Si quas pecunias habes in manibus, in hoc commiſſas, ut dentur in ſubſidium, rogo mittas aliquot nobiles *Richardo Croco*, quondam miniſtro ac diſcipulo *Grocini*, qui nunc *Pariſiis* dat operam bonis literis. Juvenis eſt bonæ ſpei, & in quem recte beneficium collocaveris, niſi me plane fallit animus. Rurſum vale, unice præceptor. Anno 1513.

EPISTOLA CL.

Eraſmus Rot. Joanni Coleto S. D.

IN abſolvenda *Copia* mea nunc ſum totus, ut jam ænigmatis inſtar videri poſſit me ſimul & in media *Copia*, & in ſumma verſari inopia. Atque utinam liceat utranque pariter finire: nam *Copiæ* brevi finem imponam, ſi modo Muſæ melius fortunarint ſtudia, quam hactenus Fortuna rem. Atque id quidem in cauſa fuit, quo & brevius, & indiligentius tuis literis reſponderim. Cum *Scotiſtis*, invictiſſimo hominum genere, & quo non aliud felicius ſibi placeat, non admodum dimico, ne oleum perdam, & operam; tum autem crabrones irritem. A *Baſilio* vertendo propemodum alienatus eſt animus, non tantum ob id, quod ſubolet aliquot conjecturis opus non eſſe germanum, verum etiam quod Epiſcopus *Roffenſis*, ad quem deguſtationem miſi inſtitutæ tranſlationis, Epiſtola teſtatus, me hoc agere, ut *Baſilius* illius auſpiciis, atque adeo ut ex illius Academia in manus *Latinorum* veniret, viſus ſit non admodum avidus: & ut ex amico quodam cognovi, ſuſpicatur me non vertere è *Græco*, ſed ab alio verſum expolire. Quid non venit in mentem hominibus? Quod de *Diogene* rides, equidem gaudeo me tibi quoquo pacto voluptati eſſe. At ego ſerio *Diogenem* agam, ſi pergat Fortuna: non ut mihi Rex Regum maximus videar, ſed ut plane vitam ipſam contemnam: alioqui quid aliud ſit hac ætate, atque hac valetudine, *Diogenem* agere? Quid autem non poſtea contemnat, qui vitam negligat? Verum id quovis loco licebit vel apud *Garamantes*: tametſi hoc quoque felicius ceſſurum arbitror, quam hanc ambitionem multo infeliciſſimam, etiamſi fœda non eſſet. De *Croco* ſcripſi, non quod mihi perſuaſum eſſet, apud te pecunias eſſe alienas, ut quem ſciam & ultro traditas abjeciſſe, ſed exiſtimabam in *Anglum* te libentius collocaturum, ſi quid forte eſſet: præterea in juvenem rectius etiam collocari beneficium, ſi modo bonæ ſit ſpei: & deſtituitur ille à nonnullis, qui promiſerant ſubſidium. Porro quod mihi tuas offers pecunias, agnoſco veterem tuum in me animum, & gratiam habeo quam poſſum maximam. Sed pupugit nonnihil animum meum verbum illud, quamlibet joco dictum, *Si humiliter mendicaveris:* fortaſſe ſignificas, & vere ſignificas, quod ſortem noſtram tam iniquo ferimus animo, id totum ab humana ſuperbia proficiſci: nam vere mitis animus & *Chriſtianus* omnia boni conſulit. Hoc magis admiror, quo modo humilitatem cum inverecundia copularis. Sic enim ſcribis, *Si humiliter mendicaveris, & ſi inverecunde petas.* Nam ſi vulgari more humilitatem vocas, quæ pugnet cum arrogantia, qui convenit impudentiæ & modeſtiæ? Sin humiliter appellas ſerviliter atque abjecte, longe diſſentis à *Seneca*, mi *Colete*, qui putat nihil conſtare charius, quam quod precibus emitur: nec eum omnino amici officio fungi, qui ab amico verbum illud humile, *rogo*, exſpectat. *Socrates* aliquando cum amicis confabulans, *Emiſſem*, inquit, *hodie pallium, niſi mihi pecunia defuiſſet. Sero dedit*, inquit *Seneca*, *qui poſt hanc vocem dedit.* Alius quidam amico cum & egeret & ægrotaret, utrunque tamen pudore quodam diſſimulanti, pecuniam ſub cervicale dormienti ſubjecit. Ego cum hæc adoleſcens legerem, mirum quam alterius verecundiæ faverim, alterius candorem amaverim. Sed obſecro, quid me poteſt eſſe inverecundius, aut quid abjectius, qui jam diu publice mendicem in *Anglia*? Ab Archiepiſcopo tantum accepi, ut pluſquam improbiſſimum ſit, ab eo quicquam, etiamſi offerat, accipere. Ab *N.* ſatis audacter petii, at ille impudenter rogantem, impudentius repulit. Jam etiam *Linacro* noſtro videor parum verecundus, qui cum ſciret me *Londino* diſcedere, vix ſex inſtructum angelatis, & valetudinem optime norit, ad hæc inſtantem hyemem: tamen ſedulo monet, uti parcam Archiepiſcopo, uti parcam *Montjoio*. Sed ipſe potius me contraham, & aſſueſcam fortiter ferre paupertatem. O amicum conſilium! Atqui hoc nomine vel maxime odi fortunam meam, per quam non liceat eſſe verecundum. Cum vires ferrent, libebat diſſimulare inopiam: nunc non licet, niſi libeat & vitam negligere; quanquam non uſque adeo perfricui faciem, ut omnia petam ab omnibus. A cæteris ne fruſtra petam: à te vero qua fronte, quæſo, petam? præſertim cum ipſe hoc opum genere non admodum abundes? Attamen ſi tibi probatur inverecundia, finiam Epiſtolam clauſula, quam poſſum, impudentiſſima. Nec adeo poſſum perfricare faciem, ut nullo titulo abs te petam: nec adeo ſuperbus tamen ſum, ut munus rejiciam, ſi quis talis amicus libenter dederit, præſertim hoc rerum ſtatu. Vale.

Sum oblitus brevitatis, quam propoſueram.

Venit in mentem quiddam, quod ridebis, ſcio. Cum inter magiſtros aliquot proponerem de hypodidaſcalo, quidam non infimæ opinionis ſubridens: *Quis*, inquit, *ſuſtineat in ea ſchola vitam agere inter pueros, qui poſſet ubivis quomodocunque vivere?* Reſpondi modeſtius, hoc munus mihi videri vel in primis honeſtum, bonis moribus ac literis inſtituere juventutem, neque *Chriſtum* eam ætatem contempſiſſe, & in nullam rectius collocari beneficium, & nuſquam exſpectari fructum uberiorem, utpote cum illa ſit ſeges ac ſylva Reip. Addidi, ſi qui ſint homines vere pii, eos in hac eſſe ſententia, ut putent ſeſe nullo officio magis demereri Deum, quam ſi pueros trahant ad *Chriſtum*. Atque is corrugato naſo, ſubſannans: Si quis, inquit, velit omnino ſervire *Chriſto*, ingrediatur monaſterium ac religionem. Reſpondi, *Paulum* in charitatis officiis ponere veram religionem: charitatem autem in hoc eſſe, ut proximis quam maxime proſimus. Rejecit hoc tanquam imperite dictum. *Ecce*, in-

HVLDRICVS ZASIVS

An. 1513. A inquit, *nos reliquimus omnia*, in hoc est perfectio. Non reliquit, inquam, omnia, qui cum possit plurimis prodesse labore suo, detrectat officium, quod humilius habeatur. Atque ita, ne lis oriretur, hominem dimisi. Vides sapientiam *Scotisticam*, & habes dialogum. Rursum vale. *Cantabrigia* 29. Octobr. An. 1513.

EPISTOLA CLI.

Erasmus Rot. Andrea Ammonio S. D.

MALE precor isti τῶ ἐξ ἀρχιερέως secessui, qui meam remoratus sit felicitatem. Crede mihi, optime *Ammoni*, nunc ἱερὰ ἡμῖν κεχάλασαι ἄγκυρα, καὶ πᾶς ἔρριπται κύβος· qui si parum ex sententia ceciderit, B πέπρακται· si succedit, debebo summam tuo animo & humanissimi *Wigorniensis*: sin minus, agnoscam familiarem illum & nimium mihi notum genium meum. Præbendam arte conflavi in pensionem. Quod hortaris, ut *Jovem* propius adeam, enitar, ac tum magis, ubi certum vigilans audiero oraculum, unde rerum mearum summa pendet. Scis quam sim crassus, in hisce præsertim rebus. Quod si quid censes faciendum mihi, quod gratum futurum sit *Wigorniensi*, quæso submoneas. Itidem ne quid addubites περὶ τῶν χρημάτων· etiamsi destituat ὁ Καντουάριος ἐκεῖνος, sunt hic à quibus unico nutu possim impetrare. Maximum hic in præsentia rerum omnium aucupium est: at ego nunc ἄχειρός C εἰμι. Hoc male me habet. *Italos*, *Hispanos*, *Getas*, *Danos* candidiores experior in me, quam meos: famelicum hominum genus, & soli ventri natum. Cancellario debeo plurimum: at non ego solum, verum omnis hæc regio. *Tonstalli* consuetudinem merito mihi gratularis: nihil adhuc expertus sum hoc homine amicius. Ei legi tuam illam majorem Epistolam: magnopere delectatus est ingenio tuo. Mihi subinvidere visus est, quod tu illi tam λακωνικῶς scripseris: sed eum excusarem occupationes tuas, facillime accepit. Τὸν λύκον jam reliqueram, *Carmelitam* βλάσφημον semper neglexi, & tamen à canibus, ut scribis, accipietur & D ille, ut dignus est. Volumina *Hieronymi* jam hic divendita sunt. *Franciscus* affirmat se duo millia florenorum fuisse lucraturum, si majorem codicum vim deportasset. Quid ego audio? toties *Roma* morior & revivisco? Quis istuc *Virbius* aut *Theseus* potuit? Sed ita demum mihi videbor revixisse, si quod agimus successerit. Tu, mi *Ammoni*, κράτει ὁ κράτιστε, & *Æsculapium* age. Bene vale. *Bruxellis* 9. Novemb. Anno 1513.

EPISTOLA CLII.

Udalricus Zasius Erasmo Rot. *S.*

NOLI *mirari*, Erasme, *ter maxime heros*, *si rarius ad* E *te literas dedero: imo magis mirabere, quod aliquas usquam dedi, ita ad augusta illa tua nomina & oculos præstringor, & mentem. Quem enim* Platones *ipsi*, Cicerones, Fabii, *suorum ordini inseruissent, suis fuissent sedibus dignati, nos elingues, infantes, barbari, quo loco, quo honore, qua venerantia prosequemur? Profecto nisi tua me animasset admirabilis humanitas, quam noster ille* Bonifacius Amorbachius, *adolescens virtute & doctrina clarus, prædicare non cessat, nisi optatissimi tui muneris, quo me ornasti, beneficentia invitaret, quinpotius perurgeret, manum calamo (quod boni consulas) prorsus abstinuissem. Mediocris enim ista mea literatio, si in* F *optimis doctrinis perquam exigua mihi contulit, ea me certe discretione instruxit, ut noscam homo infans non ita magnorum heroum auribus esse coram obstrependum, sicut absentium laudes prædicandas, quod hoc omnibus licuerit, illud non nisi doctrina politioris gradu receptis. Proinde si sileo, veneratio me tui elinguat, nulla abflectit ingratitudo. Equidem ubi ubi gentium degam, quoquo proficiscar, multus mihi in ore, multus fando* Erasmus *versatur. Hujus eminentiam circumfero: hunc mea quamlibet exigua prædicatione celebro: ejus venerandam & omni ætati admirabilem doctrinam extollo, pro numine* An. 1513. *adorandam jubeo: non hominem esse terrenum, sed ignem de cœlo sumptum defendo: hoc doctissimus nostra ætate Jurisconsultus* Pius Hieronymus Baldunginus, *Cæsareæ majestatis Consiliarius principalis consistorii, provinciæ nostra regens testabitur: ad cujus ut veteris amici cœnam cum hoc dierum in oppido* Ensishem *(ibi enim moratur) vocatus adessem, tuas incomparabiles dotes (quod semper facio) in partem epularum citavi: atque ita citavi, ut cum ipsa ultro cœna omne genus ferculis splenderet, tua tamen nomina splendori auctarium & quidem memorabile adderent. Ignoravit* Hieronymus *te tam vicinum nobis agere, imprecarique Fortunæ videbatur, quod ea res tam diu eum (quod minime decebat) latuisset. Is cupit tibi esse notior, amicus esse desiderat: in tuas ardet literas, quibus ut eum impertias & rogo & hortor. Vir est & Juris peritissimus & insuper omnibus humanitatis studiis ex pari doctus: &, ut verbo dicam, eum comperies* Hieronymum, *quo pro ratione ætatis, necdum enim tricesimum annum agit, vix alium* Germania *nostra superior exhibebit. Quod ad me attinet, ita* Zasio *utitor, ut servo à pedibus. Jam enim me candidiori hostia litasse putabo, si me dignum haberi sensero, ut vel inter calunculos tuos dinumerer. Glossæ, quas in certas Juris Civilis partes meditor: Summa Digesti veteris, cui jam prope summa manus imposita est: intellectuum Juris Civilis veritas, quæ contra communia doctorum sensa propediem prodetur: de Advocatis opus non pœnitendum, quæ omnia pari sub incude sudant: ea de te prædicabunt, quæ ne coram scribam, & modestia prohibet, & terret pudor. Vale, decus doctrinarum, quod simile vix aliqua videbit posteritas. Ex* Friburgo 22. *Decembr. Anno* 1513.

EPISTOLA CLIII.

Gerardo Noviomago Erasmus Rot. S. D.

QUID tibi imprecer, mi *Gerarde*, dignum istis tuis factis? precor ut brevi magno aliquo sacerdotio onereris. Dixeras, at non solus, *R.* Præsulem nostrum non ante quartum aut quintum diem abiturum: An. 1514. ego juxta vulgarem morem eum numerum conduplicabam, existimans ante octavum diem non mutaturum locum, & erat hic quod agerem. Videbam occupatissimo Principi non vacare tum temporis, præsagiebam vos sero pransuros, & mihi jam stomachus latrabat. Proinde subduxi me, testatus apud te, domi exspectaturum eo die, si quid juberet. Nihil denunciatum est, postridie mane transcurro *Lovanium*, quod arbitrarer haud multum interesse, hic, an istic agerem, quod ad conveniendum Præsulem attinet. Relinquo domi Epistolium, quo testatus sum me ad omnem nutum paratum fore. Hodie propemodum decreveram recurrere, & ecce *Paludanus*, vetus compotor tuus, nunciat hodie dominum proficisci; quod si verum est, egregium patronum agas oportet, ne quid secus suspicetur ille quam res est: imo tu potissimum in jus vocandus, in te cudenda faba, qui me tuis dictis fefelleris. Crede mihi, mi *Noviomage*, nullus est in orbe Princeps, cui magis ex animo cupiam gratificari, quam *Philippo* Præsuli, non solum ob id quod illius subsim ditioni, verum etiam quod eximius sit modis omnibus, quod nostro faveat ingenio: denique tacito quodam & arcano sensu mentis ad eum observandum impellor. Aulicis officiis haud sane multum valeo: cæterum qua valeo, declaraturus sum quantopere celsitudinem illius & suspiciam & amem. Id nolim mihi credi, ni propediem ipsa re comprobaro. Non ausus sum ipsum toties meis Epistolis interpellare: tu fac apud illum mihi Epistolæ sis vice. Si vocat, advolabo, sin minus, hoc impensius maturabo profectionem, quo liceat redire celerius. Arbitror me reducem fore ante mensem Octobrem: tum extricatus his spinetis Theologicis, vacuo tranquilloque animo Musis & amicis vacabo. Neque susciperem

An. 1514. hoc iter periculosissimum, ni me ratio famæ compelleret. Ubicunque gentium futurus est *Erasmus*, certum polliceor, & Præsulis celsitudo clientulum habitura est, ex animo deditum, addictumque, & tua sanctitas amiculum minime fucatum. Bene vale, patrone optime. *Lovanio* 17. Aprilis, Anno 1514.

EPISTOLA CLIV.

Erasmus Petro Ægidio S. D.

NIHIL unquam mihi accidit, mi *Petre*, tuis literis mellitius: ad quas si breviter respondeo, facile tu quidem ignosces, si scias quantis studiorum laboribus pene confectus essem: à quibus simulatque dabitur ocium, *Ægidium* meum non literis modo, verum etiam justis voluminibus onerabo. Dabis operam, ut hæc quam primum ad *Jodoci Badii* manus perferantur. Paravi *Proverbiorum* opus, & ita locupletavi, ut prorsus aliud reddiderim: at multo, ni fallor, melius cum esset non admodum malum. Quare nihil est, quod aliorum timeat editiones. Convenerat cum *Francisco* Bibliopola, ut illi exemplar committerem, verum insalutato me discessit. Precium, quod in suis literis præscripsit, lubens accipio: nec enim magnopere commoveor lucello. Ipse paret omnia, ut opus sic exeat ex ipsius officina, ut non facile sit cuipiam æmulari. Absolvam castigationem Novi Testamenti: absolvam Epistolas divi *Hieronymi*, & si dabitur ocium, emendabo & *Senecam*. Fieri potest, ut ipse vos revisam à Pascha: quod si non licebit, mittam in primis *Proverbia*, cum certus aliquis dabitur, per quem mittam. Nonnihil sollicitus sum, ut *Græcis* formulis huic operi satisfaciat, quod semi-Græcum est. Proinde quanta potest cura præparet omnia, atque ipse sese in *Græcanicis* literis nonnihil exerceat: id quod in alias quoque librorum editiones erit usui futurum. Non mittat huc pecuniam neque libros, priusquam ad illum quid velim, perscripsero. Dialogos *Luciani*, quos ad eum misi, nondum prodire video: video quosdam ex illis excusos *Lovanii*: qua de re cupio certior fieri. Verti complusculos *Plutarchi* libros, quos emendatos remittimus. Accepi postremas *Badii* literas per *Anglum* quendam, in quibus scribit *Moriam* à se formulis excusam, quam tamen hic non vidimus. Bene vale. *Lovanio* Anno 1514.

EPISTOLA CLV.

Erasmus Roterod. Petro Ægidio S. D.

SI recte vales, est quod plurimum gaudeam. Diutius commoratus sum in itinere quam putaram: nam & *Gandavi* triduum remoratus est Cancellarius Principis illustrissimi: *Tornaci Montjoius* meus, qui nunc ei præfectus est urbi, regias agens vices: apud divum *Audomarum* Abbas *Bertinicus*. Trajectio sumptuosa fuit, & periculosa, sed tamen velox. Vas meum, quod fratri *Francisci* commiseram, nondum advectum est, qua re mihi nihil potuit contingere infelicius. In eo sunt omnia in *Hieronymum* commentaria, quæ nisi mature recepero, cessabunt *Basileæ* qui excudunt, non sine magno suo malo. Id si casu factum est, factum est infelicissime: sin arte & data opera, quo vetera sua proverbia prius extrudant, factum est inimicissime: nihil enim est, in quo me magis lædere potuisset. Exhibiturus eram Episcopis suos libros, eos nunc saluto vacuus, & demittor item ab illis vacuus: quod si vas misissent, sicut erant polliciti, jam nunc istic adessem. Adsunt *Brugis* duo totius *Angliæ* doctissimi, *Cuthertus Tonstallus* Archiepiscopi *Cantuariensis* Cancellarius, & *Thomas Morus*, cui *Moriam* inscripsi, uterque mihi amicissimus: si quid forte inciderit, in quo possis illis gratum facere, rectissime collocaris officium tuum. Admone *Franciscum* super hisce rebus. Uti spero, ante Julium vos revisam. Interim cura ut recte valeas, amice incomparabilis. *Londino* 7. Maji, An. 1514.

EPISTOLA CLVI.

Erasmus Rot. Petro Ægidio S. D.

ACCIPIES ab hoc nauta *Antonio* mea scrinia, unum quadrum ligneum funibus obvinctum, tria *Gallica* corio suillo superne contecta, repones vel apud te, vel alicubi in tuto, donec ipse advenero. Nautæ, si videbitur, solves, nisi forsitan hic à me pecuniam exegerit, nondum enim cum illo sum pactus. Salutato *Montjoio*, & aliquot amiculis, mox adero, faventibus superis, & omnibus de rebus coram confabulabimur. Illud demiror, *Franciscum* Bibliopolam huc absque tuis venisse literis. Fac ut meæ res in tuto sint, quas easdem tuas esse ducito. Bene vale, amicorum optime. *Londino* Anno 1514.

EPISTOLA CLVII.

Erasmus Roterod. Thomæ Linacro, Medico regio, S. D.

TAMETSI novum non erat, tamen gratissimum fuit, quod ex *Mori* literis cognovi te tam amice nobis favere, licet immerentibus. Novum Testamentum adeo placet ubique doctis, etiam ex ordine Theologorum, ut indocti pudore obticescant. Febricula subito oborta fuit in causa, quo minus me navigationi commiserim, præsertim dissuadente medico *Ghisberto*. Majorem in modum te rogo, ut pharmacum, quod, quum proxime essem *Londini*, sumpsi te auctore, denuo descriptum mihi transmittas: nam puer schedulam apud pharmacopolam reliquit. Erit id mihi longe gratissimum. Cætera ex *Moro* cognosces. Bene vale. Ex divo *Audomaro* 5. Junii, Anno 1514.

CROCUS regnat in Academia *Lipsiensi*, publicitus *Græcas* docens literas. Utinam prodirent tuæ lucubrationes, fidem omnibus facturæ meæ prædicationis, qua nusquam non utor, vel quod ita res habet, vel quo magis nostros ad studium inflammem. Si quid erit hujus negotii, in quo tibi queam gratificari, senties hominem ad obsequendum promptissimum. Rursum vale. *Grocino* facito me commendatum, quem adeo non odi, ita me Deus amet, ut ex animo venerer etiam ac suspiciam. Rursum vale. Anno 1514.

EPISTOLA CLVIII.

Erasmus Rot. Andreæ Ammonio S. D.

GAUDEO *N.* ereptum è carcere regio, id si tuo quoque bono factum est, duplici nomine gaudeo. Amo *Coleti* tam *Christianum* animum: nam ejus unius opera liberatum audio, cum is semper à *Coleto* inter amicissimos habitus, cum jam amicus urgeretur Episcoporum calumniis, ab illius adversariis steterit. Epistolas, quas ad *Leonem* & Cardinales scripseram, edidi, sed locupletatas. Si quid responsum est, aut si quid est, quod mea refert scire, quæso scribas per hunc unoculum *Petrum*, quem hac gratia meo sumptu misimus in *Angliam*, mox huc rediturum: nam febricula repente oborta vetat, quo minus trajiciam: & est quod *Carolo* sit ad dies aliquot gratificandum. Superior illa *Germania* sic mihi modis omnibus arrisit, ut vehementer doleam tam sero mihi cognitam. Nihil non detulit honoris *Erasmo* Episcopus *Basileensis*, vir omnino frugalis, ut ferunt, alioqui, obtulit pecuniam, obtulit Fortunam, equum coegit ut acciperem, quem mox urbem egressus, aureis quinquaginta revendere poteram: sed præstat coram hunc *Thrasonem* agere. Bene vale, ac scribe, saltem quid valeas. Apud divum *Audomarum* 5. Junii, Anno 1514.

EPISTOLA CLIX.

Erasmus Andreæ Ammonio S.D.

AEDES tuas non semel adii, quo dulcissimo amicorum omnium supremum dicerem vale, simulque

An. 1514. que tua consuetudine, quoad liceret, fruerer, qua quidem haud scio an quicquam in vita contigerit suavius. Trajectio prosperrima fuit, sed anxia mihi duntaxat. Mare placidissimum, venti secundi, coelum blandissimum, hora commodissima. Solvimus enim ad septimam ferme. At maritimi prædones illi manticam, lucubrationibus meis onustam, in aliam quandam navim deportant. Idque studio factitant, ut si commode liceat, furentur aliquid: sin minus, nummulos aliquot extorqueant, & tibi tuam rem vendant. Itaque cum tot annorum vigilias periisse crederem, tantum animo persensi dolorem, ut existimem, nullum parentem è liberorum suorum obitu majorem sentire. Atque in reliquis quidem omnibus ita tractant advenas, ut satius sit in quosvis *Turcas*, quam in illos incidere. Sæpe mecum demiror, hujusmodi fæcem hominum à Principibus *Angliæ* tolerari magna cum hospitum molestia, nec sine summo totius insulæ dehonestamento, dum quisque domi narrat quam inhumaniter fuerit acceptus, & cæteri ex illorum prædonum factis gentem æstimant. Nescio an tibi retulerim, ipsum me regiam salutasse majestatem. Accepit vultu prorsus amicissimo: deinde præsul *Lincolniensis* jussit esse spe optima, certissimaque. De munere nec meminit ipse, nec ego sum ausus ingerere mentionem, ne viderer improbulus. *Dunelmensis* abeunti sex angelatos dono dedit, idque sponte, & jam, ni fallor, quartum: Archiepiscopus ultro quæsita occasione, tantundem addidit, *Roffensis* regalem; hæc summa omnium, quæ mecum effero. Hoc te scire volui, ne quis existimet me hujus abitus prætextu magnam pecuniæ vim contraxisse. Ago nunc in arce *Hammensi*, pauculos dies cum meo *Montjoio* commoraturus, deinde *Germaniam* aditurus, in transitu salutatis amiculis aliquot. Si Fortuna respondebit & meis optatis & aliorum promissis, maturabimus reditum: sin minus consilium ex re capiemus. Faxit Deus Optimus Maximus, ut incolumis reversus *Ammonium* meum offendam non solum incolumem, verum etiam lautissimis Fortunæ muneribus auctum. Si quando inciderit occasio provehendi res *Erasmi* tui, non dubito quin sis eum præstaturus absenti, quem semper hactenus præstitisti & absenti & præsenti. Bene vale, amice singularis. Ex arce *Hammensi* 8. Julii, An. 1514.

EPISTOLA CLX.

Erasmus Rot. Andreæ Ammonio suo S. D.

Vin' ridere? ubi *Bruxellam* reversus, Cancellarium *Mecænatem* meum salutassem: ille ad Consiliarios adstantes versus, Iste, inquit, nondum novit, quantus sit. Rursum ad me, Princeps, inquit, conatur te Episcopum facere, & jam contulerat Episcopen haud adspernandam, ea est in *Sicilia*: verum post cognitum est, illam è *reservatarum*, ut vocant, catalogo non esse: proinde scripsit pro te summo Pontifici, ut patiatur te potiri. His auditis, non potui tenere risum: & tamen placet animus Principis erga me, vel potius Cancellarii, qui re ipsa Princeps est. Utinam œconomia hujus comœdiæ feliciter cedat: nam eodem ferme tempore & nos scripsimus ex *Anglia*, & hi è *Brabantia*. Sitio audire, quo pacto succedat negotium. Hybernaturus sum *Bruxellæ*. Quicquid *Tonstallo* miseris, mihi protinus reddetur: quod mihi cum homine perpetua sit consuetudo. Animus est à *Lovanio* alienior: illic mihi meo sumptu observiendum foret scholasticis: obgannirent assidue juvenes: castiga hoc carmen, emenda hanc Epistolam, alius hunc auctorem flagitaret, alius alium: neque quisquam est illic, qui mihi vel ornamento, vel subsidio possit esse. Super hæc omnia, audiendum esset nonnunquam, quid obganniant pseudo-Theologi, genus omnium insuavissimum: inter quos & nuper exortus est quidam, qui mihi propemodum Tragœdiam excitavit: in quo plane ἀπ᾽ ὤτων τ̃ λύκον ἔχω, ὄτε κρατεῖν δυνάμενος, ὄτε ἀφεῖναι. Blanditur coram, mordet absens: pollicetur amicum, præstat hostem. Utinam magnus ille *Jupiter* universum hoc hominum genus recudat ac refingat: qui cum nihil adferant, quo vel meliores reddamur, vel eruditiores, tamen omnibus facessunt negotium. *Hieronymus Antuerpiæ* prostabat, etiam cum illic essem. Ita *Franciscus* temperat hujus Comœdiæ scenas, ut ubique suum agat negotium. Ne literas quidem meas voluit exhibere, prius quam sibi prospexisset, tantum dixit, è *Germania* ingentem esse sarcinam literarum, etiam ab Episcopo. Impartiar nugarum portionem aliquam simulatque recepero. *Antuerpiæ* recepi nuper, quæ tu *Basileam* miseras, à *Pacæo*, sicut opinor, allata: & tamen ipse ne verbum quidem. Bene vale, *Ammoni* doctissime. *Bruxellis* 6. Octobr. An. 1514.

EPISTOLA CLXI.

Udalricus Zasius Erasmo Roterod. *S. D.*

Hoc *velut puncto in præsentem tabellarium, magne* Roterodame, *nostræ ætatis* Varro, *incidi: quem, nisi comitibus meis literis, abire non sum passus; licet jam in cardine obeundæ civilis lectionis*, Bartholus *&* Baldus, *cæterique id genus illatini auctores auribus circumstreperent. Tuis elegantissimis literis me, si qua est in doctissimorum virorum congressu beatitudo, plane beatum fecisti: & tanta sane mihi gratificandi simul & respondendi sylva in eis offertur, ut alio ad eam rem, & tempore & loco opus esse existimem. Hoc habe, tuam illam, tuam, inquam, illam mellitulam Epistolam toto nostro Gymnasio circumferri, à scholasticis adpeti, mirari tantos eloquentiæ puros fontes, mirari* Roterodami *numen, de cœlo desumptum ignem:* Zasium *magni fieri, digitis denotari, hunc esse, cui* Roterodamus, *cui* Cicero Germaniæ *nunc ætatis nostræ, tam humaniter, tam amice scripserit: felicem, quem eo Fortuna dignetur honore, ut* Roterodami *præconio referatur: non minus* Achille, *qui* Homerum *buccinatorem; non minus* Augusto, *quem* Virgilii *tuba; non minus* Scipione, *qui* Silii *classico innotuerit: non, inquam, minus quocunque, qui à viro laudato laudatus sit, fortunatum. Ita mihi una hæc Epistola existimationem auxit: magni viri conflavit amicitiam, & supra* Crœsi *divitias opulentum fecit. Quæ igitur censes*, Roterodame, *tibi sunt agendæ gratiæ? Sed aliud, ut dixi, tempus expostulat. Hæc nostra rudior Epistola, quamvis temere, prævolat tamen, præluditque: ut interim alio tibi genere quemadmodum gratificer cogitare possim. Vale, & nostros aliquando, si tu magnus* Jupiter Faunorum *casulas non dedigneris, lares digneris invisere, optatissimus nobis hospes futurus.* Bonifacius *te plurima salute impartit, cui, post amœna illa humanarum literarum vireta, insuetus est ad duriusculos Juris Civilis scopulos callis: sed pervincet ingenium, sedulitas, fides si qua est interpretis. Vale, delitium non dico meum, quod maxime dico, sed universi literati orbis. Ex* Friburgo 11. *Octobris, An.* 1514.

Non mihi rescribas tantis rebus fatigatus: sat mihi erit, meis ineptiis vel oculos admoliri.

EPISTOLA CLXII.

Erasmus Rot. Ulrico Zasio S.

Vix licuit tuas legere literas, mi *Zasi*, quibus alioqui nihil accidere poterat jucundius. Quid ego librum tuum collaudem? compendio dicam; *Zasianus* est, hoc est, absolutissimus: dignus qui fiat orbi communis. Ad id adjuvabimus simulatque vacabit: vacabit autem intra bimestre: quanquam *Aquinate* tam subinde citato, nonnihil inquinasti splendorem tuæ dictionis. Verum id scio quibus tribueris, & fero: mallem alioqui perpetuum illum *Zasianæ* dictionis cursum ac tenorem dicendi. *Erasmum* nimis amanter citas, hoc est, longe supra meritum. Bene vale.

Bonifacium non uno nomine unice diligo, de quo sane summam spem concepi. Mitto & alterum Epistolium olim ad te scriptum, sed oblivione ministri relictum

An. 1514. lictum apud me. Probat & *Beatus* librum tuum, tu cura ut absolvatur: & si fieri potest, velim ea quoque quæ citas ex parum expolitis auctoribus, tamen *Zasiano* lepore convestiri. Rursum vale. An. 1514.

EPISTOLA CLXIII.

Andreas Ammonius Erasmo Rot. *S. D.*

RISI *equidem serio, tibi isthic quoque* Mecænatem *contigisse, & eum* Mecænatem, *qui apud istum Principem uno omnium ore æque possit ac velit: quod nobis non nisi tua unius causa potest placere.* Περὶ τῆς ἐπισκοπῆς, *ut nihil aliud ad præsens succedat, permultum sane est, tantorum virorum talem erga te voluntatem perspexisse, quam tibi ex animo gratulor, spei jam solidæ plenus, isti tuo ingenio, doctrinæ, ac virtutibus, Fortunam diutius iniquissimam non futuram. Si Pontifex* ταύτην τὴν ἐπισκοπὴν *tibi dederit, magis ipsi tibi, quam Principis commendationi dedisse arbitrabor: sed vereor ne id officiat, quod non dubitabit, quin Princeps hanc in te voluntatem sit constantissime servaturus, & brevi juris ejus futurum, ut ad aliam Episcopen te provehat: quod ni fecerit, spero fore, ut ipsemet Pontifex eum roget, ut qui te honestatum, scio, pervelit: at de alieno potius quam de suo. Scripsi ad eum, & Episcopum* Wigorniensem, *haud multo postquam discesseras. Quod* Bruxellæ *sis hyematurus, consilium probo, tum ut* Lovaniensium *Scholasticorum molestias effugias, tum ut frequens in aulica ista luce conspiciaris, tuosque tui coram submoneas, & suspirantis Fortunæ flatum concipias: poteris & tibi, & patriæ esse utilis, si propius vestrum* Jovem *accedere non gravaberis: non longus erit labor, & aliquid ferendum, & studiis nonnihil detrahendum esse censeo, ut reliqua vita commodis & dignitati consulas. Habes aulicam sententiam. Lupum istum si dimiseris, quod citra ullum periculum meo judicio facere potes,* Euripideus *omnino exitus eum manet: quærit hanc famam, ut dicatur cum* Erasmo *contendisse. Sed tu ab ea scabie ungues abstineto, quam hoc magis foveris, quo magis scalpseris.* Βάλλε τοῦτον τὸν λύκον ἐς κόρακας ἢ πρὸς τοὺς κύνας. *De tuo* Hieronymo *gaudeo isthuc esse allatum: brevi enim ad nos transvectum iri scio. Proinde fac, ut ne paginam quidem ad me mittas, nihil propero: siquidem haud tantum ocii mihi est, ut vel* Ciceronem *bis uno mense legere queam. Vis novi aliquid? advenit huc Cardinalis* Sedunensis *ille* Helvetius, *quem sum allocutus, & videtur mihi homo ingeniosus, impiger, acer, facundus, strenuus, & admodum Theologus.* Morus *tuus bellissime habet.* Tonstallo *diligenter me commendabis, cui gaudeo te esse tam familiarem. Beatus mihi viderer, si vestris collocutionibus liceret interesse. Cura, mi* Erasme, *ut valeas.* Lond. *ex* Westmon. 1. *Novembr. Anno* 1514.

EPISTOLA CLXIV.

Erasmus Roterod. Zasio suo S.

SI quo pacto liceret ex hoc evolare pistrino, quod quidem facerem cupidissime, malim extra nuptiarum tempus te visere, quo totus toto te frui possem: nunc in tanta hominum turba, quantula tui portio rediret ad nos? Mitto *Enchiridion* nuperrime excusum. *Beatus* pari diligentia te resalutat: adest & *Gerbelius* & *Oecolampadius*. Bene vale, vir eruditissime. Precor ut nuptiæ filiæ tuæ tibi tuisque sint voluptati pariter ac bono. An. 1514.

EPISTOLA CLXV.

Erasmus Rogerio Wentfordo S. D.

PATER *Joannis* cum apud nos esset, significavit mihi, se filium alteri velle committere, nec verbo sum reluctatus. Præscripsit ille spacium ad Omnium Sanctorum: accepi. Adjeci, si vel ipso momento vellet abducere, me boni consulturum. Non possum illi suc-
A censere, quippe qui sciam quicquid hujus facit, instinctu facere alieno. Olim abduxerat: deinde reddidit te auctore, non admodum cupienti, cum semel animum alio flexeram. Rursum cum dies quatuordecim abstraxisset, ipse reduxit, passurus ut me trajicientem quoque comitaretur. Educatus est apud me liberaliter, & meo quidem sumptu: & tametsi non profecit quantum ego cupiebam, tamen illud audacter affirmabo, illum plus scire Latinitatis, quam fuerit in ulla schola, ne *Lilianam* quidem excipio, triennio consecuturus, & scis primos profectus minime apparere: tantum abest, ut omnino temporis jacturam fecerit. Sed quoniam video patris simplicitatem instigationibus
B huc & illuc impelli, & matrem inepte amare, non est animus perdere officium. Nihil autem æque perit, atque id quod confertur in ingratos: non eos existimo ingratos, sed magis etiam perit, quod confertur in non intelligentes. Nam ingratus etiam si dissimulat, tamen apud se obnoxius est, & aliquando vel pudore gratiam refert: is qui non intelligit beneficium, etiam sibi deberi putat. Ut igitur stultum est, bene mereri de iis, qui non intelligunt, ita benefacere invitis, extrema dementia est. Dixit hic cuidam mihi intimo; quo minus discat puer, obstare quod *Anglice* nesciam: imo hoc ipsum in causa est, ut quam maxime discat *Latine*, velit, nolit. Quorsum ista, inquis? nem-
C pe huc, cum pater super hac re mecum ageret, propemodum certus eram de quodam ministro, is mutata sententia trajecit in *Brabantiam*, rediturus tamen ante natalem. Si ipse trajecero, id quod futurum est paulo post Calendas Novembres, relinquam *Joannem* ubi volet. Sin minus, patietur hunc esse apud me, donec meus ille redeat, ne ob exiguum tempus sæpius ministrum mutem. Id tu illi persuadebis. Quod si omnino nolit, quanquam non dubito quin sit non gravatim passurus, agat ut lubet. Ego minus moleste feram jacturam officii, quod in bonam indolem operam collocarim. Bene vale, mi *Rogeri*, & aliquoties ad nos scribito.

D Jam & illud mihi venit in mentem, cur unus ego videar ei idoneus, qui filium suum meo sumptu & doceam, & vestiam, & alam. Minus subiit sordidi ministerii, quam apud te subiturus fuerit. Habitus est liberaliter: nihil mihi scripsit. Nec alui sordide, nec vestivi, nec docui indiligenter. Et si ille tam fuisset avidus discendi, quam ego docendi, jam nihil opus haberet ullo literatore, aut plagoso Grammatista. Et puto meas literas non esse posthabendas vulgarium Doctorum literis. Non hæc dico, quod admodum laborem de pecunia, sed quod ego præter cæteros videar idoneus qui sic tracter: ac deinde nulla gratia spolier ministro. Verum de his alias latius. Rursum vale,
E *Rogeri* clarissime. Anno 1514.

EPISTOLA CLXV.

Erasmus Rogerio Wentfordo S. D.

QUOD *Copiam* nolis edi, nisi te gloriæ meæ ratio moveret; equidem gemino argumento tuam in me benevolentiam agnosco: primum, quod amoris magnitudine cæcutiens tanti facis nugas *Erasmi* tui, ut veluti Thesaurum eximium vulgo profano communicari nolis: deinde quod usque adeo mei nominis es studiosus, ut rursus affectum istum tuum affectu vi-
F ceris, & quasi clavum clavo pepuleris. Quanquam ego meæ famæ magis arbitror interesse, si neque transscribantur à quoquam, nisi summo labore elimata, quem ego odi cane pejus & angue, maxime cum videam hinc nihil recipi fructus, præter lippitudinem, senium præmaturum, esuritiones, ac paulum modo gloriæ, cum plurima invidia conjunctum. Nam quod de statu meo cupis cognoscere, equidem aureis promissis plane dives sum. Cæterum fortiter esurio. Quod crumenam inanem tantopere deploras, magis deplores, si scias me istuc distentam attulisse plus septuaginta duobus nobilibus,

An. 1514. libus, & ne tantulum quidem superfuisse. Ex his conjecturam facias licebit, quemadmodum hic dilabantur nummi, ubi nihil non meo sumptu geritur, & est mihi res cum duabus *Charybdibus* voracissimis. Quod tam benigne, &, ut mihi persuasum est, ex animo, pecuniam tuam offers, amplector & osculor *Rogerianum* illum animum, mihi jam olim & perspectum & exploratum; cui utinam Fortuna parem facultatem addidisset, & additura est aliquando, nisi plane bonis ingeniis infesta est. Istic nisi cum *Grocino* non video quo pacto possim vivere, & certe cum nemine omnium vivo libentius, sed pudet esse sumptui, praesertim cum nihil sit, in quo gratiam referre queam, & ille pro sua benignitate nihil impendi patitur. Nec admodum cupide istinc discessi, verum hic scrupulus praeter caetera movebat animum meum. Interea, ne nihil agam, perficio opus *De conscribendis Epistolis; Copiam* quoque castigaturus, interim subinde devovens literulas meas tam steriles. Vale, mi *Rogeri*, unus mortalium omnium charissime. D. *Grocino* communi patrono ac praeceptori plurimam ex me salutem dices. An. 1514.

EPISTOLA CLXVII.

Dominico Cardinali Grymano Erasmus Roterod. S. D.

An. 1515. QUO minus à primo illo, & eodem postremo congressu repetiverim amplitudinem tuam, quemadmodum & illa jusserat, & ego me facturum receperam: non mea negligentia, sed tua magis inusitata quaedam, & singularis comitas, humanitasque, fuit in causa: ac prorsus novo factum est modo, ut quae res vel maxime debuerat ad reditum invitare, ea sola deterruerit ne redirem. Quid tandem istuc novae rei fuit, inquies? Dicam equidem simpliciter, &, quod hominem decet *Germanum*, ingenue. Id temporis omnino decretum erat adire *Britanniam*. Huc me veterum necessitudinum affectus, huc potentium amicorum amplissima promissa, huc Regis omnium florentissimi propensissimus in nos animus vocabat. Hanc insulam mihi patriae vice adoptaram: hanc senectuti meae sedem delegeram. Invitabar, imo flagitabar crebris literis, modo non montes auri pollicentibus. Quibus ex rebus, homo strenuus alioqui pecuniarum contemptor, tantam auri vim animo conceperam, quantae vix decem *Pactolos* eluendae suffecturos crediderim. Proinde verebar, ne si redissem ad tuam celsitudinem, verterem animi decretum. Etenim qui primo statim colloquio sic labefactaras, sic inflammaras animum meum; quid facturus eras, si diutius ac propius fuissem congressus? Quod enim vel adamantinum pectus non flectat, tam amabilis ista morum tuorum comitas, tam mellita facundia, tam exquisita doctrina, tam fida juxta & amica consilia? denique tanti Primatis, tam expositus ad bene merendum animus? Sentiebam jam tum sensim labascentem animi sententiam, & coeperat quidem instituti suppoenitere, & tamen pudebat virum parum constantem videri. Sentiebam urbis amorem, quem vix excusseram, denuo tacitis auctibus gliscere: proinde ni me repente *Roma* divulsissem, nunquam deinde fueram *Romam* relicturus. Abripui me ne rursus afflarer, & in *Angliam* avolavi, magis quam profectus sum. Quid nunc igitur inquies, num poenitet consilii? num poenitet non obsecutum fuisse amanter admonenti? Mentiri sane non est meum. Varie res haec afficere solet animum meum: neque enim non possum tangi *Romae* desiderio, quoties tantus tantarum simul commoditatum acervus in mentem venit. Primum urbis omnium multo celeberrimae lumen ac theatrum, dulcissima libertas, tot locupletissimae bibliothecae, suavissima tot eruditissimorum hominum consuetudo, tot literatae confabulationes, tot antiquitatis monumenta, denique tot uno in loco totius orbis lumina. Speciatim autem quoties succurrit cum aliorum Cardinalium, tum vero praecipue R. D. *Nannetensis* mirum quoddam erga nos studium, Card. *Bononiensis* propensissimus favor: divi vero *Georg.* Card. non jam favor modo, verum etiam benignitas haudquaquam vulgaris: super omnia felicissimum illud cum tua pietate colloquium. Haec videlicet faciunt, ut nulla prorsus fortuna tam benigna possit obtingere, quae *Romae* semel degustatae desiderium eximat animo meo. Jam apud *Britannos* tametsi fortuna contigit non usquequaque poenitenda, certe meis aliquanto major meritis: tamen ut verum fatear, non omnino respondet nec votis nostris, nec amicorum pollicitis. Quae res non tam accidit illorum perfidia, quam temporum iniquitate. Nam Regem ipsum, alioqui multo Regum omnium benignissimum, ad hoc optime de *Erasmo*, tum sentientem, tum loquentem, (id quod partim ipsius ad me literis, partim multorum praedicatione compertissimum habebam) subito ingruens bellorum procella prope totum nobis eripuit. Tanto animo, tanto studio, pius ac generosus adolescens bellum apparabat, quod ad Ecclesiae *Romanae* dignitatem tuendam pertinere judicabat. Et *Gulielmus Montjojus*, vetustissimus post *Henricum Bergium* Episcopum *Cameracensem*, studiorum meorum *Mecenas*, sic obrutus est belli oneribus, ut magis amaret quam succurreret, vir antiquae sane nobilitatis, & incredibili beneficentia erga bonarum literarum cultores, verum ut inter hujus regni Barones, animo magis quam re beatus. Ut ne quid interim meam ipsius lentitudinem incusem, homo usque adeo non ambitiosus, ut plane *Timothei* fortuna sit opus, quae dormientis impleat rete. Attamen quo minus poenitere queat aditae *Britanniae*, *Gulielmus* Archiepiscopus *Cantuariensis*, totius *Angliae*, non titulo tantum, sed omni decorum genere Primas, potissimum fuit in causa: vir modis omnibus incomparabilis, ac prorsus unicum ejus regni ornamentum & praesidium, sapientia, judicio, doctrina, auctoritate maximus: sed hoc tamen seipso major, quod ob singularem quandam modestiam, solus ipse magnitudinem suam non agnoscit. Mira vitae sobrietas, summa dexteritas ingenii, animus impiger, & ab ocio prorsus abhorrens. Magnus rerum usus, ut qui in gravissimis legationibus, maximisque Regum & regni negotiis, jam olim sit versatus. Unde fit ut tot rebus administrandis, quot aliorum complures vix sufficiant, unus non modo par sit, verum etiam supersit, quod evolvendis bonis auctoribus, quod privatis amicorum affectibus impartiat. Nam praeter Episcopi functionem, totius regni Cancellarium, hoc est, summum Judicem, agit. Is me sic amore complectitur, sic ornat auctoritate, sic benignitate fovet, in summa sic ubique mirum quendam praestat *Mecanatem*, ut si pater esset, non possit indulgentius: si frater, non possit amantius. Unde factum est, ut quod *Romae* in tot egregiis Cardinalibus, in tot ornatissimis Episcopis, in tot eruditissimis viris reliqueram, id totum in uno homine mihi viderer recuperasse. Nunc vero posteaquam opera *Leonis*, Pontificis vere maximi, pax est orbi restituta, multo quidem commodior est *Britannica* Fortuna: & tamen acrius etiam *Romae* desiderio titillatur animus, dum & passim famae praeconio celebratur, & verisimillimum est, sub tali Principe veluti signo dato, quicquid usquam gentium est eruditionis eximiae, quicquid egregiae virtutis, hoc tempore *Romam* velut in suum Theatrum concurrere. Ante biennium igitur adornaram iter, comes futurus R. Patri D. *Joanni* Episcopo *Roffensi*, viro omnium Episcopalium virtutum genere cumulatissimo: & ut compendio laudes illius explicem, *Cantuariensi*, cui subsidiarius est, simillimo. Verum is ex itinere subito revocatus est. Rursum anno superiore meis auspiciis *Basileam* usque processeram. At hic quoque res quaepiam est remorata, nescio quid alii censuri sint, at meo judicio maxima: nam maximum fuerit oportet, quod ab urbe potuerit avocare. Jampridem hoc moliebar, haud sane mediocribus vigiliis, uti divus *Hieronymus* nobis totus quasi renasceretur: quem sic Latini summum habemus Theologum, ut prope solum dicere liceat: sed cum-

An. 1515. eundem adeo depravatum, adeo confusum, adeo contaminatum, ut cum non sit alius æque lectu dignus, tamen unus maxime sit, qui legi non possit, nedum intelligi. Hujus igitur lucubrationes omnes, præsertim Epistolares, in quibus plurimum erat negotii, primum in ordinem digessimus; deinde mendas, quibus obrutus erat magis quam oblitus, veterum auxilio codicum, nostroque ingenio sustulimus. Addidimus cum argumentis commoda in loco scholia, quo possit vel à mediocriter eruditis inoffensius legi, qui antehac, dicam audacter, sed vere, nec ab eruditissimis intelligebatur. Nam quemadmodum olim *Romulus* dictus est, non minus magnificus ostentator egregiorum facinorum quam gestor, ita videre est in divo *Hieronymo* novam quandam & variam eruditionem, cum sancta quadam ostentatione conjunctam. Græca & Hebraica, quæ vel deerant prorsus, vel sic erant adscripta ut præstiterit nihil adscriptum fuisse, summa cura restituimus. Supposititia & adulterina, quæ quidem bona pars est, in suum relegavimus volumen: ut nec desideraret aliquid avidus magis quam eruditus lector: nec rursum indoctissima blateramenta tam incomparabilis viri titulo diutius circumferrentur. Equidem perspiciebam *Italiam*, & bibliothecarum auxiliis, & regionis auctoritate, ad operis editionem magno usui futuram, sed commodum offendi *Basileæ* quosdam ad id operis accinctos, imo jam aggressos: præcipue *Johannem Frobenium*, cujus & arte & impendio magna ex parte res agitur, nec non tres doctissimos juvenes fratres *Amorbachios*, Hebraicarum quoque literarum pulchre doctos. Atque his literis non paucis in locis utitur *Hieronymus*. Ac mihi quidem hac in parte, juxta Græcorum proverbium, *Theseo* quopiam fuit opus, ut qui literas eas vix primoribus (ut ajunt) labris degustassem. His igitur in laboris partem adscitis, *Herculano* (quod ajunt) animo negotium aggressus sum. Fervet ingens officina, excuditur elegantissimis formulis divus *Hieronymus*, imo renascitur, tantis impendiis & pecuniarum & sudorum, ut minoris constiterit *Hieronymo* sua conscripsisse, quam nobis restituisse. Mihi certe tantum hic laboris exhaustum est, ut parum abfuerit, quin ipse immorerer, dum studeo, ut ille renascatur. Summa, ni fallor, Operis ad decem volumina succrescet. Sed quorsum hoc mihi, inquies? Primum sciebam te pro perpetuo quodam tuo erga bonas literas studio, pariter & *Hieronymo* gratulaturum, & nostris fauturum conatibus, imo fauturum pietati Christianæ, cui plurimum adjumenti ex *Hieronymianis* literis accessurum spero. Atqui hæc res, citra plurimarum & locupletissimarum bibliothecarum auxilia confici, ut dignum est, non potest. Proinde si quid habet vel tua Bibliotheca, quam domi habes ditissimam, & omnijugis omnium linguarum libris refertam, vel summi Pontificis, aut aliorum, pietatis tuæ fuerit, in publicam orbis utilitatem impartire. Deinde mihi visum est vehementer congruere, ut summus Theologus summi Pontificis felicibus auspiciis exiret in manus hominum, ita restitutus, ut antehac nec editus videri possit: utque Scriptor omnium eruditissimus, ejus nomine commendaretur orbi, è cujus familia tot literarum proceres nobis prodissent. Sic enim pariter fore, ut tam eximii Pontificis auctoritate, multum *Hieronymo* splendoris ac dignitatis adjungatur, & vicissim ex eminentissimi Doctoris celebritate, non mediocris accessio fiat *Leonis* gloriæ. Nec enim video, quonam alio monumento magis possint illius decora immortalitati consecrari. Huic igitur renatum *Hieronymum* consecrabimus, præsertim si nostro judicio tuus accedet calculus. Nam alioqui propemodum erat decretum, dicare Præsuli *Cantuariensi*, cui debemus omnia. Quanquam is quoque lubens ac volens, hoc quicquid est gloriæ, *Romano* Pontifici cessurus est, sat scio. Eo est in istam Sedem animo. Et nos hujus memoriam ita cum *Leonis* laudibus copulabimus, optimi cum optimo, Primatis cum primo, ut hac via rectius etiam consultum fuerit, & *Hieronymo*, & *Mecænatis* mei nomini. Edidimus, præter alia permulta, *Chiliadum* Opus à nobis emendatum, & ita locupletatum, ut quarta voluminis pars accreverit. Proxima æstate emissuri varias, nec infrugiferas (ut opinor) annotationes nostras in Novum Testamentum, una cum Apostolicis Epistolis, sic à nobis versis, ut intelligi possint. In quo labore ita puto me versatum, ut non sine causa post *Laurentium Vallam*, post *Jacobum Fabrum*, virum juxta doctum ac diligentem, videar hoc negocii suscepisse. Est in manibus libellus *de instituendo Principe*, quem illustrissimo *Carolo* Archiduci *Burgundiæ*, MAXIMILIANI nepoti, destinavimus. His defuncti rebus commentarios, olim in *Paulum* inceptos, in manus revocabimus. Decretum enim est, quicquid superfuturum est ævi, id totum arcanis dedicare literis. Nec ullus labor ab instituto deterrebit, si tuo tuique similium favore fulciemur. Scis enim jam vetustissimum illud esse, ut invidia, quavis excetra nocentior, egregiis conatibus semper obsibilet. Id quod nuper in summo illo viro *Johanne Reuchlino*, non sine summo animi dolore conspeximus. Jam par erat, jam tempus erat, ut homo venerandæ senectutis, suis pulcherrimis studiis frueretur, & ex honestissima juvenilium semente laborum, suavissimam caperet messem. Conveniebat, ut vir tot linguis, tot disciplinis instructus, hoc velut ætatis autumno divitem ingenii proventum in universum orbem effunderet. Ad hoc erat laudibus exstimulandus, præmiis invitandus, studiis inflammandus. Et exortos audio, nescio quos, qui cum ipsi nihil præclarum efficere possint, perversissima via gloriam affectent. Deum immortalem, quam frivolis ex nugis quantas Tragœdias concitarunt! Ex libellulo, imo Epistola, eaque *Germanice* scripta, quam nec ediderit ipse, nec edendam putarit, tantum excitari tumultus? Quis unquam vel scriptum novisset eum libellum, nisi isti mundo publicassent. Quanto placabilius erat, si quid ibi fuisset erratum (ut errant homines omnes) id vel premere, vel candide interpretari, aut certe tam eximiis hominis virtutibus condonare? Non hoc dixerim, quod illic ullum videam erratum, qua de re sane aliorum est pronunciare: illud dicam, si quis ad istum modum malignius, & ut *Græci* dicunt ἀποτόμως, excutiat divi *Hieronymi* libros, permulta reperiet à nostrorum Theologorum decretis longe lateque discrepantia. Quorsum igitur attinebat virum, & literis & ætate venerabilem, ob rem nihili in hujusmodi pertrahi turbas, in quibus jam septimum, opinor, perdit annum? Utinam hoc operæ, utinam hoc temporis, licuisset adjuvandis honestissimis literarum studiis impendere. Nunc omnibus dignus præmiis, molestissimis litibus involvitur, non mediocri Doctorum omnium, imo totius *Germaniæ* & dolore & stomacho. Quanquam his omnibus spes est futurum, ut vestra opera vir tam eximius & orbi restituatur & literis. Hyeme proxima *Roma* nos videbit, si modo faverit *Christus* Opt. Max. & regia majestas, una cum Archiep. *Cantuariensi*, denuo facultatem permittent abeundi; quam si non ipse, certe divus *Hieronymus* ab illis impetrabit. Te in plurimos annos incolumem ac florentem nobis, imo literis & orbi, servet optimus ille *Samarites Christus*, cui me totum addico, dedicoque. *Londini* 31. Martii, Anno 1515.

EPISTOLA CLXVIII.

Raphaeli, Cardinali Sancti Georgii, Erasmus Roterodamus S. D.

QUOD annis jam aliquot meæ siluerunt literæ, non tuorum in me meritorum oblivio fuit in causa R. P. quæ sane nec desii, nec desinam unquam, vel prædicare, vel meminisse: sed partim pudor quidam obstitit, quod improbum existimarem, tot gravissimis negotiis districtum, nostris insuper interpellare nugis, (etenim aliquoties officiosum est, non salutare) partim tem-

An. 1515. temporum ipsorum iniquitas, quæ nobis plus quam ferrea inciderunt. Nam si leges silent inter arma, quanto magis tum silent Musæ virgines, cum tantis rerum procellis, personant, perturbantur, miscentur universa? Verum posteaquam *Leonis* Pontificis, modis omnibus maximi, lætissimis auspiciis, pax tandem est orbi reddita, compositi Principum motus, sublatum illud omnium perniciosissimum mundi dissidium, jam non solum meæ literæ *Romam* ire gestiunt, verum ipse quoque mira quadam ardeo cupiditate revisendi veteres illos meos *Mecænates*. Est quidem apud *Britannos* fortuna mediocris, ut minor & meis votis, & amicorum promissis, ita meritis nostris major. Siquidem Rex ipse *Henricus* octavus, cujus natura, mihi crede, nihil cogitari potest, vel melius, vel felicius, ita de nobis & loquitur & sentit, ut nemo vel amantius, vel honorificentius. Favent Episcopi, cum cæteri ferme omnes, tum præcipue *Dunelmensis*, qui Regi est à secretis. Item *Roffensis*, vir pietate doctrinaque singulari. Ad hæc Archiep. *Eboracensis*, cujus nunc est incredibilis apud regiam celsitudinem, tum gratia, tum auctoritas. Nam regiis curis sic adest, ut maxima pars publicorum negotiorum in hujus inclinet humeros. Porro R. Archiep. *Cantuariensis*, totius *Angliæ* Primas, in quo viro summum est, quicquid est optimum in rebus mortalium, sic perpetua quadam benignitate, vel (ut verius dicam) pietate, nos fovet, tuetur, ornat, ut si frater esset aut pater, non posset amantius. Et tamen non possum non discruciari *Romanæ* urbis desiderio, quoties animo recursat, quam libertatem, quod theatrum, quam lucem, quas deambulationes, quas bibliothecas, quam mellitas eruditissimorum hominum confabulationes, quot mei studiosos orbis proceres, relicta *Roma* reliquerim. Atque adeo nonnunquam ipse mihi quovis infortunio dignus videor, qui te tantum ac talem *Mecænatem*, sic de me meritum, sic ad ornandum & evehendum me modis omnibus propensum & expositum, cum quavis fortuna commutandum duxerim. Sed quid facerem? Montes aureos, imo plus quam aureos suis literis pollicebantur amici. Certa promittebat *Guilielmus Montjoius*, & quidem ingentia, eaque rursum cum summo ocio, vitæque libertate conjuncta, quam ego sic amplector, ut si quis hanc adimat, vitam esse non putem. Defuncto Regi successerat plane divinæ cujusdam indolis juvenis, nec ineleganter bonis literis initiatus: nostri vero adeo jam multo ante studiosus, ut paulo ante patris obitum, cum in *Italia* viverem, literas ad me dederit, & suopte *Marte* conditas, & propriis descriptas articulis: sed ejusmodi, ut vel ex his singulare quoddam & regno dignum ingenium possis agnoscere. Ex hisce videlicet rebus totos *Midas*, plus quam *Pactolos* ac *Tagos* animo conceperam. Seculum quoddam vere aureum, & Insulas Fortunatas somniabam, κατ' ἀνηγρόμλω, ut inquit *Aristophanes*. Quanquam, ut vere dicam, non tam mihi defuit Fortuna, quam ipse Fortunæ defui, homo sic abhorrens à communibus negotiis, sic alienus ab ambitione, imo adeo socors, ut plane *Timothei* fortuna sit opus, quæ dormientis retibus felicitatem implicet. Itaque nihil est, quod incusem amicos, quibus una mecum blandissima spes imposuit. Siquidem cum reliquos amicos, tum Regem ipsum, aurei seculi parentem, mox secuta bellorum procella, Musis omnibus præripuit. Adeo *Juliana* illa tuba mundum universum ad *Martis* studium exciverat. Cæterum rebus jam vestra sapientia tranquillatis, velut de integro totus ad literarum accingor munia. Quanquam nec in mediis illis bellorum tumultibus unquam est à nobis cessatum. Emisimus enim cum alia permulta, tum *Adagiorum* opus, diligenter à nobis recognitum, & ita locupletatum, ut quarta voluminis pars accreverit. Excuditur jam dudum divus *Hieronymus* totus, imo renascitur, antehac adeo depravatus ac mutilus, ut nunc non tam restitutus, quam primum editus videri possit. Hunc non æstimandis sudoribus, multis collatis exemplaribus, iisque pervetustis, emendavimus, adjectis in loco scholiis, quo possit inoffensius legi. Scis enim apud hunc passim infulciri, quæ lectorem obscuritate remorentur. Græca atque Hebraica vel reposuimus, vel correximus. Nothos atque suppositicios libros, quorum alios casus, alios impostor aliquis admiscuerat, non amputavimus quidem, sed in suum rejecimus Tomum, neve quid desiderare possit lector avidior quam elegantior, neve insulsissimi blateronis nugæ, tam excellentis viri titulo diutius sese venditarent. Excuditur ingens opus, ad decem opinor volumina rediturum: & excuditur tantis impendiis, tanta cura, ut ausim dejerare, his annis viginti, nullum opus ex ullius exisse officina, pari sumptu, parive studio elaboratum. Nec arbitror ipsi *Hieronymo* tantidem constitisse suas lucubrationes conditas, quanti nobis constabunt restitutæ. Ipse certe in hoc negotium tanto incubui studio, ut parum abfuerit, quin memet labore confecerim, dum operam do, ut reviviscat *Hieronymus*. Verum ita fert animus, tam pio, tamque frugifero labori, vel immori libet. Nam mihi res quam cordi sit vide: Anno superiore totos octo menses *Basileæ* sumus hac gratia commorati, non sine summo rei pecuniariæ dispendio, ut laborem, & iter omnium periculosissimum negligam. Ac proximo rursum autumno, certum est *Italiam* repetere, quo videlicet ditissimas istas lustrem Bibliothecas. Nullius unquam laboris me piguerit, modo sensero tuum, tuique similium favorem, nostris adspirare conatibus. Ad hæc, nondum statui, sed ex tuo constituam consilio, cui sit hoc operis inscribendum. Archiepiscopo *Cantuariensi* nihil non debeo; dignissimus enim est, quem unum omnis mea celebret pagina. Alioqui prope videbam conventurum, ut Theologorum omnium Princeps, Pontificum omnium Principi consecretur, imo ut omnes bonæ literæ ejus auspiciis reflorescant, per quem pax est rebus humanis reddita, literarum ac studiorum altrix. Video vicissim & *Hieronymo* non parum accessurum commendationis, ex *Leonis* nomine, & hujus nomini plurimum decoris addituram *Hieronymianarum* lucubrationum dedicationem. Verum hisce de rebus coram & pluribus, & diligentius. Interim oro, ut si quid inciderit, eum patronum præstes *Erasmo*, quem *Romæ* sum semper expertus. Si qua res exorietur, in qua infimi clientuli obsequio non gravaberis uti, præsertim apud Archiepiscopum *Cantuariensem*, efficiam ut intelligas, omnia mihi defuisse potius quam fidem ac diligentiam. Sed illud pene exciderat, majorem in modum te & obsecro, & obtestor, per bonas literas, quibus tua celsitudo semper unice favere solet, ut eximius vir Dominus *Joannes Reuchlinus* in suo negotio æquos vos sentiat & benevolos. Eadem opera bene merebimini de literis ac literatis omnibus, quorum ut quisque doctissimus est, ita illi impensissime studet. Huic omnis debet *Germania*, in qua primus Græcarum & Hebraicarum literarum studium excitavit. Vir est enim complurium linguarum egregie peritus, variis expolitus disciplinis, jam libris editis clarus, & orbi Christiano notus, Cæsari *Maximiliano* cum primis gratus, ut cui sit à consiliis, gravis & honoratus apud suos, inter quos Triumviri munere fungitur, famæ semper hactenus incontaminatæ. Ad hæc senectute jam & canicie reverendus. Proinde & ille promerebatur, ut hac ætate honestissimorum studiorum dulcissimam meteret messem: & nos exspectabamus, ut quod annis compluribus condidit, nunc in communem omnium depromeret utilitatem. Bonis igitur omnibus indignissimum videtur, non solum apud *Germanos*, verum & apud *Anglos* & *Gallos*, quibus ex literis notus est, tam eximium virum, tot ornamentis pulcherrimis cumulatum, tam odiosis divexari litibus, idque ex ea re, quæ meo sane judicio vel ipsam asini umbram superet, in quam jocus exstat proverbialis. Prin-

An. 1515. Principum arma, vestra sapientia, cohibita sunt, eadem & literarum cultoribus suam restituat pacem. Procul ejiciatur, quicquid rancorem, quicquid simultatem sapit. Posteaquam Principes vobis auctoribus in concordiam redierunt, absurdum est eruditos viros libris ac jurgiis inter se conflictari, & cum illi tela habeant innoxia, hos se mutuo stylis, veneno tinctis, configere. Quanto præstiterat hunc hominem, quod operæ, quod sumptus, quod temporis his litium tricis impendit, honestissimis literis impartisse. Multis hic gratiosior est *Julii* secundi memoria, quod *Jacobum Wimphelingum*, virum præter eruditionis & sanctimoniæ commendationem, jam senio quoque venerabilem, sua ipsius voce ab hujusmodi litibus absolvit, & calumniatoribus silentium indixit. Crede mihi, innumeros mortales sibi devincturus est, quisquis *Joannem Reuchlinum* Musis ac literis restituerit. Bene valeat tua pietas, cui me, quantus quantus sum, dico consecroque. *Londino* 31. Martii, Anno 1515.

EPISTOLA CLXIX.

Erasmus Andreæ Ammonio S.D.

CUM *Dovariæ* per occasionem ostendissem *Mecænati* nostro tua poemata, ingenium & eruditionem ubique probavit. Cæterum præfatione tua visus est mihi non admodum delectari, iisdem de causis, quas apud te conjectaram, non ignarus ingenii hominis. Mirum est quam abhorreat ab omni κενοδοξίας suspicione. Itaque admonuit me ut si ederem, præfationem omitterem. Ipsum enim carmen præfationis vice fore: præterea in carmine, cum ais, *Turba tui quod facit ordinis*, moxque *aleas* & *perpotationes* commemoras, veretur ne is locus & tibi & sibi nonnullam pariat invidiam: quasi libenter accipiat, suum ordinem taxari. Si præfationem mutas, addas velim, mentiunculam de ecloga ipsi dicata. Nam id velle sensi, propter *Angliæ* Regisque laudes, quibus unice delectatur. Hac de re tuas literas exspectabo, quas ad *Jodocum Badium* mittes; nam nisi tua cognita sententia nihil omnino tuis in scriptis sum mutaturus. Vale, amice candidissime. *Moro* multam ἀπ' ἐμοῦ salutem dicito. *Linacro* meis verbis etiam gratulare. Siquidem audivi apud Archiepiscopum, quod audivi non illibenter. *Morum* admonebis ut τὰ βιβλία, quæ reliqui in cubiculo, *Coleto* reddenda curet. *Dovariæ* 10. Aprilis, Anno 1515.

EPISTOLA CLXX.

Erasmus Rot. Gonello suo S. D.

MULTIS modis hæc tempora nos affligunt, mi *Gonelle*. Pestis hic passim scintillat, mox uti videtur sævitura. Bellum imminet, malorum omnium Oceanus. Nos privata etiam quædam incommoda discruciant, præterquam quod nuper exortus est mihi novus genius malus, bestiola quædam perpusilla quidem, sed quæ tantum habeat veneni, ut præ hoc vipera, quin & seps, veneno vacare videatur. Rogo uti per *Watsonum* ad nos scribas. Et quid agat meus *Pegasus* significes, imo quid valeas ipse, quid hospes tuus humanissimus, quid materfamilias, omnis bonitatis exemplar. Fac diligenter salutes *Greanum* commissarium communem amicum, vel, ut verius dicam, patronum. Bene vale. *Londino*, Anno 1515.

EPISTOLA CLXXI.

Erasmus Roterod. Gonello suo S. D.

LONDINI salutavi *Mecænates* meos, Archiepiscopum & *Montjoium*, ad hæc amicos aliquot destinaram munusculo adoriri, & in his regium Eleemosynarium, nunc Episcopum *Lincolniensem*, sed offensus *Londino*, nondum enim illic versari tutum est ob pestilentiam, in aliud tempus distuli. Rex laborabat cum illic essem, hoc est, *Richemondiæ*, sabbato proximo, sed medicus ajebat eum evasisse periculum. Adest *Londini* summi Pontificis nuncius, Episcopus *Theatinus*, vir, ut ajunt, undequaque doctissimus, de pace inter Principes tractaturus, sed frustra. Is magis, ni fallor, suum aget negotium, quam nostrum. Proximo Majo Rex trajiciet, unaque sororem *Mariam* secum abducet, nupturam Principi nostro. Equum remisi, mone sæpius, ut pater eum bene tractet. Est apud me, quod putem tibi gratum fore, sed mirum quanta hic scriptorum inopia. Bene vale, charissime *Gonelle*. *D. Greanum* meis verbis saluta. *Londino*, Anno 1515. An. 1515.

EPISTOLA CLXXII.

Erasmus Rot. Guilielmo Gonello suo S. D.

DE equo voluptatem mihi nuncias, mi *Gonelle*, & animum tuum hac quoque parte agnosco. *Cato* & alia, quæ illi adjecimus, jampridem absoluta sunt, sed unicum nobis duntaxat exemplar est, scribarum inopia. Adjecimus & pristinæ collectioni magnam vim Similium ex *Plinio*: ea puto tibi tuisque magno usui futura, sed deest qui describat. Tanta est apud *Britannos* laboris fuga, tantus amor ocii, ut ne tum quidem excitentur, quum spes dolosi affulserit nummi. Huc si te contuleris, lubens & hæc & reliqua communicabo omnia. An id ex usu tuo sit, ipse expendito: nam mihi certe tuus adventus erit gratissimus: tametsi pestis hic locis aliquot scintillat, ut *Greani* nostri verbo utar, ac nuper aulam quoque regiam invasit audax, exstinctis duobus aut tribus. Verum si advolas, maturandum est, nam ipse ad quadraginta dies fugam adorno, nisi quid novæ obtingat fortunæ, cujus ne somnium quidem adhuc ullum video. De rebus novis scripsi *Greano*. Bene vale, *Gonelle* charissime. *Londino* 28. Aprilis.

Et ipse pene oblitus eram quod maxime cupiebas scire, quisnam sit genius ille malus mihi nuper exortus. Est animalculum quoddam pusillum, sed quo non aliud alat nec pontus, nec tellus venenatius, aut pestilentius: nihil enim est nisi merum virus, quod procul etiam afflat & amicis & inimicis. Hanc pestem *Liguria* nobis misit, hujusmodi venenorum ferax, magis quam *Hiberia*. Quod si nomen quoque cupis cognoscere, longe dissidet à moribus *Joannis Baptistæ*, cum quo homo nimium candidus ac simplex pene contraxeram domesticum contubernium, sed gustato veneno resilii. Is dolens elapsum esse me, virus suum procul afflat, ac linguæ venenis me petit. Duo me consolantur, unum quod ipse culpa vaco, alterum quod illi nemo credit, homini sic omnibus inviso, ut nec à fratribus aut liberis ametur, uxoris hostis. Rursum vale, mi *Gonelle*. *Londino*, An. 1515.

EPISTOLA CLXXIII.

Erasmus Rot. Gonello suo S. D.

NIHIL est, mi *Gonelle*, quod te unius aut alterius interitus magnopere territet, nisi passim vagari malum cœperit, præsertim quum nunc in *Anglia* mutare locum nihil aliud sit, quam mutare periculum, non effugere. Fuge turbæ colluviem, quantum potes; moderate vive, sicuti facis; tuos item à turbæ commercio cohibe. Jam instat hyems, quæ solet hujusmodi mederi malis. Intelligo te nimium graviter discruciari, ac propemodum despondisse animum, quod tibi crumena cum paucis nummis perierit. Primum quid Musarum alumno cum pecuniis? deinde quid juveni? denique quid est, quod tantulæ pecuniolæ jactura *Gonelli* tangat animum? Ego quum ante quindecim annos redire in *Galliam* pararem, viginti libras in littore *Dovariensi* perdidi, & nondum ingressus navim, naufragium feci. Universas opes semel perdideram, & adeo non consternatus sum animo, ut alacrior etiam & ardentior ad libros redirem, moxque intra paucissimos dies *Proverbiorum* opus edidi. Oble-

An. 1515. Objecta te Musis, mi *Gonelle*: pecuniam istam aliqua tibi reddet fortuna vel cum fœnore. Interim sic existimato, *Erasmi* pecuniolas, quantulæcunque sint, tibi communes esse. Nostri desiderium non tibi molestius est, quam tui mihi: sed non semper sæviet Fortuna. *Joannis* mei discessus initio male me habebat, nunc occalluit animus, ut malim non redire. Quorsum enim attinet beneficium in eos conferre, qui non intelligunt? Nihil æque perit atque id, quod confertur ingratis: at longe magis perit, quod præstatur non intelligentibus. Ingratus dissimulat, non intelligens ne sentit quidem. Si quid novabis, quæso facias me certiorem. Quum dabitur colloqui, communicabo tibi, quod spero non ingratum fore, nec inutile studiis tuis. Bene vale. Salutem ex me dices humanissimæ matrifamilias, ac cæteris omnibus. Demiror *Lupsetum* nihil scribere: audire gestio, quid agat, quid valeat. Rursum vale. *Londini*. Anno 1515.

EPISTOLA CLXXIV.

Beatissimo Patri Leoni Decimo, Pontifici vere maximo, Erasmus Roterodamus S. D.

Si celsitudinis tuæ ratio habeatur, beatissime Pater, nemo vel summorum Principum inveniatur, qui non veriturus sit ad te scribere. Quis enim non metuat eum compellare literis, qui quanto cæteri mortales pecudibus antecellunt, tanto ipse mortales universos majestate superat, & inter homines prorsus cœleste quoddam agit numen? Attamen singularis quædam naturæ tuæ bonitas, & incredibilis humanitas, qua quidem illam ipsam superas magnitudinem tuam, qua superas & maximos, non solum publica totius orbis voce prædicata, verum etiam ipsa, quod ajunt, fronte, totoque corporis habitu relucens, mihi vero, cum olim agerem *Romæ*, domestico etiam congressu degustata, tantum addit fiduciæ, ut nec ipse, infimæ pene sortis homuncio, dubitarim sublimitatem tuam meis interpellare literis. Atque utinam liceat vere beatissimis istis advolutum pedibus oscula figere. Video passim, audio passim, quacunque patet orbis Christianus, summos pariter atque infimos sibi de tali Principe gratulari. Quod quidem cum omnes meritissimo faciant, nullos tamen æque id facere par est atque eos, qui veræ pietatis & optimarum literarum studio ducuntur: primum quod nobilis illa & nominis immortalitate semper victura *Medicum* familia, cui *Leonem* debet orbis, semper excellentium probitate ac literis virorum, & altrix fuerit & ornatrix. Ex qua nobis, velut ex equo *Trojano*, tot eximii in omni doctrinæ genere proceres, paucis jam annis exsilierunt, tot *Cicerones*, tot *Marones*, tot *Platones*, tot *Hieronymi*: ut vel hoc unum omen studiosos omneis summam in spem debeat erigere, numinum providentia *Leonem* orbi datum: sub quo præclaræ virtutes, sub quo bonæ artes omnes reflorescant. Jam vero ab isto tuo genere adeo non degeneras, ut domus alioqui multo omnium laudatissimæ gloriam, tuis superaris virtutibus, atque hoc ipso reddideris illustriorem, quod illius lucem ornamentorum tuorum splendore quodammodo obscuraris. Nimirum ad optimam indolem optima accessit institutio: & felicissimo ingenii tui solo, longe bellissimus obtigit cultor, politissimus ille *Politianus*: cujus opera non spinosis istis ac rixosis literis, sed veris illis, nec sine causa bonis appellatis, ac mansuetioribus, ut vocant, Musis es initiatus: quæ ferum etiam ingenium mite placidumque solent efficere. Neque vero initiatus tantum, verum etiam absolutus. Itaque duæ res, quas in Principe civitatis requirit *Plato*, naturæ bonitas & recta educatio, sic nobis constant in totius Ecclesiæ Principe, ut amplius ne votis quidem concipi possit. Neque vero defuit hisce tam egregiis primordiis, vel tua ipsius industria, vel divini Numinis favor. Quibus rebus factum est, ut cum *Romana* urbis libertas integerrimos quoque viros non raro soleat adspergere: tu ut

A vitam, ita & famam modis omnibus illibatam ad istam attuleris dignitatem, ad quam usque adeo nullis pecuniarum, aut factionum præsidiis penetrasti, ut nec ambiens, nec exspectans, non tam hominum suffragiis, quam divini Numinis calculo delectus fueris atque adscitus. Neque vero mediocriter illustravit laudum tuarum decus, illa Fortunæ sævientis iniquitas, quæ sane superûm permissu videtur incidisse, quo nimirum genuina virtus animi tui, velut aurum igni exploratum, spectatior redderetur mortalibus. Nam ut *Mario* plurimum addidit laudis Fortunæ vicissitudo, ita quidam *Alexandri* gloriæ, hoc detrahunt nomine, quod perpetuo pene rerum successu fuerit usus. *Timothei* vero

B felicitas, picturis etiam fuit exagitata. Egregium nauclerum adversa tempestas arguit. Insignis sculptor, quo duriorem ac minus obsequentem nactus est materiam, hoc majus artis suæ miraculum præbet. In quovis rerum statu explicat sese genuina illa virtutis vis: nusquam tamen clarior, quam quoties noverca *Juno Herculem* suum omni genere malorum exercet. Magis illustrarunt *Ulyssem* tot exantlati labores, quam feliciter excisa *Troja*. Quanquam illud sæpenumero videmus accidere, ut qui res adversas fortiter pertulerunt, fortunæ blandientis indulgentia corrumpantur. At tu quam integritatem in rebus afflictis semper præstiteras, eandem hactenus ad summum rerum apicem evectus præstitisti. Nisi quod nunc tuam bonitatem ma-

C gis sentimus, dum nobis expressius Christi refers imaginem, cujus haud dubie vicem geris, posteaquam ad summam bonitatem, summamque sapientiam, par accessit potentia: ut quantum pro tua bonitate prodesse vis, quantum pro tua singulari sapientia, qua ratione succurrendum sit rebus humanis, perspicis, tantundem pro summi Pontificii fastigio possis. Ut enim nihil possit accidere pestilentius, quam si pravitas ac stultitia, summi magistratus armetur auctoritate: ita non alia res æque salutaris à superis dari potest mortalibus, quam si ad cuncta moderantis Dei similitudinem, tria hæc in Principe copulentur. Porro, quo

D major est potestas, hoc perniciosior est, si inciderit in hominem vel stultum, vel malum. Sensit illico mundus *Leonem* gubernaculis rerum admotum, repente seculum illud plus quam ferreum, in aureum versum: ac tanta, tamque fatalis subito rerum omnium commutatio, ut nemini non palam esset, hæc auctore Deo geri. Compositæ bellorum undæ: cohibitæ Principum inter ipsos minæ: acerbis odiis dissidentes maximorum Regum animi in Christianam adacti concordiam: sublatum perniciosissimum illud schisma, & ita sublatum tam ingens malum, ut ne cicatrix quidem supersit. Ut sileam interim, quod aliquot *Italiæ* Principes suis civibus, quod complures cives in exsilium

E actos suæ patriæ reddidisti: quod tuam familiam diu Fortunæ injuria vexatam restituisti: quod *Florentiam* civitatem tuam, quæ majorum tuorum prudentia diu florentissima fuit, multo reddidisti florentiorem. Hoc nimirum erat gentilitio *Medicis* cognomini respondere, tot tam immedicabilibus pene totius orbis malis subito mederi: idque non vi, neque severitate, veluti sectionibus, inusturis, aut alioqui tristibus pharmacis: sed consilio, sed prudentia, sed animi moderatione, sed mansuetudine. Alii laudibus vehant bella à *Julio* secundo vel excitata gnaviter, vel gesta feliciter, victorias armis partas recenseant, triumphos regaliter actos celebrent: quantumlibet hisce rebus gloriæ tribuent, tamen eam cum multorum dolore conjunctam

F fuisse, fateantur necesse est. Ut interim sileam, quod ex rei bellicæ gloria, magnam partem sibi vendicant Principes, quorum ductu auspiciisque negotium agitur: majorem fortasse miles, cujus periculo, manibusque, res geritur: maximam vero Fortuna, quæ nulla in re magis dominatur, quam in bello. Ad *Leonis* autem gloriam nullus est qui ingemiscat, nemo qui musset: neque periculum est, ne quod in plerisque fieri solet, damnet posteritas, cui sua applauserit ætas.

An. 1515. Accedit huc, quod tua gloria, præterquam quod nulli non salutaris, nulli non lætissima fuit, tota tibi cœlestique numini propria est, ut quæ publico omnium bono, bene fortunante Deo, incredibili tua sapientia contigerit: atque vel ob hoc ipsum magis est propria tibi, quod illius munere contigerit, qui non favet immerenti. Ut maximum declararit *Julium* totus pene orbis ad bellum excitatus, certe majorem testatur *Leonem* pax orbi restituta. Clarius arguit tuam magnitudinem, quod inclytus *Ludovicus*, *Galliarum* Rex, se suaque omnia tuo submisit arbitrio; quam *Julii*, quod ab eo bello victus est, aut certe vexatus. Magis illustravit auctoritatem tuam Serenissimus *Angliæ* Rex, hujus nominis octavus, quod te auctore deposuit arma; quam *Julii*, cum illius instinctu suscepit arma: propterea, quod ad capessendum bellum facile quemvis alliciat victoriæ spes, nemini non blandiens: & haud scio an illis potissimum, quibus insidias struit Fortuna. At vero efficere, ut tantus Rex, imo ut juvenis excelso atque invicto præditus animo, ad hæc tanto rerum successu velut exsultans, victoriam jam certam amittat è manibus, atque ex hoste acerrimo in summam transeat concordiam: id vero plane divinitatis cujusdam esse videtur. Denique ut pro tempore necessaria fuerit *Julii* severitas, certe magis salutaris fuit *Leonis* mansuetudo: multoque propius ad ejus accedens exemplar, cujus locum inter mortales occupat *Romanus* Pontifex: nempe *Solomonis* illius pacifici, qui sua concordia cœlum pariter ac terram conciliat atque conglutinat, qui tolerantia vicit, non copiis; qui moriendo triumphavit, quique non aliorum sanguine sibi vindicavit imperium, sed suo sanguine nobis regnum cœleste comparavit. Proinde optimo jure sibi gratulatur orbis Christianus, talem *Leonem*, in cujus ore reperit mundus plus quam melleam dulcedinem. Quid enim pace dulcius? præsertim post gravissimos ac diutinos bellorum tumultus, quibus inter nos collidebamur, immensa Christiani sanguinis jactura, ingenti bonarum mentium dolore, magno *Turcarum* gaudio. Ad ipsam etiam illorum temporum recordationem inhorrescit animus. Sed cuicunque malum illud acceptum feret posteritas, *Medici* certe debemus remedium. Quod superest, confidimus fore, ut quemadmodum *Sampsonis* ænigma jam perspeximus, ita Christo res tuas bene fortunante, mox & illud *Apocalypseos* in te quadret, *Vicit Leo de tribu Juda*. Sapientiæ moderationisque tuæ dulcedinem jam sensimus omnes. Et *Leonem* videlicet illum victorem, brevi spectabimus. Hoc nobis de te pollicentur virtutes istæ tuæ jam incomparabiles: hoc utrunque nomen ominatur, & quod ad summum Pontificium attulisti, & quod creatus Pontifex adoptasti. Etenim cum *Joannem* audimus ac *Leonem*, quid aliud intelligamus, quam eximiam bonitatem cum invicto animi robore conjunctam. Quin illud quoque felix auspicium habere videtur, quod non solum *Leonem* habemus, quo nomine nullus adhuc fuit *Romanus* Pontifex, non egregie laudatus, verum etiam *Leonem* decimum. Nam quicquid ingens esset, id *decumum* appellabat antiquitas. Proinde quicquid virtutum in singulis *Leonibus* excelluit, id totum exspectamus à *Leone* decimo: Primi *Leonis* felicem auctoritatem; Secundi eruditam pietatem, & sacræ Musices studium; Tertii præter salutarem eloquentiam, animum quoque ad utranque fortunam infractum; Quarti simplicem illam & à CHRISTO laudatam prudentiam; Quinti sanctam tolerantiam; Sexti pacis ubique sarciendæ studium; Septimi cœlo dignam sanctimoniam; Octavi integritatem; Noni effusam in omnes benignitatem. Hæc, inquam, omnia nobis promittunt, non solum nominum ipsorum haudquaquam contemnenda auguria; verum etiam hæc, quæ jam abs te præstita videmus, quæ videmus apparari. Felices rerum orsus felicem portendunt exitum. Porro, victoriæ spem hoc nobis facit certiorem, quod optime perspicit sapientia tua, ut est gemina victoria, ita bellum quoque gemi-

A num esse: alterum cum vitiis, nimirum omnium pestilentissimis, & haud scio an solis Christianæ professionis hostibus: Alterum cum impiis & barbaris, Christiani nominis, & *Romanæ* Sedis inimicis. Ac prius quidem illud, ut magis necessarium est, ita & longe difficilius, & à nobis maxime pendens, eoque majore tractandum cura. Quod simul atque à nobis rite confectum fuerit, posterius hoc facile CHRISTO auxiliante conficietur. Ut ne dicam interim utriusque belli longe diversam esse rationem. Alterum est ejusmodi, ut à bonis nonnullis improbetur. Alterum uno cunctorum ore laudatum. Nam ad bellum cum vitiis gerendum, haud dubie, adhortatur CHRISTUS, exstimu-
B lat *Paulus*: at belli cum *Turcis* suscipiendi, nec auctor est CHRISTUS, nec adhortatores Apostoli. Ut demus utrunque gerendum, certe majore studio moliendum, quod indixit Spiritus ille cœlestis, quam quod instituerunt homines. Et haud scio, an, quemadmodum ipse CHRISTUS, una cum suis Apostolis ac Martyribus, beneficentia, patientia, sancta doctrina sibi subegit universum orbem, ita rectius *Turcas* vitæ pietate subacturi simus quam armis: ut iisdem rationibus vindicetur Christianum imperium, quibus olim paratum esse constat. Quod si utrunque probandum est, probandum autem proculdubio quicquid *Romanus* approbarit senatus; neutra certe in re cessat inaudita tua
C pietas, Pater beatissime, quæ simul & Christianæ plebis religionem, jam olim multis collapsam modis, & in dies magis ac magis collabentem, saluberrimis, ut audio, Synodi constitutionibus sarcit ac restituit: & hujusmodi constitutionibus, non quæ quæstum, aut dominandi libidinem, aut tyrannidem oleant, sed quæ vere spiritum referant Apostolicum: quas quivis à patribus, non à dominis profectas possit agnoscere, in quibus piæ mentes ipsum CHRISTUM veluti loquentem venerentur. Hac igitur via molitur sanctitas tua, ut CHRISTI Ecclesia veris ac suis opibus locupletetur, ut sua præmineat gloria, ut sua polleat ditione: breviter, iis cœlestibus donis cumuletur, quæ
D nonnunquam tum potissimum exuberant, cum cæteris illis destituimur maxime. Quanquam nec alteram illam virtutis functionem videris negligere, ut qui conciliandis omnium inter se Principum animis, componendisque Christianorum rebus, pulcherrimam pariter ac tutissimam struis viam, ad impiam *Turcarum* gentem vel subigendam, vel profligandam. Non ferent aliquando *Leonis* nostri rugitum immanes illæ belluæ; sentient, sentient invictum illud *Leonis* mansuetissimi robur quantumvis truculentæ feræ, impares erunt Pontifici, magis pietate quam copiis armato; ac numen etiam immortale secum in bella trahenti. Video jam dudum, beatissime Pater, quam ingens laudum
E tuarum campus se nobis aperiat, sed longe impar est hujus ingenioli vis, rebus tantis explicandis; ad tam divina facinora, nostra non adspirat eloquentia, vel potius infantia. Atque utinam hoc studium detur eruditis omnibus, ut velint, tum ea facultas, ut possint omnium seculorum memoria dignas *Leonis* decimi virtutes, dicendi viribus exæquare. Me quidem procul absterret tua celsitudo; quem enim illa non absterreat? Et tamen nescio quo pacto, mihi vehementer gestit animus pro virili omnes ingenii nervos in hoc explicare, ut quanta exstiterunt *Leonis* in Christianam gentem merita, tanta & posteris habeantur ac celebrentur, nullo unquam tempore intermoritura. Qua de re diu
F cogitanti mihi, cum exploratum haberem, nequaquam ingenii nostri præsidio confici posse, propemodum visum est, fieri posse, ut hac ratione utcunque, quod conor, liceat assequi, si ad id efficiendum immortalis alicujus per se nominis adminiculo fuerimus usi. Perspiciebam divum *Hieronymum* sic apud *Latinos* esse Theologorum principem, ut hunc prope solum habeamus, Theologi dignum cognomine; non quod cæteros damnem, sed quod illustres alioqui, si cum hoc conferantur, ob hujus eminentiam velut obscuren-

An. 1515. rentur: denique, tot egregiis cumulatum dotibus, ut vix ullum habeat & ipsa docta *Græcia*, quem cum hoc viro queat componere. Quantum in illo *Romanæ* facundiæ? quanta linguarum peritia? quanta omnis antiquitatis, omnium historiarum notitia? quam fida memoria? quam felix rerum omnium mixtura? quam absoluta mysticarum literarum cognitio? super omnia quis ardor ille? quam admirabilis divini pectoris afflatus? ut unus, & plurimum delectet eloquentia, & doceat eruditione, & rapiat sanctimonia. Atqui ut hunc virum unum habemus dignissimum, qui legatur ab omnibus: ita unus sic depravatus erat, sic contaminatus, sic conspurcatus, ut nec à doctis posset intelligi. Videbam facinus quidem pulcherrimum, si nostra cura Doctor tam eximius orbi restitueretur. Verum, perspiciebam tantum esse in eo negotio difficultatis, ut ea res non unum desideraret *Herculem*: tantum aberat, ut unum me parem esse posse confiderem, adeo non *Hercules*, ut vix etiam homo. Attamen certatim adhortantibus eruditis, efflagitantibus Episcopis, nominatim autem unico illo, non meo tantum, sed & omnium literarum, omnis virtutis, apud *Britannos Mecænate*, D. *Guilielmo* Archiepiscopo *Cantuariensi*. Quo quidem viro ut nihil habet illa insula, vel eruditione, vel integritate, vel omnibus denique ornamentis episcopalibus absolutius; ita non alium habet, ad provehendum optimarum rerum studium propensiorem: porro, in omnibus negotiis, quæ ad Sedis *Romanæ* dignitatem, amplitudinem, ac majestatem pertinent, ea pietate, ut majore non possit. Deinde jam veluti restitantem, & ob immensam laboris magnitudinem, susceptæ Provinciæ suppœnitentem, Reverendi in CHRISTO Patris *Joannis Petri Caraffæ* Episcopi *Theatini*, qui nunc apud *Anglos* nomine sanctitatis tuæ Oratorem agit, denuo redaccendit Oratio; suaque voce & applausu, reddito mihi animo, in certamen revocavit. Quid enim non persuadeat illa tam singularis hominis eloquentia? quem non permoveat, tam integri, tam gravis auctoritas Præsulis? quem non inflammet, tam rara optimi viri pietas? Nam ad trium linguarum haud vulgarem peritiam, ad summam cum omnium disciplinarum, tum præcipue Theologicæ rei cognitionem, tantum homo juvenis adjunxit integritatis & sanctimoniæ, tantum modestiæ, tantum mira gravitate conditæ comitatis: ut & Sedi *Romanæ* magno sit ornamento, & *Britannis* omnibus absolutum quoddam exemplar exhibeat, unde omnes omnium virtutum formam sibi petere possint. Hic tantus tantum tribuit hisce meis laboribus, ut ne, si immodestissimus quidem sim, possim agnoscere. Et tamen nescio quo pacto laudibus illis suis, jam fesso calcar addidit, fatiscentem erexit, deficientem restituit. Horum igitur & his consimilium hortatibus exstimulatus, atque in primis ejus auxilio fretus, qui non solet unquam piis deesse conatibus, veluti novus jam ad intermissum opus redeo. Epistolarum volumina, nam hæc mihi proprie sumpsi, à mendis, quibus exstincta fuerant verius quam depravata, partim veterum collatione codicum, partim nostrapte sagacitate repurgavimus; Græca, quæ vel deerant omnino, vel perperam erant addita, reposuimus diligenter. Quod idem factum est & in Hebraicis: verum οὐκ ἄνευ Θησέως, ut Græcum habet proverbium, quod eas literas ipse primoribus modo labris degustarim. Ad hoc quoniam divus *Hieronymus*, ut est omni genere literarum absolutissimus, ita mirus est opum suarum ostentator: ut qui passim gaudeat infulcire, quicquid usquam apud omnis linguæ scriptores abstrusum ac reconditum habeatur: unde fit, ut eruditus etiam lector ad plerosque locos, velut ad salebras, restitet: adjecimus commoda suis locis scholia, quoties incurrit, quod lectorem remoraturum esse videbatur. Præterea, quoad licuit, in ordinem redegimus omnia. Nothos ac subdititios libellos, quos partim casus, partim librariorum quæstus, aut inscitia, partim improbissimi cujusdam impostoris temeritas, *Hieronymianis* lucubrationibus admiscuit, non resecuimus quidem, sed ab aliis semotos, ademptis titulis, in suum relegavimus Tomum: ut neque sit quod desiderare posset avidus magis quam elegans lector; neque rursum tam insulsæ neniæ sese posthac tam incomparabilis viri titulo venditarent. Atque id ne audacter magis quam judicio fecisse videremur, præfationibus & censuris additis, quid in his secuti simus, lectorem docuimus. Quid multis? Tantum hic laboris exantlatum est, ut parum abfuerit, quin meipsum enecarim, dum sedulo adnitor, ut *Hieronymus* renascatur. Neque verebor illud vel jurejurando confirmare, minoris ipsi *Hieronymo* constitisse, suas scripsisse lucubrationes, quam nobis restituisse & illustrasse. Fervet igitur jampridem ingens opus, & apud inclytam *Rauracorum Basileam* totus renascitur *Hieronymus*; idque in Officina *Frobeniana*, qua non est alia vel accuratior, vel unde plus bonorum exeat codicum, præsertim qui ad sacras pertineant literas. Neque vero unius hominis hic labor est, neque unius hominis impendium. Nam in cæteris *Hieronymi* monumentis, quæ mihi non sumpsi, etiamsi pro tempore nonnihil opitulor, à compluribus eruditissimis viris jam pridem est desudatum. Inter quos est eximius ille vir *Joannes Reuchlinus Phorcensis*, trium linguarum Græcæ, Latinæ, & Hebraicæ pene ex æquo peritus: ad hæc in nullo doctrinæ genere non versatus, ita ut cum primis certare possit. Unde merito virum hunc ceu *phœnicem*, & unicum suum decus tota suspicit ac veneratur *Germania*. Neque parum attulit momenti *Conon Nurenbergensis*, Theologus ex instituto horum, quos vulgo *Prædicatores* vocant, vir ut Græcæ literaturæ callentissimus, ita in adjuvandis bonis literis infatigabili quadam diligentia. Cumque his *Beatus Rhenanus Selestadiensis*, juvenis tum exquisite doctus, tum in judicando naris emunctissimæ. Porro, plurimum attulerunt momenti, fratres *Amorbachii*, quorum & impendiis & sudoribus cum *Frobenio* communicatis, hoc negotii potissimum peragitur. Quæ quidem domus in hunc usum ab ipsis fatis parata videtur, ut ejus opera revivisceret *Hieronymus*. Pater, vir omnium optimus, tres filios in hoc Græcis, Hebræis, ac Latinis literis curarat instituendos. Ipse decedens liberis suis studium hoc velut hæreditarium commendavit; quicquid erat facultatum huic negotio dedicans. Atque optimi juvenes pulcherrimam Provinciam, ab optimo parente mandatam, gnaviter obeunt, sic mecum partiti *Hieronymum*, ut quod ab Epistolaribus libris superest, id ad illorum pertineat curam. At quorsum hæc, inquiet sanctitas tua? Nimirum huc ibam, beatissime Pater, nihil est *Hieronymiano* nomine celebrius, nihil ipso comprobatius, & tamen video quantum huic lucis, quantum ponderis & auctoritatis sit accessurum. *Leonis* gloria nihil luculentius, & tamen haud mediocris, ni fallor, huic adjungetur accessio, si tam rarum, tam ingens, tam inclytum opus, felicissimo tui nominis auspicio, veluti denuo renatum, in lucem & in hominum manus exeat. Et pulchre videtur convenire, ut omnes bonæ literæ, quæ pacis alumnæ sunt, per eum Pontificem reflorescant, per quem ocium & pax studiorum altrix, orbi terrarum parta est. Et pulchre quadraverit, ut primus Christianæ religionis doctor, ejusdem religionis antistiti summo dedicetur: & optimus omnium Theologus, omnium optimi Pontificis titulo commendetur. Equidem haud sum nescius, religiose quoque tentandum, ut beatitudini tuæ quicquam dedicetur, dignum numine sit oportet, quod numini consecretur. Attamen si sensero hac in re tuæ quoque majestatis favorem, non solum hasce lucubrationes, verum etiam universum studiorum meorum proventum cupiam *Leoni* consecrare. Ipse ex tantis sudoribus non alium exspecto fructum, quam ut nostra qualicunque industria, Christiana pietas ex *Hieronymi* monumentis adjuvetur. Is abunde rependet præmium, in cujus gratiam hoc laboris desudo. A pluribus legetur,

An. 1515. tur, si fuerit à pluribus intellectus *Hieronymus*. Sed & libentius legetur ab omnibus, si tanti Pontificis calculo fuerit comprobatus. Sanctitatem tuam nobis & universæ Reipublicæ Christianæ, quam diutissime servet incolumem, semperque felicibus incrementis in majus provehat, idem qui te donavit orbi *Christus*, Optimus, Maximus. Datum *Londini* 28. Aprilis, Anno 1515.

EPISTOLA CLXXV.

Andreas Ammonius Erasmo Theologo *S. D.*

VIDEO, *mi officiosissime* Erasme, *ineptiarum mearum præfationem* Montjoio (*quod tuo divino judicio conjectaras*) *minime probari. Ideoque aliam ad te mitto: at equidem recenti fœtura mihi videtur minus mala quam altera erat, & si felici tua lima dignaberis, ausim sperare bonam. Sin vero manus tua materiam istam refugiet, mihi certum est non amplius, ut in hoc tibi placeam, laborare. In re tua vel capitis discrimen subire possum. Utcunque, mi* Erasme, *meum nomen, quantulumcumque est, tibi iterum atque iterum commendo. Si vides has nugas commiserationem mihi aliquam allaturas, pone illis, rogo, modum quem voles, & in summa tui amiculi honori consule. Scio te plus in re mea, quam egomet, sapere, nec vereor quin tantundem sis effecturus: novi enim quam sis amicus amico, ideoque* —— verbum non amplius addam. *Tua* Adagia *istic rursus excusum iri gaudeo, quanquam ego* Aldina *exemplaria malim, cum ob* Latinorum, *tum ob* Ἑλληνικῶν χαρακτήρων χάριν. *Verum ad quem* Italum *me alleges non intelligo, neque enim quenquam* Italum *bibliopolam hic novi: sed perquiram diligentius, nam valde cupio emere. Episcopo* Dunelmensi *te quam potui diligenter commendavi: gavisus est nuncio, & tibi gratiam habet, interrogavitque quando esses rediturus: respondi, quantum ego conjicerem, brevi. Cæterum male sit illi, cui tuas literas ad me dedisti, ejus enim negligentia factum puto, ut cum tu quinto Calend. Majas dederis, non ante* XVII. *Calend. Junias mihi redderentur, ut sane verear ne serum jam sit ad ea quæ scribis respondere. De rebus* Britannicis *quod operæ precium sit scire, novi fere nihil est, præterquam de ipso Rege, qui diviniorem in dies se præbet. Sed hoc vetus tibi est: de te vero mirum mehercule desiderium, obtundor his vocibus, quoniam me tibi contubernalem norunt,* Quid de Erasmo? quando reveniet? Est plane sol nostri seculi, ô si redeat! *& multa alia, quæ scribere nolo, ne quid postea in me referas.* Morus *noster mellitissimus, cum sua facillima conjuge, quæ nunquam tui meminit, quin tibi bene precetur, & liberis, ac universa familia pulcherrime valet.* Linacer *sacerdotio auctus est, pro quo omnes Musas Fortunæ gratias egisse arbitror: tuus* Leucophæus *salvere te jubet: tu cura ut valeas, & ad nos sospitem te referas,* ἀλλὰ καὶ παρ' ἐμοῦ τὸ φίλτατον πολυγράφον ἀσπάζου, καὶ τὸ συμβόλαιον οὐδαμῶς τερεῖν ἀπάγγελλε. Londino 19. *Maji, An.* 1515.

EPISTOLA CLXXVI.

Joanni Sylvagio, Regis Catholici Cancellario summo, Erasmus Rot. S. D.

TANDEM explicui me è laboribus *Basiliensibus*, vir clarissime, fortassis serius & meis votis, & amicorum exspectatione, sed tamen pro operis modo pene præpropere, quippe qui libello, *De Principe instituendo*, nondum absoluto discesserim, cum magnopere cuperem id muneris offerre Principi, deerat nonnihil adhuc & in *Hieronymo*. Quod superest ex tuo potissimum consilio faciam, quod erit faciendum. Has literas hoc consilio reliqui *Antuerpiæ*, ut si forte fortuna non contigisset mihi *Bruxellæ*, aut *Mechliniæ*, tui conveniendi copia, hac saltem ratione tuam celsitudinem salutarem. Nam ipse *Montjoicam* arcem adeo, illinc quempiam in *Angliam* transmissurus, qui volumina *Hieronymi*, quorum editionem inscripsi *Cantuariensi*, illi reddat, simulque cæteros amicos meo nomine conveniat, ac censum anni superioris colligat. His rebus confectis, mox ad vos me recipio. Interea valeat incolumis tua celsitudo, vir incomparabilis, & patrone summe. *Antuerpiæ* 1. Junii, An. 1515. An. 1515.

EPISTOLA CLXXVII.

Andreas Ammonius Erasmo *S. D.*

COCLITEM *discessisse arbitratus, amico cuidam meo trajicienti, &* Bruxellas (*quo te venturum conjectavi*) *profecturo tres versus ad te confestim dedi, una cum exemplo literarum, quas tibi jam pridem scripseram, & per nostrum* Pacæum *miseram, quibus junxeram Pontificis Max. ad te* Breves *appellatas, alteras ejusdem exempli apud me retinui, quas tibi per tuum* Coclitem *nunc mitto: sed* Breve, *quo idem Pont. Max. Regi te studiose commendat, tibi servo, quoniam tametsi isthic haberes, huc tamen esses relaturus, & circumlatum posset excidere. Aveo* Germanicas *gerras ex te audire, quanquam quid mirum si terra illa, quam* Tacitus informem, cœlo asperam, tristem cultu, aspectuque, *nisi si patria sit, tibi arrisit? qui possis* Riphæos *montes serenare, feras & saxa mollire, cui si propius accedas, non minus quam suo* Orpheo Hæmus *aduletur, in quem nihil potest tam magnificum conferri, quod meritis comparatum (ut ita dicam) parvificum non sit habendum. Sed coram (ut tu ais) melius de his nugabimur. Valde hic non à me solum, sed ab omnibus exspectaris, ipse quoque* Larchus, *qui est apud* Eboracensem *summus, munusculum tibi adventitium destinavit. Cæterum cura te amabo diligenter. Sexto Calend. Quintiles,* (26. *Junii*) *odi enim* Julianum *nomen.* Londino *ex* Westmon. *Anno* 1515.

EPISTOLA CLXXVIII.

Leo X. Pont. max. dilecto filio Erasmo Rot. *S. D.*

DILECTE *fili, salutem & Apostolicam benedictionem. Lætati admodum sumus ex tuis ad nos literis* Londini *datis: pertulerunt enim cum amorem tuum, tum præclarum de nobis judicium, quod facis: quorum utrunque nobis gratissimum, hoc etiam erant ambo illustriora, quod non à quovis homine, sed à viro doctissimo & nobis probatissimo, quem & in minoribus cognovimus, illa nobis accidebat gratulatio, quam summa scribentis fides, & summa eloquentia commendaret. Quapropter volumus tibi certo persuasum esse, nos alterum effecturos, ut virtutem & benevolentiam tuam erga nos singularibus nostræ paternæ charitatis, occasione oblata, excipiamus officiis: in altero conaturos, ut tuis egregiis de nobis judiciis studia nostra consentiant: utinam auctor ille summus bonarum non actionum solum, verum etiam mentium, qui nos, nullis insignibus meritis ornatos, sola sua liberalitate & providentia ad hunc altissimum gradum produxit dignitatis amplissimæ, quemadmodum ea optare nos voluit, quæ ad optimum Christianæ Reipublicæ statum faciunt, & sunt idonea: ita viam muniat, qua sit nobis expeditus cursus ad veram pietatem, atque virtutem inter homines instaurandam: & sunt adhuc quidem aliqua inchoata per nos, quæ tu amanter in tuis literis attingis. Sed restant majora multo & difficiliora, ad quæ divino maxime opus est auxilio: quod si affuerit, dabimus operam, ut qui bene de nobis & natura nostra sentiunt, id vero judicio facere videantur. Verum hæc Deus misericordia viderit. Nos & volumina divi* Hieronymi *& Novi Testamenti, tua cura elaborata, jucunda quadam cupiditate exspectabimus, & promissum tuum, quo omnium studiorum tuorum fructus te nobis delaturum affirmas, in maximi muneris loco ducemus, in eoque gratiam tibi sumus habituri. Amamus autem multum hoc nomine venerabilem fratrem Archiepiscopum* Cantuariensem, *quod in tua virtute studiis suis confovenda satis ipse egregium testimonium perhibet, & virtutis & dignitatis suæ. Nos tum communi studio nostro, & amore erga bonas literas, tum præcipua quadam opinione virtutis & doctrinæ tuæ desi-*

An. 1515. *desideramus admodum tuis ornamentis & commodis patere aliqua occasione liberalitatem nostram, sicut & nostra in te voluntas postulat, & virtus tua meretur. Datum* Romæ *apud sanctum* Petrum, *sub annulo piscatoris, 10. Julii, Anno 1515. Pontificatus nostri anno tertio.* Ja. Sadoletus.

EPISTOLA CLXXIX.

Leo X. Papa Regi Angliæ Henrico, ejus nominis VIII.

CHARISSIME *in* CHRISTO *fili noster, salutem & Apostolicam benedictionem. Exstat quoddam nostrum studium erga homines doctos & ejusmodi literas, quæ & re sunt ipsa & appellantur bona, ac animi affectio prope singularis innata quidem nobis à pueris, & domestica disciplina confirmata, sed ætate progrediente etiam judicio aucta: tum quod homines hosce, qui optimas artes & literas sectantur, minime malos esse, integerrimaque fide præditos sæpe jam experti sumus: tum quod ab hac scientia, & sancta Ecclesia doctorum eloquentia, scimus maxima non adjumenta modo, verum etiam ornamenta in Christianam Rempublicam profecta fuisse. His causis adducti, diligimus admodum in Domino dilectum filium* Erasmum Roterodamum, *quem inter primos hujus scientiæ atque artis esse judicamus: notum quidem nobis ex domestico congressu antea cum in minoribus essemus, sed deinde longe magis ex eis ingenii monumentis, quæ literis mandavit, non notum solum, verum etiam maxime probatum. Is ad nos ex* Anglia, *ubi nunc commoratur, literas misit plenissimas officii; nobis hoc etiam gratiores, quod afferunt secum ab illo testimonium Regiæ istius virtutis & magnanimitatis tuæ, quæ commemoratione nihil nobis est pro nostra summa in majestatem tuam benevolentia jucundius. Eum nobis visum est majestati tuæ commendare, neque illi nos nunc certam rem ullam à te petimus: neque vero ipse hoc à nobis postulavit, sed facimus sponte nostra, ut quibus nos ex animo bene volumus, eisdem ab aliis, qui possunt, similem voluntatem & benevolentiam requiramus. Erit igitur nobis vehementer gratum, siquid ipse majestatis tuæ gratiam, favorem, humanitatemve desideraverit, ut ei præter eam liberalitatem, quam sponte tua deferres, etiam ostendas, magnum hac nostra commendatione pondus accessisse. Hoc tum pergratum nobis fuerit, tum majestati tuæ, ut quidem arbitramur, perhonorificum. Datum* Romæ *apud sanctum* Petrum, *sub annulo piscatoris, 10. Julii, Anno 1515. Pontificatus nostri anno tertio.* Ja. Sadoletus.

EPISTOLA CLXXX.

Raphael, Card. S. Georgii, Erasmo Rot.

CLARISSIME *vir, amice singularis, salutem. Duo præcipue tuis in literis exosculati sumus: priscam quandam planeque* Romani *candoris facundiam, sed eam nobis jampridem cognitam perspectamque, abunde quidem ex tuis eruditissimis colloquiis, sed multo uberius ex præclaris ingenii tui monumentis, quæ abs te &* Græca Latinaque *literatura, & prosa pariter atque carmine perpolita in lucem prodierunt: quæ ut nomen tuum sæculorum æterna memoria consecrabunt, ita* Britanniæ, *multis rebus per se claræ, nonparum splendoris adjunget alumnus* Erasmus. *Alterum non minus gratum fuit, quam est novum. Significas enim te consultare de repetenda* Urbe, *quod quo vehementius optamus, hoc minus audemus nobis polliceri, ne nos ipsos conjiciamus in falsum gaudium. Utinam quod deliberas, semel statuisses. Vereor enim, ut sunt volubiles hominum cogitationes, variæque rerum ac temporum occasiones, ne qua res alio deflectat animum tuum, nec ad diem abs te præscriptum nos invisas. Tum quemadmodum inviti te dimisimus, nec alio nomine potuisti commeatum à nostris affectibus impetrare, nisi quod dicebas te serenissimi Regis, Archiepiscopi* Cantuariensis, Guilelmi Montjoii *crebris literis invitatum in* Britanniam, *ita non audemus te à tam eximiis Mecænatibus improbis hortatibus avellere. Arbitror animum meum tibi non ignotum esse. Hoc tantum admonemus prudentiam tuam, præsentem hujus Urbis occasionem non esse negligendam, sive quæris emolumentum, sive dignitatem spectas: quorum neutrum censeo tibi contemnendum: siquidem & imminenti senectuti mature procurandum est viaticum, & dignitas te ab invidia, quæ semper egregiæ laudis comes esse solet, morsibus vindicabit. Quicunque literis pollent, ad Urbem hanc, velut ad theatrum convolant undique, ubi non solum summis viris, id est, tui similibus, amplissima virtutis præmia parata sunt, verum etiam vulgaris notæ hominibus non deest suus honos, quo provecentur ad altiorem gradum. Quid quod* Roma *te suo jure veluti suum reposcit, & quanquam hoc habet cum multis urbibus commune, quemadmodum* Homerum *septem urbes sibi certatim vendicabant, tamen hac Urbs in hoc certamine, nullius studio cessura videtur. Aliis alia patria est,* Roma *communis literatorum omnium & patria est, & altrix, & evectrix. Contristasti nos discessu tuo, utinam reditu lætifices. Quod divum* Hieronymum *emaculatum in lucem revocasti, ad me nonnihil videtur attinere, qui sacerdotium cum illo commune in* Romana *Ecclesia obtineo. Na tu præclarum illi monumentum erexisti, tui quoque nominis æternam memoriam servaturum. Proinde curabitur, ut quamprimum illum nobis denuo comparemus, quo videlicet in eo versantes, & sermonis elegantia delectemur, & saluberrimis præceptis ad pietatem instruamur, quod utinam aliquando liceat tecum, qui mihi, quum hic ageres, ad dicendi facultatem tantum aperuisti lucis, quantum antehac ab alio nemine fuit ostensum. Bene vale.* Romæ 18. *Julii, Anno Domini* 1515.

EPISTOLA CLXXXI.

Leoni X. Pont. vere max. Erasmus Roterodamus S. D.

ABUNDE felix mihi videbar futurus, beatissime Pater, si sanctitas tua boni modo consuluisset meam vel temeritatem, vel sedulitatem, qui non veritus essem Pontificiæ majestatis celsitudinem, & quod est augustius, LEONIS incomparabile fastigium, ultro meis interpellare literis. Verum hæc, ut video, audacia mihi longe felicissime cessit. Vicit enim & spes, & vota nostra, pietas ista tua plus quam paterna, sponte missis duobus *Brevibus*, quorum altero me meaque studia locupletissimo simul & gravissimo testimonio ornat, altero regiæ Majestati, non minus amanter quam diligenter commendat. Summum est, numinis æterni suffragium promeruisse, huic certe proximum esse reor, summi Pontificis oraculo comprobari: plus etiam LEONIS, hoc est, ejus, qui summam inter mortales dignitatem omni virtutum ac literarum genere vicissim condecorat. Ea si mihi mature fuissent reddita, *Basileæ* tum agenti, ne itinerum quidem ulla pericula me deterrere potuissent, quo minus ad beatissimos istos pedes advolassem. At nunc in patriam reversum, cum ætas nonnihil ingravescens remoratur: tum vero Principum retinet benignitas, & rarus quidam patriæ in nos affectus alligat. Siquidem illustrissimus Princeps CAROLUS, Rex Catholicus, hujus seculi nostri lumen ac decus incomparabile, in cujus ditione natus sum, cujusque patri PHILIPPO, quondam fui non modo notus, verum etiam charus, & absentem me annuo salario benignissime invitavit, idque nec ambientem, nec exspectantem: & reverso, ac vix etiam reverso, sacerdotium, tum amplum, tum honorificum detulit. Cæterum, quantum serenissimi Regis *Anglorum* pristino erga me favori, quantum reverendissimi Cardinalis *Eboracensis* in me benevolentiæ, & quantum Archiepiscopi *Cantuariensis* veteri erga me studio, è commendatione tuæ sanctitatis accesserit, certis argumentis habeo compertum. Ea tum mihi gratior accidit, tum apud illos fuit efficacior, quod non extorta precibus, sed ultro præstita fuerit. Proin-

An. 1515. Proinde cum perspiciam me tuæ beatitudini debere permultum, plurimum eidem debere cupio. Imo juvabit omnes fortunas meas ac felicitatis summam uni LEONI acceptam ferre. Est autem meo quidem animo nonnulla felicitatis pars, debere libenter. Quid id sit, reverendus in CHRISTO Pater, Episcopus *Wigorniensis*, invictissimi *Anglorum* Regis apud tuam sanctitatem perpetuus Orator, coram exponet, & *Andreas Ammonius*, tuæ sanctitatis apud *Anglos* nuncius, literis significabit. Qua quidem in re, non dubito quin eam bonitatem sensurus sim, quam mihi, tum ista naturæ tuæ benignitas, qua vel maxime CHRISTUM, cujus vices meritissimo geris, refers; tum sanctitatis tuæ literæ ultro pollicentur: præsertim cum ejusmodi sit negotium, ut non perinde ad meam pertineat dignitatem, cui candide faves, quam ad publicam orbis utilitatem, cui omnes tuæ vigilant sollicitudines. Poteram ad hancce rem impetrandam summorum Principum abuti commendatione, verum malui quicquid hoc est beneficii, in solidum, tuæ unius debere benignitati. Quod sane quanquam non ignoro fore majus, quam ut ullis mortalium officiis rependi queat, ad hæc eam esse fortunæ tuæ magnitudinem, ut à nemine sibi referri gratiam postulet: mei tamen officii fuerit adniti manibus pedibusque, ne tam eximiam beneficentiam in hominem, aut omnino indignum, aut parum memorem, parumque gratum, collocasse videaris. Novum Testamentum, simul & Græce & Latine editum, à nobis recognitum, una cum Annotationibus nostris jampridem in lucem exiit, faustissimi tui nominis auspiciis. Quod opus an omnibus probetur, nescio: certe hactenus à probatissimis, ac primariis Theologis, probari comperio, cum primis autem ab incomparabili antistite CHRISTOPHORO Episcopo *Basiliensi*, quo teste liber excusus est. Nec enim hoc labore veterem, ac vulgo receptam, editionem convellimus, sed alicubi depravatam emendamus, aliquot locis obscuram illustramus; idque non ex animi mei somniis, nec illotis (ut ajunt) manibus, sed partim ex vetustissimorum codicum testimoniis, partim ex eorum sententia, quorum & doctrinam & sanctimoniam Ecclesiastica comprobavit auctoritas, nempe *Hieronymi*, *Hilarii*, *Ambrosii*, *Augustini*, *Chrysostomi*, *Cyrilli*: semper interim parati, aut modeste rationem reddere, si quid recte docuimus, aut libenter corrigere, sicubi imprudentes, ut homines, lapsi sumus. Volumen unum recens adhuc, & ab ipsa etiamnum calens officina, *Romam* hyeme proxima misimus, quod sanctitati tuæ redditum opinor. Et nunc alterum mitterem, ni scirem nusquam terrarum non jam vulgatum opus. In eo tametsi sudatum est à nobis acriter, quantum & temporis modus à Principe induti, & valetudinis ratio patiebatur; tamen haud defatigabor unquam, haud conquiescam, donec ita locupletatum, elimatum, elaboratumque reddidero, ut *Leone*, & præter Pontificii dignitatem maximo, non omnino indignum videri possit. *Hieronymus* totus, haud malis, ut opinor, avibus renatus, mense Septembre proximo, ingenti doctorum omnium exspectatione, proditurus est in lucem. Quin posthac nulla ab *Erasmo* proditura est pagina, quæ *Leonis* optimi juxta ac maximi Pontificis præconium non sit habitura. Non postulat hoc tua singularis modestia, verum id debetur tuis divinis meritis; & totius orbis interest, tam undique laudati Pontificis exemplum in posteros transmitti. Sin natura nobis ad hoc efficiendum deerit, tamen ipsa beneficii tui magnitudo, ipse hujus pectoris tibi dediti ardor, ante omnia divinæ istæ tuæ virtutes, ingenii vim, ac dicendi copiam suppeditabunt. Bene valeat tua sanctitas, quam CHRISTUS Optimus Maximus religioni suæ illustrandæ, propagandæque, ac sublevandis rebus mortalium, quam diutissime servet incolumem. *Londino* 9. Augusti, Anno 1515.

EPISTOLA CLXXXII.

Erasmus Rot. Gulielmo Montjoio.

SALVE, *Mecænas* optime. Biduum apud Abbatem commoratus sum, eos dies multa cum hilaritate transegimus, dimisit non sine Xenio, pollicitus item amantissime multa. Denique læta omnia, & ecce subito me Fortuna perdidit, docuitque nulli rerum successui fidendum esse. Vix egressus sum diversorium quoddam, quod est medio ferme spacio inter *Rusellam* & *Gandavum*, cum equus meus, visis pannis aliquot humi stratis, consternatur, dumque inflexus paro, nescio quid, dicere ministro, rursum territus equus in diversum fertur, atque ita distorquet imam dorsi spinam, ut repente magnis clamoribus cruciatum intolerabilem testari cogerer. Conor ex equo descendere, non possum, minister manibus exceptum deponit, sævit dolor, nullis explicandus verbis, maxime si corpus inflexissem. Erectus, minus affligebar, sed tamen ipse me non poteram erigere, semel incurvatus. Eram illic in agris, nulla diversoria, nisi frigidissima & rusticissima, & aberam à *Gandavo* sex maximis passuum millibus. Sensi ambulatione minus sævire malum, & tamen longius erat iter, quam ut vel à sanopedibus confici posset. Cogita quid mihi hic fuerit animi. Vovi divo *Paulo*, me commentarios in Epistolam ad *Romanos* absoluturum, si contingeret hoc periculi evadere. Aliquanto post cum desperarem, coactus sum experiri, num equum possem conscendere: conscendi præter spem, ambulo lente, fero, jubeo ministrum progredi paulo celerius, fero, tametsi non sine cruciatu. *Gandavum* pervenio, descendo ex equo, ingredior cubiculum, ibi dolor se totum prodit, maxime à quiete. Stare non poteram, nisi à duobus utrinque sublatus in altum, idque valide: quod si vel paulum me remisissem, intolerabilis redibat dolor. Nec sedere poteram, jacens nec tantulum me poteram movere. Accerso medicum, & pharmacopolam. Ita modis omnibus affectus fui, ut nihil nisi de morte cogitarem. Mane dum alvum paro dejicere, paulum conor me movere lecto, procedit, sto, moveo, sedeo, nullo sustinente. Ago gratias *Deo*, & *Paulo*. Manet adhuc sensus mali, maxime si corpus distorqueam. Itaque *Gandavi* dies aliquot commoratus sum, amicis retinentibus, & malo ita suadente, de quo nondum securus sum. Neque enim vulgare fuit, quicquid fuit. Offendi hic Præsidem *Flandriæ*, virum in omni literarum genere doctissimum, & Consiliarios duos, *Antonium Clavam*, & *Guilielmum Walam*: nam Cæsarem & alios quosdam antea noveram. Nunc *Antuerpiam* pergam, si modo per morbum licebit, & ubicunque locorum ero, reddam te de valetudine mea certiorem. Bene vale.

Principem *Veriensem* salutavi *Bergis* una cum matre, sed offendi sollicitum, nam uxor à partu nonnihil ægrotabat, & nunciabantur ex *Zelandia* parum læta. Salutavi illum tuo nomine, & admonui de favore, quo usus esses in illi subditos. *Basileam* veni post Annunciationis. *Germania* tanto honore me excepit, ut propemodum puderet. Nunc inclusus æstuariis *Germanicis*, curo edendas nugas meas, non minus tumultuans in hoc negotio, quam Cæsar in expugnandis *Venetis*. Reditum maturabo quantum licebit. Faxit Deus, ut vos omnes offendam incolumes. *Basileæ* 29. Augusti, Anno 1515.

EPISTOLA CLXXXIII.

Joannes Watsonus D. Erasmo Roterod. *S. D.*

TERTIO *Idus Augusti literas, quas Nonis Junii ad me scripseras, accepi, idque mihi crede, suavissime præceptor* Erasme, *non sine ingenti lætitia, ut ex quibus intellexerim, tum incolumem te esse, tum gratiam & auctoritatem nactum apud vestratem Principem* Carolum. *Magno me munere donasti, simul atque literas ad me de-*

An. 1515. *dedisti: quandoquidem, ita vivam, eo sum animo erga* Erasmum, *ut duas tresve pagellas ejus ad me scriptas, propemodum tanti faciam, quanti sacerdotium etiam opulentissimum. At ridens dices, Probe tu quidem addis* propemodum. *Ingenue fateor extraria hæc me non prorsus contemnere, sed nec sic amplecti, ut bonis literis & doctorum familiaritati præponam, modo rationi victus fuerit satisfactum. Dubio procul adeo erant mihi grata, preciosæque literæ tuæ, ut si rei votisque meis par opulentia suffragetur, singulis literis singulos aureos redderem. Miror in dies magis ac magis* Erasmum, *quo magis in annos processerit, eo magis grandescere, ac quotidie novum & auctiorem sese ostendere. Celebraris passim in* Italia, *præsertim apud primi nominis doctos: incredibile dictu est, quanto affectu passim tuam* Copiam *complectuntur, simul &* Moriam, *haud secus quam summam sapientiam. Conveni ego multos, qui mihi videbantur apud se videri doctiores, quod te nossent, apud quos & ego pluris habebar eodem nomine, tituloque.* Raphael Regius Venetiis *adhuc profitetur* Quintilianum, *impensis & mercede ex publico ærario. Doctus quidem ille, & mediocriter eloquens, sed longe infra alium ibi Professorem, qui Græcas literas præcipit etiam publica mercede, cujus nomen excidit* †, *qui & te novit optime, mirisque effert præconiis. Cum* Ambrosio *medico, cujus meministi in Proverbio* δὶς διὰ πασῶν, *quotidie ferme fabulatus sum in officina aromatarii ad signum corallii, qui me fecit plurimi tua causa: quomodo fecerunt* Petrus Halcionius, *meo judicio egregie facundus, & alii complures. Socer* Aldi *bibliopola, in signo ancoræ, nescio quoties de te locutus, promisit domum suam, & omnem humanitatem, si quando libuerit tibi illuc advenire. Spargitur quaquaversum in toto Christiano orbe fama tua, omnium doctorum uno ore & consensu prædicaris doctissimus, ac utriusque linguæ peritissimus. Cæterum ut omnes divitias tuas proferant, sive doctrinæ tam variæ, sive raræ cujusdam facundiæ, ego nihil ita stupeo ut modestiam, qua te omnibus infimum præbes, cum sis omnium calculis undecunque summus. Solent hujus generis literæ, quibus tu gaudes, inflare possessorem: & sicut singularem reddunt, ita quoque a communi hominum grege & familiaritate separare. Tu tamen totus generosus omnibus te communicas, nullius adspernaris familiaritatem, ut omnibus prosis. Quare & ubicunque es, ita vivis, uti singulis locis Christiani orbis præsens esse videaris, immortali fama, egregiisque monumentis deinceps semper victurus. Castigatione Novi Testamenti simul & annotationibus tuis mirum quam illustrasti* CHRISTUM, *optime meritus de omnibus ejus studiosis. Deus centuplum tibi referat una cum vita æterna: siquidem meo judicio non potuisti facere quicquam Christiano Professore dignius. Incidi ante paucos dies in* Catonem *minorem, quem commentariolis elucidasti, in quibus non crederes quantum me oblectarim, admirans tam dulcem & uberem frugem, in tam modica gleba. Obsecro facias adscribi omnium operum tuorum indicem, uni aut alteri librorum. Nam sicut de hoc libello mihi non constabat, ita vereor ne sint etiam alii, quos ignorem.* Hieronymum *obviis ulnis, votisque omnibus, excipiemus, acturi gratiam cultori & reparatori ejus.* Petrum Falconem Elvetium, *quem nos* Angli *agnomento* Magnum *appellavimus, valde diligo. Porro erat diligentissimus peregrinorum patronus, simul & jucundissimus comes: habebat in triremi caudatam simiam, miro ingenio, quæ gestibus, cachinnis, clamore, saltu, cæterisque ludicris, quotidie nobis risum Sardonicum movebat: ad hæc rerum novarum & artium ac machinarum curiosus, gestabat subinde ad cingulum suspensam Bombardam, accurate notabat oppidorum locorumque situm, & nomina, atramento ex minio facto oblinebat librum peregrinationis, & de te mecum fabulans, subinde gloriabatur te unas ad se dedisse literas. Rogo si quando ad eum scripseris, hominem meis verbis salutes. Gratulor tibi nobis reddito, imo nobis te redditum, quantum cui maxime. Utinam daretur copia tecum fabulandi, ego arbitror si te totum mihi effuderis,*

† Is est Marcus Musurus: vide infra Epist. CXCII.

A *& ego me tibi, nec te* Thrasonem *agere posse, quemadmodum dicere soles, nec me* Gnathonem *si quippiam in laudem tuam dixero: quippe cum nihil tale inter vere amicos esse possit, quin potius scelus esset celare aliquid. Sum avarus visendi tui, si manseris istic usque ad* Michaelis, *visam te Deo bene juvante: quod si libebit interea te huc recipere, quod maxime velim, nemini erit optatior accessus tuus quam mihi. Agemus ferias amœnissimas. Quicquid apud me est, quod aut voluptati, aut usui esse poterit, tuum erit. Bene vale.* Cantabrigiæ ..... *Augusti, An.* 1515. An. 1515.

EPISTOLA CLXXXIV.

B Joannes Kirherus Selestadiensis Erasmo Roterod. *S.D.*

ETSI *diu antea,* Erasme *doctissime juxta & disertissime, tuam erga studiosos humanitatem comitatemque exploratam habui, idque ex variis ingenii tui clarissimis monumentis, quæ has simul & alias virtutes consequio trahere solent; tamen ab eo tempore, quo* Spiræ *nobiscum prorsus hilare versatus es, tuam in omnes facilitatem longe clarius perspexi. Ita enim humaniter atque amœniter te nobis præstitisti, ut ingens cunctis te amandi colendique desiderium reliqueris: quod inde cuivis ad liquidum patere potest, quod omnes uno ore* Erasmum *laudent, loquantur, prædicent, unum vere doctum, unum mode-* C *stum, dulcemque convivam dictitantes: sibique divinitus contigisse autumant, quod tua non solum præsentia uti, sed (quæ tua est affabilitas) familiaritate etiam frui potuere. Quæ cum ita sint, in spem venio haud dubiam, me abs te quod peto, communis amici causa, non gravate impetraturum. Incidit nuper* Maternus *noster, cui tecum non vulgare hospitii jus est, in quendam divi* Hieronymi *locum, qui in prooemio contra* Jovinianum *est, ubi* De numeris conjugii, viduitatis, & virginitatis *agit: ibique satis subtiliter, & proinde obscure nimis eosdem numeros in digitos mittit, quorum varia connexione, plicatilique positura, veteres alias tricesimum, alias sexagesimum, alias centenarium significari voluisse pro-* D *didit. Quæ quidem digitorum ratio, cum nobis numeris (quod ajunt)* Platonicis *obscurior esset, cœpit* Maternus *neque non tamen Theologos ea de re consulere. At Deum immortalem, quam frigide jejuneque responderunt? ut facile crederes, eos non primarios Ecclesiæ Scriptores volvere, sed circa minutas, nodosas, frivolasque quæstiunculas magis occupatos esse: neque id mirum mihi visum est,* οὐ γὰρ κοινὸν λύρᾳ καὶ ὄνῳ. *Frustratus igitur* Maternus *(ut est in talibus importunior) constituit rem ad te deferre: utpote tibi propter multijugam eruditionem cognitissimam, in cujus statim sententiam pedibus omnes manibusque discessimus. Voluit itaque* Maternus *pro veteri nostra benevolentia, ut ego pro tempore has ad te scri-* E *bendi legatione fungerer: obsecutus sum homini, neque perinvitus hanc Provinciam subivi. Proinde petit ille, imo petimus, obsecramusque, fandi dulcissime* Erasme, *ut cum per ocium, occupationesque tuas (quæ jam maximæ sunt) licuerit, hunc nodum* Hieronymianum, *nobis certe* Herculanum, *dissolvere velis, poteris enim si modo velis. Duo autem sunt, quæ potissimum tibi ad hoc, quod in tuo luco & fano situm est, cupidius persequendum, calcaria admovere debent. Primum, quod eo, & quidem prolixo beneficio, summam apud nos inibis gratiam. Alterum, quod hujus loci interpretatione, inanium Theologorum supercilium franges, reclamantiumque semper melioribus studiis, capita sibilantia, velut* Her- F cules Hydræ, *contundes. Quod si huic honestissimo desiderio nostro morem gesseris, quod tua professio, & nostra in te observantia postulat, spero fore, ut nunquam te collati in nos beneficii pœnitere queat, curabimusque pro virili, semper omnia facere, quæ interesse tua, aut etiam velle te existimabimus, si ullo pacto facere possumus. Vale, unicum bonarum literarum decus, &* Kirheri *ausus boni consule.*

Thomas Truchses *tui studiosissimus, te qui cœnis suis adhibuit,* Maternus *item, in ære tuo esse cupiunt,*

An. 1515. salvumque te, diuque rei literariæ propagandæ superesse desiderant. Spiris 16. Septembr. Anno 1515.

EPISTOLA CLXXXV.

Erasmus Rot. Joanni Kirhero S. D.

CUM ipse doctissimus tot habeas eruditos amicos, demiror cur hoc à me tam ambitiose quærendum putaveris, optime *Kirhere*. Quid autem est tam arduum, quod *Maternus* hospes meus non vel tribus verbis à me impetret, si modo sit ejus generis, ut præstare possim? Sed de ratione numerorum, qui gestu digitorum olim notabantur, ex *Bedæ* fragmentis nonnihil annotabimus; quod hic repetere perlongum sit, cum brevi sit exiturum volumen. Quanquam mihi non admodum probatur hujusmodi arguta curiositas in numeris explicandis: neque satis liquet, an eadem ratio, quam tradit *Hieronymus*, fuerit apud *Hebræos*. Studiorum ac laborum moles, in quibus versor, non sinunt ut in præsentia pluribus respondeam. *Thomam Truchses* virum & citra ostentationem eruditum, & citra fucum humanissimum, ac *Maternum* nivei pectoris amicum, diligenter salutabis meo nomine. Bene vale, *Joannes* amice non vulgaris. *Basileæ*, Anno 1515.

EPISTOLA CLXXXVI.

Andreas Ammonius Erasmo *S. P. D.*

TERNAS *à te in castris literas accepi, quibus ne* Gallorum *quidem fuga mihi gratior exstitit. Primis respondi castrensi dictione, nescio utrum literas acceperis: ad tuas autem novissimas, quia sub nostrum ex* Gallia *discessum, videlicet cum ad ovationem reverteremus, mihi fuerunt reddita, nihil rescripsi: quæ tamen mandasti curavi. Nam* Bertinico *Abbati diligenter te commendavi, eique omnem illam tuam nomenclaturam de tuis apud eum amiculis perlegi, ille mirum quam ad* Erasmi *nomen fuerit continuo exhilaratus, Hercule non secus ac mater vidua ad peregrinantis filioli nuncium: apprehendit me, & cum multi adessent, seorsum abduxit, ac multa de te amantissime percunctatus; postremo, ut tibi* Britannia *incidisset, quæsivit: respondi, quod erat, omnia longe tuis meritis inferiora: ad summam visus est tui quam studiosissimus. Porro scriniorum magistrum conveni, quæ de eo scriberes, ipsi ostendi, &* Plutarchi *libellum obtuli, paucis gratias egit, & quoniam erat (ut videbatur) occupatissimus alio se proripuit, ejus postea alloquendi non fuit commoditas. Simulatque* Anglicum *solum tetigi, ubi locorum esses rogare cœpi. Siquidem* Cantabrigiensem *pestem fugere te scripsisti, unus tandem* Sixtinus *mihi dixit, te quidem* Cantabrigiam *ob pestem reliquisse, & concessisse nescio quo, ubi cum vini penuria laborares, & eo carere peste gravius duceres,* Cantabrigiam *repetiisse, atque inibi te nunc esse. O fortem* Bassarei *commilitonem, qui in summo periculo ducem deserere nolueris; quam ob rem mitto ad te Imperatoris tui munusculum, vini* Cretensis *sinum, sed quod* Jupiter, *cum in ea insula educaretur, suo peniculo eminxit, hoc est nescio quid ex lacte & nectare profectum: quod si mature huc te receperis, licebit tibi aliquanto largius haurire. Cæterum quod auctam fortunam mihi gratularis, haud amice facis, nisi & tibi pariter gratuleris, etsi ea perinde ut tua non uteris: & ego vicissim cum de multis aliis rebus, tum de decem illis aureolis, quos* Αὐλικὸς *tibi donavit, gratulor, non tam muneris gratia, quam quod ille nonnisi in eos, quos unice amat & suspicit, ea liberalitate uti solet: at quod de me interroganti σοι πρὸς ἔπος οὐχ ὑπήκουεν, non miror, & causam tamen nescio; nam paulo antequam è nostris castris discederet, quandam mihi indignationem significavit: sed unde eam conceperit, nequeo divinare, dum ipse quod mei fuerit officii fecero, & culpa vacavero, quo animo hic, ille in me sit, non ero magnopere sollicitus. Habeo præterea multa, quæ ad tuas literas respondeam, habeo & plenum sacculum nugarum, quem cupio in tuum sinum effundere. Proinde ubi ubi primum huc reveneris, fac extemplo ut sciam: sed hoc prætereundum non est,* P. Carmilianum *Regis* Scotorum *Epitaphium nuper edidisse muliebribus maledictis refertum, quod* Pinsonicis *characteribus excusum propediem leges: eo* Carmilianus *magis sibi placet, seque magis miratur quam* Catullianus *ille* Suffenus, *& tamen nisi ego admonuissem,* pullulare *prima correpta posuisset. Utcunque multa restant quæ rideas, & in primis aliquos invenire, qui ejusmodi ineptias serio laudent. Vale, mi suavissime* Erasme, *& me ut facis ama.* Londino 24. *Novembr. An.* 1515. *Quod me* fortissimum *appellas, pari te talione percutiam.*

EPISTOLA CLXXXVII.

Thomæ, Card. Eboracensi, Erasmus Rot. S. D.

REVERENDISSIME Pater salutem plurimam. Tametsi non ignorabam antea celsitudinis tuæ in me favorem, tamen id plenius hodie cognovi ex oratione clarissimi *Montjoii*. Eram coram acturus gratias, sed hic ventus & libri, jam pridem relicti, me jamdudum revocant. Et sciebam quantis negotiorum undis in præsentia jactetur exerceaturque tua sublimitas. Quod superest hujus negotii, literis transigetur. Ubi vobis decretum erit, quantum meo ocio satis esse putetis, meum fuerit dare operam, ut ita dimittar à Principe meo, sicuti par est ab optimo & bene merito discedere. Cæterum quicunque erit eventus, pro regia in me indulgentia, proque celsitudinis tuæ propensissimo studio, semper debiturus sum: quam utranque incolumem in multam ætatem tueatur Omnipotens. *Londino*, Anno 1515.

EPISTOLA CLXXXVIII.

Erasmus Rot. Gulielmo, Archiepisc. Cantuariensi, S. D.

INCIDIT *Erasmo* tuo periculosa & omnium gravissima cum calculo conflictatio. Deventum in manus medicorum, & pharmacopolarum, hoc est, carnificum & harpyiarum. Adhuc parturio. Malum in costis etiamnum affixum est, quando pariturus, aut quid pariturus, incertum. Suspicor hoc morbi debere me cervisiæ, quam dies jam complures inopia vini bibi. Hæ nimirum primitiæ fructuum, quos ex præclaro adversus *Gallos* bello capiemus. Has literas dictavi modo, nec id citra molestiam, tu cura ut quam optime valeas, optime *Mecænas*. *Cantabrig*. Anno 1515.

EPISTOLA CLXXXIX.

Gulielmo, Archiepisc. Cantuariensi, Erasmus Rot. S. D.

CUM ab ingratitudine non secus abhorream, atque *Achilles* ille *Homericus* à mendacio, mecumque perpenderem, quam esset immensum, quod tuæ deberem benignitati, rursum & illud viderem, mediocribus amicis, de mediocribus beneficiis gratias agi convenire, porro tam excellenti, vereque Primati, gratiam referre conari, tantum abesse à grati hominis officio, ut potius ingratitudinis, vel certe insolentiæ genus esse videatur: videlicet optimum factu judicavi, ut tibi literaria strenula, ceu flosculo quopiam à Musarum hortulis decerpto, animum memorem atque amantem utcunque testificarer. Itaque *Saturnalia Luciani*, Latinitate donata, bonis avibus mitto, libellum, nisi fallor, nec infestivum, nec à me alteri dicatum, & inprimis opportunum, si quando ridere libebit, imo si licebit, in tanto negotiorum agmine, quæ tibi (ut *Horatianis* dicam verbis) *per caput & circum saliunt latus*. Cur autem vitio detur summatibus viris, si quando curis delassatum animum risu reficiant; cum apud *Hesiodum*, rideat & maximus ille πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε *Jupiter*, præcipue si risus sit, cujusmodi hunc esse puto, nec illiberalis, nec ἄμουσος, imo haud scio an ali-

An. 1515. A aliquanto plus frugis etiam adferens, quam seria quidem illa sed permolesta negotia? Vale, Pater amplissime, & *Erasmum* tuum, ut facis, à monstro illo plusquam *Lernæo* vindicare perge. An. 1515.

EPISTOLA CXC.

Erasmus Rot. Theologo cuidam S. D.

PRÆCEPTOR eruditissime, video virus hoc obtrectationis indies latius serpere, & lethalius reddi, tam manifesta mendacia licentissime de me prædicavit *N.* quidam licentiatus, ut vocant, primum *Lovanii*, deinde *Mechliniæ*, mox *Antuerpiæ*, nec video remedium,
B nisi tua prudentia atque auctoritas finem imponat huic malo. De modo viaque convenerat tecum, & cum *Dorpio*. Me mea conscientia non remordet, quod scriptis meis nunquam offecerim *Christianæ* pietati. Dissidii causa nolim esse, cavebo pro virili, ne sim occasio. *Latomus* invitarat, ut rationem rationi opponeremus: id fecimus summa lenitate, ut ni morosissimus sit, offendi non debeat. Sed præstat omnia coram, si dignaberis horam præscribere. *Christum* mihi iratum imprecor, si quid affecto, quod *Christo* displicere sciam. Nullum convicium non feram, etiam falsissimum, modo ne falso traducar hæreticus, quod à nonnullis fieri præsens docebo. Bene vale. Anno 1515.

EPISTOLA CXCI.

C *Erasmus Roterodamus Ludovico Bero* S. D.

An. 1516. AN merito mihi gratuleris, optime *Bere*, nondum scio: tu certe amantissime facis, somnians eam fortunam mihi contigisse, qualem amor iste tuus optaret. At qualis qualis est hæc mea sors, si scias quam ambierim, nova quædam videatur; si merita æstimes, magna; si animum, satis: quanquam eam Præbendam vertimus in pensionem, censui detrahentes, ne quid ocio decederet, cujus nobis prior, quam pecuniæ ratio. Te merito amo, vir humanissime, qui
D pari studio procul absentem prosequeris, quo præsentem semper complexus es. Invidiam merebantur fortasse, qui præclarum aliquid profitentur, aut rara quapiam eruditione premunt aliorum gloriam, aut submotis plerisque se jactitant. At quid rei mecum est invidiæ, qui nec profiteor quicquam, & vix mediocri literatura, nullius officio luminibus, neque cuiquam mortalium meipsum antepono, aut æquo etiam. Tantum mea qualicunque opella pro viribus adjuvo publica studia. Sed nonnullis alicubi videor liberius incandescere, verum iis, qui non perpendunt, quam indignis modis acceptæ sint sacræ Literæ, ac virorum sanctissimorum lucubrationes. Cum in ipso grassarer opere, sæpe-
E numero stomachum ob rei indignitatem effervescentem cohibuit ratio, ubique dissimulare non potui. Et tamen posthac moderationem fecit mira quorundam morositas. Etenim si qua fieri possit, ita cupiam prodesse studiis, ut neminem omnino mortalium offendam. Id si minus contingit, lenit nonnihil hanc molestiam primum recti conscientia, deinde quod adhuc probor à probatissimis. Et spes est fore, ut quod nunc placet candidis, mox placeat omnibus. Certe quod indoctum sit, aut impium, absit ut mihi unquam placeat, vel in meis ipsius libris. Bene vale. Apud R. P. Episcopum *Basiliensem*, tu fac mihi sis Epistolæ vice. Memini, memini, semperque meminero, quantum illi debeam
F Principi. *Bruxellis* 1. Januarii, Anno 1516.

EPISTOLA CXCII.

Erasmus Roterodamus Joanni Watsono, insigni Theologo, S. D.

QUAM mihi rem, optime *Watsone*, narras? Itane tecum in ipsam usque *Syriam* peregrinatus sum? Neque secius ipse, cum amicos omnes, tum in primis *Watsonum* meum animo mecum circumfero, quoquo terrarum me recepero, memor suavissimæ familiaritatis nostræ, & noctium etiam fabulis jucundissimis citra tædium nobis transmissarum. Quin & illud voluptati fuit, quod veterum amicorum, quibuscum *Venetiis* egi consuetudinem, memoriam mihi refricuisti. Cæterum cujus nomen tibi exciderat, *Marcus* est *Musurus*. Novi candorem istorum, sic *Erasmum* onerant suis laudibus, ut si superis placet, sunt qui illi invideant etiam, id quod ego profecto nunquam exspectaram fore, ac vix etiamnum mihi persuadeo. Novum Testamentum tibi, hoc est, viro tum integro, tum erudito probari, non moleste fero, de quo tamen ipse nihil ausim profiteri, nisi nos annixos pro virili, ut qualicunque industriola nostra, CHRISTI philosophiam bonis mentibus commendaremus. Tuumque, mi *Joannes*, animum magnopere probo, qui sic in *Scoticis* labyrinthis versaris, ut tamen hæc simpliciora crassioraque non adsperneris, pariter & illis satisfaciens, & tuo nihilominus fruens judicio. Convenit hoc istis tuis moribus ita piis, ut supercilio careant, ita comibus, ut absit levitas, ita severis, ut absit asperitas. Sed desinam, ne hæc videantur οὐκ ἔπαινος, ἀλλ' ἀμοιβή. *Petrus Falco*, vir apud suos primæ auctoritatis, domum reversus, multa de duobus *Anglis* scripsit, oblitus opinor nominum. Mihi illico tetigit animum. At at, hic ille *Watsonus* meus. Nam profectum acceperam. Jam equum conscenderam, *Cantabrigiam* aditurus, & ecce quidam nunciat *R. P.* Episcopum *Roffensem*, vestræ scholæ Cancellarium, eodem die *Londini* futurum. Hunc dum in singulos dies operior, desedi dies aliquot *Londini*. Nec tuæ literæ mihi redditæ sunt, nisi post menses aliquot. Quod mearum *lucubrationum* indicem petis, jam id inscio me præstiterat *Adrianus Barlandus*, homo venusto ingenio, nec inamœna sermonis facilitate. Ipsius igitur Epistolam ad te mitto. Salutabis amicos nominatim omnes, etsi id ipse nominatim non jubeam. Bene vale, amice mellitissime. *Bruxellis* 13. Januarii, Anno 1516.

EPISTOLA CXCIII.

Leo Pont. Max. dilecto filio Erasmo Rot. *S. D.*

DILECTE *fili, salutem & Apostolicam benedictionem. Vita morumque tuorum honestas, eruditio rara, ac eximia virtutum tuarum merita, quæ non solum studiorum tuorum monumentis ubique celebratis testatissima sunt, verum etiam eruditissimorum hominum suffragio, denique duorum illustrissimorum Principum* Regis Angliæ, *&* Regis Catholici, *literis nobis commendata, faciunt ut te præcipuo ac singulari quodam favore prosequamur. Unde postulationi tuæ libenter annuimus, uberius etiam nostram in te pietatem declaraturi, cum occasionem vel ipse ministrabis, vel casus objiciet, æquum esse judicantes sanctam tuam industriam, publicæ utilitati assidue desudantem, dignis præmiis ad majora conandum excitari. Datum* Romæ 26. *Januarii, Anno* 1516. *Pontificatus nostri quarto.*

EPISTOLA CXCIV.

Leoni decimo Erasmus Roterodamus S. D.

UT ubique, beatissime Pater, incredibilis ista tua bonitas pietasque vincit, non solum merita nostra, verum etiam vota. Quod meus pudor contractius parciusque rogabat, tua benignitas largius ac prolixius indulsit. Nec illud sane me clam esse voluit; quibus hoc beneficii deberem, cum ipse cuperem in solidum tuæ unius debere sanctitati. Sciebam *Regem Catholicum* me suis literis tibi commendasse, sed alia de causa, atque id tamen factum est, non solum absente me, verum etiam inscio. *Anglorum Regi* licet aliis pluribus nominibus deberem, tamen hic calculus me prorsus latebat hactenus. Intelligo, intelligo, beatissime Pater, quam gravem, quamque multiplicem sarcinam humeris sustineam. Primum enim manibus pe-

An. 1516. dibusque adnitendum est, ut isto munere, quod tua pietas indulsit, sic utar, ut tum dante, tum accipiente dignum est. Deinde conandum est, ut aliqua certe ex parte tantorum Principum commendationi respondeam: quandoquidem his beneficii tui gratiam communem esse voluisti. Postremo danda est opera, ut non dicam officio, (quis enim præstet officium, aut *Christo*, aut huic proximo, Pontifici?) sed tamen aliqua grati animi significatione respondeam accepti muneris magnitudini, quod ipsum jam protinus difficillimum esse video: deinde *Leonis* amplitudini, sic modis omnibus maximi, ut quantum *Romani* Pontificis fastigium inter reliquos mortales eminet, tantum *Leo* inter *Romanos* Pontifices excellat: id quod multo etiam difficilius. Hoc an præstaturus sim nescio, certe sic adnitar, ut omnes intelligant mihi præter vires nihil defuisse, suppetat modo vita, quam mihi non optarim longiorem, quam quæ posteritati consecrandis *Leonis* Opt. Max. divinis virtutibus ac meritis sufficiat. Minus infeliciter aggredi solet ardua, qui & libenter aggreditur, & suscepti negotii pondus non ignorat. Quod si nos justæ vires destituent, auxiliares eruditorum hominum suppetias implorabimus, quorum nemo est usquam qui non fateatur sese plurimum tuæ pietati debere, pacis publicæ vindici, quæ semper honestorum studiorum altrix fuit. Libet interim, tum mihi privatim hanc gratulari felicitatem, cui contigerit probari, non solum Pontifici Maximo, sed *Leoni*, inter maximos suis dotibus maximo: tum autem publice seculo huic nostro, quod prorsus aureum fore spes est, si quod unquam fuit aureum, ut in quo tuis felicissimis auspiciis, tuisque sanctissimis consiliis, tria quædam præcipua generis humani bona, restitutum iri videam; Pietatem illam vere Christianam multis modis collapsam; Optimas literas, partim neglectas hactenus, partim corruptas; & publicam ac perpetuam orbis Christiani concordiam, pietatis & eruditionis fontem, parentemque. Hæc erunt nunquam intermoritura *Leonis* Decimi trophæa, quæ doctorum hominum literis, æternæ memoriæ consecrata, tuum Pontificatum, tuamque gentem semper illustrabunt. Deum Opt. Max. precor, ut istam mentem tibi perpetuam esse velit, te nobis quam maxime diuturnum, quo rebus humanis, ex animi sententia compositis, sero in cœlum redeat *Leo*. *Bruxellis*, Anno 1516.

EPISTOLA CXCV.

Sylvester, Episcopus Wigorniensis, serenissimi Anglorum Regis perpetuus apud *S. D. N.* Orator, Erasmo Roterodamo *S. D.*

VENERABILIS *vir, tanquam frater observande, pergratum mihi fuit datam fuisse occasionem, tibi mea opera gratificandi. Mirifice enim singularem doctrinam egregiasque virtutes tuas semper colui. Nec quicquam magis quam propensissimum in te animum declarare posse optabam. Itaque nactus opportunitatem negotium tuum libentissime suscepi, de quo plura diligenter ac studiose cum S. D. N. egi. Qui profecto tum ob suam bonitatem, tum ob præcipuam ac singularem benevolentiam, qua dotes tuas eximias unice prosequitur, libenter tuis votis annuit. Sed scis hæc negotia plurium opera confici. Proinde non defuit unus aut alter, qui rem retardarent, sed S. D. N. per omnia favente, negotium omne ex animi sententia confecimus: per meam diligentiam non stetit, quin hæc citius expedirentur, sed adversa quadam valetudo, nec non perturbationes Ducatus* Urbini, *non parva molestia S. D. N. affecerunt, & fuerunt in causa, ut serius hæc conficerentur, quam nos volebamus. Quod superest, ago tibi gratias immortales de optima opinione, quam te de me concepisse ex tuis humanissimis & gratissimis literis intelligo, quod humanitati tuæ non meis meritis adscribo. Attamen qualiscunque sum, totum tibi deditissimum esse pro certo habeto. Et quacunque in re tibi, aut amicis tuis me posse prodesse arbitreris, de me atque atque de fratre tuo germano omnia tibi polliceri potes. Optime vale, & me ama.* Romæ 31. *Januarii, Anno* 1516. An. 1516.

EPISTOLA CXCVI.

D. Sylvestro, Episcopo Wigorniensi, serenissimi Britanniæ Regis apud summum Pontificem Oratori, Erasmus Rot. S. D.

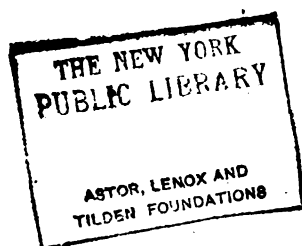
DUPLICASTI beneficii tui gratiam, amplissime Præsul, dum singulari officio, quo me nihil promeritum es prosecutus, addis literas humanitatis plenas. Multa mihi de singulari tua in doctos bonitate prædicaverant multi, sed nunc omnem famam infra verum fuisse comperio, qui mihi videris huic potissimum rei natus, ut de omnibus bene merearis. Quid enim non præstaturus sis aliis, cum hæc præstes *Erasmo*, vix de facie noto? Proinde mirari desino, quod te pari favore, parique benevolentia prosecuti sunt pridem *Henricus*, ejus nominis Septimus, Regum longe cordatissimus, nunc ejusdem nominis *Octavus*, Patri simillimus filius, quod te *Leo* Pont. Max. singulari charitate complectitur. Tot rerum similitudo vos conciliat. Utrique virtus, utriusque Fortunæ vicibus exercita, factaque illustrior. Utrique studium bene merendi privatim ac publice de omnibus. Utrique ingenii lenitas ac benignitas mira. Ipsi per literas utcunque gratias egi, sed id per te fiet rectius, ut cujus opera factus sum illi obnoxius, per eundem me gratum esse cognoscat. Non gravaberis hoc velut auctarium addere tuis in nos officiis & alioqui maximis. Bene valeat T. R. sublimitas, cui me totum dico dedicoque. *Bruxellis*, An. 1516.

EPISTOLA CXCVII.

Guilielmus Budæus Erasmo Roterod. *S.*

IN *magna exspectatione eram, cum hæc scripsi, ob Epistolium tuum; quod ita ad me scripsisti, quasi longissima scribenda Epistola, brevi nacturus occasionem; simul scire gestiebam, quid sit quod* Tonstallus, Britannus *regius istic Orator, homo singulari doctrina, ut audio, ultro etiam ad me scripturus erat: id est, ad amicitiam me provocaturus, hominem sibi ignotum, ac doctis pene omnibus, nisi qui de facie noverunt. Interim vero dum vices meas scribendi nondum venisse interpretarer, Epistolis libens supersedebam. Quod quidem ad te attinet, ut qui sim ad scribendas literas etiam vernaculo sermone cunctantior, ac plane etiam cessator: etiamsi non satis scribendo novi Epistolarum modum, ut tu antehac expertus es. Sed hujusmodi repente se obtulit occasio, quam libens arripere debeam. Heri animi causa (id quod raro soleo) tabernis bibliopolarum obeundis, pomeridianas aliquot horas consumere statueram: ad* Joannis Parvi *tabernam nobilis bibliopolæ offendi* Guilielmum Parvum, *illi, ut arbitror, gentilem: virum eundem magnum in primis, Theologumque eximium: eorum sodalium decus, quos* Dominicales *appellant, cognomento* Prædicatores, *qui nunc est à sacrosanctis confessionibus Regi: quod munus* sacrum oricularium *appellare soleo: haud alio concionatore aula ac regius comitatus in magnis celebritatibus utitur, nec* Ludovici *Regis tempore usa est: vir omnino ad Ecclesiasticos panegyrismos exacte à natura concinnatus. Is cum mihi familiariter amicus est, amicosque meos amat, tum eo nomine eum præcipue observo, quod librorum reconditorum conquisitor est, atque investigator sagacissimus, ac bibliothecarum pene compilator. Sed nescias, utrum omnia volumina avidius corroget, an benignius amicis impartiat & commodet. Ad summam, cum eum hominem multis de rebus ac moribus amem, uno tantum nomine odisse eum possum, dicam enim libere, nihilque aliud ei succensere quam quod* Erasmo *nimium favet homini externo, cui ego jam invidere cœpi ob nimiam istam gloriam, qua non modo* Germaniam, *(de reliquis Provinciis nunc silebo) sed* Galliam *etiam nostram ita irradiat,* ut

GVILELMVS BVDÆVS.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS

An. 1516. *ut gloriolam nostram praeradiet, & jam nobis esse obscuris ac videri necesse sit. Et si* Budaeus *agere cum eo obstructi luminis speciose non possit, cui ex ejus scriptis luminis plus accessit. Ut ad rem redeam,* Guilielmus Parvus *ejusmodi mecum verba fecit, ut affirmaret nudius (ut arbitror) tertius sermonem apud Regem excitatum esse de viris literatis. Ibi cum multa de* Erasmo, *de aliis, de* Budaeo *fortasse dicerentur,* Rex Minervae, *ut spero, numine afflatus ita infit: in animo sibi esse lectissimos viros in regnum suum praemiis opimis adsciscere, ac seminarium, ut ita dicam, eruditorum in* Francia *instituere: quae verba cum* Parvus *jamdiu occasioni imminens excepisset, est enim ut literatorum omnium suffragator, sic doctrinae industriaeque tuae admirator & commendator,* B *adsciscendumque* Erasmum *in primis censere se dixisset: idque per* Budaeum *optime transigi posse, qui ob commune utrinsque linguae studium, & alias summa cum illo amicitia devinctus esset: ad postremum, Regem impetu animi egregio eo esse productum, (aderant enim & alii literarum tuique fautores) ut diceret eam per me conditionem tibi offerri verbis suis velle, ut si istinc demigrare in animum induceres, operamque literis hic navare quam istic consuesses, sacerdotium ipse tibi ad mille* Francicos, *& eo amplius, collaturum se sponderet. Hic fidem meam hactenus intercedere intelligis, ut internuncii, non etiam sponsoris partes agam, & quae ab illo accepi, bona fide deferam.* C *Neque enim in rem praesentem veni, neque hac Principis voluntate mihi aliquid accessit, ac ne accessurum quidem mihi persuadeo, qui rationes meas diversas, atque adeo aversas ab aula & hujuscemodi processibus sentiam, ac mihi eum esse genium divinitus, ut interpretor, datum, qui nec aulae, nec sibi in aula placere possit. Atqui huic meo genio, ac plane ingenio vim afferam necesse est, si crescere ornamentis fortis fortunae mediter: tametsi haec mihi multorum votis optantur, deberique existimantur, cum quibus non sentio, ut qui me melius & exploratius ad manumque aestimarim. Tua omnino fert aliud ratio, a quo nihil exigetur aliud, quam quod tu facile praestare, atque hilariter possis. Quod si donorum liberalitatumque paginas Reges nostri profanis nominibus* D *tam lucuplenter implere, quam sacris ac spiritualibus possent, ego mihi quoque homini conjugi nonnihil in adventitiis spei reponendum existimarem. Nunc autem ita fert ratio & instituta mihi vita & studiorum meorum, ut mihi aulicis in rebus, ac ne in publicis quidem propemodum nihil aut seratur, aut metatur. Unde fit ut homines multi consilii mei ignari, ea me colere studia existiment & dictitent, quae facunda multo magis quam foecunda esse possint: nec eo minus tamen inde uberem mihi frugem promitto, cum senectuti meae suffecturam, tum etiam nepotibus meis ac posteris subsidii nonnihil ad vitam aut existimationem allaturam. Sed super omnia esse duco, quod in animi alimentum suppeditaturum est,* E *& ad vitae aeternae ac summi boni adeptionem conducturum. Quaeres hic fortasse, quid tibi auctor sim? quid aliud potius, quam ut hanc conditionem protinus accipias, & amplectaris? Primum, quod ita te esse animatum velim vel mea unius causa: Deinde, quod si eam acceperis, non magis fortunis tuis, quam honori, atque opinioni consulueris. Proh Divi immortales! quam id tibi honorificum erit, quam ad omnium Doctorum existimationem splendidum, & fortunatum, istius te doctrinae commendatione a maximo & illustrissimo Regum in longinquam regionem petitum esse, & accersitum? Rex hic est, non modo* Francus, *quod ipsum per se amplum est, sed etiam* Franciscus: *nomine hoc primum ab ipso inter regia* F *relato; &, ut augurari licet, ad magnas res ominoso. Idem literarum non nescius, quod solenne est nostris Regibus: sed idiomate facundus, ingeniosus, decens, mollis atque obvii accessus, raris corporis, animique dotibus large a natura praeditus, priscorum Principum admirator & praedicator, qui quidam unquam animi magnitudine, ac rebus gestis inclaruerint. His accedit, quod habet omnino quod det, ut si quis unquam Regum: & dat nemo largius, aut benignius. Et quantum conjicere*

A *licet, praeclari cupit esse conditor instituti, ut in posterum artes liberales etiam pertinere ad compendium videantur, contra quam solitum est jamdiu. Quo maxime modo illustrare memoriam Principatus sui potest. Verum ut tibi successura omnia spondeam, facit quod* Parvum *(ut dixi) oricularium sacrum Principis universa doctorum natio, atque etiam virtute praestantium, habitura mihi videtur quasi actorem quendam publicum, qui in commune stipuletur, assiduumque veluti admonitorem, qui praeclari propositi Principem oblivisci non sinat, in te etiam ipsum, ac tua scripta peculiariter propensum. Deinde Antistes* Parisiensis Stephanus Poncherius, *vir summa doctrina, ac moribus compositis, & emendatis, ut si quis alius Antistitum, ingenio atque industria singulari, cis Al-* B *pes, ultra Alpes, nusquam non obeundis legationibus, per omnes vitae gradus auctus, per omnia Reipublicae munia exercitatus, literatorum hominum evocator & amplexator, eoque nomine & alias in* Italia *nobilis & celebratus: qui cum mihi cognationem intercedere praedicandum esse duco, legatus nunc agere* Bruxellae, *Imperatoremque operiri dictitatur, ad renunciandam legationem: qui jam (ut opinor) te ad se accersivit, si* Bruxellae *fuisti, qua est in te voluntate affectus, ut ab eo intellexi, cum hac ipse iter fecit, ad legationem properans. Is, ut ex fratris ejus filio audivi, quem ferre in oculis dicitur, librorum tuorum studiosus est, quantum temporis succidere* C *necessariis rebus licet. Vidi tuam Novi Testamenti editionem apertam in cubiculo ejus remotiore. Nam & ipse contra istos archaismi, id est, inveterata ac deplorata ignorantiae patronos & assertores,* Saturnias *lemas olentes (ut est in proverbio) sui veritatisque postliminio redeuntis, impugnatores, propugnare tibi ac veritati summa auctoritate solet. Ac ne Regis voluntatem impetum esse potius, quam judicium propositumque certum suspiceris, idem Praesul mihi dixit, cum de te, ac summae notae scriptoribus loqueremur, Cordi esse Regi literas altiores, elegantioresque, secumque verba fecisse Regem, de conquirendis viris doctrinae eminentis. Dixi tum posse te honesto praemio evocari in* Franciam, *idque me curaturum* D *(si res ita tulisset) pollicitus sum, effecturumque: diu te* Parisiis *studuisse, nec minus te* Franciam, *quam locum incunabulorum tuorum nosse. Is, quantam opinor, summe tibi favebit. Summa autem porro ipse auctoritate apud Principem pollet, ut qui in sanctius consilium Principis allectus sit inter paucos, quos* apolectos, *&* selectos *appellarunt Antiqui. Tu hac de re statues, & ad me, aut alium quemvis scribes, si alium esse tibi amiciorem me putas: ut si hanc conditionem acceperis, hoc est, accipiendam censueris, nova tibi stipulatione, certioreque caveatur a Principe, ejus praecipue opera, cujus hortatu ad te scripsi. Ipse enim maxime velim, ut hoc negotium sine captione ulla tua transigatur. Existimo* Guilielmum E Copum *medicum regium, hominem utraque lingua doctum, & tibi amicum, ac benevolum, de hoc ad te scripturum, & alios, fortasse Principis jussu, vel ipsum etiam Regem. Mirum quam tibi* Guilielmorum *natio dedita sit & literis. Jam enim tres* Guilielmos *in eodem negotio studiosos habes tui. Sed* Stephanus Parisiensis *(id est, corona) si tecum (ut spero) locutus est; magnum omen attulit ad summam, felicemque manum imponendam incepto. Utcunque sit, si ad Regem ipsum scripseris* χαριστηρίαν ἐπιστολὴν, *rem ei gratam feceris, & tibi praedicabilem. O quae jam tellus satis ima dehiscat corniculis istis garrulis, quarum tu oculos quotidie configis!* Τούτοις τοὺς ψευδολόγους φημὶ, τοὺς ἐπαναστάντας σοι, καὶ φθο- F νοῦντας τῆς δὲ τῆς εὐδοξίας, καὶ τοῦ πανδήμου κρότου. Καὶ μὴν καὶ ἔμοι γε (εἰ δεῖ τ' ἀληθὲς φάναι) βασκαίνειν σοι ἔπεισι, καί περ εὐνοικῶς τε καὶ εὐγνωμόνως πρός με διακειμένῳ. Καὶ μικρόν γε μεταγινώσκειν ἐφ' οἷς ἔφθην ὑπερεπαινέσας σε μεταξὺ διαλεξάμενος περὶ τῶν εἰς ἄκρον τῆς καλῆς παιδείας ἐληλυθότων. Πῶς γὰρ οὐκ ἂν ἀχθεσθείην ἔγωγε τοσούτοις κρολήμασιν ὑπὸ σοῦ παρευδοκιμούμενος, καὶ ταὐτὸ βραβευόντων τὸν ἀγῶνα τῶν δὲ τῶν ἡμεδαπῶν ἀνθρώπων. Φεῦ τῆς ἀτυχίας τε καὶ τῆς ἀγνωμοσύνης. Ὃς ἄγαν φιλόπατρις ἐγὼ (*id quod pene mihi vitio vertis*) καὶ τοῖς ἐμοῖς Φράγκοις νεανικῶς συνεπαινῶν, οὐ δ' ἐπὶ τῶν ὁμοφύλων δικα-

An. 1516. δικαστῶν τυγχάνω τῶν δικαίων. Ἀλλ' ὦ βέλτιστε, ὅπως μὴ ἀντιφθονήσῃς ἐμοὶ σύγε, οὐ καὶ δὴ ἐπίφθονα τ' ἀμά, οὐ μὴ εὐροήσαντος, ὡς ἐγώ φημι, ὡς γὰρ τῶν ἡμετέρων πλείους ὑπειλήφασιν οὐ κατ' ἀξίαν πράττοντος, οἷς δὴ σὺ συγκαταθήσεσθαί μοι δοκεῖς. Ἀλλὰ μὲν ἤδη τὴν πενίαν τὴν σὴν ἀποσκορακιεῖς, ὦ μακάριε. *Apage tamen jam ab edibus nostris*; καὶ ταῦτα μὲν δὴ οὕτω πεπαίχθω. *Temperare enim mihi nequeo ad te scribens, quin te jocis provocem, hominem jocis ac leporibus concretum, videlicet quod ajunt,* τὸν ἱππέα εἰς πεδίον προκαλούμενος. Ἔρρωσο φίλη μοι κεφαλή, καὶ διατέλει εὐτυχῶν τε καὶ εὐδοκιμῶν τῇδε τῇ φιλοπονίᾳ. Parisiis 5. *Februarii, An.* 1516.

EPISTOLA CXCVIII.

Gulielmus Copus Erasmo Roterod. *S. D.*

QVOD *toties provocatus literis tuis nihil responderim, nihil aliud causæ fuisse credas velim, quam crassam hanc meam barbariem, quæ doctis auribus tuis obstrepere erubuit, id quod vel silente me facile intelligere poteras, sed cogit me in præsentiarum regia majestas silentium rumpere. Id quid sit, paucis accipe.* Gulielmus Parvus, *doctor Theologus, regius Confessionarius, nominis tui perquam studiosus,* Franciscus de Rupeforti, *Regis, quum in teneris ageret, pædagogus, nunc Abbas, qui summis te laudibus apud proceres nostros efferre solitus est, ambo Regem, quum sacris adesset, adierunt, eique multis argumentis, ut te in* Galliam *vocaret, persuaserunt. Illico Rex intellecta summa ista tua eruditione, jussit ut ad te literas darem, quibus animum tuum explorarem, an cum* Gallis *degere, & qua conditione contineri velis. Pollicetur Rex Christianissimus, si hic nobiscum vivere decreveris, adeo benigne te educaturum, ut nunquam te instituti hujus pœnitere possit. Proinde rescribas velim. Nondum videre potui Aphorismos tuos. Vale.* Lutetia 6. *Februarii, An.* 1516.

EPISTOLA CXCIX.

Erasmus Roterodamus Thomæ Greio, & Petro Viterio, S. D.

EODEM die mihi vestræ redditæ sunt literæ querelarum plenæ, quod nihil respondeam. Præter has postremas expostulatrices, imo objurgatrices, binas duntaxat à vobis accepi, hoc est, à singulis singulas; quibus hactenus non respondi, sed tamen, nisi fallor, jussi vos salvere in literis ad *Badium* datis. Nec ideo minus vos amo, si scribo rarius, qui sic distrahor, partim his aulæ tumultibus, partim iniquitate Fortunæ, nonnihil etiam studiis, ut vix sim apud me. Hæc scripsi graviter ægrotus, non pituita, sed verius peste, quæ plurimos hic jam tenet. Quod deploras, mi charissime *Viteri*, te istuc à me missum, quo mea consuetudine careres; scis ipse te quorundam malitia *Caletio* depulsum fuisse, quem exitum ego semper exspectabam. Atque utinam nunc ea tibi esset Fortuna, qualem ego optarim. Sed tamen est aliquid in patria vivere, præsertim tali. Et sortem tuam ita reddes tolerabiliorem, si quod sis, esse velis. Quod si quid est in quo requiras officium nostrum, fac periculum, num idem sim *Erasmus*, qui semper fuerim. Literarum officio non possim omnibus respondere, etiamsi nihil agam præterea. Tuum, mi charissime *Greie*, studium atque animum tam pium, dici vix posset, quantopere exosculer. De filii indole gratulor ex animo. Quod ipse sacra potissimum amplecteris, hoc est, ea per quæ vivas feliciter, & moriaris felicius, prudenter facis, & rectissime tibi consulis. Quanquam tu quidem superstes eris in liberis, quibus bis pater es: quippe non contentus in hanc lucem produxisse, *Christo* parturis eosdem. Valete ambo, quos ut æque tum mihi, tum inter vos charos, epistola quoque conjungere visum est. *Bruxellis* 13. Februarii, Anno 1516.

EPISTOLA CC.

Erasmus Rot. Gulielmo Budæo suo S. D.

NAE tu homo πάνυ βασιλικῶς munificus es, eruditissime *Budæe*, qui pro tam indocta Epistola, tam eruditam; hoc est, juxta *Glaucum Homericum* pro vix ærea reddideris plus quam auream, tum pro mediocri tam uberem, tamque prolixam: imo non Epistolam, sed volumen: atque, ut melius dicam, Thesaurum. ὦ φίλαι Μοῦσαι, quantum illic eruditionis, haudquaquam trivialis! quantum eloquentiæ priscæ, nec hujus omnino seculi! Quid non ibi deliciarum? Quid non leporum? Ut prorsus hic *Budæum* agis? Ut insigniter teipsum exprimis? Hanc meam sententiam compluribus calculis approbarem, ni tam paucos haberet hæc regio, qui tuas bilingues literas queant assequi, ne μονογλώττοις quidem admodum intellecturi, ni fallor. Certe *Cutbertum Tonstallum*, cujus unius judicium mihi quantumvis frequentium comitiorum instar est, ita rapuit, tenuit, afflavit tua Epistola, ut prorsus non legerit, sed devorarit, ut terque quaterque relegerit, nec omnino potuerit ea nisi conviciis è manibus hominis extorqueri. Quod ni derepente à Principe *Carolo* ad Cæsarem *Maximilianum* fuisset avocatus, magnisque mox negotiorum undis obrutus, jam adornabat ad te scribere. Nec enim arbitrabatur convenire, ut cum viro non literis tantum eximio, tamque exquisitæ ubique diligentiæ, neglectioribus literis amicitiam auspicaretur, cum ego tuam exaggerans facilitatem, auctor essem ut interea scriberet, ὅ τι ἂν ἄκαιρον ἐπὶ γλῶτταν ἔλθοι. Verum ille quo doctior est, hoc penitius tuas dotes perspicit, atque ob id religiosius quam ego suspicit, ac veneratur. Jam meum judicium quanti fiat ab aliis nescio, tu certe non potes omnino rejicere, qui ultro efflagitaris, qui ταύτην τὴν λεοντῆν imposueris, ac me tuarum lucubrationum *Aristarchum* feceris. Equidem haud pono meum nomen in eruditorum albo. Inter tuos autem amicos sic ambio numerari, ut cætera quamlibet inferior, studio tamen tui nemini cessurum me recipiam. Nec tamen usque adeo sum à Musis ac bonis literis alienus, opinor, ut non aliquo modo perspiciam rarissimas istas, ac pene divinas opes ingenii tui, quando quæ insigniter eminent atque elucent, vel à lusciosis cerni solent: nec rursus in tantum tui studio cæcutio, ut amore exoculatus parum recte dispiciam, id quod tum accidere solet, quoties judicium ex amore nascitur. Cæterum ubi contra amor à judicio proficiscitur, tantum abest, ut oculis captus sit, ut nihil sit oculatius: fitque tum ut quo impensius amamus, hoc & perspiciamus acrius, & certius judicemus. Jam olim mihi videbar odorari tibi certamen istud susceptum cum *Italia*, pulcherrimum quidem illud, sed idem longe difficillimum: at ne quid fingam, propemodum desperabam successurum. Nunc adeo successisse video, ut neminem hac ætate putem esse apud *Italos*, tam improbum, sibique fidentem, qui super ista sane laude cum *Budæo* congredi, manusque conserere sustineat: quod quidem & citra invidiam, & cum *Italiæ* pace dictum velim, cui cum faveo multum, tum tribuo plurimum. Quis enim jam in hoc certamen velit descendere, posteaquam videmus egregios illos heroas, & omnium consensu prorsus inimitabiles, *Hermolaum Barbarum*, & *Angelum Politianum*, pari utriusque literaturæ facultate copiaque, longe abs te superatos? O felicem *Galliam*, quas cristas tolleret, si suas opes ipsa nosset? Sed ita fere est ingenium mortalium, ut, inquit *Flaccus*, virtutem præsentem si non odimus, certe negligimus, sublatam ex oculis quærimus invidi. Quod si fiat, ut qui nunc meus est sensus, idem est universæ *Galliæ*, nimirum *Budæus* ille in omnibus basilicis ὁλόχρυσος staret: quanquam ille quidem, diutius victuris statuis, in omnium eruditorum pectoribus consecratus dicatusque semper stabit. Atque hæc quidem aliis adulantius, aliis arrogantius à me dicta videbuntur, sat scio: sed

An. 1516. sed iis modo, qui tuas exquisitissimas lucubrationes, aut nondum cognorint, aut certe non assequantur. Quorum utrunque quisquis fecerit, is me protinus utroque crimine liberabit. Et post hoc jocaris τί γὰρ ἄλλο, nos tuis officere luminibus. Dicam paucis quod sentio, mi *Budae*. Si quid hactenus obstitit tuae gloriae, nihil aliud in causa fuit nisi quod perpauci mortales novam istam ac retrusam eruditionem adhuc assequuntur: quod simul atque contigerit, dispeream, ni tu protinus nominis tui fulgore, & oculos perstringes omnium: & quotquot sunt usquam, qui nunc illustres habentur, laudem obscurabis. Nec ulla tamen nobis in te competet actio, ut me quoque interim ponam inter eos, qui alicujus sunt nominis, hoc est, ὡς ἀληθῶς τὸ χόρχορον ἐν λαχάνοις. Nam in vestro foro qui plus justo tollunt aedificium, suum commodum vicinorum incommodo comparant, & alienis damnis ipsi πλεονεκτοῦσιν. Hic è diverso, & qui lumini officit alieno, beneficio juvat, non damnum dat: & cujus luminibus officitur, non ille quidem minus habet lucis, ac fortassis aliquanto plus, sed quod habet, id jam minus eminet. Itaque nulla hic damni dati actio, non Hercule magis, quam sit stellis minoribus, subito solis exortu conditis atque evanescentibus. Et tamen videas quosdam adeo perverse invidos, ut sibi detrahi judicent, quicquid aliis accreverit. Ego porro quantumvis caetera δυστυχῶν, tamen hoc animo mihi videor non omnino infortunatus, quod amicorum gloria magis etiam delecter, quam mea ipsius: & inimicorum celebritate non urar, modo prosint aliqua bonis literis. Atque utinam is sit jam nunc, quem brevi futurum auguror, meliorum studiorum successus: ut *Erasmus*, cui quidam eruditionis nonnihil tribuunt, eloquentiae mediocritatem, neque scire quicquam, & prorsus infans atque elinguis esse videatur. Jam ut carptim ad aliquot Epistolae tuae parteis respondeam: Si unquam mihi contingat apud judices de capite periclitari, non alium mihi patronum optem quam *Budaeum*: tantum in ista tua Apologia praestas artificem, cui non satis fuit omnia mea ἐνθυμήματα refellere, nisi mea tela protinus in meipsum retorsisses, subitoque ex judice faceres reum. Sic enim texis totam defensionem tuam, ut aut absolvendus mihi sis, aut eadem sententia ipse me necessario condemnem, quancunque in te pronunciavero. Vide quantum possit ista tua admirabilis facundia, qua efficis, ut reo securo judex periclitetur, & bene secum agi existimet, si modo liceat reum nulla sua fraude dimittere. Hic vero cum me tecum componis, committisque, confestim mihi succurrit, mi *Budae*, *Graecorum* illud adagium, μύρμηξ ἢ κάμηλος: aut si quid is quoque dissimilius. Quaeso quid inter nos simile, aut ullo pacto affine, praeter hunc fortassis animum, non abhorrentem ab honestis studiis. Eleva tuam felicitatem quantum libet, αὐτομαθὴς, ὀψιμαθὴς uno certe calculo te vinco, ἀμαθὴς καὶ ἀτεχνῶς ἀπαίδευτος. Neque vero crediderim istam collationem abs te hoc animo institutam, quod existimares hanc meam tenuitatem cum ista tua opulentia ullo pacto comparandam, sed ut me propius admoto, tua magis elucescerent: quo nimirum consilio pictores in tabulis umbras addere dicuntur, si qua velint insignitius eminere. Et matronae quaedam callidae, quo magis commendent oculis intuentium formam suam per se egregiam, pedissequas parum formosas secum ducere curant. Nec aliud mihi videtur egisse *Politianus*, cum aliorum ad se Epistolas suis intertexeret, idque nullius ferme exemplo. Sunt enim illic, quorum impudentiam non alia ratione magis potuerit traducere. Sunt rursus, quos per se facundos, ad hunc collatos, dicas obmutescere. Neque haec dixerim, quasi tute per te parum sis illustris, ut meis tenebris debeas commendari: sed hac arte mihi videris quorundam errori voluisse mederi, simulque mihi falsa existimatione gravato succurrere. Sunt enim qui mihi plus nimio tribuant, quorum aliquos & ipse prodidisti, nempe *Delphinum* & *Ruzaeum*, qui me, ut scribis, *Varronem* nostri temporis faciunt, nisi quod

A plus amplector eloquentiae. Nec enim suspicari fas est, ista te de tuo admensum esse, quo mihi illos hoc veluti lenocinio redderes commendatiores. Et sunt rursum qui mihi nihil non adimunt; illis nihil nescio, his nihil omnino scio. Nec adhuc satis mihi liquet, utri pejus de me mereantur, illi ne prodigi, quorum candor me laudibus immodicis onerat, quas nec agnoscere possim, nisi sim aut egregie φίλαυτος, aut insigniter impudens: an hi, quorum malignitas sic me nudat, ut nihil omnino reliquum faciat. Nam quemadmodum non sum tam insolens, ut id haberi postulem in re literaria, quod in re bellica fuit *Achilles*, aut *Diomedes*; ita non usque adeo mei ipsius sum ignarus, ut *Thersiten* mihi putem anteponendum. Et tamen nonnihil molestum est, quod nec illis irasci possim, amore studioque mei caecutientibus, nisi hominis inhumani notam malim incurrere: nec hos refellere, quibus nescio quomodo sum aequior, quod magis ad animi mei sententiam facere videantur. Quo sane nomine te quoque amo, mi *Budae*, quod ab immodicis illis admiratoribus dissentias: sic enim interpretor quod scribis, te mihi ea in parte nonnihil invidere. Equidem istam invidiam, hoc est judicium severius malim, quam aliorum effusissimum favorem, qui me vera onerat invidia, hominem omnium potius misericordia, nullius invidia dignum. Sic enim mihi placeo, ut quod *Socrates* εἰρωνεύων, id mihi vere atque ex animo propemodum videar posse profiteri: *Unum hoc scio, me nihil scire.* Fortasse non sum aliis facturus fidem, at tu certe illud mihi credas velim, *Budae*, si quid omnino credis, nihil unquam tam feliciter à me elaboratum, quod meo animo arriserit. Hic mihi continuo in os jecerit aliquis, *Quorsum igitur tantum voluminum nobis offundis, si nihil istorum probas?* Primum, nequeo dormire. Nam hoc lemmate se purgat *Horatius*. Deinde, ut aliquid audeam scribere, quorundam insignis facit impudentia: qui cum juxta sint infantes, atque indocti, tamen miro supercilio docent quod nesciunt. Tibi *Plinius*, *Hermolaus*, *Politianus*, ad scribendum addunt calcar. Mihi animos adjiciunt *Passavantii*, *Hugones*, *Summularii*. Siquidem ad illos plus quam mutus, tamen ἐν τούτοις ἀμουσοτάτοις ὁπωσοῦν φθέγγεσθαι τολμῶ κόρυδος. Verum ut ad id quod institui recurram, tametsi videam id magno existimationis meae detrimento fieri, tamen interim gaudeo utcunque conferri cum *Budaeo*: praesertim cum tute id facias; Deum immortalem, quam erudite, quam eloquenter, quam divinitus, ut non alibi magis declararis, quanto te sim inferior, quam ubi me tibi nunc parem, nunc superiorem etiam, si Musis placet, facis! Et tamen interim (ut dixi) mihi blandior, hoc certe lucri facturus, ut quamvis victus discessero, tamen cum *Budaeo* studiorum antistite collatus dicar, ceu *Thersites* quispiam cum *Achille*: Quid mea? collatus tamen. Etenim ut sunt quos vicisse pudeat, ita sunt à quibus vinci quoque abunde pulchrum sit. Hoc laudis animo meo satis est. Cur enim tibi non fatear ambitionem meam, ὦ τῶν ἐμῶν φίλτατε, cum tu te mihi totum, ut scribis, bona fide indicaris? Negas tu quidem, perinde invisam esse mihi *Peniam* uxorem, atque adamatam hujus pellicem *Eucliam*: quod haudquaquam scripsisses, εὖ οἶδ᾽ ὅτι, si me penitius & interius nosses. Etenim ut juvenis nonnihil tangebar gloriae studio, atque id sane leviter: ita nunc nihil malim, quam quicquid est hoc nominis, quod solum praemii mihi mea studia retulere. nec id tamen parum multa invidia corruptum fermentatumque, ut non paulo plus aloes sit quam mellis: vel deponere si detur, vel abjicere, ὅπου οἱ ἔλαφοι τὰ κέρατα, νὴ τὴν ἡμῖν κοινῶς ἐρωμένην φιλοσοφίαν, si parum credis, injurato. Hic igitur cum prorsus à te dissentiam, tamen haud iverim inficias, magno sensu voluptatis pertentari animum meum, quoties tui similium scriptis aut laudor, aut certe non contemnor: quibus vel notum charumque esse, praecipuam quandam felicitatis partem esse duco. Tuam autem eloquentiam seorsim sic amo, suspicioque,

An. 1516.

que, ut jucundum sit tali ore vel reprehendi, teloque tam insigni vulnerari. Neque enim me clam est, quot modis me suggilles in Epistola tua, dum tuam causam defendis: ut me sursum ac deorsum salibus tuis exagites, ludosque facias. Verum ista per me sæpe facias licebit, modo pari facias eloquentia, etiamsi nunc tu quidem amicissime quoque facis, usque adeo tuum istud ingenium deamo. Neque verebor posthac quoquo pacto calamum tuum in me lacessere. Posteaquam cœpi, certum est totum animum meum effutire. Non ignorabam, optime *Budæe*, morum ingeniique tui placabilitatem, & tamen nonnihil metuebam, ne quid offenderet mea tam audax censura lucubrationum tuarum: perinde quasi *Areopagites* aut *Aristarchus* quispiam essem, ac non magis *Erasmus* τελμβόλιος ἀνθρωπίσκος. Verum posteaquam hæc temeritas tam feliciter cecidit, nihil dubitabo posthac vel quodvis συκοφαντεῖν, modo quacunque improbitate tales Epistolas liceat à *Budæo* extundere. Sed quando tua illa ἀντικατηγορία me vel ex judice, vel ex actore reum fecit; haud sane conabor cum tam confertis simul & instructis argumentorum tuorum copiis aperto *Marte* justaque acie confligere, quod ipse *Xerxes* vix posset: attamen aggrediar, ceu populabundus, incursionibus incessere aliquot agminis tui partes, nunc hac, nunc illac assiliens; & caudæ equinæ pilos paulatim vellere. Singulis fortassis negotium exhibuero, quum universis par esse non possim. Primum, meam εἰσαγωγὴν, in qua me scribis argutari, vel ἀκκίζεσθαι potius: belle tu quidem eludis, si modo per nos impune liceat auferre, quod non aliter atque maxime confessum assumis: videlicet à me præstari posse quippiam quod ab alio nemine possit. Atque istuc ipsum est, quod ego constanter clareque nego, atque etiam pernego; utpote vix mediocribus etiam par argumentis. Quid si quædam sunt, inquis, quæ tu unus possis absolvere? Quid si cœlum ruat? Ad hæc cum orationis meæ mediocritatem cum tua grandiloquentia componis; fortassis erat accuratius explicandum, quibus tandem in rebus istam amplitudinem sitam esse putes. Etenim si in genere argumenti, nihil adhuc à nobis grande susceptum est quod cothurnum requiret. Nec tuus *Assis* per se grande est argumentum, nisi quatenus difficile: sed tua eloquentia grande est. Alioqui mihi videntur maxima, quæcunque sint optima. Sin in ipsa phrasi majestatem sitam esse putas, equidem in hac sum sententia: ut illud orationis genus existimem magnificentissimum, quod efficacissime persuaserit id, quod est institutum: hac quidem in parte nonnihil à *Quintiliano* dissentiens, *qui negat eloquentiam esse vocandam, qua non habeat admirationem.* Cum enim bona pars artis sit artem dissimulare, quod dicenti fidem abroget artificii significatio; non video qui possit efficax esse eloquentia, quæ se jactet, ostentetque. Neque enim ut vestis eadem, & splendida potest esse, & nihilominus ad usum accommoda: itidem potest oratio simul ad permovendos animos, & ad ostentationem ingenii esse apposita. Ut optimus est jaculandi artifex, non cui pharetra sit gemmis distincta, cui arcus quam maxime insignis; sed qui certissima manu scopum feriat: ut ingens Philosophus, non qui *Stoicorum*, aut *Peripateticorum* dogmata pulchre teneat, sed qui philosophiæ rationem vita ac moribus exprimat, qui proprius est philosophiæ finis: ita summi Oratoris munus absolvit, quisquis quod voluit, persuasit. Alioqui an non videatur ineptus, si qui populum à belli tumultu ad pacis studium revocare instituerit, oratione phalerata, atque elaborata, hoc tantum persuadeat, se virum esse cum primis eruditum, plurimæque lectionis? Atqui non hoc agebatur. Ne scenæ quidem quavis ex re captant admirationem. Damnatur histrio, qui peregrinis opibus oculos populi detinet, cum is actione & argumento fuerit ad plausum invitandus. Ego ad hoc ut grandis sit dictio, verborum apparatum minimum momenti adferre existimo, nec ita multum conferre

A schematum ornamenta, nisi si qua in rebus sita sint, non in verbis. Neque parvi refert utrum fabulam mireris, an apparatum. Certe, Rhetorum etiam consensu, illud naturale dicendi genus primam laudem obtinet. At non aliud minus est admirabile. Quis enim admiretur artem, quum putet natura dici? Ac prorsus δὶς διὰ πασῶν inter se differunt, quod illi primum judicant, & quod tu videris amplecti. Ut sileam interim, stultissimum esse admirari quod non intelligas. Unde potissimum perspicuitati studendum est ei, quisquis admirationem eloquentiæ captat. Jam scis ipse totum hoc orationis expoliendæ studium, vix à bonis viris olim fuisse receptum: vixque persuadent Rhetores, alioqui facundissimi, utilem esse Rhetoricen, aut viro bono dignam.

B Quo mihi videris iniquius facere, qui scenicam etiam eloquentiam exigis à Theologo Christiano; cum *Cicero* ab Ethnico Philosopho non requirat omnino ullam; hoc contentus, si intelligatur modo. At tui Rhetores, qui (sicut par est) suæ professioni impendio favent, non probant tamen istas orationis delicias, ac πολυτέλειαν, nisi in uno duntaxat genere; nimirum *Encomiastico*. A quo nullum longius abesse puto, quam quod totum in docendo versatur: atque adeo in docendo, non quasvis res, (nam de fulminum aut terræ motuum causis splendide disseri possit) sed res per se minutas ac tenues, tum sic impeditas involutasque,

C ut quantumvis distincte, quantumvis dilucide, quantumvis simpliciter, aut commode explices, tamen vix etiam ab attentis capiantur. Quod si usquam alibi, hic certe videbatur rei difficultas orationis facilitatem desiderare, ne lector gemina oneraretur molestia, primum argumenti, deinde explicationis. Et cum aliud ex alio pendeat, atque ob id lector avidus ad finem anhelet, non videbatur objectis salebris ac lamis à cursu retardandus. Ad hæc si maxime probatur oratio, quæ maxime congruat rei quam tractat, vide num conveniat quiritari, ut tuo utar verbo, in argumento tam exili. Neque enim continuo quod est difficillimum, idem est & grandissimum: imo contra fere usu

D venit, ut plurimum habeant difficultatis, quæ sunt minutissima. Habet tamen & hoc genus suas dotes, sed mea sententia quasvis potius quam δεινότητα, aut μεγαλοπρέπειαν. Tuum ipsius animum nunc appello, *Budæe*, ferres ne *Euclidem* de figuris Mathematicis istoc orationis apparatu disserentem? Sed harum rerum haud nescius, opinor, cum exquisito undique opere, ingenii tui specimen dare velles eruditiorum duntaxat panegyri, callido quodam consilio *Assi* tuo, ceu agro senticoso, digressionum aliquot vireta miscuisti, ut in his lector argumenti asperitate lassus, subsideret, ac respiraret. Quod idem me in *Chiliadibus* fecisse criminaturum te minaris, nisi te criminari desinam, qui institu-

E ti oblitus in *Silenis* mundi scenam agam, in adagio γλυκὺς ἀπείρῳ πόλεμος adversus bellatores istos belligerer, in *Scarabeo* ludam ac lasciviam, in proverbio σπάρταν ἔλαχες, ταύταν κόσμει, aliisque compluribus declamem. Utinam mihi liceat hic peccatum tecum commune fateri, modo idem mihi pariter successisset. Quanquam si libeat tergiversari, respondere possem causam tuam non omnino similem meæ. Tuus *Assis*, catenæ ritu, sic totus sibi cohæret, ut non perinde locus sit longioribus digressionibus. Mearum *Chiliadum* ea ratio est, ut ubi quodvis finieris adagium, imaginari possis jam explicitum volumen. Et incidunt permulta, quæ ad declamandum velut invitent. Age, dic mihi πρὸς τῶν

F Μουσῶν, cum ab *Assis* partibus exorsus πάνυ διδασκαλικῶς sub finem operis tam diu cum tuo *Deloino* desidens confabularis de statu, moribusque nostrorum temporum, an non vereris, ne quis *Momus* tibi *Horatianum* illud occinat,

> —— *amphora cœpit*
> *Institui, currente rota, cur urceus exit?*

Exspatiatur & *Plinius* in Historia mundi, sed in amplissimo argumento, sed brevius utroque nostrum, me etiam rarius. Exspatiatur & *Seneca* in quæstionibus causarum.

An. 1516.

An. 1516. sarum naturalium, sed infrequentius. Vides quanto parcius id mihi permiserim in Novum Testamentum, etiamsi nec hoc argumentum sic inter se contextum est, ut tuus *Assis*. Audio quosdam idem sentire de Annotationibus tuis in *Pandectas*, quæ quanquam plurimum attulere tibi gloriæ, tamen aliquanto plus laturas fuisse, si resectis iis, quæ tu non quasi diligens promuscondus, sed profusus quispiam *Lucullus* è confertissimo penu effundis verius, quam promis, ea potissimum in medium attulisses, quæ proprie ad institutum argumentum faciebant: veluti, ut hoc exempli gratia proferam, si vindictam enarrans, non illico congessisses, quicquid usquam apud ullum auctorum genus de vindicando, de vindicta, de vindiciis reperiatur: sed ea duntaxat, quæ peculiariter ad eum locum illustrandum pertinebant. Nunc eruditionem nemo quidem desiderat, cæterum qui aut avidiores sunt, aut occupatiores, aut etiam morosiores, causantur ingens esse volumen, & tamen ex tam multis paucos locos illustratos: tametsi quæ infulcis, eruditiora sunt, quam ut otiosum & candidum lectorem pœniteat τῆς παρεργίας. Verum ad dicendi genus jam redeo. Scio, scio, doctissime *Budæe*, quæ tua felicitas est, quodcunque dictionis genus assequi posse te, modo volueris, id quod ipse quoque significas, atque ob hoc dignus, qui quod optimum est velis, cum efficias quicquid volueris. Mihi quidem nunquam placuit balbuties & infantia quorundam, qui bonam eruditionis partem videri volunt, elinguem esse, aut quod mea sententia miserius est, spurce prodigiosèque dicere. Nam ut sermo præcipua mentis imago est, mentem vero decet esse purissimam, cum vitio detur vestis immundior, magis arbitror orationis puritatem ac munditiem bono viro præstandam esse. Atque huc quidem semper annisus sum à puero, quantum nostra regio, seculum, fortuna, denique quantum hæc ingenii tenuitas ferebat: & tamen cum viderem artificium dicendi à probatis viris tam gravatim probari, magis affectavi mundam orationem quam phaleratam, & solidam masculamque potius quam splendidam aut scenicam, quæ rem ostenderet citius, quam quæ scriptoris ingenium ostentaret. Votum meum audis, cæterum an assequutus sim nescio. Et fortasse dum hoc genus sequor, ita ut fit, in aliud huic finitimum incidi, dilutum, triviale, expositum: quod gustasse lectori abunde satis sit, videlicet unedonum ritu: cum nihil illic sit, quod paulo quis elegantiore palato regustare velit, nec ullos aculeos relinquat in futurum, sed ad præsens tantum mulceat. Nam hujusmodi ferme coloribus me mihi depingis, mi *Budæe*: & haud scio an verissime. Plus enim tuo unius judicio tribuo, quam aliorum complurium. At ego ut phaleratam orationem non ambio, ita puram, aptam, facilem ac dilucidam optarim, si contingat: sed ita facilem, ut tamen neque nervis, neque aculeis, ubi res poscit, deficiatur, quam si minus assequor, ingenii culpa est, non instituti. Quanquam vide quam interim inique mecum agitur, qui utrinque male audio: à vestro, hoc est, doctissimorum ordine culpor, ut citra impetum, ut elumbis, ut remissus, fluens: ab hoc meo reprehendor & quidem quotidie, quod nimium exquisitis schematum & verborum ornamentis plebejum lectorem procul à me submoveam, atque in ipsis etiam scholiis alia flagitant scholia. Quid facerem? Ita tempero dictionem, ut neutris per omnia obsequar, & tamen utrisque dem aliquid. Ad hæc non parum assequutus videtur, qui id impetrat à lectore, ut totum librum avide devoret; & pari contentione ad finem usque deproperet. Atque haud scio an tutius etiam sit facilitate transmittere lectorem, quam difficultate deterrere: & tolerabilius est non regustari, quam omnino non gustari. Quanquam regustari contingit & iis, qui facilitate commendantur Alioqui quid *Cicerone* facilius, & quis repetitur avidius? Quid tribuas *Minervæ* nostræ tu videris, ego quam sit maligna sentio. Nam quod scribis περὶ τοῦ θεολογικοῦ χήματος, deque legibus, quibus quod adstrictior sim quam

A tu, cogar esse circunspectior, istud quidem eatenus valet, ut mihi minus peccare liceat quam tibi, cum minus sit veniæ, non ut cogar pejus dicere. Nam quod ad παῤῥησίαν attinet, ut nusquam vel obscœnus sum, vel seditiosus, quorum utrunque oportet à bono viro procul abesse: ita multis in locis καθ' ὑπερβολὴν παῤῥησιάζομαι, neque id sine magno meo malo, τοσαύτην τραγῳδίαν μοι ἐκίνησαν οἱ κακοδαίμονες οὗτοι ματαιόλογοι, οἷς σοίγε, βέλτιστε Βουδαῖε, Ἡράκλεις, μήποτε γένοιτο περιπεσεῖν ἐν τῷ βίῳ, ὧν οὐδὲν ζῶον οὔτε τῶν θαλασσίων οὔτε τῶν χερσαίων ἐξωλέστερον. Porro, quod putas me senectute frugaliorem reddi, nihil repugno, nec adeo mirum, si mihi usu venit, quod *Isocrati*, quod *Lysimacho*; quod ipsi *Ciceroni*
B videmus usu venisse. Atque utinam usu veniat, ut quemadmodum illis, ita mihi quoque accessus ætatis, orationem sic leniorem reddat, ut tamen meliorem. Quanquam si libeat utriusque nostrum ætatem expendere, haud ita multum interest, nisi aut te, aut me fallit supputatio: siquidem ego jam annum ago primum & quinquagesimum; tu, ut scribis, non procul abes à duodequinquagesimo. Mihi igitur longe plus senii est quam tibi, senectutis non ita multum. Sed effundam in sinum tuum, quæ res stylum meum aliquanto facit deteriorem. Scis hunc lectione non secus atque agrum stercoratione reddi vegetiorem, & novalibus alternis annis vacatio permittitur, ne assidua cultura ste-
C rilescant. At ego compluribus jam annis fundum hunc, per se malignum, nec soli admodum felicis, perpetuo cultu exhaurio: nec intermissionis ullo laxamento succurrens, nec lectionis lætamine. Nam illa tumultuaria lectio, qua *Chiliadum* opus, & Annotationes in Novum Testamentum, ac *Hieronymum* congestæ sunt, adeo non reddit ingenium vegetius, ut non temere alia res æque officiat, vel memoriæ, vel mentis acrimoniæ. Tum ipsum argumenti genus respuit etiam orationis majestatem. Tu felix, *Budæe*, cui contigerit argumentum, ceu campum ac theatrum tibi aptum deligere, in quo raræ istius eruditionis, & eloquentiæ specimen orbi dares. Ego in hæc incidi, cum ad nullum omnino
D scripti genus minus essem natura appositus. Et tamen ubi semel incideram, fabulæ scenæque serviendum fuit. Nonnullas ὑποθέσεις amicorum precibus dedi, ut vix unquam hactenus mihi contigerit in mea versari arena, meoque ipsius servire genio, si quis omnino meus est genius. Ne querar interim ut nihil honoris esse his studiis, præsertim apud nos, sic judicia perversa. Cui nunc velis placuisse? Ad cujus plausum admittas equos tuos? Jam ne mihi sis impune suggillatus, quod manum de tabula tollere nequeas, obiter recriminaris, ὅτι παρὰ τὸ δέον εἰμὶ περὶ τὸ παροιμιολογεῖν. Verum non satis intelligo, utrum usum adagiorum immodicum reprehendas, an nimis anxiam & morosam collectionem. Me-
E mini me & fateor quondam ambitiosius hoc genere ceu meis opibus uti solere: sed post sensi, cœpique frugalius adhibere. Porro, in colligendo, ambitiosiorem me fecit, partim *Robertus Gaguinus*, qui mihi olim sub aliena persona suam indicans sententiam, retulit in hoc me à Criticis reprehensum, quod in primis illis collectaneis oppido quam jejunus essem, & è tam multis paucula modo recensuissem. Partim *Polydorus Virgilius*, vir eruditus, mihique nunc amicissimus, qui passim etiam prædicabat, me suis ingredi vestigiis, æmulum operis alieni, non auctorem mei: cum hoc libelli quicquid erat, annos aliquot edidissem, prius quam *Polydori*
F nomen nossem. Demum ubi *Polydori* librum essem nactus, ipsa chalcographi inscriptio declarabat, me mensibus aliquot antevertisse: cum ille ederet in *Italia* suum, ego meum *Lutetiæ*. Et tamen *Lucas* quidem *Sauromata*, Theologus *Lovaniensis*, vir non ob aliud, opinor, infensus bonis literis, nisi quod eas annis permultis, sed infeliciter, planeque Musis iratis, affectasset, pertinaciter asseverabat, me alienis inventis ostentare me. Has cavillationes dum avidius studeo effugere, in vicinam incidi foveam, ut apparet, proque jejuno immodicus esse cœpi. Quanquam nec usque adeo promiscue, An. 1516.

An. 1516.

albaque (quod ajunt) amussi, studium fuit converrere omnia, quin multa rejecerim, quæ tamen in *Græcorum* collectaneis habebantur, quod mihi suboleret quædam è vulgi horum temporum fece hausta, quædam affectata studio majore quam judicio. Jam quod argumentatus fueram, non ejusdem esse hominis *Peniam* habere domi, & *Lucullianas* substructiones tollere: ita tu quidem ἀντιστρέφεις, ut hoc ipsum existimes argumentum, *Plutum* ex ædibus tuis in malam rem aliquo profugisse, & in hujus locum *Peniam* immigrasse. Recte sane istuc, si prædia villasque in tuis bonis non numeras, cum hinc locupletes potissimum nomen invenerint. Hæc, optime *Budæe*, cavillari libuit verius quam σπουδολογεῖσθαι: vel quod tu sic jusseras, vel quod dulce est, quidvis cum amico tali nugari: vel quod minus etiam tibi magnificum fore judicabam, ἐρήμην νενικέναι. Cæterum, nihil est tuum, quod non unice tum probem, tum admirer. Id quod cum antehac semper fecerim, tamen in dies quo propius te contemplor, quo penitius introspicio, hoc & amo, & suspicio magis. Nec enim te solum hominem absolute doctum, ac divino quodam ingenio, parique judicio præditum declarant tuæ lucubrationes, admirabili doctrinarum omnium penu refertæ: verum & integrum probumque virum arguunt, qui tanto animi ardore destomacheris in corruptissimos hujus seculi mores. Quod si quid etiam peccas in phrasi, aut copia, quod ego sane non puto, sed tamen si quid peccas, primum vitiis, ut ipse verissime scribis, honestis peccas: tum adeo feliciter, ut ego sane non paulo tua malim ἁμαρτήματα, quam aliorum κατορθώματα. Inter tot Scriptorum species, nullos minus fero, quam istos quosdam *Ciceronis* simios, à quo genere non ita multum abesse mihi videtur *Pontanus*. Nam *Apulejanos* τερατολόγους & pueri rident. Tu mira temperatura sic es elaboratus & exquisitus, ut nec facilitas desit, nec perspicuitas: sic copiosus & exuberans, ut tui semper instituti memor: sic splendidus & ingens, ut nusquam desint nervi vigorque: sic picturatus ac floridus, ut magis tamen eruditione quam ornamentis dicendi commenderis. Hoc uni *Budæo* datum est. Sed ut est nostræ mediocritatis non invidere tuæ felicitati nulli prorsus imitabili, ita tui candoris est, meæ sortis ac notæ Scriptores non fastidire: præsertim cum fatearis, ut suam cuique faciem, suam cuique vocem, ita suum cuique stylum & institutum semper fuisse. Tu maluisti ab eruditis duntaxat intelligi, ego si possim à plurimis: tibi propositum est vincere, mihi aut docere, aut persuadere. Etiamsi hæc quoque tu præstas, sed non sola. *Assem* abs te locupletatum, jampridem emi jusseram, nunc tandem cum hæc scriberem, extorsi de manibus eorum, qui libros concinnant: ita tua diligentia duplici precio nos mulctat, sed ut id crebro facias, opto. Utranque editionem à capite usque ad calcem perlegam: sed adhibito synanagnosta, quo certius deprehendam, quid mutandum aut adjiciendum judicaris. Reddet ea lectio me si non satis diligentem, certe paulo minus indiligentem. Τὸν χολιαστὴν τὸν σὸν, εὐθέως ἐκ τῆς φράσεως ἐπέγνωκα, πάνυ γὰρ προσφερῆ αὐτῷ τῷ συγγραφεῖ, κλέπτην ἢ κλέπτης οἶδα, καὶ λύκον λύκος. Pro tam erudita, tamque honorifica *Deloini* ad me epistola, tibi quoque gratiam habeo, cujus hortatu scriptam conjicio. Alioqui quî venisset in mentem homini tanto, tantis distento negotiis, ad nos scribere? O vere deorum vitam, si qua usquam est! Quid enim aliud est, cum talibus amicis quotidie in amœnissimis Musarum viretis versari, ludere, oblectari? O quæ fabulæ, quæ colloquia, quæ commentationes: qui sales, quales *Cicero* cum suo *Bruto Pomponioque* solet agitare. Neque enim ego dubitarim *Deloinum* & *Ruzeum Bruto Pomponioque* vel anteponere, si tu modo te patiaris æquari *Ciceroni*, quem nostra certe ætate refers. Hic nihil simile, sed nescio quo pacto durius adhuc habentur bonæ literæ. In causa est, opinor, quod frigeant *Mecænates*, & regnent meliorum literarum hostes. Unus prope clarissimus vir *Joannes Sylvagius*, *Burgundiæ* Cancellarius, ut patriæ, sic etiam optimis studiis consulere studet, sed cujus bonam partem nobis adimunt publica regni negotia. Scis nullius boni magnopere jucundam fruitionem absque consorte. At ni forte *Tonstallus* adfuisset, neminem habiturus eram, qui cum, me tuæ mellitissimæ literæ delectassent. Jam istam conditionem, quam offers, perlubens accipio: ut invicem posthac communis sit inter nos omnis omnium amicorum possessio. Quod enim lucrum offerri potuit luculentius? certe quod ad me pertinet, dabo operam, ne cui charus sit *Erasmus*, quin idem optime sentiat de *Budæo*. *Deloino* sum ausus scribere, sive quod tam amanter ab ipso lacessor, sive quod tu sic obtestaris, ut religio sit non parere. Alioqui, ne quid mentiar, non alia ratione magis à scribendo deterrere poteras, quam istiusmodi literis provocando. Quod si meæ existimationis tantopere mihi ratio haberetur, quantopere tu putas; profecto nec illa mihi tecum communis amica philosophia, nec *Jupiter* amicitiæ præses, nec mei nominis gloria, quam tu facis admirabilem, nec hujus ingenii felicitas, quam mihi prope divinam tribuis, eo impudentiæ me adegissent, ut ad tam eruditas epistolas rescriberem. Nunc quoniam tuæ gloriæ sic faveo, ut non possim impensius: & ipse famæ jam pene satur sum, hoc libentius etiam ad te scribo, quod augurer fore, ut tuam eloquentiam posthac vehementius suspiciant omnes, posteaquam animadverterint *Erasmum*, cui hactenus tribuebant eloquentiam, te loquente, prorsus obmutuisse. Totum illum locum περὶ τῆς χρυσώσεως, περὶ τῆς ἐθελοδουλείας risu prosequebar. Aut insigniter ignoras ingenium meum, aut vaferrime dissimulas. Hactenus quidem hic sementem facio, cujusmodi messem facturus, incertus: meo etiamnum succo victito, ad cochlearum exemplum: imo polyporum in morem, arrosis meis ipsius brachiis, me ipsum pasco: nisi quod salarium promissum est ex ærario Principis, & una jam data Præbenda, quam ipse verti in annuam pensionem: ἐμπίπλουσι μὲν ἐνθάδε πάμπολλα πλώματα: sed hui vulturum immensa turba, & ego quidvis esse possim citius quam vultur. Si qua res animum meum à literis avocare potuisset, aut hæc valetudo jam caduca pridem avocasset, aut iste τοσοῦτος φθόνος, ὁ ἀπὸ τῶν ἀπαιδεύτων ματαιολόγων, quorum improbitate tantum non lapidatus sum. Qui te istic adierant, iidem me convenere *Bruxellæ*, quorum conspectus mihi partim lætus fuit, quod illorum oratio tui memoriam renovaret, partim tristis, quod sine tuis literis venirent, etsi spem tuarum literarum adferrent. Horum alter est *Marianus Siculus*, priscam illam gentis suæ festivitatem referens, vir præter eruditionem candidissimo pectore, plane ad amicitiam natus, cujus familiaritas mihi non mediocri voluptati fuit. De tuis Epistolis mendosius excusis, non injuria expostulas. Nam idem mihi quoque non mediocriter stomachum moverat, sed unicum hunc habemus τυπογράφον, καὶ τοῦτόν γε ἄξιον ἡμῶν. Cæterum eas Epistolas *Petrus Ægidius*, ab actis Curiæ *Antuerpiensis*, vir doctus & humanus, tuique nominis inter primos studiosus, evulgandas curavit: me sane non quidem conscio, sed tamen nonnihil suspicante, & connivente verius quam volente, quod cuperem tuas saltem ab omnibus eruditis legi: vel ob hoc ipsum quo tua tam insignis præminentia nostratium veternum excuteret, & altissimum hunc somnum tuæ vigilantiæ claritas dispelleret. De jure trium liberorum adempto, de uno sex liberorum abducto, mecum agas oportet, cujus errore id factum est; sed brevi tibi sarcietur hoc damni, id curaturum me recipio, & quidem propediem. At vero quod tuas in Novum Testamentum Annotationes mihi credere vis, quæso an non pudebit posthac istos, qui ultro lucubrationes alienas sibi vindicant; aut qui sibi habent non literis, quicquid habent? O pectus vere candidum atque amicum, & ab omni invidentiæ morbo alienissimum! Recte dictum est, *Scriptores opera sua non secus ac liberos adamare*. Tu non gravaris filium fraudare, quo me dites: & cum plerique pro gloria, perinde atque

pro

An. 1516. pro vita digladientur; tu non recusas tuam ipsius gloriam in amicum transfundere. Quis hoc ingenium non adamet? non deosculetur? Sed cave faxis istud, mi *Budae*. Neque enim mei ingenii est, alienis opibus venditare me, etiamsi in Hebraicis passus sum non nihil operæ subsidiariæ, sed id sane perparce, nec dissimulanter tamen: simul de studiosis pessime merear, si ea mihi sumpsero, quæ scio felicius abs te tractatum iri. Denique cum publica feceris, mea nihilominus erunt quam tua, licebitque iis uti, cum *Budæi* mei nomenclatura, quod ego non tam candide facio, quam ambitiose. Illud modo volebam, degustato opere nostro submoneres, si quid desiderares, aut si quid offenderet, ut id in proxima editione, quam adorno, sarcire liceret. Nondum scio, an hoc quoque nomine tibi debeam gratias agere, quod omnibus virtutibus multo ornatissimus Præsul *Parisiensis*, qui nunc vestri Regis nomine apud nostrum legatione fungitur, me credat aliquid esse in bonis literis: ac prorsus agerem, ni istud immodice fecisses, ut incusandus mihi sis potius, qui tantum virum in tantum induxeris errorem: simulque meam inopiam, quam oportebat tibi non ignotam esse, tanta exspectatione oneraris. Sed quicquid hoc est, seu beneficii, seu sedulitatis, hoc est, seu officii, seu culpæ, totum tibi commune est cum *Fabro*, *Copoque*: sic enim mihi visus sum intelligere ex oratione Legati. Certe mihi cum primis gratum fuit; virum tam pium, tam eruditum, tam humanum cognoscere, cui vix eloqui possim quam sim obstrictus: ut qui me non solum suo præconio, suaque consuetudine, ac mensæ etiam consortio honestarit, (scis enim apud Poetas deos fieri, quos dii suis mensis adhibere dignantur) verum etiam *Christianissimi* Regis nomine invitarit ad vestræ *Galliæ* contubernium, si modo per hunc meum *Principem* liceret. De *Jacobi Fabri* adversa valetudine, eaque diutina ac pene perpetua, rem mihi nuncias haud sane mediocriter acerbam. Siquidem is vir est ea pietate, ea humanitate doctrinaque præditus, sic de studiis ac studiosis omnibus meritus, ut indignus sit, qui aut senescat unquam aut moriatur: sed tamen Episcopi me recreavit oratio, qui mihi narravit eum jam aliquanto firmiorem esse. Efflagitaras, mi *Budae*, tua quoque prolixiorem epistolam. En ὄναιο, habes non minus magnam, quam malam: nam tuæ parem referre facile possum, similem qui possim? Vide nunc an posthac expediat *Erasmum* ad prolixas epistolas provocare. Quoque magis in posterum id metuas, addam & coronidem. Sunt hic *Itali* quidam, quos offendit ἐπιγραμμάτιον, quod in *Assis* frontispicio addidisti, μωμήσασθαι ταῦτα ῥᾷον ἐστὶν ἢ μιμήσασθαι, velut arrogantius, nimirum Veneris sandalium calumniantes, cum in ipsa nihil reperiant quod vituperent. Ego negabam operæ precium mihi videri, in eo cavillari, quod fortasse Chalcographus de suo addidisset. Aggrederentur potius ipsum Opus, in quo si vel unum aliquod cementum convellerent, totam illico structuram ruituram. Vide quantum fiduciæ mihi tua præbeat diligentia: qui non metuam quoslibet etiam in te provocare, quo fias illustrior. At idem in me fieri nolim. Jam ad te miseram epistolium velut hujus arrhabonem; cui quanquam hæc serius successit, tamen propere venisse dicas, si scieris quam me complures dies afflixerit pituita: publica pene hic omnium pestis, à qua vix post mensem revixi. Accessit crebra migratio ac remigratio. Bene vale, amicorum doctissime, & doctorum amicissime. *Antuerpiæ* 15. Februarii, Anno 1516.

EPISTOLA CCI.

Franciscus Deloinus Erasmo Roterodamo *S. P. D.*

MIRABERIS *forsan*, Erasme, *vir undecunque doctissime, quid me potissimum impulerit, hominem nulla dicendi facultate præditum, nulla familiaritate tibi junctum, ut ad te ultro scriberem: quod profecto desines admirari, si te literarum, quas haud pridem ad* Budæum, *amicum* Galliæ *nostræ decus, scripsisti, oblivio non cœperit: quibus & Coleti prædicatione, & aliis item nominibus, notum me tibi esse affirmas. Quanquam enim litera tua, primum quod abs te profecta, deinde quod* Budæo *scripta, jucundissima mihi fuerint: tamen, ut verum fatear, nulla re magis me oblectarunt, quam quod tam amice, tam benevole, in* Deloini *mentionem incidisti: quem etsi ipsum totum sibi* Budæus *dudum vendicaverit; tamen non usque adeo maligne possidet, ut tecum amicum communem habere eum, aut alium quenquam gravetur: ut ipsum erga te affectum esse video.* B *Jam vero non possum non deamare plurimum* Coletum *illum tuum, virum doctrinæ, vitæque sanctimonia clarissimum: qui te, ut scribis, veteris amicitiæ ac consuetudinis commonuit, quæ mihi cum illo non vulgaris olim intercessit, quum* Aureliæ *studiorum causa ageremus. Tanti ille, quæ est in omnes humanitate, nostram amicitiam fecit, tam constanter servavit, ut ejus perinde ac recentis, nulloque aut temporum, aut locorum intervallo obliteratæ, apud te meminerit: longe ab eorum moribus alienus, qui novis amicitiis allecti, veteres aut contemnunt, aut negligunt. Porro autem ecquis tam duro, tamque ingrato animo esse potest, quin tibi libens gratuletur, tot tamque præclara in omnium disciplinarum genere,* C *ingenii atque industriæ tuæ monumenta contrectans? quibus tu plane cum ipsa antiquitate certare, & omnibus nostræ ætatis Scriptoribus palmam præripere videris, doctorum omnium opinione, non nostra tantum: dum è mediis ignorantiæ tenebris ingenuas artes, atque adeo sacras Literas vendicas: & longo veluti postliminio redeuntes in suum quodammodo regnum dignitatemque restituis. Nam* Adagiorum Chiliadas, Moriæ encomium, Militem Christianum, Novum Instrumentum, *cæteraque id genus, quæ ex tua officina felicibus avibus profecta, ad nos plausibiliter pervenerunt, jam pene, quantum per occupationes nostras licuit, legendo contrivimus. Sunt in manibus divi* Hieronymi Opera, *strenuus sane labor: & nonnisi* Herculis *cujusdam, hoc est,* Erasmi *viribus suscipiendus.* D *In quibus ipsum* Hieronymum *mihi videre videor, tua cura, diligentia, labore summo in lucem rediisse: & promissum sacris elogiis Anastaseos diem quodammodo prævenisse, ut qui purgatis (quibus undique scatebat) nævis, nova quadam immortalitatis veste abs te donatus, nativo germanoque decori restitutus est. Succurrunt Annotationes tuæ, Deus optime, quam eruditæ, quam religiosæ, quam omnibus numeris absolutæ! quibus ita quorundam, qui se magnos videri volunt, luminibus obstruxisti; & ut dici solet, cornicum oculos confixisti, ut splendore nominis tui excæcati, & maximis eloquentiæ tuæ viribus in ordinem coacti, manus tandem dare, & communem temporum suorum inopiam inscitiamque miserantes,* E *præsentis seculi felicitatem admirari cœperint. Quos etiam videas abjectis crassis, ne dicam, sesquipedalibus verbis, quibus olim tumentibus buccis uti consueverant, summissos, & suo se pede nunc primum metientes. Perge itaque, mi* Erasme, *de literis, de rebus divinis, de Christiana Philosophia, de Republica Ecclesiastica, optime semper, ut facis, mereri. Qua in re ut perpetuum habebis fautorem* Budæum, *ita me utriusque vestrum, si quid infimi muneris erit, asseclam assiduum, & laudum honorumque vestrorum præconem, etsi non vocalissimum,* F *at certe animosissimum: quanquam majora omnino merita vestra esse intelligam, quam ut cujusquam, nedum nostro præconio egere videantur. Quod superest, Deum Optimum Maximum precor, ut animos istos vobis, hoc est, tibi &* Budæo, *nova in dies proferendi, animisque istis tempus in hac vita quam longissimum tribuat, ut peractis quæ promisistis, majora concipiatis. Nam quæ ultro spopondistis, appellantur quotidie & flagitantur: ac jam periculum est, ut* Plinii *verbis utar, ne cogantur ad exhibendum formulam* accipere. *Vale, & nos ama.*

Quum epistolam hanc jamjam obsignaturus esset Deloi-

An. 1516. loinus *noster*, *interveniens ego salutem hic* Deloini *ipsius consilio propria manu adscripsi tibi*, *id quod hospitalis cujuspiam tessera loco tibi fuerit*. Lutetiæ, *An.* 1516. Nicolaus Beraldus.

EPISTOLA CCII.

Erasmus Roterod. D. Francisco Deloino S.D.

VIDEO, splendidissime *Deloine*, quot quantisque nominibus debeam *Guilielmo Budæo*, non vestræ modo *Galliæ*, quod tu verissime scribis, verum etiam totius ævi nostri decori, atque ornamento incomparabili: qui non contentus ornare me testimonio suo apud omnes ubique doctos gravissimo, nobilitare tot eruditissimis epistolis, insuper amicis tam multis locupletat beatque, atque ô Deum immortalem, cujusmodi? An non merito sic existimem, ingentem accessionem factam meis possessionibus, posteaquam *Guilielmus Parvus*, *Franciscus Deloinus*, *Ludovicus Ruzeus*, amicorum meorum numero additi, in bonis meis esse cœperunt? porro cum tria nomina recenseo, boni superi, quot egregias dotes, quot ornamenta rarissima compendio sum complexus? Nec hos solum illius opera lucrifacio, quin ille jam verbis conceptis mecum pactus est, quicquid usquam gentium nobis est amicorum, id lege Pythagorica nostrum utrique fore commune. Est ille quidem, fide optima, ut si quisquam alius: sed tamen est apud me hujus pacti syngrapha ipsius digitis descripta, si quid inficiari velit. Quidvis patiar citius quam semel traditam possessionem tam præclaram interverti mihi. Ad egregias istas laudes, quas mihi tua tribuit epistola, nihil habeo quod respondeam, nisi vos de me sane, amantissime errare. Jam quod lucubrationes meas omnes abs te non legi modo intelligo, sed excuti quoque, sed penitus introspici, utrum ne felicem me dicam, cui à summis eruditione pariter atque auctoritate viris, hoc dignationis & honoris habeatur: an infelicem potius, qui talis cum sim, neque enim meipsum nescio, in judices tam oculatos inciderim? id quoties mecum reputo, quo pudore me suffundi putas? Libet vociferari, non scripsimus ista *Deloinis*, hoc est, plus quam *Læliis* ac *Persiis*, ista literariæ militiæ Tyronibus parata sunt, aut certe crassulis quibusdam & amusis Theologis, quibus antehac erat ad Catholicarios, ad Mammetrectarios velut ad *Apollinis* tripodem frustra confugiendum. Horum Cimmeriis tenebris conati sumus quantulumcunque lucis aperire. Cur vos summates viri, patriciique ordinis proceres, ad hoc plebejum convivium vosmetipsos ingeritis? Non istis palatis hæc parabantur legumina. Video, video, quantum sollicitudinis mihi sit adjiciendum operis nostris, si quid posthac emisero. Cum ante paucos menses apud *Coletum* tui facerem mentionem, protinus agnovit nomen *Deloini*, ac recordatione veteris consuetudinis visus est admodum delectari. *Nicolaus Beraldus* lepide nimirum hospitalis tesseræ meminit in subscriptione sua. Nam memini, cum olim essem *Aureliæ*, *Italiam* aditurus, me hominis hospitio usum, atque apud eum dies aliquot sane quam benigne comiterque habitum. Etiam nunc audire mihi videor linguam illam explanatam ac volubilem, suaviterque tinnientem & blande canoram vocem, orationem paratam ac pure fluentem: videre os illud amicum & plurimum humanitatis præ se ferens, supercilii nihil: mores venustos, commodos, faciles, minimeque molestos: quin & interulam sericam velut apophoretum obtulit abituro, vixque ab homine impetravi, ut liceret recusare. Hujus igitur tesseram lubens agnosco. Salutem hilaris accipio, meamque multo cum fœnore rescribo. Si causaberis hanc epistolam parum esse copiosam, fac eas legas, quas ad *Budæum* misimus, & queri desines: posteaquam enim lex illa placet, ut amicorum omnia sint communia, si quid literarum ad illum datum est, id ad te quoque datum esse putabis. Bene vale, patrone incomparabilis, & *Ruzeum* meo nomine saluta diligenter. *Antuerpiæ* 21. Februarii, Anno 1516. An. 1516.

EPISTOLA CCIII.

Erasmus Rot. Guilielmo Budæo S. D.

VIX tandem explicaveram me ab illa loquacissima epistola, quæ quam tibi molesta futura sit, vel hinc conjicio, quod mihi quoque scribenti tædio fuerit: eam vix dum obsignaveram, cum alteræ tuæ mihi redduntur literæ, quibus *Christianissimi* Regis animum erga me significas. Ad has λακωνικῶς respondeam oportet, simul ne te pariter ac me tædio loquacitatis enecem, simul quod eodem tempore ad plures item alios mihi scribendum sit. Regis animum, vere Principe dignum, atque adeo tali Principe, merito probo atque exosculor. Quod de nobis tam magnifice sentit, id potissimum vobis amicis debeo, qui me illi depingitis, non qualis sum, sed qualem optatis haberi. Atque id sane facitis non mediocri periculo, nec id meo tantum, verum etiam vestro. Quanquam eadem de re jam diligenter egerat Regis nomine clarissimus Orator Episcopus *Parisiensis*, quem virum tu non minus vere, quam graphice depingis in tuis literis. Perlongum fuerit consultantium more, quæ res ad hoc invitent, quæ contra deterreant epistola complecti; tuum consilium quod sit video. Id ego felicius etiam fore judico, quod datum sit ab homine, non prudentissimo solum, verum etiam amantissimo. Nam si usquam locum habet *Græcorum* proverbium ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα, in consiliis locum habere puto. Cæterum ut hac de re fateor me plurimum debere cum vobis omnibus, tum in primis Regi munificentissimo, optimoque: ita non possum in præsentia certi quicquam respondere, nisi communicato consilio cum Cancellario *Burgundiæ*, qui nunc abest, *Cameracum* proficiscens. Interea dum & ipse negotium meo cum animo diligentius perpendo, & amicorum sententiam exquiro, ille, ut spero, redierit: cujus animum simul atque cognovero, faciam te certiorem de toto meo animo. Hoc solum in præsentia dicam, mihi *Galliam* multis nominibus semper fuisse charam; sed nunc haud alio nomine commendatiorem, quam quod *Budæum* habet: à qua non est quod me facias alienum, &, ut tu vocas, externum: nam si Cosmographis credimus, ad *Galliam* pertinet & *Hollandia*. Commodum admonuisti, quod ipse sæpenumero admiratus sum, *Guilielmorum* gentem mihi tantopere favere, sive id fato quodam accidit, sive casu. Olim vix decem natus annos, collusorem amavi *Guilielmum*. Rursum quindecim annos natus, sic æqualem quendam dilexi, ut mihi esset meipso charior. Huic successit *Guilielmus Hermanus*, homo doctus, cujus hymnos opinor vidisse te: post hunc *Guilielmus Montjoius*, perpetuus & constantissimus *Mecænas* meus. Deinde *Guilielmus Latamerus*, vir in utriusque literaturæ præstantia *Linacro* non inferior, homo vere Theologus, hoc est, integerrimus simul & eruditissimus, nostrique cum primis studiosus. Ad hæc, *Guilielmus Grocinus*, cujus Epistolam habes sphæræ *Proculi* additam. Jam quot *Guilielmos* æquat unus ille *Guilielmus* Archiepiscopus Cantuariensis? Ad hæc *Guilielmum Copum* sic totum totus amo, ut ad ipsum etiam hominis nomen recreer. De te vero parcius dicam in os. Sed ditior sum, quam existimaram. Nesciebam insignem illum & omnium ore celebratum Theologum *Guilielmum* cognomento *Parvum*, virtutum eminentia maximum, usque adeo meum esse. Mane, nondum omneis *Guilielmos* meos recensui. Est *Basileæ Guilielmus Nesenus*, optimarum literarum ardentissimus consectator, mihi sic unice deditus, ut *Pyladem* meum appellare jure optimo possim. Is nihil cunctetur, quodvis etiam capitis periculum adire pro suo *Erasmo*. Ex Oratore vestro cognovi *Paulum Æmilium* tandem evulgare rerum *Gallicarum* historiam. Non enim poterit non esse absolutissimum opus, quod à viro non minus docto,

An. 1516. cto, quam diligenti, plus annis viginti sit elaboratum. *Utopiam Thomæ Mori*, si nondum videre contigit, fac cures emendam, neque pigeat per ocium legere. Non pœnitebit operæ insumptæ. *Thomæ Linacri* lucubrationes ex officina *Badiana* propediem exituras, dici non potest, quam gaudeam. Nihil ab eo viro exspecto non absolutissimum omnibus numeris. Deum immortalem! quod seculum video brevi futurum, utinam contingat rejuvenescere. *Petrus Ægidius* hospes meus, ut bonarum literarum & admirator, & egregie peritus, ita tui cum primis studiosus, rogavit ut suis verbis tibi salutem adscriberem. Is suis digitis prolixam illam scripserat epistolam, quanquam alias occupatissimus, cum mihi non vacaret rescribere, & alterum è ministris *Lovanium* ablegassem, alter ab oculis laboraret. Bene vale. *Antuerpiæ* 21. Febr. Anno 1516.

D. *Cutbertum Tonstallum* à nobis avulsit Imperator *Maximilianus*, cui posteaquam Orator assignatus est, successore misso, qui apud *Carolum* nostrum ageret, desiit diutius eodem in loco commorari. Quod vitæ genus non omnino displiceret, modo bibliotheca nos quoquo iremus comitaretur. Huc si venerit, coram, sin minus, absentem literis appellabo, de literis ad te. Rursum vale.

EPISTOLA CCIV.

Christianissimo Galliarum Regi Francisco Erasmus Roterodamus S. D.

CUM inclytum *Franciæ* regnum, omniumque consensu longe florentissimum, plurimos ediderit Principes, pietate, belloque gloria præstantes, *Francisce* Regum optime juxta ac maxime, tu tamen in primis speciosissimum illud & *Gallorum* Regibus peculiare *Christianissimi* agnomen mihi præstare videris. Etenim cum CHRISTUS ipse Regum Rex, ac Principum Princeps, haud alio insigni, symboloque suos dignosci voluerit, quam mutuæ inter ipsos concordiæ: tu posteaquam bello adversus *Elvetios* gesto, quam tibi nec animus, nec apparatus, ad bellum gerendum deesset declararas, tamen huc totis nervis incumbere maluisti, ut compositis in æternum bellorum tumultibus, præcipui Christianæ ditionis Principes perpetua jam pace inter sese conglutinarentur: nimirum prudenter illud animadvertens, *Ex Regum inter ipsos dissidiis semel omnium rerum bonarum pestem, ac perniciem; contra, malarum omnium colluviem, ac mare in vitam mortalium invehi: quorum animos & opes, si pax & amicitia sincera conjunxerit, mox futurum, ut jam velut aureo quodam seculo, pietas, optimæ leges, & quicquid est honestarum artium, simul efflorescat: quæ semper pacis & comites esse solent & alumnæ.* Intelligit, videt, perspicit, animus iste tuus vere regius, ita maxime fore te Principem felicem & eminentem: non si quam plurimis, sed si quam optimis ac felicissimis imperaris. Illud igitur quo magis efficiat vigilantissima tua majestas, cum tot habeat in regno suo viros, omni virtutum ac literarum genere præcellentes: tamen undique præmiis amplissimis adsciscit, quo regnum per se ornatissimum talibus honestamentis reddat ornatius, haud ignara istiusmodi decoribus multo verius, ac pulchrius, illustrari ditionem suam, quam opibus, trophæis, pyramidibus, aliisve quantumlibet magnificis substructionibus. Porro, quod inter hos me quoque tua benignitas dignata est honestissimis præmiis sollicitare; video sane quantopere debeam animo tuo non minus humano quam excelso. Atque utinam adsit mihi tanta vis ingenii & eruditionis, ut aliqua saltem ex parte tanti Principis exspectationi respondere queam: tantum autem eloquentiæ, ut heroicas istas virtutes tuas, eximiaque decora, dignis aliquando præconiis posteritati commendem, atque in primis hoc divinum restitutæ pacis beneficium, te cum primis adnitente, partum orbi Christiano. Precor Deum Optimum Maximum, ut posteaquam illi complacitum est pulcherrimos istos

A impetus animis vestris immittere, idem provehat, beneque fortunet. Vere profecto scripsit Rex ille pacificus, *Corda Regum in manu Dei esse, & illius arbitrio huc aut illuc impelli.* Quis enim dubitet istam mentem hujus afflatu vobis dari? Proinde spes est fore, ut qui novam hanc felicitatem orbi Christiano largiri cœpit, idque per te potissimum, idem munus suum vestra pietate, constantiaque, quam maxime diuturnum ac proprium velit esse. Is majestatem tuam, Rex excellentissime, diutissime felicem, ac rebus omnibus florentem regno, imo orbi terrarum servet, ac tueatur, cui me totum trado, dedicoque. *Antuerpiæ* 21. Febr. Anno 1516. An. 1516.

B

EPISTOLA CCV.

Erasmus Roterod. Guilielmo Copo S. D.

O FELICEM *Galliam* tali Principe! O te fortunatum istiusmodi patrono! O me beatum tanti Monarchæ favore! Cæterum ad tuas literas, quas Regis tui jussu scripseras ad me, nondum licet certi quippiam respondere. Sed brevi statuam, ac renunciabo: interim hujus honoris usura fruar, quod laudatissimorum hominum commendatione, laudatissimo Regi placuerim, pro cujus erga me studio quantum debeam, nec dissimulabo, nec obliviscar unquam: ejus majeC stati per literas utcunque gratias egi. Sic enim jussit *Budæus*; sed tu idem dexterius feceris oratione, nec ipsi solum, verum etiam eximio Theologo *Guilielmo Parvo*, & reverendo Patri *Francisco de Rupeforti*, qui quam errant amanter, tam officiose sunt de nobis mentiti Regi. Quod Aphorismos nostros desideras, cave putes istius esse generis, cujusmodi sunt tui *Hippocratis*; alia res est. At si libellum posces *Erasmi De institutione Principis Christiani*, istoc titulo citius inveneris. Bene vale. *Antuerpiæ* 24. Febr. Anno 1516.

Audio sane & gaudeo, *Thomæ Linacri* lucubrationes excudi *Lutetiæ*. *Utopiam Mori*, si nondum legisti, D fac requiras, si quando voles ridere, imo si fontes ipsos intueri, unde omnia fere Reipublicæ mala oriuntur. Rursum vale.

EPISTOLA CCVI.

R. D. Ludovico Canossæ, Episcopo Bajocensi, Erasmus Roterodamus S. D.

ET felicitatem istam tibi gratulor, cujus meritis favore *Leonis*, Pontificis vere maximi, contigerit ista dignitas, & animum tuum erga bonas literas magnopere probo: denique pro tuo de me judicio, vel, ut melius dicam, pro isto tam amico de nobis errore, E gratiam habeo maximam, neque secus debere me puto tuæ benignitati, quam si quod offert (offert autem conditionem liberalissimam, ac plane meis meritis ampliorem) jam accepissem. Cæterum, quoniam nunc abest Cancellarius *Burgundiæ*, cujus opera pridem adscitus sum in famulitium Catholici Regis *Caroli*, non habeo quod certum in præsentia respondeam, id tamen faciam propediem. Interea perge favere tuo (ubi ubi terrarum futurus est) *Erasmo*. Bene vale, cui me totum addico. *Antuerpiæ* 24. Febr. Anno 1516.

EPISTOLA CCVII.

F *Erasmus Rot. Guolfgango Fabricio Capitoni* S. D.

NON sum equidem admodum vitæ avidus, eruditissime *Guolphange*, sive quod animo meo jam propemodum vixi satis, videlicet annum ingressus primum & quinquagesimum; sive quod in hac vita, nihil adeo magnificum aut suave video, quod magnopere sit expetendum ei, cui Christiana fides vere fidem fecerit, qui pietatem hic pro sua virili fuerint amplexi, hos multo hac feliciorem manere vitam: sed tamen in præsentia pene libeat aliquantisper rejuvenescere, non ob aliud, nisi quod videam futurum, ut pro-

An. 1516. propediem aureum quoddam seculum exoriatur. Adeo cernimus ceu divinitus immutatos Principum animos, ad pacis concordiæque studium totis viribus incumbere, idque præcipuis auctoribus *Leone* Pontifice, non titulo tantum maximo; & *Francisco, Galliarum* Rege, non minus egregiis factis, quam solenni cognomine Christianissimo. Huic cum & animus, & opes sic ad bellum gerendum superent, ut nemini Principum magis: tamen graviter perpendens; hujusmodi Principum dissidiis conflictationibusque & Christianorum vires, opesque maximopere labefactari, & è diverso nostræ religionis hostibus opes & animos addi: tum quæ major etiam pestis, quicquid est veræ religionis, quicquid bonarum legum, quicquid civilis disciplinæ, quicquid proborum morum; quicquid honestarum artium, militari licentia inter assiduos armorum crepitus, aut intermori prorsus, aut certe frigere vehementer: proque his semel universum malorum & calamitatum agmen inundare in vitam mortalium; nihil non tum facit, tum patitur, submovendi belli pacisque conglutinandæ studio: his quoque ultro submittens sese, quibus haudquaquam par erat, si celsitudinis ac dignitatis suæ rationem habere maluisset, quam communibus mundi commodis consulere: hac quidem in re, sicut in cæteris omnibus, animum vere sublimem ac germane regium præstans. Itaque postquam video summos orbis Principes, Regem *Galliæ Franciscum*, *Carolum*, Regem *Catholicum*, Regem *Angliæ Henricum*, Cæsarem *Maximilianum*, funditus recisis bellorum seminariis, pacem solidis, &, uti spero, adamantinis vinculis adstrinxisse, nimirum certam in spem vocor, fore, ut non solum probi mores, pietasque Christiana, verum etiam purgatiores illæ, ac germanæ literæ, pulcherrimæque disciplinæ partim reviviscant, partim enitescant: præsertim cum hoc quoque pari studio jam agant diversis mundi regionibus, *Romæ Leo P. M.* apud *Hispanos Cardinalis Toletanus*; apud *Anglos* Rex *Henricus*, ejus nominis octavus, nec ipse literarum imperitus; apud nos Rex *Carolus*, divinæ cujusdam indolis adolescens; apud *Gallos* Rex *Franciscus* huic negotio veluti natus, qui præmiis etiam amplissimis invitat, & allicit undecunque, viros virtute, doctrinaque excellentes; apud *Germanos* cum alii complures egregii Principes & Episcopi, tum præcipue *Maximilianus* Cæsar, cujus senectus tot jam bellis fessa, in pacis artibus decrevit acquiescere, quod simul & ipsius ætati magis fuerit decorum, & orbi Christiano felicius. Horum igitur pietati debemus, quod passim videmus, ceu signo dato, excitari, erigique præclara ingenia, & ad restituendas optimas literas, inter sese conspirare. Quid enim est aliud, quod tam multi eruditissimi viri, aliunde alius, operas inter sese partiti, non acriter modo, verum satis etiam feliciter pulcherrimum hoc negotium aggrediuntur, ut certa pene spes sit, disciplinas omneis multo purgatiores ac sinceriores in lucem prodituras. Primum enim politiores literas pridem ad internecionem pene exstinctas, jamdudum & *Scoti*, *Danique* & *Hyberni* colunt, amplectunturque. Medicinam vero quam multi vindicant? *Romæ Nicolaus Leonicenus*, *Venetiæ Ambrosius Leo Nolanus*, apud *Gallos Gulielmus Copus*, ac *Joannes Ruellius*; & apud *Britannos Thomas Linacrus*; Jus *Cæsareum* instaurat *Lutetiæ Gulielmus Budæus*, apud *Germanos Udalricus Zasius*; Mathematicen apud *Basileam Henricus Glareanus*. Porro in re Theologica plusculum erat negotii, quod hanc fere professi sunt hactenus, qui à melioribus literis pertinacissime solent abhorrere, quique suam inscitiam hoc felicius tuentur, quod id faciant prætextu pietatis, ut indoctum vulgus, ab his persuasum credat religionem violari, si quis illorum barbariem cœperit incessere. Nam isti apud imperitam plebeculam potissimum solent quiritari, & ad lapides provocare, si periculum viderint, ne quid nescisse videantur. Verum hoc quoque successurum confido, si trium linguarum cognitio publicitus in scholas, ita ut

A cœpit, recipi pergat. Nam & hujus ordinis qui doctissimi sunt, minimeque maligni, partim adjuvant, partim favent huic instituto: quo quidem in negotio præter alios, non instrenuam operam præstitit *Jacobus Faber Stapulensis*, quem tu ut cognomento, ita plerisque dotibus refers. Nos porro, sicut par est, infimam hujus operis partem sortiti, an aliquid contulerimus nescio; certe iis, qui nolint mundum resipiscere, sic stomachum movimus, quasi nostra quoque industriola momenti nonnihil attulisset: quanquam mihi quidem non hac fiducia labor ille susceptus est, quod confiderem docere me posse præclarum aliquid, sed libuit aliis majora conaturis viam munire, quo minus

B offensi salebris ac lamis, speciosa illa ac sublimia facilius inveherent. Et tamen hoc quicquid est industriæ nostræ docti candidique non adspernantur, nec oblatrant nisi quidam adeo stupidi, ut apud idiotas etiam paulo cordatiores explodantur. Nuper hic quidam apud plebem, in sacra scilicet concione, lachrymabili voce deploravit, actum esse de divinis Literis ac Theologis, qui hactenus fidem Christianam suis humeris fulsissent, posteaquam exstitissent, qui sacrosanctum Euangelium, atque adeo ipsam precationem Dominicam emendarent: perinde quasi ego *Matthæum* aut *Lucam* reprehendam; ac non eos potius, quorum inscitia incuriave depravatum est, quod illi recte scripserunt. Apud *Anglos* u-

C nus aut alter vociferatur, indignum facinus *Hieronymum* tantum virum à me doceri: quasi mutarim id quod ab *Hieronymo* scriptum sit: ac non magis restituam quod ille scripsit. Et tamen magni Theologi sibi videntur, qui nenias hujusmodi obganniunt, quas & fullones exsibilent, paulo saniores. Sed posteaquam nos provinciam tradidimus, ut multo quam ante faciliorem, ita non paulo minus obnoxiam jam invidiæ, age, accingere, *Fabriti* optime, & hanc lampadem à nobis traditam accipe. Nos pro nostra infelicitate, quod licuit præstitimus, tibi nihil non egregie suppetit, quod ad hoc pulcherrimum facinus requiri videatur. Ætas integra, & vigens etiamnum virensque; corpus vege-

D tum ac laborum patiens; ingenium felix, judicium acre, trium linguarum haud vulgaris cognitio, eloquentiæ tantum, quantum non sustinendo solum, verum etiam illustrando negotio sufficiat; pectus ardens, nec ullius rei appetentius, quam bene merendi de mortalium universo genere; fortuna, si non amplissima, certe sufficiens, atque etiam honesta; auctoritas adest, tuis potissimum virtutibus tibi parta, quippe qui sub ornatissimo Præsule *Basiliensi Christophoro* in æde celeberrima, concionatoris munus obeas. Super omnia mores sic integri, fama sic illibata, ut nemo sit tam impudens sycophanta, quem non pudeat male loqui de *Fabritio*. Nam ut apud *Aulum Gellium* olim, bonam lau-

E datamque sententiam auctoris improbitas elevabat: ita jure optimo studiorum fructum auctoris existimatio commendat. Adjuvabit & illud, quod præter istam penitiorem doctrinam tuam, etiam illa in scholis solennia, quæ cæteri sola probant, sic calles tenesque, ut non alius magis, ne quod solent, cavillari queant, te ob id ad diversum studii genus divertisse, quod illa parum fueris assecutus. Efficacissime refellit, quisquis errorem optime novit. Nemo melius medetur morbo, quam cui malum maxime cognitum est. Non quod optem hoc Theologiæ genus, quod hodie receptum est in scholis, obliterari: sed quod accessione veteris veræque literaturæ, cupiam & locupletius red-

F di, & castigatius. Neque enim hinc vacillabit sacrarum Literarum, aut Theologorum auctoritas, si quædam posthac emendata legentur, quæ hactenus habebantur depravata, aut rectius intelligentur, in quibus hactenus Professorum vulgus hallucinabatur; imo hoc gravior habebitur illorum auctoritas, quo sincerius divinas Literas intellexerint. Primam coitionem, quam *acerrimam* vocat *Terentius*, nos sustinuimus: quanquam huic quoque difficultati, tu ceu *Geryones* quispiam, triplici literatura instructus, imo tot præsidiis

An. 1516. diis armatus fultusque, maxime poteras esse par. Ad A hæc video tibi nec *Theseos* defore, negotium hoc semel aggresso. Tum ea est animi tui fortitudo, ut invidiam, quæ sic ex virtute eximia nasci solet, quemadmodum ex lumine umbra, facile contemnas: ea rursum morum tuorum suavitas, ut morosis etiam placere possis. Quid multis? Omnia mihi pollicentur, rem felicissime successuram: unus adhuc scrupulus habet animum meum, ne sub obtentu priscæ literaturæ renascentis caput erigere conetur Paganismus: ut sunt & inter Christianos, qui titulo pene duntaxat *Christum* agnoscunt, cæterum intus Gentilitatem spirant: aut ne renascentibus *Hebræorum* literis, Judaismus meditetur per occasionem reviviscere: qua peste nihil adversius, nihil- B que infensius inveniri potest doctrinæ *Christi*. Sic enim fert natura rerum humanarum, ut nullius unquam boni tanta fuerit felicitas, quin hujus prætextu, mali quippiam simul conaretur irrepere. Optarim frigidas istas argutias, aut amputari prorsus, aut certe solas non esse Theologis, & *Christum* illum simplicem ac purum penitus inseri mentibus hominum: id quod hac potissimum via fieri posse existimo, si linguarum adminiculis adjuti, in ipsis fontibus philosophemur. Sed utinam sic hoc mali vitemus, ut non incidamus in aliud fortasse gravius. Nuper exierunt in vulgus aliquot libelli merum Judaismum resipientes. Video quantum sudarit *Paulus* ille noster, quo *Christum* à Judai- C smo vindicaret, & sentio quosdam eodem relabi clanculum. Tum audio nonnullos alia quædam moliri, quæ ad *Christi* cognitionem nihil adferant, sed fumos tantum offundant oculis hominum. Quo magis optem te hanc provinciam capessere, cujus sincera pietas nihil aliud spectabit, sat scio, quam *Christum* ipsum, cui uni omnia tua desudant studia. Reverendo Patri *Christophoro* Episcopo *Basiliensi* fac me diligenter commendes. Cæteris item amicis salutem meis verbis annunciabis: nominatim autem *Ludovico Bero*, *Henrico Glareano*, *Beato Rhenano*, fratribus *Amorbachiis*, *Guilielmo Neseno*, LL. Doctori *Lucæ*, LL. Doctori *Gerar-* D *do*, *Joanni Fabro* Officiali, cæterisque omnibus, quorum, cum istic essem, suavissima consuetudine magnopere delectabar. Bene vale. *Antuerpiæ* 26. Febr. Anno 1516.

EPISTOLA CCVIII.

Erasmus Rot. Thomæ Moro S. D.

NUPER fasciculum epistolarum ad te misi una cum exemplo *Utopiæ* per quendam tibi vehementer, ut ajebat, amicum: onerassem pluribus, sed verebar. Nunc alium nactus, mitto *Reuchlinica* omnia in uno libello, quem ita communicabis *Roffensi*, ut quam primum legat, ac remittat: nam quædam sunt quæ nus- E quam reperias. Tu lege propositiones plane Theologicas, abyssales sapientias, & articulos *Arnoldi Tungrensis*. Mitto unam epistolam ad *Marlianum*, quod is suspicatus esset priorem librum *Utopiæ* à me profectum: id nolebam serpere, quum sit nihil vanius. Dialogus ille *Julii* & *Petri*, ut intelligo, jam τῷ Καγκελλαρίῳ μεγάλῳ in manibus est, & unice placet. *Moriam* in dies exspectamus. *Utopiam* tuam recognitam huc quam primum mittito, & nos exemplar aut *Basileam* mittemus, aut si mavis, *Lutetiam*. Si quid habet *Ammonius*, cura ut quam primum ad nos veniat: nam Prin- F ceps abitum adornat, & nos quo aut quando profecturi, incertum habemus. Exigitur à populo ingens pecunia, eaque præsens. Postulatio recepta est ab optimatibus, ac prælatis, hoc est, his qui soli nihil daturi sunt. Nunc civitates consultant. ὁ αὐτοκράτωρ alias ἄοπλος, nunc adest manu magnifice armata, & agri passim explentur militum gregibus, sed unde, aut cujus nomine veniant, incertum. O miseram hanc regionem, à tot vulturibus arrosam! O felicissimam, si civitatum inter ipsas esset concordia! Significa num eodem animo sit in me *Cantuariensis* & *Coletus*, atque item *Roffensis*, de quo tibi nuper scripsi. Pater ejus, qui has reddit, nos lautissimo prandio accepit, vir dives An. 1516. ac probus, multa testatus de tuo erga se officio. Adjuva me, quæso, tuo consilio. *Budaicam* postremam ad te mitto. Precor *Marusso* quo dignus est, cum sua syngrapha. Nam *Saulos* istos nusquam licet comprehendere, ni *Brugas* proficiscar. Bene vale, *More* suavissime. *Antuerpiæ* 1. Martii, An. 1516.

Adest isthic *Franciscus*, si nondum *Hieronymus* expletus est *Cantuariensi*, ab hoc exigat: debet enim. Remitte exemplaria epistolarum, quas nunc mitto, & quæ reddidit *Lupsetus*, sed per hominem certum. Rursum vale cum tuis. An. 1516.

EPISTOLA CCIX.

Erasmus Rot. Petro Ægidio S. D.

VTINAM essem sanior animæ tuæ pars, quemadmodum tu vocas. Nunc ipse parum valens, ægroto morbo alieno, & tamen ob negotium Novi Testamenti non vacat ægrotare. Non video spem, nisi primum imperes tibi ipsi: deinde suscipias iter aut huc, aut *Gandavum*. Illic est *Clavus* medicus maledicus, ei te commendabo si velis, ut te vel convitiis adigat ad curandam salutem. Abstine à pharmacis dejicientibus naturæ vires. Exspatiare comite *Nicolao* aut simili amico fido ac jucundo. Quicquid est litium procul abjice. Prudentis est ante omnia vitæ consulere. Bene vale. Ita & ego minus incommode valuero. *Lovanio* 4. Martii, An. 1516.

EPISTOLA CCX.

Erasmus Rot. Ricardo Bartholino S. D.

MIRUM quam me ceperint hendecasyllabi *Gasparis Velii*, doctissime *Bartholine*. Tam erudita facilitate fluunt omnia, ut facile deprehendas ingenii venam non elegantem esse modo, verum etiam divitem ac benignam. Sed parcius eum laudem oportet, quod me tam immodice laudarit ipse. Utinam hanc operam in argumentum felicius collocasset. O felicem *Germaniam*, si tandem liceat à bellis conquiescere: id quod Principum sapientia brevi consore spes est. Etiamsi nonnullos adhuc habet ignobile vulgus, qui belli in *Gallos* suscipiendi faces subjiciant. O cogitationes impias! Christianus orbis adversus Christianæ ditionis purissimam ac florentissimam partem conspirabit? Sola *Gallia* nec hæreticis est infecta, nec *Bohemis* schismaticis, nec *Judæis*, nec semi-*Judæis Maranis*, nec *Turcarum* confinio afflata: quemadmodum aliæ, quas & citra nomenclaturam suo quisque animo agnoscit. Non alibi senatus augustior; non alibi schola vel celebrior, vel sanctior; nusquam major legum auctoritas; nusquam similis regni totius concordia. Qui magis imperio digni, quam qui imperant optime? Quid quod nobis interim pessime consulunt, qui bellum moliuntur. *Gallis* sic undique finitimi sumus, ut ipsi potius *Galli* simus: jamque civile bellum futurum sit, si *Galli* cum *Gallis* pugnemus. Ad hæc quid consultius, quam cum vicino proximo, tum autem vicino tam potente benevolentia conjungi. Atque istis quidem cæcum in *Gallos* odium certam victoriam pollicetur, nec in mentem venit, quot annis, quam infeliciter luctati sumus cum *Gelriis*: nam de *Frisiis* incertus adhuc eventus est. Sed ut contingat victoria, quid æque votis expetant *Turcæ*, & si quibus etiam invisius est nomen CHRISTI, quam pulcherrimam ac munitissimam orbis Christiani partem ferro, ignique vastari, floremque nostræ religionis indignis modis proteri. Prohibeat Deus Opt. Max. ut istorum amentiæ fortunæ favor, aut Principum calculus accedat: ἀλλὰ ταῦτα ἡμῖν γε πάρεργα. Porro, carminis editioni favere qui possum, doctissimi quidem, sed tamen immodice de me mentientis? quod nihil aliud, quam illum, qui scripsit, admirabilem, me ridiculum faciet. Faverem illius gloriæ, si frontem perfricare queam. Abitum vestrum utcunque tulero, si propediem nobis red-

An. 1516. reddamini: nam & te propius introspicere, & *Velium* nosse cupio. Porro *Paulus Ricius* sic me proximo colloquio rapuit, ut mira quædam me sitis habeat, cum homine sæpius ac familiarius conferendi sermonem. Præter *Hebrææ* linguæ peritiam, quantum ille tenet Philosophiæ, quantum Theologiæ: tum quæ animi puritas, qui discendi ardor, qui docendi candor, quæ disputandi modestia? Mihi sane vir ille primo statim gustu placuit olim *Papiæ*; cum illic Philosophiam profiteretur: nunc propius intuito magis etiam placet. Is demum vere mihi videtur *Israelitam* agere, suoque cognomini pulchre respondere: cujus omnis voluptas, omnis cura, omne otium ac negotium, in divinis est Literis. Dignus nimirum animus, cui otium contingat quam maxime honorificum. Eruditissimo eruditorum omnium *Mecænati* Cardinali *Gurcensi* facito me commendatum. Bene vale. *Antuerpiæ* 10. Martii, Anno 1516.

EPISTOLA CCXI.

Erasmus Rot. Ammonio suo S. D.

An merito nos objurges nondum liquet, certe consolaris tum amantissime, tum eruditissime. Alioqui vel illud poteram occinere, *Tu si hic sis, aliter sentias*. Quod si omnes sic cæcutirent in *Erasmo*, ut tu, multo minus esset infelix. Pro studio in me tuo, vel pietate potius, pudet, ita me Deus amet, agere gratias. Majus enim mihi videtur hoc beneficium, quam ut vulgari more conveniat gratias agere. Et referre quî possim? Et tamen adnitemur, si modo detur vivere. De *Sixtino* id sentis, quod ego semper sensi. Hac igitur spe, quam mihi præbes, animum interim fulciam. In literis sum totus, paro enim quædam *Basileam* mittenda. Rex *Galliæ* me invitat in suam *Galliam*, pollicens mille florenos annuos. Cui sic respondi literis, ut nihil tamen certi responderim. Theologi nunc ambiunt etiam, ut *Lovanium* commigrem. Ex *Moro* totam hanc fabulam melius cognosces. Bene vale, mi *Ammoni*, & perge σῶσαι τὸ τελεσάθλιον ἐργασμόν. *Antuerpiæ* II. Martii.

Nonnihil indignor occupationibus tuis, per quas non licet Musis totum istud ingenium, ut par erat, possidere. Video *Morum* quoque antehac semper invictum in procellas easdem abripi. Ego semper mei similis, totis pilea sarcinis redimo. Rursum vale. An. 1516.

EPISTOLA CCXII.

Germanus Brixius Erasmo Roterod. *S.*

Rediit *à vobis ad nos nuperrime* Stephanus Poncherius, Parisiensis *Episcopus, legatione apud Cæsarem sua feliciter functus.* Antistitem *hunc nostrum, difficile adeo dictu est, quantopere* Gallia *hac demiretur, quantopere observet, quantopere etiam revereatur. Neque id sane temere: nempe is unus est* Parisiensis, *qui reliquos omnes* Galliæ *nostræ Pontifices (absit verbo invidia) tum morum honestate, comitate, gravitate, tum vitæ simplicitate, continentia, integritate: simul ingenii facilitate, candore, bonitate: simul Juris utriusque, Theologiæ, Philosophiæ, disciplinarumque pene omnium cognitione quadam incomparabili, sine controversia antecellit, & longo post se intervallo relinquit: ut non immerito in eorum albo antea semper vel in primis adscriptus sit, quorum consilio, prudentia, judicio, regni hujus moles moderetur. Eundem enim jam* Galliæ *hujus Reges tres, quadam veluti successione, alius subinde post alium, perinde atque consultissimum quendam* Nestora, *in consiliis suis delectum, magna ubique penes se auctoritate honestarunt: magno in precio atque æstimatione nunquam non habuerunt: usque adeo probata spectataque illis fuit* Antistitis *fides, & explorata, perspectaque prudentia, ac præsens quædam in rebus agendis omnibus providentia. Adde, quod vel in tantis Reipub. negociis, ac, ut verius dicam, negociorum fluctibus, quibus ille assidue non implicatur modo, verum etiam tantum non obruitur, solus de tanto Episcoporum nostratium choro, bonarum literarum candidatos non respicit solum, aut appellat, sed etiam præmiis exhortatur, liberalitate demeretur, comitate invitat, humanitate allicit, auctoritate sua fovet, dignitate protegit, splendore ornat & illustrat: atque ita demum hac omnia præstat, ut numeris omnibus singularem quendam apud nos agat* Mecænatem *in eos omnes, quos cognoverit literarum eruditionem cum honestate morum conjunxisse. Felicem vero, ac multò fortunatissimam* Galliam *futuram, si decem præterea* Mecænates *huic uni similes habeat, quorum favore & benignitate, honesta tandem studia, ingenuaque artes, Principum horum tenacitate & odio exstincta, excitarentur, & veluti ex umbra (quod ajunt) in lucem producerentur. Atqui ne forte admireris,* Erasme *doctissime, qua ratione Episcopum apud te tot tantisque his laudibus honestandum susceperim: is sane si quid antea fuit de literato quoquam bene meritus, dispeream nisi recentissime de te uno affatim, ambabusque manibus meritus sit: quo nomine & nos quoque illi causa tua, multo etiam quam antea magis debemus: nimirum arbitrati, quicquid dignationis, quicquid ornamenti atque honestamenti usquam in te conferturs; id omne & in Musas quoque novem (quarum ipse es cultor primarius, & veluti antistes incomparabilis) conferri. Age vero,* Erasme, *accipe quale sit, quamque singulare* Parisiensis *in te meritum. Is cum primum ad nos legatione ea, quam ante dixi, functus rediit, nihil potius habuit, nihil sibi magis præcipuum duxit, quam te, te inquam unum,* Erasme, *prædicare, quam tuum ingenium, tuam doctrinam, atque eloquentiam* Græcam *juxta ac* Latinam, *tum publice, tum privatim pleno ore referre, & apertis (quod ajunt) tibiis propalam decantare. Legerat quidem antea scripta tua quam plurima, te autem, quod asserit, de facie nondum noverat. Mirum est nunc, quantopere gestiat, quantopere etiam sibi placeat, quod* Erasmum *istic & viderit coram, &* Erasmi *congressu ac colloquio, quotiescunque libuit, (libuisse autem ait creberrime) usus fuerit. Quid non ille prædicat de* Erasmo? *quid ille* Erasmo *non tribuit? ejus de te sermones subnectere libuit: facessat tamen interim, jubeo, procul hinc adulatio omnis. Magna* Erasmum *fama præcesserat, major inventus est: quid enim vetat eadem nos de* Erasmo *pronunciare, quæ de* Iseo *quondam suo* Plinium *pronunciasse legimus,* O vere Atticum leporem! ô vere Nestoream eloquentiam! ô raram eruditionem, ac certe non seculi nostri! *Nihil unquam* Erasmo *Cisalpinus orbis produxit omnibus literariis dotibus cumulatius. Absit verbo invidia; habuit nostra hac ætas bonarum literarum proceres duos,* Hermolaum Barbarum, *atque* Angelum Politianum, *Deum immortalem, quam felici ingenio, quam acri judicio, quanta facundia, quanta linguarum, quanta disciplinarum omnium scientia præditos? Hi* Latinam *linguam jam pridem squalentem, & multa barbariei rubigine exesam, ad pristinum revocare nitorem conati sunt, atque illis suus profecto conatus non infeliciter cessit, suntque illi de* Latina *lingua tam bene meriti quam qui ante eos optime meriti fuere. Itaque immortalem sibi gloriam, immortale decus paraverunt, manebitque semper in omnium eruditorum pectoribus consecrata* Hermolai *ac* Politiani *memoria, nullo ævo, nullo casu, nullo fato abolenda. Vidi & ipse in* Italia *olim aliquot magni nominis, magnaque in literis opinionis, in quibus & doctrina non vulgaris, & judicium acre, & rara adeo inerat facundia: sed tamen istud ego citra invidiam, & cum* Italiæ *pace dixerim, cui equidem cum favi antea multum, tum tribuo semper in studiis plurimum, unus profecto* Erasmus *Transalpinis ac Cisalpinis omnibus palmam præripit: unus* Erasmus *omnium lumina eruditionis ac facundiæ fulgore perstringit: & quod est in proverbio, cornicum oculos configit. Etiam nunc* Erasmum *ipsum loquentem videre videor: dii superi, ut omnia apte, omnia apposite, ut nihil non erudite, nihil non eleganter & ornate, nihil non distincte & ad amussim loquitur? Summa est facultas,* An. 1516.

An. 1516. copia, ubertas: oratio ejus pura, aperta, facilis, dulcis: sermo proprius, tersus, exquisitus, gravis, sensus abstrusi ac reconditi: occursant verba, sed cujusmodi? quæsita, exculta, Latinissima, atque hæc quam copiose, quam affatim? uberrimum quoddam dicas eloquentiæ horreum: multa lectio in familiari, & vel extemporanea locutione, multa eruditio apparet: incredibilis memoria, repetit altius quæ loquitur, ne syllaba quidem labitur: breviter Musam ipsam Atticam non hominem loqui contendas: ut illi Rhetorica subservit; ut illi ad unguem nota est, ut domestica illi ac familiaria Rhetorices præcepta, ut schemata omnia, figuras, dicendi genera singula pro arbitrio modo huc, modo illac in ceræ modum in usum suum flectit ac reflectit? Jurares Demosthenem esse, aut si quis Demosthene superior esse potest: ut Poëtas omnes tum Græcos, tum Latinos familiares peculiaresque habet: ut carmen utraque lingua non pœnitendum scribit: ut feliciter scribenti Apollo arridet, Musæ omnes certatim adspirant? quo in genere nimirum vel Antiquos ipsos provocare videtur. Jam Theologiam Erasmum non vulgariter esse edoctum, & testantur quidem ejus in ea arte scripta quam plurima: & ego, qui cum homine in ea sum colluctatus palæstra, locupletissimus certe, ac vere Atticus testis esse possum. Neque enim Theologiam Erasmus (quod nonnulli fortasse opinantur) primoribus tantum labris degustavit, sed plane ad penetralia usque penitissimosque recessus penetravit. Porro Philosophiam, artium omnium reginam, non obiter, aut veluti à limine tantum salutavit: nota illi sunt & domestica arcana mysteriaque omnia, quæ vel divinitus à Platone, vel ingeniose ab Aristotele, vel quicunque alii in Philosophia excelluerunt, prodita ac relicta sunt. Atque in tanta tamque copiosa disciplinarum supellectile bonarum, ecquis modo inveniri poterit, qui cum Erasmo manum conserere, & in arenam descendere audeat? nisi si quis forte Thersites viribus longe inferior cum Achille, aut Diomede congredi præsumpserit, mox magno suo dedecore hastam abjecturus, & tota arena turpiter cessurus. Hominem ipsum invitavi regiis verbis, ac stipendiis, ac nonnihil etiam meis seorsum promissis ad Galliæ nostræ contubernium: ac venisset quidem ille non invitus, nisi quod suam jam fidem Catholico Regi Principi suo obstrinxit, & fortuna illi sua, ac potius virtus fautores aliquot apud Principem clarissimos quidem illos, ac principalis aulæ primarios viros comparavit: quorum favore atque auctoritate studiorum suorum messem facere, & laborum omnium fructum haud ita multo post colligere exspectat. Hæc sane sunt, & his similia præconia, quibus Erasmum Parisiensis palam ornare, & honestare non desinit: quem equidem tametsi intelligam, vel justissimos tibi titulos tribuisse, nec te aliis quam tuis ipsius coloribus depinxisse, tamen non mediocrem, puto, Antistiti vel duplici nomine debes gratiam: partim quod tibi ille alioqui nihil obstrictus, tamen operam tibi suam tam liberaliter ac profuse commodaverit, suumque erga te animum tam candide ultro patefecerit: partim quod non modico æstimare debes, laudari tibi contigisse à tam laudato, tamque in omni virtutum genere spectabili viro. Siquidem ea demum vera laus existimanda sit, quæ de laudati ore procedit. Cæterum, Erasme optime, duo sunt in primis, quæ me adduxerunt, ut apud te nunc præconii hujus testimonium ferrem: alterum, quod ego unus maxime omnium justus tibi, fidusque, ac veluti ἐκ τῶν Διὸς δέλτων testis esse possum: utpote qui Parisiensem ipsum semel atque iterum eâ de re loquentem præsens exaudivi: sum enim frequens apud eum: quod ille non literatos modo exosculetur, verum & literarum quoque studiosos, quorum in numero (modo ita Musis placeat) & nos quoque locum aliquem nobis vendicamus: alterum, quod tua permagni interesse putavi, rescire te, quibusnam maxime deberes, cujusque in ære potissimum esses, quo tu accepti meriti gratiam aut agere, aut etiam, si qua daretur, quandoque referre posses. Sciebam enim, ac multo etiam antea magis cognoveram, te animi esse nequaquam ingrati. Adde insuper, quod ipse quoque olfacie-

A bam, minus tibi suspectum fore nostrum quam cujusquam alterius hac in re testimonium, atque ita te sane judicaturum, me (id quod est) pro veteri illa mea erga te fide, mutuaque amicitia, totam tibi rem simpliciter & aperte ennunciasse, nihil adeo adhibentem fuci, sed plane τοῦτο δὴ τὸ λεγόμενον, τὰ σῦκα σῦκα, καὶ τὴν σκάφην σκάφην λέγοντα. Neque enim is sum, mihi crede, qui tibi quicquam imponere velim, aut qui te nunc falsis laudibus perunctum demulcere, καὶ εἰς τὴν φιλαυτίαν ἄγειν pertentem, abs qua nimirum, nisi fallor, alienum te semper, & aversum cognovi: neque quicquam aliunde pendentem, ingenium istud suis ipsius dotibus, ac propriis meritis æstimare solitum, nisi si quid forte, ut Homericum
B illud me hic usurpare permittas, ἀλλοῖός μοι ξεῖνε φάνης νέον ἠὲ πάροιθεν, & tu mores tuos, ingeniique tui modestiam, ac, ut verius dicam, simplicitatem, ex quo mihi visus non es, immutaveris. Concedis enim & hoc quoque nobis, ut tibi interim aurem vellicantes memoriam paulisper refricemus, consuetudinis illius, atque amicitiæ veteris, quæ nobiscum olim Venetiis intercessit, dum ego sub Jano Lascare meo (cum dico, meo, præceptorem ac veluti parentem optim[um] intelligo) vix dum Latinis literis initiatus, Græcis operam navare auspicarer: tu in ædibus Aldi Manutii, singularis etiam dum eruditionis tuæ, tum Græcæ, tum Latinæ, egregia illa, atque inculpata specimina diis hominibusque plaudentibus præbe-
C res. Inter quæ exstant Proverbiorum Chiliades quatuor: opus non mea quidem unius, sed eruditorum sententia, tanta utriusque linguæ eruditione conspersum, tam multiplici lectione distinctum, tanta venustate ac facundia conditum, ut plane si quis recte, ac citra omnem invidentiam perpenderit, ex eo uno manifestissimum fiat, quantum Erasmus cæteros omnes literariæ palæstræ athletas antecellat, καὶ ὁπόσον δὴ ἡ σάλπιγξ τοὺς αὐλοὺς, καὶ οἱ τέττιγες τὰς μελίττας ὑπερφωνοῦσι, quas ipsas, me Hercule, qui non admirantur, eas procul dubio aut omnino non legerunt, aut si legerunt, plane in literis cæcutiunt. Nam ut obiter illud tantum attingam, quid eruditius? quid ornatius? quid copiosius? quid elegantius? aut Latinum ma-
D gis, tuis illis, nescio quot, digressionibus, in quibus vere nobis non alium quam Erasmum ipsum, hoc est, Quintilianum quendam declamantem repræsentas? Successerunt his, Moriæ encomium, Miles Christianus, Instrumentum utrunque, Christiani Principis institutio, Hieronymi restituta ac distincta Opera, atque alia id genus quam plurima, ὦ φίλαι Μοῦσαι, quo favore, quo plausu, quibus amplexibus, quibus osculis ab omnibus hic politioris disciplinæ studiosis excepta? Quibus omnibus, quid aliud plane Erasmum effecisse credimus, nisi quod manifestissime nobis indicavit, quam felici ingenio, quam sagaci naso, quam purgatis auribus, quam divina memoria, quam ubere facundia, quanta utriusque linguæ eruditione, quanta styli
E exercitatione ac majestate, quanta disciplinarum omnium scientia præditus ornatusque sit? Ac per Deum immortalem, quis jam inficiabitur Erasmum, quendam veluti inexhaustum perennis eloquentiæ fontem, latissime manantem, in pectore ac præcordiis gestare? de quo tam varii passim, tamque exundantes rivuli in studiosorum vireta copiosissime derivantur? Quis inficiabitur in aliis quidem permultis, alias atque alias dicendi dotes, ac virtutes eminere? In Erasmo autem uno τῶν πάντων ἀγαθῶν σωρὸν, τῶν πάντων ἀγαθῶν μυρμηκίαν, τῶν πάντων ἀγαθῶν θάλασσαν εἶναι. Jam nos, Erasme eruditissime, tametsi intelligamus, scripta tua non nisi oculatissimo cuique lectori patere, nec palato huic convenire tam delicatas, tamque regales dapes,
F ac ut verius dicam, ταύτην τὴν τῶν θεῶν τροφὴν, tamen, ὦ θεοὶ εὐδαίμονες, πῶς μὲν γὰρ ἂν οἷός τε εἴην τοσαύτης θοίνης ἀπέχεσθαι, καὶ ταῦτα εἰς τοσοῦτον λιμώττοντος καὶ διψῶντος ἐμοῦ; Lego equidem diligentissime, ac cupidissime revolvo tuas omnes lucubrationes, quarum, vel decies jam repetitarum, nulla me tamen adhuc satietas, certe recens quædam semper capit admiratio: ac, me Hercule, quo sæpius illa à me, quo vicinius ac pressius introspiciuntur, hoc magis ac magis placent, magis afficiunt, magis delectant. Ac per Deos immortales, qui non delectarent, cum & Deloinum meum, hoc

est,

An. 1516. est, cujus ego utor familiari consuetudine ac quotidiano prope convictu, qua vetus hominis est in me humanitas: & Ruzeum insuper, cujus & singularis est quaedam in nos benevolentia: patritii ordinis summates viros, ab humanitate, politioribusque literis bene audientes, non afficiunt modo, aut delectant, sed plane & capiunt, & eo usque rapiunt, ut illis Erasmus unus in manibus versetur, Erasmus unus instar omnium neotericorum habeatur. Et me jam poenitebit tantorum virorum exempla sequi? & vestigiis tam certis inherere? ut sileam interim Guilielmum Budaeum, virum amplissimum, & Galliae hujus nostrae singulare quoddam ornamentum, ac gloriam in literis incomparabilem: qui cum se tribus nobis (ut est ingenii candidissimi) familiarissimum praebeat, eumque nos praeceptoris, ac veluti Apollinis cujusdam loco veneremur, tuam adeo eruditionem, tuam istam multiplicem lectionem, eloquentiam, copiam praedicare nobis non cessat: tuaque scripta omnia magnificare, & albo, quod ajunt, calculo insignire. Ac nos sane, ut aliis omnibus, ita in ea quoque re Budaeum ipsum emunctissimae naris judicem, καὶ ἡμῖν μὲν ὡς ἡρακλείαν λίθον ὄντα, sequimur; tanta est apud nos hominis vel religio vel auctoritas. Proinde, Erasme amplissime, quandoquidem subodoror, me prolixitate hac tibi homini, puto, occupatissimo, & ocium istud (si quod suppetit) nonnisi legendis exquisitissimis scriptis consumere solito, fastidium jam, ac nauseam peperisse, epistolae finem faciam: modo te unum id praemonuerim, videlicet, me tametsi tua jam pridem praesentia privatus sum, & longo tecum locorum intervallo discretus, nihilo tamen secius tui memoriam assidue in animo ac pectore meo sacrosanctam circumferre, teque perinde amare, atque observare, ac si praesens praesentis quotidiano in hunc usque diem contubernio usus fuissem. Neque enim is sum, qui amicos absentes absens aut oblivisci, aut negligere soleam, cui sane nunquam illud fuit non exosum, τηλοῦ φίλοι ναίοντες, οὐκ εἰσὶ φίλοι. Peropto tamen, ac nimirum supra quam dici potest concupisco, uti Regis hujus erga te animus, qui sane haud contemnendus est, & pollicitationes, quas haud inanes futuras arbitramur, te, si qua possint, ad Galliae nostrae contubernium alliciant: tum ob alia multa, tum ut periclitari potissimum valeas meam erga te fidem, ac benevolentiam, addam & liberalitatem, eorum certe omnium, quibus mediocritatem hanc nullo meo merito fortuna exornavit. Bene vale, & me tui amantissimum mutuo ama. Parisiis 6. Aprilis, Anno 1516.

EPISTOLA CCXIII.

Udalricus Zasius Erasmo Roterodamo S. D.

VIDEO, magne heros, splendidissime vir, quo tendas, qui inhumanitatis nescio quam labeculam in te purgare pergis. Cui, magne Erasme, persuaderes aliqua te parum servati officii nota laborare? qui si quisquam in orbe, tu unus vel omnium, quae optima sunt, nedum humanitatis egregie honore prae ceteris decoraris? Sed colligere videor, quid hac tam officiosa excusatione, ductu velut figurato, pertendas. Mea enim inhumanitas percellitur, mihi dica scribitur, qui tot jam tempora te cominus vicinum nunquam adierim: te virum in literis principem non convenerim. Et esset sane ea res culpa nomine cum primis notanda, si nulla mihi in statu assumptivo suppetiae ferrentur. Verum inofficiosus ne culper, aetas defecta excusat, qui aegre meum oppidum inambulo, nedum ad aliena loca proficiscerer. Accedit lectionis civilis ponderosa & gravitas & assiduitas: si interim negotia taceam, quae tamen me vel dividunt, ut facile veniam homini noxiam deprecari cupienti sis daturus, & tum facilius, quod vir placabilis, amoeni ingenii, comis & totus humanus, a nostro Amorbachio in horas praedicaris, qui in meliora vertas, vel quae nigra sunt, nedum quae lucem pati possint, improbes, in amico praesertim, erga quem non potest sine piaculo sinistrum esse judicium. Vide quo me tuis illis pulcherrimis rhetoriis contrudas: prima tuarum literarum frons permovere me poterat, ut de inhumanitate (si diis placeret) te excusarem. Sed altius considerans, magnam mei purgandi necessitatem mihi impositam inveni: proinde occultiorem illam tuam artem, quid enim tuum est, quod non artis foetissima sit? nisi persensissem, parum aberat, quin gloriosulus mihi, tua contra singulari eruditioni improvidus patuissem. De morsu quorundam quod scribis, noli laborare, gloriam, teste Aemilio Probo, sequitur invidia comes. Hoc esse verae & primae eruditionis, & admirabilis doctrinae argumentum, ne dubita, si in popularis literationis dentes incidas. Hac tuus te ille Hieronymus, ut uno verbo agam, docere poterit. Tandem te per sacra amicitia rogo ad nos venias. Venies exspectatus bonis viris, quos non parum multos hic offendes. Ego tibi hospes ero & desideratus, & praesens, & ad assem volentissimus, nostrisque & Gymnasii pluteis inscribetur, hic fuisse Erasmum. Valde & nostrum Bonifacium ama, qui te pro numine colit: utinam ita divina, ita superos, ut Erasmum colat, & jam calculum beatitudinis melioris in urnam conjeci. Vale, ornamentum orbis. Ex Friburgo 9. Maji, Anno 1516. Parce rudi calamo, tabellarius humeros pressit.

EPISTOLA CCXIV.

Erasmo Roterodamo Bilibaldus Pirckh. S. D.

ANTE quatuor ferme menses ad te literas dedi, mi amantissime & colendissime Erasme; caeterum quia nullum a te accepi responsum, suspicor vel meas tibi, vel tuas postea mihi literas redditas non fuisse: verum tamen literarum interim loco tua clarissima fuit editio, qua non minus sancte & fideliter, quam fauste ac feliciter Novum explanatum est Testamentum. Vindicasti tuum nomen ab omni temporis injuria, peregistique rem non minus Deo Optimo & Maximo acceptam, quam omnibus Christi fidelibus necessariam & utilem. Macte igitur virtute, qui negotium, cunctis hominibus a mille annis citra negatum, absolvisti. Sed quid ego verbis tuam extollere doctrinam & eruditionem conor, rem viribus meis penitus imparem?

Οὐδ' εἴ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι, δέκα δὲ στόματ' εἶεν,
Φωνὴ δ' ἄρρηκτος, χάλκεον δέ μοι ἦτορ ἐνείη.

Ut Poeta inquit. Satius igitur verecunde tacere, quam laudes tuas minus digne personare; quas si nimis frigide tractare videor, non viribus, sed imbecillitati meae imputandum erit: sed de his hactenus. Quid vero agas, quam belle valeas, quid denique parturias, admodum scire desidero, & si tibi molestum non erit, rescribe: ut habeam quod amicorum tuorum incognitorum turbae respondeam, quandoquidem a me quotidie per literas, quid Erasmus noster agat, anxie perquirunt. Vide, mi Erasme, quam avidi rerum tuarum, ne dicam ingrati simus, qui cum immensa & majora, quam exspectare potuissemus, praestiteris: etiam ultra quid quaerimus, & quodammodo exigimus. Verum id virtuti tuae, non vitio nostro acceptum referas: & bene valeas, gloria & splendor humani generis. Ex Nurenberga 20. Maji, Anno 1516.

Salutat te iterum Stabius Caesaris Historiographus, vir doctus & bonus. Salutant te geminae meae sorores, Abbatissa sancta Clara una, altera ejusdem Regulae sectatrix, quae assidue tua scripta manibus retinent: maxime vero jam Novo oblectantur Testamento; quo mire afficiuntur mulieres, multis viris, qui sibi scioli videntur, doctiores. Scriberent ad te Latine, nisi indignas suas existimarent literas.

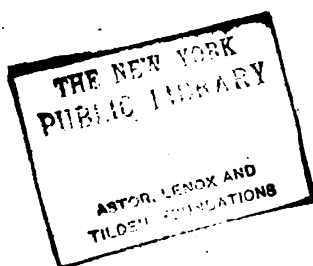
EPISTOLA CCXV.

Thomae, Episcopo Dunelmensi, Erasmus Rot. S. D.

ORNATISSIME Praesul, ex Petro unoculo, per quem nuper scripsi celsitudini tuae, cognovi librum Senecae tibi non fuisse redditum. Franciscus fatetur apud Arnoldum fuisse, a quo reposces, si nondum accepisti. Nos, gratia superis, convaluimus, & brevi, ut spero, veteres patronos revisemus. Faxit Christus Opt. Max. ut vos omnes offendam incolumes. Bene valeat tua pietas, cui me totum dedo, dedicoque. Antuerp. 9. Julii, An. 1516.

EPI-

BILIBALDVS PIRCKHEIMERVS

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS

EPISTOLA CCXVI.

Erasmo Bovillus S. D.

An. 1516.

TUUS in Angliam reditus, præceptor doctissime, est omnibus amicis tuis Cantabrigianis oppido quam gratus: super cæteros tamen mihi longe gratissimus, utpote qui aliis omnibus sum tibi multis partibus devinctior. Itaque quam libentissime te in Cantabrigia viderem, ut si non detur multiplicibus tuis erga me beneficiis, ut vellem, respondere; animi saltem promptitudinem (quam solam ferme possim) ostenderem: sum enim cupidissimus te videndi, ac perpetuo apud te manendi: sed fatis prohibeor, ac fortuna adhuc paulo invidentiore; alioqui quocunque gentium abires, certum esset persequi. Hic acriter incumbunt literis Græcis, optantque non mediocriter tuum adventum: & hi magnopere favent huic tuæ in Novum Testamentum editioni: dii boni quam eleganti, argutæ, ac omnibus sani gustus suavi, ac pernecessariæ! Sed hæc hactenus. Est hic juvenis quidam, qui continuis precibus obtinuit, ut se tibi commendarem, Edmundus Polus ardens, morum perquam candidorum, & tui amantissimus: hic sibi persuasit se futurum felicem, si possit recipi in tuum famulitium. Igitur si rescripseris an eum velis & significes, licet brevissime, me illum tibi commendasse, quia alias non credet me scripsisse, sicut sæpius sum illi pollicitus, feceris rem te dignam, & mihi pergratam. Vale, hujus nostri seculi decus. Ex Cantabrigia 13. Augusti, An. 1516.

EPISTOLA CCXVII.

Glareanus Des. Erasmo Roterod. S. D.

SI quem amas, charissime Erasme, quod te amat, certe ego maxime amandus tibi: nemo enim est, tuto crede, te mihi charior, atque utinam tam me posses intus introspicere, quam extra sæpissime vidisti. Videres profecto alterum Alcibiadem, ac eum qui Alcibiadem longe antecederet, tantum videlicet, quantum vere Glareanicus amor vicit Socraticum, sive quantum ego plus tibi debeo, quam Alcibiades Socrati. Magnum erat, mores à Socrate didicisse, vitam illius monitis emendasse: atqui ego longe plura à te habeo; nempe, præter alia infinita, præcipuum illud, quod me Christum sapere docuisti; neque sapere solum, sed imitari, sed suspicere, sed amare. Quid, quæso, homuncioni mihi vel utilius, vel dignius contingere potuit? Proinde minime separati sumus, beneficia tua, in me collata, non sinunt me tui immemorem. Quicquid ago, præsto es, ludit ante oculos meos imago Erasmi, itque reditque frequens, sine te non dormio, non edo, absens ad virtutes stimulas, excitas pigrum, rudem doces, & putas me posse te non amare? sed qui possem? Lachrymor absentiam tuam, idquod mihi minime vitio dandum existimo: quid enim æque mihi grave? & jam dixi, non abes, sed certe abes: revera non abes, loqueris enim mihi quotidie: & tamen absens es, quia te non video, nec suavissima tua confabulatione fruor: sed & præsens es, quia te audio; nam mihi loqueris, sed ludo, idque inepte, quia amo, idque audacter, quia amo: & dum ludo, lachrymor, quia te amo, charissime Erasme: atque cum te charissimum appello, dum alii infinitis aliis te onerent, ego unico illo titulo unice te honoro. Quid enim erat dicere, doctissimum, eloquentissimum, eruditissimum, & quæ non amor, sed aliquoties κολακεία excogitavit pleraque alia: nullum enim eorum te melius decet, aut exprimit, quam quod proxime Christum accedit. Neque tu tantundem, vel eloquentiæ vel eruditioni me inniti jussisti, quam amori vere Christiano: ac proinde non modo habeo tibi gratias amplissimas, immortales, ingentes, aut quicquid tale vulgus disertorum sesquipedalibus verbis refert; sed quas Christus dignis tuis in me meritis tribuat. Cæterum ut ad epistolam quoque tuam respondeam, quæ de fortuna ais, eam mihi, si tecum essem, non posse deesse. Doleo, Hercule, me tecum esse non posse, sed differo tamen non absque causa. Tumultuatur patria: pax cum Franco nondum composita, quam Angli ne, an Cæsarea majestas remoretur, incertum. Legati Maximiliani adfuerunt, & item Anglorum, non pecuniam, sed aureos montes pollicentes, ne Gallis Galli conjungamur. Sunt qui suspicentur rem agi non jussu Britanni Regis, sed τῇ τοῦ αὐτοκράτορος τέχνῃ: sic ego pacem spero, quæ si facta fuerit, Parisiis salarium ducentorum scutatorum annue exspecto. Præterea habeo mecum domi meæ triginta optimæ indolis juvenes, qui annue solvunt centum & viginti scutatos, quamvis labori meo non satis respondeat hoc præmium: illud, mi Erasme, charissime parens, unice oro, ne damno sit mihi, vel apud te, vel apud alios dominos, amicos forsitan aliquando futuros, non venisse tam humaniter invitatum. Nam ad Pentecostes diem si non erit pax cum Francis, & Princeps tuus (quod vehementer opto) salvus fuerit, ausim, me Hercule, ad te volare, etiam per medios hostes: interim ne abeam consanguinei & necessarii magnopere rogarunt, nihil tamen certi promitto. Montjoii nomen charum esse mihi non poterit, dum Erasmus charus esse desierit. Quem ut egregium ac optimum virum credam, & opera tua, & præsens quondam de ejus humanitate confabulatio pervicit. Berus, cum literæ allatæ sunt, non adfuit: itaque ex eo nihil cognoscere potuimus. Post discessum vero tuum, adeo sophistæ in me grassati sunt, ut de templorum valvis chartulas diripuerint, publiceque Senecam legi prohibuerint. Ego autem iis invitis legi, nihil magis veritus, quam ne Berum quoque in suam opinionem traherent: at ipse ut vitaret invidiam, negotio se non magnopere immiscuit. Pene tamen carmen meum non misissem, utpote juvenile, & mihi nulla in parte satisfaciens pro tanto viro: aut si hoc tanquam adulatorium spernis, pro tanto amico: sed spero omnia confossum iri à te, quæ spes nisi me tenuisset, eas ineptias in ignem conjecissem. Misi autem & aliud carmen, quod de discessu tuo ad Osvaldum lusi, hominem tui studiosum, ac acerrimum meum in sophistas Alciden: cujus pugnæ memini, simul & horologii tui gratissimi munusculi: literas Ἐράσμιος Γλαρεανῷ belle incidit Aurarius, semper interim sericis incubuit. Buschii carmen, quod mihi summe placet, quanta potui diligentia excripsi, ex depravato videlicet codice; quare peto, ut tua diligentia excutiatur. Salutationem tuam Osvaldus, Rhetus, atque omnes discipuli mei gratissimo animo acceperunt, unoque ore te rursus salutari jusserunt, te felicem, salvum, incolumem omnes optant. Jussisti me longum esse cum scriberem, idque feci, sedulo forsitan magis quam feliciter. Quid enim aliud faciam? λαλεῖν ἄριστος, ἀδυνατώτατος λέγειν. Vale, charissime Erasme, meum sidus, meum decus. Basileæ ex pistrino meo, Anno Domini 1516. 5. Septembris.

An. 1516.

HERMANNI BUSCHII PASIPHILI IN ERASMUM,

Coloniam recens ingressum,

CARMEN.

DIc puer, Erasmum cupido quis nunciat illum
Advenisse mihi, quisnam hæc mihi gaudia portat?
O festum lætumque diem, si vera locutus,
Si non hæc vano mendax confinxerit ore.
Quisquis is est tandem, credamne, ut venerit ille?
Ille, inquam, Erasmus, cui Roterodamica tellus
Tam debet, docto sua quam Verona Catullo,
Quam tribus Hispanis urbs inclyta debet alumnis,
Ausonio fundata duci, quam Bilbilis alta,
Cornipedum gregibus fœcunda, & fortibus armis
Ingenio debet culti celeberrima civis,
Quam cantata suo debet Mevania vati,
Parthenopeque suo, fontes qui carmine Thebas
Eruit, & sylvas plectro modulatus eburno,
Magnanimum in Troas, & in Hectora movit Achillem:
Quam Sulmo tibi Naso tener, quem barbarus Ister,
Braccatique Getæ, cygnea voce canentem
Tristia, fleverunt; quam Mantua prisca Maroni,

An. 1516.

Quo duce Musarum meruit domus ipsa vocari,
Et fama pulsare polos, & sydera laude,
Omneque venturæ spacium superare senectæ.
Estne ille *Erasmus*, modo quem venisse loquuntur,
Ipsis qui solus possit certare *Latinis?*
Quem probat, extollitque virum clarissimus ordo,
Pontificis *Roma* qui limina scandit in ostro,
Quemque per *Italiam* passim lectissima turba,
Cordaque suspiciunt doctissima *Grajugenarum*,
Qui sibi quæsivit nomen, per *Gallica* regna,
Hispanumque Tagum, per *Hibernica* litora, perque
Orchadas, & nostro semotos orbe *Britannos:*
Terrarum Reges, quem fulvo munere jungunt,
Conciliantque sibi, quo fante, ignobile ducunt
Eloquium *Pyliæ* quod fluxit ab ore senectæ:
Quo citharam tendente, & Apollinei peragente
Officium vatis, stupet ipse ad carmina *Phœbus*,
Calliopeque sui gemitu reminiscitur *Orphei*.
Venit, certa fides, vidi, vidi ipse cupitum
Optatumque mihi toties, occurrere vultum
Hospitis egregii, dextramque amplexus inhæsi.
O blandi mores! ô fandi exacta facultas!
Quanta vetustatis, linguæque scientia docto
Quanta utriusque viro, quantum discessit ab illo
Barbaries, ruditas, ignava superbia, livor
Degener! imo alios multos secum attulit ipse
Diversos comites, gravitas sine nube renidens,
Ingenuusque lepos, *Pitho*, *Charitesque* sorores,
Pegasidesque omnes, gressus comitantur euntis,
Florentesque rosas gestans, posita ægide *Pallas*.

FINIS.

AD EVNDEM.

Hæc legit *Erasmus* si carmina fronte serena,
Tum longe accepi plus, minus ipse dedi.

AD ERASMVM ROTERODAMVM

Hecatostichon

HENRICI GLAREANI,

Helvetii Poetæ Laureati.

SOMNVS iners homines, mutumque invaserat orbem,
Presserat & terram nocte silente quies.
Ipse soporifero ponens mea membra grabato
Occubui, & tenebris pene sepultus eram.
Ecce sub obscuro visa est tua Musa nigrore
Ante oculos volitans protinus esse meos.
Non secus ac nebulis latitet si *Phœbus* opacis,
Aut sub nube nigra, candida Luna micet.
Tum pepulit radiis quodcunque obstabat amœnis,
Cessit & omne, illa discutiente, chaos.
Subticui, caput haud tenuem erecturus ad auram,
Exspecto sitiens quid velit illa loqui.
Diva verecundo dum me videt ore tacentem,
Auriculam prendens vellicat atque premit.
Cur meme dixit, cur compellare vereris?
Cur nostros surda negligis aure sonos?
En venio, quia doctiloquus sic jussit *Erasmus*,
Ne tituba, votis præsto erit ille tuis.
Illius ambrosio quanquam frons nectare fusa est,
Atque *Helicon* sacro laverit amne comam:
Nec tamen exiguum parvo de flumine rivum,
Nec tremulæ spernet stamina rauca lyræ.
I celer, optatum invenies, & habebis amicum,
Quem dare non alium secula posse putes.
Dixerat, & sonitus blanda cum voce recessit,
Inque levem volitans aera præpes abit.
Excutior somno, video cecidisse figuram,
Cui responderem nemo nisi aura fuit.
Ergo ô præsidium, & spes jucundissima vitæ,
Dux & iter veræ, dulcis *Erasme*, viæ;
Ausculta, tua Musa meis discessit ocellis,
Illi debueram paucula verba loqui.
At quia discessit, nec sit cui singula dicam,
Hæc jussi Musam verba referre meam.

A Scilicet ut dignas tibi, vir doctissime, grates
Offerat, id quanquam non bene posse reor.
Nanque ego cui moduli, cui nec sit culta *Minerva*,
Qui possim dignum ludere, quæso, melos?
Nec tibi pro meritis, quas dicam, nosco Camœnas,
Da veniam modulis, ingenioque meo.
Sunt mihi raucisono stridentia carmina plectro,
Et tenuis surdo murmure vena data est.
Clauserunt placidæ *Dirceia* flumina Musæ,
Et mihi *Parnassi* blanda fluenta negant.
Arida vix mihi *Clitorio* sitis amne levatur;
Vix mihi *Salmacidos* mollia damna patent.
Si tibi raucidula stridentem voce cothurnum
B Percutiam, dices, Heus miser, ito foras.
Si rursus citharam plectro crepitante fatigem,
Nænia inest, dices, carmine barda tuo.
Quid, pie *Erasme*, canam? nisi garrulus inter olores
Argutos strepitem, corvus & anser iners.
O utinam *Andini* mihi sit facundia vatis,
Et sint *Peligna* carmina docta lyræ;
Te canerem longo, vir præstantissime, libro,
Nullaque pars vacuo margine abiret iners.
At longe tua me probitas, tua vivida virtus
Vincit, & est versu non bene picta meo.
Quæ natura sagax imis tenet abdita valvis,
Tota intra ingenium scis posuisse tuum.
C Tuque oculis certus cœlestia regna subintras,
Tu penetras summi limina celsa poli.
Quot sint, quæ rerum species, quæque orbis origo,
Utque locum capiant quæque elementa suum.
Splendida quo rapido volvantur sydera lapsu,
Unde tuum lateat, candide *Phœbe*, caput.
Quidque subobscuram cogat decrescere Lunam,
Unde pluat rosea discolor Iris aqua.
Quæ solidas quatiat violenta potentia terras,
Cur volitent dubio fulmina sæva polo.
Cur scindant piceas horrenda tonitrua nubes,
Unde ruit gelidis stridula grando globis.
Cur quod non cecidit sydus cecidisse putetur,
D Et quæ sint reflui semina cæca maris.
Quæ subsunt casu, quænam fortuna volutet,
Perfida ventosis non bene recta rotis.
Cur Sol *Æthiopes* urat, cur denigret *Indos*,
Cur minuat radios trux *Arimaspe* tibi.
Omnia pernoscis, majore es dignus honore,
Quam tenui versu commemorare queam.
Roma velut digne magno *Cicerone* superbit,
Et *Demosthenеis Attica* turba sonis.
Septem urbes certant docto quæ patria *Homero*,
Tres genuit magnos *Corduba* clara viros.
Unum te Solem, quamvis & sydera multa
Protulerint oris *Belgica* regna suis.
E O lætum festumque diem, qui numine dextro
Te dedit in nostros, mitis *Erasme*, lares!
Qua scindit liquidus *Basileia* mœnia *Rhenus:*
Qua sunt *Helvetiis* fœdera prisca viris.
Est in te gravitas matura, modestia prudens,
Socratici mores, Cæsareusque decor,
Ingenium felix, quo non præstantius ullum
Dotibus hisce tuis *Attica* terra tulit.
Sed te præcocibus jam parcere versibus opto,
O decus, ô *Batavi* gloria prima soli.
Tu dabis omnigenam matura in carmina venam:
Tu dabis ad Musam calcar & arma meam.
Hactenus hæc, *Batava* sydus venerabile gentis,
F Lux *Alemannorum*, candide *Erasme*, vale.

FINIS.

AD OSVALDVM,

Lucernanum Helvetium,

ELEGIA GLAREANI.

CANDIDE pars ingens nostrorum *Osvalde* laborum,
Seu qualem *Alcides*, *Pirithousve* petat.

Sur-

An. 1516.

Surgit *Amazonio* pharetrata caterva flagello:
Et mihi *Centauri* bella cruenta parant.
Huc ades, ô *Theseu*; tua ope est opus: accipe tela,
Tela cataphractis objicienda malis.
Omnia in hoc mundo vincit patientia longa:
Et labor, & probitas, ingeniumque sagax.
Laudo tuum ingenium, quod & ipse probavit *Erasmus*,
Pallados ille pater, *Mæoniique* chori.
Socraticis se temporibus *Plato* gaudet *Athenis*
Natum, atque exuvias ille triumphus habet.
Dictus *Alexander* felix cognomine *Magnus*:
Cui nasci obtigerit tempore *Aristotelis*.
Lætor ego quod temporibus sum natus *Erasmi*,
Gaudeo, & exsultans bella trophæa fero.
Ah quoties agro comites affatus amice est,
Pabula quanta animæ contulit ille meæ?
Is docuit mores, meliusque infudit JESUM,
Is docuit cœlum perpetuasque domos.
Et docuit penitus stultum contemnere mundum,
Vexit & ad superos mentem animumque meum.
Quid dare plus posset *Crœsusve Cyrusve* roganti?
Quid *Calaber* dives, quid *Sybarisve* potens?
Ille hinc digrediens, docta sciotericon umbra
Dona dedit dextræ munera eburna meæ.
Accipe, ait, nostri monumentum & gluten amoris,
Accipe *Phidiaca* dona polita manu.
Umbra tibi vitam notat, & vaga gaudia mundi:
Circulus æthereo sydera clara polo.
Elige utrum malis, utinam tibi sydera cordi,
Et qui syderibus præsidet orbis herus.
Accepi lachrymans, nomenque incidere jussi,
Osculaque insculpto terque quaterque dedi.
Sed redeo, gratare tuis, *Osvalde*, Camœnis,
Est aliquid tanto complacuisse viro.
Plus certe, quam si gelidis mea Musula metris
Strideat, atque oneret teque tuumque caput.
Gratulor & patriæ, ventura gaudeo vita,
Quæ *Grajos* fontes, *Romuleosque* refert.
Helvetios priscos, gentem in fera prælia natam,
Comperimus *Grajo* verba notasse stylo.
Atque utinam positis etiam nunc refluat armis
Quicquid apud *Grajos*, *Romulidasque* fuit.
Ecce *Camillus* adest, pius & facundus *Erasmus*,
Quo nil candidius *Romula* terra tulit.
Miles ego, quamvis imbellis, inutilis, æger,
Ære tamen mereo, teque merere velim.
Nec timeas vulgus nebulonum, & inutile mundo,
Nec *Chrysippeas* fulmina cæca faces.
Chare vale, pharetrata fugit tua tela caterva,
Chare vale *Theseu*, quo duce tela dedi.

F I N I S.

Ad Sodales, Erasmo Roterod. consuetudine junctissimos, Joannes Sapidus Selestadiensis Germanus.

O *Listri*, *Bruno*, *Basili*, *Rhenane*, *Frobeni*,
Nesene candidissime,
Helvetiæ decus æternum *Glareane*, probatis
Tum literis, tum moribus,
Integer interpres divinæ mentis, & idem
Trilinguis *Oecolampadi*,
Tu quoque *Gerbelli*, gemini laus splendida Juris,
Utranque callens *Pallada*,
Artis *Apollineæ Reti* celeberrime mysta,
Fonteie, vosque cæteri,
Dulce sodalitium, cum vestro tam bene *Erasmo*
Vobis, & illi cum suis.
Quam bene sylvestri cum lectis esse *Dianæ*,
Nymphisque scimus cum dea.
Vos adeo consuetudo devincit *Erasmi*,
Huicque vestra convenit.
Primum aut postremum quid dicam aut mirer eorum,
Queis læta corda pascitis?
Si tractat joca, ridetis; si seria, vultus
Catonianos sumitis;
Si jubet arrectas, suadetve, advertitis aureis:
A Si humana quam miramini,
Si divina docet, mox raptis mentibus, inter
Cœli incolas versamini:
Si graditur, comites estis, stantemque repente
Si stat corona, cingitis:
Si Genio ad mensam indulget, gaudetis & ipsi
Convivio hoc liberrimo.
Adde quod ingenium, gravitas, facundia, candor,
Honos, decus, modestia:
Tot blandæ veneres, charites tot casti & amores,
Et mille virtutum agmina:
A pede quæ certant imo componere totum
Supremum ad usque verticem.
B Ceu quod versicolor, gemmis, aurique coruscat
Diadema signis asperum:
Quam vos alliciant, rapiant, faciantque stupere,
Quibus ista distrahant modis.
Qualem *Anchisiadeo* radiantia dona, labores
Vivi manus *Vulcaniæ*.
Latona ut *Trivia*, sic *Phœbus* gaudet *Erasmo*,
Vos inter adstans nescios,
Digna, die spreta, ô consortia adire vadatis
Quæ diis simul communia.
Hic sincerus amor, procul hinc, procul atra simultas.
Tanti est *Erasmi* gratia.
Ast majora cano, nullumque audita per ævum.
C Toti decus *Germaniæ*.
En volsam danteis herbam præcellit *Athenas*
Urbs barbaro solo sita,
Bajana secta aurifero *Basileia Rheno*
Amœnitate amœnior.
Estis Io nati felici sydere, quando
Sors tanta vobis obtigit.
Inter at ignarum vulgus ludique popellum
Miseram nimis vitam tero.
Visendique meos quanquam præberier ansam
Tristis vetat necessitas;
Sed solet hoc animos unum relevare dolore
Miserando alioqui & hostibus,
D Quod me quæ sequitur tragicis *Rhamnusia* fatis,
Meis frui det optimis.
Ergo alacres *Sapidi* memores jam vivite vestri
Mihi sodales mellei.
Tu quoque re quavis semper, dignissime *Erasme*,
Germane *Phœnix* unice,
Vive tuos annos, & me dignare favore
Tuo tuum, si sum meus.

F I N I S.

EPISTOLA CCXVIII.

Erasmus Rot. Thomæ Moro S. D.

E JAM ad iter accincto, binæ simul mihi redditæ sunt literæ, neque puer ullus, neque mercator nos visit. *Marussi* syngrapham exhibui *Gaspari*, ea jubet dari ducatos largos justi ponderis, aut valorem. Agnoscis non *Castrense*, sed *Mercuriale* verbum. Rogavi quis esset valor. Respondit *Stuferos* 37. cum dimidiato. At mihi, inquam, valor nihil aliud significare potest, quam publicam Principis æstimationem. At nos, inquit, hunc habemus morem. At ista, inquam, ratione nos fallimur, qui vestrum morem divinare non possumus ex syngrapha. Recepi syngrapham meam. Admonebis igitur hominem non esse mihi consilii quindecim florenos perdere in sexaginta angelatis. Rogabis Ar- F chiepiscopum, ut pecuniam tibi tradat, tu collocabis apud *Germanos Sterlingn.* & scriptum huc mittes, quo hic recipiam: nisi erit per quem huc mittas rectius. Exhausi loculos omnes dum me vestio. Crede mihi, mi *More*, effudi supra quadringentos florenos. Jam periculum est, ne bene vestitus fame moriar. Si *Tonstallus* hic hyemat, illi me adjungam, nam id impensissime cupit. Adiit, hæc cum scriberem, *Petrum Ægidium* hospes *Anglorum*, offerens precia librorum, cæterum de nostra pecunia nullum verbum. De *Urse-*

An. 1516. *wico* fac instes. *Hieronymus* intra biduum aderit cum ingenti sarcina literarum ad me. Ubi accepero, faciam te certiorem, si quid erit quod te scire oporteat. Hæc scripsi de insula, deque cæteris curabuntur omnia. Hæc scripsi inter componendum sarcinas, mox equum conscensurus. Bene vale, charissime *More*, cum tuis omnibus. *Antuerpiæ* 2. Octob. Anno 1516.

Curavi ut *Cantuariensis*, *Coletus*, *Roffensis*, *Vrsewicus*, & tu, si vis, inter primos accipiatis *Hieronymi* volumina. Rursum vale.

P. Ægidius plane te deamat. Nobiscum assidue vivit. Mire favet tuæ *Vtopiæ*, teque valde salutat cum tuis omnibus.

EPISTOLA CCXIX.

Des. Erasmus Rot. Petro Ægidio suo S. D.

NACTUS sum hic cubiculum, quod in tanta hominum frequentia perdifficile est, sed perquam angustum, vicinum tamen aulæ, & quo mihi magis commendatur, vicinum *Tonstallo*. Proinde fac, ut primum licebit, libros meos huc transmittas seu navi, seu vehiculo, simulque per alium quempiam scribito, cui commiseris, & quo jusseris deportari. *Pompilius*, ut video, artificem agit, morem videlicet antiquum obtinens, quo fero moderatius. Aliquando fortassis usu veniet, ut par pari referam. Vis audire quod rideas? Quod aliis diu multumque sudantibus sæpe non contingit, id mihi pene obtigit dormienti. Rex Catholicus me propemodum Episcopum fecerat: ubi inquies? non apud extremos *Indos*, unde tamen aurum attrahit noster *Barbirius*, præfectus iis quos nunquam visurus est, verum apud *Siculos*, *Græculos* olim, & nunc quoque dicaces ac festivos; sed feliciter erratum est, & ex animi mei sententia. Postea compertum est, ejus honoris collationem ad summum Pontificem pertinere: mox Rex literis à Pontifice flagitavit, ut sui respectu sineret eam collationem valere. Hæc *Bruxellis* aguntur, dum nos *Antuerpiæ* ociosi nugamur in Literis: atque id erat, cujus gratia me jusserat evocari Cancellarius: quod si suboluisset, cunctantius huc commigrassem. Cum advenienti gratularentur, quiqui erant conscii, beneque ominarentur, ego nihil aliud quam ridere poteram, & tamen pro animo gratias egi, sed admonitis, ne posthac in hujusmodi negotio susciperent inanem operam: me meum ocium cum nullo, quamvis splendido, Episcopatu permutare. Habes somnium, quod rideas: & tamen mihi non displicuit tanti Principis animus, qui fere non favet, nisi quos probos aut novit, aut certe putat. Gaudeo, mi suavissime *Petre*, quod te tanta levarim molestia: jam enim me tui tuæque uxorculæ miserescebat, nec mihi tamen hoc quicquid fuit molestiæ potes imputare. Animus iste tuus, amore quodam immodico, officiis in me congerendis nunquam sibi satisfaciebat, uxor raro tibi, quæ id cumprimis habet studio. Nunc absente *Erasmo*, fruere tua commodius. Quantulum enim est hoc quod nobis adimit locorum sejunctio? Quod ipsum tamen licebit crebris sarcire literis, quas opto ut quam maxime alacres hilaresque nobis mittas: sic enim intelligam te recte valere, quod ita mihi cordi est, ut nihil magis: hujus rei pars maxima, mihi crede, tibi ipsi in manu est. Plerique morbi nobis ab animo proficiscuntur, & minus offenderis studii laboribus, si ratione studia tua moderceris. Bibliothecam tuam, epistolas ac schedas omnes in certos nidulos redigas, neque temere nunc in hunc, nunc in illum auctorem rapiaris, sed unum aliquem ex præcipuis in manus sumito, non relicturus prius, quam ad calcem usque perveneris, annotatis interim, quæ digna memoratu videantur. Certum aliquod vitæ genus ipse tibi præscribito, quid quibus horis agere velis. Nec alia super alia congere, nisi prioribus explicatis: ita diem, qui nunc pene totus intercidit, tibi reddideris longiorem. Et quoniam incusas memoriam, mea sententia profuerit, si in singulos annos fastos pares, non est res magni negotii, singulisque diebus annotes verbo, si quid exstiterit, quod nolis oblivisci. Novi qui hac diligentia plurimum profecerint: in primis egregius ille *Franciscus Buslidius*, Archiepiscopus *Besontinus*. Ante omnia vero te rogo etiam atque etiam, ut in rebus agendis consuescas judicio potius quam animi impetu duci. Si quid offendes, statim dispice, si qua mederi possis, aut si qua minui queat malum: id rectius dispicies tranquillus, quam commotus: si quid est remedii, utere; sin minus, quæso te, quid boni adfert ira, aut mœror? nisi quod malum tuapte culpa conduplicas. Obsecro te per amicitiam nostram, nihil tibi sit antiquius vita & salute. Si rem tueri potes hac incolumi, tuere; sin minus, dispendiosum compendium est, rem incolumem præstare salutis aut tranquillitatis jactura. Denique si tibi ipsi parum es charus, vide ne duos eadem perdas opera. Neque enim aliter nobis videbimur incolumes, nisi te incolumi: quem ego, sic me Deus amet, potiorem mei portionem duco. Ne nimium operæ sumas in rebus leviculis: fugax ætas & vitrea res valetudo, non quibuslibet est impendenda, quædam despicienda sunt, & animus ad magna erigendus. *Senecam* ac *Platonem* tibi facito familiares: hi si crebro tecum confabulentur, animum tuum non sinent jacere. Vere magni est animi, quasdam injurias negligere, nec ad quorundam convicia habere vel aures, vel linguam. Fac aliquoties periculum, quanto plus valeat obsequium & cordata blandiloquentia, quam animus præceps & impotens. Patris optimi senectutem, ita ut facis, officiis subleva, non solum quia pater est, sed multo magis quia talis pater. Sinceris amicis utere, fictis abutere. Cum uxorcula sic vivito, ut non tantum coitus causa te diligat, nec diligat modo, verum etiam revereatur: ei sic fidas, ut ea duntaxat communices, quæ vel ad rem domesticam, vel ad vitæ jucunditatem pertinent. Ita tuearis auctoritatem erga tuos, ut nihilo secius consuetudinem domesticam condiat morum comitas. De liberis educandis frustra tibi præcipiam, cum tale exemplum habeas à patre. Vides, *Petre* suavissime, ut tibi consulam, ipse mihi parum consulens, sed ut sic ineptiam, tui compellit amor. Recte vale cum tuis omnibus. *Bruxellis* 6. Octobris, An. 1516.

EPISTOLA CCXX.

Gulielmus Budæus Erasmo Roterod. *S. D.*

IDENTIDEM *literas tuas repeto, varie enim me affecerunt.* Ὅτε μὲν γὰρ ὑφορώμενος τὴν δεινότητα τὴν σὴν, τήν τε ἐν τοῖς λόγοις κομψότητα περιττὴν, δοκῶ μοι χαριέντως ὑπὸ σοῦ καταγελᾶσθαι, *neque enim usque adeo stupide mihi faveo, ut non mediocritatem meam agnoscam, quam tu inter prima nota ingenia ponis.* Ὅτε δ' αὖ πάλιν τὴν ἐπιείκειαν τὴν τρόπου σου στοχαζόμενος ἐκ τῶν συγγραμμάτων σῶν, τὴν ἐπιστολὴν δὴ τὴν ἀποδοθεῖσάν μοι παρά σου ὑπογύως, οὐχ ὡς πεπαιγμένην ἀποδέχομαι, ἀλλ' ὡσανεὶ ἐσπουδασμένην. *Ex hac tamen opinionum alternatione statui, mihi faciendum esse, ut vel* ἀληθῶς πιστεύσαντα, *homini Theologo potius me præbeam, quam ut animo suspicaci de te male mereri, deque amicitia ipsa videar.* Καὶ μὲν δὴ καταγνῶναί μου πονηρίαν τινὰ τοῦ ἤθους εὐλαβοίμην ἂν, εἰ ἐνομότως σχεδόν τι γράψαντι τῷ φίλῳ σοι οὐκ ἐπίστευον. *Stat igitur sententia ita credere, & confidere bona te fide scripsisse. Itaque magnopere triumpho, Legatum illum Regis* Angliæ Cutbertum Tonstallum, *virum (ut mihi fidem fecisti) in primis commendabilem eximia & amœna utriusque linguæ peritia, ultro etiam mihi tecum testimonium præbere, præsertim quod ad* Græcam *eruditionem attinet: nam vestra amborum auctoritate fretus, judicio meo ipsius interdum fidem abrogo, ut vel me quoque Græce scriptitare epistolia confidam.* Ἐνάμιλλον δῆθεν ἐμαυτὸν τιθεὶς τῶν αὐτομαθῆ, τῶν ὀψιμαθῆ, τῶν ὡς ἔτυχε πεπαιδευμένον, τοῖς τῶν νεωτερικῶν ὀνομαστοτάτοις καὶ τῆς παιδομαθείας τετυχηκόσι. *Id quod libens atque perlibens fecerim ad te scribens,* εὐγνωμοσύνῃ δήπου τῇ σῇ τεθαῤῥηκὼς τοῦ πάντ' ἀρέσου. *Totum enim*

me

An. 1516.

me tibi indicare optima fide mihi certum est: ut qui antehac in utraque lingua præceptore me tantum ac prælectore usus sum, (id quod gemens refero) sero saltem melior censura tua fiam. Atqui si te aliquando feriatum nostris avocamentis sensero, exercebo te sane frequentibus literis, vel ad odium usque. Καὶ μὴν, καὶ ἔγωγε ἡμῖν ηὔχμαι ἀμφοῖν τοῦτο πολὺ διαφέρειν συχνάκις γε πρὸς ἀλλήλους ἐπιστολαῖς, τὴν ἡμετέραν εἰς τἀπίον φιλίαν εἶναι περιβόητον, καὶ γνώριμον ἐν τοῖς πολλοῖς. Ἀλλ' ὦγαθὲ, amabo te si quid exierit, vide ut sine captione nostra fiat: mihi enim errata ἀξιολογωτάτων τυπογράφων præstare te æquum est, atque etiam mea ipsius, si usu ita venerit: præsertim si Autographis meis errata quoquo modo admissa (ut fit) oculos recognoscentis fefellerint. Quidni enim id a te exigam, ut sartam tectamque præstes existimationem meam? etiamsi merito te conquestum esse non inficior: quod uliochira nostra negotium tibi non parvum exhibuissent: quem epistolæ tuæ locum cachinno effuso prosecutus sum. Ὅς γε αὐτὸς κακῶς χειρογραφήσας, ὅμως ἐγκαλεῖν σοι κακογραφίας ὑπέμεινα, quanquam quod in te negligentia est, etiam est in me imperitia. Quare si mihi in posterum in eo indulseris, per me licebit, ut quoquo modo scribas, καὶ δὴ καὶ ἤδη μετὰ σοῦ συντίθεμαι ἐφ' ᾧτε, αὐτὸς μήτ' ἐγκαλεῖν ὕστερον μήτ' ἐγκαλεῖσθαι. Epistolam unam meam vidi inter tuas impressam, in qua cum multa menda sunt, tum id molestum fuit, quod in fine quinque legitur pro quique, id est, ὅσε, non parvo meo dispendio: quippe qui bis trium filiorum pater & unica filiola, ad quinque filios redactus sum, quasique jure duplici trium liberorum imminutus. Proinde criminosam quampiam dicam impressori tuo dicam, nisi id mihi damnum primo quoque tempore sarcietur; atque etiam tecum fortasse experiar, si ab ipso servare indemnem me non potuero. Περὶ λεπτολογημάτων jam te conquievisse puto, & nostram satisfactionem accepisse. Quin tu ipse incommode interpretaris, qui id de scholiis in Novum Instrumentum, & rursum de parœmiis intelligis, quarum ipsarum volumen tantum abest, ut λεπτολογηματικὸν esse censeam, ut σεμνήν τινα λογοθήκην καὶ ἀξιοθέατον esse autumem, utriusque linguæ deliciis refertam & exornatam: & si verbo Homerico uti mihi permittis, σιγαλόεσσαν, tametsi περὶ τοῦ δέοντος πολὺς εἶναί μοι δοκεῖς πρὸς τῷ παροιμιολογεῖν, ut obiter te recriminer, qui me eo nomine notasti, quod manum tollere de tabula non nossem. Ne illud perplacet, quod scribis, nonnihil te monitis meis exstimulatum, ἵν' ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα, ἐπιχειρήσῃς τοῖς μείζονος φρονήματος χωρητικοῖς. Agedum, ἀναδέχομαι τούτου τοῦ ἐγχειρήματος κίνδυνον ἐφ' ἅπασί μου τοῖς κτήμασι. Τί γὰρ ἂν οὐ κατορθώσειας, ὦ θεῖε πανάγαθε, ᾧ γε δὴ αἱ περιτταὶ τῆς φύσεως, καὶ εἰς ἄκρον τῆς παιδείας ἐξησκημέναι δυνάμεις ἐφικέσθαι. Hic tu delicias facis, mi Erasme, & pede, inquis, meo me metior, nec omnes Budæi sumus. Ne cavillatorem quendam facetum & callidum esse te oportet. Quasi vero quicquam mihi incommodius accidere possit, quam si pes meus cum eo pede componeretur, cui vix satis esse Maximini calceus possit. Ἡμῶν γοῦν παρ' ἀλλήλους θεωρουμένων δυσεμιόλιόν γε φανῆναι ἂν ἐπάναγκες. Enimvero demiror, deosculor, amplector, suspicio tuum istud tam acre, tam exactum, tam celere, tam præsens, tam sibi constans judicium. Ut me uno obtutu totum perlustrasti, ut excussisti, ut penitus explorasti! Certe his literis omnem mihi spem fallendi tui in futurum præcidisti. Usque adeo omnes animi mei sensus velut quodam specillo pertentasti judicii acrimonia, & tanquam ad manum me absentem inspicis, introspicis, perspicis: mihi adeo notior ipse esse cœpi, ex quo tu me considerasti, expendisti, æstimasti. Ὦ τῆς σῆς ἀγχινοίας εὐδαιμονεστάτης τε καὶ πάντων ἐπιτυχούσης ἂν εἰ σύ γε πλειόνων τε καὶ μειζόνων ἐπιβάλλοιο: si nostra illa iterum & tertium relegisses, & tu quivis alius, & non Erasmus esses, quid tandem ultra animadvertere posses? At ego certo certius habeo vix tibi vacasse, quos tibi locos notaveram, vellicatim legere, occupata jam mente in urgente negotio. Sed scilicet (ut ajunt) leonem ab unguibus, me vero etiam, καὶ τοὺς τυχόντας, à digitis primoribus. Hic frontem perfricabo, καὶ ἐπὶ σοῦ δικαστοῦ ἀπολογίαν ἐνίσταμαι ὁποίαν δήποτε. Video enim quæ tu vitio vertas, etiamsi id dissimulas. Quæ etsi merito & acute notasti, (quo nomine ingentes tibi gratias debere me fateor, qui hoc precibus meis dederis) non tamen deterrebor, nec committam, ut mihi vel in mala causa adesse & superesse non potuisse dicar, quippe qui sim unus ex bonis illis viris, qui causam inferiorem, dicendo facere superiorem non didicerunt quidem, sed discere conati sunt. Rem mihi tamen difficilem tu reddidisti, qui ita solerter & clementer officium inter amicum & emendatorem temperasti, ut de te quidem nec queri possim si velim, ni improbior videri velim omni philocolace, sicque tibi nihilo secius utcunque negotium facessam, ne argumentum non habeas epistolæ meæ rescribendi. Ais, quæ nativam simplicitatem redolent, melius & gratius insidere in animos hominum, atque etiam intentioni magis & labori lectorum lenocinari: à qua simplicitate cum longius recesserim, necessum est, ut non temere scriptorum meorum lectione delectetur, nisi doctissimus quisque lector, isque intentissimus. Hanc enim arbitror esse verborum tuorum sententiam, quoniam cum hæc scriberem epistola tua penes me non erat, quæ ut Apellis tabula quadam visenda per amicos circumfertur, qui mihi eam extorserunt. Cætera addis eodem pertinentia de translationum usu frequenti ac pertinaci: quod ipsum utram in partem acceperis latere me voluisti, certe intelligere non potui, etiamsi suspicor. Tum illud addis, τί ταῦτα πρὸς Διόνυσον; Hæc cum inficiari nequeam, reliquum est, ut excusare quoquo modo contendam, cum pœnam deprecari in animum non induxerim: tametsi ea criminose non objeceris, utpote qui singulari dexteritate emendatoris usus, ea quæ plane vituperare jure tuo poteras, in laude interim ponas reprehendendo, ut hortari me magis certo quodam modo admonens erroris, quam deterrere videare, & nihilominus circumspectiorem in posterum & emendatiorem reddere, si quando auscultare melioris didicerim. Quid igitur hic primum respondeam nescio, nisi si hoc dicam ἐπειλῆφθαί μοι τὴν ἰδέαν τὴν τοῦ λόγου, ἣν οὐκ ἂν φῂς ἀποδέξασθαι τοὺς ἐντυχόντας τε καὶ τοὺς ἐντευξομένους αὐτῇ τῇ βίβλῳ, τούς γε μὴ ἄκρως πεπαιδευμένους, μηδ' ἐπιτυχόντας τοῦ νοῦ ἀτενῶς, sic referre mea id temporis existimabam, ut à paucis intelligerer: atque ita intelligerer, ut tamen, si res ita tulisset, in vulgus essem inficiando, quod quisque me dixisse pro captu interpretaretur. Quare nonnulla αἰνιγματωδῶς ἐπειλῆφθαι, quæ magna ex parte lucidiora fient altera Editione ex persona τοῦ σχολιαστοῦ, ἵν' αὐτὸς ὡσανεὶ ἀρνητικῶς ἔχοιμι καὶ ἀσφαλῶς, & nihilo secius animo meo obsequerer εἰς τὸ παρόν, id quod tu satis intelligens Loxian illum Delphicum imitari me dicis. Nostin' illud scitum Solomonis δόξα Θεοῦ κρύπτειν λόγον; noluit enim ille Sapiens, cum de arduis & arcanis loqueretur, a profanis intelligi, ne à delicatis quidem, sicut nec cæteri oraculorum auctores. At sunt (inquies) quæ ab omnibus percipi intererat, neque in iis te submittis ad popularem captum, mirum, quin ad plebejum. Nam ne argumentum quidem libri & explicatio earum rerum, quæ ab Asse & partibus ejus manant, nisi à semidoctis percipiuntur, ac ne ab ipsis quidem, nisi attente, iterumque legentibus. Nullum intractabilius argumentum suscipere, οὐδεμίαν πολυπραγμονεστέραν ὑπόθεσιν ὑποθέσθαι quisquam potuit, & ad extremum proferre & absolvere. Neque id mihi primum in mentem venit, ut aggrederer explicare. Nulla res fere tot manus irritas experta est. Οὐκ ἔστιν ὅτω τῶν δοκίμων καὶ ἐνδόξων τῶν τε καθ' ἡμᾶς, καὶ τῶν ἄνωθεν οὐ τοῦ τ' ἐπολυπραγμονεῖτ' αὐτὸ, οὐδ' ἂν ἕνα εὕροις μὴ σφαλέντα ἀπὸ τῶν θεμελίων ἄχρι τῆς ἀνωτάτω, ὅμως μέντοι αὐτὸς τῶν ἀγνώτων σχεδὸν εἷς ὤν, τούτων οὕτως ἁπάντων τετυχηκέναι μοι δοκῶ, δι' ὅλον τε κατορθῶσαι, ὥς ἐλέγξαι τις πειρώμενος τὰ συντεταγμένα ὑπ' ἐμοῦ, οὐκ ἂν φθάνοι πολλὴν ἀναιδειάν τε καὶ παράνοιαν ὄφλων. Quod ad reliqua pertinet, sic sentio, quod φιλομεταφορός εἰμι, id exemplo procerum Latinæ linguæ facio, qui translationi primas partes in elocutione dederunt, iisque plurimum ipsi scribendo indulserunt, quod etiam φιλομετέωρος, οὐκ ἄνευ γε τοῦ πρέποντος id fecisse videor. Quis enim proborum & laudatorum scriptorum non grandia & dignationis, indignationisve plena, sublimiter & splendide dicere conatus

An. 1516.

A *tuis est? nisi si quis excandescere, & quiritari non grandi voce potest. Cum tua lego* ἐν τοῖς Σειληνοῖς, ἐν τῷ γλυκὺς ἀπείρῳ πόλεμος, *quem nobis arrhabonem antipolemi tui dedisti, idem propemodum argumentum vario nos genere tractasse existimo: ego* τὰ ἱεραρχικὰ τοῖς πολεμικοῖς συγκεχυμένα, καὶ τὴν ὁσίαν τῶν ἀνθρώπων τάξιν μεταχειρίζεσθαι τὰ εἰς τὸ πλουτεῖν ἀνήκοντα, ἐδυσχέραινα, δέον αὐτοὺς κήδεσθαι τῶν ἐπ' οὐρανὸν φερόντων: *id argumentum a te accepisse videbor, si quis utrunque nostrum legerit; cum eadem de re eadem prope dicam. Sed tu* εὐλαβῶς, ὁμιλητικῶς, ἀφελῶς, δημαγωγικῶς, καὶ εἰς τοὐπίπαν καθεστηκότως, ἁρμοττόντως δήπουθεν τῷ θεολογικῷ σχήματι, ὅπερ σὺ ἀρτίως ἐπανήρεσε. Ἐγὼ δὲ ἀφειδῶς, ἀδέως, ἐνθουσιαστικῶς, νεανικῶς, ἐπιδεικτικῶς, ἐσχηματισμένως, εἴθε δ' οὐκ ἀπειροκάλως. Ταῦτα γὰρ οἶμαι οὐκ
B ἀσχημονεῖ ἐπὶ τοῦ ἐλευθεριάσαντος. Λόγου γὰρ ἐπὶ τῇ παῤῥησίᾳ φιλοτιμησαμένου, ἣν σὺ ὡς ἀληθῶς φραστικὴν ὠνόμακας. *Proinde nec tropis, nec numeris, nec reliquo apparatu epidictico parce usus sum: nec translationibus, iis duntaxat, quæ se benigne, non quæ gravate obtulerunt. Nam eas procaciter me accersisse, aut corrogasse impudenter, improbeve, tu sane non contendes, qui noris me instrumento & ornamento non libenter uti* translatitio & protrito: *nec morose tibi videbuntur affectata, quæ ducuntur à me, non trahuntur, aut vexantur, nisi me longe fallit opinio. Tu legibus adstrictior,* Minervæ *tuæ inservire te causaris, quam vere popularem esse & corona jucundam tu recte*
C *interpretaris: ego enim eo amplius & senatoriam esse dixerim & consularem, siquidem tam populariter apud omnes ordines excipi scripta tua video, ut tibi jam invideam. Sed quid facerem? operis blandimentis captus, ut semel expassis velis abreptus sum in altum, nec colligere vela, nec tenere modum fortasse velificando memini, ventis me permitto, & quo tulit cunque* ἐνθουσιασμὸς *auferor: interim etiam fortasse transversus agor, sicubi vehementius efferbui. Quod tamen ipsum judicii tui esse volo. Id demum meminisse videor, ut cursus tenorem eundem semper servem, ut semel cœpi impetum, aura utique eadem a tergo jugiter adspirante, ut velis maxime, non etiam remis, incitari me sentias, si propius accesseris,*
D οὐδὲν ὡς οἶσθα οὐραιώτερον τοῦ πνεύματος ἐκείνου τοῦ ἀπὸ τῆς δόξης ὁρμωμένου. *Hoc flatu (leni quidem ipso, etiamsi valido) blandiente, jactabunde (ut opinor) & æstuose: sed secundo tamen fluctu, minimeque turbido deferri me judicas. Sed paucos lectorum assequi me posse dicis, tam procul emicantem ab eorum prospectu. Sit hoc verum: non enim de eo tecum altercabor, id modo credere mihi permittas, qui semel assecuti fuerint, libenter in eandem contentionem, rationemque dicendi incubituros, & longe fortasse me relicturos. Tu in hoc certamine exercitatior, & artis consultissimus, ita vela tua in potestate habes, ut leniter & composite, & æquabiliter vehare per vada, per alta, per brevia, per scopulos, & etiam medio in pela-*
E *go* καὶ κατ' οὖρον φερόμενος, *non tam secundo fluctu, quam flumine deferare. Rara est ista felicitas. Neque tu tamen interim,* ὦ σεμνολογώτατε, *eadem aura gloria non incitaris, sed rationem cursus tui novisti, & modicis commodioribusque velis uteris. Quare inter nos hoc interest, quod quæ tu sermocinantis more, & lepide & festiviter dicis, hæc ego concionabunde quidem, non tamen immani voce, sed exaudibili effero, vel etiam vociferor. Sicque fortasse ego vim affero, tu eblandiris & impetras: ego irrumpo, tu irrepis: ego* πανοπλίαν ἐνημμένος τὴν τῶν νεανικῶν, *tu* ἡμίοπλος: *tu minore, sed certo conatu; ego ingenti, reductisque supra modum brachiis, non idem, quod tu, efficio. Denique quod oppugnantem, expugnan-*
F *tem, propugnantem deceat tu melius nosti, palæstramque illam philosophicam tenes, ego* ἀπάλαιστρος *præ fervore destinatum impeto. Sint ista sane vera, nihil, ut arbitror, ulterius de me censere potes. Sic apud illos majorum gentium scriptores, sua cujusque semper fuit nota: sic semper natura tulit, ut vel vitiis nostris indulgeamus, vel invitis nobis se proferant. Tutiora ista, nec proinde exsultantia te decent, sed & grandia decebunt cum voles, & ad summa plausibiliter assurges, denique nihil non assequere, si paulum adnitare; nec minus ego te novi, quam tu me. Plus ego mihi impero, aut amplius, etiamsi nihil ultra vires exigo: tu nimium tibi indulges, & intra facilitatem, ac citra impetum incitaris, quare ad nova semper capessenda integrum te omnes esse mirantur, nunquam fatiscente animo: quippe qui nunquam specimen sui à sese exegerit, & qui assiduo labore potius quam intenso documentum sui præbeat, etsi id alius præter te nemo efficere queat. Equidem calamum deducere meum ad vulgi humilitatem non tam facile mihi persuaserim, cum hæc* ἀξιωματικὰ *scribo, non è medio sumpta, quam ad eorum imitationem concinnare, qui admirationem sui posteris reliquerunt. Si annotationes jam diu desitas aliquando resumpsero, deductiore filo utendum meminero, in ea textura, quæ populari trutina omnino expendenda est, copia neutrobique deficior, ut arbitror. Sed hæc tibi fastidium peperisse videtur, etiamsi mihi indulgens, alienum magis judicium quam tuum interponis. Eodem certe tendimus, nisi conjectura me fallit.* Καὶ γάρ τοι δόξαν ἄμφω οὐκ εἰκαίαν, οὐ τὴν τυχοῦσαν, οὐδ' ὡς ἂν τύχοι μετίμεν. Σὺ δὲ δὴ καὶ μεταθεῖς, *qui nunquam interquiescis.* Ἀμέλει ἐφάμιλλον τὸν ἀγῶνα τοῦτον, ἡ τῶν ἐν ἀξιώματι τῷ τῆς παιδίας μίμησις, ἡμῖν τε καὶ πᾶσι τοῖς γε τοῦ καλοῦ ὀρεγομένοις ἀπέφηνε, κἂν, ὦ φιλοσώκρατες, σὺ *redigere te in ordinem non illepide dudum cœperis, quo Theologum magis agas, aut istis Theologis tuam probes industriam. Id etiam tu (si diis placet) cum ad me scribens placere me mihi jubes. Quod autem* τὸ φιλοσόφημα τοὐμὸν τὸ κατὰ τὸ τέλος τῆς ἐσχάτης βίβλου, οὐδὲν προσήκειν πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἀσσαρίου δοκεῖ, *(sic enim sentire videre) qui minus mihi quam tibi connectere res diversissimas licuit! Tu* Silenos & Paulos *personas inter se dissidentes, planipedesque petulantes cum heroica gravitate, &* Liberalia *cum* Eleusiniis *istius facundiæ glutino copulasti, ad unguem exacta commissura, oculosque fallente, versatilemque ibidem scenam mundi ostendens, novas rerum facies, & antea inauditas stupentibus nobis edidisti.* Τί ταῦτα πρὸς τὸν Σειληνόν; ἢ πρὸς αὐτὸν τὸν Διόνυσον; *adeo pro aris sanctissimis concionem habiturus non dubitasti* τὴν ἀφορμὴν, *themaque (ut ajunt) ipsum ab Ithyphallorum propemodum carminibus mutuari. Idque in rem tuam haud dubie vertisti. Quid hujus simile in meo* Asse *legisti? cujus hunc esse scopum intelligere te volo, ut patefactis prisci ævi conditoriis, claustrisque omnibus reseratis,* Ægyptiorum *opes, &* Chaldæorum *(ut elogia vestra loquuntur) longo intervallo promptas, in publicumque prolatas, ac ære nobis æquali æstimatas, ab uno me collybista, multo majores fuisse ostenderem hominum opinione, & eas tamen, quamlibet magnas, nihil aliud esse, quam titionarii cujusdam opulentiam: eosque, qui hæc munera hodie omni ope persequuntur, de asini (quod ajunt) umbra contendere: quo ab errore cum philosophia vindicare studiosos sui possit, veramque homini gloriam immortalemque parere, quid in germana philosophia, quoque ad eam pacto adspirare & evadere studiosissimi literarum possint, explicare dicendo conatus sum. Hæc cum de Tractatu* De Asse, *rebusque in eo proditis, ita cohærere censeo, ut lumina cum umbris in pictura, si modo decenter & apte ea, quam vocant harmogen, uti mihi contigit: utrum ista eloqui non tota contentione potui, aut tanta contentioni non omni ope, omnibusque adeo opibus asservire? Tuum est istud, qui per sublimia volare, aut raptim, aut remisse ita soles, ut alas non quatias: hoc tandem deprecor, ne mihi fraudi sit uno aut altero loco longiusculas digressiones fecisse: easque res velut emblemata locis quibusdam hiulcis inseruisse: quæ sibi non perinde opportunum locum privatim dicatis operibus invenissent, id quod ipse* εὐσόχως *existimasti. Latere tamen te nolo, librum eum* De Asse *altera editione publicatum esse: multo locupletiorem, si quando forte tibi vacet non legere, sed evolvere, & singulis pagellis in quaterniones defungi. Quod sequitur, addubitare me facit. Video te (inquis) parabolis impense delectari, quas & raras, & insigniter arduas habes: sed quam semel amplexus es, ab ea divelli non potes.* Βούλει τοίνυν τοῖς λόγοις σου πεπεισμένος ὦ τούτοις τοῖς τρόποις ὕπερ εὖ με χρήσασθαι. *Hoc enim recte uti esse censebam,*

cum

An. 1516. *cum susceptam metaphoram non anteponerem, quam sententiam cœptam* ἐμφατικῶς *absolvissem: an id censes, ut potius puto,* παρὰ τοῦ δέοντος καὶ τοῦ ἱκανοῦ ἐνασχολεῖσθαί με καὶ ἐνδιατρίψαι τοῖς δὲ τοῖς καλλωπίσμασι, ὡς τροπομανῆ τινὰ καταχρώμενον ἀπειροκάλως τοῖς τοῦ λόγου ἡδύσμασιν. *Hujus culpa germana est illa, gemmeam esse potius, quam gemmis distinctam orationem meam, ita ut nulla insignia emineant, cum summi voluerint auctores distinctam esse potius quam aptam orationem: primum respondere possim si velim, me ita censuisse, digressiones illas libro insertas, & finem ipsius libri, velut insignia quædam etiam esse & lumina obscuri per se tractatus, cum alioquin ponderum & nummariæ rei explicatio, & mensurarum scrupulosa investigatio refractariam lectionem haberet. Juvat apud te, mi* Erasme, *causam dicere, velut reus factus sim apud te literarum censorem: ob exemplum à me proditum prælauta cujusdam prænitentisque copiæ ac luxu redundantis, contra morem institutumque majorum, quorum haud dubie placitis pro legibus doctissimorum ordo utitur. Equidem non adeo vitiis meis faveo, ut si ita vel ingenii mei, vel eruditionis ratio tulisset, non culpa carere mallem, quam culpam deprecari & excusare: verum cum id mihi non contigerit, secundam esse sortem puto in liberaliorem partem peccare. Quis enim non malit luxus ac munditiæ profusæ, quam sordium aut frugalitatis jejunæ postulari? Scripsi aliquando tibi villas me* Lucullianarum *æmulas ædificare: tu me etiam cum* Lucullíano *quodam patrefamilias componis, sed qui suam supellectilem norit, & promere ad usus quamque suos didicerit: hanc esse non minorem laudem puto, quam si licentiore hac ætate* Pisonem *quendam frugi me esse dixisses: nihil est omnino quod tibi succenseam,* ὅντε διατριβὴν εὑρόμην, πλεῖστα μὲν πρὸς χάριν, οὐδὲν δὲ πρὸς ἐπήρειαν ἀποφηνάμενον, οὐδαμοῦ δὲ παρεγκλίνοντα ἀπὸ τοῦ καθήκοντος, ἀεὶ δὲ τῆς ἀληθείας λόγον ἔχοντα. Ἐξὸν γάρ τοι προσίμου τινὸς τιμᾶσθαί μοι εἰ κριτικῶς γε τοῖς ἐμοῖς συγγράμμασι καὶ ἐπηρεαστικῶς προσενηνέγξω, πάντα δὴ σὺ τὰ ἡμαρτημένα μοι τῇ φιλίᾳ κατεχαρίσω. Καὶ μὴν οὐδεὶς ἂν οἶμαι τῶν σπουδαίων ἀντεῖπε μὴ οὐχὶ δεῖν τῷ σῷ ψηφίσματι ἀκολουθεῖν, καὶ προσθέσθαι, εἰ σοί γε τοῦτο ἐδόκει, τρυφερολογίαν τινὰ ὑπερμαζῶσαν ἐμοῦ καταγινώσκειν. Νῦν δὲ τῇ σῇ κεχαρισμένῃ ψήφῳ ἀντὶ τοῦ δοῦναι δίκην τοῦ τολμήματος, καὶ δόξαν δὲ οἴσομαι παρὰ τοῖς τὴν ἐπιστολὴν τὴν σὴν ἀναγνωσομένοις. *Hactenus, ut vides,* τὰ κατὰ τὴν ἀπολογίαν. Ἤδη γὰρ ἐξ ἴσου σοι κοινολογοῦμαι. *Custodem equidem mihi me apponere ipsum soleo, & ad scripta mea quasi aliena accedere ex intervallo: haud dum tamen pœnitere mihi contigit, quod naturæ servierim & ingenio obsecutus sim: mihi enim quoque scribo, non tantum scenæ servio & populo, quanquam ab Orchestra maxime plausum peto, in qua tu primarium locum obtines: & ista hac me magis capiunt, quæ cum argute, tum splendide dicuntur, quæque primo adspectu, non ita lectori obsequuntur & asserviunt, ut celeri lectione perfunctus ad ulteriora deproperet: cum aculeum nullum in futurum relinquant, sed in præsens tantum mulceant. Tu mire mediocritatem illam tuam retines, quam lectores ut avide devorant, sic diu fortasse non regustant, nec iterata sæpius lectione persequuntur, quasi tu sentias quæ facilius manduntur melius ad stomachum facere; sed ego non præsentem tantum voluptatem attendo, in posterum prospicio, & ad fastidium copiæ eximendum acrimoniam pro sale esse puto. Scilicet tu rationibus tuis servis, & vides quid istud* σχῆμα *deceat. Itaque extra præscriptum palæstræ tuæ non prosilis: ego ista religione solutus & observatione, quidni latius exsultantiusque exspatier? Nec tamen unquam ita adnitor, ut* ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα *emicare cupiens, virium rationem non habeam impetum capiendo. Gestientis est ista ingenii culpa, stylo nimium indulgentis, seseque pascentis opere, non animi vitium sibi ultra vires imperantis. Id quod tum demum sentio, cum fervor animi consedit, id est, longo post tempore. Neque vero tu semper alienus ab hac animi affectione fuisti, nec ego non possim in alio genere à me operas exigere, si id alia postularit ratio. Id quod ex dialogo nostro cum* Deloino *in fine ejusdem libri intelligere poteris. Porro autem aliquando commonefactus à te, vel ætate melior factus, tui similes imitabor* κεκολασμένους ῥήτορας, καὶ πρὸς ἀκρίβειαν τῆς φράσεως ἐσμιλευμένους, νῦν δὲ τὸ ἐγκατάσκευον τοῦ λόγου καὶ τὸ μὴ ἁπλοῦν ἀσπάζεσθαι, πρὸς ἡλικίας εἶναι τῆς νεανικῆς ἡγοῦμαι, *etiamsi anno duodequinquagesimo proximus esse cœpi,* οὐδὲ δὴ ἀπεοικὸς τοῦτο καὶ ἀφεστηκὸς σύ γε εἶναι φήσειας ἄν, ὧν γράψαι προειλόμην. Τῶν γοῦν Ἑρμολαοειδῶν τε καὶ τῶν Πολιτιανοειδῶν οὐκ ἔσθ' ὅς τις οὐκ ἂν θηρῷτο ταῦτα, ἐάν τε πολυτέλειάν τινα ἐπιπολάζουσαν ἀποκαλῆτε ὑμεῖς οἱ θεολόγοι τε καὶ σεμνοπροσωποῦντες. Τούτους τοίνυν ἄγασθαι τῆς πολυμαθείας καὶ τῶν λόγων εἰωθάς συ. *Sed rursus tu in me apparatus modum desideras. Ita non genere peccare me censes, sed exuberantia. Sic sum certe, promere religiose non soleo ex copiosa penu: nec tu non habes locupletiorem penum, sed circumspecta senectus frugi te, non natura fecit: circumcisiorem etiam te in dies facit institutum Theologicum: quod adeo credo omnes gloriæ stimulos tibi aculeosque exemit, ut jam nec famæ, nec existimationi magnifice servias, dummodo publice prosis: sic mihi omnino credere imperavi, ne non in omnia tibi obsequar. Quanquam existimem alioqui non tam male te odisse* Peniam *illam tuam conjugem, quam perdite amare pellicem ejus* Eucliam: *nec immerito, cum te velut umbra quoquo sequatur gentium. Hic pergis argutari, vel* ἀκκίζεσθαι *potius: si magna (inquis) suscipimus, præripimus majoribus, si mediocria, mediocribus. Quid si quædam sunt, quæ tu unus possis absolvere, & interim dum tu mediocribus operam istam navas, aliquid tibi acciderit? (Id quod divi illi avertant sacrosanctæ disciplinæ præsides) quis hoc damnum mundo sarciet? Non manes tandem tuos ob hanc culpam pœnas daturos putas, qui talenta ista tot tantaque non in rebus primæ notæ & indicationis summæ occupas: id quod Euangelicum dogma præcipit. Equidem sic contendo:* Ὥσπερ οὐ τῶν τυχόντων ἐστὶ τῶν μετρίων ἅπτεσθαι, οὐ δὲ δὴ τῶν ἐφεξῆς τούτων, ὧν αὐτοὶ οὐκ ἐφίκοιντ' ἄν, οὕτω τοι δήπου δεῖ τοὺς τούτων κρείττους τά γε αὐτοῖς ἀναλόγως ἔχοντα πρὸ πάντων ἀναιρεῖσθαι, καὶ τοὺς δὴ ἂν ἐξοχωτάτους, καὶ τοῖς ἐξαιρέτοις γε καὶ ἐνδόξοις τῶν συγγραμμάτων ἐπιτεθεῖσθαι, οἷς δὴ σὺ συνεξεταζόμενος, ἀτάκτως ἂν δοκοίης τῶν μετρίων καὶ τῶν καταδεέρω τούτων ἐπειλῆφθαι. Τοῦτό γε οὖν ὅμοιον εἶναι φαίη τις ἄν, ὡσανεί τις ἄρα εὔπορος ὢν τῶν εἰς τὸν βίον τὸ πολυτελῆ, ὅμως τὰ ἐν τριόδοις ἐγκαταλελειμμένα τῶν παρατυχόντων ἕρμαια ἀναιροῖτο. *Venio ad illud quod villas* Lucullianas *ædificasse me argumentum esse dicis, non esse mihi* Peniam *tuam familiarem,* ἀλλ' ἔγωγε τοῦτο ἔλεγχον εἶναι εἴποιμ' ἂν εἰπόντι ἐξελέγξαιμ' ἂν τοῦ δραπέτου ἐκείνου πλούτου ἐς κόρακας ἀποφυγόντος, τῆς πενίας δηλαδὴ τῆς σῆς εἰς τὴν ἐμὴν οἰκίαν αὐτ' ἐκείνου εὐθέως εἰσφθαρείσης. Εὖγε τῆς δεινότητος ἐμῆς. Ὅρ' ὡς ἐλεγκτικὸν ἀπέφηνεν ἐμὲ ἡ ἐπιστολή σου ἐνθυμημάτων γέμουσα, διαμιλλώμενον δήπουθεν τῇ σῇ πολυτροπίᾳ τῇ δυσελέγκτῳ. Deloinus *noster, qui jam tuus bona ex parte factus est, ad te scribet (quantum ab eo intellexi) amicissime. Literas enim tuas ei pluribusque aliis ostentare soleo, tantamque amicitiam inter amicos deprædicare. Quo maxime nomine fidem meam & auctoritatem tueor inter eos homines, qui te* Varronem *esse memoriæ nostræ autumant, nisi quod plus eloquentiam amplecteris. Ibi ego tametsi aliquantulum tibi invideam, tamen in universitatis sententiam ut eam necesse est: non pedibus modo, sed & ore, & omnibus sensibus: usqueadeo ista styli puritate, & ingenii amœnitate, omnium puncta emeruisti.* Ludovicus Rusæus Parisinus *suppræfectus, quamvis in Juris studio versetur, ob munus judicandi quo fungitur; natura tamen totus ad literas amœniores fertur, in quibus jamdiu tirocinium posuit, in compositione facilis & elegans. Is mihi omni genere officii conjunctissimus est, ut jam* Deloinus *ipse nostra non sit familiæ notior & foribus, ac nescias utrius jam limen magis teram: hos pro* Pomponio *&* Bruto *haberem, si aliqua ex parte* Ciceronis *similis essem, totosque jam possiderem, nisi tu absens in meorum amicorum possessionem invasisses,* ὦ πάντων τῶν ἐνδόξων πλεονεκτικώτατε, *quos tamen ipsos cum nec vi, nec clam, nec precario possideas, (ultro enim sese ingerentes tibi possides, & palam sese addicentes) non est quod tibi judicem aut recuperatorem feram, apud quem tecum interdicto con-*

An. 1516. contendam. Itaque jam tecum societatem amicorum coeo, si per te licet: præsertim cum me etiam ipsum, non meos tantum, tuum feceris: ut jam sit illud inter nos pactum non vulgaris amicitiæ, his verbis bona fide conceptum: αἱ δὲ συνθῆκαι ἡμῶν συντεθείσθων ἐφ' ᾧ ζῆτε πάντως κεισόμεθα κοινά, καὶ τοὺς φίλους κοινοὺς ἕξομεν. Tametsi video in hac me societate non æquas partes laturum, οὐδὲ τῶν δικαίων τευξόμενον. Siquidem illi ipsi jam tuorum scriptorum amantiores cupidioresque facti sunt quam meorum: quapropter tuam gloriam non modo nostris, sed etiam omnium prope dixerim æqualium luminibus officere intelligo: usque adeo ab omnibus adamare & suspicere, ut ne obtrectare quidem hic tibi quisquam audeat, si maxime cupiat. Quod librum nostrum nemini privatim dicavimus, malo te causam quamvis suspicari, quam à me certiorem fieri. Obviam aliquot jam mensibus Jacobo Fabro factus sum, dum villam meam viserem: is tunc me oravit, ut verbis suis te salutarem, excusaremque adversam valetudinem ejus, quod ad te non scriberet: tanta enim infirmitate erat, & adhuc est hodie, (ad me enim hodie amicum quendam suum misit) ut ne epistolam quidem dictare posit. Nosti hominem esse non modo doctum, sed etiam probum. Finem hic, ut arbitror, epistolæ faciam: licet summa voluptate oblecter ad te scribens, mœstitiamque animi mei ex infirma valetudine frustrer: sed heus tu, literas tuas etiam ultimis longiores, hoc labore paciscor, ac jure meo postulo. Spero autem te ab editis illis Hieronymi voluminibus aliquid sumpturum laxamenti, καὶ μεταξὺ σχολάζοντος ὑμᾶς ἀπολαύσειν σου. Mi Erasme, Erasme mi, imo vero Erasme noster, περὶ τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἐρωμένης κοινῆς ἡμῶν, πρὸς τοῦ Διὸς τοῦ Φιλίου, περὶ τῆς δόξης σου τῆς θαυμαστῆς τῆς τῶν ἡλικιωτῶν εὔκλειαν (ἀπείη δὲ φθόνος) παρευδοκιμησάσης, πρὸς τῆς εὐφυΐας σου ταύτης εὐγνώμονός τε καὶ ἐπιεικοῦς καὶ σχεδὸν ἤδη θειαζούσης, μὴ ὀκνήσῃς, μὴ ἀμελήσῃς, μὴ ἀμνημονήσῃς ἐπιστέλλειν τε, καὶ προσεπιστέλλειν ἐμοί τε καὶ τοῖς φίλοις μου, καὶ πολλάκις τοῦτο ποιεῖν, οὕτως ὄναιο τοσούτων καὶ τηλικούτων φιλοπονημάτων: sic denique ista tua uxor Penia, invisa tibi, longissime à te facessat, sic tibi nuncium remittat, sic contubernium renunciet, & semel te tuamque domum aversetur, ut tu in hoc mihi obsecutus fueris. Σκόπει οὖν ὅπως μὴ οὕτω μηδέποτε ἐναχοληθήσῃ, ὥστε μὴ σχολὴν ἄγειν τὸ καθῆκον θεραπεύειν. Ἔρρωσο καὶ ἀγαθῇ τύχῃ κέχρησο, καὶ νὴ Δία κεχρύσωσό γε, οὐ μὴν δὲ φιλόχρυσος γένοιο· ἐμοὶ δὲ ὁ θεὸς ὅτι βούλεται χρήσθω. Χρονίᾳ γάρ τοι τῇ δυστυχίᾳ χρῆται ὁποίᾳ δήποτε τύχῃ ἐξέμαθον χρῆσθαι, ἄλλως τε ἡ αὐτάρκης καὶ μεγαλόδωρος φιλοσοφία ἴδιον ἑαυτῆς ἐμὲ χρονίᾳ νομῇ ἐποιήσατο: Juris autem conditores τὴν δεκαετίαν καὶ εἰκοσαετίαν longam possessionem vocant, qua rerum dominia quæri statuerunt τοῖς καλῇ πίστει νεμομένοις. At ego jam annos quinque & viginti bona fide servio studio literarum: ὥστε καὶ πολλῶν γε ἄπορος, οὐδέποτε οὐδενὸς ἐν χρείᾳ καθεστηκέναι μοι δοκῶ. ἡνίκα γε δὴ ἡ ἐρωμένη μου φιλοσοφία τῶν ἐμῶν φρενῶν κεκράτηκεν, αὐτάρκως αὐτὴ χορηγήσειν ἐμοί τε καὶ τοῖς φιλτάτοις μου καὶ ἐπαγγειλαμένη. Ἐπειδὰν δ' αὖ τρεῖς ἡμέρας καθ' ἣν ἂν αἰτίαν τύχῃ ἀφημερεύσω τε καὶ ἀποκοιτήσω ταύτης, τότε δὴ τότε αἰσθάνομαι τῆς ματαιολογίας αὐτῆς (εἰ θέμις εἰπεῖν) ἐπιδαψιλευομένης μάτην καὶ φιλοτιμουμένης ἐπὶ τῇ πολυδωρεᾷ πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντας. Ἀμαμηλίσως ὑμῖν τοῖς μετεωρολογοῦσί τε, καὶ τοῖς τῶν σοφῶν συγγράμμασι ἀνέχουσι ἀπηλιωτικῶς, τὰ ἀσκυροβόλια τῶν ἐλπίδων. Ἐν γὰρ τοῦ βίου τουτὶ εὐσταθῶς ἐρήρεισται. Ἡμῖν δὲ τοῖς μὴ ἔπω τῶν φιλοσοφίας καρπῶν ἀπολαύουσιν, ἥ τε συνοικούσης γυναικὸς καὶ τῶν φιλτάτων ἀγάπη παρενοχλεῖ. Quod si quando isti inauratores vendicare te sibi instituerint, (absit enim ut ultro in eorum te servitutem & mancipium addicas) ipsa hominum vel virorum potius assertrix Philosophia, quæ mihi hactenus in judicio assertionis affuit, παραγγελεῖται σε οἶδ' ὅτι τοὺς τῶν δουλαγωγοῦντας, καὶ τῇ μακροτάτου χρόνου παραγραφῇ ἀντεχομένους σοῦ διαφερεῖται. Sin tu ἐθελοδουλήσας poste status tui controversiam pati non recusaris, aliudve quippiam in istius doctrina suggillationem admiseris, denuncio me tibi oblocutorem acerrimum futurum, ne dicas non prædictum. Eo die, quo hæc scripsi post meridiem, Ascensius Badius deducendos ad me curavit nobiles duos viros; alterum Neapolitanum, alterum Hispanum: quorum nomina si tenerem, huic epistolæ inseruissem: ii amore literarum ducti, ad me se venisse ajebant, fama (quantulacunque est) nominis nostri excitati: his literas ad te daturum me spopondi, avebant enim te videre, ut ex iis intellexi: habebam epistolam in scheda compositam, hanc in pura charta iterum mihi scribere necesse fuit, & quoniam postridie mane discessuros se dicebant, post cœnam lucubrare, id quod nunquam soleo, homo scilicet gravedinosus, ut si quis unquam. Si igitur hæ ad te pervenerint, facito ut primo quoque tempore sciam, ne me laborem perdidisse doleam, & Deloinum nostrum, qui ad multam noctem literas ad me misit, quæ tabellarium exspectabant. Κακογραφίας σφάλματος non necesse habeo deprecari, cum & noctu & festinate scripserim, oculis cæcutientibus post cibum. Ἔρρωσο πάλιν φιλεῖσθαι, qui te non Budæum esse dicis, sed Erasmum, nec cujusvis esse, id est, tui Corinthum adire. Vale etiam nunc iterum, καὶ διαβεβαίου περὶ τοὺς γυναικὸς λόγους καὶ σατηρείας διδάσκων. Parisiis 27. Octobris An. 1516.

Habeo annotatiunculas aliquot in Novum Testamentum, quas Annotationibus in Pandectas, quas aliquando editurus sum, inserendas servabam: sed post te verbum nunquam faciam, ne absurdus esse videar, si post Homerum errores Ulyssis scribam, & alioqui ne improbitatis me damnem. Si tibi igitur usui futura sunt, donabuntur, ne pereant.

Facito me certiorem posthac ubi futurus sis.

EPISTOLA CCXXI.

Erasmus Budæo suo S.D.

MIRUM in modum delectatus sum proximis tuis literis, eruditissime *Budæe*, erant enim non solum eruditæ, quod quidem ut tibi perpetuum est, ita mihi jam novum esse non potest, verum etiam gratiis, leporibus, salibus, sic undique scatentes, ut nemo sit tam ἀγέλαστος, quin his legendis hilarescat. Adest hic *Cutbertus Tonstallus* apud *Anglos* scriniis præfectus, sui Regis nomine apud *Carolum* Principem nostrum Orator, vir præter utranque literaturam, qua neminem suorum non superat, judicio excusso, ac naris emunctissimæ, tum modestia quadam inaudita, postremo moribus festivis, ac citra gravitatis detrimentum amœnis. Huic (quo me beatum duco) ὁμοτράπεζός εἰμι. Itaque crebro tuis literis bellariorum vice reficimur. Nam dici vix potest, quantopere vir is suspiciat eruditionem tuam, quam alioqui nemo non admiratur, nisi qui non intelligit. Nam sancte dejerat neminem omnium τῶν νεωτερικῶν argutius aut elegantius scripsisse Græce quam *Budæum*. At idem non negat tibi *Romanum* sermonem non solum esse purissimum, castissimumque, verum etiam uberem ac locupletem. Cæterum, ut paucis jam ad tuas respondeam literas, primum molestis quibusdam οἰκείοις καὶ αὐλῆς negotiolis odiose distentus, deinde ἀρρώστως ἔχων ob pituitam, næ tu familiariter & amice facis, quod me ob neglectius scriptam epistolam sic μαστιγοῖς. At vide quantum profecerim, πολυγράφος ὤν, male scribere didici. Quanto tu consultius, qui recte scribendo καὶ τὴν ταχυγραφίαν es assecutus: quanquam est, quo crimen hoc partim elevare queam, partim in te retorquere, hoc est, ἀντικατηγορεῖν. Primum enim vide ne parum civile sit ab homine magnis voluminibus describendis occupato, ad hæc cui nonnunquam uno die viginti sint scribendæ epistolæ, literas accurate scriptas, velut ab otioso flagitare. Quod si laborem iterum mea describere, prorsus impar sim oneri ferendo: sin id muneris aliis delegem, vix quinque ministri suffecerint. Atqui uxor illa mea, in quam tu falsissime ludis, vix unicum ali sinit, adeo domi regnat imperiosa, domina verius quam uxor. Jam quantopere te torserit scheda, ut vocas, nostra, nescio. Illud scio, tuam illam puram putam epistolam tantum negotii nobis exhibuisse, ut mihi fuerit hisce digitis denuo perscribenda, quo posset primum à nobis, deinde ab eruditis amicis legi, siquidem antea vix à me ipso, à cæteris omnino non legebatur. Non tam ob id, quod indiligenter scri-

An. 1516. scripsisses, sed quod tuo more. Quanquam huic incommodo sic facile medeberis, si curaris ut frequentes huc tuæ commeent literæ, sic enim tua manus nobis reddetur familiarior. Quod λεπτολογήματα vertis in συγγραμμάτια, equidem protinus agnovi, risique *Aristophanicam* illam ἐπανορθώσεως στροφὴν, οὐ κέκλοφας, ἀλλ' ἥρπακας. De lucubrationibus nostris amo te, qui mecum sentias, tantum abest, ut sim reclamaturus: verum, quod tu de *Copia* sentis, *Luciani* Dialogis, & *Catunculo* restituto, id ipse de cæteris item omnibus sentiendum puto. Nam ut est majusculum Adagiorum volumen, ita argumento quid esse potest humilius? Et tamen ita mihi videor in eo versatus, ut superiores omneis vicerim: quorum sane exstent monimenta. Tum quæ functio potest esse in sacris Literis humilior, quam ea, quam nos in Novo suscepimus Testamento? Minoribus vigiliis constaturum erat nobis longe splendidius argumentum. At quid facias, si his minutiis sum natus? Neque enim (ut mihi quidem videtur) tam reprehendi mereor, qui argumenta hujusmodi suscipiam, quam laudari, quod juxta præceptum *Horatianum* expendens,

——— *quid ferre recusent*,
Quid valeant humeri, ———

abstineam ab his, quæ sustinere non queam. Tibi fortassis debetur venia, qui studio quodam immodico mei cæcutiens, me posse credis quod non possum. Mihi ignus etiam, qui meipsum meo metiens pede, mecum habitem, & norim quam sit mihi curta supellex. Jam periculum quod ostendis ne nomen meum tot libellis obsolescat, id vero ne tantulum quidem me commovet. Quicquid hoc est, famæ verius quam gloriæ, quod mihi meæ peperere lucubrationes, æquissimo animo lubensque posuerim, si liceat. Alios alia delectant studia. Et aliis in rebus alii valent. Nec omnium idem est genius. Mihi cordi est, in hujusmodi frivolis philosophari, in quibus & minus video nugacitatis, & aliquanto plus fructus, quam in magnificis illis, ut ipsis videtur, argumentis. Denique qui unum hoc spectat, non ut sese ostentet, sed ut prosit: huic non perinde refert in quam splendidis versetur, atque in quam utilibus. Non refugiam etiam illo contemptissimo *Catunculo* contemptiora, modo sensero ad provehenda bona studia conducere. Non scribuntur hæc *Persiis* ac *Laliis*, pueris & crassulis scribuntur. Et vide, doctissime *Budae*, quam verum est illud *Flacci* nostri,

Tres mihi convivæ prope dissentire videntur,
Poscentes vario multum diversa palato.

Copiam, quam nos contemnimus, (nam hic sane ὁμόψηφοι sumus) complures οὐ τῶν τυχόντων laudibus vehunt: asseverantes nullum unquam Opus à me scriptum, vel æque frugiferum vel dexterius. Quanquam hac in parte non satis video quomodo sibi constet tua sententia. Incusaveras quod humiliora susciperem argumenta, eaque præriperem inferioris notæ Scriptoribus: hic suggillas quod argumento suscepto parum responderim. Atqui longe diversum opinor crimen est, ob jacentem, parumque sibi notum animum, indigna te aggredi: & ea suscipere, quæ suscepta sustinere non possis. Nolim hæc in eam interpreteris partem, mi *Budae*, quasi quicquam tuis literis offendar, sed quod non illibenter cum amico festivissimo simul & doctissimo συμπαίζομαι καὶ συμφιλοσοφῶ. Titulus tibi videtur magnum quiddam polliceri. Cæterum non probas, quod ea ex locis sumpserim communibus, id sentiens, uti conjecto, è vulgatis ac passim obviis auctoribus desumpta. Sed quid facias, si præterea nemo quicquam de *Copia* præcepit? *Fabius* paucis attigit modo. *Trapezuntius Hermogenis* compilator copiose pollicetur de *Copia*; at cum pollicitantem usque sequenti mihi jam vertigo capitis oboriretur, nihil unquam de *Copia* comperi, quod alicujus esse momenti videretur. *Venetiæ* καὶ τὰ τοῦ Ἑρμογένους βιβλίον magis quam legi. Nec apud hunc reperi, quod usui futurum videretur. Post editum Opus, comperi apud *Rodolphum Agricolam* nonnihil: quem virum si fatorum invidia superesse voluisset, haberet *Germania* quem *Italis* opponeret, qualem nunc habet *Gallia Budaeum*, sed unum. Equidem videbam exemplis ex optimis auctoribus allegandis permultum majestatis accessurum Operi, verum partim horrebam voluminum magnitudinem, partim periisset utilitas iis, quibus labor ille peculiariter desudabat: quando nunc quoque passim queruntur literatores, argutius esse Opus, quam ut à mediocriter doctis possit intelligi. Jam vero quod te movet mediocrium causa, quibus nolis suam provinciam præripi, eodem argumento deterrere poteras, ne quicquam omnino scriberemus: nam si magna suscipimus, ea præripiemus majoribus; si mediocria, mediocribus, si infima, infimis. Quin illud nemo nescit, omnibus in medio palmam esse positam, qui artem tractant Musicam. Liberum est cuivis & post meam editam *Copiam*, de *Copia* præcipere. Mihi sat laudis est, quod de ea vel primus prodiderim aliquid, vel diligentius & exactius cæteris, id quod ipse, ni fallor, non inficias ibis. Age vero, quam falsum illud, quod scribis exemplum tuarum literarum tibi domi servatum in scheda, ne quando tecum, ut ais, obsignatis literis acerbius agam. At quid tandem tibi profuerit ista tua cautio, postquam ad judices ventum erit? Tu chirographum proferes, ego item αὐτόγραφον, sed tu schedam, ego puram putam epistolam. Negare non potes, talem ipse vis videri: sed περὶ τῶν λεπτολογημάτων nimium fortassis diu λεπτολογοῦμαι. Cæterum, ut seriis agamus: Agnosco nonnihil, optime *Budae*, meam indiligentiam, vel potius infelicitatem. Et tamen tuis animati literis fortassis audebimus nonnihil μεγαλοφρονέστερον, quod utinam tam feliciter succedat, quam tu confidis: οὐ παντὸς ἀνδρός. Nec omnes *Budaei* sumus. Non sum ex eorum numero, qui nihil, nisi quod ipsi faciunt, rectum putant. Suspicio tuam istam exactam diligentiam, animique sublimitatem & argumentis & ipsa phrasi sese proferentem. Recte hæc suscipit *Budaeus*, qui præstare potest, cujusque virium est, ex *Asse* τοσαῦτα, καὶ τοιαῦτα, τῆς παιδείας τάλαντα depromere. Decent hæc eum, qui de *Galliarum* publica laude cum *Italis* μονομαχεῖ, cui cum *Hermolais* & *Pliniis* concertatio est: denique *Gallum* ista decet μεγαλοφροσύνη, non *Hollandum*, & ἵνα συνελὼν λέξω, *Budaeum* decet, non *Erasmum*. Sed ô Deum immortalem, quid ego audio? uxorem ne meam haud longe abfuisse à tuo contubernio? quanta felicitas vacare zelotypia. Utinam illa jamdudum aliquo demigrasset, non in tuas ædes, in quas optarim omnes bonas felicitates simul commigrasse, posteaquam eas tu gratiarum & omnium virtutum domicilium ac sedem reddidisti: sed vel ad Fratres *Franciscanos* hujus procos, vel ad alios, si qui vehementius etiam adament. Quanquam (ut jocari desinam) mea tenuitas mihi non admodum displicet. Alioqui licuerat jam olim augere rem, ni semper hoc animo fuissem, ut mallem expeditam fortunam quam amplam. Et magnus ille meus *Mecænas Cantuariensis* tantum sua benignitate suppeditat, quantum huic ocio, quantum huic animo satis est. Neque quicquam ambio apud benignissimum Principem meum: sed mihi parum humanum videbatur primum tali Principi, deinde patriæ sic efflagitanti meum hoc qualecunque obsequium pernegare. Illud mihi vehementer molestum, mi *Budae*, adesse *Peniam*, non item adesse Philologiam, hoc est, umbram adesse, non adesse corpus. Fortunatissimus mihi viderer, si utraque mihi σύνοικος esset. At vide ne cui, quod scribis, ἀσύστατον videatur, tibi rem esse cum *Penia*, cum eodem tempore duas ædifices villas; easque, ut ipse fateris, *Lucullianas*. Porro quod jocaris esse periculum, ne quando me deserat literarum amor posteaquam contigerit inaurari; quod ad hanc sane rem attinet, in utramvis aurem otiosum te dormire jubeo. Neque enim aut hujusmodi sunt tempora, aut ejusmodi præsentis aulæ status, ut inaurentur, qui sic ambiunt, hoc est, qui pene fugitant. Hactenus exauramur & exhaurimur largiter, at auri ne tenuissima quidem adhuc accessit bracteola. Quanquam ut nihil unquam accedat, jam nunc omnia me debere sentio, vel opti-

An. 1516. mo Principi Carolo, vel omnibus omnium virtutum numeris absoluto *Joanni Sylvagio Burgundiæ* Cancellario: qui talem quendam heroa præbet nostræ ditioni, qualem pridem ille, vel tuo unius præconio futurus immortalis, à Rupeforti *Guido* tuæ præstitit *Galliæ*. Τὴν ἐπιτελπλον ἀῤῥωσίαν ἐπιτελψοι Ζεὺς ὁ ὑψιβρεμέτης, ὡς Ὁμηρικῶς λέξω, cum mea sententia dignus sis cui contingat τὸ τοῦ Τιθωνοῦ γῆρας. Sed spero fore, ut ætatis progressu commodior sit valetudo. Id quod haud sane paucis usu venisse scio. Nos præter ἀῤῥωσίαν non crebram modo, verum pene perpetuam, jam pulsat etiam τὸ χαλεπὸν γῆρας, νόσημα φυσικὸν, καὶ τούτου ἕνεκα ἀνίατον. Ludis tu quidem tota epistola: quæ res mihi non mediocri voluptati fuit, ut quæ mihi testaretur *Budæum* non tantum incolumem esse, verum etiam alacrem ac lubentem. O te felicem, cui liceat ad istum modum frui literis! At non alibi magis videre mihi ludere, quam ubi serio jam agere videri vis. Negas tibi persuaderi posse, libros tuos à nobis legi, nisi si quis amicorum, inter confabulandum orta tui mentione, fuisset anagnostes. Adeon'me aut fastidiosum existimas, ut legere graver tam erudita? aut adeo inhumanum, ne dicam invidum, ut talis amici lucubrationibus parum delecter? Imo ne sis insciens, nihil est omnino tuorum studiorum, quod non inter præcipuos auctores nostra habeat bibliotheca. *Annotationes* tuas in *Pandectas*, & *Assem*, oraculorum instar habeo: ad quæ confugere soleo, si quid ambigo, nec ab istis vulgatis auctoribus succurritur. Neque vero me piget aut pudet, *Budæum* inter probatos jam & ævo consecratos auctores testem adducere. Cur enim vivis hoc honoris invideamus, si modo promereantur? cur non potius id eruditioni tribuamus, quod vulgus tempori,

Qui redit ad fastos, & virtutem æstimat annis,

ut ait *Flaccus*? Loca tametsi jam ante non omnino indiligenter legeram, tuo monitu relegi. Ob primum illum non mediocriter tibi debent bonæ literæ, atque harum candidati, quarum causam tam gnaviter agis. Vero verius est quod scribis: nulla regio non gignit eximia ingenia, si modo sint, qui foveant, provehantque. At iis, quorum arbitrio res fere versantur mortalium, nihil æque invisum, ac ea studia sine quibus nec homines sumus. In secundo sæpe demiratus sum tuam istam ὡς ἀληθῶς Φραγκικὴν παῤῥησίαν, οὐδὲ τοῦ ἀρχιερέως αὐτοῦ φειδομένην, sed primum ἀσφαλέστερον καὶ ἀκινδυνώτερον δάκνεις τὸν ἀποθανόντα. Deinde prodest hac quidem in parte, quod à paucissimis intelligitur τὸ δῆγμα; siquidem cum ubique sic intendas eloquentiæ tuæ nervos, ut non *Midæ*, sed *Apollineis* auribus canere videaris, tamen illic data opera Λυκοφρόνειόν τι miscuisti, *Loxian* quempiam nobis referens. Idque magis etiam facis in priore illa stomachatione: quam nec ipse quivi intelligere, quod res ipsas parum notas habeam, & tu nomina supprimis. Jam in operis calce mire philosopharis cum tuo *Deloino*, viro jam olim mihi cognito ex *Coleti* prædicatione: deinde ex congressu quoque prius *Aureliæ*, mox *Parisiis*. At hic quoque Deum immortalem, qua vehementia, qua libertate καταβακχεύσας καὶ ἀστρέψας εἰς τοὺς ἱερέας τοὺς νῦν. Sed illud quam festivum, exigis, ut de tuo ingenio pronunciem, quasi vero is sim, qui vel assequar rarissimas istas ac pene divinas animi tui dotes. De *Budæo* jamdudum eruditissimorum hominum senatus magno consensu pronunciavit. Quorum sententiæ si subscripsero, quantulum fuerit hoc momenti, quod unius homunculi plebeji possit adferre calculus? Sin dissentiam, quis ferat impudentiam? Cum tua lego, mi *Budæe*, videre videor locupletissimum quendam patremfamilias, non qualis fuit *Lucullus*, cui plura domi erant, quæ fallerent dominum, quemadmodum inquit *Horatius*, & prodessent furibus: sed non minus diligentem, quam locupletem, cui suæ opes & probe cognitæ sint, ac singulis in suos digestis nidulos, cuncta in procinctu sint, ac velut in numerato. Præstant hoc tibi partim accuratissimi indices, quos olim in hunc usum ad omnes tuos codices parasti: partim atque adeo multo maxime felicissima ista memoria, & quovis indice fidelior: unde fieri video, ut aliquoties insignium rerum hinc atque hinc sese confertim offerentium copia velut obruaris ac degraveris, neque finaris manum de tabula tollere. Atque ita accidit fortassis, ut lector ceu conviva fastidiosulus alicubi modum apparatus in te desideret. Ad hæc cum nihil usquam esse patiaris, nec in rebus, nec in verbis, quod cum vulgo triviisque tibi commune sit, hoc est, quod non insigne sit & exquisitum, eque penitissimis Musarum adytis depromptum, nusquam remissus, nusquam oscitans, sed semper urgens, & instans tibi: fieri necessum est, ut non temere tuis delectetur, nisi lector egregie doctus, & idem otiosus, nec minus interim attentus, atque is plus prope laboret legendo, quam tu scribendo. Nam tibi quidem eam facultatem diutinus jam & exactissimus dicendi, scribendique usus peperit, ut ea quoque tibi citra curam fluant, quæ nobis magno studio videantur elaborata. Jam animadverto te metaphoris ac parabolis impendio delectari: quas habes plerasque mire raras, & insigniter argutas, sed quam semel amplexus sis, ab ea vix unquam divelli potes: unde fit, ut cum totus sermo gemmeus sit potius quam gemmis distinctus, nonnihil videatur à naturali simplicitate recedere. Atqui cum in iis, quæ constant artificio, alios alia capiant: quod nativum sit, id occulta quadam vi tangit & allicit omnes, nec paulo jucundius irrepit & illabitur in animos hominum, veluti cognatum. Nam quod ubique πάνυ φιλόπατρις es, à multis laudi dabitur, à nemine non facile condonabitur: quanquam φιλοσοφικώτερον est mea sententia, sic de rebus & hominibus agere, ut mundum hunc communem omnium patriam esse ducamus, etiamsi pulcherrimam orbis Christiani partem *Galliam* esse fatear. Ad hæc, dum in παρεκβάσεις eruditissimas simul & amœnissimas crebrius exspatiaris, & in his longule commoraris, periculum fortassis est, ne quis morosior ita secum cogitet: præclara quidem hæc & splendida, sed ut olim, τί ταῦτα πρὸς τὸν Διόνυσον, ita quid ista ad *Assem*? Cæterum ego & video, ni fallor, & probo tuum hac in re consilium. Istiusmodi locos aliquot tibi paraveras, usurus simul atque incidisset occasio. Eos non incallide miscuisti argumento quanquam alieniori: ut hac arte pariter & laterent fallerentque τοὺς βεβήλους, & legerentur ab eruditis & candidis, nec unquam interciderent intermixta rebus, vel ob solam utilitatem victuris. Unum illud non satis potui conjectare, quo tandem consilio Opus tam eximium, & dubio procul immortale futurum, nemini volueris dicare nominatim. Neque enim dubito, quin id certo aliquo consilio sit factum. Video quidem jamdudum, quam sim ineptus, qui de tuo ingenio extra omnem aleam censuræ posito quicquam judicem. Sed quid facerem? Ita jubet *Budæus*. Minus improbum arbitror ineptire, quam tibi parum esse morigerum. Neque tamen hæc dixerim, quod ullam ingenii dotem in tuis scriptis desiderem, aut ullo offendar incommodo. Primum enim admodum sim incivilis, si me in corpore tam specioso unus aut alter nævus offendat. Deinde sic amo *Budæum*, ut etiamsi quis inesset nævus, is meis oculis blanditurus sit. Neque tamen usque adeo amore tui cæcutio, quin illud vere perspexisse me credam, nihil hactenus produxisse *Gallias*, quod cum ingenii tui monumentis in certamen venire possit, & tamen omnibus à tergo relictis, quotidie temetipsum superas. Bene vale, καὶ οἰκοδόμησον ἀγαθῇ τύχῃ, ut summam votorum habeas, & tu mihi aliquando gratulari possis παγχρύσῳ, ego tibi *Lucullo*. *Bruxellis* 28. Octobris, Anno 1516.

EPISTOLA CCXXII.

Erasmus Roterod. Petro Ægidio S.

SALVE, charissime *Petre*. Per omnia sacra te oro, ut fortem humanæ conditionis forti feras animo. De

An. 1516. De patre bene spero, sed tamen si quid accidat, cave ne duos simul amittam. Quid juvat inanis, imo noxius dolor? Mone *Nicolaum* inprimis, ut rem dissimulet, neque cuiquam effutiat ad quem adeat in *Angliam*, aut cujus nomine accersitus: etsi non eat, tamen taceat: fingat causam à vera alienissimam. Rem ex secretarii literis, & ex *Jacobi* mei sermone cognosces. Bene vale, amicorum optime, & virum te præbe, imo memineris hominem esse te, & vitæ hujus fabulam age. Bene precor tuis omnibus, & in primis optimo patri. Scripsi *Banisio*. *Lovanii* 3. Novembris.

Mi anime, post istas procellas insignem aliquam serenitatem exspecta, atque illi te serva. Rursum vale. Si quid opus erit vel in tuo negotio, vel in negotio *Nicolai*, ipse advolabo. Anno 1516.

EPISTOLA CCXXIII.

Ludovicus Berus Erasmo Roterodamo *S. D.*

QUEMADMODUM *quotidiana lucubrationum tuarum lectio*, Erasme *amicorum integerrime*, *incredibili animum meum semper afficit voluptate: ita dici non queat, quam me oblectarint literæ tuæ, quibus de felici statu tuo me certiorem reddidisti. Itaque cum amicorum omnia sint communia, mihi equidem gaudeo, tuæque dignitati summæ gratulor, de tam honorifica, & ubere à Principe oblata Præbenda canonica, deque tam prospero rerum tuarum successu, ut fortuna, literarum & virtutis studiosis semper novercari solita, abs te quemadmodum contempta, ita & victa, & prorsus tibi dedita videatur. Nec obtrectatorum quorundam insania, magis quidem elaborantium, ut accuratissima tua scripta, & exquisitiorem doctrinam, aliqua ex parte falso calumnientur, quam ut sane cum fructu intelligant, felicitatem tuam imminuere poterit, sed augebit potius. Quæ enim spes gloriæ, si nulla victoria? Victoria autem quis locus esse potest, ubi pugna non est? Sed neque desunt, nec unquam deerunt* Erasmo *doctissimi & optimi patroni, quanquam ipse sibi abunde & patronus, & semper (Deo duce) futurus est victor gloriosus. Literas tuas, ac item Archiepiscopi* Cantuariensis, *ad reverendum dominum* Basiliensem, *ejus reverendæ paternitati diligenter reddendas curavi. Aliarum etiam literarum exempla ad me transmissa, mihi quidem abs te munus gratissimum, communibus amicis nostris (ut decebat) communicavi. Vale semper felix in* CHRISTO. *Ex ædibus nostris* Basileæ 12. *Novembris*, *Anno Domini* 1516.

EPISTOLA CCXXIV.

Ludovicus Canossa, Episcopus Bajocensis, Erasmo Roterodamo *S. D.*

EA *semper mihi voluntas, ea mens, is animus fuit, ut quandocunque per fortunam aliquanto favorabiliorem liceret, & studiis bonis nostrum omne ocium applicaremus, & studiosum aliquem, literatumque hominem domi foveremus. Itaque mihi persuasum cum sit, eum te,* Erasme, *esse, quem animo ipse concipio, quemque unum in primis una mecum esse ac vivere exopto, cujus videlicet & singulari ingenio recreari, & literatis colloquiis frui, & multiplici etiam doctrina pasci, atque erudiri valeam: dignum equidem putavi, simul atque Christianissimi hujus Regis (apud quem summi Pontificis Oratorem ago) benignitate ac favore*, Bajocensi *Ecclesiæ me licet immerentem summus ipse Pontifex præfecit, tibi fortunam hanc nostram statim nunciare, teque insuper hortari & invitare, si commodo tuo ad me demigrare potes, una mecum deinceps commoraturus, excepturum te me, si non omnino ut ipse mereris, at saltem pro virium nostrarum quantulacunque facultate: curaturumque ut &* Erasmo *quantum in me erit satisfaciam, &* Erasmum *ad* Bajocensem *Antistitem accessisse pœnitere nunquam debeat. Quem tantisper dum beneficiis amplioribus ornavero, annua ducentorum ducatorum pensione honestabo, præter tuum ac famuli unius, itemque equorum duorum impen-*

sum. Bene vale, & mihi animum tuum renuncia. Ambosia 13. *Novembris*, *Anno* 1516. An. 1516.

EPISTOLA CCXXV.

Erasmus Ammonio suo S. D.

ΠΡΟΣ τῆς εὐδαιμονίας τῆς σῆς, αὐτῆς τε τῆς ἐμῆς δυσυχίας, sic & illam tibi propriam ac perpetuam esse velint superi, & hanc mihi leviorem, *Ammoni* humanissime, urge literis tuis *Wigorniensem*, ut quam primum expliceetur nostrum negotium. Favent omnes ferme hujus aulæ proceres, & cum primis Cancellarius, ac Rex ipse. Audio Theologos, nescio quos, moliri, ut publico mandato delegetur Scholæ *Lovaniensi*, & hujus germanæ *Coloniensi*, meorum voluminum examinatio: quod si fit, primum habent quod agant in biennium: deinde quisquis delegabit examinationem, eadem opera mandabit *Græcæ Latinæque* linguæ peritiam, qua illi ex æquo vacant: tametsi reor hoc ἀνεμώλιον fore: nam & hic optimi quique mihi favent, & inter Theologos quoque primores bene volunt. Scripsi de meo negotio ante dies aliquot per cursorem *Tonstallicum*: is homo magnifice de te, tuoque ingenio sentit. Ajunt brevi summorum Principum conventum fore *Cameraci*, *Maximiliani*, Regis *Gallorum*, & nostri *Caroli*: ibi de pace nunquam interrumpenda tractabitur. Iterum atque iterum te rogo, mi *Andrea*, ut maturetur, quoad fieri potest, quod agimus. Ego præstabo, ne possim meo merito dici ingratus. Bene vale. 29. Decembris, Anno 1516.

EPISTOLA CCXXVI.

Bilibaldus Pirck. Erasmo suo *S. D.*

REM *gratam, vir præstantissime, non solum mihi, sed pluribus tuis fecisti amicis, cum certiorem me reddideris, quam valeas, quid nam, & ubi agas. In primis itaque placet in tantorum te esse dignatione Regum: verum displicet illorum affectum tam diu effectum haud sortiri; siquidem non verba magnifica quempiam opulentiorem reddunt, sed in actione demum omnis laus virtutis consistit. Novi ego probe conditiones Principum, utpote diutius inter hos versatus, & eorum promissionibus vel ditissimus: quibus tamen si sustentari deberem, bonis (ut ajunt) sæpe dentibus male comedere cogerer. Sed plerumque ita evenit, ut qui vel maxime bona fortuna sint digni, illa careant: sed quid dico careant, cum sæpius hi, qui male fortunati censentur, omnium sint fortunatissimi, etsi opulenti sint minime? Quis enim te fortunatior? qui non externis bonis tibi laudem peperisti, sed virtute & eruditione ita excellis, ut non solum in vita sis clarissimus, sed & immortalitatem & quidem vivens induisse videaris. Sed de his satis, ne adulari videar. Gratum fuit, mi* Erasme, *tibi meas non usquequaque displicuisse nugas: longe vero gratius, quod tam sincere & candide, quid non probes ostendis: quod profecto minime faceres, nisi me & vehementer quidem amares, nisi mea ex omni parte absoluta esse cuperes. Verum nosti, nemini unquam excusationem defuisse, ac maxime unumquemque in propria defensione ingeniosum esse. Ne igitur in hac parte solus hebes videar, benigne excusationem meam audi. Atqui nolo cantilenam eam prætendere, homo sum variis negotiis tam publicis quam privatis implicatus: ac potius ardore quopiam stimulatus, quam vera ratione ductus, scripsi, scriptaque præcipitanter emisi: nam in promptu esset* Catonis *illud*, sed tacere poteras. *Verum audi. Non ego, ornatissime mi* Erasme, *eos homines, qui in catalogo nostro recensentur, omnes honoris gratia appellavi. Minime enim me latet, indoctos doctis, ac improbos bonis permixtos esse: & quod plus aliquis miretur, inimicos amicis. Verum docti & boni laude digni erant, boni vero & potentes quamvis non admodum eruditi, quasi pro vallo malis objiciendi: at docti, sed minus boni, vel socii dubii incitandi, aut confirmandi: inimici vero inimicis suspecti reddendi. Nec opinione penitus deceptus sum*,

An. 1516. *sum, majores enim quam sub initium putaveram, turbas concitavi: non solum enim vacillantes stabilivi, sed & plerosque ad nos traduxi, ita ut verbis & scriptis rem nostram defenderint. Quin inimicorum nostrorum amicissimos ac fautores quosdam in suspicionem ingentem, & non parvum perduxi odium: nisi forte reprehendendum censes, quod crabrones cum crabronibus commiserim: & quod risum mihi ciet, coguntur sanctissimi viri conceptam indignationem supprimere, & laudem molestissimam læta fronte dissimulare: non quod ita me ament, sed quia me rebus suis & prodesse & obesse posse cognorunt. Nosti enim quam soleant omnia ex commodo suo metiri, sed id sub prætextu honesto. Maluisses dein, dum in dialecticos exspatior, me cæteris intactis hoc solum agere quod agebam. Atque fateor, mi* Erasme, *hac potius animi quodam impetu, quam judicio præmeditato sub initium conscripta esse: verum cum fervor ille, seu, ut rectius dicam, perturbatio aliquantisper deferbuisset, pleraque male concocta esse * digesta, multa immutata, nonnulla penitus obliterata ac deleta: & quamvis mihi tum quod agebam agere viderer, (siquidem demonstrare volebam* Reuchlinomastiges, *non solum improbos, sed & penitus indoctos & barbaros esse, ac* Luciani *instar, quasi per transennam ostendere, quantum eis ad perfectam deesset eruditionem) omnino tamen egressionem illam abolere decreveram, sed reclamantibus amicis, contra mentis voluntatem intacta remansit. Quin tum prædixi fore, ut ad ingenii seu eruditionis potius ostentationem, quam ad rem, de qua agebatur, pertinere videretur. Proinde etsi facta infecta fieri nequeant, ideo tamen placent (quia tuam amicissimam suscitarunt admonitionem, & quæ longe mihi gratior fuit quam si te cuncta probare scripsisses. Nam plane liquet te nostris mentem adhibuisse, & non minimam curam existimationis meæ gerere, in qua re plane benevolum & verum te ostendis amicum. Utinam tibi pares gratias aliquando referre possem. Facerem id equidem non tam benigne, quam libenter, utpote homini omnium qui vivunt amantissimo & observando. De* Reuchlino-Zoilis *nil scribo, siquidem nil tuis disertis & verissimis scriptis addi poterat. Valeant igitur. Audio eos nescio quid per idolum suum contra me moliri, sed quicquid id sit, parum me movebit: tamdiu enim jam in publicis versor, ut injurias & calumnias non solum patienter ferre, sed & irridere didicerim. Sed audi, obsecro, quid nefandi nebulones egere. Cum* Joannem Reuchlein *undique oppugnassent, tandem Principis sui, quod semper timui, nescio quibus fraudibus indignationem concitarunt: id ne in extremam calamitatem hominem conjiciat vehementer timeo, nec eum à Tyranni faucibus, nisi Deus eripiet. Vide, mi* Erasme, *quid iniquitas non audeat, præcipue illorum hominum, qui populi devorant peccata, cœlique claudendi & reserandi se jus habere existimant. Novum Testamentum tuum avide exspectamus, quin &* Pauli *magni enarrationes. Verum injurii sumus, cum tu tam multa præstes, nos vero in dies alia postulemus. Sed tu in causa es, qui nos semper allicias, nunquam tamen exsaties: vel, ut verius dicam, avaritia nostra nos reddit insatiabiles.* Apologiam *tuam non sine animi dolore legi, non quia amico ficto fictis respondes verbis, sed quia vereor ne majores inde concitentur turbæ: quamvis te plerisque causis coactum fuisse recte considerem, ut acrius insurgeres. Sed licet aliquando, imo necesse est incandescere, si pacem habere velimus, quam absque bello consequi minime possumus. Vale, mi eruditissime* Erasme, *& bene vale, meque ut facis ama, quare nil mihi gratius evenire poterit. Utinam te aliquando coram cernere possim: utinam tibi in mentem veniat, ut me aliquando visites, nam id te fecisse non pœnitebit, idque absque incommodo fiet, si unquam* Basileam *proficisci volueris. Senties equidem benevolentiam meam, non verbis, sed re ipsa, & si non eam qua dignus es, sed eam saltem, qua opis erit nostra. Iterum vale, literarum decus eximium.* Nurenberga 31. *Decembris, Anno* 1516.

* *Essent* legitur in Bilibaldi Pirckh. Epist. p. m. 270.

EPISTOLA CCXXVII.

Thomas Morus Erasmo Rot. suo *S. D.*

An. 1516. POSTEAQUAM *à nobis digressus es,* Erasme *charissime, ter omnino literas abs te recepi: si toties dicam rescripsisse, fidem fortasse mihi non es habiturus, etiamsi sanctissime mentiar: præsertim cum ipse me tam probe noscas, & ad scribendas epistolas pigrum, neque tam superstitiose veracem, ut mendaciolum usquequaque velut parricidium abominer.* Pacæus *noster isthic legatione fungitur, quanquam non prorsus istic; ita enim abest à nobis, ut tamen non adsit tibi. Per literas enim nobiscum ei licet loqui, præsenti vero nec tecum: utinam re bene gesta brevi redeat domum, ut dimidia saltem mei pars mecum vivat. Nam te quando liceat exspectare non video, cui animus est* Italiam *petere, ubi in eos incides, qui vereor, ut te patiantur avelli. Ego interim videor mihi dimidio carere, dum abest ille: altero dimidio, dum tu. Spero propediem fore, ut illi egregia aliqua, dignaque illo viro fortuna contingat. Ita plane sentio, & Regis animum, & Cardinalis voluntatem, & bonorum prorsus omnium studia, in eum ornandum evehendumque propendere. De te vero nisi me mea spes tam sæpe frustraretur, etiam multo majora sperarem, quanquam nunc quoque bene sperare quid vetat? Neque enim quia parum processit hactenus, ideo futuri quoque spes adempta est, imo nunc maxime confido. Neque eadem perpetuo cuiquam est fortuna, neque diutius potest esse maligna tibi, cui Pontifex, Reges, Episcopi, omnes prope mortales, quaquaversus orbis patet Christianus, impendio favent, ac demirantur. Apud nos quo in te animo sint Episcopi, & seorsum* Cantuariensis, *tum Princeps ipse quo te favore complectitur, supervacaneum foret commemorare. At quod hactenus nullum in te beneficium aut te dignum, aut tam magno tantorum amore virorum provenerit: partim tute, qui neglexeris ea quæ ambiunt alii; partim nescio qua fortuna fuit in causa, veluti nunc quoque accidit, de illo Canonicatu, quem vocant,* Tornacensi*: quem dominus* Montjojus *obtinuerat tibi, videris nunc ab eo non abhorrere. Scribis enim omnia te misisse instrumenta* Montjoio, *quæ ad eum tibi conferendum viderentur idonea. At ego, si meministi, cum esses mecum* Brugis, *ea de re sermonem habui tecum, in quo tu enumeratis omnibus ejus beneficiis commodis & incommodis item, alieno esse animo videbare: nec id celasti* Sampsonem, *qui se* Tornaci *gerit* Eboracensis *Episcopi vicarium; in quam sententiam non hoc te solum impellebat, quod verebare ne non esset tibi perpetuus, nisi alterius etiam Episcopi consensus accessisset, à quo non exspectabas, ut illius factum haberet ratum, cujus omnia facta conatur infringere: sed illud quoque quod prærerquam quod propemodum decem libræ nostrates illico tibi in primo erant ingressu numerandæ, domus præterea ducentis nobilibus, aut pluris etiam redimenda: ea est ibi consuetudo, cui nisi parueris, vix sex nobiles annuos consequeris, at nec illos quidem, quantum accepi, nisi ibi perpetuo degas. His tu rationibus adductus, mihi ac* Sampsoni *videbare illum Canonicatum non admissurus. Paulo posteaquam tu à me discesseras, ego* Tornacum *concessi, ibi à domino* Montjoio *atque item à* Sampsone *audivi,* Archiepiscopum Eboracensem *utrique eorum scripsisse, ut id beneficium donaretur alii, cui (ut videbatur) fuerat pollicitus, quum ignoraret tibi fuisse destinatum. Hoc ego quum audivi, dissimulato quod intellexi, beneficium animo non admodum respondere tuo, suasi ut rescriberent tibi esse concessum: remque in eo esse statu, ut mutari non posit, nisi tibi de meliore fortuna prius esset provisum. Rescripsit* Eboracensis *eum locum haudquaquam fore idoneum tibi, quod & præsenti parum esset locuples, & nihil adferret absenti, se sponsorem acciperent melioris tibi conferendi: ita quum ego aderam, nec me certe dissuadente, decreverant; illud beneficium ei donare, cui volebat Episcopus. Quid sit factum postea, nescio. Verum hoc scio, nisi illud habeas, Cardinalem & pinguius tibi debere, & brevi spero persoluturum. Amicissimam sæpe de*

An. 1516. de te mentionem injicit. Pensionem tuam non erat opus ut ego ab Episcopo exigerem: ipse enim ex semet memor, priusquam meas accepisset literas, egerat de ea re cum Maruffo, cujus ad hac (ut scis) negotia operâ semper utitur, interim etiam pecuniâ, quoad collata ratione, statis temporibus, paria inter se faciat. Verum protinus habitis literis meis (nam versabatur Oxfordiæ) iterum hominem exstimulat per epistolam, ut viginti libras nostrates celeriter ad te transmitteret; pollicitus eas Maruffo redditurum se, ubi primum ex tuo chirographo cognovisset eas ad te esse perlatas. Conveni Maruffum, ipse ait se scripturum tibi, ut chirographum properes ad se mittere, quo te testeris accepisse pecuniam, quæ ad Episcopum delato, nummos ea velut occasione sibi numeratos, tum demum ad te curaret perferendos. Ego quum hæc audirem, veritus sum aliquid subesse periculi, ne si pecunia jam tum non solveretur ei, ea mora vicissim derivaretur in te. Ergo non est, inquam, hac simulatione opus; aut pecuniam illico mitte, Episcopi nomine ac fide: aut si, nisi prius receptum, graveris impendere, efficiam protinus; ut in manu habeas: imo, inquit ille, nihil est quod metuas: nam sic agam, ut Erasmo statim hæc pecunia adsit, quin jam nunc quoque adest: nam habet à me chirographum, quo possit ubi volet ducatos mille conficere: è quibus quicquid acceperit, debet hoc mihi, sic enim inter nos convenit, ex hac pensione resolvi. Hæc ille dicit. Ego vix credo nisi collata prius in ejus mensam pecunia, ullas eum literas tibi pro conficienda pecunia tradidisse. Quare si res secus habet quam dicit, effice mature ut intelligam. Archiepiscopus Cantuariensis officio Cancellarii, cujus onus jam aliquot, ut scis, annos, mirum quam laborabat excutere, tandem exsolutus est: ac desideratum jam diu secretum nactus, gratissimo inter literas ocio, ac negotiorum bene ab se gestorum recordatione perfruitur. Princeps ei Cardinalem suffecit Eboracensem, qui ita se gerit, ut spem quoque omnium, quanquam pro reliquis ejus virtutibus maximam, longe tamen exsuperet, & (quod est difficillimum) etiam post optimum decessorem valde probetur, ac placeat. Nostra legatio, quoniam hæc quoque tibi curæ est, ut mea omnia, satis feliciter processit, nisi quod longiore tractu, quam aut speravi, aut volui, res protelata est. Etenim quum domo discedens, vix bimestrem absentiam expectaverim, ultra sex menses in ea legatione contrivi. Verum longam tandem moram exitus satis gratus est insequutus. Ergo ubi negotium, quamobrem ipse veneram, ad finem vidi perductum, & alia tamen rursus ex aliis nasci, quæ longioris moræ viderentur initia (neque enim unquam inter Principes desunt) datis ad Cardinalem literis, redeundi veniam impetravi mihi: usus ad eam rem cum cæterorum amicorum opera, tum præcipue Pacæi, neque enim adhuc abierat. Sed dum redeo Gravelinii subito occurri, idque tam propere festinanti, ut vix ei liceret, dum nos mutuo salutaremus, subsistere. Tonstallus jam nuperrime reversus, dies vix decem hic moratus, nec ullo tamen eorum pro suo arbitrio suaviter acto, sed omni eo tempore anxie atque odiose consumpto, in eorum expositione rerum, quas Legatus in mandatis habuerat: ecce rursus eadem subito nova legatione retruditur, idque certe scio, si negare liceret, invitissimus. Mihi nunquam admodum Legati munus arrisit. Neque videtur perinde nobis laicis quam sacerdotibus convenire vobis, qui primum uxores ac liberos, aut domi non habetis, aut ubique reperitis. Nos sicubi paulum absumus, conjugum protinus ac sobolis desiderio revocamur. Deinde sacerdos quum emittitur, totam familiam potest ubi velit circumducere, & regiis interim expensis pascere, quos domi pasturus erat suis: at mihi absenti duplex alenda familia; altera domi, altera peregre. Commeatus mihi satis benigne dabatur à Rege, pro eorum numero, quos eduxi mecum: verum eorum, quos interim necesse fuit domi relinquere, nulla est habita ratio: à quibus ego, quanquam scis, quam clemens maritus, quam indulgens pater, quam mitis dominus, tamen ne tantulum quidem quivi impetrare, ut mea causa tantisper quoad domum redirem, jejuni perstiterent. Postremo sacerdotibus laborum atque impensarum gratiam auctoramentis Ecclesiasticis proclive est Principibus sine ullo sumptu suo rependere. Nobis neque tam laute, neque tam facile prospicitur: quanquam mihi revertenti pensio annua ab Rege decreta est, eaque plane, seu quis honorem spectet, seu fructum, neutiquam contemnenda: quam ego tamen hactenus recusavi; videorque mihi perpetuo recusaturus: quod ea suscepta præsens hæc mea in urbe conditio, quam ego etiam meliori antepono, aut mihi foret relinquenda, aut, quod minime vellem, cum aliqua civium offensione retinenda: quibus si qua cum Principe, quod nonnunquam accidit, oriretur de privilegiis quæstio, minus me sincerum ac sibi fidum ducerent, tanquam annuis Principi mercedibus obstrictum. Cæterum, in illa mea legatione quædam me impendio delectarunt. Primum, tam longum ac tam perpetuum Tonstalli contubernium, quo ut nemo est omnibus bonis literis instructior, nemo vita, moribusque severior, ita nemo est usquam in convictu jucundior. Deinde, quod cum Buslidio mihi intercessit amicitia, qui me, & pro egregia fortuna sua magnifice, & pro animi bonitate comiter recepit. Domum tam singulari artificio excultam, tam eximia supellectile instructam ostendit. Ad hæc tot vetustatis monumenta, quorum me scis esse percupidum. Postremo, tam egregie refertam bibliothecam, & ipsius pectus quavis etiam bibliotheca refertius, ut me plane obstupefecerit. Eum audio jam nunc ad Principem nostrum legatione functurum. Sed in tota peregrinatione mea nihil mihi contigit optatius, quam Petri Ægidii Antuerpiensis hospitis tui consuetudo, hominis tam docti, faceti, modesti, ac vere amici, ut peream nisi ejus unius convictum libenter mihi velim bona mearum fortunarum parte redimere. Is ad me misit Apologiam tuam, & Commentarios item in Psalmum illum, Beatus vir, quos tu Beato Rhenano, vel tanto, ac tam perpetuo amici monumento vere beato dedicasti. Dorpius epistolam suam imprimendam curavit, & Apologiæ tuæ præponendam. Illum optaveram, si qua incidisset occasio, convenire. Id quando non licuit, per epistolam saltem salutavi, imo per epistolium quoddam Laconicum, nam longiori non suppetebat tempus: at insalutatum præteterire non potui hominem, qui mihi mirum in modum, cum ob eximiam eruditionem, tum multis etiam aliis nominibus placet, nec ideo in postremis, quod taxata Moria, scribendæ tibi Apologiæ præbuit occasionem. Gaudeo Hieronymum, ac Novum Testamentum tam bene procedere: mirum est quanto undique desiderio exspectantur ab omnibus. Linacer, mihi crede, Erasme, de te & optime sentit, & ubique loquitur, id quod ego nuper ab his accepi, qui ei amantissime atque effusissime apud Regem in cœna de te loquenti affuere: quo in sermone Rex ea vicissim respondit, ut hi, qui mihi retulerunt, opinionem plane conceperint fore, ut brevi aliquid egregiæ in te fortunæ conferatur, quod ego superos precor ut ratum esse velint. Vale, Erasme charissime, & Rhenanum ac Lystrium meo nomine saluta, quos ego & tua prædicatione, & ipsorum scriptis, & chariores habeo, & penitius etiam notos, quam multos ex his, quibuscum versor quotidie. Uxor mea te salutat, & item Clemens, qui literis & Latinis & Græcis ita proficit in dies, ut non exiguam de eo spem concipiam, futurum eum aliquando & patriæ & literis ornamento. Iterum vale, atque his unis literis in multos menses esto contentus, quibus avaros sum imitatus: qui quod raro quenquam invitant, si quando ad cœnam vocant, prolixissime convivium instruunt, ut una cœna quotidianum sumptum invitandi effugiant. Jam tertio vale: Episcopus Dunelmensis inscriptionem Senecæ gratissimam habuit. Vide quam te libenter imiter, qui tibi nunc itidem, ut tu nuper mihi, aliena manu scribo, tam certus imitator, ut ne hoc quidem meapte manu fuerim adscripturus, nisi ut certum tibi facerem, literas has meas esse. Londino, Anno 1516.

An. 1516.

EPISTOLA CCXXVIII.

Ricardus Bartholinus Erasmo Rot. *S. D.*

VENISSEM *ad te, suavissime* Erasme, *nisi nuncio, qui crastinam profectionem significavit, impeditus fuissem: nolui tamen ut tuis fraudareris praeconiis, mitto igitur natalem tuum versibus & pluribus & concinnis celebratum: auctor est* Gaspar Velius, *juvenis tum Latinis, tum Graecis literis non mediocriter eruditus, aulicus noster, ac nominis tui amantissimus. Scripsit ad me, ut lineas subjicerem, si qua forent quae minus feliciter essent composita. Perlegi omnes cursim, dum iterum attentius rem scrutor, quaedam in prima statim fronte animadverti: non quia ferula mea digna viderentur, sed ut tuum judicium obvium haberet, si quid correctioni sua resarciendum esset. Ego provinciam prosequi haud potui, tibi onus incumbit, quoniam in tui natalis laudem scripti sunt, ut quam candidissimi prodeant. De ingenio autem hoc affirmare ausim, me hominem in* Germania *similem huic reperisse neminem. Vale, & me &* Paulum *literatum tuarum aliquando participes facias.*

G. VRSINI VELII,

SLESII GERMANI,

Genethliacon

DESIDERII ERASMI.

NATALIS rediit dies *Erasmi*,
Partus conscia lux beata magni,
Fausto sydere, sole gratulante,
Et diis auspicibus favente coelo
Adsensu genii beatioris
Exsultantibus *Aonos* puellis,
Phoebo dulcius accinente carmen.
Ad communia sacra jam frequentes,
Et natalitias adeste pompas,
Quorum frons hedera viret sequaci,
Et *Parnassia* luculenta *Daphne*
Lambit tempora, quosque semidivos
Virtus nobilitat, manusque bello
Non instrenua, quosque semidivos
Vatum carmina naviter bearunt.
Hac nil candidius die, *Batavis*
Illuxit, populisque, quos inundant
Ister maximus, auriferque *Rhenus*,
Qua laetus puer extulit sub auras
Tam sanctum caput: affuit beatae
Dextra *Juno* facillima parenti.
Ter *Lucina* vocata, ter repressit
Ultro parturientis haec dolorem.
Extemplo positum est onus suave,
Et felix utero recessit infans,
Vitae ad munera, luminis sub oras.
Natum prima vocat recens *Erasmum*
Divorum monitu beata mater,
Rebus nomen & omen auspicatum,
Ut quo nil meliusque, gratiusque
Largiri potuere fata nobis,
Nil concedere dii queunt benigni,
Majus nec dederunt prius, dabuntque.
Nati lanificae manum sorores
Admorunt niveis repente filis,
Et laetos glomerant dies benignae.
Porro, limen ad extimum comatus
Magnae *Cynthius* adstitit parentis,
Vitae cum cecinit Deus, futurum
Divino *Pataraeus* ore cursum,
Et sanctam pueri indolem retexit
Foetusque ingenii laboriosos.
Cum *Phoebo* cecinere tum puellae
Hippocrenides, audiit sub imis
Rhenus fluctibus, extulitque canum
Rauco fonte caput, simul lacertos

A Muscoso levat uvidus ab antro.
Insuetae stupet evocatus amnis
Blanda ad murmura vocis, & novarum
Miratus faciem nimis dearum
Intonsique Dei fides canoras,
Mox cursum requievit incitatum,
Cum *Latonius* interim *Phanetes*
Et carmen cecinere tale Musae,
Sed divinius ore grandiori,
Terris orte puer modo *Batavis*
Accessure meae novum cohorti,
Et primum decus aevitatis hujus,
Summis macte bonis. Tibi ecce fontes
B Pandit *Cyrrha* suos, & ampliori
Vena *Pierii* fluunt liquores:
Atque arces reserat suas *Citheron*,
Et sacrum penetralius recludit
Imis ex adytis. Puer *Latinae*
Junges *Pallada Cecropis Minervae*
Admirantibus omnibus vicissim
Romanis simul, & simul *Pelasgis*.
Quin sub tempus idem, probe rotundo
Ore, atque eloquio disertiore
Insectabere *Barbaros* magistros,
Incultamque redargues loquelam,
Insanas & ineptias refelles
C Sana mente, severitate justa.
Post idem reducem suis *Philippum*
Regnis usque ab *Ibericis* profectum
Verbis excipies: & universi
Consensu populique, patriaeque
Dices nomine gratulationem:
Casus difficiles, iterque durum,
Attactumque *Britanniae* minaci
Tempestate solum: proinde gestas
Tot res egregie domi forisque
Ingenti simul explicabis ore,
Regis quo nihil orbis ante majus
D Vidisset, propria haec tibi fuissent
Si *Germania* dona, *Caesarique*
Aequa mente *Diespiter* faveret.
Verum heu vocibus usque luctuosis
Immaturum obitum, necemque acerbam
Deflebis juvenis, manumque duram
Et fati violentiam maligni
Incusabis, & usque & usque amaras
Nequicquam querimonias profundes.
Exin majus opus reconditumque
Nulli consimili modo priorum
Tentatum aggrediere, quodque abunde
Diversa scatet eruditione.
E Non calle ingredieris ante trito,
Nec vestigia nota consecutus,
Aut pressa alterius solo meabis.
Et jam *Graeca Paroemia & Latina*
Tersa fronte aperitur explicata.
Dii quantum est operis? quid hoc librorum?
Pleno est copia florulenta cornu.
Tum *Graii* generosus *Euripidis*
Assumens tragicam severitatem,
Ad proscenia *Romuli* vocabis:
Cum vates opera tua *Pelasgus*
Fortunas *Agamemnonis* cadentes
F Et fletus *Hecubes* amarulentos
Orchestram bene ductus in *Latinam*
Romano gravis intonabit ore.
Plutarchi tetricas subinde chartas,
Necnon scommata salsa *Luciani*,
Queis mores hominum suave carpit,
Illuditque deis, nihil verendo,
Donabis nivea Latinitate.
Dein mentes hominum libidinosas,
Necnon pectora caeca pravitate,
Et vitae tenebras periculosae
Scite nomine *Moriae* notabis.

An. 1516.

Scri-

An. 1516.

Scribes milite digna Christiano,
Et quæ vir sapiens bonusque vitet
Trades, quæque sequatur examussim.
Tum vero sua Principes docebis
Quæ sint officia: & quibus reguntur
Gentes artibus, & tenentur urbes.
Purgabis veteres Sophon libellos
Mendis: interituque vindicabis
Scripturas *Senecæ* catas severi.
Et sanctos *Hieronymi* labores
Antiquum revocabis ad nitorem.
Legum denique sacra tu novarum
Cunctis Biblia rectius legenda
Et *Graiis* dabis, & dabis *Latinis*.
Tu quicquid rigida phrasi per orbem
Ætas prisca rudisque publicavit,
Pauli dogmata, & irreprensa *Christi*
Edicta, ac monitus benigniores
Trades omnia puriore lingua,
Divinæ bonitate fretus auræ.
Ostendes duce cœlitum favore,
Quanta numinis incitata flamma
Summi buccina patris inter ægros
Tum degens homines, salutis auctor
Et vitæ melioris excitator,
Princeps luminis, ore quo profari,
Christus vel potuit, vel est locutus.
Mystes sacrificus Dei subinde
Placabis prece cœlites, & aras
Collustrabis odoribus *Sabæis*,
Semper rite litabis adprecatus.
Tu decreta Dei atque jura cœli
Perscrutabere funditus, perennem
Callebis sapientiam deorum
Supremis animum artibus colendo,
Quæ posthac pius omnibus repandens
Magnis digna diis, loqueris unus.
Sed cum livor edax, & invidendi
Infelix rabies, sibique tantum
Importuna lues, & atra pestis,
Summis immineat subinde rebus:
Nil acti cruciabili furore
Vecordes tibi *Zoili*, tot uni
Vasta intemperie sua nocebunt,
Non impune tibi graves futuri.
Latratus facies pili improborum.
Pelles insidias furentum inanes,
Vim rupturus & impetum malorum,
Et linguas cohibebis impudentes.
Quin plures veluti manu retusi
Convicti rationibus disertis.
Entello tibi concident *Daretes*.
Cui pœnas tibi sunt daturi easdem,
Quas victus mihi *Marsias* pependit
Detracta cute, nudus & cruentus.
At longum fuerit, nimisque longum
Complecti numero tuos labores,
Et producere cuncta nominatim.
Ex te, sicut *Hymettiis* ab alveis
Favis *Attica* mella cum *Latinis*
Undabunt locupletius per orbem.
Primas quicquid agas feres, rotundi
In leges bene carminis ligabis
Sermonem, & facies repente versus
Affines *Lyricis Horatianis*.
Scribes verba modis celer solutis,
Magno cum *Cicerone* fulminabis.
Promes *Socraticis* frequens ab arcis
Præsentes animæ omnibus medelas.
Et sanctæ dabis instituta vitæ
Ingens sobrietate vel *Platonis*.
Scripturas quoque temperabis omnes
Festivo sale, Comico lepore.
Hæc tum feceris antequam senecta
Tanges undecimum gravante lustrum,

A Et terras simul exteras adibis.
Primum *Lutetiæ Parisiorum*
Sectatus sapientiæ magistros
Intrabis penitus larem Sophiæ.
Mox *Romæ* tereti & potente lingua
Facunda *Ciceronis* in palæstra
Desudabis: & impiger disertis
Libris, *Felsinea* vacabis urbe.
Vises cæruleos item *Britannos*,
Et versabere regiis in aulis
Inter nomina magna, & optimates,
Heroas, proceresque purpuratos.
Et dignaberis omnium favore.
B Vita mirifice decorus omni,
Pura mente, suavitate morum,
Et dulci eloquio, ac deæ suasu
Pithus, omnibus unus adlubesces.
Imprimis, hominum eruditiorum
Ingens præsidium decusque rarum
Præclaris *Guilielmus à Waramit*
Nullis non animique corporisque
Fortunæ quoque dotibus beatus
Te magni faciet. Nec ille solum
Primas inter erit viros *Britannos*,
Sed virtute sua, sibi hoc vel ipsum
Toto nomen in orbe vendicabit.
C Amplexabere candidos politi
Mores ingeniumque dulce *Moris*
Mori, cui fluet undequaque versus
Conditus sale, melle, felle, risu.
Tunc pro materia rei notatæ
Hic comis popularitate vitæ,
Prudens, ingenuusque, perspicaxque
Omnes ante alios placebit unus.
Cui tu credere cogitationes,
Quin & seria libere jocosque
Audebis, tibi dedito sodali
Mutam præcipue fidem colenti.
Illinc deinde reversus adjacentes
D *Rheno* belligeras adibis urbes
Duri ex *Helvetii* jugis profectus.
Hic te CAPNION innocens videbit,
Pullati rabie gregis tot annos,
Rictu & mordicus appetitus atro.
Oblectaberis hospitalitate
RHENANI & studiis simul BEATI.
Doctorum tibi quicquid est ubique
Applaudet reduci, tibi & *Latina*
Assurget bona pars sodalitatis.
Nostri & nominis universus ordo
Inclinet caput omnibus theatris.
Illis culte locis, *Erasme*, canus
E Post quinquennia jam decem peracta
Nocturnas vigilabis ad lucernas.
Hebrææ salebrosa verba linguæ
Exemplum studiosus ad *Catonis*
Edisces. Sitis impotens honesti
Et famæ precium, nihil jubebit
Non tentare boni: proinde nunquam
Magnorum obsaturaberis laborum.
Porro, cætera quæ sequetur ætas
Divinis inhiabit apta rebus,
Humanis moderatius vacabit.
Quanquam consiliis senatuique
Regum addictus eris, fideliorque,
F Et non ultima pars patrum fereris.
Te vitæ tenor innocens, & usus
Commendabit honestior: tibi usque
Cordi simplicitas, bonum, piumque
Et recti studium, inque taminatus
Vitæ candor erit beatioris:
Et victus sine sorde mundiores.
Hæc tum *Phœbus Apollo* vera nobis
Olim præcinuit. Deo canenti
Fatorum stabilis statim potestas

An. 1516.

Subscripsit. Subito, ô *Erasme*, prodis
In lucem, nova lux tibi tuisque
Non solum genitus, sed universo
Orbi nasceris, optimum deorum
Munus: quale nec antea dederunt,
Nec sunt, ut reor, amplius daturi.
Debebunt alii penatibus diis,
Communi & patriæ, parentibusque:
Vni patria debitrix *Erasmo* est.
Huic *Germanicus* orbis & *Latinus*,
Nec non *Græcia* restituta debent,
Tot propter varios viri labores,
Dotesque ingenii affluentiores.
Hunc quantum est hominum modo bonorum,
Quantum vivit in orbe candidorum,
Hunc & fœmina, virque, & hunc puellæ,
Imberbes pueri, senesque cani
Exornate diem, dies *Erasmi*
Hic natalitius meretur esse
Toto festus in orbe. Vos *Erasmum*
Et donis, & honoribus deorum
Omnes accumulate. Nunc & omnes
Ante aras bona dicitote verba,
Et linguis animisque confavete.
Illi nunc bona comprecemur omnes,
Soles ariolemur & beatos.
Quot vixit, numeret tot ille posthac
Natales celebres & auspicatos.
Hæc illi rata vota dii benigni
Possunt reddere: vota dii vel ista,
Ut justi fuerint, rata exsequentur.

FINIS.

EPISTOLA CCXXIX.

Johanni Fabro Urbanus Regius *S. D.*

SCRIPSI *nuper ad te, clarissime vir, quo in statu res meæ sint positæ, quæ studia consecter, quid denique post tanta conditionis meæ discrimina sperem. Quam grata item mente tuam Doctorisque* V. Fabritii Capitonis *beneficentiam acceperim, animo complecti facilius, quam scribere possum: intellexisti tamen, omnia mihi potius, quam fidem & gratitudinem deesse. Frater meus, qui meas tibi reddidit literas, aliud à te nihil petit, quam unam & eam perexiguam curam disquirendi famulatus: ferocientem juvenis spiritum, quem nostra indulgentia auxisset, haud magno negotio exsilium & alienæ increpatio retundent. In hoc si puero rudi quidem, cæterum fideli, tuleris suppetias, jam alterum tibi fratrem mancipasti. Fama est* Roterodamum *lumen illud doctorum esse apud vos, cui te & studiorum & vitæ similitudo jampridem reddidit conjunctissimum. Quapropter quæ illum scire pervelim, tuæ humanitati Doctorique* V. Fabritio Capitoni *committam: quod ego ad tantum virum citra decori rationem scripsissem. Credo equidem te non latere quanto amore, & benignitate plus quam paterna, Dux* Hernestus, *illustrissimus* Bavariæ *Princeps, Gymnasium nostrum* Angelopolitanum *confoveat, excolat, ditet, suaque præsentiæ splendore illustret, ut vel cum summis Academiis literariis contendere audeat: estque ei in animo doctissimos passim, ubi ubi in* Germania *fuerint, conducere, suave liberalitate magnifice exornare, quo tandem suo auspicio, omnes bonæ literæ, quæ utroque cornu hactenus laborarunt, profligata barbarie, reflorescant, nativoque restituantur nitori. Porro in primis* Erasmus *polyhistor ille, vir admirabili & divino ingenio, ac doctrina singulari, visus est Principi nostro, omni honore & favore dignissimus: ob id & diligenter inquisivit, an aliqua ratione magnus ille literarum antistes posset induci, ut aliquid apud nos ordinaria professione docens, suæ tum eloquentiæ, tum eruditionis multijuga flumine, nostram irrigaret ariditatem, quibusdam obnixe negantibus, aliis vero ejus viri præsentiam sperandam adserentibus. Princeps ipse proposito suo pertinacissime adhæsit, non sumptibus ullis parsurus, quo* Erasmum *ad nos perducat. Cu-*

A *pio itaque ex te scire, quid sentias, an conditio opulenta* Erasmo *sit conferenda: si putas eum persuaderi posse ad annuendum tanto Principi, cui est acceptissimus, ad me quam primum perscribe. Multa namque sunt, quæ eum permovebunt, ut* Germanus *in* Germania *reliquum vitæ transigat. Primum omnium tanti Principis favor propensissimus, & sincerus in studia politiora amor; in iisce enim à præceptoribus minime pœnitendis pulchre eruditus est Princeps: quare ei foret* Erasmus, *vel ipsa charitate charior, quod magnanimo viro debet videri magnum. Dein salario honestissimo, sacerdotiisque, si acceptabit, uberrime providebitur & condonabitur. Quod si senium, cui docendi labores sunt molesti, causabitur,*
B *nihil hoc ipsum remoratur, quippe suavissima dabitur quies. Non enim vocatur, ut fatigetur, verum ut videatur vir rarus, suaque præsentia lucem adferat nostro* Lyceo. *Accedit gratissima loci amœnitas, aerisque, quantam non facile alibi reperiet, mira quadam salubritas, ut merito studiosorum sedes appellari queat* Angelopolis. *Adde honorem, quem erecta mens ceu virtutis præmium exosculatur, qui tam cumulate homini impendetur certatim, ut onerari potius se officiis (quæ ejus est modestia singularis) quam honorari sit conquesturus. Et, ut semel finiam, nihil non adblandietur* Erasmo: *quod si antequam hujusmodi conditionem recipiat, placeret adire nostrum Principem, invisere locum, Princeps viarum impendia,*
C *& honorarium neutiquam despicabile libentissime offert. Tuum itaque fuerit* Erasmum *convenire, omnibus quibus potes modis allicere, adhortari, exstimulare, & quam gratus sit Principi, cum exaggeratione manifestare, & si licet urgere, ut in* Germania *cœlo patrio potius cum suis vivat, illis prosit, quam cum exteris: ubi etsi omnia, quæ vel ad vitam, vel honorem spectant, suppetant supra vota, antiquior tamen & venerabilior debet esse patria, præsertim tot votis, tam ardentibus desideriis, omnis doctrinæ Principem & præceptorem suum sitiens & suspirans. Hæc sunt quæ in præsentiarum ad te patronum & præceptorem scribenda non abs re institui: tanta enim auctoritate polles & vales gratia a-*
D *pud* Erasmum, *ut persuadere ei nemo te melius faciliusve possit. Vale, doctorum decus. Ex* Angelopoli, *Anno* 1516.

EPISTOLA CCXXX.

Urbanus Regius Johanni Fabro.

OPTIME *vir, illa ego scripsi ex jussu Principis* Hernesti, *& domini* Leonardi Eck, *viri nobilis, Artium & Jurium Doctoris, nostri Gymnasii moderatoris, cui sum familiarissimus, ille nostras literas vidit, approbavitque: præterea ita exspectat Princeps* Erasmum, *ut hunc, quem vides, tabellarium ad* Basileam *solum illius*
E *negotii gratia,* Erasmi *utpote vocandi, miserit: quod si animo apud nos manendi venire recusaverit, aureos ducentos quotannis si noluerit, & opulentissima sacerdotia respuerit, Princeps tamen hoc unum petit, confiditque se exoraturum: ut videlicet* Erasmus *visendi Gymnasii causa veniat. Huic itineri mensem impendat, ut à Principe videatur, excipiatur, amplexetur, videre enim ex animo* Erasmum *cupit. Et sumptus ad iter ministrabit magnificos, remunerabitque virum liberalissime, ut videat Principem nihil æque ac literatos & literas amare, observare, suspicere. Denuo vale. Hæc velut Amanuensis Principi nostro, & ipso dictante scripsi: quare ita accipias, ita rem agas ex fide, ac si Princeps tibi coram loqueretur. Mitto*
F *tuæ humanitati* Eckii *nostri Theologi, honorificentissime de te sentientis, aliquot Orationes.* Angel. *Anno* 1516.

EPISTOLA CCXXXI.

Erasmus Andreæ Ammonio suo S. D.

VIX credas, mi *Ammoni*, quam pene hic Theologorum invidia conflagrarim. *Lovanii* gladiatorio animo ad me affectabant viam, idque conjurati, *Atensi* duce, hoc nocentiore, quod hostis amicum

An. 1516.

An. 1516. cum simulat: agebant & apud Principem sedulo, ut Pontificis auctoritatem cum hujus auctoritate conjungerent. Sed ipse tandem *Lovanium* profectus omnem illum fumum ita discussi, ut cum maximis ac minimis Theologis summam inierim amicitiam. In aula molitiones partim Procerum favore, partim eruditorum, & in his præcipue *Theatini* opera coercitæ sunt. Τὸν χερσμὸν τὸν σωτήριον jamdudum exspecto. Quod si non successerit, tam periit Ἐράσμιος, quam extrema faba, neque quicquam superest, nisi ut illi Epitaphium pares. Equidem maluissem bis *Romam* proficisci, quam hoc tam diutino tædio cruciari. Nec hoc dico, quo tuum elevem beneficium. Scio moram hanc non tui esse animi, sed mei fati. *Hieronymum* librariorum manibus commisi, quo concinnatum mitterem. Ii suo more dant verba. Quod si nondum emisti, mittam: tum quicquid imperaris pecuniæ præsto erit. Nec unquam tamen desinam in solidum hoc beneficium tibi debere. Tantum matura, ut ante Pascha sim incolumis, vereque *Æsculapium* præsta. Quod si quid incidet, cur mihi sit desperandum, beneficii pars fuerit, inani spe quamprimum liberari. Quanquam ne desperem tuum ingenium facit. Offert *Gallia* montes aureos. Sed mihi manus obstrictæ sunt. Si quid habes quod me in vitam restituat, mitte per *Morum*, nisi contigerit certior. Bene vale. *Antuerpiæ* sexto Calend. .... Anno 1516.

EPISTOLA CCXXXII.

Paschasius Berselius Erasmo Rot. *S. D.*

An. 1517. CERTE *probare nunquam potui illorum industriam, vel avaritiam potius, qui passim amiculis strenulas mittunt, ut apophoreta recipiant. Tantum ego veri amoris qualecunque pignus semel ad te miseram, at tu bellum callidus ex amore finxisti, ut vinceres. Scribis enim te muneribus à me provocatum, nec tamen velle adhuc contendere, bellum omnino non detrectans, sed in idoneum tempus differens. Quorsum istud quæso? Num interim copias colligis, & machinas tormentaque paras? Noli laborare, bone vir, non te provoco, nec irritatum velim; coerce animos, tibique tempera, major es quam ut mecum in arenam descendas. Quid enim* Paschasius *ad* Erasmum? *hominem in quovis literarum ac officiorum genere ad palmam natum? Desine, satis est, nolo quicquam per nos sanguinis manet, ultro tibi manus porrigo.* Paraphrasis *ista fecit, quæ nimium mihi formidabilis visus es, ut qui meus esse non possum, jam toto pectore sim jure belli tuus. Quinto Calendas Januarias me contuli ad humanissimum Principem in arce* Hujiensi, *qui me perbenigne & humaniter, ut solet, excepit. Reddidi illi epistolam tuam, ac* Paraphrasin, *quod is, cui negotium commiseras, id facere nequicquam semel ac iterum attentasset. Legit Princeps clara voce quæ scripsisti, & munusculum subinde exosculatus,* Erasmum *præ gaudio identidem inclamabat. Jussus sum eo die in arce manere. Audita re divina, venit prandii tempus. Ingredimur aulam principalem, magnis altisque tapetibus ornatam. Paulo post, dantur aqua manibus. Sedit Princeps, ac juxta illum frater* Robertus *nomine, vir in armis strenuus, & nostri seculi velut alter* Achilles. *Tertium locum ejus Herois uxor occupabat, vita* Penelope, *moribus* Lucretia. *Quarto sedebat filia, virgo jam nubilis, ac vultu ipso* Dianam *referens. Quintum & sextum duo illius* Heroidis *fratres tenebant, quos vere credere posses* Ledæ *gemellos. Inter tot deos deasque, vocatus ab* Jove *nominatim, & ego* Scarabeus *accubui, oculos auro, gemmis, ac purpura, aures dulcibus melis, palatum ambrosia & nectare pascens. Ubi exempta fames, mensis epulisque remotis, canuntur superis gratia, surgimus, ludere cœperunt alii fritillo, alii latrunculis. Vocor interim ad Principem, multa ibi de te honorifica confabulatio. Nihil te uno apud illum est antiquius. Cupit te videre, & complecti medium, sed ut parentem, sed ut numen quoddam è cœlo in terras delapsum. Te literis ad se vocat, noli tardare. Pergratum illi facies, si moras omnes abruperis. Cave per Deum immortalem, ne longum tui desiderio tantus Heros torqueatur. Alius est, quam quos in* Italia, Gallia, Britannia, Scotia, Germania *vidisti Præsules. Non sunt omnes cum hoc conferendi: sive enim spectes animi divitias, seu corporis dotes, seu fortuna bona, omnes longo intervallo post se relinquit. Vicissim tibi salutem adscribunt, quos per me nuper tuis verbis salvere jussisti, in primisque* Baptista, *qui te non secus amat ac patrem. Saluta, si me amas, filium tuum ac meum fratrem* Rutgerum Rescium, *scribam illi cum per ocium licuerit. Vale, literarum decus. Si quid ad Principem voles, recte huic sacrificulo commiseris. Iterum vale, è cellulla nostra apud* Leodium, *7. Januarii, Anno 1517.*

EPISTOLA CCXXXIII.

Erasmus Roterodamus Paschasio Berselio S. D.

An. 1517. NAE hominem bellacem oportet esse te, qui nihil nisi bellum, testudines, vineas ac tormenta crepes. Age, munito te quantum voles, nos tamen te vel cuniculis aggrediemur. Nunc hoc saxum volvendum est, vel potius in hoc molendum pistrino. Sed gratulor tibi jam, opinor, semideo facto, cui contigerit epulis accumbere divûm. Cujus tamen felicissimi convivii me quoque participem esse voluisti, cum adeo graphice depinxeris, ut etiamnum inter deos deasque mihi videar tecum accumbere. Extra jocum, totam hanc noctem cum Episcopo transegi fabulis mutuis. Eum haudquaquam torquerem diutino mei desiderio, mi *Paschasi*; sed primum vides anni tempus, quo non solum innavigabile mare, verum etiam terra immeabilis, ut tecum agam verbis poeticis. Deinde ea est corporis valetudo, ut vix eam tuear domi abditus, & ad focum luculentum obambulans, aut coccycis in morem nido immersus, & tamen hic nidus mihi plus quam pistrinum est. Versor enim in labore longe omnium molestissimo, in quo tamen jam eo provectus sum, ut per densissimas montis perfossi tenebras, qualis penetrandus est *Neapoli Cumas* adeuntibus, procul exiguum lumen, ceu stella quædam exitum promittat, atque in fluctibus laboranti, è longinquo portus appareat. Intra mensem, auxiliante *Christo*, ex hoc labyrintho me extricabo. Quod si nunc labor hic interrumperetur, nunquam animo meo queam imperare, ut rursum sese in hujusmodi pistrinum immittat. Nunc dum captus est *Proteus*, stringenda sunt vincula, donec in se reversus oraculum absolvat. Et mox se remittet hyemis rigor, ut liceat cum ciconiis & hirundinibus evolare. Quod Principem omnibus anteponis Præsulibus, idque in omni virtutum aut ornamentorum genere, non admodum tecum pugnabo, præsertim cum nec id solus prædices, & mihi vel *Aleander* evectus, vel ipsius denique epistola novam & inauditam, ac vere generosi ingenii humanitatem præ se ferens, fidem faciat. Et tamen Archiepiscopus *Cantuariensis* mihi talis est, ut commodiorem ne possim quidem optare. Hoc uno sat felix essem, si aut hic contigisset, aut *Britanniam* nobis pons aliquis jungeret. Adeo male odi fretum illud immanissimum, & nautas freto immaniores. Verum, ut olim apud *Scythas* parum secundæ famæ fuit *Polyphilia*, (quanquam video & *Hesiodo* juxta turpe videri, ἄξεινον εἶναι ἢ πολύξεινον) ita fortasse apud populum poeticum parum honestum esse ducitur, eidem multos esse *Mecænates*, etiamsi mihi nihil magis in votis est, quam optimis probari, quandoquidem omnibus non possumus. Atque id sane nobis non perinde male contigit atque sero. Jam opus sit *Mecænate*, non qui in fortunæ scenam producat, qui fortunæ ornamentis oneret, sed qui corporis vires farciat, qui ingenii vigorem restituat: quas res semper in me exiles, partim ætas, partim jugis studiorum exhausit labor. Nunc & animus honestum ocium flagitat, & valetudo etiam imperat. Restat enim extrema hujus fabulæ Catastrophe, quam utinam sic liceat agere, ut Chri-

An. 1517. *Christo* Chorago probetur. Amplam fortunam nunquam ambii, ut parvis animis & parvo corpore majorem. Nunc etiamsi ambiam, par esse sustinendæ non queam. Proinde stat sententia, ocium hoc meum tueri mordicus, in quo tamen sic versabor, ut quoad per vires licebit, Reipublicæ sim profuturus, etiamsi ab hujusmodi laboribus, plusquam juvenilibus, quibus nunc conficior, sim in posterum temperaturus. Sub quadragesimam incipiam evolare è nido, si Præsul boni consulet, res in hoc tempus differetur. Sin minus, vel cum valetudinis periculo tanto Principi gratificabimur. Vides, mi *Paschasi*, ut me totum in sinum tuum effuderim. Bene vale. *Paraphrasis*, quæ te terret, ut scribis, magis placebit, si propius contuleris. *Lovanio* 7. Januarii, Anno 1517.

EPISTOLA CCXXXIV.

Erasmus Bilibaldo Pirckh. suo S. D.

ORNATISSIME *Bilibalde*, nuper mihi redditæ sunt tuæ literæ, quibus expostulas, quod tuis non responderim. Id adeo miror, cum mea responsio copiosa jampridem excusa sit *Basilea*. Demiror, te citatum esse *Romam*, cum sciam, Pontificem hoc inprimis dedisse in mandatis, ne quem innoxium læderent, imo conscios etiam ac fautores, ut ipsi vocant, hæreseos, modis omnibus allectarent. Sed aliter visum est furiosis Theologis aliquot. Cupio te quam optime valere, ac † fugere postea feliciter. Ego hic in quotidianis concionibus lapidor à prædicatoribus, & *Luthero* copulor, quicum mihi nihil est negotii, sed ita stolide rem gerunt, ut populus etiam crassissimus intelligat. Non poterunt magis officere *Romano* Pontifici, neque magis *Lutherum* commendare affectibus hominum. Nunc demum incipiunt illi favere. Utinam *Leo* sciret, quibus modis hic res agatur. In illos primum esset leo. Bene vale, vir optime. *Lovanio* 26. Januarii, Anno 1517.

EPISTOLA CCXXXV.

Erasmus Rot. Stephano Poncherio, Episcopo Parisiensi, Christianissimi Regis apud Catholicum Oratori, S.

QVANQVAM *Franciæ* regnum totius orbis Christiani longe florentissimum esse constat, ornatissime Præsul, mihi tamen hoc nomine præcipue felix esse videtur, quod Principem nactum sit, non titulo tantum *Christianissimum*; sed omnibus vere regiis dotibus eximie cumulatum, tum ætate florenti, ut spes sit hanc felicitatem vestræ *Galliæ* ac nobis vicinis & amicis diuturnam, imo perpetuam fore. Indoles erecta vividaque, animus, non Rege modo, sed tali quoque Rege dignus, sic ardens & excelsus, ut tamen ad omnem humanitatem sit propensissimus: rursum sic erectus ac simplex, ut summa vigilantia prudentiaque sit præditus. Siquidem nuper in conflictu cum *Elvetiis* satis declaravit, ita se paratum instructumque ad bellum gerendum, si pacem non liceat adipisci, ut multo tamen pacem malit quam bellum. Magis enim habet studio, ut regnum suum optimis legibus, incorruptis moribus, honestissimis studiis locupletet, exornet, illustret; quam ut ditionis suæ pomœria proferat. Nimirum intelligit hæc demum esse vera regni decora, has veras opes, hanc veram & nullis unquam seculis cessuram gloriam. Proinde parum esse putat justis præsidiis regnum suum munisse, nisi idem viris eruditione juxta ac vitæ integritate præcellentibus ditet atque honestet: hoc potissimum pacto felicem ac magnum Regem se fore judicans, non si quam plurimis, sed si quam optimis imperet. Quos cum plurimos habeat domi, cum primis autem incomparabilem illum *Guilielmum Copum*, Medicinæ vindicem atque antistitem; quem certatim sibi vindicant, hinc *Gallia*, hinc *Germania*: præterea *Guilielmum Budæum* certissimam *Galliarum* gloriam, qui jamdudum *Italis* utriusque literaturæ palmam magno eruditorum omnium consensu præripuit: sic cæteros omnes vincens in *Romani* sermonis eloquentia, ut in *Græca* dictione vincat seipsum: tamen aliunde quotidie præmiis accersit allicitque, veterum ac laudatissimorum Regum jamdiu obsoletum exemplum hic quoque nobis referens. Cæterum, quod inter hos & nostri rationem habere non gravatur, equidem video quantum illius animo debeam. Atque utinam is sim, qui tam eximii Principis judicio respondere queam. Onerat me quorundam candor ejusmodi laudibus, quas nec agnoscere possim, nisi sim improbissimus: nec tueri, nisi longe alius sim quam ipse me novi. Alioqui *Gallia* vestra cum aliis de causis mihi semper cordi fuit, tum hac etiam peculiariter jucunda, quod illic annos aliquot in optimis literarum studiis suavissime sim ociatus; sed jam ætas hæc à vertendo solo dehortatur, ut etiamsi non delegissem hanc sedem, tamen sedendum esset, ubicunque senectus deprehendisset. Ad hæc alligat *Caroli* Principis optimi benignitas, & animus in evehendis optimis studiis, sic cum tui Regis animo consentiens, ut hujus laudis certamen cum illo suscepisse videatur. Quamobrem nihil est quod in præsentia super hac re certo respondeam, nisi me & penitus agnoscere Regis optimi erga me studium, & gratiam habere, perinde ac si delata illius benignitate jam usus essem: neque defuturum me in posterum voluntati tanti Principis, ultro sua liberalitate provocantis, siquidem id bona cum fide cumque decoro licebit: quod si non continget, ego me nihilo minus debere putabo *Galliæ*; & vos vicissim boni consuletis, si non præsto quod non possum. Corpusculum hoc haud possum omnibus commune facere, animum animique proventus possum. Cæterum, quando video celsitudinem regiam tuamque amplitudinem id tantopere conari, ut *Galliam* vestram egregie probis ac literatis viris exornetis, commodum mihi succurrit *Henricus Glareanus*, pridem mihi *Basilea* domestica consuetudine notus, homo mea sententia ad vota vestra, si quisquam alius, accommodus. Eum tibi paucis delineabo, sed verissime. Genere *Elvetius*, (nam hæc quoque natio studiorum gloriam cum militiæ laude incipit conjungere) ætate florenti, quippe nondum tricesimum egressus annum, valetudine firmissima, ac laboris tolerantissimus, annos jam aliquot versatus in professione liberalium disciplinarum, primum *Coloniæ*, mox *Basileæ*, nec id sane sine summa laude. Septem artium, quas vocant, Doctor, non titulo tantum, quemadmodum vulgus ejus ordinis solet. Sophistices peritissimus, sed quoniam resipuit, nunc ejusdem hostis ac perfuga. Theologiam non tantum à limine salutavit, verum ad ipsa usque penetralia progressus quondam, sed offensus partim frigidis illis argutiis, quibus solis pene nunc in scholis applauditur, partim inexplicabili Theologorum inter se contentione dissidioque, pedem retulit, & *Christum* ex ipsis fontibus, quam ex illorum lacunis haurire maluit. In hunc usum *Græcam* literaturam magno studio cœpit amplecti. Poeta non invenustus, nam in hoc genere quondam admodum adolescens apud *Coloniam Agrippinam* à Cæsare *Maximiliano* lauream meruit. In oratione soluta talis, ut nec ingenium, nec eruditionem desideres, usum fortassis & exercitationem alicubi requiras. Magna historiarum cognitio, in Musica, in Cosmographia, in cæteris item disciplinis, quas Mathematicas vocant, exercitatissimus. Nam in his præcipue regnat ille. Jam, quod in hoc hominum genere rarum esse solet, moribus est adeo castis ac puris, ut non animus modo, sed aures etiam ab omni turpitudinis commemoratione abhorreant, veræ pietatis cultor ardentissimus. Ne *Momus* quidem ullum in eo vitium notare possit, nisi quod in spinosos Sophistas magna libertate debacchari solet: si tamen hoc vitio, ac non potius judicio tribui debet. Nosti enim quam sit hoc hominum genus insolens ac procax, nisi

si

† Forsan *vivere*.

An. 1517. si quis ei studio meliores literas adjunxerit. Cum his non minore animo depugnat *Glareanus*, quam olim cum monstris *Hercules*. Et in hos quantumvis clamosos sufficiunt illi latera, sufficit vox & imprimis animus invictus, vereque *Herculanus*. Et ob id non admodum illi convenit cum Theologis, non dico eruditis, cum quibus maxime convenit: sed cum quibusdam istis, qui praeter illiteratas literas, & frigidas aliquot quaestiunculas, nihil didicerunt. Hos eo facilius fundit, conscinditque, quod ipse sit olim in illorum castris versatus. Tametsi hunc quoque fervorem & impetum, ac velut ἐνθουσιασμὸν aetas in dies reddit moderatiorem. Caeterum, ab omni supercilio fastuque longissime abest. Moribus facillimis, & ad omnem vitae consuetudinem appositis. Jusseris canere, nihil cunctatus canet; malis legere, leget. Libet ludere, jocabitur festivissime; vis seriis agere, subito alius erit: atque ita facilis est, ut tamen adulari nesciat. Jam si statum hominis cupis cognoscere, totus est liber: nec libidini deditus, nec admirator pecuniae, nec uxori alligatus, nec ullis sacris addictus extra baptismum. Is nuper ad me scripsit, fore ut ipsi salarium annuum apud *Gallos* constitueretur ex fisco regio, simul atque pax coisset inter vos & *Helvetios*, quam nunc coisse vehementer gaudeo: quod si est assecutus, quaeso ut tua humanitas hominem velit cognoscere; expertura, num falsam imaginem finxerim: sin minus, dabit operam ut accersatur, sed honesta conditione. Scio quid illius dotes promereantur, sed ut est modestissimus, erit opinor centenis coronatis contentus, quos, mihi crede, non male collocabitis. Novi quam recte moneat *Horatius*, etiam atque etiam adspiciendum, quem cui commendemus. At in hoc nihil vereor, ne mox incutiant aliena mihi peccata pudorem. Solent agere gratias, quorum commendatio valuerit: at ego exspecto ut mihi agantur gratiae, posteaquam *Glareanus* meus vobis perinde notus esse coeperit, ac mihi est. Hac in re si quid à nobis fieri voles, impera. Nam meis literis evocatus, & lubentius advolabit, & celerius, ne nihil interim magnifice de me ipso dicam: maxime, si quemadmodum illum tibi, ita te illi depinxero. Sed heus tu, vacuis epistolis non est accersendus, viaticum addatur oportet, velut arrhabo reliqui promissi. Vide quam familiariter tecum agam ceu tuae celsitudinis oblitus: sed ita me tua corrupit humanitas, quae hanc docuit impudentiam: quam aut totam ignoscas oportet, aut bonam certe partem tibi ipsi imputes. Bene vale. *Antuerpiae* 14. Februarii, Anno 1517.

EPISTOLA CCXXXVI.

Andreas Ammonius Erasmo Roterodamo *S. D.*

QUIBUS *victimis hoc expiabo, ut binis* Erasmi *mei literis non antea responderim, quam ternas acceperim? Malo crimen fateri, quam causas ineptas afferre: quanquam nonnullae sunt haud omnino (ut mihi videntur) ineptae. Vetitus enim sum ne opera, cujus tantis tricis vehementer impeditus parcus esse cogor, jacturam facerem, quum in incertum scribendum ad te esset, quod tu pertaesus hypocaustorum nidorem, è* Germania *ad Calendas primo Novemb. deinde festis Natalibus peractis, avolaturum te significabas: nondum tamen constituisse videbare* Romam *ne ires, an huc reverteres, seu* Venetias *te conferres. Quamobrem priusquam ad te scriberem, ubi constitisses, gnarum me fieri exspectabam. Interim tamen si* Romam *petiisses, veteri meo patrono Episcopo* Wigorniensi, *nostri illic Regis Oratori, studiose te commendavi: ex eo, atque adeo ex ipsis palatinis columnis singularem Pontificis Maximi in te animum protinus cognovisses, raptusque confestim ad eum fuisses. Sin vero* Britanniam Italiae *praetulisses, quid literis inter praesentes opus? Nunc autem postquam, ut tu scribis ad Calendas Martias, ut ipse jam conjecto ad Majas, tuum istinc discessum produxisti, periclitari hanc opellam volui. Quare de his, quae putem scire te oportere, haec accipe. Ternas Pontificis Maximi literas, quas* Breves *vocant, accepi: binas ad te ejusdem plane exempli, alias ad Regem, quibus ei perquam diligenter, ut ex earum exemplo intelliges, commendaris. Quae erant ad te, quoniam quid bonae spei continerent, scire magnopere avebam, pro nostra amicitia jure mihi sumpsi ut resignarem: unas ad te nunc mitto cum exemplo earum, quae sunt commendatitiae, ipsas vero literas cum alteris ad te diligenter tibi servo. Si huc non redieris, quid de illis commendatitiis fieri velis, significato. Hoc tibi ante deliberatum oportuisse dices, literasque forte antiquiores judicabis, quam ut Regi sint reddendae. Sed crede mihi, perinde fore, ac si recens factum fuisset. Vix enim unquam istiusmodi minutiae considerantur, quando non ex syngrapha pecunia postulatur. Adscripsit praeterea mihi Episcopus* Wigorniensis, Leonem *tuis literis mirum in modum fuisse exhilaratum, ac de te diligenter sciscitatum, ubinam esses, quid rerum gereres, & an putaret te libenter ad se venturum, compluriaque alia amantissimi erga te animi signa: conversumque postea ad viros quosdam eruditissimos & beatissimos, qui forte adstabant, tuas literas eis tradidisse, adjecto suo praejudicio de tuo raro ingenio, atque eruditione, certatimque in tuas laudes ab omnibus itum: vetus enim mos adhuc perdurat, Tantum admirari, tantum laudare disertos: quanquam* Leo *noster Hercule fovet etiam & beat, spesque studiorum in eo summa. Ad quem curriculo, si tuum commodum spectem, contendere, si meam voluptatem, huc revolare te velim. Deus, quicquid decreveris, fortunet. De* Hieronymo *ambiguum non habeo operae te precium assequutum, valde exspecto ut appareat.* Senecam *à te castigatum venalem jam habemus. Vis dicam quid sentiam?* Apellem *in fingenda* Venere *videris imitatus. De Novo Testamento equidem plurimum gaudeo, & tibi gratulor: est enim mea sententia opus ut religiosissimum, ita & maxime necessarium, quod ab omnibus excolatur, ingeniique ac doctrina capacissimum, dignumque in primis te, & Pontifice Maximo, cui inscribendum destinasti. Macte animo, sic itur ad astra. De somnio, quo te ab* Eboracensi *fuisse beatum dicis, & ludibrio habitum arbitraris, vellem explicatius scripsisses. Caeterum, de ludibrio omnia alia, nihil est à viro alienius, quin scio te ab eo fieri maximi: verum aliquid accidit, praeter ejus quoque voluntatem ac sententiam, quod corrigi fortassis adhuc posset. Haec habui, quae de tuis rebus in praesentia scriberem. Addam aliquid de rebus* Britannicis. *Regina scitulam peperit filiolam; tuus* Cantuariensis *cum bona Regis venia, magistratu se abdicavit: quem* Eboracensis, *impendio rogatus, suscepit & pulcherrime gerit.* Morus *à suis* Belgis *legatione honorifice functus, demum rediit, & palatinos fumos nobiscum frequentat. Nemo temperius eo, matutinum* Eboracensi *portat ave.* Paceus *ita in istis regionibus se gerit, ut maxime ei gratulandum esse censeam. Mihi res agere quidem, sed non pessime procedit: corporis firmitas adsit modo, cui fac, mi* Erasme, *ut sedulo inservias.* Londino 17. *Februarii, Anno* 1517.

EPISTOLA CCXXXVII.

Erasmus Rot. Thomae Moro S. D.

MISI duas literarum sarcinas, alteram per negotiatorem quendam, alteram per filium *Joannis Crulli*, cui tu operam tuam navaveras. Ei commendavi codicem, in quo erant *Reuchlinica*, quae misere desiderabat *Roffensis*. Per priorem misi libellum *Reuchlini*, versum meo sumptu. Mitte *Utopiam* ubi primum licebit. Est *Antuerpiae* Senator, cui usque adeo placet, ut eam memoriter teneat. Epistola *Dorpii*, cui tu respondisti, sic à tuis descripta est, ut ne *Sibylla* quidem possit legere, vellem mitteres minus male scriptam. Quaeso te ut scribas de omnibus diligenter, cum primum licebit. Nam hic magna rerum mutatio videtur instare: nisi me animus fallit. Bene vale cum tuis omnibus.

An. 1517. Qui has perfert probus est juvenis, ei promisit nescio quid *Sixtinus*. Is ea fiducia petit *Angliam*: ignarus ex simplici promisso non nasci actionem. Sed tamen exstimula hominem ut magis ei faveat. Si *Pollio* crebro fuit apud te, facile conjectabis quid ego passus sim *Bruxellæ*, cui quotidie cum tot salutatoribus *Hispanis* fuerit res, præter *Italos* & *Germanos*. Rursum vale. *Antuerpiæ* 8. Martii, Anno 1517.

EPISTOLA CCXXXVIII.

Erasmo Rot. Jo. Oecolampadius. *S. D.*

VBINAM *te locorum, gloria mea, dulce decus meum, inquiram? Cui incerto nuncio, certissima desideria ut desideratissimo* Desiderio *exponat, credam? Tabellio comparet nullus, ac quid opus tabellione literis rusticanis & incultioribus, quam ut coram ornatissimo prodeant* Erasmo? *Possent, fateor, gerræ meæ intra speluncæ meæ angustias contineri, sed amor violentior est, secum habitare nescit, silentium fert minime. Parum illi studia, curaque sua, nisi ab amato cognoscantur. Ubi ergo te gentium offendam? jam quibus divitiis locupletem esse, quibus voluptatibus frui licebat* Basileæ, *absens & sero cum* Phrygibus *intelligo, sed frustra ἀδρασίαν corrigo. Sat præsens eris, si sciam te scire animo nos sejungi posse nunquam. Hæret alioqui tua maximi herois virtus, & observatur in oculis* (Hebraico *tropo ignosce*) *pectoris mei, vivit amor, flagrat virtus, suaviloquentia adhuc oblectat aures, obstrepit τ̃ παροιμιῶν frequentia, subtinniunt virorum optimorum laudes;* Mori *civilis, inquam, &* Coleti *religiosi. Insonant epiphonemata, illud in primis, illud laudatissimum, illud aureum, nihil in sacris Literis præter* Christum *quærendum. Tamque præsenter hæc adsunt, ut adhuc ab ore tuo pendere mihi videar, neque mihi ipse ipsi esse præsentior. Obliviscor subinde meæ humilitatis, in te admirando occupatior, quoties parvulum illud, sacrum tamen & dulcissimum amicitiæ monumentum, ἀρχὴν τ̃ Εὐαγγελίου τ̃ Ἰωάννου deosculatus sum, eoque tacto, quo non aliud sanctius Christianis juramentum,* Erasmo *me devovi. Matri donaturus eram, si non tanti apud me* Erasmus. *Crucifixo meo* Jesu, *coram quo preculas effundo, appenderam, ut te tuamque fortunam illi commendarem, (ita enim flagitabas, & charitas exigit) neque à tui memoria vel inter sacra avellerer. Imprudentius tamen amiculis τὸ κειμήλιον ostentavi, glorians ab amico dulcissimo profectum: unde factum, ut* Harpyia *nescio quæ sublegerit non mediocri animi mei acerbitate, verum citra memoriæ tuæ periculum. Affixurus eram & epistolium ex* Spiris, *ut reor, ad me datum, nisi rapaculos timerem, verum secretius lectito, subinde suavians. Quid hæc? quomodo animo excideret eximium illud amicitiæ testimonium & ornamentum, quo* Thesëum *tuum vocas: quamvis autem tantum onus, ne honorem dicam, male feram, non sum tamen nescius, quid discedens promiserim, daturum me operam, ne omnino vana super* Oecolampadio *dixerit* Erasmus. *Conor quidem, fortasse infelicius, multum negat sterilis* Minerva, *multum & ambigua valetudo, & hæc multum commodi affert, dum compedibus aureis domi detineor.* Hieronymi *interpretationes cum* Hebraicis *confero exemplaribus, quæ prope nunquam è manibus seponuntur. Est mecum adolescens paris studii ac ardoris ad quasvis literas,* Joannes Brentius, *tui nominis studiosissimus, paramus πινακίδιον in germana divi* Hieronymi *Opera. Ludo item tragœdiam,* Nemesin Theophili, *sed tardiore incremento dramatis secundi finem nec dum vidi, quamvis versus sint prope sesquimille: rem mediocritati meæ imparem aggressus sum, & quem exitum sortitura sit dubito. Proinde ejus non meminisse satius fuerat, ne forte in spongiam, sed memor fidei datæ, non indicare non potui. Dabo enim operam, annuat Deus, ne frivole* Oecolampadium *ornarit* Erasmus. *Crebras ad me dat literas* Ph. Melanchthon, *semper tui meminit, semper admiratur, semper commendari tibi rogitat: plane dignissimus* Erasmi *amore, qui alter futurus est* Erasmus. *Quique facundia, ingenio, eruditione, vita, si quisquam* Germanorum, Erasmum *præstabit. Id* Beatum *nostrum, beatius apud te, ejusdem nomine egisse non dubitarim. Me vero hac epistola non rhetoris, sed amici à fuco plane alieni officio egisse, teque mihi semper præsentem arbitreris, mi* Erasme. *Vale, optime* Erasme, עֲטֶרֶת רֹאשִׁי *hoc est,* corona capitis mei. *Ex specu nostro natalitio* Vinimontano 26. *Martii, Anno* 1517.

EPISTOLA CCXXXIX.

Erasmus Roterodamus Jacobo Fabro Stapulensi S. D.

DOCTISSIME idemque optime *Jacobe Faber*, jam unis atque alteris literis testatus sum, quam acerbe feram hanc ansam obtigisse maledicis, de nobis garriendi. Præsentiebam hoc malum nasciturum. Sed quia non erat mihi integrum non respondere, è duobus malis, quod levius visum est, delegi. Nunc quod unum superest, oro te per Christianam charitatem, per sanctissimorum studiorum communem amorem, per utriusque famam, quam ex amicitiæ lege par est utrique cordi esse, ut communi studio, malo huic qua licet medeamur, ne latius serpat incendium. Vides homines ad malum proclives, undecunque dissidiorum causas arripere. Nullum est pene convivium, in quo non hinc pro *Fabro* adversus *Erasmum*, hinc pro *Erasmo* adversus *Fabrum* disceptetur, præsertim ab iis, qui rem penitus ignorant. Sparguntur tuo nomine diversæ voces, alii prædicant abs te parari recriminationem, alii negant dignari responso *Erasmum*. Rursus alii dicunt te non improbare, quod me defenderim: alii è diverso incusare temeritatem meam. Ego quod ad me pertinet, haud multum laboro, utrum respondeas, necne, modo ab odiosis istiusmodi dictis temperes, quæ nec tibi decorum est in amicum jacere, nec mihi integrum dissimulare. Cæterum, molestum est, nostra causa seri dissidia inter Christianos, exsultare nostra dissentione eos, qui tuis æque ac meis studiis infensi sunt. Non voco te ad palinodiam, licet indignis modis sim lacessitus, tantum epistola quapiam testare, te veri vestigandi studio decertasse, cæterum inter nos animorum esse concordiam. Quod si non placet, denique malim te respondere, quam silentio tuo partes irritare, modo ea utare temperantia, quæ pristinos tuos deceat mores. Nullus mortalium audivit me de *Fabro* loquentem, nisi tum amanter, tum honorifice. Tantum admirari me fateor, quibus rebus adductus ea in me scripseris. Neque secus sentio quam loquor, teste CHRISTO. Bene vale, vir optime. *Lovanio* 17. Aprilis, Anno 1517.

EPISTOLA CCXL.

Erasmus Roterodamus Petro Ægidio suo S. D.

PER nostram amicitiam, qua non potest arctior esse, per tuam incolumitatem, quæ mihi non secus atque mea ipsius est cordi, mi *Petre*, da operam ut reversus, te offendam hilarem ac lubentem. Ita mihi demum videbor reversus incolumis. Tempera victum, in reditum *Adriani* tui, cui mehercle plurimum fido. Est aliquid amico uti medico. Interim cave ne crebris pharmacis vires nimium exhaurias. Inprimis tempera tibi ab omni vehementiori motu animi, ab immodico gaudio, ab intemperanti risu, ab ambulatione graviore, à studio vehementi, sed ante omnia ab iracundia. Mi *Petre*, omnia vitæ posthabenda sunt. Fortassis hæc admoneo importunius, sed utinam tam feliciter admoneam, quam ex animo. Ego meum periculum contemno, modo contingat te revivisere, hoc est, firmum validumque fieri. Bene vale cum suavissima conjuge, dulcissimisque liberis. *Lovanio* 17. Aprilis, Anno. 1517.

EPI-

A

EPISTOLA CCXLI.

Erasmus Roterodamus Richardo Paceo suo S. D.

An. 1517. O Vere splendidam vestræ *Britanniæ* regiam, sedem & arcem optimorum studiorum ac virtutum! Et vobis, mi *Pacæe*, gratulor, talem Principem, & ipsi Principi gratulor, cujus regnum tot ingeniorum luminibus illustretur. Utroque vero nomine gratulor vestræ *Angliæ*, quum alias multis modis felici, tum istis sic excellenti titulis, ut nulla regionum cum ea queat conferri. Nunc demum juvat, universam ætatem apud *Anglos* exigere, ubi favore Principum regnant bonæ
B literæ, viget honesti studium, exsulat aut jacet, cum fucata personataque sanctimonia, futilis & insulsa doctrina quondam ἀπαιδεύτως πεπαιδευμένων. *Grocinum* deficere doleo: sed rursum video pro uno tam multos brevi suppullulaturos. Quod negotium meum tam amanter egeris, veterem tuum in me animum libenter agnosco. Utinam liceret hanc provinciam edendi Novum Testamentum alteri committere. Verum hoc quicquid est mortarii, quando intrivi, mihi totum est exedundum, quæ res istis ματαιολόγοις vertat male. Utinam mihi magis incidisset in mentem, de hominibus quam de portentis bene mereri. Cum *Lovaniensibus* Theologis mihi probe convenit. *Colonienfis* Academia dissidiis inamœnis conflictatur. Dentata charta res
C agitur. Jamque & meum nomen paulatim admiscent. Cursitant sursum ac deorsum personati præcones, fœdum rumorem spargentes in vulgus, impudentissime mentientes, quod illis commodum bonumque est apud eos, qui nihil omnino de re norunt, non magis quam ipsi. *Dorpius* mihi videtur ex animo factus amicus. Adnitar ut ante hyemem vobis restituar, si modo reditum dabunt superi. *Paraphrasis* rursus excusa est *Basileæ*. *Apologia*, qua *Fabrum* placo, nuper *Basileæ* prodiit, cum annotamentis jampridem excusa *Argentorati*. Precor Deum Opt. Max. ut tibi istum animum, te nobis diu
D servet incolumem. *Lovanio* 22. Aprilis, Anno 1517.

EPISTOLA CCXLII.

Erasmus Gonello suo S. D.

GRATUM erat tuum munusculum, gratior epistola tam amica, gratissimus animus, nihil etiamnum immutatus diutina consuetudinis intermissione. *Clementem* summæ spei juvenem meis verbis admonebis, ut ab intempestivo studio temperet. Memini quam ille sit libro affixus, præsertim ut à nocturna scriptione quantum licet abstineat, & si forsitan ob Cardinalis negotia cogetur scribere, stans & erectus scribere assuescat. Nolim hoc ingenium ante diem perire, malimque servari studiis, quam Cardinaliciis negotiis impen-
E di. Bene vale. *Lovanio* 22. Aprilis, Anno 1517.

EPISTOLA CCXLIII.

Erasmus Rot. Henrico Bovillo suo S. D.

VIDEO, mi *Boville*; tantam hominum perversitatem & ingratitudinem, ut propemodum in animo sit, edito rursus Novo Testamento, mihi canere & Musis. Conspirant personati quidam histriones, qui Curios simulant, & procul allatrant: coram, nemo verbum. Spargunt in vulgus, talibus scurris digna men-
F dacia, perinde quasi hoc ipsum essent professi, famam alienam mendaciis suis contaminare, quasique pro hierophantis sycophantæ esse decreverint. Nunc mihi non est ocium, sed si pergant, accipientur ut digni sunt aliquando. Vos istic pro me & *Fabro* inter vos concertare doleo. Scripsi nuper homini, ut aut epistola quapiam edita testetur inter nos convenire, si pudet παλινῳδεῖν, aut respondeat, si quid habet quod defendat, modo temperet à tam amicis ac peramicis dictis, quibus antehac in me lusit. Nunc illius silentio magis excitari dissidium video, dum quisque pro suo animo suspicatur. Rixarum nullus est finis. Quod si hoc mali conjunctum est studiis, mihi valebunt potius. Dormire præstat quam scribere. Bene vale, doctissime *Boville*. Amicis omnibus salutem dicito, nominatim *Vachano* & *Briano*. *Lovanio* 23. Aprilis, Anno 1517. An. 1517.

EPISTOLA CCXLIV.

Erasmus Roterod. Cornelio Batto S. D.

CHARISSIME fili, tuam erga me pietatem lubens amplector, faciamque pro virili mea portione, ut intelligas defuncti *Batti* neque memoriam, neque charitatem apud me intermortuam, tu modo cura, ut optimo doctissimoque patri literis ac moribus respondeas. Ego nunc *Basileam* adeo, sic enim res postulat. Si istic es tolerabili conditione, perdura usque ad reditum meum. Redibo enim, volente *Christo*, mense Octobre: sin minus, conveni *Lovanii Joannem Hontiscotanum Liliensis* pædagogii moderatorem, & ex illius consilio pete *Brugas*, conventurus *Marcum Laurinum* coadjutorem, ut nunc loquuntur, Decani S. *Donatiani*, cui de te scribam hodie. Optimum & humanissimum patrem *Gosvinum* meis verbis saluta diligenter. Optarim te literis *Græcis* operam dare, & evolvendis bonis auctoribus. Accipies his literis inclusum nobilem *Flandricum* aureum, animi in te mei pro tempore qualecunque pignus. Bene vale, mi *Corneli*. *Lovanio* 29. Aprilis, Anno 1517.

EPISTOLA CCXLV.

Erasmus Rot. Marco Laurino S. D.

SCRIPSIT ad me *Batti* sincerissimi quondam amici mei filius *Cornelius Battus*: juvenis bene linguax, satisque doctus, sed loripes: is tenetur hujus regionis desiderio: nam *Grundingæ* agit hypodidascalum. Si forsitan te adierit, expende num tibi possit usui esse: sin minus, remitte illum *Lovanium*. Nolim ut mea causa quicquam agas adversus animi tui sententiam. Bene vale. Scribam alias copiosius. *Lovanio* 29. Aprilis, Anno 1517.

EPISTOLA CCXLVI.

Erasmus Rot. Antonio Clavæ S. D.

NUPER videbaris optare *Græcum Herodotum*: eum ad te dono mitto; nam facile mihi reperietur alius in hoc itinere. Bene vale. *Robertum Cæsarem* vix possum salutare, qui nuper nos tam superbe destituerit in cœna. *Lovanio* 29. Aprilis, Anno 1517.

EPISTOLA CCXLVII.

Erasmus Johanni Coleto, Decano S. Pauli, S. D.

PATRONORUM optime, pro tuo in me officio jam egi gratias per *Franciscum*, & syngrapham tradidi, qua testor mihi de regia pecunia satisfactum. Accingor ad iter periculosissimum, ob nuper dimissos sceleratissimos prædones, qui millibus aliquot conglomeratis ex sua libidine grassabantur in quosvis. Hæc est crudelis Principum clementia, parcere impiis parricidis, & sacrilegis nefariis, non parcere civibus suis: Adeo chariores sunt illis, per quos opprimunt populum, quam populus ipse. Utinam adjecisses duobus verbis, quare in capite septimo tibi non satisfecerim, fortasse quod ego ad affectus retuli, tu malebas ad legem *Mosaicam* referri. Sed *Paulus* illic adeo lubricus est, nunc huc respiciens, nunc illuc, ut in his explicandis summopere sudet *Origenes*. Alias polliceris te scripturum, verum hoc alias serum erit. Opere jam absoluto totus ad vos advolo, præsertim si quid bonæ fortunæ paratum erit. Quod ut fiat perge, te quæso, adniti. Bene vale. *Lovanio* 1. Maji, 1517.

EPI-

EPISTOLA CCXLVIII.

Erasmus Roterod. Joanni Botzemio S. D.

An. 1517. HOc mihi jocundior tua fuit epistola, vir clarissime, quod novi lucrum amici cum veteris recordatione copulavit. *Urbanum* jampridem amabam. Abstemium libenter agnosco. Fortunæ tuæ gratulor, non aliter quam si esset mea. Cætera placebant omnia. Cæterum, quod scribis isthic circumvolitare *Apologiam in Pacæum* ut suspicor, male discruciat animum meum. Utcunque illi hoc excidit de *Constantia*, scio non dictum malo animo. Eodem in libello multa jocatur & in me, quæ nollem scripta ob quosdam nihil non detorquentes ad calumniam. Novi *Pacæum* intime. Nihil illius ingenio candidius, nihil integrius, nihil amicius. Simplicitas hæc est, non malevolentia. Eruditus est, sed eum librum, id quod res indicat, effudit ex tempore. Et curatum est à nobis, ne rursus excudatur, nisi ab auctore recognitus. Ego in hoc odiosissimo rerum tumultu, quem præter *Dominicanos* ac Theologos excitat *Eduardus Leus*, quo uno nihil unquam adhuc terra produxit, nec arrogantius, nec virulentius, nec stultius, sum *Pacæum* expertus talem amicum, ut nemo fratri frater posset esse amicior. Est cum summatibus omnibus, tum optimo Regi, longe charissimus: successit nuper in dignitatem *Joannis Coleti* Decani apud divum *Paulum*, provehendus haud dubie ad summas dignitates. Quare velim ut si quid animo conceperis iræ in illum, penitus ejicias, vel mea causa. Non enim poteris me ullo officio demerere magis. Ego vero posthac *Botzemum* in amicorum fastis, vel inter præcipuos scripsero. Ad *Zasii* mentionem exsilii. Utinam egregius ille senex nobis diutissime supersit. *Dorpio* nostro literæ tuæ fuere longe gratissimæ. Erat responsurus amicis, sed in præsentia deerat ocium. Propediem respondebit omnibus. Optimo patrono meo urbanissimo *Urbano* plurimam ex me salutem dicito; item *Oecolampadio*, si isthic adest, & ornatissimo *Johanni Fabro*. Hæc scripsi plusquam occupatissimus, scripturus alias accuratius. Vale. *Lovanio* 16. Maji, Anno 1517.

EPISTOLA CCXLIX.

Guilielmus Budæus Cutberto Tonstallo *S. D.*

EADEM *opera fidem* Erasmi *tui meique liberasti*, Cutberte *doctissime: & ita me tibi obstrinxisti, ut vel juris cujusvis, vel necessitudinis nexu tenacius adstringi, certiusque non potuerim. Nullo enim nomine in Calendarium meum referri vel auspicacius, vel honorificentius poteras, quam ut tu ingenii istius ac doctrinæ specimen mihi dares, tam gravi, tam tersa, tam plena benevolentiæ atque elegantis cujusdam ingenuæque humanitatis epistola: quam ad me scriptam esse scio in magnis tuis occupationibus, vel Principis tui potius: quem ego ipsum hoc præcipue nomine olim fore illustrissimum duco, quod obeundis legationibus suis viros deligere novit, doctrina judicioque præstantes: qui si tui similes unum & alterum in regno suo habet, etiam summe ut felix sit, necesse est. Equidem epistolam tuam identidem lectitans, quantum debeam* Erasmi *amicitiæ, persentisco: quo cum nuper pepigi de communicandis inter nos amicis, ut alterutri accesserint, illa ut arbitror epistola, quam tu tibi magnopere affirmas placuisse: quo pacto non rationes meas auxisse luculenter, fortunisque meis præsidium firmum quæsivisse mihi videar? Ecquod enim conventum, ecquis contractus, ecqua negotiatio rem meam auctiorem reddere, uberioremque potuit, aut penates meos beatiores facere (quos non tam ipsos substructionibus mirificis architectari, quam ingenii & industriæ monumentis mihi promptum est) quam isthac cum* Erasmo *coita societas, amicorumque communio? quorum ut spero judicio & arbitratu, operum meorum structuram posteris approbabo. Profecto* Jovem *ipsum* Philium *juris amicitiæ præsidem & interpretem jurare (si liceat) non dubitem, tanti esse mihi hoc pactum, ut si mihi conditio nunc feratur homini non locupleti, prædium tamen opimum merere unum nolim, ut istam societatem* Erasmo *renunciem, ex qua lucri jam tantum feci. Nec recuso quin ob unum te* Erasmus *se mihi perpetuo suamque imputet amicitiam, duntaxat si id sine contemptu mei facturus est. Neque tamen sic quoque cum* Erasmo *paria non facio, sive ex rerum eventis officium amicitiæ, sive ex animi candore ac probitate spectes: utpote qui omnes amicos meos in commune contulerim, viros cum cætera egregios, tum in amicitia perquam officiosos, tametsi nondum omnes apud eum professi sunt: ut ne apud me quidem* Erasmi *omnes amici; siquidem ita spero rem utrinque esse transactam, ut primo quoque tempore, vel cum ita res tulerit, aut ultro aut citati in medium nomina daturi sint. Porro autem ne tu mihi hanc fortunarum partem aut vilem esse aut parum charam putes, quam tam bona fide in medium conferam: velim ita existimes, censui me bonam partem in amicis habere, nisi mihi homines imposturam factitant, verborum vultuumque comitate. Certe plus industriæ (quam mihi pecuniæ ingentis loco esse duco) in emerendis amicis occupavi, quam in emercandis prædiis. Verum epistolam illam tuam jucundam, suavem, mellitam, saccharatam eandem & salsam, ac mirifica quadam sensuum acrimonia conditam, accepi pridie Nonas Majas, quum non ita multos ante dies peregre rediissem, nec tum satis essem commoda valetudine, ob idque subtristis, & ad studium instaurandum remissus, ac languidus. Hac epistola cursim primum ac pene singultim devorata, deinde iterum iterumque lecta & regustata, ita sensim, vel repente potius, recreatus sum & hilaratus, ut omnem mihi tristitiam & socordiam abstersam, omnemque alacritatem restitutam, mecum ipse demirarer. Id demum supputabat, quod eum in me ingenii ac doctrinæ præstantiam non agnoscerem, quam tu mihi tribuis. Sed & hic mihi stimulus acutus fuit ad instaurandum studii mei laborem, illamque animi contentionem expergiscendam, quam (ut ingenue fatear) semper aluit gloriæ cupiditas: cujus etiam ipsius igniculos ingenuisse naturam animis, non sordidis, nec quæstuariis video, conjecturam ex iis Auctoribus faciens, quorum nunc scriptis literarum auctoritas, disciplinarumque majestas humaniorum constat. Quanquam autem quærendæ hujus gloriæ propositum, ita comparandum esse optimo cuique semper existimarim, ut posteritatis magis, & memoriæ in secula permulta perennaturæ, rationem habere, homines doctrina præstare contendentes, debeant, quam vel sui seculi æqualiumque judicii, quod plerumque ambitiosum, aut iniquum esse solet, vel præmii præsentanei: quod perinde ego esse puto, ac si annua, bima, trima, quadrima, (ut Juris nostri Civilis conditores loquuntur) aut paulo majore die, solvendum ipse stipuler id operæ mihi precium, pro tantis, tot annos exantlatis ærumnis, quod non nisi æterna persolvi præstatione potest: vel (ut commodius loquar) si annua despicabilia, per omnes venientis ætatis annos stipuler vergenti jam ætati, sub mortem mox cessura: cujus ut semper diem ipse nondum venisse sperem (qui error est fere æternus mortalium) ab ineunte tamen vita semper cessisse sciam. Quanquam igitur in diem fructum hujus gloriæ mihi promitti mulim, quam nunc repræsentari, sit tamen nihilo secius, ut quadam aura famæ sinuari vela nostra in cursu gaudeamus, utque gloriolà afflatum, quamvis tenuem, captantes, nostrum levari laborem in contentione sentiamus. Neque te autem ita existimare, neque alium quempiam velim, quasi ego tanta intentionis studium, non alium finem habere censeam, quam memoriæ commendationem, rem sane fluxam & adspernabilem: si quidem res mortalium suo ac vero precio æstimarentur, ac non populari trutina, fallacique expenderentur. Est sua Philosophia libra, quam nec forum venalium, nec judiciale novit, quod rebus ipsa caducis, & tempore perituris, æstimationem, quanti minimo statuit; æternis autem quanti plu-*

An. 1517. plurimo, ne à verbis Juris conditorum recedam: hujusmodi æstimationis fructum Philologia, altera mihi conjunx, ex dote sua tandem perceptum ire me subinde mihi spondet: quam ego non more nostratium hominum deamare, sed misere deperire ab amicis meis gentilibusque dictitor. Ex quo enim illam in domum meam induxi, nec fortunis, nec valetudini recte consuluisse visus sum. Id quod quum mihi vitio jure vel injuria vertatur, homini sex liberis aucto, unicaque filiola, ab iis quidem qui se ideo frugi esse homines censent, quod argentariam facere, ac patrimonia quantumvis ampla architectari norint: haud dum tamen uxoris illecebris, ac puerilibus blandimentis, rei familiaris procacibus avocamentis, medicorum minacibus interdictis, denique morbi tædio ac carnificina adduci aut perpelli potui, ut hujus Ægeriæ meæ congressu diurno, nocturno, domi, peregre, ruri, aut in urbe abstinerem: cui ipsi cum annos abhinc duodecim uxorem ducerem liberorum meorum matrem, contra omnium ferme uxoriorum hominum opinionem, nuncium non remisi: sic enim statuebam mihi esse faciundum, ut conjugem quidem legitimam haberem liberorum parentem, ex Philologia autem libros, id est, nominis mei æternam memoriam, prolemque immortalem gignerem. Liberos jam plures aliquanto quam libros genui, plus corpori fortasse quam animo indulgens. Posthac (ut spero) marcescente corpore, animus in dies vegetior & vividior fiet: utrunque autem simul ex æquo prolificum esse nequit, sed cum emerita facultates corporis esse cœperint, tum demum viribus animi stipendia plene procedent. In hoc autem studiorum progressu persæpe inhibitus sum, ac prope retroactus adversa valetudine, quæ mihi negotia tam multa exhibuit, ut non semel impetum ceperim, vitæ à me institutæ tenorem abrumpendi, & desidiæ atque inertiæ affectum jam corpus dedendi. Quis enim in tam longa, tamque molesta valetudinis tædio, non se vel medicorum placitis, vel uxoris precibus, vel amicorum monitis permitteret? Certe nisi genesim Philosophicam habuissem, jamdiu Philologiam meam, domo exactam, habere res suas sibi jussissem: ut priscum verbum usurpem. Non igitur me præteriit, quum superiora illa dicerem, ex literarum studio, recte atque ordine instituto, sperandam illam esse euthymiam in scholis Philosophorum cantatissimam: homini præsertim orthodoxa Philosophia initiato, ejusque decretis digitis (ut ajunt) consertis hærenti: aut, si ad normam veritatis loqui volumus, euthymiæ simulacrum & imaginem: quandoquidem germanam euthymiam, id est, animi plenam securitatem (quæ non nisi coercitis affectibus, ac rationis vi compositis, omnibusque sensibus ad obsequium animi redactis, suos implesse numeros dici potest) in hac vita haberi non posse existimo. Quippe divi Pauli religionis veræ ac pietatis architecti elogio novimus imminere nobis illum hostem infestum, simul & perpetuum dæmonarchen, primigeniæ noxæ suasorem & impulsorem, contra quem in procinctu nunquam non stare nos debere autumat, nec interim unquam securitati indormiscere. Esse enim ejuscemodi hostem, qui prælio quidem interdum, bello nunquam vincatur: is in omnes occasiones intentus & imminens, quum magnos subinde tumultus atque improvisos in sensibus cieat, non est utique quod quisquam sartum se ac tectum fore ab ejus incursionibus confidere debeat, tanquam intra Philosophiæ præsidia atque in arcem ipsam euthymiæ penitus se abstruserit, quum nullum sit hosti præsidium inaccessum, nobili ejusdem divi Pauli exemplo: qui ne gratiæ quidem majoris prærogativa, huic eximi certamini potuit. Sed vereor ne in ἀπειροκαλείας & ineptiæ vitium imprudens delapsus sim, cui in epistolæ brevitate philosophari obiter succurrerit. Proinde ad epistolam tuam redeo, in qua illud perfacetum mihi visum est, quod Erasmum & Budæum quasi duos Milones in arena quadam Palladia committere videris, Mercurio designatore & agonotheta, instructoreque certaminis, spectatore te eodem & plausore ancipiti, atque in utriusque favorem ambigente: quo quidem epistolæ tuæ loco quum a me gratiam sane bonam inivisti, tum vero id minime periculum est, ne in Erasmi offensionem impegeris. Siquidem qua est animi æquitate Erasmus, etiam me sibi æquari non gravabitur, ut qui ne præferre quidem ipse gravetur, quum ad Socraticam ironiam se composuit, & risum genuinum è comica fronte detersit: vereor enim dicere frontem eum perfricuisse, quum uno nomine ἀπαιδευσίας omnia mea epitheta superasse se diceret, id est, ὀψιμαθῆ, αὐτομαθῆ, atque etiam κακομαθῆ. Atque ego nisi utrunque vestrum opinione falli, ac plane nihil videre in æstimatione mei libentius crederem, tametsi aliorum in scriptis perspicaces, bellissimos vos esse irrisores conjuratosque clamarem. Egone ut illo cum Milone conserere manus audeam, ni confidam eum remissum ire mihi multas arctasque prehensiones? nec totos in me lacertos adhibiturum? atque in universum ineluctabiles illas vires ad captum submissurum mediocritatis nostræ? Equidem præclare atque ample mecum agi putarem, si si isti Miloni Submilo esse possem, aut etiam Milониaster. Age, quonam tandem modo athleta non ineptus, non absurdus, non explodendus esse potest, qui ut viribus fortasse non careat, athleticam tamen illam palæstram, artis & industriæ commendatricem, sub palæstricis nunquam didicit? id quod quum de me dicam, tu fidem magis moribus meis indulgere videris, quam id simile veri esse credere. At vero libens id abs te contenderim, ut si quando publicis muneribus perfunctus, ludicris aliquantisper feriabere, tu cui nunc tantum vacat certamen hoc nostrum animi causa spectare, de podio vel gradibus in arenam descendas, ac specimen tui præbeas: ego enim non te spectatorem tantum esse arbitror oportere, sed etiam ex illis unum quos Ephedros appellabant; non ad spectandum tantum ipsos sedentes, sed ad id veluti subsidiarios atque succenturiatos, ut ne victorem statim securum esse palma sinerent, victoque solatium afferrent, cum victore congrediendo. Atque quum epistolam tuam lego, non jam Erasmo quamlibet gravi auctori, amplissime de te censenti, sed mihi ipse credo: nihil apud memet gratiosæ amicitiæ tuæ tribuo, id quod illum fecisse, quum ad me de te scriberet, suspicari quis poterat: mihi qui videre tu omnes hujus palæstræ numeros ita tenere, ut sub pædotriba non pœnitendo didicisse te existimare debeam, cum illoque Milone melius ac facilius paria esse facturum: si tamen eum quisquam nostrum æquare potest. Nam mihi videtur Erasmus non jam Milo, sed Pentathlus quidam esse nobilis, cujus gloria quam latissime pateat: qui terrarum peragrator nullibi non documentum ingenii sui dederit, ac periodon prope vicerit, in sacris, in profanis, atque in omni parte orbicularis disciplinæ certaverit, quam Encyclopædiam vocant, & nusquam non probatus sit. Etenim ut mittam Panegyricum & Christi militem, multorumque ejus Operum nobilium nomenclaturam, & Morias Encomium, quod studiosi fere habent in deliciis, certe quum Iliadem (ut ita loquar) illam leporum Græcorum juxta Latinorumque lego, quæ Parœmiæ vocantur, nunc logothecam Minervæ videre mihi videor, nunc Mercurii salinum, quem Logium appellant, arte eximia fabrefactum, & in quo tamen ipso materia cum opificio certet, unde sales candidissimos oratoria, comicaque facundia ad usus dicteriorum sumat. Nunc Pithus delicias & condimenta vel Suadæ medullam, interdum visendam quandam copiosamque supellectilem, longo intervallo promptam (si tamen unquam sic confertim prompta est) in taberna amplissima expositam prædivitis cujusdam institoris, eloquentiæ ordine descriptam digestamque decentissime. In eo volumine invenias duarum elegantium matronarum poeticæ & oratoriæ artis cultum, mundicias & ornamentum, ornatricisque earum, quam Venustatem vocant, pigmenta atque lenocinia, quibus artifices dicendi, & qui Logodædali dicuntur, scripta quondam sua vendibiliora reddebant. Rursus cum ea lego, quæ in Novum Instrumentum religionis ac pietatis edidit: quæque in divi Hieronymi libris (quo uno ferme interprete juris divini prudentia nititur) immenso labore explicuit, enarravit, digessit, interpolavit, & plane instauravit, ibi sacrosanctam disciplinam, qua vivendi moriendique ratio nobis constat, recte at-

An. 1517. atque ordine constitutam, atque etiam restitutam, atati huic nostra posterisque gratulor. Simul istos triumpho in ordinem esse coactos, senilis infantia ac rustica & elinguis doctrina ut patronos & assertores, sic improbos obtrectatores elegantia, qui nihil esse sanctum putant, nisi squalore sordibusque sermonis horreat: quique Philosophia ipsi, omnium bonarum artium auctori & locupletatrici, honestatis gravitatisque antistiti & interpreti, omni nitore atque elegantia verborum sententiarumque interdictum esse contendunt Senatus orthodoxi consultis: qui ex majoram (quod dici solet) gentium patribus conscriptisque cogebatur. Ceu vero, si quando usu venerit ut Philosophia in scenam per prosopopœias theatrales exitura sit (ut assolet apud nos per licentiam scholasticis antehac fere indultam regaliorum festis, qua Theophania vocantur) non tragicam illi personam Choragus, aut pratextatam induere, sed togatam atque adeo tabernariam debeat. Juvat igitur hac me legentem animadvertere, Stoicastros illos barbaricam loquacitatem antea populariter professos, ita nunc cum suis cavillamentis è classibus doctorum, atque adeo de ponte literis suffragantium, esse dejectos, ut qui prius arcem tenere Philosophia putabantur, & suffragiorum prarogativam in disciplinis habere, nunc Saturniis lemis caligare (ut proverbio alludam) ab omnibus dictitentur; iis quidem certe, qui aliquo sese numero videri inter literatos volunt. Ecquis est autem tam adversis Gratiis natus, cui jam non sordeat pinguis illa ac tenebricosa Minerva, ex quo Litera quoque sacra, Erasmi industria tersa, mundiciem priscam splendoremque receperunt? Quanquam id longe majus est, quod idem eadem opera prastitit, ut veritas ipsa sacrosancta ex Cimmeriis illis tenebris emergeret; etiamsi nondum plane Theologia è schola sophistica pedore enituit. Quod si quando factum fuerit, seculi utique nostri primordiis debebitur. Certe hactenus jam profectum est, ut eorum partim fastum illum supercilii ponere videantur, erroremque taciti agnoscere: partim quibus integrum est per atatem & vita institutum, sortis sua pœnitentes, nunc literas meliores capessere & amplecti. Eandem à me operam in literis civilis prudentia eodem cum successu navatam esse, tuarum (ut spero) literarum elogio in posterum credetur, si quando in publicum exierint. Ac mihi quidem hac scribenti, ridere eorum vanitatem atque ineptias subit, qui obvio cuique ab adspectu aut ingressu, statuere precium & astimationem solent. Hic verba & sententiam usurpabo cujusdam viri gravis, solertis hominum astimatoris, qui haud ita pridem vidit Erasmum. Quis est enim tandem, cui de corporis totius facie atque habitu, omnibusque affectibus, quibus obnoxia sunt corpora humana, Erasmum astimare in mentem venerit, nec esse famigeratum illum Erasmum suspicatus sit, qui arbitretur eum Mercurium in ore, Genium in pracordiis, Palladem in capite, ut Jovem quondam illum, habere? Et post hac audet ipse mentionem mei facere, non jam ut sibi paris, sed etiam, si Christo & veritati placet, majoris: quasi vero nec me, nec Erasmum noverim, qui praclari instituti vel conditor, vel relator, reliquit exemplum posteritati, ut non ante Theologum profiteri jure suo se quisquam posset, & ad Libros sacros evolvendos publice, enarrandosque, accedere, quam in omnibus Camœnarum fontibus manus se satis lavisse confisus sit. Cui utinam ipsi tam par propemodum esse possem, quam aqualis prope sum, ut ex eo epistola ejus loco video, ubi de senectute & senio cavillatur. Nisi vero credere par est illud, quod de agro ingenii sui exhausto jugi fœtura scribit. Qui locus etsi mihi inter alia epistola loca multa placuit, tamen ei non assensus sum, quum ipsius ingenii fœcunditatem eam esse viderem, eamque ubertatem doctrina & copiam, qua in omnes bonas fruges semper restibilis sit: nec alia atque alia identidem lectione, velut novis subinde riguis, indigeat. Siquidem ita fert natura (nisi fallor) ut soli prafœcundi sic eximia mentis, ut anniversaria ejus fœtura luxurie carentem, non etiam effœtam efficiat segetem. Ex hujusmodi ingenio Erasmus quasi ex latissimo quodam latifundio, atque ubertatis inexhausta, multis jam annis luculentam messem colligit solida illius & expressa gloria, in seculaque itura. Tametsi ad eum scribens ita cum eo agere solitus sim, itaque irrequietum ejus animum exagitare, ut ista diligentia atque industria satis eum facere mihi negem, nisi majora in dies majoraque suscipiat, id est, magnitudini ingenii sui congruentia, animoque quantumvis sublimi non pœnitenda. Inde illa inter nos concertatio, quum ego multa exigua vel mediocria (pro portione captus Erasmi loquor) accepto laturum me pro magnis plane nego: etiamsi opera perfecta, probata, prastita lege erunt, ut utar prisca formula verbis; utpote qui hoc contendam, hominem tam alto, tam capaci, tam versatili ingenio praditum, in nulla non officina Musarum expolitum, grandissima quaque opera nunc suscipere debere. Indidem illa inter nos epistolaris velitatio, quam tu (ut video) animi causa spectas: qua nuper ad conserendas manus jamjam exarsura videbatur, ut illa pragrandi epistola apparet, qua omnes ipse copias argumentorum meorum disjecit. Colligere enim reliquias agminis mei statueram, copiasque supplere, ac rursus certamen experiri. Verum, id ne facerem, ab amicis meis deterritus sum, qui me imparem tandem futurum videbant, si ille per ocium acrius incaluisset. Deinde non satis indulgere imperitia mea, aut rusticula ferocia, visus est homo urbanitatis & facetiarum artifex. Etenim cum omnia simpliciter scribere ad eum mihi videar, fit tamen nescio quomodo, ut vel in usurpando amicitia jure nonnunquam, vel aliter imprudens in oxymora quadam incidam, quibus ille veluti subdolis cavillis, aut figuris nonnihil offenditur, aut certe offendi se simulat: videlicet hoc illud est quod dixi, Eorum sum similis athletarum, quos Apalæstros vocant, qui non norunt quid deceat simul, & ad id quod agitur, valeat. Itaque fit, ut quum ego lienem scriptitando exercere gaudeam, ille vel stomacho, vel incommoda suspicioni nonnihil dare videatur: sive id immerito suspicari interdum in mentem mihi venit, sive ille veteranus certator, ac plane in hac parte veterator, rudem adhuc me tironem, petulantius me inferentem, hoc pacto emendandum castigandumque censet, id quod ipse libentius mihi persuaserim. Quod si inter nos hac de re secus suspicaremur, tu Juris non modo Civilis, sed etiam amicitia consultus, jus nobis (ut arbitror) redderes, aut litem componeres: certe quidem per me liceret ut id faceres, nec ei quam mihi aquior esses, ut opinor, etiamsi tibi ipse familiaris est, & (ut ab eo audio) propemodum sodalis, quod pradicandum merito esse putat. Nolim tamen ut qua de offensionis suspicione dixi, serio à me tu dicta esse credas, quum nihil minus cogitem: sed velim ut Erasmo persuadeas, me ob eam suspicionem non rescribere volumini illi epistolari, quo aciem ille inventionum mearum fudit, non prorsus inconditam. Malo enim ille existimet victoriam me indulsisse auctoritati sua, integris adhuc viribus, quam herbam porrexisse, quum ultra sustinere impetum ejus nequirem. Scripsi ad eum dudum, & iterum (ut spero) scribam, sed aliud argumentum eligam mihi tractabilius, & si occasio se dederit, in articulo eum opprimam. Certe hoc non committam, ut alias quam incautum & lassum ab opere serio adoriar. Enimvero gratum, per (inquam) gratum est mihi, quod simplicitati morum meorum credis, id quod ad Erasmum scribens, obiter deploraveram, mihi me praceptorem pralectoremque fuisse, nisi interim suspicarer facile id te credere, conjecturam ex stylo scriptorum meorum facientem: in quibus subvereor, ne aliquid fortasse structura refractariola deprehenderis, aut rudiusculi schematis, quod nec limam, nec scobinam officinarum expertum esse videatur. Sed rursus id minime sentire mihi videre, quum etiam eo nomine placere me mihi ac gratulari jubeas, idque ipsum acceptum summi loco beneficii referre providentia. O festum te hortatorem, & jucundum ac solertem, qui τἀμὰ ἐλαττώματα εἰς πλεονεκτήματα τρέπεις, & quod summe pudendum esse censebam, aut certe tegendum, si celari potuisset, id & utile & honestum, & mihi pradicandum esse doces. Mane dum paulisper, omnia tibi indicare in animum ip- An. 1517.

An. 1517.

induxi, quandoquidem te clam clementem ac dextrum consolatorem nactus sum. Dixeram me αὐτομαθῆ τε καὶ ὀψιμαθῆ fuisse; & non modo præceptore nullo, sed etiam sero literis bonis studuisse: nunc eo amplius dico, literarum me rudimenta & Grammatices principia, ut tum ferebant mores, simplicitatis nunc obsoleta, in hac urbe didicisse triviali sub ludi magistro literarii. Cumque hiscere Latine vix cœpissem, ad Juris studium transivisse, aut transiluisse potius, dispendioso temporis compendio. In quo cum triennii operam lusissem, domum reversus salutem dixi literis, studiis utique indulgens juventutis illiteratæ: quoad post aliquot annos intra paternos parietes clam studere mecum ipse institui, procul omnibus conventiculis hujus urbis scholasticorum, excitante me tantum patris exemplo doctrinæ laudatore, & librorum emacissimo. Ibi à deterrimo quoque, ut fit, auctore auspicatus, cum glossematum fecem per imprudentiam hausissem, errore tandem intellecto, cum ad libros meliores me contulissem, paulatim redundantem illam præcordiis meis fecem rejeci. Ecce autem aliud incommodum, quum accipitrariis & venatoribus salute semel dicta, annos abhinc sex & viginti, libris, ut dixi, non magistris aliquo cum successu operam dare cœpissem; statim Græcum quendam nactus sum senem, aut ille me potius: illi enim vectigal magnum attuli, qui literas Græcas hactenus, aut paulo plus noverat, quatenus sermoni literato cum vernaculo convenit. Hic quibus me modis torserit, mox dediscenda docendo, nisi quod & legere optime, & bene pronunciare sciebat, non bene tribus chartis scriberem, cum interim ipse ut unum eum esse Græcum in Francia audiebam, sic esse doctissimum Græce existimarem, & ille ostendens mihi Homerum, nonnullosque Auctores famigeratos nuncupans, flagrare me studio insano intelligeret. Accedebat illud erroris, quod quæ erat in eo ignorantia, ego ludificationem esse putabam, quo diutius ille me stipendiarium haberet. Tandem literis apud nostros paucis annis illustratis Italiæ commercio, librisque sensim utriusque linguæ advectis, cum ego sarcire damnum contenderem ætatulæ transactæ per inscitiam: nec pecuniæ in coemundis magno libris, nec labori in ediscendis parcerem, ac quotidianas sesquioperas à me plane exigerem: eo primum perveni, ut dediscere instituerem, quæ male edoctus eram: deinde ut ultra præceptori illi Græco ne auscultarem, etiamsi ad me ventitabat, libros empturienti venditans ac scriptitans, quanti semel indicasset. Quid tu hic? potesne iterum, quod incommodo mihi verto, id tu in bonum cessisse, cessurumve ostendere? Jam vero adversam valetudinem non tam mihi agnatam (ut arbitror) quam cognatam & ingenitam, quantum mihi facessisse negotiorum putas? cum mihi se semper sequaciorem umbra præberet, quocunque agerem me terrarum: eo jam ipsa molestior, quod ejus crimine literarum studium cum à medicis, tum ab omnibus mihi obviis, plus jam annos quindecim male audit, ut insanum & exitiabile: literarum eo amplius Græcarum, ut vesanum & piaculo simile, etiamsi nuper cœpit esse plausibile. Nec tamen ideo velim ut omnino me expungas è numeris classicorum, ut domestica atque umbratica eruditione institutum: posse enim sic quoque mihi videor inter juniores centuriari, cum inter munifices profiteri cœperim, nec præpropere, nec infelicissime, ut vestra amborum auctoritati, aliorumque credo. Interim bis Romam adii, urbesque insignes Italiæ, doctos ubi homines per transennam vidi potius quam audivi, & literarum meliorum professores tanquam à limine salutavi: quantum scilicet homini licuit Italiam raptim peragranti, nec libera legatione: sed & domi nonnunquam doctorum hominum familiaritate usus sum. In queis præcipue colui Joannem Lascarim, virum Græcum, utraque lingua pereruditum: qui nunc in Urbe, Græcorum scholæ præfectus est à Pontifice: is quum omnia causa mea cuperet, non magnopere juvare me potuit, quum ageret fere in comitatu Regis multis ab hac urbe millibus distractus, & ego frequens in urbe, raro in comitatu fuerim, fecit libens id demum quod potuit, ut & nonnunquam præsens mihi aliquid prælegeret, id

An. 1517.

A quod vicies non contigit, & absens librorum scrinia concrederet, & penes me deponeret. Certe tirocinium nullo sub deductore feci. En tibi studiorum meorum curriculum, quod sub patre indulgente suppeditanteque facile inchoavi, haud scio quam auspicato. Patre orbatus annos abhinc quindecim, ac multa incommoda perpessus, fortunæque improbitatem multipliciter expertus, cursum nihilo secius institutum peragere velis remisque contendi, remoram tantum unam molestissimam sensi adversæ valetudinis: ac nihil æque mihi animum illum alacrem in hæc studia incumbentem contraxit ac demisit, quam assidua mortis meditatio in horas imminentis, quum sæpe mihi spiritum interclusum, subindeque restitutum meminerim. B Patri copiose hæres relictus non ex solida uncia, (semissem enim maximus fratrum primigeniorum jure tulerat) ac matris hæreditate eandem partem quadriennio post habui: hoc fere fuit subsidium instituti mihi cursus, cum iis quæ accesserunt, ita ut interim nihil quicquam acceptum tulerim liberalitatibus, aut Regum, aut fortunæ. In quo cursu patrimonii jacturam multam feci per incuriam, etiamsi naufragium evasi. Id quod sequitur ex tua epistola, non tam mihi jucundum, quam quibusdam amicorum meorum fuit, qui tibi ob eam rem multa bona dari divinitus cupiunt. Hortaris me ut in locis Juris explicandis emendandisque ne lassescam, mihi ita gratulari videre, quasi laboris & conatus ratio mihi con- C stiterit, in eorum hominum elevanda auctoritate, quos Juris magis Accursiani, quam Civilis & Romani consultos fuisse apud doctos convenit. Atqui ut mihi ille labor nunquam pœnitendus visus est, cum ob alia multa, tum ob id præcipue, quod ejus laboris fructus latissime patere, & ad plurimos studiosorum pertinere dictitabatur: ita nescio quomodo piget opus diu desitum jam, ac pene derelictum, retractare, quodque tumultuosis primordiis memini esse inchoatum. In quo meam culpam & agnosco & deprecor, (si etiam nunc deprecari liceat) qui flagranti tum animo moderari non potui, quo minus Jurisprudentiæ causam velut in consilio antiquitatis peritorum agerem, cum eorum hominum convitio, qui Juris Civilis D majestatem imminuere lædereque non verebantur? quibus ut ipsis crimen id verti à nonnullis videbam, ita neminem adhuc exstitisse sciebam, qui ex formula legum postulatos, etiam perageret reos criminibus enarratis, ac judicibus missis in consilium. In eos dicendi primas partes occupavi, libentius sane quam nunc alteram actionem suscipiam. Si quis alius exsistat, qui has sibi vices deposcat; est alia mihi instituta commentatio, quæ animi mei contentionem à lectione Juris avocarit in diversum: juvantque me magis ea scribendi argumenta, quæ non tam angustis finibus circumscripta sunt: neque enim movere se libere, exspatiarique potest animus lectione longa ac multiplici, quasi farragine obesus & lasciviens, E nisi late patentem materiam, veluti campum liberum & apertum ad excursionem habeat. Neque hoc non esse vitium interdum intelligo animi parum frugi, sibique indulgentis, sed si normam severitatis & frugalitatis adigerem, moderarique gestientem stylum in animum induxerim, cum omnem animi alacritatem abstulerim, & fortasse jejunum exsuccumque reddiderim, tum etiam Genio Minervæque repugnarim: id quod mihi in eam causam valere volo, quam cum Erasmo in judicium deduxi. Verum enimvero, cum hunc mihi laborem lucrifacere, animoque meo obsequi per eorum veluti creditorum flagitationem non liceat, quod me de pollicitatione temeraria identidem appellant, ipsorumque adeo Juris studio- F sorum, quos jam ipsos mecum in gratiam rediisse demiror ac stupeo, injuriæque mihi persequutionem condonasse: quam ipsi non solum atrocem, sed etiam sacrilegam esse putabant, ob suggillatam à nobis numinum suorum majestatem: non id gratia, aut potentia mea, sed veritati tribuentes: quam sensim & ipsi agnoscere cœperunt: simul cum tu ejusce rei mihi auctor sis & adhortator; idque gravissimi quidam viri non nesciant, qui epistolam tuam quasi visendum quoddam mercimonium exoticumque admirantur, facere (ut opinor) non po-

An. 1517. *potero, quin ad aliquot menses in id pistrinum rursus me dedam, aliquidque priori editioni Annotationum addam perfunctorie; nisi forte alium comperero antevertisse mihi, id quod diu exoptavi. Sentio me modum epistolæ superasse, sed te oblectari epistolis meis dixisti, & ego lubens tecum verba facio: & quum tu me honesto officio provocaris, decuit me nonnihil admetiri auctarii nomine, ut debitores liberaliores faciunt: nec totidem verbis rependere vices tam eleganti, tamque benigna epistolæ potuissem. Denique hac epistola alteram à te paciscor, atque etiam alias multas, cum per otium licebit, siquidem eodem filo eas contexturus es. Sanctius autem scrinium meum tuis &* Erasmi *literis dicabitur, habeboque epistolas vestras in deliciis, veluti tesseras quasdam amicitiæ, cum viris summis literarum commendatione contractæ, honestorumque officiorum vicissitudine cultæ, quas præcipuorum legatorum instar (ut spero) charissimo cuique liberorum meorum relinquam. Vale,* Parisiis 19. Maji, Anno 1517.

Τούτοισὶ τοῖς γράμμασιν οἶδα μὲν πρᾶγμα σοι παρέξων, τοῖς ἀκαθάρτοις τε καὶ κακῶς γεγραμμένοις. Δοκῶ δέ μοι δίκαιος εἶναι συγγνώμης παρὰ σοῦ τυγχάνειν τῆσδε τῆς ἁμαρτίας, ὅς γε ὑπὸ τοῦ πάντ' ἀρίστου Ἐράσμου συγγνωστὸς εἶναι ἠξιώθην· οὐ γὰρ ἂν οἶμαι ἴσα καὶ ἐκεῖνος ἐπιεικής τε καὶ εὐγνώμων εἶναι δοκῶν, ἧττον αὐτοῦ συγγνωμονικὸς δοκεῖν εἶναι ὑπομείναις. Ἔρρωσο πάλιν, ὦ πλεῖστου ἄξιε τῇ πατρίδι, καὶ ἀσπάσαι μοι τὸν κοινὸν ἡμῶν φίλον, τὸν ἔναγχος ἀπὸ τῆς Βρεττανίας ἀφικόμενον.

EPISTOLA CCL.

Guilielmus Budæus Erasmo Roterod. *S. D.*

DICI *non potest, inquis, mi* Budæe, *quantopere & tua faveam gloria, & eruditionem admirer. Istud quoque posterius, bonan' fide? Bona certe, inquis. Egone id credam? Quidni, inquis? Equidem mihi hoc lubens persuaserim,* πῶς γὰρ οὔ, ὅς γε ἄνδρα σε εἶναι ἐπιεικῆ πέπεισμαι· οὐ γὰρ ὅπως θεόλογόν σε, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀλήθειαν σεβόμενον ἡγοῦμαι, τοῦτο παρ' ἐμοὶ πίστιν ποιησαμένης τῆς σεμνείας τοῦ Χριστιανοῦ, τοῦ ὑπὸ σοῦ πάλαι ποτὲ ἐκδοθείσης. *Ego vero nec dicere, inquam, nec eloqui, ac ne proloqui quidem possim. O noster* Erasme, *major enim esse mihi videre, quam ut meum te appellem, cum omnibus nostris unus satis esse possis. Quin & usque adeo publicus scriptis tuis factus es, ut nemo sibi privatim vendicare te possit. Verum, ut dixi, exprimere nequeo, quam tuum me nuper feceris, posteaquam epistolam tuam accepi. Reddiderat illam juvenis is, quem mihi commendasti,* Sorbonæ *nunc agentem,* μᾶλλον δὲ ἐν Σορβωνίδι λίμνῃ διατρίβοντα, οὕτω γὰρ ἂν εἰκότως ἀμποκαλοίημεν τὴν τῶν σοφιστῶν τουτωνὶ διατριβήν. *Reddita igitur mihi epistola tua, & semel iterumque lecta,* παραχρῆμα τὸ μετὰ χεῖρας ἀφέμενος, σχολάζειν σοι μόνῳ αὐτίκα δὴ μάλα ἔγνωκειν· καὶ δὴ τῇ ὑστεραίᾳ τῆς ἀποδόσεως, ἥ τήν γε οὖν ταύτης ἐξῆς τὸν Σενέκαν σοῦ ἕνεκα διεξιέναι ἠρξάμην. οὕτω γάρ σοι κελεύειν ἐδόκεις, εἰ δὲ μὴ πῶς ἂν μαρτυρεῖν ἂν δυναίμην τῷ ἐντυπωτῇ τῷ σῷ. τῷ τοίνυν Σενέκᾳ ἐπικεκυφότι μοι, ἰδοὺ δὴ παρεῖναι τὸ ὄργανον τῆς εὐσεβείας ἀπηγγέλθη, τὸ ὑπὸ τοῦ Ἐράσμου, τὸ ἀμφίπλωτον, τὸ ἐπίδοξον. *Nam tu de eo quoque ad me scripseras,* συνῄσας μοι τὸν τυπογράφον· αὕτη ἡ βίβλος παροῦσα, τὸν διὰ χειρὸς ἐχόμενον ἤδη Σενέκαν ἐξελίναξεν ἡμῖν. *Apologia igitur tua, & paraclesi, ac præfatione legendis dimidiatum diem Dominicum consumpseram, hujus mensis vigesimum septimum: pridie enim liber allatus erat. A prandio statim cum* Franciscum Deloinum *viserem, hominem doctrina & auctoritate summa, Curiæ Principem, ut scriptorum tuorum lectorem avidissimum, sic meorum meique amantissimum: cujus nomini dicasse librum* De Asse *mihi videor, cum eum circa finem libri mecum disserentem faciam. Sic enim tum tulit mea ratio. Et alioqui ejus dicationis memoriam nunquam nisi cum libro interituram videbam, cum sæpe præfationes pereant. Sed cum ad eum adiissem, ecquidque novi haberem interrogasset, ut respondi nihil me habere. At ego, inquit, habeo, quod ad te pertineat, quodque tibi jucundum futurum sit. Quid id esset, me rogante; Ecce tibi, inquit, elogium ab ea auctoritate profectum, quam tu instar senatusconsulti* Romani *habiturus sis. Solebas enim optare, ut treis aut quatuor* Erasmos *in* Gallia *haberemus, (si tamen tot simul* Erasmi *similes una ætas offerre posset) ut tibi animo tuo aliquando obsequi liceret, ingeniique tui mediocritati liberius vela pandere. Nihil autem tibi molestius esse, quam quod infervescente stylo, quasique Musarum aura plenius adspirante, vela tu sæpe contrahere cogerere, atque ad eum modum velificandi impetum moderari, quem nostratium hominum ferret captus, ac libenter admitteret. Ecquis enim æquo animo ferre posset, semidoctos homines, intelligentia suæ finibus Latinæ linguæ copiam circumscribere? Hunc ipsum igitur* Erasmum *habes operum tuorum non modo lectorem, sed etiam præconem. Quæ cum ille dixisset, & ego suspensus exspectarem; promit librum tuum solutum adhuc & recentem ab officina, locumque ostendens* ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν: *O virum, inquit, eleganter ac probe amicum hunc tuum* Erasmum, *cujus tu haud falso, ut video, amicum esse dictitabas, cuique non gratuitum sæpe testimonium tulisti. Equidem, inquit, cujus antea ingenii præstantiam mirabar, nunc etiam candorem exosculor. Videndum tibi,* Budæe, *omnino, ne qui principium in re literaria virorum æmulatione accensus es, nunc hujusmodi viro officio te provocanti cessisse videare. Hactenus ille.* Σὺ τοί νυν ἴσθι ἄνερ μοι προσφιλέστατε, οὐκ ἐλάττω που οἰσόμενος, ὧν εἰς ἐμὲ ἐχαρίσω. οὐ γὰρ ἂν ἐν τούτῳ γε ἐνστῆναί σοι ὑπομείναιμι, ὥς μὴ τοῖς ἴσοις ἀμείψασθαι τὸν εὐηργετηκότα με φίλον ἄνδρα, καὶ τό γε αὐτοῦ μέρος, τὴν μνήμην ἀπηθανατηκότα τοῦ γένους τῶν Βουδαίων. Ἄλλως τε προτέρου αὐτὸς ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὖ πεπονθὼς σύν γε μὴν τόκῳ τὸ χρέος ἀποδοῦναι οὐκ ἂν ὑποσχέσθαι τολμῴην, ὁπηνίκα καὶ τὸ ἀρχαῖον αὐτὸ ἐκτίνειν, πάνυ τι κεκμηκὼς εὖ οἶδ' ὅτι ἔσομαι. Ἐγὼ μὲν δὴ εἰς στενοχωρίαν τινὰ αἰσθάνομαι ἤδη καθεστὼς τῇ δε εὐπορίᾳ, ᾧ δὴ ἐλέφαντά φασιν ἐκ μύρμηκος ἀπέδειξας· οὔτε γὰρ δήπου ὡς ἂν μὲν ἀφειδῶς τε καὶ πιστῶς τὰ ἐπιβάλλοντά σοι ἀποδῶ (ἐπιβάλλει γάρ τοι ἕκαστον τῶν προτέρων ἐπαίνων) οὐκ ἂν φθάνοιμι ἔγωγε ἀντιχαρίζεσθαί σοι δοκῶν, παρά γε οὖν εἰδόσι τὰ ὑπό σοῦ γεγραμμένα, τουτέστι παρὰ πᾶσι. τίς γὰρ οὐ διαμελετᾷ ἀναγινώσκων τὰ ἀπὸ σοῦ. Ἂν δ' αὖθις αὖ τοῦτ' εὐλαβούμενος φειδωλῶς πως καὶ ἀκροθιγῶς τῶν σῶν ἐπαίνων τῶν ἀμφιλαφῶν ἅψωμαι, τί δὴ ἄλλο, ἢ ἀδικῶν τὸ παντός σε ἄξιον, κακοήθης εἶναι δόξω. Οὐκοῦν εἰς τοιαύτην με σὺ τὴν ἀπορίαν κατέστησας, ὁ ὑπάρξας τῆς εὐεργεσίας εἰς φίλον τὸν ἀξιολογώτατον, δέον αὖ προλαβόντα με τοῦτό σοι τὸ πρᾶγμα παρασχεῖν ἀγχινέστερον ἂν ἀπαλλαχθέντα ταύτης τῆς δυσχερείας· οὐ μὴν ἀλλ' ἐλπίζω εὑρήσειν τε τρόπον τινὰ εὐπρόσωπον, πόρον τε εὐπορήσειν, ἐφ' ᾧ ἀπαλλάξαι πως τουδὶ τοῦ ὀφειλήματος, καθάπαξ δὲ ἀπαλλαχθήσεσθαι, οὐκ ἂν διὰ βίου ἔγωγε ἐλπίσαιμι, μείζονος δὴ ὄντος ὡς ἀληθῶς τοῦ δανείου, ἢ κατὰ τὰ ὑπάρχοντά μοι· ἀλλὰ μὴν πάντ' ἂν μᾶλλον ἀποδεξαίμην, ἢ τοσαύτην καὶ τοιαύτην ἀχαριστίαν ὀφλεῖν. Καὶ μὲν δὴ καὶ χάριν σοι οἶδα καὶ ὁμολογῶ, τῆς συγγνώμης σοι τῆς περὶ τοῦ παρακολουθηκότι ῥήματος, *quam molli articulo ibi me tractasti, imo quam mihi me reprehendendum, emendandumque, reliquisti? Agnosco, fateor, deprecor, non culpam, sed pœnam, sed ignominiam, quæ fatenti remitti solet. Potuisti jure tuo* τὸ σφάλμα μου ἐπανορθωτικῶς γε δὴ σημειώσασθαι, *ut etiam critica severitate abstineres,* ἔδοξε κἀμοὶ παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν. *Ego ita locum transtuli, quasi* Lucas *se* ἀκόλουθον τῶν αὐτοπτῶν *diceret, cum hic* παρηκολουθηκότι *idem quod* ἐφισμένῳ *significet, ut tu ipse sentire videris, etiamsi Latine* assecuto *improbare videris, pro* τυχόντι, καὶ ἐφικομένῳ, καὶ κατορθοῦντι. Assecuto *ut probem facit* Demosthenes ἐν τῷ περὶ παραπρεσβείας *his verbis:* ἵνα ὡς μετὰ πλείστης συγγνώμης παρ' ὑμῶν ὁ τὰ τούτου πονηρεύματα εἰδὼς ἐγὼ καὶ παρηκολουθηκὼς ἅπασι, κατηγορῶ. *Hic utrum* Demosthenem *intelligam omnia* Æschinis *flagitia criminaque comperisse, accurateque in eum inquisivisse, quasique omnia ejus gesta factaque è vestigio ita persecutum, ut tandem investigarit: an arbitrum & spectatorem fuisse rerum perperam ab eo gestarum, ut æqualem, ut* συμπολιτευόμενον, *ut eadem legatione functum. Idem alibi,* ὑμεῖς γὰρ δικασταὶ ῥᾷον παρακολουθήσετε πᾶσι τοῖς λεγομένοις. *Nihil vos fugiet, sed omnia ut à me dicta erunt, intellectu assequemini. Sic* Galenus, παρακολουθῆσαί τινι θεωρίᾳ, *dixit, animo ita percipere, ut speculamentum non fugiat* τὸ ἐνθυμού-

An. 1517. *μόμητον: Tu ad historiam texentis ordinem retulisti. Quod si recte sentis, miror cur dixit, καθεξῆς σοι γράψαι. Oportuit enim primum ordine omnia didicisse, deinde γράψαι. Et tamen utraque sententia idem dixit:* persequi *enim dixisti non* assequi; *id cum tu dicas, non tamen probas. Omnino locus δυσνόητός ἐστι. Ἄνωθεν recte reddidisti pro ἀπ' ἀρχῆς & retrorsum. Absit autem ut inficiator esse mediter potius, quam ut me ipse profecisse fatear. Sed de κατηχῇ te memoria lapsum scio, cum* Lucianus *tuus in Asino utatur: Ἐμὲ δὲ, inquit, ἀπέδωκεν ἀπελευθέρῳ τινὶ τῶν ἑαυτοῦ νεανίσκων, καὶ εἶπε κατηχεῖν ὅσα ποιῶν μάλιστα ψυχαγωγεῖν αὐτὸν δυναίμην: de Asino loquens, quem saltationem doctum fuisse narrat, κατηχεῖν ἀντὶ τοῦ διδάσκειν dicens, alibi pro* commonefacere, *id est*, νουθετεῖν: Εὐσόμενος καὶ μηδὲν εἴπῃς φαῦλον, ἀλλὰ κατηχούμενος πείθου παρ' ἐμοῦ. *Unde & κατήχητοι* Dionysio: *deinde κατηχηθεὶς quasi κατήχησο vertis. Caeterum, utinam tam tibi placeres, quam nobis, in istis eximiis & μεγαλοπρεπέσι: jam enim tibi admonitorem me ingerem: ut enim tecum familiariter agam, πολλάκις θαυμάζειν με ἐπῆλθέ σου, τί παρακεχωρημένου τηλικαύτῃ καλλιλογίᾳ καὶ εὐφυΐᾳ εἰς λεπτολογήματα ἅττα, in quibus tu interquiescere soles: ὥσπερ οὐ προσῆκον τὰ μέτρια τῶν συγγραμμάτων καὶ τὰ μικροπρεπῆ, τοῖς πρὸς ταῦτα συμμέτρως ἔχουσι καταλιμπάνειν. Σὺ μέντοι τὰ πρῶτά τε καὶ τὰ τέλεια, καὶ τὰ τούτων ἐφεξῆς, τῷ αὐτῷ νῷ περιβάλλων, τοῦτο μὲν προσαναρπάζειν τὰ τῶν ἡττόνων τε καὶ μετρίων ἔπαθλα αἰτίαν ἂν ἔχοις. Τοῦτο δὲ καὶ τὸν σαυτοῦ ἐνθουσιασμὸν οὐκ εἰς δέον καταναλίσκειν, πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς καλλιλεξίας τε καὶ μεγαλονοίας κολοβοῦν, quod Prisci* minuere majestatem *appellabant. Postremo quam te amari a me putas, de Praefatione illa tua πρὸς τὸν ἀρχιερέα, cujus tu τὸ ἀξίωμα οἱονεί τι φυλακτήριον πετάλων τῷ συγγράμματι τῷ σῷ προέθηκας scite sane & solerter, ἐπὶ τῇ ἀποσοβήσει τῶν νυκτικῶν τούτων σφηκῶν τῶν ψευδοθεολόγων. Ac ne quid tibi interim deperiret, δεδωρημένης ἤδη βίβλου ὅμως ἀντιλαβέσθαι τὸν ἀρχιεπίσκοπον τὸν σὸν εὐεργέτην ἠβουλήθης, κομψῶς δὴ δύο τοίχους eadem fidelia, &, ut nostrates ajunt, unica filia, procis quidem pluribus digna, generos tibi duos adsciscens. Ohe, inquis! Jam ad calces chartae tuae deventum est. Hic igitur desinam. Scripsisti ad me Laconice: ego ad te Asiatice fortasse, vel si qui pejores etiam fuerunt, sed sic sum, si plateo utere. Raras tardasque sum ad scribendum, multus autem scribendo; ubi incalui, tollere manum nequeo. Simul ἀντεπιστέλλειν σε προτρέπομαι, εἴ ποτε σχολὴν ἄγοις ut paria facias, charta dico dispendio, cui non parcere me vides. Certe quidem facies, ut hanc epistolam te recepisse sciam, & me interim ingrati judicio non periclitari: quod non ante credam, quam à te certior factus: μακαρίζω σε τῆς σχολῆς ταύτης καὶ ἀδεοῦς τῆς περὶ τὰ θεῖα, quam mihi jam diu promitto. Sed oeconomico mihi magis esse, quam φιλοσόφῳ vacat. Πῶς γὰρ ἂν τῷ γε ἐξ υἱέων πατέρι καὶ τροφεῖ, ἑνὸς θυγατρὸς ἀδελφῶν; quique ὡς φιλοσόφως ἔχω ἐν τοῖς μάλιστα, οὕτω τοι ἀμελῶς ἔχων ἀεὶ περὶ τὸ διατετέλεκα τῆς πρὸς τὴν πολυπαιδίαν ἐπιτηδείων. Vale, καί με ἀγαπῶν διατέλει.* Parisiis, *festo Adscensionis Domini, cum ego votivam peregrinationem postridie initurus essem, Anno 1517.*

Epistola CCLI.

Erasmus Roterod. Gulielmo Budaeo suo S. P. D.

JAM ὁ γραμματοφόρος ad iter erat accinctus, quum mihi è Principis aula *Antuerpiam* reverso tuae redduntur literae, idque decimotertio Calend. Julias, atque hae sane tandem è *Colonia* receptae. Ad quas ut λακωνικῶς respondeam potius, quam ut nihil respondeam. Quid ego audio? *Budaeus* quicquam debet *Erasmo*, εὐτυχέστατος τῷ τῶν ἀπάντων δυστυχεστάτῳ; Quod in annotamentis nostris *Budaei* feci mentionem, Operi nostro è tui splendore nominis nonnihil ornamenti conciliare volui, id captabam: tantum abest, ut quicquam hinc mihi deberi putem. Quod factum si tu boni consulis, tibi ut aliis pluribus, ita hoc quoque nomine debeo: sin minus, tamen rapto fruar. Sive id feci recto judicio, sive secus; certe feliciter cecidit, posteaquam hac occasione tam eruditam, tam amicam, tam copiosam epistolam, vel promeritus sum, vel extorsi. Nec est quod te sollicitum habeat τῆς ἀμοιβῆς ratio. Si quid pro studio in me tuo debebatur; id cumulatissime, multoque cum foenore tua reposuit epistola. Quod si tuo animo non potes alio pacto satisfacere, quicquid est hoc nostri officii monendo docendoque referas oportet, non laudando. Nam dum ego *Budaeum* meum celebro, non simplici fructu id facio. Primum, quod videor tua legisse, & eximias ingenii tui dotes agnoscere. Deinde, doctis omnibus meipsum commendo, ὁμόψηφος ὤν, quorum nullus est, qui *Budaeum* non suspiciat. Atque ipse quoque *Linacrus*, vir exacti quidem, sed severi judicii, & qui non temere probet quemlibet, *Budaeo* nihil non tribuit. Equidem ceu victor exsultabam, cum audirem hominem totum in meam discessisse sententiam, & veteri meo de te judicio plaudebam. Idem evenit apud eum in *Copo*, cujus omnia citra exceptionem probat. Fortasse non obsui bonis studiis, dum tuas lucubrationes commendatiores reddo apud eos, qui *Erasmum*, cum nihil sit, tamen amore quodam hallucinantes, aliquid esse putant. Quandoquidem video te hanc provinciam suscepisse, ut optimas literas ab istorum ἀπαιδεύτως πεπαιδευμένων tyrannide vindices, & pristinam illam laudem nostrae asseras *Galliae*. Nihil enim vetat eundem ditione *Germanum* esse, & veterum Cosmographorum descriptione *Gallum*. Atque utinam quidam non conarentur ea distrahere, quae suapte natura conjuncta sunt. Pulcherrimum profecto munus, & cui obeundo unus *Budaeus* par esse possit. De his, in quibus partim à me dissentis, partim assentiris, partim ἐπέχεις καὶ ἀμφισβητεῖς, non poteram in praesentia respondere, primum, quod temporis angustia excludebar, deinde, quod codex nullus adesset: nam erant responsuro relegenda loca aliquot. Fiet id alias, idque brevi. Illud interim in genere dicam, tantum apud me valere *Budaei* judicium; ut si quid illi serio probari sensero, non dubitaturus sim quavis etiam in re παλινῳδεῖν. Quanquam in hoc Opere feci, quod in aliis soleo. Decreveram levi brachio rem peragere, ut in minutiis quibusdam versatus, & locos duntaxat ceu digitulo indicare. Porro cum jam edendum esset Opus, instigarunt quidam, ut Vulgatam Editionem mea vel correctione, vel interpretatione mutarem. Ejus sarcinulae accessionem, cum oppido quam levem esse ducerem, longe gravissimam ipsa re comperi. Deinde perpellebant, ut annotationes adderem, aliquanto locupletiores. Jam protinus, ut scis, retexenda omnia. Accessit & illud oneris, arbitrabar *Basileae* haberi emendata exemplaria. Ea spes quoniam fefellit, coactus sum praecastigare codices, quibus usuri erant τυπογράφοι. Ad haec conducti fuerant duo probe docti, alter Jureconsultus, alter Theologus etiam Hebraice peritus, qui formis castigandis praeessent; at hi quoniam hujus laboris erant rudes, quod susceperant, praestare non poterant: proinde necesse fuit, extremam formarum, quas vocant, recognitionem in me recipere. Conficiebantur simul & excudebatur opus, absolvebatur singulis diebus ternio: sic enim nunc vocant: nec interim tamen licebat totum huic vacare negotio. Excudebatur eodem tempore *Hieronymus*, qui sibi bonam mei partem vendicabat: & stabat sententia, aut immori laboribus, aut ante Pascha ex eo pistrino memet explicare. Postremo, fefellit nos voluminis modus, affirmabat typographus fore, ut ad triginta plus minus terniones accresceret: excessit autem octoginta tres, ni fallor. Itaque maxima temporis parte consumpta in his, quae vel ad me proprie non pertinebant, vel ante destinata non fuerant, delassatus jam ac pene fractus ad adnotationes perveni. Pro temporis modo, proque valetudine praestiti quod potui. Nonnulla prudens etiam praeterii, ad multa sciens connivebam, in quibus mox ab editione à meipso dissensi. Proinde τὴν δευτέραν προσπουδάζω ἔκδοσιν, in qua te magnopere rogo, ut conantem adjutes. A tui similibus etiam objurgari officii loco ducam. Unum illud φυλάξεις, βέλτιστε Βουδαῖε, ne id suboleat τοῖς πολλοῖς, ἵνα μὴ τὰ βιβλία οἴκοι μένωσι τῷ ἐμπωλητῇ.

An. 1517. πολὺ. Vehementer grata fuit tam amica admonitio, quanquam quæ dicas λεπτολογήματα nostra, in quibus gaudeam interquiescere, non satis intelligo, nisi quod mihi sane omnia mea, nugæ videntur: ac sæpenumero mecum demiror, quid ibi sit, quod quidam laudibus vehant: nam faciunt id aliquot etiam magni. Vide quam arduum sit omnium judicio satisfacere. Sunt qui me in jus vocent ut audaculum, qui tam nihili cum sim, tantas res aggrediar. In *Enchiridio* quantum ausus sum à seculo nostro dissentire, nullius auctoritate deterritus? In *Chiliadibus*, opere minuto, quoties exspatior in Philosophorum ac Theologorum campos, ac velut oblitus argumenti suscepti, altius rapior, quam pro decoro. Id magis liquebit, si legeris Proverbium, *Aut Regem, aut fatuum nasci oportet.* Itèm σπάρταν ἔλαχες, ταύταν κόσμει. Item γλυκὺς ἀπείρῳ πόλεμος. Item *Sileni Alcibiadis:* nam in Proverbio Κάνθαρος ἀετὸν μαιεύεται, plane lusimus ingenio. In libello *De Principe Christiano*, ea præcipio, quæ nemo Theologorum ausit attingere; nisi forte *Luciani* dialogos ac tragœdias *Euripidis*, in quibus exercui me, λεπτολογίας vocas. Nihil *Catone* minutius, in quo dieculam absumpsi. At eas quamlibet minutas nugas, ego sane ἢ ὁπότε quodlibetis antepono. Cæterum, in Novo Testamento nec ignoro, nec inficior, permulta incidere minutula; sic enim argumenti ratio postulabat. Attamen si quis expenderit, imo si quis experiatur, quid sit ea vertere, quid tractare; is intelliget non ita multo majore negotio justos commentarios scribi potuisse, quam quo nobis illæ minutæ minutiæ scriptæ sunt. Atque hæc qualiacunque λεπτολογήματα gravissimi Theologi amplectuntur, ex his se plurimum hausisse lucis fatentur; nisi forte mihi blandiuntur tot integerrimi viri, quorum & nomina recenserem, & epistolas producerem, ni mihi vehementer displiceret κενοδοξία. Et alioqui si meipsum meo pede metiri velim, nihil nisi minutum suscepturus sim, ac defugiam onus, parvis animis & parvo corpore majus. Denique nescio quo modo magis arridet animo meo in nugis admiscere seria, quam in magnis rebus nugari. Et mihi videtur nihil nugacius, quam in his quæstiunculis, quibus Theologi complures sibi dii videntur, argutari, ἔξεστι γὰρ πρὸς σέγε ἀληθεύειν. Jam in hoc argumenti genere videor mihi superiores omnes, si non eruditione, certe diligentia superasse. *Hieronymus* in emendatione Psalterii, quam multa pene frivola adnotavit? Nec mihi deero, si modo vita viresque suppetent. In Psalmum *Beatus vir*, prælusi. *Paulum* aggrediar. *Hieronymus* prodibit totus renatus. Hæc adeo magna sunt, ut ob quorundam invidiam vix subsistam. Quam tibi magna videantur nescio, certe majora quam pro meis viribus & fateor, & intelligo. Verti ex *Plutarcho* libellos aliquot, in quo Scriptore nihil mihi non gravissimum esse videtur. Non gravaberis igitur explicare, quas λεπτολογίας à me vitari velis: ut certius hac in re tuum sequar consilium, quod ubique sequi non secus atque oraculum est animus. De Præfatione, qua Novum Testamentum *Leoni* dico, nihilominus admiscens *Archiepiscopum Cantuariensem Mecænatem* meum, næ tu probe conjectas. Istuc ipsum spectabam id temporis. Quod gratularis ocio nostro, & tuam deploras fortunam: ista quidem in re, mi *Budæe*, longe lateque abs te dissentio. Libri tui satis testantur, *Budæo* non omnino deesse ocium: quanquam & alioqui tam singularis ista ingenii tui felicitas, ac fœcunditas, quamlibet multis occupationibus sufficere possit. Porro liberis, uxori, reliquæque curæ domesticæ ego unicam uxorem meam oppono τὴν κατάρατον πενίαν, quam nec adhuc humeris excutere possum, adeo τὸ μισοῦντα φιλεῖ. Obsecro te per tuam immortalitatem, quæ te, tuosque omnes haud dubia manet, ut magno infractoque animo, qua cœpisti, pergas, & bonis succurrere literis, & tuæ *Galliæ* nunquam intermoriturum decus, eruditissimis tuis lucubrationibus parere. His interim contentus esto. Ad reliqua scribam, simul atque loca relegero. Bene vale, & *Erasmo*, quod facis, fave. Agitur hic apud Principem de inaurando me. An. 1517. Verum haud scio, qui fit, ut, mea sententia nusquam quam hic contemptiores sint bonæ literæ: αἴτιοι οἱ ἄρχοντες ἀμουσότατοι. Magna tamen spes est in *Joanne Sylvagio*, *Burgundiæ* Cancellario, qui quidem, ut ipse non solum maximus est, ac prudentissimus, verumetiam eruditissimus, ita impense favet omnibus, quos insignis eruditio commendat. Hunc heroa si nobis superum benignitas diu velit incolumem, spes est fore, ut apud nos quoque proveniant, qui ingenii sui monumentis Principis sui regnum, cætera felicissimum, illustrent & ornent. Rursum vale. *Antuerpiæ*, Anno 1517.

EPISTOLA CCLII.

Erasmus Roterod. Rimaclo suo S. D.

TANDEM effugi ex ergastulo *Basiliensi*, in quo sex annorum operas, octo mensibus præstiti. Mirum, mi *Rimacle*, quantis studiis, quibus conditionibus me sollicitarit superior illa *Germania*, quæ regio mihi sic modis omnibus arrisit, ut nulla sub sole magis. Hanc epistolam *Antuerpiæ* reliqui, *Bruxellam* vestri conveniendi gratia aditurus: idque hoc consilio, quo si forte fortuna evenerit, ut non sit congrediendi copia, hæc meis verbis salutem diceret amicis, quibus me redditum vehementer gaudeo. Bene vale. Et *Aloysium* (si adest) meo nomine saluta diligenter. *Antuerpiæ* 1. Junii, Anno 1517.

EPISTOLA CCLIII.

Cutbertus Tonstallus Guilielmo Budæo *S. D.*

QUOD *mea sponte per ocium, vir eruditissime, facturus eram, ut ad te scriberem, mihi id in mediis meis occupationibus crebris suis literis extorsit* Erasmus: *qui tibi, ut ait, pollicitus est id me brevi facturum. Atque ideo ut amici fidem liberem, quod in diem alioqui facere statueram, repræsentare sum coactus. Nam dum ille suis ad te literis, de tua in utraque lingua peritia, meum velut idoneum affert testimonium, tuque illi de me fidem habens, nostrum non adspernaris judicium, velut me in judicum agnoscens albo, putabam ad meam verecundiam non parum attinere, ut qua arena duo nostri seculi* Milones *in literis, amicissimis epistolis, inter se certarent, quaque alter de altero censuram ageret non ineruditam, ex ea me quamprimum subducerem, cum nec is sim qui cum* Erasmo *censuram agere de literis, neque de* Budæo *subeunte judicium pronunciare sim idoneus. Quorum uterque patriam suam illustrans, & orbi terrarum fama cognitus, ea est apud eruditos auctoritate, ut quicquid vestrum utervis in literis censuerit, magno id consensu usque adeo defendant omnes, ut præjudicii vim in posterum habere videatur. Itaque* Oreste *non injuria videri possem insanior, si utriusque linguæ imperitus ipse, judicis mihi desumam partes inter homines, extra omnem ingenii aleam in utraque lingua positos. Sed tamen velut qui præclaras cum admiratione quadam picturas intuentur, imperiti ipsi pingendi, & nec lineamenta ducere, nec colores distinguere, neque umbrarum & lucis, ad exprimenda quæ velint, rationem habere perdocti: si qua venustate quadam se commendant, quaque spectantes tenent omnes, ea soli non laudent, maligni possent videri: ita si qua malus orationis artifex ipse stupens lego, eorum in laudes non erumpam, livoris suspicionem vix effugiam. Itaque ut meam de vobis sententiam qualemcunque majoribus judiciis interponam: Plus ad veterem eloquentiam multis antiquatam seculis revocandam, plus ad instaurandas humaniores literas (absit invidia verbo) vos duo contulistis, quam omnes* Perotti, Laurentii, *addo etiam* Hermolai, Politiani, *cæterique omnes qui ante vos fuerunt. Illi ut ocium oblectarent suum, quo quemque vocabat ingenium, eo contendentes, jucunda quædam, & ipsa varietate lectorem morantia, congesserunt: velut ex amœno quopiam prato selectissimos carpentes flosculos. Vos* Hercu-

An. 1517. culeo *quodam & indefesso labore, densissimas barbarorum acies, &* Xerxis *copiis majores, magno uterque animo adorti fudistis, ac jam pene profligastis; è templis alter, qui sacra omnia profanabant; alter ex foro, qui judicia pessundabant. Illi quæ lectores morentur scripserunt multa; vos quæ studiosos etiam invitent. Illi quæ vitam cultiorem reddant, sed sine quibus transigi possit; vos ea sine quibus hominibus vita nulla putanda est. Illi ne in comœdiis, & epigrammatis, & historiis erraremus, elaborarunt; vos tota de hominum vita tollendos errores curastis. Illi quæ pauci lecturi sunt, hique ociosi tractarunt; vos quæ nemo, quantumcunque negotiosus, non volet in manus sumere. Illorum vos in restituendis Veteribus gloriam æquastis plane, & nescio an superastis: vestram illi* B *palmam, operis absterriti magnitudine, desperantes non attigerunt. Jam vero ut quæ ab illis sunt scripta, legantur accuratissime, quantulum ad plenam & justam eloquentiam promovimus? quamdiu in foro, quamdiu in templis, quibus in locis frequentissime versamur, patimur regnare barbariem? At è diverso reducta in hæc loca facundia, ubi latitandi sibi locum amplius reperiet infantia barbara? Sacras vel degustare Literas Christianus nemo non solet, modo non sit* ἀναλφάβητος, *& qui magis in eas penetrant, abunde se putant disertos, si tandem earum assequantur* φράσιν. *In foro vero cujusmodi apud omnes gentes in reddendo jure solet esse facundia, ejusmodi est populi magna ex parte sermo: quod cunctos* C *necessitas ad eam facundiam perdiscendam adigit, sine qua sua tueri non possint commode: eorumque qui in foro sunt celebres, similes in dicendo videri cupiunt omnes. Frustra igitur ad instaurandam Latinam linguam diligentiam adhibueris, inanem omnem insumpseris operam, nisi prius in templa, nisi prius in forum, purum sermonem revoces. Vos itaque veram laudis ingressi viam, primum hæc repurganda vidistis. Vos immortalem consecuti estis gloriam, quos non operis vastitas, non difficultas moliendi, non perficiendi desperatio, non barbarorum copia pro castris suis stantes, ac veluti pro focis & aris dimicare parata: non magnus velut augurum numerus religione vos deterrens: non* D *fasces magistratuum ab instituto tam utili remorari potuerunt. Ille genus omne perlustrans Auctorum, Adagia vetera pene tot ænigmatum speciem reddentia, & graves lectoribus offundentia tenebras, industria mirifica, velut alter* Oedipus, *studiosis enarravit. Multaque itidem alia egregia edidit Opera, & quædam titulis humilibus, quæ non modo ad majora tendentibus conducunt magnopere, sed velut præludia quædam Auctorem ipsum ad eam Provinciam parem reddiderunt, quam suo jure sibi desumpsit, sacras illustrandi Literas. Tu non minore diligentia Veteres excussisti omnes: & dum multa ex* Græco *sermone vertis in* Latinum, *parem in utraque lingua facundiam adeptus,* Pandectas *opus immensum, & in* E *quo non pauciores erant menda quam legum capita, commentantium vero errores multis partibus plures, tibi repurgandum putasti: & dum* Accursianos *errores palam facis, dumque veram reducis interpretationem, multo plus hausisti laboris quam* Hercules *ipse, dum* Αὐγείου κόπρον *è stabulis repurgat. Nam quod* Assem *nobis, partesque ejus enarrasti, ponderaque & mensuras veteres, novus nobis ædilis restituisti, Opus est plus quam* Herculeum, *& in quo seculi hujus exspectationem longe superasti. Quis enim unquam putasset rem comploratam, elatam, tot seculis profunda mersam oblivione, tot eruditis viris plane desperatam, in lucem aliquando redituram? Cujus illud tentantis non arguissemus temeritatem?* F *Quem id pollicentem non irrisissemus? An te, quæso, tulisset quisquam, nisi prius id præstitisses, quam te prædiceres facturum? In cæteris itaque tuis commentariis alios longe relinquis, in illo plane vincis teipsum. Sed quid ego in tuis ad* Erasmum *literis, quas is mihi legendas obtulit, vidi? Nonne scribis te* αὐτομαθῆ καὶ αὐτοδίδακτον *sine ulla præceptorum institutione ad istam eruditionis pervenisse frugem: id quod, ni tam simplex animus omnem mendacii suspicionem longe submoveret, vix credibile videretur.* A *Me certe in summam tui admirationem ea res concitavit, dum tuam in evolvendis tot Auctoribus industriam, alioqui vix credibilem, majorem fuisse cogito, quam ut hominis videri possit, cum sub eruditissimis institutos præceptoribus, atque eos ipsos summa diligentiæ viros,* αὐτομαθὴς *ipse reliqueris tam longe. Deinde cum mecum reputo, quas vicisti difficultates, subit divina quadam providentia factum, ut præceptoribus carueris. Quantum enim sub illis diligentia nostra perit, dum prælegentes securi atque oscitantes audimus, eorum secuti fidem, qui ne quid nobis ignorare videantur, ostentandi se gratia, sæpe falsa pro veris, dubia pro certis docent. Quo fit, ut errores teneris adhuc animis insertis, nobiscum adolescant: quos, ubi altius radices egerint, frustra tentes revellere: adeo nos pudet, quæ imberbes didicimus, senes perdenda fateri, teste* Horatio. *At te discendi cupidum, præceptorum inopia, singula notare, nihil pro certo nisi compertum, ducere: nihil tibi temere credere, quæ ceteri secure transiliunt, ad illa subsistere: nec nisi examinata, perpensa, propius inspecta, cum similibus collata præterire subegit. Magno id, inquis, tuo incommodo tibi contigit, at aliorum incredibili futurum erat commodo. Ingens illud tædium vix tandem devorasti, at immortalem ex hoc deportasti gloriam: quæ nisi magno sudore non paratur. Tibi debebit posteritas, Forum repurgatum, restitutum Assem tibi acceptum feret. Tu novus nobis* Servius Sulpitius *exoriens, Jus Civile cum facundia, cum qua jam multis seculis fecerat dissidium, reducis in gratiam. Quod vero in calce literarum tuarum adjectum erat, te novas in* Pandectas *annotationes parare, lætitia quadam incredibili me perfudit. Mirabar namque cur flatu tam secundo delatus in altum, ancoram in medio lucubrationum tam utilium cursu jecisses: & cum me in amicitiam tuam insinuare cuperem, scribendi argumentum mihi sumere decreveram, ut ad id, quod orsus esses, absolvendum te hortarer. Quod jam argumentum mihi præreptum esse gaudeo magnopere. Facilius enim tua sponte resumpto cursu, ex immensis difficultatum fluctibus, portum tenebis optatum. Porro his* Minerva *quæ libens tractat majorem addet fere gratiam. Quantum illæ tuæ mihi placeant commentationes, vel ex hoc conjicere poteris, quod, cum in adolescentia primoribus labris humaniores degustassem literas, ac deinde ad Juris Civilis studium, velut ad rem augendam accommodatius, amicorum suasu, fuissem detrusus, præceptores meos, viros in* Italia *ea tempestate celeberrimos, meros* Scævolas *&* Papinianos *cunctis visos, agitare interdum solebam, cum ab his legem aliquam in suam sententiam obtorto collo miseram trahi viderem, longe aliud, si per vim licuisset, sentientem: gloriantibus interea ipsis, verum (si Deo placet) erutum è lege sensum, quem funditus à se obrutum verius dixissent. Hac ego commotus indignitate, nonnunquam de vera lectione, quæ depravatum locum animadvertenti mihi succurrebat interim, de recto interdum sensu submonebam hallucinantes. Verum id quoties feci, tam ego sum illis arrogans visus, quam illi mihi ridiculi.* Accursii *enim, in cujus verba jurarant, sacrosanctam auctoritatem à quoquam minui, flagitium inexpiabile ducebant. Quamobrem miseram illorum temporum deflens tum sortem, optabam aliquando futurum, ut veritatis assertor aliquis in medium prodiret, qui tenebras has è Jure Civili, reducta luce, discuteret. Id quod tandem Dei Opt. Max. benignitate nobis contigit, qui* Budæum *nobis tantum non è cœlo misit. Nam quis, quæso, est, qui barbaros, Juris Civilis puritatem sordida fœdantes interpretatione, ridiculaque sæpe ænigmata pro jure reddentes, è Foro deturbat? nempe* Budæus. *Quis est, qui Juris nodos, qui legum ænigmata solvat: Quis, qui veterem in Foro facundiam instaurat?* Budæus. *Quis, qui* Scævolam, Papinianum, Ulpianum, Paulum, *cæterosque Juris auctores à barbaris diu in vinculis habitos, in patriam ex captivitate postliminio redeuntes, in Forum reducit? an non is est* Budæus. *Perge itaque, vir eruditissime, feliciter, ut cœpisti, & hanc gloriam, cæteris intactam, tuo jure solida amplectere.*

An. 1517.

ciere. Nihil non investigatum ista eruditio dabit, nihil non inventum cum studiosis communicabit iste animi tui candor. Illa vero tua ad Erasmum *epistola tantopere mihi placuit, ut nihil unquam abs te scriptum viderim vel festivius, vel elegantius, vel quod eruditionis specimen præ se majus tulerit, quandoquidem adeò cum sermone* Latino Græcus *ex æquo certat, ut facile dijudicari non possit, Græcus ne eam scripserit, an* Latinus. *Illud plane nemo non affirmaverit, eam hominis esse eruditissimi, & qui vix hujus seculi possit existimari. Vale.* Bruxellis, *Anno* 1517.

EPISTOLA CCLIV.

Erasmus Rot. Guilielmo Latamero S. D.

PER literas obtestor, humanissime *Latamere*, ut in Novo Testamento adjutes. Editum est pro temporis angustia satis accurate, verum mihi præter exspectationem bona temporis pars præcastigandis exemplaribus, ac formis denique corrigendis, erat insumenda. Tametsi ad id muneris duo docti magno ære fuerant conducti. Sic autem adjutabis, si admonueris per literas, quid mutandum esse ducas: nam alteram mox adornabo editionem. Verum cave ne cui hoc suboleat typographi gratia, cui domi manerent sua volumina, si sentirent emptores. Quanto studio me complexa sit omnis illa *Germania* superior, non commemorabo, ne videar gloriæ causa id facere. Ambit me & nostra regio. Hæc tantum abest ut affectem, ut pudeat etiam honoris, quo me novi indignum. Et tamen gaudeo subolescere bonas literas, ac spero brevi futurum, ut *Erasmus* infans habeatur. Bene vale. 5. Junii, Anno 1517.

EPISTOLA CCLV.

Erasmus Ursewico suo S. D.

EQUI tui genius mihi fuit magnopere felix, nam bis jam *Basileam* usque vexit ac revexit incolumem, itinere licet periculosissimo, non solum longo. Sapit jam non minus quam *Homericus Ulysses*: siquidem *mores hominum multorum vidit & urbes*: tot adiit Universitates. Dum *Basileæ* meipsum pene laboribus eneco mensibus decem, ille interim ociosus ita pinguit, ut vix ingredi possit. Superior illa *Germania* dictu mirum quantopere mihi arriserit, idque modis omnibus, & quam impense faveat *Erasmo*. Novum Testamentum non dubito quin videris. *Hieronymus* totus propediem prodibit in lucem, una cum libello *De Principis institutione Christiani*. Quatuor *Hieronymi* volumina misi Archiepiscopo *Cantuariensi* per hunc *Petrum* unoculum, tuum alumnum; quem offendi sic incumbentem scribendis libris, ut se laboribus propemodum confecerit. Opinor homini fatum instare, qui tam sui dissimilis sit factus. Quin & abstemius propemodum est redditus, & vini osor: atque hinc pallor insolitus. Tuorum in me beneficiorum semper meminero, quicunque me terrarum angulus est habiturus. Bene vale. Apud divum *Audomarum* 5. Junii, An. 1517.

EPISTOLA CCLVI.

Joanni Episcopo Roffensi Erasmus Rot. S. D.

REVERENDE Pater, si per valetudinem licuisset, ipse coram salutarem amplitudinem tuam, & pro tantis in me beneficiis gratias agerem. Novum Testamentum cum tibi destinassem, cur mutato consilio summo Pontifici inscripserim, literis meis jam pridem exposui: quæ tua est humanitas, imo prudentia, boni consules, spero, quod fecimus. Timebatur hoc Opus antequam prodiret: cæterum editum, mirum est quam probetur omnibus etiam Theologis, vel eruditis, vel integris & candidis. Prior *Friburgensis*, vir summæ auctoritatis apud suos, is est auctor *Margaritæ Philosophicæ*, cum degustasset Opus, ait *se malle carere ducentis florenis aureis, quam eo libro. Ludovicus Berus*, Theologus *Parisiensis*, vir in ea promotione (ut vocant) primus, exosculatur, adorat, ac deplorat tot annos in scholasticis illis conflictatiunculis consumptos. Idem sentit *Wolphangus Capito*, concionator publicus *Basiliensis*, vir *Hebraice* longe doctissimus; ad hæc in Theologica palæstra exercitatissimus: uterque *Græcis* literis sedulo dat operam. Huic simillimum reperi *Maguntiæ* Theologum & *Coloniensem* suffraganeum. Ut reliquos omittam, Episcopus *Basiliensis*, vir grandævus, vitæ integerrimæ, & impense doctus, quid non humanitatis in me contulit? Quid non obtulit? Cum omnia recusarem, coegit tamen ut equum acciperem, quem mox urbem egressus quinquaginta florenis aureis revendere potuissem. Dux *Bavariæ Hernestus*, misso hujus rei gratia *Basileam* usque nuncio, ducentos obtulit aureos annue, præter sacerdotiorum spem, præter munera magnifica, tantum ut *Angelopoli* (ea est *Bavariæ* schola) viverem *. Idem fecit Episcopus quidam *Germanus*, cujus cognomen in præsentia non succurrit. Sed desino gloriari, cum hujusmodi permulta verissime queam referre. Scio me nihil horum promereri, & tamen gaudeo nostras qualescunque vigilias non displicere bonis. Multi legunt hac occasione divinas Literas, nunquam aliàs lecturi, quod ipsi fatentur: complures græcari cœperunt, imo passim. Divus *Hieronymus* proximo mercatu *Francfordiensi* totus prodibit. Nunc per hunc *Petrum* unoculum, hac de causa meo sumptu meoque periculo missum, mitto Archiepiscopo *Cantuariensi* quatuor Epistolarum volumina, quorum copiam ille tibi lubens fecerit. Ad divum *Audomarum* usque perveneram, in *Angliam* trajecturus; sed febricula oborta fecit quo minus me committerem navigationi. Cum licebit, aliqua declarabo me non omnino immemorem tantæ tamque effusæ in me beneficentiæ. Princeps *Carolus* ad regna novem & decem (ut ferunt) accersitur. Mira felicitas: at precor, ut ea nostræ quoque patriæ sit felix, non solum Principi. Cum, *Basilea* relicta, per *Lotharingiam* iter facere pararem, passim obvios habui milites, vidi rusticos supellectilem in proxima oppidula comportare; rumor erat *Lotharingos* adoriri velle, sed incertum erat à quo mitterentur. Mihi subolet à Cæsare dimissos quærere, qui salarium illius vice dependat. O miros *Christianorum* Principum lusus! Sic tumultuamur, sic κυβεύομεν, & tamen *Christiani* nobis videmur. Verum hæc mihi meique similibus tantum deplorare licet. At utinam omnes Pontifices, omnes Cardinales, omnes Magnates, omnes Theologi in hoc conspirarent, ut his malis pudendis aliquando finis imponeretur: verum id nunquam fiet, nisi semoto privati commodi studio, publica tantum spectetur utilitas. Ita fieret, ut & privatim quisque melius haberet. Bene vale: melius valebo, si tuas merebor accipere literas. Apud divum *Audomarum* 5. Junii, Anno 1517.

EPISTOLA CCLVII.

Guilielmus Budæus Erasmo Roterod. *S. D.*

ACCEPI *literas tuas dies abhinc quinque aut sex: quas avidissime legissem, nisi mihi* πράγματα παρεῖχε δυσχερὴς ἀνάγνωσις, *adeo tu* ὀλιγώρως καὶ παρημελημένως *epistolam expedieras, tabellario petasato jam, ut conjicio, & flagitante. Jam hoc unum habeo familiaritatis & amicitiæ* σύμβολον οὐ σμικρὸν, *te ad me* ταχυγράφως τε καὶ ἀπεσχεδιασμένως *scribere longissimam epistolam. Neque enim id fiducia tribuo, quam tibi ille scribendi, dicendique magister stylus ingenerasse potuit & debuit: sed* τῇ ἀφελείᾳ τοῦ τρόπου σοῦ, *& candori animi tui, nihil sinistræ interpretationis ab amico suspicantis: id est, animum alienum ex sese æstimantis. Illud tamen* οὐ συγγνωστὸν, *quod sine die ac consule scripsisti. Vide ut posthac minus me torqueas,* ἡδέως τὰ παρὰ σοῦ ἀναγνωσόμενον, *modo utaris* χειρογράφῳ *tuo solito in epistolis, quem ego esse pulchrum & dilucidum scio. Sed scilicet, tu schedam ad me*

* Vide hac de re supra Epist. CCXXIX.

An. 1517. me pro epistola pura misisti. Vide vero si pergas sic neglecte scribere, ne in fraudem quandam haud spernendam incidas ex hac culpa. Ego enim epistolas tuas non solum inter κειμήλια literaria ἀποτίθεμαι, sed etiam hostiatim propemodum circumfero: quod ita interesse existimationis meæ arbitror, tantam mihi tecum intercedere necessitudinem à multis non ignorari: & præterea istis tuis elogiis contra obtrectationes utar, si ita usus venerit. Multos enim meruisse me obtrectatores scio, etiamsi nondum scio, an obtrectatores multos habeam, καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταῦτα. De altera tua Editione quod scripsisti, id apud me μυστηριῶδες erit. Ita enim epistolas tuas ostentabo, ut id absque captione tua fiat. Si quid in sinu meo depositum esse sensero, quodque clam esse volueris, id per me ne palam fiat, haud periculum erit. Siquidem cum opus est, στεγανώτερος τῶν μυσταγωγουμένων εἰμί. Quantum succidere temporis mihi imperiosis occupationibus licebit, adjutare te omni ope conabor, ut suggestor structorem, quod nescio an efficere possim. Nam ut Præfationem tuam, & Apologiam in Novum Instrumentum legi, ita Annotationes aliquot in locis vidi. Parœmias tuas ultimas hodie causa tua à bibliopola mihi curavi. Antehac enim veteres tuas sufficere mihi existimabam, ita ut etiam non perlegerem, sed velut Sibyllinos libros, cum usus venerat, adirem: Silenos tamen, & alia nonnulla legeram in alienis libris, ut fit, cum apud amicos essem. Hæc enim loca maxime celebrari audiebam. Linacrum tuum, virum apprime doctum, ut arbitror, hic allocutus sum non semel, cum invicem viseremus ego & ipse. Visus est mihi vir bonus, benignusque, ac nihil fastus præ se ferens: ei exemplar unum De Asse misi, quoniam sub ejus discessum liber ab officina exiit. Is mihi inter loquendum dixerat, aliqua eorum, quæ explicuisse me plane confido, illustrari hac ætate non posse, & ego me id facturum receperam, quod ille admirabatur. Hac occasione ejus amicitiam quæsitam, in calendarium sanctius retuli, ubi majusculis literis ERASMVS præscriptus est. Εἴθεσοι ἰδοὺς περὶ τὰ ἀπολαύειν τινὰς ὥρας, ut attente quasdam ejus operis partes legisses: egoque resciscere alicunde judicium tuum potuissem. In his est locus, ubi respondeo, vel ὑπερδιαλέγομαι potius, εἰς τοὺς τὰ πάντα τοῖς Ἰταλοῖς ἀπονέμοντας charta duodecima, ubi causam literatorum obiter agere, quoquo modo videor. Sed id melius charta nonagesima, ubi contra τοὺς καταπολιτευομένους, τούτε Βασιλέα, καὶ τοὺς βασιλευομένους, τοὺς ἐν ἀξιώματι δηλονότι taxare non veritus sum. Quanquam hæc etiam tibi haud ægre remiserim, si modo tu chartam centesimam quadragesimam sextam videas, & deinceps ad finem libri, ubi jam φιλοσοφικῶς obterere τὴν τύχην καὶ τὴν πᾶσαν αὐτῆς δύναμιν, conatus sum, παράκλησίν τε καὶ προτροπὴν scribere, τοῖς προσέχουσι τῇ τῶν λόγων τῶν καλλίστων σπουδῇ, ut istam philosophiam dedecori eximeremus, quæ meo nomine male audit: ibi tu nonnihil simile invenies iis, quæ in tuis Silenis scripsisti. Liber tamen propediem imprimetur, & plenior & emendatior. Tunc enim in manibus habebam, cum hæc ad te scriberem. Ut autem opto te legisse, ita à te hoc petere non ausim, ne improbus aut importunus esse dicar, si hoc commiserim, ut ἀπὸ τῶν σπουδαίων τε καὶ ἱερῶν avocare ad meas nugas videar incommodo reipublicæ. Sed scitum illud, quod mihi persuadere conaris. Primum, inquis, videor tua legisse, eximiasque ingenii tui dotes agnoscere. Ego ut credam te nostra legisse? Nisi si quis amicorum tuorum in mentionem libri inter fabulandum incidit, & tibi ἀναγνώσεως fuit. Venio ad λεπτολογήματα illa, quod verbum nescio quonam modo calamo nostro excidit. Volui enim συγγραμμάτιά τινα dicere, quæ tamen ipsa aliquando ψευδεπιγραφόμενα posteris videbuntur, ut ingenue tecum agam: in his unus liber est De Copia, qui nec mihi, nec multis οὐ τῶν τυχόντων, & tibi faventium, tantum sustinere titulum videtur. Titulum voco, non tantum Copiam, sed etiam Erasmum. Eum tamen & aliquot alios non diligenter legi. Sed cum alios de his loquentes audirem, dixi interdum me in Erasmo animum τοῖς ἔργοις στέργοντα desiderare. Non enim satis te habuisse videri, & esse πολυΐστορα, nisi etiam πολυγράφος viderere. Id mihi videri obfuisse τοῖς νοήμασί (οὐ τοῖς μείζοσι. Hujusmodi sunt παραβολαὶ, & quædam à te traducta etiam ex quo majores spiritus sustulisti, quæ per se æstimata non carent indicatione, sed cum ipsa ex locis communibus sumpseris, præripuisse ea τοῖς ὕστεροι videris. Te enim & istius notæ scriptores ἐκ τῶν ἐξαιρέτων, καὶ ὑπερεχόντων sumere argumentum laudis par esse existimatur. Hæc est mea sententia περὶ τῶν λεπτολογημάτων, quando tu tantopere hoc verbo commotus es. Ego autem exemplar literarum mearum in scheda servavi, ne tu mecum obsignatis literis acerbius agas, si quodam forte in loco ὁ κάλαμός μοι παρώλισθε. Hic etiam, si diis placet, Catunculum te emendasse dices, neque te pœnitere laboris diecularis, ad id etiam privatim operula dicata; quasi vero obsolescere nomen tuum tot libellis non possit. Tu de hujuscemodi statues. Mihi autem à te permitti æquum censeo, ut in hoc à te bona tua venia dissentiam, præsertim cum alios in meam sententiam discedentes habeam. Cæterum, quod de Budæo me propemodum βουδαίμονα facis, ἄσμενος τὴν εἰρωνείαν ἀποδέχομαι, κἂν συνειδῶ μοι χλευαζόμενος. Quid ni enim id faciam? Quando tu utrumque credere me vis, & te virum bonum esse, & me tibi ingenium meum probasse: verum, cum ad epistolæ finem ventum est, non potui non dolere vicem tuam, meamque, etiamsi tu tuam tantum doles, in hoc certe officio mihi cedens amicitia. Nam cum sis ipse cœlebs, Peniam quandam nomine uxorem tibi esse conquereris, non tantum domesticam, sed etiam viatoriam, quam nulla quantumvis longa peregrinatione possis à te abigere, usque adeo ab invisa uxore adamare. Hujusque tædium odiumque omnibus œconomicis meis curis, conjugalibusque, & paternis opponis, perinde quasi Peniæ tuæ loco, ego Plutum pusionem jucundum habeam, in quo oblectare me ex sententia animi mei possim. At ego te hoc ignorare nolo, me quidem rivalem esse tibi in amore Philologiæ, sed quam tibi uxorem esse dicis, non longe à contubernio meo absfuisse, ex quo hoc insano literarum amore captus sum. Hoc tantum refert, quod tu eam καλάργυρον πενίαν jocularitér, ego serio πενίαν, οὐκ ἀδημονοῦς voco: usque adeo omnes vere studiosos, qui rari sunt, ista velut æmula Philologiæ comitatur, umbra prope dixerim sequacior: sicque hujus ætatis moribus comparatum est, ac superiorum etiam ætatum, imo sic Philosophia fert ratio, ut qui ejus studiosi & cupidi esse cœperint, rem simul ac fidem ignarorum opinione amittant; & qui divites esse cœperunt, aut meditantur, amorem illico disciplinarum vel abjiciant, vel deponant, id quod in te vereor ne experiamur, si quando (ut speras) inauratus fueris. Quod autem ad me pertinet, hactenus fatum meum agnosco, & pene compertum habeo, ut me nec literarum amor, nec ejus comes unquam relicturi sint. Quod ut facile patior, ita cum fortuna redire in gratiam nequeo, cui jamdudum succenseo, quod cum illa tua Penia, προσέτι καὶ τὴν ἀρρωστίαν μοι τὴν ἐπίτριτον injunxit, quæ mihi annos jam undecim omnium molestiarum, quas multas expertus sum, negotia mihi plurima exhibuit literis incumbenti, cum eam ut à me submoveam, nihil intentatum reliquerim. Utrunque autem incommodum, adversæ scilicet valetudinis, & imminutæ rei familiaris, ideo mihi amici & cognati objiciunt, & veluti Philologiæ vitio vertunt, quod in cunabulis neutram harum comitum novisse mihi contigit. Hæc occupatissimus ad te scripsi, & rus jamjam profecturus, ac viam iniens. Ne autem mihi vacationem esse putes à curis familiaribus, ego nunc duas villas duobus in prædiis ædifico, longe inter se distantibus, sed villas prope Lucullunas, ad quas cursitare mihi, ac ultro citroque commeare necesse est, aut desidiæ culpam dispendio luculento luere. Id quam facile sit homini primum studioso, deinde harum rerum imperito, & quod super omnia est, tenuiter peculiato, tu ipse æstimabis. Vale, κεχρύσωσο ἀγαθῇ τύχῃ, ut summam votorum habeas. Parisiis 7. Julii, Anno 1517.

EPISTOLA CCLVIII.

Christophorus, Episcopus Basileensis, Erasmo Roterod. *S. D.*

An. 1517. INCREDIBILE *est, quanta perfusi lætitia simus*, Erasme *celeberrime, cum ex hoc tuo grammatophoro te valere accepimus. Fecit enim amor, quem tecum superiori anno* Basileæ *contraximus, ut tua de valetudine curam non gerere non possimus. Et quis literarum amator non gerat? Nam si quid* Erasmo *valetudinis adversæ incumberet, opinor & omnes honestas disciplinas indolituras, simulque totam rempublicam literariam periclitaturam. Timebamus non parum, ne cœlum istud novum durius te acciperet. Quod revera nostra tibi precaretur patria, si precandi locus esset, non quod tibi invideat, sed ut cœlum nostrum* Basileanum *viseres. Et certe nihil æque in votis nobis esset, quam ut te sæpe præsentem adspicere, dulcissimaque ac quidem doctissima tua confabulationi interesse liceret. Age, mi* Erasme, *si* Basileense *tibi cœlum plus aliis arridet, sub eodem habitemus tecto,* Basileam *repetas, nos, & omnia nostra tua erunt. Hæc scripsimus, ne tui, quoniam ab oculis semoti, pectore immemores videremur. De rebus tuis aliquando ad nos scribe, & feliciter vale. Ex Civitate nostra* Basileensi 13. *Julii, Anno Christiani partus* 1517.

EPISTOLA CCLIX.

Lucas Paliurus Erasmo Roterod. *S. D.*

EGO *ne hominem illum grammatophorum tuum, maxime & clarissime præceptor* Erasme, *vacuis ad te redire manibus, ut nullas ad te literas mitterem, arduis licet Principis mei detentus negotiis, finerem? Qui mihi adeo benignum, adeo humanum te sæpenumero præbuisti. Certe ingratum agerem, si hæc non alta mente reconderem, si gratiam non referrem. At quis parem referet, licet quantumcunque etiam gratus? cum tu ita erga omnes sis, neminemque non beneficiis accumules, ut nec singillatim, nec gregatim, literarum amatores tibi satis dignam quocunque munere talionem reponere possint. Ego, ne prorsus ingratus sim, quod unum possum facio, & tui memoriam sæpenumero apud Principem meum refrico: te, ut par est, commendo, & ad cœlum usque laudibus veho, quas ille cupidissime solet audire, & nonnunquam sic addere meis, quasi maligne laudarim. Oro superos, ut in multos annos te servent nobis ac bonis studiis. Alia hoc tempore facere non possum. Vale, omnium, quos vel tellus alit, doctissime, & me ama.* Basilea 13. *Julii, Anno* 1517.

EPISTOLA CCLX.

Erasmus Budæo suo S. D.

NACTUS codicem inspexi loca. Quod idem esse putas παρακολουθεῖν & *assequi**, non omnino tibi assentior. Si quis orationem intellectu perdifficilem perceperit, is assecutus recte dicetur. Cæterum qui cogitatione sequitur dicentem semper attentus, is demum παρακολουθεῖ. Annotavi multa ex Auctoribus exempla, quæ in hoc consentiunt. Quin & ea, quæ ipse adducis, mecum faciunt. Porro, quod admones, omnia prius ordine discenda fuisse, deinde oportuisse scribere; Primum sic verto, quemadmodum tu vis, nisi quod typographus pro *persecutus* mutavit *prosecutus*. Cæterum, in Annotationibus utrumque sensum ostendo, ut possimus παρακολουθηκότι referre, vel ad ordinem vestigantis ac discentis, vel ad seriem narrationis. Et utrumque video probe posse defendi. Nihil tamen defendo, quum liberum fecerim lectori, utrum volet eligere. Jam de κατηχήθης, quod ita reddidi, quasi κατήχησο scriptum esset, quo videris nonnihil offensus: scis tempus esse indefinitum anceps, ni fallor, ad quamvis præteriti rationem: proinde verti per præteritum plus quam perfectum, quo magis significarem, illum ante Baptismum hæc didicisse. Quod exempla profers ex Auctoribus verbi κατηχεῖσθαι, habeo gratiam. Quanquam is non videtur mihi lapsus memoria, qui negat se meminisse. Alioqui nemo non labitur memoria, quando nullus est, quin quædam non meminerit: verum, qui per oblivionem aliud scribit, & asseverat, quam res habet, is demum labitur memoria. Hæc paucis attigi, jam ad iter accinctus, & ab aula fessus. Nihil mihi potes facere gratius, quam si ad hunc modum de cæteris item admoneas, ita ut facis, amice. Bene vale, decus *Galliarum*, ac literarum antistes. *Antuerpiæ* 14. Julii, Anno 1517.

* Consule Epist. CCL. pag. 248. circa finem.

EPISTOLA CCLXI.

Guilielmus Waramus, Archiepiscopus Cantuariensis, Erasmo Roterod. *S. D.*

QVUM *non illaudati nominis æternitatem per te sim consecutus, qua multi præclari Reges & Imperatores carent, & a memoria hominum penitus exciderunt, nisi quod tantum vix nominum eorum Catalogus, & id jejune quidem fiat, non video, quod satis sit in hac mortali vita, quod pro immortalitate reddam. Cogito enim quanta mihi tribueris ubique, vel præsens per colloquia, vel absens per literas, aut communiter per volumina: quæ quidem sunt majora, quam sustinere valeam. Judicabis ergo* Cantuariensem *ingratissimum, nisi tui sit habiturus rationem fidelissimam & constantissimam, licet meritis inæqualem & inferiorem. Quod autem sexaginta nobiles non sunt hactenus ad te per commutationem perlati, mensarius in culpa est, qui, & cætera. Editionem tuam in Novum Testamentum aliquot fratribus meis Episcopis & Theologiæ Doctoribus communicavi: qui maxime opera precium in ea re te fecisse uno ore profitentur; quorum judicio adhærens, & omnia summa judicans, quæ à tuo divino ingenio, multiplicique doctrina proficiscuntur, eam omnibus laudibus effero, perinde ut* Hieronymianam *provinciam, quam, in eo es, ut propediem absolvas: per quæ Opera famæ immortalitatem inter homines, inter superos divinam remunerationem, & à me quicquid commode & convenienter præstare potero, consequeris.* Hieronymi *volumina nunquam satis laudata à præsentium latore accepi: pro quibus & pro Novo Testamento, quod etiam abs te accepi, gratiam habeo immortalem: hoc est, pro sudoribus, quos in his Operibus exantlasti. Postremo rogo, uti cures has meas literas ad Reverendum & Optimum fratrem, Episcopum* Basileensem, *perferri, & te valetudine eo diligentius liberare studeas, ut quam primum te videamus.* Oxfordiæ 20. *Julii, Anno* 1517.

EPISTOLA CCLXII.

Des. Erasmus Roterod. Lucæ Paliuro S. D.

QVOD recte vales gaudeo; quod nostri non solum memor es, verum etiam studiosus, habeo gratiam; quod honestum locum obtines apud Antistitem omnium optimum, magnopere tibi gratulor. Opto ut tua felicitas quam maxime diutina sit, semperque major: ac precor, ut quod facis, facere pergas, ut *Erasmum* integerrimo Præsuli tuo commendatum reddas, quo mihi nihil magis est in votis. Utinam orbis haberet multos illius similes. Bene vale. *Lovanio* 23. Augusti, Anno 1517.

EPISTOLA CCLXIII.

Des. Erasmus Roterod. Henrico Stromerio Aurbachio Medico S. D.

ERUDITISSIME Medice, accepi per meum famulum *Jacobum* literas tuas multis quidem nominibus gratissimas: sed hoc præcipue, quod reverendi Præsulis honestam de nobis opinionem ac propensum fa-

An. 1517. favorem, simulque singulare quoddam tuum erga me studium testentur. Erat animus inscribere Archiepiscopo *Suetonium*, aliosque qui Cæsarum vitas descripserunt, à me post omnes non temere recognitos: sed erat cur id fugerim. Nondum ullum illius in me officium sum expertus: sed tamen cum audio celsitudinem illius tanto animo favere bonæ spei ingeniis, arbitror omnium eruditorum esse parteis, ut talem heroem laudibus vehant: mihi quoque hoc magis suscipiendum, quod rebus piis ac sacris faveat tantus Princeps: quo quidem animo si omnes essent præditi, melius, ni fallor, cum rebus humanis ageretur. Porro, quod hortatur ad describendas divorum vitas, utinam sicut præmium pollicetur, ita possit huic corpusculo vires ad id negotii justas addere. Jam annum excessi quinquagesimum, & valetudo perquam est imbecillis, & distringor variis studiorum laboribus. Si posthac continget isthac facere iter, cupidissime fruar optimi Principis conspectu, tuaque consuetudine. Bene vale, *Stromeri* doctissime. *Lovanio* 24. Augusti, Anno 1517.

EPISTOLA CCLXIV.

Des. Erasmus Rot. Georgio Haloino S. D.

CLARISSIME *Georgi*, tandem olfeci, ni fallor, quis fuerit ille *Gandavi*, quem nostra offenderit *Moria*; monachus est, niger est, nihil nisi venter est. Primum à paucis intelligebatur, donec *Listrius* adderet commentaria. Verum ubi per te *Gallice* quoque loqui cœpit, ab his quoque intelligitur, qui nec Psalmos suos intelligunt. Optarim & ipse audire meam *Moriam Gallice* disserentem: quod si tibi non est exemplar, saltem commonstra unde possim petere. Totus, hoc est, cum Bibliotheca, *Lovanium* commigravi. Cum Theologis altissima pax, atque adeo necessitudo: nam mihi cum illis bellum esse sycophantæ quidam sparserant: destinant me in suum ordinem cooptare. Quis hoc non malit, quam in deorum contubernium allegi? *Atensis* unice favet. *Dorpius* ex animo videtur amicus. Oblatrant unus & alter τῶν πτωχῶν, sed in absentem. Accipio *Briselotum Antuerpiæ* gnaviter ac prorsus bonis lateribus in omnibus compotationibus in me declamasse. Verum id de viro tam erudito atque integro, non possum adduci ut credam esse verum. Cura ut optime valeas, teque nobis & rei literariæ serves incolumem. Monacho huic, ut videtur, probo, raræque indolis, vel pro tua humanitate, vel mea causa, si quid opus erit, commodabis. *Lovanio* 29. Augusti, Anno 1517.

EPISTOLA CCLXV.

Erasmus Roterod. Ricardo suo S. D.

NON eo scripseram de *Joanne* meo, ut illum *Tonstallo* obtruderem, sed ut gratum facerem, si hoc illi fuisset cordi. Animum erga me tuum tam amantem ac propensum amplector atque exosculor. Perge, mi *Ricarde* charissime, purissimis moribus puras adjungere literas, quando in hoc esse te video. Bene vale. *Lovanio* 31. Augusti, Anno 1517.

EPISTOLA CCLXVI.

Erasmus Rot. Gerardo Noviomago S. D.

CLARISSIMI Principis *Philippi* à *Burgundia* Præsulis *Ultratrajectini*, tui *Mecænatis*, & nisi invides, mihi tecum communis, inaugurationem adeo graphice perspicueque depinxisti, ut minus visurus fuerim, si ipse pompis omnibus interfuissem. Perplacuit autem quod rem historica fide persequeris, secus quam vulgus scriptorum facit, qui in hujusmodi argumentis multa solent ἐπιμετρεῖν, hoc est, admetiri, ne dicam admentiri. An gratulari debeam *Philippo*, nondum statui, qui & ante susceptum honorem istum, suis ipsius dotibus erat maximus, & adeo non ambiit, ut recusaturus fuerit, ni hoc patriæ commodis, & *Caroli* Principis affectibus dedisset. Certe diœcesi gratulor, ad cujus communionem & ipse pertineo, cui talis contigerit & Princeps & Episcopus, qui pro singulari prudentia, proque summa morum integritate, juxta munus utrunque sit expleturus. Id ut confidam fore, non solum ipsius natura facit, nihil non egregium pollicens, verum etiam pater *Philippus Burgundiæ* Dux, quo seculis aliquot nullus contigit huic regioni Princeps laudatior, sive spectes vere regiam animi magnitudinem, sive raram quandam erga suos charitatem, sive pacis alendæ studium, sive morum comitatem, atque ut summatim dicam, ingenium ab omni tyrannide alienissimum. Auget hanc spem *David* ille magnus hujus germanus, vir modis omnibus patri adsimilis, sed hoc præcipue suspiciendus, quod ut ipse erat eruditissimus, ita summo studio adnitebatur, ne passim rudes & indocti in cleri gregem irreperent, quod hactenus fieri videmus. Igitur in spem venio, fore ut hic unus & optimum parentem, unde natus est, & optimum fratrem, cui successit, non referat modo, verum etiam superet, tibique uberrimam encomiorum materiam suppeditet. Atque ut hac in re me tibi rivalem intelligas, jamdudum *Pacis querimoniam* illi dicavimus, nostri in illum studii primitias. Excuditur *Basileæ* libellus brevi istuc iturus: quem si sensero non displicuisse, fortassis majus aliquid audebitur. Bene vale, optime *Gerarde*, nosque clarissimo Præsuli sedulo commendatos facito. *Lovanio* 31. Augusti, Anno 1517.

EPISTOLA CCLXVII.

Des. Erasmus Roterod. Thomæ, Cardinali Eboracensi, S. D.

AMPLISSIME Pater, non eram nescius, quam religiose tua celsitudo maximis etiam viris sit adeunda, quamque multis male cesserit numina parum rite compellasse. Verum, hanc fiduciam mihi fecit rara quædam & inaudita comitas, quam ipse tum alias, tum nuper expertus sum, cum apud *Britannos* agerem. Eximiæ felicitatis invidia comes esse solet. At mira morum tuorum facilitas omnibus exposita, obviaque, sic prorsus invidiam omnem excludit, ut homines non minus ament naturæ tuæ bonitatem, quam fortunæ magnitudinem suspiciunt. Verum, ne seriis negotiis occupatissimum nugis etiam meis diutius occupem, mitto regiæ majestati libellum utcunque adornatum, ea ferme complectentem, quæ ad rectam Principatus administrationem faciunt. *Philippum Castelliæ* Regem, sub cujus nomine boni Principis simulacrum effinxi, serenissimus Rex *Henricus*, ejus nomenclaturæ octavus, puer juvenem fratris vice dilexit, cujus mortem etiam suis ad me literis olim deploravit, non minus amanter quam eleganter: cum *Carolo* nostro, præter affinitatis copulam, tam arctis fœderibus, tam propinqua necessitudine animorumque fraterno consensu conjunctus est, ut conjunctior esse non possit. Porro, tua reverenda sublimitas regiæ majestati, regnum multo omnium florentissimum longe felicissime administranti, hoc ipsum est, quod olim *Herculi Theseus*, quod *Achates Æneæ* fuisse legitur, ut non inepte tria maxima simul & carissima inter se nomina, liber unus complexus videatur. At volumen, quod olim Regi dicaveram, tuisque manibus obtuleram, nondum opinor per bellorum tumultus licuit evolvere. Sed jamdudum parta tranquillitate, intelligo illum ad literas, olim puero non infeliciter gustatas, redisse, ac subinde cum libris colloqui non quibuslibet, sed iis potissimum, qui pietatem, qui regiam sapientiam doceant: nam hoc magis sitit virtutem, quo magis possidet. Proinde vetus munusculum renovare visum est, eo quod dicatum non videretur, quod nondum esset cognitum. Adest & tuus libellus, tam exiguus quam ipse magnus es. Haud me fugit, quam utrunque munus pusillum sit: quanquam tantis heroibus, quid alioqui non sit futurum pusillum? Sed per-

An. 1517. perfricui frontem, & humanitatis vestræ quam celsitudinis malui meminisse, & visum est utcunque refricare nostri memoriam, simulque animi majora molientis significationem dare, quando interim Novum Testamentum sic me totum habet ac possidet, ut aliud non possim. Cui quidem Operi certum est immori, aut ita tractare, ut tum mihi, tum *Leoni* P. M. nunquam intermoriturum famæ decus sit pariturum. Non recuso quo minus hoc arroganter dictum videatur, nisi re præstitero, quod polliceor. Huic sane labori hæc hyems dicabitur, quam *Lovanii* sum acturus, posteaquam nec Princeps adest, nec Cancellarius *Burgundiæ*. Interim majorem in modum rogo, primum ut tua celsitudo pergat eo favore, quo cœpit, *Erasmum* prosequi: deinde & hoc qualecunque munusculum serenissimo Regi commendare dignetur. Aut si id parum meretur ipsum munus, certe hunc animum tradere. Rex Catholicus hinc feliciſſime solvit, utinam eodem tenore cætera illi succedant in *Hispaniis*. Apud nos vereor ne magna rerum novitas exoriatur, ni Numinis favor, Principumque pietas ac sapientia, rebus humanis prospiciant. *Ammonii* mortem acerbiſſime fero. Quot in uno homine dotes periere? Periit & *Hieronymus Busldius*, qui quidem apud vos legatione functus est, & has primitias Orco *Hispanico* dedimus, cui jam nimium sæpe litamus. Bene valeat tua reverenda sublimitas, cui hunc infimum clientulum diligenter commendo. *Antuerpiæ* 9. Septembr. Anno 1517.

EPISTOLA CCLXVIII.

Erasmus Roterod. Henrico VIII. *Angliæ Regi*, S. D.

INCLYTE Rex, inter innumeras ingenii tui dotes vere regias, planeque heroicas, quibus laudatiſſimum parentem *Henricum*, ejus nominis septimum, non refers modo, verum etiam superas, alius fortaſſis aliud mirabitur ac laudibus vehet. Mihi nihil non suspicienti, illud in primis probatur, quod cum ipse pro rara quadam animi perspicacia sapias plurimum, tamen prudentum & eruditorum, ac potiſſimum eorum, qui nesciant ad gratiam loqui, familiaribus colloquiis gaudeas, perinde quasi *Sophocleum* illud alicubi legeris, nec dubito quin legeris, Σοφοὶ τύραννοι τῶν σοφῶν συνουσίᾳ, id est, *Reges sapientes redduntur sapientium hominum consuetudine*. Cumprimis autem, quod inter tot regni, imo mundi negotia, nullus tibi pene dies abeat, in quo non aliquam temporis portionem libris evolvendis impertias, cumque priscis illis sapientibus colloqui gaudeas, qui minime omnium aſſentantur, atque his præcipue libris, unde cordatior, melior, regnoque utilior discedas, longe diſſentiens ab istorum opinione, qui existimant, egregios Principes à nulla re magis abesse oportere, quam à libris studioque philosophiæ: aut si quid etiam attingendum sit librorum, nihil nisi ridiculas, & vix mulieribus dignas fabulas, meraque stultitiæ ac vitiorum irritamenta legi oportere: perinde quasi hæc duo ex diametro inter se pugnent, sapere, & Principem agere: cum ita inter se cohæreant, ut si alterum alteri adimas, nihil jam relinquas, præter inanem Principis titulum, Cenotaphiorum instar, quæ nomina tantum & stemmata foris ostentant, cum intus vacua sint. Porro, quemadmodum cordatus & pius Princeps omnibus sapit, omnibus vigilat, omnibus prospicit in commune, ut qui publicum negotium gerit, non suum: ita par est, ut hujus curas ac sollicitudines pro sua quisque portione virili conetur adjuvare. Et quo latius imperat, hoc magis eget hoc officiorum genere. Eximia quædam inter mortales res est monarchia, ac plane numinis instar, sed homo tamen. Ego vero quando solis literulis meis hoc officii pensum possum Regibus persolvere, pridem libellum *Plutarchi*, *De ratione dignoscendi adulatorem ab amico*, è *Græco Latinum* feci, tuæque Majestati dicavi per tuum Cardinalem, qui tibi in regni administratione id est, quod olim *Theseus Herculi*, aut *Achates Æneæ*. Verum, quoniam id temporis in medias bellorum procellas, publica quædam ac fatalis orbis Christiani tempestas subito te abripuit, non satis vacabat, opinor, literis attendere, cum res ferro esset agenda. Nunc igitur eundem, licet jam orbi publicatum, ac tertium typis excusum, ad tuam celsitudinem mitto, neque id absque fœnore. Siquidem adjunxi Panegyricum *Philippi Castelliæ* Regis præconem, cujus memoriam scio tibi sacrosanctam esse, quippe quem olim puer juvenem fratris vice dilexeris, quemque optimus parens tuus non titulo tantum in filium adoptarat. His adjeci *Principis Institutionem*, quam *Carolo* Regi Catholico, recens inaugurato principatui, nuper obtuli. Non quod is nostris monitis magnopere egeret, sed quod, quemadmodum in magnis tempestatibus, quantumvis periti gubernatores, se vel à quovis admoneri patiuntur, sic Princeps, tot regnis destinatus, nullius omnino consilium debeat aspernari, quod sedulo proferatur animo, secuturus quod ex omnibus factu optimum judicarit. Quod autem usquam fretum tantos habet motus, quantos habent tumultus amplæ ditiones? Aut quis unquam tantas in mari tempestates vidit, quantas rerum humanarum procellas paucis hisce annis vidimus? Et adhuc graviores imminere videntur, ni res, Principum sapientia pietateque componantur. Postremo, quando in consiliariorum ordinem adscitus eram, visum est protinus hoc officio meo respondere muneri, & non una aut altera in re consulere, sed consiliorum omnium ceu fontes quosdam ostendere, egregiæ quidem indolis, sed adhuc puero Principi. Nam ut tuæ Majestati monitis ejusmodi sit opus, tantum abest, ut qui attentius tuam imaginem contempletur, absoluti Principis simulacrum ad tui exemplar poſſit effingere. Missi tamen, quod scirem, ut nihil aliud accederet, duorum tibi clariſſimorum Regum commemorationem non injucundam fore. Deinde, quod ea præcepta, si salubria suadent, Regibus omnibus commendabuntur, aut Regum filiis, si senserint tibi, Regum, qui hodie vivunt, omnium cordatiſſimo, incorruptiſſimo, florentiſſimoque, non displicuiſſe. Postremo, ipse ingratitudinis culpam utcunque effugero, si non desinam tuæ Majestatis erga nos studium, qua poſſum, sedulo testificari. Quid enim illi non debeo, toties ornatus testimonio vocis tuæ? Ad hæc, cum isthic eſſem proxime, tam benignis conditionibus invitatus, tum ultro, tum regia prorsus comitate, quando hoc ipsum pro magno habeo, quod huic homuncioni talis ac tantus Princeps faves, quod agnoscis, quod amas. Majestatem tuam quam diutiſſime incolumem ac florentem tueatur Principum Princeps Optimus Max. *Jesus Christus*. *Antuerpiæ* 9. Septembris, Anno 1517. An. 1517.

EPISTOLA CCLXIX.

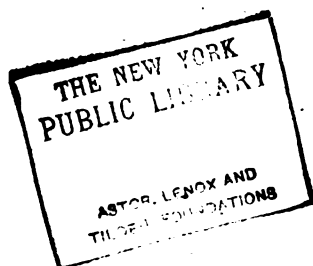
Erasmus Rot. Joanni Fevino, Canonico apud divum Donatianum Brugis, S. D.

FACIT hoc quum multorum, tum tua præcipue, patruique tui *Caroli* rara quædam humanitas, mihi pauculis diebus degustata, ut & minus quam antea placeat *Lovanium*, & magis lubeat animo *Brugis* vitam agere, si modo detur commodus nidus, ac mensa digna philosophico palato. Audio *Carolo* ferme idem esse palatum quod *Erasmo*. Amat epulas elegantes magis, quam multas, & convivia lauta potius, quam longa. Nec locus deesse poſſit in Principis vacuo palatio: neque non perspexi, quam sit in nos affectus animus patrui, nam de te nihil interim dicam. Porro ne congerrones quidem deeſſe poterunt, ubi adest, præter alios, *Marcus* noster. Proinde si videtur hac de re agito cum patruo, quandoquidem id licebit nullius omnino fraude. Si nihil obstabit alioqui, de precio inter nos facile convenerit: sin erit quo minus id commodum sit, fac me per literas certiorem, ac bene interim vale.

Salutem dices humaniſſimo *Carolo*, ac *Roberto* Affini, cum sua conjuge. *Lovanio* 9. Septembris.

Sa-

RICVS VIII.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND

An. 1517. Saluta Collegas tuos omnes, sed in primis *Cantorem*, ac *Nicolaum Fistulam*. Anno 1517.

EPISTOLA CCLXX.

Erasmus Gerardo Lystrio suo S. D.

Imo tibi gratiam habeo, qui mihi fraterculi istius colloquium adornaris, tantum abest ut fuerit molestum: nam mihi hominis indoles majorem in modum placuit. Uxorem esse tibi ex animi sententia sane gratulor: faxit *Christus*, ut ista felicitas sit vobis perpetua. Quod nobis etiam favet, non illi, sed tibi debeo: amat enim nos, sed tuo animo. *Moria* sic *Gallice* versa est, ut alia dixerit interpres, non solum aliter: & pleraque reliquit, quæ non intellexit, quædam assequi non potuit. His nundinis proximis exibit novum volumen Epistolarum satis magnum: recognoscemus excusas, & additis aliis, in justum volumen redigemus. Scribam *Tilmanno* ut jubes, quum dabitur per quem id faciam, & dabitur propediem. De *Enchiridio* non satis intelligo quid velis, si tu explicabis mihi pergratum fuerit. Si à me vis explicari, notes oportet, quæ videntur obscuriora. Si quid isthic tribuitur *Erasmo*, tuo candori potissimum debeo. Hic serio agunt de sarcienda concordia, posteaquam effuderunt omne virus suum, sed tamen certum est animum *Christianam* ubique præstare. Demiror istos Euangelicam puritatem profitentes, tam non Euangelice debacchari in famam hominis, de his rebus blaterantes, quas non intelligunt, & apud eos qui non intelligunt: quos oportebat non solum esse ludibrio pueris, verum etiam foria lapidari publicitus: vincet tamen veritas, ne dubita. Resaluta *Simonem* & Priorem *Montanum*, sed in primis suavissimam *Justinulam* tuam, cui omnia læta feliciaque precor. Priorem sanctæ *Agnetis* nondum vidi: nec enim licuit, tot tricis involvor. Bene vale, *Lystri* doctissime. *Lovanio* 11. Septemb. Anno 1517.

EPISTOLA CCLXXI.

Des. Erasmus Roterodamus Jacobo Fabro S. D.

Qui nostrum utrique bene volunt, optime *Faber*, utriusque vicem dolent. Tuam, cui tam sinistre, nescio quis, Deus immiserit in animum, ut cum nihil esset causæ, tam odiosa disputatione me lacesseres, atque ita lacesseres, ut mihi non esset integrum obticescere, nisi simul omnia illa crimina agnoscerem, sermonem *Christo* Deoque indignissimum, & sermonem seipsum undique elidentem, & omni ex parte sese falsum esse declarantem, & sermonem intelligentiæ propheticæ adversantem, & sermonem pro pestiferis *Judæis* facientem, unaque cum illis *Christum* contumeliis afficientem, & sermonem *Anticyris* dignum, & sermonem, cui si pertinaciter hærerem, hæreticus essem, aliaque id genus tam multa. Nam unum aut alterum ejusmodi telum fortasse dissimulassem. Meam vero, qui alias occupatissimus, & ab hoc scripti genere maximopere abhorrens, compulsus sim cum homine mihi longe charissimo decernere. Ex adverso gaudent, qui nobis ac rectioribus studiis male volunt. Habent quod utrique objiciant, quo utrique fidem abrogent, quo suam inscitiam consolentur. *Christum* mihi parum propitium habeam, nisi non solum hanc necessitatem, verum etiam hanc victoriam, quam omnes uno ore mihi tribuunt, odi. Quam ob rem, mi *Faber*, per omnia, quæ tibi sacra sunt, rogo, sit hic impii certaminis finis. Παλινδρομεῖν ἄμεινον ἢ κακῶς δρομεῖν. Quod si omnino placet cum *Erasmo* confligere, ab iis verbis temperato, quæ dissimulari non possunt. Nimium delectavimus istos veteris inscitiæ mystas. Mitto ad te libellum, si forte nondum vidisti: perlege attentius. Deinde teipsum tibi in consilium advoca: nec aliena instigatio te perpellat eo, quo postea pœniteat pervenisse, & tuorum cohibe stylum. Ego meos hactenus coercui. Agamus pura vereque Christiana sincerita-

te. In me nihil fuci reperies. Bene vale. *Lovanio* 11. Septemb. An. 1517. An. 1517.

EPISTOLA CCLXXII.

Cutbertus Tonstallus Erasmo *S. P. D.*

Vix *tandem* Hispaniarum *Rex in regnum navigavit, & ego ex* Zelandia *cum meis vix salvus redeo, usque adeo tetro & plane pestilenti cœli illius infestatus odore, ut multorum dierum inedia, accedentem febrem nondum omnino depulerim. Tres ex ministris, atque his quidem commodioribus, ex febre prius decubuerant, quam illinc discessi: quos nisi consulente medico cœli mutandi gratia, statim amandassem, omnes ante hunc extulissem diem. Magno deciderim vel nunc futuros salvos. Neque hæc mea sors solius, magna pars aulicorum ægrotabat: habenda est Deo gratia, quod Rex evaserit. Ex purpuratis afflicti certe aliquot; ita neminem non vexatum dimisit illa insula.* Stygem *arbitror non longe illinc abesse, ea est aquarum nigritudo atque amarulentia. Si domi te in oppido contineas, undique ex vicinia glebularum fumus (his nanque vice lignorum utuntur) nares opplet. Hæ ex uliginoso & salso effossæ solo, quantumvis arefactæ sole, dum ardent, fumum reddunt in ipsa penetrantem præcordia, pectus, nares, caput, omnia tentantem. Audivi ab indigenis, vestrates* Hollandicas *ex mitiore erutas solo, thus olere præ illis. Quod si fastidium oppidi levare obambulatione velis (id quod interim factitare consuevi) via ipsa, imbre conspersa vel levi, tenacius omni visco pedem moratur (nam ne in cujusquam fundum aut pratum divertas fossarum altitudo vetat) & ut ad aggeres, in littore exstructos arcendo mari, tandem pervenias (quæ una jucunda est ambulatio) priusquam illo pervenias, præter sexcentas fossas tibi transcundum erit, quibus linum macerant, quæ fœdo odore longe superant omnem sentinam. Quantulum cloacæ putent præ illis? Ad hæc præter ejusmodi fossas itidem in urbem reditus recreationem, si quam habuisti, tollit, & tristem denuo domum remittit. Tota plane regio duobus passibus est mari humilior in summo æstu: & nisi aggeres arcerent, marinæ belluæ in comessantes atque invicem propinantes incolas irrumperent. Ad hæc incommoda vitanda præsidium unicum esse ajunt, totos haurire congios, remedium certe mihi gravius omni morbo. Nosti enim quam facile in eo genere certaminis herbam porrigo. Sed quid facio, qui tam frugiferam insulam, tamque potuosam infamo, taciturus quæ in laudationem ejus dici possent? Vis scire? Juvat aliqua via me de illa vindicare, atque omnem ex ejus tædio conceptam bilem in illam ipsam effundere. Itaque nunc ejus ἐγκώμιον reticebo in vindictam. Sed ut serio tecum agam: Gaudeo me tandem continenti redditum, ubi cœlum salubrius. Et ut patietur concussa valetudo, paulatim adrepam in patriam: meos hic relinquam gravius afflictos, quam ut sequi possint. Deum Optimum Maximum precor, aliquando convalescant. Apologiam abs te missam, qua* Fabro *respondes, una cum tuis litteris accepi: atque aliquot ante diebus alteras acceperam, quibus te illi responsurum significasti, sed citra stomachum. Quod certe te præstitisse gaudeo: decreveram enim te hortari, ut Theologum, hoc est, mitem, ageres in respondendo. Quod ille in sua causa pronuncians, atque arrogantius opinionem ingerens suam, minime præstitit, quasi non sit futurum aliorum potius & posteritatis de ea re judicium. Quanquam de veritate neque illi, neque cuiquam mortalium cedendum tibi unquam putavi. Quod vero à cornicula tuas pennas in exordio Apologiæ repetis tam modeste, recte facis. Exspecto quem colorem dicet, sed perfricabit frontem puto. Hominem mihi videre contigit in* Italia, *modestum sane, ut tum videbatur, & cyclopædiam illam, quam adeptos magisterii nomine* Parisii *honorant, penitus callere dicebatur. Nam quod* Græcas *literas attigerat, editis ab eo Commentariis in* Paulinas *Epistolas primum intellexi. Fortasse cum aliquot errata τῶν νεωτεριкῶν in sacris Literis deprehendisset ex* Græcis *fontibus operæ precium putavit ad famam parandam, quod luscus inter cæcos paulo clarius cerneret, editis Commentariis admonere posteritatem. Qua in re probo hominis institutum, si id præstare potuit: præmium enim ejus rei velut in sacris certaminibus victori cuilibet est propositum. Sed quod in eodem*

sta-

An. 1517. *stadio currentem, quique longe relicturus videretur, maligne supplantare voluerit, minime mihi videtur factum probe, nedum theologice. Hic fortasse ex suis* Parisiis *orbem terrarum metitur, ubi quanquam aliquot in lingua* Græca *doctissimos, & seculum ornantes nostrum videt, non eam vel copiam* Græcis *literis operam dantium, vel eum honorem his habitum, ut speret aliquando redituram priscam eruditionem. Atque ideo fieri potest, ut ad editionem fuerit paratior, quod deploratæ posteritatis censuram non est veritus. At si scisset quam nunc in* Italia, Germania, Hispania *florent ea studia, ex* Horatii *puto consilio librum, nonum pressisset in annum, nisi forte illam utriusque linguæ peritiam est adeptus, ut provocare magis quam timere cujusquam censuram debuerit. Quam an sit consequutus, aliorum sit judicium. Nullum enim eruditionis ejus in eo genere specimen, præter* Paulinas *Epistolas, mihi videre contigit. Verum enimvero, quis non videt unde hæc est orta malignitas? Tu nuper editis in Novum Testamentum Annotationibus,* Græcos *non modo aperuisti fontes huic nostro seculo: verum tam alte cuncta es rimatus, ut nihil à quovis annotatum, quod operæ precium fuit legere, non tam exacte excusseris, ut nihil cuiquam feceris reliquum. Quo tu lucubrationum tuarum splendore, velut sol oriens stellas condit, cæteris, ex ea re famam ante tuam editionem captantibus, æternas offudisti tenebras. Ita gloriolam, quam editione sua aucupabatur, sibi vel ereptam, vel imminutam dolet. Sed gratulari magis suo seculo debuit, quo prisca repullulant studia, quam eorum imitari morem, qui pertinacia quadam nolunt cedere, cum contendere per imbecillitatem non possint. Sed quid non facit ambitio? hic humanum impegit in vitium. Tuum esse arbitror,* τῶν γνησίων Θεολόγων *more, ignoscere. Illud ægre fero, quod dum huic Apologiam paras, jacturam feceris temporis, quo magis posteris profutura scripsisses. Illam itaque Annotationum tuarum in Novum Testamentum retractationem & limam, quam, te pollicente, avide exspectant omnes, fac in primis cures. Et qui de profanis literis bene meritus, immortalem tibi famam parasti, dum illas ornas, quod superest ætatis, in illustrandas sacras impende. Ita namque sciet posteritas chariora tibi fuisse ea studia, quæ animæ salutem, quam quæ oblectamentum præstant, nempe cum illa juvenis magis attigeris, hæc matura jam amplexatus ætate digna judicaveris, in quibus consenescas. Theologis* Lovaniensibus *tam esse te charum gaudeo magnopere, qui si te (ut scribis facturos) in suum adsciscent ordinem, suadeo ne recuses: delatus tibi ab his hic honor, atque abs te acceptus, perpetuum erit inter vos amicitiæ pignus. Quod nuncias,* Strabonem, Pindarum, Pausaniam, *utrunque Testamentum* Græcis *characteribus proditurum ex Aldi officina, lætitia quadam incredibili me perfudisti. Prospicio futurum, ut in omni studiorum genere posteritas cum antiquitate certet: quæ si non erit ingrata, magnam his habitura est gratiam, quorum industria renascuntur ea studia. Quo in numero cum tu sis futurus, perge bene mereri de posteris, qui nomen* Erasmi *perire nunquam sinent. Vale.* Brugis 14. *Septembris, An.* 1517.

Priusquam hanc obsignarem epistolam, unum ex meis amiseram, cujus ego salutem omnibus meis fortunis redemissem, cujus animæ Deus sit propitius. De reliquis adhuc dubia spes.

EPISTOLA CCLXXIII.

Erasmus Rot. M. Conrado Goclenio S. D.

EMORIAR, ni quod tibi sic affulget undique fortuna, mihi jucundius est, quam si mihi simile quippiam accidisset, idque non eo tantum quod tuis faveam commodis, quibus certe, ut par est, toto faveo pectore; verum etiam quod bene cupiam optimis literis, quas & tu & eruditione non vulgari, & profitendi diligentia, & ingenii dexteritate, sic vel ornasti, vel evexisti, ut vix alius felicius. Per *Frobenium* tantum scripsi *Marvillano* Præsidi vestræ sodalitatis, quod propemodum *Quirinus* decreverat in miseros suos. Vix credas, quam infeliciter acciderit, quod non saltem per *Nicolaum* miseris *Augustini* libros *De Trinitate* apud *Dorpium* collatos. Jam enim *Frobenio* fervent quatuor præla, quibus fortassis accedit unum aut alterum. Itaque te rogo, ne saltem nunc negligas per hunc mittere. *Franciscus Delphus* apud nos agit, utinam tam felix nostro convictu, quam illius mihi jucundus. Certe quod licebit in his occupationibus, adnitar, ne nullum ex nostra consuetudine fructum ferat: vix oratione consequar, quantopere succenseam his, qui tam generosam indolem ad nugas avertere conati sunt. Hunc nostro sumptu conduximus, quum nihil aliud haberet negotii. Quare ne redeat inanis. Verum ita tracta negotium cum illo, quasi res ad *Frobenium* pertineat, ut revera pertinet. Ἐν τῷ Δέλφῳ τὰ λοιπὰ μὲν ἀρέσκει πάντα· τὴν φιλολογίαν, abs te magnifice prædicatam, in eo desidero verius, quam considero. Meditatur συνοικεῖν τῷ Καρίνῳ. Malim cum alio. Tu facile conjectas causam. Ego monendi officio nunquam sum defuturus. *Frobenius* cogitat excudere *Terentium* cum Commentariis: hic si quid potes, opitulare, sed propere. Sed omnino per hunc veniat ἡ τριάς. Jam opus est. Non enim semper commodum est magno conducere, qui transcurrant. Delevi quæ missa sunt. Bene vale. *Lovanio* 15. Octob. Anno 1517.

EPISTOLA CCLXXIV.

Erasmus Bilibaldo Pirck. suo S. D.

ACCEPI libellum una cum literis tuis, vir clarissime, ad quas ut paucis respondeam, quippe summis districtus laboribus, vivo utcunque, versorque *Lovanii*, cooptatus in consortium Theologorum, licet in hac Academia non sim insignitus titulo Doctoris. Id malui, quam Principem *Carolum* in *Hispanias* comitari, maxime cum viderem aulam in tot sectarum factiones *Hispanos*, *Maranos*, *Cevricos*, *Gallos*, *Cæsareanos*, *Neapolitanos*, *Siculos*, & quos non? Proximo Vere cum *Angliam* ob privatum quoddam adissem negotium, Rex ultro me mira complexus est humanitate, atque item Cardinalis Rex alter, ut ita loquar. Obtulerunt præter ædes magnificas sexcentos florenos in singulos annos. Sic egi gratias, ut nec acciperem conditionem oblatam, nec rejicerem. Hic licet maximo meo sumptu vivam, tamen certum est menses aliquot desidere, partim ut absolvam quod est in manibus, partim ut videam quorsum evasuræ sint spes amplissimæ, quas Principis nomine mihi discedens hinc ostendit Cancellarius *Burgundiæ Joannes Sylvagius*, vir ut eruditissimus, ita literatorum omnium patronus. *Novum Testamentum*, quod pridem *Basileæ* præcipitatum fuit verius quam editum, retexo ac recudo, & ita recudo, ut aliud opus sit futurum. Absolvetur, ut spero, inter quatuor menses. Perplacuit tuus libellus, ut illa tam amica *Reuchlini* defensio, in qua mihi videre solito facundior, credo quod, ut *Fabius* inquit, pectus quoque te reddiderit eloquentem, non tantum ingenium, aut eruditio. Sed ego nihil puto calamitosius, quam quocunque modo bellare. Tum autem nihil esse calamitiosius, quam si res incidat cum hoste sordido ac pudendo. Nam cum quibus tandem est confligendum, *Reuchline*? Cum populo crabronum, quem & ipse *Romanus* Pontifex vereatur provocare, adeo, ut *Alexander* solitus sit dicere, se tutius sibi putare quemlibet è summis Regibus offendere, quam unum quemvis è gregibus istorum mendicorum, qui sub abjecti nominis prætextu veram in orbem *Christianum* exercerent tyrannidem. *Etiamsi hoc, quod paucorum vitio committitur, non opinor æquum in ordinem universum conferre.* Deinde vide, quæso, quonam organo utantur isti veræ religionis haudquaquam veri professores; homine prorsus idiota, frontis perfrictæ, & de quo peccando nullum omnino detrimentum fieri possit, cui non esset impingendum semi-*Judæi* vocabulum, nisi factis sese declararet sesqui-*Judæum*. Quod aliud instrumentum optaret sibi Diabolus, *Christianæ* religionis æternus hostis, quam istiusmodi angelum Satanæ transfiguratum in angelum lucis, & falsissima defendenda religionis prætextu, id ubique turbantem, quod nostræ religionis & caput est & optimum? nempe publicam orbis *Christiani* concordiam.

An. 1517. diam. Quid indignius, quam viros immortali memoria dignos cum istiusmodi portento digladiari? cujus ego solo nomine chartas pollui puto. Dispeream, nisi ille se non alio consilio tingendum aqua curavit, nisi ut majore pernicie grassaretur in *Christianos*, & nobis admixtus, universum populum suo *Judaico* veneno inficeret. Quid enim lædere poterat, si *Judaus*, ut erat, mansisset? nunc demum verum agit *Judaum*, posteaquam *Christiani* personam induit: nunc suo respondet generi; illi *Christum* sunt calumniati, sed unum; iste debacchatur in tot integros ac spectatos vita & eruditione viros; nullum officium poterat suis *Judais* præstare gratius, quam ut perfugam simulans, rem *Christianam* hostibus proderet, homo ad cætera lapis; tantum ad calumniandum ingeniosus. Quod sacrificium poterat Satanæ fieri acceptius, quam inter omnes *Christianos* istiusmodi dissidiorum jaci semina? Unde Satanas dictus *Hebrais*? nimirum ab adversando. An non illius vices gerit, qui claris viris, publicam utilitatem molientibus, nefariis modis obstat & obstrepit, & huic uni rei se natum putat? Unde *Gracis* Diabolus dictus est? non à fœnerando, non ab adulterio, non à furto, non ab alio vitio, sed à calumniando dictus est. An non hujus Apostolus est, qui totam vitam huic studio dedicavit, ut apud imperitam plebem optimorum virorum nomina infamet ac traducat? ad rem omnium sceleratissimam religionis abutens titulo: quæ non cujusvis Dæmonis, sed insigniter versuti cujuspiam techna est. Scit, se doctis ac bonis viris placere non posse, nec his facile imponi. Atque ea gratia apud indoctam plebem quiritatur, inter mulierculas superstitiosas, &, ut *Paulus* inquit, *oneratas peccatis* gannit, & pessimo semini terram captat habilem. His magnificis titulis offundit fumos, his defensionem *Christiana* religionis, his hæreses & excommunicationes occinit. Qui crassiores sunt, quam ut animadvertant grassatorem lupum sub ovilla pelle latentem. O sceleratum granum, & illi dissimillimum, quod cadens in terram, & mortuum, vitæ pabulum attulit. Hoc granum Diaboli manu jactum est, aconiti puto, aut si quid aconito pestilentius: quod ni in tempore prospicietur, nocentissimum dissidiorum venenum in *Christianorum* invehet concordiam. Quid enim futurum est tandem, si sinetur ille sycophanta sic in omnes sui dissimiles ad eundem debacchari modum? & impurissimæ belluæ docti viri cogentur libris respondere, qui indignus est, qui nominetur inter homines. Crede mihi, *Bilibalde* doctissime, latius spectant hæc orsa, quam fortasse vulgus hominum intelligit. Videmus ex quantula favilla quantum aliquoties nascatur incendium. Proinde demiror Episcopos hic non advigilare, ut istam hydram in tempore exurant, & malo venenum victori, & per omnia pervagato occurrant. Scelestus ille maledicus vinci non potest, qui totus ex maledicentia conflatus est, & habet tot ἀλάστορας, qui defesso suggerant novas vires. Conviciis igitur ille nunquam vincetur. Hanc unicam laudem ille affectat, si omnium eruditorum libris quocunque modo decantetur apud posteros. Sic sane agitat ὀλέθροις ἐτοσί. Si paucis bonis ac doctis ero infamis, mihi sat est, quod majori hominum parti placeam. Quod si detectis technis ac præstigiis evulgatis apud universos *Christianos* fiam exsecrabilis, certissimam gloriam adipiscar apud meos *Judaos*, qui tum intellecturi sunt, quod non inimico animo ab eis defecerim. Igitur eruditi non solum turpiter, verum etiam inaniter contra hunc congrediuntur, à quo præter infamiam nihil possunt contrahere, sive vincant, sive vincantur. Carnifex aliquis melius istam compescat rabiem. Id curare Episcoporum est; est justissimi Cæsaris *Maximiliani*; est magistratuum inclytæ urbis *Agrippina*, non fovere viperam tam virulentam in certissimum *Christiana* religionis exitium, nisi paretur antidotus tali digna malo. Atque hæc dixerim nullo quidem privato stomacho; nihil enim me læsit unquam, aut si quid in me blateravit, nihil me movet, & causa ne tantillum quidem ad me pertinet: sed tamen dolet, concordiam plebis *Christiana* sic indigne discissum iri, unius verpi profani & indocti præstigiis, idque illorum auxiliis, qui se *Christiana* religionis columina profitentur. Sed hisce de rebus satis esto. Ne nihil reprehendam, mi *Bilibalde*, in tuo libello alioquin doctissimo, mihi non admodum Catalogus ille *Reuchlino* faventium probatur. Quis enim usquam illi non favet, eruditus ac pius? quis non istam exsecratur belluam, nisi qui aut causam non intelligit, aut publico malo suis consulit commodis? Deinde dum in Dialecticos ac Philosophos exspatiaris, maluissem te cæteris intactis hoc solum agere quod agebas. Bene vale, Clarissime Doctorum, & Clarorum Doctissime. *Lovanio* 2. Novembris, Anno 1517. An. 1517.

EPISTOLA CCLXXV.

Erasmus Rot. Barbirio suo S. D.

QUAM timeo, mi *Petre*, ne felicitates *Hispanica* tibi veterum amiculorum oblivionem invehant. Quanquam id quoque malim accidere, quam si qua calamitas idem efficeret. Mortem *Buslidis* ex animo doleo, & hoc magis doleo, quod ante discessum illo tam frigide sim usus. Legatum de tribus linguis dici non potest quantopere probem. Et jam bona quadam fortuna adest *Hebraus*, suarum literarum longe peritissimus, cum meo tum omnium judicio. Quod si hoc negotium initio magnifice, perque celebres viros instituatur, mirum dictu, quantum gloriæ sit nostræ regioni allaturum. *Marcus* mihi pecuniam è *Zelandia* jam miserat, cum tuæ mihi literæ redderentur. Præterea nihil accepi neque literarum, neque pecuniæ. Si nihil mittetur, te incolumi, feram utcunque incommodum. Sin, quod prohibeant superi, casus aliquis *Barbirium* nobis adimat, non potero ferre tam multiplicem jacturam. Quare te etiam atque etiam oro, da operam ut valeas. Versamur nunc in Collegio *Liliensi*, cum hospite omnium humanissimo, *Nevio Hontiscotano*. Novum Testamentum pulchre processit, absolvendum intra tres menses, adjutore Deo. *Fabro* respondimus, quantum licuit, citra stomachum. Nondum satis admirari possum, quid homini venerit in mentem. Misi illi libellum, nihil adhuc responsum est. Imposuit illius simplicitati instigator aliquis. Atque utinam mihi licuisset dissimulare. Episcopus *Trajectensis* ad me scripsit, significans se acciturum me, simulatque à *Transinsulanis* redierit, declaraturumque quanti me faciat, sed frustra canit. *Paraphrasis in Epistolam ad Romanos* eleganter exculditur. Par est, ut *Paulus Romanis* paulo magis *Romane* loquatur. Opus mire probatum eruditis. Oro te per sacram Theologiam, fac sciam quid valeat optimus ille meus *Mecanas*, in quo uno summa spei meæ sita est. Si unus pergit sui similis esse, omnia pergam recusare, quæ aliunde offeruntur. Adhuc meo succo vivo, præter trecentos, aut paulo amplius, florenos, quos ex illius, aut Principis benignitate recepi. Neque dubito de ejus animo, modo tu commonefacias. Saltem fac nos per literas *Hispanicarum* felicitatum participes, nisi hoc quoque nobis invides. Tristissimus rumor huc allatus, me pene exanimavit, *Briselotum* ex humanis excessisse. Verum, quando non constat, opinor vanum esse. De doctissimo doctore *Jodoco* simile quiddam nunciabatur, opinor occasione mortis *Buslidiana*. Nisi apud *Hispanos* aliquid tale passus es, quale ferunt *Ulyssis* socios passos apud *Circen*, fac me diligenter commendes patrono meo unico Cancellario, cui scripturus eram, sed puer ille balbus, opinor, cognatus uxoris, vix sesquihora, prius quam abiret nuncius, significavit abitum grammatophori. Bene vale, mortalium charissime, & animæ plus quam dimidium meæ. Præsulem *Theatinum* saluta meis verbis, & Episcopum *Marlianum*. *Guido Morilonus* ubi sit nescio, & tamen scire cupio quid rerum gerat. *Lovanio* 2. Novembris, Anno 1517.

EPI-

EPISTOLA CCLXXVI.

Hernesto, Bavariæ Duci, Erasmus Roterodamus S. D.

An. 1517. SI *M. Tullius*, omnium suffragiis uberrimus & inexhaustus facundiæ fons, fatetur, eloquentiæ venam facillime inarescere, ni cotidiana legendi dicendique exercitatione sufficias, *Herneste* Princeps, non tantum imaginibus inclyte, quid mihi credis accidisse, cui cum vix tenuis quidam orationis rivulus contigerit, jam anni complures in eo studiorum genere consumpti sunt, quod adeo ad expoliendam orationem non facit, ut quamlibet etiam benigne fluentem copiam possit exstinguere, ac dictioni quantumvis nitenti situm ac rubiginem obducere. Quid enim inutilius ad tuendam Rhetorices politiem, quam tumultuaria lectione sursum ac deorsum per omnes Auctores, eosque interim inconditos, raptari? Quod usque nobis faciundum fuit in Novo Testamento, in cudendis ac recudendis *Chiliadibus*, in instaurandis *Hieronymi* libris. Proinde, quo contractam hisce studiis orationis, vel scabriciem, vel inopiam, aliqua ex parte corrigeremus, dum proximo Vere *Britanniam* adirem, *Quintum Curtium* itineris ac navigationis comitem adjunxi, qui mihi olim puero lectus, mire candidus ac tersus est visus, nec alius sane visus est ex tanto regustatus intervallo. Dolet mihi, Auctorem lectu dignissimum ἀκέφαλον nobis superesse, nimirum duobus primoribus libris amputatis, ultimo pluribus in locis trunco, mutiloque. Risimus interea Græculam in historia vanitatem, quam tamen *Quintus Curtius* subinde temperasse videtur; & tamen cum huc omnes ingenii sui nervos intenderint, ut eximium quendam & inimitabilem Principem depingerent, quid aliud nobis quam toties furiosum, sed ubique felicem, orbis prædonem descripserunt? Neque enim ille periculosior erat vino temulentus, quam ira atque ambitione: & quo felicior erat impotentis animi temeritas, hoc erat rebus humanis perniciosior. Mihi certe non magis placet *Græcorum* Historicorum *Alexander*, quam *Achilles Homericus*, pessimum uterque boni Principis exemplar, etiam si quæ virtutes tot vitiis admixtæ videri possint. Videlicet operæ precium erat, *Africam*, *Europam*, *Asiam* tot misceri cladibus, ut unius furiosi juvenis animo mos gereretur, cujus ambitioni nec orbis hic solidus erat satis futurus. Bene habet, quod illi pesti Fortuna, cæteris in rebus nimium indulgens, longævitatem negarit. Locos aliquot obiter annotatos correximus, addito elencho, qui potissimum indicaret, si quid nove dictum apud hunc Scriptorem exstaret, ne desit quo placemus λογομάσιγας quosdam, qui ad singulas pene voces nobis solent obstrepere, clamitantes, apud probos Auctores nusquam inveniri. Hoc quicquid est vel fructus, vel studii, tibi visum est dicare, quo testaremur nos vel memores esse Principis, cui tum ipse privatim plurimum debeo, ut à quo fuerim pridem amplissimis conditionibus provocatus, tum publice debent omnes bonarum literarum mystæ, quas tu sic ornas clarissimis majorum tuorum stemmatis, sic morum integritate commendas, sic benignitate foves, sic auctoritate tueris, ut brevi nihil sit illis futurum felicius, si cæteri Principes, omissa bellandi rabie, tuum exemplum æmulentur. Bene vale. *Lovanio* 4. Novembris, Anno 1517.

EPISTOLA CCLXXVII.

Jacobus Banisius, Cæsareæ Majestatis à Consiliis, Erasmo Rot. *S. D.*

REVERENDE *& excellentissime domine honorande, commendationem plurimam. Graviter adversa valetudine pressum, & nec mei ipsius compotem, offenderunt me humanissima litera tua: ideo ad eas & tardius, & manu aliena respondeo. Nec est cur sibi ipsi succenseat, quod me ultro venientem avidius non sit complexa hic* Antuerpiæ; *exhibuit enim se nimis facilem erga me,* A *& compos voti eram, simulatque videram quem desiderabam. Sensi autem tunc non parum impudenter me egisse; quod virum tantorum studiorum, & tanta disciplina, non pratentato vado, & magis religiose, sed quadam aulica temeritate interpellare ausus fuerim. Sed id aviditati (qua me vel ex intimo sinu* Illyrico *meo traxisset) potius quam instituto adscribat. Cupiebam enim illum, quem absens, veluti numen, ob excellentem doctrinam colebam, aliquando præsens (postquam fas erat) intueri; & omnis mora mihi periculosa videbatur: proinde, quum intellexi te hic adesse, nisi statim advolassem, arbitrabar me non posse compotem voti fieri. Quum primum autem valebo, si per negotia licebit (postquam ita placet) ante digressum meum ex hisce regionibus te* Lo- B vanii *conveniam: nec enim tu hoc tempore tam bonas horas huc veniendo perdere debes. De* Judæo, *vel qui sub ejus tam infami & perdito nomine cum doctissimo quoque ac optimo viro congredi audent, solum ex infamia famam sibi aucupantes, nil melius existimo, quam illos omittere cum incircumcisa ab omni bono opere mente; & in tenebris sua ignotos delitescere. Ex motu tactuque rei fœtida, nil nisi fœtor elici potest. Literas tuas ad* Moguntiam *&* Pirckheimerum *transmittam. Valeat diu feliciter Do.* T. R. *ad commodum & incrementum omnium studiorum.* Antuerpiæ 12. *Novembris, Anno* 1517.

EPISTOLA CCLXXVIII.

C Georgius Spalatinus Erasmo Rot. *S. D.*

LITERAS *tuas,* Erasme, *unicum totius* Germaniæ *communis patria decus, jampridem exspecto: si enim in manus tuas mea pervenerunt, nihil minus vereor, quam te mihi non responsurum: neque enim tam privato quam publico scripsi ad te nomine, quamvis etiam meo libentissime: nam diu antea persequutus occasionem ad te scribendi, non prius sum nactus, quam exstitit qui me alioquin scribendi cupidissimum ad hoc officii impelleret pene. Tuus enim esse cœpi, quum primum tua* Opera *vidi, quum primum in tua istius tam multijuga & eruditionis & eloquentia penetralia veni. Ubi autem nunc, & quem-* D *admodum agas, & quid condas, quid nostris temporibus, quid posteritati cudas, tam avide cupio scire cum multis, quam quod avidissime. Spero igitur id te daturum nomini optimi Principis mei* Frederici Saxoniæ *Ducis, sacri* Romani *Imperii Electoris, ut tandem mihi respondeas. Facit enim te tantus Princeps plurimi, & libros tuos omnes in sua habet bibliotheca, quam optimis quibusque libris refertam architectatur. Catera dicet* Petrus *noster* Alamirus. *Vale feliciter. Cursim ex arce* Aldenburgia 13. *Novembris, Anno* 1517.

EPISTOLA CCLXXIX.

E *Erasmus Rot. Gerardo Noviomago* S. D.

DEMIROR te nihil scripsisse, cum scripserit ipse Præsul. Neque enim opinor te sic occupatum, ut non vacarit: neque tam fortunæ successu elatum, ut veteres congerrones fastidias, quod tamen optarim ita esse. Libellum *De querela pacis* optimo Præsuli non displicuisse, magnopere gaudeo, & jam nunc fructum ejus laboris abunde magnum percepisse me puto, quod is amplectitur, cui unice probari cupiebam. *Paraphrasis* ad metam properat. Liber exiguus, sed nemo credat, nisi periculo facto, quantis sudoribus mihi constiterit. Mittetur simulatque fuerit absolutus *Theodorici* F formulis. Sed audi rem ridiculam? Nuper quidam expeditus accurrit, annuncians, sacerdotium meum, quod haberem *Trajecti*, æstimatum quatuor *Philippeis*, si vellem numerare. Primum gaudebam, somnians novum aliquod collatum; deinde mirabar quid rei esset; postremo sensi nomen commune fuisse causam erroris. Est enim hic alter *Erasmus* Juris doctor, ad quem scriptas literas insciens nuper legi, putans ad me scriptas. Deinde cum nihil illic esset, quod ad me pertineret, suspicabar me rideri, à quopiam, donec *Barbirius* ea suspicione

An. 1517. ne me levaret. Cave ne dominus accersat me his mensibus hybernis. Sic enim versor in Novo Testamento, ut nec digitum latum liceat discedere, & certum est his mensibus absolvere. *Philippo* tantum hortator ad literas esse possum, quod desierimus in unis ædibus vivere. Nihil est *Nævio* meo in hac Academia vel eruditius, vel melius, vel festivius, vel denique sincerius, nec unquam vixi magis ex animi mei sententia. Bene vale. *Lovanio* 16. Novembris, Anno 1517.

EPISTOLA CCLXXX.

Erasmus Roterod. Budæo suo S. D.

POST tantas Epistolarum procellas, quibus me solebas obruere, unde quæso tantum, tamque subitum silentium? Gaudeo si totus es in explicandis Pandectis Jureconsultorum, sed non adeo es, opinor, ut non vacet, vel paucis significare quod postulo: quod ni facis, colligam, aut offensum te, aut priorem illum tumultum fuisse ludibrium. Si quid offensus es, aperi quid doleat, quo vel mederi, vel in posterum certe cavere possim. Sin ludus fuit, illa prior literarum Tragœdia, cupio, quicquid est cognoscere. Bene vale, doctissime *Budæe*. *Lovanio* 30. Novembris, Anno 1517.

EPISTOLA CCLXXXI.

Gerardus Noviomagus Erasmo Roterodamo *S. D.*

ANTE *horam unam aut alteram quam* Campis *oppido*, Daventriam *versus, proficisceremur, accepi literas tuas priores, tum in colligendis sarcinulis occupatior, attamen Præsuli nostro & libellum, & literas tuas ostendi. Literas ad te ipsius nomine, ut jusserat, scripsi. Ego pusillanimus non audebam tibi scribere, quod indignum me existimarem, qui tanto viro scriberem. Novi humanitatem tuam, novi facilem ad te aditum. Verum tu non nosti dejectum animum meum, & meticulosum genium in scribendis literis. Habeo hujus rei veracissimum testem, candidissimum* Joannem Borsalum. *Liber* Querimoniæ Pacis *perplacuit, non solum Præsuli, sed & a consiliis viris doctis, &* Philippo Montio *procuratori aulæ, qui omnes ex animo tibi favent. Prælegi Episcopo literas, quas scripsisti. Egit gratias, & risit, quod de gliribus & cuculis addidisti. Prælegi præterea literas, quas mihi misisti, miraturque de sacerdotio* Erasmi *Jurisconsulti, quem in* Hispaniis *esse putat. Polliceare tibi, doctissime* Erasme, *de* Philippo *Præsule nostro, amico tuo, quicquid de amicissimo Principe polliceri poteris. Vix dies præterit sine mentione tui. Habetque in animo te accersere ad proximam Quadragesimam cum hirundines redierint, & ostendere rebus quantum te colat, eruditionique tuæ faveat. Interea & tu illi scribes aliquando, & ego non finam, ut tanta tua erga Præsulem nostrum merita aut intercidant, aut intereant.* Nævii *candorem sæpe sæpius expertus sum. Tibi gratulor, quod talem nactus sis hospitem, talesque convictores. Bene vale. 6. Decembris, Anno* 1517.

EPISTOLA CCLXXXII.

Philippus à Burgundia, Episcopus Ecclesiæ Trajectensis, Erasmo Roter. *S. D.*

DOCTISSIME *atque nobis dilectissime* Erasme, *literas tuas recepimus, quæ nobis inter tot curas, quibus non parum gravamur, magnam attulere voluptatem.* Pacis Querimonia, *non solum nobis, quibus nominatim dedicata est, sed omnibus vere Christianis, summe placet. Nolumus eruditionem tuam ita latere, ut glires & cuculi latent: magis hortamur, ut præclara Opera, quæ præ manibus habes, absolvas, ad seculi nostri ornamentum & utilitatem, posterorumque admirationem. Optimo fratre nostro, piæ memoriæ* David, *conabimur (adjutore Deo Opt. Max.) non esse inferiores. Paucis tibi scribimus, verum magno erga te eruditionemque tuam*

A *affectu. Bene vale, optime* Erasme, *& nos (ut facis) ama. Ex arce nostra* Vellenhoe, *6. Decembris, Anno* 1517. An. 1517.

EPISTOLA CCLXXXIII.

Paulus Bombasius, Cardinalis Sanctorum quatuor ab Epistolis, Erasmo Rot. *S. D.*

NE *verbosius ad te scribam, ac longos logos (ut ille inquit) faciam, cum plures causæ sunt, tum illa potissimum, ne gratiam, quam diu tacendo, minimeque te majoribus intentum curis interpellando, promerui, sinistra nunc garrulitate mea corrumpam. Non dubito autem quin cum me apud* Helvetios *agere intelliges,* Ζεῦ τερέσδε
B *dicas, quid* Bombasio *cum* Helvetiis? *aut quæ fortuna illum illuc traduxit? Non possum, mi* Erasme, *aliud hic respondere, quam quod mea sors plane* Herculea, *nisi quod ingloria, me a* Romana *illa, quam vel ipsi patriæ anteposueram, amœnitate, huc nolentem invitumque abstraxit. Siquidem Cardinalis Sanctorum quatuor, cui illic serviebam, nepotem ex fratre suum, ad* Helvetios *Nuncium Apostolicum proficiscentem, sequi me jussit: nec ego δυσωπίᾳ laborans quicquam ei negare sum ausus, quanquam* Homericum *illud mecum subinde repetens,*

Τίπτ᾽ ἂν ὦ * δύςηνε λιπὼν φάος ἠελίοιο:

Quod si peccatum aliquod meum fuit, jam quatuor men-
C *ses continuos pœnas persolvo, multo etiam plures, nisi aliquis Deus mihi affuerit, expensurus, magno ac pene incredibili solatio privatus,* Pacæo *nostro videlicet: qui quam diu* Constantiæ *fuit, me crebris amantissimisque suis literis adeo permulxit, ut vel* Athenis *esse mihi ipsi viderer. Sed quid ego hæc ad te? quasi tu miseriis meis audiendis omnino vaces. Me adhuc unum recreat, vigilia scilicet, ac labores tui: quibus assidue incumbens, regionis hujus tædium aliquantisper fallo. Inter cætera nuper legi Apologiam tuam in* Fabrum, *quam* Beatus Rhenanus *a te sibi missam ad me legendam transmisit. Nihil ea eruditius mihi visum est. Sed* Fabrum, *quem cum ipsi fama, tum maxime tibi, qui multis ac magnis laudibus*
D *hominem mihi extuleras credens, non minus prudentem, quam doctum semper credidi, valde sum miratus, quod te petulanter adeo incessere voluerit, ut non literarum modo, sed communis etiam sensus oblitus appareat. Quod ad altiores disciplinas attinet, ne quid supra calceum sutor, nihil equidem pronunciare ausim: quod vero ad Latinam, Græcamve literaturam pertinet, de scriptis tuis (nam illius attigi nunquam) valde hominem risi: nec ab illo nostro, qui* περὶ τὴν εἴσοδον, *id est,* apud Hesiodum *interpretatus fuerat, in quibusdam multum dissimilem putavi: sed tu egregie personam illi detraxisti, ac te perbelle vindicasti. Audio jam illum in te recriminationem meditari, quod minime facturum credo, cum sciam gallum*
E *devictum cantare non consuevisse. Utcunque autem decreverit,* Herculem *nactus est. Quod ad veterem meam erga te benevolentiam observantiamque pertinet, nihil ego nunc repetam, ne quod certum est, quasi in dubium revocare videar: non Hercule magis quam ut sibi gratuler, scripta omnia tua ubique gentium, ac* Romæ *præsertim, ubi rerum omnium censura peragitur, adeo bene audire, atque a doctis omnibus expeti, ut nihil antiquis cedant, minimeque illis auctoris ipsius vita obsit. Quam gratulationem tibi quotidianam, ac prope familiarem esse non dubito. Sed jam vale, mi* Erasme, *ac* Bombasii *tui memor feliciter age. Ex* Turrego, Helvetiorum *pago* †, *6. Decembris, Anno* 1517.

F *Rex* Turcarum Constantinopolim, *tota* Syria *atque* Ægypto *potitus, rediit, ac magna in Christianos minatur atque molitur. Propter quæ Pontifex Maximus auxilium ab* Helvetiis *exposcit, omnesque Principes Christianos in auxilium vocat.* Marcus Musurus, *qui paulo ante* Monovasiensis *Archiepiscopus esse cœperat, hoc autumno* Romæ *agens, in communem abiit locum, quod octo mensibus ante* Palæotus *noster fecerat. Iterum vale.*

* Editiones castigatæ habent αὖτ᾽ ὦ.

† Qui aliis *Tigurum*, dicitur vulgo *Zurich*.

An. 1517.

EPISTOLA CCLXXXIV.

Erasmus Antonio à Bergis, Abbati Bertinico, S. D.

REVERENDE Pater, cum proxime essem *Gandavi*, sero cognovi tuam amplitudinem adesse, cumque jam conarer meo fungi officio, dictum est eam abiisse. Post hæc accepi à nonnullis, quod me vehementer commovit, te mihi, nescio quid, subirasci, opinor ob *Moriam*, quam vir clarissimus *Georgius Haloinus*, me dehortante ac deterrente, fecit *Gallicam*, hoc est, ex mea suam fecit, additis, detractis & mutatis, quæ voluit. Ad hæc, argumentum ipsum per se jocosum est, nec tamen ullum hominum genus insector odiosius: neque quenquam nominatim taxo, nisi meipsum. Postremo, Opus hoc qualecunque est, placet eruditis totius orbis omnibus, placet Episcopis, Archiepiscopis, Regibus, Cardinalibus, atque ipsi *Leoni* Pontifici maximo, qui à capite usque ad calcem totum perlegit. Quod si quid etiam ineptissem in hoc Opere, & alii forent offensi, sperabam tuam celsitudinem vel unam mihi patrocinio futuram fuisse, videlicet sui similem, cujus tantam humanitatem semper expertus sum, ut ipsa humanitas non possit esse humanior. Proinde nondum adduci possum, ut credam esse vera, quæ mihi quidam super hac re narrarunt. Scio vulgo multa jactari inania, & mores tuos candidissimos jam multis annis expertus sum, quibus plus habeo fidei, quam aliorum orationi. Scio quantum intersit inter *Bertinicum* & *Briselotum*, etiamsi ab eadem litera vocum est initium. Quicquid est, rogo pergas amare tuum *Erasmum* vel ob hoc ipsum, quod jam olim amaveris. Quod si unquam promeritus sum tui similium favorem, ausim hoc fiducia mei magis quam arrogantia dicere, me nunc maxime promereri: quod fortassis exstincto me posteritas rectius judicabit; quanquam nec hac ætate desint qui perspiciant. Versor in collegio *Liliano*, unde est hic, qui has reddit, *Theodoricus* juvenis festivo felicique ingenio, ac summæ spei: quare si quid erit, in quo requiret favorem amplitudinis tuæ, quæso ut experiatur. Bene vale, *Mecanas* optime. *Lovanio* 13. Decembris, Anno 1517.

EPISTOLA CCLXXXV.

Erasmus Rot. G. Budæi perpetuus, velit, nolit, amicus, non ultimam, sed jugem ac perennem illi D. S.

POST jurgatricem illam epistolam, quæ *Basileæ* fuit reddita, ecce de integro mihi adest abs te fœcialis cum patre patrato, qui solenniter ac palam veteris amicitiæ fœdus renuncient, & in posterum ἄσπονδον πόλεμον denuncient. Primum omnium, gratulor tuæ felicitati, mi *Budæe*, cui tum vacet, tum libeat ad istum jocari modum. Siquidem ea res mihi satis est argumento, amicum, cui profecto omnia læta cupio, non solum prospere, verum etiam alacriter ac suaviter agere. Proinde licet ipse toto hoc sesquianno in ejusmodi studiorum genere sim versatus, ut oneri ferendo, nec corpore, nec animo par essem: præsertim cum id accederet ad sarcinæ molestiam, quod intelligerem, illa desudari fere ingratis & iniquis: deinde tot morbis atrocibus subinde me repetentibus, tot aliis curis atque incommodis, non hic commemorandis, me meus exercuerit genius malus, (nam *Lovanium*, quo tu salvum me redisse gratularis, vix semivivus deportatus sum) tamen festivitate literarum tuarum, etiam in mediis malorum procellis sum exhilaratus, aut certe delinitus. Etiamsi referre jocos tuos, ac veluti retaliare, ut maxime libuisset, certe nec licebat, nec vacabat: quanquam ne adhuc quidem sic à morbo convalui, ut vel mihi satis placeam, vel amicis. Tanta erat morbi vis, nisi malis hoc mali, laboribus immodicis imputare. Tandem igitur ambabus tuis epistolis, imo volu-

A minibus, unica respondebo: quod tamen non prius faciam, quam illud adhibita stipulatione impetrem abs te; ut mihi fidem habeas me persuasissimum habere, quicquid abs te seu joco seu sero scribitur, ab amico sinceroque pectore proficisci, utque idem tibi de me persuadeas, ϰ̀ τ̀ φίλιον ὀμόσαντι fidas, si parum fidis injurato. Nihil prius quam de animi tui sinceritate, testatus sum apud *Beatum Rhenanum*. Idem clare testor in postremis literis, quas tu, semper tuo more ludens, stomachabundas vocas. Ego nullius literis æque delector ac tuis, ex quibus multiplicem capio tum fructum, tum voluptatem. Primum, sive mecum litigas, sive rides, sive lacessis, discedo doctior. Nihil enim abs B te proficiscitur adeo neglectum, quod aliorum quantalibet cura possit æquare. Deinde, tuus iste sermonis torrens meam expergefacit somnolentiam: tuus ardor meum frigus acuit: tua copia, nusquam non exuberans, jejunam exilitatem meam emendat, atque castigat. Postremo, cum præcipua vitæ voluptas sit, meo judicio, vacuas horas cum fidis amicis transmittere, quid possit accidere jucundius, quam cum amico tam eximio, vicissitudine literarum confabulari? Imo cum tuas lego multo literatissimas literas, plus quiddam mihi sentire videor, quam si te coram audirem, etiamsi coram quoque perquam festivus esse congerro soles. Hanc voluptatem mihi subinde renovo, epistolis tuis C ex intervallo relectis. Rursum ubi eas amicis ostendo, sic de integro delector, ac si tum primum mihi fuissent redditæ. Ut nullum interim calculum habeat gloriæ lucrum, quod hinc facio, mea sententia non adspernandum ei, qui posteritatem spectet: ut meæ lucubrationes intermoriantur una cum suo auctore, vel præmoriantur magis, tamen posteri loquentur, *Erasmum* fuisse quendam, quem *Budæus* ille magnus nec oderit, nec omnino contempserit. Hujus ambitionis (ut ingenue dicam) me nec pudet adhuc, nec pœnitet. Proinde, cum perspicerem accuratam illam & grandem epistolam, in hoc paratam ut ederetur, veritus sum ne quid huic gloriæ decederet, ac posteritas D judicaret inter *Budæum* & *Erasmum*, non tam sinceram intercessisse necessitudinem, quam ego videri volebam, imo quam esse puto. Atque idem damni mihi metuendum erat apud amicos, quibus tuum ingenium propius ac domestice cognitum perspectumque non esset. Id propemodum tua magis referre visum est, quam mea, propterea quod me ab istiusmodi suspicione libri mei, si contigisset superesse, utcunque vindicaturi viderentur. At periculum erat, ne quis de *Budæi* pectore, quo nihil esse potest candidius, secus quam dignum est suspicaretur. Itaque videbam alterutrum futurum, ut si ostendissem amicis, famæ nonnulla fieret jactura: si non ostendissem, aliqua voluptatis parte fraudarer. E Hic metus id temporis habebat animum meum, quem ipsum qualis qualis est, te auctore lubens posuero, si tu ita serio censebis. Neque vero hic agitur, quam ego sim jocorum ac facetiarum prudens, sed quid sensuri de nobis sint, qui nos è libris editis duntaxat æstimant. Noveram esse genus jocandi *Gallicum*, impense liberum, gestiens, ac paulo licentius, quod tetricis ingeniis videri posset petulantiæ proximum. Mihi videbar propius animadvertisse, tuum ingenium hoc genere lusus impensius delectari, præsertim si quem familiarius amares, quo te tuo arbitratu posses oblectare: qui fere mos τ̃ [illegible], in deliciis habere quempiam imi subsellii amiculum, ac vernis pro- F ximum, in quem animi causa quidlibet tum dicant, tum faciant. Nec istam voluptatem tibi inviderem, si res gereretur tantum iis arbitris, qui nostrum utrumque pernossent, aut lusus nostros tam candide sint interpretaturi, quam ego interpretor. Nunc vides à plerisque trahi ad calumniam, ea quoque quæ simplicissime dicuntur: atque hujusmodi sycophantarum, temporibus hisce plena sunt omnia. Quid hos dicturos censes, si jocos tuos seriis convitiis simillimos legant, quos ego pene solus omnium jocos esse vel sentio, vel interpretor?

Jam

An. 1517. Jam ut non illibenter fateor, me non minus literis, quam fortunis, inferiorem *Budæo*, ita, quod scio te non inficias iturum, eruditio tua, non opes, Musa, non *Rhamnusia*, te mihi conciliavit, imo me tibi devinxit. Felicitatem istam tibi gratulor, sed pectus amo, suspicioque. Quanquam autem nihil addubitem, quin fortunas quoque tuas, non uni tibi, sed amicis etiam possideas, tamen è chartis tuis gaudeo ditescere, quibus nihil diminuit tua in omnes benignitas, è scriniis nummariis nihil adhuc nec ambii, nec decerpsi. Nec tenuis haberi debet, qui sua sorte contentus est. Et haud scio an eruditos aliud jocandi genus deceat, præsertim amicitia confœderatos. Jocatur in *Trebatium* suum *M. Tullius*, colludit cum suo *Symmacho Ausonius*, jocatur in unum atque alterum suorum *Plinius*. Hoc jocandi genus, haud scio an usquam in eruditorum libris reperies. Et adspergi solent hujusmodi lepores, ceu condimenta sermonis. Cujusmodi vero species, cum totus sermo à capite, quod ajunt, usque ad calcem præter scommata, strophas, & obliquas ὑπονοίας nihil habet? Verum, hæc utcunque habeant, certe oportebat jocandi vices inter amicos esse mutuas. Alioqui non videbitur amicus cum amico ludere, sed Rex in parasitum, ciboque emptum homuncionem debacchari. Nunc si quid à me liberius aut simplicius dictum est, contumeliam atrocem facis: si quid lenio ne offendat, quod liberius dictum videri poterat, suavior te, blandiorque: si quid festivius excidit, cavillaris figurate dictum. Atque hac iniquissima lege coarctor, ut si jocis tuis serio respondeam, potentis amici majestatem lædere videar: sin jocum joco retaliem, figurati morsus accuser: si blande tecum agam, supplex ac submissius esse dicar: sin obticescam, metuere potentiorem existimer. Nam per Musas te quæso, *Budæe*, quid habebat vel prior illa epistola, quam editam doles, usque adeo procax ac petulans in te, imo quid non amicum & honorificum? Audieram quosdam hoc tantum indignari, quod ausus essem *Fabro* respondere: alios, quod aliquanto liberius responderim. Hos placare volui, cum ejus rei tu velut ansam præbuisses tuis literis expostulatricibus. Itaque proposito dilemmate, sic argumentor: Si mones, sero mones: si objurgas, sine causa objurgas. At quoniam priori parti adsperseram *Epimethei* mentionem, quod hac in parte mihi serus monitor exstitisses: vide quantam hinc excitas Tragœdiam. *Eja*, inquis, *tu germane mi Prometheu, meministin' his verbis te scripsisse, velut atrox facinus mihi impingens, ne possim inficiari*. Ac mox, *Amabo*, inquis, *mi Erasme, tuum premorde labellum, & usuram mihi patientiæ paulisper accommoda, vicissim adjurgaturo*. Ac mox rursum, *Quem tu subinde in faciem, nunc palma, nunc pugno contundis*. Hæc qui credet, nonne me contumeliosum quempiam, & à Gratiis alienissimum esse judicabit? cum hoc animo sim, ut amicum nec joco lædere velim. Opinor nonnunquam usu venire tibi ut bona quædam dicta seposita nolis perdere, nec ob aliud uti, nisi ne tibi pereant. Sunt hæc, fateor, belle dicta, si suo loco dicerentur. Atque his ut locum faceres, facis me tuis verbis loquentem, quæ multum dissonant ab animo, moribusque meis. *Quo nunc igitur admonitio, nisi ut calculum atrum ferre aut varium in Apologiam meam videare? ut mea fere soles præjudicio quodam tuo premere, licentiore, ut quibusdam videtur, fiducia confirmata amicitiæ*. Hunc sermonem mihi tribuis, ac vicissim refellis, mutata subito persona, nunc reum agens, nunc actorem. Tua est victoria, si hoc juris tibi permittent judices, ut tuo arbitratu pro me quoque respondeas. Atqui nostræ epistolæ respondebas, in qua nihil isti simile legitur. Sed hic plane lusisse videberis scio. Cæterum, num illud quoque joco dictum tibi: facere enim nequeo, quin epistolæ tuæ facundæ quidem, & feliciter argutæ, sed non perinde æquæ officiosæque, respondeam. Vide vero, num & illud joco dictum videatur. Tum igitur prædiceres, te *Apologiam* meditari, & ego fortasse officio functus essem: at tu me *Epimetheum* fecisti, ut per te quidem rem in scenam producendam non ante resciscere potuerim, quam tu prologum in proscenium misisti. Hactenus tu sane festiviter & erudite. Quod mones, fortasse facturus eram, si tum *Rudaus* ad manum fuisset. Vulnera, quæ mihi *Faber* inflixerat, sero sensi: nec *Lovanii* quisquam aderat id temporis, (novus enim hospes eo veneram) cujus consilio multum vel tribuerem, vel fiderem. Et quod tu fortasse moniturus eras, ut moderatius, ut parcius responderem, id ipse me maxime tum admonebam. Neque enim tam impotenti sum ingenio, quam tu me facis; neque id temporis tam animo commotus eram, quam tu imaginaris. Mœrens eam *Apologiam* scripsi, non iratus, aut indignabundus. Id nolim mihi credas, si quisquam mortalium audivit *Erasmum* eo tempore, quo vulnus adhuc recens esset, vel inter pocula cum stomacho loquentem de *Fabro*. Mihi igitur tum sanus videbar: idem videtur quibusdam, qui *Fabro* impensissime favent, eoque præceptore gloriantur; quorum judicio plusculum arbitror hac duntaxat in parte tribuendum, quam tuo aut tuorum, quorum alias judicio tribuo plurimum. Cavillari poteram, *Gallos* favere *Gallo*, ac rejectione judicum uti. Tu procul aberas, ut dixi, & res præsens remedium postulabat. Consuluissem videlicet te, tu convocasses senatum amicorum, & post annum redisset ad nos vestrum oraculum. At cur potius tu mihi consulendus eras, quam amici cæteri? An tu solus quid decebat, perspiciebas? an cæteris non sunt oculi? ut mihi in mea causa judicium adimas. Jam si complures amicos consuluissem, fortassis omnes moderandæ *Apologiæ* fuissent auctores. Recepissem me facturum. Hic rursum, quod mihi moderatissimum visum fuisset, huic aut illi parum moderatum visum fuisset. Nisi forte volebas *Apologiam* absolutam, & opera notariorum in aliquot exemplaria propagatam, in *Germaniam*, *Hispaniam*, *Britanniam* & *Galliam* mitti, priusquam excuderetur formulis. Utinam id liceret in omnibus libris, quos edimus in vulgus. Atqui ut nulla sumptus habeatur ratio: primum, difficile est esse ingeniosum in opere alieno: deinde, vix unum reperio, cui vacet alienis lucubrationibus attendere. Siquidem ea res attentum requirit. Facilius reperias, qui edita cognoscant, ut carpant, quam qui edenda recognoscant, ut emendent. Postremo, cum hic quoque variassent amicorum suffragia, nonne moderationis canon ad meam æstimationem revolveretur? Ut reperiatur aliquis tam ociosus: quis tam certus tibicen adstabit nobis à tergo, ad cujus modulatum, orationis habitum remittamus, aut intendamus? Totum hoc negotium & scribendi, & excudendi, intra quatuordecim, plus minus, dies confectum est. Res multis acta est testibus, ne quid me suspiceris affingere vero. Ne vero putes tantum vel temporis, vel studii datum huic contentioni, ut tuo hortatu fuerim ad sacra studia revocandus, & ipse mihi per te postliminio restituendus; perpende quid interim scripserim, videbis te hortatore nihil opus fuisse. Sed fac me percitum ira, non satis habuisse rationem meæ dignitatis: num ideo te feci *Epimetheum*? Si in puteum delapsum admoneas, hac erat eundum, non incidisses in puteum, si monitorem audisses: nonne is optimo jure respondeat, utinam in tempore monuisses, nunc auxilio, non monitore est opus? Quanquam hoc posterius sic refellis, ut dicas te in posterum consuluisse mihi. Vide nunquid ejusmodi tua habeat epistola. Si dixisses, immoderatius respondisti *Fabro*, posthac nolim te eodem modo socordem esse, poterat intelligi quid sentires. Nunc *Erasmus* sum, non *Oedipus*. Neque enim divinare potui futurum, ut tuam admonitionem, quam vocas, sic interpretareris. Quod si tam prolixa epistola objurgas amicum, lapsum, si ita videtur, nec interim opitularis, ubi candor ille *Budaicus*? Quid aliud quam erratum amici traducis & exaggeras? & cicatricem, jam obduci cœptam, refricas? Una opitulandi ratio supererat, si nos in gratiam redegisses. Id officii cum, *Ruzeo* majorem mo-

An. 1517. modum flagitante, pertinaciter recusaris; tamen in frontispicio epistolæ tuæ, *pacificatorem* te vocas, in quem ego ἀκροχόλως commotus, repente cornua obverterim. Si ubique jocaris, puto jocos etiam oportere sibi constare. Utrum vero metuebas, an ne ego rursus impeterem *Fabrum*, qui me tam invitus defenderim adversus illum? id quod tu quoque videris intelligere: an ne ille me repeteret? Id cum tester me non metuere: tu declaras nihil omnino esse periculi, meorum suspicionem irridens, etiamsi nemo meorum id suspicatus est: sed rumore quorundam *Fabro* faventium, aut certe mihi male volentium, fuit jactatum. Nam ipse non solum de *Fabro*, verum etiam de doctis amicis, ac discipulis *Fabri*, semper meliorem habui sententiam, quam ut hujusmodi quicquam ab illis metuerim. Ab indoctis rabulis metui magis, cum quibus vel certasse sit turpissimum. Atque interim *leptologematôn* mentionem nobis refricas: qua de re cum ego nusquam ullam iram vel senserim animo, vel oratione declararim; tu tamen præ impotentia iracundiæ in hæc revolutum me, scribis: idque satis impudenter colligis ex eo loco, in quo testor, me ne tantulum quidem fuisse commotum: & adeo non fuisse commotum, ut amicos quosdam *Germanos*, id non satis æquo animo ferentes, riserim verius quam placarim. Quorsum igitur attinent illa θερμὰ καὶ φοβερά; Itane vero, si quid tibi familiariter atque amicitiæ jure fretus dixero, tu in me eloquentiæ tuæ aciem stringes? Et ut animo obsequaris iracundulo, ad satietatem mecum delitigabis? cæteraque, quæ in hanc sequuntur sententiam. Si hæc serio scribis, ubinam est in scriptis meis ista tam impotens iracundia? ubi delitigatio? ubi mea *Minerva* facundiæ præsidiis fretus, adversus justitiam depugno? Sin ludis: qua nota sentiet lector, utriusque nostrum ignarus, esse jocum, in quo tu tam scite adumbras stomachantem, ut qui vere indignetur, non queat seipsum melius repræsentare, quam tu simulas? Si tibi placet lusus *Laconicus* in amicum, qui usque ad vulnera, tuberaque solet progredi, videlicet quo me doceas tolerantiam; vide, ne quis istud causetur parum tempestivum in hominem aliquanto, quam tu es, natu grandiorem, cum cruentus ille *Lycurgi* lusus juventutem duntaxat exerceret. Jam periculum est, ne cui veniat in mentem, ut simile quiddam dicat in te, quale celebratur *Platonis* in *Diogenem*. Is cum calcasset culcitram *Platonis*, ait se *Platonis* fastum calcare: *Calcas*, inquit *Plato*, *sed alio fastu*. Verendum igitur est, ne quis animadvertens, tam iracundis literis tuis meam castigari iracundiam, tibi dicat itidem: *Objurgas iracundiam, sed alia iracundia*. Cæterum, agis iracundum, non irasceris. Ut agas, certe nimium scite agis, quemadmodum *Ajacem* egit *Lucianicus* ille histrio, qui inter agendum uni atque alteri caput comminuit, non sine metu cæterorum. Sed ille personatus agebat, tu nuda facie cum amico agis. Quod si vultum ista loquentis aut scribentis cerneret aliquis, fortassis intelligeret sævitiam verborum meros esse lusus. Nunc lector vultum scribentis non cernit, animum ex verbis æstimat. Sed hæc alias; nunc epistolæ tuæ seriem persequar. Ais, *Si mihi fuisset integrum, suasurum fuisse te, ut dissimularem, quid* Faber *in me scripsisset, cum in hac eadem epistola fatearis, te, si res pro tuis rostris ageretur, non ademturum mihi dicendi pro me facultatem, sed clepsydras pauciores infusurum*. Hoc consilium quale futurum fuerit, in præsentia non expendo. Illud habeo compertissimum, eruditos quosdam, neque postremi nominis viros, lecta illa *Fabri* insectatione, mihi nonnihil timuisse: qui iidem, prodita nostra *Apologia*, metum omnem posuerunt, meæque innocentiæ sunt gratulati. Quotum autem quemque futurum fuisse censes, qui quæ *Faber* in me scripsit, attentius legeret, qui utriusque sermonem expenderet? cum bona pars satis esse judicasset ad me condemnandum, quod *Faber* in me scripsisset, & ita scripsisset, ut ego nihil responderem. Atque hic uteris argumentis, quod tua pace dictum sit, parum verecundis. Primum, cum ais me eo evasisse opinionis, ut ne ex alienis posthac elogiis pendere debeam: deinde, quod addis, *Fabrum* suis scriptis patrocinantem me attigisse, cum in eo loco nihil illi mecum esset negotii: Ad hæc, quod meam *Apologiam*, & brevem pro causæ modo, & quod constat, plusquam extemporariam, longam ac meditatam defensionem vocas: Postremo, quod assumis, nihil futurum fuisse periculi apud eruditos, etiamsi *Fabro* nihil, aut si neglectim respondissem. Ego famam nunquam sum aucupatus, nec ad hunc scopum mea studia destinavi, quod tu, mi *Budæe*, nimis frequenter impingis. Nec eo progressus sum opinionis, ut mihi tutum sit obticescere, si quis impingat quæ impegit *Faber*: nec acriter aut ferociter illi respondeo, sed amice candideque. Nihil enim me movet, quod rem per se atrocem verbis elevas, quovis modo crimen adspergenti, & secus quid, ut fit, de scriptis tuis senserit quodam loco, & si quisquam scriptor secus de te senserit. Istæ præclaræ μειώσεις, cum res exstet, non multo sunt verecundiores, quam si quis consolans eum, cui elephantus sit abactus, dicat esse dejecti animi, ob tantilli animalculi jacturam commoveri. Aut si cui perisset ingens *Smaragdus*, neget esse virilis animi, ob lapilli unius damnum animo discruciari. Verum, ut hactenus omnia joco tribuamus, rursum in te constantiam desidero. Cum in posterioribus literis me victorem pronuncies, hic meam defensionem errorem vocas, & causificationes. Mox in *Græcis*, quæ sequuntur, factus aliquanto mitior, sic tribuis eloquentiam, ut fatearis mihi deesse rationem, ac modum utendi, perinde quasi furioso tradas ensem. Deinde, totum *Hieronymum* à me exigis, perinde quasi ego meum erratum, illius exemplo defenderim. Imo nego me ad illius exemplum atrocius respondisse, cum gravius essem quam ille provocatus. Ut nihil jam ad rem pertineat quod declamas, *Hieronymum* & *Augustinum* homines fuisse: nam illud planissime per lusum admiscuisse videris: quod ais addubitare te, an ob id *Hieronymus* actus ad *Christi* tribunal vapulaverit, quod in *Ruffinum* scripserit: cum somnium illud, ut ipse testatur, adolescens somniarit, in *Ruffinum* non nisi senex scripserit, atque adeo ne ad *Augustinum* quidem. Multa prætereo sciens, quæ tu animi causa fingis: quod genus illud, *Me te longa versavisse epistola, quasi ab adversario meo steteris, prodita amicitia, aut scriptorum meorum indicaturam, epistolarum licentia elevaris*. Hæc quisquis leget, protinus requiret expostulatricem illam epistolam meam, cum in his, quæ exstant, adhuc ne verbo quidem hujusce rei meminerim. Ac mox εἰρωνείαν naso suspendis, quod obiter adjecerim, orthodoxos omnes veteres ac recentes in eadem esse causa, in qua me *Faber* collocat: nam ipse ἀδιάφορος eram, quod ad eam rem attinet. Ut non egeant illi meo patrocinio, certe videbor excusatius eam opinionem tutatus fuisse adversus *Fabrum*, in qua tot egregios viros habeam ὁμοψήφους. Ad hæc, quantumvis magni sint illi, tamen nemini vitio datur, summos etiam viros à calumnia defendere: cum sint, qui *Christo* adversus impias calumnias suis libris patrocinentur. Nec mihi satis est solatii, cum quamlibet eximiis viris habere causam communem, si illis ob antiquitatem ignoscitur, mihi scribitur dica. Huic simillimum est, quod in tua sequitur epistola. Scripseram, si *Fabri* insectationem insectatione retaliassem, obtexere poteram jus, nusquam gentium non decantatum, *vim vi repellere licet*: cum me negem eo jure usum, & tamen tu perinde mecum agis, ac si dixissem *usum*. Contumeliis lacessitus, argumentis respondeo: an hoc est vim vi repellere? Negas hoc legis caput, summum illum judicem in suas tabulas aut edictum transtulisse: & tamen omnes Theologorum centuriæ legem hanc agnoscunt, non agnituri, nisi fallor, si cum *Christi* pugnaret interdicto. Modum inculpatæ tutelæ qui potes in me desiderare, qui conviciis odiosis lacessitus, nullum regero convicium. Nisi convicii instar esse judi-

An. dicas, cum depulſi criminis invidia, ſua ſponte reci- A
1517. dit in calumniæ auctorem. Quid enim faciam, ſi tibi
paulo longior ac liberior videtur *Apologia*? Ad animi
mei modum rem temperavi, cum tui gnomonem non
haberem. Nec eſt quod hunc errorem in amicos in-
ſtigatores rejicias. Præter unum me nullus mihi fuit
in conſilio. Pene fuit excuſa, priuſquam quiſquam
ſciret excudendam. Hoc magis acceleravi, ne me ne-
gotium ut neceſſarium, ſic inamœnum, diu teneret.
Res ipſa, quid eſſet agendum, ſuaſit. Atque ut do-
leo me provocatum, à quo minime volebam: ita in
tantum non pœnitet *Apologiæ*, ut ſi quis hodie ſic pro-
vocet, & provocet immerentem, cras ſim ſimilem *A-
pologiam* adornaturus, moderatiorem an immoderatio- B
rem, incertum. Non mihi placet lenitas in hoc uno
convicii genere, & tamen in illa, quamlibet longa
mea *Apologia*, minus reperies ſtomachi, quam in hac
tua familiari ac jocoſa feſtivaque epiſtola, qua cum a-
mico ludis animi cauſa. Jam illud profecto perquam
ſalſe dictum eſt abs te. Quis enim miretur, te illi in
eo non placere, in quo tu tibi diſplices: perinde qua-
ſi qui inſons, furti aut ſacrilegii reus agitur apud *A-
reopagitas*, ideo damnet defenſionem ſuam, quod diſ-
pliceat neceſſitas, quæ ad dicendam cauſam adegit.
Multo aliter *Fabro* quam mihi diſpliceo. Sic mihi diſ-
pliceo, quemadmodum ſibi diſplicet ictus à ſcorpio,
cum antidotum admovet. Proinde dictum hoc non C
tantundem habet ſalis, quantum prima fronte præ ſe
fert. Pergis & addis te laceſſitum à me, qui calu-
mnier te dejeciſſe mea ſcripta, meamque *Copiam* exte-
nuaſſe. Os impudens, extant quæ ſcripſiſti de meis
libellis, ea in tantum non offendunt animum meum,
ut excuſem & commode interpreter, & tibi ſycophan-
ta ſum, ac æquitatem in me deſideras, qui te apud a-
micos in invidiam vocem: quos tu omnes ferarum ri-
tu frementes facis, quod unus aut alter non ſatis pro-
barit noſtram *Copiam* abs te ſuggillatam. Memini ſane,
quid de noſtris lucubrationibus ad *Tonſtallum* ſcripſe-
ris: verum, quoniam tibi joco dicuntur omnia, non a-
libi probabilius eſt, te joco ludere, quam illic ubi D
noſtra tam valde probas. Sed hactenus jocatus, reli-
qua te ſerio velle loqui profiteris. Repetis quod in e-
piſtola mea non ceſſem te poſtulare ſuſpecti, cum ni-
hil uſquam ſit hujuſmodi. At quod hic ſerio dicis,
paulo ante per luſum dixeras. Addis, etiamſi uterque
noſtrum arbitrium ad te deferat, te non libenter ſuſ-
cepturum. At quo interim evanuit pacificator ille,
quem ego obverſis cornibus deterrebam? Sub hæc hor-
taris, ut ad priſtinam amicitiam redeamus. Iſtuc per-
ſuade *Fabro* ſi potes, quem huc tot jam epiſtolis ultro
provoco, nihil veritus quorundam cavilla, qui me ja-
ctitant id metu feciſſe, non animo Chriſtiano. Polli-
citus ſum, me mutaturum locos omnes, in quibus ab E
illo diſſenſeram: ſi quæ notaram, vel mutaret, vel de-
fenderet. Promiſi, me pro virili aboliturum *Apolo-
giam* meam, modo ille tolleret ſuam inſectationem.
Poſtremo, conſului atque etiam obteſtatus ſum, ut a-
liquo ſcripto teſtaretur, inter nos animorum eſſe con-
ſenſum, & eriperetur anſa digladiandi de nobis, qui
partim illi, partim mihi favent, aut male volunt. Nun-
quam dignatus eſt, vel per alium quempiam reſponde-
re, nec tamen adhuc deſino *Fabro* eſſe amicus. Et poſt
hæc me violentum ac ferocem facis. Optas ut hoc
famæ vulnuſculum aliqua cicatrice obducatur. Atqui
quid aliud efficit iſta tua epiſtola, tot verbis deplorans
utriuſque vicem, ac rem miris Tragœdiis exaggerans, F
niſi ut cicatricem utcunque cœptam obduci, refricet?
Ad hæc, hortaris me tuo exemplo, ne poſthac utcun-
que laceſſitus, in certamen deſcendam, quaſi quicquam
habeant ſimile tuum ac meum negotium. Fortaſſis in
tuis commentariis, cavillatus eſt aliquis, te locum ali-
quem ſecus quam ipſi videatur enarraſſe. Quod ut ma-
xime evincat, τῷ ἡττηθέντα non alia manet pœna, quam
ut illic vel parum attentus fuiſſe videaris, vel aliquid
exiſtimetur fugiſſe te, quod non venerit in mentem,

A aut etiam non legeris. Hic multo alia pugnæ condi- Au.
tio, ſi modo hæc pugna dici debet: in qua capitaliter 1517.
impetitus, nihil aliud quam me defendo. Et tamen tu
quoque tibi in cauſa diſpari reliquam vis eſſe unam ex-
ceptionem, ſi tibi ſilentium tuum vitio verti videas,
aut luculentæ fraudi futurum. At cur hac me non vis
uti? Nam quod tu negas obfuturum famæ meæ, ſi
obticuiſſem, nec tibi ipſi ſatis, ut opinor, perſuaſiſti,
quamvis mihi perſuadere conaris. Atque utinam mihi
tales adeſſent amici, undique cordati, oculatique, qui
certo præſcriberent, quando & quatenus eſſet adverſa-
rio reſpondendum. Hoc genus amicos fortaſſis hæc no-
ſtra barbaries non habet, ſed mecum lippiunt omnes.
B Nec tibi concedam, *Budæe*, ut tu virulentam concer-
tationem validius oderis atque exſecreris quam ego.
Nec puto me ideo affinem eſſe huic crimini, ſi com-
pulſus & ſic provocatus *Fabro* reſpondi. Porro, quod
interim me collocas in gloriæ faſtigio, quod *Eraſmi*
nomen facis opinioſiſſimum, aliaque id genus, plane
jocari te puto, quantumvis ſeria profeſſum. Siquidem
& alias inducis mihi τὴν λεοντῆν, ac prorſus ἱεροπρεπῆ
quempiam pietatis ac literarum antiſtitem facis, qui
jam immortalitati conſecratus, extra famæ aleam ſit
poſitus. Atqui hunc reverendum Theologum, tu non
aliter quam matercula infantem objurgas: imo non ſe-
cus atque ſævus præceptor, nunc ferula, nunc flagel-
C lo terres, caſtigaſque. Certe laudis hoc quicquid eſt,
quod mihi tecum vis eſſe commune, cum ais, qui ſer-
vitutem moleſtam gravemque ambitioni ſervivimus,
non agnoſco, moneoque, ut meam portionem in alium
quemvis transferas. Nihil me infelicius, ſi tantum vi-
giliarum ambitioni datum eſt. Hic multa rurſus parum
pudenter aſſumis, me recriminatione certaſſe cum *Fa-
bro*, cur boni viri ſit, innocentiam ſuam ſuapte vi,
non alienæ injuriæ propulſatione commendabilem vi-
deri velle. Mihi bonus vir non eſt, qui famam negli-
git, præſertim ſic impetitam, idque editis libris. Ac
ne ſingula perſequar, cum multa joco dixeris, multa
ſerio, multa ſimpliciter, multa diſputans, multa pro-
D nuncians, huc omnium ſumma redit, ut mihi hacte-
nus per vos impune ſit pro tuenda cauſa mea decertaſ-
ſe, ſed periculum denuncians, ſi verbum addidero:
de cauſa, quæ inter nos agitur, non pronuncias, ſed
ampliandam cenſes. Unum hoc deſideras in me, de-
fenſionem breviorem, ac moderatiorem aliquanto.
Primum, quoniam, ut ante dixi, non poteram dictio-
nis temperiem ex omnium animis moderari, ex meo
moderatus ſum, præſertim cum dolerem, non indi-
gnarer. Quod ſi ad calculum voces, quanto plures
clepſydræ ſoleant olim infundi reo quam actori, ſimul-
que meam *Apologiam* ad *Fabri* inſectationem conferas,
intelliges ne hic quidem admodum me πλεονεκτῆσαι,
E maxime ſi cogites & criminis genus, & quanto faci-
lius ſit adſpergere labem, quam abſtergere. Proinde in
cauſis quibuſdam præter ſolennem numerum clepſydræ
aliquot addi ſolent patronis. Porro, arcem iſtam ἀθυ-
μίας tibi gratulor, unde prolici in campum non poſſis.
Sed tamen interim ex arce talibus jaculis procu ἀκρο-
βολίζεις, ex quibus non difficile ſit conjecturam face-
re, qualis futurus ſis, ſi vel decima parte machina-
rum, quibus ego ſum impetitus, quatereris. Neque
enim ſentis omnes meos arietes, quibus hinc atque il-
linc impetor. Sed tu felicior, qui hæc non intelligas.
Et utinam nunquam tibi veniat uſus, ut cum hujuſ-
modi non hominum, ſed portentorum genere confli-
F cteris, qui ſe Theologos appellant, cum meri ſint ſy-
cophantæ. Non inſector ordinem, ſed quoſdam hoc
indignos ordine, ſimul & nomine. Vel nuper quidam
exſtitit homuncio pallidus ac macilentus, id quod mi-
reris, cum nullus unquam æque ſibi placuerit, pluſ-
quam pueriliter inſaniens jejunio gloriæ, ſubito *Græ-
cus* factus, & ante biduum adeo factus *Hebræus*, ut illi
nihil ſapiat, nec *Hieronymus*, nec *Capnion*. Is ad hu-
juſmodi ſycophantias natus, nihil non audet, nihil
non molitur, quo ſubito fiat nobilis: atque hanc viam

An. 1517. maxime compendiariam esse judicat. Indignus est, cui respondeatur, nisi pro maleficio velis beneficium reponere, & tamen virulentior est bestiola, quam ut ferri possit. Nusquam non obtrectat, obambulans per compita, per trivia, per fora, per templa, per monasteria. Nulli non mittit epistolas mendacissimis sycophantiis differtas. Neque desunt huic histrioni qui applaudant, qui faveant, qui εὖγε occinant, & omnino similes reperiunt labra lacturas. Et cum his factis, sibi sanctulus etiam videtur, quasi sufficiat ad absolutam sanctimoniæ laudem, adulterum aut aleatorem non esse. Nondum statui, quid de illo facturus sim. Si vicerit meam lenitatem, faxo, ut non omnibus æque placeat, ac placet sibi. Nihil aliud in præsentia polliceor, cum ille plusquam montes aureos de se polliceatur: efficiamque, ut ex me plus nanciscatur famæ, quam gloriæ. Verum, ut ad tuam redeam epistolam, ais, *totius causæ arbitrium adhuc in tua esse potestate:* imo nunquam arbitrium hoc ad te detuli. Illud modo delatum est ad te, ut si velles, pronunciares, num peccarim, quod *Fabro* responderim, aut quod sic responderim. Idque ut certius faceres, postulabam, ut per ocium utriusque scripta percurreres. Atqui hic palam contra me fers sententiam: primum, qui responderim, cum præstiterit obmutescere: deinde, quod accuratius ac prolixius: postremo, quod animosius responderim. Nam utrum legi debeat, ab angelis an à Deo, nec mea refert pronunciari, & aliorum est negotium. Porro, non competere in me, quæ *Faber* in me congerit, vel citra judicis calculum res ipsa loquitur. Nec est quod clamitet quisquam, illum oppressum eloquentiæ meæ viribus, quibus ego nec polleo, nec me jacto. Ipse fuit in causa, qui argumentum mecum conferendi manus, parum auspicato delegerit. *Justinianus* Episcopus nos invisit *Lovanii:* visus est homo candidus, minimeque virulentus, proinde dolet, quod illius nomen in *Apologia* perstrinxerim. Insigni nota designaram eam paginam, semelque denunciaram typographo, ne qua omnino excuderetur, nisi à me recognita: atque hæc sola me inscio fuit excusa. Ubi sensi, coegi ut eandem, à me temperatam, denuo excuderet: nam hac gratia notaram. Quod hactenus neque Regi, neque Episcopo quicquam scripserim, ipse in causa fuisti, qui literis tuis spem ex sententia conficiendi negotii mihi amputaris, etiamsi me res ea levissime tangebat. Nihil certi deferebat Episcopus. Regis nomine qui scripserant, ad spem modo vocabant. Hic recens in famulitium Principis adscitus, mox opulento sacerdotio donatus sum: destinatum erat annuum salarium, cujus nondum certum jus possidebam. Vobis cum *Anglis* id temporis parum conveniebat, & novandi denuo Novi Testamenti cura me totum habebat. An cum hoc loco res essent meæ, mihi consulturus eras, ut ingratus erga meos, de *Britannica* fortuna periclitans, omisso negotio, cujus gratia negligebam omnia, in *Galliam* accurrissem, venaturus spem, nescio quam, hoc est, τὰ πετώμενα διώκων, præsertim cum me præsentis fortunæ non admodum pœniteret. Denique scis, quo tempore mihi redditæ sint tuæ postremis proximæ literæ. Quid autem necesse est, sic me huic aut alteri Principi addicere, ut à reliquis me eximam? Malo servire nulli, & prodesse, si queam, omnibus. Sed hac de re scripsimus Episcopo, quemadmodum jussisti. *Glareanum* tibi probari magnopere gaudeo: quem hominem ego sic amo, ut quicquid in illum officii contuleris, lubens patiar imputari mihi. Jam ut ad postremam epistolam tuam carptim pauca respondeam: Ut tu immodice, *Budae*, aut attollis, aut dejicis omnia? Scripseram me vereri, ne amici aut posteri aliorsum acciperent jocos tuos, quam tu scriberes, quos non ignorarem, qualescunque forent, à sincerissimo pectore proficisci. Hinc excitas magnos tumultus, te adversis Gratiis mecum auspicatum amicitiam, nunc tibi videri rusticum, absurdum, præposterum, stolidum, refractarium, & offensatorem, col-lusorem, ac spinosis jocis, aculeatis, ominosis, vitandum & aversandum, ut bovem cornibus obvolutis. Nihil enim hujus sermonis meum illud epistolium tibi suppeditavit. Neque veto te respondere epistolæ quam vides editam: tu modo vide, quid sit ex utriusque dignitate. Neque enim illa mea, tam tibi scripta est, quam aliis, quos placatos oportuit. Nec ideo tot argumentis tecum ago, ut ad respondendum lacesserem, sed ne responderes: nam nostram cum *Fabro* concertationem aboleri silentio cupiebam, si qua fieri posset. Postremo, ne quid hinc erres, scito eam epistolam aliquamdiu fuisse formulis excusam, prius quam tua mihi redderetur. Nec me tamen auctore id factum. Verum, cum subito periculum esset, ne omnia *Frobenii* præla cessarent, propterea quod chartarius ad diem præstitutum non adesset, passus sum, nec id admodum volens, ut *Beatus Rhenanus* è sarcina mea, si quid inesset, deligeret. Nam mihi tum nequaquam vacabat. Et quoniam per tumultum acta res est, nec is in delectu satis animo suo fecit. Et tamen ex epistola tua, cui respondeo, bonam partem resecui, in qua videbantur esse, quæ non judicarem evulganda. Rursum, quod epistolam tuam prolixam dixeram, sic interpretaris, supervacanea & redundanti loquacitate odiosam. Item, quod eloquentiæ laudem tibi concedens, testor me in hoc argumento, causa superiorem esse posse: sic interpretaris, quasi præter inanem verborum apparatum nihil tibi tribuam: & post hæc me male suspicacem, non uno in loco vocas. Atqui possum illud vere de meipso prædicare, paucos reperies, qui in amicitia minus quam ego suspicaces sint. Porro, quod negas quicquam esse in tuis literis, quod non in gloriam meam cessurum sit, cum incertum sit ubique, ludas ne an serio agas, citius ea per jocum dicta videbuntur, quæ ad laudem meam faciunt, quam quibus me flagellas. Etiamne illa mihi laudi futura sunt, quod me procacem facis in talem amicum, quod nunc præ iracundiæ impotentia præmordentem labellum, nunc supplodentem pede, nunc Deûm atque hominum fidem implorantem; atque ita tumultuantem ira, ut tu coactus sis ceu novus *Pythagoras* spondæos occinere, ac me mihi restituere? Quæ mihi sane cum risu leguntur, quod satis intelligam te jocatum. Illud modo vereor, ne non itidem interpretentur cæteri. Quod si tu me jubes hunc metum ponere, & eadem est amicorum tuorum sententia, age, lude tuo arbitratu, exerce calamum, lacesse, versa. Meum animum nunquam offendes, quando de tuo certus mihi videor. Si videtur, ad proximam editionem adjungetur tua epistola: me nihil offendit locus quem annotas, adeo mihi tua probantur omnia. Neque vereor, quicquid usquam abs te scriptum est, sine ullo delectu sequi. Proinde tibi videndum, cum ad me scripseris, ut utriusque periculo consulas. Sed est alius locus in prima pagella, ad quem nonnihil restiti: nam versus unus aut alter, nescio quo casu, videbatur interjectus, qui cum reliquo sermonis contextu parum congruebat: cujus initium est, *Faber toties à me*, &c. finis, *Doleo ansam hanc datam*, & reliqua. Tu dispice. Salutabis mihi tuos amicos, meos patronos, *Deloinum* & *Ruzeum*: nam in præsentia non vacabat pluribus scribere. Bene vale. *Lovanio* 22. Decembris, Anno 1517.

QVO sim in te animo, vel *Glareanus* testis esse poterit, homo minime fucatus. Quod si quid offendit hæc epistola, puta me jam perpurgasse stomachum, id quod tu jusseras. Denique lectam, in ignem conjice, si lubet: conjiciam & meam αὐτόγραφον, sed ita notatam, ut nec à meipso legi queat. Quovis modo ulciscere, modo ne amicus esse desinas, neve obticescas: quanquam de *Fabro* plus satis, quæretur aliud argumentum plausibilius. Rursum vale.

EPI-

EPISTOLA CCLXXXVI.

Des. Erasmus Roterod. Praesuli Basileensi, Christophoro, S. D.

An. 1517. REVERENDE Praesul, eloqui, ut dignum est, vix queam, quantopere veterem illum tuum in me animum, quem olim abunde expertus *Basileae*, nunc rursus tuis ex literis agnosco, venerer atque exosculer. Ac jampridem circumspicio, si quod idoneum argumentum nancisci queam, quo simul & tuam erga me beneficentiam, & meam vicissim in te grati animi propensionem testatam efficiam, etiam posteritati, si quid meae possint literae. Imo quo melius dicam, ut posteritas in te boni Praesulis imaginem accipiat, in me seduli clientis exemplum. Sed hactenus unus in tot curas distractus, hinc studiis meis, hinc aulae negotiis, vel nugis potius, hinc Theologorum quorundam odiis, meminisse magis poteram officii mei, quam praestare. Nunc cum Theologis pax est altissima, nisi quod reclamant adhuc personati pauculi, sed procul, & in absentem duntaxat oblatrantes, praesertim ubi calices reddiderint eos disertos. Ab aula me prorsus avulsi. *Lovanii* sedeo, cum coelo satis convenit. Spero dabitur commoditas animo meo satisfaciendi, nec tamen *Basileam* excussi animo, sed est cur hic expediat menses aliquot desidere. Id quid rei sit, partim indicavi *Ludovico Bero.* Neque vero me istuc perinde invitarit coeli vestri amoenitas, atque animus iste tuae celsitudinis, tam in nos propensus. Pro officiis & humanitate, qua *Beatum Rhenanum*, rarae probitatis virum, prosequeris, non minorem habeo gratiam, quam si in meipsum collocasses. De novis rebus ex aliorum literis cognosces. Bene vale, suspiciende Pater. *Lovanio*, An. 1517.

EPISTOLA CCLXXXVII.

Erasmus Roterodamus Leonardo Pricardo, Canonico Aquensi, S. D.

ERUDITISSIME *Pricarde*, ut eleganter scripsit *Aristophanes*, ἀλλ' οὐκ ἔνεστι συκοφάντη δήγματος. Adversus aspidum virus reperta sunt incantamenta, adversus viperarum & canis rabiosi morsum remedia monstrarunt medici: adversus calumniatorum morsus nullum est remedium. Audio Theologum quendam isthic vetus ulcus refricuisse, imo ex obducta cicatrice grave vulnus fecisse. Ait per me factum, ut tui Canonici rideantur in scholis ob epistolam quandam ad *Beatum Rhenanum.* Primum, quod ad animum attinet, nihil unquam minus venit in mentem, quam ut talibus viris, quibus ego plurimum debeo, ullam scriptis meis notam inurerem, imo nihil recusaturus sum, si quo officio possim illis vel ornamento esse, vel usui. Quid enim me fuerit in orbe terrarum inhumanius, si pro summa humanitate reponere voluissem ignominiam? Hoc de meo animo cum primis testatum esse volo. Jam quid est obsecro in ipsa re, quod illorum minuat dignitatem? An quod in multam noctem productum est convivium? Nimirum sero coeperamus accumbere, & hoc ipsum humanitatis erat, quod mea causa vocatis aliquot reddidere convivium prolixius. Nec enim fuit illic ulla compotatio, neque quisquam omnium non minus potus erat quam ego. Porro, quod Decanus me reluctantem eo pertraxit, quid aliud incuso, quam illius insignem humanitatem. Sic & duo Discipuli compulerunt *Jesum* ut apud se diversaretur. Quid autem probri impingitur vicepraeposito, si quum tempestas arceret piscatores à piscando, nihil erat in convivio praeter anguillas & piscem vento duratum? Quasi *Romae* non idem accidat aliquando summis Cardinalibus. Et tamen hoc pisce durato, natura delector. Porro, quod admixta fuerint quaedam fragmenta non satis percocta, illud suspicabar esse, quod affluxerint plures convivae quam exspectabat. Certe vicepraepositus ille

A visus est juvenis singulari praeditus humanitate, planeque sobrius. Denique, vix unquam incidi in sodalitium, quod mihi magis arrisisset si valuissem. Quid autem scommatis esse videtur in mentione periodi? Quasi non is mos sit apud plerosque Canonicos, multis nominibus laudandus, ut conviviis in orbem actis invicem agitent sodalitia, vel ob vitandam profanorum consuetudinem, ne familiaritas pariat contemptum; vel ob temperandum sumptum, qui minor est ubi plures conveniunt. Et interim discitur aliquid in conviviis, tractatur aliquid negotii, nonnunquam corriguntur & errata quaedam. Unde & *Plato* Philosophorum severissimus probat hujusmodi compotatiunculas, nec improbat etiam invitatiunculas, ex more *Graecorum* ad
B largius bibendum, modo ne praetereatur πάντων μέτρον ἄριστον. Quare te rogo, mi *Leonarde*, ut quod ille sycophanta, male narrando depravavit, tu bene interpretando corrigas, ac meo nomine promittas dominis meis quicquid ab homine memori & grato debet exspectari. Quod si diffidunt dictis meis, faciant in re periculum. Nihil refugiam, etiamsi res sit magni laboris. Saluta mihi *Vlattenum* ac caeteros omnes. *Lovanio*, Anno 1517. An. 1517.

EPISTOLA CCLXXXVIII.

Erasmus Rot. Petro Aegidio S. D.

C DE his, quae nobis attulit *Jacobus*, omnia recte habent: nec diffido quicquam de *Nicolao*, sed mirabar tibi pecuniam non esse redditam. Doleo te angi moerore: at ego non ob aliud repetebam mea, nisi ut tibi sollicitudinem adimerem. De sigillo nihil accuso, tantum exstimula hominem per famulum tuum. Utinam scissem *Paceum* isthic adesse, nam id ex illius intelligo literis, protinus advolassem. Epistola ad *Dorpium* me non valde cepit: quanquam eam nondum perlegi. Quaeso quod officium mihi offerunt *Franciscus* & *Crullus*, ut pro me scribant Archiepiscopo? aut quid
D diffidunt, cum pecunia sit mansura in manibus tuis, te fidejussore? Neque tibi est ullum periculum, nisi ut eandem pecuniam reddas, si quid accideret. O festivos nugones, & bellos amicos futuros, si incideret necessitas! Obfecit *Crullus Cantuariensem* non esse Cancellarium, alioqui vel donaret opinor. Si gravantur, sine illos: sin facient, facient sine ullo suo periculo rem gratam, sed opus est festinatione. Medicum, mi *Petre*, neglige, & fabulam nobiscum age. Extremae literae magis ac magis scurram olent, verum haec bene erunt. Tu tantum cura, ut suaviter vivas, teque rebus melioribus serves, nos satis valemus. Mitto *Paraphrasim* unam emendatam. Uxorculae bene precor, caeterisque
E tuis omnibus. *Lovanio*, Anno 1517.

EPISTOLA CCLXXXIX.

Erasmus Roterodamus Zasio suo S. D.

SCRIPSI per *Philippum* nostrum, perque eundem *Enchiridii* codicem dono misi, nec dubito quin utrunque acceperis. Nos laboribus propemodum obruimur, & gemina difficultate, nempe *Hieronymi* & Novi Testamenti, sic distringimur, ut existimem *Herculi* minus fuisse negotii cum excetra & cancro. Non potuimus tamen committere, quin incomparabilem amicum *Zasium* vel salutaremus. Per hos labores non
F licet ullo frui amico, cum tam multos habeat *Germania.* Sed dabit Deus his quoque finem. Tu si cum tuis recte vales, fac nos tuis literis certiores, quo magis gaudeamus. Bene vale, doctissime *Zasi*, *Philippo* salutem ex me dicito. Resalutat te *Beatus*, cumque eo totus hic eruditorum chorus. Anno 1517.

EPISTOLA CCXC.

Des. Erasmus Rot. Paludano suo S. D.

MITTO epitaphium, ne usquam non obsequar *Paludano*: si displicebit, quod scio fore, cogita scri-

An. 1517. A scriptum à Theologo, cui generi scis quam iniquæ sint Musæ. Bene vale. Anno 1517.

EPITAPHIUM

Carmine Jambico Trimetro

D. JACOBI DE CROY,

Ducis & Episcopi Cameracensis.

VTRIUSQUE *gentis* Croicæ *&* Calaingicæ
Decus perenne, Jacobus *hoc situs loco*,
Præsul ne fuerit melior, an Dux clarior,
Tibi, Camerace, *nemo facile dixerit*.
B *Evecta ad astra Virgini matri sacer*,
Cui fuerat usque pectore addictus pio,
Evexit hunc è rebus humanis dies.

EPISTOLA CCXCI.

Erasmus Rot. Thomæ Moro S. D.

CALENDIS Maji ventis invalescentibus, jamque etiam adversis, medio noctis scaphula nautica, non sine periculo in rupes quasdam ejecti sumus, in *Galliam* haud procul à *Bolonia*. Mox venti asperrimi, quos reliquo itinere littus vicinum nobis exasperavit. Ii multos apud nos Cynanche & Pleuritide occiderunt & C occidunt. *Petrus Ægidius* & ego pingimur in eadem tabula, eam tibi dono brevi mittemus. Verum, incidit incommode, quod reversus *Petrum* offenderim, nescio quo morbo laborantem graviter, nec citra periculum, unde nec adhuc satis revaluit. Nos belle valebamus, sed nescio quomodo medico venit in mentem, ut purgandæ bili juberet me pilulas aliquot sumere, & quod ille stulte suasit, ego stultius feci: jam pingi cœperam, verum à pharmaco sumpto cum ad pictorem redirem, negavit eundem esse vultum: dilata est igitur pictura in dies aliquot, donec fiam paulo alacrior. *Epigrammata* tua & *Utopiam* misi *Basileam* per proprium ministrum, quem in hoc aliquot menses hic alueram, una cum meis aliquot lucubrationibus. *Ton-* D *stallus* bellissime valet, imo triumphat. Tantum hic nactus est veterum nomismatum. Perlegit *Copiam* meam, ac mire probat. *Panegyricum*, quo *Philippum* laudavi, unice admiratur: *Budæi Assem* totum excussit, & ad eum scripsit. Verum, ille nondum quicquam respondit. Cardinalis *Gurcensis* hinc ante dies aliquot abiit, Cæsare, ut audio, non admodum æquo. Card. *Sedunensis* heri discessit, apud quem eo die prandium egi: qui cum mihi longa fuit disputatio de Novo Testamento, tum de bello: is palam debacchatur in *Gallos*, & ut *Helvetium* decet, ingenue. Ajebat, *Germanos* eo tendere, ut omnes Reges subsint Imperatori. Cæsar *Moguntiam* adit, nam illic, ut ferunt, concilium futurum Procerum E *Germaniæ*. *Carolus* noster *Gandavi* concilium agitat, quo Cæsar non accessit. Ajunt abire nondum satis placatum. Dii boni, quis unquam iratus fuit hoc felicius? Pax coitura fuerat etiam cum *Ghelriis*, & quidem conditionibus Cæsari quoque æquissimis. Verum, id ille impedivit, ne nullum usquam esset nobis bellum. *Philippus* Episcopus *Ultratrajectinus* urbem suam ingressus est, & auspiciis felicissimis, & insigni pompa: Dux *Ghelriæ* dicitur octo millibus hominum contractis *Frisiam* adoriri. *Tonstallus* gaudet sibi tandem peractam fabulam illam motoriam. Is si redit ad vos, hæc frustra scripsimus. Sin manet, certum est, ubiubi futurus est, tempus hoc cum illo transigere. A- F lioqui consilium erat *Lovanii* æstivare, Theologis etiam id magnopere flagitantibus. Solus *N.* murmurat adhuc nescio quid, gloriæ causa, ut ne parum vir constans videatur. Cave fraudes me ista tua epistola, quam inabsolutam mihi ostendisti. Si epistola *Justiniani* Oratoris *Veneti* apud te est, (nam mihi periit) fac huc redeat: sin minus, roga humanissimum *Nicolaum* secretarium illius, ut exemplar rursus huc mittat, una cum ea, qua ipse *Marco Musuro* gratulatus est. Scribam fusius intra mensem, cum mittam tabellam. De equo nihil adhuc audio, atqui nunc fuisset usui. Bene vale cum suavissima conjuge, liberisque dulcissimis. *Petrus Ægidius* una cum *Corneliola* sua te tuamque plurimum salvere jubet. Anno 1517.

EPISTOLA CCXCII.

Erasmus Roterodamus Gerardo Noviomago S.D.

EGO, doctissime *Gerarde*, cum præclarum semper existimarim, & in primis optandum summatibus placuisse viris, tamen nulli probari malim, quam *Philippo* Præsuli, cum meo, tum omnibus modis primario. Scripsit ad nos ante menses complures Archiepiscopus *Moguntinensis* literas multo humanissimas, atque adeo ipsius articulis. Scripsit nuper Episcopus *Leodiensis*, minitans se huc advolaturum, si graver ad se venire. Sed ut hæc mihi voluptati sunt, ita rursus mihi displiceo, pennasque demitto, quoties succurrit, nihil esse in me, quod tantorum heroum exspectationi respondeat. Sed heus tu, rem oppido novam ex tuis literis accipio. Nesciebam te tam virgineo pudore præditum, ut ad me non ausis scribere. Sæpenumero vidi te rubentem, verum ruboris causam non quivi conjicere. Quod si vera prædicas, mea sententia, nec aula dignus es, nec cuculla. Quare si rem facere cogitas, fac quam primum frontem perfrices, & inutilem pudorem abstergas. In opere Novi Testamenti jam eo progressus sum, ut licet adhuc jacter alto, tamen portus procul sese ostentet, velut ad quietem invitans. Mitto libellum *Paraphraseos*, si forte nondum accepisti, eum amicis eruditis imperties: & si commodum videtur, etiam ipsi Principi, cum primis autem optimo *Philippo Montio*, aulæ, ut scribis, procuratori: quem equidem non possum non vehementer redamare, suo studio me provocantem. Ei fac multam salutem meis verbis annuncies. *Nævius* ac *Borsalus* te resalutant. Bene, vale *Noviomage* candidissime. *Lovanio*, Anno 1517.

EPISTOLA CCXCIII.

Erasmus Rot. Cutberto Tonstallo, serenissimi Anglorum Regis apud Catholicum Regem Oratori, S.D.

PLURIMUM tibi debet nostra *Zelandia*, quam tua illa tam graphica ὑποτυπώσει nobilitasti. Sed tamen hoc illi debes, quod te vel semivivum remiserit. Famulitium tuum afflictum doleo. Tu vero etiam atque etiam cura, ut incolumis tuæ reddaris *Angliæ*, ne cæteris rebus ex animi sententia gestis, hoc parum ex sententia cedat, quod omnium maxime referebat. Quæ scribis de nostra ad *Fabrum* Apologia, quanquam scio animo abs te scribi amicissimo, mihi tamen bis molesta fuerunt, vel quod veterem animi dolorem refricant, vel quod tu hac occasione minus aliquanto quam vellem, videris tribuere *Fabro*, viro, quo vix in multis millibus reperias vel integriorem, vel humaniorem. Hac una in re sui dissimilis fuit, quod amicum immerentem tam atrociter impetiit. Quis autem omnibus horis sapuit unquam? Atque utinam mihi licuisset adversario parcere. Nunc duobus crucior nominibus, & quod cum tali amico coactus sim manus conserere, & quod intelligam quosdam de *Fabro* minus candide sentire, de quo cupiam omnes quam optime sentire. Porro, quod nobis tantum tribuis, quantum domi non conspicio, tum amanter, tum tuo more facis, sed non hic tantum largus ac munificus. Theologos *Lovanienses* candidos & humanos experior, atque in his præcipue *Joannem Atensem*, hujus Academiæ Cancellarium, virum incomparabili doctrina, raraque præditum humanitate. Non est hic minus eruditionis theologicæ quam *Parisiis*, sed minus sophistices, minusque supercilii. Bene vale. *Lovanio*, Anno 1517.

EPI-

EPISTOLA CCXCIV.

Erasmus Rot. eruditissimo M. Petro Viterio suo S. D.

An. 1517. BENE cecidit, optime *Viteri*, quod mea, qualis qualis fuit, expostulatio, tam amicam, tamque copiosam epistolam abs te extudit. Veterem illum tuum in nos animum non sine voluptate agnosco. Incolumem esse te lætor. Tot molestis occupationibus distrahi te, dolerem, ni tales essent, ut hujusmodi vel immori cupiat animus vere *Christianus*. Gratulor autem virtuti tuæ, quæ tot laboribus sufficiat: quod corpusculi viribus deest, pectoris ardore suppeditante. Proximas literas tuas scito mihi non esse redditas. Si curaris ut sciam, qua de re commendari velis *Stephano Poncherio* Episcopo *Parisiensi*, promptissime quod voles faciam. Eximium virum *Balneum*, Decanum *Turonensem*, meis verbis resalutabis diligenter. Vir malus sim, ni amem hominem, literis ac virtuti cum primis faventem: ingratus etiam, ni redamem, ultro provocantem ad amicitiam. Bene vale, *Viteri* suavissime. An. 1517.

EPISTOLA CCXCV.

Erasmus Rot. Henrico Asinio Lyrensi S. D.

GRATULARI libet huic nostro seculo, *Henrice* charissime, quo mire literarum optima studia passim efflorescunt. Id quod potissimum Principum humanitati pietatique debemus, penes quos precium & honos egregiis ingeniis esse cœpit: maxime posteaquam ceu divinitus immutatis animis, ad pacem orbis æternis vinculis firmandam, omnia sua consilia conferre instituerunt. Nam quemadmodum hyeme marcent, jacentque omnia, regnatque Boreas, nive, glacie, grandine sæviens: rursum solis accessu veris amœnitatem referente reviviscunt ac revirescunt universa, & ad pristinum cultum revocatur hominum antea torpentium industria, dum hic arvum proscindit, ille vitem putat, alius inserit, alius stercorat: ita belli temporibus intermoriuntur neglecta studia, quæ Principum favore liberalitateque solent revirescere. Posteaquam enim *Leo* Pontifex, multis quidem ille, sed hoc præcipue nomine maximus, publica voce *Christianos* omnes ad mutuam concordiam invitat, atque id totis viribus agit non titulo tantum *Christianissimus Galliarum* Rex *Franciscus*, optimi pastoris optimum consilium gnaviter exsequens, & eodem incumbunt, Rex Catholicus *Carolus*, Cæsarque *Maximilianus*, respirant omnes bonæ disciplinæ, quæ ut flores Zephyri, ita pacis alumnæ semper esse consueverunt. Accinguntur ad intermissas operas felicia ingenia. Hic rem Theologicam restituit, ille rem medicam, alius situ perituros auctores luci reddit, alius mendis obsitos repurgat, alius aliud molitur. Quid multis? dum passim opere omnia fervent, veluti sarcientium quod bello convulsum erat, enitescit omnis illa sophia, quam tuus *Galenus* ἐπιστήμην τῶν τε θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων definit, & suo quoque seculo neglectam spretamque fuisse queritur. Cæterum, quod tu pristinis Astrologiæ ac Medicinæ studiis, nuper *Græcanicæ* literaturæ studium adjungere cœpisti, quum ad omne genus eruditionis, tum præcipue ad medicinæ scientiam conducibilis, judicium animumque tuum summopere probo: quod id mature cœperis, virenti adhuc ætate, felicitati gratulor. Idem aggressi sunt eximii hujus ætatis medici *Guilhelmus Copus*, *Ambrosius Leo Nolanus*, *Nicolaus Leonicenus* jam ætate grandiores, nec infeliciter tamen: nam *Thomæ Linacro*, & *Ruellio* maturius ista discere contigit. Porro *Marcus Musurus* gente etiam *Græcus* est, eruditione *Græcissimus*. Haud alia in arte erratur periculosius. Quo fit, ut cordatissimi quique medicorum hanc studii partem adjungant, brevique futurum arbitror, ut impudens habeatur, absque hac medicum profiteri. Certe nonnihil est principem hujus artis *Hippocratem*, & huic proximum *Galenum*, *Paulum Æginetam*, *Dioscori*- A *dem*, audire suapte lingua sonantes. Sed quemadmodum civilitatis est, non protinus suffragiorum jus adimere, velutique de ponte dejicere eos, quibus non contigit *Græce* discere: ita par est, ut ii sese libenter admoneri patiantur. Bene vale. *Antuerpiæ*, An. 1517. An. 1517.

EPISTOLA CCXCVI.

Erasmus Rot. Andreæ Hochstrato S.

DEFLEXI nonnihil ab itinere meo, ut & te veterem amicum meum viderem, & urbis tam celebris conspectu fruerer, verum, utrunque frustra malo quodam meo fato. Nam & tu aberas, & urbs ita placuit, B ut à nulla unquam discesserim lubentius. Bene vale. *Leodio*, Anno 1517.

EPISTOLA CCXCVII.

Erardo, Episcopo ac Principi Leodiensi, Erasmus Roterodamus S. D.

AMPLISSIME Præsul, & idem Princeps illustrissime, ut paucis, citraque prooemium, ad humanissimas celsitudinis tuæ literas respondeam, quod me fama jam olim notissimum, coram etiam videre concupiscis, istiusmodi præconiis onerat *Erasmum* dea illa apud *Homerum Ossa*, apud *Maronem Fama*, non in C me tantum vana, & in immensum attollens omnia, ut nec deprecari liceat, quod illa tot linguis tribuit, nec tueri queam quod imponit. Scio nihil esse pulchrius, quam principibus placuisse viris; sed interim dum ipse domi me meo metior pede, quam gratum est animo eos viros bene de me sentire, quibus ut probari pulcherrimum est, ita displicere turpissimum, tam molestum est, nihil esse quod illorum vel amicæ de nobis opinioni, vel magnificæ exspectationi respondeat. Ut jam non aliam gratiam famæ buccinatrici debeam, quam indoctus Citharœdus ei, à quo in theatrum frequentissimum producatur aurea palla, aurea insignis cithara, mox ut canere cœperit, exsibilandus. Nihil D in me visendum. Et tamen si quid est, id lucubrationibus meis expressum est. Illic optima nostri pars est. Quod superest, teruncio non emas. Attamen tam amanter invitatus, cupidissime advolassem ad tuam celsitudinem. Sed primum deterret cœlum plusquam hybernum, deinde valetudo cum per se imbecilla, tum immodicis, in quibus nunc versor, laboribus, sic afflicta, ut eam vix domi abditus tuear. Tanta enim contentione desudo in Novo Testamento iterum innovando, ut ipse his inveteraverim, dumque illud à senio situque vindico, ipse mihi geminum senium ac situm contraxerim. Certum est enim aut immori negotio semel suscepto, aut tale reddere, ut & *Leone* de- E cimo dignum videatur, & posteritate. Jam vero eo progressi sumus, ut licet mediis adhuc in fluctibus luctemur, tamen procul portus paulatim sese aperiat: in quem, si *Christi* adspiraverint auræ, ante Quadragesimam appellemus. Tum & cœlo mitiore, & animo magis vacuo accurram ad amplitudinem tuam, vel hirundines ac ciconias prævertens. Quod si ne hoc quidem moræ indulget tua celsitudo, contemptis ac posthabitis omnibus, advolabimus. Sed hisce de rebus aliquanto copiosius scripsimus optimo *Paschasio*, cui multis nominibus felicissimo, hoc tamen præcipue gratulor, quod gratus est Principi, non minus benigno quam potenti, quem nobis quam diutissime tueatur Deus F Opt. Max. & incolumem, & modis omnibus florentem. *Lovanio* 7. Januarii, Anno 1518. An. 1518.

EPISTOLA CCXCVIII.

Philippo à Burgundia, Episcopo Ecclesiæ Trajectensis, Erasmus Roterodamus S. D.

PRAESUL amplissime, & idem Princeps clarissime, celsitudinis tuæ literas non semel sum exosculatus, perbreves quidem illas, si quis versus numeret, sed easdem egregie prolixas, si humanitatem æstimet. Ve-

An. 1518. rum, ut occupatissimus cum occupatissimo paucis agam, *Pacis Querimoniam* primum tanti Principis calculo, deinde doctissimorum hominum suffragiis comprobari, magnopere gaudeo. Nos ita coccycis vitam agimus, ut interim in pistrino verius, quam in nido versemur. Multum antiquitatis, multumque senii mihi contraxi, dum Novum Testamentum iterum atque iterum novitati restituo. Dumque sic latito, maxime versor in theatro mundi. Sed quorundam spectatorum perversissima malignitas facit, ut me tam immensi laboris nonnunquam capiat tædium. Rursum me consolatur recti conscientia, &, ni fallor, non mediocris hinc ad bonos reditura utilitas. Sive huc natus sum, non oportet θεομαχεῖν, gigantum exemplo; sive ipse hoc mihi intrivi mortarium, par est ut idem exedam. Posteaquam in hoc proscenium prodii, peragenda est fabula, ad cujus Catastrophen jam pene perventum est. Peragam autem & libentius, & accuratius, te hortatore atque etiam applausore, super omnia vero approbante, sicuti spero, *Christo*, cui vel uni placuisse, abunde satis est. Video mirum eruditionis ac pietatis proventum in hisce regionibus, si contigerint aliquot tui similes *Mecænates*, qui ceu signo erecto, ad operas evocent ingenia, qui præmiis exstimulent, auctoritate ornent. Quod si plures tui similes sperare nimium est, illud certe optandum, ut te superi nobis quam diutissime velint incolumem, tibique animo istum animum semper in melius augeant, atque animo isti quam plurimos annos addant. Pro paterno quodam animi tui in me studio video quantum debeam. Cæterum, mihi jam pene serum est, cum hera *Fortuna* conserere manus, & in eam arenam descendere, à qua juvenis etiam abhorrui. Ingens onus est ampla fortuna, quam non minus negotii sit sustinere, quam parare. Hæc ætas, hæc valetudo, hic animus paratum aliquod ac facile præsidium postulat, quod literarium ocium non adimat. Sed longius provehor in epistola quam par est. Bene valeat tua reverenda sublimitas, cui me meaque studia dedico omnia. *Lovanio* 10. Januarii, Anno 1518.

EPISTOLA CCXCIX.

Erasmus Rot. Guilhelmo Neseno S. D.

O te terque quaterque felicem, optime *Nesene*, cui contigerit sub *Cypriano Taleo*, viro non literis solum ac morum integritate, verum etiam rara prudentia, miroque rerum usu insigni, merere Musis: cui cum *Græcitas* etiam accesserit, non video quid hominis dotibus possit adjungi. Nam in omnibus honestis disciplinis ille jam olim sic est absolutus, citra professionis supercilium, ut non videam, quem cum eo conferre queam: proinde etiam atque etiam vide, ne ipse tuæ desis felicitati, fac nunc *Germanum* agas, vince, spolia, nuda *Galliam* bonis literis: ita futurum est, ut nec illam relinquas pauperiorem, & tu pulcherrimis mercibus locuples in patriam redeas. Hic, hic nos fortes & invictos præstemus, neque committamus, ut *Germani Gallis* ingenio cessisse videamur. Majorem in modum te rogo, adeas meo nomine *Petrum Viterium*, is agit in Collegio *Navarræ*, ut sciam quid valeat, quid rerum agat: nam jamdiu scribit nihil. Tum fac sciam, quid agat *Thomas Greius*, mutus & ipse. De *Fabri Apologia*, quam quidam ajunt eum adornare, nihil sane formido: tantum molestum est bonas horas in talibus nugis collocare, cum melioribus rebus vix sufficiam: tum video literarum hostes hoc studio moliri, ut nos committant, arte plane tyrannica: siquidem tyrannis nihil formidabilius bonorum concordia. Quid velit ipse viderit, pro vetere nostra consuetudine doleo, quod me provocans non optime consuluerit famæ suæ. Quod si cujus instinctu denuo provocabit odiosius, fortassis non quibo imperare animo meo similem moderationem. Quid cum hujusmodi rixis, iis qui Gratiis ac Musis sacra faciunt? imo qui *Christi* mystas profitentur? Quanto satius est, certare mutuis officiis? Sed nemo pugnat acrius, quam qui nolens & invitus ad pugnam pertrahitur. Utinam mihi semper in vagina conditum pereat rubigine ferrum, aut si stringendum est, ne cogar in amicum exerere. Pene rursus absolvi Novum Testamentum, in quo quoties quam honorifice *Fabri* facio mentionem: nisi prorsus contumelia est illi dissentire, cum ille dissentiat etiam ab omnibus. Tu fac hominem ames ac suspicias, nec pilo tibi sit ingratior ob hanc inter nos conflictatiunculam. Bene vale, amice singularis. *Joannes Smithus* meus jubet te salvere, scripturus, sed non licuit nec per negotia, quibus nullis distringitur, nec per ocium, quo abundat. *Lovanio* ex *Lilio* * 18. Januarii, Anno 1518.

EPISTOLA CCC.

Erasmus Roterod. Petro Ægidio S. D.

Te filia auctum gaudeo, tum compatrem *Tonstallum* tibi gratulor, quo viro nihil habet hæc ætas nec eruditius, nec melius, nec humanius. Age, ad istum tenorem vices gignendi fac serves, ut æqualis sit numerus filiorum ac filiarum. Mihi jam non videor vivere, adempto *Tonstallo*, nec video tamen quo fugiam. *Montjoius* abest longius. *Lovanium*, tametsi cum Theologis utcunque reditum est in gratiam, durius tamen nos acciperet Quadragesima. Hic sedere diutius, omnino non est animus: si citra tuum incommodum cedere potes cubiculum unum, quod habet latrinam, fortassis istuc immigrabo, paratus quæ mittam *Basileam*: quod supra solitam rationem impenderis, mihi volo imputari: ita nec te magnopere gravabo, nec tu me. Fac igitur ut sciam quamprimum, sed cave ne quid moveas domi tuæ, donec abs te factus certior, te vicissim reddidero certiorem. De pecunia nihil adhuc audio, & tamen mea nonnihil refert, ne ea diutius sit in manibus fœneratorum. Uxorculæ tuæ suavissimæ fausta omnia precor. Fabulæ rerum nostrarum prolixiores sunt, quam ut literis committi possint. Nuper apud Cancellarium prandens, honorificam tui feci mentionem, & accepit satis pronis auribus. Patri optimo, jam bis patri, multam ex me salutem dicito. Bene vale. *Bruxellis* 20. Januarii, Anno 1518.

EPISTOLA CCCI.

Guilielmus Latimerus Des. Erasmo *S. D.*

Redditae *sunt mihi literæ tuæ, doctissime* Erasme, *quas decimo primo Calendas Decembris ad me dederas: in quibus magnam mihi habes gratiam, quod operam meam, ut scribis, promisissem, εἰς διόρθωσιν τῆς νέας Διαθήκης, cum ego id nusquam profecto, quod sciam, fecerim: non quod non libenter id fecissem, si eam tibi usui fore arbitratus essem, sed quod post tantam tuam doctrinam, tantamque diligentiam, quantam ex præfatione tua in eo opere adhibuisse te intelligo: neque mutaturum me quicquam, nisi in deterius; neque additurum, nisi ociose videbam. Cæterum*, Morus *noster, opinor, tibi imposuit, quo ego hanc gratiam vel falso abs te inirem. Nam egit ille mecum hac ipsa de re diligenter, cum proxime* Londini *apud eum essem, & simul etiam de Episcopo Roffensi, de quo tu quoque aliquot ante menses ad me scripseras: sed eas ego literas primo forte eo die legi, quo* Morum *conveni: ex quibus ille nactus occasionem, egit de utraque re mecum accurate. Verum, cum ego utrunque illi pernegassem, quod Episcopo nihil in tantillo tempore (mensem enim petebat) me profuturum sciebam, in altero plane intelligebam me frustra laboraturum: de Episcopo quidem mihi rem integram reliquit: de te vero cœpit magis magisque instare, ut si quo modo possem, te juvarem, tibique in retractando hoc Novo Testamento meam qualemcunque operam commendarem. Tribuendum enim hoc affirmabat, vel singula-*

* Id est nomen Collegii, in quo tum temporis versabatur Erasmus. Vide Epist. CCLXXXIV. circa finem.

An. 1518. gulari tuæ humanitati, vel consuetudini ac familiaritati nostræ: tribuendum tuo in me amori ac benevolentiæ: tribuendum etiam publicæ omnium, quorum asserebat te agere negotium, utilitati: pluresque alias causas allegabat, quas ut veras ac magnas fateor esse, ita si quid efficere potuissem, mihi certe parum necessarias. Neque enim voluntas mihi deest, Erasme, neque deerit unquam, vel ornandi te, si detur occasio, vel juvandi, si qua in re tibi usui esse possim. Sed cum octo aut novem annos in aliis studiis ita sim versatus, ut vix ullam interim paginam Græcam vel Latinam attigerim, quod vel me tacente hæ literæ tibi facile declarabunt, quid debui, aut etiam quid potui vel Moro roganti, vel tibi postulanti promittere, quando etiam vehementer pudet, χρὴ γὰρ οἶμαι τἀληθὲς εἰπεῖν, vel ad te scribere, hominem, ut nihil aliud dicam, disertissimum. Et nisi ex literis tuis intellexissem te majus aliquid à me exspectare, quam aut promittere debui, aut potui præstare, has ipsas literas ad te non dedissem. Neque aliis tuis literis propterea quicquam hactenus respondi, quod me tam alienum à toto hoc genere officii intelligerem: quæ res etsi antehac sine negligentia vel ingratitudinis suspicione non fuerit, jam certe vera fatenti erit ignoscenda. Quid, quod huic studiorum intermissioni, qua non alia major, meo judicio, literarum pernicies, accedit etiam aliud, & nescio an huic rei, quam à me petis, majus incommodum: quod omnes fere, qui in sacris Literis aliquid scriptum reliquerunt, longe aliis verbis & aliis figuris, quam veteres illi Græci, usi sunt: tantumque ab illa antiquorum lingua, cui ego olim operam dedi, distant, ut parum sit quod apud eos intelligam: nihil plane quod ausim polliceri, cum nec locutionis figuræ, ex quibus interdum solis sensus dependet, nec verborum proprietates sint mihi satis notæ. Quanquam si essent hæc omnia mihi notissima, nec aliquid surripuisset ista studiorum meorum intermissio, quid mihi tu tandem, aut quid cuiquam hominum reliquisti, qui ad summam istam doctrinam & eloquentiam, in qua jam omnium confessione & judicio excellis, tantam præterea curam & diligentiam addideris, ut non studioso solum, ac diligenti lectori, sed scrupuloso etiam, atque adeo curioso, abunde satisfeceris. Nam ut varias hujus Novi Testamenti antiquorum editiones omittam, quarum aliqua adhuc vestigia apud Scriptores exstant, ut taceam etiam diversam, & interdum contrariam lectionem, de qua judicare difficile sit, propter eorum, qui eam nobis reliquerunt, auctoritatem & eximiam doctrinam, ut recentiorum item quorundam præteream Annotationes, quæ omnia scrutatum esse te & examinasse, atque etiam excussisse non dubito, quis, quæso, majorem exoptet diligentiam, quam te in ista recognitione Novi Testamenti adhibuisse ostendis? Ante omnia ad probatissimorum Auctorum citationem, emendationem, enarrationem: in his paucis verbis quantus labor, quanta cura, quanta demum sollicitudo? Transeo tot præclara nomina, Origenis, Chrysostomi, Cyrilli, Hieronymi, Ambrosii, Hilarii, quos pauci Theologorum nostra ætate legunt, nemo intelligit: deinde ad Græcam veritatem, hoc est, omissis rivulis, ad fontem recurrere, & in quibus etiam oportuit locis, Hebraicam: sive id solus, sive (ut ais) cum Theseo tuo feceris. Nec his contentus, addis vetustissimorum codicum sinceram & incorruptam fidem, sine qua frustra fortassis sudaveris. Qua tamen in re nescio certe quid magis admirer, diligentiam ne in inquirendo tuam, an in inveniendo felicitatem. Tanta est istorum librorum, Græcorum maxime, in hoc nostro orbe paucitas. Quamobrem post istam tuam tam raram & exquisitam diligentiam, qualem nemo, credo, alius tali operi adhibuisset, non est profecto quod debeas à me quicquam exspectare, in tanta præsertim istius linguæ ignorantia, & omnium pene bonarum literarum oblivione. Perlegam tamen hæc tua studiose ac diligenter: sed perlegam non jam tua causa, sed mea, ut ex eis aliquid discam: quanquam & tua quoque, Erasme, legam libenter. Et si quid occurrerit, quod mihi non probatur, quod aut parum certe, aut potius nihil futurum auguror, non gravabor tibi per literas significare: id quod Moro quoque nostro, ni fallor, recepi me facturum, ne eum putes asperius tibi objurgandum, quod te fefellit. Quod autem toties ad me de Episcopo Roffensi scribis, singularem sane erga eum amorem ac benevolentiam ostendis, & simul promovendi literas Græcas mirum desiderium, qui eas tam insigni, & in omni genere doctrinæ excellenti Pontifici labores reddere familiares: in cujus patrocinio non modo à maledicis & detractoribus tutæ, sed gratæ etiam ac gratiosæ universæ fere Britanniæ futuræ sint. Quis enim ausit oppugnare, defendente Episcopo? aut quis noluerit amplecti, si eas intellexerit tanto Præsuli placuisse? Quo loco desiderari à te ac Moro nostro video officium meum, qui me nonnihil fortassis adjumenti huic rei præstare & posse, & etiam debere, pro mea in patriam pietate censetis. Qua in re primum illud spero, atque etiam abs te peto, Erasme, ne me tam difficilem atque incivilem putes, neve tantum ab omni humanitate alienum, ut vobis amicissimis meis rogantibus, pigeret unius libelli enarrationem suscipere, aut mensis unius subire laborem; quibus me longe plus debere intelligo, quam ut possim vel pluribus mensibus persolvere: deinde, neque tam imprudentem, ut nolim apud tantum virum beneficium collocasse, & Episcopum præterquam singulari doctrina, & vitæ sanctitate, etiam auctoritate ac gratia florentem, tam parvo labore demereri, hominem, ut tu scribis, & multi prædicant, & ego etiam facile credo, gratissimum: postremo, neque tam negligentem, ut velim tam bonæ deesse occasioni, cum possim in hoc uno viro & bonas literas multum juvare, & patriæ etiam minimo labore magnum ornamentum afferre. Sed aliud est, Erasme, quod me revocat, atque ab honestissimo vestro proposito dehortatur, quod sciam me tam paucis diebus neque vestræ, neque Episcopi satisfacturum exspectationi: nam res est multiplex & varia, (ut scis) & nonnihil etiam impedita: & licet laboriosa magis quam difficilis, tamen quæ tempore egeat, saltem quo memoriæ commendetur. Nec me existimes velim, ex mea tarditate aliorum ingenia metiri. Credo enim, id quod à multis audivi, singulare esse Episcopo ingenium, & majoribus, quam de quibus nunc agitur, rebus aptum. Tu de voluntate ejus scribis, & quanto istarum literarum ardeat desiderio: unde futuram quoque diligentiam clare perspicio: ex quibus mihi videor tantum posse sperare prospectum, quantum ab homine excellenti ingenio, summa diligentia, incredibili desiderio quisquam sperare possit. Verum, is quantus sit futurus in tam exiguo spacio, non facile dixerim, tu magnum sperare videris, & ego quoque pro tempore magnum, sed in summa parvum futurum puto. Nam & Grocinum memini, virum, ut scis, multifaria doctrina, magno quoque & exercitato ingenio, his ipsis literis duos continuos annos, etiam post prima illa rudimenta, solidam operam dedisse: idque sub summis doctoribus, Demetrio Chalcondilo, & Angelo Politiano: Linacrum item acri ingenio virum, totidem, aut etiam plures, annos sub iisdem præceptoribus impendisse: nam de meipso nihil dicam, quem post sextum aut septimum annum nihil pudet multa ignorare. Tonstallum etiam & Pacæum prætereo, quos diutius fortassis quam eorum ingenia exigebant, præceptoris detinuit vel ignorantia, vel negligentia. Morum ipse nosti quam acutus sit, quam vehementi ingenio, quantis etiam si cœperit, viribus incumbat: in summa, quam sit tui similis. Nolo jam propius accedere, nam de teipso, & excellenti tuo ingenio, te admonere cum supervacuum fuerit, tum assentationi fortassis proximum: sed tamen neuter, opinor, vestrum est, qui se tam cito hæc salebrosa dicet percurrisse, ut post unum aut alterum mensem potuerit quo vellet sine duce progredi, præsertim cum tot flexus, tot diverticula ubique occurrant, ut possint vel expertos ducere in errorem. Quapropter si vis ut procedat Episcopus, & ad aliquam in his literis frugem perveniat, fac peritum aliquem harum rerum ex Italia accersat, qui & manere tantisper cum eo velit, donec se tam firmum ac validum senserit, ut non repere solum, sed & erigere sese, ac stare, atque etiam ingredi

An. 1518. A *gredi possit. Nam hoc pacto melius, mea sententia, futura ejus eloquentiæ consules, quam si balbutientem adhuc & pene vagientem, veluti in cunis relinquas. Vale.*

Habes, mi Erasme, *epistolam bene longam, qua præteriti temporis silentium nimia loquacitate compensavi: sed tamen hoc ipsum tibi ipse imputabis, qui toties ad me de his rebus scripseris, ut necesse haberem pluribus verbis respondere. Iterum vale.* Oxonio 30. *Januarii, Anno* 1518.

EPISTOLA CCCII.

Des. Erasmus Roter. Henrico Glareano S. D.

B GEMINAE tuæ literæ conduplicatam mihi voluptatem attulere, mi *Glareane*, in paucis chare. Patris mortem æquum est æquo ferre animo, præsertim tam longævi. Fortunam istam tibi gratulor, sed ut perpetua sit precor. Solent enim ista Principum donaria προόμιμα εἶναι. Quod fugam adornas, doleo. Vereor enim ne dum illa persequeris, id quod est in manibus elabatur. Fortasse præstiterat, rem testamentariam fratri committere. Certe fac ut sciam, quando velis proficisci, forsan ibimus una. *Fabro* te charum esse gaudeo, viro mea sententia docto, integro, & humano, nisi quod in me fuit sui dissimilis. Id aliorum C instinctu factum scio. Verum, non erat ejusmodi viri, cujusquam impulsu, sic debacchari in famam hominis ex animo amantis. Id quod ipse potuisti ex perpetuo meo de illo sermone cognoscere. Meæ famæ non multum nocuit, suæ male consuluit, id quod mihi sane plusquam credas molestum est. Molitur, ut audio, *Apologiam*, ad quam nec adhortor, quod doleam belluis istis ansam dari, qui cum ipsi ob infantiam non ausint in arenam descendere, nos inter nos committunt, arte videlicet tyrannica: nec rursus dehortor, ne videar meæ causæ diffidere. Unum illud admonebis hominem, pro tua familiaritate, abstineat à talibus facetiis, alioqui sentiet me non esse edentulum, D & fortasse sero pœnitebit. Placuit libellus *De tribus Magdalenis*. Nolim tamen eam rem in tantam angustiam deduci, ut quisquis dicat, *Christum post triduum resurrexisse*, loquatur contra Ecclesiam, contra articulos fidei, contra omnem veritatem. Nam in has *Symplegadas* ille rem coarctat. Primum, probatio, qua docet μετὰ valere *inter*, non admodum est munita, μετὰ χεῖρας, id est, *in manibus*; ubi μετὰ positum est pro κατά. Et μεθ' ἡμέραν pro καθ' ἡμέραν alterius generis est quam μετὰ τρεῖς ἡμέρας, præsertim cum illud μετὰ ἡμέρας ἕξ, μεθ' ἡμέρας ὀκτὼ, & hujusmodi orationes frequentes sint in Novo Testamento. Postremo synecdoche, quam hinc arcere non licet, hanc quoque difficultatem ex-E tricat: *Surrexit post tres dies*, hoc est, *post tertium diem inceptum*. Si contradicit articulis fidei, quisquis hoc dicit, & tot annis nemine contradicente legit Ecclesia, consultius existimarim rem minus agere tragice, præsertim cum synecdoche sit in promptu. Quod si ille primam noctem per allegoriam aut catachresin explicat, cur vetetur hic ab omnibus receptam synecdochen adhibere? Hæc, mi *Glareane*, amico in illum animo scribo, quicquid ille de me sentit. Si tibi non sit incommodum, admonebis hominem blande super hisce rebus; simulque rogabis, ut si mihi respondet, mittat quam primum exemplar meo sumptu descriptum, quo vel agnoscam lapsum meum, vel tuear. F Semel enim sic ictus ab illo, non debeo magnopere fidere. Et si ille potest instigari ab improbis, improborum plena sunt omnia; sin minus, nolim illum tibi vel pilo minus amicum mea causa. Demiror *Budæum* jamdiu nihil scribere. Vale, animæ dimidium meæ. *Lovanii* 1. Februarii, Anno 1518.

EPISTOLA CCCIII.

Joannes Eckius Des. Erasmo Roterod. *S. D.*

An. 1518. EA *prædicaris humanitate*, Erasme *doctissime, ea præditus morum clementia, & genuina felicitate, ut & ab interuditis literas etiam barbarus, summa animi alacritate suscipias: ita enim amici tui non vulgares*, Volphangus Fabritius, Joannes Fabri, Beatus Rhenanus, Sapidus, *& alii, pleno ore de te affirmant: quibus ita animatus, meis incultis literis te adire & alloqui decrevi. Neque tamen mihi animus est, omnem epistolam in laudibus tuis, ut facere solent, absumere, non quod non sis laude dignissimus, sed quod præstabilius judicem apud absentes, te pro meritis laudari, & posteritati literis commendari, ut in editis Opusculis tum magna honoris præfatione, non semel feci, quam coram & in faciem pluribus extolli, quod assentationis speciem habet: quamvis & aliorum præconiis non indigeas, qui ex promptuario ingenii tui, mira fertilitate, politissima paris opera, sæpius etiam quam cuniculi, quæ apud omnem posteritatem nunquam sint intermoritura. Quare abunde tua tibi eruditione immortalitatem paras. Ne autem frustra tibi tanto, inquam, viro scripsisse videar, aliqua de literis tuis literatissimis afferamus, quod pro ingenii tui candore & dexteritate, eo animo benigno scilicet & pio suscipias, ut ex tibi benevolentissimo proficiscatur. Non enim te latet, mi* Erasme, *quam bene de te sentiat omnis* Germania, *(obticeo summum Pontificem*, Italiam, Galliam, *&* Angliam) *quibus laudibus tua efferat studia, ingenii tui excipiat fœturas, præclara exosculetur Opera, ut omnes ferme docti prorsus sint* Erasmiani, *Cucullatis paucis demtis, & Theologastris. At nosti Momos, quomodo detrahendi bonis viris studio, gloriolæ fumulum, velut templi* Ephesini *incensor, conquirere conantur: ipse ad unguem nosti, quomodo doctissimis viris mastigia non pepercerint: quare & tu tuos habes* Zoilos, *qui te carpere, te notare cupiunt. At ego amicissimo ut præstabat animo aliqua tibi aperiam, non profecto reprehendendi studio, sed ut ansam te defensandi acciperes, & si qua planiori indigerent explanatione, omnigena tua eruditione, ac dicendi copia uberrima, dilucida, aperta, ac mitiora faceres. Nam & sic* Erasmici *tui melius adversus Theologastros te defensabunt, & tu ipse magnum tibi adjeceris gloriæ & decoris ornamentum. Primo autem omnium, ut hinc exordiar, plures moleste ferunt, te in Annotationibus* Matthæi *capite secundo sic scripsisse:* Sive quod ipsi Euangelistæ testimonia hujusmodi non è libris deprompserint: sed memoriæ fidentes, ita ut fit, lapsi sint. *Istis enim verbis innuere videris, Euangelistas more humano scripsisse: & quod memoria consisi hæc scripserint, quod libros videre neglexerint, quod ita, hoc est, ob eam causam lapsi sunt. Audi, mi* Erasme, *arbitrarisne Christianum patienter laturum, Euangelistas in Euangeliis lapsos? si hic vacillat sacra Scriptura auctoritas, quæ pars alia sine suspicione erroris erit? ut pulcherrimo argumento* A. Augustinus *colligit. Porro,* memoriæ fidentes, *dicis*, quasi prius lecta, & sinu memoriæ recondita conscripserint: quibus præceptum fuit, ut ne cogitarent quidem, quid ante Reges & præsides loquerentur, sed à Spiritu sancto omnem docerentur veritatem. Et, Testimonia hujusmodi, *dicis*, non è libris deprompserint, quasi more nostro ex variis libris & auctoribus, ut est nunc condendorum librorum modus, volumen congesserint. *Absit hoc à Spiritus sancti &* Jesu *salvatoris nostri Discipulis, à fidei nostræ columnis, non humana sapientia institutis, suspicari. Assumpsit illiteratos & analphabeticos, sed doctissimos reddidit. Tuum erit, ornatissime* Erasme, *in hisce sanam aperire sententiam. Parce precor tam bono animo, tamque faventi, te cum humilitate & omni modestia monenti. Ad aliud adscendamus. Acta Apostolorum elucidaturus cap. decimo, adnotasti hæc verba*, Tum etiam cum Græce scribunt Apostoli, multum referunt ex proprietate linguæ suæ. *Et infra*,

Nam

An. 1518. Nam Apostoli Græcitatem suam non è Demosthenis Orationibus, sed è vulgi colloquio didicerunt. *Hoc minus sobrie à te homine Christiano fore scriptum plerique opinantur, cum venia tua, mi* Erasme, *homo sum apertus, nihil blandior. Quis enim Christianus ignorat, vel ignorare potest, si vellet, Apostolos dono Spiritus sancti, varia linguarum genera novisse? Accepta enim in die* Pentecostes *Spiritus sancti gratia, colloquebantur Apostoli variis linguis magnalia Dei. Quare non à Græcis, sed à Spiritu sancto Græcitatem didicerunt, ut eis* Græci, Romani, Ægyptii, Parthi, *& alii, Actuum secundo, testimonium dedere. Donum enim linguarum inter alia quoque à divo* Paulo *connumeratur. Ejusdem farina est quod cap. tertio* Matthæi *in Annotationibus tuis legitur*, Proinde miror Euangelistas abusos hoc verbo, quod magis videbatur fugiendum: *loqueris de verbo* διεκώλυεν. *At hic Euangelistarum præceptorem te facere videris, & quid scribendo fugere debuissent, aperire: ac si non satis propitium & doctum habuissent afformatorem Spiritum sanctum, cujus negligentiam te post tot secula supplere oporteret. Pauca adfero, doctissime* Erasme, *non ut oppugnem, sed ut commonefaciam. Postremo, pluribus præteritis, nam si hæc tibi placuisse agnovero, sedulum præstabo monitorem, hoc ex meo addam, qui* Augustini *doctrinam eminentissimam in primis post sacrum Canonem, ac Ecclesiæ sancta decreta, suspicio & veneror: idcirco displicet mihi judicium tuum, quod de* Augustino *super* Joanne *affers:* Impudentissimum *asseris*, alterum alteri comparari: *at ego* Francisci Philelphi *judicium plus laudo, qui ita de iis statuit, quod* Aurel. Augustinus acutior, & peritior, & subtilior fuerit in omni Philosophia, huic *Hieronymus* plurimum præstiterit dicendi elegantia potius quam doctrina: *claudens epistolam, ait:* Quod si ex his duobus unus effici potuisset, nihil absolutius natura edidisset: *& quod* Philelphus *de Philosophia, hoc eruditi omnes in Theologia de* Augustino *statuunt.* Unusquisque bene judicat, quæ bene novit, *ait Stagirita. Nihil autem est quod tibi deesse* Erasmici *omnes conquerantur, nisi quod* Aurel. Augustinum *non legeris. Noli ergo*, Erasme, *tantum Ecclesiæ lumen, quo post primas Ecclesiæ columnas nullum fuit illustrius, tuo judicio obtenebrare: agnosce potius doctissimum fuisse* Augustinum, *ejus amplectere scripta, versare in illis non indiligenter, impudentissimum profecto eum judicabis, qui aliquem ex doctoribus eruditione* Augustino *audeat præferre. His pauculis te admonere volui, mi* Erasme, *omnium, qui spirant, eloquentissime, aut potius ansam præbere, quo sinceram piamque in his explicares sententiam: ut hi, qui te singulari favore ob præcellentem eruditionem, veluti parentem colunt, observant, ac venerantur, a virulentis calumniatorum linguis, & vitilitigatoribus, tua defendere & tutari possint, & simul sinistras submovere suspiciones. Quod vero ad me attinet, scio profecto te mihi non solum non irasci, sed & gratias habiturum, qui* Erasmo *suo (ex cujus* Elucubrationibus *nonnihil profeci, à teneris annis minoribus tuis Adagiis institutus) optimo ac benevolenti animo, raptim illa ac obiter depinxi, quæ à calumniatoribus partim opponuntur, partim possent opponi. Neque arbitror pro tua integritatis candore, minus libenter hæc te ex* Eckio *auditurum, quam cum in Dialecticès commentariis te Latini eloquii solem, & alibi inter politiorum literarum cultores nostri seculi te* Phœnicem *dixerim. Parcere præterea debes impolito ac illevigato stylo: nam ut* Chamæleon *colores attiguum suscipit, sic ego barbaros versans assiduo Auctores, barbariem contraho, atque his contaminor. Tu vero vale fauste ac feliciter, mi* Erasme, *seculi nostri singulare decus: & cura ut* Eckius *humanitatem tuam experiatur; quod tum fiet, cum literas ab* Erasmo *accipiet. Vale & salve.* Ex Ingoldstat 2. *Februarii, Anno gratiæ* 1518.

EPISTOLA CCCIV.

Guilielmus Budæus, Regius Secretarius, Erasmo suo *S. D.*

An. 1518. MIRARIS *jam duobus epistolis tam subitum meum silentium ex tanto missitandarum ultro citroque epistolarum studio, quasi in hac re vices tuæ nullæ desiderari possint. Hic argutari vel nolo, vel non vacat, vel te rursus provocare non audeo. Hoc dico, post illam longissimam tuam epistolam, unam tantum me abs te accepisse mihi videri, eam scilicet, quam ad me scripsisti, cum tu ad Regem scriberes, præterea ferme nullam, quæ quidem epistolæ nomen obtinere possit. A quo tempore cum tibi binas subinde literas scripserim, unas bona ex parte Græcas, ego pro his duo, aut tria ad summum, à te, non epistolia, sed chartulas, scite quidem complicatas obsignatasque in speciem justarum epistolarum, intus ferme inanes, accepi. Eas si tu accepisti, excusari* Lethææ *oblivionis non potes, qui nunc a me postules scire, quid factum sit* περὶ τοῦ Βασιλέως, περὶ τοῦ Ἐπισκόπου. *Unam earum epistolarum* Badio *commisi, alteram quibusdam juvenibus, qui epistolam unam à te, vel epistolium mihi attulerant, quos præstolari domi meæ jussi, quoad ex tempore scripsissem: affirmabant enim se curaturos, ut ad te perveniret. In ea scribebam, me destitutum fuisse ab iis, qui τὸ ὄνομά σου in oculis ferre videbantur, quo nomine ego pene iis inimicitias denunciavi. In iis præcipuus est unus N. ne jam tibi omnes ejus nominis φιλικῶς ἔχειν putes. Quanquam nihil altioris fraudis suspicor, quam quod in proposito non perstitit.* Οὗτος γὰρ κελεύσας με γράφειν πρός σε, ὡς προστάξαντος δή που τοῦ Βασιλέως, ἕως μὲν τὰ τῆς ἀποκρίσεως τῆς σου ἐν προσδοκίᾳ ἦν, πολὺς ἐπέκειτό μοι, ζητῶν, τί περὶ τοῦ Ἐράσμου; τί ἐλπίζειν, ἔφη, ἡμᾶς κελεύεις; ὁ Βασιλεὺς γὰρ καὶ αὐθαιρέτως τοῦ Ἐράσμου ἐνίοτε μέμνηται. Ταῦτα μὲν οὖν ἀκούσας ἐγὼ, ἵνα τὴν ἐπιθυμίαν ἐπιτείναιμι, τὰ ἁρμόττοντα τῷ πράγματι ἀπεκρινόμην, ἐλπίζων δή που προχωρήσαντός σοι τοῦ πράγματος, καὶ τἄμα βέλτιον οἴσεσθαι. *Quo nomine male à quibusdam audivi:* καὶ κατὰ πρόσωπόν τινες ἐπετίμησαν ἐμοὶ, φάσκοντες οὔ με συνεῖναι, εἰ ἀποβήσεταί σοι τὸ πρᾶγμα, καὶ δὴ ἐν αἰτίᾳ με, καὶ τοὺς ἄλλους ἐνταῦθα ἐσομένους, *quasi scilicet tu unus* κατορθῶσαι ἂν τὰ περὶ τοὺς λόγους δυνηθείης. *Cum ego interim securus alacriter etiam* τὸ τοῦ Βασιλέως ἔνταλμα *obire me & perferre profiterer*, πεποιθὼς δῆθεν τῇ εὐγνωμοσύνῃ σου· ἐπειδὰν δὲ τὰ γράμματά σου Gallica *facta (sic enim Rex mihi imperarat)* τῷ Βασιλεῖ παρεῖχον, *& is mihi post perlectas eas, dixit, nihil ex iis sibi liquere, quid tibi esset animi, & ego respondissem, & cætera. In his omnibus* ὁ Ἐπίσκοπος, ὁ σοὶ ἀληθῶς, ὡς οἶμαι, εὔνους ὢν, *nunquam præsens fuit: hoc enim in quodam pago contigit, ad quem ego de industria me contuleram: postea in comitatu semper fuit, & apud* Calesios *&* Anglos *in legatione: ex qua his diebus cum rediisset, & hac urbe transisset, ad prandium ivi, ubi præ multitudine triclinium stratum erat*, περὶ σου *verba feci: habebam literas tuas in sinu meo, quas tamen ei non ostendi. Post prandium venit* Glareanus, *ut eum salutaret, cum ego redirem, & Episcopus jam in cubiculum interius se recepisset, redii ut eum ipsi notum facerem: cui* Glareano, *quod à me petiit, non negavi tui gratia, qui me ita facere jubes. Parum tamen mihi est molestus, nec nisi raro video hominem.* Huttenus *hac transiit, vir omnino festivus & comis, & nobilitatem generositatemque præ se ferens. Eum conviviis accepissem, si promittere voluisset, sed apud* Ruzeum *eum primum vidi, cum illuc ad prandium vocatus essem, &* Huttenum *illic esse ignorarem, postridie discessit, rediturus huc ut promisit.* Deloinus *literas jamdiu conscriptas habet, sed meas exspectabat, ut simul scriberemus. Interim ego diu rusticatus sum; & negotiis implicitus scribere ad te hactenus distuli, nunc raptim mane scripsi, cum peregre profecturus essem, & ruri literas tuas accepissem: à prandio enim Episcopi ego discesseram rus, & postridie Episcopus profectus est ad Regem. Quod jubes me scribere* Tonstallo, *deest mihi argumentum, nisi ille ad meam magnam epistolam rescripserit. Dolerem omnino atque*

etiam mœrerem, si quid ei accidisset. Scripsi etiam Linacro, *sed nondum responsum habui, si tamen responsurus est. Nam ipse ante ad me scripserat, credo pestem ei obstitisse, quo minus ad me scripserit. Novum est omnino & inusitatum, quod de Buslidiano legato vel fideicommisso scribis, sed omnino plaudendum. Fratrem paucis hebdomadis amisi, scriptorum tuorum studiosum, Græce etiam doctum, sacerdotem, archidiaconum* Trecensem, *ob quod peregre iturus illuc sum.* Τὰ τῶν γραμμάτων ἡμῶν καὶ τῶν λόγων ἡ σπουδὴ φαύλως νῦν καθέστηκεν, *& prope dixerim* ζημιωδῶς. *Legi locum Commentariorum* Fabri *in Epistolas divi* Pauli, *ut tu me facere voluisti, sed nondum legi Apologiam tuam, nisi vellicatim. Scio quod sit hominum de vobis judicium, sed necesse non habeo meum interponere.* Fabrum *non allocutus sum, ex quo anno superiore ad te de eo scripsi, excusans ejus valetudinem, quod ad te non scriberet: sic enim ille mihi dixerat; vix semel in anno eum video. Nollem hanc controversiam inter vos esse ortam. Episcopus noster dixit mihi, se primum hoc in* Britannia *audivisse. Spero tamen vos hactenus depugnasse pro veritate, ita rem silentio in posterum tectum iri,* οὕτω γὰρ διαφέρει τῆς δόξης σου, ἣν καλλίστοις δὴ καὶ πολλοῖς σὺ τοῖς φιλοσοφήμασι περιπεποίησαι. *Mirum quam ægre ferant homines tui studiosi, hanc criminandi vestri ansam esse datam iis, qui vestrum istud institutum incommodum sibi esse putant, in queis* Ruzeus *summe dolet. Scio quam sit difficile gestienti stylo moderari, & cætera,* ἀλλ' ὅπως τὸ δίκαιον παρακαλέχειν ὅπως δήποτ' οὖν ὀρεγόμενος, τῆς εὐκλείας ἤδη ὀλιγώρως ἔχειν δοκεῖς. *Noli tamen magnopere ob id conturbari, quasi* κακῶς ἀκηκοὼς, *sed admonitum te oportuit ab amico, ne cessasse videar in amici discrimine.* Περὶ δὲ ἀντιδίκου σου, *quid censeam à me non exigis ut scribam, neque ejusmodi cum eo mihi familiaritas intercedit, quæ eum cogat, rem arbitrii mei facere, quare libens supersedeo. Tu vel invitus arbitrio stare meo cogeris, si tecum jure summo agere velim ex formula legis amicitiæ. Quare æquum est, ut* τὴν δὲ τὴν ὑποθήκην ἐμὴν εὐγνωμόνως *accipias. Vale.* Parisiis 22. *Februarii, Anno* 1518. *Hanc sylvam epistolarum, censeo, ut lectam supprimas, aut etiam in ignem abjicias. Si ejusmodi rursus epistolas scribere me vis, quæ in publicum exire digna sint, tu me provocato rursus, si forte nugis feriatus esse potes. Vale rursus.*

EPISTOLA CCCV.

Erasmus Rot. Guilielmo Budæo S. D.

De negotio nostro, quod de nobis apud *Franciscum* Christianissimum *Galliarum* Regem agebatur, optime *Budæe*, & scio, & memini quid scripseris, ne me putes è *Lethæo* bibisse flumine, quemadmodum scribis. Nam ea sane res adeo me non habebat sollicitum, ut cum animadverterem, te pro tua erga nos benevolentia vehementius καὶ φιλοτιμότερον agere, literis admonuerim, ne quid istuc negotii animum tuum torqueret. Si hactenus fortuna me Regum famulatui mancipatum habuisset, si non animus, qui mihi semper ab istiusmodi theatris abhorruit, certe hæc jam ætas ac valetudo missionem ac rudem flagitaret. Quod si cuiquam omnino Principum visum fuisset addicere me, cui potius conveniebat inservire, quam *Carolo* Regi Catholico, vel quod unus omnium hoc ævo maximus, vel quod meus, velim, nolim, vel quod prior & ultro, sat amplis conditionibus invitarit, atque etiam benignitate non vulgari me sibi devinxerit: etiamsi judicabam ingratum juxta ac incivile *Francisci* tanti Principis favorem superbe rejicere, præsertim cum citra rerum mearum periculum ejus usuram gloriæ capere liceret. Et tu jam scripseras, te à suscepto negotio destitisse. Tantum avebam scire, quid tandem esset, τὸ ὕπουλον, quod tibi ἐν τῷ τὴν ἐπίκλησιν μικρῷ deprehensum significabas. Siquidem jam inde ab initio tetigit animum meum suspicio, rem animo non sincero ab isto geri. Neque enim usque adeo gratiosum est apud me *Guilielmorum* vocabulum, quam suspectum, primum θεολόγου, deinde κηρυκτοῦ πρόσωπον, hoc opinor agentis, ut me in nassam illectum irrideret. De Episcopo *Poncherio* gestiebam scire, quid ageret, & num constanter eum in nos animum obtineret, quem hic præ se ferebat: præ se ferebat enim rarum quendam ac mirificum. Non quod ambirem quicquam apud illum, cujus rei vel ipse testis est, sibi conscius, quid detulerit, & quid ego responderim: sed quod pulcherrimum & ambiendum esse ducerem ei placuisse viro, qui optimo cuique maxime placet. Clarissimum Senatorem *Deloinum*, cui te impulsore scripseram, subverebar, ne quid utcunque nostræ offendissent literæ, quod is nihil omnino responderet. Nam scio, intra menses quatuor nihil isthinc allatum esse literarum, præter has postremas, quas *Lutetiæ* datas die brumæ, è *Moguntia* misit *Huttenus* noster ad x. Calendas Martias. Porro, quod scribis, quosdam hoc lemmate deterruisse te, ne si successisset, periculum esset, vos omnes ἐν ἀκμῇ fore, non potui, fateor, absque risu legere. Neque enim mihi rogandus es, opinor, vir juxta prudens atque æquus, ne mihi fraudi sit quod alii de me vel errore, vel joco, vel studio magnificentius pronunciant. Vix credas quam mihi molestum sit hominum istiusmodi studium, quod me non mediocri frequenter onerat invidia. Nondum statui, utrum deplorem Episcopi sortem, an pietatem in patriam admirer, qui tot nominibus difficilem legationem obierit: primum in negotio molesto, ad hæc apud *Anglos*, deinde hyeme, postremo cum apud illos omnia novo pestilentiæ genere conflagrarent. *Huttenum* tibi probari sane gaudeo: nam ipse hominis ingenio delector unice. Utinam omnia salva sint *Tonstallo*: nam & hinc discessit æger, è famulis altero relicto. Et apud *Britannos* nihil à pestilentia tutum. Certe literas tuas avidissime lectitavit, & jam argumentum utroque dignum propemodum dispexerat. De *Fabro* non satis intelligo quid tibi velis: nam quod ais, *mei nominis studiosis magnopere molestum esse, ansam datam iis, qui putant, hoc nostrum institutum sibi parum esse commodum*, id mihi prorsus cum illis commune est. Imo non arbitror cuiquam esse molestius quam mihi, quod nec in *Apologia* mea dissimulavi. Nec existimo admodum multos esse, qui *Fabro* magis ex animo bene velint quam ego. Nec unquam animum inducere potero, quin *Apologiam* illam meam, atque adeo victoriam, si modo contigit, oderim, necessariam quidem illam, sed mihi nec gloriosam in causa tam bona, tum etiam invidiosam, ut adversus eximium ac veterem amicum: denique studiis utriusque vehementer adversam, quod haud me fugiat occasionem hanc arrepturos τοὺς καλακάλλους, μηδενὸς εἰ μὴ προφάσεως δεομένους, κατὰ τὴν παροιμίαν. Inauditum videlicet pugnæ genus, deplorat sortem suam victor, & hostis arma contra ferentis miseret. Adornat ille redintegrare bellum, ut audio, quasi parum sit, semel ad istum ineptisse modum. Mihi fit verisimilius, esse qui *Fabrum* exstimulent, quam ipsum id destinasse. Sciebam hujus certaminis iniquissimam conditionem, in quo si vincerer, impietatis crimen agnoscere foret necesse: sin vincerem, in crimen inhumanitatis esset incurrendum, qui cum homine tam amico commissus viderer, qui cum mihi sic conjuncta esset studiorum ratio, ut illius æstimationem non possem lædere, nisi meæ pene tantundem detraherem. Et tamen ille mihi refellendus erat, nisi opinionis meæ velut arcem periclitari, imo prodi maluissem. Ad hæc videbam plerosque calumniaturos hanc nostram conflictationem, qui nec illius insectationem, nec meam defensionem unquam legissent, tantum illud reprehensuros inter pocula alicubi auditum, *Erasmum* cum *Fabro* digladiari. Sed obsecro te, vir æquissime, quid me facere voluisses, posteaquam ille libris per orbem terrarum divulgatis, me tot atrocissimis dictis impetisset, blasphemiæque & impietatis publicitus reum ageret, primum, hominem, ut fatetur, amicum; deinde, nulla unquam à me lacessitus injuria; postremo, in eo negotio, in quo in tantum illi non adversor, ut magis pro illo facere videar, & objurger eruditorum literis,

quod

An. 1518.

quod illius sententiam non palam rejecerim, quanquam id quidem ejus instituti, quod tum susceperam, proprie non erat. Atque utinam hoc injuriarum genere fuisset in me debacchatus *Faber*, quod vel negligi poterat, vel cum moderationis laude ferri. Libens hoc condonassem vel amicitiæ nostræ, vel Christiano pudori, vel studiorum utilitati. Cæterum, impietatis calumniam agnoscere, cum primis ipsa prohibet pietas. Satius igitur esse duxi, Gratiis alicubi non satisfacere, quam *Christi* dignitatis labefactator, & hostis videri, Nam hac persona ille me produxit in theatrum. Quanquam hoc interim Gratiis datum est, quod à jure talionis abstineo, cum mihi in manu esset eo uti, quod contumeliam à me depulisse contentus, nihil in illum criminis regero, quod adversus actorem criminaliter agentem, civiliter me defendo. Et tamen sunt, si superis placet, quibus *Apologia* mea censeatur aculeata. Quasi vero lethalibus spiculis impetitus, impetentis caput supplex debuerim blanditiis demulcere, ne sævire pergeret. Ego neutram sententiam nec in annotamento, nec in *Apologia* refello, cum possem eam, quam *Faber* solam vult esse piam, ut impiam ac falsam rejicere, idque applaudentibus, opinor, Theologorum centuriis. Datum hoc quoque civilitati. Quid igitur est, quod nos admones, optime *Budae*? An ut *Epimetheus* quispiam, jam peracto negotio, mones ne suscipiatur negotium, & eversa *Troja* doces non fuisse rapiendam *Helenam?* Quid mecum optes video, quid admoneas non satis intelligo, nisi forte objurgationem vocas admonitionem. At si objurgas, sine causa objurgas: sin mones, sero mones. Infelicitatem meam agnosco, qui in hoc certamen sim coactus descendere, à quo semper abhorrui, nec nisi unico hoc telo pertrahi potuissem, culpam non agnosco. Imo modis omnibus culpandus eram, si ad impietatis crimen obmutuissem, quod nemo sanctissimorum etiam Patrum non acerrime propulsavit. Atque utinam, mi *Budae*, tempestivus monitor adfuisses, & *Fabrum* amicum ab illa tam non amica provocatione coercuisses. At posteaquam ille, præter alia convicia, me fecerat in *Christum* contumeliosum, intelligentiæ Propheticæ subversorem, à *Judæis* stantem, *Christi* dignitatem indigne dejicientem, spiritui adversantem, carni literæque adhærentem, inconsistentia sesque undique elidentia loquentem, & non unis *Anticyris* digna: idque adversus *Christi* gloriam, posteaquam se fecerat gloriæ *Christi* propugnatorem, me adversarium, periculum etiam mihi denuncians, si dictis pertinaciter adhærerem, hoc est, nisi vellem παλινῳδεῖν. Nam his atque aliis hoc genus facetiis *Faber* ille natura mitis ac blandus, tum *Erasmo* non semel amicus, ludit in amicum unice charum: hæc igitur, inquam, atque ejusmodi multa posteaquam in me non minus inimice, quam falso scripserat, ac mediis suis commentariis insulserat, atque uno me ignaro, per orbem terrarum sparserat, age, rem omnem tui facio arbitrii; agnosco legem amicitiæ, citra omnem exceptionem sequar tuum vel consilium, vel judicium? quid censes faciundum? An hoc suadebis amico, ut pro honore mihi habito, gratias agam *Fabro?* an potius ut dissimulem me scire, quid ille scripserit? Sed quis istuc crediturus est, libris nusquam non divulgatis? Quis credet unum me nescire, quod ad me unum pertinet, cum id nemo nesciat? An potius, ut rem silentio tegam: hoc est, ut non apud unum judicem, sed apud universum orbem capitis accersitus, nihil adversario respondeam, ut totam accusationem agnoscam? Sed parum est candidum, inquis, cum amico contendere. Verum, obsecro te, candidum est, sic amicum immerentem impetere? Amicus est *Faber*, sed qui sic incessit, amicus esse desiit. Etiamsi vere lapsus essem, erat hoc puræ amicitiæ, tegere probrum amici, & privatis literis admonere. Nec ipse unquam ab illo dissensurus eram in Novo Testamento, nisi judicassem, hic nullam illius gloriæ labem adspersum iri. Etiamsi ipse nec læsus ac provocatus amicitiam violavi; nec unquam,

A quantum erit in me, violaturus sum. Vitam amicitiæ impendere, laudi datur, at in *Christum* haberi blasphemum in amici gratiam, non solum extremæ dementiæ sit, verum etiam summæ impietatis. Finge patrem, aut fratrem esse *Fabrum*, non solum amicum, ne patri quidem aut fratri, opinor, tantum tribuendum esse censebis, ut in illius gratiam *Christi* adversarius haberi sustineam. Imo si simul & Cardinalis & frater mihi fuisset *Faber*, arbitror officii mei fuisse, calumniam non ferendam repellere, præsertim modis omnibus innoxius. Et tamen ita repello, ut ille victus, tantum inhumanus sit, impium non faciam, illud quoad licet agens, ne quis de adversario meo pejus sentiat. B Jam quod scribis, hactenus nobis pro veritate depugnatum esse, rem in posterum facile tegi posse: neuter, mi *Budae*, pro veritate depugnavit, cum ille me fecerit adversarium, ubi steterim ab ipso, nec ego in *Apologia* quid sentiam, aperiam, (neque enim erat necesse) tantum illius in me directa tela propello. Neque spes est rem tectum iri posse, cum illius volumina jam per *Hispanias*, *Gallias*, *Italiam*, *Germaniam*, ac *Britanniam* passim obambulent, ut jam nec illi sit integrum, premere quod scripsit, neque mihi dissimulare defensionem. Mutet ille locum, si queat, in quo me lacerat, ego pro viribus premam *Apologiam*, qua me defendo. Num me vis abjicere clypeum, cum ille tela, in C meum caput vibrata, manu teneat? Facile est alieno dolori modum præscribere, facile est in alienis malis animo æquo moderatoque esse. Fortasse tu si hic esses, aliter sentias, imo nisi prorsus ignoro *Budæum*, longe alio brachio clypeum, ensem, ac tela sua vibrasset. Primum, tecum reputa, mi *Budae*, quam sit odiosum hæreseos & impietatis crimen, tum observa, quoties, quot dictis, iisque odiosissimis in me debacchetur, ipse toties à me honorificentissime prædicatus: & arbiter sententiam, si lubet, feras, utri nostrum fuerit imputandum, etiamsi par pari retulissem, si jure talionis essem usus, si convicia conviciis retudissem. Par erat, totius mali summam imputari, qui prior laces- D sisset, & ita lacessisset, ut nisi me defenderem, *Augustinum*, *Ambrosium*, *Athanasium*, *Chrysostomum*, breviter cæteros orthodoxos omnes, atque ipsum adeo *Hieronymum* in communi crimine fuerim deserturus. Nam is ut in opere suspecto duobus verbis utcunque pro *Fabro* facit, ita cum alias, tum in commentariis, quos scripsit in Epistolam ad *Galatas*, palam nobiscum sentit. In levi suggillatione, sit sua cuique sententia, detur aliquid amicitiæ, detur civilitati, liceat labi & corrigi, liceat & perperam dissentire. Non committam ut quisquam hic meam desideret humanitatem. Scis ipse, mi *Budae*, ut pridem mecum sis velitatus, ut tuo more luseris in mea λεπτολογήματα, ut libel- E los nostros dejeceris. His ego tantum abest ut sim commotus, (etiamsi tu commotum jocabaris) ut postea ne pilo quidem fueris injucundior. Et tamen verum est, quod dici solet, *Scriptores libris suis, non secus atque parentes liberis favere*. Nec deerant, qui me literis suis ad *Copiæ* defensionem accenderent, quorum ego sedulitatem risi satis, & animo tranquillo esse jussi, testatus, inter nos pulchre convenire. At *Fabri* insectatio plusquam tragica est, ac plane demiror hominem hujusmodi tragœdiis delectari, velut in libello, quem nuper *De tribus Magdalenis*, & *triduo Christi*, sic enim ille vocat, conscripsit, disputationis conditionem in has angustias deducit, ut *quicunque dicat Christum post tres dies resur-* F *rexisse, censeatur Christianæ fidei, Evangeliis, atque omni prorsus veritati adversari*. Atqui ita sane ex *Marco* per orbem universum *Latina* legit Ecclesia, atque etiam *Græca*. Nec unquam is locus aliter lectus aut scriptus est, antequam *Faber* aperiret hoc mysterium, doceretque ex *Apollonio* Grammatico, μετὰ τρεῖς ἡμέρας significare *in triduo*: quasi vero ἀναλόγως habeant μετὰ χεῖρας, & μετὰ τρεῖς ἡμέρας. Quod si maxime rem indubitatam primus reperisset, erat hoc vel Christianæ modestiæ, vel ipsius ingenii, civilius admonere. Quanquam illud interim

An. 1518.

An. 1518. terim mirum, hominem impendio Grammaticis infensum, qui cum modo suggillarit *Bedam*, quod nodum quæstionis per Grammaticam solvere tentarit, quia synecdochen induxerit, ipse tantam difficultatem unius Grammatici auctoritate voluerit explicare, quæ nisi succurrisset, totus orbis Christianus adversus omnem veritatem & caneret & legeret. Atqui quid opus erat hac Tragœdia, cum unica synecdoche res omnis potuerit expediri, si intelligamus post tres dies resurrexisse, qui post tertium diem exortum surrexit? *Faber* enim imaginatur nullo pacto consistere, ut dicatur *post tertium diem resurrexisse, qui tertio die surrexit*. Quanquam & aliis rationibus hoc poterat extricari, quas hic non attinet recensuisse. Verum, hæc ad me non admodum pertinent, & magis illius, quam meo periculo commoveor. Cæterum, ubi nominatim impetor, & adversarius gloriæ *Christi* scribor, pro cujus gloria licet homo nocens ac sceleribus opertus, tamen vel capitis adirem discrimen, vel emori non refugiam, an me jubebis obticescere? Sed age, dic mihi per Gratias, utrum reprehendendum putas? an hoc ipsum quod me defendo, an defensionis modum? Si pro tua æquitate non reprehendis quod me defenderim, ne de modo quidem queri potes, cum ita me tuear, ut quoad licet faveam etiam adversario. Quid est igitur quod me putet objurgandum, nisi judicas illud esse fati mei, ut unus omnium me vexandum impune, ac conculcandum omnibus præbeam, ut posthac nulli sint tam ignavi canes, quin ausint oblatrare *Erasmo*; nullus asellus tam stupidus, qui vereatur obrudere; nulla sus, quæ dubitet obgrunnire? Mures sese denticulis utcunque tuentur. Apiculæ læsæ sæviunt aculeo. Solus ego ne clypeo quidem tuendi me jus obtinebo, præsertim in negotio fidei? Mihi crede, *Budæe*, qui moderate ferre potest impietatis crimen, is leviter pius est. Vides quo tonitru, quo fulmine divus *Hieronymus* insurrexerit in *Ruffinum* quondam amicissimum, tantum quod ab eo per figuratæ laudationis stropham adductus esset in nonnullam invidiæ communionem. Quo stomacho respondet ac minatur *Augustino*, quod unius loci enarrationem ausus sit convellere? Quid autem, si tali fuisset aceto perfusus, quali me perfudit *Faber*? amicus an inimicus, prudens an imprudens, instigatus an sua sponte, joco an serio, sobrius an secus, ipse viderit, certe perfudit. Res ipsa nimium exstat. Atque utinam utrique liceat inficiari. Non sum ullo modo cum *Hieronymo* conferendus, nec sanctimonia, nec eruditione, nec prudentia, nec animi moderatione, & tamen vides quanto quam ille crudelius lacessitus, quanto me tuear civilius. *Difficile est*, inquis, *gestienti stylo moderari*. Imo si dicta mihi fuissent omnia, quæ meo jure dicere poteram, tum intelligeres, quantum dolori non donarim, quantum verecundiæ, quantum humanitati datum sit. *Admonitum te oportuit*, inquis, *ne cessasse videar in amici discrimine*. Quod, obsecro, discrimen est, si manifestariam propello calumniam? Num in tuto futurus eram, si talia agnovissem elogia? An *Jacobi Fabri* tantam rationem haberi volebas, ut ego in illius gratiam blasphemus in *Christum* haberi sustinerem? Quod ad eam sane causam attinet, ego in portu navigo vel apud parum æquos judices. Atque utinam *Faber* hac in parte suam integritatem & candorem apud universos tam tueri possit, quam ego cupiam. Qui illum amicissime defendunt, causantur alieno instinctu perpulsum ab nescio quibus, qui nec illi, nec mihi bene volunt. Quasi vero pondus habeat hujusmodi purgatio in viro tam erudito, tamque philosopho, tum provectæ ætatis, postremo in criminatione tam atroci. At vereor ne plures sint illorum sententiæ subscripturi, qui dictitant istam tam supinam debacchationem, partim ab insigni quodam mei contemptu, partim ab ipsius admiratione fuisse profectam. Hoc sibi, inquiunt, persuaserat, me nihil aliud quam Rhetorculum esse, se Philosophum, Theologum, mystagogum, cujus omnia dicta oraculorum instar essent, ni-

A hil à tali viro tam neglecte posse scribi, quod mihi non illico tenebras *Cimmerias* offunderet. At meminisse debuit, nihil in bellis perniciosius, quam hostem, quamvis imbecillum, contemnere. Rursus alii judicant, offensum illum, quod à se, in *Annotationibus* meis, locis aliquot ausus sim dissentire, hunc loliginis succum in me vicissim effudisse videlicet, proque officio, pro quo par erat gratiam reponere, summam contumeliam rependisse. Atqui si ipsi licet, ab *Augustino*, *Ambrosio*, *Hieronymo*, imo semel ab omnibus antiquis ac probatis dissentire, mihi non licebit vel honorifice dissentire à *Fabro*? Et hæc erit scriptorum conditio, ut quicunque à *Fabro* dissentiat, is Euangeliis & sacris eloquiis adversetur? Ingenuæ mentis erat, in manifestis

B erratis agere gratias, qui monuisset, & qui monuisset non solum parce moderateque, verum etiam honorifice. Et tamen ipse ne privatis quidem literis sese mihi vel purgat, vel defendit, idque semel atque iterum à me provocatus, imo perinde quasi læsus, nescio quid minarum spirare dicitur. Quanto ipse simplicius, qui statim literis denunciavi *Apologiam*, priusquam adorsus essem scribere, & absolutam protinus per *Sorbonicum* quendam ad ipsum misi, scribens quæ pro tempore dicenda videbantur. Neque vero periculum esse puto, ne tribuatur inconstantiæ, quod *Fabrum* toties laudatum, nunc refellam. Primum enim illi conve-

C niebat imputari, non mihi, si quid ipse dissiderem à meipso, posteaquam ille usque adeo sui dissimilis esse cœpisset. Scripsit enim is, qui reddidit *Apologiam*, *Fabrum* ubi recepisset eam, arguisse me levitatis. Si levitas est, intentatum falso crimen depellere civiliter, quæso, sic amicum ex insidiis adoriri, quo donabitur nomine? Atque utinam per illum licuisset mei similem esse, laudibusque illius semper aliquid adjungere. Nec tamen παλινῳδῶ, quæ honorifice de illo prædicavi, imo ne sententiam quidem de illo meam adhuc mutare possum. Tantum demiror quid acciderit homini. Postremo non statim vituperat alterum, quisquis sese tue-

D tur. Jus est publicum, vim vi propulsare. Cæterum, ubi de fide Christiana agitur, impium etiam est causam adversario tradere. Tuum judicium non exegi, sive quod perspicerem, rem tui fori non esse, sive quod alias occupatissimum onerare nollem, sive ne (quod est molestissimum) inter duos amicos arbiter alterutrum offendere cogereris. Atque utinam hoc in totum præstare licuisset, ne vel *Fabro* quispiam mortalium mea causa minus esset amicus, vel ille cuiquam iniquior. Quod si tu, mi *Budæe*, non graveris hujus causæ cognitionem suscipere, etiamsi, ut dixi, res non est omnino tui prætorii, age, non rejicio judicem, modo negotii statum omnem ordine perdiscas, hoc est, *Apologiam* nostram, non oscitans ac vellicatim, ut te fe-

E cisse scribis, sed attentus perlegas. Alioqui non verebor appellare. Unde, & quo, inquies, cum ultro mihi delegaris arbitrium? A *Budæo* dormitante, ad eundem τὸ νῦν προσέχοντα. Alioqui multos passim audio queri, quod adversus *Fabrum* scripserim, sed istos ferme, qui nec illius insectationem, nec meam defensionem unquam inspexerunt. Si indignantur, quod me necessario tuear adversus *Fabrum*, cur non illi potius indignantur, qui ultro præterque causam nos lacessierit? Parum amicum est, scuto objecto tueri vitalia, & amicum est, hominem amicum telis veneno tinctis im-

F petere? Quod si id agis, ut nos diffidentes in gratiam redigas, quod ad me pertinet, haud sane multum erit negotii. Facile redit in gratiam, qui odit invitus. Facile placatur, qui nolens irascitur, imo qui ne irascitur quidem nisi suis fatis. Utinam licuisset amicitiam tueri perpetuum, nunc quod est proximum cupio multis de causis, sarciri: vel quod per se sit indecorum cum eo diffidere, qui cum necessitudine sis junctus: vel quod nolim hujus rei gratia inter ullos suboriri diffidia, studiis, ut fit, in diversa trahentibus. Magis optabam, ut ex amicitiæ jure communicatis invicem amicis, utrique pulcherrima possessio conduplicaretur. Vix ullas

An. 1518. ullas rejiciam conditiones. Aut curet ille premendam, ut dixi, reprehensionem suam, ego vicissim patiar meam aboleri *Apologiam*. Aut si id frustra cupit, maledicta benedictis mutet, & criminationi palinodia medeatur, aut certe purget sese mihi literis. Aut si id quoque nimium est, testetur nunc inter nos animorum esse consensum, quocunque genio superior illa incidit procella. Sentiet me minime difficilem. Unam eam conditionem non recipiam, si postulet, ut *Apologiam* supprimam, incolumi illius criminatione. De morte fratris tui ex *Badii* literis cognoveram, quæ mihi duplici nomine gravis est, vel quia tuus erat, & ob id ex amicitiæ fœdere noster: vel quia, ut scribis, nostri studiosus. *Buslidianum* legatum ac trilingue Collegium pulchre procedit. Est autem magnificentius quam putaram. Destinata enim sunt huic negotio plus viginti *Francorum* millia; utinam exemplum hoc complures inveniat æmulos. Habes epistolam non minus molestam quam prolixam, ne semper exprobres epistolia, pene ipsis opisthographiis breviora. Bene vale, doctissime *Budae*. *Lovanio* 22. Febr. Anno 1518.

EPISTOLA CCCVI.

Richardus Sampson, reverendissimi Cardinalis Eboracensis apud Nervios Commissarius, Erasmo suo *S. P. D.*

Si *vel tu* Anglice *calleres*, *vel ego aliam quamcunque tenerem linguam*, *qua mutuis literis tecum mihi colloqui liceret*, *mi* Erasme, *hujus nostræ ætatis sine controversia eloquentiæ princeps*, *haudquaquam* Latinas *ad te darem literas*, *cum non ignorem esse neminem*, *nisi prorsus aut temerarium*, *aut omnibus eloquentiæ numeris absolutum*, *qui ad te vel cum priscis illis disertissimis viris conferendum*, Latine *scribere non vereatur. Tanta apud omnes tuæ præcellentis doctrinæ reverentia est. Tantam quoque & eximia tua facundia scientiaque, tum divina, tum absolutissima, velut singularem tibi attulit majestatem. Nec ego in præsentiarum ad te* Latine *scripsissem, plane rudis & totus quidem advena, quantum ad cultiores literas attinet, nisi me omnino tu impulisses. Etenim in posterioribus illis literis tuis, ad* Joannem Molendinum *nostrum (quas mihi tradidit modo nudiusquartus lectitandas) me cum tuis verbis salutari juberes, non modo patronum, sed unicum quoque tuum patronum me appellare voluisti. Unde sum affectus non mediocri pudore, cum tamen cætera maxime delectarent omnia. Quis enim nescit te gratissimum (tanta est eruditionis tuæ præstantia) & Regibus & Principibus ipsis? & horum ut quisque est maximus atque optimus, ita impensissime favere* Erasmo? *Noli igitur posthac, rogo, me præter cæteros homuncionem onerare tam superbo titulo. Habes tu quidem, si res ita postularit, vel patronos, vel advocatos, vel amantissimos tui viros non solum in maxima potestate constitutos: verum etiam ubique gentium & eruditissimos, & doctissimos. Si mea tamen opera, quantulacunque sit, tibi olim poterit usui esse (id tibi velim persuasum) benevolentiorem habiturus es neminem, vel amicorum tuorum omnium. Me igitur tibi pro viribus amicum velim existimes, si tamen inter tuos hunc amiculum digneris adscribere. Quanquam pro tua humanitate, certe scio, vel longe inferiorem non contemnes, quando tantum abest, ut eodem in ludo, quod ajunt, simus docti, ut ego literarum fere expers, tu quidem vel ex confesso princeps omnium sis solus, qui nunc luce fruuntur: id quod ego præstare cæteris dignitatibus judico. Neque non possum esse tibi amicissimus, cum eos omnes, qui mei sunt amantes, non ignorem tui pariter amantissimos esse. Est enim singulari in me benevolentia Baro illustris* Montjoius, *& tibi, ut scis, toto pectore deditus. Præterea* Tonstallum, *& comi gravitate, & rara doctrina virum. De* Pacæo *nihil quidem est quod ego referam: cum præter excellentem ejus eruditionem, tanta sit etiam in omnes humanitate, ut homini nihil possit optari suavius aut mellitius: quem ego præter alios (ut nunc est etiam & apud Regiam Majestatem, & apud reverendissimum Cardinalem auctoritatis maximæ) amicum, patronum & advocatum habeo. Non par est autem præterire* Morum *nostrum, vel potius omnium, qui quantum valeat, vel eruditione, vel ingenii festivitate, neminem fugere potest, qui vel* Utopiam, *vel alias illius lucubrationes velit perlegere. Taceo de ipsius in quotidiana vita facilitate, comitate, facetissimisque colloquiis, atque omnium honestissima morum probitate. En quales amicos mihi tecum communes, sed ita communes, ut tamen eos mihi non debeas. Quanquam ipse satis es unus, ut te summopere diligam. Vale.* Tornaco 2. *Martii, Anno* 1518.

EPISTOLA CCCVII.

Des. Erasmus Roterodamus Petro Barbirio suo S. D.

Nη τὰς Χάϱιτας, si res habet, ut scribis, qui libellos suppresserunt, iidem suppressere literas: nam primum *Apologia*, mox *Paraphrasi* meas adjunxeram. Canonicus ille *Canius* suapte sponte detulit ac misit pecuniam pensionariam, homo melioris fidei, quam nunc vulgus est mortalium. Idem fecit optimus ille *Cantuariensis*, etiam inscio me. Utinam mihi decem essent ejusmodi, eos sane malim, quam quos *Homericus* optat *Agamemnon*, decem *Nestores*. *Joannem* meum *Anglum* in *Angliam* emandavi, qui mihi cum alia certa, tum equum aliquem commodum adducat. Is rediturus est ad Pascha: interim me ad iter accingo; planeque vereor, ne tuum istud viaticum me hic non reperiat. Sed tamen si quid obtigerit, relinquam hic probos amicos, ad quos quicquid delatum erit in tuto fuerit, *Joannem Borsalum*, cui Latinæ linguæ professio destinata est, *Joannem Nevium Hontiscotanum*, *Petrum Ægidium*, cujus pater optimus nuper vita defunctus est, atque ipse tenacissimo morbo affligitur, *Nicolaum Buschiducensem*, ludimagistrum apud *Antuerpiam*. *Guiliemus Cardinalis Crojus* unas atque alteras tuas literas mihi reddendas curavit: quarum alteras *Guido Morillonus* tuo nomine scripsit. Sed quid ais? friget istic *Guido*, juvenis in regione tam calida? saltem adesset illi sua Nympha, ne totus frigore pereat. Atqui nobis hic persuasum erat, istic esse totas regiones, ubi terra nihil nisi merum esset aurum, nec adesse formicas *Indicas*, auri custodes, sed liberum esse cuique, quantum velit, fodere. Præsulem *Theatinum* salvum esse gaudeo, nisi quod hunc quoque frigere suspicor. Nam de *Briseloto* rumor quidam sceleratissimus me propemodum exanimarat, hominem abisse in Campos Elysios, jamque parabam Epicedion, quo tantum orbis lumen e medio sublatum deplorarem, sed superioribus literis adspersisti aquam, animumque reddidisti. Verum extra jocum, summæ voluptati mihi fuit summum illum meum *Mecænatem Joannem Sylvium* tam belle valere, virum, ita me Deus amet, immortalitate dignum. Cum Theologis Alcedonia sunt, imo mira familiaritas. Pro *Hieronymo* palam agunt gratias; de Novo Testamento nihil queruntur, imo primores hujus ordinis ingenue comprobant, tantum oblatrant sycophantæ nescio qui, sed procul & à tergo. Multos, ut ajunt, terret *Fabri* male accepti exemplum. In quem tamen viribus meis non sum usus, favens etiam, quoad licuit, adversario. Mirum quid sit rei, ut ille non saltem privatis literis sese vel excuset, vel defendat. Passim mihi gratulantur *Gallum* devictum, *Germani*, *Itali*, & *Angli*: nec tamen efficiunt, quo minus oderim meam victoriam, nec admodum gloriosam in causa tam vincibili, & invidiæ obnoxiam, quod amico detraxerim opima spolia, cui nunc etiam faveo, licet non usque adeo, ut in illius gratiam, blasphemus in *Christum* haberi velim. Proinde precor, ut Deus Opt. Max. iis, qui mihi bene volunt, feliciorem mihi gratulandi materiam suppeditet. *Apologia* jam quater est excusa. Deleat ille suam insectationem, ego quatenus possum premam *Apologiam*. Auferat ille tela, ego depono clypeum.

A Tollat ille venena, ego desinam uti antidoto. Quod si quis aliorum me similibus dictis lacessisset, longe aliter fuisset acceptus. Homo sum, ubi vere lapsus ero, non solum agnoscam erratum meum, verum etiam admonitori gratias agam, insectatori cedam. Cæterum, ubi simili impudentia conviciis atrocissimis impetor, non committam ut posthac in me, velut inermem atque edentulum, quivis asellus obrudat, quivis sus obganniat. *Faber* unum me lacessivit nominatim. Ego neminem adhuc lacessivi, sed uni lacessenti respondi. Quidam ajunt illum suas colligere copias, ut bellum instauret, alii negant. Ego nihil malo quam pacem, præsertim cum illo, non quod illum metuam, sed quod
B ex animo diligam. Quod si repetat, ipse viderit: sibi imputet, si parum civiliter accipietur. Adigit me Novum Testamentum, ut aut *Venetiam* adeam, aut *Basileam*. Nondum enim statui, utro sit eundum. A *Germania* tribus incommodis deterreor, hypocaustis, latrociniis, & peste, quæ præter alios *Lachnerum* sustulit, officinæ *Frobenianæ* principem. Ab *Italia* cum itineris longitudo, tum instans æstas. Sed quocunque me contulero, faciam uti cognoscas. Existimabam me Cancellario scribere, quoties tibi scriberem: nam ipsum tot immersum negotiis verebar interpellare. Ego hic undique literis amatoriis obruor. Scripsit Archiep. *Maguntinensis*, semel atque iterum Episcopus *Trajectensis*, semel *Leodiensis*, semel *Bajocensis*. Invitor ad comple-
C xus. Invitat Rex *Angliæ*, & hujus *Achates* Card. *Eboracensis*. Invitat Rex *Galliæ*. Tantum est amatorum, ut difficile sit vel epistolis omnium respondere. Scripsi tamen *Sylvio* Cancellario, tuo jussu, cui non parere vix satis tutum arbitror, ut es homo violentus. Ex bilinguibus hic omnes trilingues reddimur. *Matthæus* vir suæ linguæ, in qua natus est, in paucis peritus, publice profitetur *Hebraice*, quasi parum hic fuerit ebriorum. *Dorpius Hebraicæ* factionis dux est. Videbis brevi novum seculum hic exoriri. Et exosculabuntur illum paulo ante lapidatum *Erasmum*. Etiamsi *Paraphrasis* omnibus omnium calculis laudatur. Est aliquid vel unico libello placuisse tam iniquis ac morosis. Atque utinam in tali-
D bus campis me continuissem, in quibus non paulo plus erat gloriæ, multoque minus laboris: sed fatis, mi *Barbiri*, agimur, fatis cedamus oportet. Ornatissimo viro *Haloino*, fac me diligenter commendes. *Marlianum*, *Jodocum* jurisconsultissimum, *Guidonem Morilonum* congerronem tuum meis verbis etiam atque etiam saluta. Cura etiam atque etiam, mi *Barbiri*, ut recte valeas: nam hic annus multos eximios viros tui similes absumpsit, *Marcum Musurum Romæ*, jam Archiep. designatum, & ante hunc *Palæotum Camillum*, *Lutetiæ Faustum* immortalitate dignum. Apud *Anglos Andream Ammonium Lucensem*, omnibus egregiis dotibus cumulatum. Hi, quibus astra sunt à consiliis, affirmant his an-
E nis quatuor, tantam fore pestilentiam, ut nulli sint futuri superstites, præter egregie doctos ac probos viros. Quod si verum est, ausim, & ego vaticinium meum adjungere, miram fore vilitatem annonæ. Quo magis tibi cavendum censeo ne sis de numero mediocrium. *Johanni Carundileto* Decano *Bezontino* gratulor pontificii *Panormitani* dignitatem additam: & hoc magis gratulor, quod is semper honestis studiis impense favit, atque hoc nomine mihi quoque cumprimis amicus ac patronus. Neque dubito, quin illum sua virtus brevi ad majora sit evectura. Adnitere, ut tibi quoque gratulari liceat. Perlongum est omnibus scribere, tu fac unus mul-
F tarum epistolarum vice fungitor. Rursum vale, *Lovanio* 6. Martii, An. 1518.

EPISTOLA CCCVIII.

Erasmo Rot. Nicolaus Beraldus S. D.

DOLVI *vehementer ac sæpe*, Erasme *doctissime*, *binas meas ad te literas*, *proximo scriptas biennio*, *periisse. Periisse enim puto*, *quibus nihil responderis. Id autem* Francisci Calvi, *qui eas* Basileam *usque ad te perferendas receperat*, *negligentiæ malo*, *quam dolo adscribere*, *ut cujus fidem atque integritatem perbelle mihi videar vel tridui unius congressu spectasse. Interea ineptum putabam aliis te literis obtundere*, *studiis præsertim gravioribus occupatum*; *nimirum restituendæ rei theologicæ annos jam aliquot deditum*; Paulinisque *Epistolis illustrandis toto*, *ut dicitur*, *pectore*, *vigiliisque*, *ac sudoribus maximis incumbentem. Nam Novi*, *ut vocant*, *Instrumenti editionem alteram abs te paratam esse*, *nihil dubito*, *affirmante id præsertim* Neseno *nostro*, *qui se quoque luculentas enarrationes tuas in* Pauli *Epistolam ad* Romanos *vidisse*, Ludovico Deberquino *viro doctissimo*, *ac tui nominis studiosissimo*, *cum is* Lutetiæ *mecum nuper ageret*, *mihique non semel retulit. Atque utinam ea omnia propediem pulcherrimis typis excusa videre contingat*, Frobenianis *videlicet*, *quibus nihil fieri puto posse nitidius*, *elegantius*, *amœnius. Idipsum tantopere exspectant*, *quotquot hic sunt viri non vulgariter docti*, Budæus, Ruellius, Ruzæus, Deloinus, *& ipse quoque* Parisiensis *Episcopus*, *eximius ac prope unicus ævi hujus* Mecænas, *ut nullum aliud Opus cujuscunque Auctoris fuisse unquam exspectatius putem. Video equidem*, Erasme *optime*, *video equidem fore*, *quod votis ardentibus antehac semper expetii*, *uti videlicet Theologi isti nostri*, *spinosis ac sophisticis nugis atque inutilibus argutiis nimium jampridem dediti*, *desertis* Scotistarum, Occanistarum, *adde etiam* Thomistarum *factionibus*, *ad antiquam illam ac veram se Theologiam plerique convertant*, *si porro perrexeris suam arcanis ac cœlestibus Literis dignitatem asserere. Id quod hactenus tanto abs te successu factum esse censeo*, *ut certe non videam*, *quem veterum Theologorum tibi jure anteponere quis debeat*, *sive linguarum peritiam*, *sive variam omnigenamque doctrinam*, *sive denique incomparabile studium*, *ac diligentiam*, *prope dixerim*, *indefessam spectare ac expendere libeat. Audax verbum*, *inquiet aliquis*: *audax*, *fateor*, *sed quo nullum dici posse verius puto. Scio non deesse tibi laudatores*, *qui tibi* ὕμνυς *assidue atque* ἐπινίκια μέλη *decantent*, *tibique tantum tribuant*, *quantum etiamsi agnoscas*, *non postules tamen. Ego certe nihil in gratiam* Erasmi *scribo*: *scribo autem id demum*, *quod sentio. Assentari nescio*, *nec si sciam*, *velim*, Erasmo *potissimum tanta modestia viro. Quidni porro de te id sentiam*, *quod audio à doctissimo quoque de te ubique prædicari? Indoctus est*, *refractarius est*, *à Musis ac Gratiis alienus*, *qui* Erasmi *ingenium*, *doctrinam*, *facundiam*, *sanctum denique consilium ac institutum non laudat. Quare perge*, Erasme, *seculi hujus decus egregium*, *perge tecum ipso certare*, *teque ipsum deinceps vincere*, *in eo præsertim stadio* Christianæ *pietatis*, *ac Euangelici cultus*, *in quo tanta tua cum laude hactenus nobis certasti*, *ut nihil jam superfit aliud*, *nisi ut teipsum vincas. Vale.* Lutetiæ 16. *Martii*, *An.* 1518.

EPISTOLA CCCIX.

Richardus Pacæus Erasmo *S. P. D.*

PETRO Lusco, *quem in proximis tuis mihi commendasti*, *nihil prodesse potui*, *propterea quod Regi de illo* (*cujus mentionem facis*) *libro describendo*, *nunquam in mentem venit. Comœdiarum simul & Tragœdiarum exemplum*, *quod ad* Morum *nostrum misisti*, *perlegi*: *quæ de re scripsisti id quod est*, *illud hominum genus fatali rapi insania*: *& ea adeo fatali*, *ut non nisi extremo fato* (*mea quidem sententia*) *tolli possit. Nam licet salutifera adsit medicina*, *& assidens medicus hortetur*, *seque ut curent suadeat*, *nolunt tamen venenum*, *quod imbiberunt*, *evomere. Tu*, *si me audies*, *in pulcherrimo tuo perseverabis instituto*, *& bene*, *non modo de literis*, *sed etiam de universa* Christi *religione mereberis*: *istos vero cum sua fatali insania dimittes* ἐς κόρακας. *Tuam in duas* Pauli *ad* Corinthios *Epistolas Paraphrasim diligentissime perlegi*: *& ex hoc tuo labore tantum me fructus percepisse fateor*, *ut nunc tandem* (*quod antehac mihi contigit nunquam*) *audeam affirmare*, *me aliquatenus* (*ne nimium meo ipsius tribuam ingenio*) *cum quid dicat*, *tum quid sentiat divus* Paulus, *intelligere. Nunc divinus ille* Pauli

An. 1518. li spiritus, qui antea frigere & deficere mihi visus est, plane viget. Nunc sancta illa præcepta, quæ antea mihi sapiebant aloen, conversa sunt in mel. Nunc Paraphrasis tua adeo mihi explanavit omnia, ut vale dicturus sim omnibus recentiorum in Apostolum interpretum commentariis, quod hac ei satis superque per se obscuro profundas quam plurimis in locis offudere tenebras. Vehementer præterea & illud probo, quod stylum tuum eatenus demisisti, ut eloquentiæ hostes fucatum sermonem minime tibi objicere possint, sed ecclesiastici potius eloquii simplicitatem agnoscant, quæ adeo leniter fluit, ut illiciat maxime legentem & diutissime recentem semper retineat: quo fit, ut nullam equidem vel in hac simplicitate eloquentiæ partem desiderem. Si Paulus ipse hodie resurgeret, quid aliud facere posset, quam se præferret sibi? Perge igitur, mi Erasme, quæso, in reliquis quoque Pauli Epistolis in eundem modum explanandis. Opus tuo ingenio, tua eruditione, tua denique professione est dignissimum: & ex cujus confectione non tam apud homines quam ipsum Deum magnam gloriam reportaturus es. Me quidem, ut id te facere horter, impellit illud, quod illorum quæ vidi, tam jucunda simul & fructifera fuit lectio, ut non possim non avidissime exspectare quod superest. In mentem nunc venit, quod in quibusdam aliis tuis ad me literis scripsisti, certum tibi esse in Anglia consenescere æstate proxima trajecturo. Jucundissimum mihi est intellexisse, te id habere animi. Optatissimus venies omnibus, sed tuam valetudinem hac in re cum primis consule, μὴ εἰκῆ Ἄβυδον. Interim scias, hujus Regis erga te benevolentiam in dies augeri, eumque quam sæpissime laudes tuas prædicare, & apud se habet, qui tui non sunt immemores. Vale. Ex Richmonte 5. Aprilis, Anno 1518.

EPISTOLA CCCX.

Budæus Erasmo S.

ECCE autem rursus expostulatio. Conquerebar, nihil à te literarum multis jam mensibus accepisse, quod quidem epistolæ instar haberet, quum tu ad me literas non magis copiosas quam jurgiosas dedisti: perinde quasi ex diuturno somno, id est, diuturna incuria nostri, turbidius te excitarim. Huttenus, non magis jam tibi quam mihi nostrisque probatus & amicus, cum ex Regis comitatu rediret, hac transiens, literas à me tumultuarias expressit, in quibus quum quicquid in buccam subiisset, vel Græce vel Latine scriberem, unum, ut arbitror, aut alterum verbum de Apologia illa tua adjeci, ex cujus editione dolebam, cum eo quod Faber scripsisset, nonnihil simultatis simile inter vos enatum esse videri. Non enim satis memini quid scripserim, & erat ejus generis epistola, cujus apud me exempla manere non solent. Hic pauculis verbis ἀκροχόλως tu commotus, in pacificatorem repente cornua obvertisti: videlicet quasi me liti pro Fabro temere aut cupide obtulerim, potioremque impetus tui partem in me nec opinantem deflexisti: etiamsi me subinde benigne appellando suaviari videre inter expostulandum. Primum, volo hoc tu ne ignores, me nec pacificatoris, nec arbitri honorarii partes hac in re mihi sumpsisse: non quod vererer, si id facerem, ne tute mihi non permitteres, aut tu id mihi succenseres, quod de te tantum mihi permitterem, sed quod hac de re cum Fabro nunquam collocutus sum: quare causa mihi nulla fuit, quamobrem ejus rei arbitrium affectarem, quod ad me utrinque non rejiciebatur, aut ultro deferebatur: etiamsi Ludovicus Ruzæus Parisiensis subpræfectus, ut est omnibus viris doctis ultroneus amicus, facere me jubebat, idque recusantem convitiose objurgabat: sed cum vicem tuam dolerem, hominis mihi amicissimi, admonitum te oportuit, si non aliam ob causam, ob hoc certe, ne tu me obdormisse putares, cum tua illiusque causa frequenti sæpe corona ad publica famæ subsellia peroraretur: cum eo, ut verum fatear, quod & Fabrum quoque inter amicos numero. At enim sum ille Pandoræ conjunx, quem tu rei jam conclamatæ remedium afferre cavillaris, & Troja jam eversa, docere non fuisse rapiendam Helenam. Eia tu, germane mi Prometheu, meministin' ad me his verbis te scripsisse? Faber An. 1518. toties à me cum honoris præfatione nominatus, nescio quam gratiam mihi rependit, certe ut multis videtur iniquam. Mihi quoque durius mecum agere videtur, quam pro solito suo candore. Doleo ansam hanc datam, & reliqua. Tum ipse prædiceres Apologiam te meditari, & ego fortasse officio functus essem. At tu me Epimetheum fecisti, ut per te quidem rem in scenam producendam non ante resciscere potuerim, quam tu prologum in proscenium misisti. Quo nunc igitur, inquies, admonitio? nisi ut calculum atrum ferre aut varium in Apologiam meam videare, ut mea fere soles præjudicio quodam tuo premere, licentiore, ut quibusdam videtur, fiducia confirmatæ amicitiæ. Amabo te, mi Erasme, tuum præmorde labellum, & usuram mihi patientiæ paulisper accommoda vicissim adjurgaturo. Facere enim nequeo quin epistolæ tuæ, facundæ quidem, & feliciter argutæ, sed non perinde æquæ officiosæque respondeam: cui tu rei inficiandæ non eris, si ad te jam redisti, & pristinos spiritus resumpsisti. Utique quod ad causam meam attinet, ut interim mihi tantum patrociner, quem tu subinde in faciem nunc palma, nunc pugno contundis, & vicissim blanda appellatione permulces, ut queritari jure non possim, ceu vero litem meam fecerim, ut ineptus arbiter, quod te cum Fabro altercante, vel tantulum interfari ausus sim. Ac nescio quo modo in λεπτολογήματα illa, & Copiæ contumeliam revolutus es præ iracundiæ impotentia: quarum rerum quum mihi erratum jamdiu condonasses veniam postulanti, nunc velut muneris reposcitor hac eadem de re me obliqua actione appellas, iterumque judicium ejus offensionis refers quam ex memoria tua actis semel, & bona fide exemptam esse credebam. Itane vero si quid tibi familiariter atque amicitiæ jure fretus dixero, tu in me eloquentiæ tuæ aciem stringes, & ut animo obsequaris iracundulo, ad satietatem mecum delitigabis, & quia tibi par esse scribendi facultate nequeo, continuo te superiorem in causa futurum confides? & secundum te homines doctos & graves pronunciaturos sperabis? etiamne si in tirocinio æquiore causa nixus sim? etiamsi cum tua ista Minerva justitia ipsa depugnet? etiamsi res ipsa clamitet, non te juris subsidiis, sed facundiæ præsidiis fretum esse? Verum, age, inquis, rem arbitrii tui facio, agnosco legem amicitiæ, quid igitur censes mihi faciundum? An hoc mihi amico tuo suadebis, ut pro honore mihi habito gratias agam Fabro? minime. An potius ut dissimulem me scire, quid ille de me scripserit? Quidni id tibi suadeam, si tibi integrum sit? Primum Erasmo, deinde Theologo, deinde hujusmodi Theologo, qui jam emeritis stipendiis ambitionis, & aucupandæ famæ, eo se opinionis evasisse, meritissimo confidat, ut ne ex alienis posthac elogiis pendere videatur. Tu ut timeas, ne si Faber quamlibet existimatus scriptis suis patrocinans, secus quid, ut fit, de scriptis tuis scripserit quodam loco, tua illico existimatio famoso judicio periclitari videatur, nisi tu ad judicium longa & meditata defensione occurras? atque ita occurras, sed reliqua non addam. Quasi vero crimen agnoscere protinus videatur, qui quovis modo crimen adspergenti acriter animoseque non responderit. Periculum erit credo in posterum, ne tu indicta causa de senatus doctorum sententia, capitis existimationisque mulctam subeas, si ut quisque scriptor secus de te senserit, illico non responderis. At enim, inquies, non cum quolibet homine, nec de quovis crimine in certamen invitus adductus sum. A Fabro viro antea mihi, atque etiam nunc, ut arbitror, amico, & de literis egregie merito, etiam impietatis, criminose postulatus sum. Scio quid tragœdiæ excitari his nominibus possit: intelligo si tibi concedam illum tam atroci in te animo hæc jactasse, quam tu atrociter ea excepisti: & si tibi permittam hac in re plena justaque disceptatione causam tuam agere, erroris tibi confessionem nunquam expressum iri. Sed quis tibi auctor sit, aut subscriptor, ut quum ista existimatione præditus sis, cum istam tibi gloriam tot editis voluminibus pepereris, in istud fastigium opinionis & famæ, tot rerum in hac reip. parte gestarum, gratia evectus sis, tu tamen in ejusmodi controversiis, causificationibus ma-

An. 1518. *magis, & scriptionibus argumentosis confidere videare, quam doctissimi cujusque gravissimique tacito judicio?* Τὴν μὲν δὴ τοῦ ἀγῶνος ἆθλον ἂν νίκην ἄρεσθαί μοι δοκεῖς ἑστηκὼς σύ γε σιωπῇ, καὶ τὰ κατὰ σῶν συγγραμμάτων γεγραμμένα παρακεκοώς, ἢ τὰ μὲν δικαιώματα ἐξηγούμενος, καίπερ ἀξιόλογα, τοὺς δὲ λόγους συνειρῶν εὐχερῶς τῇ δυνάμει σου περιττῇ. Τὸ γοῦν εἰς ἐμὲ, ὥσπερ τὰ ἐγκεκλημένα ὑπὸ σοῦ τῷ Φάβρῳ καὶ τὰ ὑπὲρ σαυτοῦ ἀπολελογημένα ἄγαμαι ἀναγινώσκων, καὶ εὐδαιμονίζω σε τῆς δεινότητος τῆσδε τῶν λόγων, ὑφ' ἧς καταρρητορεύομαι: οὕτω δή τοι αὐτὸς τὸ ἀξίωμα τὸ σὸν ὑπολογιζόμενος, τὸ ἀμφὶ τοὺς λόγους τουτί, φοβοῦμαι μὴ πέρα τοῦ εὐκόσμου ἐκφέρεσθαι σὺ δοκῇς τοῖς πλείστοις τῶν εὖ καὶ καλῶς πεπαιδευμένων. *Hic, si diis placet, Auctorem* Hieronymum *tuum laudabis hujusce instituti, qui* Ruffini *figuras non tulerit, qui* Augustino *minatus sit, ob unius loci enarrationem convulsam. Quis scit an ob id ad* Christi *tribunal actus vir ille vapulaverit? Malim ut totum mihi* Hieronymum *amulandum proponas, quam in eo velati navum pro exemplo prabeas. Sic in* Minerva Phidiæ *crepida reprehensione non caruit. Nec enim* Hieronymus *extra peccandi aleam fuit: nec se non* Augustinus *perperam multa scripsisse fassus est, libris etiam privatim ad id dicatis. Video te pedem pra indignatione supplodere, sed necesse est, ut ad extremum perferas, auresque mihi vacantes devorandis his prabeas, quando tu me longa tua epistola ex animi tui sententia versasti, quasi ab adversario tuo steterim, prodita amicitia, ut scriptorum tuorum indicaturam, epistolarum licentia elevaverim. Quare reliqua auscultato, scilicet* Augustinum *&* Hieronymum*, & senatum fere orthodoxorum in communi reatu destituisse visus esses, nisi tu veritatis patrocinium suscepisses, &* Fabro *rescripsisses. Quid si hoc idem in te retortum valet? Utrum igitur tu timebas, ne tu ignominia, cum tot, tantisque Auctoribus notarere? an illorum magis quam tua prospectum existimationi voluisti? Quasi vero illi in suam tuamque sententiam, nostra atatis homines, aut posteros suapte ipsi auctoritate adducere non potuissent: aut tibi ignominiosum & capitale esset futurum, si te ejusdem cum illis culpa reum à periculo non vindicasses. Atque hac ita disputo, quasi* Faber *ipse fateatur, aut inficiari non possit, in hoc se magis stomacho serviviße, quam hac, qua scripsit, contentioni dedisse, ut pertinaciori fortasse, sic asserenda veritatis haud dubie studiosa. Qua de re autem inter vos agitur, non attingo, quoniam tu majorem eam cognitionem foro meo esse censes, aut etiam sanctiorem, quam qua profanis suffragiis permittatur. Neque id etiam in disquisitionem venit in hac controversia instantia, qua nunc in judicium deducta est. Sed quod vim vi propulsare juris publici esse dicis, tecum sentio, si civile jus hac in causa pro scuto amplecteris. Verum caput illud legis aut interdicti de vi, prator ille aternus, summusque judex, in suas tabulas, edictumque suum non transtulit, quanquam & illud jus civile modum tutela insontis & inculpata à propulsante exigit. Ex qua formula si tibi jus reddi petieris, vereor ut absolvi à me possis, qui tantam* Apologiam*, atque etiam talem edideris, ne pauculis commentariorum ejus chartis paria fecisse non viderere. Quod profecto nunquam fecisses, si tuo potius stomacho quam amicorum obsequi voluisses, qui inconsulto studio, nomini tuo favent, ut est multorum opinio, nec semper vident quid te deceat. Utcunque sit, hoc mihi omnino persuasi, si tibi nunc divorum aliquis rem integram denuo ita prastare posset, & vellet, ut ea, qua exierunt, hominum memoria eximerentur, tuque rem ipsam arbitrii tantum tui, non etiam tui studiosorum esse velles: omnino te, ut parcissime loquar, ita comparaturum, ut gravitate & moderatione superiorem videri, quam verborum & altercationum subamara vicissitudine praoptares. Neque non* Fabro *itidem rem pœnitendam videri existimo, qua est animi probitate, ut tu ipse agnovisse alioqui te fateris: qui etiam hunc casum noxa* Homericæ *tribuis,* ἥ γε, *ut inquit ille,* κατ᾽ ἀνδρῶν κράατα βαίνει βλάπτουσ᾽ ἀνθρώπους. *Neque quicquam est, quod minus credam, quam ipsum* Apologiæ *tua responsurum, etsi temerarius rumor istuc usque manavit, vel tuorum fortasse nimium sedula suspicio con-*

A *finxit,* Fabrum *quippiam hujuscemodi moliri: quem etiam audio non subdole, non figurate, non* ὑπούλως, *non repentina demutatione, sed bona fide, sed constanter, & asseverantis vultu scripta tua laudare, quanquam* Apologiæ *tua infensus sit fortasse. Quis enim miretur te illi in eo non placere, in quo tu tibi displices? ut & ex literis tuis intelligo, in quibus invitum te id certamen suscepisse satis significare mihi videris. Vide quam* ἀφειδῶς τῷ τῆς φιλίας δικαίῳ *utar, & quam* τὴν ἄγαν ταύτην ἐξουσίαν *familiaritatis usurpem. Video jam quam mihi infensus sis, cum hac legis, qui tam iniquum tibi judicem me prabeam, cum tu me tamen* æquissimum *in epistola tua voces,* ὃς ἐπιτρέψαντός σου τὴν δίαιτάν μοι τῆς φιλονεικίας ὑμῶν B καθεδιήτησα σοῦ τὸν ἀγῶνα τουτονί, τὸ ὑμῖν περισπούδαστον, *ut ne appellare quidem quenquam judicem alium fortasse possis, qui mihi arbitrium hoc omnino permiseris, ne* Budæum *quidem ipsum* τόν γε νῦν προσέχοντα τοῖς ὑπό σου ἀπολογηθεῖσιν, *id quod tibi demum salvum esse voluisti. Enimvero inquis, iniquissime & prater tuos mores facis. Ne igitur me lacesseres, qui scripta tua me dejecisse calumniaris, &* Copiam *tuam extenuasse frementibus tuis amicis. In quo utrum aquitatem tuam desiderare debeam, alias fortasse videro, qui ignorare non potes, quid de te scriptisque tuis senserim, ac scripserim. Verum, ut ad seria tandem veniam, velim ita existimes, judicium meum de vestra illa dissensione, adhuc in mea esse potestate. Etsi tu enim rem mei arbitrii quadantenus esse voluisti,* C *tamen ille fortasse hanc subire judicii aleam nolit: qui etiam, ut suspicor, aquiorem me tibi credit, cum tu diversam opinionem habeas, qui me in tua epistola suspecti postulare non cessas, ut juris verbo loquar. Sed etsi uterque ex compacto arbitrium mihi hoc deferatis, haud libens susceperim. Quod si me auctorem non respuitis, cupide id suaserim, ut denuo in futurum amicitia officia colatis. Id quod si mox ipsum fieri nequit, nondum plane abstersis animis, tametsi compositis, certe ut praterita silentio, atque, si fieri possit, oblivione obruatis. Quanquam magnorum Auctorum exemplo honeste fieri potest, ut in aliquibus tuis, illiusque scriptis hoc vulnusculum* D *vestra fama cicatrice aliqua honesta, vel splenio solerter obducatur, hominesque docti intelligant contentionem hanc potius, quam offensionem animorum fuisse. Neque vero cum ea ad te scripsi, tam praterita reprehendere volui, qua jam teneri non poterant, & potestatem tuam exierant, quam inhibere gliscentem contentionem visus sum, ne ultra modum cresceret. Quanquam id tu aliter interpretaris, ut mihi semper inique suspicax es. Est etiam apud nos in universum hac de vestra dissensione sententia, magis ut viri boni gravesque doleant, intemperias quasdam rei literaria adversas inter vos has turbas excitavisse, quam ut alterum facile damnaturi sint, & alterum absoluturi, maximeque exoptent vos in gratiam redire. Hoc modo fortasse nobilis illa contentio inter* Hieronymum, Ruffinum- E que *coaluit, sed pervicacius, atrociusque exarsit. Usque adeo humanum est peccare, idque fert humana conditio, ut in viris alioqui summis hac culpa luculenter deprehendatur, cum contentionis blandimenta rationi obrepentia, ita hominem provexerint in pervicacem animum: ut secus quippiam ille potius de sua existimatione consulat, quam motus irrumpentes animi inhibeat. Equidem, mi* Erasme, *ut jam simpliciter tecum loquar, quum hac primum intellexi, non condolescere tibi,* Fabroque *non potui, qui post tot stipendia in stativis* Palladis *emerita in sua uterque statione, quum omnes jam juniorum seniorumque centuria dignos vos esse censerent, qui nostrarum cohortium or-* F *dines duceretis, nescio quo sinistro genio impulsore in ordinem vos rursus propemodum coegistis. Qui si etiam pergeretis obfirmatis animis indulgere, & ad simultatem usque apertam pertinaciter contendere, vererer ne gravium bonorumque prarogativa are nos laudis & gloria tandem dirutum iret. Ille etsi mihi jam olim amicus magis quam familiaris, & consuetudine vita consiliorumque commercio devinctus, rationem consilii sui viderit. Tu vero, qui mihi cognitionem hujusce negotii alteris jam literis detulisti, si tibi constare vis, &*

me

An. 1518. me lucrifacere, quo in partes tuas transeam, in obtemperantis habitum te ut componas necesse est, etiamsi cordis ore reclames, surdisque dentibus infrendas. Itaque apage illud ex tuis literis: Tu si hic sis, mi Budae, aliter, aliterque sentias. Etenim hac de re sic censeo: Cum vita humana ea sit in universum conditio, ut quo quisque exactius, atque etiam innocentius rationes suas instituerit, eo plura fere sibi negotia exhiberi à casuum temeritate sentiat, quæ mortales ipsa miseros sursum deorsumque versat: noxa scilicet illa tenebrarum præside, in omnes occasiones pervigili intentione imminente, quæ provideri ab homine nequeunt: tum verò nostra sortis hominibus incessere plerunque solet, improbeque blandiri, parens illa discordia contentio, quæ in deorum olim convivio, aureum illud malum, inscriptum, ἡ καλὴ λαβέτω, provolvisse in medium dicitur: dociles tandem ipsa homines Epimetheos faciens, quo tu me nomine taxavisti. Hujus rei insigne clarumque documentum Homerus, ingeniorum decus, velut iracundiæ & contentionis antidotum posteritati reliquit: apud quem, ut nosti, Iliados duodevicesimo Achilles ob id mœrens, quod justo pertinacius animo suo irato indulsisset, quanquam insigni injuria ab Agamemnone affectus, errore tandem intellecto pertinaciam contentionis iraque detestans, ita inquit:

Ὡς ἔρις ἔκ τε θεῶν, ἔκ τ' ἀνθρώπων ἀπόλοιτο,
Καὶ χόλος, ὅς τ' ἐφέηκε πολύφρονά περ χαλεπῆναι,
Ὅς τε πολὺ γλυκίων μέλιτος καταλειβομένοιο,
Ἀνδρῶν ἐν στήθεσσιν ἀέξεται ἠΰτε καπνός.

Proinde velim te ita esse animo comparatum, ut etiamsi Faber certamen instaurare instituerit, id quod falso rumore persuasus exspectas: tu tamen hac de re conquiescere tibi imperes. An vero si ille iniquior esse, & protervior contra ingenii sui naturam constituerit, ut suis impulsoribus morem gereret, tu quoque cum eo contendere turpi certamine confestim connitereris? nec istam tuam existimationem, decorumque personæ tuæ respiceres? Quam legem cum in te sanciam, non ita privilegium de te fero, ut me non eadem ipsa lege teneri velim. Etsi omnino noverim homines doctos & auctoritate præditos in animum induxisse, suis me scriptis carpere, nonnullos etiam jam id fecisse editis libris sciam, mihi tamen semel ita imperavi, huic meæ sententiæ ratæ, fixæ, confirmatæ acquiescere, ut nihil illis respondeam, nisi si mihi silentium vitio verti videam, aut luculenta fraudi futurum. Idque mihi ut faciam, auctores sunt & imperatores amicorum juratissimi, simul & gravissimi. Neque enim jam ista me juvant, quæ sine acerbitate genium nullum habent, neque mitis est mansuetique ingenii, ea digladiatione oblectari, quæ sine luculento vulnere plausum mereri nequit. Et est ea natura contentionis, ut plus ad stomachum ejus faciant, quæ plus fellis quam salis habent. Tune, egone, quanquam longe te inferior, qui servitutem molestam gravemque ambitioni servivimus, & tandem vindictam meruimus, ex libertate rursus in pistrinum nos demus, atque acerba identidem concertatione conflictemur ut scripturienti cuique libuerit stylum in nos exacuere? Equidem si alterutra mihi conditio eligenda sit, malim literarum elegantium studium ejurare, quam ad eam mentis carnificinam adigi. Tu jam gloria culmen tenes, ex quo ut à nullo deturbari jam potes, sic si gradum ipse dimoveris, conversos in te oculos fallere non poteris. Ego in eam vel securitatis vel incuriæ arcem conclusisse me confido, unde me in campum perlicere ad certamen haud facile quisquam possit. Malim ut animi æquitate superior esse videare, quam causa actione. Neque tu aliter in animum tuum induxeras, ut ex literis tuis video, atque ex ipsa Apologia, utpote qui mœrens propemodum hoc certamen capessieris, gemensque peregeris. Verum ut tibi jam sententiam meam proferam, placidiorem mihi vultum exhibe. Summa rei hæc est, hactenus veritati atque existimationi tuæ patrocinium tulisse, per me quidem & communes amicos licere ut censeare: quandoquidem est hujuscemodi controversia, quæ ampliari potius, & comperendinari sæpius, quam semel dijudicari debeat. Ulterius autem si verbum addideris,

A non impune tibi ab amicis futurum. Neque verò me nunc credas Fabri causam agere, sed tuam potius vicem dolere, qui hoc tibi suadeam, ut in gratiam cum honestate & moderatione redeas, imo ut ad ingenium tuum remigres, ac te tibi nobisque restituas, & sacræ lectioni meditationique referas. Multa fert amicitia, quam tu Fabro invitus renuncias, ut potius cum eo expostulare ob violatam inconsulto amicitiam, quam eum postulare criminose videaris. Multa opiniosissimum nomen Erasmi, quo nunc omnes Occidentis provinciæ personant, multa sacerdotii dignitas, & professionis theologicæ ratio: & vis ista contentionis cum ætate ut consenescat oportet. Et est ejusmodi certamen, cujus victoria flagrare citius invidia,

B quam plausum excitare tibi possit. Neque te hic audiam, si pergas in eum crimen retorquere, qui prior certamen hoc commisit. Nunc causæ cardinem non attingo, & causam tuam non illius judico. Volo tuam ut causam mihi approbes ex tuo tantummodo, non etiam ex illius instrumento: id est, ex propria moderatione insontem te, non recriminatione doceas. Siquidem decet boni viri innocentiam, suapte vi, suoque jure niti, non aliena injuriæ propulsatione commendabilem videri. Audio te nunc divûm hominumque fidem implorare, quod tibi impietatis reo actionem, causæque dicendæ liberum arbitrium denegem. Atqui si hujus rei judex legitimus fuissem, & à me tu petiisses, ut tibi agere lege liceret, ut actionem

C ipse tibi negare jure non potuissem, ita tibi modum dicendi ad clepsydram statuissem. At vide quem tandem aqua tibi modum infuderis. Non invitus facio, ut strenue te castigem, cui jam diu invidere cœpi, ut luminibus meis nimium officienti: & hactenus ægre tuli, in epistolaribus nostris altercationibus me semper inferiorem discessisse. Sed vereor, ne omnem in me iram tuam derives, & si nondum plane indignationem illam devorasti, vel devoratam non concoquisti, ne tu reliquias in me regeras, & exspuas, epistolamque mihi unam amarulentam scribas. Verum, age, piacularis esse non recuso, & in Fabri locum prodire succidaneus, dummodo stomachum perpurges, simul & suspicione illa tua defungar, περὶ τῶν

D λεπτολογημάτων. Hoc multis gratum erit, qui interesse publicæ utilitatis credunt, te ab illa contentione animum deflectere, ne id tibi parergon præclare cujuspiam commentationis remora sit, vel avocamentum. Hæc ad te scripsi, vir amicissime, potius ut animum meum tibi testarer, literisque tuis responderem, quam quod admonitione mea egere te putarem. Atque libens hoc fecerim, si possim, ut qui mihi maledicere gestiant, ad officium, & modestiam, vel perferendo, vel spernendo obtrectationes, reducam: sin id efficere nequeo, certe hoc non commiserim, ut ab æquanimitatis proposito, & constantiæ gradu dimoveri me sinam aliena improbitate. Etenim habet hoc à natura impetus invectivæ contentionis, ut si ingruenti cesseris, irritus mox irrisusque atque evanidus fatiscat: sicut

E turbo elisus rapidas vires amittit, si obicem non offendit. Hic sus Minervam docebo, librosque tuos audire te jubebo. Miles enim tuus Christianus, mihi omnibusque probatissimus, me docuit, non esse ex usu disciplinæ castrensis, delectos Christi milites, hujuscemodi velitatione tirocinium facere, nec Christi athletarum esse pugillationem infestam, ut tecum obsignatis tabulis agam. Mirum est, Tonstallum ad me non rescripsisse: vereor ut satis salvè se adhuc habuerit. Epistolæ mea ad eum exemplum nondum recepi, ut antea ad te scripsi, atque haud scio an perditum sit. Si tamen magnopere habere exoptas, ex scheda restitui poterit, cum erit mihi ocium. Stephanus noster antistes, ex aula huc ad aliquot dies venit:

F sed iterum accersitus, perendie reversurus est, nec nunc est in urbe, sed cras rediturus, ut ajunt, & mox viam initurus. Bis cum eo collocutus sum, sed non procul arbitris. Is te fert in oculis, quæ res urit me maxime, cum eo quod aulici, & Rex ipse, ferre te fama non cessant, ut ab eo audivi. Rex ex Italia Justinianum Episcopum ex Dominicali sodalitio accersendum curavit; & alium Hebraice doctum, nomine, ut arbitror Ritium: jamque habet unum Mithridatis æmulum, qui omnes pene linguas An. 1518.

An. 1518.

novit, ut ajunt qui hominem viderunt. Quum de iis me præsente sermonem ipse faceret, egoque nonnihil, ut fit, dixissem: Quidnam censes, inquit, Budæe, de Erasmo? nostine, quid ei sit animi, & an in Franciam tandem præmio se digno pertrahi possit? Si id, inquam, cordi magnopere Regi esse sentis, odorari iterum non gravabor, an adduci possit, ut Parisios migret, ibique domicilium fixum habeat. Quandoquidem, si bene eum novi, ne episcopatum quidem opimum libens mereat, ut inter aulicos agere incipiat. Ne multa: cum ei, ad te ut scriberet, ocium non suppeteret, auctor mihi fuit, ut animum tuum explorarem, auctorque tibi essem, ut ad eum scriberes quid in animo haberes, ut ipse negotium in aula procuraret. Agedum, fastidiosule, vide, consule, decerne, an noster esse velis, ac delicias facere tandem desine, ut utar verbo Comico. Dic quid tibi dari stipendii placeat, ut apud nos consenescas: cui mox sacerdotium accedet, ut ille arbitratur. Si ad nos transire animum induxeris, multis, ut opinor, nostratium exoptatus venies, quos jam satis multos habemus, doctrina etiam bilingui præditos: Budæumque habebis, quicum aliquando lusites: cumque eum propius certiusque cognoveris, quicum etiam in tenebris mices. Atqui Gratiis te aliquando litavisse oportet, qui hominem illum perspicacem dierum paucorum consuetudine, in admirationem tui favoremque traxeris. Nam quod nostratium permultis adeo places, qui te nunquam viderunt, styli tui suavitas efficit, operumque tuorum genius quidam illecebrosus lectorum exhilarator: qui in Francorum scriptis, à Francis desideratur, ut adversis Vulcani conjugibus, eloquentiæ studium nostri auspicari videantur, si Francis tantum scribunt, apud quos indigena generosi esse non solent. Vide quam ego tecum comparatus, iniquis fatis utar: siquidem eum Palladem togatam, simul ac palliatam, non modo religiose, sed & dispendiose coluerim, ut ne virginitatis quidem ejus attentandæ animum unquam habuerim: ne hoc quidem ab ejus observantia ferre adhuc potui, ut in aula gratiosum me faceret, sicut mihi quidem ego nunquam imperare potui, ut cum aula in gratiam redirem, ex quo ab ea migravi. Tu genesim gratiosam sortitus, ampla etiam præmia à tuis, ab externis (quodque insitatum est) à nostris etiam imperitis ferre potes, si velis. Usque adeo ista tua Minervæ gratia nullis non te approbas, nec mihi, cum tibi ob id inviderem, conatus unquam processit: si opera tua, doctrina simul & venustate vendibilia carpere atque elevare institi. Id quod cum caute ac circumspecte fecisse mihi semper visus sim: tu tamen in epistolis ad te scriptis, contendis me aperte libros tuos dejecisse, ob unum aut alterum verbum familiariter prolatum, Τί οὖν μεμψίμοιρε τὴν τύχην ἔτι αἰτιᾷς, ἣ σοι τὰ ἑαυτῆς ἀγαθὰ ἀμφοῖν ταῖν χεροῖν διατελεῖ συμφοροῦσα. O fortunatam istam tuam Minervam, cujus duo omnium maximi Reges jam facti proci esse dicentur! O nos felices, quibus mox videre continget, ut spero eum honorem esse habitum eloquentiæ, ut duo imperia potentissima, æmula licitatione institorem eloquentiæ in ditionem suam adsciscant: si tamen tuus Carolus hanc gloriam Francisco invidere cœperit, cujus tu comitatum abeuntis in Hispaniam destituisti. Ludere me credis, serio jocor loquorque. Proinde dum res calet, tuorum amicorum senatum convocato, ut consultum primo quoque tempore fiat utrobi potius, id est, hic an isthic ætatem vergentem traducas. Quod si princeps à te consulente rogatus sententiam fuero, non dubitabo censere, è re atque ex existimatione tua futurum, si te cum instrumento studiorum tuorum huc contuleris, ut gymnasium exornes, quod in hac urbe Princeps instituere velle dicitur, & eorum desiderio satisfacias, qui te votis propemodum conceptis transire ad nos exoptant. Hac de re quod firmaveris, ad Parisiensem scribes, taxabisque stipendii modum & viatici, si ita tibi visum fuerit. Satius enim id esse censeo, quam ut me velut actore ad eam concipiendam stipulationem utare. Is enim gymnasii instituendi architectus est, ut intelligo. Qui cum tibi valde bene cupiat, omnia utique tua causa apud Principem conficiet, & magnifice tibi cavebit, ut res non modo sine captione tua, sed etiam ex usu tuo ac commodo luculento transigatur. Tantum rem tuam gnaviter literis accurato, & ita rem totam exponito, ut ipse intelligat certiorem te factum à me. Ego autem ut eventum rei non præsto, nec rei periculum cupide recipio, quando nec gratiam transactæ rei magnopere vendicaturus mihi sum: etiamsi operam mihi istam admonendi tui depoposci: ita non video, quid in hac re vereri captionis debeas. Nisi enim tanto rei perficiundæ sponsori acquiescis: ne Crassus quidem tibi locuples satis erit, si reviviscat. Jamjam expostulator: & mihi posthac irascere, qui tibi libens semper nuncii quippiam boni porto, nec nisi invitus aut imprudens obnuncio. Certe nunc si vir bonus es, tu non modo boni consules quicquid in hac epistola scripsi, sed etiam destinata ad id epistola, euangelia mihi debere te fatebere, sive conditionem accepturus sis, sive ambiguo responso fastidiose frustraturus, ut anno superiore fecisti, ad Regem etiam scribens, id quod ipse mirabatur, cum ei literas tuas reddidi in Sammaurio vico tum agenti, ubi villam habemus Sammaurianam: fastidiumque tuum purgavi ut potui, excusata absentia Cancellarii patroni tui, quasi scilicet alieni juris esses. Glareanus tuus in locum Fausti demortui suffectus est, & stipendium habebit. Usque adeo fortuna tibi favere prolixissime cœpit, ut etiam amicis tuis negotia sua fortunet. Idem Parisiensi jam notus est & gratus. Deloinus noster verbis meis salutari te jussit, qui ex aula recens redierat, cum ego literas tuas accepi. Ruzæus tibi plurimum favet, qui etiam scrinium unum libris tuis dicavit, quos in manus sumere solet, cum mihi stomachum commovere vult: sum enim apud eum frequens. Jacobus Tusanus, utraque lingua doctus, etiam ejus contubernalis, ad te scribere meditatur, me urgente, ac verecundiam ejus castigante, usque adeo omnes te religiose adeundum esse putant, præter me, qui frontem perfricui. Vale, & omnem contentionem suspicionemque ex animo tuo absterge. Parisiis 12. Aprilis, Anno 1518.

POST has literas perscriptas, epistolam meam ad Tonstallum post multam flagitationem recepi, quam nunc ad te mittere commode non potui, quia nondum transscripta erat. Volo enim ejus exemplum asservare, ne forte in via intercidat. Si igitur magnopere habere eam cupis, curabo exscribendam. Habes epistolam, bene longam, & tam inscite exaratam, quam si à meipso perscripta fuisset. Me jam accusare δυσκολογραφίας non poteris, qui propter te Amanuensis utar opera. Vale rursus.

EPISTOLA CCCXI.

Erasmus Hermano Buschio suo S. D.

DISSIDIUM istud in dies gliscere, vehementius quam credi posset, doleo. Demiror autem non pudere Theologos, & sanctissimæ religionis professores, tumultus istiusmodi concitare, quorum exitus cujusmodi sit futurus, incertum est. Quid lamentationibus illis, aut ineptius, aut inamœnius, aut indoctius, aut virulentius? Optarim ego clarissimum *Hermanum* à *Nova aquila* comitem à talibus portentis continere ungues, unde præter pestem ac pus nihil queat auferri. Cum populis res est ei, quicum Dominicano belligeratur. *Lystrium*, si verum est quod narras, sic ineptisse moleste fero: hominem literis objurgabo, licet id jam sero facturus, si liber est editus. Bene vale, doctissime *Buschi*. *Lovanio* 23. Aprilis, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXII.

Erasmus Roterodamus Joanni Grolierio, apud Insubres Quæstori Regio, S. P. D.

EGO, *Grolieri* vir clarissime, ut illustrium tuique similium virorum amicitiam, si vel offeratur ultro, vel bona quapiam fortuna obtigerit, avidissime soleo amplecti, utpote rem omnium meo quidem animo longe maximam ac felicissimam, semel amplexus pertinacis-

An. 1518. cissime tueri gaudeo: ita nequaquam mihi moris est, ingerere memetipsum in cujuspiam familiaritatem, quippe qui sic natura abhorream ab omni genere ambitionis, ut nec illud ambire sustineam, quod unum in rebus humanis ambiendum duxerim, si quid omnino judicem ambiendum. Nam dic mihi per Gratias, quae possessio potest homini contingere vel honestior, vel tutior, vel jucundior, quam sincerorum planeque γνησίων amicorum. Alii fructibus praediorum, annuoque censu suam felicitatem metiuntur: ego mihi pulchre locuples, atque ipso etiam *Crœso* videor beatior, qui diversis regionibus tam multos possideam amicos, & integritate spectatos, & eruditione celebres, & dignitate praecellentes. Hos quandiu superi propitii mihi volent incolumes esse, non possum mihi non opulentus, non fortunatus videri, quantumvis alii fortunae meae tenuitatem contemnant. Quod si novus amicus veterum numero accreverit, eximio quodam lucro rem fortunasque meas auctas arbitror. Cum *Guilielmo Budaeo*, qui cum jam olim mihi vulgaris intercessit amicitia, nuper arctissimo sanctissimoque necessitudinis foedere sum copulatus. Atque is secum duos ornatissimos viros, *Deloinum* & *Ruzeum* in foederis societatem traxit. Musas omnes iratas habeam, ni magis mihi placeam hac accessione, quam si me Rex Catholicus Episcopi dignitate locupletasset. Atque hoc animo cum sim, quod unice apud me concupisco, tamen ambire non possum. Et tamen hunc inexpugnabilem ingenii mei pudorem vicit, extuditque, *Julii Calvi* vel improbitas, vel eloquentia. Siquidem is sic institit, ut *Grolierium* meis literis lacesserem, sic inhaesit, sic ursit, ut volentem nolentem quiverit in obsequium perpellere, & velut obtorto collo, quocunque lubitum esset *Erasmum* pertrahere. Rursus idem tam rara facundia, tuas egregias virtutes mihi depraedicavit, ut accensus, ultro sequerer trahentem, ac pene etiam praecurrerem. Τί γὰρ ἂν πάθοιμι, cum ille mihi bellissimis coloribus, quos illi tuae dotes affatim suppeditabant, artifice linguae suae penicillo, sic tum animi, tum corporis tui simulacrum non delinearit modo, verum etiam expresserit, absolverit, oculisque subjecerit, sic totum *Grolierium* velut *Apelles* quispiam in tabula, seu verius in speculo repraesentarit, ut minus conspecturus fuerim, si te coram & cominus oculis quanlibet curiosis collustrassem. Adjuvit nativam facundiam, mirum quoddam hominis erga te studium, ut auctore *Fabio*, bonam eloquentiae partem pectus subministrat. Efficax quidem ac praepotens dea πειθώ, non abs te Priscis dicta *flexanima*, sed eadem prorsus invicta & impotens est, si *Cupidinis* adminiculo roboretur. Ut ille me rapuit, ut accendit, ut inflammavit, ubi prolixa, sed suavissima tamen oratione novum quendam heroa depinxit, corporis atque animi dotibus juxta felicem, omnibus *Rhamnusia* ornamentis eximie cumulatum, nullo non virtutis ac decoris genere suspiciendum venerandumque. Ad haec, ea morum civilitate modestiaque, ut ipse magnitudinem suam solus nescire videatur, ea benignitate munificentiaque in omnes probitate literisque commendatos, ut tantam felicitatem aliis habere, non sibi credi queat, velut in hoc ipsum divinitus editus, ut de universis studiis, studiorumque cultoribus bene mereatur. Sic enim veterem illum *Mecanatem*, in cujus laudes à tot eloquentissimis viris est decertatum, huic nostro seculo refers, ut non solum doctos omnes colas, provehas, foveasque, verum etiam eruditorum chorum non minus ornes tuo contubernio, quam patrocinio subleves. Deligis ingenia, quae diligas. Atque is sane mihi demum videtur diligere, qui judicio diligit. Id tibi sic acerrimum est, ut nihilo secius candidum: rursus ita candidum, ut noris quid intersit inter *Homerum* & *Chœrilum*, inter *Maronem* & *Mevium*. Jam vero pulcherrimum quidem illud arbitror tuae virtutis argumentum, quod Rex Christianissimus, perspectam habens tuam istam integritatem ac sapientiam, cum eruditione non vulgari conjunctam, adhuc aetate virenti tantis negotiorum molibus praefecerit. Sed longe pulchrius quod Quaestoris munus per se invidiosum, aequitate morumque tuorum suavitate plausibile gratiosumque reddideris, in quo jam diu sic versaris, ut Principi tuo nuper armis partam gloriam duplicaris, dum ita fungeris magistratu, ut *Italus* intelligat & apud *Gallos* esse, quibus non pudeat parere. Imo quibus volentes ac lubentes pareant, qui non nisi virtuti parere didicerunt. Hisce rebus commemorandis, jamdudum inflammatum, magis etiam ac magis accendit animum meum noster *Calvus*, nullum non movens lapidem, quo me totum in tui raperet admirationem, dum productis voluminibus ostendit viros eruditione praestantes, certatim nomen *Grolierii* suis lucubrationibus asserere, satis illustre, satisque splendidum existimantes cuicunque clarissimus ubique *Grolierii* titulus praeluxerit. Neque enim arbitror eximiae virtuti ullo opus esse praeconio. Mediocria fortassis eloquentium hominum ingenio commendantur: ut stellarum lumen, lucerna quis adjuvet, sol ipse sibi praelucet, offuscans quicquid externae lucis admoveris. Nostrum agimus negotium, dum lucubrationes nostras talium nominum lenocinio commendamus. Non tu libris, sed tibi debent libri, aeternam per te apud posteros memoriam habituri. Quod si maxime ad nominis immortalitatem literarum auxiliis egeret inclyta virtus, nihil erat necesse aliunde petere, quod tibi domi est, qui sic literatis faves, ut sis inter literatos literatissimus. O vere magnum & regno dignum animum! O felicem *Galliam*, quam tot modis nobilitas; felicem *Insubriam*, cui tu juxta celebratissimum *Platonis* elogium, simul & magistratum exhibes, & philosophum, sic Rempubl. administrans, ut interim studiorum omnium antistitem agas! Quid multis agam, ornatissime *Grolieri?* Fateri pudet, & tamen silere non possum. Gestiebat inter haec animus, magnam felicitatis accessionem sibi pollicens, si contingeret *Erasmum* inter tuarum virtutum praecones adscribi. Et arridebat haec cogitanti, blanda quadam spes, ex singulari tua humanitate concepta: sed rursum dum in sinum meum expuo, & expendo quam sit mihi domi curta supellex; O improbum, inquam, somnium, quid habent nostrae Musae plusquam *Caricae*, *Grolierii* gloria dignum? Οὐ παντὸς ἀνδρὸς *Jovem* effingere. Verum, jam pene despondenti animum, *Calvus* animum reddidit: primum, omnibus Rhetorum locis exaggerans tuam incredibilem in studiosos omnes humanitatem, deinde, propensum quoddam ac peculiare studium erga meum ingenium, meosque qualescunque libellos. Cujus rei cum, per omnia sacra dejerans, fecisset fidem, coepit urgere homo violentissimus, ut te vel epistolio provocarem. Mihi vero quidvis potius visum est, quam committere, ut hominis incomparabilis amicitiam neglectis extemporariisque literis viderer auspicatus. Quid enim tum poteram aliud? à *Flandrico* itinere fessus, & in *Germanici* procinctu sic occupatus, ut non paulo molestius esse putarem profectionem adornare, quam profectionem peragere. Ajo rem non modo cum tui injuria, verum etiam cum meae famae periculo conjunctam videri. Vincebam argumentis, nec tamen destitit instare *Calvus*, ausus hujus aleam omnem in sese recipiens, se praestaturum, si quid secus evenisset. Etiamsi compertum haberet nihil esse periculi, exploratissima sibi *Grolierii* fretus humanitate. Quid quaeris? *bene plaustrum perculit*, ut vetus habet proverbium. Perfricui faciem, ausus sum auctore *Calvo* facinus audax. Quod si bene verterit, & *Erasmum* tuae clientelae non graveris adscribere, adnitar omnes ingenioli mei nervos intendere, omnem tentare venam, si quid forte grandius, & maximo *Grolierio* dignum, possit exsculpi. Fortassis quod negat natura, dabit tui studium, & quod noster non habet Genius, tuae dotes suppeditabunt. Sin offenderit te nostra audacia, temeritatis culpam omnem in *Calvum* referas oportet, mihi nihil potes imputare, nisi quod vel homini facun-

An. 1518. cundissimo fidem habuerim, vel urgentissimo, planeque vinci nescio cesserim. Denique non recuso quo minus hanc damnes epistolam, modo probes hunc in te animum, quem nunc utcunque testati, alias locupletiori testabimur argumento. Bene vale, clarissime, idemque doctissime vir. *Lovanio* 24. Aprilis, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXIII.

Anglorum Regi Henrico, ejus nominis VIII.
Erasmus Roterodamus S. D.

SALUTEM & immortalitatem, serenissime Rex. Celsitudinis tuae munus, multis quidem modis mihi gratissimum fuit, sive quod per se ingens, sive quod a Rege profectum, præsertim ab eo Rege, qui non minus honestissimarum rerum studio, quam ditionis opulentia sit eximius, cujus probari judicio magnificentius sit, quam inaurari munificentia. Tamen hoc nomine mihi præcipue fuit gratum, quod veteri tuo de nobis suffragio, quo sæpenumero *Erasmum* non minus amanter quam honorifice tua majestas ornavit, ceu pignus quoddam accessisse videretur. Ac velut hoc parum sit visum tuæ erga bonas literas benignitati, ultro fortunam offers perpetuam, eamque non mediocrem. Quam equidem adeo non recuso, ut vel gratis sub tali Principe merere cupiam, apud quem ut quisque bonis literis, vitæque integritate maxime præcellit, ita gratia & auctoritate plurimum valet; cujus aula Christianæ disciplinæ sit exemplum, sic eruditissimis viris celebrata, ut illi nulla non invideat Academia. Deum Optimum Maximumque precor, ut & istum animum tibi perpetuum esse velit, & te regno quam diutissime tueatur incolumem, ut pluribus annis sub optimo florentissimoque Principe, veris bonis floreat, vigeatque. Nos cogimur edendis voluminibus Novi Testamenti, quatuor menses impendere. Eo negotio confecto, totos nos tuæ majestatis dedicabimus obsequiis. *Lovanio* 25. Aprilis, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXIV.

Joanni Lascari Constantinopolitano Erasmus Roterodamus S. D.

VIR omnibus ornamentis clarissime, *Hieronymus Buslidius*, homo doctus ac potens, & hujus regni decus incomparabile, in itinere *Hispanico* moriens, legavit multa millia ducatorum, ad institutionem novi Collegii apud *Lovanium*, Academiam hac ætate cum primis florentem, in quo publicitus & gratis tradantur tres linguæ, *Hebraica*, *Græca*, *Latina*, salario satis magnifico circiter septuaginta ducatorum, quod tamen augeri possit pro ratione personæ. *Hebræus* jam adest, & item *Latinus*. *Græcam* professionem complures ambiunt. Verum, meum consilium semper fuit, ut adsciseeretur *Græcus* natus, unde statim germanam *Græci* sermonis pronunciationem imbibant auditores. Ac meæ sententiæ subscribunt auctores hujus negotii omnes, mihique mandarunt, ut suis verbis accerserem, quem judicassem ad hoc negotii idoneum. Quare te rogo, vel pro solita tua erga nos humanitate, vel pro tuo erga bonas literas favore, si quem nosti, quem existimes & mihi, & tibi futurum honori, cura ut quam primum huc advolet. Dabitur viaticum, dabitur salarium, dabitur locus. Erit illi res cum viris integerrimis & humanissimis. Neque minus fidat his meis literis, quam si centum diplomatis res esset transacta. Inter bonos & absque syngraphis bene agitur. Tu cura ut deligas idoneum, ego curabo ne hominem huc venisse pœniteat. Bene vale, doctissime clarissimeque vir. *Lovanio* 26. Aprilis, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXV.

Dominico Grimano, Cardinali Tit. S. Marci, Erasmus Roterodamus S. D.

JAMPRIDEM *Paraphrasis* in Epistolam *Pauli* ad *Romanos*, tuo dicata nomini, versatur in manibus hominum, satis plausibiliter ab omnibus eruditorum centuriis accepta. Hæc est, ni fallor, tui genii potius quam operis felicitas. Hactenus non misi tibi volumen, sive quod editio prima mihi non admodum arrideret, sive quod tanto itinere non facile perferri sciam, si qua quid habent oneris. Hunc libellum ex officina *Basiliensi* satis eleganter excusum periclitari visum est, si forte nondum ad te perlatum fuit opusculum. Id si sensero gratum, imo probari tanti viri judicio, mox ad reliquas Epistolas similiter explicandas accingemur, ad quod laboris me passim exstimulat studiosorum efflagitatio. Accipio sublimitatem tuam mihi literis respondere dignatam de Novi Testamenti volumine, quod per erronem quendam è *Basilea* miseram, adhuc ab officina madens: verum eas ante biennium fere missas, nondum videre licuit, sive id perfidia factum est, sive infelicitate mea. Cardinalis sancti *Georgii* epistola sic aberravit per *Ammonium* in *Germaniam* missa, ut nunquam pervestigare quiverim, quo devenerit. Tua una cum ipso *Ammonio* periit. Bene valeat tua sublimitas, cui me meaque studia velut optimo patrono commendo. Scribam brevi copiosius, certiorem aliquem nactus. *Lovanio* 26. Aprilis, Anno 1518. An. 1518.

EPISTOLA CCCXVI.

Erasmus Rot. Richardo Pacæo S. D.

SI vera sunt quæ de *Paraphrasi* scribis, gaudeo sane vigilias meas non usquequaque infelices esse. An non mera felicitas est, exiguo labore magnam inire gratiam? Etenim si libeat operam cum opera comparare, scribere *Paraphrases*, ludus est præ his laboribus, quibus mihi constat Novum Testamentum. Atque utinam quod tibi scribis evenisse, omnibus eveniat: nimirum ut illis quacunque occasione dulcescat *Paulus*. Hic vigiliarum mearum mihi fructus abunde magnus fuerit. Nolim autem *Paraphrasibus* meis tantum tribui, ut his fretus quispiam negligat interpretum commentarios, præsertim vetustiorum: imo spes est fore, ut ad hos diligentius excutiendos meus expergefaciat labor. Nec enim deerunt, opinor, curiosi, qui periculum facere velint, ubi cum interpretibus consentiam aut dissentiam, & erunt fortasse, qui venabuntur quod carpant. *Paulus* boni consulit, quocunque animo prædicetur Euangelium, modo illustretur *Christus*: nec mea magni refert, quocunque animo mea *Paraphrasis* legatur, modo hac occasione *Paulus* omnium studiis commendetur. In stylo secutus sum *Senecæ* consilium, non affectans sermonis apparatum, sed eo, qui ultro ad manum adest, sum usus. Non enim arbitror tantum esse tribuendum istis, qui hoc ipso se jactant, quod ad prodigium usque barbari sint & Solœci, ut in illorum gratiam affectanda sit orationis spurcities, præsertim si nobis non minus sudandum sit, ut ipsorum more loquamur, quam illi laborant, si quando conantur emendate dicere. Quod hortaris ut pergam quod institutum est absolvere, σύ γε τὸν σπεύδοντα καὶ αὐτὸν ὀτρύνεις. Nihil adhuc vidi pertinacius hac in bonas literas conspiratione. Cibi, potus, somni, citharæ, choreæ, similiumque voluptatum omnium satietas est, ut inquit *Homerus*, his τοῦ συκοφαντεῖν κόρος οὐ πώποτε οὐδείς. Et quod proceres docuerunt, adeo gnaviter reddunt minores, ut non alibi magis locum habeat illud, ni fallor, *Euripideum*, πολλοὶ μαθηταὶ κρείσσονες διδασκάλων. De navigatione suscipienda faciam quod mones: valetudinem in consilium adhibebo. Quod is Regis animus in me perseverat, non tam mea causa gau-

An. 1518. gaudeo, quam eruditorum omnium: quando mihi non alio nomine favet, quam quod sibi persuasit, *Erasmum* in literis esse aliquid. Non sum avidus laudum, tamen ut, quod res est, ingenue fatear, à tali Principe laudari nec dolet, nec pudet. Bene vale, mi *Pacae*, amicorum doctissime, & doctorum amicissime. *Lovanio* 15. Maji, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXVII.

Thomae Cardinali Erasmus Roterod.

POST plurimam salutem *R. D.* non infimum decus augustissimi ordinis Cardinalitii: quod hactenus non reviserim *Mecanates* meos, quos eximios, neque hos sane paucos habet mihi *Britannia*, studiorum onera fuerunt in causa, quae me propemodum opprimunt, dum onus onere cumulatur, velut *unda supervenit undam*, ut *Nasonis* utar verbis: sed praecipue tamen valetudo ex multis gravibus ac diutinis morbis adhuc tenerior, quam ut ausim me molestae navigationi committere. Porro, quod nec literis salutarim amplitudinem tuam: partim puduit eam tot arduis negotiis tum regni, tum ecclesiae distentam, meis naeniis interpellare: partim deterruit ejusdem magnitudo, cui religiose scribunt & maximi. Caeterum cum, qui istinc huc commeant, miro consensu praedicarent, quanto studio, quantoque successu tua prudentissima pietas *Britanniam* ex aerea auream facere moliatur, non potui mihi temperare, quin & istum animum tibi, & te *Britanniae* nostrae gratularer. Siquidem, ut omnium testimonio celebratur, inter tot praecipuos orbis Monarchas jam olim optatam pacem arctissimis foederibus conglutinasti, cum *Leo* Pont. Max. pacis alioqui cupientissimus, de quinquennibus induciis duntaxat ageret. *Britanniam* omnem à latrociniis, grassatoribus, otiosis erronibus repurgas, ut jam non tutior sit à venenis aut perniciosis feris, quam ab hominibus noxiis. Lites perplexas auctoritate tua dissecas, non minus feliciter quam *Alexander* ille magnus nodos *Gordios*. Magnatum dissidia componis, monasteria passim veteri religionis disciplinae restituis: clerum omnem ad laudatiorem vitae formam revocas: quin & liberalium disciplinarum studia, nonnihil hactenus collapsa, sarcis: politiores literas, cum veteris inscitiae patronis adhuc colluctantes, favore tuo fulcis, auctoritate tueris, splendore ornas, benignitate foves, magnificis salariis invitans eruditissimos quosque Professores. Comparandis bibliothecis, omni bonorum Auctorum genere locupletissimis, cum ipso certas *Ptolemao Philadelpho*, magis hac re quam ipso regno celebri. Tres linguas, sine quibus manca est omnis doctrina, nobis revocas: nam hoc beneficio, quod nunc praestatur inclytae Scholae *Oxoniensi*, totam *Britanniam* felicem judico. Quin & illud fore confido, ut hoc pulcherrimum exemplum nostrorum quoque Principum animos expergefaciat aliquando. Video, video, prorsus seculum quoddam aureum exoriri, si Principibus aliquammultis tuus iste incessat animus. Reponet justa praemia sanctissimis tuis conatibus is, cujus auspiciis haec geri videntur. Nec erit ingrata posteritas. Novam hanc felicitatem, orbi per te partam, loquentur olim eruditorum hominum literae. Tuum istud pectus, juvandis mortalium rebus natum, celebrabit aeternis monumentis *Latina* pariter ac *Graeca* facundia. Istiusmodi columnis, istiusmodi pyramidibus & paratur & servatur honesti nominis nunquam intermoritura memoria. Ego interim publicae gratulans felicitati, meum nomen luce recentiorum obscurari gaudeo, nimirum passim jam efflorescentibus, ad quos ipse nec scire literas, & infans esse videor. Mihi sat est, quod hoc laudis fero, si tamen promereor, ut dicar unus ex eorum numero fuisse, qui crassissimam barbariem ac pudendam infantiam, quas hactenus nobis opprobrabat *Italia*, ab hisce regionibus depellere conati sunt. Id quam feliciter fecerim, nescio, certe non absque invidia mihi tentatum scio, quae, non secus atque umbra lucem, egregios conatus solet comitari. Tametsi mitescunt plerique. Tantum adhuc rebellant pauculi quidam, grandiores quam ut sperent, crassiores quam ut possint, arrogantiores quam ut velint meliora discere. His persuaderi non potest, quin semel collapsura sit omnis ipsorum auctoritas, si sacros Libros habeamus emendatiores, & horum intellectum ab ipsis petamus fontibus. Tanti faciunt suam majestatem, ut malint ignorari multa, multa perperam legi citarique in divinis Libris, quam ipsos quicquam nescisse videri. Quoniam autem sentiunt sese impares argumentis, & si libris agant, nihil aliud assequi sese, quam ut suam traducant inscitiam pariter ac stultitiam, ac scipsos eruditis deridendos propinent, aperto *Marte* diffisi, ad artes confugiunt, sycophantiis onerant bonas literas, ac bonarum literarum assertores, meque in primis, quem arbitrantur ad haec studia revocanda nonnihil attulisse momenti. Quicquid prodit invidiosum, *Erasmo* impingunt. Dicas hic & calumniae ingenium esse, miscent bonarum literarum causam cum *Reuchlini Lutherique* negotio, cum haec nihil inter se cohaereant; mihi sane neque *Cabala*, neque *Thalmud* unquam arrisit, cum *Reuchlino* semel duntaxat congressus sum *Francfordiae*, nec aliud inter nos intercedit, nisi civilis amicitia, qualis fere inter studiosos omnes solet: neque vero me pudeat cum eo viro necessitudine junctum esse: habet meas literas, quibus nondum de facie notum admoneo, temperet à manifestis conviciis, quibus illius Apologia satis *Germanice* debacchatur in adversarios, tantum abest, ut famosis scriptis unquam faverim. *Lutherus* tam ignotus est mihi, quam cui ignotissimus, nec adhuc vacavit hominis libros evolvere praeter unam & alteram pagellam: non quod fastidierim, sed quod per studiorum occupationes non datum sit ocium: & tamen hunc quidam, ut audio, confingunt mea adjutum opera. Si recte scripsit, mihi nihil debetur laudis: sin secus, nihil mereor probri, quando in omnibus illius lucubrationibus ne apiculus quidem ullus est meus. Id verissimum esse comperiet, quisquis volet vestigare. Hominis vita magno omnium consensu probatur: jam id non leve praejudicium est, tantam esse morum integritatem, ut nec hostes reperiant, quod calumnientur. Quod si maxime vacasset legere, non mihi tantum arrogo, ut de tanti viri scriptis velim pronunciare, etiamsi nunc passim pueri magna temeritate pronuncient, hoc erroneum, illud haereticum. Imo adversus *Lutherum* aliquando fuimus iniquiores, ne quid invidiae recideret in bonas literas, quas nolebam amplius onerari: neque enim me fugit, quam invidiosa res sit, ea labefactare, unde messis opima demetitur sacerdotibus aut Monachis. Prodierant primum aliquammultae propositiones de remissionibus Pontificiis: mox accessit unus atque alter libellus *De confessione*, *De poenitentia*: cum sentirem gestire quosdam ad editionem, serio dissuasi, ne invidiam hanc adderent bonis literis. Erunt hujus rei testes & qui *Luthero* bene volunt. Tandem prodiit examen libellorum: nemo me vidit legentem; nemo probantem audivit, aut improbantem. Nec enim tam temerarius sum, ut probem quod non legerim; neque tam sycophanticus, ut damnem quod nesciam: etiamsi hoc hodie solenne est iis, quos minime decet. Habet *Germania* juvenes aliquot magnam & eruditionis & eloquentiae spem de se praebentes, quorum opera futurum auguror, ut aliquando gloriari possit *Germania*, quod nunc optimo jure gloriatur *Britannia*. Horum nemo mihi de facie notus est, praeter *Eobanum*, *Huttenum*, ac *Beatum*: hi nullo non machinarum genere, cum linguarum ac bonarum literarum, quibus omnes boni favent, hostibus depugnant. Horum libertatem faterer & ipse intolerabilem, nisi scirem, quam atrocibus modis tum publice, tum privatim irritentur. Ipsi sibi permittunt, ut in sacris concionibus, in scholis, in conviviis odiosissime, imo seditiose quidvis vociferentur apud imperitam multitudinem, & facinus non ferendum arbitrantur, si

An. 1518. quis horum ausit mutire, cum & apiculis sit aculeus, quo læsæ feriant; & musculis denticuli, quibus offensi sese tueantur. Unde novum hoc deorum genus? Illi, quos lubitum est, hæreticos faciant, & cœlum terræ miscent, si quis eos appellet sycophantas. Cumque non vereantur ea designare quorum pudeat etiam *Oresten*, tamen à nobis postulant, ut non nisi cum honoris præfatione nominentur, adeo fidunt stultitiæ multitudinis, ne dicam Principum. Ego bonas literas ut nunquam assequi potui, ita semper amavi: harum assertoribus faveo, quibus optimates ubique favent, præter *Midas* aliquot, quos aliquando describet quispiam. Atqui sic his faveo, ut tuear quod virtutis est, non si quid adsit vitii. Quod si quis expendat, quibus vitiis maduerint, qui pridem apud *Italos* & *Gallos* renascentibus priscis studiis opitulati sunt, non poterit non favere his nostris, quorum mores ejusmodi sunt, ut Theologis istis censoribus imitandi sint magis quam reprehendendi. Ab his quicquid prodit, meum esse suspicantur, etiam apud vos, si modo vera prædicant negotiatores huc isthinc proficiscentes. Equidem ingenue fatebor, ingenium non possum non amare, calami licentiam in nemine non improbo. Pridem lusit *Huttenus* librum, cui titulus *Nemo*: nemo nescit argumentum esse ridiculum: meum esse dictitabant Theologi *Lovanienses*, qui sibi videntur plusquam *Lyncei*. Mox prodiit *Febris*: mea erat, cum tamen totus genius, totaque phrasis à mea dissentiat. Prodiit Oratio *Petri Mosellani*, qua patrocinatur tribus linguis adversus *γλωττομάστιγας*: in me putarunt cudendam fabam, cum ego nondum scirem Orationem esse natam: quasi vero si quid huic aut illi in mentem venit scribere, mihi protinus sit omnium nomine reddenda ratio: aut quasi parum sit meo periculo tueri quod ipse scribo. *Germani* sunt, juvenes sunt, calamum habent, nec carent ingenio, nec desunt qui irritent suis odiis, nec desunt qui incitent ac frigidam suffundant. Omnes hos meis literis admonui, ut libertatem immodicam temperent: certe à summatibus Ecclesiæ viris abstineant, ne illorum animos provocent in literas, quorum patrocinio stant adversus hostes suos, neve hac invidia onerent politioris literaturæ vindices. Quid faciam? Monere possum, cogere non possum. Meo stylo temperare, mihi in manu est, alienum calamum præstare non est meum. Imo, quod maxime ridiculum est, Opus, quod nuperrime conscripsit Episcopus *Roffensis* adversus *Fabrum*, meum esse suspicabantur, cum tanta sit orationis dissimilitudo, imo cum tantum absim ab illius divini Præsulis eruditione: nec defuerunt, qui *Mori Utopiam* mihi adscriberent: adeo quicquid prodit novum, velim nolim, meum est. Prodiit ante menses aliquot, & prodiit malis avibus, libellus quidam ridiculus, quem in schismate proximo scriptum esse, satis arguit ipsum argumentum, sed à quo, incertum est, nisi quod liber indicat eum, quisquis fuit, favisse *Gallis*. Suspicio per multos obambulat, præsertim apud *Germanos*, nam apud hos variis titulis habetur descriptus. Hunc igitur cum ante complures annos hic comperissem haberi furtim, ac libellum degustassem, nam percurri verius quam perlegi, multi testes sunt, quantopere sim exsecratus, quantoque studio egerim, ut æternis tenebris abderetur: id quod in aliis quoque libellis à me factum multi fatebuntur. Testatur & epistola quædam mea ad *Joannem* Cæsareum, quam quidam *Coloniæ* furtim descriptam evulgarunt: & audio quosdam istic esse, qui hujus quoque libelli suspicionem mihi conantur impingere. Adeo nihil intentatum relinquunt isti, qui dolent reflorescere linguas, ac meliora studia: impingunt autem, non alio freti argumento quam styli, qui tamen mei non admodum similis est, nisi meus mihi parum est cognitus: quanquam quid mirum adeo foret, si quid illic aut alibi cum mea phrasi congrueret? cum nemo ferme scribat hisce temporibus, qui non aliquid mei styli referat, propterea quod meæ lucubrationes multorum manibus terantur, adeo ut in horum etiam libris, qui scribunt adversum me, non raro stylum meum agnoscam, meque meis pennis transfigi sentiam. Nullum adhuc Opus conscripsi, neque conscripturus sum, cui non præfigam meum nomen. Lusimus olim in *Moria*, sed incruente, licet fortasse plus satis libere. Cæterum, illud semper cavi, ne quid à me proficisceretur, quod vel obscœnitate vitiaret juventutem, vel aliquo pacto officeret pietati, vel seditionem aut factionem gigneret, vel ullius famæ notam atram alliniret. Quicquid hactenus sudatum est, juvandis honestis studiis, provehendæ religioni *Christianæ* sudatum est. Omnes undique gratias agunt, præter paucúlos Theologos ac Monachos, qui nec doctiores, nec meliores esse volunt. *Christum* mihi semper iratum imprecor, nisi hoc quicquid est ingenii, quicquid eloquentiæ, id totum gloriæ *Christi*, Ecclesiæ Catholicæ, sanctisque studiis dedicatum esse volo. Id ita esse comperiet, quisquis propius meum animum volet agnoscere. Verum, de his nimis multa, de quibus tamen nihil omnino scripturus eram, ni *Britannus* quidam negotiator, isthinc adveniens, satis pertinaciter asseverasset esse, qui conati sint hanc suspicionem omnium falsissimam tuæ amplitudini inducere: cujus tamen singularis prudentia mihi certissimam addit fiduciam, te nec aures, nec animum, tam impudentibus calumniis præbiturum. Imo, si quando dignabitur cominus facere periculum, experietur *Erasmum* toto pectore servientem dignitati Sedis *Romanæ*, præsertim *Leonis* decimi: cujus pietati quantum debeat, non ignorat, toto pectore addictum his viris, qui bonarum literarum, ac *Christianæ* religionis negotium agunt, inter quos primas tenet tua celsitudo. Mitto Novum Testamentum, cui multum ornamenti judicabo accessisse, si tua dignaberis Bibliotheca. Bene valeat tua pietas, cui me totum dedo consecroque. *Antuerpiæ* 18. Maji, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXVIII.

IN SVETONIVM.

Erasmus Roterod. Saxoniæ Ducibus, Federico sacri Imperii Electori, &c. ejusque patrueli Georgio, S.D.

Vt ab his viris, quos fortunæ calculus mundi gubernaculis admovit, *Federice* ac *Georgi* Ducum incorruptissimi, haud exegerim anxiam atque exactam scholasticarum disciplinarum cognitionem, in quibus qui consenuerunt, eos fere sensu etiam communi carere videmus, tantum abest, ut tractandis rerum habenis sint idonei: ita vehementer ab istis dissentio, qui Reges prorsus ab omni librorum commercio ceu re noxia ablegant, perinde quasi hoc demum vere regium sit, nihil omnino vel scire, vel agere, præter aleam, venatus, moriones, & his etiam sordidiores voluptates. Cum quibus enim amicis libentius confabuletur cordatus & pius Princeps, quam cum iis, qui & semper præsto sunt, & sapiunt plurimum, & nihil loquuntur ad gratiam? Verum nullis ex libris, mea sententia, plus utilitatis capi possit, quam ex eorum monumentis, qui res publice privatimque gestas, bona fide posteris prodiderunt, præsertim si quis regalis Philosophiæ decretis imbutus huc accesserit. Etenim qui in hoc munere, rerum gerendarum exemplum, quam gestarum fidem spectare maluerunt, in quibus est *Herodotus*, hactenus modo prosunt, quod boni Principis simulachrum oculis subjiciunt, si qui tamen id scite vereque effinxerunt. Cæterum, ex bonæ fidei Scriptoribus super alias innumeras, hæc præcipua capitur utilitas, quod non alia res æque, vel bonorum Regum animos ad res cum laude gerendas accendit, vel Tyrannorum cupiditates cohibet ac refrænat, dum utrique cernunt horum literis suam vitam omnem, mox in totius orbis, imo seculorum omnium Theatrum producendam, & quicquid nunc vel in abdito patrant, vel adscito fuco prætexunt, vel metu dissimulari cogunt verius quam ignorari, paulo post clarissima

ma in luce sub oculos omnium traducendum, cùm jam metu pariter ac spe libera posteritas, nec ullo corrupta studio, magno consensu rectè factis applaudet, parique libertate his diversa explodet, exsibilabitque. Nec enim arbitror quenquam non dico Principem, sed Tyrannum, sic penitus omnem hominis sensum exsuisse, ut vitam sibi jucundam ducat, si norit suum nomen apud posteros omnium ætatum ac nationum animis tam invisum & exsecrabile fore, quam nunc est *Neronis*, *Caligulæ*, *Heliogabali*, *Commodi*, *Domitiani*, ac *Juliani*: ad quorum mentionem, ceu portentorum verius quam Principum, nemo jam non despuit, non abominatur, non detestatur. Nam *Vitellius* vivus etiam male gesti Imperii pœnas dignas dedit, quas & *Nero* daturus erat, ni supplicii fœditate deterritus, ipse sui carnifex esse maluisset. Quod quidem exemplum utinam in hæc usque tempora duraret, si quis (quod Deus omen avertat) similis illorum exsisteret. Nunc enim nihil est impunitius, quam quod nulla satis gravis animadversio pensare queat, male obiti magistratus culpa. Jam in cæteris historiæ dotibus, quantum aliis quisque tribuendum putet, ipse viderit suo arbitratu. Illud opinor apud eruditos omnes in confesso esse, quod ad narrationis fidem attinet, primas deberi *Suetonio*: qui, ut quidam non infestiviter dixit, *prorsus ea libertate scripsit Cæsarum Vitas, qua vixerunt ipsi*. Propemodum æquarunt *Suetonium*, hac sane laude, *Ælius Spartianus*, *Julius Capitolinus*, *Ælius Lampridius*, *Vulcatius Gallicanus*, *Trebellius Pollio*, *Flavius Vopiscus*, licet eloquentiæ viribus sermonisque politie multo inferiores. Proinde mihi quidem digni videbantur, ut eorum lucubrationes studiosi summa fide servarent, quorum fide factum est, ut tantarum rerum tam certa memoria duret in hanc usque nostram ætatem. Ac *Suetonium* quidem nescio quo deo propitio, & antehac non ita passim depravatum, nunc eruditorum meaque opera purum, ni fallor, & integrum habemus, suffragante mihi ad hoc negotii, pervetusto quodam codice, quem è bibliotheca monasterii, apud *Nervios* olim, nunc *Tornacenses*, vulgato cognomine divi *Martini*, nobis exhibuit nobilissimus ille *Guilielmus Montjoius*, qui id temporis regias vices in ea urbe gerebat. Reliquos, quoniam nullo hujusmodi præsidio sublevabamur, quod unum licuit, multo certo minus depravatos dedimus. Eosque omnes vestri nominis lenocinio orbi commendare studui, vel vestro in me studio, vel in mei erga bonas literas animi propensione, ut id auderem provocatus, quo videlicet viri, imaginibus & opibus clari, magis ac magis in his philosophari consuescant, & velut ad speculum vitam moresque componere. Primum enim dum videmus mutatum orbis *Romani* statum, tanto sanguinis humani impendio constitisse, ea res pium certe Principem à temere novandis rebus deterrebit. Deinde spectare est operæ precium, quam, velut æstuariis vicibus, *Euripi* cujuspiam ritu, res humanæ sursum deorsum volvantur, ni solida Principum sapientia, & incorrupta virtus fluxum hunc sistat, inhibeatque. Quin & illud subit admirari, in tanto Principum numero vix paucos exstitisse tolerabiles, paucissimos probos, plerosque non improbos modo, verum etiam ostenta mera, merasque pestes humani generis, multos etiam mente captos. O novam seculi calamitatem, cum uni furiosæ belluæ totus serviret orbis, & ingemiscens eandem caneret cantionem, quam servus *Carion* apud *Aristophanem* ὡς ἀργαλέον! Et tamen hujusmodi portenta parricidiis, sacrilegiis, incestis, breviter, nullo non dedecorum genere impurata, templis, aris, ac divinis honoribus donabat hominum adulatio, fortunæ vel magis sceleribus tribuens, quod eximiæ virtuti dari consuevit. Quis post hæc rectè factis grassetur ad nominis immortalitatem, si cœlum datur iis, qui indigni erant ut terram contingerent? Nam quod *Domitianus* & *Commodus*, uterque sceleratissimus, Dei vocabulum vivi etiam usurparunt, quis non videt manifestariæ cujusdam insaniæ fuisse, verius quam impudentiæ? Porro, quibus de causis hoc acciderit, ut tanta fuerit bonorum Principum raritas, nondum mihi satis liquet: sive quod ipsa fortunæ magnitudo plurimas res secum defert, quæ bene nata, recteque instituta ingenia queant corrumpere; id quod facilius credet, qui perpenderit *Neronis* adolescentiam laudatissimæ indolis fuisse, & quo non alius adhuc fuit orbi pestilentior, optimi tamen Principis spem initio de se præbuisse; tum ab hoc multo post, *Bassianum Getæ* fratrem, dum privatus ageret, virum integrum ac sanctum, pessimum egisse Principem: sive quod ut quædam navigia immodice magna, vastaque, regi non queunt, ita totius orbis imperium majus est, quam ut unius hominis animo sustineri possit, quum perdifficile sit domum etiam unam recte administrare. Itaque qui maxime cupit optima, tamen *Maronis* illud interdum cogitur dicere:

Fertur equis auriga, nec audit currus habenas.

Quod opinor intelligens *Octavius Augustus*, vir eruditus ac perspicax, & quod in priscis Cæsaribus rarum comperies, perpetuo sanus, non semel de deponenda imperii mole cogitavit, & fecisset, si nactus fuisset in cujus humeros citra publici status perniciem onus reclinare potuisset. Hanc ob causam, posteriores negotiorum impares, imperii molem in plures partiri studuerunt. Sive id iis rebus magis adscribendum est, quas permultas quidem, at non omnes tamen, in *Aureliano* recenset *Flavius Vopiscus*. Et tamen in tanta malorum Principum turba, reperias licet dignas sancto Principe cogitationes, audias voces absoluto Principe dignas, comperias exempla, in quibus nihil desideres. Inter Ethnicos invenies qui *Christiano* animo Reipublicæ gererent imperium, non sibi; qui tam laboriosæ administrationis non aliud spectarent præmium, quam ut de rebus humanis benemererentur; qui publicam utilitatem liberorum affectibus, imo suæ suorumque incolumitati præferrent. O nos felices, si *Christiani* Principes suæ quisque ditioni præstarent animum, quem *Octavius* jam confirmatus, quem *Titi* duo, quem *Trajanus*, quem *Antonini* duo, quem *Aurelius Alexander*, orbi terrarum præstiterunt. Quin illud etiam mirandum, repertos qui ad Imperatorem de Imperatoribus non solum libere, verum etiam contumeliose scribere auderent: nam id quidam exigunt, ut de iis quoque qui Reipublicæ præstiterunt, non Principes, sed Tyrannos, honorifice mentiamur, id agentes ne quando libertatis exemplum in ipsos recidat. Sed multo magis ad rem pertinet, in his contemplari nomen illud imperii, quod & olim orbi sacrosanctum augustumque fuit, & nunc etiamnum multorum affectibus] religiosum ac venerabile est, cum aliquot jam seculis non ita multum superfit, præter illustrem magni nominis umbram, quam fœdis initiis in mundum irrepserit. Primum in *Julio* scelerate, mox in *Octavio*, *Lepido* & *Antonio* sceleratius. Quid non potest fortunæ libido in rebus humanis? Potestas ea, quam postea diis æquavit hominum consensus, impietate, cædibus, parricidiis, incestis, tyrannide, condita consecrataque fuit. His felicibus auspiciis cœpit illa Regibus totius orbis adorata majestas. Ac sceleratius fere propagata fuit quam nata. Fœda barbarorum militum colluvies frequenter, non suffragiis, sed insanis tumultibus dominum orbi dabat. Nec alia fere succedendi lex, nisi mactato superiore. His avibus olim auspicabantur imperium, quod nihilo secius tamen interim emendum erat, quanticunque inexplebili militum avaritiæ libuisset. Nec satis erat in unum sævire caput. Ad liberos, ad affines, ad amicos omnes crudelissima laniena proferebatur: ac sæpenumero reciprocantibus, ut fit, vindictæ vicibus, quos viros, quas matronas effera immanitas indigne laniabat? Sæpe pluribus hinc & hinc imperium ad se trahentibus miscebantur omnia. Ita semper ad novum imperii successorem, totus terrarum orbis concutiebatur. Summa rerum in manibus erat, non Senatus, non populi *Romani*, sed mercenarii faci-

An. 1518. A norosique militis. Nec aliter imperare licuit, neque diutius imperare licuit, quam illis belluis collibuisset, qui nec bonos, nec malos Principes diu ferre poterant. Alius parcior erat, alius profusior, alius eruditior quam vellent, alius matri obsequentior, alius militaris disciplinæ tenacior, alius imbellis, alius immodice bellator, alius in Senatum propensior, alii cognomen obstabat militi parum gratiosum, alii affinitas. Quamlibet levis causa satis erat istis ad jugulandum orbis Principem. Denique, ut nihil esset causæ, expediebat illis subinde mutare Principem. Insatiabilis habendi fames ad res novandas incitabat. Trucidabatur ut inutilis quem jam exsuxerant, accersebatur alius qui exhauriretur, mox & ipse trucidandus. Atque hisce B rebus factum est, ut nonnullorum imperium paucis modo mensibus, nonnullorum paucissimis etiam diebus finiretur: ut me quidem inter legendum crebro subeat admiratio, fuisse ullos qui tum temporis vellent imperii vices capessere, cum tot exemplis didicissent quibus legibus esset suscipiendum. Et hoc honoris sic venditum, imo locatum, imperium vocabant. O miserum ac deplorandum illorum temporum statum! Oppressa Senatus auctoritate, oppressis legibus, oppressa populi *Romani* libertate, sic creato Principi serviebat orbis, Princeps ipse serviebat iis, qualem nemo vir probus domi vellet habere servum. Imperatorem ti- C mebat Senatus, Imperator scelestam illam militum turbam formidabat: Imperator leges dabat Regibus, at huic leges dabant conductitii milites. Summa rerum orbis ab armata paucorum temeritate pendebat. O magnificam & exoptandam omnibus monarchiam! Et tamen nescio quo pacto, velut ex composito conveniebat inter Cæsares & milites Cæsarum dominos, quos legimus aliquoties se decimari passos ab iis, quos mox erant suo arbitratu jugulaturi, quasi vices alternas inter se pacti, dominandi ac serviendi. Non hæc eo dicuntur, ut persuadeam illegitimam fuisse Cæsarum potentiam, quum vi jureque belli, atque etiam scelere parta ditio paulatim consensu multi- D tudinis radicibus actis fiat legitima. Alioqui si quis ab extremis initiis repetat ditionum origines, paucas reperiat legitime natas. Scitum est illud *Octavii* de *Catone*, *Qui non patitur mutari præsentem Reipub. statum, is mihi & vir bonus, & bonus civis videtur.* Tecte confessus est, *Julium* per nefas occupasse monarchiam, non oportere tamen jam novatum & constabilitum Reip. statum denuo novari. Satis constat nullum imperium neque patuisse latius, neque mansisse diutius quam *Romanorum*: quanquam hoc imperium primitus penes Senatum ac populum erat: nec subito, sed paulatim ad unum summa rerum attracta est. Nec Senatus tamen, nec Imperatorum quisquam, totius orbis mo- E narchiam tenuit. Nam præterquam quod aliquot notæ regiones nunquam agnoverunt *Romanum* imperium, non minima pars orbis tum erat ignota, quum prodigiosæ vanitatis haberetur Antipodum mentio, & terra sic crederetur innatare *Oceano*, quemadmodum si pila innatet aquæ, colle tantum aliquo prominente. Denique, quum hodie reperiantur terræ incognitæ, quarum terminos nullus adhuc pervestigare potuit, quum compertum sit eas esse immensæ vastitatis. Sed imperii *Romani* majestas paulatim ad Euangelicæ lucis fulgorem, veluti luna ad solis splendorem elanguit. Tandem Barbarorum inundationibus exstinctum est, ac multis post seculis *Romani* Pontifices restituerunt, sed F nomen verius quam rem. Quid enim aliud potuerunt? Certe eligendi jus à tumultuario milite ad certos Principes recte translatum est, qui summa, ut par est, religione, nullo mercedis interventu darent orbi Principem, quem scirent rebus humanis maxime fore salutarem. Etenim si tot legibus minacissimis cautum est, ne Abbas aut Episcopus eligatur vel pecuniæ, vel cujuscunque sinistri affectus corruptela, quanta oportet esse integritate, qui suis calculis Principem dant tam late regnaturum? Alioqui longe præstabilius erat nasci Principem, quam per corruptelam eligi. Ergo, ut boni civis est præsentem Reipublicæ statum nolle mutari, ita boni Principis est, iis legibus, quibus suscepit, administrare Principatum. An vetus illud imperium quale fuit olim renovandum sit, nescio. Equidem non arbitror, quenquam esse cordatum virum, qui id optet, etiamsi votis liceat restituere: tantum abest, ut quod jam multis seculis maxima ex parte sit antiquatum extinctumque, magno rerum humanarum tumultu, summaque *Christiani* sanguinis jactura, vindicandum ac revocandum videatur: præsertim cum inter Ethnicos etiam hoc animo repertus sit *Otho*, ut potius duxerit spontanea morte vitam abrumpere, quam imperium tot hominum vita mercari; vir vel ob hoc ipsum dignus imperio, si fortuna virtuti faveret. An parum est suum quanque regionem habere dominum, nisi singulæ rursus alium haberent dominum, conduplicata populi servitute, si summa rerum inciderit in Principem improbum. Nec hæc dixerim, quod negem optimum esse Reipublicæ statum monarchiam, si modo is ad æterni Numinis exemplum quantum potentia cæteris antecellit, tantundem vincat & bonitate sapientiaque: sed partim quod, ut sunt hominum ingenia, haud scio an hujusmodi quispiam possit contingere, partim quod etiamsi maxime contingat, vix arbitror capacem esse tantæ ditionis unius mortalis animum. Demum ut sit, quando Princeps tam procul agens, puta *Constantinopoli*, cognoscet quid agatur apud *Æthiopas* aut *Gangen*; & si cognoverit, quando mittet suppetias? Etenim qui vectigalibus exigendis tantum agit Imperatorem, is quidvis est potius quam Imperator. Non admodum desiderabit orbis Monarcham, si *Christianos* Principes inter se junget concordia. Verus & unicus orbis Monarcha *Christus* est, in cujus edicta si nostri Principes consenserint, sub uno Principe vere florebunt universa: sin humanis cupiditatibus res gerentur, æterna rerum vicissitudine semper fluctuabimus, jactabimurque. Et tamen maximam hujus felicitatis partem, ipsi nobis præstare possumus, si concordibus studiis ad id, quod per se optimum est, contendamus. Atque ego sane ita demum arbitror felices fore Respublicas, si Principes sancte *Christiane*que instituti, simulatque susceperint regnum, pariter & animum regno dignum suscipiant, publicis commodis metiantur consilia omnia, ab omni tyrannidis specie velut à peste quadam abhorreant, ac pro se quisque certet, quod sortitus est regni, non amplius, sed melius successori tradere: omnes pariter adnitantur, ne bellum ullum sit, potius quam ut bello vincant; neque ullis sit opus copiis, magis quam ut his rebus sint instructi, pacis artibus magni videri studeant, quæ consiliis animique viribus constant. Equidem si quid novari possit absque rerum tumultu, judicarim ad publicam orbis *Christiani* tranquillitatem magnopere pertinere, si certis fœderibus ex usu publico sua cuique ditionis pomœria præscribantur, quæ semel constituta nullis affinitatibus, aut pactis, vel contrahi possint, vel proferri, prorsus antiquato veterum titulorum jure, quos quisque pro re nata, quum bellum affectet, solet prætexere. Quod si quis forte clamitet, Jus, nescio quod, suum adimi Principibus, is illud mihi secum reputet velim, num æquum censeat, ob hujusmodi jura, quæ sive habet aliquis fortassis, sive fingit, orbem *Christianum* impiis ac parricidialibus armis sine fine collidi, tot innoxios aut interimi, aut perdi, tot immeritas fœminas affligi corrumpique, denique totam illam malorum tragœdiam, quæ bellum omne secum defert, in vitam hominum invehi. Nam his fontibus omnia fere bella, quæ nostra memoria vidimus, profecta esse constat. Verum hæc non tantum παρεργότερον videri possint, verum etiam impudentius ad vos scripta, Principes ut magnos, ita cum primis sapientes; ad hæc, quod est in ista fortuna rarissimum, librorum etiam præsidiis cumprimis instructos. Siquidem tuas eximias, *Federice*, dotes, quum sint insigniter insignes,

An. 1518. gues, non mirum si famæ celebritas ad nos usque devexit. Te vero, illustrissime *Georgi*, patrueli laudatissimo per omnia similem ac vere germanum è propinquo cognovi, dum *Frisiam* nobis finitimam administrares. Bene valete, Principes vere felices, stemmatis quidem illustrissimi, sed ornamentis animi longe illustriores. Istos animos vobis servet *Christus* Optimus Maximus, vos orbi *Christiano*, vestrique similes nobis complures velit exsistere. *Antuerpiæ* 5. Junii, Anno 1518.

EPISTOLA* CCCXIX.

Gaspar Ursinus Velius Erasmo Rot. *S. D.*

SUPERIORI *anno cum delitescerem quodam in* Bavariæ *oppidulo, ocium nactus non literarium, sed aulicum, ac prorsus honestis à disciplinis alienum*, Gurcensi *Cardinale, cujus tum in famulitio fui, Cæsarem in* Belgas *secuto, destitutus omnibus literarum præsidiis, ausus sum magno cum periculo ac fama & nominis discrimine revocata pristina illa consuetudine* Romæ, *qua uti solebam, puta scribendi aliquid, temere nimis atque audacter ineptire: ubi* Genethliacon *carmen in te virum, quo universa* Europa *vix habet hodie quicquam illustrius & sanctius, certe nihil omnium confessione doctius, feliciori eventu quam stylo composui. Defuerat tum animi vacuitas miseriis aulicis cooperto. Elanguit judicii acrimonia, & vis ingenii, si quod unquam fuit, studiorum atque eo amplius intermissione. Aberat censura doctissimorum hominum, aderat denique librorum copia nulla, ante tempus sine cortice natanti. Quid tibi vis dicam? tam cito quam asparagi coquuntur, id carminis à me factum excidit, peperique prius quam parturirem, unde nemo non judicare possit studiose abortioni operam datam. Atqui non eo componebam, ut tam vile & inchoatum carmen præcipitata editione publicatum in manus hominum veniret, cum uni tantum* Richardo Bartholino, *cui nugas omnes meas ostendere solebam & credere, legendum transmissum esset. Qui hac in parte nimis quam officiosus illud non veritus est tibi impertire. Pudet, magnopere pudet* Ursinum *evulgati poematii, à quo nihili in materia, non autem tanto in viro mediocritatem ingenii exercitatam oportuit. O audaciam insignem & facinus stultum!* Æneam *laudare sum exorsus, nondum* Culici *extollendo satis idoneus. Equidem duplici errore me lapsum esse, & utroque gravi & intolerabili, ut perspicio manifeste, ita vehementer doleo. Primo adeo te non laudatum tam juvenilibus ineptiis deprehendo, ut culpa rudis & crassæ hujus Minervæ de fama tua tibi haud parum detrivisse videar: dein quod multo gravius est hoc scriptionis genus insitatum aggredienti, pura istius tua & sancta vita actiones illustres nondum satis cognita fuerunt. Neque dum varios & inæstimabiles labores* πολυγραφωτάτου τοῦ Ἐράσμου *vidi omnes. Quo fit ut interdum consilium ineam retractandi hendecasyllabos intempestivos, ut pro virili parte mea locupletati & excussi luculentiores tandem atque opimiores exeant, præsertim cum impense nos ad hoc laboris hortetur illustriss. Princeps* Joan. Thurzo, *Episcopus* Vratislaviensis, *studiosorum omnium præsentissimus* Mecænas, *vir haud mediocriter eruditus. Qui te ob tuas singulares virtutes & doctrinam excellentem facit maximi, amat unice, & honorat observanter: cui mos gerendus omnino est, ut & illius amplitudini, cui nihil non debeo, rem faciam longe gratissimam, & nominis mei rationem habere voluisse videar. Interea, doctissime* Erasme, *te oro per beatissimum genium tuum, perque immortales tuos & sanctissimos labores, tum quæ prius me nesciente, atque invito edita sunt in tui nominis laudem, boni consulas, tum quod in præsentia mitto fortasse illis multo ineptius carmen, & è vulgari officina depromptum, vultu numini isti tuo amabilissimo convenienti excipias, &* Ursinum *tui amantissimum observantissimumque tuorum in numero amicorum vel ultimo subsellio collocatum redamare velis. Vale.* Vratislavia 20. *Junii, Anno* 1518.

EPISTOLA CCCXX.

Erasmo Rot. Nicolaus Beraldus *S. D.*

DEDI *superioribus diebus optimo atque humanissimo viro* Francisco Calvo, Budæi, Deloini, *simul & meas ad te literas*, Erasme *doctissime: quas nihil dubito quin is tibi, etiamsi serius, certo tamen fideliterque reddiderit. Nunc etsi nihil erat quod scriberem, proficiscenti tamen hinc ad vos huic tabellario non potui non aliquid literarum ad te dare: præsertim petente id à me, atque adeo procaciter instante*, Guilielmo Neseno *tuo, simul ut intelligas quantopere litera hic tua à nobis expetantur, simul ut epistolam aliquam tuam ad optimum ac doctissimum virum* Guilielmum Hueum, Parisiensis *ecclesia Decanum, evocarem. Is enim in hoc, ut sic dixerim, palæstra provocari abs te mavult, quam te provocare: vir alioquin in quovis scribendi genere non mediocriter antehac versatus, bonarumque omnium, sed divinarum præsertim Literarum adeo studiosus, ut quem huic præferamus, habeamus profecto neminem. Ejus nomine interim tibi salutem adscribo: rogo insuper, ne hominis integerrimi simul & humanissimi familiaritatem adsperneris, qui cum multis nominibus, tum hoc præcipue dignus est amicitia tua, quod eam tantopere, tamque prope dixerim, ambitiose expetit, quantovis precio empturus, nisi* Erasmus *cunctis obvius, gratisque expositus esset. Salutat te* Deloinus, Ruzæus, *omnes.* Budæus, *cum hæc scriberem, ruri cum uxore ac liberis agebat, propediem in urbem rediturus, simulatque, ut puto, uxor parturiens pepererit,* Budæique *familiam auxerit. Vale.* Lutetiæ 20. *Junii, Anno* 1518.

EPISTOLA CCCXXI.

Erasmus Rot. Thomæ Parcio, Secretario urbis Caletiensis, S. D.

HUNC meum *Joannem Smithum* ob certa negotia mitto in *Angliam* mox huc rediturum: rogo adjutes hominem, ut quam primum commode trajiciat, ac per redeuntem scribito, quid valeas, quomodo res succedat cum *Mercuriis* istis, & quid agat tua Nympha. Præfecto urbis, quem deputatum appellare malunt, viro humanissimo, deque me optime merito, me plurimum commendabis. Bene vale, charissime *Parci. Antuerpiæ* 28. Junii, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXXII.

Nicolaus Beraldus Erasmo Rot. S. D.

EGO Gulielmum Nesenum *cum ob alia quædam semper feci plurimi, tum ob id unice & deamo & laudo, quod eum animadverti semper esse tui studiosissimum. Quod etsi illi est cum multis aliis commune, magnum tamen quiddam id esse puto, nec mediocri laude dignum: eum* Lovanium *ad te proficiscentem, non sum passus literis meis vacuum hinc discedere, partim ut hominis desiderio ac precibus satisfacerem, partim ut te quoque ad rescribendum invitarem: nam ternis meis literis, quarum binas* Francisco Calvo *ad te dederam, postremas* Nesenus *ipse* Lovanium *ad te pertulit, nihildum respondisti. Archiepiscopus* Senonensis Stephanus Poncherius *propediem de rebus magnis ad te scripturus est, cujus literas ad te fideliter perferendas curabo, vel ipse istuc usque perferam. Quid ad* Dorpium *theologica cujusdam sodalitatis nomine scripserim, ex* Neseno *malim te quam ex literis meis intelligere. Novum Testamentum abs te versum, & elegantissimis doctissimisque annotationibus explicatum, nunc hic habent in manibus docti quamplurimi, atque in his Theologi quoque magni nominis, qui te eo nomine tam nunc, pene dixerim, amant immodice, quam oderant prius inique. Multos certe nova hæc editio tibi jam conciliavit, quosdam vero, qui contumaces ac refractarii diu fuerant, atque adeo propemodum* de-

An. 1518. *deplorati videbantur, jam pene fregerunt Apologia tua. Vale. Salutant te* Franciscus Deloinus, *&* Ludovicus Ruzæus. Lutetia 1. *Julii, Anno* 1518.

EPISTOLA CCCXXIII.

Martinus Dorpius Erasmo Rot. *S. D.*

LITERAS *tuas, ornatissime* Erasme, *non dici potest quam acceperim cupide: tum autem, quam gestienter audierim vel* Jacobum *tuum adventasse. Porro ut injunxerim* Theodorico *nostro,* Bacchi *mysta, ne quo illum pacto sineret abire, quin colloqueremur, quin pranderemus una, & illum quidem cibo, me volui fabulis, novisque & latis nunciis obsaturari. Proinde anxie rogavi ut valeres, ut valuisses usque; opus illud insigne quousque productum foret, ecquid Frobenius adornaret, seu* Erasmicum, *seu alterius cujuspiam, denique nihil omisi: ad qua* Jacobus *commode profecto respondit. Et ecce dum nos fabulamur maxime,* Theodoricus *potitat maxime, partesque agitat suas haudquaquam instrenue, ne ipse quidem interim ociosus à fabulis, omnibus pene linguis, loquitur dixerim, an obturbat?* Germanica, Gallica, Italica, Latina: *ut in hoc Apostolicum quempiam renatum credas: ut vel* Hieronymum, *quamvis multilinguem, si non elegantia, numero tamen linguarum ausit provocare. Prater ea autem rogavi, ut valeat eximius ille* Berus, *eximius ille* Fabritius Capito, *eximius ille* Rhenanus, *beatissimus re,* Beatus *nomine, quorum profecto solis nominibus exsilio, mi* Erasme. *Ab iis amari etsi ego indignus sim maxime, tamen ipsi, quos ego non amem modo, verum etiam suspiciam, digni sunt maxime. Atque utinam hercle illi, quo sim erga eos animo, novissent.* Rhenani *in primis sedula in castigandis optimis Auctoribus vigilantia, omnes sese docti adjutos profitentur.* Fabritius *acutissimis* Hebraicorum *rudimentorum institutionibus, linguam, quam dicunt* sanctam, *quantopere illustravit? Jam vero* Berus *extra aleam est ingeniorum, posteaquam* Parisiis *omnibus calculis primas tenuit. His, quæso, insignibus, ceu triumviris unice me,* Erasme, *commenda. Dic* Dorpium *esse quendam, magno erga eos studio flagrantem. Fortunatum te, mi* Erasme, *qui cum heroibus istis tam amice, tam familiariter quotidie versere: at enim eos contra plane deos quosdam, tua quibus datum est præsentia frui, qua, male peream, si quid in vita evenire queat mellitius, festivius, candidius, simplicius. Adversam valetudinem tuam, ut agre tuli affixisse te, ita gaudeo deseruisse. Honorem tibi, quantum audio, à* Puccio, *Legato Apostolico, optimo jure delatum, impendio gratulor. Qua scripsisti fuerunt omnia sane quam gratissima. Unum hoc molestum est, nondum sedatum esse (quod maxime oportuit) ortum à* Coloniensibus *incendium: quibus sane miror, qui tam ineptum quicquam in mentem venire quivit, ut* Lamentationes *illas ridiculas, stultas, insanas vel componerent, vel evulgarent. Praterea autem, quid minus fuit opus, quam ceu dialogo morologo vulnus effecisse ut recruduerit, quod callum jam pene obduxerat? Miseram vero studiorum sortem, sic si pergant eruditi ineptire.* A Fabritis *nihil dum neque videmus, neque audimus. Verum, quid tu, optime* Erasme? *an ulla possit esse futura tam acerba studiorum, tamque inevitabilis conditio, ut ob eam tibi vileant? Ita natus es, ita institutus, ita te comparasti, ut quicquid subnascatur durum, molestum, perplexum in literis, id tu unus obeas, feras, devores publica studiorum utilitatis respectu. Libellum de* Julio *cœlis excluso, passim legunt omnes, & haud scio quo pacto pauci damnant: etsi tu quidem justa in auctorem ratione stomacheris, qui literas facit esse, si unquam alias, hac maxime tempestate invisas. Caterum, hoc quid esse dixerim, mi* Erasme? *Tu vetas tuis literis responderi? quod videlicet propediem huc sis rediturus, ni res postularit,* Italiam *ut adeas. Quid si isthuc res postularit, qua erit, obsecro, occasio tecum, quando coram non licebit, per literas colloquendi? quis erit tam certus tabellarius? Quid si prorsus redeas, scriptione quid mihi perit? Siquidem te scio, quanquam occupatissimum, vel inter prandendum tantum temporis suffuraturum, quo epistolam hanc legas, etsi ineptam atque incultam. De* Anglis *recipio me curaturum. Venerabili domino* Atensi, *ita uti jusseras, te quam accuratissime commendavi. Crede mihi,* Erasme, *homo illico ad tuum nomen exsilivit gaudio: post longum de te, eumque honorificum in primis sermonem, jussit ut se vicissim tibi, quantum possem, commendarem, ut de se omnia tibi pollicereris. Magnifici domini* Cancellarii Burgundiæ *mortem scio ab aliis nunciatam, ut non sit opus dolorem tuum denuo exulcerare. Linguarum professio pulchre apud nos procederet, si stipendia tandem exsolverentur, & doceretur gratis: alioqui scis eo* Lovanienses *ingenio, ut agre quicquam dent. Id quidem male habet* Matthæum *nostrum, hominem usque adeo iratum pecunia, ut ne noctem quidem annuat hospitium, etsi minime nummis occupatum.* Borsalus *tuus, aut verius noster, amicus haud impurus, sincerus, candidus, deseruit nos, designatus Decanus* Veriensis. *Provincia, quam cœperat,* Latine *docendi, mandata est* Barlando. *Fuit isthic non admodum pridem adolescens* Metensis, *literarum studiosissimus, Juris utriusque candidatus, & amicus meus summus, cui nomen* Claudio Cantiunculæ, *quem non dubito, si quo tempore tu isthic fuisti, eodem ipse item fuerit, te salutasse. Eram ad eum scripturus, sed* Jacobus *tuus, rogatus num nosset, negavit. Ei, quæso, si isthic sit, ne graveris plurimam ex me salutem dicere: tum hoc nunciare, rem omnem, de qua iterum atque iterum scripsit, esse in vado, quod dicitur, ne deinceps sit sollicitior. Qua de re scripseras è* Colonia *(id quod plurimum habeo gratiam) paulatim bene habet, & spero adeo futuram ex sententia. Nihil hic est aliud quicquam quod scio scriptione dignum: neque enim ambigo, quin amici de suo quisque statu, deque rebus aliis huc pertinentibus, diligenter perscripserint. Caterum, mi charissime* Erasme, *quando non meum hoc est, quod tu vero verius scripsisti, nempe jucundiorem esse amicitiam, & cum multis communem: effice, quæso te, per Genium tuum, ut insignibus istis literarum proceribus quoquo modo innotescam: non quo fama mea studeam, sed ut intelligant, sua se virtute atque eruditione promeritos, ut ab omnibus amentur. Porro tibi, charissime* Erasme, *quum omnes omnia, ego tamen neutiquam concedam, ut mihi in amicitia stadio antevertas. Verissimum esse re ipsa comperio, quod olim dixisti, ætatem, tempus, rerum usum multa afferre hominibus. Quod admiratus sum olim, hujus nunc pœnitet, & pudet. Valetudinem tuam fac cures diligenter, qua frequentibus morborum insultibus est obnoxia. Tum autem hoc cave, ne morbus vel aggravescat, vel recurrat, ut isti labori (dicerem saxo, dicerem pistrino, nisi honorificentissimus, magnificusque foret labor) diu sufficere posis. Si in* Italiam *proficiscaris, non est alias major habenda ratio valetudinis, quam non tibi modo, sed toti etiam* Christiano *orbi curabis: quod si ad nos matures iter, ô candidum diem, qui te* Lovanio *reddet! Sed heus, praterieram ferme, quod minime oportuit,* Frobenio *omnium principi chalcographorum (pace modo* Theodorici *nostri dixerim) plurimam ex me salutem uti nuncies, cui omnes debemus studiosi non vulgariter: Largiatur ei Dominus Deus annos vita & plurimos, & felicissimos, quo pulcherrima provincia, in qua* Aldum *quoque ipsum, meo judicio, post se relinquit, par esse queat. Quid enim is, nisi eximie eruditum, & quanta cura excudit? Bene vale, eruditorum phœnix* Erasme. Lovanio 14. *Julii, Anno* 1518.

EPISTOLA CCCXXIV.

Ambrosius Leo, Nolanus Medicus, Erasmo *S. D.*

HACTENUS, Erasme *charissime, nugas illas esse putavi, quas de* Pythagora *&* Proteo *scripsere Veteres: illum sæpe ad has vita auras reversum fuisse, totidemque mortem oppetisse: hunc in varias formas mutasse sese, cum libuisset: factum enim alterius ab altero parum differre nosti. Nunc vero non nugas, non fabellas illas*

illas ridemus, historias credimus, quandoquidem in te uno utrunque contigisse novimus. Pauca enim intra tempora tam sæpe obiisti & rediisti ad vivos, quam de forma in formam variam novamque mutatus es. Primum enim audivimus etiam ab Aldo, te in Gallia obiisse, paucos post annos revixisse in Germania. Deinde relatum est, te desideratum esse in Germania, qui paulo post in Italia apparuisti. Postremo intelleximus, oppetiisse te apud Britannos, nunc ab Averno revocasse gradum in Gallia, unde & ad nos nostratesque viros & literas dedisti, & salute multa impartiisti. Quamobrem alterum visus sum videre Pythagoram. Quinetiam non modo ex Italo mutatus es in Gallum, & de Gallo in Germanum transiisti, tanquam de vitulo in avem, & de ave in frumenti genus, quod semen apud Plinium male legunt: verum etiam de Poeta in Theologum inversus es, ac de Theologo in Cynicum Philosophum transmigrasti: item demum Cynicum cum Oratore commutasti, quæ mira metamorphôsis Protei illius solius videbantur. Vidimus enim innumeros libros tuos impressos, quibus memoratas vel hominis vel ingenii personas & formas variasti, idque magna cum omnium laude, & admiratione, & lectitatione, etiam te & dicta tua sæpissime testantium, non ut unus idemque sententiarum magnarum auctor fores, sed tanquam tres quatuorve auctores illarum essent. Quinimo ob tuas ejusmodi transmutationes illud mihi contigit. Siquidem jam pridem ridebam Pythagoram, qui renascendo & agnosceret & memoraret, se alio tempore vixisse, quoniam Aristoteles demonstrarat, nihil in morte remanere memoriæ eorum, quæ ante acta essent in vita. Nunc vero ubi vidimus, te toties oppetiisse, rediisseque ad lumina solis, nostri ac amicorum memorem, memoriamque servantem, adspernati sumus Aristotelis fallacem diligentiam. Veruntamen etsi ita habeat, vereor, Erasme mi, si etiam mutationes istas delectatus experiaris, aliter evenire quam proposueris, quanque in aliis transmutationibus contigerat. Quam ob rem hortari te velim, ut in isto, quo frueris, vitæ genere teipsum contineas, teque omni ope, qua potes, serves, periculumque nullum mutandi ineas: ne tibi, quod urinantibus accidere solet, contingat; qui dum sæpius ab aquis, in quas intrepide insiliere, emersissent, aliquando securi sub aquis quum natarent, nusquam exiisse visi sunt. Atque adagium tuum illud in memoriam revoces, Ne temere Abydum. Siquidem mutatione, quæ fit aut de vita ad mortem, aut de forma in formam, periculosiorem video esse nullam. Hinc autem, quod gratius à nobis audias, nihil scribere valemus: nanque præter literaria munera, nulla res est, quæ ad te pertinere videatur. Literæ vero ipsæ ubique gentium frigent, horrentque, ut jamjam interituræ: magni enim sonitus Turcicorum armorum in Italia audiuntur, qui & in Ægypto, & Syria, & Perside excussi sunt, quæ pro re Musæ metuentes (sunt enim ut nosti nudulæ puellæ) interitum cogitant, cum quibus casuras esse etiam literas omnes necessum est. Sed tamen ut nuntiamus aliqua, scias in Senatu Veneto sancitum esse, atque etiam præconio publicatum, eligendum esse successorem Marco Musuro, qui publice Græcas literas auditores doceat: stipendiumque centenorum aureorum decretum. Eam ob rem quamplurimi se parant & competunt: namque statutum est tempus duorum mensium, quo competitores & nomina dent, & legendo & aperiendo Græcos Auctores, ostendant qui viri sint, & quantum lingua & ingenio polleant. Si quis ergo forte fuerit, qui per ista climata nomine & scientia Græcarum literarum clarefceret, huic ipsi significato memoratum decretum, ut si animo ei sederit competere aperireque Græcanicos libros, huc intra duorum mensium curriculum se conferat. Ad hæc nosti magnam auditorum turbam, qui veluti pullicini sub glociente Musuro pipiebant, illorum non pauci jam pullastri magni evaserunt, nec pipiunt, sed pipant & cantillant, iidem magno animo sunt etiam adscendendi suggestum præceptoris. Atque inter eorum elegantiores unus Petrus Alcyonius multa è Græco in Romanum sermonem elegantissime vertit: nam Orationes plerasque Isocratis ac Demosthenis tanta Arpinitate expressit, ut Ciceronem ipsum nihilominus legere videaris. Aristotelisque multa vertit tam candide, ut Latium gloriabundum dicere possit, En Aristotelem nostrum habemus. Idem ipse juvenis, ut est literarum optimarum utrarumque maximus alumnus, ita tui quoque amantissimus, ac studiorum tuorum laudator summus. In calce de me jam sene & amico etiam senties aliqua: nam ita viximus postquam hinc solvisti, ut vivebamus tum, quum nobiscum eras, ut nosti, continuo summussitando cum libellis utrisque, idque ut fœtum aliquem Leone dignum senescendo conciperemus, non ut mulieres, quæ dum puellæ sunt, statim tempore gravidæ esse volunt, atque paulo post fœtificare gaudent, quarum filii imbecilles nascuntur, nec diu vivere queunt. Concepimus aliquos, quorum quosdam parturimus, quosdam peperimus, inque lucem edidimus: opusculum enim in tres distinctum libros de Nola urbe patria nostra composuimus, quod impressum est: alterum magnum Opus sectum in libros sex & quadraginta ex Peripatetica disciplina confecimus adversus Averroen, quod etiam excusum est, ut intelligas, nos etiam haud contrivisse noctes in culcitris. Ad hæc aliquid literarum ad nos etiam des, velim: eas enim magnopere cupimus, non solum ut intelligamus, te bene agere, quod summopere optamus, sed etiam ut à te audiamus aliqua eorum, quæ fiunt apud eos, qui ex hac vita commigravere, atque utra sit regio ad manendum accommodatior; calles enim utrinsque conditionem, quippe qui sæpe jam mortem cum vita, & cum morte vitam commutasti. Vale, & nos ama, ut soles. Venetiis 19. Julii, Anno 1518. apud speciariam tabernam coralli.

EPISTOLA CCCXXV.

Rectori inclytæ Scholæ Erphurdiensis Erasmus Rot. S. D.

VIR eximie, non possum non amare te, quod ut ex *Dracone* juvene minime vano cognovi, doctissimus ipse, studiis melioribus impense faveas: atque horum accessione *Erphurdiensem* Academiam (cui tu felicibus præsides auspiciis) exornandam expoliendamque cures. Illa tuæ prudentiæ laus est peculiaris, quod hoc absque tumultu facis, quem alibi videmus excitari quorundam imprudentia. Bonæ literæ sic debent irrepere in Academias, non ut hostes omnia depopulaturi videantur, sed hospites potius paulatim in civilem consuetudinem coalituri. Mihi nunquam placuit tumultus, & aut ego parum perspicio, aut plus efficitur moderatis consiliis, quam viribus impotentibus. Ac bonorum virorum esse reor sic velle prodesse, ut quam paucissimis noceatur, atque adeo nullis, si modo liceat. Eò vanitatis processerat frigida illa disputatrix Theologia, ut necesse fuerit ad fontes revocare. Sed tamen illam quoque corrigi malim quam explodi, aut certe tolerari, donec potior aliqua Theologiæ ratio fuerit parata. Multa præclare monuit *Lutherus*, sed utinam civilius admonuisset. Plures haberet & fautores & propugnatores, & uberiorem messem demeteret *Christo*. Et tamen impium sit illum in his, quæ recte dixit, prorsus indefensum relinquere: ne posthac nemo sit, qui verum ausit proloqui. Non est nec hujus conditionis, nec hujus ingenii, de illius doctrina pronunciare. Hactenus certe profuit mundo: nonnulli sunt adacti ad evolvendos veterum Theologorum libros, alii quo sibi consulerent, alii quo *Luthero* negotium facesserent. *Draconem* tibi commendarem, nisi iis esset moribus, ea ingenii suavitate, puritateque, ut non possit non esse optimo cuique gratissimus. Scimus, quam nihil possimus. Tamen si quid erit, in quo queam isti Academiæ vel usui esse vel ornamento, sic agam, ut intelligas mihi quidvis defuisse potius, quam propensam animi voluntatem. Bene vale. *Lovanio* 31. Julii, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXXVI.

Erasmus Rot. Guilielmo Hueo, Parisiensis Ecclesiæ Decano, S. D.

An. 1518. AGIT hoc miro conatu per literas *Nicolaus Beraldus*, homo Gratiis natus, ut nos committat. Quod si certamen foret eruditionis, aut eloquentiæ, non poterat magis deterrere, quam quum sic adhortatur. In hac, inquit, palæstra provocari abs te mavult, quam te provocare, vir alioqui in quovis scribendi genere non mediocriter antehac versatus. Quum inter pares semper impudentior habeatur, qui lacessit, quis diceret, quicquam esse mihi vel frontis vel cordis, si *Thersites Achillem* ausim lacessere? Nunc quum nulli sua obstet fortuna conditiove, quo minus quum quamlibet magnis amore benevolentiaque certet, & modestior habeatur, quisquis hic lacessit prior, non veritus sum tuo ac *Beraldi* animo morem gerere. His igitur literis lacesso virum eruditissimum, minime doctus, virum integerrimum, non admodum probus, sed tamen amandi vicissitudine non cessurus, nec posteriores laturus. Audio non sine summa voluptate *Parisiorum* Academiam pristinis suis studiis, in quibus hactenus haud dubie primam laudem possidebant, ac etiamnum possident, propensis animis trium linguarum addere cognitionem, & ad purissimos sacrorum Voluminum fontes subinde recurrere, neque sentire cum istis aliquot sibi parum amicis, qui putant has literas cum vera Theologia pugnare, quum nullæ magis omnibus honestis disciplinis famulentur. Id partim *Gallici* ingenii tribuo candori, partim eximii Præsulis *Stephani Poncherii* sapientiæ, viri instaurandis optimis literis, ac veræ pietati divinitus facti: sed in primis optimo Regi *Francisco*. Soli nos nondum hoc nomine possumus nobis gratulari. Sed tamen spes est non pessima. Faxit *Christus* Optimus Maximus, ut quemadmodum Principes passim favent, foventque recta studia, ita Philosophiam amplectantur, dignam iis qui *Christi* vices gerunt: hoc est, ut quam longissime absint à barbarica tyrannide, neque per ambitionem labefactent orbis *Christiani* tranquillitatem, simul ac libertatem. Et quando suo favore provehunt eas literas, quibus Principum gesta solent posteritatis memoriæ tradi, ea gerere studeant, quæ mereantur omnium seculorum suffragiis celebrari. Bene vale, vir optime, quem ego posthac inter *Guilielmos* illos meos fatales sum relaturus. *Antuerpiæ* 9. Augusti, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXXVII.

Erasmus Rot. Nicolao Beraldo S. D.

VT tribus epistolis tuis postremis unica respondeam, hoc est, de una fidelia plures dealbem parietes: scio me frequenter ad te scripsisse, sed ita λακωνικῶς, ut tibi videar non scripsisse: ita cogit, mi *Beralde*, studiorum moles, quibus obruor. Si rationem ineas, quid dandum sit pietatis officiis, quid somno, quo largiore utar oportet, sub auroram redormiscens, quid valetudini, quid scribendis recognoscendisque libris, facile colliges quantulum supersit temporis, quod τῷ ἀντεπιστέλλειν omnibus impartiam: quanquam mea studia non eo spectant, ut *Thomam* aut *Scotum* è scholis publicis explodant, vetereque possessione depellant, quod nec mearum est virium: & si esset, haud scio an sit optandum, nisi jam paratum videamus doctrinæ genus aliquod hoc præstantius. Quid alii moliantur, ipsi viderint: ego nunquam futurus sum hujus auctor tumultus. Mihi sat est, si Theologia magis sobrie tractetur, quam antehac est tractata: & subinde petatur ex fontibus Euangelicis, quod antehac è lacunis non undiquaque puris solemus haurire plerique. Neque nihil hic profecimus, quibusdam huc adductis, quibusdam etiam compulsis, ut magis serio Theologi sint. Ad laudes, quas largiter effun-

A dis in me, quid aliud respondeam, quam te valde amanter hallucinari in *Erasmo*? Atque hactenus quidem ad epistolam, quam *Lutetiæ* scripseras decimo Calend. April. nunc ad eam, quam reddidit *Nesenus*, amicus cum paucis fidus, ac sincerus. Quid *Calvo* commiseris, aut quid ille mihi reddiderit, non satis commemini: certe *Basileæ* nec unquam me convenit, neque quicquam ab illo redditum est: *Lovanii* extorserat à me prolixam epistolam ad *Grolierium*, præfectum *Insubriæ*, pollicitus montes (ut ajunt) aureos. Vides evulgatam epistolam, jactitat ille respondisse *Grolierium*, cum ipse nondum habeam certum, an *Grolierio* reddita sit epistola. Ais brevi magnis de rebus ad me ven-An. 1518.

B turas literas ab Archiepiscopo *Senonensi*, *Stephano Poncherio*. Mihi quidem hoc ipsum erit magnum, si vir tantus, animoque meo cum primis charus, ad me scripserit: alioqui nihil moror magnam fortunam cum onere pari conjunctam. Mihi semper animus fuit ocii ac libertatis amans, & à strepitu rerum abhorrens. Quid ad *Dorpium* scripseris, adeo mihi non indicavit *Nesenus*, ut ne hoc quidem ex eo cognoverim, scripsisse te. Ante pauculos dies audivi literas illi redditas abs te per *Hermannum Frisium*, nescio quid cum illo expostulantes. Si quid acerbius est, nolim, mi *Beralde*: nam *Dorpius* si quid peccat, magis obsequendi facilitate peccat, quam malitia destinata. Quod Theologi

C partim resipiscunt, partim mitescunt, non perinde meo ut ipsorum nomine gaudeo. Jam ne nihil respondeam ad eas, quas attulit *Hermannus Frisius*, erat is adolescens mihi multorum literis commendatus, & quidem diligenter, quibus omnibus habeo gratiam, quod per eos contigerit nosse ingenium tot modis amabile. Nihil ille petebat præter colloquium & congressum: neque maligne mei copiam feci, quatenus per studiorum occupationes licuit. Eum tibi vicissim commendo, quo tuæ in illum benevolentiæ nonnihil accedat mea causa. Bene vale. *Antuerpiæ* 9. Augusti, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXXVIII.

D Udalricus Zasius, Cæsarei Juris Professor, Erasmo Roterodamo S. D.

RECTE Julianus *noster, magne* Erasme, *impossibilia non modo difficilia judicat, quæ non nisi cum Principe explicari poterunt. Hoc enim in me ipso experior, qui rem tecum literariam ideo explicare supersedeo, quia cum optimarum doctrinarum Principe agendum video, qui cum congredi, si non impossibile est, tamen admodum difficile. Proinde nulla me incivilitatis nota expende, quod tibi adhuc nihil literarum dederim. Nec enim temere Princeps adeundus est, tametsi multa in te & vidi, cum tecum essem, & sum expertus, quæ sylvam scribendi*

E *præberent. Prima me frontis, & oculorum, & nescio cujus herois majestas ita conterruit, ut tametsi pulchre antehac præmeditatus, qui te exciperem, coram tamen positus, labra ægre moverem, ut velut titubans & intersistens, dimidiata & mutila vix verba proloquerer. Hic primus congressus cum male habuisset, nihil postea in me secutum est, quod eum præstaret hominem, quem tu putabas. Divinabam hoc futurum, sed volui omnino te videre, etiam cum fama mea jactura. Pluris enim mihi fuit præsentia tua, vel cum attenuatione mei, quam falsa opinio, quæ absenti tibi majora in* Zasio *ementiretur. Compositos tuos gestus, verba facundissima, & velut rivos vivo fonte lepide fluentes, humanitatem admirabi-*

F *lem, gravitatem comitate pulcherrima conditam, quis non videre, quis non admirari, exosculari, vel cum jactura aliqua cupiat? Itaque judicato de me ut libeat, sum enim in ordinem redigendus, ætatem tamen quam ago, vitam quam spiro, lucrifecisse mihi videor, qui hunc hunc* Erasmum, *hoc hoc numen vidi, quo post* Cicerones *&* Fabios *doctiorem nulla ætas habuit, qui divinis humanisque doctrinis, & admirabili eloquentia te præiret. Contemni abs te cum humanitatis censura, pluris facio, quam laudari ab aliis, dum ab me non deficias, dum in nu-*

An. 1518. *numero clientum tuorum me esse permittas. Vale, &* Bonifacio, *vere* Erasmico *homini, bene velle non desinas.* Beato Rhenano *humanissimo amico, &* Amorbachiis *(dii boni, quam egregiis, quam disertis animis!) omnia fausta precor. Ex* Friburgo 13. *Augusti, Anno* 1518.

Parces impolite scribenti, distorsere me, quæ cudo in Feudales *usus, forte nova opera, ut transversum distracto ingenio, non essem meus. Tuus* Zasius.

EPISTOLA CCCXXIX.

Paulo Volzio, religiosissimo Abbati Monasterii, quod vulgo dicitur Curia Hugonis, *Erasmus Rot.* S. D.

A QVANQVAM libellus ille, cui titulum fecimus *Enchiridion Militis Christiani*, quem olim uni mihi & amiculo cuidam prorsus ἀναλφαβήτῳ scripseram, minus displicere cœperit, Pater integerrime, posteaquam tibi tuique similibus video probari; quibus, ut estis ipsi pia doctrina & docta pietate præditi, scio, nihil probari quod non juxta pium sit atque eruditum: tamen propemodum etiam placere cœpit, ubi video toties jam excusum formulis, semper veluti novum efflagitari, si modo mihi non omnino blandiuntur typographi. Verum, illud rursus sæpenumero male habet animum meum, quod olim amicus quidam eruditus falsissime dixit, ludens quidem ille, sed utinam non perinde vere ac false, *In libello plus conspici sanctimoniæ, quam in libelli Auctore.* Idque eo gravius etiam fero, quod idem usu venit in eo, cui mutando potissimum hoc laboris suscipiebatur. Siquidem & is adeo se non revulsit ab aula, ut multo altius in dies immergatur, quanta pietate nescio, sed omnino, quod ipse fatetur, magna calamitate. Nec me tamen admodum miseret amici, quo vel fortuna magistra resipiscat aliquando, qui nostris monitis parere noluerit. Me vero, licet semper huc enitentem, tot casibus, tot tempestatibus meus exercuit Genius, ut *Ulysses Homericus* præ me *Polycrates* quispiam videri possit. Et tamen ejus laboris me non omnino pœnitet, si tam multos exstimulat ad veræ pietatis studium. Nec ipse tamen videor modis omnibus insectandus, si monitis meis parum respondeo: primum, est aliqua pietatis pars, ex animo velle pium fieri; neque rejiciendum opinor pectus talibus intentum cogitationibus, etiamsi conatum aliquando destituat successus. Semper hoc agendum in omni vita, & crebro retentatum, succedet aliquando. Bonam autem itineris perplexi partem confecit, qui viam probe didicit. Nihil igitur me movent quorundam scommata, qui libellum hunc ceu parum eruditum adspernantur, & qui vel ab elementario quovis scribi possit, quod nihil tractet *Scoticarum* quæstionum, quasi sine his nihil omnino sit eruditum. Sit sane parum acutus, modo sit pius. Non reddat instructos ad palæstram *Sorbonicam*, modo reddat instructos ad tranquillitatem *Christianam*. Non faciat ad disputationem Theologicam, modo faciat ad vitam Theologicam. Quorsum autem attinet hoc tractare, quod nemo non tractat? Quis hodie non versatur in quæstionibus Theologicis? aut quid aliud agunt gymnasiorum examina? Tot pene sunt in Sententiarum libros commentarii, quot Theologorum nomina. Quis Summulariorum modus aut numerus, aliud ex alio miscentium ac remiscentium, &, pharmacopolarum ritu, ex novis vetera, ex veteribus nova, è pluribus unum, ex uno plura subinde fingentium ac refingentium? Quî fiet ut hujusmodi voluminum moles nos ad recte vivendum instituant, quæ ne per omnem quidem vitam vacet evolvere? Veluti si medicus morbo præsentaneo laboranti præscribat, ut *Jacobi à partibus* libros, ac reliquos his adsimiles omnes evolvat, illic reperturus quo valetudinem sarciat. At hunc interea mors occuparit, nec erit cui possit succurri. In tanta ætatis fugacitate, parato promptoque remedio est opus. Quot voluminibus præcipiunt, *De Restitutione, De Confessione, De Votis, De Scandalis*, deque aliis innumeris? Cumque minutatim excutiant singula, singula sic definiant, quasi cæterorum omnium ingeniis diffidant, imo quasi *Christi* diffidant bonitati, dum ψιλῶς præscribunt, quid ille cuique facto vel præmii debeat vel supplicii; tamen nec inter se consentiunt, nec aliquoties rem liquido explicant, si propius consulantur. Tanta est vel ingeniorum vel circumstantiarum varietas. Porro, ut omnia vere, omnia recte definierint, præterquam quod jejune frigideque tractantur ista, quoto cuique vacat tantum voluminum evolvere? aut quis possit secum *Aquinatis Secunda secundam* circumferre? Et tamen nullius non refert bene vivere, ad quod *Christus* omnibus aditum facilem esse voluit, non inexplicabilibus disputationum Labyrinthis, sed fide sincera, charitate non ficta, quam comitatur spes, quæ non pudefit. Postremo, versentur in magnis illis voluminibus magni *Rabini*, qui pauci sint oportet; at nihilo secius interim imperitæ multitudini, pro qua mortuus est *Christus*, consulendum est. Præcipuam autem *Christianæ* pietatis portionem docuit, quisquis ad hujus inflammavit amorem. Sapiens ille Rex filium instituens ad veram sapientiam, non paulo plus operæ sumit in adhortando quam in docendo; quasi sapientiam amasse, propemodum parasse sit. Quod turpe est Jurisperitis ac Medicis, quorum utrique de industria suam artem reddidere difficillimam, quo simul & quæstus sit uberior, & gloria major apud imperitos; id longe turpius fuerit fecisse in Philosophia *Christi*. Imo contra conniti par est, ut eam, quam fieri potest, reddamus facillimam, & omnibus expositam: neque illud sit nobis studio, ut ipsi literati videamur, sed ut quamplurimos ad *Christianam* vitam pelliciamus. Adornatur jam bellum in *Turcas*, quod quocunque consilio institutum, precandum est, non ut paucis quibusdam, sed ut in commune bene vertat omnibus. Sed quid futurum arbitramur, si victis (neque enim universos opinor ferro trucidabimus) ut *Christum* amplectantur, *Occamos*, aut *Durandos*, aut *Scotos*, aut *Gabrieles*, aut *Alvaros*, proposuerimus? Quid cogitabunt, aut quid sentient, (sunt enim & illi, ut nihil aliud, certe homines) ubi audierint spinosas illas, & inextricabiles argutias de instantibus, de formalitatibus, de quidditatibus, de relationibus? præsertim ubi viderint de iis adeo non convenire inter magnos illos religionis professores, ut frequenter usque ad pallorem, usque ad convitia, usque ad sputa, nonnunquam & usque ad pugnos invicem digladientur? ubi *Prædicatores* pro suo *Thoma* cominus atque eminus dimicantes, *Minoritas* contra subtilissimos ac seraphicos doctores junctis umbonibus tuentes? Alios ut nominales, alios ut reales loqui? Si viderint rem usque adeo difficilem esse, ut nunquam satis discussum sit, quibus verbis de *Christo* sit loquendum? perinde quasi cum moroso quopiam agas dæmone, quem in tuam ipsius perniciem evocaris, si quid te fefellerit in verbis præscriptis, ac non potius cum clementissimo Servatore, qui à nobis præter puram simplicemque vitam nihil exigit. Obsecro te per Deum immortalem, quid istis agetur rebus, maxime si superciliosæ doctrinæ mores & vita similis respondeat? Si ex strepitu nostro plusquam tyrannico, perspexerint ambitionem nostram, si ex rapacitate avaritiam, si ex stupris libidinem, si ex oppressionibus sævitiam, qua fronte ingeremus illis *Christi* doctrinam, ab hisce rebus longe lateque discrepantem? Efficacissima *Turcas* expugnandi ratio fuerit, si conspexerint in nobis elucere, quod docuit & expressit *Christus*: si senserint nos, non ipsorum inhiare imperiis, non sitire aurum, non ambire possessiones, sed præter eorum salutem & *Christi* gloriam nihil omnino quærere. Hæc est illa Theologia vera, germana, efficax, quæ olim & Philosophorum supercilia, & Principum invicta sceptra *Christo* subegit. Hoc, hoc agentibus nobis, aderit ipse *Christus*. Neque vero convenit, ut hoc

An. 1518.

hoc argumento nos valde *Christianos* declaremus, si quamplurimos occiderimus, sed si quamplurimos servaverimus: non si multa impiorum millia sacrificaverimus orco, sed si quamplurimos ex impiis reddiderimus pios: non si illos diris exsecrationibus devoveamus, sed si piis votis salutem illis ac meliorem mentem à superis optemus. Quod si hic non adsit animus, citius futurum est, ut nos in *Turcas* degeneremus, quam ut *Turcas* in nostras partes pertrahamus. Et ut feliciter cadat *Martis*, semper ancipitis, alea, fiet, ut latius fortasse regnet Pontifex, aut hujus Cardinales; non ut latius regnet *Christus*, cujus regnum ita demum floret, si vigeat pietas, si charitas, si pax, si castitas: id quod optimi *Leonis X.* ductu atque auspiciis fore confidimus, ni quod optimum est conantem aliorsum rapiat rerum humanarum æstus. Ipse *Christus* sese regni cœlorum vindicem ac Principem profitetur, quod non aliter splendidum est, quam si triumphent cœlestia. Neque enim ideo mortuus est *Christus*, ut opes, ut copiæ, ut arma, reliquaque illa mundani regni tragœdia, quæ quondam penes Ethnicos aut certe profanos Principes fuit, Ethnicis non ita multum absimiles, nunc sit penes sacerdotes aliquot. Ac mea sententia, consultum fuerit, multo ante quam armis experiamur, illorum animos epistolis ac libellis sollicitare. Sed qualibus epistolis? non minacibus, non tyrannicis, sed quæ spirent vere paternam charitatem, quæ *Petri Pauli*que pectus referant; quæ non titulum modo præferant Apostolicum, sed ἐνέργειαν resipiant Apostolicam. Non quod nesciam fontem omnem ac venam *Christianæ* Philosophiæ reconditam esse in Euangelicis & Apostolicis literis, sed sermo peregrinus, ac sæpenumero perturbatus, tum figuræ tropique obliqui, tantum habent difficultatis, ut nobis etiam non raro sudandum sit, priusquam intelligamus. Commodissimum itaque mea sententia fuerit, si muneris hoc viris aliquot juxta piis ac doctis delegetur, ut ex purissimis fontibus Euangelistarum & Apostolorum, ex probatissimis interpretibus universam *Christi* Philosophiam in compendium contrahant, ita simpliciter, ut tamen erudite; ita breviter, ut tamen dilucide. Quæ pertinent ad fidem, quam paucissimis articulis absolvantur. Quæ ad vitam, item paucis tradantur, & sic tradantur, ut intelligant *Christi* jugum blandum & commodum esse, non asperum: ut intelligant sese patres nactos, non tyrannos; pastores, non prædones; ad salutem vocari, non ad servitutem pertrahi. Homines sunt & illi, nec ferrum aut adamantem gestant in pectore, possunt mollescere, possunt officiis adjungi, quibus mansuescunt & feræ. Et efficax inprimis res est *Christiana* veritas. Sed quibus *Romanus* Pontifex hoc negotii volet delegare, eadem opera mandabit, ne quid deflectant ab archetypo *Christo*, ne usquam ad hominum affectus aut cupiditates respiciant. Tale quiddam utcunque mihi tum parturiebat animus, cum hoc *Enchiridii* cuderem. Videbam *Christianorum* vulgus non affectibus modo, verum etiam opinionibus esse corruptum. Perpendebam eos qui pastores ac doctores se profitentur, plerosque ad suum compendium *Christi* titulis abuti; ne quid interim commemorem de his, quorum nutu ac renutu res humanæ sursum deorsum ἄγονται καὶ φέρονται, ad quorum vitia quantumvis manifesta vix licet ingemiscere. Et in tanta rerum caligine, in tantis mundi tumultibus, in tanta humanarum opinionum varietate, quo potius confugiendum, quam ad vere sacram ancoram Euangelicæ doctrinæ? Quis vere pius non videt ac suspirat hoc seculum longe corruptissimum? Quando unquam tyrannis, quando avaritia regnavit aut latius aut impunius? Quando unquam plus tributum ceremoniis? Quando licentius exundavit iniquitas? Quando sic refrixit charitas? Quid affertur, quid legitur, quid auditur, quid decernitur, nisi quod ambitionem quæstumque sapiat? O infelices nos, nisi *Christus* nobis aliquot suæ doctrinæ scintillulas, suæque mentis ceu vivas & æternas venulas reliquisset. In hoc igitur enitendum ut, omissis hominum prunis, has scintillas ἀναζωπυρῶμεν: nam *Paulino* verbo libenter utimur, has venas scrutemur, donec reperiamus aquam vivam salientem in vitam æternam. Hanc nostram terram altissime scrutamur, ut vitiorum eruamus alimenta: & *Christi* ditissimam terram non rimamur, ut eliciamus salutem animarum? Nunquam ulla vitiorum hyems sic exstinguit charitatis ardorem, quin ex hoc silice possit restitui. Petra *Christus*, sed hæc petra seminarium habet ignis cœlestis, venas habet aquæ vivæ. Fodit olim puteos *Abraham* in omni terra, ubique scrutans venas aquæ vivæ. Sed eosdem à *Philistinis* terra oppletos refodit *Isaac* cum pueris suis; nec contentus instaurasse pristinos, fodit & novos. At rursum movent jurgium & rixas *Philistæi*, neque tamen ille desinit fodere. Nec his temporibus omnino desunt *Philistæi*, quibus terra gratior est vitalibus fontium scatebris; quippe hi, qui terrena sapiunt, & ad terrenos affectus detorquent doctrinam Euangelicam, quam cogunt humanæ servire ambitioni, cogunt lucris turpibus, & tyrannidi suæ obsecundare. Quod si quis *Isaac*, aut si quis ex hujus familia foderit, repereritque venam aliquam puram, protinus obstrepunt ac reclamant, intelligentes eam venam offecturam lucris, offecturam ambitioni, etiamsi pro *Christi* gloria faciat. Mox terram injiciunt, & corrupta interpretatione venam obturant, fossorem depellunt, aut ita certe luto sordibusque conspurcant aquam, ut qui inde biberit, plus hauriat limi sordiumque, quam liquoris. Nolunt sitientes justitiam de puro latice bibere, sed adducunt eos ad suas cisternas contritas, quæ rudera habent, aquam non habent: sed tamen non oportet germanos pueros *Isaac*, hoc est, veros *Christi* cultores ab hoc labore defatigari. Nam inter hos quoque volunt haberi, qui terram ingerunt Euangelicis fontibus, adeo ut inter *Christianos* jam minime tutum sit *Christum* pure docere. Tantum invaluerunt *Philistæi*, pro terra belligerantes, pro cœlestibus terrena, pro divinis humana prædicantes; hoc est, non ea quæ faciunt ad *Christi* gloriam, sed quæ ad illorum quæstum, qui condonationes, qui compositiones, qui dispensationes, similesque cauponationes redimunt. Idque faciunt hoc periculosius, quod suis cupiditatibus, magnorum Principum, summi Pontificis, atque ipsius etiam *Christi* titulos prætexunt. Atqui nemo verius summi Pontificis agit negotium, quam qui cœlestem *Christi* Philosophiam pure tradit, cujus ille primus est doctor. Nemo de Principibus melius meretur, quam qui dat operam, ut populi res quam maxime floreant, & quam minima tyrannide premantur. Sed reclamabit hic aliquis è scholarum agminibus: Facile est cuivis in genere præcipere quid sequendum, quid fugiendum, at quid interim respondebitur iis, qui de tot eventis, de tot casibus consulunt? Primum, plures sunt rerum humanarum species, quam ut ad singulas possint haberi certa responsa. Deinde, tanta est circumstantiarum varietas, ut nisi his cognitis ne possit quidem certum responderi. Postremo, haud scio an isti certum habeant quod respondeant, præsertim cum de plerisque inter se dissentiant. Et qui in hoc genere cordatiores sunt, non ita respondere solent, Hoc facies, hoc fugies, sed, Hoc tutius est, mea sententia, Hoc arbitror tolerabile. Quod si nobis adsit simplex ac lucidus ille oculus ex Euangelio, si domus animi puræ fidei lucernam habeat candelabro impositam, facile minuta ista ceu nebulæ discutientur. Si adsit *Christiana* charitatis regula, ad hanc omnia facile exæquabuntur. At quid facias, cum hæc regula pugnabit cum his, quæ sunt publico seculorum usu recepta, quæque Principum legibus sancita? nam & hoc non raro usu venit. Ne damnaris, quod pro suo officio gerunt Principes. At rursum, nolim contaminare cœlestem illam Philosophiam *Christi* humanis decretis. Maneat *Christus* id quod est, centrum, ambientibus circulis aliquot. Noli scopum suo movere loco. Qui proximi *Christo* sunt, Sacerdotes, Episcopi, Cardinales, Pontifices, & quorum est sequi

Agnum

An. 1518. Agnum quocunque ierit, purissimam illam partem amplectantur, & quoad licet in proximos transfundant. Secundus circulus habeat Principes profanos, quorum arma legesque suo quodam modo *Christo* serviunt; sive dum justis bellis profligant hostem, publicamque tuentur tranquillitatem, sive dum legitimis suppliciis coercent facinorosos. Et tamen quoniam necessario versantur in his rebus; quæ cum infima fece terræ, quæque cum mundi negotiis conjunctæ sunt, periculum est ne prolabantur longius. Ne bellum non pro Republica, sed pro sua libidine gerant. Ne justitiæ prætextu sæviant & in eos, quos clementia sanare poterat: ne titulo dominii populum expilent, quorum res tueri debuerant. Porro, ut *Christus* velut ignis æterni fons, sacerdotum ordinem proxime ad se trahit, ac velut igneos reddit, puros ab omni terrenæ fecis contagio: ita sacerdotum est, & præsertim summorum, Principes quantum licet ad sese vocare. Sicubi bellum ingruerit, adnitantur Pontifices, ut aut componantur res citra sanguinem, aut si id non potest, ut sunt rerum humanarum procellæ, certe id agant, ut minus cruente geratur bellum, neve in longum propagetur. Olim & in justis suppliciis intercedebat Episcoporum auctoritas, & subinde nocentem è Judicum manibus extorquebat, ut palam in Epistolis suis testatur *Augustinus*. Sunt enim quædam ita necessaria ad ordinem Reipub. ut ea tamen *Christus* partim dissimularit, partim ab se rejecerit, partim nec improbans, nec approbans, velut ad ea conniveat. Non agnoscit nummum Cæsaris, nec inscriptionem. Censum ita dari jubet, si debeatur, quasi ad se non multum pertineat, modo detur Deo quod illi debetur. Adulteram nec damnat, nec palam absolvit, tantum jubet, ne repetat admissum. De damnatis à *Pilato*, quorum sanguinem miscuerat cum illorum sacrificiis, non pronunciat, recte an secus hoc passi sint: tantum, simile exitium comminatur omnibus, nisi resipiscant. Porro, vocatus arbiter dividundæ hæreditatis, palam rejicit officium, velut indignum esset de rebus tam crassis pronunciare, qui cœlestia doceret. Contra, sunt quæ palam detestatur. In *Pharisæos* avaros, in hypocritas, in divites elatos, *Væ* intonat: Apostolos nunquam acrius redarguit quam ubi vindictæ cupiditate, aut ambitionis affectu tanguntur. Rogantibus an jussuri essent ignem è cœlo descendere, qui exureret civitatem unde excludebantur, *Nescitis*, inquit, *cujus spiritus sitis*. *Petrum* à cruce ad mundum revocare conantem, Satanam appellat. De primatu disputantes, quot modis, & quoties revocat ad diversum affectum? Sunt item quæ palam docet, ac præcipit: Non resistere malo, bene mereri de inimicis, animi mansuetudinem, aliaque consimilia. Distinguenda sunt hæc, & in suum quæque digerenda locum. Ne protinus igitur horum, quæ geruntur à Principibus, aut profanis magistratibus, *Christum* faciamus auctorem, aut, ut nunc loquuntur, juri divino asseramus. Crassa quædam ab illis tractantur, nec omnino *Christiana* puritatis, sed quæ tamen insectanda non sint, utpote necessaria ad rerum ordinem tuendum. Nec enim horum ministerio fit, ut boni simus, sed ut minus mali; utque qui mali sunt, minus noceant Reipublicæ. Debetur igitur & his suus honos, quod utcunque serviant justitiæ divinæ, publicæque tranquillitati, sine qua turbantur aliquoties & ea quæ sunt pietatis. Honorandi sunt ubi suo funguntur officio, tolerandi fortassis ubi sibi gerunt potestatem, ne quid deterius exoriatur. Sublucet enim in his quoque imago, vel umbra verius, divinæ justitiæ, quam tamen oportet longe expressius, evidentius, ac purius, in sacerdotum moribus ac legibus elucere. Aliter in ferro relucet imago, aliter in vitreo speculo. In tertio circulo promiscuum vulgus collocemus, veluti crassissimam hujus orbis partem, sed ita crassissimam, ut tamen ad *Christi* pertineat corpus. Neque enim oculi tantum corporis membra sunt, verum etiam suræ, pedes, ac pudenda. His sic est indulgendum, ut semper, quoad fieri poterit, vocentur ad ea quæ *Christo* sunt potiora: nam in hoc corpore qui modo pes erat, oculus fieri potest. Et tamen ut Principes si sint impii, non sunt exacerbandi conviciis, ne provocati graviores excitent Tragœdias, juxta sententiam *Augustini*: ita populus imbecillus, exemplo *Christi*, qui tanta lenitate tulit ac fovit suos Discipulos, ferendus erit, ac paterna fovendus indulgentia, donec paulatim grandescat in *Christo*. Habet enim & pietas suam infantiam, habet ætatis accessus, habet perfectum & vegetum robur. Omnibus tamen pro sua cuique portione ad *Christum* est enitendum. Elementorum suus cuique locus est. Sed ignis, qui summam tenet sedem, omnia paulatim ad se rapit, & quantum fieri potest, in suam transformat naturam. Aquam cliquatam vertit in aerem, aerem extenuatum in se transformat. Multa *Paulus* indulget *Corinthiis*, distinguens interim quæ Domini nomine proponeret perfectis, & quæ suo nomine indulgeret infirmis; hac tamen spe, ut proficerent. *Galatas* iterum parturit, donec in eis formetur *Christus*. Jam qui putabit hunc circulum Principibus magis tribuendum, cum hoc non fuerit magna contentio. Etenim si mores æstimemus, vix alios videas crassius *Christianos*: de plerisque loquor, non de omnibus. Quicquid autem extra tertium circulum erit; id semper & in omnibus detestandum; quod genus sunt ambitio, studium pecuniæ, libido, ira, vindicta, invidia, obtrectatio, reliquæque pestes: sed quæ tum demum fiunt immedicabiles, cum pietatis & officii persona commendatæ, in superiores circulos irrepunt: hoc est, cum justitiæ jurisque prætextu nostram exercemus tyrannidem, cum per religionis occasionem consulimus quæstui, cum Ecclesiæ defendendæ titulo mundanum venamur imperium; cum præcipiuntur velut ad *Christi* rem facientia, quæ longissime absunt à *Christi* doctrina. Proinde scopus omnibus est ingerendus, ad quem enitantur. Scopus autem unicus est, videlicet *Christus*, & hujus doctrina purissima. Quod si pro cœlesti scopo terrenum proponas, non erit ad quod recte enitatur qui contendit proficere. Quod summum est, id omnibus est destinandum, ut saltem assequamur mediocria. Nec est quod ullum vitæ genus ab hoc scopo submoveamus. In affectibus est *Christi* perfectio, non in vitæ genere. In animis est, non in palliis, aut cibis. Sunt inter Monachos, quos vix recipit extremus circulus, & tamen de bonis loquor, sed infirmis. Sunt inter digamos, quos *Christus* primo dignatur circulo. Neque vero fit interim ulli vitæ professioni injuria, si quod est optimum ac perfectissimum omnibus proponitur. Nisi forte *Plato* contumeliosus fuisse putatur in omnes civitates, quoniam in politia sua ejusmodi Reipublicæ proposuit exemplar, quale hactenus videre non licuit. Aut *Quintilianus* universum Oratorum ordinem læsit, qui tale finxerit Oratoris exemplar, qualis adhuc nullus exstitit. Procul abes ab archetypo? non rejiceris, sed exstimularis, ut proficias. Non multum abes? admoneris ut accedas propius. Neque enim quisquam usque adeo processit, ut non habeat quo proficiat. Habet autem unumquodque vitæ genus cognata quædam degenerandi pericula. Ea qui commonstrat, non derogat ordini, sed rem ordinis agit. Veluti Principum felicitas obnoxia est tyrannidi, obnoxia est stultitiæ, obnoxia adulationi, obnoxia delitiis. Hæc qui commonstrat vitanda, bene meretur de Principum ordine. Nec derogat illorum majestati qua gloriantur, qui demonstrat, quibus in rebus sita sit vera Principum majestas, qui illos admonet, quid jurarint in suscipiendo principatu, quid debeant populo suo, quid magistratibus. Ecclesiastici Proceres fere affines sunt duabus potissimum pestibus, avaritiæ & ambitioni. Quod ceu præsentiens primus ille secundum *Christum* pastor, admonet Episcopos, ut pascant gregem suum, non autem expilent, aut deglubant; nec pascant turpis lucri gratia, sed

ex animi prompta voluntate. Nec dominentur in suos, sed exemplo vitæ provocent ad pietatem potius, quam minis aut imperio. An igitur derogare videbitur ordini sacerdotali, qui commoneat, quibus rationibus Episcopi vere magni sint, vere potentes, vere divites? Porro, Monachorum genus fere comitatur, præter alios morbos, superstitio, supercilium, hypocrisis, obtrectatio. Non damnat igitur protinus horum institutum, qui monet, quibus in rebus sita sit vera religio, & quantum absit à supercilio vere *Christiana* pietas, quantum absit à fuco germana charitas, quam pugnet cum sincera religione linguæ virulentia, præsertim si tali moderamine commonstret quid sit vitandum, ut nec hominem ullum notet, nec ordinem attingat. Quid autem est in rebus humanis tam felix, cui non suæ pestes sint additæ? Sicut igitur adjuvat, non lædit sanitatem corporis, quisquis indicat, quæ res aut vitient aut tueantur veram sanitatem: ita non avocat à religione, sed adhortatur potius, qui demonstrat veræ religionis corruptelas, ac remedia. Nam audio quosdam sic interpretari, quasi præceptiones hujus libelli, quoniam minus tribuunt ceremoniis quam vellent quidam, qui plus nimio tribuunt, nec ita multum humanis constitutionibus, hominum animos alienent à vita monastica. Usque adeo nihil tam circumspecte dici potest, quod non rapiatur ab improbis vel in aliquam calumniam, vel in ansam peccandi, ut jam vix tutum sit quicquam recte monere. Si quis à bellis, quæ jam seculis aliquot ob res nihili plus quam Ethnice gerimus, deterreat, notatur à sycophantis, quasi sentiat cum iis, qui negant ullum bellum gerendum *Christianis*. Nam hæreticos fecimus auctores hujus sententiæ, quod Pontifex, nescio quis, bellum approbare videatur. Neque tamen notatur, qui contra *Christi* & Apostolorum doctrinam, ad bellum quibuslibet de causis suscipiendum, classicum canit. Si quis admoneat, verè Apostolicum esse, *Turcas Christi* præsidiis ad religionem pertrahere, potius quam armis, continuo vocatur in suspicionem, quasi doceat, *Turcas*, si impetant *Christianos*, nullo modo coercendos. Si quis prædicet Apostolorum frugalitatem, & in horum temporum luxum dicat aliquid, non desunt à quibus notetur velut *Ebionitis* favens. Si quis impensius adhortetur, ut qui conjugio copulati sint, magis pietate & animorum consensu, quam corporum complexu cohæreant, & ita pure colant matrimonium, ut virginitati quam potest simillimum sit, in suspicionem vocatur, quasi cum *Marcionitis* omnem coitum spurcum ducat. Si quis admoneat, ut in diatribis, præcipue theologicis, absit ambitiosa vincendi suaque tuendi pertinacia, absit theatrica illa ostentandarum virium ambitio, non recte defertur, quasi scholas in totum damnet. Neque enim divus *Augustinus*, admonens dialecticis cavendam esse rixandi libidinem, damnat dialecticam, sed pestem illius ostendit, ut vitetur. Item, si quis præposterum vulgi judicium taxet, inter virtutes, primas tribuentis iis, quæ sunt extremæ classis, & contra: item inter vitia, vehementissime detestantis quæ levissima sunt mala, cum sint atrocissima, ac retrorsum; protinus in jus vocatur, quasi vitiis faveat, quibus gravius vitium anteponit: aut quasi damnet benefacta, quibus alia præfert ut sanctiora. Veluti si quis admoneat, tutius esse benefactis fidere, quam Pontificiis condonationibus, non utique damnat illius condonationes, sed præfert id quod ex *Christi* doctrina certius est. Itidem, si quis admoneat, rectius facere eos, qui domi liberis & uxori moderandæ dant operam, quam si visendi gratia *Romam*, *Hierosolymam*, aut *Compostellam* adeant; eamque pecuniam, quam insumant in longam ac periculosam profectionem, sanctius in bonos ac veros pauperes erogari, non damnat pium istorum affectum, sed antefert, id quod propius est veræ pietati. Jam vero non nostrorum modo temporum est, quædam vitia sic detestari, quasi sola sint, cum cæteris ita blandiamur, quasi vitia non sint, cum sint illis quæ sic exsecramur atrociora. Queritur in Epistolis *Augustinus*, unum libidinis crimen apud *Afros* imputari sacerdotibus, cæterum avaritiæ temulentiæque vitium pene laudi verti. Unum illud tragicis modis exaggeramus, terque quaterque horrendum facinus, iisdem manibus tractare Corpus *Christi*, quibus attrectaris corpus meretricis. Nec desunt qui nimium Tragice ausint publicitus asseverare, leviorem esse culpam, si mulier habeat rem cum bruta pecude, quam cum sacerdote. Horum impudentiam qui refellit, non continuo favet impudicis sacerdotibus, sed admonet ea negligi quæ magis erant exaggeranda. Est sacerdos aleator, est bellator, aut gladiator, est totus indoctus, totus profanis rebus immersus, malorum Principum malis obsequiis deditus, in hunc non itidem vociferantur, qui totus profanus tractet sacrosancta mysteria. Est sacerdos sycophanta, qui lingua virulenta, mendaciisque confictis, lacerat famam hominis nihil commeriti, imo bene meriti, cur hic non vociferamur, O scelus horrendum! Tun' lingua Tartareo veneno tincta, Tun' ore quo jugulas innocentem, & conficis & sumis Corpus illius, qui pro impiis etiam mortuus est? At hoc mali sic negligimus, ut hinc pene laudem ferant, qui religionem religiosissimam profitentur. Reprehendi merentur, qui pernicioso populi exemplo palam concubinas domi alunt. Quis neget? Sed hic morbus non paulo est invisior *Christo*. Non damnat igitur butyrum, qui illi præfert mel: nec probat febrim, qui monet phrenesim esse magis vitandam. Neque facile dictu sit, quanta morum lues ex hujusmodi præposteris judiciis nascatur. Jam quædam ita recepta sunt in ordinem virtutum, ut personam pietatis habeant verius quam vim pietatis; adeo ut nisi circumspecte agas, pietatem veram prorsus exstinguant. Si mediocris religionis pestis latuisset in ceremoniis, *Paulus* non tam acriter in omnibus suis Epistolis in eas destomacharetur. Neque tamen usquam damnamus moderatas ceremonias, at non ferimus in his puppim ac proram, quod dici solet, sanctimoniæ constitui. Divus *Augustinus* vetuit etiam, ne clerici, quos domi alebat, notabili vestitu uterentur: sed si commendari vellent populo, moribus commendarentur, non vestibus. Nunc quam novi, quam prodigiosi cultus? Neque tamen hoc insector, illud demiror, plus satis his tribui, quæ fortassis jure reprehendi poterant: rursus tam parum tribui his, quæ sola conveniebat spectari. Non insector convitiis, quod *Franciscani* suam, *Benedictini* suam amplectuntur regulam: sed quod quidam illorum plus illis tribuunt quam Euangelio. Quod utinam non in plerosque istorum competat. Non insector quod alii piscibus victitant, alii leguminibus aut herbis, alii ovis: sed admoneo vehementer errare eos, qui *Judaico* animo ex hisce rebus justitiæ persuasionem induunt; ex hujusmodi nugis, ab homun c:onibusrepertis, se cæteris anteponunt, cum iisdem pro nullo vitio habeatur famam alienam mendaciis incessere. De ciborum delectu nihil usquam præcipit *Christus*, nihil Apostoli, *Paulus* sæpe dehortatur: virulentam obtrectationem exsecratur *Christus*, detestantur Apostolicæ literæ, & tamen illic volumus religiosuli videri, hic fortes sumus & intrepidi. Hæc qui admonet, cum in genere, tum amanter, quæso, num is religionem videtur lædere? Quis autem tam demens sit, ut proferendis in lucem Monachorum vitiis, velit haberi disertus? At metuunt isti, ne suos habeant minus dicto audientes, tum ne pauciores ambiant in illorum cooptari gregem. Imo nemo magis obedit, atque, ut verbo utar *Paulino*, πειθαρχεῖ, quam qui hausto *Christi* spiritu liber esse cœperit. Vera charitas omnia boni consulit, omnia suffert, nihil detrectat, obedit præpositis, non solum benignis & commodis, verum etiam asperis ac difficilibus. Sed tamen hoc interim cavendum præpositis, ne alienam obedientiam in suam vertant tyrannidem; & ideo malint eos superstitiosos quam pios, quo magis ad omnem nutum observiant. Patres appellari gaudent. Atqui quis est patrum carnalium, qui suos libe-

An. 1518.

liberos optet semper infantes esse, quo magis regnum in illos exerceat pro sua libidine? Rursus, qui proficiunt ad *Christi* libertatem, hoc inprimis cavere debent, ne quod admonet *Paulus*, libertatem faciant prætextum carni; aut ne juxta *Petri* doctrinam, libertatem faciant velamen malitiæ. Quod si unus aut alter hac libertate sit abusus, non continuo par est ob id omnes in perpetuo *Judaismo* continere. Comperiet quisquis observarit, nullum inter istos arctius adstringere laqueos ceremoniarum, quam qui sub hoc prætextu regnant, & ventri suo vivunt, non *Christo*. Jam vero non est quod metuant, ne non propagetur *Essenorum* genus, in tanta ingeniorum & animorum varietate: qua fit ut nihil etiam sit usquam tam absurdum, quod non expetatur à multis. Quanquam magis optandum istis, ut ingenuos ac veros habeant religionis professores, quam ut multos. Atque utinam id lege cautum esset, ne quis ante trigesimum annum ejusmodi laqueis implicaretur, antequam ipse sibi notus sit, aut cognita veræ religionis vis. Cæterum, iis, qui *Pharisæorum* exemplo suum agunt negotium, obeuntes terras ac maria, quo faciant unum proselytum, nusquam deerunt adolescentes rerum imperiti, quos in nassam illectent, & quos captent. Ingens ubique stultorum ac simplicium est numerus. Ego certe optarim, nec dubito quin idem optent omnes vere pii, Euangelicam religionem sic omnibus esse penitus cordi, ut, hac contenti, *Benedictinam* aut *Franciscanam* nullus ambiat; nec dubito quin idem optet ipse *Benedictus* ac *Franciscus*. Applaudit *Moses Christi* gloria obscuratus: applauderent & hi, si nobis amore legis Euangelicæ sordérent humanæ constitutiones. Vellem universos *Christianos* ita vivere, ut qui nunc soli religiosi vocantur, parum religiosi viderentur. Quod & hodie in non paucis verum est; cur enim manifesta dissimulemus? Et tamen olim prima monasticæ vitæ origo secessus erat ab idololatrarum sævitia. Mox hos sequentium Monachorum instituta, nihil aliud erant quam revocamenta ad *Christum*. Principum aulæ titulo magis quam vita quondam erant *Christiana*. Episcopos mox ambitionis & avaritiæ morbus corripuit. Vulgus item à primitiva illa charitate refrixit. Hinc secessum captavit *Benedictus*, & post hunc *Bernardus*, deinde alii atque alii. Conspiratum est à paucis non in aliud, quam in purum ac simplicem *Christianismum*. Quod si quis *Benedicti*, *Francisci*, *Augustini*, vitam & regulas attentius excutiat, perspiciet illis nihil aliud in votis fuisse, quam ut cum spontaneis amicis juxta doctrinam Euangelicam in libertate spiritus viverent: eosque fuisse compulsos, ut de vestibus ac cibis, cæterisque rebus externis aliquid præscriberent; nimirum veritos, ne, quod fieri solet, plus tribueretur humanis constitutionibus hominum quam Euangelio. Horrebant divitias; fugitabant honores etiam Ecclesiasticos; laborabant manibus, ut non solum ipsi graves non essent cuiquam, sed superesset unde subvenirent aliorum inopiæ; occupabant montium cacumina, nidulabantur in locis palustribus, colebant arenas locaque deserta. Denique tantam hominum multitudinem sine conviciis, flagris & carceribus moderabantur, sola doctrina, monitis, officiis, & vitæ exemplis. Tales erant Monachi, quos amat laudatque *Basilius*, quos tuetur *Chrysostomus*: in illos utcunque quadrabat, quod ad *Marcellam* scribit divus *Hieronymus*, *Monachorum & virginum choros esse florem & preciosissimum lapidem inter ornamenta Ecclesiæ*. Hoc elogio dictu mirum quam hodie sibi blandiantur Monachi qualescunque. Verum feremus ut amplectantur laudem, si simul amplectantur exemplum. Mox enim vir prudentissimus subjicit formam Monachorum, quos eo titulo dignos censuit: *Vox quidem*, inquit, *dissona, sed una religio: tot pene psallentium chori, quot gentium diversitates. Inter hæc quæ vel prima inter Christianos virtus est, nihil arrogant sibi de continentia supercilii. Humilitatis inter omnes contentio est; quicunque novissimus fuerit, hic primus putatur. In veste nulla discretio, nulla admiratio, utcunque placuerit incedere, nec detractionis est, nec laudis; jejunia quoque neminem sublevant, nec defertur inedia, nec moderata saturitas condemnatur, suo Domino stat unusquisque aut cadit. Nemo judicat alterum, ne à Domino judicetur: & quod in plerisque provinciis familiare est, ut genuino dente se lacerent, hic penitus non habetur.* Hactenus ille formam optimorum Monachorum depinxit, eam ad horum temporum mores conferat, qui velit. Talia fuerunt monachismi primordia, tales patriarchæ. Deinde temporis progressu paulatim cum opibus accreverunt ceremoniæ, refrixit germana pietas ac simplicitas. Et quum videamus passim monasteria ad mores plusquam profanos degenerasse, tamen novis institutionibus oneratur mundus, quasi non & ii paulo post eodem sint prolapsuri. Olim, ut dixi, secessus erat Monachorum vita. Nunc ii vocantur Monachi, qui toti in meditullio negotiorum mundanorum versantur, plane tyrannidem quandam in rebus humanis exercentes. Et tamen horum plerique ob cultum, ob titulum, nescio quem, tantum arrogant sibi sanctimoniæ, ut cæteros præ se non habeant pro *Christianis*. Cur sic arctamus *Christi* professionem, quam ille voluit latissime patere? Si magnificis vocabulis commovemur, quæso te quid aliud est civitas quam magnum monasterium? Monachi Abbati suo parent, aut Præpositis: cives Episcopo ac pastoribus suis obsequuntur, quos ipse *Christus* præfecit, non hominum auctoritas. Illi vivunt in otio, & aliena liberalitate saginantur, in commune possidentes, quod citra sudorem ipsis obvenit, (nihil enim interim dicam de viciosis) isti, quod sua pepererunt industria, pro suis quisque facultatibus impertiunt egentibus. Jam vero quod ad castitatis votum attinet, non ausim explicare, quantulum intersit inter vulgarem cœlibatum & castum matrimonium. Postremo, non admodum in eo desiderabimus tria illa vota ab hominibus reperta, qui primum illud & unicum votum, quod in baptismo, non homini, sed *Christo* nuncupamus, sinceriter pureque servaverit. Jam si ex utroque genere malos cum malis conferas, extra controversiam potiores sunt hi. Sin bonos cum bonis, minimum est discrimen, si tamen est ullum, nisi quod religiosiores videntur, qui minus coacti præstant religionem. Superest igitur, ut nemo vel sibi stulte placeat ob vitæ genus ab aliis diversum, vel alienum institutum despiciat, damnetve. Verum, in omni vitæ genere sit hoc omnium commune studium, ut pro sua quisque virili ad *Christi* scopum, omnibus præfixum, enitamur: & ad id invicem nos cohortemur, atque etiam adjutemus, nec invidentes iis, qui nos in hoc stadio præcurrunt, nec fastidientes imbecilles, qui nos assequi nondum possunt. Denique, posteaquam quisque quod potuit præstitit, ne fiat similis Euangelico illi *Pharisæo*, qui sua benefacta jactat apud Deum, *Jejuno bis in Sabbato*, &c. sed, juxta *Christi* consilium, dicat, & dicat ex animo, dicat sibi, non aliis modo, *Servus inutilis sum, quod debui facere, feci.* Nemo verius fidit, quam qui sic diffidit. Nemo longius abest à vera religione, quam qui sibi valde videtur religiosus. Nec unquam pejus agitur cum pietate *Christiana*, quam cum quod est mundi, ad *Christum* detorquetur, cumque hominum auctoritas divinæ præfertur. In unum illud caput conspiremus oportet, si vere *Christiani* esse volumus. Porro, qui ad *Christum* vocanti homini paret, *Christo* paret, non homini. Et qui fucatos homines, sævos & imperiosos, non docentes ea, quæ faciunt ad religionem, sed ad suam tyrannidem, tolerat, is *Christianam* præstat patientiam, modo quæ præcipiunt calamitosum faciant tantum, non etiam impium. Alioqui conveniet Apostolicum illud responsum habere in promptu, *Deo obedire oportet potius quam hominibus.* Sed jamdudum epistolarem modum excessimus, adeo nos fallit tempus cum amico suavissimo jucundissime confabulantes. Liber *Frobenianis* formulis veluti renatus, multoque quam antea nitidior & emendatior in tuum sinum advolat. Adjecta sunt

An. 1518. sunt fragmenta quædam veterum studiorum nostrorum. Visum est autem tibi potissimum hoc quicquid est editionis adjungere, ut qui ex *Erasmo* recte vivendi præceptiones sumpserit, à *Volzio* protinus ad manum habeat exemplum. Bene vale, Pater optime, ac veræ religionis eximium decus.

Admone *Sapidum* meis verbis, ut sibi vere sapiat, hoc est, sui similis esse pergat; *Wimphelingum*, ut adornet τὴν πανοπλίαν, mox cum *Turcis* conflicturus, quandoquidem jam satis diu bellum gerit cum sacerdotibus concubinariis. Spes est fore, ut illum aliquando videamus Episcopum, mitra bicorni pedoque conspicuum, sublimem mula vehi. Sed extra jocum, & hos, & *Ruserum*, cæterosque amicos, meo nomine multum salvere jubebis. *Erasmi* tui salutem interdum puris votis, piisque precibus, *Christo* Opt. Max. commendato. *Basilea* 14. Augusti, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXXX.

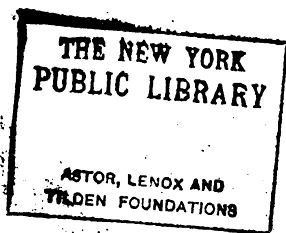
Erasmus Rot. Udalrico Zasio S. D.

NON possum obtinere, vir inter bonos optime, & inter doctos doctissime, quin in tuis ad me literis tui similis sis, semper mei me dissimilem faciens, ex minimo magnum, ex infortunatissimo felicem, ex vix trivialiter literato verius quam erudito omnis doctrinæ principem, atque ut semel finiam, ex musca elephantum, quod *Græcis* est in proverbio. Et tamen faveo simulacro, quo me depingis præclare magis quam apte, veluti si *Apelles* quispiam egregiam picturam, omni artificio elaboratam proponat, sed quæ ad exemplar non respondeat. Neque enim quicquam est, quod ex eo mihi possim agnoscere. Verum, quando in *Zasii* mores non cadit ulla fuci suspicio, patiar te tuo indulgere vel amori, vel ingenio, modo mihi vicissim permittas, ut meo obsequar pudori, qui soleam amicos effusius amare quam prædicare: aut si quando res ita tulerit, malim apud alios quam coram. Denique, si inciderit, ut coram quoque sit faciendum, malim aliquanto parcius. Sed quam, obsecro, jacturam mihi narras? Cum antehac de *Zasio* præclare senserim, tamen ex nostro congressu tantum accessit meæ de te opinioni, ut mihi videar magnitudinem tuam hactenus prorsus ignorasse. Ego Jureconsultum duntaxat exspectabam, insignem quidem illum & admirabilem, sed tantum Jureconsultum. Quid autem est in Theologorum mysteriis, aut etiam palæstris illis, quod tibi non erutum, non excussum ac meditatum esse videatur? Quæ Philosophiæ pars est, in qua non ita versatus sis, ut in ea sola versatus videri queas? Aut quis omnino liber est, seu veterum, seu recentium, quem non evolveris, non introspexeris, non imbiberis? Quin & arcana illa, quæ vere pium ac sanctum reddunt hominem, comperio tibi non vulgariter esse observata. Jam eloquentiam tuæ literæ, licet neglectim, & plusquam ex tempore scriptæ, satis præ se ferebant: at non exspectabam dives istud & exuberans orationis flumen, nusquam non paratum, quicquid undecunque incidisset. Deum immortalem, qui sermonis nitor, qui fluxus, quam felix, quam ultro scatens, quam non accersitus, quam non affectatus! Extemporalis confabulatio stylum tuum æquabat. Quis non admiretur cani capitis tam virens ingenium? tam præsentem paratamque rerum omnium memoriam? Nihil enim dicam de moribus, quibus neque gravius aut integrius quicquam esse potest, neque suavius. Adeo mire totum *Zasium* temperavit, artifex optima Philosophia. Sed pene imprudens laudum tuarum campum ingredi cœperam. Etiam atque etiam te rogo, ut aliquando tandem expolitissimas lucubrationes tuas sinas in lucem exire. Patere hoc utilitatis studiosis bonarum literarum accedere, patere hoc decoris nostræ adjungi *Germaniæ*, cui nunc notissimum est *Zasii* nomen, sed dignum quod universo innotescat orbi, posteritati quoque celebre plausibileque futurum. Cætera, quæ ad hanc rem pertinent, ex *Bonifacio Amorbachio*, juvene omnibus rebus affatim expolito, cognosces. Nostrum officium sicubi desiderabitur, ita præstabimus, ut nos ex animo tuos esse intelligas. Bene vale, doctissime Doctor, & amice incomparabilis. *Basilea* 23. Augusti, Anno 1518. An. 1518.

EPISTOLA CCCXXXI.

Erasmus Roterodamus R. D. Antonio Puccio, Legato Apostolico apud Elvetios, S. D.

SALUTEM, P. Reverendissime, vereor ne jamdudum apud se tua celsitudo *Erasmum* non solum inhumanitatis, verum etiam insignitæ cujusdam ingratitudinis reum agat, qui tam obviam tuam humanitatem expertus, non saltem literarum officio beneficium agnoscam. Verum, si scias, quam periculose plusquam menstruam pituitam excipiens diarrhœa sceleratissima non sine torminibus alvi nos afflixerit: cum interim Operi, quod erat præ manibus, cogerer sufficere: sat scio, quæ naturæ tuæ bonitas est, doliturus sis etiam mihi tam justam esse excusationem. Eo ventum erat, ut de condendo Testamento cogitarem. Nunc pestilentia undique gliscens, nos hinc abigit, Opere nondum absoluto, cujus studio vitam etiam hactenus contempsimus, non modo pecuniam. Adeo mihi studio fuit, ut quod semel *Leoni Decimo* dedicaram, illo dignum redderem. Nam editio prima mihi non per omnia satisfecit, licet & illa ab eruditissimis quibusque doctissimisque probetur: tantum initio oblatrabant pauculi sycophantæ, sed indocti: deinde, qui nunquam Opus legerant: postremo, in absentem duntaxat, coram nemo verbum. Nunc exibit, ni fallor, sic elaboratum, ut sperem futurum, ut nec *Leone*, nec posteritate videatur indignum. Frustra narrem, quando nemo crediturus sit, quantis mihi constiterit sudoribus; utinam parem adferat utilitatem Reipublicæ Christianæ, nihil enim hic aliud spectavimus. Quam ad rem tua quoque sublimitas non mediocre momentum adferre poterit, si non gravabitur à summo Pontifice impetrare *Breve* aliquod, quo testetur Opus hoc sibi gratum esse. Ita sycophantis illis pauculis os obturabitur. Responderant duo Cardinales, per quos primæ editionis volumen obtuleram *Leoni* Pontifici. *Andreas Ammonius* alteram epistolam huc misit, ea periit: alteram servavit, quæ nunc una cum ipso periit. Scripsimus hac de re ante pauculos dies Card. *Grimano*, & *Paulo Bombasio*. Porro, ne quis scrupulus habeat animum tuum, studii mei rationem paucis exponam. Collatis multis *Græcorum* exemplaribus, quod sincerissimum videbatur sequuti, vertimus *Latine*, nostramque translationem *Græcis* adjunximus, quo Lectori promptum sit conferre: & ita vertimus, ut primum studuerimus, quoad licuit, integritati sermonis *Romani*, sed incolumi tamen Apostolici sermonis simplicitate: deinde, dedimus operam, ut quæ prius Lectorem torquebant vel amphibologia, vel obscuritate sermonis, vel orationis vitiis, aut incommodis, jam explanata sint ac dilucida: parcissime interim recedentes à verbis, à sensu nusquam: quem tamen non ex nobisipsis somniamus, sed ex *Origene*, *Basilio*, *Chrysostomo*, *Cyrillo*, *Hieronymo*, *Cypriano*, *Ambrosio*, *Augustino* petimus. Adjunximus Annotationes, jam locupletatas, in quibus docemus Lectorem, quid quo consilio sequuti simus, semper veterum Auctorum nixi sententia. Vulgatam hanc Editionem non convellimus, quæ tamen cujus sit incertum est: etiamsi compertum est, nec *Cypriani* esse, nec *Ambrosii*, nec *Hilarii*, nec *Augustini*, nec *Hieronymi*: sed indicamus ubi sit depravata, submonentes sicubi insigniter dormitavit Interpres: explicantes si quid involutum, ac spinosum. Si optandum est ut divinos Libros habeamus quam emendatissimos, hic meus labor non solum amolitur mendas sacrorum Voluminum, verum etiam obstat, ne posthac queant depravari. Si optandum ut recte intelli-

BONIFACIVS
AMERBACHIVS.

An. 1518. telligantur, plusquam sexcentos locos aperuimus, antehac nec à magnis intellectos Theologis. Fatentur ipsi, negare non possunt. Si optandum ut huic disputatrici Theologiæ, quæ pene plus satis pollet in scholis, accedat fontium cognitio, huc peculiariter hoc Opus conducit. Nullum igitur studii genus læditur hoc meo labore, sed adjuvantur omnia. *Græcorum* lectionem licet ubique verterimus, non tamen ubique probamus: quin nostram alicubi præferimus, semper indicantes, ubi Scriptores orthodoxi *Latini* cum *Græcis* consentiant, aut dissentiant. Porro, lectionis varietas non solum non officit studio sacrarum Scripturarum, verum etiam conducit, auctore divo *Augustino*. Neque tamen usquam tanta est varietas, ut ad orthodoxæ fidei periculum pertineat. In summa, aut me plane fallit Operis amor, aut allaturum est non mediocrem utilitatem sacris studiis, *Leoni* decimo non minimum decus apud posteros, cum jam quiescet livor & sentietur utilitas, quæ quidem tum uberior, tum maturior continget, si summi pastoris accesserit approbatio. Nec aliter cupio probari, nisi ut declaret hoc Opus ob utilitatem sacrorum studiorum sibi gratum esse. Pro mea inscriptione non aliud posco præmium. Alius munus aliquod exspectaret, alius sacerdotium flagitaret: ego, qui tantum prodesse studui, satis amplum præmium mihi videbor assequutus, si contigerit, cujus gratia tantum suscepi vigiliarum. Amplitudo tua rem duobus verbis impetrabit, gratum factura tum ipsi *Christo*, tum studiosis omnibus, tum peculiariter *Frobenio* viro tali, ut nullius officinæ plus debeant sacrarum studia Literarum. Opus absolvetur intra menses tres: si interea missum erit *Breve*, poterit præfigi Operi. Magnopere te rogo, sine me hac in re tuam experiri beneficentiam, efficiam vicissim, ut omnes eruditorum centuriæ intelligant se debere *Puccio*. Cardinali *Sedunensi* omnia fausta precor, cujus & amplitudinem, & merita brevi, ut spero, Deus Optimus Maximus respiciet. Bene vale, & ignosce, nam hæc scripsimus in ipso procinctu, jam ingressuri navim. *Basileæ* 26. Augusti, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXXXII.

Erasmus Rot. Osvaldo S. D.

AMICE candidissime, multo gratissimæ mihi tuæ fuerunt literæ, quibus etsi contracte rescribo, amo tamen effusissime meum *Osvaldum*, vel quod nobis adeo faveat, vel quod *Glareano* non semel meo *Theseus* sit, aut si quid *Theseo* fidelius. Perge, mi *Osvalde*, literarium quoque decus *Elvetiæ* tuæ, jam olim armis inclytæ, vindicare. Nos hinc pestis abigit, cui maximam malam pestem imprecor. Bene vale. *Basileæ* 26. Augusti, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXXXIII.

Des. Erasmus Rot. Bonifacio Amorbachio S. D.

MAGNA felicitatis pars est, maxima gratitudinis, si quis agnoscat sua bona. Proinde etiam atque etiam gratulandum est nostro seculo, gratulandum superis, quorum benignitate præclara studia, tot jam seculis pene sepulta, toto terrarum orbe reflorescunt, ac felicissime propagantur. Ante annos plus minus octoginta, non hi modo erant infantes, atque elingues, qui eas profitebantur artes, quas suo quoque seculo, quo vel maxime floruit erudita facundia, mutas appellat *Virgilius*: verum etiam ipsa Grammatica recte loquendi magistra, & Rhetorica copiose splendideque dicendi dux, fœde misereque balbutiebant: & quæ quondam tot linguis instructæ fuerant, tum unam *Latinam* pessime *Latine* sonabant. Post hæc paulatim subolescentibus literis melioribus, *Italia* sola linguam habebat, nec apud hanc ullæ disciplinæ præter oratoriam. Nunc nulla est natio sub *Christiana* ditione, in qua non omne disciplinarum genus (Musis bene fortunantibus) eloquentiæ majestatem, eruditionis utilitati adjungit. Medicina loqui cœpit apud *Italos*, opera *Nicolai Leoniceni*, senis immortalitate digni; apud *Gallos*, *Guilielmi Copi Basileensis*; apud *Britannos*, studio *Thomæ Linacri*, sic nuper disertus cœpit esse *Galenus*, ut in sua lingua parum disertus videri possit. Ejusdem opera sic *Latine* loquitur *Aristoteles*, ut licet *Atticus*, vix in suo sermone parem habeat gratiam, licet ante hunc, illud certe præstiterint, apud *Italos Argyropylus*, *Trapezuntius*, *Theodorus Gaza*, *Marsilius*, *Picus*: apud *Gallos*, *Faber Stapulensis*, ne Philosophia muta videri possit. Porro, legibus Cæsareis pristinum elegantiæ nitorem, atque etiam geminæ literaturæ gloriam feliciter restituit apud *Gallos Guilielmus Budæus*; apud *Germanos*, vir omnibus modis incomparabilis, *Udalricus Zasius*, tanta *Romani* sermonis ubertate scatens, ut *Ulpianum* quempiam loqui putes, non hujus ætatis Jureconsultum. At nescio quo pacto nondum ea res perinde succedit Theologis, etiamsi non desint, qui fari gestiant. Spero tamen brevi futurum, ut hæc quoque professio, situ deterso, pristinum suum nitorem asserat. Hactenus è doctorum centuriis excludebantur, qui paulo politius loquerentur: nec dignabantur quenquam suo albo professores, nisi qui cum ipsis turpiter balbutisset, neque quicquam omnino castioris literaturæ attigisset. Atque illud protinus erat in promptu, *Grammaticus est, non Philosophus: Rhetor est, non Jureconsultus: Orator est, non Theologus.* Sed brevi, ni fallor, rebus in diversum commutatis, non recipientur in ordinem, nisi qui priscos illos disciplinarum auctores, elegantioribus etiam literis referant: neque fas erit cuiquam sibi sapientiam vendicare, nisi simul adfuerit podissequa eloquentia, quam divus *Augustinus* non vult usquam ab hera sua digredi. *Zasianas* Annotationes percurri verius quam legi: nam adferebantur me jam ad iter accincto. Mire placuit gustus, neque dubito, quin omnia magis sint placitura, si liceat affatim expleri talibus epulis. Exstimulabis hominem, mi *Bonifaci*, ne diutius nobis hanc gloriam, hunc fructum, hanc voluptatem invideat, nisi tu quoque nobis invides, cum contigerit tibi domestico *Zasii* contubernio felicem esse. Bene vale. *Basileæ* 31. Augusti, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXXXIV.

Albertus, Archiepiscopus Moguntinensis & Magdeburg. Primas Germaniæ, Princeps Elector, ac Marchio Brandenburgensis, &c.

* NOBIS *dilecto* Desiderio] Erasmo Roterodamo *salutem in* Christo. *Nuper in voluminum abs te editorum lectionem incidentes*, Erasme *doctissime*, *cum divinum hoc tuum ingenium*, *omnigenam eruditionem*, *& supra captum pene hujus seculi ac patriæ eloquentiam admirati essemus*, *cepit nos ingens quoddam te videndi desiderium: quippe nihil magis ex dignitate nostra arbitrati sumus*, *quam cum nos Dei Opt. Max. benignitate*, *in Principem Episcoporum locum evecti simus*, *eum virum*, *qui non per* Germaniam *modo*, *sed universam prope* Europam, *in literis principatum obtineat*, *complecti ac fovere. Proinde tantum defuisse fortunæ nostræ*, *si te non viso ab hac vita migrare contingeret*, *arbitraremur*, *quantum nobis felicitatis adscribimus*, *quod eo tempore nati sumus*, *quo tu tantus vir*, *his literis*, *hac industria communem* Germaniam *à fœda barbariei appellatione vindicas: imo quo tu divinam Theologiam*, *ab illa antiqua ac germana in novam quandam & impuram aliquot jam seculis deformatam*, *suo splendori reddis*, *ac priscum in nitorem restituis. Quid enim desiderati magis ætate nostra potuit*, *quam ut emendatiora essent Novi Instrumenti exemplaria? At te interprete omnes absterse maculæ*, *omnis additus nitor. Quid dolendum magis fuit*, *quam illum sic ab se immutatum*, *sic mutilum ac conscissum* Hieronymum *in manibus haberi? at per te in lucem est reductus & quasi à morte in vitam revocatus. Macte vir-*

An. 1518. A virtute decus Germaniæ, amabilissime Erasme. Sic itur ad astra. Sed tu ne gravare sic de te sentientem, sic erga te affectum, si quando hac iter facies, invisere. Et ô felicem illum (si quis nobis illucescet) diem, quo in tuam faciem hos oculos defigemus, quo ad suavissimum tuum eloquium has aures arrigemus, quo abs tuo penitus ore pendebimus. Nihil enim inter nos, & illos Titi Livii admiratores interesse censebimus. Quod faxit Christus Servator, ut quem absentem ex libris admiramur, ejus coram alloquio frui liceat. Sic enim futurum speramus, ut quod jam querimus, aliquot divorum vita elegantiori, & quali tu polles, stylo illustrentur. Vale, doctissime Erasme, ac te nobis serva, & ostende. Iterum vale. Ex oppido nostro Steyn- B heym 13. Septemb. manu nostra propria, An. post nat. Christum 1518.

EPISTOLA CCCXXXV.

Paulus Bombasius Erasmo suo S. D.

LITERAE tuæ, quas ad xv. Calend. Septemb. dederas, vix pridie Id. mihi tandem redditæ fuerunt, meque ita delectarunt, ut nulla re jucundius affici potuerim, fato quodam tibi, adeo devinctus, ut vel blando illo tui nominis occursu plurimum recreer, multo autem magis, si quod ex animo ingenioque tuo depromptum mihi obveniat, quod sæpius quidem optare, nunquam vero exigere meus C me pudor sinit, ne tua morans tempora, in publica commoda (ut Flaccus inquit) peccem: quibus quantum, meo judicio, non strenue ac gnaviter modo, sed etiam feliciter hactenus consulueris, apud alios prædicare quam tibi referre malim: sed ne tibi, qui me intus & in cute nosti, jam persuasa atque etiam nota longiori sermone persuadere velle videar, ad epistolam tuam venio. Quod te undique invitantibus Regibus atque Principibus, ad Novum Testamentum recudendum Basileam, rejectis ac posthabitis omnibus, conferre maluisti, nihil equidem miror, quippe qui sciam Erasmum nihil præ literarum conscientia magni unquam æstimasse: utinamque id fecisses, dum istic ego aderam, nihil enim me uno fuisset beatius, nec urbs D Roma tam facile me revocare potuisset. Pro Brevi obtinendo, quod Operis tui benignum futurum sit elogium, non tibi Georgius aut Marcus rogandi fuerunt, quorum hic jampridem ab urbe abest, ille vero proximis diebus autumnatum secessit, cum Cardinalem meum Sanct. quatuor, doctorum omnium fautorem egregium, rerumque hujusmodi arbitrum ac magistrum, ut nemo alius, propitium habeas, qui de tua voluntate certior à me factus, Brevis archetypon à me formatum probavit, idque in membrana transcriptum Leoni Pontifici, biduo ante ab urbe profecto, æstimandum, & nisi displiceret, obsignandum misit. Sed tuum quæso hic fatum agnosce, nisi meum dici mavis: nam E cum Silvius quidam philologus, juvenis Gallus, tui (ut præ se ferebat) apprime studiosus, ad ipsum Pontificem esset iturus, Cardinalis mei commendatitias habens, postridieque se inde rediturum diceret, nullum ego sperans aptiorem mihi dari posse, cui negotium tale committeretur, ei Breve consignavi, ac literas ad Secretarium Pontificis dedi, quibus illum Cardinalis nomine rogabam, ut Breve obsignatum statim per eundem Silvium remitteret, qui alioquin febriculosus & valetudinarius, incommodo aliquo (ut suspicor) in ipso itinere præventus, Breve ac literas Secretario præmisit: ille nihil moratus, Breve & commendatitias Pontifici statim reddidit: qui viso & obsignato Brevi, literisque perlectis, eum, qui commendabatur, ad se vocari, & cum nusquam appareret, omni di- F ligentia perquiri jussit, nec ille usquam locorum potuit hactenus reperiri. Ego, qui intra paucissimos dies negotium confectum iri speraveram, pluribus jam lapsis diebus, cum nihil actum viderem, iterum ad Secretarium scribo, eum negligentia atque etiam injuria postulans, quod singulis prope horis innumera Brevia ad urbem remittens, Erasmicum tamdiu retineat. Nuncii, quam tibi retuli, adhuc incertam latebram, pluribus ille scribit, Breveque ad nos per tabellarium, nescio quem, remissum affirmat: quod diu quæsitum cum nusquam reperiretur, consimile alind expediendum curavi; quod nisi κακοδαίμων aliquis intercipiet, ad te tandem perferetur. Habes de Brevi longam satis, & odiosam fabulam: nec tu diem datæ miratus fueris, quam ego, ut multo auspicatiorem futuram, potius Romæ quam alibi usquam esse volui. Gaudeo epistolam tuam, qua mea respondisti, excusam: meque nominis fama nonnihil auctum fuisse: modo ne mea illi sit addita, quæ (ut ego meminisse possum) vix digna erat, quæ semel ab amico legi posset, ac vulgari cuivis, nedum optima tua componeretur. Lascaris in Gallia nunc agit, propterea que à me conveniri non potuit. Si qua viri docti, qualem describis, facultas mihi se obtulerit, tuæ voluntati pariter, ac illius commodo inserviam. Me à literaria professione non tam mea voluntas, vel (ut tu suspicaris) fortuna melior avocavit, quam incertus ille, cui pleraque tam mala quam bona debentur, casus eripuit. Boerii ambo Romæ agunt, teque invicem salutant. Bernardus incidit in quartanam, sed non admodum gravem. Januam se discessurum minabatur. Puccium Legatum jam istinc pedem movisse, iterque Romam versus facere non dubito, & propterea Breve ipsum non ad eum, sed ad Protonotarium Caraciolam Pontificis apud Cæsarem Legatum dirigo, quem in eo ad te protinus transmittendo, nec inhumanum nec indiligentem futurum spero. Vale, mi Erasme, ac Beatum & Amorbachios, cæterosque istic doctos meo nomine saluta. Roma ex palatio Apostolico 1. Octob. Anno 1518.

EPISTOLA CCCXXXVI.

Erasmus Rot. Gulielmo Budæo suo S. D.

PROLIXAM illam tuam epistolam, ad Idus Apriles scriptam, ad Calendas Septembres accepi, revectam è Janua; sed talem, ut haud sciam, an ex utriusque dignitate sit eam premi. Videor mihi peculiarem ingenii tui sensum deprehendisse, nec dubito, quin ista sincero animo abs te scribantur, verum vereor, ut idem possim cæteris persuadere. Porro, quid si ista ad posteros perveniant? Beatus Rhenanus eam mihi tum à cœna cæcutienti prælegit, homo doctus ac mire candidus: & quod præcipuum est in studiis, sani pectoris. Non libet referre, quid ille judicarit, & tamen præmonitus à me de tuo ingenio in jocis familiaribus liberiori. Conviciis certare cum quoquam, nec viro dignum est: cavillis contendere, non libet. Argumentis solidis tanto queam esse superior, quanto tu sermonis apparatu vincis, vel Deloino & Ruzeo judicibus, aut si quos magis habes tuos. Verum, ego unum Budæum amicum malo, quam decem ejusmodi victorias. Plus satis est una apologia. Basileæ perpetuo fere ægrotavi: in itinere revalueram, sed præterita Colonia, in summum exitium recidi. Adhuc domi desideo. Chirurgus, inspectis tribus ulceribus, pronunciavit esse pestem, verum falso, ut opinor. Episcopo scribam cum erit ocium, & tibi item copiosius. Glareanum meis verbis salutato, si forte videris hominem. Redditæ sunt & illius postremæ literæ. Bene vale. Lovanio 15. Octobris, An. 1518.

EPISTOLA CCCXXXVII.

Erasmus Roterodamus Cl. D. Mutiano Rufo, viro omni doctrinæ genere consummatissimo, S. P.

INCOMMODE offendit me Eobanus noster, & ægrotum & occupatissimum. Alioqui nihil unquam vidi libentius, ὦ φίλαι Μοῦσαι! qui carminum fluxus? quæ vena? quæ felicitas? ut dicas natum Poetam, non institutum. Eadem orationis solutæ Minerva est. Jam mores ii, quos optem Theologis esse. Felicem Germaniam, sed præcipue Erphurdiam, si modo norit sua bona. Delectavit me tuæ quoque epistolæ candor, animi tui candorem referens. Munusculum diu rejeci; donec abs te profectum intelligerem. Nugarum mearum indicem subtexui, etiamsi ipse vix memini ineptiarum mearum. Bene vale. Lovanio 17. Octobris, An. 1518.

EPI-

EPISTOLA CCCXXXVIII.

Erasmus Rot. Ægidio Buslidio S. D.

An. 1518.

ORNATISSIME *Buslidi*, posteaquam fatum nullis querimoniis aut lachrymis verti potest, utinam quæ posteritati, & immortali laudatissimi fratris tui *Hieronymi Buslidii* memoriæ gloriæque debentur, ita succedant omnia, ut hac sane parte cœpit succedere. Commodum huc appulit *Adrianus* genere *Hebræus*, sed religione jam olim *Christianus*, arte Medicus; *Hebraicæ* literaturæ totius sic peritus, ut mea sententia non alium habeat usquam hæc ætas, qui cum hoc conferri possit. Quod si meum judicium in hac re non satis habebit apud te ponderis, idem testantur uno ore omnes, quotquot vel apud *Germanos*, vel apud *Italos* cognovi hujus linguæ peritos. Neque solum callet ad plenum linguam, verum etiam in ipsis auctorum adytis est diligentissime versatus, ac libros omnes sic habet in promptu, ut digitos unguesque suos. Is ipse est, de quo tibi nuper mentionem fecit *Bruxellæ Ludovicus Vacus*. Exposui Theologis qualis sit, neque dubitarim meo recipere periculo, hunc unum esse hac ætate, qui nobis fuerit votis omnibus expetendus. Eum posteaquam Deus aliquis propitius ultro nobis obtulit, nostri muneris esse videtur, ut oblatum modis omnibus retineamus. Non meum ago negotium, sed impense faveo memoriæ benignissimi patroni, & amici incomparabilis. Faveo publicæ temporum nostrorum felicitati, cui & ipse, pro mea virili, tantum vigiliarum impendi, atque etiamnum impendo. Adest ipse jamdudum apud nos, hortatu modo dicti *Ludovici*. Impera tu *Erasmo*, si quid judicabis à me præstari posse. Bene vale. *Lovanio* 18. Octobris, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXXXIX.

Erasmus Rot. Christophoro Eschenveldio, telonæ Popardiensi, S. D.

QUID tam præter spem evenit, quam quod *Cinicampianum* nostri studiosum *Popardiæ* reperi? Imo telonen Musis honestisque studiis addictum? *Christus* in probrum *Pharisæorum* vertit, quod meretrices & publicani præcederent eos in regnum cœlorum. An non æque dedecorosum, quod sacerdotes & Monachi per luxum & ocium ventri vivunt, dum telonæ bonas literas amplectuntur? Illi se totos gulæ consecrant, *Cinicampianus* se Cæsari, studiisque partitur. Satis præ te ferebas, quam de nobis opinionem concepisses. Præclare mecum agitur, si nihil ab ea detrivit nostri conspectus. Sed heus tu, vinum illud rubellum mire placuit nautæ uxori, mulieri mammosæ bibosæque, adeo ut sæpe appellata nulli voluerit impartire. Hausit affatim, sed mox ad arma. Ancillam pene occidit magnis cochlearibus. Pugna vix poterat dirimi. Mox egressa in summam navem maritum aggreditur, & periculum erat, ne illum è navi in *Rhenum* præcipitem daret. Habes vini tui energiam. Tragœdiam malorum meorum ex meis ad *Beatum* literis cognosces, si modo vacabit legere. Bene vale, vir animo meo charissime. *Joannem Flaminium*, virum eruditum vereque *Christianæ* puritatis, meo nomine, saluta. *Lovanio* 19. Octobris, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXL.

Erasmus Joanni Werterio suo S. D.

EQUIDEM antehac putabam *Germanos* armis duntaxat invictos esse, nunc video nulla in re non esse invictos, posteaquam tu ab *Erasmo*, & valetudinario, & scribendi laboribus pene exanimato, literas etiam ociosas extorquere potuisti. Verbis consequi nequeam, quam mihi gratus sit tuus in me tam propensus animus: & utinam affectibus tuis respondere liceret. Magis tamen philosophicum arbitror, moderatioribus affectibus amicos prosequi, & tempestivis officiis adesse potius quam supervacaneis onerare. Quoties laborat amici fama, quoties morbo gravatur, quoties eget pecunia, aut alioqui malo quopiam premitur, ibi convenit amicum agere, mederi si liceat: sin minus, oratione ac literis lenire molestiam. Alioqui quod officii genus est, quod & præstantem lædit, nec ei, cui præstatur, quicquam prodest? Aut quale est hoc imputare amico in beneficiorum ratione, unde ille nihil senserit commodi? Sic quidam divo *Jacobo* imputant, quod illum magno suo malo adierint, aut *Christo* imputant, quod ingenti periculo suo *Hierosolymam* viserint: cum utrumque verioribus officiis domi licuisset demerere. Jampridem in libris meliorem *Erasmi* videras imaginem, si qua tamen bona est, imo juxta *Platonem*, totum videras *Erasmum*. Quid igitur superat tantis expetendum itineribus? Verus amor animis constat, quem sæpenumero vel dissolvit, vel minuit corporum conjunctio. Sed inhumanus sim, si vere succenseam tibi, qui ob hoc ipsum dignus es, qui redameris, quod amas impotentius. Bene vale. *Lovanio* 19. Octobris, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXLI.

Erasmus Roterodamus Nicolao Gerbelio, Juris Pontificii Doctori, S. D.

UT insigniter & ex animi sui sententia me meus genius malus hoc anno exercuit, doctissime *Gerbeli*. Tragœdiam malorum meorum cognosces ex meis ad *Beatum Rhenanum* literis. Adhuc in manibus Chirurgorum sum domi alligatus. Dabit *Christus* Opt. Max. ubi merebimur, imo ubi dignabitur ipse, meliora. Nos in tantis malis animo semper infracto fuimus. Utinam audiam *Schurerium* meum revaluisse. Salutabis Sodalitatem totam, sed præcipue *Sturmium*, tum *Gebuvilerium*, & *Rudalphingium*, qui solita sua benignitate in diversorio me immunem esse voluerunt, quasi parum fuisset suo convictu, & ornasse, & voluptati fuisse. Jam scis, opinor, *Brunoni* quoque *Amorbachio* esse quod amplectatur in somnis. Precor ut tibi res feliciter cœpta, felicissime succedat. Saluta diligenter novum amicum *Bathodium*. Sic ditesco in dies. Invisit nos *Helius Eobanus*, homo candidus, in versu *Nasonis* facilitatem referens, nec in prosa oratione sui dissimilis. Venerat ab *Erphurdia*, tantum ut *Erasmum* videret. Animum probo, officium non probo, quod gravat præstantem absque fructu ejus, cui præstatur. Cœlum hic adhuc purum est, laborarunt pauci, sed malo aliunde invecto. Bene vale, doctissime *Gerbeli*, & *Erasmum* ama, facturus hoc, mihi crede, mutuum. *Lovanio* 20. Octobris, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXLII.

Richardo Paceo Erasmus Rot. S. D.

TOTUS hic annus mihi fuit nigerrimus. Faxit *Christus* Opt. Max. ut succedant candidiores. Τὴν τῶν ἐμῶν κακῶν Ἰλιάδα partim ex meis ad *Beatum* literis cognosces, quarum exemplar misi *Tonstallo*. Jam olim χανὼν exspecto de reditu tuæ bibliothecæ, misereque metuo ne nostræ nugæ perierint. Libellus tuus avide legitur apud *Germanos*, sed tamen offendit nonnullos *Constantienses*, quod videaris illis adimere literas, tribuere temulentiam. Statueram vos hoc autumno invisere, amplexurus quod regia benignitas ultro defert. Exstincto Cancellario, nihil est quod sperem à nostris. *Galliæ* novum hospitem fieri non libet. Si accederet quod offert Rex, nihil ambirem præterea. Tandem apud nos prostare cœpit *Galenus* à *Linacro* versus, qui mihi supra modum placet. Posthac & Medicum fieri juvat. Decimarum negotium *Germaniæ* non placet. Egregie τείνουσι τὸ χαλκώδιον οὗτοι πολυμήχανοι Μίδαι. Bene vale, doctissime *Paceæ*. *Linacrum* meis verbis sa-

saluta, & ad reliquas suas lucubrationes edendas exstimula. *Lovanio* 22. Octobris, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXLIII.

Guilielmus Budæus, hactenus Erasmi amicus, ultimam salutem dicit Erasmo.

MEMINI me ad te aliquando scribentem, hujuscemodi verba posuisse, Non minus te novi quam tu me. Qua in re quam longe falsus opinione fuerim, nunc primum intellexi ex epistola illa tua stomachosa perlecta, quam tu ad me Lovanii dedisti: nondum, ut arbitror, ab illa morbi molestia plane tibi restitutus, aut certe mihi. Nam qui me non adversis Gratiis tecum amicitiam auspicatum esse sperabam, homine utique leporis & facetiarum amantissimo, atque omnis ut urbanitatis prudentissimo, sic jocorum intelligentissimo, & patientissimo: quicum stylum animi causa exercere libere possem inoffenso inita inter nos & constituta jam amicitia tenore: nunc me (ô vanas semper spes meas!) rusticum, absurdum, præposterum, stolidum, refractarium, offensatoremque esse collusorem intelligo, ac spinosis jocis, aculeatis, ominosis, vitandum & aversandum, ut bovem cornibus obvolutis. Stat enim sententia ita credere, quando tibi, tuisque juratissimis amicis ita visum est, quorum utique judicium longe meo antepono. Neque vero mihi ullam esse spem positam in defensione video, cum nec ei inficiando crimini esse possim, cujus toties jam suspectum tu quidem me habuisti, amici autem tui etiam manifestum: nec malevolæ mentis suspicionem deprecari, quum fixam in præcordiis, aut tuis, aut tuorum evellere opinionem nequeam. Id quod si facere mediter post istud præjudicium, in alterum etiam crimen fortasse me induam, impudentiæ scilicet, præsertim cum apud istud tribunal causam dicenti inanis loquacitas (ut tu plane significas) parum vel fidei, vel auctoritatis sit conciliatura: quippe ubi solidis tantum argumentis, quibus minime pollemus, tuo ipsius testimonio, aqua funditur, ut ajunt. Atque hactenus epistolæ tuæ sensum dilucide assequutus sum, nec provocare ab interpretationis tuæ sententia, tuorumque amicorum statui, etsi mihi iniqua, nec ad communes, nec ad meos amicos, ad quos tu me rejicis: quanquam illi tam perversum, quam ego, hac de re judicium habeant, id est, à tuorum prorsus diversum. Verum, quod conviciis certare indignum te esse dicis, nec oblectari cavillis, hoc quatenus ad me pertineat, non percipio. Non enim usque adeo exacerbatum te esse puto, ut hæc in me dixeris: & tamen ne hoc latius ulcus serpat, quando discuti (ut video) non potest, circumcidendum esse censeo, ut inter nos posthac silentio acquiescamus. Et tu epistolam meam prolixam, ut vocas, id est, supervacanea & redundanti loquacitate odiosam, supprimas, atque etiam concerpas, si libet, aut pruna & cineribus obruas. Et ad tuam ego jam vulgatam, ut hodie ego primum vidi, obmutescam, nec ultra tibi negotium facessam. Sed cur me eo argumento lacessebas, non intelligo, siquidem me respondere nolebas. Ego mihi inductum à te silentium accipio, & amplector, &, si per te licuerit, servabo. Mirum quam fatuas ac stupidas aures habeam, qui cum epistolam illam, nefastam ac sceleratam, post tuas acceptas literas, sæpe legam: ne tanto quidem intervallo retractans, & me legentem audiens: virus illud malevolentiæ, vel quicquid vobis vocare libet, deprehendo, quod tantopere vos offendit: in quo judicii mei absurditatem agnosco, & vestri acrimoniam. Sed per Deum immortalem, utrum in priore epistolæ parte te offendi, in qua disceptationis tuæ cum Fabro mentio fit: an in posteriore, in qua conditionem tibi regiam denuncio? Si in illa parte potius, cur ad me igitur tantam epistolam scripsisti, tot argumentis tam validis me lacessens, ut tibi responderem? Cui epistolæ quum rescriberem, putavi rem tibi gratam me facturum. Quid est enim in ea per superos, quod à perito & acuto homine animadversum, non in tuam gloriam cessurum sit? Ego ut te taxare voluerim, aut cuiquam potius quam Erasmo favere? Apage hanc à me odiosam suspicionem: præsertim cum Faber de hac re mecum nunquam collocutus sit, etsi sæpe mecum interea locutus. Verum, cum ejus disputationis victoriam viderem æquissimi cujusque ore ita Erasmo tribui, ut tamen eum dicerent ultra modum uti victoria voluisse, nec satis sui atque adversarii rationem habuisse, volui imaginem rei in epistola effingere, teque hoc nomine & consolari, & purgare, quod aliquid humanitus passus esses: si ultra modum, ut fit, incaluisses concertando, qua culpa ne Hieronymus quidem tuus caruit: teque ab ea deducere opinione, quam habere videbare, & à meditatione avertere certaminis instaurandi, Literarum bonarum sacrarumque dispendio. Simul illud non nego, ita me literis tuis delectari, ut gaudeam stylum tuum exacuere, vel in me ipsum irritare. Quare etiam in epistola illa odiosa affectavi impetum orationis tuæ in me avertere: etiamsi indignationem tuam nunc ægerrime tuli, qui stomachabunde epistolium ad me scripsisti. Neque ego autem unquam propter ullum tuum verbum offensus sum; quod ad me aliis in epistolis scripseris, etiamsi nonnulla sunt, quæ quidam mei amici figuratiora esse putarunt, quam amicitia nostra ferre videatur, aut tua circumspectio. Cum quibus ipse usque adeo non sentio, ut etiam nihil à te atrocius, ne posthac mihi quidem metuendum esse putem. Quin à te, ut homine mihi charissimo, concisus interdum lator, & ita scite converberatus, & apposite, ut sugillatum me amici in multos dies rideant. Nec recuso, quin hac lege offensionem istam mihi condones, ut ad satietatem animo tuo, genioque, obsequaris in amico plectendo animadversione utroque nostrum digna. Neque enim tam religiosum doctorum omnium esse arbitror, quam tuum est tuorumque amicorum judicium. Sin illa te male habent, quæ de conditione regia scripsi, videlicet quod in re seria illudere tibi videar: ego certe, quod ad hoc attinet, non tibi illudere, sed mihi ipse videor. Tu quoque hoc intelligas velim, tantam tum de te opinionem apud aulam interiorem fuisse, ut cum orta esset illa suspicio, te ideo conditionem regiam cunctabunde rejicere, quod verereris, ne Carolus Princeps illustrissimus ob id offenderetur: Rex Franciæ, tui cupidus, eam ob rem ad eum scripturus fuerit, si quid tu ejusmodi excusasses. Tum sunt alia, quæ scribere longum esset; nec epistolæ forte committenda: sed tamen quæ me impulerunt, ut hujuscemodi epistolam ad te scriberem; quod ad hoc quidem pertinet. Quod si nunc mihi aliquot menses amicitiam renunciare cogitasti, quoad animus tuus in te commotus consederit, haud satis digna causa est, quamobrem Antistiti Parisino non scribas, quum id negotium facile passurus sim sine me arbitro aut internuncio transigi. Tu velim rusticulum me cavillatorem non protervum esse interpreteris, id quod tu sponte facere mihi videre: si per tuorum pacem bonam liceret, nec me minus quam dudum pridemque ames. Invitum enim te facere video, ut mihi infensum te præbeas. Utinam autem ita me divi bene adjuvent, ut ego tibi bene cupio, lætorque sospitem te Lovanium redisse. Rumor enim hic constans erat, Romam te, aut Mediolanum migrasse. Glareanum tibi salutavi, qui hodie ad me venit. Vale, & me, cum satis odisse videbere, rursus ama. Parisiis 31. Octobris, Anno 1518. cum pridie ejus diei literas tuas accepissem haud auspicato.

QUO magis illa nefasta epistola Vulcano sacranda videatur, quod tamen tui arbitrii erit, quum tua magis quam mea causa scripta sit, si satis regustaveris, sed tamen quo minus mihi placeat, inter legendum eam hodie erratum unum deprehendi in ejus scheda, quæ apud me manserat. Id est autem in secunda pagella in his verbis, Id quod tu inficiando non eris: quod si itidem est in tua, me, ut puto, satis irrisisti. Volui enim dicere, cui tu rei inficiandæ. Non video tamen, cur illa minus exire digna sit epistola, quam illa die brumæ scripta, in qua τὰ μυστικὰ evulgasti, quæ inter te & me arcana fore sperabam, adeo, ut ne apud me quidem ullum verbum ejus schedæ remansisset. Scripseram ad te aliam quoque semi-Græcam, non magis, ut arbitror, supprimendam. Quod si in uno aut altero versu, aut pluribus posita sunt, quæ

An. 1518. A *quæ stomachum tibi faciunt, per me licet, ut arbitratu tuo mutentur, aut tollantur.*

EPISTOLA CCCXLIV.

Erasmus Rot. Petro Ægidio S. D.

OPTIMI patris mortem ut doleo, ita felicem existimo qui sic decesserit: quando hac sorte nascimur omnes, nihilque diuturnum in rebus humanis, nedum perpetuum. Quod convalueris gaudeo, atque uti perpetuum sit, opto. Quanquam *Jacobum* oneraram multis mandatis, tamen unum quiddam oblitus sum, quod maxime curatum oportuit. Scribit ad me B Archiepiscopus *Cantuariensis*, ut hic ab amico quopiam viginti libras *Sterlingen* accipiam, & syngrapham mittam, se protinus resoluturum. Quando igitur ut audio non licet exire, accerse ad te *Joannem Crullum*, aut si quis est magis idoneus, qui tibi numeret pecuniam, ac syngrapham meam recipiat, aut mihi negotium committat, curabo, ut in *Anglia* pecunia numeretur ei, cui voluerit is qui dedit. Quod si Archiepiscopus non dederit, quod tamen secus fore scio, ipse reddam. Tu, si postulat, fidejubeto, quod erit tibi bonum atque commodum, quando pecunia manebit apud te. Mea refert ut hoc quamprimum fiat; scis quamobrem? Quo mox ad proximum Pascha liceat honestius iterum pe-C tere. Quamobrem hoc agas velim, quod meo bono, nullius incommodo fiet. *Morus* adhuc est *Caleti*, magno ut apparet tum tædio, tum sumptu, & in negotiis longe odiosissimis. Sic Reges beant amicos. Hoc est à Cardinalibus adamari. Sic & *Pacaum* jam supra biennium apud *Elvetios* relegatum detinent. Epistolam illius fac habeamus. Utinam tuo fiat commodo, ut hic nobiscum hybernes. Affatim conferemus fabulas nostras. *Paraphrasis* jam ad calcem decurrit. Triginta sex *Philippeos*, &, ut opinor, præterea nonnihil reliqui apud *Nicolaum*, ut solveret pro stragulis, & ita reliqui, ut soluta pecunia reliquum tibi restitueret. Et memini me scripsisse super hac re: tu tamen nihil respondes. Fac D ut sciam. Ne remittas *N.* suos libros, priusquam viderimus, agit *Cantabrigiæ*, illic *Græcas* professurus literas. Dissimula illius literas tibi redditas. Medicus petiit inducias quatuordecim dierum. Tu si forte videris hominem, finge te pudefactum apud me, ni resolvat quod promisit. Idem dicat *Nicolaus*, qui audierit eum sic dejerantem. Optassem sigillum temporius missum fuisse. Sed tibi nihil imputo, non ignarus quomodo tua ipsius agas negotia. Inclusi tuis literis syngraphas meas, & epistolam *Cantuariensis*. Si aut abest, aut friget *Crullus*, confido *Franciscum* non gravaturum. Bene vale, amicorum sincerissime. *Lovanio* 15. Novembris, E Anno 1518.

EPISTOLA CCCXLV.

Erasmus Roterod. Petro Ægidio S. D.

DEUM immortalem, quid imprecer istis comperendinatoribus? Si *Hieronymus* nondum est concinnatus, fac modis omnibus exstimules *Callipides* * istos: sin est, cura ut quam primum ad me veniat. *Petrus Cocles* fortasse decumbit, nam audio non modo spoliatum, verum etiam delumbatum: id si verum est, doleo vicem hominis. Jam *Coleto* scripsi, ut succurrat homini. *Tonstallus* item ex animo dolet. Nolim te huc vocari tuo incommodo: quod si est, cur huc te reci-F pias, venies gratissimus *Tonstallo*, tum adferes tecum argentum, relaturus aurum. *Franciscus* solvit, ut ait, cæterum pro *Petro* negat se fidejussisse. Accepi syngrapham à *Marusfo*, qua nonnihil auxit æstimationem ducatorum. *Utopia* in manibus est typographi. Bene vale cum dulcissima conjuge, optimum parentem meis verbis salutato diligenter. *Bruxellis* 18. Novembris, Anno 1518.

* Vid. Erasmi Adagia, Chiliad. 1. Cent. vi. Prov. xliii.

EPISTOLA CCCXLVI.

Erasmus cuidam ἀθυρογλώττῳ S. D.

NUNQUAM tam male de te sensurus eram, nisi te ipsum adeo palam declarasses; toties tibi dixi id quod res est, rem in mea manu non fuisse, nec integra re te mihi loquutum de professione. Sed finge quod non est, exsecutores totum negotium meæ fidei concredidisse, meque te præterito *Goclenium* ut magis idoneum prætulisse, quid erat, cur sic in me debacchareris, perinde quasi avum tuum ferro necassem? Hæc me quidem leviter commovent, sed tui me miseret. Si quid fuisset spei, non defuissem officio; sciebam exsecutores nullo pacto propensos in te, etiamsi de tuo addidisses duodecim libras, hoc tibi nolebam indicare, quid enim erat necesse? Crede mihi, ista tua improbitate, multorum animos abs te alienas, homines illici volunt, non cogi. Nimirum isti sunt mores, ob quos Abbas tam parce tecum agit. Non, ut opinor, antehac sum male de te meritus, si nihil bene meritus. Etiam nunc te admoneo, ut in posterum rectius sapias, & sapias tibi. Nam minimum est, in quo me possis lædere. Bene vale. *Antuerpiæ* 7. Decembris, Anno 1518. An. 1518.

EPISTOLA CCCXLVII.

Erasmus Rot. Paulo Bombasio S. D.

O PECTUS Musis Gratiisque natum! Obruis me tot officiis, ut partim me pudeat tibi toties gratias agere, & agere tantum: partim non occurrat formula subinde nova, qua id faciam. Cardinali Sanctorum quatuor hoc magis debeo, quo minus quicquam de illius celsitudine sum promeritus. *Marinus Caraciola*, Apostolicus apud Cæsarem Legatus, rem summa diligentia curavit, adjectis etiam amantissimis suis ad me literis. Prius exemplar miror quis interceperit: nam hujusmodi literarum genus, non video cui possit esse usui præter eum cui mittuntur: secus esset, si de opimo episcopatu, aut alioqui splendido sacerdotio ageretur. Molestum est animo meo, quod occupatissimo tibi tantum accedit ex me molestiæ: sed tamen voluptati est, quod his occasionibus animi tui sinceritas in dies mihi fit exploratior. Utinam hæc nostra regio vel paucos haberet *Bombasios*. Quis unquam sincerius aut constantius amavit, quamvis eximium amicum, quam tu amas *Erasmum* gratis, humilem, tenuem, unde nullas officii vices sperare possis: ad hæc tanto tum eruditior, tum felicior? Non queo satis conjectare, quis fuerit *Gallus* ille, quem scribis evanuisse, nisi forte *Christophorus* est *Longolius*, juvenis, ut ex illius intelligo scriptis, cum ad omnes bonas disciplinas, tum ad eloquentiam factus. Hic, ni fallor, unus est eorum, qui mox *Erasmi* nomen obscurabunt. Verum, ea res mihi voluptati est, quando mei nominis jactura, lucrum est Reipublicæ literariæ. Demiror quæ res *Joannem Lascarem* à *Roma* potuerit avellere, præsertim *Leone* præsidente rebus ac studiis. Fratres *Bperios* etiam atque etiam jubebis salvere meo nomine. Epistola tua non offendit me *Basileæ*, nec id temporis aderat *Antonius Puccius*, summi Pontificis Legatus: tamen hac de re scripseram ad illum agentem *Turegii*: nam ut adirem hominem, quemadmodum & ille vehementer cupiebat, & ego propemodum receperam, nec valetudo sinebat, quæ vectationem equestrem nondum patiebatur, nec occupationes literariæ. Navigatione tametsi non caruit suis molestiis, tamen paulatim factus sum confirmatior; apud clarissimum *Hermannum*, Comitem à *Nova aquila*, cum dies ferme quinque suavissime vixissem, adeo mihi placui, ut mihi plane viderer renatus; sed mox in præsens exitium conjectus sum, adeo ut vix semivivus deportatus sim *Lovanium*: sive id malis ventis debeo, qui tum pestilentissimi pariter ac vehementissimi flabant: sive meæ stultitiæ, qui per mediam *Coloniam* urbem id tem-

An. 1518. poris undique funestam ausus sim iter facere. Chirurgus unus atque alter pestem esse confirmabat: tres carbunculos excidisse negare non possum. Mihi nec ægrotare libuit, nec pestem credidi: & profuit non credidisse; sed revalesco, faventibus superis: at interim male precantibus iis, quibus dolet efflorescere passim rectiora studia. Bene vale. *Lovanii* 13. Decembris, Anno 1518.

EPISTOLA CCCXLVIII.

Erardus Episcopus Leodiensis Erasmo Rot. *S. D.*

GRATISSIMAE *fuerunt mihi hæ literæ, quas ad me* Paschasio *homini tui amantissimo, & mihi grato, dedisti. Gratissima fuit &* Paraphrasis *tua in* Pauli Epistolam ad Romanos. *Quamobrem immortales tibi gratias ago, quod ad me literas tuas dederis, quodque in ipsis literis bene de me opineris & sentias. Gaudeo abs te laudari laudato viro. Præsentia mihi hactenus ignotus fuisti; fama autem & nomine à decennio notissimus, tum ob excellentem eruditionem tuam; tum ob candidos mores, quos tibi inesse audio. Si tantum honoris in nos conferre volueris, ut huc venias, gratissimam nobis rem factam putabimus. Quod si tu huc venire nolueris, curabimus nos te adire, ut præsentia tua, mutuoque colloquio frui possimus. Vale.* Leodio 30. *Decembris, An.* 1518.

EPISTOLA CCCXLIX.

Gulielmo Croio, Cardinali & Archiepiscopo Toletano, Erasmus Roterodamus S. D.

QUANQUAM non prorsus abhorret à vero, Præsul optime, idemque Princeps cum primis illustris, quod olim placuit *Stoa* cultoribus, felicitatis humanæ summam in habitu virtutis esse sitam, tamen *Peripateticorum* sententia mihi magis videtur ad communem hominum sensum pariter ac vitam congruere: qui negant beatitudinis circulum absolvi posse, nisi tres bonorum ordines inter sese consentiant, sibique mutuis præsidiis & adminiculis famulentur. In his ea, quæ vocantur animi, ut cæteris magis merentur appellationem bonorum, plurimumque momenti adferunt ad summam felicitatis, ita maxime nostra cura, nostraque parantur industria, ut præcipuam beatitudinis portionem nulli secundum Deum magis debeamus quam nobis, si quid tamen debemus nobis. Porro naturæ dotibus, quoniam citra nostram industriam nobis ceu dormientibus obtingunt, mea sententia non tam beati sumus quam fortunati, licet hæc quoque cura studioque vel serventur, vel etiam augentur. Siquidem *Demosthenes*, cum & voce esset perquam exili, deinde spiritosus, ad hæc impeditiore linguæ organo, denique forma parum felici, quæ res in Oratore nonnihil habet momenti, tamen improba cura, meditationeque, nihil harum difficultatum non vicit. Et *Marcus Tullius* valetudinem alioqui imbecillem, sic motus ac victus moderatione confirmavit, ut quamlibet magnis laboribus par esset, idque in multam etiam ætatem. Porro fortunæ commoda, quæ velut organa sunt ad virtutem vel parandam, vel exercendam, plerisque sero contingunt: nam in honoribus parandis, aut opibus, aut fama, dignitateque, multis tota ferme ætas conteritur, ut immensis ac diutinis curis nihil aliud videantur assequuti, quam ut locupletes aut optimates moriantur. Ita fit, ut nec ipsi suis bonis admodum fruantur, nec aliis magnopere sint præsidio. Quo sane nomine tua sublimitas mihi longe fortunatissima videri solet: cui quicquid vel à natura dari, vel à fortuna conferri potest, contigerit ultro, contigerit affatim, contigerit mature, quo nimirum & ipse tuis bonis diutissime frui possis, & de plurimis quam optime mereri. Nam præter ingenii felicitatem, præter corpus ad omnem virtutis usum functionemque probe sculptum & concinnatum, tantum auctoritatis, tantum dignitatis, tantum opum, hinc summi Pontificis indulgentissimus favor, hinc clarissimi Principis

A *Caroli* patrui tui plusquam paterna pietas in te congessit, ut amplius vix optari queat, nec supersit ullum dignitatis fastigium, nisi quod uni tantum optari possit. Cæteris igitur multis in rebus luctandum est, si velint ad felicitatis fastigium emergere: tibi cum cætera suppeditata sint omnia, nihil superest nisi unicum studium, unicaque cura, videlicet ut id, quod facis, facias, animi decora tibi pares, istius fortunæ magnitudine digna. Hæc sola non largitur nec naturæ favor, nec indulgentia fortunæ, sudore, studioque redimantur oportet: haud alio precio superi mercem hanc mortalibus venalem esse voluerunt, ne Monarchis quidem, aut Satrapis. Neque enim quisquis imponit diadema, idem
B mentem addit Rege dignam. Generis claritas, aut populi favor imperium dare potest, pectus imperio dignum non potest: & tamen hoc si desit, qui mandavit honorem, sarcinam addidit, non dignitatem. Verum, ita demum admiranda quædam & eximia dignitas exoritur, si naturæ fortunæque decora sic animi dotes illustrent, ut ab his vicissim lucem accipiant; imo, si fieri potest, obscurentur. Ille denique vere magnus est, qui vel adempto diademate magnus esse perseverat. Multis obstat generis obscuritas, aut res angusta domi, quo minus ad eximias virtutes, quas non nisi paucis, quos æquus amavit *Jupiter*, contingunt, queant eluctari: aut si pervenerint, non perinde licet alios bene
C merendo sublevare. Cæterum, si quis exstiterit, in quem unum, non secus atque olim in *Pandoram*, deorum omnium omnia munera collata sint, simul horum bonorum chorus competierit, is mihi videtur numinis cujusdam instar habere, superum benignitate in hoc datus, ut beneficentiam suam quam latissime diffundat in omnes. Fungetur autem officio suo, primum, si agnoscat dotes suas: sunt enim juxta Poetam eximium, qui parum norint sua bona: deinde, si meminerit, quicquid adest bonarum rerum, id omne Domini esse peculium, in hoc creditum, ut juvandis proximis impensum, copiosam usuram referat Domino, talium lucrorum avarissimo. Sed in primis adsit animus excelsus,
D & rerum leviculanum, quas sordidum vulgus admiratur, contemptor, quique ceu murus aheneus ab honesto deflecti non possit: atque hanc ubique regulam sequutus, universam suæ felicitatis *πανοπλίαν* in Reipublicæ subsidium conferat, quando hoc in primis numini peculiare dixit antiquitas, *Juvare mortalem.* Ad hanc imaginem proxime accedant necesse est, quos æterni numinis favor in isto rerum fastigio collocavit. Addet calcar animo, si se cogitet velut in amplissimo theatro consistere, totius orbis oculis in unum conjectis, nihil exspectari ab ipso plebeium aut vulgare, in exemplum rapi quicquid dixerit, aut fecerit. Etenim si histriones
E habet sollicitos, quomodo susceptæ fabulæ, quomodo theatro respondeant: quanto magis curæ debet esse magnatibus, ut dignitati suæ, ut orbis exspectationi respondeant. Quo te pluribus titulis ornavit fortuna, hoc impensius enitendum, ut sorti lucrum respondeat. Neque enim clam esse potest, quid exspectetur ab Abbate, quid ab Archiepiscopo, quid à Cardinale, quid ab eo, cui natalium imagines ac decora prælucent: denique, quid à Duce. Non ita magnum est dignitatem amplissimam suscipere, susceptam tueri ac sustinere longe difficillimum est. Recte dictum est illud, *Pulchrius esse nonnunquam honorem meruisse quam obtinuisse.* At longe pulcherrimum arbitror, dignitatem
F amplissimam citra ambitum assequutum esse, ac susceptæ sic modis omnibus respondere, ut non tu per illam illustris, sed illa per te videatur illustrata. Ac bona pars eximii Principis est, certo velle bonum Principem agere. Id si à quoquam alias unquam sperandum fuit, de te certe tam multæ res nobis tam magnifice pollicentur, ut non temere certam fiduciam animo præsumamus omnes. Multis argumentis tua juventus jam nunc sui specimen nobis edidit, majora sunt, quæ indoles ista, ac virtus velut herbescens adhuc, & quotidianis auctibus ad maturitatem properans, glisconsque,

An. 1518. que, promittit. Porro, quanquam virtutis seminarium indiderit natura, res, ut fateor, egregie potens, tamen hoc non leve momentum adfert, cordatos, integros, eruditos, gravesque viros in consiliis, in officiis, in domesticis colloquiis semper habere: sed multo maxime conducit, quemadmodum facis, in optimis literis per ætatem non segniter exerceri, præsertim iis, quæ ad egregium Principem gerendum vel addunt stimulos, vel viam aperiunt: tametsi factum videmus, ut quosdam eximios Principes, disciplinæ licet alieniores, nobilitarint, veluti *Mithridatem* linguarum, reique medicæ peritia, C. Cæsarem Matheseos cognitio. Multa suggerunt amici, sed nulli plura quam boni codices, quos *Cato* vel in ipsam usque curiam comites habere consuevit, lectitans interim aliquid, dum Senatus cogeretur. Ut igitur non omnis disciplina perdiscenda Principi, ita major est librorum numerus, quam ut omnes vacet evolvere: proinde ex utrisque quod optimum est, quodque proximum ad rem Principis facit, primo loco discendum est. Nec enim expediat hominem Reipublicæ natum, assidua meditatione studiorum in mutis, ut vocant, magistris situm ducere: quin potius quemadmodum *Plato* civium suorum animos gymnasticæ musicæque temperatura fingit, ita decet summatum vitam vicissim studiorum ocio, rerumque gerendarum negotio, temperari. Sed quo rapior, oblitus epistolam scribere me, & scribere Principi tam excellenti, cujus prudentia me monitore non eget, sed felicitas magis exigit ut gratulemur. At volupe fuit in bonorum tuorum commemoratione diutius versari, Præsul hujus ætatis præcipuum ornamentum, quibus optamus semper aliquid accedere, ut nobis novum subinde gratulandi argumentum suppeditetur, dum tu in dies te ipso major ac melior redderis. Quod alternis nunc linguam, nunc calamum exerces, majorem in modum probo, quo lubentius tibi parui, licet alioqui districtissimus, ut stylum tuum provocarem. Habes epistolam bis male scriptam, ac vereor etiam ne τὸ τρίτον molestam, quod non minus prolixa sit quam incondita. Verum hac in parte nobis æquior sis oportet, qui tibicinem *Arabium* in te provocaris. Si dignaberis hunc *Erasmum* famulitio tuo adscribere, ego faxo vicissim, ut tibi inter *Guilielmos* sit locus præcipuus, quando nomen hoc mihi ceu fato quodam amicum ac prosperum esse video. Longum sit recensere omnes, sed te non pudebit, opinor, *Guilielmum* Archiepiscopum *Cantuariensem*, *Guilielmum Montjoium*, *Guilielmum Budæum* habere comites. Si quid erit, in quo tua sublimitas nostram opellam desiderabit, quod volet injunget homini cupidissimo tibi gratum faciendi. Bene vale. *Lovanio*, Anno 1518.

EPISTOLA CCCL.

G. Croius Cardinalis Erasmo Roterodamo suo *S. D.*

ACCEPI *epistolam tuam, mi* Erasme, *quam quibus verbis laudem, profecto nescio, tam est elegans, tam erudita, tui tuarumque simillima, cui dum respondeo, illud est mihi abs te impetrandum, ut facile feras me non aliter quidem atque tu sentis sentire, sed aliter certe disserere: idque ego faciam, ut ille apud* Platonem Glauco *justitiam vituperans, quo ad laudes illius tantæ virtutis* Socraticam *provocaret facundiam. Quum velut per gradus quosdam ad animæ felicitatis commemorationem venis, probare magis videris* Peripateticam *de bonis opinionem quam* Stoicam, *eamque dicis ad communem hominum sensum pariter ac vitam magis congruere: quod argumentum si ullius est momenti in ratione beatitatis asserendæ, facile sectas omnes vincet* Epicurea, *quæ tam popularis est, ut maxima sit hominum pars, quæ putet nos ad unam voluptatem natos esse. Atqui video te parum moveri turba cerdonum, sartorum, culinariorum, laniorum, quorumque reliquorum, & testimonium ab illis præstantissimis requirere viris, qui summo ingenio prædi-*

ti, summaque eruditione, non temere huc atque illuc feruntur, id est, quocunque opes voluptatesque impellunt, sed supra humanos constituti casus, nullis affecti perturbationibus res ipsas liquido perspiciunt, & ad vivum, quod ajunt, resecant. Hi vero quonam modo disputent, quæso, videamus; agamusque nos Stoico *more paulo subtilius, nec mireris si ad hanc disputationem minime attulero popularem eloquentiam copiosam illam forensem, quam etiam vix assequerer vel in ipsa voluptate apud multitudinem commendanda: neque enim sumus omnes* Erasmi, *qui ita de magnis disserit, ut nihil fieri possit familiarius; ita de parvis, ut nihil sublimius; ita de obscuris, ut nihil dilucidius; ita de paradoxis, ut nihil probabilius. Sed ad id quod institueram, si opes, si copiæ, valetudo, robur, forma, aliaque & corporis, & externa quæ tu vocas bona, aliquid momenti ad felicitatem ipsam afferunt, quo hæc fuerint majora, eo profecto ampliorem præstantioremque beatitudinem faciant, necesse est: ita ut longe beatior sit formosus & dives paupere deformi: quod si addideris opes, copias, honores, potentiam, imperium, amicos, natales, robur, celeritatem, quam ille multis parasangis in cursu felicitatis virum bonum relinquet, qui his caruerit? quo fiet, ut* Socrati *illi numini Philosophorum cum tota illa sua virtute vix unus ad felicitatem gradus concessus fuerit, quod est pene impium dicere: nam si singula illorum ad beatitatem aliquid faciunt, omnia simul adeo multum profecto facient, ut beatior is futurus sit qui ea habeat, quam bonus vir illis orbatus: atque ita* Neronem *facile fuerit tam sævum tyrannum* Epicteto Stoico *servo diis & mortalibus gratissimo beatiorem dicere. Aufer, obsecro, à* Socrate *turpitudinem illam corporis, ignobilitatem generis, uxoriis molestias, egestatem, inopiam, da formam, da stemmata generis, da obsequentissimam uxorem, confer opes, honoresque eximios, quid amplius, quid excelsius, quid admirabilius habiturus es in hoc* Socrate, *quam in illo fuit? Quid tu ais, mi eruditissime* Erasme, *opes sunt bona; sunt pulchritudo & vires bona, cur igitur nemo his fit unquam melior?* Cicero, *in quo fuit tanta verborum* Latinorum *peritia, quanta in ipsa tota* Latina Roma, *ut nosti, mirari se dicit opes à priscis* Romanis *bona esse appellata, quum nihil sint minus, neque id vocabuli satis esse illi rei aptum. Putas tu æruginem quandam vilissimam vel auri, vel argenti, serica vestimenta, aulæa, domos magnificas multum beatitati addere? Si hæc ergo nunquam humanas invenisset luxus, nulla absolute fuisset beatitas? existimas formam, id est, colorem quendam album rubore temperatum ex felicitate esse, nullus ne ergo felix Æthiops? certe nullus nostra sententia, si hac ex parte æstimatur felicitas, ut sententia illorum nullus apud nos, si modo res ipsa eadem qua nos metiamur decempeda, vulgari nimis & judiciis crassis populorum accommodata. Et ut loquamur etiam ex sacris Literis, quemadmodum utrunque nostrum decet, me utpote Episcopum, te utpote interpretem tam diligentem & sincerum earum: quæ regna, quas opes addis* Christo, *ut sit futurus felicior quam fuit in mundo? Sed de hoc taceamus, quippe, Deus ipse Rex est Regum, fuitque semper, & Dominus dominantium.* Petrus *certe gloriatur se neque aurum habere, neque argentum. Quid agis,* Petre, *cur tibi detrahis non malam felicitatis partem? Adde* Paulo Romanum *imperium, illi inquam* Paulo, *qui se gloriari ait in calamitatibus, ut homines vocant, atque adversis, an habebis beatiorem, an majorem, an magis admirandum* Paulum? *Vin' tu uti voce illa* Quintiliani *in pariete palmato,* quos miseros fecere virtutes? *Cur vocaris miseros illos, quos pronunciat* Christus, *veritas ipsa, tam demum beatos quum eos fuerint homines insectati propter se. His volui tecum agere cum bona venia tua, ut ego me ipse exercerem in hoc argumento, non tamen ita spatiatus in hoc loco, ut oblivisceret me epistolam scribere: tu nostrum hoc exercitamentum consules boni. Venio ad alias partes tuæ quam floridissimæ Epistolæ: ita deinde admones me officii mei tu* Peripateticus, *ut ista præcepta vix vel ab*

An. 1518. *ipso possent exspectari* Cittieo Zenone. *Ejusmodi obsecro frequenter ad me mitte, ut, te præceptore quonam modo me gesturus sim, sciam. Ego enim etsi non sum ex primo illo optimo genere hominum, per sese qui omnia norunt, essem longe libentissime ex proximo, parent qui recta monenti: & spero me ita ducturum vitam, ut meo & charissimi patrui honori non desim: cujus in me charitatem merito plusquam paternam appellasti. Neque enim posset me tam arcto amore complecti, etsi mihi bis pater esset, cui etiam ego plus me debere profiteor quam patruo & patri beneficentissimis simul. De eruditione illud ego in primis optarem fieri, si posset: ut* Græcam *illam* ἐγκυκλοπαιδείαν *absolverim, quod si id per immensa non licuerit negotia, certe ut consulis melioribus me dedam disciplinis, atque iis, ad quas meapte sponte & natura feror, ad mansuetiores Musas, ad elegantiam sermonis* Latini, *nonnihil etiam* Græci, *ad eam Philosophiam, quam in civitates domosque invexit* Socrates, Ethicen *appellant, quæ mihi ad gerendam Rempubl. multo commodissima semper visa est. Juvat jam verba quædam tua recensere. Sed quo rapior oblitus epistolam scribere me, & scribere principi tam excellenti: oblitus certe es, mi dulcissime* Erasme, *te scribere ei, cui si literas dares tota* Iliade *longiores, nondum ipsum legendo tua satiares, non auferres dulcedinem tuarum rerum, augeres potius semper. Quod vero de famulitio loqueris, non opus est ejusmodi verbis tu agas mecum, socium te appella meorum studiorum, aut melius te præceptorem, me discipulum. Porro quod de* Gulielmis *dicis, gaudeo mihi nomen tibi amicum contigisse, neque vero me pudebit unquam clarissimum & omni virtutum numero consummatum* Guilielmum Varamum, *Archiepiscopum* Cantuariensem, *socium quavis in re habere, non illustrem & strenuum Principem* Montjoium, *quos tu ita passim commendas, de quorum virtutibus ego tam multa a plerisque accepi, ut adduci non possim, quin existimem summos illos esse viros atque excelsos. Quid loquar de* Guilielmo Budæo, *amoribus atque deliciis Musarum &* Græcarum *&* Latinarum? *cujus laudandi nunquam* Vives *meus finem facit, cujus* Budæi *studia, monumenta, ingenium, eruditionem, linguam, mores colo, suspicio, veneror, admiror, adoro. Inter hos malim multo me annumeres, quam inter quosvis alios opulentissimos Principes, horum dissimiles. Vale, mi* Erasme, *& loquacitati nostræ ignosce, simul quum fuerit ocium rescribe. Quoniam existimavi te haud facile meum characterem lecturum, idcirco usus sum amanuensi.* Lovanio, *An.* 1518.

EPISTOLA CCCLI.

Reverendissimo Domino D. Guilielmo Croio, Cardinali & Archiepiscopo Toletano, Erasmus Roterod. S. D.

REVERENDE Præsul ac Princeps illustrissime, proximis literis jocabar vereri me ne tibi provocasses *Arrhabium** tibicinem. At idem versis rerum vicibus in me recidisse videtur. Adeo non solum omnibus quamvis prolixæ illius epistolæ partibus respondes, verum etiam obtorto collo in latissimum Philosophicæ disputationis campum trahis, argumentum non unius voluminis ordiens. Quod ni mihi perspectum esset ingenium tuum ad omnia versatile, nonnihil addubitarem, ne tibi ista scribenti sophista quispiam in consilio fuerit, adeo quædam arte detorques, alioque quam dicta sunt rapis. In præsentia non congrediar tecum justa acie, sed paucis attingam pauca, non immemor epistolam scribere me. Porro, quando testaris te utcunque dissererueris sentire mecum, non possum non & ipse tecum sentire, utcunque dissereruero. Sic ajunt & *Peripateticos* rebus ipsis convenire cum *Stoicis*, verbis duntaxat ac ratione præcipiendi discrepare. Porro, cum idem doceant, tamen *Peripateticos* hoc nomine præfero *Stoicis*, quod illi paradoxis utantur, multum abhorrentibus à vita sensuque communi; hi veluti demittant sese magis ad popularem captum, non alio tamen spectantes quam spectant *Stoici*. Sic *Plato* vult suum sapientem ab illa mirabili luce rerum, quæ vere sunt, ad umbras vulgi descendere, quo magis prodesse possit; sic æterna Sapientia nobis ubique fere balbutit. Nec ideo protinus optimum est, quicquid infimæ feci vulgi maxime placet: huc enim detorques, sed violente verius quam apposite. Quem autem moverit, si quis *Stoicus* clamitet, regnum, opes, prosperam valetudinem, nullo pacto bona esse? Rursus, servitutem, paupertatem, morbum, senectutem, mortem, nihil esse mali? Omnes felicitatis numeros conclusos in habitu nescio quo sapientiæ? Hæc certe frigent, & apud eruditos, apud vulgus hominum etiam ridicula sunt. At si quis neget hæc anxie quidem expetenda, verum, si forte, obtigerint vertenda esse in materiam organumque virtutis: hujus oratio placabilius descendet in aures animosque, non dicam cerdonum, sartorum, culinariorum, quos tu commemoras, sed magistratuum, Principum, Episcoporum, addam etiam Theologorum: nam hac in re nec *Latomum* à me dissensurum opinor, quantumvis in negotio linguarum dissentire putatur. Neque tamen continuo probat vulgus, quicquid frequentissime sequitur, nemo non damnat inhonestam voluptatem, nemo laudat temulentiam. Nos de judicio loquimur, non de cupiditatibus ac morbis animorum. Sed ne prolixi simus, primo loco sic ratiocinaris: *Si corporis ac fortunæ commoda bona sunt, quo copiosius ea contingunt, hoc feliciorem reddant necesse est.* Primum, meminisse debes, hoc genus bonorum, quantumvis accumules, non adferre beatitudinem, sed accessione beatitudinem, quam sola virtus præstat, absolvere, certe quod ad usum virtutis attinet. Deinde, quanquam ista conferunt ad felicitatem, non continuo sequitur juxta modum horum & felicitatem accrescere. Cibus ac potus conducit ad hominis vitam tuendam, at non continuo maxime vivit, qui plurimo utitur cibo. Præter unam sapientiam nihil est in rebus humanis tam commodum, quin fiat incommodum, si sit immodicum: forma moderata multos commendavit, multis exitio fuit immodica. *Pythagoræ, Scipioni Africano, Trajano* Cæsari non parum auctoritatis conciliavit formæ dignitas. Jam vero tibi videtur etiam impius, cui *Socrates* vel pilo felicior videatur, si quis Deus illius animo formam, opes ac genus adjunxisset. Ut nihil aliud, certe pluribus profuerit. At virtutis finis est in usum multorum diffundi, nunc illius virtus paucissimis civium bono fuit, ipsi etiam exitialis. Porro, quot parasangis præcurrat his bonis instructus, non est meum metiri, mihi satis est aliquam felicitatis accessionem adjungi. Rursus, expendere convenit hæc bona, non numerare, quod tu facis, qui virtutem hisce rebus destitutam, vix unum facis gradum ad felicitatem. Una virtus tantum habet momenti, ut sola conficiat felicitatem: tantoque præstantior est cæteris bonorum generibus, ut nec in appellationem bonorum recipiantur illa, nisi quatenus virtuti famulantur. Ex quibus satis liquet hoc loco, non satis in tempore *Neronem* sceleratissimum tyrannum cum *Epicteto* Philosopho integerrimo comparari. Ut *Neroni* non profuit imperium aut opes, quo minus esset infelix: ita si *Epicteto* optimo viro hæc commoda accessissent, fuisset ad exercendam virtutem non paulo instructior. Ad hæc ratiocinaris hunc in modum: *Si bona sunt, cur horum præsidio nemo fit melior?* Primum, qui suas opes, à majoribus relictas, aut alioqui bene partas, effundit in subsidium pauperum, aut si quis opum usus sanctior, non huic opes adminiculo sunt, ut in dies seipso melior evadat? nisi forte non putamus accessione benefactorum, & virtutis gradibus adjungi nonnihil. Deinde, non fugit hoc tuam prudentiam; non eadem ratione opes, formam, valetudinem, aliaque id genus bona dici, qua virtutem. Sic enim hæc bona vocantur, quemadmodum Regum caduceatores Reges dicimus, quod Regibus serviant. Quæ *Stoici* fortassis appellarent commo- An. 1518.

* Lege, *Arabium* ac consule Erasmi *Adagia*, Chiliad. I. Cent. VII. Prov. XXXII.

An. 1518. moda, *Peripatetici* dilatata ratione nominis, bona quædam appellant. Virtute nemo potest abuti, his abutuntur multi, sed suo, non rerum vitio. Rursus sunt quædam pro incommodis mala vocata *Peripateticis*, quæ sæpe tamen vertuntur in materiam virtutis, & fortassis plures corrumpit paupertas quam opulentia moderata. At *Cicero* demiratur à priscis *Latinis* rem familiarem bona dici, sed, nisi fallor, *Stoici* personam agens hoc demiratur. Aliter Deus dicitur bonus, aliter vir probus, aliter equus, aliter nummus. Quorsum autem attinet mirari, corporis sanitatem, ac vires bona dici, cum juxta Philosophos prorsus in eadem competat entis ac boni appellatio? Nec de iis loquor, quæ luxus reperit, etiamsi hæc quoque male reperta, nihil vetat in meliores usus vertere. Illud salsius est quam argutius, si felix non est, nisi cui color est candido rubroque mixtus, nullus *Æthiops* felix. Non enim continuo formosus quisquis hoc colore sit, neque quicquam vetat quo minus Æthiops apud Æthiopes suo nigrore formosus sit. *Christo* si nihil accessit, quid est igitur quod toties petit à Patre: quid est quod gloriatur sibi datam potestatem in cœlo & in terra? sed *Christum* huic disputationi, quando ita videtur, non admisceamus. Quod Apostolos pauperes esse voluit, non docet opes esse malas, sed noluit Euangelii gloriam hujus mundi præsidiis adscribi. Nec inficior sæpe incidere ut hæc sint abjicienda, si id postulet pietas. Nunc mihi vicissim responde, si hæc bona non sunt, qua fronte ea publicis etiam precibus flagitamus, ab eo qui nihil largiri nec vult, nec potest, nisi bona? Absit autem ut dicamus miseros, qui virtute præditi sunt, imo felicissimos dicimus, sed consummatius felices, quibus hæc adsunt vel sponte oblata, vel cum laude quæsita, nisi quid secus postulet temporis ratio. Desinam philosophari si uni etiam rogatiunculæ responderis. Finge mihi duos, alterum forma *Thersitem*, paupertate *Irum*, valetudine miserrima, lingua balba, futili memoria, ingenio plumbeo, genere pudendo, invisum omnibus, exsulem, denique senem decrepitum; alterum virenti ætate, formæ dignitate venerandum, felici valetudine, lingua vocali & expedita, memoria fideli, ingenio dextro, potentem opibus, clarum natalibus, postremo, summa dignitate suspiciendum omnibus: fac interim adesse tibi mentem viro probo dignam, quæ primum amet optima; deinde quæ cupiat de omnibus quam optime mereri, adesse deum aliquem, qui jubeat ut utrum malis eligas, nam continuo futurum te, quod delegeris, dic mihi bona fide hunc an illum eliges? Et videtur indignum boni nomine, quod vir bonus potius esse duxerit? Sed urgebis, *Si bona sunt, cur ea jubemur contemnere?* Contemnit qui hæc præ virtute negligit, contemnit qui non his fidit, contemnit qui sibi non possidet, contemnit qui benigne erogat, contemnit qui non affligitur ablatis, si quando fortuna quod suum est repetit. Felix non est, qui his tantum sibi felix videtur. Felix non est, qui his orbatus, felix esse desinit, ἀλλὰ φιλοσοφίας ὥσπερ δρυὸς ἅλις. Quod tua celsitudo non gravatur, vel à nobis admoneri, non possum non probare modestiam animi tui, quam ne tantus quidem fortunæ splendor potuit vitiare: quanquam à nobis illa non tam monendi studio dicta sunt, quam excitandi styli tui gratia. Quod sic affectus es erga disciplinas maximo Principe dignas, magis isto nomine te felicem judico, quam ipso galero, quantumvis augusto. Quod *famulitii* vocabulum prorsus rejicit tua modestia, liberum tibi facio, ut quocunque me nomine voces, modo inter tuos numeres. Ut humanitas tua non fastidit *Guilielmorum* trium contubernium, ita non dubito, quin illi tui nominis accessione gaudeant obscurari, si tamen istud est obscurari, ac non potius accessione lucis illustriorem fieri. Suffuratus sum unam aut alteram horulam, ne viderer prorsus officio meo defuisse. Brevi, uti spero, copiosius studium animi nostri erga tuam celsitudinem declarabimus, quam opto semper quam optime valere. *Lovan.* An. 1518.

EPISTOLA CCCLII.

Erasmus Rot. eximio Juris utriusque Doctori, Richardo Sampsoni S. D.

INGENS, ut scribis, ornatissime *Richarde*, veræ necessitudinis argumentum est, quod tot eximios amicos habemus inter nos communes: præsertim cum eos neuter alteri conciliarit. Proinde res occulta quadam fatorum vigeri videtur: quanquam & alioqui vehementer sim inhumanus, ni te cum primis amem: quicum mihi pridem *Cantabrigiæ*, nuper *Tornaci*, multo jucundissima fuerit consuetudo. Quid enim esse potest tuis moribus mellitius? Jam non inhumanissimus modo sim, verum etiam ingratissimus, nisi *Sampsonem* inter præcipuos patronos meos adscripserim, qui nec rogatus unquam, nec postulatus, mihi nec opinanti, nec exspectanti, Præbendam *Tornacensem* pararit. Nam quo minus assecutus sim, non tu, sed mea absentia fuit in causa. Proinde puto me nihilo minus in solidum debere, quod per te non steterit, quo minus possideam. Reverendissimus Cardinalis perbenigne pollicetur, verum, hæc ætas non moratur lentas spes. Etiamsi mihi jam contigit, quod huic animo, quod huic otio satis est. Vehementer gaudeo vobis probari *Paraphrasin*, cum primis autem *Joanni Molendino*, homini naris emunctæ. Ille tibi meis verbis salutem annunciarat: id officii vicissim nunc illi præstabis, & quidem accurate. Bene vale. *Lovanio*, Anno 1518.

EPISTOLA CCCLIII.

Des. Erasmus Roterodamus Antonio à Bergis, Abbati divi Bertini, S. D.

QUUM multis nominibus jam olim tuæ benignitati debeo, patrone incomparabilis, tum hoc etiam sum obstrictior, quod *Morum* animæ meæ partem, pene chariorem, tam amanter acceperis. Adeo in literis ad me suis sibi plaudit, quod tuam viderit amplitudinem. Quod quidem non ideo mihi minus gratum est, quod in te novum non sit: & tamen illi, licet amicissimo, nonnihil invidi, quod mihi non idem licuerit. Emoriar, si non hæc hyems mihi longo seculo visa est longior: tam diu coccycis fuit agenda vita. Quanquam non tam in nido versamur, quam in pistrino longe omnium odiosissimo. Novum Testamentum rursus innovamus: ac si *Christus* adspiraverit, tale reddemus, ut & *Leone* decimo, & posteritate non indignum videri possit. Quanquam interim tui copia non est, non deest tamen, qui te nobis utcunque repræsentet. Adest enim *Antonius* fratris tui filius, qui te non minus ingenii mansuetudine, quam nomine refert & exprimit. Musas omnes iratas habeam, si quid vel mentiar, vel blandiar: adolescens mira indole summam spem de se præbet. Quodque rarum est inter felices, bonas literas deamat etiam, nosque literarum amat gratia. Visit nos subinde, bibliothecam nostram suspicit. Heri cervinam misit cum epistolio, tam eleganti, tantum humanitatis præ se ferente, ut mihi longe ferina fuerit gratius. O felices literas, si talibus heroibus placere cœperint? Imo felices nobilium imagines, si ad generis splendorem., literaturæ decus adjunxerint. Ab hoc cardine præcipue pendet orbis felicitas, si Principibus maxime cordi fuerint, quæ sunt optima. Summus Pontifex quidquid ubivis est insignium ingeniorum allicit, ornat, evehit. Et scio & fateor me nihil esse, si cum eruditis viris componar, & tamen ob nescio quam eruditionis opinionem, quam mihi lucubrationes meæ pepererunt, cum proxime essem in *Anglia* summa cum humanitate complexus est Rex, fortunam obtulit haud adspernandam. Complexus est Cardinalis *Eboracensis*, non passim comis aut facilis. Nuper bis ad me scripsit Episcopus *Trajectensis*, proxime *Leodiensis*, minatus se huc venturum, si se nolim invisere. Archiepiscopus *Ma-*

An. 1518. *Maguntinensis* totam epistolam suis articulis depinxerat, quo certius animi erga me sui studium declararet. Episcopus *Basileensis* ad regni, ut ait, sui consortium invitat. Ac misere timeo, ne me Rex Catholicus *Indiæ* faciat Episcopum. Sed extra jocum, ex animo gaudeo hoc animi esse magnatibus, non mea causa, sed omnium, qui si pergant, multo melius agetur cum rebus mortalium. Qui has perfert literas, Theologus est, non minus eruditus quam cæteri, sed minus superciliosus, vir integer, humanus ac festivus. Huic obtigerat sacerdotium *Enseledense*, via nominationis, ut nunc loquuntur; id menses jam aliquot possidet: convenit illi cum eo, cui tua Celsitudo idem hoc sacerdotium contulerat, si modo tuus accesserit favor. Mavult hoc temporis atque operæ rebus melioribus insumere, quod litibus esset conterendum. Æquum est peculiariter huic favere Academiæ, vel quia nostra est, vel quia his sane temporibus omnium florentissima, vel quia te quoque quondam fovit, aluitque, & nunc duos nepotes tuos alit. Nominationibus minimum vexabitur amplitudo tua: una aut altera defungetur; quo minus gravatim largiaris hoc alumnus optimus, optimæ nutrici tuæ. Ad hæc, is est *Theodoricus*, ut si hominem nosses, in nullum malles collatum istud, quicquid est beneficii. Habebis debitorem neque malæ fidei, neque ingratum: vel me sponsorem offerrem, ni jam olim sic tuus essem, ut obligatior quam sum, esse non possim. Magnam illi spem facit tua nulli non prædicata, multis etiam comperta, humanitas. Hanc ut hic quoque experiatur majorem in modum te rogo. Mitto *Paulum* Apostolum *Romane* loquentem, & multo quam solet explanatius. Instituitur hic Collegium trilingue ex legato *Buslidii*. Sed obstrepunt nonnulli, qui, quod sunt, bilingues esse malunt, jam vetuli psittaci, quibus mutandæ linguæ spes non sit. Bene vale, patronorum optime. *Lovanio*, Anno 1518.

EPISTOLA CCCLIV.

Erasmus Rot. Joanni Oecolampadio S. D.

ITA quidem vulgo solet usu venire, ut bona, quæ præsentia neglectim habuimus, sublata gravi desiderio torqueant. Sed mecum pulchre agitur, si molestiarum, quas ex me cepisti cum una viveremus *Basileæ*, memoriam abolevit disjunctio. Sed iste nimirum candor est *Christiani* pectoris, ut amici vitia in bonam partem interpreteris, & virtutes exiguas pro eximiis ducas, ipse in te judex iniquior. Quanquam me mea fata nunc huc vocant, nunc illuc, tamen *Lovanii* sedem habere videor, ubi mea est bibliotheca. Sed quocunque locorum circumagimur, seu terra, seu mari, nusquam non circumferimus unice dilectum *Oecolampadium*. Et nos interim *Christum* sequimur, sed à longinquo quemadmodum *Petrus* adhuc imbecillis. Et tamen est aliquid, illum vel eminus sequi. Profuit id *Petro*, spero & nobis profuturum, si modo *Jesus* optimus clementissimos suos oculos in me torquere dignetur. O te felicem, qui totus & vacuus, in intimis penetralibus versaris cum sponso, nihil aliud quam cœlestia meditans! Et antrum vocas sedem istam, ego paradisum arbitror, præsertim comite socioque studiorum omnium *Brentio*, per quem ita solus es, ut solitudinis tædium non sentias. Olim homines pii partim offensi deliciis ac sceleribus vulgi, *Christum* titulo profitentium, vita negantium, partim afflicti sævis Barbarorum incursionibus, captabant invios montium ac nemorum secessus. Nunc magis etiam libeat effugere istos, qui sub prætextu *Christi*, *Christi* doctrinam moliuntur exstinguere. Sed quid narras impie, matri tantillum munusculum invidebas? Næ tu dignus es maximis, qui tam grato animo pensites quæ nihil sunt. Quod *Hieronymi* translationem confers cum *Hebræorum* voluminibus, non dubito quin cum judicio facias, precorque ut Deus laborem istum tuum bene fortunet. Optarim indicem quam primum prodire, mihi quoque usui futurum. Ea res complures accendet ad evolvendum *Hieronymum*. Non satis divino quid sibi velit Tragœdia, tantum admoneo, ne nimium variis studiis oneres ingenii vires, & imbecillitatem corpusculi tui. De *Melanchthone* & sentio præclare, & spero magnifice, tantum ut eum juvenem nobis *Christus* diu velit esse superstitem. Is prorsus obscurabit *Erasmum*. Bene vale. *Lovanio*, Anno 1518.

EPISTOLA CCCLV.

Erasmus Rot. Banisio suo S. D.

VIR ornatissime, jure succensemus *Zelandiæ*, quod te nobis afflictum remiserit: sed tamen gratias agimus, quod vivum restituerit; quando non paucos absorbuit. Sic tui velim Principibus copiam facias, ut tuæ salutis habeas rationem. Quo magis eget tuis consiliis Respublica, hoc magis advigilandum, ut illi diu possis esse usui. Tuum ad nos adventum cupidissime exspecto. De negligendis blateronibus, suoque morbo relinquendis, & prudenter & amice consulis. Quid enim aliud quam suam traducunt stultitiam simul & inscitiam? Deum immortalem, quam insulsis libellis, quam virulentis, quam indoctis, rem agunt? Non est periculum, ne tam ineptas nænias legat posteritas: cujus judicium semper eruditis viris spectandum est. Quanquam ne nunc quidem ulli probo doctove placet istorum furiosus tumultus. Sed omnia coram. Bene vale, vir ornatissime. *Lovanio*, Anno 1518.

EPISTOLA CCCLVI.

Erasmus Roterod. Marco Laurino S. D.

ACCEPI literas tuas, imo meros amores, quid enim aliud sonant, quid aliud spirant? Mihi vero non minus in votis fuit, frui consuetudine tua, quam tibi mea. Id, uti spero, nunc quoque licebit. De convitiis obtrectatorum, qui omnibus arrosis, nunc tandem in inconstantiam meam cavillantur, risi, fateor, utpote jam assuetus istiusmodi blateramentis, sed tamen risum ex parte *Sardonium*: nam mihi quidem adversus istorum calumnias sufficeret animus bene sibi conscius. Cæterum, quis non moleste ferat obstinatam ac perversam hominum ingratitudinem? Nulli magis indigent meis laboribus quam isti, qui sic oblatrant meis studiis, suis commodis. Nec ulli oblatrant ferocius, aut immanius, quam ii, qui libri nec operimentum unquam viderunt. Fac, mi *Marce*, periculum, & comperies me verum dicere. Ubi incideris in istiusmodi quempiam, sine illum debacchari in Novum Testamentum meum, ubi destomachatus erit ad ravim usque, roga, num opus ipsum perlegerit. Si perfricta facie dicet se legisse, urge, ut locum proferat, quem reprehendit. Non reperies quenquam qui id possit. Nunc vide quam hoc sit *Christianum*, imo quam Monachorum professione dignum, apud imperitam plebem lacerare famam hominis, quam, etiamsi velint, sarcire non possint, cum id quod carpunt, prorsus ignorent, non cogitantes vere dixisse *Paulum*, *Maledici regnum Dei non possidebunt*. Nullum autem infamiæ genus sceleratius quam hæreseos, quod isti statim impingunt, si quis eos vel nutu offendat. Deinde, quemadmodum apud *Elvetios*, ut narrant, uno quopiam è turba proferente digitum proferunt omnes, & ad prædam accurrunt. Ita simul atque ex isto grege unus quispiam grunnire cœperit, mox grunniunt universi, & apud populum *Quiritantes*, ad saxa provocant: velut obliti professionis suæ, non aliud professi sint, quam ut bonorum virorum nomina, linguæ suæ virulentia contaminent, ac prorsus juxta Psalmographi vaticinium, *Acuerunt linguas suas sicut serpentes, venenum aspidum sub labiis eorum*. Ita qui debebant *Christianæ* pietatis prædicatores esse, studio sunt alienæ pietatis obtrectatores. Et qui se profitentur *Hierophantas*, exhibent sycophantas.

An. 1518. tas. Et quod prodigii simile est, homines ad benedicendum infantissimi, ad mordendum & calumniandum linguam habent: & alias prorsus à Musis & Gratiis alieni, in conspurcanda bonorum virorum fama, salsi sibi videntur, & venusti. Postremo, quod per se non possunt, per subornatos agunt, conducto *Chœrilo* quopiam, aut malo Rhetore. Tanta est lædendi libido, tanta sitis rei cum facillimæ, tum sceleratissimæ. Prodesse difficillimum est, sed juxta pium: cur non hac parte potius declarant se magnos ac suspiciendos homines, si quid esse volunt? Est istud hominum genus omnino dignum ita libris celebrari, ut posteritas non ignoret eximiam morum ingeniique perversitatem, sub prætextu *Christianæ* religionis. Atque id fortasse præstare valeam, si paululum adnitar. Verum, hoc partim dissuadet *Christiana* modestia, partim iniquum arbitror, ob paucorum malitiam, universos ordines in invidiam vocare. In quibus scio permultos esse, quibus istorum temeritas non minus displicet ac nobis. Magis libet eorum habere rationem, qui & pietate, & eruditione, & dignitate præcellentes, gratias agunt mihi pro meis qualibuscunque vigiliis, conatum, opinor, approbantes, si quod volui non sum assecutus. Alioqui si plerosque perspicerem istis sycophantis assimiles, nihil fuerit facilius quam dormire ac silere, mihique & *Christo* canere. Jam quod cavillantur, ob id me parare novam editionem, quod prior mihi non satisfaciat, fingamus ita esse, quid est quod reprehendant? Si studeam meipso melior esse, & id facere, quod ab *Origene*, quod ab *Hieronymo*, & ab *Augustino* factum est, præsertim cum id ingenue testatus sim in prima editione me facturum, si foret usus? Nunc non hoc ago, verum, idem molior, quod jam tertio factum est in edendis Proverbiis. Ad hæc, in translatione priore parcius mutaveram, ne nimis offenderem istorum animos nimium morosos. Nunc adhortantibus eruditis viris plusculum hac in parte sum ausus. Deinde, locos immutatos crebriore Auctorum nomenclatura communio, ne quid habeant, quo tergiversentur οἱ δυσπειθεῖς. Postremo, loca tum festinanti præterita adjicio. Quod si quid interim inciderit, quod eruditos ac pios offendat, non dubito mutare. Neque me diffitebor hominem esse. Contemnant hanc primam editionem, nisi multos in ea locos explicui, in quibus *Thomas Aquinas* hallucinatus est, ne quid dicam de cæteris. Aut negent hoc, aut refellant si queant. Sin id in propatulo atque in confesso est, agnoscant quantum frugis istis potuerit adferre labor noster, unde *Thomas* quoque profecturus fuerat, si superesset. Nemo dictum hoc in illius torqueat contumeliam. Non enim me cum illo confero, etiamsi quædam aperui, quæ illum fefellerant. Quod de *Thoma* dictum est, putent de *Lirano*, imo de *Augustino* & *Hilario* dictum. Contemnant, modo fateantur innumeros locos explanatos, quos antehac nec ii intelligebant, qui non vulgariter eruditi sunt. Postremo, cur isti damnant, quod non damnat Pontifex, cui dicatum est Opus? Misi, accepit, legit, gratias egit literis, atque etiam re ipsa retulit. Verum, rabulæ, ut sunt stupidi natura, tum morbo maledicentiæ bis cæci, credunt, opinor, me totam hanc translationem, qua vulgo utimur, antiquare voluisse, quam ego sæpenumero *Græcorum* lectioni antepono. Imo id tantum verti, quod in *Græcis* reperi codicibus, in annotationibus indicans, quid probem, quid secus. Age, fingant me nihil aliud egisse, tantum vertisse *Græcorum* codices, ut à *Latinis*, *Græcæ* linguæ ignaris, possent cum editione vulgata conferri, quæso quid haberent quod reprehenderent? Nunc tot locis ostendo manifestis argumentis, nostram editionem esse depravatam, licet citra fidei periculum. Ostendo *Cyprianum*, *Hieronymum*, *Ambrosium* cum *Græcorum* exemplaribus consentire. Et tamen isti clamant perinde quasi piaculum admissum sit. Sed quorsum attinet, mi *Marce*, argumentis uti cum iis, qui studio occludunt oculos, ne videant: occludunt aures, ne audiant. Abunde satisfactum illis erat in Apologiis, si ve-

A lint cognoscere: si nolint, frustra tentemus eis satisfacere, qui calumniari malunt quam discere. Sed constantiam in me desiderant homines severi, quod audierint me *Basileam* aditurum. Quasi vero *Basileam* animi causa sim profecturus, aut antehac profectus sim. Edidi *Hieronymum*, edidi Novum Testamentum, præter alia multa: & ut publicis commodis inservirem, neglexi iter periculosissimum, neglexi sumptus, neglexi tantum laborum, quibus bonam valetudinis ac vitæ partem attrivi. O miram inconstantiam, qui non maluerim apud istos depotare, quam *Basileam* adire! Ipsi sursum deorsum currunt ac recurrunt, per omnes terras ac maria volitant, non suo sumptu, cum mendicitatem pro- B fiteantur, sed pecunia emuncta corrasaque à viduis, quas dementant, oneratas peccatis, spoliatis Virginibus sacris, fraudato denique genio simplicium fratrum, atque id ut noceant, ac viris de Republica *Christiana* bene merentibus labem adspergant: & constantes scilicet habentur, gravesque. Ego quoniam meapte pecunia, meoque incommodo publicis inservio commodis, inconstans sum. *Deligat*, inquiunt, *sibi civitatem*, *in qua vivat*. Quid? an hic in solitudine *Scythica* videor vivere? an istis non videntur esse in rerum natura, nisi quos assidue vident in suis compotationibus? Illic, opinor, habeo sedem, ubi bibliothecam meam habeo, & si quid est supellectilis. Quod si publica utilitas hortatur mutare locum, pietas, C ni fallor, laudanda est, non damnanda inconstantia. Si licuisset hujus itineris necessitatem vel trecentis aureis redimere, non gravatim numeraturus eram eam summam. Nunc ita res ferebat; eundum erat. Nec unquam verti solum, nisi aut exigente pestilentia, aut valetudine cogente, aut honestæ rei gratia. Solam *Italiam* mea sponte visi, partim ut loca sacra vel semel adirem, partim ut illius regionis bibliothecis, & eruditorum congressu fruerer. Ejus inconstantiæ nondum me pœnitet. Jam ferme biennium perpetuum hic ago. Licebat amplissima spe sequi Regem Catholicum: invitatus sum, aureis montibus promissis à Rege *Gallorum*: invitatus sum humanissime à Rege *Anglorum*, & D à Cardinali *Eboracensi*, ab *Francisco* Archiepiscopo *Toletano*, qui nuper decessit. Invitatus sum ab Episcopo *Parisiensi*, à *Bajocensi*, ab Archiepiscopo *Maguntinensi*, à *Leodiensi*, à *Trajectensi*, à *Basiliensi*, à *Roffensi*, à Duce *Bavariæ*, à Duce *Saxoniæ*. Non mentior hæc, res cognita est permultis, & ex ipsorum ad me crebris epistolis liquet. Omnibus his neglectis, hoc agere perseveravi, quod erat in manibus: & inconstans vocor, qui, quod tantis vigiliis cœpi, cupiam absolvere. Quod si constantiæ virtus in hoc sita est, ut quam diutissime locum eundem occupes, prima laus debetur saxis ac truncis arborum, proxima conchis ac spongiis. Non est in vitio commutare locum, sed perperam commu- E tare vitium est. Nec est virtus diu mansisse in eodem loco: sed cum laude vixisse. *Socrati* laudi dant, quod semper *Athenis* probum egerit civem. Nec tamen *Platoni* vitio datur peregrinatio. Johannes *Baptista* nunquam egressus *Judæam* est. *Christus* confinia tantum attigit. Nec ideo inconstantiæ damnamus Apostolos, quod per orbem universum obambulaverint. Nemo damnat *Hilarionis* errores, quod *Paulus* speluncam suam nunquam fuerit egressus. Quanquam quid hæc exempla commemoro istis, qui nec in eadem urbe constant, quippe qui subinde præsepe mutant & pascua, & ubicunque lautior fumat aut renidet culina, illuc demigrant? Constantiam in me requirunt, F quod cum istis in eadem urbe non potarim annis quadraginta quinque, spongiarum ritu, quibus affixis hoc est vivere, quod bibere: quod non scortatus sim, quod non luserim aleam, quod non egerim sycophantam. Ego vero meam inconstantiam multis partibus antepono istorum constantiæ. Neque enim paulo pulchrius esse duco, sic in multis vixisse locis, ut ubicunque vixeris, reditum tuum optent optimi quique, quam sic in eadem urbe vixisse, ut non referat vixisse: non enim dicam quam vi-

An. 1518.

xisse turpiter. Quid si valetudo cogat mutare locum, nonne daturi sint veniam valetudini consulenti? Nunc damnant quod omnia posthabeam utilitati publicæ. Sed rejiciant operam meam isti: rejiciant, modo boni doctique amplectantur: nemo per me cogitur plus sapere quam velit. Sed hos, mi *Marce*, valere sinamus. Nos pure *Christianeque* diligamus bonos, malos toleremus, si vinci nolint, ne benefactis quidem. Reperient aliquando similes labra lactucas. Continget malo nodo malus cuneus, & dum fragili quærunt illidere dentes, illident solido. Mihi non est nec ocium, nec animus, cum hac luctari scabie. Nolim te tuo incommodo huc advolare, alioqui gratissimus futurus: ipse (ut spero) brevi te visam, dies aliquot acturus apud te, & animum expleturus tua consuetudine prius quam hinc abeam; etiamsi hinc abeo, non diu absuturus. Si *Basileam* adeo, rediturus sum proximo autumno. Si *Venetiam*, proximo vere. De *Joanne* famulo meo demiror, te nihil meminisse, quem in *Angliam* ante mensem misi: nam is, opinor, salutavit te. Bene vale, amicorum integerrime. *Lovanio* postridie Paschæ*, Anno 1518.

EPISTOLA CCCLVII.

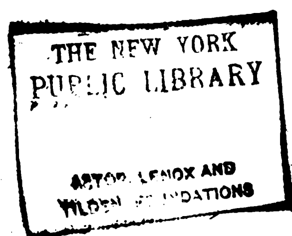
Erasmus Rhenano suo S. D.

ACCIPE, mi *Beate*, totam itineris mei tragicocomoediam. Mollis etiamnum ac languidulus, ut scis, *Basileam* relinquebam, ut qui nondum cum coelo redieram in gratiam, cum tandiu domi delituissem, idque perpetuis laboribus distentus. Navigatio fuit non inamoena, nisi quod circa meridiem solis æstus erat submolestus. *Brisaci* pransi sumus, sed ita ut nunquam insuavius. Nidor enecabat, tum nidore graviores muscæ. Desedimus plus semihoram ad mensam ociosi, donec adornarent scilicet illi suas epulas. Tandem nihil appositum est, quod edi posset, sordidæ pultes, offæ, salsamenta non semel recocta, meræ nauseæ. Gallinarium non adii. Qui hunc renunciavit teneri febri, bellum quiddam adjecit. Minoritam illum Theologum, quicum mihi fuerat de echeitatibus concertatio, sacros calices oppignorasse suo jure, ô *Scoticam* subtilitatem. Sub noctem ejecti sumus in vicum quendam frigidum: cujus nomen nec libuit scire, nec si sciam velim edere. Illic pene exstinctus sum. In hypocausto non magno coenavimus plus opinor sexaginta, promiscua hominum colluvies, idque ad horam ferme decimam: oh qui foetor, qui clamor, præsertim ubi jam incaluissent vino! Et tamen ad illorum clepsydras erat desidendum. Mane multa adhuc nocte è stratis exturbamur clamore nautarum. Ego & incoenatus & insomnis navim ingredior. *Argentinam* appulimus ante prandium ad horam ferme nonam, illic commodius accepti sumus, præsertim *Schurerio* suppeditante vinum. Aderat aliqua sodalitatis pars, mox universi salutatum veniunt, sed nemo officiosius *Gerbelio*. *Gebuilerius* & *Rudalphingius* me immunem esse voluerunt: quod jam illis novum non est. Illinc equis *Spiram* usque contendimus, neque usquam militis umbram vidimus, cum rumor atrocia sparsisset. *Anglus* equus plane defecit, vixque *Spiram* attigit, sic eum tractaverat sceleratus iste faber, ut illi ambæ aures ferro candenti inurantur. *Spiræ* furtim subduxi me è diversorio, & ad *Maternum* meum vicinum me recipio. Illic Decanus, vir doctus & humanus, suaviter & comiter nos biduum accepit. Hic forte fortuna *Hermannum Buschium* reperimus. Illinc curru vectus sum *Wormaciam*, atque hinc rursus *Maguntiam*. Forte in eundem currum inciderat quidam Cæsaris secretarius *Ulrichus*, cognomento *Farnbul*, quasi dicas *filicum collem*. Is incredibili studio, tum itinere toto mihi observivit, tum *Maguntiæ* non passus ingredi πανδοχεῖον, ad ædes Canonici cujusdam pertraxit: abeuntem ad navem deduxit. Navigatio non fuit inamoena, ob coeli commoditatem, nisi quod longior esset, nautarum studio. Ad hæc, offendebat equorum pædor. Comitati sunt me primum diem officii gratia *Joannes Longicampianus*, qui pridem *Lovanii* professus est: & hujus amicus Jureconsultus quidam. Aderat & *Wesphalus* quidam, *Joannes Canonicus* apud *S. Victorem* extra *Maguntiam*, homo commodissimus, ac festivissimus. Ubi *Popardiam* appulimus, nosque, dum exploratur navis, in ripa deambularemus, nescio quis agnitum me telonæ prodidit, οὗτός ἐστιν ὁ ἐκεῖνος. Telones est *Christophorus*, ni fallor, *Cinicampius*, vulgato verbo *Eschenfelder*. Incredibile dictu quam gestierit homo præ gaudio. Pertrahit in ædas suas. In mensula inter syngraphas telonicas jacebant *Erasmi* libelli. Beatum se clamitat, advocat liberos, advocat uxorem, advocat amicos omnes. Interim nautis vociferantibus mittit duos vini cantharos, rursum vociferantibus mittit alteros, pollicitus ubi redierit se illi τὸ τέλος remissurum, qui talem virum sibi advexerit. Hinc officii gratia comitatus est nos *Confluentiam* usque *Joannes Flaminius*, Virginibus sacris illis præfectus, vir angelicæ puritatis, judicii sobrii sanique, doctrinæ non vulgaris. *Confluentiæ Matthias*, Officialis Episcopi, nos domum suam rapit, homo juvenis, sed moribus compositis; *Latini* sermonis exacte peritus, tum Jureconsultissimus. Illic coenatum est hilariter. Apud *Bonnam* nos reliquit ille Canonicus, vitans urbem *Coloniensem*, quam & ipse vitare cupiebam, sed minister cum equis eo præcesserat, neque quisquam erat in navi certus, cui de ministro revocando negotium committere potuissem: & nautis diffidebam. Mane itaque ante sextam *Agrippinam* appulimus die Dominico, coelo jam pestilenti. Diversorium ingressus, mando hospitii ministris de conducenda biga, & cibum ad decimam parari jubeo. Audio sacrum, prandium differtur. De biga non successit. Tentatur de equo conducendo, nam mei erant inutiles. Nihil successit. Sensi id quod erat. Agebatur ut illic hærerem. Ego protinus jubeo meos adornari equos, imponi alteram manticam, alteram hospiti committo, & claudo meo equo ad Comitem *Nova aquila* percurro: est autem iter horarum quinque. Is agebat *Bedburii*, apud hunc suavissime quinque dies sum commoratus tanta tranquillitate & ocio, ut bonam recognitionis partem apud eum peregerim: nam eam Novi Testamenti partem mecum abduxeram. Utinam hominem nosses, mi *Beate*. Juvenis est, sed rara & plusquam senili prudentia, pauciloquus, sed quod de *Menelao* prædicat *Homerus*, μάλα λιγέως loquitur, imo cordate, citra ostentationem doctus non in uno studiorum genere tantum, totus candidus, & amicis amicus. Jam firmus eram ac robustulus, jam mihi pulchre placebam, ac fore sperabam, ut validus Episcopum inviserem *Leodiensem*, & alacrem me redderem amicis *Brabanticis*. Quæ convivia, quas gratulationes, quas confabulationes mihi promittebam! Decreveram, si vernasset autumnus, *Angliam* adire, & quod Rex jam toties offert, accipere. Sed ô fallaces mortalium spes! ô subitas & inopinatas rerum humanarum vices! E tantis felicitatum somniis in extremum exitium præcipitatus sum. Jam in posterum diem erat conducta biga. Comes nolens mihi ante noctem valedicere, prædicavit se ante abitum mane visurum me. Ea nocte sæva quædam venti tempestas coorta est, quæ & ante diem proximum præcesserat. Ego nihilo secius surgo post noctis medium, annotaturus quædam Comiti. Cumque jam esset hora septima, nec prodiret Comes, jubeo illum excitari. Venit, & ut est modestissimo pudore præditus, rogat, num esset sententia discedere coelo tam incommodo, se mihi timere. Ibi, mi *Beate*, *Jupiter* nescio quis, aut malus genius, non dimidium mentis, ut ait *Hesiodus*, sed totam mentem ademit: nam dimidium mentis ademerat, cum *Coloniæ* me committerem. Atque utinam aut ille acrius amicum commonuisset, aut ego verecundis, sed amicissimis monitis obsequentior fuissem. Rapit me fati vis. Quid enim aliud dicam?

Con-

* Id est, 5. Aprilis, ubi hæc Epistola est reponenda.

BEATVS RHENANVS.

Conscendo bigam non tectam, flante vento quantus altis montibus frangit trementes ilices. Auster erat, neque quicquam præter meras pestes spirabat. Ego mihi vestibus probe tectus videbar, sed ille violentia sua nihil non penetrabat. Successit sub noctem pluviola, vento suo pestilentior: venio *Aquisgranum* lassulus ob quassationem bigæ, quæ mihi in via saxis constrata tam erat gravis, ut equo quamlibet claudo maluerim insidere. Hic per Canonicum quendam, cui me Comes commendarat, rapior è diversorio, ad ædes cantoris. Ibi ex more convivium agitabant aliquot Canonici. Mihi prandium tenuissimum acuerat stomachum: sed apud hos tum nihil erat præter carpas, easque frigidas. Expleo me. Cum in multam noctem, nam serius accubuerant, cœna proferretur fabulis, ego petita venia cubitum abeo, quod proxima nocte minimum dormieram. Postridie pertrahor ad ædes Vicepræpositi: nam ad illum redibat periodus. Ibi cum præter anguillam nihil esset piscium, nimirum tempestas fuerat in culpa, cum ipse sit alioqui splendidus convivator; expleo me pisce durato ventis, quem à baculo, quo contunditur, *Germani* vocant: nam eo alioqui satis delector: sed comperi partem hujus adhuc crudam fuisse. A prandio, quoniam cœlum erat pestilentissimum, in diversorium me confero. Jubeo excitari foculum. Confabulatur mecum Canonicus ille vir humanissimus ferme sesquihoram. Mihi interim oboritur nonnullum stomachi tædium, quod cum perseveraret, dimisso eo, latrinam adeo, dejicio alvum. Ac nondum levato stomacho, digitum in os injicio semel atque iterum: prodit piscis ille crudus, neque quicquam præter eum rejicitur. A vomitu decumbens, non tam dormio quam acquiesco, nullo capitis aut corporis dolore: deinde pactus cum auriga de manticis, rursus invitor ad cœnam. Excuso, non proficio. Sciebam stomachum præter tepidas sorbitiunculas, nihil admissurum. Nam idem acciderat *Basileæ*, cum nocte quadam, non ferens ob incidentem pituitam stomachi cruciatum, simili modo eum levassem. Mensis erat, priusquam stomachus cum cibis in gratiam redire potuit. Apparatus tum erat prælautus, sed mihi frustra. Ubi confovissem stomachum sorbitiuncula, domum me confero: dormiebam enim apud cantorem. Egredior, ibi corpus inane mire ad nocturnum cœlum inhorruit. Nox gravis fuit. Postridie mane rursus hausta cervisiola tepida cum paucis micis panis, equum conscendo morbidum & claudum, quo fuit incommodior equitatio. Jam sic affectus eram, ut magis conveniret lecto confoveri, quam equo insidere. Sed ea regio non parum habet rusticitatis, commoditatis aut elegantiæ minimum, & illic mihi ne valere quidem satis esset commodum, nedum ægrotare: quo magis libebat effugere. Latronum periculum, nam ibi summum erat, aut certe metum extrudit morbi molestia. Jam tum cum essem *Basileæ*, dum ex more scalpo partes inguini vicinas, ad provocandam alvum, acriori scalptu sub coxa læva summam cutem perstrinxeram ungui. Idem accidit in inguine dextro, sed hinc neque dolor ullus, neque exulceratio. Id quod erat sub læva coxa bidui equitatione, qua *Argentorato Spiram* perveni, leviter exulceratum fuit, sed ita ut non sentiretur, nisi insedissem vehementius. Hoc malum hac posteriore equitatione sic exacerbatum est, quoniam ea parte premebam equum, ut totus ille locus incalesceret. Præterea quod erat in lævo inguine modice intumuit, sed glande, quæ cum pelle circumageretur, citraque cruciatum. Ad hæc in sinistro inguine summo subortum erat paulatim augescens tuber quoddam durum, sed absque dolore, & sine exulceratione. Equitabam autem iis partibus parum à vento defensis. Confectis eo cursu quatuor passuum millibus perventum est ad *Mosæ* trajectum. Illic sorbitiuncula utcunque confoto stomacho, rursus inscensis equis *Tongros* adeo: id oppidum abest tribus millibus passuum. Hæc postrema equitatio mihi longe gravissima fuit. Incommodus incessus equi mire torquebat renes. Tolerabilius ambulabam pedibus, sed metuebam sudorem, & periculum erat ne nox in agris nos occupasset: itaque incredibili totius corporis cruciatu, præcipue renum & epatis, *Tongros* pervenio. Jam ob inediam ac laborem inediæ additum, omnes corporis nervi defecerant: adeo ut nec firmus esset status, aut incessus. Lingua, nam ea valebat, dissimulabam morbi magnitudinem. Hic cervisiaria sorbitiuncula foto stomacho, cubitum eo. Mane jubeo conduci bigam tectam. Mihi visum est, ob silices equo insidere, donec ad terrenam viam esset ventum. Conscendo majorem equum, quod is commodius iret per saxa & pedibus certioribus. Vix conscenderam, contactus cœlo frigido, sentio oboriri glaucoma, posco pallium. Sed mox syncopis successit. Vel manu contacta poteram excitari. Ibi meus *Joannes* cum cæteris adstantibus passi sunt in equo sedentem mea sponte expergisci. Experrectus bigam adscendo. Paulo post sentio moveri alvum, descendo, exonero, & rediit color & alacritas aliqua. Jam eramus vicini oppido divi *Trudonis*. Rursus inscendo equum, ne biga vectus viderer ægrotus. Rursus cœlo vespertino offensus, nauseo, sed citra syncopim. Offero duplum precium bigario, ut me postridie vehat usque ad *Tenas*: id oppidum abest à *Tongris* tribus m. pass. Accipit conditionem. Hic hospes mihi notus narrat, quam graviter tulerit Episcopus *Leodiensis*, quod se insalutato discessissem *Basileam* petens. Confoto stomacho sorbitiuncula eo cubitum. Nox erat gravissima, præsertim ob cruciatum ulceris, quod erat in læva coxa, adeo stimulabat sanguis ibi corruptus & concretus. Hic forte quadrigam nactus, quæ *Lovanium* peteret, aberat autem sex m. pass. in eam me conjicio: incredibili molestia vectus sum, ac pene intolerabili, sed tamen eo die ad horam septimam pervenimus *Lovanium*. Non erat sententia petere meum cubiculum, vel quod suspicarer illic frigere omnia, vel quod nollem committere, ne si pestis rumor ex me fuisset ortus, Collegii commodis aliquo pacto officerem. Ad *Theodoricum* Typographum diverto, amicum tam sincerum, ut vel hoc uno beatus sim futurus, si res animo responderet. Ea nocte eruperat inscio me maximum ulcus, jamque dolor conquieverat. Postridie accerso Chirurgum. Apponit malagmata. Jam tertium ulcus accesserat in tergo, quod minister fecerat *Tongris*, dum ob renum dolorem ungens me oleo rosaceo, digito calloso durius fricat costam quandam. Id post exulceratum est. Tumebat & glans sub dextera mamilla mobilis, verum, ea citra exulcerationem sua sponte sensim evanuit. Abiens Chirurgus clam dicit *Theodorico* & famulo, pestem esse: missurum quidem malagmata se, non venturum autem ipsum ad me. Mitto lotium ad Medicos, negant quicquam esse morbi: rursum alios consulo, idem affirmant. Accerso *Hebræum*, is optabat tale corpus suum, quale meum esset teste lotio. Cum non rediret uno atque altero die Chirurgus, rogo *Theodoricum* quid sit in causa. Excusat ille nescio quid. At ego rem suspicans, quid, inquam, num judicat esse pestem? Hoc ipsum, inquit, constanter affirmat, tres esse carbunculos. Risi satis, nec ullam pestis imaginationem demitto in animum. Post dies aliquot venit Chirurgi pater, inspicit, idem judicat, & in os asseverat, germanam esse pestem? Nec sic quidem mihi persuaderi potuit. Accerso clam alterum Chirurgum magni nominis. Inspicit, is vero, ut erat homo rusticior, Non vererer, inquit, tecum cubare; &, si mulier esses, rem quoque tecum habere: idem sentiebat *Hebræus*. Accerso Medicum quendam, cui plurimum tribuunt *Lovanii*: nam hic bonos esse Medicos, admodum est rarum. Rogo nunquid mali portenderet urina, negat. Narro de ulceribus, addens argumenta, quibus colligerem, non esse pestem; Ulcera non erant nova, neque sponte nata. Glandes ambulabant initio; quæ in lævo erat inguine, semper. Nulla febris, nullus insignis capitis dolor, nisi ob jacta-

jactationem, nulla somnolentia, palatum perpetuo sanissimum: vomitus erat non obortus, sed provocatus, nec quicquam ejectum præter piscem, eo exoneratus quievit stomachus: quod deinde cibum respuebat, peculiare est. Nullum signum pestis habebat lotium. Cætera sat fortiter audierat. At simulatque ulcerum mentio facta est, sensi hominem pertimescere. Do Medico coronatum aureum, pollicitus est se post prandium ad me rediturum. Is territus ex oratione, mittit ministrum. Rejicio: & iratus Medicis, *Christo* Medico me commendo. Stomachus intra triduum restitutus est, hausto pullo gallinaceo contuso, & cyatho vini *Belnensis*. Hic protinus ad studii quoque laborem reversus, absolvo quod deerat in Novo Testamento. Post septemdecim dies excidit ex ulceribus caro nigra, ac emortua, quod Chirurgi futurum prædixerant: glans illa, quæ erat in inguine sinistro, jam intumuerat, citra dolorem tamen, magno meo metu: cœpit enim animum meum ridicula quædam suspicio, sed utinam falsa: hoc mali accidisse ex contactu equi mei. Excussi enim semel atque iterum muscas insidentes ulceri, manu nuda: deinde forte tractavi ea loca corporis mei, vel dum reddo lotium, vel dum indusium repono. Verum, hic constanter me jubet animo securo esse Chirurgus. Nunc mollior est tumor & humilior aliquanto, sed tamen locum nondum mutat. Ulcera sunt extra periculum, glans illa in dextro pectore sua sponte evanescit. Apud *Theodoricum* curatus fere quatuor hebdomadis, in cubiculum meum remigravi. Semel duntaxat ad proximum templum exii sacri gratia, nondum sat firmis viribus. Si pestis fuit, pestem eam labore, & incommoditate, animique robore depuli. Quando sæpenumero magna morbi pars est, morbi imaginatio. Ab adventu protinus edixeram, ne quis me adiret, nisi nominatim accitus, ne vel ego cuiquam essem terrori, vel mihi quispiam officio suo molestus: tamen irrupit *Dorpius* omnium primus, mox *Atensis*, *Marcus Laurinus*, & *Paschasius Berselius*, qui quotidie aderant, mihi bonam morbi partem ademerunt mellitissima consuetudine sua. Mi *Beate*, quis crederet hoc corpusculum exile, delicatum, atque etiam ætate jam imbecillius, post tot itinerum labores, post tot studiorum sudores, tot etiam morbis suffecturum? Scis enim quam graviter paulo ante laborarim *Basilea*, idque non semel. Nonnulla suspicio tangebat animum meum, eum annum mihi fore fatalem, adeo malo malum succedebat, semperque gravius. Ego vero tum etiam cum maxime morbus urgeret, sic eram affectus, ut nec vitæ desiderio cruciarer, nec mortis metu trepidarem. In uno *Christo* tota spes erat, à quo nihil aliud precabar, nisi ut daret, quod mihi saluberrimum esse judicaret. Juvenis olim, ut memini, ad nomen etiam mortis solebam inhorrescere. Hoc certe profeci accessione ætatis, mortem leviter metuo, neque metior hominis felicitatem longævitate. Annum excessi quinquagesimum, ad quem cum ex tam multis tam pauci perveniant, jure queri non possum me parum diu vixisse: deinde, si quid hoc ad rem pertinet, jam nunc paratum est monimentum: quo posteris tester me vixisse. Et fortassis à rogo, quemadmodum Poetæ loquuntur, ut consilescet livor, ita magis elucescet gloria: quanquam non convenit ut *Christianum* pectus tangat humana gloria: utinam ea contingat gloria ut *Christo* probemur. Bene vale, *Beate* charissime. Cætera cognosces ex literis ad *Capitonem*. *Lovanio*, Anno 1518.

EPISTOLA CCCLVIII.

Erasmus cuidam Obtrectatori S. D.

QUOMODO sis abusus lingua tua ante instauratam concordiam non me clam fuit, sed post pactam omnium superiorum oblivionem, audio te convivia tua singula condire virulentissimis obtrectationibus in fortunam, ac vitam, famamque meam. Ut sim is, in quem ista merito dicantur; tamen non ignoras quam fœdum sit ulcisci sese obtrectatrice lingua, idque in conviviis, & interim præbere perniciosum exemplum tuis convictoribus, præsertim in re, in qua nihil intelligis. Præstabat, dum ista garris, evolvere *Hippocratis* canones, ut haberes quod respondeas ægrotis consultoribus. Scio istam suspicionem natam ex epistolis duabus, pessime intellectis: quod facile docebo, si cui sit sanum cerebrum. Quid autem agas cum furiosis? Sed hæc explicare sit prolixius, ut paucis dicam, si ab ista virulentia linguæ temperaris, rectius consules dignitati tuæ. Ego permulta passus sum, ne quid tumultus mea causa nasceretur, & adhuc pacem instauratam mordicus teneo. Ego *Lutherum* nec accuso, nec defendo. Sic esse res ipsa docebit. Quare nolim me horum negotiis admisceri. Et id demonstrabo veris ac solidis argumentis. Quod si tu perges ista petulantia famam meam incessere, vide ne mea quoque lenitas victa, efficiat ut tu post mille annos inter virulentos sycophantas, inter gloriosos nebulones, inter malos Medicos decanteris. Sed absit ut hoc eveniat. Mihi *Christiana* magis placent, & ad ea te provoco. Bene vale. *Lovanio*, Anno 1518.

EPISTOLA CCCLIX.

Erasmus Roterod. Germano Brixio S. D.

EPISTOLA tua, mi *Brixi*, non simplicem mihi voluptatem attulit. Nam primum, suavissimæ consuetudinis, quæ mihi tecum fuit *Venetiæ*, mox *Patavii*, memoriam mihi magna cum voluptate renovavit. Deinde, declarat, te non solum incolumi esse valetudine, verum etiam fortunis auctum, ac dignitate: quare quid nunciari poterat optatius? Postremo, palam arguit, quam tecum ipse feliciter certaris: id videlicet agens, ut cum jam olim vena carminis esses felicissima, parem in oratione prosa facultatem obtineres. Quod attinet ad laudes, quas tu χερσὶν ἀμφοῖν in me congeris, facile boni consulo, si modo tam amas immodice, quam non modice prædicas. Tametsi ne quid mentiar, eximii Præsulis *Stephani Poncherii*, *Francisci Deloini*, *Guilielmi Budæi* laudes, non paulo majore cum voluptate legi quam meas. Me vero dum doces, quantum debeam Episcopi studio, quantum literarum proceribus *Deloino* & *Budæo*: gratum est, quod officii quoque mei me commonefacias. Cæterum, quo prolixius me laudant isti, hoc magis deterrent ab adeunda *Gallia*. Nam quî ausim venire tam onustus, ut istis tam magnificis præconiis scirem esse respondendum? Mihi semper arrisit *Gallia*: neque clam est, quam hic invisæ sint bonæ literæ, τυραννούντων Μοναχῶν ἰδίων ψευδωνύμων καὶ ματαιολόγων, qui facile *Paphlagonibus*, ac *Midis* imponunt. Sed adhuc nescio quibus compedibus me meus alligat genius. Amplissima sunt, fateor, quæ mihi liberalissimi Regis nomine deferuntur: apud me tamen plus habet momenti tam insignium virorum familiaritas, quam regium auctoramentum: quandoquidem & hanc vestro nomine pro se quisque pollicemini. Fortunam istam iterum atque iterum tibi gratulor tam amplam, ut putes utrique suffecturam: quandoquidem invitas ad ejus consortium. Rumusculus quidam, incertum quo auctore natus, apud nos sparsit, te offensum epigrammatis *Thomæ Mori*, nescio quid moliri dentati libelli adversus illum. Id nequaquam facies, eruditissime *Brixi*, si quid omnino audies *Erasmum*. Neque tamen istuc perinde illius causa nolim, quam tua. Si *Morum* penitus nosses, fatereris nihil usquam gentium esse dignius tuo amore. Cur læsit? inquies. Non scripsit illa in *Brixium*, quem non norat, scripsit in *Gallum*, & scripsit in medio bello. Nunc æquum est, harum rerum memoriam, post arctissimam pacem inter duos populos initam, penitus inter vos aboleri. Expedit autem & publico bonarum literarum nomine, harum mystas inter sese συγκρητίζειν, postcaquam tam odiose conspirant οἱ μισόμουσοι. Postremo,

An. 1518. A mo, nolim eos inter se dissentire, quorum utrunque pari complector amore. Hic scio, clamabis me plusquam *Diomedem* agere, qui tam prolixæ epistolæ, tamque disertæ, tribus versibus, iisque inconditis respondeam: sed æquior eris nobis sat scio, si cogites mihi cum maximis voluminibus rem esse, sique reputes, unus quam multis respondeam quotidie. Bene vale. *Lovanio*, Anno 1518.

EPISTOLA CCCLX.

Erasmus Rot. Caspari Velio S. D.

PARVM videlicet erat tibi, *Veli* doctissime, nos sane quam eleganti, sed tamen mendacissimo carmine ce-
B lebrasse, nisi insuper & epistolam adderes Panegyrico simillimam. Nec hoc contentus carmen adjungis heroicum, tam sublime, tam grandiloquum, ut ad hoc collata *Lucani* tuba, lyra videri possit. Primi carminis evulgati est cur me pudeat, non est cur te pœniteat. Neque sinam *Bartholinum* hoc nomine per te vocari in jus. Nihil hujus viri judicio non tribuo. Atque is tibi tantum tribuit apud me, quantum alii nostratis hujus orbis nemini. Non censuit ille committendum, ut carmen tam felix premeretur *. Favebam & ipse, fateor, editioni: sed obstabat pudor, ac metus quidam, ne non tam ingenio tuo quam laudibus meis delectatus vi-
C derer. Haud quaquam tamen ingratum fuit, exstitisse qui scrupulum hunc discuteret. Epistola tua declarat te in utroque genere, pari pene felicitate, exercitatum fuisse, quæ res paucissimis adhuc mortalium successit. Porro carmen heroicum legenti venit in mentem *Homeri* Βατραχομυομαχία, quæ tragicis verbis rem maxime ridiculam prosequitur. Atque hoc impensius sum admiratus ingenium tuum, quo sterilius est argumentum. Sed tamen ne sic abs te decantatus, nihil omnino præmii dicar retulisse, moneo, mi *Veli*, ut posthac istam longe felicissimam ingenii tui venam, in felicioribus materiis exerceas. Gratulor tibi talem patronum, & illi te vicissim gratulor, vel amicum, vel præcepto-
D rem: ejus eruditissimis literis, incondito epistolio respondi. Non me fugit, quam id sit inhumanum atque impudens. Sed quid facias? Tantis studiorum obruor laboribus, & innumerabilium epistolis sic undique provocor, ut singulis respondere non queam, fortassis paria facturus, si cum paucis mihi res esset, etiamsi *Herculem* non puduit duobus cedere. Bene vale, *Veli* charissime. *Lovanio*, Anno 1518.

EPISTOLA CCCLXI.

Erasmus Rot. Henrico Glareano S. D.

LITERAS tuas, *Basilea* huc allatas, reddidit mihi *Hieronymus Frobenius*. De amore in te meo nihil re-
E misi, etiamsi de hujus corpusculi vigore quotidie aliquid decerpit, quum ætas, tum studiorum semper increscens labor, sed multo maxime tædium, quod nobis adferunt isti rabulæ, adversus bonas literas, adversus sinceram pietatem conjurati. *Joannis Lascaris* consuetudinem tibi profecto gratulor; non est ille sui dissimilis, semper candidissime favit bonæ spei ingeniis. Utinam eum virum Deus juvandis optimis studiis quam diutissime superstitem esse velit. Tu fac, mi *Glareane*, te modis omnibus instruas, ut nobis, mox lampadem tradituris, ita succedas, ut nomen *Erasmi* prorsus obscures. Bene vale. Saluta *Cyprianum Taleam*, *Nicolaum Beraldum*, *Hermannum Frisium*, ac
F cæteros, qui nobis isthic bene volunt. *Lovanio*, Anno 1518.

EPISTOLA CCCLXII.

Erasmus Rot. clarissimo Ægidio, Catholici Regis à rationibus, S. D.

QVOT ornamenta in uno perdidimus homine? Facile divino, quo tu animo mortem germani feras, cum universus bonorum atque eruditorum chorus unice doleat. Sed quid prosunt inanes querelæ, quid inutiles lachrymæ? Huc nascimur omnes. In Epitaphiis, nec illius meritis, nec meo animo satisfeci. Lacessivi Musas, sed frustra. Tot jam annos versor in hoc genere studiorum, quod ab amœnioribus illis literis est alienissimum. Vereor aures tuas longe tersissimas. Sed tamen obsecutus sum animo vestro, ne viderer usquam deesse *Buslidiano* nomini: si non placent, retentabimus, si qua Musarum tandem adesse dignetur: neque tamen dubito, quin omnes, quibus bonæ literæ cordi sunt, hunc unicum studiorum patronum, pro sua quisque portione, sint immortalitate commendaturi. De collegio instituendo cave te patiaris abduci à sententia. Mihi crede, res ea cum omni studiorum generi supra quam dici possit, conducet, tum *Buslidiano* nomini, jam per se multis modis illustri, non mediocrem decoris ac lucis accessionem adjunget. Bene vale. *Lovanio*, Anno 1518. An. 1518.

* Editum est supra pag. 223.

Epitaphium ad pictam imaginem clarissimi viri Hieronymi Buslidii, *Præpositi* Ariensis, *& Consiliarii Regis Catholici, fratris reverendissimi Patris, ac domini* Francisci *Archiepiscopi quondam* Besontini, *qui* Lovanii *magnis impendiis instituit Collegium, in quo publice tres linguæ doceantur*, Hebraica, Græca, Latina.

IAMBOI TPIMETPOI.

Ὁ τὴν μὲν γράψας σώματος μορφὴν καλῶς,
Ὤφελες ἄγαλμα ζωγραφεῖν καὶ τοῦ νοός.
Ἐσιδεῖν ἂν εἴη πίνακος ἐν μιᾶς πέδῳ,
Ἀρετῶν ἁπασῶν ἱερὸν ἐγγύθεν χορόν.
Τὴν εὐσέβειαν τὴν ἱεροπρεπῆ πάνυ,
Τὴν σεμνότητα, τήν τε σωφροσύνην ἅμα,
Τὴν χρηστότητα, τήν τε παιδείαν καλήν.
Καὶ ταῦτα τἄλλα μόνος ὑπῆρχ' Ἱερώνυμος
Ὁ Βουσλεδιακῆς οἰκίας σέλας μέγα.

TROCHAICI TETRAMETRI.

NOMINIS Buslediani *proximum primo decus*,
Itane nos orbas, virenti raptus ævo, Hieronyme?
Literæ, genus, senatus, aula, plebs, ecclesia,
Aut suum sydus requirunt, aut patronum flagitant.
Nescit interire, quisquis vitam honeste finiit.
Fama virtutum perennis vivet usque posteris.
Eruditio trilinguis, triplici facundia
Te loquetur, cujus opibus restituta, refloruit.

EPISTOLA CCCLXIII.

Erasmus Roterodamus Guilielmo Latimero S. D.

VT lubens in tuis ad me literis, doctissime *Latimere*, suavissimum istum ingenii tui candorem, ac pudorem plusquam virgineum, cum *Christiana* prudentia conjunctum agnovi! Nullius nomen attingis, nisi cum laude. Quanta vero in laudando prudentia! Jam cum in aliorum dotibus prædicandis tam non parcus sis ac malignus, quam ipse tibi nihil sumis. Cæterum, in excusando officio, malebam te non perinde disertum esse. Nam cum ego mihi viderer multum argumentorum haud levium collegisse, quo tibi persuaderem, ut in Novo Testamento recognoscendo nobis suppetias ferre velles. Deinde, ut incomparabili Præsuli *Græcas* literas ceu *Colophonem* quendam absolutissimæ suæ doctrinæ cupienti adjungere, vel menstruam operam largireris, utroque publicæ studiorum utilitati consulturus, tu tam densis & confertis argumentorum agminibus me premis, ut prorsus intellexerim, quam es-

An. 1518.

A fem infans ac jejunus ad te collatus. Sed tamen, optime *Latimere*, facile patiar, ut hic eloquentiæ palmam auferas, modo vicissim per te nobis liceat auferre officium quod flagitamus, quod quidem hoc erit gratius, si non extortum argumentis, sed ultro meraque animi propensione donatum videbitur. Ac de me quidem tandem polliceris propemodum, & accipio promissum, etiamsi vereor, ne istæ copiæ nihilo plus nobis sint opitulaturæ, quam olim *Rhesi Trojanis*. Jamdudum enim exemplar flagitat officina *Frobeniana*. Porro, quod ad Episcopum *Roffensem* attinet, magis etiam abs te dissentio. Satius esse ducis omnino non tentare negotium, ni cœptum absolvas. Mones ut accersatur ex *Italia Græcanicæ* literaturæ insigniter peritus, qui non B relinquat Episcopum, nisi provectum & adultum in hoc studiorum genere. Sed ista, mi *Latimere*, quoniam optare magis licebat, quam efficere, placuit illud Comœdiæ, ὡς δυνάμεθα. Procul abest *Italia*, quæ nunc aliquanto pauciores habet in literis insignes, quam habebat, cum tu illic ageres. Et periculum erat, ne pro accersito insigni, veniat ardelio quispiam. Nec ignoras *Italorum* ingenium quam immenso præmio conduci postulent, ut ad Barbaros demigrent, etiam hi qui mediocres sunt. Ut ne dicam interim, quod qui bonis literis instructi veniunt, mores nonnunquam non perinde bonos secum adferant. Et nosti Præsulis inte- C gritatem. Itaque fit, ut dum dispicimus, quis potissimum sit accersendus, dum de præstituendo salario hinc atque hinc consultatur, dum adornatur iter, bona pars temporis effluat. Scio prudenter ac vere dictum, *Antequam incipias consulto opus esse, ubi consulueris, mature faciendum quod statueris*: sed video multos nihil aliud quam consultare, ut jam serum sit exsequi quod tandem decreverint. Quemadmodum quibusdam dum consultant, velint ne uxorem ducere, deinde quam velint è multis deligere, furtim avolans ætas, prius fit inidonea matrimonio, quam possint aliquid certi decernere. Neque vero suspicari libet, te confinem esse vulgarium quorundam affectui; qui nihil mirantur, D nisi quod è longinquo petitum sit. Mihi *Italus* est, quisquis probe doctus est, etiamsi sit apud *Juvernos* natus. Mihi *Græcus* est, quisquis in *Græcis* Auctoribus diligenter ac feliciter versatus est, etiamsi barbam non habeat. Equidem faveo gloriæ *Italiæ*, vel ob hoc ipsum, quod hanc æquiorem experiar in me, quam ipsam patriam: sed ut ingenue dicam quod sentio, si mihi contingat *Linacrus* aut *Tonstallus* præceptor, nam de te nihil dicam, non desiderarim *Italiam*. Proinde etiam atque etiam vide, primum, ne parum consultum sit, quod domi est, rogare foris; deinde, rem mediocrem qua sit opus adspernari, propterea quod summa non contingant; aut sortem qualemcunque rejicere, ni E quis de amplissima usura fidejubeat. Ipse *Grocinus*, cujus exemplum adfers, nonne primum in *Anglia Græcæ* linguæ rudimenta didicit? Post in *Italiam* profectus audivit summos viros, sed interim lucro fuit illa prius à qualibuscunque didicisse. Eximiis ingeniis, sæpe vel viam indicasse maximus profectus est. Illud mihi tecum convenit, in primis optandum, ut elementa quoque prima discantur ab artifice summo, si modo liceat. Verum, si id non datur, præstat utcunque cœpisse, quam plane rudem manere, præsertim in hoc genere. Nonnihil est negotii, ut prompte noscites elementorum figuras, ut expedite pronuncies, ut declines, ut conjuges. An nihil egisse videtur, qui hoc tædii devoravit? Atque ita menstruam operam abs te petimus, F ut taciti speremus trimestrem, etiamsi pudor est flagitare. Quod si minus continget, bona spes habet nos, interim aliunde exoriturum, qui fundamentis abs te jactis superstruat. Ea spes si maxime nos falsos habuerit, tamen ea est ingenii vis, is ardor discendi, ut fiducia sit illum suis præsidiis certe ad mediocritatem eluctaturum. Et fortassis ille mediocritate contentus est, quippe qui non ob aliud ambit *Græcas* literas, nisi ut majore cum fructu certioreque judicio versetur in sacris Libris. Denique, ut nihil horum contingat, quid fuerit dispendii? Ut minimum profuerit Episcopi studiis, tamen non minimum profuerit ad exstimulandos juvenum animos, tam eximium virum amplecti *Græcitatem*. Jam cum in omni disciplinarum genere refert, ut mature initieris, tum hic peculiariter me hortatur ætas Præsulis, ne recrastinetur negotium. Finem faciam, illud unum si te monuero, ne pudor iste tuus immodicus, modestiaque pene dixerim immodesta, nonnihil avocet à juvandis studiis publicis. Quidam mei similes plus satis audent, sed nondum mihi liquet utri magis peccent, hi qui nihil aggrediuntur, ne quid peccent, an qui dum inconsultius prodesse student, labuntur alicubi. Alteri multa præclara docent, quanquam non omnia succedant ex sententia; deinde, suo studio aliorum excitant, acuuntque studium. Alteri dum quod habent, habent sibi, magis mea sententia reprehendendi sunt, quam infames avari, pecuniarum custodes verius quam domini. Siquidem ab illis congestam pecuniam, si nihil aliud, certe mors transfert in usum aliorum: ab illorum rogo nihil redit ad hæredem, nisi suas cogitationes literis mandarint. Id vereor, mi *Guilielme*, ne quando nostro eveniat *Grocino*, sed idem in te nolim accidere. Bene vale, vir optime simul ac doctissime, & quod pollicitus es, matura. *Antuerpiæ*, Anno 1518.

EPISTOLA CCCLXIV.

Erasmus Roterod. Thomæ Moro S. D.

CAETERIS ægroto, tibi uni bene valeo. Gratia superis, reversus sum incolumis *Antuerpiam* tertio Calend. Junias. Deliberatum erat iter facere per *Lotharingiam*: jamque ad montem Cæsaris, oppidum in Alpibus situm, perveneram. Verum, ubi viderem passim militum greges, rusticos passim ex agris in oppida commigrare, & rumor esset adventare manum ingentem, verti consilium, & periculum non effugi, sed mutavi. *Coloniæ* nactus sum Oratores *Italos*, quibus adjuncti, confecimus fere equites octoginta. Nec hoc numero sine periculo fecimus iter. Episcopus *Basileensis*, vir admodum natu grandis, integer & eruditus, dictu mirum qua me sit humanitate prosecutus, homo alioqui multorum consensu non admodum benignus: nam hunc nævum reperiunt in tam formoso corpore. Invitavit, complexus est, ornavit testimonio vocis suæ, obtulit pecuniam, fortunam, donavit equum, quem vix portam egressus, statim quinquaginta florenis aureis vendere potui. Paraverat poculum argenteum, verum, aurifaber illi verba dederat, id quod indigne tulit. Eloqui vix possum, quantopere mihi placeat hoc cœlum *Basileense*, quantopere genus hominum: nihil illis amicius, nihil sincerius. Quot me comitabantur equis abeuntem, quibus lachrymis dimiserunt? Quanquam & aliunde conditiones non inhonestæ offerebantur. Unam epistolam misi, ex qua poteris conjicere me non omnino fingere. Novum Testamentum & ab iis probatur, quos arbitrabar maxime calumniaturos: Primariis Theologis vehementer placet. *Enchiridion* illud exosculantur omnes. Id Episcopus *Basileensis* semper circumfert. Vidi margines omnes ipsius manu depictas. Sed desino hæc, ne gloriosulus videar. Quanquam apud *Morum* non verear vel ineptire. Sed τοσούτοις βάρεσι πιέζομαι, ut non liceat ἀνακύπτειν. Unam aut alteram fortunæ plagam utcunque ferat aliquis, ἀλλὰ πανταχόθεν δυστυχῶ. Quam difficile est sapere, quibus adversatur *Rhamnusia?* Et tamen animo *Herculano* me fulcio sustineoque. Placuit epistola, quam *Antuerpiam* reverso reddidit *Petrus Ægidius*. De *Ruffo* demiror, quid homini venerit in mentem, ejusmodi nugari nugas: deposui apud hominem centum & viginti angelatos eximios, pro his syngrapham tradidit: tamen ea res citra periculum ullum confici poterit. Scripsi *Cantuariensi* per hunc tabellionem, mihi redditam eam pecuniam opera *Ruffi*. Is huic tradat chirographum suum, per quod

An. 1518. quod possim in his regionibus accipere pecuniam; eo apud te deposito, recipiat ab Archiepiscopo pecuniam. Id si parum probatur, fac ipse recipias eam pecuniam, & scribe tuis ut hic mihi restituant: simulque mihi syngrapham mittito, per quam eam reposcam: nam literas ad *Cantuariensem* sic temperabo, ut utrunque liceat. Submonuit hic *Petrus* unoculus, optimum esse committere pecuniam negociatori cuipiam *Germano*, per cujus syngrapham *Antuerpiæ* recipiam. Proinde scribam, ut tibi tradat pecuniam, per me mox ad te venturam. Mire mihi placuit illa tua ad me epistola, testis animi in nos tui: præterea declarans te proficere dicendi virtutibus. *Apologiam* pro me tuam nondum totam legi, ex qua intelligo quid *Martinus Dorpius* scripserat. Admiror quid homini venerit in mentem. Sed tales reddit hæc Theologia. Cancellarium salutavi. Aderat forte fortuna tum in cœna Præpositus ille *Cassiletanus*, vir juxta doctus, atque humanus. Adest & Episcopus *Theatinus*. Et dum hæc scriberem, exspectabatur *Tonstallus*, quo salutato *Montjojum* conveniam, & Abbatem: apud hos tantisper tempus ducam, dum hic monophthalmus huc se recipiat. Mox cum Principe agam: si sensero frigere negotium, ut est hujus regionis erga literas ingenium, recta *Basileam* nisi si quid tu dissentis. Scribito de singulis diligenter, si quid est, quod ad rem meam pertinet. Si *Pacæus* adest, admone ut per hunc remittat omnes commentariolos meos, quos apud illum deposui *Ferrariæ*. Conveni Episcopum *Theatinum*, cumque eo cœnavi. Is toto pectore nos amat, ac miratur: agit apud *Carolum* Principem, comitaturus eum in *Hispaniam*. Hodie cœnavi apud *Tonstallum*, ut compendio dicam, tui simillimum. Cura ut reviviscas, nam audio te periculose laborare. *Bruxellis*, Anno 1518.

EPISTOLA CCCLXV.

Erasmus Roterod. Petro Ægidio S. D.

DEMIROR quid illi furcifero meo venerit in mentem, ut isthinc tam subito discesserit: nam eodem die scripseram ex *Mechlinia*, quid fieri vellem. Obambularat animi causa nebulo, isthinc *Mechliniam*, inde *Bruxellam*, inde *Lovanium*, illinc demum in *Diest*, post mensem huc pervenit, perditis vestibus, & consumptis decem aureis, itaque abjeci portentum. Cura ut hæc epistola reddatur Cancellario, quam tuæ adjunxi. Edidimus aliquot epistolas, & inter has illam, qua *Dorpio* satisfacimus; & illius epistolam adjuncturi, si ministro commisisses, uti jusseram. Libellum adferet bibliopola. Excusum est *Enchiridium*, additis aliis quibusdam. Novum Testamentum coeptum erat, sed rursus intermissum ob inopiam castigatoris: simulatque vel paululum dabitur ocii, tuum edemus *Epithalamium*. Sedebimus hic usque ad mensem Novembrem. Bene vale cum tuis omnibus, amicorum optime. *Bruxellis*, Anno 1518.

EPISTOLA CCCLXVI.

Erasmus Rot. Ægidio Buslidio S. D.

VIR ornatissime, huc accessi, ut pluribus agerem cum Oratore Regis *Angliæ Ricardo Pacæo*, viro utriusque literaturæ callentissimo, sed incommoditas cœli facit, ut domi me contineam. Mitto dono libros *Galeni*, opera *Thomæ Linacri* melius *Romane* loquentes, quam antea *Græce* loquebantur. Tres posteriores magis te capient, nam tres primos consumit fere in ungendo, lavando, fricandoque, nunc puerum, nunc adolescentem, nunc juvenem. Novum Testamentum felicibus auspiciis exiit in lucem: quo minus huc adduxerim, oblivio fuit in causa. Theologi mitescunt, imo resipiscunt. Exire non audeo. Tuam excellentiam vocare audeo ad cœnulam tribus ovis apparatam. Ad eam hoc venies gratior, quo parcior est. Bene vale. Colloquar antequam abeam. *Bruxellis*, An. 1518.

EPISTOLA CCCLXVII.

Erasmus Rot. Adriano Barlando S. D.

NON libet credere quod quidam ajunt, te nescio quid & stomachari, & maledicere in *Goclenium*. An. 1518. Neque enim hoc tui candoris est, neque meriti illius. Est vir egregie doctus, nec minus integer quam doctus, nullius gloriæ invidens. Postremo, convenit hoc tempore συγκρητίζειν, qui colunt bonas literas, Barbarorum phalangibus sic sese undique condensantibus. Non me fugit esse quosdam in hac schola, qui morbo naturæ pessime loquantur, & de his, à quibus nunquam fuere læsi, imo quorum beneficentiam experti sunt. Qui si sanari non possunt, tu tamen, mi *Barlande*, tui similis esse pergito, nec horum consuetudine te contamina. Bene vale, cum voles confabulabimur copiosius. Anno 1518.

EPISTOLA CCCLXVIII.

Erasmus Rot. Petro Ægidio S. D.

VTINAM istam animi impotentiam possis vincere, & tuæ valetudini perniciosam, & ad res gerendas adeo inutilem, ut vehementer etiam officiat. Quid opus erat aperire stomachum adversus Medicum? Sciebam illum nihil daturum, tantum lubebat comœdiam agere. Nunc si faciem perfricuerit, ne tantulum quidem spei fuerit, & incipiet palam esse hostis. Quod si certa spes fuisset, malim ego centum fraudari cyathis, quam te semel acerbius commoveri. Crede mihi, nisi ab his duobus temperaris, animi perturbatione, & intempestivo coitu, non lubet eloqui quid tibi timeam, mi *Petre* charissime. Quare te majorem in modum oro, omnia postponito tuæ saluti. De adventu nostro ad *Christi* natalem Medici gratia scripseram, non serio, ne vel tu frustra speres, vel uxor frustra metuat. Certum est enim hinc non migrare, donec quod est in manibus absolvero. *Paraphrasis*, quam exorsus sum in tabula, jam absoluta, excudi formis cœpta est. Adest *Joannes Borsalus*, hujus Collegii contubernalis, convictor omnium festivissimus. Utinam tibi integrum esset totam hyemem nobiscum agere, & istis negotiis, quæ te frustra cruciant, juberes μακρὰ χαίρειν. Placent *Mori* carmina. Appulit huc *Hebræus* quidam *Matthæus*, suæ linguæ egregie peritus: spero fore, ut hic illi salarium decernatur ex *Buslidii* legato. Si me amas, omnibus posthabitis, da operam ut valeas. Magna morbi tui pars ab animo pendet. Si commodum est, accerse ad te *Franciscum*, & vide utrum velit facere quod scribit *Lachnerus*, an non: sed verbis benignis, ut mihi, si nolit, alia via prospiciam: non enim finam ut impune me luserint. Si *Linacri Galenus* advectus est è *Lutetia*, rogo emas. Bene vale, cum tuis omnibus, amicorum suavissime. Anno 1518.

EPISTOLA CCCLXIX.

Erasmus Rot. Martino Bruxellano S. D.

VT ad utrunque tuum epistolium unico respondeam, miror te solum nihil audire de *Erasmo*, cujus nomen per omnes etiam tabernas obambulat. Epistolarum volumen dono tibi mitto. *Leum* tentasse, neque tua, mi *Martine*, neque mea referebat. An tu putas *Christianam* charitatem, quæ nihil non complectitur, finibus usque adeo angustis esse sepiendam, ut non possis *Leo* amicus esse, ni mihi amicus esse desinas? Hi tumultus plane fatales nihil ad te pertinent, quo mihi videre felicior. Proinde tu te sacris Auctoribus evolvendis oblecta. De recognitis Proverbiis non est quod labores. Pauca quædam loca modo castigavimus, quæ tu facile describes in tuum volumen. Bene vale. Anno 1518.

EPISTOLA CCCLXX.

Erasmus Martino suo S. D.

An. 1518. VIR integerrime, mitto libellum epistolarum, inter quas una est, qua respondeo stultissimo libello, quem ad me miseras. Eam invenies pagina qq. quanquam postea pœnitudo me cepit, tantum operæ in rem tam nihili collocatum. Tuum nomen non expressi, ne quid turbæ tibi conciliarem: ne illius quidem, ne se proditum clamaret, qui tamen prodi cupit. Bene vale, nostri memor, præsertim in precibus tuis. Anno 1518.

EPISTOLA CCCLXXI.

Erasmus Roterodamus Zasio suo S. D.

DECRETUM erat, *Zasi*, vir numeris omnibus absolute, *Friburgum* tua potissimum causa visere. Verum, *Rhenus* exundans, ita corruperat viam, ut natandum fuerit verius, quam equitandum. Nos tui videndi magno tenemur desiderio. Sed ante omnia, mi *Zasi*, fac valetudinis tuæ rationem habeas. Nolumus hanc voluptatem nostram tanti constare tibi. Me, cum tua redderetur epistola, languor quidam tenebat dies aliquot, periculose obrepens, simillimus illi, qui proxime nos coegit mutare locum. Sed gratia superis, subduxi me ei periculo. Parcius quidem scribo, at nihilo parcius amo. Rursus in hoc pistrino non una sarcina premimur. Operis tui gustum, quem polliceris, perlibenter accipiam. Neque enim addubito, quin *Zasio* dignum sit, hoc est, homine non minus erudito quam eloquente. Sentio quidem literas tuas, velut ab occupatissimo, ex tempore scribi, mirum tamen quam me delectet ille felicissimus orationis fluxus, non sine candore. Hæc mihi fœcundum, nec minus exercitatum arguunt ingenium. Ad harum igitur gustum non dubito, quin Opus illud tuum sit responsurum. In quo quid ego tibi possum præstare, non video. Nec enim mea est arena. Animum tamen ad quidvis obsequii promptissimum polliceor, neque hac in re solum, verum in aliis quibuscunque desiderabis amici officium. Bene vale cum tuis omnibus, eruditissime *Zasi*. Anno 1518.

EPISTOLA CCCLXXII.

Erasmus Rot. Erardo, Præsuli ac Principi Leodiensi, S. D.

JAM plus triduum istuc iturientem me, jugis quædam ac sceleratissima nebula domi alligat. Pensare volebam, quod hinc nobis insalutata discesserat tua celsitudo. Medicus tuus in causa fuit, qui confirmarat te totum illum diem nobiscum futurum. Insignis ille heros *Albertus* Cardinalis *Moguntinensis*, cujus divinas dotes tu nuper cominus es admiratus, mihi poculum dono misit, cum amplum & grave, tum opere spectandum. Addit se id dare mihi ipsum fugienti, majorem experturo benignitatem, si mei fecero copiam. Dignum nimirum munus, quod à tali Principe mitteretur, sed *Erasmus* dignior, qui Samiis bibat. Quin & nomen indidit. Ait vocari *poculum amoris*, opinor, quod è duobus paribus, velut osculo commissis, fiat unum, quoties libet: ex quo qui biberint, protinus benevolentia mutua conglutinari. Si vera sunt hæc, utinam Theologi *Lovanienses* ex eo poculo mecum potassent ante annos duos. Horum opera compertum habeo, *D. N.* & *N.* Principum *Bergens.* & Comitis *Hoechstratensis* animos nonnihil à nobis alienatos. Hos, si inciderit opportunitas, admonebis, ut pro sua prudentia, magis credant reconciliatis quam iratis. Ut in me coorirentur, falsissimæ suspiciones illis fuerunt in consilio, & hoc totum unius iracundiæ datum est. Ut autem ultro provocarent ad amicitiam, in causa fuit, res attentius perpensa. Illud tumultus fuit, hoc judi-

A cii. Quod si hoc non impetras, saltem ne pronuncient adversum me, ni parte utraque audita. Si rem omnem pernossent, melius etiam sentirent de *Erasmo*, quam antehac senserint. Bene vale. Anno 1518. An. 1518.

EPISTOLA CCCLXXIII.

Erasmus Rot. Petro Ægidio S. D.

CHARISSIME *Petre Ægidi*, ex aula recepi adhuc centum florenos, reliquum promittunt brevi. Si certus aliquis tibi continget, aut si *Jacobus* huc venerit, mitte mihi *Psalterium octaplum* tuum: nam hic penes neminem est: & eo opus est in *Apologia*, quam

B paro adversum *Fabrum*. Medico me unice commendabis. Misissem illi suam Grammaticam, sed *Apologia* nonnihil ab instituto deduxit. Bene vale, mi *Petre* suavissime. Patri & uxori salutem dices. Nos, gratia superis, mediocri valetudine sumus. Urge *Quintinum* ut perficiat, quod ubi erit factum, advolabo consultaturus, quomodo possit commode tutoque mitti in *Angliam*, simulque *Quintino* satisfaciemus. Dum cum *Fabro* litigo, dies perdidi jam octo. Rursum vale, imo da operam ut quam optime valeas. *Nicolao* ludimagistro multam ex me salutem dicito, qui quoniam me sibi obstrictum esse voluit, circumspice qua-

C nam in re queam illi vicissim gratificari. Dederam *Joanni* tuo negotium de sella *Bruxell.* emenda, quid actum sit, scire cupio. Anno 1518.

EPISTOLA CCCLXXIV.

Erasmus Roterod. Bilibaldo suo S. D.

NESCIO cujus culpa factum sit, ut prolixior illa tua epistola mihi tam sero sit reddita. Ea mihi declaravit, *Bilibaldum* (cujus humanitatem, integritatem atque eruditionem, jam ante perspectam habebam) virum esse singulari etiam præditum prudentia, animique magnitudine, quæ deceat hominem neutiquam

D plebeium. A Principibus facile contingeret fortuna, nisi mihi nimium dulcis esset libertas. Nimio emptum videtur, quicquid hujus emitur dispendio. Postea quam ego hac quantulacunque fortunula contentus sum, me tranquillo fiet, sive dabunt aliquid, sive nihil dabunt. Atque utinam non pauperior etiam essem his veris opibus, quibus tu me beatum prædicas. Facti tui rationem sic reddis, ut mihi plane persuadeas. Tuæ vero civilitatis est, quod pro admonitione nostra, audaci potius quam tempestiva, gratias etiam agis. Cum horum tumultus & conspirationes, mi *Bilibalde*, mecum reputo, partim demiror quid sibi velint, partim indignor, partim miseret cæcitatis ac dementiæ. Astrologi tradunt quasdam pestes, ut animorum, ita & cor-

E porum, ab astris immitti, Poetæ ab inferis, *Homerus* hujusmodi perturbationum causam in *Aten* rejicit, nonnulli *Pani* deo simile quiddam tribuunt. Hoc malum, undecunque venit, fatale est. De recutito non libet meminisse, quem vel nominare ominosum puto. Quid venit in mentem *Gratio*, ut suas literulas turpiter servire vellet quorundam stultitiæ, seu potius ambitioni, cum eo videatur ingenio præditus, ut si vero judicio justam operam adjunxisset, inter eloquentes ac literatos haberi potuisset. Nunc non alio facinore notus est, nisi quod calumniatus est *Reuchlinum* & hujus amicos, quodque quorundam infanti malitiæ, mercenarium ciboque conductum rhetorculum præbuisse

F videatur. Quoties in animo fuit admonere *Jacobum Hoechstratum*, ne tot annorum studium in rixosum hoc negotium collocaret, neve se apud eruditos viros suis libellis traduceret? quos legens, quoties illud mecum, Utinam te meis videres oculis! Sed cum homine mihi adeo nulla intercedit familiaritas, ut neuter alteri conspectus sit. Et expertus novi, quam non semper succedat etiam inter amicos liberior admonitio. Itaque verebar, ne sedulo famæ ipsius consulens, in suspicionem venirem, quasi *Reuchlini* negotium agerem: qui cum

An. 1518. cum sic mihi intercedit necessitudo, ut à causa sim plus quam alienissimus. Sunt qui praedicent *Hoechstratum* moribus esse non omnino incivilibus: alii secus narrant. Ego semper malo credere bene quam male praedicantibus. Tamen ut ingenue fatear, quod verum est, ubi libellos hominis degustavi, minus bene quam antea de illo sentire coactus sum, ipsa videlicet re. Habet sodales aliquot qui applaudant, qui suffundant frigidam, qui *ὠγε* accinant, ex horum vel judicio, vel adulatione, totius orbis aestimat suffragia. Habebat & hic suffragatores, sed qui clam ac technis rem agerent: etiamsi nuper coeperunt perfricare faciem, diuque celatum animi morbum prodere. Nec adhuc queo subodorari, quae res illos adeo commoveat, nisi quod, ut sentio, sibi stultissime persuaserunt, si meliores literae passim efflorescant, ita ut faciunt, fore ut auctoritas horum, qui praeter recentem hanc doctrinam, nihil neque didicerunt, neque sperant, prorsus labefactetur. Cujus mali nos ipsi causam aliqua ex parte damus, dum illorum studia nimium acriter insectamur, & nostra ad invidiam usque jactamus, dumque illos imitari malumus in malo, quam in bono vincere, dumque prius est perpendere quid illorum mereatur improbitas, quam quid nobis dignum sit. Ego locis aliquot attingo Theologos, parum sinceros, parumque dignos eo titulo, sed quales apud nos nullos esse putabam. Tales expertus sum quosdam, ut similes nusquam gentium esse crediturus fuerim lenones. Parum mihi propitius sit *Christus*, si quid mentior. In tam virulentis sycophantiis, quibus undique tundor, consolor me primum conscientia recti: deinde complurium judicio, quos nemo non fatetur, & vita graves, & eruditione praecellentes, & judicio exquisito praeditos. Novum Testamentum rursus novatum exibit brevi satis elaboratum, sed aliquanto minus etiam quam vellem, ob valetudinis adversitatem, ex cujus viriculis pensi modum metiamur oportet. Quod mihi cum *Fabro* incidit conflictatio, non minus male habet animum meum quam tuum: idque cum multis nominibus, tum hoc praecipue, quod dolerem hanc fabulam fore gratissimam iis, quibus ingratissimae sunt bonae literae. Tamen & opera datur, & spes est, futurum, ut hoc vulnusculum aliqua cicatrice obducatur. *Faber* animo meo charus est, & me arbitror illi non prorsus invisum. De te visendo, ornatissime *Bilibalde*, utinam aeque mihi foret facile, ac tu vehementer optas. Bene vale. *Basileae*, An. 1518.

* EPISTOLA CCCLXXV.

Erasmus Rot. Martino Lypsio S. D.

ANNON tibi videor eximie fortunatus, cui gratis obtingit, quod alii vix assequuntur, multo tum studio, tum precio? Nemo non se praebet praeceptorem *Erasmo*. Itaque necesse est, ni plane lapis sim, ut aliquando proficiam. Sed in hoc parum felix haberi possum, quod isti plerique sic admonent, ut sycophantae potius quam praeceptoris fungantur officio. Quidam hoc agunt, non ut me reddant eruditiorem aut meliorem, sed ut nobiscum commissi aliquod gloriae choragium sibi venentur. Saeviunt omnes, sed nulli magis quam qui nihil omnino docere possunt. Quod facere solent clamosi quidam, & plagosi magistri, discipulos excarnificantes: quos tamen nihil docere possunt praeter illiteratas ac mox dediscendas literas. Quod genus est iste, cujus libellum ad me misisti, tam indoctum, ut me piguerit legere: tam ridiculum, ut non potuerim non legere, sed inter navigandum. Insaniam autem cum illo, si talibus sycophantiis coner respondere. Sed annotabo singulis verbis singula naeniarum capita, sic ut si libet, & numerare liceat.

1. Primum, testatus se antehac decem acutis conclusionibus perstrinxisse suum sentimentum (nam his flosculis vernat totus sermo) ceu confessum assumit, hanc Novi Testamenti interpretationem, qua vulgo utimur, esse *Hieronymi*, cum eam constat nec esse *Cypriani*, nec *Hilarii*, nec *Ambrosii*, nec *Augustini*, nec *Hieronymi*, cum is diversa legat: multo minus eam, quam emendasse se testatur, cum in hac deprehendantur, quae ille damnat: non solum quantum ad verba, verum etiam quantum ad sensus. Atque haec est hujus Theologicae disputationis basis.

2. Imaginatur & ceu probatum assumit, me publice corrigere ac mutare Vulgatam Editionem, cum ego ea relicta integra & intacta, quod est in *Graecorum* voluminibus Latine verterim, obiter indicans ubi nostra cum illis consentiat, aut dissentiat: neque raro praeferens id quod est in nostris codicibus, emendans si quid depravatum, explanans si quid ambigue, enarrans si quid obscure, mutans si quid insigniter barbare dictum: quod intelligam permultos offensos prodigiosis soloecismis, qui tamen fere sunt interpretis, non auctorum, abhorrere à sacrorum Voluminum lectione. Neque enim omnes mortales tam patiente sunt stomacho, ut istius stylum ferre possint. Quod si imperitis ac simplicibus consulitur simplicitate sermonis, cur non consulamus & eruditis, mundicie sermonis? Quod si noster hic censor nihil omnino vult edi, quod dissonet à vulgata lectione, non erit fas Novum Testamentum Graece, ut à *Graecis* legitur, edere, nisi prius ad hanc editionem castigatum, ne quis forte deprehendat lectionis dissonantiam. Quis autem adeo demens sit, ut isthuc dicat? Jam vero abolenda est divi *Ambrosii* vel translatio, vel lectio in Epistolis *Pauli*, quae plurimum ab hac nostra dissonat. Abolenda & *Hieronymi*, quae non paucis locis ab hac dissentit. Denique, nostrorum codicum plerique sunt abolendi, quod inter se fere dissentiant. Et vide quam ab isto dissentiat *Augustinus*, quem is sibi videtur solus legisse. Nam ille testatur se adjutum etiam exemplariorum varietate; dum quod alius obscurius vertit, alius transtulit explanatius, ut *non omnia possumus omnes*. Hic actum putat de fide sacrorum Voluminum, si varia lectio proferatur. Et mavult vel manifestarias mendas in Libris sacris relinqui, quam offendi duos aut tres ineptos ac morosos seniculos. At nihil deterruit ab hoc studio divum *Hieronymum*, quod ob voculam, nescio quam, mutatam in Propheta *Jona*, totus ferme populus desciverit à suo Episcopo, ridetque Cucurbitarios illos deos, quos tantula res commoverit: etiamsi *Augustinus* hanc fabulam ceu seriam scripserat *Hieronymo*. Age, vel illud mihi respondeat severus iste monitor, Utrum optandum est ecclesiae Dei, ut sacrae Scripturae libros habeat quam emendatissimos, an non? Si fatetur optandum, respondeat an fateatur quotidie varias mendas in eos invehi, vel inscitia castigatorum, vel negligentia scribarum? Quod si non potest inficiari, cur non amplectitur hoc meum studium, quod omnium maxime ad eam rem conducit, sive ut emendentur depravata, sive ne depraventur, quae recta sunt? Quandoquidem negari non potest, esse quaedam in plerisque nostris, imo in omnibus ferme, depravata codicibus. Deinde respondeat, Utrum referat sacras Literas recte intelligi, an non? Si fatebitur referre, cur damnat studium nostrum, quo tot loca sunt explanata, quae nec iste, quantumvis doctus, hactenus intellexit? Perlegat Opus, & neget, si potest, quod dico, verum esse.

3. Ait, multos conatos subvertere & abolere Vulgatam Editionem; alios, ut ornatum sermonis adderent, alios, ut falsitatem excluderent, sed omnes frustra conatos. Non pudet hominem manifestae vanitatis? Proferat unum, qui hoc conatus sit, nisi forte *Fabrum* unum nobis objiciet.

4. Scribit, inter tot viros Latine Graeceque gnaros, quibus abundat *Lutetia*, *Germania*, *Anglia*, *Scotia*, neminem ausum id attentare, cum nuper id ausus sit *Faber*, nostram hanc editionem passim incessens ac vexans.

5. Quis autem non intelligit palam esse falsum, in hisce locis esse tam multos, qui Graece ac Latine calleant? praesertim in *Scotia*, cum *Italiam* tacuerit.

* Hanc Epistolam & duas sequentes praetermissas repone suis locis.

An. 1518. Ex quo mihi suspicio suboritur hominem *Scotum* esse.

6. Jam quid stultius hac argumentatione, *Plurimi sunt Parisiis, docti in philosophia; nefas igitur huic aut illi quicquam aggredi in philosophia novum.* Ut multæ myriades sint, unus auspicetur, necesse est. Et tamen inter hos multos opinor me non omnino postremum esse, quod ad utriusque linguæ cognitionem attinet.

7. Ait *Laurentium* hujus mali caput esse: quasi ille verterit Novum Testamentum, aut quasi non ante hunc idem fecerit *Hieronymus*.

8. Deinde, stultissime stomachatur, nos verba *Christi* redigere sub regulas *Donati*. Perinde quasi *Christus* sic loquutus sit, quemadmodum hic vertit interpres. Imo cum constet Apostolos Græce scripsisse, sed parum emendate: ne literam quidem tamen in horum sermone mutavimus, tantum abest, ut verba *Christi* velimus sub leges mittere.

9. Ridiculum & illud, quod loquendi regulas nobis tribuit, quasi nos simus Latine loquendi auctores, ac non potius ii qui scripserunt ante ætatem *Christi*.

10. Hoc, inquit, decretum indignum æstimat. Imo contra, decreta Pontificum rejici jubent ut adulterinum diploma, in quo comperiatur solœcismus manifestarius: & alterum diligenter statuit de publice docendis tribus linguis, velut ad sacrorum Voluminum cognitionem necessariis.

11. Metitur integritatem sermonis Latini ex Veterum consuetudine, quemadmodum scripsit *Augustinus*, quasi nos aliunde metiamur, aut quasi interpres, Veterum illorum more sit loquutus. Hic, opinor, postularit, ut omnes ipsius flosculis utamur.

12. Jam tota hac disputatione commiscet elegantiam sermonis, quæ Grammaticorum est, cum eloquentia, cumque poetica, quasi nihil intersit: totamque loquendi rationem asseverat pendere ab exemplo sacræ Scripturæ, accusans interim tot sacros viros, qui multo secus loquuti sunt, quam ad exemplum sermonis Apostolici. Quod si non licet aliter loqui, cur ipse ausus est sic balbutire, tot sermonis portentis uti, quorum nihil est in Apostolicis literis?

13. Atque interim somniat, Latinum interpretem afflatu Spiritus sancti vertisse, quod nos habemus, cum ipse *Hieronymus* in præfatione palam testetur, interpretes pro suo quemque captu vertere quod assequi possunt. Alioqui vehementer sit impius ipse *Hieronymus*: qui quod habetur in hac editione, non vereatur aliquoties reprehendere.

14. Ut probet omnem eloquentiam petendam à sacris Libris, *Hieronymum* adducit auctorem, cum is Prophetis aliquot tribuat sermonis rusticitatem, *Paulo Græci* sermonis imperitiam, idque non uno in loco.

15. Credimus & *Augustino* adfuisse Spiritum sanctum in enarrandis divinis Libris, & tamen is sua retractat, & vult cum judicio legi.

16. Ad hæc, quod objicit sibi ex *Hieronymo*, sanctos disertiores fuisse in sua lingua quam aliena, ita dissolvit homo dialecticus: *Si de mundiali*, inquit, *inflativa & ventosa linguositate agitur, certe sanctos balbos dicere non respuo. Verum, si de rusticitate humana locuti sunt sancti, cum Prophetas notarunt, nobis jam altius sentire convenit.* Quasi vitium abutentis mutet nomen eloquentiæ; aut quasi tribuamus Apostolis ineptiam, aut rusticitatem sententiarum, in quibus est præcipua pars eloquentiæ; aut quasi *Cypriani* facundia, ventosa sit linguositas, quia dissimilis sermoni prophetico.

17. Denique, bellum hunc syllogismum ita claudit: monet omnes ineptias Poetarum ac mendacia respuenda, quo vera sit illius conclusio: ea est hujusmodi, ut ad verbum reddam, ne quid existimet me calumniari: Sola integritas sermonis ornatus, elegantia seu eloquentia, est in sacra Scriptura. Sed quid eloquentiæ aut poeticæ cum Grammatica? Nam hinc cœpit amphora, subito urceus exiens, At divus *Augustinus*, cujus meminit, jubet suum *Licentium* ad suas redire Musas. Et *Hieronymus* in *Ciceronis* dialogis versatur, quo sermonem reddat copiosiorem. Quis autem Veterum non hausit eloquentiam suam ex Oratorum ac Poetarum libris? Aut quis unquam verborum supellectilem ex sacris Voluminibus petiit? Denique, an quisquis Poetas despexit, protinus sacram illam ac propheticam eloquentiam assequutus est?

18. Quis autem non videt egregiam illius conclusionem manifestam habere blasphemiam? Ait solam elegantiam esse in sacris Literis: nihil igitur illic aliud est quam elegantia? Nec tamen hoc dicit *Augustinus*, quem hic auctorem adducit, quod iste sensit, licet ob balbutiem, quod sensit, exprimere nequiverit: non enim colligit in solis Libris divinis esse eloquentiam, sed in his non abesse eloquentiam, cum adsit sapientia, cujus illam pedissequam esse vult; licet fateatur aliud esse genus eloquentiæ: & tamen hoc in quæstionem vocat, an illis omnino tribuenda sit aliqua pars eloquentiæ, cum de cæteris virtutibus non dubitet.

19. Ut dissimulem interim, non continuo consequi, si possis aliquot schemata proferre ex Apostolicis literis, protinus illic esse absolutam eloquentiam, cum *Hieronymus*, & *Origenes*, ac *Chrysostomus* frequenter offendantur hyperbatis, anantapodotis, aliisque sermonis incommodis: sed, ut in Apostolicis non requirimus *Aristotelicam* aut *Platonicam* Philosophiam, ut nec opes aut satellitium, ita non requirimus eloquentiam.

20. Mox tria insignia mendacia connectit, cum ait, me denotans, Quid ergo jam agere intendit, qui quondam damnatam versionem *Laurentii Vallensis*, in lucem candescere conatur, nisi sacræ Scripturæ eloquentiam infamem & ineptam reddere? Primum, quis nescit falsum esse, à *Laurentio* versam Scripturam sacram? Falsius autem, ejus annotationes quondam esse damnatas. Falsissimum quod ait, *qui eas evulget, eloquentiam sacræ Scripturæ conetur infamem reddere*: quam illustrat potius & commendat, qui portenta ac mendas, quas istius sodales invexerunt, amolitus fuerit.

21. Deinde magnis tragœdiis in me debacchatur, qui in proverbio quopiam obiter Scripturam sacram *Silenis Alcibiadeis* compararim, cum aliis verbis idem nemo non dicat orthodoxorum. Quid autem aptius dici poterat? Atque hic ita loquitur, quasi ipse solus sacras Literas intelligat, quod rudis sit omnis elegantiæ, & quasi nos nihil hujusmodi possimus assequi, quod se gloriatur assecutum.

22. Atque interim quam improbum agit sycophantam, cum affirmat à me hac collatione rideri Scripturam sacram, cum totum hoc in laudem & commendationem tum *Christi*, tum illius Scripturæ dixerim, quod palam est omnibus, qui legunt nostra? Hæc videlicet est illa cœlestis eloquentia, quam solus absque Poetarum cognitione didicit è sacris Libris: cujus vis sit ejusmodi, impudentissime confictis calumniis in alienam debacchari famam.

23. Ejusdem vanitatis est, quod scribit, à me eloquentiam adimi sacris Libris, cum eam tot locis prædicem. Tantum cum interprete mihi res est, & si quid desideramus in Apostolis, id in verbis situm esse fatemur, nec tamen insectamur, aut corrigimus.

24. Hic veluti censor, omnes Poetas præcipitandos edicit, ad quos, ut dixi, *Augustinus* revocat suos, quosque toties cum honoris præfatione citat, nec ille tamen solus. Quorsum autem attinebat Poetarum facere mentionem, quasi horum præsidiis emendaverimus Novum Testamentum, ac non potius ex veterum orthodoxorum auctoritate, quos tota probat ac legit ecclesia?

25. Post hæc gravi auctoritate *Thomæ*, nescio cujus, nam *Aquinatis* non puto, qui scripsit commentarios in philosophicam Consolationem *Boetii*: probat quod asserit, Poetas præcipitandos, quod *Boetius laceras* dixerit Camœnas: nec animadvertit, quod illi laceræ dictant scribenda, quodque toto Opere lyricis versibus ludit: nec omnes abigit, sed scenicas duntaxat: nec abigit in totum, sed in luctu duntaxat gravi, qui

qui remedium præsentius desiderat. Ignoscam, si quis Musas contemnat, ut contempsit *Boetius*, verum, hic poeticen contemnit, ut aurum ac gemmas asini.

26. Porro, quod *Boetius* Camœnas *elegas*, quæ luctum præ se ferunt, *laceras* scripsit, hic ad universam accommodans poeticen, ait *laceras* bifariam dici: *active*, quia lacerant mentes hominum; & *passive*, quod non nitantur rationis fundamento: utrunque ex æquo stulte.

27. Ac longius evectus, quoniam elegantia non pendet à ratione, sed ab auctoritate, provocat nos, ut propositis duobus exemplis, hinc ex Poetis, hinc ex sacris Libris, aut vincamus, aut vincamur. Propono igitur illud ex Apocalypsi, ὁ ὢν, ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, quæ verba *Joanni* tribuuntur, ne quid cavilletur de interprete. Rursus è Poetis illud, *Dimidium facti, qui cœpit, habet.*

28. Quanquam interim oblitus est, *Augustino* dici *majores*, priscos scriptores, videlicet *Plautum*, *Salustium*, *Ciceronem*, aliosque consimiles: atque ab horum auctoritate pendere sermonis elegantiam, non à Spiritu sancto. Atqui ad hanc auctoritatem non respondet Apostolicus sermo.

29. Ut ne dicam interim, quod *Augustinus* ex *Fabio* sumptum docet, *Orationis* tres esse *virtutes*, ut *doceat*, *delectet*, ac *flectat*, id ad *Thomam* auctorem refert. Quis autem neget, hoc præstari posse à Spiritu sancto, cum iste sine Spiritu sancto tantopere delectet; licet nec docens, nec flectens, nisi ad risum?

30. Præterea, stultissime ratiocinatur, *Hactenus usa est ecclesia hac translatione, quasi tollitur, caruit Spiritu sancto.* Ego vicissim colligam, *Ambrosius caruit hac translatione, caruit igitur Spiritu sancto.*

31. Imo hoc uberius donum Spiritus accedit, quo plus bonarum rerum accedit ecclesiæ. Olim literis atque eloquentia, olim opibus ac ditione carebat ecclesia, nunc accesserunt, at non ideo suam sponsam deseruit *Christus*.

32. Is sermo rusticanus ac simplex, quo traditum est Novum Testamentum ab Apostolis, conveniebat illis temporibus, nunc fortassis expedit, ut nitidiore tradatur, modo simplici.

33. Atque interim tota hac argumentatione solœcismos, quos habemus in Novo Testamento *Latino*, atque etiam mendas, quas non paucas istius sodales invexerunt, ad sacrum Spiritum auctorem refert, sed impudentissime, cum id nec in Apostolis fieri conveniat.

34. Postremo, syllogismo plus quam *Chrysippeo* rem conficit: *Eloquentia pendet ab auctoritate, non est igitur scientia: sed utrum ab auctoritate minorum an majorum? non à minorum auctoritate, igitur à maiorum: sed nemo major Spiritu sancto, igitur non licet aliquid innovare in Novo Testamento.* Quis hæc legens, non risu diffluat?

35. Ad hæc calumniatur, quod in epistola quadam ad *Dorpium*, doceo proceribus ecclesiasticis majori curæ fuisse peritiam linguarum, quam sophistices, aut *Aristotelicæ* Philosophiæ, cum nominatim de linguis caverint, tanquam omnino necessariis, de sophistica aut philosophia non item. Imo in decretis in dubium vocetur, magnis Auctoribus eam improbantibus. Hic mihi triplex impingit mendacium. Imo, *Omnis*, inquit, *sapiens docet sine philosophia Scripturas sacras intelligi non posse.* At ex his omnibus nec unum profert. Quod si proferat, ad me non pertinet, cum ego de cautione decretorum loquar.

36. Tum fatetur, dubitatum de philosophiæ studio, at non improbatum. Idem ego dico. Certius igitur est, de quo decretum est, nec unquam dubitatum.

37. Item negat à magnis Auctoribus improbatum philosophiæ studium. Id non negabit, si legat *Origenem*, *Hieronymum*, *Ambrosium*.

38. Sic autem hic mecum agit, quasi damnarim philosophiæ studium, cum eam contulerim tantum cum usu linguarum. Certe negari non potest, donum linguarum datum Apostolis, ceu necessarium ad Euangelicam prædicationem; Philosophiæ *Platonicæ*, aut *Aristotelicæ* cognitionem datam non legimus, etiamsi moderatum hujus studium vehementer probo.

39. Ridiculum vero, quod interpretem, hoc est, translatorem, vult absque ulla veterum Auctorum lectione suam elegantiam à Spiritu sancto petere. Et enarrationem, quod est excellentius munus quippe prophetiæ, negat cuiquam contingere, nisi præsidio Philosophiæ *Aristotelicæ*.

40. Hanc primam, ut vocat, conclusionem ita claudit, ut dicat omnes Poetas fuisse fures & latrones, qui postea venerint. Atqui plerique Poetæ *Christum* præcesserunt: nec distinguit Poetarum genus, ut videatur *Damasum*, *Gregorium Nazianzenum*, *Prudentium* in hunc ordinem detrudere.

41. Denique, velut oblitus sui, fatetur in Libris sacris abesse elegantiam, sed ita Deo visum, per stultitiam servare genus humanum. Neque autem quenquam sanctorum ausum mutare stylum interpretum, cum id ausus sit *Hieronymus*, cum jam interpretatio Septuaginta quingentis ferme annis publico ecclesiæ usu esset recepta. Præterea non veritus est intolerabilem auribus Hebraismum mutare, quem adhuc videmus in libris, quos scripsit *Augustinus* de locutionibus Veteris Instrumenti.

42. *Qui negat*, inquit, *hanc translationem esse* Hieronymi, *damnat universum orbem, omnes ordines, omnem statum. Ipsa etiam* Romana *ecclesia fatetur suam translationem esse* Hieronymi, *atque præfationes ejus præmittit.* Sic ille. Doceat quod tam fortiter asseverat, nec *Romana* ecclesia unquam de hoc pronunciavit, & doctorum consensus est hanc non esse *Hieronymi*.

43. Quorsum igitur attinet convitium, quod in me torquet, *Nonne omnes hi mendaces, & hic solus verax?* Quasi solus hoc dixerim, quod plus sex millia doctorum fatentur.

44. Sed adduntur *Hieronymi* præfationes. *Quid novi, cum doceant?* quanquam aliquot ex his *Hieronymi* non sunt.

45. Deinde exigit, ut doceam, ab *Hieronymo* quædam reprehendi, quæ nostra habet editio. Imo legat ipse *Hieronymum*, & meam, si potest, refellat vanitatem.

46. Negat ecclesiam errare posse. Continuo ne errat ecclesia, si tuus codex depravatus est? Et tamen quædam accedere possunt ecclesiæ, quæ antehac nescierit. Neque nos affirmamus in hac esse translatione, quod fidem subvertat orthodoxam, esse tamen quod operæ precium sit admonuisse. Lege nostra, & nisi sexcenta loca comperies, antehac abs te tam docto viro non intellecta, me in jus voca.

47. *Scandalo es*, inquit, *orbi, dum novas recepta.* Imo maximi & optimi quique mihi gratias agunt, & qui prius oblatrabant, Opere lecto, desinunt oblatrare, sed offenduntur pauci superciliosi, qui nolunt quicquam videri nescisse.

48. *Ut demus*, inquit, *inesse errores, non oportebat in vulgus proferre.* Imo maxime in vulgus efferendum est, quod oportet ab omnibus scire.

49. *Non potest*, inquit, *privata persona non autorizata, novam translationem cudere, veterem corrigere.* Primum, opinor & mihi licere, si quid in sacris Literis profeci, in medium afferre, posteaquam in Theologorum ordinem sum cooptatus. Deinde, nec novam cudo, sed *Græca* verto, & vetus editio omnibus ut erat, per me manet. Postremo, ut nulla sim auctoritate præditus, cum indoctis liceat sacros Libros corrumpere, mihi non licebit emendare, nisi synodo convocata? sed fingat me Episcopum, aut Cardinalem esse, quid hoc ad præsens negotium, quod non mitra aut galero, sed linguarum peritia constat?

An. 1518. 50. Quin & illud ridiculum, quod ait per hanc translationem convictos *Hieronymum Hus* & *Wiclef*, cum alter exustus fuerit, non revictus, alterius libri nonnisi post mortem damnati: quod si maxime verum esset, non licebit igitur è sacris Libris, si quid erroris irrepserit, tollere?

51. *Si quid erroris est*, inquit, *secundum Patrum antiqua testimonia fuerat emendandum.* Atqui id, quod monet, maxime factum est à me: verum, hoc istum fugit, quia librum non inspexit.

52. *Lepra*, inquit, *sacerdoti indicanda, cujus est judicare.* Recte, & ob id *Leoni* decimo misi Opus, cujus hortatu susceperam. Atque is per duos Cardinales studium meum comprobavit: cum illi visum fuerit, delegabit cui volet, ut nostri codices ab eruditis emendentur. Eam provinciam mihi non sumo, licet ad id viam struxerim.

53. Jam quod adducit de septuaginta cellulis, non videt in *Hieronymi* caput recidere, qui eas velut mendacio cujuspiam exstructas ridet. Si illorum translatio Spiritui sancto tribuitur, impius *Hieronymus*, qui eam alicubi mendacium vocat, & tamen hic *Hieronymi* judicium sequitur Ecclesia, in plerisque Veteris Instrumenti voluminibus.

54. Ejusdem prudentiæ est, quod ait *à Græcis libros ipsorum falsatos, ubi desciverunt à Romana Ecclesia.* Quæso, quid erat causæ, cur eos omnes corrumperent? Porro, cum nuper desciverint à *Romana* Ecclesia, qui fit ut novi codices illorum cum vetustissimis consentiant? qui fit ut *Origenes*, ut *Basilius*, ut *Chrysostomus*, ut *Latini* quoque, *Ambrosius*, *Hilarius*, *Cyprianus* cum illorum falsatis libris consentiant, à nostris dissentiant? An horum omnium libros semel falsarunt *Græci*?

55. Porro, quod ex decretis Pontificiis objeceram, Novi Testamenti veritatem ex *Græcorum* voluminibus examinandam esse, fatetur illis temporibus convenisse, his nihil minus. Causam reddit, quod desciverint. Quasi vero defectio *Græcorum* mutarit *Græcorum* Euangelium.

56. Verum, si ideo non est fidendum *Græcorum* libris, quod à *Romana* Ecclesia defecerint, nec *Hieronymi* temporibus licuit ex Hebræorum voluminibus emendare Vetus *Testamentum*, cum jam tum *Judæorum* populus non à *Romana* Ecclesia, sed prorsus à *Christo* defecisset, quod ego arbitror aliquanto sceleratius.

57. Postremo, si fidendum est tantum *Græcorum* libris, qui schismatici non sunt, horum exemplaria potissimum sequimur, quæ tamen à schismaticorum libris non discrepant.

58. Sed omnium impudentissimum est, quod cum ego scripsissem, *Græcorum libros difficilius corrumpi quam nostros*, hic fingit à me dictum, *non posse ullo pacto Græcorum codices vitiari*: cumque causam adduxerim scripturæ *Græcanicæ* difficultatem, quæ non solum apicibus, sed & diphthongis & accentibus constat, is mentitur hanc à me dictam causam, quod *Græca* lingua falsitatem non admittat. O perfrictæ frontis hominem, præsertim cum exstet epistola nostra, non semel jam excusa typis!

59. Atque hic ait me contradicere *Augustino*, qui scripserit ab hæreticis *Græcis* solum *Lucæ* Euangelium recipi. Quid istuc ad nos, si quos hæreticos habuerunt *Græci*? An ideo corrupti sunt codices *Latini*, quia apud *Latinos* exstiterunt hæretici? Nos in hoc Opere solos Orthodoxos sequimur, & tamen est, ubi par sit & hæreticos audire. Rogo quod hoc novum acumen est?

60. Insectatur quod scripserim, *Græcos* non discrepare à *Romana* Ecclesia in his, quæ Novi Testamenti libris explicantur, tantum olim de verbo *Homusii*, nunc de ritibus quibusdam, de potestate, & paupertate Pontificis *Romani* disputare. Legat, inquit, *Augustinum* de hæresibus, & discet quod hactenus ignoravit. Quod, obsecro, genus enthymematis hoc est? quis nescit apud *Græcos* varias hæreses exstitisse, & antequam *Græci Romanam* agnoscerent Ecclesiam, cum tamen orthodoxi haberentur? Nos de schismate agimus, & in quibus nunc *Græci* discrepent, qui se à Sede *Romana* submoverunt.

61. Quod si contendit à *Græcis* falsatos esse codices, utique corruperunt ea, quibus refelli schismaticum dogma videretur. Proferat igitur vel unum locum, qui isto nomine possit esse suspectus. Imo si quid esse potest suspectum in *Græcorum* voluminibus, illa potissimum sunt, quæ pro *Arrianis* aut *Origenistis* facere videbantur, in quorum vel odium, vel invidiam sic universa *Græcia* conspirasse videtur, ut cum ex *Origenis* fontibus illorum scriptores hauserint fere, quicquid tradunt dignum cognitu: tamen nihil magis videantur habuisse studio, quam ut illius lucubrationes omnes funditus abolerent, quæ nobis ad cognitionem sacræ Scripturæ vel solæ satis esse poterant. Ut dissimulem interim, quod ita me jubet *Augustini* librum de hæresibus legere, quasi solus ille legisset, aut quasi citra illius jussum legere non potuerim, aut quasi non compluribus locis ex hoc volumine citem testimonia.

62. Non mihi tempero, quin sicut acumen hominis, & eloquentiam jam perspeximus, itidem & festivitatis gustum aliquem præbeam. Hujusmodi salibus in me jocatur homo lepidus & Gratiarum alumnus: *Hieronymus*, inquit, *ait, Tot sunt exemplaria, quot codices, hunc isti legunt, hunc illi, quem iste noster translator sumet in auctoritatem? Certe*, Hieronyme *sancte*, *in vanum impulit te* Damasus *Papa in sudorem, cum erat* Græcus *codex & emendatissimus, quem iste noster translator invenit. Heu* Hieronyme, *oculos tunc nycticoracis habuisti, qui tale exemplar invenire non potuisti, quale noster novus homo invenit?* Sic ille. Inter hæc mihi *Lindius* ille *Herculus* venit in mentem, cui convitiator inter epulas voluptati fuerit. Olim tot erant exemplaria, quot codices, hodie non sunt. Quid igitur secutus est *Hieronymus* in castigando? Deinde num ego unico codice nixus sum?

63. Rursus assumpto, quod initio assumpserat, me nova translatione veterem tollere, præscribit nobis *Augustini* regulam: qui in Canonicis scripturis Ecclesiarum ut plurimum auctoritatem sequitur: inter quas sane illæ sint, quæ Apostolicas sedes, & epistolas meruerunt accipere. Tenebit igitur hunc modum in scripturis Canonicis, ut eas, quæ ab omnibus accipiuntur Ecclesiis catholicis, præponat eis, quas quædam non accipiunt: in eis vero, quæ non accipiuntur ab omnibus, præponat eas, quas plures gravioresque suscipiunt, eis quas pauciores minorisque auctoritatis Ecclesiæ tenent: si autem alias invenerit à pluribus, alias à gravioribus haberi, quanquam hoc facile inveniri non possit, & cætera. Ex his colligit nostram nullius esse ponderis. Imo quid hæc ad me pertinent, quæ de voluminibus rejiciendis aut recipiendis dicta sunt, non de castigatione? Alioqui cur ipse *Augustinus Hieronymianam* recepit conversionem plane novam? Ad hæc, ubi locum habebit hæc *Augustini* regula, si solum hoc recipiendum ab omnibus Ecclesiis, quod una *Romana* recepit Ecclesia? Non quod insecter *Augustinum*, sed quod ex his appareat illum *Romanæ* Sedis auctoritatem non agnovisse, quam illi nunc tribuimus: præsertim cum idem scribens *Innocentio*, fratrem illum appellet; nec ullum indicium præbeat insignis illius eminentiæ, sed agat veluti cum collega.

64. Post hæc sic agit, quasi sentirem falsitatem aut ineptiam inesse sacris Literis, in quibus obscuritatem inesse fateor. Verum, si quid in codicibus falsi aut inepti, id non Apostolis, sed istius sycophantæ sodalibus adscribendum. Cæterum, nihil ego muto, quod ad fidei firmitatem attineat.

65. Monet igitur, librum summo Pontifici mittendum fuisse, ut illius arbitrio premeretur aut ederetur. Ad istam rationem omnes libri mittendi essent summo Pon-

An. 1518. Pontifici, quod in omnibus esse possit, quod aliquos queat offendere. Verum, id nec *Thomas* facit, nec *Scotus*, imo nec *Augustinus*, nec *Hieronymus*. Prius evulgarunt, comprobatio consecuta est, non quæsita. Porro, cum non convellam veterem editionem, sed prodita recognitione faciam, ut illam & emendatiorem habere possimus, & rectius intelligere, qui suspicari potui fore similes isti sycophantas, qui Opere nulli non frugifero offenderentur? Si metuendum erat offendiculum, ab infirmis erat metuendum. Atqui ab his nullum est ortum offendiculum. Tantum unus aut alter hoc mali concitaverunt, qui inter perfectos habentur, Opere nondum edito passim inficientes simplicium animos, atque id damnantes, quod nondum erat cognitum: ac prius Opus in invidiam vocantes quam Operis sentiretur utilitas. His igitur imputandum, non mihi, si quis offensus est.

66. Jam quod ausus sim dedicare *Leoni* decimo, temeritatem appellat. *Poetæ*, inquit, *temeraria fronte, obscœna quæque dedicant summis gradibus præditis ecclesiasticis.* Quorsum huc Poetas subito invexit sycophanta? Aut qui sunt isti Poetæ, qui sua obscœna Pontificibus dicant? Imo Pontifici dedicavi, ipsius ad me literis provocatus, neque gravatus est ipse Opus bona ex parte legere. Atque testibus gravissimis viris, lectum coram Cardinalibus suis atque eruditis, summis laudibus extulit. Et ut ante dixi, per duos Cardinales mihi respondit.

67. Quid est autem quod iste vocat *autorizare*? sic probare ut nihil insit erroris? Ad istam legem, præter canonicas Scripturas, nihil habemus autorizatum: nec hoc à *Leone* flagitavi. Tantum admoneo, judicium relinquens eruditis, si quid forte rectius invenerint.

68. His feliciter declamatis, in campum amœnum exspatiatur, interpretis dotes nobis describit ex *Augustino* ac *Thoma*, sed interim confundens ubique donum linguarum aut interpretationum, & donum prophetiæ, quæ *Paulo* diversa sunt dona. Negat quenquam sacras Literas posse vertere, nisi præditum dono Spiritus sancti. Atqui docui, divum *Hieronymum* aliter sentire, cum ipse sit utriusque Testamenti interpres.

69. Ad hæc, quemadmodum hodie nullus est, opinor, tam insolens, ut sibi arroget prophetiæ aut linguarum donum, ita temerarium est de alieno spiritu judicare. Annixus sum ut quæ rectissima sunt, traderem, veterum orthodoxorum secutus vestigia, neque quicquam spectavi præter lectoris utilitatem, & *Christi* gloriam. Inter laborandum subinde imploravi sacri Spiritus opem: certe rectus animus non defuit. Porro, quis angelus isti subindicavit, mihi Spiritus auxilium defuisse cupienti prodesse, cum sibi videatur illum habuisse in consiliis, cum has scriberet sycophantias? præsertim in Opus illi ne conspectum quidem. Neque me fugit, quis ille huic paracletus fuerit, qui Opus nondum natum calumniatus est: is isti inspiravit, ut non lectum carperet: si tamen istud est carpere, quidvis in rem incognitam evomere.

70. *Negat cuiquam fas esse docere sine publica auctoritate.* An non satis est isti, mihi eandem esse auctoritatem quæ *Thomæ* fuit? licet me cum eo non conferam. Non satis est, quod optimorum Præsulum efflagitatione, quod summi Pontificis hortatu id facio? nec tamen *Thomas* de libris edendis agit, sed de publicis concionibus aut professionibus.

71. *Negat* Hieronymum *ausum aggredi translationem Scripturæ sacræ, nisi jussu Damasi.* O perfrictæ frontis hominem! Pentateuchum cujus auctoritate transtulit? nonne ad preces *Desiderii* cujusdam? an *Damaso* auctore vertit libros *Esdræ*? legat illius præfationem, & pudeat vanitatis. *Thobiam* nonne *Chromatio* & *Heliodoro* auctoribus vertit? Sed quid opus ad singula mendacium refellere, cum *Hieronymus* solum Novum Testamentum ad preces *Damasi* Papæ recognorit?

72. Constat igitur Novum Testamentum jussu *Damasi* recognitum, at non constat ab eo probatam *Hieronymi* recognitionem. Neque enim probari potest, quod non cognoris: præsertim cum iste putet rejiciendum, quicquid publicis instrumentis non fuerit autorizatum, ut & ego flosculis illius abutar.

73. Quanquam hoc negotii non injungit *Damasus* tanquam summus orbis Pontifex, (quod an fuerit, in medio relinquo: certe nomen hoc nondum illis temporibus erat auditum, quantum ex Veterum omnium scriptis licet colligere) sed injungit tanquam *Romanus* Pontifex *Hieronymo* hactenus *Romano*, quod illic & baptizatus sit, & presbyteri consecutus honorem.

74. Illud interea mirum, sycophantam hunc, aut illius suggestorem spiritum, ne verbo quidem unquam attingere *Fabrum Stapulensem*, qui & prior, & plus ausus sit quam nos: nec ulla fultus auctoritate vel Pontificis, cui scripseramus nos aggressuros Opus prius quam aggrederemur, vel ea, quam accipiunt, qui inter Theologiæ professores alleguntur. Ex quo palam est istum non facto offendi, sed hominem voluisse insectari.

75. His igitur ex animi sententia gestis, pergit in epistola ad *Dorpium* mea, calumniari: quod scripserim *Hieronymum* aliquoties sibi non temperare, quin in *Vigilantium* incandescat acrius, In *Jovinianum* insultet immoderatius, In *Ruffinum* amarulentius invehatur. Atque hanc atrocem in *Hieronymum* contumeliam interpretatur, quasi scripserim, hoc non recte ab *Hieronymo* factum, aut quasi *Hieronymus* non fuerit ullis humanis vitiis obnoxius, dum viveret. Denique, quasi non optimus quisque hanc aliquoties in *Hieronymo* desideret animi lenitatem.

76. Tum autem refellens, quod scripserim in meis scriptis *nullius notari famam:* objicit, quod locis aliquot à *Thoma*, à magistro Sententiarum, à *Lyrano*, ab *Hugone Carrensi* dissentiam, quasi quisquis dissentiat, contumelia afficiat, aut famam incessat ejus, à quo dissentit. Quo quid dici potest stultius? Et tamen ita dissentio, ut cum honoris præfatione id faciam, quibus hanc debemus reverentiam, quam ego nec *Lyrano*, nec *Carrensi* puto deberi. Quod si qui minus jam illis tribuunt, quam antehac tribuebant, an conveniebat ob illorum auctoritatem nos omnes errorem sequi?

77. *Negat eos passuros fuisse, si superessent.* Ipse igitur, qui velut alter *Helizeus* in horum spiritum successit, partes illorum, si potest, tueatur.

78. Jam illud, elenchum putat esse palmarium, quod in annotationibus, quas in *Hieron.* scripsi, *Franciscanum* quendam obiter adspergam joco, cum id citra nomenclaturam faciam: & tam ingens sit turba *Franciscanorum*, in quos iste jocus competat. An qui sine nomine narraret de inscitia cujuspiam hominis, in omnes homines futurus sit contumeliosus?

79. Quæ vero sequuntur, ut ingenue dicam, non intelligo prorsus, sed ipsius verba suo cum flore subscribam: *Possum*, inquit, *& illud addere, quod male contra hunc* Franciscanum *movetur. Nam jam aut honoris, aut famæ cupidi, pecunia egentes, vacui, verbosi, inflati, agunt, ut* Hieronymum *sic mutilum, sic depravatum habeamus. Si nonnulli libri scriptorum vitio depravati sunt, corrigantur juxta antiqua exemplaria, æstimo adhuc inveniri posse tempore* Hieronymi *scripta, non cudantur nova. Elegantiam autem, eloquentiam, ac sensum* Hieronymi *destruentia.* Hæc ille.

80. Obsecro, primum, an istiusmodi coloribus depingit *Franciscanos*? pecunia egentes, vacui, verbosi, inflati, & cætera.

81. Deinde, num dicit à nobis mutilatum *Hieronymum*, qui prioribus editionibus permulta addidimus, nihil autem detraximus, præter aliquot locis falsos titulos.

82. Porro autem, utrum nos novum cudimus *Hieronymum*, an veterem potius restituimus? An sunt quidam adeo stupidi, ut putent hæc, quæ nunc legunt, *Erasmi* esse, non *Hieronymi*?

An. 1518. 83. Tum an aliunde credunt nos emendasse *Hieronymum*, quam ex vetustissimis exemplaribus, quæ vel ipso *Hieronymi* seculo scripta videri poterant, si ullum exstaret: neque tamen contenti unis exemplaribus. Hac sane in parte à doctissimis viris, plus quam credi possit, sudatum est.

84. Quæ sunt autem hæc, quæ *Hieronymianam* elegantiam, eloquentiam, ac sensum subvertunt? Nisi isti nihil elegans videtur, nisi quod ipsius sapit stylum.

85. Posthac, velut araneus obambulans, ex *Moria* quoque delibata, nonnihil attrahit veneni, quam tamen, dispeream, si legit: sed admonitus à suo paracleto, negat à me satis purgatum, quod summum præmium immortalitatis, insaniam quandam scripserim sub persona *Moriæ*: quod tamen statim inibi tot verbis præmollio, ne quis offenderetur. Vult nos ad certam regulam loqui. Ad quam? non *Augustini*, non *Hieronymi*, non *Cypriani*, non *Thomæ*, non *Petri Lombardi*, quorum dicta vix excusantur à Theologis. An hanc regulam ab hujus temporis scholasticis petemus? Ipsi inter se non consentiunt. Fateor de rebus sacris circumspecte loquendum, anxie aut morose non puto.

86. Si non licet uti verbis, nisi Scripturæ sacræ: cur ausus est *Thomas* tot novis & verbis & rebus partim ab *Aristotele* sumptis, partim ex ipso confictis, de rebus divinis non solum loqui, sed etiam pronunciare? Ubi vero legimus in Literis sacris, ecclesiam Christi *essentialiter* esse in convocatione omnium fidelium, *repræsentative* in Cardinalibus, *virtualiter* in Pontifice *Romano?* ut hoc ex multis millibus unum exempli gratia proferam. Quod si non licet similitudinem conferre, quæ non sit in sacris Literis, quid faciemus omnibus priscis orthodoxis, qui innumeras adducunt novas, docendi gratia? Neque quisquam clamat in opus cujusdam prædicatoris insulsissimum, quod omnes *Ovidianas* fabulas ad *Christum* accommodat, imo detorquet. In me blaterant, qui *Silenos* detorserim ad *Christum* & Apostolos, paulo sanctius quam ipsi sacras tractant Literas.

87. Quod autem piaculum, si stultitiam Deo aut *Christo* tribuo, quod ante me fecit *Paulus*, & post hunc non uno in loco *Augustinus?* An ne *Pauli* quidem verbis uti licebit? Utinam eam stultitiam, quam *Christo* & Apostolis tribuimus, nostris Episcopis omnibus vere tribuere liceret.

88. Sed hic fac sis attentus: Invenit homo quo me prorsus jugulet. Quoniam, ut docerem quomodo *Christus* sese ad nostram imbecillitatem demisisset, scripseram in *Christo* quiddam infirmum fuisse, & nostris tributum affectibus, stultissime somniat, me perturbationes animi vitiosas tribuere *Christo*. Atque hic, ceu victor, ovationem agit, clamitans subinde me maculam aut rugam ponere in *Christo*, totusque hic hominis sermo præter maculas ac rugas nihil crepat.

89. Deinde cum ex *Thoma* docuisset, animi motus secus fuisse in *Christo*, secus in Apostolis, sic ἐπιφωνεῖ. Si *Erasmus* scivisset distinctionem passionum *Christi* & Apostolorum, in hanc sententiam non devenisset: Quasi non ante annos ferme viginti pluribus verbis id explicarim, disputans cum *Coleto*, aut quasi hoc ex me non potuerim scire, etiamsi non docuisset *Thomas*.

90. Pergit & illud arrodere, quod Ecstasim piorum, quem *Plato* sacrum furorem appellat, scripserim gustum quendam esse futuræ beatitudinis, qua absorbebimur in Deum, in illo magis, quam in nobis futuri. Atque hic nescio quos *Turlupinos* ac *Begardos* nobis ingerit, qui docuerint animam absorberi ab divinitate: quemadmodum minima aquæ guttula, missa in dolium vini, absorbetur à vino. Item qui doceant omnia futura, sicut fuerunt ante creationem mundi. Quid ad me pertinet, si quid delirant istius *Turlupini* aut *Begardi*? Dixi animam absorberi à Deo, quod tota in illum rapiatur amore, & anima magis illic est, ubi amat, quam ubi animat. Sic autem rapitur, non ut evanescat, sed ut perficiatur.

91. Relicta *Moria*, transit ad *Enchiridion*, ubi adhortans, ut animum sequamur, non corpus, quod illa parte Dei geramus imaginem, inter cætera scripsi, Secundum animam adeo divinitatis sumus capaces, ut ipsas etiam angelicas mentes liceat prætervolare, & unum cum Deo fieri. Item in hanc sententiam, (nam liber non adest) Si animum non haberes, pecus eras: si corpus non haberes, numen eras. Id videtur calumniari velle, quasi senserim animam humanam particulam esse divinæ naturæ. Sed quid opus manifestam sycophantiam refellere? An. 1518.

92. Reversus ad *Moriam*, negat consequi, Aliquid stultum est Dei, ergo Deus est stultus. Quæso, lector, ne quid offendare verbis, cum sensus sit pius, huc enim ille me vocat. At bene consequitur, est stultitia Dei, ergo Deus aliquo modo stultus dici potest. Est nigredo corvi, ergo corvus niger est. Nam *stultum* illic pro *stultitia* positum docuimus & ex *Augustini* lectione.

93. Sed interim non animadvertit hyperbolen *Pauli*, qui stultitiam Dei vocat, ad collationem æternæ illius & ineffabilis Sapientiæ, cum nobis exhibuerit ea, quorum utcunque capaces esse possemus. Ut autem suscepit *Christus* nostram infirmitatem, ita & nostram stultitiam aliquo modo assumpsit.

94. Postremo loco quod de Ecstasi trium Discipulorum calumniatur, indignum judico, quod sit refellendum. Is ecstasim imaginatur, ubi quis totus à corporeis sensibus abreptus est. Delirant homines & timore & gaudio, ut nesciant quid loquantur, aut qui alioqui sibi exciderunt. Dictum est autem de *Petro*, quod nesciret quid loqueretur. Id mihi satis erat in Opere ludicro. Neque enim rem Theologiæ, sed *Moria* tractabamus.

95. *Ait doctores constitutos ad glozandum* Hieronymum *&* Augustinum, *non* Erasmum. Quasi illis plus veniæ debeatur, quod majores fuerint nobis: cum hoc potius debeatur imbecillioribus. Citius enim ignoscimus puero quam viro. Et magis indulgemus *Augustino* & *Hieronymo* in his quæ juvenes prodiderunt. Bellum vero Theologorum negotium, si tantum in hoc laborant, ut quod à Veteribus utcunque dictum est, aliquo prætextu defendant. Si recte dictum est ab illis, cur nobis non licet eodem loqui modo? Cur in nobis reprehenditur, quod in illis probatur? Si non recte, cur illos defendunt, nos in eadem causa criminantur? Jam quale est, quicquid ab Antiquis dictum est tueri, aut certe ad multa connivere, in recentiorum libris nihil non calumniari? Vide, *Martine* charissime, in quantulo libello quot deliramenta. Cum tamen ex multis pauca quædam annotarim, cujus operæ me jam sane pœnitet. Et tamen sibi fidens audet te judicem facere, num quid ineptierit, cum hic aliquanto plus sit ineptiarum quam verborum. En quales habet *Erasmus* præceptores. Atque hic est egregius ille liber, quem post decem illas conclusiones, quæ multorum, ut inquit, manus pervolarunt, elaboravit, eximio cuidam viro dicaturus: jubetque ut tanta utilitas fidis ac probis amicis communicetur. Denique, ad palæstram provocat, si quis ausit manus conserere, pugilemque requirit, salvis tamen egregiis tanti viri studiis, quæ non nisi magno orbis malo queant intermitti. Imo mala scabie male prurit miser, & quærit, cui sese affricet. Qui sapiet, abstinebit à contactu. Ego sane nondum sic odi hominem, ut eum velim doctis omnibus deridendum propinare, etiamsi hoc cupit ipse. Tu, mi *Lypsi*, fac admoneas hominem, ut posthac ocium suum paulo melius collocet. Si probus est, admonitus resipiscet: sin deploratæ mentis, relinquito illum suo morbo, ipse in sanctis Auctoribus evolvendis versari malis, quam hujusmodi næniis ætatem conterere. Bene vale. *Basileæ* 7. Maji, Anno 1518.

EPI-

EPISTOLA CCCCLXXVI.

Des. Erasmus Roterod. Joanni Eckio S. D.

An. 1518.

AGNOSCO, mi *Ecki*, tuam humanitatem literis istis ac rara prorsus eruditione dignam: ultro defers quod mihi studiis omnibus erat ambiendum, atque hoc ipso mihi charius est, quod ultro sit oblatum, ne semper proverbio locus sit, *Ultroneas putere merces.* Cæterum, de laudibus, quas in me benigne magis quam merito congeris, nihil vel agnosco, vel amplector, præter animi erga me tui candorem. Tuum tuique similium est ad istas procerum palmas contendere; nos pusilli, pusilla tractamus. De *Zoilis* (si tamen huic homuncioni quisquam invidere possit) illud in primis admiror, quod nulli nostris studiis, si non admodum frugiferis, certe nulli noxiis, odiosius obstrepunt, quam ii qui prorsus non attingunt lucubrationes nostras, aut qui poterant his potissimum adjuvari, nisi prius haberent oblatrare, quam dicere. Sed tu, doctissime vir, accuratius aliquanto quam par est, præmollis admonitionem tuam apud me, cui tantam tribuis humanitatem, si tamen ex animo tribuis. Ego à quovis admoneri non gravatim fero, tantum abest ut abs te viro tam eximio reverenter admoneri postulem: & tamen aliquanto plus vel reverentiæ, vel civilitatis habent tuæ præfationes atque interlocutiones, quam admonitiones. Sic enim rem proponis, velut alienam referas calumniam, sic insectaris, quasi tuam tuearis sententiam. Primum quod adducis ex Annotationibus nostris in *Matthæum* cap. secundo, vides orationem disjunctivam & bimembrem consistere, etiamsi pars altera rejiciatur: isti alteram modo partem, eamque deteriorem decerpunt. At nefas, inquies, de hoc dubitare. Quî scis an dubitem? aliorum refero sententiam. Neque enim quicquid incertum est, continuo mihi incertum est. Denique adscribo locum, videlicet quinto capite *Michea*, ubi divus *Hieronymus* interpres, idem recenset quod ego. Alieno, inquis, nomine, fateor, at non hæreticorum nomine: & ita recenset, ut neutram partem rejiciat. Neque protinus (meo judicio) vacillet, ut tu scribis, totius auctoritas Scripturæ, sicubi memoria lapsus Euangelista, nomen ponat pro nomine: puta *Esaiam* pro *Hieremia*, cum hinc cardo rei non pendeat. Ut enim non protinus de tota *Petri* vita male sentimus, quod *Augustinus* & *Ambrosius* affirment illum, & post acceptum cœlestem Spiritum, alicubi lapsum esse: ita non continuo fides omnis abrogatur libro, qui nævum aliquem habeat. *Augustinus* ac *Hieronymus* non solum cum auctoritate, sed etiam cum reverentia leguntur, cum nemo neget in illorum libris permulta esse, quæ à veritate dissonent. Absit à *Christianorum* moribus ista morositas. Neque vero protinus illis adimimus Spiritum sanctum: sed fortasse nostrum non est præscribere, quomodo Spiritus ille Discipulorum organum temperarit, qui quocunque modo temperavit, sic temperavit, ut ipse noverat ad salutem humani generis maxime conducere: sic illis aderat, quatenus ad Euangelii negotium pertinebat, ut tamen alicubi homines esse sineret: neque vero hæc dixerim, quod arbitrer Apostolos usquam esse lapsos, sed quod negem ob quemvis lapsum, universæ Scripturæ fidem oportere vacillare. Jam vero quod tibi videtur indignum, Apostolos librorum adminiculis usos fuisse, quid facies de *Paulo*, qui sibi cum penula libros jubet remitti, præsertim in membranis descriptos? Neque enim vetuit *Christus*, ne sacros Libros evolverent, ad quos hortatur *Timotheum* suum *Paulus*, sed ne ad judices meditatis orationibus instructi venirent: verum, hac de re copiosius respondeo in posteriore voluminis editione, quam adorno. Proinde, supervacuum esse puto, prolixiore sermone onerare epistolam. Similiter & de secunda querimonia, quam adducis ex *Actorum* capite decimo, ubi Apostolorum negotium agens, excuso illos, qui Græcitatem suam non ex Orationibus *Demosthenis*, sed ex vulgi colloquio didicerint: non nego donum linguarum, neque tamen consequitur, eos non potuisse Græce discere ex vulgi colloquio: certe Syriace didicerunt ex vulgi colloquio, quidni potuerunt & Græce, quandoquidem ob *Alexandrum* victorem, & *Romanum* Imperium, *Ægyptus* ac *Syria* maxima pars, totaque minor *Asia*, imo totus ferme Oriens, ut inquit *Hieronymus*, Græce loqueretur. Neque enim arbitror spiritum illum oblivione obliterasse, quod antea didicerant. Quod si contendis hanc Græcitatem, quam videmus in Apostolicis literis, esse donum cœleste, unde tanta sermonis ruditas, imo barbaries, quam dissimulare non possumus? cum *Spiritus sancti perfectiora sint opera, quam natura aut industria humanæ*, auctore *Chrysostomo*. Sed hactenus, inquis, impertiit eis sermonis peritiam, quatenus judicavit Euangelicæ simplicitati convenire. Atqui istuc si aderat Apostolis, quid jam opus erat impartire? Non legimus Apostolos miraculo Græce locutos: locutos legimus, una quapiam, ni fallor, lingua, & ab omnibus intellectos: quod ut maxime contigisset, non est tamen necesse miracula in Apostolis facere perpetua. Quoties postulabat fidei negotium, aderat donum linguarum: nec omnibus tamen ex æquo, nec semper aderat: semel hoc Apostolis accidisse legimus. Est & prophetiæ donum, neque tamen cui datum erat, hunc aut illum explicare locum, idem licuisset quovis tempore quemvis alium explicare locum. Dispensabat has dotes suas ille Spiritus ad mensuram fidei, quemadmodum scribit *Paulus*. Postremo, quî fit, ut *Hieronymus* tot locis non vereatur *Paulo* tribuere *Græci* sermonis imperitiam? Idem affirmat *Lucam* magis *Græce* novisse quam Hebraice, quod *Antiochenus* esset. Rursum *Paulum* in sua lingua disertiorem fuisse quam *Græca*, quod esset *Cilix*. Idem in Epistola ad *Corinthios* secunda *Titum* suum desiderat, quod is ejus esset linguæ peritior, quemadmodum interpretantur *Græci* veteres: certe *Origenes* & *Græci* interpretes passim offenduntur in *Paulo* sermonis incommodis, passim *Hieronymus*. Proinde, non est necesse, ut quicquid fuit in Apostolis, protinus ad miraculum vocemus. Passus est errare suos *Christus*, etiam post acceptum Paracletum, at non usque ad fidei periculum: quemadmodum & hodie fatemur, Ecclesiam alicubi labi posse, citra discrimen tamen pietatis ac fidei. Denique, quî scis an hanc laudem modis omnibus absolutam uni sibi servare voluerit *Christus*, qui se unum veritatem dixit, ut unus ille absque nævo innocens, juxta Veterum opinionem, ita fortassis unus, citra omnem exceptionem verax. Tertio loco μαςιγεῖς, quod scripserim admirari me, Euangelistam abuti voluisse verbo θεραπεύειν, quod sonat curare Medicorum remediis. Primum, hoc magis ad interpretem attinet, quam ad *Matthæum*, cum is *Hebraice* scripsisse feratur. Deinde, *abuti* non est semper in malam uti partem: nam *abutimur* & iis, quibus aliunde sumptis utimur, & verbis alio deflexis cum gratia utimur. Postremo, non protinus reprehendit, quisquis admiratur. Admiramur & quæ suspicimus, admiramur quod novum est, admiramur & ea, quorum causam nescimus. Velut admiramur à magnete trahi ferrum, admiramur *Nilum* media æstate exundare, *Euripum* toties reciprocare. Quod igitur mihi non liquebat, aliis excutiendum proposui. Et scis odiosius etiam quædam proponi in scholis. Jam per se palam est, quam non pertineant ad rem, quæ tu odiose subjicis, quasi coner Euangelistis præire, aut Spiritus sancti sarcire negligentiam. Quanquam existimo hæc ita recitari abs te, ut aliorum calumniam recenseas, non tuum indices animum. Alioqui quid vel in inimicum dici potuit inimicius? Jam quod extremo proponis loco, totum ut tuum agnoscis. Hinc igitur *Eckii* candorem & studium in *Erasmum* nos vis æstimare. Atqui ipse vel maxime partem hanc aliis adscripturus eram, nisi tute tibi nominatim asseruisses. Displicet tibi meum judicium, qui in cognitione sacrarum Literarum adeo præferam *Hieronymum*

An. 1518. *mum Augustino*, ut vehementer impudens arbitrer, alterum cum altero conferre. Hic tibi non prius responsurus sum, *Ecki* doctissime, quam mihi concesseris, non affici contumelia, qui potiori posthabetur, cum de utroque magnifice sentias. Ego de *Augustino* ita sentio, ut de viro sacro, eximiisque dotibus prædito, par est. Nec tenebras offundo illius gloriæ, ut tu scribis, sed non patior obscurari gloriam *Hieronymi*, cui plane fieret injuria, si quem longe præcellit, ei posthaberetur. Quæso te, num contumeliosus sit in *Petrum*, qui illi *Christum* præferat? Aut num injuriam faciat Archiepiscopo *Cantuariensi*, qui illi præferat *Romanum* Pontificem? Aut num obscuret argenti gloriam, qui illi præferat aurum? Atqui finge jam ambiguum esse, uter alterum præcellat: si quo studio mihi magis probaretur *Hieronymus*, non sim, opinor, insectandus, cum in his *Paulus* velit suo quenque animo indulgere: modo de *Augustino* ita, ut facio, præclare sentiam. Nam quod secundum Canonicas Scripturas, ac sacrosancta Ecclesiæ decreta, secundum primas Ecclesiæ columnas, summam auctoritatem tribuis *Augustino*, quis non fateatur fortiter abs te dictum? Hoc nec ipse sibi postulat, neque quisquam unquam illi tribuit, præsertim cum *Græcis* primæ debeantur in hoc genere laudis, quemadmodum & in cæteris omnibus. Sed excutiamus, quibus argumentis mecum agas. *Philelphi* auctoritatem mihi opponis, qui cum *Hieronymo* concedat eloquentiæ laudem, *Augustinum* in Dialectica prætulerit, & admetiris de tuo, in omni Philosophia superiorem fecerit. Ego, doctissime *Ecki*, non tantum tribuo *Philelpho*, præsertim in censura rerum sacrarum, ut illius auctoritate me patiar opprimi, cui ne in ipsius quidem arena, si res postulet, admodum cessurus sim, ne nihil de meipso dicam gloriose, cum ille tam multa de se prædicarit. Et quod ille in epistola familiari apud amiculum nugatus est, perinde mihi objicis, quasi de tripode pronunciatum. Quis autem nescit in scholis decantatum, *Augustinum* inter Veteres esse præcipuum Theologum, admirabilem Philosophum, invictum Dialecticum? quasi vero quicquid illic, quocunque casu jactatum sit, oraculi vice debeat haberi. Suum cuique ordini vulgus est, & semper optima paucissimis placuerunt. Neque dubito quin ipse à multis dissentias, quæ tamen in scholis cum primis sint decantata. *Omnes*, inquis, *eruditi tribuunt* Augustino *in Theologia*, *quod* Philelphus *in Philosophia*. Imo contra comperio, viros exquisite doctos, longe minus *Augustino* tribuere quam ego tribuam. Porro ut scholasticæ tribus plus tribuerint *Augustino*, quam *Hieronymo*, aut *Ambrosio*, partim in causa fuit, quod is crebrius adducatur ab iis Scriptoribus, qui in scholis occuparunt tyrannidem: vel quod hunc magis intelligebant, quam illos: vel quod fortius definit hic, quam illi. *Hieronymus* multis modis salebrosus est, *Ambrosius* allusionibus est aliquanto obscurior: uterque *Græcorum* exemplo, quo doctior est, hoc minus fortiter decernit. Jam vero quod sequitur in epistola tua, non potui, fateor, absque risu legere: *Unusquisque*, inquis, *bene judicat*, *quæ bene novit*, *ait Stagirita. Nihil autem est quod tibi deesse* Erasmici *omnes adeo conqueruntur*, *nisi quod* A. Augustinum *non legeris*. Nihil equidem in me agnosco, vir egregie, cur quisquam velit esse *Erasmicus*, & prorsus odi ista dissidiorum nomina: *Christi* sumus omnes, & in illius unius gloriam pro sua quisque portione sudamus. Sed qui tandem sunt isti *Erasmici* usque adeo mihi dediti, ut præ immodico, opinor, amore existiment me nunquam *Augustini* libros vidisse? si negarent mihi libros hujus intellectos, humanum erat convitium, & cum multis commune. At quæ sit impudentia, velle Scriptorem cum Scriptore conferre, cum alterum omnino non legeris? At qui conjectura hæc in mentem incidit *Erasmicis*? nam certum scire non possunt, quid legerim, aut non legerim. Imo si tu, juvenis adhuc ut audio, in *Durandis*, *Gabrielibus*, in palæstris scholasticis assidue versans, *Augustinum* legere potuisti, mihi quinquagenario, qui semper veterem illam Theologiam magis sum amplexus, nunquam vacavit *Augustinum* legere? Quid cum hunc toties citem in libellis ante complures annos editis, non videor legisse quicquam *Augustini*? Isti, puto, credunt me non legisse libros *Hieronymi*, prius quam ederem illius Opera. Imo *Augustinum* primum omnium legi, & relego cotidie, quoties res postulat. Et quo magis lego, hoc magis mihi placet meum de utroque judicium. Pateris, eruditissime vir, me vicissim de te divinare? Si sentis ut scribis, non legisti nostra. Alioqui nullum ferme est Opus *Augustini*, unde non producam testimonium, locis, ni fallor, plus sexcentis. Et post hæc hortaris me, ut incipiam illius libros attingere. Ego candidius de te sentio, cui puto nihil non lectum, sed tamen adhortor, ut attentius legas *Hieronymum*, & pedibus in meam discedes sententiam: verum, hic fortasse locum habuerit *Horatianum* illud, An. 1518.

Tres mihi convivæ prope dissentire videntur,
Poscentes vario multum diversa palato.

Aut illud *Terentianum*, *Quot homines*, *tot sententiæ*. Certis agamus. Nemo negabit plurimum esse momenti situm in patria & educatione. *Hieronymus Stridone* natus, quod oppidum sic *Italiæ* vicinum est, ut *Itali* sibi vindicent; *Romæ* educatus, in urbe primaria sub eruditissimis viris. *Augustinus* in *Africa* regione barbara, in qua studia literarum mire frigebant, quod ipse non dissimulat in suis Epistolis *Augustinus*. *Hieronymus*, *Christianus* è *Christianis*, una cum ipso lacte *Christi* philosophiam imbibit. *Augustinus*, pene triginta natus annos, nullo præceptore *Paulinas* Epistolas legere cœpit. *Hieronymus* tali ingenio præditus, triginta quinque annos impendit studio sanctarum Scripturarum. *Augustinus* statim ad episcopale munus pertractus est, & coactus docere, quod ipse nondum didicerat. Id si mihi non credis, lege ipsius epistolam ad *Valerianum* Episcopum, qua maxime deprecatur spatium aliquod discendi, quod alios doceret. Jam fac, si libet, patriæ, ingeniorum, præceptorum, educationis, pares esse calculos, expendamus quanto instructior *Hieronymus* ad hoc negotium accesserit. Nisi forte leve momentum esse putas, *Græcarum* & *Hebraicarum* literarum peritiam. Tota Philosophia, tota Theologia tum temporis *Græcorum* erat. *Augustinus Græce* nesciit, aut si quid attigit, non magnopere fuit usui ad *Græcorum* Commentarios evolvendos. Demiror autem unde quidam *Augustino* tribuant absolutam *Aristotelicæ* Philosophiæ cognitionem, cum ipse in *Confessionum* libris fateatur, sibi unicum duntaxat libellum lectum, eumque Latine versum. Cumque locis compluribus tractet rem dialecticam, ad quam ut erat natura compositus, ita impense delectatus videtur: velut in opere *De doctrina Christiana*, in libris *De Trinitate*: in libellis aliquot, quos scripsit Catechumenus, non declarat se quicquam legisse præter quinque *Porphyrii* voces, quas *Prædicabilia*, & decem rerum genera, quæ *Prædicamenta* vocant, & librum *De Enunciatione*. Alioqui profer vel unum verbum, quod ex *Priorum* aut *Posteriorum* libris, aut *Elenchis*, aut *Topicis* sumptum videri possit, ut sileam interim de *Physicis* aut supernaturalibus, deque cæteris tam multis hujus Philosophi voluminibus: præsertim cum in libris, quos Catechumenus scripsit, juveniliter etiam jactet, si quid degustarat philosophiæ, quos ipse fatetur adhuc superbiæ scholam sapere. Quid autem erat in universa *Græcorum* bibliotheca, quod *Hieronymus* non excusserat, quod non velut in indices digestum in numerato haberet? Quod si ex re libet æstimare utrunque, *Hieronymus* cum agit adversus *Jovinianum*, adversus *Ruffinum*, adversus *Pelagium*, adversus *Luciferianos*, quæso te, nuncubi dialecticum acumen in eo desideras? Quod si nunc eadem argumenta tractent, qui in Dialectica consenuerunt, tum appareat, quanto præcellat *Hieronymus*, nisi quod non σολοικίζει, non ineptit pueriliter. Et tamen *Augustinus Tullium Philosophastrum* vo-

An. 1518.

vocat, ipse videlicet Philosophus, cum ille (ni fallor) aliquanto plus legerit in Græca philosophia, quam *Augustinus* in Libris sacris. Possem in hanc partem multis locis nominatim ex utrisque libris in medium adductis tecum agere, sed neque patitur hoc epistolæ modus, & periculum sit, ne cui videar id cupide facere iis, qui *Augustino* impendio favent: cui ego non minus faveo, quam illi, qui fortassis & diligentius illum legi, & viri dotes paulo altius perspexi quam illi, qui nullis bonis literis instructi, tantum *veritates* aliquot, ut illi vocant, tumultuario studio decerpunt. Quid aliis usu veniat, nescio: in me certe comperio, quod dicam; plus me docet Christianæ philosophiæ unica *Origenis* pagina, quam decem *Augustini*. Et præter *Origenem* tam multos præceptores habet *Hieronymus*. Et tamen *Augustinum* sic amo, ut in edendis hujus voluminibus tentarim, quod in *Hieronymo* præstitimus. Proinde, ut finiam, eruditissime *Ecki*, quemadmodum me hortaris, ne obscurem *Augustini* gloriam, quod adeo non facio, ut etiam illustratam cupiam; ita vicissim te hortor, ne obscures *Hieronymi* gloriam, qui ipsum *Augustinum* illustravit, quippe qui tum vehementer proficere cœperit, posteaquam cum *Hieronymo* conflixit. Imo pari studio demus operam, ut ambos quam maxime illustremus, vel imitemur potius. Ipse olim adolescens in ea fui sententia, in qua tu nunc es. Opinor accessione ætatis ac studiorum, nonnihil accessisse judicii. Mutavi sententiam, non quod minus præclare sentiam de *Augustino*, de quo melius sentio senex, quam adolescens sensi, sed quod propius contemplatus sim *Hieronymum*. Fortassis idem tibi veniet usu. Quod si non evenerit, tamen mihi concedes, ut incolumi nostra amicitia, liceat alicubi abs te dissentire. Quandoquidem inter *Augustinum* & *Hieronymum* non diremit amicitiam, diversa de rebus aliquot opinio. Porro quod polliceris te sedulum & aliàs monitorem fore, si senseris hoc officio apud me iniisse gratiam, nec mihi vacat, optime *Ecki*, quibuslibet sycophantiis respondere. (Quis enim tam indoctus, qui non possit alicubi calumniari librum alienum?) Nec tibi tam male volo, ut optimas tuas horas in re non optima colloces. Non illibenter admonemur à quibuslibet, sed quidam indoctiores sunt, quam ut mihi prosit illorum admonitio, nec tamen ulli magis sæviunt. Quidam sic admonent, ut me traducant, sibi choragium aliquod gloriæ comparent. Rursus alii monendi libidine provecti, sic admonent hominem, ut parum meminerint se quoque esse homines. Et tamen minus convenit esse veniæ reprehendenti, quam docenti. Pro libellis ad me missis habeo gratiam, gratulor tuæ felicitati, applaudo triumphis & ovationibus. Magis autem gratulabor, ubi tibi contigerit otium, & animus arcanam illam *Christi* philosophiam in altissimo silentio, mentisque secessu, recognoscendi, cum te ducet sponsus in cubiculum, in cellam penuariam. Quod in tuis lucubratiunculis, tantis laudibus oneras *Erasmum*, præter animum ac studium in me tuum, inde nihil agnosco: theatricos istos applausus ac brabea aliis relinquo, ipse talium gloriarum satur. Boni consules has schedas plus quam extemporarias. Bis obrutus eram, cum hæc scriberem, & morbo, & studiorum laboribus. Sed quod nunc officio diminutum est, aliàs exæquabitur. *Urbano Regio*, cujus & eruditio mihi cognita est ex ipsius literis, & humanitas ex officio comperta, multam *Erasmi* verbis salutem dices. Illustrissimo Duci *Hernesto* *Q. Curtium* dicavi, apud *Schurerium* nuper editum, ne nullo argumento testarer, me illius erga me studii memorem esse. Bene vale. *Basilea* 15. Maji, Anno 1518.

EPISTOLA CCCLXXVII.

Des. Erasmus Rot. Paulo Bombasio suo S. D.

IMO quo potius *Bombasius* ille *Mavortius*, ϰ̀, ἵνα ὁ μηειλιχώτερον λέξω, δαΐφρων, quam ad *Helvetios*? Nec erat quod illic metueres, ne quemadmodum *Trebatius* apud *Britannos* frigeres, cum passim etiam mediis brumis sudetur in hypocaustis. Distuli tuis respondere literis, quod existimarem fore, ut præsens præsentem amplecterer, vel *Romæ*, vel apud *Helvetios*. Eximium *Antonium Puccium* Legatum Apostolicum hic offendi, hominem multis quidem eximiis dotibus suspiciendum; at mihi non alio nomine chariorem, quam quod *Bombasio* ex animo bene vult. Is ubi *Basileam* sese contulisset, protinus per suos me salutat, invitat instanter ad colloquium & prandium. Quid multis? accepit umbras meas, hoc est, eos, quos mihi notos & charos mea causa invitarat, in primis *Beatum* & *Amorbachios*, tibi quoque notos. Ipse vir tantus coactus est in hoc pistrinum descendere, si vellet *Erasmum* complecti. Sed unde, inquies, *Erasmo* tantum supercilii? mi *Bombasi*, tam inhumanum, tamque superbum me non animus, sed morbus reddiderat, omnium sceleratissimus: is me plus mensem afflixit, atque ex intervallo sic repetiit, ut Medicos accerserem, quod non soleo, nisi cum propemodum tædet vitæ: & ita hæret malum, quasi destinarit expugnare. *Pacaus* ad nos reversus, non epistolis, sed justis voluminibus, me crebro salutavit: neque tamen contigit colloqui, quod mox à Rege fuerit in *Britanniam* accersitus. Eum tibi cordi fuisse nihil hercule miror ὅμοιον ὁμοίῳ. Is apud suos dici non potest, quam sit charus omnibus, præcipue Regi humanissimo, & Cardinali viro incomparabili. Scis, optime *Bombasi*, quam semper abhorruerim ab aulis Principum; quam vitam ego nihil aliud judico, quam splendidam miseriam ac personatam felicitatem: at in talem aulam lubeat demigrare, si liceat rejuvenescere. Rex, omnium, quos habet hæc ætas, cordatissimus, bonis libris delectatur. Regina non tantum in sexus miraculum, literata est: neque minus pietate suspicienda, quam eruditione: apud hos plurimum pollent, qui bonis literis, qui prudentia antecellunt. *Thomas Linacrus* Medicum agit: hunc virum frustra tibi prædicem, cum libris editis qualis sit declaret ipse. *Cutbertus Tonstallus* illi est à scriniis, quod munus apud illos primæ dignitatis habetur. Non credas, mi *Paule*, cum hunc nomino, quam immensum omnium bonarum rerum mundum complectar. *Thomas Morus* est à consiliis, non Musarum modo, sed leporum & Gratiarum delicium unicum, cujus ingenium aliqua ex parte ex illius Scriptis subodorari potuisti. *Pacæus* huic bene germanus, ab Epistolis. *Guilielmus Montjoius* Reginæ famulitio præfectus est. *Joannes Coletus* est à sacris concionibus. Præcipuos duntaxat recensui. *Joannes Stocslerus* præter scholasticam hanc Theologiam, in qua nemini cedit, trium etiam linguarum haud vulgariter peritus, à sacris. Hujusmodi viris ea differta est regia, verius μυσεῖον quam aula: quas tu *Athenas*, quam *Stoam*, aut quod *Lyceum* ejusmodi prætuleris aulæ? Quod mihi de *Fabro* gratularis, non minus ingratum est, quam fuit invisa conflictatio: atque utinam ille moderatius lacessisset. Sed ita est, nemo omnibus horis sapit. Hoc quicquid est mali, meis imputare fatis libet. Quid enim aliud faciam? Vir probus est *Faber*, eruditus, humanus, denique vetus etiam amicus. Sed eam felicitatem mihi genius aliquis, opinor, malus invidit: & nunc eo sum in virum animo, ut mihi vehementer molestum sit futurum, si quisquam de *Fabro* mea causa pejus sentiat. De recriminatione rumorem spargunt quidam, qui monomachiis hujusmodi delectantur. Cæterum, inter nos animorum consensus est: neque vero committemus, ut tam veterem, tamque sinceram amicitiam, una nubecula dissidii videatur abolevisse. Si inter *Barnabam* & *Paulum* incidit παροξυσμὸς, quid novum si inter nos humani quiddam extitit? Quantum istic eruditi tribuant Scriptis meis, nescio: certe hic plus tribuunt, quam agnoscam. Et tamen non desunt, qui fortiter obganniant: sed ejusmodi ferme, ut aut non legant mea, aut qualiacunque sunt, frustra lecturi sint. Quod ni

An. 1518.

An. 1518. me tot bonorum virorum candor consolaretur, jam dudum pœniteret tantarum vigiliarum, quas communibus studiis, præcipue vero sacris, pro mea virili juvandis insumo. Rumores, quos vulgo spargunt de *Turcis*, plerisque suspecti sunt, quod toties jam experti sint, alio spectare remiges, alio provehi cymbam: nec usquam esse verius τὸ πολλὰ τὰ πολέμου κενά. Sed quicquid istuc negotii est, precor ut omnibus bene vertat: suscipitur enim ingens rerum humanarum commutatio non sine discrimine. De *Marco Musuro* & *Paleoto* rem acerbam nuncias, & interim cum cornicibus omnibus certabit, ὁ περὶ τὴν εἴσοδον, ἀλλὰ ταῦτα γε θεῶν ἐν γούνασι κεῖται. Periit & apud *Gallos Faustus*, & apud *Britannos Andreas Ammonius*: quorum alter diu regnavit *Lutetiæ*, alter ad summam dignitatem emersurus erat, si vita diuturnior contigisset. Tu cura ut recte valeas. *Basileæ* 26. Julii, Anno 1518.

EPISTOLA CCCLXXVIII.

Philippus Melanchthon D. Erasmo Roterodamo *S. D.*

An. 1519. SALUTEM *in* Christo Jesu. *Dolet mihi vehementer*, Erasme *clarissime, in eam venire tibi suspicionem, nebulonis cujusdam calumnia, quasi notare velim*, καὶ κατοβελίζειν *nobiles illos commentarios tuos sacrorum. Ridiculum sane*, τὸ Ἐλεύθερον Διόνυσον *velle summo* Jovi *obstrepere, deinde iniquum, de optime merente male mereri. Hic vero tuum ipsius animum appello, tamne esse credas malis imbutum moribus? adeone scelerata detrahendi libidine, qui sit tibi antea judicio bonorum virorum probatus? Quæso te per pietatem, ita putes & illum δολότεχνον quadruplatorem (satis enim conjicio qui sit) mea simplicitate iniquiter abusum, & accepta nos tibi ferre studia omnia nostra, si qua sunt, ut auctori & parenti. Scio rem tibi leviorem videri, quam ut pluribus agatur: alioqui testes candoris mei allegare possem, quibus fidem habeas. Quanquam hoc sane non pernego, primum visa in* Paraphrasi *mihi quædam δεξιωδικώτερα· sed altius perpendenti aliter videtur. Hinc ille, sat scio, Tragœdiæ argumentum duxit. Verum, judicia studiosorum ut recta, ita libera esse decet. Cæterum, nullius mihi rei conscius sum, ignosce si quid hac parte peccavi per* Jesum Χριστόν. *Nec enim tam oscitans* Erasmi *lector sum, ut ex illo ipso nondum didicerim, quid præceptori, quid fratri in* Χριστῷ *debeam. Hæc paucis, nam & magno animi mei dolore, & quod ajunt*, αὐτοσχεδιαζόμενος, *iniquo etiam tempore scripsi.* Martinus Luther, *studiosissimus nominis tui, per omnia tibi probari cupit. Vale, vir clarissime. Ex* Lipsia 5. *Januarii, Anno* 1519.

EPISTOLA CCCLXXIX.

D. Erasmo Roterodamo Petrus Mosellanus *S. D.*

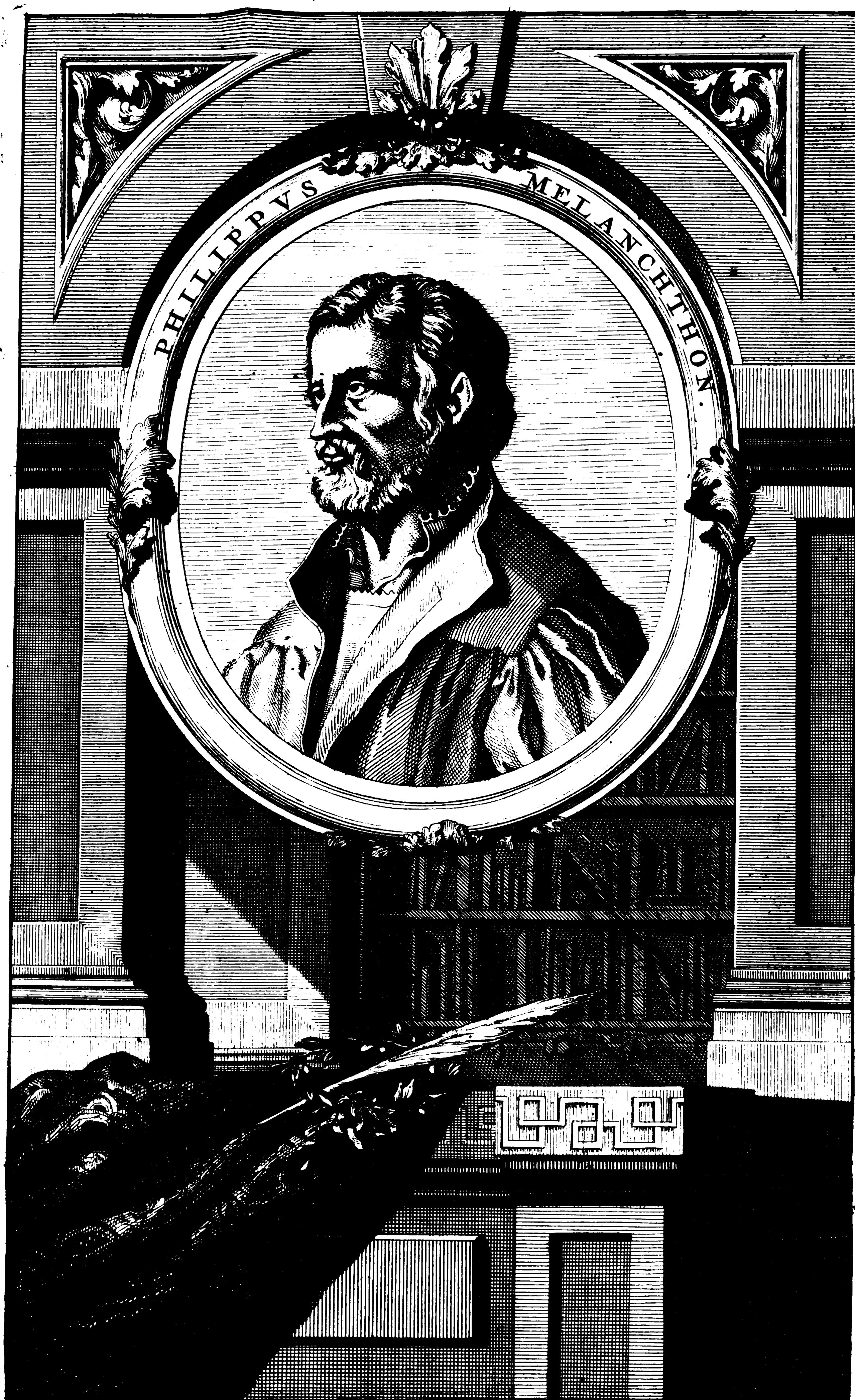
ITA *studia mea* Christus *promoveat*, Erasme *mortalium mihi longe charissime, ut & ante sæpe eorum risi impudentiam, qui labores tuos toti orbi salutares ineptis suis literis interpellant, & nunc idem, aliorum importunitate coactus, facio. Est hic sophistarum, & ut tu recte pariter ac facete vocas*, ματαιολόγων *ingens turba, cum quibus mihi ac paucis quibusdam aliis, pro literarum publico honore stantibus, assidua est pugna. Sed in hoc certamine, qui majorem juventutis partem in suam pertraxerint factionem, abeunt victores. Laboratur utrinque vehementer, hinc viribus, illinc insidiis ac technis.*

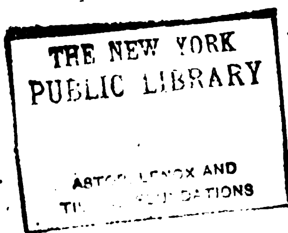
Dolus an virtus quis in hoste requirat?

Ad nos tamen Mars *in hoc bellorum genere non temere* ἀλλοπρόσαλλος *magis inclinat. Non dubito, quin si tu in nostram partem, velut quoddam* Minervæ *numen, annueris dexter, brevi adeo to* ἐπινίκιον *simus cantaturi. Jactant nebulones isti cum omnium honestarum literarum, tum vero præcipue Græcarum (eas nos hic ex* Georgii Mysiæ *Principis munificentia publice, si non pro dignitate, certe pro viribus & candide docemus) hostes, apud rude juvenum vulgus, ut maxime sint discenda* Græca, *id quod tot conflictibus vix tandem obtinuimus, ea tamen a me homine* Germano, *aut (sic* Treviros *agnoscunt) semi-Gallo tradi non posse. Quandoquidem, inquiunt, si quid in ea lingua præ vulgo posses, jam pridem cum* Erasmo, *hujus (ut ipsi judicant)* πολυπραγμοσύνης *apud* Germanos *parente, aliqua tibi intercederet familiaritas, ut minimum mutuo literarum officio contracta. Deinde si quis omnino & tempus & sumptus prodigere velit*, Græcæ *literaturæ cognitionem ab* Italis *ac* Græcis *petendam. Sic enim homines arguti* κρώζοντες, *juventutem ab audiendis* Græcis *absterrere moliuntur. Quasi vero* Erasmus *solos* Budæos, Lascares, Musuros, Bembos, Leonicenos, Aleandros, Reuchlinos, Birchemeros, *mutua amicitiæ honore dignetur: ac non etiam, qua es amabili facilitate, multorum vulgarium improbis sollicitationibus pro tempore nonnihil concedas. Quid enim faceres al. ? Tum non & multis tuarum* lucubrationum *locis aliud agens, quæ tua sit de* Italis *præceptoribus sententia, prudenti lectori satis aperias. Neque vero multos adeo nobis abduceret hæc cavillatio, nisi per naturam μισόπονοι essemus omnes: & persuasio hæc de* Italorum *eruditione, non tantum* Germaniæ *pestilens, niteretur eorum suffragiis, quos pro sociis hostes experimur, haud scio an non ipsis crassis barbaris multo pejores. Hi sunt, qui tribus quatuorve* Latinis *figuris instructi, alii poetas, oratores alii sese ostentant, & inveniunt homines fortunati se dignos auditores: apud quos* Græcanica *studia, si diis placet, ad rem* Latinam *aut nihil, aut parum admodum facere, magna temeritate declamant. Cujus farinæ impium quendam nebulonem, nescio quis malus Aquilo in hanc scholam nobis ex ipsa usque* Dalmatia *invexit. Quid multis? rem feceris tum mihi gratissimam, tum nostrarum literarum studiosis hic agentibus jucundissimam, si vel unis literis tuum in nos animum fueris testatus. Dabis hoc meo in te amori, qui in literis tuo judicio jam inde a puero religiose sum usus: dabis istorum, qui bonis omnibus non bene volunt, commiserando stupori. Non eris, opinor, in me solum tui dissimilis, qui alias* Pauli *tui exemplo omnia fieri soles omnibus, nimirum ut quantum in te est, ad bonam mentem omnes perducas.* Joannes Eckius, ὁ τῶν ἀεροβατούντων καὶ τὰ μέγιστα πνεόντων ἄλφα, καὶ ὥσπερ Ἀριστοφάνειός τις Σωκράτης ἀπὸ ταρρῶ τοὺς θεοὺς ὑπερφρονῶν, *cum* Andrea Carolostadio Vitembergensi *archidiacono pro sua vita, hoc est, corollariis in disputationis arenam descendet. Palæstra erit Theologorum nostrorum* φροντιστήριον; *arbitri quoque nostri* ματαιολόγοι: *de die nondum convenit, magnis apparatibus pugna utrinque adornatur: alter secum* Augustinianam *factionem trahet, alter* Prædicatorum *populum adducet: nam hi nunquam non adsunt, cum τὰ πρὸς τ' ἄλφιτα in discrimen vocantur. Confluent undique rarum conflictum spectaturi: videas commissos nobile par* Scotistarum. *Vis augurer quid sit futurum? Magnis clamoribus res in rixam adducetur: magis, vereor, cruentam ea, quam tu in* Esernio *& Pacidiano festiva ὑποτυπώσει nobis expressisti. Hæc tibi totius fabulæ καταστροφή· nam utriusque stomachum belle novi. Decem* Democriti *satis, quod rideant, habebunt. Eventus rei si dignus erit, tibi perscribetur. Ipse interim bellicum hoc* τοῖς μονομαχήσουσιν *occinam*, ἔστε σοφοί, μνήσασθε δὲ θουρίδος ἀλκῆς· *tum inter spectandum* ῥαψῳδήσω, σὺν δ' ἔβαλον ῥινούς, σὺν δ' ἔγχεα. *Sed quo ego dilabor, qui mei oblitus apud te hominem theologum, quasi familiarem aliquem amiculum jocor? Bene vale, mihi vita charior*, Erasme, *& ut bonis diu bene vivas, cura.* Lipsiæ 6. *Januarii, An.* 1519.

ILLUD *magnopere te rogo per* Jesum *etiam* Christum, *ne inducas animum credere illis, qui apud te* Philippum Melanchthonem *deferunt. Cave quicquam sinistrum de homine suspiceris: est adolescens optimus, ad summam eruditionem natus, nec pietatem minorem.*

EPI-

PHILIPPVS MELANCHTHON.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

EPISTOLA CCCLXXX.

Erasmus Rot. Petro Mosellano S. D.

An. 1519.

JAM pridem ex primis illis tuis ad me literis, mi *Petre*, ingenium tuum adamare cœpi, quod mihi tum sanum ac festivum esse videbatur: nam ingeniis hujusmodi semper unice sum delectatus. Offendit enim in nonnullis nostratium immane quiddam, plus habens spiritus, quam judicii: verum, hunc amorem auxit posterior epistola, priorem tum eruditione, tum elegantia superans. Cæterum, simulatque legissem orationem illam tuam, qua linguis patrocinaris adversus eos, qui ad benedicendum elingues, ad obtrectandum melioribus studiis linguacissimi sunt: tantam spem de tuo ingenio concepi, ut vix de quoquam alio parem. Adeo vivit oratio, adeo fluit, secumque rapit lectorem, solidis argumentis referta: in quibus inveniendis acutus, tractandis item egregium præbes artificem. Sermo multam variamque resipit lectionem: quod in juvene magis etiam mirandum. Quod scribis, isthic fervere pugnam inter melioris literaturæ professores, & veteris inscitiæ patronos, nihil miror, cum ubique sic ferveat, ut prorsus res vel ex conspiratione, vel fato quodam geri videatur. Astrologos aliquot consului, hujus artis professione claros: ii mali causam in anni superioris eclipsim referunt. Ea contigit, ni fallor, in Ariete, Aries autem ad caput pertinet: ad hæc *Mercurius* vitiatus est afflatu *Saturni*; proinde malum hoc potissimum illos afficere, qui *Mercurio* subsunt: inter quos numerant *Lovanienses*. Siquidem hæc Academia, in qua tranquillissime solent florere literarum studia, miris tumultibus agitata est, ut ego certe nihil unquam simile viderim in vita. Dixisses Aten quampiam turbare studiorum negotium. Cæterum, quid divinent Astrologi, ipsi viderint: ego si quid mihi naris est, arbitror rem à conjuratis ac devotis ex composito geri: adeo ceu dato signo clamatum est ubique gentium in linguas, in bonas literas. Conglomerant se phalanges, quo vel numero defendantur adversus paucos. Partiuntur operas inter sese, ut alii blaterent in conviviis & conciliabulis: alii apud imperitam plebem vociferentur, cui imponere facillimum est: alii disputent in scholis: alii magnatibus suum virus instillent in aurem. Sunt & qui libros scriptitent, præsertim *Coloniæ*, quæ schola semper habuit pertinacissimos malorum literarum propugnatores. Exiit nuper in vulgus & apud nos dialogus *Jacobi Latomi* Theologi, viri pridem nec admodum iniqui melioribus literis, & amici satis candidi: nec satis conjectare queo, quæ res hominis ingenium subito verterit. Sunt qui suspicentur bonam prioris libri partem oppositam orationi tuæ, qua linguas prædicas: sed multo maximam partem oblique tortam in me. Eam suspicionem à me depuli libello bidui labore effuso verius quam scripto: pigebat enim in hujusmodi næniis multum operæ collocare. Nec tibi sum futurus auctor, ut homini respondeas: aut si quid respondeas, argumentis rem agas potius, quam conviciis: præsertim cum ille temperarit à nominibus, nec admodum virulente scribat. Quod si maxime faceret, tamen suaserim calamo moderari, ut posteritas intelligat, nos non tantum causa, verum etiam modestia fuisse superiores. Olim furor tributus est Poetis: nunc is videtur ad eos demigrasse, quos maxime decebat σωφροσύνη. Quanquam immane, quantum interest inter Poetarum & horum furorem. Ille nobis tot egregios libros dedit, de rebus olim gestis, de moribus, de affectibus, de syderibus, de naturis herbarum, arborum, gemmarum, animantium, de situ locorum: ab horum furore præter virulentas, sed frigidas & inutiles sycophantias nihil nascitur, in quibus istis tota victoriæ spes sita est. Qua quidem in re primas tenent Monachorum greges quidam: quorum cum tantus sit numerus, ut ab his vel *Turca* profligari possit, habent emissarios complures, huic præ-

A claro negotio destinatos, ut obambulantes fœdos rumores spargant, aut in concionibus populum ad lapides provocent. Hi quoties extulerunt *Erasmum*? quoties vanissimis rumoribus impetierunt? Et cum hujusmodi factis sibi videntur *Christianæ* religionis columina, digni nimirum, quos ociosos suo sumptu mundus alat. Quanquam nolim hac invidia gravari Monachorum ordines, in quibus optimo cuique non probantur ista. Verum, ubique improbissimi quique tyrannidem sibi vindicant, per hos videlicet res geritur, velut omnium nomine: itaque fit ut ob paucorum malitiam male audiant universi. Atque hic non solum desidero *Christianam* mentem in his, qui peculiariter sibi vindicant religionis gloriam, verum etiam frontem ac pru-

B dentiam desidero. Etenim cum spargunt manifestissima mendacia, facile divinare possunt, fore ut protinus ipsa re coarguantur. Quid enim impudentius isto Monacho, de quo scribis in oratione tua, qui ex eo, quod annotaram, συλλαλοῦντες rectius verti *confabulantes*, non veritus sit apud populum affirmare, mihi literas Euangelicas nihil aliud esse quam fabulas aniles: cum ubique tantum tribuam Euangelicis literis, ut quidam id non satis æquis animis ferant. O divinæ doctrinæ præconem! ô linguam prædicandæ gloriæ *Christi* consecratam! Hæc cum sibi permittant, indignantur, ac cœlum terræ miscent, si quis verbo perstrin-

C gat quorundam Monachorum ceremonias, etiam citra nominis injuriam. Cumque tam impotens odium præ se ferant, ut lymphati videri possint, se tamen judicant idoneos, quorum calculis *Christiani* simus, aut secus. Fuit & hic quidam ejusdem farinæ Theologus, antehac habitus sobrius: qui cum *Lutheri* causam apud populum fecisset quam poterat odiosissimam, hæreses, & Antichristos, & periculum fidei *Christianæ* subinde vociferans; negotium linguarum ac politioris literaturæ cum illius negotio commiscuit, dictitans ex his fontibus hæreses nasci: quasi vel olim eloquentia fuisset hæreticorum magis quam orthodoxorum, vel nuper qui fuerunt hæreseos auctores, iidem non fuerint in-

D fantes & elingues, breviter istis simillimi: vel quasi *Lutherus* his præsidiis instructus esset, ac non magis scholasticis literis: his, inquam, quæ nunc scholasticæ vocantur. Cum proxime Cæsar esset *Antuerpiæ*, *Matthæus* Cardinalis *Sedunensis*, homo doctus, liberique judicii, me vocarat ad prandium. Huic, ut ex ejus colloquio didici, Theologi nescio qui persuaserant mendacium omnium impudentissimum, me in Cantico divæ *Mariæ*, cujus initium, *Magnificat anima*, pro *Abraham & semini ejus*, mutasse, *& seminibus ejus*, non absque ingenti periculo *Christianæ* fidei, quod *Paulus* scripserit non *in seminibus*, sed *in semine tuo quod est Christus*. Domum reversus adeo codicem, ac deprehen-

E do quam fuerit & effrons & excors ille, quisquis hoc ex se commentus erat. Erat alter quidam κηρυκτής, qui lamentabili voce deploravit apud populum, tot vigilias, pro tuenda fide *Christi* susceptas, inanes ac steriles esse. Quid superest nobis, inquit, nisi ut nostros libros conjiciamus in ignem, posteaquam exstiterunt qui novis libris & *Pater noster* corrigant, & *Magnificat*? tum enim recens exierant *Annotationes meæ in Novum Testamentum*. Ipse quendam audivi *Carmelitam*, hominem bonis lateribus, ac titulo pileoque violaceo Theologiæ doctorem. Is cum sentiret adesse me (stabam enim è regione) ex peccatis tribus in Spiritum sanctum duo mihi impegit: præsumptionem, qui novis libris damnarem omnes veteres, adeo ut non dubitarem & *Precationem Dominicam* e-

F mendare, & *Mariæ Canticum*: tum impugnationem agnitæ veritatis, quod auditis eodem die duobus concionatoribus, in cœna dixissem, neutrum satis intellexisse suum thema. Erat autem ex prioris Epistolæ *Petri* capite quarto, *Estote prudentes, & vigilate in Orationibus; ante omnia autem in vobismetipsis charitatem continuam habentes*: hic bona pars concionis consumpta est in partibus prudentiæ, cum *Græce* sit σωφρονήσατε: bona in vobismetipsis de ordine charitatis, cum in

An. 1519. ἑαυτοῖς sit, *inter vos.* Nec tamen insectatus sum illorum errorem, sed laudata utriusque concione: utinam, inquam, hoc accessisset; nam quinque verbis ex *Annotationibus* meis poterant ab hoc errore prohiberi. Neque tamen leve flagitium est, eum, qui apud populum cum tanta docet auctoritate, non intelligere basim totius orationis. Hunc meum sermonem cum doctor ille, ex nescio quo, cognovisset, sæpenumero, inquit, concionatus sum apud vos, & *Christo* favente concionabor. Verum, si quis dicat, concionatorem non intelligere thema concionis, præsertim cum id sumpserit ex sacris Literis, is peccat adversus Spiritum sanctum. Adhærebat lateri meo *Petrus Ægidius* mire candidus amicus. Is ira disrumpi: ego risum tenere non potui. Quis enim tam ridicula non rideat? Et tamen isti putant æquum, ut ob unum talem rabulam ingens Monachorum grex alatur ex publico. Cum primum prodisset in lucem Novum Testamentum à me restitutum, *Carmelita* quidam Theologus, suo ipsius judicio mire doctus ac pius, vociferabatur, ingens imminere discrimen *Christianæ* religioni, instare adventum *Antichristi*: nam hujusmodi tragœdiis territant superstitiosam plebeculam. Ubi ventum est in colloquium mutuum, & hominem rogarem, urgeremque, proferret, quid offenderet in Novo Testamento: Respondit satis ingenue, sibi codicem neque lectum neque conspectum fuisse. Idque fere comperio, nullos odiosius clamitare, quam qui nostra non legunt. Vix dum prodierat Novum Testamentum, cum *Argentorati* Prædicator quispiam (nam ut olim is Ordo complures habuit egregie doctos viros, ita nunc habet permultos, qui nescio quid tyrannidis affectant) in corona studiosorum plenis, ut ajunt, tibiis detonabat in Opus illud. Aderat *Jacobus Sturmius*, juvenis ingenio faceto, summo judicio, doctrina non vulgari, ac nostri cum primis studiosus. Is passus est hominem ad satietatem usque deblaterare. Cum nihil jam non dixisset, atque ut ipsi visum est feliciter, rogavit hominem *Sturmius*, an Opus vidisset, negavit. Quî potes igitur, inquit, tam multa prædicare de Opere, quod nec legeris, nec videris? Risere cuncti, nec tamen puduit illum impudentiæ suæ. Hoc genus fabularum si velim recensere nullus futurus sit modus. Nuper sycophanta quispiam, qui sibi non modo Theologus, cum nihil sit minus, verum etiam sanctulus videtur, in literis ad amicum, me, qui tantis vigiliis & restituere sum conatus, & illustrare lectionem ecclesiasticam, vocat calumniatorem ecclesiasticæ lectionis, se defensorem. Ac proximis hisce diebus alius quispiam loquacissima balbutie, qui cum loqui nesciret, tacere tamen non potest, velut in hoc conductus diversis oppidis miro studio meas laudes deprædicarat, non solum doctrinam incessens, sed & vitam miris sycophantiis. Forte evenit, ut in idem convivium incideremus, cum pridie amicus quidam fabulæ partem ad me perscripsisset. Expostulo palam, doctis aliquot testibus, profero mendacia, quibus me traduxerat. Ibi satis testatus est homo, quæ prædicarat, non è sua lectione, sed ex aliorum relatu prædicasse. Et perinde quasi mediocre scelus sit, alienam famam mendaciis incessere, audent cum hujusmodi factis ad sacrosanctam *Christi* mensam accedere, nondum reconciliato quem læserunt. Adeo juxta *Tychonii* dictum, *quod volumus, sanctum est nobis.* Ac prorsus novum calumniandi genus. Primum damnant quod oderunt: deinde venantur quod carpant in eo, quod damnarunt. Quod si quis obsistat aut reclamet illorum sycophantiis, tum clamitant, turbari pacem ac tranquillitatem: perinde quasi quem alapis cædas, jubeas conquiescere, ne quid tumultus oriatur. Horum tenera majestas, & verbo etiam irritabilis, à nobis plusquam *Socraticam* exigit patientiam: & tam vilem habent alienam famam, qui suam tam charam haberi volunt. Sed næ ego ineptus, mi *Petre*, qui de his tam multa. Finem faciam, si unicam adhuc fabulam addidero. *Anglia* duas habet Academias

A haudquaquam incelebres, *Cantabrigiam* & *Oxoniam*. In utraque traduntur *Græcæ* literæ, sed *Cantabrigiæ* tranquille, quod ejus scholæ princeps sit *Joannes Fischerius* Episcopus *Roffensis*, non eruditione tantum, sed & vita Theologica. Verum, *Oxoniæ* cum juvenis quidam, non vulgariter doctus, satis feliciter *Græca* profiteretur, barbarus quispiam in populari concione, magnis & atrocibus conviciis debacchari cœpit in *Græcas* literas. At Rex, ut non indoctus ipse, ita bonis literis favens, qui tum forte in propinquo erat, re per *Morum* & *Paceum* cognita, denunciavit, ut volentes ac lubentes *Græcanicam* literaturam amplecterentur. Ita rabulis illis impositum est silentium. B Accipe & alteram huic similem fabellam. Theologus quidam, cum in aula concionaretur apud eundem Regem, cœpit in *Græcas* literas, & novos interpretes non minus impudenter quam stolide debacchari. *Paceus* in Regem conjecit oculos, observans quo vultu hæc audiret: Is mox *Paceo* suaviter arrisit. Peracta concione jussus est adesse Theologus. Datum est *Moro* negotium, ut adversus hunc tueretur *Græcas* literas. Rex ei disputationi voluit interesse. Ubi *Morus* multa facundissime dixisset; jamque Theologi responsio exspectaretur: Is flexis poplitibus nihil aliud quam veniam deprecatus est: sic tamen extenuans admissum, ut diceret, se inter concionandum spiritu quodam afflatum, C hoc in linguam *Græcam* effudisse. Tum Rex: Atqui, inquit, spiritus iste non erat *Christi*, sed stultitiæ. Deinde rogat, num quid legisset *Erasmicum*. Neque enim latuit Regem, quod in me torserat quædam. Negat legisse. At isto, inquit, argumento declaras te palam esse fatuum, qui damnes quod non legeris. Sub hæc Theologus: Legi, inquit, rem quandam, quæ vocatur *Moria*. Hic *Paceus* interloquens: Hoc, ait, argumentum, serenissime Rex, huic maxime congruit. Denique commentus est Theologus & aliud enthymema, quo leniret factum: *Græcis*, inquit, literis non perinde sum infensus, quod originem habeant ex lingua *Hebraica*. D Rex admiratus insignem hominis stultitiam, jussit abire: sed hac lege, ne unquam rediret in aula concionaturus. Atque utinam nobis talis quispiam esset Princeps, aut Principis vice. Vos feliciores, si modo vera sunt, quæ ante complures annos mihi sunt de Duce *Georgio* prædicata. Non mihi tempero, quin & illud admodum ridiculum addam, Episcopus quidam Ordinis *Prædicatorum*, qui Reginæ est à confessionibus, fœminæ cum primis prudenti ac piæ, nec indoctæ, persuaserat, me facinus inexcusabile designasse, qui *Hieronymi* libros correxerim, viri doctissimi, atque etiam sancti. Ea persuasa sic expostulat cum aulico quodam mihi amico: Nonne, inquit, *Hieronymus* fuit vir eruditissimus? fuit. E Nonne in cœlis agit? agit: quid tum postea? Quo igitur colore defendes *Erasmum* tuum, qui libros illius correxit: an plus sapit ille quam *Hieronymus*? Atque eadem hic prædicant *serio*, qui sibi videntur Ecclesiæ columina. Tales habemus adversarios. Tales habet *Christi* religio defensores. Nihil esse potest stupidius, nihil insulsius. Et tamen hujusmodi calumniis apud indoctam plebem ac simplices mulierculas traducimur. Sed nugarum jam satis est. Porro quod serius respondeo tuis literis, quidvis potius suspiceris in causa fuisse, quam tui neglectum. Obruor quotidie literarum fasciculis: si non respondeo, videor inhumanus: sin respondeo, triplex F incommodum capio: Primum, nec his satisfacio, quibus, ut est necesse, respondeo quicquid in buccam venit; deinde hujusmodi tumultuaria scriptione stylum per se satis malum reddo deteriorem; postremo famæ detrimentum facio. Ridiculum autem, malle ab *Italia* petere quod domi habeas. Sic vulgus existimat optimum medicum, qui se fingat *Arabem*, aut *Indum*, è locorum intervallo famam aucupans apud stultos. Sed ab hoc affectu convenit eruditos quam longissime abesse. Quisquis callet bonas literas, is nobis *Italus* esse debet. Mihi posthac non est consilium, cum

CHRISTOPHORVS LONGOLIVS.

An. 1519.

cum hoc hominum genere manus conserere. Jam veteranus sum, ac missione dignus: & cursu fessus, vobis juvenibus lampada trado. Vel sine me contingret τὸ ἐπινίκιον, si modo perges qua cœpisti. *Philippus Melanchton* apud me patrono non eget, aut deprecatore. Faveo juveni, ut cui maxime. Plusquam atrox injuria sit oportet, quæ apud me dirimat amicitiam. Bene vale. *Lovanio,* Anno 1519.

Epistola CCCLXXXI.

Erasmus Rot. Jodoco Noetio, Consiliario Brabantiæ, S.D.

ORNATISSIME *Jodoce.* Si clarissimus simul & prudentissimus Cancellarius favebit in hac causa libertati studiorum, maxime faciet ex sententia Regis nostri, qui haud dubie cupit suam Academiam quam maxime florere honestis disciplinis. Quod objiciunt de supplicando, merum commentum est, & hujus quosdam jam pudet, quanquam alioqui satis perfrictæ frontis. Res per paucos conjuratos acta est, qui sua doctrina contenti magis student augendæ rei, quam literis; nec curant quantum proficiant juvenes, modo ipsi *Lovanii* suo regnent arbitratu. Nusquam est Academia, quæ modestiores habeat juvenes, minusque tumultuantes, quam hodie *Lovanium.* Horum bonitate jamdiu abutuntur isti, & ingenuos juvenes habent pene pro emptitiis mancipiis. At illi consul, consul non erat, cui ipse non esset senator. Si quid murmuris aut tumultus est, ab ipsis est, non à juvenibus. Mihi hic nec seritur, nec metitur, ipse nec lego cuiquam, nec audio quenquam. A nemine colligo quicquam, do nonnullis. Sed tamen movet me publica causa studiorum. *Nesenus* hospes est, & linguæ nostratis imperitus, quo magis favendum est viro alioqui docto, integro ac modesto. Mitto tibi dono volumen epistolarum: quo cum erit ocium, fallas horas aliquot. Bene vale, meque magnifico Cancellario commenda. *Lovanio* 7. Januarii, Anno 1519.

Epistola CCCLXXXII.

Christophorus Longolius Jacobo Lucæ, Decano Aurelianensi, *S. D.*

NUNQUAM *nobis sane non deerit scribendi argumentum, nisi (ut te olim monui) mutuis id interrogationibus excitemus: quo nomine scripsi ad te haud ita pridem, mihi adeo gratum fore, si plenius ex te intelligerem, cur Princeps vester* Erasmum Budæo *prætulerit,* Germanum Gallo, *exterum civi, ignotum familiari. Nam quod ad eruditionem pertinet, non video qua in re* Budæus Erasmo *cedat: sive humaniores, sive Christiano dignas homine literas æstimare libeat. Quod vero ad dicendi facultatem pertinet, parem, mea sententia, in tam diverso dicendi genere laudem merentur. Beatissima in ambobus & rerum & verborum copia: sed ita ut alter altius exspatietur, alter angustiore quidem alveo, verum altiore ingentem aquarum vim trahat: fluit ille plenior, hic fertur rapidior. In* Budæo *videor mihi agnoscere plus nervorum, sanguinis, spiritus: in* Erasmo *plus carnis, cutis, coloris. In illo plus diligentiæ, in hoc plus facilitatis: creber ille sententiis, hic facetiis: Ille omnia utilitati, hic plurimum delectationi tribuit. Pugnat* Budæus *cura, ingenio, gravitate, dignitate:* Erasmus *arte, subtilitate, lenitate, jucunditate ad victoriam contendit. Hunc amare possis, illum admirari: Huic favere, parere illi. Profecto ille me violenter cogit, hic suaviter allicit. Ducit alter blanditiis, alter viribus trahit, verborum delectu religiosus, proprietate perspicuus. Si res tralationem expostulat, in metaphoris felix, sententiis gravis, figuris varius, summa orationis specie honestus, sublimis, severus, grandiloquus. Contra,* Erasmus *venustus, modestus, popularis, floridus, verborum supellectile dives, compositione simul expeditus, simul nitidus, frequens exemplis, densus argumentis, gra-*

A *tus salibus. Ille in oratione sua totus quidem semper est, sed tum potissimum tonat, tum fulminat, quum materia temporum nostrorum objurgationem admittit: hic etiam quum moribus convicium facit, magis instituto suo servire atque dolere videtur, malagmatis, collyriis, cerotis, & cæteris id genus leniorum medicamentorum remediis sanitati consulens: ut ille amarulentis quidem illis, sed hac tempestate necessariis potionibus, sectionibus, cauteriis alte grassantem vim morbi insectatur. Breviter, si historiam scripturi sint,* Budæus Thucydidem *magis quam* Salustium, Erasmus Livium *quam* Herodotum *retulerit. Si poema pangendum, hic Tragicum & Heroicum quiddam verborum, sententiarumque pondere*
B *altius intonabit: Ille Comœdiam urbanius, Lyricos suavius, Elegiam mollius inspirabit. Assurgit tamen & hic quoque alieno ingenio, suo vero tam difficulter, quam ille nunquam, etiamsi velit, sese demittere queat: alioqui superiores illæ virtutes ut neutri desunt, sic in altero magis patent, in altero magis latent: effectu pares, habitu dissimiles, ut haud prorsus aberret quisquis hunc concioni, illum judiciis natum dixerit: alterum* Palladis *numine afflatum, alterum Gratiarum choro stipatum. Cæterum, ut intelligas nihil esse, quod sit ab omni, ut ille ait, parte beatum, aut certe quod omnium stomacho satis possit facere: Audi quid in eis hi desiderant, qui se aliquod operæ precium in re literaria fecisse arbi-*
C *trantur.* Budæus *hoc illis peccare videtur, quod nihil peccet:* Erasmus *quod vitiis suis faveat: Illum enim, dum scrupulosius omnia ad Veterum normam exigit, sæpe oblitum eorum quibus scribit, sibi tantum & Musis canere; hunc, dum ingenio suo nimis indulget, nihilque putat esse tam vulgare, quod non aliquando in oratione suum sibi locum honeste vindicet, turbidum interim fluere: Illum potius nobis significare quid velit quam dicere; hunc immodica sermonis ubertate, veluti læto gramine sata strangulare: Illum oratione nunc obliqua verticosum, nunc figurata elatum, sæpe intumescere; hunc recta nudoque ductu humiliorem, plerunque humi serpere: hunc lascivia molliorem, illum austeritate duriorem. Deni-*
D *que alterum doctis mirum in modum posse placere, alterum etiam imperitis, si in tam secunda (ut illorum verbis utar) facundia modum tenerent, & suo semper freti ingenio, alieno nonnunquam essent diserti, vel judicio vel consilio. Nam cum præstare possint quicquid volunt, par est, inquiunt, ut optima quæque velint, nec sese ambitiosius nobis vendittent: eo res nostras recidisse, ut mature potius juvandi quam intempestive delectandi simus: pro suscepto operis instituto fideliter docendi, non crebris licentiosissimisque excursionibus ambagiose suspendendi: digredi quidem* Senecam *&* Plinium, *sed alterum parce, alterum raro, nec sic quoque quæsito, nec nisi oblato argumento. Hæc Critici: quorum sententia*
E *quo minus statim subscribam, faciunt cum alia multa, tum quod non defuere clari Oratores, qui non Grammaticos, sed populum eloquentiæ judicem statuerint. Esto, sit porrigendus doctis modo calculus, sint soli literarum principes hac de re in consilium mittendi, quisnam amabo hac ætate dignus, cui tam superba censura jure credatur? Tuebuntur se uterque haud magnis solum exemplis, sed etiam validissimis argumentis. Dicent se non perperam scribere, sed illos corrupte judicare: in orationibus suis non nasci, sed ab imperitis spinas afferri:* Erasmus *se omnium rationem habuisse,* Budæus *paucorum theatro contentum esse. Itaque ipse nihil decerno, vel ne sutor (ut ajunt) supra crepidam: vel quod apud*
F *me paria faciant, hoc est, virtutibus, si qua sunt, vitia pensent, atque adeo superent. Habent enim plus quod laudem, quam quod ignoscam. Illud tantum miror, quod ab initio dicebam; Cur Princeps vester in tanta* Budæi *probitate, doctrina, eloquentia,* Germanum Gallo, *exterum civi, ignotum familiari prætulerit. Nec hoc dico, quod* Erasmi *fortunæ invideam. Studeo namque homini, si quis mortalium alius, tametsi de facie nunquam mihi viso, idque ob communem patriam (sumus enim ejusdem, ut nosti, & linguæ & ditionis) colo autem ob eximias*

illas animi dotes, quas in eo ita suspicio, ut votorum meorum summa sit, hinc ad annum etiam alterum supra vicesimum, quo me ætate superat, si non illum, quem nunc tenet, saltem proximum eloquentiæ gradum attingere. Improbum, inquis, votum: improbum sane, sed quod nec ipse plane improbet. Ego nec existimationi, nec commodis tanti viri invideo, cujus eloquentia apud me pluris est, quam totius Galliæ *opes. Sed in hoc ista scribo, ut si quid habes, actutum me certiorem facias, cur semper neglectis* Gallorum, *nunc primum fastiditis* Italorum *ingeniis,* Germanica *tam ambitiose assectemini. Vale. Ex Urbe* Roma 29. *Januarii, Anno* 1519.

EPISTOLA CCCLXXXIII.

Guilielmus Budæus Erasmo Rot. *S. D.*

VIDI *enarrationem, quam in epistolam meam scripsisti, illam scilicet, humanitatis plenam, sed tibi antea insusitatæ, in qua etsi omnia mihi perplacuerunt, tamen variis curis implicitus, nunc (ut arbitror) non respondissem, nisi in epistola tua appendicula obticescere me vetuisses. Nam ne me adeo supini ocii hominem esse putes, qui diu jam paterfamilias factus, septimo etiam filio auctus sim: domum nuper emi, in eamque migravi, simul & reconcinnandam fabris tumultuarie locavi, libris interim & chartis in congerie jacentibus. In hac transitione opes meas recensui, antea mihi incognitas, ne me non serio accipere putes, quod de divitiis meis adspersisti. Quod tamen ipsum quonam modo in mentem tibi venerit, non intelligo: cum in libris & liberis bonam census mei partem habere me, semper præ me tulerim, atque etiam testatus sim. Sed quam illud scitum mihi visum esse censes, quod in* Epimethei *mentione dicacem me & eruditum, velut ex commentario facis: ut paucula quædam, quæ tu bona dicta vocas, seposita velut in numerato habeam, quæ etiam ipsa perditurus eram, nisi te amicum nactus essem, in quem ipsa intorquerem. Memini alias abs te nescio quid simile in me jactatum, etsi nunc notare locum non possim. Eja tu, cui vel joco amicum perstringere religio est, tam stupidæ auris esse me lectorem putasti, ut id semel dictum non satis exaudissem? Ante te parœmiologon id jus fuisse scimus, ut antiquorum inventis studiosissimo cuique ita uti frui liceret, ut ne in alienam quidem possessionem invasisse videretur, sed veluti floribus decerptis, uti in agro publico enatis, & occupaturo expositis. Nunc post volumina illa parœmiarum tuarum edita, iis tantum uti licebit credo quæ tu concenturiasti, & veluti in numeros legitimos redegisti. Quasi vero si quis compascuum agrum maceria concluserit, ut viciniæ intersepiat, id se usu cepisse jure contendere possit, ac suum propriumque fecisse. Quod eo etiam iniquius esse possit, si parœmiarum appellationem ita late patere volueris, ut omnia belle, scite, lepide dicta tui juris feceris. Sed sit ita sane, ut hoc jure tuo feceris, cui omnium rei literariæ partium constitutio, arbitriumque, consensu publico mandata sunt aut permissa: liceat saltem precario istis uti, ut de* Epimetheo *notasti: & à te utenda rogare, iis præsertim qui rerum commercia noverunt, & aliena etiam facere sui mancipii possunt. Cujusmodi autem ista est improbitas, ut in mari illo & pelago antiquitatis, quod omnium jure naturali commune est (si juris peritis credimus) expiscari unus homo bellissimum quodque permittat sibi, & piscationis usu omnibus interdicat? Parum erat (credo)* Adagiorum *volumina anniversario labore repetita, ad circumfluentem usque copiam auxisse, & velut everriculo quodam iniquarum macularum, gratiam & venustatem antiquæ lectionis exhausisse, nisi etiam aliis invideres qui vestigia tua sequuntur. Atqui si vir bonus sis, talisque, qualem te esse semper existimavi, quum latifundia utriusque linguæ ita messueris, ut inde magnam tibi gloriam compararis, nobis non succensebis, si tanquam spicilegio persequamur, quæ vel oculos tuos in tanta copia fugerunt, vel à te neglecta sunt, quanquam frugi homine atque etiam tenacissimo; νυῦ ἢ σὺ βασκαίνεις πᾶσι καὶ τοῖς ἐπικαλαμμήοις ἐνοχλεῖς, ὁ πάντας γε τοὺς λειμῶνας τῶν μουσῶν, καὶ πάντα τὰ λήϊα τῶν παλαιῶν ἀποθερίσας; Quin id etiam scire pervelim, nisi curiosus esse videar, quando illa dicta seposita perdere me nolle dicis: an quæ tot tantaque edis quotidie volumina vix sufficientibus* prælis, *atque uni prope tibi vacantibus officinis, ea ex tempore fundas, fanatico furore instinctus, nec istis texendis filum ante sepositum habueris, scriniatim etiam titulis prænotatis. Sunt enim qui ajunt, ante annorum hebdomadas apparasse te, quæ nunc ἐπαλλήλως exeunt. Quod si verum esse scirem, ego animi tui æquitatem, tuamque charitatem, in publicum amplecterer omni suffragii mei favore. Quid enim commendabilius est, quam quæ juvenilibus annis congesseris, nolle tecum sepeliri? Mihi enim id perinde esse videtur, atque si civis quidam* Romanus *Musarum divitiis circumfluens, annuis & menstruis congiariis populi plausum mereri, bonaque sua elargiri, in animum induceret, atque ita de omnibus mereri, ut etiam primoribus, & ordinibus tesseras suas mitteret. Quod utinam omnes auri nimium amantes, factitare sibi persuasissent, ut avide congestas opes, ante mortem benigne erogarent. Non tantæ passim opes hominum commercio eximerentur, & vinculis perpetuis damnatæ situ obruerentur. Nam quod ad me pertinet, ego multa inter schedas condidisse me amicis non inficior, ex quibus volumina non contemnenda aliquando contexere potuissem, si mihi secundiore fortuna uti, & literis feriari contigisset. Ut ad reliqua transeam: merito me ludificaris, ut nihil pensi habentem, qui illud de* Hieronymo *dixerim ad tribunal* Christi *rapto: non enim excusabo quod jocari voluerim, ut tu cavillatus es. Ita fando auditum memineram magis, quam locum satis apud* Hieronymum *annotaram. Mihi tamen veniam dabis, in re non capitali: hujuscemodi fortasse videri illud tuum possit de* Areopagitis, *ad quorum subsellia tu furti reos agis. Verum, ut non diffiteor, me multa joco dixisse, ita nunquam fatebor me ita impudentem esse, ut hujus appellationis non suppudeat etiam jocularis. Sed nec amicos tuos, quos viros bonos ac mansueti animi esse non dubito, cum tibi sint amici, ferarum ritu frementes in epistola mea feci. Sit sane ut aliqua non suo loco dicam, quando ita tibi visum est, temporum, locorum, dictorumque omnium arbitro: tibique ita me meaque permitto, ut quæ ad* Tonstallum *de te scripsi, si vel non suo loco dicta vel male locata videntur, ea loco ut moveas: neque id quidem modo, sed etiam te ut eo ex fastigio gloriæ & existimationis deducas aut deturbes, in quo te collocatum à me fastidiose scribis: quandoquidem tam morose id quod tibi tribuitur admittis, ut modestius fuerit fortasse aperte respuere. Vide utrius nostrum æquior sit querela. Tu cum tua me dejecisse clamites, ego mea à te elevari ægre fero. Tametsi ô hominem te æquissimum & animi gratissimi, qui auctorem me tibi fuisse dicis & causam, nec Regi, nec Episcopo fautori tuo scribendi. Hæc illa sunt euangelia, quæ mihi à te deberi contendebam. Imo vero ô hominem te acutum, qui ne in eo quidem loco epistolæ me intellexeris, ἐν ᾧ διαπεδέξασθαί σοι τὸ ὑφ' ἡμῶν προαιρεθὲν ἐπιχείρειν, ita ut tuæ tantum partes essent ἐν τῷ διαμέλλειν, καὶ οἱονεὶ βαρύνεσθαι ἐπὶ τοῖς ἐπαγγέλμασι τοῖς ἐνθένδε. Tu autem velut sorex, quod ajunt, qui* Mimum *evulgasti. Gaudeo te stomachum perpurgasse, ut purus putus* Erasmus *ad nos tandem transeas. Certe omni ope conatus es virus illud fellis exsudare, falsa opinione contractum, cujus graveolentia nondum ita mihi stomachum movit: ne te ultum me esse magnopere triumphes, ut implacidiore me utare. Itaque si quid etiam in imo subsedit, excute & te totum perpurga, quando illa catapotia, ut spero, epistolæ meæ vorasti. Quanquam quum impudentiæ crimine nihil atrocius* Homerus *invenerit, quo tu crebram in me lapidationem fecisti, jocis scilicet mecum assuescens, non video quid reliquum tibi feceris, quo luculentiorem plagam incutere mihi possis. Sed tamen, si quid restat, recipere plagam non gravabor, dum tuo animo obsequaris. Libens tamen hoc tibi suaserim, ut si te adhuc malus ille genius tuus hujuscemodi agit intemperiis, in il-*

lum

An. 1519.

A *lum exsuccum & monogrammum Theologum, qui tibi semissis homo male cogitat, mucronem styli tui obvertas. Satis enim mihi videor periculum stomachi tui fecisse. Interim silentio indulgebo, ut attentius te spectem cum illo congredientem, si quando caput ex insidiis & latebris exeret: & tui stomachi ludos quoquo modo meditabor, qui bellus & delicatus amicus, palpatoribus gaudes amicis. Proinde si lubet,* Deloino *jam jam non meo, sed tuo scribe, qui mellitis tecum certabit epistolis: quanquam ipse queritur te alteri jam ejus epistola non respondisse.* Ruzeus *vix ausus est salutem mihi committere, ad te verbis suis mittendam, quem in te merito excandescere arbitrabar. Ei enim epistolam tuam ostendi, in fronte quidem suavem & illectricem, sed intus amarulentam.* B *Itaque auctor tibi sum, ut te totum his amicis des, qui amicitiam tractare mollioribus articulis noverunt. Ego vero in gratiam cum seriis redibo jocisque salutem multam dicam, qui mihi male eloquentia tua gratiam conciliarunt. Illud calumnia plenum pone per oblivionem omisi, quod verba tu epistola mea repetens,* inquis *in præsenti pro* inquies *scripsisse me confingis, quasi vero scilicet superioris tua epistola verba ementitus sim. Hoc enim ipse quereris, cum tamen revera ego per anthypophoram loquerer, non te ita dixisse affirmans, sed dicere posse: ubique enim* inquies *in futuro in scheda mea scriptum est. Ita non argutiis rhetoriis, ut solebas, sed etiam sycophantiis oppugnare me* C *instituisti. Nondum eram cum Episcopo collocutus, ex quo tu ad eum scripseras, etiamsi literas tuas videram. Vale, & thema aliud auspicare, si tibi* τοῦ ἀντεπιστέλλειν *vicissitudo cordi est. Omnia arbitrii tui facio.* Parisiis 1. *Februarii, Anno* 1519.

Locus, qui te conturbat in epistola mea, sic legitur in scheda, qua est apud me: Faber toties à me cum honoris præfatione nominatus, nescio quam gratiam mihi rependit, certe ut multis videtur iniquam. Mihi quoque durius agere mecum videtur, quam pro solito suo candore. Doleo ansam hanc datam, *& reliqua. Tum ipse prædiceres, qua tria verba postrema mea sunt hoc sensu, debuisti superioribus verbis addere te* D Apologiam *scripturum, tunc fortasse non serus monitor fuissem. Qua ex epistola tua hac sumpserim nescio, cum enim hac scriberem, nec libros meos expeditos, nec scrinia digesta habebam in hac domo, in quam migravi. Habes epistolam & puram & eleganter exaratam, &* αὐτόγραφον.

Sed omnia mihi tecum licere aequum est, præsertim quum à manu amicum nullum habeam: alienum inquirere non vacet, nec suave sit ad te religiose scribere. Omnia hic imperiose agere cœpimus ex quo Maximilianus *mortuus est, ne me jam ut magnopere aequo & clemente usurum te esse speres. Vale rursus & me si lubet ama, quando tuo jussu non obticui. Anno* 1519.

Epistola CCCLXXXIV.

E *Thomæ Card. Eboracensi Erasmus Rot.* S. D.

Nunc meritas do pœnas stultitiæ meæ. Qui poteram isthic inter eruditos amicos, & suaviter & cum dignitate vivere, si benignitatem regiæ majestatis ac tuam ultro oblatam fuissem amplexus, nunc cogor cum ingratis quibusdam & impudentissimis sycophantis conflictari. Ut sunt fatales corporum morbi, ita video & animorum fatales quasdam esse pestes, undecunque proficiscuntur: sive ab astris, sive ab ipsis corporibus aliter atque aliter affectis, sive, quod magis reor, ab humani generis hoste, qui nulla re magis gaudet quam nostra discordia. F Quis enim alius tantum veneni studiis invexit, etiam sacris? à quibus pendet tum incolumitas, tum dignitas *Christiana* religionis? Tam amaris odiis nunc passim inter sese decertant etiam Theologi, tam virulentis libellis invicem sese proscindunt, publicis apud populum concionibus sese mutuo lacerant, mea sententia præstiterit hortum colere quam literas. Atque hac in re nulli peccant impudentius quam hi, qui sub mendicitatis professione tyrannidem meditantur. Complures eruditissimi viri ex toto orbe mihi gratias agunt pro Novo Testamento jam bis recognito, inter quos & aliquot Episcopi sunt, atque adeo summus ille omnium *Leo*, ejus nominis decimus. Et istos non pudet, nondum lecto Opere, seditiosis clamoribus apud populum traducere bene merentem. Quales & hic exstitere quidam, & isthic quendam audio fuisse, qui in concione frequenti vociferatus sit, me corrigere voluisse Euangelium *Joannis*, quod pro *Verbo* verterim *Sermonem*: quasi *Joannes* scripserit *Latine*, aut quasi non ante me, Filium Dei pro *Verbo Sermonem* appellarint, *Cyprianus*, *Hilarius*, *Hieronymus*, cumque his innumeri; aut quasi *Sermo* non melius exprimat *Græcam* vocem Λόγος, quam *Verbum*. Quid stultius dici potuit apud doctos? At quid apud imperitam multitudinem seditiosius? Cæterum, ubi interim illa dulcedo studiorum, quam narrat *Hieronymus*? ubi illud in campo Scripturarum sine dolore nostro ludere? Quid quod interim bona pars fructus perit utrisque. Nam & illi dum sacris concionibus, quæ præter *Christum* nihil sonare deberent, admiscent suos affectus, minus commovent populum ad pietatem: & nostri libri vel à paucioribus, vel minore cum fructu leguntur, viciata per istos imaginatione, quæ ubique valet plurimum, adeo ut si quis *Augustini* librum legat persuasus esse *Pelagii* hæretici, minimum fructus sit reportaturus. Tua auctoritas succurrit isthic bonis literis, apud nos adhuc cum veteris inscitiæ patronis belligerantibus. Utinam dignetur & sacrorum studiorum tranquillitati consulere, non solum apud *Britannos*, verum etiam toto terrarum orbe. Id facile fiet, si *Romanum* Pontificem literis tuis admoneas, ut sua auctoritate coerceat hanc incessendi licentiam, suam quisque professionem ornet citra contumeliam alienæ, quemadmodum *Paulus* suum glorificat Euangelium, non obscurans tamen euangelium *Petri*. Quod si dissentiunt alicubi ingenia, res *Christiana* modestia peragatur, non diabolica virulentia: argumentis decertetur, non seditiosis clamoribus, ut & victor discedat gloriosior, & victus eruditior. Rem magnam præstiterit tua celsitudo, & de Republica *Christiana* optime merita fuerit, si studiorum tranquillitati dignabitur, ut facit, auctoritate sua consulere. Scripsimus hac de re nonnihil summo Pontifici *Leoni*. Sed quantulum nos homunculi possumus? Absolvi Paraphrases in omnes Epistolas divi *Pauli* germanas, Opus, ni fallor, victurum, & adeo felix, ut illis quoque probetur, quibus nihil placet *Erasmicum*. Utinam mihi liberum esset huic Operi tui nominis facem prætendere. Sed magnis intervallis non uno impetu perfectum est, ita partes laboris diversis inscripsimus. Sed quæretur aliud æque victurum, quod tuæ celsitudini dicabitur: certum est enim his immori laboribus, etiamsi sentio me indies reddi segniorem, non tam ætate quam studiorum laboribus irrequietis, imo tædio contentionum magis, quam laboribus per se jucundis. Bene vale. *Lovanio* 1. Febr. Anno 1519.

Epistola CCCLXXXV.

Erasmus Roterodamus N. Ferdinandi Medico & Præceptori S. D.

Si non mediocriter debet Respublica fideli vigilantique Medico, qui curat Principis corpus, quod animi, per quem imperat, vel domicilium sit, vel organum, quantum tibi debet hæc nostra regio? imo non hæc tantum; nam utcunque res cadent, non potest *Ferdinandus* non esse Princeps egregius, qui tanti Regis sit frater: qui non solum arte medendi advigilas, ut corporis prospera valetudine gaudeat adolescens, verum etiam *Christiana* philosophia fingis ac formas animum illius, sanctissimis opinionibus, ac decretis vero Principe dignis imbuis pectus adhuc purum ac tractabile? Quanquam ille non tam ætate quam indolis bonitate tractabilis esse mihi videtur. Atque utinam complures

res

An. 1519. res tui similes adessent, ut aula nostra *Britannicam* imitaretur, doctissimis in omni genere disciplinarum viris refertam. Ad regiam mensam adstant eruditi, agitantur literatæ quæstiunculæ, quæ ad Principum institutionem, aut alioqui ad bonos mores pertinent. Breviter, is est aulæ comitatus, ut præ illa nullam non contemnas Academiam. Faxit Deus Opt. Max. sic invertantur vices rerum humanarum, ut quemadmodum publicas scholas invasit ambitionis, voluptatum & avaritiæ studium, ita Principum aulæ recta studia complectantur. Est apud nos *Ludovicus Vives*, *Valentinus*, nondum opinor vigesimum sextum egressus annum, sed in nulla Philosophiæ parte non supra vulgum eruditus, tum in bonis literis, atque etiam in dicendi scribendique facultate eo progressus, ut hoc seculo vix alium nôrim, quem ausim cum hoc committere. Nullum est argumentum, in quo non exercuit stylum. Nunc Veterum exemplum referens declamat, sed tanta dexteritate, mihi crede, ut si titulum adimas, putes rem non hujus regionis, nec hujus esse seculi, magis autem felicissimis illis *Ciceronis* ac *Senecæ* temporibus natam, quibus coquis & apiciis aliquanto plus erat eloquentiæ, quam nunc est iis, qui videri volunt orbis magistri. Artis observantissimus est, sed ejus affectationem ita dissimulat, ut neges rem adumbratam agi. Video hunc cum primis esse idoneum, qui & tibi in instituendo *Ferdinando* subsidiarius sit, præstetque ne quis aulam istam ut infantem atque elinguem contemnat. Ad hujus dotes & illud accedit, quod & *Hispanice* callet, utpote natus *Hispanus*, & *Gallice* perbelle, ut qui *Lutetiæ* diutule sit versatus. Nostrum sermonem intelligit magis quam sonat. Verum, haud scio, primum an Card. *Croius*, cui præceptor est, passurus sit hominem à se divelli, diligit enim eum ita ut meretur effusissime: deinde an expediat, juvenem amplissimæ fortunæ raræque indolis tali formatore nudari. Impense faveo Principi *Ferdinando*, sed ita de me meritus est Card. ut non ausim moliri quicquam, quod illi sit incommodo futurum. Postremo nondum habeo compertum, an *Vives* ipse sustineat avelli à tanto patrono, cui se novit esse charissimum. Quod si hac in parte tua prudentia mecum sentit, proximis literis alium tibi designabo. Bene vale, vir eximie. *Lovanio* 13. Febr. Anno 1519.

EPISTOLA CCCLXXXVI.

Erasmus Rot. Clarissimo juveni Antonio à Marca, Abbati Belliloci, S. D.

PERSVASERAT mihi ille quem nosti, me initurum haud mediocrem gratiam apud tuam celsitudinem, si eam aliqua parte studiorum dicata provocassem, sed, ut video, res in diversum exiit; hoc ipso videor alienasse, quo conabar devincire. De ingenii tui candore, fide, constantiaque non libet suspicari, nescio utrum idem ille gratiam officii mei corruperit, qui ad officium instigarat, an opus ipsum tuo judicio parum arrideat. De promisso non gravo pudorem tuum, volens atque ultro pollicebaris mihi, nec postulanti, nec exspectanti, ego vicissim ultro volensque fidem tuam libero. Non expostulabo quod res tentata non successerit ex animi tui sententia, modo id præstes, quod præstare tibi in manu est, ut *Erasmum* tui studiosum redames. Nunc ipsa res me docet, bonam felicitatis partem esse, nihil magnopere mirari: si anxie pependissem à tuis promissis, jam discruciarer frustratus, nunc ut leviter sperabam, ita minimum sentio doloris adempta spe. Rex ipse mihi longe majora detulerat, quam tu audebas polliceri. Tantum autem abest ut tibi succenseam, qui non præstiteris quod receperas, ut gratiam etiam habeam, quod optaris, quod conatus sis. Bene vale, vir clarissime. *Lovanio* 16. Febr. Anno 1519.

EPISTOLA CCCLXXXVII.

Erasmus Roterodamus Guilielmo Budæo suo S. D.

An. 1519. CVM multis nominibus mihi displiceat illa bis maledica epistola, vel quod κακῶς ἑλληνίζουσα, vel quod, ut tibi quoque videtur, procacior, tamen hoc certe nomine placet, quod una duas excuderit à *Budæo*, non minus eruditas quam copiosas. Ad quas ut respondeam, etiamsi tu non vetuisses, tamen in præsentia sane per studiorum tumultus verius quam occupationes nequaquam licebat. Adeo vero me non offendit, quod cum in priore epistola, quæ tota sic *Attice* loquitur, ut non *Lutetiæ*, sed *Athenis* nata videri queat, veluti justa jam talione repensatis commissis in te meis, jusseris posthac, κύριον εἶναι τὸν τῆς ἀμνηστείας νόμον, rursus alteram adjeceris semi-Græcam ac semi-Latinam non paulo superiore jurgiosiorem, ut hoc lucri mihi magnopere gratuler. Itaque jus tibi facio, ut si quid etiam posthac tibi venerit in mentem, quod putabis expostulandum, tuo arbitratu effundas incolumi lege quam inter nos sanximus. Τί γὰρ δεῖ ἔτι ἐξομολογεῖν ταμὰ ἁμαρτήματα, σοῦ δὴ τὰ τῶν ἀμφοτέρων ἐξομολογήσαντος, καὶ μάλιστα τἀμά. Δέχομαι τὴν ἐξομολόγησιν, καὶ ἀπολύω τὸν ἀπολύοντα, ἵν᾽ ἐν ἡμῖν γένοιτο τὸ τοῦ Ἰακώβου· Ἐξομολογεῖσθε ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα, καὶ εὔχεσθε ὑπὲρ ἀλλήλων, ὅπως ἰαθῆτε. Θεῖόν ἐστιν οὐκ ἀνθρώπινον οὐδὲ πώποτε ἁμαρτάνειν. Ingenii, doctrinæ, & utriusque facundiæ laudem quid ni tibi lubens cedam, qui hisce de rebus non soleam cum quoquam in certamen descendere, nedum cum *Budæo*, hujus ætatis *Milone* quodam, ut ita dixerim, in palæstra literaria? Candoris & humanitatis laudem, in qua certe par haberi cupiebam, non perinde volens cedo. Sed tamen hanc quoque violentus extorques, adeo nusquam non invictus es, ὦ γεννάδης. Ac cætera quidem etiam, ἢ ὁμολογῶ, ἢ συγχωρῶ σοι ὡς καλῶς καὶ δικαίως λεχθέντα. Τοῦτο μόνον ἐξαίρω ὃ γράφεις ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιστολῇ περὶ τοῦ Δηλοΐνου, οὐ γὰρ οἶδ᾽ ὅπως περαίνῃ, ὅτι οὐκ ἠδύνασο φιλοκόλακα ἀποκαλεῖν ἐμὲ μὴ οὐχὶ αὐτὸς τοῦτον ἀποκαλῶν κόλακα. Εὔφημα φώνει, Βουδαῖε, ἱερὸν γὰρ ἡ φιλία, οὐ θέμις τὰ ἀκίνητα κινεῖν. Οὐχ οὕτως μαίνομαι, ὥστε περὶ ἀνδρὸς τοιούτου τοιάδε γράψαι μὲ ἢ νοῆσαι. Relegi *Græcam* illam meam epistolam, nihil illic video, unde possit colligi quod ais, certe nulla cogitatio magis abfuit ab animo meo. Quid enim obfuit quo minus & φιλοκόλαξ sim, & tamen neminem habeam κολακεύοντα. Proinde demiror, mi *Budæe*, quî tibi istuc in animum inciderit. Neque si quos habeam, continuo necesse sit illum esse, in quem hujusmodi suspicio nullo pacto cadere possit. At quod in literis ad *Tonstallum* tuis strophologiam subesse non negas, atque idem in me retorques, quid tu velis agnoscere, ipse videris: *Ego* non prius de me fatebor, quam quispiam mortalium reperiatur, qui vel in liberrimis illis colloquiis, quibus apud congerrones quicquid in buccam venerit effutimus, vel inter pocula, cum frequenter & dicenda & non dicenda prorumpunt, audierit *Erasmum* secus loquentem de *Budæo*, quam scripserit. Aut si quenquam amicum passus sim unquam, non dicam obtrectantem *Budæi* gloriæ, sed huic æquantem aut præferentem me, cui non acriter ac serio repugnarim. Jam vero nescio quanti sit apud te Interpres ille nimium ὀξυδερκὴς Ἰταλιώτης, qui tibi ceu parum oculato commonstravit quædam non simpliciter à me scripta. Apud me certe talibus officiis nullus inierit gratiam. Quomodo tibi successerit expeditio, quemadmodum vocas, aulica, partim ex tuis ad *Ludovicum Vivem* literis intellexi, nimirum adeo venustis, adeo doctis, adeo πανταχόθεν felicibus, ut homo vix hostibus invidere solitus, inviderim homini cum primis amico. Is nunc declamat, sed ita me Deus amet, incredibili felicitate. Dices rem nec hisce regionibus, nec hoc seculo natam esse: nec ludicram aut umbraticam esse pugnam, sed veram ac seriam. Ingenio mihi semper satisfecit, in phrasi desiderabam, nescio quid aliquanto

mol-

An. 1519. mollius. Nunc ita numeros omnes præstat, ut non videam his temporibus, qui in hac palæstra queat illi palmam præripere: pace omnium dixerim. *Græcam* illam tuam epistolam, quam polliceris, non desinam efflagitare, donec expressero. Fabulam, qua hic sine fine agunt conjurati quidam adversus trilingue collegium, & universas bonas literas, & pudet & piget tibi scribere, mi *Budæe*. Si quid natum hujusmodi fuisset in urbe *Roma*, qua non alia pluribus abundat ornamentis, tamen & Cardinales, & summus ipse Pontifex, summis tum favoribus, tum honoribus prosequerentur, & ornatissimæ civitati non mediocre decus judicarent accedere. At isti rem & munificam, & ad tam insignem omnium utilitatem, ad tam ingens ornamentum & Principis & totius hujus ditionis paratam, sic abominantur, sic horrent, ut olim *Romani* non æque formidarint *Gallos* urbe jam capta, Capitolio insidiantes. Magis autem indigneris, si scias hujus tam pudendæ fabulæ tres aut quatuor esse coryphæos, tam stolide stupidos, ut indignos judicaturus sis, quibus cauletum tuum curandum crederes. Et tamen vincunt impudentia, improbitate, & nescio quo novo syncretismo. Quod si hi sapiunt, insanit Rex vester, dum sua munificentia conducit, qui linguarum professione ornent regnum *Galliarum*: insanit *Leo* decimus, dum tantis impendiis accersit in urbem suam, qui linguas ac politiores doceant literas: insanit cum aliis innumeris *Angliæ* Rex, cujus benignitas invitat harum rerum professores in utranque suæ ditionis Academiam. Opinor te vidisse Farraginem epistolarum, sed indiligentissime editam. Rursus efflagitant, ut exemplar recognitum mittam. Nam subito distracta sunt exemplaria, ut sæpe maxime vendibilis est liber pessimus. Si quid judicabis omittendum, aut mutandum, admone. Nam ad eum laborem nunc cogor accingi. Jam portum optabam, lassus hujusmodi sycophanticis digladiationibus. Sed audio libro *Lutetiæ* edito me palam revocari in arenam. Primum illud in votis erat, me accepta rude in ocium secedere. Proximum, ut mihi contingeret honestus antagonista. Nunc is contigit, de cujus ingenio non libet meminisse. Majorem in modum te rogo, ut *Deloino* & *Ruseo* multam ex me salutem dicas: & si quid offensi sunt, eos mihi reconcilies; quanquam arbitror nil opus. Bene vale cum tuis omnibus, patrone magne, & amice incomparabilis. *Lovanio* 17. Febr. Anno 1519.

EPISTOLA CCCLXXXVIII.

Erardo à Marca, Episcopo Leodiensi, Erasmus S.

REVERENDE Præsul, mitto celsitudini tuæ qualecunque animi in te mei documentum, *Paraphrasin* in duas Epistolas ad *Corinthios*. Opus modis omnibus novum est, si non meretur alio titulo commendari. Certamen erat inter typographum ac me, utrum ille plus excuderet singulis diebus suis formulis, an ego meo calamo describerem. Opinor Opus victurum, vel invitis misoglottis. Tu pro tua humanitate boni consules. Qui codicem reddit, juvenis est eruditus, ingeniique candidissimi, ab actis oppidi *Antuerpiensis*, melior animæ meæ pars: hunc, quæso, pro tua humanitate complectere: ac bene vale. *Lovanio* 19. Febr. Anno 1519.

EPISTOLA CCCLXXXIX.

Erasmus Rot. Joanni Episcopo Roffensi S. D.

SI tua pietas suspicatur me quicquam offendi, vel quod responderis *Fabro*, vel quod non miseris librum *Lei*, nondum novit *Erasmum*. Et tamen hac de re jam ternis literis, nescio quid significas, quod mihi crede nihil est. De animo in me tuo non magis addubito quam de meo ipsius. In priore libelli tui editione, crebrius, & ut videbatur multis, aculeatius jocabaris in ecclesiam *Fabri*. In posteriore ut stylus est cultior ita minus est stomachi. Tantum demirabar te tam anxie laborare, ut hoc negotium pertraheres ad causam fidei, qua re valde gravatur *Faber*: quem sublevari malim, præsertim cum ille te & suspiciat, & veneretur. De Novo Testamento jubeo te bono esse animo. De rumore sparso apud Monachos & indoctos mirum non est, cum *Leus*, velut ad hoc natus, nihil aliud agat. Et agit per Monachos. Novit optimos hujus rei satellites. Sed ubi prodierit ille jam diu jactatus liber, *parturient montes, nascetur ridiculus mus*. Non adeo delirat mundus, ut ad *Lei* judicium sit tumultuaturus. Tantum prodeat liber, quod arbitror brevi futurum. Cum *Leo* mihi concordia fuerit, si ediderit suum librum, quem jampridem parturit: nam ille nunquam erit sui dissimilis. An illi displicueris, nescio, mihi certe nulla in re non magnopere placuisti. Videre mihi prorsus ignorare *Leum*, si illius vel ira, vel amore tantillum commoveris. Me non offendes, etiamsi libris editis à me dissentias. Quare te rogo, ut si quid hujusmodi suspicatus es hactenus, suspicionem omnem penitus ex animo ejicias, & *Erasmum* tibi persuadeas eum semper erga te fore, quem esse decet memorem clientulum erga patronum optime meritum. Bene vale. *Lovanio* 21. Febr. Anno 1519. An. 1519.

EPISTOLA CCCXC.

Guilielmus Budæus Erasmo *S. D.*

HERI *circiter tertiam vigiliam noctis venerunt huc* Germani *duo, literasque tuas mihi reddiderunt ad lectum jamjam ituro. Lucubraveram ad horam usque nonam, quod jejuniis tantum soleo. Nam post cibum nihil lego, nisi summa coactus necessitate. Nec tamen statam horam dormiendi habeo, quare matutino sæpe obdormisco, ut qui annis jam quatuordecim, noctes tres, ut opinor, vacuas capitis dolore non habuerim, tantum abest, ut summo illo bono fruar voluptariorum Philosophorum, doloris vacuitate. Mane igitur hac ad te scripsi, ne tabellarium morarer: quando ita orabat me* Beraldus, *qui ei comitem cum epistolio dedit.* Πρῶτον μὲν οὖν, ὦ ἄνερ προσφιλέστατε, τοῖς ἐπουρανίοις εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις, ὅσην εὔνοιαν ἔχων ἐγὼ διατελῶ σοι, τοσαύτην ὑπάρξαι μοι παρὰ σοῦ, ἔπειθ' ὅπερ ἐστὶ μάλισθ' ὑπὲρ ἡμῶν, τῆς τε ἡμετέρας εὐσεβείας τε καὶ δόξης, τοῦτο παρασχῆσαι τὸν θεὸν ἡμῖν. Τοῦτο δ' ἐστιν οὐ μόνον τὴν εὔνοιαν ἴσην ἀλλήλοις ἀποδοῦναι, ἀλλὰ καὶ τῇ ἀμνησίᾳ τῇ τεθείσῃ, ὡς προῄρηται καὶ βεβούληται ἡμῶν ἑκάτερος, οὕτως ἐναπομένειν. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω πεπαρῳδήσθω εὐφημίας δῆθεν ἕνεκα. Ἔστω δὴ ὁ ἀμνησίας νόμος πάντη πάντως κύριος, ὡς δὴ ἐκκλησίᾳ τρίτη κείμενος. *Hac certe lege stare mihi certum est, tanquam trinundino perlata. Itaque objectis non respondebo: quoniam hanc excetram alia ratione ineluctabilem esse inter nos satis convenit: nisi hoc inficiabor, quod tu de strophologia inquis me non negare. Quem locum epistola mea vide etiam atque etiam, ut satis intellexeris. Deinde quod testificaris te nihil unquam oblocutum, per me licet ut verum sit, nec necesse habeo vicissim itidem contestari: cum id satis superioribus epistolis actum sit, si semel agi potuit. Quod si qui tuorum mihi obtrectaverunt, ut eos fecisse literatis testimoniis credidi: non tam improbus sum, ut etiamsi id causa tua instituerunt, tu illorum præstare debeas aut stultitiam aut studium inconsultum. Atque ut stomachum antehac aloe fortasse immodice temperata perpurgavi, sic etiam aureis aceto posthac eluere statui, ne quemvis obtrectationis aut querimonia nuncium non excussum admittant. Sæpe enim in fraudem nimia simplicitate incidi: id quod tibi accidisse credo de epistolis tuis, quas tu* maledicas *appellas, ego* immodice falsas*: qua tamen à te aceto postea & tunc etiam tincta multum remiserunt muria & salsuginis. Quod mihi & ingenii & doctrina palma cedis & laude, non accipio quod das: non id agebatur nostra illa controversia, quam ita ipsam decisam esse volo, nihil ut inde mihi accessisse videatur, ne non gratuita sit. Et alioqui nunquam ea de re contendere litigiose in animum inducam, cujus acerba, odiosaque* disce-

An. 1519. disceptatio est, tranquillitatisque interpellatrix: judicium autem fere posthumum esse solet, duntaxat incorruptum: quanquam satis compertum habeo eam tibi suspicionem præcordiis aliquando hæsisse, ὅς γε ὦ γῆ καὶ θεοὶ οὐκ ὤκνησας εἰπεῖν ποτέ· Τί δὴ βούληται ὁ Βουδαῖος, ἐξέστω τε ἤδη αὐτῷ, καὶ νῦν δὴ παραχωρῶ τῆς πρωτείων τῆς κατὰ τὴν παιδείαν, ἀτὰρ ἐμέ γε καὶ παρασιτεῖν οἱ οὗτος ἐμὲ ἀξιοῖ. Egon' eo insolentiæ venerim, ut aliquid ejuscemodi animo agitaverim? egone si Antistiti quidem tuo esse mihi contigisset, fortunarumque auctori? Tu ista inconsulte rumigerulis credidisti. Quibus jam certe suspiciunculis abstergendos utrinque animos nobis esse censeo. Verum, mira sunt illa, quæ scribis de illis eruditionis ingenuæ hostibus. Profecto tui me jam cœpit miserescere, cui in eam arenam descendere nunc necesse sit, aut patrocinium deserendum instituti honestissimi, ultimæque voluntatis illius Antistitis, qui legatum memorabile, uberrimumque, reliquit ad studia alenda hominum ingenio præditorum. Hic æquioribus omnino utimur sacræ Philosophiæ defensoribus. Quare si istinc paululum concederes, ut statuisse te rumor est tuarum rerum jactura, istiusque provinciæ commodorum, ingens, ut opinor, compendium laboris molestiæque factitares. Hac in urbe omnino, si non ample, certe honorifice & commode, cum viris existimatissimis agitur, primariæque commendationis in literarum lautiorum professione. Tu rationum tuarum summam melius novisti, quas etiam, ut arbitror, cum amicis juratioribus subducis: ego cum scribendi argumentum requirerem, hæc epistolæ addidi. Nam de aulica expeditione mea, non est quod fabulam mox a me exspectes: nunc etiam in feriis occupatus, hujuscemodi nugis non vacas, & me hilaritas cum ocio deficit. Nam his diebus literas Roma, Venetiis, ex aula, aliundeque simul accepi: quibus cum respondere cœpissem, tuæ supervenerunt. Est & alia commentatio, quæ sibi quadragenarii jejunii magnam partem vendicabit, si auspicari vacabit. Huc tanquam in securitatis domicilium me transtuleram, sed cura & negotia umbra sequaciora me comitantur quoquo gentium, locorumque. Hæc ad te tantum scribere licuit ante sacrum matutinum, quoniam dies festus erat. Vale, ex Marliano nostro 25. Febr. Anno 1519.

Vivem tuum verbis meis salutabis, cui non fuit ocium ut scriberem, & alioqui nihil erat quod scriberem; nisi si mactum esse juberem ea ingenii, industriæque claritate, quam tu testificare. Scripsi ei ad Calend. Februarias, aut postridie Calendas. Ἔρρωσο, ὦ ἐπανορθωτὰ καὶ ἁρμοστὰ τῶν καλῶν συγγραμμάτων, καὶ διατέλει τοῦτο ποιῶν καὶ εὐτυχῶν.

EPISTOLA CCCXCI.

Erasmus Rot. Ludovico Carino suo S. D.

QVOD tam amicas literas ad me dederis, suavissime *Carine*, gratiam habeo, quod tam eruditas, tibi gratulor. Vix enim mihi persuasit *Nesenus*, tuo *Marte*, quod ajunt, fuisse conditas: sed persuasit tamen, vel quia vir minime vanus, vel quia mihi jam pridem nota ingenii tui felicitas. Perge, mi *Carine*, tibi solidam parare felicitatem. Id facies, si veram eruditionem cum morum integritate conjunxeris. Cætera vel non ambienti dabunt cœlites. Bene vale. *Lovanio* 27. Febr. Anno 1519.

EPISTOLA CCCXCII.

Ulricus Huttenus Eques Erasmo Roterodamo *S. D.*

TU licet mutus sis, ego tamen non desinam frequentibus tibi epistolis obstrepere, & te amabo, si tu me contempseris etiam. Princeps impatientissimo tui desiderio tenetur. Nuper ex Doringis *huc rediens, quum illi obviam processissem, vix dum contacta dextera mea, ubi nobis* Erasmus, *inquit? Et de libello percunctabatur iterum atque iterum, quo demiratur, quod ego ignorem, quid sit illud, quo eum ornas. Putat enim omnia tua mihi esse cognita: quam tu opinionem ejus vide aliqua re firmes. Amat te mirifice: debetur hoc tuis quidem virtutibus, præter vulgarem tamen* Germanorum *Principum morem est. Atque hæc de Principe, & tuo pertinaci silentio: nunc de me. Pertæsum est aulæ: ita nihil mihi convenit cum purpuratis istis. Impetrasse videor a Principe, ut ubiubi sim, stipendio me prosequatur: hoc nomine laudabis eum, magno nostro commodo. Valde auxisti animum erga literas illi in* Annotationibus *tuis, ubi eum idcirco quod me foveat, extulisti. Stimulus fuit hic illi: jamque statim in literis tuis esse putat, si quem recte eruditum amplexetur. Quod mirari posses, in aula jocatus sum toto anno: & alias quidem nugas meas accepisti nuper,* Febrem *autem, recens editam, nunc mitto, &* Phalarismum: *ubi reprehendes audaciam meam, scio, potius quam fortitudinem efferes. At ego expeditioni, quæ nobis paratur ingens, equestri pariter ac pedestri exercitu, interero ipse: tantum abest ut metuam latronem illum. Brevi totam turbari* Germaniam *videbis. Si me devorabit illa pugna, (sunt enim & sua illi vires, & auxilia sunt) tunc tu fac, ne ignoret vel studium erga te meum posteritas, & me tuis immortalibus literis vixisse saltem testare. Vale.* Moguntiæ 6. Martii, *An.* 1519. *raptim irrevise.*

Triumphus Capnionis *in lucem prodiit, magno Theologistarum fremitu.*

EPISTOLA CCCXCIII.

Erasmus Rot. clarissimo Ludovico Ruseo, Lutetiæ supprafecto, & Christianissimi Regis apud Eburones Oratori, S. D.

QVO magis præter spem acciderunt, hoc gratiores fuerunt tuæ literæ, mihi non semel votis ardentissimis exoptatæ, præsertim cum nulla *Budæi* epistola ad me venerit, quæ *Rusei* non meminisset. Est ille quidem & vir optimæ fidei, & artifex pingendi cum primis elegans, sed tamen nescio quid expressius, magisque vivum tua nobis expressit epistola. Utrisque gratiam habeo summam: *Paschasio*, qui suo impulsu pudorem tuum vicerit: tibi, qui tuum animum passus sis expugnari. Cave vero per Musas, ne me scheda fraudes, quam *Parisiis*, quemadmodum scribis, mihi destinaras. Si tam expolitas literas scribis ex tempore, si in peregrinatione, facile sit divinare, quale sit quod domi per ocium adornasti. Jam meum esse cœpit, quod animo mihi dedicasti. Proinde non desinam efflagitare, donec extorsero, si fors tu graveris exhibere. Quod ad *Galliam* humanissime nos invitas, quanquam ea semper animo meo fuit dulcissima, tamen magis istuc me pelliceret *Deloini*, *Rusei*, *Budæique* contubernium, quam Regis alioqui benignissimi conditiones: ἀλλ' οὗτος ἄνεμος οὔτε μένειν, οὔτε πλεῖν ἐᾷ. Cum ejusmodi monstris mihi res est, ut plane lupum auribus teneam, si quisquam alius. Gratulor *Galliæ*, gratulor optimis studiis, quibus apud vos non modo locus est, verum etiam dignitas, nimirum eo favente, οὗ κράτος ἐστὶ μέγιστον. Florent & apud *Anglos* Principum favore. Expergiscitur undique *Germania*: soli nos adhuc reluctamur: ad quos profligata barbaries, velut ad extremum præsidium confugisse videtur. In causa est, partim quod hæc aula nondum didicit honorem habere bonis literis: partim hominum paucorum ambitio; qui sibi persuadent, meliora studia splendori, quem hactenus apud vulgus obtinuerunt, officere. Mihi hic nec seritur, nec metitur: ut qui nec fortunam ambiam, mea, qualis qualis est, sorte contentus: nec famam aucuper, cujus jam ad nauseam usque sum satur: attamen vel gratis ex animo bene volo rectis studiis, & horum cultoribus. Quanquam, quod paucorum malitia committitur, non arbitror esse par universitati imputare. Sed quid audio, clarissime *Rusee*? egon' lucis aliquid addam vestræ *Galliæ*? quæ tot gemmis, tot stellis illustratur? Quæ præter vos triumviros, *Fabrum* habet, *Copum* habet, *Paulum Æmilium* habet, *Germanum Brixium* habet, *Joannem Pinum* habet, *Nicolaum Beraldum* habet. Sed ego ineptus, qui jam plane incipiam arenas nume-

IOANNES LVDOVICVS VIVES.

An. 1519. numerare. Inter tot egregia lumina, quid ego aliud quam obscurari poteram? & tamen juverit etiam sic obscurari, modo frui liceret iis, qui mihi caliginem offundere videntur. *Gallum* esse me, nec assevero, nec inficior: sic natus ut *Gallus* ne an *Germanus* sim, anceps haberi possit: quanquam apud studiorum cultores minimum habere momenti, par est, regionum discrimina. Quisquis communibus Musarum sacris initiatus est, hunc ego *ὁμοπάτριδα* duco. Ex amicorum literis audio, *Budæum* nonnihil succensere nobis ob epistolam quandam meam, ut ipsi videtur, aliquanto quam par est, liberiorem. Ego vero illum & virum judico prudentiorem quam qui gravius commoveatur, si quid etiam intempestivius aut licentius scribat amiculus: & firmiorem amicum arbitror, quam ut ob hujusmodi leves offensas amicus esse desinat. Nam mea sententia, quisquis ob quaslibet causas amicus esse desiit, is nunquam amicus fuit. Equidem non satis video, quid habeat illa mea epistola, tam procax aut petulans, ut animum concitare debuerit, primum eruditi, deinde prudentis, postremo amici: & amici, qui sibi moderationis ac lenitatis laudem vendicet, mihi crimen iracundiæ impingens. Sed de epistola vestrum arbitrium esto: certe quod ad animum meum attinet, vix apud *Gallos* esse puto, qui de *Budæo* aut sentiant magnificentius, aut prædicent honorificentius, quam *Erasmus*. Hujus rei testes erunt, *Henricus Glareanus*, *Guilielmus Nesenus*, *Beatus Rhenanus*, apud quos effutire soleo, quicquid esset in animo. Bene vale, clarissime *Rusee*. *Mechlinia* raptim, 16. Martii, An. 1519.

EPISTOLA CCCXCIV.

Erasmus Rot. Ludovico Viveti S. D.

APUD illustrissimum *Ferdinandum* in medio colloquio Episcopus *Leodiensis* expostulavit mecum, quod à Cardinali *Croijo* non retulerim responsum. Vix occurrebat, quo me purgarem. Nam suspicor eam epistolam illi non fuisse redditam. Ego in culpa, qui eam ipse non reddiderim. Literæ, quas tu mihi reddidisti, plane fuerant resignatæ. Quo sæpius colloqui datur cum illustrissimo *Ferdinando*, hoc mihi indoles illius magis ac magis arridet. O utinam hæc regio sub tali Principe centum annos florere possit. Nunc, ut apparet, relegatur in *Germaniam*, cujus lenta consilia nobis magno constabunt. Sed hæc fatis relinquamus. Admone tuum patronum, si quid lubeat rescribere Præsuli *Leodiensi*, quem opinor hic ad quatriduum commoraturum. Bene vale. *Mechlinia* 17. Martii, Anno 1519.

EPISTOLA CCCXCV.

Budæus Erasmo *S. D.*

NUDIUSTERTIUS *apud* Stephanum Poncherium, *Archiepiscopum* Senonensem *nuper factum*, *pransus sum. Post prandium de te fuit sermo: petere ab eo cœpi an ad te scripsisset; negavit, sed sese brevi scripturum affirmavit. Certe post duos menses vix ei vacavit, tibi & mihi operam dare, cum propter publica & regia, tum propter privata & propria negotia. Quid ad te scripturus sit, quidque tui negotii egerit, nondum plane scio: & malo te omnia ex eo scire, quam ex me, qui rarus sim apud eum. Sermoni nostro affuit* Nicolaus Beraldus, *homo utraque lingua doctus & tibi amicus, Archiepiscopo jam valde familiaris: qui cum eo in* Narbonensem *provinciam profecturus est hoc triduo: egoque in eo comitatu ero, nisi quid mihi vel illis contingat, qui capita rerum sunt. Scripsi ad te hoc mense, me epistolam tuam non eo loco numeroque habere, quo tu me habiturum putasti, nec tibi in ea supprimenda paruisse pariturumve esse. Ego nihildum molestiæ ob istam tuam offensionem, vel offensionis ὑπόκρισιν passus sum, qui ut jocis libens utor, ita jocis non levi de causa offendor, malimque me lædi quam lædere: quam rationem in amicitia tuenda, si cum aliis initurum me statui, quanto magis tecum retenturus sum?* ὑφ᾽ οὗ πάντων τῶν φίλων τῶν τε ἐλλογίμων ἀνδρῶν μάλιστα πλεονεκτεῖσθαι ἀνασχοίμην ἂν ἔγωγε, οὐδὲν ἀχθόμενος τῶν ἀντιπεπαιγμένων σοι, οὐδὲ δὴ φορτικῶς ἑρμηνευόντων τὰ παιγνιωδῶς ἔχειν δοκοῦντα. Οὐ γὰρ δὴ καὶ τηλικαύτῃ ἤδη εὐγνωμοσύνῃ χρήσασθαι, σαυτὸν ἀναπείθειν μοι δοκεῖς, οὐ πρότερον αὐτὸς φιλοπαίγμων γεγονώς, πρὶν τῆς ἐμῆς ἐξουσίας τὴν ἄδειαν γεύσασθαι, ἐν ᾗ πολλὰ μὲν ἴσως τελευτῶν ἢ ἔνιά γε αὐτὸς μωροειδῆ, οὐδὲν δὲ κακόνουν οὐδ᾽ ἐχθροπρεπὲς ἴσθι καταφωράσας, οὐ μάτην φιλολογίαν τὴν ἡμετέραν: *aut si quod sanctius mihi jusjurandum esse putas. Quod si sciens fallo vel te vel alium quempiam hoc epistolium lecturum, causam haud dico, quin mihi Deus eam ob rem malefaciat. Verum, ô me ineptum, cui etiam injurato credere jam cœpisti, nisi temere id mihi persuasi.* Ἔρρωσο καὶ εὐτύχει, καὶ διατέλει καλῶς τε ποιῶν καὶ κάλλιστα. Parisiis, 19. *Martii*, *Anno* 1519. *Verum, heus tu!* ἀνέχου, καὶ ἀπέχου, *quoad certum esse cœperit, quod futurum tibi est* παρ᾽ ἡμῶν. *Vix adhuc ipsi scimus, quid nobis sit animi,* ὁ τοῦ αὐτοκράτορος θάνατος *omnes nostras rationes conturbavit, vix ut statui quid possit.*

EPISTOLA CCCXCVI.

Budæus Erasmo *S. D.*

AIS *te mihi scripsisse epistolam satis molestam, quam mihi permittis, ut in locum fœdum conjiciam: certe in hoc tibi non assentiar, ne si te quidem eam ob rem infensum habiturus sim, utarque exemplo* Augusti, *qui* Virgilii *mandatis extremis non paruit. Existimo te in regustatu literas tuas non probasse, quæ dum stylus fervebat, sapere tibi videbantur. Mihi quoque sæpe id accidit. Sed quid agas, ubi humanarum rerum actionumque conditionem perpenderis:* μωρὰ γὰρ ἀνθρώποις καὶ τὰ δοκοῦντα σοφά. *Velim tamen existimes homini mihi συμπαικτικῷ* τὰ παιγνιώδη ταῦτα καί τοι μιξόσπουδα ὅμως ἡδέα εἶναι μή τι δὴ φορτικὰ φαίνεσθαι. *Rescripsi tibi solita licentia, ne speres hominem me jam quinquagenario proximum ad meliorem frugem castigando redigi posse. Episcopus* Parisiensis *jam* Senonensis *Archiepiscopus factus est liberalitate regia, etsi nondum res peracta est. Totus jam est aula, nec nobis licet cum eo loqui. Quodam tamen die, cum in interiori cubiculo Principis esset, dixit mihi se ad te scribere statuisse. Iturus est propediem in legationem* Narbonem *versus cum aulicorum dispensatorum decurione: cum quo etiam ire me Rex jussit, ut numerus sim potius quam ut aliquam operam certam navem in ea provincia: sic enim interpretor. Bis tamen Episcopi domum adii, & in mensa ejus sedi, sed convivarum multitudine cum eo familiariter colloqui non licuit. Quare quid egerit, aut statuerit, nescio.* Ἄλλως τε οὐδὲ σχολὴν ἄγων αὐτὸς οὐκ ἄγαν μετ᾽ ἐμοῦ κοινολογεῖται περὶ τῶν αὐτῷ δεδογμένων. Σὺ δὲ ὅσον οἰκείως ἔχεις πρὸς αὐτὸν ἐκ τῶν γραμμάτων σου κατέμαθον τῶν ὑπεργύως ἐπεσταλμένων. Δύνασαι οὖν καὶ πάλιν ἀποπειρᾶσθαι τῆς γνώμης τῆς τούτου. *Rex mire in literas bonas fovendas & excitandas propensus esse videtur. Sed negotia* αὐτοκρατόρεια τὴν αὐλὴν ἅπασαν νῦν ἀνασχολοῦσι, *vix ut vacare cæteris rebus posse videatur. Nunc quis sim nescio: quo minus certiorem te aliis de rebus facere possim. Ineptire nunc, nescio quo fato, cœpi, cum minime vel in animo haberem. Sed quid facerem?* ἐμμένειν γὰρ ἐπάναγκες τοῖς ὑπὸ τῶν μοιρῶν ἐπικεκλωσμένοις. Ὦ τῆς ματαιότητος τῆς ἀνθρωπίνης. Ἔρρωσο. Parisiis *die Dominico ante quadragenarium jejunium, Anno* 1519.

EPISTOLA CCCXCVII.

Erasmus Roterodamus Guilielmo Neseno S. D.

EX amicorum literis intelligo, isthic *Augustinum Nebiensem* Episcopum strenue vociferari in *Erasmum*, etiamsi nondum adducor ut credam. Quod si verum est, longe dissimili negocio sumus utrique occupati, ego dum hic illius candorem laudo, ille isthic me traducit. Compertissimum habeo, barbaros undique inter se conspirasse, nihil intentatum relinquere, quo bonas literas opprimant. Tu cave, ne quid ad nos scribas periculose: nam li-

An. 1519. literæ frequenter intercipiuntur, præsertim quæ istinc veniunt. Siquidem hæ tuæ postremæ redierunt à *Zelandia*. Et ex aliis audio, nescio quid, mihi succensere *Budæum*, neque tamen ullam video causam, cur succenseat. Non dubito quin istic (ut par est) fiat plurimi. At vix crediderim esse, qui de *Budæo* candidius sentiat, aut honorificentius loquatur, quam *Erasmus*, etiamsi major est ille, quam ut nostro egeat præconio. Provocarat ad conflictationem literariam, & mihi visus est liberis jocis impendio delectari: at proximis literis offensus, respondet epistola satis *Francica*, ne quid aliud dicam: imo non respondit, τί γὰρ ἐκεῖ πρὸς ἔπος; Proinde in hoc argumento diserti esse nolnimus, etiamsi mihi persuaderi nondum potest, illum irasci serio. Sic illi visum est nostræ lenitatis facere periculum, aut suo certe animo morem gerere: nam qui ob leves causas amicus esse desierit, is (mihi crede) nunquam ex animo fuit amicus. Bene vale, *Nesene* charissime. *Mechliniæ* 21. Martii, Anno 1519.

EPISTOLA CCCXCVIII.

Erasmus Budæo suo S. D.

AD postremas literas tuas, eruditissime *Budæe*, nihil omnino respondeo, satis enim hujusmodi concertationum. Non ambio, ut in talibus argumentis videar disertus. Nec mihi placet victoria, quæ jactura necessitudinis emitur. Quid apud te de nobis suspiceris, nescio. Illud non dubitem per omnia sacra dejerare, neminem hic esse, qui de *Budæi* ingenio, stylo, eruditione candidius sentiat, aut honorificentius prædicet quam *Erasmus*: etiamsi tu neque moraris nostrum suffragium sat scio, nec hoc eges præcone. Mirum quam μισόμουσοι toto fere terrarum orbe συγκρητίζουσιν, & quicquid possunt, suis adjungunt copiis, quo magis oportet & nos inter nos esse concordes. De literis, quæ te videntur offendisse, faciam quicquid voles, vel aboliturus, vel leniturus: aut si mavis noxæ dedam, ut tuo arbitrio pœnas luant. Bene vale. *Mechliniæ* 21. Martii, Anno 1519.

EPISTOLA CCCXCIX.

Martinus Lutherus Erasmo Roterodamo

SALUTEM. *Toties ego tecum fabulor, & tu mecum,* Erasme, *decus nostrum, & spes nostra, necdum mutuos nos cognoscimus. Nonne monstri hoc simillimum? imo non monstrum, sed plane quotidianum opus. Quis enim est, cujus penetralia non penitus occupat* Erasmus, *quem non doceat* Erasmus, *in quo non regnet* Erasmus? *de iis loquor, qui literas recte amant. Nam satis gaudeo, quod inter cætera dona* Christi, *etiam hoc numeratur, quod multis displices: quo ego argumento soleo discernere dona clementis Dei, à donis irati. Itaque tibi gratulor, quod dum summe omnibus bonis places, non minus displices iis, qui soli omnium summi esse, & summe placere volunt. Sed ego stultus, qui te talem virum, sic illotis manibus absque reverentia & honoris præfatione, veluti familiarissimum aggredior, ignotum ignotus. Verum, dabis hoc, pro tua humanitate, mea vel charitati, vel imperitiæ. Quandoquidem ego, inter sophistas consumpta ætate, nec tantum didici, ut eruditum virum possim per literas salutare. Alioquin quantis jamdudum literis te fatigassem? nec passus fuissem, ut perpetuo tu mihi solus loquereris in cubiculo meo. Nunc quando ex optimo* Fabritio Capitone *intellexi, per nugas illas indulgentiarum nomen meum tibi cognitum; tum ex præfatione* Enchiridii *tua recentissima, non modo tibi visa esse, sed & accepta mea fabulamenta, cogor agnoscere vel barbarissimis literis egregium tuum spiritum, meum & omnium locupletatorem: quanquam scio, te prorsus pro re minima habiturum, quod literis amantem & gratum me exhibeo, qui abunde contentus es, quod occulta & apud Deum gratitudine & charitate animus in te fervet: sicut & nos sat habemus, quod ignorantis, tuum animum & officia in literis habemus sine literis & corporis tui conversatione: non tamen patitur & pudor & conscientia non gratificari & verbis, præsertim postquam cœpit & nomen meum non latere, ne malignum cuiquam videri possit & pessima speciei silentium. Ita, mi* Erasme, *vir amabilis, si ita tibi visum fuerit, agnosce & hunc fraterculum in* Christo, *tui certe & studiosissimum & amantissimum, cæterum pro inscitia sua nihil meritum quam ut in angulo sepultus, communi etiam cœlo & soli ignotus esset: quod & non segni affectu semper optavi, ut qui essem mihi belle conscius mea supellectilis. Et nescio quo fato, longe in contrarium res abiit, ut cogar, multo pudore pati meas ignominias & infelicem inscitiam, etiam coram doctis versari & jactari.* Philippus Melanchthon *prospere agit, nisi quod vix tantum efficere possumus omnes, ne literarum nimia insania, valetudinis acceleret jacturam: Ardet pro ætatis calore omnia omnibus simul fieri & facere. Tu officium feceris, si per literas hominem monueris, ut se nobis & bonis literis servet. Nam hoc capite salvo, nescio quid majus spe nobis pollicemur. Salutat te* Andreas Carolostadius, *totus* Christum *in te veneratus. Ipse Dominus* Jesus *servet te in æternum, optime* Erasme, *Amen. Verbosus fui: sed cogitabis non semper eruditas oportere legi epistolas, aliquando cum infirmis infirmandum tibi est.* Wittenbergæ 28. *Martii, Anno* 1519.

EPISTOLA CCCC.

M. Joannes Borsalus, Decanus Veriensis, Erasmo Roterodamo *S. D.*

CUPIDISSIMUS *sum jampridem cognoscendi, idque ex tuis ipsius literis, humanissime doctissimeque præceptor, quanam sis valetudine, & quid quotidie in lucem emittas, quod publice ad bonos & Christo dignos mores conferat, & sacræ Scripturæ studiosis sit usui futurum. Post absolutum enim jam secundo Novum Instrumentum, video edidisse te in omnes* Pauli *Epistolas argumenta, video in* Pauli *ad* Corinthios *duas Epistolas explanatissimam* Paraphrasim: *lego item summa cum voluptate, nec minori, ut spero, utilitate adauctam studii Theologici rationem ac* Methodum. *Sed hæc tametsi aliis maxima, ut sunt, non immerito videntur, tamen intra paucos dies scio abs te absoluta esse. Et novi infatigabilem tuam in studiis diligentiam: scio ociosum esse, & cessare à studiis literarum non posse, quamobrem nihil dubito, quin plura multo vel conscripseris jam, vel in manibus habeas, quæ publica studia, præsertim sacra, adjuvare ac provehere possint. Verum, est quod te commonefaciendum duxi, ut ubi paululum continget à gravioris opera studiis ocii, aliquot dies impendas ad conscribendam Euangelicis præconibus concionandi rationem. Instituisti enim jam olim* Christianum militem, *instituisti* Christianum *item* Principem, *instituisti præterea & discere & docere cupientes, conscriptis hoc argumento ac titulo libris elegantissimis: superest ut Euangelicum concionatorem recte instituas, quod quidem multo pluribus sit profuturum, tum iis, qui tua institutione edocti, rectius & majori fruge sint deinceps concionaturi: tum iis, qui ea ratione multo majori efficacia & fructu sint concionantes audituri: ea res mihi & publico omnium, & meo quoque nomine privatim erit gratissima. Adscriptus sum enim non ita pridem in pastorum gregis Dominici numerum, ut scis: & quo obsecro pabulo vel salubriori vel meliori pascere possim commissum mihi Domini mei gregem, quam Euangelico & Apostolico? siquidem tua institutione formatus, id scite prudenterque ministrare noverim. Impetret hanc rem abs te, obsecro, primum maxima ac latissime patens utilitas: deinde tua in* Christi *religionem propensissima charitas, ut cui juvandæ tantum studii ac laboris impenderis non sine gravissimo sumptu, & valetudinis certissima jactura, contemptis etiam tot invidorum obtrectationibus, & apertissimis conviciis, ei hoc tantillum opera ne deneges. Postremo eblandiatur istud mea in te perpetua, postquam te primum nosse, simulque colere*

An. 1519. A *lene capi, observantia. Quod si hæc te minus perpellere possint, cogita quod id te facturum mihi superiori hyeme, cum tuo semper lateri vel cum importunitate hærerem, sis pollicitus. De valetudine mea cognosces copiose ex eo, qui has tibi reddidit, qui* Basileæ *te æstate proxima convenit. Atque ut nonnihil ex me quoque cognoscas, nactus sum conditionem hanc ampliorem aliquanto, & in specie splendidiorem, sed minus quam velim, præsertim studiorum causa, liberam, nempe aulicam. Scis patronam meam,* Annam Borsalam, *ante menses tres vita defunctam: ei successisse filium* Adolphum, *tantopere olim à te prædicatum, & eum propemodum, aut meliorem etiam prædicant, qui* B *penitus habent perspectum. Ego minime sum ambitiosus, itaque nec dum satis insinuavi me in penitiorem cum illo notitiam ac familiaritatem, nec fuit idonea satis occasio. Bene vale.*

M. Joannem Nevium *communem hospitem, virum singulari humanitate ac doctrina præditum,* M. Jodocum Gaverium, *&* Jacobum *medicum, cæterosque convictores salutandos cura, quæso, meis verbis. Ex oppido* Veriensi 28. *Martii, Anno* 1519.

Verum, quod ferme scribere eram oblitus, veniens nuper à Parisiis *quispiam ait audisse se ex ore Cancellarii* Franciæ, *vocatum te à* Gallorum *Rege amplissimis conditionibus, & eo profecturum, id quod mihi persuadere nequeo futurum: alii prædicant à* Ferdinando *Regis Catholici fratre annuum stipendium pendi satis honestum, id quod malim. Optime vale, præceptor, omnibus bonarum literarum &* Christianæ *religionis amatoribus unice observande.*

EPISTOLA CCCCI.

Erasmus Roterodamus Martino Bruxellensi S. D.

SIMUL atque volumen allatum fuerit, ad te veniet. Nihilo secius quod misisti literis inclusum, in tuos usus erit incolume. Mitto libellum *Jacobi Latomi*, sane quam eruditum & elegantem, quem nonnulli suspicantur non ab ipso tantum, sed è communi Theologorum consilio conflatum, & in me vibratum: mihi ut *Latomo* dignus videri potest, ita videtur indignus qui communi Theologorum suffragio scriptus videatur, neque me dignum arbitror, in quem talia scribantur. De cæteris coram: nam subito vocor *Antuerpiam*, tamen mox rediturus. Bene vale, *Martine* charissime, *Lovanio* 30. Martii, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCII.

Erasmus Roterodamus Christophoro Longolio S. D.

CUM multis nominibus mihi jucunda fuit, eruditissime *Longoli*, epistola tua, non illa quidem ad me scripta, sed de me, tum hoc præcipue, quod mihi renovavit veterem ingenii tui notitiam, ac spem eloquentiæ nequaquam vulgaris, quam ante complures annos conceperam, ex Oratione panegyrica, qua laudes divi *Ludovici*, ni fallor, *Galliarum* Regis admodum adhuc juvenis es prosequutus. Epistolam exhibuit *Ruzæus* urbis *Lutetiæ* suppræfectus, homo tum eruditus ipse, tum eruditionis alienæ mire candidus æstimator. Tantum autem abest, ut ægre feram mihi præferri *Budæum*, ut in illum pene parcus, in me prodigus laudator fuisse videaris. Abunde multum illi tribuit tuus candor, sed quoties hominis dotes prope divinas contemplor, videor mihi videre quiddam majus omni facundia. Mihi vero tantum tribuis, quantum nec agnosco, nec postulo: cui abunde palmarium est ac triumphale, cum viro modis omnibus incomparabili comparari: neque poteras, mea quidem sententia, plenius honestare famam *Erasmi*, quam si illum faceres ita posteriorem *Budæo*, ut eum non longo intervallo sequeretur. Majore tamen cum voluptate *Budæi* laudes legi quam meas, vel quod illius gloriæ sic faveam, ut nullius æque, vel quod quicquid illi possessionis est hone- A stæ, id meum etiam esse ducam: non tantum publica illa *Pythagoricorum* lege, quæ vult inter amicos esse communia omnia, verum etiam peculiari fœdere, quod verbis rite conceptis, & syngraphis obsignatis inter nos jampridem pepigimus, ne alterutri fas sit inficiari. Belle tu quidem me mihi depingis, sed haud scio an omnino meis coloribus. Et tamen ad hanc tabulam ipse mihi nonnihil blandior, non quod illi prorsus credam, sed quod juvet *Apellis* manu depingi. Porro cum indicas, quid in me desiderent Critici, non minus cepi utilitatis quam voluptatis. Quanquam ad quædam utcunque tergiversari poteram, nisi tuo judicio tam impense faverem. Nam quod scri- B bis me favere meis viciis, crede mihi non tam favor est, quam vel inscitia, vel potius pigritia. Sic sum, nec possum naturam vincere. Effundo verius quam scribo omnia, ac molestior est recognoscendi quam cudendi labor. Jam ut in delectu verborum nolim omnino videri indiligens, ita non arbitror congruere ei, qui res serias persuadere cupiat, in affectandis dictionis emblematis esse morosum aut anxium. Neque vero mirabitur eloquentiæ nostræ rivum alicubi turbidum fluere ac lutulentum, qui cogitarit, per quos auctores decurrat, nimirum sordidos, & impuri sermonis, ut non possit hinc non aliquid limi ducere. Usu venit hoc non raro summis illis eloquentiæ proceribus, ut in *Græcorum* C voluminibus versantes, frequenter imprudentes *Græce* loquerentur. Illud haud scio an scribæ debeat imputari, quod mihi tribuis immodicam sermonis ubertatem, quæ dos nimirum *Budæo* peculiaris est. Nam rectus ac nudus orationis ductus, simplici naturæ congruit: nec mirum est humilem esse sermonem cujus humilia sunt omnia, corpus, animus, fortuna. Porro nimis crebras & immodicas digressiones, quas nobis communiter adscribunt Critici (nam sub horum, ni fallor, persona maluisti tuam indicare sententiam) jam mutuis literis uterque alteri objecerat. Cum primis autem demiror, qui tibi succurrerit demirari, cur *Galliarum* Princeps *Franciscus Germanum Gallo*, exterum civi, D ignotum familiari prætulerit. Neutrum alteri prætulit Rex, sed utrunque alteri studuit conjungere. Neque enim cuiquam suo loco cedendum erat, si me in *Galliam* contulissem. Tantum abest ut *Budæo* fuerim offecturus. Quod scribis & ditionem & patriam & linguam mihi tecum esse communem, non tam mihi gratulor, quam huic regioni, quam vehementer gaudeo talibus, hoc est, veris semperque duraturis ornamentis in dies magis ac magis illustrari. Proinde nihil optatius mihi possit accidere, quam multos exoriri tui similes, qui nobis in hoc laudis stadio, non modo succedant, sed etiam antevertant; & quicquid est hoc nominis, quod mihi mea pepere studia, suo splendore ob- E scurent. Sed tamen agnoscet, opinor, posteritas, nobisque nonnihil debere se fatebitur, quod parum felici seculo, quod his regionibus, in quibus prorsus exstinctæ fuerant & invisæ bonæ literæ, longum & invidiosum certamen sustinuimus adversus pertinacissimos meliorum studiorum hostes. Sed utcunque de nobis censebit ætas secutura, volupe est interim optimas literas passim feliciter efflorescere. Bene vale, *Longoli* doctissime, & in hæc studia ut cœpisti constanter ac feliciter incumbe. *Lovanio* 1. April. Anno 1519.

EPISTOLA CCCCIII.

F *Joanni Episcopo Roffensi Erasmus Rot.* S. D.

NIHIL mihi jamdiu gratius accidit tuis literis, iterum atque iterum exosculatus sum manum istam mihi notam ac familiarem. Auxit voluptatem quod non solum scripseris, verum etiam prolixe scripseris, nam amanter nunquam non soles. De diutino silentio me immerentem accusas: ego sane quamlibet occupatus, subinde tamen interpellavi te meis literis. Verum, ut video non omnia redduntur, quæ dantur reddenda. Libellum, quo adversus *Fabrum* unicam defendis *Magda-* le-

lenam, degustavi duntaxat. Verum, eorum, qui legerunt, nemo non fatetur te tota causa superiorem. Tantum dolet quibusdam *Fabrum* senem atque integrum virum, tum de studiis benemeritum, durius ut ipsis videtur, alicubi perstringi: qua re nihil potest esse gratius iis, qui nolunt pristinis studiis, quibus assueverunt, quicquam accedere. Quo quidem nomine male audit *Faber* quoque. Sed fieri vix potest, quin in argumentis hujusmodi, quæ conflictationem habent, vel imprudentibus nobis calamus nonnunquam effervescat. Mihi certe nonnunquam usu venit, ut quum mihi videar meras blanditias scripsisse, non desint tamen quibus videar dentatulus. Utcunque hoc habet, *Fabro* talem adversarium invideo: à quo ut maxime prosternatur, tamen habet quo se consoletur, *Æneæ* magni dextera cadis. Mihi cum qua scabie conflictandum est? Cum hujusmodi sycophantis res est, qui quum alias non possint nobilitari benemerendo, conspurcanda fama aliena venantur gloriolam. *Stephanus Poncherius* Episcopus *Parisiensis*, qui tuum calamum ad hoc Opus exstimulavit, jam Archiepiscopus est *Senonensis*, quæ res utinam illi tam certam felicitatem adferat, quam *Romano* Pontifici certum lucrum est allatura. Is nunc mittitur legatus in *Hispaniam*, homo senex, cujus incolumitati male metuo: ita me Deus bene amet. Dignus erat qui quam diutissime Reipublicæ servaretur, consiliis suis Regi regnoque profuturus. Is, de quo mihi scribis, nunquam non erit sui similis, imo nunc maxime fervet in negotio sycophantico, cui mihi natus videtur, & tamen sibi videtur sanctulus. Ego si mihi conscius essem vel minimæ portiunculæ tot sycophantiarum, non auderem ad *Christi* mensam accedere. Prodiit dialogus quidam *Jacobi Latomi*, Theologi *Lovaniensis*, quo linguas non in totum damnat; sed ita tractat, ut illis quam minimum tribui velit. Tum *Methodi* meæ præceptis opponit diversa præcepta, sed interim à nomine meo temperans. Etiamsi sic graviore nos premit invidia, dum quæ in hunc aut illum, dum quæ in *Lutherum* stringit, lector ignarus in me stringi suspicatur. Hanc immodestam modestiam nostri Theologi commenti sunt. Mihi certe liber multis nominibus placuit, atque utinam scriberent usque ad satietatem, desinerentque συκοφαντεῖν· nunc strophis quibusdam ita per multos traducor, ut non sit in quem certo possim ferrum stringere. Decreveram omnino non respondere libello, sed vicit amicorum sententia: quanquam ita respondi, ut videar non respondisse. Dixeram in *Methodo* mea, bonam Theologiæ partem esse pietatem mentis & afflatum. Id oppugnans *Latomus*, multis verbis demonstrat, non idem esse Theologum & pium virum esse. At vereor ne posthac, si pergant, sint qui dicant, non idem esse Theologum esse & sapere. Video plane pestem esse fatalem, & propemodum Astrologis fidem habeo, qui ut corporum morbos, quibus passim nunc laboratur, ad syderum effectus referunt: ita putant ab iisdem & mentium pestes quasdam exsistere. Sed ô dementiam! dum hujusmodi calumniis & nostrum negotium, & alienum ocium perdimus, videmur nobisipsis sancti, videmur Theologi, videmur *Christiani*. Sed ubi interim tranquillitas *Christiana*? ubi simplicitas? ubi lusus ille felicissimus in campo Scripturarum? Quid autem dignum imprecer istis κακογλώσσοις, qui te submonuerunt, *Erasmum* tibi non favere. Ego vero te non inter eos numero, quibus favere debeam, verum quos modis omnibus suspicere, ac venerari, atque in his præcipue te, quem semper unicum præceptorem ac patronum constantissimum habui. Nam quod rarius tui mentio fit in literis meis, nihil aliud in causa fuit, quam reverentia tuæ celsitudinis: quando tot modis mihi maximus occurris, hinc Episcopali dignitate, hinc eruditione quadam admirabili, super omnia vero vitæ sanctimonia, qua cum paucis nostro seculo, veteres illos Episcopos refers. In alios plus audeo. Tu mihi semper visus es non nisi religiose nominandus,

A præsertim in libris editis: & tamen ausus sum meminisse tui, cum aliis aliquot locis, tum in *Enchiridii* postrema editione, in qua adjectum est *Basilii* fragmentum olim à me versum. Sed interim opus aliquod circumspecto, sed quod victurum augurari possim, quodque tua magnitudine gravitateque non indignum videatur, id tuo nomini proprie dicabitur, hoc est, per te orbi commendabitur. Quod isthic agitur de reformando, ut loquuntur, clero, vereor ne plus satis imitentur isti medicorum exemplum, qui primum inaniunt corpus, quod sanandum susceperint. Utinam *Christus* tandem experrectus, liberet populum suum tam multiplici tyrannide, quæ, ni prospectum fuerit,
B eo videtur evasura, ut tolerabilius sit futurum, vel *Turcarum* pati tyrannidem. Sed ut ad librum tuum redeam; optabam nitidius excusum fuisse. Ea in re si quid possum præstare, non gravabor. Optarim & istam operam in aliud argumentum insumptam fuisse: quamvis hoc quoque tum pium sit, tum elegans. Verum, commentarioli, quibus Euangeliorum seriem ac sensum connectis, quorum gustus olim mihi perplacuit: meo judicio, plus dignitatis attulissent tuo nomini. Quum has essem obsignaturus, is, de quo paulo ante memini, mutatus, ut conjicio, literis tuis incantatricibus, legatum ad me mittit *Antuerpiam*, qui de amicitia inter nos sarcienda mecum ageret. Respondi, si
C sarciret ille famæ meæ jacturam, me facile rediturum ad pristinam necessitudinem. Ego ut animo *Christiano*, ne læsus quidem velim lædere quenquam, ita non sum tam levis, ut subito fidam illi, cujus tale sim expertus ingenium. Imo nunquam fuit amicus, qui sic amicus esse desiit. De *Luthero* scribam aliàs copiosius. Bene valeat tua pietas, cui quam commendatissimus esse cupio. *Antuerpiæ* 2. Aprilis, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCIV.

Erasmus Roterodamus Euricio Cordo Ludimagistro S. D.

D VTINAM tam facile liceat omnibus mutuis literis ut amore mutuo respondere, non committerem ut quoquam in officio viderer inferior: nunc quando unus à tam multis lacessor, cogor in altero cedere, præsertim cum præter vicissitudines literarum, quæ mihi non minimam temporis adimunt portionem, & tot alioqui studiorum laboribus degraver, ne quid imputem interim, quod operæ refellendis obtrectatorum calumniis datur. An aliquos (ut scribis) *Christo* lucrifecerim, nescio, quanquam à multis hoc nomine mihi aguntur gratiæ, certe conatus sum, atque utinam meipsum *Christo* lucrifecissem. Etiam atque etiam nostræ gratu-
E lor *Germaniæ*, quam video in dies magis ac magis melioribus literis mansuescere, ac sylvestre ingenium exuere. Quod *Erfordiæ* ludum literarium aperis, ut felix faustumque sit precor. Academiam multis nominibus celebrem, reddes industria tua celebriorem: sed quo alacrius verseris in isto munere, fac memineris secundum Principes & Episcopos, neminem magnificentius posse mereri de Republica quam ludi literarii magistrum, si rudibus adhuc, & in quemvis habitum sequacibus animis mentem instillet *Christo* dignam, easque literas, quæ semper optimo cuique placuerunt. Quod si me audies, plus operæ sumes in propagandis optimis disciplinis, quam in refellendis harum hosti-
F bus. Ad claram lucem vel suapte sponte evanescunt tenebrarum portenta. *Eobanum* ævi nostri *Nasonem*, sed castum ac pium, meis verbis salutabis diligenter. Bene vale, cordatissime *Corde*. *Lovanio* 17. Aprilis, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCV.

Erasmus Rot. Jacobo suo Hornensi S. D.

SANE quam lubens amplector tuum in nos animum, vel ob hoc ipsum quod ultro nos ad amandum pro-

vo-

An. 1519. vocas, etiamsi non parum apud me valeret, vel patria communis, vel literarum similium idem amor. Nam quod existimas me tibi *Daventriæ* conspectum, vel hoc argumento facile deprehendes, te vana ludi mentis imaginatione, quod cum ego *Daventria* discederem, nondum fluvius, qui urbem præterfluit, ponte junctus erat. Nec *Daventria* discedens, adii *Britanniam*: nam ante decem & novem annos demum vidi *Britanniam*. *Daventriam* reliqui, quatuordecim natus annos, nunc ago annum quinquagesimum tertium. Quæstionem, abs te disputatam, nullus adhuc exhibuit. Bene vale, mi *Jacobe*. *Lovanio* 17. Aprilis, Anno 1519.

Epistola CCCCVI.

Erasmus Rot. Joanni Draconi suo S. D.

Laudum mearum encomium decantaturus, & styli veniam postulas, & adulationis suspicionem deprecaris. Mihi vero perplacuit dictionis fluxus & perspicuus & facilis: præsertim in juvene: quæ res facit, ut mihi de te raram quandam eloquentiam pollicear. Porro nihil esse causæ video, cur mihi quisquam vel invideat, vel aduletur. Quod enim futurum sit adulationis præmium? quanquam autem istiusmodi laudes, quas mihi quorundam vel studium, vel candor tribuit, non levi me onerant invidia: tamen amorem, unde proficiscuntur, non possum omnino rejicere. Atque utinam aliqua ex parte vera essent, quæ tu commoda narras ex meis scriptis orbi *Christiano* contigisse. Nam quis ego sum, ut magnam aliquam utilitatem orbi præstare queam? etiamsi conatus sum meum quantulumcunque talentum in Domini mei lucrum impendere. Si successus defuit, voluntas bona non defuit. Quidam nimis odiose reclamant, alii rursum immodice probant. Illorum virulentas obtrectationes non mereor, horum laudes non agnosco. Ego interim me meo metiens pede, neque cresco laudibus plausuque faventium, nec omnino dejicior perversitate obtrectantium, consolans interim meipsum recti conscientia, ac vigiliarum mearum præmium à *Christo* exspectans, si parum grati sunt homines. Quanquam video meos conatus optimo cuique probari, ἀλλὰ πλείονες οἱ κακοί. Quod *Erfordiensis* Academiæ publico nomine mihi studium illius ac favorem & in præsentia testaris, & in posterum offers, vehementer fuit gratum à tam inclyta Schola probari: neque enim sic amarent, nisi probarent. Utinam *Eobanum* tam non pœniteat suæ ad nos profectionis, quam ego gaudeo mihi contigisse viri tam eruditi, tam facundi, tam probi, tamque bene morati notitiam: etiamsi ipse hominem parum humaniter accepi, videlicet id temporis occupatissimus, quanquam nunquam non sum occupatus. Bene vale, *Draco* charissime. *Lovanio* 19. Aprilis, Anno 1519.

Epistola CCCCVII.

Joanni Thurzoni, Episcopo Vratislaviensi, Erasmus Roterodamus S. D.

Literas tuas, ornatissime Præsul, non minus bonæ mentis, quam doctrinæ, quam eloquentiæ, quam humanitatis præ se ferentes, plane dignas judicabam, quæ in tui nominis gloriam ederentur, ni meam gloriam immodice prædicarent. Nec ita multum abfuit, quin me nitore suo à rescribendo deterruerint, sed malui famæ detrimentum accipere, quam parum humanus videri. Essem autem inhumanissimus, si à tanto Præsule talibus literis provocatus, prorsus obticuissem. Tantum autem abest, ut pudeat me vinci à minoribus, ut vehementer & gaudeam, & glorier, seculum nostrum priscæ barbariei veternum exsuere, & in optimis literis feliciter reflorescere. Neque hic ullam laudis partem mihi vindico, nisi si quos nostræ *lucubrationes* expergefecerunt ad meliora studia, ne me putes agnoscere laudes, quas mihi candide magis quam ve-

A re tribuis. Porro novum non est, apud *Hungaros* esse præclara ingenia, quando *Janus* ille *Pannonius* tantum laudis meruit in carmine, ut *Italia* ultro herbam illi porrigat. *Jacobi Pisonis*, cujus memoriam mihi refricas, tam jucunda est recordatio, quam olim *Romæ* jucunda fuit consuetudo: quid enim illo doctius, aut quid festivius? Ego hunc præceptorem magis gratulor serenissimo Regi vestro, quam regnum ipsum. Fuerunt & hic, qui me *Ferdinando* Principi præceptorem dare vellent. Et est adolescens prorsus indole divina, docilitate incredibili, probitati virtutique natus, ad hæc amabili quadam morum gravitate, sed erat cur me B nollem aulæ committere. Is tamen (ut ipse mihi retulit) libellum *De Principis institutione* semper habet in manibus. *Velii* carmen legens, quod proxime mihi redditum est, *Lucani* tubam audire videor: dignus ille, qui magnos Reges decantet, non *Erasmum*. Nunquam auctor tibi fuero, ut quemadmodum scribis, octo dierum itinere, ad homuncionis hujus spectaculum accurras: nam sat scio, & te pœniteret itineris, & ego nonnullam existimationis meæ jacturam apud te facerem. Si quid *Erasmi* visendum, id in libellis nostris conspicatus es. Cæterum, nec ego sum *Livius*, nec tu *Gaditanus* quispiam barbarus. Quod autem insuper munus adornas? An non hæc tua epistola, qua C mihi pectus istud tuum dicas, amplissimum est munus? Mihi certe nullum tui pignus exhiberi potuit charius, maxime quod non gravata sit tua celsitudo tam prolixam epistolam propriis digitis describere. Bene vale, *Lovanio* 20. Aprilis, Anno 1519.

Epistola CCCCVIII.

Guilielmo Cardinali de Croy, Archiepiscopo Toletano, &c. Erasmus Rot. S. D.

Reverendissime domine, idemque Princeps clarissime, schedula tua *Laconica* quidem brevitate, sed sensu arguto, mihi speciem acris vegetique ingenii D præbuit: nam hic, opinor, permittes *Erasmo*, leonem ex unguiculo æstimare. Felices literæ, si tales habituræ sunt fautores, feliciores, si non faventes modo, verum etiam cultores habebunt. Probe vero divinas libellum hunc reliquorum similem futurum, prorsus illis simillimus est, hoc est, ineptissimus. Mihi vero nec libuit in hujusmodi nugis seriam operam ponere, & visum est convenire, ut dignum haberet patella operculum. Si tua celsitudo dignabitur *Erasmum* numero clientulorum suorum adscribere, dabimus operam, ne prorsus ignavum aut ingratum allegisse videatur, quam *Christus* Opt. Max. instaurandæ veræ pietati, bonisque literis evehendis diu tueatur incolu- E mem. *Lovanio* 20. Aprilis, An. 1519.

Epistola CCCCIX.

Guilielmus Budæus Erasmo *S. D.*

Scripsi *ad te his diebus per scholasticum quendam* Agrippinensem, *hominem humanissimum, &, nisi fallor, optimum, epistolam bene longam, in qua inter alia id etiam scribo,* ὅπως σοι ἔχει τὰ καθ᾽ ἡμᾶς καὶ τὰ περὶ τὸν βασιλέα, καὶ ὅσος πάλιν σου πόθος τοῖς ἡμεδαποῖς ἐγένετο, *ut tu statuas* ὅπως σὺ καὶ ὅτι χρῷ σεαυτῷ, προσμειδιάσης νῦν τύχης: *non dubito literas ad te pervenisse, aut brevi perventuras esse, qua est ille* Coloniensis *vultus probita-* F *te, qui mihi se eas vel tibi redditurum spopondit, vel omnino curaturum ut tibi literæ reddantur: quippe qui etiam cupide hoc affectavit, ut ad te literas à me ferret.* Glareanus τοῦτον συνέστησέ μοι πρῶτον. *Cupio scire quid habeas animi de eo quod ad te scribo* περὶ τοῦ βασιλέως, *& quomodo accepisti objurgationes meas, & utrum literis meis placatus sis, an exacerbatus potius: quod si est, exspecto* ἐριστικώτατα γράμματα. *Verum, ille* Coloniensis *quum ad me venit, in villam abiturum me offendit, nec ante quatriduum rediturum: dixi habere me exemplum unum epistolæ prælongæ, quod ad te missurus eram, statim*

An. 1519. A *tim atque ejus exemplum transscribendum curassem. Quo audito ille hoc munus deposcit me refragante: & quum ei tandem ea lege dedissem, ut me absente domum referret id exemplum, quod ipse exscripsisset: quum redii, inveni domi, non id quod ipse exscripserat, sed id quod tibi ad te deferendum dederam à me recognitum. Proinde si epistolam ad* Tonstallum *editurus es, sustine quoad me certiorem feceris, & ego tibi aliud exemplum mittam emendatum. Vereor enim ne ille in tumultuaria exscriptione corrupte id scripserit. Tu igitur facies me certiorem, an opus sit aliud ad te mitti exemplum. Vale.* Parisiis 20. *Aprilis*, An. 1519.

Nomen ejus juvenis Agrippinensis *scripsi tum in quadam charta, quam invenire non potui, quum hanc ad te epistolam scripsi: præceptor est puerorum aut adolescen-* B *tulorum nobilium, qui* Aureliis *studuerunt Juri.*

EPISTOLA CCCCX.

Erasmus Budæo suo S. D.

DUAS epistolas accepi, eodem ferme argumento, sed quæ mihi declarent superiorem conflictationem, incolumi amicitia nostra, inter nos hactenus constitisse. Mihi prolixa illa epistola non alio magis displicet, quam quod tuum animum videbatur offendisse: cui jam ne potes quidem non æquior esse, quando te auctore servata est, cum ipse eam noxæ dedidissem. Precor ut C ista legatio tibi feliciter cedat, tuoque bono tandem in gratiam redeas cum aula. Quoties tumultus hos animo contemplor περὶ τ᾽ αὐτοκράτορος, protinus *Horatianum* illud venit in mentem τῶν μωρῶν βασιλέων ἢ λαῶν. Bene vale. *Lovanio* ..... Aprilis, An. 1519.

EPISTOLA CCCCXI.

Erasmus Rot. Philippo Melanchthoni S. D.

QUI me submonuit de tuo judicio neque nebulo est, neque quadruplator, verum in paucis candidus amicus, utrique nostrum bene volens. Nec est, quod adversus illum tantopere stomacheris, cum ipse fatea- D ris verum esse, quod ille non in tui invidiam, sed quod forte sic inter confabulandum inciderat, retulit: quanquam ille non ajebat tibi displicuisse quicquam in *Paraphrasi*, sed in Novo Testamento, in quo citius admissurus eram tuum judicium, quam in *Paraphrasi*, de qua nemo facile pronunciabit, nisi qui vigilantissimis oculis Veterum omnium commentarios excusserit. Cave vero me putes aut amicum tam inconstantem, ut ob quamlibet offensam amicus esse desinam, aut tam parum assuetum τῷ κακῶς ἀκούειν, ut hujus aut illius liberiore judicio magnopere commovear. Nec obsto, quo minus libera sint studiosorum judicia, modo re- E cta sint. Proinde rectius tu quidem hoc ordine mihi dicturus fuisse videris, *Judicia studiosorum ut libera, ita recta esse decet.* At ipse judicium istud tuum rescindis, & calculum revocas. Ad hæc eruditorum judicium, horum præsertim qui Musarum sacra colunt, non solum rectum, verum & æquum & candidum esse decet. Vides quantis odiis conspirent quidam adversus bonas literas. Æquum est nos quoque συγκρητίζειν. Ingens præsidium est concordia. Cæterum, illud tibi persuadeas velim, me *Philippum* ex animo diligere, & illius felicissimo ingenio non vulgariter favere. Dici vix potest, quantum arriserit hymnus, quo tu veterem illum *Orpheum* nobis referens, angelos celebras. Le- F gi & *Præfationem*, qua veterem eruditionem prædicas, fortiter quidem ingentique spiritu, quemadmodum & juvenem decet, & *Germanum*. Verum, si pateris *Erasmum* monitorem, malim te plus operæ sumere in asserendis bonis literis, quam insectandis harum hostibus. Digni quidem illi, quos eruditi omnes omni conviciorum genere discerpant: sed hac via, ni fallor, plus promoverimus. Præterea, certandum est nobis, ut non solum eloquentia, verum etiam modestia morumque lenitate superiores illis videamur. *Martini Lutheri* vitam apud nos nemo non probat, de doctrina variant sententiæ. Ipse libros illius nondum legi. Quædam admonuit recte, sed utinam tam feliciter, quam libere. Scripsi de illo, clarissimo Duci *Friderico*, simul gestiens cognoscere, quonam animo acceperit Cæsarum Vitas à me sibi dicatas *. Bene vale, *Melanchthon* eruditissime, totisque viribus adnitere, ut spem, quam optimam de tuo ingenio, tuaque pietate concepit *Germania*, non æques modo, verum etiam superes. *Lovanio* 22. Aprilis, Anno 1519. An. 1519.

MODERARE studiorum labores, quo diu juvandis literis suppetere possis: nam audio tibi valetudinem esse non prorsus adamantinam. Postremo vel in hoc vitam cura, ne gratum facias τοῖς βαρβάροις τυτοισί. Rursum vale.

EPISTOLA CCCCXII.

Erasmus Roterodamus Joanni Schlechta Costelecio Bohemo S. D.

ACCEPI Panegyricum tuum verius quam epistolam, quæ tanto ingenio tantaque facundia meas laudes decantat, ut magis illustret encomiasten, quam me qui laudor. Gaudeo nusquam gentium non esse, qui faveant melioribus literis, nec faveant modo, verum etiam colant. Porro sedecim illos annos, quos in aula *Vladislai Hungariæ Bohemiæque* Regis contrivisti, non tibi prorsus periisse, vel hæ tuæ literæ satis declarant. Cæterum, ex omnibus laudibus, quas tu acervatim effundis in me, nihil agnosco præter animum juvandi mores *Christianos* & recta studia cupidum. Est voluptati mihi, si cui bono fuerunt meæ vigiliæ. Quorundam odia non queo satis admirari, cum hactenus meis scriptis nemo factus sit vel uno pilo nigrior. Videbam spinosum hoc ac frigidum Theologiæ genus in dies in pejus vergere: fontes ac veteres illos orthodoxos pene pro obsoletis haberi. Proinde conatus sum omnes ad germanam illam Theologiam revocare, non in totum damnans in scholis recepta studia, sed partim moderans, partim indicans, quid optarem accedere. Siquidem ut mihi non placent, qui bonis literis nihil omnino tribuunt, ita non probo hos, qui neotericorum Theologorum studia prorsus damnant. Demiror autem impudentiam istius, quisquis est, Canonici *Pragensis*, qui tam insignem mendacii telam, velut araneus, ex sese confinxerit. *Coloniensibus* aliquandiu res fuit cum eximio viro *Joanne Reuchlino*, mecum neque scriptis, neque dictis unquam sunt conflictati, tantum abest ut exusserint meas *Lucubrationes* una cum ipso auctore. Imo quoties illac iter feci, sum à primariis viris & exceptus honorifice, & summa cum humanitate dimissus. Quanquam facile crediderim, & illic esse, qui inter suos oblatrent *Erasmo*: veluti nuper quidam è sodalitio *Prædicatorum*, ceu rem compertam inter suos narrabat, *Erasmum Lovanii* vita defunctum, & addebat sycophanta dignam ipso facetiam, *sine lux, sine crux, sine Deus.* Narranti, frequenter applausum est à combibonibus Monachis. Quod si non verentur hujusmodi confingere de me vicino, minus mirum si *Pragæ* sic mentiantur. Verum, ex his factis, quæ quotidie multa designant, conjicere licet, quanta *Erinnys* istorum pectus occupavit. Ego magis (ita me *Christus* amet) ipsorum vicem doleo quam meam. Nam me satis consolatur, tum recti conscientia, tum optimi cujusque de me judicium: quando nemini mortalium adhuc contigit omnibus placuisse. Prodiit Novum Testamentum rursum à me non credendis vigiliis novatum, neque mediocri locupletatum accessione. Præfixum est epistolium *Leonis* decimi, quo & veterem editionem approbat, & ad hanc novam invitat. *Praga* quid mihi negotii possit esse, non video. Nam quod polliceris non defore, qui me tuto quo voluero deducant, mihi non placent regiones, in quibus hujusmodi deductoribus sit opus. Hic vel soli liberum est ire

* Vide supra Epistolam cccxviii.

An. 1519. ire quo velim. Neque vero dubito quin isthic reperturus sim, uti scribis, complures doctrina, pietateque spectatos, quos schismaticorum vitia non inquinant. At demiror non exsistere, qui totum hoc dissidium tollant. Præstat iniquioribus conditionibus habere concordiam, quam æquis dissidium. Vereor equidem ne pecuniæ studium, ubique bonorum morum pestis, non sinat coire concordiam. *Paulus* nullum damnum recusat quo *Christum* lucrifaciat. Tot sunt in orbe Cardinales, tot Episcopi, tot Principes; utinam *Christus* afflet aliquem horum, ad hoc negocium spiritu vere *Christiano* capessendum. *Paulus* si *Romæ* præsideret, sat scio, non modo pateretur aliquid decidi fructibus suis, verum etiam auctoritati nonnihil derogari pateretur, modo hoc precio concordiam emere liceret. Quod si non continget nobis conspectus mutuus, tamen literarum vicissitudine fiet, ut & ego tecum aliquoties confabulans, apud *Albim* tuum spatier, & tu mecum apud *Brabantos* victites. Nam quantula pars amicitiæ est conjunctio corporum? Bene vale, vir ornatissime. *Lovanio* 23. Aprilis, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXIII.

Erasmus Hutteno S. D.

Tot studiorum laboribus obrutus, ut mirum sit me cuiquam omnino respondere, sæpius tibi respondi, quam tu ad me scripseris, si modo perferuntur quæ mittimus: & tamen pertinax silentium meum accusas, mecumque delitigas, quasi parum sit hominum, qui mecum rixentur. Ingentem voluptatem mihi nuncias, quod tali animo sit in me Archiepiscopus *Moguntinensis*, & tibi talem *Mæcenatem* gratulari non desino. Cæterum, libellum illi dicatum, jampridem meo sumptu misi per juvenem quendam, una cum literis ad te, simulque præfationem ad *Guolphangum Augustum*. Eum ex literis *Rhenani*, intelligo *Basileam* usque pervenisse: quid egerit *Maguntiæ*, nescio. Demiror si non peregit mandata, cum addiderim libellum memorialem. Præfiximus libello epistolam eruditam & elegantem Archiepiscopi, non perinde ut exstaret illius erga me favoris monumentum, atque ut alios, tanti Principis exemplo, ad bonarum literarum studium accenderem. Et videor mihi profecisse. Nam clarissimo juveni *Guilielmo* de *Croy*, Duci & Episcopo *Cameracensi*, Archiepiscopo *Toletano*, denique Cardinali, quanquam aliàs satis videretur ad honesta studia propensus, tamen ex *Maguntinensis* epistola lecta, non mediocre calcar additum videtur. *Aulam* tuam, cum sæpius esset in manibus tamen semper excussit hactenus aliquid negocii, lecturientem interpellans. Quod legi perplacuit: quid enim *Hutteni* non placeat? *Febrim* ac *Phalarismum* nescio qui curarunt rursus excudendum. At *Febris Lovanii* vetita est distrahi, quod quosdam ἡμιθέους nominatim attingere videretur. Alioqui perplacet omnibus. *Phalarismus* quoniam adhærebat *Febri*, una cum *Febre* exsulat, sed *Lovanio* duntaxat: neque enim longius se profert hujus Scholæ tyrannis. Susceperant & orationem excudendam, nec satis scio, quo consilio prorogent. Sed quid ego audio? *Huttenus* totus ferreus, in acie dimicabit? Plane video te bello natum, qui non calamo tantum & lingua, sed & *Mavortiis* armis pugnes. Quanquam quid magni, si nunc ausis inter tam multos adversus unum pugnare, cum olim *Bononiæ* unus tam multos profligaris. Laudo fortem animum, sed tamen si me audies, servabis *Huttenum* Musis. Nam unde nobis tale ingenium, si quid accidat, quod avertant superi? Nosti *Martem* ἀλλοπρόσαλλον, nec satis propitium bonis ingeniis, utpote deorum omnium stolidissimum. Bene sit, sed tamen si quid acciderit, ipse tibi tuis scriptis exstruxisti monumentum ære perennius. Neque nos tamen defuturi sumus officio nostro. Nam si quid *Erasmi* scripta valebunt,

Nulla dies unquam memori nos eximet ævo.

Triumphum nondum vidimus. Gratum erat, quod nostro consilio tam diu presserint: nec dubito quin totum argumentum sint moderati. Rixarum nullus est finis. Ut cæteris omnibus simus superiores: sycophantiis, mendaciis, convitiis longe vincimur. Non possum non ingenue fateri, quod vero verius est. Sed præstat hac parte ultro herbam dare, quam turpiter depugnare. Neque enim solum perpendendum nobis est, quid dignum sit iis, in quos scribimus, verum etiam quid nobis dignum sit, qui scribimus. Pulchrius est aliquando modestia quam causa superiorem esse, & sunt quæ nobis potius agenda sint. Malim ego totum mensem in *Paulum*, aut in Euangelium explanandum insumere, quam diem hujusmodi rixis conterere. Bene vale, mortalium charissime. *Lovanio* 23. Aprilis, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXIV.

Erasmus Joanni Borsalo suo S. D.

Istud vero non est epistolam mittere, sed ἐπῳδὴν, tot nominibus oras, obsecras, obtestaris, actionem etiam minitas ex pacto, si recusem de ratione concionandi conscribere, perinde quasi ferreus sim, aut adamantinus. Quis est ager usque adeo ferax, ut immodico cultu non exhauriatur? Ego hunc malignum ac sterilem agellum tot jam annis assidua semente vexo, nec ulla lectionis stercoratione sarcio, nisi tumultuariæ. Post morbos tam graves erat aliquid dandum confirmandæ valetudini. Hic adeo nobis non indulsimus, ut nec ægrotare vacaverit: tum hæc Quadragesima me pene confecerat, ni mutandi cœli, victusque gratia *Antuerpiam* me contulissem. Quin & dum aulicus esse cogor *Mechliniæ*, meisque patronis Episcopo *Leodiensi*, *Trajectensi*, cæterisque proceribus, & in his tuo *Adolpho* observio, mihi dies aliquot perierunt. Postremo tot undique missis epistolis obtundor, ut dum his rescribo, maxima pars temporis pereat à studiis. Absoluta *Paraphrasi* in duas Epistolas ad *Corinthios*, institueram in Epistolam ad *Galatas*, sed hoc agentem Tragœdiæ quædam interpellarunt, quas hic novas, & hactenus inauditas, nescio quæ *Erinnys* excitavit. *Apologia*, qua *Latomi* dialogo respondeo, vix mihi tridui tempus absumpsit: neque enim libuit in ejusmodi tricis multum operæ collocare. Quod si illi vacat ejusmodi libros complures edere, non deerunt qui respondeant. Ego *Vejanius* cedo arena. Video excetram hanc repugnando vinci non posse, itaque pugnis valere jussis, in *Christianæ* lenitatis portum me recipio, adversus malorum obtrectationes consolans memetipsum, cum bonorum virorum de me judicio, tum animo sibi bene conscio; certe quod ad hanc rem pertinet. Pecuniæ studium nunquam habuit animum meum: famæ sarcinam lubens, si queam, posuerim. Vitæ nec tædet, nec sum avidus: quandocunque me hinc evocabit imperator *Christus*, ipso fretus volens promptusque decedam præsidio corporis. Tantum molesta est quorundam insignis ingratitudo, tantumque sycophantiarum virus, ut ni plane comperissem ipsa re, nunquam crediturus fuerim tantum esse mali, non dicam inter eruditos, sed ne inter homines quidem: tametsi vixerim cum tot nationum hominumque generibus. Literas tuas suspicor *Lovanium* perlatas esse, atque illinc *Antuerpiam* remissas: nam ibi tum agebam: ita factum est, ut non viderim qui eas pertulerat. Consilium est mensem hunc vernum sarciendis corporis animique viriculis insumere, si modo licebit. Mox favente *Christo*, *Paraphrasim* aggrediar, & argumentum quod tu tantopere efflagitas: quod ipsum tamen aliis scribetur, non *Borsalo*. Novi pectus istud tuum, novi ingenium, novi studium. Domi fontem habes, ut non necesse sit ex aliena cisterna aquam petere. Non deerunt qui celebrent Pontificum auctoritatem, quam fateor esse debere sacrosanctam: non deerunt qui *Scoti Thomæque* decreta prædicent, quæ nec ego sane prorsus improbo. Tu purum illum & sincerum *Christum* mentibus tuorum instilla,

An. 1519. quando id à paucis fieri videmus. Gaudeo tibi fortunam obtigisse cum dignitate conjunctam, tum autem materiam ac segetem oblatam bene merendi de grege *Christiano*. Felix quidem ocium studiorum, sed huc descendat oportet sapiens ille *Platonicus*, non uni sibi natus. Optimus Princeps *Adolphus* videtur adhuc veterem illum in nos animum obtinere, quem puer habuit. In hujus propiorem notitiam commodissime temet insinuabis per *Petrum Zutpenium Cassiletanum*, quo viro nihil adhuc vidi candidius aut amicius. Quod *Franciscus Galliarum* Rex me tentarit satis amplis conditionibus in *Galliam* evocare, rumor non omnino vanus est. Tentatum est & retentatum quorundam literis: verum, nihil adhuc audio certum vigilans, neque tam rudis sum rerum humanarum, ut meris promissis pellici queam. Ut *Ferdinando* præceptor essem, actum est sedulo, cum per alios permultos, tum per Principem *Bergensem*, & is est Princeps, ut meliorem, magisque docilem, nec optare possim. Sed deterrent me quædam, quæ tuto literis committi non possunt. Bene vale. *Lovanio* die Paschæ, hoc est, 24. Aprilis, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXV.

Erasmo Rot. Joan. Faber, Vicarius in spiritualibus Constantiensis, *S. P. D.*

QUOD *scribendi officium tot menses intermisi*, Erasme *doctissime, equidem non causor negocia, quod solent desides, quanquam vere possim, ut qui semper sim occupatissimus. Neque item ulla me cepit* Erasmi *mei oblivio, quod hanc vera amicitia prorsus ignoret, & ipse vix tam mei sim memor quam* Erasmi. *Quamvis enim tot montibus, tam immensa viarum intercapedine sejungamur, semper tamen oculis nostris adblandiuntur tua pignora suavissima, monumenta ingenii divina, quæ cum intueor, (intueor autem frequenter)* Erasmum *intueor, nimirum verius quam illi qui te præsentem amplectuntur, manusque manibus copulant. Hi faciem corpusculumque adspiciunt, sub quo verus ille habitat* Erasmus, *quem totus veneratur orbis, & verius tot editi ab eo libri referunt, expressius ostentant oculis quam jugis illa corporis contemplatio. En quam sedulo annitor, ne usquam amici oblivio mihi obrepsisse videri possit. Quid igitur meum tam diuturnum excusabit silentium? Id sane quod res est, partim commoratio illa remotior, quæ fit ut tabellarii deessent, partim tuæ mansionis instabilitas. Jam enim in* Angliam *avolasse dicebaris: confestim* Hollandiam *petiisse te, rumor erat. Quocirca incassum me scripturum arbitrabar, & interim amiculi aliquot sperare jubebant tuum ad* Basileam *reditum, sic hærebam, tui desiderio impatienter æstuans. Tandem fortuna mihi* Constantiæ *virum obtulit, in aula* Caroli *Regis tui, & ut spero etiam nostri, primarium, inclytum juxta ac doctum, qui tabellarios & (quæ est mira ejus in omnes humanitas) omnem suam operam comiter pollicebatur in literis ad te transmittendis. Ego plurimum gavisus, ad scribendum me è vestigio accinxi. Quæris igitur quid agant amici tui? Valemus omnes Deo propitio perbelle, tibique optimam valetudinem precamur omnes, quo pluribus fœcundissimi ingenii tui fœtura nostram locupletes paupertatem: omnia enim tua ejusmodi sunt, ut antiquæ eruditioni non conferri solum, sed anteferri etiam mereantur. Innumeri per* Germaniam *tuas vigilias, tui ingenii imagines contemplantur & legunt, qui lingua, eruditione & pietate tantos fecere progressus, ut jam tibi præceptori, cui omnia referunt accepta, maximo sint ornamento futuri. Innumeri te duce vetustatis ineruditæ squalorem absterserunt, atque magnis itineribus contendunt ad frugem, non modo juniores, quod equidem minus miror, sed grandævi: qui sub tanto literarum imperatore, velut signo dato universæ barbariei bellum indicentes, triumphum etiamnum sperant: quandoquidem tanta est eloquentiæ tuæ vis, ut barbaros deploratos in tuam pellexeris sententiam, qui jam sero quidem cum* Phrygibus *molliuntur tamen, & bonas horas, quas antehac in nugis intempestivioribus locarunt, veris literis & veræ impertiunt Philosophiæ. Quid attinet de me dicere, quem præsens annis superioribus tuo mellitissimo colloquio ita rapuisti, transformastique, ut fere reddideris alium: nam cum olim parum faustæ institutioni me dederim, recentiorique Theologiæ per ætatem nimis inhæserim pertinaciter, tu flexanima suadela tua protinus effecisti, ut nulla jam lectione æque delecter ac solida Theologia. Quare non indignaberis, mansuetissime* Erasme, *quod* Beatus Rhenanus, *vir doctrina & vitæ integritate conspicuus, mihi nuper tuum veræ Theologiæ compendium dicavit. Quanquam enim tam insignis dicatura optimo cuique & doctissimo fuisset omnibus modis ambienda, eo tamen minus te ejus instituti pudebit, quod non me solum, sed alios haud parum multos ad veteris Theologiæ studium inflammasti: adeo enim dilucide tuam in sacris Literis eruditionem & ingenium acerrimum indicat absolutissimus ille libellus, ut multos etiam barbaros, antea elegantioris Theologiæ ex professo hostes, hoc opusculo placaris, tibique reddideris benevolentissimos. Novum Testamentum denuo à te magnifice, quod nihil dubito, locupletatum, cupidius sane exspecto, quam ulla mater filium charissimum peregre redeuntem: nam quicquid uspiam temporum superest ab officii mei occupatissimi molestiis, id omne tuis libris decies perlegendis impendo.* Pacæus *noster, in quem externa corporis & animi bona ampliter congessit natura, ubi sit, quid rerum agat, scire percupio, cujus consuetudine imprimis jucunda vehementer sum delectatus. Tu vero,* Erasme *amicissime,* Fabro *tuo ignosce: nam studio in te meo & amori obsecutus, non veritus sum tuis occupationibus obstrepere. Quamvis enim tuas literas ceu munera preciosissima amplectar, licebit tamen per me tibi, dummodo amare non desinas, non solum non respondere literis meis, verum ne legere quidem, si ita sit commodum. Vale, Theologorum & omnis doctrinæ Princeps. Ex* Constantia 26. *Aprilis, Anno restitutæ salutis* 1519.

EPISTOLA CCCCXVI.

Laurentio Campegio Cardinali Erasmus Roterodamus S. D.

EXIMIE domine, virtutum tuarum insignium & eruditionis rarissimæ fama inflammatus, jam pridem gestio te & nosse propius, & coram adorare. Sed hactenus obstitit partim valetudo, ex diutinis morbis etiamnum tenerior, quam ut eam ausim navigationi molestæ committere, partim quod ante menses aliquot *Christianissimi* Regis literis evocatus sim in *Galliam*, cui diutius excusare non licuit: verum, ne nullo interim argumento declararem meam erga te animi propensionem, mitto Novum Testamentum, magnis sudoribus denuo à me recognitum, quod Pontifici *Leoni* dicatum ipsius hortatu in lucem emisi, quemadmodum illius *Breve* testatur, additum in Operis frontispicio. Huic initio reclamabant quidam, sed qui aut non legebant, aut non intelligebant. Nunc amplectuntur omnes, exceptis paucissimis, quos pudet resipiscere. Hi nullum non movent lapidem, ut bonas literas passim reflorescentes opprimant. Ad id splendidos prætexunt titulos, hæreseôn profligationem, Ecclesiæ defensionem, cum, mihi crede, longe aliud agatur. Mihi certe rebus omnibus omissis illud unice studio fuit, ut meum ingeniolum hoc, & qualescunque literulæ *Christi* gloriæ servirent, ac Ecclesiæ commodis. Homo tamen sum, labi possum. Quod si judicium alicubi defuit, animus certe rectus non defuit. Omnibus nemo hactenus placuit. Mihi satis est quod optimis quibusque placeo. Sed vide, quæso, perversissimam, imo ingratissimam quorundam malitiam. Diffisi libris & argumentis quidam, sycophantiis aggrediuntur: quicquid prodit libellorum, quibus hoc tempore quidam nimium licenter ludunt, mihi impingunt. Prodierat *Nemo*, nam is est li-

libelli cujusdam ludicri titulus, meum esse calumniabantur: & persuaserant, ni auctor iratus, sibi suum Opus vendicasset. Exierant epistolae quaedam ridiculae, non deerant qui me adjutore scriptas dictitarent. Postremo prodiit, nescio quibus avibus, Opus *Martini Lutheri*, auctor mihi tam ignotus est, quam qui omnium ignotissimus, librum nondum perlegi, & tamen initio meum esse dictitabant, quum illic nec unus apiculus sit meus. Horum quum nihil adhuc procedat, ipsa re revincente mendacium, dialogi cujusdam suspicionem mihi moliuntur impingere. Is, ut ex argumento satis constat, scriptus est in odium divi *Julii* Pontificis maximi, schismatis tempore, sed à quo incertum, ante quinque annos degustavi verius quam legi. Post reperi in *Germania* apud quosdam descriptum, sed variis titulis. Quidam testabantur *Hispani* cujuspiam esse, sed suppresso nomine, rursus alii *Fausto* Poetae tribuebant, alii *Hieronymo Balbo*. Ego quid de his conjectem non habeo, subodoratus sum quoad licuit, verum nondum pervestigavi, quod animo meo faceret satis. Ineptiit quisquis scripsit, at majore supplicio dignus, quisquis evulgavit. Ac miror esse qui solo styli argumento mihi obtrudere parent, quum nec mea sit phrasis, nisi prorsus ipse mihi sum ignotus, nec mirum sit futurum, etiamsi qui in oratione nonnihil referrent *Erasmicum*, quum verser in manibus omnium, & referimus fere, in quorum assidua lectione versamur. Neque desunt hic qui jactitent tuam quoque celsitudinem, propemodum in eam suspicionem adductam esse. Quod mihi certe nunquam persuadebitur, donec persuasum erit non esse vana quae de doctrina prudentiaque ejus admirabili, passim à summis viris praedicantur. Neque quicquam addubito, quin etiamsi quid suspicionis occupasset animum tuum, facile sim excussurus, si coram detur colloqui, id quod aliquando licebit favente *Christo*. Interim obsecro pietatem tuam ut hoc sibi persuadeat, *Erasmum* hujusmodi libellos ab aliis conscriptos, & edendos suppressisse, tantum abest, ut hujusmodi quiddam ipse vel ediderit, vel editurus sit unquam. Nec mirum si isthic sunt qui de me talia mentiantur, quum hic de proximo non pudeat quosdam improbissime de me mentiri. Omnibus omnium sycophantiis respondere non possum, hoc quod in me situm est praestabo. Si quid valet hoc ingenium, si quid hae literae, si quid industria, id totum *Christo* & illius sponsae usibus dicabitur. Id ita esse re ipsa comperies, si quando dignaberis facere periculum. Mitto nunc librum nudum, utpote recentem adhuc ab officina, nec erat spacium adornandi, post dies aliquot mittetur alter convestitus. Cardinali *Eboracensi* clientulum hunc non gravabitur celsitudo tua commendare, cui scripturus eram, nisi interim & volumen, & epistolam hanc putarem ei communem fore. Bene valeat amplitudo tua, cui me totum dedico, consecroque. *Lovanio* 1. Maji, An. 1519.

EPISTOLA CCCCXVII.

Henrico Guldefordo, Equiti Aurato, Praefecto rei equestris Regis Angliae, Erasmus S. D.

VIR clarissime, multorum sermone cognosco, quam amico sis in nos animo, sive scintillas istius benevolentiae ex meis lucubrationibus concepisti, sive ex *Joannis Coleti*, caeterorumque amicorum hausisti sermone. Tu me diligis, quod vere talem esse credas qualem illi praedicarunt. Ego te vicissim amo, quod toto pectore virtuti, quod honestis studiis faveas, quando horum gratia mihi quoque faves, non quod his praeditus sim, sed quod tibi persuasum sit, his praeditum esse me. Certe recta studia, praesertim ea quae ad veram faciunt pietatem, provehere semper conatus sum, sed utinam perinde feliciter, ac sedulo. Mundus resipiscit velut ex altissimo somno expergiscens: & tamen pertinacibus animis adhuc repugnant quidam, veterem inscitiam suam manibus pedibusque, ac mordicus etiam retinentes. Sed hos pudebit amentiae suae, si viderint summos Reges, ac Regum Proceres amplecti, fovere, tueri meliores literas. O miras rerum humanarum vicissitudines! olim literarum ardor penes religionis professores erat, nunc illis magna ex parte, ventri, luxui, pecuniaeque vacantibus, amor eruditionis ad Principes profanos, ac proceres aulicos demigrat. Nam quae schola, quod monasterium usquam tam multos habet, insigni probitate, doctrinaque praeditos, quam vestra habet aula? An non optimo jure nos nostri pudeat? Sacerdotum ac Theologorum convivia madent vinolentia, scurrilibus opplentur jocis, tumultu parum sobrio perstrepunt, virulentis obtrectationibus scatent: & ad Principum mensas modeste disputatur de iis, quae ad eruditionem ac pietatem faciunt. Nimirum ad optimi Regis exemplum properant omnes, cujus ut caeteras illas dotes omittam, quas sic habet cum aliis Regibus communes, ut plerisque praecurrat, nulla sit inferior: quid illo ad disputandum argutius, ad inveniendum felicius, ad judicandum sanius, ad eloquendum venustius? Olim ocii literarumque dulcedine captus, ab aulis Regum abhorrebam: at in talem aulam, vel cum tota supellectile, quae fere chartacea est, liberet immigrare, ni valetudinis imbecillitas, & aetas jam ingravescens dissuaderet. Ubi nunc sunt qui jactitant, Principum vigori officere literarum cognitionem? Quis *Henrico* octavo, vel in bellicis rebus dexterior, vel in condendis legibus cordatior, vel in consiliis oculatior, vel in coercenda scelerum licentia vigilantior, vel in deligendis magistratibus, atque officiis diligentior, vel in conciliandis foedere Regibus efficacior? Equidem aureum quoddam seculum exoriri video, quo mihi fortassis non continget frui, quippe qui jam ad fabulae meae catastrophen accedam: gratulor tamen orbi, gratulor juvenibus, in quorum animis ob officiorum memoriam utcunque superstes erit *Erasmus*. Sed ut finiam, ornatissime *Henrice*, redamo te amantem, proque officiis in me tuis, non vulgaribus, hoc majorem habeo gratiam, quod ea praestiteris nullo unquam à me lacessitus officio. Generosae dominae matri tuae, mihi uno atque altero colloquio cognitae, precor omnia laeta prosperaque. Istum animum tibi, te nobis servet Opt. Max. *Jesus*. Hunc *Erasmum* pergat tua nobilitas inter suos clientulos ponere, studio certe nulli cessurum. *Antuerpia* 15. Maji, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXVIII.

Anglorum Regi Henrico, ejus nominis octavo, Erasmus Roterodamus S. D.

QUEMADMODUM inferior hic mundus, serenissime Rex, pendet à corporibus coelestibus, atque his praecipue quae primas tenent inter sydera: ita rerum publicarum ac populi status pendet à Principibus praesertim summis, ac late dominantibus Monarchis, ad quorum ingenia, consilia, mores, affectus, foedera, dissidia subinde vulgus immutatur: haud aliter quam ad lunae cursum mare reciprocis aestibus nunc affluit, nunc defluit; aut ad solis motum terra nunc vernat floribus, nunc aestu finditur, nunc foetibus oneratur, nunc gelu riget. Porro quemadmodum populi voluntas ac studia pendent à nutu regio, ita juxta Sapientis *Hebraei* apophthegma, *Cor Regis in manu Dei est*, qui quoties irritatus est sceleribus mortalium, nonnunquam juxta dictum *Esaiae*, *Dat pueros Principes*, ac juxta divi *Job* sententiam, *Sinit hypocritam regni moderari habenas*. Hypocritam autem vocat, qui nomine Rex, re Tyrannum ac praedonem agit. Rursum si quando visum est animum placatum ac propitium testificari populis, tum Principibus mentem immittit regno dignam. Atque hoc sane argumento colligi posse video, post tot malorum procellas tandem aeternum Numen nobis esse reconciliatum, quod tales animos immittat horum temporum excellentissimis Regibus, ut nihil

An. 1519.

nihil antiquius habeant quam ea, quæ pacis sunt ac pietatis, quæque ad Reipublicæ commodum faciunt. Quanquam tuæ quidem majestati semper hic animus adfuit, tamen hactenus obstitere fatorum procellæ, nunc adjuvantibus & temporum opportunitatibus, non destinas quod optimum est, sed præstas, quod jam olim destinarat animus vere regius. In hanc vero laudem, quanquam à multis egregiis Principibus decertatur, hinc à *Leone Romano* Pontifice, hinc à *Francisco* Rege *Gallorum*, hinc à *Carolo* Rege Catholico, hinc à *N.* serenissimo Rege *Scotorum*: tua tamen majestas, mea sententia, vel hoc nomine præcipuam hujus gloriæ partem meretur, cujus potissimum auspiciis, hortatu, prudentiaque negotium hoc & susceptum est & temperatur. Quum enim *Romanus* Pontifex, pacis alioqui cupidissimus, de quinquennibus Regum aliquot induciis duntaxat ageret, tua celsitudo pacem, ut spes est, æternam inter tam multos Principes totius orbis potentissimos arctissimis fœderibus conciliavit. O pectus vere regium, ô mentem excelsam, & *Christiano* Monarcha cum primis dignam! Quum nemo Regum magis omnibus præsidiis instructus sit ad bellum, tamen omne studium, omnesque vires confers ad pacem orbis sarciendam: prudenter perspiciens nihil esse perniciosius, quam *Christianos* populos mutuis latrociniis ac bellis inter sese committi, nec ulla re gentem *Christicolam* æque formidabilem reddi nostræ religionis hostibus, atque Principum ac populorum concordia. Istam vero mentem tibi nequaquam pro tempore sumptam esse, sed prorsus insitam natura, vel illud sat argumenti est, quod in bello *Gallico*, quod ut invitus, ita pro pietate *Christiana* susceperas, adeo civiliter, adeoque clementer te gesseris, ut satis liqueret, tibi pacem magis esse cordi, nisi te totius orbis Ecclesiæque *Christianæ* periculum ad arma vocasset, aut ut melius dicam compulisset. Nec his contentus, pacem tua prudentia, tuaque auctoritate, partam, suis artibus ornare studes, ne vel iners aut ociosa videatur, vel luxus ac malarum voluptatum magistra. Latrocinia, à quibus nihil hactenus usquam tutum erat in *Anglia*, mira severitate compescis, nocentes profligas, ociosis erronibus ditionem tuam liberas, bonis legibus vigorem suum revocas, inutiles tollis, salutares sufficis. Optimarum literarum studia provehis: pietatis disciplinam, quum apud omnes, tum vero præcipue apud Monachos ac Clericos instauras, haud ignarus ab his potissimum manare in plebem morum vel integritatem, vel corruptelam: videlicet modis omnibus hoc agens, ut his præcipuus sit honos, qui maxime præcellunt, vel integritate morum, vel eximia doctrina, vel quod ut pulcherrimum, ita rarissimum est, utroque. His ornamentis existimas longe melius decorari regnum tuum, quam ullis trophæis aut fornicibus. Nec harum rerum auctor es solum aut hortator, verum etiam exemplum. Non enim edicis modo, verum etiam exhibes, imo plus præstas ipse, quam aliis præscribis. Gravis & efficax est Regis auctoritas jubentis, sed dictu mirum, quanto efficacior præstantis quod jubet, ac legum suarum exemplar tota vita ponentis ob oculos. Leges tibi non minantur, at quis vel inter privatos uno te legum observantior? quis incorruptior? quis pactorum tenacior? quis in amicitia constantior? quis æqui justique amantior? quæ civium domus casti, concordisque conjugii tam evidens habet exemplum? ubi reperias optimi mariti magis æmulam conjugem? qui privati penates, imo quod collegium, quæ Academia, viris integritate vitæ, doctrinaque singulari præstantibus, ornatior est usquam quam tua sit aula? Veteres illi Poetæ, seculum, nescio quod, aureum suis fabulis nobis prodiderunt. Atqui hæc quum agit tua celsitudo, quid aliud, quæso, quam seculum vere aureum, nobis reducit, si tamen unquam fuit ullum: ac res tam ardua adeo succedit tuis auspiciis, ut dubium non sit, quin faventibus superis geratur. Quæ regio terrarum nunc non gratulatur *Britanniæ*, si favet: non invidet, si parum bene vult? Quod hodie regnum toto terrarum orbe nobilius aut celebrius? Nimirum Regis animus est, qui regna nobilitat vel obscurat. Quibus libris, quibus linguis olim est celebratura posteritas, sub *Henrico* octavo, tanquam in hoc cœlitus emisso Principe, sic omni genere virtutum effloruisse *Britanniam*, ut videri possit renata: quam sic moribus incorruptam reddiderit, ut ab hac vel ipsa *Massilia* disciplinæ civilis exemplum petere possit: sic pietate pollentem, ut vel ipsi *Roma* queat esse pietatis magistra: sic abundantem eruditis viris in omni doctrinæ genere, ut huic invidere possit *Italia*, nisi studiorum æmulatio nesciret invidiam: postremo, cui talis fuerit Princeps, ut omnibus in posterum Principibus imperii gerendi possit esse regula. Deum immortalem, hoc demum est regnum esse, hoc demum est Regem agere, hoc est aulam principalem habere. Olim impenso quodam amore literarum, atque ocii dulcedine, nonnihil abhorrebam à Regum aulis: nunc vero cum animo contemplor, quem Principem ac moderatorem habeat aula *Britannica*, quam Reginam, quos Proceres, quos à consiliis, quos ab officiis, impendio mihi gestit animus in talem aulam immigrare: nec puderet ambitionis, nisi valetudinis imbecillitas, jam plus etiam quam pro ætatis modo ingravescens, dissuaderet. Etiamsi nihil est, quod hic ambitionis infamiam verear, qui huc & hodie non adspernandis conditionibus, nec ab uno Rege provocer. Equidem nativus non sum, fateor, sed insitivus *Britanniæ*: & tamen ubi mecum reputo quot illic annos vixerim, quot illi debeam *Mæcenates*, quot eximios ac sinceros amicos, quantam fortunæ meæ, si qua tamen est, portionem, non minus illi felicitatem hanc gratulor, quam si me genuisset. At nihil interim mihi dictum est de præclaris corporis animique tui dotibus, quas Deo naturæque debemus magis, quam nostræ industriæ, & tamen hæc quoque bona cedunt in felicitatem Reipublicæ, si in Principem probum inciderint. Porro tametsi jam seculis aliquot non ita multum laudis in Regibus tulere bonæ literæ, tamen tua majestas efficiet, ut quemadmodum olim præcipuum decus Regum fuit eruditione præcellere, ita posthac pulcherrimum habeatur, Principem scire literas. Tuæ virtutes dispellent veterem cavillationem, qua dictitant quidam, regii pectoris vigorem languescere studio literarum. Quis enim unquam eorum, qui literas nescierunt, exstitit te uno in ulla regia functione dexterior? quis attentior ad coercenda flagitia? quis ad consulendum solertior? quis ad prospiciendum oculatior? quis in obeundis rebus præsentior? Et tamen in literis, quas olim felicissime degustavit tua majestas, eo nunc progressa est fortasse non multo studio, sed inaudita naturæ felicitate, ut eruditissimis etiam Theologis miraculo sit sanitas & acumen ingenii tui. Siquidem in disputatione, quam nuper animi causa tua majestas instituit cum acutissimo simul & doctissimo Theologo, defendens, à laicis non exigendam precationem, præter eam, quæ mentis cogitatione Deum alloquitur, Deum immortalem, quem artificem præstitit? Quis invenire poterat argutius? quis colligere nervosius? quis explicare venustius? Omnium autem virtutum & ornamentorum tuorum ceu colophon quidam accedit, quod nemo te uno ad congressum civilior, nemo minus fastus aut supercilii præ se ferens, incolumi tamen interim regia dignitate, quoties res postulat. Olim *Olympiacis* victoriis terrarum dominos in deos evehi, scripsit *Horatius*. Olim solenni ritu, qui cum laude gessissent imperium, referebantur in numerum divorum. Hæc sunt facinora, quæ vere consecrent immortalitati: sic itur ad astra. Non patientur eruditorum hominum ingenia, quæ tu tot modis ornas ac foves, virtutum tuarum memoriam ulla temporum vetustate obsolescere. *Græca* pariter ac *Latina* facundia, grata tuis erga se meritis, semper loquetur, apud *Britannos* fuisse quendam *Henricum* octavum, qui unus tot heroum dotes ac decora suis retulerit: *Ptolemæi*

An. 1519. mai Philadelphi studium erga bonas literas, *Alexandri* magni felicitatem, *Philippi* civilitatem, *Caesaris* invictam animi vim, *Augusti* sanitatem, *Trajani* mansuetudinem, *Alexandri Severi* integritatem, *M. Antonini Pii* doctrinam, *Theodosii* pietatem, & si quid aliud in singulis priscorum insigne fuisse legitur. Precamur ut Deus, qui istas dotes largitus est, easdem velit tibi tuisque faustas ac felices esse: qui istos dedit impetus, idem suo favore provehat, beneque fortunet. Sciebam importunius esse, quod hujusmodi neniis tuam majestatem alioquin occupatissimam interpellarem, sed vicit ardor animi in gratulationem gestientis: quum & multorum & certissima praedicatione cognovissem, quod seculum nobis tua virtute foret exoriturum: simulque visum est testari me memorem esse favoris erga me tui, jam non oratione tantum, sed re quoque declarari. Patiatur, oro, tua serenissima majestas inter tam multos eximios, quorum ingenium tua nobilitas illustrat ac fovet, & quorum literae vicissim tuum famulitium exornant, & hunc *Erasmum*, qualis qualis est, annumerari: quam incolumem semperque florentem servet *Christus* Opt. Max. *Antuerpiae* 15. Maji, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXIX.

Alberto, Cardinali & Archiepiscopo Maguntinensi, Erasmus S. D.

REVERENDISSIME domine, Princepsque clarissime, non dubito quin libellus, quem celsitudini tuae dicavimus, redditus sit eidem. Qui an tuo satisfaciat animo, nescio: meo certe non satisfacit: verum id temporis nihil aliud erat ad manum. Circumspicietur aliud, quod & tuae magnitudini, & meo in te studio magis respondeat. *Richardus Pacaeus*, qui Regis sui nomine Legatus ad vos venit, praeter alias innumeras dotes, vir est insigni utriusque literaturae peritia praeditus, apud regiam majestatem multis nominibus gratiosissimus, fide sincerissima, moribus plusquam niveis, totus ad gratiam & amicitiam natus: quem si dignaberis propius nosse, scio, gaudebis te à nobis admonitum fuisse. Apud *Anglos* triumphant bonae literae. Rex ipse cum sua Regina, Cardinales ambo, Episcopi ferme omnes toto pectore tuentur, fovent, alunt, ornantque. Rabulis omnibus per Regem impositum est silentium: spero idem fore apud *Germanos*, si tuae amplissimae dignitatis, tuique similium favor adspirarit: quod ut faciat, etiam atque etiam rogo. Nihil enim non moliuntur sycophantae quidam, praesertim hic, ubi barbaries terris excessura videtur extrema posuisse vestigia. Quanquam & hi mitescunt, incipiuntque suam stultitiam agnoscere. *Hutteni* ingenium in dies magis ac magis exosculantur omnes: cui tua celsitudo tam candide favens, multum laudis, imo gratiae sibi parit apud eruditos omnes: quam incolumem diu servet immortalis *Christus Jesus*. *Antuerpiae* 20. Maji, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXX.

Antonio de Bergis Erasmus Rot. S. D.

ORNATISSIME juvenis, antehac uno nomine duntaxat amabam te, quod honestis studiis ac moribus delectareris praeter vulgatum morem nobilium: nunc hoc quoque debeo nomine, quod expertus sum mirum patris tui in me studium. Ejus totam spem in tua indole sitam esse, ex illius sermone perspectum habeo: nec dubito quin optimi patris exspectationi sis per omnia responsurus. Bonae literae passim efflorescunt, frustra reluctantur veteris inscitiae patroni. Apud *Anglos* triumphant recta studia, Regis, Cardinalium, & Episcoporum auxilio. Rabulis, qui tantum ad maledicendum linguam habent, impositum est silentium. Hic quoniam tales patronos non habemus, saeviunt adhuc, & libris quoque grassantur, sed quibus nihil a-

A liud quam suam traducunt stultitiam, ac mentis stoliditatem. Mitescunt tamen & hi paulatim, velut ex gravissima febri resipiscentes; obmutescent etiam, si Principum adspirarit favor. In *Ferdinando* magna spes est: in te quoque non mediocris. *Carolus* abest, *Cieverius* non mirum si à literis est alienior, quanquam non adversatur. Cardinalis *Adrianus* bonis literis nunquam admodum favit, etiamsi non est adeo devotus hostis, quam sunt quidam, qui se non putant incolumes fore, nisi oppressis bonis literis. Hunc *Richardum Pacaeum*, serenissimi Regis *Anglorum* Oratorem, eique gratiosissimum, si propius complecteris, gaudebis hominis consuetudine. Est enim praeter mores candidissimos, utriusque literaturae peritissimus. Bene B vale. *M. Adriano Barlando* multam ex me salutem dicito. *Antuerpiae* 20. Maji, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXXI.

Leonardus Priccardus Erasmo Rot. *S. D.*

HIC *nuper Cucullatus quidam inter ejusdem farinae ignobile vulgus disseminavit*, Anglum, *nescio quem*, Lovanii Graecas *literas profiteri, centuplo* Roterodamo *doctiorem, qui & illius in Novum Testamentum editionem, recens excusam, in locis pluribus centum suggillet, errata tua libello jamjam emittendo publicaturus. Non* C *potui equidem huic hominis monstro credere, tametsi miram prae se fert sanctitatem. Adjecit praeterea, Theologos omnes tibi adversari ac contradicere, eisque certum esse, te communi decreto è schola sua profligare, nihil in hoc divalia rescripta verituris, cum Deo magis audiendum sit quam Principibus. Hac aliaque multa*,

—— Effutit bestius idem,
Jactat & in toto verba canina foro.

Proinde te, mi suavissime Erasme, *per Deum immortalem obsecro, bono esse animo, atque hunc ipsum (quem nunquam poenitendis commentariis expressisti) moribus atque invincibili fortitudine referre* Hieronymum. *Non erit tibi (crede mihi) tantum negotii in hoc dejiciendo al-* D *lophylo, quantum illi in* Ruffini *versutias laboris atque vigiliarum fuit insumendum. Para in* Goliam *istum fundam, quod est verbum Dei, & recta caperatam in frontem librato lapidem* Christum, *cujus amore sacras Literas illustrandas suscepisti, superbum ilico prosternes gigantem, confundes & allophylos caeteros omnes, Theologistas scilicet istos, qui in te conspirasse dicuntur, adstipulante in hac verba apud* Esaiam *Spiritu sancto*; Confusi sunt & erubuerunt omnes simul, abierunt in confusione fabricatores errorum. *Vale, desideratissime mi* Desideri, *& qui valeas corpore atque animo, nobis quamprimum significato. Ex* Aquisgrano 23. *Maji, Anno* 1519.

E *D. Cantor, Viceprapositus*, Schonraide, *& alii complures, salutem atque victoriam animitus tibi precantur, tuasque literas, aut epistolium saltem praestolantur. Item D.* Hasebart, *confrater noster, te quoque atque* Nevium *salutat plurimum.*

EPISTOLA CCCCXXII.

Erasmus Roterodamus R. P. Thomae, Episcopo Dunelmensi, S. D.

REVERENDE Pater, quoniam *Aristoteles* scripsit, multorum amicitias silentio dirimi, nolui committere, ut idem nobis eveniret, praesertim in F tanto amico. Mitto *Paraphrasin* in Epistolam ad *Galatas*, in qua locus est de *Petro*, *Pauli* voce objurgato, qui mihi nondum satis à quoquam Veterum explicatus videtur. Non sum ignarus, varios rumores de me spargi. Sentiunt philobarbari, erigere sese recta studia, eoque nullum non movent lapidem, sed temporis progressu vincet veritas. Hoc modo te exoratum velim, ne quid temere credas *Erasmiomastigibus*. Nunc fato quodam suo saeviunt, at brevi illos sui morbi pudebit ubi resipuerint, quemadmodum evenit *Ajaci*. Bene

 vale,

An. 1519. vale, Pater amplissime, & in *Erasmum* eum te præbere perge, qui semper fuisti. *Antuerpiæ* 25. Maji, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXXIII.

Erasmus R. P. D. Richardo, Episcopo Wintoniensi, S. P.

REVERENDE Præsul, si unquam placuit tibi animi mei studium in te, hoc tantum præmii reposco, ne quid temere credas sycophantis de me, quibus nunc fatali quadam peste fervent omnia. *Eduardus Leus* si demonstrat argumentis se melius sentire, quam ego sentiam, nunquam offendet animum meum. Cæterum, quod hic, & apud suos, scriptis, dictis, per se, per suos omnia implet inimicis rumoribus, nec suæ famæ recte consulit. Jampridem palam præ se fert plusquam hostilem animum, nullo unquam dicto aut facto lacessitus à me. Juvenis est, ardet cupiditate famæ, sed præstabat hanc melioribus auguriis auspicari. Novi prudentiam tuam, quæ non facile pronunciet, præsertim in malam partem. Tempus omnia proferet in lucem. Veritas laborare potest, vinci non potest. Si tua auctoritas consulet *Leo*, ut aut in totum desistat ab istis sycophantiis, quibus seipsum magis traducit quam me, aut argumentis duntaxat mecum certet, illius famæ consuluerit. Nunc enim odio, ceu morbo animi lymphatus, fertur. *Erasmus* olim ambiit tuum favorem, non successit: nunc non orat, ut sibi faveas, sed ut *Leo* tuo. Bene valeat tua pietas, cui me totum consecro, dedicoque. *Antuerpiæ* 25. Maji, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXXIV.

Erasmo Rot. Gaspar Schalbus *S. D.*

PER *tot sylvas latrocinio, per tot urbes pestilentiæ morbo jam infames, ad te grassati sumus*, Erasme, Jonas *& ego: & pervenimus dii boni quam in tempore, quam feliciter! Ejus quantumvis longi & molesti itineris tantum abest ut nos pœnituerit, ut in itinere adhuc incerti, ubi unicum margaritum* Christiani *orbis delitesceres, sancte conjuraverimus, te extrema* India *& ultima* Thule *nos quæsituros, nedum in* Brabantia, *aut* Gallia. *Desine tui contemptu laborare, ut contra omnes illi* Aristotelici *Theologi superciliosa* φιλαυτία. *Si tu te ex ea parte nescis, quam sis magnum hujus seculi ab ipso* Christo *nobis datum munus: ego te in isto studiorum meorum silentio domi, mecum ex operibus tuis didici: at nunc ex vivis vultibus, ex sermone tam sine affectatione sacchareo, tam mellito (quod miraberis,* Erasme*) tantundem pene fructus, quantum alius quis ex aliquo librorum tuorum possit, hausi. Non tibi ingererem has meas ineptias, nisi non minus ardenter, quum comes meus* Jonas *Epistolam tuam habere optarem. Dispeream enim, si à te, etiamsi baculo mineris abigere, avelli possimus, nisi habeamus quod te in nobis in itinere jam, & maxime tunc quum in istam nimis longinquam regionem nostram redierimus, præsentem referat. Quid multis verbis hic explicem, quanti hanc profectionem nostram faciam? Ut me Deus bene amet, nollem eam mihi decem* Pactolis *aut solidis auri montibus commutatam. Vale, magne* Erasme, *& dignare nobis (ut diu etiam exspectandus sis) solum rescribere. Iterum vale.* Bruxellis 28. *Maji, à nato* Christo *Anno* 1519.

EPISTOLA CCCCXXV.

Georgio Spalatino, illustrissimi Saxoniæ Ducis à Sacris, Erasmus Rot. S. D.

MIHI vero nihil hactenus abs te redditum est literarum, neque tuo, neque illustrissimi Ducis nomine, eoque nonnulla ni delictum fuisset. Vides quanto locorum intervallo dirimamur, & non secus atque in bello, literis intercipiendis advigilant hostes meliorum studiorum: quo magis cavendum, ne cuivis committantur epistolæ. Gratissimum mihi fuit nomisma, optimi Ducis imaginem mihi referens, vivæ simillimam. Hujus epistolam videre desiderabat reverendissimus Episcopus ac Princeps *Leodiensis*, eam una cum nomismate ad illum misi, nec postea licuit hominem convenire. Quicquid favoris, quicquid benignitatis, quicquid præsidii illustrissimus Dux impendit evehendis optimis studiis, id in me peculiariter collatum arbitror. Nihil in *Jona* conspexi, quod non unice me delectarit. Ita me Deus bene amet, video delectum organum ad *Christi* gloriam illustrandam inter crassissimas horum temporum tenebras. *Schalbi* collegæ dotes magis ex illius literis, quam ex oratione licuit cognoscere. Ego posthac *Georgium Spalatinum* non solum inter præcipuos amicos, verum etiam inter patronos meos observandos scripturus sum, non perinde in chartis, atque ipso in pectore. Bene vale, *Georgi* charissime. *Lovanio* 29. Maji, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXXVI.

Friderico Saxoniæ Duci Erasmus Roterodamus S. D.

ILLUSTRISSIME Princeps, pro studio, quo tuæ celsitudini Cæsarum Vitas à me recognitas dedicavi, jam nunc abunde magnam gratiam relatam existimo, posteaquam amantissimis literis sibi non ingratum fuisse testatur. Nam cum id operis destinarem, nondum mihi perinde prædicatum erat atque nunc est, quanta animi propensione faveres bonis literis, adhuc cum veteris inscitiæ patronis digladiantibus, sed ita, ut hostes nihil aliud assequantur reluctando, quam quod & nostram illustrent victoriam, & suam denobilitent stultitiam. Quicquid autem favoris, quicquid benignitatis, quicquid subsidii tua nobilitas instaurandis honestis studiis, & evehendis tuendisque studiorum assertoribus impendit, id totum in me collatum esse duco. Neque vero te pœniteat istius animi, non erunt ingratæ literæ, quin magis trilingui facundia vindicem suum immortali gloriæ consecrabunt. Erit olim *Fridericus* adjutis studiis, quam stemmatum luce nobilior. Ego posthac non verebor & alios ingenii mei fœtus tibi dicare, quando feliciter cessit hæc mihi audacia. Celsitudinem tuam patriæ studiis ac pietati quam diutissime incolumem tueatur *Christus* Opt. Max. *Lovanio* 30. Maji, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXXVII.

Erasmus Rot. Martino Luthero S. D.

FRATER in *Christo* charissime, epistola tua mihi fuit gratissima, & ingenii argutiam præ se ferens, & animum spirans *Christianum*. Nullo sermone consequi queam, quas tragœdias hic excitarint tui libelli: ne adhuc quidem ex animis istorum revelli potest falsissima suspicio, qua putant, tuas *lucubrationes* meis auxiliis esse scriptas, meque hujus factionis, ut vocant, vexilliferum esse. Existimabant quidam sibi datam ansam, qua & bonas literas opprimerent, quas capitaliter oderunt, velut offecturas majestati Theologicæ, quam multi pluris faciunt quam *Christum*: simulque me, quem arbitrantur ad excitanda studia nonnihil adferre momenti. Tota res vociferationibus est acta, temeritate, strophis, obtrectationibus, sycophantiis, ut ni præsens hæc spectassem, imo sensissem, nulli unquam auctori fuerim crediturus sic insanire Theologos. Pestem fatalem esse diceres. Et tamen hujus mali virus à paucis ortum, in plures serpsit, adeo ut magna pars hujus Academiæ non infrequentis, ejus morbi contagio lymphata ferretur. Testatus sum te mihi ignotissimum esse, libros tuos nondum esse lectos: proinde nec improbare quicquam, nec probare. Tantum admonui, ne libris tuis nondum lectis ad populum tam odiose vociferarentur, id ipsorum referre, quorum judicium oporteret esse gravissimum. Quin & illud perpenderent, an expediret ea traduci apud plebem promi-

An. 1519. A misceam, quæ rectius libris editis refellerentur, aut inter eruditos disputarentur, præsertim cum uno ore vita auctoris prædicaretur. Nihil profectum est: hucusque insaniunt obliquis imo famosis suis disputationibus. Quoties inter nos de pace convenit? quoties illi ex temere concepta suspiciuncula novos tumultus excitarunt? Et hi cum hujusmodi factis Theologi sibi videntur. Est hoc hominum genus hic aulicis fere invisum: quod ipsum mihi quoque imputant. Episcopos omnes habeo mihi satis æquos, libris nihil fidunt. In solis sycophantiis victoriæ spes illis sita est. Eas ego contemno, recti conscientia fretus. In te redduntur aliquanto mitiores. Eruditorum calamos fortasse timent, sibi male conscii: quos ego sane suis pingerem coloribus, B ut digni sunt, nisi me *Christi* tum doctrina, tum exemplum, alio vocaret. Immanes feræ mansuescunt officiis, isti benefactis efferantur. Habes in *Anglia*, qui de tuis scriptis optime sentiant, & sunt hi maximi. Sunt & hic, quorum est eximius quidam, qui tuis favent. Ego me quod licet integrum servo, quo magis prosim bonis literis reflorescentibus. Et mihi videtur plus profici civili modestia quam impetu. Sic *Christus* orbem in suam ditionem perduxit. Sic *Paulus Judaicam* Legem abrogavit, omnia trahens ad allegoriam. Magis expedit clamare in eos qui Pontificum auctoritate abutuntur, quam in ipsos Pontifices: idem de Re- C gibus faciundum censeo. Scholæ non tam adspernandæ sunt, quam ad studia magis sobria revocandæ. De rebus receptioribus, quam ut subito possint ex animis revelli, disputandum est argumentis densis & efficacibus potius quam asseverandum. Quorundam virulentas contentiones magis conducit contemnere quam refellere. Ubique cavendum ne quid arroganter aut factiose loquamur, faciamusve: sic arbitror gratum esse spiritui *Christi*. Interea servandus animus, ne vel ira, vel odio, vel gloria corrumpatur: nam hæc in medio pietatis studio solet insidiari. Hæc non admoneo ut facias, sed ut quod facis perpetuo facias. Degustavi *Commentarios* tuos in Psalmos: vehementer arrident: & spero D magnam utilitatem allaturos. Est *Antuerpiæ* Prior ejus monasterii, vir pure *Christianus*, qui te unice deamat, tuus olim discipulus, ut prædicat. Is omnium pene solus *Christum* prædicat. Cæteri fere aut hominum fabulas, aut suum quæstum prædicant. *Melanchthoni* scripsi. Dominus *Jesus* tibi suum spiritum in dies uberius impartiat ad ipsius gloriam, & publicam utilitatem. Cum hæc scriberem, tua epistola ad manum non erat. Vale. *Lovanio* 30. Maji, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXXVIII.

Erasmus Roterodamus Gaspari Schalbo suo S. D.

OBSECRO te, doctissime *Schalbe*, utrum isthuc est ro- E gare, an cogere? vides mihi vix ocium esse ad tuendam valetudinem, vides tot studiorum laboribus obrutum, & tamen efflagitas epistolam? Adeo violenta res est & impotens, amor, præsertim *Germanicus*, cui si coner reluctari, nihil agam. Itaque respondeo tuis literis, sed ita ut verear, ne dicas tibi nihil esse responsum. Quod si brevitatem hanc apud te non excusat misericordia nostri, saltem excusabit publicorum studiorum ratio, quorum jactura distrahor in hæc officia: quæ singulis, quibus præstantur, exigui momenti videntur, mihi tamen, in quem unum agminatim glomerantur, ingentem sarcinam addunt. Quando tu *Jo*- F *næ* non cedis in amando, par arbitror, ut te non minus quam illum redamem. Deplorarem tam longinquam profectionem tuam, totque periculis obnoxiam, nostra causa susceptam, ni tu tibi tantopere gratulareris etiam. Id si judicio facis, non invideo fructum: sin imaginatione, remedii pars est, non sentire malum. Illud autem quam *Germanice?* Negas te fustibus depelli posse, ni detur, quod in patriam reverso præsentem *Erasmum* referat. Os impudens, non tibi sat est, oculos, aures & animum explesse nostri copia, mellitissima uti scribis, ni me totum tecum auferas? & auferas in tam procul dissitam regionem? An. 1519. Quantulum autem *Erasmi* tecum auferes, si hujus corpusculi imaginem pictam aut expressam ad tuos retuleris? Optimam *Erasmi* partem in libris videre licet, quoties libet, si quid tamen omnino nostri est, quod sit visendum. Bene vale, *Gaspar* charissime. *Lovanio* 30. Maji, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXXIX.

Erasmus Rot. Eobano Hesso S. D.

ADEO placuit tuum ὁδοιπορικόν, ut emendatis, quæ commiserant Typographi, curarim hic rursus formulis excudendum. *Jonæ*, *Schalbique* conspectus mihi fuit multo gratissimus. Sed interim dum hos huc mittis, parum consulis meæ famæ, cujus nunquam non facio jacturam ex hujusmodi congressibus. At minitaris te plures etiam horum similes huc missurum. Quoniam hi contigerunt, per quos maxime licuit scribere, ideo scribo parcius. Per alios non satis tuto scribitur, per hos frustra, qui melius omnia coram referent quam ego literis possim. Nollem epistolas meas editas, quas adjunxisti tuo carmini, brevi editurus eram, sed locupletatas. Carmen ad Comitem de *Nassau* percupio videre. Favet ille bonis literis, & harum gratia mihi quoque. Sed nostri Principes laudare norunt, numerare non norunt. Quod tamen mea causa non dico, qui nihil ambio, sorte mea contentus. Bene vale, amicorum sincerissime. Jam nunc circumspice ac delige tibi argumentum aliquod fœcundum, in quo declares posteritati quantus sis. In hoc conferes paulatim, quicquid egregium quotidiana lectio tibi suppeditabit. Sed hæc plane memorem admoneo. Rursum vale. *Lovanio* 30. Maji, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXXX.

Erasmus Rot. Antonio Papinio, Abbati Gemblacensi, S. D.

EX Indice Bibliothecæ vestræ, cujus mihi jampridem facta est copia, intelligo apud vos esse duos codices manu descriptos pervetustos, opuscula divi *Cypriani* continentes. Mihi certe gestit animus hunc auctorem orbi tradere, repurgatum à mendis: deinde discretum ab his, quæ illi falso inscribuntur, quando non alium video inter eos, qui *Latine* scripserunt, qui ad Apostolici pectoris vigorem propius accedat. Ubique sentias loqui pastorem, ac martyrio destinatum. Et hujusmodi viros Theologi sinimus obsolescere, quo magis miremur frigidas recentiorum nenias. Nihil autem dubito, quin amplitudo tua, ut est veræ religionis observantissima, faveat & piis studiis, & *Cypriano* pietatis magistro. Neque tamen gratis hoc officium flagito: redibit ad vos *Cyprianus*, & redibit non sine fœnore, neque patiemur interim, ut posteritas ignoret, cui bonam hujus beneficii partem debeat. Jamdudum pro cervina missa debeo, sed longe plus debiturus pro misso *Cypriano*. Bene vale, Pater reverendissime, cum sancto fratrum tuorum collegio, quorum purissimis precationibus *Christo* commendari cupio. *Lovanio* 1. Junii, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXXXI.

Erasmus Roterod. Jodoco Jonæ Erphordiensi S. D.

NE pro tam erudita tamque prolixa epistola nullas vices referam, doctissime *Jona*, & inter candidos amicos præcipue, accipe quid mihi visum sit submonere tuam prudentiam. Cum Deo Opt. Max. esset in manu singulis quibusque mortalibus largiri omnia, tamen ad concordiam, quam unice nobis voluit esse commendatam, illi magis visum est idoneum, sic aliis alias dotes impartire, ut necesse foret nos invicem mutuis officiis sublevari: simulque fieret, ut nec sibi quisquam

An. 1519. quam plus satis fideret, cum sciret, quicquid usquam posset, id totum benignitatis esse divinæ: nec alius alium contemneret, cum perpenderet, Deum magnam beneficiorum suorum partem homini per hominem largiri voluisse. Denique nec beneficium in alterum collatum quisquam aut arrogaret sibi, aut exprobraret adjuto, non ignarus, ministrum & organum esse se largitatis alienæ, non auctorem: & is, qui officium sensisset, sic haberet gratiam homini, ut Deo velut auctori, fontique bonorum omnium, gratias ageret, non solum pro beneficio, quod ab illo per hominem accepisset: verum etiam pro ipso benefico, qui quod voluit, quod potuit benefacere proximo, totum muneris erat divini. Studium igitur omnium commune debet esse, ut aliis alii vicissim benefaciamus, si quid possumus: & ab aliis alii sublevari ne gravemur, si quid egemus. Verum, cum variæ sint dotes Dei, aliæ in alios velut in ejusdem corporis diversa membra distributæ; in eam partem erit cuique potissimum incumbendum, qua senserit se potissimum usui esse posse. Nec enim sufficit, si membrum sis non prorsus ociosum, nisi hac prosis corpori, qua maxime prodesse queas: præsertim cum quicquid cuique contingit facultatis, in hoc ipsum à Deo sortitus sit, ut in communem conferat utilitatem. Nec satis est talentorum modum expendere, quin & talenti cujusque ratio qualitasque erit expendenda. Ita videlicet futurum est, ut dives ille dominus, sed tamen hujusmodi lucrorum avidissimus, gaudeat domum suam fidelium servorum usuris magis ac magis locupletari. Qua quidem in re quorundam vel prudentiam, vel felicitatem desidero, qui priusquam sibi satis noti sunt, in genus aliquod vitæ se conjiciunt, ubi nec sibi, nec aliis possint usui esse. Hæc cogitatio, mi charissime *Jona*, protinus incessit animo meo, ubi ex oratione, moribusque tuis, demum & oris lineamentis habituque, mentis tuæ simulacrum conjeci. Quanquam arbitror te tibi non ignotum esse, tamen visum est admonere, ut quando Deus te non agitandis sordidis causis destinasse, sed velut organum quoddam electum finxisse videtur, ad illustrandam Filii sui *Jesu* gloriam, ad mortalium animos in hujus studium inflammandos, ad hanc omnium saluberrimam functionem omnia tua studia conferas, idque mature, dum corpus laborum patiens, dum viget animus. Bene fortunabit tuos conatus, mihi crede, is qui ad hoc muneris te tot egregiis dotibus instruxit, qui pectus dedit veræ pietatis amore flagrans, qui linguam dedit eruditam, ut dissipes, ut evellas, ut plantes, non deerit ista conanti, præsertim si non alio spectes, quam ad *Christi* lucrum. Sit sane magnificum manu mota, supplici benedicere popello: sit res egregia, ministrare sacramenta ecclesiastica, pulcherrimum certe vereque Apostolicum atque episcopale munus est, salutari doctrina multitudinem ad mentem moresque *Christo* dignos adducere. Verum, in hac omnium ut difficillima, ita pulcherrima functione, quos videmus hodie versari passim? Quorum plerisque deest eruditio, nonnullis pectus, sine quo friget omnis eloquentia Christiana, multis naturæ facultas, veluti linguæ plectrum vocale, latera, aut corpus alioqui laborum hujusmodi patiens. Sed age, boni consulamus cum *Paulo* nostro, quod isti moliuntur, modo *Christus* annuncietur, si tamen annuncietur. Bona pars, non *Christum*, sed homines, sed seipsos prædicat. Verum, hæc deplorare non est hujus instituti. Sunt qui *Scotisticas* subtilitates tractent apud imperitam multitudinem, delectis etiam in hoc argumentis quam maxime perplexis, quo magis miraculo sint auditoribus, si nihil omnium, quæ dicuntur, intelligant. Quid autem frigidius? Imo quid inutilius? Alii præter scholastica dogmata, nihil adferunt in concionem: quorum aliquot ejusmodi sunt, ut non referat ea nescire: quædam ejusmodi, ut extra scholas tractata frigeant. Nec desunt, qui, quo curiosis auditoribus faciant satis, undique congerunt, & velut ex variis rhapsodiis centonem concinnant, ex Jure Civili, ex Jure Pontificio, ex variis doctoribus, ne quid non legisse videantur. Omnis humanus affectus ponendus ei, qui studeat veram pietatem animis mortalium inserere. Prudentior autem es, quam ut sis mihi monendus, efficacius esse ad inserendam hominum mentibus *Christi* philosophiam, si quis admirabilem illam & amabilem veræ pietatis imaginem, quam possit expressissimam, ingerat, quam si insectandis vitiorum formis ac generibus vocem lateraque exerceat. Efficax quædam res ipsa virtutis species, quæ puris oculis ostensa, mox rapit in amorem sui. Immensum est, quot modis aberretur ab honesto, persequi. Rectius ad propositum exemplar se quisque tacitus exigat; nisi quod fuerit hujus generis vitium, ut fallat umbra specieque pietatis: ea conveniet suo loco nominatim etiam prodere, ne quis deceptus erret. Nunc quosdam videas ex arcanis illis hominum confessionibus concionari, sic monstra vitiorum depingentes, ut doceant: sic insectantes, ut aut invidere dicas, aut delectari. Quis autem fructus sit, si quis enumeret, quot modis peccetur libidine? Si quis vociferetur, adulteris plena esse omnia? Magis retulerit, venerabilem illam castitatis imaginem pectoris oculis subjicere: quam ubi conspexisset *Augustinus*, illico cœpit exsecrari formas omnes inhonestæ libidinis Itidem in cæteris, quisquis ardere cœperit pulcherrimam *Christianæ* pietatis Ideam, simul odisse incipit, quicquid ab hac viderit discrepare. Nec mihi probantur isti, qui quo sibi sanctimoniæ famam venentur apud plebeculam, seditiose vociferantur in Episcoporum aut Principum vitia: qui clamoribus hujusmodi magis etiam irritantur, cum admonitione tempestiva, modesta, civilique sæpenumero corrigantur. Est & pietati sua libertas, sed nunquam non condita melle charitatis. Quoad licet parcendum est iis, qui summa publicaque funguntur auctoritate. Si res poscet sævitiam, magis sæviendum in eos, qui Pontificum, Episcoporum, aut Principum titulis ad suas cupiditates abutuntur, quam in ipsos proceres. Nec temere sæviendum in ordines hominum, adversus illos magis clamandum, qui suis vitiis, ordines alioqui præclaros dehonestant. Utilius enim fuerit ostendere quantum absint à vera religione, qui *Benedicti*, *Francisci*, aut *Augustini* institutum profitentes, ventri, gulæ, libidini, ambitioni, avaritiæ vivunt, quam ipsum vitæ genus incessere. Inutilius sit damnare publicas scholas, quam indicare, quid ab his resecari conveniat, aut quid expediat addi. Ita est humanum ingenium, citius ducitur civilitate, quam austeritate pertrahitur. Non parum autem ponderis addet orationi tuæ, si quæ doces, potissimum ex arcanis voluminibus haurias, si vita doctrinæ responderit, si docendi officium nulla gloriæ, nulla quæstus suspicione vitietur. Vim atque ἐνέργειαν addet, si quæcunque doces, amaris ex animo, si ad dicendum, non à compotatione, aut profano colloquio, sed ab altissima precatione, te contuleris, ut ad inflammandos aliorum animos, ipse ardens accedas. Sed næ ego hæc nimis multa ad te, à quo magis eram ipse docendus. Bene vale, mi *Jona*. *Antuerpiæ* 1. Junii, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXXXII.

Budæus Erasmo S. D.

LUDOVICUS Vives, *homo literarum bonarum feliciter studiosus, ut ex ejus sermone intellexi, mire nomini tuo meoque favere, mihi visus est: cujus humanitas singularis & erudita glutinum (ut arbitror) tenacissimum esse poterit in posterum tuendæ retinendæque nostræ amicitiæ, si (ut sunt humana) nonnihil simultatis, vel suspiciunculæ potius inter nos inciderit. Nam hactenus incidisse τόγε κατ' ἐμὲ, nunquam fatebor ne sacerdoti quidem, apud quem animum curare solitus sum. Ut obiter epistolæ tuæ respondeam, quam peregre agens accepi, in qua non necessariam contestationem facis, te honorifice de me loqui so-*

An. 1519. solitum, simul illam tuam tibi φιλοσολόγον, mihi βραχυλόγον epistolam, eo demum nomine displicere tibi affirmas, quod me offendisse videatur: à qua suspicione, ut semel te deducam, quando mihi nec inficianti, nec affirmanti credis, bona mea gratia licet, ut eam officinis tuis permittas, si tibi non displicet. Ego enim eam sine animi offensione legi. Si nondum me nosti, velim, ut sero saltem nosse incipias subausteram ingenii mei naturam, qui nec observantias probem supparasitatrices, nec amicitias ἀλληλοθριβούσας libenter exerceam, sicut amarulentam iracundiam stylo prodere non didici. Malim immodicus joci minusque circumspectus videri, quam alterius vitii insimulari. Eodem pertinere videtur illud, quod συγκρητίζειν ἡμᾶς opus esse dicis, scilicet ὡσπερεὶ τἀναντία σοι φρονοῦντος ἐμοῦ, οὐκ ἐνδιδόντος γε ἐμαυτὸν εὐχερῶς εἰς τὴν τούτου ἐπιτηδεύματος τοῦ σοῦ συναίνεσιν. Mihi vero iniquo quodam fato contigit, ut bellum φιλοβαρβάροις istis olim indictum, ferociter etiam commissum, jam prosequi nequeam, nec in partes bonorum meo arbitratu incumbere, quarum tu auspicia regis: ac tanquam jam in partibus non sim, nec hos adjuvo, nec illos infesto, tametsi alteros exosus sum, & alteris bene cupio. Sed id quid est aliud quam ἐτώσιον ἄχθος ἀρούρης ad senectutem vergere, quasi in theatro sedentem? Quod autem ad id pertinet, quod scire avebas, quid animi haberemus, ut quodam epistolio scripsisti: pudet me τὴν συνείδησιν τὴν ἡμετέραν ἐξομολογεῖν, tantum hoc opto, ut aliquando scire possis, ὅπως μοι ἔχει τὰ περὶ τὴν συνηγορίαν τούτων οἳ συνεργεῖν τῇ ἡμετέρᾳ φιλολογίᾳ ηὔχοντο. Tu velim ad me scribas, si quid ὁ ὑπερθαυμαστῶν σε ἀρχιερεὺς ἐπέστειλέν σοι. Τοῦτο γὰρ κρύβδην ἐμοῦ ἐγένετο, εἴτε καλῶς ἔχει, εἴτε μή. Τὰ δὲ τούτων ἐχόμενα, τοιαῦτα ἐστὶν, ὥστε βέλτιον εἶναι ἡγοῦμαι ἐνταῦθα τοῦ γράφειν παυσάμενον, ἔρρωσο σοὶ φάναι. Parisiis 10. Junii, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXXXIII.

Thomas Morus Erasmo S. D.

De puero, cujus causam commendasti mihi, jam ante cum patre ejus egeram quam tu scripsisti. Rogarat enim pridem me per literas puer ipse, quod sibi persuaserat apud illum meam sententiam momenti aliquid ac ponderis habituram. Tractavi rem diligenter, quid profecerim haud satis certo scio. Respondit mihi pater ejus non omnino duriter, & tamen (ut novi hominem ad rem attentum) opinor respondisse tam commode, magis pudore quodam adversandi mihi; quam quod ex animi sui sententia loqueretur. Summa erat, de filio se usurum consilio meo, sed interim non obscure significabat, eum se nummatum malle quam literatum. At puerum ipsum sic animatum video, ut non rem paternam tantum, sed ipsum etiam patrem, citius relicturus sit quam se divelli patiatur à literis, nimirum dignus cujus indolem talem foveant omnes, atque omni ope promoveant. Lovaniensem illum scholasticum ita collocavi, ut non dubitem quin tibi perpetuo sit habiturus gratias. Eruditio ejus perplacet hero, qui quum audivisset eum mihi commendatum abs te, rogavit ultro uti juvenem ipsi permitterem, qua in re ego non gravatim illi sum gratificatus, utpote quod alioqui destinaveram petere. Nam apud me pluribus ministris non vacabat locus. Is, dum primis illis diebus esset apud me, ostendit mihi opera quædam Lodovici Vivis, quibus neque magis elegans, neque magis eruditum quicquam jam diu vidi. Quotum enim quemque reperias, imo adeo quem unum ferme reperias usquam, qui tam virente ætate, (nam tu eum virente etiamnum ætate scribis esse) tam absolutum cyclopædias orbem absolverit? pudet me profecto, mi Erasme, mei, meique similium, qui uno aut altero libellulo eoque fere inepto venditamus nos, quum Vivem respicio tam juvenem, tam multa, tam excussa, tam diserti sermonis, tam abstrusæ lectionis edidisse. Magna res est linguarum alterutra pollere, ille se probat utraque peritissimum. Majus quiddam ac fructuosius præclaris imbutum esse disciplinis, at quis uno Vive se ostendit aut pluribus instructum, aut melioribus? Multo vero maximum est sic bonas artes imbibisse discendo, ut in alios easdem possis rursus decendo transfundere. At quis illo docet apertius, dulcius, efficacius? Non possum satis admirari virtutes illas, quas in declamationibus ejus tu & acute perspexisti & expressisti luculenter, potissimum vero (quod in declamando potissimum est) non modo illorum historias temporum tam exprompta memoria complecti, quam non quivis suarum rerum meminit, verum hominum tot olim seculis functorum fato affectus tam præsentes induisse, ut non è libris hausisse quæ declamat, sed vidisse, sensisse, in parte fuisse rerum vel prospere vel secus cadentium videatur. Consilia denique non ex aliena conditione languidule, sed ferventer admodum ex suo ipse metu, spe, periculo, felicitatem metiri. Quod si in alterutra tantum parte præstaret, esset tamen admiratione dignum. Nunc vero talem se præbet in utraque, ut chamæleonta putes, verso solo simul mutasse colorem. Utinam expergiscantur, Erasme, atque ad istud Vivis exemplar componant sese quidam, qui nimium ambitiose volunt haberi pro disertis, idque eo magis titulo quod alia omnia contemnant, quam quod vel assequantur, vel rite consequantur eloquentiam, utpote qui ne per somnium quidem concipiant ullam Rhetorices imaginem. Hi quum cæteras artes negligant, quonam studiorum nomine cohonestari postulant? Oratorem profecto vel Rhetorem nemo jure vocabit eum, qui neque veras agat causas, neque declamet fictas. Quin Poeta perquam tenuis fuerit atque exsanguis, cujus poema nullis Philosophiæ monitis, nullis Rhetorum præceptis, nullis disserendi exercitamentis formetur. Vives quum in Rhetorica talem se præstiterit, qualem haud ferme jam quisquam qui nihil profitetur aliud, tamen cæterarum artium omnium, quæ quidem digna sunt scitu, nullam reliquit, in qua non ita versatus est, ut in ea sola ætatem omnem contrivisse censeas. Itaque ut nihil est illius quod non mirum in modum delectet omnes, ita me profecto quæ scripsit in pseudodialecticos peculiari quadam voluptate perfundunt. Non ideo tantum (quanquam ideo quoque) quod illas ineptas argutias lepidis cavillis eludit, validis argumentis oppugnat, inevitabili ratione à fundamentis eruit atque subvertit, sed & præterea quod ibi video quadam iisdem fere tractata rationibus, quas & ipse mecum olim, quum nihil adhuc Vivis legissem, collegeram. Quæ mihi nunc non eo nomine placent in libello Vivis, quod mea rationes ante arriserint mihi, (solet enim placere, si quid afferre alios videmus quod nobis ante in mentem venerat) sed quod mihi plaudo quando quod ante suspectum habueram, ne parum apte diceretur, nunc confirmor haud inscitum esse, postquam Vivi quoque video placuisse. Jam illud me capit ac delectat maxime, quod quum videam idem argumentum utrique nostrum animum & cogitationem occupasse, tum sic utrique tractatum, ut quanquam & fusius ab illo & elegantius, tamen in nonnullis non tantum res easdem afferamus, sed propemodum eadem etiam verba, sic mihi libenter blandior, quasi cognati quippiam syderis, animos inter sese nostros occulta quapiam vi & conspiratione conciliet. Hoc illi gratulor quod tantum habet locum apud Cardinalem suum. Spero fore ut illius numinis favor iniquitatem fortunæ corrigat, quæ solet in eos esse pessima quicunque merentur optima, & tanquam literis ac virtutibus invidens, indoctos fere atque improbos beneficiis suis evehere. Verum, Cardinalis (cui beandi quemvis tam facilis fere quam ipsi fortunæ facultas est) homini tali, quem inter peritissimos adscivit, cui tantum eruditionis eximiæ (quæ nunc haud paulo clarius quam ipso dignitatis fulgore splendet) acceptum fert, non insigniter esse beneficus, neque pro insigni sua bonitate volet, neque sine insigni apud posteros quoque traductione potest. Vale, mi Erasme charissime, quem ego spero fore ut Caleti propediem præsens præsentem in hoc Regum congressu complectar. Hodie appellit Imperator. Cras summo mane Rex in occursum prodibit, imo fortassis hac ipsa nocte quæ jam nunc appetit. Non credas quanto gaudio non dico Regis ac Procerum, sed populi quoque sit acceptus nuncius, per quem constabat Imperatorem huc appellere. Iterum vale. E Cantuaria pridie Pentecostes, sive 11. Junii, Anno 1519. An. 1519.

An. 1519. *Quiddam est, mi* Erasme, *de quo si mihi notus esset* Vives, *admonerem illum. Nunc quoniam haud certus sum quo animo acciperet ab ignoto tam importunum officium, ipse potes per occasionem submonere, esse in* ædibus legum *atque item in ejus* somnio (*quod alioqui multorum superat pervigilatas vigilias*) *abstrusiora quædam quam ut pateant nisi doctissimis, quum fuerit in rem literariam utile, illius omnia quam plurimis intelligi: ei rei vel explicando, vel adjectis in margine brevissimis scholiis, facile mederi fuerit. Addet item plurimum lucis declamationibus, si brevibus historiæ summam complexus vel una pagella præponat. Iterum vale. Anno* 1519.

EPISTOLA CCCCXXXIV.

Albertus Cardinalis Moguntinensis Erasmo *S. D.*

QVANQVAM *gravissima sunt, ac omnium nomine maxime necessaria, quæ nos cura & sollicitudine multum exercent hoc tempore,* Erasme *doctissime, ut qui non privati alicujus negotii cura distineamur, sed deligendi totius orbis Imperatoris munere fungi cogamur, tui tamen interim sumus impigre ac libenter memores. Itaque nihil arduum adeo obversari potest, quod nobis eruditissimarum tuarum literarum, quoties illæ, & ubi ubi reddantur, lectionem interturbet. Teque oramus plurimum, ut nos frequenter ad hunc modum interpelles. Jam enim tibi persuade, toties exsultare nos, quoties tuam aliquam epistolam accipimus. Id quanquam in te præcipue verum est, tamen non parum interim nobis placet doctorum hominum, undecunque ea accesserit, notitia. Itaque* Ricardum Pacæum, *invictissimi* Anglorum *Regis Oratorem, commendatum nobis sua primum virtute, quæ nec prius fuerat incognita, nimirum eruditorum virorum oratione nobis sæpe prædicata, deinde Regis sui, & Cardinalis* Eboracensis *literis, ac tuo postremo testimonio, charum habemus, complectimur cupidissime. Tu perge sacras Literas, & divinam Theologiam admirando illo tuo studio locupletare. Sic enim fiet, ut barbara esse desinat, si qua maxime fuit natio. Ad quod felicitatem tibi omnem, & ex animo successum optamus, nostram ad id opem operamque pollicentes.* Huttenum *nostrum, vel idcirco, quia amari abs te intelligimus, libenter diligimus. De libello nobis per te dicato, nihil est quod turberis, haud ægre tulimus ab alio aliis adscriptum illum quandoquidem nobis tu ante destinaveras. Remittemus & nostrum statim munusculum. Tu interim vale. Ex civitate Imperiali* Francfurdia 13. *mensis Junii, Anno* 1519.

EPISTOLA CCCCXXXV.

Erasmus Rot. Jodoco Jonæ Erphordiensi S. D.

QVOD tam impense rogas, vir optime, ut tibi *Joannis Coleti* vitam paucis velut in brevi tabella depingam, hoc faciam lubentius, quod suspicer te tibi quærere egregium aliquod pietatis exemplar, ad quod tuum institutum attemperes. Equidem, mi *Jona* charissime, ut fateor me cum multis habuisse consuetudinem, quorum integritas mihi valde probaretur, tamen nullum adhuc vidi, in cujus moribus nescio quid adhuc *Christianæ* puritatis non desiderarem, quoties ad horum duorum sinceritatem conferrem aliquem: quorum alterum mihi nosse contigit apud oppidum *Artesiæ*, quod vulgo dicitur *sancti Audomari*, dum huc me pestis, hac sane in parte mihi felix, *Lutetia* propulisset: alterum in *Britannia*, quo me *Montjoii* mei charitas pertraxerat. Lucrum facies, cujus scio te avidissimum, pro uno duos dabo. Prior dictus est *Joannes Vitrarius* Ordinis *Franciscani*: nam in hoc vitæ genus adolescens inciderat, meo judicio, nulla ex parte posthabendus *Coleto*, nisi quod ob servitutem instituti, minus multis prodesse poterat. Annos natus erat ferme quadraginta quatuor quum hominem nosse cœpissem. Ac statim adamare me cœpit, hominem sui multum dissimilem. Erat auctoritatis maximæ apud optimos quosque, multis magnatibus gratissimus, corpore procero & eleganti, natura felici, animo sic excelso, ut nihil esset illo humanius. *Scoticas* argutias puer imbiberat, quas nec prorsus improbabat, quod quædam scite dicerentur licet sordidis verbis, nec rursus magni faciebat. Cæterum, ubi contigisset *Ambrosium*, *Cyprianum*, *Hieronymum* degustare, mirum quam præ his illa fastidiebat. Nullius ingenium magis admirabatur in sacris Literis quam *Origenis*: quumque cavillarer me mirari, quod hominis hæretici scriptis delectaretur, ille mira alacritate, fieri non potuit, inquit, quin hoc pectus inhabitarit Spiritus sanctus, unde tot libri tam eruditi, tanto ardore scripti prodierunt. Quanquam autem illud vitæ institutum, in quod per inscitiam ætatis fuerat, vel delapsus, vel pertractus, nequaquam probabat, subinde dictitans apud me, fatuorum esse vitam potius, quam religiosorum, ad nolæ signum dormire, expergisci, redormiscere, loqui, tacere, ire, redire, cibum capere, desinere pastu, denique nihil non facere ad præscriptum humanum, potius quam ad *Christi* regulam: nihil iniquius esse, quam inter tam inæquales, æqualitatem, maxime quod illic sæpenumero cœlestia ingenia, ac melioribus rebus nata, ceremoniis, & constitutiunculis humanis, aut etiam livore sepelirentur: tamen nec cuiquam unquam fuit auctor mutandæ vitæ, nec ipse quicquam hujusmodi molitus est, paratus omnia ferre potius, quam ulli mortalium offendiculo esse, *Pauli* sui exemplum in hoc quoque referens. Nihil autem erat tam iniquum, quod ille pacis servandæ studio, non summa cum alacritate perpeteretur. Libros divinos, præsertim Epistolas *Pauli*, sic edidicerat, ut nemo melius teneret ungues, digitosque suos, quam ille *Pauli* sui sermones. Dedisses initium ex quacunque parte, ille mox totam Epistolam absque ullo lapsu fuisset prosequutus. *Ambrosii* pleraque tenebat memoriter. Vixque credibile est, quantum item ex aliis orthodoxis veteribus memoria complecteretur. Præstitit hoc illi partim memoria natura felix, partim assidua meditatio. Rogatus à me in familiari colloquio, quibus modis præpararet animum suum iturus ad concionandum. Respondit se solitum in manus sumere *Paulum*, & in ejus lectione tam diu commorari, donec sentiret incalescere pectus. Illic hærebat, addens igneas ad Deum preces, donec admoneretur esse tempus incipiendi: non dividebat fere conciones suas, quod vulgus ita facit, quasi secus facere non liceat, unde fit ut frequenter sit frigidissima distinctio. Quanquam omnis illa distinctionum cura, frigus addit orationi, & artificii significationem præbens, fidem elevat dicentis. At hic perpetuo quodam sermonis fluxu, connectebat sacram Epistolam cum Euangelica lectione, ut auditor domum rediret & eruditior & inflammatior ad studium pietatis. Neque gesticulationibus ineptiebat, nec vociferationibus tumultuabatur, sed totus apud se sic promebat verba, ut sentires ex ardenti ac simplici, sed sobrio pectore proficisci: nec usquam immorabatur ad tædium usque, neque jactabat sese variis citationibus nominum, quemadmodum nunc è *Scoto*, *Thoma*, *Durando*, nunc ex Juris utriusque libris, nunc è Philosophis, nunc è Poetis centones frigidos consarcinant, quo populo nihil nescire videantur. Totus sermo, quem promebat, erat sacræ Scripturæ plenus, nec aliud ructare poterat. Amabat quod loquebatur. Habebat hominem incredibilis quidam ardor pertrahendi mortales ad sinceram *Christi* Philosophiam. Ambiebat ex hujusmodi laboribus martyrii gloriam. Proinde quemadmodum ex illius familiarissimis cognovi, olim à suis auctoribus impetrarat veniam adeundi regiones, in quibus *Christus* aut ignoratur, aut impie colitur, se felicem fore judicans, si hæc obiens, martyrii palmam meruisset. At è medio cursu revocatus est, voce velut cœlitus audita: *Redi Joannes, non defuturum est tibi apud tuos martyrium.* Paruit oraculo, & reperit esse verum, quod

quod vox illa prædixerat. Erat illic monasterium sororcularum, in quo sic erat prolapsa omnis religiosæ vitæ disciplina, ut lupanar verius esset, quam monasterium. Et tamen inter has erant quæ sanari possent, & cuperent. Has dum crebris concionibus, hortatibusque revocaret ad *Christum*, octo deploratæ ex eo numero conspirarant, & hominem observatum in locum semotum pertrahunt, atque ibi fasciis injectis præfocant. Nec finem faciunt donec casu nescio qui intervenientes, impium facinus dirimunt. Atque ille jam exanimatus erat, vixque revocatus est, ut spiraret: nec tamen usquam hac de re questus est, ne his quidem quos habebat intimos, nec ullum officium prætermisit, quo solet illarum saluti subvenire; imo ne vultus quidem unquam visus est in illas solito tristior. Noverat auctorem hujus conspirationis, is erat Theologus *Dominicanus*, Episcopi *Morinensis* à suffragiis Episcopus, vir palam impiæ vitæ. Nec huic unquam verbo molestus fuit, tametsi nulli hominum generi erat iniquior, quam qui doctores ac duces pietatis professi, moribus ac doctrina impia populum à *Christo* alienarent. Nonnunquam septies concionabatur uno die, nec unquam illi deerat sermonis eruditi copia, quoties de *Christo* loquendum erat. Quanquam tota illius vita nihil erat, nisi sacra concio. Erat alacer, minimeque tetricus in convivio: sed sic, ut nullam unquam præberet speciem levitatis, aut ineptiæ, luxus aut intemperantiæ multo minus. Miscebat sermones eruditos, plerunque sacros, & ad pietatem facientes. Talia erant colloquia, si quis illum adibat, aut si quem ille viseret. Aut si quo faceret iter, habebat potentes amicos, qui illi in itinere mulum aliquoties, aut equum subjiciebant, quo commodius liceret confabulari, ibi promebat vir optimus exhilarato spiritu, quæ nullis gemmis poterant æstimari. Neminem ab se tristem dimittebat, imo neminem non dimittebat meliorem, & ad pietatis amorem animatiorem. Nihil erat in quo sentire possis illum ulli suo commodo servire, non ventri, non ambitioni, non avaritiæ, non voluptati, non odio, non livori, non ullis malis affectibus erat obnoxius. Quicquid acciderat, agebat gratias Deo: nec aliud erat gaudium, quam si quos inflammasset ad studium Euangelicæ pietatis. Nec irritus fuit illius conatus. Complures, tum viros, tum fœminas lucrifecerat *Christo*: qui quantum differrent ab hoc *Christianorum* vulgo, mors arguebat: vidisses enim hujus discipulos summa cum alacritate spiritus mori, & sub mortem vere cygneam canere cantionem, ea promentes, quæ pectus afflatum sacro numine testarentur: cum cæteri peractis ceremoniis, & adhibitis solennibus illis protestationibus fidentes, diffidentes, exhalarent animam. Testis est hujus rei Medicus eximius ejus oppidi *Ghisbertus*, ac pertinax veræ pietatis cultor, qui plurimis utriusque scholæ morientibus adfuit. Pertraxerat aliquot & è sui gregis sodalibus, sed pauciores: quemadmodum & *Christus* apud suos non potuit multas virtutes facere; nam illis fere placent qui sua doctrina plurimum commeatus convehunt in culinam, potius quam qui plurimas animas asserunt *Christo*. Cum autem ab omnibus vitiis abhorrebat animus ille purissimus, ac vere templum *Christo* dicatum, tum maxime à libidine, adeo ut odore talium gravissime offenderetur, tantum aberat ut turpiloquium ferre posset. In vitia vulgi nunquam odiose debacchabatur, neque quicquam adferebat è secretis confessionibus: sed ita depingebat honestatis imaginem, ut se quisque tacitus agnosceret. In consiliis dandis mira prudentia, mira integritas, mira dexteritas. Secretas confessiones non admodum volens audiebat, sed tamen in hoc quoque serviebat charitati: anxias ac subinde repetitas confessiones palam detestabatur. Superstitioni ac ceremoniis minimum tribuebat, vescebatur cibis quibuslibet sobrie, & cum gratiarum actione. Vestitus erat nihil ab aliis differens. Solet nonnunquam & valetudinis causa suscipere iter aliquod, si quando senserat corpus humore degravari. Quodam igitur die, cum persolveret pensum precum matutinarum cum suo sodali, sensissetque stomachum, fortassis ob pridianam inediam nauseantem, ingressus domum proximam sumpsit cibi nonnihil, ac repetito itinere pergebat precari: ibi cum sodalis illius putaret omnia repetenda ab initio, quod primæ horæ precibus nondum dictis sumpsisset cibum, ille alacer negavit quicquam esse admissum, imo Deo nonnihil fore lucri. Antehac, inquit, languidi & segnes precabamur, nunc alacribus animis illi dicemus hymnos spirituales, & ejusmodi sacrificiis ille delectatur, quæ ab hilari datore offeruntur. Ego cum id temporis diversarer apud *Antonium à Bergis* Abbatem *Bertinicum*, nec nisi post meridiem illic pranderetur, neque meus stomachus ferret tam diutinam inediam, (erat autem tempus Quadragesimæ) præsertim cum totus essem in studiis, solebam ante prandium sorbitiuncula tepida fulcire stomachum, quo duraret in horam prandii. Hac de re cum illum consulerem num liceret, ille circumspecto sodali, quem tum habebat laicum, ne quid offenderetur, imo inquit, peccares nisi faceres, & ob cibulum omitteres ista tua sacra studia, tuoque corpusculo faceres injuriam. Cum *Alexander* Pont. ex uno *Jubilæo* fecisset duos, quo quæstus esset uberior, ejusque dispensationem Episcopus *Tornacensis* præsente pecunia suo periculo redemisset, summo studio adnitebantur Commissarii, ne fortem perderet Episcopus, imo ut lucrum non pœnitendum accederet. Hic in primis ad fabulæ partes vocabantur ii, qui in concionibus populo essent gratiosi. Noster sentiens id in scrinia conferri, quo sublevabantur ante pauperes, non improbabat quod offerebat Pontifex, nec probabat tamen. Cæterum, illud improbabat, quod tenues fraudarentur solito subsidio: damnabat stultam eorum fiduciam, qui nummo in scrinium conjecto putarent sese liberos à peccatis. Tandem obtulerunt Commissarii centum florenos ad structuram templi, nam id tum ædificabatur in ejus monasterio, ut si nollet commendare venias Pontificias, saltem ea taceret quæ officerent. Ibi vir velut afflatu sacro percitus, *Abite*, inquit, *hinc Simoniaci cum vestra pecunia, An eum me putatis, qui ob pecuniam sim suppressurus Euangelicam veritatem? ea si vestro quæstui obstat, mihi major esse debet cura animarum quam vestri compendii.* Cessere tum vigori pectoris Euangelici, homines male sibi conscii, sed interim præter exspectationem summo diluculo affixa est excommunicatio, quæ tamen à cive quodam detracta est priusquam multis innotesceret. Ille nihil his minis territus, summa cum animi tranquillitate docebat populum, & *Christo* sacrificabat: nec ullum metum præ se ferebat talis anathematis, quod ob *Christum* prædicatum intentaretur. Mox citatus est ad Episcopum *Morinensem*, paruit Episcopo suo, venit uno sodali comitatus, nihil ipse de se sollicitus: sed tamen inscio illo cives equitum præsidia collocarant in itinere, ne per insidias interceptus in antrum aliquod conjiceretur. Quid enim non audet auri sacra fames? Episcopus objecit articulos aliquot, quos ex illius collegerant concionibus: ille magno animo respondit, & Episcopo satisfecit. Aliquanto post denuo vocatus est, objecti sunt plures: ubi & ad hos respondisset, rogabat cur non adessent accusatores, ut suo quoque periculo accusarent: se jam bis venisse honoris illius gratia, quod Episcopus esset, cæterum, non venturum tertio, si simili modo vocaretur: esse sibi domi melius negotium. Ita suo ingenio relictus est, sive quia deerat ansa nocendi, sive quia timebant populi tumultum, in quo probitas illius habebat optimum quemque addictissimum: etiamsi ille tale nihil ambiebat. Jamdudum rogabis, scio, quis hujus viri fuerit exitus. Non solum displicuit Commissariis, sed etiam suis fratribus aliquot, non quod non probarent vitam, sed quod ea melior esset, quam ipsis expediebat. Totus inhiabat in lucrum animarum, cæterum ad instruendam culinam, aut exstruendos pa-

An. 1519. parietes, ad illectandos dotatos adolescentes segnior erat quam illi vellent: etiamsi hoc quoque non negligebat vir optimus, duntaxat si quid ad sublevandam necessitatem pertineret, verum non ut plerique præpostere curabat ista. Imo quendam etiam *Thynnum* alienarat: is erat aulicus, ac prorsus aulicis moribus, foris per omnia cubilia se volvens, passim matrimonia aliena contaminans, & uxorem pro derelicta habens, quam habebat & claro genere natam, & aliquot liberorum matrem. Per occasionem evenit, ut hæc quoque seduceretur: illico rejecit mulierculam primo lapsu, qui sibi tot lapsus ignoverat. Illa tandem longius etiam prolapsa ad extremam devenit calamitatem, præter infamiam, scabiei etiam, quam *Gallicam* vocant, obnoxia. Hic cum omnibus tentatis, quo uxorem marito reconciliaret, nihil ageret, nec durus ille, vel affinium respectu, vel liberorum communium affectu, vel sua ipsius conscientia, qui tot adulteriis, qui suo neglectu occasionem dedisset, flecteretur, reliquit hominem ceu deploratum. Is paulo post ex more, petasonem, aut armum suillum misit. Cæterum *Joannes*, nam tum *Guardianum* agebat, mandarat janitori, ne quid reciperet nisi se vocato. Cum adesset munus, vocatus est: ibi famulis, qui deferebant heri nomine, Referte, inquit, onus vestrum unde attulistis, nos non recipimus munera diaboli. Itaque tametsi non ignorabant illius vitam ac doctrinam esse seminarium egregium Euangelicæ pietatis, tamen quoniam non perinde conducebat proventui culinæ, jussus est deponere *Guardiani* munus, quo nihil ille fecit lubentius: & suffectus est illi quidam, quem ego novi, aliunde adscitus, homo non dicam qualis, aut quam alteri dissimilis, in summa is mihi visus est, cui nemo prudens cauletum suum vellet committere: sive hunc obtruserunt, qui cupiebant abesse, sive is visus est ad rem magis idoneus. Porro cum ex ejus convictu subolesceret unus atque alter, qui simili spiritu raperetur ad studium consulendi pietati *Christianæ* potius, quam ad augendum penu, relegarunt hominem *Curtracum* in monasteriolum Virginum: ibi quantum licuit, sui similis, docens, consolans, adhortans, diem suum feliciter obiit, relictis aliquot libellis, quos è sacris auctoribus decerpserat *Gallice*, quos non dubito tales esse, qualis erat hominis vita & oratio. Et tamen audio nunc à nonnullis damnari, qui putant esse ingens periculum, si populus aliquid legat præter ineptas fabulas historiarum, aut somnia Monachorum. Vivit adhuc illius doctrinæ scintilla in multorum pectoribus, quos si conferas cum cæteris, dices hos non esse *Christianos*, sed *Judæos*. Sic contemptim habitus est à suis vir ille singularis, qui si *Paulo* Apostolo collega contigisset, nihil addubito, quin illum suo *Barnabæ*, aut *Timotheo* fuerit antepositurus. Habes vere gemmeum *Vitrarium* nostrum, ignotum mundo, celebrem & clarum in regno *Christi*. Nunc *Coletum* huic simillimum accipe. Alterum alteri depinxeram, & uterque alterius videndi desiderio flagrabat, atque hac gratia *Vitrarius* in *Angliam* trajecerat, ac mihi post narrabat *Coletus* apud se fuisse *Minoritam* quendam, cujus colloquio prudenti pioque mirum in modum fuisset delectatus, sed adhibitum alterum quendam ejusdem Ordinis *Stoicum*, qui visus indigne ferre, *Christianum* colloquium interruperit. Ac fortasse *Coletus* hoc nomine plus laudis meretur, quod nec indulgentia fortunæ, nec impetu naturæ, longe alio trahentis, potuerit ab Euangelicæ vitæ studio depelli. Natus est enim è claris & opulentis parentibus, idque *Londini*. Siquidem Pater bis in urbe sua præfecturam summam gessit, quam illi *Majoritatem* appellant. Mater, quæ adhuc superest, insigni probitate mulier, marito suo undecim filios peperit, ac totidem filias. Quorum omnium natu maximus erat *Coletus*, ac proinde solus hæres futurus juxta leges *Britannicas*, etiamsi illi fuissent superstites: sed ex omnibus ille superfuit solus, cum illum nosse cœpissem. Accesserat his fortunæ commodis corpus elegans ac procerum. Adolescens apud suos quicquid est scholasticæ Philosophiæ, diligenter perdidicit, ac titulum assequutus est, qui septem liberalium Artium scientiam profitetur. Quarum nulla erat, in qua ille non fuisset graviter ac feliciter exercitatus: nam & libros *Ciceronis* avidissime devorarat, & *Platonis*, *Plotinique* libros non oscitanter excusserat, nec ullam Mathematices partem intactam reliquit. Post, tanquam avidus bonarum rerum negotiator, adiit *Galliam*, mox *Italiam*. Ibi se totum evolvendis sacris Auctoribus dedit, sed prius per omnia literarum genera magno studio peregrinatus, priscis illis potissimum delectabatur, *Dionysio*, *Origene*, *Cypriano*, *Ambrosio*, *Hieronymo*. Atque inter Veteres nulli erat iniquior, quam *Augustino*. Neque tamen non legit *Scotum*, ac *Thomam*, aliosque hujus farinæ, si quando locus postulabat. In utriusque Juris libris erat non indiligenter versatus. Denique nullus erat liber, historiam, aut constitutiones continens majorum, quem ille non evolverat. Habet gens *Britannica* qui hoc præstiterunt apud suos, quod *Dantes* ac *Petrarcha* apud *Italos*. Et horum evolvendis scriptis linguam expolivit, jam tum se præparans ad præconium sermonis Euangelici. Reversus ex *Italia*, mox relictis parentum ædibus, *Oxoniæ* maluit agere. Illic publice & gratis *Paulinas* Epistolas omnes enarravit. Hic hominem nosse cœpi, nam eodem tum me Deus nescio quis adegerat; natus tum erat annos ferme triginta, me minor duobus, aut tribus mensibus. In Theologica professione nullum omnino gradum, nec assequutus erat, nec ambierat: tamen nullus erat illic doctor, vel Theologiæ, vel Juris, nullus Abbas, aut alioqui dignitate præditus, quin illum audiret, etiam allatis codicibus: sive hoc laudis debetur *Coleti* auctoritati, sive illorum studio, quos non puduerit senes à juvene, doctores à non doctore discere: tametsi post ultro delatus est doctoris titulus, quem ille recepit magis, ut illis gereret morem, quam quod ambiret. Ab his sacris laboribus, Regis *Henrici*, ejus nominis septimi, favore *Londinum* est revocatus, ac Decanus apud divum *Paulum* factus, ut illius præesset collegio, cujus literas sic adamabat. Est autem dignitas ejus nominis apud *Anglos* prima, tametsi sunt aliæ proventu magis opimo. Hic vir optimus tanquam ad opus vocatus, non ad dignitatem, collegii sui collapsam disciplinam sarsit, &, quod erat illic novum, singulis diebus festis in suo templo concionari instituit, præter conciones extraordinarias, quas nunc in regia, nunc aliis atque aliis locis habebat. Porro in suo templo non sumebat sibi carptim argumentum ex Euangelio, aut ex Epistolis Apostolicis, sed unum aliquod argumentum proponebat, quod diversis concionibus ad finem usque prosequebatur: puta Euangelium *Matthæi*, Symbolum fidei, Precationem Dominicam. Et habebat auditorium frequens, in quo plerosque primores suæ civitatis, & aulæ regiæ. Mensam Decani, quæ antea sub hospitalitatis titulo luxui servierat, contraxit ad frugalitatem. Nam cum & ante annos aliquot in totum abstinuisset à cœna, caruit vespertinis convivis. Porro quum serius pranderet, etiam tum minus habuit multos: sed hoc pauciores, quod & frugalis esset apparatus, tametsi nitidus, & brevis accubitus, denique sermones, qui non delectarent nisi doctos ac bonos. Consecrata mensa, mox puer aliquis clara voce distincte pronunciabat caput aliquod ex Epistolis *Pauli*, aut Proverbiis *Salomonis*. Ex eo delectum locum ipse fere repetebat, ac sermonis occasionem sumebat, sciscitans ab eruditis, aut ingeniosis etiam idiotis, quid hoc aut illud dictum sibi vellet. Atque ita sermonem temperabat, ut quanquam & pius & gravis, tamen nihil haberet tædii, aut supercilii. Rursus sub convivii finem, cum jam utcunque satisfactum esset, non voluptati, sed necessitati, aliud argumentum injecit: atque ita convivas dimisit & animo & corpore refectos, ut meliores discederent, quam venerant, & stomachum minime cibis onu-

An. 1519. nuntium referrent. Impense delectabatur amicorum colloquiis, quæ sæpe differebat in multam noctem: sed omnis illius sermo, aut de literis erat, aut de *Christo*. Si grati confabulonis non erat copia (nec enim quibuslibet delectabatur) puer aliquis è sacris Libris aliquid pronunciabat. Me nonnunquam & peregrinationis comitem adscivit, nihil erat illic eo festivius: sed semper libellus erat itineris comes, nec alii sermones quam de *Christo*. Impatiens erat omnium sordium, adeo ut nec sermonem ferret solœcum ac barbarie spurcum. Quicquid erat domesticæ supellectilis, quicquid apparatus in cibis, quicquid in vestibus, quicquid in libris, nitidum esse volebat, de magnificentia non laborabat. Non nisi pullis vestibus utebatur, cum illic vulgo sacerdotes ac Theologi vestiantur purpura. Summa vestis semper erat lanea ac simplex, si frigus hoc postulabat, interulis pelliceis se muniebat. Quicquid è sacerdotiis redibat, id in usus domesticos œconomo suo dispensandum reliquit: quod erat patrimonii (erat autem amplissimum) ipse in pios usus distribuebat. Nam patre defuncto, cum ingentem pecuniæ vim accepisset ex hæreditate, ne servata gigneret in eo aliquid morbi, novam scholam exstruxit in cœmeterio S. *Pauli*, puero *Jesu* sacram, opere magnifico: adjecit ædes magnificas, in quibus agerent duo ludi magistri, quibus amplum salarium designavit, quo gratuito docerent, sed sic, uti schola non capiat nisi certum numerum. Eam distinxit in partes quatuor. Primus ingressus habet ceu Catechumenos. Nullus autem admittitur, nisi qui jam norit & legere & scribere. Secunda pars habet eos, quos hypodidascalus instituit. Tertia, quos Superior erudit. Alteram ab altera dirimit velum quoddam, quod adducitur, ac diducitur, cum libet. Supra cathedram præceptoris sedet puer *Jesus* singulari opere, docentis gestu, quem totus grex adiens scholam ac relinquens hymno salutat. Et imminet Patris facies dicentis, *Ipsum audite*: nam hæc verba me auctore adscripsit. In postremo sacellum est, in quo licet rem divinam facere. Tota schola nullos habet angulos, aut secessus, adeo ut nec cœnaculum sit ullum, aut cubiculum. Pueris singulis suus est locus in gradibus paulatim adscendentibus, distinctis spaciis. Quæque classis habet sedecim, & qui in sua classe præcellit, sellulam habet cæteris paululo eminentiorem. Nec quosvis admittunt temere, sed delectus fit indolis & ingeniorum. Vidit illud vir perspicacissimus, in hoc esse præcipuam Reipublicæ spem, si prima ætas bonis rationibus institueretur. Ea res cum constet immensa pecunia, tamen nullum in hujus consortium admisit. Quidam legarat in eam structuram centum libras monetæ *Britannicæ*, ubi sensit *Coletus* hac gratia sibi nescio quid juris vendicare laicos, permissu Episcopi sui, eam pecuniam contulit in sacras vestes templi. Reditibus totique negotio præfecit non sacerdotes, non Episcopum, aut capitulum ut vocant, non magnates, sed cives aliquot conjugatos, probatæ famæ. Roganti causam ait, nihil quidem esse certi in rebus humanis, sed tamen in his se minimum invenire corruptelæ. Atque ut hoc opus nemo non probavit, ita multi demirabantur, cur magnificentissimas ædes exstrueret intra pomœria monasterii *Carthusiensium*, quod non procul abest à regia quæ dicitur *Richemonda*. Ajebat se parare sedem illam suæ senectuti, cum jam impar laboribus, aut morbo fractus cogeretur se submovere ab hominum consortio. Illic erat animus philosophari cum duobus aut tribus amiculis eximiis, inter quos me solitus est numerare, sed mors antevertit. Nam cum ante paucos annos correptus esset sudore pestilenti, qui morbus peculiariter infestat *Britanniam*, & ab eodem tertio repetitus, utcunque tamen revixit; sed ex morbi reliquiis contracta viscerum tabes, qua periit. Medicus unus hydropem esse judicavit. Anatomia nihil indicavit novi, nisi quod hepar repertum est extremas fibras cirrhis prominentibus hirsutum. Sepultus est ad australe chori latus in suo templo humili sepulchro, quod in eum usum jam ante annos aliquot delegerat, inscriptione addita, *Joan. Col.* Finem faciam, mi *Jona*, si pauca commemoraro primum de ipsius natura, deinde de opinionibus paradoxis, postremo de procellis, quibus explorata est hominis ingenua pietas, cujus minimam portionem debebat naturæ suæ. Siquidem animo præditus erat insigniter excelso, & omnis injuriæ impatientissimo, ad venerem, ac luxum, ac somnum mire propensus, ad jocos ac facetias supra modum proclivis: hæc ipse mihi fassus est, nec omnino tutus à morbo philargyriæ. Adversus hæc ita pugnavit philosophia, sacrisque studiis, vigiliis, jejuniis, ac precibus, ut totum vitæ cursum ab hujus seculi inquinamentis purum peregerit. Nam quantum mihi licuit ex illius consuetudine, colloquiisque familiaribus colligere, virginitatis florem ad mortem usque servavit. Opes in pios usus dissipavit, adversus animi celsitudinem ratione pugnavit, adeo ut à puero quoque moneri se pateretur. Venerem, somnum, ac luxum, abstinentia cœnæ perpetua, jugi sobrietate, indefessis laboribus studiorum, sanctisque colloquiis profligavit: & tamen si quando sese obtulisset occasio, vel jocandi apud facetos, vel colloquendi cum fœminis, vel accumbendi in opiparis conviviis, vidisses aliqua naturæ vestigia. Et ob id fere à laicorum consuetudine abstinuit, sed præcipue à conviviis: ad quæ si quando cogebatur, me aut mei similem adhibebat, quo *Latinis* fabulis declinaret prophana colloquia. Atque interim sumpto ex uno tantum genere cibi pusillo, uno aut altero cerevisiæ haustu contentus erat, à vino temperans, quo tamen delectabatur eleganti, sed temperatissime utens. Ita se sibi semper habens suspectum, cavebat ab omnibus, quibus esse posset offendiculo cuiquam. Nec enim ignorabat omnium oculos in se conjectos. Nunquam vidi ingenium felicius, atque ob id similibus ingeniis unice delectabatur: sed ad hæc se malebat demittere, quæ præpararent ad immortalitatem vitæ futuræ. Nulla in re non philosophabatur, si quando se laxaret fabulis amœnioribus. In pueris ac puellis delectabat naturæ puritas, ac simplicitas, ad cujus imitationem suos vocat *Christus*, Angelis eos solitus comparare. Jam ut alteram exsolvam partem, opinionibus à vulgo multum diffidebat, sed mira prudentia hac in re sese attemperabat aliis, ne quos offenderet, aut ne quid labis in famam contraheret, non ignarus quam iniqua sint hominum judicia, quamque prona in malum credulitas, quantoque facilius sit maledicis linguis contaminare famam hominis, quam benedicis sarcire: inter amicos ac doctos liberrime profitebatur, quid sentiret. *Scotistas*, quibus hominum vulgus ceu peculiare tribuit acumen, ajebat sibi videri stupidos, & hebetes, & quidvis potius quam ingeniosos. Nam argutari circa alienas sententias ac verba, nunc hoc arrodere, nunc illud, & omnia minutatim dissecare, ingenii esse sterilis & inopis. *Thomæ* tamen, nescio qua de causa, iniquior erat quam *Scoto*. Etenim cum hunc apud illum aliquando laudarem, ut inter recentiores non adspernandum, quod & sacras Literas, & auctores veteres videretur evolvisse, cujus rei suspicionem mihi fecerat *Catena*, quæ vocatur *aurea*, & aliquid haberet in scriptis affectuum, semel atque iterum dissimulavit obticescens: verum, ubi rursus in alio colloquio inculcarem eadem vehementius, obtuitus est me, velut observans serio-ne hæc dicerem, an εἰρωνεύων· cum animadverteret me ex animo loqui, tanquam afflatus spiritu quodam, quid tu, inquit, mihi prædicas istum, qui nisi habuisset multum arrogantiæ, non tanta temeritate, tantoque supercilio definisset omnia: & nisi habuisset aliquid spiritus mundani, non ita totam *Christi* doctrinam sua prophana philosophia contaminasset. Admiratus sum hominis ἐνθυσιασμὸν, cœpique diligentius ejus viri scripta evolvere. Quid verbis opus est? omnino decessit aliquid meæ de illo existimationi. Cum nemo magis faveret *Christianæ* pietati, tamen erga monasteria, quæ nunc falso nomine pleraque sic vocantur,

 mini-

An. 1519. minimum habebat affectus: eisque aut nihil, aut quam minimum largiebatur, ac ne moriens quidem aliquid illis decidit: non quod invisos habebat ordines, sed quod homines suæ professioni non responderent. Nam ipsi in votis erat, se prorsus ab hoc mundo extricare, sicubi reperisset Sodalitium vere conjuratum in vitam Euangelicam. Atque id negotii mihi delegarat *Italiam* adituro, narrans sese apud *Italos* comperisse quosdam Monachos vere prudentes, ac pios. Nec enim ille judicabat esse religionem quam vulgus judicat, cum sit aliquoties ingenii penuria. Laudabat & *Germanos* aliquot, apud quos residerent etiamnum priscæ religionis vestigia. Dictitare solet se nusquam reperire minus corruptos mores, quam inter conjugatos, quod hos, affectus naturæ, cura liberorum ac res familiaris ita veluti cancellis quibusdam distringerent, ut non possint in omne flagitii genus prolabi. Cum ipse castissime viveret, tamen inter illaudatos, minus erat iniquus his, qui tametsi sacerdotes essent, aut etiam Monachi, Venere duntaxat peccarent: non quod impudicitiæ vitium non detestaretur, sed quod hos experiretur multo minus malos, quoties eos cum aliis conferret, qui cum essent elatis animis, invidi, maledici, obtrectatores, fucati, vani, indocti, toto pectore pecuniæ & ambitioni dediti, tamen sibi magnum quiddam esse viderentur, cum alteros infirmitas agnita redderet humiliores ac modestiores. Ajebat magis exsecrandam in sacerdote avaritiam, & superbiam, quam si centum haberet concubinas. Ne vero quisquam hæc huc rapiat, ut putet leve crimen esse in sacerdote aut Monacho libidinem, sed ut intelligat alterum genus longius abesse à vera pietate. Nulli mortalium generi erat infensior quam Episcopis, qui pro pastoribus lupos agebant, nec ullos magis exsecrabatur, quod cultu sacro, ceremoniis, benedictionibus, ac veniolis sese venditarent populo, cum toto pectore servirent mundo, hoc est, gloriæ & quæstui. E *Dionysio* cæterisque priscis Theologis quædam hauserat, quibus non ita favebat, ut usquam contenderet adversus decreta ecclesiastica, sed tamen ut minus esset iniquus iis, qui non probarent sic passim in templis adorari imagines pictas, ligneas, saxeas, æreas, aureas, argenteas; item iis, qui dubitarent an sacerdos insigniter ac palam improbus conficeret aliquid sacramentali functione, haudquaquam favens istorum errori, sed indignans iis, qui vita palam & undique contaminata, præberent causam hujusmodi suspicionis. Collegia, quæ multo magnificoque sumptu sunt apud *Anglos* instituta, dicebat officere bonis studiis, nec aliud esse, quam invitabula ociosorum: neque scholis publicis perinde multum tribuebat, quod ambitio profitendi & quæstus omnia vitians, corrumperet sinceritatem omnium disciplinarum. Ut confessionem secretam vehementer probabat, negans se ulla ex re capere tantundem consolationis ac boni spiritus, ita anxiam ac subinde repetitam vehementer damnabat. Cum apud *Anglos* mos sit, ut sacerdotes fere quotidie faciant rem divinam, ille tamen contentus erat diebus Dominicis ac festis sacrificare, aut certe pauculis diebus extra hos: sive quod sacris studiis, quibus se parabat ad concionandum, & ecclesiæ suæ negotiis distineretur: sive quod comperiret se majore cum affectu sacrificare, si id ex intervallo faceret: haudquaquam tamen improbabat illorum institutum, quibus placeret quotidie adire mensam Dominicam. Cum esset ipse doctissimus, tamen anxiam hanc & laboriosam sapientiam non probabat, quæ ex omnium disciplinarum cognitione, & ex omnium Auctorum lectione, velut ansis omnibus absolvitur: dictitans ita deteri nativam illam ingenii sanitatem ac sinceritatem, hominesque reddi minus sanos, & ad *Christianam* innocentiam, puramque ac simplicem charitatem minus idoneos. Plurimum tribuebat Epistolis Apostolicis, sed ita suspiciebat admirabilem illam *Christi* majestatem, ut ad hanc quodammodo sordescerent Apostolorum scripta. Omnia fere *Christi* dicta, miro ingenio revocarat ad terniones, unde & librum instituerat scribere. Quod sacerdotes etiam occupati quotidie tam prolixas preces exhaurire cogerentur, etiam domi atque in itinere vehementer admirabatur. Nam cultum ecclesiasticum magnifice fieri valde probabat. Innumera sunt hodie in publicis scholis receptissima, à quibus ille plurimum dissentiebat, de quibus inter amiculos solet aliquando conferre: apud alios dissimulabat, ne geminum caperet incommodum: ut & nihil proficeret nisi in pejus, & existimationis suæ jacturam faceret. Nullus erat liber tam hæreticus, quem ille non attente evolveret, dicens se plus aliquotiens ex illis capere fructus, quam ex horum libris, qui sic omnia definiunt, ut frequenter adulentur Coryphæis, nonnunquam & sibi ipsis. Recte loquendi copiam non ferebat peti è præceptionibus Grammaticorum, quas asseverabat officere ad bene dicendum, nec id contingere nisi evolvendis optimis Auctoribus, sed hujus opinionis ipse pœnas dedit. Cum enim esset & natura & eruditione facundus, ac dicendi mira suppeteret orationis ubertas, tamen scribens subinde labebatur in his, quæ solent notare Critici. Atque hac, ni fallor, gratia à libris scribendis abstinebat, atque utinam non abstinuisset: nam hujus viri cogitationes, quacunque etiam lingua proditas optarim. Jam ne quid defuisse putetur absolutæ *Coleti* pietati, tempestates, quibus agitatus est, accipe. Nunquam illi bene convenerat cum suo Episcopo, de cujus moribus ne quid dicam, superstitiosus atque invictus erat *Scotista*, & hoc nomine sibi semideus videbatur: quo quidem ex genere cum aliquot noverim, quos nolim improbos appellare, nullum tamen adhuc vidi, quem, mea quidem sententia, possis vere pureque dicere *Christianum*. Nec admodum gratus erat plerisque sui collegii, quod tenacior esset disciplinæ regularis, ac subinde quiritabantur se pro Monachis haberi, quanquam hoc collegium olim fuit, & in vetustis syngraphis vocatur orientale monasterium. Sed cum jam odium senis Episcopi, erat enim non minor annis octoginta, atrocius esset, quam ut premi posset, adscitis duobus Episcopis æque cordatis, nec minus virulentis, incipit *Coleto* negotium facessere, non alio telo quam quo solent isti, si quando cui exitium moliuntur. Defert eum apud Archiepiscopum *Cantuariensem*, articulis aliquot notatis, quos ex illius concionibus decerpserat. Quorum unus erat, quod docuisset non adorandas imagines: Alter, quod sustulisset à *Paulo* laudatam hospitalitatem, qui enarrans illud ex Euangelio, *Pasce, pasce, pasce oves meas*, cum in prioribus duobus cum reliquis Interpretibus consentiret, pasce exemplis vitæ, pasce sermone doctrinæ, in tertio dissensisset, negans convenire, ut Apostoli, qui tum erant pauperes, juberentur oves suas pascere subsidio temporali, & hujus loco aliud quiddam substituisset: Tertius, quod cum in concione dixisset, quosdam de charta concionari (id quod multi frigide faciunt in *Anglia*) oblique taxasset Episcopum, qui ob senium id solitus sit facere. Archiepiscopus, cui *Coleti* dotes erant egregie cognitæ, patrocinium innocentis suscepit, è judice factus patronus, cum ipse *Coletus* ad hæc aliaque stultiora respondere dedignaretur. Non conquievit tamen senis odium, tentavit aulam regiam in *Coletum* concitare, atque in primis Regem ipsum, jam aliud telum nacti, quod publice dixisset in concione, pacem iniquam præferendam bello æquissimo. Id enim temporis adornabatur bellum in *Gallos*, & hujus fabulæ non minimam partem Minoritæ duo agebant: quorum alter, fax belli, mitram meruit, alter bonis lateribus vociferabatur in concionibus in Poetas: sic enim designabat *Coletum*, cum is à poeticis numeris esset alienissimus, alioqui non imperitus Musices. Hic Rex, egregius juvenis dedit evidens specimen ingenii sui regno dignissimi, privatim hortans *Coletum*, pergeret sua doctrina libere succurrere moribus ejus seculi corruptissimis, neque subduceret lucem suam temporibus tenebricosissimis: se non ignorare quid in illum stimularet Episcopos illos,

An. 1519. los, neque nescire quantum ipse fructus attulisset genti *Britannicæ* sua vita, sacraque doctrina. Addebat sese sic cohibiturum illorum conatus, ut aliis liqueret non impune fore, si qui *Coletum* impeterent. Hic *Coletus* egit quidem gratias pro animo regio, cæterum, quod obtulit, deprecatus est, negans se velle, ut cuiquam pejus esset sua causa, se potius cessurum munus quod gerebat. Sed aliquanto post data est illis ansa, ut sperarent jam posse confici *Coletum*. A Pascha parabatur expeditio in *Gallos*: in die Parasceves *Coletus* apud Regem & aulicos mire concionatus est de victoria *Christi*, adhortans *Christianos* omnes, ut sub Regis sui vexillo militarent ac vincerent. Etenim qui odio, qui ambitione mali pugnarent cum malis, seque vicissim trucidarent, non sub *Christi*, sed sub diaboli signis militare: simulque ostendit, quam res esset ardua, *Christianam* obire mortem, quam pauci bellum susciperent non odio aut cupiditate vitiati; quam vix consisteret eundem habere fraternam charitatem, sine qua nemo visurus esset Deum, & ferrum in fratris viscera demergere. Addidit, ut *Christum* Principem suum imitarentur potius, quam *Julios* & *Alexandros*. Multaque alia tum declamavit in hanc sententiam sic, ut Rex nonnihil metueret, ne hæc concio adimeret animos militibus, quos educebat. Huc velut ad bubonem omnes convolant mali, sperantes fore, ut Regis animus jam in illum posset exacerbari. Accersitus est *Coletus* jussu Regis, venit, pransus est in monasterio *Franciscanorum*, quod adhæret regiæ *Grienwikensi*. Rex ubi sensit, descendit in hortum monasterii, & *Coleto* prodeunte, dimisit suos omnes. Ubi solus esset cum solo, jussit ut tecto capite familiariter colloqueretur, atque ita exorsus est juvenis humanissimus: Ne quid temere suspiceris, Decane, non huc accersivi te, quo turbem tuos sanctissimos labores, quibus unice faveo, sed ut exonerem conscientiam meam scrupulis aliquot, tuoque consilio rectius satisfaciam officio meo. Verum, ne totum colloquium repetam, quod fere sesquihoram productum est: interim in aula ferociebat *Bricotus* ex *Franciscano* Episcopus, existimans periclitari *Coletum*, cum per omnia conveniret illi cum Rege: nisi quod Rex optabat, ut quod *Coletus* vere dixisset, diceret aliquando explanatius ob rudes milites, qui secus interpretarentur, quam ipse dixisset, videlicet *Christianis* nullum esse bellum justum. *Coletus* pro sua prudentia, proque singulari animi moderatione, non solum animo regio satisfecit, verum etiam auxit gratiam pristinam. Ubi reditum est in Regiam, Rex dimissurus *Coletum*, allato poculo præbibit, & complexus hominem humanissime, omniaque pollicitus, quæ sint ab amantissimo Rege exspectanda, dimisit. Jam aulica turba circumstans, exspectabat exitum ejus colloquii. Ibi Rex omnibus audientibus, *Suus*, inquit, *cuique doctor esto, & suo quisque faveat, hic est doctor meus.* Ita discesserunt quidam lupi, quod ajunt, hiantes, & præcipue *Bricotus*, nec ab eo die quisquam est ausus impetere *Coletum*. Habes, *Jodoce*, duos, quos ætas nostra tulit, mea sententia, vere sincereque *Christianos*, non tam depictos, quam delineatos, quantum passa est epistolaris angustia. Tuum erit ex utroque decerpere, quod tibi videbitur ad veram pietatem maxime conducere. Jam si quæres utrum alteri præferam, mihi videntur pari laude digni, cum dissimili fuerint conditione. Siquidem ut magnum erat, *Coletum* in ea fortuna constanter sequutum esse, non quo vocabat natura, sed quo *Christus*: ita speciosior est laus *Vitrarii*, quod in eo genere vitæ tantum obtinuerit ac præstiterit spiritus Euangelici: perinde quasi piscis in palude vivens, nihil trahat de sapore palustri. Sed in *Coleto* quædam erant, quæ testarentur illum hominem esse: In *Vitrario* nihil unquam vidi, quod ullo pacto saperet affectum humanum. Quod si me audies, *Jona*, non dubitabis hos duos Divorum adscribere catalogo: etiamsi nullus unquam Pontifex eos referat in canonem. Felices animæ, quibus ego multum debeo, vestris precibus adjuvate luctantem adhuc in hujus vitæ malis *Erasmum*, ut in vestrum contubernium remigrem, nusquam postea divellendus. Vale, mi *Jona*. Bene habet, si tuo desiderio feci satis: nam argumento scio nequaquam esse satisfactum. Ex rure *Anderlaco* 13. Junii, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXXXVI.

Erasmo Rot. Petrus Ægidius S. D.

VIDEO *te occupatissimum, qui ad quaternas meas literas non responderis. Venit nuper ad nos tabellio quispiam, cum literis ad* Joannem Nevium *tuis. Aberat* Franciscus *in* Britannia *cum ille adesset: delata sunt tandem ad me cum epistola quadam* Frobenii, *quam sum apprime exosculatus.* Borsalus *Decanatum, ut vocant, nactus est, hac proficiscens in* Zelandiam *nos invisit, te* Basileam *pervenisse narravit, unde vehementissime sum gavisus. Et quidni gaudeam, qui quoties tui fit mentio, gestire, tripudiare & subsilire soleo. Quæso te,* Erasme *mi, si quando dabitur occasio, ut* Pyladi *tuo, sic enim me non minus ex animo quam vere nuncupas, aliquid literarum mittere ne graveris. Admiratus sum non parum, quod minime rescripseris, præsertim cum tu interea temporis bis ad* Nevium *literas miseris.* Badius *fuit apud nos, viximus genialiter: super* Fabro Stapulensi *facta est mentio in convivio, pœnitet se unquam* Erasmum *irritavisse, nec responsurus est, nisi ad Calendas* Græcas. Paulus Æmilius *reliquos historiarum suarum libros formulis excudendos* Badio *tradidit. Intelligo item* Budæum *Epistolas colligere, nimirum curabit eas edendas, non sine doctorum omnium & admiratione & fructu. Est apud nos, si superis placet, sycophanta ille* Hypsistrotus* *instar ululæ invisus omnibus, is nunc rem agit alienam prorsus à sua sodalitate, vendit libellos illos suos ineptissimos, quibus indidit titulum* Apologiæ, *hos minutuli isti libelliones circumforanei tanquam præcones vendunt: compendiolum autem quantulum est scabiosus & miser accipit* Hypsistrotus. *Hunc nemo dignatur colloquio, nemo vel salutat, nisi fortassis insana quædam & venefica lena, quanquam ne hæ quidem suo nebulonem dignantur commercio. Corradit undecunque potest pecuniam, sed nil præter aurum* Tolosanum. *Dialogus nescio cujus auctoris, prorsus tamen eruditi, de* Julio *hic passim venditur: hunc nemo non emit, nemo non habet in ore, hunc te vidisse maxime vellem, quanquam non dubium, quin istic quoque venundetur.* Ferdinandus *illustrissimus Princeps faustis avibus applicuit, paucis ex nostratibus comitatus. Ajunt hunc non falsi auctores, comi & affabili esse ingenio, moribus optimis, & ad miraculum usque* Latine *doctum, nec ineloquentem.* Marcus Laurinus *apud me versatus est dies aliquot, de te totus noster fuit sermo, tota confabulatio, jussit te oppido quam salvere.* Sixtinus *ad me literas misit. De* Moro *nihil audio.* Franciscus *ex* Britannia Lutetiam *petiit.* Beatus Rhenanus *si belle valet, impendio gratulor. Bene vale, mi* Erasme. *Uxorcula mea, jam partui proxima, te plus millies salutat.* Antuerpiæ 19. *Junii*, *Anno* 1519.

EPISTOLA CCCCXXXVII.

Erasmus Roterodamus Jacobo Banisio suo S. D.

VIR omni decorum genere cumulatissime, audio, te nova, eaque eximia dignitate auctum, quo nomine tibi magnopere gratulor: neque dubito quin fortuna sit aliquando benignius etiam tuis præclaris virtutibus responsura. Nos hic plusquam *Panicis* tumultibus jactati sumus, adeo Theologi quidam novas excitarunt Tragœdias: neque quicquam tamen aperto *Marte* gestum est: omnia technis, cuniculis, ac strophis acta sunt. Male habebat istos, negotium linguarum procedere: metuebant, ne si subsisteret Novum Testa-

* Hochstratum intelligit: vox enim Græca Ὑψίστρωτος idem notat quod Belgica *Hochstraten*.

stamentum, labascerct eorum auctoritas: nihil itaque non tentatum, sed resipiscunt. Prodiit Novum Testamentum, venditur, & quidem felicissime. Ausus est quidam & libellum adversus me scribere, sed magno suo malo, mea summa cum voluptate. Triumpharent bonæ literæ, si Principem haberemus domi, qualem habet *Anglia*. Rex ipse non indoctus, tum ingenio acerrimo, palam tuetur bonas literas, rabulis omnibus silentium indixit. Cardinalis *Eboracensis* omnia studia in melius restituit, suaque benignitate passim omnes invitat ad amorem studiorum: nec aliud agit Cardinalis *Campegius*, vir omnium & optimus, & doctissimus. Aula Regis plus habet hominum eruditione præstantium, quam ulla Academia. Video *Germanos* quoque Principes honorem habere literis, tuo, tuique similium hortatu: nos nondum hoc discere possumus. Serenissimus Princeps *Ferdinandus*, adolescens, ita me Deus amet, ad omnem virtutem natus, nos amat, nostrisque libellis delectatur: ut & ab aliis accepi, & ipse mihi narravit, libellum de *Principe* semper habet in manibus. Huic me præceptorem dare conati sunt, & ipse videtur id ambire: sed cum alia me deterrent ab aula, tum præcipue valetudo tam imbecillis, ut nisi temperetur meo arbitratu, mox periclitetur. Mortuus nec Principi sim usui futurus, nunc utcunque prosum calamo. Exiit *Paraphrasis* in duas Epistolas ad *Corinthios*, & in Epistolam ad *Galatas*. Hac certe parte probor, & doctis & indoctis omnibus. Si inciderit commoditas, commendabis me illustrissimo *Saxoniæ* Duci *Friderico*: ei scripsimus nuper, opinor epistolam esse redditam. Bene vale, patrone singularis. Si continget congredi cum hoc Oratore Regis *Anglorum*, *Richardo Pacæo*, si nondum tibi notus est, fac ut hominem cures nosse propius: nihil ejus ingenio candidius, utriusque literaturæ peritissimus est: pro suis virtutibus Regi, Cardinalibusque, atque adeo *Romano* Pontifici, gratissimus est. Rursum vale. *Bruxellis* 21. Junii, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXXXVIII.

Erasmus Roterodamus insigni Theologo Joanni Claymondo S. D.

EGREGIAM illam prudentiam suam, qua semper publicæ famæ præconio commendatus fuit *Ricardus* Episcopus *Wintoniensis*, nullo certiore argumento nobis declaravit, *Claymonde*, non infimum decus ordinis Theologici, quam quod collegium magnificum suis impendiis exstructum, tribus præcipuis linguis, ac melioribus literis, vetustisque Auctoribus proprie consecravit. Nam qua ratione melius mereri potuit de rebus humanis: aut quo monumento rectius nomen suum æternæ hominum memoriæ dedicare? Istuc profecto demum est ecclesiæ columen, istuc est Episcopum agere. Majorem autem in modum gaudeo, *Thomam* Cardinalem *Eboracensem*, Cardinalem *Campegium*, ac ne cæteris commemorandis fiam prolixior, ipsum etiam *Henricum* octavum, Principem nullo hujus ætatis vere regiis dotibus inferiorem, toto pectore huic favere negotio. Quorum ut auctoritas facile coercet oblatrantium improbitatem, ita benignitas abunde suppeditat quibus invitatur industria professorum, quæque postulat ocium literarum. Complures regiones vulgare monumentum aliquod nobilitavit. Ingenti *Colosso Rhodus* est celebris: *Caria Mausoli* sepulchro: *Memphis* pyramidibus: *Gnidus* sculptili *Veneris* signo: *Thebæ* magico *Memnone*. Mihi præsagit animus futurum olim, ut istud collegium ceu templum sacrosanctum, optimis literis dicatum, toto terrarum orbe inter præcipua decora *Britanniæ* numeretur: plurcsque futuros, quos trilinguis istius bibliothecæ spectaculum, quæ nihil bonorum Auctorum non habeat, unde nihil malorum non exsulet, pertrahat *Oxoniam*, quam olim tot miraculis visenda *Roma* ad sese pellexit. Quin & illud mihi quidem sagax consilium optimi Præsulis arguit, quod te potissimum ex omnibus delectum, virum haudquaquam novæ, sed jam olim notæ perspectæque probitatis, novo collegio præfecerit: qui primum possis eas literas & cum dignitate profiteri, deinde possis vel unus esse documento, optimis literis cum optimis moribus maxime convenire. Facit enim paucorum improbitas, ut qui bonis literis parum bene volunt, calumnientur hoc studiorum genus corrumpere vitam humanam, & avocare à pietate Christiana. Sunt autem apud nos, præcipue *Germanos*, juvenes aliquot, vita quidem integra, sed qui sic asserant meliores literas, ut in harum hostes, magna libertate velut ἐξ ἁμαξῶν debacchentur. Equidem non nego veniam dandam ætati, imo etiam genti, præsertim cum tam acerbis odiis irritentur, ut in adversarios nihil possit satis asperum dici. Sed tamen mea sententia, longe plus adferet momenti tua modesta gravitas, & erudita lenitas, hos etiam, qui modo reclamabant, qui arma contra ferebant, in sua castra pertractura, ex infestissimis hostibus fidelissimos milites, ac propugnatores futuros. Plus efficit, qui sua moderatione omnibus commendat bonas literas, quam qui cum pertinacibus harum sycophantis assidue rixatur. Ego quod tandem contumeliæ genus non sum passus ab istis philobarbaris? Quos tumultus excitarunt? quas movere tragœdias? quas struxerunt insidias? Mihi sane nec ungues deerant, nec dentes, nec telum, si libuisset uti: neque sum ignarus, quibus modis ejusmodi portenta tractanda sunt: verum, judicavi non solum *Christo* esse gratius, verum etiam ad provehenda rectiora studia conducibilius, aut moderatis rationibus placare reclamantes, aut certe cedere, donec temporis progressu aut evanescat ille stolidi pectoris impetus, aut ipsi resipiscant. Nec adhuc me hujus consilii pœnitet. Non ausurus eram, doctissime *Claymonde*, te meis literis lacessere, nisi *Cutbertus Tonstallus*, *Thomas Morus*, *Ricardus Pacæus*, suis literis magno consensu morum tuorum τὸ εὔχρηστον, ac facilitatem integritati parem prædicassent. Quibus auctoribus fretus, non veritus sum, vel hac manu tibi scribere, qua soleo cogitationum mearum celeritatem æquare. Bene vale. *Lovanio* 27. Junii, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXXXIX.

Erasmus Rot. Tranquillo Parthenio Dalmatæ S. D.

SCRIPSERAM ex *Antuerpia*, doctissime *Tranquille*, ut si nondum abisses, detinerent te *Lovanii* dies aliquot in reditum meum: aut si id non possent, efficerent certe, ne discederes, ni prius mecum collocutus: me meo sumptu sarturum ejus moræ dispendium. Sed abiturientis celeritas epistolam nostram antevertit. Itaque *Lovanium* reversus, pro *Tranquillo* meo geminum carmen reperi, utrunque juxta doctum, sed utrunque sane querulum: quorum alterum testatur abisse te, iratum huic Academiæ, alterum mihi. In illo nos omnes barbaricæ cujusdam inhumanitatis reos agis: cui volenti nobis edere specimen eruditionis tuæ, literas nobis impartire, locus datus non sit: cum cæteræ scholæ præmiis ad id invitent, quod tu gratis & sponte deferebas. In hoc me, ut hominem *Batavum*, & à Gratiis alienum, incusas: qui repulerim à colloquio te, quem amor videndi nostri è tam longinquo per itinera difficillima in regionem ignotam pertraxisset. Verum, ego tibi utriusque nomine respondebo: sed meam ipsius causam prius agam. Primum vero verius est, optime *Tranquille*, quod id temporis *Antuerpiæ* versabar in negotiis quibusdam mihi molestissimis. Sed nunquam adeo sum occupatus, ut *Tranquillum* à colloquio fuerim exclusurus, si *Tranquillum* aut novissem ipse, aut alius mihi simulachrum illius recte depinxisset. Pro juvene docto, candido, modesto, *Danum* aut *Getam* quendam barbarum fastuosumque mihi descripserant ac circumforaneum ardelionem, à quo hominum genere vix credas quantum abhorream. Et ab

An. 1519. ab iis frequentius impetor quam velim, aut quam ferat studiorum utilitas. Id accidit errore personæ. Nam alter quispiam ejusmodi tum temporis sese venditabat *Antuerpia*. Huic igitur generi salutatorum, & odioso & ocioso, aliquoties domi non sum, interim non vaco, aliquando non vigilo, quemadmodum olim non omnibus dormiebatur. Quod si parum humanum videtur, ego arbitror non paulo inhumanius esse, dum horum næniis aurem præbes, tot eruditorum hominum flagitationes negligere, semper aliquid poscentium à nobis, quo juventur recta studia. Quod si quis mihi *Tranquillum*, non dicam suis pinxisset coloribus, sed vel delineasset modo, ultro in tuos complexus advolassem. Atque hactenus quidem mihi patrocinatus sum. Superest ut pro *Lovaniensi* quoque schola nonnihil respondeam. Scis esse maximum ac primum, si quid agas adire in tempore. Tu non poteras magis ἀκαίρως venire *Lovanium*, bonas literas professurus, cum jam maxime ferveret recens conspiratio quorundam, qui se devovisse videntur diis manibus, ni politiores literas exstinctas reddant. Sic enim sibi stultissime persuasere, si contingat his literis auctoritas, suam auctoritatem labefactatum iri. Vident autem passim toto orbe, non jam scholas tantum, verum etiam Principum aulas infici hoc novo genere studiorum, quo magis adnituntur, ut *Lovanium* ab hoc contagio tueantur incolume. Res optimo cuique non probatur. Nam tumultus hic ortus est ex initiis vanissimis, nimirum ex falsissima unius aut alterius suspicione. Deinde ut nos pudet etiam in male cœptis parum constantes videri, multo ineptioribus rationibus pergunt exsequi, quam instituerant. Porro tota fabula ab uno aut altero chorago pendet, ne mali hujus invidiam in totam Academiam conferas. Horum pertinacia quibusdam persuasit, quosdam improbitas pertraxit: quidam ad gratiam obsequuntur: quidam spe commodi cujuspiam, aut incommodi metu, fabulæ non probatæ partem agunt. Magna pars vociferatur, non ob aliud nisi quod multos vociferantes videt. Hæc qui procul audiunt, rem publico consilio geri credunt, præsertim cum splendidi tituli prætexantur, universitatis, rectoris, facultatum. Qui propius spectant fabulam, aut etiam intra proscenium versantur, intelligunt totam hanc machinam unius atque alterius opera moveri. Ego tumultus hujusmodi vel *Ata Homerica*, vel *Pani* deo poetico, vel *Tisiphona*, aut Furiarum cuilibet, vel quod Astrologi faciunt, astris parum commode concurrentibus imputare malo, quam multitudini. Suspicor & illud obfuisse tibi, quod nimis ingenue præ te ferebas nostri studium. Et hujus fabulæ choragi se credunt vituperari, si laudetur *Erasmus*. Nec defuere fortassis qui suspicarentur te subornatum, ut in Theologos poetica libertate diceres. Nec ullum adhuc hominum genus vidi, quod æque indulgeat suis suspicionibus. Versiculus hic tuus adagii vice circumfertur *Lovanii*,

Cernere non licuit facundi pectus Erasmi.

Quem cur rideant non satis intelligo. Neque enim carmen adeo malum est, ut rideri debeat: nec *Erasmus* usque adeo est infans, ut prodigiosum sit, si quis amicus ei tribuat eloquentiam. Neque enim opinor hic esse tam perverse malos, ut ex hoc ipso voluptatem capiant, quod tibi res parum ex animi sententia successerit. Verum, age, fruantur per nos hac voluptate sua, qualis qualis est, te velim æquiorem esse huic nostræ scholæ, cui nec ingenia desunt, nec eruditi juvenes, modo esset ingeniis honos, & ni essent qui summa vi melioribus studiis obstreperent: quos semideos si tibi nominatim depingerem, non mirareris, si tales habeat propugnatores pristina barbaries. In hos dictus es nescio quid invectivarum destinasse, quod quidem mihi adeo non probatur, mi *Tranquille*, ut nec verum esse libeat credere. Digni sunt, inquies. Esto sane, fac vel cruce dignos: at te meminisse volo, quid his dignum sit, qui literas eas profitentur, quæ humanitatis titulo commendantur. *Ludovicum Vivem* fac meo nomine salutes. Huic gratulor, si nostri meminit: invideo, si non meminit. Nam audio hominem mire gestire gaudio, quod elapsus ab hoc, ut ille ait, barbariei præsidio, ad pristinam studiorum libertatem redierit. Bene vale, *Tranquille* charissime. *Lovanio* 28. Junii, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXL.

Antonius Papinius, Abbas Gemblacensis, Erasmo Roterodamo *S. D.*

ERASME *multis modis amande, perquam lubens mitto volumina* Cypriani, *quæcunque reperimus in nostra Bibliotheca, toto pectore favens & gloriæ sanctissimi viri, & tuis irrequietis studiis ac laboribus, quos eruendis & castigandis sacris Libris impendis.* Christus *tuam industriam, nunquam satis laudatam, bene fortunet ac provehat: nam ut isti, qui codices excudunt adeo corruptos, ut nec intelligi, nec legi possint, multorum animos alienant à sanctissimis studiis, ita tui labores complures inflammabunt ad eorundem lectionem. Proinde, doctissime Pater, si qua sunt apud nos tuo laudabili proposito conducibilia, nostra omnia tua sunto. Quin si voles, universa nostra Bibliotheca semel ad te commigrabit, tota tuæ fidei committetur. Bene valeat tua dilectio, mihi longe charissima. Ex* Gemblaco *29. Junii, Anno 1519.*

EPISTOLA CCCCXLI.

Guilielmus Budæus Erasmo Roterod. *S. D.*

SCRIPSERAM *ad te nuper per* Ludovicum Vivem, *hominem (ut mihi ex gemina congressione visus est) doctissimum, & tibi amicissimum. Nunc ad me visendum quum* Glareanus *venisset, comite* Jacobo Ceratino, *utraque lingua docto & profitenti, facere non potui quin ad te hoc epistolium darem, quum interim illi præstolari non nollent domi mea. Peregre agens, duo à te epistolia accepi eodem pene exemplo, certe argumento non dissimili. Quod videre tu longam illam epistolam tuam eo demum nomine detestari ac despuere quasi ἀφοδευτηρίου dignam: quod tibi me infensum reddiderit, longe falleris opinione in hac re quoque, ut antehac in aliis falsus es, id quod ante discessum meum testatus sum illa scilicet epistola*, cujus est initium,* Vidi enarrationem, quam in epistolam meam scripsisti. *Quod si mihi ne nunc quidem credis, per me licet ut tuam measque simul chalcographis permittas, idque bona mea venia facturum te affirmo. Neque enim mihi ab hominum doctorum existimatione metuendum esse puto: quod quidem eo pertinet, ut invalescat illa apud acres candidosque lectores opinio: si hæc palam fiant epistolarum argumenta, nos non satis bona fide amicitiam coluisse, stylumque exercuisse. Nam ut jocis libenter utor scribens, & immodice fortasse scribens: sic haud illibenti animo, aut certe non iniquo, ludicros taliones perfero, etiam ex ancipiti petitos. Nec quum sim natura* φιλοπαίγμων, πάνυ οὐ παρῃτοίμην ἂν μὴ ἀκούειν φιλοσκώμμων. *Quod si vir bonus existimari velim,* ἐπόμβρον δήπου τοῦτο ἐστὶν οὐκ ἀχθομένως δὴ ἔχειν πρὸς τὰ εὐγνωμόνως τε καὶ δεξιῶς ἀντισκωπτόμενα. *Atqui velim ita existimes, me hujuscemodi vicissitudines scribendi inter homines quidem rerum callentes, in diversam partem interpretari, atque tu existimare solitus sis. Nam quibus tu labefactari fixam amicitiam putas, aut alios verere ne ita putaturi sint, iis ego confirmari,* καὶ πάντῃ πάντως ἐπικυροῦσθαι *censeo. Cave quenquam existimes à literis alieniorem esse quam nunc sum. Quo fit ut vitam meam minoris dimidio æstimem: nec aliud opto, quam ut ad ingenium meum remigrare mihi liceat quocunque census mei intertrimento. Eximo tibi omnem scrupulum* ὑπονοίας, *quasi ego subiratus sim, ne tu istas contestationes posthac facias parum necessarias, te de me honorifice loqui, & alias hujuscemodi. Vale.* Parisiis 30. *Junii, Anno* 1519. *Vereor ne nimium morer* Glareanum *& comitem. Miror cur ad illam epistolam non responderis, cujus superius memini.*

* Quæ est CCCLXXXIII.

EPISTOLA CCCCXLII.

Erasmus Rot. Leonardo Priccardo, Canonico apud Aquisgranum, S.D.

An. 1519. SCIEBAM, eruditissime *Leonarde*, genus hoc hominum nusquam cessare: summum illis præsidium in mendacibus linguis, atque impudentissimis sycophantiis positum est. Ego vero jam ad ista occallui: tantum admiror homines professione pietatis insignes id sibi permittere, quod omnium maxime cum vera pietate pugnat. Inexpiabile scelus haberi volunt, si carnibus vescantur, & sanctum est fratrem, etiam de ipsis bene merentem, linguæ spiculis Tartareo veneno tinctis confodere, cum nullum sit veneficii genus exsecrabilius. Omnino diis manibus, ut poetice dicam, se devovisse videntur, ni bonas literas funditus exstinxerint: nec se credunt incolumes fore, si bonæ literæ sint incolumes. Harum causam sibi persuadent meis præsidiis sustineri. Nec ulli tamen odiosius blaterant, quam qui nostra prorsus non legerunt. Ignoscerem imperitiæ, ignoscerem ignorantiæ, nisi id ipsum ingens esset scelus, re incomperta in famam alterius debacchari. Nec video qua fronte possint inscitiam prætexere, qui se totius orbis magistros haberi volunt. De *Anglo* sive *Scoto** non omnino vanum est quod narravit. Is est juvenis & ætate, & suopte ingenio gloriæ famelicus: ad eam parandam hæc via visa est illi cum primis compendiaria. Quanquam autem ipse sibi ἀφθόνως nihil non tribuit, non tamen usque adeo perfrictæ frontis est, ut dicat se melius scire *Græce*, quam *Erasmum*. Jactat libellum, nescio quem, at hujus nulli copiam facit, nisi quem cognorit nobis male velle. Quidvis ab illo citius impetrari potest, quam ut mihi faciat inspiciundi copiam, in quem unum scriptus est. Adeo fidit suo libello, quem tamen nusquam non jactat. Utcunque hæc habent, organum opportunum sese præbuit Theologis quibusdam, quibus jampridem male cogitantibus, nihil deerat præter occasionem, juxta *Græcorum* proverbium. Imo sunt qui negant hoc Opus esse illius, sed potius omnium sycophantiarum centonem ac rhapsodiam: huic tamen corniculæ cessuram facti gloriam. Id mihi multis nominibus probabile videtur, quandoquidem paulo ante id factum conspeximus in dialogo *Latomi*: titulus erat unius, conflatura omnium, aut certe multorum. *Anglum* jam pene placidum rursus exasperarat, quod in calce Apologiæ, qua *Latomo* respondeo, testatus sim esse quendam ex fucis ac mendaciis conflatum, qui gloriæ fame insanus, nihil in me non moliretur: nec ullam addo conjecturam, qua suspicio possit in quenquam recidere. Nihil enim aliud agebam, quam ut eo schemate deterrerem multos sibi male conscios. At is post sic agere cœpit, quasi ejus elogii laudem cæteris invideret. Nondum homo prodiit in arenam, & amici cordatiores mihi sunt auctores, ne digner illum unguibus meis, etiamsi prodierit: non enim defuturos, qui me quiescente conficiant juvenem famæ jejunio præcipitem. Cæterum, quod Theologos aliquos habeam iniquiores, id ex falsissima natum est suspicione. Persuaserant sibi *Lutheri* doctrinam me propugnatore niti, cum nec hominem norim, nec libros illius unquam legerim. Intelligunt tandem errorem suum, sed pudet agnoscere, ideo placet illis constantia, ut nec in male cœptis velint παλινδρομεῖν· & tamen hujus veneni fons ex uno potissimum scatet: qui nisi destiterit, brevi omnibus omnium eruditorum literis celebrabitur, ac toto notus cantabitur orbe. Hactenus complurium cohibui calamum, vereor ut semper possim. Mihi plane pestis quædam fatalis videtur, quæ contagio paulatim in plures spargitur. Itaque gemina lue laboramus, & animorum & corporum: & tamen resipiscunt aliquammulti, præsertim qui nostris legendis attenderint: & spero fore ut tandem emicet ac vincat veritas, quæ ut sæpenumero laborat, ita nunquam opprimitur. Me vero levius hæc movent, vel quod, ut olim *Balaam*, his monstris assueverim: vel quod mihi bene conscius sim, speremque *Christo* meas vigilias probari, cui nostrum utcunque desudat ingenium: vel quod conspiciam optimis quibusque nostrum placere studium. Illud mihi molestum est, quod his sycophantiis inficiuntur liberalia studia, quodque nonnullam bonarum horarum partem cogar hujusmodi næniis, vel audiendis, vel refellendis, impendere. Sæpe me pudet istorum nomine, qui cum semidei velint haberi apud vulgus, tumultuentur usque adeo muliebriter, ne quid dicam acerbius. Meum quidem ingenium ab hoc genere contentionis, dici vix possit quam abhorreat: seduloque obnitor, ne verus sit in me mimus ille, *Furor fit læsa sæpius patientia.* Video quid mereatur illorum nimium pertinax malitia, sed revocat *Christiana* lenitas, revocat bonorum respectus, quos nolim attactos videri, dum improbos merito taxamus. Nam ut est multitudinis in malam partem prona interpretatio, periculum est, ne quod in paucos Theologos hoc titulo indignos dictum fuerit, in universum ordinem detorqueatur: & quod jure dictum fuerit in paucos prædicatores titulo, re sycophantas, toti ordini conciliet odium, qui plurimos habet ab horum factis ac moribus longe discrepantes. Quod Theologi decreverint me profligare communi consulto, falso falsius est. Bene vale, vir optime, meque dominis meis, collegis tuis, commenda diligenter. *Lovanio* 1. Julii, Anno 1519.

* Is est Eduardus Leus, ad quem Epist. CCCCXLVI.

EPISTOLA CCCCXLIII.

Laurentius Cardinalis Campegius reverendo Domino Desid. Erasmo Roterod. Theologo eruditissimo, tanquam fratri nostro charissimo.

REVERENDE *ac doctissime vir, salutem, &c. Quum studiorum tuorum suavissimus odor, quo* Italia *omnis ac Occidentalis hæc schola tota redolet, me quoque spiritus sui attractu pridem affecerit, indiesque apud me augescat, summo laboravi desiderio, virum, qui tantam spirat eruditionem & doctrinam, cognoscendi: measque peregrinationes, & longos errores, quibus pluribus jam annis conficior, nihili habendas ducebam, seduloque accusabam, quod tot tantisque itineribus exhaustis*, Erasmum *nondum mihi cognitum viderem. Quod ut levius ferrem, postquam coram te frui non dabatur, illud enixe laboravi, quod plerique amatorum solent, quibus cum nulla est amica copia, in ejus imagine utcunque sese oblectare gestiunt. Itaque cum præsentia tua & colloquio, desiderio meo facere non possem satis, tuam sæpe atque avide perquisivi effigiem, quæ mihi primo in iis, quæ in* Hieronymum *scripsisti, occurrit: dein in Apologia illa, qua tuam tutaris causam super illo Psalmi versiculo,* Minuisti eum paulo minus, *&c. Ultimo demum loco, in paraphrastico sermone tuo in Epistolis* Pauli, *quibus veluti per gradus ad tui agnitionem deductus, cum majori desiderio inflammarer, utpote dimidiatam & non ex integro tui imaginem conspicatus, ejus reliquum miro affectu concupiebam. Quum nescio qua bona fortuna exactissimæ eruditionis literæ abs te mihi deferuntur, quæ eodem plane desiderio me videndi te laborantem mihi dicerent: quod certe tanta accepi jucunditate, ut multo minoris amplissima Regum munera mihi habeantur. Nam mea studia quibus a pueritia ad hoc usque ætatis incubui, quanquam à tuis, hoc est, à sacris Literis majori quam δὶς διὰ πασῶν intervallo distant: ita tamen tuis & hujus generis reliquis lucubrationibus favere, dulce & gratum adeo habuere, ut nihil à paucis annis citra habuerim, aut gratius, aut jucundius, aut potius quam aliqua in sacris Literis vel audire, vel legere: loqui enim vel scribere tanquam novitius nequaquam ausim. Quo factum est dum tua vel quorundam antiquorum Theologorum scripta, veluti per officii mei rationem, sitibundus aveo, & prosequor, tanto jucundiores tuæ mihi exstiterint literæ, quanto præcipuis meis votis minus exspectatæ advenere: quibus quod primam & alteram tuas in Instru-*

An. 1519.

A *mentum Novum editiones adjunxeris, reliquum profecto concupitae imaginis tuae mihi obtulisse videris, quo diutius & jucundius tui desiderium, tecumque colloquendi sustinere possim: quod proculdubio facturus es, quousque saltem hae tuae vigiliae & labores inter manus meas erunt, erunt autem quoties à publicis laboribus ad privata haec solatia subterfugere dabitur. Qui quidem quod eorum novitate quibusdam stomachum moveant, hoc ventriculi eorum labor, non ingesti vel apparati cibi noxia qualitas fecerit: quo minus eorum ingenia mirari aut aegre ferre debes, quo apertius tibi constat, sanissima etiam laboranti stomacho insuavia esse. Ego ab hujusmodi offensione tantum absum, ut hoc ipsum Instrumentum tuum Novum, quod ad me misisti, prepemodum sim voraturus,* B *neque enim minorem eruditione pietatem tuam censeo. Quamobrem quicquid calumnia aliquorum insania vel iniquitas impingere tibi studuerit, dum quae alii licentiosius scribunt, ad te referunt, nihil est quod cures. Satis enim in his, quae publicato nomine tuo profiteris, spectata est tua probitas, quae tametsi est magna, ea tamen minime effugere potest, quae illustria saepe ingenia non potuerunt, hoc est, perversa hominum judicia, & malevolas detractiones. Et quod ad dialogum attinet, istud velim mihi nunc credas, me nunquam hoc de te dixisse aut affirmasse, aut dubium aliquibus reliquisse, te ejus fuisse auctorem: potui fortassis eam opinionem sequutus, quae dicis quicquid libellorum prodit hoc* C *temporis, quod salem aut aculeum aliquem habeat, tibi impingi, id intra me cogitasse, sed humanas cogitationes quis videt? aut censuram in eis exercet? nisi qui cuncta videt, & veluti ab ipso lapsa arguit. Quare istud pro constanti tibi habe, me eum non esse, qui de te, aut quovis alio male sentire, multoque minus dicere velim: quin studiosis omnibus, tibique praecipue, omnem operam meam adeo sincere & jucunde exhibeo, ut eorum ingenia & nomen pro viribus semper provehere nitar: quod sedulo in gloriam tuam, & doctrinae tuae illustrationem facio, itemque facturus sum. Quamobrem posthac me tui amantissimum habebis, & literarum officio hoc mutuo junctum, atque eruditionis tuae apprime studiosum:* D *quumque evenerit ut in rem dignitatemque tuam aliquid efficere possim, sponte & ultro non committam, ut ullum à me officii genus desideretur. Quum vero pro enata occasione me monueris, omnium studia & diligentiam in te ornando & juvando superabo, maximaque mea erga te benevolentiae accesserit charis & suavitas, si quoad hic fuero, quod diutius esse non potest, me aliquando literarum tuarum lepiditate delectaveris. Caeterum, aliquas gratias pro misso mihi munere tibi agere omnino supervacaneum arbitror, cum hujusmodi gratissimis officiis tuis nullus verborum apparatus recte respondeat: animum itaque meum pro verbis & gratiis tibi addictissimum suscipies, unaque pignoris loco Adamanta anulo* E *inclusum, his literis insertum, quem mei mnemosynon tenebis. Nuncio vero, qui librum ad me detulit, nummos decem aureos pro viatico dedi, & bene vale. Ex* Londino 4. *Julii*, *Anno* 1519.

EPISTOLA CCCCXLIV.

Erasmus Roterod. Collegio Canonicorum Metensium S.

ORNATISSIMI Patres ac Domini, ut quisque venatur quod amat, nonnullorum praedicatione didici apud vos esse bibliothecam non vulgaribus, sed F eximiis ac venerandae vetustatis codicibus differtam. Et quoniam ex Euangelica lege jubemur suum quisque talentum sic in usum publicum conferre, ut usuram approbet, qui sortem credidit, ego studium meum ad hoc appuli, ut vetustissimos auctores aut in lucem eruam, & à blattis tineisque vindicem, aut depravatos emendem. Etenim ut gravis est jactura nobis interire, quod tantis vigiliis summi viri prodiderunt: ita non exstare videtur, quod exstat; sic mendis undique conspurcatum, ut nec legi possit, nec intelligi. Nec dubito quin vestra quoque pietas publicae faveat utilitati, nihilque minus probet, quam canem illum praesepi incubantem, de quo est in *Graecorum* proverbiis, praesertim cum ita liceat istam utilitatem aliis communem facere, ut vobis nihil deteratur. Proinde vos oro ne gravemini bibliothecae vestrae indicem ad nos mittere, potissimum eos libros recensentem, qui vulgo non habentur, aut habentur depravati, id quod usu venit in omnibus prope vetustioribus. Ex eo deligam, quos existimem maxime profuturos. Hac in re si nostros conatus vestra pietas adjuvabit, primum rem faciet *Christo* gratissimam, deinde splendidissimo collegio vestro cum primis gloriosam. Neque enim committemus, ut vestrum officium ignoret posteritas. Incolumes servet vos omnes *Christus* Opt. Max. domini in *Christo* plurimum observandi. *Lovanio* 14. Julii, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXLV.

Laurentio Campegio Card. Erasmus Rot. S. D.

REVERENDISSIME Domine, quid posthac non libeat audere, posteaquam haec temeritas mihi tam feliciter cecidit? Ego id modo ambiebam, ut Operi meo, ob novitatem apud quosdam invidioso, si contingeret sic in tuam bibliothecam reponi, quemadmodum olim libri, qui posteritatis memoriam promereri viderentur, in *Apollinis* templo collocabantur, dignitatis nonnihil accederet: sic enim futurum, ut eruditissimi Cardinales, P. maximi *Leonis* oraculo subscribere viderentur. Neque enim ulla cedrus fidelius servat à carie temporumque injuria studiosorum hominum monumenta, quam talium procerum auctoritas. Nam illud sane leviter metuebam, ne quid apud prudentissimam eruditionem tuam, & eruditissimam prudentiam valerent impudentissimae quorundam sycophantiae, quas rident atque exsibilant, si qui sunt ex media plebe paulo cordatiores. Hoc igitur quum agerem tantum, ecce quam ingens lucrum praeter spem obtigit, quam ingentem praedam haec attraxere retia. Primum, tam insignem heroa, & ecclesiae *Christianae* columen, plenius nosse contigit: deinde, tam eximium patronum, atque etiam, si fas est usurpare quod offers, amicum mihi paravi. Utcunque tui simulacrum mihi publica fama delinearat, verum, effigiem animi tui longe plenius expressit *Ricardi Pacai*, qui serenissimo Regi primus est à secretis, oratio. Nam is ut egregias tuas dotes propius inspexit, ita non vulgaris est pingendi artifex, homo nimirum non minus facundus, quam eruditus. Verum, epistola tua ita te totum mihi repraesentavit, ut mihi viderer antehac tenuem modo umbram excellentiae tuae novisse. Magnum quendam & eximium virum ille descripserat: sed immane, quanto majorem te tuae literae declarant: praeter eruditionem Pontificio Legato dignam, praeter humanitatem eruditione summa dignam, raram etiam vitae integritatem, sacrarum etiam Literarum amorem ac studium spirantes. Nam illud immodicae cujusdam benignitatis fuit, quod eum, qui libros advexit, tot aureis oneraris, videlicet ut largius etiam potitaret addictissimus *Bacchi* mystes, quum ego hominem justo viatico instruxissem. Caeterum anulus, quem digitis tuis detractum, ceu sacrum quoddam amicitiae nostrae μνημόσυνον, imo si tuis verbis utendum est, fraternae charitatis pignus ad me misisti, adeo gratus est animo meo, ut recusaturus sim unum illum vel cum universis *Attali* gazis commutare. Igneus auri fulgor, mihi tuae sapientiae prorsus Cardinalitiae symbolum semper erit, & Adamantis gratissima lux, nunquam antiquandam nominis tui gloriam repraesentabit. Denique si mihi posset unquam talis patroni oblivio obrepere, suffricabit memoriam, quidque *Campegio* debeam commonefaciet. De nostro ingenio vere *Batavo*, deque studiis nostris non fuit ingratum quod tam erras amanter. Siquidem hic est oculus ille Euangelicus, puri can-

candidique pectoris, alienas dotes ex sese metiens: cum oculo pravo vitiatoque mala sint etiam quæ sunt optima. Nihil igitur, inquies, profecit mea laudatio? profecit nonnihil, certe stimulos addidit, ut posthac alacrius enitar fieri, quod me prædicas esse. Nec enim arbitror ullam ætatem seram ad id, ut quis seipso melior evadat. Quod provehendis egregiis ingeniis favorem propensum tam benigne polliceris, omnium nomine gratias ago, efficiamque pro virili, ut intelligant sese tuæ celsitudini debere. Porro quod in ornando juvandoque *Erasmo* negas te commissurum, ut aliorum quisquam tibi par esse videatur: nimirum exosculor istum animum tuum, meque cum primis felicem hoc nomine judico. Hæc tumultuanter effutivi verius quam scripsi, ne, quando significas tibi celeriter istinc abeundum, meæ literæ tuam amplitudinem non offenderent. Non ero contentus hoc argumento tuam in me benignitatem & meum in te animum declarasse: quod brevi, uti spero, uberiore magisque vivaci monumento docebimus. Bene valeat tua sublimitas, cui *Erasmum*, quantus est, mancipo, dicoque. *Lovanio* 14. Julii, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXLVI.

Erasmus Roterod. Eduardo Leo S. D.

QVOD à me dissentis alicubi, non admodum ægre fero, semper hoc licuit inter eruditos, incolumi amicitia. Quod istis rationibus rem tractas, demirabor si quisquam vir gravis probet, quando nec ipse probat *Joannes Briareus Atensis*, tui, ut par est, amantissimus. In tot millibus annotationum, in tanta sententiarum & ingeniorum varietate, quid novum aut mirum, sicubi vidisses, quod me fefellisset? aut tibi minus placeret, quod mihi non displicuisset? Quis autem probaturus est, quod subito ex amico factus hostis, in absentem scripseris, cum nec ulla lacessitus esses injuria, nec unquam expostulasses cum præsente? quod in veterem editionem scripseris, cum scires adornare me novam? quod Opus tuum per omnia monasteria sparseris, præsertim ubi scires esse qui mihi parum bene vellent? quod iis modo communicaris, quos noveras iniquiores *Erasmo*? quod nunquam provocari potueris, nec *Atensis* auctoritate, ut mihi voluminis tui faceres copiam, imo ne ad hoc quidem, ut voce vel unum proferres locum, quem reprehendisses? quod virulentis conviciis, imo mendaciis, Opus passim adsperseris, (id enim affimant qui viderunt, neque reclamant paginæ quas intercepi) quod nusquam non prædicas ac jactitas sexcenta loca abs te reprehensa, nec unius interim facis copiam? Quæso te, unde istud exemplum vel gravitatis vel animi *Christiani*? Si prodesse vis omnibus, cur non edis? Si me docere vis, cur solus non impetro ut legam? Si tibi scripsisti, cur tam late volitat liber? Si diffidis Operi tuo, cur sic ubique jactas? Si fidis, cur tam anxius es, ne quis legat, nisi qui mihi parum sit æquus? Ita dum me traducis apud eos, qui tibi jurati, mihi male cupiunt: nec me reddis meliorem, & illos inficis. Quid quod interim nec tuæ gloriæ, quam hoc tumultu venaris, satis recte consulis? Si statim edidisses Opus tuum, omnes admirati fuissent prodigiosam ingenii tui felicitatem, qui pauculis mensibus tantum *Græcitatis* & *Hebraismi* devoraris, ut tuo judicio nihil sapiat in *Græcis Erasmus*, in *Hebraicis Hieronymus*, si tamen hæc est illius translatio: nam id honoris gratia soles addere, ne parum videare tribuere *Hieronymo*. Imo ajunt, te mox triduo posteaquam *Hebraissare* cœperas, multa damnasse in *Capnione*, nonnulla etiam in *Capitone*. Et fieri poterat, ut summus Pontifex admiratus istud ingenium pene divinum, tibi tradita virgula, totius orbis censuram fuerit mandaturus: nec jam ullus liber aut ederetur, aut legeretur, nisi *Lei* suffragio probatus, nimirum totius rei literariæ *Aristarchi*. Nunc plerique dictitant, te hoc consilio premere præclaras

A istas annotationes, ut me fatis functo, tum demum edas, ἐρήμῃ victurus, id est, ingloriam victoriam reportaturus, cum nemo sit qui contra certet. Alii prædicant interim undique captare te, quid quisque calumnietur, nec tuum Opus aliud futurum, quam alienarum sycophantiarum rhapsodiam, in qua minima portio sit tui *Martis*. Ita periculum est, ne fiat, ut cum tibi speraris opimam laudem, minus ex tuo libro referas gloriæ, quam *Latomus* retulit ex suo illo frigido dialogo, in quo ferunt totam Theologorum cohortem desudasse. Nec dubito quin tibi valde nunc arrideant quæ scribis, sed cave putes itidem omnibus arrisura, cum claræ luci sese commiserint. Quod juvenis
B gloriæ fame stimularis, ignoscendum arbitror: at quod ista via grassaris ad gloriam, qui non solum Theologus ac vir bonus, verum etiam sanctulus haberi vis, nulla non improbabit posteritas, etiamsi non desunt fortasse, qui nunc applaudant. Atque hanc fabulam jam ferme biennium agis, & adeo dulcescit actio, ut immoriturus videaris. Nec tamen ob ista facta adeo tibi sum infensus, ut cupiam quenquam tibi vel pilo minus amicum esse mea causa, tantum abest ut gravius aliquod malum optem accidere. Sed res nusquam gentium non sparsa est: sic enim undique volitant emissarii istorum, qui novo exemplo simul & mendici sunt & tyranni, ut dictu sit incredibile. Nec
C ulla est natio, in qua meæ lucubrationes non aliquot amiculos mihi conciliarint; at in *Germania* complures sunt, qui mihi impensius student etiam quam velim. Nec ignoras hujus gentis animos, ingeniique violentiam. Nondum enim prorsus exsuerunt nativam illam ferocitatem, quamvis assidue mitescant humanis literis. Vides quibus libellis confodiant eos, à quibus sunt lacessiti. Equidem multorum stylum partim oratione, partim epistolis cohibui, cohibiturus etiam quantum erit in me. Sed audio quosdam his atrociora minari, quod genus si quid accideret, (id quod Deus avertat) nec ego possem tuo mederi malo, & ut est nunc prona hominum suspicio, invidia facti in meum quoque
D caput recideret. Ita ex tuo malo mihi duplex incommodum nasceretur; primum, ipse dolerem mea causa læsum esse, cui nihil tale velim accidere; deinde, non deerunt, qui suspicentur me connivente factum. Jam, ut spero, nihil hujusmodi futurum, ita contra metuo, ne quid accidat. Si nihil est periculi, amice timui; sin est, amicus præmonui, quo possis, si videretur, aliquo consilio occurrere, quod tuæ prudentiæ videbitur esse commodissimum. Bene vale. *Lovanio* 15. Julii, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXLVII.

Erasmus Roterod. Vlrico Hutteno S. D.

E QVOD *Thomæ Mori* ingenium sic deamas, ac pene dixerim deperis, nimirum scriptis illius inflammatus, quibus, ut vere scribis, nihil esse potest neque doctius, neque festivius, istuc, mihi crede, clarissime *Huttene*, tibi cum multis commune est, cum *Moro* mutuum etiam. Nam is vicissim adeo scriptorum tuorum genio delectatur, ut ipse tibi propemodum invideam. Hæc videlicet est illa *Platonis* omnium maxime amabilis sapientia, quæ longe flagrantiores amores excitat inter mortales, quam ullæ quamlibet admirabiles corporum formæ. Non cernitur illa quidem oculis corporeis, sed & animo sui sunt oculi, ut hic quoque verum
F comperiatur illud *Græcorum*, ἐκ τοῦ ὁρᾶν γίνεται ἀνθρώποις ἐρᾶν, per hos fit aliquoties, ut ardentissima charitate conglutinentur, inter quos nec colloquium, nec mutuus conspectus intercessit. Et quemadmodum vulgo fit, ut incertis de causis alia forma alios rapiat: ita videtur & ingeniorum esse tacita quædam cognatio, quæ facit ut certis ingeniis impense delectemur, cæteris non item. Cæterum, quod à me flagitas, ut tibi totum *Morum* velut in tabula depingam, utinam tam absolute præstare queam, quam tu vehementer cu-

An. 1519. cupis. Nam mihi quoque non injucundum fuerit, interim in amici multo omnium suavissimi contemplatione versari. Sed primum οὐ παντὸς ἀνδρός ἐςιν omnes *Mori* dotes perspexisse. Deinde haud scio an ille laturus sit, à quolibet artifice depingi sese. Nec enim arbitror levioris esse operæ *Morum* effingere, quam *Alexandrum* magnum, aut *Achillem*, nec illi quam hic noster immortalitate digniores erant. Tale argumentum prorsus *Apellis* cujuspiam manum desiderat: at vereor, ne ipse *Fulvii Rutubæque* similior sim quam *Apellis*. Experiar tamen tibi totius hominis simulacrum delineare verius quam exprimere, quantum ex diutina domesticaque consuetudine vel animadvertere licuit, vel meminisse. Quod si quando fiet, ut vos aliqua legatio committat, tum demum intelliges, quam non probum artificem ad hoc negotii delegeris, vereorque plane, ne me aut invidentiæ incuses, aut cæcutientiæ, qui ex tam multis bonis tam pauca vel viderim lippus, vel commemorare voluerim invidus. Atque ut ab ea parte exordiar, qua tibi *Morus* est ignotissimus, statura modoque corporis est infra proceritatem, supra tamen notabilem humilitatem. Verum, omnium membrorum tanta est symmetria, ut nihil hic omnino desideres, cute corporis candida, facies magis ad candorem vergi, quam ad pallorem, quanquam à rubore procul abest, nisi quod tenuis admodum rubor ubique sublucet, capilli subnigro flavore, sive mavis, sufflavo nigrore, barba rarior, oculi subcæsii, maculis quibusdam interspersi, quæ species ingenium arguere solet felicissimum, apud *Britannos* etiam amabilis habetur, cum nostri nigrore magis capiantur. Negant ullum oculorum genus minus infestari vitiis. Vultus ingenio respondet, gratam & amicam festivitatem semper præ se ferens, ac nonnihil ad ridentis habitum compositus. Atque ut ingenue dicam, appositior ad jucunditatem, quam ad gravitatem aut dignitatem, etiamsi longissime abest ab ineptia scurrilitateque: Dexter humerus paulo videtur eminentior lævo, præsertim cum incedit, id quod illi non accidit natura, sed assuetudine, qualia permulta nobis solent adhærere. In reliquo corpore nihil est quod offendat, manus tantum subrusticæ sunt: ita duntaxat, si ad reliquam corporis speciem conferantur. Ipse omnium quæ ad corporis cultum attinent semper à puero negligentissimus fuit, adeo ut nec illa magnopere curare sit solitus, quæ sola viris esse curanda docet *Ovidius*. Formæ venustas quæ fuerit adolescenti, nunc etiam licet ἐκ τῆς καλάμης conjicere: quanquam ipse novi hominem, non majorem annis viginti tribus, nam nunc non multum excessit quadragesimum. Valetudo prospera magis quam robusta, sed tamen quæ quantislibet laboribus sufficiat, honesto cive dignis, nullis aut certe paucissimis morbis obnoxia: spes est vivacem fore, quando patrem habet admodum natu grandem, sed mire virenti vegetaque senectute. Neminem adhuc vidi minus morosum in delectu ciborum. Ad juvenilem usque ætatem aquæ potu delectatus est, id illi patrium fuit. Verum, hac in re ne cui molestus esset, fallebat convivas è stanneo poculo cervisiam bibens, eamque aquæ proximam, frequenter aquam meram. Vinum, quoniam illic mos est ad idem poculum vicissim invitare sese, summo ore nonnunquam libabat, ne prorsus abhorrere videretur, simul ut ipse communibus rebus assuesceret. Carnibus bubulis, salsamentis, pane secundario ac vehementer fermentato libentius vescebatur, quam his cibis, quos vulgus habet in deliciis. Alioqui neutiquam abhorrens ab omnibus quæ volut atem innoxiam adferunt etiam corpori. Lactariorum, & eorum fœtuum, qui nascuntur in arboribus, semper fuit appetentior: esum ovorum in deliciis habet. Vox neque grandis est, nec admodum exilis, sed quæ facile penetret aures, nihil habens canorum, ac molle, sed plane loquentis est: nam ad Musicam vocalem à natura non videtur esse compositus, etiamsi delectatur omni Musices genere. Lingua mire explanata articulataque, nihil habens nec præceps, nec hæsitans. Cultu simplici delectatur, nec sericis, purpurave, aut catenis aureis utitur, nisi cum integrum non est ponere. Dictu mirum, quam negligens sit ceremoniarum, quibus hominum vulgus æstimat morum civilitatem: has ut à nemine exigit, ita aliis non anxie præstat nec in congressibus, nec in conviviis, licet harum non sit ignarus, si lubeat uti. Sed muliebre putat, viroque indignum, ejusmodi ineptiis bonam temporis partem absumere. Ab aula Principumque familiaritate olim fuit alienior, quod illi semper peculiariter invisa fuerit tyrannis, quemadmodum æqualitas gratissima. Vix autem reperias ullam aulam tam modestam, quæ non multum habeat strepitus, atque ambitionis, multum fuci, multum luxus, quæque prorsus absit ab omni specie tyrannidis. Quin nec in *Henrici* octavi aulam pertrahi potuit, nisi multo negotio, cum hoc Principe nec optari quicquam possit civilius ac modestius. Natura libertatis atque ocii est avidior, sed quemadmodum ocio cum datur lubens utitur; ita quoties poscit res, nemo vigilantior aut patientior. Ad amicitiam natus factusque videtur, cujus & sincerissimus est cultor, & longe tenacissimus est. Nec ille metuit πολυφιλίαν ab *Hesiodo* parum laudatam. Nulli non patet ad necessitudinis fœdus. Nequaquam morosus in deligendo, commodissimus in alendo, constantissimus in retinendo. Si foris incidit in quempiam, cujus vitiis mederi non possit, hunc per occasionem dimittit, dissuens amicitiam, non abrumpens. Quos sinceros reperit, & ad ingenium suum appositos, horum consuetudine fabulisque sic delectatur, ut in his rebus præcipuam vitæ voluptatem ponere videatur. Nam à pila, alea, chartis, cæterisque lusibus, quibus vulgus procerum temporis tædium solet fallere, prorsus abhorret. Porro ut propriarum rerum est negligentior, ita nemo diligentior in curandis amicorum negotiis. Quid multis? Si quis absolutum veræ amicitiæ requirat exemplar, à nemine rectius petierit, quam à *Moro*. In convictu tam rara comitas, ac morum suavitas, ut nemo tam tristi sit ingenio, quem non exhilaret: nulla res tam atrox, cujus tædium non discutiat. Jam inde à puero sic jocis est delectatus, ut ad hos natus videri possit, sed in his nec ad scurrilitatem usque progressus est, nec mordacitatem unquam amavit. Adolescens comœdiolas & scripsit, & egit. Si quod dictum esset salsius etiam in ipsum tortum, tamen amabat, usque adeo gaudet salibus argutis, & ingenium redolentibus, unde & epigrammatis lusit juvenis, & *Luciano* cum primis est delectatus, quin & mihi ut *Morias encomium* scriberem, hoc est, ut camelus saltarem, fuit auctor. Nihil autem in rebus humanis obvium est, unde ille non venetur voluptatem, etiam in rebus maxime seriis. Si cum eruditis & cordatis res est, delectatur ingenio: si cum indoctis ac stultis, fruitur illorum stultitia. Nec offenditur morionibus, mira dexteritate ad omnium affectus sese accommodans. Cum mulieribus fere, atque etiam cum uxore, non nisi lusus, jocosque tractat. Diceres alterum quendam esse *Democritum*, aut potius *Pythagoricum* illum Philosophum, qui vacuus animo per mercatum obambulans, contemplatur tumultus vendentium atque ementium. Nemo minus ducitur vulgi judicio, sed rursus nemo minus abest à sensu communi. Præcipua illi voluptas est spectare formas, ingenia & affectus diversorum animantium. Proinde nullum fere genus est avium, quod domi non alat, si quod aliud animal vulgo rarum, veluti simia, vulpes, viverra, mustela, & his consimilia. Ad hæc si quid exoticum, aut alioqui spectandum occurrat, avidissime mercari solet, atque his rebus undique domum habet instructam, ut nusquam non sit obvium, quod oculos ingredientium demoretur: ac toties sibi renovat voluptatem, quoties alios conspicit oblectari. Cum ætas ferret, non abhorruit à puellarum amoribus, sed citra infamiam, & sic ut oblatis magis frueretur, quam captatis;

An. 1519. tis; & animo mutuo caperetur potius, quam coitu. Bonas literas à primis statim annis hauserat. Juvenis ad *Graecas* literas ac philosophiæ studium sese applicuit, adeo non opitulante patre viro alioqui prudenti, proboque, ut ea conantem omni subsidio destitueret: ac pene pro abdicato haberet, quod à patriis studiis desciscere videretur, nam is *Britannicarum* legum peritiam profitetur. Quæ professio, ut est à veris literis alienissima: ita apud *Britannos* cum primis habentur magni, clarique, qui in hoc genere sibi pararunt auctoritatem, nec temere apud illos alia via ad rem ac gloriam parandam magis idonea. Siquidem pleranque nobilitatem illius insulæ peperit hoc studiorum genus. B In eo negant quenquam absolvi posse, nisi plurimos annos insudarit. Ab hoc igitur cum non injuria abhorreret adolescentis ingenium, melioribus rebus natum, tamen post degustatas scholasticas disciplinas, sic in hoc versatus est, ut neque consulerent quenquam libentius litigatores, neque quæstum uberiorem faceret quisquam eorum, qui nihil aliud agebant. Tanta erat vis ac celeritas ingenii. Quin & evolvendis orthodoxorum voluminibus non segnem operam impendit: *Augustini* libros *De civitate Dei* publice professus est adhuc pene adolescens auditorio frequenti, nec puduit, nec pœnituit sacerdotes ac senes à juvene profano sacra discere. Interim & ad pietatis studium totum animum C appulit, vigiliis, jejuniis, precationibus, aliisque consimilibus progymnasmatis sacerdotium meditans. Qua quidem in re non paulo plus ille sapiebat, quam plerique isti, qui temere ad tam arduam professionem ingerunt sese, nullo prius sui periculo facto. Neque quicquam obstabat quo minus sese huic vitæ generi addiceret, nisi quod uxoris desiderium non posset excutere. Maluit igitur maritus esse castus quam sacerdos impurus. Tamen virginem duxit admodum puellam, claro genere natam, rudem adhuc, utpote ruri inter parentes ac sorores semper habitam, quo magis illi liceret illam ad suos mores fingere. Hanc & literis instruendam curavit, & omni Musices genere D doctam reddidit, planeque talem pene finxerat, qui cum libuisset universam ætatem exigere, ni mors præmatura puellam sustulisset è medio, sed enixam liberos aliquot, quorum adhuc supersunt puellæ tres, *Margareta*, *Aloysia*, *Cecilia*, puer unus *Joannes*. Neque diu celebs vivere sustinuit, licet alio vocantibus amicorum consiliis; paucis mensibus à funere uxoris viduam duxit magis curandæ familiæ, quam voluptati, quippe nec bellam admodum, nec puellam, ut ipse jocari solet, sed acrem ac vigilantem matremfamilias, qui cum tamen perinde comiter suaviterque vivit, ac si puella foret forma quantumlibet amabili. Vix ullus maritus à sua tantum obsequii impetrat imperio atque severitudine, quantum hic blanditiis jocisque. Quid E enim non impetret, posteaquam effecit, ut mulier jam ad senium vergens, ad hoc animi minime mollis, postremo ad rem attentissima, cithara, testudine, monochordo, tibiis canere disceret, & in hisce rebus quotidie præscriptum operæ pensum exigenti marito redderet? Consimili comitate totam familiam moderatur, in qua nulla tragœdia, nulla rixa. Si quid exstiterit, protinus aut medetur, aut componit. Neque quenquam unquam dimisit ut inimicum, aut ut inimicus. Quin hujus domus fatalis quædam videtur felicitas, in qua nemo vixit, qui non provectus sit ad meliorem fortunam, nullus unquam ullam famæ labem contraxit. F Quin vix ullos reperias, quibus sic convenerit cum matre, ut huic cum noverca, nam pater jam alteram induxerat, utramque non minus adamavit, ac matrem. Nuper induxit tertiam, hac *Morus* sancte dejerat se nihil unquam vidisse melius. Porro erga parentes ac liberos, sororesque, sic affectus est, ut nec amet moleste, nec unquam desit officio pietatis. Animus est à sordido lucro alienissimus. Liberis suis semovit è facultatibus, quod illis satis esse putat, quod superest largiter effundit. Cum advocationibus adhuc aleretur,

A nulli non dedit amicum verumque consilium, magis illorum commodis prospiciens quam suis: plerisque solitus persuadere, uti litem componerent, minus enim hic fore dispendii. Id si minus impetrabat, tum rationem indicabat, qua possent quam minimo dispendio litigare, quando quibusdam hic animus est, ut litibus etiam delectentur. In urbe *Londiniensi*, in qua natus est, annos aliquot judicem egit in caussis civilibus, id munus ut minimum habet oneris, (nam non sedetur nisi die *Jovis* usque ad prandium) ita cum primis honorificum habetur. Nemo plures caussas absolvit, nemo se gessit integrius, remissa plerisque pecunia, quam ex præscripto debent, qui litigant. Siquidem ante B litis contestationem actor deponit tres drachmas, totidem reus, nec amplius quicquam fas est exigere. His moribus effecit, ut civitati suæ longe charissimus esset. Decreverat autem hac fortuna esse contentus, quæ & satis haberet auctoritatis, nec tamen esset gravibus obnoxia periculis. Semel atque iterum extrusus est in legationem, in qua cum se cordatissime gessisset, non conquievit serenissims Rex *Henricus*, ejus nominis octavus, donec hominem in aulam suam pertraheret. Cur enim non dicam pertraheret? Nullus unquam vehementius ambiit in aulam admitti, quam hic studuit effugere. Verum, cum esset optimo Regi in animo, familiam suam eruditis, gravibus, corda- C tis, & integris viris differtam reddere, cum alios permultos, tum *Morum* in primis accivit, quem sic in intimis habet, ut à se nunquam patiatur discedere. Sive seriis utendum est, nihil illo consultius, sive visum est Regi fabulis amœnioribus laxare animum, nullus comes festivior. Sæpe res arduæ judicem gravem & cordatum postulant, has sic *Morus* discutit, ut utraque pars habeat gratiam. Nec tamen ab eo quisquam impetravit, ut munus à quoquam acciperet. Felices res publicas, si *Mori* similes magistratus ubique præficeret Princeps. Nec interim ullum accessit supercilium. Inter tantas negotiorum moles & veterum amiculorum meminit, & ad literas adamatas subin- D de redit. Quicquid dignitate valet, quicquid apud amplissimum Regem gratia pollet, id omne juvandæ Reipub. juvandis amicis impendit. Semper quidem adfuit animus de cunctis bene merendi cupidissimus, mireque pronus ad misericordiam: eum nunc magis exserit, quando potest plus prodesse. Alios pecunia sublevat, alios auctoritate tuetur, alios commendatione provehit: quos alioqui juvare non potest, his consilio succurrit: nullum unquam à se tristem dimisit. Diceres, *Morum* esse publicum omnium inopum patronum. Ingens lucrum sibi putat accessisse, si quem oppressum sublevavit, si perplexum & impeditum explicuit, si alienatum redegit in gratiam. Nemo lubentius collo- E cat beneficium, nemo minus exprobrat. Jam cum tot nominibus sit felicissimus, & felicitatis comes fere soleat esse jactantia, nullum adhuc mortalium mihi videre contigit, qui longius abesset ab hoc vitio. Sed ad studiorum commemorationem redeo, quæ me *Moro*, mihique *Morum* potissimum conciliarunt. Primam ætatem carmine potissimum exercuit, mox diu luctatus est, ut prosam orationem redderet molliorem, per omne scripti genus stylum exercens, qui cujusmodi sit, quid attinet commemorare? tibi præsertim qui libros ejus semper habeas in manibus. Declamationibus præcipue delectatus est, & in his materiis *adoxis*, quod in his acrior sit ingeniorum exercitatio. Unde adole- F scens etiamnum dialogum moliebatur, in quo *Platonis* communitatem ad uxores usque defendit. *Luciani Tyrannicidæ* respondit, quo in argumento me voluit antagonistam habere: quo certius periculum faceret, ecquid profecisset in hoc genere. *Utopiam* hoc consilio edidit, ut indicaret quibus rebus fiat, ut minus commode habeant Respublicæ, sed *Britannicam* potissimum effinxit, quam habet penitus perspectam, cognitamque. Secundum librum prius scripserat per ocium, mox per occasionem primum adjecit ex tempore.

An. 1519. re. Atque hinc nonnulla dictionis inaequalitas. Vix alium reperias, qui felicius dicat ex tempore, adeo felici ingenio felix lingua subservit. Ingenium praesens, & ubique praevolans, memoria parata, quae cum omnia habeat velut in numerato, prompte & incunctanter suggerit quicquid tempus aut res postulat. In disputationibus nihil fingi potest acutius, adeo ut summis etiam Theologis saepe negotium facessat, in ipsorum arena versans. *Joannes Coletus*, vir acris, exactique judicii, in familiaribus colloquiis subinde dicere solet, *Britanniae non nisi unicum esse ingenium;* cum haec insula tot egregiis ingeniis floreat. Verae pietatis non indiligens cultor est, etiamsi ab omni superstitione alienissimus. Habet suas horas, quibus Deo litet precibus, non ex more, sed è pectore depromptis. Cum amicis sic fabulatur de vita futuri seculi, ut agnoscas illum ex animo loqui, neque sine optima spe. Ac talis *Morus* est etiam in aula. Et postea sunt, qui putent *Christianos* non inveniri, nisi in monasteriis. Tales viros cordatissimus Rex in familiam suam, atque adeo in cubiculum non solum admittit, verum etiam invitat, nec invitat modo, verum etiam pertrahit. Hos habet arbitros ac testes perpetuos vitae suae, hos habet in consiliis, hos habet itinerum comites. Ab his stipari gaudet, potius quam luxu perditis juvenibus, aut mulierculis, aut etiam torquatis *Midis*, aut insinceris officiis, quorum alius ad voluptates ineptas avocet, alius ad tyrannidem inflammet, alius ad expilandum populum novas technas suggerat. In hac aula si vixisses, *Huttene*, sat scio, rursum aliam aulam describeres, & *misaulos* esse desineres, quanquam tu quoque cum eo Principe vivis, ut integriorem nec optare possis. Neque desunt qui rebus optimis faveant, veluti *Stromerus* ac *Coppus*. Sed quid ista paucitas ad tantum examen insignium virorum, *Montjoii*, *Linacri*, *Pacaei*, *Coleti*, *Stocschleii*, *Latimeri*, *Mori*, *Tonstalli*, *Clerici*, atque aliorum his adsimilium? quorum quencumque nominaris, mundum omnium virtutum ac disciplinarum semel dixeris. Mihi vero spes est haudquaquam vulgaris, fore, ut *Albertus*, unicum his temporibus nostrae *Germaniae* ornamentum, & plures sui similes in suam allegat familiam, & caeteris Principibus gravi sit exemplo, ut idem & ipsi suae quisque domi facere studeant. Habes imaginem ad optimum exemplar à pessimo artifice non optime delineatam. Ea tibi minus placebit, si continget *Morum* nosse propius. Sed illud tamen interim cavi, ne mihi possis impingere, quod tibi minus paruerim, neve semper opprobres nimium breves epistolas. Etiamsi haec nec mihi scribenti visa est longior, nec tibi legenti, sat scio, prolixa videbitur: id faciet *Mori* nostri suavitas. Verum, ne nihil ad postremam tuam epistolam respondeam, quam prius excusam legi quam scriptam, Clarissimi Principis *Alberti* humanitatem ex ipsius etiam ad me literis intellexi. Sed qui, quaeso, factum, ut patera prius ad omnes pervenerit tuis literis quam ad me? Certe per neminem certius mittere poteras, quam per *Richardum Pacaeum*, sereniss. *Angliae* Regis Oratorem, sive me haberet *Brabantia*, sive *Britannia*. Tu, quantum video, & calamo & ense gnaviter belligeraris, nec minus tamen feliciter, quam fortiter. Nam apud Cardinalem *Cajetanum* audio te magnam etiam iniisse gratiam. *Capnioni* bene esse gaudeo. *Francisci Sichnii* nomen non sinent emori literae, nisi velint ingratitudinis postulari. De rebus nostris aliàs: nunc illud tantum. Res hic sordidissimis sycophantiis agitur, quibus artibus ut imparem me fatear, necesse est. Si quis est isthic, qui cupiat artem sycophanticam discere, indicabo illi quendam hujus disciplinae mirum artificem, quem huic rei plane natum dicas. Minus bonus orator *Cicero*, quam hic sycophanta: & reperit dociles multos apud nos. Nondum tempus est, verum brevi vobis hominem commendabo, ut quo dignus est, quodque misere ambit, omnium eruditorum literis celebretur, portentum verius quam homo. Bene vale. *Antwerpiae* 23. Julii, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXLVIII.

IN CYPRIANUM.

Erasmus Roterodamus Laurentio Puccio Cardinali S. D.

An. 1519. IN tam vasta rei literariae clade, quae non solum tot egregia Veterum monumenta, vel depravavit, vel detruncavit, verum etiam innumeros scriptores immortali memoria dignos totos absorbuit, fortassis ineptius videatur, R. Pater, unius aut alterius interitum deplorare, ni *Cyprianus* unus esset multorum instar habendus, sive spectes eloquentiam, sive doctrinam, sive pastoris dignitatem, sive pectus Apostolici spiritus vigorem ubique fragrans, sive martyrii gloriam. Hanc autem jacturam haud scio an hoc moderatius ferremus, si totus nobis interisset. Nunc quoniam ex his fragmentis, quae nobis nescio quis casus superesse voluit, conjicimus qualia fuerint illa quae perierunt, gravius etiam animo discruciamur, quicunque thesaurorum hujusmodi sumus avari. Porro, ut nunc in obscuro sit, quae & quam multa vir ille scripserit, Operum claritas in causa fuit, quae & *Hieronymo* persuasit, ut non duceret operae precium lucubrationum illius indicem texere, cum ipsius aetate & sole clariores haberentur, & publicitus omnium manibus tererentur, haudquaquam existimans fieri posse, ut tantam lucem ac celebritatem ullus casus, oblivionis tenebris obscuraret; quod idem malum nobis usu venit in *Tertulliano*: nam alius quispiam casus *Origenicorum* Operum catalogum nobis ademit, quem *Hieronymus* sese testatur attexuisse in quadam ad *Paulam* epistola, in qua hujus *Adamantii* libros cum libris *Varronis* confert, quem & ipsum constat πολυγραφότατον fuisse. Caeterum, cum *Lactantius* testetur, à *Cypriano* admodum multa fuisse conscripta, rectius perspiciet quanta fuerit ea calamitas, quae caetera nobis ademit, qui reliquiis, quas habemus, notha ac pseudepigrapha detraxerit. Etenim ut *Cypriano* cum caeteris Scriptoribus est commune, quod ipsius lucubrationibus multa sunt aliorum admixta: ita hoc fuit *Hieronymo* felicior, quod hujus voluminibus multa sunt interspersa, prorsus indigna lectu; *Cypriano* nihil adscriptum est nisi doctum, & à magnis viris profectum. Proinde nos adeo nihil semovimus etiam hujus generis, ut nonnulla ex vetustis codicibus adjecerimus: neque enim protinus rejiciendum, quod *Cypriani* non est. Jam ne quis in hac censura putet nos nihil aliud secutos quam somnium animi nostri, *Symbolum fidei*, quod in evulgatis pariter ac descriptis voluminibus *Cypriani* titulum hactenus possidet, inter Opera divi *Hieronymi*, fertur *Ruffini* nomine. Liber *De singularitate Clericorum* habetur inter *Augustini* lucubrationes, quanquam is an *Cypriani* sit, dubito: certe *Augustini* non esse, praeter phrasim arguunt ipsae sacrarum * Voluminum citationes. De caeteris conjecturam nostram suis locis annotabimus. Vitam apparet ex eo libro decerptam, quem, ut testatur *Hieronymus*, conscripsit *Pontius Cypriani* diaconus, in ipso etiam exsilio comes individuus usque ad ultimi supplicii diem. Nec enim mihi verisimile fit, hoc esse volumen illud egregium, cujus in Vita *Pontii* meminit *Hieronymus*, quum quod exstat apud nos, ne libelli quidem vocabulum mereatur. Certe coronidem de translatione corporis ejus, ab alio quopiam adjectam esse, clarius est quam ut sit admonendum, praesertim cum in ea *Caroli* Imperatoris fiat mentio. Jam quod D. *Hieronymus* memorat, octo tantum epistolas *Cypriani* ad *Cornelium Romanae* urbis Episcopum exstitisse, cum in nostris codicibus undecim, ni fallor, habeantur, fieri potest, ut non omnes pervenerint in manus *Hieronymi*, aut, quoniam fit aliquoties, ut in iisdem diversa tractentur argumenta, singulae quaepiam in binas dissectae sint, id quod nos in una certe factum & deprehendimus, & indicavimus.

Por-

* Sic habetur in utraque Editione Basil. ac Londinensi, *sacrorum* legendum esse quivis videre potest.

An. 1519. Porro cum olim *Africa* permultos ediderit eloquentia doctrinaque celebres, inter quos sunt in primis *Tertullianus* & *Augustinus*, tamen vix ulli contigit *Romanæ* dictionis germana puritas, præterquam *Cypriano*. De Scriptoribus ecclesiasticis loquor, alioqui *Lactantius* in primis erat excipiendus. Nam *Tertullianus* licet densus & argutus sit in sententiis, sermo tamen difficilis est & obscurus, atque etiam incomptior; quemadmodum indicat *Hieronymus* in epistola ad *Paulinum*, videlicet *Lactantii* judicio subscribens. Jam in *Augustino* subinde lectorem offendit perplexum nescio quid, & impeditum atque obscurum, quod in epistolis illi objicit & *Hieronymus*: at uterque *Cypriano* summas eloquentiæ dotes tribuit; sic enim scribit *Hieronymus* in B epistola ad *Paulinum*: *Beatus Cyprianus instar fontis purissimi dulcis incedit & placidus.* *Lactantius* autem in Præfatione libri quinti *De institutione religionis Christianæ*, non solum illi tribuit facilitatem, jucunditatem, perspicuitatem, copiam ac nitorem, verum etiam vim ac nervos in persuadendo: *Erat enim*, inquiens, *ingenio facili, copioso, suavi, &, quæ sermonis maxima est virtus, aperto, ut discernere nequeas, utrum ornatior in loquendo, an facilior in explicando, an potentior in persuadendo quisquam fuerit.* Atque utinam divus *Augustinus*, ut *Afer Afrum*, Episcopus Episcopum, numero voluminum præcurrit, ita dictionis elegantia potuisset assequi: utinamque linguam hujus tam feliciter C esset æmulatus, quam candide miratur ac prædicat. Siquidem is libro *De doctrina Christiana* IV. ex hujus voluminibus potissimum petit exempla, quibus demonstret, nullam eloquentiæ partem in *Christianis* Scriptoribus desiderari; hunc cum *Ambrosio* subinde conferens, quemadmodum *Fabius Marcum Tullium* cum *Demosthene* committit. Idem in conflictationibus cum *Pelagianis* ac *Donatistis*, multa cum reverentia citat hujus sententias. Non possum equidem inficias ire, quin olim inter orthodoxos Scriptores primas tribuerim *Hieronymo*: verum, ubi *Cyprianum*, quem prius & carptim & oscitans legeram, propius sum contemplatus, prorsus animi dubius reddor, utrum utri præ- D feram, adeo suis uterque virtutibus summus occurrit. Quod si hoc nomine jure præfertur *Demosthenes*, quod propius accesserit ad verum illud ac naturale dicendi genus, & longius absit ab umbra declamatoria, longe præcellit hac parte *Cyprianus Hieronymum*: magis ubique serius ac minus affectans; cum hic, quemadmodum & *Tertullianus*, in risu pene sit immodicus, subinde desidens in exspatiationibus, plurimum admiscens ex prophana literatura: quæ dotes, si laudi dantur, non tam defuere *Cypriano*, quam vel spretæ sunt, vel neglectæ. Nihil in hoc reperies, quod ad ostentationem ingenii videri possit adscitum, aut quod ullo pacto vatritiem sapiat, quæ non abest *Hieronymo*. Talis E ubique sermonis habitus est, ut loqui sentias vere *Christianum* Episcopum, ac martyrio destinatum. Pectus ardet Euangelica pietate, & pectori respondet oratio: loquitur diserta, sed magis fortia quam diserta: neque tam loquitur fortia quam vivit, ut ipse meminit alicubi. Huic nimirum personæ magis congruebat dignitas quam lepos, etiamsi locis aliquot declarat sibi non defuisse nasum, sicubi res ita postulasset: velut ubi salsissime ridet hæreticum quendam, qui negabat *Cyprianum* habendum pro Episcopo: deinde cum refellit eos, qui non immersos, sed adspersione aquæ baptizatos in periculosis morbis, non *Christianos*, sed F clinicos censebant appellandos. Nam hic præter perpetuam illam jucunditatem, sanguinis in morem per omne corpus sparsam, jocis etiam atque dicteriis utitur. In una duntaxat epistola, cujus initium est, *Bene admones, Donate*, nonnihil lusit apparatu pompaque sermonis: unde & *Augustinus* comptæ, jucundæ, splendidæque dictionis depromit exemplum. Talem Ecclesiæ doctorem, talem *Christianæ* pietatis athletam nobis dedit rhetorum schola, ne quis sibi stolide placeat, quod nihil rhetorices attigerit. Efferant alii

A quantumlibet eos, quos nobis ediderunt Dialecticorum ac Peripateticorum scholæ, quos nec nos sane improbamus, certe primas inter orthodoxos Patres *Cypriano* tribuit Papa *Gelasius*, in Decretis, XV. *dist. cap. Sancta Romana.* Jam fortassis non abs re fuerit, nonnihil attingere de dogmatis hujus, à quibus hodie dissentire videtur Ecclesia, inter quæ cum primis jactatum est illud, quod existimaret hæreticos ab Ecclesiæ consortio semotos ac schismaticos nihil agere baptizando: atqui hæc sententia non uni placuit *Cypriano*, verum plerisque omnibus *Africæ*, *Numidiæ*, *Mauritaniæque* Episcopis: quod abunde perspicuum est ex Actis Synodi *Carthaginensis*, quæ nos adjecimus B in hac editione. Error erat simplex, non ex ambitione malitiave, sed ex hæreseôn odio & ecclesiasticæ unitatis amore profectus. Dum enim sedulo vitat lacus hæreticorum contritos, horretque bibere aquam de cisterna aliena, incautiore mali fuga, in eum errorem inciderat. Nec ille repertor fuit ejus erroris, sed à majoribus acceptum tuebatur, haud dubie mutaturus sententiam, si melioribus argumentis veritatem fuisset edoctus; quemadmodum post Episcopi cæteri priorem opinionem meliore sententia mutarunt. Nam testimonia Scripturarum & rationes, quibus illi fuerunt in eum errorem inducti, eleganter refellit *Augustinus* in libris *De Baptismo* contra *Donatianos*, præsertim li- C bris tertio, sexto, septimo. Sunt & alia quædam, sed hinc ferme profecta, quæ suis locis attingemus. Jam quod quidam (ut refert *Lactantius*) homo disertus, sed impius, *Caprianum* pro *Cypriano* vocarit, hoc magis nobis placere debet vir optimus, quod viro pessimo displicuerit, imo cui nihil in *Cypriano* displicuerit præter *Christianam* pietatem. Satis enim declarat quid ille de *Christo* senserit, qui doctrinam ejus aniles fabulas judicarit. Ad hæc, quod huic *Hieronymus* in epistola quadam ad *Paulinum* videtur absolutam sacræ Scripturæ scientiam detrahere, nihil aliud sensit, opinor, quam persecutionum procellis, quibus tum agitabatur Ecclesia, martyrioque præpeditum, non absolvisse in D explanandis divinis Voluminibus, quod egregie præstaturus videbatur, si licuisset. Nam quæ scripsit, fere versantur in locis communibus: unde non pauca decerpit *Hieronymus*, quoties in iisdem versatur, quemadmodum, ut est verisimile, è *Tertulliani* libris multa mutuatus est *Cyprianus*, quibus adeo delectatus deditusque legitur, ut quoties ab amanuensi codicem posceret, dicere solitus sit, *Da magistrum*, nihilominus ob id ingenio tribuens, quod ab Ecclesia sese submovisset, nimirum gnarus vel è sterquilinio legere aurum, & intelligens ubique bonum esse quod bonum est, ac vitans propheticam imprecationem adversus eos, qui pro personarum varietate, vel pro suo magis E affectu, de rebus judicium variantes: quod bonum est, dicunt malum: quod dulce est, faciunt amarum. Sed ne celsitudinem tuam pluribus morer, reverende Pater, prodit *Cyprianus* & emendatior multo, sublatis opera nostra mendis; & aliquanto purior, semotis iis quæ illi falso tribuebantur; & auctior, adjectis aliquot ex vetustissimis exemplaribus, quæ hactenus desiderata sunt. Postremo, prodit opera *Frobenii* nitidior simul & augustior: prodibit autem & feliciter, si tua auctoritas nostræ favebit industriæ simul & consilio, qui laborem hunc tuo nomini dicatum esse voluimus, non ignari quantum ea laboret instaurandæ religioni F *Christianæ*. Quorum enim auspiciis magis conveniebat restitui priscos Ecclesiæ doctores, quam vestris, qui nunc illorum præcipuas vices geritis? per quos potius oportuit asseri scriptorem Apostolis proximum, quam per eos qui nobis summates Apostolos repræsentant? Quin & illud mihi probe visum est congruere, ut *Cyprianus*, cui primum locum tribuit sedis Apostolicæ censura, tuis prodiret auspiciis, cui meritissimo inter tot ordinis Cardinalitii lumina primas tribuit *Leo* Pontifex, non minus cordatissimi, quam maximi titulo clarus. Celebris est apud *Romanos Hannibal Pœnus*, qui cum An. 1519.

An. 1519. cum *Italis* de *Romano* certavit Imperio: hunc æquum est haberi celebriorem, qui cum *Romanis* orthodoxis felicius quam *Hannibal*, de *Romana* certavit eloquentia. Ille cum *Scipione* conflixit armis, hic cum *Cornelio Romano* Pontifice sic suscepisse pietatis certamen videtur, ut ambos virtutibus pares, eodem die, licet anno non eodem, similis martyrii palma decorarit: eloquentiæ gloria vicerit *Cyprianus*. Mihi vero peculiaris etiam quædam causa fuit, ut hoc, quicquid est operæ, amplitudini tuæ dedicarem: quandoquidem non licuit alia ratione testari animum memorem officiorum haudquaquam vulgarium, quæ primum R. D. *Antonius Puccius* nepos tuus, id temporis Legatum agens summi Pontificis apud *Elvetios*, mox tua celsitudo *Romæ* mihi largiter impendit: quam precor ut *Christus* Opt. Max. dignitati *Romanæ* Sedis, & Reipublicæ *Christianæ* juvandæ, diu servet incolumem. *Lovanio* 31. Julii, Anno à *Christo* nato 1519.

EPISTOLA CCCCXLIX.

Erasmus Rot. Joanni Episcopo Roffensi S. D.

REVERENDE Pater ac patrone singularis, *Brugis* doctor quidam utriusque Juris, Cæsaris *Maximiliani* Consiliarius quondam, vir eruditus & gravis, narravit mihi *Reuchlinum* nostrum *Ingelstadii* * agere, atque illic ducentorum aureorum salario *Græce* & *Hebraice* prælegere. Hac ratione illic consultum est ab amicis, quod tutum non esset agere in patria. Causa, si vera narrant, hæc erat: cum periculum esset ne Dux *Wirtenbergensis*, in quem scribit *Huttenus*, *Stockardiam* reciperet, *Reuchlinus* civibus aliquot erat auctor, ut alio demigrarent, ipse comes illis futurus. Profugerunt illi. *Reuchlinus* mutato consilio mansit, consulens suæ supellectili. Deinde rursus profligato Duce, per quosdam amicos impetratum, ne victor exercitus sæviret in domum *Reuchlini*. Sed cives illi, quos fefellerat, reversi exhibebant seni negotium. Nunc sua omnia eduxit salva, & *Ingelstadii* tranquillam agit vitam. Hæc nolui nescire te. *Germania* prorsus insanit in *Leum*: tantum libellorum prorumpit. Etsi *Leus* nullo non malo dignus est, tamen optarim eos conquiescere. Scribunt aperte, se non aliter mihi obtemperaturos, nisi quatenus abstineant à convicio gentis *Anglicæ*. Minatus sum me posthac *Gallum* futurum, ni si desinant me tam moleste amare. Adnitar equidem quod erit in me. Sed *Leus* consulto fecerit, si ipse aliquo scripto edito studeat illos delinire quos irritavit. Audio bellum parari *Dominicanis* & *Romanensibus*. Vereor ne ex hoc ludo nascatur incendium maximum. Bellum indicetur *Dominicanis* & *Romanensibus*, & interim sævietur in omnes sacerdotes, exemplo *Bohemorum*. Bene vale. *Lovanio* 2. Augusti, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCL.

Georgio Spalatino Erasmus Rot. S. D.

SI quid vacat occupatissimo, & si fas est Theologo, audi quod rideas. Adiit me *Petrus Alamirus*, homo non infestivus, circiter calendas Augusti, anno 1519. *Lovanii* reddidit epistolium ex *Aquisgrano* missum, sed affirmans sibi *Antuerpiæ* esse ingentes epistolarum fasciculos à summatibus amicis, de rebus haudquaquam vulgaribus. Hujus interim voluptatis, dies aliquot lucrum feci: post decem fermo confero *Mechliniam*, salutaturus Episcopum meum nempe *Trajectensem*; nam is forte tum aderat. Ἀγαθῇ τύχῃ obvius est *Alamirus*, admoneo de epistolis: ait esse in promptu. Condicitur locus in templo, simul & tempus. Profert multis circunstantibus in templo epistolas quinque, quasdam duplici tunica vacuaque obvolutas, omnes item communi contectas involucro. Accipio, gaudio gestiens. Ac tum quidem contentus ex opisthographia didicisse, quinam essent qui scriberent, (nam aderant, quibus cum erat quod agerem) ad prandium me recipio. Nam condixeram apud *Joannem Robbinum* decanum ejus templi, virum prudentia singulari, summa integritate, sed ingenio perquam festivo. Is est in quem collegii trilinguis præcipua cura inclinata recumbit. Inter epulas quum animadverterem à convivis desiderari rerum novarum aliquid, quo tædium discuteretur, promo meas epistolas modo redditas, resigno, tua primum venit in manus, in qua flagitas ut tuis literis aliquando respondeam, quas ut apparet illustrissimi Ducis, atque adeo publico Academiæ nomine ad me scripseras. Eas quum non acceptissem, & tamen ad proximas Ducis tuasque literas paucis ante diebus respondissem, demiror quid tibi velis. Tandem inspicio subscriptionem, & reperio scriptam ex arce *Adelburgia*, Anno millesimo quingentesimo decimoseptimo, Idibus Novembris. Mox, ut par erat, ingens risus obortus, pro thesauro carbones reperimus, pro novis vetera. Ibi frustratus, aperio literas *Pirkheimeri*, has comperio scriptas anno millesimo quingentesimo decimo octavo, calendis Octobribus. Major etiam obortus risus. Resigno literas *Ricardi Sbrulii Forojuliani* Cæsarii poetæ, reperio scriptas item decimo octavo, Idibus Novembris. Jam me suppudere cœperat. Solvo epistolam *Georgii Behem*, Canonici *Nurembergensis*, scriptam decimoseptimo die Februarii, anno decimonono. Unus attulit omnes, & ita reddidit, quasi curriculo ex ultima *Germania* advolasset, sed ita mundas omnes, ac si eodem die scriptæ fuissent. O diligentiam? Posthac igitur huic mandabis, si quid epistolarum recte servatum velis: si quid reddi cupies, mandabis alii. Non dubito quin optimus ille *Jonas* cum collega suo, & literas, & animum nostrum vobis retulerit. Male me habet, quod nomisma, quo illustrissimi Ducis imago mire repræsentabatur, mihi periit una cum epistola. Quum enim sensissem Episcopum ac Principem *Leodiensem* utriusque videndi percupidum esse, neque tum forte haberem in crumena, & ille ad multam noctem tardaret in intimis consiliis apud *Margaretam*, *Maximiliani* Cæsaris filiam, postridie summo diluculo *Germaniam* aditurus, tradidi cuidam, qui nobis una cum Episcopo prandentibus adstiterat pocillator, ut illi ostensum utrunque mihi restitueret. Post dies complures ex medico disco, & juvenem abisse cum cæteris in *Germaniam*. Nec adhuc Episcopus sese in aulam nostram recepit, è *Germania* reversus. Mihi tamen magis dolet epistolæ jactura, quam nomismatis. *Ricardus Pacæus*, vir in utraque literatura præcellens, qui in electione Imperatoris, nomine serenissimi *Angliæ* Regis legatione fungebatur, reversus isthinc, dictu mirum, quo pectore, quaque facundia mihi *Federicum* totum depinxerit, gravitatem viri, prudentiam, integritatem, eruditionem, quid multis? omnia magno Principe digna. Is mea sententia majore cum laude recusavit imperium, quam quidam ambierunt. Et tamen nemo melius gerit principatum, quam qui pondus ejus penitus perspexit. In nos magni nominis sarcina deposita est. Superest precari superos, ut nobis cum primis, mox toti orbi *Christianæ* sit faustum ac felix. Ad primum rumorem, qui *Carolo* destinatum imperium nunciabat, tota hæc regio sese in gratulationem & gaudium effundebat pene immodice. Sed ut est rerum humanarum temperatura, non deerat huic voluptati comes dolor. A pestilentia nusquam tuti sumus, quæ locis aliquot inclementissime sævit. Ad hæc magna manus, opinor, ex his militibus, quorum opera profligatus est Dux *Wirtenbergensis*, obsidet nostra confinia, incertum quo duce, cujus jussu, aut quorsum tendens: hoc unum facile conjectant omnes, ingentem vim pecuniarum flagitari. Multos adhuc terret exemplum *Asperæ*, ante biennium internecione vastatæ. Jamque pœnitet clementiæ, qua superiores exercitus dimisimus incolumes. Neque desunt qui suspicentur hunc exercitum consilio Principum ali, ut sit in promptu quo populum premant, si quid graventur audire jussi; & jubentur vix ferenda.

* *Ingolstadii* rectius: quæ supra Epist. ccxxix. dicitur *Angelopolis*.

An. 1519. Sed in his fata viam invenient: me miseræ plebis miseret, & piget quorundam plus quam *Turcica* tyrannidis. Postremo video rerum summam ad paucos cogi, paulatim antiquatis veteris democratiæ reliquiis. Siquidem in *Hispania Saracenici* imperii manifesta vestigia licet hodieque cernere. Nam *Saracenorum* tyrannidem aliquando passa est ea regio. Utinam illud Principibus queat persuaderi, neminem splendidius regnare, quam qui liberis ac felicibus imperat. *Albertus* Princeps *Maguntinensis* humanissimis literis nos ornavit, donoque luculento cohonestavit, quod ego vel hoc nomine pluris facio, quod & à cordatissimo Principe & ultro missum est. Nam quæ judicio dantur, testimonia sunt verius quam munera. Edimus *Cyprianum*, emendatum non mediocri sudore: ita me *Christus* bene amet: deinde auctum accessione libellorum aliquot, quos ex vetustissimis codicibus adjecimus; adjunximus annotatiunculas aliquot, sed paucas; notha semovimus à gnesiis, & hujus generis adeo nihil decidimus, ut nonnihil etiam auctarii addiderimus. Illustrissimo Principi me meaque studia commendabis, & sodalitatem, bonis literis adjuratam, meis verbis salutabis diligenter. Amat victoria curam. Bene vale. *Antuerpiæ* 7. Augusti, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLI.

Erasmus Roterodamus Petro Zutpenio Cassiletano S. D.

VIDEO plerosque mortales in hac esse persuasione, ut felicitatis aut infelicitatis causas è supernis corporibus petant. Ego vero non arbitror ullum sydus affulgere cuiquam felicius, quam sincerum ac tuo accommodum ingenio amicum: contra, nullum adversius ac funestius, quam fucatum & insincerum sodalem. Proinde stellas observent alii, si lubet, ego in terris quærendum existimo, quod nos felices aut infelices reddat. Cæteri negotium auspicaturi, anxii considerant qua figura *Venus*, *Jupiter*, & *Mercurius* sese contueantur. Ego satius esse duco, perpendere quibuscum agas. Sunt enim quidam sibi tantum prosperi, cæteris omnibus inauspicati. Itaque vix ullo sermone consequi queam, *Petre* mortalium candidissime, quam opimum lucrum mihi putem obtigisse, quum te nactus sum amicum, quo non alium optare poteram magis ad naturam moresque meos factum, sculptumque. Antehac abunde fortunatus mihi videbar unico *Petro Ægidio*, quem amiculum ego nolim cum ullo *Pylade* commutare. Eam felicitatem mihi congeminavit accessio tui, adeo similis illi, ut dubitem utrum utri præferam. Nam omitto fortunam satis amplam: omitto literaturam haudquaquam vulgarem: omitto vim ingenii ad omnia negotia mirum in modum versatilis: qui pectoris candor, quæ morum simplicitas, quæ consuetudinis suavitas, quæ modestia, quæ fides, quæ in officiis præstandis promptitudo? Ubi sunt interim qui temporum horum mores ut deploratos damnare solent, quando tales animas habent aulæ Principum? Olim non ferebam, ingenia literis ac gratiis nata pertrahi in Regum familias: nunc video virtuti rectisque studiis nusquam esse plus honoris quam apud Principes. Omnibus, itaque qui studiorum sacra colunt, expedit, tui similes aliquot in aulis versari, ne non sint qui summates viros ad favendum literis ac probitati, suis dictis inflamment, qui ad benignitatem stimulos addant, qui submoneant, quibus artibus nunquam intermoriturum honestæ famæ decus paretur. Quanto studiorum omnium bono in regia *Britannica* vivere credis *Thomam Morum*, *Thomam Linacrum*, & *Richardum Pacæum*? in *Gallia Guilielmum Budæum*? quorum felicitati gratulandum, quod in tales Principes inciderint, officio habenda gratia, si tales reddunt. Scio tibi nihil esse dulcius ocio literario, nec deesse in aula, præter negotiorum tumultum, quod offendat animi tui puritatem: quæ omnia hoc moderatius ferre debes, quod sub optimo Principe *Adolpho* meres, qui favorem erga literas ac viros virtutibus ornatos, à teneris usque unguiculis olim haustum è *Batto* præceptore, in hanc usque ætatem retinet, qui nos quoque non ob aliud diligit ac tuetur, nisi quod persuasum habet his rebus præditum esse me, à quibus longissime absum. Is intelligens quanti referat primam ætatem Principum optimo viro formandam committi, filiolum suum *Joanni Borsalo* in gremium tradidit: viro, ut compendio virtutes innumeras complectar, *Batti* mei simillimo. Talis erat admovendus *Ferdinando* nostro, qua quidem in re demiror cessari à nobis, *Midis* opinor quibusdam id agentibus, quibus expedit Principes ex sese nihil sapere. Ac vereor, ne quis interim ingerat sese, qui præceptorem professus, aucupem sacerdotiorum agat, ingenti totius populi malo. Ambiunt hanc provinciam Theologi, & Theologum esse decet, qui Principem instituat, sed vere Theologum, nec avaritiæ, nec ambitionis morbo corruptum. Bene vale. *Antuerpiæ* 10. Augusti, Anno 1519. An. 1519.

EPISTOLA CCCCLII.

Erasmus Rot. Jacobo Hoochstrato Theologo S. D.

ANTEHAC legenti mihi libellos, quibus tumultus inter te & *Capnionem* continetur, sæpenumero suasit, ut ad te scriberem, primum *Christiana* charitas, deinde studiorum communium professio, ad hæc peculiaris quidam favor, quo jam olim inde à puero vestrum prosequor Ordinem, postremo non vulgaris animi propensio erga te, quem audio moribus esse commodis ac civilibus. Nam literarum nostrarum avidissimum esse te, vel tua scripta palam clamitant, quæ cum nusquam non affectent politiem ac Venerem orationis, dubitari non potest, quid de bonis literis sentias. Neque enim refert, quam feliciter hoc agas: imo cum palam sit te sedulo, ac pene dixerim anxie affectare, quo minus succedit, hoc magis intelligimus animi tui propensissimum studium, alioqui sermonis ornamenta videri poterant ultro nolentem secuta. Hæc, inquam, mihi subjecerunt stimulos, ut te admonerem, quæ & ad tuam dignitatem, & ad Ordinis negotium, & ad Reipublicæ *Christianæ* tranquillitatem pertinere videbantur: sed rursus hinc deterruit non incompertum mihi mortalium ingenium, quorum admodum paucos esse video, quibus feliciter cedat, quamvis amica, admonitio. Sacra quidem res est consilium, sed eadem periculosa. Vetus est, *Consultum male, consultori pessima res est*. At ea nunc est morum corruptela, ut bonum etiam ac verum consilium sæpe damno sit bene consulenti. Hunc tamen scrupulum exemit animo meo Episcopus suffraganeus *Coloniensis*, vir incredibili morum comitate, suavitateque præditus. Quod si is mihi tui simulachrum bona fide depinxit, non accipies in malam partem, quæ nos optimo atque amantissimo pectore nunc admonebimus. Jam olim *Capnionis Apologiam* magno cum animi dolore legeramus, licet carptim, nec eum dolorem dissimulavimus, scriptis ad *Capnionem* literis, quod tam manifestis conviciis, tamque impotenter in adversarios debacchaeretur, qualescunque essent: nam ii mihi tum non minus erant ignoti, quam *Capnion* ipse. Idem deplorabam apud amiculos, inter quos erant qui *Capnioni* studentes, sic placare conarentur ægritudinem animi mei, ut dicerent, invidiam omnem in eos conferendam, qui cum debuissent esse modestiæ, *Christianæque* lenitatis exemplum, tam virulentis, tamque atrocibus insectationibus priores lacessissent, alioqui *Capnionis* ingenio nihil esse placidius ac mitius. Dubitanti credere, mox ingesserunt scripta *Pepericorni*, scripta *Gratii*, scripta *Arnoldi Tongari*, aliaque, quæ nunc non necesse est commemorare. De moribus tuis variabant sententiæ: erant qui prædicarent ipsum te moribus esse satis commodis, sed quorundam instinctibus inflammari: rursus bona pars asseverabat, tibi

An. 1519.

tibi nullos esse magis in consilio, quam ambitionem & avaritiam, quod & plurimi fieri velles, ob plusquam tyrannicam ingenii ferocitatem, & ob inexplebilem habendi famem, *Judaeorum* facultatibus inhiares. Mihi sane semper hic mos fuit, ut in meliorem partem credulitate vergere mallem, quam in deteriorem: ac tum quidem non potui refellere omnia, lenii tamen pro viribus sermonum atrocitatem. Aliquanto post evenit, ut & acta legerem totius causae, & tuus libellus exiret in manus hominum, quo *Benigni* dialogum refellis, quem ipsum tamen non nisi carptim legi. Vis dicam quomodo me affecerit? Eloquar invitus, sed verissime. Melius senseram de te, priusquam te tibi patrocinantem legissem. Quoties illud mecum inter legendum mussitabam, utinam hic se meis oculis cerneret? Non excutiam caetera, quae meum animum illic offenderint, neque de tota causa quicquam attingo, neque enim mea refert. Certe plurimis in locis animi lenitatem, moderationemque desiderabam, dignam homine *Christiano*, dignam Theologo, dignam *Dominicano*. Quoties indolui, quoties erubui tuo nomine, priusquam Praefationem illam perlegerem? Quid hic mecum cogitarim, quid aestuarim, quid stomachatus sim, placabilius opinor in sinum tuum effundere, si colloquendi copia daretur. Ante dies vero non ita multos, casu nactus sum in aliena bibliotheca jacentem libellum quendam, habentem epistolas aliquot magna libertate stomachantes in te: prima, ni fallor, erat *Capnionis*, altera clarissimi Comitis à *Nova aquila*, tertia *Hermani Buschii*, quarta *Hutteni*: harum omnium amarulentiam nullo pacto ferre potuissem, nisi scripta prius ea legissem, quibus ad hanc intemperiem videbantur efferati. Eas igitur non simplici cum dolore legi, nunc illorum, nunc tuam vicem ingemiscens, subinde metuens, ne bonis & aequis viris tam acerba convicia non omnino in immerentem contorta viderentur: & tamen illos judicabam indignos, à quibus ejusmodi scriberentur, & te cupiebam indignum videri, in quem scriberentur. Nam paucis ante diebus exierant libelli duo, quorum altero oppugnas *Cabalisticam Capnionis*, altero respondes iis qui student *Capnioni*, cujus phrasis tamen magis resipit *Gratium*. Nihil hic rursus attingam, utrius causa mihi magis arrideat: neque enim mihi mandata est haec provincia, & si mandetur, videor mihi libenter recusaturus: nec tantam mihi arrogo doctrinam, ut existimem me posse pronunciare de causis tam arduis, in quibus identidem haereseos fit mentio: siquidem in praesentia non ago negotium *Capnionis*, tuum potius ago negotium, & hactenus ago, ut velim te magis in posterum dignitati tuae consulere, ac decori meminisse: nec dubito quin ipse & perspicias, & memineris, sed haud scio an tibi quoque more hominum usu veniat, ut impetus & calor contentionis oculos tuos avocet alicubi. Nam mihi jam non levis est fiducia, te nostram admonitionem à fraterna dilectione tui profectam, aequi bonique consulturum. Primum de titulo, quem isti vehementer lacerant, ut arrogantiae plenum, me res non admodum movet. Siquidem id videri poterat opificum opera factum, ni constaret te tum *Coloniae* praesentem fuisse. Illud minus potest excusari, quod ad singula capitula repetis & inculcas, *Capnion* praeco *Cabalisticae* perfidiae. Vix enim cuiquam persuadebitur hoc inscio te factum: quod toto Opere tam subinde repetitur. Quisquis autem credet abs re factum, non dubitabit quo animo sis in *Capnionem*. Atqui cum primis non solum ad dignitatem tuam, verum etiam ad causam tuam attinebat, argumentis duntaxat ac civiliter rem tractare, neque tam manifestam odii significationem dare. Si *Christianae* pietatis esset, in quenquam conviciis debacchari, in *Celsum* debacchatus fuisset *Origenes*: nam is universam *Christi* doctrinam simul ac vitam non ferendis conviciis laceravit, editis etiam voluminibus: & tamen in hunc nusquam sic invehitur *Origenes*, ut tu passim in *Capnionem*, qui, ut ne quid aliud dicam, certe nondum damnatus est eorum sententia, quorum est pronunciare. Nec in hoc laborat *Origenes*, ut *Celsi* dicta in pessimam partem torqueat, aut exaggeret, quod tu mihi passim miro calore videris facere, nihil interim non trahens ad haeresis causam. At dices, fungor officio meo. Laudo quod fungeris, sed ea moderatione te velim fungi, ut evidens sit omnibus te nihil aliud quam *Christi* negotium agere; longissimeque te subducas ab ea specie, ut videaris defendendae fidei praetextu vel ambitioni servire, vel avaritiae, vel ad privatum odium saturandum abuti. Quid enim omnino tam circumspecte scriptum erit, quod ab irato non possit depravari sinistra interpretatione? Porro qui prae se fert odium animi, protinus sibi fidem abrogat, in causa etiam justissima: neque dubito quin haec res in primis obstiterit, quo minus assecutus sis, quod, ut putant, venabaris. Inquisitio tibi mandata est, non jus pronunciandi. Quoties autem de *Capnione* pronuncias, praesertim cum lis adhuc sub judice pendeat, & sub eo judice, unde negant appellari posse? An non satisfeceras officio tuo, posteaquam tot annos tanto tumultu libellum, nescio quem obscurum, nec ulli forte cognoscendum, nisi tu nobilitasses, insectatus eras? Posteaquam *Romanus* Pontifex, intelligens ejusmodi causae genus esse, ut magis expediret obliterari quam longius exagitari, quiesci jussit? Si quis error exstiterit perniciosus *Christianae* pietati, primum eruditorum disputatione diligenter est excutiendus, mox indicandus Episcopo. Id ubi factum est abs te, jam Inquisitoris officio functus es. Investigasti, prodidisti quibus oportuit. Non est tibi necesse coelum miscere terrae, & tantas excitare tragoedias. Utinam eam operam, eos sumptus, eos annos praedicando *Christi* Euangelio impendisses: aut plane me fallit animi praesagium, aut major esset *Jacobus Hoochstratus*, quam nunc est, & nomen esset apud optimos quosque gratiosius, aut certe minus invidiosum. Jam vero bona pars odii redundat in Ordinem, quem & antehac saepe multis occasionibus gravi invidia laborantem, non oportebat novis odiis degravare. Quin & illud erat tuae prudentiae, perpendere, num libellus ille *Capnionicus* haberet aliquid, quod pestem aliquam gravem religioni *Christianae* posset inferre. Nihil autem illic agitur, nisi ne quid praeter aequum patiantur *Judaei*. Quorsum autem attinebat tanto spiritu agere, ut *Judaeos* in odium adduceres? An quisquam est nostrum, qui non satis exsecretur hoc hominum genus? Si *Christianum* est odisse *Judaeos*, hic abunde *Christiani* sumus omnes. Sunt qui cum alia permulta, tum illud in primis adducunt in suspicionem, quod cum tot ubique libri scribantur, in unum illum libellum inquisieris tam odiose. Nihil usquam offendit animum tuum in libris *Augustini Justiniani*, in libris *Sylvestri Prieratis*, in libris *Thomae à Vio*, atque in his sunt permulta, quae non mediocriter offendunt Theologos *Parisienses*: nam ipse degustavi duntaxat. Negant igitur tibi ad *Dominicanos* errores oculos esse, ad unius *Capnionis*, aut eorum qui *Capnioni* bene volunt, oculatum esse te. Haec dico, non quo *Capnioni* patrociner, sed quo tibi tuisque consulam: nam ille sic est amicus, ut me causae non admisceam, quod tu tamen videre suspicari. Siquidem hac gratia clarissimum Comitem à *Nova aquila* dictitant abs te plusquam odiose perstrictum in praefatione tua; nec alia de causa me quoque voluisse attingere in libellis, quos adversus *Cabalam* edidisti. Neque enim me magnopere sublevat ea civilitas, qua nomen *Erasmi* supprimis, cum & operis titulum, & locum expresseris, ad verbum recitans, quae illic scripserim. Sed illud miror in primis, cur nos admisceris ei negotio, quod & tu vis odiosissimum videri, & à quo sum alienissimus. Utinam mihi tam propitius sit *Christus*, quam ego *Cabalae* sum parum propitius: & ad hujus rei mentionem non admodum invitabat disputationis cursus, sed obtorto collo videris affectasse, ac ceu pannum male cohaerentem inter-

An. 1519. texuisse. Deinde quam exacerbas omnia, quam seditiose detorques quæ scripsimus? Quod ego de me meique similibus dixi, id tu perpetuo interpretaris dictum in Ecclesiam: & unum duntaxat adducis locum, qui tibi videbatur ad calumniam esse cum primis idoneus, cum ego compluribus locis ejus rei meminerim. Ex horum collatione deprehendi poterat, quo animo scripsissem quæ reprehendis. Nam alibi testor me miserescere quorundam, infelici matrimonio male cohærentium, quos tamen si dirimas, spes non sit fore, ut se contineant à stupro. Horum saluti volebam aliqua ratione consuli, si fieri posset, nec id aliter opto fieri, nisi si in hoc consentiat Ecclesia. Non ego cuiquam præeo, rem omnem ad Ecclesiam refero. At non potest, inquis, Ecclesia, quod optas. Primum, non ego definio quid possit Ecclesia, quod si maxime constet non posse, tamen à me nihil aliud audis, quam votum charitatis. Non faveo divortio, sed miseret pereuntium, & optat sæpenumero *Christiana* charitas, quæ fieri non possunt, & sæpe pium est optare, quæ tamen non possis efficere. Id ego cum paucis verbis admonuerim, duntaxat ut annotator, non ut dogmatistes: tu subinde dogmatis vocabulum inculcas, quo mihi concilies invidiam. Et adeo toto corpore contremiscis, quemadmodum scribis, ad meum sermonem, ut parum abfuerit, quin præ horrore concideres, & annotatiunculam Ecclesiæ judicio relictam, totius Ecclesiæ vocas suggillationem. Hujusmodi jactis fundamentis, multum diversis à nostra sententia, in longum protrahis disputationem, nihil non adducens, quo doceas, à divortio non esse fas instaurare matrimonium: quasi vero nos fugiat quid hac de re vel senserint olim doctores, vel Ecclesia decreverit, sed fieri potest, ut non omnia semel aperuerit *Christi* spiritus Ecclesiæ. Et ut Ecclesia non potest irritare decreta *Christi*, ita potest ad hominum salutem interpretari commode, quædam interim relaxans, quædam adstringens pro rerum ac temporum statu. Optabat *Christus* omnes suos esse perfectos, inter quos nullum incideret divortium, tentavit Ecclesia dogmatis Euangelici vigorem ab omnibus impetrare. Qui scis an eadem infirmorum quoque saluti consulere studens, putet hinc aliquid esse remittendum? Non antiquatur Euangelium, sed ab iis, quibus ejus credita est dispensatio, ad salutem omnium accommodatur. Postremo non antiquatur, quod rectius intelligitur. Verum, hic non est animus disputationis ingredi labyrinthum, præsertim cum in posteriore editione fere contraxerim quicquid ad hanc causam pertinet, videlicet annotans in Epistolæ prioris ad *Corinthios* caput septimum. Atque hic etiam, vir optime, cogor desiderare moderationem tuam, qui putaris hunc locum exagitandum, cum non ignorares me novam editionem adornasse, quam in priore fueram pollicitus. Neque enim verisimile est te latuisse, quod nemo nesciebat, etiam multo antequam proxime reciperem me *Basileam*, nimirum hujus rei gratia. Proinde videberis aut antevertisse carpendi studio, aut noluisse perire quod jam conscripseras. Ergo, ut dixi, non ingredior hic campum argumentationis, neque enim id patitur epistola, tantum expostulo, quod iniquius nos attigeris. Nam quod ego de commoda interpretatione memineram, vide quam tu non commode interpreteris, quasi calumnier, ecclesiam *Christi* decreta antiquare: cum ego senserim nos, id est, me, meique similes, abuti dogmatum Euangelicorum interpretatione, atque ita fieri, ut vigor Euangelicæ doctrinæ in nostris moribus obsolescat. *Christus*, ut exempli gratia loquar, adeo voluit suos abesse ab homicidio, ut interdixerit omne convicium, nec irasci permiserit. Nos interpretamur, irasci temere. Hac interpretatione fretus, sæpe qui irascitur, ita sibi blanditur, non temere est quod illi succenseo. Item, *Christus* adeo voluit suos abesse à perjurio, ut prorsus interdixerit jusjurandum. Id sic interpretamur, non jurandum temere. Hoc interpretamento sibi blandiuntur, qui passim quamlibet levi de causa jurant. Ad eundem modum adeo voluit suos abesse à *Judæorum* divortio, qui quamlibet frivola de causa repudiabant uxores, ut divortium in totum interdixerit. Quid hic possit interpretari Ecclesia, non pronuncio, vellem posse, quo saluti multorum consulatur, & tamen aliquod divortium admittit Ecclesia, & plures divortii causas admittit, quam *Christus* indulserit, & distinxit inter matrimonium consummatum, & non consummatum: illud non patitur dirimi, hoc patitur, si intercedat votum, quod nescio quare vocent solenne. Horum nihil docuit *Christus*, sicut nec de casibus, quibus coit, aut non coit matrimonium: in quibus nec veteres consentiebant orthodoxi, & Ecclesia, aut certe *Romani* Pontifices sua decreta mutarunt. Cum viderem *Christi* spiritum mire pro temporum ratione dispensare suos afflatus, & animadverterem quanta sit auctoritas Ecclesiæ, submonebam, si qua fieri posset, ut tot hominum pereuntium saluti consuleretur. Nec hic quicquam statuo, sed decernendi jus Ecclesiæ defero, ipse nihil aliud quam monitoris officio functus. Hic te quæso, quid erat quod putares tam atrocibus verbis exaggerandum? Nam toties spargis in disputatione, doctorem quendam submurmurare & stomachari adversus Ecclesiam, imo ream peragere sacrosanctam Ecclesiam, secus dogmatizare quam sacrosancta prædicet *Romana* Ecclesia, & periculum esse, ne præstetur fomentum audacitatis in regimen ecclesiasticum, & in Ecclesiæ consurgatur despectum, & carnalia vitia in sui damnationem impudorate sectentur homines. Agnoscis, opinor, tua verba, quæ nemo non judicabit seditiosius esse dicta, quam aptius, aut moderatius. Nam illa fortasse falsa videbuntur aliquibus, cum doctorem illum, qui cum agis, frigidum tractatorem eloquiorum *Christi* facis, ipse fortassis plus satis calidus, cum illi nunc præter phalerata dicta, nunc præter grammaticalem, ut vocas, sensum nihil tribuis, cum illum noctuam aut vespertilionem facis, teipsum opinor, aquilam esse sentiens. Equidem in rebus divinis minus arbitror cernere me, quam cernat noctua, quæ per tenebras etiam cernit; & tamen si liberet totum hoc argumentum justo studio tractare, videres me fortasse non usque adeo cæcutientem, quam tu videri vis. Verum, & res foret non unius voluminis, & jam pleraque à nobis attacta sunt in posteriore editione, quasi præsagientibus fore, qui locum eum labefactare conarentur. Quanquam nec illic quicquam assevero, sed Ecclesiæ judicio suam ubique reverentiam & auctoritatem defero: argumentor, non decerno. Quod si dices nefas esse, quæ jam recepta sunt, ea vocare in disputationem, quid faciemus sacrosanctis doctoribus, qui non verentur in disputationem vocare, An Eucharistia sit sacramentum? An fornicatio simplex sit peccatum? Leviter autem me movet, quod initio disputationis obiter me taxas, quod è capite *Matthæi* decimo nono scripserim, legem inductam apud *Christianos*, ne dirimantur matrimonia, bis videlicet tuo judicio peccans: & quod senserim lege humana inductum, ne dirimantur matrimonia: & quod putarim ex eo loco sumptum, cum ex quinto ejusdem Euangelistæ capite potius sumptum appareat. Atque ut præpostere respondeam, si utriusque loci eadem est sententia, quid refert ex utro sumptum dicatur? imo probabilius erit ex decimo nono sumptum, ubi nominatim tractatur negotium divortii, quanquam ego non dixi locum eum, qui est in codice, sed totum hoc argumentum ubicunque tractetur, locum vocavi: alioqui nec ex quinto, nec ex decimo nono capite sumptum videbitur, sed potius ex *Paulinæ* Epistolæ ad *Corinthios* prioris capite septimo. Nam illic mulierem, quæ digressa à viro nolit reconciliari, jubet manere innuptam. Rursus hic ubi excipitur fornicatio, non videtur in totum adimi jus divortii, sed adstringi magis, quod apud *Judæos* æquo licentius erat. Deinde negari non potest exstare Pontificum leges, quæ vetent divortio divulsos aliis jungi matrimonio, si modo constiterit verum matri-

An. 1519. trimonium intercessisse. Eas si hauserunt ex Euangelicis literis, non video cur sim reprehendendus, si scripsi legem exstare, quæ vetat dirimi matrimonia. Atque his etiam levius est, quod cavillaris mihi parum proprie dictum, *Mosen Judæis* concessisse divortium, in tam paucis verbis geminum errorem indicans. *Permisit*, inquis, *non concessit*, quasi quicquam intersit inter *permittere* & *concedere*, nisi quod *permittit*, qui quocunque modo jus facit; *concedit*, qui de jure suo remittit aliquid: unde fit ut posterius verbum sit ad hunc sensum accommodatius. Deinde permisit, inquis, *Moses*, sed auctore Domino, quasi quod *Moses* jussu Dei præscripsit populo, non recte dicatur jussisse, aut quod ex doctrina *Christi* docuit *Matthæus*, improprie dicatur docuisse. Si stylum exercere cupis, quod mihi sane non paulo rectius esse videtur, quam quod quidam faciunt, alieno calamo scribere, malim te in his argumentis versari, quæ minus habeant odii, plus fructus. Aut si res poscit, hujusmodi tractare quæstiones, ita totius negotii phrasim habitumque moderēris, ut non solum applaudant aliquot Ordinis tui sodales, sed eruditissimus quisque & cordatissimus lector, atque ipsa etiam posteritas agnoscat pectus vero Theologo dignum. Si causa severitatem postulabit, absit tamen ubique sævitia, maxime vero vitandum, necubi suboleat ambitionis aut avaritiæ venenum, multo magis hypocrisis. Habet vera pietas aliquoties indignationem suam, sed charitatis dulcore temperatam. Non est consultum irritare quibus possis mederi, nec alienandi sunt, quos possis lenitate revocare. Nomen hæreseos quo magis est invisum, eo magis ab hoc temperandum quoad licet. Nunc nihil magis est in ore quibusdam. At recte quidem distinguit tua prudentia hæreticum ab hæresi, tum hæresim pro factione impia, ab hæresi errore, qui pertinaciter defensus faceret hæreticum; verum, has subtilissimas distinctiones non intelligit crassum hominum vulgus, cum audit hæreses hujus aut illius, nihil aliud intelligit, quam hæreticos esse, de quibus fit mentio. Nec possunt imaginari, quomodo bellum dicatur *Gallorum*, cum ipsi bellatores non sint. Imo cum publice loquuntur, ubi metuunt observari se, dicunt hæreses *Capnionis*, cum privatim & inter suæ factionis homines, *Capnionem* vocant hæreticum, obliti videlicet eruditæ distinctionis. Adeo vilis est istis aliena fama, qui suam habent charissimam. At te quidem video moderatiorem aliquanto in libellis posterioribus, speroque futurum, ut posthac magis ac magis hac laude teipsum superes. Consulueris autem non Ordini modo *Dominicano*, verum etiam universo Theologico, si quorundam maledicentiam insulsissimam auctoritate tua reprimas, qui passim in publicis aut privatis prælectionibus, in disputationibus, in conviviis, in conciliabulis, in colloquiis, &c, quod gravissimum est, in sacris ac publicis concionibus virulentissime deblaterant in linguarum peritiam, in politiores literas, in harum invidiam antichristos, hæreses, & alias id genus tragicas voces admiscentes, cum obscurum non sit quid Ecclesia debeat viris linguarum peritis, quid debeat eloquentibus. Hæc studia non obscurant Theologicam dignitatem, sed illustrant: non oppugnant, sed famulantur. Neque enim ideo protinus cum hæresi copulata sit musica, si quis forte musicus huc prolapsus deprehendatur. Damnandus est error hominis, studiis suus servandus est honos. At nimis prolixum sit referre, quam ridiculas fabulas de quibusdam audiamus quotidie, qui dum conantur apud imperitam plebeculam traducere bonas literas, cordatis, doctis, ac probis viris suam produnt impudentiam parem stoliditati. Si Theologia cohonestabit hæc studia, vicissim ab his decorabitur: sin suggillabit & calumniabitur, metuo ne fiat, quod ait *Paulus*, ut dum mutuis morsibus sese conficiunt, invicem sibi sint exitio. Hæc si puro sinceroque animo à nobis dicta, simili animo acceperis, non dubito quin futurum sit, ut olim mihi gratias acturus sis pro consilio tum vero, tum amico. Non indignaberis, opinor, admoneri ab *Erasmo*, ut nihil aliud, certe natu, ni fallor, grandiore, quando *Moses Jethro* consilium non est adspernatus. Vale, pater eximie, meque refer in eorum numerum, qui tuam amplitudinem haudquaquam ficte diligunt. Majorem in modum precor, ut me tuis sanctis precibus *Christo* commendare digneris, qui suo mitissimo spiritu semper animum tuum moderetur. *Antuerpiæ* 11. Augusti, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLIII.

Leoni X. Papæ Erasmus Rot. S. D.

BEATISSIME Pater, exiit jamdudum in manus hominum Novum Testamentum, rursum à me non æstimandis sudoribus novatum, una cum annotationibus accessione non mediocri locupletatis. Exiit autem felicibus, ut videtur, auspiciis, non modo *Romani* Pontificis titulo, verum etiam *Leonis* vocabulo commendatum, quo non aliud nomen orbi *Christiano* gratius. Antehac quotquot erant vera pietate præditi, venerabantur ut tibi ceu numini consecratum: nunc avidius etiam amplectuntur, ut summi Præsulis oraculo comprobatum. Parum religiosum est, non venerari quod dicatum est religionis antistiti, summæ vero dementiæ sit, si quis homuncio tentet rejicere, quod amplectitur summus *Christi* vicarius: privata temeritate damnare, quod approbat summus divinæ mentis interpres, cujus auctoritati debemus, & quod Euangelio credimus. Nam ipse nihil hic mihi laudis vindico, præter animum juvandi studio nihil vigiliarum recusantem. Tuum est, quod Opus avidissime rapitur ab eruditis omnibus, tuum, quod amatur, quod manibus teritur, quod per hoc passim omnes inflammantur ad sacrarum Literarum amorem. Quos prioris editionis novitas nonnihil offenderat, hi nunc resipiscunt & errorem agnoscunt suum. Qui hactenus è putribus lacunis perturbatam quandam ac frigidam Theologiam hauriebant, nunc è purissimis fontibus *Christi* & Apostolorum haurire malunt. Priorem editionem candidissimus quisque & eruditissimus amplectebatur. Poteram horum suffragiis esse contentus: nam cui non satis sit præcipuis placuisse, quando nulli adhuc mortalium contigit omnium emeruisse suffragia? Hanc mire consentientibus calculis approbant omnes, exceptis perpaucis; quorum alii stupidiores sunt, quam ut possint rectis rationibus coargui: alii superbiores, quam ut velint meliora discere: alii pertinaciores, quam ut non pudeat in male cœptis parum esse constantes: nonnulli natu grandiores, quam ut sperent se facturos operæ precium: quidam ambitiosiores, quam ut sustineant videri nescisse quicquam antehac, sed omnes ejusmodi, ut non referat talium ambisse suffragium. Siquidem non inscite dictum est illud *Senecæ*, *quosdam esse tales, ut pulchrius sit ab his vituperari, quam laudari.* Et inter hos vix quisquam est, qui nostra legerit. Metuebant tyrannidi suæ, quidam etiam quæstui, si mundus resipisceret. Quid sibi persuaserint nescio, certe rudibus & indoctis persuadere conantur, linguarum cognitionem, bonasque, quas vocant, literas adversari Theologiæ studio, cum nullis disciplinis ea magis vel ornetur, vel adjuvetur. Hi (ut sunt omnibus Musis & Gratiis iratis nati) sine fine belligerantur adversus studia, sese nostris temporibus ad meliorem frugem erigentia. Summa vero victoriæ spes in meris sycophantiis illis est sita. Si libris agant, nihil aliud quam suam traducunt stultitiam, simul atque inscitiam. Si rationibus conflictantur, nimirum superat manifesta veritas: tantum apud imperitam plebeculam stultasque mulierculas vociferantur, quibus imponere facillimum est, præsertim religionis prætextu, cujus simulandæ miri sunt artifices. Prætexunt horrenda nomina, hæreses, antichristos: jactitant periclitari, nutareque religionem *Christianam*, quam ipsi scilicet suis humeris sustinent, atque his tam odiosis admiscent mentionem linguarum,

An. 1519.

ac politioris literaturæ. Hæc, inquiunt, horrenda dictu, nascuntur ex poetica, nam hoc vocabulo traducunt quicquid est elegantioris doctrinæ, hoc est, quicquid ipsi non didicerunt. Hujusmodi nænias non pudet etiam in sacris concionibus deblaterare, qui se præcones Euangelicæ doctrinæ haberi postulant. Abutuntur & *Romani* Pontificis & *Romanæ* Sedis nomine, videlicet apud nullos, ita ut par est, non sacrosancto. His technis, his cuniculis adoriri parant efflorescentes optimas literas, ac puriorem illam Theologiam, suos fontes resipientem. Nihil non tentatum est, nullum calumniæ genus non excogitatum in eos, quorum opera vident hæc studia gliscere: inter quos me quoque numerant, qui quantum attulerim momenti, nescio, certe magno conatu sum adnixus, ut homines ab his frigidis argutiis, in quibus tantum consenescebant, ad purioris pariter ac severioris Theologiæ studium accenderem. Neque laborem hunc mihi prorsus frustra susceptum esse, vel hinc intelligo, quod quidam sic in me sæviunt, quibus ægre est quicquam in precio esse, quod ipsi nec docere possunt, & erubescunt discere. Ast ego primum *Christo* teste, cui potissimum meæ vigilant literæ; deinde tuæ sanctitatis judicio, ad hæc recti conscientia; postremo tot insignium virorum suffragio fretus, istorum latratus semper neglexi. Hoc quantulumcunque est ingenium, semel *Christo* dicatum est, unius hujus gloriæ serviet, serviet Ecclesiæ *Romanæ*, serviet ecclesiæ Principi, præsertim autem sanctitati tuæ, cui me plusquam totum debeo. Poteram aliis argumentis tractandis ad opes, ad dignitates provehi: gravissimis testibus docere possum verum esse quod dico. Hoc lucrum mihi visum est potius, *Christi* gloriæ servire malui, quam meæ. Semper à puero mihi curæ fuit, ne quid aut impie scriberem, aut spurce, aut seditiose. Quod si quid etiam olim per ætatem licentius effutivimus, hanc certe ætatem nihil decet, nisi serium ac sanctum. Nullus adhuc meis scriptis factus est vel pilo nigrior: nullus minus pius: nullus mea causa tumultus ortus, aut oriturus. Hoc animi decretum nulla vincet obtrectatorum improbitas. Quid alii scribant ipsi viderint, ego servum alienum non judico, suo domino stat aut cadit. Doleo tamen majorem in modum quorundam amarulentis contentionibus labefactari tranquillitatem studiorum, ac rei *Christianæ*. Neque res jam intra argumentorum conflictationem consistit, atrocibus utrinque convitiis pugna crudescit, dentatis libellis res geritur, ac reciprocantibus maledictis tumultus in rabiem exit. Nemo non labitur alicubi, nisi qui homo non est. At decet humanos lapsus, si tales sunt ut non oporteat ad eos connivere, *Christiana* lenitate corrigere. Nunc depravant & quod recte dictum est, sæpe & quod non intelligunt. Amarulentis dictis exacerbant, quibus poterant *Christiana* mansuetudine mederi: alienant sævitia, quos comitate poterant retinere. Protinus *hæresis* vocabulum in ore est, sicubi dissentiunt, aut videri volunt dissentire: si quid parum arridet, seditiose quiritantur apud crassam & indoctam multitudinem. Hæc aliquoties parvis initiis orta, sæpenumero vastissimum gignunt incendium, fitque ut malum, quod initio ceu leve negligebatur, paulatim auctum tandem erumpat in grave discrimen tranquillitatis *Christianæ*. Hac quidem in re multum laudis debetur optimis monarchis, qui auctoritate sua dissidium hoc oriri cœptum sedarunt, velut *Henricus*, ejus nominis octavus, apud *Anglos*; *Franciscus*, hujus nominis primus, apud *Gallos*; apud *Germanos*, quod ea regio in Regulos complures dissecta est, non potest idem fieri; apud nos, quoniam & nuper Principem habere cœpimus, atque eum habemus optimum quidem pariter & maximum, sed ingenti semotum intervallo, tumultuantur adhuc impune quidam. Proinde mihi videtur *T. S.* rem factura *Christo* longe gratissimam, si contentionibus hujusmodi silentium indixerit, atque id præstet in orbe toto *Christiano*, quod *Henricus* & *Franciscus* in suis uterque regnis præstitere. Tua pietas summos Reges redigit in concordiam: superest, ut per eandem & studiis sua reddatur tranquillitas. Id fiet si tuo jussu homines, qui loqui non possunt, desinant obgannire politioribus literis, & ad benedicendum elingues desinant in linguarum studiosos maledicere, sed suam quisque professionem gnaviter tueatur citra contumeliam alienæ. Ita fiet ut graviores illæ, quas vocant, facultates, Theologia, Juris prudentia, Philosophia, Medicina, harum literarum accessione non mediocriter adjuventur. Sine, ut hoc quoque beneficium debeant bonæ literæ, quæ jam beatitudini tuæ nihil non debent, quam in multam ætatem religioni suæ instaurandæ, propagandæque, tueatur *Christus* Opt. Max. *Lovanio* 13. Augusti, Anno 1519.

An. 1519.

EPISTOLA CCCCLIV.

Erasmus Rot. Christophoro Haco S. D.

ALLATUM est huc carmen elegiacum, à quo scriptum, incertum, certe titulus ad te scriptum arguit: eo quisquis est mortem meam deplorat, meque tandem inter divos collocat. Agerem gratias homini pro suo officio, si nossem: nunc tuum est illi meo nomine gratias agere, cujus animus sic in *Erasmum* propensus hoc mihi gratior est, quod hæc tribuit sepulto. Nam vivum qui laudat, non solet abesse prorsus ab assentandi suspicione. Sed quid imprecemur rabulis istis, qui me quotannis fere bis efferunt, idque quo crudelius sit, vivum, coguntque toties me mihi superstitem esse? Quid imprecemur miseris, nisi mentem illis meliorem dari, ne semper, quod hactenus faciunt, vivant mortui. Etenim quum Deus sit charitas, atque is vita sit animæ, qui possunt haberi vivi, qui sic odere proximum adeo non lædentem, ut studeat de omnibus bene mereri: ut quem vivere doleant, falsissimis istiusmodi rumoribus subinde sepeliant: interim imaginatione fruentes, dum re non licet: tum ex eorum dolore, quos tristibus fabulis exanimant, crudelissimam voluptatem capientes. Nos sive vivimus, sive morimur, Domino vivimus ac morimur. Bene vale, vir optime. *Antuerpiæ* 13. Augusti, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLV.

ΒΟΥΔΑΙΟΣ ΕΡΑΣΜΩ ΕΥ ΠΡΑΤΤΕΙΝ.

ΗΔΥ μοι πάνυ ἐγένετο τὰ γράμματά σου λαβεῖν, ἐτύγχανον γὰρ ἐκ πολλοῦ τούτου ἐφιέμενος. Οὐ μὴν δὲ οὕτως ἡδέα μοι τὰ γράμματα αὐτὰ ἀνεωγμένα, τό γε πρῶτον ἀναγνόντι γέγονε. Ἐκείνῃ μὲν οὖν ἡμέρᾳ Χερσοφόρος ὁ Λογγώλιος, ἀνὴρ οὐκ εἰς μακρὰν ὑπάρξων τῶν ἐπὶ παιδείᾳ εὐδοκιμούντων, διὰ τῆς ἀγροικίας τῆς ἐμῆς μεταβεβηκὼς, σύν τισι δὴ χαρίεσιν ἀνδράσιν εἰς Βρεττανίαν ἰών. Ἐπί γε μὴν τῷ συγγενέσθαι σοι, καὶ Λουάνιον δὴ πόλιν ὀψόμενος ἐν τῇ ὁδοιπορίᾳ ὥς γε μοι ἔφασκε. Περὶ δείλην οὖν ὀψίαν ἔχοντί μοι περὶ τὰ τῆς φιλολογίας, ἀπήγγειλέ τις τῶν οἴκοι, νεανίσκον τινὰ περὶ τὴν αὔλειον θύραν εἶναι ἵππῳ ἐποχούμενον. Καὶ παραχρῆμα καταβάντι μοι νεανίσκος οὗτος ἐπέστη, μετὰ δὴ τὸ προσειπεῖν ἐμὲ, γράμματα ἀπὸ τοῦ Ἐράσμου κομίζειν φάμενος, καί τινος ἄλλου τῶν φίλων. Τούτου τοίνυν ἀκροώμενος, οὐκ οἶδ᾽ ὅπως ὑπὸ χαρᾶς διεκείμην, μεταξὺ δὴ αἰσθανόμενος τῆς καρδίας ἀττούσης ἀνὰ τὰς φρένας ἐμάς. Κομισάμενος οὖν αὐτὰ καὶ ἀνοίξας, ὡς Ἑλληνιστὶ φθεγγομένην εὐθὺς εἶδον τὴν ἀρχὴν, τὸ ἀήθες δὴ ἠγάσθην, εἶτ᾽ ὀξέως ὑπὸ σπουδῆς διεξιέναι ἀρξάμενος, μεταξὺ ἀναγινώσκων ἐρυθρὸς, ὠχρὸς, ὑπομειδιῶν, σεσηρὼς, δυσχεραίνων ἐν μέρει καὶ εὐγνωμόνως ἔχων, διακεχυμένος, συγκεχυμένος, διαποίκιλος, παντοῖος, καὶ τί γὰρ οὐκ ἐγενόμην, ἀπαλλαξείων δῆθεν τοῦ δὲ τοῦ ἀγῶνος ὁτὲ μὲν, ὁτὲ δὲ πάλιν πολεμησείων. Μετὰ δὲ τοῦτο, τὸ πρᾶγμα ἐπ᾽ ἐμαυτοῦ σκεπτόμενος, εἶτ᾽ ἐπιβραχὺ ταλαντευόμενος τὴν γνώμην, διασπώντων δῆθεν τῇδε κἀκεῖσε τὸν λογισμὸν ὑπεναντίων παθῶν ἀλλήλοις, εἰς συνουσίαν τινὰ καθέστηκα συμφιλοσοφῶν ἐμαυτῷ. Ἄχει δὴ τελευτῶν ἀπὸ τοῦ τῆς διανοίας ἰσορροποῦντος ἐπὶ τὸ εὐάρεστον κατέρρεψα καὶ ἐπιεικὲς, τῆς φιλίας δήπουθεν ἐχό-

An. 1519. ἐχόμενος τῆς ἄγαν ἐμοὶ κεχαρισμένης. Οὐ τοσοῦτόν γέ σου τὸ ἐπιτιμητικὸν ἀπολογιστέον εἶναι ἀναμιμνησκούσης με ταύτης, ὅσου χρὴ τιμᾶσθαι τὸ εὐμενὲς καὶ προσφιλὲς τῆς ψυχῆς. Ἅμα δὲ καὶ ἐπειδὴ τοῦτό μοι τηνικαῦτα ἐπισκεψαμένῳ ἐπῆλθε τι κατὰ τοῦ φιλίου θεοῦ πεπλημμελῆσθαι ὑπ᾿ ἐμοῦ, (συμβαίη γὰρ ἂν τοιόνδε τί που ἐν τῷ παιγνιώδει ἐκείνῳ τῆς ἀληθοῦς συμβολῆς ἀπεσκονίσμαι, τῷ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ἡμῶν) τοῦτο δὴ ἐκπεπρᾶσθαι δεῖν ἐμὲ ἱεροδύτῳ τινὶ οὐ τῷ τυχόντι, ἀλλ᾿ ὡς ἂν τύχῃ ἱερουργηθέντι. Ὅτι τοίνυν οὐδ᾿ ἂν ἑνὶ ἱερείῳ τὸν πλημμελούμενον θεὸν εὐχερέστερον ἐξιλασαίμεθα, ἤπερ τῇ τῶν ἡμαρτημένων ἐξομολογήσει τε καὶ μετανοίᾳ, ὁμολογούμενον ἐστὶν ἐν ἡμῖν τοῖς ἐμφιλοσοφοῦσιν τοῖς θείοις. Τοί γαρ οὖν, ἅνερ προσφιλέστατε, σὲ μὲν προκαλούμενον ἐμὲ εἰς χαριεστέραν τινὰ καὶ φιλοπρεπεστέραν τῆς ἀμοιβαίων ἰδέαντε καὶ ὑπόθεσιν, οὕτως ἀποδέχομαι τῆς τε εὐγνωμοσύνης καὶ τῆς μισεγκλήμονος ψυχῆς, ὥστε τῇ νενομοθετημένῃ ὑπὸ σοῦ ἀμνηστίᾳ κομιδῇ τε ἀρέσκομαι, διατελέσειν τε ὑπισχνοῦμαι αὐτῇ ἐναπομένων. Ἴσθι οὖν τὸν σὸν Βουδαῖον ἔξω τοαποτούτου τοῖς φιλίας νομίμοις πειθαρχοῦντα, εἰ καὶ ἄλλον τινὰ δὴ τῶν δοκίμων σου καὶ ἐξητασμένων φίλων. Οὐ μὴν ἀλλὰ, οὐκ ὀκνήσω ἔγωγε οὕτω περὶ φιλίας φρονῶν, καί σου δέεσθαι μίαν δέησιν τηνδε. Σὺ δὲ δὴ ταύτην οἶμαι οὐκ ἂν βαρυνθείης αἰτουμένῳ μοι συγχωρεῖν, ἵν᾿ ἔξῃ μοι σωζομένης τῆς ἀμνηστίας, οὐδ᾿ ὅλως τε βιαζομένης, τόγε τοσοῦτον μεμνῆσθαι τῶν παρεληλυθότων, ὅσον διαμαρτύρεσθαι ἐναντίον ἁπάντων ἂν τ᾿ ἐχθρῶν ἄντε φίλων ἐμῶν τε καὶ σῶν. Ἅττ᾿ ἂν ᾖ καὶ ὁποῖ᾿ ἅττ᾿ ἂν δόξῃ τὰ ὑπ᾿ ἐμοῦ ποτὲ περὶ σοῦ τε καὶ πρός σε γεγραμμένα καὶ εἰρημένα, ταῦτα δὴ γεγενῆσθαι ἀπὸ φιλονεικίας μὲν ἴσως οὐκ οἶδ᾿ ὅπως τῇ ψυχῇ παρεισδυούσης καὶ τὸν θυμὸν ἀκονισάσης. Ἴσως δέ που καὶ παρεισφθαρείσης ἂν τὸ τελευταῖον, (οἷα φιλεῖ τοῦ θυμοῦ τὰ ὁρμήματα εἰς χεῖρον ἐπιτείνεσθαι) οὐκ ἔτι δέ τοι ἀπὸ τῆς δυσέριδος φιλονεικίας καὶ ἁμίλλης τῆς κακόνου, οὐ μὰ τὴν φιλοσοφίαν, ἧς τὸ θεῖον ἡμῖν σεπτὸν τυγχάνει ὂν καὶ σεβάσμιον. Καὶ μὲν δὴ καὶ τούτου μάρτυρα ἀνακαλεῖσθαι τὴν αὐταλήθειαν οὐκ ἂν ὀκνοίην αὐτὸς, τὴν τῶν εὖ φιλοσοφούντων προαίρεσιν κατευθύνουσαν, καὶ καρδιῶν τῶν ἡμετέρων ἔφορον. Καί τοι οὐκ ἀδεῶς ἔγωγε οὐδ᾿ ὅτε ἔτυχε διόμνυσθαι εἰωθὼς, οὐδὲν νῦν, ὡς οἶμαι, πιστώσασθαι τὴν ἔννοιαν ἡμῶν ἐδεόμην, εἰ μὴ οἱ φίλοι οἱ σοὶ, τάχα δὲ καὶ οἱ ἐχθροὶ οἱ ἡμέτεροι, μᾶλλον δὲ οἱ τὴν ἡμετέραν φιλοκαλίαν δυσχεραίνοντες, πιστῶσαι μὲ σιγῇ ἐδόκουν, καὶ τουτονὶ τὸν ὅρκον ὁρκῶσαι, δυσμενεῖς ἄν τινα δήπου ὑφορώμενοι ἐν ἡμῖν ταύτῃ τε ἐφηδόμενοι, ἐξ ὧν ἠκροβολισάμεθα πρότου μεμελετηκῶς. Σύγε μὴν, ὦ δαιμόνιε, εἰ τοιόνδε τι καί σοι σύνοισθα εἰργασμένῳ, περί γε τῆς ἐφαμίλλου τῆς δὲ φιλονεικίας τῆς χωρούσης πόῤῥω τοῦ ἀποχρῶντος, εἰδείης ἂν εἰ καί σοι καθαρτέον ἐστὶν ὧδέ πως τὰς φρένας σοῦ. Οὐ γὰρ ἂν ἐν δέοντι θεῖτό τις τῶν χρηστῶν καὶ προσφιλέστερον ἐχόντων, τὸ ἀπομνημονεύειν νῦν ἐκεῖνα, ὧν ἔγωγε τυγχάνω τεθαυμακὼς ἐν τῇ σῇ ἐπιστολῇ, δεξιῶς μὲν καὶ σοφῶς, φιλαιτίως δέ πως ἑρμηνευθέντων, καὶ δὴ καὶ πέρα τοῦ δέοντος ἠκριβολογημένων, ὥς γε δὴ ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς ἀμνηστίαν παραχρῆμα παρεισοίσοντος. Ἔδει γάρ τοι πρεσβυτικοῦ μᾶλλον λόγου καὶ καθηκηλιτικοῦ ἐφῶ τε παρασκευάσαί με πειθήνιον, καὶ εὐμενῶς τὸν νόμον ἐνδεξόμενον τὸν σόν. Ἐπεὶ εἰ αὐτὸς ἀγωνιστικῶς ἔχων ταύτῃ ἐπεχείρησα τῇ διαδικασίᾳ ἐπεξιὼν, θυμοειδεῖ τῇ ψυχῇ μου χαρίζεσθαι ἐμπαθέστερον, οὐκ ἂν τὸ πρᾶγμα αὐτὸ πέρας ἔσχεν οὐδεπώποτε, εἴτ᾿ ἐκ τῆς ἄγαν ἁμίλλης τῆς δὲ δυοῖν φίλοιν ἰλιακῆς κακῆς φιλονεικίας ἀνεφάνη ἂν, ἑκατέρου δήπουθεν τὸ δίκαιον ἑαυτῷ περιποιουμένου ἐσαεὶ, καὶ δικαίως καὶ ἀδίκως. καί μὴν ἔγωγε συνήδομαί μοι ἀνθ᾿ ὧν αὐτὸς ἐμαυτοῦ ἔφθην εἶναι αὐτεξούσιος, ὅσα καὶ τῇ φιλόφρονι σου ἀμνηστίᾳ εὐγνωμόνως ἐπαναπαύσασθαι ἐπιεικεστέρᾳ ἂν δήπου γινομένῃ, εἰ μὴ ταύτην πρὸς ἐγκληματικῇ ἐκείνῃ τῇ ἐπιστολῇ ἐπεισήγαγες, πολυπραγμονούσῃ γε τὰ καὶ τὰ ὑπ᾿ ἐμοῦ παρανενομῆσθαι δοκοῦντα, ὑπὸ τοῦ ἀσυμμέτρου ἐν τῷ ἀγωνίζεσθαι. Οὐ γὰρ ἔξαρνός εἰμι τὸ καὶ ἐμὲ ὑπαίτιον, ὥσπερ οὐδ᾿ ἂν αἰσχυνθείην ἀνατίθεσθαι τὰ ἐσφαλμένα μοι ὅπῃ παρείκοι, συγγνώμην τε παραιτεῖσθαι, ὧν ἔφθην ποιήσας οὐκ ἐν δέοντι. Πρὸς δὲ τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦτο δὴ ὠναίμην τῆς δεινότητος τῆς σῆς· ὅτι τὸ νομοθετοῦντά μοι φέρειν ἤδη κοσμίως τε καὶ τεταγμένως ἐθισθήσομαι, καὶ νουθετοῦντος εὐλαβῶς ἀκροᾶσθαι, μέχρι δὴ καὶ τοῦ κρατεῖν δυσκαθέκτου παθήματος, καὶ μάλιστα τῶν ἁπάντων πρὸς τὸν λογισμὸν ἀπαυθαδιαζομένου. Οὐ γὰρ ἔσθ᾿ ὅτι τῶν παθῶν ἧττον ὑπήκουσε τοῦ λόγου, οὐδὲ δυσχερέστερον ἐπειθάρχησε τῇ ἐγκρατείᾳ, τῆς δὲ τῆς ἀνταγωνιστικῆς ὁρμῆς, καὶ ταῦτα διαφιλοτιμουμένης περὶ τοῦ δικαιολογῆσαι δοκεῖν. Σοῦ δὲ δὴ ἔργον ἔσται ὦ φιλότης, καὶ πρόνοιαν ποιήσασθαι τοῦ μὴ δοκεῖν σε ἀνεπιεικέστερον τούτου ἀπαλλάξαι τοῦ ἀγῶνος. Ὅπουγε καὶ αὐτὸς ὁρῶν σε περὶ τῇ φήμῃ μου δεδιότα, ὡς ἔφης, πρὸς τοῦ καθήκοντος δὴ τοῦ ἐμοῦ ᾤηθην εἶναι, καὶ δὴ δοκήσεως ἀντεπιμελεῖσθαι τῆς σῆς. Τί 1519. οὖν πρὸς θεοῦ, ἐστὶν ὅστις τῶν κοινῶν ἡμῖν φίλων ἐν καλῷ τοῦτο θήσεται. Ὅτι τριῶν ὑπ᾿ ἐμοῦ γραφεισῶν ἐφεξῆς ἐπιστολῶν, μία μὲν μόνον σὺ τῇ χειρί σῃ καὶ ἤδη ἀπηρχαιωμένῃ ἐπεξιὼν ἅπαντα ταύτης μόρια ἀηδῶς γε ἔχοντα, πάντῃ πάντως μωμῶν, ἐπητιάσω, οὕτω τοι παρερμηνεύσας ὡς ἀκατανόητά μοι εἶναι τὰ ὑπ᾿ ἐμοῦ ἐπεσταλμένα· δυοῖν δὲ ταῖν προσφιλῶς καὶ εὐνοϊκῶς ἐχούσαιν, οὐδ᾿ ὅλως ἐμνήσθης οὐδὲ πώποτε. Οὐδὲ γὰρ ἐκείνη γε ἡ περιεργία τὴν πικρίαν τε καὶ ἀτοπίαν ἐπανακυκλοῦσα τῆς ἐμῆς ἐπιστολῆς, τῆς ἄγαν γλυκυθυμίας ὄζει. Οὐδὲ δὴ τῶν ἀπομνημονευτέων τῶν εὖ καὶ φιλικῶς ἐχόντων γραμμάτων ἡ ἀποσιώπησις ἡ σὴ, πιστώσασθαί μοι δοκεῖ τὰ περὶ φιλίας τῆς εὐσταθοῦς τὸ σὸν μέρος· σὴ γὰρ ὁ αὐτὸς ἀεὶ εἶναι τὰ κατὰ τὴν φιλίαν φήσας, ἀπιστεῖσθαι οὐ δέδοικας τηλικαύτην σοῦ τὴν μνησικακίαν κατεγνωκώς; εἶτα τοῦτο ποιεῖν φθάσας ἀναπείσειν οἴει τοὺς ἄλλους πάντας σε εὖ τίθεσθαι ὅπως τισὶν εἰρῆσθαι φθάσαντα; πῶς γὰρ; ὅς γε τῇ τῶν ἐγκλημάτων διεξόδῳ ἐντρυφῶν δεινοτικῶς καὶ σμικρολόγως, πάντων τε τῶν ὑπ᾿ ἐμοῦ γεγραμμένων ἐπιλαβόμενος ἁπλῶς, ἀνεπίληπτόν σε παντάπασιν ἀποδεικνύναι ἐγκεχείρηκας. Τοῦτο μέντοι οὐ πείσεις, οὐδ᾿ ἢν πείσῃς, τὸ τοῦ κωμικοῦ. Ἐγὼ μὲν δὴ, ὦ φίλε, τὴν ἁμαρτίαν τὴν ἐμὴν εὐήθως ἀνομολογούμενος, συγγινώσκεσθαι ἀξιῶ εἰ βαρυνθεὶς τὴν αὐστηρὰν σου καὶ ὑπερακριβῆ ἐπιτίμησιν διόλου γε σεαυτὸν ἀθωώσαντος, μέχρι τοῦ δὲ παρεξέτεινα τὸν λόγον, εἰ καὶ πάντως γε πέπεισμαι ἀληθῆ σε φίλον εἶναι, καὶ εὐνοϊκῶς ἔχοντα· ἄμφω γὰρ ἴσως που δεδεκασμένην γνώμην ὑπὸ σπουδῆς ἔχομεν, τῆς φιλαυτίας ὡς ἔοικεν ἐχομένης ἐμπαθέστερον, οἷα φιλεῖ τὰ τῶν ἀνθρώπων εἶναι· ἀλλὰ μὴν αὖθις αὖ δέδια μὴ ἔλαθον τὴν ἐπιτετηδευμένην ὑπ᾿ ἐμοῦ μετάνοιαν διαταράττων· ᾧ γὰρ μεταμέλει τῶν ἡμφισβητημένων, οὗτος εἰμὶ εἰς τοὔπισω τοὐναντίον ἂν ἀναδύοιτο τὰ τῆς ἀμφισβητήσεως, οὐκ ἂν φθάνοι περὶ τὸ αὐτὸ πταῖσμα πάλιν καλινδούμενος. Τοὐντεῦθεν οὖν ἤδη ἀνεπιστρέπτως μετανοοῦντά με παρέχομαι, καὶ εἰς ἅπερ ἂν βούλῃ πρόθυμον καὶ εὐτρεπῆ, ἄλλωσε οὐκ ἀπηλλαγμένως φύσει διακείμενον τῆς ἀστειοτέρας καὶ χαριεστέρας ἀμοιβῆς, εἰς ὃ δὴ πεδίον σύγε ἡμᾶς προκαλῇ, ὁ ταῖς χάρισι σύντροφος· ἔστω δὴ σὺν θεῷ ὁ ἀμνηστίας νόμος τοαποτοῦ δὲ κύριος. Ὁπότερος δ᾿ ἂν ἡμῶν τῶν ἀφειμένων ἑκατέρωθεν ὁτιοῦν ἀνανεῶται, οὗτος ἐπὶ τῷ τὴν παρανομίας δίκην φευγέτω, καὶ ζημίαν δὴ οὐ μικρὰν προσοφλέτω, τὴν τῶν κοινῶν φίλων ἔχθραν δηλονότι. Ἰδοὺ δὴ τῆς νομοθεσίας συνεπιλαμβάνομαί σοι, καὶ συνεπιψηφίζω τὸ δόγμα, καὶ συνεπικυρῶ τῆς βουλῆς σου, τὸ διαγράψον τε, ὡς ἐλπὶς, καὶ ἀναιρῆσον πάντα τὰ ἐγκεκλημένα. Ὅπως οὖν μνησθεὶς ὧν σὺ εἰσηγητὴς γέγονας, πιθανοῦ τινος καὶ κομψοῦ προκατάρξῃ, οἷου καὶ τὰ προγεγενημένα καλῶς θέσθαι. Ἐν Μαρλιανῷ τῷ ἡμετέρῳ μαιμακτηριῶνος πέμπτῃ ἐπὶ δέκα. Ἔῤῥωσο, καὶ διατέλει εὐτυχέστατα πράττων. Ex *Marliano* 15. Augusti, Anno 1519.

Epistola CCCCLVI.

Erasmus Rot. Alberto Card. Mogunt. S. D.

In tam immensis studiorum laboribus lassescenti nonnunquam non modo calcar, sed & robur addit adeo propensus tuae celsitudinis favor, cui in negotio, cum per se omnium maximo, (quid enim majus, quam orbi dare Cæsarem?) tum multis etiam difficultatibus transversim incurrentibus, vehementer perplexo, vacaverit, & nostras tam inconditas literas legere, & lectis non indiligenter respondere. Gratias agerem celsitudini tuae pro tam singulari in hunc homuncionem civilitate, ni magis gratulari liberet orbi *Christiano*, cui sapientissimorum Principum, & in his tua praecipue opera *Carolus* Imperator contigerit: unus hac tempestate merito visus idoneus, qui cum tantam Imperii molem sustineat, tum *Maximiliano* succedat. Et fortasse minus erat difficile reperire qui oneris magnitudini par esset, quam qui Cæsaris demortui virtutibus responderet. Omnibus vero summa spes est fore, ut *Carolus* noster avita decora nobis referat, æquetque, non enim ausim dicere superet, sed tamen ausim optare tacitus. Deinde ea est *Caroli* felicitas, ut Imperii titulo, qui superioribus aliquot seculis plus habuit juris quam auctoritatis, par responsura videatur potestas.

An. 1519. stas. Nam complures magnos reddidit commissum imperium, *Carolus* ipsi imperio dignitatem adjunget. Aliis imperii nomen adserebat jus orbis, *Carolus* orbis principatum adseret imperio. Denique ea est ætate, ut propitii numinis præsidio spes sit fore, ut sub eo Principe quam diutissime floreat orbis *Christianus*. Et ejusmodi regnis imperat, ut nemo magis sit formidandus barbaris *Christianæ* religionis hostibus. Illud omnium votis optandum à superis, ut hanc eximiam virtutis indolem, quam nunc præ se fert *Carolus*, & servent, & semper in melius provehant, quo profligatis ab omni Republica *Christiana* bellorum impiis tumultibus, *Christi* populus, jugi pace tranquilloque ocio lætus, honestissimis artibus, ac pietatis studiis eximie floreat, aut certe si res ita poscet, concordes nostrorum Principum vires & arma in *Christiani* nominis hostes convertantur. Quod si quid etiam *Carolo* gratulandum est, duplici nomine cum primis gratulandum arbitror, & quod vestro judicio sit adscitus, & quod *Francisco Galliarum* Rege, tanto videlicet competitore, sit imperii fastigium assequutus, ipse promerens magis, quam ambiens: ut quemadmodum olim *Hectoris* virtus *Achillis* victoriam illustravit, quemadmodum *Turnus* vir fortissimus *Æneæ* laudem auxit: ita summus Rex, ejusdem honoris æmulus, *Caroli* gloriam reddiderit illustriorem. Mandatum est, non venditum imperium, & mandatum est ei, qui quam fortissime possit obire: mandatum est ei, qui velit quam sanctissime administrare; nihil superest, nisi ut summus ille Princeps, cui uni cor Regum omnium in manu est, & vestrum judicium, & *Caroli* conatum, & nostrum votum bene fortunet. Ad id omnibus pro sua cuique portione est adnitendum, quando negotium agitur omnium. Non pœnitebat antehac libelli, quo quod sit Principis munus utcunque præscribimus, quem libellum *Ferdinandus* noster, adolescens virtuti natus, semper habet in manibus. Nunc etiam magis gaudeo, quod sperem eam, si qua est, utilitatem ad universum orbem perventuram. Etenim quemadmodum plurimum lædit, qui fontem inficit, unde bibant omnes: ita latissime patet illius beneficium, qui pectus instruit omnibus imperaturum. *Richardus Pacæus*, optimi Regis Orator optimus, non dubitabam, quin tibi modis omnibus esset placiturus. Atque ille reversus ad nos, dici vix queat, quantopere sibi gratulatus sit, cui contigisset talem Principem, non minus integritate morum, quam imaginibus majorum, fortunæ dignitate clarum & novisse & vicissim innotuisse. Quam ille gestiens, quam ardenti oratione, plurima cupidissime percunctanti, totum te mihi depinxit. Ego porro, quid dignitatis aut adjumenti possim adferre sacris Literis, alii viderint, nobis certe propositum est, hisce laboribus immori, quos *Christo* non ingratos esse confidimus, vel hoc certe nomine, quod simplici animo in illius gloriam à nobis suscipiuntur. Quid ni boni consulat hanc nostram sedulitatem, qui pauperculæ viduæ quadrantem omnibus omnium divitum muneribus prætulerit? Aliis alii benefactis *Christum* demerere student: nos quando nihil aliud possumus, hac illi victima litabimus. Jam vero vide quantum benignitati tuæ, & *Hutteni* nomine debeam, de quo sic mihi præsagit animus, hominem aliquando magnum ornamentum nostræ *Germaniæ* futurum, si modo & Dei præsidio vita suppetat, & tuæ celsitudinis favore non destituatur: nam hanc ingenii lasciviam (ut ita loquar) satis per se corriget ætatis accessio. Quod nihil te commovet error ejus, qui dicato libello, sedulo verius quam prudenter studuit alteri gratificari, ea res mihi animum vere excelsum, & tanto Principe dignum arguit. Munus nondum est allatum: ubi redditum erit, mihi semper ut res quæpiam sacra servabitur, atque etiam ostentabitur, ut tui erga me animi pignus, tuique de me judicii monumentum. Bene valeat tua sublimitas, cui semper commendatus esse cupio. *Antuerpiæ* 16. Augusti, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLVII.

In Officia Ciceronis.

Erasmus Rot. Jacobo Tutori S. D.

QUEMADMODUM qui sunt à scorpiis icti, solent ab iisdem remedium petere, ita mihi convenire videtur, *Jacobe* Jurisconsultorum eruditissime, ut qui literis sumus addicti, animi lassitudinem, aut corporis affectionem è studiis gravioribus contractam, ab iisdem studiis, sed amœnioribus recreemus. Etenim qui vere studiosi sunt, per omnem vitam nihil aliud agunt, quamdiu licet illis suo arbitratu vitæ cursum moderari, nec tam intermittunt studia, quam remittunt & relaxant aliquoties ingenium, cessant nunquam, otiantur interdum, sed interim agentes aliquid. Feriantur aliquando, sed sic, ut otii rationem pulchre queant reddere. Et, si libet, cessant etiam nonnunquam, sed ut horum cessatio plus adferat bonæ frugis, quam quorundam negotiosissimæ occupationes. Sic nimirum fortis & gnavus miles (conferam enim exemplum similius) dum in æstivis, aut hybernis agit, aut dum induciæ præstant, ut necesse non sit in acie stare, aut excubare sub pellibus, tamen ita lusibus relaxat animum, ac vires reficit, ut lusus ipsi militiam sapiant. Pugnat ad palum, jaculatur ad scopum, torquet fundam, vibrat hastam, decertat palæstra, concurrit lanceis, torrentem natatu transmittit, armatus in equum insilit. Denique sic feriatur à belli muniis, ut ad ea redeat vegetior. Aliter ludit ganeo, aliter egregius Princeps. Aliter scurra jocatur, aliter vir probus & integer. Ad hoc igitur exemplum cum nuper valetudo flagitaret, ut ingenii corporisque vires diutinis atque immodicis studiorum laboribus fatigatas instaurarem, sarciremque, relicto *Lovanio*, per aliquot *Brabantiæ*, *Flandriæ*que, oppida circumvectus sum, quo simul & à libris aliquantisper abessem, & amiculorum eruditorum conspectu, fabulisque, memet oblectarem. Neque sic tamen abesse potui ab adamata bibliotheca mea, quin unum aut alterum libellum, itineris comitem circumferrem, ut si quando forte in vehiculo non contigisset congerro sat commodus, non deesset tamen, cujus colloquio temporis tædium fallerem. In his erant *Officia Ciceronis*, *Lælius* & *Cato*, una cum *Stoicorum* paradoxis. Invitarat autem voluminis exiguitas, haud multum additura sarcinulæ ponderis. Ex hujus lectione, mi *Tutor*, geminum fructum cepi: primum enim pristinæ consuetudinis nostræ, qua nihil esse potuit mellitius, memoriam sic mihi renovavit, ut incredibilem animo persenserim voluptatem. Deinde, sic me totum inflammavit ad honesti, virtutisque, studium, ut jampridem nihil tale senserim, nostrates quosdam neotericos legens, qui *Christiani*, *Christianæ* philosophiæ mysteria profitentur, & iisdem de rebus, magna, ut nobis videtur, subtilitate disserunt, sed æque frigide. Ego quid aliis accidat nescio, mihi quid acciderit ingenue fateor, sive id illorum vitio fit, sive meo. Sic subinde mecum inter legendum cogitabam: Hiccine Ethnicus scribit Ethnicis, prophanus prophanis? At in præceptis vivendi quanta æquitas, quanta sanctimonia, quanta sinceritas, quanta veritas, quam omnia consentanea naturæ, quam nihil fucatum, aut somnolentum? Quem animum exigit ab his, qui gerunt Rempublicam, ut admirabilem virtutis speciem ponit ob oculos, quam multa, quam sancte, imo quam divinitus tradit, de gratis etiam juvandis omnibus, de tuenda amicitia, de immortalitate animorum, de contemptu earum rerum, quarum gratia vulgus hodie, non dicam *Christianorum*, sed Theologorum etiam ac Monachorum, nihil non & facit & patitur? Pudebat interim nostrorum morum, qui sacris Libris edocti, qui tantis & exemplis, & præmiis provocati, doctrinam Euangelicam profitemur, nec præstamus. Describe nostris Satrapis talem Principem,

cipem aut magistratum, qualem describit *Cicero*, dispeream ni cum sua imagine, ut delirus, ridebitur. Quis nunc Rempublicam nisi spe lucri, aut honoris gratia, capessit? Quis non ita gerit, ut quæstum facere videatur, ut hostem agat eorum, quibus debuerat etiam vitæ suæ dispendio consulere. Ubi reperias inter *Christianos* par amicorum ad hanc imaginem, quam proponit *M. Tullius*? Ubi senes, qui tam infracto animo ferant ætatis incommoda? Ubi tam sancta senum cum juvenibus colloquia? Nunquam antehac magis expertus sum verum esse, quod scribit *Augustinus*, *Ex Ethnicorum benefactis, acriores addi stimulos ad virtutem quam nostratium, cum subit animo, quam turpe sit, non ea perspicere pectus evangelica luce illustratum, quod perspectum est iis, quibus sola naturæ scintilla prælucebat. Non præstare nos, qui sub Christi vexillis militamus pietati, qui stipendium immortalitatis ab eodem exspectamus, quod præstiterunt ii, qui nihil hominis à rogo superesse, aut suspicati sunt, aut plane crediderunt.* Et post ea non desunt crassi quidam, qui studiosos ab hujusmodi libris deterreant, ceu poeticis, ut vocant, ad morum integritatem officientibus. Ego vero dignos censens, quos & omnibus in ludis prælegant adolescentiæ literatores, & sibi legant relegantque senes, quos olim emaculatos tibi dicavi, nunc denuo dico, non solum purgatiores, verum etiam auctario cumulatos. Siquidem adjecimus libellum *De amicitia*, alterum *De senectute*, tertium *De paradoxis*, atque in omnes annotatiunculas quasdam, breves quidem illas, sed, ni fallor, haudquaquam incommodas; in quibus hoc potissimum agimus, ut quorundam morosam in dicendo superstitionem retundamus, qui ad singulas pene voces reclamitant, *Non est Latinum*, *Non reperitur apud probos scriptores.* Ad hæc mendas aliquot prodidimus, antehac à nemine, quod sciam, animadversas. Superest, ut quemadmodum mihi in hoc labore versanti *Tutor* semper ob oculos versabatur, ita tibi, cum hæc leges, *Erasmus* in mentem veniat, tui cumprimis & amans & studiosus. Bene vale. *Lovanio* 10. Septembris, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLVIII.

Budæus Erasmo.

Τι φής. Τὸ περὶ ἐγκωμίου σου τὸ πρὸς Τούνσταλλον λέληθέ σε μυκτηρισμὸν καὶ στροφὴν ἔχον; θαυμάζω τοίνυν ἔγωγέ σου ἀτεχνῶς δήπου σαυτοῦ καταγνωκότος τοιαύτην τινὰ στροφολογίαν, ἐν οἷς ὑπ' ἐμοῦ γέγραφας σὺ πρότερος ἐγκωμιωδῶς. Vives *tuus tibi testis esse potuit, cui epistolam ad me scriptam ostendi ab homine naris emunctæ (tametsi nomen digito suppressi superposito)* ὃς ὑπέμνησέ με, οἱονεὶ οὐκ αἰσθανόμενον τοὺς καθαπτικοὺς σοὺς λόγους, ἐν τοῖς συγγράμμασί σου διεσπαρμένους. *Quanquam ipse non vidit* ἐπιστολὴν μίαν εἰς τὸ αὐτὸ καθήκουσαν, ἀνδρὸς Ἰταλιώτου εὐδοκιμοῦντος ἐν τοῖς μάλιστα, οὐκ ἐμοὶ μὲν ἐπιστείλαντος, ἀνδρὶ δὲ τινὶ τῶν ἑαυτοῦ γνωρίμων καὶ φίλων. Ὃς δὴ τὸ αὐτόγραφον ἔπεμψέ μοι ἔναγχος. *Et cum hæc & hujusmodi permulta silentio prætermittenda duxerim, atque etiam oblivione, tu mihi dolorem nunc refricuisti, ac pene opinionem ex suspicione fecisti. Nisi vero supradictis verbis exemplum in te ipse statuisse inficiabere, id de te existimandi, quod tibi in mentem venisse ais, ut de me eadem in causa existimares. Neque ideo velim ut existimes non gratissimas mibi literas illas tuas fuisse* Græce *scriptas: quibus jam* Græce *respondi, sed tamen* ἀμφιλαφῆ μοι ἐνέδωκας ὑπόθεσιν ἀντικατηγορίας τινὸς μήτοιγε ἀπολογίας. Πῶς γὰρ οὔ; Ὅς γε πάντα τὰ ὑπ' ἐμοῦ γεγραμμένα ἀνακυκλῶν, πᾶσαν δὲ ῥητορικὴν ἐπιμέλειάν τε καὶ περιεργίαν ὑπερηκόντισας, ὁ πολλὰ σύγε φράσας ἐᾶν με καὶ μὴ λέγειν τῶν ὑπ' ἐμοῦ πεπλημμελημένων, ἐμοῦ γε αὖ ἐν τῇ ἐμῇ ἀπολογίᾳ ἐπίτηδες πολλὰ παρέντος. *Novi enim, novi ea fere transmittere in mea defensione, in quibus proloquendis, styloque prosequendis, aut indignationem obrepsisse ingenio meo sentio, aut vehementiam contentionis transversum me rapuisse. Intelligo me nonnunquam immodicum, atque* ἐμπαθῶς διακείμενον *fuisse. Quare æquo animo castigare me ab amico passus sum: quod quidem ad ea loca pertinet, quæ tractata mitescere nequeunt. Tu autem animum meum nondum pertractasse videre, si tamen ex sententia animi tui potius quam ex aliorum loqueris. Jam primum quod dixi,* Catapotia epistolæ meæ jam, ut spero, vorasti, *vide etiam atque etiam ne te commodius interpretari hoc modo ego possim. Amaras quidem literas meas fuisse, (identidem enim mihi* πικρίαν *objicis &* ἀτοπίαν*) sed tamen me sperare concoxisse te, aut certe ita devorasse omnem indignitatem illam, ut jam immemor esses injuriæ, (si tamen injuria est, ubi animus non fuit injuriam inferendi) præsertim cum & tu in me satis destomachatus esses, & ex pagina postrema literarum tuarum viderere mihi amarulentiam illam meam (sit enim sane quando ita tibi videtur) placidiore animo ferre, & recordari nolle. Quippe qui te dictitares ingenium meum jam nosse. Deinde quam illud* δυσφοροῦντά με καὶ δυσπαθῆ διεξιέναι *putas, quod* παρατραγῳδῶν σὺ καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους ἐπικαλούμενος τοῦτόν μοι τὸν λόγον προφέρεις ὡς ἐφύβριστον, καὶ ὡσανεὶ δεσποτικὸν βδελυκτὴν καὶ ἐξουσιαστικὸν, *jocis scilicet mecum assuescens.* Πρὸς τῆς φιλανθρωπίας τῆς σῆς, ὦ φιλτάτη μοι κεφαλή. Πρὸς τῆς φιλοκαλίας τῆς ἡμῖν ἀγχωμάλως ὡς οἶμαι περισπουδάστου, μή μοι τηλικαύτην δόξαν ἀλαζονείας περιάψῃς, ὥστε συμφέρεσθαί σοι δοκεῖν μὴ ἐξ ἴσου καὶ φιλοπρεπῶς. *Audi igitur interpretationem meam hujus dicti, & aude post ea conqueri, quasi ego non ex æquo tecum agam. Quoniam igitur tu immodicum me esse jocorum sæpe dixisti, etiam ex periculo petitorum (ut ita loquar) & proxime contumeliam accedentium, quibus tu ipsis animum adjicere non poteras, (neque enim istius esse modestiæ fortasse & gravitatis videbantur) ego illis tuis literis grandioribus ita me converberatum jocis tuis sentiens ac lapidatum, nihil ut amplius dicere potuisses, aut certe sustinuisses, etiamsi stomachi res fuisset, non joci, scripsi ego ea simplicitate qua soleo, jocis te jam mecum assuescere. Religio enim fuit dicere, tam te impudenter aut licenter dicacem esse cœpisse, quam me esse conquerebare. Amabo te, relege locum, & versa intellectum ejus, invenies, ut spero, in me magis quam in te dicacem me fuisse. Nisi vero non in me meumque caput recidit, quod dixi aut significavi, ex tuo te ingenio migrasse contagio literarum mearum, & jocandi commercio. At tu id scelus prope cothurnatum fecisti exclamatione tragica. Porro autem quod plumbeum te conjectorem fecisse me criminaris, ni vererer cicatricem obductam refricare, locum hunc explicarem: verum, commonefacere te uno & altero verbo* οὐδεὶς φθόνος οἶμαι. Μέμνησαι γοῦν, ὅτε ἕνα τῶν Γυλιέλμων ἀπαρεσκεῖ ἐχθροδίκτεις, ὅτι ἔγωγε καὶ ὁποῖον διαπράξεσθαί σοι ἔμελλον, *quidque inter nos convenisset: quem omnino ipsum nollem à te nominatum,* πρὸς γὰρ τῷ ὡς ἀνακουστὴς τῶν ἁπάντων κυριεύοντος εἶναι ἱερὸς, ἔτι καὶ ἐν ἀξιώματι αὐτὸς καθέστηκεν καὶ τάξει τῶν ἐνδόξων. Καὶ τῶν πραγμάτων δὲ ἅπτεται τῶν ἔνδοθεν, ἵνα μὴ σαφέστερον φθέγγωμαι. Ἐπὶ δὲ τούτοις καὶ τῶν προσφιλῶς ἐχόντων ἐστὶν οὗτος πρὸς ἐμὲ καὶ σπουδαζόντων ἐμοί τε καὶ σοί. *Sed scilicet periculo meo res agebatur, non tuo: quare tantum tibi pensi non fuit. Quanquam id nondum attingo, in quo parum te acutum fuisse jocatus sum, id est, parum tui similem. Nam illa verba* ἐν ᾧ διαπράξασθαί σοι τὸ ὑφ' ἡμῶν προαιρεθὲν ἐπεχείρουν, *non te intellexisse vix credo; præsertim cum tu dicta mea* ἐμοῦ σιωπηλικώτερον *excipere solitus sis, ut ex iis, quæ dixi, liquet. Quod si tibi* αἰνίττεσθαι μᾶλλον ἢ φράζειν δοκῶ τὰ ἐπινενοημένα, φέρε δὴ, ὅταν βουληθῇ, ἀμαθέστερον ἐρῶ καὶ σαφέστερον, ἀλλ' οὐδὲν οἶμαι δέομαι. *Quod* περὶ τῶν εὐαγγελίων *scribis, quasi scilicet verens ne operam aut studium ea in re navata imputaturus sim tibi, jam te libero illa obligatione si te auctoramenti pudet, non etiam legibus amicitiæ te solvo, quæ per me licebit ipsa ut sit inter nos perpetua, atque etiam per te quoad tu ex tuo animo meum æstimabis, non ex aliorum sententia, quantum argumentis conjicio, & hominum relatione. Age, æstima tecum ipse quam illud* φιλικὸν, *imo quam* ἐρασμοπρεπὲς, καὶ δεξιὸν, καὶ κομψὸν, *de mellitis epistolis* Deloini *& aliorum nostratium, quod injuriarum mecum agis,*

An. 1519. *quasi* φιλοκόλακα *te vocarim, vel esse significarim, cum tamen tu omnium maxime libertate gaudeas amicorum.* Ἐῶ νῦν ἐξετάζειν τοῦτο εἴτ' ἀληθές ἐστιν, εἴτε μή, τὸ μάλιστά σε χαίρειν καὶ ἥδεσθαι τῶν φίλων τοῖς ἐλευθεριαστικοῖς. Ἐπεὶ πόθεν ἄλλοθεν προσεκρούσαμεν ἀλλήλοις ἁμῶς γέ πως οἱ μάλιστα πρότερον φίλοι εἶναι δοκοῦντες, εἰ μὴ ἐξ ὧν ἐλευθεριάσας που τὴν ἀρχήν, ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς γέγραφα. *Sed sit sane nunc verum & pro comperto habitum, quid igitur? existimastine me tam commodis meis inimicum atque etiam tam male propitium numen habuisse scribendo,* ὡς προσκρούειν τοῖς προσυχοῦσιν ἐμπλήκτως τε καὶ προπετῶς, καὶ δὴ καὶ εἰς αὐτὸν λοιδορούμενον φέρεσθαι τῶν φίλων ἐμῶν τὸν κορυφαῖον, ὑπὸ τῆς ἄγαν ἐκείνης ὁρμῆς εἴς σε ἀπερειδομένης; τί οὖν; οὕτως ἔφθην ἀπειρατὴς εἶναι τῶν καθαπτικῶν γελοίων καὶ σκωπτικῶν ὥστε καὶ ἄνδρα μοι πάντων προσφιλέστατα διακείμενον τὸν Δηλοϊνὸν προσέτι δὲ καὶ ἐπ' ἀξιώσεως ὄντα οὐ τῆς τυχούσης, ἐφυβρίζων κόλακα ἀπεκάλουν; οὐ γάρ σε δήπου φιλοκόλακα ἀποκαλεῖν ἠδυνάμην, μὴ οὐχὶ αὐτὸς τοῦτον ἀποκαλῶν κόλακα· ὦ ῥᾶστα σὺ προφέρων ἐμοὶ ὅτι ἄν σοι παραστῇ. Ὁπηνίκα τοίνυν τοιάδε πάμπολλα ἔτυχες συνειλοχὼς διεξοδικώτατα, ἐν ἐκείνῃ τῇ ἰλιάδι τῶν ἐμῶν ἁμαρτημάτων, ἐξέστω σοὶ ἐμοῦ γε ἕνεκα καὶ ταῦτα δὴ συνείρειν ῥητορικῶς ἐν τῇ τῶν φίλων σοῦ συνόδῳ, ἄλλως τε καὶ τῶν αἰτιωμένων δεινῶς τὰς ἐπιστολὰς ἐμάς. Εἶτ' ἦν ἄξιοι ἀκοῦσαι τῶν εἰρημένων αὐτοῖς δόξω, ἐχόμενον δήπου ἔσται τῆς ὑπό σου τεθείσης ἀμνηστίας, ἀντεξετασμόν τινα γενέσθαι ὧν τυγχάνω ἀντιπεπονθὼς ὑπό σου. Τούτου δὲ γενομένου ἦν ἰσοστάσιοι ἀρεθῶσιν καὶ πάρισοι αἱ ἀμοιβαί, ἐπὶ ἴσῃ δὴ καὶ ὁμοίᾳ ἡμᾶς διαλύεσθαι περὶ τῶν ἀντεγκεκλημένων. *Sic fiet potissimum, ut facta pro infectis habeantur, nec tu in posterum hujuscemodi causificari oratorie possis.* Πολλὰ σπουδῇ ἐῶ λέγειν ἐν οἷς ἐστὶ καὶ τοῦτο ὃ γράφεις, *cum ne id ipsum quidem* τοῦτο *ante quiescere siveris, quam* τοιοῦτο *feceris ut atrocis contumeliæ instar esse videatur. Itane vero, bone vir, id est orator, donare mihi te dices, quod consertis manibus retines & mordicus? & cum jus omne tuum cum ramentis tuleris, æquum & benignum litigatorem te prædicabis? Jam vero quod* περὶ τῆς συνοχῆς τῆς ὁμονοίας ἡμῶν *scribis* οὐ δεῖν συγκολλήσοντος, *quocunque id pertineat, existimes velim nemini unquam homini me verbum ea de re fecisse, nisi hactenus, ut dictarim, atque omni corporis animique habitu præ me tulerim, non ita mentes nostras hujuscemodi velitationibus verborum esse commotas aut emotas, ut luxari propterea confirmatæ amicitiæ compages ac dimoveri possent: sed tamen hanc simultatis imaginem ita ad verum esse effictam, ut amicorum studiis & hominum errore pro vera simultate tandem exciperetur. In quo nihil ipse magnopere providendum mihi ante existimavi, quam tibi cordi esse magis genus illud ludicri certaminis sensi atque perspexi, quod præpilatis jaculis certiusque innocuis editur. Non quod tibi metueres aut mihi, aut tibi à me metuendum esset, aut mihi à te, sed quod spectatores delectandos magis duceres, quam exspectatione suspendendos tristioris exitus: cujus consilii rationem facile mihi probasti, posteaquam attentius rem animadvertere cœpi. Denique nullam inter nos animorum alienationem, &* διαστάσιν *intercessisse puto,* οἵαν δὴ καὶ διαλλαγῆς δεῖσθαι, οὐχ ὅπως διαλλαγοῦ. Ἀμέλει τὸ κατ' ἐμὲ εἴτι πώποτε κατά σου εἴρηκα ἢ γέγραφα κακοέργως γε καὶ δυσνοϊκῶς, *quo commodis tuis officerem, aut gloriam istam tuam* παμμεγέθη *imminuerem,* ἐκεῖνο δὴ ἐπιτηδείων τοῖς ἐσχηματισμένοις λόγοις, ὡς ἐκ μετεώρου τῆσδε τῆς δόξης ἐκπέσοις, *Deus me pari mactet infortunio. Datum est aliquid stomacho, & humanitus nonnihil admissum est, & incommode fortasse, atque imprudenter de amicitia consultum, dum jugulum existimationis petentium speciem præbebamus, ut assolet interdum in simulacris pugnæ, dum concertationis impetus extra præscripta ludicri, & præter legitimas vices ac constitutas effertur. Id enim ipsi in septis accidere decursionum militarium videmus aliquando, & veniam tamen mereri cum blanda satisfactio deprecatur errorem. Neque id inexpiabile est quod extemporale fuit, nec unquam unum diem hæsit animo. Ne tum quidem ita valuisse stomachationem aut contentiunculam ullam affirmarim, ut evaserit in odium. Id quod ut de me affirmo, sic de te haud dubie conjicio. Quid si mihi ne pœnitenda quidem videntur quæ scripsimus? Quantum est enim ad confirmationem amicitiæ, ab acriore nos contentione citra noxam discessisse? ita ut uterque alterius animum periclitatus, perspectum se habere pertentatumque confidat & lætetur. Quod aulicum me factum cavillaris, & literarum vicem doles, quasi eam causam receptam deseruerim, aut prodiderim, ob idque magno patrocinio literæ bonæ destitutæ sint, materiam mihi tecum jocandi præbebit.* Græce *tamen scribam, ut liberius & simplicius acroama præbeam expeditionis aulicæ, quæ mihi hoc anno obtigit, haud scio quam propitia providentia. Vale. Ex* Marliano 15. *Septembris, Anno* 1519. An. 1519.

En tibi alteram exomologesim optima fide factam. Post aliquot dies quam literas tuas accepi, meas ad Hermannum *tuum misi* Græce *scriptas, sed urbem jam exierat ob pestem, ita ex urbe relatæ sunt, & has illis subdidi animi causa. Mirum est enim quantum delector ad te scribens. Utrasque tamen eidem homini non committam, ut mihi in binarum vicem cedant. Vale rursus.*

EPISTOLA CCCCLIX.

Erasmus Rot. Conrado Schutterani & Laurentio Ethonis monasteriorum Abbatibus, Provinciæ Brisgaudiæ, S. D.

ZASIUS ille nihil facit novi, qui dum sic ubique prædicat *Erasmum*, ut ex musca plusquam elephantum faciat, non vobis solum, verum etiam aliis multis imponit, sed prius ipsi imposuit amor quidam immodicus. Quanquam hac in parte prorsus ignorat rerum mearum statum. Nullus est mortalium, qui libentius abstinet ab aulæ commercio, quam *Erasmus*. Et illic valere non potest, nisi qui subinde suo fultus choro, fabulæ partem agat. Ego nec factiones ambire possum, nec ingerere memet, nec alium cubito protrudere, nec ignorat vestra prudentia, qualis sit aula Cæsaris, nimirum bellua capitum innumerabilium, adeo ut si mihi incidat aliquid negotii, malim jactura rei ocio meo consulere, quam persequi. Adscitus quidem sum in ordinem Consiliariorum, sed ita, ut ne vocatus quidem adsim, tantum abest, ut memet ingeram. Et tamen non gravabor causam vestram pro viribus adjuvare, si se dederit occasio, quanquam citra meam operam non dubito quin sit successura, nimirum justissima, apud Principem justissimum. Habet enim *Carolus* præter alias egregias dotes, illud vel præcipue dignum Imperio, quod æqui justique tenacissimus est, & falli quidem potest, corrumpi vero non potest. Id eo magis confido fore, quod ut scribitis, jam vos cœperit illius clementia tueri adversus violentiam illius, qui vobis facessit negotium. Bene valete, Patres ac domini, cum primis colendi mihi, atque observandi. *Lovanio* 1. Octobris, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLX.

Erasmus Rot. Stephano Poncherio, Archiepiscopo Senonensi, S. D.

REVERENDE Pater, quum nihil esset magnopere, quod te scire vellem, tamen hujus humanissimi Commendatoris præter spem oblata commoditas effecit, ut vel salutatrice epistola declararem animum tui memorem, cui non ignoro quot modis debeam. Nos hoc cœlo tam incommodo vix tuemur valetudinem hujus corpusculi: & tamen præter temporis incommoditatem tantis tempestatibus pulsati sumus, quas nobis excitarunt hostes bonarum literarum, ut ego nihil unquam simile in vita nec legerim, nec audiverim, nec expertus sim: tanta fuit omnium in unum *Erasmum* conspiratio. Nullis non machinis adorti sunt, imo totum orbem, quantum in ipsis fuit, in me concitarunt. Malum primum à paucis ortum, paulatim ita serpsit, ut omnes fere denique corripuerit: ego sola recti conscientia fretus, libravi memet in tantis sycophantiarum insultibus, quod parum esse *Christianum*

An. 1519. *stianum* ducerem, convicia conviciis retaliare. Tandem resipuerunt, & ultro mecum iniere concordiam, nescio quandiu duraturam, certe per me non violabitur semel sarta pax. Doleo *Fabro* negotium esse cum Episcopo *Roffensi*, viro pio cum primis & erudito, sed eo ingenio ut non facile desinat, ubi semel incaluit in certamine. Utinam in prioribus libris magis temperasset à dicteriis: adjecit alteros, hoc est, idem argumentum denuo retexuit, quos nondum legi. Quis genius malus turbat studiorum tranquillitatem hujusmodi contentionibus? Quanto præstabat concordibus animis in *Musarum* campis ludere? Jam unis atque alteris literis *Beraldus* mihi minatur epistolam abs te: ea certe mihi gratissima futura est, quocunque fuerit argumento. Quæcunque tellus habebit *Erasmum*, habebit clientulum tibi addictissimum: id ipsa re declarabo, si continget vel annum adhuc superesse. Bene vale.

Impudens sim, si tibi commendem *Commendatorem*, & *Commendatori* velim esse commendator: cujus opera spero me tibi fore commendatiorem, cui cupio esse quam commendatissimus. *Lovanio* 2. Octob. Anno 1519.

Copum Medicum opto bene valere.

EPISTOLA CCCCLXI.

Erasmus Rot. Florentio ab Iselsteyn S. D.

CLARISSIME Princeps. Munus, quod tua benignitas nobis donavit, non uno nomine mihi fuit gratissimum: vel quod à tali profectum heroe, vel quod ultro delatum, nec promerito, nec exspectanti. Admonui filium tuæ celsitudinis, raræ cujusdam indolis puerum, ut mihi in referenda gratia sit auxilio. Sic enim videbor retulisse, si effecero ut ille in bonis literis exspectationi tuæ respondeat. Recepit facturum, ac mihi sane in hac ætatula jam nunc emicans eruditionis specimen maximam spem præbet talem evasurum *Maximilianum*, ut non solum suo generi, verum etiam ipsis literis bonis sit olim ornamento futurus. *Arnoldus*, ut est pueri amantissimus, ita eum non minus diligenter quam blande curat. Est hic *Conradus Goclenius*, juvenis utriusque literaturæ peritissimus, stylo cum primis felici, sive prosam orationem tractet, sive metri legibus adstrictam, Philosophicæ rei non vulgariter doctus, moribus incorruptis, spectatæque integritatis. Quid multis? Dignus vel ipso *Ferdinando* discipulo. Id tibi meo polliceor periculo, quod si videbitur hic filii familiæ adjungendus, agam cum illo, & agam non minore fide quam si filii mei negotium ageretur: sin minus, scito *Erasmum* toto pectore tuum esse. Bene vale. *Lovanio* 2. Octob. Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLXII.

Erasmus Rot. Card. Grymanno S. D.

REVERENDE domine, jam anni sunt aliquot, quod *Paraphrasim* Epistolæ ad *Romanos* tui nominis auspicio in publicum emiserim, idque meo judicio satis feliciter, toties interim excusa est typographorum formulis. Avebam scire num meum officium animo tuo gratum fuisset. Nec enim aliam mercedem ambiebam. Literæ, quas ajebat *Andreas Ammonius* abs te scriptas, interciderunt: quare te rogo ne graveris alteris literis testari, num eo officio, tuo judicio satisfecerim. Jam crebris literis me interpellat *Guilielmus* Archiepiscopus *Cantuariensis*, ut vertam Commentarios *Origenis* in Psalmos. Horum exemplar si tua habet bibliotheca, non ausim rogare ut huc mittas: tantum oro, ut patiare describi meo sumptu. Non committam ut in eo opere frauderis portione tibi debitæ laudis. Dedi negotium hoc domino *Commendatori*, viro primariis virtutibus cumulato, & ob has suo Principi longe gratissimo. Bene valeat amplitudo tua, cui quam commendatissimus esse cupio. *Lovanio* 2. Octob. Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLXIII.

Joannes Slechta Kostelecius Erasmo Roterodamo *S. P. D.*

REDDITAE *sunt mihi literæ tuæ tertio Idus Septembris præter omnem spem: nam cum anno superiori literas meas per famulum bibliopolæ* Lipsiensis, *qui* Pragæ *libros impressos venundando agit, ad te dederam, pollicitus est mihi bona fide literas ipsas ad te usque per certum tabellarium, ubicunque locorum esses, missurum & responsum allaturum: quas cum sibi accepta ab eo fide tradidissem, & per hunc totum annum responsum abs te diu exspectatum nullum accepissem, pro persuaso habui literas illas neutiquam ad te pervenisse, sed vel deperditas, vel ad aliquem in via detentas, vel ab aliquo interceptas esse. Tanto igitur nunc mihi gratiores & jucundiores fuerunt, quanto minus sperata venerunt, & quidem à tali amico, qualem ego nimirum inter charos & raros charissimum habeo. Gratulor autem inprimis prosperæ & integræ valetudini tuæ, cupioque ut æmuli tui de mortis tuæ commentitio genere diu sic verum loquantur, quemadmodum superiori & præsenti anno hic & apud vos fecerunt: utque ætatem annosi* Nestoris *vivendo non solum adæques, verum etiam superes. Quod te autem quidam Ecclesiasticorum & potissimum ex Monachis implacabili odio prosequuntur, & canino morsu nonnunquam clam impetunt, istud apud me mirum non est, cum virtus vitio, & bonum malo semper contrarium sit: boni bonos, scelerati sceleratos amare, & simile simili amicum esse solet: morum namque similitudo (uti nosti) benevolentiam gignit, dissimilitudo vero odium: si non aliquando vitam illorum hypocrisi ceu pallio tectam, ut aliquis* Apelles, *ad amussim depinxisses, & antisilenos gnathonesque probatissimis argumentis demonstrasses, si traditiones divinas posthabere & inventis humanis literaque interfectrici, & non spiritui adhærere non probavisses, amicus & frater charissimus esses. Nam cum veritas male consciis auditu admodum molesta & amara est, nec aliud quam (ut Comicus Poeta inquit) odium parit, inde hæ inimicitiæ & simultates ceu è quibusdam scatebris liventis animi erumpunt. Sed præstat talium fucatam & inefficacem amicitiam longe abjicere & contemnere, quam ei veritate remota turpiter blandiri: certum est enim quod nullius vita sine aliqua reprehensione cucurrit. Innocuum tamen & absque aculeo stylum tuum esse quis ignorat? cum vitia sola notes, carpas & damnes, personis ubique parcas. Quis tibi igitur pro iis juste succensere poterit, nisi ille qui sibi male conscius de se ista intelligere velit, & hac causa majore laude dignus es, quo animi sanctimoniam & vitæ sinceritatem cum doctrina & sapientia conjunxisti, luce sua aliis lucem afferens, legendoque, scribendo, declarando & instituendo fructus hactenus omnibus producens. Sed nolo de his plura scribere, ne videar eximias virtutes & doctrinam tuam vitamque innocuam oratione mea sterili & jejuna velle comprehendere & clariora reddere, cum hoc aliud nihil esset quam soli lumen & mari aquas addere. Testamentum Novum, quod multorum auctorum præclaris sententiis egregie ac utilissime locupletasti, allatum mihi est cum nonnullis aliis opusculis tuis pridie Idus Maji. Omnes enim libros tuos, quoscunque scripsisti, &* Basileæ Joanni Frobenio, *viro docto, & in arte chalcographica* Dædaleo *ingenio prædito, imprimendos dedisti, habeo, mirificeque lectione eorum delector, quibus etiam magna ex parte bibliothecam meam non solum auctam, sed & ornatam reddidi.* Pragæ *quamvis te nihil negotii habere cognoscam, libenter te tamen cum multis aliis, qui videndi tui magno desiderio tenebantur, & ipse vidissem, convenissemque: sed cum id nunc partim occupationes tuæ plurimæ, partim vero studiorum perpetui & indefessi labores non patiantur, oportebit ut id in tempus aliud magis opportunum & idoneum seponamus, ubi te, cum hic fieri non potuit, alio loco & tempore concedente Domino conveniamus.* An. 1519.

An. 1519. *Quod autem patria nostra in alias pergentibus regiones certo comitatu & conductoribus securitatis gratia indiget, mirari id, amice charissime, desines, si ab omni parte arduis & in altum surgentibus montibus vallatam, densissimisque sylvis ac proceris arboribus late circumseptam cognosces, quales in sylva* Hercynia *sæpe multas videre potuisti: in qua frequentissimi grassatores delitescentes, & aditus viarum obsidentes, sæpe multa damna viatoribus minus cautis, maxime vero mercatoribus, inferunt, nonnullos vero non solum rebus, sed & vita, spoliant. Et quamvis fere singulis mensibus ex vicinis urbibus & oppidis infinitos id genus latrones capiant, & vario suppliciorum & mortis genere disperdant, nunquam tamen tam perniciosum & noxium seminarium & exstirpari & radicitus evelli potest: sed cum hi damnantur & delentur, protinus alii succedunt: haud secus quam fiebat circa* Hydram *illam* Herculeam, *cui adempta capita renascebantur. Scribis mihi postremo non sine certa admiratione, quod attinet ad dissidium illud fidei & religionis, quod à satis longinquo tempore in patria nostra subortum durat: quodque in tanto tempore nullus inveniatur neque ex Ecclesiasticis, neque ex secularibus Principibus, qui illud ad certam aliquam concordiam perduceret: causamque hujus non aliam quam pecuniæ studium arbitraris. Quali ego opinioni tuæ absque ulla controversia subscribo. Quotus enim nunc quisque invenitur, sive summum Pontificem, sive Cardinales & Episcopos, sive alias Ecclesiasticas personas, sive ipsos Monachos spectes, qui non potius ambitioni & lucris pecuniariis, quam saluti animarum proximorum consulant. Si Salvatoris nostri vitam & doctrinam, quæ ipsos cohortatur & admonet, ut bona ista temporaria, caduca, fragilia, & nusquam consistentia contemnerent, religionemque, pietatem, charitatem, misericordiam, & reliquas virtutes amplecterentur, audire & illi obtemperare vellent, certus sum quod nulla esset tam remota & seposita gens vel regio, nulla tam gravis & laboriosa via, ut non eam pro salute proximorum læto & alacri animo susciperent: sicut facere solebat* Paulus *& cæteri Apostoli, quorum se isti vicarios & successores falso tamen & inani titulo gloriantur. Forsan autem ab re non erit, si tibi & hoc obiter ostendero, cum sit inter nostros tale in fide & religione dissidium, ut cognoscas quot & quam variæ sint divisiones & causæ ipsius. Nam ne* Judæos & Epicureos, *qui animarum immortalitatem negant, similiter & quosdam* Nicolaitas *commemorem, ex iis enim omnibus non pauci apud nos inveniuntur, totus populus regni hujus & Marchionatus* Moraviæ *in tres sectas divisus est. Prima est eorum, qui* Romanum *Pontificem in omnibus sequuntur & observant, verumque vicarium* Christi *recognoscunt, quemadmodum faciunt* Germani, *& cæteræ nationes eidem ceu pastori caulæ dominicæ adhærentes. Et ex iis est major pars procerum, magnatum, & nobilium. Sunt & nonnullæ civitates regiæ cum monasteriis, olim opulentis, nunc magna ex parte dirutis & despoliatis, variorum ordinum. Alia secta est illorum, qui Eucharistiam sub utraque specie populo dispensant. Cui ex Proceribus pauci, ex nobilitate autem plurimi, civitates vero regiæ prope triginta adhærent. Hi sacramenta Ecclesiastica omnia tenent, similiter ceremonias ac ritus Ecclesiæ non aliter quam ipsi* Romani: *in solo autem usu communionis differunt, & quod in sacrificiis sacerdotes illorum Epistolam & Euangelium lingua domestica canunt: & huic utrique consuetudini pertinacissime adhærent, asserentes se utrunque literis Concilii* Basiliensis *(quas vocant pactionis) confirmatum & approbatum habere. Ad quod cum aliquando decem magistros Theologos scholæ* Pragensis, *jussu Imperatoris* Sigismundi, *tunc Regis* Bohemiæ, *misissent, & pro articulo illo de communione sub utraque specie cum Theologis Concilii conflictati essent, ostendissentque communionem talem à* Christo *esse institutam, & à* Paulo *Apostolo* Corinthiis *traditam, ab omnibus deinde priscis doctoribus tam* Græcis *quam* Latinis *ad annos circiter mille & ducentos inviolabiliter observatam. Quibus Concilium singulis diligenter perspectis, & rite examinatis, concessit eis prædictum usum &*

consuetudinem communionis ante memoratæ: his tamen conditionibus, ut sacerdotes illorum præsentes & futuri Eucharistiam populo communi, ad hoc disposito, sub una, vel sub utraque specie, prout quisque ex fide cuperet, exhiberent, hac prius protestatione utrisque facta, Vos qui sub una specie communicaturi estis, non minus vos accipere credatis quam sub utraque specie: & qui sub utraque specie communicaturi essent, non magis eos accipere quam eos qui sub una specie. In reliquis autem omnibus rebus Ecclesiæ Romanæ *ceremonias legitimas observare, & sequi polliciti sunt. Similiter Pontificem* Romanum *cum successoribus suis pro veris vicariis* Christi *haberent & recognoscerent, & dictis eorum absque omni repugnatione obtemperarent, cum successoribus suis omnibus: quæ se omnia & singula facturos & opere completuros bona fide promiserunt, quæ ab ipsis accepta comprobaverunt eis communionem ante memoratam literis Concilii, quas pactionis vocant. Sed erant hæc ab* Eugenio *summo Pontifice, qui tunc* Romanæ *præsidebat Ecclesiæ, literis (quas vocant* exsequutoriales) *confirmanda & ratificanda, qui huic Concilio inprimis auctoritatem dederat. Postea vero intellectis certis decretis in eodem Concilio contra se, & futuros Pontifices conclusis & determinatis, abolevit & abrogavit omnia in eodem Concilio conclusa & determinata: qua causa neque hæc, quæ* Bohemis *in eodem Concilio concessa & approbata fuerunt, literis suis approbare voluit, ne videretur jam dictis decretis Concilii auctoritatem dare. Qua causa neque hoc ab aliis Pontificibus* Romanis *hactenus obtinere potuerunt, qui cognita in hac parte tam obstinata & immobili Pontificum mente, qui ea, quæ* Christus *instituit, & Ecclesia prisca tenuit, Conciliumque approbavit, confirmare noluerunt, nec eis etiam obedire, nec pro veris* Christi *vicariis & successoribus* Petri *habere voluerunt. Et ubi compromiserant majores illorum, quod sacerdotes factionis ipsorum, communicaturi populum sub una vel sub utraque specie, alloquuturi erant populum his verbis, quæ ante præfati sumus, jam illa omnia ceu falsa abjecerunt: neque aliter ullum ex communi populo, quam sub utraque specie communicare volunt, reprehendentes in hoc vehementer majores suos, qui ad illud Concilium missi fuerant, quod tam stulti & temerarii fuissent, ut tam falsis & iniquis conditionibus à Concilio oblatis assentire voluerint, cum apud doctores veteres* Græcos *&* Latinos *apertissime inveniatur aliam gratiam dari accipientibus corpus* Christi, *& aliam sumentibus sanguinem ipsius: & cum ibi donentur differentes gratiæ, quomodo hæc vera esse possunt, ut percipientes sacramentum illud sub una specie non minus gratiarum accipiant, quam qui sub utraque, neque qui sub utraque sumunt, non plus sumant, quam qui sub una? Hæc subdentes, si ista quæ commemorata sunt neque ipsi tractatores antiqui sacrarum Literarum docuissent, tamen non erat altera pars sacramenti salutaris populo communi supra institutum* Christi *ullo modo subtrahenda, cum hoc aliud nihil sit, quam merum sacrilegium: neque plus sapere debuerunt supra illam priscam & sanctam Ecclesiam, quæ hoc ad annos prope mille & ducentos inviolabiliter servavit. Et ubi nostri certas causas, & pericula quædam adducunt, propter quæ altera pars sacramenti communi populo adempta est, dicunt inde illud inconveniens sequuturum, ut isti sapientiores ipso* Christo *esse velint, qui nescivit & ignoravit pericula quædam futura circa illam partem sacramenti emersura, quæ isti invenerunt & cognoverunt, & istud est supra* Christum *scire & intelligere. Hæc & alia longe plura in tractatibus eorum contra communionem sub una specie conscripta inveniuntur, quæ commemorare sicut longum, ita & tædiosum esset. Quis igitur tantæ dissensionis idoneus apud nos arbiter invenietur? Tertia secta est eorum, quos vocant* Pyghardos, *hi denominationem à quodam transfuga ejusdem gentis acceperunt, qui huc veniens ante annos nonaginta septem eo tempore quo* Joannes Zizka, *homo sacrilegus & sceleratus, bellum hic Ecclesiasticis & omni clero indixerat, & bona eorum diripienda invaserat, ei adjunctus infecit imprimis ipsum ducem* An. 1519.

An. 1519. *cem scelerum pestiferis doctrinis, & postea totum exercitum ejus, quem ex latronibus, homicidis, proscriptis & reliqua fece perditorum coegerat: qualis seges duravit ad usque tempora Regis* Vladislai, *qui annis istis proximis vitam cum morte commutavit, maximaque incrementa sub ipso accepit: nam cum gubernacula regni* Hungariæ *suscepisset, plusque ibi quam in* Bohemia *mora traxisset, parum curabat quid hic ageretur, dum modo pace omnes subditi sui fruerentur. Hi de summo Pontifice, Cardinalibus, Episcopis, & cæteris personis ecclesiasticis non aliud sentiunt quam de manifestis antichristis, Pontificem ipsum, nunc bestiam, nunc meretricem illam Apocalypticam appellantes, & cum omnia contra doctrinam & traditionem* Christi *faciant, quomodo possunt esse alicujus auctoritatis & virtutis in operandis sacris, sed quæcunque ab officio eorum prodeunt, neque esse sacra, neque sacramenta, neque benedictiones, sed meras exsecrationes, abominationes & maledicta. Episcopos & sacerdotes ipsi sibi eligunt laicos rudes, & literarum expertes, uxores & liberos habentes, fratres se & sorores invicem vocant, & salutant: auctoritatem tantum Veteris & Novi Instrumenti ex Scripturis recipiunt. Doctores omnes veteres & neotericos, & libros eorum contemnunt, nec doctrinæ eorum quicquam tribuunt. Sacerdotes eorum, cum officia missarum celebrant, absque ullis id vestibus sacerdotalibus faciunt, nec ullis circa hæc preculis vel orationibus utuntur, præter solam Dominicam Orationem, qua panem fermentatum consecrant. De sacramentis Ecclesiæ, vel parum, vel prope nihil credunt & sentiunt: qui ad hæresim eorum accedunt, coguntur singuli rebaptizari in aqua simplici, nec salem, nec aquam benedicunt, nec de oleo consecrato quicquam tenent: in sacramento Eucharistiæ nihil esse divinitatis credunt, sed solum panem & vinum consecratum, signis quibusdam occultis mortem Christi repræsentantem affirmantes: & propterea in idololatriam cadere omnes quotquot coram illo genua flectunt, & incurvant, vel illud adorant: cum in alium finem à* Christo *sacramentum illud institutum non sit, nisi ad memoriam passionis ipsius recolendam, & non ut hinc & inde circumferatur, aut elevatum à sacerdote videndum ostendatur: quoniam* Christus *ipse, qui adorandus, & cultu latria honorandus est, sedet ad dextram Dei Patris, sicut in Symbolo fidei* Christiana *confitetur Ecclesia. Suffragia Sanctorum, & orationes pro mortuis, rem vanam & ridiculam arbitrantur: similiter confessionem auricularem, & pœnitentiam pro peccatis à sacerdotibus injunctam. Vigilias & jejunia, fucum & tectorium esse hypocritarum: festa divæ Virginis* Mariæ, *Apostolorum, & reliquorum divorum, inventa esse ociosorum affirmant: dies tamen dominicos, & festum* Natalis Dominici, Paschæ, & Pentecostes *celebrant. Multa esse nt alia illorum portentorum perniciosa dogmata commemoranda, si non rationem meliorum & graviorum studiorum tuorum haberem. Si tamen superiores duæ factiones ad concordiam reducerentur, posset & ista nefaria secta (quamvis jam plurimum aucta, maxime vero propter vitam sacerdotum nimium dissolutam) opitulante Rege exterminari, vel in meliorem fidei & religionis formam reduci. Sed de his jam diu superque satis. Rogo velis æquiori animo ferre hanc meam tam immoderatam loquacitatem, qua erga te non alia causa usus sum, nisi ut factionum nostrarum multiplicum veram & certam rationem acciperes. Litera ista cito ne te contingent prorsus nescio, cum* Misnæ *tela* Apollinea *passim volitare dicantur. Quæ forte* Jodocus *noster, Rector Academiæ* Erfordiensis, *evitare volens, ad quædam sese loca remotiora receperit: nam & litera tua, quas ei ad me mittendas tradideras, ad quatuor menses apud eum retenta fuerunt, non tamen alia causa quam quod fidelem tabellarium, qui huc transiret, non habuit. Cupio te, amice charissime, diu & optime valere, meque, ut cœpisti, diligere, & cum opportunum erit nonnihil rescribere, quod & ego me facturum recipio: etiam vale. Ex Arce nostra* Kostelecensi 10. *Octob. Anno Dominicæ incarnationis* 1519.

EPISTOLA CCCCLXIV.

Erasmus Budæo suo S. D.

An. 1519. LONGOLIUS, homo impense doctus, mihique multis nominibus jucundus, pro literis ad me tuis expostulationem attulit, quod duabus tuis epistolis proximis nihil adhuc responderim. Ex quo conjicio, postremas meas literas tibi non esse redditas, aut tum certe redditas non fuisse. Literas ad *Vivetem* hodie ab illo accepi, sed nondum legi: nec enim licuit per *Longolium*. *Joannes Coletus*, vir optimus, mihique certissimus amicus, *Londini* periit hydrope. Tu cura, mi *Budæe*, ut quam rectissime valeas, nosque, ut soles, ames. *Lovanio* 15. Octob. Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLXV.

Erasmus Nicolao Beraldo S. D.

LONGOLIUS ex *Anglia* reversus tuas mihi reddidit literas. De crabronibus nihil est quod metuas. Epistola illa tua felicissime cessit, *Dorpius* blandissime respondit. Theologi ultro mecum egerunt de pace, & sarta est hac lege, ut sit omnium superiorum amnestia. *Dorpius* etiam edita oratione testatus est se mutasse sententiam. Proinde de hujus constantia plane confido. Cum cæteris sic convenit, ut tamen observem quid agant. Dabo operam, ne mihi rupti fœderis crimen possit impingi, sed excubabo, ne interoscitans opprimar. Scripsi ad te nuper per *Augustinum*, Medicum *Frisicum*, per quem misi & *Dorpii* orationem. Saluta *Ruzæum*, *Deloinum*, & *Ruellium*. Bene vale, doctissime *Beralde*. *Lovanio* 15. Octobris, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLXVI.

Erasmus Roterod. Ambrosio Leoni, insigni Medico, S. D.

QUO minus exspectatæ venerunt tuæ literæ, *Ambrosi* doctissime, hoc mihi plus voluptatis attulerunt. Sic enim mihi totam illam nostræ consuetudinis memoriam renovarunt, ut eas legens apud *Venetos* mihi viderer agere, veteres amicos meos tueri coram & amplecti, *Aldum*, *Baptistam Egnatium*, *Hieronymum Aleandrum*, *M. Musurum*, te cum primis amicorum omnium suavissimum. Agnosco lepidissimos tuos mores in epistola tua, quæ tota jocis ac salibus scatet. O te felicem cui contigerit in pulcherrimis studiis, & in urbe facile omnium magnificentissima, inter patricios & eruditos viros consenescere! cum me meus genius pluribus casibus atque erroribus exercuerit, quam unquam *Neptunus Ulyssem Homericum*. At ne quid horum tribuas inconstantiæ animi, in tanta fatorum varietate semper idem ac sui simillimus fuit *Erasmus*. Nec unquam alius fui, quam sum, sed ita ferebat fabulæ ratio, alia subinde erat agenda persona. Et tamen tum demum mihi *Pythagoras*, ac *Proteos* objiceres, si nosses omnes fabulæ nostræ scenas. Quoties enim post illa me sepelierunt isti, quoties ipse mihi sum superstes? Bonarum literarum hostes me prope singulis annis efferunt, sepeliuntque. Quoties adita mihi *Basilea* per medios latrones, per medias pestes? Cum quibus monstris mihi luctandum fuit? Qui sudores exantlandi? Diceres *Erasmum* illum olim vitreum, nunc adamantinum esse factum. Quid faciam? Sic est fatum meum. Tu felicior, cui licuerit in honesto tranquilloque ocio cum philosophia mussare. Nec ullæ tempestates inciderunt, quæ te à tenore vitæ transversum alio raperent; exspectamus avidissime fœtus istos non solum *Leone* dignos, ut tu vocas, verum etiam *Ambrosio* dignos, ut non minus habeant jucunditatis quam roboris, & *Nestorem* illum *Homericum*, mellita facundia scatentem, nobis referant. Pie tu quidem, quod *Nolam* patriam tuam illustras, cui quon-

An. 1519. quondam *Maro* noster famam invidebat. Atque utinam prodisset ingens illud Opus adversus *Averroem* impium ἐ τεὶς καλὥεςτον. *De problematis rerum naturalium*, quod Opus jam olim habebas in manibus, admiror te nihil meminisse, ne de *Græcis* quidem literis, quas jam canescens, & tamen feliciter amplexus es, gravi exemplo, ne posthac quisquam desperet adolescens Quod mones, ne temere *Abydum:* utinam in tempore monuisses, nunc posteaquam semel me ventis ac fluctibus credidi, horum arbitrio ferar necesse est. Attamen in tantis motibus, quos quotidie novos excitant, in meliora studia conjurati sycophantæ, rationis ac philosophiæ saburra me libro, arteque, quantum licet, cum tempestate pugno. B *Turcicos* motus nihil est quod formidemus, si modo *Christianos* Principes jungat concordia. Et ô pectus vere philosophicum, prædiis ac pecuniis non times, studiis times! ad quorum exitium nihil opus est *Turcis*. Moliuntur isthuc summa vi Monachi quidam ac Theologi. Quotam enim studiorum portionem relinquit, qui præter Sophisticam Theologiam, ac perturbatam legum cognitionem nihil vult sciri, qui linguas explodit, qui semel quicquid est politioris literaturæ damnat? Sed nihil agunt homines impudentissime stolidi. Tota *Gallia*, tota *Germania*, atque ipsa quoque *Britannia*, flagrantibus etiam animis optimas literas amplectitur summo favore Principum, atque etiam præsidio. C *Marcus Musurus* Episcopus esse maluit, quam professor, sed huc festinantem *Roma* absorbuit: non opinor quenquam apud nos tam impudentem esse, qui velit in isto theatro sui specimen edere, & *Gallus* aut *Germanus* cum *Italis*, imo cum *Musuri* posteris inire certamen, quid nisi sibilos ac risum lucrifacturus? Pergratum *Petri Alcyonii* per te novisse nomen, utinam & lucubrationes hominis videre liceret, præsertim quæ vertit ex *Aristotele*. Cupio totum hominem propius nosse, præsertim cum nostra non adspernetur, quod haud faceret, ni foret ingenio longe candidissimo. Lacessam eum alias literis meis, nunc viro meis verbis dices salutem. D Est apud *Britannos* vir undiquaque doctissimus *Thomas Linacrus*, tibi jam olim ex *Aldi* nostraque prædicatione cognitus, tuæ professionis, ac ni fallor ætatis. Is idem agit quod tu: multis annis elimatas lucubrationes suas vicissim edit in lucem. Prodiit *Galenus* περὶ τῶν ὑγιεινῶν, tanta fide, tanta luce, tanto *Romani* sermonis nitore redditus, ut nihil usquam desideret lector *Latinus*. Imo nihil non melius reperiat, quam apud *Græcos* habeatur. Successerunt libri *Therapeutices*, quos scis quales antehac habuerimus. Exspectamus proxima fœtura libros *Aristotelis* Meteorologicos, non æstimandis sudoribus primum emendatos, deinde felicissime versos. Sunt illi permulta in scriniis, magno usui futura studiosis. E His monumentis vir ille consuluit immortalitati sui nominis, his ornat suam *Angliam*, his aulam regiam illustrat, atque ipsum inprimis Principem, cui medicus est primarius. Apud *Gallos* item magnus ille *Guilhelmus Copus* novis subinde libris rem medicam nobis asserit. *Budæus* per Jureconsultorum libros obambulans, *Augeæ* stabulum repurgat. Gaudent omnes admoneri, soli Theologi nolumus meliora discere. Fac valetudinem tuam, *Ambrosi* doctissime, tueare diligenter, quo & diu prosis optimis studiis, & multis annis senex sene frui possim. Nam ipse præcurrentem te sum assequutus, totus ferme canus. *Aldus* in familiaribus colloquiis non sine voluptate solitus est imitari senis decrepiti balbutiem, F qua olim putaret futurum, ut alter alterum consalutaremus: *Quomodo vales*, inquit, *domine Erasme?* deinde voce æque balba, sed exsiliore, me videlicet agens, respondebat: *Si vales, ego valeo.* Hæc jucunde quidem somniabat, præsertim si sermo accederet de exstruenda nova Academia, sed fidem non præstitit. Reliquit nos ante balbam illam ætatem: etiamsi me multo grandior erat *Aldus*, annis, ni fallor, plus minus viginti: nam ipse nunc annum quinquagesimum

A secundum, aut ad summum tertium ago. Juvat plura tecum confabulari, optime *Leo*, sed alio me vocant negotia. Tuum nomen semper exstabit in meis Proverbiis, si tamen his ipsis continget exstare. Neque vicissim in tuis lucubrationibus gravaberis *Erasmi* meminisse. Optimum *Baptistam Egnatium* meo nomine salutato diligenter: item *Asulanum* cum sua familia, nominatim *Manutiolum*, qui nobis isthic puellus ludebat, cum adessem. Bene vale. *Lovanio* 15. Octobr. Anno 1519. An. 1519.

EPISTOLA CCCCLXVII.

Erasmus Rot. Thomæ Lupseto S. D.

B TRIGINTA jam annis nullius mors mihi fuit acerbior, quam *Coleti:* percupio hominis memoriam posteritati consecrare. Sed hoc negotii tu pro tua in illum pietate capesses, ut me instruas, præsertim si qua sunt, quæ putes mihi non esse cognita. *Longolio* pene totum triduum dedi: placuit omnibus modis, hoc uno dempto, quod nimium *Gallus* est, quum sit nostras. Commigrat isthuc clarissimus adolescens *Antonius* à *Grimberga*, filius cordatissimi herois à *Bergis*, rara indole, ac probitate, literarum ex animo studiosus, cui nec invisus est *Erasmus*. Valent hic tui *Hermannus Frisius*, ac *Nesenus* cum *Carino*, cæterisque. C *Vesculus* nunquam magis fuit in negotio, quam nunc: sed omnia fucate. Mi *Lupsete*, si vis me tibi immortali devincire beneficio, cura quavis ratione, ut liber ille ad me perveniat. Exemplar est isthic apud tres aut quatuor, amici agunt ut prematur, & interim hoc me lædunt, quod hic quotidie reddit instructiores suas sycophantias. Nihil enim minus sperandum est, quam ut ille perpetuo premat. Hoc officii si mihi præstiteris, reposce vicissim quicquid voles, nihil negabitur. Magnopere gratum feceris, si frequenter ad nos scripseris. Bene vale. *Lovanio* 16. Octobris, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLXVIII.

D *Erasmus Roterod. Richardo Paceo, Decano apud divum Paulum Londini*, S. D.

VIDEOR mihi dimidiatus vivere, *Coleto* mortuo; quem virum *Britannia*, quem amicum ego perdidi? Tibi gratulor, qui in ejus fortunam successeris. Aveo scire si quid allatum de libris tuis novi. Cardinalem *Campegium* vidi *Brugis*, nam me miro studio accersiverat. Nihil unquam vidi humanius aut sincerius. Rex minabatur responsurum, & item Card. *Eboracensis*, neque quicquam adhuc audio. Facito me certiorem, si quid est quod mea referat scire. E Commigrat in aulam vestram suavissimæ indolis juvenis *Antonius* à *Grimberga*, Principis *Bergani* filius, nec illiteratus, & ex animo literarum ac literatorum amans. Non cupio ut ames adolescentem, tantum nosse velis rogo: cognitum amabis, velis nolis, ea est morum & ingenii probitas. Pater, ut scis, apud nos valet suo merito plurimum. E re mea fuerit, si is intelligat, mihi istic cum filio suo amicos esse communes, & tales amicos, quorum convictu talis evadat juvenis, qualem impensissime cupit senex cordatissimus atque optimus. Nos hactenus vix tutati sumus valetudinem, cœlo tam incommodo. Hibernis his mensibus reliquas Paraphrases absolvemus adjutore *Christo*. Literas tuas jam pridem misere exspecto. Bene vale. *Lovanio* 16. Octobris, Anno 1519. F

EPISTOLA CCCCLXIX.

Erasmus Rot. Guilielmo Montjoio S. D.

EXIMIE *Mecænas*, vix mihi tempero quin invideam aulæ vestræ, tot eruditis differtæ, cum nostra præter *Midas* fere nihil habeat, etiamsi res ipsa cogit nostros Satrapas literarum habere rationem. Clarissimus Princeps *Berganus*, ex multis cognita sinceritate vestræ

An. 1519. ſtræ aulæ ac Regis Reginæque dotibus, non alio maluit emandare filium ſuum *Antonium* dominum *Grimberge*, juvenem indole feliciſſima, ac moribus plane ſuo genere dignis: cum primis autem literarum ex animo ſtudioſum, &, quod tecum habet commune, faventem *Eraſmo*. Hunc quid ego tibi commendem? quum & illum norim iis rebus præditum, quas tu non potes non amare. Ducit ſecum præceptorem ſuum *Adrianum Barlandum*, virum haud vulgariter eruditum. Quod non reſpondes meis literis, nihil aliud in cauſa ſuſpicor, quam ſolitam tuam hac in re pigritiam. Mors *Coleti* tam acerba mihi fuit, ut nullius his annis viginti fuerit acerbior. Sed quis uſus querelarum, aut fletus? ille ad nos redibit nunquam, nos illum ſequemur. Cum Theologis ſarta pax, quam illi ultro expetierunt: quam ſic admiſi, ut nec meo vitio ſim violaturus, nec illis tamen unquam ſiſurus. Nunquam audita fuit ejuſmodi conſpiratio, ex unius hominis bili nata: cujus etiam opera ſarta eſt, quum videret & ſe imparem Tragœdiæ, & me recti conſcientia fretum non cedere, imo tandem etiam dentes aliquot nudare; ſæviturum ſi porro perrexiſſent. Nos ſat proſpera valetudine ſumus, niſi quod ætas ſemper aliquid decerpit hujus corpuſculi nervis, ſed non recuſarim immori literis, *Chriſti* gloriam illuſtrantibus. Si tu ſolitum in nos animum non mutaſti, fac tuis literis aliquoties *Eraſmum* appelles tuum, ubi ubi terrarum eſt. Bene vale. *Lovanio* 16. Octob. Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLXX.

Eraſmus Rot. integerrimo D. Guilielmo Dancaſtro S. D

O nos miſeros, qui talem præceptorem, talem patronum, talem amiſerimus amicum? Ploratur lachrymis amiſſa pecunia veris, hanc ego jacturam omni lachrymarum genere deplorandam cenſeo. Sed quid conferunt ſingultus? quid ejulatus? ille revocari non poteſt, nos illum brevi ſequemur. Interim *Coleto* gratulandum, qui jam ſecurus ſuo fruitur *Chriſto*, quem ſemper habebat in ore, ſemper in pectore. Mandabo literis vitam hominis, ſi tu tuique ſimiles, quædam me docueritis, mihi fortaſſis incognita. Quod ut facias etiam atque etiam rogo. *Gerardum* œconomum meis verbis ſalutato diligenter, erga quem adhuc ingratus eſſe cogor, ſic obruor undique. Cum Theologis ictum fœdus, ipſi ultro flagitarunt, poſteaquam nihil ab illis non tentatum eſt in meam perniciem, & vident conatus parum ſuccedere: Si *Chriſtus* pro nobis, quis contra nos? Bene vale, mi chariſſime *Guilielme*, meque *Chriſto* Opt. Max. tuis precibus commendato. *Lovanio* 16. Octob. Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLXXI.

Eraſmus Rot. Cutberto Tonſtallo S. D.

Cum catalalis ictum fœdus, ipſis id diu flagitantibus: nunquam neque lecta neque audita fuit ejuſmodi conſpiratio. Solus (ut ferunt) *Noxus* ille fuit, qui & olim inſtigavit *Dorpium*, & hanc totam Tragœdiam excitavit: id pridem ſuſpicione collectum, jam plane comperi: idem farciendæ pacis fuit auctor, ubi ſenſit & me minari, ni deſinerent, & alios ad bellum accinctos, & ſuam valetudinem ob tumultum periclitari, & in ſuum caput recidere, quod in meum moliebatur. Scio tibi non placere meas apologias, ſed tempori fuit ſerviendum, imo laudares meam lenitatem, ſi negotii noſſes atrocitatem. Neque me clam eſt vobis auctoribus fieri, ut *Leus* premat ſuum librum, nec aliud tamen interim mihi præſtatis, niſi ut ille Opus edat inſtructius, ac me fortaſſis aut mortuo, aut procul abſente. Nihil enim minus ſperandum eſt, quam ut ille perpetuo premat, quod quotidie retexit, imo nunquam magis fuit in hoc negotio, quam nunc eſt. Mihi tamen non eſt animus cum veſtra pugnare ſententia. *Dorpius* etiam libello edito teſtatus eſt animum mutaſſe ſeſe, ac cæteris in rebus talem ſe præbet, ut ſatis fidam. Cum cæteris initum fœdus, à me quidem non violabitur, & arma depoſui: cæterum excubias non intermittam. Hac hyeme Paraphraſes abſolvam, ſi *Chriſtus* adfuerit. *Coleti* mortem inconſolabiliter deplorarem, niſi ſcirem nec illi, nec mihi profuturas lachrymas. Commigrat aulæ veſtræ *Antonius à Grimberga*, filius primarii viri Principis à *Bergis*, juvenis natus virtuti, literarum ac literatorum amantiſſimus, indole manſuetiſſima pudoriſque plena: huic non gravaberis declarare, quantum faveas probitati. *Longolius* hic mihi totum biduum abſumpſit. Cardinalem *Campegium* vidi *Brugis*, cœnavi cum eo, mira hominis humanitas. Placuere mores aperti minimeque fucati. Si fieri poſſit, cuperem mihi fieri copiam eorum, quæ notavit *Leus*, nam adornant rurſus tertiam editionem, ab ipſo nihil poteſt extorqueri. De *Roffenſis* animo nihil equidem addubito, ſed tamen hoc ſycophanta nihil nec doloſius, nec improbius. Si quid me jubebis facere, promptiſſimum ad omnia reperies. Bene vale. *Lovanio* 16. Octob. Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLXXII.

Eraſmus Rot. Thomæ Card. Eboracenſi S. D.

Quod proximas literas meas tua ſublimitas non ſolum boni conſuluit, verum etiam alacri lætáque fronte perlegit, (nam id mihi *Brugis* narravit Cardinalis *Campegius*) gratiam habeo maximam: quod nondum reſpondit, negotiorum undis imputo. Mihi tamen maximi muneris inſtar fuerint celſitudinis tuæ literæ, ſi promerear. Ut autem eam rurſus interpellarem in cauſa fuit hic *Antonius Grimbergius*, clariſſimi cordatiſſimique Principis *Bergani* filius, qui in regiam *Britannicam* commigrat, videlicet hoc agente patre, ut dignus evadat ſuo genere. Eſt autem adoleſcens ingenui pudoris plenus, nec illiteratus, & literarum ac literatorum amantiſſimus: in ſumma, ea indole, ut ſummam de ſe ſpem præbeat, ſi naturæ felici par acceſſerit inſtitutio. Hunc pater ob hoc etiam tenerius deamat, quod omnium liberorum minimus, veluti poſteritatis ſacra ſit ancora. Scit vir prudentiſſimus quantopere referat, inter quos ætas ea verſetur, ſic in bivio virtutum ac vitiorum conſiſtens, ut levi momento huc aut illuc impelli poſſit. Perſuaſum habet, non aliam aulam eſſe incorruptiorem, quæ præter Regem hujus ætatis facile integerrimum, ac Reginam omnis probitatis exemplar, tot habeat viros doctrina præcellentes, morum innocentia commendatos, gravitate venerandos, prudentia conſilioque ſuſpiciendos. Nec ignorat quibus illecebris aulæ noſtræ ad perniciem lubricæ ætatis ſint inſtructæ. Proinde cordatiſſimus ſenex iſtam aulam ceu ſcholam unicam delegit, quæ juvenem non literas ſolum, verum etiam mores, bono Principe dignos, doceat. Neque enim dubium eſt, quin juvenis hic magnis rebus natus, ad longe majora ſit evehendus, ſi vixerit. Nihil addubito, quin ille ſit vobis ſummorum Principum literis diligenter commendatus, ut plane ſupervacaneum ſit, meam accedere commendationem. Tamen quando id verecunde ſignificavit verius quam petiit, viſum eſt celſitudini tuæ paucis illius imaginem adumbrare. Quanquam eum nemo commendaverit efficacius, quam ipſius mores & ingenium cum primis amabile iis, qui probitatem diligunt cum eruditione conjunctam, quorum tu citra controverſiam antiſtes es, ac Princeps: quem precor, ut propitius Deus rebus humanis quam diutiſſime ſervet incolumem. *Lovanio* 17. Octobris, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLXXIII.

Eraſmus Rot. Joanni Draconi, ex urbe Karoli, ſuo, S.

Ut ad epiſtolam tuam paucis reſpondeam, humaniſſime *Draco*, primum, poſt longam apud *Baſileam*

An. 1519. leam ægrotationem, denuo periculosissime relapso, deinde negotiis ingentibus occupatiori quam quisquam credat, *Eobanus* noster voluptatis attulit plurimum, tum lucri non parum, qui ipse vir & admiratione dignus, & amore, te novum amicum mihi conciliavit, licet hac certe parte satis opulentum: & vel unus *Helius* queat *Germaniam* nostram à barbariæ calumnia vindicare. Deum immortalem! quam felix felicitas, quam facilis facilitas in carmine! dicerem in hoc renatum *Ovidium*. Neque sui dissimilis est in oratione soluta. Nam in utroque specimen sui præbuit, idque ex tempore. Tum autem qui morum candor? quæ comitas? quæ facilitas? quam nusquam est affinis iis vitiis, quibus vulgo sunt obnoxii, præsertim apud *Italos*, qui Poeticen deamant? quam pia Musa castaque *Christianas* celebrat Heroidas? Felicem ter quaterque *Germaniam*, si plures huic simillimi vates exorirentur: & exoriuntur jam aliquot. Sed longe plures exorituros video, si Principes ac primates ingeniis honorem habere cœperint; tametsi jam hoc facit inclytus ille *Saxoniæ* Dux *Fredericus*, Archiepiscopus *Moguntinensis*, vel citra Cardinalitium galerum maximus ac clarissimus. Unum hoc me male habet, quod *Hessus* noster tantum itineris exantlarit frustra. Quid enim fructus erat? aut quod operæ precium vel totum *Erasmum* vidisse? Meliorem mei partem, si quid in me boni est, jam in lucubrationibus meis conspexerat. Porro, quod superest, quæso, quid habet visendum? Gratum fuit tuum munusculum, animi in me tui symbolum. Bene vale. *Lovanio* 17. Octobris, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLXXIV.

Erasmus Rot. Joanni Episcopo Roffensi S. D.

EXIMIE Præsul, perscripturus eram, ut tua jusserat reverentia, quæ adnotaram tribus libellis, quibus *Fabri* refellis opinionem. Verum, id serum arbitratus sum, edito posteriori libro, quem sane nondum legi, lecturus tamen propediem. Miseret me *Fabri*: viri nimirum optimi, qui *Lutetiæ* non mediocri gravatur invidia, præsertim *Dominicanorum*, potissimum ob hoc quod dictus sit favere *Capnioni*. Optarim ut tua reverentia contenta sit hac victoria, quam eruditorum suffragiis adeptus diceris, Opus emitur cupide. Quare posthac quidquid voles committere lubens recipiet excudendum typographus: nam initio mire difficilem sese præbuit, adeo ut vix hominem quiverim perpellere. Cum Theologis sarta concordia, ipsis ultro flagitantibus, quod utinam illis prius venisset in mentem, & non lædere maluissent, quam reconciliari. Nunc *Dodonæi* lebetes semel moti, diu tinniunt, præsertim autem Monachorum quorundam mira virulentia, & ad insaniam usque impudens, calumniandi libido. *Jacobus Hoochstratus* agit *Lovanii*, profugus *Colonia* ob pestem: ut alii suspicantur, extrusus à Monachis invidiam ab illo ortam depellentibus. Nihil adhuc molitur, quid in posterum facturus, nescio. De *Leo* pudet queri, precor ut *Christus* illi mentem inserat digniorem & sacerdote, & Theologo. Nunquam magis fuit in negotio, quam nunc est, nec interim quicquam ab illo potest exsculpi. *Frobenius* minatur se rursus excusurum typis Novum Testamentum, quare te obtestor, & per tuum sacrorum studiorum amorem, & per tuam pietatem Episcopo dignam, & per nostram amicitiam, & per si quid omnino apud te valet *Erasmus*, ut si totius libri copiam facere non vis, quod tamen summopere volebam, saltem annotes ea, quæ judicaris alicujus esse momenti, hinc (mihi crede) nulla nascetur tragœdia. Quod si tuæ occupationes obstant, quo minus hoc officium mihi queas præstare, saltem *Moro* detur hæc provincia, vel adjurato, si videtur. Illud certissimum est, *Leum* suas nænias non perpetuo pressurum. Hoc agit, ut Opus edat instructius, & tamen interim jactat passim se id dare amicorum voluntati, meoque honori, quod premit. Quod si me vita functo librum evulgarit, utriusque deterior erit conditio. Nam neque me docebit aut corriget, & longe odiosius illi respondebitur, quam si ipse respondeam. Hac igitur in re, te quæso, fac experiar animum illum in me tuum, quem semper præ te tulisti. Hæc scripsi mœrens ob *Coleti* decessum, qui mihi tam acerbus est, ut his triginta annis nullius hominis mors me discruciarit gravius. Scio bene actum cum illo, qui exemptus ab hoc scelerato pariter atque ærumnoso seculo cominus fruitur suo *Christo*, quem vivus sic deamabat. At ego publico nomine non possum non deplorare tam rarum *Christianæ* pietatis exemplar, tam singularem *Christianæ* doctrinæ præconem: privatim autem meo nomine tam constantem amicum, tamque incomparabilem patronum. Quod unum superest, hoc illi parentalium vice persolvam officii: si, quid mea scripta valebunt, non sinam ejus viri memoriam apud posteros intermori. Dux *Saxoniæ Fridericus* bis ad me scripsit, eidem meæ respondens epistolæ: hujus unius præsidio substitit *Lutherus*. Id ait se causæ dedisse verius quam personæ. Addit, non commissurum sese, ut in sua ditione opprimatur innocentia, eorum malitia qui sua quærunt, non quæ *Jesu Christi*. Ab omnibus delatum imperium ingenti animo recusavit, idque pridie quam *Carolus* eligeretur, cui nunquam contigisset imperii titulus, nisi *Fridericus* deprecatus esset, clarior honore contempto, quam fuisset adepto. Mox rogatus, quem igitur censeret eligendum, negavit sibi quenquam alium videri tanti nominis oneri sustinendo parem, quam *Carolum*. Ob hunc insignem animum à nostris oblata triginta floren. millia constantissime rejecit. Quumque urgeretur ut saltem decem millia pateretur dari famulis: Accipiant (inquit) si velint, attamen nemo manebit postridie apud me, qui vel aureum acceperit: ac postridie conscensis equis subduxit sese, ne pergerent esse molesti. Hoc mihi ut compertissimum retulit Episcopus *Leodiensis*, qui Comitiis imperialibus interfuit. Dux *Wirtembergensis* nuper profligatus bellum redintegrat, receptis aliquot oppidulis. Nos *Carolum* nostrum proximo vere reducem operimur ex *Hispaniis*. Bene vale, reverendissime Præsul, & *Erasmum* hoc etiam magis amplectere, quod *Coletus* avulsus dimidiatum reliquit. *Lovanio* 17. Octobris, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLXXV.

Erasmus Henrico Guilfordo, rei equestris regio præfecto, S.

VIDES, ornatissime *Guilforde*, virtute nihil amabilius, quæ sic omnium animos ad se pellicit, ut nulla incantatio possit efficacius. Siquidem fragrantia honestissimæ famæ, quæ nusquam non divulgat aulam *Britannicam*, præter Regem, omnibus absoluti Principis dotibus egregie cumulatum, & huic simillimam Reginam, tot insuper integris, eruditis, gravibus, cordatisque viris abundare, Principem *Bergensem*, virum in primis prudentem, hoc est, à tergo pariter atque à fronte oculatum, excitavit, ut *Antonium* natu minimum ex liberis, quem natura videtur genuisse virtuti, non alteri scholæ tradendum judicaret: unde rediret, non solum incorruptus ab his vitiis, quibus fere sunt obnoxiæ magnatum aulæ, verum etiam iis virtutibus instructus, quæ tam claris stemmatis, tantisque negotiorum molibus, ad quas haud dubie vocabitur, dignæ sint. Nihil agam si tibi juvenem commendem. Ea est indoles, ea morum suavitas, is pudor ac probitas, ut optimum quenque protinus in sui amorem rapturus sit. Atque hic quoque sentio mihi *Rhamnusiam* infensam. Ante complures annos & Regis benignitas, & Cardinalis *Eboracensis* humanitas, me ad aulæ consortium non semel invitavit, eodem provocavit *Guilielmi Montjoii* fidele semper & amicum consilium. Sed mihi læva mens erat, surdo canebatur fabula. Sciebam haud ullam usquam aulam ista esse incorruptiorem, at quis divinare poterat Principis

pis

An. 1519. pis domum tale Musarum domicilium futurum? Nunc id consilium sequar oportet, quod dant ætas ac valetudo. Vobis interim gratulabor istam felicitatem, quando meam infelicitatem deplorare, nihil attulerit fructus. Bene vale, vir ornatissime. *Lovanio* 18. Octob. An. 1519.

EPISTOLA CCCCLXXVI.

Erasmus Rot. Eobano Hesso suo S. D.

JAM arbitrabar mihi probe cognitam *Germaniam*, & quicquid esset insignium ingeniorum pervestigatum. Adamabam ingenium *Beati Rhenani:* exosculabar indolem *Philippi Melanchthonis:* suspiciebam *Capnionis* majestatem: capiebar *Hutteni* deliciis. Et ecce derepente *Hessus*, quod antehac in singulis vel amabam, vel mirabar, unus universum exhibuit. Quid enim aliud Heroides tuæ quam *Christianum Ovidium* referunt? Cui vel in oratione soluta contingit ea facilitas, quæ tibi in omni carminis genere? Eloquentiam æquat eruditio; & utrumque decorat *Christiana* pietas. Jam in oratione prosa talis es, ut alienus à carmine videri possis. O venam ingenii vere auream! nec à stylo mores abhorrent, quibus nihil candidius, nihil simplicius, nihil potest esse purius. Rara avis, eximia doctrina sine supercilio. Quid superest optandum, mi doctissime *Hesse*, nisi ut egregiis tuis dotibus, quas partim tuis vigiliis, partim cœlo debes, Fortuna respondeat? Id fiet, si *Germaniæ* Principes ingeniis honorem habere cœperint; & bellicæ gloriæ hanc quoque meliorem laudis portionem adjunxerint. Tu mihi terra marique visendus eras, & ultro tam immenso, tamque periculoso itinere *Erasmum* petit *Eobanus*, homuncionem visurus fama maligna, sed tamen hac ipsa minorem. Mihi tam insigne lucrum gratulor, qui cum *Hesso* meo tot egregios amicos lucrifecerim, tuam vicem doleo, qui tam levi fructu tantum laboris susceperis. Bene vale, *Germaniæ* nostræ vel præcipuum decus. *Lovanio* 19. Octobris, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLXXVII.

Alberto Archiepiscopo & Principi Moguntino Cardinali Erasmus Roterodamus

SALUTEM plurimam. Suspiciende Præsul, & idem illustrissime Princeps, redditum est mihi celsitudinis tuæ munus, materia juxta atque opere visendum & insigne, dignum quidem, quod à tali Principe mitteretur, sed haud scio, an dignus *Erasmus* ad quem mitteretur, quem magis convenit vitreis, aut *Samiis*, quam auro celatis poculis bibere. Quod si calix vitreus missus fuisset, tamen mihi inter ea, quæ maxime sunt in deliciis, reponeretur; vel ob id ipsum, quod ab heroe longe optimo profectus fuisset. Commendavit autem mihi non mediocriter munus per se gratissimum *Huttenus* noster, qui docuit appellari poculum amoris, ceu Gratiis sacrum, ob id opinor, quod quum velut osculo sibi committuntur, è duobus fiat unum: addit eam inesse vim, ut qui ex hoc biberint, tenacissima quadam benevolentia conglutinentur. Hujus rei periculum facere volens, *Guilhelmo* Cardinali *Croio*, cum hisce diebus inviseret bibliothecam meam, è tuo poculo præbibi, & ille mihi vicissim. Juvenis est longe felicissimus, & cujus indoles non videatur indigna tanta felicitate. Sed doleo serius fuisse redditum. Nuper enim Theologi *Lovanienses* mecum redierunt in gratiam, hac lege, ut illi compescerent obtrectatrices linguas, quas excitassent, ego pergerem cohibere calamos meorum, quantum esset in me. In eo convivio (nam hic nihil sacrum absque compotatione) produxissem tuum poculum si mihi fuisset, ex quo si bibissent singuli, fortasse felicioribus auspiciis coiisset nostra concordia; nunc ex epistola, nescio qua, parum bene intellecta, & pejus interpretata, male sarta gratia sic dissiliit, ut post brevem tranquillitatem sævior etiam tempestas coorta videretur. Nec dubito, quin hæc omnia gerantur artificio *Satanæ*, cui nihil in-

A visius est, quam *Christianorum* inter ipsos concordia: eoque modis omnibus conatur, & vitæ, & studiorum tranquillitatem aliquo pacto turbare, idque facit pietatis prætextu, quo magis etiam noceat. Qua de re, si celsitudini tuæ per negotiorum undas vacaret, sunt quæ mea refert illam scire, ac fortassis ipsius quoque, certe bonarum literarum interest, quibus æquum est, optimos quosque adversus pessimos favere. Primum illud præfandum est, mihi neque cum *Reuchlini* negotio, neque cum *Lutheri* caussa quicquam unquam fuisse. *Cabala*, & *Thalmud* quicquid hoc est, meo animo nunquam arrisit. Conflictationes illæ virulentæ inter *Reuchlinum* & hos, qui *Jacobo Hoochstrato* favebant, mihi majorem in modum displicuerunt. B *Lutherus* mihi tam ignotus est, quam qui ignotissimus, cujus libros nondum vacavit legere, nisi quod carptim degustavi quædam. Si bene scripsit, nihil mihi debetur laudis: sin secus, nihil est, quod mihi imputetur. Illud video, ut quisque vir est optimus, ita illius scriptis minime offendi: non quod probent omnia, opinor, sed quod hoc animo illum legant, quo nos legimus *Cyprianum* ac *Hieronymum*, imo etiam *Petrum Lombardum*, nimirum ad multa conniventes. Libros *Lutheri* editos dolebam, & cum cœpissent primum ostendi libelli nescio qui, pro viribus obstabam, ne ederentur, præcipue, quod vererer, ne quid tumultus ex his oriretur. C Scripserat ad me *Lutherus* epistolam bene *Christianam*, mea quidem sententia, & respondi, obiter admonens hominem, ne quid seditiose, ne quid procacius in *Romanum* Pontificem, ne quid arrogantius aut iracundius scriberet, sed doctrinam Euangelicam animo sincero cum omni mansuetudine prædicaret. Id feci civiliter, quo magis proficerem. Addidi, hic esse qui illi faverent, quo magis ad horum judicium sese accommodaret: hæc quidam stultissime sic interpretati sunt, quasi *Luthero* faverem: cum istorum nullus hominem adhuc monuerit, ipse solus admonui. Ego *Lutheri*, nec accusator sum, nec patronus, nec judex: de spiritu hominis non ausim judicare, est enim difficillimum, D præsertim in partem pejorem. Et tamen si illi faverem ut viro bono, quod fatentur & hostes: si ut reo, quod juratis etiam Judicibus permittunt leges: si ut oppresso, quod dictat humanitas, & obruto ab his, qui simulato prætextu, devotis animis tendunt adversus bonas literas, quæ tandem esset invidia? modo ne me causæ admiscerem. Postremo, *Christianum* est, opinor, sic favere *Luthero*, ut si innocens est, nolim eum improborum factionibus opprimi: sin errat, velim sanari, non perdi: hoc enim magis congruit cum exemplo *Christi*, qui juxta Prophetæ testimonium, *linum fumigans non exstinxit, neque baculum confractum comminuit.* Optarim pectus illud, E quod videtur habere præclaras quasdam scintillas Euangelicæ doctrinæ, non opprimi, sed correctum revocari ad prædicationem gloriæ *Christi*. Nunc Theologi quidam, quos ego novi, nec admonent, nec docent *Lutherum*, tantum insanis clamoribus apud populum traducunt hominem, & virulentissimis obtrectationibus lacerant, nihil habentes in ore præter hæreses, hæreticos, hæresiarchas, schismata, & antichristos. Negari non potest hic clamatum fuisse apud populum odiosissime, ab his, qui libros *Lutheri* nondum viderant. Compertum est, quosdam nominatim damnasse quæ non intellexerant. Quorum illud est unum; F *Lutherus scripserat, nos non teneri ad confitendum peccata capitalia, nisi manifesta, sentiens manifesta, quæ nobis confitentibus essent nota.* Id quidam sic interpretans, quasi manifesta essent, quæ palam essent admissa, vociferatus est miris modis, in re non intellecta. Compertum est ab his damnata ut hæretica in libris *Lutheri*, quæ in *Bernardi*, *Augustinique* libris, ut orthodoxa, imo ut pia leguntur: admonui eos initio, ut ab hujusmodi clamoribus temperarent, sed scriptis potius ac disputationibus rem agerent. Primum, non esse publice damnandum, quod non esset An. 1519.

An. 1519. lectum, imo, quod non expensum, non enim dicam
non intellectum. Deinde, Theologis indecorum esse,
quicquam per tumultum agere, quorum judicium o-
porteret esse gravissimum: postremo, non facile de-
bacchandum in eum, cujus vita probaretur ab omnibus.
Denique, fortassis non esse tutum attingere talia apud
promiscuam multitudinem, in qua sunt multi, quibus
valde displicet secretorum peccatorum confessio. Hi si
audiant esse Theologos, qui negant oportere confiteri
omnia crimina, facile arripient, unde concipiant per-
versam opinionem. Cum hoc idem videretur cordatis-
simo cuique quod mihi videbatur, tamen ex hac ami-
ca admonitione conceperunt suspicionem, libros *Lu-
theri* magna ex parte meos esse, & *Lovanii* natos, cum
in his nec apiculus ullus sit meus, aut me conscio, aut
volente editus: & tamen hac falsissima suspicione fre-
ti, citra ullam expostulationem, excitarunt hic multas
Tragœdias, quibus adhuc in vita nihil vidi furiosius.
Ad hæc, cum Theologorum sit proprium docere, nunc
video multos nihil aliud agere, nisi ut cogant, ut per-
dant, ut exstinguant, cum *Augustinus*, ne adversus
Donatistas quidem, non hæreticos modo, verum etiam
sævissimos latrones, probet eos, qui cogant tantum,
non etiam doceant. Homines, quos maxime decebat
mansuetudo, nihil aliud sitire videntur, quam huma-
num sanguinem, tantum in hoc inhiant ut capiatur,
ut perdatur *Lutherus*. Atqui, hoc est carnificem age-
re, non Theologum. Si se magnos Theologos volunt
ostendere, convertant *Judæos*, convertant ad *Christum*
à *Christo* alienos, emendent publicos *Christianorum* mo-
res, quibus nihil est corruptius, ne apud *Turcas* qui-
dem. Quo pacto æquum est, ut rapiatur ad pœnam, qui
primum proposuit disputanda, de quibus in omnibus
Theologorum scholis semper est disputatum; cur affli-
gi debet, qui cupit doceri, qui se submittit judicio *Rom.*
Sedis, qui se committit judicio scholarum, quas Univer-
sitates appellant. Quod si se non credit manibus quo-
rundam, qui illum mallent exstinctum, quam probum,
mirum videri non debet. Spectandi in primis sunt hujus
mali fontes. Mundus oneratus est constitutionibus hu-
manis, oneratus est opinionibus & dogmatibus schola-
sticis, tyrannide Fratrum Mendicantium, qui cum sint
satellites Sedis *Rom.* tamen eo potentiæ ac multitudinis
evadunt, ut ipsi *Rom.* Pont. atque ipsis adeo Regibus
sint formidabiles. His cum pro ipsis facit Pontifex,
plusquam Deus est: in his quæ faciunt adversus eorum
commodum, non plus valet quam somnium. Non da-
mno omnes, sed plurimi sunt hujus generis, qui ob
quæstum ac tyrannidem, data opera illaqueant conscien-
tias hominum. Ac perfricta fronte, jam cœperant, omis-
so *Christo*, nihil prædicare, nisi sua nova, & subinde
impudentiora dogmata. De Indulgentiis sic loqueban-
tur, ut nec idiotæ ferre possent. His & ejusmodi mul-
tis rebus paulatim evanescebat vigor Euangelicæ doctri-
næ: & futurum erat ut rebus semper in deterius prola-
bentibus, tandem prorsus exstingueretur illa scintilla
Christianæ pietatis, unde redaccendi poterat exstincta
charitas: ad ceremonias plusquam *Judaicas* summa re-
ligionis vergebat. Hæc suspirant ac deplorant boni
viri, hæc ipsi etiam Theologi, non Monachi, & Mo-
nachi quidam in privatis colloquiis fatentur. Hæc, o-
pinor, moverunt animum *Lutheri*, ut primum aude-
ret se quorundam intolerabili impudentiæ opponere.
Quid enim aliud suspicer de eo, qui nec honores am-
bit, nec pecuniam cupit. De articulis, quos objiciunt
Luthero, in præsentia non disputo, tantum de modo
& occasione disputo. Ausus est *Lutherus* de Indulgen-
tiis dubitare, sed de quibus alii prius nimis impudenter
asseveraverant. Ausus est immoderatius loqui de pote-
state *Rom.* Pontificis, sed de qua isti nimis immodera-
te prius scripserant, quorum præcipui sunt tres Prædi-
catores, *Alvarus*, *Sylvester*, & Cardinalis sancti *Sixti*.
Ausus est *Thomæ* decreta contemnere, sed quæ *Domi-
nicani* pene præferunt Euangeliis. Ausus est in materia
Confessionis scrupulos aliquos discutere, sed in qua Mo-

A nachi sine fine illaqueant hominum conscientias. Ausus An. 1519.
est ex parte negligere scholastica decreta, sed qui-
bus ipsi nimium tribuant, & in quibus ipsi nihilo mi-
nus inter se dissentiunt; postremo, quæ subinde mu-
tant, pro veteribus rescissis inducentes nova. Discru-
ciabat hoc pias mentes, cum audirent in scholis fere
nullum sermonem de doctrina Euangelica, sacros illos
ab Ecclesia jam olim probatos auctores haberi pro an-
tiquatis: imo in sacris concionibus minimum audiri De
Christo; De potestate Pontificis, De opinionibus recen-
tium fere omnia. Totam orationem, jam palam quæ-
stum, adulationem, ambitionem, ac fucum præ se fer-
re. His imputandum opinor, etiamsi qua intemperan-
B tius scripsit *Lutherus*. Quisquis favet Euangelicæ doctri-
næ, is favet *Rom.* Pontifici, qui hujus primus est præ-
co, cum cæteri Episcopi sint ejusdem præcones. Omnes
Episcopi *Christi* vicem gerunt, sed inter hos præcellit
Rom. Pontifex. De eo sic sentiendum est, quod nulli rei
magis faveat quam gloriæ *Christi*, cujus se ministrum
gloriatur. De hoc pessime merentur, qui per adulatio-
nem illi tribuunt, quod ne ipse quidem agnoscit, nec ex-
pedit gregi *Christiano*. Et tamen nonnulli, qui movent
has Tragœdias, non faciunt studio Pontificis, sed hujus
potestate ad suum quæstum, suamque tyrannidem abu-
tuntur. Habemus, ut arbitror, Pontificem pium, sed in
tantis rerum fluctibus plurima sunt, quæ ille ignorat:
C quædam, etiamsi velit, non potest obtinere, sed (ut
inquit *Maro*)

Fertur equis auriga, nec audit currus habenas.

Hujus igitur pietatem adjuvat, qui exhortatur ad ea,
quæ maxime *Christo* digna sunt. Obscurum non est,
esse qui sanctitatem illius incitent adversus *Lutherum*,
imo adversus omnes, qui audent adversus ipsorum dog-
mata mutire. Sed maximis Principibus magis spectan-
dum, quid velit perpetua voluntas Pontificis, quam
obsequium improbitate extortum. Jam quales sunt au-
ctores hujus tumultus, possem verissime demonstrare,
nisi metuerem, ne dum veridicus esse pergo, videar
maledicus. Multos novi familiariter, multi quales sint,
D editis libris ipsi declararunt, nec in ullo speculo magis
relucet imago mentis & vitæ. Atque utinam isti, qui
sumunt sibi censoriam virgulam, qua quos velint eji-
ciant de senatu *Christianorum*, penitus imbibissent do-
ctrinam & affectum *Christi*. Ea non contingit, nisi a-
nimis ab omni cupiditatum hujus mundi sorde defe-
catis. An isti tales sint, id mox experietur, qui cum
illis agat de re, quæ ad quæstum, aut gloriam, aut
vindictam eorum pertinet. Utinam possim insinuare a-
nimo celsitudinis tuæ, quæ super his rebus, & perspe-
cta habeo, & comperta: nam me decet meminisse mo-
destiæ *Christianæ*. Hæc eo liberius dico, quod modis
omnibus sum à *Reuchlini*, *Lutherique* causa alienissimus.
E Nec enim ipse velim ejusmodi scribere, nec eam doctri-
nam mihi arrogo, ut ab aliis scripta velim tueri: sed mi-
hi non tempero, quin illud mysterium aperiam, istos lon-
ge alio tendere, quam præ se ferant. Jam pridem ma-
le habet istos efflorescere bonas literas, efflorescere lin-
guas, reviviscere veteres auctores, quos antehac exede-
bant tineæ, pulvere opertos, mundum ad fontes ipsos
revocari. Timent suis lacunis, nolunt videri quicquam
nescire, metuunt, ne quid ipsorum majestati decedat.
Hoc ulcus cum diu presserint, nuper tamen erupit,
dolore vincente dissimulationem. Antequam exirent li-
bri *Lutheri*, jam magnis studiis hoc agebant, maxime
Dominicani & *Carmelitæ*, quorum utinam plurimi non
essent sceleratiores, quam indocti. Ubi libri *Lutheri* pro-
F dissent, velut ansam nacti, cœperunt linguarum, bo-
narum literarum, *Capnionis* ac *Lutheri*, imo & meam
causam, eodem fasce complecti, non solum male offe-
rentes, verum etiam male dividentes. Primum enim,
quid rei bonis studiis cum fidei negotio? deinde, quid mi-
hi cum causa *Capnionis* ac *Lutheri*? Sed hæc arte commi-
scuerunt, ut communi invidia degravarent omnes bona-
rum literarum cultores. Porro, rem non sincero animo
geri, vel ex hoc licet conjicere: cum ipsi fateantur nullum
esse,

An. 1519. esse, neque veterum, neque recentium auctorum, in quo non reperiantur errores, etiam hæreticum facturi, si quis pertinaciter defendat, cur cæteris omissis, in unum tantum, aut alterum inquirunt tam odiose? Non inficiantur in multis errasse *Alvarum*, in multis Cardinalem sancti *Sixti*, in multis *Sylvestrum Prieratem*, de his nulla mentio, quia *Dominicani* sunt. In unum *Capnionem* clamatur, quia linguas callet. In *Lutherum*, quem isti putant nostris literis præditum, cum eas tenuiter attigerit. Multa scripsit *Lutherus* imprudenter magis, quam impie, quorum hoc istos habet pessime, quod *Thomæ* non multum tribuit, quod minuit quæstum veniarum, quod Ordinibus Mendicantium parum tribuit, quod scholasticis dogmatibus non tantundem defert quantum Euangeliis, quod negligit humanas disputatorum argutias. Hæ nimirum sunt hæreses intolerabiles. Sed his dissimulatis, prætexunt invidiosa apud Pontificem, homines, tantum ad nocendum, & concordes, & callidi. Olim etiam reverenter audiebatur hæreticus, absolvebatur si satisfaciebat: sin convictus perstitisset, extrema pœna erat, non admittebatur ad catholicam & ecclesiasticam communionem. Nunc alia res est hæreseos crimen, & tamen, ob quamlibet levem causam, statim hoc habent in ore, *Hæresis est*. Olim hæreticus habebatur, qui dissentiebat ab Euangeliis, ab articulis fidei, aut his, quæ cum his parem obtinerent auctoritatem. Nunc si quis usquam dissentiat à *Thoma*, vocatur hæreticus, imo si quis à commentitia ratione, quam heri sophista quispiam in scholis commentus est. Quicquid non placet, quicquid non intelligunt, hæresis est, *Græce* scire, hæresis est, expolite loqui, hæresis est, quicquid ipsi non faciunt, hæresis est. Fateor grave crimen est viciatæ fidei, sed non oportet quidvis trahere in quæstionem fidei. Et qui tractant fidei negotium, debent ab omni specie ambitionis, quæstus, aut odii, vindictæque procul abesse. At quid isti præ se ferant, quis est qui non videat? quorum cupiditati si semel licentiæ frena laxentur, passim incipient sævire in optimi cujusque caput. Postremo, minitabuntur ipsis Episcopis, atque ipsi etiam *Romano* Pontifici. Quod non recusabo, quo minus falsum videatur, nisi jam à quibusdam fieri videmus. Quid ausit Ordo *Dominicanorum*, ut ne quid aliud adferam, *Hieronymus Savonarola*, & *Bernense* facinus, admonere nos debet. Non renovo Ordinis infamiam, sed admoneo quid sit cavendum, si illis successerit quicquid temere tentarint. Quicquid adhuc diximus, extra causam *Lutheri* est, de modo tantum ac periculo disputamus. Causam *Capnionis Romanus* Pontifex ad se recepit. *Lutheri* negotium delegatum est Academiis, quicquid hi pronunciabunt citra meum periculum fuerit. Ego semper cavi, ne quid scriberem obscœni, ne quid seditiosi, ne quid alienum à doctrina *Christi*: nec unquam sciens, vel magister erroris, vel auctor tumultus fui, omnia passurus citius, quam seditionem excitaturus. Hæc tamen certis de causis volebam esse nota celsitudini tuæ: non ut illi causam aut præeam, sed ut si conentur adversarii bonarum literarum abuti prætextu dignitatis tuæ, certius possit hisce de rebus, quod optimum sit, statuere: quæ, mea sententia, quo magis abstinebit ab hac causa, hoc rectius consulet suæ tranquillitati. Methodum celsitudini tuæ dicatam recognovi, & auctario non mediocri locupletavi.

Te incolumem ac florentem in æternum servet *Christus* Opt. Max. *Lovanio* 1. Novembris, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLXXVIII.

Erasmus Rot. Joanni Slechtæ Bohemo S. D.

AD prolixam epistolam tuam, optime *Slechta*, paucis in hoc tantum respondebo, ut intelligas eam mihi & redditam fuisse & perlectam; nec enim aliud in præsentia sinunt occupationes meæ. Ad obtrectatorum voces, quando beneficiis etiam efferantur, jam pridem obsurdui. Antehac existimabam me rerum humanarum mediocrem tenere peritiam, qui diversis regionibus, cum variis hominum generibus egissem consuetudinem: sed hujusmodi belluas inter *Christianos* reperi, ut nunquam fuerim crediturus, ni magno meo malo comperissem. Verum, posteaquam illi sui dissimiles esse non possunt, nos nostri similes esse studebimus, neque desinemus pro nostro talento bene mereri de omnibus, quod quidem in nobis erit. Fortasse sic Deo visum est, ut hoc modo luamus commissa nostra, quibus illum frequenter offendimus. Ignoscam illis, ut ille vicissim ignoscat mihi: nam vitæ sanctimoniam, quam mihi tribuis oratione, utinam aliquando sua benignitate mihi tribuat *Christus*, omnis auctor sanctimoniæ. Quod nostris lucubrationibus oblectas ocium tuum, facis tu quidem amice, facturus etiam utiliter, si modo nostra legas cum judicio, neque enim dogmata scribimus: deinde si tum denique sumes in manus *Erasmum*, cum non adest meliorum voluminum copia. At sane totam istam regionem nobis admodum graphice depingis, ut plus prope videam in oratione tua, quam conspecturus fuerim, si isthic annos aliquot egissem. Quod vestra *Germania* passim latrociniis est obnoxia, partim opinor in causa esse reliquias priscæ feritatis: partim quod regio dissecta est in tot ditiones, ac minutos Principes, quorum nemo velit alteri concedere: partim quod nulla gens crebrius belligeratur stipendio conducta; ita latrociniis exercendis bello se parant, & bello defuncti, belli reliquias exercent: jam cum nulla res sit tam incommoda, quin alicui sit commodo, quibus ex deducendis hospitibus, aut negotiatoribus quæstus est, hi nonnunquam procurant ne tutum sit iter, ne ipsorum auxilio non sit opus. Ac mea sententia consultius esset hujusmodi malis occurrere prudentibus consiliis, ne committerentur, quam punire commissa. Qua commeatus esset frequentissimus, via liberari posset arborum densitate, ac vicis, villis, & arcibus communiri. Profecto non parum indecorum mihi videtur, non idem præstare *Germanas* urbes ac Principes in suis regionibus, quod *Elvetii* præstant in sua, populari consilio freti. Sed his malis fortasse medebitur *Carolus* noster Princeps, ut summus, ita justitiæ cultor maximus. Cæterum, quod ad fidei dissidium attinet, levior esset calamitas, mea sententia, si idem error haberet omnes, nunc bona pars non solum diffidetis, ut ajunt, ab Ecclesia Catholica, verum etiam variis erroribus inter vos digladiamini. Nam quod *Judæos* habetis admixtos, id fortasse commune est cum *Italiæ Germaniæ*que reliquæ partibus, sed præcipue cum *Hispania*. Quis autem crederet adhuc superesse, qui stultitiam *Epicuri* profiterentur, negantes animas nostras superesse post obitum? Passim & hic videre est, qui sic vivant, quasi non credant superesse quicquam à morte, sed nemo tam demens, qui hujus doctrinæ, vel dux esse velit, vel comes. Quemadmodum & *Nicolaitas* reperias permultos, quibus uxores sint cum multis communes, sed hujus dogmatis nulla est professio, etiamsi *Plato*, nobilis auctor, ab hac sententia non abhorruit. Sed obsecro te, mi *Slechta*, an istos non pudet appellari hæreticos? Nihil hoc nomine probrosius, quo tamen ipso videntur indigni. Quid enim credit, qui negat immortalitatem animarum? Quid tribuit Euangelio, qui vult uxores esse promiscuas? Illud mihi mirum videri solet, nihil excogitari posse tam prodigiosum, quin suos reperiat sectatores. *Pythagoras* interdixit mortalibus esum fabarum, & reperit qui abstinerent. Fuere qui docerent esse pium, ut filii parentem necarent longævum, & inventus est populus, qui id solenniter fateret. Fuere qui dicerent impium esse quicquam possidere suum, & exorti sunt, quemadmodum testatur divus *Augustinus* in *Catalogo Hæresiarcharum*, qui in ocio degentes, mendicato viverent, ac cæteros velut impios à suo consortio semovebant, qui suis laboribus pararent unde uxores alerent ac liberos. Erant qui *Judæ* proditori ferrent acceptum, or-

An. 1519.

orbis redempti salutem, nec defuerunt discipuli, qui illum pro summo divo colerent. Fuere qui totos dies ore sonarent Psalmos innumeros, nec interim quicquam aliud agentes: nec defuerunt hujus insaniæ sequaces. Fuere qui dicerent impios eos, qui caste colerent matrimonium, iis etiam sceleratiores, qui postulabant uxores esse communes, & hi titulum suo gregi dare potuerunt. Fuere qui suaderent pium esse, si parentes liberos suos vivos exurerent, & inventi sunt quibus persuaderetur dogma tam impium. Adeo credulum est genus mortalium, & tanta est ingeniorum varietas. Equidem opinor, si quis exoriatur nunc, qui doceat religiosum esse, si viri nudi cum fœminis nudis saltent in foro, non defore sectæ suos discipulos ac patronos. Quo magis est circumspiciendum iis, qui auctoritate pollent, ne quid doceant instituantve, quod non quadret ad *Christi* regulam. Sed hujusmodi portentis, ut par est, omissis, demonstras totum *Bohemiæ* regnum atque etiam *Moraviæ* Marchionatum in tres sectas esse divisum. Utinam, mi *Slechta*, pius aliquis artifex ex ista triade monadem faceret. Sed dum quisque privatim suis studet commodis, nec publica bene habent, nec privata, neque fere quisquam ingeniosus invenitur, nisi ad ea, quæ sunt Philosophiæ vulgaris, quæ, ut ferunt, moderatius apud *Turcas* habent, quam apud nos. Non loquor de articulis, quos ad fidem pertrahimus, sed de iis, ex quibus ceu fontibus scatet Euangelica pietas, videlicet è contemptu pecuniarum, è contemptu honorum, è moderatione affectuum, iræ, odii, invidiæ. Quibus cupiditatibus si quis serviat, quæso quid confert fidei professio? Si plus apud nos valet avaritia, si plus ambitio, si libido sceleratior, si odium sævius, si livor nocentior, si obtrectatio venenatior, quorsum attinet profiteri *Christum*, in hoc factum hominem, ut ab his rebus nos avocaret? Hæc mihi dicenti qui succensere volet, succenseat *Jacobo* Apostolo, qui diligenter ac pluribus verbis hæc disserit in Epistola sua. Sectam igitur, quam tu primo loco recenses, sic velim esse primam, ut unicam esse cupiam. Quid enim magis accedit ad imaginem cœlestis hierarchiæ, quam ut digestis ordinibus summa redeat ad unum, aut quæ res utilior ad excludenda mundi dissidia? Si Princeps quispiam tyrannidem moliatur, precibus, hortatu, doctrinaque & auctoritate *Romani* Pontificis componetur. Tyrannum agit Episcopus aliquis, erit unde subsidium imploret populus. Exsistit aliquis, qui dæmoniacam invehat doctrinam, supererit *Romanus* Pastor, qui è puris Euangelicæ Philosophiæ fontibus depromat digna dispensatore & vicario *Christi*. Quod sicubi non respondebit summus ille Præsul, primum fieri non potest, ut qui omnibus præsidet, satisfaciat omnibus: deinde nostrum est, quantum licet, omnia in bonam partem interpretari. Præterea bonam partem eorum, quæ fiunt, non ipsi Pontifici, sed iis, quibus ipse necessario fidit, imputare debemus. Ad hæc meminisse convenit, illum hominibus præsidere, sed hominem: neque diu constare posse mutuam concordiam, nisi quemadmodum illius lenitas nobis obsecundat in multis, ita nos vicissim illi pro tempore morem geramus, præsertim cum id habeat Apostolica doctrina, ut improbis etiam ac morosis Principibus obtemperemus, quatenus licet, incolumi pietate. Atque hac in parte, mea sententia, magis peccat secunda factio, quod odiose rejicit judicium & consuetudinem Ecclesiæ *Romanæ*, quam quod existimat pium esse, sub utraque specie sumere Eucharistiam. Atque utinam hic *Eugenius* maluisset indulgere concordiæ publicæ, quam suis privatis affectibus, si tamen vera sunt, quæ refert epistola tua. Quanquam hic *Bohemis*, si me in consilium adhibuissent, auctor eram futurus, ut tametsi probabilis est hac in parte illorum opinio, tamen obtemperarent potius, quam contenderent, præsertim cum ab hac consuetudine staret maxima pars orbis *Christiani*. Tametsi, ut dicam ingenue quod sentio, demiror cur visum sit immutare, quod à *Christo* fuit institutum, quum causæ, quas adferunt,

A runt, non admodum graves videantur. Porro factionem *Pygardicam* longius abesse à regula pacis Euangelicæ minus mirandum est, quum, ut scribis, ab auctore scelerato profecta sit. Nam si ideo Antichristus est Pontifex *Romanus*, quod aliquando contigit Pontifex impius, aut si ideo meretrix est Ecclesia *Romana*, quod aliquoties habet Cardinales, aut Episcopos, aut alioqui ministros improbos, eadem opera, nullis Episcopis, nullis Pastoribus, nullis Regibus obtemperaremus: ut ne dicam interim, quod hac fenestra aperta, ut cuique hic aut ille esset invisus, ita impius haberetur. Quanto probabilior est *Augustini* sententia, *Ministri moribus non vitiari donum Dei, quod nobis per sacramenta confertur,*

B *etiamsi gravissimas pœnas illi daturi sunt sacerdotes, si moribus impiis efficiant, ut inter idiotas & infirmos male audiat nomen illud adorandum Domini nostri Jesu Christi.* Quod si illi refractis omnis pudoris repagulis, pergant palam esse scelerosi, ut aliqua ratione coercendi sunt, ita neque cujuslibet est illos incessere, nec armis rem geri placet, ne semel admissum exemplum violentiæ, sæviat in innoxios. Quod sibi Sacerdotes & Episcopos eligunt, non abhorret à consuetudine Veterum. Sic electus est S. *Nicolaus*, sic *Ambrosius*, sed nondum edita formula electionis Canonicæ, quemadmodum olim & Reges à populo designabantur. Deinde crebri tumultus populares effecerunt, ut res paucorum arbitrio trans-

C igeretur. Cæterum, quod indoctos eligunt & literarum expertes, tolerabilius esset, si vitæ pietas pensaret eruditionis inopiam. Nunc gemina calamitas est populi, si non minus impii sunt, quam indocti. Jam quod se vicissim fratres ac sorores appellant, non video cur debeat reprehendi. Atque utinam eadem appellatio mutuæ charitatis perseveret apud omnes *Christianos*, sic uti mores non dissentirent à verbis. Quod minus tribuunt doctoribus, quam divinis voluminibus, hoc est, plus deferunt Deo, quam hominibus, recte sentiunt: sed quod horum auctoritatem ubique rejiciunt, tam iniquum est, quam si ubique reciperent. Jam tametsi non abhorret à vero, *Christum* & Apostolos in quotidiano ve-

D stitu consecrasse, tamen impium est contemnere, quod non absque salutari consilio post à Patribus est institutum. Ceremoniæ sunt, sed his ceremoniis commendantur populo divina mysteria. Et si nihil aliud, quorsum attinet in ea re dissentire, quæ citra negotium potest observari? Nisi Pontifex *Romanus* hoc illis permitteret, ut ad antiquitatis memoriam suis ritibus uterentur, quemadmodum *Græcis* & *Mediolanensibus* suos concedit ritus, à nostris multum diversos. Quod si istis tantopere placet Dominica precatio, ea & nostri sacrificii pars est. Ut stultum est nihil admiscere sacris præter unam precationem, ita non recte faciunt qui quaslibet, quorumlibet nænias admiscent. Jam quæ de sacramentis sen-

E tiunt absurdiora sunt, quam ut aures piæ ferre possint, nisi quod è tantis malis hoc boni possumus excerpere, ne nos rebus bene institutis, ad quæstum, aut inanem gloriam, aut etiam tyrannidem abutamur. Vigilias ac moderata jejunia, demiror qua fronte contemnant, quum ea nobis toties Apostolicis verbis commendentur, quanquam ad hæc malim hortatu duci homines, quam imperio trahi. Porro de festis diebus non multum abest istorum opinio à seculo *Hieronymi*. Nunc in immensum accrevit festorum turba, quum nullis diebus plus scelerum committat vulgus: & quod est inhumanissimum, coguntur esse ociosi totos dies, qui non aliis reditibus alunt uxores ac liberos, fortassis etiam parentes, quam

F opera diurna. His indicere ferias, nec dare quicquam, quid est aliud, quam eos ad famem adigere? Sint crebra festa, sed in templis, ad quæ divitibus liceat accedere, sed ita ut pauperibus liceat vivere. Saltem illud concederetur, ut peractis sacris redeant ad sanctos labores. Quid enim sanctius quam manuum labore prospicere liberis ac familiæ? Nunc ad cujuslibet superstitiosum affectum instituitur festus dies, imo fere videmus hoc studio esse quibusdam Episcopis, ut singuli singulos festos dies addant Calendario, quo vel hoc monumento suum ro-

An. 1519. nobilitent episcopatum. Verum, ut est obedientiæ popularis, observare quod à Proceribus Ecclesiæ proscribitur: ita horum erat prudentiæ, non temere constitutionibus hujusmodi, vel gravare populum, vel male consulere moribus publicis. Hactenus è tuis literis morbum cognovimus, nunc utinam medicina fidelis & efficax possit excogitari: & arbitror posse, si modo boni gravesque viri huc totis incumbant studiis, præsertim cum *Carolum* habeamus Cæsarem, ad ea quæ sunt *Christianæ* religionis toto pectore propensum: cum *Leonem* habeamus in primis mitem & exorabilem. Pulchre coibit concordia, si pars utraque nonnihil concesserit alteri. Fortasse finitimarum regionum querelæ faciunt, ut plerique istorum abhorreant à dominatu Pontificis *Romani*, quod se clamitent inclementer expilari, premique, sævitia eorum, per quos geruntur Pontificia negotia. Sed aut ego plane fallor, aut facile impetrabitur ab ingenio *Leonis* clementi juxta ac pio, ut & perplexas superiorum temporum rationes omittat, & in posterum etiam, quam minimum ab illis exigat, præsertim si sese sincero pectore illi ceu patri crediderint. Satis amplum lucrum esse ducet si propulsato dissidio pacem & concordiam paraverit. Adjunget sese ad hanc rem Cæsaris auctoritas, quem Monarcham opinor agnoscit & *Bohemia*. Cæterum, quod attinet ad ordinationes & sacramenta, nullo modo oportet à reliquis orthodoxis dissentire. Et fortassis de recentiorum definitionibus remittentur aliqua. De ritibus facile condonabitur aliquid, etiamsi magis probarim, ut omnes ubique *Christiani*, & ritibus, & precibus iisdem uterentur. Nunc immodica varietas est, dum pro suo quisque affectu hæc comminiscitur, & alius aliquid addit repertis. Quin & illud, mea sententia, complures populos conciliaret Ecclesiæ *Romanæ*, in quam nunc velut in caput quoddam colliguntur omnes, si non passim quælibet sic definiantur, ut velimus ad fidei negotium pertinere; sed ea duntaxat, quæ evidenter expressa sunt in sacris Literis, aut sine quibus non constat ratio salutis nostræ. Ad hæc pauca sufficiunt, & pauca citius persuadentur pluribus. Nunc ex unico articulo sexcentos facimus, quorum aliqui tales sunt, ut citra periculum pietatis, vel nesciri possint, vel ambigi. Atque sic est mortalium ingenium, quod semel definitum est, tenemus mordicus. Porro philosophiæ *Christianæ* summa in hoc sita est, ut intelligamus omnem spem nostram in Deo positam esse, qui gratis nobis largitur omnia per Filium suum *Jesum*. Hujus morte nos esse redemptos, in hujus corpus nos insitos esse per baptismum, ut mortui cupiditatibus hujus mundi, ad illius doctrinam & exemplum sic vivamus, ut non solum nihil admittamus mali, verum etiam de omnibus bene mereamur: & si quid inciderit adversi, fortiter toleremus spe futuri præmii, quod omnes pios haud dubie manet in adventu *Christi*: ut ita semper progrediamur à virtute in virtutem, ut nihil tamen nobis arrogemus, sed quicquid est boni Deo transcribamus. Hæc potissimum sunt animis hominum inculcanda, sic, ut velut in naturam transeant. Quod si qui volent circa naturam divinam, aut circa hypostasim *Christi*, aut sacramenta quædam abstrusiora rimari, quo magis attollant mentem in sublime, & à rebus humilioribus abducant, hactenus liceat, ut non statim quod huic aut illi visum fuerit, cogantur omnes profiteri. Quemadmodum ex loquacibus syngraphis citius nascitur controversia, sic ex plurimis definitionibus nascitur diffidentia. Neque pudeat nos ad quædam respondere, Deus novit quo modo id fiat, mihi satis est, quod credo fieri. Scio *Christi* corpus, & sanguinem purum, pure à puris esse sumendum, qui hoc sacrosanctum signum ac pignus esse voluit, & suæ erga nos charitatis, & *Christianorum* inter ipsos concordiæ. Excutiam igitur meipsum, num quid sit in quo mihi male conveniat cum *Christo*, num quid sit cum proximo dissidii. Cæterum, quomodo illic sint decem Prædicamenta, & quomodo transsubstantietur panis, verbis mysticis, & quomodo corpus idem possit esse sub tantilla specie, ac diversis locis, meo judicio, haud multum conducit ad profectum pietatis. Scio me resurrecturum, hoc enim omnibus promisit *Christus*, qui primus omnium resurrexit: cæterum, quale corpus futurum sit, aut quomodo possit idem esse, quod toties in aliud atque aliud redactum est, ut non improbarim suo tempore moderate vestigare, ita minimum conducit ad veram pietatem in his multum operæ ponere. Nunc his atque id genus aliis innumeris argutationibus, quibus se jactitant quidam, avocantur hominum mentes ab iis, quæ sola faciunt ad rem. Denique plurimum habebit momenti ad orbis concordiam stabiliendam, si profani Principes, sed præcipue *Romanus* Pontifex, absint ab omni specie tyrannidis & avaritiæ. Nam facile resiliunt, cum vident paratam servitutem, quum intelligunt se non invitari ad pietatem, sed captari ad prædam. Si nos innoxios, si nos beneficos senserint, facillime sese credent nostræ fidei. Ignoscam, ut rogas, loquacitati tuarum literarum, sed si tales sæpe miseris, nam assueta facilius ferimus. *Jodocus Jonas* hoc ipso tempore mecum erat, cum Academiæ suffragiis rector designaretur, quo viro vix aliud quicquam vidi melius. Bene vale, vir egregie. *Lovanii* 1. Novembr. Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLXXIX.

Joannes Turzo, Episcopus Vratislaviensis, Erasmo Roterodamo *S. D.*

EXPLICARI *nequit*, Erasme *doctissime*, *quantum me tuæ literæ oblectarunt*, *licet vix septimo tandem mense ad me pervenerint: quibus sane ut antea nihil mihi fuit optatius, ita revera nec acceptius quicquam evenire poterat. Proinde eas ipsas obviis (ut ajunt) manibus excepi, exceptas & legi cupide, & lectione earum etiam num obsaturari neutiquam possum. Fuerant, fateor, sæpissime magnæ admodum tum admirationi, tum delectationi*, Erasmi *doctissimi ad alios scripta doctissima, formulis literariis alienaque manu excusa: jam vero voluptati & gaudio nihil reliqui factum est, ubi autographum eruditissimi ac omnibus dotibus ornatissimi viri conspicatus sum. Erunt itaque tuæ literæ mihi selectissimi ac preciosissimi muneris loco. Non est autem, charissime* Erasme, *quod meas literulas verius quam literas tantopere collaudes: novi egomet me, atque intra meam perquam libenter me pelliculam contineo. Verumtamen quam inhumanus optimo jure valeam judicari, nisi tibi pro ea etiam re gratias agerem, tam essem impudens, si tuas prædicationes agnoscerem. At tu quomodo tibi non injurius videri possis, qui laudes, quibus te universus propemodum orbis verissime prosequitur, nimia (ni fallor) hac in parte hujus modestia, tantum abest ut admittas, ut contra maxime averseris, declinesque. Debentur profecto tibi longe majora, præsertim cum tui unius patrocinio omnium honestissimarum disciplinarum nitor, multo jam barbariei situ & squalore obtenebratus, resplendescat: tum sincera quoque illius* Theologiæ *puritas, & sanctissima studia, prope ad interitum redacta, te parente, te duce, veluti renata, toto orbe reflorescant. Quod ad me attinet, tua nimirum litera, totque tui vigilantissimi juxta ac sanctissimi labores, me tibi obstrictum efficiunt, atque nullo non momento tui ingerunt memoriam, quantumvis nihil prorsus mei apud te sit, quod hujus hominis recordationem vicissim tibi possit afferre. Igitur ut amoris & observantiæ meæ singularis in te studium tibi etiam atque etiam magis fiat cognitum, atque interim ob oculos obversetur* Turzonis *tui memoria, munus tibi mitto, non magni sane precii: quatuor, inquam, horologia, vitreis vasculis exigua, pulvisculoque paulatim delabente, horas dimetientia: quorum usus, opinor, clepsydram nostro seculo æquat: hac sane crebro obversatu atque tractatu, te nostri in horas poterunt admonere. Adjunxi præterea auri puri nativique quatuor particulas, sive ramenta, è subterraneis specubus, adeoque ex ipsis terræ visceribus, in ditione mea* dio-

An. 1519. *dioeceseos, qualia vides nuper eruta, nempe ut auri vivax vis te immortalitate dignissimum declaret: ad hac tegmentum sacro tuo capiti ex murium Ponticorum exsuviis, quas nostrates* Sabellinas *pelles, etiamnum usurpata voce, cognominant. Debebunt equidem hæ pelles, dum caput hoc tuum & grata mollicie demulcebunt, & fovebunt caloris temperie, meum in te amorem, aut testari, aut comprobare. Ego adeo hac tibi mitto, non quia te, qui Regum & potentissimorum Principum muneribus exornaris quotidie, similibus longeque præstantioribus carere arbitrer: sed ut amoris mei, & propensissima observantia studium, quemadmodum premonui, tibi fiat compertius. Verum, quicquid est hujus, quod mitto, ut lubens & grato animo accipias vehementer oro. Id quod futurum confido, si animi mei benevolentia, atque profusissima in te propensione, non precio munusculum æstimaveris. Nam si pro tuis meritis ornandus sis, vix certe totius orbis opes & copia, nedum* Dynastæ *cujuspiam facultates, tua dignitati satis sunt factura. Quod superest, charissime* Erasme, *maxime omnium opto, me, ut cœpisti, amare pergas, beneque ac felicissime valeas. Datum* Vratislaviæ 1. *Decembr. Anno* 1519.

Joannes Turzo, *Episcopus* Vratislaviensis, *manu propria scripsit.*

EPISTOLA CCCCLXXX.

Erasmus Rot. Joanni Robino, Decano Mechliniensi, S. D.

VIR eximie, vides humanæ vitæ scenas. Quid facias? Non aliter constat hæc fabula. *Paulus* gloriatur se vinctum esse *Jesu Christi*; *Rutgerus* gloriari potest se vinctum esse collegii trilinguis. Dissimulent quantumlibet, hoc collegium illos pessime habet. Atque hæc auguria mihi portendunt, olim florentissimum futurum. Sic natum est *Romanum* Imperium; sic crevit *Hebræorum* gloria; sic orta, sic propagata, sic constabilita Christiana religio. Nulla res egregia, nisi difficilibus initiis nata est. Argumentum omne cognosces ex *Barptolemæo*, qui fuit non modo spectator, verum etiam affinis periculo. Ut sunt res humanæ non usquequaque puræ, etiamsi quid commissum esset, tamen humanitatis vestræ fuerat aliquousque favere Professori. Nunc & tali, & innocentissimo, multo minus debetis deesse. Doctior an inveniri possit nescio, certe diligentiorem, ac moribus puriorem, vix invenias. Utimur eadem mensa; & inter pocula quidvis garrimus. Ille tot modis fuit lacessitus: hunc enim studio expetunt, ne quid offendant magis masculos. Nec unquam tamen audivi illum quicquam impotentius loquentem. O pectus vere Christianum! Modo cum *Paulo* contuli *Rutgerum*, qui hac certe parte vincit, quod qui *Paulum* affligebant, errabant, nimirum alieni à professione Euangelica. Hi proceres *Christianæ* doctrinæ, prudentes, de composito hæc designant. Inhibuerunt & *Nesenum*, aggressum *Geographiam Pomponii Mela*. Qui si domi suæ lupanar aliquod instituisset, tolerandus erat. O sanctam Academiam, si cum aliis conferatur, sed dignam aliis, quorum arbitrio temperetur! Mihi multis modis videtur hoc mereri *Rutgerus*, ut illi salarium, quod jam aliqua portione est auctum, augeatur usque ad octodecim libras. De Professore *Latino* prospectum est, ni fallor, ex animi vestri sententia. De *Hebræo* non possum judicare, sed consulam eos, qui sine dubio possunt. Excellentiam tuam incolumem servet *Jesus* Optimus Maximus. *Lovanio* 1. Decemb. Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLXXXI.

Erasmus Roterodamus Thomæ Lupseto S. D.

EX literis magni cujusdam amici, sed qui idem *Leo* non sit inimicus, cognovi, istic late sparsum esse rumorem, & ita sparsum, ut plerisque fidem quoque fecerit, hic mea, meorumque opera fieri, quo minus A *Eduardo Leo* librum suum, quem jam olim adversum me parturit, aliquando parere liceat, & typographis obstetricantibus edat in lucem. Imo nos minis territare hominem, ne quod scripsit ausit evulgare. Jam ista τὰ πολέμου κενὰ mirari non debeo, quibus ut pene quotidianis jampridem oportuit assuevisse. Illud admiror, quinam sint istius omnium impudentissimi rumoris auctores. Non enim adduci possum, ut credam *Leum*, qualis qualis est, usque adeo perfrictæ frontis esse, ut ista sustineat affirmare, nimirum ipse sibi probe conscius, rem longe secus habere. Neque enim tam stupide credulus sum, ut mihi quisquam, vel persuaserit, vel persuasurus sit, *Leum* perpetuo pressurum B egregias illas suas vigilias, annis jam aliquot desudatas, spem immortalitatis suæ, & unde potissimum famam suam voluerit auspicari. Compertum habebam eum harum rerum parciorem esse, quam ut passurus sit, tantum operæ atque olei sibi perire. Nec intantum sum obesæ naris, etiamsi minime suspicax, planeque simplicis ingenii, ut mihi non suboleret, quid ageret ille. Et si meus stupor hoc minus potuisset deprehendere, tamen non deerant, qui submonerent, primum hoc venari *Leum*, ut si quid mihi accideret humanitus, aut si quis casus in regionem longinquam avocaret aliquo, tum demum ille, non tutius modo, verum etiam felicius, ederet suas notationes γλυκεῖ' ὀπώ- C ρας φύλακος ἐκλελοιπότος. Novit ille verum esse, quod vulgo dicunt, *non remordere mortuos*. Fortassis & apud *Quintilianum* legit, (nam videtur & bonas literas aliquando degustasse) *si quis mentiri velit, in neminem id posse fieri tutius, quam in vita defunctos.* Deinde non ignorat, tametsi stimulatur famæ gloriæque siti, quam ingens ipsi fœnus hæc dilatio sit allatura. Siquidem dum interim undique captat, quid quisque calumnietur, in conviviis, aut in conciliabulis, quid suggerant *Dominicani*, aut *Carmelitæ*, quid notarint Baccalaurei Theologiæ candidati, (nam his datum erat negotium, ab istis, qui post non fraudabuntur sua laude) quid Licentiati, quid Magistri nostri, si qui sunt, qui mihi D parum æqui videntur, arroserint: dum subodoratur, quid ego aut alius pro me respondeat: dum inter relegendum quædam displicent, quæ primus ille scribentis calor nimium commendarat auctori: dum animus ac fortassis odium identidem novum aliquid indicat, quod calumnietur, quando dolor, non solum eloquentes, verum etiam ingeniosos facit, &, juxta Satyricum, *absolvit indignatio versum, quem natura negat.* Postremo dum ex quotidiana lectione, subinde nonnihil adjicit auctarii, nimirum fit, ut Opus exeat non solum locupletius, atque instructius, verum etiam emendatius. Nam ipse mihi fassus est in proximo colloquio, se totum fere Opus à capite, quod ajunt, us- E que ad calcem, retexuisse, multa resecuisse, ut jam à posteriore Novi Testamenti editione supervacanea, tum pleraque mutasse, in nonnullis à seipso dissentire, re diligentius pensitata. Porro quod ista facit, posteaquam decretum est belligerari, nec admiror admodum, nec indignor magnopere. Suum agit negotium, fortasse jus belli permittit, ut nihil non machineris in eum, quem velis opprimere. Verum, in hoc illius prudentiam nonnihil desidero, quod in eo, de quo modo dixi, colloquio, serio mihi fassus, sibi totum Opus retexi, tamen urgebat ut sibi crederem asseveranti, nunquam futurum, ut librum eum evulgaret. Hoc scilicet consilio sumpserat operam in retexendo, uti re- F textum premeret. Veritatis ut simplex, ita constans est oratio, nec ullis frequentius accidit σφάλμα μνημονικὸν*, quam iis qui non loquuntur ex animo. Nisi forte non fuit ille memoriæ lapsus, sed meus stupor hanc illi fiduciam addidit, ut existimarit me protinus crediturum, primum rem tam incredibilem, deinde tali auctori. Proinde cum mihi persuasum esset, omnino fu-

* In utraque Editione Basileensi & Londinensi μνημικὸν minus recte legebatur.

An. 1519. futurum, ut ille quod scripserat evulgaret, & adeo persuasum esset, ut nec hi mihi diversum persuadere potuerint unquam, quibus ego nihil non soleo credere, atque hac una in re dissentirem ab his, quibuscum libentissime consuevi sentire: neque nescirem quantum illi commodi, rursum mihi quantum incommodi foret allatura mora, imo quanto meo periculo, quantaque illius spe prorogaretur Opus, quis non desideraret in me sanam mentem, si quod isti jactitant, modis omnibus obniterer, ne liber exiret in manus hominum? Mihi semper fuit eadem & mens, & oratio, ut optarim quamprimum evulgari quicquid esset operis. Si proferre possunt ullam epistolam, in qua secus sentiam, si producere, qui me secus loquentem audierit, vicerunt. Sed hujusce rei non possum alium magis idoneum testem adducere, quam *Leum* ipsum. In primo congressu, cum à proxime relicta *Basilea*, venissemus in colloquium, idque in ædem divo *Petro* sacram, quemadmodum rebus parum pacatis, belli duces solent in locum aliquem utrisque tutum convenire, atque ille jactaret plusquam trecenta loca sibi notata, quæ nemo posset diluere, ne res exiret in rabiem & in contentionem, cum *Christianis* omnibus, tum vero præcipue Theologis indecoram, proposui ut è tribus unum eligeret. Primum, ut quod maxime dignum esset animo *Christiano*, quodque dignum nostra vetere necessitudine, in qua professus esset se talem fore, ut tametsi novus amicus, nulli tamen veterum fide, atque officio cederet, communicaret suas annotationes. Nam eam voluminis partem, quæ nostras annotationes complectebatur, licet esset excusa typis, nondum tamen editam esse, nec futurum ut ederetur, nisi toto Opere absoluto. Adhuc integrum esse, mutare chartas aliquot, non illud quidem jam absque jactura pecuniæ, sed mihi longe chariorem esse famam meam, ac publicam studiosorum utilitatem, quam pecuniam. Proinde si quid indicasset, quod alicujus esset momenti, me sarturum, sed ita, ut nihil interim mihi suffurarer alienæ laudis, ingenue testaturum cum honorifica nomenclatura *Leici* nominis, cui fructum illum deberet lector. Hanc conditionem adeo æquam, ut his quoque probaretur, quos tum suspicabar, post comperi, mihi neutiquam æquos esse, cum ille toto corpore renueret, ad id quod erat proximum descendi. In rem præsentem utrique veniremus, & collatis utriusque voluminibus negotium viva voce transigeremus. Ita nihil fore scrupuli, cur timeret exemplari suo. Quod cum nec ipsum placeret, cœpi provocare, ut Opus suo meoque periculo publicaret, nihil enim aliud superesse, quando jam liber ipse propemodum esset editus: mihi non item, cum in exemplaria non pauca propagatus, legeretur à conjuratis duntaxat, & me rumor per illum, illiusque fautores jactatus, magis etiam gravaret, quam si fuisset editus liber, ut semper auget fama quod dissipat, præsertim si quid sit affine malis. Quod si ipsum vel sumptus, vel opera deterreret, me meopte impendio, meoque periculo curaturum, ut excuderetur. Ad hæc si quid addubitaret de mea fide, sibi servaret antigraphum, quo mox coargui possem, si quid esset à me vel additum, vel omissum, vel immutatum. Hæc opinor sic esse gesta, *Leus* ipse non inficias ibit: alioqui vel illud arguerit me nihil fingere, quod *Leus* aliquando amicis communibus, simulatque jam gustum Operis cepissent, magnopere deterrentibus ab editione, per literas questus sit se per me provocatum ad editionem. *Theoderico Alustensi* semper suasi, ut si *Leus* traderet exemplar, excuderet, me volente id facturum. Cum comperissem illum *Antuerpiæ* egisse cum duobus typographis de publicando libro, nec processisset, norunt omnes quam indigne tulerim quod institutum erat, ad nihilum recidisse. Mox accito typographo, quanto possum studio ago, ut pactionem instauraret, sed *Leus* mutata sententia, sese jam subduxerat. Rumor sparserat, ab illo volumen esse missum *Coloniam*, ut illic ederetur. Scripsi duobus amicis, sinerent edi, tantum curarent, ut mihi mature fieret voluminis excusi copia. Nam illud ab iis jactabatur, qui *Leo* favent, sic excusum iri librum, ut inter mihi male volentium manus volitans, post annum demum à me deprehenderetur. Et multis conjecturis adducor, ut id verum esse credam, eas alias fortasse adducam. Jam producere possum quibus testibus receperim me effecturum, ut *Theodericus* librum excuderet, quo possit ipse *Leus* præesse castigationi. Appellent qui volent *Galfredum Lei* fratrem, per quem velut ἑρμῆν quempiam, aliquoties mecum collocutus est, quoties per hunc provocavi ut ederet. Postremo jam dicebatur transegisse cum *Michaele* typographo *Antuerpiensi*, nihil esse in mora, nisi quod dubitaret, quo animo essem id laturus: Respondi, ut maturarent, mihi vehementer probari. Hæc literis mea manu scriptis docere in promptu est. Et post hæc, quæ tandem impudentia est dissipare vanissimam fabulam, me modis omnibus adniti, ne liber evulgaretur? Jam de minis quoque paucis dicam, in quo non solum demiror impudentiam, verum etiam insignem ingratitudinem istorum. Senseram quosdam mihi impensius etiam quam ipse cuperem faventes, nescio quid submoliri, ut in *Leum* atrocibus libellis inveherentur, atque etiam si pergeret, non calamo tantum, sed fuste rem gererent. Quorum utrunque, uti ne fieret, cum quantum in me fuit obnixus essem, inimicitias denuncians ei, qui rem tam barbaricam, & literis indignam, mea causa fuisset aggressus, non tamen ita fisus sum illorum ingeniis, ac promissis, quin *Leum* quoque super hac re commonefaciendum esse putarem, ne quid accideret incauto, quod pariter & illum offenderet, & bonarum literarum cultores invidia gravaret. Nam quod ad me pertinet, puto neminem esse, qui vel mea legerit, vel mecum aliquam egerit consuetudinem, quin perspectissimum habeat me nihil æque detestari, quam exempla libelli famosi, aut violentiæ. Itaque sic mecum reputabam, si quid esset periculi, amice monui; si nihil est, amice timui. Nec dubitabam, quin hanc admonitionem esset boni consulturus. Quod si hoc officium meum secus interpretatur, malo tantisper hoc officii perisse mihi, quam illum scire, quantum mihi hac sane in parte debeat. Proferat epistolam, quam illi proxime scripsi, ea docebit quod simpliciter & amanter monui, eadem docebit me illum ad editionem Operis provocasse, non deterruisse. Imo non ob aliud in illum tantopere stomachabantur amici mei, nisi quod tam insolenter ubique jactaret suum librum, nec ederet tamen. Neque vero me fefellit, qua techna hic *Leus* sit usus. Cum nondum esset satis instructus ad editionem, voluit hoc interim gloriæ lucri facere, quasi in gratiam meam premeret Opus. Rursus ubi jam gestiret animus edere, sibique videretur utcunque adornatus, quiritari cœpit, se per me provocari ad edendum, ne quid offenderet suos amicos, qui tantopere deterrebant ab edendo. Proinde si quos posthac audieris eadem garrientes, dic illis meis verbis, eos aut vehementer falli, aut impudentissime mentiri. Denique si cui hæc, quæ dixi, nondum persuadent, in promptu est experimentum. Etiam nunc tradat *Leus* librum, & nisi curaro vel *Basileæ* excudendum, idque nullo ipsius sumptu, credant omnes me hactenus obstitisse, quo minus ederetur. Atque ut manifestum mendacium fortiter rejicio, ita quod verum est, ingenue fatebor. Cum facile suspicarer futurum, ut hoc Opus adspersum esset variis contumeliis, vel quod scirem *Leum*, utcunque nunc affectus est, prorsus inimico animo negotium hoc suscepisse, id quod ubi res postulabit clarissimis argumentis evincemus: vel quod ipse sæpius efflagitanti, atque urgenti, cur tantopere caveret, ne liber, quem in me scripsisset, mihi omnium uni communicaretur, cum ejus copiam faceret tam multis, tandem respondit inesse quædam, quæ mihi bilem essent motura; quasi vero non indignius esset, si aliis de me scriberet, quæ

An. 1519. quæ mihi coram non auderet proferre: vel quod una atque altera annotatio, quam mihi forte contigit intercipere, satis declararet, quale futurum esset reliquum Opus: admonui ut argumentis, non contumeliis; rationibus, non conviciis rem ageret. Ita tum illi fore simplicem in scribendo laborem, tum mihi in respondendo. Nunquam enim offensum iri me, etiamsi mille locis à me dissentiret; imo gratiam habiturum quod nostram industriam sua industria adjuvaret. Sin admisceret convicia, geminum utrique fore, tum laborem, tum incommodum. Siquidem illum in periculum venturum, ne vir parum modestus ac gravis habeatur, me rursum gemino malo constrictum iri, qui si responderem conviciis, viderer illi non dissimilis, sin minus, fortasse plerisque viderer agnoscere, quæ ille in me congessisset. Opinor hoc consilium nulli probo non videri & prudens & amicum. Et tamen hoc animo semper fui, ut qualis qualis esset liber, quamprimum exire in lucem optarem, quidvis passurus citius, quam quorundam insulsissimas gloriolas. Nec enim sum tam iniquus *Leo*, quam quidam existimant. Scio quid possit gloriæ stimulus, quam violentum calcar habeat ambitio laudis, quid valeat juventæ calor, præsertim in eo, qui nunc primum famæ stadium sit ingressus. Ad quid enim non adigat nominis immortalitas, cum non fabulosum sit, quod de *Herostrato* proditum legimus? Adest ingenium non aliter avidum gloriæ, quam naphtha flammæ; nec deerant exempla, quæ, juxta *Flacci* proverbium, oleum adderent camino. Nam ut ne commemorem vetera, videbat quantum si non laudis certe famæ sibi nuper parasset *Ortuinus Gratius*, ex una aut altera qualicunque conflictatiuncula. Intelligebat esse verum, quod scripsit *Pindarus*, bello nobilitari viros, & quos tranquillitas obscurat, tumultus illustrat: nec fugerat illum, opinor, illud *Græcorum* proverbium, ἐν δὲ διχοστασίῃ κἀνδροκλείδης πολεμαρχεῖ· perspiciebat, & longam, & difficilem esse viam ad parandam gloriam, scribendis libris innotescere mundo, nec admodum dissimilem *Hesiodiæ* illi. Vidit aliam magis etiam compendiariam ea, quam tibicen ille apud *Lucianum* indicat discipulo, nimirum ut artis suæ specimen præberet iis, qui jam omnium judicio probati tibicines haberentur. Sic enim compendio fore, ut horum suffragiis commendatus, quorum judicio plurimum tribueret vulgus, per universam *Craciam* illustris evaderet. Honestam sane viam indicavit ille tibicen, sed quæ nonnullis nondum satis compendiaria videtur. Malumus insinceram gloriam, quam quæ verior, sed serius contingat. Qui taxat aliena scripta, primum uno statim anno tantundem nominis assequitur, quantum ille multorum annorum vigiliis sibi paravit. Deinde vulgo doctior habetur, qui reprehendit. Postremo non desunt, qui admisso subdant calcar, qui currentem incitent, qui acclament, qui mellitissimum illud εὖγε succinant, qui applaudant, qui medio in cursu frigidam suffundant, qui

Crescentem tumidis inflent sermonibus utrem.

Hæc faciunt, ut etiamsi quid juvenilius scriptum esset à *Leo*, non admodum ægre laturus sim, modo ne nimium diu torqueat nos ista parturiens, pollicitans, jactitans, minitans, obtrectitans, & rem ad seditionem vocans. Quod si meo consilio parens meminerit ubique modestiæ *Christianæ*, magisque spectarit, quid ipso dignum sit, quam quid cupiant quidam, qui alienis ingeniis abutuntur ad lædendum subolescentia meliora studia, non solum apud studiosos, verum apud me quoque gratiam non mediocrem inibit. Cur enim mihi turpe ducam, si in tot millibus locorum, quæ vel restitui, vel explicui, cernat aliquid, quod meos oculos alio properantes suffugisset, aut deprehendat in quo à me dissentiendum putet? Non hac lege scripsimus annotationes, ut cæteris jus esset ademptum, vel addendi, si quid præterea queat aliquis animadvertere, vel corrigendi, sicubi nos essemus hallucinati, non solum homines, verum etiam & ingenio perquam exiguo, & eruditione vix mediocri. Id etiamsi non essem testatus, tamen nemini debebam usque adeo videri arrogans, ut cum ipse non dubitem locis aliquot à probatissimis doctoribus, *Ambrosio*, *Augustino*, *Hieronymo*, *Cypriano* dissentire, cæteris præscribam legem, ne quis à me dissentiat. Nunc clara voce testor, me velle jus hoc primum mihi ipsi integrum esse, deinde alios ad hoc studium provoco, atque invito, tantum abest ut deterream. Atque hæc fortassis non legerat *Leus*. Nam memini cum in colloquio quodam me graviter admoneret, ut testarer alicubi in Præfatione, me non hoc animo edidisse Novum Testamentum, quod nollem à *Græcorum* lectione usquam dissentiri, moxque respondissem jamdudum id mihi non semel testatum esse in prologis, aiebat sese præteritis Præfationibus, ad rem properasse. Atqui si idem, inquam, faciant cæteri quod tu, quid retulerit fuisse testatum? Illud mihi videor meo jure sumpturus, neminem ante me vel plura, vel diligentius annotasse. Ut ne dicam interim quod in eo Opere non profiteor me quicquid est scitu dignum annotaturum, sed ea duntaxat, quæ ad lectionis sinceritatem faciunt. Quod si cui videbitur, diversorum generum annotationes complecti, non continuo me vicerit, nisi in eodem argumento se præstiterit copiosiorem. Et tamen sic faveo piis studiis, ut non à *Leo* tantum, verum etiam ab omnibus vinci cupiam. Ad *Christi* gloriam, ad publicam utilitatem eorum, qui deamant sacras Literas, hoc quicquid est laboris desudavi, cur repente mutatus inviderem iis, quorum gratia tantum vigiliarum exantlassem? Imo cur mihi ipsi invideam, si quis suo sumptu me velit docere vel plura, vel rectiora? Quæso, quid hic est, quod vel mihi *Leus* indignetur, vel ego sim illi iniquior? Si non probat argumentum susceptum, cur ipse voluit in eodem argumento versari, & cum res fere tota pendeat à *Græca Latinaque* linguæ peritia, cur mihi non concedat utriusque linguæ aliquanto, opinor, peritiori, quam ille sit, quod ipse sibi permittit, nuper *Græcæ* linguæ rudimentis initiatus, nec eo progressus adhuc in lingua *Latina*, ut mecum, opinor, dedignetur uti jure communi: deinde cur mihi non permittat in Novo Testamento, qui sibi nihil non permittit in Veteri, idque nuper degustatis *Hebræorum* literis, præsertim cum à me stet tot probatorum exemplarium consensus, tot orthodoxorum auctoritas, ille præter hodie vulgatos *Hebræorum* codices, & lexica quædam, nullis pene præsidiis nitatur? Postremo cur mihi jus non sit hoc facere, hortante & approbante *Leone* Pontifice Maximo, quod ipse sibi sumit auctoritate propria? Neque vero hæc dico, quod parum comprobem *Lei* industriam, sed quo declarem neutri causam esse, cur alteri vel invideat, vel indignetur. Etenim qui contendunt nefas esse quicquam immutare in vulgatis nostris codicibus, prorsus insaniunt, ut abunde docuimus in *Apologia*, qua Novo Testamento præfati sumus. Sin quædam in Opere meo non probat, quorsum opus erat hac belli specie, quorsum tot oblatratibus, tot susurris, tot sycophantiis, tot obtrectatricibus epistolis? cum ego ultro provocarim ad hoc officium, priusquam *Leus* attigisset *Græcas* literas, aut suspicarer futurum etiam ut attingeret. Non sum tam impudens, ut factum improbem, ad quod provocavi, viam modumque facti, nullus opinor cordatus, aut gravis homo probaturus est, quando nec illi visus est hac in parte *Leus* æquum facere, cui nihil non æquum videri solet, quod bonis literis, & *Erasmo* adversetur. Quod si rectam rationem maluisset adhibere in consilium, quam iram, aut odium, aut livorem, aut ambitionem, aut alium his similem affectum, neque me læsisset dux & organum factus sycophantis, qui nunc nescio quo fatali sydere regnant, & sibi gloriam peperisset, ut uberiorem, ita etiam veriorem. Primum enim, cum difficillimum sit prodesse, lædere facillimum, ab illo potius quam ab hoc debebat parandi nominis auguria sumere. Nunc cum audito

dito *Lei* nomine, antehac obscuro, rogabunt hospites, quid hominis est *Leus* iste? Respondebitur, is qui primus omnium exstitit Erasmomastix. Ut ingeniosius, ita plausibilius est novum aliquod Opus gignere, quam in alienis libris ingeniosum ac doctulum velle videri: præclarius est auctorem esse novi cujuspiam Operis, quam in alienis Operibus *Momum* quendam agere; etiamsi *Momus* reprehendit duntaxat, non etiam calumniatur, liber verius, quam contumeliosus. Quis autem ferat eum convivam, qui in epulo accumbens magna cura gravique sumptu apparato, dissimulet si quid lautum sit, ac tantum degustatis omnibus, damnet & exprobret convivatori, si quid deprehenderit, quod parum palato respondeat? Quanto civilius sit, convivatorem illum vicissim domi tuæ lautioribus epulis accipere. Proinde si rem ingenue, si *Christiana* lenitate gessisset, nemo probus non probasset hominis industriam. Egissem & ipse gratias, ac laudibus applausissem. Jam si vel ingenii vis, vel ætatis calor ad bellum pertraxit, proximum erat, ingenue bellum gerere: virtute, non technis: viribus, non insidiis: aperto *Marte*, non dolis. Qui cædem, incendium, qui internecionem moliuntur hosti, prius missis fecialibus expostulant, rem repetunt, conditiones præscribunt, quæ si præstentur, arma non recusant deponere. At *Leus* coram amicum nulli cessurum professus, subito factus est inimicus, nec læsus unquam, nec expostulatione facta. Immo cur in odium mei factus est amicissimus iis, de quibus antea pessime & loquebatur, & sentiebat? Id si inficiabitur, est in promptu, quo possit redargui. Deinde cur in præsentem mutus, in procul absentem ferox ac formidabilis esse cœpit? cur captato etiam tempore ad lædendum magis accommodo, cum sciret hic exulceratam rem, ob quorundam conspirationem, in eo ulcere, velut unguis exstitit, ac ceu noxius humor buboni sese adjunxit? Cumque cerneret linguæ morbum apud nostrates ἐπιδημεῖν, cur primus impulit *Dodonaeum* lebetem amicus nemini cessurus, princeps & auctor tinnitus perpetua reciprocatione in orbem obambulaturi? Cur veterem editionem calumniatus est, cum sciret me novam emittere? Aberam hac de causa *Basilea*. Nunciabar, ut eram, ægrotus, fortasse rumor, ut solet, rem auxit, & mortuum esse sparserat. Hic subito fortis *Leus* totam hanc regionem, ac suam *Angliam* sexcentis illis locis implebat. Quod si hæc simplici animo facta sunt, cur reverso non exhibuit, quod sine fine jactitat apud omnes? Si me mihi voluit ostendere, (sic enim ille loquitur) cur uni non fit legendi copia? Si sibi scripsit, cur in tot exemplaria propagatus liber, per multas etiam provincias, volitat inter manus conjuratorum: apud quos esse tantum fidei demiror in re sycophantica, cum hodie vix usquam reperias, qui in re quamlibet honesta fidem præstet. Si scripsit omnibus, cur non edit? Si decrevit premere, cur sic ubique jactitat, cur tam multis impartit: denique cur retexit toties, ac recudit? Si verum erat quod antea prædicabat, nihil esse cui posset responderi, cur non vel in pauculis locis ausus est periculum facere? cur nunc à seipso in multis dissentit? Si fidit libro suo, cur totus est in hoc, ne veniat in manus meas? Si diffidit, cur tot fumos ubique spargit? Si cupit edere, cur tam anxie celat? Cur non utitur conditione toties delata? Cur quiritatur apud suos, quod ad editionem provocem? Quid sibi vult ista perplexa inconstantia, *Volo*, *nolo*, *nolo*, *volo*? Si simplici, puroque animo hæc fiunt, cur iis potissimum ostendit, quos novit mihi male velle? Quibus hic non videtur ob aliud bene velle, nisi quod mihi male volunt. Cur his solis negat, quos scit mihi certos amicos esse? Sic enim ipse mihi percunctanti, cur *Thoma Moro* non faceret copiam sui libri, respondit, eum mihi sinceriter amicum esse. Et tamen is est amicus communis, licet *Leo* ὁμόπαλεις quoque, in quo videlicet ille πλεονεκτεῖ. Adeo satis idonea causa visa est illi negandi, quod mihi ex animo esset amicus. Sed interim locupletat & emendat Opus suum. Non improbo, sed interim quod verum est, ingenue fateatur. Ne fingat se premere in gratiam meam, quod in suum commodum differt. Ne simulet se à me provocatum ad edendum cogi, cum ipse id facere gestiat? Sed interim tamen non perspicit, quod dum auget Opus suum, imminuit Operis gloriam. Si statim edidisset satis jactatum Opus, nemo non credidisset rem ipsius *Marte* gestam. Nunc periculum est, ne plerique clamitent, prodire cornicem *Æsopicam*, plumis alienis sese venditantem, ut etiamsi quid præstiterit, minima gloriæ portio sit ad ipsum reditura. Jam mihi vide quæso te, quam nec illic sibi recte consulit. Exspectat ut casus aliquis me tollat è medio. Quid? An vir fortis tum demum prodibit in aciem? & opima spolia feret? ovationem ac triumphum aget? ac non metuit potius ne, quod est turpissimum, dicatur & ipse cum larvis luctari? Quid unquam laudis retulit ὁ ἐρήμη νικήσας; Sed esto, maluit iste tutam quam gloriosam victoriam. At vereor, ne hoc quoque in diversum illi cadat. Nec enim dubito, quin pro uno *Erasmo* plures sint exorituri, qui *Leo* respondeant inclementius, quam ego fuerim responsurus: qui tot contumeliis hinc atque hinc lacessitus, nondum ab instituto vetere potui depelli, quo decretum est non committere, ut quisquam meis scriptis fiat ater, etiamsi non defuerunt, qui me libris editis petulantissime proscinderint. Ab aliis repertum est novum genus libelli famosi. Conspiratum est agminatim ab iis, qui se devoverunt diis manibus, ni funditus perdant & bonas literas & veterem Theologiam, ut nusquam non blaterent in *Erasmum*, in compotationibus, in foris, in conciliabulis, in pharmacopoliis, in curribus, in tonstrinis, in fornicibus, in privatis ac publicis lectionibus, in scholasticis diatribis, in sacris concionibus, in arcanis colloquiis, in secretis admissorum confessionibus, in bibliopoliis, in tabernis pauperum, in aulis divitum, in palatiis Regum, apud superstitiosos senes, apud crassos *Midas*, apud indoctam plebeculam, apud stultas mulierculas, per quas, serpentis illius exemplo, aditum sibi parant ad fallendos viros, nusquam non penetrantes, nihil non mentientes, quo me videlicet de omnibus bene merentem in publicum odium vocent. Ad hoc sanctum negotium alunt suos emissarios, non minus diligenter instructos ad inficiendos animos simplicium & imperitorum, & constabiliendum regnum diaboli, quam *Christus* suos Discipulos instruxerat ad prædicandum regnum Dei. Ad hoc munus Euangelicum, Euangelicis viris potissimum sunt usi, quos hodie mundus simul & mendicos alit, & tolerat tyrannos. Quod ego sane nolim in communem ullius Ordinis invidiam rapi, sed in eos duntaxat recidere, qui sibi tyrannidem quandam usurpantes, opprimunt bonos, ac mansuetudine *Christiana* præditos. Adsciscunt & auxiliares copias eorum, qui vel frusto panis ad quodvis facinus conduci possunt. Quem non subornarunt ad agendam hanc fabulam? Cujus ingenio aut morbo non sunt abusi? Et hujus fabulæ sunt auctores, qui de sarcienda pecuniæ jactura tam superstitiose disputant, nec diffitentur graviorem esse jacturam ereptæ famæ, quam pecuniæ. Si quis ausit mutire in sophistas Theologos, si quis in *Carmelitarum*, aut *Dominicanorum* superstitionem tentet verbum jacere, protinus cœlum terræ commiscent. Vociferantur periclitari ecclesiam *Christi*, superos atque inferos inclamant. Ipsi cum tanta malitia, tanta pertinacia, tanta conspiratione mentiantur adversus eum, qui studet omnibus prodesse, lædere neminem, sanctuli videlicet sibi videntur, & pii. In famosum libellum capitalis est actio. Isti talium sibi conscii, non dubitant protinus illotis animis, ad sacrosanctam *Christi* mensam accedere. Et satis esse credunt, si suis viciis utcunque blandiantur. Quasi vero desit sicariis, & parricidis, quo sibi sua facinora utcunque excusent. Age, conferamus, si videtur, quantum horum scelus absit à libello famoso, aut etiam ab homicidio. Quisquis auctor est

An. 1519.

est famosi libelli, primum unum hominem scelere contaminat, isti tot faciunt auctores alienæ infamiæ, quot hominum linguas inficiunt, & infectis abutuntur. Ille suo periculo scribit, hi quoniam prætexunt sanctimoniam, laudem etiam sibi venantur ex maleficio. Ille quoniam palam profitetur hostem, in totum fere sibi fidem abrogat; isti cultu venerandi, in locis sacris, pro doctrina *Christi*, spargunt venena linguæ in immerentem. Ad hæc libello famoso, etiamsi incertus est auctor, tamen quoniam certa crimina objicit, responderi potest, quod à Cæsaribus aliquot etiam factitatum legimus. Hi quoniam & multi, & sparsim, & fere clanculum obtrectant, nescias quid cui respondeas, & vulnus sentis, nec licet auctorem vulneris deprehendere. Quod si quando deprehenduntur, ibi in promptu est status inficialis, etiamsi rhetoricen nunquam didicerunt, *Non dixi*, *non ita dixi*, *secus relatum est quam dixi*. Jam ut maxime deprehendas omnia, quis possit cum tam multis delitigare? Quid quod vix ullus libellus tam late spargi potest, quam istorum calumniæ; qui sic per orbem terrarum obambulant, ut olim non æque Apostoli; quibus nullus est thalamus tam abditus, in quem non penetrent; qui non aliter permixti sunt toti mundo, quam sanguis & succus per corpus universum diffusus. Quid quod infamiæ libellum nonnunquam excusat necessitas, nimirum ubi territatur tyrannus, quem objurgare nulli sit tutum. Isti vociferantur in eum, qui cunctis obvius, & expositus, paratus est omnibus rationem reddere. Nihil cuiquam charius est, quam sua vita. Et tamen bonis viris, hac quoque charior est fama, qui vitam eripi patiuntur, famam eripi non sinunt. Hanc igitur qui destinata malitia eripit, nonne nocentior est sicario, aut etiam venefico? Sceleratissimum homicidii genus est, venenum in lingua non in pyxide circunferre. His injuriis cum hactenus nunquam perpelli quiverim, ut obliviscerer modestiæ *Christianæ*: imo ne ad hoc quidem, ut de studiis bene mereri desinerem, non erat quod vereretur *Leus*, etiamsi quid scripsisset procacius, aut juvenilius. Jam istarum rerum non sum insolens, & pulchrius, atque etiam fortius arbitror alienam petulantiam ferre, quam referre. Nec interim desunt tamen, qui mihi procacitatis morbum conentur impingere, quod alicubi attingam communes hominum mores, quod à probatis ac receptis auctoribus alicubi dissentiam, quod cum stomacho quædam rejiciam. Si dissentire contumelia est, quis unquam scripsit, qui non alicubi dissentiat à cæteris? Si contumelia est taxare in genere mortalium vicia, cur in publicis concionibus depingunt, & evulgant arcanorum flagitiorum mysteria? quod à me tamen nusquam est factum. Porro sicubi videor stomachantior, expendere decuit, unde stomachus ille nasceretur. Sævit in *Turnum Æneas*, sed pietati datur quod sæviit. *Pallantis* occisi baltheus vicit nativam *Æneæ* clementiam. Videbam sacrosanctos Ecclesiæ doctores, partim pro antiquatis & obsoletis haberi, haberi depravatos, confusos, conspurcatos: Videbam Euangelicam doctrinam pene obrutam commentatiunculis hominum, & hujus libros mendarum vepribus ac zizaniis obsitos. Nimirum hic pietas, non ingenium me vehementem fecit. A tam profundo lethargo non poterat leni placidaque voce mundus expergefieri. Si quid igitur hic stomachatus sum, non admodum me pœnitet. Ubi vero videor immoderatius incanduisse, quoties privatam injuriam à me depello? Malim hoc animo præditus esse, quam istorum adsimilis, qui ad *Christi* injuriam lenes & placidi, tantum non insaniunt, si de privato lucro, si de gloria vel unciolam detrahas. Hæc pluribus ad te scripsi, ut hac epistola, seu clypeo quopiam, impudentissimas istorum nænias facile propulses. Sed quis tandem erit istiusmodi sycophantiarum aut modus, aut finis, aut pudor? Quando desinent huic excetræ nimium fœcundæ sua repullulare capita? Quis noxius dæmon, quæ *Erinnys*, quis malus genius pestem hanc invexit *Christianorum* studiis? Nam mihi plane videtur fatale quoddam esse malum, quod tam late grassetur. Dicas *Alecto*, quæ paulo ante Principes ac populos impiis bellorum tumultibus miscebat, sese vertisse ad studiorum exitium. Bellatur inter eruditos pene perniciosius linguis & calamis, quam hactenus inter Principes bellatum est ferro. Et ô Deum immortalem! ubi interim Musæ sorores? Ubi harum sodales simplices Gratiæ? Parum erat, si lues hæc profanas duntaxat disciplinas corripuisset. In ipsas etiam invasit literas, quæ nos solæ poterant docere *Christianam* concordiam, quæ nostros animos ab omni cupiditatum tumultu tranquillare. Hic unicus portus nobis erat relictus, in quem nos ab hisce rerum humanarum undis ac tempestatibus reciperemus. Quis nescit quam variis malis tota hominis vita sit obnoxia? Ab his quo nonnunquam refocillari liceret, patebat nobis divinæ Scripturæ paradisus. Hic dabatur per amœna virecta reptare ociosis. Hic è purissimis fontibus, lassi pectoris æstus refrigerare. Hic aura liberiore respirare, hic dulcissimos animi fructus undelibet decerpere. Hic gratissimos flosculos ungui spiritus demetere. Sed unde serpens ille noxius huc etiam irrepsit, ac felicissimum ocium vento discordiæ corrupit? Quis salubribus herbis, noxium aconitum admiscuit? Quis limpidissimas scatebras, malo toxico viciavit? Quis salutiferas arbores, lethalibus sorbis adulteravit? Pro charitate, pro modestia, pro lenitate, pro candore *Christiano*, livor, odium, ira, contentio, ambitio, studia temperant. At interim ubi purus ille & Euangelicus oculus, ubi judicat livor? Ubi charitas, quæ de malis etiam bene mereri studet, quando dictaturam gerente odio, qui bene merentur pro officio reportant maleficium? Quis sano judicio locus est, ubi bilis dictat, exsequitur furor, urget temeritas, absolvit cæcitas? Porro quis malorum finis, ubi litem ex lite serit, malum è malo propagat contentio? Quomodo vincet veritas, ubi summam rerum versat ambitio? Quid autem recte dictum erit illi, qui iratus, qui invidens, qui corruptus hoc animo librum sumit in manum, ut venetur, quod carpat? immo qui præjudicans sibi, prius damnavit quam legeret. Et video rem plane à conspiratis ac devotis, immo plusquam gladiatoriis animis geri. Itaque pene in animo est, absolutis *Paraphrasibus in Paulum*, quod adspirante *Christo* facturus sum his hybernis mensibus, in posterum mihi canere & Musis, imo *Christo* magis. Descendat alius qui volet in arenam, ego cum hujusmodi monstris satis mihi videor luctatus. Expedit nonnunquam deploratæ malitiæ cedere, cum nec officii fructus est ullus, & irritati mali gravius lædunt. Sed nos querelæ finem faciamus oportet, cum illi suæ vesaniæ nullum faciant finem. Illa querela justissima mihi tecum communis est, quod mors ademit *Joannem Coletum*, mihi sincerissimum amicum, tibi singularem patronum, præceptorem ac potius parentem. O verum Theologum! ô mirum Euangelicæ doctrinæ præconem! Quanto studio vir ille imbiberat philosophiam *Christi*! quam avide hauserat pectus ac spiritum divi *Pauli*! Ut cœlesti doctrinæ, totius vitæ puritate respondit! Quot annos ille gratis populum docuit, & hoc suum *Paulum* referens? Nunquam mihi tam familiare, aut non serium cum illo colloquium fuit, quin ab eo discederem melior, aut certe minus malus. Quo magis tibi, *Lupsete*, adnitendum, ut tantum præceptorem, qui cum tot annos domesticam consuetudinem egeris, & eruditione referas, & pietate. Bene vale. *Lovanii* 13. Decembris, Anno 1519.

An. 1519.

EPISTOLA CCCCLXXXII.

Erasmus Rot. Nicolao Præposito Edano S. D.

Vir eximie, scribit ad me bibliopola quidam *Moguntinus* sibi excudi nescio quid libelli de antiqui-

ta-

An. 1519. tate agri *Moguntini*, in quo prædicat visi molem quandam quæ vocetur *Drusiana*, de ea si quid habes, aut in commentariolis tuis, aut in memoria, majorem in modum te rogo, ut nobis impartias. Bene vale. *Lovanio* 19. Decembris, Anno 1519.

APPENDIX.

Audio vacare ædes quasdam vicinas scholæ, & in tua manu propemodum esse situm, cui debeant cedere. Neque nescit tua prudentia, quam incommode habitet *Nicolaus Buscidncus*, quantaque felicitatis portio sit bene habitare, nec est necesse hominem vobis omnibus notissimum commendare. Rogo itaque, si citra tuum incommodum potes optimo viro commodare, ut tui similis esse velis, eodem officio me quoque tibi devincturus. Rursum vale. Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLXXXIII.

Erasmus Rot. Joanni Fabro, Vicario Episcopi Constantiensis, S. D.

Opectus amicitiæ natum, nec tumultus negotiorum, quibus undique distringeris, neque tanta locorum sejunctio potuit amiculi memoriam excutere, præsertim à quo sis tam indiligenter cultus. Etenim *Basileæ* quum essem, adeo nullum mihi vacuum tempus faciebant edendorum voluminum meorum curæ, ut aliquando vix vacarit resalutare tam eximium amicum ac patronum, quem omni genere officiorum prosequi par erat. Egregiæ cujusdam humanitatis erat, nostris fastidiis ignoscere, nunc etiam magnifice gratias agis. Sed ut sic ad tuam epistolam non minus eruditam quam prolixam respondeam, quemadmodum *Basileæ* salutantem resalutare soleo: ex laudibus, quas mihi tribuis effusissimas, nihil decerpam, præter animum impendio majore quam judicio, meo nomini faventem. Quod *Beatus Rhenanus Methodum* meam tuo nomini inscripsit, facile boni consulerem, si prius ille me de suo consilio certiorem fecisset, quam ego hoc libelli *Alberto* Præsuli *Moguntinensi* dedicassem. At nostra dedicatio jam exierat in vulgus, prius quam *Beatus* exemplar accepisset, cui tum non addideram epistolam nuncupatoriam, quod nollem in Novo Testamento duas legi dedicationes, ne quis cavillaretur me de una fidelia duos parietes linere voluisse. Atque ita temperaram libelli filum, ut vel separatim legi posset, vel illius Operis pars esse: quod quidem testor in ipso statim Operis limine. Proinde consilium hoc, mea sententia, non satis auspicato venit in mentem *Beato Rhenano*, præsertim quum ipse premat in scriniis suas lucubrationes, quibus possit se pariter ac suos illustrare rectius quam alienis. Quanquam hic quoque laudarem etiam *Beati* studium, nisi fuisset infelix. Magis enim fortunæ quam illius animo reor imputandum. Cæterum quod nunc parum ex animi sententia cecidit, alias nostra cura sarciemus. Neque prorsus committam, ut nostram amicitiam ignoret posteritas, si quid tamen mearum næniarum ad posteros unquam perveniet. *Richardus Pacaus* bellissime valet, floret ac triumphat apud suos, optimo Regi longe charissimus, cui primus est à secretis, quod munus cum primis optimum est apud *Anglos*. Is nuper hac iter fecit, à Rege legatus, ut salutatis *Margarita* & *Ferdinando*, adesset electioni Cæsaris. Cujus conspectus mihi tam jucundus fuit, ut nullius æque multis jam annis. *Thomas Morus* est Regi à consiliis, atque item *Coletus*: *Thomas Linacrus* à cura valetudinis. Ipse Rex felicissime philosophatur. Regina literas amat, quas ab infantia feliciter didicit. Quis non cupiat in tali aula vitam agere? Bene vale, vir eximie. *Lovanio*, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLXXXIV.

Erasmus Rot. Gerardo Noviomago Episcopi Ultratrajectini à sacris S. D.

Amicorum candidissime, aurigam nacti sumus, non minus temulentum, quam erat meus famulus. A Itaque *Lovanium* pervenimus aliquanto ante nonam horam, non sine periculo: nam is currus, qui nos anteibat, subversus est. Vehementer arrisit illa literarum tuarum pars, qua significas reverendissimum *Jacobum Calkarem*, Ordinis *Dominicani* isthic provincialem, nostri studiosum esse. Nam ego palmarium puto, placuisse viro tanto, quantum tu nobis eum describis, & ipse facile credo optimæ fidei auctori. Cæterum vix animum queo inducere, ut ille sese ad nostras nugas legendas demittat. Locum inspexi, atque omnino res sic habet ut ille narrat. Candorem hominis exosculor qui repererit quo locus ille defendi posset, si pro *&*, scribatur *aut*. Sed adversus alienigenas aut impios. B Quanquam idem sensus consistebat, manente conjunctione, *&*: siquidem cum dicimus, hic non habet honorem, nisi doctis, ac probis, nihil vetat quo minus diversi sint docti, ac probi. Verum, ille recte voluit addita luce, caliginem amphibologiæ discuti. Memineram historiæ de Tribu *Benjamitide* pene usque ad internecionem exstincta. Sed primum arbitrabar generalem orationem constare, etiamsi unum aut alterum eximatur: sicuti non ideo falsum dixit *Paulus*, *Omnes in Adam peccaverunt*, si credamus *Mariam* & *Christum* à peccato fuisse immunes, quanquam fateor non consistere, si dialecticus summo, quod ajunt, jure tecum agat: deinde, mihi non visum est istud proprie belli nomine censendum, sed potius animadversionis; nisi C forte cum *Moses* ob vitulum aureum tot hominum millia trucidavit, bellasse videtur. Postremo mihi satis erat, quod nos semper inter nos belligeramur, illi aut nunquam, aut rarissime. Ad persuadendum facit exaggeratio, ut, *nunquam*, positum sit, vice, *fere nunquam*: quemadmodum *Paulus*, cum ait, *Omnes qua sua sunt quarunt*, non omnes sensit esse tales, sed intelligi voluit perpaucos esse, qui Euangelium sincere tractarent. His tergiversari poteram, ut nemo non ingeniosus est ad defensionem sui: nisi quod non libet à tam eximio viro dissentire. Itaque proxima editione locus is mutabitur. Fac me illi quam diligentissime commendes. Nam homini cupio propius esse notus. D A te nihil meo nomine peto præterea, nisi ut pergas tui similis esse. Bene vale. *Philippo Montjoio*, omnium quos in vita viderim candidissimo, cum uxorcula meis verbis salutem dices. Reverendissimo dices, quæ nunquam non dicis. *Lovanio*, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLXXXV.

Erasmus Rot. Martino Bruxellensi S. D.

Non queror, quod mihi parum tribuas, sed hoc nomine parum tribuis, quod *Leicus* annotationibus meas præfers, quasi vero ille scripserit annotationes. E De *Luthero* movent stultam ac perniciosam Tragœdiam. Id postea sentient, non quod *Luthero*, sed quod *Christiana* faveam tranquillitati. Utcunque scripsit *Lutherus*, certe hic tumultus nulli cordato placet. Sortem tuam merito ferres graviter, nisi cuique mortalium, ubique satis esset quod ferat. Commode ferendo, facillime lenies necessitatem, quæ vitari non potest. Nam servitutem mutare, fortasse duriore, non est consilii. Non desero vos, sed fatigatus studiorum immodicis laboribus, obambulabo, verum non procul à *Lovanio*, ne me conficiat Quadragesima. Spero Regis adventum his pudendis tumultibus finem impositurum. Roga nostrum *Lutzenburgum*, ut cras ad F prandium veniat familiariter, & tu una cum illo, si possis: nam velle sat scio. Bene vale, charissime *Martine*. E museo nostro, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLXXXVI.

Erasmus Roterod. Martino Bruxell. S. D.

Tot obruor laboribus studiorum, ut, si maxime cupiam, non vacet adire te. *Joannes Hagius* abjurat se esse auctorem famosi libelli. Ego suspicor *Leum* aucto-

An. 1519. ctorem esse, aut certe instigatorem, ni me mea fallit A
divinatio. Res leviter me movet, mihi ipsi bene conscium: sed si possim certum scire qui sit, fiet ut sit aliis exemplo, quisquis est ille *Satanæ* organum. Tu fac te sacris Literis oblectes, absque contentione, quæ tuam tranquillitatem turbat, & meis negotiis non multum adfert momenti. Cras eo *Antuerpiam* empturus *Hebraicum* volumen, nisi quid variat animi tui sententia. Bene vale, *Martine* charissime, ætate fili, sacerdotio frater, & istos homunculorum tumultus magno animo despice, nixus cœlesti *Christi* præsidio. Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLXXXVII. B

Erasmus Roterodamus Martino Bruxellensi S. D.

VIDE num aptum munus miseris, crumenulam non habenti pecuniam. Reperi in mea bibliothecula *Gregorium Nazianzenum*, & ab *Hieronymo* laudatum, non minus pium, quam eruditum ac facundum. Eum ratus tibi placiturum, ad te ire jussi, vel ἀντίδωρον, vel mei in te studii qualecunque symbolon. Tu perge tuam ætatem florentem, atque indolem non vulgarem, utrunque Dei donum, in sanctis studiis exercere, sed ita ut simul hoc agatur quod legitur. Bene vale, charissime mihi, ætate fili, presbyterio frater, nosque precibus tuis *Christo* commenda. Anno 1519. C

EPISTOLA CCCCLXXXVIII.

Erasmus Rot. Martino Bruxellensi S. D.

CHARISSIME frater, acceptis tuis literis non respondi, protinus decreveram visere te. Verum, semper novis occasionibus sum prohibitus. Oro te, ne quid animum tuum discruciet hæc tragœdia plane fatalis, tuus dolor mihi prodesse non potest, obesse potest certe tibi. Omissis hujusmodi næniis oblecta te sanctis studiis, & philosophia *Christi*, quæ gaudet bonis, & tolerat malos. Puto me habiturum Vetus Testamentum *Hebraicum Antuerpiæ*. Si non mutasti sententiam, D curabo ut ematur: sin secus est animus, describe quid velis fieri. Bene vale in Domino, mi *Martine* charissime. Anno 1519.

EPISTOLA CCCCLXXXIX.

Erasmus Roterod. Ludovico Vivi S. D.

QVID te felicius, eruditissime *Vives*, qui gratiam ineas etiam maledicendo, quum nos & benedicendo nobis odium & invidiam conciliemus. Conati sumus veræ pietatis ac religionis aperire fontes, adnixi sumus rem Theologicam, plus satis prolapsam ad argutas magis quam necessarias quæstiunculas, priscæ E majestati pro virili restituere, & sic in me debacchantur Monachi quidam, quasi sacrilegium admiserim, quum tu tam gratos & commodos experiaris sophistas, irritabile, ut vulgus existimat, hominum genus. Proinde posteaquam res tibi tam feliciter cessit, perge qua cœpisti, studiis ad meliora revocandis invigilare. *Parisiensis* Academiæ candorem ac civilitatem jam olim sum admiratus, quæ tot annos *Faustum* tulerit, nec tulerit solum, verum etiam aluerit, evexeritque. Cum *Faustum* dico, multa tibi succurrunt, quæ nolim literis committere. Qua petulantia solitus est ille in Theologorum ordinem debacchari? Quam non casta erat illius professio? Neque F cuiquam obscurum erat, qualis esset vita. Tantum malorum *Galli* doctrinæ hominis condonabant, quæ tamen ultra mediocritatem non admodum erat progressa. Hujus Academiæ proceres non ferunt trilingue collegium, gratis adjuvans publica omnium studia, gratis ornans non solum hanc scholam, verum etiam universam Principis ditionem. Non ferunt Professores moribus inculpatissimis, professione casta, doctrina longe *Faustina* præferenda. *Parisiensis* Academia, certe in hoc literarum genere, quod sibi proposuit, semper primas tenuit, & tamen gaudet undecunque sibi contingere An. 1519. literaturæ politioris accessionem. Datur locus quidvis quacunque mercede profitentibus. Hic *Guilhelmo Nesseno*, *Pomponii Melæ* geographiam profiteri gratis aggresso, nihilo remissioribus studiis obstiterunt, quam si parasset totam hanc urbem incendio miscere. Ante annos non ita multos frigebat hæc schola, nunc bonarum literarum commendatione facta celebrior, mirum quas cristas erigit, quod attollit supercilium, quam meditatur tyrannidem. Sed hoc quicquid est tragœdiæ duobus aut tribus acceptum ferimus. Quos etiamsi non queant mitescere, tamen obruent tandem in dies magis ac magis invalescentia rectiora studia, præsertim si tu te in hoc bello *Camillum* quendam præbeas. De *Budæo* tametsi nihil novi prædicas, tamen hominis amicissimi verissimis laudibus sum unice delectatus. Ille vero nunquam *Erasmum* ab se alienabit, etiamsi atroces invectivas in nos scripserit; tantum abest, ut illa literarum velitatio queat animos Gratiarum nodis conjunctissimos divellere. Habes epistolam Laconicam, sic enim soleo pro *Lucullianis* cœnis *Diogenicum* reponere convivium. Verum, hoc non animo, sed occupationibus imputabis. Bene vale. *Lovanio*, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXC.

Erasmus Roterod. Paulo Voltzio S. D.

DIFFICILE mihi sit tibi dare consilium in ea re, in qua nescio qua parte pedem tuum torqueat calceus. Si quod vitæ genus nosti, quod eam præbeat tranquillitatem, quam animus tuus, ut auguror, humanorum tumultuum pertæsus, suspirat, indica mihi, jungam me tibi. Jamdudum enim satur sum omnium quæ video geri, veluti fato quodam. Sed vereor ne in omne vitæ genus sequantur nos molestiæ. Quare si durare potes in isto vitæ genere, malim te tranquillitatem istam ab animo petere potius quam aliunde. Si non potes, precor ut *Christus* Opt. Max. velit esse faustum ac felix, quicquid agis. Molitur & *Oecolampadius* fugam. Et *Wimphelingus* portum suum spectat, ut scribit. Ego solus relinquor in his fluctibus. *Coletus* præcessit, *Christus* addidit mihi *Satanam* eximium, qui rebus omnibus omissis, totus in hoc est, ut orbem in me concitet, natus ad seditionem. Et tamen mihi interim laborandum est, ne vapulet. Mi *Voltzi*, nunquam etiam crediturus, tantum veneni esse in pectoribus humanis. Et tamen sacrificat frequenter. Minatur exitium omnibus, qui audeant bene loqui de *Erasmo*: etiamsi de ipso nihil loquantur mali. Bene vale, Pater & amice in *Christo* charissime. Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXCI.

Erasmus Godschalco Rosemundo, Lovaniensium Academiæ moderatori, S. D.

INVITUS te toties interpello meis literis. Sed hoc tamen utrique nostrum est commodius. Conticuerat ad tempus *Frisius* ille Prædicator, pridem *Moriæ* nostræ interpres, nunc *Antibarbarorum*, nullis conviciis non debacchans in nomen ac famam meam. Et putat se recte facere, vel hoc argumento, quod in scriptis meis Monachos attigerim, quanquam ubique abstinens ab atrocibus illis, quæ tamen heu nimium frequenter, atque utinam falso, de illis narrat vulgus, nuper etiam in frequenti convivio Card. *Sedunensis*, semperque nominibus parcens atque etiam ordinibus. Nisi forte totum Ordinem *Dominicanorum* lædi putant, si quis queratur sibi à *Dominicano* quopiam factam injuriam. *Hieronymus* nonne Monachorum & Monacharum vitia depingit ipse Monachus? Si non est fas ullo pacto attingere Monachorum vitia, ne sacerdotum quidem aut aulicorum licebit. Sed in hos isti velut è plaustris magna licentia vociferari solent. In *Antibarbaris*, quid aliud illis impingit *Battus*, quem facio loquentem, nisi odium politioris literaturæ? An non hoc ipsi vel me tacente declarant,

An. 1519. rant, ubique tam odiose concionantes in linguas ac bonas literas? multum hic certe dissidentes à summo Pontifice, qui in suis ad me *Brevibus* ait, eas & dici, & esse bonas, multum à Synodo proxima *Lateranensi*, quæ totos quinque annos tribuit his studiis. Nec post interdicit, si modo non nihil studii gravioris admisceatur. Jam cum fateatur se ideo lacerare me, quod attigerim Monachos, nonne palam declarat animo vindicandi sese hoc facere? Quid autem turpius, quam ad ultionem abuti templo, abuti suggesto prædicandæ *Christi* gloriæ destinato, abuti plebis imperitæ credulitate? Et hæc eo turpius fiunt quod fiant in hac celebri Academia, & in oculis vestris: quasi vobis auctoribus, aut certe approbantibus. Quid jam erit sincerum, si sermo divinus nobis vertitur in telum, quo jugulemus proximum? Ingens flagitium est, si quis indigne sumat corpus Dominicum. At plus exitii redit ad multos, si quis adulteret sermonem Euangelicum. Si læsi sunt, est alia ulciscendi via citra injuriam sacræ concionis. Jam hoc opinor erit quibusdam voluptati, si mihi senserint aliquid ægre esse. Ego quidem & majora tuli, & adhuc ferre possum: mentiar tamen, si dicam me nihil hisce rebus commoveri. Minus indigne feram si me feriat mulus, aut homo furiosus: sed tamen malim non feriri. Ut vitæ, ita famæ alienæ dominus est, qui suæ contemptor est. Cuivis in proclivi est lædere. Et absit ut ego vicissim, quid hac in parte possim, velim experiri. Cum tot dies agerem *Coloniæ*, nulli verbo questus sum, fretus tua oratione, quod diceres te sperare futurum, ut in posterum consilesceret *Egmondanus*. Nam ab hoc *Frisio* nihil exspectabam novæ tempestatis. His malis auctoritas tua vel verbo potest finem imponere. An debeat, ipsa viderit. Ego debere arbitror, si non mea causa, certe publicæ tranquillitatis gratia. Antequam perficerem hanc epistolam, pransus cum *Maximiliano* Abbate *Midelburgensi*, quoniam erat in proximo, adii per occasionem Priorem *Dominicalium*. Is negavit se scire quid ille dixisset, sed tamen vultu, gestu, totoque sermone declaravit, se conscio ac volente hæc fieri. Postridie ejus diei venit ad me *Frisius* ille veluti purgaturus sese, juvenis mire confidens, & qui sibi videatur nihil loqui nisi gemmas meras, meros flosculos, & oracula mera. Is fassus est se in die divæ *Catharinæ* plura dixisse, quam mihi fuerat delatum. Et in purgationem sui mira confidentia proposuit quædam tam stulta, ut stultissimum fuerit respondere. Tametsi respondi tribus verbis. *Egmondanus* in auspicando *Paulo* precatus est, ut quemadmodum *Paulus* ex Ecclesiæ persequutore factus est Ecclesiæ doctor, ita convertantur aliquando *Lutherus* & *Erasmus*. Quid fiet istis? Nihil magis optent, quam ut aliqua ratione molesti sint. Et male habet illos, quod *Lutheranus* non sim, ut re vera non sum, nisi serviat gloriæ *Christi*. Scio me esse linguæ licentioris: nullus tamen audivit me probantem *Lutheri* doctrinam. Libros illius nunquam studui legere, præter paucas pagellas, easque degustatas verius quam lectas. Disputationibus vestris adversus *Lutherum* semper constantissime favi: sed multo magis scriptis, maxime *Joannis Turenboltii*, qui docte & sine affectibus disputavit, ut audio. Cum exurerentur libri, nemo me tristiorem vidit. Constanter fassus sum, mihi displicere in eo permulta. Scripsi privatim multa, & dixi multa, quæ illum ab hoc seditioso scribendi genere compescerent: & *Lutheranus* vocor. Hi joci, si vestræ placent Academiæ, sum is qui possim ferre. Nam id malo quam ulcisci. Sed mea sententia præstiterit rem aliis rationibus agi. Imputat mihi *Vincentius* tumultum *Hollandicum*, quod illic post stultissimam concionem propemodum fuerit lapidatus à plebe, cum ego nulli *Hollando*, neque bene scripserim de *Luthero*, neque male. Bene vale in *Christo*, Magnifice D. Rector. Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXCII.

Guilielmo Montjoio Erasmus Rot. S. D.

VNICE *Mecænas*, antehac gratulatus sum *Angliæ* tuæ, quæ tot haberet viros egregia probitate, An. 1519. parique doctrina præditos: nunc propemodum invidere incipio, quæ sic efflorescat omni genere studiorum, ut omnibus regionibus laudem præripiat, ac pene tenebras offundat. Quanquam ista laus haud ita nova est vestræ insulæ, in qua constat & olim eximios viros exstitisse. Declarant id vel Academiæ vestræ, quæ vetustate nobilitateque cum vetustissimis ac celeberrimis certant. Deamo *Richardum* Episcopum *Wintoniensem*, qui magnificentissimum collegium suo sumptu proprie dicavit bonis literis. Magis autem exosculor egregium, ac prorsus heroicum animum *Thomæ* Cardinalis *Eboracensis*, cujus prudentia schola *Oxoniensis*, non solum omni linguarum ac studiorum genere, verum & moribus, qui deceant optima studia, condecorabitur. Nam *Cantabrigiensis* Academia jampridem omnibus floret ornamentis, præside *Joanne* Episcopo *Roffensi*, qui nulla in parte non egregium agit Præsulem. Cæterum hujus laudis præcipua portio regio pectori, velut horum consiliorum fonti, debetur. Cum tot regnis ac Regibus altissima pax est, atque, ut augurari libet, æterna. Pelluntur nocentes, vigent bonæ leges, evehuntur optimæ literæ. Rex ipse hisce rebus omnibus non solum auctor est, ac dux, verum etiam exemplum primus ipse præstans quod præscribit. Nulli mortalium magis ex animo bene volo quam tibi, & tamen parum abest, quin invideam tuæ celsitudini, quæ tantis bonis fruatur sine me quondam commodorum & incommodorum socio. Quodque gravius est: interim dum tu tot nominibus felix es, mihi cum teterrimis quibusdam non hominibus, sed portentis confligendum, in quo me hercle lubens experirer, quid possit eloquentia, ni me *Christianus* pudor, ceu *Pallas* quæpiam *Homerica*, jam capulo manum admoventem, capillos vellicans revocaret. Bene vale. *Antuerpiæ*, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXCIII.

Erasmus Aloisio Marliano, Episcopo Tudensi, S. D.

MAJOREM in modum gaudeo, reverende Pater, amplitudinem tuam nobis esse redditam, ne nullus mihi patronus sit in aula, posteaquam obiit *Sylvagius*, nec rediit *Barbirius*. Neque enim dubito, quin eum animum sis præstaturus *Erasmo*, quem hactenus semper præstitisti: quem ipsum non tam mihi præstabis, quam optimis studiis, quibus quoniam impense faveo, multos habeo qui mihi non favent. Mitto *Apologiam*, qua respondeo iis, qui me traducebant apud populum, quod vertissem, *In principio erat sermo*. Vel ex hac re licet illorum stoliditatem malitiosam agnoscere. Qui has perfert, est *Huttenus* ille facundissimus Eques, & Orator bellacissimus, juvenis candidissimi pectoris, & tuo dignus amore, nisi plane fallor. Pro consilio tuo tum amico, tum prudenti, quod ex *Barbirii* literis accepi, gratiam habeo, & animus est sequi. Adissem ipse te; sed adhuc tenella est valetudo, nam æstus superior, quem *Phaethon*, opinor, rursus admotus solis curtui nobis invexerat, me propemodum confecit. Bene vale. Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXCIV.

Erasmus Rot. Guilielmo Budæo S. D.

KAI πολλοί παρά σου ἀπαγγέλλουσι, φίλτατε Βουδαῖε, καὶ αὐτὸς τρίτον ἤδη οἶμαι γράψας ἐπιστέλλεις οὐ μετρίως θαυμάζειν σε διὰ τί τοσοῦτον χρόνον σιωπήσας, οὐδὲν ἀποκρίνομαι πρὸς ἐπιστολήν σου, τὴν οὕτως ἀρχομένην, Vidi enarrationem quam, &c. τοῦτο μὲν ἴσθι, οὐδὲν ἄλλο μοι αἴτιον εἶναι, εἰ μή, ὅτι τὴν φιλίαν τὴν ἡμετέραν, ὡς κτῆμα τιμιώτατον περὶ πολλοῦ ποιῶν, μᾶλλον ἢ παντὸς ἀξίαν ἡγούμενος, μάλις

An. 1519.

A ἂν δεξαίμην, τοιαύτην δοκεῖν παρὰ πᾶσιν, ὁποίαν παρ' ἡμῖν ἀληθῶς εἶναι, πάνυ πέπεισμαι, τοῦτ' ἔστιν ἀκέραιόν τε καὶ εἰλικρινῆ. Οὐ γὰρ νομίζω πρὸς τὸ συνέχειν καὶ συντηρεῖν τὴν ἡμετέραν ὁμόνοιαν δεῖν πως Λοδοβίκου Βιβέως, ὥσπερ κολλαστῆρος ἀμφοτέρων, ἀλλὰ μᾶλλον γραμμάτων χαριέστερον καὶ μετριότερον παιζομένων, ἵνα καὶ ἄλλοις οὕτω φιλικῶς ἔχειν πρὸς ἀλλήλους δοκῶμεν. Τῷ γὰρ ἐμαυτοῦ γε θυμῷ, αἱ παιδιαί σου καὶ σκώμματα, ἐνίοτε μὲν οὐδαμῶς ἄκνιστα, ἀεὶ δὲ παιδείας μεστά, οὐδεμίαν δυσχέρειαν οὐπώποτε προσέφερον. Οὐκ ἄχθομαι λοιδορίαις ταῖς εἰς ἐμὲ, ἀλλὰ φοβοῦμαι τῇ φήμῃ σου, ἣν καὶ αὐτὴν ἐμὴν εἶναι ἡγοῦμαι, ἐπειδὴ πάντα κοινὰ ἡ φιλία. Ἀλλὰ μὴν καὶ αὐτὸς ὁ Βιβεὺς, δειχνύσαντος ἐμοῦ τὴν ἐπιστολὴν σου, μείζονα τρόπον ἐθαύμαζεν, οὐδαμῶς, ὡς ἔφη, πιστεύσων B τοιαῦτα γραφθῆναι Βουδαίῳ πρὸς Ἔρασμον, εἰ μὴ αὐτῆς αὐτογράφου ἀναγνώστης γενόμενος. Καὶ δὴ εἰπέ μοι πρὸς τῶν χαρίτων, βέλτιστε Βουδαῖε, τί ἀποκρίναιτ' ἄν τις πρὸς τοιαῦτα, οὐ μόνον σκαιῶς, καὶ ἐχθρωδῶς λεχθῆναι δοκοῦντα, ἀλλὰ καὶ ἀκαίρως, καὶ ἀπροσδιονύσως, ὡς ἔπος εἰπεῖν. Πρῶτον δὴ ἐγεγράφειν πού ἀντεπιστέλλων σοι, πάντα τῶν λόγων καὶ γνωμῶν προὖπτά σοι, καὶ παρὰ χερσὶν, ὥς φασιν, εἶναι, δηλονότι εὐδαιμονίζων σε τῆς τε εὐφυΐας καὶ μνήμης τελέως μακαρίας, ἣ σύ γε σπουδὴν καὶ ἐπιμέλειαν ἴσην προσεθήσειας. Τοῦτο εὐμενῶς λεχθὲν καὶ ἁπλῶς διαστρέφεις ὥσπερ εἰς ψόγον καὶ ὕβριν ῥιφθὲν, ἐμοῦ δῆθεν αἰνιξαμένου, τὸν Βουδαῖον ἐξ ὑπομνημάτων καὶ ἐλέγχων, οὐδὲν ἄλλο, λόγιον καὶ πεπαιδευμένον εἶναι. Πρὸς τούτοις εἰς πεδίον τι οὐκ οἶδα πῶς ἀποτραπεὶς ἐγκαλεῖς ἐμὲ φθόνου τε καὶ τυραν- C νίδος, ὡς ἀπαξάπαντας ἐμποδίζοντα καὶ κωλύοντα μὴ χρῆσθαι τοῖς τῶν παλαιῶν ἄνθεσι, ὅμως δημοσίοις ἤδη καὶ τοῦ κοινοῦ γενομένοις, ὑποπιάζων μεταξὺ, τὸ τῆς ἐμῆς παροιμιολογίας περιττόν. Πάλιν αὖθις ἐρωτῶ, τί πρὸς ταῦτα ἀποκριναίμην, αὐτό φασι δείκνυσιν, ἃ ἐγὼ εἰς τὸν ἔπαινόν σου γέγραφα, ταῦτά σε διεστραμμένως πρὸς ὕβριν ἑρμηνεύεσθαι. Πῶς δὲ δὴ φθονερῶς καὶ βασκαίνως ἐνοχλῶ τοῖς ὁπωσοῦν χρωμένοις ταῖς παροιμίαις, ὡς κωλύων ἐν τῇ θαλάσσῃ ἁλιεύειν, ὁ εἰς τοῦτο αὐτὸ τοσούτους πόνους ἐξαντλήσας, ὥστε μᾶλλον κοινὰς ἅπασι καὶ δημοσίας γενέσθαι. Ἢ πῶς ἐμποδών εἰμι τοῖς ἐκδιδοῦσι τὰ αὐτῶν συγγράμματα, ὁ πολλοὺς πολλάκις ἐποτρύνας, ἐπὶ τοιαύτην σπουδὴν καὶ ἅμιλλαν, εὐμενὴς ὢν, οὐ μόνον τοῖς τυχοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐπισήμοις καὶ τὸ Ἐρασμικὸν ὄνομα ἐπισκοτίζουσιν, εἴτιγε πάντως ἐστὶν ὄνομα τοὐμόν. Πολὺ βέλτιον οὖν ἔδοξε, D πρὸς ταῦτα πάντως ἀποσιωπᾶν, ἢ πρὸς τὸ ἔπος ἀποκρινόμενον μάτην, ἐρεθίζειν ἴσως καὶ ἐξοργίζειν τὸν φίλον, ἢ οὐδὲν πρὸς ἔπος ἀποκρινόμενον, γέλωτα παρέχειν τοῖς φιλοσκώμμοσι, τάχα κἂν καὶ τοῦτο τὸ δημονάκτειον εἰς ἡμᾶς καταβολιζομένοις, ὁ μὲν τὸν τράγον ἀμέλγει, ὁ δὲ τὸ κόσκινον ὑποτίθησι. Οἶμαι γὰρ ἐλάχιστον διαφέρειν τὸ κατ' ἐμὲ, πόσας ἑβδομάδας ἢ μυριάδας ἐτῶν μεμελέτηκα τὰ νῦν παρ' ἐμοῦ ἐπαλλήλως, ὡς φῄς, ἐκδιδόμενα, εἰ καὶ σαφὲς καὶ φανερόν ἐστι τοῖς ἐμοὶ πλησιάζουσι, καὶ οἴκοθεν ἐγνωκόσι τἀμὰ, ὅτι πάνυ εἰς θάτερον μέρος ἁμαρτάνω, πάντα σχεδὸν ἀμελητὶ καὶ αὐτοσχεδιασμένως ἐκχέων μᾶλλον ἢ τίκτων ἄμορφα ἔτι καὶ ἀτελῆ ὄντα, ἤγουν τῶν λεόντων καὶ τῶν ἄρκτων δίκην. Ἐν τούτῳ δὲ μέρει οὐκ ἐγὼ παι- E δευτότερος ἀξιῶ νομίζεσθαι, ἀλλά σε φημὶ εὐτυχέστερον ἅμα καὶ φρονιμώτερον εἶναι. Αὐτὸς γὰρ ἴσως πλείονά σου γράφω, ἀλλὰ καὶ χείρονα. Αὐτὸς θᾶσσον ἐκτίκτω, ἀλλ' οὐ μετὰ πολὺ τεθνηξόμενα. Ὅπου σὺ βραδύνῃ μὲν ἐν τῷ τίκτειν, ἀλλὰ τίκτεις ἀθάνατα. Περὶ τούτων μὲν τοσαῦτα. Περὶ δὲ τοῦ Γερωνύμου καὶ Ἀρεοπαγιτῶν, τοῦ μνημικοῦ ἁμαρτήματος συγγνώμην, καὶ δίδωμι ἀσμένως καὶ ἑκὼν ἀποδέχομαι, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἴσον ἴσῳ ἐπιφέροντός σου, εἰ καὶ κλοπῆς γένει τινὶ θανάσιμος ἦν ἐκδίκησις, παρὰ τοῖς πάλαι, ὥσπερ καὶ τὸ νῦν. Οὐδ' ἀγνοεῖς εὖ οἶδ' ὅτι, πάντα κρείττω, ἐσχηματισμένως Ἀρεοπαγίτην καλεῖσθαι. Τάγε δὴ μετὰ ταῦτα πῶς οὐ πικρῶς λεχθέντα δόξεται, οὐ μόνον ἀτόπως, εἴτινα φῄς, ἐν τοῖς ἐμοῖς πρὸς Τουνστάλλον γράμμασιν ἀτόπως καὶ οὐκ ἐν καιρῷ λεχθῆναι δοκεῖ σοι τῷ τῶν F ἁπάντων κριτῇ τε καὶ διαιτητῇ, ἐμοῦγε ἐπιτρέψαντος, ἀλλάξαι, ταῦτα δὲ ἐπανορθῶσαι, τοῦτο δηλονότι ὑπαινίττων, ἅττα ἐκεῖ ἐπαινεῖς μου, οὐ σπουδῇ σοι, οὐδ' ἐκ θυμοῦ γεγράφθαι, εἰ καὶ τὸ ἐκεῖνο ἐγκώμιον οὐκ ἔλαθεν ἐμὲ, μυκτῆρας καὶ στροφὰς ἔχον. Ἀλλ' ἵνα δὴ ἀνυποκρίτως λέξωμαι, ἐπιφανέστατε Βουδαῖε, ὥσπερ ἥδομαι ἐπαινούμενος παρ' ἀνδρὸς ἐπαίνων ἀξίου, οὕτω στερηθείς πως τῶν ἐγκωμίων σου, οὐκ ἂν ἀδημονήσαιμι, οὐδὲ σχετλιάσαιμι. Διὸ εἰ ταύτης εὐεργεσίας ἢ μᾶλλον χρηστότητος μετάνοιά σε εἴληφεν, οὐ μέλλοιμι ἂν ἀποδοῦναι, τὴν ὅλην δωρεάν. Ὅρα δὲ δὴ ὡς ἀδίκως ὅτι διὰ τὴν μετριότητα τὴν ἐμὴν

A οὐκ ἀπεδεξάμην τὰ παρὰ σοῦ ἐγκώμια, τοῦτό σου ὄγκον καὶ δυσκολίαν ἑρμηνεύῃ, κελεύσας κατενέγκειν ἐμαυτὸν, εἰ δοκεῖ, ἐκ τοῦ κολοφῶνος, ἐν ᾧ σὺ δῆθεν ἐστήκεις ἐμέ. Καὶ τίς ποτε ἀγανακτεῖ παραιτουμένῳ, ὅταν λίαν καὶ ἐπιφθόνως ἐπῃνηθῇ. Τίς οὐ μᾶλλον τὴν σωφροσύνην ἀγαπᾷ τοῦ τὰ διδόμενα οὐκ ἐπιγινώσκοντος; εἶτα γυμνὸς Ἔρασμος, καὶ οὐδὲν ἄλλο, εἰς τὴν Φραγκίαν ἀφικνήσομαι, εἰ σὺ τῶν ἐπαίνων σου κόσμον ἀφελῇς. Ἐνταῦθα δὲ φῄς, οὐκ οἶδα τί ὑπῆρξαι ἐν τοῖς γράμμασί σου ὅτι ἐγὼ μολίβδινος ὅλος οὐ συνῆκα. Τί τοῦτο ἦν οὐ δύναμαι εἰκάζειν, ἀλλὰ μέμνημαί σε λόγοις πάνυ σαφέσι γεγραφέναι. Δεδόχθαί σοι παύσασθαι τοῦ πράγματος, ἀμφοτέρων ἕνεκα, σοῦ τε καὶ ἐμοῦ. Τοῦτό γε καὶ ὁ Δᾶος ὁ ἐκ τῆς κωμῳδίας, συνήσειεν B ἂν οἶμαι. Οὐδ' ἔτι τέλος, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀχαριστίας, κακίστου πάντων ἐγκλήματος, δίκην μοι γράφεις νὴ τὸν Δία, ὅτι πρὸς τὰ οὕτως ἀσαφῶς ἐπηγγελμένα, καὶ ὡς τύπῳ εἰπεῖν κατ' ὄναρ μόνον ἀποδειχθέντα, οὐδὲν σαφὲς ἀπεκρίθην, ὀφείλων μεταξὺ, καὶ τὰ εὐαγγέλια. Ἔξεστιν οἶμαι, ἐπιτρεψόντων ἡμῶν, τῆς παρούσης τύχης, εἰ οὕτως δοκεῖ, ἀγαπᾶν, ὁποῖά τις οὖν ὑπάρχει ἢ ὑπάρξει, μάλιστα ὅπου ὅτι πράττετε, ὥσπερ πράττετε, ἐμοῦ τὴν εὐμένειαν τὴν ὑμετέραν ἀποδεχομένου, οὕτως οὐπώποτε δεηθέντος ἐμοῦ ἢ ἀντιβολήσαντος πράττετε. Ὅμως γε μέμνημαι διὰ γραμμάτων νουθετήσας, ἵνα μὴ ἄγαν σπουδάσῃς τοῦτο τὸ πρᾶγμα, ὑποσημαίνων ὅτι ἐμοὶ οὐ λίαν αὐτοῦ μέλει. Καὶ διὰ τί μετὰ ταῦτα ἀγανακτεῖς μοι; καὶ τούτων ἔτι πικρότερά ἐστιν, ἃ ἐπιφέρεις περὶ τοῦ ἀρουραίου μυὸς, περὶ χολῆς τῆς ὑπὲρ τὸ λίαν μοι περιαδεύσης, καὶ τάχα τεθνηξομένῳ, εἰ μὴ σοῦ C τὴν ἀλεξίκακον κάθαρσιν εἰς ἔμετον παρέξαντος. Τούτοις ὅμοιον καὶ ἐκεῖνο, ὃ γράφεις οὕτως ἐθιζόμενος δήπουθεν συμπαίζειν ἐμοὶ, ὡς ἀτόπου ὄντος, τοῦ τὸν Ἔρασμον ἀντιπαίζειν Βουδαίῳ, ἢ ὡς ἐγὼ οὐ τολμήσαιμι ἂν ἀντιμύζειν, εἰ μὴ μετὰ μικρὸν εἰθισμένος. Τί ἄλλο πρὸς τῶν μουσῶν λέξειεν βασιλεύς τις ἢ σατράπης πρὸς δοῦλον ἀλώνητον. Καὶ ταῦτα σὺ γράφεις φίλος πρὸς φίλον, ταῦτα γράφεις αὐτὸς προκαλέσας εἰς τοῦτο πεδίον. Ταῦτα γράφεις ὁ φιλοπαίγμων, καὶ φιλοσκώμμων, καὶ μηδαμῶς δυσχεραίνων τὰ ὁπωσοῦν ἀντισκωπτόμενα, ταῦτα γράφεις ὁ πρόκαλος, τῶν τε χαρίτων μύστης. Τοιαῦτα δὴ παίξας καὶ λιθοβολήσας εἰς ἐμὲ, καὶ πρὸς τὰς ἀπειλὰς μεταβαίνεις, λόγοις μάλα μειλιχίοις θέλγων ἐμὴν κεφαλήν. Οὕτως δὲ γράφεις. Ἦν ὁμοίαις ἔτι μανίαις, ὁ δαίμων ὁ σὸς κακὸς ἄγει σε καὶ φέρει, ἕα, D στρέψαι τὸ τοῦ καλάμου ἄκρον, καὶ τοῦ βέλους ἀκμὴν εἰς τὸν μονόγραμμον θεολόγον, πολλὰ κακὰ σοὶ βυσσοδομεύοντα, ὡς Ὁμηρικῶς λέξω. Κἀγὼ, ὢν τῶν μέρει ἔξω βελῶν φασὶ καθήμενος, θεάσομαί σε ἐκείνῳ ἀνταγωνιζόμενον, ἀπολαύσων δηλονότι φίλος φίλου κακῶν. Πολλὰ σπουδῇ ἐῶ λέγειν, ἐν οἷς ἐστιν, ἃ γράφεις περὶ τοῦ Δελοίνου καὶ τοῦ Ῥουζαίου. Οὐχ ὁρῶ διὰ τί φιλοκόλακα ποιεῖς ἐμὲ τὸν ἐν τοῖς μάλιστα φίλοις ἐλευθέροις χαίροντα. Οὐ πρέπει μὲν τῇ φιλίᾳ τὸ κολακεύειν, ἧττον δὲ πρέπει τῷ φίλῳ λοιδορίοις ἐντρυφᾶν. Ἐπεὶ δὲ εἰς μόνον ἐμὲ τοιαῦτα παίζεις, ἢ φιλεῖς μάλα οἰκείως, ἢ ἕτερόν τι εἶναι δοκήσεται. Πρὸς δὲ πᾶσι τούτοις καὶ τῆς συκοφαντείας ἔγκλημά μοι εἰσενέγκεις, ὅτι τόπον τινὰ ἐκ τῶν γραμμάτων σου παρατιθείς που τὸ, φῄς, ἔλεξα ἀντὶ τοῦ φήσειας ἄν, ὡς δῆθεν παρὰ Ῥωμαίοις, E πολὺ διαφέροντος ἐν τῇ λογοποιΐᾳ πότερον φήσειέν τις λέγει τοῦτο, ἢ λέξοις ἂν τοῦτο. Αὐτὸ γὰρ τοῦτο εὐήμανον, τὸν λόγον, ὃν ἐμοὶ προσποιεῖς, οὐχ ἁρμόζειν ἐμοί. Ταῦτα καὶ τοιαῦτα πολλὰ αὐτὰς μὲν ἀναγινώσκων οὐδαμῶς δυσχεραίνω, πάντα εὖ τιθέμενος τὰ ἀπὸ φίλου. Φοβοῦμαι δὲ, μή τις ἀπειρόκαλος καὶ ἧττον οἰκεῖος τῷ τῶν χαρίτων χορῷ καὶ ἄλλῃ τρέπων τὰ ὑπό σου φραγκικῶς πεπαιγμένα, χείρονα, ἢ ἔγωγε θέλοιμι περὶ Βουδαίου λάβῃ γνώμην. Αὐτὸς γὰρ οὔτε φοβοῦμαί τι, οὔτε κινδυνεύομαι. Οὐκοῦν ἐμοὶ, ὦ ἀνδρῶν λογιώτατε, βέλτιστον ἔσεσθαι δοκεῖ, εἰ ταῦτα στροφώδη καὶ μιξόχολα παιγνία, πάντως ἐάσαντες, ταῖς μούσαις καὶ ταῖς χάρισι, τῇ τε φιλίᾳ καὶ φιλολογίᾳ πρέποντα, εἰς τὸ ὕστερον γράψομεν πρὸς ἀλλήλους. Ἐπὶ τούτοις, ἀμνηστία ἔστω τῶν ἁπάντων πρὸ τούτου ὁπωσοῦν εἰρημένων καὶ F πεποιημένων. Ἔρρωσο.

NON admodum mihi placuit, quod in una quapiam epistola tua videris literarum causam velle deserere, posteaquam in aulam es cooptatus. Imo mea sententia nunc maxime patrocinandum est iis literis, quas tu per omnem vitam & adamasti vehementissime, & coluisti sic ut vix alius diligentius, & fortissime defendisti. Dabit hoc aulæ dignitas, ut nunc magis prodesse queas honestissimis studiis, præsertim merenti sub

eo

An. 1519. eo Principe, cui cum primis videtur esse studio, ut hoc studiorum genus quam honestissimum reddat: fortasse nec otium negabitur absolvendis eruditissimis lucubrationibus, quas olim instituisti. An tu mediocre præsidium existimas paratum nostris studiis, posteaquam *Morus* & *Ricardus Pacaus* regio famulitio sunt adscripti? *Thomas Linacrus* otium ad edenda, quæ nunc partim vides edita, quod domi desiderabat, in aula reperit. Permagni refert, in quam aulam immigres: nunc video tales, ut præ his ipsæ etiam scholæ frigeant. Tu modo fac paulisper assuescas, non dubito quin mox futurum sit, ut fatearis tibi calcar additum ad culturam Musarum: neque multum negotii fuerit, ut coalescas: iis luctandum est, quos tenues & obscuros recipit aula. Tu & clarus imaginibus, & re lauta, & literarum stemmatis nobilissimus in aulam venis, nec venis nisi rogatus ac pertractus. Quod si nobis esset aula similis, non dubitarem me illi committere, quamlibet reclamante valetudine atque etiam ætate. Rursum vale, *Budae* charissime. Ut *Deloino* me excuses, qui non rescripserim, etiam atque etiam te rogo. *Ruzao* respondi, quum Legatus ageret apud *Leodios*. *Lovanio*, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXCV.

Erasmus Roterod. Petro Ægidio suo S. D.

QVANDOQVIDEM in rebus humanis adeo nihil est perpetuum, ut ne diuturnum quidem aliquid esse possit, non perinde discruciari debes, optime *Petre*, quod patrem amiseris, quam gratulari tibi, quod talem habueris. Quæso te, circumfer oculos tuos per omnes familias tuæ civitatis, ac teipsum consule, num alium patrem tibi deligere velles, etiamsi quis deus hoc largiretur, ut liceret. Aut ego fallor, aut non alium optares tibi, quam contigit. Et ille potest inter felices numerari, si quid omnino felix est in hac vita. Si beatum est diu vivere, pervenerat ille usque ad annum octogesimum, integris membris, vigentibus adhuc oculis, ut nec scipione, nec conspicillis ocularibus esset opus, vix prima canities cœperat capillorum nigrorem adspergere. Et quod est omnium felicissimum, quemadmodum est rarissimum, totus illi constabat animus. Quod si fortunatum est bonis avibus sortiri conjugium, & ea res illi bis successit: secundum autem hoc fuit felicius, quod optimo viro tot liberos optimos dedit. E quibus tam multos vidit, non modo superstites, verum etiam adultos omnes, & ad aliquem honestum vitæ gradum provectos. Et quemadmodum ipse sic universam ætatem egit apud cives suos, ut nunquam ullo fœdo rumore famæ candorem adsperserit, ita sic instituit suos omnes, ut nullus esset, cujus ipsum pœniteret aut puderet. Quid patre tuo sanctius? Quid matre integrius? Quam ille deamabat conjugem, quam illa venerabatur etiam maritum? Et tamen non semper ex optimis nascuntur optimi. Quam non fuit illi molesta mors, quum se videret in talibus liberis superstitem fore? Porro quoties mellitissimum nepotulum, filium tuum, *Nicolaus Nicolaum* exosculabatur, ne mori quidem sibi videbatur. Opes habebat non tam amplas, quam justas, &, quod his temporibus rarissimum est, sine fraude quæsitas. Artem delegerat, quæ citra dolum lucri tantum suppeditabat, quantum & alendæ familiæ, & pauperibus etiam, in quos erat liberalissimus, sublevandis sufficeret. Liberis reliquit, quod ad mundum victum cuique satis esset, etiamsi nihil aliunde accederet. Gessit magistratus aliquot civiles, gesturus majores ac plures, si quid ambisset. Quos gessit, ita gessit, ut nemini quicquam esset, quod de illo quereretur. Domesticam discordiam, non secus ac pestem aliquam exsecrabatur. Ac nec cum civium quoquam illi fuit unquam controversia. Tanta erat morum commoditas. Decedebat de suo jure potius, si videret concordiam aliter constare non posse. Nullus ex ore illius audivit unquam sermonem vanum, obscœnum, aut obtrectatorium. In tam frequenti civitate nullum habebat inimicum. Plerique defunctum non secus ac patrem lugebant, præsertim inopes. Quanta vero tolerantia pertulit acerbissimos cruciatus dierum complurium. Nulla enim mors violentior, quam quæ accidit ex obturatis urinæ viis. Moriturus nihil aliud mandavit liberis, quam concordiam & studium pietatis. Hæreditatem reliquit ita distributam, ut nihil referret, quis quam portionem delegisset. Nec ullus exstitit, qui diceret sibi deberi teruntium. An non ingratus merito videaris, si talem parentem lugeas? Fruere potius illius felici memoria, & ab hujus vitæ fluctibus in immortalitatis portum delato gratulare. Perge illum referre morum integritate, quemadmodum antehac fecisti, ac filium jam nunc à teneris annis ita fingito, ut avum, quem nomine refert, referat & vitæ sanctimonia, patrem ac patruum etiam eruditione. Jam nunc Euangelicæ Philosophiæ decreta, velut lac animi, combibat. Jam nunc utriusque literaturæ semina hauriat, & parentem amabili balbutie, *Græce*, *Latine*que salutet. Sic tibi contingat, mi *Petre*, cum optima conjuge tua *Cornelia* feliciter senescere, & ex optimis liberis honestissimam capere voluptatem. Bene vale, amice incomparabilis. *Lovanio*, Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXCVI.

Erasmus Rot. Thomæ Moro suo S. D.

NAE ad istius exemplum perversissimo judicio videmus esse patrum vulgus. Corpori liberorum anxie prospiciunt, animi possessionibus neglectis, cum frustra, imo cum suo malo possideat opes, qui nesciat uti. De puero nec ago gratias, nec tu novi quicquam fecisti, cum nunquam non sis tui similis. De *Lodovici Vivis* ingenio gaudeo meum calculum cum tuo consentire. Is unus est de numero eorum, qui nomen *Erasmi* sint obscuraturi. Nec alii tamen magis faveo, & te hoc nomine magis amo, quod huic tam candide faves. Est animo mire Philosophico. Heram illam, cui sacrificant omnes, litant perpauci, fortiter contemnit. Et tamen tali ingenio, talibus literis non potest deesse fortuna. Non alius magis idoneus, qui profliget Sophistarum phalangas, in quorum castris diu meruerit. Adero *Caleti* si valetudo suppetet, ut amicis omnibus extremum complectar, ac vale dicam. Bene vale, amice incomparabilis. Anno 1519.

EPISTOLA CCCCXCVII.

Erasmus Roterod. Henrico Gruingio, Decano Embricensi, S. D.

An. 1520. BREVIS epistola tua paucis me non pauca docuit. In primis virum esse te melioris literaturæ non vulgariter peritum: deinde singulari modestia atque humanitate præditum: postremo, bene volentem *Erasmo*, quem admoneas tam amice, neque male de ipso sentientem, qui tam simpliciter admoneas, nimirum intelligens, eum multum abesse ab ingenio vulgarium hominum, quos offendere solet officium, quo vix aliud præstari potest amicius. Quare posthac nomen tuum mihi scribetur inter selectos amicos. De loco mutato plane tuæ subscribo sententiæ, & primo quoque tempore sartietur, non sine honorifica tui mentione. Res agebatur per tumultum. Nec vacabat in tam vasto mari historiarum excutere singula. Debeo tibi, vir optime, plus etiam debiturus, si quod facis, facias frequenter. Bene vale. *Lovanio* 7. Martii, Anno 1520.

EPISTOLA CCCCXCVIII.

Erasmus Rot. Francisco Chiregatto, Protographo Apostolico, S. D.

HVMANISSIME *Chiregatte*, si frater esses mihi, quæso quid posses amantius? Diploma mihi vehemen-

An. 1520. menter placet, sed nunc incertum, an hic sim diutius commoraturus, nam vocor in *Galliam*. Itaque ne quid huc mittatur, nisi literis meis significavero. Et fortassis intra menses paucos adero *Romæ*: interim cura, ut te offendamus alacrem. *Eduardus Leus* emisit in me librum, plenum conviciis, non sine dedecore meo, sed majore suo. Ei nunc respondeo, sed absque conviciis. Id in causa fuit, ut tibi scriberem parcius. Bene vale. Scio quantum debeam Reverendo Præsuli *Sylvestro* patrono tuo. Non ero ingratus, qua licebit. Rursum vale. *Antuerpiæ* 15. Martii, Anno 1520.

EPISTOLA CCCCXCIX.

Erasmus Roterod. Sylvestro Episcopo Wigornensi S. D.

REVERENDISSIME Præsul, exspectabam ut me vocares ingratissimum, quod pro veteribus tuis in me officiis nullam retulerim gratiam. Nunc ô inauditam humanitatem, etiam pristinis tuis in me meritis, sane cumulatissimis, novos adjicis cumulos. Redditum est mihi exemplar diplomatis. Magnopere placuit. Nihil fingi potuit amantius, aut magis ex animi mei sententia. Sed hac de re, ne quid ad me mittatur amplius, donec scripsero, quo velim mitti: nam spero futurum, ut ipse *Romæ* sacras istas manus tuas deosculer, idque brevi, nisi *Caroli* nostri reditus adferat nobis nova consilia. Et scio, & memini quid debeam celsitudini tuæ. Sed si ea nosset quibus rerum procellis obruar, non solum daret veniam, verum etiam misereretur nostri. Si vixero adhuc annum, testabor me scire, quantopere tibi sim devinctus. Bene valeat tua sublimitas, cui me totum ut debeo ita dedo, dicoque. *Antuerpiæ* 15. Martii, Anno 1520.

EPISTOLA D.

Erasmus Rot. Card. Laurentio Campegio S. D.

REVERENDISSIME D. Mitto libellum tuo nomini dicatum, qualecunque grati in te animi documentum. Quid facerem? Non dabatur occasio commodior. Sed in posterum, ut spero, dabitur. Nunc mihi cum monstris compluribus res est, non *Herculi*, sed semihomuncioni. Spero fore, ut ante paucos menses *Romam* olim adamatam revisam, nisi si quid novi consilii *Caroli* nostri ex *Hispania* reditus adferat. Faxit Deus, ut eos incolumes offendam, quos maxime cupio. Bene vale. *Antuerpiæ* 15. Martii, Anno 1520.

EPISTOLA DI.

Erasmus Roterod. Aloisio Marliano, Episcopo Tudensi, S. D.

EX amicorum aliquot literis, neque vulgarium, neque levium, sed haud scio, an amoris nimium solliciti, cognovi isthic per nescio quos clancularios obtrectatores, subinde spargi novos rumores, ac suspiciones, me favere *Luthero*: mihique tribui nescio quos libellos maledicos, quos audio istic subinde novos provolare, aliunde alios. Scio temporibus his regnum esse calumniæ, nec ulla tempestate plus licuisse effreni maledicentiæ: sed tamen apud eruditos, cordatos & graves viros, inter quos te vel in primis numero, non oportet esse locum hujusmodi delationibus. Admonuerat me pridem tua prudentia, etiamsi memorem, ut ajunt, monebat, ne me admiscerem *Lutheri* negotio. Adeo me non admiscui, ut summis viribus obnixus sim, ne res in hunc locum progrederetur, quo minime volebam. Tantum initio priusquam viderem, quorsum tenderet *Lutherus*, non probavi seditiosos clamores apud populum. Suasi ut res inter eruditos libris transigeretur. Malebam *Lutherum* correctum quam exstinctum: aut si perdendus erat, malebam absque magno orbis tumultu confici. Hoc consilium etiam nunc probaret *Romanus* Pontifex, si pernosset quibus modis hic res geratur, & quo studio plurimæ nationes prosequantur *Lutherum*. Sed illud fuit commentum quorundam Monachorum, quibus non aliter charus sum, quam bonæ literæ, ut me volentem nolentem involverent *Lutherano* negotio. Qui *Luthero* favere videntur, modis omnibus conati sunt me in suas partes attrahere Qui *Lutherum* insectantur, conati sunt me in illius factionem propellere, passim in publicis concionibus debacchantes in nomen meum odiosius aliquanto, quam in ipsum *Lutherum*. Ego tamen nullis machinis à statu mentis dimoveri potui. *Christum* agnosco, *Lutherum* non novi, Ecclesiam *Romanam* agnosco, quam opinor à catholica non dissentire. Ab hac nec mors divellet, nisi illa palam divellatur à *Christo*. Seditionem semper exhorrui, atque utinam eadem mens esset *Luthero*, ac *Germanis* omnibus. Video in plerisque regionibus *Cisalpinis* plurimos esse, qui fato quodam favent *Luthero*. Ac mire fit, ut *Lutherum* hostes sublevent, ipse vicissim hostes, quasi mutuo colludentes. Nemo magis officit *Luthero*, quam ipse sibi novis subinde & odiosioribus libellis. Rursus quidam tam indocte, tam stulte, tam seditiose vociferantur apud populum, ut & seipsos faciant omnibus invisos, & *Lutherum* commendent affectibus hominum, & Pontificis causam gravent, quemadmodum solent gravare clientem mali patroni. Laudo eos qui favent *Romano* Pontifici, cui nemo pius non favet. Quis enim non faveat ei, qui proximus imitator *Christi*, totum se impendat saluti populi *Christiani*? sed optarem illi cordatiores patronos. Isti nihil aliud quam esuriunt *Lutherum*, nec mea refert, elixum malint, an assum. Certe quod me negotio admiscent, quod ad me nihil attinet, & impie faciunt, & parum prudenter: citius enim *Lutherum* conficerent me non admixto. Atque hac in re cogor in *Aleandro*, viro alioqui tum humanitate non vulgari, tum eruditione singulari prædito, desiderare prudentiam tam periculoso negotio dignam: si modo vera sunt, quæ de illo scribuntur ac prædicantur. Fuit olim inter nos arctissima familiaritas, commendavi eum proficiscentem in *Galliam* literis meis, ubique apud omnes de homine honorificentissime prædicavi, etiam scriptis: suspexi doctrinam hominis, mores amavi, quanquam eos habet ille suos, nec male videbatur convenire inter utriusque genium. Habebat in mandatis, ut modis omnibus eos etiam pelliceret, qui ante fuissent factionis *Lutheranæ*, tantum aberat ut summus Pontifex quenquam innoxium cuperet alienari. Sed hujus ingenium, per se non inhumanum, alio perpulit quorundam instigatio. Atqui commodius illi successurum erat *Lutheranum* negotium, opinor, si suos favores cum meis conjunxisset. Habuisset in re pia fautorem: in re Pontificis, certe non adversantem. Jactitant *Lutherum* hausisse pleraque ex libris meis, quid hoc mendacio impudentius? cum primus statim articulus refellat manifestariam istorum vanitatem. Ubi significo, quicquid agimus esse peccatum? ut ne commemorem innumeros alios, quibus affine nihil omnino reperitur, ne in ludicris quidem meis. Et tamen olim hæretici ex Euangelicis & Apostolicis literis hauriebant sua venena. Interim loquor perinde, quasi ille scripsisset aliquid hæreticum, atque illud è meis scriptis hausisset. Dicitur non agnoscere quosdam libellos: fortasse saperet si nullos agnosceret, siquidem hoc persuadere queat: sed quibuscunque auxiliis ille scribit, certe in omnibus libris, qui illius titulo circumferuntur, non est ulla syllaba mea: hoc quamlibet sancte dejerare non dubitem. A multis jam annis, non mihi tantum perspecta est tua singularis prudentia, perspectus animus in me candidus & amicus, nota est omnibus tua auctoritas. Proinde te rogo, ut adversus istiusmodi malitiosas calumnias patrocineris innocentiæ nostræ. Excutiantur omnia, quæ secretissimis etiam literis effudi in sinum amicorum, fortasse liberius pro meo ingenio, quam expediat nonnunquam: excutiantur quæ inter pocula etiam solemus effutire: nihil comperietur, nisi me maluisse *Lutherum* correctum quam exstinctum, quum

An. 1520. quum adhuc spes esset fore ut sese verteret ad meliora. Et nunc quoque malim rem sopiri, quam magno orbis tumultu exacerbari. Mallem à malis bona secerni, quam odio quorundam, quæ mala videntur, optima perire. Postremo suadeo, sic esse vitandam *Lutheranam Scyllam*, ne præcipites eamus in *Charybdim* diversæ factionis. Hæc si videntur digna supplicio, habent reum confitentem. Ego certe non alio animo feci, quam ut consulerem, & *Romani* Pontificis, & Theologorum dignitati, & publicæ *Christianæ* ditionis tranquillitati. Nullum adhuc *Lutheri* librum, quamvis pusillum, legi totum: nullum illius paradoxum unquam defendi, vel joco. Quorundam indoctos & seditiosos tumultus, nec probo, nec quisquam vir probe cordatus hic probat. Quorsum tendant video, nimirum in exitium bonarum literarum & ad stabiliendam suam tyrannidem. Sic igitur fugio *Lutherum*, ut hos tamen probare non possim. Pauci sunt, sed hi multos concitant. Non damno ordinem, sed ipsi suo ordini pessime consulunt. Habes, ornatissime Præsul, totam animi mei tabulam, quod si quid isthic jactatur, quod repugnet religioni *Christianæ*, quod turbet publicam tranquillitatem, quod adversetur dignitati Sedis *Romanæ*, certo certius habeto, non esse profectum ab *Erasmo*, quocunque titulo circumfertur. Id ita esse tempus, nihil non proferens in apertum, olim declarabit: & nunc paratus sum quocunque argumento testificari, me nec unguem latum velle discedere ab iis, qui consentiunt cum Ecclesia catholica. Scio quidvis esse ferendum potius, quam ut publicus orbis status turbetur in pejus, scio pietatis esse, nonnunquam celare veritatem, eamque neque quovis loco, neque quovis tempore, neque apud quosvis, neque quovis modo, neque totam ubique promendam. Neque quenquam eruditum fugit esse quædam recepta, vel paulatim obrepente consuetudine, vel adulatione Jurisconsultorum recentium, vel temerariis definitionibus Scholasticorum, vel arte denique technisque Principum, quæ præstaret rescindi: verum, illud erat prudentiæ *Christianæ*, sic tentare remedium, ne sinistre tentatum morbum non tolleret, sed exacerbaret, ac pro morbo mortem acceleraret. Nec enim ausim pronunciare, an aliquo pacto *Christianis* probanda sit *Platonis* sententia, qui permittit sapientibus illis custodibus, ut populum ipsius bono fallant mendaciis, quandoquidem veris ac philosophicis rationibus contineri promiscua multitudo non potest, ne prolabatur in deterius. Illud semper cavi, ne aut tumultus essem auctor, aut novi dogmatis asseverator. Rogatus sum à multis ac magnis, ut me *Luthero* adjungerem: rescripsi me fore *Lutheri*, si ille sit in parte catholica. Rogarunt ut præscriberem fidei regulam, rescripsi me non nosse aliam fidem, quam Ecclesiæ catholicæ. Hortatus sum illos, ut se *Romano* Pontifici reconciliarent, & querimonias illorum dilui. *Lutheri* libellis primus omnium obstiti, ne excuderentur. Mox egi cum homine, ut abstineret à seditiosa scriptione. Semper enim hunc exitum metui, majora moliturus, ni me, præter alia, religio quædam deterruisset, ne forte imprudens repugnarem Spiritui *Christi*. Hortatus sum & hortor multos, ut abstineant à libellis famosis, præsertim anonymis, quibus tantum irritant animos hominum, male consulentes non solum *Christianæ* paci, verum etiam illi cui videntur favere. Monere possum, cogere non possum. Mundus plenus est officinis typographicis, plenus Poetastris & Rhetoristis. Quid isti tumultuentur, ut mihi in manu non est, ita iniquissimum sit mihi imputari temeritatem alienam. Atque hac sane in parte minus sum iniquus *Hutteno*, etiamsi supra modum discrucior, illud ingenium, illam in utroque genere dicendi felicem venam, non dedicatam esse felicioribus argumentis: siquidem is suam phrasim, suumque titulum ubique præferens, neminem alium gravat invidia, præterquam seipsum. Isti cum sibi fidem abrogant, dum ceu diffisi causæ, non audent addere verum nomen, tum innoxios eosque multos degravant invidia. Jam isthic adessem una cum illustrissimo *Ferdinando*, si certum scire potuissem vos adhuc esse *Wormaciæ*. Sed mirum quam hic nihil est certi, ne apud Proceres quidem aulicos. Bene vale, Præsulum decus, & aulæ Cæsareæ non infimum ornamentum.

Augustino Scarpinello scripsi pridem, ei quæso uti meis verbis salutem dicas, atque etiam *Severo* viro mitissimo, maleque respondenti suo nomini. *Lovanio* 25. Martii, Anno 1520.

EPISTOLA DII.

Erasmus Livino Algotio S. D.

INCIDERUNT nonnulla præter spem, quæ reditum nostrum in dies complusculos remorantur. Itaque quod iter ingressurus admonui, visum est rursum inculcare literis. Vide ne committas, ut absentia nostra te segniorem ad studia reddidisse videatur, quæ potius debet acuere. Nimirum quo plus tibi vacat temporis ab obsequiis, quibus præsenti soles inservire, hoc par est attentius incumbere literis. Hac certe spe te reliqui *Lovanii*, magis tuo commodo consulens, quam meo. Dabis igitur operam, ne me hæc fallat ratio, ac modis omnibus cavebis, ne quid reversus offendam, quo reditus meus minus lætus esse videatur, nosti illud *Terentianum*, *Ita ut fit domini ubi absunt*. Item illud: *Malo coactus, qui suum officium facit, tantisper cavet dum id rescitum iri credit: si sperat fore clam, rursus ad ingenium redit*. Illud te dignius est: *Is, quem beneficio adjungas, ex animo suum officium facit, præsens absensque idem erit*. Mihi semper placuit hæc *Mitionis* ratio, tuæ partes erunt adniti, ne me hujus animi pœniteat. Non aliter quam pestem fugito quorundam consortia, in quos vere competit illud *Menandri*, φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί. A *Carini* latere digitum latum ne discedito. Is annis quidem haud ita multo major est te, sed ea morum integritate, tanta siti literarum, ut vix alterius convictu queas evadere vel melior, vel eruditior. Natura dedit ingenium felix; quo nomine ut tibi gratulari possumus, ita laudari non debes, ni naturæ bonitatem, veluti solum felix, tua excolas industria, dedecus ingens reportaturus, si tute tibi defuisse videaris. Neque te clam est quid abs te exspectent parentes optimi, neque nescis quid debeas *Marco Laurino*, qui te mihi prorsus affectu paterno commendavit. Ut ne commemorem interim quid mihi debeas, qui te semper habuerim non famuli, sed filii loco. Certe auget quoque exspectationem multorum, quod cum *Erasmo* familiariter convixeris. His omnibus non potes, nisi summo studio respondere, & nunc ætas est ut maxime docilis, ita laborum patiens. Alios à studiis arcet nummorum, librorum, aut præceptorum inopia, tibi quum nihil horum non suppetat ex amicorum benignitate, nisi talem te reddideris, qualem oportet, non erit quod prætexas, culpa omnis in te unum recidet. Hæc tam multa quum satis opinor inflamment te ad studium egregiæ probitatis atque eruditionis, tamen hoc quoque calcar addere debet animo non degeneri, quod *Lovanii* vides tot pueros, tot adolescentes, non minus feliciter quam ardenter ambire laudem literaturæ bilinguis. Postremo par est, ut gentis paternæ cognomento respondeas, ne, quod abominor, exsistant aliquando, qui πάγκαλον per jocum vertant in πάγκακον, unius elementi depravatione, ex *omnibono* (nam id sonat gentile cognomen) *omnimalum* facientes. Quin huc potius manibus pedibusque connitendum, ut hoc cognominis non fortuito, sed numinis alicujus consilio tibi contigisse videatur. Hæc tam diligenter admoneo, non quod diffidam ingenio tuo, sed quod iis, quibus vehementer ex animo bene volumus, etiam tuta timere soleamus. Si quid isthic allatum est literarum, quas intelligis non esse magni momenti, eas servato in reditum meum. Sin quid erit, quod prorogari non expediat, nec continget per quem certo mittas, ipse huc advolato. Bene vale. *Antuerpiæ* 13. Aprilis, Anno 1520.

EPISTOLA DIII.

Erasmus Rot. Thomæ Moro S. D.

An. 1520. SPERABAM meas literas aliquid ponderis habituras fuisse apud *Brixium*. Sed ecce prodiit ac prostat hic *Antimorus* ejus, qui liber, vellem auctoris ipsius causa, cui faveo ob animum ejus vel in bonas literas, vel in me (quod ejus declarant scripta) propensum, aut perpetuo latuisset, aut certe *Brixius* fuisset imitatus tuorum epigrammatum modestiam ac civilitatem: quæ & ipsa tamen optassem nunquam potius essent edita, quam ut hic tumultus tragicus inter vos fuisset excitatus, non sine dispendio bonarum literarum: quas non video posse consistere, nisi adversus tam pertinacem barbarorum conspirationem illas defendat eruditorum numerus, junctæque umbone phalanges. Verum, quando fieri non potest, ut quod factum est fiat infectum, cupio vehementer, ut malum germen, quod parum faustis avibus enatum est, opera nostra curetur, ut si radicitus evelli non possit, saltem ne serpat latius. Quod ut ego, mi *More*, cupiam, non *Brixii* tantum causa, cui valde faveo, me movet: verum etiam, cui multo adhuc magis faveo, tua. Non quod arbitrer esse periculum, ne *Antimorus* ejus quicquam officiat famæ tuæ, quæ utinam non plus nocuisset ipsius: sed plane metuam, ne si tu respondendo talionem in illum regesseris, fiat ut quod nunc de illo sentiunt omnes, idem posthac de utroque sentiant. Scio quam difficile sit, ad tam aculeatum undique libellum respondenti temperare à conviciis: & tamen si quid eam in partem pecces tu, nemo qui te norit, tam facile putabit ignoscendum tibi, quam ignoscet *Brixio*. Nam ut nihil interim de utriusque eruditione dicam, tua certe conditio, tua dignitas, ac rerum usus exigit, ut ejusmodi rixas non minus ineptas, quam virulentas, negligas potius, quam ut conviciis accurate retalies. Audio quotidie quid post editum libellum eruditi loquantur de *Brixio*: quæ ut de illo non libenter audio, ita de te multo minus audire velim. Quamobrem quum sentiam, quam arduum sit tam virulento libello lacessitum, sic attemperare responsum, ut nihil indulgeas affectibus: optimum certe censeo, si rem totam, ita ut meretur, negligas, atque contemnas. Neque vero hoc tibi consulerem, optime *More*, si quicquam esset in *Antimoro*, quod tibi sic labem adspersisset ullam, ut operæ precium sit eam curare abstergendam. Sed omnia plane sunt ejusmodi, ut inter legendum quisque respondeat sibi. Nam omnes vident *Brixium* id in te reprehendere, quod tam temere tamque præpropere edideris tua epigrammata, quæ tu nec adhuc edidisti: cum pleraque tibi ante annos plus viginti scripta sint, omnia ferme ante annos decem. Vident illum vellicare pro erratis tuis, quorum alia sunt exscribentis, alia typographi, & in his pleraque talia, ut nisi damnatis summis auctoribus reprehendi non possint. Vident epigrammata tua, quæ feceras in *Chordigeram*, jam olim esse scripta flagrante bello: nec fuisse causam *Brixio*, ut nunc tot annis post initam & confirmatam pacem, bellicum tumultum renovaret. Vident *Brixium* in Epitaphio *Abyndonii* ludere manifesta calumnia dissimulantem quod dissimulari non potest, illic opera data affectatam carminis ineptiam. Cæterum qua parte insectatur id carmen, quo tu gratularis auspiciis regnum ineuntis Principis, usque adeo nemo doctorum in *Brixio* non desiderat animi calamique moderationem, ut ego non pessimus, ut scis, amicorum patronus, haud alium inveniam colorem illius excusandi, quam quod ita senserit *Britannicarum* Rerum ignorantia: quas si compertas habuisset, neque scripsisset ea, & vel iratus fuisset fassus, Regem abs te laudibus vere regiis magnifice laudatum esse. Hæc, mi *More*; cum omnes & sentiant, & fateantur, quid restat causæ cur te torqueas respondendo, hoc est, rem, quod ajunt, actam agas; non alio fructu, quam ut venias in periculum, ne famæ jacturam, quam nunc solus apud

A eruditos patitur *Brixius*, tibi facias aliqua ex parte communem, si forte (quod haud facile vitare possis, ubi calamus, ut fit, incaluerit) respondeas inclementius, & convicia repenses conviciis. Non minima portio tuarum laudum est, ingenii lenitas, perpetuaque morum suavitas, unde nolim ego quicquam decedere. Sin tibi decretum est diversa ingredi via, (nam audio librum tibi adversus eum jam in manibus esse) velim te excuses tantum, & malevolentiæ crimen, provocatoriæque petulantiæ, sic abs te depellas, ut in adversarium non regeras, ac ratione pugnes, non jurgiis, illius invidiam tua cumulaturus modestia: tamen, ut sic quoque rem geras, multo certe malim tacere te, utque tota res obB litteretur silentio. Quod ut ilico fieri non potest, ita paulatim poterit, te ut spero volente. Scripseram *Brixio*, ut *Antimorum*, quam tum audiebam eum meditari, premeret: & si fuisset in tabellario diligentia, persuasissem, si vera scribit *Brixius*. Verum (quod ex ejus responsione vides) liber jam erat sub prælo, priusquam meam videret epistolam. Abs te vero, mi *More*, mihi plus profecto, quam à *Brixio* polliceor: cui cum videam persuasurum fuisse me, si meæ ad illum literæ venissent in tempore, dubitare non debeo, quin abs te facile sim impetraturus, ut mea causa tantum impetres ab affectibus tuis, ne eum, qui & me amat, & vicissim amatur à me, magis etiam oneres novis libelC lis. Ab alterutro proficiscatur oportet hujus contentionis finis, nisi litem alterna reciprocatione perpetuam esse velis. Et tua dignitas, tuique mores hoc postulant, ut abs te potius sit hujus rei initium. Crede mihi, mi *More*, tametsi *Brixius* hac in re ita se gessit, ut nunc fortassis etiam ipsum pœniteat, & si res esset integra, non sit facturus: neque enim quisquam tam felix est, ut omnibus horis sapiat: tamen is est, quem si nosses propius, hominis tum ingenio, tum literis delectareris, neque quenquam alium facile reperies, quem judicares amore tuo digniorem. Neque debes ab omnibus tam sedatos affectus exigere, quam omnes ferme pro cæteris factis tuis, proque spectata jam diu pruden-D tia prorsus exspectant abs te. *Brixius* quanquam in *Chordigera* sua quædam scripserat, in quæ tu lacessitus prius, jure potueris acerbius etiam, præsertim ut tum res erant, rescribere: tamen postquam epigrammata tua lepore quodam omnibus ablandientia, omnium risus excitassent in illum, mirari non debes, si juvenis natura vehemens, famæque appetens, aliquantulum à consideratione sui facti dolore quodam animi totus in tuos versus aversus, sibi putavit injuriam fieri, quam se non animadverteret, neque merito, nec idoneo tempore vindicare. Scio te non tanti facere paucula illa epigrammata, quæ lusisti in illum, quin pati possis, ut in meam gratiam aboleantur, qui nisi monuisses sero, E hoc tua sponte curabas olim, quum totum librum non libenter audires proditurum in publicum. Igitur efficiam, ut è tua voluntate, cum posthac excudetur liber, omittantur illa, atque vicissim, ne propagetur *Antimorus*: ita fiet ut si nihil accedat alimenti, ignis iste paulatim emoriatur. Quod si tam obfirmato animo decrevisti litem hanc persequi, tamen per amicitiam nostram, neque novam, neque vulgarem, precor etiam atque etiam dispicias, ut rem tractandam putes. Ego, si detur optio, te (ut dixi) tacere malim, ac rem plane contemnendam contemnere. Id si fieri non potest, quod proximum est optarim, ut quod & hactenus abs te curatum est, eruditione tantum & causa, F non etiam maledicentia vincere pergas: ut quoniam alterum amicum habere me video, nonnihil hoc infelici casu mutilum; alterum saltem, qui mihi sic est charus, ut unum omnibus habeam potiorem, possim perpetuo servare integrum, felicior futurus, si utrunque liceat. Etenim quum nihil sit homini preciosius fido bonoque amico, par est nullius rei jacturam quam amicitiæ ducere graviorem. Hæc scripsimus in mediis turbis, in quibus nos non ignoras versari. Bene vale, amicorum sincerissime. *Antwerp.* 26. Aprilis, An. 1520.

EPI-

Epistola DIV.

Bilibaldus Pirckheimerus Erasmo Rot. *S. P. D.*

An. 1520.

SUUM *officium facit affinis iste meus*, Erasme *amicissime, quod te colit, ac subinde meo nomine salutat. Probe enim novit qua te prosequar benevolentia, poterimus ejus opera in mittendis literis uti, quæ nescio quo fato, aut tardissime redduntur, aut etiam penitus intercidunt. Diu enim nullas abs te accepi, quamvis ipse aliquoties scripserim, & nisi ex Epistolarum tuarum farragine te mihi respondisse deprehendissem, ne nunc quidem id scirem. Quam vero fideliter & meæ tibi redditæ fuerint, vel* Alamiri *nostri diligentia satis declarat. Cæterum insulsissimam invectivam* Eduardi Lei *legi, imo verius vidi. Quis enim sustineat legere librum tam sine mente, sine fronte, sine literis, sine omni dote humana? Legi & tuam* Apologiam, *quæ tamen pollicetur responsionem ad illius annotationes. Scire cupis quid sentiam? Vellem omnino tacuisses, aut ita homini, ut dignus erat, respondisses. Sed periculum erat, ne silentio objecta videreris agnoscere. Quasi vero optimus ac doctissimus quisque non confestim intellecturus fuerit cuncta, quæ ille furiosus & impotens sui evomuit, meras esse sycophantias & impudentissima mendacia. Habet suam faciem veritas. Et iste rabiosulus adeo apud se non est, ut ipse frequenter prodat seipsum. De improbis vero & mendicis, nulla tibi debebat esse cura. Quanquam qui inter hos sunt paulo minus stolidi, sentiunt ac damnant hominis prodigiosam arrogantiam, inscitiam, ac virulentiam: quam exsecrantur etiam ii, qui tibi parum bene volunt, & indignantur propugnatori lævo, magis quam* Leo, *qui causam suam tam infeliciter egerit, ut satius fuerit quievisse. Utinam igitur posteaquam tibi non esse silendum censueras, ementita & ficta modestia immodestissime respondisses, & cuncta rhetorices spicula contra tam purulenta ac tartareo veneno tincta convicia scelerati capitis distrinxisses. Sed volebas modestiæ memor esse, nec malum pro malo reddere, sanum profecto propositum & à nemine bono non laudandum. Verum, si ita perpetuo feceris, quid tibi ab æmulis exspectandum sit cogita, si viderint cuivis audaci ac stolido impune esse* Erasmo *maledicere, & capiti tuo illudere. Quare te per tuam gloriam, ac per nostram amicitiam obtestor, ne posthac quemvis rabulam responsione tua dignum censeas, aut si omnino respondendum duxisti, non per teipsum, sed per coquum quempiam, aut stabularium, respondeas. Agnosce te ipsum, qui major es, quam ut cum talibus in eam palæstram descendas, ex qua victor etiam nil nisi ignominiam referre possis. Quod ni ita feceris, sycophantarum turba tandem obruare necesse est. Nunquam enim quiescunt isti, sed assidue contra optimum ac doctissimum quenque, necnon veritatem ipsam debacchantur. Nec mirum, quo pacto enim benedicerent, qui nil nisi maledicere didicerunt? Quorum animus, ingenium, mores ejusmodi sunt, ut longe præstet ab illis vituperari quam laudari, maleque quam bene audire. Cæterum cum sint infantes ipsi, ut animi veneno desit oratio, cum sint inertes, ut nolint interim abesse à suis voluptatibus, postremo cum metuant, ne minus colligant caseorum, indies accrescente adversus eos orbis odio, non mirum, si quærunt talem histrionem, qualis est* Leus, *qui personatus & instructus alienam agat fabulam, & infamem gloriam præmii loco ferat? Hunc oportet nec frontis habere quicquam, nec cordis, sed tantum linguam effrenem, ac meretriciam procacitatem. Quo quidem in genere* Leus *iste vincit omnes quotquot antehac prodierunt in proscenium, quos tamen aliquot spectavimus insigniter impudentes. Quis enim non intelligit, à quibus consutus sit iste calceus? Sed* Leus *induit acturus pro multis fabulam, hoc est, orbi exhibiturus teterrimum monstrum ex inscitia, arrogantia, vanitate, virulentia, impudentiaque conflatum. In summa tale quale depinxisti in libello, quo respondes* Latomi *dialogis, mira quidem brevitate, sed ut nihil fieri possit absolutius. Quencumque contemplabaris animo cum illa scriberes, certe tua descriptio aptissime congruit cum imagine Operis* Leici. *Et in hoc uno visus est mihi aliquid humanæ mentis habere, quod agnovit imaginem suam. Scio te non imperitum esse pictorem. Sed nemo poterat* Leum *exprimere rectius, quam expressit seipsum. Totus ille sibi placuit, & se totum expressit. Quod si tu prædicasses hominem ad insaniam usque gloriosum, usque adeo sibi placentem, ut miretur non verti in rosam, quidquid calcaverit, se unum admirantem, sibi pulchrum, sibi doctum, sibi sanctum, cum nulla omnino re bona sit praditus, nec quicquam habeat in pectore, præter venena, quanquam verissima dixisses, tamen fortaßis non omnes erant tibi credituri. Nunc ipse* Leus *se talem expreßit. Ego, mi* Erasme, *plurimum fido tuæ simplici probitati, vix tamen eram crediturus tantum stultitiæ, tantum arrogantiæ, tantum fuci, tantum stoliditatis, tantum malitiæ esse in ullo pectore humano. Si tamen iste* Leus *homo dicendus est, ac non potius teterrima bellua. Si quisquam fuisset nequior, si quisquam insanior, hunc sibi delegissent hujus provinciæ, quam jam pridem agunt, proconsulem. Neque enim novum est quod agunt. Vetus hoc istis studium est, insignium virorum famam contemerare, & optima conantibus obsistere. Nam ut vetustiora prætereamus, quæ pars orbis ignorat, quam perversis, quam sycophanticis, quam sceleratis machinationibus vexaverint inclytum, & optime de* Germania, *optime de literis meritum* Capnionem? *Ut interim sileam spurcißima convicia, quæ in eximium illum ac vere generosum* novæ Aquilæ *Comitem, quæ in nobilem* Huttenum, *denique in me, & omnes* Capnionis *amicos evomuerunt; quid non moliti sunt in optimum* Jacobum Fabrum? *Nam quæ adversus* Lutherum *jampridem machinantur, forsitan tacere præstat, ne me quoque, quod jam diu egere, sub amicitiæ illius prætextu in jus rapiant, ac de crimine hæresis causam dicere cogant. Verum, id nullus ignorat, eo temeritatis illos progressos esse, ut & Pontifici summo, ad quem præcipue hujusce rei cognitio spectat, negotium hoc, quod eum tum in manibus habere sciebant, extorserint, & priusquam ille sententiam tulisset, hæreseos condemnaverint auctorem. Cæterum per Gratias quid aliud tot sycophantiis, probris ac conviciis effecere, quam quod suam stoliditatem parem malitiæ traduxere, seque Deo pariter ac hominibus reddidere invisos? Siquidem eo res illorum culpa deducta est, ut jam nihil magis placeat bonis omnibus, quam quod istis maxime displicet, isque optimus esse videatur de quo ipsi pessime sentiunt. Macte igitur virtute, qui dignus sis visus, quem impurissimi sycophantæ per sceleratissimum histrionem* Leum *virulentis suis maledictis incesserent. Haud enim majori laude extolli poteras, quam ut talium ornareris vituperiis, nec unquam bonis & eruditis placeres, nisi* Leo Leique *similibus indoctis hypocritis displiceres. Ne quid igitur,* Erasme, *commovearis, si invidi & vere miseri homines seipsos torqueant, & suo fungantur officio, idque faciant quod nunquam non faciunt. Talia enim vera virtutis tibi jacta sunt fundamenta, talem probitatis & eruditionis consequutus es existimationem, ut eam nullus livor, quamvis edax, valeat abolere. Tantos denique ac tales undique tibi conciliasti amicos, ut etiam tacente te defendere, & à sceleratorum rabularum injuriis & contumeliis vindicare possint & audeant. Sed te laudare desinam, ne* Leus *rumpatur invidia, cui precor lentum ac longum exitium, quo dignissimus est. Si tamen prius commemoraro, à quo crimine te nuper defenderim. Conveneramus plerique, ac inter cætera de te sermo incidit. Cumque nonnulli te tuaque summis extulissent laudibus, sanctißimus quidam, qui forte aderat, ex Mendicorum genere Theologus, laudes tuas admodum moleste ferebat, ac subinde concutiens caput, nescio quid secum cornicabatur. Id sentiens rogo nunquid esset quod in te minus probaret. At ille vultu ad gravitatem composito, multa esse respondit, quæ quis merito in te reprehenderet. Cum adigi non posset, ut unum proferret, tandem importunitate mea subactus, Tametsi decreveram silere, inquit, tamen quando me urges, ne quis me putet invidia stimulatum dixisse, quod dixi:* Erasmus *ille vester, & quem tantis effertis præconiis, libenter comedit gallinas: idque non aliorum relatu,*

An. 1520.

tu, sed cum hominem Basileæ *cognovissem, duobus hisce oculis conspexi. Tum ego, Furtivas ne, an emptas? Emptas, ait ille. Longe, inquam, perniciosior est vulpecula illa scelestissima, quæ mihi quotidie è corte gallinas rapit, nec unquam persolvit precium. Rogabam num vesci gallinis poneret inter flagitia. Maxime, inquit. Nam est gulæ vitium, & eo gravius cum assidue & à devotis committitur. Adjeci, forsitan diebus quibus fas non est. Non, inquit, sed nos sacros viros ab omni epularum lautitia abstinere decet. Atqui, bone Pater, ni fallor, inquam, haud farre, aut hordeo tantum saginasti aqualiculum, (nam obesior erat) & si gallinæ, quibus ventrem farsisti, adhuc pipare possent, vel exercitus ac tubarum strepitum vincerent. Vide quam strenue impiam ac nefariam defenderim* ὀρνιθοφαγίαν. *Sed tu me forsitan nugas agere existimas, ego tibi etiam per sanctam hypocrisin me vera scribere paratus sum dejerare. Sed ne cuncta tua laudare videar, habes quæ & ego non injuria reprehendam. Nempe quod* Leo *tam divino viro fueris impedimento, quo minus semestri tempore, somniando, seu potius pastoris illius instar bibendo, literas* Hebræas *&* Græcas *omnes devorarit. O felicem Ecclesiam, si illi suum dulce ocium reliquisses. Nunc, opinor, habet quod agat in extremam usque senectam. Sed oportet nos esse faventes homini, quibus nonnihil laudis alicubi visus est adspergere. Quod nisi agnoverimus, vereor ne nos omnes appellet mortalium omnium ingratissimos. Quare nostrum erit quotannis* Leico *nomini, aliquo panegyrico gratificari, donec fateatur officium hoc esse satis abunde repositum. Quod in superiorem* Germaniam *te venturum esse significas, multis de causis probo consilium. Nam præterquam quod hic minus à talibus vespis, qualis est* Leus, *infestari poteris: non sine ingenti animi oblectatione conspicies, quales quantosque undique tibi conciliaveris amicos. Invitarem te ut primum ad nos accederes, nisi hic pestis recrudesceret, egoque fugam circumspectarem. Sed brevi desituram spero: nam summa diligentia occurritur malo. Sub* Caroli *Regis adventum te exspectamus: interim lues grassari desinet. Ex veteri enim instituto primus novi Regis conventus hic celebrari consuevit. Ostendi* Alamiro *aliqua nostra cubicula, quibus te accipiam, non inamœna; ipse regia esse dicebat. Quin & hoc polliceor, ultra gallinas gallos gallinaceos, filios ac filias gallorum me abunde appositurum. Tu interim bene vale,* Erasme *amicissime. Etiam atque etiam memineris, te longe feliciorem esse contumeliis invidorum, quam laudibus amicorum, quas nunquam tam ægre ferrent isti, nisi certo certius cognoscerent, te eruditione ac probitate immortalitatem etiam viventem induisse. Iterum vale.* Norimbergæ 30. *Aprilis, Anno* 1520.

Tuus Bilibaldus Pirckheimerus.

Cum hæc scripsissem, certior factus sum, Oecolampadium *nostrum vigesimo tertio Aprilis Monachum esse factum in monasterio Servatoris juxta* Augustam, *Ordinis* S. Brigidæ, *in quo mulieres primas tenere consueverunt. Utinam sibi rectius consuluisset.*

EPISTOLA DV.

Erasmus Roterodamus Thomæ Moro S.

NON ignorabam, optime *More*, consilium istud vestrum, quantumlibet incommodum mihi, ab animo amantissimo proficisci, atque ideo non potui non boni consulere. Quanquam interim sedulo testatus sum vos *Leo* consulere, non mihi. Perspectum erat hominis ingenium, hujusmodi Tragœdiis natum. Satis ardebat sua sponte, & tamen habebat qui quotidie oleum adderent camino. Ac sæpenumero mecum admiratus sum, vobis non itidem animadversam *Lei* naturam, qui familiarius cum eo vixeritis. Nec unquam eam pacem accepi, imo cum pacificus ille *Pacæus*, optimo quidem animo, sed consilio mihi parum felici, reversus è legatione *Germanica*, conaretur nos in gratiam redigere, pertinacissime reclamavi, testificans eam pacem nullum alium fructum adferre, nisi quem ego maxime fugerem. Nec enim alia re magis offendi à *Leo*, quam rumore libri adversum me scripti, quem ille cum fine fine jactaret, nunquam tamen ederet, paucis tantum juratis communicans, quo sic me vocaret in invidiam, ut interim nec me doceret quicquam, nec ipse posset refelli. Nec alia mea fuit oratio apud ipsum *Leum*, quam fuerat apud *Pacæum*. Sed quum perspicerem vobis concordi consilio sic esse decretum, malui non servire meis commodis, quam pugnare cum animis vestris. Etenim quum nunc talis prodierit liber, ut iis etiam modis omnibus displiceat, qui hactenus illi favebant, ut hoc organo in meam perniciem abuterentur: quos ludos nobis præbuisset sacer ille liber, qui per paucos juratos amicos & crassos Abbatulos circumferebatur, nec ostendebatur, nisi initiatis, quum hic, in quo non ab uno adjutus est, tot ineptiis scateat? Cujus rei si libet facere periculum, confer hæc quæ edidit orbi, cum iis quæ scripsit selectis amicis. Sed hæc sera jam sunt. Cæterum, quod hortaris, ut meminerim *Christianæ* modestiæ, sane memorem mones: etiamsi non dubito futuros, qui modestiam hanc, vel ignaviam, vel formidinem, vel aliud quidvis interpretentur. Jamdudum aggressus sum illi respondere. Exiit Operis aliqua pars, ea (ni fallor) docebit, me *Leum* magis vincere moderatione animi, quam eruditione. Ut hic mundus mihi gratiam referat, nec anxie postulo, nec admodum exspecto. Verum, admiror quorundam dementiam, qui posthabitis rebus omnibus, unum illud devotis animis agunt, ut quam minimum fructus è meis vigiliis ad studiosos perveniat. Atque hunc vitæ suæ fructum opimum esse ducunt, si commodis omnium obsistant. Bene vale cum tuis omnibus, vir immortalitate dignissime. *Antuerpiæ* 2. Maji, Anno 1520.

EPISTOLA DVI.

Erasmus Roterodamus Richardo Episcopo Wintoniensi S. D.

REVERENDE Præsul, quod *Eduardus Leus* tam manifestis convitiis debacchatus sit in famam meam, dici non potest quam displiceat probis omnibus. Nec enim tam mihi nocuit quam omnibus bonarum studiosis literarum, quorum utilitati desudat hactenus nostrum ingenium. Tot amicorum literis, tot monitis meis non potuit deterreri, quo minus suæ non minus quam meæ famæ maculam inureret. Exiit liber malis avibus, nonnullo detrimento nominis mei, sed multo majore ipsius. Ad convitia respondimus moderatius quam vellent quidam. Ad argumenta sic respondimus, ut ille nunquam sit responsurus, sat scio, & tamen ubique tempero à convitiis. Nec his contentus *Leus*, adornavit, ut ajunt, alterum libellum multo etiam virulentiorem, quem misit *Lutetiam* excudendum. Non audit amicorum sana consilia, nec unquam finem facturus est, nisi tua auctoritate coerceatur. Atque utinam id esset factum antequam hoc incendium erupisset. Subornavit *Londini Cartusiensem* quendam, opinor, nomine *Joannem Batmanson*, juvenem, ut è scriptis apparet, prorsus indoctum, sed ad insaniam usque gloriosum. Quod si *Leum* ab his furiosis tumultibus compescuerit auctoritas tua, non meis tantum studiis consulet, sed etiam *Eduardi*, qui nunc & suum perdit ocium & meum. Bene vale. *Lovanio* 5. Maji, Anno 1520.

EPISTOLA DVII.

Erasmus Roterodamus Beato Rhenano Sletstadiensi S. D.

QUOD scribis, optime *Beate*, verius esse video quam vellem. Sed illud demiror, cur ea potissimum efflagitent amici mei *Germani*, quæ me degravant invidia. Scis enim quam non dextris avibus exierint Epistolæ, quas tu primum edendas curasti: at quan-

An. 1520. quanto pejoribus illa Farrago, cujus editionem partim extorsit amicorum flagitatio, partim ipsa necessitas: cum viderem accinctos, qui quod habebant epistolarum mearum vel invito me essent publicaturi. Atque id facturos sese jam palam literis ad me suis minitabantur. Quod ne fieret, fasciculo ad te misso, delectum atque etiam emendandi jus tibi credidi, si quid inesset, quod vel offecturum famæ meæ videretur, vel exacerbaturum vehementer cujusquam animum. Nec dubito quin tu sedulo pro tua in nos benevolentia sis amici sinceri functus officio. Et tamen illic etiam inventum est, quod apud quosdam plane tragicas iras excitarit. Quare decretum erat in totum ab hoc genere scripti desistere, præsertim cum nunc res undique miris tumultibus agitentur, ac multorum animi sic odiis sint exacerbati, ut nihil tam blande, nihil tam simpliciter, nihil tam circumspecte possis scribere, quod non rapiant in calumniam. Ego quum adolescens atque etiam virili ætate, plurimas scripserim epistolas, vix ullam tamen in hoc scripsi, ut ederetur. Exercebam stylum, fallebam ocium, nugabar cum amiculis, stomacho morem gerebam: denique nihil aliud hic fere quam ludebam, nihil minus exspectans, quam ut hujusmodi nænias describerent & asservarent amici. Nam *Senæ* cum essem, humanissimus ille *Piso*, qui tum Regis sui nomine Oratorem agebat apud *Julium* Pontificem, reperit apud bibliopolam quendam prostantem codicem Epistolarum *Erasmi*, sed manu descriptum, emit ac mihi misit. In hoc tametsi erant permulta, quæ fortasse non indigna videri poterant quæ servarentur, tamen offensus tam inopinato casu, totum, quantus erat, *Vulcano* dicavi. Huc reversus comperi similes libellos apud complures adservari, in aliquot exemplaria transfusos. Et hic quicquid à notis impetrare potui, *Vulcano* tradidi. Sed expertus sum tandem mihi rem esse cum excetra. Hoc igitur consilio passus sum exire quasdam, ut vel satiati desinerent flagitare cæteras, vel ipsi certe desisterent ab edendi consilio, cum perspicerent me huic negocio manus admolitum esse. Ad hæc, exirent certe cum aliquo delectu, minusque depravatæ quam apud multos habebantur descriptæ: denique minus haberent aloes. Hoc consilio Farraginem recognovi; quædam explicui, quæ quidam sinistre fuerant interpretati; quædam expunxi. quibus animadverteram quorundam offensos animos, nimium profecto teneros atque irritabiles; quædam mitiora reddidi. Ac rursus horum temporum ratio fecit, ut me ejus consilii pœniteret. Jampridem magnis odiis flagrabant studia tuentium linguas ac bonas literas, & istorum qui stultissime sibi persuadent, suis commodis decedere, quicquid accrescit proventui melioris literaturæ. Mox *Lutherana* tragœdia in tantam exarsit contentionem, ut nec loqui tutum sit, nec tacere. Rapiuntur in diversum omnia, etiam quæ optimo scribuntur animo: ne tempus quidem perpenditur, quo scripsit aliquis, sed quod suo tempore recte scribebatur, transferunt in tempus incommodissimum. Proinde scripseram diligenter *Frobenio* nostro, ut hoc Operis mei perpetuo premeret, aut servaret in aliud tempus, aut certe in reditum meum proferret: Paraphraseon Opus acceleraret, quo neminem offendi adhuc comperissem. At ille, ut mihi quidem frequenter est, levæ mentis, omnibus ut scribunt posthabitis, Epistolarum Opus adproperavit, jamque me inscio ad quadragesimum primum senionem pervenit, neque quicquam remoratur editionem, præter præfationem & coronidem. Negat autem se diutius pressurum Opus, etiamsi ipse fortasse graver aliquid addere, citius emissurus ἀκέφαλον ac μείουρον Opus, quam tantam impendii jacturam accepturus. Scilicet mos homini gerendus est, & ipse fortasse famæ dispendium aliquod faciam, ut illius compendio consulatur. At quando quod volui obtineri non potest, tui, mi *Beate*, candoris erit, advigilare ut Opus exeat quam minima mei nominis invidia. Non satis memini, quas epistolas miserim. Atque ea gratia jussi, ut per juvenem eum, per quem misi priorem Novi Testamenti partem, remitteret quod excusum esset ex Epistolis. Quod quo consilio gravatus sit facere, non queo satis conjectare. Hac igitur in re, te per amicitiam nostram obtestor, eruditissime *Beate*, ut quod ego facturus eram, si licuisset, tu facias, vere alter ego: atque omnibus modis sic agas, ne isthic *Erasmus* abfuisse videatur. Neque vero te moveat tantulum damni, quod erit in aliquot chartis mutandis suscipiendum. Mihi totum istud quicquid erit dispendii volo imputari. *Frobenium* immunem esse jubeo. Ego lucrum esse deputo, quoties pecuniæ jactura, famæ consulitur. Peculiolam illam facile sarciemus alicunde. Famæ laboranti non facile succurritur. Cui si nihil etiam immineret periculi, tamen arbitror animi esse Christiani, pro viribus adniti, ut sic studeamus omnibus prodesse, ne quenquam vel imprudentes offendamus. Fit autem hoc nescio quo meo malo fato, ut ab his ad quæ videbar natura compositus, in alium campum longe diversum me fortuna depellat, sive vitæ spectes institutum, sive studiorum genus. Etenim ne singula commemorem, cum viderer ad fusum hoc ac liberum orationis genus esse natus, quod in concionibus, consultationibus, aut etiam declamationibus adhiberi solet, in collectaneis proverbiorum, in scholiis & annotationibus bonam studii portionem contrivi. Cæterum ad epistolas scribendas, fortasse non ita valde videri poteram ineptus, verum alioqui multæ res erant, quæ me ab hoc genere deterrebant. Primum, si epistolæ carent veris affectibus, neque vitam ipsam hominis repræsentant, jam Epistolæ nomen non merentur. Quales sunt *Senecæ* ad *Lucilium*, atque adeo inter eas, quas olim scripsit *Plato*, quasque ad Apostolorum (ut apparet) imitationem, scripserunt *Cyprianus*, *Basilius*, *Hieronymus*, *Augustinus*, perpaucæ sunt, quas non libros rectius appellaris quam Epistolas. Porro, quas nobis reliquit, nescio quis *Bruti* nomine, nomine *Phalaridis*, nomine *Senecæ* & *Pauli*, quid aliud censeri possunt, quam declamatiunculæ? Verum autem illud Epistolarum genus, quod mores, quod fortunam, quod affectus, quod publicum simul & privatum temporis statum, velut in tabula repræsentat, cujus generis fere sunt Epistolæ *Ciceronis*, *Plinii*, & inter recentiores *Æneæ Pii*, aliquanto plus habet periculi, quam historia rerum nuper gestarum: periculosæ (ut inquit *Flaccus*) plenum opus aleæ. Proinde si quid edendum sit in hoc genere, nulli velim auctor esse ut ipse vivus edat, sed Tironi cuipiam hoc det negotii. Quanquam hic in edendis patroni sui monumentis, plus studii quam judicii creditur adhibuisse. Sive laudes, sive vituperes aliquem, non deerunt qui offendantur. Ut ne commemorem esse quosdam, qui ne laudari quidem sustineant libris editis: sive quod dedignentur à quovis nominari, sive quod vereantur, ne cui veniant in suspicionem φιλοκολακίας. Quo magis admiror divum *Bernardum* Epistolas suas evulgasse, in quibus tot nomina carbone notantur. Nunc si quis *Jacobitæ*, aut *Carmelitæ* meminerit, vel suppresso nomine, nisi multa cum honoris præfatione, res videtur digna lapidatione. Jam & illud est incommodi, quod ut sunt res mortalium, ex amicissimis nonnunquam redduntur inimicissimi, & contra, ut & illos laudatos, & hos doleas attactos. Postremo, ne famæ quidem auctoris satis consulitur, quod plerique ex una quapiam Epistola totum æstimant hominis ingenium, cum aliquoties scribamus uvidi, nonnunquam dormitantes, interim lassi, interim etiam ægroti, aut aliud agentes, nonnunquam alieno stomacho, frequenter ad ejus, cui scribimus, vel captum, vel judicium, orationis habitum attemperantes. Unde fit ut imperitis veniamus in suspicionem inconstantiæ, cum ea varietas, ætati, affectui, personis ac rebus in diversum mutatis, sit imputanda. Hæc cum alium quamlibet felicem ab edendis epistolis merito deterreant, me tamen illud peculiariter dehorta-

An. 1520. batur, quod cum mihi semper fortuna non solum humilis fuerit, verum etiam constanter iniqua, neque is vitæ tenor, ut eam velim aut possim ab omni crimine vindicare, non erat cur vellem utriusque multa superesse vestigia. Atque hæc ratio fortassis & illos moveret, ad quos scribimus, qui quod per literas, velut in sinum effutiunt amiculi, nolint omnibus prodi, cum sint qui nati Gratiis iratis, nihil non interpretentur in pejorem partem. Sæpenumero fit, ut quod in convivio, aut inter candidos homunculos dictum, gratiam habet; si idem loco non suo dicatur, atroces excitet tragœdias. Hac quidem de causa pauciores admiscuimus ex his quibus respondemus, & tamen aliquot adjecimus, præsertim eruditorum: partim quod me piguerit laboris, quem *Angelus Politianus* fere sumit, in repetendo argumento Epistolæ cui rescribit: partim quod ut addas argumentum, tamen aliquid lucis ac vitæ videtur deesse, ni prius legas eam, ad quam respondetur. Habes totius consilii mei rationem. Nihil superest, nisi ut primum te rogem, ut in delectu animum istum vere amicum exeras: deinde superos precer, ut tuum judicium, meumque obsequium velint esse felix, non solum mihi, qui sodalium affectibus repugnare pertinaciter non possum, verum etiam illis, qui hoc obsequii, majore studio quam judicio à nobis extorserunt. Bene vale. *Lovanio* 27. Maji, Anno 1520.

EPISTOLA DVIII.

Erasmus Rot. Alberto Card. Maguntino.

SUBINDE motis alis isthuc advolaturio, reverende Præsul, ac Princeps longe clarissime, sed semper aliquid oboritur quod hic me alliget. Exspectatur indies *Carolus* noster, adornatur sub Calendas Junias congressus duorum Regum, *Galli* & *Angli*, mirifico sane apparatu, admoneor, ne desim. Interim umbram *Erasmi* mitto, nam tuæ celsitudinis effigies apud me est. Minimum igitur absfuerit, quin totum habeas *Erasmum*. Potiorem imaginem mei, si quid tamen mei probum est, habes in libris expressam. Corporis effigiem insignis artifex expressit ære fusili. Etiamsi quid adhuc superest *Erasmi*, id totum sibi suo jure vendicare poterit tua celsitudo, cui sum & semper futurus sum addictissimus, quæcunque corpusculum hoc habitura est regio. Eandem florentissimam quam diutissime servet *Christus* Opt. Max. *Lovanio* 14. Junii, Anno 1520.

EPISTOLA DIX.

Erasmus Rot. Joanni Oecolampadio S. D.

VTINAM tibi contingat, quod expetis, optime *Oecolampadi*, id si scirem, haberes me comitem, sed vereor ne te sequatur hoc tædium. Sic est vita mortalium, ab animo petenda est tranquillitas. Index in *Hieronymum* jam nimium nos torquet exspectatus. Valetudini tuæ etiamnum succurri potest, quando ætas est integra, mihi his laboribus immoriendum est: cui si fuisset vel paululum fortunæ cum hoc animo conjunctum, non impune sic imponerent mundo, isti, nescio quid addam. Seditionem non amo. Cætera præstabo pro viribus. Jam adessem in *Germania*, sed remoratur me Regum conventus. Exspectatur indies *Carolus*. Rex *Anglus* & *Gallus* adornant colloquium in litore *Caleti* sub Calendas Junias. Monet *Cantuariensis* ut adsim. *Lutheri* libri pene arserant in *Britannia*. Nec erat remedium. Attulit remedium amiculus quidam humilis, sed in tempore vigilans. Non sum is, qui possim judicare de *Lutheri* scriptis. Sed hæc tyrannis mihi nullo pacto placet. Bene vale, charissime *Oecolampadi*. *Leo* respondi tribus libellis intra menstruum fere tempus. Et obiter alia sunt acta. Nunc aggrediar, imo aggressus sum Paraphrasim in duas Epistolas *Petri*, hoc malo, quam rixari cum rabiosulis. Tædet me horum *Christianorum*, imo *Pharisæorum*; ego malim esse *Publicanus* mihi displicens. *Lovanio* 14. Junii, Anno 1520. An. 1520.

EPISTOLA DX.

Clarissimo viro Georgio, Haloini Cominiique Domino, Erasmus Rot. S. D.

MIHI vero vehementer jucundum fuit, quod animo nondum excidit amiculus *Erasmus*, quem epistola quoque digneris vir tantus. Locus, qui te movet in *Moria*, quo sensu dixerim quædam vere esse, perspicuus erit, si memineris fabulæ *Platonicæ De specu, atque in hoc natis:* qui rerum umbras pro veris rebus admirantur. Quæ sensu comprehenduntur vere non sunt, quoniam neque perpetua sunt, neque semper eodem modo sunt. Sola vere sunt, quæ contemplatione mentis comprehenduntur. Id cum *Plato* multis locis inculcat, tum *Aristoteles* in libris rerum ultramundanarum testatur. Et *Paulus* Epistolæ ad *Corinth*. II. cap. IV. *Non contemplantibus*, inquit, *nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur temporalia sunt, quæ autem non videntur æterna sunt.* Ut autem omnium perfectissime est Deus, quia simplicissime est, longissimeque abest à crassitudine rerum sensibilium: ita quæ ad illum proxime accedunt, verissime dicuntur esse. Sic verius est anima quam corpus. Quanquam autem Philosophus abducens sese à rebus sensibilibus meditatur contemplationem rerum intelligibilium, tamen iis non fruitur perfecte, nisi cum animus expeditus organis materialibus, per quæ nunc agit, totam vim suam exerit. Porro tametsi sunt vires quædam, quas exercet animus per organa minus materiæ obnoxia, veluti cum intelligit, cum meminit, tamen dubium est apud Philosophos, an mens, quam *Græci* vocant νοῦν, omnino quicquam agat in corpore, nullo corporis organo. Quod hactenus nemo tuo satisfacit animo, nec inter hos qui conscripserunt *De ratione paranda linguæ Latinæ*, nec ex his qui nunc complures libris proditis testantur, quantum assequuti sint in lingua *Latina*, fortasse nec ipse *Cicero* satisfaciet animo tuo, ut non defuerunt, quibus *Maro* visus est solœcus, & barbarus *Livius*. Ego nec hos probo, qui neglectis in totum præceptionibus, ex auctoribus petunt loquendi rationem: nec hos, qui præceptis addicti, non versantur in evolvendis auctoribus. Præcepta volo esse pauca, sed optima: quod reliquum est, arbitror petendum ex optimis quibusque Scriptoribus, aut ex eorum colloquio, qui sic loquuntur ut illi scripserunt. Hæc via si cui non placet, non video quid supersit, nisi ut ad magicas ineptias, & polygraphias ridiculas confugiamus: quas non videmus adhuc cuiquam usui fuisse. Porro quod eorum, qui scribunt hodie, videtur impurior oratio, fortasse in causa sunt aures eorum ad quorum judicium scribimus: fortassis quod subinde cogimur in barbaris auctoribus, quibus plena sunt omnia, versari: haud scio an & illud, quod orationi vere *Romanæ*, ne apud *Romanos* quidem, honos habeatur, atque ob id segnius huic rei datur opera. Alium anguem in herba latentem ego non video. Citius accederem tuæ sententiæ, si quis exoriretur qui sine ullis præceptis mere *Latine* scriberet. Adest isthic *Ulrichus Huttenus*, linguæ *Romanæ* delicium, juvenis nobilis, eruditus, & humanus, cum eo melius hanc quæstionem tractabis. Ipse adero post biduum, si vires sinent: nam à morbo vix adhuc satis firmus sum. Ea res in causa fuit, ut hanc epistolam dictaverim, non scripserim. Bene vale, vir clarissime. *Lovanio* 21. Junii, Anno 1520.

EPISTOLA DXI.

Erasmus Rot. Germano Brixio S. D.

DUM curru vehor *Antuerpiam*, forte obvius eques quispiam *Anglus* tuas mihi literas reddidit, quas tu

An. 1520.

A tu tertias esse significas. Expostulas quod non rescripserim, sed gravius etiam, quod istuc me non receperim, & nisi me purgem gravioribus argumentis, vis in periculum venire me, ne videar exosos habere *Lutetianos* amicos omnes. Postremo non recusas cum *Moro* redire in gratiam, me quidem auctore, contentus hoc præjudicio meo, quod illum eruditione præcellas. Sic enim interpretaris verba quædam mea, nescio quæ, quæ scripseram ad *Beraldum*. Ad quæ ut paucis respondeam, (sic enim postulat temporis angustia) Si vidisses, eruditissime *Brixi*, quantum negocii mihi fuerit in refellendis, tum aliorum, tum *Lei* calumniis, si videres sarcinas epistolarum, quibus legendis aliquoties

B vix suppetit ocium, si laborem, quem assidue colloco describendis, emendandis ac recognoscendis libris, sat scio, quæ tua est humanitas, facile veniam dares nostro silentio. Ad hæc accessit adversa valetudo, ex æstu contracta, quæ me graviter afflixit, & adhuc habet imbecillem, & aliqua ex parte sui juris. Deinde nullus occurrit, qui se diceret istuc iturum. Jam finge pigritiam in causa fuisse, quo minus scripserim. Non statim oportuit colligere, mihi exosos esse, quibus non respondeo. Omnes redamare possum, rescribere omnibus non possum. Vix alium sincerius amo quam *Budæum*, & tamen illius literis semel atque iterum provocatus, nondum respondi. Cæterum non mi-

C nus mihi in votis erat frui dulcissima consuetudine *Budæi*, tua, *Beraldi*, *Deloini*, *Rusei*, *Ruellii*, *Lascaris*, *Pauli Æmilii*, *Cypriani*, quam vos estis cupidi videndi hujus corpusculi, uti scribis. Sed ex transverso repente incidit *Lei* tragœdia. Cui rei dandus erat fere sesquimensis. Ad hæc reditus *Caroli* nostri, quædam item negocia *Hispanica*, coegerunt me vertere consilium, non animum. Nec ita tamen sum pollicitus me venturum, quin hujusmodi casus exceperim, quos semper oportet tacite exceptos esse. Porro quicquid humanitatis mihi decreveratis præstare, non minus libenter debeo, neque minorem habeo gratiam, quam si jam usus essem. De dissidio, quod meo magno dolo-

D re tibi cum *Moro* incidit, decreveram accuratius ad te scribere, nam *Moro* jam hac de re scripseram non indiligenter. Verum, hactenus non licuit. *Beraldo* paucis scripsi, ne malum utcunque natum glisceret in pejus. Nec tamen id factum est volente *Moro*, cui videbam usque adeo non esse formidabilem tuam *Antimorum*, ut quemadmodum scribunt, ipse eam curaverit excudendam formulis, idque suadentibus aliquot optimis simul ac prudentissimis amicis, inter quos nonnullos esse scio, qui tibi ante libellum editum favebant: nunc in diversum mutati, desiderant in te civilitatem, humanis literis dignam. Neque ideo volui rem inter vos componi, quod existimarem periclitari

E *Mori* famam, ob hujusmodi libellum, quem hic pene nulli legunt; certe neminem adhuc audivi qui laudaret: aut quod diffiderem *Mori* viribus, si veniendum esset in certamen: sed quod existimarem hoc ad publicam studiorum dignitatem pariter atque utilitatem pertinere, si bonarum literarum mystæ inter se consentirent, nec abessent à Musis Gratiæ, præsertim cum tam acerbis odiis undique conspiretur adversus ordinem nostrum. Ocio *Mori* consulere volui magis quam famæ, siquidem major est ille omnium eruditorum calculis quam ut ejusmodi cavillatiunculis possit obscurari. Tuæ vero famæ cum primis consultum volebam, cui faveo non vulgariter, quamque indies

F in majus ac melius augescere cupiebam. Existimabam hoc & ad *Galliæ* quoque laudem pertinere, ex qua nihil adhuc prodiit, quod omnium judicio tantum habeat amarulentiæ, quantum tuus in *Morum* libellus. Provocavit te *Morus*, sed provocatus, sed tamen id fecit longe civilius quam tu respondes; quod tui quoque fatentur *Galli*. Et ille scripsit in bello, tu tot jam annis rebus pacatissimis; nec edidit tamen ille quod scripserat. Sed amicis extorquentibus indulsit, si modo recognoscerent. Nec mirum est in homine poetico, si veris affingat aliquid, attollendæ rei gratia, nec fœdum est admodum amore patriæ hallucinari.

An. 1520.

Hoc tantum tibi impingit *Morus*, tu quam atrociter hoc moliris, ut illum apud Regem deferas, veluti paternæ laudis suggillatorem. Nam quæ de carminis viciis notarat, non erant digna tragœdia. Jam non excutio qualia sint, quibus illum vicissim taxas, nec enim est animus cum amico *Brixio* depugnare, nec opus est *Moro* nostris præsidiis, cujus mihi potius est opus suppetiis. Imo ne judex quidem cupiam esse inter duos amicos, ne alterius jacturam cogar facere. Proinde magnopere miror, mi *Brixi*, quid tibi venerit in mentem, ut verba, nescio quæ, mea ex meis ad *Beraldum* literis sic interpretareris, quasi meo præjudicio, palmam eruditionis tibi detulerim. Ego cupiebam utrunque perpetuo amicum, nec erat consilium alterum alienare meo calculo, præsertim cum adhuc inter vos ferveret contentio. Non satis memini quid scripserim *Beraldo*, illud ausim dejerare, me nihil minus sensisse, quam quod tu interpretaris. Illud sentiebam, quando de literis certamen erat, non oportuisse aliam captare laudem ex eo certamine, quam ut eruditione vinceres, utique si posses. Ostendi quid tibi conandum fuerat, non quid esses assequutus. Quod si ego maxime tuam doctrinam *Moricæ* prætulissem, tamen arbitror te modestiorem, ac prudentiorem, quam qui velles agnoscere. Non pronunciavi uter esset doctior, nec est necesse ut pronunciem, & haud scio an meum sit de *Mori*, tuaque doctrina censorem agere; quid alii censeant scio. Tua non admodum multa vidi, neque cominus eruditionis tuæ feci periculum. *Mori* plura legi, & cum eo fuit intima familiaritas. De illo sentio, quod nemo non sentit, qui pernovit hominem. Ingenium est prorsus incomparabile, memoria felicissima, dicendi facultas promptissima. A puero feliciter imbibit *Latinas* literas, *Græcas* juvenis, idque sub doctissimis præceptoribus, cum aliis, tum præcipue *Thoma Linacro*, & *Guilielmo Grocino*. In sacris Literis eo progressus est, ut nec magnis Theologis sit contemnendus. Liberales disciplinas non infeliciter attigit. In Philosophia ultra mediocritatem progressus est. Ne quid interim dicam de professione Juris præsertim *Britannici*, in qua ille vix ulli cedit. Prudentia rara & inaudita: quas ob res Rex cordatissimus non conquievit, donec hominem ad penitissima sua consilia pertraxerit. Itaque, mi *Brixi*, plane friget cavillum illud tuum, quod subinde repetis, in *Morus*. Nullus est illi tam inimicus, quin prudentiæ laudem affatim tribuat. Nam quod ubique videri vis *Morum* ex alto despicere, ac velut pro delectamento habere, vereor ne parum probaturi sint graves & eruditi viri. Nam ut te numero inter eximios, ita non video qua parte *Morus* sit tibi contemnendus, sive fortunam spectes, sive naturæ dotes, sive ingenium, sive mores, sive quodcunque doctrinæ genus. Et quo magis admiror *Mori* dotes, quod ego non facio solus, hoc magis cupiebam inter vos convenire, tua magis causa quam illius, imo mea quoque causa, ne qua res nostram amicitiam obnubilaret. Quod factum est infectum fieri non potest, cæterum optarim hoc quicquid est tumultus aboleri. Quod autem credis vix fieri posse, ut tua *Antimorus* obsolescat, aut ego plane fallor, aut nullus est iterum editurus, si tu conquiescas. Illud multis displicet, quod *Morum* rursus attigisti in præfatione quadam, cum ille ad tuum libellum nihil adhuc responderit. Sed ut finiam, optime *Brixi*, si vis me hoc agere cum *Moro* ut jungat vos amnestia, pergam id facere, quod cœpi. Sin exspectas ut *Morus* tibi supplex sit, plane falleris. Ut illius animum sentio, feliciter gessero rem, si hoc ab illo impetrem, ut nolit te odiosius impetere, idque ut fiat, arbitror & ad communem studiorum dignitatem, & ad tui nominis honestatem pertinere. Quod adjicis animum ad res Theologicas, nostrasque Paraphrases habes assidue in manibus, non possum non probare tuum consilium.

Edi-

An. 1520. Edidimus proxima fœtura Paraphrasin in Epistolas *Petri* duas, & unam *Judæ*. Hoc agentem morbus oppressit, sed paulatim reviviscimus. Bene vale, *Brixi* doctissime. Saluta amicos omnes nominatim. *Antuerpiæ* 25. Junii, Anno 1520.

EPISTOLA DXII.

Erasmus Rot. Georgio Spalatino S. D.

ALEXANDER, juvenis longe candidissimus, reddidit mihi tuas literas exoptatissimas, una cum duobus nomismatis, optimi Principis tui vivam imaginem nobis referentibus. Quo sane dono magis sum exhilaratus, quam si mihi misisset auri talentum *Atticum*. Ille se mihi misit argenteum & aureum, ego me vicissim illi mitto æreum. Utriusque meritis respondet materia. Quid enim in isto Principe non aureum? qui pro magnitudine animi plusquam heroica, contempsit ultro delatum imperium; qui pro singulari fide & integritate sua nullis præmiis vinci potuit, quo minus ei decerneret imperium, quem oneri ferendo judicasset unum omnium hujus ætatis Principum maxime idoneum; qui tantam auri vim à nostris oblatam pertinacissime respuit; qui mira quadam prudentia dexteritateque inaudita ditionem suam ornat ac locupletat, idque nulla finitimorum injuria, sed omnium potius publico bono: qui nova schola rem *Christianam* auxit, quam annis perpaucis ex rara frigidaque, omni linguarum ac literarum genere florentissimam reddidit, ea moderatione favens optimis studiis, ut tamen non sit veteris doctrinæ patronis quod de illo querantur. Ingratissimæ literæ, nisi hujus herois merita monimentis consecrent nunquam intermorituris. Debeo illi privatim permultum, sed multo plus publico studiorum nomine. Atque utinam ea felicitas mihi contingat in vita, ut inclytum Principem cum Academia florenti videre liceat. Ni fallor, hoc autumno sum aditurus *Germaniam*, adnitar invisere vos, si modo tuto liceat. Interim optimi Ducis imaginem inter ea reponam, quæ mihi sunt charissima, mecumque circumferam semper in deliciis habiturus. Scripsi nuper *Philippo Melanchthoni*, sed sic, ut eadem opera putarim me scripsisse *Luthero*. Precor ut *Christus* Optimus Maximus *Lutheri* stylum & animum ita temperet, ut plurimum adferat fructus Euangelicæ pietati, mentemque meliorem det quibusdam, qui cum ignominia *Christi* suam quærunt gloriam, qui cum illius jactura suum quærunt lucrum. In castris eorum, qui *Lutherum* oppugnant, multos video, qui mundum spirant magis quam *Christum*. Et tamen utrinque peccatur. Utinam *Huttenus* temperasset stylo suo, cujus ingenium amo unice. Optarim *Lutherum* ab istis contentionibus aliquantisper conquiescere, ac rem Euangelicam tractare pure, non admixtis affectibus, fortasse res aliquanto melius successerit. Nunc & bonas literas degravat invidia nobis exitiabili, ipsi infrugifera. Et periculum est, ne publica morum corruptela, cui nemo non fatetur opus fuisse publico remedio, ceu pestis exagitata, magis ac magis sese confirmet. Nec semper est proferenda veritas. Et magni refert, quomodo proferatur. Bene vale, vir optime, meque Principi tuo commendatum facito. *Lovanio* 6. Julii, Anno 1520.

EPISTOLA DXIII.

Erasmo Rot. Hermannus Buschius *S. D.*

CONVENIT *me* Moguntiæ *famulus tuus, è* Basilea *reversus, ac continuo abiturus, à quo intellexi, me absente* Apologiam *tuam cum literis* Spiræ *mihi redditam, adversus* Eduardum Leum *hominem levissimum, hoc est, improbissimum, qui hoc ista egregia editione sua consequutus est, ut universis, quibus saltem aliquod hominis est cerebrum, maximo sit ridiculo, & in proverbium venerit, non minus quam* Scarabeus *ille, qui maximo suo malo* Aquilam *quæsivit: bis terque habeo gratiam, doctissime* Erasme, *quod me tuo isto elegantissimo munere dignatus es, utinam possem tam ulcisci nebulonem istum carnificem tuum, quam te amo,* Erasme, *videres procul dubio, ex ipsa scriptura non vulgare* Buschii *odium adversus hanc furiam, nulla certe alia quam tui causa. Sed ô diis gratia, quod tu non* Buschii, *sed nec cujusvis alius copiis ad tui defensionem indiges, satis superque unus domesticis auxiliis toti barbarorum factioni (nedum uni* Leo) *futurus.* Christus *te nobis sospitet, vir clarissime, publico omnium studiosorum bono natum, quod etiam ita facturum eum, tam certo mihi polliceor, quam ille maledicorum omnium certus erit ultor, & maxime eorum, qui sub nomine ac specie religionis nihil magis quam unum id agunt, quo veram omnem religionem evertant. Duos priores libros tuos jam legeram, forte apud* Wangiones *repertos, ex quibus animadverti te tertium adjecturum. Legam igitur avidissime cum domum rediero, & ideo quoque non paulo maturius repetam domum. Ex tempore hac scripsi, alioqui nec meditatus satis probus scribendi artifex, quamobrem hic quæso censuram remitte. Vale athletice, in* Lei *omnium bipedum nequissimi pudorem, si modo ingenuitatis tantum is habet, ut pudere possit.* Moguntiæ *ex ædibus domini* Marquardi *de* Huttenstein, *viri nobilissimi, omnium studiorum, studiosorumque, & inprimis tui ac* Capitonis *amantissimi, qui me rogavit, ut quam accuratissime suis tibi verbis salutem adscriberem, seque tibi non secus ac summo cuipiam Pontifici reverenter commendat. Saluta etiam isthic* Nesenum *mihi, &* Martinum Dorpium, *quem totus nunc amo, postquam intellexi totum te amare. Sed jam satis est ineptiarum. Vale iterum.* Moguntia *7. Julii ante exortum solem, Anno* 1520. An. 1520.

EPISTOLA DXIV.

Erasmus Rot. Matthiæ, Illustrissimi Saxoniæ Ducis Georgii à decimis, S. D.

FELICITATEM istam tibi gratulor, vir ornatissime, qui tandem manumissus ab ociosis & odiosis aulæ negotiis, decreveris in optimis studiis consenescere. *Alberti*, Ducis bellicæ rei peritia clari, quondam adolescens nomen duntaxat accepi in *Hollandia*. Pridem quum apud *Anglos* agerem, *Georgii* Ducis mirificam quandam imaginem mihi depinxit illius Cancellarius. Atque cum hujus oratione mire consentiebant publicæ famæ suffragia. Porro *Friderici* Ducis virtutes plus quam heroicas, non solum ex nostrorum Principum prædicatione, verum etiam ex ipsius ad me literis ac xeniis nuper cognovi. Reddidit mihi *Henricus Epphendorpius*, rara indole juvenis, & ipsa fronte generis sui nobilitatem præ se ferens, tuo nomine tres argenti infecti massulas, ut è vestris venis sunt effossæ, quarum minima rubebat, maxima livebat, media pallebat. Majorem in modum me delectabat rei novitas, nunquam antea conspectæ. Tametsi, quod scribis me percupidum fuisse venarum vestrarum, scito mihi nunquam antehac in mentem venisse vestra metalla. In præsentia nihil est ad manum, quo tuam pensem munificentiam, nisi quod tibi mitto *Erasmum* plumbeum, ipse plus quam luteus, aut si quid luto vilius. Porro cur mihi tuum nomen invideris, admiror, quod in literis tuis nusquam adscriptum reperi. Hoc ubi nactus ero, inter amicos haudquaquam postremæ sortis adscribam. Bene vale. *Lovanio* 30. Julii, Anno 1520.

EPISTOLA DXV.

Erasmus Rot. Petro Mosellano S. D.

REDDITAE sunt mihi literæ, quibus deploras editam epistolam tuam, ego vero non hanc tantum editam doleo, plus officit mihi studium quorundam *Germanorum*, quam odium hostium. Quæso, quorsum attinebat evulgare epistolam, quam scripseram Archiepisco-

piscopo *Moguntino*? Plus nobis sapiunt hostes, qui celant omnia, & clam conspirant, nos nihil tegimus. Adornamus alteram editionem epistolarum omnium, ne quis rursus excudat, ut excusæ sunt, quædam abjiciemus, quædam molliemus. Epistola, quam *Luthero* scriptam isthic ediderant, delata est ad *Leonem*: alia quædam loca ad alios descripta sunt, ut eos in me provocarent. Quis docuit istos cacodæmones hanc artem conspirandi? Honorem istum tibi gratulor, & auctam fortunam gaudeo. De *Oecolampadio* sciebam ex ipsius literis. Principi tuo scribam, si dabitur otium. Adorno profectionem in *Germaniam*. *Leus* nihil intentatum reliquit quo me subverteret, sed nihil illi successit: nemo probus apud *Anglos* mihi non favet. In superioribus literis tuis videbare nonnihil blandiri *Hephæstio*: sed is est unus qui *Naxum* instigavit, quique nunc est hujus Tragœdiæ caput, homo mire virulentus ac pertinax: tales esse solent qui emergunt è sterquilinio. Vidi quædam epigrammata scripta in *Laum*, sit sane dignus ille, vel suspendio, sed tamen malim argumentis per graves viros oppugnari hominem, quam istiusmodi conviciis. Bene vale. *Lovanio* 31. Julii, Anno 1520.

EPISTOLA DXVI.

Erasmus Roterodamus Hermanno Buschio S. D.

Miseret me tui, doctissime *Buschi*, qui bonas horas in *Lei* meisque nugis male contriveris. Inter tot futiles libellos, quos nobis evomunt typographorum officinæ, dispeream si quicquam adhuc prodiit indoctius, aut etiam stolidius, denique virulentius. Rident hominem cum suo glorioso diuque jactato libello docti omnes, exsecratur optimus quisque etiam apud *Anglos*, nec ipsis germanis, quos habet eleganter eruditos, probatur. Displicet etiam his, quorum gratia hanc agit fabulam. Exsibilatur ab universo theatro, & tamen homo sibi pertinacissime placet, unus sibi plaudit, imo putat aleam pulchre cecidisse, quod cum *Erasmo* sit congressus, quod doctis ac bonis viris stomachum moverit, quod subito innotuit orbi. Habet Abbatem unum egregie stolidum, habet *Standicium* multis titulis insignem, primum Minoritam, deinde Theologum, postremo Episcopum, horum duorum suffragio contentus est. Abbatis nomen adhuc silebitur. Porro *Standiciani* ingenii gustum tibi dabo. Non cupit, opinor, ipse celari, quod publice magna hominum celebritate designavit. Concionabatur in cœmiterio divi *Pauli*, *Londini*. Cumque sermonem exorsus esset à charitate, subito pudoris omnis simul & charitatis oblitus, cœpit debacchari in nomen ac famam meam, testatus imminere *Christianæ* religionis πανωλεθρίαν, nisi novæ translationes omnes subito de medio tollerentur. Negavit rem diutius ferri posse, posteaquam *Erasmus* ausus esset corrumpere Euangelium divi *Joannis*, qui cum Ecclesia tot annis legisset, *In principio erat verbum*, nunc novam lectionem induceret, *In principio erat sermo*. Hic existimabat sibi datum esse telum, quod nullo pacto mihi liceret effugere. Addebat, *Augustinum* alicubi magis probare vocem *verbi*, quam *rationis*, & rationes adducere cur ita sentiat. Verum eas, inquit, rationes Græculus iste non intelligit. In hanc sententiam cum multa stolida & ἀπροσδιόνυσα deblaterasset, cœpit homo facundus movere affectus, deplorare sortem suam, se cum esset tot annorum doctor, & hactenus semper legisset *In principio erat verbum*, nunc huc redigi, ut cogatur legere *In principio erat sermo*, suspicans fore, ut hac tam flebili querimonia lachrymas excuteret populo. Mox magnis obtestationibus obsecravit urbis præfectum, (nam is ex more aderat) magistratus omnes, & universam civium multitudinem, adessent in tanto discrimine religioni *Christianæ*. Credebat se divinitus dicere, & tamen nulli placuit. Quotquot aderant vel mediocriter eruditi, demirabantur hominis stultitiam: è vulgo quibus erat ingenium festivius ridebant illius nugas, nihil ad thema propositum pertinentes: qui natura erant severiores, indignabantur quod talibus blateramentis impleret aures plebis, multo aliud exspectantes. Evenit, ut eodem, opinor, die pranderet in aula regia. Id simul atque senserunt duo quidam, quorum alter cœlebs est, & sic linguarum trium, ac veteris doctrinæ gnarus, ut in *Scoticis* argutiis nemini cedat eorum, qui nihil aliud didicerunt, aut tractant in omni vita: alter conjugatus est, sed ingenio cœlesti, aulicus uterque: protinus accumbunt in eadem mensa, haud satis commodi commessatores *Standicio*. Nomina silebuntur ad tempus. Continuo ne quid temporis periret, sic ingressus est alter: Mihi perjucundum est, quod tua pietas cœpit operam dare legendis *Erasmi* commentariis, nimirum captans hominem, qui si negasset se legisse, statim objecisset, cur igitur publice damnas quod non legeris? Id præsentiens *Standicius*, Fortassis, inquit, tantum legi, quantum mihi in animo est legere. Tum alter, non dubito, inquit, quin legeris: nam hodie nominatim etiam locum quendam taxasti, in Annotationibus illius in *Joannem*. Ille rursus ambigue respondit, subindicans tamen se legisse. Euge, inquit, aveo scire quibus argumentis, aut quibus auctoribus nitatur *Erasmus*. Nec enim dubium est, quin hujusmodi rebus fretus, sit ausus mutare locum. Hic cum ille teneretur medius, sic elusit impudens. Nihil moror, inquit, illius auctores, aut rationes, mihi satis est, quod scripsit *Augustinus*, Dei Filium aptius explicari per *verbum* quam per *rationem*, cum λόγος utrunque significet *Græcis*. Assentior, inquit alter, de *ratione*, sed quid istud ad *sermonem*? Nec enim *Erasmus* vertit *In principio erat ratio*: sed, *In principio erat sermo*. Tum ille, eadem, inquit, est vis *sermonis* & *rationis*. Imo longe diversa ratio est, inquit alter, & tu parum prudenter facis, qui nec lecto loco, nec intellecta re, sic debaccharis publicitus in famam viri de studiis bene meriti. Hic dejerat *Standicius*, quicquid dixisset, bono zelo dixisse se. Verum, non meminisse ubi Dei Filius in sacris Literis dictus esset *sermo*. Mox alter, At ego, inquit, qui nec Theologus sum, nec sacerdos, tibi redigam in memoriam, proferens illud, *Omnipotens Sermo tuus Domine*, &c. Fassus est homo legi *omnipotens Sermo*, sed non legi, *In principio erat Sermo*. Risit omne convivium hominis acumen. Post hæc deflexit sermonem ad argutiam sophisticam, in qua statim ab altero exceptus est, qui *Standicium* non minus superat hoc doctrinæ genere, quam ille bonis literis est inferior. Ab hoc quoque cum esset dejectus, in sua ipsius arena, vide quo deflexerit: Si tibi, inquit, tantum est animi, age conscendito suggestum, & adversum me concionator. Tum ille, Non sum, inquit, tam stultus, ut hæc apud stultas mulierculas & indoctam plebeculam velim effutire. Quod si mihi videretur, non dubitarem publicitus docere, quod hodie concionatus es tu, semihæreticum esse. Hanc vocem cum abominaretur *Standicius*, alter pergens, Quod summus, inquit, Pontifex bis approbavit suo diplomate, id palam hæreseos insimulare, utrum hoc hæresim sapit, an non? Cum ad hunc modum acceptus esset homo, tamen neque puduit, neque resipuit. Verum, aliquanto post apud Regem unice cordatum, apud Reginam fœminam juxta prudentem ac piam, adstante frequenti corona doctorum ac nobilium virorum, religiose procubuit in genua. Exspectabatur aliquid magni à Monacho, à tot annorum Theologo, ab Episcopo, denique à sene: ibi vernacula suæ gentis lingua, qua nonnihil valet, collaudatis Regis ac Reginæ majoribus, quod semper Ecclesiam Catholicam adversus hæreticos ac schismaticos religiose defendissent, hortatus, imo per omnia sacra obtestatus est eos, ut pergerent suorum progenitorum esse similes, adesse tempora longe periculosissima, prodisse novos *Erasmi* libros, quibus ni fortiter obsisteretur, deploratam esse *Christi* religionem. Hic,

An. 1520.

sublatis in cœlum & manibus & oculis, cœpit obsecrare Christum, dignaretur ipse suæ sponsæ opitulari, si nemo mortalium succurreret. Hæc atque hujusmodi cum mira religionis specie dixisset, & forte adstarent utrique, à quibus ante sic fuerat acceptus in convivio, hunc ad modum ingressus est profanus ille. Collaudavit R. Patris tam piam ac religiosam orationem, & faceta imitatione nonnihil etiam de gestu *Standiciano* referens, precatus est Deum Optimum Maximum, ut quemadmodum loqueretur, ita & sentiret, nec animus ab oratione dissideret. Sed vereor, inquit, ne si res attentius excutiatur, comperiamus illum longe aliud agere, quam præ se ferat oratio. Simulque jussit, ut posteaquam injecisset eam sollicitudinem animis tantorum Principum, simul etiam indicaret, quænam essent in *Erasmi* libris, unde metueret exitiales hæreses, & perniciosa schismata. Hic protinus homo confidens pollicitus est id se facturum. Et rem in digitos porrectos dispartiens: Primum, inquit, *Erasmus* tollit resurrectionem. Deinde nihili facit sacramentum matrimonii. Postremo male sentit de Eucharistia. Hæc oratio cum prima specie nonnihil commovisset animos religiosissimorum Principum, patronus ille meus ampliter collaudavit *Standicium*, quod distincte simul ac dilucide rem oculis subjecisset, nunc nihil aliud restare, quam ut probaret ea quæ belle proposuerat. Ille nihil etiam cunctatus, hoc quoque se præstaturum esse confirmavit. Et exorsus à pollice, Primum, inquit, quod tollat resurrectionem, probo sic: *Paulus* in Epistola ad *Colossenses* (nam adeo versatus est senex Theologus in *Paulo*, ut quod habetur in Epistola ad *Corinthios* priore, somniaret esse in Epistola ad *Colossenses*) scribit hunc in modum: *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur:* sed *Erasmus* hanc ecclesiasticam lectionem sustulit, & è suis *Græcis*, legit hunc in modum: *Omnes quidem non dormiemus, sed omnes immutabimur.* Palam est igitur ab illo tolli resurrectionem. Quis crederet huic homini esse cerebrum? In annotationibus recenseo diversam lectionem, nec ullam rejicio, quum auctorum probatissimorum aliam alii sequantur, iidem nonnunquam diversas. In contextu id verto, quod solum reperiebam in libris *Græcorum*. Jam cum resurrectio tot locis apud *Paulum* comprobetur, quid insanius dici poterat, quam sublatam esse resurrectionem, si uno in loco mutata fuerit vox resurrectionis? Nam symbolum fidei *Christianæ* dum profitetur resurrectionem mortuorum, num ideo cogit omnes mori, ut resurgant? Quasi vero lex Pontificia dum jubet deponere officium, cui contigit Episcopatus, illud senserit, Cuicunque contigerit Episcopatus *Romæ*, ei, si non habeat, parandum esse officium, quod possit deponere. Verum, ubi patronus ille meus, re tota dilucide explanata, sic hominis stoliditatem oculis omnium subjecisset, ut idiotis quoque & mulierculis esset perspicuum, nihil esse peccatum à nobis: nec ipse Theologus, quamvis effrons, haberet quod contra hisceret: tamen quoniam juxta *Luciani* præceptum arbitrabatur αἰσχρὸν σιωπᾶν, ne tacitus omnino porrigeret herbam, fassus est esse verum, & hanc lectionem recenseri à veteribus orthodoxis, & nominatim ab *Hieronymo*, sed hoc, inquit, *Hieronymus* reposuit ex *Hebræo*. Audierat vir egregius, *Hieronymum* quædam ex *Hebræorum* fontibus restituisse in Vetere Testamento, & putabat idem habere locum in *Paulinis* Epistolis. Eam vocem *Standicii* non passus est perire cœlebs ille Theologus, cujus supra memini. Sed flexis nonnihil genibus, ac præfatus honorem, idque præter morem suum, Quæso, reverende Pater, inquit, ne gravare repetere nobis, quod modo dicebas: nam eram parum attentus. Ille stolidam vocem clarius etiam ac pluribus verbis deprompsit, laudem opimam ex eo dicto sibi pollicens. Hic alter quo redderet omnes magis attentos, Haud leve, inquit, proposuit argumentum *R. P.* Sed tamen conarer nonnihil respondere, si modo regiæ majestati non esset molestum audire. Mox Regina velli-

A cans Regem, jussit auscultare; tum ille sic vultu composito, ut cogitabundus, & nonnihil perplexus videretur; Profecto, inquit, non satis video, quibus rationibus isti argumento possit occurri, aut quid responderi debeat pro ipsius dignitate. Neque enim opinor *R. P.* usque adeo delirare, ut existimet eas Epistolas primum *Hebraice* scriptas fuisse, cum pueri quoque sciant, à *Paulo Græce* scriptas esse. Quod autem fuisset illud *Hieronymi* consilium ex *Hebræis* voluminibus mutantis publicam lectionem, cum ex fontibus id fieri soleat, cumque nemo testetur has Epistolas ulli visas *Hebraice* descriptas? Atque eam rem satis per se stultam, atque absurdam, sic iteravit, sic impressit, B sic infixit, sic inculcavit, ut Rex pro sua nobili humanitate, misertus tantæ stoliditatis, apud tales viros proditæ, sic hominis pudori succurreret, ut alio versus diversum sermonem injecerit. Sic triumphavit *Standicius* in primo capite. De reliquis nulla mentio. Dic mihi per Musas, optime *Buschi*, an putas ullum facinus esse, quod isti non sint ausuri, cum non vereantur perfricta fronte sic calumniari de nihilo, idque apud summos Principes, apud quos omnis obtrectatio debebat esse capitalis, tum in corona non vulgariter eruditorum hominum? Quisquis enim audiebat sublatam à me resurrectionem, imaginabatur à me negari, quod ego tot locis testor basim & caput esse nostræ fi- C dei. Nec enim ulla in re diligentius versor, quam in asserenda corporum resurrectione. Non deerat homini nocendi voluntas, sed judicium non erat. Hæc tria tela sibi stulte delegerat, ut si persuasisset me male sentire de Eucharistia, clerum universum in me concitaret. Si de matrimonio, maritos & uxores, imo totum laicorum ordinem ad lapides animaret. Si de resurrectione, Principes ac populos omnes *Christiani* nominis in meum exitium armaret. At de resurrectione quod calumniabatur, res ipsa loquitur non modo vanum esse, verum etiam insanum. Porro matrimonio adeo non detraho, ut apud *Lovanienses* in publica schola Theologorum satis odiose notatus sim, quod in de- D clamatiuncula quadam generis suasorii plus satis tribuerim matrimonio. Nam quod alicubi disputo, An divortio possit succurri male cohærentibus infelici conjugio, nihil facit contra matrimonii dignitatem. De Eucharistia nunquam, ita me Deus amet, quivi divinare quid sibi voluerit *Standicius*, cum mihi nulla unquam cogitatio venerit in mentem, nisi digna sacrosancto illo mysterio, tantum abest ut quicquam secus dixerim, aut scripserim. Atque hæc audet sacerdos in sacerdotem, Theologus in Theologum, senex in senem, præterea professor Apostolicæ vitæ, postremo reverendus in *Christo* Pater: Cæsareæ leges ita statuunt, ut calumniator, qui falso crimen intendit, iisdem pœnis E obnoxius sit, quas daturus erat delatus, si commeruisset. Hic tria crimina simul intendit, ut atrocissima ita falsissima, idque apud eos Principes, apud quos etiam de rebus compertis religiose loquendum esset. Ex quo facile est conjicere, qualia sint, quæ apud suos sodales in compotationibus deblaterant. Si quis *Ajacem* imitatus in porcos conviciis ac telis sæviat, hunc *Agamemnonem* appellans, illum *Ulyssem*, aut *Menelaum*, nemo post haberet fidem homini qui tam luculenter insanisset semel. At hic, qui tot ac talibus viris testibus sic insanierit, quasi re bene gesta, plaudit etiam sibi, magnaque auctoritate de causis fidei pronunciat. Quid autem refert utrum à morbo corporis, an ab animi F vicio proficiscatur insania? Hoc est ab humoribus viciantibus organa animi, an ab odio, stoliditate, superbia, invidia, cæterisque malis viciantibus animi judicium. Et tales fere comperimus omnes istos, qui bonas literas impugnant, nunc *Capnionem*, nunc *Lutherum*, nunc *Romanum* Pontificem, nunc alia atque alia prætexentes nomina, sed eandem agentes fabulam, licet variatis personis ac scenis, non solum indoctos, verum etiam dementes. In *Standiciana* fabula ne syllabam quidem affinxi, quædam etiam prudens re-

An. 1520.

reticui. Et hujus generis sexcentas possem referre. Sed unam addam in præsentia, quæ nonnihil ad hanc rem facit. Nomen interim tacebitur, etiamsi ille monitus à me, ut desisteret in meum nomen deblaterare, perrexerit sui similis esse: tacebitur & Ordo, est enim ex hoc genere, quod vulgo dicunt *Mendicantium*. Nam video totum Ordinem commoveri, si quis *Carmelitam*, aut *Dominicanum* attingat, haud etiam scio, stultius ne an iniquius. Nam qui minus totus sacerdotum ordo commoveatur, si quis narret se læsum à sacerdote, suppresso etiam nomine? Atque in hunc ordinem isti quotidie seditiosissime declamant apud populum, & suos ordines non patiuntur nominari sine honoris præfatione, ut si querar mihi pecuniam furto sublatam à *Carmelita*, totus Ordo mecum agat injuriarum. Atque hæc faciunt quidam, etiamsi quis verum dicat, imo veri partem aliquam, nec omnia referens quæ novit, & nomini interim civiliter parcens. Sed ut ad rem redeam: cum apud hunc Theologum, ac religionis professorem (ipse tacitus agnoscet me nihil mentiri) narrassem me majorem in modum admirari, quid *Standicio* venisset in mentem, cum me de Eucharistia calumniaretur, cum nihil esset in libris meis, unde posset ansa prehendi calumniæ, pollicitus est se locum indicaturum. Qua quidem ex re protinus intellexi, negotium hoc inter istos ex composito geri. Ego vicissim pollicitus sum, id quod præstiti, me demonstraturum locum non intellectum, si ille lectum ostendisset. Perlegit ille curriculo, sic ut sibi duntaxat legeret. Ac mox librum occlusum semovit, veluti jam constaret me scripsisse, non esse definiendum in synaxi esse verum *Christi* corpus: cœpit mecum argumentari, testans sese nescio quid libelli etiam super hac re conscripsisse, unde speraret opimam gloriam. Negavi me adversus inanem aerem agere velle pugilem, nisi prius docuissem illi locum non intellectum. Juravit sic esse ut ajebat. At tanto minus ego credebam, maxime cum jam argumentis certissimis hominis insignem stoliditatem comperissem. Eorum unum atque alterum recensere fortasse non ab re fuerit. Multis conjecturis suspicor huic à sui Ordinis sodalibus datum negotium, ut ex omnibus meis libris enotaret, quæ possent arrodi: id sedulo conatus est homo prorsus ignarus *Latini* sermonis, & in literis Theologicis sane quam tenuiter eruditus, judicio nullo, arrogantia magna, ingenio tali, ut ni cuculla commendaretur, etiam vulgo pro morione posset haberi, toto vultu naturæ stoliditatem clamitante. Quodam igitur in loco cum excusans *Thomæ* lapsum, adjecissem virum indignum esse, qui in ea incidisset tempora, significans videlicet, atque etiam exprimens *Thomam* dignum fuisse feliciori seculo, cum ipsi nec ingenium, nec industria defuisset: noster Theologus gravissime de me questus est; clamitans blasphemiam non ferendam, qui *Thomam* tantum ac tam sanctum virum appellassem indignum: opinor si ipsum dixissem virum pistrino dignum, sibi laudi vertisset, quod virum dignum appellassem. Nec erat querimoniarum finis, donec incideret in Theologum quendam, qui cum *Latine* sciret, suspicatus id quod erat res, postularet sibi demonstrari locum, ac tandem ostenso loco risit affatim. Eaque res pene in vulgi fabulam exiit, & adagionem. Sed mecum coram expostulavit serio, quod alicubi viderer agnoscere libellos famosos. Id cum mihi videretur absurdum, qui sic abhorream ab hoc genere, ut nemo magis, & flagitarem, quonam argumento id diceret, protulit locum ex epistola ni fallor ad *Thomam Lupsetum* mea, in qua scripsi, quod libellum famosum aliquoties excuset necessitas. Existimabat me defendere libellum famosum prætextu necessitatis, sed tamen pro sua civilitate fassus est hoc aliquo prætextu defendi posse, quod addiderim *aliquando*. At non intellexit stolidus ille censor, me illic exaggerandæ rei gratia conferre detractionem quorundam, qui privatim & publice, mendaciis etiam incessant famam alienam, cum libellis famosis veluti cum facinore atrocissimo, plus quam capitali: & ex circumstantiis demonstro, illorum oblatrationem aliqua ex parte minus mereri veniam, quam libellum famosum, quod hunc aliquando excuset necessitas: veluti cum monendus, aut territandus est tyrannus, quem monere coram non sit tutum, cum tamen id sit è Republica: sed isti cum tuto possent admonere, tamen nec monito, nec audito me, famam incessant mendaciis. Itaque non illic magis faveo libellis famosis, quam faveret homicidio qui stuprum cum homicidio conferret, & ita conferret, ut diceret hac parte gravius esse cæde, quod homicidium non læderet nisi unam hominis partem, eamque deteriorem, stuprum & animum & corpus conspurcaret. Mox pollicitus est sese locum indicaturum, in quo pronunciarem, Virginem matrem conceptam absque peccato originali. Rursum promisi me declaraturum locum non intellectum, si ille lectum ostendisset. Et indicat locum, in quo cum adduxissem unum atque alterum testimonium ex *Chrysostomo* & *Augustino*, in quibus viderentur aliquo modo peccatum actus tribuere Virgini, his verbis claudo sermonem, *Et nos facimus eam immunem prorsus ab omni peccato*. Hoc illi visum est pronunciatorie dictum, cum intulerim nos non recte liberare eam ab originis peccato, si tanti viri recte tribuunt illi peccatum actionis. Atque hic errorem suum lubens agnovit, videlicet dissentiens à *Scoti* sequacibus. Post hæc ventum est ad locum longe periculosissimum, is est Epistolæ ad *Corinthios* prioris capite undecimo. Vix tandem extudi ut mihi liceret videre locum, ostendit, sed marginem manu prætegens, ea depulsa, scriptum reperi: Vide quam perniciose scribit hic de re, de qua toties pronunciavit Ecclesia. Vide, inquam, quam tu stulte scribis ista in locum non intellectum. Multaque cum admiratione sciscitari cœpi, quid illum offenderet. Prima pars habebat, *Thomam* opinionem eorum, qui negabant sub Eucharistia esse verum *Christi* corpus, hæreticam appellare. Cæterum eorum sententiam, qui negabant *Christum* his verbis consecrasse, *Hoc est corpus meum*, refellere quidem, at non appellare hæreticam. Rogabam nunquid hac in parte displiceret, negabat. Sequitur autem, in omnibus accedendum est judicio Ecclesiæ, licet hic sermo videatur non consecrantis, sed panem jam consecratum porrigentis. Rogabam ecquid hic improbaret, negabat. Sequitur, *Mihi in totum videtur consultius, de rebus hujusmodi, quæ certis Scripturæ sacræ testimoniis doceri non possunt, sed ab humanis pendent conjecturis, non adeo fortiter asseverare, ut nostram opinionem oraculi vice haberi velimus*. Rogabam nunquid hic reprehenderet, hærebat, urgenti tandem respondit venenum subesse in his verbis, *in totum*. Demiratus causam, vix tandem percunctando exsculpsi illum non intellexisse quid *Latinis* sonet *in totum*. Cum enim ego sensissem abstinendum esse à temeraria asseveratione, non solum in hac materia, verum etiam in omnibus cæteris, ille somniabat *in totum* significare, *in utraque parte*, quæ præcesserat; meque suggillare sententiam Ecclesiæ, quæ definisset in Eucharistia verum esse corpus *Christi*. Ego videns insignem hominis stoliditatem, admonui, literas ut disceret, nec pergeret taxare libros, à quorum intellectu procul abesset. Hujus generis fere sunt, qui oblatrant melioribus studiis, qui quicquid ipsi non didicerunt *poetriam* appellant. Insignis naturæ stupor, magna literarum inscitia, judicium nullum, quod si qua scintilla sit ingenii, si quid eruditionis, sic livore, odioque sunt obcœcati, ut minus videant quam talpæ. Et hi sunt reverendi Rabbini, *Sal terræ, lux mundi*, quorum arbitrio sumus *Christiani*, aut secus: qui nobis post Apostolos, novos dictant articulos fidei, qui sic nobis pronunciant oracula, veluti dii, nec dignantur nobis homunculis reddere suæ opinionis rationem. Sat habent dixisse, *Error est, suspectum est, hæresis est*. Et hæc audent freti conjuratis suis phalangibus, freti populi stultitia, freti temporibus his, in quibus adeo licet audacia pro sapientia uti, ut non alias magis, freti corruptis animis utriusque

An. 1520. ditionis Principum, quorum magna pars quoniam ad tyrannidem spectat, blanda mavult audire, quam salubria; mavult suis affectibus accommoda, quam recta consilia. His præsidiis regnat istorum stoliditas, atque utinam in literarum exitium tantum. Si succedit istis suus conatus, actum fuerit de doctrina Euangelica: populus *Christianus* serviet istorum libidini, quibus neque frons est, neque mens. Ab hospite tuo non minus claro, quam humano, libens accipio salutem, non ut summus Pontifex, quemadmodum tu ludis, sed ut infortunatus homuncio, verum qui prodesse *Christianis* studiis velit magis quam possit. *Nesenus* tædio stolidissimarum tragœdiarum, quas hic quidam agunt sine fine, ad vos se recepit. *Dorpius* optimis studiis semet oblectat. Idem nos agimus, quod quidem licet. Bene vale, doctissime *Buschi*. *Lovanio* 31. Julii, Anno 1520.

EPISTOLA DXVII.

Illustrissimo Saxoniæ Duci Georgio Erasmus S. D.

ILLUSTRISSIME Dux, *Alberti* patris tui laudem in re bellica non vulgarem, olim apud *Batavos* etiamnum adolescens accepi, verum universas ingenii morumque tuorum dotes, animi celsitudinem vero dignam Principe, raram prudentiam, sobrietatem, moderationem, mentis incredibilem vim, judicium perspicax, breviter amabilem quandam omnium virtutum harmoniam, sic mihi pridem apud *Anglos* depinxit vir optimus ac modestissimus Cancellarius tuæ celsitudinis, ut protinus in amorem tui sim inflammatus. Non potuisti paterni nominis gloriam magis illustrare, quam superando quicquid ille præclarum habuit & eximium. Neque vero mediocre decus adjunget tuis laudibus apud posteros, quod nunc cum illustrissimo Duce *Friderico* certamen longe pulcherrimum susceperis, cujus auspiciis feliciter efflorescunt apud *Germanos* optimarum literarum studia. Quam paucis ille annis ex quam frigida Academia quàm celebrem reddidit? Aut ego plane fallor, aut hæc erit apud posteros inter illius laudes non minima portio, quod linguarum ac politioris literaturæ præsidiis rem *Christianam* quum ornarit, tum juverit. Atque in hoc gloriæ stadio non committis ut patruele videaris inferior. Tuis nimirum auspiciis, tuaque munificentia *Lipsiensis* Academia, jam olim celebris ac solennibus illis studiis florens, nunc politioris literaturæ, ac linguarum accessione per te sic est ornata, ut vix ulli cæterarum cedat. Tua benignitas excitavit atque evexit ingenium *Petri Mosellani*, juvenis magnæ jam eruditionis, sed spei longe maximæ. Eadem *Henricum Stromerum*, virum integritate summaque singulari prudentia jam pridem spectatum, allexit in istam urbem, ut & scholæ decus esset, eximie doctus medicus, & civitatis senator gravissimus. Eadem *Simonem Pistorium*, ordinarium Juris Professorem, ornat ac fovet. Eadem *Georgium à Breytenbach*, virum non minus clarum Juris professione, quam generis imaginibus. Atque optimi Principis exemplum imitatur senatus pene universus cum magistratibus cæteris, optimis studiis ac virtutibus honorem modis omnibus habens: quos omnes tam procul semotos à nobis, tamen ex amicorum literis, publicæque famæ præconio cognovi. Prorsus judicarem felicissima studia, nisi discordia nonnihil vitiarentur. Ita visum est fatis, ne quid sit in rebus humanis tam undique felix, ut non aliquo nævo contaminetur. Utrinque video peccari. Qui veterem studiorum rationem mordicus tenent, parum comiter excipiunt hæc nova studia, & pro hostibus ducunt eos qui summam adferunt utilitatem. Rursus veterum literarum instauratores malunt irrumpere, velut omnia depopulaturi, quam civilitate sese in hospitium & amicitiam insinuare. Sed ut utrosque peccare fateor, ita multo incivilius agunt, qui rabiose depellunt meliora studia, suis ipsorum commodis invidentes: neque quicquam habent in ore præter hæreses, schismata, & Antichristos, in nugis atroces tragœdias excitantes. Erit igitur hoc quoque tuæ prudentiæ, Princeps illustrissime, hoc studiorum dissidium tua prudentia componere. Id fiet, si suam quisque professionem ornet citra contumeliam alienæ. *Henricus Epphendorpius*, rara indole juvenis, reddidit mihi massam argenti rudem, è tuis metallis effossam, quæ mihi non minus fuit grata, quam si talentum *Atticum* auri misisses. Quanquam mihi nihil non erat preciosissimum futurum, quod à tali Principe venisset. Enitar ne penes hominem ingratum hoc beneficii collocasse videaris. Celsitudinem tuam quam diutissime florentem nobis, ac bonis studiis servet *Christus* Optimus Maximus. *Lovanio* 31. Julii, Anno 1520.

EPISTOLA DXVIII.

Erasmus Roterod. Thomæ Cardinali Eboracensi S.D.

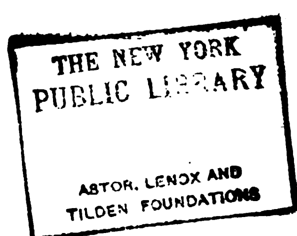
TANTO itinere me contuleram *Caletium*, tot dies illic commoratus sum, ut celsitudinis tuæ colloquio fruerer; verum, hoc mihi inviderunt occupationes, quas tametsi semper scio esse maximas, tamen id temporis majores esse videbam, quam ut auderem à prima salutatione, prolixiore colloquio interpellare. Pro singulari favore, quo me hactenus prosecuta est tua benignitas, habeo gratiam, quanquam hoc officii non tam mihi præstat, quam bonis studiis, quibus meæ desudant vigiliæ. Cupiebam aliquo monumento testari animum & memorem & gratum, sed hactenus voluntati nostræ defuit commoditas. Et tamen interim qualicunque libello utcunque declaravi propensionem animi mei. Eum spero pro solita tua mansuetudine non adspernaberis. *Germania* velut œstro percita fremit ac sævit in *Leum* sexcentis libellis. Obsisto literis quantum possum. Negant se unquam parcituros *Leo*, genti parcituros, atque hactenus tantum mihi morem gesturos. Mihi consultum videtur, ut *Leus* aliquo scripto placet *Germanos*, quos odiosis in me conviciis irritavit. Ego vicissim adnitar, ut hujus tragœdiæ sit finis. Qui has reddit *Christophorus Palæologus* Monachus est montis *Sina*, vir probatorum hominum testimonio, claro genere natus, ac mere *Christianus*, atque ut ipse ex familiari consuetudine comperi, probus, modestus, nec infacetus. Cupit nonnihil nummorum colligere, sublevando monasterio suo, quod nimirum vere dictum experitur *Hesiodo*, *noxam esse malum vicinum*; adeo à *Sarracenis* finitimis expilatur. Hic messis illi fuit admodum sterilis, vel quia tenaciores sumus, vel quia vehementer ubique frigere cœpit res indulgentiaria. Sperat isthic fore aliquanto uberiorem. Nec dubito quin futura sit, si tua celsitudo dextro nutu faverit. Et favebit, uti spero, vel causæ piæ, vel homini probo. Non enim ausim postulare, ut apud tantum Heroa, hujus homunculi commendatio pondus ullum habeat. Bene vale. *Antuerpiæ* 7. Augusti, Anno 1520.

EPISTOLA DXIX.

Erasmus Budæo suo S. D.

AMICORUM optime simul & eruditissime. Si *Morus*, & *Brixius* essent à me alienissimi, tamen vehementer dolerem literarum nomine, quod duo tam insignes Musarum mystæ, tam virulentis libellis sese conscinderent, magno studiorum incommodo, magno gaudio eorum, qui jampridem cum melioribus literis bellum gerunt. Nunc quum uterque sit amicus, alter etiam conjunctissimus, dici non potest, quam acerbe feram hoc dissidii inter eos incidisse, quorum utriusque, & ingenium adamo, & gloriæ faveo. Uterque strenue contemnit alterum: verum, ex mutuo contemptu quid oriri potest, nisi simultas semper gliscens in pejus? Egi studiosissime cum *Moro*, ut silentio rem dissimularet: & persuaseram, ni *Brixius* tam seditiose exagitasset eum locum, de Rege laudato, non sine suggillatione filii, ut quidem interpretatur *Brixius*. Non est res ludicra rem

GEORGIVS

An. 1520.

rem habere cum *Jove*, quem evocasse parum rite conceptis precibus exitio fuit. Non quod *Moro* quicquam sit ab hoc suo metuendum, cui ob eximias dotes unice charus est, tamen *Brixius* declaravit animum perdendi *Mori* cupidum. Quod *Brixius* scripsit in *Morum*, cum omnium judicio sit plusquam satis, tamen odio illius non satisfacit. Nusquam non arripit occasionem insectandi *Morum*. Neque quicquam exit illius, in quo non multis verbis illum impetat, cum ille tamen nihil adhuc responderit. Demiror quis sic instiget animum *Brixii*. Obsecro te per Musas, ut vestra auctoritas juvenilem istum ἐνθουσιασμὸν coerceat. Non hic ago *Mori* mei negotium: nam si pergat hæc contentio, crede mihi, fortasse famæ nonnihil auferet *Brixius*, at gloriæ nihil. Bene vale, *Budae* charissime. *Antuerpiae* 9. Augusti, Anno 1520.

Epistola DXX.

Erasmus Roterodamus Conrado Goclenio S. D.

EQVIDEM existimabam antehac voluptatis duntaxat gratia, Priscis tantopere laudatam vitam rusticanam. At me res ipsa docuit non perinde jucundam esse ac salubrem. Pene perierat *Erasmus* in urbibus; adeo sine fine nauseabat stomachus. Jam non uno cum medico mihi res erat, præscriptæ potiones, catapotia, clysteres, pulvisculi, unguenta, balnea, emplastra, quid non? Nec interim vacabat ægrotare, ita negotiis subito exortis aliunde vocabar alio. Itaque compositis sarcinis conscendo equos; famulus rogat, quo me conferrem; ubicunque, inquam, arridebit cœlum blandum ac salubre. Vix hic biduum egeram, febris aufugerat in malam rem, stomachus valebat. Plane mihi visus sum hoc rure repubescere, adeo nihil non concoquit stomachus, pridem imbecillis. Nihil unquam in vita feci, mi *Gocleni*, cujus me minus pœnituerit. Deamo te qui tam gnaviter rem geras in professione linguæ *Latinæ*, tuaque doctrina pariter & ingenio exornes Collegium *Buslidianum*. Felix juventus nostra, quæ in hoc seculum inciderit. Prorsum inviderem, nisi toto pectore faverem utilitati publicæ. Quo magis obstrepunt οἱ βάρβαροι, hoc magis ac magis gliscit ardor juvenum, spretis illiteratis literis, ad meliora grassantium. Video, quid mereatur istorum improbitas. Sed tu quod temporis eras perditurus, aut certe male collocaturus rixando cum malis rabulis, hoc bonis studiis juvandis impende. Vis tibi commonstrem splendidum ac magnificum vindictæ genus? Fac ut teipsum præbeas & inculpatis moribus virum, & sedulum ac diligentem optimarum literarum Professorem. Nulla ratione possis istos citius ad suspendium adigere, quo sane dignissimi sunt, qui publicis bonis tantopere discruciantur, non aliis modo, verum etiam sibiipsis invidentes. Excusatius enim invidet γείτονι γείτων εἰς ἄφθονον σωδίδουκ. At his in manu est iisdem frui commodis, quibus alios juvari macerantur. Illud in primis mihi semper in utroque vestrum placuit, quod ut mores absunt ab omni turpitudine, ita casta est & professio, neque casta solum, verum etiam modesta. Quid enim sensuri sunt cordati viri, quum audient *Lovanii* poetices ac rhetorices professionem nec obscœnitatis habere quicquam, nec maledicentiæ: Theologicas lectiones, ac sacras etiam conciones, mendacissimis conviciis sic esse fermentatas, ut exsecrentur & idiotæ. *Moro* depinxeram tui imaginem, adeo nihil affingens de meo, ut quædam etiam prætermiserim. Malo enim ut hoc nomine mecum expostulet, ubi mutua consuetudine uterque alteri noti fueritis. Miro quodam desiderio tenetur videndi tui. Cum scribes ad eum, gratulaberis illi & dignitatis & fortunæ accessionem. Nam quum antea Regi tantum esset à consiliis, nuper nec ambiens, nec expetens, ultroneo favore Principis humanissimi & Eques auratus factus est, & munus habet apud *Britannos*, cum honorificum imprimis, tum etiam salarii non pœnitendi, quod appellatur à thesauris. Bene vale. *Brugis* 12. Augusti, Anno 1520.

Epistola DXXI.

Erasmus Roterod. Equiti aurato Sebastiano de Rotenhan, Reverendiss. Card. Moguntini à consiliis, S. D.

CONSVETVDINIS multo jucundissimæ, quæ mihi tecum fuit *Moguntiæ*, memoriam tua mihi renovavit epistola, non abhorrens à tuis moribus, vir omni doctrinæ genere multo clarior, quam majorum imaginibus, quibus tamen es cum primis clarus. Siquidem hoc ipsum visum est eximii cujusdam candoris argumentum, quod inter tot Principum negotia, inter armorum strepitus, in mentem venit amiculus *Erasmus*. Sed utinam argumentum auspicatius tibi contigisset ad me scribendi, quam *Eduardus Leus*, qui quum tibi videatur impudens, sibi videtur pulchre fortunatus, qui paulo negotio sibi famam pararit, quam adeo misere sitiebat, ut si non aliqua nocuisset, mortuus esset. Ego magis admiror quorundam pertinax studium, qui rebus omnibus omissis, nihil intentatum relinquunt, nullum non movent lapidem, quo literas meliores, sat feliciter subolescentes, obruant, atque interim, nec sua vetera sat gnaviter tuentur, nec discunt nova. Porro miris technis & cuniculis rem agunt, nunc hunc, nunc illum histrionem subornantes. Quanquam nec hi *Leo* favent, nisi quod quocunque pacto mihi male volebant. Ad eam rem nullus displicet satelles. Quid mihi Philosophia præstet nescio, illud certe mihi præstat animus bene conscius, ut hujusmodi mortalium insanos conatus perpeti malim quam imitari. Jam quod vir tantus tuo quoque nomine mihi suppetias adversus *Leum* polliceris, si *Germanorum* desint auxilia, ut humanitatem tuam incredibilem amplector, ita officium plane recuso. Absit, ut *Leo* tales viri tantum habeant honoris, ut agminatim illum impetant stylo suo. Opto illis magnificentius aliquod argumentum. Nos in ea re totum sesquimensem perdidimus, idque mihi videtur plus satis: sic enim ille scripsit, ut nullis æque displiceat, atque iis, qui maxime consultum volebant ejus honori. Hanc laudem tulit etiam ab iis, qui mihi male volunt. Nemo fuit arrogantius indoctus. Et tamen hoc ille certamen appellat. Quod mihi *Seneca* versibus ominaris nominis immortalitatem, de mea apud posteros opinione, viderint superi, modo bene sit iis studiis, quæ nos *Christo* commendant. Quis enim non perspicit mundum paulatim ad barbaram quandam tyrannidem tendere? Parturit jampridem, quid pariturus sit nescio. Nos ut (si liceat) prodesse cupimus, ita tumultus auctores esse nolumus. Bene vale, nosque tuo Principi commenda. *Lovanio* 13. Augusti, Anno 1520.

Epistola DXXII.

Thomas Morus Erasmo Rot. *S. D.*

DILATVS *ac procrastinatus* Palgravi *nostri, quotidie iturientis, discessus effecit, ut & meas literas, & aliorum, serius multo quam aut ego volebam, aut tu debebas, acciperes. Videbatur enim commodissime relaturus ad te meas, qui tuas ad me attulisset: sic necesse fuit, prioribus præsentes addere, quibus constare tibi dilationis ratio possit, simul uti quid nunc agatur apud nos intelligas: qui si unquam alias, nunc maxime in mœrore & periculo versamur, multis undique morientibus, omnibus fere, qui* Oxoniæ, *qui* Cantabrigiæ, *qui* Londini *sunt, intra paucos dies decumbentibus, amissis plurimis, optimis, atque honestissimis amicis: atque in his (quod tibi quoque dolori esse doleo)* Andrea *nostro* Ammonio, *in quo & literæ, & omnes boni magnam fecere jacturam. Is valde sibi videbatur adversus contagionem, victus moderatione munitus: qua factum putavit, ut quum in nullum pene incideret, cujus non tota familia laboraverat, neminem adhuc e suis id malum attigerit,*

An. 1520. *rit, id quod & mihi, & multis præterea jactavit non admodum multis horis antequam exstinctus est: nam hoc sudore nemo nisi primo die perit. Ego, uxorque, ac liberi adhuc intacti, reliqua familia tota revaluit. Hoc tibi affirmo, minus periculi in acie, quam in urbe esse. Nunc, ut audio, sævire* Caleti *incipit, quum nos eo extrudimur, legatione functuri, tanquam parum sit, in contagione vixisse, nisi sequamur etiam. Sed quid facias, quod sors feret, ferendum est. Ego animum mihi in omnem eventum composui. Tu vale. Raptim* Londino 19. *Augusti, Anno* 1520.

EPISTOLA DXXIII.

Erasmus Rot. Thomæ Lupseto S. D.

VT acerbus mihi fuit rumor de morbo tuo, mi *Lupsete*, ita vehementer gaudeo te nobis reviviscere. *Coleti* nostri vitam Epistola complexus sum, si parum graphice videbitur expressus, tibi partim imputabitur, qui me parum ad plenum instruxeris viri coloribus, quod quidem nemo te melius poterat. Porro quod ad ejus viri formam velutique præscriptum vitam instituis, non possum non vehementer probare, modo delectum adhibeas. Probum quidem exemplar tibi proponis, sed in optimis præcipua sunt imitanda, nec ea tamen nisi accommoda. Nec enim omnibus omnia congruunt. In illo præcipuum erat, quod sinceram *Christi* philosophiam è purissimis Euangeliorum haustam fontibus gratis impartiit populo: ut non absque numine videatur illi contigisse gentile cognomen. Siquidem *Coheleth Hebræis* dicitur *concionator*, quem *Græci* vocant *ecclesiasten*. Eam ad rem si te toto studio contuleris, aut ego plane fallor, aut *Coleto* non inferior evades. Cæterum quod illius exemplo tibi cœnis in totum interdicis, equidem non approbo, nec in illo probabam. Quod si sentis corpori tuo pro vigore ætatis frenis opus esse, mea sententia felicius hoc præstabit moderatus usus cibi potusque, quam multa perpetuaque inedia. Bona continentiæ pars est, certo animo velle continere: huic si accesserit vehemens & assiduum studium sacrarum Literarum, non erit opus carnificina jejuniorum, quæ fortasse premunt luxuriem juventutis, sed ita premunt, ut senectuti tradant valetudinem invalidam, atque ita coercent corporis calorem, ut lædant animi vigorem. Optimæ matri tuæ precor *Mercurium* dextrum ac propitium, quæ cum tot monstris linguacissimis sola depugnat sua lingua: quod si mihi hic decem essent isti similes propugnatrices, liceret in utramvis dormire aurem. Profecto unam arbitror dignam quæ repubescat. Optimo patri multam ex me salutem dicito. Cura ut quam optime valeas, charissime *Lupsete*. Saluta *Guilhelmos* duos pari candore præditos, *Gonellum* & *Dancastrum*. Præterea *Gerardum* quondam *Coleti* œconomum. *Brugis* 23. Augusti, Anno 1520.

EPISTOLA DXXIV.

Erasmus Rot. Joanni Turzoni, Episcopo Vratislaviensi, S. D.

CUR ita visum est superis, ut tanto intervallo disjungant montes & flumina, quos tanta copulat charitas animorum? Epistola tua * post sextum demum mensem mihi reddita est, una cum munusculis. Quorum nihil non fuisset gratissimum, etiamsi minimi precii fuisset, vel hoc nomine, quod à tali Præsule, sed multo magis quod à tali animo proficisceretur. Nunc & precii magnitudine, & ipsa novitate, & auctoris titulo commendabantur, sed in his tamen nihil mihi tam charum est visum, quod epistola tua non superaret, quam jam alteram accepi, tuis istis articulis descriptam, tuo isto ingenio conditam, quo magis etiam refert imaginem animi tui, Deum immortalem qualis! Faxit Deus, ut istud pectus imitentur complures Episcopi, Proceresque, & imaginibus suis tam eximium decus adjungant, & auctoritatem suam bonitatis ac sapientiæ cumulent accessione. Quam ardentem virtutis amorem spirant illæ tuæ literæ, quantam sitim eruditionis *Christianæ*? Ad hæc quantum candoris, quantum modestiæ præ se ferunt? Quis credat hæc, à tanto Præsule, à tanto Principe scribi? Nihilo enim minus mirabilis est mihi tuus iste animus, quod me præter meritum admiraris, siquidem hic error in persona est, non in re. Hoc erras, quod *Erasmum* esse credis id, quod non est: sed non in hoc erras, quod ea veneraris & expetis, quæ falso tibi persuades in nobis esse. Adnixi sumus mundum nimis ad scholasticas argutias prolapsum, ad Veterum fontes revocare, ac plus satis fidentem *Judaicis* ceremoniis, ad veræ pietatis studium accendere. Atque utinam hic meus conatus tantum fructus attulerit aliis, quantum nobis attulit invidiæ. Meum incommodum multo levius ferrem, si cum multorum commodo viderem conjunctum. Sed hoc viderit ipse *Christus*, qui, ni fallor, certe hunc animum probaturus est. Jam ut in tuis munusculis etiam nonnihil philosopher, gratulor tuæ ditioni, è cujus venis aurum tam elegans ac purum eruitur, sed tu beatior, qui è divinorum Voluminum longe felicioribus venis, tam avide scruteris aurum Euangelicæ sapientiæ, quo locupletes gregem tuæ fidei concreditum, velut opulentus quispiam paterfamilias, è divite thesauro proferens nova ac vetera, multum dissidens ab Episcopis plerisque, qui pulcherrimam functionis suæ partem in sordidos quosdam relegant, nec probatos, nec exploratos, quum ad id muneris neminem oporteat admitti, nisi quem eruditio *Christiana*, quem morum integritas, quem rerum usus, ac prudentia non vulgaris commendet. Duobus horologiis inscriptum erat, *Festina lente*, atque hanc quidem inscriptionem audit pulvisculus ille per minutissimum foramen lente defluens, hæc me scribente: sed magna celeritate vita nostra avolat, & advolat mors nihilo segnius, etiamsi non defluat arenula. In altero superne inscriptum erat, *Festina lente*, & inversum horologium ostendebat mortis imaginem: quæ utinam tibi, mi *Turzo*, lenta veniat, digno profecto qui sis immortalis, non tantum longævus, nisi hæc esset fortunæ invidia, ut si quid exstiterit in rebus humanis eximium, id quam ocyssime tollat è medio. Quod omen abs te velim quam longissime abesse, quem & ex tuis literis, & ex aliorum prædicatione, tam multis ac raris animi dotibus præditum esse video, ut generis claritudo, ut opes, ut pontificia dignitas, minima portio sit tuorum ornamentorum. Pileum non poterit mihi esse usui, nisi domi. Nam & magnificentius est, quam ut conveniat homini tenui, (nisi forte & hic erras, ut putes *Erasmum* esse aliquid) & alienius à more hujus regionis. Olim, juxta proverbium, bonos viros decebant omnia, nunc non nisi potentes omnia decent: tamen servabitur, & in hoc potissimum, ut *Turzonis* memoriam mihi refricet. Aureum numisma multos exercuit, aliis conjectantibus esse tres *Noe* filios ex Arca revertentes, & ex altera parte Columbam olivæ ramum deferentem: aliis duces duos, qui medium captum ducerent, & aquilam lauri ramum in coronam deflexum gestantem. Subscriptionem nullus adhuc legere potuit, neque *Græcus*, neque *Latinus*, neque *Hebræus*. Video quam sim ingratus, qui pro tot donariis, proque epistola, tam eleganti, tam amica, præter frigidum epistolium nihil rependam, sed alias dabitur occasio: interim cura ut recte valeas, Præsul optime. *Lovanio* 31. Augusti, Anno 1520.

* Quæ est CCCCLXXIX.

EPISTOLA DXXV.

Erasmus Rot. Nicolao Busciducensi S.

OMNES beatitates nostrum beent *Beatum*, qui nobis *Tertullianum* dederit, illum sic adamatum à *Cypriano*, sic laudatum ab *Hieronymo*. Sed utinam integrum & emendatum dare potuisset. Plurimum tamen

An. 1520. men debemus illius industriæ, qui quod licuit præstiterit. Mihi hactenus degustare licuit verius quam legere. Habet ille quidem suum quoddam orationis genus, quod haud scio an eo seculo plausibile fuerit apud *Afros*, tametsi nobis subdurum videtur. Id quod non dissimulavit noster *Hieronymus*, qui tribuit illi densitatem in sententiis, sed adjungit difficultatem in eloquendo. Cæterum quis non admiretur pectus illud semper ardens, tam exactam Scripturarum cognitionem, tamque promptam memoriam: idque priscis illis temporibus, quum nulla adhuc esset solennis Theologiæ professio, nullæ scholæ, nullæ diatribæ, nulli fere sacrorum Voluminum interpretes? Hæc quum contemplor, mi *Nicolae*, dispudet me nostrorum temporum. Habet tamen hoc vicii, quod in *Origene* damnat *Hieronymus*. Nonnunquam vim facit Scripturis, idque impudentius etiam quam *Origenes*: nam hic plerumque disputat & inquirit, *Tertullianus* asseverat ac pugnat. Hujus generis est illud, quod hunc *Christi* sermonem, *Qui dimiserit uxorem & duxerit aliam, mœchatur*, sic interpretatur, quasi non damnetur divortium, nisi quum ideo repudiatur uxor, ut ducatur alia quæ magis adblandiatur. Porro quod egressus sit ab Ecclesia, quanquam excusari nec debet, nec potest, tamen elevat crimen *Hieronymus*: Hic, inquiens, quum usque ad mediam ætatem presbyter Ecclesiæ permansisset, invidia postea & contumeliis clericorum *Romanæ* Ecclesiæ, in *Montani* dogma delapsus est. Atque ut misericordia dignus est, qui simpliciter errat, ita omnis hæresis exsecranda est piis mentibus, quæ cum indocili pervicacia conjuncta est. Sed tamen ut in venenis aliud alio lethalius, ita in hæresibus alia pestilentior alia. Propius autem abesse videntur à pietate, quæ immodico quodam Euangelici vigoris studio plus exigunt quam oportet. Quales erant, qui semel baptismo lotum adeo volebant abhorrere ab omni turpitudine, ut relapsos in crimen aliquod insigne nunquam reciperent in contubernium Ecclesiæ: quo severitas hæc ecclesiasticæ censuræ, cæteros deterreret à peccando. Nec enim hos, opinor, judicabant excludendos à regno cœlorum, quod submoverentur à foribus Ecclesiæ, quas frequenter ingrediuntur ii, quos Deus secludet à suo consortio. Sed pœnitentiæ remedium, quod alii leniores temporarium esse patiebantur, illi volebant esse perpetuum, idque putabant conducere ad continendum in officio reliquum gregem. A quorum opinione quam minimum abfuit divus *Augustinus*, qui semel lapso post satisfactionem aperit Ecclesiæ januam, relapso non aperit, ne dilutior fieret Ecclesiæ disciplina. Sic Veteres illi commoti exemplo verbisque *Christi*, & Apostolorum pudicitiam ubique laudibus vehentium, digamiam improbabant, virginitatem exigebant: quum *Paulus* eum recipi jusserit in Ecclesiæ societatem, qui patris uxorem habuerat, & *Christus* non exigat à suis cœlibatum, sed dicat: *Qui potest capere, capiat*. His annumero eos, qui considerantes, quam res sit impia, quamque immanis, bellum, simul videntes pacem & concordiam in sacris Literis ubique sic prædicatam, pronunciarunt nullum esse bellum licitum inter *Christianos*. Atque excessus hujusmodi propemodum excusatur etiam in orthodoxis, quoties aut deterrent à diversis viciis, aut adhortantur ad ea quæ procul absunt ab iis, quæ vitari cupiunt. Quod facere solent ii, qui virgam incurvam non inflectunt in rectum statum, sed in diversam partem detorquent, ut redeat in rectitudinem. Atque hujus formæ mihi videntur plerique errores *Tertulliani*. Quorundam errores adeo fuere prodigiosi, ut ipsos etiam puderet, qui profitebantur. Qualis fuit insania verius quam error *Simonis*, & *Menandri*, qui se prædicabant summam Dei virtutem; tum *Basilidis* cum suo portentoso *Abraxa*, præterea *Nicolaitarum*, quibus placebant uxores omnium communes. Addantur his *Ophitæ* cultores serpentis qui decepit *Evam*: *Judaitæ*, qui *Judæ*, proditori *Jesu*, salutem humani generis ferunt acceptam. Mox evanuerunt *Cerinthi* & *Valentini* somnia. Evanuerunt deliramenta *Manichæi*. Evanuit *Montanus* cum suo Paracleto. *Artotyritarum* vix nomen quisquam novit. Extiterunt autem hæreses pestilentissimæ, sed quæ non potuerunt altas radices agere, quod palam pugnarent cum fide Scripturarum, quarum inconvulsam auctoritatem magno consensu semper ecclesiæ toto terrarum orbe receperunt. Qualis est eorum, qui negabant *Christo* fuisse corpus humanum, rursum qui detrahebant animam humanam: qui negabant esse vere passum, qui negabant eum natum ex virgine, qui dicebant resurrectionem esse peractam resurgente Christo, nec exspectandam aliam mortuorum resurrectionem. Sed nulla majores excitavit in orbe tumultus quam *Arianorum*, quod ea nec portenta palam absurda proferret, & ut erant docti, Scripturarum testimoniis niti videretur. *Pelagianorum*, quod ad liberum attinet arbitrium, etiam hodie licet vestigia quædam deprehendere. Sed bona pars omnium hæreseon è Philosophorum placitis orta videtur. Quo magis mirandum est, quod nunc negant hæreticos revinci posse, sine præsidiis *Aristotelicæ* philosophiæ. Nimirum aut ea philosophia multum habet sanctimoniæ, aut præclari sunt artifices, qui illa sic norunt uti. Sunt & nunc hæreses quædam scholasticæ, de quibus fortasse præstaret non ita pertinaciter contendere, ut orbis tumultu misceatur: præsertim quum nec magnopere conducant ad bonam vitam, nec officiant gloriæ *Christi*. Sed est hæresis quædam, quæ quanquam hæresis vocabulum non mereatur, tamen maximam perniciem adfert vitæ mortalium, ac plurimum officit Euangelicæ auctoritati, quum ii, qui profitentur philosophiam *Christi*, qui se gerunt pro summis ducibus ac proceribus totius populi *Christiani*, palam tota vita, totis studiis, totis conatibus, nihil aliud doceant, quam ambitionem plusquam theatricam, avaritiam insatiabilem, voluptatum aviditatem inexplebilem, bellorum furias, cæteraque, quæ sacræ Literæ detestantur, quæ ab ethnicis etiam philosophis improbantur. Non ista loquuntur quidem, sed efficacius est ista vivere quam loqui. Quod nuper in colloquio significabas, te cogitare de deponenda tyrannide tua, non probo tuum consilium. Posteaquam productus es in proscenium, peragenda est fabulæ pars, quam tibi Choragus injunxit. Si vir bonus es, ut mihi persuasum est esse te, non tibi displicebit tua conditio, quod videatur humilior, sed hoc nomine placebit, quod in ea liceat plurimum prodesse Reipublicæ. Offendunt te temporum horum tumultus. Sed interim quod boni nauclerí solent, ventis obsecundandum est, donec redierit serenitas. Neque enim hæc tempestas erit diuturna, uti spero. Bene vale, *Nicolae* charissime. Ex *Anderlaco* 31. Augusti, Anno 1520.

EPISTOLA DXXVI.

Erasmus Roterodamus Guilielmo Burbanco S. D.

Is demum vere amat, qui gratis amat. At tu *Erasmum* immerentem, tam constanter, tam ardenter amas, ut vix quenquam invenias, qui sincerius, aut pertinacius, aut vehementius amet promeritum. *Romæ* à me nullis provocatus officiis, quo affectu complecti cœpisti? Nec interim vel tantillum refrixit in me tua gratuita benevolentia, cum tot jam annis nullum id genus officiorum intercesserit, quibus inter amicos solet ali renovarique charitas, alioqui desuetudine solita languescere. O pectus amicitiæ candorique natum, quod ego ni redamem, tum non deprecor quo minus omnes me dicant adamantem gestare in pectore, aut si quid adamante durius. Atque hic quoque, juxta proverbium, gratia gratiam parit. Afflavit tibi *Montjoius* aliquid sui in me animi, & utriusque studium tot mihi in una familia amicos excitavit, ni fallor. Quid enim aliud in causa esse conjectem: nam quæ dos, aut quod officium meum sic inflammavit *Thomæ Lovellii*, Juris Pontificii do-

An. 1520. doctoris, in me studium? Aut quæ res eruditissimi viri *Roberti Tonicii* tam non vulgarem benevolentiam conciliavit? Unde *Francisci Philippi*, summæ spei juvenis, tam singularis erga me favor? Quid autem commemorem non novum quidem illum, sed hoc spectatiorem amicum, *Franciscum* medicum? Quid doctorem incomparabilem *Samsonem*, cujus ingenio nec optari quicquam potest purius aut amicius? Quid *Gonellum* illum, non amicum, sed prorsus animæ dimidium meæ? Quid *Clementem*, cui *Morus* amoris in me sui scintillulas aliquot afflavit? Quid *Ricardum Paceum*, qui mihi plane *Pyladem* quendam, non tam pollicetur, quam præstat? Quid *Cutbertum Tonstallum*, cum quovis Priscorum conferendum, quorum non ita multa paria celebravit antiquitas? O me divitem! O domum illam augustam ac felicem! O vere splendidum Cardinalem, qui tales viros habet in consiliis, cujus mensa talibus luminibus cingitur! Sed quam isti præter meritum amant *Erasmum*, tam alii quidam præter meritum aversantur. Et utinam malevolentiæ non esset fœcundior propagatio. Verum, mihi potius est paucioribus placuisse, sed egregie probis, quam multis istorum similibus, qui fere aut stolidi sunt, & indocti, aut manifesto livoris & invidentiæ morbo obnoxii, aut ea ingenii perversitate, ut nemini omnino bene velint, sibi propemodum ipsis invidentes: sed obtrectatoribus mentem meliorem precemur. Apud amicos, tu fac nomenclatorem agas, ac nominatim singulis ex me salutem dicito. Bene vale, vir integerrime. *Lovanio* 1. Septemb. Anno 1520.

EPISTOLA DXXVII.

Erasmus Rot. Bilibaldo Pirckheimero S. D.

NON deerant, *Bilibalde* clarissime, qui mihi darent idem consilium, quod tu nunc prudenter quidem, & amice, sed tamen sero das. Deus avertat, ut ullius hominis virulentia sic me à statu mentis dimoveat, ut laxatis maledicentiæ habenis debaccher in famam alterius. Quid enim hoc aliud sit, quam cum insaniente insanire? & sic alienam ulcisci malitiam, ut ipse fias malus? Atque utinam is sim, qui juxta doctrinam Apostolicam, benefactis malefacta vincam. Certe decreveram obticescere, sed ab eo proposito duo tresve quædam res avocabant. Primum verebar, ne si ipse dissimulassem, pro uno me multi exsisterent, qui *Leum* multo inclementius accepissent, quam ego accepi. Qui etiamsi durius, aut eruditius aggressi fuissent hominem, tamen haud scio an rem æque apposite fuerint tractaturi; fortasse quidam ignari, quam nihil sapiat, quamque & apud suos contemptus sit *Leus*, plus illi tribuissent, quam meretur. Et ut est hominis ingenium, hoc ipsum palmarium ac triumphale judicasset, si pluribus celebribus & eruditis viris movisset stomachum. Mihi tota hominis natura, & omnes negocii circumstantiæ penitus erant cognitæ. Deinde toto biennio miris cuniculis egerat hoc, mirus his in rebus artifex *Leus*, ut esset Annotationum suarum incredibilis apud omnes exspectatio. Scribebat sexcentas epistolas, ad hunc usum habebat amanuenses aliquot: primus excipiebat advenas, præsertim *Anglos*, eos conviviis faciebat suos: mox arte confictis mendaciis implebat, sed miram interim modestiam simulans, quo majore cum fide læderet famam proximi. Abeuntes omni mendaciorum genere dimittebat onustos. Quibusdam ostendebat etiam si quid esset in Annotationibus specie fronteque plausibilius. Monasteriorum favorem xeniis, cibo, vinoque redimebat, præsertim horum, quæ sciret apud populum opinione sanctimoniæ commendata: habebat omnibus locis, in quos hujus fabulæ scenas fuerat partitus, quorum nemo non strenue erat in negotio. His rebus tandem effectum est, ut hi quoque redderentur solliciti, qui me probe norant, & se *Leum* nosse putabant. Itaque si nihil respondissem, periculum erat, ne ad menses aliquot, alienatis complurium animis, periret nonnulla pars fructus, quem tot vigiliis venabar. Nam meæ gloriæ An. 1520. jactura sane leviter movisset animum meum. Cur enim verear aliquam famæ partem *Christianis* studiis impendere, qui vitæ bonam partem impendam? Proinde sic *Leo* respondimus, ut & illi stultissime speratam gloriam detraxerimus, & veterem nostram modestiæ laudem tueremur. Habes, optime *Bilibalde*, consilii mei rationem, cujus me nondum admodum pœnitet; etiamsi nullius temporis jactura me gravius affecit, quam illius sesquimensis, quo *Lei* nænias non minus inamœnas, quam indoctas ac virulentas, & legimus, & refellimus. Porro, quod vereris ne hæc mea lenitas multorum invitet maledicentiam, ego gravius esse periculum arbitror, ne si maledicentia maledicentiam invitet, nullus sit insaniendi finis, quando jam propemodum res in rabiem exiit. Hoc consilio Deus vetuit, ne quis de *Cain* sumeret vindictam, ne reciprocis vindictæ vicibus nullus tandem esset finis. Utcunque res habet, ego Sycophantarum turba malui obrui, quam committere, ut hanc gloriam amittam, neminem adhuc scriptis meis factum esse nigrum. Nam *Leus* sibi imputet oportet, si qui male de illo sentiunt. Porro, quod suspicaris *Leum* subornatum histrionem, ut Monachorum ac Theologorum partes ageret, quanquam facile credam hujus actionem gratam fuisse quibusdam, qui male volunt bonis studiis, tamen magis arbitror illi potissimum in consilio fuisse proprium ingenium, ad hæc natura propensum. Non alium fuisse prædicant, qui novere puerum: semper sævus erat ac vindex, omnibus invidebat, non ferebat quenquam parem, multo minus superiorem, solus haberi in precio volebat, gloriarum sitientissimus, suæ sententiæ mire pertinax. Talis erat puer, talis adolescens, talis juvenis, talis nunc etiam vir est, nisi quod cum ætate fere solent accrescere vitia. Atque utinam vel senex fiat aliquando sui dissimilis. Quod mihi plurimos non minus doctos quam potentes amicos gratularis, quod nominis immortalitatem recte factis partam, quod me livore majorem facis, nimirum facis amanter, mi *Bilibalde*, dum amicum, undique impetentibus Sycophantarum machinis, periclitantem, ut tu putas, blanda consolatione sublevas. Ego istam immortalitatem nihil moror. Recte facta non agnosco, tantum adnisus sum aliqua ex parte mea industria prodesse studiis publicis, & ad sinceram amplectendam *Christi* doctrinam excitare mortalium animos. At vereor ne res in diversum exeat. Hactenus ad scholasticam ac disputatricem Theologiam frigebant ac nauseabant piæ mentes, & mox ad Euangelicæ veritatis gustum cœperant hilarescere; sed tanta contentione conspiratum est ab iis, qui suam gloriam *Christi* gloriæ præferunt, ut verear ne res in diversum exeat. Et hæc geruntur per eos, qui vulgo habentur lux mundi, habentur sal terræ. Nunc sanctum ac pium est in sacris concionibus pro veritate Euangelica, improbis mendaciis, veluti de plaustris debacchari in famam proximi. Et ô perversam malitiam, in odium quorundam & in gratiam Principum, quorum favorem captant, ea prædicant apud populum, quæ ipsi apud se damnant! Novos libros rejiciunt, sed qui bonis literis, quas cane pejus oderunt & angui, conditi sunt; verum, quid isti interim suis novis libris nos doceant, in præsentia nec vacat, nec libet referre, & tamen pudet meminisse, quod illos non pudet scribere. Jam de *Luthero* nihil aliud dicam, nisi quod in præsentia solum impune licet, mihi vehementer dolere, tale ingenium, quod videbatur futurum insigne quoddam organum ebuccinandæ veritatis Euangelicæ, sic exasperatum esse rabiosis quorundam clamoribus. Fabulam de τῆς ὀρνιθοφαγίας calumniatore risi satis, & tibi tam bono patrono xenium debere me fateor. De dulci feliciqne *Lei* ocio, salse tu quidem jocaris, sed tamen extra jocum, utinam ille vel nunc ad suum ocium redeat expertus *Martis* aleam. Sed dicitur magno conamine redinte-

gra-

An. 1520.

grare bellum, fretus Abbate quodam longe stolidissimo, qui solus illius nænias appellavit sacras Annotationes. Quis credat illi micam esse mentis sanæ, quem non pudeat re tam turpiter gesta, rursum in arenam prodire? Quod si facit, certum est non colluctari posthac cum illa scabie. Docti complures è *Germania* miserunt ad me fasciculos epistolarum, seu potius voluminum, quibus *Leum* frustulatim discerpunt. Eas omnes sic pressi, ut nec legendas cuiquam dederim, sive quod cupiam hujus tragœdiæ finem esse, sive quod nolim *Leum* videri tanti, ut in illum tot ac tales viri stylum suum acuant. Quare sicut arbitror plane esse, ita plane ludum ac jocum esse cupio, quod minitaris *Germaniam* illi panegyricis annuis litaturam. Nam id si fiat, ipse sibi plane Deus esse videatur. In adornanda profectione *Germanica*, plane *Calippidem* agimus. Regiam tuam cupide videbimus, si modo citra magnum itineris dispendium liceat. Mihi vero vel tugurium quavis regia splendidius erit, quod habeat *Bilibaldum*. Sed ais pestem sub *Caroli* Principis adventum desituram. Quis vates istuc futurum prædixit? Quod scribis ab *Oecolampadio* factum, jam ex illius literis subodorabar futurum. Id sive judicio fecit, sive animi morbo, quando mutari non potest, precandum est, ut illi ac nobis quam optime vertat. Video res humanas sic undique corruptas, ut nullis unquam seculis existimem plus licuisse impudentiæ, plus licuisse stoliditati, plus licuisse sceleri. Et nonnunquam libet aliquo profugere, sed vereor ne quocunque me vertero, sequatur molestia. Proinde tutius arbitror mali remedium ab animo petere potius, quam à loco aut vitæ instituto. Bene habet, quod *Christus* in tanta vitiorum caligine nobis Euangelicæ doctrinæ scintillas reliquit. Bene vale, vir ornatissime. *Lovanio* 5. Septemb. Anno 1520.

Epistola DXXVIII.

Erasmus Rot. Gerardo Noviomago S. D.

Brugis non admodum mihi placebas. Optarim te videre vultu illo nitido ac florulento. Etiam atque etiam te rogo, ut per tuam facundiam intelligat optimus Præsul, munus ipsius mihi longe gratissimum esse, quanquam hactenus non vacavit gratias agere. Et malim id agere libello victuro. Dixeram me nonnihil abhorrere à præbendis, ne mihi res sit cum capitulis. Nunc huic quoque incommodo videor dispexisse remedium. Male metuo misero *Luthero*. Sic undique fervet conjuratio, sic undique irritantur in illum Principes, ac præcipue *Leo* Pontifex. Utinam *Lutherus* meum sequutus consilium, ab odiosis illis ac seditiosis abstinuisset. Plus erat fructus, ac minus invidiæ. Parum esset unum hominem perire: si res hæc illis succedet, nemo feret illorum insolentiam. Non conquiescent donec linguas ac bonas literas omnes subverterint. Jam *Capnionem* rursus aggrediuntur, tantum odio *Lutheri*: qui me dissuadente nomen illius suo negotio admiscens, & illum degravavit invidia, & sibi nihil omnino profuit. Disputavit *Eckius*, *Hochstratus* promiserat nescio quos syllogismos, quibus omnes cedere cogerentur. Disputabant atque etiam scribebant *Lovanienses*. Exspectabatur judicium Academiæ *Parisiensis*, & ecce res derepente in Bullam & in fumum exitura videtur. Excusa est Bulla formidabilis, sed quam Pontifex vetuit publicari. Vereor ne res in gravem tumultum exeat. Qui hæc suadent Pontifici, dant illi, mea sententia, consilium, non dico quam pium, sed certe periculosum. Res è pessimis fontibus primum orta est: deinde pessimis rationibus hucusque provecta. Ex odio bonarum literarum & stoliditate Monachorum primum orta est hæc tragœdia. Deinde magnis conviciis, malitiosis conspirationibus huc vesaniæ res progressa est. Quo tendant nulli dubium est, nimirum ut oppressis his literis, quas illi nesciunt, impune regnent cum sua barbarie. Ego me huic tragœdiæ non misceo. Alioqui paratus est vel episcopatus, si velim in *Lutherum* scribere. Mihi dolet sic obrui doctrinam Euangelicam, nosque cogi tantum, non doceri: & doceri ea, à quibus abhorrent & sacræ Literæ, & sensus communis. Bene vale, clarissime *Gerarde*, & quid valeas scribe. *Lovanio* 9. Septemb. Anno 1520.

Epistola DXXIX.

Beatissimo Patri Leoni, ejus nominis decimo, Erasmus Roterodamus S. D.

Tametsi non metuebam, beatissime Pater, ne tua bonitas impelli posset ad lædendum insontem, aut tua prudentia temere crederet improborum calumniis; tamen quoniam eam video tot negotiis ex toto undique orbe inundantibus pulsari, simulque considero inauditam quorundam improbitatem, qui conjurarunt in bonas literas, nusquam cessare, nihil non audere, nullum non movere lapidem, arbitratus sum nonnihil mea referre, hac veluti antidoto præmunire sanctitatem tuam, oculatissimam quidem illam, sed pariter occupatissimam. Esse video, qui quo magis communirent factionem suam, conati sunt causam bonarum literarum, causam *Reuchlini*, meamque causam cum *Lutheri* causa conjungere, cum his nihil sit inter se commune. Atque id semper tum oratione, tum scriptis editis testatus sum. *Lutherum* non novi, nec libros illius unquam legi, nisi forte decem aut duodecim pagellas, easque carptim. Ex his, quæ tum degustavi, visus est mihi probe compositus ad mysticas literas, Veterum more explanandas, quando nostra hæc ætas immodice indulgebat argutis magis quam necessariis quæstionibus. Bonis igitur illius favi, non malis, imo gloriæ *Christi* in illo favi. Ferme primus omnium odoratus sum periculum esse, ne res exiret in tumultum, à quo sic abhorrui semper ut nemo magis. Proinde minis etiam egi cum *Joanne Frobenio* Typographo, ne quid Operum illius excuderet. Scripsi tum crebro, tum diligenter amicis, admonerent hominem, ut in scriptis meminisset *Christianæ* mansuetudinis, serviretque semper Ecclesiæ tranquillitati. Et cum ipse prior ad me scripsisset ante annos duos, amanter admonui, quid illum vellem vitare, cui consilio utinam ille paruisset. Eam Epistolam audio delatam ad tuam Beatitudinem, in odium opinor mei, cum magis favorem tuæ sanctitatis mihi conciliare debuerit. Quid enim illic omitto, cujus non illum admoneam? Civiliter quidem id facio, sed ita citius proficitur, quam austeritate, & ignoto scribebam. Posteaquam formam ac ceu regulam homini præscripseram, ne quid offenderet admonitionis libertas, subjicio: *Hæc scribo, non ut te admoneam quid facias, sed ut quod facis, perpetuò facias*, videlicet imaginans illum jam sponte sua facere, quod illum facere volebam. Quod si mihi placuisset ea scribendi ratio, qua prius utebatur *Lutherus*, quid opus erat illi tot verbis novam formam præscribere? Et tamen hunc locum scio quosdam impudenter ad calumniam detorsisse, sed magis illud quod adjeceram, hic esse plures illi faventes. Id sane vere scripseram. Bonis illius hic favebant plurimi, non aliter quam ego favebam. Hoc illum scire volui, non ut his fretus pergeret seditiose scribere, sed ut ad formam à me præscriptam moderaretur stylum, si vellet horum favorem esse perpetuum. Nomen Episcopi *Leodiensis* quomodo admixtum sit demiror apud *Lipsienses*, qui nescio quo consilio epistolam arcanam evulgarunt, cum *Basilea* non fuerit additum. Illud verissimum est, illi nihil prorsus unquam fuisse rei cum *Luthero*, nihilo magis quam mihi. Quod si maxime nomen fuisset additum, non alio sensu fuisset additum, quam modo sum interpretatus. Eam epistolam scripsimus ferme ante biennium, & res nondum ad hanc acerbitatem processerat, & ad disputationem erat provocatum. Si quisquam vel inter pocula audivit me *Lutheri* dogmata tuentem, non recusem vocari *Lutheranus*. At non impetii meo stylo

An. 1520. hominem. Primum refellere non poteram, nisi prius semel atque iterum attente legissem. Ad id mihi non erat ocium, plus satis occupato meis studiis. Deinde videbam rem esse supra modulum eruditionis & ingenii mei. Ad hæc nolebam Academiis, in hoc occupatis, suam præripere gloriam. Postremo metui tot potentium virorum odium in me provocare, præsertim cum nemo mandasset hanc provinciam. Quare si quid isthic me calumniantur bonarum literarum hostes, in tua prudentia, meaque innocentia mihi certum est præsidium. Non sum tam demens ut contra summum *Christi* vicarium ausim quicquam, qui ne peculiari quidem Episcopo meo velim adversari. Non sum tam ingratus, ut tuæ in me plus quam paternæ indulgentiæ non respondere laborem. Hoc meum qualecunque est ingeniolum, *Christi* gloriæ, gregisque *Christiani* tranquillitati serviet. Quisquis erit hujus adversarius, is & meus erit. *Luthero* ne tum quidem patrocinabar, cum utcunque liberum esset favere. Tantum impetendi modum improbabam, non *Luthero* consulens, sed auctoritati Theologorum. Videbam rem ex odio linguarum ac bonarum, ut vocant, literarum natam. Videbam acerbis odiis, & seditiosis apud populum clamoribus rem geri, quibus nihil aliud efficiebant, quam ut nobilitarent opera *Lutheri*, & vulgus hominum ad aviditatem legendi provocarent. Si prius refellissent *Lutherum*, & animis hominum exemissent, deinde libros exussissent, totum *Lutherum* citra tumultum orbis abolere poterant, siquidem id merebatur quod isti prædicant. Libera ac generosa ingenia doceri gaudent, cogi nolunt. Hoc consilium pro Theologis adversus *Lutherum* faciebat, nisi quidam perperam interpretarentur. Decreveram hyemare *Romæ*, consulturus in locis aliquot bibliothecam tuæ sanctitatis. Sed hi Principum congressus me remorati sunt, in proximam hyemem spero me adfuturum. *S. T.* incolumem tueatur *Christus* Optimus Maximus. *Lovanio* 13. Septembris, Anno 1520.

EPISTOLA DXXX.

Erasmus Rot. Francisco Chiregatto S. D.

ANIMUM istum tam candidum, tam propensum, & expositum, si non exosculer, sim quovis *Geta* inhumanior. Fortassis paucis æque dolet hic *Lutheri* tumultus, ac mihi, quem utinam aut initio potuissem excludere, aut nunc componere. Sed res tota, ut est nata malis initiis, per Monachos quosdam suum agentes negotium, ita malis progressibus ad hanc usque rabiem deducta est. Impius sit, qui non faveat *Romani* Pontificis dignitati, sed utinam sciat ille quantum officiant illi stolidi quidam, qui sibi videntur eam pulchre tueri. Crede mihi, si quid credis, nulla res magis commendavit *Lutherum* affectibus populi, quam horum stolidi clamores apud populum. Et interim nullus illorum refellit *Lutherum* libris editis, quod ut facerent semper hortatus sum. Videbam enim una hac via *Lutherum* opprimi posse, si talis esset, qualem illi traducebant. Nam qui hactenus adversus *Lutherum* scripserunt, nec his satisfaciunt, qui *Luthero* pessime volunt. Ac vide sceleratum consilium quorundam, quibus invisior sum ipso *Luthero*, non quod illi faveam, id enim sciunt secus habere, sed quod faveam bonis literis, quibuscum illi jam olim belligerantur, sed quod Theologos ad fontes revocarim, sed quod admonuerim quibus in rebus sita sit vera religio. Cum Bulla prodisset, quæ jubet eos prædicare adversus *Lutherum*, inter pocula fecerunt hujusmodi decretum duo tresve πλυχοσυλφάτμοι, ut me cum *Luthero* traducerent apud populum. Hic est quidam κηρυκτὴς, vir indignus cujus nomen mandetur literis, homo indoctus, natura fatuus, ac *Morycho* stultior, & sensu communi carens, effrons, muliebri procacia linguæ, qui relictis rebus omnibus tantum blaterat in *Erasmum*, nec unquam pudescit aut lassescit. Est alter candido pallio, sed ater animo, stolidus ac furiosus, adeo morosus, ut toti sit gravis Academiæ. Hic cum publicaret Bullam, plura dixit de me in concione, quam de *Luthero*. In publica lectione semper conjunxit nomen *Lutheri* cum meo: imo in quadam lectione *Fabrum Stapulensem* perstrinxit. Cum enim dixisset nos non concordare, adjecit, *Nunquam*, inquit, *convenit inter hæreticos*. Hunc sequuti duo è sodalitio *Dominicali*, tam scurriliter debacchati sunt in nomen meum apud populum, ut res ad tumultum spectaret, etiam me dissimulante, & Academiæ proceres, quanquam alioqui mihi non admodum æqui, cogerentur illis imponere silentium. Idem factum est *Antverpiæ*. *Brugis* erat Minorita quidam à suffragiis Episcopi *Tornacensis*, à vino lippus, qui totas horas deblateravit apud populum in *Lutherum* & *Erasmum*, subinde nos bestias, asinos, grues, stipites appellans, nec quicquam tamen refellens. Cum in altera quadam concione palam dixisset in libris meis esse quædam hæretica, quidam è magistratu doctus adiit hominem, rogavit quid esset in libris meis tale. Vide quid hic responderit scurra Episcopus: Non legi, inquit, libros *Erasmi*, volui legere Paraphrases, sed *Latinitas* erat nimis alta. Timeo igitur ne possit labi in aliquam hæresim propter altam *Latinitatem*. Tales sunt fere omnes qui clamant in *Lutherum*, & qui, ut ipsis videtur, defendunt Sedem *Romanam*, cujus dignitati nemo non favebit, sed hos rabulas nunquam ferent cordati viri: quos si nosset Pontifex, ita ut nos novimus, in nullos magis sæviret quam in istos. Utinam esset mihi tantum auctoritatis apud Pontificem, quantum est sincerum animi mei studium erga illius dignitatem, dedissem consilium, & ipsi conducibilius, & orbi salubrius. Clamoribus ac terroribus fortassis hoc fiet, ut malum ad tempus prematur, sed mox majore pernicie erupturum. His rationibus efficietur, non ut pauciores *Luthero* faveant, aut melius de *Romano* Pontifice sentiant, sed ut cautius dissimulent. Hactenus certe vidimus fieri, ut horum minis ac vociferationibus irritati, & acrius faverint, qui antea frigide favebant, & favere cœperint, qui antea parum erant æqui. De me nihil est periculi. Nunquam ero neque magister erroris, neque dux tumultus. Et tamen vix credas, quibus modis invitatus sim, ut me vel paululum *Lutherano* negotio admiscerem, cujus si spem ullam facere voluissem, *Lutherana* res longe secus haberet. Sed absit hæc cogitatio ab animo *Erasmi*. Hactenus prædicavi quietem & concordiam, hactenus laboravi *Christo*. Et instat vitæ terminus, non relinquam institutum, nec amittam coronam: rabulas hos, dedecora Ordinis sui, *Christo* judicandos relinquo, quanquam se magis lædunt quam me, sic passim ab illis alienatur populus. Nunc edimus omnia Opera *Augustini* castigata & scholiolis illustrata. Hoc confecto declarabo, quam mihi displiceant homines seditiosi, quam ex animo faveam Sedi *Romanæ*, etiamsi illa hujus vermiculi favore non eget. Cui hoc etiam favebunt impensius optimi quique, si illa sinceris animis favebit gloriæ *Christi*. Nec enim aliis ornamentis oportet esse splendidum summum *Christi* vicarium, quam quibus excelluit ipse *Christus*. Literas tuas accepi resignatas, caute fac igitur ut scribas. Proxima hyeme videbis me *Romæ*, modo vita suppetat ac valetudo. Bene vale, patrone optime. Episcopo *Wigorniensi* me commendabis diligenter. *Lovanio* 13. Septemb. Anno 1520.

EPISTOLA DXXXI.

Erasmus Rot. serenissimo Anglorum Regi Henrico VIII. S. D.

SERENISSIME Rex, cum non minima pars vitæ ac felicitatis humanæ sita sit in bonis literis, quo magis impetuntur hoc tempore à stolidissimis quibusdam, hoc magis sublevandæ sunt favore præsidioque Principum, erga quos non sunt ingratæ futuræ.

Præ-

An. 1520. Præcipuè vero favendum iis studiis, quæ conducunt ad pietatem, *Christique* Principis nostri gloriam. Hac in re utinam animum majestatis tuæ cæteri quoque Reges ac Proceres imitarentur. Quanquam sunt qui id faciant, & spero brevi futuros complures tuæ pietatis æmulos. Minimum esse fateor quod ego possum in literis. At tamen ita *Christus* sit mihi propitius, ut ego quicquid adhuc scripsi, aut scripturus sum, in illius gloriam & scripsi, & scripturus sum. Certe hactenus industriam nostram probant optimi quique, & in his summus ipse Pontifex. Conspirarunt tamen aliquot, quibus, nimium assuetis veteri vappæ, non placet nostrum mustum. Pauci sunt, & stolidi, sed tamen devotis animis conjurarunt, adeo ut vel periculo suæ salutis, cupiant extinctas bonas literas, quas dolent ubique tam feliciter reflorescere. Ab his suspicor instigatum *Eduardum Leum*, ut in nos debacchare-tur, cum ipsi non auderent prodire in proscenium, juvenem gloriæ cupidum & sibi placentem subornarunt, ut pro ipsis fabulam ageret. Qui utinam aut aliter scripsisset, aut *Anglus* non esset. *Eduardo* nihil debeo, sed tamen animo *Christiano*, melius illi volo, quam ipse vult sibi. *Angliæ* debeo, quantum non alteri nationi. Mitto Celsitudini tuæ libellum, quo illi respondeo, sed absque convitiis: quem si vacabit inspicere, videbit quam res ipsa *Lei* pollicitis non respondeat. Non redibit ad convitia, si suo volet honori consultum. Argumentis non arbitror unquam responsurum. Ea in re perdidi dies ferme quadraginta. Quod temporis utinam collocare licuisset in Opus aliquod, quo vel tuam egregiam virtutem posteritati commendassem, vel *Christi* gloriam pro mea virili illustrassem. Precor ut *Christus* Optimus Maximus generosos juxta ac pios conatus majestatis tuæ suo favore semper in majus meliusque provehat, mihique tantum velit ætatis superesse, ut aliquando liceat declarare quantopere sciam me debere benignitati tuæ vere regiæ, quæ dignabitur *Erasmum* extremum clientulum suum solito favore prosequi. *Antuerpiæ* 14. Septembris, Anno 1520.

EPISTOLA DXXXII.

Franciscus Craneveldius Erasmo *S. D.*

NON *possum non agere tibi gratias, vir undecunque doctissime, quanquam ineptioribus meis literis pro tuo illo nuper in me collato beneficio, cujus erit apud nos sane memoria sempiterna, quod ego tanti æstimo, ut ne* Crœsi *quidem opibus redimi patiar. Quod inquis beneficium? Quod me ad suavissimum illum* Morum *tuum, imo nunc nostrum deduxeris, apud quem post tuam abitionem frequens fui, vocante quidem illo, cujus ego non tanti facio* τὰς τραπέζας ὑπὲρ τὰς ἐν Σικελίᾳ, *quanti eruditionem, humanitatem, liberalitatem. Proinde plurimum tibi debere me profiteor, cupioque tibi grati animi signa demonstrare: deinde plurimum mihi dolet, quod quum adesses* Brugis, *tam raro te inviserim, frivolis quibusdam negotiis occupatus, ut occasionem illam multa simul optimaque discendi, sic è manibus elabentem, non vel mordicus apprehenderim. Memini quid tu dixeris de* Flandricis *moribus, sed velim tibi persuadeas me totum esse tuum, nec iis ipsis esse contaminatum.* Morus *abiens* δακτύλιον χρυσοῦν *donavit uxori meæ, in quo verbis* Britannicis γεγραμμένα, Bona voluntate censeri omnia. *Mihi vero vetusta nomismata dedit, aureum, argenteumque: in altero est* Tiberii *effigies, in altero divi* Augusti. *Quæ te scire volui, quia pro his etiam tibi me debere gratiam semper confitebor. Vale, & me, si quid possim, utere.* Brugis 19. *Septembris, Anno* 1520. Fevinus *noster valet, & suo nomine salutem adscribi voluit.*

EPISTOLA DXXXIII.

Erasmus Roterod. Petro Manio, ex Ordine Dominicali, S. D.

MIHI sane non uno nomine grata fuit tua epistola, vir optime, sed varius quidam casus eam mihi nunc eripuit, nunc restituit, unde factum est, ut hactenus illi non responderim. Principio cum redderetur, vix erat vel legendi ocium, post ubi nonnihil daretur ocii, inter literarum fasciculos ita delituit, ut mensibus aliquot diu multumque quæsita, non quita sit inveniri. Tandem ultro non quæsita ad manus venit, &, ut inquit *Ovidius, non inventa, reperta est.* Eam rursus seposui in primum ocium, quod obtingeret. Rursum periit, nec divinare possum quo pacto. Proinde ne suspicere mihi tuas literas parum fuisse gratas, aut me adeo fastidiosum, ut pigeat hominis, licet ignoti, tamen, ut ego conjicio, probi & eruditi, literis respondere, ex mea memoria petam, quod eram ex epistola petiturus. Primum, si satis commemini, commemorabas, quanto studio, quanto applausu, quantaque gratulatione totius populi, sed præcipue eruditiorum, sit acceptus publica concione *Martinus Dorpius*, & hujus laudis portionem aliquam in me conabare transfundere, quasi ille, quod talis vir evasisset, nonnihil deberet meis lucubrationibus. Deinde narrabas isthic esse complures, qui mea summo studio complecterentur, rursus esse nonnullos, qui pari odio aversarentur & *Erasmum* ipsum, & *Erasmi* libros: atque in hoc numero quondam fuisse te quoque priusquam nostra legeres, verum, evolvendis ac pensitandis nostris voluminibus, sic esse transformatum in alterum hominem, ut nullius scriptis æque delecteris, atque unice jam adames illum prius exsecratum *Erasmum*. Sub hæc veluti jam familiaritate nonnulla mecum contracta, duo quædam rogas: primum ne quid *Græci* sermonis admisceam scriptis meis, ne lector ejus linguæ rudis alienetur; deinde ne patiar ut *Gallia* sibi me asserat, sed ingenue fatear *Bataviam* esse *Germaniæ* partem, videlicet ne tanta gloria fraudetur. Ad quæ, ut paucis idque præpostero respondeam ordine; Primo mihi non admodum referre videtur, quo quisque sit loco natus, & inanem quandam gloriam arbitror, si civitas aut natio se jactarit, quod unum aliquem genuerit, qui suis studiis non patriæ præsidiis magnus ac celebris evaserit. Justius gloriatur quæ magnum fecerit, quam quæ genuerit. Atque hactenus ita loquor, quasi quicquam sit in me, de quo possit sibi placere patria. Mihi satis est si non pudeat illam mei, quanquam *Peripateticus* non prorsum improbat ejusmodi gloriam, quæ calcar addere possit ad honestarum rerum æmulationem. Hujusmodi si quid esset in me, optarim ut non *Gallia* modo ac *Germania* me sibi utrinque vendicarent, sed singulæ regiones, singulæ urbes *Erasmum* sibi certatim assererent: utilis esset error, qui tam multos ad honesta provocaret. An *Batavus* sim mihi nondum satis constat. *Hollandum* esse me negare non possum, ea in parte natum, ut si Cosmographorum picturis credimus, magis vergat ad *Galliam* quam ad *Germaniam*, quanquam extra controversiam est, totam eam regionem in confinio *Galliæ Germaniæque* sitam esse. Quod aliquoties nonnihil *Græcismi* meis scriptis admisceo, non solum id facio doctorum pene omnium exemplo, sive veteres, sive recentes expendas, sed etiam multo, ut opinor, moderatius cæteris, nunquam certe sine causa. Sunt quædam, quæ nisi *Græce* dicantur, aut emphasis vim, aut allusionis jucunditatem, aut schematis gratiam perdunt. Quin incidunt interim, quæ nolim protinus à quovis intelligi. Et haud scio an expediat passim aliquid adspergi sermonis *Græcanici*, quo magis omnes compellantur etiam ad linguæ, multis modis necessariæ, cognitionem. Etenim si par esse judicas ideo me in totum abstinere à *Græcis*, quod sint à quibus non intelligar, eadem opera vetabis, ne *Latine* scribam, quod plurimi sint qui *Latine* nesciunt: & tamen non inficior esse locum, ubi charitas se demittit ad captum simplicium, verum, iis quatenus sit indulgendum, non est hujus temporis persequi. Semper illis est adnitendum, ut ad meliora proficiant. Porro complures esse vehementer infensos nobis nostrisque studiis, etiamsi tu An. 1520.

An. 1520. non scripsisses, tamen quotidianis rumoribus abunde discimus. Neque enim isthic solum, verum etiam passim in omnibus pene oppidis, atque hic denique Lovanii tui Ordinis sodales, & horum symmachi Carmelitæ, tam stolide debacchantur apud imperitam multitudinem in optimas literas, nonnunquam & in nomen Erasmi, ut me sane pudeat referre, quæ illos non pudet dicere. Atque hæc imputarem privatæ stoliditati paucorum, nisi id tam passim facerent, ut ex composito facere videantur, tam impune, ut patrum plebisque consensu geri sit verisimile. Nam si non pudet evomere tam insulsas nenias, tam vana, tam atrocia convicia in his concionibus, quæ doctrinæ Euangelicæ dicatæ sunt, quid censes illos effutire apud stultas mulierculas, apud deliros senes, apud superstitiosos idiotas, apud simplices adolescentulos, quibus gravis est & oraculi instar istorum auctoritas. Atque utinam, mi Petre, contingat omnibus, quod tibi scribis usu venisse. Id non tam mea proprie referret, quam publice vestri Ordinis, cui tales rabulæ non levem concitant invidiam, ut ne commemorem interim, quod & populum detractionis tabe inficiunt, qua non alia lues capitalior, & sacri sermonis elevant auctoritatem. Bene habet, quod, uti scribis, jam victus es, expugnatus es, transformatus es. At mecum interim quam belle agitur, in cujus immerentis famam, ut est conjectandum, digna atque indigna loquutus es. Qui religionem absolutam profitentur, hoc diligentius oportet à linguæ virulentia temperare, quod hac ratione, ut facillimum est lædere, ita difficillimum est mederi: & tamen fere videmus, qui piaculum esse ducunt vesci carnibus, aut aliter cingi, morbum hunc longe sceleratissimum pro ludo habent. Sunt hic duo vestri sodalitii, alter Theologus, alter Theologiæ candidatus, quos si velim ulcisci, non alia via magis conveniat, quam mandando literis, quæ illi, mire sibi placentes, quotidie vociferantur in nomen & studia mea, in quibus nihil omnino sapiunt. Est & Carmelita quidam Theologus Coryphæus, quem nunquam sui pudet, cum quotidie videat se publice rideri ab omnibus. Jam quemadmodum magnopere faveo gloriæ Dorpii mei, quem ob eximias ingenii, doctrinæ, facundiæque dotes, ne tum quidem odisse poteram, cum à malis choragis adversum me subornaretur: ita non video quid illinc mihi debeatur laudis, nisi fortasse quod olim adolescentem hortatus sum ad meliora studia, & lucubrationibus meis vel incenderim nonnihil illius studia, vel adjuverim. Aut ego fallor, aut illi succedet, quod nos parum feliciter conati sumus. Bene vale, meque tuis precibus Christo commenda. Lovanio 1. Octob. Anno 1520.

EPISTOLA DXXXIV.

Erasmus Rot. Jacobo Vilingero, Romani & Hispan. Regis Thesaurario, S. D.

QVOD de nomine duntaxat tibi notus ad te scribo, vir incomparabilis, non debes imputare meæ impudentiæ, sed tuæ ab omnibus prædicatæ humanitati. Quod si me ab impudentiæ crimine non absolvis, certe levius damnabis, si cogitaris hanc improbitatem ab humanitate profectam esse. Nam ut sic auderem, extorserunt à me hujus egregii viri *Joannis Fabri* preces, vel merita potius. In quo cum tot egregias dotes perspexerim, raram morum integritatem, eruditionem haud quaquam vulgarem, judicium acre, fidem & humanitatem incredibilem, existimabam me gratiam etiam initurum apud tuam celsitudinem, qui tibi hominem efficerem notum, aut si jam notus est, efficerem notiorem, qui pro tua singulari probitate, proque fide erga Principem, soles impense favere iis, quorum virtutibus intelligis ornari simul & fulciri monarchias: inter hos vel me auctore pones hunc *Joannem Fabrum*, si quid omnino judico, non vulgare decus Ordinis sui: qui vel citra nostrum officium se tibi suis dotibus abunde commendabit, ubi propius hominem inspexeris. De meipso non video quid possim polliceri, animum certe ac studium fidemque polliceor, si qua in re voles *Erasmi* in te observantiam explorare. Bene vale. *Lovanio* 3. Octobr. Anno 1520.

EPISTOLA DXXXV.

Mercurino Guttinario, Cancellario summo Romani & Hispan. Regis Caroli, Erasmus Rot. S. D.

MAGNIFICE vir, ex aliquot familiaribus congressibus comperio hunc *Joannem Fabrum* Ordinis *Dominicani*, multis eximiis dotibus præditum, religione nequaquam fucata, judicio prudentiaque singulari, eruditione solida, quarum rerum commendatione Cæsari *Maximiliano*, virtutum omnium, ut fautori candido, ita judici exacto, cum primis charus fuit. Convenit autem, opinor, ut quemadmodum *Carolus* noster in avitum succedit imperium, ita virtutum etiam avitarum hæreditatem capessat. Porro quod petit, non solum æquissimum est, verum etiam facillimum, videlicet ut idem muneris quod habuit apud Cæsarem *Maximilianum*, apud hunc retineat. Atque id ut fiat, ad publicam rei Christianæ pertinet utilitatem, mea sententia, simulque sacri imperii dignitatem. Id cujusmodi sit, ex ipso rectius cognosces. Scio mihi non fuisse multum consuetudinis cum celsitudine tua, sed hanc fiduciam mihi præbet, partim animus iste tuus ad omnes res honestas omnibus expositus: partim quod confidam fore, ut quemadmodum te successorem habemus eximii viri *Joannis Sylvagii*, omnibus ornamentis parem, aut etiam superiorem: ita hac quoque in parte sis illum relaturus, ut *Erasmo* faveas, qui nihil aliud agit in hac vita, quam ut suis studiis *Christi* gloriam ac bonas literas provehat. Si qua in re potero vel tibi, vel Cæsareæ majestati usui aut ornamento esse, nihil defugiam, quod modo præstare possim. Bene vale, vir omnibus modis eximie, cui quam commendatissimus esse cupio. *Lovanio* 4. Octob. Anno 1520.

EPISTOLA DXXXVI.

Erasmus Rot. Alberto Cardinali Moguntino S. D.

GESTIENTEM advolare isthuc in tuos complexus, hactenus aliquot negotiola detinuerunt, verum, si posthac cœlum dabitur commodius, adero brevi *Coloniæ*. Epistolam, quam tuæ celsitudini de *Luthero* scripseram, editam doleo. Ego certe bono animo scripseram, sed non in hoc scripseram, ut ederetur. Neque cuiquam à me fuit exemplaris copia. Incluseram eam literis ad *Huttenum* obsignatis, admonens, ut si videretur expedire redderet in tempore: sin minus, premeret, aut aboleret. Quo magis admiror, quo consilio factum sit, ut & ederetur per typographos, nec tibi redderetur. Si hic casus fuit, fuit infelicissimus: sin perfidia, plusquam Punica fuit. Utinam hic *Joannes Faber*, Ordinis *Dominicani*, tuæ celsitudini tam esset commendatus, quam merentur hominis eximiæ dotes, ingenium promptum & expeditum, judicium excussum, eruditio solida & abstrusa, lingua felicissima, mores candidi facilesque. Video tyrannidem quorundam nimium succedere. Nec aliud mihi succurrit, quam precari, ut res tota cedat in gloriam *Christi*, utcunque cedet nobis. Bene vale, meum decus. *Lovanio* 8. Octobris, Anno 1520.

EPISTOLA DXXXVII.

Erasmus Rot. ornatiss. Præsuli ac Principi Leodiensi

SALVTEM P. Ornatissime Præsul, qui has reddidit, *Joannes Faber*, Theologus insignis, Ordinis *Dominicani*, cupit tuæ celsitudini commendatus esse, ac mea sententia dignus est qui sit. Erat *Maximiliano* Cæsari cum primis charus ob egregias dotes, quibus præditus est. Eruditio est recondita, ingenium promptum ac versatile, lingua felicissima, mores faciles candidique, ani-

An. 1520. animus, ut mihi videtur, integer. Gratus est multis *Germaniæ* Principibus. Et tamen habet qui illi male volunt: ut nunquam caret æmulis virtus eminens. Optime sentit de tua celsitudine: apud quam existimat me nonnihil valere. Si quid valeo, id totum est humanitatis tuæ, non meriti mei. At spero fore, ut hominis virtutes impetrent, etiamsi mea non impetret epistola. Impetrata est à Principe pensio, me quidem non ambiente, sed hoc est gratius Principis optimi munus, & tibi tuique similibus plus debeo. Quorundam immodicam licentiam sic gaudeo coërceri, ut verear ne successus hic animet bonarum literarum osores, ad opprimenda meliora studia, non enim dicam doctrinam Euangelicam. Bene valeat tua celsitudo. *Lovanii* 8. Octob. Anno 1520.

EPISTOLA DXXXVIII.

Erasmus Rot. D. Gabrieli Ofhusio Cartusiensi S. D.

A STUDIIS ac negotiis vix erat ocium scalpendis, ut ajunt, auribus: tamen mitto tibi tuos versiculos, ne queri possis ulla in re non morigerum animo tuo fuisse *Erasmum*, vere tuum in *Christo*. Scio quam multa mala doceat ocium. Proinde malo te istiusmodi opellis transmittere tempus, quod datur à sacrorum pensis vacuum, quam ad deteriora prolabi. Attamen longe satius erat, è sacris Libris *Christi Paulique* imaginem vivam & efficacem pectori tuo penitus imprimere; quam plumbo, ære, chartisve exprimere. Quod ipsum arbitror te facere, mi *Gabriel*, nec istam industriam tuam aliud esse quam felicis ingenii luxuriem: quam in suo *Nepotiano* laudat etiam *Hieronymus*. Non arbitror à *Christo* nato seculum fuisse malitiosius. Quo minus oportet vos pœnitere instituti vestri, me mea fata in has procellas abripuerunt. Nec tacere mihi licet, nec digna *Christo* loqui. *Christus* clamat, *Confidite, ego vici mundum:* Mundus videtur brevi clamaturus, *Ego vici Christum*, adeo pro dotibus Euangelicis palam regnat ambitio, voluptas, avaritia, audacia, vanitas, impudentia, livor, malitia; etiam inter hos qui se lucem ac salem hujus mundi profitentur. Revisam vos, ut primum licebit. Interea salutabis optimum patriarchen vestrum, œconomum, & eum qui nos obiter, magno, ut apparebat, affectu salutabat. Bene valentem & ad cœlestia semper anhelantem te servet ac provehat Christus, unica spes piarum mentium, mi frater in *Christo* charissime. Ex *Anderlaco* 12. Octob. Anno 1520.

EPISTOLA DXXXIX.

Erasmus Rot. Godschalco Rosemundano, Lovaniensis Academiæ moderatori, S. D.

NON arbitror necesse, ut te commonefaciam officii tui, cujus partes sunt, non solum hoc præstare, ne quis per teipsum lædatur, verum etiam ne cui liceat alterum injuria afficere. Quod *Nicolaus Egmondanus*, sive ex tuo, sive ex Pontificii diplomatis mandato multa dixit in *Lutherum*, nihil arbitror ad me pertinere: sed quod præter omne mandatum, ac præter Pontificis mentem, qui cupit & illos allici, qui hactenus stetissent à *Luthero*, tantum abest ut quenquam alienum velit involvi, pene plura dixit in me & falso & præter meritum meum, opinor auctoritatis simul & integritatis esse tuæ, hominem ab hujusmodi linguæ petulantia compescere: præsertim cum res sit exempli pessimi, & ordini Theologico atque huic celeberrimæ Academiæ, meo judicio, non mediocriter dedecorosa: nisi forte munus istud non generis publicis hujus scholæ commodis, sed paucorum affectibus. Atqui isthuc est servum non rectorem agere. In natali divi *Dionysii*, in æde divi *Petri*, in publica concione cum exorsus dicere de charitate, subito & præter decorum in me detorsisset sermonem (nam casu interveneram) præter alia multa illud in os dixit,

A me magnopere favisse *Luthero*: cum ego ab initio constantissime testatus sim, id quod res erat, mihi cum *Luthero* nihil esse commercii, nisi quod est cuivis *Christiano* cum quovis ejusdem professionis. Doctrinam Euangelicam & Apostolicam agnosco. Cæterum nulli mortalium tantum tribuo, ut illius dogmatis per omnia velim addictus esse: tantum abest, ut ejus causam meo periculo tuendam susciperem, cujus libros non legeram, & adhuc esset in incerto, quid esset scripturus in posterum. Id cum libris etiam editis publice testatus essem, non potuit cuiquam esse obscurum. Ex gustu quem ceperam, ex degustatis verius quam lectis aliquot *Lutheri* paginis, amavi in illo dotes quasdam, ex quibus conjiciebam illum esse posse egregium organum *Christi*, si ad hujus gloriam dotibus suis uti vellet. An. 1520.

B Cumque passim de illo multa prædicarentur atrocia, quædam etiam manifesto falsa, optabam illum, si parum bonus esset corrigi potius quam perdi: id si est favere *Luthero*, ingenue fateor, me nunc quoque favere homini, quemadmodum arbitror & *Romanum* Pontificem illi favere, simulque vos omnes, si modo vere Theologi, imo si *Christiani* estis. Siquidem ille præscriptis diebus satis multis, invitat ad resipiscentiam. Cæterum populus cum audit favere, nihil aliud intelligit quam me sentire cum illo in his, quæ damnantur ab aliis. Addebat quod erat impudentius, me non solum favisse, sed enixe etiam conatum defendere, atque ipsum irrisisse tantum videlicet heroa:

C quod in literis ad Card. *Moguntinum* scriptis, meminerim *Carmelitæ* cujusdam, qui quod *Lutherus* scripsisset, non oportere sacerdoti confiteri capitalia peccata omnia, sed manifesta duntaxat, nimirum sentiens manifesta, non quæ populo essent nota; sed quæ illi qui admisisset indubitata, quod genus sunt homicidium, adulterium, furtum, & quod nunc in peccatis esse desiit, virulenta obtrectatio: sic detulisset apud populum, quasi docuisset licere in confessione reticere quædam admissa criminalia. Atque istud non ex me somniaram, sed ex quodam vestri ordinis præcipuo cognoveram, cujus nomen, cum erit opus, proferam tibi.

D Ac nunc quoque affirmant esse verissimum, quod scripsi. An is defendat *Lutherum*, qui dicat locum aliquem perperam intellectum. Si *Lutherum* refellere pium est, nimirum intelligere necessarium est. Agnosco mediocritatem, vel potius tenuitatem meam: non mihi tantum eruditionis arrogo, ut possim de aliena fide pronunciare: nec tantum auctoritatis vendico, ut velim: nec tantum est ocii, ut vacet *Lutheri* libros evolvere: nec tam sum demens, ut in re tam odiosa velim probare aut improbare, nisi libris illius omnibus à capite usque ad calcem, quod dici solet, diligenter lectis ac relectis. Damnatur ubique præceps judicium, sed potissimum in exitium hominis:

E denique nec tam stultus sum, ut ultro me tam odioso negotio involvam, cui in omnem vitam sit serviendum, cum liceat ociosum spectatorem agere: & tamen obtuli vobis organum styli mei, si modo vos me idoneis argumentis instrueretis. Quanquam hæc res, non tam stylum poscit, quam judicium & sacrarum Literarum absolutam peritiam, denique animum ab omnibus humanis affectibus liberum. Hæc cum sic habeant, vides quam impotenter factum sit ab *Egmondano*, qui prius de me verba fecerit, quam de *Luthero*. Nec id satis, cum articulos aliquot recitaret in diplomate damnatos, venissetque ad articulum de Confessione, repente ἔξω τῶν ἐλαιῶν, quod ajunt, *sunt*, inquit, *qui dicunt hanc con-*

F *fessionem institutam non à Christo, sed à Patribus. Hoc*, inquit, *falsum est*, *videlicet me denotans*, *quod in apologia, qua Leo respondeo, disputem hanc confitendi rationem esse constitutionis humanæ: & ita disputo, ut Egmondanus non sit refutaturus, tametsi nihil definio.* Mox cum atrocissimis verbis exaggerasset errores *Lutheri*, rediit ad intermissum de me sermonem. *In hos*, inquit, *prodigiosos errores incidit Lutherus, ob studium rerum novarum.* Et cum ante usque ad vomitum multorum

An. 1520.

A blaterasset de novis ac veteribus: *Herete*, inquit, *veteribus, fugite nova, adhærete veteri Euangelio*, satis aperte denotans Novum Testamentum: quasi vero ego dederim novum Euangelium, ac non potius vetus instaurarim, & illustrarim. Quid multis? Adeo vir egregius, & religionis columen, incanduit inter hæc, ut toto vultu furorem animi sui testaretur. Nec erat facturus insaniendi finem, nisi vidisset passim alios ridentes, alios indignantes, & obsibilantes, alios inter se mussitantes. An non hæc erat bella fabula, digna quam talis histrio, cum suo candido pallio, in loco sacro, apud viros eruditos ageret? Nec his contentus, die Dominico proximo, eadem ferme repetens me B *Antuerpiam* profecto, bellum adjecit elogium: *Et illi quoque*, inquit, *venient aliquando ad palum, ni destiterint.* Omitto nunc quæ blateravit in Theologicis, ordinariis, ac publicis lectionibus in me & in *Fabrum*: diceres non Theologum loqui de cathedra, sed de plaustro temulentum. Hæc videt tua prudentia, quam sint impotenter dicta, etiamsi favissem *Luthero*, cum illi utcunque liberum esset favere, nondum judicata causa: nunc nemo me audivit vel inter pocula tuentem ullum *Lutheri* dogma, cum non deessent magni Theologi, qui non vererentur affirmare nihil esse in *Luthero*, quin per probatos auctores posset defendi. Sed istis bilem movent duæ epistolæ, quarum alteram ipsi scripsi *Luthero*, alteram C Card. *Moguntino*. Verum, obsecro, prior illa quid habet nisi civilem admonitionem? cui si vir ille paruisset, res ad hunc tumultum progressa non fuisset. At in ea scribo, quod hic haberet complures fautores: & sane habebat plurimos, sed ita faventes, ut ego illi favebam: non quod probarent universa, sed quod plurima, cuperentque pura sinceraque esse omnia. Id scripsi non quo illum animarem ad seditiose scribendum, à qua re illum in eadem epistola deterrui: sed ut conaretur horum judicio satisfacere, vitatis his, de quibus admonebam: quod si fecisset, & Pontificem *Romanum* habuisset fautorem. In posteriore epistola quid aliud ago, quam ut moderatis rationibus cum *Lu*- D *thero* ageretur potius, quam sævitia ac violentia: neque dederetur *Dominicanorum* libidini, sed æquis judiciis vinceretur: quod sentirem Card. à nonnullis ad hoc instigari, ut illum sua potentia opprimeret, cum magis expediret revinci. Erant aliæ causæ permultæ, cur hoc faciendum duxi, quas præstat coram exponere. Hoc non erat probare quæ scribit *Lutherus*, sed improbare modum ac viam, qua illum conabantur opprimere. In ea sententia sum etiam hodie. Nunquam probavi, nec probaturus sum quenquam sic clamoribus apud populum opprimi, priusquam libri sint lecti & excussi, priusquam admonitus sit qui errat, priusquam redargutus sit argumentis & sacræ Scripturæ testimo- E niis. Si hoc est favere *Luthero*, favent illi magni viri, sed cordati, qui tamen negotium susceperant adversus *Lutherum*, & hos tibi proferam cum erit opus. Imo favisse videtur illi *Romanus* Pontifex in Bulla, quæ tamen magis sapit quorundam πλωχοτυρεγίνων sævitiam, quam mite nostri *Leonis* ingenium, qui & spacium indulserit, & admonuerit; ut adversus *Lutherum* prædicarent, haud quaquam id sentiens, ut illum Antichristum appellarent, sed ut divinæ Scripturæ testimoniis diversa docerent, si quid ille perperam docuisset. Hoc enim, opinor, est Theologis prædicare: nam ut aliquem è suggestu magna voce belluam voces, aut Antichristum, nihil opus est Theologo, cum idem possit scurra quilibet. Consi- F lium meum non omnino fuisse malum, fortassis exitus ipse docebit. Ego facti vestri non sum Deo rationem redditurus: quocunque consilio res cœpta est, precor ut vertat in gloriam *Christi*. Admonui ut primum diligenter legerentur scripta *Lutheri*, deinde libris editis ac disputationibus refelleretur, & omissis contentionibus, veritati consuleretur, nec populus ad hujus fabulæ theatrum admitteretur: quid factum sit, ipsi scitis. Tot sunt millia rabinorum, tot sunt qui sibi dii videntur: nullus exstitit, qui *Luthero* sobrie docteque responderet, sive inscitia fuit in causa, sive ignavia, sive metus, quorum nihil competit in probos Theologos. Qui hactenus scripserunt adversus *Lutherum*, nec vobis probari scio: quorum primus fuit *Sylvester*, proximus Minorita quidam, tertius ἀνώνυμος, etiamsi præ se fert Ordinem *Dominicalem*, nec dissimulat se capere salarium annuum à Rege *Gallorum*. Sunt & alii, quorum libelli non prodierunt; nec opinor aliud sensisse Cardinalem *Dertusensem*, qui jubet illi doctrinaliter obsisti, hoc est, non clamoribus seditiosis, sed doctrinæ sacræ præsidiis opprimi, si sanari nolit, aut non possit. Ingenia generosa doceri cupiunt, cogi non ferunt; cogere tantum, tyrannorum est: cogi tantum, asinorum. In bello non est speciosa quævis victoria. Consulebam dignitati gloriæque Theologicæ, volebam illos verum ac plausibilem referre triumphum. Si maxime favissem Ordini vestro, si maxime fuissem infensus *Luthero*, quod aliud dedissem consilium, quam dedi? Libris exurendis *Lutherus* fortassis eximetur è bibliothecis, an ex animis revelli possit, nescio. At id poterat, si meo consilio fuisset obtemperatum. Hoc consilium, si vobis non placebat, tamen mihi fraudi esse non debuit, qui bono animo suaserim *Alberto* Cardinali bene de me merito, cui me putabam hoc officii debere. Et suasi literis obsignatis, nihil minus suspicans, quam fore ut evulgarentur, & audio evulgatas priusquam Card. redderentur: nec tamen editas, ut à me scriptæ sunt, vel illud arguit, quod in his (ut ajunt) appello *Lutherum* nostrum, quod à me certe nunquam fuit additum. Quod additurus non fueram etiamsi meus fuisset: sed ad *Carmelitam* nostrum redeo. Multum ἐϐαττολογήσατο de vitandis novis, de adhærendo veteribus, suspectum habere oportere, quicquid esset novum, adhærendum Veteribus, tenendum vetus Euangelium. Hæc quid sibi vellent plebs idiotarum demirabatur, eruditorum nemo nesciebat dici in linguas, ac Novum Testamentum à me recognitum. Porro, quod ad linguas attinet, insignem injuriam ille facit summo Pontifici, qui tanto studio curat, ut literæ *Græca Romæ* doceantur. Quod ad Novum Testamentum attinet, satis illi debuit esse, quod *Leo* decimus nostram industriam comprobavit, cujus auctoritatem vult valere plurimum, quoties facit ad ipsius affectum. Si levis est illi Pontificis auctoritas, in comprobandis nostris, cur illi gravis est in damnando *Luthero*? Ne commemorem interim stultissimam Battologiam novorum, ac veterum, ad quam plerique risum tenere non potuerunt. Nam ille nova appellat, quibus ipse non assuevit. Ita huic novus erit *Hilarius*, novus *Cyprianus*, novus *Hieronymus*, novus etiam *Augustinus*. Nihil vetus præter in scholas decantata dogmata, & glossam ordinariam cum additionibus. Imo huic vetus erit, quod novum est, novum quod vetus. Nos vetera instauramus, nova non prodimus. Detestati sunt impudens hominis mendacium, cum diceret *Lutherum* horrendos illos errores hausisse è novis, cum ex vetustis scriptoribus hauserit, si quid hausit, ut prædicant qui illius legere libros. Sed fortasse negabit se mihi injurium esse, qui nomen meum non expresserit. Certe iis notis designavit, ut nemo studiosorum non agnosceret. Quicquid meretur *Lutherus*, mihi non placet ut istiusmodi clamoribus populus ad seditionem concitetur, cum res inter doctos transigi possit: sed quid de hoc statuatis, vestræ prudentiæ relinquo: verum, in loco sacro, in concione sacra, apud promiscuam multitudinem palam mentiri de homine immerenti, imo benemerenti, mihi videtur nihil aliud esse, quam elevare auctoritatem sacræ concionis, quam expedit non minus esse puram, quam synaxim ipsam, fraudare populum suo fructu, & hujus Academiæ dignitatem obscurare. Arbitror mihi pro meis vigiliis multo aliud deberi præmium. Quod si maxime essem in aliqua culpa, tamen quoniam adsum ipse, & sine periculo coargui possum, non debebam traduci apud populum, cui vindictæ jam nimium assuevit *Egmondanus*. Forte narratur inter pocula, quod hic

An. 1520. hic aut ille de illo dixerit, ille postridie semet ulciscitur in concione. Ac rursus inter pocula celebratur triumphus applaudentibus sympotis aliquot ejusdem farinæ. Quanquam quod ad meam injuriam attinet, non admodum ægre fero: sed illud vobis considerandum est, an conducat moribus populi, ut assuescat hujusmodi obtrectationibus, quæ paulatim etiam dulcescunt, posteaquam serpsit venenum: an expediat hujus Academiæ publicæ utilitati, cui fortassis amplius faveo, quam quidam qui sibi videntur favere maxime. Nec enim Principis benignitas hanc instituit Academiam, ut illic suaviter agerent tres aut quatuor, sed ut in totius ditionis utilitatem hic floreant omnia honesta studia. Videlicet in gratiam *Egmondani* exsulabit poetria; sic enim ille vocat poeticen, cujus adeo rudis est, ut ne nominare quidem possit: & locus dabitur sycophanticæ, etiam dicato collegio. Sed ne te prolixioribus onerem literis, magnifice Rector, si stolidis istiusmodi clamoribus imposueritis silentium, consuletis non tam mihi, quam tranquillitati publicæ studiorum, quam moribus populi, quam auctoritati sacrarum concionum, quæ blateramentis hujusmodi profanantur, quales quales nos sumus. Sin aut non vultis, aut non potestis, ipse fortassis experiar remedium, nam satis diu videor mihi tulisse hominis istius furias, quas scio nemini vestrum placere: sed quidam abutuntur hujus ingenio, veluti malo nodo malum adhibentes cuneum. Hæc malui scribere, quod id esset utrique commodius: cras si vacabit, & tua valetudo patietur, coram plura, tum dicam, tum audiam. Bene vale. *Lovanio* 18. Octob. Anno 1520.

EPISTOLA DXL.

Thomas Morus D. Erasmo Rot. *S. D.*

ACCEPI, *mi* Erasme, *literas ab* Ventfordo, *quas per eundem tabellarium protinus ad te transmitto: ex quibus hominem facile deprehendes antiquum adhuc morem obtinere. Non petam ut ignoscas, quod tuas aperui: vides enim ut scripta tibi, sic mihi inscripta sunt, nec dubito quin eodem errore ad me contra scripta sint, quæ sunt inscripta tibi, quarum ego legendarum tam avidus eram, ut resignare non libuerit. Si quid in his videris quod me putabis velle scire (quod ego certe non puto) significa. Opinor ad te perlatas, quibus te certiorem facio de recepta tabula, de qua rursus, ac millies, mi* Erasme, *rursus, tibi ago gratias. De* Petro *tuo postquam ivit in* Angliam *nihil audio. Utinam tuum vere dignum Rege munus, aliquid tibi ab Rege conciliet boni. Feliciter tibi cedat, quod injunxit αὐτοκράτωρ, nam ipsi succedit nihil, imo per Deum omnia. Tuum consilium probo, qui non vis Principum negotiosis nugis implicari: & me plane amas, quum iisdem optas ut extricer, in quibus haud credas quam invitus versor: neque potest quicquam esse odiosius, quam hæc est legatio. Nam & relegatus sum in oppidulum maritimum & solo & cælo injucundum, tum domi qui meapte natura vehementer ab litibus abhorream, etiam cum lucrum adferunt, quantum necesse est hic adferant tædium, quum veniant comitante damno. Sed Dominus benigne pollicetur omnia repensurum Regem. Cum recepero, faciam ut scias. Interim vale, tu fortassis ultro non optas.* Eduardo Leo *multam ex me salutem dicito, &* Palgravo *nostro, si rediit. Iterum vale.* Caleto 25. *Octobris, Anno* 1520.

EPISTOLA DXLI.

Erasmus Rot. Joanni Reuchlino S. D.

REVERENDUS Cardinalis *Sedunensis*, cum nuper apud eum pranderem, narrabat te vita defunctum esse. Mihi non libebat credere, quia non erat è re literarum verum esse. At mox lætiora nunciarunt alii, quæ precor ut nobis sint perpetua, vir optime, idemque doctissime. Vides fatalem esse Tragœdiam, quæ nunc agitur, cujus qualis sit futura Catastrophe incertum. Qualis qualis est futura, precor ut cedat in gloriam *Christi* & in rem Euangelicæ veritatis. Ego hujus fabulæ spectator esse malim, quam histrio, non quod recusem ob *Christi* negotium aliquod subire discrimen, sed quod perspiciam negotium esse supra meam exiguitatem. Utinam tam possem præstare quod est optimum, quam opto. Non dubito quin tibi adsint graves & amici consolatores, qui tibi omnem ægritudinem adimant, si quam animo concepisti, ut mea consolatione non sit opus. Altius infixus es animis bonorum virorum quam ut hinc ullis *Jacobitarum* obtrectationibus queas revelli. Res est invicta veritas. Et tacita bonorum judicia perpetuam obtinent auctoritatem, etiam apud posteros suum habitura pondus. Mihi semper studio fuit *Lutheri* causam à tua bonarumque literarum causa sejungere, quod ea res & nos vocaret in communem invidiam, & illum ne tantulum quidem sublevaret. Sed aliis aliter est visum. Me quoque tanta onerarunt invidia, ut parum abfuerit, quin & ipse fuerim impetitus ab istis, qui in bonas literas ac doctrinam Euangelicam conjurarunt. Obscurum non est quid agant illi. Id quo magis succedat, prætexunt splendidos titulos, irritant mitissimum Pontificis ingenium, ut illius malo suis consulant commodis. Utinam qui bonas literas colunt (nam in has tendunt isti) tam concordes essent ad honestarum rerum defensionem, quam isti devoti sunt ad subversionem honestissimorum studiorum. Si *Germanis* nostris placuisset civilitas, ad quam ego semper amplectendam hortatus sum, res fortasse non processisset huc tumultus. *Anglus* ille Episcopus, quo non alius in ea gente vel eruditior vir, vel Præsul sanctior, sic te deamat, ut non ferat à quoquam laudari te parcius. Habet in animo visere te æstate proxima. Bene vale, *Capnion* charissime. *Colonia* 8. Novemb. Anno 1520.

EPISTOLA DXLII.

Conr. Peutingero, Cæsareo Consiliario, Erasmus S.

SCIEBAM tibi non esse vacuum tempus legendis quorumlibet literis, vir eximie, nec mihi multo plus ocii fuit ad scribendum, tamen huc impulit me *Joannes Faber*, Theologus ex Ordine *Dominicali*, quem equidem, quo propius contemplatus sum, hoc magis experior esse virum longe dissimilem quibusdam ejusdem sodalitii: nam præter eruditionem solidam, præter morum integritatem, atque etiam comitatem, comperi non mediocriter valere & judicio, & consilio. Frequenter inter nos commentati sumus de ratione componendæ hujus *Lutheranæ* Tragœdiæ, sine magno orbis tumultu. Quem enim bene volentem rebus humanis non commoveat hoc fabulæ exordium, cui nisi prospectum fuerit, periculum sit, ne in Catastrophen exeat *Christianæ* religioni periculosissimam. Ex levioribus initiis sæpe nata sunt horrenda mundi dissidia. Ac, mea sententia, hic quoque verum est, quod scripsit *Marcus Tullius*, *Pacem vel iniquam, bello æquissimo potiorem esse.* Ac jam nunc fabula longius progressa est, quam velim, & tamen adhuc opinor malum esse medicabile, certe sanabilius est, quam si quibus cœpit auctibus longius etiam provehatur. Sic autem sanari cupiam, ne malum ad tempus suppressum, post majore cum discrimine recrudescat, quod solet usu venire medicis, qui potione propellunt febrem, non ante purgatis venis, unde febris scatet; aut qui cicatrice obducunt vulnus, nondum satis educto pure. Quibusdam videtur optimum factu, ut res omnis sævitia coerceatur, à quibus nec *Faber* admodum dissentit, nisi metueret, ne parum feliciter cedat austeritas. Ait non satis esse fortiter huc tendere, quo vocat animi voluntas, plurima circumspicienda sunt. Primum ut sic consulatur dignitati & auctoritati *Romani* Pontificis, cui merito favent omnes, ut *Christi* vicario summo, qui *Christum* ex animo diligunt, ne quid jacturæ patiatur Euangelica veritas. Neque dubito, quin hoc animo sit

sit *Leo* noster, ut tum demum se gloriosum esse putet, si doctrinam Principis sui viderit ubique florere. Negat hoc tantum esse spectandum, quid mereatur *Lutherus*, aut si qui *Luthero* favent, sed quid conducat publicæ orbis tranquillitati. Magni refert, qui manum admoveant huic malo, & quibus remediis curetur. Admiscent enim sese huic negotio quidam, qui læva sedulitate malum exasperant, atque conduplicant, non tam Pontificis auctoritati, quam suis commodis consulentes. Breviter sic agunt, ut non minus lædant optimas literas ac linguas, quam *Lutherum*. Neque æquum est, ob *Lutheri* causam lædere innoxia, imo sanctissima studia, nec expedit sine causa plures in *Lutheri* negotium involvere. Addebat, esse perpendendum, quo fonte natus fuisset hic tumultus: nimirum ex odio bonarum literarum, quas nunc malitiosa versutia conantur admiscere *Lutherano* negotio, quo nimirum eodem telo conficiant utrosque, licet multum inter sese semotos. Ita fieri, ut multi sint infesti *Lutheri* oppugnatoribus, non ob aliud, nisi quod iidem tendant hisce cuniculis in bonas literas, atque hoc odio commoti nonnulli favent *Luthero*, qui non erant alioqui fauturi. Ostendebat non sine magno dolore, quam paucis annis, quam late sese sparsisset hujus mali contagium. Sibi non ignotos esse *Germanorum* animos, qui ducantur citius, quam cogantur. Nec rem abfuturam à periculo, si nativa gentis ferocitas sævitiâ quorundam exasperetur. Videmus, inquit, hactenus pertinacem *Bohemiam*, & ab hac non admodum abhorrentes finitimas regiones. Sævitia sæpius hactenus tentatum est, neque quicquam promotum, diversis utendum remediis. Odium *Romani* nominis penitus infixum esse multarum gentium animis, opinor, ob ea quæ vulgo de moribus ejus urbis jactantur, & ob improbitatem quorundam, qui nonnunquam Pontificis negotium, non ex illius, sed ex suo gerunt animo, & sibi gerunt magis quam illi, quum nec Pontifici sit gerendum, nisi quatenus illius auctoritas servit *Christo*, gregique *Christiano*. Video rem hactenus multo aliter esse tractatam, quam viri prudentes putarint esse tractandam. *Lutherus* etiamsi vera scripsisset omnia, tamen eo modo scripsit, quasi veritati suum fructum inviderit. Contra qui se huic negotio transversim ingesserunt, sic gesserunt rem apud populum, ut etiamsi causam habuissent optimam, tamen illi plurimum obfuerint sinistro patrocinio. Admonitus est *Lutherus*, ut stylum verteret & atrocitatem temperaret, scribit in dies, ut audio, sæviora. Admoniti sunt hi, ut moderatioribus rationibus rem agerent, quidam sic egerunt, ut cum *Luthero* colludere viderentur. Est autem genus hominum, mi *Peutingere*, quod publico malo saginatur, cuique rebus tranquillis male est. Hi nihil magis affectant, quam ut res mortalium sursum deorsum misceantur. Tum ἐν ᾗ διχοστασίῃ κἀνδροκλείδης πολεμαρχεῖ. His placet sævis modis negotium hoc obrui magis quam finiri, nec laborant quanto orbis malo, modo ipsorum bono: mea sententia nihil agetur in hac causâ, si qui rem tractant, alium scopum sibi proponunt quam *Christi* gloriam. Saxum illud hinc atque hinc tundi potest, loco moveri non potest, cui inscriptum est illud mysticum elogium, *Novit Dominus qui sunt ipsius*. Quicquid à spiritu *Christi* proficiscitur, non potest humanis præsidiis opprimi, quantumvis prematur: quicquid humanis consiliis tentatur, temporarium est, quantumvis ardentibus studiis agatur, quantumvis operoso molimine ad perpetuitatem communiatur. Mei similium non est de Pontificum diplomatis judicare. Erant tamen, qui in Bulla, quam attulit nuncius Pontificius, mansuetudinem illam desiderarent, dignam eo, qui mitissime *Christi* vices primarias gerit in terris, dignam hujus *Leonis* ingenio, multo hactenus placidissimo, quod tamen ipsi non imputant, sed instigatoribus. Jam ut hac, inquit, sævitia maxime aboleantur libri *Lutherani*, ut ipse etiam tollatur è medio, metuendum est, ne malum exasperetur magis quam finiatur, & pro uno sublato exoriantur plures, donec res ad certamen & schisma deducatur. Breviter hæc tempestas insignem aliquem artificem desiderat, qui negotii cursum moderetur, ut nec fluctibus obruatur, nec illidatur vadoso littori, & ita, quod ajunt, devitet *Scyllam*, ne rapiatur in *Charybdim*; ita malum hoc amputet, ne qua possit excetra repullulascere. Censet igitur *Faber* noster, rei summam arbitris doctis, integris, & ob omni suspicione alienis delegandam, non quod *Romanus* Pont. sit cogendus in ordinem, & alieno subjiciendus arbitrio, sed quod existimet illius pietatem, hoc sponte volentemque facturam, si cognorit ad publicam *Christianæ* religionis tranquillitatem conducere. Sed hujus consilii viam ipse tibi copiosius exponet coram: quæ si probabitur, adjunges tuæ prudentiæ consilium, ut in *Wormaciæ* conventu statuatur aliquid, quod omnibus bonis approbetur. Quanquam non dubito quin hic *Joannes Faber* sit tibi pro suis meritis commendatissimus, tamen etiam atque etiam oro, ut tuo in illum studio, nonnihil etiam accedat ex mea commendatione. Non potes *Erasmum* alio officio magis devincire. Ubi nunc sunt, qui clamitant *Erasmum* parum æquum huic Ordini? Talis animus, talis eruditio, tales mores mihi vehementer placent, sub quocunque pallio. Bene vale. *Agrippinæ* 9. Novembr. Anno 1520.

EPISTOLA DXLIII.

Erasmus Rot. Jodoco Jonæ S. D.

VIR optime, epistolas in *Leum* scriptas, etiamsi ille meretur acerbiora, supprimendas duxi, quum aliis de causis, tum ob hoc præcipue, ne illum poneremus in aliqua factione, quum eum nec adversarii nostri agnoscant. Venit huc *Hieronymus Aleander*, satis peritus trium linguarum, sed factus, ut apparet, ad hanc tragœdiam. *Lovanii* primum aliquot *Lutheri* libros incendit, in ipso Cæsaris discessu, mox idem fecit *Leodii*, idem in crastinum parat *Coloniæ*. Mihi non levius succensent, quam ipsi *Luthero*, quod existiment me unum obsistere, quo minus ubique totus *Lutherus* aboleatur, quum ego me multis de causis nunquam admiscuerim causæ *Lutheranæ*. Faveo bonis studiis, faveo veritati Euangelicæ: id vel tacitus faciam, si palam non licet. Dabit aliquando *Christus* tempora sereniora. Hæc paucis scripsi, mi *Jona*, ne nihil scriberem, quum sese offerret grammatophoros, quondam vestræ peregrinationis comes. *Gasparem Schalbum*, *Draconem*, *Hessum*, ac reliquos amicos jube salvere multum meis verbis. *Agrippinæ* 11. Novembris, Anno 1520.

EPISTOLA DXLIV.

Erasmus Rot. Joanni Oecolampadio S. D.

EPISTOLAM, sive libellum potius tuum nondum perlegi totum. Ad obsignatas literas mihi longe gratissimas tribus verbis respondebo, velut occupatissimus. Absit, mi frater, ut ego quenquam ab instituto sancto deterream, nedum te, qui jam per ætatem, & tibi notus es, & vitæ genus non ignorabas. Tum optabam ex animo, ut quod ageres feliciter succederet; nam literis tuis suspicabar tale quiddam tibi esse in animo, nunc gratulor succedere. O vere felicem & Euangelicam philosophiam, id serio meditari, ut animus omnibus hujus mundi cupiditatibus defæcatus, expeditus ac liber hinc avolet, evocante *Christo*. De *Pharisæis* bona verba. Hos denotabam, qui nunc prætextu religionis oppugnant veram religionem, & nobis miris technis odiose facessunt negotium, quorum tædio liberet vel in solitudinem aliquam demigrare si liceat, & omnino facerem, ni me corpusculi imbecillitas prohiberet. Proinde suspicionem istam prorsus ex animo rejice. Neque enim dubito, quin tua prudentia gregem purum & integrum delegerit. Metaphrasim tuam in *Ecclesiasten* recepi, sed nondum legi. Proximis

An. 1520. A ximis literis scribam quid de ea sentiam. Capito totus est aulicus, & succedit illi res, sed nonnihil vereor, ne quid illum inficiat hic mundus, si unquam alias, perversissimus. Neque quicquam interea possumus nisi optare optima. Bene vale, frater in *Christo* charissime. *Agrippina* 11. Novembris, Anno 1520.

EPISTOLA DXLV.

Erasmus Richardo Sbrulio suo S. D.

PARVUM humanus videatur, qui succenseat vel immodice amanti. Proinde non possum non ignoscere B tuis carminibus, eruditissime *Sbruli*, sane quam eleganter, sed nimis amanter de me mentientibus. Neque dubito, quin carminum horum candori, animi candor respondeat. Ingenii tui venam, non minus sinceram quam felicem, ac benignam, primum ex eo carmine perspexi, quod sic ex tempore lusum *Lovanii* reliqueras. Jamque utriusque animus utrique notus erat, quum neuter alteri de facie notus esset. Sed familiaritas, quæ mihi tecum intercessit *Agrippinæ*, non parum magnam accessionem adjunxit meæ de te existimationi, quum ea res fere soleat opinionis jacturam aliquam adducere. Sed heus tu, optime *Sbruli*, ama tuum *Erasmum* quantum voles immodice, modo prae- C dices parcius. Nosti vetus illud Jurisconsultorum adagium, *Nec omnia, nec passim, nec ab omnibus.* Ut non est injucundum laudari à viro laudato, ita non expedit apud quosvis prædicare, quæ tuus in nos amor suggerit animo tuo, ut ne dicam interim quod quædam in me non competunt. Minus nos gravat qui detrahit quod adest, quam qui tribuit quod non habemus. Tu vero quoties amoris œstro percitus bonis lateribus declamas, & omni genere armorum depugnas adversus eos, qui minus *Erasmo* tribuunt, quam tua vellet in me benevolentia, quæso, quid aliud efficis, quam ut illos irrites ad pejus etiam de me prædicandum, & me degraves invidia, cujus nonnulla fortasse portio in te quoque derivetur? Ego jampridem ut obtrectationibus as- D suevi, ita laudum gloriæque sum satur, ingenue profitens me nihil scire, quod possum præsto. Si non assequor quod conor, tamen in rebus honestis & arduis, vel conatus laudi dari solet: si quid labor, sic me consolor, Homo sum, & hæc culpa cum nemine mihi non communis est. Si quis me superat, gratulor publicæ studiorum utilitati, neque mihi turpe duco, si cum ipse multos præcurrerim, exsistat aliquis qui me vicissim antevertat. Nec ideo pilo futurus sim doctior, si me profitear omnia scire. Nec ob hoc sum indoctior, si cum *Socrate* fatear me nihil omnino scire. Quanquam omnino quota cognitionis portio est omnis nostra scientia? Nam de mea nihil dicam. Ego meam E fabulam propemodum peregi. Superest ut addam, Valete & plaudite. Gaudeo passim exoriri, qui meum nomen, si quod tamen est meum nomen, sint obscuraturi. Omnibus his precor, ut res optime succedat, sed tibi cumprimis, *Sbruli* candidissime, quem utinam Cæsaris nostri benignitas inauret. Bene vale. *Agrippinæ* 13. Novembris, Anno 1520.

EPISTOLA DXLVI.

Erasmus Rot. Paulo Ritio S. D.

LIBELLUS tuus, eruditissime *Riti*, me paulo æquiorem reddidit negotio *Caballistico*: quanquam ante- F hac non eram admodum infensus, siquidem ignoscendum arbitror, ut humanum vitium, si quisque faveat iis studiis, in quibus & plurimum insumpsit temporis, & se præcipue valere confidit. Cæterum istos quis ferat, qui quicquid non intelligunt tam acerbis, tamque pertinacibus odiis persequuntur? Neque vero uno nomine mihi placuit Opus. Eruditio, quæ tibi perpetua est, hic mihi non potuit esse nova. Sed imprimis arrisit candor ille & perspicuitas, quæ rem ita ponit ob oculos, ut cæco quoque possit esse conspicua. Arrisit animus iste Gratiis & amicitiæ natus, An. 1520. qui tanto studio tuetur hominis eruditissimi innocentiam, adversus impudentissimos sycophantas. Arrisit denique te, hoc est absoluto utroque philosopho, digna moderatio: qua sic fortiter patrocinaris amico, ut à convitiis in adversarium temperes, magis reputans quid te, quam quid illo dignum esset. Nam brevitati non perinde faveo, cum mihi licet occupatissimo perlectum Opus famem sui reliquerit. Bene vale, doctissime *Riti*. *Agrippinæ*, Anno 1520.

EPISTOLA DXLVII.

Laurentio Campegio Card. Erasmus Rot. S. D.

DECRETUM erat hyemare *Romæ*, cum aliis de causis, tum ut locis nonnullis Pontificiæ bibliothecæ præsidiis uterer, apud nos enim sacrorum Voluminum *Græcorum* magna penuria. Nam *Aldina* officina nobis præter profanos Auctores adhuc non ita multum dedit. Sed hi crebri Regum congressus, à quibus mea referebat non prorsum abesse, nos hic remorati sunt. Itaque quod nunc non licuit, *Christo* favente in proximum annum moliemur. Mihi libebit vel totum hoc ætatis, quod superi volent superesse, *Romæ* peragere: ubi bonis studiis non solum tranquillitas est, verum etiam honos. Hæc regio tametsi mitescit indies, tamen nondum omnino exsuere potest sylvestre ingenium. Et habet antiqua barbaries pertinacissimos suæ factionis propugnatores. Ac mea sententia peccatur utrinque. Qui favent melioribus studiis, malunt ut hostes irrumpere, quam ut hospites paulatim in societatem & amicitiam coalescere; malunt veteres colonos suis finibus depellere, quam commutatis utrinque bonis, utrisque consulere. Contra, qui sibi stultissime persuaserunt se bonam existimationis suæ partem amissuros apud populum, nisi funditus exstinxerint eas literas, quas ipsis nec didicisse contigit, nec vacat discere, tam virulentis, tam stolidis conviciis in eas debacchantur publice, privatim, etiam in sacris concionibus: ut me pudeat recensere, quæ illos non pudet apud promiscuam multitudinem designare, in linguas, in bonas literas, quas tanti faciunt, tum optimi quique Principes, tum ipse *Leo* summus antistes non religionis modo, sed & eorum studiorum, quibus intelligit, *Christianam* philosophiam, vel illustrari, vel propagari, vel constabiliri. Atque hæc agunt devotis animis conjurati, & quod est sceleratius, ad rem exsecrandam abutentes sacris concionibus: quas magis refert ad publicos mores puras esse, quam sacrosanctam Synaxim. Siquidem hanc qui indigne tractat, uni sibi perniciosus est. Cæterum qui loci auctoritate, qui populi docilis credulitate, non ad *Christi* gloriam, sed ad suos affectus abutitur, & multorum animos, divinæ doctrinæ pabulum exspectantes, fraudat & inficit suo veneno, & sacræ concionis elevat auctoritatem. At isti non contenti in optimas literas digna atque indigna dicere, sæpenumero non verentur è sacro suggesto famam eorum incessere, quorum industria putant hæc studia provehi: inter quos cumprimis ponunt *Erasmum*, qui si negem me favere politioribus literis, plane mentiar: sed tamen ita faveo, ut velim eas servire gloriæ *Christi*. Hujus fabulæ præcipui sunt actores quidam è sodalitate S. *Dominici*: qui Ordo ut multos & olim habuit, & nunc, opinor, habet viros eruditione pietateque præstantes: ita mirum videri non debet, si in tot hominum millibus exsistant illorum multum dissimiles. Hi adscitis sibi nonnullis ex eorum grege, qui se nescio quare *Carmelitas* appellant, me sibi fingunt hostem, cum nemo magis faveat veræ religioni. Veneror & exosculor *Christianam* pietatem, in quocunque cultu, in quocunque pallio sese protulerit veris indiciis, sive pullo, sive candido, sive lineo, sive laneo, sive fusco, sive flavo. Quod si quando per occasionem aliquid dicitur in vicia Monachorum,

non magis æquum est eos commoveri, quam ordo sacerdotum commoveretur, quoties aliquis præscribens boni sacerdotis imaginem, ostendit quantum ab hac absit sacerdotum vulgus, aut Principes, quoties illorum vitia tanguntur. Atqui si cui ordini parcendum est, inprimis parcendum erat Sacerdotali, quem ipse *Christus* instituit, & cujus ipse pars fuit. Parcendum erat majestati Principum, quæ sæpius irritata, gravem perniciem excitat mortalibus. Atque ut in totum mihi placet, nullum omnino ordinem seditiosius lædere, ita nimium sibi tribui postulant, qui cum sibi nihil non permittant in alios, palam etiam ac publicitus mentientes, in famam alienam, eaque vertentes in hæreses, aut certe odiosissime calumniantes, quæ nec intelligunt, non patiantur ordinem suum nominari, nisi cum honoris præfatione; & totus *Dominicanum* Ordo conjuret in eum, qui inter amiculos queratur sibi furto sublatam pecuniam, aut constupratam uxorem, ab ejus Ordinis sodali. Divus *Hieronymus* quot locis depingit vitia Monachorum ipse Monachus? Ut satyrico sale defricat Monachorum ac virginum vitam? & tamen huic non succenset *Paula*, non succenset *Eustochium*. Neque mihi tamen unquam sumo, quod sibi sumit *Hieronymus*. Nullum ordinem incesso, nullius nomen perstringo, cum ipsi frequenter à meo nomine non temperent. Tantum locis aliquot demonstro, quibus in rebus sita sit vera religio: nec usquam attingo ea dedecora, quæ vulgo narrantur à multis, non sine pudore eorum qui vere favent illorum instituto. Hic igitur est fons ac seminarium hujus totius Tragœdiæ immedicabile odium linguarum, ac bonarum literarum. At subinde variantur scenæ, variantur histriones & personæ: sed tamen eadem agitur fabula. Hinc illa tempestas in *Joannem Reuchlinum*, & fidei defendendæ prætextus, cum revera nihil aliud quam uni stomacho vindicta peteretur. Cum res nondum satis ex animi sententia succederet, & prodiissent, malis ut videtur avibus, scripta quædam *Martini Lutheri*, statim istis crevit animus, existimantibus sibi telum esse porrectum, quo simul & linguas, & literas politiores, & *Reuchlinum*, & *Erasmum* conficerent. Non dico hunc animum fuisse Theologis omnibus, sed hoc fuisse consilium primis illis hujus fabulæ auctoribus, vel illud testatur, quod aliquot ejus farinæ, mox passim velut ex composito dato signo, miris modis vociferari cœperunt in optima studia, *Lutherani* nominis, quod quam odiosissimum reddere conabantur, communi invidia degravantes, clamantes ex his literis nasci hæreses, schismata, Antichristos, quæ videmus plurimum & decoris & præsidii religioni nostræ contulisse: quod & *Brevibus* suis fatetur *Leo* summus Pontifex; & si literis suis non testaretur, tamen ipsa re testificatur, nullos magis ornans fortunis atque honoribus, quam viros harum literarum peritia præstantes. Porro cum me non fugeret, quorsum illi tenderent, nimirum ut res natura disjunctas uno fasce involverent, & dictis ac scriptis, privatim ac publice testatus sum, nihil esse commune *Reuchlino* cum causa *Lutheri*, nihil mihi cum utroque, nisi quod plusculum erat cum *Reuchlino*, qui cum mihi unum aut alterum intercesserat colloquium, & commune studium provehendi linguas ac bonas literas, & ex hujus libris olim nonnihil didici, cum *Lutherus* mihi, ne de facie quidem unquam sit notus, nec eo progressus sit in linguarum aut peritioris literaturæ peritia, ut hujus causa quiquam pertineat ad eorum studiorum fautores. Hæc opinor non ignorabant isti: sed quærebatur ansa, qua privatim odium suum possent ulcisci. Ea quoniam non data est, ægre ferunt: & nihil non comminiscuntur, quo me apud ignaros rei, vel in odium, vel in suspicionem adducant. Primum una aut altera præfatio *Lutheri* libris admixta, paulo *Latinior*, satis erat illis argumenti, *Lutherum* mea opera adjutum fuisse in conscribendis suis libellis, in quibus ne apiculus quidem est meus. Quasi vero desint *Wittembergæ*, qui possint *Latine* scribere; ne quid dicam de reliqua *Germania*. Hic ipsi sciunt me nihil confingere, & multa silentio præterire, ne quos offendam nimis irritabiles. Sub hæc prodiit epistola quædam ad *Lutherum* mea: mox altera ad Cardinalem *Moguntinum*, utraque typis excusa. Qua quidem in re non queo satis admirari consilium quorundam, qui statim evulgarunt, quod ego cera obsignatum scripseram uni legendum. Unde mihi suspicio est id factum inimicorum opera, undique captantium unde possint lædere. Nam ea, quam scripseram Card. *Moguntino*, prius excusa circumferebatur vulgo, quam obsignata ad illius manus perveniret. Prior illa primum inter Episcopos & aulicos hic circumferebatur: quæ videlicet plane convinceret *Erasmum Lutheranæ* doctrinæ fautorem esse. Deinde *Romano* etiam Pontifici delatam ex *Hieronymi Aleandri* literis colloquioque cognovi: cum ea magis declaret me non favere scriptis *Lutheri*: nisi quis perperam interpretetur omnia. Ex universis *Lutheri* libris non perlegi duodecim pagellas, atque eas etiam carptim: & tamen ex his degustatis verius quam lectis, videbar mihi deprehendere dotes naturæ raras, & ingenium pulchre accommodum ad explicandum juxta veterem morem arcanas literas, ad suscitandum Euangelicæ doctrinæ scintillam: à qua & publici mores orbis, & scholæ nimium jam indulgentes argutis magis quam necessariis quæstiunculis, vehementer prolapsæ videbantur. Audiebam eximios viros probatæ doctrinæ probatæque religionis sibi gratulari, quod in hujus viri libros incidissent. Videbam ut quisque esset integerrimis moribus, & Euangelicæ puritati proximus, ita minime infensum *Luthero*. Porro vita prædicabatur, & ab iis, qui doctrinam non ferebant. Cæterum de spiritu viri, de quo solus Deus potest certo judicare, malui, sicut par est, in bonam partem esse propensus quam in malam. Postremo mundus velut jam pertæsus hujus doctrinæ nimium urgentis ad humanas vel commentatiunculas, vel constitutiunculas, sitire videbatur vivum illum, ac purissimum laticem ex Euangelicis & Apostolicis haustum venis. Ad hoc præstandum, mihi videbatur ille, & natura compositus, & accensus studio. Sic igitur favi *Luthero*, bonis illius favi, quæ in illo vel videbam, vel esse credebam. Imo non illi favi, sed gloriæ *Christi*. Et tamen in eodem videbam, quæ mihi nonnullam sollicitudinem ac suspicionem incuterent. Proinde cum ille me suis literis ultro provocaret, statim arrepta occasione, diligenter admonui, quid ab illo vitari vellem, ut correctum ac purgatum illius ingenium, magno cum fructu, magnaque cum gloria simul ac lucro *Christi*, instauraret nobis Philosophiam Euangelicam jam pene frigescentem. Quod si præstitisset, non dubitarem fore, quin hujus propositi *Leonem* ipsum haberet in primis fautorem, cui nihil arbitror esse antiquius, quam *Christi*, cujus vices interim gerit, gloriam, & gregis concrediti salutem. Vide, quæso, an hæc sit epistola, *Luthero* faventis: si quid ille scripsit adversus doctrinam aut pietatem *Christianam*. Quoniam in illius scriptis mox offenderat nescio quid sævum & austerum, nec satis referens mansuetudinem spiritus Euangelici, admonui ut ad exemplum *Christi* & Apostolorum cum omni mansuetudine doceret ea, quæ ad veram pietatem attinent. Id quo majore cum fructu posset, admonui ut parceret *Romano* Pontifici: cujus auctoritatem expedit haberi sacrosanctam, parceret Principum celsitudini, qui conviciis attacti, aut intempestivius admoniti, non solum non redduntur meliores, sed exacerbati perniciosas aliquoties excitant tempestates, fitque ut & monitori sua pereat auctoritas, interim & vita, & monito suus fructus. Siquidem ut veritati nunquam fas est adversari, ita celare nonnunquam expedit in loco. Semper autem plurimum refert, quam in tempore, quam commode & attemperate eam proferas. Quædam inter se fatentur Theologi, quæ vulgo non expediat efferri. Et sæpe sanat admonitio tempestiva, blanda ac civilis, quos perderet sæva & intempestiva objurgatio. Non enim hic adducam, quod *Plato* perspexisse videtur, multitudinem promi-

An. 1520. miscuam, & imperitam, non posse contineri in officio, nisi nonnunquam fuco doloque bono fallatur. Sed ea res ut virum integrum desiderat, ita desiderat egregie prudentem. Admonui, ne scholas aut ordines omnino contemneret, sed civiliter admoneret, quid mutari vellet: ut in his, quæ longo usu magis, quam recto judicio recepta sunt, densis ac solidis argumentis uteretur potius, quam asseverationibus. Et quoniam non ignorabam ingenium *Germanicum*, neque nescirem eum quorundam scriptis immodice mordacibus irritari, admonui, ne convicium convicio regereret: sed aut in totum negligeret, aut argumentis responderet: à maledictis omnino temperaret. Ad hæc quoniam verebar ne tanta libertas exiret in tumultum, admonui, ne quid arroganter aut factiose vel diceret, vel faceret. Postremo excuteret animum ipse suum: de quo meum non esset judicare, ne quid esset corruptus, ira, aut odio, aut inani gloria, quæ mediis etiam pietatis officiis solet insidiari. Quod qui his obnoxius esset affectibus, non videatur idoneus præco Philosophiæ *Christianæ*. Obsecro, quid hic omissum est, de quo fuerat admonendus *Lutherus*? Hæc cum sincero & amico scripserim animo: tamen non defuerunt apud *Germanos*, qui hanc epistolam *Luthero* impingerent, velut illius doctrinæ sugillatricem, quam altera pars calumniatur ut à fautore scriptam. At quosdam hoc ipsum male habebat, quod homini responderim. Quasi vero mihi vicio vertendum sit, etiamsi *Sultani* literis provocatus, illi respondissem: præsertim cum ille nihil de suis dogmatis mihi communicaret. Alios male habebat; quod tam civiliter respondissem. Sed isti non animadvertunt, quam suo quisque ingenio blandiatur, quam amara per se res sit admoneri. *Lutherus* mihi nec de facie notus erat, ut nec adhuc est, librorum illius nihil attigeram præter paucas pagellas. Res nondum erat progressa in hanc contentionem: tantum à paucis reclamabatur, quos omnes suspicabantur suum agere negotium. Flagitabatur disputatio, flagitabantur judices. Et qua fronte ego primùm ignotus, deinde nulla præditus auctoritate, deinde nimis quam tenuiter doctus, sumpsissem in illum supercilium censorium: aut quæ spes fuisset illum laturum me, aut qui fructus exspectari poterat, nisi ut hominis stylum tandem in me acuerem objurgando? Hoc ipsum parum civile, ultro admonere non consulentem. Nec eram ignarus quanto plus solemus proficere civili blandaque admonitione, quam objurgatione sæva. Non mihi sumo tantum ingenii, tantum eruditionis, ut ausim de aliena fide pronunciare, ni plane quis repugnet articulis receptissimis. Quid alii sibi sumant, ipsi viderint. Sunt qui me negent aliud esse quam Grammaticum. An ego nihil aliud sim, in præsentia non disputo: illud extra controversiam est, illos aliud esse. Sed ad rem. An isti tulissent Grammaticum de hæresi pronunciantem? Quod si maxime suppetisset eruditio, non poteram illius libros refellere, nisi semel atque iterum perlectos, nisi excussis locis auctorum, unde hauserat sua dogmata. Et hausit pleraque ex Veteribus, quos si nominatim ubique citasset, bonam invidiæ partem defugisset. At mihi vix erat ocium mea legendi, & si quid ocii superesset, malim, ut ingenue dicam, Veteribus evolvendis impendere. Jam cum & eruditi multi, & scholæ etiam hanc provinciam sibi capesserent refellendi *Lutherum*, quæ fuisset impudentia, memet ingerere transversum, aliisque & judicandi auctoritatem, & victoriæ gloriam præripere? Cæterum, quos illud offendit, quod post præscriptam docendi formam adjeci, *Hæc non admoneo, ut facias, sed ut quod facis, perpetuo facias*, mihi videntur admodum imperiti rhetoricæ civilitatis, qua mitigare solemus admonitionis austeritatem. Quis enim non novit hæc schemata? Sed ego jamdudum memorem moneo, doctum doceo, & sus *Minervam*. Nimirum jam imaginabar illum sua sponte facere, quod ab illo fieri volebam. Alioqui si nihil in eo displicuisset, stultum erat tot verbis aliam scribendi formam præscribere. Et isti

A sic interpretantur: Scribe seditiose, scribe hæretice. Et tamen si maxime talis fuisset *Lutherus*, ne potuit quidem hoc dictum aliter intelligi, quam juxta formam præscriptam. Jam & illud perverse interpretantur, quod addiderim, & hic & apud *Anglos* non paucos esse, qui libris illius faverent, quasi voluerim illum animare ad audaciam: cum potius hoc egerim, ut illum hortarer ad moderatius circunspectiusque scribendum, quo magis satisfaceret bonorum virorum judicio, & ea scriberet, eaque moderatione scriberet, quæ piorum & eruditorum favorem perpetuum mererentur. Sic athletis propositis favoribus addimus animum, non ut negligentius certent, sed ut bonorum favori respondeant. An. 1520.
B Nec interim satis animadvertunt quidam, quod in eadem epistola tractem duplex argumentum, alterum de clamoribus in bonas literas, & harum professores, alterum de vociferationibus in *Lutherum*. In priore prorsus ac palam ab illis dissentio; in posteriore me nec judicem facio, nec adversarium, nec patronum, tantum admoneo quid velim à *Luthero* vitari. Jam in epistola ad Cardin. *Moguntinum* quid aliud ago quam ne per vim opprimatur, causa non cognita: ne ea fenestra aperiretur quibusdam damnandi, quod non refellunt, & haud scio an etiam intelligant? Et tamen in eadem ingenue fateor, mihi quædam in *Luthero* displicere. Hactenus favebam *Luthero*, ut nollem illum
C dedi quorundam libidini, qui quovis prætextu tendebant ad subvertendas bonas literas: sed tamen non ita favebam, quin divinorum Voluminum testimoniis revinci, quin argumentis refelli vellem, si refelli mereretur. Generosa ingenia doceri cupiunt, cogi non ferunt. Docere Theologorum est, cogere tantum tyrannorum est. Ita favebam *Luthero*, ut corrigi mallem, quam perdi; revocari, quam exstingui, si quid erraret. Et errant quotquot hactenus scripserunt, si modo Canonicas Scripturas excipias. Hoc animo puto & hodie Theologos omnes probos favere *Luthero*. Imo hoc animo video & ipsum esse *Leonem* Pont. Maximum. Amavit libros & ingenium *Tertulliani Cypria-*
D *nus*, in dogmatibus non consensit. Amavit *Origenis* ingenium *Hieronymus*, à damnatis opinionibus abstinuit. *Tychonii* libris & ingenio videtur delectatus *Augustinus*, procul interim abhorrens ab illius factione. Nec tamen hæc velim esse fraudi *Luthero*. Ego de illo in neutram partem pronuncio, suos habet judices. Ut mea laudatio nihil illum sublevaret: ita nolim illum gravari, si quid secus de illo sentio. Tantum ostendere volui, quantum absim ab eo quod mihi impingunt. Primus illius libellos suspectos habui, ne quid tumultus gignerent. Primus obstiti, ne *Basileæ* cuderentur, & obstiti non leviter, primum oratione minisque præsens, mox absens literis. Et crebro & diligenter ad-
E monui, nunc per literas, nunc per amicos, quid ab illo vitari vellem, idque feci tanta libertate, ut amicorum epistolis admonerer, ne talia passim loquens qualia scriberem, plurimorum *Germanorum* animos à me alienarem: cum horum nihil facerent Theologi, qui se credebant fortiter adversari *Luthero*. Nemo fraterne monebat hominem, nemo deterrebat, nemo docebat, nemo refellebat. Tantum vociferabantur, exortum novum hæreticum, qui doceret, non esse necesse confiteri omnia commissa capitalia. Mox venturum *Antichristum*. De causa nunquam pronunciavi, modum impetendi duntaxat improbabam, ut præproperum, ut indecorum, ut inclementem, ut inutilem.
F An continuo favet parricidio, qui nolit parricidii reum damnari, nisi cognita causa? An hosti favet, qui monet quo pacto possit hostis opprimi minimo dispendio militum, imo qui monet tentandum, an hostis sine *Martis* alea possit ad deditionem adigi? Si bene consulit Reipublicæ qui mavult hostem servari quam perimi, qua fronte reprehendunt, qui idem velit à Theologis fieri? Et hæc loquor, fingens interim quod mihi non constabat, *Lutherum* erroris esse magistrum. Et tamen sic admonui, quid mihi videre-

An. 1520.

tur optimum factu, ut nihilo secius liberum aliis facerem, suo uti consilio, si magis probaretur. Videbam hoc ulcus non sine periculo tangi apud plebem promiscuam, in qua plurimi sunt, quos onus confitendi male habet, nullum libentius excussuros, si sensissent Theologum, ac probatæ vitæ virum, in hac esse sententia. Et tamen incertum est etiamnum, an in scriptis suis hoc senserit *Lutherus*. Deinde quid aliud quam nobilitabant ejus libros ejusmodi clamoribus, ante perpaucis notos, & eos irritabant ad legendum, qui nunquam alioqui fuerant lecturi? magna cum utilitate bibliopolarum: qui tanto felicius distrahebant suos codices, quanto isti vociferabantur impotentius. Atque interim nec populum docebant, nec *Lutherum*. Unde doctoris titulo gloriantur, nisi ut doceant? Qualis qualis erat *Lutherus*, certe humanius erat sanare, quam exstinguere. Olim pro convictis etiam maleficis intercedebat Episcoporum auctoritas. Tantum abesse debent ecclesiastici viri à perdendi libidine. *Augustinus* pro *Donatistis*, qui haud scio, perniciosiores ne fuerint hæretici, an sæviores latrones, quos sciebat insidiari suo capiti, apud Imperiales præfectos intercedebat, ne sæviretur in illorum corpora. Nimirum vir optimus eos resipiscere cupiebat, perire nolebat. Superesse volebat, qui possent resipiscere, & superesse volebat etiam suo periculo. Olim audiebatur hæreticus, etiam cum reverentia, id quod ex *Augustini* libris palam est, & tamen tum temporis hæretici convicti, & in errore persistentis, pœna nihil aliud erat, quam semotio à communione orthodoxorum. Nunc nulla proscriptio sævior est, quam hæresis crimen. Et tamen nihil facilius habent in ore isti, nescio qui, qui munus Episcoporum sibi vendicant, quorum aliquot scio his esse moribus, ut mihi ne pilo quidem viderer melior, si sua sententia me pronuntiarent orthodoxum, ut ingenue quod sentio dicam. Laudatur sapientum quorundam consilium, qui sceleratissimis etiam ignosci cupiebant, quod negarent perpendendum quid illis esset dignum, quorum factis nullum satis dignum supplicium excogitari poterat, sed quid postularet dignitas *Romani* nominis, quid suaderet utilitas publica. *Paulus* ubique parcit pseudapostolis, ne provocati gravius etiam læderent teneram adhuc, ac recentem Euangelicam doctrinam. Quanto minus conveniebat sic illico sævire in eum, cujus vita prædicabatur ab omnibus, cujus scriptis tot egregii proceres, tot eruditi, tot pii delectabantur? Quod si *Lutherus* talis fuisset, qualem illi videri volebant, nullum poterat dari consilium, quod magis & gravaret illum, & Theologorum victoriam illustraret. Illi totum *Lutherum* cupiebant exstinctum. Quod si hominis vel error, vel pertinacia merebatur extrema remedia, quæ tandem tentatis omnibus adhiberi solent membris deploratis, nimirum hac ratione totus *Lutherus* aboleri poterat, si prius exemptus fuisset ex animis hominum, mox etiam è bibliothecis, idque citra tumultum orbis *Christiani*. Ex animis eximi poterat, si dogmata illius solidis argumentis, ac divinæ Scripturæ testimoniis refellissent ii, quos & eruditio non vulgaris commendabat, quosque spectata vitæ integritas vindicabat à suspicione corruptelæ. Gravis est, ut esse debet, apud omnes *Christianos Romani* Pontificis auctoritas, sed ea quo plus habet ponderis, hoc magis circumspiciendum, ne privatis affectibus quorundam nimis indulgeat, hoc minus illi sunt contemnenda doctorum ac piorum hominum tacita judicia. Siquidem illud non verebor in genere dicere, nullos magis officere Pontificiæ dignitati, quam qui illi vel stulte favent, vel corrupte. Quis enim nescit *Romano* Pontifici esse, quo vel perdat, vel terreat quos velit? Sed quod unquam fuit Imperium tam instructum, quod solus metus reddiderit diuturnum? Ipse Deus amari quoque voluit, non solum timeri. Proinde, ut dicere cœperam, quo gravior est ac latius patens Pontificis auctoritas, quo res est atrocior, hoc erat mea sententia lentius ac moderatius agendum.

A Hoc si solus suasissem, non eram, opinor, reprehendendus. Nunc hac in parte video mecum sentire, si qui sunt cordati, non hic solum, verum etiam *Romæ*, non tantum apud profanos, verum etiam apud Theologos, atque adeo apud ipsos *Dominicales*. Ex his, quibus damnatus *Lutherus* placet, sic damnatus non placet. Non enim hic excutiam quales sint, per quos potissimum agitur hoc negotium, non referam pro damnatis *Lutheri* dogmatis, qualia nobis inferant, fortassis ut nunc sunt res mortalium, longe tutiora, sed si quis pietatis Euangelicæ negotium spectet, non paulo perniciosiora, quæ nec ii ferunt Theologi, qui alioqui *Lutherum* omni machinarum **B** genere adoriuntur. Hoc igitur meum consilium hactenus modo favit *Luthero*, ne præter meritum, ne præter jus, ne per tumultum, ne magno orbis tumultu opprimeretur. At multo magis favere videbatur dignitati *Romani* Pontificis, auctoritati ordinis Theologici: cujus & judicia oportet esse gravissima, & mores quam maxime sedatos, & ab omni suspicione stultitiæ, invidentiæ, avaritiæ, ambitionis, odii, adulationis, cæterarumque cupiditatum, quæ nobis judicium adimunt, remotos. Ut nemo minus favet *Romano* Pontifici, quam qui favet imprudenter, qui favet corrupte: ita nemo magis officit nomini Theologico, quam qui hoc agunt, ut Theologos faciant, vel adulatores, vel **C** tyrannos. *Moses* non dubitavit sequi consilium *Jethro* soceri, & mihi pro fideli consilio indignantur, cui tamen per me liberum erat non parere. Si verum audire cupimus, sit cuique liberum suam dicere sententiam, sit venia vel male consulenti, modo id fiat animo sedulo. Quod si huic præmium est mitra, illi magnum malum, quæ spes est, cognoscendæ veritatis? Ex tot Academiis duæ duntaxat damnarant aliquot *Lutheri* paradoxa. Nec hæ prorsus inter se consentiunt, imo nec alterius Theologi inter sese prorsus consentiunt. Exspectabatur sententia *Parisiensis* Academiæ, quæ semper in re Theologica non aliter principem tenuit locum, quam *Romana* Sedes *Christianæ* religionis principatum. **D** Cum hujus exspectaretur judicium, an mihi fraudi esse oportuit, etiamsi favissem quibusdam *Lutheri* dogmatis? Nunc nihil unquam illius tutatus sum, etiam cum liceret, tantum illorum præcipitatum ac tumultuosum judicium improbavi, qui displicuerunt & iis, qui *Luthero* adversabantur. O novum *Lutheranum*! primus *Lutheri* libros hactenus certe damnavi, quod viderentur spectare tumultum, à quo ego semper & constanter abhorrui, primus obstiti, ne lucubrationes illius ederentur, pene solus omnium illius libros non legi, solus nihil unquam illius sum conatus defendere, ne inter pocula quidem, ubi quod effutitur, in vino scribi solet. Semper hortatus sum, ut qui possent, disputa**E**rent adversus *Lutherum*, scriberent adversus *Lutherum*. Id ubi *Lovanii* cœptum est, constanti vultu probavi, quod utinam non fecissent præpostere. Exiit duarum Academiarum præjudicium adversus *Lutherum*. Prodiit Bulla terrifica *Romani* Pontificis titulo. Exusti sunt codices. Clamatum est apud populum. Res odiosius agi vix potuit. Bulla visa est omnibus inclementior, quam pro lenitate *Leonis* nostri, & tamen hujus sævitiæ non parum additum est ab his, qui rem exsequebantur. Nullus interim vidit *Erasmum*, aut inquietum, aut solito tristiorem. Quæ *Sylvester Prieras* scripserat adversus *Lutherum*, à nemine hactenus audivi probari, vel ex eorum numero, quibus *Lutherus* est invisissimus. **F** *Augustinus* Minorita minus etiam placuit quam *Sylvester*. De *Thoma Rodagino*, quoniam degustavi duntaxat, nihil interea dicam. Unus erat *Lovanii* vir, Scholasticæ Theologiæ non vulgariter eruditus, nec veteris illius rudis, nomine *Joannes Turenholtus*; is publice multis diebus disputavit adversus aliquot axiomata *Lutheri*, & disputavit ut Theologum decuit absque conviciis. Idem scripsit super hoc argumento libellum, nec dubito quin ea moderatione scripserit, qua disputavit. Nemo vehementius adnisus est, ut is libellus publi-

An. 1520. blicaretur, quam ego. Hæc nimirum ageret, qui Lutheri faveret erroribus? Quid mihi necessitudinis cum Luthero? aut quid ab illo sperem præmiorum, ut ab eo stare velim adversus doctrinam Euangelicam? aut adversus Ecclesiam Romanam, quam opinor à Catholica non dissentire? aut adversus Pontificem Romanum totius Ecclesiæ Principem, qui nec Episcopo meo peculiari velim adversari? Non sum tam impius, ut dissentiam ab Ecclesia Catholica, non sum tam ingratus, ut dissentiam à Leone, cujus & favorem, & indulgentiam in me non vulgarem sum expertus. Postremo non sum tam imprudens, ut obsistam ei, cui nec Regibus tutum est obsistere, etiamsi illius causa mihi parum probaretur, præsertim cum nulla spes esset boni fructus. Si corrupti mores Romanæ curiæ postulant ingens aliquod ac præsens remedium, certe meum aut mei similium non est hanc provinciam sibi sumere. Malo hunc, qualis qualis est, rerum humanarum statum, quam novos excitari tumultus, qui sæpenumero vergunt in diversum, atque putabatur. Qui mare admittunt in novas lacunas, sæpe falluntur, quod semel admissum, non ea fertur, qua destinarat admissor, sed quo lubuit proripit sese, magno malo finitimorum. Ego sciens nec fui nec ero magister erroris, nec ullius tumultus vel dux, vel comes sum futurus. Affectent alii martyrium, ego me non arbitror hoc honore dignum. Scio me quibusdam invisum, non quod Lutheranus sim, nam hoc ipsum indignantur, quod Lutheranus non sim, sed iis qui nullis placent nisi stultis mulierculis, idiotis, & superstitiosis. Nec prorsus aliis displicet Erasmus nisi quibus displicent bonæ literæ, & Euangelica veritas, hoc est, quos alit, ac ditat populi stultitia. Hæc pluribus ad te scripsi, ut si qui forte sunt isthic, qui me vocant in suspicionem, ne quid commovearis istorum calumniis, illud certissimum habens, ac persuasissimum, Erasmum & fuisse semper, & semper futurum Romanæ Sedis, cui scio me multis nominibus obligatissimum, cum primis studiosum, habiturum pro adversario quisquis illi adversatur. Atque utinam Germani maluissent prudentem aliquam rationem excogitare, negotium hoc Lutheranum, & ex dignitate Romani Pontificis, & ex publica tranquillitate, componendi, quam procacibus ac seditiosis libellis, ulcus hoc per se satis atrox exasperare. Multorum gravium ac prudentum judicio, videbatur res feliciorem exitum habitura, si per graves, doctos ac sedatos viros majore moderatione, minore sævitia, fuisset acta, hoc est, si Leo Papa maluisset hac in re suam sequi naturam, quam aliorum affectibus indulgere. Sed utcunque res cœpta est, precor, ut Christus Optimus Maximus det exitum felicem omnibus, ipsi gloriosum, Leoni splendidum & honorificum, cujus gloriæ pro mea virili nunquam sum defuturus, si quid tamen hæ valebunt literæ. Bene vale. *Lovanio* 6. Decembris, Anno 1520.

EPISTOLA DXLVIII.

Erasmus Rot. Christophoro Hegendorfino Lipsio S. D.

Tam ego absum ab *Ulysse*, quem me facis in literis tuis, quam tu procul abes à *Thersite*, cui te confers. Doctrinæ laudem, quam ad invidiam usque mihi tribuitis, toties jam frustra deprecor. Humanitatis & candoris laudem libens agnoscerem, si per occupationes & fortunæ malignitatem tantundem præstare possem, quantum cupio. Eruditione volens cedo quibuslibet, humanitatis officiis quod superor nonnunquam, necessitas est in causa, non natura. Si *Philippus Melanchthon* duxit uxorem, quid superest, nisi ut illi bene ominemur? quando quod factum est, rescindi non potest. Quorsum igitur attinet nunc amicorum colligere sententias? Quod isthic agit *Eckius*, hoc hic quidam agunt majoribus etiam studiis. Sed hujus fabulæ semper decreveram esse spectator, sic, ut nec, si bene cesserit, mihi laudis aliquid postulem, nec, si secus, reprehendi possim, fata viam invenient. Cæterum, quod in *Eckium* schedis affixis ludunt, multis modis mihi displicet. Primum, exemplum periculosum est, quod in quemvis illico possit recidere. Deinde quid stultius, quam eos provocare, quos non possis coercere? Postremo quid minus decorum *Germanis*, quibus præcipuam laudem olim peperit bellica virtus, quam anonymis libellis pugnare, quorum interim suspicio multos gravat innocentes, cum adversariorum causam reddant etiam meliorem. Ut armis rem gerere, nisi cum urget necessitas, non est mei consilii: ita libellis pugnare, nimis ineptum, nec satis viris dignum judico. Magis illud ad rem pertinebat, circumspicere rationem aliquam, qua sine tumultu totum hoc negotium possit componi. Nunc *Lutherus* eos provocat, qui etiamsi malam causam haberent, quod ego non judico, ne possint quidem opprimi. Et interim bonas literas degravat invidia, in quas crabrones hos immittit, vix tolerabiles, etiam cum res illis male succedunt. Quis autem feret gestientes victoria? Aut ego nihil video, aut alio tendunt quam ad *Lutherum*. Musarum aciem expugnatum properant. Non recusavero videri vanus, nisi res ipsa mihi fidem arroget. Bene vale. *Lovanio* 13. Decemb. Anno 1520.

EPISTOLA DXLIX.

Erasmus Rot. Augustino Scarpinello Neapolitano S. D.

Tale iter hostibus eveniat, quale mihi contigit huc revolanti. Qui venti, qui nimbi, quæ inundatio? Parum abfuit quin in ipsis montibus naufragium fecerimus, nam equis erat navigandum. Equus famuli vix enatavit incolumis, nos enim alieno periculo maluimus sapere. *Aragonia* Regina jam progressa *Aquisgrano* sesquimilliarium, coacta est in urbem redire cum suis. Ego vir fortis turpe ducens, si velut victus redirem unde veneram, hospiti meo risui futurus, homini hominum qui vivunt humanissimo: is est *Leonardus Priccardus*, qui nullis precibus quiverat impetrare, ut eum diem adhuc darem amicis cupientissimis: pertendo quo cœperam. Quid enim conviciorum in me non dixisset ille, si quod tantus amicus, nec solus, quod dies Dominicus, qui ferias impetrat & ab agricolis, non impetrasset, ventus & imber extorsissent. Totum ferme iter equitavimus soli, latronem nullum vidimus, etiamsi multos terrebant sævi rumores. Tu vero quid isthic rerum geris? Jamne satis *Germanice* spiras? Quomodo te beant æstuaria *Germanica*? O te felicem, qui in media bruma fruaris æstate! Sed quid tandem agit amasius tuus *Cicero*? Quæ spes habet te fore, ut ille totus aliquando reviviscat? Verum, etiam atque etiam vide, ne sic adames *Marcum Tullium*, ut cum *Hieronymo* flagris liventes scapulas referas. Rides somnium? at expertus ille somnium esse negat. Sed ego, mi *Augustine*, serio jam laudo studium tuum, qui totus in *Cicerone* verseris. Quod idem si fecissem, fortasse meliorem gratiam retulissent ingenia candidiora, quam nunc referunt quidam, quibus benefacere periculosissimum est. Brevi me reddam vestro contubernio, interim salutabis meis verbis mitissimum *Severum*, congerronem tuum, & insignem heroa *Aloysium Marlianum Tudensem* Episcopum. Bene vale. *Lovanio* 13. Decembr. Anno 1520.

EPISTOLA DL.

Francisco Craneveldio, Urbis Brugensis à consiliis, Erasmus Roterod. S. D.

Nimirum hoc est, quod vulgo dici solet, unica filiola mihi duos conciliavi generos. Agis mihi gratias, cujus opera tibi contigerit *Morus* tam candidus amicus. At ille mihi vicissim gratias agit, per quem contigerit nosse *Craneveldium*. Sciebam illico, quæ morum & ingeniorum est similitudo, nascituram in-

An. 1520. inter vos amicitiam, si modo uterque alteri innotuisset. Talium amicorum, ut est cum primis preciosa, ita rarissima est possessio, præsertim hisce temporibus, quo magis est propaganda, atque etiam tuenda. Commigravit isthuc *Petrus* cognomento Amicus, juvenis moribus ingenioque longe candidissimo. Complures annos egit cum *Ægidio Buslidio*, cujus liberos instituit, cui non aliter charus fuit, ac filius, ob fidei vitæque sinceritatem. Is nunc venatur fortunam aliquanto benigniorem, ac mea sententia dignus est amplissima. Est utriusque linguæ pulchre peritus, ad hæc in Juris studio nec paucis annis, nec infeliciter versatus. Postremo notarius est haud malæ fidei. Nihil addubito, quin ipsius dotes sint hominem abunde commendaturæ. Sed tamen existimat se bonis omnibus commendabiliorem etiam fore, si vestro gregi adscribatur amicus. Equidem non recuso meum nomen rursus in tuo scribi diario, si quid officii collocaveris in hominem mihi charissimum: sed tamen arbitror fore, ut quemadmodum antehac, ita nunc quoque geminam ineam gratiam. Amici veteres hic non desinunt esse sui similes, conspirant, mussant, oblatrant, minitantur: mihi imputant, quod *Lutheri* negotium non tam atrociter succedit quam vellent. *Carmelita Egmondanus* in sacris concionibus, in prælectionibus publicis, subinde me lapidat, atque interim ridetur etiam à suis *Carmelitis*: cum me citante comparuisset pridem apud Rectorem hujus Academiæ, tantum conviciorum mendacissimorum congessit in os meum, ut paratus fuerit me sacrilegum, aut parricidam, aut peculatorem, aut quidvis aliud facere, si illi venisset in buccam. Atque ita sibi vir fortis videbatur: Rectori, ac mihi, id quod erat, furiosus videbatur. O prodigiosam linguæ petulantiam in Theologo, in Monacho, in sene! Ad primam hominis petulantiam cœperat mihi bilis moveri, sed mox magis libuit hominem ridere, quam refellere. Tandem huc evasit longa rixa, si vellem scriptis testari *Lovanii* probos & sinceros esse Theologos, si vellem *Lutherum* meo stylo confodere, tum nos fore fratres, non alia lege fore concordiam. Respondi, ut ipsi se potius præstarent, quales vellent haberi. De *Luthero* respondi, mihi non esse in animo nunc admisceri causæ tam odiosæ, cui me nunquam admiscuissem: nam quod mihi non placebat illum impeti clamoribus apud populum, sed potius libris editis esse refellendum, hoc consilium adversus *Lutherum* pro Theologis facere: sic enim totus poterat aboleri, si prius exemptus fuisset ex animis hominum, cum nunc libri tantum eximantur è bibliothecis, ipse maneat infixus animis. Plurimum habere ponderis Pontificum Bullas, sed apud eruditos viros longe plus valere libellum bonis argumentis, ac Scripturæ divinæ testimoniis, non cogentem, sed docentem: generosa ingenia facile duci ratione, non perinde cogi imperio. Nec enim hoc tantum esse spectandum quid mereatur *Lutherus*, sed qua ratione potissimum liceat huic mederi malo. Deinde non videri æquum, ut ego me ultro negotio admiscerem, cujus initium à me non esset natum: magis autem convenire, ut ipsi, qui fabulam hanc agere cœpissent, peragerent, ipsi telam, quam essent orsi, absolverent, ipsi mortarium alliatum, quod intrivissent, exederent. Alioqui cur ego potius in *Lutherum* scribam, quam quivis alius? Quod si insanum sit omnes Theologos in unum scribere, & à paucis id præstari possit, maxime congruere, ut illi in eum scriberent, qui in illum disputassent, qui in concionibus illum proscidissent, qui suo præjudicio prius illum condemnassent, quam summus ipse Pontifex. Nam si quid stylo valerem, nec solum valere me, nec hanc rem elegantia geri, sed eruditione, quam ipsi sibi potissimum vendicarent. Ad hæc crudele videri posse, me stylo confodere hominem, jam prostratum, fusum, atque etiam exustum. Præterea ne tutum quidem esse, irritare in caput meum hominem, nec edentulum, nec mutilum, & qui plane, quod libri testantur, fœnum habeat in cornu: neque mihi consultum esse, tot Principum *Germanorum*, tot eruditorum hominum odia in me sine causa concitare. Quinetiam temerarium videri, si mihi provinciam sumerem, quam nemo cum auctoritate delegasset, præsertim cum videam tot Monachorum ordines, tot scholas malle spectare fabulam hanc, quam agere: fortassis ob id, quod addubitent, cujusmodi futurus sit exitus. Nec enim abest à periculo, ne catastrophe futura sit tumultuosa, ni res moderatioribus consiliis componatur: sed quicunque futurus sit exitus, precor ut cedat in gloriam *Christi*. Fortassis aliqui me dixerint avidum gloriæ, qui bello confecto accurrissem, rerum ab aliis gestarum laudem mihi vendicaturus. Postremo me non esse usque adeo mihi ignotum, ut tenuis Theologus, vel magis Grammaticus, ut ipsi solent dicere, tam arduam provinciam mihi sumerem, quæ & summum Theologum, & auctoritate præditum postularet. Neque enim libet suspicari, hoc agere quosdam animo non sincero, ut posteaquam scriptis in *Lutherum* libris *Germanorum* animos in me provocassem, hoc odio protinus in meum exitium abuterentur. Addebam hoc laboris mihi frustra sumi: quid enim momenti sit habiturum meum judicium apud eos, quos duarum Academiarum sententia, quos summi Pontificis diploma non permoveret? Horum si nihil esset, tamen refelli non posse, quod non semel atque iterum à capite ad calcem usque perlegeris, *Lutherum* πολυχάφον esse. Porro mihi vix ocium esse meis ipsius libris recognoscendis. Suos potius ederent libellos, quos jam paratos haberent *Latomus* & *Turenholtus*, utrique docti, alter etiam non prorsus infacundus. Tandem *Egmondanus* hoc erat futurus contentus, ut si nollem pugnare cum *Luthero*, saltem testarer illum esse victum à *Lovaniensibus*. Respondi, non deesse qui hoc prædicarent: mihi nondum satis liquere eum esse victum, priusquam prodierint illorum argumenta: neque enim speciosam esse victoriam, aut magnopere prædicabilem, præsertim Theologis, bullis & favillis vincere. Sic ab eo colloquio tantum non consputus discessi. Nunc nescio quomodo rursus irritati, videntur in hoc conspirasse, ut me concionibus suis conficiant. Cum essem *Caletia* in Regum congressu, *Dominicanus* quidam juvenis, sibi placens & confidens, *Phormionem* esse diceres, hebdomadas aliquot in me debacchatus est *Lovanii*, non aliter quam è plaustris lapidans me conviciis. *Moriam* interpretabatur populo, juxta sensum Cacologicon. Tandem me dissimulante indictum est homini silentium, sed posteaquam quicquid libuit effutiverat. Nuper rursus cœpit etiam atrocius, irritatus libello *Antibarbarorum*, quem non intelligit: rursus, iterum atque iterum tacere jussus nondum sibi temperat. Tandem nudiustertius alter quidam *Dominicanus*, reversus, ut ferunt, è *Gallia*, prodiit in concionem, & nihil conviciorum non congessit nominatim in *Erasmum*, tam petulanter, ut omnibus etiam laicis displiceret. Et, ô novam Theologorum lenitatem! hæc ferunt æquis animis, qui vocem unicam matæologi, oblique tortam in *Carmelitam Egmondanum*, magnis tragœdiis exagitarunt. Nemo non intelligit hæc fieri Theologis quibusdam partim conniventibus, partim etiam instigantibus. O telum Theologis dignum! Coram non expostulant, à tergo mordent, conspirant clanculum, per tales scurras suam agunt fabulam. *Nicolaus Egmondanus* cum publice auspicaretur Epistolas *Pauli*, admiscuit bellam facetiam, *Paulum* è sævissimo persecutore factum esse mansuetissimum Euangelii præconem. Ita precandum, inquit, ut *Lutherus* & *Erasmus* ab erroribus suis convertantur: quasi mihi plus esset negotii cum *Luthero*, quam sit ipsi *Egmondano*. Visum est hoc illis bellum sophisma, sed inter pocula natum, si *Lutherum* & *Erasmum* eodem jugo copulassent, perinde quasi taurum jungas damæ. Miraris fortasse jamdudum, cur te hisce neniis onerem. Sic lubitum est, cum amico miscere

An. 1520. scere fabulas, & quicquid est nugarum in tuum sinum effundere. Sed admiror cur Ordo, cui præ cæteris faveo, ac verius fortasse quam ipsi faveant sibi, potissimum hujusmodi tragœdiis delectetur: quasi tot excitatis tumultibus, primum de conceptione deiparæ Virginis, deinde *Florentiæ* per *Hieronymum Savonarolam*, mox *Bernæ* per alios longe sceleratissimos, rursum in *Joannem Capnionem* per *Jacobum Hogestratum*, & autem in Comitem *Novæ aquilæ*, virum toti *Germaniæ* charissimum, non satis invidiæ sibi conflarint, nisi denuo tam seditiosis in me clamoribus magis etiam irritent in se odia bonorum omnium: nam probis displicet tanta petulantia, etiam iis, quibus fortasse non placet *Erasmus*. Ac me fingunt hostem, à quo nunquam sunt læsi, imo pro benefactis malam referunt gratiam. Quum sæviret in illos *Capnion*, unis atque alteris literis illum admonui, ne læderet Ordinem, sed in eum duntaxat sæviret, à quo fuerat læsus. Rursum cum optimo jure offensus *Hermannus Nova aquila* Comes excluderet omnes *Dominicanos* à colligendis caseis, diligenter egi cum illo per literas, ut fineret illos: atque ille, ut dignum est vere generoso excelsoque pectore, neglexit contumeliam, ac remisit vindictam, atque hanc gratiam nunc referunt mihi. Totum Ordinem existimant esse læsum, si quid dicatur in Monachos improbos, perinde quasi nulli sint improbi; cum illis potius debuerint indignari, qui suis moribus dedecorant Ordinem: imo si quis describat formam boni Monachi, se notari putant: quod si jure faciunt, merito succensebunt *Chrysostomo*, qui homilia quinquagesima & aliquot sequentibus, sic depingit ideam vitæ monasticæ, ut nemini non multa succurrant, qui cum nostri temporis Monachis habuerit commercium: *Fora*, inquit, *fugientes, & civitates, & medios tumultus, in montibus vitam elegerunt, cum præsenti commune nihil habentem, nihil sustinentem humanum, non secularem tristitiam, non dolorem, non curam, non pericula, non insidias, non invidiam, non zelotypiam, non absurdos amores, non aliud quicquam hujusmodi*: deinde quum de vilitate victus ac vestitus, de laboris industria, de hospitalitate, de sacro studio, multa dixisset, mensæ quoque sermones depingit hunc in modum: *Et si vis*, inquit, *illorum discere mensam, accede propius, & eos experieris, talia eructantes: Omnia mitia & jucunda, & spirituali odoris suavitate plena, nullum turpe verbum illa possunt ora emittere, nihil scurrile, nihil asperum, sed omnia cœlis digna*. Mox ubi virulentas prophanorum obtrectationes commemorasset *Chrysostomus*, subjecit: *Horum autem ora rivis comparanda sunt, melle manantibus & pura diffundentibus fluenta*. Rursus homilia proxima: *Migremus igitur ad illos, inde sciemus mensam apponi bonis innumerabilibus suavissimam, nunquam deficientem, à sollicitudine liberam, invidia, livore, & omnis pestis immunem, & bona spe refertam, & multa statuentem trophæa: non est illic tumultus, non morbus, non ira, omnia tranquillitas, omnia pax*. Hæc illis sunt eradenda, nisi malunt sui esse dissimiles, at non hæc solum; verum omnia, quæ *Hieronymus*, quæ *Bernardus* de vera religione prodidere scriptis. *Expedit*, inquiunt, *ut vulgus de Monachis optime sentiat*: id verum est fortassis, si modo probi sint: sed magis expedit ut tales sint, quales haberi volunt. Alioqui magna pernicies est, si sub prætextu religionis imponant orbi. Expedit ut de pastoribus suis bene sentiat populus, ut de Episcopis, de magistratibus: at in hos isti, quoties libuit, licentissime debacchantur. Verum de his jam nimis multa. Si me audies, quam minimum te istiusmodi tragœdiis admiscebis. Bene vale, vir optime. *Lovanio* 18. Decembris, Anno 1520.

EPISTOLA DLI.

Erasmus Rot. Thomæ Bedello S. D.

De Præsulis optimi in me studio, ut rem mihi longe gratissimam, ita minime novam nuncias: sed quod toties objurgas me, qui nihil ab illo petam, facis inclementer, mi *Bedelle*. Imo jam pridem oro, ut ingens aliquod sacerdotium conjiciat in caput meum. Non dubito quin ille sit huic corpusculo superstes futurus, sed tamen in rebus humanis certi nihil est. Verum, ne nihil impudenter faciam, in præsentia cuperem mihi rursus numerari anni venturi pensionem, aut certe syngrapham mitti, per quam hic, aut apud *Italos* recipiam. Adorno enim profectionem in proximam Quadragesimam, sed æstivaturus *Basileæ*, fortassis illinc repetiturus *Italiam*, nisi quid exstiterit in hoc Principum conventu, quod me remoretur. *Paulus* non nisi semel lapidatus fuit, hic ego quotidie lapidor *Dominicanorum* & *Carmelitarum* conviciis, idque & nominatim, & in publicis concionibus. Sed nihil aliud efficiunt, nisi ut populus etiam intelligat, illos agitari malis furiis. Archiepiscopo, unico *Mæcenati* meo, multam ex me salutem dicito, post hunc doctori *Welles*, & humanissimo œconomo. Bene vale, mi *Pylades*. *Lovanio* 31. Decembris, Anno 1520. An. 1520.

EPISTOLA DLII.

Erasmus Rot. Andreæ Cnophæ, Sacerdoti optimo, S. D.

Ex tribus epistolis, quas ais te mihi scripsisse, duas duntaxat accepi. Primum nemo dabatur, per quem responderem. Tandem *Coloniæ* offerebat se nescio quis: is cum semel atque iterum me frustra convenisset, non reversus est, desperans opinor: nec tamen id accidit mea culpa, sed nec ocii dabatur tantum, nec solitudinis. Atque ut ingenue dicam, quoniam nihil videbam in tuis literis, quod magnopere flagitaret responsum, non eram rescripturus, nisi tu tot obtestationibus, tot obsecrationibus mecum ageres. Mentem istam tam piam, tamque avidum *Christianæ* doctrinæ studium, vehementer exosculor: nam utrumque testatur epistola tua. Quæ quidem res hoc plus laudis meretur in te, quod hæc facis inter eos, qui, ut scribis, magis agunt negotium ventris quam mentis, ad hæc vicinus *Rutenis*, quos intonsos & impexos appellas, ob morum, opinor, cultusque barbariem: ut enim recte dictum est, *eum egregie probum esse oportet, qui Athenis probus esset*: ita qui vicinus hæreticis, non deflectit à fide Catholica, qui permixtus barbaris, gulæ ventrisque mancipiis, totus vivit honestis studiis, nec ullo malorum contagio corrumpitur, is insigniter bonus sit oportet. Porro si ex me quæras consilium, nihil audies, nisi ut quod facis, strenue pergas. Nam ipsissimam viam mihi videris ingressus, qua perveniatur ad veram felicitatem: neque enim dubito, quin huc quoque pro virili contendas, ut quos possis ad tuos mores adducas. Atque adeo demiror, cum multi sint ubique pastores, neminem exoriri, qui clementissimi pastoris exemplum imitetur, quem non piguit ob unam ovem erraticam, tantum malorum perpeti. Decimas qui petant, video permultos, qui sitiant animarum salutem, prope nullos. Hic Monachorum plena sunt omnia, ubi nihil est discriminis, & messis ampla. Quin *Rutenos* magis adeunt, eosque sua doctrina, suaque sanctimonia, revocant ad caulas Ecclesiæ? Hic fulciunt Ecclesiam, cui magis oneri sunt, quam usui. At ubi res poscit ingenue germaneque *Christianum*, qui pro lucro *Christi* subeat capitis periculum, ibi nusquam apparent: ita dum suis quisque commodis studemus, negligitur populus *Christi*. Ac, proh dolor! nostri mores partim in causa sunt, quo minus multi se conferant ad factionem nostram. Legunt Euangelicam & Apostolicam doctrinam, & vident ab hac vitam nostram longe lateque discrepare; non jam loquor de vulgo, quod tale fere est, quales sunt ii qui præsunt, sed de proceribus Ecclesiæ, de sacerdotibus ac Monachis. Bona pars servimus quæstui, aut ventri, aut gloriæ, aut tyrannidi. Fidei nomen prætextus tantum est. Hoc illos alienat, quos oportebat mansuetudine, tolerantia, & officiis allicere: sed ta-

tamen bona quædam spes habet animum meum, posteaquam video & isthic esse, qui sic flagrent amore doctrinæ Euangelicæ. *Paraphrases* absolvimus in omnes Epistolas, præter eam, quæ fertur ad *Hebræos*. Addidimus *Paraphrasim* in Epistolas *Petri* duas, *Judæ* unam, & *Jacobi* unam. Brevi daturi quod superest Epistolarum Apostolicarum: sic enim visum est amicis eruditis. Non displicuit carmen tuum, quo mihi bene precaris: at ego tibi vicissim absque carmine, sed sincerissimo pectore precor immortalitatem. Bene vale, vir optime, meque tuis precibus *Christo* commenda. *Lovanio* 31. Decembris, Anno 1520.

EPISTOLA DLIII.

Thomas Morus Erasmo suo *S. D.*

TAMETSI *mihi nunquam fuit obscurum*, Erasme *omnium dulcissime, quanto intervallo judicium tuum antecellat meum: nunquam tamen illustrius inclaruit, quam in hoc consilio, quo tibi* Leoque *suasimus, ut libellus ejus perpetuo premeretur: te censente contra, ut tum potius edere sineretur, dum exspectabatur assidue, ut aliquando posset ea finiri fabula, quam sopita fama paulisper, post exiret tamen, nova suscitata tragœdia. Itaque perpulimus verius, quam persuasimus, ut in ea pacta concederes, quæ quum tu te neges infregisse,* Leus *sancte sese servasse dejeret, interim tamen perpetuo fere rumpebantur: per utrum vero, quando res me tam procul agente gerebatur, altero in alterum congerente regerenteque vicissim omnia, certo dijudicare non possum: dolere tantum cogor, illud consilium tantum apud utrumque valuisse, ut pax iniretur, quod valiturum non erat ut servaretur. Maluissem enim tum libellum editum, quum minus irritatis animis poterat edi mitius, quam ut nunc demum adauctis odiis emitteretur acerbior. Prodiit enim, sed amarior aliquanto quam vel sperassem, vel in rem fuisset studiosorum, in quibus desideratur ea modestia, quam vel idiotas invicem non præbere pudesceret. At tibi certe, mi* Erasme, *convenit, si causas, quas allegat, habuit, non mirari, si amarulentius affectum suum tam insigniter offensus effuderit: sin elusus est aliqua figura veri, sic quoque convenit ignoscere. Neque enim nos quicquam segnius credita movent quam cognita. Non es vel admonendus, opinor, vel hortandus, ut exhibeatur abs te vere* Christiana *modestia, cujus labor in tota re uni desudat* Christo, *qui tibi solus ob oculos debet obversari: à quo solidiorem tanto referes gratiam, quanto magis hic referre mundus, neque ingratus curat, neque gratus potest. In cujus immensa commoda, quum tot incommoda perpessus sis, quum tot laboribus valetudinem detriveris, ut bona promoveres studia, tamen apud invidos, eosque tibi propemodum uni debentes, quicquid habent literarum, si quid habent bonarum, mala pro bonis referas, eo similior es* Christo, *quem non aliter possis imitari fidelius, quam si maledicta retalies benedictis, sicut incitasti benefactis. Vale,* Erasme, *animo meo charissime.* Londino, *Anno* 1520.

EPISTOLA DLIV.

Erasmus Rot. Thomæ Moro S. D.

QUAE tibi narrata sunt de concertatiuncula, quæ mihi fuit apud hujus Academiæ Rectorem, cum *Nicolao Egmondano*, nec omnino vera sunt, neque tamen nihil habent veri: sic enim solet rumor, & augere quod gestum est, & variare fabulas: neque vero mihi tam inimicus est, ut patiar illum mendaciis traduci. Rem igitur ut habet accipe. Quandoquidem video vobis isthic tantum esse ocii, ut quid hic ineptiamus vacet cognoscere. Ubi literis expostulassem apud hujus Academiæ Rectorem, quod *Egmondanus* in concione nos perstrinxisset, rescripsit ille: Si placeret ipsum audire coram sua verba sonantem, fortasse rem posse componi. Respondi, me nihil detrectare, tametsi non essem nescius, ab illo μηδὲν ὑγιὲς proditurum. Convenimus, consedit Rector, huic ego dexter assedi, sinister ille. Nec erat inanis ordo, noverat *Egmondani* mores, ac de me sibi falso persuaserat eum esse, qui possem irritari: proinde medius consedit, quo pugnam dirimeret, si forte λογομαχία ad ungues ac pugnos effervesceret. Rem igitur paucis exponit Rector. Ibi composito ad miram, sed ridiculam gravitatem vultu, infit *Egmondanus*. Ego nulli feci injuriam in sacris concionibus, si *Erasmus* se putat læsum, proferat, sum illi responsurus. Rogabam, an putaret ullam atrociorem injuriam, quam hominem immerentem in publica concione traducere mendaciis: ibi continuo commotus homo, & relicta quam cœperat persona, magis etiam purpurascens, (nam rubebat & antea, erat enim tempus pomeridianum.) Et cur, inquit, tu nos traducis tuis sacris libris? In libris, inquam, meis nusquam est nomen tuum. Nec in concionibus, inquit, meis auditum est nomen tuum. Negavi libros meos esse sacros, in quibus aliquando narrem etiam somnia mea, nihilque non nuger, non idem licere in sacris concionibus. Præterea longe minus, inquam, scripsi de te quam res habet. Tu de me publice mentitus es, dicens favisse *Luthero*, cui nunquam favi in eum sensum, in quem tua dicta interpretatur populus, & ipse sentis. Ibi jam non commotus, sed furenti similis: Imo, inquit, tu es auctor horum omnium, tu es versipellis ac veterator, & nihil non intorques cauda quadam. Atque his similia multa evomuit verius quam dixit, quæ illi tum suggerebat splendida bilis. Sensi & mihi concitari stomachum, jamque vox quædam eruperat, sermonis non satis temperati procemium, non quidem *racha*, sed aliud quiddam, quod pejus oleat quam sonat. Sed repressi me illico, satius ducens, & meæ (nam parum valebam) & Rectoris parcere valetudini, cui & ipsi cum medicis res erat, postremo stultum & indecorum ratus adversus furentem furere: itaque subridens verti me ad Rectorem: Possem, inquam, testari de insigni contumelia, possem regerere convicia: appellat me versipellem, liceret ipsum vicissim appellare vulpem: appellat me duplicem, possem ipsum appellare quadruplicem: ait me cauda contorquere omnia, possem dicere illum lingua sua inficere omnia: sed hæc nec viris digna sunt, ac vix etiam mulieribus. Agamus argumentis, finge me. Hic ille protinus interpellans magno clamore nautico: Non fingo, inquit, nolo fingere, hoc vestrum est, vos poetæ fingitis, ac mentimini omnia. Jam magis ridere libebat, quam indignari. Si fingere non vis, inquam, da igitur. Nolo, inquit, dare. Fac, inquam, ita esse. Non faciam, inquit. At pone ita esse, inquam. Non ponam, inquit. Sit igitur ita, inquam. At non est, inquit. Quid igitur, inquam, vis me dicere: Dic, inquit, ita est. Vix Rector impetravit, ut fineret me loqui. Ut verum sit, inquam, me in libris meis quædam scripsisse secus quam oportet, non tamen hoc erat tuum, ad animi tui vindictam abuti sacri loci, sacræ concionis auctoritate, & populi simplicis credulitate. Poteras vicissim in me scribere, poteras me in jus vocare. Nunc non tam mihi facis injuriam, quam toti huic Academiæ, quam toti populo, quam sacræ concioni, quæ longe aliis fabulis dicata est. Hic quum deesset homini quod responderet, alio ut solet deflexit. *Ia*, inquit, optares tibi similem auctoritatem. Quam, inquam, concionandi? annuit. Atqui, inquam, & olim sum concionatus, & arbitror me posse meliora dicere, quam audio te aliquando proferentem. Quin igitur, inquit, facis? Quia puto me, inquam, majus operæ precium facere scribendis libris, tametsi tuam industriam non improbarem, si modo doceres ea quæ faciunt ad bonos mores. Ibi venit homini in mentem, quod scripsissem in literis ad Rectorem (legerat enim) hæc mihi immerenti, imo bene merenti, indigne fieri. Ubi, inquit, tu bene mereris? Fatentur, inquam, hoc plurimi, me non male meritum de bonis literis. *Ia*, inquit, sic vos eas appellatis, sunt malæ literæ. Et in

sa-

An. 1520. sacris, inquam, Literis multa restitui. Imo, inquit, multa falsasti. Cur igitur, inquam, approbat *Romanus* Pontifex suo diplomate? *Ia*, diplomate, inquit: quis vidit tuum diploma? subindicans à me confictum esse. An postulas, inquam, ut diploma per singulos circumferam, aut in foro exhibeam? Exhibui *Atensi*, vidit *Dorpius*. *Ia*, *Dorpius*, inquit, additurus & in illum aliquid convicii, ni Rector illum suo vultu compescuisset. Videbis & tu si voles, inquam. Nolo, inquit, videre tua. Cur igitur damnas, inquam? Cur in *Luthero* damnando tantum apud te valet Pontificis auctoritas, in meis probandis pluma levior est? Hoc sermone omisso, cœpit commemorare, jam velut affectum moturus arte Rhetorica, quantis honoribus affecissent me Theologi *Lovanienses*, priusquam in eos scripsissem. Quid non fecimus, inquit, tibi? Cæterum de virulentis obtrectationibus, quibus me laniarat *Egmondanus*, etiam priusquam *Lovanium* commigrarem, nulla mentio. Respondi non esse mei moris extenuare cujusquam in me beneficium, cæterum me hactenus Theologorum beneficio non admodum usum fuisse. Ibi nescio quo pacto factus mitior. Verum, inquit, quia non potuimus. Ergo, inquam, ne imputes, quod non præstitistis. Nam quantum potueritis male faciendo sensi, officii nihil expertus sum, nisi quod me vocastis ad actus, quos vocatis, & convivia quædam solennia, à quibus nemo magis abhorret quam ego: tantum abest, ut existimem me hoc nomine multum debere vobis. Vos me ultro invitastis ad amicitiam, ego ut nunquam ambii, ita nunquam dedi ansam dirimendæ. Ex hoc sermone venit homini in mentem, de sarta inter nos amicitia, uno ipso nondum satis placato, cum nemo stolidius læsisset, quam ille. Putant hoc esse religionis *Colophonem*, ut illis supplices sint, etiam qui non ferendis injuriis sint affecti: tantum abest ut quenquam ipsi reconcilient, aut juxta doctrinam Euangelicam benefaciant ei qui læserit. Bene mones, inquit, jactas inter nos sartam fuisse concordiam; Quid? an non fuit, inquam? Nonne compotavimus splendide in Collegio *Falconis*? (Constiterat hoc prandium ejus domus moderatori non mediocri pecunia. Et quoniam erat dies *Mercurii*, tantum piscium erat paratum uni *Egmondano*, quantum satis esset quatuor athletis) nonne proposita pacis conditio, ut utrinque deleret offensas omnes amnestia? Negavit ille fortiter, quod tot testibus actum erat. Rector interpellans ita moderatus est litem, ut fateretur inter omnes *Christianos* esse aliquam concordiam, cæterum eam pacem non fuisse numeris omnibus absolutam. Ego arridens rogabam, quota compotatione pax Theologica absolveretur. Me simplicem arbitrari, vel sine compotatione confici pacem inter bonos. Hinc rursus aliud illi venit in mentem. Recte admones, inquit, tu nos habes ludibrio, & traducis tanquam ebrios. Expostulante me, ubi vocassem eum ebrium. Scribis, inquit, me fuisse uvidum à prandio largiore, quid hoc aliud est, quam esse ebriosum? Hoc, inquam, neque te nominato scripsi, & narro ab aliis dictum: nam tui *Carmelitæ* hoc lemmate te excusabant, ne quis gravius ferret, quod dixeras uvidus à prandio largiore. *Ia*, tui, inquit, indignans opinor, quod *tui* dixissem, non *vestri*. Quod si maxime, inquam, edidissem nomen, quid erat flagitii, si quod tu publice ausus es dicere, ego simili libertate retulissem? nunc honoris tui gratia supprimo nomen tuum, & rem atrocem civiliter narro. Dixeras *Fabrum* ac me, qui nunc pugnaremus inter nos, olim pugnaturos in profundo tartaro. *Ia*, inquit, hoc ab aliis audisti. Verum, inquam, at non ab uno, sed audes tu negare dictum? Obticuit, qua quidem in re primum sum admiratus novum hominis pudorem. Mox in alium campum exspatiatus, negavit se unquam facturum finem vociferandi in *Lutherum*, donec illum confecisset. Respondi, per me licere illi vociferari usque ad ilium diruptionem, modo ne in me blateraret: neque me queri, quod in *Lutherum* clamasset, sed quod in me: quod ipsum, si illi usque adeo cordi esset, pergeret, nihil tamen lucri facturus, nisi ut esset bonis omnibus ludibrio, quandoquidem in ea concione vidissem passim omnes ridentes. Hic ille, *Ia*, inquit, illi tui erant. Quam mei sint, inquam, nescio, plerosque ne de facie quidem noveram. Inter cætera crimina objecit & hoc, quod allegarem epistolas illustrium virorum, qui mihi nonnihil tribuerent; significans eas à me confingi, nec ullos esse qui mea probarent, cum ego ferme totum hoc epistolarum genus premam: simulque indicans nihil oportere probatum haberi, quod ipsius calculo non esset commendatum. Hinc conjicere licet simul & modestiam hominis, qui sibi tam parum tribuat, & simplicem pureque *Christianum* animum, qui nihil mali non suspicetur de proximo. Cum inter cætera dixissem, non debere videri mirum, sicubi querar nonnihil de Theologis in libris meis, cum *Joannes Standitius* Minorita, Theologus, Episcopus à sancto *Asino*, apud Regem ac Reginam *Angliæ*, multis proceribus & eruditis adstantibus impudentissime me detulerit tribus nominibus, primum, quod tollerem resurrectionem: deinde, quod nihili facerem sacramentum matrimonii: præterea, quod male sentirem de Eucharistia: cum in omnibus libris meis, nihil magis asseram quam resurrectionem, ac matrimonium, edita declamatione sic prædicarim, ut Theologi putarint errorem esse hæreticum, quod matrimonio plus satis tribuerim: postremo, cum de Eucharistia nusquam neque scripserim, neque locutus sim, nisi sicut decet, id est, summa cum reverentia. *Ia*, inquit, hæc omnia fortasse sunt vera. O vocem impotentis animi, sibique nihil non indulgentis! cur hæc potius in me vera essent, quam si quis dicat *Egmondanum* compilasse sacrarum ædium gazophylacium? quam incantasse morituros, uti sibi traderent hæreditatem, frustratis hæredibus? quam ad quæstum prodidisse, quæ audivit in arcanis confessionibus? Hæc fortasse probabilius in illum competerent, quam quæ volebat ille videri non abhorrentia à veris in me. Huic divo committant parentes liberos suos ut imbibant veræ religionis semina. Quid tibi nunc referam singula? quicquid quocunque casu dicebatur, rapiebatur in occasionem convicii, non aliter quam solent pueri rixantes, ac muliérculæ procaces, quicquid dixeram regerebat in diversum. Objiciebat epistolam ad *Lutherum* scriptam. Illic, inquam, moneo quid debuerit vitare. Imo, inquit, doces eum scribere. Etiam hoc videbatur male habiturum hominem, si *Lutherus* aliquanto melius scripsisset: adeo illum perire cupiebat, non corrigi. Sed illud nullo modo concoquebat, quod adjecissem, *non admoneo quid facias, sed ut quod facis perpetuo facias*. Hic cum excusarem civilitatem Rhetoricam, qua negamus nos admonere, cum maxime admonemus, rursus incanduit. Pulchre, inquit, dixti, hoc vere Rhetorum est, omnia fucare, fingere, mentiri. Arridens fassus sum aliquando mentiri Rhetores, sed interim mentiri nonnunquam & Magistros nostros. Rursum cum dicerem me consuluisse dignitati Theologorum, respondit: Nobis hanc curam relinque, nos prospiciemus. Cum adderem exurendis *Lutheri* libris, eum è bibliothecis eximi posse, ex animis non item. *Ia*, inquit, ex animis: ibi eum tu posuisti. Cum nihil inter nos conveniret, adeo ut si dicerem literas bonas, ille continuo vocaret malas: si librum castigatum, ille falsatum: si me dixissem alienum à factione, ille protinus caput factionis appellaret, negaturus & intra oleam esse duri quicquam, aut extra juglandem esse duri quicquam, si quid tale affirmassem, Rector intersecans rixam jam nimis longam, negavit hæc esse digna Theologis: se lubentius auditurum, si quid faceret ad concordiam sarciendam. Age, inquam, quando negas eam concordiam unica compotatione potuisse coire, quid superest ad consummandam? Hortante Rectore dixit: ut sarcias famam nostram abs te læsam. Ubi, inquam? in epistolis? annuit. Illis, inquam, jam evulgatis mihi non est in manu quod petis, quanquam illic nullius famam læsi. Ergo palinodiam, inquit, cane. Quam? Scribe *Lovanii* sinceros & probos esse Theologos. Id, inquam,

quam, haud unquam negavi, sed quos ego taxavi, si mihi præbebunt probam materiam, magnifice de illis scribam. Hic irritatus: Et tu, inquit, si nobis præbueris bene loquendi materiam, bene de te loquemur. Tu stylum habes, nos linguam habemus. Taxas, inquit, nos quod tibi oblatremus à tergo, audeo tibi in os dicere. Nec mirum, inquam, tu quibus es moribus, auderes etiam conspuere os boni viri. Negavit se adhuc esse tam contumacem. Hoc sermone interrupto Rector admonuit, ut de *Luthero*, quod erat caput, ageretur. Age, inquit, scripsisti pro *Luthero*, nunc scribe adversus illum. Hic inficiatus me scripsisse pro illo, sed pro Theologis potius adversus illum, cum excusassem multa, ocium, imperitiam, metum, inter alia prætexui suspicionem crudelitatis, si sævirem stylo meo in hominem prostratum ac victum. Imo hoc ipsum, inquit, scribe *Lutherum* à nobis victum esse. Respondi non deesse qui hoc vociferarentur, vel me tacente. Præterea magis fore decorum, si ipsi suam celebrarent victoriam, qui peperissent. Postremo mihi non constare, quod eum vicissent, cum libri illorum nondum prodissent in lucem. Sub hæc desperans, versus ad Rectorem ait, nonne prædixi nos nihil actuos? Quamdiu, inquit, detrectat scribere adversus *Lutherum*, tam diu habebimus eum pro *Lutherano*. At isthoc, inquam, nomine tu mihi *Lutheranus* eris, qui nihil scribas adversus illum, neque tu solus tantum, sed innumeri tecum. Atque ita non dicto, sed significato vale, Rectori non mihi, discessit: quemadmodum qui in gladiatoria schola vulnus præter certaminis leges acceperunt, cæteris quidem dant dextram, ei à quo læsi sunt non dant. Habes fere summam illius præclari colloquii, quod illi tamen visum est admodum blandum, cum hoc ageretur, ut me pelliceret eloquentia sua ad insectandum stylo meo *Lutherum*. Neque passus est ille sibi perire hujus conflictationis gloriam. Jactitavit apud compotores suos, quam fortiter obstitisset in os *Erasmo*. Rector eadem suis denarrans, non sine risu, negavit se unquam crediturum fuisse, mihi tantum esse temperantiæ. Quanquam non hinc mihi laudem hanc arrogo, qui prorsus insanus fuissem, si cum illo contendissem. Et tamen est unus aut alter hoc sceleratior. Nam hic ut molestus est & pertinax, ita minus habet fuci, semper sui similis. Talem ajunt fuisse puerum, talem magistellum, talem baccalaureum, talem Theologiæ Professorem, qualis nunc est *Carmelita*. Ne *Vulcanus* quidem hunc recudat, neque refingat *Mercurius*. Sibi tamen videtur præcipua basis *Christianæ* religionis, & Ordinis *Carmelitici* decus. Tam jucundus est huic Academiæ, quam sunt fici in oculis. Sed vomicam hanc nemo potest excutere. Bene vale, mi *More*. *Lovanio*, Anno 1520.

EPISTOLA DLV.

Thomas Morus Erasmo, viro optimo atque doctissimo, *S. D.*

ANTIMORUS, *mi* Erasme, Brixii *jam diu* Londini *fuerat, priusquam tua ad me litera pervenirent. Mirabar aliquantulum, quam rem tam valde velles, cur de ea tam sero scriberes: nisi aut* Antimorus *forte serius aliquanto pervenit isthuc: aut ideo fuisti segnior, quod donec accepisses me libellum parare contra, putasti fore, ut ejus librum, utpote auctori potius quam mihi noxium, neque plane dignum cui responderetur, mea sponte contemnerem: id quod ego profecto, mi* Erasme, *fecissem, nisi amici quidam & doctissimi simul & prudentissimi suasissent aliter, quibus* Brixius *etsi magis irrisus est quam invisus, tamen haudquaquam ita charus erat, quam est, ut video, tibi. Nam ego jam ferme biennium, quum audivissem eum moliri talia, atque in animo haberem ad eum ipse scribere, idque quam potuissem amantissime: simulque ea consulere, quæ magis aliquanto in rem ipsius fecisse fuerat, quam quæ nunc intemperanter fecit: intellexi interea nunciis è* Lutetia *certissimis, adeo hominem in abruptum ferri suis affectibus, ut nullis amicorum suasibus potuerit cohiberi, non* Beraldi, *non* Lascaris, *non* Budæi *(vides qualium virorum) consiliis retrahi. Non* Deloini *demum viri tanti, non reverendissimi Cardinalis, qui nuper illic obiit, auctoritate commoveri. Sic intabescebat ulciscendi libidine, & tanquam* Narcissus *amore quodam suorum ipse versuum deperibat misere, quos tamen quotidie novos velut è cunis exceptam sobolem in mensam nunc* Deloini, *nunc Cardinalis circumferebat exosculans: nec semper inde lætus referebat domum, quum à viris doctis & gravibus audiret interdum talia, qualia, si sapuisset, ipse dixisset sibi. Quorum mihi multa cum alii scripserunt illinc, tum* Joannes *quidam natione* Græcus, *homo* Latina *lingua juxta doctus ac sua, probis moribus, & indubitatæ fidei plurima retulit coram: quibus quum sentirem* Brixium *impotentius abripi, quam ut attrectari pateretur, mutavi consilium, atque à scribendi voluntate destiti. Simul cogitabam, etsi hactenus indulgeret animo, ne penitus vellet tacere: tamen quoniam in eam rem tam multum studii, tam multum impendebat temporis, in quo non erat absimile veri, primum illum animi calorem, ac velut impetum quendam, qui subitis rebus imponit, spacio & mora defervere, jocis eum lusurum ac salibus; à jurgiis vero, conviciis & calumniis omnino temperaturum sibi, ne merito judicaretur importune maledicus, si acerbius in pace læderet, quam læsus esset in bello: tum quoniam ante annos septem* Chordigeram *ejus legeram, quæ tametsi multis & inventionis œconomiæ, & sermonis viciis abundabat, præ se ferebat tamen specimen ejus ingenii, quod annis posset (quos nunc accessisse videbam) aliquando maturescere: sperabam eum doctum aliquid atque excussum editurum, quod me quoque, in quem edebatur, oblectaret, quem jocus aliquanto liberior non admodum solet offendere. At ubi prodiit præclarus iste* Brixii *partus* Antimorus, Morycho *plane moroteros, veneno quovis virulentior, & indoctior ipsa* Chordigera, *nihil aliud quam, ut par erat, irrisi, illud interea mecum* ὑποτονθορύζων, χρυσὸν ζητῶν εὗρον ἄνθρακας. *Et hercle quemadmodum* Ætnæ *carbones exusserunt* Empedoclem, *ita carbones isti, similem captantem gloriam, ustularunt* Brixium, *ac reddiderunt carbone quovis atriorem: eoque nec omnino quicquam respondere statueram. Verum, aliis aliter visum est, quorum ego judiciis in meis rebus magis fidebam quam meo: hi quanquam faterentur neminem esse literatum usquam, cui non factura sint nauseam, tam insulsa, tam virulenta deliria: calumnias ejus censebant, etsi perabsurdas atque ineptas, ad hæc nec obscuras, si quis attendat satis proram puppimque negotii, non fore tamen satis liquidas multis, qui fortasse legerent ejus* Antimorum, *quum neque* Chordigeræ, *neque meorum epigrammatum facultas futura sit. Suaserunt igitur, ut hæc omnia in unum librum cogerem & lectoris pariter subjicerem oculis: Tum ut meo scripto negotium nonnihil illustrarem, sic ut legenti nihil requiratur amplius, nisi judicium suum. Vides,* Erasme *charissime, quid nos ad rescribendum compulit. Quamobrem non necesse habeo tuis respondere rationibus: quando nisi alio me perpulissent alii, fuerim ipse tibi semper* ὁμόψηφος. *At quod tibi video persuasisse* Brixium, *negligentia tantum tabellarii tui contigisse, quo minus effeceris, ut ille perpetuo presserit* Antimorum *suum, vehementer, mi* Erasme, *demiror, id sic acceptum tanquam probatum tibi. Quid ni credam, inquis, quando* Beraldum *atque* Budæum, *utrunque tam spectatæ fidei testes producit in judicium. Producit,* Erasme, *non nego fidei tantæ viros duos, ut utriuslibet fides in quantavis re facere fidem possit. Quid obstat, inquis, ergo quin quod ait* Brixius *vicerit? Hoc unum, mi* Erasme, *quod quum duos testes producat, utrunque producit auritum, oculatum vero neutrum, quum plus in judiciis valeat oculatus testis unus, quam auriti decem. Quid enim aliud possunt testari* Beraldus *ac* Budæus, *quam sese ex ipso audivisse* Brixio, Antimorum *illo aut illo die fuisse sub prælo? Hoc enim significat* Brixius, *quum se dicit illis editionem* Antimori *indicasse aliquot ante diebus, quam tuam legisset epistolam. Ergo tu* Beraldo *credes &* Budæo, *sed cui interim credent illi?*

An. 1520. li? an non ipsi Brixio? *Videsne nunc,* Erasme, *speciosum istud testimonium, quem ne ego heri vidi ad vos adferri vesperi, ut exiret denique in suffarcinatam Cantharam? Ut illud omittam interim, quod nullos unquam testes potest producere, non ante sibi lectam epistolam tuam, quam vidisset excusam, quum potuerit acceptam dissimulare, ut ista causa post apud te liceret uti integra. Praeterea quum* Antimorus *ejus constet quaternionibus non plus octo, qui totidem diebus solent excudi, nec dimidium ex* Brixii *verbis colligitur peractum esse quum tuas literas legeret, in angustum sane compingit illos aliquot dies, quibus ait se* Beraldo *&* Budaeo *indicasse editionem. At cur, inquis, fingeret istud* Brixius? *Adeo tibi mirum videtur, si vel animi causa fingat homo poeticus? Quanquam suberat etiam causa, cur fingeret: nam quum uterque frequenter admonuisset, ne tam ineptum libellum, ac muliebriter jurgiosum ederet, volebat fortassis experiri, an eodem animo accepturi forent quum fecisset, quo tam saepe consuluissent ne faceret. Accidit enim nonnunquam, ut quod ne fiat obsistimus acriter, dum res est integra: id ubi in eum locum venit, ut non possit corrigi, patiamur, & vitium, quoad licet, verbis integamus. At ego, mi* Erasme, *quo vere videre possis, quanto verius* Morus *tibi paratus sit obtemperare quam* Brixius, *quanquam quum tua ad me venirent literae, liber non quidem sub praelo esset, sed totus esset excusus: atque id docere possim non duobus auritis testibus, qui ex me audierint, sed oculatis plusquam decem, qui suis viderint oculis: imo testibus, opinor, oculis ipsius tuis, utpote ad quem librum ante hanc epistolam pervenisse non dubitem: quanquam ad ejus editionem tot amicorum consiliis urgerer, tamen ubi tuas literas accepissem, cujus unius apud me sententia omnibus omnium calculis praeponderat, non sum imitatus* Brixium: *cui quum sit, ut scribit, crumena semper aere gravis, tamen tanti fecit monitionem tuam, cujus, ut ait, nutus observat, ut non sustinuerit tantillum sumptus impendere, quo libellos illos universos coemeret, atque in ignem semel conjiceret: ut tantas ejus ineptias nomen illud* Brixii, *cujus illustrandi desiderio nimis quam misere sitit, infamaturas omnium subduceret oculis. Ego vero, mi* Erasme, *praeter eos duos, quorum alterum jam ad te miseram, alterum ad* Petrum Ægidium, *atque alios quinque, quos vendiderat typographus, (nam quum primum prostarent ac coepissent avide flagitari, tua commodum intervenit epistola) coemi universos, eosque clausos adservo, ut priusquam aliud innovetur ex me, possimus, imo possis potius ipse tecum statuere, quid à me velis fieri. Quamobrem tu te nunc, mi* Erasme, *etiam atque etiam dispice in ejus amici causa quid statuas, qui quicquid statues obtemperare constituit. Nam quod suades, ut quicquid in* Brixium *scripseram omittatur, quum epigrammata mea denuo continget excudi, atque ut* Antimorus Brixii *vicissim non propagetur amplius: ego, mi* Erasme, *quod ad* Brixium *pertinet, multis mihi videor conjecturis colligere, magis tenerum ejus in suos versus animum, quam ut abduci patiatur ab eo studio se, quo charissima foetura sua, quoad ejus fieri potest, procuret aeternitatem. Mea vero epigrammata nunquam admodum animo placuerunt meo, id quod & ipse mihi,* Erasme, *conscius es: cui & quibusdam aliis nisi liber ille arrisisset amplius, quam adblanditus est mihi, nusquam fortassis exstaret hodie. Nunc vide ut rerum vices inversae sunt. Si conditione cautum esset inter nos, ut ex epigrammatis meis tibi liceret, quaecunque velles transfigere, modo ne jus in pauca quapiam sit, qua mihi liberet excipere, jam quos in versus solos tu ex pacto ferrum stringeres, eos ego solos exceptione defenderem. Adeo mihi coeperunt adblandiri, postquam eos video multis commendari virulenta atque inepta versificatione* Brixii. *Nec tamen istud dico quo minus tibi quidvis liceat in mea, cui quidvis etiam licet in me. Jam quod ais eum esse* Brixium, *quem si pernossem intimius, eum sentirem talem, quo nemo sit amore meo dignior: equidem, mi* Erasme, *non me pro tanto viro gero, ut tam tenui quenquam conditione videam, quem indignum censeam amore meo, modo ne sit improbus, qui non amari debeat à quoquam: eoque* Brixium *facile assentior non indignum esse, qui majorum sit amore virorum dignus quam ipse sum. Nam omnino videtur aliquanto plus habere, non dico superbiae, sed plane generosi cujusdam spiritus & magnificentiae, quam ut ad pusillam hanc atque humilem indolem meam possit usquequaque congruere, nisi in amicitia tam male copulari vellem, quam male inaequales veniunt ad aratra juvenci. Nec tamen eam, mi* Erasme, *te consulente recusem, qui me vel ad patendum praestantioribus facile possum componere. Certe quod ad eruditionem ejus attinet, studiosum esse credo, & non omnino stupidum, tum quem aliquando alium reddet usus. Caeterum, in his, quae edidit hactenus, ut vere dicam, id quod etiam docere possum, neque soloecismis caret, neque numeris satisfecit, & ingenio frequenter magis labitur, quam ut puero concedi possit. Et tamen qualis est, non tanti memet facio, ut me illi posse censeam eruditione conferri, quum tu, mi* Erasme, *vel amore caecutiens, vel (quod verius certe puto) quadam erga me civilitate praeferas. Et ut ingenue dicam, adeo illum non odi, ut postquam animo nunc defecatiore sum factus, adamem etiam literarum gratia. Verum, in causa quid fieri velis expende diligentius priusquam imperes. Nam plane si non respondero, putabor multis hujus ineptissimae rixae praebuisse causam, & nihil quicquam provocatus, tamen probris, diris & exsecrationibus insectatus illum: quod non minus fuisset inhumanum, quam nunc falsum esse docui, si tu librum patieris exire: in quo, quod secundo loco mones, ut si omnino decretum sit emittere, curandum mihi sit, ut (quod hactenus me praestitisse dicis) eruditione tantum videar & causa* Brixium *non etiam conviciis vincere. Ego, mi* Erasme, *ut eruditione contentus sim si* Brixio *compar sim, ita causa non dubito quin longe sim superior, quantumvis suam* Brixius *asserat bonam, facilem, vincibilem, quod principium ex arte solet adhiberi ad defendendam noxiam. Conviciis profecto facile me vinci patiar, quo armorum genere nunquam pugnare statui. Et tamen fieri potest, ut quod mihi mea facit injuria nihil acerbum videri, idem alius, cui non idem rei sensus est, judicet esse mordaculum. Quod si fors acciderit uspiam, non adeo verebor aequitatem lectorum; quin & in me quoque, mi* Erasme, *quantumcunque gravem personam tuus nobis imponat amor, qui magna de me fingit omnia, tamen dum adhuc inter mortales versor, nondum plane relatus in divos, ut in re ridicula rideamus, non verebor, inquam, quin alius & in me condonaturus sit humanus lector humanis, quos hominum nemo prorsus excussit, affectibus. Vale, mi* Erasme *charissime.*

Quum Caletium *venerimus, quo Rex propediem adornabit iter, spero fore ut coram his de rebus commentemur plenius. Nam omnino in hoc Regum conventu te exspecto, atque ita* Brixium: *nam &* Regina *Gallorum aderit, cui cum sit à secretis* Brixius, *non poterit, opinor, abesse. Ita quod ad me attinet, facile rem componas ex sententia tua; nam etsi nulla de causa sic egit in me, ut plane declaraverit nihil ad meam perniciem praeter vires defuisse sibi: tamen quando tu, mi* Erasme, *plus es mihi quam dimidium mei, plus apud me valebit in* Brixio, *quod sit amicus tuus, quam quod inimicus meus. Iterum vale.* Londino, *Anno* 1520.

EPISTOLA DLVI.

Erasmus Rot. Thomae Moro, Serenissimi Regis Anglorum à thesauris, S. D.

MAJOREM in modum probo laudoque mentem istam tuam, *More* clarissime, qui nulla re magis gaudeas ditescere quam fidis ac sinceris amicis, nec alibi praecipuam hujus vitae delectationem ponendam esse ducas. Aliis cautio summa est, ne gemmis adulterinis deludantur; tu talium opum contemptor, abunde locuples tibi videris, si tuis possessionibus accesserit amicus neutiquam fucatus. Nec ulli suavior est alea, latrunculi, venatio, musica, quam tibi cum a-

An. 1520. mico docto ingenuoque libera confabulatio. Hoc opum genere cum vehementer abundes, tamen quoniam sciebam homini avaro nihil esse satis, & mihi tibique jam sæpe successit feliciter, unum etiam tibi traditurus sum in manum, quem tu totum totus, totoque pectore potes amare. Is est *Conradus Goclenius*, gente *Wesphalus*. Qui populus ut vulgo rudior habetur, ita multos nobis dedit summis ingeniis minimeque vulgari doctrina præditos. Non aliud genus mortalium, laboris patientius, fide morumque sinceritate, simplici prudentia, & prudenti simplicitate potissimum commendantur. Scis nuper institutum *Lovanii* trilingue Collegium: in eo publice *Latinas* literas, maxima cum laude, summo totius Academiæ fructu profitetur, ea morum integritate, comitateque, ut literas, quas docet, etiam apud illos reddat gratiosas, qui prius aversabantur. Ingenium argutum, quod feliciter sui specimen præbuit, etiam in his disciplinis, quas solenniter tradunt in scholis publicis. Sales habet, sed prorsus *Atticos*, ac lepidis fabellis, vel tecum certare queat. In carmine peculiarem quandam habet gratiam, nusquam non dilucidus, nusquam non dulcis & amœnus. Nec est ullum argumentum tam inamabile, quod illo tractante non mitescat. In prosa oratione, sic est sui similis, imo sic est sui dissimilis, ut illius soluta legens, putes eum prorsus alienum esse à carmine. Ad amicitiam plane factus videtur. Quam si semel cum eo coieris, non est quod metuas, ne quis casus eam dirimat. Hoc usu venit in his, qui vel natura perfidi sunt, vel impotentibus affectibus. Siquidem istiusmodi solent, ad enatam occasionem desciscere, & amicitiæ legibus neglectis, animo suo morem gerere. Hic neque gloriæ est appetens, neque injuriæ admodum vindex, neque voluptatis ullius immodice avidus. Invidere quid sit, ne per somnium quidem unquam intellexit, tantus est ingenii candor. Quod ad vitæ consuetudinem attinet, nihil eo facilius, nec magis alienum ab omni morositate. Cæterum à lucro nihil hoc aversius, tametsi fortuna adhuc tenuis est, nec aliud suppeditans quam victum mundum, & supellectilem literariam. Quod si nostri Principes, prophani pariter atque ecclesiastici didicissent egregiis ingeniis habere suum honorem, quemadmodum apud *Italos* habetur, *Goclenius* noster totus aureus esset. Sed tamen expergiscuntur. Jam enim fere nullus est magnatum, qui non curet suos liberos bonis literis diligenter instituendos, licet inter aulicos Proceres nemo literas calleat, præter unum *Georgium Haloinum*, cui cultæ hactenus præter invidiam nihil fructus attulerunt: quanquam, ni fallor, brevi plurimum dignitatis sunt allaturæ. Jam spero futurum, ut simul atque *Goclenium* propius cognoris, ab utroque mihi gratiæ agantur, quod nuper accidit in *Francisco Craneveldio*, qui unum sic te totum possidet, ut illi propemodum invideam. Bene vale. *Anderlaci*, Anno 1520.

EPISTOLA DLVII.

Erasmus Rot. D. Godschalco Rosemundo, Lovaniensis Academiæ Rectori, S. D.

MAGNIFICE Rector, non dubito quin tu scias id, quod nemo nescit, quam seditiose debacchatus sit in nomen meum alter quidam *Dominicanus*, priori illi rabulæ succenturiatus, à nullo convicio temperans, atque interim manifeste mentiens. Quid enim istos pudet? Ubi usque ad suam satietatem, & omnium nauseam deblaterasset, tandem scurra facetus jussit orarent Deum pro me, ut aliquando converterer ad meliorem mentem: hæc nisi fierent vel instigantibus, vel conniventibus Theologis quibusdam, non auderent tam scurrili uti petulantia in Academia tam celebri, idque in sacris concionibus, atque etiam sine fine. Nihil admiror hæc audere *Dominicanos*, illud admiror, hæc probari Ordini Theologico. Ille non poterat ferre unam vocem matæologi, tortam oblique in *Egmondanum*: & hæc seditiosa, hæc plus quam scurrilia patiuntur æquis animis, ac, ni fallor, incitant. Hac scilicet placuit illis ratio conficiendi *Erasmum*. Quod si ego pariter cum illis insanirem, nonne tumultus egregius nasceretur? Hic animus sibi bene conscius, & graviora potest perpeti, sed interim quale est hoc exemplum petulantiæ? & quem exitum habiturum? & quam speciosus hic est ludus sub *Christi* natalem? Non tam sum insanus, ut velim cum *Dominicanorum* populo depugnare: illos, quales quales sunt, Deo judicandos relinquo. Ego nec Monachorum sum hostis, nec Theologorum: nisi forte *Christianorum* omnium hostis est, qui in illorum moribus aliqua non probat. Si quid habet adversum me Theologica Facultas, expostulet mecum, proponat quid velit. Sum paratus reddere rationem studiorum meorum omnibus sobriis; nam cum *Egmondano* colloqui, non est colloqui: vere dixit *Mimus* ille, *Cum absente loquitur, cum ebrio qui litigat, sed multo magis, qui cum furioso litigat*. Tumultus hic scurrilis displicet etiam laicis, quo minus addubito, quin displiceat etiam tibi viro optimo: sed tua lenitas, in me, imo in hanc totam Academiam, crudelitas est. Ejus officium erat, vel me tacente, toti monasterio, imo concionatoribus omnibus à tali petulantia silentium indicere. Alter vetitus erat sub pœnis gravissimis. Quis unquam exegit vel minimum? Hæc quid sibi velint, intelligunt & pueri. Posthac non ero tuæ magnificentiæ molestus, spero te functurum officio tuo: sin minus, mihi est animus, qui ista flocci non faciat. Quod si quis tumultus exstiterit, imputabitur iis, qui vel dissimulaverunt, vel faverunt exordiis. Tu certe dissimulare non potes. Bene vale, magnifice Rector, & si quid me facere voles, impera, experieris obsequentissimum. *Lovanio*, Anno 1520.

EPISTOLA DLVIII.

Erasmus Roterodamus Godofredo Rhodo Stegrio S. D.

UT serius ad tua scripta responderim, *Rhode* charissime, turba me literis atque etiam libellis interpellantium fecit, ne quam inhumanitatis, aut fastidii suspicionem de me concipias. Ingeris mihi meos labores, qui utinam aut tam utiles essent orbi, aut tam felices auctori, quam sunt numerosi. Sed quam mihi displicui in tuo speculo, tam tuum mihi placuit ingenium. Neque enim illic te minus vidi, quam meipsum, ac libentius tuam faciem contemplatus sum, quam meam. Placuit ingenium sanum ac felix, sobrium, nihil habens ineptiæ, placuit candor ac modestia, placuit phrasis nec affectatione molesta, nec inanibus verbis redundans. Jam illud etiam vehementer sum admiratus, te in carmine, quo vix aliud legibus adstrictius, tam commode quod sentis eloqui, præsertim cum argumentum tractes & jejunum & inamœnum. Et haud scio an hoc consilio sumpseris sterilem & infelicem materiam, quo major esset ingenii tui gloria, qui potueris elephantum è musca facere: nam illud mihi displicuit, quod immeritis & immodicis laudibus, nihil aliud quam oneras *Erasmum*. Quanquam hoc jam adeo solenne est generi poetico, ut ceu jure præscriptionis id recte facere videantur. Quod nisi fortuna tam iniqua essem, ut nemo possit à me ullum sperare officium, fortassis exsisterent qui sua suspicione non minus te gravarent, quam me: te qui me laudibus captasses, me qui laudibus hujusmodi delectarer. Quo magis misereat me tui, qui tantum laboris absque fructu susceperis, quandoquidem ne illud quidem gratiæ rediturum est à me, quod invicem sibi præstant ac referunt jumenta, mutuum scabentia. Ne tamen nihil omnino rependam officii pro tam candido animi tui in me studio, consulo, ut posthac bonas horas in melioribus libris colloces, nec unquam in manus sumere velis *Erasmi* nænias, nisi quum nihil est bonorum voluminum: ad hæc si quando voles exercere stylum & exercere venam ingenii tui, de-

An. 1520. deligas argumentum felicius. Vale, mi *Rhode*, tam habiturus *Erasmum* faventem, quam tu de bonis literis bene mereberis. *Lovanio*, Anno 1520.

EPISTOLA DLIX.

Erasmus Rot. Richardo Paceo S. D.

SERO mihi redditum est tuum epistolium, jam te conscendente equos. Cupiebam tecum colloqui, & fortassis adhuc dabitur. Ex animo gratulor tibi nova dignitate aucto, cujus meritis nunquam par fortuna responderit. Si non dabitur colloqui, commendo tibi negotium non tam meum quam literarum. Quod enim molitur *Leus ὁ κατάρατος*, non ad me proprie pertinet, fortassis ad vestram *Britanniam* pertinet, cujus nonnihil refert, opinor, ut laudum suarum praeconem habeat honestum. Scio perpusillum esse laudis, quod illi ex meis lucubrationibus accessit, tamen hoc ipsum illi *Leus* invidere videtur. Theologi novum μηχάνημα commenti sunt adversus Collegium trilingue. Id cujusmodi sit ex *Mori* literis cognosces. Bene vale, patrone singularis. *Antuerpiae*, Anno 1520.

EPISTOLA DLX.

Erasmus Roterod. Leontio suo S. D.

BONI consulam audaciam tuam, qui ignotus ad ignotum scripseris, si tu vicissim boni consulueris, quod occupatissimus tam parce respondeam, ut prope nihil respondeam. Quod Musarum cultor es, magnopere laudo: quod assidue depugnas cum amusis, non probo. Negligendi sunt, qui vinci non possunt: & ita sunt haec studia commendanda, ne tamen odiose damnentur, quibus alii magis capiuntur. Certe non expedit irritare crabrones. Caeterum, quae nos scripsimus, non in hoc scripsimus, ut invehantur templis, sed ut domi legantur. Atque isto tuo studio immodico, nihil aliud mihi quam invidiam paris. Ego nihil honoris istiusmodi promereor, alioqui ne promeritis quidem aperiuntur templa, nisi à rogo, ut ajunt. Ac mea quidem sententia, plus efficies, si quod operae sumis in rixando cum adversariis, fortasse deploratis, id insumas erudiendae pubi, aut juvenibus spei melioris. Felicius irrepent bonae literae, quam irrumpent: ac facilius coalescent, si civiliter semet insinuent ut hospites, quam si irruant ut hostes. Nos quod possumus, gratis ac libenter impartimus: si quis adferet meliora, non gravate cedimus. Porro cum clamosis rabulis certamen non nisi coacti suscipimus, imo ne coacti quidem. Porro vita nostra nihil habet memorabile, nisi quod opinor fortunam nulli constantius infensam fuisse. Proinde tu, si me audies, aliud argumentum tibi quaeres, imo quodvis aliud citius tibi sumes quam hoc. Bene vale. *Bruxellis*, Anno 1520.

[1]EPISTOLA DLXI.

Bilibaldus Erasmo

*S. *Recte fecit necessarius ille meus, quod te* Antuerpiae *convenit, & meo nomine salutavit. Probe enim novit, quanta te benevolentia prosequar. Poterimus & ejus opera in mittendis litteris uti, quae nescio quo fato aut tardissime consignantur, aut penitus intercidunt. Diu enim nullas à te accepi, quamvis aliquoties scripserim: & nisi ex Epistolarum tuarum farragine, te meis respondisse, deprehendissem, ne nunc quidem id scirem. Quam vero fideliter & mea tibi reddita fuerint, plane* Alamiri *nostri diligentia ostendit. Caeterum, invectivam* Angli [2] *illius, nec non responsionem tuam legi. Scire cupis, quid sentiam? Vellem ut omnino tacuisses, aut ita homini, ut dignus erat, respondisses. Sed periculum erat, ne silendo objecta agnosceres. Quasi optimus ac doctissimus quisque non confestim intelligeret, cuncta haec meras sycophantias, & impudentissima esse mendacia. De improbis vero & inconditis nulla cura habenda erat. Utinam igitur, cum tibi haud silendum censebas, ementita & ficta modestia immodestissime respondisses, ac juncta Rhetorices spicula contra tam foeda ac teterrima distrinxisses convicia. Sed voluisti tui memor esse, nec malum pro malo reddere. Sanum equidem consilium, & a nemine bono non laudandum. Verum, si ita facere perges, quid tibi ab aemulis exspectandum sit, cogita, cum impudentissimo cuique impune maledicere & capiti tuo illudere licebit. Te igitur hortor, ac ob amicitiam nostram obtestor, ne dehinc unumquemque Nebulonem responsione tua dignum censeas: aut si omnino respondendum videatur, non per te, sed coquum aliquem aut stabularium id fiat. Major tu es (etiamsi illi molestissime laudes tuas ferant) quam ut cum talibus in eam palaestram descendas, ex qua etiam victor, nihil nisi ignominiam referre possis. Etenim ni ita feceris, Sycophantarum turba tandem obruaris necesse erit. Tot enim ac tales sunt* κλάσοιες *illi, ut nec unquam quiescere valeant, sed semper contra optimum quemque ac veritatem ipsam debacchentur. Quapropter longe praestat, ab illis vituperari quam laudari, ac male quam bene audire, qui ad tacendum sunt impotes, ad loquendum vero penitus inepti. Quid mirum igitur, si tandem hominem juxta cordis sui desiderium invenerunt, qui perditam eorum improbitatem ac detestandam dicacitatem teterrima nugarum colluvione ac nefando verborum lenocinio fucaret? Quis enim tam insulsus esset ac hebes, qui non cerneret, venerandos Magistros nostros calceum hunc consuisse; probum vero illum virum induisse? Unde non immerito majori excandescis indignatione, cum egregios illos Magistros aliquantisper durius tractas, quam cum Scripturam sanctam (ut illi volunt) pervertis. Et hoc facit charitas illa non ficta, quae sub religionis & modestiae praetextu etiam lenonibus turpiora audet. Et tu obiter miraris invenire, qui insanienti Euge illud accinant; cum ego majori admiratione ducerer, si non multos sui similes, ac ejusdem farinae reperiret. Nam, per immortalem Deum! cui boni Nebulones isti unquam pepercerunt? Atque ut vetustiora praetereamus, quis ignorat quam perversis technis & sceleratis machinationibus optimo & doctissimo* Capnioni *illuserint? ut interim sileam probra & convicia, quae in Generosum* Novae Aquilae Comitem, Huttenum, *me, & omnes* Capnionis *amicos eructaverint. Quinimo invidia exagitati nec à sui Ordinis abstinent hominibus. Nam praeter caetera quid intentatum reliquere, ut divam* Mariam Magdalenam *assertori suo* Fabro *eriperent, ac cum turpissimis scortis in olidum lupanar detruderent? cum tamen potius deceret in re tam dubia eam sequi opinionem, quae ad pietatem accederet propius. Quae vero contra* Lutherum *ausi sunt, forsitan tacere praestat, ne nos quoque sub amicitiae illius praetextu in jus rapiant, ac de crimine haeresis causam dicere cogant: id enim jam pridem machinati sunt. Verum, hoc nemo ignorat, eo temeritatis illos progressos esse, ut & Pontifici summo, ad quem praecipue hujusce rei cognitio spectat, causam, quam tamen eum in manibus habere sciebant, extorserint, & priusquam ille sententiam tulerit, auctorem de haeresi condemnaverint. Caeterum, per immortalem Deum! quid aliud tot sycophantiis, probris & conviciis effecere, quam quod semetipsos traduxere, & Deo pariter ac hominibus reddidere odiosos. Eo siquidem illorum culpâ res deducta est, ut non solum vulgo praeclarum Theologiae vocabulum ludibrio habeatur, sed & Theologi ipsi (de personatis loquor) quibusvis scurris & nebulonibus improbiores censeantur, ac is optimus esse videatur, de quo ipsi pessime sentiant. Macte igitur virtute, qui dignus visus es, in quem impurissimi hallucinatores spurcissima sua effutirent maledicta. Haud enim majori laude affici poteras, quam dum tam sceleste vituperaris, nec unquam bonis & eruditis placeres, nisi tam indoctis & pessimis his displiceres hypocritis: qui & optimum* Capnionem *longe magis virulentis ornarunt conviciis, quam si eum vel ad coelum usque contumeliosissimis suis extulissent laudibus. Ne igitur,*

1 Haec epistola ejusdem est argumenti cum DIV. paucis tantum hinc inde mutatis.

2 Eduardi Lei.

An. 1520. Erasme *optime, movearis, si invidi & vere miseri homines seipsos torqueant, & suo fungantur officio, quodque semper facere consueverunt, assidue faciant. Nam talia vera virtutis tibi jacta sunt fundamenta, ut illa nec Livor ipse evertere queat: Talem probitatis & eruditionis consequutus es existimationem, ut eam nec omne aevum abolere valeat: Tales denique ac tantos tibi undique peperisti amicos, ut etiam tacentem te defendere, & à sceleratorum rabularum injuriis & contumeliis vindicare possint & audeant. Quemadmodum nuper à me factum memini. Cum enim in multorum doctissimorum conventu tui mentio incidisset, ac plerique te tuaque summis extulissent laudibus, sanctissimus quidam, qui tunc aderat, Theologus ex Mendicorum & eo Ordine, qui vulgo perdocti habentur, sibi ipsis vero nihil videntur ignorare, admodum moleste has laudes ferebat, ac quassato capite, nescio quid secum submurmurabat. Tum ego, nunquid esset, quod in te minus probaret, quaesivi. At ille, vultu ad severitatem composito, multa esse respondit, quae quis merito reprehenderet: inter caetera vero pessimo & haud ferendo flagitio te esse obnoxium. Cumque ego vehementius instarem, ut tam horrendum scelus elicerem, ille vero pertinaciter negasset, forsitan ut detractoris culpam evitaret, tandem importunitate mea subactus, Tametsi tacere, inquit, ac tam immane facinus occultare institueram, cum tamen ita me urges, haud ultra silere, sed veritatem dicere compellor:* Erasmus *libenter comedit gallinas: idque non aliorum relatu didici, sed cum hominem* Basileae *cognovissem, gemino hoc obtutu conspexi. Tum ego, suffuratus ne, an coemptas? At ille, emptas ait. Longe igitur, inquam, deterior est vulpecula illa scelestissima, quae mihi quotidie ex villa gallinas rapit, nec unquam pretium persolvit. Sed ad hoc responde, obsecro, Num inter peccata censetur, gallinis vesci? Et ille: Maxime, cum à devotis fit hominibus, idque assidue. Forsitan diebus prohibitis, intuli. Imo & concessis, respondit. Sacrum enim virum ab tanta epularum lautitia abstinere decet. Atqui, bone Pater, ni fallor, inquam, nec farre nec hordeo talem saginasti aqualiculum, (nam obesior erat) & gallinae, quibus ventrem farsisti, si pipare possent, etiam tympanorum & tubarum strepitum multitudine sua exsuperarent. Risere qui aderant, quod tam strenue* ὀρνιθοφαγίαν *defendissem. Sed tu me forsitan nugas agere existimas. Ego vero tibi etiam per sanctam Hypocrisin, me vera scribere, jurare sum paratus. Caeterum, ne cuncta tua laudare, aut nimium tibi tribuere videar, habeo etiam, quae non injuste reprehendam, nempe quod tali viro impedimento fueris, quo minus litteras* Graecas *&* Hebraeas *tantum non somniando, aut pastoris illius instar bibendo hauserit, ac Magistris nostris operam navando, tametsi conviciando longe melius pessimas horas collocaverit.*

Quod vero in superiorem Germaniam te venturum polliceris, laudo. Praeterquam enim quod minus ibi à Theologicis infestaberis vespis, non sine ingenti animi tui oblectatione conspicies, quales quantosque tibi undique conciliaveris amicos. Invitarem te, ut ad nos accederes, nisi pestis hic gliscere inciperet, quam tamen brevi desaevituram spero, ita ut cum Serenissimo Rege nostro, quem indies exspectamus, secure ad nos venire possis. Nam ex veteri Caesarum instituto primus novi Regis conventus Norimbergae *celebrari solet. Ostendi* Alamirae *nostro cubicula, quibus te excipiam, luculenta: ipse Regia dicebat. Quin & hoc polliceor, non solum gallinas me tibi abunde appositurum, sed & illarum sobolem, filios ac filias, nec non gallos gallinaceos, & de omni genere musico cuncta, quae manducari solent, volatilia coeli. Tu interim bene vale,* Erasme *optime, ac iterum memineris, te foelicem invidorum contumeliis esse, qui nunquam laudes tuas tam moleste ferrent, nisi certo certius cognoscerent, te eruditione ac probitate immortalitatem, & quidem viventem, induisse.* Gulielmus Nesenus *tibi* Laeti *scripta misit. Iterum vale.* Norimb. *Anno* 1520.

EPISTOLA DLXII.

Erasmus Roterod. Obtrectatori suo pertinacissimo S. D.

An. 1520. EST illud quidem omnium, qui *Christo* nomen dederunt in baptismo, pro sua virili referre Principem ac doctorem suum, qui maledicentibus non vicissim maledixit, sed pro probris amarulentis, salutarem doctrinam rependit, praecipue tamen eorum, qui doctrinam ac vitam Theologicam profitentur. Caeterum, ab hac forma immane quantum absunt, mi *Bucenta*, qui pro benefactis rependunt maleficium, qui fratrem etiam bene merentem, lethali linguae veneno sine fine confodiunt. Posteaquam *Lovanium* commigraras, non destitisti passim in *Erasmi* famam debacchari, nulla unquam quamlibet levi injuria lacessitus. Ac mihi quidem primum non libuit credere. Res enim videbatur indigna, non dicam sacerdote, non dicam Euangelico praecone, non dicam Theologo, non dicam Monacho, sed omnino viro. Siquidem mulierum est, sed procacium ac stultarum, linguae telo ulcisci affectus suos. Mox ubi tam multa hinc atque hinc referrentur, quid alibi dixisses in conviviis, quid alibi in monasteriis, quid alibi in plaustris aut navibus, ita quidem credidi vera, quae narrabantur, ut tamen totum hoc quicquid esset rei negligendum esse ducerem. Et tu interim mihi blandus occurrebas, amice compellabas, videlicet existimans ad me non pervenire, quod tu nusquam non spargeres. Tandem cum me à solenni prandio, quod celebratum est apud *Augustinenses*, vultu perquam amico rogares, quid tibi mandarem abituro in *Hollandiam*, mandavi tibi fraternam charitatem, hactenus non satis abs te curatam, videlicet civiliter ac blande submonens, ut aliquando desineres ista linguae petulantia teipsum traducere magis quam me, & simplicium animos malis venenis inficere, quae post resorbere non possis. Nam scorpius admotus vulneri, retrahit ad se venenum, quod infixit caudae spiculo. Nec alioqui periclitatur, nisi qui ictus est. Hic quem semel venefica lingua percusseris, mederi non potes: & late serpit malum, semper plures arripiente contagio. Posteaquam bene monitus deteriora sequutus es, impetravit à me *Christiana* charitas, ut adirem cubiculum tuum, idque tu fatebaris, insolens. Admonui privatim, ac libere quidem, sed tamen amanter, ut linguam istam in usus meliores flecteres. Ex eo colloquio scis quam multis argumentis deprehenderim crassissimam planeque pudendam inscitiam tuam, cum tamen totus esses occupatus in annotandis periculosis erroribus meis, etiam usque ad haereseos crimen; interea nec intelligens ea quae scripseram. Videlicet huc desperationis ventum erat, ut periclitanti religioni *Christianae Bucentes* cogeretur admovere manus. Siquidem cum ipse *Thomam* excusans, imo laudans scripsissem illum indignum qui in ea secula incideret, nimirum sentiens illius ingenium dignum fuisse seculo feliciore: tu Deûm atque hominum fidem passim implorabas, quod tantum Ecclesiae doctorem, eumque relatum in album divorum, cum primis autem *Dominicalis* instituti, appellassem virum indignum. Cum alicubi studens exaggerare morbum obtrectationis, adduxissem exemplum libelli famosi, ceu mali capitalis, ut ex collatione demonstrarem, quantum esset sceleris, sic conjuratis linguis, famam immerentis incessere: tu putabas à me probari libellum famosum, quasi vero probet homicidium, qui deterrens ab adulterio, doceat hoc juxta circumstantiam aliquam esse gravius homicidio. Cum adductis aliquot ex *Augustino Chrysostomo*que locis, quibus videntur Virgini Matri tribuere affectum humanum, affinem alicui peccato, subjecissem, *Et nos facimus eam prorsus immunem ab omni peccato, nimirum sentiens nos non recte illam liberare à peccato originis, si illi vere tribuunt peccatum ab ipsa commissum*, tu interpretabaris me definire, quod Virgo Mater fuisset immunis à contagio primorum parentum,

An. 1520. tum, quod si definissem, nihil erat periculi. Est enim ea opinio, ut favorabilior: ita mihi sane probabilior. At interim non intelligebas homo acutus, me in diversum potius ratiocinari. Hic facile satisfactionem accipiebas, daturus veniam etiamsi dissensissem à judicio Ecclesiæ, modo *Thomæ* sententiæ subscripsissem. Cum ego citassem è *Thomæ* commentariis, quod opinionem eorum, qui negabant sub Eucharistia esse verum *Christi* corpus, appellaret hæresim, cæterum eorum sententiam, qui negarent *Christum* his verbis consecrasse, *Hoc est corpus meum*, refelleret quidem, cæterum errorem vocaret, non hæresim. Moxque adjicerem mihi videri tutius in totum, si proceres Ecclesiæ de hisce rebus, quæ nec certis testimoniis Scripturarum, nec argumentis solidis doceri possent, non ita definirent, ut opinionem suam vellent haberi pro oraculis: tu judicabas illic esse ingens periculum, videlicet lapsus inscitia sermonis *Latini*, has voces *in totum* interpretans in utraque parte quæ præcesserat, cum *Latinis in totum* sonet *in genere*, hoc est non solum in hac materia, verum etiam in aliis similibus, nimirum secundæ parti, de qua tunc agebatur, quæ nec argumentis, nec testimoniis certis doceri potest. Et adjeceras in margine tua manu, *vide quam perniciose hic scribit de re, de qua toties pronunciavit Ecclesia*, videlicet indicans me negare, verum esse corpus. Ac mihi quidem expostulanti, quod tu tam calumniose scriberes in locum lectum quidem, at non intellectum, perquam salse scilicet respondebas, tibi jus esse scribere in tuo libro quæ velles. Quasi vero non sit idem jus aliis in chartulis suis scribere, quæ lubeat, aut quasi qui deferuntur ob libellum famosum, ideo vocentur in jus, quod in alienis chartis scripserint. Et tamen hoc festivum apophthegma adeo tibi arridebat, ut in proximo colloquio idem iterum repetieris, juxta illud vulgatum, δὶς ϰ̀ τρὶς τὰ καλά. Atque hæc tam insigniter stulta brevi colloquio deprehendi, te ultro proponente, ceu bella quæpiam, & quæ refelli non possent. Nec dubito quin multo stultiora fueris propositurus, nisi te maluissem amice corrigere, quam callide expiscari. Atqui quæ hactenus feceras erant ejusmodi, ut vel arctissimam amicitiam possent dirimere: ego tamen nulla necessitudine tibi junctus, nisi qua *Christianus* jungitur *Christiano*, pro tanta malevolentia reposui officium, sperans fore, ut aliquando resipisceres. Admonui serio, tanquam frater fratrem, ut hoc operæ, quod sumeres in reprehendendis alienis libris, quos non intelligeres, impenderes discendæ grammaticæ, discendis bonis literis, quarum inscitia, tam fœde passim labereris, nec ea cerneres, quæ cernunt & pueri. Admonui, si quid offenderet, me coram vel objurgares, non autem traduceres apud alios immerentem. Et videbaris non adspernari monitionem amicam verius, quam blandam. Haud multo post prodiit Bulla, ut ferebatur, adversus *Lutherum*. Ea de re cum nulli mortalium verba fecissem, tu subito reversus ad ingenium, cœpisti vociferari, me diplomati Pontificio obsistere, opinor instigatus à quodam, cujus utinam non tam niger esset animus, quam est candidum pallium. Jam vel *Paulo* auctore debebam ingenium tuum habere pro deplorato, qui semel atque iterum frustra monuissem, sed quoniam juxta *Paulum* eundem, *Charitas omnia sperat*, rursus adii te, solus expostulavi cum solo, paulo quidem liberius, sic enim res poscebat, sed tamen amanter. Hic tu inficiatus, quod sciebam esse verissimum, causabaris aliud, videlicet à me scriptas ad Cardinalem *Moguntinensem* literas, quibus perstrinxissem Ordinem vestrum. Nec puduit te fateri, literas eas tibi non fuisse lectas, ob quas tantopere stomacharere, nihilo verecundior illo sodali tuo *Nicolao Egmondano Carmelita*, qui cum digna atque indigna vociferatus esset in Novum Testamentum à me recognitum, ubi *Lovanium* commigrassem, & hominem à prandio subinde rogarem, ut coram indicaret quæ offenderent in Opere meo, respondit homo

A simplex, sibi nunquam Opus lectum fuisse. Obticui, suspicans illum non esse tam ignarum Dialectices, quin intelligeret, quid ex talibus præmissis colligerem. Odiosissime clamaverat venturum Antichristum, nec legerat unquam quod damnabat. Sed de epistola mox; interim ordinem rei gestæ persequar. Ac tum quidem ubi te commonefecissem officii tui, discessi, nec admodum sperans te fore meliorem, nec tamen omnino desperans. Paucis post diebus *Joannes Faber*, Ordinis tui sodalis, cui utinam tam similis esses eruditione, moribus, prudentiaque, quam es similis cuculla & pallio, retulit mihi, quemadmodum te super hac re admonuisset, vel objurgasset potius: nam illi forte rem B ut habebat exposueram. Respondisti, si verum ille narrabat, te posthac *Erasmo* fore certissimum amicum, si noxiam hanc remitterem. Cumque subjecisset ille, se nolle mihi referre pro certis incomperta, dextra data confirmabas fore, quod pollicereris. Hæc cum mihi persuasisset esse verissima, cœpit obsecrare per *Christianam* charitatem, sinerem exorari me, tecumque redirem in gratiam. Ego vero semper ad concordiam facillimus, respondi me non solum velle condonare quicquid esset admissum, verum etiam oblivisci. Hæc si vera non sunt, certe à me ne syllaba quidem afficta est, ita narravit vir natu grandis, sacerdos, Theologus, & in suo genere pulchre doctus, à concionibus C Cæsaris, Prior monasterii *Augustani*. Scribat ipse me inter vanissimos, si verbum hic mentior. Cum à me nihil esset ortum novi, tamen tu protinus relapsus es ad ingenium tuum, importune, opportune, nusquam non exercens linguæ virulentiam in eum, qui & monuerat tam amice, & ignoverat tam clementer. Cum *Dordraci* nescio quid tumultus accidisset tibi post concionem, & curriculo te *Lovanium* recepisses, nondum satis promptus pro fide capitis subire periculum, clamitabas, ut ajebant, hoc quoque mihi meisque literis imputandum, cum mihi *Dordraci* nemo mortalium sit notus, imo cum de *Luthero* nulli tum scripsissem apud *Hollandos*, neque bene, neque male. Nec his contenta animi tui virulentia, ante paucos dies natali sancti D *Thomæ Aquinatis*, subornatus est juvenis Ordinis tui, qui bello commento meam infamiam cum *Thomæ* gloria misceret. Edidicerat adolescens, centonem versus, quam orationem, quam non intellectam, velut psittacus recitaret. Quam enim intellexerit, vel hinc promptum est colligere, quod cum referret ex *Horatio*, *Feriuntque summos fulmina montes*, quanta potuit voce pronunciavit, *Feruntque summos f. m.* Rursum pro *illi antistites* recitavit *illi antistes*, nimirum, ut *Prænestinis* est ciconia conia, & rustico illi *Plautino*, rabo est arrabo. Ac ne cæteros lateret, quis esset auctor tam bellæ fabulæ, tu proximus adstabas suggesto, E suggerens, *feriunt*, & *antistites* esse dicendum. O mirum & auspicatum sancti *Thomæ* Encomium; illi tributa est eloquentia, nobis adempta. Quis non videat hoc è media esse Rhetorica? Sic *Plutarchus Græcos* Duces cum *Romanis* comparat, sic formica camelo comparari solet. Quid autem impudentius, quam juvenem ἀναλφάβητον pronunciare, quid ego vel sapiam in Theologia, vel valeam eloquentia? *Bucentes* est insignis Theologus, fidei propugnator, & *Erasmus* nihil sapit in re Theologica. Quantus impostor est *Erasmus*? Scribit *Paraphrases* in Epistolas Apostolicas, scribit Annotationes in Novum Testamentum. Respondit Theologis aliquot, tamen ignarus omnis Theologiæ. Ego F mihi, ut non vendico eloquentiam, ita minimum sumo in Theologia. Sed non adeo me pœnitet eruditionis meæ, mi *Bucenta*, ut velim cum tua permutare, qui quantum in hoc ipso genere quod profiteris valeres, satis ipse declarasti, cum in scholis audiremus te tua pleraque de scheda pronunciantem, atque id etiam ægre, quædam non admodum feliciter respondentem. Sic tu *Thomæ* discipulus celebras illius festum diem, quemadmodum olim *Lindii* sacra faciebant *Herculi*, aut *Græci Baccho*, quæ non videbantur rite peragi, nisi An. 1520.

An. 1520.

si conviciis agerentur. Et postea miraris, quod cordati viri, quod opulentæ matronæ non mittant liberos suos in vestram hierarchiam, ubi rudibus annis tales discant artes, te præceptore, priusque discant maledicere proximo, quam possint dicere. Quod si *Thomas* tam sanctus est, quam vos eum vultis videri, non dubium, quin oderit obtrectationem, & Deo, & piis omnibus invisam: quod si putatis illum hujusmodi panegyricis delectari, in quibus sic ipse laudatur, ut laceretur fama fratris, pessime nimirum de illo sentitis. Hoc exemplum tam irreligiosum, cum auditores reliqui, pedum supplosione, sibi testarentur displicere, tamen neque te, neque tuos discipulos Euangelicæ religionis professores puduit, sed velut in re bene gesta, sibi vicissim arridebant, etiam antequam illa præclara, atque meditata proloqueretur vester psitacus, videlicet ne quis nesciret hoc communi consilio geri. Succenses mihi, quod alicubi dissentiam à *Thoma*, cur non magis succenses, quod alicubi dissentiam ab *Hieronymo*, ab *Ambrosio*, ab *Augustino*? Quod si læsus est *Thomas*, quod diversum ab illo sentiam, quin me refellendo potius, illius honorem vindicas? Id quoniam non facis, satis fateris te non posse. Et qua fronte clamitas illum nihil scire Theologiæ; qui locis aliquot plus sapit, quam ipse *Thomas*, vestra sententia sic omnium primus, ut nemo non longo sequatur intervallo? Hic igitur cum nolueris latere, te esse choragum hujus fabulæ, nemini dubium esse potest, cujus instinctu sic debacchati sint in publicis concionibus cæteri tui sodales, *Moriæ*, & *Antibarbarorum* interpretes, suæ stultitiæ præcones, dum meam cupiunt traducere. Sed jam ad epistolam Card. scriptam redeo, quæ te sic irritavit, cum antea non blaterares in me, nisi in conviviis, navibus, & vehiculis, nunc veluti lymphatus nusquam non agas tuam personam, subornatis etiam aliis quasi ad maledicendum tu non sis multis par. Primum, quid agitur in tota illa epistola, nisi ut *Lutherus* corrigatur potius, quam exstinguatur, ut refellatur potius, quam ut conjurationibus opprimatur, ut mundus doceatur magis, quam ut cogatur tantum? Atque id erat è dignitate ordinis Theologici, è dignitate *Romani* Pontificis, è tranquillitate populi *Christiani*. Nondum id temporis *Romanus* Pontifex interposuerat auctoritatem suam. Et sciebam quid agerent quidam, qui nihil affectant, nisi tyrannidem. Itaque literis obsignatis Principem amicum, optimeque de me meritum admonui, ne quis illius auctoritate posset abuti. Qui eam epistolam evulgarunt, an inimico animo fecerint nescio, certe rem inimicam fecerunt. Tale consilium non veritus fuissem ipsi *Leoni* Pont. Max. dare, si data fuisset occasio, nec dubito, quin fuisset illi placiturum. Certe res ipsa docet, non fuisse stultum aut inutile, ac vereor, ne posthac magis ac magis id experiamur. Verum, hoc te quidem leviter movebat. Illud tibi visum est intolerabile, quod Ordinem vestrum attigerim, quod *Bernæ* meminerim. Nec enim potui non ridere cum diceres, Ordinem vestrum tot annos constitisse, quasi ego sim illum subversurus. Per me quidem stabit Ordo tuus, atque etiam florebit usque ad finem mundi. An ideo totus Ordo læsus est, quod scripserim esse aliquos, qui affectarent tyrannidem? Tot estis millia monasteriorum, hominum innumeræ myriades, & omnes vocabuntur ad arma, si quis per occasionem queratur, de uno alterove ejus sodalitatis? Si quis compertum habens sacerdotem effutisse, quod dictum sit in arcana confessione, sodalem admoneat, ne se temere cuivis credat, quod reperiantur, qui parum tenaces sint silentii, num universi clamabunt sese læsos? Et tamen hoc, quod à me scriptum est, adeo secretum non est, ut vulgo passim hoc & sciant & querantur homines. Porro quod *Savonarolæ*, & *Bernensis* facinoris memini, non factum est in odium Ordinis, quod illic etiam testor, nec odiose, neque multis verbis, sed ita res, quam tum agebam, postulabat. Quid autem accidisset etiamsi data occasione meminissem? An mundus ignoraturus erat, si solus ipse siluissem? Secus est si nullum Ordinem licet attingere. At vos ipsi Principes, Magistratus, Episcopos, Abbates, palam ac libere incessitis, nonnunquam etiam seditiose, neque putatis æquum, ut quisquam vos ea de causa in jus trahat, quod intactis personis rem insectemini. In nullos libentius invehimini, quam in pastores Dominici gregis custodes. Pauci dies sunt, quod *Antuerpiæ* Monachus quidam, parcetur Ordini, monitus à magistratibus, ut doceret Euangelium, à seditiosis clamoribus abstineret, in publica concione dixit: *Jubent*, inquit, *prædicem Euangelium*, *at isthuc audire licebit à parochis vestris*, *etiamsi pridie dormierint cum magno scorto*. Hoc non minus obscœne dictum quam seditiose, sibi ignoscunt, nec putant injuriam Ordini factam, quem haud dubie *Christus* instituit. Et tu meditaris actionem læsæ majestatis, si quis per occasionem attingat *Dominicanum*, aut *Carmelitam*? Si cuiquam titulo parcendum erat, *Christiani* titulo parcendum erat, neque levis est causa, ne detur ansa impiis exprobrandi nobis vicia nostra: Et tamen historiæ *Christianorum* in literas mittunt *Christianorum* dedecora, ne à nominibus quidem abstinentes. Cur virginum ordo non discerpit libros *Hieronymi*, qui sic depingat virginum vicia? Cur Episcopi non discerpunt libros *Cypriani*, qui tam atrociter invectus est in suorum temporum Episcopos, turpem quæstum, usque ad usuras exprobrans? An ut olim religiosum erat vel nominare deos quosdam, ita non licebit loqui de *Dominicanis*, aut *Carmelitis*, nisi cum honoris præfatione? Dicebat ille tuus discipulus, etiamsi vera essent, tamen essent ob honorem Ordinis tacenda; cur ergo quidam, qui tantum honoris haberi volunt Ordini suo, in alios nominatim etiam, ac palam mentiuntur? Id esse verissimum plurimis exemplis docere possim. Ego tot modis lacessitus, nullius *Dominicani*, aut *Carmelitæ* nomen scriptis meis perstrinxi: *Prædicatorio* Ordini præ cæteris etiam faveo, vel ob hoc, quod minus oneratus est ceremoniis. Ne tibi quidem ipsi concessurus sum, ut quanquam in *Thomæ* verba juraris, veris *Dominicanis* impensius faveas, quam ego. Nec sum tam iniquus, ut quod ab his aut illis committitur imputem Ordini. Et adeo non imputo, ut frequenter & illis parcam, à quibus sum odiosissime provocatus, ne quid lædam Ordinem immerentem, persuasum habens, quæ faciunt isti, optimo cuique ejus Ordinis improbari. Et tamen id faciunt multi, tamque impune, ut homini suspicioso videri possint Procerum jussu facere quod faciunt. Et post hæc me fingis hostem Ordinis, qui verius illi faveo, quam tu, cum tuis sodalibus? An protinus vindicaveris honorem Ordini tuo, si me dehonestaris, aut illum candidum feceris, si me feceris nigrum? Si vere studes Ordinem tuum commendare bonis omnibus, fac ut easdem dotes renovet, quibus olim & natus est, & propagatus, & commendatus orbi: Vitæ integritatem, sanctimoniam non fucatam, contemptum mundi, doctrinam Euangelicam, mansuetudinem *Christianam*. Hæc sectantibus, favebunt, applaudent, bene ominabuntur omnes. Nunc quæ dedecora subinde nova vulgo narrantur de vobis? Quas passim audimus querelas? quæ flagitia? Quæ utinam, aut essent ficta, aut certe carerent fide. Porro quam non studeam Ordinis ullius infamiæ, vel hinc potes intelligere. Atroces iras in vos conceperat eximius ille Princeps *Hermannus* Comes *à Nova Aquila*, quod præter meritum attactus esset literis *Jacobi Hochstrati*. Quod si vir ille perstitisset in eo quo cœperat animo, res videbatur haud mediocri cum periculo Ordinis vestri conjuncta. Ego literis non indiligenter scriptis, persuadere conatus sum amico, ut eam contentionem remitteret. At ille quidem pro sua vere generosa mansuetudine remisit. *Hermannus Buschius*, vir doctus juxta ac facundus, indicarat mihi, sibi esse in manibus Opus, quod ex ipso titulo conjectabam fore non parum mordax in Ordinem vestrum. Egi diligenter cum homine,

An. 1520. mine, ut verteret consilium, & exiit Opus, sed retextum, ac multo moderatius, mutato etiam titulo. Est alter quidam ea facundia, eaque doctrina praeditus, ut plane victurum augurarer, quicquid scripturus esset. Is aggressus erat *Praedicatorum* & *Carmelitarum* insignia dedecora in literas mittere. Non conquievi donec hominem abducerem à sententia, partim iniquum esse ducens, horum aut illorum commissa in Ordinis infamiam vertere, partim inutile judicans, si mundus talibus fabulis inficeretur. Sunt enim quaedam flagitia, que tutum non sit commemorasse, quod genus sunt prodigiosae libidinum formae, incantamenta, veneficia, sortilegia, aliaque id genus; quae vestri nonnunquam è secretis confessionibus discunt, quidam etiam imitantur. Vides, mi *Bucenta*, quam geram hostilem animum in Ordinem tuum? At fortasse causaberis haec esse conficta, imo supersunt qui me refellant. Et posteritas intelliget me minus vero dicere, proditis epistolis, quas nunc celant amici. Sed quereris unum atque alterum resilisse ab instituto vestro ob lectionem librorum meorum, eosque bene nummatos. An isthuc verum sit, nescio. Fortassis illi propius contemplati vitam quorundam, vertere sententiam, animadvertentes mores non per omnia respondere cultui, quod nuper summatibus atque optimis viris accidisse notius est quam ut sit referendum. Illud fateor, admoneo locis aliquot, minimam religionis partem esse in cibis, cultu, aut similibus ceremoniis, summam esse in purgatis affectibus, & officiis charitatis. Sanctissimum esse votum, quod *Christo* vovimus in baptismo, hoc esse maxime praestandum, quod exigitur ab omnibus. Hoc qui praestet, non esse magnopere, cur aliam desideret professionem. Admonui juvenes ne se temere conjiciant in hujusmodi vitae labyrinthum, priusquam, & sibi noti sint, & intelligant, quibus in rebus sita sit vera religio. Damnavi eos, qui circumeant mare & aridam, ut quos possint irretiant, vel ob quaestum, vel ob ambitionem, vel aliam aliquam ob causam his etiam sceleratiorem. Quod si quis hujusmodi monitis factus circumspectior abstinuit ad tempus, ut ingenue fateor, nihil me poenitet. Si quem mea scripta reddidissent alieniorem à *Christo*, dolerem (ut vere fateor) inconsolabiliter, ac meos ipse libros odissem. Caeterum si quis abstinuit instituto, cujus suscepti mox poenituisset, non est quod doleam: atque haec vestrum erat inculcare, quae nos admonuimus. Nam si probi estis, mavultis, opinor, pauciores, modo vere pios, quam multos qualescunque, nihil enim dicam aliud in praesentia. Malo decem bene abstinuisse ob monita mea, quam unum male irretitum fuisse opera mea. Quod si haec occinerentur omnibus, fortasse pauciores exstarent, qui suis moribus dehonestarent professionem suam, nec audiremus passim tam multos frustra deplorantes, se capistro praebuisse caput. Fortasse, ne tu quidem istius Ordinis esses, sed pro libris tractares stivam, aut aliud quippiam aptius ingenio corporique tuo. Quod si cupitis quam plurimos in gregem vestrum allicere, date operam, ut incessus, ut oculi, ut sermo, ut mores, ut facta verae religionis indicia prae se ferant. Audiamus passim exempla, quomodo in mediis deliciis sobrie vos gesseritis, quomodo voluptatem obviam fortiter spreveritis, quomodo lucro posthabueritis pietatem, quomodo vestrae gloriae praetuleritis gloriam *Christi*, quomodo *Christiana* lenitate pertuleritis injuriam, quomodo male merentem officiis obrueritis, quomodo pro veritate tuenda divitum ac Principum simultati vos exposueritis. Date operam, ut quisquis miscuerit vobiscum sermonem, melior discedat à colloquio, quisquis vobiscum egerit convivium, sobrietatis exemplum auferat, quisquis vobiscum aliquid humanorum negotiorum tractaverit, sentiat vos meliores populo, minus avidos, minus morosos, minus fucatos, minus perfidos. Denique ubique agnoscant Euangelicam illam simplicitatem, in factis pariter ac dictis vestris. Nunc non libet referre, quam his diversa de vobis vulgo commemorentur. Atque haec celari poterant, nisi quidam seipsos proderent in publicis concionibus. An putatis populo non esse sensum communem? An universos è tuo tuique similium aestimas ingenio? Sapit & vulgus ingenio, sapit experientia rerum, sapit congressu doctorum hominum, sapit lectione voluminum. Quid putatis illi venire in mentem, ubi conspicit Theologum insignem sacra veste, in loco sacro, è suggesto Ecclesiastico, unde exspectatur Euangelica doctrina, impotenti odio, virulenta lingua debacchari in famam proximi, oculis ardentibus, labiis spumantibus, voce immani, toto denique corporis habitu livorem & odium prae se ferente? Si vera essent omnia quae dicerent, tamen populus non est adeo stupidus, quin intelligat ea non suo loco dici, intelligit ex animo proficisci neutiquam pio, quae tam inimice dicuntur. Itaque fit, ut etiamsi quid recte doceant, minus illis habeatur fidei. Quis enim credat ei, quem videat non esse sui juris, sed servum & addictum esse affectibus? Quid autem cum, quod non raro fit, audiunt etiam manifesta mendacia? nam huc usque rapit quosdam animi caecitas. Utinam audiretis, quae passim inter se murmurent mulieres ac viri, talibus concionatoribus non paulo prudentiores: Quid, inquiunt, an hac de causa venimus in templum, ut ociosi audiamus, quid hic aut ille stomachetur in alterum? Nos domi relictis negotiis huc accedimus, ut audiamus *Christum* nobis loquentem è pectore sacerdotis, ut domum redeamus meliores, ut aliquid sacrae doctrinae, aliquid bonae consolationis domum reportemus, & in templo discimus lacerare famam proximi, ac domum referimus odii, livoris, & obtrectationis materiam. In conviviis, apud focum renovatur contentio, aliis in aliam partem discedentibus. Quid opus erat haec à templis peti, quae nobis plus satis domi nascuntur? cur nobis subinde narrant, esse qui corrigant *Magnificat*, qui corrigant *Precationem Dominicam*, qui corrigant *Euangelium sancti Joannis*? Si quid in his male habet, quin ipsi inter se corrigunt potius, quam nos ad lapides provocant, & inter concordes seditionem concitant? Nos istos alimus, ut animos nostros confirment in fide, & per hos vocamur in dubium? Alimus eos ut ex illis dediscamus nostra vicia, & discamus Euangelicam doctrinam, & ab his discimus, quod est omnium pessimum, linguae virulentam obtrectationem. Si tales sunt isti, non committam illis liberos meos, nec illis credam arcana pectoris mei: nec enim silentium praestant bona fide, nec recte consulunt, qui non ducuntur judicio, sed feruntur caecis affectibus. Haec audimus, mi *Bucenta*, quotidie etiam à nautis, ab aurigis, à mulierculis. Nec est quisquam vir bonus, cordatusque, quin intelligat horum querelam esse justissimam. Ita res in diversum exit, ut dum alienam famam incessitis, vestrae noceatis. Quid enim aliud lucrifacitis istiusmodi blaterationibus, quam odium optimi cujusque? Quot amicos, haud aspernandos, vobis ademit ista petulantia? plures ademptura ni resipiscitis. Circumspice mihi, & vide, num quisquam vir doctus, aut integer faveat istiusmodi petulantiae. Habet hoc obtrectatio, ut etiamsi fidem faciat, tamen auditor pejus sentiat de eo, qui narravit. Quemadmodum proditorem odit Princeps, etiamsi dignum fraude putat eum, qui proditus est. Sed hujusmodi senatusconsulta vobis nascuntur inter pocula, & putatis orbi placiturum, quod duobus aut tribus compotoribus placuit. Pessime sentitis de genere humano, si creditis haec probatum iri omnibus. Nondum adeo mundus obsurduit ad omnem naturae sensum, nondum sic exsuit omnem affectum Euangelicae pietatis. Si sincere, si libere doceretis Euangelicam veritatem, & ex officio consequeretur odium, pertineret ad vos illa *Christi* consolatio: *Beati, cum vos oderint homines.*

An. 1520. Nunc optimus quisque à vobis redditur alienissimus, ob viciosum exemplum. Hæc tibi venirent in mentem, *Bucenta*, nisi malles odium in consilium adhibere, quam rationem. Cum obambulas per monasteria, etiam *Cartusiensium*, & humaniter acceptus, jam debebas, id quod illi exspectant, aliquid vicissim depromere è sacris studiis quæ profiteris, ex arcanis illis contemplationibus, quibus illi putant Theologos identidem cum Deo colloqui, quod ipsos inflammet ad amorem vitæ cœlestis, quod impleat eos consolatione spirituali, quod semen aliquod ac scintillam Euangelicæ charitatis infigat; tu sacerdos *Dominicanus*, Theologus, denarras historiam *Erasmi*, vera falsis permiscens, ac indecore blaterans, quicquid in fortunam, quicquid in vitam, quicquid in doctrinam, vel fingi, vel dici possit. Nec te cohibet ab obtrectando, etiam cum vides hæc tristibus vultibus à cunctis accipi, imo cum audis omnes reclamantes. Quid autem credis pios illos patres de te suspicari, cum hæc audiunt, quid inter se queri? Fortuna mea talis est, ut ipse jure possim, & soleam multa de ea queri. Verum, nulli in manu est, sibi fortunam fingere. Et arbitror plus esse laudis, invita fortuna eluctari ad virtutem, & blandientem etiam rejicere, quam si mihi dormienti contigisset amplissima. Nec deerat occasio, nec ignorabam viam, qua pararetur fortuna lautior, si mihi placuisset tanti emere, quanti video à multis emi. Neque vitam meam omnibus libero viciis, præsertim actam juveni. Doctrinæ minimum mihi tribuo, etiamsi neque te, neque tui similes patiar doctrinæ meæ censores. Tu putas atrox convicium, si me Rhetorem, aut Poetam dixeris. Ego neutrum agnosco titulum, sed qui intelligunt, quantum eruditionis reconditæ, quantum ingenii, quantum eloquentiæ sit Poetis ac Rhetoribus, hi tales voces porcorum esse putant, non hominum. Contemnite quantum voletis Poetriam, adeo vobis ignotam, ut ne nominare quidem recte possitis, ex eodem ligno citius duos fingeres *Thomistas* præclaros, quam unum tolerabilem Poetam, aut Rhetorem. Verum, hoc est ejusmodi, ut iis frustra dicatur, qui Musas omnes habent iratas. Atqui si has horas, quas sumis fratri tuo traducendo, collocares in evolvendis bonis Auctoribus, aut certe in evolvendis *Ambrosii*, *Hieronymi*, *Augustinique* voluminibus, multo minus tibi placeret tua doctrina, & minus displiceret aliena. Possem & ego inquirere in fortunam tuam, in vitam ac doctrinam tuam, olfacere sicubi convomuisses mensam, sicubi constuprasses Vestalem, si quod aliud facinus olim juvenis designasses, aut etiam nunc designares: sed absit, ut in tantum degenerem à doctrina *Christi*: absit, ut sic exsuam omnem *Christianum* pudorem, & id faciam, quod nec Ethnici faciunt, ingenii paulo sanioris. Quidam nimis impudenter impingunt mihi calamum mordaciorem. At qui sapiunt, quique vere judicant, fatentur neminem multis seculis odiosius impetitum, quam *Erasmum*, nec ullius tamen stylum magis incruentum fuisse, nec alium civilius taxare vicia mortalium, nec magis pepercisse nominibus ac personis, etiamsi nec nomini meo, nec personæ parcitum est à multis. Quod si ideo nos impetis, quod offenderim Ordinem vestrum, primum fateris te vindictæ libidine rapi, non duci ratione, cum tuæ professionis sit, etiam pro maleficio beneficium reponere. Præterea vindictæ genus tibi deligis, omnium damnatissimum, ac viris etiam indignum. Dux ille Ethnicus ferula castigavit, qui hosti malediceret, quum ad pugnandum esset conductus. Et tibi non aliud telum est, quam maledica lingua, qua valent improbæ mulieres. Ad scribendos libros salutiferos, mancus es: ad prædicandam *Christi* philosophiam, elinguis es: ad obtrectandum *Erasmo*, disertus es & copiosus. Atque interim *Saulum* imitaris, sed impium adhuc, subservis & animos addis aliis, qui *Erasmum* in concionibus lapident. Atque hoc est res turpior, quod ad ulciscendos privatos affectus abutimini religione, & auctoritate sermonis Euangelici, ac mavultis cœlum terramque misceri igni, quam non obsequi vestris studiis. Sed hoc tantum impietatis est, illud etiam imprudentiæ, quod dum mihi vultis vulnusculum infligere, ipsi vestræ famæ longe gravius vulnus infligitis. Scio quosdam melius cœpisse sentire de me, posteaquam viderent me tibi tuisque sodalibus tantopere displicere. De vobis certe nemo non sentit pejus, utcunque de me sentit. Cum nuper adires illum vere Theologum, qui sic in scholastico genere valet, ut *Lutetiæ* non alia quam doctrinæ commendatione primum meruerit locum, tamen bonarum literarum ac linguarum præsidiis insuper est instructus, ut tui dissimillimum officii gratia salutares, tam impotens erat animi tui odium, ut vix dicta salute, statim erumperes in furiosa in me convicia. Quodnam ob meritum meum? quod is pro sua humanitate pridie apud me cœnasset, cum nec in cœna, nec in colloquio, quod mihi cum illo satis diutinum fuit, ulla fuisset tui mentio. Sic homo civilis primam illam salutationem pessimo maledicentiæ omine reddidisti inauspicatam. Nec veniebat in mentem, quam malam inires gratiam apud duos peritissimos earum literarum, quibus ego semper ut favi, ita nonnihil etiam profui. Nec hoc odio tuo sat erat, totum convivium insulsissimis conviciis condiebas, usque ad omnium etiam tuorum fastidium: nam & hi questi sunt linguam istam tuam procacem, & effrenem, nullo remedio posse compesci. Vis audire quantum tua promoveris petulantia? Sic alienasti doctos illos abs te, ut negaverint se unquam credituros fuisse, te tam impotenter esse maledicum ac virulentum, ni tu re ipsa fecisses fidem. Rogabam an ne mihi quidem. Nullus, inquiebant, mortalium hoc nobis persuasurus erat, nisi res ipsa persuasisset. Ac tibi nihil aliud precabantur, quam mentem saniorem. Similis erat exitus *Antuerpiæ*, cum in celebri convivio bonus ille *Dominicanus*, à melle cognomen habens, cum nihil eructet, præter merum fel, negaret esse sceleratiorem hæreticum in his regionibus, quam esset *Erasmus*, quibus auribus putas eam vocem acceptam? Quis non detestatus est hominis insaniam, præsertim ex his, qui libros meos legerant? Quis autem non detestatur, & tuam illam vocem, *Pestilens ille Lutherus*, *& pestilentior Erasmus; nam ex hujus uberibus suxit, quicquid habet ille veneni?* Qui libros utriusque legerunt, quid aliud cogitant, quam te hominem esse omnium, qui vivunt, impudentissime vanum, petulantissime maledicum, furiosissime impotentem? Imo qui te non norunt, & audierunt in navi aut curru disputantem de fide catholica, rogant, quis sit ille *Dominicalis*, facie nitenti, risu *Sardonico*, validis lateribus, sed inepta lingua, qui tam disertus sit ad maledicendum *Erasmo?* Quid hic responderi soleat utinam audires aliquando, videresque te tuis pictum coloribus. Ego tibi sum hostis Ordinis tui, qui admoneo quibus rebus Ordinis dignitati oporteat consulere; tu, qui tua lingua tuisque moribus dehonestas Ordinem tuum, idque passim nullo delectu, neque temporis, neque loci, neque personarum, columen es Ordinis. Ego nulli omnino sum infensus Ordini, neque *Franciscano*, neque *Carmelitico*, neque *Dominicali*, neque *Nautico*, neque *Aurigario*, sciens in unoquoque probos inveniri. Ut in quocunque pallio, quocunque titulo placet pietas, ac morum integritas, ita nusquam non displicet omnibus bonis improbitas. Quod si maxime essem hostis Ordinis tui, nullum gravius malum optarem illi, quam aliquot tui similes. Quæso tuæ vocis arbitrio erimus *Christiani*, qui nunquam ex animo cogitasti, quid sit esse vere *Christianum?* Undique proditis inscitiam vestram, undique mores multum abludentes à professione, undique pectoris purulentiam, & nobis acceptum fertis, si pejus de vobis sentit mundus? Videmus passim tuos sodales ab idiotis, atque etiam à mulierculis refelli, magno-

An. 1520. magnoque dedecore, sic obturari os, ut non habeant, quod respondeant. Et quoniam vos debacchamini in vitam aliorum, vicissim & illi passim vestrorum Bacchanalium mysteria proferunt, materia nimium felici. Cum *Antuerpiæ* seditiosis clamoribus civitatem, ex omni nationum genere conflatam, ad seditionem concitaretis, iterum atque iterum vetante magistratu, quantum favoris *Luthero*, quantum odii vobis conciliastis? A me nullus amicus vestra opera factus est alienior, quosdam etiam novos veteribus addidit vestra in me maledicentia. At à vobis quantus numerus bonorum & eruditorum est alienatus? Quot homines pœnituit suæ in vos liberalitatis? Quanto pluris habitus fuisset *Jacobus Hochstratus*, si aut non scripsisset in quenquam, aut non scripsisset tam amarulente? Quæso, quid lucrifecit *Nicolaus Egmondanus*, tam impotenter, imo tam stolide toties in me deblaterans? Quam vero decorum erat illud sacerdoti, Theologo, *Carmelitæ*, denique seni, tam odiose deblaterare in Opus, quod fatebatur sibi nunquam esse lectum, fortasse nec intellecturus, si legat? Quis autem puerorum non risit hominem, cum frequenter in concionibus stultissime debaccharetur in Poetriam, (sic enim ille vocavit) in Rhetoricen, in linguas à laudatissimis viris tantopere & laudatas, & expetitas? Quam hoc dignum illius candido pallio, quod cum cæteri Theologi ad concordiam invitarent, ille solus dissidium maluit? Rogatus quid illum offenderet, respondit, quod scripsissem Novum Testamentum. Rursum interrogatus, quid tum postea? ergo, inquit, omnia nostra nihil sunt. Bellum enthymema, periit videlicet universa Theologia, si incolumi Translatione Vulgata, quædam facta sunt, vel emendatiora, vel dilucidiora. Et is jactat quod talibus enthymematis ipsius non digner respondere, cum ipse non dignetur apologiam legere, qua diluo quicquid hujus generis objici possit. Scilicet non satis erat omnibus scripsisse, nisi cum singulis causificatoribus, imo cum fungis & caudicibus totos dies ociosus disputem. Quod erat specimen religionis, cum in Theologica & ordinaria professione publice diceret, me cum *Fabro* pugnare, & olim pugnaturos in profundo tartari? Non puduit ejusmodi virus effundere in *Fabrum*, hominem senem, eruditum, ac perpetua vitæ sanctimonia cunctis venerabilem, & tamen non intelligebat, qua de re mihi cum *Fabro* esset controversia: id enim ipse suo sermone prodebat. Quis fuit illi tam favens in eo auditorio, cui non displicuerit vox tam impotens? Quis illi judicabat esse sanum caput? Qui erant amicissimi, sic excusabant, quod à convivio dixisset. Sic fortasse leno poterat excusari, non Theologus. Cum omnibus bonis displiceret homo, sibi tamen displicere non potuit. Jam vero ut exhiberet suis camelum, quod ajunt, saltantem, addebat auspicaturus Epistolas *Pauli*: *Paulum olim persecutum Ecclesiam Dei, sed è lupo factum ovem. Idem*, inquit, *orandum ut eveniat in Luthero & Erasmo.* O lepores Atticos! ô cavillos qui non multum absint à caulis! Cum passim rideretur, cum exsibilaretur, tamen nulla fere lectione non aliquo scommate perstrinxit caput meum, idque fecit etiam in concionibus. Cum evulgaret Bullam editam adversus *Lutherum*, meque forte fortuna conspexisset in concione, subito relicto argumento quod instituerat, plura dixit in *Erasmum*, quam in ipsum *Lutherum*, nec erat finis, nec modus, subinde repetebat intermissum sermonem; cumque passim inter se nutarent ac riderent auditores, tamen ille toto vultu testificans impotens odium animi, maledicum sermonem abrupit verius, quam finivit. Ea de re cum expostularem apud Academiæ Rectorem *Godschalcum*, ejusmodi conviciis, imo mendaciis debacchatus est in faciem meam, ut ea vix *Balatro* diceret *Nomentano*, quæ senex seni, sacerdos sacerdoti, Theologus Theologo, idque apud Academiæ moderatorem. Ajebat me versipellem, duplicem, au-

A ctorem omnis tumultus *Lutherani*, nihil non fingere, me infixisse *Lutherum* animis hominum, me falsasse multis locis Novum Testamentum, significabat me fictis uti diplomatis, finxisse epistolas eruditorum virorum ad me honorifice scriptas, cum plerasque supprimam pudore. Quid non? More procacium muliercularum nullum verbum non rapiebat in occasionem convicii. Forte dixeram, *finge ita esse*, pro eo quod erat, *pone ita esse*. Ibi commotus homo: Nolo, inquit, fingere, hoc vestrum est, vos fingitis, ac mentimini omnia. Memineram per occasionem Rhetoricæ civilitatis, qua nonnunquam negamus nos monere eum, quem tamen monemus, ibi ceu telum B nactus: Verum, inquit, sic Rhetores omnia mentiuntur, fingunt ac dissimulant. Nihil dici poterat, quod ille non verteret in occasionem convicii. Tandem ubi satis esset debacchatus, suæque naturæ obsecutus, ubi usque ad satietatem faciem meam maledictis conspuisset, tandem urgente Rectore, proposuit conditiones pacis duas, alteram ut canerem palinodiam eorum, quæ scripsissem in Theologos *Lovanienses*, ac *Stesichorum* imitatus scriberem, *Lovanii* sinceres (nam hoc verbi tum illi placuit) ac probos esse Theologos. Quasi si id scripsissem, ipse protinus alius haberetur, quam semper fuit: Alteram, uti scriberem adversus *Lutherum*. Hæc si reciperem, ac præstarem, C tum nos fore fratres: sin recusarem, se perpetuo habiturum me pro *Lutherano*, quasi non ipse eadem ratione censendus esset *Lutheranus*, qui nihil adversus illum scripserit. Hujus discipulus prior *Antuerpiensis* pileo violaceo doctor, excusans sese apud magistratus, quod seditiose clamasset in *Lutherum*, negavit se legisse *Lutheri* libros, sed admonitum literis *Nicolai Egmondani* dixisse, quæ dixisset. Eodem tempore proceres monasterii *Dominicalis* sic indecore gesserunt sese, ut omnium bonorum animos ab se alienarent. Quorum de numero quidam laicis aliquot audientibus, Utinam, inquit, mihi liceret dentibus meis demordere gulam *Lutheri*, nihil vererer ore adhuc cruento accedere ad D corpus *Christi*. Quis bonorum est tam iratus *Luthero*, ut non oderit sacerdotem hæc evomentem? *Standicii* fabulam tibi coram narravi, qui tam stolide gessit se apud cordatissimum *Angliæ* Regem, ac prudentissimam fœminam Reginam, ut ipsum etiam Principem puduerit sic delirari apud se. Sed quid ego metior arenam? Quotidie passim hujusmodi permulta designantur à quibusdam Ordinis vestri sodalibus, tam stulta, tam impudentia, ut nisi publice multorum oculis & auribus ingererent ipsi, nemo sit narranti crediturus. Cum his factis sibi pii videntur, & frequenter adeunt sacram *Christi* mensam, ac postea mirantur homines ab sese alienari, perinde quasi mundus E nihil haberet præter belluas. Ac prorsus ita se gerunt, quasi malint esse formidabiles improbitate, quam modestia ac pietate commendati; nec satis animadvertunt, quam malus sit diuturnitatis custos metus. Sed ut aliquando claudam prolixam epistolam, quanquam tot modis abs te sum affectus contumelia, mi *Bucenta*, tamen expertus Domini lenitatem in me peccantem, illum pro viribus imitabor. Teque etiam atque etiam admoneo, hortorque, ut omisso maledicendi studio, discas benedicere, parces tibi, parces Ordini tuo, magisque spectes quid docet doctrina *Christi*, quam quid præscribat *Egmondanus* compotor, quid probaturi sint cordati gravesque viri, F potius quam quid inter pocula unus aut alter applausor ejusdem farinæ comprobet. Quanquam istam effrenatam linguæ petulantiam detestantur & tui gregis sodales, mihi quidem parum bene volentes, sed qui hoc intelligunt ad sui Ordinis dedecus atque incommodum pertinere. Ego non tam irascor tibi, quam misereor: atque hoc magis misereor, si tibi nondum es miserabilis. Bona pars salutis est, morbum suum agnoscere. Si natura tibi negavit ingenium, ut evadas egregie doctus: si linguam, ut sis probus con-

An. 1520.

An. 1520. concionator: si stylum, ut libris editis queas orbi prodesse, certe conandum ut vir bonus sis. Ac vir bonus esse cœpit, qui malus esse desiit. Malus est, qui proximo maledicit. Bis malus est, qui de bene merente dicit male. Si prodesse non potes ob inopiam ingenii, linguæ, doctrinæ, consilii, judicii, saltem da operam, ne quem lædas. Fortassis aliqua venia debetur iis, qui cum multis modis profuerint, alicubi dederunt malum. At deploratæ cujusdam malitiæ est, cum nulla ex parte sis utilis, totum conatum tuum vertere in perniciem aliorum. *Lutherus* ille tuo præconio pestilens, tamen tibi quoque non mediocrem attulit utilitatem, coactus es illius libros legere, è quibus non pauca didicisti, coactus es & veterum auctorum aliquid attingere. Per hunc mundus cognovit *Silenos* istos inversos, qui videbantur esse pietatis columina, qui videbantur nihil nescire, cum ab utroque longissime abessent. Atque ut joco vera loquar, multis conciliavit fortunam lautiorem, speras & ipse fortasse mitellam aliquam, vociferationis tuæ præmium. Debes nonnihil & pestilentiori *Erasmo*, dum hujus libros studio carpendi volvis, correxisti nonnihil infantiam tuam, neque pauca didicisti, quæ te fugiebant, quamlibet magistrum nostrum. Hæc admonitio quoniam ab animo fraterno proficiscitur, mihi certe profuerit apud *Jesum Christum*; tuum erit dare operam, ut tibi quoque sit utilis, erit autem si bene monenti parueris. Bene vale. Anno 1520.

EPISTOLA DLXIII.

Erasmus N. Viro Præpotenti S. D.

An. 1521. VIR clarissime, celsitudinis tuæ literæ nos offenderunt occupatissimos literariis laboribus, & redditæ sunt per hominem prorsus ignotum, cujus nullam faciebat mentionem epistola. Et tamen viaticum erat illi à me sarciendum, quod se prædicaret à prædonibus alicubi spoliatum. Has ob causas nunc brevius rescribo, brevi per *Fucaros* scripturus copiosius, si quid dabitur ocii, aut si id te velle sensero. Librum jam ante sex menses acceperam per duos *Bohemos*, tametsi nondum vacavit perlegere, ac de dissidio mihi fat diligenter scripserat *Joannes Slechta* *. Quæ sane res non mediocriter excruciavit animum meum, qui semper faverim cum omni paci concordiæque inter mortales omnes, si fieri possit, tum maxime inter *Christianos*. Quum enim Deus, juxta Prophetæ testimonium, regnare gaudeat in latitudine populi, cumque videamus *Christianæ* religionis pomœria usqueadeo contracta in arctum, quis non discrucietur animo, hoc ipsum, quod superest, tot opinionum morbis, tot morum corruptelis esse viciatum, tot sectis divisum atque distractum? Egi super hac re nonnihil cum Cardinale *Campegio*, viro nec indocto, nec inhumano, cum apud nos esset, ac post cum Nuncio quodam Pontificio. Uterque sat benigne respondit, bonam spem ostendens sarciendæ concordiæ. Mihi majorem etiam spem facit hujus *Leonis* nostri clemens ac pacis cupidissimum ingenium, si modo suo mallet uti ingenio, quam quorundam affectibus obsecundare, qui nec illius dignitati mea sententia consulunt, & publicam orbis utilitatem suis privatis commodis posthabent. Porro quod à me ceu regulam quandam petis, cui scribis plus auctoritatis fore apud tuos, quam si *Romanus* Pontifex vibret sua fulmina: me jamdudum abhorrentem & negotio, cui nec auctoritate par sim, nec eruditione, magis etiam deterret. Et haud scio, an ullo queas argumento me magis alienare ab eo ad quod conaris invitare. Quis enim ego sum, ut de aliena fide pronunciem, aut decernam aliquid, præter id quod decrevit ac sequitur Ecclesia Catholica? Quod si mihi constaret perperam aliquid decretum esse ab Ecclesia *Romana*, fortasse rogatem, aut reverenter admonerem, si daretur occasio, absit autem, ut mihi quicquam decernendi fiduciam arrogem. Ego studiis meis nihil aliud conatus sum, quam ut bonas literas pene sepultas apud nostrates excitarem, deinde ut mundum plus satis tribuentem *Judaicis* ceremoniis, ad veræ & Euangelicæ pietatis studium expergefacerem. Postremo, ut studia Theologiæ scholastica, nimium prolapsa ad inanium quæstiuncularum argutias, ad divinæ Scripturæ fontes revocarem. Nihil unquam asseveravi, semperque fugi dogmatistæ personam, præsertim in iis, quæ jam essent inter articulos nostræ religionis recepta. Tametsi fateor quædam esse definita per Theologos quosdam, quæ, mea quidem sententia, poterant absque jactura pietatis Euangelicæ relinqui in medio. Quod igitur præscribam, vir optime, non habeo, quod optem, habeo. Optarim enim primum istam omnem regionem sibi conjungi *Christiana* concordia, deinde cum cæteris omnibus citra controversiam habere pacem ac societatem perfectam. Ac jam quidem, si non maxima, certe optima regni pars agnoscit publicam Ecclesiæ concordiam. Ad hæc, prodigiosam *Nicolaitarum* factionem, etiam vulgus isthic, ut audio, exsecratur. Superest sola *Pygardorum* factio reconcilianda. Ejus rei conficiendæ bonam video spem, si per vos, Pontificem, ac Principes aliquot, ad eruditos aliquot spectatæque integritatis viros, negotium hoc deferatur, exclusis ab hoc albo istis, qui nulli negotio sese non admiscent, cum longe aliud profiteantur; non quod illos oderim, si modo præstarent quod profitentur: sed ex his videmus passim exsistere, qui sic clamoribus, tumultibus & adulationibus agunt, ut ipsis videtur, Pontificis negotium, ut, mea quidem sententia, nemo magis officiat Pontificis dignitati. Sic enim vociferantur, ut idiotis etiam putentur insanire. Nec ulli magis affectibus populi commendarunt *Lutherum*, quam qui odiosissime vociferati sunt in *Lutherum*. Hi timent nescio quid, & ob id omnem movent lapidem, quo regnum suum stabiliant. Hos igitur ab hoc arbitrio velim omnino semoveri. Quod si res ageretur mansuetis ac moderatis rationibus, sperarim fore, ut & *Leo* Pontifex auferret laudem clementiæ pastoralis, & isti laudem vel fructum potius obedientiæ *Christianæ*. Nec enim ullo modo probandi sunt, qui *Romanum* Pontificem, vel exacerbant conviciis, vel oblatrationibus traducunt. Etenim si *Petrus* merito objurgat eos, qui glorias, hoc est, viros publica potestate præditos adspernantur, etiamsi sint Ethnici, quanto minus impetendus est, cui primam auctoritatem deferunt omnes ferme Ecclesiæ? Neque enim jam disputo, unde illi delata sit hæc auctoritas, certe quemadmodum olim multis presbyteris adhuc æqualibus unus eligebatur Episcopus, ne schisma nasceretur, ita nunc ex omnibus Episcopis expedit deligi unum Pontificem, non solum ad excludenda dissidia, verum etiam ad temperandam tyrannidem aliorum Episcoporum, si quis forte suos opprimeret, ac Principum prophanorum. Neque vero nescio, quæ vulgo querelæ jactentur de Sede *Romana*; sed quemadmodum inconsultum est statim credere, quod spargitur rumore populari; ita videtur iniquum quicquid *Romæ* geritur, imputare *Romano* Pontifici. Multa geruntur illo inscio, nec enim unus potest omnia cognoscere, multa illo invito & reluctante. Atque ut nunc sunt res humanæ, si *Petrus* ipse *Romæ* præsideret, cogeretur, opinor, ad quædam connivere, quæ nequaquam probaret in animo suo. Sed hæc utcunque habent, longe plus ageretur moderatis precibus, aut rationibus, aut blandis querelis; quam obtrectationibus, aut scriptis amarulentis. Quod si hoc merentur nostra commissa, ut mundus magno tumultu castigetur, & si necesse est ut veniant scandala, certe ego curabo, ne per me veniant. Me nullus habebit, neque magistrum erroris, neque ducem tumultus. Quod libri *Lutheri* apud vos habentur in manibus, uti scribis, non admodum doleo, si modo sic legantur ab istis, quemadmodum à me legi solent. Si quid inest boni, decerpo: si quid mali, transilio. Nec in præsentia dicam, quid de hoc viro sentiam. Tantum illud dicam, maximam

* Vide Epistolam CCCCLXIII.

An. 1521. ximam hujus tragœdiæ partem, natam esse ex immoderata cupiditate quorundam Theologorum, maxime *Dominicanorum* & *Carmelitarum*, de quibus in præsentia me piget plura scribere. Unum illud dicam, si *Leo* sciret, quæ nos videmus & audimus, aut prorsus me fallit mea de illo opinio, aut haberet illis pro sua sedulitate non optimam gratiam. Cum *Luthero* mihi nihil intercedit, præter *Christianam* amicitiam. Quod uti verissimum est, ita sæpenumero sum testatus. Ego nec auctor illi sum, nec patronus, nec actor, nec judex. Nec eadem scripsimus, opinor, nec eodem modo. De spiritu illius nolo, nec meum est ferre sententiam. Nec illius admodum multa legi, videlicet meis studiis abunde distentus. Nihil illius unquam nec impugnavi, nec defendi, tantum alicubi in illo desideravi pluſculum mansuetudinis Euangelicæ; nec tamen probavi sævitiam ac tumultum istorum, qui libris illius nondum lectis stultissime vociferabantur apud populum, *asinum*, *gruem*, *stipitem*, *hæreticum*, *Antichristum*, *pestem orbis* identidem illum appellantes, cum interim nec docerent hominem meliora, nec refellerent: nec aliud effecerunt suo tumultu, quam ut plures emerent, ac libentius legerent *Lutheri* libros. Nunc Bulla* prodita, quæ nec ipsa potuit animos populi à *Luthero* alienare, quanquam supra modum terribilis est, conjurati quidam, fœdere icto inter pocula, semper illius nomen cum meo conjungunt in concionibus publicis, quo videlicet me degravent invidia communi: quem ob id hostem judicant, quod alicubi scripserim eos non recte facere, qui sic argutiis *Scoticis* incumbunt, ut non attingant fontes divinæ sapientiæ; quod aliquoties à *Thoma* dissentiam in Annotationibus meis; quod admonuerim adolescentes non esse pelliciendos ad vincula vitæ monasticæ, priusquam & sibi noti sint, & intelligant quid sit religio; quod admonuerim veram pietatem non esse sitam in ceremoniis, sed in affectibus animi; quod defendam bonas literas, quibus illi jam olim indixere bellum. Cum rogantur à concione, quid offenderint in libris meis hæreticum, respondent se non legisse, sed tamen periculum esse propter obscuram *Latinitatem*. Hæc respondent iidem & Theologi & Monachi, & scurræ, & nonnunquam Episcopi. Per hujusmodi rabulas defenditur majestas Pontificia, fulcitur Ecclesia. Sed populus passim incipit sapere, & ni melioribus rationibus rem agant, non video quid sint effecturi. Quod hortaris, ut *Luthero* me jungam, id facile fiet, si illum videro in parte Catholicæ Ecclesiæ. Non quod pronunciem illum ab hac alienum, neque enim meum est damnare quenquam. Domino suo stat ille aut cadit. Quod si res deveniet ad extremum tumultum, ut utroque nutet Ecclesiæ status, ego me interim in solida illa Petra figam, donec rebus pacatis liquebit ubi sit Ecclesia, atque illic erit *Erasmus*, ubicunque erit Euangelica pax. Hæc habui, vir eximie, quæ mihi in præsentia venerunt in mentem, ne qui tuas reddidit, omnino vacuus abiret. Epistola tua nec diem habuit nec annum adscriptum. Bene vale. *Lovanio* 28. Januarii, Anno 1521.

EPISTOLA DLXIV.

Erasmus Roterodamus M. Conrado Goclenio S. P.

AMO profecto *Melchiorem*, & precor illi Musas omnes propitias, ὄντως βαλλέτω. Sic innotescet bonis, ac fortunam sibi parabit. Nec est quod cogitet de suffugio, sed de progressu. Tantum caveat, ne det ansam improbis. Cum *Lodovico* civiliter exerce amicitiam. *Neseno* si quid scribis, caute scribe. Ille sane mihi fuit amicus infelicissimus. Nihil continet; nec dispicit, quid, quando dicendum. Nec prodest bonis literis, nec causæ *Lutheranæ*, nec suis discipulis. Is demum sapit, qui novit hoc seculo sapere. Vix etiam fidas tibi ipsi. Spero me isthic adfuturum in Quadragesima, nisi hi tumultus obstabunt, qui videntur imminere. *Verdunii* epistola mire delectavit, si tamen ille tantum potest. Additurus eram Operi nostro, sed erat cur non fecerim. Miror quod *Hilario* dederis aureum, nam erat illi satis viatici ex me, & ex *Petro Ægidio*, de meo. Scripsissem plura, sed hic parum videbatur notus, per quem scribo. *Campensi* gratulor. Decebat ut ego senex jam particeps essem vestrarum felicitatum, sed video meos labores plane fuisse *Herculanos*. Bene vale. *Basilea* 6. Febr. Anno 1521. An. 1521.

EPISTOLA DLXV.

Erasmus Rot. Guilielmo Budæo S. D.

EN, *Budæe* charissime, quasi parum esset malorum, ita præcipuum è *Guilielmorum* numero fatorum ademit invidia. Periit enim, ut scis, *Guilielmus Crojus* Archiepiscopus *Toletanus*, & periit veluti flosculus tener in ipso exortu succisus, simulque nos docuit, nihil esse satis firmi præsidii in rebus fortunæ arbitrio subjectis, qua de re librum abs te conscriptum ex hoc, qui has reddit, cognovi. Quid optari poterat à fortuna, quod illi non affatim fuerat ultro largita? Generis antiquissima stemmata, tum patruus, sic apud *Carolum* nostrum gratiosus, ut penes unum propemodum videatur esse imperii summa: ætas virens, nondum enim egressus erat annum vigesimum tertium: corpus vegetum ac firmum: tam multiplex dignitas, ut in illo vix eluceret majestas galeri Cardinalitii: morum mira facilitas, candorque: toto pectore favebat bonis studiis, nec oderat *Erasmum*. Certe *Vives* noster *Mecænatem* amisit, qualem posthac haud facile nanciscetur. Is mihi legit proximas tuas ad se literas. Si mihi *Brixius* æque ac *Morus* esset ignotus, tamen dolerem studiorum rem tam parum bene succedere. Nunc quum uterque sit amicus, quum utriusque faveam ingenio, non potero sine summo dolore spectare concertationem istam, quæ vereor ne nimium excandescat: nam epistola *Mori*, quam opinor te vidisse priusquam eam mihi *Morus* ostendit *Caletii* jam typis excusam, talis est, ut ego, qui nonnullis videar mordax, ad hanc collatus, prorsum edentulus sim: & tamen mihi propemodum pollicitus est se pressurum, si *Brixius* conquiesceret. Amabam & festivum *Hutteni* ingenium: id *Lutherana* tempestas Musis eripuit. Qui hasce reddit literas, *Guilielmorum* unus est, qui candide favent *Erasmo*, qui quum ex me didicisset cujusmodi vir esses, ambire cœpit, ut tibi innotesceret. Ac profecto dignus est, mea sententia, quem tua digneris amicitia: festivum ingenium est, mores nivei, summa in rebus gerendis dexteritas, literarum, ut est amantissimus, ita nequaquam rudis. Postremo, non nomine tantum tui similis est. Cura, mi *Budæe*, ut quam rectissime valeas, nam hoc cœlo tam putri, in his studiorum laboribus, imo in his tædiis & rabularum obstrepentium & pisculentorum dierum vix satis tuemur valetudinem. *Lovanio* 16. Febr. Anno 1521.

EPISTOLA DLXVI.

Erasmus Nicolao Beraldo S. D.

QVANTUM apparet ex *Budæi* nostri ad *Vivem* literis, fieri non potest, quin *Morus* ac *Brixius* pergant inter se conflictari. Amo utriusque ingenium, malim aliud par spectare commissum; sed quod nobis in manu non est, fatorum arbitrio permittamus. Tuis literis provocatus, scripseram *Hueo* Decano, & ille sic obticescit, quasi sit offensus officio meo. Quod si est, fac mihi hominem reconcilies, cui me volebas conciliare. Tanta hic est rabies quorundam Monachorum adversus bonas literas, ut jam tædia sint verius quam studia. Ego *Dominicanorum* conviciis lapidor quotidie, in publicis etiam concionibus, quæ si paterer pro negotio fidei, non cesserim vel ipsi protomartyri *Stephano*. Semel ille lapidatus, finem invenit malis; & saxis ille duntaxat impetitus est, ego nec uno in lo-

* Quæ data *Romæ* apud D. *Petrum* XVII. Kal. Julii, An. 1520.

An. 1521. loco, nec semel lapidor mendaciis & conviciis lethali veneno tinctis: atque hæc dum agunt, ipsi semet produnt ac traducunt populo. Ac tales se præstant, quales si ego descripsissem, vix quisquam fuerat habiturus fidem, nunc ipsi fidem faciunt. Et tamen tanta est cæcitas, ut vel suo malo lædere cupiant. *Lutherus* maxima invidia gravat & nos & bona studia. Nemo nesciebat Ecclesiam fuisse gravatam & tyrannide, & ceremoniis, & decretis humanis ad quæstum repertis. Jamque multi remedium, vel optabant, vel meditabantur, sed sæpe parum dextre tentata remedia vergunt in pejus, fitque ut dum non succedit jugum excutere volentibus, in acerbiorem servitutem retrahantur. Utinam vir ille, aut prorsus abstinuisset, aut rem moderatius simul & circumspectius tentasset. De *Luthero* nihil laboro, sed *Christi* gloriæ faveo: nam quosdam sic accinctos video, ut si his succedat res, nihil supersit, nisi ut Euangelicæ doctrinæ scribatur epicedion. Bene vale, *Beralde* doctissime. Saluta patronos communes *Ruseum* & *Deloinum*, nam *Budæo* scripsi. *Hermanno Frisio* summæ spei juveni multam ex me salutem dicito. *Lovanio* 16. Febr. Anno 1521.

EPISTOLA DLXVII.

Erasmus Roterodamus Laurentio Bartholino Abbati S. D.

NON semel ipse mihi displicui, *Bartholine* optime, quod istam indolem tuam, virtuti ac bonis literis natam, non fuerim majore cum humanitate complexus, cum apud nos esses una cum *Longolio*. Sed ad hujusmodi officia præstanda magis deest nobis ocium quam animus. Quis autem non adamet istud ingenium tuum tam avidum eruditionis, ut *Italus* homo per tot barbaras regiones peregrinari volueris, non tam *Ulyssea* cujusdam prudentiæ comparandæ gratia, qui mores hominum novit & urbes, quam ut cum viris doctrinæ opinione celebratis congredereris. Inter quos nescio quis tibi persuaserat esse numeratum *Erasmum*. Quanquam autem hac parte plane sciam te frustratum exspectatione tua, tamen illud, opinor, profecisti, ne posthac tam facile credas, vel laudatoribus istis, vel obtrectatoribus. Sed interim exosculor *Italiæ* candorem, quæ favet exterorum ingeniis, cum ipsi nobis invideamus. In digressu petieras à nobis, ut disjuncti mutuis epistolis colloqueremur. Prior itaque lacesso, tametsi in præsentia, nec admodum vacabat scribere, nec erat argumentum aliquod serium. Fac recte valeas, & quid agas ut sciam. *Lovanio* 1. Martii, Anno 1521.

EPISTOLA DLXVIII.

Mercurinus Cattinarius, Caroli Cæsaris Cancellarius, Erasmo Rot. *S. D.*

PRAESTANTISSIME *vir, Heri reddita mihi sunt literæ tuæ, quibus vereri te ostendis, ne aliqua obtrectatorum suborta sint adversum te calumnia, teque, quantum potes, excusas, purgasque. Inprimis facere non possum, quin pro ea, quam de me habes, opinione ac fiducia plurimas tibi gratias agam. Credo enim potuisse te semper facile colligere, qui meus esset in te animus, & sane talis, quo promptiorem amicus quisquam ab altero sperare non auderet. Certe quantum in me fuit, non solum tuas excusationes libens accipio, verum etiam id effecere, ut quum antea aliter de te, atque scribis, cogitare non possem, nunc vero illud ipsum videar intueri. Nihil enim unquam fuit, quare te unicum bonarum literarum in* Germania *lumen, ac qui labores omnes tuos, vitamque ipsam, ad ornandam illustrandamque orthodoxam fidem contulisti, in hisque dies & noctes desudas, credere deberem latum unguem à sacrosanctis ejus institutis discedere, aut ullo modo aliter sentire: bonosque omnes dicere possum cognovisse me ejus esse sententiæ. Quod si forte quid te in suspicionem vocaverat, quod tamen non usque adeo mihi compertum est, esse potuit stylus quorundam librorum, qui ad tuum maxime declinare videbatur, qui tamen & incerto auctore editi erant, &, ut brevibus dicam, haretici nihil in se continentes. Quare eo animo esse debes, ut omnino tibi persuadeas, te apud bonos non solum alienum ab omni suspicione, sed daturos nos etiam obnixe operam, ut si quid quorundam inhæsisset animis, in dies liberior evadas: tibique me semper eum futurum, qui & te ipsum, & labores tuos quanti faciat, malit te re ipsa, quam verbis experiri. Vale.* Wormaciæ 5. *Aprilis, Anno* 1521. An. 1521.

EPISTOLA DLXIX.

Aloisius Marlianus, Episcopus Tudensis, Erasmo Rot. S. D.

QVANTI *aut ego te fecerim, aut ab aliis fieri voluerim, abunde & tu nosti, & hi qui mihi aliqua cum necessitudine, tum consuetudine conjuncti sunt: namque tantum amicitiæ tribui nostræ, quæ à tua singulari virtute, summoque meo in te studio proficiscebatur, ut in te agendo & ornando nullum unquam officium prætermiserim, cum conjunctam tecum me omnem causam & fortunam habere putarem. Quapropter cum in* Hispania *essemus, curavi ut ad te* Barbirius *utriusque nostrum amantissimus scriberet, ne emeritus, & extra omnem aleam positus quotidie in theatrum depugnaturus descenderes, neve toties fortunam tuam experireris, cum satis tibi gloriæ & famæ tuæ consuluisses, quod te facturum literis tuis recepisti: ægre enim ferebam cum iis te quandoque congredi, quibus à te vinci pulchrum esset, quodque te populorum & imperitorum fluctibus objiceres. Cum vero ex* Hispania *rediissemus, & te* Bruxellæ *convenissem, oravi ne quid tibi commune cum* Luthero *esset. Fuere enim eo tempore qui te plane alieno animo à* Luthero *non fuisse (inepti sane homines) suspicarentur. Tu autem quod rogabam, ita pollicitus es te facturum, ut ego aliis id fore de te non minus, quam de me pollicerer. Invaluit postea in dies etiam atque etiam magis fatalis ista* Lutheriana *calamitas, quæ multorum animis ita insedit, ut non plures supersint qui infici posse videantur: unde deplorandam tempestatis nostræ conditionem puto, in qua longe majora mala quam remedia videamus. Nam nec mala perpeti, nec remedia ferre possumus, cum hi nunc homines reperiantur, qui fabulis & deliramentis potius capiantur, quam veris rationibus detineantur. Ab* Aleandro *vero nostro, homine ut reor tibi cum communibus studiis, tum mutuis officiis conjunctissimo, & veteri amico, ea de te tantum audivi, quæ de seipso dici vellet. Modestus est profecto, quod admiror in tanta linguarum multiplicitate, & bonarum artium varietate, humanus & suavissimis vir moribus: est præterea ea animi moderatione, ni fallor, ut non deteriora in alios dicat, quam de se vellet audire. Quod vero* Lutherum *&* Germanos *plerosque à scribendo quantum in te fuit deterrueris, rem te dignam fecisti, dum tantum prodesse te Reipublicæ & religioni velle ostendisti quantum posses. Aliorum autem non magis acta probo quam tu probes, cum furere illum eorum remedia coegerint. Aggrediendus profecto alia via erat. Ego ne me nihil fecisse putes in* Lutherum *orationes duas scripsi, quarum una mitior, altera post libros illos ab eo novissime editos acrior fuit, non tamen ut hominem damnatum, sed damnatam causam vellem, salvamque Rempublicam & religionem illo salvo cuperem. Eas ad te mitterem nisi nos ad redeundum parati essemus, cum redierimus coram de multis agemus, quæ nunc nec licet nec libet scribere. Interea rem & dignitatem ita tuebor tuam, ut nec meam ego, nec tu, si hoc loco esses, tuam tueri magis velles. Si autem à te fieri quicquam potest, vel ad compescendos hos motus, vel ad sedandam hanc seditionem, quantum vel gratia vel auctoritate vales, contende. Eam enim immortalitatem, quam tu quæris, & tua tibi scripta pollicentur, addita hac pietate facillime consequeris.* Augustinum

Scar-

An. 1521. Scarpinellum, & Severum *tuis verbis salutavimus, hi literas, quas ad eos te dedisse scribis, mirantur, & ægre ferunt sibi non fuisse redditas, cum eas maxime optarent. Habuisti tamen eos tui nominis acerrimos defensores. Vale.* Wormacia 7. *Aprilis*, *Anno* 1521.

EPISTOLA DLXX.

Erasmus Roterodamus Aloisio Marliano, Episcopo Tudensi, S. D.

INGRATISSIMUS sim mortalium, quotquot ubivis sunt, omnium, Præsul ornatissime, ni tuum in me animum, ni tuum erga me studium agnoscerem. Porro lævæ mentis sim, si tuis consiliis graver obtemperare, cum non alius sit cujus consiliis, vel libentius, vel felicius obtemperet Cæsar ipse. Temporum horum calamitatem non possum non imputare fatis, nec video remedium, ni Deus aliquis ἀπὸ μηχανῆς exoriatur, qui tragœdiæ finem imponat. De *Aleandri* in me animo, & à pluribus, & à gravioribus mihi nunciatum est, quam ut potuerim omnino diffidere, & tamen reclamat hominis eruditio, reclamat vetus nostra familiaritas, nec alioqui facile recipio in animum, quod gratiarum solvat nodum. Gaudeo te mecum non probare istos, qui tam stolidis rationibus impugnant *Lutherum*, ut & causæ noceant suæ, & se traducant: & Pontificis dignitati pessime consulant, & multos lædant innoxios, & quod est omnium gravissimum, multitudinem ad seditionem provocent. Tum vero magis subscriberes meæ sententiæ, si spectares oculis, si haurires auribus, quæ isti stultissime quotidie designant. Orationes tuas cupidissime legam, de quibus jam *Cutberti Tonstalli* præjudicium habeo. Nec dubito quin in ea præstiteris, quod in aliis tuis lucubrationibus soles, nimirum eruditionem eximiam pari cum prudentia conjunctam. Ex amicorum literis intelligo, eum, qui me suis literis admonuerat suspicionis isthic obortæ, plus satis de me sollicitum fuisse. Scribunt enim nihil fuisse sinistræ suspicionis, nisi de oratione quadam, cui in frontispicio præfixus est titulus, *Didymi Faventini*. Styli nitorem, ac sales obiter inspersos in causa fuisse, ut quidam eam mihi assererent, sed levi duntaxat suspicione. Ea post ad me missa est. Ilico risi suspicionem hominum, cum eadem in calce prodat & cognomen verum Auctoris, sed *Græce*. Quod etiamsi non fuisset adscriptum, tamen me nequaquam fefellisset Auctor. Quidam submonuit, consilium quoddam exisse *Coloniæ* cujusdam, qui putarit rem sic esse componendam, ut & Pontifex auferret laudem clementiæ, & *Lutherus* obedientiæ. Nec defuisse, qui suspicarentur, hoc à me profectum. Erat quidem istud exhibitum nobis, cum ageret Cæsar *Coloniæ*, sed manu descriptum, nec adhuc editis libris, qui plurimorum animos à *Luthero* alienarunt, ferebatur autem esse cujusdam ex Ordine *Dominicalium*. Et ut ingenue dicam, mihi tum non displicuit. Quod si Principibus magis placet severitate rem conficere, precor ut hoc felicius sit, quod illis magis arridet: felicius, inquam, rei *Christianæ*, non hominum quorundam rationibus, quibus ea cordi sunt, quæ sunt hujus mundi. Vale, patrone incomparabilis. *Antuerpiæ* 15. Aprilis, Anno 1521.

EPISTOLA DLXXI.

Erasmus Roterodamus Guilhelmo, Pastori civitatis Gruningensis, S. D.

DE juvene revocato, non est quod mihi gratias agas, vir egregie, ob hoc nihil promereor laudis, sed impius eram futurus, & *Christianæ* charitatis immemor, si, cum per occasionem liceret, puero non consuluissem. Poculum inauratum, tuo nomine reddidit vir longe candidissimi pectoris *Gosuvinus*, nec potuit non esse gratissimum munus, quod ab optimo viro profectum, per optimum redderetur, nisi quod unum illud vereor, ne ille mei studio tibi vellicarit aurem, ut id faceres, cum mihi ne in somnis quidem unquam tale quicquam in mentem venerit. Ex ejusdem literis, simul & oratione cognovi, quanto studio isthic omnia obeas munia, quibus olim fungebantur illi non titulo tantum Episcopi. Præluces omnibus integritate vitæ, pascis assidue gregem tuum Euangelica doctrina, ac tales adsciscis tibi sacerdotes, qui morum innocentia, qui sacra eruditione, & ornent Ecclesiam tuam, & apud populum tuas vices gerere possint, sic ut nihil opus sit hoc novo genere Prædicatorum, quos *Christus* non instituit, sed pastorum oscitantia invexit in mundum. Qui si ubique tui similes fuissent, non jam orbis teneret lupum auribus, quem neque ferre potest, nec quomodo excutiat videt. Non te populus compotorem habet, sed doctorem, sed consolatorem, sed hortatorem, sed admonitorem, sed consultorem fidissimum & amantissimum experitur. Atque adeo non deglubis gregem tuum, ut de tuo etiam largiter opituleris egestate pressis; nec tibi congeris opes, sed ingenti studio properas ad brabium illud immortalitatis, quod bona fide tibi redditurus est summus ille pastor, princeps pastorum omnium, qui gratis animam impendit ovibus suis. Quantumvis multas opes congesserit homo in hac vita, tamen non potest non pauperrimus hinc exire, cui nihil omnino rerum congestarum licet efferre. Ille demum dives exit, qui talibus rationibus abunde communitus exit. Rationes sunt interim, sed bonæ fidei est, qui cum nobis res est. Nec periculum est, si rationes in immensum accrescant, dives est in omnes, à quo præmium exspectamus. Mihi & illud arguit tuam pietatem, quod in sacrario bibliothecam adornas, iis potissimum Auctoribus refertam, quorum scripta spirant Euangelicam charitatem. Quales sunt *Origenes*, *Chrysostomus*, *Cyprianus*, *Ambrosius*, *Augustinus*, *Hieronymus*: ex horum lectione sentimus nobis inflammari pectus ad amorem rerum cœlestium, ad contemptum eorum, quorum cæca cupiditate susque deque miscentur res mortalium; cum ab istorum, quos scholæ solennes nobis dederunt, lectione surgamus frigidi, nonnunquam & fide minus solida, quam attuleramus. Jam mensam tuam non solum commendat frugalitas, sed condiunt etiam è sacris Libris petitæ fabulæ, quæ pascant animos talium epularum famelicos. Proferunt in medium suum quisque flosculum, è pratis divinorum Voluminum decerptum; alius eructat aliquid mellei succi, quem apiculæ in morem, per omnes arcanæ Scripturæ flosculos obvolitans, exsuxit. Nec finis tuam mensam contaminari virulentis fabulis, quæ livorem & odium sapiunt. Quam vero graviter imposuisti nuper silentium duobus, qui se jactant sacros Euangelii præcones, cum multa non minus impudenter, quam amarulente cœpissent evomere in *Erasmum*: ut pestilentem sermonem interrumperes, rogabas, num legissent libros meos, fassi sunt se nunquam legisse. Mox subjiciebas te demirari, qua fronte sic deblaterarent in hominis doctrinam, cujus libros non legissent. Ubi vero nec hac admonitione coerceretur illorum stoliditas, jam vino quoque facta petulantior, negabas tibi placere convivas, qui talibus fabulis mensam tuam conspurcarent; aut sermonem mutarent, aut mensam. Et isti sunt, qui seditiose vociferantur apud populum in pastores, ut ipsi vocant, seculares, à quibus magis oportebat ipsos sobrietatis ac moderationis exemplum petere. Faxit *Christus* Optimus Maximus, ut tui similes exsistant ubique plurimi, quo vel mundus extraordinarium hoc ac vagum doctorum genus fastidiat, vel ipsi cogantur sese ad veræ pietatis studium ab ocioso luxu, & luxurioso ocio recipere. Bene vale. *Lovanio* 30. Aprilis, Anno 1521.

EPI-

EPISTOLA DLXXII.

Erasmus Roterodamus Jodoco Jonæ S. D.

An. 1521.

HIC jam diu rumor est constans, *Jona* charissime, te *Wormaciæ Martino Luthero* continenter adfuisse: nec dubito quin tua pietas hoc egerit, quod ego fueram acturus, si contigisset adesse, ut hæc tragœdia moderatis rationibus sic sopiretur, ne posthac posset majore cum orbis malo rursus erumpere. Quod equidem demiror non esse factum, quum ea res vehementer cordi fuerit optimis viris, qui, sicuti dignum est animis vere *Christianis*, cupiebant esse consultum Ecclesiæ tranquillitati, quæ nisi concordia sibi jungatur, Ecclesiæ vocabulum amisit. Quid enim est aliud nostra religio, quam pax in Spiritu sancto? Porro *Christi* Ecclesiam, quoniam adhuc pisces bonos & malos eodem reti complectitur, & zizania mixta tritico ferre cogitur, & olim magnis viciis laborasse, testantur veteres orthodoxi, subinde deplorantes corruptissimos mores eorum ordinum, unde conveniebat ingenuæ pietatis exempla proficisci. Tum quam Ecclesia *Romana* & olim degenerarit ab Euangelicæ puritatis studio, vel *Hieronymus* satis arguit, qui eam ex Apocalypsi *Babylonem* appellat, vel divus *Bernardus* in libris, quibus titulum fecit *De consideratione*. Quanquam non defuerunt, & ex recentioribus celebrati nominis Auctores, qui publicam instaurationem Ecclesiasticæ disciplinæ flagitarent. Verum, haud scio an unquam Ecclesiæ Proceres tanto studio, tamque palam inhiaverint hujus mundi commodis, quæ *Christus* docuit oportere contemni, quam hodie videmus. Nec minus erant collapsa sacræ Scripturæ studia, quam mores. Divinæ Literæ servire cogebantur humanis cupiditatibus, populi credulitas in quæstum paucorum vertebatur. Ad hæc ingemiscebant piæ mentes, quibus nihil est antiquius *Christi* gloria. Eaque res effecit, ut initio, tantum undique favoris habuerit *Lutherus*, quantum non arbitror seculis jam aliquot ulli mortalium contigisse. Siquidem ut facile credimus quod vehementer optamus, existimabant exortum hominem, qui purus ab omnibus hujus mundi affectibus, tantis malis remedium aliquod adferre posset. Nec ego prorsus desperabam, nisi quod statim ad primum gustum opusculorum, quæ *Lutheri* nomine prodire cœperant, plane verebar ne res exiret in tumultum, ac publicum orbis dissidium. Itaque monui per literas, tum *Lutherum* ipsum, tum amicos illius, quorum auctoritatem arbitrabar apud illum valituram; qui quid illi dederint consilii nescio, certe sic tractata res est, ut periculum sit, ne male tentatis remediis, malum nobis conduplicetur. Ac vehementer demiror, mi *Jona*, quis Deus agitaverit pectus *Lutheri*, dum tanta calami licentia, in *Romanum* Pontificem, in scholas omnes, in philosophiam, in Ordines Mendicantium inveheretur. Quod si vera fuissent omnia, id quod ajunt longe secus habere, qui scriptorum illius censuram agunt, provocatis tam multis, quis alius exitus exspectari poterat, quam hic quem videmus? *Lutheri* libros hactenus non vacavit legere, sed ex his quæ degustavi, quæque recitantibus aliis, nonnunquam obiter hausi, quanquam de veritate sententiarum, quas adferebat, fortasse non erat meæ mediocritatis pronunciare, certe modus & ratio negotii aggrediendi, mihi neutiquam probabatur. Quum enim per se res sit amara plerisque veritas, quum per se seditiosa res sit, longo usu recepta convellere, consultius erat rem, suapte natura acerbam, tractandi civilitate lenire, quam odium odiis addere. Quorsum igitur attinebat paradoxis agere, atque ita proponere quædam, ut prima specie magis etiam offenderent, quam propius ac fixius inspecta? Nam quædam etiam obscuritate velut affectata molesta sunt. Quorsum attinebat tam atrocibus conviciis sævire in eos: quos si sanare cupiebat, imprudentiæ; sin totius orbis malo provocare, impietati tribuendum erat? Porro quum prudentis œconomi sit dispensare veritatem, hoc est, promere, cum res postulat, & promere quod satis est, & cuique promere quod sit accommodum, ille tot libellis præcipitatis, simul effudit omnia, nihil non evulgans ac cerdonibus etiam communia faciens, quæ solent inter eruditos ceu μυςικὰ ϗ ἀπόῤῥητα tractari: ac frequenter impetu quodam immoderato, mea quidem sententia, fertur ultra justum. Quod genus est, quum satis esset admonuisse Theologos, plus satis illos admiscere philosophiæ Peripateticæ, vel Sophisticæ magis, ille totam *Aristotelis* philosophiam animi mortem appellat. Habet Euangelicus ille *Christi* spiritus prudentiam suam, habet civilitatem ac mansuetudinem suam. Sic ipse *Christus Judæorum* affectibus semet attemperavit. Aliud loquitur turbis crassioribus, aliud discipulis, quos & ipsos diu tolerans, paulatim adducit ad intelligentiam philosophiæ cœlestis. Hoc consilio jubet suis, ut primum pœnitentiam prædicent, & imminens regnum Dei, de *Christo* taceant: Sic *Petrus* in *Actis Apostolorum*, non contumeliosa, sed miti & amanti concione, tantam multitudinem primitias addit Ecclesiæ. Non vociferatur in eos, qui *Christum* occiderant, non verbis atrocibus exaggerat illorum impiam insaniam, quum probabile sit in eo numero fuisse, qui *Christum* ad mortem impulissent. Sed velut illos sublevans, ait, hoc consilio divino sic esse peractum: mox etiam sceleris impietatem in ipsum seculum rejicit, *Salvamini*, inquit, *à generatione ista prava*. Non regerit in illos convicium, à quibus dicti sunt esse musto madidi, sed moderatis rationibus excusat, novi spiritus energiam esse, non vini; profert *Joelis* testimonium, quod sciebat apud illos plurimum habiturum ponderis. Ac nondum *Christum* pronunciat Deum & hominem, hoc mysterium suo servabat tempori. Interim virum justum appellat, Dominum ac Messiam pronunciat, idque ex auctoritate Dei, quem religiose colebant & illi, ut ex Patre cognito, Filio conciliaret favorem. Ad hæc quum ostenderet de *Christo* non de *David* dictum, quod illi de *David* interpretantur, sermonem offensurum præmitigans, *Viri*, inquit, *fratres*, *liceat audenter dicere ad vos de patriarcha David*. Sic *Paulus omnia fit omnibus*, *ut omnes* Christo *lucrifaciat*, suos instituens, ut cum omni mansuetudine doceant, non alienantes quenquam morum & orationis asperitate, sed mansuetudine vincentes etiam morosos, & asperos. Quanta civilitate *Christum* prædicat *Atheniensibus*, illorum vicia in seculum ipsum rejiciens: *Et tempora quidem*, inquit, *hujus ignorantiæ despiciens Deus*. Ipsos honesto gratoque prologo, *Viros Athenienses* appellat. Nec sævis verbis exagitat impium cultum dæmoniorum, sed oratione civili, superstitionis illos insimulat, qui plus colerent quam oporteret. Titulum aræ forte conspectum torquet in argumentum fidei, demutatis etiam & amputatis verbis aliquot: nec adhuc *Christum* aliud appellat, quam virum, per quem Deus statuisset conferre salutem universo mortalium generi: nec apud hos profert Prophetarum testimonia minimum habitura ponderis, sed *Arati* testimonio cum illis agit. Quanta cum urbanitate causam suam apud *Festum* agit, & *Agrippam*. Sic *Augustinus* refellit furiosos *Donatistas* & plusquam insanos *Manichæos*, ut & citra rei meritum sæviat, & charitatis dulcedinem ubique admisceat, salutem illorum sitiens, non exitium. Hæc docendi mansuetudo, hæc dispensandi sermonis divini prudentia cepit orbem, & quod nulla unquam arma, nulla philosophiæ subtilitas, nulla rhetorum eloquentia, nulla vis aut ars potuit humana, sub *Christi* jugum misit. Quo magis nos oportet, si prodesse cupimus, ab omnibus conviciis temperare, præsertim si adversus quos agimus, publica præmineant auctoritate. *Paulus* honorem deferri vult magistratibus, etiam Ethnicis: & veluti παλινῳδεῖ, quod *Mosaico* palamque scelerato Pontifici maledixisset. Vult servos *Christo* initiatos religio-

An. 1521. ligiosius etiam obsequi dominis Ethnicis quam antea fecerant: vult uxores à professione *Christi*, magis etiam esse morigeras maritis impiis, non ob aliud, nisi ut commoditate morum pellicerent omnes ad amorem Euangelicæ doctrinæ. Cui pia mens est, utique nihil aliud quam prodesse studet, aut tacens, si nulla spes sit profectus, aut ita premens ac dispensans veritatem, ne pro remedio, morbi vim exasperet. *Brutus* indignatur *Ciceroni*, qui suis concionibus & scriptis irritaret eos, quos irritatos non posset opprimere. *Platoni* non displicet fucus, ac dissimulatio in Philosopho, rei publicæ moderatore, modo technis in populi bonum abutatur. A *Christiano*, fateor, decet omnem abesse fucum: sed tamen incidit aliquando tempus, quum recte tacetur veritas; & ubique magni refert quo tempore, apud quos, & quibus modis ea promatur. Medici fideles non statim ad extrema remedia decurrunt, prius ægrotum corpus levioribus pharmacis præparant: atque ita dosin temperant, ut sanent, non obruant. Nec istos audio, qui ajunt, graviorem esse morbum hujus seculi, quam ut levibus remediis sanari queat. Præstat malum, juxta *Græcum* proverbium, finere ut est, quam non dextris remediis exagitari. Neque vero nego, nonnunquam Deum, bellis, pestilentiis, afflictionibus emendare suum gregem; non est tamen piorum inferre bellum, aut afflictionem impiam, si Deus aliquando malum alienorum vertit in bonum suorum. Crux *Christi* salutem attulit mundo, & tamen exsecramur eos, qui illum ad crucem adegerunt. Mors Martyrum illustravit pariter & confirmavit Ecclesiam Dei, tamen damnata est eorum impietas, per quos hoc bonum nobis contigit. Multi minus essent mali, si divitiis essent spoliati. Non tamen est probi viri, quenquam spoliare suis, quo illum reddat meliorem. Porro quum omnis novitas pariat tumultum, etiamsi quis vocet ad meliora, si quid diffidebat à receptis, erat ea specie proponendum, ut quam minimum diffidere videretur. At ajunt, *Lutherum* aliquoties, quum eadem doceat, quæ cæteri, tamen verbis ipsis id videri conari, ut diversissima videatur adferre. Jam ut sunt hominum mores ad pejora proclives, sic erat medendum horum vitiis, ut aliis non præberetur ansa licentius peccandi. *Paulus* sic prædicat libertatem Euangelicam adversus perniciosam Legis servitutem, ut addat, *tantum ne libertatem occasionem detis carni.* Sic dehortatur à frigidis operibus Legis, ut incessanter adhortetur ad opera charitatis. Fortassis erant, qui simplici studio favebant, ad meliora vocandis ordinibus ac Proceribus Ecclesiæ. Sed haud scio an sint qui per hanc occasionem inhient opibus Ecclesiasticorum. Qua re nihil arbitror sceleratius, ac publicæ tranquillitati perniciosius. Etenim si ideo fas arbitrantur invadere facultates sacerdotum, quod quidam suis ad luxum, aut alioqui ad res parum honestas abutuntur, nec civibus, nec magnatibus aliquot erit satis firma rerum suarum possessio. Belle vero consultum rebus humanis, si impie tollatur à sacerdotibus, quo pejus abutantur homines militares, qui sic sua profundunt, nonnunquam & aliena, ut nulli mortalium sint usui. Ne ipsos quidem audio, mi *Jona*, qui dicunt *Lutherum* adversariorum intolerabili procacitate provocatum, non potuisse tenere *Christianam* modestiam. Quomodocunque sese gerebant alii, qui talem susceperat personam, debebat omnibus neglectis sibi constare. Denique erat ante prospiciendus exitus, quam sese in puteum hunc demitteret, ne contingeret, quod in Apologis accidit *Capro*. Etiam in piis rebus, stultum est aggredi, quod non possis absolvere; præsertim, si conatus parum felix, pro captatis commodis summa adfert incommoda. Videmus rem in eum deductam locum, ut ego sane nullum videam bonum exitum, nisi *Christus* arte sua temeritatem quorundam vertat in bonum publicum. Excusant illum quidam quod alieno impulsu coactus, primum scripserit atrocius, deinde non commiserit sese clementissimi *Leonis* judicio, & *Caroli* Cæsaris longe optimi mansuetissimique Principis fidei. At cur illi magis libuit istis auscultare, quam aliis amicis, nec indoctis, nec rerum imperitis, ad diversa vocantibus? Jam plerique illi, qui favebant, cujusmodi quæso præsidiis illum tueri conabantur, ridiculis libellis ac minis inanibus. Quasi vero istiusmodi nugæ, aut terreant adversarios, aut delectent bonos viros, ad quorum judicium negotium omne fuerat attemperandum, si modo voluissent suæ fabulæ felicem esse catastrophen. Nunc quantum malorum agmen hæc temeritas dedit, bonarum literarum studia, ac multos bonos viros non mediocri degravat invidia, qui initio parum erant iniqui *Luthero*, vel quod sperarent rem secus ab illo tractandam, vel ob hostes forte communes. Accidit enim nescio quo casu, ut qui initio negotium facessebant *Luthero*, hostes essent bonarum literarum, & ob id harum cultores minus iniqui erant *Luthero*, ne adjutis adversariorum partibus, hostium vires adversum sese confirmarent. Tametsi utcunque res habet, priorem oportuit esse curam religionis, quam studiorum. Atque hic, mi *Jona*, coactus sum aliquoties desiderare specimen Euangelici pectoris, quum viderem *Lutherum*, sed magis hujus fautores, hoc arte quadam affectare, ut alios involverent odioso ac periculoso negotio. Quid enim attinebat *Capnionem*, satis hactenus oneratum, graviore onerare invidia? Quid opus erat mei nominis toties invidiosam facere mentionem, quum res id nequaquam flagitaret? Admonueram *Lutherum* privatis & obsignatis literis, mox *Lipsiæ* sunt excusæ. Admonueram Card. *Moguntinum* obsignatis literis, ne temere *Lutherum*, cujus adhuc causa plerisque bonis erat plausibilis, quorundam libidini dederet. Evulgatæ sunt formis, antequam redditæ. *Bilibaldus* suis ad me literis queritur, epistolas quasdam circumferri excusas, quas nemo unquam illi reddidit. In his hortatur eum, ut persistat in eo quod cœperat, quo scilicet volentem nolentem pertrahant in hujus factionis consortium. E meis libris, quos scripsi, priusquam somniarem exoriturum *Lutherum*, odiosa quædam decerpserunt, & in *Germanicam* versa linguam publicarunt, quæ viderentur affinia quibusdam *Lutheri* dogmatis. Et amici videri volunt, qui hæc faciunt, quum capitalis inimicus nihil possit hostilius. Non erat tantundem ad lædendum ingenii, iis qui mihi pessime volebant. Hoc telum illi porrexerunt inimicis meis, ut jam in publicis concionibus prædicent, quæ mihi congruant cum *Luthero*. Quasi vero veritati non sit utrinque affinis falsitas, si prætergrediare lineam. Ego fortasse alicubi moneo, non esse temere suscipienda vota, nec probo istos, qui domi relicta uxore, & liberis, quorum & vitæ & pudicitiæ consultum oportuit, currunt ad divum *Jacobum*, aut *Hierosolymam*, ubi nihil erat illis negotii. Moneo, juvenes non esse pelliciendos ad vincula religionis, priusquam sibi noti sint, & norint quid sit religio. *Lutherus*, ut ajunt, in totum damnat omnia vota. Alicubi queror, onus confessionis, quorundam laqueis aggravatum. *Lutherus*, ut ajunt, docet rejiciendam omnem confessionem, ut perniciosam. Alicubi docui, primum optimos auctores legendos, addens, ex *Dionysii* libris non tantundem fructus percipi, quantum tituli videantur polliceri. *Lutherus* hominem ineptum vocat, ut accipio, & omnino lectu indignum. Bella vero congruentia, si quod ego per occasionem vere dixi ac moderate, alius depravet, ultra septa transiliens. Iniquissimis autem legibus mecum agetur, si præstare cogar, ne quis in posterum etiam scriptis meis abutatur; quæ felicitas ne *Paulo* quidem Apostolo contigit, si hujus Collegæ *Petro* credimus. Quanquam, ut ingenue dicam, si præscissem hujusmodi seculum exoriturum, aut non scripsissem quædam, quæ scripsi, aut aliter scripsissem. Sic enim prodesse cupimus omnibus, ut, si fieri possit, neminem lædamus. Sparguntur libelli conjuratorum, in quibus pingitur & *Erasmus*. Mihi vero nullum nomen invisius, quam conjurationis, aut schismatis, aut factionis.

An. 1521. Tota hæc, qualis qualis est, fabula me dehortante cœpta est, certe modum constanter improbante. Meæ literæ nulli factioni servierunt unquam, quam *Christi*, qui communis est omnium. Quid hoc ingenio, quid his literis valeam, nescio, certe conatus sum & cupio prodesse non modo *Germanis*, sed *Gallis*, *Hispanis*, *Britannis*, *Bohemis*, *Rutenis*, atque adeo *Turcis* quoque, ac *Saracenis*, si queam. Tantum abest, ut factioni tam periculosæ me voluerim unquam admiscere. Atque interim prudentiam etiam desidero in his, qui hujusmodi technis quenquam allici posse credunt in castra sua. Si quem cordatum virum alienare vellent, qua ratione id potius facerent? Satis autem declarant συκίνην esse, quod ajunt, ἐπικουρίαν, quum in re tam periculosa, talibus fidunt præsidiis. Ac misere vereor, ne res hæc apud reliquas nationes ingens dedecus adferat nostræ *Germaniæ*, quemadmodum vulgus hominum solet, paucorum stultitiam, universæ nationi imputare. Tot igitur atrocibus libellis, tot fumis, tot formidabilibus minis, & ampullis, quæso, quid aliud actum est, nisi ut quod ante disputabatur in scholis, velut opinio probabilis, posthac sit articulus fidei, & jam vel Euangelium parum tutum sit docere, dum exulceratis omnibus nihil non rapitur ad calumniam? Poterat *Lutherus* magno cum fructu *Christiani* gregis tradere Philosophiam Euangelicam, poterat edendis libris prodesse mundo, si ab his temperasset, quæ non poterant non exire in tumultum. Meis quoque lucubrationibus bonam captati fructus partem detraxit. Ne disputationes quidem in scholis liberæ sunt, quæ solent esse liberrimæ. Si fas esset odisse quenquam ob privatas offensas, neminem magis læserunt *Lutherani*, quam me. Et tamen optarim illo salvo, hoc longe perniciosissimum dissidium componi, & iis rationibus componi, ne post graviore cum periculo erumpat, quemadmodum solent male curata ulcera. Dices mihi, charissime *Jona*, quorsum mihi texis istam jam seram querelam? Primum ob hoc, ut quanquam res longius progressa est, quam oportuit, tamen etiamnum advigiletur, si quo modo tantus tumultus sopiri queat. Habemus Pontificem suapte natura clementissimum, habemus Cæsarem miti placabilique præditum ingenio. Id si fieri non potest, nolim ut tu te huic negotio admisceas. Amavi semper in te præclaras *Christi* dotes, quo magis cupio te servari negotio Euangelico. Quo magis amabam *Huttenici* venam ingenii, hoc magis doleo nobis ereptum per hos tumultus. Quis autem non excrucietur animo, si *Philippus Melanchthon*, juvenis tot eximiis dotibus instructus, per hanc tempestatem publicis eruditorum votis adimeretur? Quod si quædam offendunt in his, quorum arbitrio res humanæ temperantur, censeo suo Domino relinquendos. Si æqua præscribunt, par est parere: Sin iniqua, sanctum est tolerare, ne quid deterius accidat. Si seculum hoc, totum *Christum* non fert, est tamen aliquid eum quatenus licet prædicare. Hæc, quæ tecum nunc ago, mi *Jona*, velim agas cum *Philippo*, aut si qui sint alii *Philippo* similes. Ante omnia censeo vitandum esse dissidium, nulli bono non perniciosum. Et ita sancta quadam vafritie tempori serviendum, ne tamen prodatur thesaurus Euangelicæ veritatis, unde corrupti mores publici possent restitui. Fortasse rogabit aliquis, num alio sim animo in *Lutherum* quam fuerim olim. Imo eodem sum animo, semper optavi, ut mutatis quibusdam, quæ mihi displicebant, pure tractaret Euangelicam Philosophiam, à qua nostri seculi mores heu nimium degenerarunt. Semper correctum malui, quam oppressum. Optabam illum sic tractare *Christi* negotium, ut Ecclesiæ Proceribus, aut probaretur, aut certe non reprobaretur. Sic amari cupiebam *Lutherum*, ut palam ac tuto posset amari. Nec alio sum animo in meos rabulas, quam in illum, si tam pie prædicarint *Christum*, quam impie sunt in me debacchati, obliviscar quæ patrarunt in me, & exosculabor studium in *Christum*. Non odero blaterones, si cœperint esse *Christi* præcones. Bene vale. *Lovanio* 10. Maji, Anno 1521.

EPISTOLA DLXXIII.

Absolutissimo Theologo, Lodovico Bero, Basileæ apud collegium divi Petri præposito, patrono & amico incomparabili, Erasmus Rot. S. D.

ERUDITISSIME vir, belle nobis consuluit *Lutherus*, qui furiosis quibusdam bonarum literarum osoribus optatissimum telum porrexit, quo sæviant in capita bonorum virorum, qui simplici animo favebant Euangelicæ doctrinæ, & in optimas literas. Aut ego plane fallor, aut ille fabulam optimam non optime agit hactenus. Egregius vindex Euangelicæ libertatis, quam ita tentavit, ut verear ne pro simplici jugo, geminum sit nobis ferendum, ac nobis usu veniat, quod solet iis, quibus dum parum dextre conantur effringere carcerem, duplicantur compedes, quique pharmaco parum commode adhibito morbum exasperant. Atque ipse quidem fortassis in tuto est, at tanto atrocius hæ fanaticæ belluæ ac devoti hostes melioris eruditionis sæviunt hic in optimum quemque. Putant enim ad *Lutheri* factionem pertinere, quicunque faverit Euangelicæ Philosophiæ, aut politiori literaturæ. Me in omnibus concionibus, in conviviis, in colloquiis sic lapidant conviciis, ut nec ipsi *Stephano* cessurus videar. Ille semel obrutus finem malorum invenit. Ego sine fine lapidor à tot examinibus rabularum, interim tamen bene merens de ipsis. Res acerbitate *Lutheranorum*, & stoliditate quorundam, qui sedulo magis quam prudenter, huic malo mederi conantur, in eum locum deducta est, ut ego sane nullum videam exitum, nisi res humanæ magno tumultu misceantur. Quis cacodæmon hoc pessimum semen miscuit rebus mortalium? Adnixus sum cum essem *Coloniæ*, ut *Lutherus* auferret laudem obedientiæ, Pontifex clementiæ. Et placebat Regibus quibusdam consilium. Et ecce Incendium Decretalium, Captivitas *Babylonica*, assertiones illæ nimium fortes reddiderunt malum, ut videtur, immedicabile. Sic mihi videtur agere *Lutherus*, quasi servari nolit. Rursus adeo stolide quidam gerunt rem apud populum, quasi cum *Luthero* colludant, & in causa Pontificis prævaricentur. Quod unum superest, mi *Bere*, precor ut *Christus* Opt. Max. omnia vertat in bonum; solus enim ille potest. Jampridem isthuc ituriebam, sed erant & sunt quæ me adhuc remorantur. Spero me adfuturum autumno proximo. Interim *Christus* servet te cum tuis omnibus incolumem. *Lovanio* 14. Maji, Anno 1521.

EPISTOLA DLXXIV.

Guilielmo Waramo, Archiepiscopo Cantuariensi, totius Angliæ Primati, Erasmus S. D.

DE animo in me tuo diligenter mihi scripsit *Zacharias Frisius*, quondam famulus ac discipulus meus, nunc cliens tuæ celsitudinis, juvenis probus, ac fidus, planeque dignus, quem tua benignitas ad majora provehat. Ab *Italo* tandem extorsimus pecuniam, nec sine negotio, nec sine dispendio. Noluit aurum dare, sed stuferos, eosque vix dedit, ac plerosque monetæ improbatæ. Summam decimavit, pro centum florenis nostratibus dedit nonaginta, pro quinquaginta quadraginta quinque. Sic mihi deciduntur quindecim floreni. Non est negotiator, sed conciliator, quo genere hominum non aliud sceleratius. Ipse nunc laborat scabie *Gallica*, sub malo medico non sine vitæ periculo. Vicarius illius eodem tenetur morbo, tum animi, tum corporis. Cum mala scabie mihi res fuit: sed tamen per amicos avulsi pecuniæ partem. Tuæ prudentiæ fuerit posthac dispicere quibus committat pecuniam, nam hæc fuit pessime collocata. Primus ille æstus nos validissima febri affecit, sed semel duntaxat. Nec adhuc vacavit ægrotare aut medicis uti, ita distringor ne-

An. 1521. necessariis laboribus. Aula Cæsarea solvit primam pensionem pro sex mensibus exactis, hoc lætum est auspicium. Siquidem ingens favoris argumentum est, cum hæc dat aliquid præter verba. Nec desunt qui faveant in aula, sed præstat agere quod ago. Et valetudo fit in dies imbecillior, etiamsi animo nihil decedit. Ingentes turbas excitavit *Lutherus*, nec video finem, nisi *Christus* nostram temeritatem ita vertat, quemadmodum noctua solet *Atheniensium* stulta consilia bene fortunare. Vellem *Lutherus* aut tacuisset quædam, aut aliter scripsisset. Nunc vereor ne sic vitemus hanc *Scyllam*, ut incidamus in *Charybdim* multo perniciosiorem. Si istis, qui ventris ac tyrannidis suæ causa nihil non audent, res succedit, nihil superest, nisi ut scribam epitaphium *Christo* nunquam revicturo. Actum est de scintilla charitatis Euangelicæ, actum est de stellula lucis Euangelicæ, actum de vera cœlestis doctrinæ. Adeo turpiter isti adulantur Principibus & iis unde spes est commodi, cum summa injuria *Christiana* veritatis. Ego sic rem omnem tempero, ut neque desim omnino bonis literis & gloriæ *Christi*, neque me seditionibus admisceam. Affulget aliquid bonæ spei ab æquitate *Leonis* nostri, fore ut ille *Christi* gloriam habeat sua potiorem, vel potius, ut intelligat se tum demum fore Pontificem gloriosum, si nihil non conferat ad illius unius gloriam. Quod tam solicite metuis ne quid mihi desit, agnosco paternum quendam tuum in me affectum. Sed non facile premitur egestate, qui didicit parvo contentus esse. Quanquam nunc satrapes quispiam mihi videor, alens duos equos curatiores quam sit ipse dominus, & duos famulos domino suo elegantiores. De sacerdotio quod pollicetur tua benignitas, vereor ne per harpyias non liceat. Tot enim adsunt isthic vultures, qui multis mensibus præsentiant cadaver futurum. Optarim occasionem dari, qua liceat adhuc semel frui conspectu colloquioque tuæ celsitudinis, & fortasse dabitur aliquando. Vitam longiorem nec deprecor, si donet *Christus*, nec anxie desidero. Tantum ætatis optarem accedere, ut & animum in te gratum posteritati queam testatum facere, & mortalium animos ad sinceram *Christi* philosophiam magis etiam excitare. Hoc animo puto me majorem gratiam initurum apud *Jesum* Principem nostrum, quam si ter divi *Petri* limina nudis pedibus perreptarem. Bene valeat tua sublimitas, cui cupio commendatissimus esse. *Antuerpiæ* 24. Maji, Anno 1521.

EPISTOLA DLXXV.

Erasmus Rot. D. Conrado Goclenio S.

Velim te meminisse de domo conducenda, quæ mihi sit commoda, & hortum habeat. Potes hac de re communicare cum *Dorpio*. Nam etiamsi petam *Germaniam* hoc autumno, ob nomen, tamen cuperem istic habere nidum paratum. Mitto librum, quem petit *Rutgerus*. Reddes epistolas *Helvetio*. Bene vale. 8. Junii, Anno 1521.

Accipe ab hoc *Snaphano* camisiam imperfectam, quam mihi misit uxor *Frobenii*. Videtur enim hic illam sibi qualificasse.

EPISTOLA DLXXVI.

Erasmus Rot. M. Conrado Goclenio S.

Hic *Thomas Grevii* mihi numeratur inter amicos *Pyladeos*; si continget illum sedere *Lovanii*, dignaberis illi dare fidele consilium de recte collocando puero. Fortasse non erit locus in Collegio. Magis, opinor, expediet, si commendetur alicui probo, qui duos aut tres bonos juvenes privatim instituit. Bene vale. Anno 1521.

EPISTOLA DLXXVII.

Erasmus Rot. Richardo Paceo S. D.

Ex officina *Frobeniana* scribunt eruditi quidam *Polydori* Proverbia majusculis formulis excudi, charta tam insigni, ut non aliud Opus dignatus sit *Frobenius* majore vel honore vel cura. Addet Opus de rerum inventoribus, simili dignitate; idque facit hortatu, imo impulsu meo. Nam ille plane remiserat Opus *Antverpiam* per *Hieronymum* filium, nec ullis rationibus adduci potuit, ut aggrederetur. Exibit utrunque proximo mercatu *Francfordiensi* bonis avibus. Eat nunc *Polydorus*, & credat susurronibus, qui jactitant me invidere illius gloriæ. Intelligo *Morum* è Consiliario Regis factum esse Thesaurarium, quod munus cum honorificum est, tum salarii non pœnitendi. Ut video, tam feliciter illi succedit aula, ut me illius misereat. Sed me recreat, quod iterum sui videndi spem aliquam facit in mensem Augustum. Verum, illud, mi *Pacæ*, me male cruciat, quod de commentariis *Romæ* relictis nihil audio. Quæso ne quid te sumptus moveat, quo minus huc referantur: non fiet tuo dispendio, reddetur impendium, vel ad assem. Si redeat modo secundus liber *Antibarbarorum*, cæterorum jacturam facile patiar. Bene vale. Ex rure *Anderlaco* 11. Junii, Anno 1521.

EPISTOLA DLXXVIII.

Erasmus Rot. Ludovico Episc. Tornacensi S. D.

Nae mihi magnopere felix fuit, reverende Præsul, illa mea ad *Petrum* amicum epistola, quæ quidem effecit, quod ego vix ausurus eram concipere votis, ut tua celsitudo literis humanissime scriptis suum erga me studium testaretur, & singularem illam naturæ tuæ bonitatem, veræque pietatis studium jam multorum prædicatione mihi non incognitum, ceu viva quadam imagine repræsentaret. Suffraganeo tuo facile ignoscerem, quod alieno impulsu talia dixisset in famam meam apud populum, si vel levis esset injuria, vel eam gereret personam, cui venia deberetur. Nunc quid atrocius, quam in populari, imo in sacra concione manifestis conviciis, atque adeo mendaciis incessere famam hominis immerentis, imo benemerentis, & quo nihil apud *Christianos* detestabilius hæreseos crimen impingere? Atque hæc facit Monachus, senex, Theologus, & Episcopus: denique tuas, hoc est, laudatissimi Præsulis, vices gerens. Quis autem est scurra tam perfrictæ frontis, qui responsurus sit impudentius, quam ille respondit rogatus quid offendisset in libris meis hæreticum? Non legi, inquit, libros *Erasmi*, Paraphrases habebam in animo legere, sed visa est *Latinitas* tam profunda, ut metus sit, ne in hæresim aliquam posset prolabi. Ita se purgabat magnificus ille Theologus apud hominem egregie cordatum, neque vulgariter eruditum. Cæterum quod auctoritas tua literis admonuit hominem, ne posthac ita petulanter debacchetur in nomina eorum, qui bene merentur de sacris studiis, functus es tu quidem officio boni Præsulis, sed aliis magis ista ratione consultum est, quam mihi. Utinam Scorpius iste venenum, quod infixit auditorum simplicium animis, ad se posset retrahere. Ex amicorum literis didici, Monachum quendam apud *Christianissimum Galliarum* Regem in concione magis etiam insanisse: qui dixerit jam adventurum Antichristum, cum exstiterint quatuor præcursores, Minorita nescio quis in *Italia*, *Lutherus* in *Germania*, *Jacobus Faber* in *Gallia*, *Erasmus* in *Brabantia*. Hæc qui audent, nonne summos Principes, aut pro stupidis habent, qui nihil intelligant, & credant omnia: aut pro pessimis, qui virulentis mendaciis oblectentur: aut plane contemnunt? Sed tamen ad ista, quoniam pene quotidiana sunt, par est me jam pridem occalluisse: præsertim cum videam illos insanis tumultibus nihil aliud efficere, quam ut stoliditatem suam cum pari inscitia ma-

An. 1521. malitiaque conjunctam, prodant orbi. Equidem an utilitatis aliquid attulerim sacris studiis nescio, certe conatus sum enixissime: ut si videor indignus gloria, saltem his contumeliis dignus videri non possim. Argumentum Operis, quod mihi suppeditat tua pietas, etiamsi maxime probaretur, tamen in præsentia non vacabat aggredi, in adornanda tertia Novi Testamenti editione, & recognoscendis divi *Augustini* libris, occupatissimo. Sed de hoc post consultabitur, cum se dabit ocium. Interim demiror, tuam amplitudinem hoc è nostris lacunis petere, cum domi habeas uberrimum optimarum rerum fontem, *Jodocum Clitoveum*. Quod offers omne studium & officium tuum, nihil in præsentia peto, nisi ut pergas favere melioribus literis ac sacris studiis, & *Erasmum* inter tuos adscribas. Habebis clientulum & amantem, & minime onerosum. Bene vale. Ex rure *Anderlaco* 17. Junii, Anno 1521.

EPISTOLA DLXXIX.

Paulus Bombasius Erasmo Roterodamo *S. D.*

QUOD *tam negligenter & raro ad te scribo, mi* Erasme, *noli aliam causam putare quam assiduam & confusam quandam negotiorum congeriem, à pristino illo studio nostro penitus abhorrentium, quæ perplures jam annos ita me distraxerunt, ut pene ab omni doctrina & humanitate abstraxerint, & ad nescio quam* ἀμουσίαν *adegerint. Cui ut non solum contra genium meum servire, sed etiam placere modis omnibus studeam,* δυσωπία τις *me cogit, ne scilicet in tanta bene gerendæ rei occasione, mihi ipsi defuisse curiosum vulgus judicet, meque levitatis arguat, ætate interim (ut vides) labente, nec facultatibus adeo crescentibus, ut earum non pæniteat, ipsisque bonarum literarum jactura compensari possit. Quanquam non ita mecum maligne agitur, ut ad professoriam linguam redeundum fore timeam. Nam reditus annuos ad cccc. ducatos nullis sacris addictos, nec fortuna, sed industria mea acceptos ferendos auxi, quos nunquam ex literario illo ocio sperare ac ne somniare quidem mihi licuisset. Quibus si tecum aliquando libere frui possem,* Crœsi *Thesauris non inviderem, justaque mihi daretur ab ineptis istis ac parum liberalibus curis missio. Quare ut* Hercules *ad liberandum* Thesea, *ita & tu ad* Bombasium *vinculis redimendum, non ad inferos ut ille, sed ad liberiorem hanc & magis claram cæteris lucem te conferas rogo & obsecro; si modo eum me esse censes, quem in studiis socium habere non te pæniteat, vel certe studiorum tuorum admiratorem. Complures magnos viros hic esse scito, qui tua fama impendio favent, tibique adversus quoscunque patrocinantur.* Leonem *decimum maxime propitium habes, cui quoties tua ad quoscunque literæ ostenduntur, eas avidissime legit & candidissime laudat: novissimas ad me tuas postquam sibi per Cardinalem patronum meum delatas legisset, diebus aliquot post repetiit, ac* Sadoleto *& aliis doctis legendas dedit. In quibus hoc unum, meo utique judicio, peccare visus fuisti, quod nimis multa de* N. *cum tua eo jam pervenerit fama, ut quoscunque de te sermones plus invidiæ quam judicii præ se ferentes floccifacere possis, præsertim* Leone *Pontifice bene adeo de te sentiente, ut* Hispanum *nescio quem in scripta tua procaciter invectum, sicut audio, monuerit ne quid in posterum edere velit, quod nomen tuum proscindat; & si veritati adesse libeat, id eo temperamento faciat, ut nihil odio aut livori dedisse videatur. Quem cum tu in ejus causa tam justa & pia silens, adeo benignum habeas, quid futurum putares si pro eo vel potius veritate ipsa, quam* Lutherani *isti novis rebus studentes ac hæreses, jampridem explosas & exstinctas, importune excitantes, impiis modis convellere ac penitus demoliri nituntur, arma sumeres, & strenue ut nosti decertares? Quod plerique de te exspectabant, & monstra ista uni tibi quasi fato quodam, ut magnus & immortalis fieres, destinata fuisse loquebantur. Contra quæ ego te hortarer, si putarem me quicquam in hac præsertim causa tibi notissima, scire, quod te lateat. Hoc unum certe scio, reliquos omnes labores, quos hactenus vigilando & scribendo sumpsisti, omnino steriles fuisse, præ quam hic unus esset. Nec ignoro quid potissimum ab hoc tuum deterreat animum, non dico plurimorum offensiones, quas non sine periculo subire necesse esset, sed quorundam stultorum immodicam petulantiam, qui quasi de industria prævaricantes dum optimam per se causam juvare satagunt, ei vel maxime obsunt, & optimos quosque ab ea tutanda summovent, sibi caute prospicientes, ne cum eis pariter insanire videantur. Quorum ineptos furores non tanti ego faciendos putarem, ut quæ mea partes essent oblitus viderer. Quod scribis expedisse hanc rem per alios viros, & aliis rationibus agi, plures jam tecum sentiunt, & ego semper in hac sententia fui. Sed actum ne agatur, potius quam remedia excogitentur aliqua. Postquam te* Basileam *venisse audio, à negotiis meis impetrare conabor, ut per ea crebrioribus te literis meis appellare, atque adeo interpellare mihi liceat. Hactenus dum* Lovanii *fuisti, cogitans quantum spacii interesset, vix animum inducere potui, ut aliquid ad te scriberem. Nunc operam dabo ut nugarum mearum te nunquam pæniteat, quas vel occupatissimus ad saturitatem usque tibi suggeram. Epistolam* Joannis *primam vetustissimis characteribus scriptam in* Vaticana *bibliotheca tandem reperi, cujus versus capituli quarti hi sunt:* Ἀγαπητοὶ, μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύετε, ἀλλὰ δοκιμάζετε τὰ πνεύματα εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν, ὅτι πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐξεληλύθασιν εἰς τὸν κόσμον· ἐν τούτῳ γινώσκετε τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Πᾶν πνεῦμα, ὃ ὁμολογεῖ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστι· καὶ πᾶν πνεῦμα, ὃ μὴ ὁμολογεῖ τὸν Ἰησοῦν, ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστιν. καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ τοῦ ἀντιχρίστου. ἀκηκόατε ὅτι ἔρχεται, καὶ τὰ λοιπά. *Item ex quinto:* Ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες, τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα, καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσιν. εἰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀνθρώπων λαμβάνομεν, ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ μείζων ἐστίν. ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ, ὅτι μεμαρτύρηκε περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἔχει τὴν μαρτυρίαν ἐν αὐτῷ. ὁ μὴ πιστεύων τῷ Θεῷ ψεύστην πεποίηκεν αὐτὸν, ὅτι οὐ πεπίστευκεν εἰς τὴν μαρτυρίαν, ἣν μεμαρτύρηκεν ὁ Θεὸς περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία ὅτι ζωὴν αἰώνιον. καὶ τὰ λοιπά. *Hæc in quibus ab impressis codicibus dissideant, non est quod à me docearis. Si quid erit in quo judicium meum exquires, non tam in his quam in plerisque aliis, super quibus doctorum altercatio est, nihil tecum dissimulanter vel mussitabunde agam, sed, ut me nosti, parrhesiastes ero. Vale, & me coborti doctorum commendatum redde. Ex urbe* Roma 18. *Junii, Anno* 1521.

EPISTOLA DLXXX.

Erasmus Roterodamus Livino, Abbati Monasterii S. Bavonis Gandavi, S. D.

QUÆ præter meritum obtingunt, hoc plus solent habere precii; & quæ præter exspectationem obveniunt, solent esse gratiora. Nonnunquam & auctor magnificus precium addit suo muneri. Nihil autem tam per se vile est, quod non eximie charum reddatur, si proveniat ab animo amico. Quot igitur nominibus mihi putas gratum fuisse munus tuum, Præsul egregie, quod per insignem virum *Cornelium*, Advocatum à fisco, misisti, adeo non exspectanti, ut si de cœlo delapsum fuisset, non potuisset magis inexspectatum accidere. Nam quod ultro mittitur, quod immerenti, quod nec per somnium exspectanti, non potest non ab amicissimo pectore proficisci. Et munus per se gratissimum verbis etiam commendas. Negas esse munus, sed animi symbolum. Ais non ditandi causa missum, sed salutandi gratia. Amplector igitur istum animum tuum, & agnosco quid debeam. Ut pariter te redamem, tamen hoc calculo vinces, quod me prior ad amicitiam provocaris. Nam in ea consuetudine, quæ mihi tecum fuit *Gandavi*, ac

Der-

An. 1521. *Dernemondae*, tam me gessi inciviliter, ut non semel veritus sim, ne prorsus animum tuum à nobis alienassem. At qui sic provocatus amare potest, dignum arbitror, qui toto pectore redametur. Sed *Marcus Laurinus*, Decanus apud collegium Sancti *Donatiani*, pollicitus est mihi vetustissimum codicem manu descriptum è vestra Bibliotheca, qui contineret commentaries divi *Hieronymi* in Psalmos. Qui si commode ad nos mitti non potest, saltem optarem ex eo describi unam aut alteram paginam, quo mihi collatione liceat experiri, num hi commentarii, quos habemus excussos typis, adulterini, aut mutili sint, nec ne. Quod si ne id quidem commodum est, arbitror, me ad Calendas Augustas *Brugas* repetiturum. Tum igitur vel obiter salutabo tuam amplitudinem. Bene vale, Pater omnibus modis observande in *Christo Jesu*. Ex *Anderlaco* 21. Junii, Anno 1521.

EPISTOLA DLXXXI.

Erasmus Rot. Carolo Harst S. D.

Bis igitur tibi debeo, mi *Carole*, & quod nos volueris invisere, & quod abstinueris, ne studia mea interpellares. Quod mihi rus hoc gratularis, certe nihil jam multis mensibus à me factum est, quod cesserit felicius. Perieram, ni urbium nidorem reliquissem. Jam mihi cum medicis res esse cœperat, consulti diversi, diversa praescripserant remedia. Ea quo minus sumpserim, nihil obstitit, nisi quod non vacabat aegrotare, subinde novis negotiis alio vocantibus. Quanquam huc quoque penetrant οἱ πλωχοτύραννοι. Quid enim istis est inaccessum? Et è propinquo quotidie audimus insulsas fabulas. De *Carino* quod mones, jamdudum à me curatum est. *Neseno* misi; cui tradideram, ait se reddidisse *Capitoni* nostro. Tu fac modis omnibus compiles *Conradum Goclenium*, omni genere literarum opulentum, ac veluti gnavus & avidus negotiator, honestissimis mercibus in patriam tuam onustus redeas. Sed in primis stylum acue, quo possis aliquando rabulas istos, qui tam stolide reclamant optimis studiis, suis depingere coloribus. Bene vale. Ex rure *Anderlaco* 22. Junii, Anno 1521.

EPISTOLA DLXXXII.

Erasmus Roterod. Petro Barbirio S. D.

Tandem nactus sum librum, quem in me scripsit *Jacobus Lopis Stunica*, ut non paulo doctior, ita minus virulentus, si ad *Lei* calumnias conferatur; cujus ego laudibus adeo nihil detraham, ut velim etiam conduplicatum, quod sibi liberalissime tribuit, quanquam in me tam malignus, ut nihil non adimat, ingenium, memoriam, judicium, eruditionem, lectionem sacrorum Voluminum, peritiam linguarum, denique & Grammatices, horum omnium beatissimum quoddam cornu sibi suavissime vendicans. Certe pulchre pensavit quorundam immodicum favorem, qui me laudibus sic vehunt, ut ex musca faciant elephantem. Hic è pygmaeo facit culicem. Quod sibi tam impense favet, nec miror, nec invideo. Caeterum demiror, quae res sic exacerbarit hominis animum in me, à quo ne verbo quidem unquam fuerit laesus: neque enim mihi persuadere possum, tantum odium concipere bene natos animos, (quando, ut audio, gentis claritudinem cum eruditione conjunxit) nisi adsit improbus aliquis instigator. Nunc audio felicis memoriae Cardinalem *Toletanum*, cui noster, heu jam iterum successit *Crojus*, illi fuisse auctorem, ut prius Opus ad me mitteret quam evulgaret; quod si responsione satisfacerem, magis è re ipsius esse premi librum quam edi. Sin aut non responderem, aut proterve & indocte responderem, publicaret suos labores bonis avibus. At ille statim à morte Cardinalis typographis tradidit Opus, cum illum id temporis latere non posset, alteram editionem Novi Testamenti, aut exisse jam, aut mox exituram. Haec utcunque habent, mihi certe voluptati est, etiam apud *Hispanos* efflorescere linguas ac bonas literas: ac de *Stunica* ingenio mihi satis ampliter promitto, sed vereor ne apud cordatos & eruditos ex hoc labore, quo famam auspicari voluit, non tam opimam gloriam retulerit, quam ipse sibi polliceri videtur. Siquidem ut maxime persuadeat se linguis, & literis omnibus, longaque ac diligentissima Veterum evolutione, si quisquam alius, instructum, optime nosse quid deferendum sit interpreti: cum aliquando labatur in rebus manifestissimis, ut persuadeat me heri ac nudius tertius cœpisse legere sacros Interpretes, in *Hieronymo* nihil intelligere, qui ante annos viginti scripserim *Enchiridion*, qui in hoc Opere, ut ipse vere scribit, tumultuario tantum adferam testimoniorum, nullis interim indiciis adjutus, quibus ille felicior me fuit: quis crediturus est illi, quod hoc Opus susceperit, non ullo maledicentiae studio, sed animo prorsus ab omni contentione alieno, cum toto Opere ab initio usque ad finem nihil aliud quam me derideat ex alto, carpat, laceret: lapsus etiam alienos, mihi odiosissime impingens, puta typographorum, & *Oecolampadii*, nonnunquam atroces tragœdias excitans ex his, quae sunt simplicissime dicta: quale est, quod scripseram *Neapolim* nunc ab *Hispanis* occupari, & Σπανίαν apud *Paulum*, pro *Hispania* scribi. Subinde magni convicii loco me *Batavum* appellans; quasi mihi vicio verti debeat, etiamsi apud *Sogdianos* natus essem; aut *Hollandia* regio sit ulli regioni contemnenda, sive cultum spectes, sive celebritatem urbium, sive rerum affluentiam, sive laudem ingeniorum: quae tam felicia passim apud illos oriuntur, ut ad illos collatus ego vere talis videri possim qualem me facit *Stunica*. Nec satis erat, sic temperasse Operis praefationem, ut totidem fere sint in me convicia, quot sunt verba: singulis fere annotationibus addit praefationes novas, & coronides, quibus me laniet. Ac rursum, quasi hoc quoque parum esset, addidit indices marginales aculeatiores ipso contextu. Adeo nihil erat satis illius animo modesto, & ab omni contentione prorsus alieno. Jam haud scio num satis prudentis hominis videbitur, quod hunc interpretem affirmet scite & eleganter vertisse Novum Testamentum. Certe non videtur praestare patrocinium, quo pollicetur se defensurum ab omni calumnia suum interpretem, cum ad tot solœcismos à me notatos nihil respondeat. Adeo silentio suo damnat, quem ita magnifice tuendum suscepit: etiamsi ipse non hoc agebam, ut impeterem interpretem, unde quid mihi fructus erat futurum? sed obiter annoto, si quid videtur profuturum lectori studioso. Quantum offecerit famae meae *Stunica*, nescio, certe vellem suae rectius consuluisset: nam ego facile boni consulo, quicquid cedit in commodum studiorum. Et acuit quidem ingenia contentio moderata, sed hanc virulentiam, qua nunc, nescio quo fato, fervent omnia, vellem abesse quum ab omnibus honestis studiis, tum praecipue à sacris. Tu, mi *Barbiri*, exspectatione tui nimium diu nos torques, nova subinde spe lactans animos nostros. Meum abitum remoratae quidem sunt aliquot aliae causae, sed harum praecipua fuit, tui videndi desiderium. Quod si te mutuum habet nostri desiderium, properes oportet. Sic enim hic quotidie lapidor rabularum conviciis, ut periculum sit ne conficiar tot saxis in unum caput involantibus. *Lutheri* tragœdia peracta est apud nos, atque utinam nunquam prodisset in Theatrum: tantum hoc verentur quidam, ne cupide vitata *Scylla*, deferamur in *Charybdim*, & hac victoria quidam crudelius abutantur, quam expediat rei *Christianae*. Bene vale, patrone incomparabilis. Ex *Anderlaco*, ubi nunc, ex urbano factus rusticus, sat suaviter ago, 26. Junii, Anno 1521.

*EPISTOLA DLXXXIII.

Erasmus Richardo Pacæo salutem.

An. 1521. VTINAM huic fabulæ, quam nobis parum auspicato exorsus est *Lutherus*, Deus aliquis ἀπὸ μηχανῆς felicem imponat finem. Dedit ipse telum hostibus suis, quo confoderetur; atque ita rem gessit quasi servari nollet, frequenter & meis literis, & amicorum vocibus admonitus, ut styli mucronem temperaret. Tanta est enim in eo acerbitas, ut etiamsi omnia essent verissima, quæ scripsit, tamen res non potuerit habere felicem exitum. At vereor ne *Jacobitæ* & Theologi quidam [1] parum moderate sint usuri victoria sua: præsertim *Lovanienses*, quos habet privatum quoddam in me odium, & nacti sunt ad eam rem organum longe accommodatissimum, *Hieronymum Aleandrum*. Is satis insanit suapte natura, etiamsi nullus instiget; nunc habet instigatores, qui possint etiam moderatissimum ingenium ad insaniam adigere. Provolant undique libelli virulentissimi, [2] hos omnes mihi tribuit *Aleander*, cum ego multos nescirem natos, priusquam ex illo cognoscerem. Agnovit *Lutherus* suos Libros apud Cæsarem, & tamen ex his mihi [3] tribuitur *Captivitas Babylonica*. O me [4] fœcundum, qui tot libellis scribendis sufficerem, cum interim difficillimo labore [5] reconcinnem Novum Testamentum, castigem *Augustini* libros, præter alias studii portiones. Dispeream si in omnibus *Lutheri* Libris est unica syllaba mea, aut si ullus [6] modicus liber me auctore prodiit. Imo deterreo sedulo. Nunc hoc agunt, ut doceant *Lutherum* quædam hausisse ex Libris meis, quasi non plura hauserit ex Epistolis *Paulinis*. Nunc demum sentio hoc consilium fuisse *Germanorum*, ut me volentem nolentem pertraherent in *Lutheri* negotium. Inconsultum mehercule consilium: qua re me potius abalienassent. Aut quid ego potuissem opitulari *Luthero*, si me periculi comitem fecissem, nisi ut pro uno perirent duo? Quo spiritu ille scripserit non queo satis demirari, certe bonarum Literarum cultores ingenti gravavit invidia. Multa quidem præclare & docuit, & monuit. Atque utinam sua bona malis intolerabilibus non vitiasset. Quod si omnia pie scripsisset, non tamen erat animus ob veritatem capite periclitari. Non omnes ad martyrium satis habent roboris; vereor autem, ne si quid inciderit tumultus, *Petrum* sim imitaturus. [7] Pontificis ac Cæsaris bene decernentis sequor quod pium est; male [8] statuentis fero quod tutum est. Id opinor etiam bonis viris licere, si nulla sit spes profectus. Ac rursus Libellum *de Julio* mihi impingunt; adeo nihil relinquunt intentatum, quo lædant non tam me quam bona studia, quæ nollent [9] isti sic efflorescere. Sed de me viderit *Christus*, cui semper meæ servierunt literulæ. Posteaquam *Lutherus* abiit in favillas †, undique sibi laudem vindicant Prædicatores ac Theologi quidam non admodum sinceri. Videndum est cordatis Principibus, ne jus laxetur istis sæviendi in innoxios & de Religione *Christiana* bene merentes; neve ita feramur odio in ea, quæ male scripsit *Lutherus*, ut è bene dictis fructum amittamus. Cetera [10] cognosces è *Mori* literis. R. D. Cardinali, Patrono ac Domino meo incomparabili, me facies, quam potes, commendatissimum. Bene vale, *Pacae* Clarissime. *Bruxellis* 5. Julii, Anno 1521. *Erasmus* tuus.

* Hanc epistolam (ab eruditiss. J. G. Meelio in Appendice ad Hotomanorum Epist. editam) ex chirographo Clarissimi Kortholt, quod pro sua humanitate nobis transmisit, aliquanto emendatiorem hic exhibemus, ut ex sequentibus patet. 1. In Appendice cit. p. 427. sic legitur, *parum moderati, sint*. 2. Ibid. *quos*. 3. Ibid. p. 428. *tribuit Captivitatem Babylonicam*, ut referatur ad Aleandrum. 4. Ibid. *facundum*, minus recte. 5. Ibid. *reconcinnarem*. 6. Ibid. *maledicus*. 7. Ibid. *Pontifices ac Cæsares bene decernentes sequor, quod pium est*. 8. Ibid. *statuentes*. 9. Ibid. *illi*. 10. Ibid. *cognoscis*, perperam.

† Ejus libri ex mandato Caroli V. Wormaciæ fuerant combusti.

EPISTOLA DLXXXIV.

Erasmus Roterod. Danieli Taispillo, Episcopo Gebeldensi, Episcopi Morinensis à suffragiis, S. D.

REVERENDE Pater, mox ut *Bruxellæ* mihi redditæ sunt tuæ literæ, accersivi ad colloquium *Ægidium Buslidium*, virum adeo propense faventem bonis literis, ut suis etiam damnis faveat. An. 1521. Exosculatus est animum tuum, qui cum honestis studiis, tum *Buslidiani* nominis gloriæ tam ex animo consultum velles. Legit autem & tuas ad me, & *Agathii* ad te literas. Placuit ingenium, & cupit hominem accersi, præsertim cum morum etiam integritate commendetur, idque abs te viro bonis omnibus commendatissimo. Proinde de statu negotii, non placet secus quicquam illi scribi, quam res habet. Academia *Lovaniensis* frequentia nulli cedit hodie, præterquam *Parisiana*. Numerus est plus minus tria millia, & affluunt quotidie plures. Collegium domi paucissimos alit, præsidem unum, cui rei familiaris cura delegata, professores tres, & duodecim, opinor, adolescentes, atque hos gratuito. Extra hos paucos capit domus, qui suo sumptu vivunt apud præfectum ac professores. Auditorium est, ut in hac Academia, satis frequens, aliquoties non pauciores habens trecentis. Placebit illi cœlum hoc nostrum, nec displicebit gentis humanitas. Collegii locus & honestus est, nec inelegantis structuræ. Salarium pro modo redituum satis amplum, pro rationibus professorum, ut ingenue dicam, nimis angustum est, sed pro respectu personæ aut industriæ, possit exsecutorum arbitrio augeri nonnihil. Et licebit illi extra ordinem profiteri, seu *Græce* malit, seu *Hebraice*. Erit illi res cum viris probissimis optimæque fidei. Et bona spes est fore, ut brevi ex Principum liberalitate crescant Collegii proventus, præsertim si tu tuique similes suum favorem adjunxerint. Pium est opus, magnoque olim ornamento futurum, & huic Academiæ, & *Carolo* Principi. Prima laus debetur clarissimo viro *Hieronymo Buslidio*, qui totum, quod habebat, huic negotio dedicavit, fraudatis etiam fratribus. Nec fraudabuntur tamen sua laude, qui pulcherrimum hoc institutum copiis auxiliaribus adjuverint. Non enim poterit latere posteritatem, quod trilingui facundia celebrabitur, nec minima famæ portio redibit ad illos, qui primi professionem hanc, olim futuram longe clarissimam, fuerunt auspicati. Quod si quem non movet humana gloria, certe pium est ambire laudem apud *Christum*. Advolet igitur te auctore ἀγαθῇ τύχῃ tuus *Agathius*. De *Luthero* insidiis intercepto atque exstincto vanus rumor huc quoque pervenerat. Omnibus modis tentatum est *Wormaciæ*, partim minis, partim blanditiis, ut suos libellos, quos agnovit omnes, Cæsareæ submitteret majestati: id ubi non quitum est impetrari, per caduceatorem Cæsaris publica fide *Witenbergam* reductus est, dato ad hoc viginti dierum spacio. Mox ex mandato Cæsaris, qui vehementer infensus est *Luthero*, sive instigantibus aliis, sive sedulo quodam ac propenso fidei *Christianæ* studio, libri *Wormaciæ* combusti sunt. Excusum est & *Lovanii* terribile edictum in ultionem eorum, qui non paruerint Cæsareæ voluntati. Bene vale. Ex *Anderlaco* 5. Julii, Anno 1521.

EPISTOLA DLXXXV.

Joannes Lodovicus Vives clarissimo viro D. Desiderio Erasmo Roterod. præceptori suo colendiss. *S. D.*

NUNC *primum renunciat mihi* Laurentius *Decanus*, Stephanum *comitem iturum isthuc: si quid vellem mandare, discessurum eum hinc cras sub solis ortum; itaque accipies à me, quæ in mentem nunc veniunt. Nam habebam in animo literas tibi scribere longi subsellii, ut ait ille, si tabellarium invenissem, à quo essem submonitus*

An. 1521. *nitus tempestive.* Lovanio *pridie quam illinc abirem, dedi regenti* Lilii *literas ad te, μετὰ παροιμιῶν τινῶν credo esse redditas. Et significabam tibi, me iturum postridie* Antuerpiam, *ubi inveni* Joannem *tuum in conventu mercatorum; quem paulo post requisivi, ut ad te scriberem: jam nusquam erat, miratusque sum nihil eum attulisse mihi abs te. Cumque* Antuerpiæ *non convalescerem, veni* Brugas, *ratus me non mansurum hic supra hebdomadas duas: jam sextam hic ero; usque adeo infixus herebat hic morbus: maxima tamen pars abiit; & quod restat, non me magnopere terret; sed cum hic hactenus desedi, manebo hic Regem, &* Morum, *ut videam quo pacto sit mihi vivendum posthac. Pecunia Reginea me huc usque alui, & alo.* Moro *scripsi me prolixe colloquuturum cum eo, cum venerit; suspicari potest quid velim; sed non aperte quicquam, quum nollem te inconsulto; tametsi consilium tuum propemodum novi, ut parem ocium ad vitam studiosam, undecunque queam; quod, cum alia præstitero omnia, non est in manu mea præstare: quod si in eo solo sita est fortuna, non est* suæ quisque fortunæ faber, *ut dicebat* Appius. *Habes qua hactenus egerim, quaque sim brevi acturus; scio qua subeat animum tuum cogitatio. De* Augustino *quid? sex libros habeo paratos, hoc est, recognitos; nam alii permulti sunt scripti; quos sex possem mittere, si, qui exscriberet, haberem. Cæterum, si non mittantur hoc Augusto, mittentur ante hyemem, ut spero. Scit Deus quantum ea res me angat; sed vis me θεομαχεῖν; malui differre* Augustinum, *quam vel immori labori, vel evadere inutilem aliis laboribus oppressum morbis, & sine ullo instrumento vitæ. Hæc enim recuperare difficile possem semel amissa; illum dilatum facile erit in manus sumere, cum volam. Rogo te etiam atque etiam, ut si non vel tempori, vel sorti, vel fato imputandam hanc culpam censes, mihi saltem hanc facias hujus errati gratiam, siquidem per me erratum: πέμψω πρὸς σὲ καὶ παροιμίας ἄλλας, quæ inter legendum occurrerunt: fac ut per hunc eundem, qui has ad te pertulit, rescribas nobis, si modo vacat: & si scripto aut non potes, aut non vis, verbo certe effice, ut de tua valetudine statuque rerum tua* mortalium tum intelligam, quas ego non minus charas habeo, curoque, quam meas. Vale, præceptor omnium charissime.* Brugis 10. *Julii, Anno* 1521.

EPISTOLA DLXXXVI.

Erasmus Rot. Guilielmo Taleo suo S. D.

QUANDO desines queri, me tuum nomen è *Guilielmorum* catalogo submovisse? Quantumvis abest à catalogo *Taleus*, certe ab animo nunquam abfuit. Monumentum amoris in me tui, quoquo me confero, mecum circumfero. Et utinam aliquando contingat ad veterem illam redire vitæ consuetudinem, & quam *Ferrariæ* primum sumus auspicati, mox apud *Britannos* renovavimus, feliciter consummemus. Utinam casus aliquis, tuo quidem bono, in hanc nostram *Brabantiam* te propellat. Est *Lovanii* cœlum, quod vel *Italico* quondam adamato præferas: non amœnum modo, verum etiam salubre. Nusquam studetur quietius. Nec alibi felicior ingeniorum proventus. Nusquam professorum major aut paratior copia. Hæc commoda si te huc non pelliciunt, certe tanti est pestem *Britannicam* effugere, quæ, ut audio, isthic parcit nemini. Bene vale. *Brugis* 13. Augusti, Anno 1521.

EPISTOLA DLXXXVII.

Erasmus Roterod. Petro Barbirio S. D.

AMANTISSIME tu quidem, mi *Barbiri*, subinde me provocas ad amicitiam cum Theologis *Lovaniensibus* adglutinandam, sed plane currentem, quod ajunt, incitas. Nemo me vivit amicitiæ vel cupientior vel tenacior; sed nescio quis malus genius in causa sit, ut cum his aut non coeat, aut coeat infirma. Ego meapte natura simplici sum animo, & amicos diligo magis quam colo. Cujus rei tu potes optimus esse testis, qui videris quam indiligenter coluerim eximium illum virum *Joannem Sylvagium*, Cæsaris Cancellarium, tibi mecum communem *Mecænatem*. Nec aliter colui *Archiepiscopum Cantuariensem*, *Montjoium*, & Cardinales, quos habebam *Romæ* faventissimos. Et tamen, si detur occasio, quæ requirat officium meum, nihil amicorum gratia sim recusaturus. Sed sunt in hoc numero, quos longe difficilius sit coluisse, quam Monarcham aliquem præpotentem: atque ii sunt ea vitæ professione, quam summa decebat morum facilitas, comitas, atque etiam candor, si mores pallio responderent. Cum *Joanne Atensi*, cumque cæteris **B** mihi facile convenisset, si placari potuisset unus aut alter *Carmelitici Dominicalisque* sodalitii Theologus. Hi ad quamvis levem suspicionem, aut quodvis dictum alicunde seu vere, seu falso delatum instaurant Tragœdiam. Et ut ingenue, quod verum est, fatear, sum natura propensior ad jocos quam fortasse deceat, & linguæ liberioris, quam nonnunquam expediat. Metior enim aliorum animos ex meo. Nec toties falsus possum ab ingenio meo recedere. Quæso, quid habebat editio Novi Testamenti, cur in hoc quidam sic atrociter vociferarentur, ac *Martinum Dorpium* in me subornarent, qui stylo lacesseret *Erasmum*? Commigravi, ut scis, *Lovanium*. Sic enim tum visum est Cæ**C**sari. Ego ut omnibus esse cupiebam amicus, ita nullius ambiebam amicitiam. *Atensis* opera provocatus sum à Theologis ad amicitiam. Eam simpliciter amplexus sum, oblitus omnium quæ prius in me facta dictave fuerant. Ita rebus aliquandiu satis tranquillis, ortum est trilingue Collegium. Ea res male habebat quosdam, præsertim *Nicolaum Carmelitam*. Et omnino mea sententia subversuri fuerant rem tanto ornamento futuram ditioni Principis, tanto usui publicis studiis, ni conatus illorum cohibuisset *Adrianus* Card. *Dertusensis*. Sic enim accipio. Huic ego negotio certe palam ac libere favi, nec ob aliud favi nisi quod faverem publicæ studiorum utilitati. Alioqui nihil istic **D** mihi metebatur, etiamsi sevissem aliquid. Quoniam autem intellexeram illos potissimum offensos Novo Testamento, multis mensibus in eo sudabam emendando. Tum quoniam videbam *Joannem Atensem*, sic omnes præcellere judicio doctrinaque, quemadmodum præminebat auctoritate, ut ex hoc uno cæteri possent æstimari, cum hoc egi, teste *Nicolao Montensi*, apud quem tum egeramus prandium, ut in eo negotio me sua cura fideque adjutaret: professus me quidem hoc sedulo agere, ut Opus exiret tale, ut nullus eruditus ac pius merito possit offendi, studium quidem & affectum esse pium, cæterum vires impares esse tanto negotio. Proinde illum me sibi devincturum summo be**E**neficio, si moneret, quæ judicaret esse corrigenda. Id cum multis verbis agerem, respondit ille, sibi jam emptum esse codicem, sed nondum esse perlectum, perlecturum tamen, nec secus acturum mecum, quam cum proprio fratre: nam hisce verbis tum usus est. Eaque verba semel atque iterum repetiit. Ac primo colloquio, quod mihi fuit cum *Nicolao Egmundano*, rogavi hominem, libere moneret si quid offenderet in eo Opere, initurum apud me summam gratiam. Nihil aliud ille respondit, quam sibi librum nunquam esse lectum. Idem aliquoties egi cum *Latomo*, frequentius etiam cum *Dorpio*. Tandem appetebat tempus ut ob secundam Editionem peterem *Basileam*. Paulo an**F**te *Atensis* ad cœnam vocat. Aderat *Egmundanus* & *Lodovicus Vives*. A cœna indico *Atensi* me intra paucos dies abiturum *Basileam*. Rogo, obsecro, obtestor, ut amanter admoneat si quid judicaret esse mutandum: præsertim si quid officere posset bonis moribus aut fidei Catholicæ. Ille respondit, sibi totum Opus esse lectum, ac videri pium juxta atque eruditum. Hic ego, malim, inquam, admoneri quam laudari. Admonitio proderit, laus ista nihil profuerit. Nunc integrum est corrigere, posthac non licebit idem. Ad hæc cum ille repe-

* Ita legitur in Edit. Londinensi; forsan *tuarum*.

An. 1521. repetisset laudes ante tributas: Si isthæc, inquam, ex animo dicis, cur tam atrocibus clamoribus quidam insectati sunt hoc Opus primum editum? Tum ille, priusquam, inquit, legissem Opus, multa erant ad me delata: sed eo perlecto comperi rem secus habere. Quæ scripsisti mihi magnopere placent, quæ scripturus sis nescio. Ad hæc respondi, me non dubitare, quin si primam Editionem probaret, hanc esset multo magis probaturus. Hortatus est denique me, ut meis sanctis laboribus (sic enim loquebatur) pergerem provehere religionem Christianam. Hac oratione tanti viri fretus, abii *Basileam*. Absolvo partem Operis, in qua plus erat periculi, nimirum Annotationes. Redeo. Accurrit *Atensis*, accurrit *Dorpius*, cum tamen Chirurgi judicassent me laborare peste. Hæc erant argumenta constantis adhuc amicitiæ. Trado *Dorpio* partem voluminis excusam, hac lege, ut si quid offenderet, indicaret. Adhuc enim integrum esse mutare, licet cum jactura pecuniæ; donec Opus intra typographi parietes premeretur. Mox manavit ad me rumor de *Leo*, qui trecenta loca taxasset in Novo Testamento, horrenda, periculosa. Evoco hominem ad colloquium, offero præter cæteras hanc conditionem, ut si quid haberet quod esset cum morum aut fidei periculo conjunctum, communicaret, me correcturum, nondum enim exisse librum in manus hominum, idque cum honorifica mentione nominis *Leici* qui monuisset. Recusavit ille. Res acta est cum *Atensi*. Is tergiversatus est, suspicans, opinor, rem in Tragœdiam exituram. *Leo* respondimus; successit *Latomi* libellus, haud scio quo consilio editus, strophis obliquis me petens. Respondi civiliter, atque etiam, ut quidam interpretati sunt, abjecte. Scis quam non quiverim perpelli, ut cum *Dorpio* descenderem in certamen, cujus ingenium unice diligebam. Neque multo secus affectus eram erga *Latomum*, qui tum nec à Gratiis, nec à Musis videbatur alienus. Sed nescio quis malus genius non passus est amicitiam nostram coalescere. Interim in concionibus subinde perstringebar apud promiscuam multitudinem. Tandem *Atensis* in frequentissima schola talibus conviciis lapidavit me, ut plane spes esset *Erasmum* aut dolore moriturum, aut aliquo sese abditurum. Itum est ad magnates, ut hos in odium mei pertraherent. Emissi sunt qui passim in me deblaterarent. Tantis odiis res acta est, ut quemlibet, etiam lenissimi ingenii, in rabiem posset agere. Tandem malis avibus prodierunt aliquot libelli *Lutheri*. Hic totus est renovatus tumultus. Convenit inter illos suspicio, hos libros mea opera scriptos, ob unam aut alteram præfationem paulo Latiniorem. Datum est negocium Baccalaureis, ut colligerent errores meos. Ac mox errorum plena erant omnia, totos modios errorum subito collegerunt. Nec ullius interim admoneor ego. In Collegiorum conviviis nullus erat sermo nisi de erroribus *Erasmi*. Dum finis nullus esset, extundo ab *Atensi*, ut ipse cum uno aut altero docto, notet aliquot locos, quibus offenderentur. Notavit perpaucos *Atensis*, sed haud magni momenti: notavit aliquot *Dorpius* minoris etiam momenti. *Atensis* testatus se nihil addubitare, quin optime sentirem, tantum petiit ut explicarem, propter infirmos. Explicui, & libellum illi *Dorpioque* tradidi. Probavit *Atensis* omnia. Tantum addi cupiebat, *Confessionem hanc, ut nunc exercetur, à Christo fuisse institutam.* Ejus dogmatis, quoniam mihi non constabat, auctor esse nolui. Deinde cum *Atensis* recusaret auctor fieri ejus negotii, & jam murmur conquievisset, visum est & ipsi ut res silentio transmitteretur. Rursus quum incrudescente in dies Tragœdia *Lutherana*, jam palam esset illos aliquid magni mali moliri in me, expostulavi cum aliquot primoribus, quid esset monstri quod alerent. Solus *Egmundanus*, ut est liberior, nam hoc certe habet boni, fassus est in causa fuisse suspicionem de libris *Lutheri*. Ego demirans, tales viros, tali fundamento superstruere tam odiosam tragœdiam, doceo id quod erat res, illic ne syllabam quidem esse meam, aut me conscio seu volente scriptam. Interea provolarunt undique nugacissimi libelli, quibus mire sibi plaudunt *Germani*. Nihil prodibat quod non mihi tribuerent. Tandem *Atensis*, opinor, intellecto suspicionis errore, per eum, qui tum erat Gymnasiarcha, perque hospitem meum *Joannem Nevium Hontiscotanum*, agit de sarcienda concordia. Præbui me facillimum: tametsi tot modis læsus, quum ne muscam quidem ipse læserim. Coiit fœdus in Collegio *Falconis*, hac lege, ut omnium præteritorum esset oblivio. Illi sarcirent pro sua virili famam meam, quam tot modis læsissent, ego cohiberem calamos amicorum eruditorum, quod quidem esset in me. Et ecce paulo post prodiit farrago quædam epistolarum, quas è fasciculis aliquot electas ediderant *Basilea* quidam amici *Germani*, quorum & fidei sæpenumero magno meo malo credidi, & studiis avidis verius quam prudentibus nimium sum obsequutus. In his inerant versus aliquot quibus offendebantur, præsertim *Carmelita*. Et ecce subito nova tempestas atrocior priore. Atqui volumen illud epistolarum sex ferme menses excusum fuerat, antequam de sarcienda concordia cœpisset agi. Vides, optime *Barbiri*, me nequaquam sprevisse judicium Theologorum *Lovaniensium*. Tametsi non erat, cur illos potius quam alios Operis mei censores facerem. Vides per me non stetisse quo minus inter nos constiterit amicitia Christiana. Deinde quum *Lutherana* Tragœdia semper in pejus gliisceret, mire quidam conati sunt me illi admiscere. Ego vulgato etiam scripto ante biennium testatus sum nihil omnino rei mihi esse cum *Luthero*, nullam agnoscere factionem, nisi Christianam, si tamen ea dicenda est factio. Atque interim mira rabie lapidabar in publicis concionibus, in publicis professionibus, à *Carmelita Dominicalibusque* quibusdam, nonnunquam etiam nominatim. Hæc perpeti judicavi potius, quam cum tanto examine colluctari. Porro quod scribis istic suspicionem exstinctam, me favere *Luthero*, non miror, sed miror unquam ortam fuisse. Utinam tam immunis essem ab omnibus vitiis quam sum ab hoc alienus negotio: non dubitarem vel citra confessionem emori. Initio dici non potest quam multi qualesque viri *Luthero* faverint. Ego è pauculis pagellis degustatis, visus sum mihi subodorari rem exituram in tumultum. Et mihi sane adeo est invisa discordia, ut veritas etiam displiceat seditiosa. Primus omnium admonui hominem literis, ut rem Euangelicam, Euangelica mansuetudine moderationeque tractaret. Et adeo illi non addidi animos, ut crebris epistolis & *Lutherum* ipsum & amicos *Lutheri* deterruerim, ne pergerent qua cœperant via. Atque hac in re tam fui diligens, ut quorundam literis admonitus sim, si mihi non placeret *Lutheri* negotium, certe dissimularem, ne tot nobilium atque eruditorum animos ac stylum in me concitarem. Si *Lutherus* Euangelico spiritu scripsit, quod adhuc affirmant plurimi, meus tamen metus non fuit impius, qui timuerim publicæ concordiæ: Sin secus, primus omnium obstiti pro viribus, ne libri illius evulgarentur. Si tibi narrem, à quibus, & quibus modis solicitatus sim, ut adjungerer negotio *Lutherano*, quibus technis quidam conati sint me pellicere, quibus odiis quidam huc me conati sint propellere, tum demum intelligeres quam mihi displiceant dissidia. Videbam me jacturam facturum amicorum, quos & plurimos & non vulgariter eruditos habebam in *Germania*. Non ignorabam quam pertinacibus odiis me insectarentur quidam apud nos, odio bonarum literarum. Perspiciebam esse tutius in alteram factionem secedere. At mihi stat, semperque stabit sententia, vel membratim discerpi potius, quam fovere discordiam; præsertim in negotio fidei. Occinunt multi, qui *Luthero* favent, illud Euangelicum, *Non veni mittere pacem, sed gladium.* Equidem ut mihi videre videor esse quædam in Ecclesia recepta, quæ magno Christianæ religionis bono mutarentur, ita nihil placet quod hujusmodi

An. 1521.

modi tumultu geritur. Si communicato inter ipsos consilio docti libellis obsignatis utriusque ditionis proceres admonuissent, quæ judicassent ad Euangelicæ doctrinæ sinceritatem attinere, fortassis & ipse fuissem unus, qui sedulo quod potuissem consuluissem. Nunc quid furiosius quam rem tantam maledicis libellis & clamoribus agi? Quo quidem in negotio primum utrinque peccatum est, mea sententia, nimium calidis consiliis hinc atque hinc res gesta est. Nuper exiit liber *Thomæ* Card. *Cajetani*, in totum abstinens à personis, à conviciis omnibus temperans, nudis argumentis & Auctorum testimoniis rem agens, non minore cura quam ingenio. Hujusmodi volebam vel sexcentos scribi adversus *Lutherum*: qui rem illustrant, non excitant tumultum. Nullus enim est qui non cupiat doceri. Quod si diversa pars parum meminit modestiæ, nostrum tamen erat meminisse. Imo hoc erat non modestiæ, sed prudentiæ, cavere quod nostram causam læderet, adversariorum adjuvaret. Id si fuisset initio factum, aut ego fallor, aut res non processisset huc tumultus. Nec aliud imputare possunt *Erasmo*, nisi quod primum improbavit seditiosis clamoribus impeti *Lutherum*, præsertim apud populum: sed ita tamen improbabam, ut illis esset liberum quantum vellent vociferari. Cum eruditis aliquot, qui nunc feruntur non omnino alieni à *Luthero*, jam mihi intercesserat studiorum nomine contracta necessitudo, priusquam orbis audisset *Lutheri* nomen. Porro, quod dicitur quædam hausisse è libris meis, mihi in manu non erat præstare, ne quis scriptis meis in posterum abuteretur, quando hoc nec Euangelistæ, nec Apostoli præstare potuerunt. Scripsi eo seculo quæ tum videbantur ad bonos mores conducere: fortassis quædam scripturus circumspectius, si præscissem exoriturum hoc seculum plusquam tragicum. Loci communes, quibus fere declamabam, faciunt adversus eos, qui, neglectis fontibus sacrorum Voluminum, nimium inhærent quæstiunculis sophisticis verius quam Theologicis: qui neglectis iis, quæ sunt veræ pietatis, plus æquo fiderent ceremoniis, & plus haberent *Judaismi* quam *Christianismi*: qui præpostero judicio ea plurimi facerent, quæ minimum habent momenti, minimi, quæ plurimum. Frequenter calamo belligerabar adversus bella, quibus multis jam seculis subinde mundus colliditur, non minore pernicie morum quam dedecore *Christiani* nominis. Et hactenus nemo compertus est, qui ex meis libris factus sit pilo deterior. Multi gratias agunt, quod ad gustum veræ pietatis expergisci cœperint. Seditionem & obscœnitatem in scriptis semper diligentissime cavi. Ab asseveratione tempero, monitor esse malens quam dogmatistes. In his articulis, qui damnantur in *Lutheri* libris, nihil video quod illi mecum conveniat, nisi forte quod à me moderate suoque loco dictum est, ille dicit immodice. Quod genus est, si ego fortassis alicubi scripsi, minus fructus ex *Dionysio* colligi, quam ex *Origene* aut *Chrysostomo*, ille scribit *Dionysium* Auctorem esse ineptum ac pestilentem. Si hoc est congruere, congruet vinum aceto. Sed dices, Hactenus non scripsisti quicquam adversus *Lutherum*. Id quo minus fecerim, duo præcipue fuerunt in causa, ocii penuria, & imperitiæ propriæ conscientia. Distorquebar meis studiis, adeo ut sæpenumero valetudo laboribus immodicis periclitaretur. Et videbam longe aliud esse hortari ad studium bonarum literarum, invitare ad bonos mores, annotare aliquid in lectione sacrorum Voluminum: aliud rem fidei in orbis totius theatro tractare. Videbam utrinque partes sic accensas studiis, ut alteri, nisi magnis vociferationibus, satisfieri non posset: alteram sic instructam & copiis & dentatis libellis, ut malim *Elvetiorum* lanceis objici, quam horum stylis confodi. Habent enim multos, quorum literæ videantur apud posteros victuræ. Et tamen fateor in causa fidei vitam etiam negligendam, si modo facultas respondisset animo. Certe non concedo *Latomo*, ut illi magis displicuerit hoc orbis dissidium quam mihi: præsertim cum hoc fermento vitiata sit ubique fere dulcedo studiorum. Ut insanum sit omnia probare quæ scripsit aut scripturus sit *Lutherus*, ita non placet, Auctoris odio damnare quæ vera sunt, ea depravare quæ recta sunt. Si scribit adversus *Lutherum*, qui subinde vocat illum asinum, stipitem, bestiam, cacodæmonem, Antichristum, nihil erat facilius, quam in illum scribere. Ego ex omnibus illius lucubrationibus vix duodecim legi pagellas. Neque enim vacat, & si vacaret, malim hoc ocii in vetustis Auctoribus collocare. Et tamen vix quenquam adhuc reperi, qui se dicat pœnitere legisse libros illius, etiamsi multa displiceant. Quid multis? Tale negotium est, ut difficillimum sit ita satisfacere hominibus, ut nusquam prodas Euangelicam veritatem. Res non solum absolutam eruditionem, verum etiam singularem prudentiam, desiderat; non sine auctoritate. Et video non defuturos qui provinciam hanc & possint & velint suscipere, Episcopos, Cardinales, Reges denique. Quicquid incendio, quicquid diplomatis Principum effici potest, abunde confectum est. Sed hæc utinam perinde mutarent animos hominum, ut coercent linguas. Si pium est nocere causæ *Lutheri*, fortassis magis illi nocui, quam quisquam eorum qui odiosissime reclamarunt, quique hominem conviciosissimis libellis prosciderunt. Primum, violentum illum ac seditiosum scribendi modum, constanter, & ab ipso statim initio, palam & apud amicos & apud inimicos *Lutheri* improbavi. Non destiti & sermonibus & scriptis epistolis dehortari plurimos, ut ab ea factione sese abstinerent. Nullis studiis adduci potui, ut vel paululum ipse memet admiscerem. Hæc, opinor, plus fregerunt vires ejus factionis quam quorundam tumultus. Hæc adeo non ignorat *Germania*, ut toto hoc anno nullus eorum, qui *Luthero* favere creduntur, verbum ad me scripserit, nemo inviserit, nemo salvere jusserit, cum antehac officiis hujusmodi propemodum occiderint. Quin, ut ex amicorum literis accipio, *Lutherani* in suis professionibus subinde me perstringunt, clamitant *Pelagianum*. Erat quod mihi succenserent, si unquam in castris illorum fuissem, si hujus negotii hortator fuissem. Nunc præter causam succensent, cum semper ab hac tumultuosa scriptione ad Euangelicam modestiam provocarim. Nec audio magnos alioqui viros, qui dicunt morbum fuisse graviorem, quam ut levi pharmaco sanari possit. Turbandum fuisse corpus efficaci remedio, quo mox succederet sanitas. Hoc si verum est, ego per alios fieri malim quam per me. Si commererentur hoc corrupti mortalium mores, non deerit Deo *Nabuchodonosor*, per quem flagellet populum suum. Ut tale nihil video factum ab Apostolicis viris, ita mihi non placet quicquam per tumultum geri. *Christus* ejecit vendentes & ementes è Templo, sed suis idem nunquam mandavit: quibus docendi munus delegavit, non pugnandi. In summa, mihi ut semper placet concordia, ita hic quoque malim pacem aliquantulum iniquam, quam bellum æquissimum. Atque utinam sedatis animis utrinque incumbatur in hoc, ut in Euangelica veritate consentiamus, priusquam ad propagandam religionem properemus. Verum ea res non vulgo proditis libellis, sed obsignatis secretisque consiliis esset agenda. Exquirendum, unde hic affectus tam late occuparit animos hominum. Fortasse sic facilius tolleretur hoc malum, si fontes unde scatet tollerentur. Verum, hoc à Monarchis proficiscatur oportet. Ego perfectis his, quæ proximis nundinis exibunt, aggrediar aliquid, non tam adversus *Lutherum*, in quem abunde detonatum est conviciis, si quid his rebus proficeretur, sed magis ad compescendum hoc dissidium. Jam scio dices, *Sic itur ad bellum*. Utinam, mi *Barbiri*, vere posset hoc in me dici. Sed vereor ne propemodum ante tempus adhuc venerim. Adeo sese condensant, nec loco cedunt conjuratæ phalanges. Næ ego præclarum interim operæ precium fero qui utrinque lapidor? Apud nostros falsissimo titulo traducor *Lutheranus*, apud *Germanos* male au-

An. 1521. audio, ut *Lutheranae* factionis adversarius. Sed utinam vel vitae, non modo famae jactura queam hanc perniciosissimam tempestatem vertere in tranquillitatem. Ego nullum exitum video, nisi *Christus* ipse velut ἀπὸ μηχανῆς, felicem catastrophen imponat infelici fabulae. Atque interim cum propemodum obsurduerim ad *Lutherani* vocabulum, nondum satis intelligo quid sit esse *Lutheranum*. Si *Lutheranus* est, quisquis *Lutheri* libros legit, legit & *Latomus*. Sin *Lutheranus* non est qui legit ut refellat, aut damnet, qui *Lutheranus* erit qui hoc animo legit, ut si quid insit, quod faciat ad bonam mentem, excerpat, si quid erroris, detestetur ac rejiciat? Sin *Lutheranus* est, qui omnia illius & scripta, & scribenda, citra exceptionem tuetur ac probat, talis adhuc nemo mihi compertus est, nec arbitror quenquam esse tam insani cerebri. Ego sane nec *Hieronymo*, nec *Augustino* sic addictus esse vellem, vix etiam ipsi *Paulo*, ut aliquid dicam ὑπερβολικῶς. Caeterum ego, qui nec lego libros illius, nec defendo quicquam, quo pacto fingor *Lutheranus*? Si orthodoxus est, quisquis maledicit *Luthero*, gratulandum est populo Christiano. Sed vereor, optime *Barbiri*, ne complures sint, qui magnis conviciis insectantur in *Lutheranis* levia quaedam: quod genus sit, *Quicquid agit justus, peccatum esse*: cum ipsi non credant, id quod est totius fidei nostrae basis, videlicet animum superesse à morte corporis. Sed tamen video duas rationes, quibus *Lutheranus* videri queam. Primum, si *Lutheranus* est è cujus libris hausit occasionem erroris, si tamen aliquid hausit ex meis. Sed hac ratione *Lutheranus* erit *Paulus*, è cujus scriptis plura hausit quam ex meis. Unde enim haeretici veteres hauserunt errorum suorum semina, nisi è sacris Libris? Et tamen nullus hoc imputat horum auctoribus. Ad haec, si *Lutheranus* est, qui quocunque modo favet *Luthero*, & favet haud dubie, qui hortatur ad meliora, qui correctum cupit: hoc nomine plane *Lutheranus* fui quondam, & sum adhuc, & esse puto quotquot sunt vere Christiani. Quis enim non malit fratrem suum emendatum quam exstinctum? Sed ut sit tandem harum naeniarum finis, Quando tu desines nos torquere desiderio tui: Quando reddes nobis tuum conspectum? Utinam te videam in tua *Paria* miratum. Disperеam, nisi malim illic agere inter gentes ignotissimas, quam hic inter rabiosas obtrectationes. Qui morbus olim Monachorum latebris familiaris, nunc in ipsas Regum aulas penetravit. Nulla est compotatio, in qua non acribus studiis decertetur de *Luthero*. Mox ad *Erasmum* rixa deflectit. Deum immortalem! quid ibi non dicitur ab iis, qui tantum sapiunt in hoc negotio, quantum de pictura Camelus? Et nulli clamant fortius. Hoc mali debeo *Germanicis* amicis. Equidem ex animo faveo *Germaniae*. Dici non potest quam in dies efflorescat ingeniis felicissimis: in me propensioribus studiis, quam vel promerebar, vel postulabam. Sed optarem quorundam amicitias, mihi aliquanto fuisse auspicatiores quam fuerunt. *Britannia* vulgo male audit, quoties de fide agitur. At illic tales amicos, tam fidos, tam constantes, tam prudenter faventes reperi, ut meliores ne optare quidem potuissem. Bene vale, & cura ut quam primum ad nos venias *Hispaniensibus* ducatis onustus: nam hic mira auri sitis. Quandoquidem video glebas illas aureas, quas nobis polliceri soles in *Paria*, simillimas montibus aureis *Persarum*. *Brugis* 13. Augusti, Anno 1521.

Epistola DLXXXVIII.

Erasmus Roterod. Hieronymo Frobenio S. D.

Mihi gratias agis, mi *Hieronyme*, quod ex literis meis propensior in te factus sit patris animus. Sed in te situm est, ut sit propensissimus. Id fiet, si te vere filium esse declares, & ex animo rem patris adjuves. Non mirum, si quando cessant operae mercenariae. At tu dum patrem adjuvas, tuum ipsius agis negotium. Nunc aetas est laborum omnium patiens; ea est rebus honestis exercenda. Quod datur vacui temporis, hoc impende honestis studiis, & evolvendis bonis Auctoribus. Fuge consortia nepotum & ociosorum, abduc te à juvenilibus voluptatibus, & veris dotibus temet instrue. Quod si facias, non deerit tibi neque gloria, neque pecunia: sin secus, & ego te frustra commendavero patri, & ipse tibi parum bene consulueris. Sed absit ut hoc eveniat. Confido, mi *Hieronyme*, te talem futurum, qualem optamus utrique. Bene vale, & saluta *Erasmiolum* puerum; ut audio, spei optimae. *Brugis* 14. Augusti, Anno 1521. An. 1521.

Epistola DLXXXIX.

Erasmus Roterodamus Richardo Pacaeo S. D.

De nostris commentariis nihil audio, mi *Pacae*, quae res gravius excruciat animum meum, quam quum in litore *Dovariensi* semel periret universa res pecuniaria. Cui debeam hanc imputare jacturam nescio, certe tuo animo nec libet imputare, nec possum. Librum, quem Regia majestas conscripsit adversus *Lutherum*, vidi tantum in manibus *Marini* Nuncii Apostolici. Vehementer aveo legere. Nec enim dubito quin dignus sit illo longe felicissimo ingenio, quod mire valet, ubicunque sese intenderit. Olim prodigiosae pietatis habebatur, & Divorum dignum Catalogo, si Princeps copiis & armis depulisset hostes à cervicibus *Christianorum*. At *Henricus* octavus ingenio, calamoque, propugnat pro *Christi* sponsa, satis declarans, quid praestaturus sit, si res arma flagitarit. At interim quod nunc praestat, ut mea sententia multo difficilius est, ita laudem solidiorem magisque propriam illi pariet. Nam bellicae rei laudem fortuna partitur in multos, saepenumero multo maximam partem sibi vendicans, hic quoniam res omnis animi praesidiis geritur, quicquid laudis est, uni proprie debetur *Henrico*. Quotquot colimus aut amamus bonas literas, ingratissimi simus, ni tale ingenium veneremur atque exosculemur, quod miris modis ornat commendatque studia nostra. Porro confido fore, ut hoc pulcherrimum planeque rarissimum exemplar multos Principes provocet ad aemulationem. An non pudebit posthac sacerdotes, Monachos, Episcopos, nihil scire rei Theologicae, quum viderint Regem tantum, juvenem, tot negociis districtum, eo progressum in cognitione sacrarum Literarum, ut libris editis periclitanti *Christianae* religioni patrocinetur? Nec addubito quin id aliquanto felicius illi successerit, quam nonnullis qui antehac in eodem stadio vires suas periclitati sunt. Sed hac de re certiora scribam, ubi librum devoraro, cujus legendi me mira quaedam tenet aviditas. Nam Cardinalis *Eboracensis* pollicitus est, se facturum mihi copiam. Vehementer erat molestum, quod tu abesses ab hoc comitatu. Id tulissem moderatius, si vel epistola nos invisisses. Memento, mi *Pacae*, in cujus locum successeris, & quid nobis promiseris. Exspecto enim ut efficias, ne *Coletum* magnopere desiderem. Tu majus etiam quiddam es pollicitus. Abunde satisfeceris & meis votis, & tuis promissis, si per te licebit recipere nugas, quas apud te deposuimus *Ferrariae*. Bene vale, vir ornatissime. *Brugis* 23. Augusti, Anno 1521.

Marcus Laurinus, Decanus apud sanctum *Donatianum* hospes meus, tui amantissimus, rogavit ut suis verbis tibi multam salutem adscriberem.

Epistola DXC.

Erasmus Roterodamus Gulielmo Waramo, Archiepiscopo Cantuariensi, S. D.

Ubi cognovissem Card. *Eboracensem Brugis* cum *Caesare* congressurum, eo me contuli, quo complures amicos illic & viderem & complecterer: quibus mihi nihil in vita, neque charius, neque dulcius. Bona quaedam spes habebat animum meum, adfuturum & Episcopum *Roffensem*, sed ea fefellit. Librum, quem Rex *An-*

An. 1521. *Angliæ* scripsit adversus *Lutherum*, vidi tantum, nondum accepi, tametsi jam sæpe promisit Card. *Eboracensis*. Id suspicor ejus negligentia factum, cui datum erat hoc negotium. Quis non exosculetur ejusmodi Principis animum, qui sic & ornet nostra studia, & religionem defendat? Olim summa pietas erat, si Reges armis tutati fuissent tranquillitatem *Christianam*. Hic ingenio calamoque propugnat, satis declarans, quid præstaturus sit, si res arma postulaverint. Confido fore, ut hoc pulcherrimum exemplum, & cæteri Principes studeant æmulari. Ac tandem, opinor, pudebit sacerdotes ac Monachos nihil scire sacrarum Literarum, posteaquam viderint tantum Principem in his studiis eo progressum esse, ut libris etiam editis Catholicæ religioni patrocinetur. Ex Procerum præcipue *Montjoii* narratione, certo persuasum habeo, librum ipsius *Marte*, quod ajunt, confectum esse. Nec dubito quin illo felicissimo ingenio sit dignissimus, quod mire valet, quocunque sese intenderit. Qua de re plura scribam, ubi volumen perlegero. Video tempestatem esse multo periculosissimam, in qua mihi sentio cursum sic esse moderandum, ut nec *Christi* negotium deseram, hominibus adulando, nec me frustra in discrimen aliquod conjiciam. *Lutherus* veluti malum Eridis misit in mundum, cujus nullam omnino partem non turbatam video. Nemo non fatetur vehementi quadam medicina fuisse opus Ecclesiæ nimium collapsis moribus, sed video propemodum usu venire, ut pharmacum, parum dextre adhibitum, morbi vim exacerbarit, verius quam expulerit. Atque utinam verum esset, quod invictus *Danorum* Rex *Christiernus* mihi simile quiddam dicenti respondit, ludens opinor, levibus pharmacis nihil agi, sed illud esse remediorum efficacium, ut primum corpus omne concutiant. Ego certe nullum exitum video bonum, nisi *Christus* ipse nostram temeritatem bene vertat, quemadmodum ferunt *Minervam Atheniensium* δυσβουλίαν bene fortunare solitam. Mihi, cui semper placuit tranquillitas, non potest hic orbis tumultus non esse molestissimus. Accedit his, quod *Lutheri* negotium, tametsi longe semotum à bonis literis, tamen non mediocri invidia gravat nostra studia. Id casu quodam sic accidit, quod antequam *Lutherus* exoriretur, jamdudum acerrimum bellum esset cum hoc hominum genere, qui nunc potissimum oppugnant *Lutherum*. Hi sunt Monachi quidam ac Theologi jejunæ illi ac perturbatæ doctrinæ nimium tribuentes. Ac nunc quidem certatim omnes impetunt *Lutherum*, velut olim *Hectorem* jacentem *Græci*. Sed hæc *Scylla* nobis ita vitanda est, ut ne deferamur in *Charybdim*. Urgent quidam, ut nonnihil scribam in *Lutherum*. Ubi me extricaro ab his, in quibus nunc mire distringor, id autem fiet brevi, accingar ad legendos omnes *Lutheri* libros, & eorum qui scripserunt adversus hunc. Neque enim temere res est tentanda. Hoc facto, conabor efficere, ut nec Pontificis *Romani* dignitati, nec *Christianæ* religionis tranquillitati videar defuisse pro mea quidem virili. Nos hic magnis studiis apparamus bellum in *Gallos*. Pontifex totus in veteres amicos irritatus nobis sese adjunxit. Et interim *Turca Hungariam* populatur armis. Precor, ut *Christus* Opt. Max. servet amplitudinem tuam nobis incolumem. Reliqua cognosces ex *Thoma Halseio*, Episcopo *Elphinensi*, quem semper expertus sum ex animo mihi faventem. *Brugis* 23. Augusti, Anno 1521.

EPISTOLA DXCI.

Erasmus Roterod. Thomæ Linacro S. D.

NON sine magno animi dolore audio ex amicis, valetudinem tibi factam incommodiorem: homini mehercle digno cum primis, quem nec senectus attingat unquam, nec morbus ullus. Sed quando hac lege nascimur omnes, nec sunt ullo pacto exorabiles *Parcæ*, enitendum est, ut qua licet etiam à fatis ipsi nobis simus superstites. Porro ut æquioribus animis cedunt è rebus humanis parentes, qui viderint liberos suos ad aliquem vitæ statum evectos: ita nonnihil est editis vigiliis nostris, interim ceu prægustare, quid posteritas de nobis sit judicatura. At tu, si mihi permittis, ut libere tecum agam, sine fine premis tuas omnium eruditissimas lucubrationes, ut periculum sit, ne pro cauto modestoque crudelis habearis, qui studia hujus seculi tam lenta torqueas exspectatione tuorum laborum, ac tam diu fraudes desideratissimo fructu tuorum voluminum. Fortasse terret te nostrum exemplum, sed etiam atque etiam vide, dum studiosius vitas nostram culpam, in diversum deflectas. De me quicquid tibi audes polliceri, scito semper fore promptissimum. Bene vale, vir optime, idemque doctissime. *Brugis* 24. Augusti, Anno 1521.

EPISTOLA DXCII.

Erasmus Roterodamus Joanni Schudelino, Literatori Memingiensi, S. D.

GABRIEL *Stendelinus*, homo mihi multis nominibus charus, facile effecit, ut boni consulerem quod ignotus me tuis literis interpellaris. Plus ille potuit apud *Erasmum*, nimirum ut, occupatissimus licet, si non rescriberet, certe resalutaret eum, à quo sic esset ad amicitiam provocatus. Quod istic, ut ais, tantum tribuitur meis lucubrationibus, si vera prædicas, gaudeo meas vigilias bonis aliquot addere calcar ad studium vitæ melioris, posteaquam adeo multos ad odium mei provocarunt. Tu fac, mi *Joannes*, ut gnaviter incumbas in provinciam, quam hactenus magna cum laude diceris obire. Neque perinde studio tibi sit digladiari cum veteris inscitiæ *Hyperaspistis*, atque ut rudi docilique ætati melioris eruditionis ingenuæque pietatis seminarium infundas. Si Principes non admittunt sana consilia, si Ecclesiæ Proceres auctoramenta mundi præferunt *Christi* præmiis, si Theologi Monachique jam diu nimis adamatam Synagogam non possunt relinquere, si populus à consuetis non potest avelli, superest tamen hæc una via, quæ spem bonam faciat fore, ut mundus aliquando sese referat ad frugem meliorem, si vinum novum in utres novos indatur. Emerget olim hæc seges, ac vel citra certamen opprimet hos non minus indoctos, quam indociles. Recte instituendis pueris, & in lucem edendis Veterum scriptis, paulatim evanescet istorum irreligiosa religio, & illiteratæ literæ. Hac igitur grassare, ac bene vale. *Anderlaco* 4. Septembris, Anno 1521.

EPISTOLA DXCIII.

Erasmus Rot. Petro Barbirio S. D.

AURULA quædam bonæ spei nobis hic affulsit, fore, ut aliquando te ad nos recipias: quæ utinam nos non fallat. De pensione utinam tam feliciter peragas negotium, quam agis lente. *Joannes Canius* sui similis esse perseverat. Ille noster, cui utinam non esset tam niger animus, quam est candidum pallium, seipsum quotidie superat. Jamque homo tam furit palam, ut nulli sit tolerandus. Ut enim omittam alia permulta, nuper in professione publica, quum ventum esset ad eum locum, *Omnes quidem dormiemus, sed non omnes immutabimur*; hic, inquit, *Erasmus* adfert hæresim, ponit enim contradictoriam ejus quod servat Ecclesia. Primum, ut demus, id quod est secus, hæreticam esse lectionem, quam habent omnes libri *Græci*, hic adeo consentientes, ut nusquam magis: non ego adfero hæresim, qui verto tantum, nihilo profecto magis quam adferebat *Hieronymus*, quum verteret libros περὶ ἀρχῶν *Origenis*. Nunc cum in Annotationibus doceam & olim duplicem fuisse lectionem, quod declarat & *Hieronymus*, & is cujus exstant commentarioli in omnes Epistolas *Pauli*, cum *Thomas* utranque lectionem recensens scribat in ea lectione, quam *Græci* sequuntur, non esse sensum hæreticum, non puduit se-

An. 1521. senem illum, Theologum & *Carmelitam*, tam rabiosam vocem emittere in ordinaria lectione & Theologica, perinde quasi stipitibus loqueretur, non hominibus. Non dignatur legere quod scripsimus, & tamen non pudet pronunciare de re incognita. Tantum audierat fortassis inter pocula, quid ego vertissem. Et hic se credit videri dialecticum, quod meminerit contradictoriæ. Atqui dispicere debebat, non quid verba prima fronte sonarent, sed quomodo essent accipienda, & ad quas personas accommodanda. Postremo ut anceps sit lectio, non periclitatur tamen Ecclesia, etiamsi quid ignoret de modo resurrectionis: velut an omnes sint morituri, cum de temporis modo noluerit nos scire *Christus*. Qualis est in lectione, talis est in scholis, adeo ut multos alienet à studio sacræ Theologiæ suis morosis moribus. Utinam rediret Card. *Dertusensis*, & hujus impotentiæ modum imponeret. *Stunicæ* respondimus, liber nunc excuditur *Lovanii*. Scriptio illius etiam *Aleandro* displicuit, cum in initio nonnihil arrisisset. Nos ejus operæ, ne dolo dicam, pœnitet. Novum Testamentum à me non credendis laboribus castigatum & auctum tertio excuditur *Basileæ*. Sed quando finis harum Tragœdiarum? Ut nihil aliud, certe interim perit illa serenitas *Christianæ* mentis: & vulgus studiosorum alienatur à sacris Literis. Tu cura ut recte valeas, alioqui te mortuum, quod Deus avertat, injuriæ reum peragam: quando non nisi magno meo damno mori potes. Ex *Anderlaco* 23. Septembris, An. 1521.

EPISTOLA DXCIV.

Erasmus Roterodamus eruditissimo Paulo Bombasio S. D.

QUID ego audio, *Bombasi*? *Leo* Pont. Max. maximus ille *Leo*, legit eas literas, quas ad te sic neglectim ac familiariter scripseram? Quid illi venit in mentem, ut talibus nugis mentem & oculos admoveat? Nec legit modo, verum etiam repetitas viris eruditis ostendit? Nec istas tantum legit, quas tibi scripseram, verum etiam quas aliis amiculis? Ego vero in talium amicorum sinum omnia libere secureque soleo deponere, quicquid fuerit vel curarum vel nugarum. Occidi si vera prædicas, præsertim quum ipse nesciam, quid in hujusmodi literis garrierim. Quod tibi visus sum in eis plus satis verborum fecisse de *N.* non putabam mihi dispiciendum quid tali scriberem amico. Certe in literis, quas ipsi Pontifici scripseram, ne verbo quidem illius facta est mentio. Alioqui si rem, ut habet, nosses, diceres me satis parce de illo questum esse. Sed tamen hic quicquid est mali, κακογλώσσοις quibusdam imputo, qui miris technis studuerant utriusque animum ab altero alienare. Nec me fefellit conatus sceleratissimus, sed sero sensimus utrique. Quod tantas opes tibi pararis *Romæ*, easque liberas, nec sacris obnoxias, nec alii cuiquam quam tuæ industriæ acceptas ferendas, tametsi tua virtus longe majora promerebatur, tamen ut nunc sunt tempora, gratulor tibi felicitatem istam, qui gravissimum illud onus paupertatem excusseris. Nunc video te circumspectare vitæ genus liberum ac tranquillum, ad quod te velut in portum aliquem tutum & quietum recipias. Atqui nonnihil vereor ne tibi veniat usu, quod de Mustela narrat *Horatius*, cui non licuit exire pastam, cum macra repsisset in cameram frumentariam, & tamen adnitendum censeo. Sed ubi potius id speres, quam *Romæ*? Nam *Bononiam* omnibus modis tibi fugiendam censeo, vel ob *Spartam* arrosuros. Quanquam scis *Scipioni Carteromacho* nostro, ne *Romæ* quidem contigisse libertatem, quam vir ille sic adamabat, ut nemo magis. Nos quanquam infra censum tuum sumus, tamen desiimus de *Mercurio* queri. Est unde suppetat mundus victus. Est unde nonnunquam & aureolus decidi possit egenti amico. Tantum abest, ut cuiquam cogar esse gravis. Honores non ambio, præsertim tanti venales. Si gratis, aut certe non magno impendio contigissent, & si contigissent in tempore, non censuerim omnino rejiciendos, vel ob hoc ipsum, quod ut nihil aliud, certe illud præstant, ne quorumlibet improborum contemptui simus obnoxii. Qua quidem in re, sicut in cæteris omnibus, plus vidit *Morus* quam ego: nam is Eques auratus Regi optimo & à consiliis est, & à thesauris; quorum utrumque & liberum est satis & honorificum imprimis, ut jam & bonis factus sit amabilior, & improbis formidabilior. Nam ea sunt tempora, ut ne tam insignis quidem naturæ bonitas, tam inaudita morum suavitas, possit omnem effugere invidiam. Epistolam, quam *Basileam* miseras, recepi. *Cornelius*, quem tibi & *Aleandro*, ni fallor, commendaram, *Alexandriæ* à *Gallorum* præsidiis spoliatus est, & literis, & pecuniis, & vestibus. Mox nudus conjectus in carcerem. Tandem data optio, utrum vellet abire nudus an pendere. Sic ille lineo duntaxat indusio tectus *Basileam* pervenit. Illic dies aliquot refocillatus, tectus est veste *Germanica*, additus aureolus ad viaticum. Hoc ornatu ad nos venit, rursus instruendus viatico. Ajebat te simul & Cardinalem *Campegium* scripsisse. Si quid erat seriæ rei, non gravaberis eadem de re denuo scribere. *Hispanus* ille, de quo scribis, *Jacobus Stunica* est, qui in primam Novi Testamenti editionem gloriosissimo libello debacchatus est. Prima facie miris fumis sese ostentat. Ubi propius contemplatus sis, nebulas meras esse dixeris. Ei respondimus apologia *Laconica*. Cujus operæ sane nos jam pœnitet. Nam Opus est ejus generis, ut & *Aleandro* displiceat, nec meæ famæ fuerit offecturum duntaxat apud æquos & eruditos. Et tamen respondimus non solum breviter, sed etiam civiliter: non quod ille mereretur, sed quod nos hactenus defensam moderationis laudem noluerimus amittere. Neque nescio, neque non memini, mi *Bombasi*, quantum debeam *Leonis* in me animo, jam argumentis compluribus mihi comperto. Nec in hujus causa tam silui quam tu credis. Primum, adnisus sum, ne oriretur hic tumultus: mox, ut ortus consopiretur: postremo, ut jam late vagatum incendium, quam minimo publicæ tranquillitatis incommodo compesceretur. Id enim existimabam maxime referre & ad *Romani* Pontificis dignitatem, & ad hanc Tragœdiam ita finiendam, ut non iterum erumperet semel coercitum malum. Ubi nec hoc satis succederet quorundam opera, sibi potius privatim, quam publico bono consulentium, multos partim literis meis, partim oratione revocavi, ne se huic fabulæ admiscerent. Cæterum, quo minus hactenus libris editis cum *Luthero* pugnarim, plurimæ sunt causæ, quas hic non est necesse percensere: sed illa præcipua fuit, quod mihi prorsus defuit ocium legendi, quæ scripsit *Lutherus*. Adeo meis recognoscendis sum intentus. Et vides quam ille sit πολυκέφαλος. Nec solus est, centum habet manus. Nec erat satis illius libros semel evolvere, iterum atque iterum erant revolvendi. Ne id quidem satis. Multi passim adversus illum edunt volumina, quorum nihil non inspiciendum mihi, si cupiam suscepto negotio satisfacere. Ut ne commemorem interim, dum ad hæc vocor, non satis habere loci proverbium illud, τὸν ἵππον εἰς πεδίον. Res est periculi plena, & in alio studiorum campo magis sum exercitatus. Ad hæc jam par erat mihi tot libris editis defuncto dari missionem, quo liceret per ocium posthac studiis frui. Flagitabat hoc ætas ingravescens, promerebantur hactenus juvandis publicis studiis exhausti labores. Hoc negotium tale est, ut ei, si semel ingrediar, sit per omnem usque vitam serviendum. O mi *Bombasi*, proclive dictu est, *Scribe adversus Lutherum*. Sed ad hoc pluribus rebus est opus, quam ad plaustrum fabricandum, ut inquit *Hesiodus*. Video quam varia, quam morosa sint hominum judicia, præsertim hoc seculo, quo vix aliud χαλεπώτερον. In multis articulis Cisalpinæ scholæ dissentiunt à Transalpinis. Atque adeo ejusdem scholæ Theologi aliud sentiunt in diatribis publicis ac libris, aliud in veris colloquiis. Ad hæc perdiffici-

cile est sic temperare stylum, ut ita tuearis hominum dignitatem, ut non alicubi lædas gloriam *Christi*: ita placeas Principibus ἀνθρώποις, ut non alicubi displiceas Principi *Christo*. Quod si malum hoc libellis obrui potest, in dies emergunt librorum examina, ut *Erasmo* nihil sit opus. Si clamoribus, non desunt *Stentores*. Incendiorum ubique fuit affatim. In edictis nihil terriculamentorum est omissum. At vereor ne his rationibus malum ad tempus prematur potius, quam exstinguatur, mox erupturum majore cum periculo. Quod ego sane abominor, & vehementer opto ne fiat. Nulla regio magis ex animo favet Pontificiæ dignitati, quam hæc nostra. Sed huic vehementer offecit invisum quorundam patrocinium. Nisi sic insanissent illi, res huc progressa non fuisset. Imo si nunc quoque tacerent tres modo menses, totus cum suis libellis frigeret *Lutherus*, ac ne tantulum quidem ob illum mutaretur in rebus humanis. Sum totus in recognoscendo Novo Testamento, aliisque nonnullis meis lucubrationibus, ursorum exemplo paulatim lambendo formans rudes ingenii mei foetus. Sed brevi spero, continget ocii plusculum. Egi diligenter cum *Hieronymo Aleandro*, daret mihi facultatem legendi quæ scripsit *Lutherus*. Nam hodie Sycophantarum & Corycæorum plena sunt omnia. Pernegavit se id posse, nisi nominatim impetraret à summo Pontifice. Primum igitur hoc mihi velim impetres *Brevi* quopiam. Nolim enim dari ansam τοῖς πονηροῖς, οὐδενὸς ἄλλου δεομένοις. Publicæ tranquillitati sic semper ex animo favi, ut perpauci magis. Euangelicæ veritati confirmandæ, vel animam libens impendero. Nec ignoro quantum privatim etiam debeam inauditæ Pontificis in me benignitati. Quod si mihi continget adhuc tres aut quatuor annos vivere, aut immoriar conatibus, aut efficiam ut ille dicat me fuisse hominem non omnino ingratum. Meretur hoc illius eximia bonitas, ut omnium eruditorum literis celebretur. Id alii credo facient felicius, nemo certe quam ego studiosius. Et si natura negabit eloquentiam, pectus & ardor animi suppeditabit. Sunt qui pulchre putent consultum illius rebus, si illum reddiderint quam maxime formidabilem, ego magis adnitar ut orbis *Leonem* amet potius quam metuat. Verum huic officio nisi me servet ipse, non video quî possim esse incolumis; adeo devotis animis in nos conspirant κατάρατοι quidam. Blaterant nominatim in me, in publicis lectionibus sacrisque concionibus, traducunt apud populum, deferunt apud Principes. Subornant qui libellis famosis editis proscindant nomen meum, imo sicas & venena minitantur. Neque cuiquam obscurum est quid ausint isti. Non dubitem omnes diras imprecari capiti meo, si quisquam est *Lutheri* tam exiguus libellus, quem totum perlegerim: si in omnibus quæ illi tribuuntur, aut in illius patrocinium circumferuntur, ulla syllaba mea est, aut me volente scripta. Si ullum unquam illius dogma conatus sum defendere. Et quorundam tanta est perversitas, ut ea quoque mihi tribuant, quæ *Lutherus* in conventu Cæsaris agnovit pro suis. Nuper in frequenti convivio, quidam rogavit me, quod esset initium Captivitatis *Babylonicæ*. Ad id respondere mihi sane perquam difficile fuit. De nulla re minus cogitaram. Post roganti cur id quæreret, fassus est quosdam fuisse suspicatos, hoc Opus esse meum, quod initium esset, *Velim nolim*, non admodum abhorrens ab exordio Panegyrici mei, quo *Philippo* ex *Hispaniis* reverso gratulor, qui sic incipit, *Velis nolis*. Bella conjectura. *Aleander* indicavit mihi tribui duos libellos, quorum alteri titulus est *Eubulus*, alteri *Lamentationes Petri*. Emoriar si unquam mihi fuerat auditus titulus, antequam ille protulisset. Priorem necdum quivi nancisci In altero sic tractor, ut si sciam auctorem, sim illi gratiam non optimam habiturus. Et tamen in hujusmodi libellis vituperari malo quam prædicari. Conantur hoc quidam persuadere, *Lutheranam* pestem ex hisce regionibus esse natam, quo scio nihil esse falsius. Jam quidam male feriati decerpserunt è libris meis, unde *Lutherus* videatur hausisse suorum errorum occasionem. Quin potius ea colligunt ex Euangeliis & Epistolis Apostolorum, ex *Augustino*, *Bernardo*, atque adeo ex ipso *Thoma*? Unde veteres hæretici plerique collegerunt occasionem erroris, nonne è sacris Voluminibus perperam intellectis? Non vereor universam provocare *Germaniam*, & si qui sunt alibi qui *Luthero* favent, si docere possint, *Lutherum* uno verbo per nos fuisse adjutum in omnibus libris, quos hactenus edidit, imo si proferant epistolas, quas his de rebus scripsi etiam tum, quum adhuc spes esset *Lutheri* ingenium & calamum serviturum gloriæ *Christi*. Hæ declarabunt me modis omnibus obnixum fuisse ne nasceretur hæc Tragoedia. Tametsi mihi non probabatur omnino quod instituerant adversarii, & multa videbam recipi, quæ præstabat mutari. Amicitiam, quæ mihi cum *Aleandro* jam non nova fuerat, linguæ venenatæ pene diremerant: nam ad has artes ingenium ac mentem habent. Nunc re deprehensa, mutavit animum *Aleander*, sed voces missas magis optat quam potest revocare: proinde, doctissime *Bombasi*, si *Leo* decimus non desit innocentiæ meæ adversus hos Sycophantas impudentissimos, ego pro virili non deero neque sinceritati religionis *Christianæ*, neque ipsius dignitati. Adhuc anceps animi sum an *Basileam* sim aditurus. Jam annos totos illuc eo, sed semper exoritur, quod hic me remoretur. Nunc plane decreveram iter capessere, ut *Basileæ* peractis quæ vellem, *Romam* totus commigrarem, illic quod reliquum est ævi, inter eruditissimos homines, inter locupletissimas bibliothecas transacturus. Jamque iter ingredi cœperam; nam hæc rusticatio æstiva me reddidit aliquanto firmiorem, sed bellum atrox, undique gliscens in dies, deterruit. Et tamen adhuc gestit animus, & fortassis audebo jacere aleam, præsertim huc vocante *Aleandro*, cujus consilio in rebus gerendis, non minus tribuo, quam judicio in literis. Interim fruere tuis opibus, ac me sodalem exspecta, si modo tumultus hic Principum conquiescant. Card. *Campegio*, & tuo patrono Card. Sanct. quatuor me diligenter commendabis. Bene vale, patronorum fidissime, & amicorum integerrime. Saluta mihi *Franciscum Chiregatum*. Ex rure *Anderlaco* 23. Septembris, Anno 1521.

EPISTOLA DXCV.

Erasmus Roterod. Bernardo Buchoni, Frisio, Decano in Haga Comitis, S. D.

VIR optime, quum *Lovanii* diu languissem, ac valetudinis recreandæ gratia rus migraturus, sarcinas chartaceas componerem, nihil erat schedarum quod non excusserim, nec tamen occurrit libellus mihi creditus, quem tamen scio me studio sepofuisse, ut esset in tuto. Nec dubito quin sit, sed in promptu non esse doleo. Quod quidem non raro nobis solet accidere, ut ea maxime pereant, quæ diligentissime cavimus ne perirent. Brevi opinor rursus è rustico fiam urbanus, ac rursus excutiam opes meas. Certe dolerem tibi perire quod amas, quum mihi nulli sit usui futurum. Quod *Frisiorum* natio bonas literas amplectitur, sane novum non est, ut quæ nobis jampridem *Rodolphum Agricolam*, *Langium*, & *Canterios* dederit. Quod homines, opibus ac stemmatis clari, non existimant liberos suos dignos successione rerum ac nominis, ni studiis honestis excoluerint animum, ut novum est, ita vehementer gratulandum est horum temporum felicitati. *Lovanii* cœlum est perquam amœnum, nec usquam studetur quietius. Juventus nusquam magis ardet in bonas literas. Et succedit res multis mira felicitate, frustra reluctantibus veteris inscitiæ mystis. Meum consilium utinam tibi tam felix esse possit, quam ego sedulo cupiam dare. Tantum in-

An. 1521. indicabo nomina, tuus erit delectus. Agit nunc *Lovanii Jacobus Ceratinus*, vir utriusque literaturæ pulchre doctus, moribus probis & integris, quod scio te non minus spectare, quam eruditionem. Eum pestis ac bellum, duo maxima vitæ humanæ mala, *Tornaco* expulerunt: nam illic in Collegio linguarum, quod institui cœpit, profitebatur. Est *Hermannus Westphalus*. Is agit in Collegio *Liliensi*. Juvenis probus quidem, & undiquaque doctus, sed præcipue indefatigabili diligentia in formanda, curanda, erudienda adolescentia. Est in eodem Collegio *Adrianus Suesionius*, præter exactam utriusque literaturæ peritiam, & Philosophiæ gnarus, & Juris Cæsarei non ignarus, moribus mire candidis. Est *Rutgerus Rescius*, *Græcæ* linguæ professor in Collegio novo, quod instituit *Hieronymus Buslidius*, qui doctrinam non vulgarem incredibili quadam modestia, planeque pudore quodam virgineo condecorat. Est *Conradus Goclenius*, vir acri judicio, doctrina minime triviali, industria indefatigabili, animo excelso, moribus mira comitate ac jucunditate conditis, fide certissima, rerum etiam communium prudentia valens, quæ fere solet in studiorum cultoribus desiderari. Est *Adrianus Barlandus*, vir nullo fuco, sincerus & amicus, prompta quadam ac pura *Latini* sermonis facilitate; & in hoc genere complures jam annos exercitatus. Est *Melchior Trevir* in Collegio *Castrensi*, moribus inculpatissimis, in Philosophia pene detritus, Theologiæ vetus jam cultor. Sed his dotibus adjunxit utriusque literaturæ non vulgarem peritiam. Est *Lodovicus Vives*, vir undequaque doctissimus. Sed is, opinor, abhorret ab istiusmodi provincia. Sunt autem non ii solum, sed & alii permulti, cæterum mihi non perinde cogniti. Horum, quos recensui, nomine non dubitem fidejubere. Ex his quemcunque delegeris, non male collocaveris amici tui pueros. Eximium *Nicolaum Everardum*, *Hollandiæ* Præsidem, vicissim meis verbis salutabis, quem virum utinam fata nobis quam diutissime servent, Reipublicæ natum, si quis est alius. Scribam illi propediem: nam in præsentia duos onerabam epistolis, alterum qui in *Hispaniam*, alterum qui *Romam* transcurrat. Bene vale, vir honorande in Domino. Ex *Anderlaco* 24. Septembris, Anno 1521.

EPISTOLA DXCVI.

Fabritius Capito Erasmo Rot. undecunque doctissimo, Christianissimoque, *S. P.*

SCRIPSI *nuper satis prolixe, & fortassis varie, de industria. Nam ea nobis cautione opus est inter tot insidias. Exemplum istud tuum est, qui ad me omnia prudenter & circummunite. Quod consilium tuum amplector, ingenium istud referre nequeo. Sum etiam ferme viribus parum integris, & mira occupatione exhaustus, nam aulicus sum.* Lutherani *omnia furiosius, insolentius, arrogantius; mordicus quemlibet arripiunt; cuique in faciem barbara cum impudentia conviciantur; præter se omnia ingenia publice contemnunt. Quibus intercessi pridem, oravi ne impetu in illum modum veherentur, ne contumeliose suam causam tuerentur, & imprimis sum obtestatus, abstinerent captare minutias ex auctoribus reprehendendas: nam vehementer æqua hominum judicia ab illis tantum supercilium abalienat. Spero fore, ut honestius deinceps tui mentionem habeant: non est professio, qua te non perstringunt apud suos, & in publicum sua factionis principem statuunt præpostera ratione. Libere fateor, mihi stomachum concitarunt, gloria nominis tui studiosissimo. Modestius tecum, ut dixi, subinde agent, quantum video.* Caroli *Regis sententia olim longe alia erit.* Glapionis *apophthegma comprobo.* Christus *finem indubie faciet his malis. Nam Euangelium dicendum & legendum nemo prohibere poterit; comburendis libris nihil efficitur, nec aliud non pauci exoptant, quam ut se propter veritatem Proceres Ecclesiæ perditos eant, tum ajunt causam suam firmatam: interim vero videri ambiguam, tanquam sine sanguinis testificatione. Libelli famosi ex animo displicent: excitabunt semel orbem ad occurrendum, quod nolim cito fieri, ne perperam fiat. De* Carolostadio *scimus mutatam sententiam Regis. Ducunt apud nos uxores presbyteri annuentibus Principibus, aut certe dissimulantibus. Meus ille à* Wormatia *reversus recepit sacra legenda. Nuper dixit se intelligere, fidem non vocari in discrimen, sed nummis & potentiæ deperiturum quippiam; magnificeque se promittit rebus communibus adfore. Atque unus est & Princeps. Multi vero nihil earum rerum intelligunt, quo fit ut atrocius sæviant. Non est dies, quo non instet ...... de te sibi conciliando. Nam subodorat vim latentis veritatis, quam tu primus in lucem eruisti. Scribe semel atque iterum, quid ei faciendum, nam videtur ...... librum ceu aliud affectat modo, tanquam certissimum mali remedium. Intellexit constitutiones plerasque nimium impudentes, & mutandas curaret, quantum in eo situm esset, modo sic .... tametsi Princeps est, & insolentissimis adulatoribus obnoxius: præterea educatus, ut solent. Jussit ut excusarem neglectum tui, quod pudori & reverentiæ tribuit, non insincero animo. Mire timet famosos libellos, quibus tam confirmatur in factionem monachalem, quocirca omnes diligentissime moneo, ei ut parcant. Quod si me ames, obsecro significes, quid me velis conari, dum sic habeam obsequentem Principem, à quo discedam quantocius aperuerit suum erga bona studia iniquiorem animum. Contendam & ipse pro virili in publicum profuisse. Vale, &* Aleandrum *ne lacessas. Devoranda nobis multa videntur. Fata viam invenient. Vale.* 14. *Octobris, Anno* 1521.

EPISTOLA DXCVII.

Erasmus Roterod. Stanislao, Episcopo Olmucensi, S. D.

MIRO quodam affectu prosequebar germanum tuum *Turzonem* Episcopum *Vratislaviensem*, illius literis amantissimis ad amicitiam provocatus, quum neuter alterum in vita vidisset, imo quum ille nostram imaginem conspexisset in meis lucubrationibus, ac vicissim mihi sui pectoris ideam in unis atque alteris literis expressisset. Quo mihi fuit acerbior ejus viri mors, non tantum ob id, quod ipse tantum patronum & amicum amisissem, etiamsi nullam ego jacturam in rebus humanis graviorem esse judico, quam amici probi, verum multo magis, quod tantum ornamentum Ecclesiæ mors præmatura terris eripuisset. Ut olim πολλοὶ μὲν ναρθηκοφόροι, παῦροι δέ τε Βάκχοι, ita hisce temporibus non omnes Episcopi sunt, qui mitras gerunt. Atqui hinc certissima spes est fore, ut floreat *Christi* regnum, quod quotidianis votis ut adveniat optamus omnes, si viri tui similes, non solum majorum imaginibus, verum etiam *Christi* dotibus insignes, admoti gubernaculis Ecclesiæ, quicquid habent vel fortunæ, vel dignitatis, vel ingenii, id omne conferant in commoda gregis concrediti, & in lucrum ejus, cui reddituri sunt omnes rationem. Hunc mœrorem mihi si non ademit, certe leniit tuæ celsitudinis epistola, quæ declarat te velut alterum *Turzonem* doctrinæ morumque similitudine vere germanum, fratri demortuo in *Erasmi* amandi vices successisse. Lætor utcunque sartura damni; sed utinam contigisset eam possessionem longe preciosissimam conduplicari, ut nec tu fratrem optimum desiderares, & ego pro uno patrono duobus fruerer. Primus illius obitum obnunciavit *Bruxella Hieroslaus Lascanus Polonorum* Legatus: ægre credebam, licet affirmanti. Mox *Zanderus* præpositus *Vratislaviensis* mihi reddidit animum, confirmans se ex amicorum literis certo scire *Turzonem* convaluisse. Sed idem paulo post diversis acceptis literis, ex falso gaudio me in verum ac certum luctum conjecit. Sed hæc est non ignota jam fatorum invidia, quæ pulcherrima quæque tantum ostendunt terris, deterioribus ad tædium usque relictis. Quod operam suam mihi tam propense offert tua benignitas, magis convenit,

ANDREAS ALCIATVS.

nit, ut meam tibi offeram, tantulus cliens patrono tanto. Favorem ac studium amplector: quo mihi nunc sic opus est, ut nunquam alias æque, adversum quosdam odiose conjuratos in bonas literas, & repullulare gestientem veterem illam ac germanam Theologiam. Quorum tanta est improbitas, ut me nonnunquam mearum vigiliarum propemodum pœniteat. *Velium*, mihi multis modis optatissimum, nondum videre licuit. Is epistolam reliquit apud amicos, munusculum, quod animi in me tui pignus esse voluisti, ipse traditurus, quum dabitur congredi. Pro sacris tuis manibus, epistolam sæpius exosculatus sum, tua manu, ut testaris, descriptam. *Christus* Opt. Max. celsitudinem tuam nobis servet incolumem. *Basilea* .... Novembris, Anno 1521.

EPISTOLA DXCVIII.

Erasmus Stanislao, Episcopo Olomucensi, S. D.

VIX superiores literas ad te meas obsignaram, *Velius* ad acceptum adventus nostri rumorem, *Basileam* revolat, (nam forte *Friburgum* jam commigrarat) munusculum tuæ celsitudinis exhibet, atque adeo sic modis omnibus commendat, ut mihi non minus fuerit gratum, quam si longe majoris fuisset precii. Ipse *Velius* mihi factus est longe charior quam ante fuerat, ex degustatis ingenii monumentis, ob incredibilem morum comitatem, quum hoc fere genus hominum soleat alienius esse à sensu communi. Visus est & multo felicior, quam existimaram. Primum ipse cultus magnificus, ac nitidus, fortunam arguit satis lautam. Deinde corporis species declarat, rara numinis indulgentia, ingenio felicissimo domicilium æque felix contigisse. Non abs re ille tuam amplitudinem sic veneratur ac prædicat. Veneratur autem non secus ac numen aliquod, prædicat effusissime. Porro quod tu talem virum tam arcte complecteris, tam largiter foves, non minus est laudandum judicium tuum, quam benignitas. Proinde non possum non utrunque alteri gratulari, tibi talem alumnum ac virtutum tuarum præconem, illi tam egregium *Mecanatem*. Rursum valeat tua sublimitas, cui me modis omnibus commendo. *Basilea* 22. Novembris, Anno 1521.

EPISTOLA DXCIX.

Bilibaldo suo Erasmus S. D.

ORNATISSIME vir, postremæ literæ tuæ mihi redditæ sunt, confabulanti *Aleandro*. Nam cum forte agebamus *Lovanii* in eodem diversorio, is mihi sæpius de te verba fecit, & ita fecit, ut tibi videretur favere. Nam ostendit diploma, quo liberareris ab ista molestia. Ista querela, mi *Bilibalde*, tibi cum multis est communis. In me non simplex exitium moliuntur. Equidem demiror, quis Deus *Lutheri* animum moderatus sit, ut tot amicis à provocando Pontifice deterrentibus semper acerbiora scripserit. Magis autem demiror malitiosum quorundam studium, qui volentes nolentes conati sunt aliquot in suam sententiam pertrahere: quasi cuperent perire cum multis. Quid enim aliud quæsiere talibus libellis, quam exitium? Qui sic scribunt, qui sic minantur, debebant habere paratas copias, si voluissent esse incolumes. Vide vero quantum promoverint. Bonas literas depravarunt invidia, & optimus quisque, qui maxime favet Euangelicæ veritati, affinis est suspicioni periculosæ. Ingens orbis dissidium excitatum est inter omnes, fortasse duraturum in multos annos, & semper in pejus progressurum. Pro sinistre tentata libertate duplicatur servitus: adeo ut ne vera quidem liceat tueri. Porrectum est telum sceleratissimis quibusdam, quo se ulciscantur adversus optimum quemque. Inusta est non levis nota *Germania*, ut solet paucorum temeritas universitati imputari. Desiderabant in nobis prudentiam & consilium, & qui vel armis solemus esse formidabiles, contemnimur & à contemptissimis, ut qui nec mentem habeamus, nec arma. Nobiles aliquot hic minitantur Sacerdotum opibus, quasi huc spectet finis *Lutherana* fabulæ, & ita Collegia omnia conciliant adversæ parti. In me nihil adhuc tentatum est palam, nisi quod *Lovanii* potissimum prædicatores quidam me mendacissimis concionibus infamant apud populum: apud Principes variis titulis deferunt. Quidam cogunt ut scribam adversus *Lutherum*, cui non est ocium ullum, ut vel legam illius libellos. Nihil ego video melius quam in hac re mussare. Tibi suaserim, ut pro tua causa scribas ipsi *Leoni*. Est ingenio mitissimo, & favet viris eruditis. Apud *Aleandrum* ea de re loquutus sum, quæ sint in rem tuam, quæque puto esse vera. Bene vale. *Basilea* 29. Novembris, Anno 1521. Raptim.

In quibusdam *Germanis*, quibus toto pectore fidebam, minimum reperi fidei.

EPISTOLA DC.

Erasmus Roterod. Andrea Alciato S. D.

ERUDITISSIME vir, *Bonifacius Amerbachius*, candidus ac bene vocalis præco laudum tuarum, non tantum sua prædicatione, quam nunquam de te non honorificentissimam facit, verum etiam ostensis lucubrationibus tuis, quas habet in deliciis, effecit, ut vehementer suspicere cœperim eruditionem tuam pro modo ætatis pene incredibilem, & mores niveos, omnibusque Gratiis refertos. *Pyrrhi* nostri mors mihi fuit acerba. Amabam hominis ingenium sic ut vix ullius æque: nam mihi cognitus est à puero. Et illius gratia magis avebam adire *Mediolanum*, ni stolidus *Mavors* tumultu vesano misceret omnia. Scripserat enim mihi, se nescio quid habere mearum nugarum, quas ipse non meminissem me scripsisse. Eas ego certe cupiebam auferre, non ob aliud, nisi ut abolerem. Nam *Germani* quidam stultissimo consilio nunc nihil non evulgant, quantumvis lædant hominis famam. Quod sollicite mones de declamatione tua in literis ad *Bonifacium*, ipse caveram diligenter, adeo ut nec legendam cuiquam dederim excepto uno amiculo, sed spectatissimæ fidei. Quare hac de re in utramvis aurem dormias licebit. Bene vale. *Basilea* 14. Decemb. Anno 1521.

EPISTOLA DCI.

Erasmus Rot. Matthao Cardinali Sedunensi S. D.

SUMUS utrique in negotio toti. Et utinam prospere succedat quod agitur. Imo utinam in *Christi* gloriam æque cedat quod agimus omnes. *Paraphrasim in Matthaeum*, quam te auctore suscepimus, videbis excusam nundinis proximis, si modo *Christus* vitam suppeditabit. Adsumus & Novo Testamento tertio jam renascenti. Video seculum hoc esse malum & periculosum. Quid alii moliantur nescio, certe ego cupiam, si liceat, omnibus satisfacere. In *Lutherano* negotio fortasse plus præstiti, quam quidam, qui se jactant mira præstitisse. Apud nos quædam linguæ, magnæ quidem, sed nimium faciles, sparserunt me *Coryphaeum* esse *Lutherana* factionis; verum ipsa *Germania* multo aliter sentit, non sine meo periculo. Ego licet homunculus misellus & peccator, tamen faveo gloriæ *Christi*, & ob hunc iis qui ejus gloriam promovent. Nec opes ambio, nec honores, voluptates multo minus, quas scio etiamsi diligerem, mihi brevi relinquendas. Atque utinam per istas negotiorum procellas liceat tibi nihil aliud agere, quam quod solum erat agendum. Et tamen quantum licet scio te favere *Christo*, proinde favebis & *Erasmo*. De Pontifice *Leone* cœpit hic rumor spargi, quem plane velim esse vanum. *Germania* nos excepit, ut solet; nidor hypocaustorum me propemodum exanimavit. Sanctitatem tuam incolumem ac florentem diu servet Dominus *Jesus*. *Basilea* 14. Decembris, Anno 1521.

EPI-

EPISTOLA DCII.

Erasmus Rot. Polydoro Vergilio S. D.

An. 1521.

O Te hominem inclementem, cui parum est visum quod *Eduardus Leus* me Novi Testamenti recogniti gloria spoliasset, nisi tu bonam laudis partem ex *Adagiorum* Opere debitæ pergeres adimere. Nam id multis verbis agere videris in præfatione, qua librum semi-Paganum ac semi-Christianum lectori commendas; cujus ego successibus adeo non invideo, ut cum *Joannes Frobenius* ab excudendo vehementer abhorreret, ego compulerim verius quam impulerim, ut Opus quam nitidissimis formulis chartisque daret in lucem. In tantum enim abest, mi *Polydore*, ut tuo nomini, tuisque studiis invideam, ut ob veterem inter nos actam vitæ consuetudinem, & adamatam ingenii tui festivitatem, vix alii faveam æque. Sed inclementius est etiam, quod hujus argumenti, primum apud *Latinos* tractati, laudem sic tibi vendicas, ut mihi coneris cenodoxias simul & livoris suspicionem impingere: cum vix alius sit, qui vel candidius, vel impensius faveat bonarum literarum cultoribus, à quibus etiam obscurari voluptati est. Adeo non hoc molior, ut cujusquam officiam nomini. Porro tu mihi sic charus es, ut haud dubitaturus sim vel de meo largiri plus gloriæ, quam tu quereris me mihi præter jus vendicare. Cæterum, quod in prima editione, nulla sit facta *Polydori* mentio, mirum esse non debet, cum id temporis nullus adhuc mihi notus esset *Polydorus*, præter eum quem in Tragœdiis *Polymnestor* obtruncat, & auro vi potitur. Atqui hic me putas *ἀκκίζειν*, negans esse verisimile, quod ajo, cum præfatio *Matthiæ Schurerii* testetur, antequam meum *Adagiorum* libellum excuderet, se tuum formulis expressisse. Quid scripserit *Schurerius* nescio, illud negari non potest, libellum *Adagiorum* meum decem annis excusum fuisse *Lutetiæ*, per *Joannem Philippum*, priusquam *Schurerii* nomen audissem. Quanquam quid hoc ad rem pertinet? Etenim cum ille nec tuum libellum primus excuderit, nec meum; nimirum hæc ratio non magis arguit, uter nostrum alterum præcesserit, quam juxta proverbium, in albo lapide amussis alba. Et tamen cum inter prandendum olim incidisset inter nos hac de re cavillatio, demonstravi, unde posses elenchum petere, videlicet inde, unde ipse me comperissem antevertisse duntaxat editione. Cum adhuc uterque alteri essemus ignoti, jam annis aliquot meus ille, qualis qualis est, libellus terebatur studiosæ juventutis manibus, cum me pestilentia non solum *Lutetiæ*, verum etiam *Coloniæ* constanter sæviens, compulit *Lovanium* profugere. A quo quidem loco, tametsi perquam amœno, cur animus meus ceu fatali quodam præsagio semper abhorruerit, nunc demum intelligo. Hic *Lucas* quidam *Sauromata*, Theologus, mihi, dum illic agerem, satis familiaris congerro, non aliam opinor ob causam iniquior nostris studiis, nisi quod ipse multis annis parum feliciter lacessisset Musas iratas, rumorem late sparserat, inter combibones suos, me corniculæ exemplo convestire me plumis alienis, jam olim *Polydorum* quendam eleganter hoc argumentum tractasse, me nihil aliud esse quam plagiarium, ac simium illius. Hæc cum accepissem, & quid esset rei prorsus ignorarem, dedi negotium juvenibus aliquot, qui librum perquirerent *Vergilii Polydori*. Cum nusquam prostaret, nondum enim, opinor, deportatus erat ex *Italia*, tandem mihi casu repertus est in Bibliotheca clarissimi viri *Hieronymi Buslidii*; nam is, ut erat omnium librorum emacissimus, ex *Italia* secum detulerat. Gavisus inopinata præda, confero diem & annum, quem ex more solent annotare typographi: nam meus absente me excusus est *Lutetiæ*. Eum comperio exisse ex officina *Joannis Philippi* Anno M. D. die Junii 15. quemadmodum testatur epistola *Fausti*, quam typographus ab illo extorserat ad Operis

A commendationem, quam tamen ante librum absolutum scriptam oportuit, tuum exisse in *Italia* tribus mensibus serius. Quod si quis proferat editionem antiquiorem ea, quam nobis dedit *Joannes Philippus*, id quod scio neminem facturum, non erit tamen causa cur me quisquam insimulet furti aut plagii: nam fieri potuit, id quod plane crediderim accidisse, ut cum eadem res eodem ferme tempore utrique veniret in mentem, neque tu de *Erasmo*, neque ego de *Polydoro* somniarim. Itaque si quid est laudis ex invento argumento, uterque sibi possit vindicare, citra alterius injuriam. Hæc quum à me joco dicta sint in convivio, (nam te plane credebam jocari) tuum erat serio B conferre primam editionem tui libelli, cum prima mei, priusquam hac præfatione insimulares amicum & simplicem, & tuo nomini faventem, livoris simul & plagii. Sed age, finge tuam editionem antevertisse, finge me non latuisse, finge me tam avidum gloriæ, ut amicum non verear compilare, quæso quid laudis erat argumentum invenisse? Neque enim nos gignimus proverbia, sed recensemus. Artis Medicæ, Astrologiæ repertoribus multum gloriæ tribuitur, quantulum autem laudis debetur ei, qui è publicis pratis pauculos flosculos, nulli non obvios, decerpserit, & in calathum conjecerit? In tractando fortasse nonnihil est laudis, in colligendo perpusillum est gloriæ. Quod si C qua est, ea *Græcis* debetur, qui multis ante nos seculis parœmiologias nobis reliquerunt. Præterea cum tua ex Auctoribus vulgatissimis collegisses, cur tu mihi potius citandus eras, quam illi è quorum fontibus hauserant, quos tu potissimum sequeris. *Beroaldum* nusquam cito, *Politianum* cito, quod is quosdam Auctores legisset, mihi nondum lectos. Jam accipe & aliud argumentum, si tua legissem, tantus plagiarius nullum tuorum prætermisissem. Nunc in tuis erant quædam non adspernanda, quæ in meis non erant. Jam vero quod scribis me præter multitudinem nihil addidisse, non satis intelligo, quid sibi velit: in prima editione enumerabantur adagia ferme octingenta, cum tu citra du- D centa consisteres: nec unquam auxi minuta illa collectanea, nisi semel, anno M. D. VI. cum *Lutetiæ* adornarem iter in *Italiam*. Nam ad preces amici *Badii*, parantis rursus edere, adjeci proverbiola plus minus viginti, idque ex acervo multorum, quem paraveram in *Venetam* editionem. Ac tua rursus eodem anno sunt excusa *Mediolani* per *Joannem Anglum*. Porro in editione *Aldina*, cum *Chiliadas* aliquot adferam, non video cur debeat contemni multitudo, præsertim in eo argumento, quod potissimum constat industria colligendi, præsertim cum pleraque contraxerim, aut è *Græcorum* fontibus, aut è Scriptoribus, non tam vulgo protritis, quam est *Perottus*, aut *Beroaldus*? Cæte- E rum an in tractando, nihilo te sim superior, alii judicent. Ego cupiam sic efflorescere literas, ut me à tergo relinquant omnes, non modo *Polydorus*. Verum, hæc cum manifestiora sint, quam ut negari queant, ubinam est ista veritas, quam in præfatione scribis procul eminere? quaque fretus boni consulis, quod ego callidus dissimulator conatus sim in gloriæ tuæ possessionem irrepere? Sic te amo, mi *Polydore*, sic tuæ gloriæ faveo, ut non graver vel dimidium totius laudis tibi largiri, siquidem hoc tibi foret usque adeo cordi, nisi sic tibi vindicares, ut nec tu mihi sis gratiam habiturus, & ego non candidus in amicum, sed alienæ gloriæ furunculus viderer posteritati, si tamen F hæc leget posteritas. Utinam omnes eruditorum centuriæ sic faverent Operi tuo, quemadmodum nos favemus. Mihi certe multa arriserunt, præsertim in Opere *De rerum Inventoribus*. Vel hinc colligas licet, quam non fuerimus iniqui tuo libro. *Frobenium*, ut dictum est, abhorrentem ab editione perpuli. Præfationem tuam, qua me suggillas, ad me miserant, velut exsecrandam: remisi, jussique, ut bona fide, sicut abs te fuerat descripta, excuderetur: deleverant mentionem *Lei*, quam tu de illo sane quam honorificam fa-

An. 1521.

An. 1521. facis: jussi ut reponerent. Utrum hæc sunt faventis, an non? Non eget tua prudentia meo consilio. Tamen illud tibi suaserim, mi *Polydore*, ut posthac in edendis lucubrationibus tuis *Thomam Morum*, *Cuthertum Tonstallum*, *Thomam Linacrum*, *Gulielmum Latamerum*, homines vere doctos & amicos adhibeas in consilium. Bene vale, doctissime *Polydore*, ac rem literariam strenue adjuva. *Lovanio* 23. Decembris, Anno 1521.

EPISTOLA DCIII.

Erasmus Roterod. Theologis Lovaniensibus S. D.

A REVERENDI Patres, ac domini plurimum observandi, quoties considero & ordinis Theologici gravitatem, & meam innocentiam, vel merita potius in sacrarum Literarum cultores, (si libet gloriosius aliquid dicere, non libet credere quæ ad me deferuntur. Et tamen deferuntur à tam multis, tamque gravibus viris, ut non possit omnino videri vanum, quod tot ac talium auctorum consensu probatur. Referebat hoc omnium, ut istarum Tragoediarum, quæ jam annis aliquot inter nos aguntur, magno vestro meoque incommodo, tandem finis aliquis esset. Quid ego promeritus sim vigiliis meis, posteritas æquior judicabit: quid *Lovanii* sim passus à quorundam petulantissimis linguis nulli potest obscurum esse. Nunc audio rursus instaurari Tragoediam, per quosdam, ducibus & auctoribus *Vincentio* & *Latomo*, quorum alterum male habet epistola ad Cardinalem *Moguntinensem*, in qua videor illi perstringere Ordinem *Dominicalium*: alterum offendit consilium quoddam nullo auctore vulgatum, de componenda Tragoedia *Lutherana*, quod à me profectum esse quidam male suspicaces dictitant. Primum epistola tum scripta, cum nondum, neque vestra condemnatio prodisset, neque Pontificis censura, nihil aliud agit in summa, quam ut *Lutherus* corrigatur potius, quam ut magno orbis tumultu perdatur. Eam epistolam obsignatam miseram ad quendam Cardinalis consiliarium, illi jus faciens redderet si videretur expedire, sin minus, exureret. Is & sero reddidit, & priusquam redderet, excudendam curavit, mutatis etiam verbis aliquot, ut audio. Cum enim ego scripsissem de *Luthero*, ille mutavit de *Luthero* nostro. Quod res tumultuosis clamoribus statim ageretur apud promiscuam multitudinem, neque tum probabam, neque nunc probo. Et hoc plus habet ponderis apud omnes *Parisiensium* censura, quod sero prodierit. Nullum ordinem, nec læsi unquam, nec odi. Malos odi, quacunque veste tegantur. Ut autem ordo sit honestissimus apud omnes, id in ipsis situm est, non in me. Quod si istis cordi est magni fieri apud omnes, eas dotes sibi parent, quæ famam honestam, quæ auctoritatem ac favorem conciliant. Sin intelligunt se minoris fieri quam vellent: ea mutent, unde detrimentum opinionis nasci senserint. Hactenus de epistola. Consilium illud non est à me profectum, sed à *Dominicano* quodam Theologo, non vulgariter erudito. Id cuidam Principi fuit exhibitum, ut expenderetur an placeret, & exhibitum fuit ante vulgatam Captivitatem *Babylonicam*, cum res esset adhuc sanabilior. Id quoque nescio quo casu vulgatum est à *Germanis*, qui haud scio quo consilio nihil non habent palam. Ac mihi quidem tum exhibuit *Dominicanus* ille, qui non negabit esse suum, nec mihi displicuit omnino ut ingenue dicam. Non enim hoc agebat, ut rescinderetur sententia Pontificis, aut vestra, sed ut hominum persuasioni satisfieret, qui clamitabant, & adhuc clamitant, *Lutherum* auctoritate opprimi. Nec læderetur auctoritas Pontificis, si volens aliquid remitteret de sua severitate, ob publicam tranquillitatem. Atque id consilium placuit etiam Regibus, nisi Captivitas, aliique huic similes libelli complurium animos alienassent. In consultationibus liberum est unicuique dicere suam sententiam, opinor. Et pium est tranquillitati publicæ consulere, modo id fiat incolumi Pontificis dignitate. Quod si fas non est, qua fronte, cum *Lutherus* esset *Wormaciæ*, magnis studiis hoc ipsum agebatur per viros laudatissimos, idque cum laude? Ita si meum esset hoc consilium, ut non est, tamen non video cur mihi sit excitanda Tragoedia. Nunc habet auctorem suum, quem non pudebit fateri. Meministis quantum tragoediarum mihi concitatum sit ex falsissima suspicione, cum primum prodissent Opera *Lutheri* ob præfatiunculam paulo politiorem, cum & verissimum sit & à me crebro testatum, in omnibus illius libris nullam esse syllabam me conscio aut volente scriptam. Imo semper hunc exitum timui, & idcirco modis omnibus conatus sum hominem ab hoc scribendi genere deterrere. Nunc cavendum est prudentiæ vestræ, ne denuo ex suspicione simili lædatis proximum. Homicidii genus est, famam hominis impetere. Quo magis demiror quid sibi proponat *Vincentius*, qui nusquam de me cessat maledicentissime loqui, opportune, importune, lacerare nomen *Erasmi*, lapidare me conviciis. Quod si ego talis essem, qualem ille falso prædicat, tamen tanta linguæ procacitas indecora sit & sacerdoti, & Monacho, & Theologo, pestilens etiam vestræ Academiæ, ne hujus exemplo consuescant & in innoxios sic debacchari. Nec alia re pejus consulere potest Ordini suo. Nam virulentam & impotentem maledicentiam improbant & ii, qui mihi male volunt. Porro eos qui sunt alieni, non alienat à me, qui mihi bene volunt, hos offendit. Sunt autem ubique non pauci qui nobis bene cupiunt, haudquaquam exambitis favoribus, sed utilitate studiorum nobis devincti. Quod si ego velim meo calamo tam insolenter uti, quam ille sua lingua, nonne res in manifestam rabiem exiret? Nonne scandalo essemus & *Christianis*, & *Christiani* nominis hostibus? Sed ille me contemnit, quasi non pluribus nominibus illum vicissim possem contemnere, si contemnere nos invicem esset *Christiani* pectoris. Aut quasi meum sit, digladiari cum talibus, qualis ille est, si res agatur ingenii præsidiis. Quod si certandum sit linguæ virulentia, impudentia, procacitate, facile reperietur mulier aliqua, quæ cum tali hominum genere congrediatur. Sed ut mittamus *Vincentium*, à quo, qualis qualis est, vinci me non patiar, si bonis rebus mecum certet, hoc est, si quid adferat, quod magis conducat ad *Christi* gloriam veramque pietatem: à *Latomo* invitus dissideo, vel ob eruditionem non prorsus adspernandam, vel ob qualecunque commercium cum Musis amoenioribus; & invitus credo, quod tamen à multis audio, præsertim cum à me nunquam sit læsus. Illud nobis vel sero cavendum est, ne mordentes invicem, consumamur alteri ab alteris. Seditiosa nunquam mihi placuerunt. Neque *Reuchlini*, neque *Lutheri* factioni me unquam admiscui, *Christi* gloriæ pro mea virili semper favi. Vestræ Academiæ nihil attuli, neque dedecoris, neque incommodi. *Lutheranis* libellis obstiti plusquam quisquam mortalium: non quod nesciam illum pleraque bene monere, sed quod intelligam satius esse bene tacere quam sinistre tentare remedia. In omnibus, quæ illi sive vere, sive falso inscribuntur, non est ullus apex meus. Libellos maledicos, qui undique provolant, utinam prohibere possem vel mea causa. Nam omnes me gravant invidia, quidam etiam infamant, ac magis lædunt qui laudant, quam qui maledicunt. Illud certissimum est in his omnibus nihil esse meum. Et de quorundam auctoribus est mihi nonnulla suspicio, de plerisque, nec suspicari possum unde prodierint. Sollicitatus sum à multis etiam magnatibus, ut prodirem in partes *Lutheri*. Sensi & alia quædam, hic non referenda. Rejeci manibus ac pedibus. Ab adversariis præsertim Monachis tam atrociter sum impetitus, ut etiamsi fuissem antea inimicus *Lutheri*, odiis potuerim impelli ut illi adjungerer. Rursus sentio *Lutheri* fautores hoc omnibus studiis egisse, ut technis me pertraherent in hoc certamen, quod si non possent, vi nolentem volentem pertraherent. Nihil horum me dimovere potuit ab instituto meo. Excutian-

An. 1521. tiantur omnia scripta, dicta etiam joco inter pocula effusa, nihil aliud comperietur, quam mihi displicuisse subitos ac seditiosos clamores apud populum, & placuisse rem absque tumultu orbis transigi. Si aliis placuit diversa ratio, precor ut *Christo* sit felix, sed adhuc qualis sit futurus exitus nescio. Si in me situm esset, cras esset hæc sedata tempestas. Si mihi non est vobiscum arcta amicitia, per me non stetit. Cœpta erat in *Falcone*, comprobata erat superiorum malorum oblivio, etiamsi quicquid erat malorum, in meum reciderat caput. Nec enim *Joannes Atensis* ambisset concordiam, ni sibi conscius fuisset, se vana suspicione deceptum mihi movisse eam tragœdiam. Nec video quid obstiterit quo minus coaluerit illa pax, nisi quod non esset satis placatus *Egmondanus*. Nec video cur ille mihi sit infensus, nisi quod pro maledictis, quæ in me ingessit etiam antequam vidisset, non egerim homini gratias. Quod si hoc est consilium quorundam, ut me quovis modo petant, animis etiam gladiatoriis ac fictis criminibus, primum videant ne hoc non sit illis, tam secundis ventis successurum quam putant, & si succedat, videant ne non tam felix futurum sit quam sibi pollicentur. Postremo si decreverunt prorsus abolere *Lutherum*, paulo melius succedet, si me non admisceant. Quicquid tamen molientur alii, me nemo divellet à petra *Christi*, nullus involvet ulli factioni. Quod si fuissem *Lutheranus*, nihil aliud dicam, res illius melius haberent. Sed absit ut aliud sim quam *Christianus*. Hactenus in illum non scripsi. Verum est, si non prodest mihi metus periculorum, si præter alias causas innumeras, ocii penuria, senectus, corporis imbecillitas, certe prosit imperitia rei Theologicæ, quam isti mihi summam tribuunt, & ego magna ex parte agnosco. Postremo cum tres Academiæ damnarint *Lutherum*, cum summus ipse Pontifex fulmen suum in eum torserit, cum suum addiderit Cæsar, quid habitura sit momenti meæ censuræ accessio, vermiculi potius quam hominis? præsertim cum undique tam multi prodeant vestro judicio doctissimi, qui scribant in *Lutherum*? Et tamen pro mea virili non deero, neque tranquillitati Ecclesiæ Catholicæ, neque veritati Euangelicæ, neque dignitati *Romani* Pontificis, cum licebit. Et fortassis plus adferam momenti, quam ii qui putant his tumultibus rem posse confici. Illud nobis videndum, ne sic oderimus *Lutherum*, ut illius odio perdamus & ea quæ sunt optima: & ita serviamus dignitati nostræ, ut non lædamus auctoritatem Euangelicæ veritatis: & ita faveamus hominum gloriæ, ne quid officiamus gloriæ *Christi*. In me interim si quid habetis, ne agite conviciis, quemadmodum nuper apud Rectorem *Rosemundanum* egit *Egmondanus*, & nunquam non agit *Vincentius*. Argumentis agite, & satisfaciam vobis per omnia. Quod si voletis officiis certare, non patiar me vinci. Sin erunt qui malint maleficiis contendere, non contendam quidem in hoc genere vincere, sed tamen conabor meam innocentiam defendere; nec puto defutura præsidia *Christi* ac bonorum virorum. Bene valete, domini reverendi, & fratres in *Christo* observandi. Ex *Anderlaco*, Anno 1521.

EPISTOLA DCIV.

Erasmus Roterodamus Nicolao Everardo, Hollandiæ Præsidi, S. D.

Si patriæ pietas apud me parum valeret, tamen vel tui unius charitas me facile posset, non dicam in *Hollandiam*, sed ad quamlibet procul semotam pertrahere regionem. Sed jam diu iturientem, ac subinde profectionem adornantem, semper aliquid exortum novæ remoræ non sinit hinc avelli. Neque enim consilium est, insulam istam alias adire quam æstivis mensibus. At æstas apud vos adeo brevis est, ut aliquando nulla sit, priusque sentiamus eam abire quam senserimus advenisse. Nunquam æque mihi compertum fuit nos cœlo vivere, potius quam cibis. Totam hanc æstatem rusticatus sum, nec unquam quicquam cessit felicius. Tanto redditus sum vegetior hoc cœlo puriore, ut alium esse dicas. Neque tamen minus faveo meæ *Hollandiæ*, quod tam male conveniat cum cœlo. Imo miram quandam animo persentio voluptatem, quum animadverto illam cæteris rebus uberem, præclaris etiam ac posteritatis memoria dignis ingeniis ditescere. Quoties enim illi sum gratulatus *Martinum Dorpium*, qui nostratium Theologorum unus, scholasticam Theologiam cum melioris literaturæ peritia, qui solidam sapientiam cum vera eloquentia conjunxisset? At his diebus nos invisit *Hermannus Lethmannus* patria *Gaudanus*, qui, nisi fallor, *Dorpium*, aut æquabit, aut vincet etiam, nisi quod *Dorpius* assiduo studio seipsum quotidie vincit. *Hermannus* quum antequam stadium Theologicum ingrederetur, feliciter esset auspicatus *Græcarum* ac bonarum, ut vocant, literarum notitiam, ita se gessit in hoc cursu *Sorbonicæ* Theologiæ, ut omnium punctis primas meruerit, idque in ea schola, quæ sine controversia in hoc studiorum genere semper primas tenuit. Neque vero tantum est instructus argutiis illis, quibus in scholis velitantur, nihil Conciliorum, nihil historiarum, nihil veterum Theologorum non excussit, atque adeo habet in promptu. Ingenium velox ac rapidum, discendi aviditas inexplebilis, judicium præsens & expeditum; quodque in hoc genere rarum est, nihil habet arrogantiæ, nihil bilis, nihil supercilii. Mira comitas, mira modestia. Audit patienter quoslibet. Cedit etiam inferioribus. Plerique ubi metam illam *Sorbonicam* contigerunt, perinde quasi jam defuncti sint omni studio, in ocium sese recipiunt, aut neglectis libris, sacerdotiis accumulandis invigilant. Hic tanta cum laude Thologiæ lauream assequutus, tam avide versatur in evolvendis optimis Auctoribus, quasi non dimissus à studio, sed nunc demum admissus sit ad seria studia. Sic autem amplectitur has humaniores literas, ut suæ professionis tamen non sit desertor. Proinde me quidem magna quædam spes habet, aut hunc, aut neminem fore, qui veterem ac novam eruditionem sic misceat ac temperet, ut utriusque generis sodalibus abunde satisfiat; siquidem annum vix attigit trigesimum. Et est corporis valetudo prospera, quæ hoc magis pollicetur vivacitatem, quod ipse victus sit temperatissimi: si tamen hoc homini perpetuo licebit apud *Hollandos*. Neque dubito quin huic similes complures sint exorituri, si modo hæc regio didicerit habere honorem eximiis ingeniis, & intellexerit, quanto veriorem ac vivaciorem gloriam sit hinc latura. Non tibi commendo *Hermannum*: non enim dubito quin tibi notior sit quam mihi, neque me præterit, quo studio soleas ejusmodi prosequi; tantum rogo, ut eum & reliquis *Hollandiæ* nostræ proceribus commendare studeas. Sic citius sibi parabit opinionem apud universos, si primorum suffragiis commendabitur, & eorum judicio probabitur, qui apud omnes sunt probatissimi. Ipse quidem non ambit gloriam, sed hoc magis promeretur. Et ad publicam utilitatem pertinet, ut de viris optimis optime sentiat & populus. Satis feliciter ubique gliscebant bona studia, quamlibet obstrepentibus ranis, nisi *Lutherana* Tragœdia exorta turbasset omnia. Et quasi hoc parum sit mali, vereor ne, nisi Deus aliquis ἀπὸ μηχανῆς hos in dies gliscentes bellorum tumultus componat, non turbentur modo, verum etiam extinguantur. Totus orbis *Christianus*, velut in duo divisus, exitiabili bello inter sese committitur. Duo Principes, ut summi ita juvenes, magisque animi magnitudine feroces, quam usu rerum callidi, devotis animis, alter in alterius perniciem imminentes, orbem secum in fata trahunt, atque interim ô Deum immortalem, ubi *Romani* Pontificis auctoritas? Ea quum quæstus negotium commendatur, potest & angelis & dæmonibus imperare, hic nihil potest apud filios suos à tam pernicioso bello coercendos? Ubi nunc

An. 1521. nunc isti nimium vocales Ecclesiastæ? Hic aut linguam non habent, aut habent adulatricem. Fortassis olim dicet *Carolus* noster, *Non putaram bellum rem esse tam pestiferam*. Sed hoc dictum nimio nobis constabit. Cæterum nos his in rebus nihil aliud possumus, quam à superis optare meliora. Si nostra aula decem haberet tui similes, melius cum rebus humanis ageretur. Sed ut ad studiorum causam redeam, posteaquam *Lutheranum* negotium confectum est, quod utinam recte confectum sit, eo redeunt unde cœperant. Palam in concionibus & lectionibus publicis damnant linguas ac politiores literas, in *Erasmum* nominatim magnis conviciis debacchantur quidam. Nec video profecto, quid sibi proposuerint. Etenim si hoc agunt, ut populus intelligat in istis ordinibus esse homines impudenter maledicos, hoc jam persuasius est populo, quam ut ipsis expediat. Sin illud agunt, ut juvenes à bonis literis alienos, ad suæ theologiæ studium allectent, non poterant eos magis deterrere, quam hujusmodi moribus. *Lutetiæ*, *Cantabrigiæ*que sic floret Theologiæ studium, ut nunquam alias æque. Quid in causa? Nimirum quod sese accommodant seculo aliò se flectenti, quod has meliores literas, vel vi irrumpere conantes, non repellunt ut hostes, sed ut hospites comiter amplectuntur. Quod *Lovanii* frigent Theologorum scholæ, (nam hoc queruntur quidam) mihi non possint imputare, qui neminem unquam verbo sim dehortatus. Sed paucorum rabiosa pariter atque indocta maledicentia probos animos alienat. Porro quod à paucis fit, omnibus imputat vulgus, quum videat hæc toties tam impune fieri, quum tantas excitarint tragœdias ob unam voculam à *Græca* linguæ Professore dictam, quæ tamen ad nullius contumeliam pertinebat. Vehementer probo, quod maledicis libellis opposuerint Cæsaris edictum, etiamsi nullus istorum queritur de libellis plus quam famosis, quos ut audio subinde novos *Colonia* profert *Pfeffercornus*, neque clam est quorum impulsu id faciat. At oportebat eadem opera linguis hujusmodi, sceleratioribus etiam quam sint libelli famosi, Cæsaris edictum aliquod opponere. Alioqui præclare cum bonis viris agetur, si talibus scurris, quibus præter impudentiam & linguam maledicam nihil est, impune erit publicitus incessere famam alienam; & aliis fas non erit libris editis, qua licet, suæ famæ patrocinari. Indignantur si quis in epistola queratur apud amicum, quod ipsi publice designant apud populum. Equidem cupiam sic tueri me ut alios non lædam, sed si quis sic hominem impetat, ut suam vitam tueri non possit, nisi vitam adimat impetenti, leges hoc illi imputant qui causam dedit. Dices, in jus voca. Quo tandem? Nec Principem, nec Episcopum agnoscunt judicem. Pseudomonachi, quorum libidine res temperantur, sic se gerunt, ut ab his subornari videantur. Priores aut favent, aut in hos jus non habent. Quærendus igitur illorum vicarius, ut vocant. Atque interim is, qui hodie debacchatus est apud populum, alibi prandebit. Proinde his rebus freti scurræ, nihil non audent. Vix credas, quam his factis suis alienant à se multitudinem omnem, sed præcipue primarios cordatosque viros. Hoc ubi sentiunt, mihi videlicet imputant malum, quod ipsi sibi suo jumento accersierunt. Ego tumultus istorum vel ridere possum, tantum doleo culpa hominum male audire Theologiam, malo fermento vitiari studiorum dulcedinem, ac publicos infici mores. Bene vale, vir ornatissime. Ex *Anderlaco*, Anno 1521.

EPISTOLA DCV.

Erasmus Roterod. Guilielmo Budæo S. D.

CUM proxime *Brugis* essem in celeberrimo Cæsaris comitatu, in uno saltu multos cepi lepores, ut habet proverbium, hoc est, complures amicos eadem opera salutavi, sed imprimis non minus humanum quam magnum, hoc est non minus amandum quam reverendum, Cardinalem *Eboracensem*, quam Regis sui nomine legatione fungentem *Carolus* noster plane regia quadam munificentia excepit. Aderant *Cutbertus Tonstallus*, *Thomas Morus*, ac *Guilielmus Montjoius*, præter alios innumeros, quos ideo non commemoro, quod sciam eos tibi adhuc incognitos. *Thomas Morus* magnam spem animo conceperat, ut *Caleti* in *Gallica* legatione te complecteretur. Cardinalis adventus hoc nomine mihi fuit jucundior, quod sperabam fore, ut tumultus ii, qui inter summates orbis Principes magno generis humani periculo vertuntur, hujus prudentia atque auctoritate componerentur. Verum, ut nunc res habent, non video quid sperem, nisi θεός τις ἀπὸ μηχανῆς φανῇ, nostra consilia vertat in melius. Sed hi Regum motus non dirimunt Musarum fœdera. Sunt quorum rationibus conducit, non optime convenire Cæsari & *Galliarum* Regi. Hi dissidii seminarium subjiciunt arte nimirum tyrannica, ut dum nos mutuis dissensionibus opes nostras attenuamus; ipsi suam stabiliant tyrannidem. Divinas, opinor, quos sentiam. Utinam hoc provideant utrique Principes, ne post emittant vocem illam seræ prudentiæ, nimioque emptæ, *Non putaram*. Est quod *Moro* gratuleris: nam Rex hunc, nec ambientem, nec flagitantem, munere magnifico honestavit, addito salario nequaquam pœnitendo: est enim Principi suo à Thesauris. Ea functio apud *Britannos*, ut est splendida cum primis atque honorifica, ita non admodum est obnoxia, nec invidiæ, nec molestis negotiis. Erat competitor, homo sat gratiosus, qui sic ambiebat hoc muneris, ut non gravaretur suo victu ciboque gerere. At Rex optimus hic certissimum in *Morum* favoris argumentum dedit, qui non ambienti salarium etiam addere maluerit, quam gratuitum magistratum admittere. Nec hoc contentus Princeps benignissimus, Equitis aurati dignitatem adjecit. Neque dubitandum est, quin illum sit amplioribus ornamentis aliquando cumulaturus, quum sese offeret occasio. Siquidem cœlibes evehere longe proclivius est Principibus. At *Morus* sic est admixtus ordini conjugum, ut nec uxoris obitu sit emancipandus. Priorem enim, quam virginem duxerat, extulit, & hanc viduus viduam duxit. Sed hunc Principis animum hoc magis gratulor *Moro*, quod quicquid huic accesserit vel auctoritatis vel gratiæ, id existimem bonis studiis accedere. Quibus ille sic favet, ut si pares essent animo facultates, non deesset apud *Britannos* felicibus ingeniis candidus ac benignus *Mecænas*. Solent aulæ Principum idem facere quod Medici, qui corpus sibi traditum primum inaniunt, mox implent ac vegetant. Nec dubito quin *Moro* nostro simile quippiam acciderit hactenus. Quid tibi venerit usu, tute melius nosti. Et tamen illius benignitatem senserunt ingenia, quum adeo non abundaret illi quod largiretur, ut ære gravaretur alieno. Nec hac parte solum ornat studia, quod ipse doctissimus candide favet doctis omnibus, verum etiam quod universam familiam honestissimis literarum studiis excolendam curat, novo quidem hactenus exemplo, sed quod brevi plures, nisi fallor, sint imitaturi: adeo feliciter succedit. Habet filias tres, quarum maxima natu *Margareta*, jam nupta est juveni, primum beato, deinde moribus integerrimis ac modestissimis, postremo non alieno à nostris studiis. Omnes à teneris annis curavit imbuendas, primum castis ac sanctis moribus, deinde politioribus literis. Filiabus tribus quartam adjunxit puellam, quam benignitatis gratia alit, ut illis sit sodalis. Habet privignam mira forma raroque ingenio puellam, annos jam aliquot nuptam, juveni non indocto, sed cujus moribus nihil sit magis aureum. Habet filium ex uxore priore, natum annos plus minus tredecim, ex liberis natu minimum. Ante annum visum est *Moro* mihi specimen aliquod exhibere, quantum in literis profecissent. Jussit ut omnes ad me scriberent, & quidem suo quisque *Marte*: nec argumentum est suppeditatum, nec in sermone quicquam est correctum; etenim cum illi schedas obtulissent patri castigandas, ille velut offensus incommoda scriptura, jussit, ut eadem accuratius ac purius describerent. Id ubi factum est, ne sylla-

An. 1521. syllaba quidem mutata, literas obsignatas ad me misit. Crede mihi, *Budae*, nihil æque sum admiratus. In sensibus nihil erat ineptum, aut puellare: sermo talis, ut sentires esse quotidie proficientium. Hunc chorum amabilem una cum sponsis duobus domi habet. Nullam illic videbis ociosam, nullam ineptiis muliebribus occupatam. Illis *T. Livius* est in manibus. Nam eo progressæ sunt, ut Auctores hujusmodi legant & intelligant citra interpretem, nisi si quod incidat verbum, quod me quoque fortassis, aut mei similem fuerat remoraturum. Uxor, ingenio magis ac rerum usu quam eruditione valens, mira dexteritate moderatur omne collegium, ἐργοδιώκτου cujuspiam vicibus fungens, pensum cuique præscribens atque exigens, neque sinens cessare quenquam, nec frivolis occupari. Soles in literis tuis subinde queri, quod tua causa male audiret philologia, quæ tibi duo mala conciliasset, valetudinis, ac rei familiaris dispendium. At *Morus* hoc agit, ut omnibus nominibus, & apud omnes bene audiat, hoc literis debere se prædicans, quod prosperiore sit valetudine, quod optimo Principi, quod suis & exteris charus & gratiosus, quod re lautiore, quod sibi, quod amicis jucundior, quod patriæ, quod cognatis & affinibus utilior, quod ad aulæ commercium, quod ad procerum convictum, quod ad omnem vitæ consuetudinem accommodatior, denique quod superis gratior. Primum male audiebant studia, quod sensum communem adimerent addicto cultori. Nulla est profectio, nulla negotia tam multa, tam ardua, quæ libellos *Moro* de manibus excutiant, & tamen vix alium reperies, qui magis sit omnibus omnium horarum homo, qui ad obsequium facilior, ad congressus magis obvius, in colloquio magis alacer, quique tantum veræ prudentiæ cum tanta morum suavitate conjunxerit. Quibus rebus factum est, ut quum ante paucos dies literarum amor ad omne vitæ vel præsidium, vel ornamentum haberetur inutilis, nunc nemo pene sit magnatum, qui liberos ut majorum imaginibus dignos agnoscat, nisi bonis literis eruditos. Quin & Monarchis ipsis bona regalium decorum pars abesse videtur, in quibus literarum peritia desideretur. Jam neminem fere mortalium non habebat hæc persuasio, sexui fœminino literas, & ad castitatem & ad famam esse inutiles. Nec ipse quondam prorsus ab hac abhorrui sententia, verum hanc mihi *Morus* penitus excussit animo. Etenim quum duabus rebus potissimum periclitetur puellarum castitas, ocio, ac lascivis lusibus, ab horum utroque literarum arcet amor. Nec alia res melius tuetur famam integram, quam mores incontaminati. Nec ullæ firmius castæ sunt, quam quæ judicio castæ sunt. Neque vero improbo consilium eorum, qui manuariis operis prospiciunt pudicitiæ filiarum. Verum nulla res sic totum puellæ pectus occupat, ut studium. Atque hinc præter hoc fructus quod animus ab ocio pernicioso prohibetur, hauriuntur optima præcepta, quæ mentem ad virtutem & instituant & inflamment. Multis simplicitas & rerum inscitia pudicitiæ jacturam attulit, priusquam scirent quibus rebus tantus thesaurus periclitaretur. Neque video cur maritis sit metuendum, ne minus habeant morigeras, si doctas habeant, nisi si qui tales sint, ut ea velint exigere ab uxoribus quæ non sunt exigenda à probis matronis. Imo mea sententia nihil est intractabilius inscitia. Certe hoc præstat animus cultura studiorum exercitatus, ut intelligat æquas probasque rationes, videatque quid deceat, quid expediat. Atqui propemodum persuasit, qui rem docuit. Ad hæc quum jucunditas firmitasque conjugii magis ab animorum benevolentia, quam corporum amore proficiscatur, multo tenacioribus vinculis junguntur, quos ingeniorum quoque charitas copulat. Magisque veretur maritum uxor, quem agnoscit & præceptorem. Nec ideo minus habebit pietatis, quia minus habet superstitionis. Equidem malo talentum auri puri, quam tria talenta multo plumbo scoriaque viciata. Audimus passim alias mulierculas sic à concione redeuntes, ut prædicent mirifice fuisse concionatum qui dixit, ac vultum hominis graphice depingunt. Cæterum neque quid dixerit, neque quale sit, quod dixit, recensere possunt. Hæ tibi totam pene concionem ordine referunt non sine delectu; si quid stulte, si quid impie, si quid extra rem effutiit Ecclesiastes, quemadmodum hodie non raro fieri videmus, id norunt vel ridere, vel negligere, vel detestari. Atque hoc demum est audire sacras conciones. Cum hujusmodi demum vere jucundum est convivere. Plurimum enim ab istis dissentio, qui conjuges non in alium usum habent, quam ad obsequium voluptatis, quam ad rem magis appositæ sunt semifatuæ. Pectus habeat oportet, quæ familiam contineat in officio, quæ liberorum mores fingat ac formet, quæ marito per omnia satisfaciat. Cæterum cum proximo colloquio illud objecissem *Moro*, quod si quid humanitus accideret, fore ut gravius discruciaretur earum desiderio, in quibus instituendis tantum insumpsisset operæ; respondit incunctanter, Si quid acciderit, quod vitari non potest, malim eas mori doctas, quam indoctas. Moxque mihi venit in mentem, *Phocionis*, ni fallor, apophthegma, cui bibituro cicutam cum uxor acclamaret, mi vir, innocens morieris: Quid, inquit, ais, uxor, an me malles nocentem mori? Interim illa cogitatio subiit animum meum, ut vos duos ceu duces quosdam eximios in hoc laudis genere componam, veluti si quis *Camillum* committat cum *Scipione Africano*. Tu & pluribus annis & iniquiore seculo cum literarum hostibus es conflictatus, hoc certe calculo *Moro* superior. Cæterum quod tu in filiis tantum ac fratribus ausus es moliri, hoc ille non dubitat, & in uxoribus & in filiabus facere, fortiter contempta novi exempli invidia. Quo nomine vicissim ille te præcellit. Tu rursum libris editis utriusque literaturæ proventum magis auxisti quam ille, copiosius etiam, uti nobis pollicemur, in posterum aucturus, si modo cœperis opes tuas è scriniis depromptas in populum elargiri. Quanquam & à *Moro* magnum aliquid expectat juventus, quod ille multum adhuc absit à senectute, & patrem habet, non minorem arbitror annis octoginta, mire virenti senectute, ut vix alium reperias, qui bellius gestet ætatem. Unde licet & *Moro* longævitatem ominari. Video qua in re plurimum adjumenti possis adferre *Græcanicis* studiis, nimirum si copiosissimo Lexico nobis non tantum recenseas vocabula, verum etiam idiomata, & *Græci* sermonis tropos non quibuslibet notos & obvios explices. Est quidem, fateor, hoc argumentum humilius & infra tuam dignitatem, sed arbitror esse boni viri, publicæ utilitatis gratia semet aliquo usque demittere, quod à sapienti suo exigit *Plato*. *Aleander* jam diu apud nos est, sed hujus hactenus nobis maligna fuit copia, quod sategerit in hoc *Lutherano* negotio, in quo sane fortem ac strenuum virum se præbuit. Hoc ubi defunctus erit, imo quia jam prope defunctus est, licebit aliquoties hominis consuetudine frui, non minus amœna, quam erudita. *Vives* in stadio literario non minus feliciter quam gnaviter decertat, at si satis ingenium hominis novi, non conquiescet, donec omnes à tergo reliquerit. Amo vos omnes, quod *Brixium* vestro consilio viceritis, & illum amo, quod se amicorum judiciis permiserit. *Morus* adeo nihil molietur hostile, ut ne meminerit quidem superioris conflictatiunculæ. Valde mihi placuit, quod ad exemplum tuum, sese bilinguibus epistolis exercet: nec dubito quin illi sit successurum quod tu sane juveniliter, sed felicissime primus es ausus, & apud *Gallos* & hoc seculo. Ejus literis non minus humanis quam eruditis respondebo, si quid dabitur ocii. Hæc scripsimus ex rure *Anderlacensi*, quando tuo exemplo provocati, cœpimus & ipsi rusticari, sed utinam liceat & tuo exemplo ædificare. Utcunque habet, sic mihi successit hæc rusticatio, ut posthac singulis annis eam sim repetiturus. Bene vale. *Anderlaco*, Anno 1521.

EPI-

EPISTOLA DCVI.

Erasmus Roterod. Guilielmo Montjoio S. D.

An. 1521. QUO sincerior est tuus in nos affectus, vir clarissime, quoque tu nobis es *Mecænas* amicior, hoc magis doleo, me tibi non esse perinde felicem amicum, quam animi tui candor iste promerebatur. Scribis isthic per nescio quos spargi rumorem, me *Lutheranæ* factionis non solum fautorem, sed adjutorem etiam, ac propemodum auctorem esse: & hortaris ut me purgem, edito adversus *Lutherum* libro. Quod cum non minus impudens mendacium sit, quam si quis dicat *Erasmum* alatum esse, paucis aperiam fontem, unde rumor iste manarit. Sunt hic aliquot mihi plusquam capitaliter infensi, quod linguas ac bonas literas credar in ipsorum regnum invexisse. Hi & antequam *Lutheri* nomen audisset orbis, undique telum aliquod quærebant, quo suum dolorem ulciscerentur. Itaque qui rumorem hunc primi genuerant, nondum sibi persuaserant quod aliis persuadere conati sunt. Iidem *Hieronymum Aleandrum*, Nuncium Apostolicum, hominem apprime doctum, mihique vetere ac jucundissima necessitudine conjunctum, miris mendaciis in me conati sunt irritare. Volitabant libelli nescio qui maledici hinc atque hinc. Horum suspicionem *Germani* quidam ut ab se depellerent, in me derivarunt. Quid multis? persuaserant homini, ut acri simplicique ingenio prædito, ita credulo, me parum amice de ipso & sentire & loqui. Nec defuerunt qui coalescentem amicitiam novis subinde delationibus discinderent. Cæterum hoc habe tibi quovis *Sibyllæ* folio certius, in omnibus *Lutheri* aut *Lutheranorum* libris, nec unam syllabam esse meam, aut me conscio scriptam. Nec favi, nisi forte favet, qui dehortatur ab instituto: qui pro viribus obstat, ne libri illius exeant in vulgus. Primus enim omnium præsagii futurum, ut hæc res exiret in gravem orbis tumultum. Nec cum *Luthero*, nec cum ullo *Lutherano* foedus clancularium inii: & adeo non addidi cuiquam animos, ut omnes, quos potui, tum dictis tum scriptis deterruerim ab instituto periculoso. Tantum improbabam quorundam præcipites tumultus, præsertim apud populum, priusquam satis appareret quorsum iret *Lutherus*. Nemo non fatetur disciplinam ecclesiasticam longe prolapsam esse à sinceritate Euangelica, populum *Christianum* multis modis gravatum esse, conscientias hominum variis tricis illaqueatas. His malis *Lutherus* bonis ac doctis videbatur remedium aliquod allaturus. Et passim faventibus omnibus, solus exstiti monitor, ut stylum verteret, ac negotium tractaret Euangelica mansuetudine. Nemo te melius novit, quam mihi semper cordi fuerit pax, quam invisum bellum. Itaque si *Lutherus* omnia vere scripsisset, mihi tamen magnopere displiceret seditiosa libertas. Ego vel falli malim in nonnullis, quam tanto orbis tumultu pro veritate digladiari. Et in hujusmodi contentionibus, post cruentas rixas re discussa, tandem comperitur aliquoties eadem esse partis utriusque sententia, de verbis modo dimicatum fuisse. Euangelicæ doctrinæ, *Christi*que gloriæ semper favi, bonis literis hactenus favi, ut servirent gloriæ *Christi*. Dolebam plus satis tribui Theologiæ argutatrici: veterem prorsus aboleri molestum erat. Hic fuit scopus lucubrationum mearum. Nec hujus instituti me pœnitet. *Lutherum* exoriturum, qui potui divinare, qui meis scriptis abuteretur? Jactant enim illum quædam è meis libris hausisse. At quo pacto queam præstare, ne quis meis scriptis abutatur, cum plurimi sint abusi libris Euangelicis? Et tamen si quis Deus mihi prædixisset, hoc seculum exoriturum, quædam aut non scripsissem, aut aliter scripsissem: non quod perniciosa scripserim, sed quod non omnia quovis tempore recte dicuntur. Atque ego sane hoc animo sum, ut ne *Turcas* quidem cupiam offendere, si liceat. *Germani* fremunt in me, quod adverser *Luthero*, & isthic, ut video, sum *Lutheranus*? Ita veluti *Mercurius* quispiam versatilis, alius sum hic, alius isthic. Nec technis quorundam, nec pollicitis, nec odiis aliorum unquam perpelli potui, aut potero, ut alius sim quam *Christianus*. Male sit omnibus, qui gaudent dissidiorum vocabulis. Si *Lutheranus* est, qui tuetur quicquid *Lutherus* scripsit, aut scripturus est, quid me dementius, si *Lutheranus* haberi velim, quum illius libros non legam? Aut quid esset causæ, cur me conjiciam in factionem tam periculosam? Risi vero satis censorem istum, qui ex colloquio deprehendit, *Lutherum* nihil aliud esse quam caudicem ac stipitem, omnis Theologiæ rudem. Utinam vir ille tantum haberet moderationis, quantum habet eruditionis Theologicæ. Et utinam tam studuisset concordiæ *Christianæ*, quam se declaravit aliquid posse in sacris Literis. Sed interim ubi judicium illius qui apud vos habetur, & est, rei Theologicæ callentissimus, qui palam in regia pronunciavit *Erasmum* non minore intervallo relinqui à *Luthero* in scientia sacrarum Literarum, quam ille ab *Erasmo* vinceretur eloquentia? Et qua fronte nunc me volunt committere cum *Luthero*, qui hactenus me blaterarunt nihil aliud esse quam Grammatisten? Sed finge, nihil scire *Lutherum*. Quid tum postea? Bellum vero enthymema illius, qui, ut scribis, placido vultu te intuens, subindicavit, si *Lutherus* esset indoctus, à me profectos illius libros. *Germania* tot viris eruditis & eloquentibus abundat, & ego tam longe semotus solus illi adsui scribenti. Quid opus erat ad ista tam stolida respondere? Sed magnates sunt qui ista dicunt. Sed neque stemmata, neque torques addit sapientiam. Præstaret istos in conviviis de venatu loqui, potius quam de his rebus, quas non intelligunt. *Lutherus* suos libros agnovit omnes apud Cæsarem. Ego nihil unquam edidi, cui non apposuerim nominis mei titulum. Nec unquam aliena mihi vendicavi, nec mea titulis alienis supposui. Ab obscœnitate, à seditione, à periculosa asseveratione semper abstinui. Ecclesiæ judicio mea semper submisi, doctorum hominum consiliis libenter auscultavi, paratus etiam nunc sarcire, si quid offendit doctos & graves viros. Excipio paucos, qui & impotentis odii, & parum integri judicii sui, manifesta dederunt argumenta. Mihi nunquam fuit animus pugnare cum Ecclesiæ primatibus. Si præscribent quæ facient ad gloriam *Christi*, lubentes amplectemur. Sin erit quod nobis merito displiceat, modo ne sit palam impium, tolerabimus. Habent illi dominum suum, cui stant, aut cadunt. Et arbitror fas esse tacere quod verum est, si non sit spes fructus. Sic *Christus* tacuit apud *Herodem*. Nec sum tam temerarius, ut pugnare velim cum edictis summorum Principum, tantillus vermiculus. Si poscent à me consilium, & volent id licere tuto, dabo pro mea simplicitate, si non prudens, certe fidele. Non de nihilo est, quod hic affectus tot gentium animos occupavit, ac subinde repullulat malum. Fortassis magis expedierit, imitari prudentes Medicos, qui saniem omnem repurgant, priusquam vulnus obducant cicatrice, qui è venis ejiciunt morbi materiam, potius quam illos qui febrim vi depellunt mox recursuram. Si non poscent à me consilium, conquiescam, & quatenus licet serviam Euangelico negotio; & si quid secus agetur quam vellem, precabor *Christum*, ut animos illorum vertat ad meliora. Porro quod scribis, mihi in manu esse, totum hunc tumultum componere, utinam vera prædicaret tua celsitudo. Ne exorta quidem fuisset hæc Tragœdia. Clamitant hic mihi non esse calamum. Imo calamus est, sed innumera sunt quæ dehortantur. *Lutherum* vocare fungum, perfacile est; idoneis argumentis tueri causam fidei, mihi certe difficillimum. Et hactenus non admodum successit aliis. Et tamen ad hoc negotium lubentius accingerer, si certus essem quosdam, qui sub prætextu fidei mundi causam agunt, usuros sua victoria in rem *Christianæ* religionis. Tametsi hoc animo petemus *Basileam*, ut absolutis quæ sunt in manibus, aliquid moliamur quod conducat huic dissidio sopiendo,

An. 1521. certe testemur animum nostrum. Nec tamen video quorsum attineat me tam arduum suscipere negotium, quum sint docti, magni, graves, summa auctoritate præditi, qui jam provinciam aggressi sunt. Argutum vero lemma proferunt isti, qui dicunt, *Qui tacet, consentire videtur*. Si tacent qui non scribunt, ingens consensus est. Et tamen ita tacui, ut *Lutheranos* omnes in me concitarim. Sed ut finiam, optime *Mecænas*, nihil est quod dubites de tuo *Erasmo*, neque pietas, neque religio, neque mores, neque tranquillitas publica, meis literis lædetur. Innocentiam præstare possum, linguas hominum in manu non habeo. Qui talia blaterant redditurі sunt rationem Deo, vel temeritatis, vel malitiæ. Si hominibus parum approbare possum meos conatus, certe confido me *Christo* approbaturum. Et si hoc seculum parum erit gratum laboribus meis, posteritas erit æquiore judicio. Postremo est aliquid vel unius *Christi* calculum tulisse. Hæc scripsi raptim ex tempore, forte oblato tabellione. Scribam alias accuratius. Ex *Anderlaco*, Anno 1521.

EPISTOLA DCVII.

Erasmus Rutgero Rescio suo S. D.

NI tam atrox esset contumelia, mi *Resci* doctissime, prorsus auctor tibi futurus sim, ut vel iniquis conditionibus pacem admitteres. Nunc cum ejusmodi sit contumeliæ genus, ut nemo non detestaturus sit, si quid ejusmodi commisisset herus in suum mancipium, cujusmodi malitiosa conspiratione designarunt ii, quorum partes erant omnem injuriam à frugi scholasticis depellere, non ausim, ut facias, suadere, quod tamen tuo bono factum esse cuperem. Mira vero tyrannis, ipsi quum ne voculæ quidem ullius injuriam ferant, postulant, ut tu tam insignem contumeliam musses, ac propemodum etiam ultro veniam postules, ne quid scilicet illorum decedat dignitati. Res erat digna quæ posteris innotesceret. At ego puto generosius esse vindictæ genus, si, quemadmodum hactenus fecisti, *Græcæ* literaturæ professionem, quam maxime cohonestes & integerrimis tuis moribus, & docendi vigilantia. Quod si non impetras hoc ab animo tuo, ut litem remittas, id quod ego nolim abs te flagitare, quando famæ res agitur, fac ita litiges, quemadmodum hactenus est à vobis litigatum. Nam quum proxime essem *Lovanii*, sic obesulus, rubicundulus & alacer eras, ut mihi lite non macerari, sed saginari videaris. Et habes te dignum adversarium *Joannem Calabrum* Medicum, qui te pallore macieque refert; excepta ætate adeo tui non dissimilis, ut periculum sit, ne cui videaris litigare cum patre. Quanquam vir ille, mea sententia, non peccavit malitia, sed obsequio. Bene vale, *Resci* charissime. *Anderlaco*, Anno 1521.

EPISTOLA DCVIII.

Lodovico à Prato, Præfecto Gandavensi, Erasmus Roterodamus S. D.

VIR non uno decorum genere clarissime, quum *Antonius Clava* frequenter ad me scribat, nec ullo in argumento illum destituat mirabilis illa *Suadela*, quam illi natura insitam auxit usus & eruditio: tamen nullam causam egit unquam vel ardentius, vel copiosius, quam proximis literis: mecum majorem in modum expostulans, quod immemor veteris promissi nihil adhuc scripserim celsitudini tuæ, sic de me meritæ, quotidieque merenti. Facit ille quidem amice, quod exstimulat ad scribendum, tametsi nihil opus erat stimulo, si per immensos studiorum labores liceret hac in parte vel animo meo, vel amicorum votis ac meritis respondere, sed amicius erat facturus, si argumentum etiam epistolæ suppeditasset. Animum istum tuum vere generosum, ac majorum tuorum clarissimis imaginibus dignissimum, & olim in adolescente *Lovanii* degustaram, & nunc frequenter ex complurium prædicatione disco. Porro vix quisquam isthinc ad nos venit, quin multa memoriter narret, quanto studio, quanta facundia, quantis lateribus passim agas causam *Erasmi*. Maximi optimique patroni solent in pessimis adhiberi causis, & ingens patronus magno reo conveniebat. Ego vero quum infimæ sortis sim, & causa sit adeo bona, ut qui negotium facessunt, hoc ipso nomine multam mihi gratiam debeant, quo me in jus vocant, tamen & adversariorum improbitas, condensatæque phalanges, & horum temporum infelicitas, quibus nihil non licet audaciæ, impudentiæ, hypocrisi, quæstui, ambitioni, adulationi, faciunt, ut magni Proceres humilium clientulorum facillimas causas agere cogantur. Olim, ut habent apologi, membra conspirarant adversus ventrem: nunc è diverso ventres adversus reliquum corpus conjurati bellum gerunt: quibus si pessime velim, nihil magis optarim, quam hanc ipsam, quam habent, mentem. Quo magis isti blaterant in bonas literas, hoc magis ac magis ubique efflorescunt. Cum *Luthero* nihil unquam mihi fuit negotii, nisi quod est cum quovis homine *Christiano*. Hujus causam nemo magis sublevat, quam qui illam omnibus machinis impugnant: ac miris modis dum illum atrocissime traducunt, & hostem commendant affectibus populi, & sibi conciliant odium. Quod ni *Lutherus* se suis ipsius telis confoderet, in dies atrociora scribendo, plurimum debebat hostium suorum stoliditati. Illud video, si *Scyllam* hanc effugerimus, restare *Charybdim*, quæ semel universam *Christiani* populi libertatem absorbeat. Euangelicæque doctrinæ scintillam omnem exstinguat. Quis enim feret hoc stolidum hominum genus, quod hactenus fucis ac malis artibus tyrannidem exercuit in *Christi* gregem, quorum gulæ, fastui, libidini, avaritiæ nihil est satis? Sed utinam Deus, aut det illis mentem meliorem, aut eos aliquo releget, ne diutius obstrepant Euangelio *Christi*. Nos infracto animo, quod semper egimus, agimus, bonis literis ac veræ pietati pro nostra virili consulentes, sic tamen ut odiosis tumultibus nos nequaquam admisceamus. Prodesse cupimus, & præstat quiescere, ubi nulla spes profectus arridet. Cæterum, ut finiam epistolam, scito me probe scire, quantopere debeam tuo isti in me animo, declaraturum officia tanta non prorsus penes hominem ingratum & immemorem esse deposita, si quando sese dederit opportunitas. *Christus* Optimus Maximus te nobis, tibi animum istum quam diutissime servet. Salutem dices amicis omnibus, nominatim *Antonio Clavæ*, quo nihil candidius, nihil amicius, & *Guilielmo Valo*, plane digno, quem *Guilielmorum* meorum adscribam catalogo, cui nuper unum detraxit fatorum invidia Cardinalem *Croium*, in quo brevi declaravit fortuna, quid in utramque partem valeat. Vidimus repente ad summum dignitatis fastigium evectum, ac subito ceu flosculum *Parcarum* pollice succisum. Bene vale, vir clarissime. Hæc ex tempore, ne *Clava* rursus acrius etiam mecum litiget. *Lovanio*, Anno 1521.

EPISTOLA DCIX.

Erasmus Rot. Hermanno Frisio S. D.

ERVDITISSIME juvenis, ostendi *Moro* in literis tuis locum, qui ad illum attinebat: ille simulatque gustarat phrasim, totas perlegit, & amare cœpit ingenium tuum. Amo *Brixii* ingenium non vulgariter, phrasim admiror, sed utinam exerceret utrunque in argumento plausibiliore. Contemnit, ut scribis, ille *Morum*: atqui vereor, ne sero sentiat illum sibi non fuisse contemnendum: illud curandum *Brixio*, ita stylum temperet, ut non solum eruditus, verum etiam vir bonus & æquus habeatur. Consulat amicos suos graves & eruditos, *Budæum*, *Deloinum*, *Ruseum*, & *Ruellium*, potius quam juvenilem animi impetum. *Brixius* interpretatus est dictum, nescio quod, ex meis ad *Beraldum* schedis, quasi ipsi priores tribuerim in eru-

An. 1521. eruditionis laude: nec sum adeo indoctus, nec adeo *Moro* amicus, ut non perspiciam, quid inter eos intersit: imo volebam illum Musarum præsidiis certare, non conviciis. Et confido me hoc à *Moro* impetraturum, ut & ille premat, quæ jam adornavit dentatiora, quam ut vel à *Moro*, vel in *Brixium* scribi velim. Etiam atque etiam te rogo, hortare *Brixium*, ut in alio potius argumento suum ingenium exerceat, ita rectius consulet suæ famæ. Bene vale. Saluta *Beraldum* meo nomine diligenter. *Lovanio*, Anno 1521.

EPISTOLA DCX.

Joan. Lodovicus Vives Erasmo Roterodamo, præceptori suo, *S. D.*

PROGRESSO *mihi cum Card.* Crojo *ad fines ditionis nostri Principis*, Erasme *mi longe doctissime & optime*, *libuit proximam ingredi* Franciam, *& parvis paucisque itineribus* Parrhisios *ire: ut & eos inviserem, qui ex vetere mea familiaritate atque amicitia illic supersunt, & novos mihi adsciscerem amicos, quibus cum præsens verbis conjunctioneque vita, & absens suavissime literis oblectarer: illud perincommode rebar accidisse, quod eo tempore adversum pseudodialecticos scripsissem, eosque nominatim* Parrhisienses, *unde non dubitabam, quin multos illius notæ homines, quos modo sophistas appellant, animo parum in me propitio sensurus essem. Verum re ipsa longe aliud sum expertus, quam ipse mihi nimis profecto meticulosa & suspicaci cogitatione confinxeram. Venio* Parrhisios *de via non fessus, sed oblectatus, & amicis per famulum significo me adesse. Convolant ad me frequentes, salutant officiose, gratulantur adventui. Ducunt & illi ad me alios postridie ac reliquis diebus maximi nominis sophistas. Inter colloquendum, ut fit, mentio statim de illorum studiis, mentio de meis. Ego dissimulare sedulo & occultare epistolam ad* Fortem, *& aderat quidem ipse, quam infaustis nimis avibus putabam prodisse mihi. Ibi* Fortis *de epistola ad se mea tacere diutius non potuit. Arrisere omnes, & non solum se illam fassi sunt boni consulere, sed habere quoque mihi gratiam non parvam, quod id opera in ridiculis dementiis confutandis locarim. Ingenia* Parrhisiensium *longe aliter nunc sapere, quam quum ipse ibi studerem philosophiæ. Tametsi nonnulli fabulæ se adhuc & consessui accommodant, nec exsuere omnino vel audent, vel sustinent personam pridem tam favorabilem, & actionem adeo plausibilem: esse inter* Hispanos, *qui sui exemplo magnum ad res meliores momentum afferant:* Joan. Poblationem *totius matheseos esse callentiss. studuisse & politioribus literis feliciter: idem fecisse* Franciscum Mellum, *idem* Gabrielem Aquilinum: *idem se facturum pollicitum esse* Joannem Enzinam *juvenem omnium acerrimum, ut in commentis illis, disputatorem. Mille huic artes, si quis similibus congrediatur armis, impetendi, mille repetendi, totidem evadendi, elabendi, eludendi. Dixerunt multa, vidi ipse plura in* Martino Lusitano *propinquo sui Regis, cujus meritæ mentio totam sibi epistolam postularet, qui gustato illo sophismatum amarore, ita saporem illum exhorruit, ut nativa huic & vera humana eruditioni se totum tradiderit, ne dicam, an immerserit? hoc credo, quo melius amarorem illum è palato elueret isto dulcore. Magnos habet in istis disciplinis progressus, in quibus quod suspicabatur me aliquid valere, mirum qua me benevolentia, quo animo, quo favore prosecutus sit. Longum esset enumerare qui homines & quos honores mihi habuerint, ob eandem de ingenio meo opinionem. Nec solum principes nobilesque viri, qui vita ac generi congruas disciplinas suspiciunt, & consectantur, sordes relinquunt sordidis, sed etiam præcipui illius Academiæ Theologi. Vix enim credas quantus sit illorum candor, quanto interpretentur melius omnia, quam multi quos nosti. Ignorant aliquid, dolet hoc iis, scientibus non invident, discentes etiam excitant. Convivatus sum cum istis, & quidem frequenter, & suaviter. Ad mensam tertio verbo sermo statim de te varius, multus etiam sublatis mensis. O mi* Erasme, *dicerem omnia, si patereris te in epistola ad te laudari. Utinam ad alium scriberem. Tacendum itaque erit invito, quid illi dicant de* Hieronymo *tua opera sibiipsi restituto, quid de Novo Testamento suæ integritati reddito, labore longe* Christianæ *pietati utiliore, quam quæ sunt intra mille annos in scholis clamata; quantum admirentur* Paraphrases, *id est,* Paulum *apertius divina illa sua eloquentem sensa; quantum* Adagiis, Copia, *& aliis prophanis Operibus tuis delectentur, & proficiant: ut* Moria *sit omnibus in deliciis, neminem offendat, nimirum quod majestas illorum Theologorum durior & fortior est, quam aliorum. O me rusticum & incivilem, quod de his taceam, te durum, qui jubeas! Sed erit locus, in quo non parebo tibi. Illud nunc feres velis nolis, nulla te illos ex parte spectare, unde non occurras summus, admirabilis, absolutus. Possum tibi plures quam decem ex hominibus ordinis illius nominare, qui suam tibi omnem operam, diligentiam, favorem, studium pollicentur, & deferunt: nihil se tua causa non facturos, suas esse tibi apertas domos, si illuc iveris, paratas facultates, familias, opes, amicos. Precantur te, atque hortantur ut pergas, nihil indoctorum obgannitibus expavescens, de* Christiana *religione bene mereri, & in universum de studiis omnibus, se dare operam ne in concertationibus Theologicis nugentur disputantes. Et ita se res habet. Si quis argumentum ad* Sorbonam *afferat de* Suiseriis *contextum araneis, corrugant protinus frontem & reclamant spectatores, atque explosionibus restant, rejiciuntque è schola. Quin & in altercationibus philosophicis, si quis ænigmatistes instructus veniat, pronunciato multis syncategorematis onusto, & quod* Ethrusco *indigeat conjectore, re alias mire ad pullatam scholasticorum turbam gratiosa, is nunc clamoribus, sibilis, explosionibus, pertumultuose ex diatriba ejicitur. Non dubito quin his gaudeas, pro amore in bona studia tuo, quæ profecto mihi jucundo fuerunt spectaculo. Quanquam res illa publica nondum potuit genus illud* Sphingum *à se avertere. Et hæc quidem, quæ dixi omnia, pertinent ad oblectamentum, ad voluptatem animi mei, quam cepi* Parrhisiis *non exiguam: Illud certe non ad eam solam, sed ad fructum quoque peregrinationis meæ vel maximum fecit, quod* Budæum *jam olim tuum, nunc meum, imo vero nostrum, videre mihi & alloqui contigerit. Proh* Christe *hominem cujusmodi, sive quis ingenium spectet, sive eruditionem, sive mores, sive, quod postremum in illo homine est, fortunam: quæ quum in eo sit splendidissima, minima tamen, & obscurissima est, si cum magnitudine cæterarum dotium claritateque conferatur. Natus est loco nobili in primis, estque in ordine suo honestissima dignitate, ab ultima stirpe gentis ad eam deducta; tum etiam opibus instructus, quæ natalibus non sint pudenda. Cæterum hac parte censendus ille non est: nam cætera illa, ut solaria quædam sydera, stellam hanc fortunæ generisque obscurant. Gaudeo me ad te scribere, & de* Budæo: *nam hujus laudes exserta & clara voce prædicant libri, quos edidit, & ipse admirari celebrareque non cessas hominis virtutes, quas malim multo de te audire, quam ipse narrare. Quam multa legit, & quam multum multa? Omnia, quæ in hunc diem scripsit, abunde ostendunt, quum nihil illi sit non lectum, nihil tamen illum legisse nisi accuratissime. Memoriam quis non admiretur? Bibliothecas mediusfidius dicas hominis pectus, non pectus. Ita sunt illi omnia in numerato, historia, fabulæ, antiquitates, res omnes, verba omnia.* Latine *sic scribit, sic loquitur, ut non sit cur magni nominis non haberetur ætate* Ciceronis, *si tunc vixisset.* Græce *vero, ut profiteantur* Græci *ipsi posse ab illo doceri se linguam suam. Philosophiæ quum esse illum peritissimum clamant volumina quinque* De Asse, *tum vero quantum teneat, nemo facile crediderit, nisi qui eum propius spectarit, & ex interiore, quod ajunt, vita norit. Quemadmodum sit in Auctoribus versatus, nolo quisquam sciat me dicente, sed magistris Annotationibus in* Pandectas Juris, *& libris* De Asse. *Quod Opus ejus* Hermolaos *omnes,*

An. 1521.

omnes, Picos, Politianos, Gazas, Vallas, *cunctam* Italiam *pudefecit; ita ut non minus prudenter illud, quam vere scripserit* Tonstallus *homo doctissimus, fore, ut derisui habitus esset* Budæus, *si Opus* De Asse *antequam ederet, professus fuisset se scripturum.* οὐδ᾽ ἐκεῖνος ψευδὴς, ὅστις ἐπέγραψε, μωμήσασθαι ταῦτα ῥᾷόν ἐστιν ἢ μιμήσασθαι. *Quid ego de moribus loquar? Quid non est in eo summum & suspiciendum, facilitas ne, & humanitas, tum etiam æquitas? an pietas in divos & mortales? Aditus patebat homini ad amplissimam fortunam apertissimus, si vel latum unguem sustinuisset ab exactissima illa, & suis omnibus numeris perfecta virtute discedere. Hanc prætulit omnibus fortunæ promissis, omnibus blandimentis. Nunquam splendore opum perstrictus ab æquo sanctoque oculos deflexit. Scis tu hæc omnia esse vera, & eloquentia tua non majora illa quam sint, facis, nescio an posses, ita jam ad summam pervenere, sed certe ornas, & sic rem se habere persuades. Diligis tu atque adeo amas* Budæum. *Est tibi unus ille in his Cisalpinis terris, quem perpaucis* Italorum *non præferas. Sic de illo sentis, sic colis, venerarisque ingenium, & studia ejus: ille vicissim te, non quo gratiam referat, sed quod ita sentit, Principem te literarum hujus ætatis prædicat, in fastigio locat eruditionis. Ingenium, doctrinam, monumenta tui religiose colit. Famæ ac nominis tui studiosissimus est. Pergite vos amare mutuo, vos colere, vos admirari. Duo estis corpora, sed in iis unicus est animus. Quo spectaculo potest esse gratius aliquod studiosis omnibus aut jucundius? Nam quod tecum epistolis lusit paulo, ut videbitur forsan iis, qui vos non norunt, acerbius, & contra id, quod vestram amicitiam decebat, multa ut tum ex utroque vestrum, tum etiam ex re ipsa intelligo, in causa fuerunt. Primum quod uterque occasionem quæritabat prolixe ad alterum scribendi, nec semper de laudibus. Nam id perpetuum longumque non potest esse: aut si potest, est tamen suus cujusque rei modus. Quumque eloquentia ipsa sine aliquo velut antagonista jaceat, libuit initio vos levibus quibusdam stimulis invicem pungere. Quid enim est Orator, si vel solus dicat, vel non ab alio sollicitetur, atque excitetur? torpeat necesse est, langueatque.* C. Erucium *scribit* Cicero, *negligentissime* Roscium Amerinum *accusasse, quod neminem suspicaretur fore, qui responderet. Itaque primum de Operibus vestris injecta mentio, campus dicendi non angustus: nam scripsistis plurima, & eruditissima, & quæ sunt in manibus studiosorum omnium frequentia. Dumque alter ab altero cur quicque fecerit rationem poscit, ac uterque consilia scriptionum explicat, leviter vel à se avertit, vel in alterum rejecit, quod alter si non improbabat, certe ita factum esse mirabatur. Hinc prima origo concertationum. Puduit utrunque non approbari alteri, per omnia. Et dum longius repetitis consilia, & consiliorum causas, prodiit tua ad* Fabrum Apologia, *quæ velitationem paulo magis accendit, dum tu* Budæo *nimius videris, aut certe videri fingeris, ne pergas aliis scriptis* Fabrum *impetere, tibi contra nimis quam paucus modicusque existimare. Hinc progressum est ad illa, quæ quidam jam nimia, jam atrocia, & intolerabilia judicarunt, quum tibi, quod unum* Budæus *satis sibi esse putat, nunquam amicitiæ claustra videantur excessisse. Ac ne mihi quidem rem totam attentius perpendenti; nam & libere uterque est locutus, confisus simplicitati amicitiæ: & joci illi, qui extraneis armati ac dentati existimantur, amicis inermes sunt, non vulnerant, non mordent, ac vix etiam pungunt, sed titillant solum. Nam & animus, quo dicebantur, nihil minus cupiebat, quam lædere: & ipsa dicta, si non mel, certe nec fel habebant, sed salem, & lusus, quales ipsa quoque dictat amicitia; etiam non ex vulgari nota, sed ex præcipua illa & germana, cujusmodi inter* Ciceronem *&* Atticum Brutumque *fuit, qui sese plerunque non absimilibus epistolis lacessebant. Certe de* Budæi *erga te animo, tametsi eum tibi exploratissimum perspectissimumque esse sat scio, tamen nihil non ausim tibi polliceri. Ostendit ille mihi literas ad se à furiis quibusdam, nam sic melius quam homines nominaro) scriptas, qui dividere vestros animos, & ex unico duos facere moliebantur, suspiciones afferebant sinistre detortas, & semina jactabant discordiarum ex ipsius* Alectus *sinu petita. Dixi quæ mihi pro tempore videbantur, ut* Budæi *animus, si quid forte ex tanto veneno acerbius concepisset, leniretur, ac placaretur. Sed nihil mea oratione opus erat: nam ille quum erga alios omnes tenacissimus est susceptæ amicitiæ, nec facile ab amicitia etiam lacessitus injuria discedit, tum vero te ita in animo suo amoris ac venerationis radicibus defixit, ut nulla inde vi revelli queas. Spondeo tibi pro illo, ut illi pro te feci, amicitiam vestram perpetuam fore, quæ literis, quæ studiis omnibus haud dubie gratissima semper futura est, ac utilissima. Nec hujusce rei auderem sponsor esse, nisi vos tali prudentia præditos esse scirem, ut rebus ipsis sitis semper magis credituri, quam rumusculis, quam obtrectatoribus, quam amicis consulentibus, idque pravo aliquo inductis affectu. Sed hæc de rebus satis. Spero vos tam feliciter faustèque fundamenta jecisse vestræ amicitiæ, ut vi sua stet perpetuo, nec dirui aut labefactari machinis ullis possit. Redeo ad peregrinationem meam. Putarunt amici grande piaculum fore, si quindecim dies cessarem à prælegendo, ita mecum agere cœperunt, ut & Parrhisiis aliquid clamose nugarer. Placuit. Ac ne quid esset serium, somnium delegimus, in quo si dormitassem, non viderer discedere à decoro. Itaque jacens ac subinde dormiens somnium illis somniavi* Scipionis, *à quo excitatus parabam confestim digressum. Multa me illinc avocabant, sed retinuerunt aliquandiu amici tam veteres quam novi, moleste officiosi, qui mihi tot conviviis, tot comessationibus cruditatem jam pepererant: & fuisset res longius progressa, ni reddita mihi peropportune fuisset à Cardinale epistola, qua subito revocabar. Ea lecta jussi illos cum suis jentaculis, prandiis, merendis, cœnis, cum suis pintulis, & artocreis parvis, magnisque, quam optime valere: dieque postquam illinc discessi quinto, qui divæ Trinitati fuit sacer, perveni* Brugas *essedo vectus, postridie hæc ad te scripsi. Vale etiam atque etiam, & salve, mi præceptor.* Brugis, *Anno* 1521.

EPISTOLA DCXI.

Erasmus Roterodamus Joanni Lodovico Vivi S. D.

SUBTRISTEM me ac lassulum, mihique non nihil displicentem, tua me mirum in modum exhilaravit epistola, *Lodovice* doctissime, quæ felicissimum istud tuum iter sic depinxit atque ob oculos posuit, ut mihi tecum viderer peregrinari. Næ te prospero quodam sydere natum esse oportuit, cui tam feliciter successerit, quod perfuga velitatus sis in veteres commilitones tuos sophistas, præsertim *Lutetiæ*, ubi quod hujus disciplinæ veluti regnum & arx quædam esse videbatur, periculum erat ne lapidareris, aut crabronum aculeis confodereris. Profecto gratulor publico successui studiorum, sed privatim etiam gratulor Academiæ *Parisiensi*, ob pristinam consuetudinem illic annis aliquot non insuaviter actam. Quid autem posthac non sperandum, posteaquam *Sorbona* spretis leptologiis, solidam ac veram Theologiam amplectitur? Gaudeo revocari Musas, antehac prorsus exsules à publicis Gymnasiis. Quas tamen sic recipi velim, ut barbariem ac frivolas tricas tantum discutiant; non etiam obruant disciplinas cognitu necessarias, atque ad has perdiscendas conducent etiam, tantum abest ut officiant. Neque enim solis bonis literis vacandum, quod quidam apud *Italos* nimis ethnice faciunt, qui posteaquam *Jovem*, *Bacchum*, *Neptunum*, *Cynthium*, *Cyllenium*, versibus aliquot insulserunt, absolute docti sibi videntur. His literis tum demum suus est honos, quum aliis disciplinis gravioribus, veluti condimentum admiscentur. Cæterum illud sæpe mecum admiror, quum omnes ferme totius orbis Academiæ, veluti resipiscentes, ad sobrietatem quandam componant sese, apud solos *Lovanienses* esse, qui tam pertinaciter obluctentur-

An. 1521. A ctentur melioribus literis, praesertim quum nec in hoc sophistico doctrinae genere magnopere praecellant. Narravit mihi ante annos tres *Joannes* Episcopus *Roffensis*, vir unus vere Episcopus, vere Theologus, in Academia *Cantabrigiensi*, cui Cancellarius est perpetuus, (sic enim illi vocant summum ac perpetuum scholae antistitem) pro sophisticis argutationibus, nunc sobrias ac sanas inter Theologos disputationes agitari, unde discedunt non solum doctiores, verum etiam meliores. *Oxoniensis* Academia, Monachorum quorundam opera nonnihil obluctata est initio, sed Cardinalis ac Regis auctoritate coerciti sunt, qui tantum bonum clarissimae ac vetustissimae scholae invidebant. De *Italia* quid attinet commemorare, in qua semper regnarunt haec studia, sed pene sola, si medicinam, & juris peritiam excipias. Academia *Complutensis* non aliunde celebritatem nominis auspicata est, quam à complectendo linguas, ac bonas literas. Cujus praecipuum ornamentum est egregius ille senex, planeque dignus qui multos vincat *Nestoras*, *Antonius Nebrissensis*. In *Germania* tot fere sunt Academiae, quot oppida. Harum nulla pene est quae non magnis salariis accersat linguarum professores. *Coloniae* nescio quo fato, nunquam in precio fuerunt mansuetiora studia, quod illic, ut audio, regnant examina *Dominicalium* ac *Franciscanorum*. Certe semper liberum fuit cui liberet profiteri, vel mercede. *Lovanii* quibus tumultibus obstitere Proceres, ne quis quamlibet honestam disciplinam profiteretur, vel gratis? Quibus modis conspiratum est adversus rem magno & usui & ornamento futuram, non solum Academiae, sed toti regioni? Prodita est nova vetus constitutio. Adhibita est totius Academiae auctoritas, imploratum est praesidium aulae regiae. Acciti sunt ad suppetias magistratus prophani. Postremo ad lictores ventum est. Nullus non est motus lapis, nihil intentatum relictum est. Ipse hujus tumultus non tantum testis, sed & pars aliqua fuisti. Nec aliud agebatur tanto rerum molimine, quam ne quis politioribus literis adjuvaret Academiae studia, praesertim quum & honestissima essent, quae docebantur, & professores tam sanctis essent moribus, & tam caste profiterentur, ut aliquoties in concionibus audiantur minus ad bonos mores facientia. *Lutetiae* licuit *Fausto* profiteri, quoslibet Poetas, usque ad naenias *Priapeas*, idque more, ne quid aliud dicam, *Faustino*. *Lovanii* non licuit *Neseno* enarrare geographiam *Pomponii Melae*. *Romae* ipsa, *Mediolanum*, ut de caeteris taceam gymnasiis, ingentibus praemiis ambit & evocat eos qui linguas doceant. Nos trilingue collegium, ex municificentia *Buslidianorum* institutum, non minus utilitatis allaturum omni generi studiorum, quam ornamenti toti huic ditioni Caesareae, sic machinis omnibus oppugnavimus, ut majore studio fieri non potuerit. Et tamen haud scio an usquam gentium magis invalescant literae politiores, quam hic; ut plane mihi videre videar illud *Horatianum*, *Duris ut ilex*, & caetera; nam carmen agnoscis. Porro quod scribis istic plerosque tam magnifice sentire de lucubrationibus meis, equidem ut agnosco candorem *Gallicae* gentis erga me, ita vereor ne hic sane nonnihil de tuo in me studio sis admensus, metuoque ne quando poeniteat me spretae *Galliae*, toties tam magnificis conditionibus ad se provocantis. Sed nescio quibus pedicis hic alligor, atque ab his potissimum retineor, quorum odiis expelli poteram. Non licet arena cedere, nec ullus est pugnarum finis. Nulla me res invitavit, ut *Lovanium* commigrarem, nisi coelum salubrius, & locus amoenior. Et ad rixas inexplicabiles mihi videor venisse. *Budaeum*, quem tu meritissimo magnificis laudibus vehis, soleo nonnunquam & apud *Germanos* meos ad invidiam usque jactare, qui cum negare non possint eum esse summum in omni literarum genere, solent causificari, summum quidem esse, sed unum. Atqui hoc, inquam, nomine *Gallia* vincit nostram *Germaniam*, quae nullum habet *Budaeo* parem, tametsi permultos habet mediocres, nonnullos supra mediocritatem. Velitationis illius, qua conflictati sumus, jampridem oblitus sum, tantum abest ut commovear. Et erga *Fabrum* eo sum animo, ut ingrata mihi narret, qui secus de illo praedicat, quam dignum est integerrimo doctissimoque viro. Cardinalem *Croium* quum aliis multis de causis mihi charissimum, hoc etiam nomine amo, quod & te nobis restituerit, & à cruditatis periculo subduxerit. Bene vale, *Lodovice* doctissime, & cura ut te quam primum hic hilarem ac lubentem videamus. *Lovanio*, Anno 1521.

EPISTOLA DCXII.

B *Erasmus Rot. Petro Wichmano, Canonico Anderlacensi, hospiti suo*, S. D.

Qui deplorare solebas fidem misere labefactatam per *Lutheranos*, eidem gratulari debes feliciter revalescenti. In natali divi *Augustini* quidam hic concionatus est, vir ἱεροπρεπεῖ cultu spectabilis. Is inter multa, quae divinitus dixit, mire restituit dignitatem quatuor Ordinum, quos vulgo *Mendicantium* appellant, simulque confessionem, quorum utrunque nonnihil videbatur opera *Lutheranorum* coepisse labascere. Dignitatem Ordinum sic restituit: *Augustinus*, inquit, *fuit fons ille in paradiso, unde prodierunt quatuor amnes*, C *hoc est, quatuor Ordines Mendicantium, sua doctrina, sanctisque moribus irrigantes & foecundantes universam superficiem terrae, hoc est, universam ecclesiam*. Si *Christum* dixisset fontem, quatuor fluvios quatuor Euangelia, non omnino fuisset absurda allegoria. Nunc quid *Augustino* cum illis Ordinibus? Porro quod addebat de irrigando foecundandoque, complures boni viri optabant esse verum, risere permulti Confessionem ita restituit: *Augustinus*, inquit, scripsit multos libros *De confessione*, in quibus confitetur quaedam pene frivola, veluti quemadmodum aliquando contemplatus sit, non sine voluptate, aranéam venari muscam. Hoc, inquit, arguit nihil esse tam minutum, quin oporteat D confiteri. Primum, *Augustinus* illic utitur *Confessionis* vocabulo, ut est anceps, & ad gratiarum actionem, & ad confessionem culpae. Atque in eo Opere, plus laudis sibi tribuit, quàm agnoscit culpae. Neque confitetur sacerdoti, sed Deo. Et tamen ille concionator haec dicens, vulgata voce est usus, quae populo nihil aliud declarat quam eam confessionem, quam sacramentalem vocant Theologi. Hujusmodi cum multa dicant publicitus apud frequentem multitudinem, mirantur se non haberi pro diis. Tertium fortassis ad me pertinebat, qui in declamatione plus aequo tribuere videor matrimonio. Quidam, inquit, damnant coelibatum. Imo nisi nos coelibes fuissemus, jam *Chri-* E *stiana* fides esset exstincta. Olim nemo fere dicebat pro concione, nisi dispositis notariis, qui sermonem exciperent. Quod si fieret hodie, Deus bone, quae fabulae nascerentur! Qui talia dicunt in celeberrima civitate *Brugensi*, quae tot habet eruditos, tot & sine literis felicia sanique judicii ingenia, quid censes eos dicere in pagis, quid in conviviis? O columnas orthodoxae fidei! Hoc te nescire nolui, ne dicas tibi nihil communicatum eorum quae hic geruntur, sed plura coram. Bene vale. *Brugis*, Anno 1521.

EPISTOLA DCXIII.

IN HILARIUM.

F *Erasmus Roterod. Joanni Carondileto, Archiepiscopo Panormitano*, S. D.

An. 1521. Nisi prorsus inane nomen fatorum est, Praesulum ornatissime, equidem arbitror hoc mihi prorsus in fatis esse, ut identidem in hoc genus labyrinthos revolvar, unde molestiae taediique sit plurimum, gloriae quam minimum. Etenim quantopere sudandum sit ei, qui vetustos Auctores temporum ac librariorum culpa, sed multo maxime sciolorum, & audaculorum temeri-

An. 1522. tate, non uno modo depravatos emendare conatur, ut nemo sentit, ita nemo credit, nisi qui periculum ipse fecerit. Verum, illud mihi magni cujusdam, & excelsi animi videtur, publicitus bene mereri de omnibus, vel citra spem rediturae ad benemerentem gratiae: porro, excelsioris etiam animi est, planeque *Regium*, ut ait ille, *male audire quum benefeceris.* Quod mihi jam toties usu venisse ferrem iniquiore animo, nisi perspicerem idem, cum omnibus qui sua industria conati sunt insignem utilitatem adferre rebus mortalium, tum ipsi divo *Hieronymo*, quo viro nihil habet orbis *Latinus* vel doctius vel sanctius, accidisse. Plurimum sudoris compereram in emendando *Hieronymo*, sed plus in *Hilario:* cujus talis est sermonis character, ut etiamsi res per se dilucidas tractaret, tamen esset & intellectu difficilis, & depravatu facilis. Nunc quid censes fuisse negotii, quum res non modo difficillimas, verum etiam inexplicabiles, illa sua phrasi differit, verius quam explicat? Et tamen vix in alium Auctorem plus sibi permisit eruditulorum temeritas: idque potissimum in libris *De Trinitate* & *Synodis:* in quibus quoniam tractantur periculosae de rebus divinis difficultates, oportebat summam adhibere religionem, nec apicem ullum immutare. Siquidem ex collatis variis exemplaribus, deprehendimus alicubi librorum initiis additas praefatiunculas, rursus in fine coronides, in medio pannos assutos, alicubi, quod *Hilarius* suo more fuerat prolocutus, sciolum aliquem absolutius & evidentius conatum explicare. Nonnullis paginis viginti aut triginta versus erant assuti. Jam vero quoties incidebant loca, quae videbantur ab opinionibus inter orthodoxos receptis dissidere, plus quam viginti locis pharmacum admiscuerant, maxime quoties disputat de doloribus, aut cruciatibus, quibus affectum fuit corpus & anima Domini nostri *Jesu Christi.* Id facit, cum aliis aliquot locis, tum praecipue libro *De Trinitate* decimo, sed ita perplexe, ut aliquoties plane videatur *Christo* tribuere corpus & animam nullis obnoxiam molestiis affectionibus. Ad id docendum, quum adhiberet collationem, de telo aquam aut ignem ictu violento penetrante sine vulneris sensu, propterea quod corpus, in quod fit impetus, non sit capax vulneris, etiamsi teli nativa vis est vulnus infligere, de suo parenthesin admiscuit quispiam, si tamen id apte comparabitur. Rursum quum paulo post subjiceret: *Habuerit sane illud Domini corpus doloris nostri naturam, si corpus nostrum id natura habet, ut calcet undas, & super fluctus eat*, &c. Nimirum ex hac dissimilitudine colligens *Jesu* corpus etiam in sensu doloris nostris corporibus fuisse dissimile, sic ab illis correcta fuerat scriptura: *Habuerit sane illud Domini corpus* (ex peccato) *doloris nostri naturam, si corpus nostrum id natura habet, ut calcet undas* (suapte natura, sine mirabili adjutorio Dei) *& super fluctus eat*, &c. Ac paulo inferius, quum divus *Hilarius* scripsisset: *Et homo ille de Deo est, habens ad patiendum quidem corpus, & passus est, sed naturam non habens ad dolendum:* Sic erat correctus, hoc est, depravatus locus: *Et passus est, sed* (imbecillem ut nostra ex peccato) *naturam non habens ad dolendum.* Aliquanto post, ubi scripserat *Hilarius: Fallitur ergo humana existimationis opinio, putans hinc dolere quod patitur*, sic quod scriptum erat emendarant: *Putans hinc* (tanquam in carne peccati) *dolere, quod patitur.* Similiter in calce secundi libri quum hunc in modum esset scriptum: *Hic ergo Spiritus Sanctus expetendus est, promerendus est, ea deinceps praeceptorum fide atque observatione retinendus*, intertexuerant, *promerendus est, adorandus est*, veriti nimirum, ne quis suspicaretur illum sensisse Spiritum Sanctum non esse adorandum, quum multis modis doceat Patrem & Filium adorandum, de Spiritu nihil tale pronunciet, videlicet quia non incidit, aut quia nondum hoc id temporis erat exacte definitum. Mirum autem, cur iidem non corruperint & hujus Operis finem, ubi constanter sic scriptum est: *Patrem scilicet te nostrum, Filium tuum una tecum adorem, & Spiritum Sanctum tuum, qui ex te per unigenitum Filium est, promerear.* Nam hic quoque, quum pronunciet Patrem & Filium *adorandum*, Spiritum Sanctum nihil aliud quam *promerendum* dicit. Hoc genus appendices, plus quam triginta locis comperimus additas in *Hilario*, tametsi nos exempli causa unum atque alterum locum duntaxat in medium attulimus, ne molesti simus lectori. Rursus admiror non & illud esse correctum, quod scribit Spiritum Sanctum ex Patre esse per Filium, ac non potius ab utroque proficisci; imo in uno quodam exemplari id correctum comperi, *per eum* mutato in *cum eo.* Quaenam est ista temeritas in libris alienis, praesertim Veterum, quorum memoria nobis, ut esse debet, sacrosancta est, quum ipsi absint à periculo, quemvis, utcunque visum fuerit, radere, expungere, addere, demere, mutare, supponere? An hoc agitur, ne quis putet in Veterum libris esse quicquam erroris? Atqui laterem, ut ajunt, laverit, quisquis isthuc conetur. Hanc felicitatem Deus solis divinis Voluminibus peculiarem esse voluit. Alioqui nemo, quantumvis eruditus & oculatus, non labitur, non caecutit alicubi, videlicet ut omnes se meminerint homines esse, & à nobis cum delectu, cum judicio, simulque cum venia legantur, ut homines. Quod si quid in his occurrerit, quod speciem habet erroris, quum aliud senserit qui scripsit, non erat contaminanda scriptura, sed scholiis adjectis scrupulus amovendus, quod plerisque in locis conatur *Petrus Lombardus*, adducens simul & exponens aliquot locos de dolore ac metu *Christi*, libro *Sententiarum* tertio, distinctione decima quinta. Non fert Epigrammaticus ille Poeta eum, qui velit ingeniosus videri in libro alieno. Quis autem ferat istos, qui tantum sibi sumunt, ut ubiubi lubitum fuerit, pro germana scriptura suos assuant pannos? Civilitatis est, commode quod scriptum est interpretari. Caeterum mutare suo quenque arbitratu, quod scriptum est in Veterum libris, temeritas est, ne dicam impietas. Et tamen hoc factum deprehendimus & in *Ambrosianis* libris, non uno in loco. Si mutata scriptura consulendum est Scriptoris periculo, hoc in recentiorum libris potius fieri conveniebat, quos antiquitas nondum statuit extra judiciorum aleam, nec mors adhuc ab invidia vindicat. Nunc erga Veteres pene superstitiose candidi, in horum libris, qui nostra scribunt aetate, quaedam etiam recte scripta depravamus, omnia incommode interpretamur, quasi talis interpres non reperturus sit & in *Paulinis* Epistolis, quod ut erroneum, ut de haeresi suspectum, ut scandalodes, ut irreverentiale possit calumniari. Sed his interim omissis, praestat ut de singulis *Hilarii* Operibus judicium nostrum paucis aperiamus. Duodecim libros *De Trinitate* scripsit exsul in *Phrygia*, quo relegatus erat factione *Saturnini* cujusdam Episcopi *Arelatensis* Imperatore circumvento. Siquidem *Ariana* factio tam late radices egerat, sic invaluerat, ut mundus aliquandiu nutaret anceps, utram in partem sese inclinaret, praesertim quum per *Constantium Augustum*, exsiliis, direptionibus, minis ac terroribus compellerentur accedere partibus *Arianorum.* Qua de re velut indigna queritur apud Caesarem *Hilarius*, homines novo exemplo cogi ad fidem, magis quam persuaderi: largiens interim illud, quod *Arianorum* fides esset sincera. Quin & ipse locis aliquot testatur se diu siluisse, vel quod in tanto mundi dissidio nonnihil ambigeret etiam illius animus, vel quia quum spes non esset meliorem partem posse vincere, satius esse duceret, silentio consulere quieti, quam intempestiva audacia publicum orbis malum non tollere, sed exacerbare. Videtur autem tota vi adnisus, ut in hoc Opere declararet atque exsereret, quicquid ingenio, quicquid eloquentia, quicquid sacrarum cognitione Literarum posset. Videmus enim hoc ferme, ut egregiis pictoribus ac statuariis, ita claris Scriptoribus studio esse, ut in uno quopiam Opere exactum aliquod & absolu-

An. 1522. solutum artis suæ specimen relinquant, unde posteritas æstimare valeat quid præstare potuissent, si summis viribus adniti voluissent. Id affectasse videtur *Virgilius* in opere *Georgicôn*, *Ovidius* in sua *Medea*, *M. Tullius* in libris *De Oratore*, *Augustinus* in *Civitate Dei*, *Hieronymus* in *Commentariis* quibus explicat Prophetas, *Thomas Aquinas* in *materia Eucharistiæ*, *Bernardus* in *Cantico*. Magis autem ad hunc conatum exstimulamur, si contingat argumentum, non solum amplum, ac magnificum, verum etiam novum, ac non perinde protritum. Siquidem operis amplitudo, præterquam quod capax est magnificæ tractationis, etiam dignitatem ex se præbet, & novitas addit gratiam. Veteres autem parcissime de rebus divinis philosophabantur, neque quicquam audebant de his pronunciare, quod non esset aperte proditum his literis, quarum auctoritas nobis est sacrosancta. Sed huc primum perpulit *Joannem* Euangelistam *Cerinthianorum* & *Ebionitarum* impia temeritas, ut arcana quædam de *Christi* divina natura literis mandaret: post *Arianorum* curiosa subtilitas ad majorem necessitatem adegit orthodoxos, videlicet ut De protensione naturæ divinæ, De super-creatione Filii, De adoptione in nomen Dei, tum autem, περὶ τ̃ ὁμουσίε, καὶ τ̃ ὁμοιουσίε, magnis contentionibus disputarent, ac denique definirent. Subinde necessitatem hanc deplorat sanctissimus vir *Hilarius*, haudquaquam ignarus quam periculi plenum sit, quam parum religiosum, de rebus ineffabilibus eloqui, incomprehensibilia scrutari, de longe semotis à captu nostro pronunciare. Sed in hoc pelagus longius etiam provectus est divus *Augustinus*, videlicet felix hominis ingenium, quærendi voluptate, velut aura secundiore, aliunde alio proliciente. Moderatior est & *Petrus Lombardus*, qui sententias alienas recitans, non temere de suo addit: aut si quid addit, timide proponit. Res tandem usque ad impiam audaciam progressa est. Sed Veteribus sit venia, quam precantur, quos huc adegit necessitas. Nobis qua fronte veniam poscemus, qui de rebus longe semotissimis à nostra natura, tot curiosas, ne dicam impias, movemus quæstiones; tam multa definimus, quæ, citra salutis dispendium, vel ignorari poterant, vel in ambiguo relinqui? An non habiturus est consortium cum Patre, & Filio, & Spiritu Sancto, qui nesciat ad Philosophiæ rationem expedire, quid discernat Patrem à Filio, quid ab utroque Spiritum Sanctum, quid intersit inter Filii nativitatem à Patre, & Spiritus processionem? Si credo quod traditum est, esse tres unius naturæ, quid opus est operosa disputatione? Si non credo, nullis humanis rationibus persuadebitur. Atque hujusmodi periculosa curiositas, fere nobis è Philosophiæ studio nata est: id quod non uno in loco testatur ille inter *Latinos* Theologos multo omnium doctissimus *Tertullianus*, quanquam & ipse Philosophiæ cumprimis callens. *Socrates Atheniensis*, cujus est illud celebratum Apophthegma, *Quæ supra nos, nihil ad nos*, Philosophiam à contemplatione rerum naturalium, in mediam hominum vitam deduxit, frequenter usurpans illud *Homericum*,

Ὅττι τοι ἐν μεγάροισι κακόν τ' ἀγαθόν τε τέτυκται.

Et tamen de naturis syderum, de motu cœlestium orbium, de fulminibus, de ventis, de iride, deque similibus rebus, quoniam ad id initia cognitionis suppeditant, vel sensus ipsi corporum, vel effectuum experientia, multa certo deprehenduntur, & in primis jucunda cognitio est, & in admirationem simul & amorem opificis subvehit; attamen quoniam vir sapiens animadvertit in hujusmodi studio totam ætatem homines desidere, neglectis interim his quæ propius ad nos pertinent, à contemplatione rerum naturalium omne studium ad mores devocavit. At ea, quæ nos scrutamur, quæ definimus, interdum nec sacris Literis prodita sunt, ut si comprehendi non possint, certe credi debeant: nec ullis rationibus idoneis probari, nec cogitatione concipi, nec similibus adhibitis adumbrari, ut sunt, possunt. In quibus vestigandis, quum à feli-

A cissimis ingeniis summa vi diu desudatum fuerit, hic demum est extremus profectus, ut intelligant se nihil scire: & adeo ad vitæ pietatem nihil faciunt, ut nusquam magis habeat locum illud *Pauli*, *Scientia inflat, Charitas ædificat*. Quod supercilium, quas contentiones, quos tumultus, quæ mundi dissidia videmus ex hujus generis inscita scientia scatere? Quumque tam fugax sit vita nostra, interim ea negligimus, sine quibus nulla spes est cuiquam assequendæ salutis. Nisi condonaro fratri quod in me peccavit, mihi non condonabit Deus quod in ipsum admisi. Nisi mundum cor habuero, non videbo Deum. Hoc igitur totis studiis
B agendum erat, hoc meditandum, hoc urgendum, ut livore, ut invidia, ut odio, ut superbia, ut avaritia, ut libidine purgem animum. Non damnaberis si nescias, utrum Spiritus à Patre & Filio proficiscentis, unicum sit Principium, an duo: sed non effugies exitium, nisi curaris interim habere fructus Spiritus, qui sunt charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. Ad hæc igitur vertenda est, huc intendenda præcipua studii nostri cura. Non quod in totum damnandam existimem, vel Philosophiæ in tres partes dissectæ, vel rerum ultra-mundanarum vestigationem, modo adsit ingenium felix, & absit definiendi temeritas, absit pervicacia, & concordiæ pestis,
C vincendi pertinax libido. Summa nostræ religionis pax est & unanimitas. Ea vix constare poterit, nisi de quam potest paucissimis definiamus, & in multis liberum relinquamus suum cuique judicium; propterea, quod ingens sit rerum plurimarum obscuritas: & hoc morbi fere innatum sit hominum ingeniis, ut cedere nesciant, simulatque res in contentionem vocata est, quæ postquam incaluit, hoc cuique videtur verissimum, quod temere tuendum susceperit. Atque hac in re adeo modum nesciere quidam, ut posteaquam nihil non definierant de rebus divinis, novam etiam in his, qui nihil aliud sunt quam homines, θεότητος commenti sint: quæ quidem plus quæstionum, & a-
D trociores tumultus excitavit orbi, quam olim *Arianorum* temeritas. Sed pudet *Rabinos* quosdam alicubi non habere quod respondeant. Imo hoc demum est eruditionis Theologicæ, nihil ultra quam sacris Literis proditum est, definire: verum, id quod proditum est, bona fide dispensare. Multa problemata nunc rejiciuntur ad Synodum οἰκουμενικὴν, multo magis conveniebat quæstiones ejusmodi in illud rejicere tempus, cum, sublato speculo & ænigmate, videbimus Deum de facie. Sed hæc aliubi forte tempestivius dicentur, nunc ad id, quod erat institutum, revertor. Erat quidem hoc argumentum splendidum inprimis, ac tali tuba dignum: erat novum, quod, nisi fallor, *Hilarius*, *Lati-*
E *norum* primus, eloquentiæ suæ gladium strinxit in *Arianos*. Ea quoque res illi plurimum famæ conciliavit, præcipue quod res esset cum hoste nobili. Nam non dubito, quin apud *Græcos*, præter *Athanasium*, plures idem fecerint. Sed hoc erat illius ætatis, præter sacras Literas neminem nominatim citare, præsertim si quid hausissent è *Græcorum* fontibus. Id enim veluti suo jure sibi vindicabant. Alioqui mihi candidi pectoris videtur, non dissimulare per quos profeceris. Sic autem moderatur orationem in toto hoc Opere, quasi suapte industria singula eruerit è sacris Voluminibus. Quanquam autem optassem tali ingenio, tali facundiæ, tali pectori, feliciorem magisque frugiferam mate-
F riam: tamen hinc quoque non mediocris erit fructus Lectori, quod pleraque loca, quæ multum habebant obscuritatis, apud *Joannem* & *Paulum* explicet, mea sententia, non minus feliciter, quam accurate. Porro, quod *Hieronymus* in epistola quadam ad *Paulinum*, de doctis censuram agens, *Hilarium* scribit *Gallicano* attolli cothurno, cum alioqui *Græcorum* flosculis ornatus incedat; frustraque legi ab imperitioribus, quod interdum longis periodis involvatur: quanquam ubique suum quoddam dicendi genus habet *Hilarius*, ta-

tamen in hoc Opere præcipue verum est. Rem enim, ut est probabile, mutuatus à *Græcis*, addidit *Gallicam* grandiloquentiam, quum *Græcis* peculiaris sit erudita simplicitas, & oratio venusta dilucidaque magis arrideat, quam grandis & operosa. Neque raro desidet in locis communibus: quod genus sunt, periculosissimum de rebus divinis verba facere. Deploratum esse, cui pudor est in consilio, ut intellectum etiam errorem pertinaciter tueatur, Scripturam divinam non esse detorquendam ad nostros affectus, sed nostram sententiam ad Scripturæ regulam emendandam. Frequenter autem assurgit ad floridam quandam ac theatricam sublimitatem, præsertim quum incidunt loca, quæ facile splendescunt tractata: veluti, De fabrica universi, De natura corporum cœlestium, De concordi discordia elementorum, De scatebris fontium, De cursu amnium, De vicibus accessus ac recessus maris, De variis terræ fœtibus: neque raro usque ad tragica schemata attollitur, prosopopeias & apostrophas, quibus vel hæreticos, vel Deum ipsum alloquitur. Et haud scio, an hæc grandiloquentia *Gallorum* ingeniis sit peculiaris. Habet hujusmodi quiddam & *Sulpitius Severus*: habet & *Eucherius* etiam hoc elaboratior, sed cura feliciore, si quid tamen ego judico. Nec degenerat ab hac phrasi *Guilhelmus Budæus*, vir inter hujus ævi scriptores celeberrimus: adeo sublimis, ut tubam sonare credas, non hominem: adeo feliciter elaboratus, ut eruditum lectorem nunquam satiet, trivialiter literatos procul submoveat. Porro sermonis obscuritas, tametsi partim inde est, quod frequenter orationem diversis è membris contextam, vix tandem longo circuitu absolvit: tamen illud etiam officit orationis perspicuitati, quod in argumento, per se subtilitatibus involuto, laudem etiam affectavit argutiæ, nonnunquam & copiæ: quod idem in *Asse* fecit *Budæus*. Cæterum hoc incommodi fit levius, si assueveris. Quemadmodum enim quosdam loquentes ægre intelligas, nisi sæpius audieris: & quemadmodum musicæ genus ob hoc ipsum minus delectat, quia novum est, & insolens; ita quoniam suus cuique stylus est, fit assuetudine familiarior, ac proinde jucundior. Siquidem & *Titus Livius*, quo non alius jucundior, ad primum gustum subausterus est. Id autem potissimum evenit in his Auctoribus, in quibus præter id quod quisque suum quendam habet gustum peculiarem, accedit cura, & subtilitatis affectatio. Quales mihi præcipue videntur inter Oratores *Quintilianus*, inter Poetas *Horatius*. Apparet hoc sensisse divum *Hieronymum*, qui in epistola ad *Romanum* Oratorem, scribit hunc in modum: *Hilarius, meorum Confessor temporum & Episcopus, duodecim Quintiliani libros & stylo imitatus est, & numero.* Difficillimum est autem eum, qui vel artis præcepta tradit, vel de rebus natura subtilibus argumentatur, curam expoliendi sermonis cum perspicuitate conjungere. *Quintilianus* præter has difficultates, etiam brevitatem affectavit. Mihi vero, Veterum dictionem variam consideranti, videtur vix ullos provinciales feliciter reddidisse *Romani* sermonis simplicitatem, præter aliquot, qui *Romæ* à pueris sunt educati. Nam & *Tertulliano*, & *Apulejo*, suus quidam est character, & in decretis *Afrorum*, quæ multa refert *Augustinus* contra *Petilianum* & *Cresconium*, deprehendas anxiam affectationem eloquentiæ, sed sic, ut *Afros* agnoscas. Subobscurus ac submolestus est nonnunquam & *Augustinus*, nec omnino nihil *Africum* habet *Cyprianus*, cæteris licet candidior. Nec mirum si *Gallus* refert *Gallicum* quiddam, si *Pœnus Punicum*, quum in *Livio* nonnullos offendat *Patavinitas*. Fere fit autem, ut major sit affectatio in his qui linguæ cujuspiam municipes sunt, quam qui cives: qui advenæ, quam qui indigenæ. Nimirum hinc est, quod anus illa *Theophrastum* hospitem appellasse legitur, ut nimium *Attice* loquentem. Quanquam mihi quidem videtur divo *Hieronymo* per ἀκυρολογίαν dictus imitatus, qui reddidit, aut expressit. Reddit enim aut exprimit parentem nata proles, potius quam imitatur. Sed natura verius in fœtu, nunc patrem, nunc matrem, nunc avum aut aviam, nunc materteram aut patruum imitatur. Ad hæc, in imitando conatus est, in reddendo effectus. Nec semper reddimus quod imitamur, & nonnunquam imprudentes reddimus aliquid. Alioqui ut forte non ineptum sit æmulari stylum *Quintiliani*, ita superstitiosæ cujusdam diligentiæ merito videatur, præsertim in argumento dissimili, librorum etiam numerum parem affectasse. Cæterum ut in copia dissimilis est *Hilarius Quintiliano*, (nam rem eandem subinde aliis atque aliis verbis repetit & inculcat) ita in ordinis imitanda cura pene anxius est, nec parum temporis consumens in pollicendo quid dicturus sit, & in **B** repetendo quid dixerit, (qua quidem in re similior est *Aristoteli*, quam *Quintiliano*) multum in reperiendis transitionibus, quibus inter se partes concinne contexat: multum in excusando, si quando per occasionem incidens attactum est, quod juxta promissum ordinem alio loco tractari debuerat. Duobus nominibus refert *Plinium*, qui scripsit Historiam mundi: primum, Præfatione tam elaborata: deinde, quod primum librum totius Operis elenchum esse voluit, qui illi, ut apparet, postremo loco scriptus est. Atque hactenus quidem de Opere, cui titulus est, *De Trinitate*: cui succedit liber *De Synodis*, idem argumentum aliter tractans. Refert enim in quibus Episcoporum conventibus damnata sit hæresis *Arianorum*. Hunc scripsit ad **C** *Galliarum* Episcopos, gratulans illis quod in tantis mundi tumultibus ab *Ariana* factione temperassent. Hunc, ut ipse testatur, vertit è *Græco*, sed hac libertate, ut ubique neglectis verbis sententiam modo reddat, &, ubi locus invitat, aliquid de suo admisceat; quam libertatem sibi permittit, & in *Psalmos* scribens, quemadmodum mox suo dicemus loco. Porro, quum hic recitet sententias synodicas, tamen defensionis periculum deprecatur: non perinde, opinor, quod illis, quibus hæc scribebat, diffideret, aut quod quædam non satis approbaret, sed religione quadam asseverandi, quam nos paulatim sic dedidicimus, ut nihil pudeat. Sic enim fere res mortalium à parvis initiis ad majora proficiunt, donec in vitium usque luxurient. **D** Divus *Hilarius* in calce libri duodecimi, nihil audet de Spiritu Sancto pronunciare, nisi quod Spiritus Dei est; nec hoc ausurus, nisi legisset apud *Paulum*: non audet creaturam dicere, quia nusquam legerit in sacris Literis. Hæc professio non satis esset hoc seculo, quia plura nos docuit Veterum necessaria diligentia, sed citra necessitatem nos longius evehimur. Olim fides erat in vita magis quam in articulorum professione. Mox necessitas admonuit, ut articuli præscriberentur, sed pauci, & Apostolicæ sobrietatis. Deinde hæreticorum improbitas adegit ad exactiorem divinorum Voluminum excussionem, pervicacia compulit, ut quædam ex auctoritate Synodorum definirentur. Tandem fidei Symbolum in scriptis potius quam in animis esse **E** cœpit, ac pene tot erant fides, quot homines. Creverunt articuli, sed decrevit sinceritas: efferbuit contentio, refrixit charitas. Doctrina *Christi*, quæ prius nesciebat λογομαχίαν, cœpit à Philosophiæ præsidiis pendere: hic erat primus gradus Ecclesiæ ad deteriora prolabentis. Accreverunt opes, & accessit vis. Porro admixta huic negotio Cæsarum auctoritas, non multum promovit fidei sinceritatem. Tandem res deducta est ad sophisticas contentiones, articulorum myriades proruperunt. Hinc deventum est ad terrores ac minas. Quumque vita nos destituat, quum fides sit in ore magis quam in animo, quum solida illa sacrarum Literarum cognitio nos deficiat; **F** tamen terroribus huc adigimus homines, ut credant quod non credunt, ut ament quod non amant, & intelligant quod non intelligunt. Non potest esse sincerum quod coactum est, nec *Christo* gratum est nisi quod voluntarium. Meminit hujus Operis divus *Hieronymus*, in epistola ad *Florentium*, hisce verbis: *Et prolixum valde librum De*

An. 1522.

A *De Synodis sancti Hilarii, quem ei apud Treviros manu mea ipse descripseram, ut mihi transferas peto.* Jungitur huic liber, quem scripsit adversus *Constantium Augustum*, *Arianæ* factioni faventem: sed hic est, ni fallor, quem scripsit in eum jam vita defunctum. Fortiter enim conviciatur, cum cæteri ad eundem duo, quorum alterum scripsit vivo, alterum etiam porrexisse creditur, blandius loquantur. Meminit hujus rei divus *Hieronymus* in *Catalogo: Est ejus*, inquit, *& ad Constantium libellus, quem viventi Constantinopoli porrexerat. Est alius in Constantium, quem post mortem ejus scripsit.* Hactenus *Hieronymus*. Quod autem durius scripsit in mortuum, pietati datum est: quod blandius egit cum vivo, *Christianæ* prudentiæ fuit: quæ mavult mederi malo, si liceat, quam exacerbare. Sed horum librorum mihi nullus videtur haberi perfectus. Quum enim exactum quiddam & operosum polliceantur, non præstant id quod pollicentur, sed veluti subito obticescunt. Ob affinitatem materiæ jungitur his epistola, quam scripsit adversus *Auxentium*, quem *Mediolani* de *Arianæ* hæreseos consortio reum peregit: *Auxentii* epistola subnectitur, qua se purgat, *Valentiniano* & *Valenti Augustis*. In his evolvendis, illud obiter subiit animum meum, fortasse non defuturos, qui mirentur, quod quum tot libris, tanto studio, tantoque molimine, tot argumentis, tot sententiis, tot anathematis agatur, ut credamus Filium esse verum Deum ejusdem essentiæ; sive, ut aliquoties loquitur *Hilarius*, ejusdem generis, aut naturæ cum Patre, quod *Græci* vocant ὁμόσιον, potentia, sapientia, bonitate, æternitate, immortalitate, cæterisque rebus omnibus parem: de Spiritu Sancto interim vix ulla fiat mentio; cum tota controversia de cognomine veri Dei, de cognomine homusii, de æqualitate, non minus pertineat ad Spiritum, quam ad Filium. Imo nusquam scribit adorandum Spiritum Sanctum, nusquam tribuit Dei vocabulum, nisi quod uno aut altero loco in *Synodis* refert improbatos eos, qui Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum auderent dicere tres Deos: sive quia putarit tum magis patrocinandum Filio, cujus humana natura faciebat, ut difficilius persuaderetur Deum esse, qui idem esset homo: & hunc *Ariani* divinitate spoliare tentabant, quum de Spiritu Sancto nondum esset agitata quæstio: sive hæc Veterum religio fuit, ut licet Deum pie venerarentur, nihil tamen de eo pronunciare auderent, quod non esset aperte traditum in sacris Voluminibus. In quibus ut aliquoties Filio tribuitur Dei cognomen, ita Spiritui Sancto nusquam aperte; etiamsi post orthodoxorum pia curiositas idoneis argumentis comperit è sacris Literis, in Spiritum Sanctum competere quicquid Filio tribuebatur, excepta Personarum proprietate: sed ob impervestigabilem rerum divinarum obscuritatem in nominibus tribuendis erat religio: de re divina nefas esse ducebant aliis verbis loqui, quam sacræ Literæ loquerentur, & publica Ecclesiæ traderet auctoritas. Spiritum Sanctum legerant, Spiritum Dei legerant, Spiritum *Christi* legerant. Didicerant ex Euangelio, Spiritum Sanctum non sejungi à Patre & Filio. Docentur enim Apostoli baptizare in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti. Servant trium Personarum consortium solennes illæ preculæ, ex antiquissimo Ecclesiæ ritu nobis relictæ, breves juxta ac doctæ, in quibus Pater rogatur per Filium, in unitate Spiritus Sancti. Pater frequentissime Deus vocatur, Filius aliquoties, Spiritus Sanctus exserte nunquam. Atque hæc dixerim, non ut in dubium vocem, quod nobis è divinis Literis Patrum orthodoxorum tradidit auctoritas, sed ut ostendam, quanta fuerit Antiquis religio pronunciandi de rebus divinis, cum sanctius etiam eas colerent, quam nos, qui huc audaciæ prorupimus, ut non vereamur Filio præscribere, quibus modis debuerit honorare matrem suam. Audemus Spiritum Sanctum appellare Deum verum, ex Patre Filioque procedentem, quod Veteres aliquandiu non videntur ausi: sed iidem non veremur illum subinde nostris sceleribus ex animi nostri templo deturbare, perinde quasi crederemus Spiritum Sanctum nihil aliud esse quam inane nomen. Quemadmodum plerique Veterum, qui summa pietate colebant Filium, tamen homusion dicere verebantur, quod ea vox nusquam in sacris Literis haberetur. Adeo prior fuit Ecclesiæ profectus in puritate vitæ, quam in exacta cognitione divinitatis; nec unquam plus accepit dispendii, quam quum in eruditione philosophica, demum & in opibus hujus mundi quam maxime promovisse videbatur: non quod per se malæ sint opes, sed quod plerunque involvant hominem curis hujus mundi. Nec per se mala est eruditio, sed plerunque gignit factiones ac dissidia. Prætexitur fidei catholicæ defensio, & interim admiscent sese affectus privati, & sub *Christi* titulo *Satanæ* negotium agitur. Non quod tale quippiam suspicer de *Hilario*, quale certo comperimus in quibusdam hujus ætatis; sed tamen quum viveret, homo erat: non carebat humanis affectibus: falli poterat, corrumpi poterat. Ejectus erat, ac damnatus erat per *Saturninum*: apud *Phrygas* Barbarie nobiles exsulabat annos aliquot: urgebat modis omnibus *Ariana* factio. Hæc aliaque permulta poterant etiam boni viri affectibus imponere, sub specie pietatis. Non inficior exsecrandam hæreticam pervicaciam, si sanari non possit. Sed illud interim cavendum, ne erroris unius odio, devolvamur in alium errorem, eamque servemus animi moderationem, ne simultas nobis persuadeat, esse pravum, quod rectum est; esse dulce, quod amarum est, & contra. Id si nulli fere Veterum non aliqua ex parte accidit, equidem non deprecabor hominis ociosi notam, qui hæc admoneam. *Tertullianus* dum nimis acriter pugnat adversus eos, qui plus satis tribuebant Matrimonio, delatus est in alteram foveam, damnans quod *Christus* approbavit, & exigens quod *Christus* non exegit, sed suasit. *Hieronymus* tanto ardore pugnat adversus eos, qui Matrimonium efferebant, cum injuria Virginitatis, ut ipse sub iniquo Judice vix possit suam tueri causam, si reus fiat parum reverenter tractati conjugii ac digamiæ. *Montanus* dum ardentius oppugnat illos, qui passim dignis & indignis aperiebant Ecclesiæ fores, plus satis laxata severitate disciplinæ ecclesiasticæ, in diversum incidit malum. Divus *Augustinus* adversus *Pelagium* toto studio dimicans, alicubi minus tribuit libero arbitrio, quam tribuendum putant qui nunc in scholis regnant Theologicis. Possem hujus generis exempla permulta commemorare, etiam ex recentioribus, sed præstat, opinor, in re odiosa non esse admodum copiosum. De *Hilario* nunc agimus, qui tum ob vitæ sanctimoniam, tum ob insignem eruditionem, tum ob eloquentiam admirabilem, ævi sui lumen fuit. Quanto stomacho sævit in *Arianos*, identidem impios, diabolos, blasphemos, satanas, pestes, antichristos eos appellans, jam enim leve est hæretici cognomen? Et tamen probabile est inter *Arianæ* factionis homines fuisse, quibus persuasum esset, hoc, quod de *Christo* prædicabant, verum ac pium esse. Dogma magnis ac multis auctoribus nitebatur: suffragabantur in speciem aliquot loca Scripturæ divinæ: nec deerant rationes, quæ nonnullam veri speciem præ se ferrent. Accessit Cæsaris auctoritas, & præter hanc ingens subscribentium numerus, cui merito fuisset accedendum, si semper melior pars esset quæ major. Postremo, certamen erat de rebus longe semotis ab humani ingenii captu. Monendum ac docendum ego censuissem, si quis cum *Ario* sensisset, non autem protinus appellassem satanam aut antichristum. Etenim si hæc torquenda sunt in eum, quisquis errat alicubi, quid faciemus, præter tot egregios Ecclesiæ doctores, ipsi huic *Hilario*, qui tot locis sentire videtur, *Christo* fuisse corpus, quod doloris capax non esset: famem, sitim, lassitudinem, aliasque hoc genus affectiones non fuisse naturales in eo, sed assumptas? Nam hoc plane scripsit exponens Psalmum LXVIII. qui in Synodo pronun-

An. 1522. A nunciat anathema in illum, qui negaret solum Patrem innascibilem Deum dici, quasi Spiritus Sanctus aut Deus non sit, aut nascatur & ipse à Patre. Ac ne quis causetur in Synodis *Hilarium* recitatorem esse tantum sententiarum, non etiam auctorem, dicit eadem suo nomine libro *De Trinitate* XII. asseverans solum Patrem Deum innascibilem esse: solum Filium genitum, non creatum: Spiritum Sanctum sic proficisci ab utroque, ut nec natus dici possit, nec tamen admittendus sit in nominis consortium: quod quidam Filio tribuebant, creaturam illum appellantes, cum nos non minus exsecremur creaturæ nomen in Spiritu Sancto, quam in Patre aut in Filio. Et quum alias, tum libro *De Trinitate* octavo, magna B contentione defendit, nos quoque cum Filio & Patre unum esse natura, non adoptione, neque consensu tantum. Rursus ejus Operis libro tertio, sed magis libro decimo, sic loquitur de corpore *Christi*, ut sentire videatur *Mariam* Virginem præter concipiendi, gestandi, & pariendi ministerium, nihil addidisse de suo, quum orthodoxi credant *Christum* ex opificio quidem Spiritus, sed ex substantia virginei corporis conceptum. Quin & alia loca sunt, quæ civilem & commodum requirant interpretem. Quam autem legem in se statuit, qui sic sævit in alios? Hæc nequaquam ideo nobis dicuntur, ut sanctissimi doctissimique viri gloriam obscuremus, famamque suggillemus, sed ut C hujus temporis Episcopos ac Theologos admoneamus, ne quid tale sinant ipsis subrepere, quale videmus summis alioqui viris accidisse. Primum, Euangelicæ simplicitatis est, fratrum facta scriptaque candide interpretari: deinde, si quis lapsus est qui dissimulari non potest, non illico sæviendum in eum qui lapsus est, quum nemo non labatur, sed adnitendum, ut homine salvo tollatur error: denique, sic est admonendus proximus, quemadmodum nos admoneri cuperemus, si quid accidisset humanitus. Nunc videmus quosdam, qui in alienis libris nihil non calumniantur, qui rabie quadam desæviunt in famam proximi, quum in ipsorum libris reperiantur manifestæ blasphemiæ in D *Christum*. Sit hoc vanum, nisi reipsa doceam in libellis quorundam, qui jam annis aliquot hinc atque hinc multi provolarunt, Pontificiæ majestatis ὑπερασπισαὶ, esse quædam, quæ dum impense tuentur hominis dignitatem, apertam habent contumeliam in *Christum*. Hoc nisi res evicerit ipsa, sim ego vanus auctor. Non damno studium illorum, qui sobrie defendunt Pontificis auctoritatem, adversus quorundam seditiosam petulantiam: tametsi magis optarim sic efflorescere *Christi* gloriam, ut totius mundi gloriam obscuret, etiam, si fieri possit, *Petri* & *Pauli*, non modo *Romani* Pontificis. Sic enim obscurati, vere fuerimus gloriosi, si nos ex nobis nihil essemus, sed *Christus* es-E set omnia in omnibus. De paucis interim loquor, qui dum immodice student homini suam asserere dignitatem, non satis consuluerunt dignitati *Christi*, cui soli debetur omnis dignitas. In his quum sibi ignoscant *Mevii*, tam feroces, tam immites, tam iniqui sunt adversus alios. Quod illic judicium esse potest, ubi tam impotens est odium? Semper quidem ventilandus est gladius sermonis Euangelici adversus omnes errores impios, & omni, quod ajunt, pede standum adversus hæreses suppullulantes: sed illam oportet primam esse curam ne reperiatur in nobis, quod in aliis inse-F ctamur: deinde, ne corrupti privatis affectibus, quod bonum est, dicamus malum: quod dulce, amarum: quod lucidum, tenebrosum. Est enim hoc pertinaciæ plerisque mortalium ingeniis insitum, ut quod semel, quocunque casu pronunciaverint, nunquam tueri desinant, etiamsi compererint sese perperam pronunciasse. Primum pudor obstat, is per contentionem proficit in pervicaciam, pervicacia tandem exit in rabiem; ita fit, ut dum utrinque crudescit pugna, utrinque veritas amittatur. Schismaticus error dicitur, si quis Pontifici *Romano* nonnihil detrahat auctoritatis. Cæterum cur nemo commovetur, quum huic quidam plus nimio tribuunt, insigniter impudentes, & turpiter adulantes? Si displicet falsitas, cur non ubique displicet? Denique cur asseverans Virginem matrem immunem à peccato originis, apud *Dominicales* hæreticus est, apud *Scotistas* orthodoxus? An non hæc palam testantur corruptum judicium? An istud est sermonem divinum ὀρθοτομεῖν; nam verbo *Paulino* libenter utimur. Sit igitur purus ac simplex ejus oculus, qui parat ex oculo fratris festucam ejicere, semperque nobis ob oculos versetur illius lenitas, qui quum solus omnium vacaret omni errore, tamen non exstinguit linum fumigans, nec baculum fractum comminuit. Sed hæc quoque tempestivius alias differentur. Proximus his locus habet Commentarios in *Matthæum*, sic enim appellat *Hieronymus*; alii Canonem appellare maluerunt, ob id, opinor, quod carptim titulos aliquot exponat. Nec dubito quin hoc Opus verterit ex *Origene*, adeo per omnia sapit *Origenis* & ingenium & phrasim. Quum enim illic multa præclara doceat, quæ plane clamitant auctorem ad unguem absolutum in divinis Literis, tamen aliquoties in allegoriis superstitiosior est, interim & violentior, nimium in hoc intentus, ut destruat historicum sensum, quasi locus non sit allegoriæ, illo incolumi. Nonnunquam in connectendo (nam & in hoc occupatus est) videtur aliquoties ingenio lusisse potius quam rem seriam tractasse. Videmus autem inter innumeras dotes, hoc vitii *Origeni* fere in omnibus scriptis esse peculiare, qui vir utinam haberet multos cæterarum virtutum suarum æmulos, ut hac in parte quosdam habuit etiam *Latinos* sectatores. Porro, Commentarios, quos edidit in *Psalmos Hieronymus* admonet ex *Origenis* Commentariis imitatos esse verius quam versos, præsertim quum ipse nonnulla de suo addiderit. Ea quæ sint, prudens lector non difficile deprehendet. Sunt enim ferme ex his, quæ tot libris disseruerat adversus *Arianos*. Quod autem ipse nusquam indicat quem sit sequutus, non opinor ideo factum, ut dissimularet per quem profecisset, sed ut *Origenici* nominis invidiam vitaret. Quod idem ubique facit *Ambrosius*. Meminit hujus Operis *Hieronymus* in præfatione secundi libri in *Micheam*, citans *Hilarium*, qui quadraginta ferme versuum millia ex *Origene* verterit in *Psalmos* ad sensum. Mirum autem quo consilio *Psalmos* aliquot sibi sumpserit interpretandos, prætermissis reliquis, nisi forte quia non contigit plenum Opus *Origenis* nancisci. Scripsit autem, quemadmodum recenset *Hieronymus*, in *Psalmum* primum & secundum, dein à quinquagesimo primo usque ad sexagesimum secundum, & rursus à centesimo decimo octavo usque ad extremum. Atqui nos plus habemus, quam recenset *Hieronymus*, videlicet præter duos primos à *Psalmo* quinquagesimo primo usque ad sexagesimum nonum, rursus à centesimo decimo octavo usque ad finem, nisi quod ultima pars abesse videtur in exemplaribus, extrema (ut suspicor) pagina, in manu descriptis codicibus, vel revulsa, vel detrita: quæ fere perire solet non aliter quam (quod est in proverbio) extrema faba. Ex quibus illud colligitur, quod in *Psalmos* scripserat *Hilarius*, non totum pervenisse ad *Hieronymum*. Nam *Catalogum de claris Scriptoribus* edidit, *Hilario* mortuo, ne quis causari possit, *Hilarium* addidisse quædam Operi, post editum *Hieronymo* Catalogum. Atque in his testatur sese ex nonnullis accepisse, quod scripsisset Commentaria in *Canticum Canticorum*; verum negat hoc Opus sibi conspectum fuisse. Nobis plura etiam interciderunt, videlicet Epistolæ, quas scripsit ad diversos. Item liber Hymnorum: nam epistola, quæ superest ad *Apram* filiam, nihil habet *Hilarii*, hymnus multo minus, in quo ne carminis quidem ratio constat, quum *Hieronymus* alicubi testetur illum carmen scripsisse. Nos tamen utrunque addidimus, ne gustus deesset, si quis forte vellet de his rebus judicare. Declarat hoc phrasis & compositio sermonis *Hilariani*, in carmine non infelicem fuisse. Et fortassis aliquot Hymni, quos hodie canit Ecclesia, non indoctos, sed in-

An. 1522.

incerti auctoris, illius sint: veluti Hymnus *De ligno crucis*, cujus initium, *Crux fidelis*: *De Joanne Baptista*, cujus initium, *Ut queant laxis*. Desideramus & Commentarios in *Job*, quos, ut indicat ibidem *Hieronymus*, ex *Origene* vertit ad sensum. Et exstat quidem inter *Origenis* reliquias liber *Job* enarrator, cujus phrasis nihil habet affine cum *Hilariano* charactere. Quin & praefatio testatur, idem Opus ab aliis nonnullis fuisse versum, sed neque bona fide, neque docte, dum ex bene *Graecis* reddunt male *Latina*, quum ipse, qui haec praefatur, re ipsa declaret se fuisse hominem, qui nec *Latine* sciret, nec ingenio aut eruditione valeret, sed qui tanto plus haberet arrogantiae, quanto minus habebat peritiae. Desideramus & eum librum, quem scripsit adversus *Salustium* praefectum, sive contra *Dioscorum* medicum, in quo videtur omnes ingenii facundiaeque vires exseruisse. Declarat id divus *Hieronymus*, in epistola ad *Magnum* oratorem: *Brevi*, inquit, *libello, quem scripsit contra Dioscorum medicum, quid in literis posset, ostendit*. Desideratur & liber adversus *Valentem* & *Ursatium*, historiam *Ariminensis* & *Seleuciensis* Synodi acta continens, nisi forte hic Synodorum libro admixtus est. Atque hactenus quidem de singulis ejus viri lucubrationibus attigisse satis est. Nunc in genere de laudatissimi viri dotibus pauca libabimus. Ac primum de vitae sanctimonia quid attinet dicere, quum auctoritas ecclesiastica jam olim eum divorum catalogo adscripserit? Quanquam alioqui & omnes viri libri mirum quendam pietatis ardorem spirant. Quanta vero fuerit nominis illius auctoritas, vel hinc licet conjicere, quod divus *Hieronymus*, qui pene contempsit *Augustinum*, nec ita multum tribuit *Ambrosio*, toties tanta cum veneratione citat *Hilarium*, alibi vocans eum *Orbis Deucalionem*, alibi *Latini sermonis tubam*, alibi *Latinae eloquentiae Rhodanum* appellans: nec uno in loco adversus calumniantes, quod ipse *Origenicis* uteretur, hujus exemplum veluti clypeum objicit, cui plenissimum testimonium reddit in epistola quadam ad *Marcellam*: *Tantum*, inquit, *virum, & temporibus suis disertissimum, reprehendere non audeo: qui & confessionis suae merito, & vita industria, & eloquentiae claritate, ubicunque Romanum nomen est, praedicatur*. Quid hoc elogio plenius? Nec minus honorifice meminit ejus, in Commentariis, quibus enarrat *Esaiam*: *Sanctus*, inquiens, *& eloquentissimus martyr Cyprianus, & nostri temporis confessor Hilarius, nonne tibi videntur excelsae quondam in seculo arbores aedificasse ecclesiam Dei?* Quin & divus *Aurelius Augustinus* non sine praefatione honoris auctoritatem *Hilarii* citat, in libris *De Trinitate*. Caeterum *Hebraei* sermonis prorsus rudis fuit *Hilarius*, unde si quid ex his attigit, aut ex *Origenis* hausit fontibus, aut parum feliciter attigit: siquidem enarrans *Psalmum* quempiam, admonet *Bresith* rectius verti *in filio*, quam *in principio*: quemadmodum refert *Hieronymus* in Annotationibus, quas scripsit *De Traditionibus Hebraeorum in Genesim*, quum reclamet *Septuaginta* Interpretum auctoritas: ad haec *Symmachi* ac *Theodotionis*, qui magno consensu verterunt ἐν ἀρχῇ, reclamet & ipsa sermonis *Hebraei* scriptura, quae *Bresith* habet, quod *Aquila* interpretatur ἐν κεφαλίδι, id est, *in capitulo*, non *Baben*, quod interpretatur *in filio*. Dicitur autem & caput initium cujusque rei. Qua quidem in re, non injuria quis desideret in *Hilario* constantiam, qui quum non uno in loco mire praedicet *Septuaginta* Translatorum auctoritatem, à qua nefas putat latum, ut ajunt, unguem discedere, in hac voce non dubitaverit dissentire. Suspicor autem locum, quem notat *Hieronymus*, esse in Commentario, quo enarrat *Psalmum* secundum: nam illic obiter annotat *Bresith Hebraeis* sonare tria, *in principio*, *in capite*, & *in filio*. Quumque vox ea varie reddita sit ab interpretibus, ille putat ab auctoritate *Septuaginta* non esse recedendum. Sed insignius etiam lapsus est in *Osanna*, quam vocem in commentariolo, quem scripsit in *Matthaeum*, sic docet *Hebraeis* sonare, *Sanctificatio domus David*; quum nihil sit in hac dictione, quod ullam habeat affinitatem cum hoc interpretamento, siquidem *Hebraeis redemptio* dicitur *Pheduth*, *domus Beth*. Porro, *Davidem* quum sit eadem vox *Latinis*, *Graecis*, & *Hebraeis*, hic non esse insertum, per se liquet omnibus, quemadmodum alicubi docet *Hieronymus*. Porro *Graecas* literas tenuiter attigerat, si quidem *Hieronymo* credimus: cujus verba super hac re subscribam ex epistola quadam ad *Marcellam*, qua explanat *Psalmum* centesimum vicesimum sextum: *Nisi*, inquit, *quod non ejus culpa adscribendum est, qui Hebraei sermonis ignarus fuit, Graecarum quoque Literarum quandam aurulam ceperat, sed Heliodori presbyteri, quo ille familiariter usus est: ex quo ea quae intelligere non poterat, quomodo essent ab Origene dicta quaerebat. Qui, quoniam in hoc Psalmo Commentarium Origenis invenire non potuit, opinionem magis insinuare suam, quam inscitiam voluit confiteri, quam ille sumptam claro sermone disseruit, & alienum errorem disertius exsequutus est*. Hactenus *Hieronymi* verba recensuimus, in quibus dum sedulo patrocinatur *Hilario*, satis odiose tractat *Heliodorum*, praesertim quum id quod adfert, nihil aliud sit quam divinatio. Sed, ut obiter hic patrocinemur *Hilario*, mihi non fit verisimile, virum tantum usque adeo fuisse credulum, ut in enarrandis divinis Literis totus pependerit ex alieno judicio: nec adeo rudem *Graecae* Literaturae, ut non potuerit ipse sensum deprehendere, praesertim in *Origene*, cujus sermo mire perspicuus est: id quod facile conjectari potest ex his quae *Latine* versa supersunt. Quanquam non satis video, quid hic usque adeo divum *Hieronymum* offenderit. Nam quod adfert, varias Veterum interpretationes ex *Hebraeo*, nihil ad *Hilarium* pertinet, qui semper ex professo sequitur *Septuaginta* versionem, qui hoc loco transtulerunt ἐκτετιναγμένων. Caeterum quod ait *Hilarium* interpretatum *filios excussorum, Apostolos*, quod jussi sint pedum pulverem excutere in eos, qui non recepissent Euangelium, si quis attentius legerit Commentarium *Hilarii* in *Psalmum*, *Nisi Dominus aedificaverit domum*, comperiet aliquanto secus habere. Nam, mea sententia, vocat *Apostolos ac Prophetas excussorum*, hoc est, *impiorum filios*, qui sua culpa rejecti sint à Deo, & excussi in exsecrationem, ob pertinacem incredulitatem. Caeterum quod obiter duobus verbis meminit *de pulvere pedum excusso*, non huc pertinet, ut *Apostoli* dicantur *excussi*, sed ut *pulvis excussus* in incredulos *Judaeos*, significet ipsos ob pertinaciter rejectam Euangelii gratiam excussos in reprobam mentem: id quod clarius etiam explicat Commentarius in *Matthaeum*: *Et signo*, inquit, *pulveris pedibus excussi aeterna maledictio relinquatur*. Referrem & ex *Psalmis* ipsius *Hilarii* verba, nisi longum esset ac molestum lectori, praesertim in Praefatione. Proinde res ipsa loquitur hic *Hieronymum*, aut memoria lapsum esse, aut *Hilarii* Commentarium parum attente legisse. Jam quod probat *Hieronymus Marcellae* commentum, quae scripserit Apostolos fuisse filios excutientium potius, quam excussorum, equidem non video quid sibi velit, nisi forte quemadmodum *Graeci* dicunt ἰατρῶν παῖδες, id est, *medicorum filii*, pro *medicis*; ita dicti sunt *Apostoli excussorum filii*, pro *excussis*: alioqui successores Apostolorum potius vocandi erant *excussorum filii*, si recte nomine *excussoribus* intelliguntur Apostoli. Nec absurdum est tamen excussos dici, qui se excusserint; quemadmodum loti dicuntur, qui se laverint; & coenati, qui coenaverint. Sic enim dicitur & *pulvis excussus*, & homo seu pes excussus, quemadmodum dicitur adspersa labes homini, & homo labe adspersus. Haec obiter attingere visum est, non in hoc tantum ut patrociner *Hilario*, verum etiam ut intelligamus olim non fuisse religionem sanctissimis viris, à quamlibet magnis auctoribus dissentire. Praeterea summos etiam viros aliquoties dormitare, quemadmodum hic dormitavit *Hieronymus* in taxando *Hilario*. Amicus uterque, sed omnibus amicior esse debet veritas. Nunc ad illud, quod instituerarnus,

An. 1522. ramus, sese recipiat oratio. Quanquam facile crediderim illum non ad plenum scisse *Græcas* literas. Etenim quod ad orationis concinnitatem attinet, felicior est in his quæ ex sese, suoque, quod ajunt, Marte scribit, quam in his quæ vertit, quum in his quæ vertit, densior ac sanior sit in sententiis: idque suspicor in causa fuisse, ne quid susciperet vertendum, nisi cum hac libertate, ut suo arbitratu redderet sensum, omissis etiam aut additis quæ videntur. Nam id tutius semiperitis ejus sermonis unde transferunt. Sumpsit idem juris sibi *Pogius* in vertendo *Diodoro Siculo*: sumpsit sibi *Ruffinus* in vertendis pene singulis quæ transtulit, præsertim in libris *Origenis*, & *Eusebii Cæsariensis* historia. Verum hæc non est libertas interpretis, sed licentia potius contaminantis aliena scripta. Quanquam *Hilarius* nusquam interpretem profitetur, præterquam in Synodis, nihilo magis quam *Ambrosius*, qui sua fere hausit ex *Origenis* lucubrationibus. Mihi lapsus videtur ex occasione *Græci* sermonis, quum distribuens suam cuique personæ proprietatem, æternitatem assignat Patri, imaginem Filio, usum Spiritui Sancto. Fortasse *Græce* legit, τὸ χρηστὸν, sive χρηστότητα, atque ea dictio *Græcis* dicta est ἀπὸ τοῦ χρῆσθαι, hoc est, *ab utendo*: unde & εὔχρηστος dicitur *comis & commodus ad vitæ consuetudinem*: ἄχρηστος *inutilis*. Cæterum χρηστὸν, sive χρηστότης *Græcis* non tam sonat *usum* sive *utilitatem*, quam *bonitatem*, *comitatem*, *suavitatem*, sive, ut frequenter vertunt, *benignitatem*. Potentia Patri tribuitur, sapientia Filio, bonitas Spiritui Sancto. Quem locum citat *Augustinus* in Opere *De Trinitate*, nonnihil laborans in exponendo quid sibi velit nomen *usus*. Cæterum utcunque hoc habet, quum divus *Hilarius* non admodum *Græce* calluerit, tamen operæ precium est videre in *Psalmis*, quam anxie philosophetur in dictionibus *Græcis*, nunc proprietatem & emphasim diligenter indicans, nunc quiritans, à *Latino* interprete non satis commode redditam *Græci* sermonis sententiam, nunc amphibologiam amovens ex verbis *Latinis*, *Græci* sermonis præsidio. Et ubi sunt interim isti, qui negant in Literis sacris ullum esse usum *Græcarum* literarum? Ubi sunt isti Cameli verius quam homines, qui blaterant ex *Græcis* literis nihil aliud oriri quam hæreses? Et quum hæc vociferentur in publicis concionibus, mirantur si quibus videntur elleboro egere. Quin & translatio, qua utitur, diversa est ab hac, quæ nunc vulgo recepta est. Porro, quum *Cypriano* sua sit translatio, quum *Augustino* sua, quum *Ambrosio* sua, quum *Hilario* sua, quum *Tertulliano* sua, ab omnibus diversa, satis apparet olim nullam fuisse communem omnium. Minutiora fortasse videbuntur, quam ut sint indicanda, voces quasdam & orationes esse huic peculiares, præter publicam consuetudinem *Latine* loquentium. Nam his pronominibus, *sui* & *suus*, durius subinde utitur. Item *tecum*, & *cum illis*, usurpat pro eo quod erat, *juxta tuam*, *juxta illorum opinionem*. Nam *intimare* pro *significare* reperitur & apud alios, sed recentiores. *Disproficit* aliquoties usurpat pro *degenerat*, sive *in pejus proficit*. *Zabolus* pro *diabolo* non apud hunc tantum invenitur, & ex antiquitate ductum videri potest: quæ non solum in dictionibus compositis, verum etiam extra compositionem ζα usurpabat pro διά. *Græcas* aliquot, aut *Hebraicas* voces usurpat nonnunquam juxta *Latinam* inflexionem, nonnunquam juxta *Græcam*. *Rheumam* alicubi dicit pro *rheumate*, quasi dicas, *rheuma rheumæ*, ut *musa musæ*. *Pascham* alicubi dicit & *mannam*. Rursus alicubi dicit *diapsalmam*, & *diapsalmæ*, alias *diapsalma* & *diapsalmatis*. Est ubi manifestarium deprehendas solœcismum, sed quales solent nonnunquam & eruditissimis obrepere, adeo ut & in *Ciceronis* libris unum atque alterum deprehendas, ne quis continuo mendum esse suspicetur, & rasuram paret. Referrem aliquot exempla, nisi suis locis annotassem in spacio marginali, quanquam & alioqui non difficile cuivis fuerit ex Elencho reperire. Enarrans

A *Psalmum* centesimum vicesimum quartum, scribit hunc in modum: *Postque conversio fit propheta, retributionem à Domino ei qui ab iniquitate manus abstinuerit imprecantis: Bene fac Domine bonis & rectis corde, probitatem & voluntatis & facti in utroque significans.* Sic enim subjecit *significans*, quasi præcessisset: *Postque conversus propheta, retributionem imprecatur*, &c. Et hujus generis sunt ferme cæteri: sive hoc accidit humano lapsu, quales deprehenduntur & in *Cicerone*: sive à *Græcis* mutuatus est, qui sic paternum casum ponunt absolute, quemadmodum nos ablativum, & rectum casum usurpamus interdum loco paterni. Hoc vitium, quod ἀναπόδοτον *Græci* vocant, potissimum accidit his, qui longo circuitu vix tandem absolvunt orationem, quique magis circa rem, quam circa verba sunt intenti. Quod genus, si quis dicat, *Non licuit ad te scribere*: post multis in medio interjectis, tandem subjiciat, *variis negotiis occupatus*: quasi præcessisset, *Non potui ad te scribere*. Hoc à Veteribus factum nos citra culpam imitamur, dicentes: *Non sum id nescius: Quoties ejus diei mihi venit in mentem: Id anus mihi indicium fecit*: Perinde quasi pro *Nescius sum*, dixisses *Nescio*: pro *Venit in mentem*, *Recordor*: pro *Indicium fecit*, *Indicavit*. Similis locus est, sed hoc evidentior, in enarratione *Psalmi* centesimi quadragesimi primi: *Corpus enim quod cruci affixerant contuentes, potestatem animæ, qua se signis & factis Deum probaverat, nemo quærebat.* Hic rursus *contuentes*, positum est pro eo quod erat, *dum contuentur*. Atque hæc exempli gratia retulisse suffecerit. Sed næ ego insigniter impudens, qui lectorem avidum, tam loquaci præfatione remorer à lectione divini Operis. Desinam igitur, si prius unum illud abs te petiero, Præsulum optime, ut hoc quicquid est laboris, tuo dicatum nomini, mei erga te studii pignus ac monumentum esse velis. Quid præstiterimus, aliorum esto judicium. Certe magnis sudoribus adnixi sumus, ut *Hilarius*, unicum illud *Galliarum* lumen, aliquanto castigatior ac nitidior exiret in manus hominum. Prodibit autem & gratiosior, si tuus accesserit favor, cujus prima est apud omnes auctoritas, cujus integra sinceraque judicia, nulli non perspecta sunt. Nimirum respondes egregiæ *Carondiletica* gentis indoli, cujus felix fœcunditas, nobis præter eximium illum *Burgundiæ* cancellarium multos dedit, quorum ego quinque novi, viros non minus humanos quam integros, omnique genere ornamentorum cumulatos. Vides igitur quid vener, nimirum ut ex *Carondiletici* nominis splendore, nonnihil favoris conciliem *Hilario*, quem oportet omnibus sacræ doctrinæ studiosis esse commendatissimum. Video enim quosdam præ novis libellis, qui nunc undiquaque provolant, veteres auctores fastidire: in tantum, ut & *Origenem* & *Hieronymum* veluti sexagenarios, quod est in proverbio, de ponte deturbandos existiment. Ego vero ut non arbitror adspernandum, si quid horum temporum ingenia, vel excogitarint, vel instaurarint: ita mentis est improbæ, vetustati non suum deferre honorem: ingratæ vero etiam, eos rejicere, quorum industriæ tantum debet orbis *Christianus*. Quid enim nunc possemus in sacris Literis, nisi *Origenis*, *Tertulliani*, *Chrysostomi*, *Hieronymi*, *Hilarii*, *Augustini* monumentis adjuti? Ego vero nec *Thomæ* nec *Scoti* libros in totum antiquandos esse duco. Scripsere suo seculo, multaque nobis è Veterum libris hausta, subtilius excussa tradiderunt. Cæterum nec istorum incivilitatem approbo, qui huic auctorum generi tantum tribuunt, ut bonis literis feliciter ubique repullulantibus obstrependum putent. Variæ sunt ingeniorum dotes: multæ seculorum varietates sunt: quod quisque potest, in medium proferat: nec alteri quisquam invideat, qui pro sua virili, suoque modo conatur publicis studiis utilitatis aliquid adjungere. Veteribus debetur reverentia, præsertim quos præter eruditionem & eloquentiam, vitæ quoque commendat sanctimonia; sed ita, ut cum judicio le-

An. 1522. legantur: recentioribus debetur candor; ut absque invidia legantur, nec sine delectu tamen. Absit autem ubique rabiosa contentio, pacis & concordiæ pestis: nec absint à studiis Gratiæ, quas Musarum comites non temere finxit antiquitas. Amplitudinem tuam diu nobis incolumem servetis, sine quo nihil esse potest salvum, Præsulûm ornatissime. *Basileæ* 5. Januarii, Anno à natali *Christi* 1522.

EPISTOLA DCXIV.

Erasmus Rot. Bilibaldo S. D.

NEC ego poteram secus de tuo prudenti candore suspicari, mi *Bilibalde*, sed erant qui me literis admonerent, ut te placarem. Utinam Deus immittat animis Principum orbi salutifera consilia. Pudet me horum tumultuum. Dicas *Phaethontem* admotum currui solis. Et interim nobis videmur *Christiani*, & agimus de *Rhodo*. *Stunicam* semper contempsi. Vellem autem quosdam *Lutheranos* negotium Euangelicum tractare prudentius. Nunc in summo tumultu sum, quod instent nundinæ; post scribam copiosius. Bene valebis interim. *Basileæ* 8. Januarii, Anno 1522.

EPISTOLA DCXV.

Vives Erasmo.

EXSPECTATISSIMAS *tuas literas accepi his diebus superioribus, quæ mihi, quod abs te essent, non potuerunt esse non gratissimæ: quod vero nec te valere, nec res tibi ex animi tui sententia procedere significarent, maxima medius fidius molestia me, seu mœstitia potius, affecerunt. Voluissem, quum hic novissime fuisti, mecum esses collocutus, narrassem tibi quæ audivi: etsi ea ipse nec vera esse puto, nec verisimilia; sed ut magis quorundam animos haberes exploratos, quos tibi incognitos non esse sat scio: & quæ forsitan si ex me audisses, minus nunc rumoribus istis, quos in* Germania *quoque dissipatos scribis, moverere.* Lutheranum *te hic existimari certum est; sed ab eisdem, quos ipse, quum adesses, non ignorabas, si quid esset odii & invidiæ plenum, tibi solitos impingere; nec faciliorem viam existimant minuendæ famæ atque existimationis tuæ, quam si te cum* Luthero *conjungant. Qui hæc conantur, non sunt illi quidem multi, sed assiduo clamant, & inculcant, nihilque omittunt quod ad hoc persuadendum putent facere; & maxime vellent persuasum Cæsari ac Principibus, tametsi hoc, quantum intelligo, non aperte agant, neque directe, sed oblique, & per occasionem: in aula sunt Theologi aliquot* Parisienses; *hi quod in te probant solum est, quod de* Luthero *semper te pronunciasse dicunt ambigue: sed isti facile te ferunt, modo* Lutherus *opprimatur. Est* Augustinianus *quidam tractus per hosce dies ex* Antuerpia Bruxellam *in jus; eo convolarunt ὁ χωλὸς καὶ ὁ κάμηλος· istos audio criminose quibusdam convitiis locutos esse de te; quod jam faciebant, antequam* Lutherus *nasceretur; nunquam sic* Orestes *insanivit aut* Hercules, *ut isti duo, sed incredibiliter saxicida: cujus omnia, sive loquatur quid, sive agat, mera sunt saxa; homo dignior tragœdia, quam illi veteres. ὁ ἄγγελος Ῥωμαῖος, homo aperto pectore, neque sua, neque aliena celat; queritur, affectum se multis injuriis abs te, sed non posuisse tamen veterem amorem: dixitque Ducem* Albæ *tibi esse infensum, quod in* Hispaniam *scripseris ad* Barbirium, Hispanos Luthero *favere, ut credantur* Christiani: *quod credibile non est, nam non puto te id scripsisse; & quamvis per jocum scripseris, quis ea potuit ad illum perferre? deinde ipse collocutus sum cum ejus filio, qui narrabat patrem incidisse nonnunquam in sermonem de te, nullam tamen ejus dicti fecisse mentionem; quo tamen esset animo, non potuisse cognoscere; nam ipse in neutram partem ulla prodebat signa: & est hic sodalis κῆρυξ, non taciturus, si quid comperisset: nam neque tacuit hæc duo: prius, dixisse te* Antuerpiæ *bibliopolæ, ut venderet libros* Lutheri, *nihil veritus diploma; alterum,* Lutherum, *quum, ut recantaret, incitaretur, respondisse non id esse sibi integrum inconsultis iis, quibus auctoribus & impulsoribus negotium hoc suscepisset; suspicari se te esse inter reliquos, & de primis unum nominatum; hic est omnis fons rumoris in* Germania *sparsi, quem tu etiam, quum adesses, fere totum videras: nam qui de te sic sentiebant, ante tanquam de* Christiano, *aliis nominibus non addicto, in eadem adhuc sunt sententia; ac plane fama vires acquirit eundo; nebula hæc est, quam ipse procul spectans ingentem putas, aliter dicturus, si propius admotam cerneres, & tangeres; nec mirum, homines de rebus, quæ procul aguntur, sic mentiri, quum hic quotidie narrentur nobis* Bruxellæ *&* Mechliniæ *agi, quæ ne sunt quidem unquam cogitata. Itaque commoveri te hisce vocibus nihil oportet: qui hic te* Lutheranum *vocant, & qui in* Germania *minime* Lutheranum, *utrique iidem sunt, & eandem rem agunt; sed pro qualitate & theatri & spectatorum mutant personam, in invidiam tamen conantur trahere, & munitum omni alia parte hac tentant invadere. Aulicis tuis amicis vellem scriberes, qualis tibi calumnia per scelestè inimicos homines intentetur, ut ad* Deloinum: *& si tibi quicquam est amicitiæ cum Cæsareo Confessore, cui fides in aula non minor quam* Christo: *& ipse eo ibo post solutum* Augustinum, *ubi calore meo non parum hujus nebulæ dissolvam; nam neque me infimum omnium censet, & ago ut sim de familia* Ferdinandi: *sed hoc* Harpocrati, *ne si emanarit, impediri possit; ἄγγελον si commode posses per occasionem honorifice nominare, redderet ὅλον σόν· nam questus est mihi, te non retulisse gratiam περὶ τοῦ ζῆν in* Stunicam: *intelligis puto: vide quibus moveatur, aut potius quid de te sentiat, quum tantopere cupit laudari abs te: isti vero alii mordent acrius morituri, ut quædam bestiæ; nam hanc juventutem constat eos non habituros, quæ tota est tua, hoc est, bonorum studiorum, &* Christi. *Saxicidam collegæ oderunt, & ferunt, tantos spiritus sumpsit ingressu hujus domus* Cameracensis, *& arbitrantur eum plurimum posse, quod puerum sectetur. O homines umbris exterritos! quasi vel quem sequitur, aliquid possit; vel ille, quantum dominus potest, possit. Decretum animi tui est, quale semper fuit,* Christianum: *& indubie paratum est tibi à* Christo *ingens illius & copiosum præmium, quandoquidem tam mala tibi ab hominibus refertur gratia: tamen etsi quantum ad hos spectat, prout fuerit tui studiosus vel secus novus Pontifex, leniet, aut asperiores reddet horum voces; sed quæso te, vis tu communem bonorum hominum sortem recusare? per* Christum *rogo te etiam atque etiam, mi* Erasme, *ne te angas animo, ne præcipites senectutem tuam, demissis in imum pectus istis rumusculis: nam cui &* Christus *ipse, & boni omnes, & innocentia conscientiæ tantopere favent, non est à malis nocere facile: tibi enim, quum culpa vacaveris, quæ est una bono viro in vita præstanda, quem tibi exitum statuat Deus, curandum non est: sed ego hæccine tibi?* Varamum, *&* Thaleum, *&* Mauritium *habeo auditores, & charos, sed commendatione tua priores illi erunt chariores, & hic postremus: si modo charior potest esse. De* Augustino *absolvi tredecim libros, septem sunt recogniti & transcripti: sex alii premuntur aliquandiu; interim aliquid accrescit, juveniliter statui mihi tam brevem diem, non expenso negotio tam longo, & vario, & recondito, usque adeo multis historicis rebus, fabularibus, naturalibus, moralibus, theologicis referto, quæ tu non ignoras; explicarem rationem totam laboris mei, nisi ad te scriberem: peto à te ne ægre feras paulo serius exspectatione tua mitti, modo omnino* Augustino *indignum opus exeat. Verberasti animum meum illo tuo verbo,* Non ero tibi toties flagitando molestus: *videris enim nolle me posthac admonere utilitatis meorum studiorum; incitatio enim ista tua, & etiam, ut tu vocas, efflagitatio, quid aliud est quam calcar, quod me alioqui cessantem, ad egregia opera stimulat? & efflagitationem hanc nominas? quid ergo præceptoris vocabis monita? vis esse tam in amicos & discipulos civilis, ut mœrore eos afficias, quum vident secum velut cum leviter notis, aut tibi paribus, agere: nondum & agendo & dicendo potuit tibi* Vives *persuadere, te nihil posse facere sibi*

An. 1522. *sibi molestum, nisi quum, ne sis molestus, times. Tale est illud in superscriptione,* Amico meo observando; nec observando, sed etiam, si diis placet, in primis observando. *Si posthac ad hunc modum permiseris istum sive* Joannem, *sive* Livinum *scribere, rejiciam literas. Cui observandus ego sum, is non est* Erasmus: *per omnia jura amicitiæ, & universa tua in me beneficia, & si qua sunt mea in te officia, te precor, ut me utaris familiarius. Gaudeo te sic esse in* Germania *exceptum; quanquam mihi nihil novi id fuit. Gaudeo quoque habere te istic* Velium, *cujus, ut puto, exstat carmen de te genethliacon felicissimum mea sententia: saluta eum nobis, si ita tibi videtur; &* Buschium, *simul &* Rhenanum, *si istic adest.* Mauritius *salutem tibi plurimam; salvebis & à* Joanne Clemente, *qui non ibit in* Italiam *ante proximum ver: is dicit multum doluisse, quod se inscio profectus sis* Basileam; *nam si rescisset, comitatus esset te, & mansisset istic hyemem totam. Agebam de conducendo aliquo, quum commode me* Franciscus *bibliopola submonuit, missurum se quam primum istuc ad te nescio quos libros: si quid vellem perferri, adjuncturum se reliqua sarcinæ; itaque jussum est illi committere septem libros recognitos jam à me: incipiat excudere* Frobenius, *si sic tibi videtur, decem alios usque ad decimum quintum mittam haud dubie ante Quadragesimam. Reliquum per* Franciscum *ipsum, quum ibit ad mercatum* Francfordiensem. *Ex istis septem poteris cognoscere, si quid modo vacat legere alienum, quam rationem commentariorum sum secutus; etiamsi reliqui præter octavum, nonum, decimum, & decimum octavum minus habent & operis & operæ; quoniam non ita sunt varii; & magna pars eorum, quæ in illis tractat, passim est cuivis obvia. Cura, rogo te, ut excudantur aliquot centena exemplarium istius operis à reliquo* Augustini *corpore separata: nam multi erunt studiosi homines, qui* Augustinum *totum emere vel nolent, vel non poterunt, quia non egebunt, seu quia tantum pecuniæ non habebunt. Scis enim fere à deditis studiis istis elegantioribus præter hoc* Augustini *opus nullum fere aliud legi ejusdem auctoris. Vale iterum atque iterum, mi optime præceptor.* Lovanio 19. *Januarii, Anno à* Christo *nato* 1522.

EPISTOLA DCXVI.

Erasmus Bilibaldo suo S. D.

NIHIL mihi fuit tuis literis gratius, ornatissime *Bilibalde*. Nunc ut occupatissimus, paucis agam quod volo. Nemo nescit, quantum bonæ literæ debeant *Frobenio*, qui solus omnium suo damno nostris studet compendiis: sed ut sunt κεϱδῷαι, plerique insidiantur homini propemodum conjurati, ut illum perdant. Ubi quid novi operis prodit, quod putent fore vendibile, mox unus atque alter suffuratus ex ipsius officina exemplar, excudit ac venditat minimo. Interim *Frobenius* immensam pecuniam impendit in castigatores, frequenter & in Exemplaria. Huic iniquitati facile succurretur, si fiat Imperatorium interdictum, ne quis librum, primum à *Frobenio* excusum, aut cui sit aliquid ab auctore additum, excudat intra biennium. Tempus longum non est, & officina *Frobeniana* vel ob hoc favore digna est, quod nihil ex ea prodit ineptum aut seditiosum. Excuditur nunc *Paraphrasis in Euangelium Joannis*, *Ferdinando* dicata; cujus partem ad te mitto, ut ostendas, si videbitur commodum. Non dubito, quin res facile possit impetrari. Referet tamen, si id fiat quam primum. Si non est commodum, ut fiat per te, poteris aliis mandare. Adest enim, ut audio, *Jacobus Spiegel*, mihi cum primis amicus, homo candidus; adest Episcopus ac Princeps *Teramnensis*, Nuncius Apostolicus, qui pro sua humanitate mihi semper favit unice. In hoc negotio, mi *Bilibalde*, mihi nec seritur, nec metitur, & tamen *Frobenii* ac literarum causa libenter & hic tibi debebo, qui multis aliis nominibus tibi sum obstrictissimus. Si diploma Cæsareum non statim poterit expediri, saltem sciamus impetratum esse, ut in his nundinis *Frobenius* possit uti titulo. Summus Pontifex ad me diploma plenum honoris ac benevolentiæ misit. Jurat illius Secretarius, non esse vulgare, sed vere omnia ab ipso Pontifice dictata. Bene vale, vir hujus seculi decus. *Basileæ* 27. Januarii, Anno 1522.

EPISTOLA DCXVII.

Erasmus Roterodamus Nicolao Wattenwilo, Præposito Bernensi, S. D.

VIR ornatissime, ex degustata brevi colloquio tua humanitate mirum quoddam tui desiderium me cepit post abitum hinc tuum, adeo, ut in animo fuerit *Bernam* visere, quo diutius & propius frui liceret tua suavissima consuetudine. Et contigerat lepidissimus viæ vel dux, vel comes, pro vehiculo futurus *Henricus Glareanus*, tandem nobis, id quod gaudeo, redditus è *Galliis*; sed nondum licebat abesse ab hoc pistrino, & si maxime licuisset, non erat tutum me committere itineri, donec tepent hypocausta, ad quorum vel levem odorem statim relabor in morbum. Adventus *Glareani* nostri tantum alacritatis nobis attulit, ut mihi videar revixisse. Hoc nomine mihi videntur habere cor *Elvetii*, quod hunc virum magni faciunt: nam unus optime meretur de juventute suæ gentis, semina bonæ mentis & honestæ eruditionis jaciens apud suos, olim in felicissimum proventum eruptura. Mittam ad te *Paraphrasim in Matthæum*, si modo fuerit perfecta ante abitum *Glareani*. Ubi refrixerint hypocausta, licebit istam urbem visere. Interim mutuis epistolis confabulabimur. Bene vale. *Basileæ* 7. Martii, Anno 1522.

EPISTOLA DCXVIII.

Bilibaldo suo Erasmus S. D.

VTINAM sicut alter alteri συμπαθῶμεν, & alter alterum consolamur, ita nobis invicem mederi liceret. Quanquam mihi sane minima dolorum pars est corporis morbus. Ego mihi, teste *Christo*, conscius, me nihil ambire eorum, quæ sunt hujus mundi, volens emigravero ex hoc domicilio, simulatque evocaverit ille noster Imperator; neque detrectem tamen interim vel immori piis laboribus, si modo fructum aliquem adferre liceat *Jesu Christo*. Sed videmus imbecillitatem, vel potius infelicitatem nostram, videmus hoc seculum prodigiosum, adeo ut nesciam, cui parti me addicam: nisi quod conscientia mea satis confidit apud Judicem *Jesum*. Qui sub nomine Pontificis, nescio quod, agunt negotium, sic urgent omnes laqueos veteris Tyrannidis, ut videantur addituri citius multa, quam quicquam detracturi. Rursus, qui sub nomine *Lutheri* præ se ferunt vindicationem Euangelicæ libertatis, nescio quo spiritu rem gerunt; certe multi se admiscent, quos malim non admisceri, si meum esset negotium. Interim exitialibus dissidiis ubique scinditur charitas *Christiana*. Interim in suspensò sunt hominum conscientiæ. Qui propensi sunt suapte natura ad licentiam, facile arripiunt occasionem è libris *Lutheranis*. Qui modestiores sunt, inter sacrum & saxum hærent; hinc vident argumenta probabilia, & sensum naturæ; illinc vident auctoritatem Principum ac turbam innumerabilem. Quorsum autem res sit evasura, nescio; ego coactam & extortam fidem non magni facio. Gravis est auctoritas Bullarum, gravior diplomatum Cæsaris; sed ista fortasse cohibebunt ad tempus linguas hominum, an animos vertere possint, nescio. Utinam Deus placatus nobis hoc immittat animis Principum, ut concordibus & sinceris animis, nec alio spectantibus, quam ad gloriam *Christi*, scrutentur hujus mali fontes, & remedium aliquod efficax ac duraturum adhibeant, idque quam minimo orbis tumultu, hoc est, quam minimum convulso Reipublicæ statu. Quid multis? res eo delapsa est, ut omnino succurrendum sit

An. 1522. sit populi *Christiani* libertati. Adeo multa irrepserunt paulatim in publicos mores, & ceu præscriptiones vim legis inevitabilis occuparunt. De Conciliis non ausim aliquid dicere, nisi forte proximum Concilium *Lateranense* Concilium non fuit. Multum item sumpsit Scholarum auctoritas paulatim aucta, quæ nunc suas definitiones propemodum pro articulis fidei haberi postulant. Jam qui sub umbra *Romani* Pontificis cauponantur, partim nimium sibi vindicarunt, partim eo insolentiæ progressi sunt, ut omnibus fuerint intolerabiles. Quæ paulatim collegere robur, non possunt subito convelli; & Magnatum auctoritatem palam contemnere, nec tutum est, nec utile, mea sententia. Nunc ex una parte res agitur Bullis, & edictis, minisque: ex altera licentiosis, ne dicam seditiosis, libellis. Quod si Principes, aliis rebus occupati, non possunt his animum advertere, demiror non exsistere bonos viros, qui prudenti consilio tantis malis occurrant. Mea res non admodum agitur; instat vitæ meæ terminus: sed morientis etiam est, bene velle rei *Christianæ*; si modo recte persuasum est nobis, *Christum* esse caput immortale totius Ecclesiæ. Alius consulit suis privatis commodis: alius metuit, ne perdat quod habet: alius abhorret à tumultu, & quiescit; sed interim gliscit periculosum incendium. Me quorundam malevolentia tantâ gravavit invidiâ, ut frustra sim conaturus, si quid tentem. Theologi quidam, sentientes renascentibus per nos antiquis studiis suæ auctoritati paulatim aliquid decedere, etiam priusquam *Lutheri* nomen audisset orbis, nihil non moliebantur in me; his *Lutherus* telum porrexit, quo nos conficerent: tametsi semper abstinui à *Lutherano* negotio, nisi quod hortabar sedulo, ut aliter scriberet, si vellet proficere. Successit *Aleander*, & ante *Lutheri* nomen hoc faciens *Erasmo*, quod figulus figulo, natura excelsus, ferox, irritabilis, cui nihil neque lucri, neque gloriæ satis est: hunc quidam impleruNt falsissimis mendaciis, & sic instigarunt hominem, ut nihil haberet pensi, quid de me prædicaret, etiam apud summos viros, modo perderet. Et tamen apud me dejerabat, non vivere quenquam amiciorem *Erasmo*, quam esset ipse. Discedens reliquit Organa sua probe instructa, duos Theologos *Lovanienses*, D. *Caracciolam* Episcopum *Leodiensem*, hominem linguæ nimium facilis, & *Hispanum* nescio quem in aula Cæsaris, suspicor esse Episcopum *Mottensem*. Habet *Roma Stunicam*, hominem omnium judicio insanum, & ad maledicentiam natum. Is exhibuerat *Leoni* libellum, qui continebat sex myriades hæreseon decerptas è meis lucubrationibus, & jam causa periclitabar, nisi mors intercepisset *Leonem*, alioqui non infensum *Erasmo*. *Lutherani* mihi palam minantur libellos maledicos; & Cæsari propemodum persuasum est, me fontem & caput esse totius *Lutherani* tumultus. Atque ita magnifice periclitor utrinque; de omnibus bene meritus. Decreveram aliquid scribere, non adversus *Lutherum*, sed de concordia; verum, video partes ambas sic ardentes, ut præstet quiescere. Quanquam vellem jam ante duos annos in me scripsissent *Lutherani*; levassent me gravi invidia. Consului doctissimos Theologos, si quid esset in nono cap. Epist. ad *Romanos*; negant quicquam esse mali; nisi hoc istis malum videtur, quod aliquid tribuam libero arbitrio, tametsi perpusillum. Bene vale, vir clarissime, nosque, quod soles & facis, ama. *Basileæ* 30. Martii, Anno 1522.

Non vacavit relegere epistolam; quare ignosce.

EPISTOLA DCXIX.

Vives Erasmo.

EPISTOLAM *tuam accepi* Basileæ *scriptam pridie Nonas Februarias: & accepi non resignatam prorsus, sed signo ita luxato & obscurato, ut facile esset deprehendere, fuisse apertam in via. De* Civitate Augustini *gaudeo seorsim edi, & habeo tibi ingentem gratiam, qui hoc curaris: sed velim etiam, & cum reliquis* Augustini *Operibus excudatur, ne desit hoc membrum corpori suo; quod credo* Frobenium *facturum, ut & separatim aliquot, & conjunctim aliquot imprimat. Voluissem lectis nonnullis paginis in iis libris quos misi, judicium ad me sententiamque tuam perscripsisses, ut scissem quid vitandum mihi, quid sequendum, quid tenendum esset; ego enim in hoc Opere brevitati, quantum potui, studui placere: incurrerunt quidam loci, in quibus id præstari non potuit, ut quum erant res non admodum Theologis nostris cognita: sicut historia, fabula, Philosophica, præcipue* Platonica. *Ideo in octavo, & decimo libris longior sui forsan quam oportebat; tum ut recondita illis aperirem & proferrem, tum ut* Platonica *prorsus non ignorarent, viderentque hæc nihil* Aristotelicis *cedere, & inciperent alios quoque magnos Auctores velle cognoscere: nec tamen omnia conjeci quæ potuissem; multo plura prætermisi quam attuli: in aliis libris facile institutam servavi brevitatem, quoniam historia ex sacris Libris petita notiores sunt, etiam vulgo, quam ut debeant fusius explicari; & theologica argumenta non sum multis exsecutus, attigisse contentus, alioqui nullus fuisset modus: nec gloriæ tam servivi, quam forsan putas; etsi nonnihil quoque est ei datum: sed neque tempus, neque Operis ratio magnopere me de gloria siverunt cogitare; plus enim voluissem temporis ad Opus quod totum aura tribueretur & nomini. Deinde nescio quo pacto commentarii nisi sint in sacras Literas, non habent genium illum, qui magnum excitare nomen possit: Opus ingentis gloriæ totum futurum est Auctoris ipsius; non debet in alium scribi. Verum, ita est à nobis, quantum licuit, elaboratum, ut non diffidam fore, quin Lector me & tibi, quo auctore Opus suscepi, &* Augustino, *& gloriæ servire voluisse cognoscat; quæ jacatus sum in interpretem non omisi, & alioqui in præfatione, etiamsi non monuisses, erat animus ostendere, cujusmodi homines in* Augustinum *scripsissent; idque faciam & propinabo illos Lectori bellissime ridendos; tum in Opere ipso interspergo velut flosculos ex eorum commentariis, &* Passavantii *additionibus, quorum Lector suavi odore reficiatur, minusque sentiat viæ molestiam. Ex iis, quæ nunc mitto, cognosces quam ego illorum invidiam metuam: vitam* Augustini *mallem ipse adderes; nam ego non confido meo judicio eam collecturum, quo tu soles omnia; & injuriam fecero sancto, si quid tu de illo esses scripturus, ipse scriberem; ineptiisque meis in causa forem, quo minus vita illius, eloquentiâ tuâ illustrata, veniret ad posteros: ego vero te potius rogo atque hortor ut eam scribas. Mitto hic decem libros ab octavo ad decimum septimum; reliquos quinque sub Pascha, aut paulo post missurus: confecti sunt maxima ex parte, nunc recognosco; & in chartam mundiorem describendos statim curabo: autographum servabitur apud me in sanctuariis; neque enim nescio quam à me damnose peccaretur* Frobenio, *si cui facerem copiam; sed velim quoque ut is vicissim neminem admittat ad lectionem eorum quæ excuderet, prius quam absolverit totum Opus, nec id dico sine magna causa. Video te semper omnia vitæ tuæ præsidia in innocentia ponere; qua una fretus magnus ille Orator, & in republica procellas tempestatesque ingressus, facile se simultates omnes contemnere profitebatur: & profecto fieri aliter nequit, quo minus Deus tibi bene velit, ut qui cogitas non esse hanc ævi nostri brevitatem dignam, ut ob eam tuendam tumultus & tragœdias excitemus. De* Aleandro *non dubito ita esse ut scribis; tametsi ipse cum* Leodio *rediret* Bruxellam, *jurarit mihi, se dignitatem tuam apud magnates omnes semper esse tutatum: nunc ad* Hispaniam *cucurrit ad novum Pontificem, de quo omnes optima & maxima sperant, atque ominantur; faxit* Christus, *ut is creatus sit in remedium tantorum malorum Ecclesiæ suæ. Quod istic metuunt tibi amici ne aliqui stringant in te styli aciem, hoc, ut* Cicero *respondit,* be-

beneficium est. Quid enim amplius & copiosius, quam Erasmo, & pro Erasmo dicere? O quam facilis, & quam non vera modo, sed etiam verisimilis est defensio innocentiæ! tu quam vitam conscientia tua maximo rerum omnium testi approbas, diffides te aliis approbaturum vel inimico Judici, ut ille Scipio. De Monacho nigro doleo te tam sero in sententiam meam venisse: illud verissimum est, vitandum amicum qui obesse potest, prodesse non potest. Stunicam longas in te parari & atroces invectivas narravit mihi Vergara, recitavitque illius epistolam missam ad se Roma, qua id se facturum minatur; epistola est Hispane scripta, qua respondet literis Vergaræ Latinis. Nam id miratur Vergara illum vulgari sermone rescribere Latino talem epistolam: nec Thraso, nec Pyrgopolynices scripsissent nondum cum aliquo Hispano. De Stunica sum collocutus, quin odisse se illius mores dicat, arrogantiam, jactantiam, maledicentiam, invidentiam, supra quam explicari possit & credi. Scripsit etiam virulentissimum librum in Fabrum; is liber animos multorum irritavit, alienavitque ab eo amicos plerosque: quin & ajunt illum non posse pati aliquos esse inter se amico animo; laborare semper & anniti, ut eos non tantum disjungat, sed etiam committat: hoc dixerunt mihi, quos ipse ex conjunctissimis infestissimos inimicos reddiderat. Megæram dicas, non hominem: ab hujusmodi moribus prædito magna laus est vituperari, cui placere nemo possit, sine suspicione similitudinis morum: mihi unicus ille versiculus venit in mentem, quo te cohorter,

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.

Forsan longe aliter dicerem, si istic essem, sed tamen non suademus, quod nos faceremus in simili rerum statu collocati, sed quid faciendum esset: peracta tibi est majore ex parte vitæ fabula; quod superest, plausui da totum, non spectantium modo & præsentium, sed Christi, cui tot labores sunt tibi desudati, sed conscientiæ tuæ: & si quid spectantibus quoque tribuis, posterorum potius, quam præsentium. Illi enim sublata invidia, certisque affectibus, purum te verumque Erasmum considerabunt, reddentque meritas tibi laudes, tanto copiosius quanto iniquiores tibi tui seculi homines fuerunt, virtusque tua minus est ab iis cognita, inter quos versabatur, quod Socrati videmus contigisse: rogo te etiam atque etiam, ne te afflictes; cogitesque, si te unum spectes gloriamque tuam, te satis vixisse, & interesse jam tua posteritati: arguere enim ex nonnullorum bonorum judiciis potes, qualis de te apud nascituros populos futurus est sermo: quod si reputes, pro lucro deputabis id quod posthac vives, vivesque securus & latus; atque id demum erit vivere sine anxietate, sine solicitudine; facietque te ætas tua, multis canis munita, multorum latrantium contemptorem; & ipse velut fatis exemptus, & in excelso quodam existimationis bonorum hominum positus loco, infra te videbis omnia. Sed ego jam incipio oblivisci ad quem scribo. Credo te accepturum à Moro literas per Clementem, qui his proximis diebus profectus est in Italiam, transiturus Basileam, ut dicebat. Postremis ad me literis Morus nihil de morbo suo scribit, credo revaluisse: nam prioribus jam se convalescere significabat. Initio Quadragesimæ veni Brugas, quod Quadragesima Lovaniensis incommoda mihi est semper in oppido tam mediterraneo, ubi pisces nec edimus nisi jam putres, & non ad stomachum meum paratos: paucis antequam venirem diebus obierat nobis Petrus Laurinus, quod dolui haud sane mediocriter. Decanus te salutat, qui superiore hebdomade profectus est Bruxellam: narravitque mihi salutari te ab Abbate S. Bavonis Gandensis, qui hisce Calendis Januariis paravit tibi in adventum tuum strenas aureas, nescio quid rerum, pecuniam credo. De Ferdinando nihil adhuc procedit, & ut lente ac frigide id ambio, nescio an procedet. Dux Albæ offerebat non contemnendam prorsus conditionem, si per fratres rescire licuisset: cupiebat enim ille impense nepotes illos suos, quos habet in Hispania ex primogenito filio, à me erudiri: cumque ageret de mittendo ad me cubiculario quodam suo, qui rem mecum transigeret, offerretque ducentos aureos ducatos annuos mercedis nomine, intervenit Frater quidam Dominicanus, rogatque Ducem ecquid Lovanium mandet? se postridie iturum eo. Nihil, inquit Dux, opportunius; quæso te, loquere cum Vive, & ex eo cognosce, an vellet hac mercede instituere nepotes meos; & simul nobilis quidam Bertrandus, is qui te Anderlaci invisit, dat ei literas ad me, quibus certior de toto negotio fierem: venit Frater Lovanium, colloquitur mecum plus decies, nec de Duce verbum ullum, nec literas Bertrandi reddit. Dux ubi me videt cunctari, aut admonitus forsan à Fratre me recusare, præficit jam hinc pueris Severum Monachum: ignarus ego harum rerum omnium, venio Bruxellam, ibi expostulat Bertrandus, quod epistolæ suæ nihil responderim: cui mulum, inquam, epistola? Serio, inquit, cui epistola? Serio, inquam: tunc narrat, multis præsentibus, rem ordine, quorum plerique affirmabant se interfuisse, cum Dux illa mandaret Fratri, se dolere impendio, quod conditionem sim adspernatus: fuisse futurum ut nusquam magis ex animi mihi mei sententia vixissem, quam secum, hoc est cum hominibus mei amantissimis, jam integrum non esse mutari: quod inter Ducem & Severum convenisset. Bona, inquam, verba: ego scilicet aliquid adspernarer, quod mihi a Duce offerretur? cum semper avidissime quæsierim occasionem aliquam ostendendi, quam essem animo in Ducis obsequium propensissimo. Agere me illis gratias de ejusmodi in me animis, & non tam ægre ferre interceptam eam conditionem, quam animum sceleratum Fratris: & hæc patimur à fratribus, quid facturi ab alienis? jam non contenti eruditionem impetere, etiam in fortunas nostras invadunt. Deus ipse vindex erit. Vale etiam atque etiam, mi præceptor. Brugis 1. Aprilis, Anno 1522.

EPISTOLA DCXX.

Stanislaus Turzo, Episcopus Olmucensis, Des. Erasmo Roterodamo S. D.

Non possum non confiteri, mi doctissime Erasme, incredibili me cumulari, tum voluptate, tum gaudio, quoties in mentem venit, venit autem sæpissime, tua erga me eximiæ charitatis beneficium, in quo tam benignum te exhibes, ut me eundem in sinum tuum dulcissimum recipias, quo germanum meum Episcopum Vratislaviensem, morte mihi nimis matura ereptum, sancte & amanter complexus fueras, quemadmodum literæ tuæ, candidissime ad me recens scriptæ, abunde testificantur: quas ego tanti æstimo ut nullum munus, quantumvis preciosum, magis. Nam quid mihi carius obvenire potuit, quam ut me ille magnus seculo nostro Erasmus, ille adeo Erasmus, omnium disciplinarum lingua utriusque sine ulla exceptione facile princeps, in amorem suum volens ac lubens admiserit, nulla plane mei notitia, nullo etiam digno officio præcedentibus, sed sola Casparis Velii persuasiuncula motus, aut verius ingenita illa humanitate sua, qua ex æquo, pene in omnes bonis literis deditos utitur. Quid igitur non gestiam, quid mihi ipsi non magnopere gratuler, tantum boni, quantum nunquam meruerim, sponte evenisse? Jamdudum certe ego Erasmum, quasi numen quoddam, cœlitus nobis missum, colo, observo, admiror. Et quoquo proficiscor, comitem semper ad latus habeo, ut cujus doctissimis pariter & sanctissimis lucubratiunculis non doctior solum, sed etiam quotidie melior fio. Nunc vero postquam ad illa omnia amor quoque mutuus accessit, sic me maximus ille Servator salvum esse velit, ut nesciam ullis verbis, quantum nomini tuo faveam, exprimere: verum, hoc tamen petere non omittam, (scis enim quantum sollicitus est Amor) ne me per oblivionem ex tuo sinu dimittas; vicissim ego diligentem charitate complectar immortali, faciamque promptissime, tui nominis gratia, omnia, quæ gratus quisquam & amori constans facere posset ac debet. Casparem nostrum Velium, mihi jam olim diu, ob ingenium, literasque, & ob multa item officia unice commendatum, cum tu quoque commendatione diligenti prosequeris, adjiciam libenter ad priora corollarium, ut intelligat, quam non sterilis fuerit tam magni

An. 1522. A *magni & gravissimi viri commendatio. Mitto in præsentia Amplitudini tuæ exiguum pignus meæ erga te observantiæ, quod pro tua humanitate grato accipies animo, Numismata videlicet quatuor aurea bonorum Imperatorum. Sic enim accepi te plurimum ejusmodi rebus, ex vetustate nobis relictis, oblectari. Si quid præterea est, in quo tuæ charitati gratificari possem, exige, aut fac ut intelligam, & factum puta. Vale feliciter. Datum 10. Aprilis, Anno 1522.*

EPISTOLA DCXXI.

Erasmus Rot. Episcopo Palentino S. D.

REVERENDE Præsul, quod apud Cæsarem tuæ vocis testimonio tam candide & defenderis & ornaris B *Erasmum*, hoc mihi fuit gratius, quod & præter spem obtigit & meritum. Sed interim nostra, qui libros edimus, nihilo melior est conditio, quam olim fuit histrionum, qui in proscenis fabulam agebant populo. Illis erat ediscenda fabula, meditanda actio, nihil non faciendum uti theatro satisfacerent: populo, inquam, illi promiscuo, vere belluæ multorum capitum, in quo paucis eadem placent, nec iisdem semper eadem; denique cujus magna pars studio potius quam judicio ducitur. Ab horum pollice pendet miser ille saltator, adorat plebeculam, & quum nihil non fecerit, felix sibi videtur, si impetravit ut stet fabula. Quod si exsibilatur, arbor quærenda suspendio: Sane de libris nec C minus varia, nec minus morosa judicia, nec minus corrupta studiis. Hoc nomine nostra sors iniquior, quod hæc damus nostro sumptu, quum histrionibus sua fuerit merces. Et illi, si non succedat saltatio, tantum ridiculi sunt: nos si displicemus, hæretici. Mihi sane studio fuit non tam placere quam prodesse omnibus. Et succedebat, ni hæc novi Euangelii tragœdia intercurrisset, quæ miro quodam orbis pene totius favore cœpta est agi, sed actibus semper deterioribus in tumultuosam ac rabiosam catastrophen exiit; mihi primus statim ingressus displicuit, vel ob hoc quod viderem in seditionem exituram. Ego vero veritatem seditiosam nunquam probavi, tantum abest ut hæresim. Et tamen sunt isthic qui, reclamante ipsorum conscientia, D me faciant *Lutheranum*, nimirum illud agentes, ut me suis odiis volentem nolentem protrudant in castra *Lutheri*. Me vero ab Ecclesiæ catholicæ consortio nec mors distrahet, nec vita. Quam sim *Lutheranus* ipsi *Lutherani* declarant, qui me publicis conviciis ac libellis dentatis fortiter impetunt. Nolim autem hoc laudis ferre, quod à *Luthero* desciverim: habear & nunc *Lutheranus*, si unquam fui. Quanquam initio Monachorum quorundam seditiosi clamores mihi non probabantur, qui non solum in *Lutherum* muliebribus conviciis debacchabantur, verum etiam in linguas, in omnes bonas literas invehebantur: me vero nominatim in publicis concionibus impudentissime lacerabant. Novi Pontificis docta prudentia, & provida sinceritas, simulque divinus quidam nostri Cæsaris animus me in E summam spem vocat, fore ut hæc pestis sic tollatur, ne quando possit reviviscere. Id fiet si radices amputentur, unde hoc mali toties repullulat. Quarum una est odium *Romanæ* Curiæ, cujus avaritia ac tyrannis jam cœperat esse intolerabilis. Et aliquot humanæ Constitutiones, quibus *Christiani* populi libertas gravari videbatur. His omnibus citra tumultum orbis Cæsaris auctoritas & novi Pontificis integritas facile medebitur. Ego tametsi nihil sum, tamen pro mea virili non desum neque deero officio meo. Tantum Cæsaris clementia jubeat salarium meum esse perpetuum, atque adversus quorundam odium sartam tectamque meam F existimationem curet: efficiam ut illam non pœniteat hujus consiliarii. Bene valeat tua sinceritas, cui hunc hominem, quantulus quantulus est, totum dedico. *Basileæ* postrid. Paschæ, seu 21. Aprilis, An. 1522.

EPISTOLA DCXXII. An. 1522.

Erasmus Rot. Lodovico Coronello S. D.

VIR eximie, *Lodovicus Vives* mihi tuas virtutes obiter denarrans nonnihil accenderat animum meum cupiditate amicitiæ tecum ineundæ, sed hanc scintillam *Lodovicus Berus* vehementer excitavit, plenis, ut ajunt, tibiis, magnoque affectu depingens mihi felix istud ingenium tuum, non solum in literis Theologicis absolutum, verum etiam in disciplinis Mathematicis eleganter excultum. Nunc vero rarus quidam animi tui candor, & erga me nihili hominem studium plane *Christianum*, ex *Guidonis Morilloni* literis cognitum ac perspectum fuit, ut majorem in modum doleam, me mihi talem amicum ante profectionem meam non aliquo saltem pacto conciliasse. Gestiebat animus isthuc advolare ante Cæsaris profectionem. Contempsissem valetudinem sic crebris morbis nuper afflictam, ut ægre vitam sustineam. Contempsissem itineris magnitudinem, neglexissem studiorum labores, qui nunc in manibus meis sunt, ac prælis *Probenianis* excuduntur; contempsissem & alias causas quasdam, haudquaquam contemnendas, sed in primis terrebat me iter, nunc solito magis infame latrociniis. Jam crebro feliciter transcurri. Quod si quid accideret, actum esset de *Erasmo*. De *Præfatione* ac *Paraphrasi* quod tam amanter admones, summam habeo gratiam. *Præfationem* neglectim adjeci, in gratiam typographi, qui querebatur vacaturas aliquot pagellas, ni adjecissem aliquid nugarum. Qualis qualis tamen est, meus est fœtus, vel, si mavis, abortus. Non oportet sic exsecrari hæresim ullam, ut hujus odio non ausimus admonere quæ recta sunt. Neque enim *Hieronymus* ideo veretur efferre laudibus virginitatem, quod *Marcionitæ* damnarint nuptias. Nec ideo non suadet monogamiam, quod digamiam damnarit *Tertullianus*. Si periculum est Euangelia vulgo legi, cur in vulgatissima lingua prodiderunt Apostoli? Nec arbitror quicquam esse periculi, si laici sic legant sacros Libros, quemadmodum illic præscribo. Quid *Lutherus* doceat nescio, *Paraphrasim in Matthæum* magis ex auctoritate *Matthæi Cardinalis Sedunensis* suscepi, quam ex meo judicio, quod in *Præfatione* non dissimulo. In Apostolicis Epistolis si tuo judicio magis satisfacio, argumentum in causa est potius quam ego. In *Metaphrasi* sensus bona fide redditur, in *Paraphrasi* licet etiam de tuo addere quod auctoris sensum explanet. Quid autem juris sit *Paraphrastæ*, facile perspiciet, qui *Themistium* cum *Aristotele* contulerit. Est enim *Paraphrasis* non translatio, sed liberius quoddam commentarii perpetui genus, non commutatis personis. Sed utinam mihi liceat coram tuis amicissimis monitis erudiri, & ad exactissimi judicii tui regulam attemperare stylum. Miror isthic esse aut adeo stultos, aut tam impudenter mendaces, qui me prædicent fautorem esse *Luthero*. Exordium hujus fabulæ mihi semper displicuit, quam videbam in seditionem exituram, etiamsi nonnulla spes erat hominem sese versurum ad saniora consilia. Nec placebant seditiosi clamores quorundam rabularum apud populum. Nunc *Lutherani* sic rem gerunt ubique, quasi servari nolint. Hic adeo *Lutheranus* non sum, ut alii, qui favent *Luthero*, literis me rogent, ne quid scribam in illum, alii minitentur mihi libellos dentatos, quos utinam emisissent in me ante biennium, profecto gravi invidia me liberassent. Sunt *Lovanii* duo aut tres, quos privatum odium instigat in me, quod olim impense faverim bonis literis, quas illi judicant incommodas suo instituto. Non est autem clementiæ Cæsareæ, hominem *Christi* gloriæ, & ipsius dignitati laborantem, talium odiis dedere. Si *Luthero* vel tantulum favissem, nolo jactare quid potuerim in *Germania*. Sed ego vel decies mortem oppetiero, quam ut periculosi dissidii sim vel auctor, vel adjutor. Id jam intelligit *Germania*, & faxo brevi intelligant omnes, quanta sinceritate me gesserim in hoc negotio.

An. 1522. Quare confido fore, ut tua æquitas adversus hujusmodi impudentes calumnias mihi patrocinetur. Bene vale. *Basilea* postridie Paschæ, id est, 21. Aprilis, Anno 1522.

EPISTOLA DCXXIII.

Erasmus Rot. Joanni Carondileto, Archiepiscopo Panormitano, S. D.

REVERENDE Præsul, admoneor amicorum literis, ut isthic adsim ante Cæsaris abitum, sed hic, qui has perfert, narrabat sic accelerari profectionem in *Angliam*, ut verear ne frustra etiam scripserim. Sequar tamen si sensero Cæsarem isthic diutius hæsurum. Sed interim te rogo, si videor meis laboribus aliquam utilitatem attulisse bonis literis, adjuva tuo favore causam meam, ut mihi pensio sit incolumis, & Cæsaris favore defendar adversus quosdam impudentissimos sycophantas. Hic ita me gero, ut omnes *Lutherani* vehementer oderint, conviciisque lacerent, quidam etiam libellis me proscindant. *Erasmus* nec fidei *Christianæ*, nec Cæsaris gloriæ unquam deerit. Quid multis? Efficiam, ut illum nunquam pœniteat hujus consiliarii. Olim quadrupedes ob damnum datum noxæ dedebantur, sed vehementer iniquum, ut ego ob datam publicitus utilitatem dedar quibusdam noxiis bestiis, vel potius livori, quæ pestis est quavis vipera nocentior. Amplitudinem tuam incolumem servet Optimus Maximus *Jesus*. *Basilea* die *Mercurii* post Pascha, sive 23. Aprilis, Anno 1522.

EPISTOLA DCXXIV.

Erasmus Roterod. Andreæ Alciato S. D.

ALII quoties hominem certum nacti sunt, solent omnibus de rebus copiosius scribere, ego vero vel ob hoc ipsum puto mihi scribendum parcissime, quod *Bonifacium Amerbachium* nactus sum grammatophorum, quo nihil obtingere potuit vel fidei spectatioris, vel utrique nostrum amicius. Quorsum enim opus est literis, quum hic rerum mearum nihil ignoret? De libello etiam atque etiam jubeo te esse securum. *Pyrrhi* nostri mortem ut ex animo doleo, ita pectus istud tuum tam amicum exosculor, qui non passus sis amici memoriam interire. Ante annum *Germani* quidam mihi nimium amici rursus excuderunt ingens volumen epistolarum, inter quas sunt quæ vereor ne mihi gravem conflent invidiam, præsertim hoc seculo, quo nihil non rapitur in suspitionem aut calumniam. In aula Cæsaris vix subsisto per quosdam, qui me *Lutheranæ* factionis auctorem jactitant, non quia hoc suspicentur, quod ipsi quoque sciunt esse falsissimum, sed partim ut me quocunque titulo lædant, partim ut volentem nolentem in *Lutherana* castra protrudant: quod tamen nunquam efficient. Rursus hic apud *Germanos* iidem illi sophistæ, qui mihi male volunt, apud *Lutheri* studiosos atrocem rumorem dissipant, me magnis ac sævis voluminibus oppugnatum, atque adeo funditus subversum ire omnes *Lutheranorum* arces. Fremunt igitur hi quoque in me, jamque libellos dentatos habent in promptu, quibus me proscindant, & quod est paradoxon, quos *Romanus* Pontifex & Cæsar pronunciavit hæreticos, iis ego sum hæreticus, ni velim esse hæreticus. Est *Roma Stunica* quidam *Hispanus*, qui nunc alterum librum conviciis onustum evomuit in me. Sed utinam ante biennium in me scripsissent *Lutherani*, certe gravi liberassent invidia. Ego nullis procellis dimovebor ab instituto meo. Nisi mihi utrique essetis ex animo egregieque chari, utrunque alteri inviderem, *Alciatum Bonifacio* & *Bonifacium Alciato*. Emoriar si quicquam unquam vidi hoc juvene purius, aut sincerius, aut amico amicius. Nunquam animo suo satisfacit in prædicandis laudibus *Alciati* sui. Utinam ejus eximiis dotibus non noceat fatorum invidia. Futurus est aliquando magnum *Germaniæ* suæ ornamentum. Novi te, qui tuus est candor, hominem tibi jam pridem & notum & charum omni officiorum genere prosequuturum, alioqui rogarem impense, ut ex mea commendatione nonnihil adjungeres tuæ in illum benevolentiæ. Bene vale, vir excellentissime, & *Erasmi* nomen inter eos scribito, qui tibi ex animo bene cupiunt. *Basilea* die *Veneris* post Pascha, hoc est, 25. Aprilis, Anno 1522.

EPISTOLA DCXXV.

Vives Erasmo.

LITERAS *tuas, quas scripsisti* XIII. *Cal. Aprilis, accepi Nonis Majis, nescio quemadmodum tam lente perlatas. Cancellario reddidi quas ad eum scripsisti; qui ubi legisset superscriptionem inter resignandas eas revidens, ad nos conversus (aderat enim* Narcisus *medicus) erravit, inquit,* D. Erasmus *in nomine; nam scripseras prius* Guilielmum; *deinde hoc deleto, superscripseras* Mercurinum: *sed haud dubie mihi subrisus ille non tam ex ea causa videbatur oriri, quam ipse prætendebat, quam gaudio tuarum ad se literarum: tum legit duplicem, ut mihi quidem videbatur, epistolam; alteram non scriptam manu tua, nec litera* Italica, *eamque legit priorem: dehinc quam vel tu, vel aliquis tuorum scripsit; & legit attente, nec perfunctorie; tum quæsivit ex me, an quid aliud ad se scripsisses? negavi aliud me ad eum habere: atqui, inquit, hæ literæ aliquid videntur aliud significare: respondi, me id nescire: loquitur hic, inquit, de via quadam, nec explicat quæ sit; quæsivit* Narcisus, *quomodo valeres: respondit ille, te calculo affectum scribere; tum subticuit, atque ita eo salutato abii. Nondum venerat Cardinalis* Leodiensis, *venit noctu; postridie cum ad eum essem profectus, inveni eum in vestibulo domus parantem ire ad Cæsarem, reddidique literas tuas, quas visus est accipere libens, dixitque se lecturum: & conscendens mulam, resignavit eas; cœpitque legere: illinc rediens offendi* Hilarium *nostrum pulsantem nostras fores, qui nunciavit te bene valere; quod equidem gaudeo non mediocriter. De adventu huc tuo nihil dicebat se habere certi, præterquam quod non dubitaret te haud diu abfuturum: multi te cupiunt adesse; etiam ii qui plurimum possunt in hac aula, ac penes quos putatur esse censura ingeniorum ac studiorum; nisi fucum omnibus faciunt, & vehementer simulatas gerunt voluntates, quod in nulla aula novum est, nec in hac rarum. Hodie loquar* Coronello, *quem nondum conveni, ex quo huc venit: si quid ex eo cognovero, quod credam tua interesse abs te non ignorari, addam his literis, si modo non misero; sin misero, scribam per alios.* Vergara *salutat te, qui narravit mihi,* Hispanum *quendam, qui nunc agit* Romæ, Mirandam *nomine, scripsisse de tribus aut quatuor locis Annotationum in Novum Testamentum tuarum, sed modestissime ac honorificentissime, monens potius id agit, quam reprehendens, aut objurgans: Opus ajebat sibi esse dicatum; dicebant hic in aula esse qui haberent: si nancisci possum, dabo huic* Hilario *ad te.* Coronello *sum locutus, & quidem prolixe,* ἵνα τὴν ἐμὴν δυσδαιμονίαν θαυμάζῃς. *Primum recensuit occupationes suas in* Lutheranos; *ideo dicebat se non potuisse rescribere tuis literis, quas mihi ostendit, responsurum se antequam* Brugis *abeat. Vereri judicium & censuram tuam, propterea non posse expedire rationem aliquam responsionis. Versari se in angustia & inopia rerum ac verborum, sed verborum potius: te, si ita sentit ut mihi est locutus; & dejeravit se ex animi sententia loqui, alterum* Hieronymum *aut* Augustinum *putat, seque studiosissimum tui nominis esse ait; admiratorem tuorum monumentorum, quæ purissima esse &* Christianissima *prædicat, depugnaturum pro illis non secus ac pro Evangelio* Christi. *Tum ego; Qui sunt igitur qui illum ceu* Lutheranum *incessunt? Nulli, inquit, sunt, nihil jam loquuntur, sunt stupidi qui ita judicant. Hæc confabulationis summa; diremit nos hora cœnæ. Libellum* Mirandæ *non habent* Bruxellæ: *dicunt esse, si possum, alicunde eum tibi expisca-*

An. 1522. *piscabor. Hodie venit ad me famulus quidam* Leodiensis Hispanus, *qui olim mihi ministravit, narravitque* Leodiensem *tradidisse literas tuas Dominico cuidam* Italo, *quem hic apud eum* Aleander *reliquit, ac suspicor esse* Alеandri *propinquum. Hic Dominicus ubi legisset literas, dixit iis qui aderant,* Erasmus *excusat, cum nemo accuset: & queritur de* Aleandro, *cum hic honorifice semper de illo sit locutus, ac literas scripserit Pontifici benevolentiæ in eum plenissimas.* Pratensis *hodie aut cras profecturus est in* Britanniam *Legatus perpetuus; dixitque mihi,* Leodiensem *ostendisse sibi tuas literas, esseque sollicitum quod æger significares te scripsisse. Cancellarium tibi impendio favere dixerunt mihi homines etiam ex vulgo aulæ. Has literas vides centonibus coagmentatas: nam ut quicquid cognoveram, ita scribebam; sed tu hujusmodi mavis quibus certior de omnibus fias, quam accuratas illas, in quibus nihil sit præter civilitates. Cum apud me esset heri* Hilarius, *venit ad me* Hispanus, *de* Leodiensi *familia; narravitque ipso* Hilario *audiente, nullum hodie vivere sub cœlo hominem, cujus* Leodiensis *sit amantior, quam tui; habere semper Opera tua in manibus, lectitare sedulo & admirari, propugnare te, si quis calumnietur, non secus quam aras & focos: se crebro cœnis & prandiis interfuisse, ubi excitata de te mentione, ita te, tuumque nomen, & eruditionem adversus* Italos *quosdam defendisset, ut facile appareret, te illi esse quam charissimum.* Hilarius *tuus diligentissimus fuit in requirendis responsis ab iis ad quos scripseras: sed genius hujus aulæ est mirus dilator & procrastinator.* Augustinus *meus adventu amicorum aulicorum depositus est tantisper è manibus, ubi primum hinc abierint, convolabo* Lovanium, *ibi quam citissime addam extremam manum; desunt enim quinque libri tantum: nam* Frobenius *habet* XVII. *Commendo tibi* Hilarium *hunc, condiscipulum olim* Parisiis *meum, quem arbitror alioqui tibi esse commendatissimum. Vale.* Brugis 20. *Maji, Anno a* Christo *nato* 1522.

EPISTOLA DCXXVI.

Erasmus Rot. Ennio Episcopo Verulano S.

REVERENDE Præsul, fasciculus ille una cum tuæ celsitudinis epistola bona fide redditus est. Qua quidem ex re multiplicem cepi voluptatem. Primum, quod ex eo cognovi quædam, quæ mea referebat scire. Deinde, quod hinc perspexi quam ex animo mihi bene velit *Matthæus* Cardinalis *Sedunensis*, tametsi non hoc argumento nunc primum illius in me studium didici. Postremo, quod obiter ceu novum lucrum accessit animus iste tuus, tam propensus ad benemerendum de nobis, quum antehac te tantum de nomine notum habuerimus. Amplector utraque manu quod offers, & habeo gratiam. Porro de me, quoniam nihil aliud possum, illud certe polliceor, animum memorem & gratum, qualem debet habere fidus clientulus erga dominum ac patronum optime meritum. Bene vale. *Basileæ* 21. Maji, Anno 1522.

EPISTOLA DCXXVII.

Erasmus Rot. M. Conrado Goclenio S.

ACCEPI tuas literas. *Georgium*, opinor, jam vidisti, ex quo cognovisti rem. Dic illi non sacerdoti, ut si decrevit abire, quod tamen ego non probo, δεῖ θαῤῥεῖν. Prima coitio * Nebulo magnus est. Veniat huc bonis avibus sub proximis nundinis. Non deerit illi bona conditio. Sed tamen ego malim non solvi chorum, multis de causis. Alius erit exitus, quam paratur. Loquor de bonis literis. Scripseram de *Ceratino*. Saltem ille veniat. Σίγα, φρόνει, νῆφε, ἀπίστει, ϗ θάῤῥει, ϗ ἔῤῥωσο. *Basileæ* postridie Trinitatis, seu 16. Junii, Anno 1522.

* Aliquid deest.

EPISTOLA DCXXVIII.

Erasmus Rot. Petro Barbirio S. D.

ACCEPIMUS sarcinas & librorum & epistolarum quas istinc misisti. Apud *Matthæum* Card. *Sedunensem* eris mihi epistolæ vice. Pro tam singulari illius in me studio, video quantum debeam. Si frater esset, qui posset amantius? Dolet quod *Stunicam* dignatus sim unquam responso. Et huic successit *Caranza* non edentulus. Blasphemias rident omnes, & nemo non indignatur *Stunicæ*, qui in florilegio hæc evulgarit, quæ causam adjuvant *Lutheranam*, ut ipsis quidem videtur. Antehac negabant istuc iter esse tutum, & ego sic eram affectus, ut non essem aptus itineri. Quin hæc quoque scribo graviter afflictus calculo, quanquam jam aliquot diebus sat commode valui. Et sum affixus libris excudendis, ut non liceat abire ante finem Augusti. Tum si valetudo erit vel mediocris, advolabimus. Saluta mihi millies amicos omnes, *Pacæum*, *Fabrum*, Præpositum *Vratislaviensem*, *Hermannum Frisium*, cujus ingenium ego unice amo, *Landavum Bavarum*. Scribam brevi omnibus, ubi dabitur certior tabellarius, & valebo melius. *Basileæ* 25. Junii, An. 1522. An. 1522.

EPISTOLA DCXXIX.

Erasmus Jodoco, Senatus Mechliniensis Præsidi, S. D.

AUDIO, & profecto gaudeo ex animo, vir eximie, summam auctoritatem *Lutherani* negotii excellentiæ tuæ esse commissam, quem ego novi præter absolutam jurisprudentiam virum integris moribus summaque præditum æquitate. Nam ut danda est opera, quo *Lutheri* factio sopiatur, ita cavendum est ne boni viri, & suis laboribus de studiis publicis benemeriti, dedantur quorundam privatis odiis. *Nicolaus Egmondanus*, nemo est *Lovanii* qui nesciat, quam sit homo pertinacis & vindicis animi, si conceperit odium in aliquem. Et cum illo mihi jam vetus & capitale odium intercessit, etiam antequam mundus sciret natum *Lutherum*, ob linguas ac bonas literas, quas ille plusquam capitaliter odit. Et quum sibi permiserit, ut me toties in concionibus & lectionibus suis, manifestis mendaciis perstringeret, nec ab hæreseos convicio temperans: tamen ferre non potest, quod apologia quadam, tacito etiam ipsius nomine, calumniam falsissimam à me depello. Nunc ut audio in omnibus conviviis, *Mechliniæ* in publica concione, me una cum *Luthero* hæreseos notavit. Hoc certe non habet in mandatis, nec à Cæsare, nec à Pontifice, ut istis modis ulciscatur odium animi. Mihi nihil unquam fuit negocii cum *Luthero*, nisi quod semper dehortatus sum ne pergeret talibus libellis concitare mundum, vaticinans jam tum hoc futurum quod videmus evenisse. Ego & hic & isthic partim dictis, partim epistolis, multos alienavi à factione *Lutherana*. Nec ulla res magis dejecit *Lutheranorum* animos, quam quod palam editis libris declaravi me adhærere Pontifici *Romano*, & *Lutheri* negocium improbare. Quod si favissem *Luthero*, sicut isti jactant, non defuissent præsidia Principum. Nec adhuc affectus iste tam exstinctus est in animis hominum, quam isti putant, & quam nos cupimus. Sunt hic plusquam centum millia hominum, qui oderunt Sedem *Romanam*, & *Lutherum* magna ex parte probant. Vide autem quam inique mecum agetur, si quum ego perdiderim amicitiam tot eruditorum *Germanorum*, quum *Lutheranos* omnes in me provocarim, qui nunc amarulentis libellis in me debacchantur, isti victoria sua, quam mihi non minima ex parte debent, abutantur in caput meum, & ideo traducar ut hæreticus, quia mihi placent bonæ literæ, & non placent mores *Egmondani*, qui nulli fere bono viro placent. Scripsit ad me Cæsarea Majestas, scripsit *Joannes Glapion*, scripsit Archiepiscopus *Panormitanus*, Episcopus *Palentinus*,

An. 1522.

nus, Cancellarius *Mercurinus* literas humanitatis plenas, hortantes me ut pergam meis laboribus promovere rem literariam. Scripsit ad me præter alios doctos *Matthaus* Card. *Sedunensis*, scripsit Card. *Moguntinus*, cumque his alii permulti agentes gratias, omnemque favorem ac liberalitatem pollicentes, quod in negocio Ecclesiæ eum animum præstem, quem illi volebant. *Sedunensis* offert etiam quingentos ducatos annue, & viaticum honorarium, si velim adire *Romam*. Quid autem inhumanius, quam quum ego me fecerim hostem *Lutheranæ* partis, cum mihi pax sit cum summis orbis Principibus, discerpi ab uno *Carmelita*? Tot annis vixi *Lovanii*, cur tum non impingebant mihi errores meos? Imo *Atensis* omnia mea sine exceptione probavit. Deinde quum rogatu meo notasset duo aut tria loca, respondi & satisfeci per omnia. Nunc absente Cæsare parant abuti auctoritate sua in me, & ulcisci vetus odium suum. Exiit nuper libellus Colloquiorum. In hoc clamat *Egmondanus* esse quædam hæretica. Primum in Colloquiis non trado dogmata fidei, sed rationem loquendi. Nec est ibi quicquam tale, sed ille ex suo odio interpretatur. Non damno illic indulgentias, nec usquam alias, sed quidam irridet sodalem suum, qui quum esset nugacissimus nugator, putaret sese bullæ præsidio posse pervenire ad cœlum. Confessionem etiam approbo, tantum puer dicit, suo animo satis fore, confiteri Deo, si idem visum esset proceribus Ecclesiæ, & tamen fatetur sese confiteri etiam sacerdotibus. Quasi non sit satis puero obtemperare primatibus Ecclesiæ in confitendo, aut quasi *Christus* non sit unus ex proceribus Ecclesiæ, aut quasi mihi constet esse articulum fidei hanc confessionem esse institutam à *Christo*. Et tamen hac in re sensum animi mei semper submisi judicio Ecclesiæ. Quidam illic dicit se odisse pisces, & miratur quod Præsules voluerint obligare nos ad esum piscium sub pœna gehennæ. Et tamen qui hoc dicit, fatetur sese *Epicureum* esse. Quanquam nec hoc mihi liquet, an Pontifex hoc animo fuerit, ut excepto scandalo & contemptu, voluerit nos adstringere ad esum piscium sub pœna æternæ damnationis. Nescio an agant adversum me ex edicto Cæsaris. Certe edictum illud postremum huc non pervenit, nec unquam publice aut privatim fuit exhibitum. Quare te quæso, vir egregie, ut tua æquitas istorum odium & acerbitatem temperet. Quod ad me pertinet, scio quid agant, cuperent me protrudere vel nolentem in factionem *Lutheranam*, id quod nunquam efficient. Sed illud videndum an expediat me eo propellere. Erit hoc *Lutheranis* gratissimum, si quid in me fecerint atrociter. Si quid habent adversum me; primum admoneant: fortassis ita respondebo, ut illis abunde satisfaciam. Non est hic ludendum temere in libros alienos. Sunt infinita hominum millia, qui non oderunt *Erasmum*, quod ex libris meis profecerint. Et possem turbare mundum si velim, verum citius moriar quam sim futurus auctor novi tumultus. Hoc animo quum sim, tanto iniquius fuerit committere, ut impune dedar implacabili odio unius aut alterius. Si mecum agatur civiliter, efficiam ne quis in me desideret officium hominis *Christiani*. Ego semper studui prodesse omnibus, neque quisquam magis abhorret à dissidio. Non ago nunc causam *N. B.* nam nescio quid ille confessus sit. Illud scio, non fuisse *Antuerpiæ* virum moribus incorruptioribus, & gratiorem civibus, magisque necessarium Reipubl. in instituendis pueris. Nec de collega illius pronuncio, nam illius causam, quod ad *Lutherum* attinet, non novi. Illud scio, virum esse pulchre doctum, multarum linguarum peritum, moribus sinceris, nisi quod est linguæ liberioris. In hunc *Egmondanus* haud dubie sævior fuit, quod privatim ab illo fuisset læsus. Nemo nescit hoc agere *Hochstratum* & *Egmondanum*, ut linguas ac bonas literas exstinguant, & in harum professores potissimum quærunt ansam. Mea sententia rectius fecerint, si sint contenti sua victoria, nec excitent in orbe plures tragœdias. Mundus utcunque feret sibi ereptum *Lutherum*, linguas ac bonas literas eripi nunquam feret. Sed pluribus verbis onero magnificentiam tuam, quam etiam atque etiam rogo, ut sua prudentia, suaque æquitate moderetur aliorum impetus. Et si quid est tale quale rumor huc attulit, non patiatur *Erasmum*, de omnibus bene merentem, odio duorum hominum dedi. Dubium non est quin idem velit & Cæsaris clementia, & summi Pontificis pietas, & publicus bonorum affectus. Bene valeat tua magnificentia, vir eximie, & *Erasmum* inter tuos clientes adscribito. *Basilea* 14. Julii, An. 1522.

EPISTOLA DCXXX.

Vives Erasmo.

ABSOLVI *tandem*, Christo *gratia*, XXII. *Lib.* de Civitate Dei, *quorum quinque postremos, qui reliqui erant, per hunc juvenem* Coloniensem *mitto cum epistola nuncupatoria ad Regem* Britanniæ, *cum præfatione, & de veteribus interpretibus, postremo de* Gothis: *quæ quatuor initio Operis ponentur: sunt enim ceu præmia quædam. In præfatione ipsa paucula quædam attigimus de immensa tuarum laudum materia; utinam tam eleganter & docte, quam vere quam ipse sentio magnifice, ea tu leges prius quam imprimantur, & censura tua omnia temperabis, addes & mutabis, quæ videbuntur, modo ne minora facies quam diximus, alioqui nihil futura; tum si quid erratum non modo in* Græcis *& orthographia, sed etiam vel in historia, vel fabula, vel philosophia, vel theologia, vel dictione, tibi omnia trado emendanda, approbaturus non secus, quæ in hoc egeris Opere, ac si fecissem ipse, & habiturus maximi beneficii loco, videlicet quod & me docueris, & mea reddideris meliora. Annotatiunculas nil dubito quin marginibus addiderint, secuti meum exemplum ex primis duobus aut tribus libris, vel etiam suum, ut sunt ea in re exercitatiores. Tum Indicem colligere non erit difficile, de quo tibi jam aliis scripsi literis per* Georgium. *Si significabis mihi quid me velis de* Coloniensi *libro facere, quandoquidem jam mihi non est admodum usui futurus, nisi forte alias ut rursus accuratius hoc idem Opus edatur, velim iterum ad antiqua exemplaria* August. *conferre: voluntatem de hoc tuam curabis mihi perscribendam. De pecunia rem totam tui &* Frobenii *arbitrii facio; tu ipse scis, ut non sim ejus avidus, & mihi vivendum est iniquissimis temporibus, & in regione ubi sumptus magni, & quæstus nulli, duntaxat ingenio liberaliore digni; si quid miserit, curet per certum aliquem, & sine dilatione mihi reddendum: plura hic non loquor, ne suspiceris me morem mutasse meum, quem tu scriptis etiam editis testificatus es; sed fac memineris etiam tui: scis quid mihi mutuaris, cum hic essemus. Venio ad literas tuas, quas accepi nudius (ut puto) quartus aut quintus, datas abs te postridie Trinitatis, missas mihi ab* Antuerpia. *Nam tuum istum, per quem jubes me Opus mittere, non vidi, nec huc venit.* Petrus Ægidius *scripsit* Corrado *illum diversis itineribus ac lentius rediturum ad vos, quam rem nos in præsentia vitandam duximus: nec* Carolus, *qui se profecturum dixerat, cum adesset* Georgius, *satis certus est cum discedet. Itaque hunc* Joannem Andernachum *conduxit* Corradus, *& cum eo transegit, quemadmodum credo te ex ejus literis intellecturum. Nam mihi nec quærere, nec ejusmodi curare ocium fuit occupatissimo in postremo Opere ac præfationibus recognoscendis adornandisque, deinde corpore nonnihil affecto. De* Stunica *nihil multis diebus audivi; spero tibi non defutura studia digna studiis, ingenio, eruditione, probitate tua. Libellum* Carramæ *misi ad te per* Georgium; *sed video jam tibi transmissum. Particulam tuarum literarum ostendam doctori* Jodoco *per occasionem: quod fecissem, etsi non monuisses. Jubes me literas nescio quas* Mauritio *tradere. Ego vero ut neque juvenem tuum, ita nec literas vidi ullas tuas, præterquam ad me scriptas: non dubito quin* Petrus Ægidius *curarit, quod me jubeas.* Mauritius *abest in* Britannia. *Habes hic binas à* G. Thaleo, *qui percupit ex te scire, an tibi sint, quas ad* te

An. 1522. te in *Quadragesima dedit*, *reddita*. *Salutant te* Cranaveldius, Laurinus, *&* Fevinus *nostri*; *tui etiam*. Vaulterus *Consiliarius* Flandriæ, *&* Ruffaldus *noster*, *qui negotii tui non est immemor*, *etiam hodie ad patrem ea de re scripsit*. *Potes huic revertenti aliquot codices dare ex impressis*, *si ita videbitur*, *ad me ut perferat*. *Salvebunt à nobis istic tui & eo nomine nostri quoque*, *ac inprimis* Frobenius *cum tota familia*. *Vale*. Lovanio 14. *Julii*, *Anno* 1522. *A* Moro *accepi his diebus binas*, *quibus significat se optime valere*, *Superis gratia*.

EPISTOLA DCXXXI.

Bilibaldo suo Erasmus S. P.

DURERO nostro gratulor ex animo. Dignus est artifex, qui nunquam moriatur. Cœperat me pingere *Bruxellæ*: utinam perfecisset. Nos eodem in statu fuimus, quo ille, malo ex re nihili nato. Persentiebam animo voluptatem quandam, quod ex hoc turbulentissimo seculo migraturus essem ad *Christum*. Gliscit in dies hæc pestis; nec ullum video exitum. Scripseram Pontifici consilium meum, sed *Eccius* scribit, suum consilium maxime placuisse, seque apud Pontificem valere plurimum. Ego me ab his contentionibus abduco, & ad tranquilliora. In Paraphrasibus tractandis videor mihi fieri melior: & nemo læditur. Gravamina reddidit mihi *Sylvius Ægranus*, sed nondum perlegi. Si tu recte vales, est quod magnopere gaudeam. Ut video, alius sibi sumpsit partes reddendi libros meos *Ferdinando*, ut aliquid ab eo extorqueret. Misi post, libellos inauratos. *Ferdinandus* & literis humanissimis gratias egit, & centum florenos aureos dono misit. Emoriar, mi *Bilibalde*, si crediturus eram, in universis *Germanis* esse tantum inhumanitatis, impudentiæ, vanitatis, virulentiæ, quantum habet unus libellus *Hutteni*. Tot testimoniis ornatus est à me. Toties per me suo Cardinali ac cæteris Principibus commendatus est. De nullo candidius sentiebam & loquebar. Nunquam à me verbo læsus est. Imo cum hic esset, obtuli colloquium, si quid esset rei seriæ: detuli ei officium, si quod à me præstari vellet. Nihil minus exspectabam, quam hunc assultum ab *Hutteno*. Multis conjecturis adducor, ut credam *Henricum Epphendorpium* hujus fabulæ artificem; adeo ille subito factus est *Huttenianus*. Ego tamen non desinam esse similis mei. Nondum statui, an velim illi respondere. Furit, nec habet, cujus jacturam faciat. Fugitat ac latitat nunc apud *Helvetios*, non absque periculo. Fovet illum *Zwinglius Thurregii*, sed clam. Bene valeat meus *Bilibaldus*. Reliqua cognosces ex *Ægrano*. *Basileæ* 19. Julii, Anno 1522.

EPISTOLA DCXXXII.

S. P. N. Adriano Sexto designato Pontifici Erasmus Roterodamus S. D.

ALIUS hic, beatissime Pater, universam rhetorices supellectilem in hoc depromeret, ut tibi dignitatem istam, qua major in terris homini non potest contingere, gratularetur. Ego vero non sumam ullam hac in re operam, ut qui certo sciam, quam ægre munus hoc præter omnem exspectationem delatum susceperis. Et fortassis ineptus videar, si inde tibi gratuler, unde tu suspiras & ingemiscis, non ignarus quam difficile sit istam provinciam sic obire, ut functionem tuam approbes principi *Christo*, cui mox omnium gestorum reddenda erit ratio: præsertim his temporibus, quibus totum *Christianæ* ditionis corpus, utraque sui parte, tantis malis laborat, etiamsi non accederent *Turcarum* atroces minæ, atque adeo jam non minæ tantum. Sed quo minus est causæ, cur privatim gratulemur tibi, hoc impensius publice gratulamur orbi *Christiano*. Nam hæc rerum humanarum tempestas talem omnino requirebat nauclerum. Multis enim argumentis in spem vocamur, futurum ut provinciam divinitus delegatam non alii geras quam *Jesu Christo*, & hujus gregi. Qui utinam promereatur, ut tuos sanctissimos conatus bene fortunare dignetur, sine cujus favore inanis est omnis conatus mortalium. Studii erga te mei, ceu pignus quoddam, nunc mitto *Arnobium*, qui tum forte erat in manibus, quum huc nuncius omnium lætissimus adferretur, *Adrianum* Sextum rerum gubernaculis admotum, uberius ac plenius idem declaraturus, ubi se dederit opportunitas. Mihi probe nota est & meæ conscientiæ sinceritas, & tui ingenii prudens æquitas. Sed tamen quoniam video, quantum hoc seculo possunt malæ linguæ, visum est tuam sanctitatem adversus harum virulentiam, velut antidoto quopiam, præmunire: ut si quid delatum fuerit de *Erasmo*, aut plane rejiciat, aut, si quid dubitabit, suspendat sententiam, donec meam acceperit defensionem. Nihil enim addubito, quin apud te judicem æquissimum sim istorum calumniis abunde responsurus. Hoc quum scirem te tua sponte facturum, tamen quorundam improbitas, qui nusquam non cessant, fecit ut, si non rogarem, certe submonerem. Hactenus in re *Christiana* animum præstiti dignum orthodoxo, eundem præstaturus usque ad extremum vitæ diem. Si neutri parti causam meam probare potero, certe *Christo* conscientiam hanc confido me probaturum. Sit hoc non è tripode, quod ajunt, sed ex sinceri pectoris oraculo dictum. Hujus epistolæ brevitatem pensabit prolixior in *Arnobium* præfatio. *S. T.* diu nobis servet omnium Servator Dominus *Jesus*, qui tibi suas vices gerenti semper adesse dignetur. *Basileæ* 1. Augusti, Anno 1522.

Hæc epistola missa est priore diplomate misso quidem, sed nondum reddito.

EPISTOLA DCXXXIII.

In ARNOBIUM.

Adriano, *hujus nominis VI. Pontifici Romano nuper electo*, *Erasmus Rot.* S. D.

QUUM facile divinarem, beatissime Pater, quanta gaudiorum ambitione strepituque *Roma* foret exceptura longe gratissimi Pontificis adventum, præsertim tot jam mensibus desideratum, ratio mihi quæsita est, ut inter tot millia gratulantium, inter tot acclamantium & applaudentium agmina, inter tubarum voces & bombardarum tonitrua, tamen humilem, exili voce, denique procul etiam absentem, non omnino mutum agnosceres *Erasmum*; ut quondam tuæ doctrinæ Theologicæ auditorem, & integritatis admiratorem, ita nunc tuæ sollicitudinis Apostolicæ oviculam. Sic *Zachæo* pusillo quæsitum sycomori præsidium, ut videret *Jesum* & ab eodem videretur. Imo non tam hæc ratio mihi quæsita est quam ultro oblata. Benignitas enim Domini *Jesu*, cujus peculiari voluntate ad istuc muneris adscitum esse te persuasum est omnibus, quum pollicita sit inventuros eos qui quæsissent, mihi non quærenti, organum, ni fallor, aptissimum obtulit, quo tibi gratulationis officium, haud quidem vulgari more persolverem. Obtulit enim *Psalterium Davidicum*, digitis *Arnobii*, peritissimi Psalmistæ, mea sententia dulcissime resonans. Et si quid faciunt ad magnificentiam, tædarum ac funalium flammæ, habet hoc organum non solum efficacem & amabilem piis auribus tinnitum, verum etiam habet & ignem suum, habet suas & faculas, de *Christi* igne lucentes, quem ille venerat sparsurus in terras. Hoc ut longe magis decorum est vere Theologo & integerrimo Pontifici, ita non dubito quin sit & multo gratius futurum animo tuo, quam lituorum cantus, aut tormentorum æneorum crepitus, aut inconditæ populi tumultuantis acclamationes. Sed ne molestus sim ænigmatis, rem ut habet simpliciter eloquar. Eodem ferme tempore, quo huc rumor omnibus lætissimus allatus est, te magno consensu Cardinalium adscitum ad Pontificii *Romani* culmen, missi sunt ad nos è venerabili collegio ac disciplinæ regularis nomine cum primis

commendato, quod, inter *Wormaciam Vangionum* civitatem, & *Spiram Nemetarum* urbem situm, vulgo dicitur *Frankental*, Commentarii in *Psalmos Davidicos*, *Arnobii* titulum præ se ferentes. Qui mittebant, non confidebant placituros, vel quod jejuni viderentur, vel quod impolito sermone passim manifestariis solœcismis scatentes. Verum simulatque, degustandæ lectionis gratia, unam atque alteram pagellam evolvissem, sensi protinus non illam esse vulgarem infantiam, sed expolitissimam impolitiem, & copiosissimam breviloquentiam. In verbis duntaxat esse parsimoniam ac neglectum, in sensibus amplissima splendidissimaque esse omnia. Quoque sum altius ingressus, hoc magis mihi crevit Operis admiratio, ut plane sentirem mihi thesaurum quempiam insignem oblatum, sed, ut *Pauli* more dicam, in vasculo fictili. Cepit me semper, fateor, in Auctoribus etiam sacris sermonis mundities, & offendit balbuties. At utinam nobis contingant plures, qui de mysteriis Scripturarum sic balbutiant, ut hic *Arnobius*, tanta luce, tanta eruditione, tam fœcunda brevitate, tanta denique sanctimonia. Sed ne sermonis inconditi, multisque locis soloeci præjudicium, Operis auctoritatem elevet, præsertim apud eos qui ex orationis vitiis, prudentiam etiam aut eruditionem æstimare solent Scriptoris, priusquam aggrediar de laudibus Auctoris & Operis dicere, primum illud lectorem admonitum volo, quicquid hic est solœcismorum, non esse profectum ab inscitia, sed à judicio, nec homini imputandum, sed tempori. Quum enim *Arnobium* eloquentiæ professione clarum fuisse constet, etiam antequam fidei nostræ mysteriis initiaretur, quumque *Lactantius* discipulus satis declaret, quam non infans fuerit ille præceptor, quumque catechumenus scripserit eloquentissimos libros adversus Gentes, *Tertullianum* imitatus, quemadmodum hunc imitatus est *Lactantius*, non potest imperitiæ videri, quod in hoc Opere tot solœcismi comperiantur, præsertim adeo manifesti, ut vix *Holcot* & *Bricot* solœcissent crassius. Nec est, quod hinc suspicemur hunc *Arnobium* esse diversum ab illo, cujus Opus *adversus Gentes*, etiam ob orationis elegantiam laudatur. Idem scripsit, sed non scripsit iisdem. Illud Opus scripsit eruditis, hoc scripsit vulgo. Constat autem apud *Hispanos*, *Afros*, *Gallos*, reliquasque *Romanorum* Provincias, sic sermonem *Romanum* fuisse vulgo communem, ut *Latine* concionantem intelligerent etiam cerdones, si modo qui dicebat, paululum sese ad vulgarem dictionem accommodasset. Declarant hoc conciones ac disputationes quædam *Augustini* apud populum habitæ, quas ex ipsa re constat non ab *Augustino* scriptas fuisse, sed à notariis exceptas, qui non solum retulerunt in scriptum quod dicebatur, sed etiam quod agebatur. Quos si quis postulet sibi ceu digito commonstrari, unde hujus rei possit experimentum certum capere, legat disputationem *Augustini* cum *Maximino*, & conferat initium disputationis à notariis exceptum, cum ejus Operis fine, quem ipse descripsit, quod *Maximinus* se subduxisset disputationi. Legat duas conciones, quibus expurgat famam de clericis suis sparsam in populo; Legat orationem, qua ex populi suffragiis sibi designat Episcopum successurum, & in levioribus negotiis futurum vicarium; Legat cantionem adversus *Donatistas*, quam vulgo canendam lingua vulgari descripsit. Hæc si quis conferat cum his quæ scripsit eruditis, veluti *De Trinitate*, *De Civitate Dei*, facile colliget quantum interfuerit inter sermonem eruditorum & imperitæ multitudinis. Ac ne *Romæ* quidem eo tempore, quo maxime florebat ea lingua, omnes loquebantur quemadmodum loquebatur *Cicero*. Et jam tum vulgus usurpabat sibi quædam suo jure, quæ docti damnabant. Dixerit aliquis, Quid venit in mentem *Arnobio*, viro facundissimo, ut hos Commentarios plebejæ linguæ committere voluerit? Primum, olim nihil erat popularius *Psalmis Davidicis*, adeo ut hinc & arator aliquid modularetur ad stivam, & nauclerus ad clavum, & nauta ad remum, & fossor ad glebam, & textor ad stamen, & uxor ad colum. Denique infantes hinc aliquid gestirent canere nutrici, priusquam fari nossent. Tantus amor olim habebat omnes hujus divinæ musicæ, quam nunc plerique fastidiunt etiam sacerdotes. Proinde voluit *Arnobius* ab omnibus intelligi, quod videbat cantari ab omnibus. Persuasit hoc illi *Christiana* charitas, quæ studet prodesse quam plurimis. Maluit balbutiens utilitatem adferre multis, quam eloquentiæ laudem auferre apud paucos. Et hanc linguam popularem intelligebant & eruditi, ut nec illis periret fructus mysticæ cognitionis, quo percepto non oportet orationis phaleras efflagitare. Adjiciam & alteram causam ex mea suspitione, ut ego quidem arbitror, non improbabilem. Refert divus *Hieronymus* in Appendice quadam, quam attexuit Chronicis *Eusebii Cæsariensis*, hunc *Arnobium*, quum Ethnicus adhuc in civitate *Sicca* juventutem institueret ad declamandum, in somniis adactum fuisse ut flagitaret baptismum. Quumque non impetraret ab Episcopis quod petebat, quod illis persuaderi non posset illum sincero animo velle profiteri religionem, quam hactenus impugnasset, elucubravit adversus pristinam religionem luculentissimos libros, atque his tandem velut obsidibus datis, pietatis fœdus impetravit. Porro, ne quid suspitionis etiam hæreret in animis simplicium *Christianorum*, qui superbam illam & artificio fucatam eloquentiam vel oderant, vel habebant suspectam, in his Commentariis deposuit omnem rhetorices strepitum, sesque ad infimæ plebis orationem dejecit, quo declararet sese toto pectore *Christianum* esse. Nam Opus hoc suscepit jussu duorum Episcoporum, *Rustici* & *Laurentii*, quemadmodum ipse testatur sua Præfatione. Atque hoc factum obedientiam vocat, ut conjectura sit, aut catechumenum loqui, aut certe recens *Christianum*. Proinde si quis reputet, quibus ista scribat *Arnobius*, non debet videri solœcismus, si quid inciderit diversum à consuetudine loquentium emendatius, imo solœcismus erat nisi sic fuisset loquutus. Veluti si quis vulgo *Romanorum* hodie loquatur, quemadmodum olim loquutus est divus *Gregorius*, quum adhuc esset sermo popularis incorruptior; aut si quis apud *Hispanos* verba faciens, secus loqueretur quam habet publica illius gentis consuetudo, duplex incommodum lucrifaceret: primum, non intelligeretur ab iis quibus loqueretur: deinde, ut Barbarus offenderet ac rideretur. Quare Scriptoris hujus exemplum nihil suffragatur his, qui quum scribant literatis, & ea lingua quæ temporibus his nihil habet commercii cum populo, tamen laudi quoque sibi verti volunt, quod ineptis sensiculis, sermonis ineptiam vincunt. Nam præcipua vis eloquentiæ in rerum inventione sita est. Quanquam nunc quoque non est fastidienda in Scriptore *Christiano* munda simplicitas, modo sicut absunt phaleræ, lenociniaque, sic absint & sordes. Neque enim *Arnobius*, si nunc scriberet, iisdem uteretur solœcismis, sed aut plane *Gallice* scriberet, si vulgo *Gallorum* scriberet; aut pure *Latine*, si scriberet literatis. Nimirum hujus generis erat Apostolorum sermo, quo nobis Novum Testamentum literis prodiderunt. Sic tum aurigæ loquebantur & nautæ. Talis erat sermo, quo primum in linguam *Latinam* translati sunt Novi Testamenti libri, in quibus si qui solœcismi nunc offendunt aures literatorum, magis adscribendi sunt illorum temporum receptæ consuetudini, quam interpretum imperitiæ. Sed ut tum expediebat sic scribere, quia populo scribebatur; ita nunc ineptum sit affectare solœcismos, qui nec illiteratis prosint, & literatos offendant, & rem obscurent, & auctoritatem Scriptoris elevent. Cæterum ut satis constat, populum corrupisse *Romani* sermonis puritatem, ita verisimile est apud alias nationes, aliisque temporibus aliter fuisse corruptum. Certe duo quædam deprehendimus in hisce Commentariis, quæ divus *Aurelius Augustinus* testatur ætate sua vulgo corrupte solere

An. 1522. lere pronunciari. Nam in Commentario *Psalmi* centesimi tricesimi octavi, *ossum* pro *os*, unde ducitur paternus casus *ossis*, & multitudinis casus *ossa*: & *floriet* pro *florebit*, non semel ab hoc positum est, & ita, ut satis appareat non esse casu factum: & quum dixisset *os*, velut interpretans populo, adjecit, id est, *ossum*. Utriusque rei meminit divus *Aurelius Augustinus* in Opere, cui titulum indidit, *De doctrina Christiana*. Siquidem libri tertii capite tertio scribit hunc in modum, de vocibus ambiguis disserens: *Nam quod scriptum est, Non est absconditum à te os meum, quod fecisti in abscondito*, non elucet legenti, utrum correpta litera *os* pronunciet, an producta. Si enim corripiat, ab eo est quod sunt *ossa*; si autem producat ab eo quod sunt *ora*, intelligitur numerus singularis. Sed talia linguæ præcedentis inspectione dijudicantur. Nam in *Græco* non στόμα, sed ὀστέον positum est. Unde plerumque consuetudo loquendi vulgaris utilior est significandis rebus, quam integritas literata. Mallem quippe cum Barbarismo dici, *non est absconditum abs te ossum meum*, quam ut ideo esset minus apertum, quia magis *Latinum* est. Idem libro secundo capite XIII. de vitiis sermonis disputans: *Illud*, inquit, *etiam quod jam auferre non possumus de ore cantantium populorum, Super ipsum floriet sanctificatio mea, nihil profecto sententiæ detrahit. Auditor tamen peritior mallet hoc corrigi, ut non floriet, sed florebit diceretur; nec quicquam impedit correctionem, nisi consuetudo cantantium.* Ex his colligere licet hos Commentarios & *Afris* fuisse scriptos, & priscis illis temporibus: fortassis præstiterit & alios aliquot barbarismos indicare, quo minus offendatur præmonitus lector, quum inciderint, neve statim mutet scripturam à librariis depravatam suspicans. *Pœnitemini* verbum non raro usurpat deponentaliter. Item *tribulantes* frequenter ponit pro iis qui affliguntur, non qui affligunt. Similiter *confundentes* pro *erubescentes*, quasi *tribulari* & *confundi* deponentia verba sint, non passiva. *Hoc flos*, & *hoc ros* constanter pronunciat genere neutro, nimirum ad formam *os oris*. Carendi & utendi verbo adjungit accusativum. *Hæc manna mannæ* inflectit, ut nos *Anna Annæ*. *Græcorum* exemplo sæpenumero nominativum ponit absolute loco ablativi, velut in Commentario *Psalmi* centesimi decimi quarti, & *Psalmi* octogesimi quarti. Nonnunquam adjungit casum, non quem recipiunt ea verba quibus utitur, sed quem admittit verbum quod circumloquitur, veluti *Psalmo* octogesimo octavo, *Memor esto Apostolos* pro *memento Apostolos*. *Adtropare* dixit alicubi, voce nimirum id temporis vulgata magis quam proba, pro eo quod erat *per Tropologiam applicare*. Hanc vocem *paratura*, quæ *Tertulliano* peculiaris est, nonnunquam & apud hunc invenies, qui ut ætate præcessit *Arnobium*, ita gentis ejusdem fuit. His non dissimilia quædam obvia sunt in libris *Augustini*, maxime iis, quibus loquutus est apud populum, velut *subdiacones* & *diacones*, & *baptismum* genere neutro. Hæc referre visum est, ne cui sordescat Opus eruditum juxta ac pium, ob hæc & hujusmodi sermonis vitia, quæ apud eos, quibus tum scribebat, adeo vitia non erant, ut si secus dixisset, habitus fuisset barbarus. Poteram mutata phrasi & adjectis paucis exiguo labore totius Operis gloriam in me transferre; sed primum, illud semper alienissimum fuit à moribus meis, alieni meriti gratiam mihi suffurari. Deinde, visus est *Arnobius* indignus, qui hac portione laudis apud posteros fraudaretur. Interciderunt illi laudati libri, quibus pugnat adversus Gentes. Saltem hoc superfuit illius toties *Hieronymo* laudati ingenii monumentum. Atque hujus quidem Operis in *Catalogo Scriptorum illustrium* non meminit *Hieronymus*. Fortassis in causa fuit, quod is liber, ut vulgo scriptus, tantum in *Africa* circumferebatur, aut notior erat, omniumque manibus tritior, quam ut *Hieronymus* putarit recensendum. Ita rebus nonnullis nimia celebritas oblivionem induxit. Hac nimirum occasione nunc de-

A sideramus titulos Operum *Origenis*. Simili casu fueramus ignoraturi libros *Tertulliani*, nisi nuper aliquam partem felicior studiis Deus prodidisset. Proferam & aliud argumentum, unde præter styli conjecturam possis antiquitatem Scriptoris colligere. Aliquot hæreticorum per occasionem meminit, *Manichæi*, *Novati*, & *Arii*; sed nullius, cujus ætas posterior fuerit ætate *Arnobii*. Nam *Arianam* hæresim apparet hujus ætate fuisse exortam. Floruit enim sub Imperatore *Diocletiano*, circiter annum orbis redempti trecentesimum vigesimum nonum. Cæterum nec *Donatistarum*, nec *Pelagianorum* meminit, quum utraque pestis hæc exorta sit in *Africa*, quorum priores hoc defuncto, aut admodum sene, exortos apparet; alteros ætate *Augu-* B *stini* constat exstitisse. Et tamen *Arnobius* hic uno atque altero loco disputat *De libero arbitrio*, ubi non tacuisset *Pelagium*, si ille fuisset antiquior. Quum igitur demonstratum sit in his, quæ sola poterant offendere, nihil esse quod debuit quenquam offendere, quum & Auctorem tantopere nobis commendet *Hieronymi* auctoritas, quum Opus ipsum tanta commendet antiquitas, nunc paucis aperiam quæ me tantopere rapuerint in hujus voluminis admirationem. Primum illud in confesso est, inter omnes sacræ Scripturæ libros, nullum esse mysteriis abstrusioribus plenum, quam librum *Psalmorum*, nec alium esse majoribus tenebris opertum verborum ac sententiarum. Atqui in tali argumento simul & brevem esse & C dilucidum, quod hic utrunque mire præstat, mihi videtur hominis pariter & exquisitæ facundiæ, & penitus intelligentis rem de qua loquitur. Nullus enim paucis explicat, quæ parum intelligit. Nullus tam obscura tam dilucide posset efferre, nisi dicendi rationibus omnibus exercitatissimus. Nusquam est præfationum ac digressionum ambagibus molestus, sed ubique præclarus artifex festinat; & in medias res, non secus ac notus auditorem rapit, quod in *Homero* laudavit *Flaccus*. Nec usquam est ambitiosus in citandis sacrorum Voluminum testimoniis, sed totus sermo velut ex emblematis ac tessellis arcanæ scripturæ concinnatus est; ac frequenter ita contexit *Psalmi*, quem exponit, versus aliquot, ut paucis verbis ad- D ditis, etiam illa lucem habeant, quæ non interpretatur, sed ita refert, ut perpetui sibique cohærentis sermonis tenor suam habeat gratiam. Jam quod in perspicuis etiam argumentis difficillimum est, sic docet aperte, ut nihil sinat frigere ab affectibus. Plus indicat oratio quam loquitur, ac properans multum & cogitationum & aculeorum relinquit in animo, ut nescias utrum prius in te efficiat, ut intelligas, an ut rapiaris. Jam hoc non solum est eruditi, verum etiam amantis quod docet. Si quid incidit, quod ex reconditis antiquarum rerum historiis, aut ex eorum libris, qui de naturis animantium, aliarumve rerum scripsere, petendum erat; nihil est tam abstrusum apud Ethnicos, aut sa- E cros etiam Scriptores, quod hic paucis verbis non indicet, nihil interim ostentans aut jactitans varietatem eruditionis, quod in nonnullis etiam magni nominis Scriptoribus sæpe nobis molestum est. Sed rem vere sacram Apostolica quadam simplicitate sinceritateque tractat. Nec congerit aliena, nec usquam vim facit divinæ Scripturæ, sed quicquid adducit, ei loco natum esse dicas. Maluit enim optima referre quam plurima. Porro, quum à jocis abstineat, quos argumenti severitas non patiebatur, tamen sentias per totam dictionem fusam esse perpetuam quandam festivitatem & jucunditatem. Nusquam ipse languet aut dormitat, & semper alacritate dictionis sublevat ac recreat lectorem. Sic incipit, ut illico reficiat: sic properat, ut non possit somnus obrepere: F sic finit, ut sitientem adhuc & plura cupientem dimittat. Jam quum in *Tertulliani*, *Origenis*, ac omnium pene Veterum libris quædam admixta sint, quæ aut manifestum habent errorem, aut suspecti dogmatis sunt, hic sic ubique temperat calamum, ut nihil usquam compererim, quod ulli hæresi sit affine: nam quod scribit in Commenta-

An. 1522. rio *Psalmi* decimi quarti: *Jesus autem immaculatus solum virgineam aulam ingressus, ipsum tabernaculum a maculis carnalibus liberavit*: Non sensit de maculis, quæ ante ingressum *Christi* fuissent in *Maria*, sed quæ in aliis fœminis esse consueverunt, à quibus *Christus* suam matrem servavit immunem, & auxit castitatem potius quam violavit. Quin & Ecclesiæ *Romanæ* videtur hoc honoris deferre, ut extra catholicam Ecclesiam sit, qui sit ab hac alienus, quæ totius Ecclesiæ teneat principatum, quæque *Petrum* Apostolorum principem meruerit habere pastorem. Locus est Commentario centesimo sexto: & in Commentario *Psalmi* centesimi tricesimi octavi, docet eximiam quandam potestatem *Petro* tributam à *Christo*, quem ter negaverat, haud dubie loquens de potestate pascendarum ovium. De Votis aliquoties meminit, sed his duntaxat, quibus in baptismo *Christum* professi, mundo satanæque renunciavimus; non quod arbitrer illum reliqua vota contempsisse, sed quod hæc, ut sunt, præcipua duxerit. Nec dubito quin in his Commentariolis, *Origenis* industria fuerit adjutus, qui in nullum opus divinæ Scripturæ frequentius edidit Commentarios quam in *Psalterium*: nam locis aliquot declarat se *Græca* calluisse. Sed interim dixerit mihi quispiam, Quid hic gratiæ tibi postulas, qui nihil largiris de tuo? Non recuso quo minus tota laus sit penes *Arnobium*, modo quam plurimum utilitatis hinc manet ad veræ pietatis candidatos. Et tamen est aliquid prodidisse librum antehac obscurum, atque etiam ob dictionis vitia contemptum. Est aliquid huc perpulisse *Joannem Frobenium*, ut suo sumptu, suoque periculo novum Opus excuderet suis formulis: non enim semper æque feliciter illis cadit editionis alea. Postremo, vix quisquam credat quantum fuerit negotii in castigandis erroribus scribæ, quod ut facerem, sæpe totus *Psalmus* erat relegendus, ut illinc subodorarer lapsus occasionem. Erant observandi familiares hujus Operis solœcismi ac barbarismi. Alicubi res plane *Delium* quempiam natatorem postulabat, aut *Sibyllam* potius. Hujus generis unum exemplum dabo, Commentario septuagesimo septimo, scriba non intelligens sic pinxerat, *quod aures infaciens*. His verbis quum nihil omnino significaretur, diuque me torsissem, divinavi id quod res est, scriptum fuisse, *quod anxesin faciens*. Nam in plerisque scripturis figura hujus literæ *x* non multum abhorret ab *r*. Itaque scriba *Græce* prorsus ignarus, & *Latine* minimum doctus, ex *auxesin*, fecerat *aures in*. Item Commentario centesimo quinto scriptum erat, *Suscipiat regulam pœnitentia, excluso nova ita ut centesimum quintum Psalmum*, &c. Nos ex conjectura restituimus, *excluso Novato*, sive *Novatiano*: nam uterque fuit ejusdem hæresis, nec admittebat pœnitentem. Novum igitur Opus novo Pontifici, sanctum ac theologicum Opus integerrimo Theologo Pontifici dedicamus. Id, uti spero, tua sanctitas hoc libentius accipiet, quod hoc munusculo nihil venamur, (sumus enim nostra, quamvis tenui, fortunula contenti) nisi ut hoc Opus tuis auspiciis exeat in manus hominum, hoc nimirum uberiorem pietatis fructum allaturum, si tuo calculo fuerit comprobatum, quem ad istud dignitatis fastigium non ambitio, non ullus favor humanus, sed, ut confidimus omnes, propitii Numinis voluntas evexit, ut esset non minus optimus integritate, quam maximus auctoritate, qui hos impios orbis *Christiani* tumultus, jam heu nimium diutinos, ac semper in pejus gliscentes, aliquando componat. Videmus duos præcipuos orbis monarchas infensis animis inter se conflictari, vix ullam esse portionem orbis nostri immunem à bellis, à cædibus, à prædationibus. Et quanquam religio *Christiana*, quæ olim omnes mundi plagas occuparat, nunc *Europa* angustiis minor fit, tamen hæc quoque sectarum ac schismatum perniciosis dissidiis misere dissecta est. Atque interim sic tumultuantibus imminet *Turca*. In rebus tam afflictis, magna quædam spes habet animos bonorum omnium, fore, ut discussis tempestatibus, per te nobis serenitas ac tranquillitas redeat. Pollicentur hoc nobis quum aliæ res permultæ, tum eruditio tua non vulgaris, deinde ista morum integritas à primis annis ad hanc usque ætatem spectata cunctis. Præterea, senectus ista, quæ non sinet te alio spectare, quam ad gloriam *Christi*, ac profectum *Christianæ* pietatis. Postremo, summus cum Cæsare *Carolo* consensus, cujus auctoritas ac potentia hoc præstabit, ut possis etiam efficere, quod optimum esse judicabis. Certe ad tantam corruptissimorum morum luem emovendam validis incantamentis est opus, ac venefico quodam artifice, qui incantet sapienter. Eam ad rem nos organum aliquod novum porreximus, non quod desset *Psalterium Davidicum*, sed quod apud plerosque jaceret. Habet hoc, ut ferunt, humana musica, ut affectus hominum aut concitet, aut moderetur, si quis artifex certas harmonias apte moduletur. *Timotheus* solitus fertur *Alexandri Macedonis* animum ad bellum certis modis accendere. *Pythagoras*, spondæos ad *Phrygium* modum occinens, amore lymphatum adolescentem ad gravitatem immutavit. Simile quiddam fecisse narratur *Empedocles*, qui certis modis Musices adolescentem jam ira percitum & in cædem ruentem, ad sanitatem revocarit. Et quanquam fabulosa videntur, quæ de *Mercurii* atque *Orphei* cithara prodidere Veteres, tamen hæc ipsa figmenta nata sunt ex artis miraculis. Certe *Terpandrum* atque *Arionem* apud *Lesbios* atque *Ionios* multis & gravibus morbis, harmoniis musicis mederi solitos, narrant rerum gestarum scriptores. *Ismenias Thebanus* apud *Bœotos* multis Ischiaticis cruciatum, apto modulamine exemisse legitur. Nam quod ait *Virgilius*,

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis,

ut à Poeta dictum contemni poterat, nisi nostræ quoque literæ meminissent venefici incantantis sapienter, & aspidis surdæ. *David* sua cithara succurrebat *Sauli*, quoties à spiritu Domini malo agitabatur. Quod si tantam vim habet humana musica ad mutandas affectiones corporum & animorum, quanto credenda est efficacior cœlestis hæc ac divina Musica ad purgandos animos nostros à morbis spiritualibus, ac spiritibus hujus seculi malis. Ingens morbus est ambitio, pessimus spiritus est livor & odium; atqui hujusmodi pestibus maxima pars *Christianorum* tenetur, nec his sæpe liberis, quos oportebat aliis mederi. Prophanis olim erant & verba & voces, quibus animi dolorem lenire possent, & magnam morbi deponere partem; & *Christi* Musica non habet verba & voces, quibus excantemus animis nostris amorem rerum fluxarum, & incantemus amorem rerum cœlestium? *Pythagoras* habuit modos, quibus juvenem amore furentem ad sobrietatem revocaret; & *Christianus* Psaltes non habet modos, quibus Principes, insanissimis bellis sic inter se sine fine tumultuantes, ad pacis amorem revocet? Sed ipsi prius nobis hac Musica medeamur oportet, quam aliorum morbis mederi paremus. Nulla est Scripturæ sacræ pars, quæ non habeat efficaces modos, modo ne velut aspides surdæ obturemus aures nostras, ne penetret in animos nostros divinæ vis incantationis: sed meâ sententiâ nulla efficaciores, quam *Psalmorum*, in quo divinus ille Spiritus secretissimas suorum mysteriorum delicias nobis reconditas esse voluit, ac modos quosdam efficacissimos reposuit, quibus transformaremur in affectum *Christo* dignum, tantum adsit, qui scite moveat hujus Psalterii chordas. Hoc peculiare munus est Episcoporum ac Sacerdotum. Et tamen sibi quisque psaltes esse possit, aderit moventi chordas, & arcanam vim adspirabit intus, si modo purus & ardens adsit animus, hoc est, si purgatæ mentis aures. Utinam tua sanctitas nobis referat illum hujus Musices peritissimum *David*, qui non solum ipse modulatus est, sed & alios cantores multos instituit. *David* autem typum gerebat *Jesu Christi* psaltæ nostri, qui nablo corporis sui in cruce tenso, nihil vulgare aut terrenum sonuit, sed harmoniam Patri gratissimam, & nobis efficacissimam modulatus est. Quam suave sonuit illa cha-

An. 1522. charitatis chorda, *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt!* Habet & mundus organa sua, sed quæ inferne reddunt sonitum inamabilem. Quid enim loquitur iræ fides? *Ulciscere, spolia, ejice, occide.* Quid sonat ambitionis nervus? *Dilata ditionem, nec jurisjurandi, aut pietatis sit ratio, quoties agitur de imperio.* Quid crepat avaritiæ chorda? *Vides nemini bene esse, nisi qui plurimum possidet, per fas nefasque congere, rape, serva.* Quid sonat luxus ac libidinis chorda? *Hic suaviter vive, quid post hanc vitam habiturus sis incertus.* Sic pessimam harmoniam reddit livoris & obtrectationis chorda. Hæc nimirum est mundi Musica, quæ modis hujusmodi pessimis incantat nobis pestiferas cupiditates, ac *Sirenum* in modum male dulcibus cantilenis nos pellicit in perniciem. His modis ebrii lymphatique sic belligeramur, tumultuamur, ambimus, rapimus, irascimur, ulciscimur, mordemus invicem, ac mordemur. Sed ille cœlesti Musica tactus erat qui dixit: *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum, concupiscit & deficit anima mea in atria Domini!* Rursum ille: *Factum est cor meum tanquam cera liquescens in medio ventris mei.* Afflaverat Apostolos hujus harmoniæ vis, quum ajunt: *Domine, quo ibimus? verba vitæ habes.* Suavissimus autem ac modulatissimus concentus est, quoties è charitate, pudicitia, sobrietate, modestia, cæterisque virtutibus, concors quædam varietas resonat. Habet [illegible] modulos suos pro argumento diversos hæc Musica. Sunt quibus flebili, sed Deo gratissimo, cantu deploremus peccata. Sunt qui nobis animos ac robur addant ad fortiter resistendum diabolo. Sunt alacres ac læti, quibus gratias agamus Deo pro suis in nos beneficiis. Sunt quibus consolemur ac deliniamus afflictum. Denique nihil malorum habet hæc vita, quod non facile feramus, si, quemadmodum *Coloss.* scribit *Paulus*, *nos invicem doceamus, & commonefaciamus cantionibus ac laudibus, & cantilenis spiritualibus cum gratia canentes in corde nostro Domino. Et quicquid egerimus sermone aut facto, omnia in nomine Domini Jesu faciamus, gratias agentes Deo & Patri per Filium.* Erit autem hæc Musica gratior Deo, si frequens chorus concordibus animis ac vocibus moduletur. Sed ut ad *Psalmos Davidicos* redeam, nemo potest hujus modulationis sentire dulcedinem, nisi sensum mysticum perceperit. Quid est enim alioqui quod plerique Monachi ac sacerdotes tanto cum tædio *Psalmos* hos sonant? Nimirum quia spiritu canunt, non mente. Quod si quibus non vacat prolixos aliorum commentarios evolvere, horum fastidio succurret *Arnobius*, qui sæpe *Psalmo* ipso brevior est, ut qui hujus commentariolum legit, simul & *Psalmum* cecinerit & didicerit. Sit igitur hæc præcipua cura sacerdotibus, ut semel intelligant, quod quotidie recinunt: ita fiet ut plus capiant solatii ex uno *Psalmo*, quem intellectum mente cecinerint, quam ex quadraginta spiritu decantatis. Illud in primis oportet esse persuasissimum psaltæ nostro, sic visum esse Spiritui Sancto, & optimo consilio visum, arcana sapientiæ cœlestis hujusmodi figurarum involucris obtegere. Eruendi mysterium ipse *Christus* in Euangelio, & Apostolicæ literæ viam nobis aperiunt. Horum vestigiis ingressi, veteres orthodoxi reliqua nobis prodiderunt; sed mea sententia nemo sanctius *Arnobio*. Quanquam is potissimum occupatus est in sensu explicando, qui pertinet ad Euangelicam historiam, ut, quemadmodum scribit *Paulus* Apostolus, ex fide in fidem magis in nobis confirmetur scientia *Christi*, dum quicquid in Euangelicis literis gestum legimus, in *Psalmis* prædictum conspicamur. Atque hæc sane pars in tractando difficillima est, qua recte comperta, facile vel ex sese reliquos sensus addivinant, qui in mysticis literis sensus habent exercitatos: qua de re nonnihil attigimus in Commentario, quo nuper explanavimus *Psalmum*, *Quare fremuerunt gentes?* Sed, ut aliquando finiam, beatissime Pater, orat & exspectat illud abs te cum primis populus *Christianus*, ut arrepto Psalterio *Christi*, melodiam aliquam vere Apostolicam incinas, quæ Principum ac populorum animos jungat *Christiana* concordia, quæ perniciosas opinionum pugnas discutiat, quæ ad cœlestium bonorum amorem inflammet, regno cœlesti destinatos. Non gratulor tibi dignitatem istam, non gratulor patriæ, atque etiam diœcesi mihi tecum communi, cui nunc primum contigerit *Romanum* habere Pontificem. Non ambio ut apud te mihi prosit, vel patriæ affinitas, vel vetus inter nos consuetudo: sed orbi *Christiana* gratulabor, si, quod fore confidimus, ita tractaris munus istud Apostolicum, ut mundus intelligat tandem *Roma* contigisse Pontificem, cui *Christi* gloria nihil sit antiquius, quique *Petri* ac *Pauli* spiritum referat verius, quam titulos: qui *Christi* vicarium sic geras, ut orbis sentiat *Christi* spiritum in illo versantem, & agentem. Audiet, mihi crede, populus veri pastoris vocem, ac prompte sequetur grex *Christi* vestigiis præeuntem, neque gravatim agnoscet Apostolicam potestatem, si senserit Apostolicam pietatem. Hæc conanti precor ut adspiret Dominus *Jesus* Pastorum Princeps, Amen. *Basileæ* 1. Augusti, Anno 1522.

EPISTOLA DCXXXIV.

Vives Erasmo.

IN *maxima sollicitudine sum & ero, donec factus fuero certior, an sit vobis redditum quod reliquum erat libri: id misi per juvenem quendam* Coloniensem, Corradi *consilio, 15. die Julii, quoniam de profectione aliud statuerat* Carolus, *quam dixisset cum hic erat* Georgius. *Nihil superest mittendum per* Hilarium, *quem nondum vidi; dicunt profectum* Antuerpiam, *& rediturum brevi. Per eum cogito hanc epistolam mittere, quam scribo non omnino confirmatus, aut sanus, sed paulo liberior dolore quam his diebus fui. Nam ex quo* Augustinum *perfeci, nunquam valui ex sententia; proxima vero hebdomade & hac, fracto corpore cuncto, & nervis velut lassitudine quadam & debilitate dejectis, in caput decem turres incumbere mihi videntur indicendo pondere, ac mole intolerabili: isti sunt fructus studiorum, & merces pulcherrimi laboris; quid labor & benefacta juvant? Quod de puerpera dicis, tam belle in me congruit, ut quarto die postquam* Augustinum *deposui de manibus, novum librum instituerim, adeo, inquies, avis pascitur opere: sed crede mihi, totos duos aut tres menses reparandis ingenii viribus volo impendere, ut ea per quietem & cessationem revocentur, sicut in novalibus. Cupio videre* Caranzæ *quem in modum responderis: & alia quæ diceris istic conscripsisse multa inprimis & magna. In* Caranza *plane eram falsus; nam imposuerat mihi fucus epistolæ, quam solam ex toto legeram opere. Literas tuas ad* Morum *ac* Cantuâriensem *misi hodie in* Britanniam; *brevi accipient; nam eo nunc redeunt frequentes ex mercatu* Antuerp. *Gratulor tibi favorem amplissimi ordinis, ingenium & eruditionem tuam ita propensum, si modo verum est quod hic narravit mihi quidam à* Corrado *auditum, de annua pensione oblata tibi honestiss. miror te invidere gaudium hoc mihi amantissimo tui, ut ejusmodi ad me solum non scribas: ceu vero vel ipse minus gauderem quam alii, vel si tacendum esset, non possem continere; sed utcunque sit, tuis omnibus incrementis, & felicitate meritis tuis digna lætabor, undecunque resciam; ex te mallem, quo certior esset in certiore nuncio lætitia: pecunia egeo quidem, approbabitur tamen mihi quicquid tu &* Frobenius *statuetis; si quid mittitis, jubete quam primum reddi. Si quid vis ad* Vergaram *scribere, mitte huc ad me. Proximo mense cogito in* Britanniam *transmittere: si quid mandas, scribe per* N. *cum redibit è mercatu* Francfordiensi: *simul te oro per eundem mittas mihi literas aliquas ad amicos illic tuos commendatitias, saltem ut sciant me amicum esse tuum, quo me pluris faciant; etsi non est consilium manere ibi supra tres menses, aut ad summum quatuor; qua de re puta me tibi locutum esse* Brugis. *Me tenet tantum scholarum tædium, ut quidvis facturus sim citius quam ad has redire sordes; &*

An. 1522. *inter pueros versari.* Ruffaldus *salutat te impensissime, qui dicit se brevi cum patre congressurum, & à præsente impetraturum, ne tibi solutio hæc diutius differatur.* ὧδε σιρωνικὰ πάντα· *mirum de rebus omnibus silentium: favor bonorum in te ardentior, quam unquam* ὡς πολλοὶ τῶν κρωζόντων ἐσιώπησαν, καὶ οἱ κρώζοντες θανάτῳ σκοπήσουσι μόρῳ. *Spero te viventem adhuc visurum studia hominum in te, qualia meritis tuis debentur, & interfuturum tuæ posteritati; istis te debes temporibus servare. Nam narravit nobis te affligere valetudinem tuam immodicis studiis. Hic omnes tui te impatienter jam desideramus; & precamur Deum, ut incolumem te nobis reddat. Hic apparamus Bellum majoribus animis quam gerimus; atque utinam utrinque fieret minoribus: aliquot* Hispanorum *militum millia dicuntur in* Britanniam *applicuisse, ut admisceantur ordinibus* Britannis; *multum de Pontifice novo speratur. Hactenus perfrixit; putant fore ut incalescat hoc Cæsaris congressu, qui ad littus* Cantabricum *appulit* 16. *die Julii. Vereor ne ille non tam se esse Pont.* Rom. *meminerit, quam veteris hujus juris in se, ut pristinæ auctoritatis pondere in sententiam hujus trahat; quod si illi, qui sit & non qui fuerit, in mentem veniat, spes est magna pacis: sed hæc relinquamus fatis. De* Graphæo *& aliis rebus puto ad te scribi per* Petrum Ægidium, *& alios qui sciunt. Nam ego domi semper abditus nihil audio; aut tam sero, ut citius sit istuc perlatum, quam ad me. His diebus vacationum* Clava *venit* Gandavo *huc, tantum ut* Græcum *aliquem audiret. Vide studium senis, & non erubescimus juvenes dormire. Vale etiam atque etiam, mi præceptor.* Lovanio 15. *Augusti, Anno* 1522.

EPISTOLA DCXXXV.

Erasmus Rot. Georgio Duci Saxoniæ S. D.

ILLUSTRISSIME Princeps, perjucundum accidit, quod me tuis humanissimis literis sis dignatus, quum ego tam neglecte scripsissem celsitudini tuæ, nimirum occupatissimus, ac præterea valetudine adversa. Hoc orbis periculosissimum dissidium displicere tibi non est mirum, cui enim non displiceat, qui sit animo *Christiano* præditus? Atque utinam hic veris studiis advigilent Principes, ut tantum malum sopiatur, & ita sopiatur ut non repullulascat. Nam utris sit imputandum, fortasse jam serum sit disputare. *Lutherus*, quod negari non potest, optimam fabulam susceperat, & *Christi* pene aboliti negotium summo cum orbis applausu cœperat agere. Sed utinam rem tantam gravioribus ac sedatioribus egisset consiliis, majoreque cum animi calamique moderatione: atque utinam in scriptis illius non essent tam multa bona, aut sua bona non vitiasset malis haud ferendis. Et tamen hic gravius peccant *Lutherani* quidam quam ipse *Lutherus*. Nunc quoniam atrocibus odiis res utrinque geritur, periculum est, ne oppresso *Luthero* simul pereant tot bona, quæ nolim aboleri: tum autem ne pars victrix invehat nobis quædam, quæ nulli *Christum* amantes ferre poterunt, quæque cessura videantur in grave detrimentum gloriæ *Christianæ*, & Euangelicæ sinceritatis. Etenim si libere loqui fas est apud Principem non minus prudentem quam humanum, mundus indormiebat opinionibus scholasticis, constitutionibus humanis, nec aliud audiebat quam de Indulgentiis, de Compositionibus, de Potestate Pontificis *Romani*. Hæc etiamsi essent indubitatæ veritatis, tamen non multum faciunt ad Euangelicum vigorem, non animant nos ad contemptum hujus mundi, non accendunt ad amorem rerum cœlestium. Atqui hæc potissimum sunt inculcanda. Non est spernenda Pontificis auctoritas, sed in unum *Christum* omnis est transferenda gloria. Atque his præsidiis regnabant quidam, qui non quærunt ea quæ sunt *Jesu Christi*, sed cum *Demade*, quem notat Apostolus *Paulus*, diligunt hoc seculum. Ab hoc somno prorsus erat expergefaciendus orbis, & scintilla vigoris Euangelici resuscitanda. Sed utinam id factum esset ea mansuetudine curaque, qua decuerat agi negotium omnium sanctissimum. Admiscuerunt se huic negotio Monachi quidam ac Theologi parum sobrii, qui stultis, indoctis, ac seditiosis clamoribus malum hoc exagitarunt, & ex malo pessimum, ex minimo maximum reddiderunt. Nam initio nihil periclitabatur præter quæstum Indulgentiarum. Et quemadmodum *Lutherus* multa scribit, quæ plurimorum aures ferre non possunt; ita illi permulta invehunt, quæ boni doctique vident offectura pietati vere Euangelicæ. Et tamen qui hæc scribunt, non agunt *Christi* negotium, neque Pontificis, sed suum, imo studio privati commodi, & Pontificis officiunt causæ, & *Christi* gloriam obscurant. Hi nec ea sinunt probari in *Luthero*, quæ sunt *Christianissima*, nec de suis quicquam remittunt, sed prioribus etiam addunt duriora. Quoniam igitur perspiciebam, utranque partem impotenti quodam impetu rapi transversam, non admodum me admiscui huic tumultui, nisi quod satis declaravi, mihi nihil esse fœderis cum *Lutheranis*, neque quicquam magis displicere quam seditionem. Quanquam & alias videbam me imparem tam periculoso negotio, etiamsi fuisset otium legendi quæ scribunt hinc atque hinc. Erant enim legenda omnia. Ad hæc jam ætas hæc & valetudo à gravioribus studiis missionem flagitat. Nunquam tam acerbe scriberem in *Lutherum*, quin diversæ parti viderer dilutus. Porro quum jam nunc mihi dira minitentur *Lutherani*, neminem prius discerperent quam *Erasmum*, si prodirem in aciem. Satis libellorum est in *Lutherum*, si hac via posset obrui. Et sunt qui in hac arena me longe plus valent. Postremo semper in hac fui sententia, tragœdiam hanc nulla ratione melius consopiri posse quam silentio. Idem sentiunt qui sunt inter Cardinales ac Magnates cordatissimi. Prodiit sævissima Bulla à Pontifice. Nihil aliud quam exacerbavit incendium. Sequutum est sævius etiam Cæsaris edictum, qui totus in hanc rem propensus est. Ea res linguas quorundam & calamos coercet, at non mutat animos. Laudatur quidem pius Cæsaris animus, sed judicium hujus rei adscribunt iis, quibus eruditi non multum tribuunt. Cæterum ego nunquam dubitavi quin ille libellus serenissimi Regis *Angliæ*, non sine causa abs te laudatus, ipsius, cujus habet titulum, ingenio *Marte*que, quod ajunt, sit elaboratus. Habet enim Princeps ille ingenium mire felix ac versatile, quod incredibili modo valet, quocunque sese intenderit. Et stylum olim puer non indiligenter exercuit, etiam ad me scriptis epistolis aliquot. Tum ante paucos annos disputationem conscripsit Theologicam, *An laicus obligaretur ad orationem vocalem*, & in scholasticorum Theologorum libris versari gaudet, & in conviviis aliquid de re Theologica disserere solitus est. Nonnunquam in multam noctem profertur contentio literata. Habet Reginam eleganter doctam. Quod si qua in parte fuisset adjutus in eo libro, nihil erat opus meis auxiliis, quum aulam habeat eruditissimis pariter ac eloquentissimis viris differtam. Quod si stylus habet aliquid non abhorrens à meo, nihil mirum aut novum, quum ille puer studiose volverit meas lucubrationes, huc provocante clarissimo viro *Guilielmo Montjoio*, discipulo quondam meo, quo tum ille sodali studiorum utebatur. Duos *Lutheri* libellos ad me sane frustra misit tua celsitudo, rudem ejus linguæ qua scripti sunt. Quanquam ajunt eos hic diu fuisse circumlatos antequam per te mitterentur. Mihi stultissimum videtur, eos provocare, quos non possis vincere. Quanquam admonere Principes & Episcopos officii sui, quoties locus ipse præbet occasionem, nec inutile sit, nec alienum ab exemplis probatissimorum Scriptorum. Facit hoc subinde *Hieronymus*, facit *Chrysostomus*, & *Bernardus*. Semper fuerunt Episcopi, & semper erunt, & fortasse sunt hodie, qui dulci fortuna ebrii, nec meminerunt, quid sit Episcopum agere. Et quod in genere dicitur, non debet verti in cujusquam contumeliam, modo ne id fiat seditiose aut atro-

An. 1522. trociter, semperque dulcedo *Christianæ* charitatis mitiget admonitionis austeritatem. Non est minuenda Pontificum auctoritas, sed ea benefactis optime & paratur & servatur. Totum hoc malum, aut certe magna ex parte, nascitur ex nobis, qui quum toto pectore mundum amplectamur, tamen sub *Christi* titulo tyrannidem gerimus: quod si vere hoc essemus, quod videri volumus, mundus totis studiis ut patres amplecteretur, nunc ut tyrannos odit & recalcitrat. Exspectamus quo vocet hic novus Pontifex. Is ostendet fortassis viam aliquam finiendi hujus mali, quod late tot regiones occupavit, ac plurimorum animis penitus infixum est. Ego, quantum ætas, ingenium, vires & otium patietur, non deero causæ fidei, & concordiæ *Christianæ*, quod hactenus quoque pro mea virili feci. Erit illud, illustrissime Princeps, tuæ prudentiæ, curare ne hæc, quæ liberius ad te scribo, mihi fraudi sint apud alios, qui nihil non rapiunt ad calumniam. Illustrissimam celsitudinem tuam incolumem ac florentem diu servet Opt. Max. Dominus *Jesus*. *Basileæ* 3. Septembris, Anno 1522.

EPISTOLA DCXXXVI.

Erasmus Rot. Conrado Heresbachio S.

NAE tu minimum abes à beatitudine, doctissime *Conrade*, qui tantula re beari possis. Scribis enim te fore protinus beatum, si contingat *Erasmus* hospes. Mira vero felicitas, quam invideas *Constantiæ*, cæterisque oppidulis, quæ dignatus sum, ut scribis, mea præsentia. Imo ipse meam ipsius infelicitatem deploro: qui tot malis onustus sum, ut quoquo locorum me conferam, non solum ipse mihi molestus sim, ob morbi inclementiam ac valetudinis incommoditatem, verum iis etiam molestus esse cogor, quibus cuperem esse jucundissimus. *Constantiæ* nihil aliud quam ægrotavi apud hospitem *Joannem Botzemum*, hominem præter eruditionis & integritatis dotes adeo festivum, ut vel mortuum possit exhilarare. Episcopus ipse *Constantiensis*, vir profecto mitis, probus & integer, nihil humanitatis in me prætermisit. Pari comitate complexus est me *Ennius* Episcopus *Verulanus*, Nuncius Apostolicus. Accurrit & *Hymelbergius*, homo moribus mire candidis, aliique permulti. Etsi nihil horum fuisset, comitem habebam multo omnium lepidissimum, meoque animo charissimum, *Beatum Rhenanum*. Quando non ridet *Beatus?* cujus ingenio dispeream si quid adhuc vidi civilius aut argutius. His omnibus nihil aliud quam molestiam attuli, quo sane nomine mihi morbus etiam erat molestior, quanquam per se molestissimus. Utinam tam bene mihi conveniret cum hypocaustis ac vinis, quam convenit cum cœlo & ingeniis. Tandem præter omnem spem, vinum nactus *Burgundiacum*, re ipsa comperi, quicquid hactenus mali fuit, ex hujus regionis villis esse natum. Proinde nisi *Burgundia* huc mittet vinum, certum est adire *Burgundiam*. *Arnoldus* Comes vere talis qualem tu depinxisti, semel dignatus est cœnare nobiscum. Nec te rogabo ut *Erasmiolum* nobis sic instituas, ut & optimis parentibus & te præceptore dignus evadat, neque viam præscribam qua id facere oporteat, ne vel de tua fide, vel de prudentia tua parum magnifice sentire videar. Tantum illud dicam, te isto officio non minorem gratiam initurum apud me, quam apud ipsos parentes, quibus tamen, ut par est, unice charus est puer, ac præter affectum, quem in te gerit uterque, nosti quam neuter sit sordidus aut illiberalis. Non abhorret animus à visendo *Friburgo* ante brumam, sed deterrent hypocausta & vina. Jam demigravi in alteras ædes, & novus paterfamilias esse cœpi. *Henricus Glareanus*, quod illi felix faustumque sit, habet uxorem ex animi sui sententia. Brevi saltabitur & canetur hymenæus, habes quod homini gratuleris. Certe vir est, mea sententia, quo vix alium reperias sinceriorem, planeque dignus, cui non solum hoc conjugium, sed omnia prorsus felicissime cedant. Bene vale, literarum optimarum optime professor. Salutabis meis verbis omnes, qui isthic bene volunt *Erasmo*. *Basileæ* 18. Octobris, Anno 1522. An. 1522.

EPISTOLA DCXXXVII.

Erasmus Rot. Francisco Archiepiscopo Ebrodunensi S. D.

ANTE dies non multos scripsi per *Conradum* bibliopolam *Germanum*, qui domum habet *Lutetiæ*, & tibi, & *Budæo*, & *Brixio*, & *Beraldo*. Omnes sibi vindicant laudem impetrati diplomatis regii, quod mihi certe fuit gratissimum, gratius tamen futurum, si Rex suapte manu subscripsisset. Sed ajunt me ne sic quidem satis tuto istuc posse commigrare, quod dicant improbos, si quis forsitan in illorum manus incidat, nihil commoveri diplomatibus ullis, apud probos mihi non fore opus. Sed multa sunt quæ me hic adhuc remorantur: primum valetudo, quæ me *Constantiæ* mire afflixit. Nam eo me contuleram, *Romam* profecturus si licuisset, multis affirmantibus in rem meam futurum, si me novo Pontifici exhibuissem: deinde isthinc adferebantur sævi rumores, omnia bellis ac peste conflagrare undique. Tum nullum iter esse tutum. Post nactus vinum è *Burgundia* cœpi melius habere, ut intelligas *Galliam* fato quodam esse mihi salutiferam. Interim exspectamus aurulam aliquam pacis ex hoc Pontifice, statimque post brumam toti cum totis sarcinis commigrabimus in *Galliam*. De pensione Cæsaris, quæ jam tota hujus anni debetur, excusant, nec ulli sua pensio solvitur, adeo totos nos ad ossa usque deglubunt satrapæ, belli quam pacis amantiores. De diplomate putabam me tantum debere *Budæo* & tibi, nunc *Beraldus* & *Brixius* bonam hujus gratiæ portionem sibi vindicant. Postremo video me Card. quoque *Lotharingo* debere, cui certe debeo libenter, sed maxime Regi, qui gaudio gestiens, dixerit *Budæo*, brevi in *Gallia* futurum *Erasmum*. Spero futurum, ut aliquando declarem vicissim & meum animum erga tam benignum Principem. Amplitudinis tuæ studium erga hunc homuncionem lubens amplector. Conabor pro mea virili, hominis ingrati crimen effugere. Reddita simul est & *Dionysii Coronii* epistola tuæ benignitatis alumni, perquam arguta sane & accurata, sic ut *Budæi* simium possis agnoscere. Ei non vacabat in præsentia respondere, variis laboribus occupato. Celsitudini tuæ precor omnia læta, Præsul ornatissime. *Basileæ* 10. Novembris, Anno 1522.

EPISTOLA DCXXXVIII.

Erasmus Roterodamus Ferdinando, Caroli Cæsaris Germano,

SALUTEM plurimam. Serenissime Princeps, ne Celsitudinem tuam plurimis & arduis negotiis occupatissimam diutius remorer, agnoscis, opinor, *Erasmum* illum, cujus *De Principe* libellum etiam mihi reddidisti commendatiorem, posteaquam tua lectione dignatus es. Inpræsentia nihil peto, nisi ut si promereor, veterem in me tuum favorem obtineas, præsertim hoc seculo longe turbulentissimo. Nec hoc in aliud peto, nisi ut vestro præsidio bonæ literæ, doctrinæque Euangelicæ vigor indies magis ac magis polleat apud *Christiani* nominis professores. Non enim ambio dignitates aut salaria, mea nimirum humilitate meaque tenuitate contentus, sed *Christi* gloriam sitio, cui tua serenitas, ut non minus favet, ita plus potest prodesse. Ego certe pro mea virili hactenus integra fide, sinceraque conscientia, sum adnisus ut prodessem. Superioribus mensibus *Paraphrasim in Matthæum*, impulsu *Matthæi* Cardinalis *Sedunensis* susceptam, invictissimo Cæsari *Carolo* fratri tuo nuncupavi. Isque literis, pro sua mansuetudine humanissime ad me scriptis, testatus est hoc studium meum sibi gratissimum fuisse. Nunc in manibus est *Paraphrasis in Joannem*, quam cum

An. 1522. cum multorum hortatu sum aggressus, tum præcipue Cardinalis *Moguntini*, & Præsulis eximii *Joannis* Episcopi *Roffensis* apud *Anglos* viri sanctimonia doctrinaque incomparabili: quod hoc Euangelium plus habeat obscuritatis quam cætera, non tantum ob sublimitatem rerum divinarum de quibus tractat, verum etiam ob sermonis ænigmata quibus involutum est. Hoc, quicquid est laboris, decretum est tuo dicare nomini, qui doctrinam Euangelicam non solum profiteris, quod est omnium commune, verum etiam aves cognoscere, studes vita ac moribus exprimere. Porro tuum istud pulcherrimum exemplum plures imitabuntur spero, si tua pietas, & religiosum erga sacras Literas studium nulli fuerit ignotum. Qui has reddit, *Jacobus Spiegel*, avo tuo paterno Cæsari *Maximiliano* Secretarius fuit, ut fidissimus, ita cum primis gratus: eleganter doctus, & stylo felici, ac præter has dotes impense favet ac provehit Euangelica studia: quem tuæ Celsitudini commendarem, si vel ipse possem aliquid, vel ille talis esset ut egeret ullius commendatione, quem scio suis ipsius virtutibus fore commendatissimum, nimirum iisdem quibus *Maximiliano*, acerrimi judicii Principi, placuit. Tua serenitas sibi polliceatur ab *Erasmo*, quicquid ab humili quidem sed fido mancipio præstari poterit. Eam jugiter florentem servet Opt. Max. *Jesus Christus*, qui vestra consilia bene fortunet, in Reipublicæ salutem, & in Dei gloriam. *Basileæ* 29. Novembris, An. 1522.

EPISTOLA DCXXXIX.

Adrianus VI. Papa Erasmo Rot.

DILECTE *fili, salutem & Apostolicam benedictionem. Literas tuas, tam eas quas manu tua ad nos exarasti, quam eas quibus in fronte Commentariorum* Arnobii *excusis labores tuos nobis nuncupas, semel atque iterum legimus perlibenter: tum quia abs te veniebant, quem ob egregiam eruditionem semper plurimi fecimus; tum quia singularem quandam in nos, & religionem nostram, pietatem præ se ferebant. Nam de* Arnobio, *etsi eum per gravissimas occupationes nondum nobis perlegere licuit, ex iis tamen quæ hucusque quasi raptim de eo libavimus, tum ex veneranda ejus vetustate, reique, de qua agit, argumento, & tua denique commendatione, persuasum habemus, non posse eum non esse optimum Auctorem. Quod vero scribis, vereri te, ne aliorum odiis & insusurrationibus* Lutheranæ *factionis nomine sis nobis suspectus, bono in hoc te esse animo volumus. Licet enim, ut verum fateamur, nomen in hac re tuum ab uno forte vel altero, tui non multum studioso, nonnihil apud nos delatum sit: ex natura tamen nostra & instituto, adde etiam ex eo quod gerimus officio, non faciles præbere aures solemus ad ea, quæ de doctis & virtute præditis viris sinistre nobis referuntur; quos quanto scimus excellentiore doctrina præditos, tanto videmus esse invidiæ morsibus magis obnoxios. Pro ea tamen qua te prosequimur charitate, proque fama & vera gloria tua desiderio te hortari non omittimus, ut contra novas istas hæreses stylum istum, qui tibi Dei benignitate felicissimus contigit, exerceas, cum multis de causis tu provinciam hanc tibi potissimum à Deo reservatam reputare merito debeas. Inest enim tibi magna ingenii vis, varia eruditio, scribendi promptitudo, quanta nostra memoria paucissimis aliis, ne dicamus nullis: præter hæc vero apud eas nationes, unde hoc malum ortum est, summa auctoritas & gratia, quibus sane dotibus ad ejus honoris, & Ecclesiæ fideique defensionem uti debes, qui eas tibi sola sua benignitate elargitus est. Quod ea potissimum de causa à te fieri cupimus, ut & his, qui te super re* Lutherana *suspectum reddere conantur, hoc demum pacto silentium imponas: & labores tuos, quos locupletandis politioribus literis, & expoliendis sacris diu impendisti, hac tam sanctissima opera, qua nulla Deo gratior, nulla veris catholicis optatior, nulla te & ingenio, eruditione, eloquentiaque tua dignior esse potest, exornes. Cave enim exspectes tibi tota vita tua datum iri occasionem, qua vel majus Deo obsequium, vel uberius nationi tuæ, imo universæ Reipublicæ* Christianæ *beneficium impendere possis: quam si non minus stolidas rusticasque quam malignas istas hæreses, à* Martino Luthero, *non quidem inventas, sed à priscis hæresiarchis, quos Catholica Ecclesia ac sanctissimi Patres, divino Spiritu proculdubio afflati, sæpius condemnarunt, acceptas quasi ab inferis denuo erutas: quæ tot animas fratrum tuorum quotidie subvertunt, & universa confundunt, turbationibusque replent:* Hieronymi *tui,* Augustini, *& aliorum sanctorum Patrum zelum exemplaque imitatus, lucidissimis rationibus, & sanctæ Scripturæ auctoritatibus confuderis, sustuleris, exploseris. Multa quidem,* Erasme, *magno studio magnoque successu antehac scripsisti, quæ licet permagnam doctis omnibus utilitatem attulerint, tamen præ hoc Opere, ad quod te hortamur, & quod hominum abs te consensus exspectat, minus necessaria: cum illa doctis tantum prosint, hoc vero in communem omnium* Christianorum *pacem & tranquillitatem (qui fere unus in hoc seculo est Euangelicæ doctrinæ finis) Deo adspirante sit redundaturum. Quod quum ita sit, non debes, fili* Erasme, *tu qui à puero ad hoc ætatis, quasi per omnes gradus eas artes quascunque tractasti, semper aliquid meditando & scribendo juvisti, ad hanc rem isti professioni, isti ætati debitam diutius subsistere: cum idem in te ad scribendum vigeat tenor, judicium longe sit firmius, doctrina vero (ut par est) etiam locupletior accesserit quam prius: neque vero provinciam hanc rationabiliter declinare queas, quod forte ex modestia tua te huic rei imparem dicas. Nam præterquam quod contrarium & omnes norunt, & rei habet veritas, aderit tibi in hac laboranti Deus, cui in hoc servies: aderit & justissima fidei causa, quæ adversus hæreticorum impetus & insidias ad extremum semper victrix fuit, & proculdubio etiam nunc erit; licet Deus justissimo judicio propter gravissima hominum scelera, maxime Ecclesiasticorum, Ecclesiæ suæ naviculam in his fluctibus nonnihil laborare permittat. An putamus eundem Deum sponsam suam Ecclesiam, quam precioso sanguine suo sibi acquisivit, & cum qua usque ad consummationem seculi se futurum pollicitus est, nunc deserturum, & non potius confusurum eos, qui superbos intellectus suos contra Dei scientiam, & contra catholicam veritatem extollere non verentur? quibus judicium jam olim non tardat, & perditio illorum non dormitat.* Vidi, *inquit Propheta,* impium superexaltatum super cedros Libani, & transivi, & ecce non erat; quæsivi, & non est inventus locus ejus. *Quod proculdubio etiam* Luthero *& suis, nisi resipuerint, cito eveniet. Qui ut ipsi sunt carnales, & dominationis contemnentes, ita omnes sui similes reddere student. An igitur contra istorum insaniam stylum tuum convertere dubitabis, quos Deus jam à facie sua projecisse, & in reprobum sensum manifeste tradidisse conspicitur, ut dicerent, docerent, atque agerent quæ non conveniunt: quibus universa* Christi *Ecclesia perturbatur, innumerabiles animæ æternæ damnationis reatu cum eis involvuntur? Exsurge, exsurge in adjutorium causæ Dei, & præclaris dotibus ingenii, quas ab eo accepisti, in ejus honorem, sicut hucusque fecisti, utere! Cogita in te positum esse, cum Dei adjutorio, ut magna eorum, qui per* Lutherum *subversi sunt, pars in rectam viam redeat: qui nondum ceciderunt, stabiles permaneant: qui vero vacillantes, ac lapsui propinqui sunt, à labendo penitus præserventur. Quæ res quam grata Deo, & veris catholicis jucunda futura sit, tu ipse facile æstimare potes. Qui etiam meminisse debes dicti illius beati* Jacobi *Apostoli, quo asserit eum, qui fratrem suum à veritate errantem converterit, & peccatorem ab errore viæ suæ revocaverit, servare illum à morte, & operire multitudinem peccatorum. Nobis certe dici non potest, quam acceptam rem facies, si tua opera fiet, ut qui pessima ista hæresi infecti sunt, sponte potius sua resipiscant, quam censoria sacrorum canonum, legumque imperialium virga percuti exspectent. Quod quam à nostra natura sit alienum, tu ipse, uti credimus, ex eo tempore quo simul in jucundo literarum otio, & privata adhuc vita,* Lovanii

An. 1522. *nii degimus, optime nosti. Quod si rem hanc, quam salutis creditarum nobis ovium* Christianæque *tranquillitatis desiderio, tanto studio abs te poscimus, pleniore adhuc obsequio augere cupis; fac, transacta hyeme, & aere* Romano, *qui aliquot jam mensibus peste laborat, purgato, ad nos quamprimum venias, sed incolumis, sed lætus. Juvabit enim non parum te ad hoc opus, quod tam præstare debes, quam potes, magna, quos hic habemus, librorum copia, & frequens nobiscum, & cum pluribus aliis piis & doctis viris de hac re commentatio. Nos vero vicissim dabimus operam, & brevi cum Dei auxilio, ut ne te istius itineris, aut tam sancti laboris pœniteat. Prout dilectus filius magister* Joan. Faber, *vir zelosus, & egregie doctus, tuique amantissimus, & magnus laudum tuarum ubique præco, tibi viva voce, vel scriptis latius explicabit. Cui eandem, quam nobis habiturus esses, fidem adhibebis. Datum* Romæ *apud sanctum* Petrum *sub annulo piscatoris,* 1. *Decemb. An.* 1522. *Pontificatus nostri anno primo.*

EPISTOLA DCXL.

Erasmus Roterodamus Henrico Stromero Medico S. D.

VIR eximie, quoniam πολλὰς φιλίας ἡ ἀπροσηγορία διέλυσεν, hisce literis certe salutem dicere volui meo *Stromero*, testatumque facere, tui memoriam apud me nondum intercidisse, nec unquam intermorituram. De *P. Mosellano* quid actum sit scire cupio; scripserat enim ad me prolixe de suo ad nos adventu, atque interim ne rumusculus quidem adfertur de homine. Scripserat item Illustrissimum Ducem *Georgium* destinasse mihi munus regale, nam hoc usus est verbo. Ego sane ab eo Principe ut non promereor, ita non exspecto munus, quanquam nec alias admodum avidus munerum captator: Sin est aliquid, nolim optimi Principis benignitatem & ipsi perire & mihi. Bene vale. *Basileæ* 5. Decembris, Anno 1522.

EPISTOLA DCXLI.

S. P. N. Adriano Sexto Erasmus Rot. S. D.

BEATISSIME Pater, pietatis in te meæ, promptæque erga Sedem istam obedientiæ pignus, iterum mitto per publicum nuncium civitatis *Basiliensis*, si forte libellus, quem pridem misi, redditus non est. Tum aliud ad manum non erat, ubi sese uberior obtulerit occasio, non defuturus sum officio meo. Nihil his temporibus potest esse turbulentius, in quibus difficillimum sit omnibus satisfacere. Ego certe hactenus satisfeci conscientiæ meæ, quam spero me *Christo* etiam approbaturum. Neque simplex est rerum tempestas; armis, opinionibus, studiis, factionibus, odiis, convulsa sunt omnia. Mundus unum te spectat, qui rebus humanis serenitatem reducas. Si tua Sanctitas jubebit, audebo secretis literis indicare consilium meum; si non prudens, certe fidele, quo malum hoc sic extingui possit, ut non facile repullulet. Nec enim magni refert, sic opprimi violentia, ut mox erumpat majore cum periculo, quemadmodum solent male curata ulcera. In magnis tempestatibus à quovis etiam se moneri patiuntur, quamlibet periti, gubernatores. Nec *Moses* repudiavit *Jetro* consilium, etiamsi ego *Jetro* non sum; sed tamen apud *Horatium Davus* fidele consilium impartit hero suo. Si quid erit quod probabitur, licebit uti. Si nihil erit, quoniam præter duos nos nemo cognoscet, nullo periculo res obliterabitur. Nos humiles videmus & audimus fortasse quædam non adspernanda, quæ summos viros fugiunt. Inprimis illud cavendum, censeo, ne privata quorundam odia lædant publicum orbis & *Christi* negotium, & sic vindicetur hominum auctoritas, ut non prodatur auctoritas *Jesu Christi*, qui solus est heri & hodie ipse & in secula. Nos olim quædam liberius lusimus, sic tum ferebat temporum tranquillitas, non suspicantes hoc seculum exoriturum. Nunc, quoniam video rem *Christianam* in grave discrimen adduci, modis omnibus advigilandum est, neque quicquam omnino dandum privatis affectibus. Nolim ominari male. Tamen video plus imminere periculi, quam vellem, aut quam multi intelligant. Utinam *Christus* omnia vertat in bonum exitum. Civitas hæc *Basilea*, multis dotibus eximie florens, peculiari quodam studio ducitur erga Sedem istam, cum ob multa, tum ob Synodum quondam hic habitam. Proinde digna est, meo judicio, favore Sanctitatis tuæ, præsertim quum quod petit, nec iniquum sit, nec difficile. Hoc jussus sum adscribere, quum nihil esset opus. Si tua Sanctitas dignabitur obedientiæ meæ periculum facere, injungat quod volet; nisi promptus & alacer paruero, ne numeret *Erasmum* inter suos. Spiritus Domini *Jesu* dirigat animum tuum & omnes tuos conatus ad salutem orbis ac Dei gloriam. *Basileæ* 22. Decembris, Anno 1522.

EPISTOLA DCXLII.

Erasmus Roterodamus Jacobo Landavo Bavaro S. D.

QUANQUAM semper sum occupatissimus, nunquam tamen quam nunc occupatior; nihilominus quum hujus Reipublicæ Magistratus admonuisset, se peculiarem nuncium istuc emandaturum, præfationem tuam, qua in *Stunicam* velitaris, ἀπνευστὶ perlegi; non agam interim, *Landave*, gratias pro isto tuo in me animo, sed optarim posse referre. Exosculor autem supra quam dici potest, felix istud tuum ingenium, ac dicendi venam ingenio parem; quo magis indignor stupidis istis rabulis, quorum improbitas facit, ut ad hujusmodi rixas devocentur ingenia rebus nata melioribus: tum autem quanquam à nullo vicio longius absum, quam invidiæ, tamen *Stunicæ*, ita me bene ament Musæ, stylum istum & operam invideo. Me plus quadragies pœnituit, quod unquam scabiem istam attrectarim, & stat sententia posthac quidvis perpeti potius, quam adversus istum verba facere. Literas tuas utrasque mihi redditas scito; nam quod ad posteriores non responderim nihil aliud in causa fuit, quam ocii penuria, major quam quisquam credat. Magnam temporis partem sibi poscit valetudo, subinde adversa; cæterum in libris edendis, tantum est negotii, ut vix duo sufficiant *Hercules*. Accedit ad hæc tantum ex omnibus plagis epistolarum, ut huic uni negotio par esse non possim, si maxime coner. Erat mihi tuus error magnopere jucundus, qui mihi tam copiosam pariter & argutam epistolam peperit. Non enim te consulebam an *Stunicæ* respondendum esset, sed te civiliter submonui, ne quid adversus illum scriberes, nihil aliud quam crabronem irritaturus. Siquidem hoc est quod ille *Thraso* sitit, ut multorum literis quocunque modo celebretur: dignior est qui versificatorum næniis velut asinus ab apibus exagitetur. De libello tuo quid fieri velis non significas. Nec ex eo quivi intelligere, an *Apologias*, quibus semel atque iterum *Stunicæ*, mox *Caranzæ* respondi, legeris. Suspicor enim per bibliopolam *Claudium* istuc advectas. Non satis conjectare potui, quid ordinis sequutus sis in tuo libello, certe frater tuus, qui descripsit, plurimum peccavit in orthographia: utcunque de hoc libello statueris, illud tibi suaserim, ne si quando voles in lucem exire Opus, quod instituisti *de contextu quatuor Evangeliorum*, contamines illud *Stunicæ* nomine, aut aliud ullum Opus, quod victurum existimes. Quis enim profectus? An ut ille pudescat? Saxo citius ruborem suffuderis. An ut resipiscat? Deploratum est ingenium. An vero ut orbis norit portentum esse natum? Hic isti fructus erit optatissimus, si contingat. Quod autem hominem, palam insanientem in me, tulit *Roma*, satis conjeci, quanta sit istic quorundam integritas: nec me clam est, quorum instinctu hoc fecit, tametsi homo natura maledicus est, & huic fabulæ natus.

Porro quod hunc senex ille Cardinalis, cui cognomen à cruce, gentilis amplectitur, suoque contubernio dignatur, quid aliud quam quod dicitur, dignum patella operculum? περὶ τοῦ ἀρχιερέως meliora libet ominari; certe quod ad me pertinet, scio illum quorundam in me odiis nondum fecisse satis. Sunt enim tres Furiæ apud nos, quæ odio bonarum literarum excitant hanc Tragœdiam, *Jacobus Hochstratus Dominicanus*, *Vincentius Alcmariensis* ejusdem sodalitii, *Nicolaus Egmondanus Carmelita*: Est quem his merito annumeres, hoc nocentior, quod tecte facit omnia, & aliorum fruitur vel abutitur magis insania. Hi, quoniam invisi sunt bonis omnibus, & in dies redduntur invisiores, multum profuere factioni *Lutheranæ*. De *Roma* adeunda non est quod causas suggeras, una est justior quam vellem excusatio, ætas ingravescens, corporis imbecillitas, ad hæc renum calculus, capitale jamque nimium familiare malum. De epistolis tuis quod mones hactenus à me curatum est, & in posterum curabitur. *Athanasium*, *Reuchlino* interprete, *Latinum* ad te mittam per hunc, si quivero nancisci, simulque ἀποθέωσιν tui *Reuchlini*. *Joannes Frobenius* tuus est, & tibi cupit esse commendatus. Bene vale. *Basilea* 22. Decembris, Anno 1522.

EPISTOLA DCXLIII.

Erasmus Rot. Joanni Botzemo S. D.

HODIE reddita est epistola 14. Novemb. per Academicos. Non erat opus ea diligentia, in reddendo tantillo munere, tanto Præsuli, præsertim quum nihil esset illic quod ad illum proprie pertineret. Alio argumento, si dabitur occasio, testabor meum erga illius celsitudinem studium. Nec hoc faciam ficte, sed ex animo, nec ab illo quicquam ambio, nisi mutuam benevolentiam, & commune studium erga rem Euangelicam, quæ ad omnes pertinet; cui non dubito quin ille optimus Præsul faveat, quantum hæc tempora patiuntur. *Paraphrasim in Joannem* destinavi *Ferdinando*, quod *in Matthæum Carolus* Cæsar etiam literis ad me scriptis testatus sit, sibi fuisse gratissimam: quanquam id non ex illius modo literis, sed multorum aliorum cognovi, *Gattinarii* Cancellarii summi, *Glapionis Franciscani*, qui nihil apud Cæsarem non poterat dum viveret, Episcopi *Palantini*, qui & ipse diem obiit, *Georgii Haloini*, *Antonii Sucqueti*, quo nihil habet hæc ætas candidius, *Joannis Carondileti* Archiepiscopi *Panormitani*, ut ne commemorem alios privatos amicos. Qui putant se idem valituros in negotio *Christi*, quod ad omnes nationes, ad omnia secula pertinet, quod valent in compotatione Theologica, disputatiuncula scholastica, longe falluntur. Res est efficax & invicta veritas, sed Euangelica prudentia dispensanda. Ego sic odi dissidium, sic amo concordiam, ut verear, ne si inciderit articulus, citius deserturus sim aliquam veritatis portionem, quam turbaturus concordiam, si quid tamen ego possim. Concionator iste certe vir bonus, magis profuerit rei Euangelicæ, cui sine dubio favemus omnes, si columbinæ simplicitati addat Euangelici serpentis prudentiam. Experiatur hoc, & damnet meum consilium, nisi compererit esse verum. Quid agant dii selecti, quid dii minores, quanquam illa quoque variis è locis ad me perscribuntur, non est meum, hoc est infimæ plebeculæ judicare. Ego in hac fabula meas sane partes sinceriter peragam, de exitu viderit ipse choragus *Christus*. Gaudeo te mearum literarum pharmaco sublevatum, sed demiror vos *Constantienses*, ex tam levi rumore concipere morbum tam atrocem. Quo animo si ego essem, non *Constantiæ*, sed in *Hollandia* natus, ad quem quotidie talia mendacia perferuntur, jam pridem mortuus essem. Hoc scito, duos illos Theologos, qui privatis odiis non in me, à quo nunquam fuere verbo læsi, sed in bonas literas, quas semper defendi, debacchati fuerant, nunquam fuisse modestiores, quam nunc sunt.

A Hic Pontifex *Adrianus* erat extrema ancora, ea postquam fefellit, despondent animum. Imputant hoc cuidam Theologo, qui me amat etiam ignotus ignotum, quem ajunt apud Pontificem posse omnia. Pontifici, veris rationibus agenti *Christi* negotium, adero modis omnibus, pro mea quidem quantulacunque portione. Nec dubito quin ut est senex doctus, præterea rerum plurimarum usu peritus, sit responsurus nostræ exspectationi. Si quid fefellerit, ego certe non ero seditiosus. Nunc ad extremam concionatoris interrogatiunculam: An totum Euangelium sit deserendum? Primum hi maxime deserunt, qui male defendunt; deinde quam lente suam doctrinam *Christus* prodidit? B Quid autem insanius quibusdam istis, qui nunc videri volunt Euangelici? Admonui amicum tibi non incognitum de epistola Episcopi *Constantiensis* vexata. Nunc exiit nugamentum longe dementissimum. Demiror quid isti cogitent, aut quid sibi velint. *Cronbergius* bis mecum est colloquutus, & valde placuit hominis modesta prudentia. *Huttenum* non vidi, nec hoc tempore videre cupio. Optime illi volo, si bene velit sibi. Mihi est aliud quod agam. Scripsi tibi simul & *Fabro*. *Beatus* adhuc abest. *Epphendorpius* raro nos visit, alioqui sui similis. Salutabis amicos omnes meis verbis, in primis Medicum, cui nondum ullam retuli gratiam, quanquam, ut *Græci* dicunt, omnino C μέμνημαι, Concionatorem *Dominicanum*, *Hymelbergium*. Medici & Concionatoris nomina scire cupio. Ex tuis gratiis precor, ut tibi grata contingant omnia, quæ dicis aut facis; semper sis voluptati tuis, tui vicissim tibi: semperque contingat adjunctis Gratiis inter Musas canere. Habes ad pleraque, sed epistola scripta mox à prandio, quum *Baccho* sumus afflati verius quam Musis. *Basilea* 25. Decemb. An. 1522.

EPISTOLA DCXLIV.

Erasmus Rot. Petro Barbirio S. D.

D AMICE incomparabilis, scripsi per *Morillonum* nostrum amicum vere candidum, ex quo multa cognosces de statu tui *Erasmi*, qui plane periit, si perire est ad mortem tendere. Scripsi nuper sed paucis *Romam*, quod incertum esset, an illic esses futurus. Nam mihi semper fuit suspicio, Pontificem *Adrianum* non aditurum *Romam*, vel ante autumnum, vel sine Cæsare. Nunc non æquum est te nescire, quo fato perierit tuus hactenus abs te defensus cliens. Excudebatur hic præter alia quædam Novum Testamentum tertio recognitum ac locupletatum; & quanquam semel atque iterum me crudeliter accepisset *Germania*, tamen quemadmodum asina dicitur per medios ignes succurrere fœtibus suis, ita ego cupiebam etiam E capitis mei periculo adesse Operi meo, quod haud dubie male tractatum fuisset nisi ipse adfuissem. Itaque quum daretur comitatus frequens militum, qui tum dimissi à Cæsare repetebant domum, ausus sum me itineri committere. Nam rure *Anderlacensi* sic convalueram, imo sic quodammodo repubueram, ut nihil non auderem forticulus. Sic ante ruinam, juxta Sapientis dictum, solet attolli cor. Hac in re jam illud maximum fuit infortunium, quod subita data occasione discesseram nondum colloquutus cum *Joanne Glapione*, quem expertus sum mihi vere & ex animo amicum. Expetiverat ille colloquium meum, & ego vehementer cupiebam congredi cum eodem: sed dum ille nostras ædes adierat, ego forte aberam *Antuerpiæ*, colligens messem F pensionariam. Interim ille Cæsarem sequutus est *Valencia* profugum in bellum *Tornacense*. Itaque desperata colloquendi commoditate huc profectus sum, hoc me consolans, quod sperarem fore, ut absolutis his, quæ erant in manibus, redderem me patriæ ante Cæsaris abitum; & ecce statim *Wormaciæ* ad nidorem hypocaustorum cœpi languere: id mali discussit equitatio, & *Spiræ* dies aliquot curavi corpusculum, apud ejus Ecclesiæ Decanum. Rursum *Basileæ* ad odo-

An. 1522. odorem hypocausti cepit me non pituita, sed mera pestis. Vicit & hoc mali natura. Olfeci tertio, & incidi in morbum capitalem, qui me complures menses habebat: huic junctus erat atque etiam successit calculus, qui adeo non deserit me, ut in dies inclementius impetat. Nec est finis, nec intervallum, partus partum excipit, perpetua est superfoetatio. Nixus sæpe cum magno vitæ periculo. Cruciatus talis est, ut hac de causa mortem non timeam, & sæpe invideam iis qui peste aut quarceris laborant febribus. Ante dies quindecim pene in partu perii, calculus erat ingens, stomachus plane collapsus, ne nunc quidem potest restitui. Totus *Erasmus* nihil est præter pellem & ossa. His rebus factum est, ut quum intelligerem mea maxime referre adesse in *Brabantia* ante Cæsaris abitum, tamen per valetudinem non licuerit. Perveneram usque ad *Sletstadium*, hoc est itinere bidui, sed febris, oborta ex æstu, coegit me redire domum: quod ipsum ægre potui, quatriduo refocillatus apud *Beatum Rhenanum*, literis tamen rem egi ut potui. Facile divinabam *Caracciolam* & *Aleandrum*, quos mendacissimæ linguæ sycophantarum in me concitarant, moliri adversum me in aula Cæsaris: & erat nescio quis in aula mihi infensissimus, quis sit nondum olfacere potui, suspicor *Hispanum* esse, & ajunt esse magnæ apud Cæsarem auctoritatis. Sed *Paraphrasis in Matthæum* renovavit Cæsaris in me favorem, commode rem adjuvantibus, *Glapione*, Episcopo *Palantino*, cæterisque fautoribus. Nam Cæsar cum apud *Anglos* pranderet cum Rege, orta forte mentione de *Erasmo*, honorifice loquutus est de me, meosque labores magnopere commendavit. Et certis argumentis compertum habeo Regem *Angliæ* mihi favere ex animo. Porro Cardinalium ordo satis declaravit se mihi favere, qui *Stunicæ* libellum, quem inscripsit vero titulo *blasphemias*, edicto vetuit excudi, clam excusum vetuit distrahi. Cardinalis *Sedunensis* jam iterum atque iterum offert annue quingentos ducatos de suo, præter honorificum viaticum. Cardinalis *Moguntinus* amantissime simul & honorificentissime sæpius ad me scribit. Nec omnino video mihi ullum periculum, nisi à quibusdam pseudomonachis. De *Egmondano* facile divinabam fore quod evenit, ut profecto Cæsare inciperet suam exercere tyrannidem. Statim orsus est in me vociferari, & *Mechliniæ* in publica concione monuit populum, ut caverent ab hæresi *Lutheri* & *Erasmi*. In conviviis passim jactabat *Erasmum* esse hæreticum pejorem *Luthero*, ac dira minabatur si adessem. Est alter qui tectius lacerat, sed nocentius. Tu, mi *Barbiri*, æstimas illum ex antiquis illis moribus; qui mihi quoque placebant, quum adhuc esset in humili statu: posteaquam afflavit fortunæ aura, ita sublati sunt animi, ut Theologis etiam quibusdam sit invisus, non modo candidis omnibus. Religiosum Principis animum vehementer laudo: sed si fuisset satis edoctus de toto negotio, non commisisset rem tanti momenti, homini fatuo & furioso, *Egmondan*, & collegæ alteri huic simillimo, quorum uterque pejus odit linguas ac bonas literas quam anguem. *Carmelita* in nullos magis sævit quam in meos, & amantes bonarum literarum, aut à quibus læsus erat, Jactat se mortuum mundo. At nihil est vindictæ appetentius. In *N.* probum & doctum juvenem plane phalarismum quendam exercuit, quod illum aliquando vocarit *fatuum*. Nec id potuit homo furiosus dissimulare, quum in publico peragereur palinodiæ fabula. Alterum semel dimissum, retraxit, & in carcerem conjecit, virum quo nemo melior *Antuerpiæ*: opinor tibi notum esse. Quid de *Luthero* senserint, nescio, apud me certe nihil tale declararunt, sed strenue oderunt quosdam *Dominicanos* & *Carmelitas*, qui sic profecto gerunt sese, ut nemo bonus eos non exsecretur. Fatereris ipse verum esse quod dico, si coram adesses. Illud est *Carmelitæ* decretum, rem austeritate conficiendam esse. Sed hanc fortassis exerceri decet in eos, qui palam defendunt *Lutherum*, apud nos nemo talis est. Odium Monachorum ac Sedis *Romanæ* conciliavit illi aliquem favorem apud totum populum, & plerosque magnates. Si hic affectus tam atrociter puniendus est, sunt hic & apud nos ducenties centum millia hominum, qui sic affecti sunt, nec alia re opus est nisi duce. Miscet se huic negotio sub honesto prætextu aliena rapiendi libido, & privatum dolorem ulciscendi cupiditas. *Basileæ*, Anno 1522.

EPISTOLA DCXLV.

Erasmus Rot. Joanni Glapioni S. D.

Ego vero te, mi *Glapion*, hoc nomine vel unice gratulor optimæ mentis Cæsari, quod talem virum habet à consiliis. Spem enim certissimam concipio futurum, ut unus nullis hujus mundi cupiditatibus corruptus consulas ea potentissimo Monarchæ, quæ faciant ad publicam orbis utilitatem, & ad gloriam *Christi*, quemadmodum hactenus, ut spero, facis. Cæterum pro studio isto in me tuo jam pudet toties gratias agere. Contemptis rebus omnibus, valetudine, prolixo itinere, latrociniis, iis quæ nunc in manibus sunt & excuduntur, denique scrinio rerum mearum, quod nunc demum *Francfordiam* perlatum, nondum ad me pervectum est, istuc cupidissime advolassem, ita me bene amet Dominus *Jesus*: sed verebar ne posteaquam omnia fecissem, istic non offensurus essem Cæsaream Majestatem, quæ dicebatur jamdudum hærere in littore, nihil exspectans nisi faventes ventos, qui soli non agnoscunt Cæsarem. Cupiebam & *Caletii* salutare *Mæcenates* aliquot meos, quos conjectabam illic cum Cæsare adesse. Si quid est in quo possim gratum facere Principi meo, aut illius dignitati, aut religioni *Christianæ* consulere, tribus verbis per hunc juvenem fidelissimum scribito. Ego sane sum is qui silere norim. Jam aggressus eram nonnihil libelli *De finiendo negotio Lutherano*, sed valetudo interrupit omnia studia. Interim oratione literisque permultos temperavi, mire *Luthero* addictos. Epistolis etiam editis declaravi mihi nihil unquam foederis fuisse cum ullo *Lutherano*, sed seditiosum negotium mihi semper displicuisse. Jam hoc toti *Germaniæ* sic notum est, ut nullus impendio *Lutheranus* mihi bene velit, quidam minitentur dentatos libellos, alii lacerent convitiis, *Pelagianum* appellantes & *palponem*, non Euangelicæ doctrinæ præconem. Me certe neque vita neque mors distrahet ab obedientia Ecclesiæ, & à sinceritate fidei *Christianæ*. Sed tamen illud, vir optime, tecum expendas velim, quam inique mecum agatur, qui quum tantis meis sudoribus prodesse studuerim publicis studiis & religioni *Christianæ*, quum semper dehortatus sim *Lutheranos* ab hoc seditioso negotio, qui nullis rationibus, nullis odiis aut terroribus perpelli potuerim, ut in eam factionem vel tantulum concederem, quum magnos tumultus hic excitare potuissem, si talis essem qualem isti me prædicant, nunc dedar quorundam privatis odiis discerpendus, & eo redigar, ut nec isthic mihi sit tutum vivere, nec in *Germania*: hic propter *Lutheranos*, qui nescio quid magni tumultus moliri dicuntur; istic propter duos aut tres mihi privatis de causis infensos. Mea vena, quam tu divinam appellas, sane quam exilis est. Et tamen ea qualis qualis est, servitura est gloriæ *Christi*, & sequundum hunc dignitati Principis mei. Et his laboribus annos adhuc aliquot sufficere poteram, si daretur tutum ac tranquillum ocium. Sed non me fugit, quantis odiis quidam in me debacchentur, quidque moliantur, nimirum illud agentes, ut me nolentem volentem protrudant in castra *Lutheranorum*, quod tamen nunquam efficient. Citius occident *Erasmum* quam corrumpant, & sic illos ulciscar, ut meam sinceritatem quam maxime probem omnibus. Hæc vindicta suffecerit animo *Christiano*. Mihi vehementer arridet *Brabantia*, & præsertim rus illud *Anderlacense*, si Principis clementia jubeat mihi pensio-

An. 1522. nem meam esse perpetuam, neque tueatur adversus istos quosdam, qui prætextu religionis ulciscuntur privatum suum odium: id quam sit atrox vel hinc conjicias licebit, *Senatusconsultum factum est Coloniæ inter Dominicanos, ut omnes libri, ab Erasmo conscripti, ejiciantur è totius Ordinis bibliothecis.* At inter hos est Euangelium & *Hieronymus*. Et sunt *Lovanii* qui vetus in bonas literas odium jam palam præ se ferunt. Horum temeritas quoniam tendit ad manifestam seditionem, auctoritate Principis ac Præsulum esset coercenda. Si quid incidat in quo sit redarguendum dogma *Lutheri*, faciant idoneis argumentis, & apertis Scripturarum testimoniis. De aliis, quos non damnavit, neque Scholarum, neque Pontificum, neque Principis auctoritas, taceant, nec Euangelii cathedram contaminent stultis ac virulentis obtrectationibus. Mihi quidem est animus & tuendæ fidei *Christianæ*, & ornandæ dignitatis Cæsareæ percupidus; sed ut præstare queam quod cupio, bona ex parte ipsi Cæsari in manu est, cui summa rerum in manu est. Non ambio apud illum ingentes fortunas, tantum ocium præstet ac tranquillitatem, ego modis omnibus efficiam, ut illius majestatem nunquam pœniteat hujus consiliarioli. Non vis me fidem habere dictis, sed factis, sic enim scribis. Ego hoc nisi brevi præstitero, scribito nomen *Erasmi* inter vanissimos. Quum hæc scriberem, nondum apud me certum aliquid de itinere statueram: sic enim animus istuc propendet, ut si vel paululum accesserit momenti, sim hunc meum *Dromonem* sequuturus. Tu fac interim factis amicum agas, tuisque sanctis consiliis faveat Dominus *Jesus*. Pontificis primatum satis jam asseruerunt, *Cajetanus*, *Sylvester* & *Eccius*, ut mea opera nihil sit opus. Nam *Catarinus* rem non perinde dextre tractat. De Sacramentis quid sentiam jam carmine declaravi, quod additum est libello cui titulus *Cato*. Exstat eadem de re libellus Regis *Angliæ*, quem *Romæ* & hic quidam falso suspicantur esse meum. O suspitiones mihi prosperas, si locum commutarent, hoc est, si id suspicarentur *Angli* quod suspicantur *Germani*! Opinor conjecturam natam ex stylo: nam Rex adhuc puer, nihil diligentius legit quam meas *Lucubrationes*, è quibus fortasse contraxit nonnihil malæ phraseos, si quid tamen habet meum. Sed næ ego incivilis, qui præstantiam tuam tot negotiis obrutam epistola tam loquaci detineam, ipse occupatissimus. Valebis, & ages amicum. *Basileæ*, Anno 1522.

EPISTOLA DCXLVI.

Erasmus Bilibaldo suo S. P.

An. 1523. VEHEMENTER gratæ fuere tuæ literæ, vel ob hoc, quod alacritatem quandam præ se ferebant. Nos his feriis natalitiis calculus dolori conjunctus, quem Colicum vocant, penissime liberarat ab his vitæ malis. Et adhuc adeo dejectum est hoc corpusculum, ut verear ne non perficiam, quod est in manibus, *Actorum* opus. Non metuo mortem: satis enim diu vixi. Optarem aliud mitius mortis genus. Nunc quot mortes habet unius calculi partus? Et quoties regustanda mors? Sed Dei voluntati nos subjiciamus oportet. *Clemens* Septimus magnis promissis *Romam* vocat; Illustrissima Domina *Margareta* & Cæsar in *Brabantiam*, alioqui periit pensio, quæ jam plus quam biennium non solvitur. Hic fremunt in me *Lutherani* ingeniosiores. Et *Lutherus* ad suos scribit nobis parum amicos. *Romæ* quid sit futurum, satis divino: sunt enim illic, qui gladiatoriis animis mihi certum exitium moliuntur. Ac jam pene peregerant ante mortem *Adriani*: cui cum scripsissem consilii mei partem, ab ipso rogatus literis secretis, mox sensi mutatos duos. In *Brabantia* furiosis datus est gladius, qui me pejus oderunt quam *Lutherum*. Hic nihil aliud, quam ægroto. Invitat jam sæpe Rex *Galliæ*. Sed videbor ad hostem fugisse; id inimici suadebant Cæsari, qui adhuc satis favet *Erasmo*. Rex *Angliæ* sic urget ut scribam adversus *Lutherum*, ut videatur indigne laturus, si pergam negare. Quid hoc seculo turbulentius? Feceris pergratum, si reliqua, quæ isthic aguntur, perscripseris, deque *Lei* nostri gestis. Ut *Lutherus* omnes inimicos suos nobilitat ac ditat! Demiror quis sit exitus futurus hujus consilii, & apparatus ad bellum, quod fit undique. Concurrent montes, opinor. Deus nostros tumultus vertat in bonum publicum. De fusili *Erasmo* recte conjecturas. Felicius provenire solet ex materia cupro stannoque temperata. Et Terminus, qui à tergo est, obstat, quo minus facies feliciter exprimatur. Id velim istos tentare. Gaudeo *Durero* nostro contigisse futorem suum, cui ex me multam dices salutem, & item *Vatenbulio*. Hoc ægre scripsi, manibus adhuc à morbo vacillantibus, ipso nuncii digressu submonitus. *Fabro* nostro precor omnia felicia. Scribe de singulis. *Jodocus*, Orator Regis *Poloniæ*, nondum accepit Precationem Dominicam, quam opinor isthic jam prostare. Bene vale. *Basileæ* 9. Januarii, Anno 1523.

EPISTOLA DCXLVII.

Erasmus Roterodamus Bernardo Episcopo Tridentino S.

REVERENDE Præsul, næ iste tuus animus tam pius ac benignus dignus est aliquo, qui & ingenii dotibus & corporis viribus possit respondere. Hæc ætas, magis autem valetudo, semper in pejus vergens, reddit me ad omnem convictum inutilem. *Clemens* Septimus humanissime *Romam* vocat: Cæsar invitat ut redeam in *Brabantiam*. Rex *Galliæ*, montes aureos pollicens, invitat ad se. At vereor ne Rex calculus me brevi transmittat in alterum mundum. Nec tamen recuso quod offert tua benignitas. Si vixero usque ad Pascha, tentabimus an possim ferre laborem profectionis. Id si succedit, cupio videre *Italiam*. Et obiter videbimus tuum regnum. Servet amplitudinem tuam Dominus *Jesus* incolumem & *Erasmo* faventem. *Basileæ* 16. Januarii, Anno 1523.

EPISTOLA DCXLVIII.

Adrianus VI. Papa Erasmo Rot.

DILECTE *fili, salutem & Apostolicam benedictionem. Redditæ sunt nobis his proximis diebus literæ tuæ undecimo Calend.* Januarii, Basileæ *ad nos datæ, cum altero exemplari, eleganter & sumptuose apparato,* Arnobii *tua opera castigati, & sub nostro nomine in lucem emissi, propterea quod nondum certior factus esses, an quod primo miseras ad manus nostras pervenisset. Quibus duabus rebus vere ex animo, & plus quam credi facile queat, in Domino lætati sumus. Nam & munus ipsum tale est, ut quantum ex longa epistola tua opera prescripta credere, & ex paucis quæ hactenus per diversas occupationes in illo legere potuimus, odorari licet, vel per seipsum, nedum ex eo quod abs te probatum & editum sit, magnopere doctis omnibus placere debeat: & literæ ipsa tantam animi tui sinceritatem, religionem, zelum Dei, pietatem, ergaque nos, & hanc beati* Petri *sedem, devotionem & observantiam præ se ferunt, ut si qua unquam ex minus amicis de te delationibus (quales excellentibus viris nunquam deesse solent) irrepere potuisset animo nostro sinisterior de tua integritate suspicio, eam omnem hæ literæ penitus sustulissent: omninoque credas ex illis ad eam benevolentiam, qua te, tum ob patriæ studiorumque & vitæ communionem, tum ob multiplices ingenii & naturæ dotes, quas bonorum omnium largitor in te collocavit, semper sumus prosequuti, maximum pondus accessisse. Summopere vero in illis gratum fuit, quod nobis consilium pollicearis tuum, quo temporum istorum turbulentia atque confusio sic, ut ais, exstingui possit, ut non facile repullulet. Teque in Domino hortamur, & quam maxime possumus serio, & in abundantia charitatis requirimus, ut quantum tibi Dominus donaverit, nobis mo-*

An. 1523. *modum ac rationem aperire satagas, quibus tetrum hoc malum (dum adhuc medicabile est) de medio nationis nostræ auferri valeat. Qua re nihil est sub Sole quod ardentius desideremus; neque id quidem, quod nostra auctoritas atque potentia (quod ad nos privatim attinet) hac sæva tempestate nonnihil periclitari videatur: quippe quarum neutram non modo unquam concupiverimus, verum etiam ultro delatas vehementer reformidaverimus, plane (Deum testamur) recusaturi, nisi inde Dei offensam, & conscientia nostræ læsionem veriti fuissemus: sed quod tot millia animarum* Christi *sanguine redemptarum, & curæ nostræ pastorali creditarum, idque nostra secundum carnem nationis, sub spe Euangelicæ libertatis, re autem vera diabolicæ servitutis recta in perditionem trahi videamus. Quanto vero & citius & secretius nobis hujusmodi tuum consilium patefeceris, tanto Deo majus obsequium, & nobis rem gratiorem præstiteris. Celeritate enim propter commune periculum, secreto vero propter tuum, cujus incolumitatem ut nostram cupimus, opus est. Et quamvis jamdudum ad te pervenisse credamus literas nostras prioribus tuis, cum quibus alterum exemplar* Arnobii *ad nos dederas, respondentes, in quarum calce te invitabamus, ut, transacta hyeme, & aere* Romano *à præsenti pestis contagione repurgato, ad nos venires, magnamque ex his postremis literis fiduciam conceperimus, te ei desiderio nostro morem gesturum: omittere tamen noluimus, quin id ipsum & per has nostras abs te etiam instantius deposceremus; nisi forte tibi evidentissime constaret, te istic plus quam apud nos Deo obsequi, & Ecclesiæ suæ prodesse posse. Eo enim casu contra rationem propositumque nostrum, quo Dei honorem, & Ecclesiæ suæ ædificationem, posthabitis omnibus privatis affectibus, quærimus, futurum esset, si te ex uberiori messe avocaremus. Alioqui vero scito, te nil nobis gratius, quam si ad nos veneris, & cito veneris, (quatenus tamen id citra incommodum tuum fieri valeat) præstare posse; nobisque omnino curæ fore, ne itineris ac laboris te tui pœniteat: veluti prioribus literis promisimus, & hisce repromittimus. Non est autem cur ob alterutram dictarum caussarum venire differas, cum jam & hyems declinare incipiat, & pestis contagio adeo facta sit exigua, ut in tanta urbe prope nulla videri possit. Negotium istius civitatis, & ob illius nobilitatem, ergaque hanc sedem devotionem, & ob tuam intercessionem, commendatissimum habemus, brevique expeditum ad ipsam civitatem cum ejus nuncio revertetur. Datum* Romæ *apud sanctum* Petrum *sub annulo piscatoris, 23. Januarii, Anno* 1523. *Pontificatus nostri anno primo.*

EPISTOLA DCXLIX.

Adriano Sexto Erasmus Roterod. S. D.

BEATISSIME Pater, qui has perfert, ut mihi visus est utcunque certus, ita præter exspectationem oblatus est à prandio, postridie diluculo profecturus. Itaque parum abfuit, quin consultius ducerem, ad tantum Principem, de re tam ardua nihil omnino scribere, quam ex tempore scribere. Tamen quoniam utroque diplomate (nam utrumque redditum est) sic urget, obtestatur, ac propemodum adjurat tua sanctitas, ut si quod habeam consilium his tumultibus sedandis, pro mea virili conferam, & tua compulsus auctoritate, & tua vere Pontificia mansuetudine fretus, vel ex tempore scribam, scripturus copiosius, simul atque dabitur & ocium, & grammatophorus certior. Tutius simul & commodius erat hæc coram agere, planeque erat animus, quo sane quam amantissime invitat tua benignitas. Sed cogor edictis sævissimi tyranni parere. Cujus, inquies? longe *Mezentio* & *Phalaride* crudelioris. Calculus illi nomen est. Atque istic quidem remisit se pestis, remisit hyems, sed longum est iter, ut jam tutum sit per nivosas *Alpes*, per hypocausta, ad quorum solum odorem exanimor, per sordida & incommoda diversoria, per acria vina, ad quorum gustum ilico periclitor. Si valetudo suppeteret, tutius esset iter per *Galliam*, verum id fiet, ubi volet Dominus. Interim Dominum *Jesum* testem facio hujus conscientiæ, me quicquid scripturus sum, simplici sinceroque animo scribere. Nemo mortalium leget hanc epistolam nisi nos duo, si quid placet, utere; si quid displicet, puta non esse scriptum. Utinam adessent mihi præsidia, quæ mihi tribuis ad coercendum hoc dissidium, non dubitarim hujus vitæ jactura publicis mederi malis. Primum stylo vincor à multis, nec hæc res stylo geritur. Eruditio longe est infra mediocritatem, & si qua est, ex vetustis Auctoribus hausta est, ut aptior sit concioni quam pugnæ. Jam hujus homunculi quæ possit esse auctoritas? An apud hos valeat auctoritas *Erasmi*, apud quos nihil habet ponderis auctoritas tot Academiarum, tot Principum, ac summi denique Pontificis? Gratia si qua fuit, aut sic refrixit, ut pene nulla sit, aut prorsus interiit, aut in odium etiam versa est. Qui antea sexcentis epistolis describebar, *Ter maximus heros*, *Princeps literarum*, *Sydus Germaniæ*, *Sol studiorum*, *Antistes bonarum literarum*, *Vindex sincerioris Theologiæ*, nunc aut sileor, aut longe diversis coloribus depingor. Nihil moror inanes illos titulos, quibus nihil aliud quam gravabar. Quibus conviciis multi nunc debacchantur in caput meum, quam amarulentis libellis incessunt, quibus minis territant? Nec enim defuerunt qui mihi exitium denunciarent, si quid me commoverem. At interim alii clamitant, mihi convenire cum *Lutheranis*, clamitant, me nihil in illum scribere: sed qui vehementer favent *Luthero* fremunt, me nimium frequenter incessere *Lutherum*, & amarulentius quam decet. Quiritatur hoc ipsum *Lutherus* in suis ad amicos epistolis. Late patet *Germania*, & abundat excellentibus ingeniis. Nec hanc tamen solum hic habet affectus; non ausim scribere in quam multis regionibus, quam penitus, popularibus animis sit infixus *Lutheri* favor, & odium Pontificii nominis. Porro vix credat aliquis, quanta sit ingeniorum pervicacia, constantiam vocant ipsi. Nec abhorret ab his bona pars eorum, qui deamant politiores literas. Hæc dolens ac gemens refero, beatissime Pater, & utinam vana. Cum omnibus eruditis erat mihi jucundissima sodalitas, hac sola possessione videbar mihi felix; pene mori maluissem quam tot amicitiis renunciare, ac mundi prope dixerim odium concitare in caput meum. Et tamen hoc malui quam videri factiosus, nec adhuc hujus animi me pœnitet. Non hic commemorabo quantam tragœdiam, fortassis immedicabilem, potuerim excitare, si quorundam affectibus me præbuissem. Malo fraudari hac gratia, quam arcanum effutire. Nec hoc nomine mihi posco gratiam, quod à maleficio temperavi, utcunque diversa pars pietatem appellat. Si valetudinis ac senectutis excusatione tantum conquievissem in hoc negotio, habenda opinor erat gratia: nunc tot epistolis, tot libellis editis testatus sum me esse alienissimum à fœdere *Lutherano*, omnem spem mei ademi omnibus, ac ne nominis quidem mei prætextu passus sum illos uti apud vulgus. Publice dehortatus sum à seditioso negotio, privatim quoscunque potui vel coercui, vel revocavi, vel certe moderatus sum. Neque nihil profeci, sunt qui mihi pro fidelibus monitis agunt gratias. Quoties palam *Lutheri* maledicentiam detestatus sum? Quis tulit indignius quam ego, Regis *Anglorum* nomen tam irreverenter attactum? Atque interim dum hæc ago apud *Germanos*, *Romæ* traducor furiosis ac plus quam famosis libellis: In *Brabantia* non jam in conviviis tantum ac vehiculis, sed in publicis concionibus ac solennibus prælectionibus prædicor, hæreticus, hæresiarcha, schismaticus ac falsarius; hæc neque raro facta sunt, neque clam ut ignorari possint. Sciscitetur à populo tua sanctitas, audiet à quovis, illorum nomina. Habet *Lutheri* factio quosdam, qui sic promovent illius caussam, quasi devoverint seipsos, nisi illam modis omnibus subvertant. Et isti sibi videntur Pontificis caussam humeris suis sustinere.

An. 1523. Jactant nihil esse pestis in libris *Lutheri*, quod idem non sit in meis. Nec ullus adhuc articulus proferri potuit, qui mihi cum *Luthero* conveniat. Sed isti interpretantur quædam, verum, sed depravatissime, suspicantur, sed malitiosissime. Sic ego centum locos colligam ex *Paulinis* Epist. qui congruunt cum his quæ damnata sunt in *Lutheri* libris. O grave exemplum eorum qui sibi credi postulant in negotio fidei! Quid enim isti aliud proficiunt, nisi quod dum palam serviunt suis privatis affectibus, & fidei causam perdunt, & sibi auctoritatem abrogant, & vulgi odium in Pontificem exacerbant. Multa scripsi priusquam suspicarer *Lutherum* esse natum, aut priusquam quisquam somniaret hoc seculum exoriturum. Præcipitavi, fateor, pleraque omnia. Nam hoc mihi vicium est genuinum, doctorum tamen ac præsertim ecclesiæ judicio me semper submisi. Multos rogavi, monerent, si quid inesset in lucubrationibus emendandum, & qui tum vel obticuerunt, vel approbabant, exorto *Luthero* damnant quod approbaverant. Nihil non calumniantur, sub omni lapide, quod ajunt, cubat scorpius, hoc suspectum, hoc scandalosum, hoc irreverenter dictum. Et quum nullius Academiæ, nullius Episcopi censura, in me prodita sit, tamen quidam privata auctoritate clamitant hæreticum, hæresiarcham. Quem animum quantumvis constantem hæ injuriæ non propellerent in factionem? Me tamen nulla vis à recto deflectere potuit. Et tamen sic primum impulsus est *Arius*, sic *Tertullianus*: quare dispiciat tua Sanctitas, an hunc animum dignum judicet, qui dedatur quorundam impotentibus odiis, tum an hoc expediat negotio quod est in manibus. Qui bene volunt Pontificiæ causæ, dant operam, ut ex hæreticis reddant orthodoxos, ut alienatos revocent, vacillantes confirment; quod tua quoque Sanctitas non minus prudenter, quam *Christiane* fieri suadet. At isti religionis & ecclesiæ nutantis *Atlantes*, vacillantes impellunt, amicos alienant, ex orthodoxis faciunt hæreticos, bene dicta depravant. An non merito deplorem senectutem meam, quæ velut in picem mus, ut ajunt, in hoc seculum inciderit? Multos evexit ac ditavit *Lutherus*, nonnullis profuit esse *Lutheranis*. Mea conditione quid infelicius, qui dum omnium commodis meo victu sumptuque noctes ac dies inservio, nihil aliud refero præmii, quam quod utrinque dilaceror? Sed ostendit tua S. horum malorum remedium. Confer, inquis, te *Romam*, aut scribe quam odiosissime in *Lutherum*, indicito bellum omnibus *Lutheranis*. Primum quum audio, *confer te Romam*, quid aliud fit, quam si quis cancro dicat, Vola: Respondit cancer, Da alas. Dicam & ego, Redde juventutem, redde bonam valetudinem. Utinam hic esset mihi minus justa excusatio. Prolixum esset commemorare causas, quæ mihi persuaserunt ut hactenus manerem *Basileæ*: illud semel ausim dejerare, si quid vidissem utilius Reip. *Christianæ*, me vel cum vitæ periculo facturum fuisse. Nunquam defuit perficiendi voluntas, sed proficiendi spes. Quid autem stultius, quam movere malum bene quiescens, si nihil speres, nisi majus incommodum? Etiam atque etiam te rogo, permittas hanc veniam oviculæ tuæ, ut aliquantisper liberius loquatur apud suum pastorem. Ut liceat per valetudinem, quid profecturus sum *Romæ*? Abfuturus sum à consortio *Lutheranorum*. Jam nunc absum maxime: nihil enim mihi cum illis commercii. Itaque mihi quidem nihil est periculi ab illis, quod ad animum attinet. Porro quod attinet ad illos corrigendos, citius profecero vicinus quam procul remotus. Quid faciet medicus ægrotis, si se procul abducat? Quum hic increbuisset rumor me *Romam* accersitum, qui statim fremitus exstitit jactantium me isthuc ad prædam advolare? Quid igitur habiturum est ponderis, si quid isthinc scripsero, præmiis corruptus, quemadmodum isti sibi persuaserunt? Agam isthic, aut scribam fortasse tutior, at isthuc est mihi consuluisse, non causæ. Si moderate civiliterque scripserim in *Lutherum*, videbor cum illo ludere: sin ipsius stylum imiter, si bello lacessam *Lutheranos*, quid aliud quam crabrones irritaro? Hactenus, fateor, alui quibus potui modis doctorum hominum amicitiam: sic enim video me plus proficere. Sed hactenus, inquies, nihil audio præter querimonias, consilium exspecto. Et hæc, quæ hactenus dixi, consilii pars est. Cæterum ut aggrediar, Video multis placere ut malum hoc sanetur austeritate, sed vereor ne rerum exitus doceat olim, hoc inconsultum fuisse consilium. Plus enim video periculi quam vellem, ne res exeat in atrocem cædem. Non jam disputo quid istis dignum est, sed quid expediat tranquillitati publicæ. Latius serpsit hoc malum, quam ut sectione aut ustione sanandum sit. Fateor, sic olim apud *Anglos* Regum potentia oppressa est factio *Wiclevitarum*, sed oppressa verius quam exstincta. Et tamen quod tum in eo regno licuit, quod totum ab unius nutu pendet, nescio an hic liceat in tam vasta regione, inque tot Principes dissecta: certe, si stat sententia, carceribus, flagris, confiscationibus, exsiliis, censuris, mortibus obruere malum hoc, nihil hic opus fuerit meo consilio. Quanquam video tuæ mansuetissimæ naturæ diversum placere consilium, qui mederi malis quam punire. Id fuerit non admodum difficile, si omnibus adesset idem animus, qui tibi, ut sepositis, quemadmodum scribis, privatis affectibus sinceriter consultum vellent gloriæ *Christi* & saluti populi *Christiani*. Quod si suo quisque commodo privatim intentus est, Si Theologi suam auctoritatem undique sartam tectam haberi postulant, Si Monachi suis commodis nihil patiuntur decedere, Si Principes omne jus suum mordicus retinent, difficillimum fuerit in commune consulere. Primum erit explorare fontes unde hoc malum toties repullulat, his ante omnia medendum. Tum autem non inutile fuerit, si rursus ostendatur impunitas his, qui ex persuasione aut impulsu alieno errarunt, vel potius omnium malorum superiorum ἀμνηστία, quæ fato quodam accidisse videntur. Si sic quotidie nobiscum agit Deus omnium obliviscens admissorum, quoties ingemuerit peccator, quid vetat quo minus idem faciat Dei vicarius? Et tamen interim per magistratus ac Principes coerceantur novitates, quæ minimum faciunt ad pietatem, plurimum ad seditionem. Optarim, si fieri possit, & libellorum procudendorum licentiam cohiberi. Ad hæc præbeatur mundo spes mutandorum quorundam, quibus non injuria se queritur gravari. Ad libertatis dulce nomen respirabunt omnes. Huic modis omnibus consulendum erit, quatenus salva pietate licet, consulendum est explicandis hominum conscientiis, sed interim nihilo secius consulendum dignitati Principum & Episcoporum. Verum hæc dignitas æstimanda est his rebus, in quibus vere sita est illorum dignitas, quemadmodum æstimanda est & populi libertas. Dicet tua Sanctitas, Qui sunt isti fontes, aut quæ sunt ista mutanda? Ad harum rerum expensionem censeo evocandos è singulis regionibus viros incorruptos, graves, mansuetos, gratiosos, sedatos affectibus, quorum sententia ——

EPISTOLA DCL.

Erasmus Rot. Marco Laurino, Collegii S. Donatiani apud Brugas Decano, S. D.

NAE tu plurimum debes *Hilario* nostro, qui tibi sævis rumoribus exanimato, quemadmodum scribis, subito reddiderit animum: sed esse qui rumores hujusmodi mendacissimos spargant, vel ob hoc non debet esse mirum, quia jam novum non est: præsertim quum mundus alat tot ociosos, quibus hoc unice studio est, ut quod istis proclive est, & solum superest, homines de publicis studiis, deque religione *Christiana* benemereri conantes, linguis veneno tinctis confodiant, & vel hac ratione ad breve tempus discrucient animos eorum, qui ut publicis commodis gaudent, ita favent utilitati publicæ, sua industria consulentibus. Ve-

An. 1523. Verum illud admiror, esse qui rumoribus istiusmodi commoveantur, maxime jam toties experti, quam vanos fuisse docuerit rerum exitus. Mirum autem videri non debet, si homines, qui nec per somnium quidem unquam intellexerunt quid sit pudescere, audent mentiri de tam procul absente, quum in proxime vicinum soliti sint novas subinde comminisci fabulas. En casus senarium effudit. Arbitror rem Jambo dentato dignam. *Lovanii* tot annos egi, quoties *Bruxellam* aut *Mechliniam* me contulissem, totos decem dies minatus iturum me priusquam irem, isti, quos nihil pudet, jactabant me fugisse metu. Denique quum rusticans *Anderlaci*, qui locus est & celeberrimus, & *Bruxellæ*, ubi Cæsaris est regia, proximus, valetudini consulerem, pene quotidie in urbem adequitans, ac *Lovanium* quoque subinde recurrens, videlicet latitabam istis. Ac frequenter eodem tempore *Lovanii* decumbebam febri immedicabili, & juxta *Bruxellam* delapsus ab equo perieram apoplexia, quum multis annis gratia *Christo* non valuissem rectius quam id temporis valebam. Sed intra septem annos, quoties isti me extulerunt, quoties profligarunt, quoties variis malorum generibus affixerunt? O plus quam *Phalarides* ac *Mezentios!* Non satis est semel occidisse miserum *Erasmum*, nisi toties tot malis excarnificent, tot exitiis exstinguant? Nec interim tot suppliciis, tot mortibus saturare possunt crudelem animum. Ubi est interim illud *Joannis* Apostoli, *Qui odit fratrem suum homicida est?* An non satis declarant isti, quid sint facturi, si tuto liceat, qui toties occidunt lingua, quoniam ferro non queunt? Et tamen dies ille non potest procul abesse, quo verum erit dixisse, *Vixit Erasmus.* Nec ullus est casus non exspectandus mihi, qui possit homini accidere. Quin mirandum etiam hoc corpusculum per se invalidum, nunc ætatis etiam accessione imbecillius, tot morbis, tot malis, tot laboribus sufficere. Quod ego sane devotionibus istorum, & aris debere me puto, sic volente Deo, ne tam crudeli voluptate cito potiantur. Jam ubi me tandem diris modis confecerunt, tum sæviunt in libros meos, perinde atque in liberos charissimos, ut in his veluti redivivus, vel superstes magis, crudelius etiam inteream. Hos quoties præfixo θῆτα damnarunt, quoties ultricibus flammis exusserunt? Quo minus adfuerim in conventu *Wormaciensi*, sive ut nunc doctis vocari cœpit *Berbetomagensi*, quo certe fueram invitatus, partim in causa fuit quod nollem involvi negotio *Lutherano*, quod tum vehementer anceps erat: partim quod facile divinarem in tanta Principum frequentia, tantaque varii generis hominum colluvie non defuturam pestem, quum *Colonia* non fuisset immunis ab eo malo, quum illic primum ageret Cæsar. At mortuo Principe *Civerio*, nescio quid conati sunt deferre quidam apud Cæsarem: sed adeo impudenter, ut nemini bono cordatoque persuaserint. Atque ego submonitus amicorum literis, ilico scriptis ad aulæ primores epistolis ita fumum illum discussi, ut omnes mihi non minus amanter quam honorifice responderint. Inter quos erat illustrissimus vir *Mercurinus Gattinarius*, summus *Cæsaris Maxim.* Cancellarius, Card. *Sedunensis*, *Marlianus* Episcopus *Tudensis*, *Hieronymus Aleander* tum Nuncius Apostolicus: nam alios data opera non nomino. Solus Episcopus *Leodiensis* dies aliquot remoratus nuncium, tandem exclusus negotiis verbis duntaxat respondit. Ubi redisset Cæsar *Bruxellam*, vix ullus erat dies quin per medium forum ac præter aulam obequitarem, in aula frequenter versarer: idque non admodum ex more meo, ac propemodum magis habitabam *Bruxellæ* quam *Anderlaci*. Quotidie salutabam Episcopos, quanquam alioqui neutiquam ambitiosus in talibus officiis. Prandebam cum Cardinale, confabulabar cum utroque Nuncio; visebam Oratores, & illi me vicissim *Anderlaci*. Nunquam in vita minus latui, nec unquam magis versatus sum in oculis hominum. Et erant interim ex istis blateronibus, qui descripserant in *Germania*, *Erasmum* abditum alicubi latitare. Nec id factum prius rescivi, quam huc me recepissem. Rursus quum Cæsar ageret *Brugis*, una cum Rege *Danorum*, & adesset id temporis *Britannici* Regis nomine Legatus *R. D. Thomas* Card. *Eboracensis*, si me domi tuæ tantum continuissem, scis ipse quam latitassem, quum frequenter omnes aut certe præcipuos aulæ Proceres haberes convivas, inter quos sedebam, omnibus, ut opinor, gratissimus. Nunc quoties foris prandebam, aut cœnabam apud optimates, atque etiam apud *Danorum* Regem, qui me vel quotidianum convictorem optabat.. Quo non obequitabam frequenter & te comite? In qua magnatum celebritate non adfui: nunc in aula Cæsaris, nunc in familia Card. *Eboracensis*, nunc apud alios atque alios, etiamsi frequenter invitatus non ibam? sum enim natura domi amantior; & hoc vitæ genus postulant etiam studia nostra: atque uti tum latitabam, ita postea fugi. Sex totos menses adornaveram iter *Basileam*, idque palam omnibus. Quandoquidem hoc nomine maturius etiam numeravit Cæsaream pensionem thesaurarius, quod dicerem mihi iter esse *Basileam*. Neque causa latebat, nimirum eadem, ob quam toties & ante *Basileam* invisi, prius quam istos heroes timerem. Excusum fuerat prius volumen *Novi Testamenti*, supererant Annotationes. His adesse cupiebam, non solum ut exirent emendatiores, verum etiam ut paulatim pro re nata, vel immutarem aliquid, vel adderem: nam in hoc scripti genere, redit Auctori labor actus in orbem, cui nunquam exhausti satis est. Cupiebam autem hac editione, quæ tertia erat, postrema defungi. An hæc levis causa videtur? Videatur sane, sed istis ventribus, qui tamen ob convivium opiparum non dubitarent vel *Basileam* usque pedibus advolare. Mihi certe ea causa non minus cordi erat quam Regi *Gallorum* ditio *Mediolanensis*. Jam ad iter eram accinctus, nec quicquam obstabat nisi viarum discrimina. Exspectabatur igitur tutus commeatus. Interea diversis locis colligebatur pecunia, qua gratia & *Lovanii* sex dies sum commoratus, nimirum & illic latitans, quemadmodum soleo, in diversorio, quo nemo se confert hospitum, adeo ut frequenter non sit locus. *Pandocheo* symbolum est imago Viri sylvestris. Forte fortuna tum aderat *Hieronymus Aleander*, qui cum suaviter viximus, nonnunquam & in mediam usque noctem producentes literatas fabulas. Convenerat inter nos, ut si contingeret tutum iter, una discederemus. Eodem reversus aliquot post diebus, etiam tum offendi *Aleandrum* molientem abitum, quemadmodum moliebar. *Bruxellæ* didiceram *Franciscum Sychinum* ducem postridie *Tenæ* futurum, cui tum pulchre conveniebat cum Cæsare, quomodo nunc conveniat nescio. Is dies erat natalis & meus & Apostolorum *Simonis* & *Judæ*: quo quidem die accidit quiddam natali meo dignum, hoc est, fatale. *Dominicalis* quispiam, ille, ut opinor, interpres *Moriæ*, concionatus fuerat in templo divi *Petri* hora septima, homo confidens, ac sibi mire placens: *Phormionem* quempiam dixisses è comœdia. Videbatur non è suggestu sacro, sed prorsus è plaustro loqui. Totam ferme horam debacchatus in nomen *Erasmi*, subinde jungens nomen *Lutheri*, videlicet ut populus suspicaretur mihi cum illo multum esse negotii: sed præcipue destomachatus est, quod diceret me *Augustini* quoque libros velle corrigere, in quibus nihil intelligerem. Promisit sese copiosius eadem de re concionaturum à prandio, tum enim fœcundi calices faciunt istos disertiores. Harum rerum ignarus quum venissem in templum adfuturus summo sacro, salutavit me *Maketus* homo comis & illius Academiæ vetus alumnus. Rogat quid accidisset quod tam mane fuissem in templo, nimirum hora septima, idque præter morem meum. Qui mane, inquam? Aderas, inquit, in concione. Risi & intellexi, quod mihi novum non erat, fabulam quempiam apud populum blaterasse. Erat autem is theologicæ laureæ candidatus, & hac ratione præbebat sui specimen, se non futu-

An. 1523. futurum hoc indignum honore. Redeo domum sumpto prandiolo conscensurus equos: nam hora secunda decreveram abire. Offendo *Aleandrum* inambulantem, cui sæpe narraram multa de blateronum ejusmodi impudentia, sed ille non poterat unquam credere. Proinde jubeo ut si fidei meæ vellet facere periculum, mitteret aliquem è suis ad templum *Dominicalium* hora prima: nam illic erat peragendus veteris comœdiæ postremus actus. Mittit ille è suis quempiam ad *Bucentam*, omnium Theologorum, quos *Lovanium* intra quinquaginta annos habuit, stultissimum; *Corebum* quempiam dicas. Denunciat (nam verba propemodum excepi) ne blateret in famam cujuspiam, sed doceat Euangelium; quoque magis deterreat, admiscet B auctoritatem summi Pontificis, quam illi mire reverentur, quoties illis est commodum ac bonum. Suborno qui auscultent: nam mihi erat abeundum ob comites accinctos. Hi post perscribunt hominem questum, quod per quosdam non liceret obsequi suo spiritui. Ubi *Tenam* venio, *Franciscus* quidem dux non aderat, nec exspectabatur, sed aderat magna vis militum, partim peditum, partim equitum, partim medii generis, qui prædam bigis deportabant, una cum claudis ac sauciis, qui sibi parum caverant in bello. Hos habui comites itineris usque ad *Spiram*: illic transmisso *Rheno*, relinquo illos ad sinistram: horum frequentia hactenus contigit iter tutissimum. Decretum erat quam mi- C nimum viæ dispendium facere. Solent enim officii gratia more *Germanico* convenire sodalitates, qua re nihil jucundius quum vacat, sed properanti & fesso, tum itineris negotiis occupato, nihil inutilius. Interim dum salutamur & salutamus, equi neglecti morbum contrahunt, aut siti pereunt. Itaque ab oppido *Dura*, recta transcurro *Sychimum*, relicta ad lævam *Coloniæ Agrippinæ*. Eo die jejuni sedimus in equis totas novem horas, gnaviter interim equitantes, quod extrema via longior esset opinione, parumque tuta ob montium ac collium flexus. Postridie venimus *Confluentiam*, hora ferme decima. Quum illinc quoque gestirem abire tacitus, nescio quo casu rescivit eximius vir D *Matthias*, ejus urbis Officialis, homo totus bonis libris ac virtuti deditus. Is (quod fore divinaram) nos volentes nolentes domum pertrahit, confluunt sodales. Illic primum & didici & vehementer sum admiratus in *Germania* fuisse, qui mihi nescio quid metuerent. Sed hunc πανικὸν δόρυβον ridens etiam illis ademi. Narrabant & Episcopum mei conveniendi desiderio teneri: nam & *Coloniæ* me vocarat ad prandium, sed excusavi cœlum pestilens & incommodum, nimirum prius habens consulere valetudini, quam obsequi Principum voluntati: verum is tum aberat. Porro, quoniam videbam mihi per amicos salutatores non permissum iri, ut eo die me illinc explicarem, ne totus sine linea pe- E riret dies, à prandio complures epistolas scripsi diversis amicis, per humanissimum virum *Carolum Harstum*, qui me officii gratia fuerat eo comitatus. Prius quam *Moguntiam* pervenirem, in itinere cognovi *R. D.* Card. *Moguntinum* abesse: itaque solum *Capitonem* ad colloquium evocavi. Simulatque vero & hunc abesse cognovi, accingor itineri. Comites è suis famulis armatos obtulit eximius juvenis *Marquardus* ab *Hatsteino*, Canonicus Ecclesiæ *Moguntinæ*, qui nuper mortuus est, longa alioqui vita dignissimus. Id quum recusarem, quod ea res frequenter etiam invitat prædones, puerum suum comitem addidit. *Wormaciæ* dum adornatur prandium, *Hermannum Buschium* ad colloquium evo- F co, virum nec vulgariter eruditum, & mihi vetere necessitudine conjunctissimum. Dum is diu frustra quæsitus non invenitur, diutius in hypocausto desideo, non sine magno meo malo. Quum enim antea semper bellissime valuissem, illic sensi valetudinem infici, pædore magis quam calore. Adeo mihi male convenit cum hypocaustis *Germanis*, cui cum ipsis hominibus tam belle convenit. Gratularer illis rem tot modis commodam, si mihi liceret communiter frui. Sed ta-

A men primam hanc corporis affectionem labor equitationis excussit. Volabamus enim *Spiram* verius, quam equitabamus, & plane pegasos habebam, qui nunc quoque devorant dominum suum. *Spiram* ubi ventum est, ventum est autem admodum sero, recta me confero una cum equis ad ædes *Thomæ Truchses*, ejus Ecclesiæ Decani, sive quia ille sic crebris ad me literis jusserat, sive quia noveram omnia diversoria militibus undique differta, qui illic ferocius agere solent, quam in bello, ita ut fortes decet viros. Apud hunc quoniam Canonicos aliquot cœnantes offendi, accubui pariter. Tepebat & illic hypocaustum, licet abesset nidor. Ilico rediit illa jam nimis nota corporis affectio. Ita- B que decretum erat in totum abstinere à deliciis *Germanorum*. Illic biduum refocillato corpore, *Argentoratum* pervenio. Nec hic decreveram commorari, sed *Jacobus Spiegel*, Cæsaris Secretarius, vir eruditus ac moribus plus quam niveis, quem insalutatum præterire non audebam, me prodidit sodalitio, cui nuper accesserat *Lucas Bathodius*, & hoc in amore cæteris vehementior. Datus est his dies unus, & item alter. Inde *Sletstadium* me confero comitantibus aliquot, inter quos erat *Bartholomæus Latomus*, *Trevir*, singulari morum & ingenii dexteritate juvenis, qui *Friburgi* moderabatur Collegium Philosophicum. Hinc rursum nos honoris gratia *Colmariam* usque produxerunt ali- C quot è sodalitio, inter quos erat *Beatus Rhenanus*, qui me postridie *Basileam* usque prosequutus est. Quid ego tibi hic, mi *Laurine*, *Thrasonem* referam, commemorans quanto studio sit mihi reditum gratulatus senum optimus ac sanctissimus Episcopus *Basiliensis*, qui nunc quoque missis subinde xeniis & epistolis testatur suam erga me pietatem: quanto magistratus hujus civitatis, quanto cæteri vel ecclesiæ, vel studiorum Proceres, copiosius etiam declaraturi studium animi sui, ni talibus officiis ubique præ me feram me nequaquam capi? Et adeo non latuit *Germaniam* adesse me, ut prævolante rumore, dies aliquammultos illic fuerim, antequam advenirem. Et interim isti nugones jactabant D me demigrasse *Wittenbergam*. Quid enim istos pudet? Erat interim *Basileæ* sat prospera valetudo, donec frigerent cœnacula. Cæterum ubi perspicerem jam aliis esse frigus intolerabile, passus sum semel atque iterum incendi moderate, sed ea civilitas magno mihi constitit, mox orta pituita pestilens. Pituitæ successit calculus, adeo subinde recurrente malo, ut nullus esset dies, quin aut conciperem, aut parturirem, aut parerem, aut à partu decumberem, quemadmodum solent puerperæ. Stomachus interim sic collapsus, ut nullo remedio posset restitui. Mihi natura lethalis est inedia, & calculi nixus, qui sæpe biduum durabant, nihil minus patiuntur quam cibum. Itaque quum do- E lor esset quavis morte gravior, tamen non minus erat à stomacho collapso periculi. Quid multis? tantum hic erat calamitatis, ut vel *Nicolao Egmondano* fuerit satis futurum. At interim corporis quamlibet magnis malis non cessit animus infractus. Præter alia multa absolvi Annotationes in Novum Testamentum: aggressus sum & absolvi intra duos ferme menses *Paraphrasim in Matthæum*: eam absolutam mitto Cæsari, excepta est magno totius aulæ favore. Exhibuit eam *Joannes Glapion* in sacello, præsentibus aliquot aulæ primatibus, inter quos erat *R. P.* Episcopus *Palantinus*, quorum candidissimo testimonio meæ lucubrationes vehementer Cæsari commendatæ sunt. Protinus agno- F vit Cæsar *Erasmum*, qui quondam patri *Philippo* porrexisset *Panegyricum*, ipsi pridem librum *De Principe Christiano*: ac munus sibi gratum fuisse, literis etiam, non minus amanter quam honorifice scriptis, testatus est. Testati sunt idem literis suis humanissime scriptis, quum alii complures, tum ipse *Glapion*, *N.* Episcopus *Palantinus*, *Mercurinus* Cancellarius, *Georgius Haloinus*, *R. P. Joannes Carondiletus* Archiepiscopus *Panormitanus*, *Antonius Suketus* inter Consiliarios auctoritatis præcipuæ, *Maximilianus* inter Secretarios primi no- An. 1523.

An. 1523. nominis. Quum plerisque pensiones vel adimerentur, vel decurtarentur, mihi polliciti sunt meam incolumem ac solidam futuram, jubentes ut majora etiam à Cæsaris benignitate sperarem in posterum. Quin ipse Cæsar paulo post cum *Anglorum* Rege convivium agitans, ultro fecit honorificam mei mentionem, satis declarans quo esset in me animo. Id certo cognitum habeo ex his qui mensæ adstabant. Scio jamdudum rides θρασωνισμὸν meum, sed huc me compellit sycophantarum impudentia: & tamen aliquanto minus narro, quam res habet, tantum abest ut quicquam admentiar. Nam nec te fugere puto, quam non sim hujusmodi gloriolarum appetens. Verum, illud interim calumniantur quod tam diu hæserim *Basileæ*, quod ante Cæsaris abitum non adfuerim, quamlibet invitatus amicorum literis. Hic vellem equidem, ornatissime *Marce*, mihi causam esse minus justam quam est. Apud Cæsarem nihil agebatur, nisi de fortuna vel constabilienda quæ contigerat, vel augenda, & ego jam parta plane contentus eram, & *Basileæ* me non fuisse ociosum res ipsa loquitur. Quid si hoc negotium mihi pluris fuisset, quod ad publicam utilitatem pertinebat, quam quod mihi privatim conducibile fuisset, num essem reprehendendus? Ad summos honores vocabar: hoc enim non unis ad me literis testatus est *Glapion*, & tot argumentis compertum habebam Cæsaris erga me studium, & metu scilicet abstinebam. Quod si tale periculum ostensum fuisset istis mundo mortuis, ut alatis pedibus hiantes advolassent? Ego si quid erat quod hic metuebam, nihil aliud erat, quam ne cum *Lutheranis* conflictandi negotium ab eo mihi delegaretur, cui negare fas non fuisset: non quod faveam seditioso negotio, qui sic ab omni dissidio naturæ quodam instinctu abhorream, ut si mihi pro latifundio lis esset suscipienda, citius rem deseram quam jus meum persequar. Sum enim vere vitis ac ficus illa apologetica è libro *Judicum*, quæ per legationem arborum vocata ad imperium, bellumque gerendum, respondit se non posse deserere naturæ suavitatem, ac bellicis turbis involvi. Erat hoc à magnis, sed falso, persuasum Cæsari, me cumprimis huic provinciæ gerendæ esse idoneum, cum nemo deligi potuerit magis inutilis. Videbam undique multos accinctos ad hoc negotium: agnoscebam quam essem impar tantæ provinciæ, etiamsi fuissem natura compositus ad tam odiosas pugnas: videbam alia multa quæ dissuadebant, de quibus, opinor, magis expedit nunc siluisse. Et tamen ne hæc quidem tam multa deterruissent me à reditu, nisi me violentus ille tyrannus compedibus suis vinctum detinuisset. Quis iste tyrannus, inquies, quum *Elvetia* tyrannos nesciat? *Phalaris*, inquam, ille calculus, cujus utinam mihi liceat esse tyrannicidam. Et hoc tamen contempto *Sletstadium* usque profugeram: sed sic affectus ex itinere, ut primum *Brisaci* apud *Henricum Gallinarium*, ejus loci parochum, biduo refocillarim corpusculi lassitudinem, ac febrim lenierim. Deinde apud *Beatum* amicum omnium candidissimum refocillatus quatriduum, ægre me *Basileam* receperim, sed hic quoque apud *Gallinarium* refocillatus: verum interim obfirmato animo, ut si rescissem *Carolum* diutius apud nos commorari, sartis viribus retentarem iter. Ubi per famulum, quem in hoc præmiseram, cognovissem certum diem, ad quem Cæsar destinasset navigare, is erat Maji primus, qui tum proxime imminebat, exclusus à spe videndi Cæsaris, continui me *Basileæ* menses aliquot, haudquaquam indulgens ocio. Interea quum eruditorum hominum literis *Romam* invitarer, & complurium, & eorum quibus fidere tuto poteram: sed præsertim R. Card. *Sedunensis*, qui frequenter per alios, sed bis propriis literis amanter, magnoque studio scriptis, hoc agebat: in quibus præter omnem favorem, præter omnes spes, de suo pollicebatur quingentos ducatos annue, præterea viaticum non sordidum: & eodem provocaret literis humanissime scriptis *Sylvester* ille *Prieras*; cœpi & de *Roma* adeunda cogitare, si quo pacto tyrannus ille meus daret commeatum. Et erant alioqui permulta, quæ me *Romam* prolicerent. Optimorum librorum, & eruditissimorum hominum copia: tot amici veteres, inter quos erat & *Ricardus Pacaus* tum illic agens, & *Paulus Bombasius*, & *Joannes Faber*, & *Georgius Sauromanus*, Præpositus *Vratislaviensis*, juvenis ad unguem doctus, ac maximis rebus natus, & *Hermannus Phrysius*, juvenis olim magnus, & nobilis inter eruditos futurus. Tot novi, inter quos *Coricius*, vir candidissimi pectoris, & *Landavus* olim futurus inter Scriptores nobilis, nisi me plane fallit animi præsagium. Omitto nunc tot Cardinales, quorum maxima pars mihi impense favet, ut ex amicorum literis cognovi: quidam etiam suis ipsorum literis animum erga me suum testati sunt. Si quis addubitabit de mea fide, productæ literæ docebunt, me modestius quam pro re loqui. Itaque quamquam dissuadentibus amicis omnibus *Constantiam* adii, comitantibus ultro duobus amicis, *Henrico Epphendorpio*, præter generis claritatem, ac literas, moribus suavissimis, ac *Beato Rhenano*. Excepit nos omnes hospitio clarissimus vir *Joannes Botzemus Abstemius*, ejus loci Canonicus: quo quidem homine nihil adhuc vidi comius, aut candidius; diceres Musis & Gratiis natum. Domum habet, quæ Musarum domicilium videri possit; nusquam non præ se ferens aliquid nitoris & elegantiæ: nusquam muta, sed undique loquacibus picturis alliciens ac remorans oculos hominum. In aula æstiva, quam, ut ait, mihi paraverat, proxime mensam, stabat *Paulus* docens populum. In altero pariete sedebat *Christus* in monte, docens suos Discipulos: tum Apostoli per juga proficiscentes ad Euangelii prædicationem. Secundum fumarium consistebant Sacerdotes, Scribæ, & Pharisæi, cum Senioribus conspirantes adversus Euangelium, jam subolescens. Alibi canebant novem Sorores *Apollinis*: alibi Charites nudæ, simplicis benevolentiæ, & amicitiæ non fucatæ symbolum. Sed quid ego persequar totam illius domum epistola depingere, cujus nitelas, cujus delicias vix decem diebus perlustrare possis? Sed in totis ædibus undique ornatissimis nihil est ornatius ipso hospite. Musas & Gratias magis habet in pectore, quam in tabulis: magis in moribus, quam in parietibus. Primo statim adventu, rogaram hominem, ne quem vocaret ad convivium, quod & ego natura paucis delector: & tum sic eram affectus, ut ego potius essem aliis molestiæ futurus, quam ut multorum convictu possem hilarescere. Primum lassus de via; deinde adeo gravidus, ut nulla scropha æque; denique partui proximus: præsentimus enim & hoc, non aliter quam puerperæ. O vere miseram prudentiam! Aderat tum forte R. D. *Hugo*, *Constantiensis* Episcopus, vir heroica corporis proceritate, comitate singulari, homo sincerus & absque fuco, absque supercilio: non militaris, ut fere solent apud *Germanos*, sed vere sacerdotem agens. Is ilico rescivit adventum meum, & honoris gratia volebat accersere: sed submonuit hominem *Botzemus*, parceret valetudini meæ, se indicaturum, quando id commodum esset futurum. Atque hic geminam humanitatis laudem promeruit Episcopus. Humanitatis erat, quod offerebat officium, sed majoris humanitatis erat, quod oblatum patiebatur recusari. Quidam enim indignantur, seque contemni putant, nisi per omnia observias, vel tuo malo: misit tamen œconomum suum, qui mihi perdicibus aliquot donatis deferret, quicquid rerum haberet domus Episcopi: & usi sumus assidua liberalitate Præsulis. Post dies aliquot enixus sum; sed sic, ut nunquam majore cruciatu. Languebam igitur è partu, sic ut nec mihi, nec aliis essem jucundus: alioqui nihil deerat ad summam voluptatem. Deum immortalem quod hospitium, quis hospes, quam belli homunculi, quam nitidus apparatus, quæ fabulæ, quæ lectiones, quæ cantiones! O mensæ cœnæque deûm! Non inviderem diis poeticis suum nectar & ambrosiam, si

An. 1523. si valetudo fuisset aliquanto secundior. Adblandiebatur & ipse loci situs. Imminet enim *Constantiæ* lacus mire spaciosus, in longum simul & in latum ad multa passuum millia porrectus, nec minus interim amœnus. Addunt gratiam montes nemorosi undique sese ostentantes, quidam eminus, quidam è propinquo: nam illic *Rhenus*, velut in *Alpium* confragosis ac præruptis locis delassatus, tanquam amœno diversorio refocillat sese: per cujus medium leniter delabens, apud *Constantiam* recipit sese in suum alveum, recepto simul & nomine; quanquam totus lacus semper maluit nomen suum debere civitati, *Bregantinus* olim dictus, qui nunc *Constantiensis* appellatur, donec ei, quæ nunc *Constantia* vocaretur, *Breganto* nomen esset. Dicitur & piscosus esse, & profunditatis vix credendæ, adeo ut alicubi summa aqua ab imo fundo absit cubitis centum. Nam ajunt, ingentium montium moles aquis hujus tegi. Is, qui præest sodalitio *Dominicalium*, vir integerrimus, doctrinaque solida, sed in concionibus sacris admirabili quadam facundia, donavit nobis ex eo lacu piscem ingentem, quam *Trottam* appellat vulgus, munus Rege dignum, si apud nos datum fuisset. *Rhenus* relicto ad dextram lacu, paululum præterlapsus urbem *Constantiam*, veluti ludens ac lasciviens insulam facit, quam occupat insigne monasterium Virginum: ac mox in sese coiens lacum efficit minorem, quem, incertum quamobrem *Venetum* appellant. Ab hoc justo alveo volvitur, plerunque vorticosus, sed utcunque navigabilis usque ad oppidum, olim Cameram imperialem, nomine *Schiffhusiam*, ob trajectum, ut opinor, prius quam illic pons esset. Nam haud procul inde sunt cataractæ, per quas se præcipitat magno fragore *Rhenus*: quanquam & alias frequenter cataractis intercisus, & saxis impeditus, parum aptus est navigiis usque ad *Basileam*. Sed interim *Constantiam* recurrat oportet narratio, quæ civitas nulla re magnopere celebris est, quam ecclesia perquam vetusta, nec ineleganti: tum Synodo illic olim habita, præsidente Cæsare, sed præcipue *Joanne Hus* illic exusto. Missitabantur undique xenia, è locis etiam procul dissitis. Alius vinum aliquod insigne mittebat, alius aviculas, alius pisces, alius aliud. Magistratus honorario vino misso gratulatus est nobis. Canebant è propinquo diebus aliquot publici tibicines: nam hoc quoque solet honoris hospitibus quibusdam præstari. Quod si convivas quoque nosse cupis, assidue erant præter *Beatum* & *Epphendorpium* *Joannes* medicus, homo juvenis quidem, sed insigniter ingeniosus ac doctus, ac perinde sobrius & modestus. *Michael Hymelbergius*, quem ut tibi paucis depingam, pudore, modestia, doctrina, suavitate morum, alter *Rhenanus* est. Aderat & *Vannius* concionator, vir Euangelicæ sinceritatis. A partu postquam nonnihil virium collegimus, horulam dabamus amicis salutatoribus, sed electis, & commendatis, nec enim licebat omnium affectui morem gerere. Episcopus pro sua humanitate cupiebat, quicquid poterat honoris exhibere: sed ab hospite submonitus est, me hominem esse modici cibi, vel nullius potius: abhorrere à tumultuosis conviviis: ne quem mea causa vocaret: ne quid apparatus adjungeret quotidiano. Paruit, & sodalitatem illam nostram duntaxat accepit prandio. Ab hoc dimissus honorificentius quam ego sane promerebar, invisimus R. P. *Ennium* Episcopum *Verulanum*, tunc illic Nuncium Apostolicum, (nam jam ante cojerat inter nos mutuis literis amicitia) qui tanta cum alacritate nobis occurrit, ac si quispiam alicujus precii ad se venisset. Consedimus soli, variis de rebus confabulantes: est enim vir apprime prudens; & quoniam in multorum Principum negotiis diu versatus est, singulari præditus judicio. Augebat & ætas æqualis, & morbus communis, mutuam benevolentiam: nam & ipse calculo fuerat obnoxius, eadem ex causa collecto malo, nimirum ex vinis earum regionum, tenuibus, acribus, asperis, crudis, crudelibus & inamœnis. Mutato vino desierat laborare, aut certe laborabat levius. Communicabat & alia remedia, ex *Mediolano* missa. Adornabat & ipse iter in *Italiam*, neque quicquam obstabat, nisi *Breve* Pontificis, quod in singulas horas exspectabat, me cupiebat itineris sui comitem. Ac mihi quidem gestiebat animus, quum non longius abesset *Tridentum*, quam itinere sex dierum, ut ajebant: nam illac erat eundum ob Cæsarianorum & *Gallorum* dissidia: sic enim nunc fruimur Monarchis. Invitabant *Alpes* è propinquo arridentes, dehortabantur amici, sed frustra, ni calculus violentus rhetor persuasisset, *Basilea* repetita, revolare in nidum. Interim dum *Abstemius* hospes innectit morandi causas, dum verba dant nautæ, (nam erat animus *Schiffhusiam* usque navigio devehi, quod diffiderem me ferre posse jactationem equestrem: sic eram affectus) commorati sumus *Constantiæ* ferme tres hebdomadas. Tandem quum nautæ nullum faciunt mentiendi finem, idque suo vel jure vel more, ita robur addidit, & conscensis equis hora octava, pervolavimus *Schiffhusiam* ante tertiam pomeridianam. Ubi reditum est *Basileam*, visum est gustare vinum *Burgundiacum*, quod mihi multum recusanti, ante dies complures donarat vir humanissimus *Nicolaus Diesbach*, Decanus, ac designatus Episcopus *Basiliensis*, quem nunc Coadjutorem vocant. Primo gustu non admodum adlubescebat palato, cæterum nox arguebat indolem vini. Sic enim subito recreatus est stomachus, ut mihi viderer renatus in alium hominem. Atque ego sane semper imputaram malum hoc vinis quibusdam, quæ pleraque quum cruda, acria, & ob hoc inimica stomacho sint, tamen facile penetrant in renes, eoque crudam materiam secum deferunt. Ad hæc quasi per se parum sint infelicia, malis pharmacis viciant, calce, alumine, resina, sulphure, sale: nam aqua, quam largiter addunt, minimum est malorum. Quid multis? pleraque digna sunt, quæ bibantur ab hæreticis. Nam hoc ego tormenti satis esse putarim ad quodvis maleficium puniendum. Et tamen reperiuntur qui tam miseris villis dignentur inebriari. Gustaram & ante vina quædam apud *Burgundiones* nata, sed ardentia & austera; hoc erat colore gratissimo, *Pyropum* esse diceres, sapore nec dulci, nec austero, sed suavi; nec frigidum, nec ardens, sed humidum & innoxium; stomacho sic amicum, ut nec copia largior multum offenderet: &, quod in vinis subrubris rarum est, mediocriter solvebat alvum ob genuinam, ut conjicio, vim humiditatis, quam explicat in stomacho. O felicem vel hoc nomine *Burgundiam*, planeque dignam, quæ mater hominum dicatur, posteaquam tale lac habet in uberibus! Non mirum si prisci mortales pro diis colebant, quorum industria magna quæpiam utilitas addita est vitæ mortalium. Hoc vinum qui monstravit, qui dedit, quanquam monstrasse sat erat, nonne vitam dedit verius quam vinum? Advectum est & aliud vas priore non inferius, nisi quod auriga plus satis diluerat aqua. Alterum obsignatum erat gypso: licebat exhaurire, non licebat infundere, hoc non item. Et idcirco illud advectum est, non omnino plenum, hoc plenum usque ad summum, & hoc ipsum prodidit œnocleptam, quo se probare voluit bonæ fidei vectorem. Atque interim qui nummum suffurantur, pendent: qui rem simul tollunt & vitam, impune ludunt. Itaque, mi *Laurine*, facili negotio possum adduci, ut totus demigrem in *Burgundiam*. Ob vinum, inquies? Imo malim vel ad *Juvernos* usque migrare, potius quam vel semel experiar calculum. Hoc certe literis meis debeo, ut quocunque terrarum me vertam, nusquam mihi defuturi sint amici. Certe totius *Germaniæ*, quæ latissime patet, nullam arbitror esse civitatem, quæ non cupide sit exceptura *Erasmum*, si quo lubeat commigrare. Nec admodum mentiar, si idem prædicem de *Italia* & *Gallia*. Certe ad nonnullas invisendas, humanissimis literis sum invitatus, & quas adhuc invisi, vel *Constantiam*, vel *Sletstadium* proficiscens, atque inde rediens, vino misso, quod ex

An. 1523. ex more novis hospitibus honoris gratia donari solet, mihi gratulatæ sunt: quo quidem honoris genere in tantum non delector, ut frequenter mandarim amicis, curarent, ne quid tale fieret: non ob id solum, quod existimem honoris hoc aliis deberi magnatibus, non *Erasmo*, humili modis omnibus homunculo; verum etiam quod hæc officia lassis, aut alioqui occupatis, nonnunquam impedimenta sunt verius, quam ornamenta. Jam porro, quandoquidem gloriosum è Comœdia militem agere cœpi, quid tibi commemorem tot epistolas honoris gratia, vel ab eruditis viris, vel à magnatibus, è longinquis etiam regionibus huc missas, non sine munere? Quid referam doctos homines, quosdam etiam dignitate præminentes, huc non ob aliud è longinquo profectos, quam ut viderent *Erasmum*? Quibus non ambigo quin usu veniat, quod *Græcorum* proverbio dicitur, *Thesauro sperato carbones repertos*. Sed qualis qualis ego sum, hæc certe coarguunt rabularum istorum impudentem vanitatem; qui, ut scribis, istic jactarant, mihi nusquam in *Germania* tutam esse sedem; & ideo opinor quoties aliquo me confero, solitus sum impetrare fidem publicam. Cæterum quo minus multas urbes invisam, quod vel animi gratia fecissem nonnunquam, etiamsi ad id per literarios labores daretur ocium, tamen hypocausta prohiberent, quæ quidem hic fervent totum annum, vix tribus exceptis mensibus: & locum, quem mihi *Basileæ* paravi, mecum circumferre non licet. Nec hoc minus impudens mendacium erat, quo me jactabant hic *Basileæ* domum esse mercatum, & jus civitatis redemisse, videlicet isthuc nunquam rediturum. Ut omnia mihi placeant in *Germania*, sicuti placent pleraque: certe res una propellit hinc, nimirum communis omnium hypocaustorum usus, quo fit ut solus habitem; ac nec alios liceat invisere, sine valetudinis meæ periculo; nec aliis me liceat invisere citra incommodum, qui non minus offenduntur frigore meo, quam ego illorum calore. Illud verum est, esse *Basileæ* qui mihi ædes dono obtulit, quadringentis florenis aureis emptas, in quibus nunc versor. Sed ego nec emi, nec donum oblatum accepi. De civitate ne per somnium quidem est unquam cogitatum. Quidam non infimæ auctoritatis apud *Turegos*, semel atque iterum mecum egit per literas, ut illic jus civium acciperem. Ego demirans cur hæc ageret, respondi me velle civem esse totius mundi, non unius oppidi. De *Gallia* adeunda, quod eam mihi velut unicum asylum superesse dictitabant, non omnino de nihilo nata est fabula. Persuasum habebam vinum esse causam morbi mei; nec dum intellexeram tale vinum cominus à *Burgundia* suppeditari posse: & si potuisset, ferebantur hic tum varii rumores, metum injicientes, ne non essemus hic omnino futuri bellorum expertes. Tale si quid accidisset, ne *Burgundia* quidem potuisset siti meæ succurrere. Verum, illud, ut dixi, quum ignorarem, & rumores hujusmodi scrupulum injicerent, cœpi leviter de *Gallia* adeunda cogitare, quæ vel mediis in bellis vini copiam suppeditaret. Hac de re quum mentionem fecissem apud R. P. *Franciscum* Archiepiscopum *Ebrodunensem*, qui tum hic legatione fungens, nos semel atque iterum invisit; ultro pollicitus est ille, se curaturum à Rege suo diploma, quo tutius eo liceret proficisci, si ita visum fuisset. Juvenis humanissimus gestiens, ac sibi gratulans, apud mensam regiam, quod *Basileæ* vidisset *Erasmum*, egit de diplomate; aderat autem id temporis R. D. Card. *Lotharingiæ*. Rex lætus etiam indulsit quod petebatur. Deinde, ubi *Budæum* vidit, quem adscivit inter intimos aulæ primores: *Heus*, inquit, *Budæe, mox habebimus Fabrum in nostra Gallia.* Quum *Budæus* respondisset, *Fabrum non abesse à Gallia;* Rex intellecto nominis errore, *Erasmum*, inquit, *Erasmum volebam dicere.* Nam diploma paratum est, quo tuto veniat. Invitabat quidem me vetus illud *Galliæ* hospitium, quæ mihi nunquam non fuit jucunda. Invitabat quod ante annos sex, magnificis conditionibus me re-

A vocavit: quas si tum accepissem, ut nihil aliud dicam certe non tam diu digladiandum mihi fuisset cum aliquot stolidis matæologis *Lovaniensibus*; nec mihi calerent aures hujusmodi furiosis Tragœdiis, quibus hic fervent omnia. Et res esset aliquanto, quam nunc est, amplior, aut certe minus angusta: fortassis & valetudo melior, qui toties ob hæc vina, & nidorem hypocaustorum, sum de capite periclitatus. Invitabat & illud, quod in *Gallia* versans multo propius abfuturus essem à *Brabantia*, quo vel in bello transcurrere licuisset, ob notitiam & privatam amicitiam eorum, qui civitates hinc & hinc obtinent, quæ sunt in confiniis. Unum obstabat, bellum inter tres Reges, quorum B uni, nempe *Carolo*, jurejurando etiam addictus sum: alteri, nimirum Regi *Angliæ*, pluribus nominibus sum obstrictus, atque adeo toti illi nationi: tertium, videlicet *Galliarum* Regem, ob tam propensum in me studium, non possum non amare. Sperabam autem vel hujus novi Pontificis opera, brevi pacem inter eos coituram. Quanquam ad me quidem nihil attinebat bellum, ut qui non adirem *Galliam*, illuc ducturus exercitum, aut aliquid magni muneris apud Regem ambiturus; sed cum eruditis amiculis inter Musas ac literas suavius victurus quam hic vivebam. Itaque diploma jam multos menses apud me est, nec usus sum. Dices, cur non huc potius? Quoniam istic C omnia fervebant bellis; ferebatur esse rerum omnium ingens penuria, sed præcipue vini *Gallici*, cujus istic vel in pace ægre est copia, si quis γνήσιον desideret. Et erat furiosis quibusdam datus gladius, quibus nec collegam esse libebat, nec adversarium. Et jam satis mihi videbar conflictatus cum monstris quibusdam, quæ quum prodesse nec velint, nec possint, tamen in hoc unum vacant totam ætatem, ut vel male loquendo negotium facessant bonarum literarum cultoribus. Denique semper è *Gallia* brevissimus fuisset transcursus ad vos, si quid invitasset. Hactenus rem habes paucis, sed absque fuco. Jam quod scribis à nonnullis audisse te, quod etiam apud *Germanos* audirem D male, fortasse verum est: nec mirum, quum nusquam absint homines maledici. Equidem do pro viribus operam, ne quis meo merito de me male dicat. Cæterum si mihi sperem tantam felicitatem, quæ nemini hactenus contigit, ut efficiam, ne quis omnino de me male loquatur, tum vere tempus esset in proprium exspuendi sinum. *Roma Stunicam* habet: habet & *Germania* nonnullos, qui nesciant bene dicere. Audio queri nonnihil quosdam impense *Lutheranos*, ut vocant, quod dilutior sim, quod blandior Principibus, quod nimium pacis amans. At ego, ut verum fatear, malim in hanc peccare partem: non tantum quia tutius, verum etiam sanctius. Placeat sua cuique sententia. E Sunt & in altera parte, qui me data opera suspectum reddere conentur, quasi mihi cum *Lutheranis* sit fœdus. Sed hujusmodi rumores, qui studio finguntur, utrinque quemadmodum temere nascuntur, ita facile evanescunt. Et habent hoc sane à priscis moribus quidam, ut ad hujusmodi rumusculos mire commoveantur. Pridem late sparsus erat hic fumus, libros meos exustos esse in *Brabantia*, idque auctore R. P. *Jacobo Hochstrato*, vetere meo, si non familiari, certe amico: & commentum tam impudens, homines etiam literati, desultoriis epistolis distulerant. Sensi ilico technam quorundam, quos ego sane nescio quo nomine debeam appellare, nonnulli *Lutheranos* vo- F cant; videlicet hoc agentium, ut me hominem simplicem & credulum, in *Jacobum Hochstratum* irritarent; in quem si scripsissem impotentius, cogerer in ipsorum castra transire. O callidum consilium! Mox ipsa res docuit, tale nihil vel cogitatum fuisse apud nostros. Successit huic rumor etiam atrocior, ex literis velut è *Roma* missis. Additum erat nomen hominis ἀξιοπίστου. Rem ut compertam scripsit, magno cum dolore, quidam vir illic gravis & eruditus ad *Botzemum* meum. Is pene exanimatus ad me per-

An. 1523. perscripsit, meos libros *Romæ* publicitus Pontificis voce condemnatos esse. Risi protinus, & agnovi superiori simillimum commentum. Nimirum illud agebatur, ut homo rerum imperitus & credulus, hoc facto provocatus, lingua calamoque Pontificem incesserem, quo facto cogerer ad ipsos transfugere. Cæterum quam id commentum fuit impudens, non solum compluribus literis è *Roma* scriptis testatum est, verum ipsius Pontificis *Brevi* nuper ad me dato, quo certe nullum adhuc accepi vel amantius scriptum vel honorificentius. Quanquam quod ad laudes quidem attinet, sic interpretor, me admoneri qualis esse debeam, non depingi qualis sim. Certe à tali Pontifice vel probari, vel amari non moleste fero. Ac ne *Breve* parum haberet apud me ponderis, submonuit me literis suis quidam è Pontificio famulitio non infimus, quum Pontifex sensisset diploma scriptum esse dilutius, quod is, qui deformarat exemplum, propter amicitiam, quam habet mecum non vulgarem, parcius de me scripsisset, ipsum sua voce pleraque dictasse. Atque iisdem literis idem amicus sacerdotium non adspernandum offert, quod jam possidet, cessurus ubi velim. Nec est quod hic clamitent, me præda corruptum deserere veri patrocinium. Fatebor hoc esse verum crimen, si unquam accepero munus ullum hujusmodi: quod tamen si caperem, non facerem absque multorum exemplo. Quicquid mihi fortunulæ est, id totum fuit ante *Lutherum* orbi cognitum, & obtigit non ambienti. Dimidium obtrusit recusanti R. Archiepiscopus *Cantuariensis*, dimidium ultro detulit Cæsaris *Caroli* benignitas. Huic etiam si quid decedet, minuendis sumptibus augebimus censum. Si præmiis ad hoc bellum pertrahi potuissem, jam olim pertractus essem. Deterruit me perpensa, hinc negotii magnitudo, hinc virium mearum imbecillitas. Audi nunc tertium, utroque impudentius. Sparserant summum Pontificem nescio quid libelli scripsisse in me, eum à multis esse conspectum. Suboluit illico techna: nimirum agit hoc factitius ille Pontifex, ut me provocet ad calami linguæque petulantiam. At ego ex Apostolicis literis didici, Principi meo non maledicere, sed bonum venerari, malum ferre, si frustra sim moniturus. Habet & diversa pars fabulas suas, in qua nonnulli sunt, qui sic agunt partes *Romanæ* Sedis, ut si conentur extrema, magis nocere non possint. Hi nuper rumorem sparserant, *Basileam* multos confluere *Lutheranos* mei consulendi gratia: atque adeo *Lutherum* ipsum hic latitare. Is rumor hic me nequaquam gravabat, ubi quam plurimi sunt qui norunt esse falsissimum: atque utinam verum esset, omnes *Lutheranos*, pariter & *Antilutheranos*, consilii gratia ad nos confluere, vellentque meis parere consiliis: res humanæ paulo melius, opinor, haberent. Multi me salutandi videndique gratia conveniunt, nonnunquam gregatim, ac plerunque ignoti: nullus unquam apud me professus est se *Lutheranum* esse: nec mihi datum est negotium hoc inquirendi, & divinus non sum, neque mihi quisquam hoc nomine notus aut commendatus esse cœpit, quod *Lutheranus* esset. Antequam dissidium hoc hucusque incrudesceret, cum omnibus ferme *Germaniæ* doctis habebam literariam amicitiam, mihi sane perquam jucundam. Horum nonnulli refrixerunt in me: quidam prorsus alienati sunt: nec desunt qui se palam hostes profiteantur, & exitium denuncient. Habebam item cum multis consuetudinem, qui nunc sæviores sunt in *Lutherum* quam vellem, imo quam expedit ipsi causæ. Nec ideo submoveo quenquam ab amicitia mea, si paulo propensior est in *Lutherum*: nec ideo renuncio cuiquam amicitiam, si ferocior est in *Lutherum*, quum uterque quod facit, bono studio faciat. Sic enim interpretor, cum in amico, tum in viro non malo. Venerunt *Basileam*, quos ajunt suspectos, quod sentiant cum *Luthero*: hoc totum mihi volo imputari, si vel unus me vocante huc sese contulit; & nisi apud amicos satis testatus sum, hoc mihi vehementer esse

A molestum. Quod si qui sese huc conferunt hujus aut illius factionis, qua fronte me incusant, qui *Basileæ* nec custos sum portarum, nec ullum gero magistratum? Fuit hic *Huttenus* paucorum dierum hospes, interim nec ille me adiit, nec ego illum: & tamen si me convenisset, non repulissem hominem à colloquio, veterem amicum, & cujus ingenium mire felix ac festivum, etiam nunc non possum non amare. Nam si quid illi præterea negotii est, nihil ad me pertinet. Sed quoniam nec ille ob adversam valetudinem poterat ab hypocaustis abesse, nec ego ferre, factum est ut neuter alterum viderit. *Crombergius Francisci* gener bis me convenit; cujus indoles & oratio me certe mirum in modum delectavit. Declaravit enim hominem

B simplicem, fucique nescium, magno tamen ingenio præditum. Sed hoc colloquium nec longum fuit, nec caruit testibus. Imo si *Lutherus* adesset ipse, libenter miscerem cum homine colloquium, amanter & libere moniturus eum de multis, tametsi sero fortassis, nisi quod juxta *Paulum*, *omnia sperat Christiana charitas*. Odi dissidium ut non aliud malum æque: non tantum ex doctrina & institutione *Christi*, verum etiam occulta quadam naturæ vi: quo magis discrucior, reputans hoc seculum sic undique fermentatum, & publicis & privatis odiis, ut vix usquam sit sinceræ amicitiæ vestigium. Nec hos amare licet, quos meritissimo amas:

C nec ulla mundi plaga vacat hujus mali contagio. Altera pars contemni non potest: altera contemni non vult: utraque videtur si non in ore, certe in pectore habere *Homericum* illud. Et haud scio an alterutra possit opprimi sine gravi bonarum etiam rerum ruina. Nec enim negari potest, quin multa monuerit *Lutherus*, quæ corrigi sit in rem *Christianam*, quæque mundus diutius ferre non poterat. Atque in hanc quidem publicam orbis tempestatem, satis infeliciter incidit hæc ætas mea, cui jam velut emeritæ debebatur ocium, fruituræ sicut par erat pristinis studiorum laboribus: saltem liceret hujus fabulæ spectatorem esse, præsertim quum & ipse sim inidoneus histrio, & tam

D multi undique ultro semet ingerant in proscenium. Verum, id quo minus liceat, utrinque sedulo procuratum est, dum in hac parte sunt qui me primum technis prolicere, mox vi rapere student in sua castra: rursus in altera parte sunt, qui modis omnibus conantur in hostium copias propellere: non ob aliud, nisi ut hac via perderent, quem linguis, bonis literis, ac veteri Theologiæ fortiter patrocinantem, de gradu dejicere non poterant. Itaque factum est non mea quidem culpa, sed perverso quorundam studio, ut utraque in parte habeam quosdam mihi parum propitios: siquidem in parte altera sunt, qui meum silentium favorem invisæ partis interpretentur. Rursum, inter eos, qui

E *Luthero* favent, sunt qui fremant & indignentur, quod ob animi timiditatem, ut ajunt, causam Euangelii deseram; nec deseram solum, verum etiam moliar aliquid ad constabiliendam causam Pontificum, sive ut isti vocant papisticam. Verum aliis quidem jam sæpenumero respondi. Nunc lubens egerim cum *Lutherano* quopiam, sed cui sit aliquid æquitatis. Opinor enim me causam meam & illi probaturum, ex his quæ ipse mihi largietur. Primum enim percunctabor illum, quid sentiat de *Luthero*. Utique respondebit virum esse sanctum, & Euangelicum, *Christianæ* pietatis instauratorem. Deinde rogabo, num huic similes sint

F quos habet sibi devotos. Confirmabit haud dubium sic esse. Mox percunctabor, ecquid exemplum sit Euangelicum technis & vi in suam factionem quenquam pertrahere, præsertim quum non ignorent hanc professionem non esse minus periculosam, quam fuerit olim *Christiani* nominis? *Judæorum* erat obambulare maria & terras, ut unum proselytum illicerent in nassam legis. Apostoli neminem humanis artibus allectabant, & celabant *Christi* nomen professos, donec urgeret articulus profitendi. Hæc dicere possem, si professio *Lutheranæ* factionis nihil aliud esset quam professio doctrinæ An. 1523.

An. 1523. næ Euangelicæ, & si quis eam apud istos aliquando clam professus esset. Nunc qualis sit illa professio aliis judicandum relinquo. Certe qualis qualis est, me inscio nata est, & me dehortante progressa, etiam usque ad eos gradus, intra quos adhuc maxima ex parte mundus applaudebat fabulæ. Interim sequuta est Captivitas *Babylonica*, Abrogatio Missæ, totius *Hussitica* doctrinæ defensio; præter alia, quæ *Saxonica* lingua conscripta me nec lectorem admittunt. Et tamen hactenus quum multis aliis de causis, tum hac præcipue, quod intelligerem negotium esse majus mea cognitione, de dogmatibus *Lutheri* nihil pronunciavi: tantum editis aliquot epistolis testatus sum me prorsus alienum esse à fœdere *Lutheranorum*; & in scriptis illius, quæ mihi legere contigit, desiderare plusculum *Christianæ* modestiæ, & optare minus amarulentiæ. Hic rursus appellabo illum *Lutheri* amicum, num censeat hoc facinus, quod ille magno sui capitis discrimine, magno aliorum aggreditur, præclarum esse ac multa laude dignum. Respondebit, opinor, prorsus Apostolicum esse, ac memoria dignum immortali. Age, utar permisso. Quis igitur non judicasset me mortalium qui vivunt omnium arrogantissimum, qui tantum laudis mihi vindicassem, ubi ne tantulum quidem promerebar? Imo quis non censuisset me quovis *Oreste* insaniorem, si falsissimam gloriam capitis mei periculo voluissem emptam? Jam erat plerisque Monarchis ac Præsulibus persuasum, me totius *Lutheranæ* doctrinæ fontem esse, auctorem, propugnatorem, & *Atlantem*: imo libros, qui nomine illius circumferuntur, *Lutheri* titulo, meos esse. An ego tacitus tantam gloriam mihi tribui pati debebam? Clamat *Joannes*, *Non sum ego Christus*, an me conveniebat obticescere? Sed nimium, inquiunt, multis epistolis hoc testaris. Imo tam multis epistolis vix adhuc persuadeo quibusdam, adeo mendacium hoc impudentissimum erat infixum animis plurimorum. Jam quod ad modestiam & maledicentiam attinet, rursus percunctabor *Lutheranum* meum, an expediat *Lutheri* doctrinam quam maxime propagari in orbe, summisque & infimis quam commendatissimam fieri? Nimirum respondebit, hoc inprimis expedire. Cur igitur quidam indignantur *Erasmo*, qui duas res vellet abesse à libris *Lutheri*, quæ potissimum & fidem abrogant, & optimi cujusque animum alienant, arrogantiæ speciem, & maledicentiam immodicam? Et tamen hæc ita sunt insigniter manifesta, ut qui quam amicissime defendunt, non habeant colorem quem adferant, nisi sic commeruisse peccata nostra, ut per tam acerbum objurgatorem scorpionibus cæderemur. Mihi certe primum *Lutheri* spiritum nonnihil suspectum reddidit illa scriptorum ferocia, & nusquam non parata convitia. Nec dubito quin aliis quamplurimis idem usu venerit quod mihi. Si *Lutheri* doctrina sancta est, quam multos credis ab ea alienatos eo libello, quo respondit *Anglorum* Regi, quo Principe vix alius hodie vivit omnibus regiis dotibus ornatior, nec alienior à tyrannide, nec gratiosior apud suum populum; nec apud quem bonæ literæ, & egregia virtus magis sit in precio. Liceat hoc citra adulationis suspicionem testari de eo, à quo nec accipio quicquam, nec ambio. Hoc certe negari non potest, Regem pio animo scripsisse, & si quid convitiorum admiscuit in *Lutherum*, præterquam quod ipsius exemplum posset prætexere, scripsit in eum, in quem persuasus erat longe atrociora competere. Et tamen si quid in eo libello est alienum, suspicor esse dicteria quædam acerbiora. Itaque si *Lutherus*, collaudato pio Regis studio, rem solidis argumentis fortiter peregisset, non violata regia dignitate, rectius, opinor, consuluisset suæ causæ, de qua nunc cum *Lutherano* quopiam perinde loquar, quasi sit optima. Quid autem inutilius quam convitiari summis Principibus, quibus facillimum est ea contemnere, & in promptu est, si libeat, ἀντιμυκτηρίσαι. Ego nec amore, nec odio cujusquam mortalium, sciens prodam veritatem Euangelicam. Ferunt Monarchæ liberam admonitionem, seditiosam petulantiam non ferunt. Hæc in hoc tantum dixerim, ut perspicuum sit, quam nec *Lutheranis* dederim occasionem, cur in me merito sæviant. Non quod illos metuam, si suo vitio ferantur in me potius, quam mea culpa: sed quod velim æquitatem meam omnibus esse probatam. Nam provolant hinc atque hinc aliquot epistolæ, ceu velites, nescio quid minitantes: & inter has una non parum spirans veneni, etiam ante consertas manus. Sed hic volo rursum ut adsit mihi *Lutheranus* ille, quem ut æquiorem delegi judicem hujus causæ. Indignandi causæ sunt hujusmodi: Videbar in epistolis alicubi nescio quid ostentare spei, si liceret, & si daretur ocium, me non defuturum tranquillitati rei *Christianæ*, & dignitati Sedis Apostolicæ. Quid hæc promissio facit adversus *Lutherum*? Sed fingant me scripsisse, nescio quid, adversus illum, quod adhuc sane verum non est, quum totus orbis ultro acuat stylum in illum; cur uni mihi indignentur, si me commoveam jussus ab his, quibus vix tutum est non obsequi? Sed illud mihi concedet, opinor, judex meus, *Lutherum* non esse tam perverse iniquum, ut quum ipse sibi permittat, non solum ab omnibus Ecclesiæ doctoribus dissentire, verum etiam à Conciliorum decretis, indignetur, si quis alicubi ab ipso dissentiat: seque læsum existimet, si quis à convitiis temperans, sacrarum Literarum testimoniis, quibus ille tribuit plurimum, ac solidis rationibus inquirat veritatem. Nam huc ipse provocat omnes, nec alio provocat *Romanus* Pontifex, quam ut *Lutherus* solidis rationibus, ac Sacræ Scripturæ testimoniis coarguatur. Proinde non erat æquum minitari, prius quam vidissent qua ratione, quaque moderatione scripsissem. Irritabat autem multos ridicula suspicio, quæ persuaserat libellum, quem Rex *Anglorum* scripserat adversus *Lutherum*, meo *Marte* compositum esse; cæterum titulum Regis additum, quo magis gravaretur *Lutherus*. Et hac de re tam stulta scribebant ad me serio magni Principes, & amici docti, conantes expiscari veri professionem. Quod si vicisset stultissima suspicio, videlicet in meum caput iisdem leporibus lusisset *Lutherus*, quibus nunc ludit in Regem. At ego interim annis aliquot non videram *Britanniam*: & quum *Caletii* salutarem Regem innumeris aulicis præsentibus, ne cogitabatur quidem de scribendo adversus *Lutherum*, sed potius de componendo dissidio. Nondum enim exierat Captivitas *Babylonica*. Porro, libellum non prius rescivi scriptum esse, quam vidi excusum, idque *Brugis*, quum illic Card. *Eboracensis* ageret de rebus componendis inter Cæsarem & *Gallum*. Obsidebam ostium R. Card. fabulans inter illius Proceres, & exspectans ut ad primam occasionem illum salutarem. Tandem prodit *Marinus Caracciola*, Nuncius Apostolicus, libellum manu gestans. Rogo num liceat aperire. Annuit. Lego titulum duntaxat, & quod Rex in ima margine primæ paginæ suapte manu subscripserat: ac quoniam tum non licebat pluribus, arridens reddo librum. Invideo, inquam, *Luthero* talem adversarium. Ille primum ringebatur magis quam ridebat. Ubi sententiam eandem dilucidius expressissem, respondit: Et ego gratulor *Rom.* Pontifici talem defensorem. Interea quum mihi quoque libellus esset certo ac sæpenumero promissus, nescio quo casu non redditus est: suspicor ob abitum Card. opinione celeriorem. Est enim & hoc regium. Erat tamen destinatus libellus, quem Rex suapte manu notaverat, pro *D. Erasmo*. Is missus mense Augusto, anno, juxta *Romanam* supputationem, millesimo quingentesimo vicesimo primo; redditus est *Basileæ*, mense Februario, anno millesimo quingentesimo vicesimo secundo: nec unquam mihi licuit legere libellum regium, nisi ex editione miserabili *Argentinensi*; eoque perlecto, mox perlegi & *Lutheri* responsionem. Tantum mihi constat de libello, nec præterea pilus ullus. Nec unquam olfacere potui, si cujus opera Rex illic adju-

An. 1523. adjutus esset. Plane phrasis ipsius est, & ingenium habet ad omnia felix & expeditum: & tamen si quid voluisset uti doctorum auxiliis, habet aulam differtam viris disertis & eruditis. Cæterum in epistola quid aliud laudavi, quam animum Regis? aut quid aliud laudare poteram, non lecto libro? Hic exspecto sententiam mei *Lutherani*, an æquum sit, hujus suspicionis tam inane somnium mihi obesse apud viros Euangelicos. Audi nunc aliud crimen: Impingitur mihi, quod ante quatuor annos non discesserim è proscenio, dicens, *Valete & plaudite:* nimirum mea gloria, meoque præmio contentus, quod linguas consecrarim Theologiæ, quod sophisticas ranas è scholis profligarim, quod contemptis ceremoniis ad fontes sacræ Scripturæ sim adhortatus: hic certe plus laudis mihi tribuunt quam ego agnosco. Sed ex hoc proscenio discedere non licet, nisi choragus ille noster jusserit. Et tamen sic hactenus ago fabulam, ut illa sublimia *Rosciis* & *Æsopis* relinquam: denique comœdum esse mihi magis libet, quam tragœdum. Ex voce, *lateribus*, arte meipsum metior. Sed obstas, inquiunt, reliquum fabulæ peracturis. Audiamus igitur & hæc crimina. *Romanam*, inquiunt, Ecclesiam adhuc magnificat & agnoscit. *Romanum* Pontificem adhuc coli jubet. Scribit neminem bonum unquam subtraxisse sese hujus regno. Hæc, aliaque permulta sunt in illorum literis. De regno nusquam memini. Alicubi scripsi, pios omnes ubique favere dignitati Pontificis. Quis autem non faveat ejus dignitati, qui virtutibus Euangelicis *Christum* nobis repræsentet? Et hoc addo, *quoties aliquid tribuo dignitati Pontificis.* Nemo vero nescit quibus in rebus sita sit vera dignitas *Romani* Pontificis: nec hoc uno in loco declaratum est in lucubrationibus meis. Ego vero doctus ex Euangelicis & Apostolicis literis, etiam ethnicis Principibus aliquid tribuendum esse didici, nisi palam impia jubeant. Ad hanc regulam nullius Episcopi dignitatem contemnendam esse censeo. An non impium est contemnere bonum Episcopum? Sed depingunt quem velint contemni. Et quis est, inquiunt, *Romanus* Pontifex, an non exustor Euangelii, inimicus Dei, seductor totius *Christiani* populi? Si de tali Pontifice loquuntur, à me nullus unquam probatus est. Et tamen si quis talis esset, non est meum illos de solio præcipitare. Vivit adhuc *Christus*, & habet in manu flagellum, quibus tales exturbet è templo. Sed non est spes, inquiunt, sequuturum meliorem *Leone*. Primum, ego non sum judex *Leonis:* habet ille suum Judicem, cui stat aut cadit. Si præcesserunt tot boni, cur non est spes aliquem posse sequi priscis illis adsimilem? Nam de hoc nihil pronuncio, ne cui videar assentari. *Christus* ipse per impium Pontificem adjuratus respondit, nec prorsus obticuit à *Pilato* jussus loqui. *Paulus* quomodo agit causam apud *Festum*, *Felicem* & *Agrippam*, videlicet appellat tyrannos, mancipia diaboli, servos peccati, hostes Dei, mox æternis ignibus addicendos? Nunc vide quid isti responderint, civilitatem meam excusantibus. Sic, inquit, diceret *Erasmus*, Antichristus es Papa: seductores estis Episcopi: *Romana* Sedes vestra abominabilis est Deo: aliaque in hanc sententiam multa, his etiam odiosiora. Non probant *Erasmi* civilitatem, nisi prius hæc præfati, tam videlicet Euangelice. Primum, illud quæram ex meo judice, an putet æquas hujusmodi leges, quas mihi præscribit: deinde, an putet utiles negotio *Lutherano*. Si hæc scriberem in bonos Pontifices, nonne videar injurius? Si in malos sic debaccharer, quid aliud quam irritarem crabrones in meum multorumque malum? Superest adhuc unum crimen omnium maximum; in *Paraphrasi*, qua explico nonum caput Apostoli *Pauli ad Romanos*, tribuo minimum quiddam libero arbitrio, videlicet sequutus *Origenem* & *Hieronymum*. Principio quum *Paraphrasis* sit commentarii genus, quum profitear me in plerisque sequi probatos ac priscos interpretes, quid admissum est piaculi, si sequor alicubi *Origenem* & *Hieronymum*, Auctores, ut arbitror, in sacris Literis non adspernandos? Atque id factum est antequam *Lutherus* prodidisset dogma suum, sive *Wicleviticum*. Quicquid facimus sive boni sive mali, esse necessitatis absolutæ. Nam mea *Paraphrasis* excusa est *Lovanii*, anno millesimo quingentesimo decimo septimo; & aliquot mensibus erat *Antuerpiæ* scripta, prius quam excuderetur. Atque interim quidam appellatur *totus Erasmianus*, quod *De libero arbitrio* mecum sentiat, & à *Luthero* dissentiat: sed tamen huic datur venia, quod juvenis bonæ spei brevi sit aliter sensurus. Hic rursus appello meum æquum judicem, quum hoc scripserim ante proditum *Lutheri* dogma, quum idem sentiant omnes Theologi, tum veteres, tum recentes, *Origenes*, *Hieronymus*, *Chrysostomus*, *Hilarius*, *Arnobius*, *Scotus*, *Thomas*, cur ego, velut auctor hujus sententiæ, vocor in jus? & cur qui dissentit à *Luthero* vocatur *Erasmianus* potius quam *Hilarianus*, aut *Hieronymianus*? præsertim quum eam quæstionem non susceperim pertractandam in *Paraphrasi*, sed obiter transilierim, quemadmodum fecit ipse *Paulus*, qui non dignatur illic respondere percunctatori improbo? & tamen vide, lector, quanto minus illic tribuam libero arbitrio, quam tribuant vel veteres, vel recentiorum scholæ. Suspicor enim hæc esse verba, quibus offenduntur ex capite nono. Quum enim proposuissem improbam quæstionem objectam Deo, quæ conatur illi impingere injustitiam; *imo*, inquam, *nonnihil est in voluntate conatuque situm: licet hoc ita sit exiguum, ut ad Dei gratuitam beneficentiam nihil esse videatur.* Nemo damnatur, nisi sua culpa: nemo servatur, nisi Dei beneficio. Eo dignatur quos vult, sed ita, ut sit de quo gratias agas, non sit quod queraris. Hæc in *Paraphrasi*. Videbam hinc *Scyllæ* periculum illiciens ad fiduciam operum, quam ego pestem religionis maximam esse fateor. Illinc videbam *Charybdim*, malum etiam formidabilius, quo nunc non pauci tenentur, dicentes, Obsequemur animo nostro; sive torquemus nosipsos, sive indulgemus animo, tamen eveniet quod semel statuit Deus. Itaque sermonem meum moderatus sum, ut minimum quiddam tribuerem libero arbitrio, ne fenestram aperirem tam capitali socordiæ, ut abjecto omni conatu vitæ melioris, quod suo animo collubitum fuerit quisque faceret: & tamen hæc scribebam, ignarus fuisse quenquam, qui funditus tolleret omnem liberi arbitrii vim; quod dogma, etiamsi mihi constaret esse verum, nolim tamen nudis verbis in vulgus serere. Nunc quis nescit de Fato disputatum inter Philosophos, ante *Christum* natum? & hinc ad nos venerunt quæstiones inexplicabiles, *De præscientia*, *De prædestinatione Dei*, *De libero hominis arbitrio*, *De futuris contingentibus:* in quibus arbitror optimum esse, non admodum anxie versari, quando abyssus est imperv estigabilis. Malim ea inculcare, quæ nos hortantur ad modis omnibus conandum optima: nihil tamen interim nobis arrogantes, etiamsi quid esse nostrum possit, sed totum judicium deferentes *Christo*, cum bona fiducia de illius benignitate potissimum concepta. Pronunciet hic igitur meus ille judex, an mihi, velut auctori, debeat imputari, quod nemo veterum ac recentium non dixit? An æquum sit mecum hac de re litigare, cum potius agendum sit cum tot hujus sententiæ auctoribus, qui rem ex professo tractant, quum ego obiter in *Paraphrasi* paucis attigerim? Fieri potest, ut quoniam non satis teneo omnia *Lutheri* dogmata, imprudens & in alium quempiam lapidem impingam: quod si contingat, num protinus in me frement illius amici? Tot sunt ubique qui magnis clamoribus, qui libris editis in *Lutheri* doctrinam destomachantur: & mihi uni hiscere non licebit, si quid parum arrideat? Saltem hoc concedant homini, ut vere scribunt, meticuloso, parum erudito, nullius in hoc rerum genere judicii, ut tot probatorum virorum judiciis subscribat alicubi, & in tumultu tam periculoso tacitus in eorum discedat sententiam, quorum auctoritatem tot seculis se-

An. 1523. sequutus est orbis *Christianus*. Si quis *Erasmum* non potest amare ut *Christianum* infirmum, sumat in cum quem volet affectum: ego alius quam sum esse non possum. Si cui *Christus* impartiit grandiora dona Spiritus, & sibi fidit, utatur in *Christi* gloriam. Mihi magis interim cordi est humiliora sectari, modo tutiora. Non possum non exsecrari dissidium: non possum non amare pacem & concordiam. Video quanta sit in rebus etiam humanis obscuritas: video quanto facilius excitetur tumultus, quam sedatur: & didici quot sint artes satanæ; nec meo ipsius spiritui ausim per omnia fidere: tantum abest, ut de alieno spiritu possim certo pronunciare. Cupiam omnes in hoc conniti, ut victore *Christo* coeat inter omnes Euangelica concordia, & excluso tumultu veris rationibus consulatur hinc sacerdotum dignitati, hinc populi libertati, quem Dominus *Jesus* liberum esse voluit. Huc euntibus pro sua virili non deerit *Erasmus*. Cæterum si cui magis placet omnia miscere, me certe nec ducem habebit, nec comitem. Prætexunt energiam Spiritus. Saltent igitur bonis avibus inter Prophetas, quos afflavit Spiritus Domini. Me nondum corripuit iste Spiritus: ubi corripuerit, fortasse dicar & ipse *Saul* inter Prophetas. Non dubito quin jamdudum dicas, Quorsum ista tam multa, tam putida? Nimirum huc, ne posthac talibus rumusculis vel tantillum commovearis, etiamsi nullus accurrat *Hilarius*, qui te exhilaret, animumque reddat. Utrique viduæ cæterisque amicis multam ex me salutem annunciabis. Simul atque se remiserit hyems provolabimus è nido. Quonam, inquies? Ad vos, si pacis affulserit serenitas. Sin minus, illuc ubicunque fuerit paratior salutaris vini copia. Nam *Roma* pestis odiose ludit, nec minus sævit *Lutetia*. Bene vale, vir optime. *Basilea* 1. Feb. Anno à *Christo* nato 1523.

EPISTOLA DCLI.

Ferdinandus, Dei gratia Princeps & Infans Hispaniarum, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, &c. Imperialis locum tenens generalis, Erasmo Roterodamo *S. D.*

HONORABILIS *ac erudite sincere nobis dilecte. Accepimus literas tuas ex* Basilea, *quibus, quæ ad nos de laudabili opere* Paraphrasis in Joannem, *à te composito, scripsisti, intelleximus, eaque nobis gratissima, & summæ jucunditati fuere. Et cupimus ac affectuose te hortamur, in ejusmodi dignis, & maximis laudibus, & præconiis extollendis laboribus, & vigiliis perseveres & persistas, illamque* Paraphrasim *impressioni ad communem doctorum & proborum utilitatem & commodum, quamprimum per ocium licuerit, exhibere cures, & unam ad nos transmittere: quod erga te, ubi occasio se obtulerit, omni benignitate & clementia nostra, in quibuscunque poterimus, recognoscere & rependere studebimus, & meritorum ac vigiliarum tuarum immemores non erimus. Datum in civitate Imperiali* Nuremberga 15. *Februarii, Anno* 1523.

EPISTOLA DCLII.

Stanislao Turzoni, Episcopo Olomucensi, Erasmus Roterodamus S. D.

ORNATISSIME Præsul. Quo jucundior nobis fuit *Velii* doctissimi simul & humanissimi viri consuetudo, fuit autem jucundissima, hoc abitus illius est molestior. Non erat quod magnopere referret scribere: noluimus tamen hominem absque nostris literis abire, quibus testificaremur animum ad omnia paratissimum officia, quæ humilis sed devotus cliens debet optimo optimeque merito patrono. Hybernis mensibus pestilens quædam pituita me graviter affixit dies complures, moxque ex intervallo repetitum gravius etiam atque diutius habuit. Sub Quadragesimæ tempus jam firmiusculum calculus renum subito dejecit. Hujus nimirum corpusculi domicilium, nunc hac nunc illac collabens, admonet inquilinum suum, propediem fore emigrandum; quod mihi propemodum etiam optabile duco, quum videam hujus seculi tragœdias, quas nobis quorundam excitat contentio, dum alteri nescio quibus consiliis asserere conantur Euangelicam libertatem, alteri regnum suum validioribus etiam præsidiis stabiliunt. Equidem videre mihi videor quibus modis absque tumultu consuli possit religioni *Christianæ*. Verum, ad eam fabulam opus esset Principibus, qui sincero pectore faverent commodis publicis, & gloriæ summi Principis *Jesu Christi*, ante cujus tribunal sistendi sunt omnes quamlibet potentes Monarchæ. Ego cum nullo *Lutheranorum* unquam ullum fœdus inire sustinui, sed semper eos revocavi ad consilia moderatiora, nimirum metuens ne res in seditionem exiret. Et tamen sunt qui me impudentissime etiam in aula Cæsaris traduxerint ut *Lutheranum*. Hic fremunt in me *Lutherani*, quod ab eo dissentiam, meumque nomen in publicis professionibus suis lacerant, libellos insuper dentatos minitantur. Itaque utrique parti sum hæreticus. Exiit *Novum Testamentum* jam tertio à me recognitum & locupletatum. Exiit *Paraphrasis* nova *in Euangelium Matthæi*, cum cæteris in omnes *Epistolas Pauli*. Urgent complures, maxime Principes, ut scribam adversus *Lutherum*. Ego, si liceat, pugnare malim adversus mundum pro gloria *Christi*. *Luthero* non defuturi sunt antagonistæ. Bene valeat tua celsitudo. *Basilea* 21. Martii, Anno 1523.

EPISTOLA DCLIII.

Erasmus Roterodamus Petro Barbirio, Adriani Pontificis à Sacris, S. D.

PULCHRE nobis depingis sanctissimum Pontificis animum. Eam epistolæ partem, mi *Barbiri*, magna sane cum animi voluptate legi. Edam brevi cohortatiunculam ab his impiis contentionibus ad *Christianam* concordiam. In ea sic exprimam pium & sincerum Pontificis propositum, ut sperem eam commendationem ad negotium conficiendum non mediocre momentum habituram, præsertim si *Germani* senserint ejus animum non abhorrere à submovendis his, quæ gravant etiam pios homines, quæ illaqueant conscientias omnium ob quæstum paucorum. Denique si senserint eum nec in *Lutherum* fore judicem inclementem. Nam quæ *Lutherus* scribit de tyrannide, avaritia, turpitudine *Romanæ* Curiæ, utinam, mi *Barbiri*, essent falsa. Ego adhuc misere metuo ne res exeat in tumultum. Prætexitur Euangelica libertas, verum non omnes eodem spectant. Sunt qui hoc fuco quærunt insanam licentiam serviendi carnis affectibus. Sunt rursus qui invident opibus sacerdotum, & sunt, qui ut sua fortiter profundunt, vino, scortis & alea, ita rapinis inhiant alienorum. Sunt denique, quorum res in eo statu sunt, ut tranquillitas illis tuta non sit. Sunt in his tamen aliqui, qui cuperent absque tumultu, si fieri possit, corrigi, quæ in Ecclesiam parum utiliter irrepserunt. Rebus itaque confusis, ut solet in incendio, quisque rapiet quod affectarat. In primis igitur cavendum, ne tumultus semel exoriatur, quod audio factum *Erphordiæ*, ubi singulis diebus occiduntur aliqui. Apud nos, tametsi stulta inclementia *Egmondani* & illius collegæ, quidam indigne tractati sunt, tamen gaudeo nondum ventum ad manus, alioqui finem nescit mutua laniena. *Cornelius Hoen*, vir optimus, ut audio, fuerat restitutus per aulam, eum arte retraxerant in arcem quandam: ibi convicissent illum hæreseos, (nam hic *Egmondanus* felicius argumentatur quam in scholis) verum illico liberatus est per *Hollandiæ* Proceres. Hic hæreticus erat, quod ausus sit cum *Egmondano* disputare. *Cornelius* restitutus est, sed diu passus indigna: nunc demum restitutus est & *Nicolaus* noster vir integerrimus. Nec dubito quin his succurrerit Pontificis æquitas; rectius tamen factura, si ta-

An. 1523. tales, qui suis moribus, cunctis & bonis & malis invisi sunt, exarmaret, præsertim in tam arduo negotio. Quæso te, *Carmelitam* istum tanta armare auctoritate, quid aliud erat quam furioso tradere gladium? Ego constanter sic me geram, ut exitus declaraturus sit, me nihil aliud spectare, quam *Christi* gloriam, & publicam utilitatem. Nuper quoniam oblatus erat Præpositus quidam, Canonicus apud divum *Donatianum Brugis*, homo certus, sed mox abiturus, scripsi plus quam ex tempore Pontifici, satis libere & haud scio an temere, certe animo sincero. Vix erat ocium relegendi quod scripsissem. Bona spes est illius humanitatem boni consulturam hanc simplicis animi fiduciam. Hic mihi visus est parum certus, unde paucioribus ago, plura scripturus ubi contigerit cui tuto possimus fidere. Bene vale, vir optime. *Basileæ* 17. Aprilis, Anno 1523.

EPISTOLA DCLIV.

Vives Erasmo.

DE *ratione ne fallatur* Frobenius, *res sic habet:* Franciscus *dederat, antequam liber exiret*, XX. *aureos florenos, sub finem Januarii dedit sex; hanc summam ipse accepi, tum & tres libros: ajebat jussum esse à* Frobenio *dare mihi* XXXII. *florenos aureos, sed ex his detraxisse octo, qui debebantur tibi. Quæ ille de me ac meo nomine ad vos scripsit, nihil me moverunt: nemo magis est, si qua est fides, imperitiæ meæ conscius meipso, nec minus dissimulator; idcirco leviter angor gloriam non contingere, cum non meruisse sciam. Ita velim mihi propitium* Christum, *ut credo assecutum me nominis opinionem meritis majorem, & tam immodice favere mihi famam sæpenumero admiror. Itaque quod ille dixit, non ægre fero, cum in hac parte felicius succedat, quam optare me par est, incorruptius mea æstimantem. Quid, quod si maxima mihimet ipse de me persuasissem, & me optimos ac doctissimos libros scribere arbitrarer, non ignoro tamen peculiarem genii favorem esse, à quo vita monumentis literariis inspiratur: & fortunam esse, quæ rebus precium & æternitatem donet; nosque consilia præstare, non eventa: ideo sapientis esse, postquam quæ in manu sua sita sunt, quam possit industrie ac diligenter disposuerit, fortuitis æquabilem se præbere: siquidem aliud in vita præstandum non est bono viro, præter culpam. Hæc quidem me consolarentur, si in vera eruditione ac sapientia obscurus essem: nunc autem & clarior sum, quam plerunque vellem, ne meam à rebus omnibus inopiam tam multi spectarent, ac scirent: & imperitiam meam tantam esse video, ut illam profiteri præ pudore cogor, ut quod alii deprehensuri sunt, ipse minore culpa præ me feram. Scripsi tamen primum ætatis calore impulsus, deinde quia tenet insanabile multos scribendi cacoethes: sed meum sanabo, ut spero; nam simul ut primum emisero librum, quem his diebus ad Reginam* Angliæ *composui, in longas me abdam ferias, & ocium innoxium; tum quod hoc ad pinguem vitam beatamque compendiosius, tum ne me toties voce prodam mea, velut sorex, & lacessam fortunæ atque existimationis aleam: postremo, quod, ut* Appius *consulebat, satius est cessare, quam nihil agere. Tum nemini facessam negotium ex istis, qui nomina nostra quæstibus suis metiuntur & censent. Et hæc quidem ut maxime verum* Franciscus *scripserit. Nam an ita sit, tempus, ut spero, declarabit, & potest* Frobenius *ab* Hilario *sciscitari: De* Augustino *scio illum vendidisse plurima exemplaria, & ipse novi qui emerint: qui vero de* Londino *audet tam impudenter mentiri? Ubi ipse fassus mihi est se paucis diebus supra triginta* Augustini *exemplaria distraxisse, certe* Lupsetus *negabat se in* Anglia *vidisse* Augustinum *ullum meum venalem: in eadem* Anglia *supra quadringenta mea* Somnia *affirmavit mihi vendidisse se. Forsan non vendibile putat nomen, quod confert cum tuo aut* Budæi. *Quid? nusquamne est hic alius, quem socium sibi* Frobenius *adjungat? O miseram ingeniorum gloriam, si aliter constatura non est, nisi ejusmodi nebulonibus libuerit! Ego vero & gloriæ jam nunc & studiis omnibus renuncio, si hac necessario eundum sit. Pudet literariæ conditionis, si exiturus liber non sit, nisi illiteratorum avaritiæ approbetur: ut* Kemponum *&* Brechtorum *&* Torrentinorum *plena sint omnia!* Ciceronem *vix unus habeat. Nunquam Deus immortalis tam inique cum studiis egerit, ut aliter exserere se nequeant, nisi per* N. *quæstum: quem ego puto in me esse inclementiorem, quod cum* Antuerpiæ *me aliquot dies latitando elusisset, nescio cujus pecuniæ, quæ de ratione superarat, gratia, dixi ministris illius, defessum esse jam me perferendis ipsius præstigiis & elusionibus, quibus me tam impudenter ludificaretur. Valeat gloria, si tantam importat servitutem, ut unicum verbum loqui libere non sinat, cum ii, qui gloriam non sectantur, dicant quicquid libet. Vellem scripsisses, an sit* Frobenius *illa Opuscula impressurus; alioqui significa per primas literas; mittemus alio. Neque vero tam me immodice ipse amo, ut cum damno* Frobenii *velim ex ejus officina prodire quicquam meum: non est sic ille de me meritus; itaque ne putet me sibi iratum fore, si mea non ediderit, faciat quod maxime in rem suam esse credet. Sed nimio plura de nugis, & de te. De titulo: ego vero sexcentos commisero in scribendo solœcismos bene adultos, etiam* Egmondano *ridiculos, modo ne* βασιλεὺς *unum in dando: non tam misere Grammaticos metuo.* Romæ *non dubito quin sis omnia reperturus commota & turbata, præsertim* Rhodo *capta. De* Turca *timent omnes, ne impetum convertat in* Siciliam *&* Italiam. *De* Budæi *munere non tam lætum est, quam de valetudine ejus triste; ad illum his diebus scripsi. Quum hæc scripsissem, factis literis amicorum certior, Opuscula mea non esse à* Frobenio *excusa, &* N. *dicere te auctore rejectum à* Frobenio *librum, qua de re scripturum te mihi per famulum, quem paucis diebus huc mittes; & quanquam non magni tua refert, quid ipse de hoc facto credam: tamen, si qua est mihi apud te fides, velim existimes me illud non credere, non & si quis dixisset spectatissimæ fidei, quanto minus à* N. *profectum: tantum adjeci, ut scires* N. *nondum mutasse mores. Si dicam me non aliquantum doluisse, mentiar; sed minus forsan quam alii ejusmodi rebus soleant. Ex tuis literis aliqua erat spes; nam scribebas* Frobenium *libentius mea impressurum, si* N. *acciperet societatem, quasi subsignificares impressurum: nunc intelligo, nec me, nec mea esse tanti, ut in tanta librorum varietate locus sit tam exiguo libro ullus, nisi ad primam præconis vocem vendatur: & si illum vendibiliorem fecisset* Frobenii *officina, ut* Somnium *fecit, & in* Germania *tam lata tamque diserta * studiosis, in qua quid non distrahitur? Opuscula quædam mea curavit istic* Beatus *edi, quorum ne unum quidem exemplar hic vidimus. Equidem falsum me opinione comperio. Nam qui ut me non in orchestra sedere sciebam, sic ad quatuordecim adscendisse jam vel arbitrabar, vel cupiebam, nunc in plebejis de postremis me esse sentio. O quam vere census distinguuntur ordines, etiam hujus civitatis! Hem huccine reciderunt illa tam magnifica,* Clarissimus & undiquaque doctissimus. *Sed hæc quoque viderit fors: cum qua qui nimium habent negotii, hi demum fœlicissimi sunt. Ego nulla ratione subtrahere me potui* Hispanico *itineri, quod puto me cras aut perendie ingressurum; quod velit* Christus *mihi prospere succedere: per* Britanniam *proficiscar, & ibi, & in patria, amici in te hominis officium præstabo.* Christum *precor ut te servet diutissime incolumem, & lætum: ubicunque fuero, illinc te de meis rebus certiorem faciam. Vale, mi præceptor, & memineris semper amicitiæ nostræ: meque* Christo, *cui tam gnaviter servis, commenda.* Beatum *saluta mihi, &* Frobenium. Brugis 10. *Maji, Anno* 1523.

* *Differta* videtur legendum.

EPI-

An. 1523.

EPISTOLA DCLV.

DE RATIONE VERAE THEOLOGIAE.

Rever. in Christo Patri, ac D. D. Alberto S. R. E. Titulo S. Chrysogoni Cardinali Moguntinensi, ac Magdeburg. Archiepiscopo, Principi Electori, Primati, &c. Administratori Halberstadiensi, Marchioni Brandeburgensi, *Erasmus Roterodamus* S. D.

An. 1523. *QVOD *Paulus* Apostolus non improbat quidem nuptias, verum denunciat fore, ut qui sese involverint matrimonio, habituri sint afflictionem juxta carnem, videlicet eas sollicitudines subindicans, quas parentes sumere coguntur in gignendis, alendis, educandis, elocandis, provehendisque liberis, mihi videtur ad nos quoque pertinere, qui tametsi corpore steriles, tamen subinde pro liberis aliquid librorum gignimus, nisi quod nostra conditio videri potest haud paulo durior. Siquidem illis nihil aliud denunciat *Paulus* quam afflictionem carnis. Nos duplex sequitur afflictio carnis & spiritus. Neque enim hæc facimus mediocri dispendio, tum rei, tum valetudinis, quanquam hæc quidem quota portio sunt, si ad animi curas expendantur? Proinde non solum hoc nomine miserior est conditio scribentium, quam gignentium, quod duplici sarcina gravatur, verum quod in utroque genere nostra præponderant incommoda. Quanto facilius est mulieri concipere fœtum, quam nobis idoneum argumentum? Quanto minore periculo illa enititur, quam nos edimus? Quod si quæ parit infeliciter, hoc est, fœtum mutilum, aut alioqui monstrosum, vulgus non puerperæ imputat, sed vel astris, vel vitio corporis, vel casui, vel Deo. Si quid in ingenii nostri fœtibus vitii conspicitur, nulla venia est, nobis solis imputatur, qui genuimus, & ob fœtum vocamur in capitis periculum. Adde quod mulier ob eundem partum, non nisi semel experitur *Lucinæ* nixus, nos toties eundem fœtum parturire cogimur. Ac mihi sane evenit plerunque (nam de cæteris non pronuncio) quod puerperis solet, quæ dum præpropere matres esse student, aborsu fœtum immaturum ejiciunt; vel potius, quod nonnullis animantibus, quæ quoniam informes massas edunt, coguntur diu lambendo fingere quod pepererunt, quo quidem in genere sunt ursi. Hoc vitii sic mihi video cum nonnullis esse commune, ut tamen ipse culpam meam hic insigniter agnoscam. Sic sum, ferre gestandi tædia non possum. Ita fit, ut dum celerius studeo liberari à labore, sæpius idem labor sit devorandus. Adde his, quod qui gignunt corpore, puellam unam uni gignunt sponso. Quæ si nacta sit cui placeat, non refert, quam placeat cæteris. Nos populo gignimus, hoc est, belluæ multorum capitum, cujus oculis quum diversa placeant, ne fieri quidem potest, ut per omnia placeas, etiamsi gignas, quod suapte natura formosissimum sit. Huic tam moroso proco nobis serviendum est. Quod his sane temporibus longe difficillimum est, in quibus sic variant hominum studia, ut quod uni parti blandiatur, necesse est ut alteri vehementer displiceat. Ac sæpe fit, ut non aliam ob causam displiceat, aut placeat liber, nisi quod displicet, aut placet Auctor. Quin & illud accedit nobis incommodi, quod cum proci soleant ambire favorem parentum, nobis exambiendus sit favor multitudinis, cujus utilitati nostro victu servimus; hac in parte aliquanto infeliciores histrionibus, (satis enim de puerperis dictum arbitror) qui cum mercede conducti saltent, nemo tamen unquam habuit theatrum tam morosum aut iniquum, ut lapidetur actor, si parum feliciter cesserit actio. Extrema calamitas est exsibilari atque explodi è proscenio. Nobis capitis nostri periculo peragitur fabula, idque nostro etiam sumptu. Scio, dicet jamdudum tua Celsitudo, Ohe! satis jam parabolarum, rem paucis expedi. Faciam: Jam anni

A complures sunt, quod hunc libellum, *De ratione Theologiæ*, rudem adhuc emiserim, sic ut commentarius verius esset quam liber. Quum autem sic etiam incultus inveniret procos, quibus placeret, addidi cultus nonnihil, & adjecto tui nominis lenocinio, velut dote quadam eandem filiam rursus elocavi. Id quum semel atque iterum factum, tuo, ni fallor, genio satis feliciter cesserit, hoc demum Anno 1523. revocavi sub manus, ac tantum impensum est operæ, ut jam propemodum inter libros numerari possit. Quanquam quod legitur, quod teritur manibus studiosorum, id totum tui genii esse duco. Quod si quibus displicet, horum temporum fatis imputo, in quibus sic ardent hinc atque hinc contraria B studia, ut nihil scribi possit tam insulse, aut etiam impie, quin inveniat, qui pollice faveat: rursus nihil tam feliciter, aut circumspecte, ut remedium sit adversus sycophantæ morsus. Fuit hoc infelicitatis meæ, ut mea senectus in hoc seculum inciderit. Orandus est Dominus *Jesus*, ut, qui solus id potest suo Spiritu, animos *Christiani* populi vertat in amorem pacis & concordiæ. Etenim quam diu spiritu nostro tumultuabimur, quo magis adnitemur nosmet explicare, tanto magis involvemur. Quam aliis arrideat hoc seculum, nescio, mihi certe magnopere displicet. Sic fervent partium studia, ut non possit esse sincerum judicium. Jurgiorum & rixarum plena sunt omnia. Penitus sublata est illa C libertas ac suavitas studiorum, imo neglectis bonis Auctoribus, nihil placet, nisi quod seditionem sapit. Interim quanta clades concordiæ *Christianæ*. Quam vix usquam reperias sinceram illam ac simplicem amicitiam non aliquo fermento vitiatam? Conjuratos reperias, amicos nequaquam. Quid autem est nostra religio, si tollis pacem? Nimirum ea rerum facies erit, quasi si tollas solem è mundo. Malim ego vel olitor esse tranquillitate *Christiana* fruens, ac spiritus Euangelici simplicitate gaudens, quam terque quaterque maximus Theologus, hujusmodi dissidiis involutus. Ego certe quod ad me pertinet, hoc ago totis viribus, ut hoc fermentum ex intimis animi mei fibris revellam, meD que restituam simplicitati, tranquillitatique spiritus Euangelici, meque componam in eum habitum mentis, quo bona cum fiducia comparere possim apud tribunal *Jesu Christi*, quo fortasse cras, aut perendie sim accersendus. Quanquam omnibus eodem veniendum est, neque cuiquam hæc vita longa potest esse, etiamsi esset certa. Nunc quum incerta sit, sic oportet omnes vivere, quasi eadem nocte sit à nobis anima reposcenda. Lubens autem adhorter omnes, ut seriis studiis pro se quisque agat quod ago. Gradus aliquis fuerit ad sarciendam concordiam, si quisque sincere, ac veluti coram Deo, suum animum expurget à fermento odii, livoris, & contentionis. Simplex oculus nihil spectat niE si gloriam *Christi*. Qui concionantur apud populum, sermonem Euangelicum pure sincereque tractent, nulli quidem assentantes, sed interim, quantum fieri potest, temperantes ab his, quæ spectant ad seditionem magis quam ad ædificationem. Absit adversus proximum, aut etiam iniquum judicium. Sic unusquisque de scriptis alienis pronunciet, ut vellet pronunciari de suis. Cæterum eorum, quæ necessario cogantur omnes credere, definitio contrahatur ad paucissima, quod quidem licebit salva sinceritate professionis *Christianæ*. Reliqua vel prohibeantur inquiri, vel suo cujusque judicio relinquantur. Ea res non solum efficiet, ut posthac exoriantur pauciora dissidia, verum etiam ad id F conducet, ut religio *Christiana* facilius per omnes orbis nationes propagetur. Tum autem corrigantur ea, de quibus jampridem mundus merito queritur. Etenim si judex ille impius in Euangelio *Lucæ* non omnino contempsit interpellationem oppressæ viduæ, quanto minus oportet negligere clamorem eorum, pro quibus san-

An. 1523. guinem suum fudit Dominus *Jesus Christus*? neque enim pro magnatibus tantum mortuus est, & humiles ac pusillos sibi peculiariter habet curæ. Hos omnium primos allegit, per hos ortum ac provectum est regnum Euangelicum. Hæc fient etiam absque tumultu, si Monarcharum ac Principum auctoritas, semotis interim humanis affectibus, toto pectore servierit utilitati publicæ, & gloriæ Principis omnium *Jesu Christi*, sique submoveantur ab hoc negotio, quos mundus jam nimium diu tulit, suæ gloriæ, sui ventris, suæque tyrannidis negotium agentes, qui regnum suum non putant posse consistere, si populus quicquam habeat vel mentis, vel cerebri. Pulsandus est igitur communibus precibus *Jesus* Opt. Max. ut hanc mentem utriusque status primoribus impartiat, inter quos tu ut præcipuum locum tenes, ita plurimum adjumenti poteris adferre ad restituendam Ecclesiæ tranquillitatem. Quod te gnaviter facturum, atque etiam facere confido. Bene vale. *Basileæ* 1. Junii, Anno 1523.

EPISTOLA DCLVI.

Cutbertus Tonstallus, Londinensis Ecclesiæ Minister, Erasmo Rot. *S. D.*

DICI *non potest, quantopere sum gavisus, lectis tuis literis, præsertim his, quibus tum ad Regem, tum ad Legatum scriptis, his te suspicionibus liberas, quas de libello à* Luthero *in Regem edito, tanquam aliquid inesset tuum, hic subortas esse nonnulli tibi retulerunt: non quod animis hominum tam alte insederat hæc suspicio, ut tuis literis fuerit revellenda: quandoquidem sic totus liber contumeliis scatet, sic singulis pagellis* Lutheranum *virus spirat, ut ex qua officina prodierit ille ipse lectus prodat; verum ea re sum lætatus vehementer, quod ex his intellexi tibi cum* Lutheranis *male convenire, teque à Pontifice Maximo rogatum, ut congrediendi cum* Luthero *provinciam susciperes, jam exoratum prope in procinctu esse. Id quod omnes amici tui magnopere & exspectant & cupiunt, ut cum illo* Proteo, *imo verius* Antheo, *tandem congrediare. Cæterum ex* Luthero, *inquis, &* Lutheranis *male audiam. At non pejus quam Deus ipse, quem ille malitia omnis auctorem facit, dum liberum tollit ab hominibus arbitrium, atque omnia statis necessitatis legibus fieri prorsus contendit, ut liberum cuiquam non sit, si velit bene facere. Et* Christi *causa injecta probra plus tibi laudis nimirum parient, quam omnia omnium quantumvis elaborata encomia, quocirca nihil est, quod eo nomine terreare. Mihi quidem videris hoc patriæ tuæ inprimis debere, quæ nisi quamprimum occurratur, pestilente hac contagione, sese latius sparsura, si nemo obviam prodit, infici periclitatur. Nemo unquam in sacris eruditus Literis eorum, qui hactenus fuerunt, sua ætate perniciosam ortam hæresim vidit, quam non impugnavit. Quo quæso nomine tuus* Hieronymus *celebrior habetur, quam quod hæreses sui temporis acerrime confutavit. Non illum sacri* Moseos *& Prophetarum libri ad* Hebraicam *veritatem restituti, non multiplices commentarii magnis desudati laboribus, clariorem reddiderunt, quam quod adversus* Helvidium, Jovinianum, Luciferianos, Vigilantium, Pelagianos *in arenam sese dedit. Ubi major* Origenis *elucet eruditio, quam contra* Celsum? *Ubi major* Basilii, *quam contra* Eunomium? Cyprianus *dum contra* Demetrianum, Novatianum *&* Novatum *acrius invectus est, quantam laudem retulit? Quanta* Hilario *contigit* Constantium *impugnanti? Quæ vero* Augustinus *contra* Pelagium, *contra* Julianum, *contra* Arianos, *contra* Manichæos, *contra* Gaudentium, *contra* Petilianum, *contra* Faustum, *contra* Fulgentium *scripsit, tantopere illius viri sanctum ardorem exprimunt, ut nesciam, an ejus vel flagrans in Dei Ecclesiam charitas, vel magna in sacris Literis eruditio, ex ullis aliis scriptis sit dilucidior. Porro, quis unquam in Ecclesia paulo eruditior, post ortam novam hæresim reticuit? Ea demum vera militia* Christiana *est, hæreses expugnare. An barbaros in fines nostros irrumpentes, pauxillumque abigentes prædæ, persequi pulchrum putamus: hæreticos de religione atque aris nobiscum decertantes, æquo animo ferimus? quando multo est præclarior de his quam de illis victoria: quod his devictis æternus in cœlis datur triumphus, illis summotis, brevis admodum in hac vita gloriola. Te vero vel maxime movere debet, quod quam multis lucubrationibus in Ecclesiæ utilitatem sumptis, gloriam parasti, præripere tibi* Lutherani *parant, dum in suorum numero falso te recensent. Adde, quod æmuli, si qui sunt, qui tuam corrodunt famam, quando non alio magis nomine tibi nocere possunt, in illam factionem te adscribunt. Quantus autem accedit stimulus? quod* Adrianus *summus Pontifex & tuus conterraneus, & de grege Domini tam sollicitus, tantopere te invitat, ut eam provinciam desumas, ad quam cum illius atque omnium judicio videris inprimis idoneus, tum etiam non rogatus sponte nomen dare debes: cum eas hæreses suppullulare videas, quibus tandem adultis tota ruet Ecclesia. Neque enim una aut altera perniciosa novitas ingeritur: sed ad ingentem* Wiclefitarum *hæreseon catervam nova accedunt arma, nempe convitia, contumeliæ, probra, lingua veneno tincta, ut plane videri possit venenum aspidum sub eorum labiis ebullire. His telis Ecclesiam, quam alia ratione non possunt, expugnare parant. Quæ autem ab Apostolis instituta post* Christum *incarnatum in Ecclesia catholica semper observata sunt, istis universa displicent, traditiones sanctorum Patrum, Ecclesiæ ritus, sacra omnia, in quorum locum quid ipsi statuere velint, nondum inter eos convenit. Omnes namque* Christianos *viros juxta ac fœminas ex æquo sacerdotes esse, Stoica quadam morosophia, contendunt, omnes etiam ex æquo Reges: nam eo tendit libertas illa* Christiana, *quam nullis hominum legibus asserunt obnoxiam. Quo quid aliud, quam anarchiam parant: tametsi* Germaniæ *Principes nondum id persentiunt. Tentatum id aliquando à* Wiclefianis *in hoc regno fuit, coactumque ab his conjuratorum exercitum, commisso prælio, vix tandem regia potestate fusum fugatumque annales nostri testantur.* Lutherus De abroganda Missa, *quam nunquam intellexit, libellum est ausus edere. Quid tandem superest amplius? nisi si de abolendo* Christo *scribere destinavit: nam huc hominis insania tendere videri potest: quandoquidem divam Virginem ab ejus sequacibus jam explosam audimus. Tantane impietas ultra sustinenda est? Per ego te* Christi *tot exhaustos mortali corpore labores; per illum sanguinem, quem in mundi pretium moribundus profudit; per illam gloriam, quam in cœlis decursa hac vita exspectas, te obsecro atque obtestor,* Erasme, *imo vero te orat atque obtestatur Ecclesia, ut cum hac hydra tandem congrediare. Aude tantum, & orbis spondet tibi victoriam. Quantum etenim tibi culpæ non abs re impingi potest, si tuæ patriæ periclitanti, si Ecclesiæ collabenti, quamprimum succursurus non advolas? tantum immortalis gloriæ te manebit, si abs te patria tua conservata religio, si tuis lucubrationibus Ecclesia suffulta erit. Denique, illi ipsi labores, quos in sacris Literis exornandis sumpsisti, non parum te excitare debent: quando quas tu multis sudoribus expolire curasti, fœdis hæresibus ab istis pollutas vides, qui non impoliti sermone cupiunt ipsi videri. Quo fit, ut nitorem in sacris Literis plerisque invisum reddant. Quæ quæso in re melius animam, jam per ætatem sensim deficientem, ponere potes, quam dum* Cerberum *istum, diro latratu in omnes ecclesiasticos ordines insultantem, gladio spiritus abactum in antrum suum coges? Id quod te facturum eo magis confidunt omnes, quod ipse nuper edito libello, exspectationem jam omnium de ea re concitasti. Vale.* Londino 7. *Julii, Anno* 1523.

EPI-

EPISTOLA DCLVII.

Erasmus Rot. Henrico Angliæ Regi S. D.

An. 1523. SERENISSIME Rex, de tuæ Majestatis in me studio *Thomas Morus* mihi scripsit rem longe quidem gratissimam, sed minime novam. Quo magis intelligo mihi totis viribus adnitendum, ut & meritis & votis tuæ Majestatis aliquando satisfaciam. Sunt hic magni rerum motus, vel parturitiones potius, quid pariturae nescio, nec simplex dissidium est. Oblique moliuntur qui favent Cæsari, contra qui *Gallo*. Quin & *Lutherani* videntur novos sumpsisse spiritus; contra, Principes sæviunt. *Christus* det felicem exitum. Venit ad te *Lucas* medicus, æternæ salutis artifex, eum tua Majestas comiter accipiet, meque numerabit inter eos, qui ipsi cupiunt & optant omnia læta feliciaque. Molior aliquid adversus nova dogmata, sed non ausim edere, nisi relicta *Germania*, ne cadam, priusquam descendam in arenam. Bene valeat tua Majestas. *Basileæ* 4. Septemb. Anno 1523.

EPISTOLA DCLVIII.

Erasmus Roterodamus M. Conrado Goclenio S.

QUUM per *Hilarium* exspectem literas tuas, mi *Gocleni*, non est quod nunc magnopere scribam. Ne quid te cruciet aliorum successus, sed exspecta feliciora. Quanquam non video cur istius fortunæ te magnopere pœniteat. De *Vive* miror. Scripsit mihi se cogitare de reditu in *Brabantiam*. Quod si verum est, opinor sexaginta libras propositas esse pro sexaginta Angelatis. Ajunt etiam *Parisiis* exustum esse quendam. Sævit & *Ferdinandus* mire in *Lutheranos*: in ejus aulam *Faber* meus, *Constantiensis* Vicarius, adscitus est ingenti salario. Gratum fuit, quod scripsisti de rebus novis. Non dubito quin *Spongia* jam ad vos perlata sit. *Huttenus* excessit è rebus humanis 29. die Augusti: cujus morte periit magna ex parte meæ *Spongiæ* gratia. Tumultus rerum undique cooriens cogit nos hic adhuc sedere hanc hyemem. Quod si literas nuper à *Roma* allatas maturius accepissem, jam iter ingressus fuissem. Hæc hyems, ut spero, dabit finem malis. *Gallo* male metuo. Faveo Principi meo, sed nullum video finem, si procedat Imperii dilatatio. Ἐγέλασα τουτοῖ Ἀνλωνίου simplicitatem. Venit huc ut emeret libros, deponeret τὸ σχῆμα, denique & τοῦ γαμεῖν, nec habebat obolum. Admoneo te, ne cum hoc inauspicato criminum genere multum habeas commercii. Admonui & olim, ne valde implicareris τῶν Γερμάνων amicitiis; sunt equus *Sejanus*. Bene vale, ac magno animo perage Musarum negotium: fortuna aliunde affulgebit. De *Francisco* rursus admoneo, ne quid rerum mearum illi committas. *Basileæ* 25. Septembris, Anno 1523.

EPISTOLA DCLIX.

Erasmus Bilibaldo suo S. P.

CAPITO scripsit ad me, queri nescio quid *Varenbulium* * ob librum carius emptum à *Compergio*. Jube illum esse bono animo. Efficiam, ut isthuc, quicquid est, bene pensetur. Misi plumbeam imaginem, videlicet ineptiens apud amicum. Cupio scire, de ea quid sit actum. Spero *Fabrum*, *Constantiensem* Vicarium, sic moderaturum auctoritatem suam, ut non prodat *Christum* Pharisæis, Scribis, & Pontificibus. Vellem hos quoque plus sapere in generatione sua. Moneo sedulo, & proficio nonnihil, minus tamen quam vellem. Tu nos amare perge. Nos nostri dissimiles nunquam erimus. Bene vale cum tuis omnibus, vir clarissime. *Basileæ* 21. Novembris, Anno 1523. Resaluta nostrum *Apellem*.

* Is *Vatenbulius* dicitur sup. col. 744. lit. B.

EPISTOLA DCLX.

Erasmus Roterodamus Henrico octavo, Regi Angliæ, S. D.

INVICTISSIME Rex, scio quantum habeat momenti ad conciliandam muneri gratiam, ut in tempore detur, neque me fugit hoc meum munus duplici nomine intempestivum esse, vel quod sero redditur, videlicet posteaquam per omnes orbis regiones sparsum manibus populi teritur; vel quod offertur bellicis rebus occupatissimo. Sed non contigit antehac certus aliquis per quem mature mitterem; & libens totius officii mei gratiam perdidero, si hac jactura liceat redimere Monarcharum inter ipsos concordiam. Nunc in tam atrocibus, tamque diutinis rerum humanarum tumultibus, non modo studiorum me tædet aliquando, verum etiam vitæ. Sed his malis Deus aliquando finem dabit, si nos promereamur. Mitto primam manum libelli *De libero arbitrio*, adversus *Lutherum*. Nondum est absolutum Opus, immo per valetudinem, quæ me ad mortem usque afflixit, & labores, quibus explicabam cætera, quæ erant in manibus, vix tantum potui. Si gustus Operis probabitur Majestati tuæ, cæterisque doctis, absolvemus, & alicubi excudendum curabimus: nam hic, opinor, nullus est typographus, qui ausit excudere, quod verbulo attingat *Lutherum*, contra Pontificem licet scribere quidvis. Hic est præsens *Germaniæ* status. Itaque ut tuto isthuc pervenirent quæ mitto, emandavi rursus famulum proprium ac fidelem, sed Majestati tuæ non ignotum. *Christus* Opt. Max. res tuas bene fortunet, Rex invictissime. *Basileæ*, Anno 1523. An. 1523.

EPISTOLA DCLXI.

Erasmus Roterodamus Christophoro Episcopo Basiliensi S. D.

QUAMVIS præter assiduos studiorum labores, à quibus non ignoras mihi nullas esse ferias, & aliis quibusdam occupationibus distringerer, ut interim ne renovem de valetudine morboque jam nimium familiari veterem querelam, tamen obsequi cupiens tuæ voluntati, cui sic lubens gratificarer, ut nemini mortalium lubentius, percurri verius quam perlegi librum abs te missum. In libello *De statu & officio Episcoporum* fortassis multos offendet & styli simplicitas, & sermonis inelegantia, quandoquidem hoc seculo nihil fere vendibile est, nisi quod & Musarum myrothecia redoleat. Alioqui non caruit ingenio *Cartusianus* ille; & oratio, tametsi non est omnino *Latina*, tamen est dilucida. Cæterum, quod ad alterum libellum attinet, in argumento tam copioso, propterea quod in literis Euangelicis & Apostolicis, in libris Prophetarum, imo in omnibus utriusque Testamenti voluminibus tam multa leguntur de pastoribus, videbatur auctor fuisse jejunus, cujus obscuritas quoque offectura fuerat operis gratiæ, etiamsi materiæ fœcunditatem utcunque tractandi felicitate exæquasset: certe multa, quæ ceu seria repetit ex *Brigidæ* revelationibus, nunc eruditis omnibus risui futura scio. Adeo decrevit hominum credulitas. Libellus Episcopi *Berithensis*, mihi olim cogniti, non est indoctus, sed nimium sapit jura Pontificia, quo nomine nunc certe displiciturum plerisque scio: quanquam & præterea jejunus est, & inelegans. Proinde vix invenietur, qui hæc suo periculo excudat. Quod si tua celsitudo mallet rem agi suo periculo, non foret consultum me præfationem addere Operi, propter varias utriusque partis suspiciones. *Lutherani* fremerent quod rem Papisticam adjuvarem, diversi suspicarentur me taxare voluisse Præsules ac sacerdotes. Utriusque factionis studia sic ardent, ut non optem altius admisceri seditioso negotio. Exspectamus quo se vertat studium & animus hujus Pontificis. Qui si videbitur vere spectare *Christum*, totis viribus adjutabimus, si quid ta-

tamen possum tantulus homuncio. Decrevimus hic adhuc commorari, usque ad Martium: sic enim jubet necessitas, non ociosi tamen interim futuri. Nam, præter alia, divi *Hilarii* libros magnis sudoribus emendavimus, & si vires dabit *Christus*, librum *De ratione concionandi* absolvemus: quem olim à me promissum crebris literis efflagitat optimus Præsul *Joannes Roffensis* Episcopus, per veterem amicitiam nostram, perque constans & & perpetuum suum erga me studium obtestans. Accedent & alia quædam. Illud in literis tuis repetitum, *tuus qui suus non est*, magno animi cum dolore legimus. Suspicor enim celsitudinem tuam adversa valetudine discruciari. Quo nomine mihi quidem es charior, sed malim esses jucundior. Nam recte quidem dicitur *hominum amores nonnunquam malorum societate conciliari*. Cæterum ego majoribus malis dignus sum, tua ista integritas tranquillitatem omnem promerebatur. Verum hæc est lex humanæ conditionis. Velimus, nolimus, marcescit hoc corpusculum, & collabitur hoc domicilium, sed ea res non admodum molesta est tui similibus, ornatissime Præsul, quorum animus ob vitæ sanctimoniam semper floret in *Christo*, cui *Paulus* cupit propius conjungi, & à corporis sarcina liberari. Hæc vita etiamsi maxime bona contingat, tamen ad æternitatem quid aliud est quam momentum? Quamquam alioqui quid habet, cur optari longa debeat, nisi ut diu liceret prodesse quam plurimis? Mitto celsitudini tuæ libellum *Lutheri De quatuordecim spectris*, qui magnopere probatus est, etiam ab his qui doctrinæ illius omnibus modis adversantur. Scripsit enim hunc priusquam res ad hanc rabiem esset progressa. Atque utinam vir ille sic amicorum monitis potuisset ad moderatiora revocari, quemadmodum quorundam odiis efferari. Quod si quid etiam hic insit mali, novit tua prudentia aurum è sterquilinio legere. Novi mores & ingenium hujus Pontificis, etiam domestica consuetudine: nec dubito quin multa sit correcturus in Ecclesiæ moribus: Videlicet dispensationum immodicam licentiam, sacerdotiorum immensam congeriem, præscribet cultum decorum Clericis, palam facinorosos non feret, coget ad frequenter sacrificandum. Atque hæc quidem ut aliquem habent gradum ad speciem religionis, ita nescio an in his sita sit vis veræ pietatis. Habebit omnes dicto audientes propter auctoritatem Cæsaris, cui per omnia geret Pontificatum. Cardinales, etiam hi qui illi male volunt ex animo, dissimulabunt ac ferent, donec regnum *Romanæ* Sedis jam nonnihil labefactum constabiliet. Deinde huic non diu victuro qui succedet, suo rem geret arbitrio. Nec mihi sane placet tolli primatum illius Sedis, sed optarim eam esse illius disciplinam, ut omnibus præluceat ad Euangelicam pietatem enitentibus, quemadmodum aliquot jam seculis palam exemplo suo docuit, quæ *Christi* doctrinæ prorsus adversantur. Bene vale, Præsul optime. *Basileæ*, Anno 1523.

EPISTOLA DCLXII.

Erasmus Rot. Senatui Basiliensi S. D.

Et scio & memini quot quantisque nominibus vobis jam pridem obæratus sim, nobiles ac præstrenui Domini, nec ignoro quam ob facultatum mearum tenuitatem solvendo non sim: tamen facit hoc mihi jam pridem explorata certissimis argumentis vestra singularis humanitas, ut nullis lubentius debeam quam vobis. Nec me deterret à petendo, quod is sim qui non possim ullam referre gratiam, nisi vestra bonitas ad exemplum æterni Numinis sic interpretetur, esse relatum, quod agnoscit, meminit, ac prædicat is qui accipit. Alioqui qui dicere potest, *Referam*, sed cum fœnore, non accipit beneficium, sed fœneratur. Non inficior ex usu Reipublicæ esse, ut legum, scitorum, ac magistratuum auctoritas sit inviolata; sed hic *Benedictus* bibliopola, ut accipio, non ulla contumacia, sed simplici errore prolapsus est in mulctam. Et quod erat hujus causæ caput, duxit mulierculam uxorem. Solet ubique faveri conjugio. Juvenis est tenui re. Erit bona spes dotis, si vestra benignitas mulctam remiserit. Me jam pridem vobis obligatissimum, reddetis obligatiorem, ac mecum alios multos cives vestro non indignos favore, qui me ut *Benedicti* causam agerem hortati sunt, exitum etiam felicem pollicentes, vestra nimirum humanitate freti. Ego nullas beneficii vices possum polliceri, tamen si quis me submonuerit, qua in re queam ordini vestro clarissimo gratificari, sentietis promptam certe voluntatem mihi non defuisse. Precor ut Dominus *Jesus* vos omnes servet incolumes, ac bene fortunet Rempublicam vestram, & publice & privatim. *Basileæ*, Anno 1523.

EPISTOLA DCLXIII.

Erasmus Roterod. Christophoro Episcopo Basiliensi S.

Integerrime Præsul, ante dies octo decreveram adire te, duce *Lodovico Bero* tuæ celsitudinis ex animo observantissimo: sed illi visum est inhumanum senectutem tuam prolicere è vapore hypocaustorum, & ego non ausim me rursus illi committere, toties expertus pestem mihi esse præsentaneam. Quod si hic cœli tepor patitur te abesse à vaporariis, cupide fruar conspectu colloquioque tuæ pietatis. Mihi jam diu res est cum calculo, malo jam olim quidem nimium familiari, sed quod nunc aut sæpius recurrit, aut majore cum periculo. Fœminæ sterilescunt ætate: me senectus reddit fœcundiorem: aut enim concipio, aut pario, aut parturio. Sed partus est viperinus, & vereor ne quando parentem interimat. Certe semel atque iterum gravi periculo sum enixus. Quod si quando parum favente *Junone* & *Lucina* niti cœpero, vixerit *Erasmus*. Ajunt hunc morbum esse cognatum podagræ, qui cum audio & doleo tuæ celsitudini subinde rem esse. Uterque gaudet recurrere, sed hic meus habet periculum præsentius. Si quid offendit in *Paraphrasi*, quam nuper edidimus in *Matthæum*, etiam atque etiam rogo ut digneris indicare. Nam Opus jam tertio excuditur. Cupimus enim sic moderari nostra, ut omnibus bonis prosint & placeant, si qua fieri possit. Bene valeat tua sanctitas, cui *Christus* Optimus Maximus largiri dignetur omnia tranquilla lætaque, sicut ista tua meretur integritas. *Basileæ*, Anno 1523.

EPISTOLA DCLXIV.

Erasmus Rot. Sylvestro Prierati S. D.

Quod tua pietas scribit de epistola malum olente fumum, quid sibi velit non satis intelligo. Tibi certe multis modis gratiam habeo, & quod aperte scribis & quod amanter, quæ mea referebat scire: & quod viam indicas, qua possim effugere quod denuncias periculum, videlicet si explicem quædam loca: plus etiam tibi debiturus si dignatus fuisses ostendere quæ sint illa loca. Nil esset novi, aliquid erroris inveniri in libris meis, quum nec *Hieronymus*, nec *Augustinus* vitare potuerit, præsertim in tanta varietate judiciorum: certe hoc animo semper fui, ut sciens non fuerim passurus esse quicquam in libris meis, quod pugnaret cum orthodoxa doctrina. *Lovanii* tot annos egi, nec amicus nec inimicus Theologus ullus unquam indicavit aliquid tale, quum frequenter illos rogarim, ut admonerent libere si quid esset. Quod *Stunica* sic palam insanit *Romæ*, tametsi me non fugit quorum instinctu fiat, tamen vide quale exemplum invehat. Finge in libris meis esse quædam intolerabilia, quod tandem exemplum est tam furiosis libellis scurrili impudentia debacchari in nomen hominis, certe adhuc à nullo condemnati? Est *Lovanii Carmelita*, homo plane fatuus & furiosus ac parum doctus, & unus prædicator huic simillimus: hi soli moliuntur in me, & velim nolim faciunt

An. 1523. ciunt me *Lutheranum*, quum ego primus omnium dehortatus sim à calido facinore. Dicam arrogantius, sed vere, si vel uno epistolio declarare voluissem, me vel tantulum favere *Luthero*, vidisses erectissimos animos totius *Germaniæ*, quæ certe latissime patet. Nec defuissent Principum præsidia. Ego tot convitiis quorundam provocatus, tot aliorum blanditiis sollicitatus, nunquam dimoveri potui à veneratione *Romanæ* Ecclesiæ. *Aleander* nihil non facit adversus *Lutherum*, at si pernosses rem omnem, solus *Erasmus* plus fregit vires & animos illius factionis, quam omnia *Aleandri* molimina. Tot epistolis privatis ac publicis repressit *Lutheranos*, quum multa necessaria docuerit vir ille, sed mihi nullo pacto placet dissidium. Id an vobis isthic persuasum sit, nescio, certe *Lutherani* hic intelligunt, qui mihi uni imputant, quod illis non succedit; jamque dentatis libellis in me debacchantur tanquam in adversarium, & vere sum. Tametsi malim mala separari à bonis, quam utraque simul perdi. Vide igitur quam gratiam mihi rependunt, qui tam improbis sycophantiis impetunt caput meum, imo quam male consulunt suo negotio. *Lutheri* factio nondum tam exstincta est, quam vos isthic creditis, atque utinam esset. Hæc enim perdit omnia studia nostra. Sunt innumera millia hominum, qui odio Sedis *Romanæ* magna ex parte favent *Luthero*: nec aliud expetunt quam ducem aliquem. Me nec angelus, nec homo faciet seditiosum, tamen isti strenue laborant ut faciant. Habemus Cæsarem propitium, cujus salario gaudemus consiliarii nomine, de hoc certus sum. Habeo & hic Principes, ac Reges aliquot mihi faventissimos: Cardinales item & Episcopos aliquot. Quæso ut per *Stunicas* & similes sycophantas liceat mihi orthodoxum esse. De te nunquam male sensi. Fortassis in epistola ad *Hochstratum* dixi in tuis & Card. *Cajetani* libellis, quædam non probari Theologis *Parisiensibus*. Tunc ille nihil scripserat præterquam adversus Concilium *Pisanum*, neque tu quicquam nisi pauca adversus conclusiones *Lutheri* primas. De vestris Operibus non est meum ferre sententiam: quid autem sentiant eruditi, nos hic melius audimus, quam vos isthic. Hæc ægre dictavi amanuensi meo, sic affectus calculo & stomachi dejectione, ut tæderet etiam vivere. Optarim esse *Romæ* vel dispendio dimidii bonorum meorum, & adero si valetudo patietur. De Pontificis in me animo nihil addubito. Non est is qui soleat talibus calumniis præbere aurem. Ego curabo ne quid boni viri in me desideretur. Bene valeat tua pietas, cui me totum commendo. *Basileæ*, Anno 1523.

EPISTOLA DCLXV.

Erasmus Rot. Polydoro Vergilio S. D.

ERUDITISSIME *Polydore*, decreveram tecum prolixis epistolis confabulari, sed incommode incidit, ut mihi præter *Livinum* eodem tempore quatuor bajuli forent epistolis onerandi, iisque prolixis, quorum unus petebat *Romam*, alter *Galliam*, tertius *Francfordiam*, quartus *Saxoniam*: quare *Laconismo* utendum est. Primum scis exemplar, quod miseras, non esse apud *Frobenium*, sed apud *Franciscum*. Egi cum *Frobenio* de editione Operis, vel Operum potius. Ait, si majusculis excudat, fore volumen ingens, nec sexcentos aureos suffecturos in sumptus, & metuit aleam in vendendo. Nam *Germania* nunc insanit in ea quæ sapiunt *Lutheranum* quiddam. Alioqui est pulchre animatus ad gratificandum utrique nostrum, & ipse efficiam ut sit animatior. Est triplex excudendi ratio: Nonnunquam totum negotium *Frobenius* suscipit suo periculo: hoc aliquoties facit in minoribus voluminibus, in quibus minus periculosa est alea. Nonnunquam tota res agitur periculo alieno, ipse tantum pro opera sua paciscitur mercedem. Nonnunquam res fit communi periculo sociorum. Jam in pactione operæ *Franciscus* mercedem offert oppido quam iniquam. Nunc age-

A tur *Francfordiæ* an res vel unius *Francisci*, vel sociorum communi periculo possit agi. Et quid actum sit perscribam ubi *Frobenius* è mercatu redierit. Spero rem futuram ex animi tui sententia. Mihi videris consulte facturus, si primam illam præfationem totam retexas. Primum faciet hoc ad Operis commendationem ob novitatem. Deinde faciet ad opinionem utriusque nostrum, quod insunt in illa priore quædam, quibus ego quidem non offendor, sed tamen suspicionem præbent eruditis alicujus inter nos æmulationis. Præterea mihi videtur magis ingenuum, totum Opus Proverbiorum uni dicare, nunc accessionem dicas alii. His de rebus tua prudentia statuet quod videbitur o-
B ptimum, ego simpliciter indico meam sententiam. De *N.* perfidia satis dici non possit. Videris cum illo expostulasse. Et audi quomodo me sit ultus: *Antuerpiæ* sparsit rumorem, meam imaginem cum omnibus libris meis exustam esse *Romæ*, & ideo me nunc scribere in Papam. Et persuasit multis hæc prodigiosa mendacia. Immo *Clemens* septimus ultro misit ad me diploma honorificentissimum, cum florenis aureis ducentis. Et ego eodem tempore edidi libellum *De libero arbitrio* contra *Lutheranos*: sic *Romæ* sum exustus, sic scribo contra Papam. Si nancisci possis negotiatorem, qui quinquaginta volumina ad se reciperet, cætera facile conficerem cum *Frobenio*. Bene vale. *Basileæ*, An-
C no 1523.

EPISTOLA DCLXVI.

Erasmus Rot. vener. Collegio Virginum Macabeiticarum apud Coloniam Agrippinam salutem in Christo Jesu, Virginis filio, ac virginum omnium corona.

* SEMEL atque iterum tragematis ac dulciariis missis provocat me pietas vestra, Virgines optimæ, ut aliquo scripto thesaurum vestrum, quem sane preciosissimum tenetis, celebrem, & vobis vestrum propositum commendem, nimirum lucrum facere vultis illud, Venamini, ut pro xeniis, quæ delectant pala-
D tum, recipiatis ea quæ pascant animum. Pia captatio est, sancta aviditas est, prudens & quæstuosa commutatio, planeque digna sapientibus Virginibus, si modo is essem qui possem pro corporali semente spiritualem messem reponere. Non erratis in affectu, sed erratis in delectu. Quod optimum est diligitis, sed non eum diligitis, qui possit sanctissimis votis vestris satisfacere. Ne tamen simpliciter ingratus videar: Gratulor vobis, sanctissimæ Virgines, istum animum, nihil aliud sitientem, quam gloriam Sponsi vestri, qui non solum in seipso, sed etiam in Sanctis suis gloriosus est. Est quidem ille gloriosus in omnibus Sanctis, sed præcipua illius gloria est in martyribus & virginibus.
E Hæc sunt preciosissima monilia, quibus superbit, seseque jactat Ecclesia *Christi*, quæ non novit, nisi in Sponso suo gloriari. Varia sunt ornamenta, variæ sunt deliciæ Sponsi vestri, septus est diversis virtutum gemmis, immensis flosculorum generibus, sed in rosis martyrum, in liliis virginum potissimum oblectatur. Quam multos pertraxit ad Euangelii professionem sanctorum martyrum fragrantia? quam multos virginum exemplum? Nec ullis Ecclesiæ majorem habuit honorem, quam his qui sua corpora volentes tradiderunt carnificum immanitati pro gloria *Christi*; proximus honos habitus est his, qui se sponte castraverunt propter regnum Dei. Quanto ardore olim cursitatum est à *Chri-*
F *stianis* ad martyrum cineres? quam sacrosancta fuit illorum apud omnes *Christi* cultores memoria, quum quotidie cursitaretur ad carceres velut ad loca consecrata, quum oscula figerentur catenis, quibus fuerant alligati, quum gladius servaretur inter sacras reliquias, quo fuerant interfecti. Quin horum afflictiones *palmas* appellat Ecclesia, horum mortes *natales* vocat, supplicia *triumphos* nominat, nec in his celebrandis quicquid lugubre, sed omnia plena gaudii, plena gratulationis, plena tripudii. Nec in ullo argumento se

An. 1523.

se magis ostentavit eruditorum hominum eloquentia, quam in celebrandis martyrum ac virginum laudibus. Hic *Prudentius* lyrico carmine vicit *Pindari* eloquentiam, vicit *Horatii* suaviloquentiam, hic *Græcorum* pariter ac *Latinorum* tuba nescio quid grandius ac divinius intonuit heroico carmine; hic *Ciceronis* copiam superarunt *Chrysostomus*, *Cyprianus*, *Ambrosius*, *Hieronymus*, aliique plures quam ut numerandi sint. Nimirum materiæ magnitudo suppeditabat eloquentiæ vires, & ardor pectoris addebat vehementiam & alacritatem. Quoties ad martyres ventum est, & virgines, jam velut afflati numine nescio quid grandius humano modo sonant. Quam igitur felix vestrum Collegium, cui contigit utrumque quod in Ecclesiæ mundo præcipuum est. Servatis fragrantissimas illas rosas septem fratrum Macabæorum, & matris, cujus fœcunditas non marito genuit, sed Deo, feliciter illa quidem virginitatis jacturam tot filiorum martyrio sarsit. Non genuit virgo, hoc enim uni fœminarum datum est, sed virgines genuit & martyres. Virginitatis exemplum ex se præbere non potuit, sed ad virginitatem instituit filios, ad martyrium cohortata est. Virginitatis communis gloria non contigit matri & filiis, sed in martyrii negocio, tanto major laus est matris, quod spectatrix suppliciorum in singulis filiis passa est, quicquid in illorum corpora potuit carnificum crudelitas. Hoc fortius est, quam semel suppliciis finire dolorem. Habetis, optimæ Virgines, in iisdem adolescentibus & castitatis exemplum, & martyrii lauream, habetis lilia mixta rosis, utrunque decus cum altero certat, nec alterum tamen ab altero obscuratur. Sed utrunque alterius accessione fit illustrius, velut quum ebur, quemadmodum ait ille, corrumpitur ostro. Est autem tam ambiguum gloriæ certamen, ut ego non ausim pronunciare, si res in contentionem vocetur, utrum alteri præferri debeat, in *Christo* fuit utrunque consecratum, sed plus debemus illius cruci quam virginitati. Beatos pronunciavit, qui se castrassent propter regnum Dei, sed crucis imitationem exegit. Ac persequutionis quidem tempore, magna quædam res est, animus pro Dei gloria semper paratus ad omnia mortium genera. Sed habent tempora suas tranquillitates. Et licet nonnunquam carnificem effugere. Quod si viget certamen extremum, mors corporis & cruciatuum finis est, & felicitatis initium, virginibus longum ac perpetuum est certamen cum hoste domestico, quem nec occidere possis, nec effugere. Ac sæpe legimus illecebris superatos, qui terrore mortis superari non poterant. Sed martyrii flos non enitescit, nisi post mortem, virginitas etiam in hac vita suum habet candorem, suam habet fragrantiam, suam habet gratiam ac dignitatem. Nimirum hoc est lilium Euangelicum, de quo loquitur Sponsus vester *Jesus* in Euangelio: *Amen dico vobis, quod Solomon in omni gloria non fuit amictus, sicut unum ex istis.* Adeo virgo magnificentius ornatur earum rerum contemptu quam copia: ac decentius ornatur sacro velamine, quam ulla fœmina, sericis, auro, gemmis, aut purpura. Tot habet ornamenta, quibus commendatur oculis Dei, quot ornamenta mundi contempsit amore Sponsi sui; pro gemmis ornatur virtutibus, pro purpura charitate, pro auro sapientia, pro fucis animi simplicitate, pro sericis modestia. Non obfuscatur vestium sordibus, pudicitiæ candor lucet etiam in vultu, in oculis, totoque corporis habitu angelica quædam puritas, ac nitor senii nescius, veluti hic meditans, quod omnes exspectant post hanc vitam, qui pie vixerunt in *Christo Jesu*. Animus incorruptus vigorem suum transfundit in corpus, quemadmodum mens, vitiis infecta, quodam modo relucet in ipsa corporis specie. Olim non senescent piorum corpora, quoniam his imperabit animus, qui senium nescit ut mors, ita & senium ex peccato est. Quod si res poscat martyrium, quinam paratiores futuri videantur, quam ii, qui spretis omnibus hujus mundi blandimentis, se totos consecrarunt *Jesu* Sponso cœlesti, qui carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis, qui voluptatem etiam ultro abdicarunt in gratiam Sponsi; cujus unius causa multi cupiunt hic perpetuo vivere. Quid trepidabit virgo ad manus percussoris? Requiret opes, delicias, fastum, luxum, voluptates? At his omnibus jam olim renunciavit. Quæ nihil amet in hoc seculo, quæ mortua mundo, sola *Christo* vivit, nonne libens emigrabit ex hoc corpore, quo propius jungatur adamato Sponso? Etenim quæ vere virgo est, cogitat quæ Domini sunt, ut sit sancta corpore & spiritu. Neque enim hujus nominis dignitas competit in eam, quæ licet corpus habeat intactum viro, attamen animus impuris cogitationibus cum corruptore colloquium habet. Colloquuta est prima virgo Eva cum serpente, & hinc omnium malorum origo, oculos habebat impudicos, quos pomi blandientis illecebris adulteravit. Nolite hanc mutari * virginem, quæ corrupta excidit à sinceritate, quæ est in *Christo*. Altera virgo sit vobis in exemplum, quæ colloquuta est cum angelo, & hinc initium omnis salutis. Habent mundi virgines suas sodales, habent ornamenta, habent lusus, habent cantiones & choreas. Sed hæc tantisper habent, donec ætatis florem marito prostituerunt. Verum hæc omnia *Christi* virginibus ut interna sunt, ita sunt & perennia. Illæ posito serto virginali flaminium accipiunt matronale, servitutis indicium, at virgines, Deo dicatæ, semper velatæ sunt Sponso suo, ne videantur à mundo. Est enim zelotypus amator, non patitur suas delicias oculis prophanis prostitui. Quæ maritis velantur, servitutem humanam profitentur. Nec semper est maritorum lene imperium. Sæpe pro maritis contingunt domini, stulti, morosi, difficiles, procaces, inclementes, aleatores, ebriosi, profusores, percussores. Accedit his cura rei familiaris, cura liberorum, negocia affinium, orbitas, viduitas. Nec enim simplex est afflictio carnis, quam *Paulus* denunciat iis, qui conjugium expetunt. Denique quicquid hic malorum aut calamitatum solet accidere iis, quæ nubunt sponso mortali, huic in totum subductæ sunt, quæ nupserunt immortali Sponso *Jesu*. Nec est tristis aut inamœna res virginitas, habet in Literis divinis sua viridaria, in quibus cum optimis Sponsi sodalibus spacietur, *Tecla*, *Cecilia*, *Eustochium* **, aliisque innumerabilibus, habet sua serta spiritualia ex variis virtutum flosculis concinnata, habet & unguenta sua, quibus vicissim trahunt ad se sponsam † ac trahuntur, dicentes, *Curremus post te in odore unguentorum tuorum.* Habet citharas suas & psalteria, habet cantilenas & hymnos suos, quibus jugiter psallunt in cordibus suis, modulantes, Domino gratias agentes, laudantes, obsecrantes, nonnunquam & suspirantes, si quando sese subduxerit Sponsus, declinat ille nonnunquam ac transit, non ut deserat, sed ut amorem redintegret. Quid habent mundi virgines, quod ad hæc solatia conferri possit? Proinde agnoscite, Virgines, vestram felicitatem, & non invidebitis mundo suas delicias. Agnoscite dignitatem, & ne exspectetis sordida mundi commercia. Adhærete Sponso vestro, in hoc simul habetis omnia, quæ vere læta sunt, aut magnifica. Animet vos ad constantiam domesticum exemplum sanctissimorum juvenum, qui gaudent etiam corporum suorum pignora servari in tam sacro Collegio, illi mori maluerunt, quam gustare carnem suillam. Vos putate carnem esse suillam quicquid ingratum est Sponso vestro, si fueritis æmulatrices pulcherrimi certaminis, eritis & consortes gloriæ, opitulante Sponso vestro *Jesu*, qui vivit & regnat in omnia secula. Amen. *Basileæ*, Anno salutiferæ Incarnationis 1523.

* *Imitari* haud dubie rescribendum.
** Lege *Eustochio*.
† Repone *Sponsum*.

EPI-

EPISTOLA DCLXVII.

Erasmus Rot. Matthaeo Cardinali Sedunensi S. D.

An. 1524. EXIMIE Domine, mihi prorsus evenire video, quod *Herculi* ferunt usu venisse Veterum fabulae. Etenim dum hic pugno cum *Lutheranis* veluti cum hydra multorum capitum, istinc adrepit cancer, qui pedem mordicus arripit. Rursus *Stunica* toties vetitus emittit suos libellos, ac me velim nolim *Lutheranum* facit. Male mecum agitur, si ab utraque parte dilaceror. Cum hydra pugnare abunde magnum erat negotium. Scio & memini, quod tua sublimitas & amanter suaserit, & prudenter senserit, ut me *Romam* conferam: atque id quidem agebam. Sed interim minimum abfuit, quin in alterum mundum demigrarim. Et talis est morbus, ut me semper ad eum diem pararim. Adrepam tamen ubi coelum erit mitius, vel moriturus *Romae*, praesertim si tuum patrocinium aderit adversus istos, qui, mihi crede, magis obsequuntur suis privatis affectibus, quam consulunt dignitati Sedis Apostolicae. Quid enim potest fieri gratius huic factioni, quam si *Stunica* persuadeat orbi, etiamsi falsissimum est, *Erasmum* per omnia sentire cum *Luthero?* Ego nullum adhuc articulum video, in quo mihi cum illo convenit. Et tamen quae objicit *Stunica*, decerpta sunt ex libris editis ante auditum *Lutheri* nomen. De Monarchia Pontificis nunquam dubitavi, sed an haec Monarchia fuerit agnita tempore *Hieronymi* aut exserta, dubito alicubi ex occasione loci, nimirum in scholiis meis quae edidi in *Hieronymum*. Sed ut alicubi noto quod videtur facere ad hanc opinionem, ita rursus aliis locis annoto in iisdem scholiis, quae faciunt ad diversam opinionem. Et tot aliis locis voco *Petrum* principem Apostolici ordinis; Pontificem *Romanum*, vicarium *Christi*, & Ecclesiae principem, tribuens illi potestatem secundum *Christum* maximam. Haec dissimulat *Stunica*, ea duntaxat excerpens quae torqueri possunt ad calumniam. Bulla *Leonis* & edictum Caesaris non fulminant in ea quae praecesserunt, sed in futurum. De Confessione obiter adnotaram, hanc mihi videri natam ex secretis consultationibus: cum *hanc* dico, intelligo *hanc confessionem*, quae nunc fit cum suis circumstantiis omnibus. Et tamen eam fateor amplectendam tanquam à *Christo* institutam, non negans interim institutam à *Christo*, sed addubitans. De Matrimonio sic disputo, ut fatear me recipere Matrimonium inter sacramenta proprie dicta, quod tamen veteres Theologi non faciebant. Et id mihi scriptum est ante annos septem in Novo Testamento. Haec sunt praecipua capita *Stunicae*, in quibus nihil est quod mereatur istam tragoediam, praesertim quum haec scripta sint antequam quisquam somniaret *Lutherum* exoriturum, quum nihil asseverem, quum semper meum sensum submiserim judicio Ecclesiae, quum in posterioribus editionibus multa vel delerim, vel moderatus sim, quae videbantur posse praebere occasionem improbis, quibus praeter occasionem nihil est opus. Doctrinam meam non contendam ut approbem omnibus, aequis ac bonis confido me approbaturum. Ex animo faveo gloriae *Christi*. Et in utraque parte video quod mihi displiceat, in altera multum mundani spiritus, in altera multum seditiosi. In his tumultibus si quid vidissem melius consilio quod sequutus sum, haud dubie sequuturus eram. Quingentos ducatos, quos tua benignitas mihi in singulos annos offert, jam mihi acceptos interpretor, non minus obnoxius quam si recepissem. Amplitudinem tuam cupio quam felicissime valere. *Basileae* 19. Januarii, An. 1524.

EPISTOLA DCLXVIII.

Erasmus Roterod. Paulo Bombasio S. D.

TUUM tam diutinum silentium, mi *Bombasi*, non mediocrem sollicitudinem injicit animo meo, num
A satis salvae tibi res sint. Hic toties ob calculum periclitor; sed pene usque ad vitae desperationem mense Julio, qua parte anni soleo sat commode valere. Porro feriis natalitiis *Jesu Christi*, sic totum mensem aegrotavi, ut mors fuerit in votis, vita taedio. Quis enim non mallet semel mori, quam toties regustare mortem longe atrocissimam? Et tamen interim emisimus multos libros. Nec enim aliter decet *Erasmum* mori. Rex *Galliarum* montibus aureis allicit ad se. Non audeo ire, ne videar me conferre ad hostem Caesaris, cui juratus sum Consiliarius, nec ignoras quantus sim belligerator. Nec interim tamen penditur pensio, nec pendetur, opinor, ni redeam in *Brabantiam*. Atque illic praeterquam quod omnia tumultus plena
B sunt, gladius datus est *Carmelitae* cuidam simpliciter furioso, qui mihi pejus vult quam *Luthero*, idque ob linguas & bonas literas felicius apud nos subolescentes, quam isti vellent. *Romae* quidam me faciunt *Lutheranum*, in *Germania* sum *Antilutheranissimus*, nec in quenquam magis fremunt quam in me, cui uni imputant, quod non triumphant. Dispeream, ni malim emori, quam tantum odiorum in me conflare. Opinor te scire quam criminoso libello sit in meum caput debacchatus *Huttenus*. Sed praeter hunc multi libellos habent in procinctu, ad primam occasionem emissuri, si quid scripsero adversus *Lutherum*. Et tamen urgentibus undique Regibus & amicis aggressus sum
C negotium, quo scio me nihil aliud profecturum, quam ut renovem illorum tumultus: nihil illis pertinacius. Et sunt innumerabiles, ut vix credas. Atque interim in hoc interregno *Stunica*, ut audio, *Romam* reversus est ad suam tragoediam; sic habent fata tui *Erasmi*. De hoc Pontifice mirifice praesagit animus, & adrepam istuc si potero, vel semivivus. Scribe quid rerum geras, meque tuo patrono commenda, quem confido affuturum nostro negotio. Scribunt mihi, Pontificem esse amico in me animo. Bene vale. *Basileae* 19. Januarii, Anno 1524.

EPISTOLA DCLXIX.

Erasmus Bilibaldo suo S. P.

D PRIORIBUS literis tuis jam respondi, quibus nunciabas *Leum* adesse, ac de *Dureri* tabulis censuram egisse. An meas acceperis, non satis quivi ex tuis literis intelligere. De rebus τῶν ἀρχόντων scito, te mihi quidem tuto scribere, si modo tuto commiseris literas, quod antehac bene successit. Quod *Clemens* Septimus foedus adversus *Gallos* renunciat, non satis intellexi; nam renunciat qui nunciat, & renunciat qui rescindit. Nihil minus decet quam Pontificem, qui pater est omnium, cum hoc aut illo ferire foedus, sed aequam omnibus oportebat inter omnes componere concor-
E diam. Et hoc omnibus bonis viris optandum est. Et *Galli Christiani* sunt. Imperii titulo minus faveo, quod videam esse perennem fontem bellorum. Sed ista θεῶν ἐν γόνασι κεῖται. Verissimum est quod scribis, *Lutherum* plurimos evehere; ille creat Canonicos, Episcopos, Cardinales, atque etiam ditat plurimos, velint nolint. Sed rursum multos dejicit ac spoliat, quorum de numero sum ego, cui per *Margaretam* ac Caesarem promittitur pensio Consiliarii, sed in patriam reverso. Verum illic regnat *Egmondanus* homo furiosus, armatus gladio, qui me duplo pejus odit quam *Lutherum*. Habet collegam *Franciscum Hulstum*, mirum hostem bonarum literarum. Primum conjiciunt homines in car-
F cerem, ac post quaerunt quae objiciant. Ista Caesar nescit, quae tamen operae pretium esset illum scire. Interim mihi debentur quingenti floreni aurei. Periclitatur & altera pensio resignatae Praebendae. Iterum atque iterum magnis promissis *Romam* invitor, ut advolem. Cancer volabit, ego vix vivo, & haec scribenti nunciatur mors *Wonaci* ex calculo. Humanissimo *Varnbulio** curabimus ut satisfiat, cui & ipse plurimum

* Supra col. 744. lit. B. dicitur *Vatenbulius*, & col. 773. lit. E. *Varenbulius*.

rimum debeo. Pontifex hic deputavit sex Cardinales eruditissimos, qui de rebus *Lutheranis* respondeant. Addunt & illud: *Germaniæ* Principes implorasse auxilium Pontificis adversus *Lutherum*. Itaque sperant rem brevi confectum iri. Nec dubito, quin inter hos sex præcipuus sit *Cajetanus*, etiamsi mox, ubi hæc scripseram, audio eum esse in *Hungaria* legatum. De fusili *Erasmo* scripseram, ex quo conjicio, literas eas non fuisse redditas. Si artifex quispiam plumbeum archetypum expresserit purgatis angulis, felicior esset fusio. Deinde, materia mixta ex ære & stanno felicius reddit imaginem. Postremo, si solus *Erasmus* absque Termino funderetur, opinor melius cederet; nam densitas saxi & aggeris, qui est à tergo, obstat, quo minus bene reddatur facies & collum. Licebit utrumque experiri. Si bene cesserit, fundat ac vendat suo bono. Si mihi miserit aliquot exemplaria felicia, quæ donem amicis, numerabo quod volet. Bene vale, patrone magne. *Basileæ*, postridie Dominicæ Quinquagesimæ, id est, 8. Februarii, Anno à *Christo* nato 1524.

EPISTOLA DCLXX.

Clementi Septimo Erasmus Roterod. S. D.

BEATISSIME Pater, oratione vix consequi queam, quantum animo gaudiorum conceperim, ubi primum rumore, mox Card. *Campegii*, & eruditorum hominum literis cognovi, ex illa clarissima *Medicium* familia *Clementem* VII. rerum gubernaculis admotum, talibus animi corporisque dotibus præditum, quales hæc undique turbulentissima tempora postulabant: quæ ut ante me publicæ tranquillitatis amantissimum majorem in modum discruciabant, ita mihi protinus gestire cœpit animus, nescio quid novæ felicitatis præsagiens, adeo ut magis liberet publice gratulari orbi *Christiano*, quam privatim tibi. Auxit hoc gaudium meum, quod ex amicorum literis liquido cognovi, quam tua Sanctitas amanter sentiret de *Erasmo*. Longum esset hæc ab initio repetere, nec tuæ occupationes prolixum sermonem patiuntur. Illud ausim dejerare apud *Christum* mentis nostræ conscium, si pernosset tua Sanctitas, quanta fide, quantaque constantia me gesserim in hoc negotio, qui nec magnorum Principum sollicitationibus, nec amicorum eruditorum illecebris, nec rursus quorundam Theologorum ac Monachorum odiis, qui me ob invectas apud nos & evectas linguas ac bonas literas pejus oderunt quam *Lutherum*, perpelli quiverim, ut seditioso negotio me adjungerem, & adversus Sedis istius dignitatem conspirarem: quantum etiam nunc odiorum ac minarum sustineam hac ipsa de causa apud *Germanos*, judicaret me indignum, in quem iste *Stunica* toties debaccharetur impune, furiosis ac famosis libellis, non sine dedecore istius urbis, nec sine invidia Pontificii nominis. Nam almæ urbis *Romæ* titulum ubique jactat, quum constet illum hæc facere contra edicta Card. adversus jussa *Leonis* & *Adriani*. Crede mihi, beatissime Pater, qui istum histrionem ad tales sycophantias natum subornant, parum recte consulunt, vel Pontificio nomini, vel negotio publicæ tranquillitatis, sed privatis ipsorum odiis morem gerunt, & in hoc aliena abutuntur insania. Decerpsit ex omnibus libris meis, quos edideram ante *Lutheri* nomen auditum, frustula quædam, quæ depravat & in pessimam interpretatur partem, sed tam impudenter, ut nullo respondente tamen lector paulo æquior hominis mentem exsecretur. Plura reperiam in libris *Hieronymi* & *Bernhardi*, si libeat ad istum modum calumniari. Quum illa scriberem, nihil minus suspicabar, quam hoc seculum exoriturum. Quod si scissem, multa aut siluissem, aut aliter scripsissem, non quod impia sint, sed quod qui mali sunt, nihil non rapiunt in occasionem. Atque hac de causa ante annos duos in posterioribus editionibus multa sustulimus, ut talibus ansam eriperemus, libenter & cætera mutaturi, si quis fraterne monuisset. Sed hac de re copiosius scripsi Card. *Campegio*, simul ex tempore quædam respondens ad *Stunicæ* postremas calumnias. Ego semper me meaque omnia submisi judicio *Romanæ* Ecclesiæ, non repugnaturus, etiamsi iniquam de me ferat sententiam. Nam omnia patiar potius, quam ut sim seditiosus. Sed hoc mihi certior est fiducia, tuæ Sanctitatis æquitatem non passuram, ut paucorum insanis odiis dedar. Mitto hujus in te animi pignus *Paraphrasim in Acta Apostolorum*, quæ tum forte excudebatur. Eam destinaram Card. *Eboracensi*, quo ego jam pridem amantissimo patrono utor. Sed verso consilio dicabitur illi liber, qui nunc in manibus est, *De libero arbitrio* adversus *Lutherum*, quod illi suspicor etiam gratius futurum. Cæsar & *Margareta* revocant in *Brabantiam*. Rex *Gallus* montibus aureis invitat ad se. Me vero nihil avellet à *Roma*, nisi mors, aut calculus morte crudelior, si modo sensero tuam istam æquitatem adversus iniquos calumniatores mihi præsidio futuram. Doctrinam non confido me omnibus approbaturum: certe fidem, ac sinceritatem conscientiæ, plane confido me bonis & æquis omnibus declaraturum. Precor, beatiss. Pater, ut Dominus *Jesus* te velit esse novi & aurei seculi vindicem & instauratorem, id quod vehementer & optamus & futurum confidimus omnes, quibus hæc dissidia merito displicent. *Basileæ* 13. Febr. Anno 1524.

Crede mihi, tua S. superabit omnium Pontificum gloriam, si hos bellorum & opinionum tumultus composuerit: alterum efficiet, si se præbuerit æqualem Principibus omnibus; alterum, si spem fecerit se velle mutare quædam, quæ salva pietate mutari possunt.

EPISTOLA DCLXXI.

Erasmus Rot. Jodoco Gavero, viro præter Juris professionem undequaque doctissimo, S. D.

JOANNIS *Nevii* communis amici nunciata mors quemadmodum mihi gravem mœrorem attulit, ita attulit & salubrem admonitionem. Non enim possum non graviter ferre tam singularis amici jacturam, præsertim quum ipse multis nominibus esset vita longissima dignissimus. Rursum, tam subita mors admonet nos omnes, ne quis in eo statu velit vivere, in quo nolit mori. Ex amicorum enim literis intelligo, illum cum amicis hilariter ac jucunde cœnasse: mox quum adscenderet gradus illos, à me toties calcatos, (nam demigrarat in cubiculum meum) subito morbo correptum ad horam ferme decimam, nec ab hoc paroxysmo vixisse, nisi sex horas. Quanquam haud scio an ista mors possit videri subita, cum illi tot annis res fuerit cum paralysi. Ac mea sententia nimium indulsit medicinæ, cujus ipse non erat ignarus: nam quæ pars est liberalis eruditionis, in qua vir ille non fuerit felicissime versatus? Tanta erat ingenii dexteritas. Proinde in familiaribus colloquiis soleo nonnunquam illud in illum jacere, Ingenium *Nevii* male habitare. Profecto dignus erat animus ille feliciori domicilio. Rursus indigna mens erat, quæ curis humilioribus inquinaretur, sed semel irretitus explicare sese non poterat. Jam quæ linguæ felicitas, quam prompta, quam parata dicendi facultas, si de re seria dicendum esset? Qui lepos, quæ argutia, si jocis aut salibus ludere libuisset? Tum qui morum candor? quæ convictus suavitas? Quam erat amicus amico? Quam arcani crediti continens? Quam non sordidus? Unum in eo desiderabam, ne nullus esset nævus in *Nevio*. Tenacior erat simultatum quam ego volebam: eas non facile quidem concipiebat, sed semel conceptas ægre ponebat. Hac una de re nonnunquam inter animos tam concordes erat, ut scis, aliqua discordia. Non poteram illi persuadere, quam facile nonnunquam graves inimicitias comis appellatio solveret, quamque verum esset illud *Græcorum* proverbium, πολλὰς φιλίας ἀπροσηγορία διέλυσε. Solebam illi occinere fabulam de *Joanne*

An. 1524. ne Coleto, viro perenni hominum memoria digno. Pessime illi conveniebat cum patruo, viro admodum sene ac præfractis moribus. Lis erat non de lana caprina, nec de asini, quod ajunt, umbra, sed de magna summa pecuniarum, ob quantam vel filius bellum indiceret patri. *Coletus* pransurus apud R. P. *Guilhelmum* Archiepiscopum *Cantuariensem*, junxit me sibi in cymba. Interea legebat ex *Enchiridio* meo remedium iracundiæ, nec tamen indicabat cur ea legeret. Accubitus ordo forte sic dabat, ut *Coletus* sederet è regione patrui, vultu subtristi, nec loquens, nec prandens. Archiepiscopi vero rara quædam est hac in re dexteritas, ut curet, ne quis parum hilaris sit in convivio, sermones ad omnium affectus attemperans. Per eum itaque injectus est sermo de collatione ætatum. Hinc orta est inter mutos confabulatio. Denique patruus senum more gloriari cœpit, quod tantus natu, tantopere polleret viribus. A prandio nescio quid seorsim agitatum est inter illos. Ubi *Coletus* mecum repetisset cymbam: Video, inquit, *Erasme*, te felicem esse. Ego admirabar, cur hominem infelicissimum diceret felicem. Ibi denarravit, quam atroci animo fuerit in patruum, adeo ut propemodum statuisset omnibus *Christianæ* modestiæ repagulis refractis, & cognationis affectu contempto, manifestum bellum suscipere cum patruo. Eaque gratia cepisse meum *Enchiridium* in manus, ut iracundiæ remedium quæreret, & profuisse. Mox ex ea qualicunque confabulatione, quæ orta est in prandio, utrinque dilutam amarulentiam, sicut mox Archiepiscopo sequestro facile res omnis inter eos composita sit. Hujus generis exemplis apud illum commemorandis non admodum promovebam. Sed hunc naturæ nævum, quot eximiis virtutibus ille pensabat? Hic non pergam te consolari, *Jodoce*, virum juxta prudentem ac doctum, ob mortem amici. Sciebas enim te habere mortalem, quemadmodum ille dixit de filio, Sciebam me genuisse mortalem: & ab omni philosophia videtur alienus, qui miserius ducit mori natum, quam nasci moriturum, quum utrunque pariter secundum naturam sit hominis. Verum, dictu mirum, quam vulgus exsecretur subitam mortem, adeo ut nihil frequentius, nihil vehementius apud Deum ac divos deprecentur, quam mortem subitaneam & improvisam. Subito mori piis pariter atque impiis commune est. *Herodes* repente percussus ab Angelo periit. *Heli* sacerdos, vir pius, è sella prolapsus obiit. Horrendum est male mori, non subito. Atque hic superstitiosus mortalium timor sibi vana fingit remedia, simulacrum *Christophori*, certas preculas ad Virginem matrem, voces ac notulas quasdam magicis non dissimiles. Qui tantopere formidant subitam mortem, quanto rectius facerent, si à superis precarentur bonam vitam? Quid enim stultius, quam vitæ correctionem differre in mortem. Quam vero paucos corrigit longa ægrotatio? si tamen ullos corrigit. De nemine quidem desperandum est, sed tamen sero discit *Christianismum*, qui jam quod discit, exercere non potest: sero confessionis remedium adhibet, quum jam in summis labris est anima. Da mihi, inquiunt, veram contritionem & puram confessionem ante mortem. Et hoc petunt nonnunquam à diva *Barbara* aut *Erasmo*. Obsecro, quid aliud isti petunt, quam, liceat mihi male vivere, & da tu bene mori. Nolunt odisse commissa sua nisi sub horam mortis, volunt frui peccatis suis quam diu valent. Alioqui dicerent *Christo*, non *Barbaræ*, Da mihi nunc odium peccatorum omnium, da salutiferum de commissis dolorem, da ut mihi semper amara sit recordatio superiorum malorum, da dum valeo sic confiteri semel ut posthac non sit opus confessione. Quidam illud etiam nominatim à Deo flagitant, quo genere mortis mori velint, & quot menses decumbere. Quanto *Christianius* est nihil interim aliud curare, quam ut sic instituamus vitam, ne quandocunque dies ille supremus advenerit, opprimat nos imparatos, reliqua Numinis arbitrio relinquamus? Novit Deus quid cuique maxime expediat. Una nascendi ratio est omnibus: Moriendi mira varietas. Eligat ille quodcunque voluerit. Non potest male mori qui bene vixerit. Quod si pio homini deligere fas esset mortis genus, nullam arbitror magis optandam, quam subitam, quæ velut è medio cursu bonorum operum repente subvehat in cœlum. Jam ægrotanti, ac velit nolit corpusculi malis servienti, quantum perit temporis ab officiis pietatis? Non studet, non docet, non concionatur, non visit ægrotos, non laborat manibus, unde sublevet fratris egestatem, imo potius interim aliis onerosus est, quos charitas nollet gravari. Narrant *Theodoricum Franciscani* sodalitii, qui *Lovanii* diem suum obiit, virum, ut scis, habitum & pium & integrum, quum sentiret corpusculum gravari lassitudine, unde conjiciebat morbum sequuturum, solitum inter suos dicere, Utinam Deus, ubi visum ipsi fuerit, hinc me subito tollat, ne diutino morbo gravis sim fratribus meis. Adeo vir bonus non vult cuiquam in vita molestus esse, ut ne morte quidem sua velit ullum gravari. Quod optarat contigit. Eo die, quo defunctus est, bis fuerat concionatus, peregerat rem divinam, interfuerat solenni Liturgiæ, accumbebat in prandio, sub finem prandii petiit abeundi veniam, dicens se sentire nescio quid nauseæ. Abiit solus in cellulam, creditus est quiescere. Ubi diu non prodiret, ingressi sunt fratres, & repererunt in lecto vestitum ac mortuum, sed dormienti similem. Quis eam mortem non judicaret feliciorem, quam lentam ægrotationem? Sed absunt ceremoniæ, aqua sacra, cereus sacer, signum crucis, turba acclamantium aut etiam ejulantium. Non dicam hic, quod hæc aliquoties nihil aliud quam mortis molestiam conduplicant; illud tantum respondebo, quod sic baptizatus est Eunuchus ille *Candaces* Reginæ. Nec aliter arbitror baptizatos quos baptizavit *Paulus*. Num ideo noster baptismus felicior, quia tot ceremoniis peragitur? Miserum est, inquiunt, mori solum. Atqui morienti sufficit unus Angelus, qui animulam elapsam deferat in cœlum. Adsunt nonnunquam qui solatio sint morienti, sed frequentius adsunt qui dolorem addant ac desperationem. Uxor morosa, liberi inobedientes, sodales aleæ, temulentiæ, ac scortationum, concubina, inimicus qui læsit. Nosti senatorem illum *Mechliniensem*, sodalem & æqualem *Bogardi* medici, nam uterque vixit usque ad decrepitam ætatem. *Gronsellus* autem ille superabat etiam aliquot annis, ut ex ipsorum colloquio didici. Hujus hospitio sum usus aliquandiu *Mechliniæ*. Ibi ex filiis cognovi, quum jam decumberet (nam senio periit verius quam morbo) cognatos apud ipsum pernoctare volentes, jussit abire cubitum: *Nihil*, inquit, *opus mea causa quenquam gravari; facile vel solus morior, nimirum paratus quandocunque me vocarit Deus.* O vocem vere *Christiano* dignam! Quum agerem *Romæ*, narrabant *Saxonem* quendam cum sodalibus aliquot eo religionis gratia venisse, qumque surrexisset à pœnitentiario, apud quem exoneraverat conscientiam suam, procubuit genibus flexis ad altare quoddam, sic innitens scipioni suo complosis manibus orans. Hujus sodales quum vellent abire, mirantur quid ille tam diu moraretur in precibus. Quum ille finem non faceret, vellicant hominem admonentes esse tempus abeundi, & reperiunt mortuum, sed prorsus oranti similem. Narrant & Physici subitam ac vehementem affectus mutationem parere mortem, quod ferunt usu venisse mulieri, cui mœrenti, quod falso rumore persuasum esset filium in bello periisse, repentinam mortem attulit filius præter exspectationem salvus ingressus domum. Idem videtur huic accidisse. Præcesserat ingens dolor de commissis. Successerat ingens gaudium ex absolutionis fiducia. Hinc mors subitanea. *Mortuus est*, inquiunt, *sine lux, sine crux, sine Deus.* At quis eam mortem non optaret ut longe felicissimam? Nullum Apostolorum, aut veterum illorum, quos *Christus* unice charos habuit, legimus morbo periisse, sed omnes fuisse βιοθανάτους, quemadmo-

An. 1524. dum fuit ipse Dominus. Atque ego quidem arbitror hoc mortis genus, magni muneris loco illis donatum fuisse. Tota vita impendebatur Euangelio, mors ipsa plurimum habebat gloriæ, minimumque cruciatus. Quid enim martyris morte lætius, minusve luctuosum? Tum quam multi morbi sunt, qui vincunt virgas, ungulas, secures & cruces? Quot annis multos discruciat podagra? Quot excoriatio renum ac vesicæ? Quot calculus, meus carnifex? Quæ crux conferenda est cum pleuritidis cruciatu? Leges quum maxime sæviunt, dissecant vivum in quatuor partes, priusquam attingant vitalia. At ego crediderim minus sensurum cruciatus, si cui membratim corpus dissecetur, quam qui sentit calculum sub imis costis, ac circa venarum, quas meseraicas appellant medici, angustias sævientem. Quanquam medici veteres inter extremos cruciatus, qui subitam mortem adferunt, primas tribuunt calculo vesicæ. Qui fortassis hoc est acerbior, quod fere sit immedicabilis, nisi velis remedium morte crudelius, atque ipsam plerunque mortem. Certe huic proximum malum est renum calculus, quum sævit acerbius. Me vero tam subinde repetit, tamque capitaliter adoritur, ut si quis odit *Erasmum*, merito jam inimicus esse desinere debeat, nimirum odio tot malis saturato. Porro cruciatum tam immitem secum adfert calculus, ut quamvis validum ac robustum corpus intra triduum nonnunquam interimat; & si se remittat dolor, in hoc remittit, ut mox atrocius sæviat. Quid hoc est aliud quam frequenter regustare mortem? Quis autem cuperet reviviscere, paulo post iterum moriturus: proinde graves auctores non sine causa repentinam mortem summam vitæ felicitatem dixerunt. Hujus exempla multa commemorat *Plinius lib. 7. cap. 53.* Sed multo plura quotidianæ vitæ casus suppeditant. Quanquam inter hos feliciores videntur, qui vehementi gaudio subito efflarunt animam. Sed longe felicissimi, qui post multos annos feliciter actos, in re jucunda pariter atque honesta subito defecerunt. Quemadmodum accepimus quibusdam rem divinam facientibus aut concionantibus, aut cœlestium rerum contemplationi intentis repentinam mortem accidisse. Sunt qui felicius existimant bene vivere quam diu: Sunt rursus qui longævitatem in maximis bonis numerant. Ego me inter felices numerare non possum. Vix enim arbitror quenquam vivere, qui minus debeat fortunæ. Tametsi bonam malorum partem, ut ingenue loquar, meæ ipsius incogitantiæ debeo. De longævitate queri non possum, jam enim non procul absum ab anno LX. quantum ætatis si quis astrologus aut chiromantis mihi juveni promisisset, nunquam fueram crediturus. Ac tum etiam mihi videor vivacior, quoties me confero cum his qui paucioribus vixerunt annis. Ante diem morior, si me conferam cum divo *Hieronymo*, si cum *Varrone*, qui, LXXX. agens annum, scripsit libros *De re rustica*, & ita scripsit, ut ex his videatur adhuc alacri animo fuisse, & sensisse studiorum dulcedinem. Cum his potius me confero, qui cum tanto me præcesserint eruditione, tanto paucioribus annis vixerunt. Non jam loquar *Lucanos* & *Persios*. *Virgilius* anno LI. periit. *Ovidius* non multo major. *Cicero* anno LXIV. Et hæc ingenia inter homines numero. Magis nos movent exempla viciniora. *Laurentium Vallam* pono inter eos, qui sempiternam posteritatis memoriam promeruerunt: videtur ante senectutem obisse diem. *Hermolaus* ad justam senectutem pervenit, sed multo ante decrepitam excessit ætatem. *Picus Mirandulanus*, *Angelus Politianus*, quæ sui seculi decora, vigenti adhuc ætate perierunt. Si Veterum monumenta revolvas, comperies multos in literis celebres viros, ad multam ætatem vixisse, hac nostra memoria perpaucos reperias, sive hoc imputandum mundo vergenti ad senium, sive quod nunc eruditio majore dispendio comparatur. Veniam ad illos, quos mihi ante annos non ita multos videre contigit. Quum primum adirem *Italiam*, jam perierat *Philippus Beroaldus Bononiensis*: cujus memoria tum mire celebris erat & gratiosa, & tamen ille decessit me, ut nunc sum, natu minor. Hujus cognatum, eodem nomine & cognomine referentem illum, vidi *Romæ*; juvenem moribus candidissimis, stylo & eruditione non inferiorem illo majore, judicio multorum, ut & mihi visum est, etiam superiorem. Hunc juvenem fata è terris eripuerunt. *Bononiæ* primum videre contigit *Scipionem Carteromachum*, reconditæ & absolutæ eruditionis hominem, sed usque adeo alienum ab ostentatione, ut ni provocasses, jurasses esse literarum ignarum. Cum eo post *Romæ* fuit mihi propior familiaritas. Et decessit haud multo major annis quadraginta duobus. *Patavii* neminem vidi celebrem, mortuos tantum commemoro, præter *Raphaelem Regium*, hominem admodum natu grandem, sed cruda viro viridisque senectus. Erat tum, ut opinor, non minor annis LXX. & tamen nulla fuit hyems tam aspera, quin ille mane hora septima adiret *M. Musurum*, *Græce* profitentem, qui toto anno vix quatuor intermittebat dies, quin publice profiteretur: juvenes hyemis rigorem ferre non poterant, illum senem, nec pudor, nec hyems abigebat ab auditorio. *Musurus* autem ante senectutem periit, posteaquam ex benignitate *Leonis* cœperat esse Archiepiscopus; vir natione *Græcus*, nimirum *Cretensis*, sed *Latinæ* linguæ usque ad miraculum doctus, quod vix ulli *Græco* contigit præter *Theodorum Gazam*, & *Joannem Lascarem*, qui adhuc in vivis est. Deinde totius Philosophiæ non tantum studiosissimus, vir summis rebus natus, si licuisset superesse. Quodam die quum domi ipsius cœnaturus essem, & adesset pater seniculus, qui nihil nisi *Græce* sciebat, jamque in *chernibe*, ut fit, alius alii deferret, ego, ut finirem moram inutilem, arrepta patris manu, dixi *Græce*, ἡμεῖς δύο γέροντες, mire exhilaratus senex, lavit mecum. Quanquam id temporis haud multo major eram *Musuro*. *Musurus* autem amplexus *Zachariam* juvenem eximie doctum, καὶ ἡμεῖς, inquit, δύο νέοι. *Venetiæ* vidi *Paulum Canalem Patricium*, juvenem summis rebus natum, nisi mors illud ingenium terris invidisset. Is phthisi periit me illic agente. *Aldus*, hospes meus, multis post annis periit, haud multo minor annis septuaginta, sed tamen animo ad literas mire juvenili. *Petrum Cottam* uno prandio vidi, & audivi tantum, ætate florenti, pari modestia atque eruditione virum. *Romæ* vidi *Petrum Marsum* longævum potius quam celebrem. Non multum aberat ab annis 80. & florebat animus in corpore non infelici. Mihi visus est vir probus & integer, neque potui non mirari industriam. In tanta ætate scribebat commentarios in librum *De senectute*, aliosque nonnullos *Ciceronis* libellos. Licebat in eo perspicere vestigia veteris seculi. Ibidem cognovi & amavi *Petrum Phædrum*, lingua verius quam calamo celebrem: mira erat in dicendo tum copia, tum auctoritas. Magna felicitatis pars est *Romæ* innotuisse, ille primum innotuit ex *Seneca Tragœdia*, cui titulus *Hippolytus*, in qua repræsentavit personam *Phædræ*, in area, quæ est ante Palatium Cardinalis *Raphaelis Georgiani*. Sic ex ipso Cardinale didici, unde & *Phædro* cognomen additum. Is obiit minor annis, ni fallor, quinquaginta, dictus sui seculi *Cicero*. *Hieronymum Donatum* tantum videre contigit per occasionem. Nec post data est congrediendi facultas: senex erat, sed florentissimo corpore, vir ob raram ingenii dexteritatem, non solum ad literas, verum etiam ad omnem publicorum munerum functionem appositus. Procul abest ab *Italia Britannia*, sed eruditorum hominum æstimatione proxima est. Quam multos hic ex vetere sodalitio desidero. Primum *Andream Ammonium Lucensem*, Deum immortalem quanta ingenii dexteritate, quam fideli memoria præditum! Tum animus quam erat excelsus, quam alienus à livore, quam alienus à sordibus. Hunc, & suis dotibus & omni Principum applausu florentem, maximis rebus destinatum subita mors intercepit, natu minorem annis quadraginta. Cujus equidem decessum non pos-

An. 1524. possum non dolere, quoties in mentem venit, quam mihi fuerit jucunda ejus familiaritas. Erat hujus sodalitatis & *Joannes Sixtinus Frisius*, qui non multo post obiit, sed illo major, cæterum corpore, quod, nisi si qua morbi vis incidisset, in *Nestoris* ætatem durare potuisset; ingenium erat ad omnia versatile, memoria prompta, tenaxque. Præter Juris utriusque scientiam, quam habebat loco viatici, in nulla disciplina non feliciter versatus. Successit his *Joannes Coletus*, qui decessit anno ferme quinquagesimo tertio. Hujus eximias dotes quid oportet recensere, quum eum in literis meis satis depinxerim, idque ex vero: nam hominem multis annis domestice novi. Haud multo post periit *Gulielmus Grocinus*, præter Theologiæ professionem, in omni genere disciplinarum usque ad morositatem exacte versatus. Is tamen ut ad multam vixit ætatem, ita nihil scriptum reliquit. Attactus paralysi plus minus annum ipse sibi superstes fuit. Ex *Germanis* amicis nullum desidero præter *Joan. Capnionem*, qui florenti quidem senectute, sed tamen justa, defunctus est. Poterat adhuc diu succurrere publicis studiis, nisi sic visum esset superis condere quædam animantia, quæ nihil aliud quam lædant; Bos arat, equus gestat, ovis pascit. Quid faciunt crabrones, cynomyæ, viperæ & cantharides? His accessit publica bellorum tempestas. Utinam liceret *Huttenum* in hoc catalogo ponere. Nunc circuitu facto redeo *Lovanium*. Illic triduum fruitus sum consuetudine *Christophori Longolii Brabanti*: nam *Mechlinia* natum ajunt. Is nuper periit *Patavii*, natus annos plus minus triginta. Juvenis ad literas natus, & in his mature feliciterque institutus, inter nobiles futurus, si licuisset vivere. Postremus omnium nos reliquit *Navius*. Sic solent milites nobilium ducum commemorare fata, & ex illorum exemplis sibi proponere quid possit accidere. Nos itaque restamus. Quid dixi, restamus? Ego, nam de me loquor, ultra colum, quod ajunt, vivo. Felix si cum eorum quæ expertus sum memoria liceret repubescere. Verum, hoc ut votum est ἀντμώλιον, nam *Homerico* verbo libenter utimur, ita nihil me torquet. Volens sequor, quo vocat communis naturæ cursus. De vitæ spatio nihil queror, ultra spem contigit; quanquam poteram annos aliquot in amicorum favoribus, quos industria mearum lucubrationum mihi per universum orbem non paucos paravi, conquiescere, nisi veluti mus, quod *Græco* proverbio dicitur, in picem, in hoc tragicum seculum incidissem. Quo minus obtigit hic felicitatis, hoc confido melius mihi futurum in altero seculo. Et tamen mihi fui infelix potius quam aliis. Sunt qui sibi nati, sibi vivunt, omnibus incommodi, sibi solis felices, neque cuiquam benefaciunt nisi quum moriuntur. Ne tum quidem deest animus incommodandi. Onerant posteros parentalibus, precibus, sacris, vestibus, ceremoniis, nolarum strepitu, ut vel mortui negotium facessant vivis. Ego malim *Herculanis* immori laboribus. De mortis genere, quo non aliud cruciabilius, sic me consolor, quod nihil habet omnino contagii, cum leviora etiam corporis vitia, quod genus sunt lippitudo, aut linguæ balbuties, afficiant convictorem: cui cum calculo res est, solus dolet, solus periclitatur. Nullus autem est cruciatus tantus, quem humana natura non ferat, si assueverit, præsertim si adsit fortis animus. Nec muliebriter dictum est apud *Euripidem* ab *Electra**:

Οὐκ ἔϛιν ἐδὲν δεινὸν, ὧδ' εἰπεῖν ἔπος,
Οὐδὲ πάθος, ἐδὲ ξυμφορὰ θεήλατος,
Ἧς ἐκ ἂν ἄραιτ' ἄχθος ἀνθρώπε φύσις.

Porro, quod ad animum attinet, non solum sic cogito, mitius reddi malum, si quis ferat æquo animo quod vitari non potest: verum etiam hoc Euangelicæ debeo Philosophiæ, quod corpusculum hoc totum semel dedidi *Christo*, non aliter quam ægrotus ac de vita periclitans se credit medico ungenti, proluenti, secanti, urenti, persuasus quod quibuscunque modis ille tractaverit hoc animæ domicilium, salutis meæ causa facturus sit. Nihil illi præscribo, tantum servet, ac faciat quod velit. Scio illum nihil velle, nisi quod nobis est optimum. Cæterum ab his remoris, quæ non patiuntur alios æquo animo superstitibus dicere, *Valete & plaudite*, jam propemodum sum liber. Et juvenis cibum ac potum semper ita sumpsi, ut pharmacum. At sæpenumero doluit, non licere sine cibo potuque perpetuo degere. *Veneri* nunquam servitum est, ne vacavit quidem in tantis studiorum laboribus. Et si quid fuit hujus mali, jam olim ab eo tyranno me vindicavit ætas, quæ mihi hoc nomine gratissima est. Ab ambitione semper abhorrui, cujus rei nunc me suppœnitet. Tantum honoris accipiendum erat, quantum sat erat ad vindicandum à contemptu. Sed nec tum poteram imaginari, tales esse belluas sub humana specie, quales experior: & nunc ambire serum est, quod obire non possim. Senectus solet ad rem attentos reddere. Hujus morbi ne tantulum quidem adhuc attigit animum meum. Atque utinam sic liceat moderari sumptus, ut morienti nec proprium æs nec alienum supersit, præterquam quod huic ubicunque reponendo corpusculo sit satis. Porro famæ sarcinam utinam liceat & antequam corpus deponere. Tantum abest ut me gloriæ pœniteat, si quid tamen omnino est gloria. Nulli sunt affectus privati, puta liberorum aut parentum, qui me remorentur in vita. Omnes amo ex æquo, qui *Christum* diligunt. Nonnihil mihi luctandum fuit cum animo meo, ut erga eos, qui scientes volentes, destinata malitia, nihil commerito, imo bene merito oblatrant, obtrectant, atque etiam exitium moliuntur, sumeret affectum pure *Christianum*. Impetravimus & hoc, ut non solum non cogitemus de vindicta, sed ne male quidem precemur. Videmus hanc lenitatem etiam in militibus, quum certa mors urget, quanto magis hunc affectum nobis præstare debet Euangelica Philosophia? Nunc aliquantulum in hoc luctor, ut certam fiduciam animo concipiam de salute. Atque hac de re frequenter ipse mecum confabulor, nonnunquam & cum eruditis amicis communico. Nec adhuc fit satis, nec à *Lutheranis*, nec ab *Antilutheranis*. Itaque mihi nihil videtur consultius, quam hanc securitatem modis omnibus ambire precibus ac benefactis à *Christo*, usque ad supremum vitæ diem, ac tum hujus quoque rei judicium illi permittere: sic tamen, ut quam est minimum spei ex nostris meritis, tam sit plurimum fiduciæ ex illius immensa erga nos charitate, eque promissis adeo benignis. In hac philosophia nunc versor, eruditissime *Gavere*, ad quam te quoque hortarer, nisi scirem te virum juxta pium ac doctum, jam olim hæc omnia fuisse meditatum. Incusas incommodam valetudinem, nec injuria quereris. Erat istud ingenium omnino dignum meliore domicilio, sed vide ne multum adjiciat mali, morbi imaginatio. Deinde medicis uti laudo, indulgere non laudo. Salutabis diligenter veteres congerrones nostros, *Joannem Paludanum*, *Theodoricum Alustensem*, *Joannem Armentheriensem*, & *Petrum Curtium*, qui in *Navii* vices successerunt. Cumque his totum sodalitium trilingue. *Basileæ* 1. Martii, Anno à *Christo* nato 1524.

* In Oreste vers. 1.

Epistola DCLXXII.

Erasmus Rot. Udalrico Hutteno S. D.

Henricus *Epphendorpius* nostri non instudiosus, certe tui amantissimus, subindicavit mihi te non satis amico in me animo esse, adeo ut nescio quid mordacioris scripti mediteris. Quod ego sane eo magis sum admiratus, quod de meo in te animo, quem hactenus in te gessi, ut si in quenquam alium amantissimum, nihil adhuc immutarim, etiamsi pristinam familiaritatem nobis invidit ad tempus fortuna: nec dedignatus sum te alloquio quum hic adesses, sed humanissimis verbis per *Epphendorpium* rogavi ut abstineres, si tantum esset salutatio, propter invidiam, qua gra-

An. 1524.

gravatus sum jamdiu usque ad capitis periculum. Quod autem consilium est lucrifacere invidiam, quum nihil prosis amico? Ego te, mi *Huttene*, in tali statu si fuissem *Huttenus*, ultro rogassem *Erasmum*, ne sibi frustra accerseret odium. Et tamen admonui *Epphendorpium*, si posses abesse ab hypocaustis, quæ ego nullo pacto ferre possum, mihi non ingratum fore tuum colloquium. Fortasse non sunt mea in te officia, quæ commemorem, & si qua essent, ineptum sit ea à me commemorari. Hoc possum vere prædicare, me veteris benevolentiæ semper fuisse tenacissimum. Nec unquam *Huttenum* à me vel dicto vel facto fuisse læsum. Ego sum hujus animi, ut tantam amicitiam, quantam inter nos conciliarunt bonæ literæ, vix etiam parricidium dirimere debeat. Sunt fortasse qui te instigent in me, hoc agentes ut tuo stylo abutantur ad animi sui saturandum odium. Quod si feceris, illud scito, primum facies in immerentem, non enim dicam bene meritum, certe in tibi bene volentem: deinde rem facies *Jacobo Hochstrato*, *Nicolao Egmondano*, aliisque compluribus, quos tu pro summis hostibus ducis, longe gratissimam; cæterum summopere molestam bonarum literarum cultoribus, quorum te profiteris propugnatorem. Quomodo repubescent illa portenta, si senserint *Huttenum*, illam sic adamatam *Erasmo* ingenii venam, illum toties prædicatum *Erasmo* stylum, in *Erasmum* stringere? Quare fuerit hoc tuæ prudentiæ, priusquam tollantur signa, priusquam rauco crepent cornua cantu, priusquam tuba terribilem bello sonitum *taratantara* dicat, veluti missis patre patrato ac feciale, secretis literis ad me libere & amice perscribere, quid de me tibi delatum sit, aut quid omnino sit quod exulceret animum tuum. Nam ipse, ita me Deus bene amet, non possum divinare. Non dubito quin tibi per omnia sim satisfacturus, nisi prorsus alius esse cœpisti quam olim fueris. Utinam, mi *Huttene*, non haberes alios hostes quam *Erasmum*. Utinam haberes quicquid hic inimicus tibi optat, puta hoc tibi de tripode dictum. Jam si te ab instituto revocare non potest, nec veteris amicitiæ religio, nec studiorum communium ratio, nec hostium voluptas, cogita hoc non mediocriter ad tuam quoque existimationem pertinere. Quis enim non desideraturus est humanitatem & genere & literis dignam in *Hutteno*, si nulla lacessitus injuria ferrum lethali veneno tinctum stringat in amicum? Nec fortasse defuturi sunt, qui perpendentes quo in statu res tuæ sunt in præsentia, suspicentur istis artibus prædam undecunque peti, & periculum est ne apud multos hæreat conjectura, nimirum in profugum, obæratum, & ad extremam rerum omnium inopiam redactum. Non es ignarus, quæ fabulæ vulgo de te ferantur, neque nescis quamobrem tibi succenseat, quidque tibi minitetur Comes *Palatinus*, qui de famulo tuo sumpsit capitis supplicium. Proinde nolim interpreteris hanc meam admonitionem vel à metu, vel à mala conscientia proficisci potius quam ab amore tui, meque nunc meum negotium agere magis quam tuum. Ut odiosissime scribas, primum nec horum malorum insolentem impetes, nec omnino mutum. Deinde ut obticescam, tamen gravius læseris tuam ipsius existimationem quam meam. Quare etiam atque etiam vide, mi *Huttene*, ut hic tuam prudentiam in consilium adhibeas, potius quam obsequare levissimorum hominum cupiditati. Bene vale. *Basileæ* in die Parasceves, sive 25. Martii, Anno 1524.

EPISTOLA DCLXXIII.

Erasmus Rot. ad N. De la Rosche S. D.

Ex amicorum literis ac prædicatione cognovi, vir ornatissime, sed præcipue *Michaelis Gillis* & *Guidonis Morilloni*, quam candide de nostris studiis sentias. Id quidem mihi novum non est, quandoquidem ante multos jam annos, quum apud clarissimum parentem tuum Cancellarium tum agerem nescio quid, quo tempore tu novus eras maritus, sensi favorem erga me tuum propensum ac benignum. Sane in omnibus mundi regionibus meæ lucubrationes mihi tam multos, tam insignes amicos pepererunt, ut si præterea nihil accederet, tamen hoc nomine mihi potuissem abunde felix videri, ni mea senectus in hoc seculum non uno modo turbulentum incidisset. Quantus sim osor belli, quam pacis amans, declarant quum omnes libri mei, tum pacis undique profligatæ querimonia, quæ jam, ut audio, *Hispanice* loqui didicit: itaque propemodum vitæ tædet, quum video duos florentissimos orbis Monarchas tot jam annis inter se feralibus bellis conflictari, sic ut nulla mundi pars immunis sit à malorum consortio. Accessit alterum dissidium pene immedicabilius, novi ac veteris Euangelii, quod malum in dies gliscit ac latius serpit, frustra obnitentibus tot Monarchis, tot Ecclesiæ proceribus, tot scholis, tot viris eruditis. Omnino fatale quiddam est, à quocunque Deo proficiscitur hoc quod videmus. Ego quum in utraque parte viderem quod mihi displiceret, & neutra pars sese accommodaret ad concordiam, decreveram conquiescere, & ab utrisque castris abstinere, interea, quod unum poteram, *Christum* Opt. Max. obsecrans, ut eam tempestatem aliquando nobis verteret in tranquillitatem. Nec tamen omnino cessatum est à studiis, sed in his potissimum argumentis versatus sum, quæ neutram partem magnopere offenderent. Etenim præter alia multa, absolvi *Paraphrases* omnes in Novum Testamentum, excepta *Apocalypsi*, quæ nullo modo recipit Paraphrasten, vix etiam interpretem, ut jam illam hoc labore dignam ducerem: & satis successit hoc consilium aliquamdiu. Nunc dum utrique parti pro mea virili consulere laboro, factum est ut utrinque lapidari cœperim. *Egmondanus* cum suo sodalitio fortiter me clamavit hæreticum & *Lutheranum*, nec ulla syllaba docere potuit, quod clamabat, nisi quia non scriberem in *Lutherum*. *Romæ Lernæum* malum *Stunica*, nec à *Leone*, nec ab *Adriano*, nec à Cardinalium collegio compesci potuit, quin aliquot virulentos libellos subinde furtim emoveret: cui nuper etiam *Clemens* Septimus, dira molienti, ægre quietem indixit. In *Germania* jam pridem gestiebant me stylo confodere, qui se jactant Euangelicos, quum nihil sint minus, nulla injuria irritati, nisi quod libris editis testatus fuissem, id quod res erat, me alienum esse à factione *Lutherana*. Id eo feci, quod quidam meo nomine abuterentur apud ignaros, quum non ignorarent rem secus habere. Sed continuit illos reverentia quædam hominis, quod ipsi, quantumvis iniqui, non negant, de studiis publicis tantopere meriti. Tandem *Huttenus* huc appulit, qui instigatus ab insanis aliquot strinxit in me mucronem calami sui, congerens quicquid criminum poterat in quemquam confingi: huic respondimus *Spongia*, ille periit. Post hunc exortus est alius illo tum indoctior, tum rabiosior, cui nondum respondimus; & consultius arbitror negligere, quandoquidem audio non paucos alios accinctos ad hujusmodi vipereos libellos in me jaciendos. Ab hoc genus intemperiis nec Cæsar nec Pontifex potest me tueri. Nec enim isti deos verentur, nec homines. Tales propugnatores quosdam habet hoc novum Euangelium, tam stultos & insanos, ut ipse *Lutherus* & *Melanchthon* cogantur in eos scribere. Quanquam isti nec suos *Episcopos* reverentur, & nostros mirum quam adspernentur. Hic nullus est tam vilis aut sordidus, quin audeat licenter convitia jacere in optimum quemque; neque pudet quicquam, neque metuunt quenquam. Jam tempus erat, ut studiis meis fruerer, & in has turbas incidit mea senectus, quæ quum præter solita senum incommoda crudelissime vexetur calculo, tamen hæc sit minima malorum portio. Nec interim licet fugere. In *Brabantia* scis quot annis digladiatus sim cum Theologis, qui pejus oderunt bonas literas quam *Lutherum*. Nec ignoras quibus furiis datus sit gladius. *Romæ* solus *Stunica* scri-

An. 1524.

A scribit, sed in uno *Stunica* multa sunt portenta. In *Anglia* summos & certissimos habeo amicos, sed illic nescio quo pacto non libet vivere. Ad *Gallos* ingentibus promissis invitor, sed obstat bellum. Calumniaretur aliquis me ad Cæsaris hostem descivisse, quanquam mihi nihil rei cum bello, neque fuit, neque erit unquam. Cæsaris ero ubicunque vixero. Itaque spe pacis hæsimus hic aliquamdiu, cujus adhuc nullam auram affulgere doleo. Audio Cardinalem *Columnensem* istic adesse Legatum, cujus dexteritas, nam hominem novi *Bruxellæ*, utinam saltem inducias inter Monarchas impetret. Difficile est simul & cum *Turcis* imminentibus, & cum *Gallis*, & cum *Lutherano* populo, qui in dies B se latius spargit, bellum gerere. Adest hic Cardinalis *Campegius* cum delegatione componendi *Lutherani* negotii, vir in primis eruditus & humanus, sed, ut ego res *Germanicas* video, vereor ne nihil agat. Etenim si res agatur sævitia, periculum est, ne civitates sese muniant confœderatione. Si tentent dissidium moderatis conditionibus finire, nullam ego spem video, futurum ut aut hæc pars, aut illa sit vel tantillum de suo jure remissura. Libris nihil agitur apud illos: nam adversus *Lutherum* scriptos nec audet quisquam excudere, nec alibi excusos legit quisquam. Utinam ita visum sit Principibus, publica auctoritate citraque tumultum corrigere, quæ merito corrigi deberent. Sed dum suo quis- C que commodo privatim servit, negligitur utilitas publica. In hoc seculum mea senectus, veluti mus, quod ajunt, in picem, incidit. Interim antiquantur bonæ disciplinæ, negliguntur bonæ literæ. Me certe satietas habet omnium studiorum, postquam video tantam hominum ingratitudinem, ut qui ex meis libris didicerunt sermonis copiam, certatim in me stringant calamum. Hæc visum est in amici sinum effundere. Nihil habeo quo me consoler, præter bonam erga *Christum* conscientiam, cujus gloriæ toto faveo pectore. Bene vale. *Basil.* pridie Paschatis, hoc est, 26. Martii, An. 1524.

EPISTOLA DCLXXIV.

D *Erasmus Roterodamus Magistratui Argentinensi* S. D.

MAGNIFICI ac splendidissimi Domini, & amo & veneror pietatem vestram, quod favetis Euangelio, pro quo provehendo ego jam tot annis tantum exhaurio laborum, tantumque sustineo invidiæ, ab his qui magis student suis commodis quam gloriæ *Christi*. Quanquam alius alia via studet hoc efficere. Sed huic sanctissimo negotio sese admiscent quidam, qui subvertunt hoc quod agunt alii. Est apud vos quidam *Scottus* typographus, qui, præter alia, nuper evulgavit libellum *Hutteni* in me tam insulsum, ut summopere displicuerit etiam ipsi *Luthero* & *Melanchthoni*. Nec hoc satis fuit; rursum clam excudit eundem E libellum, cum invectiva cujusdam parum sobrii, sed talem ut & bonis literis, & Euangelico negotio, plurimum sit offecturus. Ego quod ad me pertinet, manum non verterim, & scio hanc rem vobis visum iri minorem vestra cognitione: sed tamen istud etiam atque etiam videndum est, ne hæc licentia dissimulata, tandem erumpat eo, ut perniciem adferat Reipublicæ vestræ. Certe Euangelico negotio non parum obfuerit, si videant homines per occasionem Euangelii, Reipublicæ disciplinam fieri deteriorem. Si cupitis cognoscere qualis sit ille libellus, accersite *Hedionem* aut *Capitonem*. Non invideo *Scotto* suum quæstum. Et scio eum, qui scripsit, alieno instinctu scripsisse. Quod F si vestra prudentia judicabit hoc dissimulandum, æquissimo animo feram. Attamen pro meo erga bonas literas & erga rem Euangelicam affectu sincerissimo, visum est hoc admonere, quod fortasse nonnihil etiam ad vestræ civitatis commodum attinet. Dominus *Jesus* Rempublicam vestram bene fortunet, vosque omnes servet incolumes, generosissimi ac splendidissimi viri, quorum amplitudini jam olim multis nominibus sum devinctissimus. *Basileæ*, Dominica Passionis, id est, 27. Martii, Anno 1524.

EPISTOLA DCLXXV.

Erasmus Roterodamus Joanni Carondilet, Archiepiscopo Panormitano, S. D.

VT eadem opera & ad tuas & ad Illustrissimæ Dominæ *Margaretæ* literas paucis respondeam, non sunt fumi, quos ostendunt *Galli*, sed jam olim *Poncherius* Episcopus *Parisiensis*, quum Legatum ageret *Bruxellæ* apud *Carolum* Regem nondum Cæsarem, præter Regis benignitatem suo nomine offerebat supra impensas omnes quadringentos coronatos aureos, pollicitus interim ocium meum & libertatem mihi incolumem fore. Jam hæc absentia non debet vocari absentia, in qua tantum voluminum edidi, quod istic manens perficere non potuissem. Et tamen discedenti thesaurarii promiserant pensionem fore in tuto. Porro quod addit tua sublimitas, ne videar ad hostem defecisse, risi, ut verum fatear, quasi *Erasmo* sit quicquam negotii cum bello. Immo hoc pro viribus ago, ut conveniat inter Monarchas. Causam cur me toties vocarit Rex *Galliæ* per nuncium aperuit: Decrevit *Lutetiæ* Collegium instituere trilingue, quale est *Lovanii*. Ei rei volebat me esse præfectum. Excusavi tamen, memor videlicet quantum invidiæ, quantumque tumultuum sustinuerim istic à Theologis nonnullis ob Collegium *Buslidianum*. Et tamen famulus meus, è *Gallia* reversus, certis argumentis docuit illic thesaurariam esse paratam mille librarum. Ego fiscum Principis mei nondum admodum gravavi: nam ex eo pensio non nisi semel soluta est. Altera quæsita est arte, nullo fisci dispendio. Hic magno vivo, præsertim ob crebras ægrotationes, quanquam & alioqui parum frugi pecuniarum dispensator. Jamque non parum æris alieni contraxi, ut si per valetudinem abire liceret, per creditores fortasse non liceat. Quare, si fieri potest, velim, ut huic famulo numeretur saltem unius anni pensio, ad sublevandam inopiam meam. Mitto Cæsaris literas, quæ idem hoc cupiunt. Quanquam ego & cum pensione, & sine pensione, Cæsaris ero, neque vobis de re tantilla futurus sum frequenter molestus. Hoc anno crebro quidem, sed præcipue mensibus Julio & Decembre, sic me tractavit meus carnifex calculus, ut mors fuerit in votis, vita in desperatione: nulla enim mors potest esse calculo crudelior. Et tamen hæ tragœdiæ *Lutheranæ* sunt mihi ipso etiam calculo molestiores. Audebo apud hominem amicum & illud effundere, nonnihil dissuasit mihi reditum præsens temporum status. Scis quanta mihi fuerit digladiatio cum Theologis quibusdam ob bonas literas ante *Lutheri* exortum. Et jam gladius datus est duobus acerrimis bonarum literarum osoribus, *Hulsto* & *Egmondano*. *Egmondanus* qualis sit norunt omnes, & quam hostili sit in me animo multis modis declaravit, hodieque declarat. Scripsi multos libros ante cognitum *Lutheri* nomen. Et tamen in his nihil adhuc inventum est, quod cum *Lutheranis* consentiat. Tametsi facile est inimico decerpere, quod calumnietur: & res agitur isthic prorsus ordine Theologico. Homo, cui male volunt, rapitur in carcerem, ibi inter paucos transigitur negotium, & innoxius debet indigna pati, ne quid illis decedat auctoritatis. Ubi tota aberratum est via, clamant, Favendum est negotio fidei. Hæc res tametsi non tantum valuit apud me, ut deterreret à reditu, tamen, ut ingenue dicam, fecit minus alacrem ad repetendam *Brabantiam*, maxime cum absente Cæsare non multum præsidii sit in aula. Cardinalis *Campegius* adest *Nurembergæ*, destinatus componendo *Lutherano* dissidio. Me jam ternis literis amantissime evocavit usurus opera mea: quanquam quid ea profectura sit nescio, nisi quod video senectutem meam, cui debebatur ocium, objici furiis, & dum omnibus benefacere studeo, utrinque discerpi. Si potero me excusare Card. posteaquam refrixerint hypocausta *Germanica*, advolabo, & si licebit, hic dissolvere æs alienum, quo præter morem meum

 sum

An. 1524. sum involutus. Amplitudinem tuam *Christus* Optimus Maximus diu servet incolumem. *Basileæ* die *Mercurii* post Pascha, id est, 30. Martii, An. 1524.

EPISTOLA DCLXXVI.

Honorabili Domino Joanni Canio, sive de Hondt, Canonico Curtracensi, S. P.

QUUM alteræ vestræ jam obsignatæ mansissent aliquæ apud me, venerunt literæ è *Flandria* scriptæ à *Michaele* quodam *Bentino*, quæ nunciabant, te inimicissimo esse in me animo, ac juvenem quendam, qui nescio quem meorum libellorum haberet, acriter objurgasse, quod hæretica legeret, addens, meos libros esse pestilentiores *Lutheranis*, teque sperare brevi futurum, ut ego cum meis libris comburerer. Non dubito quin hæc sint conficta, nisi tu aut plane versus es in alium hominem, aut prorsus ignores quantum malorum hic sustineam à *Lutheranis*. Ego puto, mortem esse leviorem his quæ patior. Et si novissem statum hujus conjurationis, maluissem ad *Turcas* demigrare, quam huc. Aliter judicavit *Adrianus* Pontifex de libris meis, qui Theologis frustra de me blaterantibus imposuit silentium. Aliter Cardinales, qui *Stunicæ* talia de me scribenti indixere silentium; quod nuper iterum fecit *Clemens* VII. Aliter Cardinalis *Campegius*, qui nullius operam magis implorat adversus *Lutherum*, quam meam. Aliter ipsi *Lutherani*, qui in neminem magis fremunt quam in *Erasmum*. Hoc te scire volui, ne quid erres in nobis. Bene vale. *Basileæ* post Pascha, Anno 1524.

EPISTOLA DCLXXVII.

Erasmus Bilibaldo suo S. P.

DOLEO tibi rem esse cum podagra. Si *Luciano* credimus, solent hoc tempore hujus Deæ mystæ redire ad suas cantiones. Hoc magis irascor morbo tuo, quod nos privat dulcissimis tuis literis. Nos aliquot dies exspatiabimur in *Burgundiam*, abstersuri situm, quem diutino otio latebrisque contraximus. Exspectamus, quid isthic agatur, si quid tamen agitur. Qui has reddet, prædicat sibi nescio quid affinitatis tecum intercedere. Alioqui non eram scripturus. Bene vale, vir optime. *Basileæ* 14. Aprilis, Anno 1524.

EPISTOLA DCLXXVIII.

Erasmus Rot. Abbati cuidam S. D.

NISI mihi prædicata esset tua singularis humanitas, reverende Pater, veriturus eram ne me protinus clamares impudentem, qui ignotus ad ignotum, tantillus ad tantum scriberem, idque de re quæ minimum ad me pertinet; sed pietas facile dabit veniam huic audaciæ, quam docuit Christiana charitas. *Ambrosius Syagrius*, Parochus Ecclesiæ *Riben.* periclitatur, ne ad famem ipsi res redeat, adeo nescio quorum delationibus in illum irritatus est reverendus Pater *Andreas* Abbas *Maris-stellæ*. *Ambrosius* mihi coram satisfecit de eo quod delatus est in concione dixisse, in genealogia *Christi* esse peccatrices. Id *Hieronymus* scripsit in *Christi* gloriam & nostri consolationem. Et habet testem populum, quod hic nihil impie dixerit, nisi impie scripsit *Hieronymus*. Mi videtur *Ambrosius* vir minime malus. Non sine sumptu nactus est hoc sacerdotium, magno impendio illic ædificavit, non poterit submoveri, nisi intolerabili dispendio. Est gratiosus suo populo. Et qui mutant, ut sunt res humanæ, fere mutant in deterius. *Baticum* & vetus proverbium est, *Dedi malum & accepi*: nunc fere licet dicere, *Dedi malam & accepi pejorem*. Si quid hactenus gestum est ab *Ambrosio* secus quam oportet, id vestris monitis facile farciet. Quæ tua pietas est, debes hoc dissidium inter *Ambrosium*, & R. P. *Maris-stellanum*, velle componere: quæ tua auctoritas est, facillime poteris. Non dubito quin *Ambrosius* sit omnes concordiæ conditiones libenter amplexurus. Id ad me recipio. Hac in re si tua humanitas nostri respectu sublevarit *Ambrosium*, libenter amplitudini tuæ sum hoc nomine debiturus: sin est, cur judices iniquum esse quod peto, tamen *Erasmum* numerabis inter eos, qui tuæ pietati cupiunt modis omnibus gratificari, quam Dominus *Jesus* diu nobis incolumem servet. *Basileæ* 15. Maji, Anno 1524. An. 1524.

EPISTOLA DCLXXIX.

Erasmus Roterodamus Nicolao Everardo, Hollandiæ Præsidi, S. D.

ORNATISSIME Præses, allatus est huc libellus cujusdam, etiam sine nomine noti ac celebris, jocone ac serio scriptus incertum, auctorem tibi notum esse scio. Primum miro verborum ambitu reddit rationem, cur maluerit *Hollandice* scribere quam *Latine*, quasi inter nos certamen sit, uter alterum superet facundia *Romani* sermonis, aut quasi lector non statim conjecturus sit, quare gloriosus Juris utriusque doctor maluerit vulgari lingua scribere, nimirum ut *Erasmum* apud vulgus traduceret non responsurum. Ne illud quidem obscurum, quid hominem impulerit ad hoc ineptiæ, nimirum urebat illum magnificus ille titulus, quem nescio qui libello suo præfixerant. Quasi mihi præstandum sit, quem quisque titulum addat *Erasmo*. Certe non ignorat etiam ipse, me neque de libello edito, neque de titulo somniasse unquam, priusquam iste rem proderet. Jam facile succurret cuivis, quare non præfixerit nomen suum, quanquam plerique, ut ait, non ignorarent, quis esset auctor tam elegantis libelli. Nimirum ambiebat frui gloria sine invidia. Apud eos, quibus arrisisset sycophanticus libellus, dixisset in aurem, meus est. Si quis parasset ultorem calamum, ad inficialem causæ statum confugisset. Verum, ne in his ineptiis multum temporis teramus, ad ipsum argumentum properabimus, quod tale est ut undique clamitet parentem suum, videlicet *Nicolaum Egmondanum*. Nec enim alius tam ridiculas nugas pro seriis effutire potuisset. Et agnosco quæ soleat respondere, ut hinc gloriosus doctor præter *Hollandicæ* facundiæ laudem non ita multum gloriæ sit relaturus. Principio mira dexteritate tractat locum communem. Absurdum illi videtur si quis reprehendat aliquem sui Ordinis, hoc est, si Monachus Monachorum vitia carpat, aut Theologus, Theologorum; sacerdos, sacerdotum. Cur igitur *Hieronymus* Monachus tam multa scripsit in malos Monachos? Cur toties in sui ordinis homines stomachatur *Bernardus*? Cur in malos Episcopos tam acriter invehitur *Cyprianus*? Imo cur toties Prophetæ sæviunt in pseudo-Prophetas? Cur toties *Paulus* Apostolus in pseudo-Apostolos, *Judæus* in *Judæos*, *Christianus* in *Christianos*, damnans & traducens illorum stultitiam, levitatem, contentiones, ebrietates, ocium, incestum? Si communis ordo imponit silentium, nefas esset *Christiano* quicquam dicere in depravatos *Christianorum* mores. In bonos male dicere, cujuscunque sunt ordinis, scelus est. Cæterum nemo majore cum fide reprehendit malorum vitia, quam qui ejusdem est ordinis. Videtur enim apud hunc plus valuisse veritas, quam ordinis favor. Alioqui videri poterat odio diversi ordinis vituperare quæ recta sunt: Veluti si *Franciscanus* reprehendat vitia *Dominicalium*, etiamsi id faciat recto animo, tamen non carebit suspicione livoris. Si huc spectat reprehensio, ut emendentur qui citra nominis injuriam notantur, quos potius optemus correctos quam qui nobis sunt conjunctissimi? Nisi forte vitio dandum existimat, si quis ægrotanti cognato pharmacum admoveat. Ipse *Nicolaus Egmondanus* cur *Bruxellæ* sævit in suos *Carmelitas*, ob nescio quæ muliebria, non solum jurgiis, verum etiam carceribus & flagris, adhibitis ad id profanis lictoribus, ne res possit esse clam? utique respondisset hic, Se, quo magis faveret ordini suo, eo minus ferre eos qui moribus irreligiosis dedecorarent ordinem. Et hæc qui facit, non pa-

An. 1524.

patitur ut sacerdos ac Theologus verbum jaciat in vitia sacerdotum ac Theologorum, quum interim nullius nomen perstringatur, ut utilitas admonitionis ad omnes perveniat, infamia ad neminem. Cur igitur ipse toties è cathedra Theologica, eque suggesto, manifestis mendaciis debacchatur in nomen *Erasmi*? Et tamen is locus, quo videtur offensus, modestissime loquitur de Monachis ac Theologis. Est enim, ni fallor, in Paraclesi, habens hunc in modum: *Neque enim consentaneum est, quum baptismus sit ex aquo communis Christianorum omnium, in quo prima Christiana philosophia professa est, quum sacramenta cætera, denique quum præmium illud immortalitatis ad omnes ex aquo pertineat, sola dogmata in paucos istos esse releganda, quos hodie vulgus Monachos aut Theologos vocat: quos ipsos tamen, tametsi minima quapiam portio sunt ad populum Christiani nominis, tamen hos, inquam, ipsos optarim majorem in modum, esse quod audiunt. Vereor enim ne inter Theologos reperire liceat, qui multum absint à suo titulo, hoc est, qui terrena loquantur, non divina; & inter Monachos, qui Christi paupertatem & mundi contemptum profitentur plusquam mundum, reperias.* Hic palam est, nec ordinem à me damnari, nec cujusquam perstringi nomen. Quod si nullus est inter Monachos suo titulo non respondens: Si nullus inter Theologos hoc indignus nomine, merito stomachatur in me gloriosus doctor, cum suo *Carmelita*. Habes ad unum libelli caput: in quo sibi mire placuit, non modo propter eloquentiam, verum etiam ob facetiam, nam videtur sibi mire festivus simulata modestia. Præterea quod inibi scribo, *neminem esse submovendum à lectione sacrorum Voluminum, quo minus quisque quod potest illinc hauriat*: ait me parum animadvertisse, quod scriptum est in Euangelio *Joannis*, *Puteus altus est, & in quo haurias non habes.* Ego vero & illius loci probe memineram, sed quoniam *Samaritana* verba referuntur ad *Christum*, non putabam hic esse, quod ad Sacram Scripturam pertineret: nisi placet hic sensus, *Puteus divina Scriptura altus est, & Christus non habet quo hauriat.* Eadem opera possimus probare *Christum* esse maleficum, quia in Euangelio legimus, *Si hic non esset malefactor, non tradidissemus eum tibi.* Olim altior erat puteus, priusquam exorta lux Euangelica discussisset umbras & involucra Legis, & tamen vulgus legebat sacros Libros. Nunc posteaquam Dominus *Jesus* derivavit aquas Euangelicæ sapientiæ per omnes plateas, quicunque fidem habet, habet quo hauriat. *Judæi* non submovebant à lectione *Geneseos*, *Cantici*, & *Ezechielis*, quum in his voluminibus sit plurimum obscuritatis, nisi usque annum trigesimum. Profuit Eunucho legisse Prophetam *Esaiam*, quem non intelligebat: Profuit *Augustino* Pagano legisse *Paulinas* Epistolas, quas nondum intelligebat, & *Christianus* arcetur à sacris Libris? Porro, quomodo velim sacros Libros legi ab idiotis, explico in appendice Præfationis in *Matthæum*. Ea legenda fuit glorioso doctori, priusquam occineret mihi locum ex *Joanne*, quem si parum intellexit ac ridicule citavit, mirum non est, diligentius, opinor, versatus in *Accursiis* ac *Baldis*. Quod si non aptius citat leges suas quam Euangelium, male agitur cum illius clientibus. Illud magis mirandum, *Carmelitam* tantum Theologum tam stolidis argumentis instruxisse suum histrionem, nisi quod ille nihilo melioribus soleat uti in schola Theologica, non sine risu Baccalaureorum. Et hic sibi doctor videtur admodum facetus, veluti commiserans meam cæcitatem, qui non viderim locum tam evidentem in *Joanne*, in quo talpæ fuerunt omnes retro Theologi, quorum nemo perspicere potuit, hic interdici *Christianis*, ne legant Euangelium, quod *Christus* voluit universis nationibus esse commune. At fortasse coriarius aliquis rectius legat Euangelium, quam vel doctor hic, vel hujus instructor Theologus, qui sic interpretantur Euangelium. Quis non intelligat istos sacras Literas ideo velle paucis esse notas, ne quid decedat ipsorum auctoritati quæstuique. Hoc ulcus olim exacerbavit Jureconsultos, evulgatis diebus fastis ac nefastis: Nunc, ut videtur, urit Theologos quosdam, & hoc magis urit quo sunt illis tum avariores, tum ambitiosiores. Sed audiamus argumenta reliqua, quibus magnus ille Theologus instruxit suum advocatum. Objicit ex *Actis* Eunuchum *Candaces* Reginæ, qui dixerit, rogatus an intelligeret, *Quinam possim, nisi aliquis dux via mihi fuerit?* Æthiops erat, aulæ barbaricæ Præfectus, alienus à religione *Judaica*, non mirum si minus intelligebat prophetiam de morte *Christi*, quæ nondum erat divulgata. At eundem locum si nunc legat nauta, facile suspicabitur de *Christo* loqui. Et tamen Æthiops ille laudatur, quod legerit sacros Libros, & quoniam in literis arcanis venabatur *Christum*, prometuit illum discere. Hoc exemplum tale est, ut nullum magis idoneum adduci potuerit accendendis omnium animis ad lectionem sacrorum Voluminum. Adjicit & illud, quod *Christus* turbis loquebatur in parabolis. Verum idem dixit, *Nihil occultum quod non revelabitur, & quod in aure audistis prædicate super tecta.* Parabolæ pro tempore adhibitæ sunt, sed mortuo Domino scissum est velum, & patent omnia mysteria. Alioqui si turbis nihil est proponendum, nisi in parabolis, nefas erit idiotis exponere Euangelium, peccarunt Euangelistæ, qui mysteria doctrinæ *Christi*, lingua omnibus nota vulgarunt. Nam eo tempore, etiam coriarii, & nautæ *Græce Latineque* loquebantur, quemadmodum nos *Hollandice*. An quia *Christus* imperitæ ac juxta malitiosæ multitudini loquebatur per parabolas, quod sic expediret ad negotium redimendi generis humani, ideo populus initiatus *Christi* mysteriis nihil audiet nisi parabolas? Quod si videtur æquum, legant igitur parabolas Euangelicas, quod ipsum vetant isti, nimirum sibi ipsis contrarii: sed extra jocum, si à paucis petenda est sacrarum Literarum sententia, ubi est illud *Esaiæ* vaticinium, *Et erunt omnes* θεοδίδακτοι; citat ex Epistola *Petri*, quod in Epistolis *Pauli* nonnulli quædam intellectu difficilia *depravarent in suam perniciem.* Non damnat *Petrus*, quod legerentur Epistolæ *Pauli*, sed quod detorquerentur, quemadmodum & cæteræ scripturæ. Si ideo vulgus submovendum est à lectione sacrorum Librorum, eadem ratione Theologi submovendi sunt, quod omnes hæretici, quorum plerique fuere doctissimi, depravant quæ legunt, ad confirmationem perversorum dogmatum. Nisi forte *Ariani* non sunt hæretici: nisi *Origenistæ* non sunt hæretici. Nihil enim dico de *Luthero* istis centies hæretico, cujus peculiare dogma est, in disputando nihil admittendum esse, præter Literas sacras. Atqui *Carmelita*, ne in Theologicis quidem scholis, recipit Scripturæ Sacræ testimonium. Etenim quum sic ratiocinantur Baccalaurei, *Hoc dixit Christus apud Matthæum, ideo tua conclusio mentitur*: ille clamat, *Ista est argumentatio Lutherana, protestor me non responsurum.* Ubi igitur valebunt sacræ Literæ, si ne inter Theologos quidem habent locum? Nimirum ibitur ad fontes, hoc est, *Carmelitas* duos, ex quibus posteri discent, eos hæretice argumentari, qui argumententur ex sacris Voluminibus. Sed ut omissis jocis ad rem redeamus, si ideo populus non debet legere sacras Literas, quas vulgarunt Apostoli ut legant omnes, eo quod sunt qui abutantur; nec *Egmondanus* bibet vinum, quo tamen unice delectatur, quod plurimi sint ubique, qui vino abutantur. Imo nemo concionabitur in templis, quod illic multi doceant hæresim, quidam seditiones excitent, alii adulentur Principibus, nonnulli mendaciis infament proximum. Id si fiat, ubi regnum *Egmondani*? ubi tyrannis, quam jactat etiam? Postremo, si ideo nulli fas erit gestare pallium *Carmeliticum*, quod eo plures abutantur, mutandum erit *Egmondano* suum pallium. Hoc est acumen eorum, qui nolunt populum attingere Libros sacros: quos si vulgus non intelligit, quibus acceptum ferendum potius quam istis qui quotidie docent populum? Ergone tot annis docuerunt nihil scire? Et hic est profectus Euangelicus, ne quis norit Euangelium? Tandem in epilogo concludit probabile

esse

An. 1524. esse Theologos: rectius intelligere Scripturas Sacras quam laicos, quasi hoc negarim, si in genere loquaris, aut quasi vetuerim ne laici discerent à Theologis. Objicit quod alicubi taxans præpostera judicia, dixerim, *Si Franciscanus pro cinericea veste sumeret nigrum pallium, metueret ne dæmon quispiam vivum abriperet in tartara.* At idem non metuit committere adulterium, aut incestum, aut alia crimina, quæ pugnant contra præcepta Dei. Non laudo eos, qui temere mutant vestem, sed damno præposterum ac superstitiosum judicium. Horrent violare constitutiones hominum, & ludum esse ducunt violare præcepta Dei. Hic decerpsit quod volebat, & omisit quod explicabat nodum. Vicit igitur gloriosus doctor, & currum triumphalem merito adornat, si gravius peccat *Benedictinus*, quum per occasionem pro nigra veste sumit fuscam, quam quum adulterat sacram virginem. De prædicatoribus qui commodum venantur ex prædicatione, utinam falsum esset quod scripsi. Et tamen quod in genere dictum est, ad nullius contumeliam pertinet. Hoc si nemo scripsit ante me, par est ut feram hujus admonitionis invidiam. Si nulli tales sunt, dignus sum ut ridear, qui operam hanc inanem sumpserim. Quod si gloriosus doctor nullum novit talem, adspiciat suum *Carmelitam*. Verum doctor jam ab asinis ad equos, hoc est, à Theologis ad Principes desilit. Sensit Cæsarem minari *Turcis*, & hinc sibi speravit magnam gloriam. Si sunt qui hunc sermonem, *Nolite omnino resistere malo*, huc trahunt, ut putent, nec *Turcis* resistendum, *Christo* imputent, non mihi. Is est auctor eorum verborum. At ego sic interpretor hæc verba in Annotationibus, ut nemo possit detorquere: interpretor enim, *resistere malo*, id est, mala ratione. Eat nunc venerabilis doctor, & dicat Cæsarem recte facere, si *Turcas* malis rationibus impetat. Nunc vero ab asinis in canes desilit. Objicit ex privatis ad quendam literis, quod parum honorifice meminerim duorum honorabilium virorum *Egmondani* & *Hulsti*. Res ipsa docuit quam sint honesti, alteri est ademptus gladius, alter vix effugit judicium. *Egmondanum* novi: verum non ego solus. Et populus novit non minus stultum quam insanum. *Hulstum* vidi tantum, sed & hunc nosse potui, quemadmodum novimus *Phalaridem* ac *Neronem*. Hi quum tribus verbis leviter attacti sint in Epistola privatim scripta, quid erat necesse libello vulgato traducere, quorum famæ tam tenere metuit? Postremo taxat quod scripserim de publicanis, qui exigunt à populo, non quantum jussit Princeps, quod ipsum iniquum est, sed quantum ipsi volunt. Hic ille putat me dicere, Principum exactiones esse injustas, ut me reum peragat læsæ majestatis. Et certe tales sunt nonnunquam Monarcharum exactiones. Atqui ego quod grave est, *iniquum* dixi: quemadmodum *Virgilius* dixit, —— *& iniquo pondere rastros:* & iniquum judicem dicimus, non qui injuste judicat, sed qui rigidus est, parumque favens reo. Sic æquas conditiones appellamus, quæ ex humanitate temperatæ sunt: iniquas, austeras, & nihil de jure remittentes. Sic iniquum vocavi quod exigunt Principes à populo, quod per se satis molestum sit hoc pendere, etiamsi nihil addat redemptorum rapacitas. Vide quantum periculum est scribere *Latine* iis qui *Latine* nesciunt. Hic existimat se mihi movere magnam invidiam apud Cæsarem, si persuasum sit illi, me non probare Principum iniquas exactiones. Imo nulli magis Cæsaris odio digni sunt, quam qui probant iniquas exactiones, ex quibus fere non multum redit ad Cæsarem. Vectigal & tributum Principibus debitum probat *Paulus*. Censum persolvit ipse *Christus* Cæsarum Cæsar. Quid hoc ad me? Ego publicanos monui, non Cæsarem. Atque Cæsarem ipsum liberius super his admonui in libello *De Principe Christiano:* eum Cæsar amplexus est, *Ferdinandus* edidicit, & uterque mihi gratias egit, nimirum uterque doctior isto doctore, & isto Theologo *Christianior*. Magna vero Theologorum felicitas, ut nos pro hæreticis habeant, si stolidus aliquis *Carmelita*, aut *Baldicus* doctor, nesciat *Latine*. Quin potius cedunt feliciori seculo, quo fœminæ *Latine* sciunt. An. 1524. Hæc in transitu notavi, vir eruditissime. Equidem gratulor Ecclesiæ *Christianæ* talem *Atlantem*. Gratulor *Hollandiæ* nostræ, quæ viros habeat tam sapientes. Et huic libello quærit typographum ut audio. Deus illi servet suam mentem. Bene vale. *Basileæ* 15. Maji, An. 1524.

EPISTOLA DCLXXX.

Georgius Saxoniæ Dux, &c. Erasmo Rot. Theologo

SALUTEM, *Gratiam & Favorem. Cum nobis in feriis Pentecostes redderetur Epistola tua, etiamnum inscriptione carebat, eamque is, qui pertulit,* à Mosellano *addendam fuisse ostendit. At ea perlecta, aperte intellexi, nulli alteri quam mihi destinatam. Scribis autem tecum aliquoties jam literis me tuis provocaveris, nihil tamen responsi à me tulisse, quæ res tibi offensa alicujus suspicionem afferat. Ego vero rescripsi ad omnes literas tuas; quas quidem acceperim, & ut recognoscas, quas acceperim, mitto hic una tibi exemplum posterioris responsionis meæ, posterioribus literis tuis destinatæ. A quibus si interea aliquas alias dedisti, scito mihi non esse redditas: quod si enim reddita essent, non profecto committerem, ut in hoc genere officium meum desiderare posses, præsertim cum hæc mea perpetua sit consuetudo, ut neminem, ne humilissimum quidem, sine responso dimittam, si modo ea, quæ scribuntur, digna sint responso. Quod pœnitet te laudis, quam quibusdam effusius quam pro merito tribueris, etsi non injuria ejus te pœnitet, tamen ita ego statuo; Nisi hoc modo illos ipsos, quos dicis, tractasses, istisque produxisses falsis commendationibus, quam nunc tibi indignitatem ostenderunt, eandem te ab illis jamdiu experturum fuisse. Hæ nimirum sunt illæ præclaræ virtutum actiones, quæ ab hoc doctrinæ fonte ducuntur. Hæc opera charitatis, quam tradit* Lutherus, *& alii, qui se plusquam Evangelicos jactitant, literæ potius quam spiritui adhærentes. Hæc fides & integritas plusquam* Germanica, *quam illi generose ubique ostentaverunt. Quod si hi, qui capita hujus factionis haberi volunt, tales sunt, quales cæteri, quæ membra sint, facilis est conjectura. Equidem* Epphendorpium, *si quid hujusmodi votis proficeretur, optarim aliunde vita sua ortum, nec ex hac nostra terra prodiisse; cui cum ornamento esse debeat, ita se bonus vir comparavit, ut magis ejusdem labes & macula sit. Cum enim animo repeto, quibus tu illum virtutibus descripseris, videtur mihi haud aliud exquisitius hominis perditi ejusdemque profligatæ conscientiæ pudorisque exemplum excogitari posse. Jam vero utinam ante triennium hanc tibi mentem Deus dedisset, ut à factione* Lutherana *te sejunxisses, ut edito aliquo adversus illos scripto, plane nihil tibi cum ipsis commune esse, & dissensionem gravem intercedere testatus esses. Quanto enim facilius fuerat inardescentem etiamnum flammam restinguere, quam nunc, postquam in ingens adeo incendium evasit, exstinguere? Ea itaque culpa, ut dicam quod sentio, ad te vel imprimis pertinet; si enim tu, dum tempus ad eam rem ferebat, necdum tam multi hoc malo correpti erant, hunc in* Lutherum *animum sumpsisses, quem nunc præ te fers, descendissesque in arenam, & ibi seriam & veram pugnantis personam gessisses, non esset quod laboraremus. Quia autem tu hactenus ita cum illo pugnasti, ut apertum ei bellum nunquam intentaris, sed ex occulto tantum eum petieris, idque leniter, & eum prope in modum, quasi qui dedita opera ferire nolueris, diversa est hominum consequuta opinio. Quippe pars hostem* Lutheri *esse te, pars cum eodem colludere & in speciem simulare dissensionem, reipsa vero consentire existimaverunt; quem tu errorem & opinionem à te si amotam cupis, etiam atque etiam opus habebis, ut quamprimum te aperias, prodeasque tandem, & cum* Luthero *aperte congrediendo sententiam tuam orbi testatam reddas, simulque Ecclesiam à nefandissima hæresi vindices; quod ni feceris, omnes te dignitati Ecclesiæ defuisse ac Evangelicæ sinceritatis, & tui ipsius officii nullam rationem habuisse,* omnes

An. 1524. omnes una voce clamabunt. Mosellanus noster diem suum obiit, sed nimirum ante diem. Fuit enim is vir summum Lipsiensis Gymnasii decus. Atque utinam Deus ita comparasset, ut ille diutius meam liberalitatem experiri potuisset; certe vix quicquam optatius mihi accessurum fuerat: sed cum aliter de eo statuit, necesse est aequo animo feramus ejus mortem; demusque operam, ut aliquem in ipsius locum suggeramus, qui & ipse Academiam meam Lingua Græca & literatis literis illustret, & nostra terra homines ad virtutum & officiorum munera instruat. Cujus generis si quem nosti, qui tamen omnino à factione Lutherana sit integer, eum cupio ad me mittas: facies enim in hoc nobis rem gratam, & illi non pœnitendam. Bene vale. Ex Dresden 21. Maji, Anno à Christo nato 1524.

EPISTOLA DCLXXXI.

Vives Erasmo.

Ex Britannia discessi mense Aprili tantum ad ducendam uxorem, jus * à Principibus & Cardinale eo redire ad finem mensis Septembris; quod faciam, ni necessitas aliqua & vis major impediat, aut causa maxime sontica: ita enim sunt homines illi de me meriti, ut iniquum sit me non obsecundare eorum voluntati, quum illi multis in rebus indulgeant mea. Feriis Eucharistiæ subjeci cervicem jugo muliebri, nondum mihi quidem gravi, & quod cupiam adhuc excutere, sed eventum Deus viderit. Hactenus nec mihi factum displicet, & iis omnibus, qui nos norunt, mirifice placet; ut ajunt, nihil hic esse multis annis actum tanta omnium approbatione. De illis hominibus, in quos οἱ φίλοι σὲ ἐγκελεύουσι, malum deploratum: sed propemodum ἐν τούτοις χρόνοις ἀναγκαῖον, quibus pessum iere omnia: ἀλλὰ ταῦτα οὐρανόθεν. Tu nisi agas quid minime convenit, nihil egeris: sin egeris, corrumpes, quod est in illo malum optimum. O magnæ difficultates, in quas te nomen implicat tuum, ut non videaris posse cum decore cessare, quin publicis rebus publica persona interponaris, nullo tanto temperamento, quin alterutros offendas, & forsitan utrosque. Fac memineris versum Ennii de Maximo. Salutaris à Claymondo, & fere illa Academia nihil audivi multis diebus gratius quam Opera tua nostris quoque Hispanis esse cordi: spero fore, ut illis & similibus assuefacti, mansuescant, exsuantque barbaricas aliquot de vita opiniones, quibus acuta quidem ingenia, sed ignoratione humanitatis, sunt imbuta, quas alii aliis velut per manus tradunt. Nunciatum erat nobis in Britannia, te in Burgundiam migrasse, ut vino illo puro ac generoso curareris à calculo; alii te in Britanniam venturum affirmabant: & audivi à quodam, fuisse te indubie venturum si esses accersitus, quod utinam illic rescissem, ea te res non diutine fuisset remorata, venisses gratus optatusque Regi, Cardinali, & toti nobilitati: sed si id statuis, incipe simul aliquid καὶ ἐκεῖνον μελετᾶν, aliter nonnullis corrugabis frontes, quorum inprimis convenit tibi esse exporrectas: sed non dubito quin hisce de rebus, ut prudentius potest, ita copiosius scripserit ad te Morus. Me vero, mi præceptor, scis paratissimum esse, si qua in re possum tibi esse usui, quanquam vires exiguæ, sed voluntas ingens. Frobenium mihi salutabis, & Rhenanum. Vale etiam atque etiam, mi domine. Brugis 16. Junii, Anno 1524.

EPISTOLA DCLXXXII.

Erasmus Roterodamus Christophoro Episcopo Basiliensi S. D.

Reverende Præsul, dum ego decanto misericordias Domini, corripuit me illius misericordia; sed morti non tradidit me, licet nunquam fuerim morti vicinior. Exemplar primæ manus ad te mitto. Id poteris aliquot diebus apud te retinere, quo per ocium perlegas. Dignaberis admonere nos, si quid addi aut mitti, si quid aliter tractari velis. Priusquam enim Frobenio committamus excudendum, Opus sub incudem revocabimus, ac reddemus paulo expolitius, fortassis etiam copiosius. Si videbitur, addemus præfatiunculam, quæ sacelli abs te instituti faciat mentionem. Porro quemadmodum tuæ sanctissimæ voluntati hac in re libenter sumus obsequuti, ita cupimus omnia fieri ex animi tui sententia. Dominus Jesus honorabilem senectutem tuam foveat sua clementia. Basilea 20. Junii, Anno 1524.

* Jussus scribendum puto.

EPISTOLA DCLXXXIII.

In Lexicon.

Erasmus Roterod. Græcæ literaturæ candidatis S. D.

Crescentem, inquit Horatius, sequitur cura pecuniam. Idem multo magis usu venit in liberalibus studiis. Quo plus hauseris, hoc sitias magis. Facit hoc felicissimus Græcarum literarum profectus, ut Lexicon jam toties auctum nobis prodierit, nec desinat tamen efflagitari. Debetur omnibus gratia, qui pro sua quisque portione nonnihil contulerunt. Quanquam nulli minus deberi puto, quam ei, qui, quo crescerent paginæ, multa hujus generis adjecit, Ἀαρὼν nomen proprium, & Κύπρος nomen insulæ. Utinam Guilhelmo Budæo vel libuisset, vel vacasset huic negotio nonnullam temporis portionem decidere, præsertim in annotandis Græcorum tropis & idiomatibus. Nec enim est alius Græcanicæ supellectilis ditior. Maino non parum debemus, ac male precamur invidæ febri, quæ studiosis eam utilitatem reddiderit maligniorem. Habes, Lector, in hoc volumine quicquid diversis locis ac temporibus ab aliis fuerat additum, ne his quidem prætermissis, quæ nescio quis ociose, ut diximus, adjecerat. Ad summam autem prius editorum accessit ingens vocabulorum numerus, ex optimis Auctoribus selectus per Jacobum Ceratinum, qui, quod est rarissimum, exactam utriusque literaturæ peritiam cum incredibili modestia copulavit. Hujus accessionem cum conferrem cum aliorum auctariis, quæ in proxima Gurmuntii editione fuerant addita (nam hanc Ceratinus noster non viderat) miro modo vix ullam vocem ab hoc annotatam comperi, quam illi priores occupassent. Pauperis est numerare pecus, sed pauperius est numerare dictiones. Satis multas adjecit Ceratinus, sed ingentem fateberis thesaurum, si expendas quod accessit potius quam numeres. Hic mihi obstrepet aliquis, opinor: Os impudens, quid tu præfaris in labore alieno? Dicam: Ceratinus impulsu nostro laboris hoc susceperat, alioquin à nullo magis abhorrens. Qui nisi tam procul abesset, haberes præfationem aliquanto minus jejunam. Quanquam & ipsi dictiones adjecimus nonnullas, adjecturi permultas, si vel paucorum dierum ocium contigisset. Scimus hoc laboris genus esse minime gloriosum, præsertim quum pauci reputent, quot Auctores sint excutiendi, ut voces aliquot ab aliis præteritas seligas. Verum, hoc plus debetur illis gratiæ, qui publicæ utilitatis gratia non detrectant ingloriam ac molestiæ plenam industriam. Veterem Indicem, qui verso dictionum ordine ex Latinis indicabat Græcas, omisimus velut inutilem, ac nihil aliud quam onerantem volumen. Primum, ille, qualis qualis erat, mutilus erat, nimirum tantum eas dictiones complectens, quas Aldus prima dedit editione. Qui si perficiatur, duplicari voluminis magnitudinem necesse est. Nec tamen hujus ullum usum video, nisi si quis meditetur Græce scribere. Atqui ea facultas ex Auctoribus petenda est, quæ ex Dictionariis infeliciter peteretur. Aldus ipse quondam à me rogatus, cur Indice tam operoso pariter & ocioso duxisset onerandum esse codicem, nihil aliud respondit, quam hac difficultate deterritos fuisse editionis æmulos. Proinde nemo minoris æstimet hoc volumen, cujus sarcinæ nonnihil detractum est, utilitati multum accessit. Bene valete. Basileæ 1. Julii, Anno 1524.

EPISTOLA DCLXXXIV.

Bilibaldo suo Erasmus S. P.

An. 1524. VIR ornatissime, scripsi nuper per eum, qui fusiles imagines reddidit, simulque significavi, tuas literas hactenus bona fide mihi redditas fuisse, quod videreris aliud suspicari. *Clemens* Septimus misit ad me diploma honorificum, cum honorario munere ducentorum florenorum, quos non accepissem, nisi nominatim expressisset, se misisse ob *Paraphrasim* inscriptam. Pollicetur & in posterum magnifice. Cardinalis *Campegius* misit ad me proprios nuntios, quibus respondi, quæ mihi videbantur pro publica concordia facere. Quanquam, ut nunc agitur hæc fabula, ego nullam video catastrophen. Ita me *Jesus* bene amet. Res in dies serpit latius. Neutra pars agit de componendo dissidio: imo plerique nihil aliud agunt, quam ut oleum addant camino. In *Hollandia* mea passim fugiunt Monachæ, ac nubunt in Domino. *Carmelita* ille exauctoratus est & à Cæsare & à Pontifice. *Hulstius*, illius collega, vix effugit capitis supplicium. Studia fœlicissime procedunt, frustra frementibus Theologis. Me clamant hæreticum; sed nemo credit illis. Scripsit ad me *Martinus Lutherus* per *Joachimum* quondam satis humaniter: cui non sum ausus pari humanitate respondere propter sycophantas. Respondi tamen paucis. *Melanchthon*, ut audio, cupiebat colloqui nobiscum; sed non audebat me gravare invidia. Ego certe eam invidiam contempsissem. Est juvenis ingenii candidissimi. *Argentorati* magnus est tumultus, etiam in Senatu. Noster Magistratus cœpit moderatius favere *Lutheranis*: timent exemplum *Argentinensium*. *Othonis* libellus rursus exiit, per auctorem recognitus, &, ni fallor, auctus: nondum vidi. Exiit & Epistola *Alberti* omnium stultissima. Ea non dubito quin sit *Buschii*, tametsi stylum, quantum potuit, dissimulavit: sed novi penitus illius ingenium. Is homo semper à me amanter cultus, ne verbo quidem unquam à me læsus est. Hujusmodi muscæ perdent unguentum & Euangelii & bonarum literarum. Hisce præstigiis delectatur *Epphendorpius*. Gaudet lædere, & vult me scire; sed sic, ut apud alios possit inficiari. Posthac non est animus talibus næniis respondere. *Romæ* excusi sunt clam duo libelli *Stunicæ*: in quorum altero defendit Interpretem à solœcismis, quos illi impegeram: sed interim dissimulat innumeros, quos tueri non poterat. Et hos quadraginta, opinor, sic tuetur: *Græce* est χειρίζειν igitur Interpres recte dixit, *manicare*: quia licet fingere nova vocabula. Aut reddidit figuram, aut *Hebraicum*: igitur non commisit solœcismum. Nam in *Græca* est ἐπὶ τοῖς, ergo bene vertit, *per ter*, in *Actis*. In altero prodit, quid ex ipsius Annotationibus castigarim, tacito ipsius nomine, quasi parum fuisset, illi libro respondisse, nisi totum Opus Annotationum inauspicato nomine contaminarem. *Romæ* ridetur ab omnibus: & tamen homo sibi plaudit. Promittit enim, se non conquieturum, donec *Erasmus* agnoscat unum *Stunicam* præ cæteris exstitisse, qui ipsum vincat non solum in sacris Literis, verum etiam in prophanis. Pontifex tamen vetuerat excudi: nec audent vendere. *Clemens* VII. misit Legatum in *Angliam* quendam *Minoritam* Archiepiscopum, qui pacem indiceret Principibus: sed nihil egit. Itaque magnam pecuniæ vim à Rege oblatam recusavit accipere. Arbitror *Angliæ* Regem jam trajecisse. Sic imus in *Turcas*. Jusserat Cæsar mihi solvi pensionem: sed excusant belli onera. Promittunt tamen cum fœnore redeunti. Libens aliquo demigrarem vel ob invidiam, qua me gravat amicitia *Frobenii* apud Typographos. Nondum statui; sed statuam brevi. Quando rumor Libelli *De libero arbitrio* sparsus est, ne quid suspicentur atrocius, opinor esse satius edere: nam ego rem ea moderatione tracto, ut sciam, nec ipsum *Lutherum* indignaturum. Invisimus *Bisuntium*; sed affecti pituita vix revolavimus in nidum. Ubi revixissemus, sic adortus est calculus, ut nunquam antehac periculosius. Utor nonnunquam terebinthino. Balneis, quoniam non assuevi, non audeo me credere. Bene vale, vir incomparabilis. *Basileæ* 21. Julii, Anno 1524.

Nosti manum tui mancipii.

EPISTOLA DCLXXXV.

Erasmus Roterodamus D. Joanni de Hondt, Canonico Curtracensi, S. D.

VIR optime, doleo te meis literis commotum fuisse. Nec in te quadrabat, nec *Bentino* fuit unquam apud me multum fidei. De suffraganeo quid dicat non laboro, qui *Brugis* bis in publica concione debacchatus est in nomen meum. Mitto ad te literas *Barbirii* posteriores, nam priores non accepi. In his testatur se inscio factum, quod alii numerata est pecunia. Ex quibus fructibus reddet, si (quod metuendum est) non obtineat sacerdotium? aut quos illius hæredes ego persequar? patitur tantum jacturam nostra amicitia, sed nunc non patitur fortuna. Cæsar debet sexcentos florenos aureos ex pensione. Neque quidquam accipiam, nisi redeam in *Brabantiam*. Et fortasse ne tum quidem numerarent. Et interim excusavi me Regi *Galliarum* offerenti Thesaurariam, ut minimum quingentorum coronatorum. O aulam nostram semper famelicam! Hæc scribo, ne posthac iterum fiat quod factum est, & pro tua humanitate adjuves, ut quamprimum redeat ad me data *Molendino* pecunia. Bene vale. *Basileæ* 26. Julii, Anno 1524.

EPISTOLA DCLXXXVI.

Erasmus Rot. Zachariæ Deiotaro Frisio S. D.

ISTUM animi tui erga meos candorem lubens exoscularer, mi *Zacharia*, si tua fortuna par esset tuis virtutibus. Nunc non opus erat tuas facultates, mediocres ut arbitror, gravari impendiis, præsertim quum *Livino* non deessent pecuniæ, & à me in mandatis haberet, ne quid te gravaret sumptu. Non possum non vehementer amare senectutem *Thomæ Lovelli* in linguis ac bonis literis reflorescentem, quum vulgus hominum hoc ætatis soleat congerendis pecuniis inhiare. Munus, quod mittis, adeo gratum est, ut si centum Marcas misisset, non fuerint futuræ gratiores, quanquam non sine pudore accepi. Sed quis auderet recusare quod sic datur? Πάντα, inquit, κοινὰ φίλων, & do non de meo, sed de patrimonio *Christi*, cujus, quum sit omnium commune, dispensator sum, non dominus. Hic nimirum animus est Euangelicus, & tibi, mi *Zacharia*, talem amicum gratulor, ita me Deus amet, ex animo. Ægerrime cariturus sum *Livino*, tamen quoniam jam grandescit, nolui illi perire ætatem in obsequiis meis. Itaque decreveram illum mittere *Lovanium* meo sumptu, ut aliquot annis totus vacaret honestissimis disciplinis, ad quas est natura compositus. Nolim tamen illum esse scribam Cardinalis, ne pereat in aula. Si patietur eum *Lovanii* studere cum suo ex fratre sororis nepote, non improbabo. Sin minus, me certe improbante rem gesserit *Livinus*. Bene vale, *Zacharia* charissime. Saluta diligenter *Andream Smithium*, cui fortasse non vacabit scribere. *Basileæ* 8. Augusti, Anno 1524.

EPISTOLA DCLXXXVII.

Erasmus Rot. Senatui Argentinensi S. D.

MAGNIFICI Proceres, ne vos diu teneam, Est istic *Joannes Scottus* typographus, qui pridem excudit libellum *Ulrici Hutteni*, in me scriptum, plenum manifestis mendaciis, addidit picturas odiosas. Nec

An. 1524.

Nec hoc contentus, rursus clam eundem libellum, cum invectiva cujusdam, in quo quicquid scurra auderet in scurram dicere, congerit in me. *Me desertorem esse Euangelii, me corruptum pecunia bellum gerere adversus Euangelium, me frusto panis conduci posse ad quidvis.* Quid oportet recensere? totus libellus, præter insana convitia, nihil habet. Ea res vehementer displicuit ipsi etiam *Luthero* & *Melanchthoni*, qui intelligunt nullos homines magis officere negotio Euangelico, quam tales. Expostulantibus amicis cur talia faceret, uterque respondit atrociter, minitans etiam acerbiora. Tandem, ut audio, monitus est etiam per aliquos ex magistratu, ne quid in posterum auderet simile. Ille contempto jure publico, quod detestatur libellos famosos, contempta vestræ civitatis saluberrima necessariaque constitutione, denuo excudit eundem libellum. An ego bene meritus sim publice de studiis, omnes norunt; pro Euangelio provehendo plurimum laborum & invidiæ sustinui. Omnia recusavi quæ mihi Principes obtulerunt, ut scriberem adversus *Lutherum*, imo mea malui perdere, quam ad affectus quorundam scribere, contra meam conscientiam. Tantum isti fœderi nolui dare nomen, quum multis aliis de causis, tum ob hoc quod quædam in libris *Lutheri* non intelligerem, quædam omnino non probarem, præsertim cum in ista conjuratione viderem quosdam esse, quorum mores & molimina mihi viderentur longissime abesse à spiritu Euangelico. Nullus unquam à me læsus est, vel quia faverit *Luthero*, vel quia parum faverit. Nec typographus, nec libelli auctor unquam verbo à me læsus est. Non est vulgare crimen, accepta pecunia prodere Euangelium *Christi*. Si vestra æquitas non sinit furem impunitum, hoc multo sceleratius, tam petulanter impetere famam, vita quoque chariorem; si plectitur qui dat alapam alteri, quid commeretur qui sic debacchatur in famam hominis? Non postulo ut vestra celsitudo habeat rationem ætatis meæ, aut meritorum meorum erga publica studia, non favoris quem semper gessi erga civitatem istam, cui scio me plurimis officiis obligatissimum; tantum hoc admoneo prudentiam vestram, ut prospiciatis, quo tandem evasura sit talium hominum licentia, si quicquid libitum est impune licuerit. Si favetis Euangelio, isti perdunt Euangelium. Si favetis tranquillitati publicæ, isti nihil aliud sunt quam seminaria seditionum. Si vobis displicet legum publicarum contemptus, ut optimo jure displicet, omnes omnium gentium leges inter atrocissima crimina ponunt libellos famosos. Res obscura non est. Auctor facinoris uterque agit *Argentorati*, & profitentur factum. Nec ullum facient finem insaniendi, si possint vestra lenitate semper abuti. Ego meam injuriam possum ferre, sed hujusmodi libelli conciliant vestræ civitati, cui ego ex animo bene volo, non mediocrem invidiam, apud bonos viros ac Principes, quorum plerisque non sum invisus. Bene valete, generosissimi ac splendidissimi viri. *Basileæ* 23. Augusti, Anno 1524.

EPISTOLA DCLXXXVIII.

Erasmus Rot. Augustino Scarpinello, Ducis Mediolanensis apud Anglos Oratori, S. D.

Sic insculptus est animo meo *Scarpinellus* ille candidissimus & gratiarum antistes, ut ipse mihi citius excidero, ne tu putes opus, ut ullis argumentis mihi refrices tui memoriam. Voluptati fuit quod famulus meus nunciavit te bene valere. Nam *Wormaciense* Concilium, ut memini, conciliarat tibi nonnihil adversæ valetudinis, & video multos Principum legationibus dum nimium immorantur immori. Sed quis te genius adegit in *Britanniam*? Quomodo nos fata distrahunt? Præsulem *Theatinum* attraxit *Roma*; ego factus sum *Elvetius*, tu *Britannus*. Utinam ὁλόχρυσον te remittat *Britannia*. Miseret me *Mediolani*, præter tot bellorum calamitates, nunc sævissima peste laborantis.

A Plura scripsissem, sed ut vos *Mercurii* subinde alio atque alio devolatis, verebar ne meæ literæ te istic non essent repertura. Verum ubicunque futurus est meus *Augustinus*, precor illi fortunam eruditione non vulgari, moribusque sanctissimis pariter & candidissimis dignam. Nos vicissim, quæcunque exspectat regio, *Scarpinellum* intimis animi recessibus penitus infixum circumferemus. Bene vale. *Basileæ* 30. Augusti, Anno 1524.

EPISTOLA DCLXXXIX.

Erasmus Rot. Hajoni Hermanno Frisio, juveni
B *cumprimis erudito*, S. D.

Amice candidissime, sic age, sic pergito ranam agere, donec imperavero tibi silentium. Quid enim mihi tam eruditis, tam amicis epistolis possit accidere jucundius? Sed ut tribus verbis ad singulas epistolæ tuæ partes respondeam: *Lazarum Baysium* gaudeo vehementer hoc præstitisse in vestibus, quod *Budæus* in asse. Cumprimis autem exosculor hominis candorem cum exquisita conjunctum eruditione, quod inter literatos rarissimum est. Sciebam lænam esse genus vestis, & suspicabar respondere χλαίνῃ, verum vitabam dictionem primum minus notam, deinde ancipitem. Penulam hybernam noverunt omnes. Mutabo
C tamen hunc locum ubi librum *Lazari* videro, quod equidem opto ut quam primum fiat. Quod ad ἀναξυρὶν pertinet, arbitrabar subligar idem esse quod braccas, aut aliquid certe simillimum, legeram apud *Juvenalem**, ni fallor, *& subligar Acci*. Cæterum utcunque hoc habet, si quis errasset in vocabulo *vestis*, an hoc tibi videtur protinus conviciis exagitandum? Ac plane demiror si quis hodie de priscarum vestium nominibus certo queat pronunciare, quum me vivo toties mutatas videam vestimentorum formas. Criticos istos, de quibus scribis, rideo, qui si vicissim ederent sua, invenirent fortassis & ipsi censores suos. Et tamen æquo animo patior mihi laudem detrahi, qui mihi nihil laudis arrogo. Alicubi,
D sicut opinor, scripsi *Budæum* cum *Hermolais* & *Politianis* certamen sustinere, & fortasse ἐν τῷγε γράφειν Ἑλλωνιστὶ primas illi tribui. Nec adhuc video quenquam qui tantum etiam possit ex tempore. Nam frequenter ad me scribit quavis de re totas *Græcas* aut semi-*Græcas* epistolas, idque ex tempore. Cæterum, quum essem in *Italia*, doctos omnes veneratus sum, nec quisquam à me contemptus est. *Angeli Colicii* nomen ne audivi quidem unquam, unde miror quod ille repererit invectivæ argumentum. De *Italorum* ingeniis semper candidissime & sensi & prædicavi. Ne *Casalium* quidem novi, qui utinam docuisset certam Proverbiorum interpretationem, quam in me desiderat. De mali corvi
E malo ovo refero quod est in *Græcorum* commentariis, de cornicis oculis torquebar, & consulto uno aut altero, nihil indipisci potui quod mihi satisfaceret. Nec mihi puto ignominiosum, si quis quid reperiat exactius, in tanta rerum tum turba, tum obscuritate. De sene illo nihil admiror, eo ingenio natus est, ut ipse sibi literas invideat. Talis fuit ante annos XXV. nec morbus hic solet ætate reddi mitior. Cæterum quod addidit de ἄνες, quod sonet *remitte*, & ἄφες, cui respondeat *dimitte*, frivolum esse vel illud arguit, quod *Lucæ* capite quinto & septimo, idem interpres, qui alias gaudet verbo *dimittendi*, ἀφέονται vertit *remittuntur*, non *dimittuntur*. Rursus in *Cantico Zachariæ*,
F *in remissionem peccatorum*, Græce est ἀφέσει. Iterum cap. 3. εἰς ἄφεσιν. Rursus *Levitici* 25. *annus remissionis* dicitur ἀφέσεως, non ἀνέσεως. Idem crebro comperies *Deuteronomii* 15. Iterum apud *Ezechielem* cap. 46. ἄφεσις est, non ἄνεσις. Ex his satis liquet quam non spectarit interpres quod senex iste ceu rem arcanam prædicat. Sed inepte facio qui colligam loca, ubi ἄφεσιν verterit *remissionem*, quum nusquam vertat aliter. Secunda ad *Corinth.* 8. ἄνεσιν vertit *remissionem*, sed *remissionem* intel-

An. 1524.

* Satyr. VI. vers. 70.

An. 1524. ligit *relaxationem vitæ*, potius quam *condonationem peccatorum*. Cæterum demus aliquid interesse inter ἄφες καὶ ἄνες, an ideo loquendum erat male *Latine*, *dimitte* pro *remitte*, quum sint tot voces *Latinæ*, *condona*, *ignosce*, *remitte*? Vides quam isti non serio cogitent de sacris Literis. Quod præcipito lucubrationes meas, ipse jampridem confessus sum hoc peccatum, & pœnas de me sumo. Nunc excuduntur Epistolæ *Hieronymi*, in quibus plurima loca correxi. Ante annum exierant Proverbia, non paucis in locis vel locupletata vel castigata. Et est parata rursus editio nova. Id polliceor me facturum quamdiu vixero. Hæc nos molimur in publicam utilitatem studiorum, destituti codicum & eruditorum hominum adminiculis, dum interim isti, in tanta rerum copia, sibi habent quicquid habent. Si censent nihil edendum, in quo sit quod possit reprehendi, proferant nobis aliquem *Italum*, qui hoc præstiterit. *Theodorus Gaza* in nonnullis locis jure reprehensus est à *Trapezontio*, nec puduit eruditissimum virum ea mutare. *Hermolaus* in præfatione *Themistii* vertenda, velut in ipso portu, quod ajunt, impegit insigniter. *Laurentius Valla* nonne locis aliquot evidenter labitur? Ne commemorem *Valas*, *Pios*, *Beroaldos* & *Raphaeles*. Dolet istis in vulgus spargi, quæ sibi magnis laboribus compararunt. Agnosco vocem isto sene dignam. Tanto magis optare debuit, ut fierent vulgo communia, ne periret tot annorum industria. Ego vero nunc mihi videor frui laboribus meis, postquam senex vincor à tam multis juvenibus: in hoc enim suscepi tantum vigiliarum. Sunt qui pro officio reponunt maleficium; fateor, & experior in dies magis. At non est æquum ob ingratitudinem quorundam frustrari cunctos. Vel ingratis benefecisse bono viro dignum arbitror, sed multo magis *Christiano*. Nihil edunt isti, sed interim, ut ajunt, non decipiunt quenquam. Quis decipit? is ne qui locum depravatum indicat, & ubi non succurrit vetustus codex, addit suam conjecturam? An parum debent studiosi divinationibus *Hermolai Barbari* in *Plinium*? Nec ista molimur absque veterum exemplariorum præsidiis, ubi nancisci licuit, ne errent, qui me nihil aliud putant quam divinatorem. In *Seneca* fefellit nos amicus quidam, qui quod susceperat, præstare vel noluit, vel non potuit: (nam ipsi huic editioni non adfuimus) qui sentiens male navatam operam, exemplar denique mea manu notatum sustulit. *Pannonium* illum tot millia mendarum sustulisse ex naturalibus Quæstionibus *Senecæ* sane gaudeo: nam in hoc Opus nullum erat exemplar vetustum. Tantum ad aliam editionem contulimus, neque quicquam mutavimus, nisi quod palam esset librariorum incuria depravatum. Divinationes margini adjecimus, quarum aliquot, ni fallor, ille non improbabit. Itaque si mendas prodidit, meas non prodidit. De *Plauto* apud *Aldum* castigato quadraginta aureis, næ iste modeste mentitus est: viginti duntaxat coronati numerati sunt, nec aliud susceperam quam castigationem versuum confusorum, idque præstiti in his in quibus carminis genus erat perpetuum. De mendis tollendis nihil receperam. In *Cypriano*, ubicunque suppetebat auxilium vetusti codicis, non dormitatum est, & vident totos libros additos, non modo versus. Si quid erratum est incuria typographi, præstare non potui qui tum agebam in *Brabantia*. In *Suetonio* nihil à me depravatum est, sed vetustissimi codicis fidem sequutus sum, nec ideo præclusa est via iis, qui plus utilitatis adferre possunt. Ex istorum igitur industria, si proferant sua, tantum abest ut ignominiam metuam, ut laudis etiam mihi nonnihil sim arrogaturus, certe hoc, quod istis dormitantibus calcar subjecerim. De styli formula nunquam fui superstitiose sollicitus. Sat est, si utcunque, non spurce loquens, intelligor. Quam vero veterem *Latini* sermonis formulam in me desiderant, quum inter veteres Scriptores tam multa sint phraseos discrimina? Quid convenit *Senecæ* cum

A *Quintiliano*? Quid *Quintiliano* cum *Cicerone*? Quid *Valerio Maximo* cum *Salustio*? Quid *Livio* cum *Quinto Curtio*? Quid *Ovidio* cum *Horatio*? Non obsto quo minus alii mirentur dictionem *Pontani*, ego præter orationis non inamœnum fluxum & verborum tinnitum, nihil in illo magnopere suspicio. *Marullus* mihi videtur nihil aliud sonare quam Paganismum. Et ob hoc ipsum fortassis istis gratior est *Marullus* quam *Mantuanus*. Oderunt *Christi* nomen, quod nostra barbaries utinam perinde sinceriter ac vehementer amplecteretur. Verum quid hæc ad rem? Ut palatorum ita ingeniorum semper fuere diversa judicia, nec ideo non cuique libera. Bella vero facetia de porrophago, quasi B toties utar hac dictione, aut quasi utar tam inscite. Quod alius hoc, alius illud in me desiderat, bis morose faciunt. Primum qui ab uno requirant omnia. Denique qui requirant hoc à Scriptore quod non profitetur. Mihi satis est si in argumento suscepto sic versor, ut præcurram superiores. Etiamsi nominasses istum qui *Aleandrum Erasmo* præfert in omnibus, nihil erat periculi. Nam & ipse plurimum tribuere soleo *Aleandro*, præsertim in literis, nihiloque magis me lædi puto, si doctior est, quam quod ditior est, aut formosior: nisi forte me tam invidum existimant, ut ægre laturus sim, si quis me sit sanctior. *Aleander* si amicus est, ego certe hominis C ingenium amo, mihi quoque privatim gratulor, meum esse ducens quod habet amicus. Sin parum amicus, tamen gratulor publice studiis: nam spes est illum aliquando divitem istum eruditionis thesaurum orbi communicaturum. Quid audio? Negant *Hecubam* & *Iphigeniam* à me versas, sed alicubi repertas mihi vindicasse? Ubi repertas? In *Italia*? Jam *Badius* excuderat antequam adirem *Italiam*. Apud nos? Quis aliquid hujusmodi vidit? Bene habet quod supersunt adhuc qui mihi semper adfuerunt ista molienti, *Joannes Paludanus*, *Montjoius*, *Thomas Morus*, *Thomas Linacer*, *Guilhelmus Grocinus*, *Guilhelmus Latamerus*. Aliena pro suis usurpare non est *Erasmicum*, qui in D cæteris satis declararim meam ingenuitatem, adeo nihil alienum mihi vindicans, ut æquo animo feram me passim meis pennis vulnerari. Si parum respondent quæ vertimus in Proverbiis, causam nemo melius reddet quam *Aleander*, qui me vidit ex tempore tantum scribentem in hoc Opere, quantum illi excudebant. Excudebant autem singulis diebus senionem, hoc est geminum paginarum ternionem. Si videor aliquanto felicior in tragœdiis, quam in Adagiis, causa in promptu est. Quum verterem tragœdias, hoc tantum agebam, quanquam & tum sæpenumero centum versus unico impetu transtuli. In Adagiis eadem celeritate verti carmina qua prosam. E Postremo, quod me negant orthodoxum, ad id crimen respondebo, si isti nobis definierint, quid sit orthodoxus, & suum *Christianismum* proferant. Si non est orthodoxus, qui reprehendit aliquid in Episcopis aut sacerdotibus, nec *Hieronymus*, nec *Cyprianus* erit orthodoxus. Quis autem exspectabat, ut isti in me desiderarent pietatem? Cæterum quis divinasset hoc seculum exoriturum? *Romana* Sedes nulli potius acceptam ferre debet suam calamitatem, si qua est hic, quam istis qui sic adamant profanas literas, ut minus habeant *Christianismi*, quam illi ipsi quorum libris immoriuntur. Hæc morosis censoribus & malignis arrosoribus responsa sunto, quorum odium te crebra contentione nolim exacerbare. Benevolorum catalogum F libenter legi. Inter quos nullius nomen agnosco, præterquam *Sadoleti*, *Alcyonii* & *Coricii*. Loca, de quibus amanter admones, jam ante tres annos mihi restituta sunt, sed non ista tantum, ô bone. *Mindesio* scribam si quid dabitur ocii. Posthac igitur exspectabo tuas literas *Græce* scriptas, quas scito mihi fore gratissimas. Video te feliciter quidem esse progressum in hoc studiorum genere, verum immori te nolim, sed suaserim adjungeres animum ad Philosophiæ studium. Novi enim

An. 1524. enim quantum absint à *Christianismo*, qui in bonis literis, velut ad scopulos *Sireneos* consenescunt, praesertim apud *Italos*. *Patavii* sanctius vivitur, & habes vicinos *Venetos*, inter quos complures invenies citra professionem egregie doctos, praecipue *Leonicum*. Decreveram plane hybernare in *Italia*, sed pestilentia dissuasit. Excuditur nunc liber *De libero arbitrio*. Hic non me fugit quos crabrones irritarim in caput meum, qui *Christum* & Euangelium habent in ore, *Satanam* in pectore. *Lutherus* etiam ipse conatur illos cohibere, sed nihil agit. Bene vale. *Basilea* 31. Augusti, Anno 1524.

EPISTOLA DCXC.

Erasmus Rot. Theodorico Hezio S. D. N. Adriani dudum Secretario S. D.

MITTO ad te collationem *De libero arbitrio*, quam his diebus edidi, non ignarus quam non versarer in mea arena, quantamque tempestatem concitarem in caput meum, attamen declarare volui, mihi certe promptam voluntatem non deesse. Favor *Lutheri* in dies latius serpit. Jam *Galli* quidam magis insaniunt quam ulli *Germani*. Omnes habent in ore quinque verba, *Euangelium*, *verbum Dei*, *Fidem*, *Christum*, & *Spiritum*. Et tamen hic tales video multos, ut non dubitem quin agantur spiritu Satanae. Utinam hic tumultus à *Luthero* excitatus, veluti violentum pharmacum, adferat nobis aliquid bonae sanitatis. Texuissem tibi longam historiam rerum, quae hic geruntur per *Lutheranos*, ut vocantur, quum hoc etiam cognomine sint indigni, si vacasset. Cura valetudinem tuam, vir optime. *Basilea* 2. Septembris, Anno 1524.

EPISTOLA DCXCI.

Erasmus Roterodamus Francisco Molino, Episcopo Condoniensi, S. D.

VTINAM saxum essem quemadmodum scribis, vel advolverer istuc, si non ob aliud, certe fruiturus tuis istis longe candidissimis moribus. Nunc totus sum vitreus, aut si quid vitro fragilius. Nihil moror episcopas, quas promittit regia Majestas: exhaurirent me praesente pecunia, quae satis exigua est: onerarent me aere alieno, involverent curis, eriperent hanc libertatem, sine qua non viverem triduum. Et thesauraria episcopatus est. Novi hoc corpusculum, novi hunc animum. Jam unum atque alterum mensem non sensi cruciatum calculi. Id vino debeo, quod nuper sum nactus. Rex totus est in rebus bellicis, quem tu quoque cogeris sequi, & instat hyems. Sunt & aliae causae, quae mihi propemodum persuadent, ut exspectemus hirundinem. Interea per literas confabulabimur. Hyems, uti spero, sedabit istos bellorum aestus, tum isthic nidulabimur *Alcyones*. Regi *Christianissimo* non desines me commendare, cui coelibatum accessisse doleo, quasi parum haberet malorum tanta bellorum tempestas. Virtus ejus promerebatur fortunam secundiorem. Bene vale. Datum *Basilea* 2. Septembris, Anno 1524.

EPISTOLA DCXCII.

Thomæ Card. Eboracensi Erasmus Rot. S. D.

SERENISSIMI Regis tuamque sequutus auctoritatem, protinus & absolvi & edidi libellum *De libero arbitrio*, facinus audax in *Germania*, ut nunc quidem res habent. Temperavimus à conviciis, ne merito possint irritari. Quod si, ut solent, contumeliose responderint, seipsos gravabunt, non me. Jam aliquot libelli provolarunt in caput meum, sed spero hoc illis non semper impune fore. Opus hoc nemini volui dicare. Clamassent ilico me conductum in gratiam Principum haec scribere, itaque & magis illos provocassem, & Operi derogassem fidem: alioqui vel tibi dedicassem, vel summo Pontifici, qui misso diplomate humanissimo, atque etiam ducentis florenis aureis, egit gratias pro inscriptione Actorum. Non arbitratus sum hanc occasionem dandam malis, qui vel sine occasione maledicunt. *Livinum* meum tuae celsitudini placere gaudeo. Apud me sat feliciter processit in utraque literatura. Caeterum amplas fortunas illi dare non possum. Natus est ad liberales disciplinas, & quanquam mihi vehementer necessarius erat, tamen magis habui rationem commodorum illius, quam meorum. Potest adjuvare studia cognati tui in Academia *Lovaniensi*. Amplitudini tuae facillimum erit illum ditare, tantum id rogo, ut illi relaxes satis ocii ad literas; quo doctior evaserit, hoc futurus est utilior, tum tibi, tum tuis. Mitto libellum *De libero arbitrio* celsitudini tuae, alterum regiae Majestati, cui dignaberis me semper commendare. Quod in *Livinum* contuleris, in me collatum arbitrabor. Promisso munere ago gratias. Datum *Basilea* 2. Septembris, Anno 1524. An. 1524.

EPISTOLA DCXCIII.

Erasmus Rot. Hieronymo Aleandro, Archiepiscopo Brundusino, S. D.

VIR eximie, rursum quereris, quod te literis meis traducam. Imo jam tribus aut quatuor locis in lucubrationibus meis honorificentissimam facio tui mentionem, quae res apud *Germanos* mihi summam conflavit invidiam. Quod olim nonnihil questus sum per literas apud amicos, novum videri non debet, quum non ignorarem, quam hostiliter me primum impeteres. Vidi literas, quas scripseras *Leodiensi Episcopo*, quae me praeter causam satis odiose attingebant. Mox animum tuum iniquiorem in me magis exacerbavit atratus ille omnium qui vivunt sceleratissimus ac mendacissimus: cujus tamen res erant in eo statu, ut potuerim illum verbo perdere. Itaque & tu fugitabas colloquium nostrum, & Praesul ex eo tempore factus est parum amicus. Nec enim nescio quae dixerit in concilio *Wormaciensi*, nec hodie sui dissimilis est. Porro quae tu passim praedicares de me *Agrippinae*, etiam *Poloni* & *Ungari* mihi narrabant in viis obvii. Certe ille tibi notus, qui jamdudum est patriarcha novae ecclesiae *Argentorati*, nunc etiam novus maritus, nihil non vel scripsit, vel narravit. Quin ex *Glapione* cognovi quam atrociter detulisses me apud Caesarem, idem hic narravit praeter caeteros Episcopus *Argentinensis*. Porro quod postea sublevaris, habeo gratiam, & hoc patriarcha mihi narravit, sed sic ut eam laudem sibi vendicaret. Nec obscurum est mihi quam odiosas censuras de me ferant eruditi quidam *Romae*, quibus tamen leviter commoveor. In eruditione facile cedo omnibus. Certe apud nostros barbaros tempore parum felici, non omnino infeliciter promovi recta studia, quae tibi quoque non parum debent, nec tu minus illis. Quod si voles nos tuis etiam lucubrationibus adjuvare, videbis *Erasmum* candidum applausorem tuae gloriae. Nec dubito quin inter nos pulchre conveniret, si liceret convivere. Est istic *Angelus* nescio quis, qui scribit invectivas in me: sunt qui vocent *Lutherum Erasmianum*: sunt qui nimis impudenter jactant *Hecubam* & *Iphigeniam* à me non versas, quum tot sint qui viderint me sudantem in hoc pistrino: sunt qui dicant me in *Hieronymo* tantum divinasse, quum frequenter citem vetusta exemplaria; quae ubi destituunt, sic divino, ut admoneam lectorem, non fallam. In *Cypriano* versus à typographis omissos mihi imputant: nam non aderam editioni. In *Seneca* quidam, ut scribunt, emendavit tria millia mendorum in Opere *De naturalibus quaestionibus*. In hoc Opere non succurrebat ullum exemplar vetustum. Et totum hoc negotium commissum erat cuidam, cui crediturus eram etiam vitam meam, is rem absente me pessima fide gessit. Ubi sensit me queri, sustulit exemplar mea manu notatum, ne convinceretur. Epistolae *Hieronymi*

An. 1524. *ronymi* modo sunt rursus editæ, plurimis locis emendatis. Præcipitandi culpam agnosco, nec possum inficiari, sed interim provehuntur studia: si quis adferet elimatiora, non habet cur in me debacchetur, qui quod potui præstiti. *Errasmus Romæ* vocor, quasi vestri Scriptores, non dicam *Pios* & *Beroaldos*, sed *Hermolaus Barbarus* & *Politianus* nusquam lapsi sint. Fingunt me hostem *Italiæ*, quum nemo candidius prædicet de ingeniis *Italorum*. Quadraginta aureis conductus male castigavi *Plautum*, imo pactus coronatis viginti, tantum cursim perlegi, ut distinguerem versus, ubi genus carminis esset perpetuum, de mendis tollendis nihil receperam. Itaque quisquis hic præstiterit operam, nihil habet rei mecum. Aliaque permulta dicuntur istic à morosis censoribus, in quibus nonnulla sunt quæ videntur abs te profecta. Nam quod quidam te mihi præfert in omnibus, etiam in re Theologica, non arbitror ad meam ignominiam pertinere, non hercule magis, quam quod ditior es, aut formosior. Hoc ipsum abunde gloriosum est mihi, vel conferri tecum. Sed de his jam nimis multa. Esto liberum cuique suum de me judicium, modo me patiantur esse orthodoxum. Hæc liberius ad te scripsi, nactus notum ac certæ fidei γραμματοφόρον. Sit igitur inter nos omnium illorum ἀμνηςία, & senties *Erasmum* constantem & candidum tuæ gloriæ fautorem. Bene vale. *Basileæ* 2. Septembris, Anno 1524.

EPISTOLA DCXCIV.

Erasmus Rot. Joanni Matthæo Giberto, Clementis VII. Datario, Episcopo Veronensi, S. D.

SCRIPSI pridem per *Ennium* Episcopum *Verulanum*, nec dubito quin, ut vir ille semper nostri se declaravit amantissimum, præstiterit, ne vel fidem, vel diligentiam in ipso possim desiderare: attamen quoniam in rebus humanis varii casus incidunt, nactus hunc mihi probe notum *Hermannum Blavium*, ejusdem epistolæ exemplar mitto denuo. In prioribus literis erratum erat in titulo tui nominis. In iisdem adjunxeram quædam manu mea, satis libere, sed quæ dicas non omnino temere dicta, si spectes statum *Germaniæ*, quam vix possum oratione depingere. Mitescerent, opinor, si mox quædam relaxarentur. Si res tentetur sævitia, nescio quem exitum sit habitura: & tamen sunt complures in hac fabula, qui nihil aliud conari videntur, quam ut omnia tumultu misceant. Mitto libellum *De libero arbitrio*, & eadem ferme ætate è musico factus retiarius in arenam prodeo, qua *Publius* Mimographus prodiit in scenam. Hoc laboris nemini visum est dicare, quanquam eram submonitus ut dicarem Cardinali *Eboracensi*. Clamassent illico, me conductum aut aliquid venantem, in gratiam Principum hæc scribere. Itaque & Operi detraxissem fidem, & irritassem crabrones satis sua sponte insanientes. Absque convitiis rem tracto, ut si illi conviciis agant, evidentius sit quo spiritu agantur. Non me fugit, quantum tempestatum excitarim in caput meum. Sed certum est omnia persequi potius quam dare nomen huic conjurationi, in qua video multos tales, ut nec *Lutherus* eos ferat. Repererunt novum dogma, ut obsistentes Euangelio, sic enim illi loquuntur, furiosis ac mendacibus libellis, absque titulis, aut falsis titulis obruant. Habent suos quosdam typographos, habent distractores huic negotio devotos. Jam aliquot tales libelli provolarunt in caput meum, exspecto quotidie plures. Admonui tamen Senatum *Argentinensem* & *Basiliensem*, ut horum sceleratam audaciam coerceant. Uterque promisit se digna. Minus illorum sicas metuo quam libellos. Nihil enim facilius, quam quodvis crimen in hominem confingere. Nihil autem his temporibus tam impudenter fingi potest, quin inveniat plurimos, qui arrideant, ob insana partium studia. Ab his intemperiis, nec Pontificis auctoritas, nec Cæsaris potestas nos potest defendere. Rursus ea est quum ætas hæc, tum valetudo, ut nec Cæsar, nec Pontifex me beatum reddere queat. Quisquis enim nunc episcopatum aut dignitatem dederit, nihil aliud dederit quam sarcinam mox emorituro. Eoque magis adnitendum est mihi, ut hac in re sinceram præstem conscientiam, in quo sciens non fallam. Quod si pars utraque jus suum mordicus tueri pergat, vereor ne talis oriatur pugna, qualis fuit inter *Achillem* & *Hectorem*, inter quos pariter feroces ira fuit capitalis, quemadmodum ait *Flaccus*, ut ultima divideret mors. Scripsit ad me *Nicolaus Marvillanus*, *Clementis* animum nescio quibus de causis alieniorem factum ab Academia *Lovaniensi*, proinde rejicere preces ambientium confirmationem veterum privilegiorum. Primum, hic illud velim præfari, vir clarissime, hac in causa mihi nec meti, nec seri: tamen qui huc instigant Pontificem, fortassis servientes privatis affectibus, mea sententia non optime consulunt illi. Satis odii conflatum est Pontificio nomini, etiamsi nihil accedat. Nihil autem odiosius, quam revocare quod majorum benignitas indulsit, quæ potius dilatari consuevit. Et decet *Clementem* suo nomini respondere. Adde quod hæc Academia est unicum ornamentum Cæsareæ apud nos ditionis, sic florens omni genere studiorum, ut non cedat *Parisiensi*. Nec ulla minus infecta est *Lutherano* negotio. Nec enim illi debet imputari, quod *Nicolaus Egmondanus* causam Pontificiam infeliciter gessit. Quid enim aliud faceret homo natura fatuus, nec admodum doctus, moribus inamœnis, præfracti animi, impotenti impetu, nec alio spectans quam ad suum commodum. Itaque quod evenit, futurum prædixeram *Aleandro*, pernoveram enim hominis ingenium. Huic *Adrianus* Sextus misso diplomate imposuerat silentium de me: nam in prælectionibus publicis, in concionibus deblaterabat, quæ nec *Orestes* furens diceret in quenquam: nunc *Adriano* mortuo cœpit denuo gannire, sed ridetur ab omnibus. *Clemens* in diplomate suo pollicetur animum, quem nunc habet, constantem: ego vicissim polliceor, quicquid officii præstare potest addictissimus filius optime merito patri. Bene vale, vir eximie, & istum candidissimum animi in me tui favorem obtine. Ubi se dabit opportunitas, nos vicissim dabimus operam, ne penes hominem omnino ingratum collocasse videaris tuum officium. Datum *Basileæ* 2. Septembris, Anno 1524.

EPISTOLA DCXCV.

Erasmus Rot. Georgio Duci Saxoniæ S. D.

ILLUSTRISSIME Princeps, quod hactenus tuæ Celsitudinis hortatibus non paruerim, quum alia multa, tum duo præcipue in causa fuere: primum, quod non solum me viderem & ætate & ingenio imparem huic periculosissimo negotio, verum etiam quod miro quodam naturæ sensu ab hujusmodi gladiatoriis pugnis abhorrerem. Quid enim his libellis, qui nunc undique provolant, agitur, nisi quod agi solet in arena gladiatoria? Deinde quod perpenderem *Lutherum*, qualis qualis est ejus doctrina, quoddam esse necessarium malum, in undiquaque corruptissimis Ecclesiæ rebus, atque ex eo pharmaco quamvis amaro ac violento optabam, ut aliquid bonæ sanitatis nasceretur in corpore populi *Christiani*. Nunc quum comperio plerosque hanc meam moderationem interpretari collusionem cum *Luthero*, cum quo nihil unquam mihi fuit secreti fœderis, simulque cum video sub prætextu Euangelii, subnasci novam gentem, procacem, impudentem & intractabilem, breviter talem, ut nec *Lutherus* ipse ferat, quanquam illi eadem improbitate, qua contemnunt Episcopos & Principes, contemnunt & *Lutherum*, prodimus in arenam eadem ferme ætate, qua *Publius* Mimographus prodiit in scenam, quæ res quam mihi sit futura felix nescio; certe opto ut Reip. *Christianæ* sit felix faustaque. Mitto tuæ Celsitudini libellum *De libero arbitrio*, de quo vidi

An. 1524. di pridem tuam eruditissimam epistolam. Addidit mihi suis literis calcar serenissimus *Angliæ* Rex, & *Clemens* VII. sed longe vehementius istorum quorundam rabularum improbitas, qui nisi coerceantur, simul & Euangelium & bonas literas subversuri sunt. Ego Pharisæorum tyrannidem tolli cupiebam, non mutari: quod si serviendum est, malim Pontifices & Episcopos, quales quales sunt, quam istos quosdam sordidos *Phalarides*, illis omnibus intolerabiliores. Exspecto tuæ Celsitudinis judicium, cui precor omnia felicia. *Basilea* 4. Septembris, Anno 1524.

EPISTOLA DCXCVI.

Erasmus Cutberto Tonstallo, Episcopo Londoniensi, S. D.

VEREBOR ne videar improbus & obstreperus, si toties agam gratias, quoties tu provocas, ut debeam. Jacta est alea. Exiit libellus *De libero arbitrio*, moderatissime quidem ille scriptus, sed qui gravissimos tumultus, ni fallor, sit excitaturus. Jam aliquot libelli provolarunt in caput meum. At tamen timent, oderint dum metuant. Retexui pleraque. Cuperem ut per ocium perlecto libello scriberes mihi sententiam tuam, ut soles, amice. *Joannem Damascenum* hic nusquam potui nancisci. Non misi aurum, cujus scio tibi domi esse vim immensam, sed novitatem. Sic fluxit in terræ venis ut vides. Si quid mihi accideret humanitus, perisset. Nunc in tuto posui. Dum istic ageret meus famulus, sic periclitatus sum calculo, ut plane sperarem malorum finem. Nunc vinum nactus novum, unum atque alterum mensem meliuscule habeo. Rex *Galliarum* incredibili est in me affectu. Exspector. Thesauraria *Turonensis* parata est, τουλάχισον quingentorum coronatorum. Præmisi *Hilarium* meum. Sed dum cogito Regem esse totum in bellis, instare hyemem, valetudinem aliquanto commodiorem, sed quæ quamlibet facili occasione possit periclitari, postremo dignitates ejusmodi mihi nihil aliud esse quam bovi clitellas, propemodum decrevi hic hybernare. Accedit & illud, si quo nunc migrarem, clamarent omnes *Lutherani*, me cessisse metu. Præstat in primo fremitu adesse. Si cupis tuum Opus excudi, agam cum *Frobenio*. Nondum enim egi serio. Bene vale, Præsulum optime. Datum *Basilea* 4. Septembris, Anno 1524.

EPISTOLA DCXCVII.

Erasmus Roterodamus Guilhelmo Archiepiscopo Cantuariensi S. D.

AMPLISSIME Præsul, arbitror tibi redditam imaginem pictam, quam misi ut aliquid haberes *Erasmi*, si me Deus hinc evocarit. Mense Aprili graviter periclitatus sum pituita, vix convalueram, successit calculus, tam atrociter, ut omnino sperarem malorum finem. Nunc aliquanto commodius habeo. Hæc scribo, quo magis mihi gratuleris, cui scio meam incolumitatem anxie cordi esse. Siquidem, ut scribis, me periclitante concuteris, & rursus, me victore, recipis animum. Quod me jubes esse forti animo, si mihi cum una acie dimicandum foret, utcunque sustinerem belli molem, nunc cum triplici exercitu res est. *Romæ* quidam, qui literas Ethnicas adamant, misere mihi invident, quemadmodum literis suis significant amici. Theologi quidam ac Monachi nihil non moliuntur quo me perdant. Sed nulli fremunt insanius, quam isti qui se *Lutheranos* appellant, quum horum intemperias detestetur etiam ipse *Lutherus*. *Clemens* Septimus misit honorificum *Breve* cum centum angelatis, majora pollicens: *Stunica*, qui nullum insaniendi finem videbatur facturus, silentium imposuit. Regum amicitiam hactenus alui. Rex *Galliarum Franciscus* incredibili est in me affectu. Rursus vocor in *Galliam*. Parata est jampridem Thesauraria *Turonensis*, ampli proventus; sed tales sarcinas nihil moror, & libertatis avidus, & brevi moriturus. Amat ac favet *Ferdinandus*, qui jam sæpe scripsit, ac nuper misit centum aureos. *Polonia* mea est, & apud *Hispanos* fato quodam incipio esse gratiosus. A *Lutheranorum* arena lubens abstinuissem, idque hactenus totis viribus sum conatus, sed jam pridem ab amicis spes erat injecta Pontifici ac Regibus, fore ut aliquid ederem, eamque spem & ipse utcunque pollicitis alueram. Si nihil prodisset, habuissem illos infensos, quibus visus fuissem obtrudere palpum. Simulque, quoniam rumor libelli prodituri jam apud omnes sparsus erat, *Lutheranos* habuissem iniquiores, qui vel metu me premere libellum prædicassent, vel atrocius aliquid quam res habet exspectassent. Certe sic obturavero os istis, qui Principibus omnibus hoc persuadere conantur, mihi per omnia convenire cum *Luthero*. Hoc quidam conantur odio mei, quo me Principibus reddant invisum; quidam ut meo periculo causam *Lutheri* reddant vincibiliorem. *Hieronymum* ad te mitto, nondum poterat compingi ob recens atramentum. Sacerdotium nihil moror, modo Deus velit te mihi superstitem esse. Accepi bis decem libras, alteras quas ex *Potkino* reddidit *Hispanus Dussa*, ni fallor: alteras attulit huc *Franciscus Bexomannus*, nactus isthic ex bibliopola quodam, quum nihil rerum mearum illi velim committi. Pro aucta pensione habeo gratiam. Male sit istis bellis, quæ nos toties decimant. Atqui arbitrabar pensiones esse liberas ab exactionibus. Equum accepi non admodum pulchrum, sed bonum, caret enim omnibus peccatis mortalibus, excepta gula & acedia: & ornatus est omnibus virtutibus boni Confessoris, pius, prudens, humilis, pudicus, sobrius, castus, & quietus, neminem mordet, nulli recalcitrat. Suspicor ministrorum vel dolo, vel errore factum, ut alius equus veniret pro eo, quem tu mitti jusseras. Nihil mandaram famulo de equo, nisi si quis forte daret ultro bellum & commodum. Et tamen pro animo tuo summam habeo gratiam. Ego de vendendis equis cogitabam, quando jam eques esse desii. Famulo meo succenseo, qui injussu meo hoc ausus est, cujus incuria pervenit huc equus longe deterior. Quod aliquid boni promittis extra conspectum malorum, quid sit non satis intelligo. Si Deus dederit vitam, fortasse proximo vere fruar alloquio celsitudinis tuæ. Vehementer gaudeo, Epistolas *Hieronymi* feliciter absolutas; nam in his plurima restitui. Cætera quoque volumina sequentur, si convenerit inter typographos: nam res est immensi sumptus, nec unius hominis. Dominus *Jesus* te servet incolumem, optime *Mecœnas*. *Basilea* 4. Septembris, Anno 1524.

EPISTOLA DCXCVIII.

Erasmus Rot. Joanni Episcopo Roffensi S. D.

REVERENDE Præsul, mœrens ac dolens hoc verbum legi in epistola tua, *Utinam vivum me reperiat liber*, &c. Auxit famulus dolorem, qui nunciavit affligi te adversa valetudine. Nihil indulges isti corpusculo. Suspicor magnam tuæ valetudinis partem nasci ex loco. Nunc enim medicum agam si pateris. Mare vicinum, & lutum subinde maris decessu nudatum, cœlum exasperat. Et habes bibliothecam undique parietibus vitreis, qui per rimas transmittunt auram subtilem, &, ut medici loquuntur, colatam, pestilentem raris & imbecillis corpusculis. Nec me fugit quam assiduus sis in bibliotheca, quæ tibi paradisi loco est: ego si in tali loco commorarer tres horas, ægrotarem. Magis conveniret cubiculum pavimento ligneo, & parietibus undique ligno contabulatis. Spirant enim lateres & calx noxium quiddam. Scio pie viventibus mortem non esse formidabilem, sed totius Ecclesiæ refert, talem Episcopum esse superstitem in tanta bonorum inopia. Quomodo valeat *Erasmus* non perinde refert. Id tamen si cupis cognoscere, Calculo nunquam sum gravius periclitatus, quam mense Ma-

An. 1524. Majo. Nactus aliud vinum, jam mensem unum aut alterum mitius habet me calculus. Gratularis mihi triumphos, quomodo triumphem nescio, certe triplex sustineo certamen; Cum Paganis illis *Romanensibus*, qui mihi misere invident; Cum Theologis quibusdam ac Monachis, qui nullum non movent lapidem ut me perdant; Cum rabiosis quibusdam *Lutheranis*, qui fremunt in me, quod unus, ut ajunt, remorer ipsorum triumphos. Remoror autem, quod nolim capitis mei periculo profiteri totam *Lutheri* doctrinam, in qua multa sunt quæ non assequor, multa de quibus ambigo, multa quæ, etiamsi tutum esset, non auderem profiteri, propter conscientiam. Optarim ex hoc tumultu, quem *Lutherus* excitavit, velut ex amaro violentoque pharmaco, nasci bonam aliquam sanitatem Ecclesiæ. Et tamen quum video quorundam malitiosos mores, qui nunquam non crepant nomen Euangelii, præsagit animus infelicem & cruentum exitum. Factio crescit in dies latius, propagata in *Sabaudiam*, *Lotharingiam*, *Franciam*, atque etiam *Mediolanum*. Tumultuatur & *Burgundia* nobis proxima, per *Phallicum* quendam *Gallum*, qui è *Gallia* profugus, huc se contulit, homo rabula, effreni tum lingua, tum calamo. Cessit hinc, nec opinor rediturum, sic rem gessit, ita quondam solent Euangelii præcones. Admoveram manum Operi, quod efflagitas, nec solus efflagitas, sed morbus extrema minitans, & alia quædam quæ inciderunt, coegerunt intermittere. Huic negotio sumam hanc hyemem volente Deo. Quanquam decreveram posthac à contentiosis dogmatibus abstinere, & vertendis *Græcis* ac profanis argumentis, sed ad mores non infrugiferis, ocium fallere. At in ratione concionandi cogor quædam indicare, quæ perperam fiunt à quibusdam concionatoribus, tum attingere aliquot Theologorum dogmata, tuis tamen auspiciis accingar. Edidi libellum *De libero arbitrio*, haudquaquam nescius quam non versarer in mea arena. Sed Principibus jam data spes erat, apud quos me videbam per inimicos periclitari, eam ego spem literis confirmaram. His visus fuissem dare verba, si nihil prodiisset; & *Lutheranis* odiose provocantibus visus fuissem metu conticescere, & atrocius aliquid exspectantes, acrius, quam sæviunt, sævissent. Nec defuissent qui me jactassent ex pacto silere, quod jam intelligerem sparsam per nescio quos Epistolam, qua *Lutherus* mihi deferebat pacem: sed hac lege, si non ex professo impugnarem ipsius dogmata, etiam sicubi nomen ejus aliquo dicto perstrinxissem. Sic erat in fatis meis, ut hoc ætatis ex musico fierem gladiator. Dominus *Jesus* conservet te, Præsul optime & patrone unice. *Basileæ* 4. Septembris, Anno 1524.

EPISTOLA DCXCIX.

Erasmus Roterod. Pacæo suo S. D.

PLANE confido, qui tui est ingenii candor, mi *Pacæe*, te perpetuum amicum futurum: nec ob id desciscas ab amicitia, quod tanto sis felicior. Atque utinam sis multo etiam felicior. Si commentarii nostri jam advecti sunt, ut puto, fac diligenter recondas, aut, quod malim, apud *Morum* deponas, donec reposcam. *Linacrum* fac in amicitia retineas, & si fieri potest etiam *Grocinum*. Non hæc scribo, quod vel metuam aliquid, vel quicquam ab illis exspectem commodi, sed quod tales viros perpetuo velim amicos. Non egent illi meis præconiis, illud tamen ausim dicere, nec inter *Anglos* esse, qui de illis vel senserit magnificentius, vel prædicaverit honorificentius, quam *Erasmus*. Et non libet meminisse, quid uterque, haud scio quorum instinctu, in nos molitus fuerit, id quod ipsa re comperi, non suspicione conjeci: quanquam olim jam idem olfeceram. Sed homines sumus, ego semper ero mei similis, & huic injuriæ tot opponam illorum benefacta. *Linacri* feci honorificam mentionem in scholiis *Hieronymianis*. Nil magnum sit, si contemnam, contemptus; si oderim, odio habitus. Illud literis est dignius, officiis certare, non odiis. Apud Cardinalem *Eboracensem*, quoties inciderit commoditas, fac *Pacæum* agas. Cura ut recte valeas. *Basileæ* 4. Septembris, Anno 1524. An. 1524.

EPISTOLA DCC.

Erasmus Roterod. Richardo Bero, Abbati Glasconiensi, S. D.

OLIM persuasus à *Richardo Pacæo*, qui mihi, quum ageremus *Ferrariæ*, sæpe prædicabat tuam erga literas benignitatem, venabar & ipse notitiam amplitudinis tuæ. Verum ea venatio mihi parum successit, fortassis ob hoc, quod uterer cæco duce, videlicet *Bernardo* illo *Andrea Gallo*, quondam *Arturi* Principis optimi non optimo præceptore. Itaque quoniam eram cæcus, quia non noveram amplitudinem tuam, & cæco duce sum usus, factum est ut ambo in foveam deciderimus. Præterea sacellanus tuus, qui prodierat ut nos salutaret, multa odiose disputabat de libro quem adferebam: putabat enim esse argumenta *Hieronymi*, quæ tractassem stylo politiore, quasi divus *Hieronymus* mihi non satis polite loquatur. Verteram è *Græcis* quæ nunc vides addita Novo Testamento *Græce*, ut tum erant. Mea versio posteaquam displicuit tibi, cœpit & mihi displicere. Alioqui addidissem supremam manum, &, nisi tu dissuasisses, edidissem. Sed magis ipse mihi displicui, qui præter ingenium ac morem meum captassem amicitiam tanti Patris. Nihil enim improbius hoc hominum genere, qui sordide captant potentes, ut aliquid abradant vel ab invitis, nec hic animus ab ullo mortalium genere magis abhorret. Et fortasse tua amplitudo suspicatur me è sordidorum istorum esse numero. Ego tamen te nunquam amare desii, vel ob *Richardum Pacæum* dimidium animæ meæ, cujus studia tua liberalitas olim adjuvit, vel ob *Zachariam Frisium*, virum integerrimum, mihique multis nominibus charissimum, qui tuam erga se humanitatem suis ad me literis nunquam desinit prædicare. Quod in tales amicos collatum est, in me collatum arbitror. Precor ut *Christus* amplitudinem tuam diu servet incolumem. Datum *Basileæ*, octava S. *Augustini*, sive 4. Septembris, Anno 1524.

EPISTOLA DCCI.

Erasmus Roterodamus Tonesio, Consiliario Cardinalis Eboracensis, S. D.

VIR ornatissime, Non injuria me objurgat per literas *Guilhelmus Burbancus*, quod te tam candidum amicum, tam fortem patronum, tam insigniter eruditum hominem, nunquam hactenus salutarim epistola. In causa est, quod dum & amicis & inimicis cogor respondere, quorum ingens est numerus, nullum temporis spacium mihi vacuum relinquitur. Cæterum eximias ingenii tui dotes, ac singularem quendam in me favorem, *Thomas Morus*, auctor, ut scis, & gravis & facundus, mihi non semel prædicavit. Scio, mi *Tonesi*, agnosco & memini, agoque gratias, libentius, si queam, relaturus. Ubi plus ocii dabitur, pluribus tecum agam. Interim precor ut quam bellissime valeas. Datum *Basileæ* 5. Septembris, Anno 1524.

EPISTOLA DCCII.

Erasmus Roterodamus Regi Angliæ Henrico VIII. S. D.

INVICTISSIME Rex, non ignorabam, quam essem ineptus arenæ gladiatoriæ, semper in amœnissimis Musarum hortis versatus. Sed quid non audeam tuæ felicissimæ Majestatis fretus auspiciis? Jacta est alea, exiit in lucem libellus *De libero arbitrio*, audax, mihi crede, facinus, ut nunc res habent *Germaniæ*. Exspecto lapidationem, & jam nunc aliquot rabiosi libelli provolarunt in caput meum. Sed consolabor meipsum, exemplo Majestatis tuæ, cui non parcit istorum

Ann. 1524. rum immanitas. Decretum erat & alioqui facere ad quod per literas hortaris, & religioni *Christianæ* juvandæ immori; sed tamen alacrior id faciam, posteaquam tua Majestas currenti, quod ajunt, calcar addere dignata est, cui precor felicitatem perpetuam. Datum *Basileæ* 6. Septemb. Anno 1524.

Epistola DCCIII.

Erasmus Rot. Philippo Melanchthoni S. D.

Si *Pelicanus* in tempore ostendisset mihi tuas ad ipsum literas, *Joachimus* non redisset istuc absque meis literis. Sic enim videbantur ad illum scriptæ ut crederes à me legendas. Quidam amicus ad me scripsit te huc quoque perventurum fuisse, ni metuisses ne me gravares invidia. Ego vero, mi *Melanchthon*, eam invidiam facile contempsissem. Nam quod *Hutteni* colloquium deprecabar, non invidiæ metus tantum in causa fuit: erat aliud quiddam, quod tamen in *Spongia* non attigi. Ille egens & omnibus rebus destitutus quærebat nidum aliquem ubi moreretur. Erat mihi gloriosus ille miles cum sua scabie in ædes recipiendus, simulque recipiendus ille chorus titulo *Euangelicorum*, sed titulo duntaxat. *Sletstadii* mulctavit omnes amicos suos aliqua pecunia. A *Zwinglio* improbe petiit, quod ipse *Zwinglius* mihi suis literis perscripsit. Jam amarulentiam & glorias hominis nemo, quamvis patiens, ferre poterat. Imo nisi *Wittenberga* tam procul abesset, non dubitassem istuc proficisci dies aliquot, cum *Luthero* ac tecum communicaturus. Porro ne scriberem persuasit illa prima ad *Lutherum* epistola, magno meo periculo edita. Hæc enim dedit ansam *Aleandro*, jampridem iniquo in me animo, ut me perditum iret, conatus *Leonis* animum irritare in me, simul *Leodiensis* Episcopi, qui prius pene deperibat, ut ita loquar, in *Erasmum*. Nam ipse *Leodiensis* ostendit mihi literas, quas ad eum è *Roma* scripserat *Aleander*, satis odiose me attingentes. Quum itaque viderem apud istos nihil esse clam, judicavi rectius cohibere calamum. Quin & exemplar epistolæ, quam *Lutherus* ad me scripsit per *Joachimum*, habetur *Argentorati*, non dubito quin brevi proditurum. Ediderunt in odium mei tuum de me judicium, rursus *Lutheri* duas epistolas. Hujusmodi næniis famelici quidam & sordidi typographi prospiciunt rei culinariæ. Addiderunt epistolam meam ad *Joannem Fabrum*, plusquam ex tempore scriptam, quæ tamen declarat, quam non incitem quenquam ad sævitiam, aut ad prodendum Euangelium. Verum de his alias. Perlegi locos omnes, in quibus perspexi tuum istud ingenium non minus candidum quam felix, quod ego semper tum suspexi, tum amavi, sed magis etiam utrunque facere cœpi posteaquam illa legi, tantum abest ut me ejus operæ pœniteat, quanquam inter legendum scrupulis aliquot offendebar, de quibus voluissem tecum communicare si coram licuisset. Video dogmatum aciem pulchre instructam adversus tyrannidem *Pharisaicam*: sed in his quædam sunt, quæ, ut ingenue fatear, non assequor; quædam ejus generis, ut etiamsi tutum esset, nollem profiteri propter conscientiam; quædam ejusmodi, ut sine fructu videar professurus. Et tamen isti fremebant in me, quod non profiterer ea quæ vel non intelligebam, vel non probabam, idque contra meam conscientiam, summo capitis mei periculo, nec mei solum, verum etiam amicorum, quibus magis metuo quam mihi. Dices, cur igitur non statim impugnabas quæ displicebant? Quia favebam negotio renovandæ libertatis Euangelicæ, & sperabam *Lutherum* admonitum moderatioribus consiliis usurum. Itaque clamores Theologorum, quoad potui, compescui, Principum sævitiam cohibui, quod & hodie facio. Causam bonarum literarum semovi à causa *Lutheri*; captabam occasionem, ut Euangelio sine tumultu consuleretur, aut certe sine gravi tumultu. Ne adhuc quidem ullam prætermitto occasionem, scribens ad Cæsarem, aliosque Principes, *Gamalielem* quendam agens, optansque felicem aliquem fabulæ exitum. Pontifici *Adriano* liberius scripseram super hoc negotio. Postea senseram me periclitari, non quod impeteret ipse, sed quod adversus impetentes desineret tueri. Nec satis tutum erat illi, quamvis blandienti, fidere. Scripsi tamen & *Clementi* satis libere; scripsi Card. *Campegio*. Nescio qualis sit vestra Ecclesia, certe hæc tales habet, ut verear ne subvertant omnia, & huc adigant Principes, ut vi coerceant simul & bonos & malos. Habent semper in ore *Euangelium*, *verbum Dei*, *fidem*, *Christum* & *Spiritum*; si mores spectes, illi longe aliud loquuntur. An ideo depellimus dominos, Pontifices & Episcopos, ut feramus immitiores tyrannos, scabiosos *Othilones* & *Phallicos* rabiosos? nam hunc nuper nobis misit *Gallia*. Dices, olim Euangelium habebat suos pseudo-Apostolos, qui sub pietatis titulo negotium agebant ventris. Verum hos interim tenere fovent hi proceres Euangelii, *Capito*, cujus vafricies mihi semper oboluit; *Hedio*, qui scurram impurum, ex occasione mearum literarum per quas debebat dare pœnas, sublevavit, misericordiam appellans, quod haberet uxorem & teneros liberos. Nec aliud agit etiam nunc, quam ne quid detrimenti capiat res & fama nebulonis. *Oecolampadius* cæteris paulo modestior est, & tamen est ubi in illo quoque desiderem Euangelicam sinceritatem. *Zwinglius* quam seditiose rem gerit. Ne quid interim commemorem de aliis. Non assentiuntur vobis, nec inter se consentiunt, & postulant ut ipsorum auctoritati freti, ab omnibus orthodoxis Patribus & Conciliis deficiamus. Tu doces errare eos, qui imagines ut rem impiam ejiciunt; *Zwinglius* quantas turbas concitavit ob imagines? Tu doces vestem nihil ad rem facere; hic complures docent cucullam omnino excutiendam. Tu doces Episcopos & Episcoporum constitutiones ferendas, ni pertrahant ad impietatem; hi docent omnes esse impias & Antichristianas. Quid insanius hoc negotio, quod hic cœperant ante biennium auctore docto quodam, aut certe socio. Nosti fabulam de porcello, cujus occasione fectus est infelix ille *Sigismundus*. Et tamen mihi parum amicum amanter excusavi apud Episcopum *Basiliensem*, honorifice de illo prædicans, quum ille nusquam non blateraret in me: quum interim mensa mea & cubiculum pateret vocato simul & invocato, nec usquam verbo læderetur à me. Admonitus quod nusquam cessaret vibrare linguam in me, provocavi blande ut coram admoneret si quid offenderet, me satis facturum, noluit. Quum scripsisset libellum, in quo taxaverat aliquot è magistratu, idque multi jam rescissent, non sine illius periculo, clam admonui blandissimis & amantissimis literis, ut caveret. Quum discessisset hinc, & adhuc lingua sæviret in me, scripsi blandam & amicam epistolam. Tandem exiit epistola nomine *Erasmi Alberi*, quam promiserat ille ψωρώδης, ut scias rem ex composito geri. Dissimulavit stylum imitatus quædam tua. Sed ut nihil aliud sit, toties contemptim repetitus *Erasmus* satis arguit auctorem. Et videtur ex tuo colloquio factus ferocior, jactans se discipulum ejus quem docet *Lutherus*. Nihil jam dicam de puritate vitæ illius, de castitate linguæ, de profusione, de fraudatis creditoribus. Quomodo isti commendant Euangelium hoc novum? Atque hic est ille amicus nunquam à me læsus, semper candide prædicatus, & ad intimam familiaritatem admissus. De *Capitone* sunt multi qui pessime sentiunt, & ego non optime suspicor; certe ex illius ædibus scabiosus ille prodiit ad excudendum rabiosum libellum. *Thrasonem Planodorpium* semper habuit in deliciis, deinde sic excusavit sese, tum anxie, tum apud omnes, ut illa ipsa excusatio mihi augeret suspicionem. Uni fidebam *Hedioni*, de quo nondum pessime sentio. Miseram ad illum exemplum epistolæ tuæ, quam scripseras, ni fallor, *Hymelbergio*, in qua mirabaris nondum pendere quem noveras

An. 1524. ante duodecim annos, &c. Non erat additum nomen, sed qui miserant, subindicabant nescio quid de *Thrasone*. Id misi *Hedioni*, non ob aliud, nisi ut caveret; ostendit *Capitoni*, *Capito* glorioso militi. Hinc furit ille, gladios & laqueos minitans. *Zwinglius*, amice monitus à me, rescripsit admodum fastidiose: Quæ tu scis, inquit, non conducunt nobis; quæ nos scimus, non conveniunt tibi: quasi ille cum *Paulo*, raptus in tertium cœlum, didicisset arcana quæpiam, quæ nos terrestres fugerent. Quosdam novi viros optimos, qui per hoc negotium facti sunt deteriores. Ut ne jam commemorem istos perditissimos, quemadmodum tu quoque vocas, quibus nihil est cum Euangelio. Tales video multos, præsertim hic; ut si probarem omnia quæ scribit *Lutherus*, nollem huic factioni dare nomen. Esset illis inserviendum, & subinde numerandum viaticum, nam hoc solum habent Euangelicum, quod semper egent plerique. Cum *Phallico* fuit mihi congressiuncula perbrevis: ejus historiam scripsit cuidam *Constantiensi*. Exemplum clam ad me perlatum est. Nihil vidi vanius, nihil gloriosius, nihil virulentius. Sunt ibi interdum decem versus, in quibus ne syllaba quidem vera est. Idem edidit libellum de *Parisiensibus* & *Pontifice*. Quantum illic inficetiarum, quantum ineptæ virulentiæ, quam multi nominatim traducti? & tamen ipse solus non apponit nomen suum. Idem, ut audio, auxit stolidum *Alberi* judicium, quod nondum videre licuit. Visi sunt *Constantia* & alii duo libelli, quos in me scripsit. Et profitetur novum dogma, sic traducendos qui obsistunt Euangelio, inter quos me numerat, & *Balaam* passim appellat, quod *Adrianus* Pont. invitarit me ut mitterem consilium. Misi partem, sed displicuit. Obtulit decanatum, simpliciter recusavi; voluit mittere pecuniam, rescripsi ne mitteret obolum. Sic sum *Balaamus*. Et qui tales sunt, postulant ut, contemptis omnibus doctoribus, fidamus ipsorum spiritui, quum interim ipsi inter se non consentiant. Qui possim mihi persuadere illos agi spiritu *Christi*, quorum mores tantum discrepant à doctrina *Christi*? Olim Euangelium ex ferocibus reddebat mites, ex rapacibus benignos, ex turbulentis pacificos, ex maledicis benedicos: hi redduntur furiosi, rapiunt per fraudem aliena, concitant ubique tumultus, male dicunt etiam de benemerentibus. Novos hypocritas, novos tyrannos video, ac ne micam quidem Euangelici spiritus. Si *Luthero* essem addictissimus, magis etiam istos odissem quam nunc odi, ob Euangelium quod suis moribus reddunt invidiosum, ob bonas literas quas exstinguunt. Quantum manifestorum mendaciorum est in libello τοῦ ψευδοῦς, quæ vir Euangelicus scribit contra suam conscientiam, non ob aliud, nisi ut urat. Et hoc senatusconsultum inter istos Patres factum est, ut *Erasmum* libellis obruant. Quibus si respondeam, præclarum facinus, ut sceleratissima conflictatione alamus aliquot sordidos ac famelicos typographos non uno dignos suspendio. Quantum impietatum, quantum mendaciorum est in illo libello *Alberi*, si leve videtur, quod *Hieronymo* sic contempto addit etiam perfidiæ crimen? *Ego prohibeo nuptias, ego defeci ad Papistas, qui voco illos R. P. ego curro cum fure, ego bellum gero cum Euangelio.* Sed facessat hæc querela. Miraberis cur emiserim libellum *De libero arbitrio*. Sustinebam triplex agmen inimicorum. Theologi & bonarum literarum osores nullum non movebant lapidem ut perderent *Erasmum*, quum quod attacti essent libris meis, tum quod Collegium illud florentissimum invexerim *Lovanium*, eamque regionem totam infecerim linguis ac bonis literis: sic enim illi loquuntur. Hi Monarchis omnibus persuaserant, me juratissimum esse *Luthero*. Itaque amici, videntes me periclitari, spem præbuere Pontifici & Principibus, fore ut aliquid ederem in *Lutherum*. Eam spem & ipse pro tempore alui. Et interim isti non exspectato libello cœperant me libellis lacessere. Nihil igitur restabat, nisi ut ederem quod scripseram, alioqui & Monarchas habuissem infensos, quibus visus fuissem dedisse verba; & isti tumultuosi clamassent me metu premere, & atrocius aliquid exspectantes impotentius sævissent. Postremo, quoniam Epistola *Lutheri* jam est in manibus, qua pollicetur se cohibiturum calamum in me, si conquiescam, viderer ex pacto non edere. Ad hæc qui *Romæ* profitentur literas Ethnicas, ipsi Ἐθνικώτεροι, mire fremunt in me, invidentes, ut apparet, *Germanis*. Itaque si nihil edidissem, præbuissem ansam & Theologis, & Monachis, & illis *Romanensibus* figulis, quorum *Alpha*, ni fallor, est *N.* ut facilius persuaderent Pontificibus ac Monarchis quod persuadere conabantur; postremo, hos furiosos Euangelicos habuissem iniquiores. Nam ipse rem tractavi modestissime. Et tamen quod scribo non scribo adversus animi sententiam, quanquam ab hac quoque libenter discessurus, ubi persuadebitur quod rectius est. Sed interim, inquis, addis animos tyrannis ut sæviant. Nemo diligentius dehortatus est à sævitia, nemo liberius, quam ego. Et si Papisticæ sectæ essem addictissimus, tamen dissuaderem sævitiam, quod hac via latius spargitur. Proinde perspiciens hoc *Julianus*, vetuit occidi *Christianos*. Theologi credebant, si *Bruxellæ* combussissent unum atque alterum, fore ut omnes emendarentur; ea mors multos fecit *Lutheranos*. Sed isti quidam vociferantur, obrui Euangelium, si quis obsistat ipsorum vesaniæ. Non ad hoc valet Euangelium, ut peccemus impune, sed ne peccemus, etiamsi liceat, impune. Verum hisce de rebus plus satis. Misit ad me *Campegius* Card. vir profecto singulari humanitate, qui mecum ageret de multis, & inter cætera de te alio quopiam evocando. Respondi, me optare quidem tuum istud ingenium esse liberum ab istis contentionibus, sed desperare te suscepturum palinodiam. Hæc tuo fretus ingenio effudi in sinum tuum, mi *Philippe*; tui candoris erit curare, ne spargantur ad improbos. Quum *Joachimus* hic adesset, sic eram à morbo languidus, ut vix ferrem ullum colloquium ob stomachi debilitatem: & incommode accidit, ut eodem tempore me obrueret Baro quidam *Polonus*, de quo lege catalogum nostrum auctum. Si voluisset manere, fuissemus plura confabulati. Sed tecum omnia, si advenisses. Bene vale. Raptim *Basileæ 6.* Septemb. Anno 1524.

EPISTOLA DCCIV.

Philippus Melanchthon Erasmo Rot. *S. D.*

NON *injuria quereris de moribus eorum, qui Euangelium hoc tempore profitentur, mi* Erasme. *Nam & hi, qui dignitatem tuam adlatrarunt, obliti mihi plane & humanitatis & religionis videntur; debebatur enim sic merito de Republica, & tali ætate, melior gratia: & si qui in Ecclesiis, seditiosis concionibus multitudinem concitant, in literas sæviunt, & civilem disciplinam universam labefaciunt, sibi regnum parant, non* Christum *docent. Dissimillimus horum* Lutherus *est, nec raro deplorat, privatis cupiditatibus prætexi religionis vocabulum, ab his quoque, qui cum* Pharisaico *Pontificis regno bellum gerere videri volunt. Quanquam autem his malis vehementer commoveatur, tamen quum hæc scandala excitari à diabolo judicet, in hoc ut opprimatur quoquo modo Euangelium, negat se debere παλινδρομεῖν, aut publicam causam deserere. Tu vero improborum quorundam vitiis ita offendi videris, ut causæ quoque & doctrinæ succenseas. Fortasse tibi consilii ratio constat, verum ego metuo necubi hac ratione Euangelium periclitetur. Neque enim negare potes, quin Euangelii doctrinam complectatur* Lutheri *causa. Nam cum in summa disputationes* Lutheri *omnes partim ad liberi arbitrii quæstionem pertineant, partim usum ceremoniarum contineant, de priore jam olim animadverti te diffidere, at de posteriore magna ex parte convenit, quæ quum tuo judicio sit aliqua Euangelii pars, videndum tibi certe ne patiare opprimi.* Qui-

An. 1524. *Quidam ex Philosophis dicere solebat, dextra se tradere philosophiæ præcepta, verum hac sinistra excipi à discipulis. Fit hoc multo verius in theologicis. Sed est iniquissimum doctrinæ imputare, quicquid peccant auditores. Quare te rogo, mi* Erasme, *primum ne credas*, Lutherum *cum iis facere quorum merito reprehenduntur mores, deinde ne doctrinæ propter cujusquam stultitiam aut temeritatem iniquior sis. De* Lutheri *animo licet conjecturam facere nullo negotio. Nam ut Pontificis causam omittam, certe nunc declarat quantum abhorreat à crudelitate, atque ambitione, & seditiosis consiliis omnibus, cum magno capitis famæque discrimine, se nova cuidam factioni sanguinariorum doctorum opponit. Tu catalogum texis, ubi colligis improbissimos omnium bipedum, quos cum* Oecolampadio *& similibus conjungas, quæso, quid oportuit? Ego integra conscientia dogmata* Lutheri *non possum damnare, facturus id etiam fortiter, si cogant sacræ Literæ; quod sive superstitionem, sive stultitiam alii interpretentur, mea nihil refert. Certe nec hominum auctoritate, nec scandalis ullis revocari me ab hac sententia patiar. Quod ad* διατριβὴν De lib. arb. *attinet, æquissimis animis hic accepta est: tyrannis enim fuerit vetare quenquam in Ecclesia sententiam de religione dicere; debet id esse omnibus liberrimum, modo ne privati adfectus admisceantur. Perplacuit tua moderatio, tametsi alicubi nigrum salem adsperseris. Verum non est tam irritabilis* Lutherus, *ut devorare nihil possit. Proinde pollicetur se in respondendo pari usurum esse moderatione. Forsan autem multis profuerit, diligenter excuti locum* De lib. arb. *quorum si conscientiis servitur, quid attinet ad publicam causam privatos affectus adferre? Jam ubi iracundia animum transversum rapere cœperit, non video qui tanto negotio satis facere possit. Mihi* Lutheri *erga te benevolentia perspecta est, ea spem facit simpliciter responsurum esse. Vicissim officii est tui, mi* Erasme, *cavere ne qua majore invidia hæc causa per te gravetur, cui primum sacræ Literæ suffragantur non obscure: deinde, quam ipse nondum damnaris, ut contra conscientiam etiam facturus videare, si oppugnes vehementius: postremo, scis probandas esse non contemnendas prophetias. Apud me tuto depones, quicquid ad me scripseris. Malim enim emori quam fidem fallere. Jam hoc volo tibi persuadeas, religiosissime te à nobis coli & amari.* Nesenum *hic amisimus, hominem fidum & tui valde amantem, quo casu vix aliud in vita mihi acerbius accidit.* Lutherus *te reverenter salutat. Nolui esse molestus tibi longiore epistola, alioqui plura scripturus. Vale felicissime.* 30. *Octobr. Anno* 1524.

Utinam impetrari abs te possit, ut vertas Æschinis *&* Demosthenis ἀντιπάλυς λόγυς.

EPISTOLA DCCV.

Ferdinandus, Dei Gratia Princeps & Infans Hispaniarum, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, &c. Imperii locum tenens Generalis, &c. S. D. Desiderio Erasmo Sacræ Theol. Profess.

*HONORABILIS *dilecte. Si colligis è silentio tui oblivionem, falleris. Nos enim tui habemus memoriam, & merito quidem, qui hac & majori dignus es memoria: quod autem interpellamus rarius, tute in causa es. Nec enim libet peccare in commoda publica, sanctis tuis lucubrationibus obstrependo, quas avide vel legimus ipsi, vel audimus à prælegentibus. Habemus enim & nominis tui & vigiliarum tuarum studiosissimos præcones, quos minime arbitramur judicio falli. Hi quicquid librorum ex te nascitur nobis offerunt, scientes nos, quando per ocium, quod à publicis negotiis suffuramur, licet, cum nemine libentius quam cum* Erasmo *loqui, à quo non hæreses, non schismata, non Antichristos audimus, nec, quam impudentissimi tui calumniatores impingunt, adulationem deprehendimus, sed mansuetudinem, moderationemque illam tuam vere* Christi *plantis respondentem agnoscimus. Et simul ubi oportet virgulam quoque censoriam, qua ostendis, qui deceant & vere* Christianos *Pontifices & Principes mores, quod cum non facias seditiose, adulator non esse judicaris, sed ab impiissimis hæreticis, levissimis apostatis, perfidissimis desertoribus, memineris id tibi jure evenisse, non quidem commune cum Regibus & Principibus, ne nostri ordinis rem agere velle nos putes, sed cum illis sanctissimis tuis Patribus, quos ut felicissime imitatus es ubique, non potes non referre hac in parte. Non ignoras, quas ignominias illi, quos cruciatus, quæ tormenta, quæ convitia ipsis tormentis & mortibus acerbiora sustinuerint, donec adveniret dies ille, qui eripuit illos malis. Sic reposita est merces in cœlis operum tuorum. Sustine igitur & viriliter age, donec cum* Paulo *tuo consummaveris cursum, quod te alicubi optare videmus. Nos autem ut id fiat serius precamur. Quo abundare liceat iis auctoribus & Doctrinis, qui* Christianæ *professioni proxime accedunt. Tu enim non solum repurgatos dedisti aliquot sanctos Patres, qui depugnarunt adversus Ecclesiæ vastantes hæreticos, sed etiam hæc tempora nostra, quæ impurissimi hæresiarchæ infelicia reddiderunt, & seditiosissimi quique perturbarunt, cum paucis (ut horum numerus semper minor est) adjuvas, non tam obscure, quam Catholice quid sentias, & fieri oporteat, indicans. Servet itaque te* Christus, *& det nobis ille occasionem, ut aliquid benevolentiæ tibi impartiri queamus. Nam si quid ejus alias accepisti, id certe pro merito minimum fuit, neque agnovimus hoc adulationem, ut illi tibi impingunt falso, sed sancta tua studia in communem usum promovere voluimus. Et hodie si non eam, qua dignus es, eam saltem qua opis erit nostræ benevolentiam offerimus.* Irenæum *avidius exspectamus. Et quid à te fieri cupimus ex* Frobenio *cognosces. Datum in civitate nostra* Vienna *die* 12. *mensis Octob. An.* 1524.

EPISTOLA DCCVI.

Erasmus Roterodamus M. Conrado Goclenio, Latinæ Linguæ Professori in Collegio Buslidiano, S. D.

ERUDITISSIME *Gocleni*, *Franciscus Berckman* bibliopola *Antuerpiensis* debet mihi, præter cætera, tredecim florenos aureos, quos mihi detraxit in summa meo nomine *Frobenio* numeranda; detraxit autem, hoc nomine, quod tantum librorum tradidisset meo jussu *Guidoni Morillono*. Constat autem literis *Guidonis* ne paginam quidem vel ad ipsum *Guidonem*, vel ad uxorem ejus pervenisse. Quare eam pecuniam in te transfero, teque pro me creditorem constituo, liberaturus te à periculo literis, si quid ille contradicat: nam hic res est extra controversiam. In hujus rei fidem hanc syngrapham mea manu scripsi, & sigillo subnotavi. *Basileæ* 13. Octobr. Anno 1524.

" *Erasmus Roterodamus* hoc chirographo testor " *Franciscum Berckmannum* bibliopolam mihi " debere tredecim florenos, quos detraxit mi" hi in ratione cum *Frobenio*, pro libris, quos " tradidisset *Guidoni Morillono*, quum charta " non sit tradita; item *Tertullianos* septem, aut " illorum precium, quos acceptos à *Frobenio* mi" hi non reddidit. Hæc ipse apud me confessus " est, nec potuit negare, convincendus testimo" nio utriusque *Frobenii*, & literarum *Morillo*" *ni*, quas illi exhibui, & exemplar misi *Nicolao* " *Busciducensi*. Hujus debiti jus transfero in " *Joannem Campensem* Professorem Linguæ *He*" *braicæ Lovanii*. In ejus rei pleniorem fidem " hæc mea manu scripsi, & annuli signum ap" pressi. *Basileæ* 4. Octob. Anno 1524.

EPISTOLA DCCVII.

Erasmus Rot. Antonio Brugnario in monte Bellicardi S. D.

SIGNIFICAS te quater ad me scripsisse, primam & ultimam epistolam accepi, duæ mediæ redditæ non sunt, quare noli scribere nisi per certissimos nuncios. Amplector animum in me tuum perlibenter. *Besontii* cum nemine mihi fuit odiosa contentio, neque quenquam sensi à me alienatum. Tristis abii ob valetu-

An. 1524. dinem oppido gravem. Et tamen iste rumor huc perlatus mire exhilaravit quosdam valde *Lutheranos*. Quid istic doceat *Phallicus*, aut quid rerum gerat, nescio. Utinam hoc præstaret quod profitetur: profitetur enim Euangelium, at ego nunquam vidi hominem confidentius arrogantem, aut rabiosius maledicum, aut impudentius mendacem: breviter talem comperi, ut cum talibus, nec amicitiam habere velim, nec inimicitiam. Nec ipsi *Lutherani* ferre potuerunt hominis insatiabilem petulantiam. Sæpe objurgatus est ab *Oecolampadio*, etiam literis, sæpe à *Pelicano*, sed nihil profectum est, tanta morbi vis. Cum illo nunquam disputavi, sed diremi disputationem, qua cum aliis quibusdam altercabatur. Volebam enim cum illo expostulare cur me vocasset *Balaam*, quod dictum, à *Bleto* quodam negotiatore jactum in me, sic arrisit *Phallico*, ut me passim appellaret *Balaam*, quum mihi nullus adhuc terunciun potuerit obtrudere hoc titulo ut scriberem in *Lutherum*. Proinde discere volebam, quid homini in mentem venisset, ut hoc nomine me dignum judicasset: nam cætera convitia, quæ quotidie in me deblaterabat, neglexeram. Vix decem verbis velitati sumus, rogabam quare censeret Sanctos non invocandos, an quia non expressum esset in sacris Literis, annuit. Jubebam ut demonstraret evidenter per sacras Literas, Spiritum Sanctum invocandum. Si Deus est, inquit, invocandus est. Urgebam ut demonstraret è sacris Literis, semel atque iterum testatus me disputandi gratia loqui, quum hic plane de re conveniret. Siquidem hoc tantum agebam, ut illius enthymema refellerem, quo conabatur evincere, ideo non invocandos Divos, quod hoc è sacris Libris doceri non posset: protulit locum ex Epistola *Joannis*, *Et hi tres unum sunt*. Respondi, eum locum non sentire de eadem natura, sed de consensu testimonii, & quod additum est, de sanguine, aqua & spiritu, non patitur aliam interpretationem. Præterea pars illa de Patre, Verbo, & Spiritu, in vetustis codicibus olim non habebatur, nec citatur ab his qui maxime pugnant adversus *Arianos*, puta *Athanasio*, *Cyrillo* & *Hilario*. Mox omissa disputatione, nam imminebat nox, expostulavi cum eo abiens, sed paucis. Hac de re scripsit ad amicos suos mire gloriosas epistolas, quarum una ad me transmissa est à *Constantia*. In hac aliquando sunt decem versus, in quibus nec una syllaba vera est. Non potuit ille probare Spiritum Sanctum dici Deum, quod tamen ex *Paulo* probari potest, & tamen si probasset, non vicisset me. Nec enim meum est dogma, Sanctos invocandos esse, quanquam ineptiunt, qui rem à primordiis Ecclesiæ traditam, & suapte natura piam, tragœdiis exagitant. Quod si mihi tum notus fuisset, qualis experimento compertus est, nunquam dignatus fuissem illum alloquio; & si casu fuisset obvius, deflexissem. Sunt enim quidam adeo sinistri, ut vel occurrisse sit infelicitatis pars. Unde metuo ne vestræ civitati magnum aliquod immineat malum, posteaquam istuc devolavit avis tam inauspicata. Feliciter fugit è sua *Gallia*, verum hic reliquit librum insigniter scurrilem, non apposito quidem suo nomine, sed nemo non clamat *Phallicum* esse. Scripsit, ut ajunt, alterum *Gallice* in me, qui latitat inter manus conjuratorum. Magistratus *Basiliensis* observat, si possit deprehendere Typographum. Hæc jactitavit *Lugduni Lothoringius* quidam sculptor imaginum. Idem detulit aliquot *Phallici* apophthegmata, quorum alterum erat, *Uxorem Frobenii plus tenere Theologia quam Erasmum:* Alterum, *Malim*, inquit *Phallicus*, *in dies mori cum martyribus*, *quam non nocere fama Erasmi*, *ubicunque potuero*. *Phallico* facile fiam magnus Theologus, si passim infulsero, Pontificem esse Antichristum, Constitutiones humanas esse hæreticas, Ceremonias esse abominationes, aliaque hujus generis. Hunc stomachum in me concepit, quod in *Spongia* dubitem de *Lutheri* spiritu: præterea quod scripserim, quosdam sordidos & impuræ vitæ, se jactitare nomine Euangelii: deinde quod *Adriano* promiserim consilium, quo sic exstinguatur incendium *Lutheranum*, ne facile reaccendatur. *Phallicus* interpretatur me velle exstinguere Euangelium, at ego sentiebam de rescindendis hujus mali fontibus, & hac de re scripsi nonnihil *Adriano*, & item *Clementi*, & Cardinali *Campegio*, & Cæsari: sed ut video, illi malunt vulgaribus uti remediis, manicis ac fasciculis. Res in dies serpit latius, quis sit exitus futurus viderit Deus, ego Principes quod potui semper à sævitia coercui, excepta seditione. Nec Euangelium est quicquid isti docent, & docendi modus nonnunquam seditionem movet, non Euangelium. Ego faveo Euangelio, sed isti Euangelio non adjungar, nisi videro alios Euangelistas, aliumque populum, quam adhuc video. Provolant libelli famosi sine titulis, & istos mire probat *Phallicus*, & applaudunt cæteri quoque, quasi mendaciis & flagitiis defensandum sit Euangelium, quasique huc valeat Euangelium, ut hujus prætextu peccemus impune. Post invadent scrinia nostra, & dicent, sic *Ægyptios* spoliaverunt *Israelitæ*, & post facinus invenient novum dogma. Si *Lutherus* nosset *Phallicum*, non dubito quin in eum stricturus sit stylum. Et hi sunt qui nobis jactitant spiritum Euangelicum. Equidem quid *Christus* sibi velit nescio, cæterum ut commodissime interpreter, suspicor hoc esse consilium illius, ut sacerdotes, hujus mundi commodis ebrios, atque his altum indormientes, per talia portenta cogat expergisci. At tamen quicquid hactenus in me blateravit *Phallicus*, non minus vane quam virulente, facile condonabitur hominis morbo, modo posthac sumat mores Euangelii præcone dignos. Sed harum næniarum plus satis, alias plura quum vacabit. Egi cum hoc œnopola de tribus vasculis dimidiatis, uno veteris vini, duobus novi. Vinum, quod emit Decanus, mihi mirifice profuit: unde, ex quo cœpi bibere, carui calculo, is nunc dicitur abesse. Tu velim adjutes, ut mittatur elegans, aptumque stomacho meo, non laboro de precio, si vinum sit quale volo. Vetus, ut absit ab acore, novum maturum, non dulce, non acerbum, mediocri colore, colore leviter rubido. Oenopola propemodum scit quale cupiam. Bene vale. *Basileæ* 27. Octobris, Anno 1524.

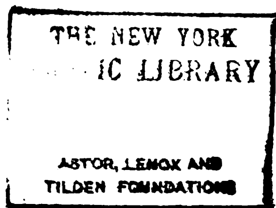
EPISTOLA DCCVIII.

Jacobus Sadoletus, Episcopus Carpentoracti, Erasmo Rot. *S. D.*

LEGI *tuas literas libenter: scripta enim simpliciter & candide sunt, plena erga Deum pietatis, in hunc vere summum & optimum Pontificem observantiæ: cujus admodum est propensa tuis commodis omnibus voluntas. Habeoque gratiam* Bonifacio, *mire probo & erudito juveni, qui tibi occasionem dederit ad me scribendi, & mihi respondendi tibi: quanquam enim intus mihi in animo inclusus residebat tui amor, debitus ille quidem præstantibus virtutibus tuis, non erupisset tamen etiamdum is in actum, si non* Bonifacius *suis amicissimis officiis hanc salutationem literariam inter nos conciliasset. Pontificis in te uberior fuisset liberalitas, ni his difficillimis temporibus ipse quoque ad angustias redactus esset: tanta est rerum omnium perturbatio, & quotidianorum sumptuum, impendiorumque effusio, ut sustinere ægre possit. Sed erit locus aliquando & ornandi & augendi tui. Librum tuum adhuc non legi: nam neque dum habui ejus potestatem, & eram maximis occupationibus impeditus: certus sum attamen similem eum esse reliquorum tuorum, quæ mihi plurima & lecta & probata sunt. Tibique ego in eo magnopere gratulor, quo ingenio tuo præstanti & singulari ocium suppeditatum est, quo facile posses tua doctrina præclara monumenta in posteritatem propagare, ex quibus tuum nomen perpetuum futurum sit. Quamobrem quod te solus jam Deus beare possit, ut tu ipse scribis, hic jam deficientem, agnosco pietatem tuam & summopere laudo: illud non accipio, te ut deficientem debeas appellare, cujus virtus memoria omnium seculorum celebrabitur sempiterna: qui*

fru-

IACOBVS SADOLETVS.

THE NEW YORK
IC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS

An. 1524. *fructus etsi posterior est longe cœlestibus premiis, tamen à te neutiquam est contemnendus. Ego, quod meum est, si quid obtineo auctoritatis & gratiæ, quod quidem perquam pusillum est, tibi tamen totum ita polliceor & defero: ut si erit agendum tua causa quippiam, nihil tibi meo studio & opera futurum sit paratius. Vale. Ex Urbe 6. Novemb. Anno 1524.*

EPISTOLA DCCIX.

Erasmus Rot. Rudberto à Mosham, Decano Pataviensi in Bavaria, S. D.

HAERET animo vultus tuus humanitatis tuæ index, memini frequentium colloquiorum & officiorum tuorum, non excidit venationis fragmentum abs te versum, mea quidem sententia feliciter: denique totus *Rudbertus* sic præsens est animo meo, ut possim illum vel coloribus exprimere. Solum illud non memini, quod ambierim salutare Card. *Gurcensem*. Non contemno proceres Ecclesiæ, sed sic est ingenium meum, nihil minus ambio quam tales salutationes, præsertim apud *Germanos*. Hic si quid ineptii, scias me plane gratificatum animo tuo. Eam salutationem si perdidi, nihil est quod me magnopere moveat. Quotidie salutor à sordidissimis, qui extorta etiam pecunia, me rident, aut traducunt inter suos cumbibones. Et tamen nihil est quod ego sane querar de Card. Exhibuit plus humanitatis quam exspectabam. An *Germani* Principes non soleant quenquam indonatum dimittere, viderint alii. Me certe non offendit ea novitas, nisi quod salutato *Frederico* Duce *Saxoniæ*, postridie *Georgius Spalatinus* in lecto decumbenti detulit materiam vestis Damascenam, quum ego nihil minus somniarem. Quoque magis credas quod scribo, recordare me tres hebdomadas egisse *Coloniæ*, nec eo tempore quemquam *Germaniæ* Principem à me salutatum. Omnibus si queam prodesse cupio, servire nemini: quod si serviendum esset, plus fastus experior in una opera typographica *Germaniæ*, quam in decem Episcopis *Angliæ* aut *Galliæ*. Ne ob id quidem sum pilo alienior à sinceris *Germaniæ* amicis, quod in multis & fidem & animum memorem desidero. Hæc ideo refero, ne quid suspiceris me alieniorem factum ulla de causa. Amicorum mentionem vides quam liberaliter fecerim in libris nostris, videlicet obsequens illorum affectui potius, quam meo judicio. Ex his vides quam pauci perstiterint in amicitia, quam multi versi in hostes. Et tamen horum culpa non tantum valet apud me, ut minus amem *Bilibaldum* cæterosque candidos amicos. Porro quod in literis meis nulla tui mentio facta est, primum excepto nomine te totum animo tenebam, deinde se nulla dabat occasio. Et sunt qui nolunt in scriptis meis nominari, horum querimonias nonnunquam audio. Quod te ab aulæ servitio extricaris, hoc magis probo, quod id fecisti mature. Efficiam igitur posthac, ut nec *Laurino*, nec *Bilibaldo* invideas, si tamen hæc appellanda est invidia. *Laurinum* à puero novi, à *Bilibaldo* multo plus accepi lucis, quam dederim. Quod me adhortaris ad fortiter agendum, multo gratissimum est, etiamsi id mea sponte faciebam. Tantum dolet quorundam insaniis pessum ire tum Euangelium, tum bonas literas. *R. D. E.* mihi per te refrictam esse memoriam, fuit vehementer gratum. Si medicus *Antonius Cassoviensis* has reddiderit, rogo ut juvenem cognoscere velis, cognitus placebit, sat scio: discessit hinc meo magno dolore. Bene vale. Datum *Basileæ* 12. Novemb. Anno 1524.

EPISTOLA DCCX.

Ferdinando, Caroli Cæsaris germano, Erasmus S. D.

ILLVSTRISSIME Princeps, tam propensum sublimitatis erga me tuæ favorem, quem & ipsa re comperi, etiamsi denuo literis amantissime scriptis non fuisses testificatus, tamen ut oblivíscerer non erat passura multorum hominum prædicatio, tum autem & eruditorum virorum epistolæ, ex quibus quotidie disco, quam candide tua sublimitas faveat studiis nostris. Nunquam me pœnitebit mearum lucubrationum, postquam tantus Princeps eas dignatur oculis atque auribus suis, quam felicitatem utinam promereantur. *Lutheranorum* convitia facile negligo, sed utrinque lapidari durum est. Est *Lovanii* præter cæteros *Nicolaus Egmondanus Carmelita*, homo, quod nemo nescit, stolidus ac furiosus; is in prælectionibus, in conviviis, in concionibus, non desinit deblaterare in me, quicquid illi collibuit. Ridetur à doctis, sed non omnes è vulgo noverunt hominis morbum. *Adrianus* Pontifex, diplomate misso, imposuerat illi silentium. Eo mortuo rursus insanit. Si quæris odii causam, ille pejus odit linguas ac bonas literas, quam decem *Lutheros*: & collegium trilingue, quod nunc floret *Lovanii*, magno totius ditionis Cæsareæ tum commodo, tum ornamento, mihi velut auctori imputat. Hinc illæ lachrymæ. Cæsar procul abest. Si tua Celsitudo tribus verbis admoneat Illustrissimam *D. Margaretam*, ut suo nomine jubeat illum rabulam silere, faceret mihi rem magnopere gratam, nec minus utilem publicæ tranquillitati. Quanquam ille, quum visum est, nullius auctoritate permovetur: ridetur, nescit pudescere: monetur, contemnit: objurgatur, fit ferocior. Tale ingenium solis fustibus corrigi poterit. Quemadmodum in magnis tempestatibus difficillimum est moderari clavum ac vela, ita his undique turbulentissimis temporibus arduum est tenere moderationem, quam tua sublimitas mihi tribuit: certe adnixus sum, ut in hoc negotio puram conscientiam præstem *Jesu Christo*: quem quotidie precibus meis sollicito, ut tibi dotes istas egregias semper in majus ac melius augeat, simulque donet serenitatem tuis virtutibus dignam: ut sub duobus fratribus, quibus multis jam seculis nihil orbis habuit sublimius, efflorescant & *Christiana* religio, & recta studia, & publica tranquillitas, quæ mihi magno rerum discrimine nutare videntur. Vetus adagium est, *malum consilium pessimum esse ei qui dedit*; verum in tantis rerum motibus, vix tutum arbitror, etiam bonum consilium dare. *Lutheranum* negotium latissime pervagatum est, & in dies propagat se latius. Proinde metuo ne vulgaribus remediis, hoc est, palinodiis, carceribus, & fasciculis non simus admodum profecturi. Hac de re submonueram invictissimum Cæsarem, fratrem Illustrissimæ Celsitudinis tuæ, per *Glapionem*. Submonueram & *Adrianum* Pontificem. Submonui *Clementem*, & hujus Legatum *Campegium*. Si quædam mutarentur, quæ nullo religionis dispendio, nulla publici status convulsione mutari possunt, idque fieret ex auctoritate Pontificum, Episcoporum & Principum, mundus, opinor, inciperet auscultare, & spes esset paulatim redituram concordiam. Nunc utraque pars mordicus tuetur sua. Et vereor ne in utraque parte sint, qui suum commodum prius habeant negotio *Christi*. Equidem non sum is, qui in re longe periculosissima, summis Monarchis consilium dare possim; certe quod possum, Deum assidue deprecor, ut Ecclesiæ mundique Principibus impartiat spiritum suum, simulque populorum corda convertat ad ea quæ sunt veræ pietatis, & *Christianæ* pacis. Quod ad nos attinet, quamdiu quicquam spiritus calebit in hoc corpusculo, non desinam pro viribus servire publicis commodis, si non magno successu, certe magna cum animi sinceritate. Det Deus, qui solet & potest hominum mala vertere in bonum, ut ex hoc violento amaroque pharmaco, quod per *Lutherum* concussit orbem, velut corpus undiquaque corruptum, nascatur aliquid bonæ sanitatis, in moribus *Christianorum*. Idem tuam Illustrissimam Amplitudinem servet incolumem. *Basileæ* 20. Novembris, Anno 1524.

EPISTOLA DCCXI.

Erasmus Rot. Jacobo Wimphelingio S. D.

An. 1524. Si meus *Wimphelingius* recte valet, est quod vehementer gaudeam. Nos mediocri valetudine sumus, & aliquanto prosperiore quam solemus. Vides me ex musico retiarium esse factum. Sic erat in fatis meis. Tu, vir optime, ne macera te hujus seculi tumultibus; fruere conscientia benefactorum tuorum. Scito *Erasmum* ex animo tuum esse, cui si nihil scribes, non referet, modo ames, vel redames potius, quod non dubito quin facias. Saluta *Sapidum*, qui cum suadeo ut veterem retineas amicitiam, in qua si quid peccatum est, humanitatis tuæ fuerit hoc hujus seculi fatis imputare. Bene vale, mi charissime frater. *Basilea* 25. Novembris, Anno 2524.

EPISTOLA DCCXII.

Erasmus Rot. Paulo Voltzio Abbati S. D.

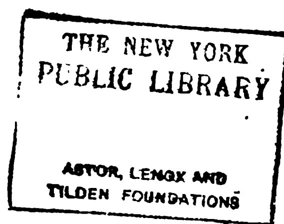
Habeo gratiam, quod mihi mortuo bene precaris, relaturus etiam, si quando tu mori voles. Rumores istiusmodi plane rideo. Cæterum ex animo dolet, tantum esse malitiæ inter *Christianos*. Ego quantum in me est, servio commodis omnium, lædo neminem, idque facio meo victu, quod ajunt, imo magno etiam dispendio. Et tamen præter alias contumelias toties efferor. Tibi *Gallus* sacrificulus nunciavit, se pede calcasse tumulum meum. Et apud *Heidelbergam Anglus* quidam sparserat se interfuisse funeri meo, addidit me conditum in eodem sepulchro, in quo jacet *Lachnerus Frobenii* socer. Et antea in *Flandria* jactatum erat, me quodam horribili mortis genere periisse. Alii sparserant in *Brabantia*, meos libros una cum imagine *Romæ* publicitus exustos fuisse. Hæc qui fingunt non ignorant fucum ilico prodendum esse, sed interim fruuntur exsultatione malorum, ac dolore bonorum. Hac mente quid esse potest sceleratius? Si Satanas ipse viveret inter nos, quid facere posset se dignius? Et hæc faciunt *Christiani*, hæc sacerdotes, hæc Monachi, hæc *Dominici Francisci*que nepotes. Fit autem contra, præsidio Dei, ut nunquam melius habeam, quam quum isti me rumoribus affligunt pessime. Quum ante annos tres agerem *Anderlaci*, alibi decideram ab equo & fregeram cervicem, alibi perieram febri, alibi correptus apoplexia subito reliqueram vitam. Atqui intra annos quatuor nunquam prosperiore valetudine fueram usus quam id temporis. A discessu sparsum erat, *Romæ* libros meos publice condemnatos, auctore *Adriano* Sexto. Cæterum eodem tempore missum est ab *Adriano* diploma honorificum: sequutum est honorificentius: accessit tertium quod illis rabulis indiceret silentium, me nihil ambiente. Quum maxime jactarent officium dedicati *Arnobii* fuisse ingratum *Adriano*, supervenit epistola, declarans fuisse multo gratissimum. Atque hæc diplomata prius perlata sunt in *Brabantiam*, ubi sæviebat rumor, quam ad me. Rursus eodem tempore quo sparsum erat, sub *Clemente* libros & imaginem *Erasmi Romæ* exustam, supervenit diploma non sine promissis ac munere honorario. Postremo his aliquot mensibus, quibus me sepelierunt, ea fuit valetudo, ut tribus annis non fuerit firmior, & arbitror repertam viam, qua posthac levius crucier calculo. Et tamen aliquando futurum est, ut isti verum divinarint. Ego nec mortem opto vitæ tædio, nec horreo, fretus Dei misericordia. Interim urgebimus propositum de omnibus bene merendi, lædendi neminem, quantum sane licebit in hoc seculo longe turbulentissimo. Nulli factioni me nec addixi, nec addicturus sum. Illud tamen ago, agamque sedulo, ut hanc tempestatem aliqua serenitas excipiat. Nec interim me movet jocus tuus, quo me scholarum ἀμφίβιον appellas in ὀπισθογραφίᾳ. Sim ἀμφίβιος factionibus, modo ne sim ἀμφίβιος *Christo*. Unde vero iste novus titulus *Exabbas*? Memini quid olim mihi dixeris de deponenda tituli sarcina. Atqui si vis omnem molestiam fugere, dimigrandum è vita. Quanto *Erasmus* te prudentior, qui sarcinas istiusmodi toties oblatas perpetuo fortiter contempsit? Nunc etiam Exconsiliarius Cæsaris, quandoquidem ex pensione, præter honorifica verba, nihil dum ad me redit ex quo reliqui *Brabantiam*. Et tamen gratia superis, nihil desit. Arbitror jam vidisse te libellum *De libero arbitrio*, *De modo orandi Deum*, *De misericordia Dei*, & ideo non mitto. Servet pietatem tuam Dominus *Jesus*. *Basilea* 25. Novembris, Anno 1524.

EPISTOLA DCCXIII.

Joachimus Camerarius Erasmo Roterodamo *S. D.*

Etsi *non putavi hactenus me quicquam ad te scribere oportere, quum mea ipsius causa, tum pulcherrimarum tuarum occupationum respectu; ne & ipse meam infantiam de nihilo proderem, & qua in parte minime deberem, mei officii parum rationem habuisse viderer: tamen posteaquam mihi* Philippus Melanchthon *duos locos è tua epistola, quam paucos ante dies abs te scriptam accepit, quod in ea mei mentio habita esset, recitavit; mutavi sententiam, & mei hac in parte cura abjecta, & humanitate tua animique facilitate fretus, quia non posse me salva fidei mea existimatione, tuaque erga me benevolentia, ea in quibus mei memineras tacita praterire videbam, tibi meis literis (sic enim est dicendum) obstrepere statui. Quod ipsum perquam paucis à me est factum, ut vel hoc modo, si quid alioqui peccatum à me esset, corrigerem ac emendarem. Ego tibi, vir clarissime, magnas ago gratias, quod tanti me feceris, quem ex uno isto congressu, ne quid de me acerbius dicam, contemnere certe poteras, ut nondum mei oblitus, salutem in literis optimi & eruditissimi viri, meique amantissimi adscripseris. Magni istud mihi beneficii instar est, neque minus eo mihi placeo, quam quod ad te confabulatum, & de quibus voluissem rebus communicatum nuper sum admissus. Quo in amplissimo merito commemorando mire intellexi te modestum fuisse, qui non dubitaris scribere, parum te liberaliter nos ac cumulate tractasse. Quid ergo potuit mihi abs te tua suavissima consuetudine tribui gratius majusve? Aut quid ego, etiamsi improbum esse juvet, in te requirere possem, inve isto colloquio desiderare, quam uno* Sarmata *Barone minus fuisse, claro & magnifico illo quidem viro, sed mihi tum parum commodo? Itaque*, Erasme, *hoc tibi persuadeas, & tuam benignitatem, qua in me suscipiendo & tractando es usus, apud amicos superbe ostentasse, & nunc missam abs te salutem decoris & ornamenti loco jactare solere. Neque metus est fore ut mihi hoc nomine irascare, quum ad te prædicandum ac celebrandum non mediocriter hoc quoque pertineat, alios ex tua gloria splendore & lumine illustrari. Sic ergo mihi tuum præconium accommodo, ut & ego eo crescam, & de summa tuarum laudum nihil tamen detrahatur, nonnihil fortassis accedat. Hac, quia omnino scribendum ad te fuit, satis habui, ut vides, attigisse, ne vel commemorando prolixius tibi molestus essem, aut prætermittendo difficilius meum tibi studium & amorem erga te probarem. Nam si te non amem, suspiciam, venerer, nimium malus sim*, Erasme. *Hoc enim tua meretur eruditio, doctrina, bonitas. Si vero etiam odio prosequar, tuique nominis hostem agam, quantum flagitium designasse jure videri debeam? Ego vero conscientia recti hac in re contentus, neque prædico (apud te præsertim) studium & observantiam erga te meam, neque sum anxius in omnium mortalium calumniis refellendis. Videoque etiam ineptum futurum, si hoc facere velim: quasi vero & tua plurimum referat, quo quisque extrema classis homo in te animo sit, aut hominum opinionibus ab ullo satisfieri posse confidam. Sed quorsum hac, inquis, tam longe petita exordia? Eo nimirum*, Erasme, *quod nescio quid suspicor, de tua erga me voluntate esse immutatum, quorundam prave curiosorum*

IOACHIMVS CAMERARIVS.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS

An. 1524. *sorum sinistra diligentia vitio, & labore, (veniam enim nunc ad rem) qui & Lutheri & tuam epistolam, quas ego utrique suam fidelissime allatam in manus dedi, evulgarunt, ipso* Luthero *dolente*, Philippo *& me gementibus. Quid, inquis, suspicare, aut quem me esse censes? Da veniam*, Erasme,

Res est solliciti plena timoris amor.

Quod si temere, quæ in epistola ad Melanchthonem *de publicatis literis legi, statim post mei nominis factam mentionem apposita sunt, tamen hac mea sollicitudine amorem erga te meum fecero testatiorem. Si qua in parte vero, id quod putare non lubet, metuere cogor, tua erga me benevolentia impulsa est, eam restituero ac confirmaro. Principio sic existima*, Erasme, *meæque fidei crede, quas tibi literas, si* Basileam *pervenissem, à* Martino Luthero *acceperam adferendas, primo omnium hominum adspiciendas præsentem præsenti in manum, ut supra dixi, dedisse: quæque à te rescripta fuere, eas* Luthero *fide optima reddidisse: neque nudam interim chartam, tuoque modo termino insignem, cuiquam, uno* Philippo *excepto, prius ostendisse, quam* Luthero *reversus* Wittenbergam *obtulissem. Nam ut sui ipse cura eorum, qui me à pueris educarunt, sic institutus, ut didicerim, mentem, manus, oculos, ab alienis rebus continere; ita meapte natura à secretorum scriptorum inspectione semper abhorrui: quod judicarem indigne facere eum, qui cognoscere vel per summum nefas conaretur, à quibus chartarum complicatione, & ceræ gemmæque admunitione tantopere summoveretur. Hujus quoque seculi licentissimam vesaniam, cum ob alios furores sæpe sum detestatus, tum ob hanc scelestam petulantiam, quod jam nihil in seris ac scriniis reponi, nihil amicis credi, nihil denique in animi penetralibus versari tuto possit, humana improbitate omnia perquirente & eruente, quæ se potissimum in arcanorum scriptorum exploratione nostro tempore occupat & fatigat. Proinde ut primum aliqui nunc offensos se læsosque existimant, non solum eorum, à quibus læsi videntur, literas ad se missas proferunt, ac palam, id est, typis excusas sexcentis exemplis recitant: sed etiam aliorum ista offensione interposita pervestigant, unde suo inimico vel ex una litera odium apud eos, qui legant, conflari possit, Homines, ut* Cicero *inquit, & humanitatis expertes, & vitæ communis ignari. Qui igitur tali sum ingenio sensuque præditus, sustinui scilicet (fingam enim jam te ejus facinoris me insimulare) quæ mea fidei tradita commissaque essent, per summam ignominiam prodere, neque ipse meæ conscientiæ reprehensionem saltem vereri, nec orbis terrarum ne tua dicam judicia refugere volui? Quæ hæc sit immanis audacia ac perfidia, quam ego semissis homo in animum meum sim passus insidere? Jam fac ab omni honestatis intuitu aversum, tam obstinate dedisse operam ut improbus essem, tu profecto potuisti animadvertere: nec dubito quin id factum abs te sit, tamen etiam vano metu, quod sæpe repetere visum est, infestor: potuisti, inquam, animadvertere epistolæ* Lutheri, *de qua scribis, signum, dum tibi allata à nobis fuit, salvum & integrum esse reliquum. De tua vero (nam & ejus similem esse fortunam audio, id est, in multa exempla descriptam manibus vulgi teri)* Lutherum *idem perspexisse νὴ τὰς μούσας jurejurando sanctissimo tibi affirmo. Nisi fortassis illas ποικίλας τῶν σφραγίδων λύσεις ex* Alexandri *arte didicisse me censes. Jam fortassis non ignoro quorum aut culpa, aut stulta sedulitate, quæ & ipsa profecto culpa est, acciderit, ut istæ literæ nuper exierint. Sed nec sum tam mei defendendi cupidus, ut excusatione aliorum accusationem complecti velim: nec arbitror meæ simplicitatis esse, quod compertum non habeam pro meo commodo ex hominum sermone & rumusculis quibusdam formare. Quapropter*, Erasme, *si hac in causa aliter nos in animum tuum induxisti atque nos sumus, quod tamen, ut sæpe dixi, minime habeo pro certo, sed timeo: peto abs te ut istam cogitationum tuarum opinionem, ceu falsam, verisimilem tamen in hac hominum vanitate, corrigas: mihique credas, tuarum esse laudum, nominis, honoris studiosissimum: neque unquam velle committere, ut aliter de te sentiam, loquar, faciam, quam tuæ dignitatis ratio ferat ac exigat: quam tamen rem, ut tuæ gloriæ ponderis nihil adjicit, sic à me, nisi omnis officii immemor ac desertor perhiberi malim, magnopere præstari par est. Vale, vir clarissime.* Wittenb. 30. *Novembris, Anno* 1524.

Qui meas literas tibi attulit genere nobilis est ex Meissis, *olim* Mosellani *sectator, egregius juvenis: eum tibi commendarem, nisi arroganter & superbe facere ducam, qui tantum juris mihi sumam, ut aliis mea commendatione accedere apud te aliquid posse sperem. Quanquam & hic ipse se sua virtute pulcherrime commendabit.*

EPISTOLA DCCXIV.

Erasmus Rot. Philippo Melanchthoni S. D.

Si hic adesses, mi *Philippe*, ac præsens spectares fabulam, tum magis dicas, me non sine causa queri de moribus quorundam, qui tumultuantur Euangelii titulo. Nam quod in me sic promeritum, dictis, libellis, ac picturis debacchantur, æquissimo ferrem animo, si quod meæ famæ detrahitur, accederet Euangelico profectui: nunc horum temeritas officit optimis studiis, & perdit causam Euangelii. Nec dubito, quin hujusmodi portentis indignetur *Lutherus*. Cæterum hi *Lutheri* auctoritatem fortiter negligunt, quoties videtur commodum. Et fit nescio quomodo in utraque parte; Nemo gravius læsit causam Pontificis, quam qui fortissime digladiabantur pro Pontifice; Nulli magis offecerunt *Luthero*, quam qui vehementer videri volunt *Lutherani*. Scio quantus sit artifex *Christus*, qui novit humanos tumultus in suum suorumque bonum vertere. Eoque lubens abstinuissem ab hac Tragœdia, si licuisset. Equidem ut tumultus auctor esse nolo, ita, quantum invitabit proficiendi spes, non defuturus sum Euangelico negotio. Quid *Luthero* suus dictet spiritus, ipse viderit. Te non sum vehementer adhortatus ad palinodiam, vel ob id quod scirem me hoc operæ lusurum. Non sum judex alienæ conscientiæ, nec dominus alienæ fidei. Certe optabam tuum ingenium, ut est natum bonis literis, ita iisdem perpetuo fuisse dicatum. Non defuissent actores isti Tragœdiæ, quæ quo casura sit incertum est. Absit ut Euangelicæ doctrinæ succenseam, sed in doctrina *Lutheri* multa me offendunt: illud inprimis, quod quicquid suscepit defendendum, ibi impendio vehemens est, nec unquam facit finem, donec perferatur ad hyperbolen: eam admonitus adeo non mitigat, ut omnia reddat ὑπερβολικώτερα. Nam arrogantiam fortassis aliquis interpretabitur bonæ conscientiæ fiduciam, & amarulentiam nostris meritis imputabit: ac plane ne dicam dolo, sic undique corrupti mores *Christianorum* flagitabant immitem aliquem castigatorem. At ego libertatem ita malebam temperatam, ut Pontifices etiam ac Monarchas ad hujus negotii consortium pelliceremus. Hic semper fuit scopus meus, nec alio specto nunc quoque; *Lutherus* quo spectet nescio. Admonui per literas *Hedionem*, sermone *Oecolampadium* & *Pelicanum*, idque non semel, ut ex communi consilio doctrinæ suæ rationem redderent Card. *Campegio*, quo profecto nullus Legatus optari poterat æquior aut humanior. Surdis cecini fabulam. Nec *Clementem* quidem opinor tam aversum ab Euangelii sinceritate restituenda reperturi sumus, quam existimant quidam. Nihil horum istis persuaderi potuit. Tantum hoc agunt, ut res quoquo pacto serpat, & egregium Euangelii profectum interpretantur, si pauci Monachi sint exonerati cuculla, inter quos utinam non sint multi, quibus expedisset intra cancellos detineri; si sacerdotibus aliquot prospectum sit de uxore; si è duobus templis exactæ sint imagines. Ego sic cupiebam restitui sacerdotum religionem, ut nihil decederet auctoritati: sic consuli bonis ingeniis, quæ Monachorum ceremoniis insepeliuntur, ut non aperiretur fenestra malis ad licentius pec-

An. 1524. peccandum: denique quæ longo jam usu inveteraverant, sic paulatim corrigi, ut non omnia tumultu miscerentur, utque libertas Euangelica possit esse omnium gentium communis. *Lutherus* tantum colligit è rebus quæ mala sunt, & ita pugnat tollere quod offendit, ut non satis caveat aliud malum gravius. Utcunque Deus aliquis vertat statum mundi, nunquam defutura sunt, de quibus queraris. Hæc mitigari possunt, tolli penitus non possunt. Quantumvis amnium influit in mare, quantumvis decidit aquæ pluviæ, semper tamen ad nativum saporem redit; ut ne dicam interim nonnunquam remedia ipsis morbis esse atrociora. Quid hoc dissidio pestilentius? quot locis quam atroces tumultus exorti sunt? & exspectamus his atrociores. An tanti videtur habere templum absque imaginibus, aut aliquid immutasse de ritibus Missæ? Jam ut largiamur esse vera quæ docet *Lutherus*, ut sunt ubique mali plurimi, quibus ad omne facinus nihil deest præter occasionem, quid inutilius ad *Christianam* pietatem, quam hæc audire vulgus indoctum, hæc instillari auribus adolescentum, Pontificem esse Antichristum, Episcopos & sacerdotes esse larvas, constitutiones hominum esse hæreticas, confessionem esse pestiferam, opera, merita, conatus esse voces hæreticas, nullum esse liberum arbitrium, sed omnia necessitate geri, nihil referre qualia sint homini opera? Hæc à nonnullis nuda circumferuntur, & ab improbis in pessimam partem rapiuntur. Hic scio negabis imputanda *Luthero*, quæ quorundam stultitia committuntur, quos tu merito portenta vocas, & bipedum nequissimos. Verum hæc portenta fovent, quos *Lutherus* ut Euangelicæ doctrinæ proceres amplectitur. Genuit olim Euangelium novum hominum genus mundo. Nunc quales gignat hoc Euangelium non libet referre. Fieri potest ut isthic sint aliusmodi, certe quos hic novi tales fere sunt, ut malim cum Papistis habere commercium quam cum illis, si quis contractus mihi pangendus esset. Postremo, quos olim novi optimos, quosque dixissem virtuti natos, video factos deteriores. Qualis qualis rerum status est, periculosissima res est movere Camarinam hujus mundi. *Plato* quum Rempublicam philosophicam somniaret, vidit multitudinem absque mendaciis non posse gubernari. Absit à *Christianis* mendacium, attamen non expedit omnem veritatem quovis modo prodere vulgo. Utinam *Lutherus* tam posset Pontifices ac Principes ad Euangelicæ pietatis studium convertere, quam fortiter in illorum vitia debacchatur. Quo animo sit in me, non ita valde laboro: præsertim in hoc negotio, in quo non est fas multum valere affectus privatos. Multa de me scripsit amicis suis non satis referentia animum in me, quem tu prædicas. Quæ omnia me ne tantillum quidem commoverunt, quemadmodum nec tuum de me judicium effecit, ut minus amarem ingenium tuum. Quamvis atroces etiam contumelias laturus sum, modo floreat Euangelium *Christi*. *Carolostadius* hic fuit, sed clam: edidit sex libellos *Germanice* scriptos, in quibus docet in Eucharistia nihil esse præter signum corporis & sanguinis Dominici. Ea res graves tumultus excitavit *Bernæ*. Hic duo typographi, qui excuderunt, pridie conceptæ Virginis conjecti sunt in carcerem. Suspicor enim hunc unum esse eorum, quos tu vocas *Doctores sanguinarios*. De *Sylvio* multos hic mecum fefellit suspicio. *Alberus* ille censor *Erasmi* isthic agit ludi literarii magistrum, in oppido *Smach*, opinor. *Oecolampadium* non annumero portentis illis, nec huic similes, etiamsi permulta sunt, quæ merito de his queri possim. Hactenus de nemine magnificentius vel sensi, vel prædicavi, quam de *Oecolampadio*; tamen & hic professus amicum candidissimum, non solum dictis aliquot in colloquiis & in concionibus me perstrinxit; verum etiam in libellis suis aliquoties attingit oblique, idque adeo præter causam. Ais isthic διατριβὴν meam æquissimis animis exceptam: at non itidem excepta est ab *Oecolampadio*, qui respondere cœpit priusquam esset edita. Offensus erat mea exomologesi, quasi in hac notarim ipsius confessionem, quum illam nunquam legerim. Certe quum illa scriberem, ne somniabam quidem de *Oecolampadio*. Possem hic alia multa commemorare, sed ejusmodi facile contemno. Et in amicitiis ad multa connivendum, quanquam in his, qui profitentur Euangelicam sinceritatem, oportebat hæc etiam abesse. Video te sollicitum, ut mihi moderate respondeat *Lutherus*. Imo patere illum suo respondere more. Quod ego moderate rem gessi, neque præter morem meum, neque sine certo consilio feci. Ille si hic multum sui dissimilis fuerit, clamabunt sycophantæ colludere nos, rem inter nos ex composito geri. Proinde malo illum servire causæ, quam mihi. Si quid in diatriba nigri salis adspersum est, quemadmodum tibi videtur, ad *Phallicos* & huic similes pertinet, id quod etiam testor alicubi. Alioqui erant in assertione *Lutheri* quædam, quæ non immerito magnis conviciis poteram exagitare, sed malui causam agere susceptam. In aliis argumentis nonnihil dedimus humanis affectibus, in hoc negotio nulla contumelia me depellet à recto. Videris autem sollicitus, ne, si pergam, hæc causa, majore gravata invidiâ, simul cum Euangelio periclitetur. Atqui *Lutherus* in literis suis existimat, omnino nihil esse momenti, sive adsim, sive adverser. Illud polliceor, me nunquam scientem arma sumpturum adversus Euangelicam veritatem. Et ideo veritus sum hactenus etiam illa labefactare, quæ displicebant in *Luthero*, ne simul ruerent & alia probata. Quin illud per omnem occasionem molior, ut ex hoc amaro violentoque pharmaco, quod *Lutherus* mundo porrexit, nascatur aliquid bonæ sanitatis in moribus Ecclesiæ. Fortasse nostri mores meruerunt tam inclementem medicum, qui sectionibus & usturis curaret morbum. Hic seditiosi quidam vociferantur in meam inconstantiam, quum nullus omnium possit, vel unum proferre locum, in quo mihi non constem. Si piaculum existimant, alicubi dissentire à *Luthero*, qui nescio an sibi ubique constet, cur sibi permittunt ubicunque commodum fuerit à *Lutheri* dogmatibus dissentire? Non hic in medium adferam colloquiorum & compotationum fabulas; nonne *Oecolampadius* apud *Sichinum* edidit libellum, in quo scribit non esse periculum, si quis Missam appellet sacrificium? Id sic exsecratur *Lutherus*, ut malit decies mori. Quo tumultu *Zwinglius* exegit Divorum imagines? Adversus hos, ut audio, libellum etiam acrem scripsit *Lutherus*. *Argentorati*, nec ibi tantum, publice docuerunt, nec ullas disciplinas, nec linguas esse discendas, præter unam *Hebraicam*. Adversus hos acerrime scripsit *Lutherus*. Quid hic commemorem de *Carolostadio*, quum sordidi quidam nobis respondeant, *Nos non servimus* Luthero, *sed Euangelio*? Scripsit istud quidem, sed scripsit humano spiritu, scripsit in gratiam *Melanchthonis*. In horum nonnullis, mi *Philippe*, video tam impotentes spiritus, ut si res illis successerit, verear ne *Lutherus* etiam ipse desideraturus sit Episcoporum ac Pontificum tyrannidem. Quis enim coerceat istos, qui nec Pontificibus auscultant, nec Principibus, nec Magistratibus, nec ipsi denique *Luthero*? Unum Euangelium occinunt, sed cujus ipsi volunt esse interpretes. Fortasse & hoc tolerabile, si quemadmodum à Veteribus dissentiunt, ita inter se consentirent. De tui animi sinceritate nihil addubito, quin sedulo facias quod facis. De *Lutheri* animo, multa sunt quæ suadent ut dubitem; etsi non ausim omnino meo judicio fidere, videor tamen mihi ex scriptis animum hominis non minus deprehendere, quam ex convictu. Est ardens ac vehemens ingenium *Lutheri*, agnoscas ubique *Pelidæ* stomachum cedere nescii. Neque tu nescis quantus sit artifex hostis humani generis. Accedit huc tantus negotii successus, tantus favor, tantus applausus theatri, quantus vel modestissimum ingenium possit corrumpere. Jam mihi vide, doctissime *Melanchthon*, ei navi, quæ se tali tempestati commisit, quam validis ancoris, quanta saburra, quam fido clavo sit opus, ne depellatur à recto cursu. Hic oculis

An. 1524. oculis perspicimus, quos spiritus tollant quidam, si vel pauxillum successerit. Si constet ratio conscientiæ, nihil est quod mihi metuam, quamlibet, ut isti jactant, pusillanimis. Senectutem ac valetudinem, nec Cæsar, nec Pontifex mihi potest adimere. Est unde alam hoc corpusculum. Dignitates & opes nihilo magis ambio, quam equus elumbis graves sarcinas. Gloriæ jam olim sum satur, si quid omnino est gloria. Nec defuerunt pericula, quæ vel θρασύσπλαγχνον possent terrere. Et hæc omnia qui contemnit, dicitur meticulosus. Tu non avelleris à sententia tua, quam imbibisti; & ego contra animi sententiam ea profitebor, quæ mihi præter infamiam certissimum adferant exitium? Nihil mihi facilius quam hanc vitam contemnere, quæ perpusilla superest, eaque tot morbis obnoxia, ut mors possit esse in votis, si possim hanc conscientiam probare *Christo*. Nec alio spectavit mea vel cunctatio, vel moderatio, quam ut utrique parti prodessem. Odi seditionem, & à sævitia semper & constanter dehortatus sum Principes. Si salvis hominibus queam jugulare vitia, videres quantus sim futurus carnifex, ἀφ' ἑστίας ἀρξάμενος. De fide tua nihil addubito, tametsi jam toties deceptus ab his, quibus vel decem vitas eram crediturus. Sed quicquid scribitur, vel γραμματοφόρων perfidia, vel alio quopiam casu profertur: si colloqui licuisset, plura effudissem in sinum tuum. Illud unice cupio, ut apud vos religiose & colatur & ametur Euangelium; de me non admodum laborabo. *Neseni* mortem acerbissime tuli. Erat amicus candidus & constans, etiamsi mihi minime felix. Prædicatur apud omnes *Germanorum* fides, quo nomine *Britanni* non perinde bene audiunt: at hoc fuit fatorum meorum, ut apud *Britannos* mihi contigerint amici multo sincerissimi, apud *Germanos* longe dissimiles aliquot: nec enim ex paucis æstimo universos. De Orationibus *Demosthenis* & *Æschinis Latine* vertendis, demiror te mecum agere, quum nemo vivat, opinor, hodie, qui hoc magis præstare possit quam tu. Mihi nunc alia sunt in manibus, & hæc provincia tuam ætatem magis decet. Bene vale. *Basileæ* 10. Decembris, Anno 1524. Vereor ut legas has extemporarias notulas.

EPISTOLA DCCXV.

Erasmus Roterodamus Henrico Stromero Aurbachio Medico S. D.

Risi falsissimam epistolam tuam, quanquam interim risum ridens Sardonium. Refricuit mihi jocus tuus *Mori* mei dictum quoddam non illepidum: nam editis libris *De Copia; Emisit*, inquit, *Erasmus utranque Copiam, quid itaque sibi reliquum fecit præter summam inopiam?* Ita profecto nunc habere desii liberum arbitrium, posteaquam emisi in vulgus. Optabam esse spectator hujus fabulæ, non quod Ecclesiæ negotio pro mea virili pigeret adesse, sed quod viderem esse rixam de paradoxis, nescio quibus: tum autem divinabam futurum, ut si me admiscerem actioni fabulæ, nihil aliud quam rem exasperarem, meo pariter & causæ malo. Postremo, considerans vitam *Christianorum* undique corruptissimam, etiamsi pessime sensissem de *Luthero*, tamen propemodum judicabam illum ἀναγκαῖον κακὸν εἶναι, quod qui tolleret, tolleret id quod hoc statu temporum esset optimum. Verum, illud erat in fatis meis, ut hoc ætatis ex musico fierem retiarius. Deplorat *Laberius* Mimographus quod annos natus sexaginta, *Cæsaris* auctoritate protractus esset in scenam, ut qui domo egressus erat Eques *Romanus*, rediret histrio. Ego idem ferme ætatis ex cultore Musarum fio gladiator. *Vejanius*, qui semper versatus fuerat in arena, excusatione senectutis meruit missionem, & armis *Herculis* ad postem fixis latet abditus agro. Ego semper in campis Musarum versatus, in hanc cruentam pugnam protrudor, non aliter licuit. Clamitabant Sophistæ, *Convenit inter* Erasmum *&* Lutherum, *neuter alterum impetit*. Principum exspectationem diutius fallere non erat tutum. Odiose provocabant quidam *Lutheri* amici, sed ipsi etiam *Luthero* infelicissimi, ut si me continuissem, visus fuissem istorum minis territus siluisse. Quin & epistola *Lutheri*, quam per *Joachimum* ad me miserat, jam habebatur *Argentorati*, nec dubium quin brevi proditura. In ea pollicetur, se non stricturum in me calamum, sed hac lege, si abstineam à dogmatis ipsius ex professo labefactandis, quemadmodum hactenus feceram. Hic nondum satis liquet, utrum mihi futurum fuerit turpius metu, an ex pacto quietem agere. Itaque jacta est alea, sed sic ut ne verbum quidem præter animi sententiam scripserim. Quod ais me male audire apud Sophistas, nihil novi nuncias, nec ullam unquam cum istis pacem vel spero, vel ambio. Cæterum quo *Lutherus* in me sit animo, quum res agatur fidei, plane leviter æstimo. Quam autem non magnifice de me sentiat, multis epistolis ad amicos scriptis declarat, in quibus facit me cæcum, miserabilem, ignarum *Christi*, alienum ab intellectu rei *Christianæ*, rudem spiritus, adhuc affixum literæ. Sed mirum non est, si sic de me judicat, qui neminem Veterum non magnifice contemnit præ se. Utinam quod habere se profitetur, vertat ad Ecclesiæ tranquillitatem. Ego quod semper egi, non desino persequi, ut cum bonis literis floreat sincera pietas, nec hic ulla mihi prætermittitur occasio, si liceat proficere. Sed *Lutherana* pars in dies magis ac magis exacerbat animos Principum. Diversa pars tantum vulgaribus utitur remediis, carceribus, palinodiis, confiscationibus, & fasciculis, quibus non video quid profecturi simus in hoc malo, quod tam late pervagatum est, & in dies se profert longius. Nisi scirem Deum moderari res humanas, ac frequenter fabulam, à nobis pessime cœptam, in optimam ducere catastrophen, non divinarem alium exitum hujus rei quam cruentissimum. *Carolstadius* hic fuit, sed vix *Oecolampadio* salutato. Edidit sex libellos, duo, qui excuderunt, nudiustertius conjecti sunt in carcerem, jussu magistratus, ob id potissimum quod, ut audio, doceat in Eucharistia non esse verum corpus Domini. Hoc nemo fert. Indignantur laici sibi eripi Deum suum, quasi nusquam sit Deus nisi sub illo signo. Docti commoventur verbis Scripturæ sacræ & Ecclesiæ decretis. Hæc res excitabit nobis magnam Tragœdiam, quum Tragœdiarum plusquam satis sit. Perlongum fuerit, si hic recenseam quid hic agatur. Scis *Tigurinos*, omnes Divos ejecisse è templis; *Walshutenses* etiam è vitreis fenestris privatarum ædium. *Phallicus* in monte *Bellicardi* regnat pro sua libidine. Sed næ ego ineptus, qui hæc ad te, qui prius, opinor, hæc audis quam hic fiant. Bellus vero jocus istorum qui jactant me detrectare martyrium; quasi mihi multum hujus vitæ supersit, aut quasi calculus non tale malum sit, ut quamvis mortem faciat optabilem: an martyrium detrectat, qui sincere quod sentit profitetur? Affirmas te mecum sentire de libero arbitrio. Non statim Euangelium est quicquid isti docent, & non raro docendi modus aut docentis mores excitant tumultus. Ego quum nihil ambiam in hac vita, sic moderabor mea, ut prosim omnibus, quod quidem licebit, & Principibus, & Pontificibus, & Pharisæis, & Sophistis quamlibet in me iniquis, & rabulis Euangelicis. Fortasse gratia quæ negatur vitæ, reddetur memoriæ, apud *Christum* certe nihil officii perire potest. Quum hæc scriberem, epistola tua ad manum non erat, proinde non miraberis si minus ad omnia respondi. Bene vale, vir optime. *Basileæ* 10. Decembr. Anno 1524.

Priusquam has obsignarem, forte venit ad manum epistola tua. Festivum est quod narras de medico, nec multum aberravit à scopo tua divinatio. Et ta-

An. 1524. tamen est hic Ecclesiastes, qui in singulis concionibus aliquid differit contra libellum meum apud promiscuam multitudinem. Quam vir sit fortis *Lutherus* nescio. Hic nobis hoc novum Euangelium gignit novum hominum genus, præfractos, impudentes, fucatos, maledicos, mendaces, sycophantas, inter se discordes, nulli commodos, omnibus incommodos, seditiosos, furiosos, rabulas, qui mihi adeo displicent, ut si quam nossem civitatem ab hoc genere liberam, eo demigrarem. De libero arbitrio nihil scripsi præter animi sententiam; in multis aliis à *Luthero* dissentiebam, sed verebar impugnare, ne fructus hujus tumultus mea periret opera. Et isti stolidi jactitant me sentire cum *Luthero*, cæterum metu dissimulare. Egregius vero futurus sim martyr, si in gratiam talium nebulonum mentiar in caput meum. Sunt apud nostrates plurimi, qui favent *Luthero*, quod si præscissem hujusmodi rabulas prodituros, statim initio professus fuissem me factionis hujus hostem. Utriusque juvenis, à *Duba* & ab *Haubitz*, indoles mihi vehementer placuit, nec defuturus sum officio meo, sicubi queam illis esse commodo. Rursum vale. Anno 1524.

EPISTOLA DCCXVI.

Erasmus Roterodamus Joachimo Camerario S. D.

ODI valetudinem hanc, non tam ob id quod me discruciat, quam quod per eam non licet erga amicos humanitatis obire munia: adeo durius est inhumanum fieri quam infelicem. Ac frequenter accidit, nescio quo fato, ut complures simul inundent, ac propemodum obruant. Itaque fit non raro, ut eodem tempore mihi sint literis onerandi, hic qui *Romam*, ille qui *Galliam*, alius qui *Britanniam*, alius qui *Brabantiam*, alius qui *Germaniam* adeat. Porro quum tu adesses tam erat imbecilla valetudo, ut ægre ferrem laborem promendæ vocis: adeo ut non solum Comiti *Poleno* ad convivium vocanti excusarem, verum etiam ambientem cœnare mecum repulerim. Proinde cogor hujus infelicitatis non modo pigere, sed pudere quoque. Quod autem malum in vita durius accidere potest, quam quod habet cruciatum cum pudore conjunctum? Et sunt quidam, qui nostram excusationem, multo quam vellem justiorem, non recipiunt. Tu vero, mi *Joachime*, quum te tam frigide acceptum, tam candide interpreteris, nimirum probas mihi simplex tuum ac benignum ingenium. Jam vero quando non solum boni consulis, quod à me fuerat excusandum, verum etiam tam accurate gratias agis, pro brevi colloquio, pro salutatiuncula literis ad *Melanchthonem* scriptis adjecta, & hanc ceu non vulgarem quandam humanitatem ingenii tui, ut in te vehementer amo, ita doleo in tam paucis inveniri nunc, ex eorum numero qui Musarum sacra colunt. Non enim oportet Gratias à Musis abesse. At quosdam his temporibus videre est, qui pro tribus Gratiis treis Furias addidere Musis. Tanta est morum barbaries, tanta scriptorum amarulentia. Porro, quemadmodum in hac causa mihi declaras insignem naturæ tuæ bonitatem, ita dum literarum evulgatarum suspicionem abs te depellis, probas mihi quantum & ingenii felicitate & dicendi facultate polleas. Nihil enim abs te prætermissum est, quod bonus orator ad talem causam adferre debuerit. Itaque scito, mi *Joachime*, hic te mihi nihil aliud persuasisse, quam te causam etiam non optimam optime posse tueri. Nam mihi quidem, priusquam tu verbum faceres, persuasum erat hic nihil esse commissum tua culpa, nec illa suspicio culpæ, quam tu deprecaris, οὐδὲ κατ' ὄναρ unquam venit in mentem *Erasmo*. Et jam satis divino qui sint illi, quorum stultam sedulitatem tu notas. Nec eram questurus hac de re apud *Melanchthonem*, nisi causa, quam illic agebam, eguisset & hoc argumento. Siquidem edidere jam pridem epistolam *Lutheri* ad *Pellicanum*, ediderunt judicium *Melanchthonis*, qua de re nemini verbo sum questus. Qui tuas reddidit, plane non eguit tua commendatione, nimirum ipsa, quod ajunt, fronte præ se ferens ingenium imaginibus dignum, ac præterea propensam quandam in me benevolentiam. *Nesenum* nobis præreptum doleo, sed gaudeo te enatasse, nam ajunt in communi fuisse periculo. Bene vale. *Basileæ* 11. Decemb. Anno 1524. An. 1524.

EPISTOLA DCCXVII.

Erasmus Rot. Francisco Molino, Episcopo Condoniensi, S. D.

HAERES, ut scribis, meus *Hilarius*, utinam haberet tantum mentis quantum habet bonæ mentis. Mandaram etiam scripto, ut ante Septembrem isthic pararet mihi nidulum: nihil meminit, ebrius, opinor, voluptate repetitæ *Galliæ*, quam unice adamat. Rursum scripsi me non venturum ante proximum ver. Interea, si ipsi esset felix *Gallia*, frueretur: sin minus, recurreret huc, mihi futurus usui, sibi fortasse nulli incommodo. Venit cum aliquot extortis ac supervacaneis epistolis, mox in *Galliam* revolaturus. Si tua benignitas vult illi benefacere, & si videbitur dignus, ne committat illius manibus multum pecuniæ, sed prospiciat de sacerdotio, quod non possit prodigere. Novi hominis ingenium, non odi. Narrat tuam excellentiam decrevisse huc advolare. Id tametsi suspicor abs te joco dictum, tamen quando sic asseverat *Hilarius*, non video causam, cur tantum suscipias iter. Fortassis in Septembri commissurus eram hoc corpusculum itineri. In hyeme non faciam, nisi decrevero mori: ne in ver quidem possum aliquid certi promittere. Bellum incrudescit, qualis sit futura valetudo incertum. Multa alia possunt exoriri, quæ consilium si non mutent, certe impediant. Hæc non ideo scribo, quod tuus conspectus non sit mihi futurus multo jucundissimus, sed quod nolim tantum amicum frustra & sumptu & itinere fatigari. Quod scribis de hirundine in niveis quæsita, Deus avertat omen. Bene vale. *Basileæ* 12. Decemb. Anno 1524.

EPISTOLA DCCXVIII.

Erasmus Rot. Georgio Duci Saxoniæ S. D.

ILLVSTRISSIME Princeps, accepi ternas jam à Celsitudine tua literas, unas 21. Maji scriptas, quibus inclusum erat earum exemplar, quæ meis primis, ni fallor, ad te literis respondebant. Tertiæ nuper redditæ sunt, quibus significas tibi redditum libellum *De libero arbitrio*. Priores multum habent stomachi, quod non olim prodierim in arenam adversus *Lutherum*, quasi, si id fecissem, res non fuerit hucusque progressura. Ad eas tum paucis, & ex tempore respondi: verum, quando comperimus non raro fieri, ut literæ intercipiantur, (quemadmodum nunc deprehensum est nec meam epistolam fuisse redditam, qua primis tuis ad me literis responderam, nec tuam, cujus exemplar nuper misisti) repetam argumenti summam. Quum primum *Lutherus* aggrederetur hanc fabulam, totus mundus illi magno consensu applausit, inter quos arbitror & tuam fuisse Celsitudinem: certe favebant Theologi, quos nunc habet infensissimos, favebant & Cardinales aliquot, ne quid dicam de Monachis. Susceperat enim optimam causam adversus corruptissimos scholarum & Ecclesiæ mores, qui eo progressi fuerant, ut jam res nulli bono viro tolerabilis videretur. Deinde adversus hominum quorundam genus, ad quorum deploratam malitiam suspirabat orbis *Christianus*. Quis autem tum divinare poterat, negotium hoc hucusque progressurum? Si mihi *Daniel* quispiam hoc fuisset vaticinatus, non habuissem illi fidem. Arbitror ne *Lutherum* quidem ipsum sperasse hujusmodi successum. Et tamen antequam *Lutherus* quicquam edidisset, præter *axiomata de indulgentiis Pontificiis*, ac tantum una aut altera pagella circumferretur inter fautores, deterrui ab in-

An. 1524. incepto, simul & *Lutheri* doctrinam imparem judicans huic negotio, qui nunc bellando bellator factus est, & divinans rem in seditiones ac tumultus exituram: quum id temporis esset mihi arctissima familiaritas cum his, qui magnis studiis applaudebant hujus exordio fabulæ, nemo tamen meum animum vertere potuit, ut probarem institutum. Certe fabulæ actionem palam & constanter apud omnes improbavi. Adeo ut quum sentirem me apud *Brabantos* agente, *Frobenium* instigantibus doctis, quorum erat *Capito*, libellos aliquot *Lutheri*, typis excudisse, literis illi denunciarim, fieri non posse ut amicitia mea uteretur, si talibus libellis contaminare pergeret suam officinam. Nec his contentus adjeci coronidem libello *Colloquiorum*, qui tum *Lovanii* excudebatur, in qua clare testificatus sum, me à *Lutherano* fœdere esse alienissimum. Itaque *Lutherum*, quandoquidem prior ad me scripserat, clam admonui, ut rem sincero gereret animo, eaque moderatione quæ deceret Euangelii professorem. Nec Cæsaris animus adhuc abhorrere videbatur à *Lutheri* doctrina. Tantum Monachi quidam & commissarii vociferabantur, quorum quæstui videbatur aliquid decedere. Horum insanis tumultibus potissimum effectum est, ut ex parva scintilla tantum surgeret incendium. Quo magis revocabam *Lutherum*, hoc ille sæviebat acrius. Rursus dum diversam partem studeo compescere, hoc retuli gratiæ, ut jactitarent me sentire cum *Luthero*. Dices, cur non prodibas in aciem, postquam jam incruduerat malum? Habebam hanc de me ipse opinionem, neminem esse minus idoneum ad hoc negotium quam me. Nec arbitror hanc esse falsam animi persuasionem. Cæterum qui hoc jactitabant apud Cæsarem aliosque Principes, per me potissimum opprimi posse *Lutherum*, nequaquam simplici animo id faciebant. Iidem enim prædicabant, me nihil scire rei Theologicæ, & adhuc prædicant. Quid igitur agebant isti? nimirum ut *Erasmum* inermem tot dentatis belluis objicerent, totiusque negotii invidiam in meum caput derivarent. Quam vero laudem hinc retulissem? Videlicet ut me præberem Theologorum scribam, qui sibi vindicassent eruditionis gloriam, elocutionis tantum mihi concessissent. Nec unquam illorum animis eram facturus satis, nisi conviciis ac jurgiis debacchans omnia tumultu complessem, ac tantum sævissem calamo in *Lutherum*, quantum illi fervebant odiis. Quin & illud agebant, ut qui prius cum *Luthero* sensissem, viderer hanc veluti palinodiam canere. Sic enim proponebant; Scripsisti pro *Luthero*, scribe nunc adversus *Lutherum*. Æqua vero conditio, ut prius mentirer in caput meum, deinde calamum meum dederem in servitutem morosis ac cerebrosis quibusdam, mihique plusquam capitalibus hostibus, quod nunquam esse desinent, nisi posteaquam desinent odisse bonas literas. Id facient ad *Græcas*, ut ajunt, Calendas. Jam nisi omnia istorum placita defendissem, dedissem memet illorum odiis. Novi hoc hominum genus. Ita quid aliud erat futurus *Erasmus*, quam istorum carnifex? Nec dubium quin illud statim evenisset, quod nunc videmus evenisse, ut quotquot impendio faverent *Luthero*, favent autem ubique plurimi, aut amici nobis esse desinerent, aut, quod experior in nonnullis dudum intimis, ex amicis verterentur in hostes capitales. Nulla est regio, in qua mihi meæ lucubrationes non plurimos amicos conciliarant: & hac possessione mihi sat beatus videbar in fortuna quamlibet tenui. Ea possessio longe charissima æquo animo fuerat deponenda, simulque consequebatur, ut bonarum literarum osoribus, me præsidiis amicorum destitutum & inermem objicerem, vel potius utrinque dilacerandum præberem. Hic me consolaberis Pontificum & Cæsaris præsidio: An isti mihi succurrent, qui nulla vi possunt efficere, quo minus contumeliarum & criminum plenis libellis lapidentur ipsi? Quod ad divitias attinet, est unde alam hoc corpusculum. Cæterum quisquis huic valetudini atque ætati dignitates dederit, non dicam bovi clitellas, sed equo vetulo & elumbi sarcinam imposuerit, sub qua concidat. Jam audio, quod ajunt quidam, fidei Catholicæ vitam etiam impendendam. At me terrebat exemplum *Oze*, cui parum feliciter cessit, voluisse labanti arcæ succurrere. Non est cujusvis, nutanti fidei humeros supponere. Ipse *Hieronymus* dum oppugnat hæreticos, vix cavet quin incidat in hæresim. Quid igitur mihi metuendum erat, quum aliis rebus nato, tum ad hanc arenam nequaquam instructo? Nec dubitabam, quin ex tot Theologorum agminibus, ex tot Episcoporum collegiis essent prodituri, qui rem tam arduam & vellent suscipere, & possent præstare. Nec me fefellit mea divinatio. Quam multi, quantique viri coorti sint in *Lutherum* vides. Quæso, quid his effectum est? Accessit terribile Pontificis edictum, terribilius Cæsaris, denique carceres, confiscationes, palinodiæ, fasciculi, incendia: nihil his rebus video profectum, nisi quod malum in dies serpit latius. An igitur istos vel tantulum commovisset pygmæus *Erasmus* in arenam prosiliens, qui tantos gigantes negligunt? Me quidem præter dogmatum hyperbolas vehementer offendit in *Lutheri* libris amarulentia, cum pari conjuncta arrogantia, quanquam nunc succedunt illi, ad quos collatus *Lutherus* modestus videri queat. Et tamen vix ausus sum meo fidere judicio, quoties meo cum animo reputabam, tot hominum millia in *Lutheri* favorem consentientia, inter quos si nihil me moveret turba, plurimos noveram ingenio felici, magnoque judicio præditos, nec vulgari doctrina, postremo mihi semper antehac visos integros ac pios homines. Proinde sæpe mecum demiratus sum, quid isti viderent in scriptis *Lutheri*, quod tam pertinacibus studiis amplecterentur ac tenerent mordicus. Et tamen ex his nullus repertus est qui mihi per omnia satisfecerit, si quando incidit familiaris conflictatio. Verebar itaque nonnunquam ne mei stuporis esset, qui ea non perspicerem, quæ illi veluti perspicua, tanta cum fiducia, tantoque consensu tuerentur. Non est igitur quod quisquam reprehendat meam cunctationem, quum lentius cunctatus sit divus *Hilarius*, antequam in *Arianos* stringeret calamum. Illi diu siluisse non erat collusio, sed religio; me vero & alia religio commovebat. Non raro mecum suspirare soleo, perpendens quo tandem esset prolapsa *Christiana* pietas. Mundus instupuerat ceremoniis: mali Monachi regnabant impune, qui laqueis inexplicabilibus involverant hominum conscientias. Theologia, ad quas tricas sophisticas reciderat? Jam definiendi temeritas in immensum processerat. Ne quid hic commemorem de Episcopis, aut sacerdotibus, aut his qui nomine *Romani* Pontificis exercebant tyrannidem. Itaque sic mecum cogitabam: quid si morbi nostri meruerunt tam inclementem correctorem, qui malum, nullis malagmatis aut unctionibus sanabile, sectionibus & usturis sanet, & Deus ita voluit abuti *Luthero*, quemadmodum olim abusus est *Pharaonibus*, *Philistæis*, *Nabuchodonosoribus* & *Romanis*? Videbatur enim tantus successus non absque numine geri, præsertim quum bona pars hujus fabulæ per homines sordidos ac prodigiosæ tum malitiæ, tum stultitiæ geratur. Huc igitur appellebam animum, ut exitum hujus tragœdiæ *Christo* committerem, hoc tantum agens interim, ut quos possem avocarem ab addictione factionis, & utranque partem sollicitarem, ut, si fieri posset, ad æquas conditiones utrique descenderent, atque ita paulatim sarciretur concordia. Ad id conficiendum videbar mihi exordia non omnino pessima excogitasse: id primum tentatum est in Concilio *Wormaciensi*, mox idem egi apud Cæsarem, deinde apud *Adrianum* Sextum, & *Clementem* Septimum, postremo apud hujus Legatum, Cardinalem *Campegium*. Tentati sunt & *Lutherani* negotii proceres si possent mitescere. Hos comperi mire præfractos, adeoque non faciles ad remittendum aliquid de cœptis, ut in dies superioribus adderent An. 1524.

An. 1524. acerbiora. Ac Principibus adversæ partis videbatur hoc esse decretum, ut dissidium hoc sævitia compescerent. Ad hoc consilium etiamsi justum ac verum esset, tamen perspiciebam non opus esse mea opera. Sit sane conjiciendus in ignem, qui pugnat adversus articulos fidei, aut si quid aliud magno Ecclesiæ consensu receptum est, ut cum illis parem habeat auctoritatem: at æquum non est, ut quivis error igni puniatur, nisi accedat seditio, aut aliud crimen, quod leges capite puniunt. Neque enim ad hoc valere debet Euangelii prætextus, ut impune peccetur, sed ne omnino peccetur, etiamsi per leges liceret impune. De potestate Pontificis in multis articulis Theologi *Parisienses* dissentiunt ab *Italis*, & alteram partem errare necesse est. Neutra tamen alteram ad ignem vocat. In multis dissentiunt qui *Thomam* sequuntur ab his qui adhærent *Scoto*: & utrosque fert eadem schola. Nunc magnopere vereor, ne vulgaribus istis remediis, hoc est, palinodiis, carceribus, & incendiis, malum nihil aliud quam exasperetur. *Bruxellæ* primum exusti sunt duo: tum demum cœpit civitas favere *Luthero*. Si lues hæc dimanasset ad paucos, posset utcunque amputari: nunc adeo late pervagata est, ut ipsis etiam Monarchis existimem metuendum. Non hæc eo spectant, ut censeam hoc malum esse negligendum, sed ut doceam vulgaribus remediis non esse exasperandum. Quem movet illa palinodia, incendii metu extorta? Deinde unus aut alter affectus supplicio, quid aliud quam irritat tam numerosæ factionis animos? Age, fingamus his remediis opprimi posse malum, quid refert opprimi, mox vehementius repullulaturum? Ac mihi quidem nonnulla spes esset, Pontifices ac Principes ad æquas conditiones flecti posse, si remitteret fortassis nonnihil & *Lutherus*: verum hic *Lutheranos* quosdam video, de quibus mihi nulla spes est æquis legibus auscultaturos. Itaque quod superest, pura conscientia venor occasionem, si queam aliquid adferre momenti ad farciendam publicam concordiam: & si non licet præstare quod optimum est, certe quod optimum est non desinimus assiduis à *Christo* votis flagitare. Utinam hic nobis volare dignetur, non *Minervæ* noctua, sed *Christi* columba, quæ quorundam temeritatem nobis vertat in bonum exitum. Hæc integer & ago & opto, utracunque pars vicerit, ego non fruar victoria, hinc brevi demigraturus. Verum, id faciam æquiore animo, si viderо *Christi* causam ferre palmam. *Lutherus* porrexit orbi pharmacum violentum & amarum. Id quale quale est, optarim ut aliquid bonæ sanitatis gignat in corpore *Christiani* populi, tot malis undique corruptissimo. Sunt alia, quæ non satis tutum est literis committere, quæ si nosset tua Celsitudo, non scripsisset mihi duas tales epistolas, quibus longe dissimiles scribunt Pontifex, Cæsar, *Ferdinandus*, & Rex *Angliæ*. Nec tamen offendor ingenuitate tua. Sic tibi persuaserat aliquis, & religiosus quidam ardor erga fidem Catholicam talia tibi dictabat. Alioqui prædurum erat illud, *Utinam ante triennium hanc tibi mentem Deus dedisset, ut à factione te sejunxisses, & ita sejunxisses, ut edito aliquo adversus illos scripto*, & cætera. Imo, quod admonet illustrissima Celsitudo tua, jam factum est ante annos quatuor, & multo plus factum est quam tu exigis. Nunquam me illi factioni adjunxi, maluique tot amicorum jacturam facere, quam vel paululum admisceri factioni, quæ tum erat ubique plausibilis. Quot libellis, quot epistolis testatus sum, mihi nihil fuisse rei unquam cum *Luthero*? Quot locis non dissimulo me ab illo dissentire? Tametsi veterem cum eruditis amicitiam, quoad licuit, alui, sed sic ut dogmatibus illorum non accederem. Hanc meam civilitatem laudavit etiam Pontifex *Adrianus* & Card. *Campegius*, nimirum intelligentes hoc expedisse causæ. Fortasse non defuturi sunt, qui moderationem meam, qua in Collatione sum usus, calumnientur, quum ea vehementer probetur, tum eruditis permultis, tum Regi *Anglorum*, & hujus Cardinali. Ea moderatio magis gravat *Lutherum* quam omnia convitia. Videor nonnullis sero descendisse in arenam. Utinam tam feliciter descendissem, quam descendi mature. Res ipsa declarabit, me nusquam defuisse causæ Ecclesiæ. Erat in rem studiorum, *Mosellanum* quam diutissime nobis esse superstitem, sed hujus mortem hoc æquiore animo fero, quod huic tumultuosissimo seculo subtractus est. De successore suspicor jam esse prospectum, quandoquidem jam vetus erat epistola, qua id à me postulas. Utriusque linguæ sic peritum, ut possit *Mosellano* succedere, difficile est reperire, sed longe difficilius, qui, quod addis, prorsus sit alienus à factione *Lutherana*. Si quis tamen occurret qualem optas, significabo. Hactenus ad duas epistolas tuas priores. Nunc ad extremam: Collationem nostram tuæ Celsitudinis calculo comprobari sane gaudeo. Veniunt à multis epistolæ, huic meo labori gratulantes. Sunt qui fatentur sese hoc libello lecto mutasse veterem sententiam. Scribunt etiam *Wittenbergæ* æquissimis animis exceptum. Hic tamen fremunt. Quidam in singulis concionibus aliquid jaculantur in eum libellum. Accepi libellum *De votis*, & cœpi legere, video loquacissimum esse. Sed illi jam accurate respondit *Jodocus Clitoveus* Theologus *Parisiensis*. Arbitror libellum *De modo orandi* jam isthic esse, alioqui misissem, & fortasse mittam, si qui has reddet, tantum sarcinæ volet recipere. Precor ut Dominus *Jesus* illustrissimam Celsitudinem tuam diu servet incolumem. *Basileæ* 12. Decembris, Anno 1524.

EPISTOLA DCCXIX.

Erasmus Roterod. Joanni Cæsario S. D.

Erat suspicio, sed levis, te nonnihil offensum literis, quibus liberius jocans respondi ad quæstionem tuam, *De publicano justificato*, ne quid tu putes acerbius ad me delatum. Quod amicum tam magnifico elogio decoraris, ut diceres eum sibi contrarium esse, habeo. sane quam debeo gratiam. Blaterant idem & inimici, quod tu amicus de me prædicas. Sed interim nullus extitit, qui potuerit vel unum argumentum proferre, in quo fuerim mihi contrarius, quum tot exstent meæ lucubrationes, quumque hæ ab iniquissimis sycophantis excutiantur. Idem scribo quod olim scribebam, idem ago quatenus licet, ac diligentius ago quam vos putatis. Ego peperi ovum, *Lutherus* exclusit. Mirum vero dictum Minoritarum istorum, magnaque & bona pulte dignum. Ego posui ovum gallinaceum, *Lutherus* exclusit pullum longe dissimillimum. Nihil miror ab istis ventribus talia dicta proficisci, te demiror cum illis sentire. Atqui tu ipse possis esse optimus testis, me violentiam *Lutheri* semper improbasse, metuentem ne res in cruentos tumultus exiret. Optares me prorsus siluisse. Quid ego audio? An ideo tacendum prorsus erat de superstitione, de sophistica, de pseudo-Episcopis, de malis Monachis, ne quis hæc alio rapiat quam oportet? Quis divinasset apud *Germanos* latere talia portenta, quæ nunc videmus exoriri? Huc videbantur, inquis, tendere tua scripta. Quo, ad factionem? ab hac semper abhorrui. Ad seditionem? hanc nunquam non sum detestatus. Ego processi usque ad littus. An ideo videor mihi contrarius, si me nolo præcipitem dare in fluctus? Doles me male audire: At ego vicissim doleo, esse tam multos inter *Christianos*, qui de benemerente loquuntur male. Quiescere non licuit. Utrique parti placere non poteram. Ne *Jovi* quidem, ut ajunt, hoc datum est, ut placeat omnibus, sive pluat, sive sereno vultu arrideat. Attamen levius malum esse duco, male audire apud istos, quam cum insanis quibusdam furere. Fortassis ipse rerum exitus efficiet, ut melius audiam. Certe cordatissimi quique in utrisque castris jam nunc approbant meam & moderationem & integritatem. Est aliquid, mi *Cæsari*, in tali tempestate non depelli à recto cursu. Id magis diceres si totam fabulam pernosses, quæ hic agitur. Male audio apud sordidos quosdam, quos ipse etiam odit *Lutherus*, ut applausores in-

An. 1524. incommodos. At melius audio apud Pontificem, Cæsarem, *Ferdinandum*, Regem *Angliæ*, aliosque proceres, apud quos falsissimo delatus eram, ut *Luthero* fœderatus. Ego vero vel utrinque lapidari malo conviviis quam in hac conjuratione magnificum ducem agere. Factioni non adero, Euangelio non deero. Offendit istic quosdam mea διατριβή. Atqui *Melanchthon* scribit eam *Wittenbergæ* æquissimis animis exceptam, nec ipsum *Lutherum* magnopere offensum. Istos deos quis placabit? Misericordiam meam tibi placuisse vehementer gaudeo. De libero arbitrio cum vacabit feres sententiam, nos reverenter excipiemus. De negotio typographorum, binas accepi literas; quod in prioribus volebas, jam ultro egeram; quod in posterioribus, omnino futurum est, nisi quid inciderit, quod vitari non potest; quanquam ego me rebus istorum figulorum non magnopere admisceo. Annos plusquam duos hic ago, semotus à *Frobenio*, nisi quod benevolentia sumus conjunctissimi. Vivo meo sumptu. Pro decem mensibus, quibus apud illum egi, solvi centum & quinquaginta aureos. Literæ, quas nolebas incidere in manus *Frobenii*, per illum mihi redditæ sunt, & is, qui *Frobenio* reddidit, μυστικώτερα narrarat quam erant in literis, satis apparebat literas fuisse resignatas. Quod tamen à *Frobenio* non esse factum certo scio. Nihil illo sincerius. Stultum est nunc scribere quod nolis prodi. Velum templi scissum est, efferuntur omnia, etiam quæ sacerdoti dixeris in sacramentalissima confessione. Caveat sibi quisque, Dominus venit. Bene vale, vir optime. *Basileæ* 16. Decembris, Anno 1524.

EPISTOLA DCCXX.

Erasmus Rot. Paulo Voltzio Abbati S. D.

ET tibi tua crux ferenda est, ô bone, si vis regnare cum *Christo*, à qua nec pedum quamvis venerabile, nec mitra bicornis, nec anuli te liberabunt. De paupere regno lis est. Etsi maximum esset, scio tuum animum his rebus non magnopere commoveri. Re comperisti, ne tyrannos quidem esse liberos, quibus regnum etiam cum libet deponere non licet. Constanter recusavi thesaurariam *Turonensem*. Res erat & liberrima & paratissima, proventus τοὐλάχιστον quingenti coronati. Nolo bos clitellas. Utrum tu sceptrum tuum cum ea conditione commutasses? Etiamsi pensio designetur satis æqua, non semper penditur quod pangitur: quodque est omnium gravissimum, qui quærunt lædere crimen prætexunt suæ malitiæ, ut probrum accedat damno gravius. Epistola, qua scribis te ternas misisse literas, mihi tertia reddita est. Itaque una duntaxat periit. De *amphibio* suspicabar quod scribis, nisi quod non satis divinabam, quid sibi vellet scholarum. Nam ἀμφίβια dicuntur animantia, quæ in utroque vivunt elemento, veluti *Crocodili* & *Phocæ*; deinde irata *Grammatica* scripseras ἀμφίβιο pro ἀμφιβίῳ. De vita mea, quam mihi longævam precaris, viderit *Christus*, ego sciens nec ad dextram deflectam, nec ad sinistram. Istorum tumultus quorsum evasuri sint nescio. Ab his ego jam non judicio tantum, verum etiam religione abstineo. Quid si Deus per istos corrigere vult nostram in malis pervicaciam? *Melanchthon* scribit nostram διατριβὴν etiam *Witenbergæ* æquissimis animis exceptam. Fremunt stolidi. *Thrasymachus* & *Eubulus* non audent proferre caput, utrinque lapidandi si vel prospexerint. Seculum est, in quo nec bene loqui licet, nec male. Opto tibi gaudium & pacem in Domino, Pater reverende. *Beatum* nondum vidimus, nec arbitror brevi venturum. Habes ad epistolam tuam μάλα Λακωνικῶς. *Basileæ* 18. Decembris, Anno 1524.

EPISTOLA DCCXXI.

Erasmus Rot. Lodovico Vivi S. D.

DIATRIBAM meam *Philippus Melanchthon* scribit æquissimis animis acceptam *Witenbergæ*, sed ita ut non dissimulet se metuere causæ *Lutheranæ*, quam ait cum Euangelio conjunctam, si perrexero. De victoria, mi *Vives*, quæ futura sit, gemitus orbis si vindicetur à quibusdam, rem ipsam divinas. Urgeor utrinque, dici vix potest quam odiose, sed in utraque parte video futuros intolerabiles si vincant. Hic res plane spectat ad seditionem, & aliquot δυνασταὶ me conantur volentem nolentem huic involvere negotio, nihil profecturum, nisi ut utranque partem in me provocem. A tanto Rege, à tali Regina laudari vehementer gratum est, sed quid isthuc πρὸς τ' ἄλφιτα; belle disputo, sed hic magno fumat culina. *Montjoius* ne verbum quidem mandavit, aut scripsit, opinor subitum *Livini* discessum fuisse in causa. Quem dicas novum meum colluctatorem non satis intelligo, nisi forte dicis *Othonem Brunsfeldium*, quem ipse *Lutherus* magis exsecratur quam ego. Et hoc tamen insanior est *Phallicus*. Horum insolentiam coercuerunt magistratus gravissimis minis, alioqui impotentissime debacchaturorum in me. In *Hieronymi* scholiis, si non omnia, certe permulta castigavi. Habebam id temporis plurimos instigatores, adjutorem neminem. O me rudem ingenii *Germanici*! Erratum de *Laberio* nuper deprehendi, dum certior esse cupio de ætate: tametsi antea quoque subdubitabam. *Linacri* mortem acerbius ferrem, ni reputarem quantis cruciatibus subductus sit. De *N.* scripsi non quantum ille meretur, omnibus *Eurybatis* ac *Phrynondis* sceleratior, sed quantum meæ modestiæ tuæque prudentiæ satis esse judicavi. Hic sedulo dissuadet *Frobenio*, ne quid tuorum excudat. Et *Frobenius*, duntaxat hac in re, absque illius præsidio nihil potest. Nam apud *Germanos* vix quicquam vendibile est præter *Lutherana* ac *Antilutherana*. Mea tamen adhuc satis favorabilia sunt, vel hoc argumento, quod *Frobenius* tam multos habet æmulos magno suo dispendio. Cæsaris edictum, quod deterret æmulos, hujus non faciunt ipsi qui nobis dant Cæsarem: imo vendunt Cæsaris nomen. Ego jam pridem gestio quopiam ab his figulis demigrare. *Frobenius* mihi serio questus est, se ne unum quidem Opus *De civitate Dei* vendere *Francfordiæ*; idque eo vultu dixit, ut plane credam hominem nihil fingere. Vides etiam in Musarum rebus regnare fortunam. Ego illic nihil non suspicio, nisi quod brevitas, quam tibi olim commendavi, reddidisset librum vendibiliorem. Atque hoc negotium *Frobenius* suscepit à me non persuasus, sed compulsus. Et res est non exigui sumptus. Miseret me boni viri, nimiumque sinceri, cui pseudocheus ille miris technis imponit. Si *Civitatem* illam vel prælegendo, vel alia quapiam ratione posses vendibiliorem reddere, sublevares hominem. Ego nullam video viam, nisi ut totus *Augustinus* emendatus prodeat. In hoc velim te adjutare, suscepta aliqua portione laboris. Nos tametsi jam lassi, non defuturi sumus officio nostro. Ex animo, mi *Vives*, gaudeo tibi *Britanniam* esse prosperam, quod ut tibi proprium ac perpetuum sit precor. Bene vale. *Basileæ* 27. Decembris, Anno 1524.

EPISTOLA DCCXXII.

Erasmus Roterod. Eustachio Andreæ, Monacho Cluniacensi, S. D.

FRATER in *Christo* charissime. Singularis tuus in me affectus, quem non tam oratione quam fronte, quod ajunt, ipsa, quam oculis, quam toto vultu loquebaris, facit ut non possim te non redamare, nisi velim haberi omnium inhumanissimus. At vereor ne tibi usu venerit, quod de *Ixione* narrant fabulæ, qui pro *Junone* nubem amplexus est. Superest autem, ut nostros labores, quibus tam impense faves, precibus tuis adjuves: te vero in amicorum numerum perquam lubens recipio, non defuturus officio meo, si quid exstiterit in quo possim tibi gratum facere. Salutabis mihi duos fratres humanissimos Jureconsultos, quorum in colloquio nostro inciderat mentio: præterea doctissi-

An. 1524. mum juxta & humanissimum doctorem, qui mihi olim notus *Mechliniæ*, me salutavit *Besontii*. Nam præter nomen nihil illius excidit mihi. Tu fac sic invigiles honestis studiis, ut ordini tuo possis & ornamento esse, & usui. Abbatis dignitas non est quidem ambienda, sed ea tamen ultro sequetur virtutes tuas. Bene vale. *Basilea* 27. Decembris, Anno 1524.

EPISTOLA DCCXXIII.

Erasmus Rot. Leonardo, Officiali Archiepiscopi Besontini, S. D.

VIR egregie, levius odissem hanc valetudinem, si mihi tantum adferret cruciatum, non etiam amicis gravem redderet, ac molestum. Tolerabilior enim esset, si dolorem haberet absque pudore: nunc non tam pigebat morbi, quum apud vos essem, quam pudebat, quod vestro in me affectui longe humanissimo deesse coactus sum. Et haud scio, an sint non eadem humanitate præditi qua vos estis, qui meam calumnientur calamitatem, & infelicem necessitatem interpretentur inhumanitatem. Post abitum, hic diu langui, magnaque victus moderatione, sensim ac paulatim revixi. Ubi sum factus paulo firmior, aperuit se calculus, qui latuerat in insidiis: eum ejeci, sed cum summa vitæ desperatione, post aliquanto commodius habere cœpi, B reperta aqua ex adipso cocta, qua vinum diluo: quod si amarum est, dulcescit; si acidum, corrigitur; si austerum, mitescit; si acerbum, fit lenius; si ardens, refrigeratur. Nescio quid rumoris huc allatum est, discessum isthinc nostrum sequutam esse famam, nos esse *Lutheranos*. Verum ad hos tumultus jam occallui. Utinam utraque pars huc incumberet, ut Euangelica sinceritas vere floreret apud omnes: non deesset stylus meus. De confirmanda Missa magna sedulitate tumultuatur *Bietricius*: at mihi res cordi non est, & præstat hoc seculo non dare ansam improbis tumultuandi. Habetis isthic in propinquo novum Euangelistam *Pharellum*, quo nihil vidi unquam mendacius, virulentius, aut seditiosius. Mihi videtur esse tempus, ut Episcopi cum Principibus serio conferant sua consilia, quo dissidium hoc, quod in dies serpit latius, sic componatur, ne facile repullulascat. Nam vulgaribus remediis, hoc est, palinodiis, carceribus & fasciculis video nihil profici nisi in pejus. Commendabis me diligenter D. Archidiacono & hujus Officiali, præterea *Francisco* Thesaurario, *Desiderato*, cæterisque dominis & amicis meis. Bene vale. *Basilea* 29. Decembris, Anno 1524.

EPISTOLA DCCXXIV.

Erasmus Rot. Christophoro Truchses †, *Baroni in Walpurg*, S. D.

CLARISSIME juvenis, nihil mihi *Carolus* meus secum attulit ex *Italia* gratius, quam quod præter exspectationem attulit. Attulit enim imaginem tui, quam isthic è vivo desumptam, sic mihi repræsentavit orationis velut penicillo, ut me quoque, perinde quasi te coram intuitus essem, in virtutum tuarum amorem simul & admirationem rapuerit. Ut enim optimo jure sapientum calculo damnantur, qui fortunæ beneficio divites, animum habent omnium rerum inopem, qui corporis forma conspicui sunt, quum mentem habeant nullis virtutibus exornatam: & qui natalium stemmatis sese venditant, quum alioqui nihil habeant nobilitatis præter imagines, multo justius autem damnantur qui vestes ac domos habent opulenter splendidas, quum animus ignavia acediaque squaleat: qui pulchro corpore, mentem circumferunt vitiis fœdam: qui majorum imaginibus morum culpa, labem ac tenebras offundunt: Ita merito laudantur hi, qui sese veris, bonis

† Fuit is Frater Ottonis Truchsesii Cardinalis Augustani, & patruus Gebhardi Truchsesii Archiepiscopi Coloniensis, atque obiit Paviæ in Italia anno 1535. ex Tunetana expeditione rediens. Vide Chytræum in *Saxonia* lib. XXVI. p. m. 726.

A ac perpetuis ornamentis sic locupletarunt, expolierunt, & illustrarunt, ut ea minima sit in ipsis pars nobilitatis, quam vulgus totam esse nobilitatem existimat. An. 1524. Precor ut is, cui decet acceptum ferri, quicquid veri boni nobis obtigit, istum animum tibi servet, semperque in majus provehat. Magna hodie invidia laborant bonæ literæ, nuper etiam nobilitas cœpit hujus execetræ malum sentire. Verum omnis hæc invidia vertetur in favorem, si multi tui similes exstiterint. Mediocris enim felicitas livori obnoxia est, cæterum juventus pudica, divitiæ sine luxu, nobilitas sine supercilio, morum integritas cum eruditione non vulgari conjuncta, superat omnem invidiam. Videmus quot egregiis viris ceu stellis luceat *Britannia*, quot exoriantur in dies, qui majorum gloriam obscuraturi videantur, nisi quod hoc est illustrare verius quam obscurare. *Germaniæ* nondum fortassis habemus quod magnopere gratulemur, sed tamen exorti flosculi quidam insignes, mirificam quandam pulcherrimi proventus spem pollicentur. Istam mentem, mi *Christophore*, tibi proprie gratularer, nisi multos viderem *Germanicæ* nobilitatis juvenes pari cursu tecum ad istam laudem contendere, ut jam merito toti *Germaniæ* gratulari debeamus, & exemplum in dies ad plures dimanaturum confidimus. Erit profecto tum vere clara, generosa, illustris, ac suspicienda nobilitas, quum pro chartis & alea tractabit optimos Veterum libros, pro scortis amplectetur C virgines camœnas, pro bellis ac latrociniis, sanctissimæ leges ac philosophiæ decreta cordi erunt. Virtute nihil amabilius, sed nescio quid illi decoris & gratiæ accedit, si fortunæ quoque bonis multitudini commendetur. Libebat quidem pluribus exstimulare currentem licet, sed vix hoc etiam vacavit scribere per studiorum occupationes. Tu dabis operam, ut in dies minus egeas cujusquam exhortationibus, nosque, qui tuæ virtuti applaudimus, justiorem habeamus causam tibi gratulandi. Bene vale. *Basilea*, Anno 1524.

EPISTOLA DCCXXV.

D *Erasmus Rot. Gaspari Hedioni* S. D.

PRECOR ut novum matrimonium vobis sit felix. Miseram tibi literas ad magistratum scriptas, tanquam amico, cui uni omnium fidebam toto pectore. Quoniam autem nolebam te vel minima invidia gravari, monui, ut si malles premeres rem, sic ut nemo rescisceret, videlicet quo mihi esset integrum quid vellem statuere. At tu nec tacuisti quod agebatur, nam *Frobenio* certe communicasti, & *Scottum* tua opera sublevasti, ne daret pœnas. Non hæc dico quod offensus sim, scio te quicquid fecisti sincero animo fecisse, & Euangelicam lenitatem amplector. Verum ista lenitas interim in me crudelitas est. An tibi lenitas videatur, E si quis sicario aut latroni subveniat ne capiatur, post majore audacia plures occisurus? Non est neganda venia, sed resipiscenti, sed converso. Istum adeo non pœnitet insaniæ, ut ferox minitetur se sceleratiora ausurum. Diligendus est inimicus, sed in hoc ut fiat alius. Non amat autem qui sinit impune peccare, si queat obsistere. Quo vehementius amat pater, hoc acrius cohibet peccantem filium. Misericordia fuisset si mox editis *Hutteni* sycophantiis dedisset pœnas, non addidisset insaniam insaniæ. Sed monitus, inquis, clam à consule cavebit. Quam tenere consultum est illius honori, qui tale facinus orbi publicavit, ut clam admoneretur. An spes est tale portentum verbis F castigatius fore? Vix emiserat *Othonis* furias, cœperat iterum excudere, & præterea rabulæ nescio cujus libellum, & fecisset nisi fuisset coercitus. Et tamen illinc depulsus, dedit nobis epistolas *Othonis* bellas scilicet, quæ Euangelia quoque vocent in dubium. Addita est pictura seditiosa. Si pingebant Prophetas *Baal*, cur addiderunt crinem attonsum, vertices rasos, lineam vestem, mitram horum temporum: & me pinxerunt pileo sub mento religato, serico imposito humeris, & bra-

An. 1524. brachiis è pallio porrectis: sic enim fere color, præsertim domi, & hoc cultu eram quum me salutaret *Otho*. Hæc ego quidem rideo, sed tamen indicant istorum, quos tu sublevandos putas, perversissimam voluntatem. An vos creditis talibus præsidiis processurum Euangelii negotium? Magis metuo ne talium stulta malitia, & malitiosa stultitia, subvertat cum bonas literas, tum Euangelium, si fieri possit, & vos vestramque civitatem aliquando pertrahat in grave discrimen. *Scottus*, inquis, habet uxorem & teneros liberos. Num ista excusatio videatur justa, si scriniis meis effractis sustulisset aurum? Non opinor. Et tamen hoc quod facit longe sceleratius est. Nisi forte putas mihi famam esse viliorem pecunia. Si deest unde alat liberos, mendicet. Pudet, inquies. Et hujusmodi facinorum non pudet? Prostituat uxorem, & ad calices vigilanti naso stertat adultero. Nefarium, inquis. Magis nefarium est quod facit. Nulla lex punit capite qui uxorem prostituat, at capitalem pœnam denunciant omnes iis qui libellos edunt famosos. A me nunquam verbo læsus est, nisi lædi se putat, quod *Frobenius* excudit bonos Auctores, dum iste nobis nihil dat, nisi furiosas nænias. Sunt in orbe tot veteres, tot novi libelli, aut restituat veteres, aut prodat novos. Solus ille typographus non habet unde alat uxorem & liberos, nisi suis libellis confundat omnia? Et me fautorem habiturus est, si proferat quæ prosint publicis commodis. Nam ego typographorum pecuniis non egeo, gratia superis. Gratis faveo bonis studiis, tantum abest ut verum sit quod de *Frobenio* scripsit iste rabula. Sed longe vanius est quod jactat de præda. Ex *Lutheri* causa teruncius ad me non rediit. Nihil non respui, ne forte imprudens repugnarem Spiritui *Christi*, nec unquam illius commendatione factus sum pilo ditior. Fovetis illum Euangelici, qui tanquam draco rabidus dudum emersit ex antro, & ebrius licentia putat suis furiosis minis cessura omnia. Qui primum invexerunt mundo Euangelium, tales furciferos non dignati fuissent alloquio. *Capito*, novi Euangelii Episcopus, non habebat alias delicias, quibus se oblectaret, quam perditissimi decoctoris convictu, ne quid addam. Nihil inimice suspicor de *Capitone*, quem exceptis dogmatibus semper habui pro amicissimo, & cui semper me præbui amicissimum. Et tamen sunt qui putent illum non esse alienum ab hac tragoedia. Non est tam simplex, ut non intellexerit technas decoctoris, & furias scriptoris. Diu siluit dum aleretur hoc monstrum, tandem admonuit de rebus gravibus, videlicet, quod aliquid attigissem *de libero arbitrio*, priusquam *Lutherus* scriberet *de libero arbitrio*. Deinde quod alicubi scripserim, Legem *Mosi* cohibere manus, Euangelium etiam animum. Imo, inquit, Lex intendit in totum hominem. O graves admonitiones amici post acceptas tales plagas! Non licet exponere quod docet *Christus*, *Dictum est antiquis*, *Non occides*, hoc est cohibere manus. *Ego autem dico vobis*, *Qui irascitur*, &c. hoc est cohibere animum. Explica Legem, idem est cum Euangelio. At ego cum *Christo* loquor, de Lege nondum explicata. O piaculum talibus libellis expiandum, & quidem per tales amicos, quibus etiam decem vitas crediturus eram, si decem habuissem! Quid agam pro Euangelio nolim quosvis scire. Fingunt me timidum, homines ad omne facinus præcipites. Si mihi constaret conscientia, si conspicerem fructus Euangelicos, viderent me non esse timidum. Egregius Euangelii profectus, si ex una civitate ejectæ sunt imagines, utinam ejicerentur animorum idola, quæ prodigiosiora video penes istos qui jactant Euangelii titulum. Olim amore Euangelii, qui habebant uxores, relinquebant ultro. Nunc floret Euangelium, si pauci ducant uxores bene dotatas. Non hæc dico, quod simpliciter improbem matrimonium sacerdotum, si fiat ex necessitate, si cum auctoritate majorum, si absque seditione, si sincero animo. Nunc vereor ne multi ducant uxorem, non ob aliud nisi quod non licet majorum legibus. Scio quam sit impurus quorundam cœlibatus. Verum an uxore ducta protinus consultum est castitati? Quid si sacerdos, qui prius habebat concubinam, nunc habeat uxorem cum pellice? Et tamen apud omnes Papistas (sic enim isti vocant) semper liberrime professus sum, matrimonium non esse pernegandum sacerdotibus in posterum ordinandis, si continere non queant, nec aliud dicerem si cum summo Pontifice agerem, non quod non præferam continentiam, sed quod nullos pene videam qui servent continentiam. Sed interim quorsum opus est tanta sacerdotum turba? nulli fui auctor ut duceret, sed nec ulli fui molestus volenti ducere. Si Monachus cum cuculla simul deponeret omnem malitiam, non obsisterem, quo minus qui vellet abjiceret. Nunc passim abjiciunt temere, nullaque majorum auctoritate, qui ex malis Monachis fiunt deteriores laici. Nec aliud his præstat mutata vestis, quam ut impunitius patrent quicquid animo collibuit. Sunt, fateor, quorum indolem melioribus rebus natam premit cuculla. Sunt rursus eo nati ingenio, ut decem cucullis coercendi sint potius quam suo tradendi arbitrio. Certe multos alebat cuculla, qui nunc veniunt in periculum, ne magistra egestate discant tollere unde non oportet. Quid autem dicas de his qui provecta ætate, dissuadentibus amicis, scientes, prudentes, volentes, dediderunt sese cucullæ? Saltem istos pudeat inconstantiæ. Nunc ut præclarum facinus jactant, & alios ad suum exemplum pertrahunt. Sed his de rebus alias. Valebis in *Christo*. *Basilea*, Anno 1524.

EPISTOLA DCCXXVI.

Lutherus Erasmo.

GRATIA *& pax à Domino nostro* Jesu Christo. *Jam satis diu silui, optime* Erasme, *& quamvis exspectarem, ut tu major & prior silentia rumperes, tamen cum frustra exspectarim tam diu, ipsa puto charitas me cogit incipere. Primum nihil causor, quod alieniorem te erga nos habueris; quo magis tibi esset integra & salva caussa tua contra hostes meos Papistas. Denique non ægre tuli admodum, quod editis libellis, in aliquot locis pro illorum gratia captanda, aut furore mitigando, nos acerbiuscule momorderis & perstrinxeris. Quando enim videmus nondum esse tibi à Domino datam eam fortitudinem, vel & sensum, ut monstris illis nostris libere & fidenter occurras nobiscum. Nec ii sumus, qui à te exigere audeamus id, quod vires & modum meum superat. Quin imbecillitatem meam, & mensuram doni Dei, in te toleravimus, & venerati fuimus. Nam id plane non potest negare totus orbis, quod litteræ florent & regnant, per quas ad sinceram Bibliorum lectionem venitur, donum etiam Dei in te esse magnificum & egregium, de quo gratias agere oportuit. Proinde ego quidem nunquam optavi, ut deserta aut neglecta mensura tua, nostris castris miscereris, cui negotio, etsi ingenio & eloquentia multum prodesse posses, tamen cum non adsit animus, tutius erat in tuo dono servire. Hoc solum timebatur, ne quando per adversarios adducereris, editis libellis in dogmata nostra grassari, & tum nos necessitas urgeret, tibi in faciem resistere. Compescuimus sane aliquos, qui jam paratis libris te in arenam trahere volebant, atque ea ratio fuit, ut &* Hutteni *expostulationem optarim non editam: multo minus tuam* Spongiam, *in qua, nisi fallor, tu ipse jam sentis, quam facile sit de modestia scribere, & in* Luthero *immodestiam arguere. Sed difficilimum, imo impossibile, præstare, nisi dono spiritus singulari. Credas igitur, vel non credas, testis est* Christus, *ex animo me tibi condolere, tot & tantorum odia vel studia esse in te irritata. Quibus ut non movearis (quod tua est humana virtus tantis molibus impar) credere non possum. Quanquam & illos forte moveat justus zelus, ut sibi videantur indignis modis à te provocati. Et (ut libere fatear) cum tales sint, qui tuam acerbitatem, & simulationem, quam tu prudentiam, & modestiam velis intelligi, pro sua quoque infirmitate ferre nequeant, habent certe ob quod merito*

An. 1524. A *rito indignentur, nihil habituri, si fortiores essent animis. Quamvis tamen & ego irritabilis, irritatus fuerim sapius, ut acerbius scriberem, tamen hoc non feci, nisi in pertinaces, & indomitos. Caterum clementia & mansuetudo mea erga peccatores & impios, quantumvis insanos & iniquos, arbitror, non modo teste mea conscientia, sed multorum experientia, satis testata sit. Sic hactenus stylum cohibui, utcunque pungeres me, cohibiturum etiam scripsi, in litteris ad amicos, qua tibi quoque lecta sunt, donec palam prodires. Nam utcunque non nobiscum sapias, & pleraque pietatis capita, vel impie vel simulanter damnes, aut suspendas, pertinaciam tamen tibi tribuere non possum, neque volo. Nunc autem quid faciam? utrinque res exacerbatissima est. Ego optarem (si possem fieri mediator) ut & illi desinerent te impetere tantis animis,* B *sinerentque senectutem tuam cum pace in Domino obdormire; id sane facerent, mea quidem sententia, si rationem haberent tua imbecillitatis, & magnitudinem causa, qua modulum tuum jam dudum egressa est, perpenderent. Prasertim cum res eo pervenerit, ut parum sit metuendum periculum nostra causa, si* Erasmus *etiam summis viribus oppugnaret, nedum si aliquando spargit aculeos & dentes, tamen rursus tu, mi* Erasme, *si illorum infirmitatem cogitares, & à figuris illis Rhetorica tua salsis & amaris abstineres, ut si omnino neque potes, neque audes nostra asserere, intacta tamen dimitteres, & tua tractares. Nam quòd illi morsiones tuas iniquius ferunt (etiam te judice) nonnulla causa est, scilicet, quod* C *humana infirmitas cogitat, & male metuit auctoritatem, & nomen* Erasmi, *& longe aliud sit ab* Erasmo *semel esse morsum, quam ab omnibus Papistis semel esse commolitum. Hac volo dicta, optime* Erasme, *in testimonium candidi in te animi, ut qui optet tibi dari à Domino spiritum dignum nomine tuo, quem si distulerit tibi Dominus dare, interim à te peto, ut si aliud prastare non potes, spectator sis tantum Tragœdia nostra, tantum ne copias adjungas adversariis, prasertim ne edas libellos contra me, sicut nec ego contra te edam. Deinde eos, qui* Lutherano *nomine se peti queruntur, homines esse tui meique similes cogites; quibus opus est parcere & ignoscere, & ut* Paulus *ait*, Onera invicem portare. *Satis morsum est, nunc providendum est ne consumamur ab invicem,* D *quod eo esset miserabilius spectaculum, quo certissimum est, neutram partem ex animo male velle pietati, & sine pertinacia sua cuique placere. Boni consule meam infantiam, & in Domino bene vale. Anno* 1524.

EPISTOLA DCCXXVII.

Erasmus Bilibaldo suo S. D.

An. 1525. ACCEPI meum *Bilibaldum*, primum fusilem, cum anulo & literis, nunc etiam pictum ab *Apelle*. Respondi pridem per quendam impudentissimum planetam, qualibus nunc impletur mundus. Dedi blaphardos septem, quæ res illi vertat male, pollicitus largiora, si bona fide perferret. Is, ut video, verba dedit. Quæ isthic geruntur, ubique fient brevi, nisi E quis Deus prospexerit. Huc omnino provocant Euangelici, vel reclamante *Luthero*. Plane quidam tendunt in exitium rerum & disciplinarum omnium. Cuperem hujus tumultus fœlicem exitum. *Lutherum* plane contemnunt, postquam cœpit esse moderatior. A *Durero* cuperem pingi; quidni à tanto artifice? Sed quî potest? cœperat *Bruxellæ* carbone, sed jamdudum excidi, opinor. Si quid ex fusili & memoria sua potest, faciat in me, quod in te fecit, cui addidit aliquid obesitatis. Pharmaco tuo nondum ausus sum uti. De meis scribam brevi. Nam auriga, qui tuas reddidit, postridie mane abiturus, post cœnam renunciatur abire. Et idcirco nolui multum scripturæ periclitari. Bene vale. F *Basileæ*, Octava Circumcisionis, sive 8. Januar. Anno 1525.

EPISTOLA DCCXXVIII.

Erasmus Rot. Joanni Oecolampadio S. D.

EQUIDEM de vobis non pronuncio, relinquens vos Domino, cui statis aut caditis. Sed illud reputo, quid sentiat de vobis Cæsar, Pontifex, *Ferdinandus*, Rex *Angliæ*, *Roffensis* Episcopus, Card. *Eboracensis*, aliique complures, quorum auctoritatem contemnere mihi tutum non est, gratiam inutile. Ne commemorem greges Monachorum ac Theologorum, qui quamvis levi de causa renovant suas Tragœdias. Hi, qui vos, quod non ignoras, pro hæresiarchis & schismatum auctoribus habent, quid dicturi sunt, quum in tua præfatione legerint, *Magnus Erasmus noster?* præsertim quum ipsa res nullam daret occasionem nominandi mei. Si scripsissem in *Esaiam*, aut si tu *De libero arbitrio*, erat cur nostri faceres mentionem. At sunt, inquis, qui suspicantur inter nos male convenire: nec convenit, nisi quod privatam amicitiam nunquam cuiquam recusavi: ut igitur istorum nescio quorum suspicioni medearis, ego periculosam suspicionem mihi renovabo, vel potentissimorum Principum, vel hostium implacabilium, qui tandem ab edito libello *De libero arbitrio*, mitiores esse cœperant? Et hanc in re tanta justissimam sollicitudinem appellas morositatem. Verum, erat tuæ prudentiæ, mi *Oecolampadi*, cavere, quod nec tibi est usui, & me gravatum intolerabili invidia plus etiam aggravat. Nec defuturi sunt qui suspicentur hæc abs te non simplici animo fieri, ut vel falsa Principum ac populorum suspicione abutamini ad stabiliendam causam vestram, vel me talibus strophis ulciscamini. Ego verò ut tantam malitiam de te suspicari non possum, ita non possum non desiderare prudentiam tuam hac duntaxat in parte. Optimum erat hoc temporum statu à vobis nec laudari, nec vituperari. Quod si non queat obtineri, suggillari malim, quam prædicari, præsertim *noster*. Nullius benevolentiam adspernor, & arbitror hactenus me sic moderatum esse mea, ut nullus, quamlibet *Luthero* addictus, queri possit me violasse leges amicitiæ pristinæ. Cæterum intempestiva benevolentia nihil à simultate differt. Si cæteris amicis tuis gratum est calamo tuo celebrari, quemadmodum prædicas, nihil obsto; meum certe animum non ignorabas, qui te monuerim, ne quem tuorum onerares invidia. Et ego nec eos amicos gravare soleo, qui gravari cupiunt. Sunt qui flagitant à me, ut ipsorum nomen inter amicos meos celebrem: at magis illis consulo quam ipsi sibi. Quare si me credere vis, animum tuum eum esse in me, quem prædicas, delebis nostrum *Erasmum*, & istam laudem servabis alteri loco. Non sum tam suspiciosus, ut si quid in *Pelagianos* dicatur, existimem ad me pertinere. Tantum mundorum concoxi, & tamen nemo non intelligit illic abs te petitum *Erasmum*, qui modo nostram legerit præfationem. Noluisti mutare quod dixeras apud populum, laudo constantiam; imo si quid illic excidisset, id erat calamo corrigendum. *Carolus* meus ridiculo errore venit ad te, jussus ire ad *Pellicanum*, ut ex eo disceret, num res sic haberet ut erat delata. Ei de *Pharello* nihil mandaveram, nec laboro quam sit ille tibi familiaris, nisi quod interim ob istiusmodi familiaritates periclitatur præter alios *N.* juvenis optimus, & *Constantiæ N.* homo candidissimus, qui nunc implorant opem nostram, quorum monita si pridem audissent, non venissent in periculum. At istis non possum succurrere apud Pontificem aut Principes, si persuasum habuerint me vestrum esse. Bene vale in *Christo. Basileæ* 25. Januarii, Anno 1525.

EPISTOLA DCCXXIX.

Bilibaldo suo Erasmus S. P.

VIR clarissime, jam bis scripsi, licet paucis. Primas suspicor non esse redditas. Erat *Minorita*, qui cu-

An. 1525. cucullum excusserat; sed improbitatem non excusserat. Dedi septem *blaphardos*, pollicitus largiora, si hic fidem hominis comprobassem. Talibus erronibus nunc plena sunt omnia. Scripsi rursus per negotiatorem quendam. Anulum, & fusilem *Bilibaldum*, mox & pictum fœlicissima *Dureri* manu, accepi. His utrumque cubiculi mei parietem ornavi, ut quocunque me vertam, obversetur oculis *Bilibaldus*. Utinam scripsisses, quid haberent argumenti nugaces isti libelli. Suspicor ex *Argentorato* venire. Nam *Epphendorpius* apud quosvis etiam jactat, se scripsisse in me. *Othonis* furias nosti. Hoc tantum nunc licuit scribere, mi *Bilibalde*, vix à morte restituto, imo verius alteri carnificinæ servato. Parturii totos decem dies: tandem prodiit calculus ingens. Jam desperatus. Ita subinde se variat morbus, ne sit remedium. Scribam brevi copiosius. Scripsi pridem *Roberto* à *Mosheym* *, & *Joachimo Camerario*, quem audio nunc esse *Bambergæ*. Si potes, isthinc cura ut epistolæ ad istos perveniant. *Durero* salutem plurimam. *Basileæ* 5. Febr. Anno 1525.

EPISTOLA DCCXXX.
IN PLINIUM.

Stanislao Turzo, Olmutzensi Episcopo, Erasmus Roterodamus S. D.

HABENT hoc egregia magnorum artificum opera, Præsul ornatissime, ut non solum nobilitent auctores suos, quorum auspiciis impendiisve nata sunt, aut quibus dicata fuerant, verum etiam omnes, quicunque vel in absolvendo, vel in farciendo portionem aliquam industriæ suæ contulerunt. Quorundam etiam æmulatio quamvis parum felix, tamen illustris fuit. Quis enim hodie nosset *Mausolum Cariæ* regulum, aut hujus conjugem *Artemisiam*, quis *Scopam*, *Bryacem*, *Timotheum*, *Leocharem*, aut *Pithim*, nisi *Mausoleum* opus longe celebratissimum his omnibus famam dedisset immortalem, cum ipsum sese ab injuria temporis, exedentis omnia, vindicare non potuerit? Nullum hodie vestigium exstat operosi tabernaculi quod condidit *Moses*, aut celeberrimi quondam templi quod *Hierosolymis* exstruxit *Solomon*, *Esdras* restituit, & tamen semper victurum est in hominum memoria nomen laudati *Beleselehis*, & *Hyram Tyriorum* Regis. Quin & ipse *Solomon*, quamlibet aliis quoque nominibus inclytus, bonam magnamque gloriæ suæ partem nobili debet ædificio: solidior autem veriorque gloria contingit ex his monumentis, quæ vitæ mortalium insignem aliquam adferunt utilitatem, quam ex *Ægyptiarum* Pyramidum molibus, quæ præter opulentiæ barbaricæ stultam & ociosam ostentationem nihil habent, aut ex Labyrinthis, Colossis, nodis inexplicabilibus, muscis tegentibus quadrigam, *Dodonæis* lebetibus, heptaphonis porticibus, aliisque id genus argumentis, quæ delectant quidem artis & ingenii miraculo, sed præterea nullo juvant usu. Hujusmodi famam pariunt auctoribus suis verius quam gloriam. Nobilitatus est suo tauro æneo *Perillus*, sed ut præstiterit obscurum esse. Plus itaque veræ laudis promeruerunt, qui exstructis pontibus, portubus, thermis, & aquæ-ductibus, utilitatem cum operum magnificentia conjunxerunt. E quibus omnibus, si quod est præstantissimum eligas, quid ad hoc opus, quod nobis vivum ac spirans ingenii sui monumentum reliquit *Plinius*? Imo non opus est, sed thesaurus, sed vere mundus rerum omnium cognitu dignarum. Proinde non mirum si unum tot viros nobilitavit, hodieque nobilitat. Nemo fuit tam obscurus, quin illustris esse cœperit, posteaquam huic operi manum admovit. Perierat nobis hoc divinum munus, ni certatim à summis ingeniis advigilatum esset, ut ex ruinis pene deploratis orbi renasceretur. Inter hos prima citra controversiam laus debetur *Hermolao Barbaro*, non

A tantum ob id quod primus omnium facinus longe pulcherrimum ausus sit aggredi, verum etiam quod cæterorum nemo unus plura restituerit. Ac ne longum texam catalogum, inter plurimos, qui *Barbari* exemplum sunt æmulati, non instrenuam operam hic nobis navavit *Guilhelmus Budæus*, vir, præter absolutam eruditionem, exquisitæ diligentiæ. Post hunc *Nicolaus Beraldus*, homo supra peritiam humanarum literarum, Mathematices etiam pulchre callens, quodque hic vel præcipuum erat, sani judicii, non minore studio quam religione versatus est in hoc labore. Nuper omnium postremus *Joannes Cæsareus*, in
B omni genere literarum exercitatissimus, non infelicem operam præstitit. Atque horum omnium quidem industriæ debemus, quod *Plinium* habemus multo quam antehac emendatiorem. Cæterum ut in picturis quibusdam artis exquisitæ, semper oculis contemplantium offert sese novi quippiam, quod admirentur, ita in emaculando *Plinio* versantibus, nunquam defuturum est quod farciendum sit. Festiviter quidem dictum est à *Plauto*: *Negotii sibi qui volet vim comparare, navim & mulierem hæc duo comparato.* Nam nullæ res magis duæ plus negotii habent. Idem serio vereque dici potest, nunquam ei defuturum negotium, qui in *Plinio* restituendo velit operam sumere. Ut enim nihil aliud, certe typographorum incuria facit,
C ut in probatissimis quibusque Scriptoribus, semper eruditis viris retexenda sit, ut ita dicam, tela *Penelopes*, quandoquidem illi quotidie plus depravant sua socordia, quam eruditorum diligentia possit reponi. Nonnullorum operum ea divinitas fuit, ut omnium artificum manus, inimitabili quadam artis eminentia deterrerent, vel à supplendo quod erat inchoatum, vel à farciendo quod erat depravatum. Inter *Apellis* opera duæ potissimum *Veneres* celebrantur à Scriptoribus, altera emergens è mari, unde & ἀναδυομένη dicta, altera quam *Cois* inchoavit, illam etiam superaturus, nisi mors invidisset operi nascenti. Prioris inferiorem partem corruptam nullus inventus est qui posset reficere: posteriorem imperfectam nemo potuit ad præ-
D scripta liniamenta perficere. Quo magis probata est artificum modestia, hoc magis detestanda est quorundam temeritas, ne dicam impietas, qui *Plinianum* opus, omnibus omnium sculptorum ac pictorum operibus anteponendum, sic vel describendo vel excudendo corruperunt, ut devotis animis in tam eximii Scriptoris exitium conspirasse videri queant. Atqui id ne fieret, oportuit Regum esse curam, quum nullus sit liber dignior qui Regum manibus teratur, quod non ex alio citius hauriatur rerum omnium cognitio. Quid autem magis decet orbis Monarchas, quam cæteris antecellere prudentia? Prudentia vero, quæ rebus periclitandis colligitur, non solum misera est, quem-
E admodum vere scripsit ille, propterea quod magno multorum malo paratur, verum etiam dispendiosa, ut plerunque sero contingat. At istas moras nihilo magis fert Respublica, quam navis in mari periclitans nauclerum imperitum donec proficiat. Præsens enim periculum artificem jam promptum requirit. Itaque Monarchas non vacat ullam vitæ portionem amittere, nec pueros esse licet, etiamsi sint imberbes, animi canities adsit oportet: ea non aliunde rectius colligitur, quam ex hoc opere, quod tanto compendio rerum docet universitatem. Mundum docet *Plinius*. Quid autem absurdius, quam impe-
F rare mundo, & nescire quid sit mundus? Nec est quod excusent publica negotia. Talibus negotiis districtus hæc ex tot librorum millibus scripsit *Plinius*. Certe par erat, aliquam horarum partem, quæ pereunt in alea, in tam frugiferam, nec minus jucundam lectionem decidere. Verum ut quo cœpi pergam, quo detestabilior est depravatorum temeritas, hoc eruditos omnes pro sua quenque virili, majore religione admovere manum oportet operi restituendo. Superstitio quidem est nihil hic au-

* Epist. DCCIX. ubi dicitur *Mosham*.

An. 1525. dere, quum tam multis hic ausus feliciſſime ceſſerit. Temeritas eſt ex quamlibet levi conjectura expuncta vetere ſcriptura novam inducere. Religio eſt ſeorſum annotare ſi quid probabilibus argumentis deprehenſum eſt, & eruditis ad ulteriora perveſtiganda, veluti gradum jacere. Atque utinam in hoc pulcherrimum negotium conſpirarent omnes rei literariæ proceres, ut quiſque quod deprehendit in medium conferat, donec *Plinium* haberemus abſolutum. Non leve præmium oſtenditur, vel unus locus reſtitutus promerebitur honeſtam apud ſtudioſos nominis memoriam. Is eſt *Pliniani* nominis ſplendor, ea eſt Operis tum gratia, tum utilitas. Benemerebitur de publicis ſtudiis, ſi tua auctoritas *Velium* tuum, aut ſi qui ſunt *Velii* ſimiles, ad hanc provinciam exſtimularit. Nos ex vetuſtiſſimo quodam codice, ſed, ut fere ſunt, depravatiſſime ſcripto, non pauca reſtituimus, quæ citra ſubſidium exemplaris corrigi non poterant, quæque hactenus à nemine fuerant animadverſa. Hoc dictum ne fide careat, præſtabit hic locus libri XII. cap. IIII. *Æthiopia forma, ut diximus, nuper allata*, &c. Item libro XIII. cap. XXIIII. *Apes quoque nunquam defore*, &c. Rurſum libro XVIII. cap. VI. *Verumque confitentibus latifundia*, &c. & cap. XXI. *Omneſque ea differentia fiunt in octavis partibus ſignorum*, &c. Sed ineptum ſit recenſere quicquid correctum eſt, hæc in hoc indicavi, quo lector collatis his locis cum omnium editionibus perſpiciat ad hunc modum plurima feliciter reſtituta ex fide vetuſtiſſimi codicis, quæ nullis conjecturis potuiſſent reſtitui. In cæteris item ita vigilatum eſt, ut meo periculo non dubitem polliceri, nunquam hactenus exiſſe *Plinium* felicius tractatum. Acceſſit officinæ *Frobenianæ* majeſtas nitorque, qui vir mihi literis illuſtrandis natus videtur. Jam quo commendatior etiam *Plinius* exiret in manus hominum, hoc operæ tuo nomini dedicare viſum eſt. Scio quantum debeam incomparabili viro fratri tuo *Turzoni*, quondam Præſuli *Vratislavienſi*, qui me tam procul ſemotum & ſplendidis xeniis, & amantiſſimis literis ad amicitiam provocavit. Ab hoc ære alieno non liberat mors creditoris. Memoriæ perſolvendum, quod ipſi perſolvere non licuit. Succeſſiſti in germani locum, jam ſemel atque iterum laceſſens ad amicitiam. Eſt tibi res, ampliſſime Præſul, cum homuncione plane vitreo. Subinde periclitor. Proinde ſi Deus dederit vitam longiorem, hanc arram eſſe putato, quæ adeo non liberat, ut obſtrictiorem etiam reddat debitorem: ſin minus, hoc erit argumentum mihi facultatem defuiſſe, non animum hominis grati memoriſque. Amplitudinem tuam ſervet Dominus *Jeſus*. *Baſileæ* 8. Februarii, Anno ab orbe redempto 1525.

EPISTOLA DCCXXXI.

Honorabili viro D. Joanni de Hondt, Canonico Curtracenſi, Eraſmus Rot. S. D.

MINIMUM aberat, quin te liberarem onere penſionario. Et nunc ægre reviviſco, ſi reviviſcere ſit ſervari in novos cruciatus, vel mortes potius. Sit Dominus benedictus, cui ſic viſum eſt purgare *Eraſmum*, hic flagellans ut parcat in æternum. *Bentinus*, de quo ſcripſeras, hic duxit uxorem. Expoſtulavi cum homine quod ſic infeciſſet juventutem: faſſus eſt hoc eſſe verum, & riſit ſuaviter. Exſpectat ut aliquo vocetur in oppida *Gallorum* proxima, quemadmodum in montem *Bellicardi* vocatus eſt *Pharellus* ad prædicandum Euangelium hoc novum, cujus hic mirus eſt ſucceſſus. Jam multi repudiarunt Baptiſmum, & revocarunt Circumciſionem. Miſſam abominantur plurimi: ſunt qui publice doceant in Euchariſtia nihil eſſe niſi panem & vinum. Velum & cuculla deponitur paſſim. Nubunt & ducunt uxores Monachæ & Monachi. Jam mihi tutum non eſt hic diutius vivere. Mores iſtorum, qui hic docent, magis mihi diſplicent, quam ipſa dogmata. *Bentinus* reviſet ſuos in Quadrageſima, ut confirmet ſuos in fide. *Barbirius* petiit *Galliam* in comitatu *Aleandri*, nunc Archiepiſcopi *Brundusini*, paupertate, ut autumo, coactus. Itaque decrevit nunc rapto vivere. Me certe nimium tractarunt familiariter. Olim detraxit è penſione Cæſaris XL. ni fallor, florenos: id quoniam ob amicitiam, nunc invadit hanc quoque penſionem, fretus nova facilitate. Mitto ſyngrapham hanc more ſolito vacuam. Non gravaberis numerare pecuniam vel *Petro Ægidio*, vel *Marco Laurino* Decano, aut huic *Franciſco* Canonico *Antuerpienſi*, ſi forte tibi ipſe literas reddiderit. Bene vale. Datum *Baſileæ* 11. Februar. Anno 1525.

EPISTOLA DCCXXXII.

Eraſmus Roterod. Maximiliano Tranſſylvano S. D.

LITERAE, quas *Beatus* noſter ex *Hiſpaniis* attulit, ſero mihi redditæ ſunt. In cauſa erat, quod quum ipſe pertæſus navigationis terreſtri itinere peteret ſuos, non exemerit è vidulo quæ ad me pertinebant: itaque delatæ ſunt in *Brabantiam*: inde per multas ambages tandem *Sletſtadium*. Reſpondi tamen omnibus, quibus amici juſſerant me ſcribere. Literas miſi *Norenbergam*, ut per *Michaelem Gillis* tibi notum deferrentur in *Hiſpaniam*. Nec unquam ſcire licuit, quid de illis epiſtolis ſit actum. Intervallum eſt ingens, & mira ubique, præſertim his temporibus, in reſignandis, intercipiendis, ac premendis epiſtolis perfidia. Non arbitror mihi tecum ullam fuiſſe conſuetudinem, niſi quod *Bruxellæ* quum agerem ante annos, opinor, quatuor, à multis prædicabatur ſingularis quædam tua humanitas & ingenii candor eximius. Verum, iſtud pectus niveum, planeque Gratiarum ac Muſarum domicilium, ſic mihi repræſentavit ac patefecit epiſtola, ut multis jam annis nihil legerim libentius. Nam dictionis erat tanta felicitas, ut me propemodum deterruerit à reſpondendo. Attamen perfricui faciem, & reſpondi ſic ex tempore. Eas tibi non eſſe redditas ex *Beati* literis intelligo. Nunc quod ſupereſt expediam paucis. Juſſerat Cæſar, ut mihi penſio ſolveretur extra ordinem. Illuſtriſſima D. *Margareta* reſpondit, Si redirem non ſolum penſionem eſſe numerandam, ſed majora collaturam ſeſe. At vereor ne etiamſi redeam, audiam, *mox*, *cras*, *redi*, *ubi eras*. Rex *Galliarum* incredibili affectu detulit opimas conditiones, proxime Theſaurariam *Turonenſem*, ſexcentorum coronatorum annui cenſus. Recuſavi omnia, non ſine multorum amicorum offenſa. *Clemens* Pontifex, unice affectus in me, quod ipſa re comperio, nihil non offert. Dices, cur non redis huc? Non licuit per occupationes ſtudiorum; & ſi per has licuiſſet, valetudo non dabat commeatum. Aliquanto rarius me nunc repetit calculus, ſed longe periculoſius, ut hoc non ſit ægrotare, ſed crebro mori. Hypocauſta *Germanorum* fervent toto anno, vix exceptis Junio & Julio: ad horum odorem quum exanimer, per hæc tamen eundum eſt, aut ferendus æſtus Junii, aut Julii, aut etiam Auguſti. *Italiam* valde deſiderabam, ob medicorum & pharmacorum copiam, valetudo vetuit. Et tamen res hic nunc ſic habent, ut omnino ſit demigrandum aliquo. Jam non ignoras quam immedicabili odio teneantur iſthic in me Monachi ac Theologi quidam, quorum coryphæus *Egmondanus Carmelita*. Huic *Adrianus* impoſuerat ſilentium diplomate: vix tacuit. A morte illius, ſilentium illud multa maledicentia penſavit. Quibus ſi res ſucceſſerit de *Luthero*, nemo poterit iſtos ferre victores. Si Cæſar adeſſet, nihil eſſet periculi, nunc quid in aula ſit præſidii neſcio, præſertim homini qui non ſit aulæ familiaris. Præſul ille magnus utinam tam comis eſſet officiis, quam eſt dictis benignus. Cum illuſtriſſimo Comite *Hochſtrateo* exigua mihi fuit conſuetudo. Et habet, ut fertur, uxorem ſic religioſam, ut ſuperſtitioni ſit proxima. Apud tales plurimum valere ſolent pietatis hiſtriones. Epiſcopus *Leodienſis* dicitur anceps amicus, ob *Aleandrum*, qui coram blandus eſt, ab-

An. 1525. absens, ut audio, alius est. Et habet fratrem apud *Leodienses* hoc perniciosiorem, quod omnia potest dissimulare, id quod non potest *Aleander*. Scripsi nunc per Canonicum quendam *Antuerpiensem*, juvenem, nomine *Franciscum Dilft*, per eum huc redeuntem poteris tuto quæ voles scribere. Quæ spes sit de pensione nescio: procurationem negotii commisi *Panormitano* & *Craneveldio*, quo nihil est apud nostros candidius. Nolim te gravari rebus meis, tamen si se daret opportunitas, adjutabis quod agitur. *Ferdinandus* frequenter ad me scribit amantissime. Is nunc illustrissimæ Dominæ scripsit, ut *Carmelitæ* debacchanti in nomen meum imponat silentium, quem hominem nihil omnino pudet. Reverso *Francisco*, ex literis vestris statuemus quid sit faciendum. Bene vale. *Basileæ* 24. Februarii, Anno 1525.

EPISTOLA DCCXXXIII.

Erasmus Roterod. Jacobo Sadoleto S. D.

QUIS esse possit tam mœstus, Reverende Præsul, quem illæ literæ tuæ non exhilararent, tam amanter, tam candide scriptæ? In his nivei pectoris tui, cujus antehac umbram modo quandam è conjecturis, éque multorum prædicatione perceperam, totam effigiem non aliter quam in speculo contemplari licuit. Quo sane nomine, non minus debeo *Bonifacio*, quam tua modestia se illi debere profitetur. Equidem optarim esse aliquid in me quod isti tuo in me favori respondeat, certe in amando *Bonifacio* non erras, cujus ingenio nihil habet *Germania* sincerius puriusque. Evaderet ad summam auctoritatem, nisi sic abhorreret ab aulis Principum, & à Reipublicæ muniis obeundis, qui tamen fortassis aliquando volens nolens eo protrahetur; quandoquidem *Plato*, qui non admittit ad tractanda civitatis gubernacula nisi Philosophum, negat idoneum esse gerendo magistratui, nisi qui nolens ac detrectans suscipit. Agnosco Pontificis in me pietatem, & illius in me animo copiosius sum responsurus, simulatque me hinc in tutum recepero, id quod nunc molior. Hi Monarcharum conflictus mire discruciant animum meum, per quos nec Pontifice, nec Cæsare, nec Rege *Gallorum* frui licet. Post tantas tempestates *Christus*, ut spero, dabit aliquam serenitatem. Ocium, quod mihi gratularis, suppeditat hic animus contemptor honorum, ac parvo contentus. Non admittit animus tuus *deficientis* vocabulum. Qualis sit mei memoria futura apud posteros, imo an ulla omnino futura, equidem committo superis, plane corpusculum hoc collabitur: quod tamen in aliquot adhuc annos poterat servire animo, nisi tam subinde impeteretur à calculo, malo tam crudeli, ut mortem, qua nihil terribilius, faciat optabilem. Si durum est semel mori, quanto durius toties mori, & rursus in novos ali cruciatus? Adversus hæc mihi solida minimeque diluta philosophia opus est. In omnibus agendæ sunt gratiæ Domino, qui sic temperat hominum mala, ut & ferri queant, & tolerantibus vertantur in bonum. Pro *Botzemo* sublevato, par est ut & ipse tibi gratias agam. Videbar enim mihi quodammodo & ipse in ejus causa periclitari, non ob id tantum quod amicus sit, verum etiam quod illi Catalogum omnium *Lucubrationum* mearum dicarim, haudquaquam facturus, si me levis aliquis suspicionis odor tenuisset, illum ab ea factione stare, quam damnat Ecclesia. Ante biennium mensem totum usus sum illius hospitio, liberrimis fabulis hoc omne tempus inter nos transactum est. Interea frequenter nos visit *Basileæ*. Est natura simplici, omnis fuci ignarus, tum me nihil unquam celavit arcanorum. Ne verbum quidem ullum excidit illi, unde posset deprehendi, quod illi nunc quidam objiciunt. Vir est plane Musis & Gratiis natus, nec arbitror illum unquam de ullo novo dogmate cogitasse, nec unquam fuit de illo rumor hujusmodi, etiamsi forte quidam nonnihil suspicati sunt, sed hi parum æqui. Est illi vetus necessitudo cum nonnullis viris mea sententia

A optimis, nisi quod addictiores sunt doctrinæ *Lutheri*: An. 1525. cum his ita pristinam alit familiaritatem, ut tamen non admisceat se conspirationi. Accepit nonnunquam *Lutheranos*, sed idem frequentius accepit acerrimos hostes *Lutheri*. Atque ut nunc habent res *Germaniæ*, vitari non potest, quin aliquando consuetudinem habeas cum hujusmodi. Ego simili comitate non paucos revocavi à factione damnata, & jam passim redduntur literæ, quibus declarant se persuasos libello *De libero arbitrio* ab hoc *Lutheri* dogmate descivisse. *Botzemus*, ut tecum aperte fabuler, collegarum aliquot, nec collegii coryphæum habet satis æquum: qui iniquiores illi sunt ob causas, ob quas potius illis charior esse debebat, B nisi sic natura comparatum esset, ut nonnunquam in bonis etiam ac magnis viris plus valeat affectus quam judicium: & in collegiis fere *Germanicis* gratiosiores sunt, qui venantur, qui convivantur, qui student congerendis pecuniis, quam qui se bonis literis dedicarunt. Possem tibi narrare, quorum opera subornata sit hæc fabula, sed prolixum sit, & nihil attinet quenquam attingere, posteaquam Pontificis æquitas, tuaque sedulitas, calumniæ periculum depulit ab amico. Si mihi constaret quenquam esse perversæ factionis, ne verbo quidem illi suffragarer, hunc animum semper præstaturus sum, quemadmodum præstiti. Verum si quis contempletur statum horum temporum, præsertim apud *Germanos*, C consultius judicabit dare operam pelliciendis his, qui per occasionem aliquantulum vacillarunt, quam alienandis, qui sic afflati sunt aliquo contagio, ut facile sanari queant. Quin & illud cavendum censeo, ne, ut est hominum malitia, sub prætextu religionis & asserendæ fidei vexentur innoxii: neve qui huic aut illi male volunt, aut fortunis inhiant, publicæ causæ favorabili titulo abutantur ad privatas & impias cupiditates suas. *Bonifacius* nobis rursus ex *Avenione* rediit, doctoris titulo coruscus. Magistratus hic illi detulit publicam Juris professionem, atque ille suscepit. Is suis, opinor, literis aget tibi gratias. Priusquam obsignem epistolam, addam quod rideas. Solent familiares mei D dicere, *Jacobi* nomen mihi parum esse felix, quod tres *Jacobi* libellis editis in me debacchati sint: Primum *Jacobus Faber Stapulensis*, qui cum tamen mihi nunquam dissuta est amicitia, quod errorem suum agnoscat, certe non redintegravit pugnam. Huic successit *Jacobus Latomus*. Post hunc rursum exortus est *Jacobus Stunica*, homo natus ad hujusmodi sycophantias. At ego me feliciorem arbitror uno *Jacobo Sadoleto*, quam viderer infelix etiamsi decem *Jacobi* tales in me scriberent. Bene valeat *T. R. D.* Datum *Basileæ* 25. Februarii, Anno 1525.

EPISTOLA DCCXXXIV.

E *Erasmus Roterod. Friderico Nauseæ Franconi, Card. Campegii à Consiliis*, S. D.

REDDITUS est tuus libellus, qui vel hoc nomine fuit gratissimus quod à *Nausea* veniret homine mihi longe charissimo: vellem tamen istud operæ tibi in argumento feliciore sumptum fuisse, etiamsi consilium ut erat conceptum processisset. Quo magis nunc friget tuus labor, postquam abrogatum est quod tractas. Qui parum feliciter navigarunt, solent aliis non infeliciter cavere, ne veniant in periculum. Ad parandam famam plurimum habebit momenti, si deligas argumentum fœcundum & plausibile, quod utcunque tractatum, suis ipsius dotibus commendari possit lectori. F Scripsit ad me *Cochlæus* epistolam singularis cujusdam in te studii plenam. Nunc non vacat pluribus tecum. Sed brevi efficiam, ut posteritas etiam norit *Erasmo* cum *Nausea* non vulgarem amicitiam intercessisse. Interim cura ut quam rectissime valeas. Collegæ tuo meis verbis salutem annunciato. Datum *Basileæ* 15. Martii, Anno 1525.

EPISTOLA DCCXXXV.

Erasmus Rot. Cornelio Bergensi S.

An. 1525. AMICORUM sincerissime, quas fugas, quas latebras, quos labyrinthos tu mihi narras? Obruor quotidie literis honorificentissime scriptis, à Pontifice, à Cardinalibus, ab Episcopis, à Legato *Campegio*, à Cæsare, à *Ferdinando*, à Rege *Angliæ*, à Ducibus, à Baronibus. Invitor amplissimis conditionibus, offeruntur dignitates & Episcopatus; plane Rex essem, si juvenis essem. An tu credis istis exsecrabilibus fucis, qui nihil aliud possunt quam maledicere? Et tam impudenter mentiuntur, ut à cordatis viris pro insanis habeantur. Mihi tuum epistolium fuit longe gratissimum, vel hoc nomine quod me docuerit, meum *Cornelium*, vetustissimum pariter ac sincerissimum amicum & congerronem, adhuc incolumem esse. Si rediero hoc vere, id quod futurum arbitror, hilariter compotabimus favente *Christo*. Interim mandavi *Petro Ægidio*, ut aliquid libellorum ad te mittat. Servet te Dominus bene valentem, mi *Corneli* suavissime, cum tuis omnibus. Quid noster *Jodocus*? num adhuc tractat vetus corium? Sed coram ridebimus affatim. *Basileæ* 26. Martii, Anno 1525.

EPISTOLA DCCXXXVI.

Erasmus Roterodamus Georgio Saxoniæ Duci S. D.

ILLUSTRISSIME Princeps, Accepi Celsitudinis tuæ literas postremas, pridie *Valentini* scriptas, quibus nihil accidere potuit jucundius. Currentem tu quidem incitas, sed tamen juvat incitari à talibus heroibus. Acceperam paulo ante & alteras prius missas. Ante dies aliquot scripsi paucis per *Haubitzium*. *Græcæ* linguæ Professorem exspecto ad Pascha. Ipse nihil hac de re scripsit ad me. Sed alter quidam eruditus, & utrique intime notus, scribit illum non abhorrere à suscipienda provincia. *Græcæ* literaturæ peritia longe superat vel tres *Mosellanos*, nec inferior, ut arbitror, *Romanæ* linguæ facundia. Nihil possim certi polliceri prius quam huc venerit. Ego quanquam hac ætate, cui jam debebatur missio, nequaquam defuturus sum officio meo, modo tua Celsitudo reliquique Principes hoc interim agant, ut hæc victoria cedat non quorundam vix hominum insanis cupiditatibus, sed gloriæ *Christi*, *Christiani*que gregis saluti, cui vel vitam hanc lubens impendero. Bene valeat Illustriss. *T. D. Basileæ* 26. Martii, Anno 1525.

Literas ad *Pistorium* & *Emserum* inclusi tuis, hoc consilio ut tutius istuc perveniant. Non enim habebam certum, sed *Francofordiam* misi alicui committendas.

EPISTOLA DCCXXXVII.

Erasmus Roterodamus Henrico Stromero Medico S. D.

AMASTI *Mosellanum*, & quemadmodum non sine causa amasti, ita non sine causa mortem hominis acerbe tulisti: eum dolorem tametsi ratio, ni fallor, ac tempus jamdudum vel leniit, vel exstinxit, tamen si quid superest reliquiarum, en novum remedium. Adest *Jacobus Ceratinus*, jussu Principis per meas literas evocatus, ut in locum *Mosellani* succedat. Vix sperabam hominem amplexurum oblatam conditionem, nam *Lovanii* sollicitabatur ad capessendam *Græcæ* linguæ professionem in Collegio trilingui. Jam ut paria sint salaria, certe *Lovaniensis* Academia celebritate vix ulli cedit, nisi forte *Lutetiana*, in qua nunc mire regnant Sophistæ barbari, frigent jacentque recta studia. Est aliquid in loco magnifice exstructo habere sexcentos auditores, idque continenter, & inter hos magnorum Principum filios. *Ceratini* dotes è familiarissimis colloquiis, èque scriptis penitus cognitas & compertas habeo, alioqui non tanta fiducia commen-

A darem illum tibi, viro exactissimi judicii, præsertim toties jam pudefactus commendandi facilitate. Moribus est sincerissimis & ad amicitiam appositis, adeo ut non minus videatur natus Gratiis quam Musis. Certe tibi non dubito quin sit futurus charissimus, si modo non mentitur proverbium ὅμοιον ὁμοίῳ φίλον. Quando fata non sinunt nos conjungi, per *Ceratinum* alterum *Erasmum* fiet, ut & tu me complectaris, & ego tibi fiam devinctior. Confido Principis benignitatem hoc curaturam, ut nec me pœniteat evocasse *Ceratinum*, nec ipsum, meis hortatibus fuisse obsequutum. Id quo fiat cumulatius, tuus candor tuaque auctoritas plurimum adferet momenti. Illud velim considerare Principem B quam prolixo itinere huc venerit *Ceratinus*, non sine gravi sumptu, atque hinc rursus istuc longa est profectio. Erat illi quidem justum viaticum, & tamen si latrones hunc exonerarint pecuniæ sarcina, aut si quis alius exortus fuerit casus, ut opus sit auxilio, quod dederis huic mutuo, à me petes, aut à *Frobenio*; illico reddetur ubi voles. Hoc summis viribus agunt Sophistæ, ut funditus perdant bonas literas, nobis contra machinis omnibus obnitendum est impiis conatibus; hic certe vir ero. Ante paucos dies rursus enixus sum partum viperinum. Nec hoc corpusculum audeo medicis hisce, ne quid aliud dicam, *Elveticis* committere: nam meus *Antonius*, cui uni me tuto poteram committere, C hinc abiit in suam *Hungariam*. Sperarem salutem, si quis adesset *Stromeri* similis. Bene vale. *Basileæ* 8. Aprilis, Anno 1525.

An. 1525.

EPISTOLA DCCXXXVIII.

Erasmus Roterodamus Georgio Duci Saxoniæ S. D.

ILLUSTRISSIME Princeps, quod tua Celsitudo mihi mandarat de Professore, aliquanto felicius successit quam audebam optare. Venit huc meis literis evocatus *Jacobus Ceratinus*, de quo scripseram, *Græcanicæ* literaturæ tam exacte callens, ut vix unum aut alterum habeat *Italia*, qui cum dubitem hunc committere, nec in *Latinis* sui dissimilis est. Ad hæc Philo- D sophiæ non ignarus. Postremo ea ætate atque ingenio, ut si Deus illi vitam addiderit, certissima spes sit eum honestissimis studiis omnibus summam utilitatem pariter & ornamentum allaturum esse. Proinde quando tua Celsitudo singulari benignitate est usa in fovendo provehendoque *Petro Mosellano*, erga *Ceratinum* par est ut in tantum vincat seipsam, quanto hic *Mosellano* superior est, præsertim in his literis, quas istic profitebitur. Magnæ doctrinæ fuit *Mosellanus*, spei majoris, & amabam unice hominis ingenium, nec falso dicunt odiosas esse comparationes, sed hoc ipsa causa me compellit dicere, longe alia res est. Decreveram in E commendationibus esse cautior, semel turpissime deceptus ab eo quem nosti, sed in tradendo *Ceratino* nihil me movet hic scrupulus, cujus mores candidos ex intima familiaritate perspectos habeo, cujus exactam eruditionem, cujus felicissimum ingenium, judicium acre, non solum ex familiaribus colloquiis, sed & scriptis plurimis compertissimum habeo. Quo magis gratulor Celsitudini tuæ, cui contigit homo dignus, in quem genuinam illam suam humanitatem ac benignitatem bene collocet. Gratulor autem & Academiæ *Lipsiensi*, cujus studia, quæ ob *Mosellani* mortem jam, ut audio, mire refrixerunt, Musis bene fortunantibus sic instaurabit *Ceratinus* noster, ut nihil addubitem; F quin aliarum Academiarum vel invidiam sint excitatura, vel, quod malim, æmulandi studium. Hujus vel gloriæ vel utilitatis summa, tuæ illustrissimæ Celsitudini feretur accepta. Verum enimvero, ne quid dissimulem, habet unum hoc vitium *Ceratinus* noster, immodice modestus est, sic verecundus, ut pene putidulus sit: quamobrem & illi gratulor qui in eum inciderit Principem, cujus prudentia domi certissimum habet judicium, cujusque benignitas non exspectat flagitatorem, sed ultro benevolentia provocat, si quem perspexerit favo-

An. 1525.

favore dignum. Hactenus de *Ceratino*. Ad proximas literas Celsitudinis tuae respondi tribus verbis, inclusis ad *Pistorium* & ad *Emserum* literis quo tutius perferantur. Nunc hoc tantum addam; sit posthac inter nos omnium querimoniarum ac suspicionum finis, quemadmodum civilissime scribit tua Celsitudo, cui me totum trado dedicoque. Bene vale. Datum *Basileae* 8. Aprilis, Anno 1525.

EPISTOLA DCCXXXIX.

Erasmus Rot. Martino Hunno Medico S. D.

Ex literis humanissimi viri *Stromeri* cognovi quanto studio, non sine gravi sumtu, pertuleris literas meas. Scio & memini quantum humanitati tuae debeam. Misissem munusculum aliquod per hunc *Ceratinum*, virum utriusque literaturae doctissimum, successurum in vicem *Mosellani*, sed prorsus erat incertum an istac iter esset facturus. Si viderit vos, & si dignabimini illum cognoscere, reperietis exacte doctum, moribus omnis fuci nescius, nec alio naevo deformatum, nisi quod immodice modestus est. Scriberem aliquando *Eobano*, sed annus est antequam perferantur literae, si tamen perferuntur. Interim aperiuntur ac resignantur omnia. Huc profecit fides Euangelica. Exspectamus *Eobani* lucubrationes. *Beatus Rhenanus* hodie tandem rediit *Sletstadio*, vosque jubet salvere plurimum. Vale, mi *Hunne* charissime. *Basileae* 9. Aprilis, Anno 1525.

EPISTOLA DCCXL.

Erasmus Bilibaldo suo S. P.

Opinor jam redditum Opus *Chrysostomi Graecum*, cui praefationem ad te praefiximus. Si has reddat *Jacobus Ceratinus*, rogo, ut hunc velut alterum *Erasmum* amplectaris. Vir est ita callens *Graece*, nec minus *Latine*, ut posset cum dignitate vel in quavis *Italiae* parte profiteri, tum moribus plane niveis, sed adeo modestus, ut pene putidulus. Nec aliud habet vitium, si tamen hoc vitium est. Hunc jussu vel flagitatione potius *Georgii* Principis per literas evocavi, non admodum sperans futurum, ut hanc conditionem non adspernaretur. Nam & apud suos amplis praemiis ad publicam professionem invitabatur. Succedet *Petro Mosellano*, sed decem *Mosellanis* eruditior; etiamsi *Mosellani* doctrinam & ingenium haud vulgariter adamabam. Alius fortassis indigne ferret, quod juvenes praecurrunt senem; ego magnam capio voluptatem, quoties video minores eo profecisse, nonnihil etiam adjutos nostris lucubrationibus, ut his, quos habuere praeceptores, possint ipsi vicissim praecipere. In *Ceratinum* itaque si quid officii collocaris, gratius mihi futurum est, quam si in me ipsum contulisses. Non deest illi viaticum, nec deerit, nisi contigerit obiter spoliari. Id si accidat, (quod avertat Deus) me sponsorem accipe, si quid illi mutuaris. Plura scriberem, sed vehementer incertum erat, an *Ceratinus* esset isthac facturus iter, quod tamen ille videbatur cupere, vel tui videndi gratia. Saluta *Ritium* ac *Durerum*. Nuper rursum enixi sumus viperinum partum, atque etiamnum anceps est valetudo, Bene vale, vir ornatissime. *Basileae* 9. Aprilis, Anno 1525.

EPISTOLA DCCXLI.

Erasmus Rot. Natali Beddae, Theologo Parisiensi, S.

Accepi per *Franciscum Deloinum* felicis memoriae loca per te subnotata ex *Paraphrasi* nostra *in Lucam*, qua quidem diligentia tua adeo non sum offensus, ut vehementer optem te idem facere in reliquas *Paraphrases*, sed praecipue in *Annotationes* meas. Nil enim malim quam è libris meis tolli, quicquid inest vel erroris, vel offendiculi. Quum adornarem secundam editionem Novi Testamenti, suppliciter & obnixe rogaram piae recordationis *Joannem Atensem*, tum *Lovaniensis* Academiae Cancellarium, ut admoneret si quid offenderet. Pollicitus est. Perlectum Opus citra exceptionem comprobavit, ut pium & eruditum. Quum respondissem me moneri malle quam laudari, nam id esse utilius, etiam atque etiam confirmabat suam approbationem. Idem rogavi *Latomum*, qui nunc lacerat, quod tunc poterat corrigere, si quid offendebat. Item *Ludovicum Berum*, *Christophorum* Episcopum *Basiliensem*, *Joannem* Episcopum *Roffensem*, aliosque permultos: tantum laudarunt. Ego tamen ex Opere, tantorum virorum calculis approbato, multa sustuli, multa correxi, pleraque reddidi mitiora. Nunc apparo quartam editionem, quod si non gravaberis indicare, quid merito possit offendere doctos ac bonos, apud me sane magnam inieris gratiam, idque scriptis etiam testatum efficiam, mihi tuum officium fuisse gratissimum. In quo si candidum praestabis & integrum, exosculabor sinceritatem *Christiano* Theologo dignam: sin asperius & inimicitius id feceris, tamen boni consulam. Sed moderatio conducibilior est etiam nomini Theologico, quod nunc apud plerosque male audit ob quorundam odiosam morositatem, & omnia carpendi petulantiam. Quid enim dicturi sunt cordati doctique viri, quum legerint *Petri Sutoris* libellum, quondam *Sorbonici* Theologi, nunc Monachi *Cartusiani*? Quantum ibi maledicentiae, quantum fastus, quantum stuporis & inscitiae. Nihil toto Opere crepat nisi *Theologastros*, *rhetorculos*, *sciolos*, *asellos*, *tralatistas*, *insanias*, *temeritates*, *errores*, *scandala*, *haereses*, *blasphemias*. Et interim tractat argumentum, in quo nihil intelligit, plane vetus proverbium nobis referens, *Sutor ultra crepidam*. Assumit pro certis partim manifesto falsa, partim controversa: hanc translationem Novi Testamenti esse *Hieronymi*, hanc esse proditam afflatu sancti Spiritus, hanc ut talem ab Ecclesia receptam esse. Assumit me in hoc vertisse, ut mea translatio cum auctoritate legeretur, exclusa veteri. Ex his hypothesibus ceu compertissimis colligit, omnes translationes recentiores esse scandalosas, haereticas & blasphemas. At non videt hanc contumeliam recidere in *Thomam*, *Bedam*, & *Lyranum*, qui frequenter citant diversam lectionem, nec reprobant, sed interpretantur. Etenim quod in toto blasphemum est, blasphemum & in parte sit oportet. Nec sentit se, dum ista loquitur, blasphemum esse in Pontificem, qui nostrum laborem suo diplomate comprobavit. Ne quid dicam de *Adriano* VI. qui adeo non damnavit meam industriam, ut adhortatus sit, ut idem facerem in Veteri Testamento, quod fecissem in Novo. Quid loquar de Episcopo *Roffensi*, qui mihi non semel gratias egit, testificans se plurimum fructus ex hoc Opere meo cepisse, de *Tonstallo* Episcopo *Londoniensi*, deque aliis innumeris virtute pariter ac doctrina praestantibus viris? Plane sentio *Sutori* nostra non esse lecta. Quid autem impudentius quam sic debacchari in alienas lucubrationes, nec legisse quod proscinditur convitiis? Exigit ut proferam vel unum doctorem, qui legerit, *In principio erat Sermo*. Atqui in *Apologia* istuc dilucide expedivi. Flagitat, ut proferam unum locum, in quo lapsus sit doctor aliquis ob interpretis soloecismos. At ego in *Annotationibus* meis multos tales indicavi. Sunt innumerabiles ubique, qui non oderunt *Erasmum*, nec desunt sana sobriaque judicia. Quid isti dicturi sunt, obsecro, quum legent tales libellos, è *Sorbona* profectos? Quos equidem non ignoro vestrum doctissimo cuique non placere, sed interim ob paucorum stultitiam vocantur in contemptum & odium boni Theologi. Edidit & in *Brabantia* libellum *Dominicanus* quidam, sed tam indoctum ac stupidum, ut nulla sus possit quicquam indoctius: sic manifestis mendaciis scatentem, ut nullus scurra possit impudentius. Ad ista connivent Theologi, nec interim perpendunt, quos risus, quantum odium sibi concilient. Quod ad *Annotationes* tuas respon-

An. 1525. respondi, misi *Nicolao Beraldo*, ut tibi copiam faciat. Bene vale. *Basilea* 28. Aprilis, Anno 1525.

EPISTOLA DCCXLII.

Erasmus Rot. Cœlio Calcagnino S. D.

LIBELLUS tuus *De libero arbitrio*, mi *Cœli*, usque adeo mihi placuit, ut editurus fuerim in tui nominis gloriam, ni me locus unus offendisset, in quo suspicionem quorundam, qui me dictitant hoc spectaculo delectari, quod hactenus tacitus consertisque manibus viderim aprum illum ferum devastantem vineam Domini, sic refers quasi non fueris ab eadem alienus. Et poterat locus verbis tribus mutatis corrigi, verum religio fuit vel tantillum mihi permittere in alieno libro, faciam tamen si tu jusseris. Cæterum, video illud esse fati mei, ut dum utrique parti consulere studeo, utrinque lapider. Isthic & in *Brabantia* sum *Lutheranus*, at in tota *Germania*, in qua vivo, adeo sum *Antilutheranus*, ut in neminem mortalium ii, qui valde favent *Luthero*, magis sæviant quam in me, nec alii magis imputant quod de Pontifice non agant triumphum, quam mihi. Hoc verum esse facile crederes, si præsens audires convitia, minasque, quibus impetor, si picturas infamatrices, si libellos criminosos ac furiosos potius legisses, qui hic subinde provolant in caput meum. Atque hoc odium non nuper cœpi promereri prodita *Diatriba De libero arbitrio*, sed ante triennium, tot epistolis, tot libris editis testatus mihi non probari *Lutheri* fabulam, adhuc dicor consertis manibus spectare tantum. Præter alios & ipse *Lutherus* respondit nostræ *Diatribæ*, nec dubito quin odiosissime; nondum enim liber allatus est: & interim Theologi Monachique, quorum implacabile odium in me concitaram, ob provecta bonarum literarum studia, quas istæ pecudes multo pejus oderunt quam *Lutherum* ipsum, tam pertinaciter ac stolide debacchantur in me, ut ni mihi fuisset animus adamantinus, vel horum odiis potuerim in castra *Lutheri* propelli. Nescio an vos putetis rem esse ludicram, verum nemo credat, quam hoc negotium late propagatum sit, quamque gentium pene omnium animos occuparit. Tot eruditorum hominum amicitia videbar mihi *Crœso* beatior. Hanc felicitatem æquo animo deposui, meque nudatum omnibus præsidiis inermem ac destitutum objeci tot furiosis, quorum tyrannidem mundus diutius ferre non potest, nec feret. Et tamen illi non ignorant, quantam cladem ipsis inferre potuerim, si vel digitum porrigere *Lutheranis* voluissem. Atque interea, quoties decernitur honos Theologis, nihil sapit *Erasmus*: at quum est gravandus invidia, solus poterat totum hoc incendium extinguere suo calamo. Quin in hanc invidiam vocat *Pius* ille *Carpensis*, qui, ut scribunt, *Romæ* in omnibus conventiculis, in omnibus conviviis deprædicat, *Erasmum* nec esse Philosophum, nec Theologum, nec quicquam omnino tenere solidæ doctrinæ. Cur ille vir tacitus consertisque manibus spectat hunc aprum ferum depopulantem Domini vineam? Cur nullus hoc audet *Romæ*, quod ego sum ausus in media *Germania*, solo præmio rectæ conscientiæ contentus? Neque enim me jam hinc brevi emigraturum vel Cæsar, vel Pontifex beare potest; imo ne hoc quidem præstare valent, quo minus proscindar rabiosis libellis, etiam ab istis ventribus, qui se jactant favere *Romano* Pontifici, quum nulli magis officiant nomini Pontificio. Quo in statu simus hic, bona fide referet qui has tibi reddit, in hoc à me legatus, ut quædam amicis aperiat, quæ literis committere, ut perlongum est, ita nec tutum; per hunc itaque poteris tuto rescribere. Commisi illi quiddam de studiis nostris, in eo non gravaberis impartire consilium tuum, si quid desiderabit. Quid agat *Leonicenus* Medicus, quid *Paniceatus*, quorum utrunque vidi *Ferrariæ*, scire cupio, & *Rhodiginum* amo, tametsi me locis aliquot taxarit in suis collectaneis. Verum non sum is, qui nihil possim devorare. Te non novi, nisi quod suspicor esse illum, qui me semel in ædibus *Richardi Pacei* salutavit oratione tam copiosa, tamque diserta, ut ego plane viderer mihi mutus. Bene vale. *Basilea* 13. Maji, Anno 1525.

EPISTOLA DCCXLIII.

Erasmus Rot. Felici, Episcopo Theatino, S. D.

REVERENDE Præsul, humanitatem & indolem tuam jam pridem amavi, nunc gaudeo Pontificis favore fortunam tuis virtutibus respondere, simulque gratulor *Hovio* meo, cui contigerit in tali familia locus. Apud me non poterat crescere nisi fortassis in literis. Et spero illum suis obsequiis promeriturum, ut tuo favore dignus videatur. Certe ad hoc non desinam hominem adhortari. Qui sit hic rerum status, malo te ex hoc tabellario cognoscere, quem ob negotiola quædam istuc emandavi meo sumptu. Nam inter famulos nullum habeo fideliorem, cui te rogo ut faveas, si quid erit opus. Intricatus est enim labyrintho cuidam, vir alioqui fortuna tranquillissima dignissimus. Dignaberis & *Erasmum* in tuorum clientum catalogum adscribere, certe fide studioque non facile cuiquam cessurum. Precor tibi omnia felicia, quo videlicet modis omnibus sis quod diceris. Datum *Basilea* 13. Maji, Anno 1525.

EPISTOLA DCCXLIV.

In COELIUM, De libero arbitrio.

Des. Erasmus Rot. ornatissimo Floriano Motino S. D.

EN tibi rursum *Laconismus* etiam superiori contractior, quum tu me tam liberali, tam diserta, atque etiam festiva provocaris epistola, ut mihi bonam tædiorum partem excusserit, quorum nunc ipse temporum status abunde multum ingerit, etiamsi propitius esset calculus, & nihil haberet molesti senectus, nihil assidui studiorum labores, denique si nihil aliunde inveheret ægritudinis hæc vita tot malis obnoxia. Auxit epistolæ tuæ gratiam *Cœlii* libellus *De libero arbitrio*, brevis quidem ille, sed expolitus, satis præ se ferens, quanto studio vir ille versetur in adytis philosophiæ. Hactenus nihil illius videre contigit. Ipsum, ni fallor, semel duntaxat vidi *Ferrariæ* in ædibus *Richardi Pacei*. Salutavit me summa quidem cum humanitate, sed oratione tam diserta, tamque fluenti, ut ego prorsus viderer elinguis. Hæsitavi, fateor, aliquandiu, utrum libellum flagitantibus Typographis traderem, an premerem. Video, mi *Floriane*, & apud vos esse sinistre suspiciosos homines, quales apud nostros perpetior. At nihil tale perpeterer, nisi prorsum inversus esset ordo hujus fabulæ. Utinam ista suspicio demigraret in *Germaniam*, & picturæ famosæ, libellique furiosi, qui subinde provolant in caput meum, istuc deferrentur. Nunc hic periclitor ut hujus factionis oppugnator, apud *Italos* ac *Brabantos* gravius etiam periclitor ut adjutor. Nonnulli me calumniantur incedere medium. Inter *Christum* & *Belial* incedere medium, magna fateor impietas est. At inter *Scyllam* & *Charybdim* medium tenere cursum, arbitror esse prudentiam. Nihil unquam magis detestatus sum quam seditionem, nec adhuc ulla in re mecum pugno. Profiteri nolo quod non assequor, aut de quo dubito, aut quod non probatur animo meo. Nec ab istis unquam prædicor Theologus, nisi quum invidia gravandus sum. Quoties agitur de consortio gloriæ, procul absum ab albo Theologorum. Sed regium est undique male audire quum omnibus benefacias. Vivit *Christus* Agonothetes noster, qui te servet incolumem, vir optime. Datum *Basilea* 16. Maji, Anno 1525.

EPISTOLA DCCXLV.

Erasmus Roterod. Antonio Puccio, Episcopo Pistoriensi, S. D.

An. 1525. REVERENDE Praesul, quum penitus infixa sint animo meo tua in me neutiquam vulgaria officia, tamen hactenus ab officio literarum temperavi, quod officii potius esse ducerem tuam amplitudinem tot negotiis occupatam non interpellare supervacaneis epistolis. Sed quum oblato nuncio rogarem *Ludovicum Berum* praepositum, mihi singularem patronum, ecquid vellet mandare *Romam*, orta mentione tui nominis, obnixe rogavit, ut te tribus verbis salutarem: quem incolumem esse gaudeo vehementer, bonaque spe sumus, fortunam, quae coepit evehere dignitatem tuam, aliquando tuis virtutibus responsuram, quibus ex teipso maximus es, velit nolit fortuna. Nobis hactenus cum calculo & oblatratoribus tantum res fuit, nunc incidit ea tempestas, ut superiorum malorum pene simus obliti. Quum volet Dominus, & quum promerebimur, hic rerum tumultus aliqua serenitate commutabitur. Affulsit enim aurula quaedam pacis inter Monarchas sarciendae: id si contingat, fortassis sub autumnum isthuc adrepemus. Rogarem, nisi confiderem te id sponte facere quod soles, ut *Erasmo* clientulo tuo faveas. *Berus*, opinor, ad te scribet, tametsi pudet hactenus siluisse, & veretur magnitudinem tuam. Certe ex animo te suspicit, amatque, si quis alius. Ei precor omnia fausta laetaque. *Basileae*, feria quarta post Pentecosten, sive 8. Junii, Anno 1525.

EPISTOLA DCCXLVI.

Erasmus Rot. Natali Beddae S. D.

NON sum is, vir optime, qui soleam de quoquam opinionem sinistram concipere, ni res ipsa palam comperta cogat in diversam sententiam. Delationibus istis vulgaribus nihil moveor, suspiciones nihil moror, ac ne injuriis quidem mediocribus & humanis perturbor. Negligo, dissimulo, excuso, suspendo sententiam, donec manifesta pravitas, saepius deprehensa, compellat me dicere, *Non putaram*. Neque quicquam arbitror magis indecorum homini *Christiano*, quam quum post temere susceptam diuque fotam de proximo suspicionem, post impetitam multis conviciis innoxii famam, tandem expertus eum longe alium esse, quam imaginatio finxerat, dicit, *Non putaram*. Itaque quanquam ante complures annos solitus sum à multis accipere literas, parum amicam de te mentionem facientes, tamen nihil me commoverunt quo minus *Beddam* bonum Theologum ac bonum virum judicarem. Eam opinionem auxerunt *Beraldi* mei literae, cujus judicio sane tribuo plurimum. Proinde, quanquam in tuis literis erant adspersa quaedam, quae subindicarent te non optime sentire de me, tamen quoniam mihi persuasum est ista tibi scribi sincero puroque animo, ne tantulum quidem offenderunt, nec te mihi vel pilo reddunt ingratiorem. Toties in hac epistola sum tibi charissimus frater, nec tamen collegam agnoscis nisi sympresbyteron, συνθεολόγον non agnoscis, quum tamen hoc tituli mihi non inviderint, nec *Leo*, nec *Clemens*, ac ne *Adrianus* quidem, magnus sine controversia Theologus. Si non agnoscis collegam Theologum, nisi insigniter doctum, ne sympresbyteron quidem agnosces, nisi eximie pium. At ego sane longius absum à pietate, quam ab eruditione, licet in studium pietatis quam eruditionis propensior. Indoctos recipit Deus, impios non agnoscit. Sunt & alia quaedam, quae videntur non carere figura, sed mihi persuasum est, ingenium tuum ab hujusmodi strophis longissime abesse: quod si secus habet, mea nimirum opinio plurimum abest à vero. Alioqui si maxime affinis essem talibus cavillis, non arbitror tuam prudentiam his velle uti erga eum, qui simpliciter ac pure scripsisset, nec alium te velle praebere, quam is te existimasset. Videris autem tibi persuasisse, *Erasmum* esse quendam sitientem mundanae gloriae, ingenii pertinacis & indocilis, ad haec scribendis libris inutilibus intentum, non satis cogitare de his quae pertinent ad vitam futuram. Scis ipse, vir egregie, nihil esse difficilius, quam judicare de spiritu alieno, quum *Paulus* non ausit etiam de seipso judicare. Verum, ista fortasse tibi persuasit delator aliquis, ut his temporibus ubique regnant malae linguae. Et fieri potest ut imprudens & inscius foveam aliquid istorum vitiorum, quae mihi tribuis. Hoc igitur profectus attulit mihi tua reprehensio, ut ipse mihi coeperim esse suspectus, circumspiciens nunc ubi laterent in me morbi tam pestiferi. Homo sum, & humani nihil alienum à me puto. Quod ad gloriam attinet, fateor olim juvenis pulchrum esse duxi laudari à viris laudatis; verum, ubi cognoscere coepi, quam molestum onus esset fama, nihil magis in votis habui, quam eam si liceat totam abjicere, vel eo, ubi, quod ajunt, cervi deponunt sua cornua. Quid autem habet hoc gloriae genus expetendum, tot calumniis, tot obtrectationibus, tot criminationibus fermentatum? Aut quod animal me vivit infelicius, si pro tot exhaustis laboribus nihil aliud mercedis refero, quam famam in hoc seculo, quae tanto plus aloes habet quam mellis, si quid tamen omnino mellis habet? Nemo sui probus est judex, fateor. Mihi tamen, quum alioqui scateam vitiis, videor non insigniter affinis huic morbo, vel hoc argumento. Quum nondum exortus esset *Lutherus*, magnaque rerum tranquillitate florerent studia bonarum literarum, videbar mihi beatus amicitiis tot eruditorum hominum, ut ingenue fatear quod res habet, laudibus nunquam sum magnopere delectatus, immodicis etiam offendebar. Quod si valde delectassent illi *Germanorum* applausus, si libens audissem *Princeps literarum*, *antistes studiorum*, *vindex verae Theologiae*, *sydus ac decus Germaniae*, nunc his detractis excruciarer. Nunc vero nequaquam mihi displiceo, quum illis ipsis nihil aliud sim quam *Erasmus*, propemodum etiam gaudeo me ab invidiosis illis laudibus esse liberatum. Quin & rabiosos libellos, quibus ab his impetor, quos pridem habebam laudum mearum immodicos praecones, videor hactenus sat moderate tulisse. Quum scirem mihi nunquam fore pacem cum quibusdam male auspicatis ingeniis, quae me propter bonas literas habent invisum, tamen malui me prorsus exarmatum utrinque lapidandum exponere, quam in hac factione, quae latissime regiones & aulas occupavit, esse coryphaeus & satrapes, & hactenus nec blanditiis, nec minis, nec convitiis utriusque partis loco moveri potui. Fortassis hanc aliquis cautionem vocabit potius quam constantiam. Imo videbam me tutiorem futurum fuisse, si me in *Lutheranam* factionem conjecissem; noveram enim quae multi nesciunt. Hic conscientia me revocavit, non metus. Dignitates adeo non ambii, ut etiam ultro oblatas constanter recusarim: & hic animus, quem hactenus praestiti, tibi videtur sitire gloriam mundanam? Et tamen admonitionem tuam in optimam partem accipio, nec patiar me frustra monitum esse. Hortaris me ut legam *Gersonem*, & huic similes Auctores humiles, quo mihi vilescam. Ego quemadmodum nullum Scriptorem soleo contemnere, ita in scholasticis istis, quos vocant, praeter orationis filum fere nihil humile video, qui passim ostentant *Aristotelicam* & *Averroicam* Philosophiam, cui *Scotus* multum etiam addidit supercilii. *Gersonis* opuscula quaedam legi juvenis, nec omnino displicuit. Caeterum quum neotericos hos Scriptores in manus sumo, nescio quo pacto minus mihi displiceo, nec ulli libri magis dejiciunt ac pudefaciunt superbiam meam, quam Euangelistarum ac Apostolorum. Scio magnum & arduum esse negotium domare spiritum hominis, & hoc sane jam pridem molior, etiamsi tu suspicaris mihi non esse vacuum colligere animum ad ea quae sunt verae pietatis, propterea quod subinde novos libel-

bellos excudam. Nec mirum est ita tibi videri, qui fortasse stylum non perinde exercueris, eoque difficillimum & operosissimum esse credis, quod exercitato facillimum est. Ego vero jam hoc annos aliquot serio totoque pectore ago, ut hanc conscientiam *Christo* judici approbem, meque pro viribus in eum diem paro, quem hæc ætas ac valetudo persuadent minimum abesse. Ac videor mihi nonnihil profecisse auxiliante *Christi* gratia, quam in hoc implorare non desino: nam in dies exspecto diem illum animo tranquilliore. Nec ulla colloquia mihi gratiora sunt, quam quæ hoc studium meum vel promovent, vel excitant. Itaque fere versor in his argumentis, quæ juvant etiam hoc animi propositum, tantum abest ut impediant. Quod genus sunt, *De misericordia Domini*, *De modo orandi*, *De moderanda lingua*, quod nunc excuditur, & *Commentatiuncula in Psalmos aliquot*. Ac plane sic meditor subducere memet à scribendis libris, quemadmodum veteranus athleta paulatim sese recipit in ocium, præcipuumque studium huc confero, ut quod hactenus editum est repurgem ac dedolem, præsertim in his quæ pertinent ad fidem ac pietatem *Christianam*. Mihi certe semper fuit hic animus, ut excitarem bonarum studia literarum, eaque conciliarem studiis vestris: partim ut inciperent & bonæ literæ sonare *Christum*, quæ quam apud *Italos* hactenus nihil aliud quam Paganismum crepent, ipse non ignoras: partim ut ex accessione linguarum ac politioris literaturæ, nonnihil fructus ac lucis adjungeretur studiis hactenus in scholas receptis. Qua quidem in re meo judicio vehementer peccatum est utrinque, dum & qui bonas literas adamant, hostiliter insectantur diversa sequentes: atque hi rursum hospites bonas literas, unde poterant utilitatem capere, non recipiunt in consortium, sed inciviliter explodunt, damnant ac rejiciunt priusquam noverint. Quod ad dogmata scholasticorum attinet, semper quantum licuit ab his abstinui, videlicet mihi conscius quam non esset meæ mediocritatis, in rebus arduis dogmatisten profiteri meo pariter ac multorum periculo: quantum in isto studiorum genere valiturus fuerim nescio, certe naturæ vis alio rapuit. A factionibus sic semper abhorrui, ut favorem suum profitentes aliquanto diligentius cohibuerim, quam rejeci calumniantes. Ita factum est hactenus, ut si quid errat aut periclitatur, solus erret ac periclitetur *Erasmus*. In Novo Testamento nihil aliud proposueram, quam instaurare sinceram lectionem, & addita luce discutere quædam, ad quæ videbam multos impingere. Neque quicquam minus erat in animo, quam mutare vulgatam interpretationem: imo veterem translationem addidissem *Græcis*, quamvis diffidentem, ni me docti quidam amici consiliis improbis verius quam felicibus huc protrusissent reclamantem. Porro quod quædam obiter admoneo, Deum testor, simpliciter existimabam me rem facere Deo gratam, ac rei *Christianæ* necessariam. Atque hoc ipsum mihi visus sum eo temperamento fecisse, ne quid hinc seditionis oriri posset: certe id conatus sum sedulo. Videbam multa esse prolapsa, & erant tempora tranquilla. Quis enim suspicaturus erat hanc fatalem tempestatem exorituram in orbe? Proinde quam tua charitas judicat mea scripta, ni corrigantur, esse periculosa religioni *Christianæ*, tam judicabam esse periculosum rei *Christianæ*, si dissimulassem illa quæ tum admonui. Si fuit error, in judicio fuit, non affectu. Nec hic tamen unquam fisus sum meo sensui, nec me transversum rapuit applausus hominum. Et adeo non gravatus sum me submittere Deo, quod ut faciam amanter admones, ut etiam omnibus pene hominibus me subjecerim. Atque ea res mihi nonnullis in locis præbuit ansam erroris, in quem non impegissem, si meo judicio plus tribuissem quam aliorum. Quem enim monitorem non eram auditurus, qui non solum *Atensem*, *Latomum* ac *Dorpium*, sed *Leum* etiam, Theologiæ, quod post compertum est, plane rudem, obnixe rogarim, ut adesset mihi sarcienti præcipitatam Novi Testamenti editionem, & hac de causa in intimam familiaritatem admiserim; quæ sane res mihi parum feliciter cessit. Et interim videris in me suspicari pervicaciam hoc argumento, quod à duobus viris non elinguibus, nec indoctis, nec stupidis, de multis non temere admonitus, nusquam tamen agnoscam lapsum meum. *Stunicam* ac *Leum* elingues non esse fateor, imo profiteor esse linguacissimos: cæterum quam non sunt stupidi aut indocti, ipsorum scripta te docebunt, si modo legas integer. At plane suspicor te gravioribus rebus occupatum, ad ista frivola non descendere. Atqui hoc facere erat tuæ modestiæ, mi *Bedda*, priusquam de nobis conciperes atrocem suspicionem. Quis scurra scurrilior *Stunica?* Quot locis ostendo illum nescire quid loquatur? Et tamen non paucis in locis tali sycophantæ gratias ago, quod admonuerit, tametsi nihil debetur gratiæ, ne recte quidem monenti, si id morbo facit, non judicio. *Leus Stunica* tum indoctior est, tum virulentior, & tamen ubicunque bene monet agnosco officium: quod ideo suspicaris me nunquam fecisse, quia nostra non legisti: aut si legisti, aliud agens legisti. Atque ut ingenue fatear, demiror tales Scriptores vobis placere. Si quid asperius scripserunt, ais facilem esse veniam. An apud vos sit facilis venia nescio, apud Deum scio difficilem futuram iis, qui tot mendacia, tot calumnias, tot fumos, tot glorias effundunt in famam proximi. Doceo *Leum* in his quibus impetit me quædam asserere palam hæretica. Nec habet quenquam tam amicum in *Anglia*, qui ausit hæc defendere. *Leo* ipsa *Anglia* imposuit silentium, nec ullis magis displicuit illud opus, quam qui illi tum natura, tum benevolentia sunt conjunctissimi. Quod si prodisset frigidus ille libellus, quem primum scripserat, & clam vicies descriptum sparserat per amicos, quos ronchos, quas sannas excitasset? Inerant illic manifestæ blasphemiæ. Nam is, quem edidit, maxima ex parte est aliorum. Dices me somniare. Imo librum illum habebam antequam mea responsio esset absoluta. *Stunica* apud *Hispanos* habetur, ut est, pro homine ut glorioso ita parum cordato, cujus sycophantiæ quam placuerint Pontifici, satis declarat quod toties est illi impositum silentium, primum à *Leone*, mox à cœtu Cardinalium, rursum ab *Adriano*, iterum à Cardinalibus, postremo à *Clemente* serio, ut ni quievisset, conjiciendus fuerit in vincula. Primum nec *Stunica*, nec *Leus*, erat is, qui debuerit sibi censuram in me sumere. Quibus si non defuisset doctrina, tamen fide carebant, qui tam impotens odium præ se ferebant, qui tantum spirabant inanis gloriæ. Fateor obtemperandum esse monenti, sed ei qui possit recte monere, sed ei qui commode monet. Quis autem sese credat Chirurgo ferrum & ignem admoventi, si manifestis notis præ se ferat studium occidendi si possit? Quis hauriat pharmacum à medico porrectum, qui præ se ferat animum perdendi ægrotum, non medendi? Multo vero sit insanior, qui se committat talem animum adferenti cum imperitia secandi aut medicandi. Multa laudata correxi ex me, quid facturus si quis doctus amice monuisset? Et ut agnoscas quantum absim à pertinacia, quædam coactus sum eradere, quæ monitore *Leo* mutaveram. Quem si secutus fuissem in omnibus, legeretur in libris meis quod palam esset hæreticum: non loquor de dogmatibus scholasticis, sed de articulis fidei. Ac ne multa commemorem, hoc ipsum quod tu reprehendis, *Jesum* nulli mortalium debuisse obedientiam, ex *Caranza Stunicaque* didici, quanquam illi multo idem inculcant odiosius. Et sunt alia his magis impia, si vacabit illorum calumnias & nostras Apologias legere. Et horum calumniæ pondus habent apud vos, quum tot Episcoporum, tot Theologorum atque etiam *Romani* Pontificis judicio, leve sit pondus. Aliud est, inquis, probari ab amicis, aliud judicari ab inimicis, qui nodum etiam in scirpo quærunt. Cæcus quidem est amor vehemens, at multo cæcius odium: sed ingenium hominis multo propensius est in odium quam

in amorem. Qui mea probarunt, quid erat cur tantopere cæcutirent amore mei, qui me non ob aliud diligunt quam ob labores meos, nec ullis in rebus egent mei? His, quum sint in re Theologica doctiores sexcentis *Leis* ac *Stunicis*, diffidam, & subjiciam me judicio istorum, qui vesanum & impotens odium in me præ se ferunt? Si Theologis credendum est, Theologi sunt & illi. Verum, ex his quidam damnant inimici, quod probarant amici. Utrum igitur judicium apud me plus valebit? Imo cur valeat apud quenquam talium judicium, qui cum affectu mutant sententiam, & ex eodem ore frigidum efflant & calidum? Quum ederem primum Novum Testamentum, aderant assidue *Capito* & *Oecolampadius*, quorum uterque tum videbatur & vir pius, & Theologus eruditus, utcunque nunc res mutatæ sunt. *Berus* vicinus frequenter nos invisebat, quem, opinor, & tu numeras inter Theologos. Cur hic, qui haud indiligenter legit mea, non vidit ista perniciosa, quæ tuam sollicitudinem exanimant? Est ille quidem amicus, sed amice liber, nec ignorat me liberis amicis delectari. Post primam editionem commigravi *Lovanium*, ultro receptus sum in amicitiam Theologorum, quum nihil minus ambirem. Carmelita *Egmundanus* hoc Opere prodito vociferatus fuerat me esse Antichristum: quum ventum esset in privatum colloquium, rogabam ut admoneret si quid esset corrigendum, nullum officium mihi fore gratius. Respondit sibi Opus nondum esse lectum. Obnixe rogavi *Atensem* non semel, ut moneret si quid offenderet, nam mihi esse animum juvandi rem *Christianam*, non lædendi. Eadem rogavi *Latomum* & *Dorpium*. *Atensis* recepit se facturum. Sub discessum vocavit me ad cœnam. A cœna repeto veterem sermonem. Ait se perlegisse totum Opus, videri sibi tum eruditum, tum pium. Rogabam ut libere diceret quod sentiret, me moneri malle quam laudari: monitionem profuturam, laudes non item. Etiam atque etiam repetens confirmavit quod dixerat, & hortatus est ut *sanctis meis laboribus*, sic enim ille tum loquebatur, pergerem prodesse Reipublicæ *Christianæ*. Hoc ut excluderet, captionem adjecit, *quid scripturus sis nescio, quod hactenus scripsisti, perplacuit*. Respondi me daturum omnia meliora, quod quidem, ni fallor, præstiti. Et hic erat illius Academiæ caput, sive spectes auctoritatem, sive doctrinam. Reversus sum, pesti, ut putabant medici, obnoxius, certe tribus carbunculis insignis. *Atensis*, aliique Theologi vetante me accurrunt ad salutandum. Tranquilla omnia, donec *Leus* ordiretur suam tragœdiam. Ubi per morbum licuit, evocavi *Leum* ad colloquium, proposui æquissimas conditiones, ut vel ostenderet suas annotationes, vel mecum conferret, si quid diffideret, vel ederet denique. Nihil horum illi placebat. Denique vel *Atensem*, mihi jam parum æquum, faceret judicem. Nihil horum placuit. Decreverat eo fumo frui, quod trecenta loca notasset, quæ premeret in gratiam meorum amicorum. Contuli privatim cum *Atensi*, ut moneret si quid esset alicujus momenti. Nam Opus meum nondum exisse totum, & me mutatis aliquot chartis malle pecuniæ dispendium accipere quam famæ. Idem egi cum *Dorpio*, *Latomo*que. Annotationes, hoc est, dimidium Operis mecum advexeram è *Basilea*, eas mox dedi *Dorpio* legendas. Perlegit & annotavit quædam, sed quæ nihil ad fidem attinebant. Mox tradidi *Atensi*. Nemo quicquam admonuit. Dum hæc aguntur, prodiit Opus, quod diutius premi non poterat, sine gravi jactura typographi. Interim incrudescebat *Lei* tragœdia, &, ut fit, alius aliunde grunniebat. Ubi non esset finis obtrectandi, rursus adii *Atensem*, admonens ut daret negotium aliquot eruditis, *Dorpio*, aut *Latomo*, aut horum similibus, qui notarent quæ jure offenderent: nam meum non esse magni pendere, quid quivis magistellus arroderet. Factum est: notavit *Atensis* quædam, ac *Dorpius* nonnulla: respondi, sic enim convenerat. Satisfactum est illis in omnibus, hoc uno excepto, quod non addidissem, hanc confessionem institutam à *Christo*. Respondi non esse meum affirmare quod probare non possem, submittere tamen me meum judicium auctoritati Ecclesiæ: hoc interim mihi satis esse. Jam adornabatur editio tertia. Nullum non rogavi, cui crederem esse aliquid judicii, ut admoneret si quid offenderet, præsertim in decretis Philosophiæ *Christianæ*. Comprobarunt multi, nemo monuit hactenus. *Adrianus* Cardinalis per *Barbirium* suum denunciavit, ut idem facerem in Veteri Testamento, quod fecissem in Novo, nec meminit ullius Tragœdiæ: non facturus, opinor, si sensit de meis laboribus quod tu sentire videris. Adornatur editio quarta, & paratus sum à quovis admoneri, vel semidocto. Dices Theologorum esse judicium. Quæso, an *Joannes* Episcopus *Roffensis* non videtur tibi Theologus? Equidem ut fateor vestram Academiam esse præcipuam in re Theologica, ita credebam & in aliis esse Theologos. Jam *Lodovicus Berus*, *Ægidius Delphus*, & *Hermannus Lethmannus*, inter vestræ scholæ proceres sunt, cum his omnibus diligenter egi. Scripsi *Prierati*, indicaret quibus locis offenderetur, obmutuit. Et hic est animus, quem tu putas præfractum & intractabilem. At *monitus*, inquis, *non agnoscis culpam*. An postulas, ut à quovis admonitus, illico clamem cum pueris vapulaturis, *Ignosce, peccavi*? An vis me culpam agnoscere ubi culpa non est? An is, qui pro viribus studet prodesse, videtur indignus quem doceat Theologus? Præcipua causa cur cuperem adire *Galliam* erat, ut cum aliquot vestrum privatim communicarem. Obstabant quum alia multa, tum præcipue bellum inter Cæsarem & *Gallum*, in dies magis ac magis incrudescens. Vocabar ad amplam & paratam fortunam etiam regiis literis. At mihi subolebat me per occasionem vocari ad contentionem, quantumvis alia prætexebantur. Contemsi fortunam amore tranquillitatis. Rixarum jam pridem sum satur. *Berquinum* tantum ex literis cognovi, ex his mihi videtur vir prudens ac modestus. Eum tamen nunquam desii hortari, ut à contentionibus abstineret. Si quid accidit Episcopo *Lodoviensi* tristius, equidem vehementer doleo: nam olim mihi talis visus est, quales optarem multos esse Præsules. Ego nullum adhuc Episcopum vel ulla gravavi invidia, vel à recta semita deduxi. Quod mihi tua charitas metuit, ne quando sim in eadem sorte futurus, in qua *Faber*? Ego magis vereor, optime *Bedda*, ne quando vos sitis in eadem sorte futuri, in qua nunc sunt Theologi *Germaniæ*, quorum tanta hisce temporibus est auctoritas, ut si quid reprehendant, ob hoc ipsum placeat, quod ab illis damnatum est. Non hoc dico minitans: optarim omnia florere studia, sed præ cæteris Theologiæ. Nunc video misere collabi omnia, totamque rem *Christianam* ad *Turcarum* barbariem tendere. Verissimum est Theologos apud plerosque male audire. Imo graviori odio laborat nomen Theologicum apud omnes quam quisquam credat. Nec tantum apud vulgus, verum etiam apud Principes. Hujus mali quorundam morositas & improbitas causam dedit, ut libere dicam quod sentio. Fateor iniquissimum esse ex paucorum moribus æstimare totum ordinem, sed tamen ita fit vulgo. Et paucorum improbitas nonnunquam plus valet quam cæteri omnes, quorum alii dissimulant, alii rident, aliis non libet repugnare, alii favore privato adsunt, alii pertrahuntur in eandem insaniam, veluti contagio quodam. Mihi nemo persuasurus erat inter Theologos esse tales vomicas, nisi re ipsa compertissimum haberem. Quis credidisset in *Standitio* tantum esse stultitiæ, quantum ipse coram omnibus prodidit: accusans me apud Regem & Reginam *Angliæ*, circumstante procerum ac doctorum corona, ipse flexis genibus ac sublatis in cœlum manibus, quod negassem resurrectionem, quod sustulissem matrimonium, quod perperam sen-

An. 1525.

sentirem de Eucharistia? Quum urgeretur ad probandum quæ proposuerat, meras insanias effutivit, adeo ut ipsum Regem puduerit illius nomine. Deinde quam furiose clamatum sit in locum, *In principio erat Sermo*, perspicuum fuerit, si vacabit nostram ea de re *Apologiam* legere, jam non semel editam. Jam olim sine modo, sine fine furit apud nostros *Nicolaus* ab *Egmonda* Carmelita. Quoties vociferatus est in publicis concionibus, nihil interesse inter *Erasmum* & *Lutherum*, nisi quod *Erasmus* esset major hæreticus? Quoties apud populum & in publicis prælectionibus jussit ut caverent ab hæresi *Lutheri* & *Erasmi*? Quoties jussit orari pro nobis ut resipisceremus? Quoties in conviviis, in vehiculis, in navibus appellavit *Erasmum* hæreticum, hæresiarcham & falsarium? Quum apud Rectorem Academiæ *Lovaniensis* flagitarem, ut nobis unum articulum proferret in *Luthero* damnatum, quem ego vel joco defendissem; protulit ex Epistola quadam ad *Moguntinum* Cardinalem, in qua scripseram, ipsum publicitus damnasse quod non intellexerat: *Lutherus* enim scripserat, *Non esse necesse confiteri, nisi manifesta crimina*, sentiens de his quæ sine dubitatione sunt capitalia, quod genus sunt homicidium & adulterium: ille sic interpretatus est, quasi sensisset de facinoribus palam admissis. Hoc non erat defendere *Lutherum*, sed illius arguere præcipitem maledicentiam, qui pronunciaret priusquam intelligeret. Scio quid postea *Lutherus* scripserit de *Confessione*: verum, id temporis non aliud ediderat. Quibus de rebus si plura libet cognoscere, lege nostram *Apologiam*, de reprehenso loco *Pauli*, *Omnes quidem dormiemus*. Lege Catalogum posterioris editionis. Nec desinit quotidie stultitia, impudentia ac maledicentia superans seipsum. *Adrianus* Sextus imposuerat illi silentium misso diplomate. Ægre siluit, sed mox à morte Pontificis rediit ad ingenium. Nuper *Ferdinandus* scripsit amitæ diligenter, ut illi rabulæ obturaret os. Ridetur ab omnibus, habetur pro insano, ut est, nec tamen resipiscit. Quum essem *Caletii* in conventu Principum, *Dominicanus* quidam *Lovanii* sesquimensem debacchatus fuerat in nomen meum, plusquam scurriliter è suo suggesto. Quum is vix esset coercitus per Rectorem, subornatus est alter qui præter omnem exspectationem debaccharetur in templo divi *Petri*. A prandio quum quæreretur, jam alio demigrarat. Reversus ille prior quum essem *Lovanii*, mane fortiter debacchatus fuerat in me, pollicitus se plura dicturum à prandio: & dixisset, ni *Aleander*, qui tum aderat, per me admonitus, homini denunciasset silentium. Suffraganeus Episcopi *Tornacensis* totas horas debacchatus fuerat in me *Brugis*, nomen meum conjungens cum *Luthero*, nos subinde clamitans esse grues & bestias, in libris meis esse quædam hæretica. Quum digressum è suggesto doctus quidam excepisset, rogans ut commonstraret aliquem locum hæreticum: negavit se legisse libros meos, *Moriam* voluisse legere, verum, se metuere, ne ob styli sublimitatem prolaberer in aliquam hæresim. Tales scurræ sunt in causa, ut populus male sentiat de Theologis. Qui boni sunt, non probant quidem istorum insaniam, sed interim tales ferunt, aut etiam fovent, non animadvertentes interim invidiam in ipsos recidere. Est *Lovanii* quidam *Vincentius* ab *Haerlem*, *Dominicanus*, homo simpliciter stupidus, nullius judicii. Is quum digna atque indigna blateraret in me, conveni hominem, rogavi proferret quæ offenderent. Vix eblanditus sum ut faceret. Deum immortalem! nulla scropha proferret stultiora quam ille tum protulit. Ne unum quidem locum intellexerat omnium quæ carpserat. Is nunc edidit libellum adversum me ficto quidem titulo, sed ita tamen ut nolit eam gloriam sibi perire. Equidem antehac pessime sentiebam de homine, sed nemo persuasisset, quenquam in toto ordine tam stultum, tam stupidum, tam indoctum, tam mendacem, tam impudentem esse, nisi suo libello nobis

A ipse fecisset fidem. Non dubito quin is libellus jam ad vos transvolarit. Quorsum autem attinebat *Latomum* in Dialogis suis sic obliquis strophis in me ludere, scurræ quam Theologo similiorem? Et hæc quum ipsi designent, admirantur decrescere gratiam & auctoritatem Theologici nominis. Quod facinus non auderet is, qui isthic corrupit mea *Colloquia*, addita præfatione mei nominis titulo? Qui rem norunt, confirmant esse quendam *Lambertum Campestrem*, *Dominicanum*: excudit quidam cognomen habens à grosso morsu, seu grandi bolo. Si non vacat inspicere nugamentum, lege Catalogum meum posterioris editionis, & demiraberis prodigiosam hominis dementiam. Et hæc fiunt in vestra Academia,
B ubi non licet excudere *Paraphrases Erasmi*. Jam hic libellus *Petri Sutoris* quam præ se fert esse hominis, qui magis egeat exorcista quam medico. Et tamen ille vobis approbantibus excusus est, nisi mentitur titulus. His parata est apud vos venia, quum in nostris erratis, multi ex musca faciant elephantem? An creditis tales libellos ad Academiæ vestræ dignitatem nihil attinere? Neque vero me clam est, quæ probra, quæ virulenta convitia jam olim jaculantur in me quidam vestræ sodalitatis; nihil opus edere nomina, quæ nec te fugiunt, & multis nimium nota sunt. Quid autem sinceri judicii exspectes ab istis, quos totos occupavit impotens odium? Quod
C si adferant ad Epistolas *Paulinas*, plura damnabunt in illis quam in meis lucubrationibus. Tales non ferunt alienam superbiam, quod ipsi sint superbissimi: & quemadmodum *Diogenes* pede premens culcitram *Platonis*, & dicens se calcare fastum illius, audivit, *Calcas quidem, sed alio fastu*: ita isti nostram insectantur superbiam, sed alia superbia; nostram pertinaciam, sed alia pertinacia; nostram præcipitantiam, sed alia præcipitantia. Itaque quemadmodum nos ut homines labi possumus in scribendo, ita illi labi possunt in judicando; imo non possunt non labi qui odium habeant in consilio. Sunt enim complures, præsertim jam provectioris ætatis, quibus nihil pla-
D cere potest, quod sapiat aliquid politioris literaturæ, quodque discrepet à saliva, quam imbibere pueri, nec considerant verti seculum, cui par est ut nos accommodemus. Sunt qui natura morosi, nec admodum felicis judicii, à caprilibus veniunt ad ludum, ac ob rei familiaris inopiam, destituti bonis Auctoribus & ocio, tantum ea discunt quæ solent in scholis tradi, quorum permulta, quam infeliciter tradantur, ipse non ignoras: & inter pueros consenescunt, apud quos regnant, & nutu ac renutu imperant quod volunt, non obtemperantes minis territant: itaque nemine reluctante, quicquid volunt rectum autumant, eosque mores transferunt in vitam communem, alieni ab omni civilitate, ac propemodum etiam sensu
E communi carentes, semper imaginantes sese inter pueros ac discipulos versari. Tales igitur quum odium etiam secum adferant ad judicandum, quid unquam probaturi sint? Præsertim quum tot sint tituli reprehensionis, hoc est derogativum honori Sanctorum, hoc est irreverentialiter dictum in magistros nostros, hoc est contra laudabilem consuetudinem, hoc est suspectum de hæresi *Valdensium*, hoc est vicinum errori Pauperum de *Lugduno*. Quid omnes commemorem? Sexcenti sunt, qui tot laqueos adfert secum, qui ingenium morosum & calumniosum, qui odium erga bonas literas & auctorem, quis effugere
F poterit illius retia? Sæpenumero sese miscet affectus humanus gloriæ, quoque videantur ingeniosi, carpunt etiam frivola, & depravant quod recte dictum est. Quid multis? dum colligendi articulos nullus est neque modus, neque finis, res plane tandem exit in morbum articularem. Atqui isthuc non est hæreses excludere, sed hæreticos facere. Sic cœpit *Arianum* incendium, sic *Tertullianus* egressus est ab Ecclesia. Quas tragœdias excitarunt quidam ob libellum obscurum

Ca-

An. 1525. *Capnionis*. Cum *Berquino* mihi nihil est rei, sed tamen, si me pateris aliquam veri partem in sinum tuum effundere, quid opus erat hoc inter articulos notare, quod scripsit, à concionatoribus rectius invocari Spiritum sanctum quam *Mariam* Virginem? Fit, inquis, injuria laudabili consuetudini. Ut laudabilis sit hodie, certe Veteres hanc laudabilem consuetudinem nescierunt. *Hieronymus* in singulis pene præfationibus commentariorum, quos scripsit in Prophetas, meminit de invocando auxilio Spiritus divini, de invocanda *Maria* non meminit. Verum, ut donemus esse laudabilem, quid peccat qui ostendit quod sit laudabilius? Quale vero est ob hujusmodi nænias virum talem in vitæ famæque discrimen vocare? Quanto præstiterat ad talia connivere? Vos laboratis gravi odio pene apud omnes, & illi habent suos fautores: itaque res tandem exit in factionem ac tumultum. Quod si Pontifici placeret anxia talium inquisitio, non imposuisset silentium *Stunicis* & *Prieratibus*. Theologi *Lovanienses*, dum ferveret *Lei* tragœdia, varios articulos ex libris meis collectos miserant *Adriano* tum Cardinali, mox Pontifici, nec dubito quin odiose, quum in articulis etiam *Lutheri* quædam aliter recensuissent quam ille scripserat: Et tamen vir ille, mihi tum non admodum æquus, judicavit eos esse momenti levioris quam ut hinc esset suscitanda tragœdia. Sæpe fit, ut dum nimium tendimus funiculum, rumpamus. Aut ego plane fallor, aut civili modestia plus efficeretur. Nunc dum utraque pars nusquam vult alteri de suo jure concedere, dum sua quisque tuetur mordicus, & atrociter impugnat aliena, tumultu miscentur omnia. Ab articulorum censuris, à clamoribus ventum est ad Bullas, ventum est ad incendia librorum, tandem ad exustiones hominum: Quæso, quid profectum est? Agitur hic nunc cruenta fabula non sine meo periculo. Quis exitus futurus sit nescio. Amo charitatem tuam, quæ tam anxie timet animæ meæ saluti. Ego vero nullum in animo sentio scrupulum è scriptis meis, quod quidem ad mores ac fidei sinceritatem attinet, in quibus adhuc nihil video vel obscœnum, vel impium, vel seditiosum. Et tamen fieri potest, ut imprudens alicubi lapsus sim. At si tam anxie metuis illius saluti, qui quum simplici animo prodesse studeat, alicubi labitur: Cur non magis metuis illorum saluti, qui sceleratis calumniis, qui manifestis mendaciis, qui virulentis conviciis sic debacchantur in fratrem, à quo læsi non sunt? Hanc diabolicam insaniam tu leni verbo *zelum* vocas: Cur non eadem lenitate interpretaris quod accidit mihi? Illos excusas, quod sibi videantur propugnare veritatem: Cur non itidem excusas nos, qui non paulo modestius pugnamus pro veritate quam isti faciunt? Quæso, *Sutoris* libellus quid aliud spirat quam glorias, quam fastus, quam pertinaciam, quam hominem sibi supra modum humanum placentem, quam effrenem petulantiam? Cur non illum admones ut sibi vilescat, qui sic totus turget? Quantum autem aberret à vero, fortassis alias docebitur. Cur huic collegæ tuo non præstas eandem sollicitudinem, quam præstas mihi? Quod mihi præstas, habeo gratiam: quod de illo securus es, demiror. Ego scribo libros infrugiferos Ecclesiæ, & sine talibus libellis, quales scribit *Sutor*, collaberetur domus Dei? Mihi metuis ne desit ocium curandi cœlestia, & hi, qui talia scribunt, versantur in tertio cœlo. Admisces nescio quid de his qui incumbunt Poetis, quod scriba sic depravarat, ut legi non possit. Adolescens adamavi Poeticen, quam ego puto vel præcipuam portionem liberalis eruditionis. Nec me pœnitet ejus animi. Utinam quod feci, fecissem aliquanto felicius. Nunc me non incumbere Poetis, libri mei, ni fallor, satis declarant. Quod si illis metuimus qui nonnihil ex politioribus literis admiscent studiis suis, ne desit ocium curandæ salutis: cur non magis idem metuimus iis, qui bonam ætatis partem, immo totam ætatem in *Aristotelicis* & *Averroicis*, in *Scoticis* labyrinthis, in sophisticis argutiis, in quæstiunculis supervacaneis conterunt? Sed sic est hominum ingenium, suis quisque studiis blanditur, minimum tribuens his, in quibus intelligit sibi nihil laudis esse sperandum. Hunc affectum cæteris facile ignoscimus; an Theologos deceat nescio, qui vel ipso titulo nescio quid divinum profitentur & majus humanis affectibus. Hortaris me ad exemplum divi *Augustini*. Nihil hic dicam cujusmodi sint illius *Retractationes*, certe multa prætermisit quæ non retractavit, quum sint retractatione digna. Et tamen ultro totus in hoc sum, ad quod me hortaris. Nihil deest præter regulam, ad quam mea castigem. Relegas me ad *Gersonem*, *Gratianum*, reliquosque doctores scholasticos, quos ego sane nunquam in totum contemsi. Verum in horum quoque libris non pauci deprehenduntur errores, ut jam maxime inter sese consentiant; quod dissidium quum sit insigne, tamen abs te negligitur, ut leviculum quiddam. Ne dogmata quidem scholastica censeo contemnenda, præsertim quæ in Conciliis approbata sunt. Nam quædam è scholasticis contentionibus in Concilia rejecta sunt: verum, non opinor his tantum esse deferendum, ut non liceat citra contentionem de iisdem disserere, præsertim si incidat occasio. Si de illis nemo disputasset, non fuisset sequuta comprobatio. Quid si exoriatur aliquis, qui circa eadem exploratius aliquid aut exactius adferat? Si modesta est disputatio, cur non videntur ferenda? fortasse discussa re sequetur approbatio. Loquor de his dogmatibus, quæ non ita multum attinent ad negotium fidei. Si recentioribus quædam patefacta sunt dono Spiritus, quæ tam multis seculis fugerant tot Ecclesiæ lumina, hoc est, si *Gerson* aut *Occam* vidit, quod nec *Chrysostomus*, nec *Basilius*, nec *Ambrosius*, nec *Augustinus*, nec *Hieronymus* vidit, quid obstat quo minus & hodie Spiritus idem suggerat huic aut illi quod hactenus fefellit? Cur non hic servatur illa *Pauli* lex, ut si quid cuipiam alteri revelatum fuerit, prior taceat & auscultet? Nunc velut ex insidiis proferuntur scholastica dogmata, non aliter quam *Tenedia* bipennis, nec quisquam dignatur docere simpliciter errantem. Imo quum sæpenumero fiat, ut qui carpitur, licet aliis verbis idem extulerit quod habent dogmata, tamen à quibusdam parum candidis Theologis vocetur in calumniam, quod non iisdem ac totidem vocibus dogma retulerit. Jam sunt quidam usque adeo morosi, ut nihil omnino probare queant, nisi quod ipsi faciunt. *Petrus* de his, quæ didicerat à *Christo*, rationem reddidit cuilibet poscenti, cum omni mansuetudine ac tremore: & Theologus dedignatur rationem reddere de scholasticis dogmatibus, immo nec fert de his quamvis modeste disputantem? Nulla gravior auctoritas quam Scripturæ canonicæ; & tamen de hujus sensu, quum semper disputatum sit, tamen hodie quoque fas est disputare. De hoc vero genere dogmatum non licebit hiscere, quum tamen magni referat, à quibus, quo tempore, qua occasione sint prodita? Sunt enim quædam inter hæc ejus generis, ut, in morem pharmacorum, expediat mutari pro tempore. Si ideo abstinendum est à Veterum lectione, quod in his quædam inspersa sunt, quæ recentiorum accurata discussione reprobata sunt, nec *Petrus Lombardus*, nec *Thomas*, nec *Scotus* deberent legi, quod in his quoque posteriores non pauca deprehenderunt errata. Et fortasse nos sequutura ætas, nonnulla deprehendet in *Tartareti* aut *Sutoris* libris, quæ merito damnet. An hic ad scholasticorum dogmata, velut ad sacram ancoram, confugiemus? Probarem, si sibi constarent ea dogmata, nec cum suis sectis ac seculis variarent. Regnavit aliquando *Alexander Halensis*; successit *Thomas*, successit *Scotus*; *Albertus* habuit suum seculum, *Gerson* suum; floruit aliquando factio *Realium*, ut vocant; nunc regnat fere *Nominalium*. Dices Veteres legendos quidem, sed cum judicio. Nec ego unquam aliter legi *Hieronymum*: At quid prohibet & vestra dogmata legi cum ju-

An. 1525.

judicio? Quæ si maxime nitantur auctoritate Concilii, ut fas non sit refellere, certe huc profecerit disputatio, ut eruditi provocentur ad eorum confirmationem, semper excludo pertinacem ac seditiosam contentionem. Tyrannicum est prodere legem, cujus aut non possis, aut nolis reddere rationem, præsertim docili & discendi cupido. Quod si Theologorum dogmata solida sunt & inconvulsa, quorsum attinet eis tam anxie timere, ut ad omnem suspicionem commoveamur? At vereor, eruditissime *Bedda*, nihil enim celabo sincerum amicum, ne sint in scholis, qui serviant laboris sui compendio, verius quam metuant Ecclesiæ *Christi*. Nec enim pauci sunt Theologi, præsertim seniores, qui adeo versati non sunt in priscis doctoribus, ut nec *Petrum Lombardum*, nec Scripturas Canonicas unquam totas evolverint. Et tamen hi potissimum in scholis præsident: ubi si juniores aliquid adferant ex *Augustino*, *Hieronymo*, aut *Cypriano*, aut etiam ex *Græcis* Interpretibus, commoventur; quod sibi videantur non sine periculo famæ vocari in alienam arenam, in qua tyrones habeantur, quum in sua sint exercitatissimi. Malunt itaque damnare quod non didicerunt, quam videri hactenus nescisse quicquam quod dignum cognitu fuerat. Quosdam autem non solum pudet, verum etiam piget hæc discere, quæ nostra ætas non dicam gignit nova, sed refert vetera, quæ est rerum humanarum omnium vicissitudo. Porro qui hoc animo sunt, iis optimo jure gratissimum est hoc compendium, ut explosis linguis, explosis bonis literis, neglectis priscis Scriptoribus, tantum ea tradantur in scholis quæ ipsi didicerunt, ac docuerunt annis jam compluribus, nec aliunde fiat in scholis conflictatio, quam ex receptis in ea schola dogmatibus. Ac mea sententia nihil necesse est idem fieri in scholis publicis, quod fit in lusu latrunculorum, chartarum, aut aleæ: nam illic nisi conveniat de legibus, non erit lusus. In Diatribis literariis nihil est periculi si quis quid novi adferat quod non sit indignum studiis. Imo in hoc institutæ sunt scholæ, ut semper aliquid compertius adferatur. Cæterum ut à junioribus non debet contemni seniorum auctoritas, nec oportet illos veluti sexagenarios de ponte dejicere: ita non decet seniores juniorum invidere profectui, non profecto magis quam parentes moleste ferre, si viderint suos filios forma & viribus antecellere. Sed ad nostrum negotium redeamus: Si non est fidendum priscis orthodoxis, nec medioximis, nec his qui nunc scribunt, ad quam regulam emendabimus quod scriptum est? Primum jubes ut desinam scribere: id quidem si nolim, ætas ac valetudo flagitat; nec abhorret animus ab ocio. Malim esse spectator actionis alienæ, quam actor fabulæ. Et tamen interim appellor multorum flagitationibus, ut pergam in hoc stadio. Verum hic mihi canis Propheticam cantionem, *Popule meus, qui te beatificant, hi te seducunt*, hoc enim habet tua epistola. Si populares essent qui me ad scribendum provocant, & pro libris editis gratias agunt, etiamsi forent, ut sunt, plurimi, tamen æquum esset paucorum judicium anteferre. Nunc non modo multi sunt, verum etiam eruditi, probi, ac dignitate præminentes. Eruditorum epistolis habeo differta scrinia. *Paraphrasin* in *Matthæum* scripsi præter animi propositum hortatu Cardinalis *Sedunensis*. Scripsit ad me non semel Cardinalis *Volaterranus*, excitans studia mea, homo doctus. Scripsit frequenter Cardinalis *Eboracensis*, eandem cantilenam canens. Scribit frequenter *Joannes* Episcopus *Lincolniensis*, & *Cutbertus* Episcopus *Londoniensis*, homo, præter summam vitæ sanctimoniam, egregie doctus & cordatus. Nihil interim loquor de summo illo *Mæcenate* meo, Archiepiscopo *Cantuariensi*, nec eo vulgariter erudito. Nuper allatæ sunt literæ à Rege *Angliæ*, quæ efflagitant impense ut aliquid scribam in *Psalmos*; alteræ à Regina, quæ poscit *Institutionem Matrimonii*. Nec infrequenter ad me scribit Cardinalis *Campegius* nunc Legatus, longe aliam cantionem occinens quam tu.

A Nec semel huc provocatus sum literis Pontificis, hujus, inquam, *Clementis*. Sed desinam recensere Principes, quum possim multo plures referre: verum haud scio an omnes cupiant in hac fabula nominari, & nihil necesse est. Tu scio flagitabis Theologos, alioqui non desines occinere, *Popule meus*, & cætera. Possem hic nominare complures Baccalaureos, sed insigniter doctos: horum judicium rejicies, velut inferioris subsellii. Doctores haud libenter commemoro, quod videam quosdam tam impotenti odio, ut nec illos ferant, qui melius de me sentiant quam ipsi. Et tamen aliquot jam non admodum volens nominavi: *Joannes* Episcopus *Roffensis* jam pridem à me flagitat B libros *De ratione concionandi*, minitans, obtestans, ac propemodum cogens. Et in hoc uno tres, ut ita loquar, personas habes, virum insigniter integrum, pium Episcopum, ac Theologum haud vulgariter eruditum, ni fallor. Easdem personas nec tu negabis in *Adriano* Pontifice fuisse, nisi quod eruditione ac dignitate præcelluit. Is, ut dixi, ultro adhortatus est Cardinalis, ut quod in Novo Testamento fecissem, idem facerem in Veteri: & idem Pontifex laborem *Arnobio* impensum collaudavit, adhortans ad similem industriam. Nullus adhuc mortalium exstitit qui me juberet quiescere, præter unum te. Nunc finge mihi esse ingenium modestissimum maximeque tractabile: utris C auscultare par est, tot egregiis viris atque etiam Theologis, an uni *Beddæ*, cujus ego sane judicium nequaquam contemno? At non arbitror te tuo ipsius judicio tantum tribuere, ut unicum horum omnium suffragiis anteponi postules. Et tamen ne hoc quidem gravabor facere, si mihi rationibus persuaseris tuum consilium esse utilius. Nam contemptis omnium judiciis, unius auctoritati tam facile cedere, levitati citius quam modestiæ tribueretur. Hic fortasse dices esse communicandum viva voce cum Theologis. Id hactenus feci, vir egregie, cum omnibus, quibuscum licuit. Nec enim exiges, opinor, à me, ut ad *Stunicæ Leique* regulam lucubrationes meas emendem, quas nunquam non submisi judicio Ecclesiæ. Quis autem suspicatu- D rus erat *Sutorem*, hactenus ignotum orbi, è suo antro tales latratus editurum? Gratum est quod indicas locos, in quibus videor tibi periculose scripsisse, *De Cleri cælibatu*, *De votis Monachorum*, *De jejuniis*, *& interdicto esu carnium*, *De festorum observantia*, *De consiliis Euangelicis*, *De Libris sacris in vulgarem linguam transferendis*, *De legibus humanis*, *De horis Canonicis*, *De fidelium divortio*, *De symbolis Ecclesiæ*, denique de horum similibus non paucis. In his quid vos offendat nondum scio. Certe quum illa relego, nihil video cujus me pœniteat, etiamsi mox mihi sit emoriendum, ita me Deus bene amet. Imo torquet diversus scrupu- E lus animum meum, quod in his, quæ necessaria judicabam admonere, fuerim meticulosior quam res poscebat. Quod si candidus & integer nostra legas, videbis me nusquam contemnere scholasticorum dogmata in his titulis, quos tua charitas recensuit. Mundus prorsum indormiebat mandragoræ. Regnabat impune *Pharizaismus*. Summa pietas habebatur quæstus, pro religione regnabat superstitio. Monachorum improbitas eo processerat, ut orbis diutius ferre non posset: nec mediocriter erant prolapsa studia. De Collegiis interim, de Præsulibus, de iis qui Curiæ *Romanæ* nomine celebrantur, nihil dicam, nec tua tamen prudentia nescit quid suspirem. Ista fortasse poscebant alium F monitorem: Fateor. Sed quorum id maxime intererat, ad tantam Ecclesiæ perniciem conniventes, ne quid offenderent, maluerunt de *Salve Regina*, & *Regina cœli lætare*, suscitare tragœdias. Et tamen in his ipsis mirum est ubique me moderationis meminisse, quum in aliis nullus esset modus impudentiæ. Epistolam ad Episcopum *Basiliensem*, in qua tracto quædam ejus generis, *Lodovicus Berus* meo rogatu bis attente perlegit antequam ederetur. Quod mutari jussit, mutavi. Rogabam ut in censendo deponeret ami-

An. 1525. micum, sumeret censoris animum. Promisit se factu-
A rum. Episcopus est vir integerrimæ vitæ, nec vulgariter doctus. Ejus jussu excusa est Epistola: nam alioqui mihi non erat in animo id facere. Scripseram enim non in hoc ut ab omnibus legeretur, sed ut temperarem motus quosdam, qui tum hic exoriebantur ab istis Euangelicis, ut vocant. De jurando quid *Faber* aut *Lutherus* scripserit non observavi, nec satis habeo compertum quid damnarit *Constantiense* Concilium, ego differens nihil assevero: certe peccare quisquis jurat, id à me nec scriptum est, nec cogitatum: hoc scripsi, ubi necessitas est jurisjurandi, ibi esse infirmitatem humanam, quod ipse, ni fallor, non negas. Si
B dignatus es legere *Stunicæ* blasphemias, ne graveris legere nostras *Apologias*. Exstat de cœlibatu apologia. Mihi non constabat Ecclesiæ decreto vetitum, ne sacri Libri vertantur in linguam vulgarem. Quod si verum est, hactenus ubique peccatum est adversus hoc decretum. Etenim me puero legebantur Libri sacri, versi *Gallice* ac *Germanice*. Et arbitror hujusmodi constitutiones veluti pharmacum ad temporum rationem accommodandas. Edixit Pontifex ne quis legat libros *Lutheri*: & tamen leguntur à vobis. Quanquam ego nihil sacrorum verti in linguam vulgatam, neque quenquam hortatus sum ut faceret. Cæterum qua moderatione velim id fieri, satis declaro in appen-
C dice, quam præfixi *Paraphrasi in Matthæum*. Nam quod existimas hunc rusticorum tumultum ex hujusmodi libris esse natum, res, mi *Bedda*, longe secus habet. Natus est partim ex seditiosis quibusdam concionatoribus, sed multo magis ex quibusdam susurronibus ad movendos tumultus natis. Sunt & aliæ causæ graviores, quas literis committere non expedit. De *Cantico Canticorum* vertendo, aut *Ezechiele*, miror cur memineris, quum ipse, quod quidem memini, nihil tale scripserim. Vereris autem ne mihi officiat *Berquini* studium. At quum ille me inscio verterit mea, non arbitror æquum, ut apud vos, quos oportet in judicando summam præstare moderationem, obsit mihi alterius odium. Quid autem opus erat ex aliena versione æstimare mea, quum ipsi libelli unde verterat exstarent? Potuit enim fieri ut interpres aliquid addiderit de suo, quo me pertraheret in causæ consortium. Utinam quemadmodum vertit *Encomium Matrimonii*, vertisset & diversam partem à nobis editam, quæ dissuadet matrimonium. *In Precatione Dominica*, & *in Symbolo fidei*, non arbitror ullum esse verbum, quo merito quis offendatur. Et quemadmodum libuit illi vertere *Enchiridion militis Christiani*, utinam ita visum fuisset vertere *Diatribam* nostram *de libero arbitrio*, ac libellum *de modo orandi Deum*. *Enchiridion* primum editum est *Lovanii* ante annos viginti duos. Florebat
E id temporis illic *Adrianus*, ejus Academiæ princeps: legit eum librum ac probavit. Neque quisquam exortus est, qui quicquam reprehenderet in eo libro, nisi quod nuper apud *Hispanos*, quum quidam *Hispanice* versum cuperent excudere, obstitit nescio quis Dominicanus, proferens duo loca, alterum in quo viderer negare ignem Purgatorii, alterum in quo scripsissem Monachismum non esse pietatem. Ad utrunque elegantissime respondit *Lodovicus Coronellus*. Responsio est apud me. *De præfatione ad Voltzium Abbatem*, audio quosdam nonnihil fuisse questos. Quum igitur
F *Encomium Matrimonii* nihil aliud sit quam declamatio, quæstionem tractans circumstantiis implicitam, quum in cæteris mea sententia ne verbum quidem sit, quod quenquam possit offendere, demiror quænam sint ista, ad quæ gravissimus, ut scribis, vester consessus sic obstupuerit? Ais enim, *Obstupuere omnes*. Videtis, opinor, inter *Fabrum* & me plurimum esse discriminis. Ille fortiter asseverat, ego nihil aliud quam disputo, judicium aliis ubique deferens. Quid faciam omnibus hominum suspicionibus? Tot sunt myriades articulorum damnatorum, tot dogmatum scholasticorum agmina, tot scandala, tot affinitates, tot suspiciones, tot mortalium sectæ, tot favores, tot odia, tot insana capita, ut impossibile sit omnibus placere. Hactenus animum sincerum præstiti. Hoc fatereris ipse si hic adesses. Si tam essem inanis gloriæ cupidus quam suspicantur quidam, imo nisi toto pectore odissem factiones & hæreses, poteram vel tot blanditiis allici, vel tot technis irretiri, vel tot minis ac furiosis libellis *Luthero* faventium perpelli, vel tot diversæ factionis odiis, calumniis, obtrectationibus, ac non minus furiosis libellis protrudi in castra *Lutheranorum*. Quibus si me adjunxissem, res nunc essent in eo statu, ut Theologorum censuræ non essent habituræ multum ponderis. Scio dices hoc magnificentius à me dictum. Possim aliquid dicere magnificentius, & tamen verissime. Nec me pœnitet hujus animi: & spero Deum auxilio futurum, ut sit perpetuus. Si vos putatis hunc animum dignum, quem iniquis cavillationibus insectetur *Sutor* & hujus similes, incessant, ipsi videritis. Rem facietis ut multis eruditis viris, multis Episcopis atque etiam Principibus, & summo Pontifici vehementer ingratam, ita *Lutheranæ* factioni gratissimam, quam vero commodam ordini vestro, declarabit exitus. Si maletis meminisse quid deceat Theologos universos, quam quid flagitet paucorum morositas, polliceor *Erasmum* talem, in quo nihil hominis *Christiani* & pacifici queat desiderari. Loca, quæ tua charitas indicavit relegenda, nondum relegi, mox tamen id faciam. Et si dabitur spatium, huic epistolæ subnectam quid ex his profecerim. Si quid mittes scriptorum, ne mittas, nisi per hominem egregie certum: nam in itinere resignantur atque etiam describuntur omnia. Epistola tua nullum habebat ceræ vestigium, aut signaculi. Et amanuenses qui describunt, evulgant exemplar. Hoc tibi cavendum erit, quandoquidem hæc res inter nos agitur sincera charitate. Si non contingit certus, ipse potius mittam meo sumptu, qui tuas annotationes huc adferat. Imo si se verterit horum temporum scena, ipse me conferam ad vos. Nam nulla res mihi magis cordi est, quam ut meæ *lucubrationes*, quandoquidem premi non possunt, sic elimentur, ut cum fructu *Christianæ* religionis legi possint. Nulla monendi libertate me poteris offendere. Tantum illud cavendum, ne quid per discipulos & fautores tuos, ut est hominum ingenium, hinc nascatur tragœdiæ, priusquam uterque nostrum velit. Nec integritatem, nec modestiam unquam in me desiderabis. *Sutores* non feram. Bene vale, frater in *Christo* charissime. *Basileæ*, Festo Corporis Dominici, sive 15. Junii, Anno 1525.

Salutat, si commodum est, *Gervasium*. *Berus* recte valet, si quisquam nostrum recte valet in hoc rerum statu.

EPISTOLA DCCXLVII.

Erasmus Roterodamus Maximiliano Transsylvano S. D.

NUPER respondi binis literis tuis, vir humanissime, sed eodem argumento & ab eodem simul redditis. Istum tuum in me animum dici vix possit, quantopere exosculer, quamque mihi videar beatus amici tam candidi accessione. Negas te passurum ut amore vincaris. At ego si nulla spes erit victoriæ, saltem illud efficiam, ne videaris vicisse non contra certantem. Verum hæc alias. Quod scribis de me actum in consilio te casu præsente, suspicor esse vetus. Nam illustrissimæ Dominæ literas pridem accepi, quæ continebant quod ais tum ibi decretum. Scripserat ad amitam suam Cæsar ex *Hispaniis*, ut mihi pensio extra ordinem numeraretur. Id consilii dederat *Ruffaltius* Cæsaris à thesauris, declarans se paratum numerare pecuniam, si D. *Margareta* juberet. Ad Calend. Septemb. debebuntur octingenti floreni aurei, hoc est pro quatuor annis. Lenta solutio nescio quid mihi profectura sit, nisi forte in campis *Elysiis* opus erit pecunia. Nam corpusculum hoc toties pulsatum ariete calculi, quotidie magis ac magis attenuatur & exarescit. Itaque brevi futurum arbitror, ut quum abjecero

An. 1525. φαῖς fiam nova cicada. Quo minus isthuc advolarim, nihil aliud obstitit, quam hypocausta nondum refrigerata, & esus piscium; nam eundum erat Quadragesimæ tempore: & ad piscium vel odorem periclitor. Habeo diploma Pontificis, verum in diversoriis malim vitare offendiculum. Post Pascha hoc ipsum agente me, subito exortus est hic fatalis tumultus agricolarum, qui facit ut hic hæreamus, nescio quam tuto, inter *Scyllam* & *Charybdim*, ut ajunt. Magistratus hujus urbis in hoc negotio prudentissime se gessit, præcipue Consul mihi proxime vicinus. Non fuissem tutus à periculo quorundam *Lutheranorum*, ni gratiosus essem plerisque in magistratu, nec ingratus Episcopo. Erit *Basileæ* conventus aliquot Principum & agricolarum, illic agetur, si moderatis rationibus hic cruentus tumultus queat componi. In tam incerto rerum omnium statu nihil certi possum statuere. Per *Livinum* quondam famulum meum miseram fasciculum epistolarum, quas Cardinales, Reges, ac Principes, ad me dederant. Existimabat enim *Cranenveldius* eam rem fore præsidio adversus sycophantas: has agricolæ, in quos incidit famulus, eripuerunt. Per *Gallias* dispendiosum esset iter, ac totum equestre, quum ego jam desierim eques esse, quum hactenus equitatio mihi semper remedio fuerit, adversus omne morborum genus. De Præsulis Omniportuensis in me studio nihil addubito, verum utinam tam beneficus esset quam est χρηστολόγος. Nec de *Leontini* animo multum addubito, nisi quod scio illum in Concilio *Wormaciensi* dixisse quædam in me palam inimica. Conjectas facile quorum instinctu hoc fecerit. Et hi habent apud eum sibi proxima necessitudine conjunctos. Deinde Theologus quidam, qui *Lovanii* rerum potitur, *Dorpio* præsente, quædam effudit, quibus declarabat *Leontinum* parum amanter de me sentire. Quanquam is dicitur hujusmodi moribus, ut norit quædam interdum pro tempore comminisci. Cum Comite ab *Hochstraten* mihi non multum fuit consuetudinis. Et videtur sane vir humanus ac moderatus, tamen hujus quoque voces quædam ad me perlatæ sunt parum honorificæ. Verum, scio non esse quibuslibet delationibus credendum. De superioribus illis compertum habeo. Neque me præterit hominum animos in horas mutari, nec diffiderem aulæ præsidiis, si per hanc valetudinem & ætatem possem ulla in re esse usui rebus aulicis. Nunc adeo vitreum est hoc corpusculum, ut quamvis levi de causa periclitetur, brevi, ni fallor, collapsurum. Absque pecunia non vivitur, sed tamen magis me commovet Theologorum quorundam ac Monachorum improbitas, quam ratio pecuniaria. Scribis hos facile compesci posse. Atqui hoc non potuit Pontifex *Adrianus*, qui diplomate misso silentium indixit *Carmelitæ*. Siluit ægre, sed à morte *Adriani* abunde pensavit hoc silentium, & in dies vociferatur insanius. Nuper *Vincentius Dominicaster* Theologus, per quendam ex *Anglia* profugum *Antuerpiæ* excudit libellum *Taxandri* titulo, indoctum, insulsum, mendacem, impudentem, insanum, ut à nullo talis scribi potuerit, præterquam ab illo *Corœbo*. Conatus est ante annos aliquot edere, sed vetitus est à Vicario suo. Nullus est *Lovanii* doctus, quin sciat illius esse partum. Hæc quum homines stolidissimi audeant isthic impune, quæ mihi præsidia promittis ab aula? Illustrissimus Princeps *Ferdinandus* scripsit amitæ suæ, ut curaret mihi solvendam pensionem, deinde ut *Carmelitæ* similibusque rabulis imponeret silentium. Et scripserat satis accurate. Epistola reddita est Archiepiscopo *Panormitano*. An ea per illum aliquo bono consilio suppressa sit nescio. Periit *Martinus Dorpius*, qui solus ingenue favebat rectioribus studiis, nec perinde atque cæteri detestabatur quicquid ullo pacto *Lutheri* dogmatibus est affine, ea res effecit, ut illius favor non multum adferret momenti, nec ita multum tribuebat pseudomonachis. Emisit & *Latomus* tres libellos strophis obliquis in me ludens, quos gustavi duntaxat. Facile divino quorsum hæc tendunt. *Lutetiæ* excusum est opus cujusdam *Petri Sutoris*, Theologi *Sorbonici*, & Monachi *Cartusiani*, quo nihil adhuc legi dementius. Pontifices *Romæ* imposuerunt silentium *Stunicæ*. Et isti suscitant nobis tales tragœdias contemptis omnibus. Optarim omnes Monachos esse tales, ut promererentur omnium bonorum favorem. Nunc ob quosdam intolerabiles plerique veniunt in publicum odium, etiam boni. Hic passim diripiuntur & incenduntur monasteria, dissipantur Monachi, sacræ virgines constuprantur, nullum discrimen est bonorum ac malorum. Civitates, quæ moderatiores sunt, acceperunt monasteria in suam fidem, his legibus, ut obtemperent magistratui, ne quem alant, nisi inibi professum, ne novitios recipiant inscio magistratu, ne quem detineant, qui reddita ratione velit exire, ne detineant quod illi, qui discedunt, intulerunt, ne se misceant parochiis, aut monasteriis virginum. Errones, qui per omnes terras vagari solent cum fictis Priorum syngraphis, excluduntur ab ingressu civitatis. Hæc an pia sint non pronuncio: certe mitiora sunt, quam quod patiuntur reliqua monasteria. Et habemus hic hoc hominum genus mitissimum, nisi quod adhuc mussant, & exspectant *Esdram* aliquem. Verum hæc alias, aut fortasse coram, si Deus voluerit. *Guido Morillonus* jam semel atque iterum ita scribit ex *Hispania*, quasi mox repetiturus *Brabantiam*. Scire cupio an redierit. A *Cranenveldio* nihil allatum est literarum. Hinc non movebo pedem, nisi receptis amicorum literis, cui rei conducetur, si res ita postulet, proprius nuncius. Vellem tibi nonnihil esse necessitudinis cum *Moro*, cujus mores disces ex *Cranenveldio*. Jam illi de te scripsi nonnihil. Seculum hoc habet rarissimos amicos candidos. Hoc arctioribus vinculis adstringenda est bonorum amicitia. Bene vale, *Maximiliane* charissime, cum tuis omnibus. Saluta mihi Principem *Haloinum*, ac reliquos amicos. Datum *Basileæ* 2. Julii, Anno 1525.

EPISTOLA DCCXLVIII.

Erasmus Roterodamus Hadriano Barlando S. D.

DORPIUM studiis ereptum acerbissime ferrem, si nostro dolore possit huc revocari. Nunc nos ad illum properamus, ille ad nos redibit nunquam. Mortuus est omnibus rebus bonis florens, & optimum putant esse tum mori quum dulcissimum est vivere. Erat futurus magnus si vixisset; verum, nunc felicius magnus est apud *Christum*, uti spero. Solus propemodum erat æquus politioribus literis, quas quidam miro studio conantur opprimere, mea sententia non satis recte consulentes suis etiam studiis, quæ sola florere cupiunt. Siquidem, ut res ipsa docebit illos, obrutis mansuetioribus literis, etiam illa collabentur, quibus sedulo magis, quam prudenter prospiciunt. Res felicius succederet, si veterum studiorum proceres bonas literas, veluti postliminio sese recipientes in pristinum locum, comiter in hospitii contubernium reciperent: adferrent hospites aliquid bonæ rei, quid ab hostibus futurum sit nescio: ac vicissim bonæ literæ sese civiliter in contubernium disciplinarum, quæ jam occuparunt scholas, insinuarent. Nunc quorundam improbitas facit, ut utrisque suus pereat fructus. Per universam *Germaniam* simul cum bonis literis omnia fere studia collapsa sunt. Nulla Theologorum auctoritas. Monachi & sacerdotes publico laborant odio. Faciunt enim mali, ut bonis etiam sit male. Video res humanas ad *Turcicam* quandam barbariem tendere. Et fortasse sunt Principes, quibus hic status non displiceret. Agitur hic per rusticos cruenta fabula, quæ sit futura catastrophe nescio. Hanc epistolam extorsit *Adrianus* à *Rivo*, tui studiosus. Ex eo cognosces *Germaniæ* res omnes. Bene vale, *Barlande* charissime. Saluta *Joannem Borsalum*, si adest. *Basileæ* 2. Julii, Anno 1525.

EPI-

EPISTOLA DCCXLIX.

Jacobo Sadoleto, Episcopo Carpentoratensi, Erasmus Rot. S. D.

An. 1525. COMMENTARIUM tuum *in Psalmum quinquagesimum* nondum perlegi, sed tantum carptim degustavi, nec enim hactenus plus licuit per occupationes. Mox totum avidissime devorabo. Primo statim gustu mire me cepit candor ac facilitas simplicitasque dictionis, cum summa pietate conjuncta. Nihil abs te prætermissum, quod ad eruendos explanandosque Prophetæ sensus pertinet, qui *Græcos* etiam nonnunquam consulis, interim & *Hebræos*. Si tales libellos nobis subinde mittat *Roma*, confido futurum, ut plerique mortales aliquanto melius sentiant de vestra urbe, in qua perspiciant esse viros, qui libros arcanos non eloquenter solum, verum etiam sancte pieque tractare norint. Etenim qui isthic bonas literas profitentur, quanquam in suo genere studiorum excellunt, tamen in hunc usque diem ad rei Theologicæ cognitionem haud ita multum contulerunt. Gestio libellum hic typographis excudendum committere, quo latius per orbem sparsus plures accendat ad studium pietatis: sed scrupulum injicit libello annexa excommunicatio, quam arbitror tamen nihil aliud sentire, quam ut isthic *Calvus* à damno vindicetur. Alioqui quum officina *Calvi* non possit omnibus mundi regionibus suppeditare, videtur hoc non sine gravi studiorum jactura futurum, si liber, magnam utilitatem allaturus, sit ab uno duntaxat *Romano* typographo petendus. Arbitror *Carolum* meum re feliciter gesta sese ad reditum accingere. Hic agitur misera cruentaque fabula, cujus utinam Dominus det felicem catastrophen. Nos subita tempestate deprehensi inter sacrum & saxum, ut ajunt, hæremus, non sine gravi discrimine. Utinam nunc liceret è *Tybri* bibere. Scurræ quidam Monachi non desinunt in me libellis rabiosis debacchari, quidam etiam anonymis. De pensione Cæsaris nulla spes est, ni redeam in *Brabantiam*. Atqui hic ventus neque navigare finit, neque ancoram figere. Mihi bona spes in *Clementis* pietate. Bene valeat tua R. D. *Basileæ* 2. Julii, Anno 1525.

EPISTOLA DCCL.

Cœlius Calcagninus doctiss. viro Erasmo Roterodamo *S. D.*

QUOM *ad* Pistophilum *scriberem de* libero arbitrio, *nihil minus cogitabam, quam ut Commentarius ille in lucem unquam prodiret: aut certe in manus tuas perveniret. Hoc enim unum tum mihi propositum fuit, grati animi testimonium dare homini de me bene merito, qui tuam* De libero arbitrio Diatriben *protinus ad me dedisset, quom eam beneficio* Floriani Montini* *viri ornatissimi ex* Germania *accepisset. Noverat enim me, tum omnium tuarum lucubrationum esse studiosissimum, tum maxime hoc genere delectari, quod ad reprimendam retundendamque insolentiam* Lutheranam *pertinebat. Quod quom multi hactenus oscitanter & quasi aliud agentes tentaverint, in eam audaciam hominem, alioqui ad turbas natum, perduxerunt, ut solus sibi sapere videatur: rejectisque in ordinem omnibus antiquis & pridem receptis Scriptoribus solus in sacras Literas censuram exerceat: damnatasque olim opiniones, & veterum Patrum decretis explosas hæreses in lucem promoveat, pertinaciter defendat, animis inculcet, ut profecto satius fuerit hanc anagyrin non attingere, quam attactu irritare. Certe* Hercules *quom in* Hydram *certamen suscepisset, non prius sibi cessandum existimavit, quam eam ferro ac flamma prorsus confecisset: ego quoque illud semper judicavi opportunum, aut* Lutherum *prorsus negligi, aut prorsus convinci oportere: nihil enim medium videbam. Comparaverat ille sibi ab initio multum existimationis, quod intrepide ac perfricta fronte mores nostra*

A *ætatis perstrinxisset, quod purpuratos Patres, quod summi Antistitis majestatem fœdissime sugillasset, & quasi pudenda patris, impiorum liberorum more, retexisset.* An. 1525. *Ea res aures exspectationemque plurimorum excitarat, quasi amore virtutis ac veritatis & nimio juvandi mortales studio vir ingenuus prolaberetur: præsertim quom suis adhuc moribus modestiam prætenderet: tantum enim abest, ut sua illa placita, quæ tum pariebat, quom alia multo immaniora, majoribusque monstris implicita parturiret, pertinaciter defenderet, ut ea potius meliorum judicio ac sacrosanctæ piorum Ecclesiæ subjiceret. Dicam tibi, vir optime: Imposuerat mihi pene vir ille, ut postea cognitum est, fucatus ac versipellis; animumque ita induxeram, bonum virum* Lutherum *esse, & qui* B *facilius falli posset quam fallere; sed in taxandis moribus, ut ego quidem fateor, vix jam ferendis, nimis incitatum, nimis ardentem. Dabam & hoc hominis ingenio,* Christiani *nominis & nostræ pietatis immodice studioso, quem œstrum religionis & zelus Dominici cultus ita arroderet, ut Euangelici & Apostolici præcepti oblitus aliquanto plus stomacho daret quam expediret. At postquam prodigiosam illam scenam aperuit, & veterem tragœdiam* Joannis Hus, *sentinamque illam omnem* Boemicæ *pravitatis evomuit, & obsoletam in lucem fabulam revocavit, Di boni, quam diversa facies priori illa apparuit? Nam pro modestia quantum ex homine pervicacia? pro religione quantum ambitionis? pro simpli-* C *citate quantum persuasionis erupit? Imprimis, quasi à* Vesta *convellere pietatem exorsus, vim afferre Euangelio & enarratoribus omnibus fidem detrahere conatus est, ut uni sibi locus relinqueretur. Sacramentis ita auctoritatem ademit, ut vix uni aut alteri dignitatem servaverit; ordines sacerdotii omnes pares esse voluit, ut non esset ad quem provocaretur à* Martini *dictatura; defunctorum memoriam inanem & meras nugas; voluntatem mortalium necessitate obstrictam, & alia id genus innumera, quorum vel memoriam animus reformidat. Scio tamen* Lutherum *hæc commentitiis confictisque rationibus ex sacris Literis confirmare solere: quas* Zenonis *more* Achilles *putat, quod nemini sane mirum videri* D *oportet. Neque enim defuerunt unquam antiquis hæreticis splenia, quibus ulcera sua prætegerent. Quid, quod certi homines, & ii quidem ἀξιόπιστοι, mihi retulerunt,* Lutherum *ea non semel stropha usum esse, ad aucupandam nominis gloriam, subornasse scilicet ac summisisse sibi adversarios, dicam an prævaricatores? qui deinde congressi, ingenii fasces summitterent, & se vi rationum expugnatos profiterentur; nec inviti in* Lutheri *dogma concederent. Hæc est videlicet illa* Alexandri Pseudomantis *jactatio: qui adversarios suos, quibuscum semel caput contulisset, gloriabatur à se, quantumvis ferocientes, pacatos melioresque dimittere. Scio fore qui dicant, facile esse in* Lutherum *verbis invehi & conviciis* E *debacchari, eumque nunc seditiosum, nunc barbarum, nunc monstrum appellare, aliisque fœdissimis titulis dehonestare: sed non facile esse rationibus & argumentis hominem expugnare: id quod ego longe secus existimo: nam ἁπλοῦς ὁ τῆς ἀληθείας λόγος, τὸ δὲ ψεῦδος πολύμορφον. Nam ut sit* Proteus, *ut se vertat in omnia rerum miracula, hoc mihi sat est, certum & exploratum habere, hunc esse* Proteum, *& ita elabi, ut non facile nodo teneatur. Fac* Chrysippum *suos in me sorites coacervare, quos ego distinguere & dissipare non possim: Fac etiam, si lubet, aliquem sophistarum mihi tria capita, aut certe cornua affigentem: An iccirco me vel* Geryonem *vel* Cippum F *putabo? certe* Diogenes, *quom eum quidam non esse hominem argumento collegisset, nec teneret, quomodo paralogismum dilueret,* A me, *inquit,* incipe. *Proinde si magnus ille argutator* Lutherus *pulverem mihi ob oculos conjecerit, vel meras præstigias fecerit, nihil est, quod eum propterea majorem melioremve putem. Quom forte quidam* Callipidem *admiraretur, ejusque artem extolleret apud* Agesilaum, Quidni, *inquit,* ego noverim *Callipidem* dicelictam? *Sic histriones appellabant Lacones. Sane non pluris fuerit apud me* Lutherus, *vel sophi-*

* *Motini* perperam editum Epist. DCCXLIV.

An. 1525. *phista, vel præstigiator. Cur enim non hac nomenclatura exornem eum, qui per fucum damnata & obsoleta olim dogmata instaurare nititur: recepta autem, & tot seculis, totque magnis assertoribus comprobata, & quasi per manus tradita, convellit? An non hoc abunde* Lutherum *impostorem ostendit, qui* Nazianzeno, Nysseno, Damasceno, Basilio, Chrysostomo, Hieronymo, Gregorio, Augustino *depulsis, se unum enarratorem Euangelii ostentet, sibique haberi uni fidem velit, ceu vero ejus lampas illorum omnium lumina præstringat. Quorum quisque quo propior fuit florenti Ecclesiæ, hoc amplius hausit ex fonte cœlestis Spiritus, sine quo nemo potest ad veritatem adspirare. Fac enim hinc stare tot tamque excellentes sanctæ pietatis proceres. Ajant illi, neget* Lutherus, *obsecro, quis tam cornea & prædura fronte est, qui* Luthero *credendum, illis fidem abrogandam censeat? Atqui aliquis dixerit, eadem sentit cum illis* Lutherus, *aliter potius tradunt quam aliud. At at hoc ipsum est, quod mihi scrupum facit, quod me dubium habet; quod mihi suspectum* Lutherum *reddit, ut non aliter, sed aliud plane dicere videatur, qui has umbras mihi objicit, qui sua hæc commenta verborum involucris contorquet, ut de eo* Euripidis *illud inverti possit,* ἃ μὲν ζωῆκα, ἀνόσια, οἶμαι ἦ, καὶ ἃ μὴ ζωῆκα. *Scitum est illud vetus,* ἀμαθέστερον πῶς εἰπέ, καὶ σαφέστερον. *Et illud Apostoli nos satis monere potuit, ut ab hoc hominum genere caveamus:* Si Angelus, *inquit*, è cœlo aliud vobis euangelizaverit, quam accepistis, anathema esto. *Ceu mihi parum constet, non aliter Synodo* Ariminensi *ab* Arianis *belle olim illusum fuisse hoc verborum prætextu, quom nefarii illi vocarent in disquisitionem, an* Christus *foret Patri* ὁμοούσιος, *rogantes bonos, sed parum cautos Patres,* Christo *ne an* homousio *fidem habendam putarent. At illi ignota voce circumscripti* ὁμοούσιον *palam detestabantur,* Christum *autem Deum profitebantur: quæ res in causa fuit, ut acta in Synodo* Ariminensi *majore deinde & cautiore Patrum conventu rescinderentur. Proditum est memoria ex* Arianis *quendam fuisse invictum alioqui certatorem apud omnes, qui vel rationibus humanis, vel arte syllogistica niterentur: facile autem cessisse, si quando sibi res fuit cum eo, qui parum doctrinæ, multum autem fidei haberet, qui nihil in se, in Domino autem multum fiduciæ locasset. Hac ego ratione tam facile puto* Lutheri *argutationes &* παράδοξα *subverti posse, ut & ipse se ultro victum fateatur, & tantum turbarum, quantum excitatum est ad hanc diem, momento resideat. Quod si tanta illa hominis temeritas per suos gradus processerit, & decretoriis periodis assurrexerit, non dubito, quin posthac Euangelii libros sit abjuraturus, quasi rem ab indoctis exscriptam, & à simplicibus receptam. Quin &* Christum *ipsum adserturus sit more* Maomethico, *non verum hominem, sed simulachrum & spectrum quoddam oculos fallens & sensibus illudens. Nam ut* Cicero *vere scribit, qui semel verecundiæ fines transiverit, eum bene ac naviter oportet esse impudentem. Et tamen homini tam inauspicatæ doctrinæ, si Dis placet, non desunt sectatores atque adeo admiratores in tota præsertim* Germania, *qui* Luthero *ferme acclamant, quæ suo* Epicuro Lucretius:

—— Deus ille fuit, Deus, optime *Memi*,
Depulit ex animo qui monstra metusque deorum,
Quare religio pedibus subjecta vicissim
Obteritur, nos exæquat victoria cœlo.

Quom vero ex nobilissima illa Provincia clarissima semper ingenia effluxerint, quom proventus veræ religionis maximum inde incrementum acceperit, mirum est profecto, quomodo tam repente ad insanias hominis, neque docti, neque admodum acuti, ut mihi videtur, à constitutis olim & confirmatis Patrum decretis desciverit: nisi, ut suspicor, id factum sit, non tam studio & amore Lutheri, *quam, ut video, abs te persæpe testatum, odio Theologorum & Monachorum quorundam, qui sibi titulo religionis regnum & tyrannidem paraverant, quorum votum fuit, in hominum æque animos & bona grassari: hoc itaque modo factum est, ut è carbonaria in calcariam præcipitaverint, quom à Monachorum avaritia ad* Lutheri *impietatem perfugerint, & hanc quidem multo nocentiorem: illa enim fortunæ bonæ, hac bona animi atque adeo anima periclitantur. Puto & idcirco conatum hunc* Lutheri *quibusdam blandius arrisisse, quod ille ab officio & observantia Pontificis aliorumque Principum homines devocabat, & humanum quodammodo genus manumittebat: quis vero est, qui non libenter jugum excutiat, & libertatem amplexetur? præsertim quom ad libertatem etiam indulgentia accedat. Nec enim vult* Lutherus *quenquam de actionibus suis admodum anxium esse. Siquidem ad salutem & æternitatem promerendam fidem & sanguinem* Christi *sufficere. Lasciviant igitur homines, obsonentur, pergræcentur, in Venerem, in cædes, in rapinas, ut lubet, efferantur; paratum tamen iis cœlum, parata immortalis felicitas, si fides inconcussa maneat, & in sanguine* Christi *spes certa subsidat. En qualem artificem sibi adornavit angelus nequitiæ, quam callidum, quam pellacem? Certe* Maomethes *non alia persuasione usus magnam orbis partem subvertit. Ab* Epicuro, *quo non alius Philosophorum plures discipulos in sententiam traxit, neminem unquam auditorum descivisse accepimus, præter* Metrodorum *nescio quem. Illectabat scilicet ille optimus deliciarum magister advenientes: illectos autem novis semper blanditiis retinebat, utpote qui unicuique ex sua natura pruritu voluptates admetiretur. Adde quod homines natura* φιλόκαινοι *sunt, sed & iidem* αἰψίκοροι *esse solent, & erunt propediem, ni me fallit opinio: nec enim quæ mala sunt diu placere possunt. Instigator ille populi* Atheniensis *quom bene consulenti comminaretur, eum male mulctatum iri, si quando populus desipere cœpisset:* At tu, *inquit ille*, si quando resipuerit. *Idem hoc videor commode in* Lutherum *torquere posse, cui pro ea, quam invexit, doctrina plus nimio gravem mercedem* Germana *natio dudum persolvit: sed illud non incommode cecidit, quod eadem* Germania *eadem ætate, qua nobis hoc monstrum tulit ad religionis & morum exitium, rursum ad morum & religionis instaurationem* Erasmum *nobis dedit, virum ea ingenii magnitudine, ac literatura, quæ non unum hoc tantum seculum possit illustrare. Habet igitur non modo quod compenset, sed quod etiam objiciat. Quo mihi improbius nonnulli facere videntur, qui viro tanti candoris, tam excellentis doctrinæ, notam inurere non erubescunt, quasi & ipse cum* Luthero *faciat, & sit quodammodo ejusdem factionis vel antesignanus, vel popularis. Adversus hosce homines acerrime persæpe reclamavi, & justas pene inimicitias suscepi. Quod & in libello* De libero animi motu *obiter feci, atque hoc libentius, quod edita* Diatriba, *jam locum omnem suspicionibus improborum sublatum videbam: nec enim jam te illo spectaculo, quod oppugnabas, oblectari poterant insimulare, nec furtim arma hostibus subministrare, quos recta fronte impeteres. Nam quod epistolis, & aliis tuis commentariis,* Lutheri *fabulam non probari abs te asseveras, & tibi votum consulendi utrique parti testabare, sic interpretabantur, quasi alia manu panem ostenderes, alia lapidem absconderes, & quod duos parietes de eadem fidelia adlinens, utrinque plausum aucupareris: qui vero vel modestissime, vel parcissime de te obloquebantur, ii te quasi cessatorem arguebant, quod tantum incendium excitatum videres, quantum non alius præter* Erasmum *posset exstinguere, & tamen, quasi ea res per jocum gereretur, aut nihil ad te pertineret, insinuatis manibus flagrantes aras deorumque focos spectares: horum ego voculas in eo libello* κατ' ἠθοποιΐαν *in medium adduxi, ab omni ego hujuscemodi suspicione prorsus alienus: nam mihi dii mentem meliorem, quam ut de viro tam illibatæ probitatis & tam eximii candoris, pro cujus existimatione tuenda toties acria bella depugnassem, tantum nefas aut cogitarem, aut cogitatum certe proderem. Illud itaque, mi* Erasme, *certum persuasumque habeto, me tua bonitate, sinceritate, pietate, nihil exploratius habere, aut testatius: si quid est tamen eo in libello, quod aut aures tuas offendat, aut quod tibi videatur malevolis*

An. 1525. lis dare ansam posse male cogitandi, expunge, dele, interline, immuta, ut lubet; fac denique ut nulla latebra supersit, in qua navus ullus delitescat. Caeterum illud fuit permolestum, quod fato quodam tuo utrinque exercearis, & Lutherani & Antilutherani juxta in te saeviant: at tu bono animo esto, & recta conscientia praemio contentus, tanti puta tum apud homines illustrem fieri, tum apud Deum coelum promereri. Sane Hercules ille, tertia luna natus, non prius ad deos abiit, quam monstra illa quodam suo fato proposita vicisset. Alioqui illud nosti βασιλικὸν εἶναι εὖ πράττοντα κακῶς ἀκούειν. Quod de Pio Carpensi significasti, non minus ingratum fuit quam novum: est omnino cum homine mihi longa & vetus consuetudo ex eo usque tempore, quo ille juvenis, ego admodum puer, Petreto * Mantuano, Philosopho primi nominis, operam dabamus tunc dialectica profitenti: eo Principe nihil humanius, nihil modestius agnovi, tantumque aberat, ut bene merentibus obtrectaret, ut multo saepius vir bonus dissimillimis, id est, indignis faveret: ob id non potest mihi non mirum videri, eum adeo à suis moribus degenerasse, ut in te tam acerbe, tamque immerenter invehatur, quem qui non amat, aut invidet, aut quid amandum sit, non intelligit. Et licet mihi non plura de tua probitate quam prudentia pollicear, facit tamen singularis amor erga te meus, ut te horter & moneam, ne faciles admodum aures susurronibus & delatoribus praebeas, quos qui non castigat, irritat, ut vere praedicabat Domitianus. Adde, quod si quid aliquando pro vero insusurrant, id novo aliquo additamento semper augent, & exasperant. Tum magnis & illustribus viris certum est nunquam invidos & obtrectatores defuisse. Sicut enim inter aves nonnulla sunt obscoena, semper male occinentes: ita quadam male nata & pessime educata ingenia, nunquam desinunt bonis allatrare: horum voces sinamus praeterfluere, eaque aestuationibus suis relinquamus. Nam si iis vacare lubeat, nihil erit nobis agendum praeterea. Atqui non potest hoc hominum genus à nobis liberalius tractari, quam si eos sinamus in sinu gaudere, & sine sanguine imaginarium sibi triumphum adornare. Ne tu nimium facilis sis, aut certe irritabilis, si adversus quosdam illiteratissimos homines, qui obtusissimum in te stylum perstrinxerunt, manum moveas. Sane eadem opera te putaverim asino; si in te ruditum extulerit, talionem ferre posse. Parce enim, & honor sit auribus tuis, si quid vel familiarius, vel forte licentius dixero. Multa itaque injuria mussitanda sunt, vel potius, ut tu scribis, devoranda. Plerunque connivendum est, ne quasi in procinctu sit nobis quotidie ad arma excurrendum. Literas vero tuas non nuntius quidem ille, quem legatum abs te in Italiam scribis, sed nescio quis terrae filius mihi reddidit, quem tamen ego coelo demissum putavi, quod tam grato, tam optato officio perfunctus sit. Sane mihi jucundissimam occasionem sublatam dolui, percunctandi de te, de studiis, de re familiari. Nihil enim inexploratum reliquissem, nihil suppressissem, quod ad Erasmum meum pertinere existimassem. Dii boni, quam blande, quam jucunde, quam delicate nuntium illum excepissem! certe ut plusculos apud me dies foret neque petaso, neque penulae pepercissem. Sed postquam nescio quis deus hanc mihi voluptatem invidit, dabo operam, ut tuas legens literas, & meas ad te scribens, frequenter hoc detrimentum sarciam. Leonicenus medicus jam menses aliquot hunc vita mimum absolvit, vir ad aeternitatem natus, quem ego ultimum heroum & aurei seculi reliquias appellabam. Ex illa enim aetate, qua magnum habuit ingeniorum proventum, & Hermolaos, Politianos, Picos, Merulas, Domitios nobis tulit, hic ultimus decessit jam prope centenarius, integris, quod mirum videri possit, adhuc sensibus. Multa scripsit, multa vertit è Graecis, multa in Sylva medica jam conclamata nobis restituit. Adversus barbaros medicos perpetuas inimicitias exercuit: quin & Plinium, à quo proposito frustra hominem saepe

* Vel potius Perreto. Is est Petrus Pomponatius, Philosophiae Professor longe celeberrimus in Academia Patavina. De eo plura Cl. Bayle in Lexico Hist. Critico.

A deterrui, inclementer nimis semper insectatus est. Denique, quod paucis contigit, vivens posteritatem suam vidit: ejus obitum acerbe tuli, tum privato nomine, fuerat enim mihi praeceptor, tum publico: videbam enim rem Latinam ejus morte insignem plagam accepisse. Una res mihi solatio fuit, quod Joannes Manardus, vir Graece & Latine doctissimus, rem medicam & naturae arcana iisdem vestigiis prosequitur, cujus rei specimen dare possunt epistolae, quas proximo edidit: eas puto in manus tuas pervenisse, quod si nondum pervenisse significaveris, dabo operam, ut quamprimum ad te perferantur. Scripsit ille quidem alia plurima digna immortalitate, sed vir minime ambitiosus ea nondum publicam materiam B fecit: hoc superstite minus Leonicenum desideramus. Ipse etiam Rhodiginus longum valere dixit rebus humanis: quom enim audisset ad Ticinum caesum pene ad internecionem Gallorum exercitum, & potentissimum Regem in manus hostium venisse, ex quo spes ejus omnes pendebant, ita animum despondit, ut aegritudini impar fuerit: utinam ad ea, quae scripsit, tantundem judicii & laboris attulisset: nam & te minus offendisset, & doctis impensius satisfecisset. Sane fuit vir ille bonus & vere Christianus, & multa mihi amicitia conjunctus, utpote cui unum etiam ex libris Antiquarum Lectionum nuncupatim dicaverit, sed qui se unum haberet in consilio, & amicorum admonitionibus C aegre manus daret: caeterum in studia & lucubrationes ad poenitentiam usque assiduus. Paniciatus, vir bonus & probe doctus, vivit ac valet: eum tuo nomine salutavi, is totidem verbis tibi salutem reponit. Illud non potui non mirari, quod in extrema epistola addidisti, te scilicet adhuc memoria tenere sermonem illum, quo te affatus sum in aedibus Richardi Pacaei, quom obiter Ferrariam venisses: quo loco quom de Aspendio citharista sermo incidisset, & quid intus, quid extra canere foret, perquireretur, tu protinus tuorum Adagiorum librum, tum primum Venetiis excusum, è sacciperione protulisti: atque ex eo tempore coepi Erasmi ingenium doctrinamque admirari; nec fere unquam D inter doctos de Erasmo incidit mentio, quin ego mutuam illam adlocutionem prope solenniter in memoriam revocaverim. Testis mihi Richardus Pacaeus ille doctissimus, & ad doctissimorum studia provehenda plane factus, cui saepius ejus officii gratia multam gratiam debere testatus sum. Jam mihi videor ad omnia fere capita tuae epistolae cumulate respondisse: illud unum reliquum est, ut memineris te habere in Italia Coelium, hominem tui nominis tuaeque gloriae studiosissimum, de quo tibi omnia sine discrimine large ac magnifice polliceri possis. Bene vale. Ferrariae 6. Julii, Anno 1525.

Quom scripsissem has inanissimas nugas, & certum tabellarium exspectarem, cui literae tuto credi possent, E nuntius tuus ex Urbe rediens supervenit omnium mihi optatissimus, quem quo vultu exceperim, quid de tumultu Germanico sentiam, quam te extra incendium istud videre cupiam, quae mea fuerit sententia de nuperrima tuorum Adagiorum impressione, si modo res in hanc diem integra foret relicta, ipse locupletius coram enarrabit, quam vel ego brevi possim perscribere, vel literis audeam committere. Illud certum persuasumque habeto, me ac fortunas meas omnes prorsus, quales quales illae sint, summota omni legitima formula atque exceptione, tui esse mancipii. Rursus bene vale.

EPISTOLA DCCLI.

F Erasmus Roterodamus Natali Beddae, Theologo Parisiensi, S. D.

EGREGIE vir, Responderam epistolae tuae, miseram Argentoratum, ut illinc transmitteretur ad vos, sed quum nullus inveniretur idoneus, rediit ad me. Hunc nuncium privatim conduxi mea pecunia, qui tuas Annotationes ad me perferat. Libros Augustini, quibus explicat sermonem Domini in monte habitum, sciebam me legisse, quam diligenter in-

certus. Ubi cœpissem tuo hortatu legere, comperi margines omnes notulis manus meæ plenas. Deinde in Annotationibus meis, quas scripsi in caput *Matthæi* quintum & sextum, frequenter hinc cito testimonia. Unde miror unde suspicatus sis, mihi Opus illud non fuisse lectum. Scripsit hos quidem libros eleganter & accurate, sed tantum presbyter, nec adhuc perinde exercitatus in sacris Literis, quanquam feliciter jam meditans divinæ Scripturæ tractationem. Ex hoc Opere multa corrigit ipse, & resident nonnulla, quæ lectorem candidum & æquum requirunt. Unde non sum arbitratus anxie mihi laborandum, ne nusquam ab eo dissentirem. Relegeram pene totum, nec animadverti quicquam periculosi lapsus in meis. *Gerson* non est in mea bibliotheca, sed aut emam, aut aliunde rogabo. Videbis me satis docilem, si contingat monitor διδακτικός. Sunt variæ dotes hominum, nec eadem via tendunt omnes ad scopum felicitatis. Ego me puto semper hoc egisse, quod vos agitis, licet non eadem ratione. Et nisi hæc fatalis tempestas fuisset exorta, non prorsus infeliciter conatus eram, ut reflorescerent linguæ cum bonis literis, simulque veteres orthodoxi cum divinæ Scripturæ fontibus revocarentur. His temporibus quoniam video nihil scribi posse, quod non offendat aliquos, decrevi quiescere, totus in hoc, ut quæ vulgata sunt nec revocari possunt, repurgentur, quo, quantum fieri potest, careant offendiculo. Ad hanc rem qui mihi dignabitur ferre suppetias, apud me summam inibit gratiam. Si parum videbitur proxima editione mutare quæ offendebant, non gravabor esse severior judex in lucubrationes meas, quam *Augustinus* fuerit in suas. Tantum ne nodus quæratur in scirpo, sed ea duntaxat indicentur, quæ sunt alicujus momenti. Nec agam tergiversatorem in explicando, aut in defendendo, nec mihi indulgebo in corrigendo. Sunt dogmata quædam controversa, quod genus est, *Pontificem esse superiorem Concilio universali*. Sunt quædam obscura & incognita, quale erat illud, *De non vertendis Libris sacris in linguam popularem*. Sunt quædam ejusmodi, ut multis scrupulus torqueant ingenium, de his non videtur impium disserere, vel ut aliquid plenius & exactius inveniatur, vel ut submotis offendiculis confirmentur quæ decreta sunt. Ad hæc consideranda est temporum ratio. Utinam non pigeret attentius legere meas lucubrationes, nec enim dubito quin id integer facturus sis. Non potui hunc onerare graviore librorum sarcina, tamen indicem omnium misi. Tertiæ editioni Novi Testamenti addidi Apologias aliquot novas, quas facile percurres. Respondi *Stunicæ* conclusionibus & articulis. Ego me Catholicum esse puto, non tantum ob id quod pacem habeam cum Pontifice, cum *Cæsare*, cum *Ferdinando*, cum Episcopis meis, verum etiam quod *Lutherana* factio neminem magis odit quam *Erasmum*. Quod si id est in fatis meis ut utrinque lapider, tamen adnitar, ut *Christo* prober, in cujus diem me paro toto pectore. Is te servet incolumem, domine & frater honorande. *Basileæ* 24. Augusti, Anno 1525.

EPISTOLA DCCLII.

Erasmus Rot. Germano Brixio Antissiodorensi S. D.

O TE terque quaterque felicem, *Brixi* charissime, qui te semper intra Musarum septa continueris, nec unquam attigeris spineta Theologorum. Quam tibi inviderem istuc ocium, ni sic mihi charus esses, ut tua commoda plane pro meis ducam. Hoc seculo nec bene scribere tutum est, nec male, & mira est Rabinorum conspiratio. *Lutherus* dum omnia conatur novare, subvertit omnia, & pro sinistre tentata libertate conduplicavit nobis servitutem. Videor mihi non omnino læva mente fuisse, quum tot modis efflagitatus abstinerem à *Gallia*. Hunc exitum præsagiit animus. Jactantur hic blandi rumores de adamantina Regum concordia, quos equidem optarim esse veros, verum ut sint vereor, quoties mecum reputo τὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς Ἱσπανίας ingenium. Hic agitur fabula mire cruenta, quam καταστροφὴν habitura nescio. Mihi res humanæ videntur tendere ad *Scythicam* quandam barbariem, & omnium liberalium disciplinarum πανολεθρίαν. Mihi jam ὁ βίος ἐκτετόξευται, vobis ætate florentibus τὴν δᾳδουχίαν trado. Cadunt passim οἱ τῶν μουσῶν στρατηγοί, *Longolius Patavii*, cujus apud me est oratio mire elaborata in *Lutherum*, *Romæ* nuper periit *Baptista Casalius*; in *Anglia Linacrus*, apud vos *Deloinus*, *Lovanii Dorpius*, qui favorem erga recta studia jam audebat profiteri: frementibus μισομούσοις omnibus, ac fortassis ea res illi fuit exitio. *Deloini* mentionem fecimus in libello qui brevi perferetur ad vos, quanquam elegantissimo carmine tu quidem optimi viri memoriam immortalitati consecrasti. Hunc γραμματοφόρον proprie mihi conduxi, ut istinc amicorum literas huc perferat. Per eum tuto scribas licebit. Bene vale, & quid agas fac ut sciam. *Basileæ* 25. Augusti, Anno 1525.

Budæum mihi salutabis diligenter, si fors mihi non vacabit illi scribere.

EPISTOLA DCCLIII.

Erasmus Roterodamus Lodovico Berquino S. D.

ARBITROR te bono animo facere quod facis, *Berquine* eruditissime, sed interim me plus satis degravatum oneras magna invidia, libellos meos vertens in linguam vulgatam, & eos ad Theologorum cognitionem referens, inter quos scio multos esse integros & candidos, sed paucorum morositas sæpenumero vincit multorum modestiam. Equidem quum natura abhorream à contentionibus, nunc ob ætatem ac valetudinem magis desidero quietem, in eum diem me parans, qui jam longius abesse non potest. Video fatales orbis tumultus, video rem Theologorum & his adversantium in manifestam rabiem exisse. Proinde quando perspicio me nihil profecturum, quietus meum ipsius negotium ago, *Christo* commendans suam Ecclesiam, qui solus novit, & potest hominum inconsulta consilia in bonos exitus vertere. Fortasse tu rectius consulueris rebus tuis, mi *Berquine*, si concertationem semel sopitam non instaures. *Papilio* noster nos reliquit, & ante hunc *Deloinus*. Hic agitur sanguinaria fabula, quem exitum habitura nescio. Nos hic hæremus inclusi, quam tuto, Deus novit. Arbitror sororem regiam jam in *Hispanias* profectam. Volitant rumores aureum seculum pollicentes: At ego nondum video satis idonea procemia, nec ausim scribere quod mihi præsagit animus. Nihil igitur exspectabis eorum, de quibus epistola bene longa mecum egeras, posteaquam scena rerum inversa est. Hunc juvenem meo ære conduxi; qui mea perferret, vestra huc referret. Si quid est quod mea referat scire, scribe, ac bene vale, vir optime. *Basileæ* 25. Augusti, Anno 1525.

EPISTOLA DCCLIV.

Erasmus Roterodamus Joanni Selvæ, summo Præsidi Senatus Parisiensis, S. D.

VIR clarissime, mitto libellum adversus rabiosam debacchationem *Petri Sutoris*. Eum ut tuo nomini dicarem *Nicolaus Beraldus* in causa fuit, qui non semel in suis ad me literis eximias dotes tuas depingens, hortatus est ut id facerem. Profecto demiror tales libellos impune excudi *Lutetiæ*, præsertim ex auctoritate Senatus & approbatione Theologorum, si tamen non mentitur præfatio. Verum ita fit, talia per unum aut alterum geruntur, cæteri connivent, velut ad ipsos non pertineat. Quid sceleratius eo qui corrupit mea *Colloquia*? Dissimulatum est. Non obscurus est auctor. *Dominicanus* est, nomine *Lambertus Campester*: qui excudit, dicitur *Petrus* à grandi morsu. Et im-

An. 1525. impunitas invitat ad audendum majora. Prodiit *Antuerpiæ* libellus quorundam *Dominicanorum*, sed ficto titulo, quo nihil fingi potest insulsius, indoctius, mendacius, impudentius, insanius. Ob hujusmodi portenta totum Monachorum genus venit in odium publicum. In *Germania* multa virginum ac Monachorum monasteria crudeliter direpta sunt. Quidam magistratus agunt moderatius. Ejecerunt eos duntaxat, qui illic non essent professi, & vetuerunt novitios recipi; ademerunt illis curam virginum, & jus alibi concionandi quam in suis monasteriis. Breviter, absque magistratus permissu nihil licet illis agere. Videntur huc spectare, ut ex monasteriis faciant parochias. Existimant enim has conjuratas phalanges & tot privilegiis armatas diutius ferri non posse. Plura scripturus eram, sed incertum erat an jam redisses ex *Hispaniensi* legatione. Commendo tibi causam bonarum literarum, & meam, si quid videor hisce studiis profuisse. Bene vale. *Basileæ* 25. Augusti, Anno 1525.

EPISTOLA DCCLV.

Erasmus Rot. Guilielmo Budæo S. D.

O TE superis charissimum, *Budæe* doctissime, siquidem in hisce tumultibus fatalibus ocium tueri licet. Fabulæ partes per singulos obambulant. Prima turba erat de bonis literis. Hic suas partes egit *Reuchlinus*, nonnihil etiam *Erasmus*. Mox ad fidei negotium devoluta est actio. Hic primas egit *Lutherus*, non incruentæ fabulæ princeps. Saltarunt & Reges suam portionem. Rex *Danorum* exsulat, vester, heu dolor, *Hispaniarum* est hospes. Nuper prodierunt in scenam nobiles & agricolæ. Actio fuit mire sanguinaria. Ea nunc recrudescit, quæ sit futura catastrophe nescio. A *Gallia* non sine causa sic abhorrebat animus; aliquid præsagiebat magni mali futurum. Quanquam hic hæremus non absque gravi periculo. Nec est quo fugiamus. Et si esset, hæc valetudo indicit ocium. Atque interim tamen, homo sexagenarius, cogor retiarium agere, & cum tot monstris congredi, vel casurus, vel occisurus. Hic nuncius certissimus est, à me proprie conductus: per eum scribe quid agas. De nobis ex *Beraldo* cognosces cætera. Bene vale. *Basileæ* 25. Augusti, Anno 1525.

EPISTOLA DCCLVI.

Erasmus Roterod. Antonino Medico S. D.

POST epistolium, quod è *Francfordia* miseras, nihil isthinc venit literarum. Librum, quem tuo jussu dicaram Thesaurario, per *Carolum* meum misi *Oenipontem*. Illinc scio transmissum *Budam* una cum literis meis. Huc aura rumoris ingrata pertulit, & istuc pervasisse fatales hosce tumultus, non absque gravi periculo damnoque Thesaurarii. Quod si verum est, multis nominibus doleo, & quod ille vir optimus sit indigna passus, & quod tui patroni calamitas ad te quoque pertineat, & quod mea dedicatio fortasse nihilo plus habitura sit gratiæ, quam in luctu musica: sed belli multa inania. Tuæ literæ, ut spero, nuncium adferent lætius. Posthac mutum habebitis *Erasmum*, posteaquam *Linguam* emisit. Spero tibi res isthic esse prosperiores, quam ut huc te debeam revocare. Et si essent minus prosperæ, vix ausim ob tumultus, qui nobis dira minantur. Erit gratum cognoscere quid valeas, agasque. *Basileæ* 28. Augusti, Anno 1525.

EPISTOLA DCCLVII.

Bilibaldo suo Erasmus S. P.

QVOD semper ad moderatiora consilia votum *, pars altera vocavit timiditatem; altera collusionem cum *Lutheranis*: nunc cum utraque pars mordicus tuetur sua, & adeo nihil remittit de jure suo, ut prioribus & jam occupatis nonnihil etiam addat; res eo progressa est, ut solus Deus tempestatem rerum humanarum in tranquillitatem possit vertere. Nusquam non pervagatur fatale malum. Ajunt Archiepiscopum *Hungariæ* profligatum. *Carolus Campegius* sese recepit in *Italiam*, cessit & *Ennius* Episcopus *Verulanus*. Archiepiscopatus *Salisburgium* obsidetur. Hic rursus rusticolæ & nobiles in armis sunt, alter alterius internecionem minitantes. *Basileenses* conati sunt, compositis rebus, sanguinis effusionem excludere; sed inanis sumta est opera. *Ferdinandus* agit apud *Wirtenbergenses*, exspectatur *Friburgi*, an venturus nescio. Est civitas *Brabantiæ*, satis ampla frequensque, *Sylvam-Ducis* appellant, hic populus ejecit *Minoritas* & *Dominicanos* omnes. Eam nunc obsidet *Margareta* Cæsaris amita. *Antuerpiæ* quidam ausi sunt extra civitatem concionari, nec veritus est illo populus confluere, contemtis omnibus Cæsaris, *Margaretæ*, & Magistratuum edictis. Itaque tota civitas illa fervet periculoso tumultu. Aguntur excubiæ nocturnæ diurnæque. Castigatis *Busciducensibus*, vereor ne impetatur *Antuerpia*. Utraque civitas est opulenta. Proceres invitabit prædæ magnitudo, cui nunquam non inhiant, sic ut sufficiat quævis levis occasio. Apud *Hollandos* meos aliquot damnati sunt hæreseos: in hos sævietur. *Hulstius* pridem exarmatus, denuo per Cæsarem armatus est. Is erat solus profanus Inquisitorum coryphæus. Maxima populi pars apud *Hollandos*, *Zelandos* & *Flandros* scit doctrinam *Lutheri*, & odio plusquam capitali fertur in Monachos: qui cum plerique sint mali, tamen pro his nunc belligerabimur: qui si vicerint, actum erit de bonis omnibus. Incipiunt nunc ferocire. *Lambertus Campester Lutetiæ* corrupit mea Colloquia, erro *Dominicanus*. *Petrus Sutor Cartusianus* edidit libellum in me *Parisiis*, simpliciter insanum: cui respondimus, non responsuri, ni præfatio *Gallica* testaretur, auctoritate Theologorum excusum. *Lovanii* sceleratissimus nidus est quorundam *Dominicanorum*. *Vincentius*, homo rudentibus aut stiva natus, nunc Theologiæ Doctor, ante annos aliquot scripserat librum in me, eum ut liceret edere, profectus est ad suum *Vicarium*. Is omnino vetuit, ne tale facinus auderet. Conquievit, sed ægre. Nunc tandem exiit liber, quo nil fingi potest barbarius, insulsius, indoctius, mendacius, impudentius, insanius. In eo laboratum est à quatuor: *Vincentius* addidit sua venena: *Cornelius Juvelandus* * bonam operam partis ** confecit: Tertius quidam † expolivit, additis aliquot flosculis: *Godefridus Toxander* famam Operis in se recepit. Ad hæc connivent Theologi *Lovanienses*. *Latomus* tres emisit libellos, in quibus miris strophis me petit. Huic respondit *Oecolampadius*. Ajunt titulum esse, *Elleborum*: nondum enim vidi. Vereor ne hic tumultus citius in *Italiam* transvolet, quam exspectet Pontifex. Nos interim non agnoscimus manifestam iram Dei, provocantis nos ad pœnitentiam, sed *Ægyptiorum* exemplo tot plagis admoniti, nihilo redimur meliores. Multis in locis dure tractati sunt Monachi, verum plerique cum sint intolerabiles, alia tamen ratione corrigi non poterant. Tot privilegiis, tot exemptionibus, tot phalangibus armati sunt. Civitates aliquot moderatioribus consiliis utuntur, permittunt exire, qui reddita ratione cupiunt mutare vitæ genus, his datur aliquid unde vivant ab ipsis monasteriis, etiamsi nil intulerunt, ceu longæ servitiæ ‡ merces. Jubentur abire, qui illic professi non sint, nec licet illis suas colonias aliunde alio mittere, quemadmodum solent. Nec fas est novitios sufficere, nisi permissu Magistratus. A curandis virginum collegiis arcentur. Nec permittitur illis concionari, nisi in suis monasteriis, idque consuetis duntaxat horis. Qui simul omnes volunt infu-

* Forsan vocem.

* Lege Duvelandus, ut habetur Epist. DCCLXI. & DCCLXVIII.

** Repone, *operis partem*.

† Is *Gualterus* dicitur in eadem Epistola.

‡ Vox nihili, *segnitiæ* omnino scribendum.

mutare cultum, permittitur. Qui nolunt, coguntur tamen obedientiam jurare Magistratui in his, quæ pertinent ad Reipublicæ commodum. Ita futurum arbitrantur, ut aut nullos habeant Monachos, aut habeant magis sobrios. Vacua monasteria vertentur vel in parochias, vel in pædagogeia. Nec posthac passuri sunt, ut à quoquam suscipiantur vota perpetua, quæ vocant, qui minor sit triginta sex annis. Tota cura transferetur huc, ut sint probi pastores. Quod si contingit, non erit magnus numerus Monachorum. Aliquot monasteria relinquentur, sed insignia, & extra civitatum mœnia, imo procul in agris, quo sese gnaviter exerceant opere manuario. Cultuum infinitam varietatem omnino tollendam autumant. Nec ferunt anniversaria conventicula, quæ illi *Capitula* vocant, nec exemptiones, quibus abutuntur ad impune peccandum, sed erunt subditi suis Episcopis ac Magistratibus, quemadmodum cæteri sacerdotes & laici. Hæc an probanda sint, in præsentia non disputo; certe, minore tumultu coercebitur malorum Monachorum tyrannis, & bonis Monachis consuletur, imo juvenibus omnibus, ne in talium servitutem posthac dedant sese. Quod populari tumultu geritur, infelicem habet exitum. Quod pro sua quisque libidine genus vitæ mutat, improbis fenestram aperit ad nequitiam. Si res ageretur Pontificis & Episcoporum auctoritate, rectissime fieret. Nunc certe proximum est, ut Magistratus auctoritas excludat confusionem, & ita consulat bonis, ut malis non detur peccandi licentia. Utinam omnes essemus veri Monachi, hoc est, mundo mortui. Verum, hos populos conjuratos, hos fomites mundus non videtur diutius laturus. Et quanquam immane videtur, quod rustici monasteria quædam diripuerunt, tamen huc istorum improbitas provocavit, qui nullis legibus corrigi possunt, ut ipsi inter sese connivent. Scripseras mihi de poculo, quod dono misisset Episcopus *Olmucensis:* cujus tamen in posterioribus literis non memineras. Id autem datum est, mihi quidem inscriptum, sed quoniam *Beatus* acceperat literas ab *Olmucensi* de phiala inaurata missa, & item à *Velio*, cum mihi nil esset scriptum, nec data esset Episcopo occasio, cur mihi mitteret aliquid, tradidi poculum *Beato*, suspicans *Conpergium* errasse in nomine. Si quid habes hac de re compertius, scribito. *Ptolomæum* tuum nondum vidi: sed tamen curabo ut habeam. Hic neminem invenio qui sciat ex gypso fundere imagines. Itaque maluissem archetypum apud te manere. *Linguam* emisimus, ut fatearis posthac *Erasmum* elinguem fore. Calculus jam aliquanto mitius me tractat, posteaquam assuevi vinum omne diluere aqua ex glycyrrhiza decocta. Sed tamen corpusculum hoc in dies attenuatur & exarescit. Brevi, ni fallor, abjicietur hoc syphar, & exsiliet nova cicada. *Martinus Dorpius* nos antevertit; periit & *Linacrus* in *Anglia*, *Longolius Bononiæ*, & *Baptista Casalius Romæ*, & *Franciscus Deloinus Lutetiæ*, magnus bonarum literarum patronus. Hic sesquimensem perpetua duravit pluvia, ut quasi parum sit, commaduisse imbre cœlesti; stant in procinctu nobiles & agricolæ, congressuri, quo magis madescant mutuo sanguine. Saluta *Durerum* artis *Apellææ* principem, & *Paulum Ritium:* cujus Catapotiorum usus hodie feliciter. Non sumo, nisi quantum est dimidium, nisi aut minus etiam, & tamen solvit alvum citra molestiam. Exspectamus *Erasmum*, illa felicissima *Dureri* manu pictum, simulque literas tuas. Bene vale. Datum *Basileæ* 28. Augusti, An. 1525.

Agnoscis manum tui, &c.

EPISTOLA DCCLVIII.

Erasmus Rot. Francisco Calvo, Bibliopolæ Romano, S. D.

Ago tibi gratias publico studiorum nomine, quod officina tua jam aliquot elegantes libellos nobis dedit, exspectamus avidi reliqua promissa. Qui has perfert vir bonus est, & aliquandiu meruit apud *Frobenium*: eum tibi volui notum esse, si forte ejus opera possit tibi usui esse. R. P. *Sadoleti* libellum in deliciis habeo, verum, illius aureum dictionis flumen considerans, video quam meus rivus sit & turbidus & exilis. Posthac ad hoc exemplar, meum quoque stylum conabor attemperare. Precor ut ista molienti tibi propitius ac benevolus sit *Mercurius*. Bene vale. *Basileæ* 31. Augusti, Anno 1525.

EPISTOLA DCCLIX.

Erasmus Roterod. Petro Barbirio S. D.

Videris in amicitia refrigescere, qui non respondeas. Quod ad me pertinet, nostra amicitia nunquam intermorietur. Soles polliceri montes aureos, saltem illud præsta ne me spolies mea pensione, quod mihi videris meditari, nec obsit mihi quod uni tibi toto pectore confisus sim. De fide tua nihil addubito, sed tamen vereor ne candore pecces, quo soles nimium frequenter delinquere. *Aleandrum* tum amo, tum suspicio, sed quidam illum instigant in me, suggerentes falsas suspiciones. Et absens alius est quam præsens. Tuæ igitur prudentiæ fuerit cavere ne quid apud illum effutias, quod & amicitia nostra sit indignum, & illius inimicitiam in me exasperet. Corpusculum hoc in dies collabitur, exarescit ac deficit: auguror haud procul abesse diem, quo syphar hoc abjiciam, & exsiliam nova cicada, *Christi* laudes felicius cantatura, posteaquam in aerem puriorem ac liberiorem evolarit. Tum pensio *Curtracensis* tua esto. Nunc inclementissimum fuerit *Erasmum* clientem tuum enecare fame. *Gallus*, qui has reddit, vixit aliquamdiu apud *Frobenium*, mihi videtur vir probus: *Romæ* factus est Hypodiaconus, nec ultra datum est progredi, quod titulo careat. Cupit vel absolvi, vel admitti ad ulteriora. Non onero te commendatione, si quid tamen officii collocaris in eum, videris in virum bonum collocaturus. Bene vale, patrone magne. Reliqua cognosces ex meis ad *Hovium* literis. Datum *Basileæ* 31. Augusti, Anno 1525.

EPISTOLA DCCLX.

Erasmus Roterod. Polydoro Vergilio S. D.

Ornatissime *Polydore*, Opera tua sunt eleganter ac feliciter excusa. De pacti conditionibus ideo cupiebat nosse *Frobenius*, quod nihil exspectet ab *N.* nisi meras technas. Ille artifex auferet lucrum, *Frobenio* dabuntur verba. Nec mea magnopere refert, nisi quod bene volo viro, omnium, quos unquam viderim, optimo. Et meo suasu suscepit negotium. Postremo cuperem illum sic tractari, ut ad alias lucubrationes tuas reddatur alacrior. Me certe semper habebis pro tuis in me meritis tuæ gloriæ faventem. De *Moro* quod scribis, arbitror nihil esse. Si quid offensus fuit ob nescio quas causas, levis erit offensio, & ille ne gravium quidem injuriarum solet meminisse: scripsi tamen homini diligenter, non tam ut vos reconciliem, quam ut mutuam amicitiam confirmem. Æquum est enim & vehementer cupio, ut quoniam me jam olim in amicorum tuorum numerum dignatus es recipere, communis sit inter nos etiam amicorum possessio. Si continget certus aliquis, per eum scribam copiosius. Hic agitur crudelis & cruenta fabula. Agricolæ ruunt in mortem. Quotidie fiunt conflictus atroces inter proceres & rusticos, adeo in propinquo, ut tormentorum & armorum crepitus ac prope cadentium gemitus exaudiamus. Nos hic quam simus in tuto, tu conjectato. Fatale malum est, mira celeritate pervagans omnes mundi plagas. Cardinalis *Campegius* metu tumultus cessit ex *Hungaria*. Archiepiscopus profligatus est. Cardinalis *Salisburgensis* jam pridem obsidetur. Legatus Episcopus *Verulanus* cessit metu ex *Elvetiis*. *Coloniæ* fuere motus nonnulli. In *Brabantia* malum incrudit. Principes tantum agunt vulgaribus remediis. Metuo ne magis exasperent malum, sed *Chri-*

An. 1525. *Christus* insignis artifex solus potest hanc fatalem tempestatem vertere in lætos exitus. Sunt qui non sinunt simultatem, quæ mihi cum *Leo* fuit, consenescere, sed antiqui vulneris cicatricem refricant. Dabit operam humanitas tua, ut hoc quoque utamur, fruamur, quemadmodum scribis, amicis communibus. Bene vale. Datum *Basileæ* 5. Septembris, Anno 1525.

EPISTOLA DCCLXI.

Erasmus Rot. Nicolao Montensi Decano, & Cancellario Academiæ Lovaniensis, reliquisque Theologis, S. D.

HONORANDI fratres, libellum tam indoctum editum esse non minus vestra causa doleo quam mea. Ex literis interceptis, & ex *Anglia* huc missis, compertum habemus, qui sint actores hujus insanæ fabulæ. *Godefrido Taxandro* datus est titulus: *Cornelius Duvelandus* scripsit maximam partem. Ex libro *Vincentii*, quem in me scripserat, sunt addita multa. Adjuvit & *Gualterus* quidam. Collegi LXX. manifesta mendacia in tam exiguo libello. Quid dicent docti cordatique, quum talia legent? Ego hic Pontificis & Regum hortatu belligeror adversus *Lutheranam* factionem, non minus ferocem quam potentem, haud absque mei capitis periculo, & isthic mihi suscitantur tales tragœdiæ. Habebam in manibus quædam, quæ videbantur aliquam hujus mali partem oppressura, verum edere non erat tutum, nisi loco commutato. Id quod hactenus per valetudinem & occupationes non licuit, nunc per cruentos rerum tumultus non licet, etiamsi per cætera liceret. Non possum vobis describere statum *Germaniæ*, cæterum pro rebus præsentibus gessi me sincerissima conscientia, sicuti decet hominem *Christianum*, qui semper exspectat supremum vitæ diem, quem mihi scio esse in proximo. Idem agimus vos & ego, licet via diversa. Quod si sic oppugnor ab his, quorum partes pro viribus adjuvo, cur me diversæ partis objicio furori? Vos fortasse speratis malum hoc suppliciis opprimi posse, utinam utcunque compositum esset. At ego nullum video finem, nisi malo minime vulgari, remediis neutiquam vulgaribus occurratur. Si meis consiliis initio fuisset obtemperatum, fortasse res non exisset in hanc rerum omnium confusionem. Quid prodest ustura & sectio, quum totum corpus occupat febris? malum in venis est, quod nisi pharmacis eluatur, nulla spes est sanitatis. Morbus oppressus ex intervallo recurret majore cum periculo. Cœperat *Ferdinandus* uti violentis remediis, mutavit sententiam. Si Cæsar adesset, fortassis idem faceret. Non hæc dicuntur in favorem *Lutheranorum*, aut plebis male tumultuantis, sed in favorem publicæ tranquillitatis. Scripsi quædam, quæ offendunt *Egmundanum*, sed utcunque habent superiora, desinat ille, ego obliviscar omnium. Hoc utrunque nostrum magis decet, me qui brevi sistendus sum ante tribunal *Christi*; illum qui Theologi ac Monachi personam sustinet, ac me fortasse brevi sequuturus, & quis novit an etiam præcursurus. Est mihi pax cum Pontifice, cum Cæsare, cum *Ferdinando*, cum Card. cum Regibus, cum orthodoxis Episcopis, cum uno *Egmundano* & *Vincentio* pax coire non potest. Est mihi bellum irreconciliabile cum universis *Lutheranis*, satis erat ab una parte impeti. Hæreses & schismata non possum amare, bonas literas non possum odisse: nec tamen inimicus sum protinus illi, cui non placent bonæ literæ, modo ne nimium obstrepat iis qui diligunt. Toties dixi & repeto, si quid offenditur in libris meis, quod merito offendit aures animosque vestros, indicate & mutabitur, & habebitur gratia. Dissentimus inter nos verbis potius quam sententiis, quod idem evenit *Stoicis* & *Peripateticis*. Ego paratus sum omnem animi rancorem deponere, non aliter quam si sim hodie moriturus. Si qui sunt inter vos qui pacem aspernantur, hæc epistola me liberabit apud *Christi* tribunal. Bene valete. *Basileæ* 6. Septemb. Anno 1525.

EPISTOLA DCCLXII.

Vives Erasmo.

EPISTOLA *hæc tanto erit brevior, quod nesciebamus an te in iter jam dedisses, ut rumor vulgarat: primum te jam esse* Coloniæ *ante Calendas Septembris. Is resedit; excitatus est alter, ex literis tuis, ut ferunt, ortus, te hic adfuturum ad Calendas Octobris: quicquid statueris, precor tibi feliciter evenire. Ad postremas tuas literas respondi, dedique epistolam* Petro Ægidio: *nil dubito quin sit reddita, duntaxat mercatu hoc* Francfordiensi. *Opuscula* Frobenius *si non statuit imprimere, velim remittat.* Augustinum *audio excudi. Velim certius id a te cognoscere. Idque si ita sit, mittam ad* Frobenium *pauculas aliquot recognitiones meas in* Commentaria Civitatis *breves admodum, ut nec ternionem impleant.* Britannos *scito fecisse pacem cum* Gallis: *puto esse tempus hoc, si quod aliud, commodissimum tibi veteribus amicis revisendis; ego illuc non cogito ante proximum annum. Qui has ad te perferet, est* Genuensis *quidam negotiator, tui multo observantissimus, & cupidissimus videndi tui. Utinam quod commodo tuo fiat, brevi te videamus hic valentem ac lætum. Vale.* Brugis *20. Septembris, Anno 1525.* An. 1525.

EPISTOLA DCCLXIII.

Bilibaldo suo Erasmus S. P.

ORNATISSIME *Bilibalde*, volupe est te recte valere. Scripsi per *Frobenium*, per quem exspecto tuas literas. Nullus mundus vacat ab hoc tumultu. Quo sit evasurum hoc Euangelium, nescio. Mihi certe peperit certum exitium, quod ad hujus mundi felicitatem attinet. De *Ceratino* doleo, & metuebam ne suum commendatorem pudefaceret, oblitus monitorum. Sic fere sunt novi Euangelici Professores. *Christus* omnia vertet in suam gloriam. Tuas mihi reddidit hic juvenis, mire modestus ac placidus. Saluta *Durerum*, & medicum. *Basileæ* 20. Septembris, Anno 1525.

EPISTOLA DCCLXIV.

Erasmus Roterod. Margaretæ Reginæ Navarræ S.

NON semel adhortati sunt me literis suis tuarum virtutum admiratores, ut in hac malorum procella, consolandi gratia, nonnihil scriberem Celsitudini tuæ. Itaque quum hic, qui has perfert, vir doctus & nobilis, præter omnem spem esset oblatus qui recta peteret *Hispanias*, sed mox hinc avolaturus, apud me dubitavi, utrum satius esset silere prorsus, aut brevem & inconditam epistolam mittere. Vicit hunc pudorem ac trepidationem singularis quidam meus in te affectus. Jam pridem enim & admiratus sum & amavi tot præclara Dei dona in te, prudentiam vel philosopho dignam, castimoniam, temperantiam, pietatem, infractum animi robur, & mirum quendam rerum omnium fluxarum contemptum. Quis enim hæc non suspiciat in tanti Regis sorore, quæ vix reperias in sacerdotibus ac Monachis? Hæc nequaquam commemorarem, nisi certum scirem, te nihil horum tuis viribus tribuere, sed laudem omnem transcribere Domino bonorum omnium largitori. Proinde magis gratulandi studio, quam consolandi, sumsimus hanc operam. Ingentem esse calamitatem fateor, sed nihil est tam atrox in rebus humanis quod dejiciat animum vere innitentem saxo illi immobili, quod est *Christus Jesus*. Si roges unde te norim, qui nunquam viderim; ex depicta tuæ Celsitudinis imagine compluribus es nota, quibus nunquam contigit videre te: at mihi tuum animum viri probi & eruditi multo expressius suis literis depinxerunt, quam ullus pictor colorum fucis, corporis effigiem, possit exprimere. De fide vero mea nihil est quod dubites, ut laudo, proboque notam, ita non assen-

An. 1525. sentor potenti: nihil enim ambio præter amorem mutuum. Regem *Christianissimum* jam pridem redamabam verius quam amabam, quem ille ultro tot modis ad amandum provocavit. Talem heroinam, talem viraginem non possum non amare in Domino. Cæsari non modo studium, verum etiam pietatem debeo, nec id uno nomine, primum quod sub illius ditione natus, deinde quod illi jam annis aliquot sim juratus Consiliarius, verum utinam istam victoriam potius è *Turcis* retulisset. Quanta fuisset orbis felicitas, si duo primarii orbis Monarchæ, concordibus animis junxissent arma sua in perduelliones ditionis *Christianæ*. Ardentissimis votis id optabamus, sed obstiterunt, opinor, hominum peccata, quo minus Deus nos eo favore dignaretur. Hactenus non potui toto pectore Cæsari meo gratulari victoriam quantumvis magnificam, sed bona spes est brevi futurum, ut hunc fatalem tumultum, undecunque accidit, non minus vobis vestræque *Galliæ* gratulemur quam Cæsari. Talis artifex est ille, qui res hominum arcanis quibusdam consiliis moderatur, neque raro mortalium mala, jam rebus deploratis, subito vertit in lætissimos exitus. Hanc mihi spem præbet in primis exorabilis Dei clementia, quem jam arbitror nobis factum esse propitium: deinde partim Cæsaris ingenium, cujus mansuetudo vel æquat vel superat ipsam fortunæ magnitudinem, partim *Christianissimi* Regis mira dexteritas. Imo confido jam inter eos solidam & adamantinam concordiam initam esse. Confirmarunt hanc spem meam literæ Celsitudinis tuæ, quas ad illustrem *Poloniæ* Baronem *Joannem à Lasco* miseras in *Hispaniam* adornans profectionem. Nam is mecum in unis ædibus vivit, qui cum mihi jure amicitiæ communia omnia. Declarabant enim te non solum infracto animo ferre fatorum iniquitatem, verum etiam verbis quibusdam bene ominantibus recreabant sollicitudinem nostram. Ea spes si nos non fefellerit, tum non modo Cæsari & vobis, sed universo orbi *Christiano* gratulabimur. Hic erat mihi duplici nomine petenda venia, primum quod ultro scribere sum ausus tam potenti dominæ, deinde quod ex tempore, quod vix sibi permittit plebejus amicus erga amicum: verum, hunc omnem scrupum excussit animo concepta de tui pectoris inaudita humanitate fiducia. Servet te Dominus *Jesus* & incolumem & omnibus vere bonis florentem in ipso. Datum *Basileæ* 28. Septembris, Anno 1525.

EPISTOLA DCCLXV.

Erasmus Roterod. Guilielmo Budæo S. D.

ORNATISSIME *Budæe*, næ tu homo es crudelis, qui calamitoso insultes etiam, tantum abest, ut consolatione lenias ægritudinem. Exprobras cunctationem, tergiversationem, comperendinationes. Levius miser est, qui non sua culpa, sed fatorum iniquitate miser est. Tibi certe gratulor istud beatissimum ocium, quod precor ut aliquando plenum contingat, quo jam ex *Asse* felix sis. Hic *Petrus Tossanus* juvenis est honesto loco natus, indole felici, & ingenio perquam liberali, summæque spei. Ardet amore *Græcanicarum* literarum. *Basileæ* solus profitetur *Glareanus*, sed egestas obstat, quo minus possit vel animo suo, vel hujusmodi auditoribus satisfacere. Scio tibi juvenis ingenium oppido placiturum, & si novi tuam humanitatem, vel nullo rogante facturus es quod dignum est tanto literarum antistite. Cætera cognosces ex *Tossano* nostro. Bene vale. Datum *Basileæ* 2. Octobris, Anno 1525.

EPISTOLA DCCLXVI.

Erasmus Roterodamus Michaeli Budæ, Episcopo Lingonensi, S. D.

REVERENDE Præsul, epistola tua verbis adstricta, sed admirabilem sententiarum vim complectens, arguit mihi sanum ac integrum ingenium tuum, prudentia non vulgari præditum. Posteaquam semel emissa *Lingua* linguax esse desii, meditor *Laconismum*, idque tuo quoque exemplo. Nam hoc seculo albæ gallinæ filii sint oportet, qui scribant quod nullos offendat. Et utinam mutum esse liceret. Exortum est novum dogma, in Eucharistia nihil esse præter panem & vinum. Id ut sit difficillimum refellere, fecit *Joan. Oecolampadius*, qui tot testimoniis, tot argumentis eam opinionem communiit, ut seduci posse videantur etiam electi. Pro cithara mihi suscipienda falx est, nisi silendo velim pro illis tulisse pedariam sententiam videri. *Linguam* sane gaudeo tanto viro non displicuisse. Sed quorsum attinebat bajulum tot aureis onerare? Non erat meus famulus, sed quatuor coronatis erat conductus, ut perferret ac referret mandata. Qui has perfert, *Petrus Tossanus*, juvenis honesto loco apud suos natus, indole liberali, nec trivialiter eruditus, flagrat amore *Græcæ* literaturæ, & hic frigent studia omnia. Nihil petit, tantum volui ut eum cognosceres. Pro tuo in me studio tam propenso, sed præter omne meritum meum, alias agam gratias. Dominus amplitudinem tuam servet incolumem. *Basileæ* 2. Octobris, Anno 1525.

EPISTOLA DCCLXVII.

Erasmus Roterod. Natali Beddæ S. D.

SANE gaudeo & ipse, non redditam epistolam illam prolixam, sine altera, quandoquidem videtur offendisse animum tuum. Eam uni tibi scripseram, tantumque de tua humanitate mihi persuaseram, ut te crederem nostram libertatem, aut si mavis licentiam, boni consulturum. Est quidem præcipuum officium amicitiæ, monere, quum res poscit, amicum, verum oportet hoc officium inter amicos esse mutuum. Et tua quidem singularis eruditio me non eget monitore, tamen sæpe etiam est olitor valde opportuna loquutus. Denique qui sedulo monet, licet frustra moneat, tamen hoc nomine collaudandus est, quod prodesse voluit. Gratissimæ sunt annotationes quas mittere dignatus es; utinam misisses & illa quæ tantopere offendunt in epistola ad Episcopum *Basiliensem*: simulque librum, cujus editionem moliris. Nuncius erat certissimus, mihique proprie sat æqua mercede in hoc conductus. Quanquam & quod huic *Conrado* bibliopolæ commiseris, tuto ad me perveniet. Præstat tamen ut quæ mittes obvoluta tunica & funiculis obligata obsignes. Pauxillum est laboris. Ægre lego manum amanuensis tui, sed tamen lego. Minus esset negotii, si tantum ea notares, quæ pertinent ad negotium doctrinæ *Christianæ*, quæque credas excusari non posse. Primus articulus est, *Non omnes, quæ Paulo adscribuntur, Epistolæ, illius esse citra controversiam dicendæ sunt*: hoc non video cur debeat reprehendi, nisi forte putas Epistolas ad *Laodicenses*, & ad *Senecam*, esse sine controversia *Pauli*. Ut maxime vero detorqueamus hoc dictum meum ad *Hebræis* scriptam Epistolam, lege Apologiam, qua *Jacobo Fabro* pridem respondi, & non negabis orthodoxos multos de Auctore hujus Epistolæ vehementer dubitasse: nec ulla Ecclesiæ auctoritas vetat hactenus dubitare; nisi forte continuo *Pauli* est, quod *Pauli* titulo legitur in templis. Verum, ibi multa leguntur alia, de quibus dubitare nefas non est. Attamen si hæc quoque non pigebit annotare, mihi non erit ingratum. Quod si dignaberis tribus verbis indicare quid te moveat, existimabo conduplicatum officium. *Berus* fatetur se epistolam illam, posteaquam fuerat edita per typographos, denuo legisse, notatis aliquot locis, sed quæ nullius essent momenti, nisi accederet interpres iniquus. Oravi ut tertio relegeret, ac promisit se facturum. De pessimo consilio scribis magno cum stomacho. Quale fuerit consilium hoc non refert. Certe vides me non refugisse severa etiam judicia Theologorum, ubi contigit. *Beri* integritatem

An. 1525. tem hic norunt omnes. Fucum in eo suspicari, ne adhuc quidem possum. De doctrina si minus possum judicare, vos ipsi judicastis, qui illum habuistis dignum prima laurea. Nec video quid illa epistola suffragetur *Lutheranis*. Jam dogmata *Lutheri* regnabant. Et hic per seditiosos quosdam, summo contemtu & insultatione consuetudinis Ecclesiasticæ, inducebatur sarcophagia, ducebantur uxores, aliaque multa fiebant adversus Ecclesiastica instituta. Huic seditiosæ temeritati opposui illam epistolam, & profeci, eaque primum excitavit fremitus *Lutheranorum* in me: quos insanisse oportuit, si epistola pro ipsorum conatibus facit. Vehementer laudo cœlibatum, sed, ut nunc habet sacerdotum ac Monachorum vita, præsertim apud *Germanos*, præstaret indulgeri remedium matrimonii. Quotusquisque est in orbe, qui jejunat? Quam multi sunt, qui vescuntur carnibus quum libet? Et arbitror plures bene jejunaturos, si jejunium persuaderetur potius quam præciperetur. Nihil tamen horum mutari volo præter auctoritatem Ecclesiæ. Nec ea mutatio damnat Patrum instituta, sed admonet, forte pro horum temporum moribus variandum esse remedium. Id si non placet Ecclesiæ Proceribus, nihil habent *Lutherani* quod erigant cristas, quum censeam nihil esse novandum, nisi interveniente Ecclesiæ auctoritate. Sed desino, ne rursus molestus sim mea copia. Quanquam solent reis plures infundi clepsydræ, quam actoribus. Expedita res est accusare, sed multiloqua defendere. Facile mihi persuades ut tibi fidam, quanquam si verum est, *Beri* consilium fuisse tam infelix, cui tuto fidendum est? Affirmas te non falsurum. At falli potes, opinor. Ego hactenus melius sensi de Theologis *Sorbonicis*, arbitrans unicuivis illorum tuto fidi, non uni cuipiam. *Jodocum Clithoveum* semper amavi: candidius tamen erat facturus, si *Dionysium* asserens, cum *Valla* potissimum dimicasset, qui hujus sententiæ primus auctor exstitit. Verum non sum is, qui talia non queam concoquere. *Petro Sutori*, si tantum tibi tribuit, utinam persuasisses, ut aut non ederet talem librum, aut moderatius scriptum ederet: nihil enim adhuc legi illo vel indoctius, vel furiosius. Respondi homini, huc adhortantibus amicis, nec ullius rei me magis pœnituit, quam illius operæ. Audio librum illius conspui ab omnibus doctis ac bonis, etiamsi nemo respondisset. Suades ne talibus respondeam, & utinam suasisses in tempore. Verum, illi prius suadendum erat ne sic indecore debaccharetur in proximum, non sine detrimento nominis Theologici, si quid mihi credis. Novam Tragœdiam cæteris omnibus atrociorem nobis hic peperit *Carolstadius*, persuasit in Eucharistia nihil esse præter panem & vinum. Eam sententiam libellis aliquot editis confirmavit *Zwinglius*: Proxime *Oecolampadius* tanto studio, totque machinis argumentorum, idem agit, & tanta facundia, ut seduci possint, ni vetet Deus, etiam electi. Hæc civitas vacillat, sed sic ut videatur sanabilis. Cogor itaque posthabitis meis omnibus in hoc certamen descendere, quanquam impar tam arduo negotio. Si liber ad vos pervenerit, intelligetis vobis expedienda arma, nec articulis tantum agendum, sed persuasione. Misissem librum, sed unicum duntaxat habebam, nec hic palam venditur. Vale, frater in *Christo* mihi semper venerabilis. Datum *Basileæ* 2. Octobr. An. 1525.

EPISTOLA DCCLXVIII.

Erasmus Rot. Petro Barbirio S. D.

PATRONE magne, miseram *Carolum* meum *Romam*, is, quoniam tu aberas, literas ad te missas retulit; eas cum his accipies. Etiam atque etiam te rogo, mitte quam primum literas testimoniales de non residendo: alioqui scribit *Joannes Canius* utrosque nos futuros in periculo. Miror te in hac re sic cessare, neque id nunc primum tantum. De pensione Cæsaris nulla spes, ni redeam. Hic cara omnia, quæstus omnino nullus. Soles polliceri montes aureos è *Pariis*, saltem glebam unam mittito. Novi quantus sis artifex. Fac amicitiam eloquentia tua confirmes inter me & *Aleandrum*. Admiror hominis eruditionem, ingenium amo: sed sunt in orbe tot malæ linguæ, quæ suffundunt frigidam. Ego meam emisi *Linguam*, posthac *Erasmum* habebis elinguem. Misi *Hovio* meo codicem unum. In litera *n*. pag. ultima, facie priore circa finem, pro *millia ducatorum*, legendum, *millia talentorum*. *Carolstadius* quum hic clanculum latitaret, sparsit libellos *Germanice* scriptos, quibus contendit in Eucharistia nihil esse præter panem & vinum. Persuasit ilico plerisque. Hujus sententiam *Zwinglius* jam editis aliquot libellis confirmavit. *Batavus* quidam ante annos quatuor egit idem epistola, sed sine nomine, quæ nunc excusa est: verum *Oecolampadius* quum eadem hic quotidie concionaretur, movit multis stomachum, etiam iis qui non oderant *Lutherum*. Tandem emisit libellum tam accurate scriptum, tot argumentis, tot testimoniis instructum, ut possit vel electos in errorem pertrahere. Liber tamen hic excusus non est, nec publice venditur. In hanc arenam ego protrudor, multo aliis rebus natus. Et interim dum omissis rebus meis hoc ago, non absque capitis mei periculo, ii pro quibus depugno, alii aliunde confodiunt me libellis furiosis. *Latomus* prælegit tres libellos *Lovanii*, subinde jaculans aliquid in caput meum, suppresso quidem nomine, sed quid referebat? citabat verba mea. Eos libellos post edidit miris strophis differtos. Eodem ferme tempore excusus est libellus in me, plenus criminibus & scurrilibus conviciis, sed quo nihil fingi poterat stultius, indoctius, & insulsius. Hujus rei laus in multos est distributa *Dominicanos*; *Godefrido* cuidam *Taxandro* nebuloni vanissimo datus est titulus, *Cornelius* quidam *Duvelandus* composuit, *Vincentius* addidit suas nænias ex libro quem pridem in me scripserat, sed à Vicario vetitus est edere, *Gualterus* quidam addidit flosculos ex *Margarita Poetica*. Hoc facinore confecto, alius alio profugerunt, *Vincentius* ad inferos. Hæc non ex me somnio, sed missum est ad me exemplar epistolæ, quam *Cornelius* scripserat *Leo*: nam illi munus hoc præclarum dicavit, ea docet quæ dico esse vera. *Petrus Sutor*, quondam Theologus *Sorbonicus*, nunc Monachus *Cartusianus*, *Lutetiæ* edidit libellum simpliciter furiosum in tralatistas & bonas literas. Ei respondi, & pœnitet tantum honoris habitum illi belluæ. Cura ut inaureris, tantumque congeras prædarum, ut nobis utrisque sufficiat. Gestiebam nunc evolare in *Italiam*, calculus enim mitius me habet, sed quædam explicari non potuerunt. Interim obrepsit hyems nunc etiam præpropera. Bene vale. *Basileæ* 3. Octobr. Anno 1525.

EPISTOLA DCCLXIX.

Erasmus Rot. Baptistæ Egnatio S. D.

SALVE plurimum, vir optime idemque doctissime. Doleo tibi ob meas nugas exhibitum negotium. Non eram anxius de excudendis *Adagiis*, quum hic haberem *Frobenium* semper paratum. *Franciscus* per literas crebro questus fuerat me nihil mittere lucubrationum mearum. *Adagiorum* Opus, quoniam apud *Asulanum* primum erat natum, misi ut inibi renasceretur, si modo ipsi commodum esset. Sin minus, per eundem, qui attulerat, remitteret codicem. Hic nihil erat causæ, cur vel tria commutarentur verba. Remisi *Carolum* meum, ut adferat mihi *Chrysostomi Commentarios in Acta Apostolorum*. Dignaberis pro tua humanitate dare operam, ne circumveniamur. Id fiet, si doctus aliquis exploret an codex sit plenus, & an emendate scriptus. Hic *Joannes à Lasco Polonus*, illustri loco natus apud suos, brevique summus futurus, moribus est plane niveis, nihil magis aureum aut gemmeum esse potest. Totus *Hieronymus* jam denuo excusus est; multa restitui, quæ prius suffugerant. Pauca quædam expugnare non potui: quorum illud unum est

An. 1525. est in præfatione, quam præposuit *Ezechieli* verso, de phagolœdoris & *Seneciis*. Si quid habes imperti; poterit adjici in fine, aut initio: nam Opus non est exiturum nisi post menses aliquot. Scio te non morari gloriam, sed tamen meum fuerit curare, ne bene meritus sua laude fraudetur. *Ambrosium Nolanum* nobis ac studiis ereptum doleo, sed quandoquidem omnibus semel est moriendum, ille nec vixit incommode multos annos, nec infeliciter mortuus est. Precor illi Deum propitium, & inter piorum animas quietem perpetuam. Bene vale. *Basilea* 3. Octobr. Anno 1525.

EPISTOLA DCCLXX.

Erasmus Roter. Hieroslao à Lasco, Polonia Baroni, S.

VIR clarissime, quod scribis de mittendo equo, ne si *Cyllarum* quidem miseris, aut *Pegasum*, posses è limace facere equitem, ne verisimile quidem est te huc equi causa missurum famulum, posteaquam hinc avocatus est frater. Itaque divino eas literas scriptas priusquam decretum erat revocare germanum. Ejus convictus quoniam mihi tam fuit jucundus, ut vix aliud in vita jucundius, non potest non esse molestissimus illius abitus. Ejus suavissima consuetudine propemodum repubueram. Nec enim à superis optare poteram quenquam meis moribus magis appositum. Imo, ut melius dicam, ipsius mores tales sunt, ut omnibus possint congruere. Mitigat hunc meum dolorem, primum quod non omnino præter exspectationem accidit. Semper enim divinavi futurum, ut hinc cito distraheretur. Deinde quod non ignorarem fatorum iniquitatem. Si quid obtigit bonæ felicitatis, mox eripiunt. Si quid incidit mali, hæret tenacissime, nec excuti potest, nec avelli. Porro juges studiorum occupationes obstiterunt, ne quid fructus ille vicissim ex meo convictu reportaret. Minitabamur subinde, sed identidem è transverso obortum negotium interpellabat conatus nostros. Malebat & ipse diutius Musarum ocio frui, sed *Plato* putat sapientem vel invitum ad Reipublicæ commoda rapiendum esse. Magis itaque libet vestræ *Polonia* gratulari, quam meum privatum deplorare incommodum. *Linguam* meam non displicuisse Clariss. D. Cancellario, vehementer gaudeo ac triumpho serio. Non miraberis autem si posthac senseris *Erasmum* elinguem esse. Propitius aliquis deus feliciter explicet tuam Celsitudinem ex istis tricis, quibus te scribis involutum. Novi quantus sis *Hercules*, sed plurium exemplis declaratum est, quam non sit tutum, hostem quamvis humilem contemnere. Bene vale. *Basilea* 3. Octobr. Anno 1525.

EPISTOLA DCCLXXI.

Erasmus Roterod. Leonardo Casimbroto S.

LEONARDE charissime, quod *Adagiorum* negotium vos omnes sollicitos circumegit, agnosco *Caroli* mei ingenium. Multum ille pulveris movere solet in quamlibet levi negotio. *Adagia* nunc excuduntur in officina *Frobeniana*, quæ res hic me nunc remoratur, alioqui isthuc advolaturum cum hoc Barone *Polono Joanne à Lasco*, juvene citra arrogantiam erudito, citra supercilium magno ac felici, sed moribus adeo candidis, amicis, jucundis, ut per ejus amabilem consuetudinem pene repubuerim, alioqui jam morborum, laborum, & obtrectatorum tædio marcescens. Quid ego audio? adeone tibi sapiunt pepones & melones *Italia*? Vereor ne jam & asinis invideas. Ubi propius cognoris *Italia* dotes, fateberis esse quod sit peponibus dulcius. Sed ut memorem admoneam, memineris, optime *Leonarde*, te non ea causa istuc profectum ut hybridis locupletes *Italiam*, sed ut eam literarum opibus spolies, ea præda ditaturus olim tuam *Flandriam*. Cum Musis & Gratiis tibi nunc res est, quibus quam conveniat cum *Cypride*, tu videris. Solent *Bruga* tuæ gignere ingenia felicissima, planeque *Atticis* simillima. Tibi vero contigerunt ejusmodi naturæ dotes, ut inter felices etiam videare felicissimus. Hæc protinus magnam de te spem concitarunt. Eam vehementer confirmasti studiis tuis hactenus feliciter tractatis. Nunc vero posteaquam adisti *Patavium*, locupletissimum ac celeberrimum optimarum disciplinarum emporium, facile divinas, quam nihil plebejum aut mediocre tui de te exspectent. Nec dubito, quin nisi parum mihi perspectum est tuum ingenium, sis omnem de te spem, licet amplissimam, amplioribus literarum mercibus superaturus. Non deerunt qui possint λεοναρδιοποιεῖν, sed illud munus est tuum, & isto dignum ingenio, ut eruditione tua quam plurimos gignas tuæ *Flandria* discipulos, qui te moribus inculpatis, qui doctrina singulari, qui facundia non vulgari referant. Utinam hæc liceret coram in tuis hortis, quos equidem tibi non invideo, sed doleo mihi tecum non esse communes. Quod Juris Cæsarei studium amplecteris, quum aliis multis de causis approbo, tum illa nominatim, quod longissime abest à rixis Theologorum, quibus nunc fervent omnia, sic ut me propemodum tædeat studiorum omnium. Et mihi videris ad tractandam Rempub. esse natura compositus. Commendo tibi tuam pubem omnem, id si vel impetro, vel frustra peto, quæso ut, quod tua sponte facis, me illis vicissim commendes, & horteris meo quoque nomine, ut parentum patriæque exspectationi, ut præceptoris eruditioni, studioque respondeant. Discruciavit animum meum tuus catalogus. *Lupsetus* semper fuit animus meus. *Pacaus* talis mihi perpetuo fuit amicus, qualis *Oresti Pylades*. *Petri Bembi* felicissimum ingenium, quum ex fama, tum etiam scriptis cognovi. *Reginaldum Polum* sic mihi depinxit suo calamo *Lupsetus*, ut nullus *Apelles* posset expressius. *Becichemi* nomen primum tuis è literis didici. *Baptistam Egnatium* jam olim ex familiari convictu novi, virum absolute doctum, integrum, candidum, & vere amico amicum. O te felicem, cui datum est tantis felicitatibus frui! Et me miserum, quem ætas, morbus, & ad hæc nescio quis genius malus alligat huic pistrino! Libebat diutius tecum nugari, sed cogor & aliis scribere. Onera *Carolum* huc rediturum. Bene vale. *Basilea* 4. Octobr. Anno 1525.

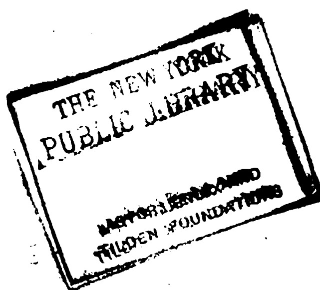
Miror si hæc tam extemporaria poteris legere, nisi quod agnoscis meas notulas.

EPISTOLA DCCLXXII.

Erasmus Rot. Reginaldo Polo Anglo S.

THOMAS *Lupsetus* suis literis te totum, ornatissime *Pole*, sic depinxit, ut mihi notior esse non posses, si menses aliquot domesticam tecum egissem consuetudinem. Corporis figuram effingit pictor, & auribus nonnullam hominis partem discimus; at intimæ dotes animi, multo preciosissimæ, non nisi diutino convictu deprehenduntur. Ea pars epistolæ mihi profecto magno fuit solatio. Gaudeo enim his deploratissimis temporibus exoriri, qui bonarum literarum ac pietatis causam, & tueri possint, & ornare. Non hic occinam laudes tuas, tantum gratulor tibi tam insignia benignissimi Dei dona, quæ dignabitur in te servare, semperque in majus ac melius provehere. Quam impense te amet *Lupsetus*, satis ipsa declarat oratio, quæ nihil aliud spirat quam incredibilem quandam benevolentiam, adeo ut me quoque rapuerit in amorem tui. Miramur quum magnes chalybem ad se trahit: Quis autem tam ferreus est, quem iste tot dotium in uno concentus non ad amorem pelliciat? Si *Carolus* meus rediisset maturius, fortassis jam isthic adessem. Non poterat optari comes itineris vel dux commodior quam obtigit, hic *Joannes à Lasco* Baro *Polonia*; cujus quam hactenus fui convictu felix, tam nunc abitu discrucior. Amabis, sat scio, tui simillimum. Clarissimæ majorum imagines, dignitates amplissimæ, spes ampliores, ingenii mira vena, eruditio neutiquam vulgaris, ne tantu-

REG. POLVS
Cardinalis.

An. 1525. tulum quidem addunt illi supercilii. Et adsunt isthic, quorum consuetudine possim vel rejuvenescere, *Richardus Paceus Pyladeus* amicus, *Thomas Lupsetus*, quem semper filii loco dilexi, nunc ut patronum amo, *Leonardus Casimbrotus*, homo moribus plane niveis, doctus, & olim inter claros futurus. Tu in primis, mi *Pole*. Sed alligant hic me fata mea. Quid enim aliud incusem? Quando coram frui non licet, dulcissimum esset diutius per literas tecum confabulari, ni mihi nunc eodem die onerandi fuissent tres bajuli, quorum unus adit *Galliam*, alter *Brabantiam*, tertius hic est *Carolus* meus, quem sic accepistis, ut lubenter istuc recurrat. Itaque boni consules literas sic ineptas & inconditas, quas ne relegere quidem vacat. Bene vale. *Basilea* 4. Octobr. Anno 1525.

EPISTOLA DCCLXXIII.

Erasmus Rot. Andrea Critio, Episcopo Plocensi, S. D.

ILLUSTRIS Baro, *Hieroslaus à Lasco*, quum hac iter faceret, exhibuit mihi libellum quendam tuum pedestri simul & equestri pugna cum *Lutheranorum* exercitu confligentem. Rursus ejus frater germanus, ac vere germanus, hoc est, simillimus, nuper exhibuit epistolam, rei gestæ historiam exponentem, admixtis etiam versibus aliquot, ex quibus intellexi, te simul & in Musarum pratis, & in rhetorum palæstris, & in Theologorum adytis non infeliciter versatum esse: denique tam candido præditum ingenio, ut nostras etiam lucubrationes vere *Batavas* non dedignatus sis attingere. Hoc exemplum quoniam hodie rarum est in Episcopis, misi dono librum *Cutberti Tonstalli* Episcopi *Londoniensis* in *Anglia*, qui nuper Legatus ivit ad Cæsarem *Carolum*: is homo est vitæ inculpatissimæ, utriusque literaturæ ad unguem doctus, nec ullius honestæ disciplinæ rudis. Sciebam enim te gavisurum, quum perspiceres istud exemplum Episcoporum in dies ad plures dimanare. Simulque hoc agebam, ut quemadmodum illum habeo mihi faventem, sic ut non alium mortalem impensius, hac ansa qualicunque præbita, memet in tuorum etiam clientum numerum insinuarem: nam constantius diligar ab utroque, si vos quoque ambos mutua notitia, mutuaque benevolentia, ex morum & studiorum similitudine conciliata, copularit. Hæc scripsimus sic ex tempore, dum illustrissimus *Joannes à Lasco* parat equos conscendere, qui multos homines, & inter hos *Erasmum*, hic occidit, tantum sui desiderium reliquit abiens, cum quibuscunque habuit consuetudinem. Bene valeat T. R. D. *Basilea* 5. Octobr. Anno 1525.

EPISTOLA DCCLXXIV.

Erasmus Roterod. Friderico Nausea S.

GRATUS fuit libellus quem misisti, gratior epistola tam elaborata, non quod laudibus illis delecter, quas tu prodige verius quam liberaliter in me effundis; imo ne legere quidem eas sustinuissem, ni mihi persuasum haberem eas ab ingenii tui singulari quodam candore, & immodico nostri studio proficisci. In posterum tamen, mi *Nausea*, te rogatum velim, ut exercendo stylo quæras aliud argumentum. Scripsi de tuo negotio Cardinali *Campegio*, sed paucis; nec enim opus fuit pluribus, nec mihi vacavit plura scribere. Huc si te contuleris, invenies malum illud agreste mitius ac sanabilius. Detractione sanguinis remisit se febris. Cætera te coram, quod utinam fiat brevi. Interim bene vale, charissime *Nausea*. *Basilea* 9. Octobris, Anno 1525.

EPISTOLA DCCLXXV.

Erasmus Rot. Paulo Bombasio S. D.

SALVE *Crœse*, nisi mavis esse *Midas*. Extra jocum, mi *Bombasi*, gratulor tibi fortunam auctam, sed magis gratulor prosperam valetudinem, quæ mihi longævam viridemque senectam *Bombasii* mei pollicetur. *Carolo* meo tam amanter datam operam gaudeo, simulque gaudeo hac occasione mihi compertum Cardinalis, patroni tui, erga me non vulgarem favorem: nam antehac vix tibi credebam. Nunc nullum erat ocium, itaque necesse est, ut mihi apud illum prolixæ epistolæ vicem commodes. Sub autumnum rursus moliebar iter in *Italiam*, sed nuncii serius redierant, & hyems ante tempus huc incubuit. Bene vale, patrone magne. *Basilea* 9. Octobris, Anno 1525.

EPISTOLA DCCLXXVI.

Erasmus Rot. Jacobo Apotello S. D.

VIR ornatissime, si tibi videtur impudens, quod ignotus ad ignotum scribo, imputabis bonam hujus culpæ partem *Justo* consobrino tuo, qui sua facundia huc me perpulit, subornatis etiam deprecatoribus, ne detrectare possem quod rogabat. Quod si & illius improbitatem & meum obsequium boni consulis, gaudebo per hanc occasionem auctum esse amicorum meorum catalogum. Consobrinus tuus mihi videtur natus rebus gerendis, promptæ nec impolitæ linguæ, pudore sic temperato, ut non offundat dicenti tenebras. Erit aliquando magnus, si tuus favor illi fuerit perpetuus. Bene vale. Datum *Basilea* 9. Octobris, Anno 1525.

EPISTOLA DCCLXXVII.

Erasmus Rot. Danieli Benedicto Mediolanensi S.

AMANTEM non redamare, *Daniel* optime, vix ferarum est. Amas *Erasmum* ex libris cognitum, ego redamo *Danielem* ex humanissimis modestissimisque literis non ignotum. Dictus est *Daniel* vir desideriorum, quid itaque mirum si desiderius *Desiderium* desideras? Sed quid narras? Cæteri quietis desiderio relinquunt Principum aulas, & tu velut è fluctibus temet in aulam velut in portum tranquillum contulisti? *Nausea* sui similis est, tantum me faciens ubique suis laudibus, quantum esse me immodice amanti persuasit amor. *Montini* lepidissimis literis nescio an vacet nunc respondere. Jocatur ille in crisim sanguinis, verum ea crisis orco dedit agricolarum plus minus centum millia. Nunc remisit se paroxysmus, & *Nausea* si venerit, reperiet malum aliquanto medicabilius. Bene vale, & noster esto, debes autem, si *Nauseam* sic diligis. Datum *Basilea* 10. Octobr. Anno 1525.

EPISTOLA DCCLXXVIII.

Erasmus Rot. Maximiliano Transsylvano, Cæsaris Secretario, S. D.

ORNATISSIME *Maximiliane*, exemplar literarum, quas ais te ex *Sylva-Ducali* misisse, redditum est, priores non recepi. Quoties exosculor istud pectus in tuis literis tam amicum & candidum, mi *Maximiliane*? De pensione non sum anxius. Scio quam ista semper esuriat aula, vere pertusum dolium. Quod tu suspicaris factum, ego futurum sciebam. Novi quæ sint ista portenta. Et me miseret tum aulæ, tum Academiæ. Jam pridem hoc agunt quod agunt. Sciunt ipsi mihi nihil esse cum ulla factione, & hoc illos habet male. Legerunt *Spongiam* meam satis liberam, legerunt *Liberum arbitrium*. Et si hic adessent, audirent amicas *Lutheranorum* de me voces, quanquam legerunt *Hutteni* & *Othonis* libellos, satis testantes quanti me faciant. Demum hic si quid tumultus orietur, primus impeterer. Verum istos nullius facinoris neque pudet, neque piget, modo lædant recta studia. Video res humanas ceu fatorum impulsu tendere ad *Scythicam* barbariem, ego quoniam opitulari non possum, quod unum possum, conscientiam hanc puram & integram approbabo *Christo*. Brevi mittam famulum proprium &

& insigni fide, per eum scribam de singulis copiosissime. Interim vivat *Maximilianus* meus suaviter ut dignus est. *Basileæ* 8. Novemb. Anno 1525.

EPISTOLA DCCLXXIX.

Erasmus Rot. Joanni Heemstedio, Cartusiano juxta Lovanium, S. D.

Mox à literis tuis redditis obtigit qui peteret *Brabantiam*, itaque mitto epitaphium, ex tempore quidem, sed non absque cura factum: quod nolim adsperneris, nisi *Conradus Goclenius* judicarit rejiciendum. Si displicet, mittetur aliud elaboratius: nam *Dorpii* memoriam etiam habeo sacrosanctam. Deplorarem mortem illius præproperam, quæ tot egregias dotes, tot amplissimas spes incidit; sed nunc hujusmodi seculum est, ut nulli bono bene esse possit, & si felicissimum esset seculum, nihil tamen felicius quam vivere cum *Christo*. Ad optimi patris *Joannis Delphi* mentionem sum vehementer exhilaratus. Ut semper floret, quamvis in defecto corpore, purus & integer animus. Ei multam ex me salutem dices & amanter & diligenter. *Dorpii* memoriam non patiar intercidere, si quid mea scripta valebunt. Sancto tuo sodalitio me commendabis, cui precor omnem in *Christo* felicitatem. Habes, amice suavissime, epistolam epitaphio similem, properabat tabellio. *Basileæ* 8. Novemb. Anno 1525.

EPITAPHIUM MARTINI DORPII.

Martinus *ubi terras reliquit* Dorpius,
Suum orba partum flet parens Holandia,
Theologus ordo luget exstinctum decus,
Tristes Camœnæ *candidis cum* Gratiis
Tantum patronum lachrimis desiderant,
Lovaniensis *omnis opplorans schola*
Sidus suum requirit, ô mors, inquiens,
Crudelis, atrox, sæva, iniqua & invida,
Itan' ante tempus, floridam arborem secans,
Tot dotibus, tot spebus orbas, omnium
Suspensa vota? Premite voces impias,
Non periit ille, vivit, ac dotes suas
Nunc tuto habet, subductus ævo pessimo.
Sors nostra flenda est, gratulandum est Dorpio.
Hæc terra servat mentis hospitium pia
Corpusculum, quod ad canora buccinæ
Vocem, resignans optima reddet fide.

EPISTOLA DCCLXXX.

Vives Erasmo.

PALAESTRITAM *te fecerunt isti, volueris, nolueris; sed sic* ἀνταγωνιστὴν *vincis, ut spectatores cognoscant te ei parcere, quem potueris prosternere: & sic conveniebat, ne in se traherent victoriam illi, quorum plausus esset orbis gemitus. Regi est heri tuus liber redditus* De libero arbitrio: *ex quo inter sacra legit pagellas aliquot, & ostendit sibi perplacere: ait se perlecturum; indicavit mihi locum, quo dicit se impense delectatum, quum deterres homines ab immodica perscrutatione adytorum divinæ illius majestatis. Regina etiam mirifice de hoc ipso te opusculo, etiam loco, diligit; jussitque hic tibi salutem suis verbis adscribi: simul agi gratias, quod vir tantus & de tanto argumento loquuturus, ita te demiseris, & rem tractaris tanta modestia. Quid Rex cupiat te in* Psalmos *annotare, cognosces ex* Montjoio, *cui Rex peculiariter scribendum mandavit; simul significavit mihi, se expetere colloquium tecum: de quo non dubito quin egerit cum* Moro, *ut est apud eum multus & gratiosissimus: ex ejus literis id intelliges. Quam feliciter agerent literæ, si hæc procella non incidisset! O illum tuum novum colluctatorem imprudenter prævervidum! dum vel ingenio, vel argutiis, vel nominis dulcedini indulget, dictu facile quantum obfuerit optimæ causæ, pro qua primum prodierat, ut non sibi solum fidem abrogarit, sed paratam objecerit invidiam iis omnibus, qui aliquid ausi sint mutire de dictis illis melioribus. Gaudeo te recognovisse Epistolas* Hieronymi; *nam in illis erant quædam* μνημονικὰ ἁμαρτήματα, *quale in tua epistola ad me,* Publium *Mimographum, pro D.* Laberio *itidem Mimographo. Sed hæc quis etsi agnoscat, non ignoscat in ista eruditione & tot elegantissimis doctissimisque ingenii monumentis: verum ego tua omnia sic vellem exacta, ut nullam reperiret ansam vel ipse* Momus: *equidem cum te admoneo, sic ipse admoneri videor, vel reprehendi potius, ut illi qui* Catonem *reprehenderunt.* Linacer *reliquit homines magno doctorum omnium mœrore, quibus omnibus bene cupiebat, & favebat ex animo, plusque apud eum valebat opinio ingenii & eruditionis, quam suspicio simultatum,* συνίεις ὅππῃ πάντα. *Editur liber ejus* De emendata constructione, *in quo meminit tui honorifice, ut sentias eum non amasse modo, sed etiam reveritum te.* Franciscus Berckmannus *rogarat me, ut libellos meos recognoscerem, quos cuperet apud* Frobenium *imprimi: nunc scriptum est mihi, eum nescio quid caussificari,* Frobenio *non vacare. Miseret me tui, cui toties fuerit cum ejusmodi homine negotium.* καθ᾽ ὃ οἶμαι ἔγραφας *mendacium in* Colloquiis: *quærendus mihi erit alius, ne toties cogar huic homini succensere ab eo falsus. Si* Frobenius *vult recipere mea imprimenda, libens ad eum mittam, modo ne admisceat se* Franciscus *negotio: sin secus, invenies alium. Etiam miror tam raros nunc prodire Veterum libros excusos in* Germania: *ista vel pro* Luthero, *vel in* Lutherum *excusserunt de pectoribus studiosorum omnem aliarum literarum curam, tanta est spectandæ pugnæ istius dulcedo. Vale, mi domine.* Londino 13. *Novemb. Anno* 1525.

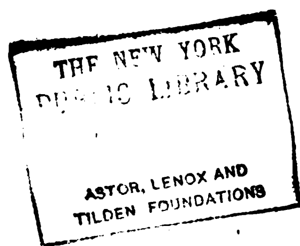
EPISTOLA DCCLXXXI.

Nicolao Everardo, Hollandiæ Præsidi.

*ORNATISSIME Præses, solent Comici tumultus fere in matrimonium exire, atque hinc subita rerum omnium tranquillitas. Verum hanc catastrophen plerumque nunc habent Principum Tragœdiæ, non admodum lætam populo, sed tamen bellis potiorem. Malebat ille compilari quam venire. Similem exitum habitura videtur *Lutherana* Tragœdia. Duxit uxorem Monachus Monacham; & ut scias nuptias prosperis avibus initas, diebus à decantato hymenæo ferme quatuordecim enixa est nova nupta †. *Lutherus* nunc mitior esse incipit, nec perinde sævit calamo. Nihil est tam ferum quod non cicuret uxor. Ego sedulo hortor utramque partem, ut æquis conditionibus jungant fœdus, & insana prælia dirimant. Vis scire quantum proficiamus? Quantum solent ii, qui inter duos armatos ira vinoque furentes intercedunt dirempturi, & utrinque vulnerantur. Opinor te legisse *Apologiam* meam adversus *Sutorem*. Quis credidisset tam stupidum animal latere inter Theologos & *Cartusianos*? Et tamen hoc portentum habet Theologos applaudentes. Si venduntur isthic * desultorii libri *Jodoci Clithovei*, quæso ut legas in *Antiluthero* 3. libri cap. primum, num. 3. nam *Bedda* literis indicavit, eum locum ad me pertinere; quod si verum, quis non intelligit in illo pediculoso capite nullam esse micam sanæ mentis? Et tamen hujusmodi nebulones *Lutherus* armavit in nos. Nullum video finem, nisi si quis Deus à machina, quod ajunt, apparens fabulam explicet. *Lutherana* factio nunquam sustulit majores spiritus: & altera pars adeo nihil remittit, ut indies adstringat priora vincula. Habent novum dogma, sed simpliciter insanum, totos hos tumultus exortos ex linguis & bonis litteris. Hoc jam Principibus aliquot persuaserunt. Quoniam te videre aliter non licet, per litteras saluto *Dorpium* amisimus ante diem. Hic longe supra centum millia rusticorum interfecta sunt, & quotidie sacerdotes capiuntur, torquentur, suspenduntur, decollantur, exurun-

† Rumorem fuisse vanum fatetur ipse Erasmus Epist. DCCCI.
* Clariss. Bayle ad oram *Dict. Crit.* T. 1. p. 649. annotat, sic se conjectura restituisse, cum in Autographo legatur *begultarii*.

MARTINVS LVTHERVS.

An. 1525. runtur. Non nego necessarium remedium, quamvis immite, sed *Germani* magis novimus malefacta punire quam excludere.

Tibi, uxori tuæ, tuisque liberis precor omnia læta. Qui has reddet est *Franciscus Dilft*, quondam convictor meus; juvenis honesto loco natus, moribus mire civilibus: quem cupio ut digneris cognoscere.

Datum *Bas.* 24. Decembris, An. 1525.

ERASMUS ROT. vere tuus.

Ex tempore manu propria.

Non vacabat relegere, ignosce.

EPISTOLA DCCLXXXII.

Erasmus Rot. Roberto Aldrisio Anglo S. D.

Si memor es nostræ pristinæ consuetudinis, & si mores antiquos obtines, unum officium mihi præstes velim, quod absque tuo sumtu præstare poteris. In collegio Regali sunt Opera *Senecæ* descripta in membranis. Ex his multa subnotaram in codice meo. Editionem commendaram *Germano* cuidam, quem habebam pro amico fidissimo; is absente me pessima fide se gessit in excudendo Opere. Et ne deprehenderetur, optimam exemplaris partem sustulit. Hoc dedecus mihi farciendum est. Quare te rogo, charissime *Aldrisi*, sume volumen Operum *Senecæ* à *Erobenio* excusi, & committe aliquibus bonæ fidei, qui denuo adscribant in margine quæ discrepant. Eum codicem sic notatum mittito ad *Thomam Morum*, ut per eum ad me veniat. Libros *Naturalium Quæstionum* scio editos. Eam collationem ego peragam. Dignus est *Seneca* hoc studio, debes tu quoque nonnihil studiis publicis; mihi præter mutuum amorem debes nihil. Reponam quicquid in hoc negotium impenderis vel ad assem, & insuper dabo operam, ne prorsus in sterilem fundum istam officii sementem fecisse videaris. Magnopere velim istuc quam primum fieri. Saluta mihi veteres sodales, *Phaunum*, *Omfridum*, *Vachanum*, *Gerardum*, *Nicolaum* & *Joannem Siburgum* bibliopolas. Tibi sit pax & felicitas. Datum *Basileæ* 25. Decembris, Anno 1525.

Sunt istic pervetusta quædam exemplaria; præsertim in collegio divi *Petri*. Adjuva nos una cum *Frobenio*, si quid potes, non lacesses ingratos officio.

EPISTOLA DCCLXXXIII.

Erasmus Roterod. Petro Barbirio. S. D.

Per *Livinum* famulum meum intelligo *Joannem Molendinum* recepisse dimidium pensionis hujus anni à *Joanne de Hondt*, idque auctoritate tuarum literarum, quibus significaras te hac in re placasse animum meum. Et ni in tempore meas literas attulisset *Marcus Laurinus* Decanus *Brugensis*, devorasset totam. Et postea scribis inter nos amicitiam fore perpetuam. Vetus proverbium est, *usque ad aras*; sed vetustius exemplum, *usque ad pecunias*. Quid te crudelius si nudo vestimenta detrahis, & spoliatum spolias? Tu scis quam simplici fiducia, quam sincero pectore, totum hoc negotium tuæ crediderim fidei, cui pari fiducia crediturus eram & vitam. Inter *Lutheranos* fere qui mihi erant juratissimi, nunc sunt hostes plusquam capitales. Quod si me fallit *Barbirius*, nulli posthac mortalium crediturus sum. Atqui pollicebaris ex *Paria* glebas aureas, & nunc detrahis tantillas micas? Sed extra jocum, mi *Barbiri*, de Cæsaris pensione nulla spes, ni me domum recipiam, & si redeam, nescio an sint præstaturi quod pollicentur. Nosti Comicum illud, vel aulicum potius, *mox*, *cras redi*, *ubi eras?* Et meum ingenium non ignoras, quam non improbus sim appellator. Debetur jam in tres annos pensio. Et hic magno vivo, crede mihi, non possum minoris quam sexcentis florenis aureis. Alo familiam, famulos tres, & equos. Semper aliquis est in legatione, & valetudo in dies fit deterior. Mense Junio plane perieram, nec unquam majore desperatione sum enixus. Satis accisæ sunt meæ res, etiamsi nihil decidatur. Scio me debere tibi quicquid est hoc fortunæ, sed boni *Mecænatis* est augere beneficium, non eripere quod dederit. Scribunt amici parum bene consultum illi pensioni, me esse homuncionem ἰφήμερον, te isthic versari in frequentibus pestilentiis. Quod si tertium veluti tibicinem supponas rem fore firmiorem. Est apud me *Livinus* cognomento *Algoet*, id est, *omnibonus*, servivit mihi plus quinque annos, in hunc velim transferri pensionem, si quid nobis accideret humanitus. Et est alioqui juvenis bona quapiam fortuna dignus. Sic profecit in utraque lingua in bonis literis ac disciplinis, ut me præcurrat. Denique *Gandavi* natus est, ut hoc ad commendationis cumulum adjiciam. Facies mihi rem vehementer gratam; si hoc quamprimum expedias. *Morillonus* scripsit de precibus priviariis, permisi ut meum nomen transferat in fratrem tuum *Nicolaum*. Accepi proximam fœturam *Stunicæ*. Homo plane certat cum *Pasquillo*, vereque *Lutheranus* est, qui re ipsa docet, nihil habere ponderis constitutiones Pontificias, qui tot edictis vetitus, nihilo secus peragit suam fabulam. Decretum est posthac hominem negligere cum suis næniis. Hic singulis diebus Euangelici novi jaculantur aliquid rabiosi libelli in caput meum. Non possum iniquius ferre, quando nuper in Pontificem emiserunt quædam, quæ nullus scurra evomeret in lenonem. Cogor edere libellum *De libero arbitrio*, quando jam rumor sparsus est, ne putent esse aliquid atrocius. Doleo Pontificis Legatum nihil egisse apud *Anglos*. Demiror quid sibi velint Monarchæ. *Hezium* saluta mihi diligenter, ac reliquos item amicos. *Basileæ*, Anno 1525.

EPISTOLA DCCLXXXIV.

Erasmus Rot. Natali Beddæ S. D.

Ex literis, quas *Petrus Richardus* scripsit ad *Lodovicum Berum*, intelligo nescio quid sinistri rumoris isthuc delatum, de profectione mea *Bezontina*, cui videtur ille fidem habuisse. Id jam mihi novum non est, nec vobis certe debebat esse. Non tamen patiar illum, quem virum bonum arbitror & simpliciter errare, diutius errore teneri. Historia profectionis *Bezontinæ* sic habet, neque enim quicquam vel affingam, vel detraham veris: *Fericus Carondiletus*, frater Archiepiscopi *Panormitani*, & Archidiaconus Ecclesiæ *Bezontinæ*; crebro suis literis invitarat, ut ipsum inviserem, imo si videretur, ut totus ad ipsum commigrarem. Tandem cum invitaret cœli amœnitas, & verna rerum facies, conscensis equis veni *Burentricum*, ut obiter salutarem venerandum illum senem, & totius virtutis exemplar, *Christophorum* Episcopum *Basiliensem*. Ejus affectui unum duntaxat diem dedi, qui me non erat dimissurus, nisi in reditu pollicitus fuissem moram longiorem: pollicitus sum, & inde profectus, comitantibus me præter meos famulos, *Theobaldo* pastore *Burentrucensi*, *Richardo* Capellano R. D. *Nicolai* Coadjutoris Episcopi, & *Ferioto* ejusdem loci sacerdote. Ex *Clara valle* comitatus est nos etiam hospes diversorii publici. Quum jam non procul abessemus à *Bezontio*, occurrit nobis sacerdos quidam, qui deducta domina quadam, nos item comitabatur. Hunc quum viderem velle præcedere, suspicabar *Theobaldum* illi indicasse nomen meum. Jussi revocari, & mandavimus, ne spargeret rumorem me adesse, priusquam ipse vellem hoc sciri. Multis enim horis eo die sederamus in equis, & erat æstus vehemens, & novi concursus illos molestos salutatorum. Cupiebam eam noctem dare refocillando corpusculo. Decubui nonnihil ante cœnam. Sub noctem apposita est cœna. Inter cœnandum supervenit Officialis Archidiaconi cum altero quodam ex Archidiaconi familia. Gratulantur adventui, & indicant Archidiaconum abesse in sua Abbatia. Cæterum mandasse suis, ut si forte venirem ipso ab-

An. 1525. absente, tota domus aperiretur mihi, donec ipse accurreret. Missi sunt qui Archidiacono nunciarent me adesse. Missi sunt & inscio me qui nunciarent idem Officiali R. D. Archiepiscopi *Bezontini*: nam aberat & ipse. Postridie aderant duo, quorum alter erat Juris doctor, mihi quondam notus in aula Cæsaris, alter ejus civitatis magistratus, affinis Archidiaconi. Diu hæserant ante fores. Rogabam qui essent, & quid vellent. Responsum est eos venisse salutandi gratia, sed non audere compellare me, ne quid adferant molestiæ. Jussi eos accersi, & salutatus resalutavi. Mox audito sacro adii domum Officialis Archidiaconi, ut ibi laterem, donec adveniret Archidiaconus. Eo statim venit *Franciscus*, ejus Ecclesiæ Thesaurarius, juvenis nobilis & magnificis dotibus prædītus. Salutavit humanissime, multam alacritatem præ se ferens. Illic jussi parari prandiolum, sed cum exceptione, ne quid præter pullum gallinaceum apponeretur, aut ne quis conviva admitteretur. Hæc feci consulens valetudini meæ. Nemo venit præter *Theobaldum* comitem, & *Desideratum* ejus Ecclesiæ Canonicum, virum pium & doctum. Cœnavimus apud Thesaurum *, Officiali tantum & *Theobaldo* adhibitis. Cœnantibus supervenit ludi magister. Post cœnam ejus Ecclesiæ cantor. Postridie vidimus aliquam civitatis partem, & pransi sumus apud *Antonium* Archidiaconi procuratorem. Aderant, Thesaurarius, Officialis, *Theobaldus*, & unus sacerdos mihi parum notus, videbatur tamen nostri studiosissimus. Interim venerat Archidiaconus & item Officialis Archiepiscopi. Archidiaconus conabatur me pertrahere ad cœnam Officialis reversi. Excusavi lassitudinem, & coegi Archidiaconum cœnare mecum apud suum Officialem. Jam rumor dimanarat ad omnes adesse *Erasmum*. Magistratus misit magnam vini & avenæ copiam, honoris gratia. Pransi sumus apud Archidiaconum, frequentiore jam convivio: nam aderat uterque Officialis, *Desideratus*, & unus aut alter præterea ex Canonicis, simulque is magistratus, qui me primum salutarat. Sæpe missi sunt pisces eximii, & vinum hippocraticum, nunc ab illo, nunc ab illo: xenia mihi inutilia. Sic duos aut tres dies egimus, ut nusquam ageremus convivium, nisi vel apud Archidiaconum, vel apud Officialem Archiepiscopi proxime vicinum. Et quanquam sedulo clamabam non esse mihi spem vitæ, nisi brevissima essent & frugalissima convivia, tamen dum nonnihil obsequor affectibus illorum, sensi obrepentem pituitulam, malum mihi nimis notum. Magistratus cupiebat honoris mei gratia apparare splendidum convivium, & fecisset, nisi clamassem me serio periclitari. Canonici interim exhibebant quicquid poterant honoris. Exhibebant & promittebant perpetuo præbendam duplicem, & item domum, & ad hæc pecuniæ nonnihil. Magistratus offerebat centum coronatos annuos. Respondi me non minus debere illis, quam si accepissem omnia quæ offerebant. Cæterum, me non alio consilio venisse *Bezontium*, quam ut inviserem veterem amicum Archidiaconum, quem si certo præscissem esse in Abbatia, ne venturum quidem fuisse *Bezontium*. Et si maxime vivendum esset *Bezontii*, malle me illorum affectu frui, quam uti beneficio, vel quod essem contentus mea fortunula, vel quod charior esset mihi libertas, quam pecunia. Adhibiti sunt iterum atque iterum pueri phonasci, cum cantoribus cæteris, qui nobis essent solatio. Interim morbus paulatim eo profecerat, ut si vellem vivere, abstinendum fuerit ab omnibus conviviis. Tribus quatuorve diebus cibum sumsi in cubiculo, prandium erat unum ovum, aut paullulum pullastræ contusæ. Pro vino erat aqua cum saccaro decocta. Ipsum etiam Archidiaconum exclusi à colloquio, sic postulabat valetudo. Tandem ubi paroxysmus febris, nam ea sese adjunxerat, esset aliquantulum remissus, molitus sum abitum, ne illic decumbens essem alienis molestus: sciebam enim morbum fore lentum, ut solet. Ergo quum jam utcunque ferrem colloquium, jussi accersi præcipuos amicos & egi gratias. Archidiaconum negotia quædam avocarant, mandarat tamen abiens diligenter, ut tota domus mihi pateret, serviretque. Postridie mane, jubeo parari equos, simulque mando ut vitetur turba deducentium. Egresso cubiculum adsunt tres aut quatuor salutatores, quorum unus erat Theologus *Franciscanus*. Conscendo equum, egresso portam domus adest præter alios aliquot *D. Antonius* Decanus in monte *Bellicardi*, & idem Canonicus *Bezontinus* salutat amantissime. Dum prætereo domum Officialis Archiepiscopi, adest ipse in mula, simulque Thesaurarius. Hi frustra recusantem officium per mediam civitatem prosequentes ad duo millia passuum deduxerunt. Insidebam equo parum magnifico, sed mihi tamen commodo. Officialis diligenter egit mecum, ut conscenderem mulam suam, duceremque *Basileam* usque famulum comitem, qui mulam reduceret. Vix impetravi ne fieret. Ita perveni *Basileam*, nec offensus à quoquam, nec offenso quoquam, nisi quod valetudo fuerit in causa, ut & amicis fuerim molestus, quibus volebam esse voluptati, & mihi non licuerit frui consuetudine eorum, quorum gratia veneram. Habes totam rem ut est gesta, ne syllabam quidem affinximus, ne quid tamen videar suppressisse, subjiciam rumores consequutos abitum meum. Quidam è monte *Bellicardi* scripserat *Theobaldo*, nescio quos pertulisse rumorem, me cum pessima omnium gratia discessisse *Bezontio*. Demirans quid hoc esset monstri, jussi ut inquireret. Inquisivit, & reperit aliquos errones *Lutheranos*, qui nusquam non vagantur, fuisse *Bezontii* cum adessem: eos offensos mihi ob *Spongiam*, recens tum editam adversus *Huttenum* Euangelii protectorem, nonnihil blaterasse in me. Erant autem *Germani*, per hos sparsum vanissimum illum rumorem. Deinde *Theobaldus* idem venit *Basileam*, expiscatus sum quid esset? respondit nihil esse, nisi blateramenta quorundam abjectissimorum hominum, qui inter sordidos ea sparserant. Paulo post idem *Theobaldus* adiit *Bezontium*, & negocium quoddam citra difficultatem mea commendatione impetravit ab Archiepiscopo. Reversus est, interrogavi, quid rei fuisset; respondit, nihil prorsus esse præter unius aut alterius *Lutherani* sordidi blateramenta. Excussi famulos & comites, si quid contentionis fuisset ipsis cum quoquam. Negabant sibi quicquam fuisse verborum, nisi cum sordidis illis erronibus *Lutheranis*. Atque ut nunc sunt res humanæ, nusquam proficiscor, nisi rumor multos commoveat, nec discedo nisi magno concursu, qua re mihi nihil est molestius. Et in tam diversis studiis, fieri non potest, quin sint qui spargant aliquid sinistri rumoris. Verum hujusmodi rumores ut de nihilo nascuntur, ita mox evanescunt. Quid autem est mala lingua nocentius? Ea pestis nullo seculo magis regnavit, quam hisce temporibus. Felix esset, qui morsus omnes posset effugere, hac ætate nullus id posset, qui jam fama celebris sit. Hæc cum verissima sint, multisque testibus comprobare queam, nescio quid sibi velint illa verba, *quæ ipsi acciderunt* Bezontii. Mihi nihil aliud accidit quam dixi: proinde hæc verba facile declarant aliquem sceleratæ linguæ hominem isthuc pertulisse rumorem atrocem, ac mendacem. Id neque novum, neque mirum est. Certe Theologi non erat talibus commoveri, aut si quid commotus esset, mandare literis, veluti certum ac persuasum. *Basilea*, Anno 1525.

* Lege *Thesaurarium*.

EPISTOLA DCCLXXXV.

Erasmus Rot. Germano Brixio S. D.

In *Chrysostomo* vertendo videre mihi mirificum artificem præstitisse, illiusque copiam tua copia superasse. Proinde si parum faverem tuæ gloriæ, mi *Brixi*, cui, ut debeo, faveo plurimum, certe favorem hunc præstarem vel auctori *Chrysostomo*, vel Operi tam salutifero.

An. 1525. ro. Exemplar mihi bis redditum est cum epistola tua. Verum in diariis typographorum primam occupat paginam quæstus. Et id quod vertisti, jam ante fuerat versum utcunque; quod te non opinor fugere. Ad hæc totus *Chrysostomus* hic nuper excusus est magna pompa. Et ut ingenue dicam, mihi non est visa satis idonea tui nominis celebrandi occasio; quanquam habes in te, vir eruditissime, quo non modo tibi celebritatem augeas, (jam enim peperisti) verum etiam alios ex obscuris reddas illustres. Certe efficiam ut intelligas me occasioni non defuisse. Id fiet si videtur, absolutis Annotationibus, quo in pistrino nunc versor αὖθις αὖ. Vertam, adspirante *Christo*, lucubrationes aliquot *Chrysostomi* nondum editas aut versas à quoquam. His adjungam quod misisti non sine testificatione laudum tuarum, post dabitur opportunitas ut totus *Chrysostomus* à *Frobenio* excudatur cum majestate. Hic curari poterit ne tuus labor unquam intercidat. Quod prius dixi, fiet ante Pascha, si vita dabitur. In altero tu potes auxilio esse tum mihi, tum *Frobenio*. Multa sunt parum feliciter ab aliis translata. Multa nondum prodierunt. Ego nactus sum commentarios in *Acta*, quæ plane notha sunt. Item in Epistolam ad *Romanos* γνησίως. Rursum in Epistolam ad *Hebræos* nothos & versos. Item in Epistolam ad *Philippenses Homilias* duas, sed nothas, ni fallor, quas jam edidi *Latinas* factas. Præterea contra *Judæos*, & duodecim ferme *Homilias* intactas. Postremo, in Epistolam ad *Corinthios* posteriorem. Si quid præterea nancisci poteris nondum versum, verte, aut si quid versum, confer & adjectis scholiis annota lapsus vel interpretis, vel librariorum, ita vendibilius fiet Opus. Habes consilii mei rationem, si quid habes melius sequar. Proinde fac ut animum tuum sciam quam primum. Non desino provehere rem literariam, quanquam video seculum hoc ad *Scythicam* quandam barbariem tendere, usque adeo nulla in parte quicquam ὑγιές. Clarissimo viro *Joanni Lascari* magnopere gratulor, primum incolumitatem, deinde convictum tuum, etiamsi hunc tibi magis etiam gratuler. Si nihil scripseris, tamen faciam quod dixi, favente Domino. Querelam illam de typographis, tametsi justam, sed veterem, tibique cum multis communem, satius existimo dissimulare. Utinam liceret aliquando coram miscere fabulas, mi *Brixi*. Vale cum gratissimo tibi sodali tuo. Demiror si ille amicus noster adhuc disputat è cavea. Bene vale. *Basileæ*, Anno 1525.

EPISTOLA DCCLXXXVI.

Erasmus Rot. Othoni Brunsfeldio S.

NAE tu prodigiosum somnium animo concepisti. *Petrus Sutor*, quondam Theologus *Sorbonicus*, nunc Monachus *Cartusianus*, in *Campania Galliæ*, scripsit in me volumen rabiosissimum, vociferans omnes translationes novas esse hæreticas & blasphemas, linguas ac bonas literas esse fontem omnium malorum. Ei respondi, sed sic ut præter unum illum neminem lædam; ne responsurus quidem, ni liber dicatus esset sodalitati *Sorbonicæ*, & excusus ex auctoritate Theologorum *Lutetiæ*. In te vero adeo nihil meditamur, ut eruditum quendam ac facundum hominem, quem amici scribunt tuo in me libello respondere, crebris jam literis per omnia sacra sim obtestatus, ut si non orsus esset, ne ordiretur; si esset, aboleret in gratiam meam, si me vellet amicum. Utinam hujusmodi contentiones aniles, ut vocas, displicuissent tibi priusquam libellum tuum ederes, ac potius in consilium adhibuisses prudentiam, quam quosdam, qui ex alienis incommodis sua venantur commoda. Atque utinam *Huttenus* magis auscultasset meis literis, quas non unas amanter ad illum scripseram, ne tali libello edito, & utriusque nostrum opinionem læderet, & stolidis quibusdam, literarum hostibus spectaculum ederet gratissimum. Quod mihi condonas omnia, quæ habes adversum me, non video quid tibi debeam isto sane nomine. Nam à me nunquam fueras læsus, & longe alium esse judicabam, priusquam libello proderes animum tuum. Consulueris rei tuæ, si istam animi ferociam vertas ad moderationem ac mansuetudinem *Christianam*. Nam hæc ipsa tua conciliatrix epistola quantum habet minarum, ne conviciis quidem vacans, tantum concepta vana suspicione ex nomine *Sutoris* & *Cartusiani*. Erat hoc vel mediocris prudentiæ, rem certius cognoscere, priusquam ad minas aut convitia descenderes. Ego nullius amicitiam sum unquam adspernatus, neque quisquam à me lacessitus est ad inimicitiam. Cæterum difficile est amicitiam tueri cum tam ferocibus & irritabilibus ingeniis. *Christianum* animum, quem polliceris, tibi gratulabimur, si præstiteris. Officia tua nec ambio, nec adspernor. Satis amicum putabo, si tibi ipsi præstiteris amicum. Satis officiorum fuerit, si non lædas famam alienam, quod solum potes, & facillimum est, hoc præsertim tempore. Bene vale. *Basileæ*, An. 1525.

EPISTOLA DCCLXXXVII.

Erasmus Roterodamus Hieronymo Emsero S. D.

SCRIPSI nuper prolixam &, ni fallor, molestam epistolam; nunc nihil erat quod scriberem, nisi quod qui has perfert, *Jacobus* est *Ceratinus*, homo tam *Græcanicæ* literaturæ callens, ut possit vel in media *Italia* profiteri, nec seipso inferior in literis *Latinis*; ad hæc modestia pene immodica, moribusque plane niveis, & ab omni fuco prorsus abhorrentibus; hunc jussu Principis evocavi, magis optans quam sperans fore, ut conditionem acciperet. Itaque posteaquam hactenus feliciter cessit quod egimus, tuæ quoque partes erunt adniti, ne me pœniteat hac in re Principis voluntati gessisse morem. Perlegi libellum tuum, in quo quum mihi cætera placeant, tamen illud admiratus sum, cur illi tribuas suaviloquentiam, quum mea sententia nihil illius phrasi sit inamœnius. In calce præscribis Monachis ac sacerdotibus leges mutandæ in melius vitæ, quas utinam amplecterentur. Nunc neutra pars semet accommodat ad farciendam concordiam, sed addit potius utraque tumultuandi materiam. Monui per literas non semel, tum Cæsarem, *Ferdinandum*, aliosque Principes, tum Pontificem & Legatum *Campegium*, rem felicius cessuram, si subtraherentur hujus mali seminaria, verum adhuc videor mihi surdis canere. Imo propemodum ut *Lutheranus* traducitur, qui velit Pontifices, Episcopos, Sacerdotes, ac Monachos meliores esse quam sunt. Vale. *Basileæ*, Anno 1525.

EPISTOLA DCCLXXXVIII.

Erasmus Rot. Benedicto Jovio Mediolanensi S. D.

EQUIDEM humanitatis laudem, quam tu mihi pro tua humanitate affatim tribuis, non gravarer agnoscere, si mihi per valetudinem & assiduos studiorum labores, quos pene superant literarum officia, liceret eam præstare, quibus & vellem, & debeo. Cæterum quis posthac ut ἄτοπον admiraturus est, τὸ ἐκ μυίας ἐλέφαντα, quum tu, si Musis placet, ex *Erasmo* vere *Batavo* facias *Varronem*? Quid enim mihi cum illo commune, nisi forte senectus & πολυγραφίας? Satis feliciter excitaram apud *Germanos* linguarum ac politiorum literarum studia, nec omnino maligne respondit industriæ theatri nostratis applausus, (nec enim *Italis* agebatur hæc fabula) nisi fatalis hic tumultus ex transverso fuisset obortus, qui primum dissidiis, & insanis conflictationibus commiscuit omnia, nunc ad multam humani sanguinis inundationem progressus. Quis homo, ut nihil sit aliud, non ingemiscat tam late vagantem humanæ tranquillitatis calamitatem? Tolerabilius esset malum, nisi ruina noxiæ partis multos innoxios involveret exitio. Fit interim quod solet in publico incendio, sibi quisque quod potest rapit. At vereor ne Principes quidam hoc fatali malo abutantur

An. 1525. ad suam tyrannidem. Sunt populi, quos mundus jam pridem gravate fert, & subinde meditatur excutere. Qui primum erant pauci bonique velut *Æginetæ*, nunc plurimi simul & pessimi totum orbem occuparunt, permixti sunt plebi, invasere magistratus, penetrarunt in aulas Principum. Si coneris unum quempiam ulcisci, condensant sese phalanges. Ab his primum orta est hæc tragœdia odio meliorum studiorum. Hi nunc insultant & jactitant, ex linguis ac politioribus literis malum hoc esse natum, & inveniunt Principes, quibus hoc persuadeant. Et me clamitant novandorum studiorum auctorem & antesignanum, quod mihi quidem in totum inficias ire nec licet, nec libet. Horum tyrannicos spiritus, & effrenatam audaciam, ni deus aliquis compescat, video bonis literis & harum cultoribus famem & exitium instare. Verum hanc nimis prolixam querimoniam præstat missam facere. Neque *Nonnum*, neque *Germanum* illum scholiasten usquam vidi, ὐδ᾽ ἀρχὴν apud *Græcos* usurpari pro *prorsus*, aut *omnino*, nunquam apud me dubium fuit. Nec enim uno in loco sic positum invenio, nec mihi verisimile est, hoc fugisse *Politianum*. Verum, ni fallor, aut eam sermonis formam apud probatum aliquem Auctorem repererat, aut visum est exprimere *Græcam* figuram; quod veteres eruditi solent non illibenter facere. Sed non arbitror huic sermonis tropo respondere τὴν ἀρχήν. Etenim cujus rei ne initium quidem aliquod cœptum est, ea omnino non fit τὴν ἀρχὴν, nisi quod in *Gregorio Nazianzeno* semel invenio, σὺ ἢ ὐδὲ ὁμῆ τὴν ἀρχὴν, at non sine negatione: τὴν ἀρχὴν absque negatione, præterquam apud *Joannem*, nusquam reperio: quod si recte loquitur, quod est extremum dicturus, τέλος, congruenter ex multis quod est primum dicturus, recte dicit τὴν ἀρχὴν. Nescio an videris tertiam Novi Testamenti editionem. In ea paulo accuratius hisce de rebus disputo. De orthographia quarundam dictionum non soleo cum quoquam contendere, præsertim quum ea nec apud omnes nec omnibus seculis fuerit eadem. Verum est tamen eam esse probatissimam, quæ proxime refert originem, nisi publicus consuetudinis consensus reclamet. *Adfero* malim quam *affero*, & tamen non ausim dicere *herpyllum* pro *serpillo*. Quæ differis de antiquitatibus mihi quidem voluptati fuerunt, nec mihi solum, sed eruditis etiam aliquot, quibus hanc ob causam tuas literas communicavi, præsertim *Beato Rhenano*, viro quum undiquaque doctissimo, tum hujus quidem generis adprime curioso. Nobis non vacat istiusmodi deliciis oblectare animum. Sane recreavit me in literis tuis *Alciati* mentio, qui, quod est rarissimum, cum eruditione tam varia, tamque non vulgari, & singularem prudentiam & admirabilem ingenii candorem copulavit, ingens olim decus futurus & studiis & patriæ, si fortuna dotibus illius aliqua saltem ex parte responderit. Bene vale. *Basilea*, Anno 1525.

EPISTOLA DCCLXXXIX.

Erasmus Rot. Matthiæ Laurino, Domino de Watervliet.

Ex *Marci Laurini* literis cognovi, quod mihi fuit longe gratissimum, te recte valere, veteremque tuam in me benevolentiam, nec locorum, nec temporum intervallo posuisse. Quorundam male auspicatorum hominum improbitate laborant bonæ literæ, & qui his provehendis navarunt strenuam operam, lapidantur à picis, graculis & corvis, ego cum primis. Quod ni essent boni ominis aves, quæ funestis obstreperent, prohibeant superi, quod isti videntur ausuri. Quare tibi, vir generose, non meo tantum, verum etiam literarum ac publico studiorum nomine gratias ago, quod adversus istos blaterones optimam causam & prudenter & feliciter tueris. Rursus apud *Hispanos* tantos excitarunt tumultus mendici quidam, ut nec à Cæsare, nec ab Archiepiscopis compesci quiverint. Tantum valent clamoribus. Tota spes illis est in maledica lingua. Nisi me revocaret *Christiana* modestia, & ni vererer, ne dum improbis digna rependo, lædam probos, sentirent qualem artificem provocassent. Miror autem istos nullum moliendi finem facere, quum toties male cesserit conatus. Quid enim aliud efficiunt, nisi quod exacerbant publicum in ipsos odium. Metui volunt, non amari, quo quid esse potest magis tyrannicum? Tyrannus qui timetur à multis, multos metuat oportet, & mendici volunt & Regibus esse formidabiles, eo progressæ sunt res humanæ. Cura ut quam optime valeas. *Basilea*, An. 1525.

EPISTOLA DCCXC.

Erasmus Rot. Thomæ Lupseto S. D.

Quid ego nunc tibi gratias agam, *Lupsete* charissime, pro tuis tam fidelibus officiis, quasi vero quicquam novi feceris? De Proverbiis excudendis non eram anxius. Sed hic est *Caroli* mei genius, in re quamlibet levi multum pulveris movet. *Commentarios in Acta, Chrysostomi* desiderabam, sed ille maluit redire vacuus, puer tenellus, & omnis laboris impatiens. Nunc curatum est ut equo redeat. Tu tantum vide ne liber sit mutilus, aut mendosus. Spero *Pacaum* nostrum jam convaluisse: male sit istis legationibus ac relegationibus: illud ingenium Musis erat natum; vereor autem ne nonnullam mali partem addiderint τὰ ἀφροδίσια. Periclitatur & *Philippus Melanchthon* eodem insomniæ, ut ferunt, morbo, cui *Fredericus* Dux moriens legato reliquit mille florenos aureos. *Lutherus* duxit uxorem, puellam mire venustam, ex clara familia *Borna* *, sed ut narrant indotatam, quæ ante annos complures vestalis esse desierat. Quin & ipse *Lutherus* pallium & barbam Philosophi posuit, fratrum hortatibus huc adactus. Vivit mecum *Thomas Greius*, una cum filio natu minimo, is negat quicquam novi fieri in *Anglia*: metus obstat. Agricolarum tumultus utcunque sedatus est, sed cum hydra res est, uno malo resecto, suppullulant alia. Magna rerum novarum molimina, sed nullam video certam spem pacis. O te felicem, cui datum sit, omnium rerum securo, in Musarum viretis ludere! Ego hac ætate, cui missio dari solet, cogor retiarium agere, imo cogor cum bestiis depugnare, solus cum multis, exarmatus cum iis, quæ non tantum dentibus & unguibus, sed & venenis armatæ sunt. *Lutherum* tam ferum, ut ajunt, aprum in me provocavi. Habet ille librum ἀντίμαχον paratum, nec satis conjecto, quo consilio premat tam diu. *Carolstadius* hic clam sparsis libellis aliquot, *Germanice* scriptis, persuasit in Eucharistia nihil esse præter panem & vinum. Is error tanta celeritate corripuit animos omnium, ut ad naphtham flamma tardius transvolet. Eam persuasionem duobus libellis editis confirmavit *Hulricus Zwinglius*; nuper etiam *Oecolampadius* edito libello tam operoso, tot machinis instructo, ut provinciam difficillimam tradiderit responsuris. In hoc certamen ego protrudor, ad quævis natus citius quam ad agones. Atque adeo dum hæc ago, nihilo secius sum *Lutheranus*, & famosis libellis proscindor. *Latomus* edidit simul tres, sed à nomine meo temperans, hæc est tota civilitas, verum miris strophis ludit in caput meum. Rem ipsam frigidius tractat quam vellem, aut exspectabam, nam causæ faveo. *Vincentius*, *Duvelandus*, *Godefridus*, *Gualterus*, quatuor *Dominicani*, clam eundem libellum emiserunt, plenum conviciis plusquam scurrilibus, sed quo nihil fingi poterat indoctius, aut stultius. *Lutetiæ* prosiliit liber *Petri Sutoris*, quondam *Rabini Sorbonici*, nunc Monachi *Cartusiani*, μαίνεται ἀτέχνως, cui respondi, sed pœnitet operæ. In *Lutherum* nihil adhuc ediderunt præter articulos, in me libris debacchantur, satis declarantes, quanto pejus oderint bonas literas quam *Lutherum*. Hanc gratiam mihi retulerunt pro quorum castris depugno cum hostibus, non abs-

* Scribendum, *Boriæ*, vel *à Bore*; ut recte monet Clariss. Bayle *Dict. Crit.* T. 1. p. 646.

An. 1525. absque capitis mei periculo. In cujus comitatu nunc adest *Carolus* meus, est *Joannes à Lasco*, *Poloniæ* Comes, summo apud suos loco natus, brevique ad res maximas evehendus; cæterum, præter eruditionem haudquaquam vulgarem, moribus est adeo facilibus, candidis & amicis, ut mihi jam vita cœperit adlubescere, ex ejus domestico convictu veluti repubescenti. Verum hæc est fatorum invidia. Si quid mali est, hæret sine fine, nec potest excuti: Si quid obtigit boni, quæ rara avis est, ilico rapitur vix degustatum. Quidam Procerum per literas à me petiit, ut inclytæ Reginæ aliquid ederem de servando conjugio, captæ, ut scribunt, libello, quem edidi, *De comparatione virginis & martyris*. *Vives* illi dicavit, *Virginem*, *Uxorem & Viduam*, unde miror quid præterea desideret. Attamen illi geram morem, ubi pugnam hanc de Eucharistia depugnavero. *Carolstadius* post longos errores reversus est *Wittenbergam*, καὶ παλινῳδήσας receptus est in Ecclesiam illam. Vide clementiam Euangelicam. Bene vale. *Basileæ*, Anno 1525.

Epistola DCCXCI.

Erasmus Rot. Joanni Sucqueto S. D.

Destituit nos *Antonius Sucquetus* frater tuus, vir ornatissimus, patronus *Erasmi* candidissimus, ac bonarum literarum invictissimus propugnator, cujus mortem, nobis alioqui multis nominibus acerbissimam, ob id aliquanto moderatius ferimus, quod confidimus te pro tua humanitate in germani vices successurum. Id ut faceres te etiam atque etiam rogarem, nisi mihi persuasum esset, tibi eam provinciam jamdudum sponte susceptam esse. Sunt complures *Lovanii*, velut in hoc conjurati, ut Collegium *Buslidianum*, unicum nostræ regionis, imo totius Cæsareæ ditionis, ornamentum, sublatum cuperent: eique miris cuniculis exitium moliuntur, unde quum omnibus publice pariter ac private proditura est summa utilitas, tum aulæ Cæsaris prodibunt eruditi Secretarii, cordati Consiliarii, Legati facundi, Proceres non tantum imaginibus nobiles; denique Principes, qui, si videatur, possint Oratoribus citra interpretem respondere; postremo gravioribus illis disciplinis, atque adeo cunctis bonis artibus plurimum lucis ac dignitatis accedet. Si non esset institutum tale Collegium, nihil prius erat curandum Cæsari, quam ut suis impendiis institueret. Nunc rem egregiam, aliena benignitate datam, non desunt qui conentur amoliri. Quosdam impellit ingenii stoliditas, alios amor quæstus, nonnullos livor, sunt qui subserviunt alienæ voluntati: quare te rogo majorem in modum, ut quod *Antonius* feliciter orsus est, tu gratia & auctoritate tua, quam tuo merito vales in aula plurimum, perficias, ut hoc Collegium sit omnibus aulæ Proceribus quam maxime gratiosum. Reditus adhuc tenues sunt: vix alunt Professores, eos augebit Principum ac divitum liberalitas, te tuique similibus rem provehentibus. Ego vero non hoc tantum mihi de te polliceor, vir clarissime, verum, nihil dubito quin totum *Antonium Sucquetum* sis nobis repræsentaturus. Quid enim illius ingenio magis niveum, quid amico amicius, quis in officio promptior, in consilio fidelior, quis justi tenacior, quis fucis, fraudibus, & injustitiæ infensior? quanta pietas citra superstitionem? quam perspicax sanumque judicium, multum abhorrens à vulgi judiciis? Quanta dexteritas in rebus gerendis, quot dotes, quot ornamenta in uno viro perdidit aula Cæsaris? quanto studio id agebat, ut liberi, quos habebat aliquot, mire patriam indolem referentes, honestissimis disciplinis jam inde à teneris instituerentur? Maximum natu destinarat Theologiæ, proximum studio Juris, tertium, admodum puerum, bonis literis dedicarat. Et hic fraternas vices geras oportet. Quum erit commodum salutabis mihi *Joannem* bombardarum opificem, vicinum tuum, veterem amicum meum, qui cum olim arma commutavi, in amicitiæ symbolum, nec id multo congruentius, quam fecerunt *Glaucus* ac *Diomedes*. Dedi *Enchiridion*, nosti librum jam olim per omnes orbis plagas volitantem, *Latine*, *Gallice*, *Germanice*, *Hispanice*, *Tusce* loquentem: ille contra dedit gladiolum, quo non magis adhuc sum usus, quam ille libro. Bene vale. *Basileæ*, Anno 1525. An. 1525.

Epistola DCCXCII.

Erasmus Roterodamus Francisco Sylvio S. D.

Jam unis atque alteris literis me provocas, *Francisce* charissime, iisque prolixis. Et jure desideras in me tam ampliter abs te prædicatam humanitatem, ni, quod tibi nunc facio, nonnunquam facerem & Cardinalibus, non desidia, sed ocii penuria. Certe candorem istum tuum amo & exosculor. Quantum opera mea promoverint bonæ literæ nescio. Illud scio mihi per quosdam pessimam referri gratiam, id quod ego magna ex parte tumultibus hisce fatalibus imputo. Felices, quibus interim licet spectatores agere; ego hac ætate, cui conveniebat quies & tranquillitas, pertrahor in arenam gladiatoriam vel casurus, vel occisurus, imo potius simul & jugulaturus & jugulandus. Mundus parturit miram rerum immutationem, in hoc confinium mea senectus parum feliciter incidit. Quantum augurari licet, videntur omnia tendere ad *Scythicam* barbariem. Ego jam cursu defessus *Beraldo*, *Brixio*, tibi, vestrique similibus trado lampada. *Deloinus* destituit bonas literas. Nuper & *Papilio* nos reliquit. Dices male pensatam epistolam tuam, non ob id tantum quod pro copiosa recipis exilem, verum etiam quod pro tam expolita simpliciter rudem. Si spectes scriptum, non respondi *Francisco*, sin animum, plane respondeo, semperque responsurus sum. Video fere fieri, ut iis, qui ducuntur amore politioris literaturæ, parum conveniat cum Theologis, ac vicissim Theologi non satis æqui sint melioribus studiis. Principum diutina dissidia tandem matrimonio quopiam componi solent: utinam exoriretur aliqua nympha, quæ vos mutua benevolentia jungeret, magisque florerent utriusque gentis studia: nunc dum utrique alteris obstrepunt, collabuntur omnes disciplinæ. Bene vale. *Basileæ*, Anno 1525.

Epistola DCCXCIII.

Erasmus Roterodamus Cutberto Tonstallo, Episcopo Londoniensi, S. D.

Istud tam pium studium, tam flagrantem erga Ecclesiam Dei zelum, non possum equidem non vehementer probare, Præsul cumprimis observande: nec dubito quin istum mentis impetum judicio susceperis: at mihi meique similibus circumspiciendum est, ne, quod scribit Apostolus, zelum habeamus, sed non secundum scientiam; ac, juxta *Parmenonis* Comici dictum, metuendum ne nimium calidum hoc sit modo. Siquidem video quibusdam usu venire, ut dum majore studio quam judicio rem gerunt, non solum una cum zizaniis evellant triticum, quod *Christus* in Euangelio fieri vetuit, verum etiam pro zizaniis evellant triticum; dum vel prius damnant quam intelligunt, vel quod pie dictum est interpretatione depravant: idque videri volunt zelum religionis, & hæreseon odium, quum hæc præcipua sit pestis & pietatis & concordiæ. Sic qui vehementer amant quempiam, nihil in eo non laudant: qui vehementer oderunt, nihil non damnant. In *Lutheri* scriptis quædam audio reprobari, quæ, si sobria collatione inter eruditos & integros disputarentur, nonnihil conferrent ad spiritualem & Euangelicum vigorem, à quo mundus nimium profecto degeneravit: idque eorum opera potissimum, qui apud *Italos* Jus Pontificium professi sunt, magna quidem cum laude, tum ingenii, tum industriæ, sed utinam pari fructu veræ pietatis. Constitutiones hominum, quoniam imperitæ multitudini fere parantur, hoc agunt,

An. 1525. gunt, ut minus peccetur: *Christi* Philosophia longe altius vocat, & aliis rationibus ingreditur. Fateor esse verissimum, quod tu non minus eloquenter quam erudite disseris, priscos Ecclesiæ proceres nusquam magis declarasse, quid ingenio, doctrina, facundiaque valuerint, quam in conflictibus adversus hæreticos, nec aliunde plus veræ laudis retulisse: & huc me provocas splendidis sane exemplis, *Origenis*, *Basilii*, *Cypriani*, *Hieronymi*, *Augustini*: verum ubi me cum his confero, me miserum, protinus, ut *Homerice* dicam, παρὰ ποσὶ κάππεσε θυμός. Utinam eas vires, quas mihi sermone tribuunt multi, re itidem dare possint. Hoc unum polliceor, me pro mea qualicunque portione non defuturum Ecclesiæ negotio. Utinam de exitu rei tua te fallat divinatio, mihi non admodum sagaci jamdudum idem subolet: quod si eveniat, vereor ne pro excussis Pontificibus, Episcopis & Principibus, sordidos quosdam dominos recipiamus multo illis inclementiores. Nam ἀναρχίαν jampridem mussant ii quos Anabaptistas vocant: aluntur & alia dogmatum monstra, quæ, si proruperint, efficient, ut *Lutherus* propemodum orthodoxus videri possit. Mussatur & illud, baptismum nec in adultis, nec in parvulis esse necessarium. Quod si persuaserint, id quod moliuntur quidam, in Eucharistia nihil esse nisi panem & vinum, non video quid nobis reliquum faciant de sacramentis Ecclesiasticis. Exstitit aliud insaniæ genus, Prophetæ volunt videri, sed ridentur ab omnibus. Nulla quidem adhuc exorta est secta, quæ de *Christo* prædicet impie: multis tamen hic opinionum tumultus addidit animos, ut ausint non solum de *Christi* divina natura blasphema loqui, verum etiam de Scripturæ totius auctoritate dubitare. Ita fit, quoties semel effractis repagulis sese in licentiæ campum effudit hominum temeritas, nullum facit insaniendi finem, donec omnia secum involvat exitio. Istis, ut verissime scribis, omnia displicent, sed quidam è diverso omnia mordicus retinent, nec ea quidem mutari volentes quæ perperam irrepserunt in Ecclesiam, & unde scatet præcipua *Christiani* populi corruptela. Quumque dicimus illis, vehementer iniquum esse ob hominum vitia convellere quæ recta sunt, respondere solent, ut sunt linguaces, eos, quorum arbitrio gubernatur Ecclesia, nec Dei timore, nec Scripturarum admonitu, nec Principum auctoritate, tot jam seculis hactenus corrigi potuisse, nec aliam esse viam medendi, nisi perturbatis omnibus. Utraque pars ad se trahit funiculum contentionis. Malum hoc immedicabilius reddit Principum pertinax discordia, quod ita velim radicitus exstirpari, ne ad tempus repressum, paulo post majore exitio rebulliat. Restituendæ Ecclesiæ formam nobis depingit liber *Esdræ*. Bona spes esset, si Dominus nobis talem Principem mittere dignaretur, qualis fuit *Esdras*; talem Pontificem, qualis fuit *Josue*; talem Prophetam, qualis fuit *Aggeus*; talem populum, ut dum reclamat impiis dogmatibus, correcta mala vita, bonis operibus ædificet civitatem ac domum Dei: sic enim legimus, *Una manu faciebat opus, & altera tenebat gladium.* Ædificantium enim unusquisque gladio erat accinctus renes, & ædificabant, & clangebant buccina. Nunc si in clamoribus aliquot Theologorum ac Monachorum parum sobriis, si in armis & copiis Episcoporum & Cardinalium tota spes nostra est, demirabor si per ea poterit sanari malum, unde præcipua scatet occasio mali. Sed nondum promeremur, ut afflatu Spiritus expergiscantur orbis primates. *In Domino confido, qui non irascitur in perpetuum:* & nunc merito cum Psalmographo dicere possumus, *Reppulisti nos, & destruxisti nos*: utinam liceat & illud accinere, *Iratus es, & misertus es nostri.* Illud certe licet, *Commovisti terram, & conturbasti eam, sana contritiones ejus, quoniam mota est.* Sed næ ego insigniter impudens, qui hæc ad te. Dominus pietatem tuam sospitet ac prosperet in ævum, Præsul ornatissime. Datum *Basileæ*, Anno 1525.

EPISTOLA DCCXCIV.

Vives Erasmo.

De Francisco* *nimis multa: non est ille tanti. A* Frobenio *iniquum esset postulare, quod foret ei damnosum. Mea Opera non distrahi, mirandum non est; quippe non solum carent genio, sed etiam ingenio, & peritia, & nomine, denique iis rebus omnibus, quibus commendari libri solent: quaeremus alium, cui minus doleamus nos imposuisse, quam* Frobenio, *excudendis monumentis tuis praclare de literis merito; mihi vero praclaram ipse videor famam consequutus, si quod in epistola tua scribis, ex animi sententia dicis, & non das meis auribus: nec aliam gloriam quaero, quam tibi & tui similibus, si qui modo sunt, placere; qua enim potest esse major? aut quid magnificentius? unus* Plato *instar est mihi totius populi* Atheniensis, (*inquit poeta ille & musicus*) *mihi cane &* Musis: *cujus judicio verius possint atate hac accommodari illa, quam tuo? Quocirca supervacanea est illa admonitio in extrema tua epistola*, Nos bene fortunantibus Musis ac Gratiis, amicitiam perenniter tueamur: *non sum tam negligens, ut patiar elabi amicitiam usqueadeo decoram mihi atque honorificam; consertis eam manibus, sicut dicitur, retinebo: nam de te nihil addubito. Ante quartum diem* Christo *adjuvante dabo me in iter* Britannicum: *illinc scribam ad te longius; nunc enim nihil est scriptione dignum. De pace puto isthuc esse jam perlatum; hoc est, de quiete & vocatione ad flagitia, si qua erant per belli angustias exclusa, aut intermissa: utinam contingat pax à* Christo *animis nostris & Ecclesia sua, illa quam mundus dare non potest. Dissecta omnia tanquam factionibus, sed catastrophe approbanda* Christo, *& ab illo uno exspectandus plausus: etiam* χαίρειν ταῦτα οὐκ ἀκίνδυνον, *& quod quis miretur magis, utrunque. Salutat te multo officiosissime* Fevinus *noster. Vale plurimum, praceptor optime.* Brugis 14. *Febr. Anno* 1526. An. 1526.

EPISTOLA DCCXCV.

Erasmus Roterodamus Laurentio Campegio Cardinali S. D.

Ex literis tuis superioribus ingentem animo lætitiam conceperam, quod intelligerem *Clementem* VII. ex illa fatali Medicum familia rerum gubernaculis admotum: quem tametsi non cognorim, nisi ex tuis *Pacaique* literis, tamen mirum est quam mihi mens non læva, ut arbitror, nescio quid magnæ felicitatis præsagit. Hoc gaudium mihi conduplicarunt posteriores literæ tuæ, quæ significant te in nostram *Germaniam* delegatum, ut hos infelices temporum tumultus auctoritate tua sapientiaque componas, qui nulli bono non gravissimi sunt: mihi sane etiam usque ad vitæ tædium displicent. Quanquam autem vere provinciam suscepisti plenam difficultatis ac molestiarum, tamen bona spes est tuam istam ingenii dexteritatem & parem humanitati prudentiam, difficultatem omnem superaturam, præsertim *Christo* sanctos conatus tuos bene fortunante. Atque utinam hic modo possimus aliquid adferre momenti, nulli negocio libentius immoreremur. Verum, hoc corpusculum per se quidem imbecille, sed senectute fit imbecillius in dies. Toties impetit crudelissimus calculi dolor, ut ad quamvis occasionem periculiter de vita. Porro mense Julio & diu & gravissime laboravi, sic ut nulla spes esset vitæ: sed multo etiam gravius ad natalem *Christi*, sic ut mors in votis esset, vita in desperatione. Nulla enim mors acerbior esse potest hoc cruciatu. Quibus malis sic afflictæ fractæque sunt hujus corpusculi vires, ut summa vitæ moderatione vix subsistam. Itaque jam pridem equos meos vendidi, desperans in posterum me laturum agitationem. Jam si quid adesset virium, hoc tempore non poteram occurrere Celsitudini tuæ, quum iter esset per

* Berckmanno, bibliopola Antuerpiensi; de quo vide Epist. DCCVI.

An. 1526. per hypocausta, ad quorum nidorem exanimor; si vel uno prandio feram. Quæ res me cogit ut *Basileæ* in propriis ædibus habitem, quæ aulam habent cum fumario. Idque non sine gravi meo sumptu, nec minus gravi cura. Postremo, usque ad dimidiatam Quadragesimam non potero abesse ab his, quæ nunc simul & scribuntur nobis, & à typographis excuduntur. Decrevi tamen hac æstate feriarum nonnihil à studiis gravioribus sumere. Itaque si valetudo fuerit mediocris, ubi desierint fervere *Germanorum* hypocausta, libens isthuc me conferam, nisi quid inciderit quod alio revocet: Nam Cæsar & illustrissima *Margareta* revocant in *Brabantiam*, ut adsim in legatione, quam adornant *Romam*, ad exhibendam obedientiam novo Pontifici. B Nec interim tamen meam operam ulla in re desiderabis, quæ quidem à me præstari queat. Mihi nulla est apud *Germanos* auctoritas, gratiosus aliquando fui. Verum ea gratia tota periit, posteaquam cœpi adversari Euangelio: sic enim loquuntur isti. Tantum odii mihi conflavi, ut emori maluerim. Sed hoc quoque malim, quam à concordia Ecclesiæ in factionem aliquam me conjicere. Eruditio vero infra mediocritatem est. Et tamen non solum hoc ipsum, quod nobis domi est, libenter conferemus in hoc negotio, verum etiam doctos amicos in consilium adhibebimus, qualem hic unum habeo potissimum, *Ludovicum Berum*, præpositum in Collegio divi *Petri*, virum & C corporis & animi præclaris dotibus præditum, summæ apud suos auctoritatis, & ob generis claritudinem, & vitæ integritatem, & eruditionem non vulgarem. Nam *Parisiis* in Theologorum laurea quondam primum locum promeruit. Mihi tamen interim cavendum, ne discerpar à *Germanis*, ne dicam manis, priusquam reliquero *Germaniam*. Nam sunt plurimi, qui se jactant Euangelicos, quum sint diabolici potius, parati ad omne facinus. Et nescio quo pacto in me præcipue fremunt, mihi imputant quod non triumphant, sic enim illi loquuntur. Et jam libelli aliquot provolarunt, alios habent in procinctu, quos minitantur. D Non dubito quin tua prudentia sit optimis consiliis rem aggressura, quam arbitror melius successuram, si summam æquitatem præ te feras: ostendasque te magis mederi velle huic malo quam opprimere, nec sic velle revellere zizania, ut simul eradices & triticum, nec recusaturum mutare quædam, quæ sine jactura dignitatis Apostolicæ, & pietatis Euangelicæ mutari possunt ac debent. Interim conquiescent à tumultuosis libellis, ac molitionibus seditiosis, donec ex auctoritate Pontificis ac Principum statuetur quod publicam concordiam farciat, & fartam confirmet. Late patet *Germania*; rem divinam feceris, si hanc reddideris pacatam. Hæc scripsi per eum, qui mihi literas tuas E reddidit ex *Augusta*: reddidit autem pridie cathedræ *Petri*, quas dederas *Romæ* Calendis Februarii. Simul atque certum cognovero ubi fuerit tua sublimitas, scribam copiosius tua humanitate fretus, & mittam si quid erit parati, per fidum ac certum, qui si non dabitur, mittam famulum proprium. Eodem die scripsi Pontifici *Clementi*, ac misi illi suam paraphrasim. Ad quem si scribes, ut scribis sæpe, rogo moneas illum ut *Stunicæ* insaniam coerceat, qui dum suo morbo obsequitur, & quorundam privatis affectibus, lædit causam Pontificis. Te incolumem ac florentem servet Deus Opt. Max. *Basileæ* 21. Februarii, Anno 1526.

EPISTOLA DCCXCVI.

F *Erasmus Rot. Joanni Henckello, Mariæ Reginæ Ungariæ à concionibus*, S. D.

QUEMADMODUM non potest animus vere *Christianus* non ingemiscere, considerans quo prolapsi sint mores *Christi* nomen profitentium, quam pene fuerit antiquatum Euangelium, quam prope nihil fidei charitatisque reliquum fuerit, præter nomen ac titulos, ad hæc quam in angustum contracta sit ea professio: ita non potest non exhilarari, quoties audit Deum in viris doctis, integris, & dignitate præminentibus; innovare spiritum suum bonum, quod ea res nobis velut ostensa luce, desperationis tenebras abigat, & in spem bonam vocet, fore ut justissima Numinis ira versa in misericordiam, exoriantur Euangelistæ, qui disjectas, palantes ac dissipatas oves revocent ad salutifera *Christi* pascua, & ad ecclesiasticæ concordiæ caulas reducant. Frequenter enim Deus in Prophetis, irritatus populi sui sceleribus, minitatur illi Principes pueros, & tales sacerdotes qualis est ipse populus, & spiritum in Prophetis mendacem: Contra propitiatus, veluti felicitatis summam pollicetur, Principes cordatos, legum ac religionis tenaces, pastores fideles, Prophetas veraces. Nec ego sane aliunde natum arbitror, quod hactenus plerisque in locis videmus solo titulo *Christianos*, adeo rudes & ignaros suæ professionis, ut ne Symboli quidem Apostolici sententias teneant, aut saltem illud intelligant quid in baptismo professi sint. A veritate aures avertimus, & ideo misit nobis Deus doctores, non qui lingua medica sanarent ulcera nostra, sed qui pruritum & scabiem affectuum nostrorum commode scalperent. Quam vero potens res & amabilis sit Euangelium, declarant hæc tempora, quibus conspicimus orbem ad auditum Euangelii nomen, velut è lethargo expergisci, ac veternum excutere. Quid si mundus videret in Euangelistis mores & animum Euangelicum? Nunc videmus multis in locis exortos novos prophetas, homines fere humiles, contemtos ac juxta mundum etiam infames, qui validis clamoribus, magnificis pollicitis *Christianum* orbem, iis, quæ carnis sunt, ceremoniis & humanis præscriptis, veluti mandragoræ, quod ajunt, altum indormientem excitarunt, excitatum bona ex parte ad se rapuerunt. Atque initio quidem ut in proscenium venit, etiam bonis viris plausibilis erat fabula, donec prædicabatur majestas & auctoritas incomparabilis Scripturæ divinæ, donec inculcabatur fiduciam omnem in Deum transferendam, damnabatur fiducia virium humanarum, præferebatur optabile nomen Euangelicæ libertatis. Quin & ea, quæ magna libertate velut è plaustro dicebantur in curiam *Romanam*, in Episcopos prophanos, in Monachorum jam non tolerabilem tyrannidem, in Theologos sophisticos, & absque *Christo* doctos, satis frequenti cum applausu excipiebantur, & impavidum hominis pectus in eos qui pro diis habentur, bonæ conscientiæ signum interpretabantur. Quin insuper addebat nonnihil læti ominis ipsum *Lutheri* cognomen, quod *Germanorum* lingua *repurgatorem* sonat. Id habet ex patris opificio, qui rudes æris massas officina sua repurgat. Augebant theatri favorem, inepti tumultus quorundam, qui protinus moliebantur exsibilare cœptam fabulam, vociferationibus apud populum, censuris, articulis ac debacchationibus in bonas literas ac linguas. Ii quoniam & ante gravi odio laborabant apud eruditos ac bonos, *Lutheri* causam reddebant favorabilem. Jam & illud arguebat, hoc negotium aliquo numine geri, quod quo magis in adversum nitebantur conjuratæ phalanges & his favens Monarcharum potentia, hoc latius serpebat malum. Exustis aliquot promittebant sibi finem totius tumultus. Hoc erat Monachorum consilium. Hic plane nobis usu venit quod *Herculi* in hydra. Damno crevit pestis, & à sævitia duxit opes animumque nostra. Ego inter applausores & exsibilatores medius ex multis conjecturis divinavi rem in seditionem exituram, nec fefellit vatem sua divinatio, multo plus vidimus malorum quam metuimus. Utraque pars tendebat in diversum funiculum contentionis. Altera Pontificum constitutiones æquabat Euangelio, altera vociferabatur esse pestem *Christianæ* pietatis. Itaque *Lutherum* ante annos quinque literis privatim scriptis admonui, ut ad tam periculosum negotium, si suo fideret spiritui, adhiberet animum modis omnibus incorruptum. Ac meo quidem hortatu

scripsit quædam plausibiliora, veluti in Psalmos aliquot, in Precationem Dominicam, De quatuordecim spectris; sed his incredibili celeritate perfectis, provolarunt alii super alios libelli, quorum novissimus quisque violentissimus erat. In his me vehementer offendebat, præter arrogantiam, insatiabilis quædam conviciandi libido, non absque specie scurrilitatis, & compertum habeo eum per leves quosdam homines ad hæc incitari, simpliciter indignos, quorum vel in coquendis oleribus consilium admittat. Et ad talium susurros stringit petulantem calamum in Reges, & in homines publicitus de omnibus bene mereri cupientes, velut oblitus in quo theatro quam personam sustineat, quam fabulam agendam susceperit. Hæc hominis intemperantia fecit, ut inciperem de spiritu illius vehementer esse sollicitus, mihique gratulari quod in eam factionem nec blanditiis pellici, nec odiis protrudi potuerim. Non desinam tamen optare lætum aliquem exitum hujus Tragœdiæ, undecunque natæ, quomodocunque progressæ. Videbam enim fore ut si victoria cederet quorundam affectibus, *Lutheri* ruina multas res optimas secum traheret in exitium: veluti nunc videmus ubique frigere linguas ac bonas literas, quas intolerabili degravavit invidia. Jacent prisci Scriptores, Theologia scholastica, quam correctam optabamus, non exstinctam, obsolescit. Emoriuntur fere omnes disciplinæ liberales. Denique ipsum Euangelii nomen factum est apud multos invidiosum, adeo ut vix illa profiteri liceat quæ docuit *Paulus*. Tyrannis illorum, quos videbatur oppressurus gladio spiritus, quod est verbum Dei, exasperata est, non sublata: & adeo non contigit sperata libertas, ut bonis jugum sit aggravatum, pessimo cuique laxatæ habenæ. Una spes adhuc superest. Quænam, inquis? Dicam pro mea quidem sapientia, quæ perquam exigua est. Si forte meruit hoc mortalium impietas, ut per tales homines, perque tam sævum Chirurgum curaretur, quando malagmatis, potionibus & emplastris sanari non poterat, spero futurum ut quos Deus afflixit rebelles, consoletur resipiscentes. Solet enim nonnunquam populi sui peccata per *Philistæos*, & *Holophernas* & *Nabuchodonosoras* emendare, & ut est omnipotens artifex, impiorum malitiam in Ecclesiæ suæ bonum, inque suam gloriam vertere. Sic & venena data nonnullis cesserunt in remedium, & interdum hostis gladius cum vulnere dedit sanitatem à medicis desperatam. Legimus & viperam complexu suo veterem ac deploratam podagram à morbo liberasse. Plus valet Dei bonitas quam casus. Morbus erat ingens & inveteratus, nec quicquam hic poterant levia vulgariaque remedia; datum Elleborum jam pridem torquet intestina totius orbis, adeo ut periculum sit ne pereat in remedio, quod multis accidit. Utinam cœlestis ille medicus dignetur ex his malis donare populo suo aliquid bonæ sanitatis. *Charitas* juxta *Paulum omnia sperat*. Hanc spem ego nondum omnino deposui, fretus nota Domini misericordia, qui non solet suis irasci perpetuo, sed pacisci cum tentatione exitum, ut possimus sustinere. Nam quod in me nuper tam scurriliter debacchatus est, idque sine causa, quum mea *Diatriba* civiliter absque conviciis disputaverit, leviter feram privatam contumeliam, modo publicum *Christianæ* religionis negotium, ut optamus, succedat, & Euangelium *Christi* vere regnet in conscientiis omnium mortalium, ac nobis apud homines ingloriis, glorificetur, laudetur, triumphet apud universos adorandum nomen Domini nostri *Jesu Christi*: idque quo magis speremus facit, quod videmus aliquot in locis exoriri novos Euangelistas, qui placide, prudenter, & Euangelico spiritu prædicent Euangelium, nec in dextram, nec in lævam declinantes: quibus sic placet veritas Euangelica, ut displiceant tumultus, luxatæque rerum compages, quique doctrinam suam vitæ integritate, ac morum lenitate commendent, nec misceant Euangelistæ personam cum persona scurræ. Non hic te prædicamus, vir optime, sed misericordi Deo pro dotibus amplissimis, quas in te contulit, & per has in te ἐνεργοῦντι gratias agimus, ex animo gratulantes inclytæ Reginæ *Mariæ*, fœminæ, ut audio, tum piæ, tum prudenti, vel toti potius *Ungariæ*, in qua hoc impensius optamus florere *Christianismum*, quo magis patet eorum incursionibus qui *Christianæ* ditioni male volunt. Porro quod meis quoque studiis tantopere faves, (id enim intelligo ex *Antonini* mei literis) amo candorem tui pectoris, quo faves, ut ille scribit, omnibus, qui modo spem aliquam bonæ frugis de se præbeant. Ego nescio quo spiritu afflatus, pro modulo gratiæ mihi donatæ, cœperam Theologiam scholasticam nimium nimiumque prolapsam ad argutias humanas, ad fontes revocare. In hoc dedimus Novum Testamentum, & aliquot insignes Auctores. Addidimus Paraphrases, quo segnibus etiam consuleremus, & fastidiosos alliceremus obvia facilitate: nec omnino male successit, nisi tempestas hæc fatalis fuisset consequuta: quæ si Deo volente mota est, licet per improbos, tamen speramus futurum, ut ἀπὸ μηχανῆς Χριστὸς præter exspectationem imponat lætam καταστροφήν. Id citius confido futurum, si plures exoriantur Euangelistæ tui similes, & si Monarchæ suas cupiditates submiserint Euangelii gloriæ. In Paraphrasibus, quando has dignaris tua lectione, comperi lapsus aliquot typographorum incuria commissos, quos partim curavimus sarciendos, videlicet in *Matthæo*, *Luca* & *Joanne*; nam hi tres nunc rursum excusi sunt. Mitto igitur simul & quos in his deprehendimus errores, & quos in aliis, nisi quod illa minutula negleximus. Tantum licuit in præsentia, vir ornatissime. Ubi tuæ literæ fuerint redditæ, pro viribus adnitar efficere, ne videaris hominem ingratum & inhumanum ad amicitiam provocasse. Dominus *Jesus* te servet in æternum. Datum *Basileæ* 7. Martii, Anno à *Christo* nato 1526.

EPISTOLA DCCXCVII.

Erasmus Roterod. Friderico Nauseæ S. D.

QUI decoxerunt, re quidem opitulari non possunt, attamen consilio juvant alios, ne profusiores sint quam oportet: & qui diu cum tenaci morbo colluctati sunt, optime commonstrant aliis, quomodo vel vitari malum, vel sanari queat: & qui fregerunt navim, solventibus ostendunt vitanda pericula. Itidem ego *Nausea* charissime, non ignarus quam periculosus sit morbus, scribendi cacoethes, admoneo te, ut aliquot annos des evolvendis ac revolvendis bonis Auctoribus: ex his ubi jam maturuerit dictio, felicius expones teipsum nasuto fastidiosoque mundi theatro. Neque quodvis argumentum erit arripiendum, sed deligendum aptum ingenio tuo, tuisque viribus, hoc pacto continget tibi gloria, fortasse serius aliquanto, sed solidior ac vivacior. Hoc consilium si tibi placet, olim & mihi gratias ages, qui dederim, & tibi gratulaberis, qui sis obsequutus. Si non placet, tamen hunc animum tuis commodis haud vulgari more faventem non poteris non boni consulere. Magistratui *Francfordiensi* consulto non scripsi, quemadmodum volebas, vel quia mortuo patre *Cratonis* nullus in eo mihi notus est, vel quia ne levis quidem erat causa cur te illi commendarem. Non expedit autem hoc officii genus inutiliter profundere, sed in suum usum servare consultius est. Ubi tale quid inciderit, experieris *Erasmum Nauseæ* sui causa nihil recusare. Exspecto per literas tuas quid agat *Romæ* Cardinalis *Campegius*. *Florianus* abiit Legatus ad *Moscovitas*. Bene vale. *Basileæ* 8. Martii, Anno 1526.

EPISTOLA DCCXCVIII.

Erasmus Rot. Joanni à Lasco, *Poloniæ Baroni*, S. D.

SI tibi feliciter cessit tua demigratio, clarissime Comes, est profecto cur levius doleam. Mihi sane tuus

An. 1526. tuus abitus multis nominibus fuit infelix: ut enim reliqua taceam, mensibus aliquot mihi sudandum erat, ut domum hanc, tua magnificentia corruptam, ad pristinam frugalitatem revocarem. Deinde totum pene autumnum & hyemem cum calculo mihi fuit colluctandum. His quasi parum esset, tantum molestiarum aliunde accessit, ut facile senserim genium meum bonum abesse. Non audebam te remorari, quum jussu Regis ad magna negotia vocareris, tametsi suspicabar id fore quod accidit. Certe minoris hic exspectasses literas certiores. *Carolus* huc rediit, adferens myrobalanos, sed succo jam absumto. Questus est ob eam profectionem tantum temporis perisse studiis suis. Agnoscis novam temporis parsimoniam. Ablegavi hominem in *Angliam*, ne situ torpescat. De nuncii tui reditu nihil adhuc audimus, tantum ex *Antonini* medici literis intelligo, Linguam & Supputatorium codicem redditum quibus volebamus. Quod hortaris ut scribam Regi *Sarmatiæ*, nondum decrevi an expediat. Hic ne musca quidem erat quæ peteret *Venetiam*. Et incertum quidem erat quis orbis te haberet, *Hispanus* ne, an *Gallicus*, an *Sarmaticus*. Itaque verebar ne literæ, serius redditæ, nihilo plus apud Regem haberent gratiæ, quam apud Cæsarem sera consolatio. Scribam tamen, te quidem auctore tam auspicato, si quid dabitur ocii. Semper abhorruit ingenium meum ab arena gladiatoria, nec mihi placuit unquam retiarium agere: nunc, ita fatis visum, cogor etiam θηριομαχεῖν. *Lutetia* misit nobis librum *Petri Sutoris*, quondam Theologi *Sorbonici*, nunc Monachi *Cartusiani*, in quo nihil crepat, nisi hæreses, hæresiarchas, blasphemias, & schismata. Huic respondi, pene oblitus meæ solitæ civilitatis. Et liber erat excusus cum auctoritate. Eodem tempore venit censura *Beddæ*, præcesserant tres libelli *Latomi*, mox famosus libellus quatuor scurrarum *Dominicanorum*. Denique præter exspectationem provolavit liber *Lutheri*, in quo superat se ipsum omni genere petulantiæ, cui nunc ex parte respondimus. Nam ante mercatum vix mihi dabantur dies duodecim. Videor olfacere è *Lutheri* scriptis, *Pelicanum* è nostris colloquiis quædam per literas illi significasse. Qui pene concitavit hic alteram tragœdiam. Sparserat rumorem, ipsum de Eucharistia idem sentire quod ego. Scripsi ad eum hac de re literas expostulatrices, sed absque nominis indicio; eæ *Pelicani* literæ per *Berum* & *Cantiunculam* nonnullis ostensæ sunt, quin & in senatu lectæ, tandem versæ *Germanice* longe lateque sparsæ non sine dolore meo. Respondit per literas *Pelicanus*. Rescripsi, desineret scribere, si quid vellet, adiret me. Venit. Rogabam hominem quid sibi vellet suis epistolis. Ille varie tergiversabatur. Urgere cœpi. Tandem utcunque confessus est se dixisse, quod idem sentiret quod ego. Rogabam quid igitur sentiret, quod mihi esset cum ipso commune: post multas tergiversationes, respondit in Eucharistia esse corpus & sanguinem Domini; Idem, inquit, tu sentis? Nihil amplius, inquam. Credis illic esse tantum in signo? Non, inquit, sed arbitror adesse virtutem *Christi*. Pergebam, Non credis illic adesse substantiam corporis? Fassus est se non credere. Post hæc rogabam, an eam opinionem fuisset unquam apud me professus. Fassus est id quod erat, nunquam id factum. Mox percunctabar, an unquam audisset eam sententiam ex me. Negavit audisse, & adeo non audierat, ut sæpenumero diversam audierit. Pergebam, Tu profiteris, inquam, apud alios, me sentire tecum, quumque hæc dicis, interpretaris apud animum tuum, te hactenus sentire mecum, quod credas ibi esse corpus Domini, & qui te audiunt, intelligunt me tecum sentire, quod docuit *Oecolampadius*. Nunc audio circumferri illius epistolas duas, quibus nihil insulsius vidi. Accitus est *Tigurum*, ut illic doceat literas *Hebraicas*. Is erit postremus Euangelicorum, cui quicquam sim fisurus. Quum exisset liber *Oecolampadii De Eucharistia*, senatus, rei novitate nonnihil turbatus, privatim consuluit me, præpositum *Berum*, *Bonifacium* & *Cantiunculam*. Is odor simul atque pervenit ad illos: erat autem res mire cordi, *Zwinglio*, *Oecolampadio*, *Capitoni* ac *Pelicano*: mox huc advolavit epistola *Capitonis*, quæ nobis auctoritatem adimeret. Erat paratus & libellus famosus, qui pressus est, quidam suspicabantur & illum fuisse *Capitonis*. Talibus præsidiis nititur Euangelium. *Faber Stapulensis Gallia* profugus agit *Argentorati*, sed mutato nomine, quemadmodum Comicus ille senex, *Athenis Chremes erat, in Lemno Stilpho*. Sed quid tuam Celsitudinem hisce næniis onero? *Beatus Rhenanus* excudit nescio quid annotatiuncularum in *Plinium*, eas, opinor, tibi dedicabit. Posteaquam cognitum erit ubi consederis, prolixioribus epistolis tecum agam. Hanc commisi ventis, si qua forte ad te transvolet. Priusquam hasce literas obsignarem, reddita est epistola tua Calendis Februariis scripta, qua significas perisse nuncium, teque in patriam revolare. Utinam apud nos tam inconstantes epistolas exspectasses à tuis. Alioqui nec abs te, nec à *Polo* quicquam est redditum, præter epistolam tuam, quam attulit *Carolus* meus, & hanc postremam. Geminum feci hujus epistolæ exemplar, quorum alterum misi *Francfordiam*, alterum *Constantiam*. Hanc artem docuerunt me Cardinales, si quid sit rei seriæ. Bene vale. *Basilea* 8. Martii, Anno 1526. Saluta *Palatinum* germanum ac cæteros amicos.

EPISTOLA DCCXCIX.

Erasmus Roterodamus Reginaldo Polo Anglo S. D.

ORNATISSIME *Reginalde*, ex literis *Poloni* Comitis intelligo quod jam pridem ad me scripserit, tuasque literas suis adjunxerit. Magna felicitate me fraudavit, quisquis fuit ille malus genius, per quem stetit, quo minus ad me perlatæ sint. Nihil enim isthinc allatum est, præter literas, quas attulit *Carolus Harstus* à *Polono*, & has, quas hodie recepi ab eodem scriptas Calendis Februarii. Si jam rediit *Lupsetus*, ei dices *Chrysostomum Græcum* esse redditum, sed titulo tantum *Chrysostomum*. Itaque sperato thesauro, juxta proverbium, carbones reperimus. Dices & illud, *Hieronymum* vix sub Calendas Martias fuisse absolutum, & ex illius literis videbatur *Lutetiæ* non tam diu commoraturus. Quare faciam quod volet, modo sciam ubi locorum degat. *Longolius* & *Leonicus* hic distrahuntur. Doleo *Longolium* immatura morte præreptum studiis, quanquam in me videtur iniquior, idque sine causa. Excepi eum *Lovanii* qua per occupationes & valetudinem licuit humanitate. Epistolam illius *Galliæ* Regis Orator ad me miserat: eam honoris ipsius gratia, ita me bene amet *Christus*, curaram edendam, tantum abest ut me offenderit. In his, quæ prodierunt, apparet anxia *Ciceronianæ* dictionis affectatio, sed interim frigentibus interdum sententiis, subolet juvenilis quidam amor gloriæ. Malueram prodisse commentarios illius, licet minus exprimentes phrasim *Ciceronis*. Id si tu curaris, non mediocrem, mihi crede, gratiam inibis apud Senatum populumque studiosorum. *Leonardum Casimbrotum* tibi commendo. Saluta rursum *Marmeducum* meum. Has literas vento commisi, mittens *Francfordiam*. Ubi dabitur certior aliquis scribam copiosius. Bene vale, studiorum decus, *Pole* charissime. *Lutherus* offensus mea *Diatriba*, modestissime disputante, scripsit in me magnum volumen, quale nemo scriberet in *Turcam*. Huic ex parte respondimus. Nam sero volumen illius nacti sumus. Ego ille pacis & quietis semper amantissimus, cogor esse retiarius, nec hoc fatis, cogor θηριομαχεῖν. Sed de his alias. Datum *Basileæ* 8. Martii, Anno à *Christo* nato 1526.

EPISTOLA DCCC.

Erasmus Rot. Michaeli, Episcopo Lingonensi, S. D.

An. 1526.

REVERENDE Praesul, nihil erat novi quod scriberem, sed qui has perfert, extorsit ut aliquid scriberem, expertus, opinor, tuam benignitatem. Nihil erat quod mitterem, praeter aliquot libellos è *Plutarcho* versos, & responsionem adversus *Lutherum*. Totus *Hieronymus* absolutus est satis feliciter. *Adagia* magnis sudoribus aucta & emendata: aggressus eram *Praecepta connubialia*, quod à me flagitarat Regina *Angliae*, foemina tum pia, tum erudita, sed eum laborem interrupit praeter exspectationem provolans liber *Lutheri*, quo respondet meae *Diatribae*, sed tam virulente, tam scurriliter, atque etiam malitiose, ut in neminem hactenus insanius, quum mea *Diatriba* modestissime disputarit absque conviciis. Quicquid Ecclesia *Wittenbergensis* potuit vel eruditione, vel maledicentia, id totum in eum librum collatum est. Volumen est plusquam justae magnitudinis, & vertitur in linguam *Germanicam*, quo cerdones & agricolas in me concitet, nam apud eos mutus est *Erasmus*. Miro studio curarant, ne liber ad me perveniret ante nundinas *Francfordienses*, quo sparso sine mea responsione *Lutheri* libro, triumpharent menses aliquot impune. Sed forte quidam amicus è *Lipsia* misit, verum tam sero, ut ad legendum, respondendum & excudendum vix superfuerint dies duodecim. Scio te non crediturum, sed hic credunt qui viderunt. Reliquae parti respondebimus accuratius. Aliis rebus eram natus, sed ita fatis visum est, ut *Erasmus* hoc aetatis, qua solent gladiatores donari rude, non solum cogatur cum reti prodire in arenam, verum etiam θηριομαχεῖν, hoc est, cum bestiis depugnare; quid enim illo *Sutore* furiosius? In *Luthero* demiror duas tam diversas personas: quaedam ita scribit, ut spirare videatur Apostolicum pectus: rursus in dicteriis, in sannis, in conviciis, in salibus, quem non vincit scurram? Magno animo contemnit Caesares & Pontifices, & ad levissimorum abjectissimorumque hominum susurros sic debacchatur in quemlibet, velut oblitus quam agat fabulam, & quam personam induerit. Hic libellis editis docemur in Eucharistia non esse corpus & sanguinem Domini substantialiter. Ego rogatus sententiam à magistratu, respondi me nihil aliud credere, quam quod definisset Ecclesia Catholica. Id responsum male habuit hos Euangelistas novos, qui misere cupiebant sententiam suam obtinere. Hic quum starem à *Luthero*, qui hac in parte dissentit ab istis, tamen illum instigarunt, ut quicquid habet veneni in me effunderet. Haec nimirum sunt Euangelica strategemata. Et tamen quum hujusmodi monstris depugnantem me lacessunt *Sutores* & *Beddae*, videlicet utraque pars sic agit suam fabulam, quasi nolint felicem exitum. His literis si tibi molestus sum, imputato huic juveni, quem tua liberalitas docuit, quamvis ociosas extorquere literas. Bene valeat T. R. D. Datum *Basileae* 13. Martii, Anno à *Christo* nato 1526.

EPISTOLA DCCCI.

Erasmus Rot. Francisco Sylvio S. D.

DE conjugio *Lutheri* certum est, de partu maturo sponsae vanus erat rumor, nunc tamen gravida esse dicitur. Si vera est vulgi fabula Antichristum nasciturum ex Monacho & Monacha, quemadmodum isti jactitant, quot Antichristorum millia jam olim habet mundus? At ego sperabam fore, ut *Lutherum* uxor redderet magis cicurem. Verum ille praeter omnem exspectationem emisit librum in me, summa quidem cura elaboratum, sed adeo virulentum, ut hactenus in neminem scripserit hostilius. Quo devenit *Erasmus* ille pacificus? hac aetate, quae solet gladiatoribus impetrare rudem, cogitur in arena mirmillonem agere, &, quod est durius, θηριομαχεῖν. O te non semel felicem, cui licet mussitare cum Musis! Datum *Basileae* 13. Martii, Anno 1526.

An. 1526.

EPISTOLA DCCCII.

Erasmus Rot. Francisco Cigalino Medico S. D.

EQUIDEM gratulor bonis literis ac sacris Voluminibus, quod Medicis quoque coeperint esse curae, atque isto sane nomine mihi charior eris, cui locum haud postremum in amicorum catalogo destinavi. Caeterum occupationes studiorum, quibus obruor, in causa sunt, ut ad tuam copiosam disputationem strictim ac Λακωνικῶς respondeam. Primum, non statim superioris receptaeque translationis reprehensio est, si quid aliter à nobis vertitur, non profecto magis, quam quum interpretes orthodoxi diversam adferunt lectionem, quod quidem faciunt non raro, exponentes utranque, neutram re improbantes. Deinde, susceperam illic vertendos *Graecos* codices, non castigandos, nec paucis in locis praefero *Latinorum* translationem *Graecae* lectioni. Fuissem autem impudens, si professus interpretem, aliud vertissem quam haberet codex *Graecus*, praesertim exemplaribus consentientibus. Multo vero impudentior, si id fecissem, quum è regione *Graeca* posuerim, quae me statim coarguerent, etiamsi *Graecorum* interpretatio non coargueret. Id quod accidit frequenter ei, qui vertit Commentarios in Epistolas *Pauli* falso *Athanasii* nomine, quum sint *Theophylacti*. Contextum enim vertit juxta Vulgatam Editionem *Latinorum*, cui saepe non quadrat interpretatio. Atque hoc quidem loco fateor praepositionem ἐν, in nonnullis *Graecorum* codicibus non addi, quum in emendatioribus addatur. Atqui non poteram in versione nisi unicam lectionem reddere. E duabus igitur eam sequutus sum, quae magis arridebat animo meo, quaeque codicum emendatiorum & interpretum *Graecorum* enarratione commendabatur, quod supererat in Annotationibus erat agendum. Quod si legisses ea, quae calumniantibus hunc locum ante annos quinque respondi, aut satisfactum fuisset tuae quaestioni, aut habuisses uberiorem argumentandi materiam. Quae scribis de pace piorum, cui comes est justitia, mihi tecum pax est; nisi quod *pacis* vocabulum in Apostolicis literis fere sonat *reconciliationem*, & iis, qui recipiebantur in Ecclesiae communionem, dicebatur dari *pax*. Atque hunc in sensum interpretantur *Pauli* salutationes, gratiam & pacem subinde precantes. Si legeris meam in *Lucam* Paraphrasim, videbis me tibi jam tum ὁμόψηφον fuisse. Quoniam autem in coelis non erat peccatum, quod dirimeret amicitiam, sed tantum laus & gratiarum actio, Angeli canunt, *Gloria in excelsis Deo*: caeterum hominibus veneral ille, qui pacificat omnia quae in coelis, quaeque in terris, aboliturus peccatum mundi, pax canitur in terris. Hactenus, opinor, mihi tecum convenit, restant duo scrupuli, de dictione quae facit tres partes, è duabus, & de praepositione ἐν. Ex *Origene*, *Latine* verso per interpretem parum auspicatum, nihil evincis, nisi ex ipsa enarratione liqueat quid legerit. At tale nihil habet locus, qui profertur, primo libro *Origenis* contra *Celsum*. Locum enim, quem refers ex *Origene*, nescio unde hauseris; nec enim quicquam habemus *Origenis* in decimum caput *Matthaei*: nam Homiliae, quae feruntur hujus nomine in *Lucam*, alterius cujusdam esse videntur, & tamen ille locus hactenus pro me facit, quod legit *in hominibus* addita praepositione, & quod semel appellas *pacem bonae voluntatis*. Hoc vide ut memineris. Jam ex *Chrysostomo* utcunque verso quid colligis? De distinctione nihil meminit, legis *hominibus bonae voluntatis*. Imo scias haec verba ab interprete fuisse addita. Sic enim habet codex *Graecus*, πῶς δὲ καὶ οἱ ἄγγελοι ἔλεγον, δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, πῶς δὲ οἱ προφῆται πάντες τοῦτο εὐηγγελίζοντο, &c. I nunc, & crede libris in aliam linguam transfusis! Verum, quo perspicuum fa-

An. 1526. faciam, *Chrysostomum* legisse quemadmodum nos vertimus, adscribam locum ex Commentariis in Epistolam ad *Colossenses*, quo declarat haec *Pauli* verba, *Sive quæ in terra, sive quæ in cœlis*, διὰ τοῦτο εὐχαριστοῦντες λέγομεν, δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία· ἰδοὺ φησὶ καὶ ἄνθρωποι ἐφάνισαν εὐαρεστοῦντες λοιπὸν, τί ἐστιν εὐδοκία; καταλλαγὴ, οὐκ ἔτι μέτοιχόν ἐστιν ὁ οὐρανός. Ad hæc *Theophylactus*, & legit, & interpretatur juxta nostram sententiam: Pacem enim hanc volens intelligi Dei Filium, de quo *Paulus Ephes.* 2. *Ipse est pax nostra, qui fecit ex utrisque unum*, subjicit hæc verba, αὕτη οὖν ἡ εἰρήνη ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐπὶ γῆς γέγονε, καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις εὐδοκία, τοῦτ' ἔστιν ἀνάπαυσις τοῦ Θεοῦ. Nec dubito quin plura testimonia proferre queam, si major esset *Græcorum* voluminum copia. Sed jam arbitror te placatum de lectione distinctioneque *Græcorum*, à qua non oportebat fidum interpretem discedere, præsertim quum nostra versio non sugillet publicam *Latinorum* editionem. Restat ut si quid superest scrupulorum discutiamus. Qui factum est, inquis, ut istam lectionem nemo veterum *Latinorum* attigerit? Equidem arbitror illos idem legisse, quod nos legimus, nec illorum sententiam à nostra discrepare, utcunque verbis dissonant. Nihil hic adferam coactum aut detortum, sensus communis probabit quod dicam. Nec enim opus est commento quod adfers, ut εὐδοκία proferatur dandi casu ut respondeat nostro genitivo, qui vertitur in ablativum: quemadmodum dicimus, *mulier egregiæ formæ*, & *mulier egregia forma*: nihil enim simile est apud *Græcos*, sed *Græcorum* dativo respondet noster ablativus, quem quidam septimum casum esse volunt, per quem significamus modum aut instrumentum, ut cum dicimus, ἐπέταξέ με ξίφει, id est, *percussit me gladio*, aut ἐδέξατό με μεγάλῃ εὐφροσύνῃ, id est, *excepit me summa humanitate*: proinde quod hic adfers, nullo modo consistit. Primum docui hoc loco εὐδοκίαν esse non ἀγαθὸν θέλημα, ut non ad hominem, sed ad Deum potius pertineat: quam vocem *Hieronymus* putat à Septuaginta novatam, quo commodius, quod sentiebant, explicarent, videlicet gratuitum Dei favorem erga nos. Hanc *Latinus* interpres aliquando vertit *beneplacitum*, velut 1 *Corinth.* 10. Ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν εὐδόκησεν ὁ Θεός. Et Psalmo 68. καιρὸς εὐδοκίας καιρός. Sed quid ego hæc, quum sacri Libri scateant hac dictione? Tres igitur particulæ ad eundem sensum pertinent: *Christo* in terris nato, venerat tempus, quo Deus statuerat sibi per Filium reconciliare mundum: pro hac admirabili bonitate Dei, Angeli canunt, *Gloria in excelsis*: nulla enim re magis innotuit Dei benignitas, quam quod Filium suum dederit pro nobis redimendis: per cujus mortem quoniam abolenda erant gratis peccata mundi, addunt, *& in terra pax*, jam diruta maceria, quæ separabat cœlum à terra. Cæterum ne quis existimaret promitti pacem humanam, aut hominum meritis debitam, addunt, *in hominibus bona voluntas*: ut hæc particula per appositionem referatur ad proxime præcedentem: perinde quasi roganti cuipiam, unde ista nova pax terris? responsum esset, non est pax vulgaris, nec hominum benefactis reddita, sed nihil aliud est ista pax abolens peccata, quam gratuitus Dei favor erga suos electos. *Christus* autem sic dicitur pax, quemadmodum justitia nostra, & peccatum, pro eo quod erat, pacificator, justificator, victima pro peccato, quo tropo videntur *Hebræi* delectari, quanquam & *Latini* dicunt, *Hic est mea mors, Hic est mea vita.* Quod autem dixit *in hominibus*, non refertur ad pacem, sed ad εὐδοκίαν, quasi dicas *erga homines favor*. Sic alibi Pater velut Angelorum cantilenam explanans, *Hic est*, inquit, *Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*, ἐν ᾧ εὐδόκησα· per illum enim cœpit εὐδοκεῖν erga nos, qui *Christo* per baptismum inserimur, efficimurque cum illo filii Dei, fratres *Jesu Christi.* Et convenit sermonis tropus, in quo complacitum est mihi, & in hominibus εὐδοκία. Ostensum est, distinctionem trium particularum esse apud *Græcos*: demonstratum est, addi præpositionem ἐν, quæ si abesset, idem tamen esset sensus, licet sermo durior: declaratum est, pacem Dei distinctam à pace mundi: indicatum est, eundem esse sensum, sive legas *pacem bonæ voluntatis*, sive *pacem bonam voluntatem*, quemadmodum dicimus *urbem Romam*, & *urbem Romæ*. Ex quibus probabiliter colligitur, orthodoxos *Latinos* idem legisse quod nos legimus, nec à *Græcis* sensu dissidere, sed verbis duntaxat. Hæc tam evidentia, tam multa, si nondum satisfaciunt vitilitigatoribus, sequantur vulgatam lectionem, quam non sugillo, sequantur *Bedæ*, *Lyrani*, & *Hugonis* interpretationem, qui ob *Græci* sermonis imperitiam non intellexerunt quid sibi vellet vox εὐδοκία, nec mihi postulent esse fraudi, si *Chrysostomi*, si *Theophylacti* piam ac probabilem opinionem communicavi, relinquens liberum suum cuique judicium. Tibi vero duplici nomine debere me fateor, primum quod tua disputatio me provocarit, ut rem attentius inspicerem, deinde quod amicorum meorum numerum auxeris nomine nequaquam pœnitendo. Superest ut *Erasmi* quoque nomen inter eos ponas, quos ex animo tuos esse putas. Habes epistolam fortasse breviorem quam velles, sed quam fatearis prolixam, si scias quanta mihi sit ocii penuria. Bene vale. *Basileæ* 15. Martii, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCIII.

Erasmus Rot. Guilhelmo Budæo S. D.

MAGNAM profecto voluptatem mihi nunciarunt *Jacobi Tossani* literæ, ex quibus cognovi, te, quod ego semper ut faceres optavi, tandem aggressum: videlicet in lucem dare *Græcæ Latinæ*que linguæ observationes, quæ tam accurata, tamque diutina probatissimorum Auctorum lectione collectæ, non dubito quin plurimum utilitatis allaturæ sint utriusque literaturæ studiosis. Interim & *Janum Lascarem* istic adesse gaudeo, quem tamen optarim gratiore compede vinctum apud vos detineri. Audio jam ad senium vergenti rem esse cum podagra. Emisimus jam quartum Novum Testamentum cum Annotationibus, in quibus relegendis comperi me locis compluribus honorificentissimam tui facere mentionem. Scio tibi plus deberi laudis, nec ignoro nihil opus nostram lucernulam in tuæ gloriæ solem intulisse. Denique non inficiabor, aliquid lucis accessisse meis lucubrationibus ex tui nominis splendore. Quare non est quod mutuum officium abs te reposcam, optarim tamen ut in tuis lucubrationibus, præsertim iis quas cum primis immortales maximeque manibus hominum terendas auguraris, admisceas non tam laudem mei quam benevolentis in *Erasmum* animi significationem. Non enim desunt qui te parum candide de nobis sentire suspicentur. Hanc suspicionem penitus abolitam esse velim, non tantum nostra causa, sed multo magis publico studiorum nomine, ad quæ provehenda magnopere refert, ut qui huic negotio navant operam, inter sese mutua benevolentia fœderentur. Audio *Christianissimum* Regem impense favere rectioribus studiis, quem si currentem, ut ajunt, exstimuletis, confido rem felicissime cessuram. Crede mihi, non alia res magis offuscat istius Academiæ gloriam, quam quod juventus, vix gustata grammatica, rapitur ad sophisticen, easque disciplinas, quibus armantur ad palæstram scholasticam. Sunt illæ quidem ad judicandum conducibiles, at linguarum cognitio simpliciter est necessaria. Absque dialectices peritia multi recte judicant, citra sermonis cognitionem nemo potest vel intelligere quod audit, aut legit. Initio reclamabunt nonnulli, verum is tumultus mox consilescet. Juventutem omnem habemus pronam. Seniores, qui publicitus obstrepunt, clam affectant hanc accessionem studiorum. Declarant hoc *Hoghstrati* libelli, qui prodeunt in dies cultiores, testantur & *Sutoris* & *Beddæ* scripta. Quin & ipse *Clithoveus* aliquanto

to politius scribit solito. Neque negligit styli munditiam *Latomus*. *Longolius* ante diem nobis ereptus, præclaram opinionem reliquit apud *Italos*, quod fuerit *Ciceronianus*. Et tamen neminem ex illis prodire video, qui vere referat *Ciceronem*, nisi bractea duntaxat orationis, ac verbulis aliquot selectis. Qui mihi totum *Ciceronis* pectus refert, is vere *Ciceronianus* est. Est *Romæ* chorus eruditorum, qui vix ferunt nomen *Germanorum*, aut *Gallorum*. Habent coryphæum & incitatorem tibi non ignotum, cujus animo ut nulla satis est gloria, ita non fert præter ipsum laudari quenquam nec deorum, nec hominum. Hos habeo ob hoc etiam iniquiores, quod in epistolis ad te meis alicubi scripserim, tibi certamen esse cum *Hermolais* & *Barbaris*, atque adeo *P*[illegible]*is*. Verum hos quo minus habemus æquos, hoc arctioribus gratiarum vinculis inter nos jungi decet. Bene vale. *Basileæ* 23. Martii, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCIV.

Francisco Chiregato, Episcopo Interamnensi, Erasmus Rot. S. D.

REDDITAE sunt mihi literæ tuæ, quas è *Vaticano* miseras Idib. Januariis, sed resignatæ, quod nunc fere fit in omnibus. Ajebant id factum ab *Hispanis*, opinor, iis, qui juxta *Rhetos* nescio quid arcis occuparunt. Excusatio diutini silentii tui fuit mihi longe gratissima, non quod ullam officii partem in te desiderarem, qui præter omne meritum hunc homunculum ultro tot officiis oneras, sed quod declararet singulare quoddam erga me studium ac benevolentiam, qui nec inter tot negotiorum undas excidere potuerim animo tuo. Publicæ orbis calamitates, quas tua deplorat pietas, neminem non discruciant, nisi plane sit impius, ac prorsus hominis sensum exsuerit. Ac de pace quidem inter Monarchas sarcienda jampridem bona spes est, sed nimium lenta torquet animum nostrum. At fieri video quod solet in corporibus exulceratis, ubi vomicam unam aut alteram utcunque sustuleris, erumpit aliunde malum. Sed de rebus Monarcharum nec ego quicquam scribere possum, quod te fugiat, & si possim, non satis tutum arbitror. Perlongum est iter, fides nulla, hominum studia varia. Agricolarum motus fere coerciti sunt, sed immiti remedio. Sic postulabat morbi magnitudo. Quanquam ea pestis subinde meditatur recrudescere. Sed provisum, opinor, ne rerum novarum avidis liceat quod licuit. Verum altera lues, quæ fere jam *Europam* omnem pervasit, multo gravior est quam bellorum rabies: quod hæc tantum grassetur in fortunas & corpora; illa, violata pietate, sublata concordia, totum hominem demittit orco. Videtur tamen solito mitior, resipiscunt multi, plerique favent frigidius: qua quidem in re nihil laudis mihi vindico, tametsi sic in me fremunt, qui vehementer addicti sunt huic factioni, quasi præcipuam quandam ad id navarim operam. Etenim ut de cæteris taceam, *Lutherus* nuper in me scripsit ingens volumen, diu multoque studio elaboratum, sed ita fermentatum amarulentiis, scommatibus, & calumniis, ut antehac in neminem scripserit hostilius. Meæ responsionis partem ad te mitto; mittam & ipsius volumen, si quem nactus ero, qui tantillum sarcinæ volet suscipere. Auget nobis spem finiendi mali, vehemens inter ipsos dissidium. *Lutherus* cum aliquot suis defendit in Eucharistia esse verum *Christi* corpus, alii plerique fortiter reclamant. Res agitur utrinque dentatis libellis. Apud *Elvetios* decreta est publica disputatio ad Pentecosten in oppido, cui nomen à balneis, *Baden*. Quid ea nobis paritura sit nescio. Quo minus succedat res, in causa sunt quidam homines inauspicati, qui tamen sibi videntur totam Ecclesiam suis humeris sustinere. Hi sub prætextu defendendæ pietatis suis affectibus morem gerunt. Quum enim linguas ac bonas literas multo pejus oderint quam totum *Lutherum*, hoc miris technis agunt, ut quocunque modo lædant eos, qui hoc studiorum genus provehunt. Interim dum ego cum factione potenti non absque capitis mei discrimine digladior, *Lovanii* quidam emisit in me tres libellos, sed suppresso meo nomine. Mox quatuor *Dominicani* scurræ, meo quidem expresso nomine, sed suis dissimulatis, emiserunt librum undique scatentem criminosis mendaciis, & conviciis plusquam scurrilibus. Eo facinore patrato fugerunt alius alio. *Lutetiæ* rursus *Dominicanus* quidam corrupit mea *Colloquia*, & addidit Præfationem meo nomine, in qua damno meipsum. Is scurra *Lugduni* declaravit suam pietatem. Suffuratus, ut scribunt, *Mæcenati* suo trecentos coronatos aureos profugit. Deprehensus est suaviter potans inter aliquot scorta. Nuper ibidem *Petrus Sutor*, Theologus & *Cartusianus*, emisit in me librum justæ magnitudinis, in quo nihil crepat nisi temeritates, hæreses & blasphemias, non ob aliud nisi quod verti Novum Testamentum, in usum privatæ duntaxat lectionis. Idem nunc emittit librum, cujus initium duntaxat vidi, sed tale, ut præ se ferat plane rabiosam maledicentiam. Et tamen nugacissimæ nugæ sunt, de quibus suscitat tantas tragœdias. Per hos mihi nullum relinquitur ocium agendi quod & meus optat animus, & vestra suadet pietas. Quanquam autem difficillimum est cum tam potenti factione bellum gerere, difficilius autem cum utraque acie depugnare unum & utrinque confodi, tamen mihi certum est citius immori malis, quam ab Ecclesiæ consortio deficere. *Christus* dabit & vires, & præmium. Si coram liceret, plura effunderem in sinum tuum, quod utinam aliquando contingat. Totum hunc autumnum & hyemem cum pituita & calculo luctati sumus, sub ver cœpimus respirare. Tibi precor omnia, moribus istis candidissimis digna, reverende Præsul, mihique cumprimis colende. Datum *Basileæ*, ipso die Paschæ, sive 1. Aprilis, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCV.

Erasmus Roterodamus Reverendo Guilielmo, Patri Cartusiæ magnæ, S. D.

QVOD tua pietas, ut audio, lectione dignatur meas lucubratiunculas, quo minus istuc promerentur, hoc magis prædicandus est animi tui candor, qui semper veræ probitatis comes esse solet. Multum quidem hoc nomine tibi debeo, sed aliquanto plus, quod hunc homuncionem, majora quam pro viribus molientem, precibus apud Deum tuis subleves. Plurimum vero debiturus, si non gravabitur tua charitas admonere, si quid in scriptis meis offendit animum tuum. Equidem non admodum soleo vel obtrectatorum conviciis macrescere, vel faventium applausu pinguescere, tamen olim undique meis auribus obstrepens, illud εὖγε, quanquam non tantum valuit, ut me mihi excuteret, tamen aliquanto securiorem minusque vigilantem reddidit. Universum *Germaniæ* theatrum certatim applaudebat & bene dictis & male dictis *Erasmi*. Sed longe plus attulissent utilitatis duo tresve fidi monitores, quam multa laudantium millia, quorum immodicus favor mihi præter invidiam non video quid fructus pepererit: nisi quod nunc inversis rerum humanarum scenis, illi ipsi, quibus tum eram Deus, rabiosis libellis meum nomen proscindunt: non ob aliud nisi quod *Lutheranæ* factioni nomen dare noluerim, neque cum his sentire, qui sic inter se dissentiunt. Jam enim adornabant triumphum, si *Erasmus* dux ipsorum castris accessisset: & quicquid malorum nunc patiuntur, mihi potissimum imputant, qui remoratus sim Euangelii successum: quum ego semper egerim quod nunc ago, si se det opportunitas, ut hæc rerum humanarum tempestas, quæ prope totam *Europam* concussit, *Christo* moderatore pariat nobis aliquid tranquillæ serenitatis. Novit enim omnipotens artifex nostram dementiam in bonos exitus vertere. Interim temeritatis pœnas à meipso exigo. In divo *Hieronymo* tantum impendi curæ,

An. 1526. ræ, ut jam existimem minimum esse, quod desideret Lector etiam parum candidus. Idem non semel jam præstitimus in *Adagiis*, in *Paraphrasibus* exorsi sumus, in cæteris item facturi. Quod si mihi solum hoc agere licuisset, tamen abunde multum erat negotii. Nunc Pontificum ac Regum auctoritate protrudor in arenam gladiatoriam, hac ætate, cui velut emeritæ rudis dari solet. Nihil profuit tot causas allegasse, senectutem, valetudinem, vires impares, testabar me nihil aliud profecturum, quam ut irritarem crabrones. Quid non? Frustra omnia. Sumendum erat rete, prodeundum in arenam, quamlibet aliis rebus nato. Sic auspicatus sum pugnam, ut civilius non possem, edita *Diatriba*. Quid profecerim, declarat *Lutheri* responsio, in qua seipsum multo superat intervallo; nihil enim unquam scripsit amarulentius, aut hostilius. Et apud diversam partem adeo mihi non profuit, factionem quum armis, tum linguis & calamis formidabilem in meum caput provocasse, ut interim dum cum hostibus pro Theologis cominus manus consero, ab iis, quos defendo, perniciosius impetar, quam ab illis, quos oppugno. Verum ut nulli minus fuit causæ, cur impeteret me, quam *Petro Sutori:* ita nullus catholicæ professionis impotentius in me debacchatus est. Nihil opus est pluribus verbis, si librum hominis legisti. Consilium erat non respondere. Sensi protinus ingenium gloriæ famelicum, cuique non in aliud quæsitum esset ocium vestratis instituti. Et utinam hic animo meo paruissem potius, quam consilio cujusdam, cujus eruditioni prudentiæque tantum tribuebam, ut nequaquam inducerem in animum, illum quicquam suasurum, quod non magnopere, tum ad me privatim, tum ad religionem publice pertineret. Vix absolveram *Apologiam*, ita me cepit pœnitudo, quod illum dignatus essem responso, ut nunquam mihi fuerim ipse magis iratus. Quis enim alicujus precii, judiciive, dignatus fuisset talem librum sua lectione, qui quum nihil doceret, tam scurrilem haberet loquacitatem? Nunc habet ille quod unum venabatur. Volitat per orbem *Petri Sutoris* nomen, quod antehac *Lutetiæ* quoque fuit obscurum. Hoc quoniam successit ex animi sententia, scripsit antapologiam, adeo scurrilem ac rabiosam, ut in priore libro probus ac sobrius videri queat. Nondum vidi totam, quatuor duntaxat quaterniones, à typographo etiamnum excudente extortos, quidam amicus ad me misit. Ex hoc gustu ceu Leonem ab unguibus, ut ajunt, non difficile fuerit æstimare. Multa præfatus, non ipsi vertendum esse vitio, si causam hanc verbis asperioribus & risu tractet, hoc est, si scurram agat & sycophantam, primum detrahit mihi laudem omnem eruditionis Theologicæ: quum ipse disputans apud viros doctissimos probatus sit, ego, quod sciat, nullum in ea professione gradum sim adeptus: quasi qui me excusserunt, Theologi non sint, aut quasi soli Theologi nomen promereantur, qui juxta viam, ut vocant, *nominalium* de difficultatibus quibusdam, quæ solenniter in scholis agitantur, idque magis ad ostentationem quam ad pietatem, sint exercitati: juxta quam regulam, nec *Cyprianus*, nec *Ambrosius* in hujus cognominis honorem recipietur, quanquam ab ejusmodi digladiationibus animi judicium me subduxit verius, quam ingenii deterruit inopia. Sed tituli gloriam æquissimo animo posuerim, qui mihi non ambitus, sed obtrusus est. Certe *Sutori* debebam esse Theologus, qui tam multa docui, quæ fugerant istos subtilissimos, qui tot locis commonstro lapsos Veterum excellentissimos, *Augustinum* & *Ambrosium*? ne reliquos commemorem recentioris antiquitatis scriptores, *Thomam*, *Lyranum*, *Carensem*, &c. Verum hæc ludicra sunt; aggreditur omnem fidem mihi detrahere, si quid de ipso dicam male, perinde quasi liber, quem evulgavit, vel tacente me, non satis declaret ingenium ac mores Auctoris. Id agit his argumentis, Ait *Erasmum* esse blasphemum hominem, non tantum in omnia mortalium genera, verum etiam in divos omnes, atque in ipsum adeo Deum. Nunc audi tam nefandi criminis probationem. *Moria* (nam hoc ulcus jam olim obductum refricat) alicubi jocatur Casum, qui priscis Deus erat, fuisse repertorem artium: ast ubi Casus, ibi nulla sapientia. Hinc colligit, sibi magna ex parte deberi artium inventionem. Ex hoc *Sutor* ita ratiocinatur, *Deus scientiarum dominus est*, *& Erasmus harum inventionem tribuit Moriæ*, *blasphemus igitur est in Deum*. Mox quicquid exaggerari potest in veram blasphemiam detonat in me. Hic quam multa sunt inepta, præter hoc quod *cantici mystici* verba detorquet ad artes humanas, quum sensus sit Deo nihil occultum esse, nec quod illius scientiam fugiat. Blasphemiam in Virginem matrem sic arguit: Alicubi dixi, fuisse coitum quendam inter Deum & Virginem, & *Gabrielem* fuisse pronubum hujus conjugii. Primum hic *Sutor* non intellexit mentem meam: neque enim loquor de conjunctione divinæ & humanæ naturæ in unam hypostasim, neque de conjugio *Christi* sponsi & sponsæ Ecclesiæ: sed id significo quod subnotat *Hilarius*, Deum Patrem denuo Filium suum quodam modo genuisse ex Virgine: hic *Gabrielem* adhibitum ajo *paranymphum*, quem *Latine pronubum* appello: Spiritum sanctum hoc muneris explesse, quod in aliis solet actus seminis. At clamat ille, coitum in sacris Literis non aliter usurpari, quam pro carnali congressu maris & fœminæ. Esto, sed ne quis possit imaginari vulgarem coitum, addo *quendam coitum*. Hanc stultam calumniam circunfert per omnes divos & omnem hominum conditionem. Tantum ad me delatum est: hæc exordia declarant, quæ dicturus sit, posteaquam in operis progressu *Sutor* incanduerit. Nec tamen satis causæ video, cur hæc te scire velim. Etenim quod ad me quidem attinet, sera querela est: quod autem ad vos, frustranea. Jam Opus illius prostat, nec auctoritate vestra permovebitur, qui Theologorum jam bis contemsit. *Natalis Bedda* conatus est illum in editione prioris libri ab intemperantia calami revocare, non quod illi curæ sit mea fama, sed quod intelligeret magno dedecori futurum, si mundus sciret talem scriptorem è *Sorbona* prodisse. Quod de *Bedda* dico non somnio, ipse literis ad me suis perscripsit. Quanquam non ille solus est, cui displicet *Sutoris* ingenium; sunt in Theologorum ordine plurimi, quibus vehementer displicet, quosque pudet ejusmodi sodalis. Tales enim Theologi non medentur hæresibus, sed ex orthodoxis faciunt hæreticos, quod tamen illi nunquam in me licebit, etiamsi sexcentis libris in me debacchetur. An ille cessurus est auctoritati vestræ, quum sic insectetur Opus, quod *Romano* Pontifice auctore suscepi, quod eodem approbante perfeci, pro quo mihi tot Episcopi, tot Theologi gratias agunt? Et tamen hoc quicquid est rei, nolui te latere, ut si meo nomini consulere non potestis, saltem aliqua ratione, vestra prudentia, vel ordinis honori, vel ipsius saluti prospiciat. Me posthac, quoniam perspicio rem in manifestam exisse rabiem, mutum lacesset. Bene vale, & hunc peccatorculum Domino clementissimo tuis precibus commenda. *Basileæ* 7. Aprilis, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCVI.

Erasmus Rot. Martino Luthero S. D.

SERO reddita est tua epistola, quæ si maxime venisset in tempore, nihil me commovisset. Non sum usque adeo puerilis ingenii, ut tot vulneribus inflictis plusquam capitalibus, placer una aut altera facetiola, palpoque deliniar. Cujus ingenii sis jam orbis novit, stylum vero sic temperasti, ut hactenus in neminem scripseris rabiosius, immo, quod est detestabilius, malitiosius. Hic videlicet tibi succurrit, te peccatorem infirmum esse, quum alias postules tantum non pro Deo haberi. Es homo, ut scribis, vehementi præditus ingenio, & argumento tam insigni delectaris. Quin igitur istam admirabilem δείνωσιν jam pridem effundebas

bas in Episcopum *Roffensem*, aut in *Cochleum*, qui te nominatim appellant & conviciis lacessunt, quum mea *Diatriba* civiliter disputarit? Quid autem faciunt ad argumentum tot scurrilia convicia, tot criminosa mendacia, me ἄθεον esse, me *Epicureum*, me Scepticum in his quæ sunt *Christianæ* professionis, me blasphemum esse, & quid non? præter alia multa quæ retices. Quæ quidem hoc levius fero, quod nihil horum est, in quo mea remordeat conscientia. Nisi *Christiane* de Deo deque divinis Literis sentirem, non optarim vel in crastinum mihi proferri vitam. Si causam vehementia, qua soles, egisses, citra furiosa convicia, pauciores in te provocasses: nunc plusquam tertiam voluminis partem his occupare libuit, dum tuo morem geris animo. Quam mihi cesseris, res ipsa loquitur, qui tot manifesta impingis crimina, quum *Diatriba* nec ea voluerit exagitare, quæ mundus ipse novit. Imaginaris, opinor, *Erasmo* nullos esse fautores; sunt plures quam credis. Atqui non refert adeo quid nobis duobus accidat, mihi præsertim hinc brevi migraturo, etiamsi mundus universus applauderet: illud mecum optimum quemque discruciat, quod tuo isto ingenio tam arroganti, procaci, seditioso, totum orbem exitiabili dissidio concutis, bonos viros, ac bonarum literarum amantes, objicis furiosis quibusdam *Pharisæis*, improbos ac novarum rerum avidos ad seditionem armas, breviter sic tractas Euangelii causam, ut sacra prophanaque omnia commisceas, quasi studio tibi sit, ne tempestas hæc aliquando vertatur in lætum exitum, in quam occasionem ego semper intentus fui. Quid tu mihi debeas, quid retuleris præmii, non excutio. Privatum est illud quicquid est, publica calamitas me discruciat, & omnium rerum immedicabilis confusio, quam nulli debemus, nisi tuo isto impotenti ingenio, bene consulentibus amicis intractabili, levibus quibusdam tenebrionibus ad quidvis flexili. Quos eripueris è potestate tenebrarum nescio, in hos tamen tam ingratos debebas calami tui mucronem stringere, potius quam in moderatam disputationem. Optarem tibi meliorem mentem, nisi tibi tua tam valde placeret. Mihi optabis quod voles, modo ne tuam mentem, nisi tibi Dominus istam mutaverit. *Basileæ* 11. Aprilis, quo tuæ redditæ sunt literæ, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCVII.

Erasmus Roterodamus Bernardo, Episcopo Tridentino, S. D.

REVERENDE Præsul. Quum existimem me non minus debere tibi, quam si omnia accepissem, teneremque, quæ multa pariter ac magna, tua benignissima voluntas ultro nihil promerenti defert, quumque tu singularem istum erga me favorem in dies novis cumules officiis, non magnopere sollicitus sum, quomodo tibi gratias agam. Id enim nimis est vulgare, malim occasionem mihi dari, qua specimen aliquod edere liceat grati in te animi: eam si neque tu dederis, neque fortuna objecerit, ipse tamen alicunde accipiam, idque, ut spero, brevi. Interim te rogo ut Illustrissimi Principis erga me studium ac benevolentiam alere non graveris, atque identidem excitare. Qui has reddit, juvenis est notæ spectatæque probitatis; causam habet justissimam, quo certior mihi spes est, tuam amplitudinem illi non defuturam. Quid rei sit non prius audies quam tibi narraro fabulam, quam nuper apud *Senecam*, haudquaquam pessimæ fidei auctorem, legi; fortassis non in hac tantum causa profuerit meminisse. *Philippus*, *Macedonum* Rex, *Alexandri* Magni pater, sed veris animi dotibus utcunque laudato filio major, inter bonos Principes numeratur, sed nulla re celebrior, quam æquitate civilitateque morum: is habebat militem manu fortem, sed animo pravum, cujus in multis expeditionibus utilem expertus operam, subinde ex præda aliquid illi virtutis causa donarat, & hominem venalis animæ crebris auctoramentis accenderat ad rapinas, non aliter quam ex fera canibus aliquid extortum objicitur, quo sint acriores in venatu. Hunc militem, forte navi fracta, in possessionem cujusdam *Macedonis* tempestas impulerat. Quod ubi nunciatum est *Macedoni*, collegit hominem, refocillavit semianimem, multisque diebus summa cum humanitate tractavit; postremo discedentem instruxit viatico. Interea miles crebro dicebat hospiti suo, Referam tibi gratiam, videre tantum mihi contingat Imperatorem meum. Et quod pollicitus est, præstitit, venit ad Regem, naufragium exposuit, auxilium tacuit. Ac protinus petit à Rege prædium illius *Macedonis*, à quo receptus, recreatus, sanatus, & viatico adjutus fuerat; commentus est nonnihil causæ adversus hominem benemeritum. Hoc erat referre gratiam promissam. Favebat Rex strenuo militi, miserebatur naufragi, credidit ingrato. Quid multa? Donavit quod petebatur. His modis peccant & æqui Principes, præsertim in bello. Non absolvam narrationem, nisi recitaro sententias aliquot, quas hoc loco interserit *Seneca*. Multa, inquit, Reges, in bello præsertim, opertis oculis donant. Non sufficit homo justus armatis cupiditatibus. Non potest quisquam eodem tempore & bonum virum & bonum ducem agere. Quomodo tot millia hominum insatiabilia satiabuntur? Quid habebunt, si suum quisque habuerit? Expulsus *Macedo* non tulit tacite hospitis ingratissimi perfidiam. Regi per literas breves, sed liberas, rem omnem significat. At Rex optimus id factum nihilo levius tulit, quam is qui fuerat expulsus: nihilque moratus, *Pausaniæ*, id erat militi nomen, mandat, ut è vestigio restituat hominem in pristinam possessionem. Quid præmii debebatur impio militi, ingrato hospiti, avidissimo naufrago, impudenti postulatori? Inscribi oportuit fronti illius stigmata, ingratum hospitem testantia. Fortassis hoc exemplum non omnino simile est huic negotio, sed tamen hinc admonendus est optimus Princeps *Ferdinandus*, ne quis ad consimilem modum ipsius bonitati imponat. Justissimum est animadverti in eos, qui semet addixerunt impietati, quanquam qui leviter afflati sunt, magis sanandos censeo, quam puniendos. Cæterum hic prudentia Principis vigilet oportet, ne sub prætextu justitiæ, fiat injuria innocentibus: multi exorientur, qui sub titulo pietatis studebunt ulcisci quibus male volunt, plures inhiant prædæ, nec effugiet calumniam quisquis habet aliquid. Tota *Basilea* novit hunc juvenem perpetuo non solum alienum fuisse ab his factionibus, quod tamen hic rarum ac mirum est, sed semper aversatum fuisse hoc hominum genus. Et tamen duobus feudis spoliatur. Reliqua ex ipso cognosces. Non metuit sub quocunque judice causam suam dicere; tanta est innocentis animi fiducia. Reliqua non gravaberis vel ex clarissimo viro *Joanne Fabro*, vel ex ipso cognoscere. Amplitudinem tuam incolumem servet *Jesus* Opt. Max. *Basileæ* 16. Aprilis, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCVIII.

Erasmus Rot. Hadriano Barlando S. D.

PALUDANI mortem duabus de causis fero moderatius, eruditissime *Barlande*, vel quod ad eam ætatem pervenerat, cui nihil jam in hac vita dulce poterat exspectari, vel quod huic seculo subductus est, in quo optimo cuique pessime est. Porro quod in demortui locum suffectus es, non tam tibi gratulor istud quicquid est vel honoris, vel compendii, quam ipsis studiis, quibus opera *Paludani* jam olim haud ita multum accedebat, per te melius expolientur, huic rei natum. Est in quo velim operam tuam mihi commodes, nec tam studium curamve requirit causa quam fidem. Sunt *Lovanii* qui plurimum possunt apud Episcopum, cui scribo, cæterum quam amico in me sint animo nescio ob quosdam illi familiares. Divinas, opinor,

quos

An. 1526.

quos judicem. Hos velim celatum hoc negotium. Mitto literas apertas, ut ex his rem intelligas: eas obsignatas reddes Episcopo *Tornacensi*, simulque exstimulabis, ut quam primum id fiat. Si quid erit, quod per me fieri voles, vicissim impera. *Basilea* 20. Aprilis, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCIX.

Erasmus Rot. Petro Ægidio S. D.

JOANNES *Frobenius* à fratre tuo numeravit mihi quadringentos coronatos aureos, præterea nihil, quæ quidem moneta hic damnosa est, damnosior futura si me alio conferam. Sed nunc nulla pecunia transfertur, nisi lucro negotiatorum ac damno nostro. De reliquo facies uti scribis tibi in animo esse. Non alio animo liberavi te deposito, *Petre* charissime, nisi ut te sublevarem hac sarcina, quam mihi semper visus es gravatim ferre, nec alioqui satis callens id genus negotiorum: deinde ut nostræ necessitudinis tranquillitati simul & perpetuitati consulerem; non quod magnopere metuerem ne per ullam occasionem interiret, quanquam vitreæ sunt res omnes mortalium, nihil autem amicitia fragilius: verum, non arbitratus sum esse committendum, ut ulla nubecula nostræ familiaritatis jucunditatem contristaret. Quare te rogo ne tu aliorsum interpreteris atque ego feci. Epistolam stratagematum à multis lectam esse doleo, nam ipse diversum mandaram. Nec erat exitura, qualis missa est. Ut maxime vero talis exisset, quam tandem infamiam adspersisset tibi, si lector didicisset impositum fuisse naturæ tuæ bonitati ab eo, qui nulli non imponit? Quod negas tibi datum *Tertullianum*, nisi pro quo numeraris, plane fallit te memoria. Quum apud te pranderem, mox *Basileam* profecturus, *Pseudocheus* attulit scriniolum dulciariis refertum, & *Tertullianum* unum, dissimulans de reliquis. Ejus habendi quum uterque videremini cupidi, (nam aderat *Nicolaus Sylvaducensis*) dolebam unum tantum allatum esse, quo minus liceret utrique gratificari. Tibi tamen donavi, nisi malletis codicem inter vos esse communem. Ejus generis fere sunt, quæ respondes ad cæteras querimonias. Quare te rogo, mi *Petre*, ut omissis istiusmodi næniis, ac profundæ oblivioni traditis, ea commentemur inter nos, quæ mutuam alant augeantque benevolentiam. Ego pro virili cavebo, ne quid admittam, cur mihi jure succenseas. Tu vicissim omnes istas suspiciunculas procul ejicias ex animo. Non obsto quo minus *Polydoro* sis amicus: nam mihi hactenus animum haudquaquam inimicum præstat, tantum νῆφε καὶ μέμνησ' ἀπιστεῖν. Utcunque erunt fata nostra, tu suaviter oblecta te cum tuis, quibus omnibus una tecum precor felicitatem perpetuam. Datum *Basilea* 21. Aprilis, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCX.

Thomæ Cardinali Angliæ Erasmus Rot. S. D.

ANIMUM meum inter tot rixas ac rabiosos libellos, qui virulentiores in me provolant ab iis, quorum partes defendo, quam ab ipsis *Lutheranis*, nonnihil fatiscentem, erexerunt amplitudinis tuæ literæ tam amanter scriptæ, ut non solum favorem ac studium mihi jam olim perspectum compertumque, verum etiam pietatem in me quandam præ se ferrent. Arbitror istuc jam perlatum *Lutheri* librum in meam *Diatribam* scriptum, sed sic ut hactenus in neminem scripserit hostilius. Scripseram nihil tam indomitum esse quod non domarent uxores. Multum hic me mea fefellit opinio. In ipsis nuptiis hunc librum tam immitem scripsit, in quo sibi videtur adeo temperasse calamum, ut protinus ab edito libro, literis ad me scriptis, propemodum postulet, ut ipsi gratias agam, quod, amicitiæ nostræ respectu, tam multis in locis mihi pepercerit, dejeratque, & mihi persuasissimum esse vult, *Lutherum* in *Erasmum* candido esse animo. Sic illum

A cicuravit uxor. Opinor & nostræ responsionis partem esse perlatam, quam tum ex tempore coactus sum effundere, ne gloriarentur impune, prostratum esse *Erasmum*. Cum excetra rem habet, quisquis cum hac factione dimicat. At mihi plus negotii est cum diversa parte, cui Pontifex *Adrianus*, cui *Clemens* jam iterum indixit silentium, cui Cæsar severo ac minaci diplomate idem præcepit, sed frustra omnia. Audio isthic librum *Colloquiorum* distrahi vetitum, quod nec *Lovanii*, nec *Lutetia* quisquam attentavit, quum illic sint devotissimi bonarum literarum hostes, & ob has mei quoque. Quod omni remediorum genere occurritur pesti in dies magis ac magis gliscenti, vehemen-
B ter probo. Verum, illud interim Principum auctoritas prudentiaque curet oportet, ne dum evellimus lolium, lædatur triticum, dumque corrupta secamus & urimus, offendatur quod sincerum est. Inter Monachos ac Theologos, qui sese ingerunt in hoc negotium, multi sunt stupidi, & adeo nullo judicio, ut propemodum sensu careant communi. Et sunt qui pejus oderunt bonas literas, jam ubique feliciter efflorescentes, quam totum *Lutherum*: sunt qui quæstum ac gloriam ex innocentium injuria non dubitent aucupari: sunt qui livori & odio privato sub plausibili defendendæ religionis titulo serviant. Hi quum pene publico mortalium odio laborent, suis moribus causæ,
C quam agere se simulant, officiunt. Nihil autem minus expedit ad hoc malum consopiendum, quam linguarum ac bonarum literarum causam involvere negotio *Lutherano*, quæ nulli non placent, nisi qui vacant hominis sensu: quantum autem adferant, & utilitatis, & ornamenti, Reipublicæ jam ipsa res loquitur. Nimis magna est multitudo eorum, qui *Luthero* dedere nomen, etiamsi non protrudantur in illius castra innoxii. Plus satis est istorum, qui palam & ingenue profitentur improbatam doctrinam, etiamsi non impellantur eo vacillantes, & alienentur qui sanari poterant. Audivi provinciam hanc delegatam illi, cui tam valde displi-
D cet, *In principio erat Sermo*: quod si à talium arbitrio pendebit res, nullus erit *Erasmi* liber non dignus incendio, etiamsi ab *Augustino* scriptus titulum habeat *Erasmi*. Ita futurum est, ut quicquid ad politiorem sinceriorem que doctrinam attinet, eximatur usui publico, ac rursus nobis obtrudantur, *Ebrardus*, *Florista*, *Huguitio* & *Catholicon*, ni vestra prudentia, moderatioque, quæ talium opera cogitur uti, impotentes illorum affectus coerceat. Si nihil esset in libris meis, quod nullo pacto posset reprehendi, nimirum essem omnibus *Hieronymis* & *Augustinis* felicior: præsertim quum isti tot titulos ceu laqueos habeant, quibus quotidie novos addunt, ut nihil tam pie tamque circumspecte scribi possit, quod non aliqua pateat calu-
E mniæ, si displicuerit: displicebit autem quibusdam vel hoc nomine, quod Græcitatem habeat, vel phraseos elegantiam. In *Colloquiis* meis nihil est, vel obscœnum, vel impium, vel seditiosum. Plurima sunt quæ refert juventutem scire, ne se temere in vitæ genus præcipitent, unde sese non queant explicare, ne cursitent *Compostellam*, domi relicta uxore ac liberis, quos curare præstiterat, aliaque innumera, quæ ipsi debebent in concionibus admonere populum. Fortassis, quæ varietas est humanorum ingeniorum, tetrico cuipiam displicebit aliquid dictum amœnius, erit quod in suspicionem rapiat morosior, verum adversus talium calumnias nulla cautio est. Indecorum est, inquiet ali-
F quis, seni ad istum nugari modum. Atqui laudantur vetuli literatores, qui se demittunt ad puerorum balbutiem, ut illos ad discendas literas alliciant. Committat amplitudo tua *Colloquiorum* libellum alicui perlegendum, qui *Latine Græceque* sciat: non dicam *Thomæ Moro*, aut *Cutberto Tonstallo*, amici sunt, quanquam uterque sic est amicus *Erasmo*, ut veritatem anteponat, sed alii cuipiam, nec in odium, nec in favorem notabiliter propenso. Si deprehendantur impia, me quoque suffragante eripiatur juventuti; Sin offendunt

leviora quædam, poterunt ex bonorum virorum judicio corrigi, quo penes juventutem maneat utilitas. Nuper *Dominicanus* quidam tergo importavit in *Angliam* libellos famosos in me ſcriptos à quatuor ſcurris ejuſdem Ordinis, ſed fictis nominibus, plenos impudentiſſimis mendaciis; illi invenerunt emptorem, & mea *Colloquia* ejiciuntur è bibliopoliis. Venditur *Colloquiorum* meorum libellus per ſcurram *Lambertum Campeſtrem*, qui nuper compilato patrono ſuo fugit *Lugduno*, falſatus. Ad hæc connivent iſti, quid non facturi, niſi tua æquitas eorum audaciæ frenum injecerit? Hoc autem non jam mea tantum refert, quantum ad cauſam, quæ nunc agitur, pertinet. De Euchariſtia librum exorſus intermiſi, non quod mutarem propoſitum, ſed quod metuam, ne per occaſionem recrudeſcat ille tumultus, quem anno ſuperiori vidimus. Habet *Oecolampadius* plebem maxima ex parte faventem, in Senatu non paucos. Equidem gratiam habeo maximam, quod omnem benignitatem polliceris, ſi me reddam *Angliæ*; verum, adeo vitreum eſt hoc corpuſculum, ut ob mutatum cubiculum, ob aurulam, aut quamvis levem occaſionem periclitetur. Alioqui permulta hortabantur, ut hinc me amolirer. *Adrianus* Pontifex magnis promiſſis invitabat in *Italiam*. In *Gallia* quoties parata etiam fortuna ſum invitatus, multis argumentis Regis ſingularem in me affectum teſtantibus? Qui me invitant in *Hiſpaniam*, confirmant nullam eſſe regionem, in qua nomen *Eraſmi* ſit favorabilius, vel apud Monarchas, vel apud Eccleſiæ proceres, vel apud literarum antiſtites. Illuſtriſſimus Princeps *Ferdinandus*, cujus ingenium peculiari quodam affectu diligo, jam ſemel atque iterum literis humaniſſimis non ſine munere ab his periculis evocat in tutum. *Andreas Critius* Epiſcopus *Plocenſis*, vir eleganter doctus, ſcripſit ad me Regis & regni procerum nomine, magniſque promiſſis invitat ad ocium huic ſenectuti debitum. Idem fecere *Poloni* quidam alii, ſplendidis etiam muneribus honoris gratia miſſis. Hæc non ſcribo glorioſe, non enim jacto merita mea, ſed illorum humanitatem prædico, quorum propenſiſſimis in me ſtudiis, per valetudinem frui non licet. Et tamen hinc aliquo vel prorependum eſt. Quod ſcripſi de libello *Colloquiorum*, fortaſſe *Carolus* meus perperam ad me detulit, & tamen nihil obfuerit celſitudinem tuam ſuper hac re fuiſſe monitam. Prorſus enim huc tendunt quorundam ſtudia, ut omnem politiorem literaturam involvant huic rerum incendio. Quicquid erit elegantius, aut Græcitate conditum, ſuſpectum appellabitur, & ad cognitores revocabitur, qui tempus extrahent & fruſtrabuntur venditorem pariter & emptorem. Sed adverſus iſtorum molitiones iſta tua ſingularis prudentia, vel nullo monente, vigilabit: & humanitatis ſtudiis abunde magnum præſidium erit apud tuam humanitatem, quæ tam benigne ſeſe effundit in omnes, præſertim eruditione probitateque commendatos, ut omnem invidiam, quæ ſemper magnæ felicitatis comes eſſe ſolet, bonitatis magnitudine ſuperaris. Deus te nobis quam diutiſſime ſervet incolumem. *Baſileæ* 25. Aprilis, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXI.

Eraſmus Rot. cuidam S.

FILI chariſſime, Biennium fere eſt, quod mihi redditus eſt libellus *Hollandice* ſcriptus abſque titulo, qui mihi ſuſpicionem injecit eſſe patris tui, cui conſulto non reſpondi, perſpiciens ex ea contentione nihil boni fructus rediturum ad lectorem, ad me dedecoris nonnihil, ad patrem multo amplius. Ad hæc videbatur ineptum populi lingua ſcribenti reſpondere *Latine*, nihiloque minus ridiculum, quam ſi quis accuſatus apud plebem, in ſenatu reſpondeat. Auſpicetur mecum amicitiam melioribus avibus, & inveniet *Eraſmum* ad omnia Gratiarum munia promptiſſimum. Hoc nomine mihi charior erit, quod amplectitur, ut ſcribis, *Græcas* literas. Germano tuo gratulor, gratulor & tibi, non tam ſacerdotium iſtud honorificum, quam ingenium, quod ex epiſtola tua deprehendi, ſanum ſummæque ſpei. Patri tuo ſalutem ex me mutuam renunciabis. Bene vale. *Baſileæ* 29. Aprilis, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXII.

Eraſmus Rot. Nicolao Hiſpano S. D.

EGO vero, clariſſime juvenis, & tuum iſtum erga bonas literas amorem, & animum in me tam candidum, lubens amplector atque exoſculor, etiam atque etiam exhortans, & currentem, quod ajunt, exſtimulans, uti qua cœpiſti pergas, & priſcam *Hiſpaniæ* tuæ gloriam inſtaurare, & clariſſimis majorum tuorum imaginibus literarum decus nunquam intermoriturum adjungere. *Pindarus* in *Dithyrambis* ſtudet elegantia carminum abolere probrum, quod vulgus in *Bœotos* jacere ſolet, φθέγγομεν, inquiens, Βοιωτίαν ὗν· quo facilius erit ingenii, doctrinæ, facundiæque laudem, qua quondam *Hiſpania* non ceſſit *Italiæ*, poſtliminio revocare, & ſi quid ſtribiliginis invexit *Gotthorum* aut *Saracenorum* incurſus, abſtergere. Iſtius regionis fertilitatem, ac temperiem, vel ex *Plinio* licuit cognoſcere. Gentis humanitatem in dies experior uberius. Sed animus quidem hic per omnes terras volitare poteſt, corpuſculum vero non ſolum fatiſcit, verum etiam collabitur. Et tamen homo ſexagenarius, tum hac valetudine, cogor novus fieri gladiator, & falce ſumpta in arena, vel cadere, vel occidere, Gratiis & Muſarum viretis natus potius quam gladiatoriæ. Et utinam cum *Huttenis* aut *Lutheris* tantum mihi res eſſet, nunc plus exhibet negotii pars ea, cui me propugnatorem pro virili præbeo. Sunt enim qui vel incolumi *Luthero* vellent exſtinctas linguas ac politiores literas. Tam impio facinori prætexitur zelus tuendæ religionis *Chriſtianæ*. Tertiam ſectam nobis peperit *Italia*: Magnis contentionibus depugnant quidam, ſubmovendos ex albo doctorum omnes, qui non referunt phraſim *Ciceronianam*; quam ut fateor omnium optimam eſſe, ita non probo eos qui huic rei ſerviunt. Sanctius *Caranza* mihi copioſe prædicatus eſt ab *Alphonſo Ulmetano*: proinde quum me tam diligenter invitas ad hominis omnibus dotibus ornatiſſimi amicitiam, næ tu plane, quod ajunt, τὸν ἵππον εἰς τὸ πεδίον. Sit igitur hæc epiſtola, manu mea deſcripta, pignus ac monumentum fœderis, auſpicio Gratiarum ac Muſarum inter nos initi, quod nullus unquam genius malus, aut hoc etiam nocentior mala lingua, poterit dirimere. —— *Hic murus aheneus eſto*. *Caranzam* meo nomine ſalutabis & amanter & reverenter, blandeque monebis hominem, amet quam volet effuſe, ſed prædicet parcius, ob linguas faſcinatrices. In hoc certamine non cedam. Saluta *Morillonum*, *Beatum Arnoldum*, *Joannem Almanum*, quibus nunc non vacat ſcribere. Bene vale, *Nicolae* chariſſime. Datum *Baſileæ* 29. Aprilis, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXIII.

Eraſmus Rot. Jo. Carondileto, Archiepiſcopo Panormitano, S. D.

FATEOR me non minus debere tibi, Reverende Præſul, quam ſi quicquid petebamus obtigiſſet. Si Cæſar pernoſſet totius hujus negotii circumſtantias, non ſolum indignum me judicaret qui frauder penſione, verum etiam ultro deferret ampliſſima præmia. Declarant hoc *Lutheranorum* fremitus, declarant eorum libelli, præcipue *Lutherus* ipſe fatetur ingenue, neminem magis fregiſſe ſpiritus & impotentiam hujus factionis quam hunc homunculum, ſenem & valetudinarium, idque in ea *Germaniæ* parte, in qua maxime regnat hæc conſpiratio. Id non ignorant iſti, ſed tanta vis eſt livoris & odii, ut malint me ſecedere in caſtra *Lutheri*, videlicet telum captantes, quo me bonaſque literas lædant. Atqui legimus Ethnicos homines veterem ſimul-

An. 1526. simultatem tantisper posuisse, donec communi magistratu perfungerentur, ne privatum odium officeret Reipublicae commodis. At isti me summo capitis mei periculo dimicantem cum instructissimis copiis, idque in ipsorum castris, à tergo confodiunt. Arbitror prudentiam tuam non fugere, quam non simplices sint N. & N. alioqui res ipsa cogeret me illos paucis depingere. Sed qualescunque sunt, in hoc tam periculoso negotio sudanti debebant auxilio esse, quem nunc hostilius insequuntur, quam ipsum *Lutherum*. Quid isti non calumniabuntur, qui loco ex Catalogo meo prolato conati sunt animum tuum à me avertere? Et dictis, & picturis, & libellis per totam *Germaniam* sparserant *Lutherani*, me praemiis magnatum corruptum, in illorum gratiam scribere, & cauponari verbum Dei. Sic occupabant mihi detrahere fidem & auctoritatem, si quid scriberem adversus *Lutheri* dogmata. Eam igitur famam coargui, non tam mea privatim referebat, quam publicae causae Ecclesiae. Quid enim profuisset adversus illos scribere, quibus persuasum fuisset me pecunia corruptum scribere? Nec insimulavi tuam amplitudinem avaritiae. Nam quum esset necesse referre multos qui nihil dedissent, hoc pacto praefatus sum: *De Principibus illud mihi praefandum est, me quibusdam non minus debere qui nihil dederunt, quam qui dederunt:* & ad tui nominis mentionem statim subjicio, *Praestitit ille totum quod venabar, nempe favorem ac benevolentiam.* Num haec videtur oratio suggillantis? Et tamen ut haec dicerem coegit necessitas; nec alio consilio feci mentionem Cardinalis *Leodiensis*. Tandem ut excluderem omnem suspicionem, subjicio: Non haec commemoro quod me poeniteat benignitatis Principum. Meis scriniis accrevisse credo, quicquid accessit honestis studiis. In horum profectum captavi Principum favorem. Non eget quidem monitore tua perspicacissima prudentia: sed tamen quoniam expertus sum quorundam in calumniando tum artificium incredibile, tum studium indefatigabile, visum est tibi vellere aurem. Si certa spes solvendae pensionis fuisset ostensa, conatus fuissem adrepere. Nunc nihil certi promittitur. Et me jam piget istarum dilationum: quarum istos nulla capit satietas. Si valeret corpusculum hoc, non deesset pensio. Nusquam non invitor à maximis orbis Monarchis, missis etiam ultro muneribus, ceu promissorum arrhabonibus. Ego tamen excusans omnibus, Caesaris esse persevero, valetudinarius quidem & absens, sed ea tamen in re voluntati illius inserviens, in qua & ego possum nonnihil, & ille cupit maxime. Dabit aliquando tempus occasionem, per quam hic animus plenius innotescet Caesari, simulque quorundam perversa studia, conantium Caesaris in me benignitatem intervertere. Quod si ne id quidem continget, nos tamen nihilo secius in officio persistemus, *Christo* agonotheta freti, qui precor ut te servet incolumem. *Basileae* 30. Aprilis, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXIV.

Erasmus Rot. Joanni, Episcopo Lincolniensi, S. D.

REVERENDE Praesul. Quicquid tua benignitas largiri voluit, bona fide perlatum est. Decem angelatos accepi per *Morum*, rursus alteros decem anno proximo. Hoc constat ex literis tuis, quibus tamen annum non soles adscribere. Quod *Livino* datum est, recepi, per quem miseram Epistolas *Hieronymi*. Item quod proxime *Carolo*, videlicet librae *Sterl.* quinque. Porro quod aliquoties scripserim amplitudini tuae, declarant & tuae ad me literae. Et tamen fieri potuit, ut aliquot epistolae meae fuerint interceptae, aut certe non redditae. Id hisce temporibus novum non est. Bene habet quod animum hunc gratum ac memorem nemo potest intercipere. Lubens misissem totum *Hieronymum*, verum quum hic *Carolus Harstus* istuc proficisceretur, Opus nondum erat absolutum, nec semper dantur idonei, per quos talia mittam. Si legeris librum, quem in me scripsit *Lutherus*, ac responsionis meae partem, intelliges cum qualibus exercitis mihi res sit. Sed intolerabilius, quod dum pugno cum factione non solum numero, gladiis, ac literis, verum etiam venenis instructissima, ab iis, quorum partes propugno, à tergo confodior. Quanquam hoc quoque perpeterer, nisi vererer ne victoriam hanc *Christo* partam intercipiant mali Monachi; qui veterem tyrannidem cupiunt instauratam. Quibus si res successerit, vae bonis literis & harum cultoribus, sed praecipue *Erasmo*. De *Colloquiis* quod admonet tua pietas, mihi gratissimum est. Sunt hominum variae sententiae. Habet *Anglia* quosdam amicos doctos juxta ac prudentes, quibus hoc Opus vehementer arrisit, quod existiment nonnihil & ad *Latini* sermonis facultatem, & ad traducenda perversa vulgi judicia conducere. Sunt alii rursus ingenio tetrico, quibus nihil placet jocosum. Si vacabit amplitudini tuae perlegere libellum, sentiet praeter eruditionem plurima illic esse quae pertinent ad rectam adolescentum institutionem. Addita est voluptatis illecebra, ad inescandam aetatem, quae dulcibus capitur citius quam salutiferis. Nihil illic obscoenum, nihil impium, nihil seditiosum. At lusus, inquiunt, non convenit huic aetati. Imo pietas est quum senes balbutiunt cum pueris, quo eos ad discendas literas allectent. Illud male habet pseudo-Monachos, quod monentur adolescentes ne se ante tempus praecipitent in ejus vitae labyrinthum, aliaque quae non conducunt ad quaestum pseudo-Monachorum, sed faciunt ad salutem juventutis. Et tamen tuo jussu à *Colloquiis* desinam, & si quid videbitur corrigendum, admonitus corrigam. Hoc tempore nihil scribi potest, quod non pateat calumniae, nec raro fit, ut dum agis circumspectissime, utramque partem offendas, quum in utraque sint qui pariter insaniant. De *Ambrosio* nihil fiet hoc anno: res stat non per me, sed per socios *Frobenii*. Sed *Irenaeum* illum vetustum dabimus, antehac nunquam excusum, & alia quaedam, si Deus donaverit vires. Servet te Dominus, optime Praesul. Datum *Basileae* 30. Aprilis, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXV.

Erasmus Rot. Polydoro Vergilio S. D.

IN excudendis ingenii tui monumentis non esse satisfactum animo tuo, vehementer dolet tum mihi, tum *Frobenio*. Id enim magnopere studebamus utrique. Literae tuae videbantur hoc praescribere, ne recederetur ab exemplari. Itaque diligenter hortatus sum, ut summa fide versarentur in eo negotio, ac subinde in ipso Operis progressu inculcavi eadem. Confirmabant id fieri, nisi sicubi manifestarius esset calami lapsus. Praeerat castigationi *Sigismundus Gelenius*, vir utriusque linguae non vulgariter doctus, probaeque fidei. Tuum exemplar asservari jussi. Mihi nihil mandaras: & religio erat in Opere alieno vindicare tantum juris. Alioqui non piguisset hanc operam pro tanto amico sumere, etiam si quid fuisset gravius. *Basilea* mihi asylum? Monachorum ista vox est. At veniat huc ex istis quisquam, qui ausit in *Lutherum* quod ego audeo. Isti intra vallum tuti eminus convicia jaculantur in hostem, ego in ipsis hostium castris manus cum illis consero. Tua benignitas semper officia officiis accumulat, meque jam olim multis nominibus obaeratum reddit obligatiorem. Dedisti quo paretur equus, utinam dare possis quo reparetur eques. Frequenter nos exhilaras, pollicens tuum adventum. Utinam quod promittis tuo commodo facias aliquando. Artificem illum nosse satis est, ne possit imponere, sed interim possis abuti. Bene vale. Datum *Basileae* 30. Aprilis, Anno 1526.

De pace hic frequens rumor, sed neminem video gratulantem, ut aut vanus sit rumor, aut pax non admodum plausibilis.

EPISTOLA DCCCXVI.

Erasmus Rot. Leonardo Casimbroto S. D.

An. 1526. OPINOR te jam pridem effugisse τὴν βυλιμίαν, de qua proximis literis questus es. Certe minus erit tibi metuenda, quum tempus sit peponum ac melonum. Accepi epistolium, quod scripsit *Baro Polonus* te nuncio, adesse qui huc adornaret iter. Alteras literas, quas prædicat se misisse, non accepi. Qui has reddit est *Hieronymus Frobenii* filius, juvenis modestus & candidus. Venatur istic vetusta exemplaria seu precio, seu precario, seu furto, seu rapto. Hac in re tu poteris illi bonam navare operam: quod ut facias, te majorem in modum rogo. Simul enim & studia juveris, & officium penes homines neutiquam ingratos collocaris. Per hunc non literas, sed volumen exspecto. Ego totos menses duos perdidi, dum epistolas recipio & rescribo. Cupio scire quid agas. Si quis istic forte est, qui petat *Poloniam*, committe illi hoc epistolium, haud magna jactura periturum, si fors ita evenerit. Si juvat experiri quanta felicitas sit versari in officina typographica, habes qui cum agas. Bene vale, *Leonarde* charissime. Saluta Comitem *Germanum*, cui scripsi per *Carolum*. *Basileæ* 1. Maji, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXVII.

Erasmus Roterodamus Joanni Baptistæ Egnatio Veneto S. D.

IN λωιδορο φάγοις & *Seneciis* sequutus sum auctoritatem tuam, *Baptista*, vir non minus optime quam doctissime. Verti *Latine* priores aliquot paginas in *Galeno*. Nihil comperi mendosius, quæ res animum meum triplici nomine discruciat, & studiosorum, & tanti Auctoris, denique & ipsius *Asulani*, qui in hoc male consuluit rei suæ, si famam negligit. Qui præfuit emendationi, videtur vix satis tenuisse prima *Græci* sermonis elementa. Pro humanitate, quam *Baroni Polono*, meoque *Carolo* exhibuisti, gratiam habeo maximam, quanquam dum in tuis ad me literis tantopere prædicas elegantiam *Caroli*, arbitror errorem esse personæ. *Polonus* erat expolitus, in *Carolo* meo nunquam animadverti sermonis insignem elegantiam. Qui has reddit *Hieronymus* est *Frobenius*, *Joannis Frobenii* filius. Præter aliam negotiationem cuperet huc secum avehere si quid istic esset veterum codicum, quos evulgari sit in rem studiosorum. Nolim te gravari officio, poteris tuo consilio plurimum hac in re commodare juveni, nec inhumano, nec ingrato. Doleo *Longolium* ereptum studiis: quanquam in me videtur habuisse nescio quid stomachi, certe præter meum meritum, qui de illo semper optime tum sensi, tum prædicavi. Videmus non esse prorsus anile somnium, quod *Homerus* scripsit de *Litis* & *Ate*. Quanta celeritate per capita Regum ac populorum cucurrit *Ate*, bellorum furiis miscens totam pene *Europam*. Quam vero lente procedit quod agunt *Litæ*? Quam diu disputatum est de fœderis conditionibus. Et adhuc pendere videntur omnia. Audimus pacem, non videmus. *Lutheranæ* febris paroxysmus remissior est, recrudescit alterius partis accessio. Una factio diducta est in quinque, aut sex. Utinam mihi licuisset in Musarum viretis consenescere, nunc sexagenarius protrudor in arenam gladiatoriam, & pro lyra teneo rete. Bene vale. *Basileæ* 6. Maji, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXVIII.

Fortissimæ Elvetiorum Nationi in Concilio Badensi Erasmus Rot. S. D.

QUUM mihi non deesset animus unice propensus ac promptus ad id, quo me quum vestra omnium voluntas, quibus ex animo bene volo, præsertim eodem non minus amanter quam instanter vocante inclyto hujus urbis Senatu, cui nihil non debeo, tum ipsius negotii pietas invitabat, domini & amici mihi semper observandi: tamen ut nihil aliud fuisset, hæc valetudo plusquam vitrea, & ad quamvis levem occasionem periclitans, justiorem quam ipse vellem præbuit excusationem, quo minus isti cœtui vestro liceret interesse. Quanquam absque me spiritus *Jesu* suggeret cordibus vestris salutifera consilia, ut omnes sitis unanimes in sana doctrina Ecclesiæ Catholicæ. Unum tamen erat, de quo pietatem vestram per literas admonere visum est, videlicet, quod ea res non minus vestra omnium referat, quam mea. Sparsus est ante paucos dies libellus, cui titulus *Erasmi & Lutheri opinio de Cœna Domini*, de quo difficile sit pronunciare, utrum plus habeat stultitiæ, an malitiæ. Quum in singulis paginis iteretur nomen *Erasmi*, ipse, qui scripsit, nusquam est ausus apponere nomen suum, nisi quod in calce subjicit nomen fictitium, quod ipsum statim argumentum est malæ conscientiæ. Deinde vehit me magnificis laudibus, hoc est, afficit honorifica contumelia, sic laudans prudentiam & eruditionem meam, ut persuadere conetur, quasi faveam dogmati, quod jam olim damnatum est ab Ecclesia Catholica, quasi societas erroris valeat adversus veritatem. Ac plane stultissimis argumentis conatur persuadere, me aliud celare in corde quam velim profiteri, cujus rei causam vult videri timiditatem: præterea colligit è libris meis loca quædam impudentissime depravata, & ad suspicionem detorta. Sed hujus Scriptoris stultam insaniam brevi libello edito depingam, fortassis intra sex dies. Nunc ne quem in ruinam trahat nominis mei fumus, quem artifex iste conatus est oculis simplicium offundere, illud modo vobis, egregii domini, testatum esse volo, me non recusare quo minus habear omnium hæreticorum princeps, si in meis lucubrationibus, quas scripsi plurimas, vel unus locus inveniri queat, qui de Eucharistia secus sentiat, quam hactenus nobis præscripsit ex auctoritate divinarum Scripturarum Ecclesia Catholica; aut si quisquam mortalium audivit me probantem opinionem *Wiclevitarum*, quam nunc renovant quidam. Hoc mihi satis est apud homines. Testor autem Deum, qui solus novit corda hominum, atque hunc mihi precor iratum, si unquam desedit in animo meo sententia, quæ pugnat cum ea, quam hactenus magno consensu defendit Ecclesia Catholica. Quid aliis revelatum sit ipsi viderint. Mihi nullæ rationes hactenus persuadere potuerunt, ut discederem à præscripto Ecclesiæ. Nec hic metus est humanus, religio est, ac metus iræ divinæ. Isti impudenter objiciunt timiditatem, quum ipsi non audeant suis libellis nomen suum adscribere; & fortes sibi videntur, quod famosis furiosisque libellis, ac subinde novis opinionibus miscent orbem dissidiis. Si dissentit, inquiunt, cur non scribit contra? Quasi consentiat quisquis non scribit in adversum, aut quasi desint qui scriptis repugnent. Sunt isthic in Concilio qui viderunt quod exorsus eram scribere adversus opinionem *Carolstadii*, noveruntque causam, quamobrem quod cœperam intermiserim; nec is ignorat causam, qui hujus libelli fuit, vel auctor, vel instigator. Qui tales emittunt libellos plusquam famosos sine loci, typographi, auctorisque vero titulo, nec famosos tantum, verum etiam dissidiorum & hæreseων disseminatores, etiam apud Ethnicos puniebantur capitis supplicio. Et quod apud illos erat capitale facinus, nunc quorundam ludus est, qui sibi videntur Euangelicæ doctrinæ propugnatores. Habetis, magnifici domini, animi mei sententiam, bona fide declaratam. Proinde si quis ob sceleratum illum libellum impegerit, mihi non poterit imputare: meo sum officio functus. Cæterum vestræ justitiæ fuerit, curare ne levibus ac fatuis impune sit ad istum modum ludere cum periculo, tum vitæ, tum famæ alienæ, non sine pernicie Reipublicæ. Precor ut Dominus *Jesus* bene fortunet quod agitis, domini mei semper amplectendi. Datum *Basileæ* 15. Maji, Anno 1526.

EPI-

EPISTOLA DCCCXIX.

Erasmus Rot. Hilario Bertulpho S. D.

An. 1526. INVITAVI te proximis literis, ut ad nos te conferas, quod si à *Gallicis* lotis non potes avelli, saltem per literas instrue nos quomodo gratulandum sit *Francisco*, Regum optimo, ad suos reduci: idque quam primum. Facile disces ex aulicis quæ scriptu digna sunt. Multis quidem duriores videntur coiti fœderis leges, sed Deus omnia vertet in bonum exitum. Quæso te, pollicitator, ubi sunt Calendæ *Latinæ*? Bene vale. *Basilea* 16. Maji, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXX.

Erasmus Rot. Francisco Molino S. D.

DISCRUCIABAR animo jam tum quum Regum optimus *Franciscus* sub hyemem peteret *Mediolanum*, videlicet magnum aliquod malum præsagiente. Cæterum ubi nunciatus est exitus belli, non aliter dolui, quam si meæ fortunæ meaque incolumitas cum illo periclitarentur. Paucos quidem video sibi pacem hanc gratulantes, opinor, quod legibus durioribus coisse videatur, eoque verentur ne parum firma sit. At ego spero Deum, admirabilem rerum humanarum moderatorem, omnia versurum in bonum exitum. Scit ille quid nobis expediat, & illius auspiciis frequenter prosperior nobis est calamitas quam successus. Rex posthac tenacior erit pacis, nec facile bellum admittet. Optarim tamen hanc mentem illi minoris constitisse. Certe bonitas illius erat perpetua felicitate dignissima, nisi quod hæc quoque felix erit, ut spero, infelicitas. Gaudeo velut ἀπὸ μηχανῆς θεὸν exstitisse, qui furiis quibusdam, in exitium bonarum literarum ac vigoris Euangelici perniciem conspiratis, frenos injiciat: nam *Pharisæis* istis ac *Romanensibus* nulla crudelitas satis esse posset. Mihi semper pacis avidissimo cum tot copiis uni congrediendum. Cum hostibus melioris literaturæ jam olim bellum gero, non incruentum, & hanc ob causam cum Monachis ac Theologis non paucis, qui putant lædi majestatem ipsorum, si quis quid sciat, quod ipsi nesciunt. *Lutherus* aliorum instinctu, qui tamen ab eo dissentiunt de Eucharistia, sic scribit in me, ut nullum amicitiæ locum reliquerit. Pars *Caroistadiana* primum rumoribus, mox etiam libello *Germanice* scripto insimulant me, quod cum *Carolstadio* sentiam: id si profitear contra conscientiam meam, hoc profitebor, quod mihi nondum ipse persuasi. Sin minus, & cum hac acie dimicandum erit. Inquisitionis summa apud *Anglos* commissa est *Standicio Franciscano*, tu conjicito cætera. *Lovanii Nicolao Montensi* Theologo, cui junctissimus est *Egmundanus*, qui nec Pontificis edicto jam bis misso, nec Cæsaris diplomate diligenter scripto cohiberi potest, quo minus jaculetur in me convicia, sed levia, nimirum identidem hæreticum appellans. Nec mitior est excetra *Lutetiæ*. *Hispaniam* habeo satis propitiam exceptis Monachis. *Romæ* Paganum illud eruditorum sodalitium jam pridem fremit in me, ducibus, ut ferunt, *Aleandro* & *Alberto* quodam Principe *Carpensi*. Exhibitus est *Clementi* liber plenus furiarum in me, incerto auctore, qui tamen mihi certissimus est, in quo quædam aperit mysteria, non projicienda porcis, ex adorabili *Talmud*. Et quum *Racha* ad eum ferme modum exponat, quo ego sequutus *Augustini* & *Chrysostomi* auctoritatem, nisi quod ille Nomen esse vult, quod illi vocant Interjectionem, exspatiatur in locum communem: in quo dicit demirari se, quum *Germania* tot hominum millia trucidarit ob impietatem, *Erasmum* adhuc vivere, qui sic docuerim *Germaniam*. Ipsos *Lutheranos* nunc in me scribere quanquam impiissimos, quod meam impietatem ferre non possint, qui *Mariam Jesu* matrem spoliarim sua virginitate, Filium Dei sua divinitate, quod ausus sim sine *Talmud* exponere sacras Literas, quod *Romanum* Pontificem appellarim

A scortatorem, lenonem, & Antichristum. Diceres hominem lymphatum, adeo blaterat quicquid illi dictavit splendida bilis. Ad hæc, exorta est nova secta *Ciceronianorum*, quæ non minus incruduit quam *Lutheranorum*, vetus quidem, sed per *Longolium* innovata. Tot acies mihi sustinendæ sunt, & uni, & inermi, quum ab aula ficulnum, ut ajunt, sit præsidium. Jam alius quidam nuper in tribus libellis, in quibus pulchre præstruxit viam Theologicæ tyrannidi, eo deducit rem, ut dicat per baptismum omnes Reges venisse in jus Ecclesiæ, & ab Ecclesia, hoc est, ab Episcopis & Monachis regno submoveri posse, quod tamen in Pontifice quantumvis pestilente fieri nolunt. Eo crevit istorum audacia. Et tamen quoniam utraque pars habet
B suas furias, magna cautio adhibenda est, ne dum altera coerceatur, alteri frena laxentur ultra quam oportet. Bene vale. *Basilea* 16. Maji, Anno 1526. An. 1526.

EPISTOLA DCCCXXI.

Erasmus Roterod. Jacobo Tussano S. D.

MAGNUM officium est, eruditissime *Tussane*, rei bonæ admonuisse quempiam. Itaque gratiam non mediocrem iniit apud me *Nicolaus Episcopius*, juvenis mire candidus, quod suis literis significavit & eruditionem istam tuam *Budeanæ* proximam in utraque lingua, & candorem quendam propensumque favo-
C rem erga nostra qualiacunque studia: nam eruditionem his temporibus gratulari licet permultis, quum candorem animi non perinde probes in omnibus, quem certe in *Longolio* nonnunquam desidero, quum me semper habuerit eruditionis ingeniique sui tum fautorem propensissimum, tum præconem haudquaquam malignum. Sed undecunque concepit ille hoc in me stomachi, doleo virum ante diem ereptum, liberalibus studiis, vel ornandis, vel provehendis. Quasi parum sit in orbe factionum, revixit nova factio *Ciceronianorum*, nimirum quo *Budæum* & *Erasmum* submoveant ex albo doctorum, & è manibus hominum excutiant. Ut fateor *Ciceroni* primam in dicendo laudem
D deberi, ita puto ridiculum, tota vita nihil aliud agere, quam ut *Ciceronem* unum exprimas. Quanquam nec hi *Ciceroniani* sunt, qui neminem lectione dignantur nisi *Ciceronem*. *Faber Stapulensis* hac iter faciens consternavit animum meum, nuncians *Budæum*, *Galliarum* decus, & studiosorum delicias, fato functum esse: quem rumorem esse vanum vel hinc conjicio, quod *Nicolaus Episcopius*, in literis ad me suis hujus mentionem faciens, de morte non meminit. Sit hæc epistola, quamvis brevis ac negligenter scripta, Chirographum inter nos initi fœderis nunquam interrumpendi: nam in præsentia nec plura licuit, nec aliter. Saluta mihi *Brixium*, *Beraldum*, & *Franciscum Sylvium*, *Cypria-*
E *num* & *Badium*. Mitto ad te prælucium *Galeni*, qui totus *Græcus* prodiit ex *Aldi* officina, versum à nobis; conferes & judicabis nuncubi recte divinaverimus: nam plane divinandum erat; nihil adhuc vidi depravatius. Bene vale. Datum *Basilea* 16. Maji, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXXII.

Matthæo Giberto, Episcopo Veronensi, Datario Pontificis, Erasmus Rot. S. D.

AGNOSCIT trilingue Collegium, quantum debeat amplitudini tuæ, cujus favore consequutum est quod optabat, & largiter & gratis. In hujus beneficii
F consortium me quoque recipit, cujus commendationem existimat non omnino frustraneam fuisse. Ego vero non invitus tibi & hoc nomine debeo, cui nihil non debeo. Jam me pudor hortabatur ut aliquando desinerem te flagitatricibus epistolis interpellare. Verum, unum quiddam adhuc abs te petere ut debeam suadet mea pietas, ut ausim tua invitat humanitas. Juvenis hic *Livinus*, cognomento *Algotius*, cujus supplicatorium libellum mitto, inservivit mihi fere septem

An. 1526. annos, eo præditus ingenio, eoque progressus in bonis literis, ut spem haudquaquam vulgarem de se præbeat; honesto loco natus, sed in re tenui ob matris fœcunditatem, quem mihi jam olim in filii vicem adoptavi. Non ausim hoc flagitare ut gratis impetret, tametsi non gravarer hoc totum imputari mihi. Illud non dubito, quin libenter præstatura sit tua benignitas, ut res æquo precio transigatur cum his qui præsunt istius generis negotiis. Sub plumbo cupit expediri. Hæc est Pontificis Maximi *Clementis* felicitas, ut possit, bonitas, ut velit omnibus prodesse. Tandem inter Monarchas sarta concordia est, quam utinam Deus pacis velit esse perpetuam. Altera pestis remissior est, partim quod ipsi duces se vicissim bellis intestinis conficiunt, partim quod Principes atque etiam magistratus, & optimi quique cives hac in re strenuam navant operam, non jam pietatis ergo tantum, verum etiam exemplo docti, quo spectarit fucatus ille titulus Euangelicæ libertatis. Quid ego præstiterim ex aliis audire te malo, & si isthuc perlatus est *Lutheri* liber, quem in me scripsit, poterit ex parte testis esse. Scio quas excetras in me provocarim. Id facile negligerem, nisi pars altera haberet aliquot, qui pertinacioribus studiis incumbant in meam perniciem, quam quisquam diversæ factionis. Cum omnibus Monarchis, Principibus & Episcopis, mihi non modo pax est, verum etiam amicitia non vulgaris, id quod non tantum literis amantissime scriptis, verum etiam muneribus ultro missis declarant: sed sunt aliquot jam olim devoti bonarum literarum hostes, præsertim ex antiqua gente Monachorum ac Theologorum, qui hoc miris technis magnaque contentione agunt, ut elegantiores literas cum *Lutheri* negotio permisceant, simulque privatis odiis, religionis prætextu serviant. Nimirum hoc erat hujus tragœdiæ procemium, itaque ad caput redit fabula. Atqui mea sententia magis expediebat huic negotio, non vocare in hujus causæ consortium Linguas ac politiores literas multis gratissimas, nec irritare calumniis innocentes, qui sic amant hæc studia, ut impietatem exsecrentur: denique nec impellere vacillantes, nec eos alienare, qui retineri in officio poterant. Abunde est eorum, qui factiosa dogmata palam & ingenue profitentur, ut nihil opus sit falsis delationibus innoxiorum ac suspiciosis insimulationibus. *Lovanii* sic vivunt, ac profitentur Linguas ad id destinati, ut nec *Momus* habeat quod reprehendat. Atque id ipsum quosdam habet pessime. Mallent illos *Lutherissare*, quo detur occasio culpam hominum in studia conferendi. Indignantur me pugnare adversus *Lutherum*, mallent pro *Luthero* scribere, ut sit telum quo me conficiant. *Lutheri* librum rabiosa maledicentia plenum, quem nuper in me sparsit, nemo *Lutheranorum* legit avidius, quam quidam qui videri volunt Ecclesiæ nutantis atlantes, nec ullus scurra libellos edit tam famosos ac furiosos in me, quin illis probentur. A me nihil tam pie scribi potest, quod non calumnientur. Hi, quibus Pontifex imposuerat silentium, sic agunt, quasi jusserit eos magis insanire quàm antea fecerant. Jactitant hujusmodi voces, *Scimus animum Pontificis, quicquid ille scribit.* Unde hæc illis fiducia nescio. Misit Cæsar edictum satis minax ac severum, quod amici me inscio impetraverunt. Tergiversantur, citius redituri in gratiam cum *Luthero* quam mecum. Multa scripsi ante *Lutherum* notum, nullum adhuc dogma possunt ostendere, in quo cum *Luthero* consentiam. Suspiciones tantum adferunt, ac depravationes, plerunque vero manifestas calumnias. Quod si quid etiam inesset incircumspectius dictum, præstiterat istiusmodi causationes in aliud tempus rejicere, & hoc, quod nunc est in manibus, agere. Non credas quanto odio laborent isti apud optimos quosque, à quibus sic timentur, ut ipsi magis timeant: nihil autem opus erat odium accersere vel ex insectatione mei, qui ut nullam habeo factionem, ita plurimos habeo faventes, præsertim magnates, vel ex insimulatione bonarum literarum, quas nemo non amat, nisi suilli generis, cui molestum est amaricinum. Arbitror has querimonias esse molestas auribus tuis. Sed quæ tibi molestum est audire, mihi longe molestius est perpeti, licet vix centesimam partem commemorem eorum quæ isti designant. Equidem spero omnia recte fore, attamen vereor ne incidant tempora, quæ sero fidem faciant, hic quoque vigilandum fuisse, ne privati quorundam mores & odia, publicum malum, cui mederi student, exasperent. Ego sane per infamiam ac bonam famam, per ignominiam & gloriam, per vitam & mortem pergam *Christo* Domino meo, & illius sponsæ Ecclesiæ, præstare sinceram conscientiam. Successum & præmium ipse dabit, qui solus potest. Reverend. Amplitudinem tuam incolumem servet Omnipotens ille custos. *Basileæ*, postridie Pentecostes, hoc est, 21. Maji, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXXIII.

Erasmus Bilibaldo suo S. P.

VIR clarissime, Libellum tuum *De Eucharistia* lecturus sæpe, nunquam hactenus licuit perlegere, tot obruor undique tragœdiis. Strages agricolarum sic in spem victoriæ erexit animos omnium. Sunt *Romæ* quidam Pagani, qui pessime volunt *Germanis* omnibus: sed duo præcipue mihi peculiariter infensi, qui nunc extrema moliuntur denuo, quum id facere nunquam cessarint. Pontifex bis misit mandatum ad Academiam *Lovaniensem*, ut blaterones illos coercerent, & per Rectorem totius Academiæ nomine fieri cœptum: reversus *Latomus* cum suo collega presserunt rem. Interim is, cui commissa fuerat exsecutio, Theologus est, persuasus à *Latomi* collega, quo nullum animal sceleratius vivit; scripsit clanculum *Datario*, quod mutarit consilium, excusaret se Pontifici. *Datarius* clam missis literis probavit factum, probavit prudentiam, & promisit silentium. Venit edictum *Cæsaris* admodum severum; & hoc eluserunt. Impetrarunt ab aula edicti interpretationem, hoc est, irritationem. Habet *Jodocum* Præsidem Senatus *Mechliniensis*, hominem plusquam capitaliter infensum bonis literis. *Bedda* misit ad me plusquam ducentos articulos damnabiles, ex libris meis collectos, nullius momenti. *Lodovicum Berquinum*, Præfectum & Consiliarium regium, iterum conjecerunt in carcerem, non ob aliud, nisi quod libellos quosdam meos vertisset *Gallice*. Mater bis scripserat, ut exspectarent Regis reditum; delegati nihilo secius progressi pronunciaverunt eum Hæreticum. Articuli sunt ad me missi, qui nihil aliud declarant, quam impudentissimas illorum sycophantias, & crassissimam inscitiam: quibus respondi. Rex ubi rediit, & quid esset actum cognovisset, misit caduceatorem, denuncians illis, se velle cognitorem illius causæ fieri; scripsit per alium, se vitam ac mortem *Berquini* ab ipsis reposciturum, si quid esset factum. Quid deinde factum sit nescio. *Jacobus Faber*, qui metu profugerat, non ob aliud, nisi quod verterat Euangelia *Gallice*, revocatus est in aulam. *Romæ Verpus* quidam, quem nosti, qui misere invidet omnibus doctis *Germaniæ*, exhibuit libri partem olim in me scripti, nisi quod adjecit quædam ex hoc temporum statu. Furiose nomen suum dissimulat. Inter cætera dicit se mirari, quod in *Germania* tot hominum millibus cæsis, ego supersim, qui sic docuerim *Germaniam*. Deinde dicit, *Lutheranos*, quanquam impiissimos, ideo scribere in me, quod impietatem meam ferre non possint, qui Virgini *Mariæ* detraxerim suam virginitatem, *Christo* suam divinitatem, aliaque his furiosiora. In *Hispania* Monachus quidam scripsit ad me librum plenum laudibus, sed virulentis aculeis respersum. *Lutherus* sic scripsit, ut nullum amicitiæ locum reliquerit, & tamen videtur sibi mire coercuisse stomachum. Dum adversus *Lutherum* pugno, scio me juvare partes quorundam, qui me

An. 1526. me mallent exstinctum, quam ipsum *Lutherum*. Liber tuus *De Eucharistia* vehementer arridet Anti-*Lutheranis*, *Oecolampadianis* mire displicet. Hoc dissidium, si tantum læderet nocentes, tolerabilius esset; nunc illis dissidentibus erigunt caput quidam, qui nulli bono bene volunt. Optassem eam materiam fuisse translatam in aliud tempus, aut saltem fuissent in vero concordes. Mihi non displiceret *Oecolampadii* sententia, nisi obstaret consensus Ecclesiæ. Nec enim video quid agat corpus insensibile, nec utilitatem allaturum si sentiretur, modo adsit in symbolis gratia spiritualis. Et tamen ab Ecclesiæ consensu non possum discedere, nec unquam discessi. Tu sic dissentis ab *Oecolampadio*, ut cum *Luthero* sentire malis, quam cum Ecclesia. Citas autem illum reverentius alicubi, quam erat necesse, quum aliorum auctoritatem potuisses adducere. Ubi extricaro me aliquantulum, perlegam totum librum tuum, deinde dilucidius intelliges quid sentiam, si tamen pateris me de tuis ferre sententiam. Has literas pro tua prudentia non communicabis quibuslibet, faciesque me de iis, quæ isthic geruntur, certiorem. Vale. *Basileæ* 6. Junii, Anno 1526.

Georgius Saxoniæ Dux crebris literis perpulerat me, ut mitterem qui *Mosellano* succederet; misi *Jacobum Ceratinum* egregie peritum utriusque literaturæ. Res non optime successit. Fortassis incidit in suspicionem, quod non satis abhorreret à doctrina *Lutheri*. Si vacat isthic profitendi locus, fac ut sciam. Nam *Sigismundo* decretum est, hinc non discedere. Pro *Ptolomæo* tuo & *Dureri* libello jam gratias egi; nunc pictum *Erasmum* exspecto.

EPISTOLA DCCCXXIV.

Senatui Parisiensi Erasmus Rot. S. D.

MAGNIFICI domini, justitiæ principes, quæso ut occupationes vestras & gravissimas & sanctissimas patiamini paucis interpellari. Vivo adhuc *Francisco Deloino Natalis Bedda* notarat ex mea in *Lucam* Paraphrasi loca quædam quibus offendebatur, quæ licet mihi non communicasset, sed apud alios sparsisset, tamen pro officio gratias egi, precans ut in aliis idem faceret, me curaturum, ut nusquam in me desideraret officium hominis *Christiani*. Deinde misit alias aliquot, sed nudas propositiones; egi gratias, sperans fore ut res inter nos *Christiana* modestia transigeretur. Ad complures modestissime responderam. Mox ut ex literis deprehendi animum hominis exulceratum, misi responsiones meas ad sacratissimam facultatem, ut viris nec odio nec invidia corruptis traderent eas legendas, & si judicarent illic esse, quæ sinceritati doctrinæ *Christianæ*, aut piis moribus officerent, admonerent fraterne, me vel correcturum, vel explicatione curaturum, ne quis ad illa posset impingere. Quum autem mea responsio nihil habeat stomachi, *Bedda* hoc ipso offensus, quod ausus sim vel privatim respondere, extorto aut simulato consensu facultatis emisit librum in me & *Fabrum*. Qualis sit *Fabri* causa nescio, pro me respondeo, in censuris *Beddæ*, quibus taxat meas *Paraphrases*, esse plusquam centum mendacia calumniasque tam manifestas, ut digitis, quod ajunt, sentiri possint, vel à calceariis & fabris. Saltem debebat exspectare judicium sui collegii, non præire. Sed odio præceps edidit suas calumnias, magno tam celebris Academiæ, magno Theologici nominis, magno demum suæ famæ dedecore, nec minore gaudio *Lutheranorum*, aut si qui sunt *Lutheranis* pejores. Ego cum illis, quos Theologi damnant, in acie stans depugnabam, libri testantur: & hoc agentem, idque jussu Cæsaris, Pontificis & aliorum Principum, non sine capitis mei periculo, *Sutor* & *Bedda* furiosis libellis adoriuntur à tergo. Hoc est vere favere *Lutheranis*. Emiseram unicam responsionis partem adversus *Lutherum*, alteram adornabam, quæ nunc mihi vix perfici poterit ante nundinas proximas. Quid autem dicent *Lutherani*, ubi legerint *Beddæ* censuras undique scatentes impudentibus mendaciis, & *Sutoris* furias? Sunt isti, inquient, Theologi, qui damnarunt *Lutheri* dogmata? Tales sunt, quorum censuris homines adiguntur ad ignem? Talibus *Atlantibus* nititur Ecclesia *Romana*? Nam, ut sunt hominum mores, ex his qui libros emittunt, præsertim auctoritate publica, fere æstimantur cæteri. Si zelo pietatis ducuntur, cur in me, qui pro pietate depugno, longe virulentius debacchantur quam in ipsum *Lutherum*? In meis libris aliquid erroris humani deprehendi posse non nego, nullus adhuc tamen errorem damnatum potuit ostendere: & qui id hostili studio conati sunt, præter suspiciones & calumnias nihil adferunt. Certe hunc animum semper præ me tuli, qui paratus esset corrigere, si quid excidisset, quod vel pietati, vel hominum moribus officeret. Idque hactenus feci sedulo, si quis monuit, quod esset alicujus momenti. Ordinem Theologicum semper sum veneratus, eos, qui vere Monachi sunt, tum amo, tum suspicio, nec apud ullos malim ætatem agere, nisi corpusculi obstaret imbecillitas. Admonui quædam in scriptis meis ad Theologos quosdam ac Monachos pertinentia, quæ judicavi tum ad Ordinis dignitatem, tum ad omnium salutem pertinere. Et ob id quidam vociferantur schismata & scandala. Si mihi schismata placerent & factiones, non tanta perpessus essem ac perpeterer, ne essem talium rerum consors. Malui namque solus ab utriusque partis insanioribus dilacerari, quam esse tutus in parte damnata. Quid autem futurum est tandem, si tales libelli, quales scribit *Sutor* & *Bedda*, excudentur *Lutetiæ*, exclusis aliorum scriptis? Illis licebit venenum effundere, nobis non licebit adhibere antidotum? Quid fructus referat juventus, quæ *Lutetiam* confluit ut eruditior ac melior domum redeat, ex istiusmodi scriptis, in quibus nihil est præter amarulentiam, & impudentes calumnias? Scio paucos esse *Lutetiæ* Theologos, quibus *Sutoris* & *Beddæ* placeat amarulentia. Quid autem inutilius ad victoriam, quam eos in castra *Lutheri* protrudere, qui à *Luthero* dissentiunt, & si consentirent, possent totam renovare tragœdiam? Istiusmodi odiis hæresiarcha factus est *Arius*, ab Ecclesia recessit *Tertullianus*, hostis Ecclesiæ cœpit esse *Wicleuus*. Theologorum est vel mederi, vel coarguere hæreticos. At istud est hæreticos facere, non coarguere: nec hoc est sopire excitatum per *Lutheranos* incendium, sed injecto in caminum, ut ajunt, oleo magis excitare. Illud etiam magis arguit impotens odium *Beddæ*, quod quum ego privatim ad propositiones ab ipso notatas respondérim, easque legerit, ille tamen non exspectato Theologorum judicio præcipitavit suas censuras: præsertim quum ad complures ita responderim, ut ostenderem quædam à me correcta proxima editione, quæ tamen typographorum errata fuerant, non mea; quædam ita refellerem, ut nihil illi superesset nisi manifesta calumnia. Super his visum est admonere vestrum augustissimum collegium, ut cognito periculo, vestra prudentia, vestraque tum auctoritas, tum æquitas consulere dignetur vel istius Academiæ, vel Theologici nominis dignitati, vel juventutis saluti, vel studiorum tranquillitati. Satis hucusque processit maledicentiæ rabies, seditionum parens. Notavi loca quædam præcipua ex *Beddæ* censuris, quæ si manifestam habent & vanitatem & calumniam, sicut habent, aut prohibete isthic spargi venena, aut sinite nostra invehi antidota. Si veris argumentis volunt eos revincere qui defecerunt à sinceritate *Christiana*, habebunt me commilitonem: Sin odio cæci nihil aliud student quam quovis pacto lædere, modestius esse duco, à senatu juris & æquitatis principe flagitare præsidium, quam rabire cum rabientibus. Hæc de *Beddis* & *Sutoribus* duntaxat loquor, non de cæteris Theologis. Venerabile vestrum collegium servet Dominus *Jesus*. Datum *Basileæ* 14. Junii, Anno 1526.

EPI-

EPISTOLA DCCCXXV.

Erasmus Roterod. Francisco Molino S. D.

An. 1526. EXSTIMULOR quorundam literis, ut aliquo scripto gratuler *Christianissimo* Regi incolumem ad suos reditum. Mihi quidem animus est promptissimus ad Regi tam amanter de me sentienti quacunque occasione gratificandum. Cæterum nondum satis constat consilii ratio, num expediat hoc argumentum attingere, quod vix tractari poterit, sic ut neminem offendas: deinde subdubito quam hoc meum officium sit gratum futurum animo regio. Quod si tua prudentia censet esse suscipiendum, cautus incedam per ignes, suppositos cineri doloso. Sed prius illud à vobis curatum velim, ut vel epistola de summa rerum edocear. Non enim tutum est quod populi rumusculis jactatur in literas mittere. Si isthic adest *Hilarius Bertulphus*, poteris eum ad me mittere, relaturum ad vos libellum etiam formulis excusum, si videbitur: nam id mihi promptius ac facilius, quam antigraphum parare manu descriptum. Hoc quo fiet maturius, futurum est gratius. Ignosces, in præsentia non vacabat pluribus tecum agere, cui precor omnem felicitatem. Datum *Basileæ* 15. Junii, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXXVI.

Erasmus Roterod. Francisco Galliarum Regi, hujus nominis primo, S. D.

QVO gravius diutiusque nos discruciavit superiorum temporum calamitas, *Francisce* Regum *Christianissime*, hoc magis exhilaravit nos tandem reddita serenitas. Meum quidem animum non simplex habebat molestia, nam & publice dolebat, duos præcipuos *Christianæ* ditionis Monarchas inter sese commissos esse, non sine gravissimo totius orbis malo, haud aliter quam ubi luna cum sole commissa periclitatur genus mortalium: & privatim angebar, ejus Regis, cujus propensum in me studium multis argumentis cognitum ac perspectum haberem, animo summisque virtutibus fortunam non satis respondisse. Itaque quemadmodum erat non simplex dolor, ita nunc multiplici perfundor gaudio, quod divino favore receperit *Gallia* Regem, orbis tranquillitatem, eruditorum ac bonorum chorus patronum. Merebatur quidem ista tuæ naturæ benignitas, ingenii simplicitas, & animi vere regia celsitudo perpetuam in omnibus felicitatem; nam tuæ Majestatis felicitas quum orbi publice, tum privatim multis eruditis & optimis viris felicitatem attulisset. Quanquam autem nonnullis pax ista severis, ne dicam iniquis conditionibus videtur coisse, tamen confido futurum, ut summus ille rerum humanarum moderator, suis arcanis & inscrutabilibus consiliis, omnia vertat in lætum exitum. Novit ille, & solus novit quid nobis expediat, solus artificio suo divino & potest & solet hominum inconsulta consilia in eventus lætos ac bonos perducere. Si *Christianos* Monarchas firma junget concordia, minus audebunt *Turcæ*, & in ordinem cogentur, qui nunc huic Regi, nunc illi, utcunque commodum fuerit, blandientes, non alia re magis quam vestro dissidio potentes sunt. Hac ratione, simul & optimis studiis & Ecclesiæ jamdudum malis intolerabilibus laboranti poteritis mederi. Nunc utraque pars habet aliquot cerebrosos, ac nullius judicii rabulas, qui clamoribus & furiosis libellis incendium hoc exagitant. Sunt *Parisiis* aliquot inauspicata ingenia, nata in odium bonarum literarum ac publicæ tranquillitatis, quorum præcipui sunt *Natalis Bedda*, & *Petrus Sutor* Monachus *Cartusianus*. Hi scriptis non minus indoctis quam virulentis propinant seipsos mundo deridendos, plusquam scurrilibus conviciis debacchantes in *Jacobum Fabrum* & me. Ridentur à doctis & cordatis, sed interim & apud imperitos ac simplices lædunt famam nostram, & studiorum fructum à no- A bis tot vigiliis expetitum intervertunt. *Faber* pro se respondebit. Quod ad me pertinet, in censuris *Beddæ* possum ostendere centum manifesta mendacia, calumniasque tam insignes, ut si res esset lingua populari prodita, olitores & calcearii possint judicare, hominem non esse sani cerebri. Mitto loca aliquot paucis notata: & isti sunt qui pronunciant de hæresi, ad quorum delationem boni viri pertrahuntur in carcerem, & in ignem conjiciuntur, quos quocunque modo malunt exstinctos, quam ipsos convinci de calumnia. Si licebit illis tam manifeste mentiri de nobis, idque libris editis: contra nobis non licebit depellere calumniam, B quid erit illa quondam celebris Academia nisi spelunca latronum? Hæc audacia si *Pharisæis* illis cedat impune, nullus bonorum virorum futurus est in tuto. Prætexunt fidei titulum, sed revera aliud agunt, moliuntur tyrannidem, etiam in capita Principum; huc tendunt per cuniculos. Nisi Princeps ipsorum voluntati per omnia paruerit, dicetur fautor hæreticorum, & destitui poterit per Ecclesiam, hoc est, per aliquot conjuratos pseudo-Monachos ac pseudo-Theologos. Hoc illos moliri per cuniculos, ipsorum scripta declarant. Proinde consultum fuerit initiis succurrere. Non loquor de omnibus Monachis ac Theologis, sed de quibusdam, quorum indocta improbitas plus valet, quam aliorum docta modestia. Missi sunt ad me articuli, per C nescio quos delegatos ex libris meis decerpti, quos verterat *Lodovicus Berquinus*, non ita multo saniores quam sint censuræ *Natalis Beddæ*. Ob hos vir optimus periclitatur. Periit *Papilio*, non sine gravi suspicione veneni, periit *Franciscus Molinus* ac *Dubletus*, periclitatus est *Michael Arantius*, bis impetierunt *Berquinum*: nunc *Fabrum* & *Erasmum* aggrediuntur. In libris meis colligunt suspiciones & calumnias, nullum adhuc locum ostendere potuerunt, qui dogma habeat pugnans cum fide *Christiana*. Pium est, seditiones & impia dogmata ab Ecclesia secludere; sed impium est, hos in impietatis vocare crimen, qui pugnant pro pietate Euangelica, & eos in castra hostium propellere, D quos vident pro ipsis adversus hostes dimicare. Sed istorum tyrannis quomodo coerceri poterit, alias demonstrabo, si tua *Christianissima* Majestas id clam fieri volet: nam ita res succedet felicius. Interim illud rogo, ut tuæ Majestatis auctoritas aut coerceat furiosos *Sutores* & *Beddas*, ne talibus mendaciis infament bonos, aut efficiat ut patiantur nostras defensiones excudi legique *Parisiis*. Iniquissimum enim fuerit, illis licere venena sua spargere, nobis non licere admovere antidota. Scripsi liberius edoctus à multis regiam Celsitudinem tuam simplicibus minimeque fucatis delectari. Quod scripsi docebo verissimum esse, ac me quoque tacente res ipsa loquitur. *Christianissimam* Majestatem tuam incolumem ac florentem servet Omnipotens. E Datum *Basileæ* 16. Junii, Anno 1526.

An. 1526.

EPISTOLA DCCCXXVII.

Bilibaldo suo Erasmus S. P.

DE *Philippo* facile satisfactionem accipio. *Nesenus* erat vehemens & constans amicus, sed mihi infelicissimus. Is, uti suspicor, instigavit *Lutherum*, ut sic scriberet in Regem *Angliæ*, & in *Cochleum*. *Oecolampadio* curavi protinus reddendas literas tuas. Quid ille moliatur nescio. Quod meministi de literis ac munere Ducis *Georgii*; literæ jampridem redditæ sunt ex F *Baden*, ubi fuit disputatio: de munere nihil audio. *Compergius* misit duas pelles *Gabellinas*, sed epistola *Bonifacio* missa mentionem facit fasciculi albarum pellium. Forte *Polonus* mutato consilio servavit per alium mittendas. *Alberto Durero* quam gratiam referre queam, cogito: dignus est æterna memoria. Si minus respondet effigies, mirum non est: non enim sum is, qui fui ante annos quinque. Jam fere biennium est, quod sub Februarium laborans calculo sic concussus sum vomitionibus, ut ex hoc tempore semper decreverit corpus-

An. 1526. pusculum, quod ante solet post morbum sarciri. Aliquot menses sat commode valueram; sed præter exspectationem velut ex insidiis obortum est aliud malum. Mirus urinæ fluxus, primum sine dolore, mox cruciatus, velut ex locis exulceratis, cum fluxu materiæ, veluti gypsatæ, mira copia. Medici non plus adferunt spei, quam muscæ. Aut vesicæ calculus, aut exulceratio mors erit. Dabit Dominus, ut spero, tolerantiam. Memoriam mei vobis amicis commendo. Alias copiosius: hoc nunc tantum licuit. Bene vale. *Basilea* 30. Julii, Anno 1526.

In quibusdam de Eucharistia ego velut parum eruditus subdubitarem, nisi me confirmaret auctoritas Ecclesiæ: Ecclesiam autem voco, consensum populi *Christiani* per universum orbem. Literas, quas scripsi Duci *Georgio*, cuperem quam celerrime ad eum perferri.

EPISTOLA DCCCXXVIII.

Erasmus Roterodamus Georgio Duci Saxonia S. D.

ILLUSTRISSIME Princeps, accepi literas tuæ Celsitudinis, una cum his quæ mea causa vertenda curaveras, quorum nihil non fuit gratissimum, qua de re scribam alias per ocium, nunc quod solum licuit, significare visum est Illustrissimæ Celsitudini tuæ. Sub Cal. Junias misi per nuncium hujus civitatis publicum, in hoc proprie conductum, epistolam ad concilium *Badense*, in quo nuper fuit disputatio, causam ipsa, cujus exemplum ad te mitto, declarabit epistola. Inde reversus nuncius attulit epistolas & schedas modo dictas, sed præterea nihil. Quum nihil audiremus de poculo, quod tua benignitas nec promerenti, nec exspectanti se misisse scribit, rogare cœpimus nuncium, unde recepisset eas literas, ait à quodam, ut apparebat, docto, qui venerat ad hoc concilium, alioqui prorsus ignotum. Suspicabamur venturum per *Copergum*. Is ante paucos dies misit huc xenia quædam ex *Polonia* missa, nec ullam in literis facit poculi mentionem. Si quo casu poculum apud te mansit, bene res habet. Ego enim jam ejus muneris fructum percepi, videlicet tuæ erga me benevolentiæ. Sin missum est, non committendum est ut tibi simul & mihi pereat. Si hæc epistola reddetur in tempore, poteris ad nundinas *Francfordienses* significare cui commiseris. Hoc tantum in præsentia licuit scribere, ut valetudine & laboribus oppresso. Precor ut Dominus Illustrissimam Celsitudinem tuam prosperet in omnibus. Datum *Basilea* 30. Julii, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXXIX.

Vives Erasmo.

EGO *ad te literas dedi ex* Britannia *bene longas multis de rebus, more meo; dolerem, si non crederem esse ad te perlatas: tuas jampridem nullas accepimus; occupationibus id tuis adscribo. Nam tibi iter tuum recta eunti de semitis* κύνες ὑλακτοῦσι. *Itaque cogeris paulisper deflectere, ut molestiam dimoveas, qua iter remoratur. Possem referre tibi praclara aliquot hominis illius facinora; verum malim non agi inter vos de vita, sed de sententia: reliqua* κατὰ τοῦ Λουθήρου ἐνδέχεται. *Olim ad te destinaveram scribere, sed nescio, quemadmodum excidit, ut libros omnes tuos cures, dum vivis, redactos in certos aliquot tomos excudi. Non dubito, quin aliquid tibi tale in mentem multo antea venerit, & hoc animo moliaris: sed eo facies celerius, cum intelliges alios quoque impense cupere: multa sunt tuorum Operum editiones atque impressiones, si è vita discedas, ut tibi est, ac nobis omnibus discedendum, priusquam omnia collegeris, & qua sit postrema judicii tui mens declaraveris, qua & te profitearis stare, & alios velis idem facere, quicunque sunt tecum sensuri, magnopere timeo, ne magna sequatur Operum tuorum confusio ac perturbatio, unde periculum sit, ne pereat tibi tua gloria; sed hoc fortassis ad te leve: sed certe fructus quoque studiorum tuorum, cum harebit Lector incertus, quid demum ipse vel probaris, vel improbaris; nam nunc qui editiones distinguunt, utcunque sensum animi tui deprehendunt: posteri vero, quibus editiones separare non licebit, confundentibus omnia typographis, maxima monumentorum tuorum utilitate frustrabuntur: adde iis, qua ut alia alio deferuntur, complura sunt abs te edita, quorum titulos ne audiverunt quidem homines tui nominis perstudiosi, & qui plurimum se per Opera tua profecisse sentiunt, ac pra se ferunt: inter quos sunt nonnulli, qui ex me quarunt quo fine existimem introductam abs te disputationem illam* ἰχθυοφαγίας, *de Voto, & Vi praceptorum in opere tituli* Puerilis, *& quod videtur pueris scriptum rem tantam neutiquam intellecturis: respondeo quadam, quis ut illis satisfaciam, nescio, mihi utique non satisfacio: nam alienissima videtur mihi & loco & personis illis dissertatio,* ἵνα δοκεῖν μὴ τὸ κρεῖττον τεθηλῶσαι. *Itaque non videtur fuisse faciendum; prasertim cum offensione multorum* συνίεις τινῶν· *sed nihil dubito, quin tibi facti tui pulcherrime constet ratio, quam non gravaberis primis literis, quas ad me dabis, uno aut altero verbo subjicere ad eximendum & meum & meorum amicorum scrupulum.* Curtius *venit heri* Lovanio: *narrat* Vincentium *tuum &* Gotschalcum *agere animam.* Egmundano *multa & dira esse; anginam comminatam, & comminari atrociora in dies: itaque vereor ne non tollat; tum &* Latomum Cameraci *vivere, quanta ruina Academia, prostratis tot & talibus columnis?* Rhenano *&* Frobenio *tuo multam ex me salutem, simul &* Cantiunculæ, *si isthic adsit. Salvebis à* Laurino. *Cura valetudinem tuam, mi praceptor, & nos ama.* Brugis 6. *Augusti, Anno à* Christo *nato* 1526.

EPISTOLA DCCCXXX.

Erasmus Roterodamus Guilhelmo Copo Medico S. D.

MAGNO affectu desideravi tuam præsentiam, medicorum disertissime *Cope*, in hac affectissima valetudine. Ex quo cœperam diluere vinum aqua ex glycyrrhizo decocta, mitius me tractavit calculus, & jam mihi gratulabantur amici tanquam libero. Verum hoc Julio proximo subito obortus est fluxus quidam vehemens urinæ, non sine laceratione viarum, primum absque magno dolore, post unum aut alterum diem sequutus est cruciatus, quasi calculus hæreret in vesica, qui non posset expelli. Effluebat interim mira vis urinæ gypsaceæ, veluti pus quoddam. Territus consului medicos, quos hic habemus dignos hoc populo, qui non admodum vivit medice, nec bibit modice. Nihil adferebant spei. Alius suadebat thermas *Badenses*, alius divinabat aliud. Itaque medicos dimisi, committens me Domino. Et cruciatus quidem ille mitior est, materiæ quoque vis aliquanto minor. Apparet tamen exulcerationem aut scabiem esse organorum urinalium. Ajunt *Thomam Linacrum* hoc malo mortuum esse. Quando per valetudinem & bellorum minas mihi non licet te visere, majorem in modum te rogo, ut scripto mihi digneris succurrere. Monachi ac Monachorum similes Theologi quidam devotis animis conspirasse videntur, ut libros *Erasmi* excutiant è manibus hominum, ut posthac legamus libros *Bedda*, *Sutoris*, & similium. *Leus*, ut suspicantur, apud vos & *Hispanos* ψευδοπρεσβέων, his furiis perstrenuam navat operam: nec cessat tuus *Aleander*, nisi mentiuntur multi. Quis sit horum tumultuum futurus exitus nescio. Solus cum tot monstris pugnare non possum, ni Principes interponant auctoritatem suam. Pontifex imposuerat silentium *Lovaniensibus* blateronibus. Impetrarunt clam à *Datario* veniam exsequendi suum officium, me tamen non læso. Interposuerat severissimum edictum Cæsar, eo exhibito, accurrerunt *Mechliniam*, & impetrarunt ab aula edicti interpretationem, quæ prorsus irritabat quod Cæsar scripserat. *Papilio* & *Molinus* periit. *Berquinus* in carcere dispu-

tat cum Theologis. Rex satagit rerum suarum, precor ut Deus omnia vertat in lætos exitus. Qui has perfert, omnino voluit tibi commendari. Quid sit negotii melius ex ipso cognosces, est enim *Mercurialis*, ϗ φλυαρῳδὸς μέγας, audies quidem, ἀλλὰ μὴ πιστεύσῃς. Gratum erit si miseris remedium, & si quid erit in aula, quod mea refert scire. Bene vale cum conjuge & liberis. *Basileæ* 27. Augusti, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXXXI.

In IRENAEUM.

Erasmus Rot. Bernardo, Episcopo Tridentino, S. D.

EN tuis, ornatissime Præsul, auspiciis in lucem producimus magnum illum Ecclesiæ propugnatorem, ac pro sui nominis augurio pacis ecclesiasticæ vindicem *Irenæum*: nam εἰρήνη *Græcis* pacem sonat, & in Euangelio Dominus beatos pronunciat εἰρηνοποιοὺς, id est, pacificos, *quoniam*, inquit, *filii Dei vocabuntur. Deus enim non est dissensionis auctor, sed pacis*, qui per Filium suum pacificavit ea, quæ in cœlis & quæ in terris. Contra, qui dissidiis orbem concutiunt, parentem suum referunt, qui primus sevit discordiam inter Deum & hominem, ac salutiferam Euangelicæ doctrinæ segetem vitiavit, clam inspersis zizaniis: nocturnum opus aptumque Principi tenebrarum. Utinam in his Ecclesiæ tumultibus, quibus nec in annalibus legimus unquam exortos vel graviores, vel latius divagatos, quanquam latissime se sparserat *Arianorum* hæresis, exoriantur aliquot *Irenæi*, qui spiritu Euangelico mundum redigant in concordiam. Nam libri, qui nunc utrinque provolant, ejusmodi ferme sunt, ut citius novum excitent incendium quam vetus restinguant. Verum, hoc per *Christianos* Principes faciet Dominus, postquam nobis ad meliora conversis ex irato cœperit esse propitius. Ad *Irenæum* meum redeo. Cur enim non meum appellem, quem pene sepultum, abterso quantum licuit situ, luci restituimus, indignum profecto qui perpetua oblivione obsolesceret? Spirant enim illius scripta priscum illum Euangelii vigorem, ac phrasis arguit pectus martyrio paratum: habent enim martyres suam quandam dictionem seriam, fortem, ac masculam. Fuit vicinus Apostolorum temporibus, quum adhuc martyrum triumphis floreret Ecclesia: nam puer audivit *Polycarpum* in *Asia*, *Polycarpus* autem *Joannis* Euangelistæ fuit discipulus, à quo & Episcopus *Smyrnæis* datus, notus & aliis Apostolis discipulisque, qui viderant & audierant Dominum, ex quorum relatione multa solitus est commemorare, quæ literis prodita non sunt. Hujus viri de *Christo*, deque *Christi* discipulis sermones *Irenæus* puer avidissimis imbibit auribus, ac penitus inscripsit cordi suo, sic ut senex etiam horum omnium vividam ac præsentem retineret memoriam, quemadmodum ipse multis verbis testatur in his, quæ scripsit ad *Florinum*. Referuntur autem *Ecclesiasticæ Historiæ* libro v. cap. xx. Manebant eo seculo veterum Ecclesiæ charismatum manifesta vestigia, quandoquidem ipse lib. v. refert se multos audisse fratres in Ecclesia, quibus esset donum prophetiæ, qui Dei mysteria enarrarent, qui linguis omnibus loquerentur, qui secreta hominum proferrent non ad ostentationem, sed ad utilitatem. Et alibi docet fuisse, qui invocato *Jesu* nomine morbos ac dæmones profligarent. Habes *Irenæi* commendationem ab antiquitate. Accipe nunc pietatis & integritatis testimonia, quæ quidem hoc sunt speciosiora, quod eo seculo promerenti contigerunt, quo laus hæc fere suppliciis ac mortibus erat emenda. Nunc delicata res est *Christiani* nominis professio, quum nec facultatibus, nec corporibus ullum à persecutore periculum est. *Irenæus* igitur, presbyter Ecclesiæ *Lugdunensis*, ad componendum Ecclesiæ dissidium *Romam* mittitur, ubi tum præsidebat *Eleutherus*; mittitur autem martyrum epistolis magnifice commendatus, & quod Euangelii zelo præmineret, & quod dignitati presbyterii morum integritate responderet: unde dignus est habitus qui *Photino* sive *Pothino*, (variant enim in nomine codices) *Lugdunensis* Ecclesiæ Præsuli, qui natus annos fere nonaginta martyrium peregit, subrogaretur. Ecclesiasticæ concordiæ tam fuit studiosus, ut cum *Victor Romanus* Pontifex multas Ecclesias amputasset à communione, quod in celebratione diei Paschalis, & in observatione jejuniorum, morem obtinerent à *Romana* consuetudine diversum, magna libertate *Victorem* reprehenderit, quod præter exemplum eorum quibus successerat, tam facilis esset ad amputandas Ecclesias, non in fide, sed in ritibus quibusdam dissidentes. Refert hæc fusius *Ecclesiastica Historia* liber v. cap. xxiv. Hæc *Irenæus*, quum nunc *Ptolemæi* quidam ex quamlibet frivolis nugis, hæreseon & schismatum excitent calumniam. Sed unde pietatis illius certius argumentum proferam, quam ex ipsius scriptis, quæ spirant pectus Euangelicum, & martyrii (ut ita loquar) candidatum? Nunc de doctrina paucis accipe. Eloquentiæ nec studiosum nec peritum sese fatetur ipse præfans in primum librum. Ac non affectatam quidem ab eo facile crediderim, ignoratam ne credam, facit ipse sermonis cursus, in rebus tam spinosis ac perplexis, imo fastidii plenis, dilucidus, digestus, ac sibi cohærens, nisi quod mihi nondum satis liquet *Græce* ne scripserit an *Latine*, etiamsi magis arbitror *Latine* scripsisse, *Græci* tamen sermonis peritiorem. Itaque figuris *Græcis* tanquam suo jure abutitur *Latine* loquens, veluti *noceri* pro *lædi*, quemadmodum *Græci* dicunt βλάπτεσθαι, ἔχοντες, id est, *habentes*, pro *valentes*; cujus generis aliquot annotavimus in spaciis marginum, ne lector iis offenderetur. Certe liberalium disciplinarum omnium peritissimum fuisse constat. *Tertullianus* enim in libro, quem scripsit adversus *Valentinianos*, indicans quos in eo Opere fuerit sequutus, hunc in modum loquitur: *Ut Justinus Philosophus & martyr, ut Miltiades Ecclesiarum Sophista, ut Irenæus omnium doctrinarum curiosissimus explorator.* Quin & *Eusebius Cæsariensis* in *Catalogo Scriptorum illustrium*, qui circa *Soteris* ætatem Ecclesiam Dei vita simul & scriptis illustrarunt, quum ventum est ad *Irenæum*, dicit, *Et præcipuus Irenæus, quorum omnium ad nos Apostolicæ fidei & sanæ doctrinæ præclarissima monumenta perlata sunt.* Floruit autem potissimum *Commodi* temporibus. Cæterum, posteaquam ordo nos vocat ut de tam egregii viri scriptis aliquid dicamus, dolor quidam subit animum meum, quod ex tot laudatissimis monumentis hoc Opus solum, ut videtur, remansit incolume. Scripsit enim librum ad *Blastum De Schismate*, alium ad *Florinum* presbyterum ab Ecclesia prolapsum, *De Monarchia*, sive quod Deus non sit conditor malorum: nam *Blastus* eodem errore teneri videbatur, qui prius *Polycarpi* discipulus, post in hæresim *Valentinianam* devolutus est. Scripsit autem & *De Ogdoade* librum, quem eximie probat divus *Hieronymus*. Hic est cui affixit obtestationem ad Scribas, quam & nos præfiximus huic Operi. Hæc tantum viderat *Eusebius*. *Hieronymus* addit volumen breve *Contra Gentes*, rursus aliud *De disciplina*. Item ad *Martianum* fratrem *De Apostolica prædicatione*. Denique librum variorum tractatuum. Ex his tam multis viri lucubrationibus solum hoc, quod nunc damus, seculorum invidia reliquum esse voluit. Quod utinam sic dare licuisset, quemadmodum ab illo proditum fuit. Primus & secundus, quoniam fere occupantur recensendis monstrosis hæreticorum & vocabulis & opinionibus, alicubi torserunt nos, quos nemo nisi patientis stomachi poterit absque tædio pervolvere. Tribus exemplaribus sumus adjuti, uno quod *Romæ* descriptum illinc ad nos misit egregius studiorum patronus *Joannes Faber*, duobus è monasteriis commodato præbitis. Ex *Tertulliano* pauca restituimus, quod illic plus etiam erat depravationis in vocabulis, non pauca conjecturis sumus assecuti, quæ, si parum certa videbantur, in margine tantum annotavimus. Solis autem Scripturarum præsidiis pugnat adversus catervam hæreticorum, quorum prin-

An. 1526.

princeps fuit *Simon* ille *Samarites*, Magiæ peritus, qui se Deum summum ausus est prædicare, & *Selenem* scortum suum persuasit esse summam mentem; & hic impostor *Romæ* statuam meruit cum hac inscriptione, *Simoni sancto Deo*. Hujus discipulus *Menander*, non in nomine *Jesu*, sed in nomine suo baptizabat, negans cum *Simone*, mundum hunc à Deo conditum, sed ab Angelis, quem errorem è *Platonis* Philosophia videntur hausisse. Post hunc *Saturninus Antiochenus* dicebat hunc mundum conditum non à summo Deo, sed à septem Angelis. Hos sequutus *Basilides Alexandrinus* in majorem erupit insaniam, præter alia dogmatum portenta, summum quendam Deum invehens, & ficto nomen æque fictum imponens, *Abraxas*, qui *Valentino* seminarium insaniæ præbuisse videtur. Nam quos ille cœlos vocabat, hic dixit αἰῶνας. Dehinc *Nicolaus*, turpitudinis doctor, cum superioribus negat mundum hunc à Deo conditum. Quin & *Ophitæ* monstrosa quædam somnia de *Æonibus*, & eorum præcipuo *Jaldaboth* prodiderunt. Successit his *Carpocrates* Gnosticorum auctor, aperte magiam exercens, ac dæmones παρέδρους jactans, quale quiddam de *Socrate* legimus. Sequutus est hos *Cerinthus*, negans mundum à Deo conditum, mentiens *Christum* ex *Joseph* semine natum, Legem non à Deo, sed ab Angelis latam. Huic contrarius *Ebion* sic adstruit Legem, ut subvertat Euangelium. Talibus portentis successit *Valentinus* omnium portentuosissimus, *Platonicæ* Philosophiæ sectator, vir alioqui doctrina pollens, juxta atque eloquentia. Ambiebat Episcopi dignitatem, sed indigne ferens sibi prælatum alium, qui in tormentis confessus fuit nomen Domini, ad turbandam Ecclesiam vertit ingenium, totam doctrinam *Christianam* ad confictas voces & perplexas fabulas pertrahens. Hujus impiis inventis nonnihil addiderunt *Ptolemæus* & *Secundus*, aucto videlicet *Æonum* numero, sic tamen ut in quibusdam ab eo dissentirent. Eadem cum *Valentino* docuit *Heracleon*, sed novitate pronunciationis videri studuit diversa tradere. Post hunc *Marcus* & *Colarbasus*, alioqui non degenerantes à *Valentino*, rem mire ridiculam commenti sunt, omnia fidei mysteria ad *Græcum* alphabetum pertrahentes. Successit his *Cerdon* impietatum lernam secum trahens. Duos enim deos finxit, alterum bonum, alterum sævum, à sævo mundum creatum. Legem in totum repudiabat: solum Euangelium *Lucæ*, nec id totum, recipiebat. Apostoli *Pauli* Epistolas nec omnes nec totas probabat. *Acta Apostolorum* & *Apocalypsin* ut falsa rejiciens, docebat *Christum*, boni Dei Filium, in phantasmate tantum venisse, nec vere passum, nec vere natum, Resurrectionem animæ probans, carnis negans. Hic dum aliquando confiteretur errorem, & rursus clam, interdum & palam doceret impia, tandem convictus, veluti deploratum membrum à communione fratrum resectus est. In hujus impietatem successit *Marcion*, genere *Ponticus*, Stoicæ Philosophiæ studiosus, Episcopi filius, ob stupratam virginem ejectus ab Ecclesia, qui tamen post interdixit nuptias *Christianis*. *Cerdonis* ac *Marcionis* blasphemam doctrinam excepit *Lucanus* quidam, ob id obscurus, quod nihil innovarit ex eorum doctrina quos sequebatur. Sed *Apelles*, *Marcionis* discipulus, quo se faceret novæ factionis auctorem, multa ex magistri dogmatibus reprobavit, sed sic ut nihilo saniora substitueret. Hic allegavit nobis puellam nomine *Philumenem*, cui fingebat adesse Propheticum spiritum, quam tamen *Augustinus* scripsit à *Severo* quodam inductam, haud scio quid sequutus: nam *Eusebius* & *Tertullianus* in hoc, quod narro, consentiunt. Inter hæc portenta latuerunt *Potitus* & *Basiliscus*, qui *Marcionem* sequuti, duo rerum principia tradiderunt. *Syrenus* magis etiam delirans, tria principia sive tres naturas induxit. Hos omnes sequutus *Tatianus*, ex *Justini* discipulo factus hæreticus, *Valentini Marcionisque* pestifera dogmata revocavit; discipulum habuit *Calistionem*. In tam longam seriem se porrexit illa detestanda lues à *Simone* Mago profecta: dictuque mirum quam ægre desiit. Jam enim *Valentini* nomen erat exstinctum, quum tamen non deessent *Valentiniani*. Nec omnino finis videbatur futurus, nisi venisset *Montanus*, qui cæteris omnibus abrogavit auctoritatem, se prædicans esse Spiritum Sanctum à *Christo* promissum, qui deduceret in omnem veritatem. Quanquam & *Manichæus* nonnihil erroris ex *Basilide* videtur hausisse. Accidit autem hic, quod solet in febri vehementer tenaci, quæ nunc est remissior, nunc acrior, nunc in aliam atque aliam speciem sese vertit, nec desinere potest, donec in phrenesim, aut in aliud malum præsentius exeat. Adversus hæc portenta scripsere *Justinus*, quem aliquoties citat *Irenæus*, *Miltiades*, *Proculus*, & *Tertullianus*. Cujus libros, quos eruditissimos scripsit adversus *Valentinianos* & *Marcionem*, præterea de hæresibus & hæreticorum præscriptis, si quis legere non gravabitur, rectius intelliget hos *Irenæi* libros. Jam mihi videor satis præfatus, ornatissime Præsul, quod ad hujus Operis rationem attinet, & tempus erat finem imponere prologo. Quod quidem faciam, si paucis aperuero, quæ cogitatio subierit animum meum in hoc argumento versantis. Non enim queo satis admirari consilium inscrutabile Dei, qui miris modis sponsam suam Ecclesiam vindicarit, purgarit, erudierit, evexerit, illustrarit; in quibus omnibus nihil est non alienissimum ab humanis consiliis, quemadmodum ipse loquitur per *Esaiam* hominibus: *Non enim cogitationes meæ, cogitationes vestræ; neque viæ meæ, viæ vestræ, dicit Dominus: Quia sicut exaltantur cœli à terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ à viis vestris, & cogitationes meæ à cogitationibus vestris.* Quemadmodum igitur ipse Dominus descendens è cœlis viam aperuit in cœlos, & accepta forma servi paravit sibi dominium omnium quæ in cœlis quæque in terris, ac per summam ignominiam consequutus est æternam gloriam, patiendo devicit hostem, morte promeruit immortalitatem: sic pusillum & imbellem gregem suum alienissimis à mundi ratione præsidiis provehit. Per imperitos confutavit mundi sapientiam, per paucos subegit omnes mundi nationes, per imbecilles prostravit tyrannorum potentiam, per imbelles expugnavit omnem munitionem attollentem sese adversus Deum, per ignotos & humiles obscuravit universam mundi gloriam, per oves domuit leones, per columbos abegit serpentes. Et passus quidem est in oviculas suas satanam & mundum hunc totis artibus ac viribus suis insurgere, verum arcanis suis consiliis omnia mala vertit electis suis in bonum. Solus enim ille Rex Regum novit & uti bonis & abuti malis in suam gloriam & Ecclesiæ salutem. Infremuit adversus paucos & humiles *Christi* discipulos *Judæorum* zelus, *Pharisæorum* supercilium, sacerdotum auctoritas, tum Regum legibus & copiis armata potentia, magorum præstigiæ, Philosophorum eruditio, hæreticorum seditio. Tot machinis satanas oppugnabat ovile *Christi*. Sed Domino temperante conatus & actiones hominum, suppliciis ac mortibus crevit & invaluit Ecclesia, impiorum Philosophorum oblatrationibus confirmata est Euangelica Philosophia, præstigiæ magorum illustrarunt *Christi* divinam virtutem in discipulis operantem, schismaticorum molimina, piorum concordiam arctius junxerunt, ac velut in phalangem redegerunt, hæreticorum impia dogmata ad scrutandum arcanas literas compulerunt. Itaque factum est, ut dum *Judæi* zelo Legis, sed non secundum scientiam, pugnant adversus Euangelium, certius cognoverimus antiquatas esse Legis umbras, & illustrata est Euangelii gloria. Rursus dum persequutor ignominiis, cruciatibus, ac mortibus conatur fidem in *Christum* exstinguere, fidem auxerit, charitatem accenderit, spem reddiderit firmiorem, & piorum tolerantiam dum exercet, illustrarit. Postremo, dum hæreticorum argutationibus agitatur, magis uti didicit armatura divinarum Literarum, & confirmata est impugnata veritas. Primus Ecclesiæ congressus fuit cum *Judæis*, quorum utinam non exstarent & hodie reliquiæ. Hic strenuum propugnatorem Euangelicæ libertatis præstitit Apo-

An. 1526. stolus *Paulus*. Magiæ principem *Petrus* dejecit. Secundus fuit cum Philosophis & hæreticis, qui fere Philosophiæ præsidiis bellabant adversus Euangelium. Horum impressiones, post Apostolos exceperunt viri doctrina facundiaque præcellentes. Nec ideo damnanda est Philosophiæ sobria cognitio, quod à Philosophis fere natæ sunt omnes hæreses, quum per Philosophos item oppressæ sint. *Valentinus* Philosophus oppugnaverat Ecclesiam, sed *Justinus* Philosophus, & *Irenæus* Philosophus defendit. *Marcion* Philosophus impetiit veritatem, sed *Tertullianus* Philosophus confecit hostem. *Celsus* Philosophus blasphemias evomuit in *Christum*, sed *Origenes* melior Philosophus ex illius blasphemiis illustravit *Christi* gloriam. *Libanius* Sophista defendit idololatriam, sed hoc facundior *Chrysostomus* asseruit verum Dei cultum. Idem fecit Orator *Symmachus* quod *Libanius*, sed hunc confodit potentior Orator *Prudentius*. Itaque bona quædam spes habet animum meum, fore, ut hanc Ecclesiæ tempestatem Dominus inscrutabili suo consilio vertat in bonos exitus, excitetque nobis *Irenæos* aliquot, qui compositis dissidiis pacem orbi restituant. Hunc interim *Irenæum* velut ominis fausti loco læta fronte dignaberis accipere, Præsul optime, tui nominis auspiciis in lucem prodeuntem. Id ut facerem non tam mihi persuasit singularis quidam, ac ut gratuitus, ita perpetuus animi in me tui favor, quam uno omnium ore prædicata morum tuorum integritas, cum admirabili prudentia parique humanitate conjuncta. Sed nulla laus Episcopo dignior, quam quod ubique studes paci concordiæque *Christiani* populi. Atque hæ quidem in te virtutes hoc sunt admirabiliores, quod ætate florenti *Nestorem* quendam, ut ita loquar, præstas, tum illustrissimo Principi *Ferdinando*, tum Ecclesiæ *Christi*. Nec ignota, nec tuas dotes prædico, sed pro donis in te collatis, & Deo gratias agimus, & nobis gratulamur. Amplitudinem tuam bonis omnibus augeat is, à quo solo proficiscitur vera felicitas. Datum *Basileæ* 27. Augusti, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXXXII.

Erasmus Rot. Petro Ægidio S. D.

JUVENIS ille, qui petiit abs te tuas ad me literas, ut rem certam nunciavit *Corneliam* tuam in fata concessisse. Non libuit illi credere, quantumlibet affirmanti rem tam tristem. Si verum est, non dubito quin repetiturus sis matrimonium, nec dissuadeo, illud tamen te rogo, si modo tantum permittis *Erasmo*, ut in hoc intervallo te serves alienum ab omnibus ineptiis adolescentiæ. Novi tuum ingenium, juvenis es, fateor. Nondum ista magnopere dedecent ætatem istam, tametsi non ita multum abes ab anno quadragesimo, sed cogita, quam multorum liberorum sis pater, & quos mores postulet ista muneris publici dignitas, præsertim, cum, ni fallor, Deus te majoribus negotiis destinarit. Hic ego, ne quid dissimulem, meam quoque rem ago. Malim mihi dimidium mearum rerum perire quam talem amicum. Et video quid acciderit. N. posteaquam ex marito procus esse cœpit, sic immutatus est, ut non credas eundem esse, nec amicitiæ veteris, nec studiorum meminit. De *Hieronymi* libris concinnandis & Archiepiscopo *Cantuariensi* transmittendis, opinor tibi fuisse curæ. Neque de linteis, quæ mittit *Dilfus*, quæque tu mercatus es, quicquam huc allatum est, exspectamus nunc per fratrem & hæc, & *Prudentium*, & *Senecam*, & quod supererat ratiunculæ. Qui has reddit, est is, qui me pinxit, ejus commendatione te non gravabo, quanquam est insignis artifex. Si cupiet visere *Quintinum*, nec tibi vacabit hominem adducere, poteris per famulum commonstrare domum. Hic frigent artes, petit *Angliam* ut corradat aliquot Angelatos, per eum poteris quæ voles scribere. Bene vale. *Basileæ* 29. Augusti, Anno 1526. Saluta D. Cantorem.

EPISTOLA DCCCXXXIII.

Erasmus Rot. Francisco Asulano S. D.

NIHIL jam diu nobis accidit, *Francisce* charissime, jucundius, quam quod totus *Galenus* ad nos venit, ex tua munificentia. Auctor per se gratiosus est, mihi vero peculiari quodam vel sensu vel judicio adamatus: nec omnino falsum est, quod Philosophus ille dixit, *Dulcissimam esse rem, accipere*: tamen hic mihi plus voluptatis attulit animus in me tuus, etiamnum memor veteris amicitiæ, quam vel donum ipsum, vel Auctoris gratia. Aut me fallit animi præsagium, aut hæc editio conciliabit tibi non parum & nominis & compendii. Æmulos non est quod verearis, ut sit hic qui velit, non est qui possit. Utinam detur occasio referendæ gratiæ, nam reponere malim quam agere. Interim adnitar, ut quicquid è tua prodit officina, quanquam nihil non est gratiosum apud viros eruditos, fiat gratiosius. Felix juventus, quæ in hoc seculum incidit: nam repubescendi votum mihi sit ἀνεμώλιον. Potes & meum nomen isthic reddere vendibilius, si lucubrationes meas aliquot, pias præsertim, tua digneris officina: Quales sunt, *De misericordia Domini*, *De modo orandi*, *Commentarioli in quatuor Psalmos*, *Paraphrases in Novum Testamentum.* Paraphrases tamen te nolim attingere, nisi misero quædam loca castigata. Mittam autem simul atque cognovero tuum animum. Patri, fratri, reliquæque familiæ multam ex me salutem dices. Bene vale. *Basileæ* 3. Septembris, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXXXIV.

Erasmus Rot. Ferico Carondileto S. D.

ORNATISSIME vir, quam propenso favore sit in me R. D. *Panormitanus* frater tuus, ex complurium amicorum literis cognovi. Verum, plus illic valet quorundam dolosa improbitas quam paucorum bonitas. Ex tuis literis, amantissime scriptis, multum accepi solatii. Sed hæc valetudo me reddit inutilem ad hominum convictum, & pudet etiam me quod tuis ædibus ægrotatione mea tantum attulerim molestiæ. Calculus versus est in aliud malum, sed immedicabilius. Nota mala levius feruntur, hoc est eo molestius quod ignotum. Deinde pistrino typographico sic alligatus sum, ut pedem discedere non liceat. *Frobenius* rursus orsus est Novum Testamentum. Si quid ista bibliotheca haberet veterum exemplarium, præsertim in Euangelicis & Apostolicis Epistolis, pergratum facies si miseris. Dabitur hoc pacto occasio celebrandi & tui collegii, & tui proprie nominis. Nunc illud quæso fac ut abs te impetrem. Habebam tria vasa vini *Burgundiaci*, ea rebar in hanc hyemem suffectura, quorum unum, unde bibo, tendit ad vappam, alterum dum aperio, comperio prorsus in vappam versum. Servabis *Erasmum* tuum, si huc vel pusillum vasculum miseris vini subrubri, non ardentis, sed generosi, veteris tamen. Hoc negotium dedi nostro *Bietricio*, qui meo sumptu curabit huc advehendum. Si quid erit, in quo vicissim possim tibi gratificari, nihil sum recusaturus. Deus te servet incolumem. Datum *Basileæ* 7. Septembris, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXXXV.

Erasmus Rot. Hieroslao à Lasco, Palatino Syradiensi, Polono, S. D.

VIR clarissime, *Matrimonium Christianum*, extremam ingenioli nostri fœturam, mitto, non fratri tuo, qui cœlibatum amplexus est, sed tibi, qui das operam, ne pereat humanum genus: nec tam ob id mitto, quo te doceam quomodo debeas uti matrimonio, nihil enim addubito quin in eo sanctissime verseris: quam ut nos admoneas, si quid illic prætermissum

An. 1526. sum est, aut aliter tractatum quam oportuit. Nam tibi fortassis non minus ineptire videbor, qui de matrimonio praecipiam, quam Philosophus ille visus est insanire *Hannibali*, qui de bello disputabat, quum bello nunquam interfuisset. Exspectabimus igitur tuum judicium, priusquam adornemus alteram editionem. Diutius tecum fabulari cupientem revocant occupationes. Precor tibi tuisque perpetuam felicitatem. Datum *Basileae* 9. Septemb. Anno à *Christo* nato 1526.

EPISTOLA DCCCXXXVI.

Erasmus Rot. Andreae Critio, Episcopo Plocensi, S. D.

ORNATISSIME Praesul, quum hic γραμματοφόρος forte fortuna fuisset oblatus, relegi tuam epistolam & prolixam, & αὐτόγραφον, non tam ut responderem, quum nihil daretur ocii, quam ut eam voluptatem, quam initio ex earum lectione ceperam, mihi renovarem, simul & in valetudinis, & laborum, & publicae tempestatis solatium; sunt enim eruditae, & alacres, & candidae. Sentias illic Musas omnes conjunctas esse cum Gratiis. In carmine pariter atque in oratione soluta probari nec *Ciceroni* contigit. Tu sic pangis carmen, quasi nihil aliud agas: sic texis orationem liberam, ut quanquam ad historicam sublimitatem assurgis, nihil tamen obstrepat poeticae licentiae. Quo vero magis deploras te à literis, quibus tibi natus videris, ad Episcopi munus, reique publicae functiones pertractum, hoc nos impensius gratulamur orbi *Christiano*, cui nulli sunt magis utiles, quam qui reluctantes à Philosophiae dulcissimis studiis, ad patriae consulendum revocantur. Et tamen inter istas quoque negociorum undas, licebit aliquoties aliquid ocii tuis Musis succidere. Ad laudes, quas tuus candor largiter nobis tribuit, nihil habeo quod respondeam, nisi me hoc plus debere tuo in me studio, quo minus agnosco quae praedicantur. Equidem adnixus sum ut nostra *Batavia* mitesceret commercio bonarum literarum: nec id solum, verum multo magis ut bonae literae, quas scis hactenus apud *Italos* fere Paganas fuisse, consuescerent de *Christo* loqui. Ea res quanquam mihi peperit gravem invidiam, tamen satis feliciter successerat, nisi haec tempestas fatalis incidisset, quae nunc orbem *Christianum* versat, agitatque. Edideram *Diatribam*, quod intelligerem me non alia ratione liberari posse à tenacissima suspicione, quam isti Principum animis infixerant: sed disputavi tantum. *Lutherus* sic respondit, ut antehac in neminem virulentius, & homo suavis post editum librum per literas dejerat se in me esse animo candidissimo, ac propemodum postulat, ut ipsi gratias agam, quod me tam civiliter tractarit, longe aliter scripturus, si cum hoste fuisset res. Et interim cum tali gladiatore commissum, Theologi quidam, sed praecipue Monachi, densatis phalangibus me adoriuntur, animis tam devotis, ut *Luthero* favere coeperint, quod sic in me fuerit debacchatus. Et ut scias rem de composito geri, simul orsi sunt fabulam in *Hispania*, in *Italia*, in *Anglia*, in *Brabantia*, in *Gallia*, in *Hungaria*, in *Polonia*. *Lutetiae* quatuor libri sunt in me proditi, plane fortes, ne quid dicam gravius, vix à Rege possunt cohiberi. Eludunt edicta Caesaris, eludunt edicta Regis ac Senatus. Nulla pudoris, nulla juris ratio, quod libuit sanctum est: quorum intemperias nisi Principum auctoritas coerceat, excitabunt orbi gravius incendium, quam unquam excitavit *Lutherus*. Quod me ab his *Germaniae* fluctibus isthuc velut in portum tranquillum amanter invitas, ut liceat per valetudinem, perque leges arenae gladiatoriae, in qua nunc versor novus *Mirmillo*, vereor ne isthic non reperiam omnia tam tranquilla, quam esse vel vestra causa optarim. Et tamen optimo Regi ac Reginae, quorum in me favorem & ex aliorum amicorum literis cognovi, non minus me debere fateor, quam si tota benignitate, quam offerunt, essem usus. Interim illud est molestissimum, quod literariam quoque consuetudinem nobis adimunt, partim terrarum spatia, quae nos dirimunt, partim labores mei, qui *Milonem* etiam possint delassare. Quare te rogo, vir optime, ne meum erga te animum ex his inconditis ac frigidis literis velis aestimare, cujus declarandi fortassis alias dabitur opportunitas. Interim mihi gratulor talem amicum ac patronum, tuasque literas, ceu pignus charissimum nunquam intermoriturae benevolentiae, servo reconditas inter ea, quae mihi sunt preciosissima. Dominus *Jesus* amplitudinem tuam servet incolumem, semperque in majus ac melius provehat. Datum *Basileae* 9. Septembris, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXXXVII.

Erasmus Rot. Christophoro à Schydlovietz, regni Poloniae Cancellario, S. D.

NUNC demum mihi mea *Lingua* minus displicere coepit, posteaquam video tibi tantopere placuisse. Quod quidem si vir omni virtutum & ornamentorum genere absolutus, tantummodo literis testificatus fuisses, erat abunde satisfactum votis meis: nunc non hoc fuit contenta tua singularis humanitas, epistolae testimonium, munerum insignium testimonio confirmavit. Redditum enim est bona fide, horologium aureum, cochleare aureum, & fuscinula aurea; mihi congruebant lutea, sed haec erant digna tuo vere aureo ingenio moribusque candidissimis. Habeo quod ostentem; nam erunt fortassis, qui causabuntur vulgare jam esse literis efferre quemlibet: at vulgare non est, talia mittere munera, pro quibus, vir clarissime, quum, ut debeo, maximam habeam gratiam, tamen non minorem habeo, quod auctoritas tua nomen nostrum adversus quorundam male linguacium calumnias defenderit. Quo tamen officio non me solum tibi devinxisti, sed omnes etiam bonarum literarum studiosos. Adversus has belligerantur, qui male volunt *Erasmo*. Tuis auspiciis *Lingua* nostra fuit felix, *Frobenius* felicissime vendidit, quum jam ter excuderit. Et interim à multis aliis fuit excusa. Hoc non fuisset factum, nisi multis placuisset. Bene vale. Datum *Basileae* 9. Septembris, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXXXVIII.

Erasmus Roterodamus Jacobo Pisoni, Praeposito, &c. Hungaro, S. D.

NAE tu, doctissime *Piso*, morem antiquum obtines, candidus in amiculum, nisi misericors appellari mavis. Accepi duas epistolas tuas, cum duobus nomismatibus, aureo *Gratiani* Caesaris effigiem referente, argenteo *Herculis*. Gratum animi tui symbolum, sed epistolis nihil accidere potuit suavius, jucundius, mellitius. Eas frequenter apud amiculos ac mecum relego, quoties libet taedium ex animo exspuere, quod in tantis laboribus, tantoque rerum tumultu necesse est interdum obrepere, praesertim adversa valetudine, ne quid incusem senectam. De tuo in me studio nihil dubitabam, etiamsi nihil scribebas, non potest *Piso* nisi *Pisonem* agere. Attamen gaudeo me doceri literis tuis, quot quantisque nominibus tibi debeam, cui debeo libenter. Objurgat me frequenter suis literis *Velius*, quod cessem aliquid nuncupare Episcopo *Olmucensi*, & post dicatum *Plinium* exigit libellum meo *Marte* confectum. Edidi nunc *Institutionem Matrimonii*, verum, hoc argumentum ante annum à me stipulata fuerat Regina *Britanniae*. Est animus in posterum à talibus argumentis in totum abstinere. Forsitan non conveniret tam sancto Praesuli dicare profanum argumentum. Nactus sum aliquot libros *Chrysostomi Graecos*, ex his versos illi dicabo nonnullos, si *Velius* censuerit. *Irenaeum* emisi, sed per *Joannem Fabrum*, qui suppeditavit exemplar, non licuit alii dicare quam Episcopo *Tridentino*. Quare monebis *Velium*, ut me do-

An. 1526. doceat quid existimet illi gratissimum, quo simul & ipsi toties me provocanti, & fratris optimi memoriæ satisfaciam, quod ego certe cupio vehementer. Quod si tales libellos boni consulet, quales sunt *De modo orandi*, aut *De misericordiis Domini*, deligetur aliquod argumentum quam minime invidiosum. Sin *Græca* mavult, dabimus volumen mediocre. Doleo res apud vos esse turbatas, eoque sum brevior. Ad reliquas literarum tuarum partes, ubi dabitur certus tabellio, simulque cognovero ubi terrarum agas, respondebo. *Ursinum* amicum tui simillimum ex me salutabis diligenter. Et fortassis hæ nundinæ *Francfordienses* adferent à vobis aliquid literarum. Bene vale. *Basileæ* 9. Septembris, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXXXIX.

Erasmus Roterodamus Bernardo, Episcopo Tridentino, S. D.

REVERENDE Præsul, ex superioribus amplitudinis tuæ erga me officiis perspexi singularem quandam naturæ bonitatem: ex proximis vero literis, quibus me tam amanter consolaris, pietatem etiam erga me tuam agnovi. Utinam & tuis dotibus & meis laboribus contigisset seculum felicius. Non eram ausurus tuo nomini dicare *Irenæum*, quamvis probatum Auctorem: nec enim hoc officium omnibus perinde gratum est, neque quicquam magis fugere soleo quam captatoris opinionem; nisi tantum apud me valeret *Joannis Fabri* tum judicium, tum auctoritas, per quem nunc mitto librum, sed rudem. Recentior enim est, quam ut compingi possit. Si gratum est quod fecimus, erit quod mihi gratuler: sin minus, mihi certe levius succensebis, qui tam insignis amici voluntati morem gesserim, Opto tibi felicitatem perpetuam, ornatissime Præsul. Hunc Laconismum me docent immensi studiorum labores. Nunc enim quartum mihi retexuntur Annotationes in Novum Testamentum. Datum *Basileæ* die *Mercurii* ante *Michaelis*, sive 24. Septembris, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXL.

Erasmus Rot. Nicolao Vario Marvillano S.

MULTA quidem nova quotidie nobis gignit hic *Africa* nostra, *Nicolae* charissime; sed quædam ejus sunt generis, ut nec tibi gratum arbitrer futurum legere, nec mihi tutum scribere. Quod nuper accidit accipe. Ad duodecimum Calend. Octobris, evocatus amœnitate cœli, secesseram in hortum, quem *Joannes Frobenius* satis amplum & elegantem meo commercatus est hortatu: nam ibi soleo pomeridianis aliquot horis, vel somnum obrepentem arcere, vel assiduitatis tædium fallere, si quando invitat aeris temperies. Post deambulatiunculam conscenderam domunculam hortensem, jamque cœperam aliquid ex *Chrysostomo* vertere, quum interim vitreas fenestras feriret fulmen, sed tacitum ac lene. Primum suspicabar oculorum esse errorem. Quum rursus semel atque iterum effulsisset, demiror ac prospicio, si se vertisset cœlum, contractisque nubibus pluviam ac tempestatem minaretur. Ubi nihil video periculi, ad librum redeo. Mox auditur sonitus, sed obtusior. Ad eum modum Poetæ narrant *Jovem* ludere, si quando est hilarior. Siquidem longe aliud fulminis genus erat, quo gigantum moles disjecit, ac *Salmonea* & *Ixionem* demisit in tartara. Paulo post emicat plus fulgoris, & audio fragorem horribilem, cujusmodi fere crepitus audiri solet, si quando fulminis ictus impegit vehementius in aliquid solidum. Etenim quum agerem *Florentiæ* eo tempore, quo *Julius* Pontifex terrenus *Jupiter* tonabat ac fulminabat adversus *Bononiam*, magnam diei partem & tonabat vehementer & fulminabat, magnaque vis imbrium ruebat. In secessu sedens ad exonerandam alvum, quum horribilis fragor insonuisset, territus subduxi me, & ad cæteros redii. Aut me plane fallit, inquam, animus, aut post hunc crepitum audietis aliquid parum læti nuncii. Et ecce non ita multo post, venit chirurgus nuncians in collegio virginum tres ictas; quarum una mox exanimata est, altera propemodum exstincta, tertia sic afflicta, ut negaret esse spem vitæ. Ad similem itaque sonitum surrexi, & prospicio, quæ sit cœli facies. Ad lævam erat serenitas, ad dexteram conspicio novam nubis speciem, velut è terra sese proferentis in sublime, colore propemodum cinericio, cujus cacumen velut inflexum sese demittebat. Dixisses scopulum quempiam esse, vertice nutantem in mare. Quo contemplor attentius, hoc minus videbatur nubi similis. Dum ad hoc spectaculum stupeo, accurrit famulorum unus, quem domi reliqueram, anhelus, admonens, ut subito me domum recipiam, civitatem armatam in tumultu esse: nam is mos est huic Reipublicæ, ut sicubi fuerit exortum incendium, confestim armati procurrant ad tuendas portas ac mœnia. Nec satis tutum est armatis occurrere: ferrum enim addit ferociam animis, præsertim ubi nihil est periculi. Hortus autem, in quo studebam, erat pone mœnia. Recurro domum, multis obviis armatis. Aliquanto post rem totam didicimus, quæ sic habebat: Paucis ante diebus in unam turrim earum, quibus mœnia ex intervallis muniuntur, delata fuerant aliquot vasa pulveris bombardici: ea quum magistratus jussisset reponi in summa camera turris, nescio quorum incuria reposita sunt in imam turrim. Quod si vis pulveris in summo fuisset, tectum modo sustulisset in aera, reliquis innocuis. Ac miro casu per rimas illas speculatorias fulmen illapsum attigit pulverem, moxque vasa omnia corripuit incendium. Primum impetus incendii tentavit an esset oneri ferendo, possetque totam molem in altum tollere. Idque testantur qui viderunt turrim juxta partes imas hiantem semel atque iterum, sed rursus in se coeuntem. Ubi vis ignis sensit molem esse graviorem, quam ut totam possit subvehere, eo conatu relicto, totam turrim in quatuor partes immani crepitu dissecuit, sed tanta æqualitate, ut amussi Geometrica factum videri posset, ac per aera aliam alio sparsit: ipse pulvis accensus in altum se recepit, qui flamma consumta cinericiæ nubis præbebat speciem. Vidisses immania fragmenta turris, avium ritu, volitare per aera; quædam ad ducentos passus deferri, qua dabatur liberum aeris spatium; alia civium domos longo tractu demoliri. Non procul à turri magistratus curarat exstruendas ædiculas, in quibus habitarent mulierculæ, quæ corpore quæstum facere malunt, quam nere aut texere. Hæ lateris unius impetum excepere. Tantus autem erat fragor, tamque subitus, ut qui erant in propinquo putarent, rupto cœlo, mundum in chaos abiturum. Nec ridiculum putabatur quod vulgo dici solet, *Quid si cœlum ruat?* In agris multi sunt ruina oppressi, multi sic membris vel truncati vel afflicti, ut miserandum spectaculum præberent obviis, è quibus ajunt exstinctos numero duodecim, misere vexatos quatuordecim. Sunt qui credant hoc ostento quiddam portendi in futurum; ego magis ἐπιφήτης quam προφήτης nihil aliud arbitror significari, quam incogitantiam eorum, qui casum eum non usque adeo rarum non præcaverint. Nec mirum si pulvis ille levissimus disjecit saxeum ædificium: etiamsi turrim eam undique ducentorum pedum cinxisset paries, ignis ille subitus ac vehemens disjectis obstaculis omnibus, erupisset in suum locum. Quid autem vento mollius? Et tamen inclusus terræ cavis boreas, nonne montes totos concutit, terram hiatu diducit, & interdum campos spaciosos in collem erigit? Quis hoc machinarum genus excogitavit? Olim artes ad humanæ vitæ usum repertas diis attribuit antiquitas, veluti medicinam *Apollini*, agricolationem *Cereri*, vitis culturam *Baccho*, furandi artificium *Mercurio*. Hujus inventi laudem non puto cuiquam deberi, nisi vehementer ingenioso cuipiam, nec minus scelerato cacodæmoni.

Si

Si quid tale comminisci potuisset *Salmoneus* ille, potuisset vel ipsi *Jovi* medium unguem ostendere. Et tamen hic nunc *Christianorum* atque adeo puerorum lusus est. In tantum apud nos decrescit humanitas, accrescit immanitas. Olim *Corybantes* tympanorum & tibiarum strepitu homines compellebant in rabiem: habet enim ille sonitus miram vim ad commovendos animos. At horribilius sonant nostra tympana, nunc anapæstis, nunc pyrichiis perstrepentia. At his nunc pro tubis *Christiani* utimur in bello, quasi illic non satis sit esse fortem, sed oporteat furere. Quid autem dixi de bello? Utimur in nuptiis, utimur diebus festis, utimur in templis. Ad furiosum illum sonitum procurrunt in publicum virgines, saltat nova nupta, ornatur festi diei celebritas, qui tum est maxime lætus, si toto die per urbem obambulet plusquam *Corybanticus* tumultus. At ego arbitror apud inferos non alio organo celebrari dies festos, si modo sunt illic ulli. *Plato* putat magni referre, quo genere Musices uteretur civitas, quid dicturus si hanc Musicam audisset inter *Christianos?* Jam hoc Musicæ genus, quod simul & flatile est & pulsatile, in templis solenne, quibusdam non placet, nisi bellicam tubam longe superet, & immanis ille sonitus auditur à sacris virginibus dum res divina peragitur. Nec id satis, sacrificus vocem ad tonitrui fragorem effingit, nec alii magis placent aliquot *Germaniæ* Principibus. Adeo nostris ingeniis nihil est dulce, quod non sapiat bellum. Sed desino *σαπυρίζειν*. Bene vale. Datum *Basileæ* 26. Septembris, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXLI.

Erasmus Roterodamus Theobaldo Fettichio S. D.

QUO graviorem bonis literis calamitatem minitatur hoc seculum longe tumultuosissimum, hoc impensius adnitendum est iis, qui perspectum compertumque habent, absque linguarum ac politioris literaturæ conditura, frigidas, mutas, ac pene cæcas esse reliquas disciplinas omnes, nec florere Respublicas, nec liberalem esse vitam; breviter vix hominem hominem esse. Accipio penes vos esse rarum veterum codicum thesaurum; quantopere vero vel tu, vel ornatissimus vir *Wolphangus* ab *Affenstein* faveatis studiorum negociis, jampridem & famæ præconiis & eruditorum hominum literis cognovi, tum quam propensa sit utriusque erga studiorum cultores humanitas. His rebus fretus & *Hieronymus Frobenius* non dubitavit isthuc proficisci, nec ego veritus sum te meis literis appellare. Ac mihi quidem præsagit animus hanc vel audaciam, vel, si quis malit, fiduciam nobis feliciter esse cessuram. Nemini potest obscurum esse, quot jam annos *Joannes Frobenius*, quantis vigiliis, laboribus, impendiis, ornarit eximios Auctores, idque longe majore sua gloria quam lucro. Habet domi virum utriusque literaturæ doctissimum, parique fide præditum, quod ego sane non in postremis numero. Mihi præterea vel immori libebit huic negocio, tam utili, tamque pio. Proinde meo judicio non alius dignior vestro favore quam *Frobenius*, nec per aliam officinam melius consultum fuerit præclaris Auctoribus; denique, vix in alium æque gratum memoremque collocaveritis vestrum officium. Porrò, --- *si quid mea scripta valebunt*, hactenus cum *Virgilio* licuit dicere, utinam & illud adjicere liceat, *Nulla dies unquam memori vos eximet ævo.* Certe dabitur opera pro viribus, ne posteritas ignoret cui debeat hanc literaturæ vetustioris accessionem. Bene vale cum clarissimo Præfecto *Wolphango* ab *Affenstein*. Datum *Basileæ* 5. Decembr. Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXLII.

Budæus Erasmo *S. D.*

HEUS *tu, jam primum de* Græcis *illis nostris* Latinis*que Observationibus velim imminutam opinionem. Principio quicquid id est, totum in* Græco *propemodum sermone consumitur: quo nomine dimidium ferme conceptæ opinionis, ut decedat æquum est: deinde* Tussanus, *homo nimium nominis nostri studiosus, ex sui animi sententia, & nostræ fortasse pollicitationis temeritate, rem mediocrem majoribus modulis metiri te voluit. Hoc capite quantum detrahere debeas, ex hominis studio immodico, & ex epistolari licentia alienum factum pollicendi, tibi ipsi æstimandum relinquo, ex* Tussanique *benignitate circumcidendum pro eo quantum est, quod efficere posse mediocritatem meam nosti. Denique id inceptum, quod in orsu speraveram plausum assequuturum, nominisque nostri jam senescentis memoriam acriter refricaturum, præcipue ob hujus ætatis studium, quod in literas* Græcas *propensius jam incubuit, id nunc æquare posse diffido juventutis exspectationem præcupidam, ut audio, & gestientem. Id adeo menses jam ut octo schedas meas situ jam squalidas excutere pigeat, tametsi naviter & strenue primordia inchoaveram. Quas utinam ipsas habere pro derelicto possem sine metu ignominiæ: profecto libentius nihil quam hujus fascem molestiæ, quem imprudenter mihi collegi, in trivio aliquo in mediove reliquissem, ab alio tollendum, quem labor ille juvaret. Refrixit enim intercapedine non longa amor Operis, concidit que spiritus contentionis, qui laboris sensum tollebat. Ita fit ut jaceat bona pars Operis prima manu formata. Imo vero sylva rerum, quæ copiose inter commentandum subierant, nil nisi congeries sit incondita, quam in ordinem digerere nunquam constitueram, ne is labor insuper commentationi accederet. Neque id utique magnopere ad rem pertinere arbitror, ut quidem res nata est. Scribendi tenorem interpellavit & abrupit mea in aulam profectio. Tum inde me regressum una aut altera commentatiuncula, & deinde lectio non injucunda, ab ea cogitatione averterunt: & obeunda tamen aliquando hac erit mihi functio, si quo pacto inertiam segnitiemque excussero. Neque vero tui similis si cupiam esse, possim, ut subinde spiritus animique alacritatem instaurem ad alias atque alias ærumnas hujuscemodi exhauriendas. Neque à curis familiaribus perinde feriato esse licet. Nonnihil etiam temporis quotidie Reipublicæ impertiendum. Quocirca desines non exspectatione tua, (neque enim ea in re falli potes) sed commemoratione prolixiore supra modum nos onerare. Verum, quod me parum candide de te sentire quosdam suspicari scribis, non temere illi quidem fortasse, sed tamen opinione falsi sunt. Sapiuscule enim non obscure tuli inter homines familiaritate mihi conjunctos, me tibi id non succensere non posse: Quod occasionem nactus, libenter ipse facis, ut* Gallica *ingenia cavilleris ut tarda, ut stupida, ut levia, ut stolida. Id quod quum multis in locis fecisse dictiteris, ignosci tamen tibi per me quidem licebit, salsisque jocis & facetiarum studio condonari, nisi etiam consulto, & meditato, & pene ex professo id fecisse videri non nolueris. Mirum quantum tibi placuisse tute videris in Epistolam ad* Galatas, *quam tibi cordi fuerit, quam ad stomachum tuum illa fecerit viri sanctissimi reprehensio* Galatarum, *nusquam ut majorem fructum laboris quam in eo loco tulisse ipse videare, certe quidem eum locum* οὕτως τυγχάνεις παραφέρσας, ὥστε τὰ μὲν ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου καὶ τὰ τοιαῦτα Γαλατῶν εἰρημένα· ὑπὸ δὲ τοῦ Ἱερονύμου ἔστιν ὅπου ἐξηγημένα, σύγε ἐπὶ τοὺς Κέλτας τοὺς ἐφ' ἡμῖν χαίρεις παροχετεύουσας, τοῦτο δῆθεν, ὡς οἶμαι, τῷ ἄγαν φιλοσκωπτικῷ καταχρησάμενος τῷ σῷ. ὡς δὲ πολλοὶ φάσκουσιν, ἐμοῦ οὐ συγκατατιθεμένου, ἑκόντι τῷ Κελτικῷ καὶ ἐκ προαιρέσεως προσκεκρουκώς· καὶ τὸ φιλαπεχθῆμον δὲ καὶ τῆς ἔχθρας ὕπουλον, ἀσμένως εἰς τοὺς Φράγκους ἀπερεισάμενος, ὅπου ἂν τύχῃς ὑποθέσεως. *Et* Hilarii *quidem de* Gallis *elogium præclarum in monumentis tuis, ne quando interiret, consecrare voluisti,* εὐγνωμόνως *credo* καὶ φιλαληθῶς. *Quod nunquam, ut opinor, faceres, nisi tam bardos adhuc* Gallos *esse judicares, ut figuras tuas non intelligerent. Neque enim ultro provocare nostros & lacessere in mentem utique tibi venit, non tantum tibi ocii est à seriis rebus scribendis, ab aliisque nationibus tantum est requietis. Equidem quod ad me attinet, quicquid eo nomine questus*

An. 1526.

stus sum, publicam vicem magis quam privatam questus sum: qui te & Ironem & Momum perferre satis didicerim, quum interim non minus me æquo usus sis, etiamsi aliter aliquamdiu existimasti. Ut ad rem redeam, eatenus de te sentire me palam non dissimulavi, ne me nihil commoveri publica vice putes. Præterea vero quod incommodius de te dixerim nego omnino esse quicquam, nisi si quid excidit contra animi sensum, quod ancipitem interpretationem haberet, apud eos quidem qui cæcæ æmulationis fomites residere in animis nostris censent, prima quaque aura rumoris in flammam exarsuros. Hic si commemoranda duxissem quæ de te deque tuis scriptis testificari sine fuco verborum solitus sum, (idque tuo merito, & veritati potius quam amicitiæ serviens, ne me tibi ea velle imputare arbitreris) aut te ingratum esse convincerem, qui adhuc dissimularis, aut malignum esse rumorem ostenderem, qui in alteram tantum partem nuncius ad te ierit. Quid vero duæ epistolæ Græcæ, *quas ad te ante biennium scripsi, quibus te adsciscere, isthincque evellere conatus sum, in utram tandem partem* ἐπισημῆναί σοι ἔδοξαν; *benevolentiæ an contra? quam ego operam ad te scribendi ipse mihi depoposceram, ne sis nescius, verius quam imperata ultro ab Rege defunctus sum. Qua in re* σύνοιδά σοι, ὡς οἶμαι, ἀγνωμόνως διακειμένῳ, *qui ita suspiciose mecum egisti postea, ut tuam voluntatem ac propositum per alios resciscerem, non per epistolas tuas. Et qui in aliorum sinu arcana tua secure deponebas, mecum ita agere instituisti, quasi cum æmulatore. Atqui si* τοὺς ἀκκισμοὺς ἐκείνους τοὺς σοὺς *hic proferre voluissem, confessionem tibi expressissem dissutæ amicitiæ, ut parcissime loquar. An id erat æmulatoris factum, te in priores partes cooptare, aut minimum in æquas? A quo quis tandem præter amicum non metueret sibi? qui quidem alieni animi probitatem non ex suo ipse animo æstimaret. At tu ancipitis me fidei amicum nimirum existimasti, aut discingi temere & sæpius solitum, in cujus sinu condere veritus sis, quæ tibi tum cordi erant. Sed enim* ἅλις μεμψιμοιρίας. *Verum responsum oportuit tacitæ expostulationi tuæ. Hic tamen velim existimes me verbis magnopere temperasse. Nam si rumoribus auscultandum censerem, credo te non ignorare ultro citroque rumores commeare solere, nec minus hic quam isthic loquaces eos esse.* τὰ μὲν οὖν κατ' ἐμὲ οὕτως ἔχει ὡς καὶ τὸ πρῶτον, τόγε κατὰ τὴν τῆς γνώμης διάθεσιν. καὶ μὲν δὴ καὶ ἐμαυτόν σοι τὸν αὐτὸν παρέξομαι ἐπιεικῶς, ὅπῃ ἂν τύχῃς δεόμενος τοῦ ἐπ' ἐμοί. ἐφ' ᾧ γε δὴ καὶ τὸν αὐτὸν ὁμοίως αὐτὸς σεαυτόν μοι ἀντιπαρέξῃ. *Id quod eo pertinet quod* περὶ ἐξαλείψεως τῆς ὑποψίας *scripsisti. De* Ciceronianorum *choro ita plane tecum sentio, ut subscribere paratus sim si res ita tulerit. Quam hominum consensionem in invidiam conjecit, offensumque jam apud omnes reddidit illius* Coryphæi *insolentia, quem tu mihi notum esse dixisti: qui* Philalazonis *cognomento in* Italia *& ubique auctus est, ut audio, præsertim recenti illo cantico & parnassio, quod sibi ipse uni, quasi philocaliæ filio, alternis vocibus cecinit personis sub heroicis. Is* Gallos Germanosque *Scriptores pro potestate numeris expunxit decora merentium, addito elogio.* Ciceroni *autem usque eo ad unguem similis esse meditatus est, ut eloquentiæ* Latinæ *parentem etiam superaverit ac longe reliquerit, duntaxat in ea parte, quæ ad commendationem sui pertinet.* Marcus *enim* Tullius *laudes suas decantavit, eamque ob causam sæpe stomachum & curiæ, & subselliis, & amicissimis suis movit, tametsi veras laudes meritasque prædicabat. Hic longe impudentius suas & immeritissimas deprædicavit. Id quod sane mirum est impune eum tulisse ab eorum amicis virorum principum, quorum hominem non puduit nomina ad rem tam absurdam, tam putidam edendam utenda sibi sumere.* Longolium *olim nostrum luctuosius desiderassem, nisi ipse noster esse animi destinatione desiisset. Vale.* Parisiis, *postridie liberalium nostrorum aut natalis immortalitatis nostræ. Quo die Deum fruge colimus, Dominumque in fruge agnoscimus si frugi bona sumus. Epistolam autem tuam decimo Calendas Aprilis scriptam* Soteriis *accepimus. Quo die solenne est funere Servatorem nostrum efferre, grata piaque commemoratione ab eo nobis salutis comparatæ. Accepi autem ad multam noctem, è castello suburbano rediens ubi tum erat Aula. Vale rursus, & cave existimes in hac epistola me quippiam animo exulcerato scripsisse. Ne vivam si tantulum suberat simultatis.* Ἀλλὰ τῶν ἐλευθεροκελτῶν τυγχάνομεν ὄντες, *ut si quisquam est alter* τῶν μὴ κρυψίνων ἐν τῷ δέοντι. Paris. 26. *Decemb. Anno* 1526.

EPISTOLA DCCCXLIII.

Erasmus Rot. Joanni Fabro S. D.

EQUIDEM non possum non boni consulere, quòd tantus amicus bono facit animo, & jam sera fuerit expostulatio; fortasse tamen in futurum profuerit admonitio. Tu quidem pro tuo erga me studio magnifice prædicas *Erasmum*, & hoc nomine territas novis hisce factionibus studentes: at interim duplex accersis incommodum, simul & crabrones per se plus satis insanientes irritans, & in me hominem nudum & inermem provocans potentem factionem, multis quidem aliis præsidiis instructam, sed nullo formidabiliorem quam maledicis libellis. Vides quam hostiliter in me scripserit *Lutherus*, nullo convicio lacessitus, quid faceret irritatus? Eum librum studio summa cura elucubravit, ne periret, simulque cum illo viverent mea crimina. Is liber jam decies excusus est variis locis. Scio dices esse negligendum, quicquid à talibus impingitur. Id quum nec magnates ausint Ecclesiæ, juxta potentes ac felices, quomodo jubes hoc me facere, cui nec ea fortuna est, ut maledicum deterreat, nec ea vitæ sanctimonia, ut nulla criminis suspicio in me hæreat? Quid autem non audeat in me jacere *Lutherus* magis irritatus, quum placidus &, ut videri vult, amicus, non veritus sit mihi toties ingerere, quod cum *Luciano* non credam esse Deum, cum *Epicuro* credam Deo non esse curæ res mortalium, quod irrideam sacras Literas, quod hostis sim *Christianæ* religionis? Et tamen ipse literis, quarum exemplar ad te mitto, sic mecum agit, ut propemodum sibi postulet agi gratias, quod præter morem naturamque suam sic in me stylum temperarit. Quin & amici illius serio mirantur *Lutherum* tam moderate respondisse, quum esset tam atrociter lacessitus, nimirum *Diatriba*, quæ nullum habet in quenquam convicium. Arbitror esse boni viri, etiam falsam infamiam metuere. Quid his ingeniis suavius? Nihil ab istis tam atrox confingi poterit, quod factio non sit approbatura. Et sunt artifices ut calumniam reddere possint probabilem. Nec unquam sic eluuntur magna crimina, quin hæreat in animis hominum aliquod suspicionis vestigium, quoque gravius & impudentius est quod fingitur, hoc citius invenit fidem: cogitant enim multi, aliquid subsit oportet, quod ausus sit illum de re tam atroci insimulare. Verum ut maxime vita propellat suspicionem, quid dicet posteritas, quæ calumniam leget, nos non noverit? Et vident rem in eo statu esse, ut nisi perstiterint, incolumes esse non possint, eoque nihil non facturi, ne loco depellantur. Porro quanquam ipsi sic rem gerunt, quasi nolint vincere, tamen videmus hanc luem in dies longius ac latius serpere, ut si mihi sit hinc fugiendum, non videam usquam tutum præsidium. Jam ut sit qui corpus tueatur, adversus libellos rabiosos omnino nullum est remedium. *Lutherus* decreverat dissimulare meam *Diatribam*, quod & ipse fatetur, sed amici quorundam jactantia irritati, per literas exstimularunt hominem, ut me prosterneret, si vellet factionem subsistere. Inter hos fuit, ut ferunt, quidam olim tibi charissimus ac tuæ benignitatis alumnus. Et tamen si unius *Caris* jactura consopiri posset hæc tempestas, non recusarem meipsum Reipublicæ impendere, ac lucro ducerem, si privato meo malo mederi queam publico. Nunc mihi malum accersitur, & adeo non medemur publico, ut magis exasperetur. Nec alias ob causas scripsi *Diatribam*, nisi ut Principum voluntati morem gererem, deinde ne quem lateret,

An. 1526. ret, me à factione *Lutherana* esse alienissimum: id enim referebat, tum mea, tum omnium. Alioqui sciebam me nihil aliud profecturum, nisi ut *Lutheri* calamum lacesserem, ad confirmationem impugnati dogmatis. Statim in initio clamabam Theologos ac Monachos adjuvare causam *Lutheri*, non sum auditus. Mox ostendi viam finiendi mali, rejectum est consilium. Egi tertio per literas cum *Adriano* Pontifice, conjicio non placuisse consilium, vel ex hoc quia nihil respondit. Et videmus quo res evaserit. In *Gallia* gnaviter insaniunt *Beddaici* quidam, censuris, articulis, carceribus, incendiis, libellis: optarim vel sic posse cohiberi pestem, sed exitus rei docebit, his modis nihil aliud quam exasperari malum. Factio his potissimum præsidiis nititur: Concionibus alliciunt ac retinent populum, professione linguarum ac bonarum literarum suam faciunt juventutem, eosque, qui hoc genere studiorum impense delectantur: plebem inescant amore libertatis; nec mediocre momentum est in typographis: ad omnia maximo illis adjumento est, odium pene publicum in quosdam malos Monachos & sacerdotes *Epicureos*, & Theologos cerebrosos: nam de probis non loquor. Habent ex nobilitate, præsertim inferiore, multos proniores, quod inhient facultatibus Ecclesiasticorum: fortassis erunt & Principes aliquot, qui publicam hanc rerum tempestatem vertent in suum commodum, quemadmodum solent quidam ex naufragiis aut incendiis aliorum augere rem familiarem. Quod si pergamus dentatis libellis, carceribus ac mortibus exacerbare malum, vereor ne tandem sequatur rerum omnium miseranda confusio. Præludia vidimus. Pontifex cohibuit suos, ne pergerent stringere calamum in *Lutherum*, & sapit. *Itali* sinent nos inter nos digladiari, nostraque fruentur insania: tempus est ut sapiamus & nos, ac seposito privati commodi studio, Reipublicæ negotium agamus ex animo, memores nos omnes in eadem esse navi, quæ perire sine communi omnium exitio non potest. Et gravius est & latius patet malum quam ut vulgaribus remediis sanari queat. Si flagites quibus utendum censeam, res ista majus ingenium meo requirit, & tamen meum consilium, quale quale est, si serio postulent Monarchæ, non gravabor impartiri, modo id fiat occulte. Videmus qualibus libellis mundum impleant *Lutherani*. Neque multo saniora sunt, quæ scribuntur contra à quibusdam Theologis. Ex talium libellorum collisione quid aliud quam gliscit incendium. Idem fit ex concionibus utriusque partis, sic utrinque insanitur conviciis, trahiturque contentionis funiculus. Si submoveantur è ludis factiosi, & succedant qui probatas ac necessarias literas dedoceant, nihil agetur. Disputandi nullus est finis. Concionatores improbatæ partis essent submovendi, præsertim aliquot præcipui, in horum locum succederent integri viri, qui nihil attingerent contentiosorum dogmatum, sed ea duntaxat traderentur, quæ sine controversia facerent ad pietatem & ad bonos mores. Ludi literarii, & professio linguarum committeretur iis, qui liberi ab omni studio partium docerent utilia pueris. At nunc quidam dum impotenti odio feruntur in *Lutherum*, moliuntur exitium & optimis literis, & harum studiosis, protrudentes in castra *Lutheri*, quos oportebat allicere. Interim sævitur & in innoxios sub titulo pietatis. In seditionis auctores merito sæviendum est, sed ita ut quantum fieri potest, nec lædantur innocentes, nec alienentur sanabiles, & multitudini parcatur. Et fortasse præstiterit à civitatibus ubi malum invaluit hoc impetrare, ut utrique parti suus sit locus, & suæ quisque conscientiæ relinquatur, donec tempus adferat occasionem concordiæ. Interea temporis parata sit atrox pœna seditionem tentantibus. Interim ipsi statim corrigamus quædam, unde hoc malum pullulat, & reliqua Concilio generali serventur. Sed de his alias copiosius, vel coram potius, si videro tibi rem esse cordi. Interim hoc te rogo per nostram amicitiam, ne pergas istos crabrones in me irritare, ni velis *Erasmum* extinctum. Agnosco tuam in me benevolentiam, nec inficior me debere, verum, illud adjiciet prioribus tuis in me officiis tua prudentia, ne studium amici pectoris idem efficiat quod moliuntur inimici. Quidam, mei parum prudenter studiosi, impetrarunt à Cæsare severum ac minax interdictum adversus quosdam rabulas *Lovanienses*. Atqui nulla re poterant magis in me provocari. Nec fieri potest ut subsistam, ni Monarcharum singulari perspicuoque favore fulciar, quando cœpi prodire in arenam, nec res jam potest dissimulari. Dices, quid tibi fiet, qui recusas dignitates? Merito recuso sarcinas homo tam imbecillis, ut vix meipsum sustineam. Sed audi fabulam: *Ruffus* quidam ordinis *Senatorii*, quum jam inter cœnam incaluisset vino, imprecatus est *Augusto* Cæsari, ne rediret incolumis ex ea peregrinatione quam apparabat, & adjecit vocem ebrio dignam, Idem hoc optare tauros ac vitulos omnes. Servus, qui illi stabat à pedibus, postridie monuit herum quæ dixisset inter pocula, suasit ut occuparet atque ipse se deferret. Occurrit descendenti Cæsari, fassus est se pridie malum in illum habuisse animum, nunc optare, ut quod illi precatus esset in ipsius caput & liberos recideret. Cæsar, ut erat mira clementia, ignovit. Tum *Ruffus*, Atqui, inquit, nemo credet te mecum redisse in gratiam nisi aliquid dederis: & petiit summam, quam vix à propitio crederes impetrandam. Cæsar dedit, & adjecit, Quod ad me attinet, dabo operam ne unquam tibi irascar. Nec hoc contentus, pro servo, qui monuerat herum, numeravit precium, ut manumitteretur. Ea quidem res feliciter successit *Ruffo*, cui Cæsar clementiam benignitate cumulavit. Proinde non opinor improbam fore spem, si à propitio Principe mihi promitterem aliquod favoris argumentum, cujus ostentatione fidem omnibus facerem, me *Ferdinando* charum esse. Nec dubito quin ille hoc pro sua naturæ benignitate libenter facturus sit, si tu modo submonueris. Argumentum primum insigne sit oportet, deinde ejus generis, ut in usu quotidiano possit esse. Sunt apud me jam aliquot Principum donaria, quæ mihi charissima sunt, non tam ob precium, quam ob id quod testificantur Principum erga me studium, quibus placuisse non infimam laudem duco. Hic *Henricus* totus ex te pendet. Scio te curaturum ne spes illum fallat sua. Saluta *D. Lucam* & *Cantiunculam* si adest, & *Jacobum Spiegelium*. Illustrissimo Principi precor omnia digna ipsius dotibus. Bene vale. *Basileæ*, Anno 1526. An. 1526.

EPISTOLA DCCCXLIV.

Erasmus Roterodamus Claudio Cantiunculæ, Legum Doctori, S. D.

DISPEREAM, ni isti tuo felici ocio invideo, cui tales epistolas scribere liceat, quum mihi ne legere quidem vacet scriptas. Næ tu, mi *Cantiuncula*, copiose, splendide, graviter omnia; nihil desiderari potest absolutissimi rhetoris, nisi quod assumis, & ἀδύνατα prorsus, nec vera: sive huc te rapuit calor quidam, & vehemens causæ studium, ut id facile factu putes, quod admodum cupis factum; sive usque adeo cæcutis amore mei, ut musca tibi videar elephantus. Ego nihil nescio, quem utraque pars judicat, & vere judicat nihil scire? Ego solus possum quod nec Cæsar, nec Pontifex, nec tot Theologorum possunt examina? Meæ unius auctoritati cedet orbis, quem commingunt etiam Theologorum canes? Et ita provocas ad excludendum schisma, quasi jam dudum non regnaret incendium. Sic accusas silentium meum, quasi hactenus non sim ausus mutire adversus hanc orbis tragœdiam; aut quasi non tentarim bellum hoc æquis legibus componere, frustra quidem, at non citra meum periculum. De Eucharistia cœperam nonnihil antequam tuæ literæ redderentur; quas nondum legi, tanta est ocii penuria, sed à prandio prælegit Comes *Lascanus*. Librum *Oecolampadii* nondum vacavit legere. Sed tu videris

hoc agere, ut in me recipiam auctoritatem de causa universa pronunciandi, quum utraque pars gladiatoriis animis tendat in alteram, & utraque laboret intestinis dissidiis. Finge mihi suppetere ocium, finge non deesse doctrinam tantæ causæ parem, quam tandem fructus spem ostendis? Pronunciabo secundum Theologos? utrum Cisalpinos an Transalpinos? secundum partem adversam? utrum pro *Lutheranis* an *Zwinglianis?* Nam *Carolstadius*, ut audio, recepit palinodiam. An rebus utrinque temperatis æquus arbiter componam litem? Quid profecturus, nisi quod solent ii qui capitales hostes conantur interventu suo dirimere, ut utrinque confossus cadam? Hæc interim ad tuam declamationem, in qua probo mirorque ingenium ac facundiam tuam, & boni consulo tam amicum de me tuum errorem. Cæterum malim delegisses aliud argumentum exercendo stylo: nam istiusmodi me laudibus onerant, qui exstinctum volunt. Cætera coram ubi voles, sed horis pomeridianis, nam reliquo tempore nihil licet amicis decidere. Bene vale. *Basileæ*, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXLV.

Erasmus Rot. Conrado Pelicano S.

DEMIROR quamobrem tibi visum sit istiusmodi epistolis ociose loquacibus, multaque ἀπροσδιόνυσα congerentibus, & tuum perdere ocium, & mihi facessere negotium. Lingua disertus es, non calamo: quare si quid habes, coram posthac agito. Potueram dimidium suspicionis, at tu totam eam renovas. Profiteris tibi placere sententiam *Carolstadii*, nec inficiari potes te dixisse *Polono* me tecum sentire. Id si verum esset, queri poteram violatum amicitiæ jus; nunc quum sit falsissimum, quæ potest esse injuria atrocior? Minitaris mihi calamum *Zwinglii*, quasi metuam decem *Zwinglios*, si mihi res esset cordi. Quod autem dedecus mihi narras? An mihi dedecori futurum sit, si verear oppedere decretis Ecclesiæ Catholicæ? An vos mihi præscribetis quid debeam scribere? An mihi non licet, quod licet *Luthero*, qui, nisi fallor, totis copiis vos adorietur? An creditis nullos hic in vos stricturos calamum? Si quod agitis ex Deo est, confirmabitur oppugnando: si non est, pium est pugnare cum impietate. Quorsum autem attinent minæ? Apostoli persuadebant, & vos vultis cogere ad euangelium vestrum? Jam finge, nihil me velle scribere, non poteras efficacius huc impellere, quam spargendo rumorem me vobiscum sentire, & interminando ne scribam. Vester *Pharellus* simile mendacium instillavit in aurem *Anglo* nostro, me recte sentire, sed non audere profiteri. Et hæc audet instillare auribus hominum, conscius quam acris mihi fuerit de omnibus fere *Lutheri* dogmatibus cum ipso contentio. Atqui quod *Pharellus* vocat *recte sentire*, Cæsares & Pontifices vocant *hæreticum esse*. *Lutherus* non dissentit ab Ecclesia Catholica? Quum videro aliam Ecclesiam hac, quam sequor, meliorem, desinam eam vocare Catholicam: at nondum video. Optabam ex hoc violento pharmaco aliquid nasci boni fructus, sed hunc proventum, quem hactenus vidimus, probare non possum, nec placent remedia morbo duriora. Quantum sanguinis humani jam fusum est. In *Hollandia* mire fervet carnificina per quosdam magis instructos ad exurendum quam disputandum, obambulatura per cæteras regiones. Et hæc tantum præludia sunt malorum. Cæsari pax erit cum *Gallis*. Nec ulla Principum coibit amicitia nisi hac conditione, ut exstinguatur factio *Lutherana*; & Cæsar sibi non videtur esse Cæsar, ni id perficiat. Ego decem ambiguos articulos dissimulare malim, quam tantis malis præbere ansam. *Christo* non possum præscribere quid debeat facere; si sic illi visum est punire nostram impietatem, Dominus est, faciat quod vult. Me si vellet adjutorem, aut organum, afflaret animum meum, quemadmodum olim excitavit *Pharaonem*, *Cyrum* & *Nabuchodonosorem*. Doles epistolam sparsam. Malim non factum, attamen moderatius fero quod ea diluit rumorem per te sparsum, id quod abs te ipso factum oportuit, quanquam epistola non habebat tuum nomen. Posthac ne mecum agas loquacibus epistolis. Scribe *Bero* si libet, aut ipsi *Luthero*. Coram audiam te jurgantem, minitantem, convicientem pro tuo arbitratu. Bene vale. Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXLVI.

Erasmus Roterodamus Conrado Pelicano S. D.

PRO quinque ficis habeo gratiam centuplicem. Opto tibi tuos omnes amicos manere incolumes, mihi satis est, si nemini est data ansa justa in me fremendi. Mallem epistolam illam non esse sparsam, nec hoc per me factum est, & tamen quocunque pacto erat depellendus periculosus ac falsus rumor. Quidam indignantur quatuor illis consultoribus, & jam, ut audio, spargitur epistola, suspicantur esse *Capitonis*, elevans illorum auctoritatem. Ajunt & libellum famosum parari in eosdem. Hæ nimirum sunt artes Euangelicæ. Nos nulla de re consulti sumus, nisi an *Oecolampadii* libellus haberet aliquid, cur non esset publice vendendus. Ad id respondi, nulla *Oecolampadii* contumelia. Ille in his, quæ docuit, non est usus meo consilio, imo me fortiter contemsit. Quare si quos offendit, aut si quid timet, non arbitror æquum ut contra meam conscientiam pro illo depugnem. Quam autem relegationem mihi minitaris, an quia nolo discedere à publico judicio, consensuque Ecclesiæ, quum interim mihi diversa sententia persuasa non sit? Vos inter vos digladiamini. *Zwinglius* & *Oecolampadius* adversus *Lutherum* & *Pomeranum*, & rursus *Balthasarus* adversus illos, adversus te *Pharellus*, & tam discordi factioni memet adjungam periculo capitis mei, imo potius animæ? Si quid mali vobis obtigerit, vobis ipsis imputate. Ego semper vaticinatus sum fabulæ sic actæ fore parum felicem exitum. *Zwinglius* alicubi citat locum ex *Paraphrasi*. Tanti me facit nunc, qui prius scripserat me nihil scire? *Oecolampadius*, ut audio, in concione taxavit oratorem, me, sic interpretantur, notans. Notat & in libello *De Eucharistia*, quo respondit *Bilibaldo*. In præfatione vero *Esaiæ* onerat me invidiosa laude. Taxat & in commentariis in Epistolam *Joannis* suppresso nomine, sed recitatis meis verbis, quum is locus à me mutatus esset, nec mea verba sat candide interpretatur. Dixeram quantum hic est mundorum, indicans eam Epistolam esse *Joannis*, quod hujusmodi gaudeat iterationibus, ille refert, quasi damnarim ociosam polylogiam. Egregius vero amicus, in cujus gratiam profiteri debeam sententiam apud *Lutherum* hæreticam. Quam belle vero *Zwinglius* citat locum, in quo utor verbo *consecrandi*, & tamen colligit me aliud sentire quam loquor. Puto magistratum hunc non fore tam stultum, ut omnes ejiciat hinc qui dissentiunt ab *Oecolampadio*. Nihil erat in tota epistola tua, quod mihi non magnopere displicuerit. Bene vale. *Basileæ*, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXLVII.

Erasmus Rot. Conrado Pelicano S. D.

EVANGELII vigor non abolet morales virtutes, sed perficit. Nec ignoras quantum abhorreat non dicam à virtute, sed prorsus ab omni humanitate, prodere amicitiæ arcanum, quandoquidem exsecramur etiam illos, qui post diremtam amicitiam efferunt quod amicis creditum erat, & qui generosioris ingenii sunt, nec illis, quos maxime invisos habent, sustinent objicere, quod ex amicitiæ pristinæ fiducia cognoverunt. Ego te vel unum his moribus esse judicabam, ut tuto quidvis arcani possem committere, nec alium mihi delegeram cui conscientiæ meæ secreta crederem. Quo magis admiror, quid acciderit, ut ea de me sparseris,

An. 1526. ris, quæ nec dixi, nec cogitavi unquam. Instillaras clanculum in aurem optimi juvenis, me de Eucharistia idem sentire quod tu sentires. Hunc injectum aculeum ille secum ablaturus erat in suam patriam, ni forte fortuna casus injecisset inter nos hujus rei mentionem. Et haud scio an nunc quoque suspicionis nonnihil de me secum abstulerit. Ac primum quidem quum illum audirem, suspicabar te nihil aliud sentire, quam soles apud me profiteri. Damnabas eos, qui auderent profiteri illic non esse nisi panem & vinum. Nec aliud opinatus sum unquam de te, nisi proximo colloquio, quum velut afflatus & alius factus absque fuco declarabas animi tui sententiam: eam quum jam palam profitearis, spargis ac dictitas me tecum sentire, idque tam palam facis, ut tuus sermo genuerit etiam rumorem, cujus te auctorem esse, jam nulli fere obscurum est. Nec dubito quin similia scribas amicis. Ego vero ne in priore quidem sententia tecum sensi: censebas enim, profitendum in synaxi esse corpus Domini, cæterum quomodo sit illic, Deo, qui novit omnia, committendum esse. Ego vero hoc tuæ sententiæ adjiciebam, mihi istuc videri simplicius, quod ita vitarentur varii difficultatum labyrinthi, si fas esset homini *Christiano* ab eo dissentire quod Conciliorum auctoritas, quod omnium Ecclesiarum ac gentium consensus tot jam seculis comprobasset. Ad id semper negavi me posse animum inducere, præsertim quum Euangelicæ & Apostolicæ literæ tam evidenter nominant, corpus quod datur, & sanguinem qui effunditur: quum hoc mirifice congruat ineffabili Dei erga genus humanum charitati, ut quos redemit sanguine & corpore Filii sui, eos voluerit ejusdem carne & sanguine modo quodam ineffabili pascere, & hac arcana Filii præsentia ceu pignore consolari, donec rediret gloriosus & omnibus conspicuus. Hæc me redderent propensiorem ad Ecclesiæ Catholicæ sententiam, etiamsi nihil esset definitum, nec in hanc partem, nec in illam. Nunc quis furor esset, si ego non vererer pronunciare, ibi nihil esse præter panem & vinum? Soleo cum amicis eruditis, maxime quum absunt infirmi, libere commentari de quibuslibet, inquirendi studio, nonnunquam & tentandi causa, interim animi gratia, hac in re fortasse simplicior quam par est. Sed agnoscam etiam parricidii crimen, si quisquam mortalium vel serio vel joco audivit ex me hanc vocem, in Eucharistia nihil esse præter panem & vinum, aut non esse ibi verum corpus & sanguinem Domini, quod nunc quidam libellis editis propugnant. Imo *Christum* ipsum mihi precor parum propitium, si ista sententia unquam insedit animo meo. Nam si quid volatilium cogitationum aliquando tetigit animum meum, facile discussi, considerata Dei erga nos inæstimabili charitate, perpensis divinæ Scripturæ verbis, quæ *Lutherum* etiam ipsum, quem vos omnibus scholis, Pontificibus, orthodoxis, & Conciliis antefertis, coegerunt profiteri, quod profitetur Ecclesia Catholica, à qua tamen solet libenter dissentire. Scio quam levis sit apud vos Conciliorum auctoritas, ego vero nec Ecclesiam *Romanam* contemno, multo minus quum illa habet sibi consentientes omnes Ecclesias. *Paulus* nec Angelum audiendum putat qui prædicet aliud Euangelium. Ecclesia mihi persuasit Euangelio credere: eadem magistra didici Euangelii verba interpretari. Hactenus cum omnibus *Christianis* adoravi *Christum* pro me passum in Eucharistia. Nec adhuc video quicquam cur debeam ab hac opinione recedere. Nullis humanis rationibus abduci potero à concordi sententia *Christiani* orbis. Plus enim apud me valent illa quinque verba, *In principio creavit Deus cœlum & terram*, quam omnia *Aristotelis* cæterorumque Philosophorum argumenta, quibus docent mundum carere initio. Quid autem adferunt isti, cur tam impiam tamque seditiosam sententiam profitear? Rationes stupeæ sunt, semel sustulit carnem ne esset offendiculo, non admirati sunt, non adoraverunt Apostoli. Jubemur esse spirituales, quasi caro sic exhibita officiat spiritui. Caro est, sed nullis obnoxia sensibus, & tamen hoc ipsum pignus est divinæ erga nos charitatis, solatium est exspectationis. Literæ divinæ pro nobis faciunt: habemus, *Hoc est corpus meum quod pro vobis datur: Hic est sanguis meus qui pro vobis effundetur.* Ubi legunt isti, *Hoc non est corpus meum, sed signum corporis mei: Hic non est sanguis meus, sed signum sanguinis mei.* Quum maxime se torquent, ægre docent ex aliis locis rei vocabulum accipi posse pro signo rei: quanquam ne hoc quidem simpliciter. De tabula dicimus, *Hic est Hector qui occidit Patroclum*, sed nemo nescit in pictura non esse verum *Hectorem*: verum esse potest quicquid dixit *Christus* esse. Jam ut evincant quid ponderis habet hæc ratiocinatio, *Sic accipi possunt hæc verba, igitur sic accipienda sunt.* Quorsum autem proficit illis tot veterum orthodoxorum citatio? Utcunque torquent, involvunt ac fucant illorum dicta, nullum locum adducunt, qui palam loquatur, ibi non esse corpus & sanguinem Domini. Hortantur ad spiritualem communicationem corporis & sanguinis Domini, quid mirum si hoc commendant, quod in utriusque sumtione potius est, & quod nisi accedat, perniciem adfert sumtio carnalis? Obsecro te, quid hic est cur deficiam ab eo, quod tot seculis docuit & usurpavit Ecclesia Catholica? Scis me in nullo dogmate per omnia sentire cum *Luthero*, nisi quod nimium vere taxat corruptos hominum mores: & hic ob *Carolstadium*, qui à suo ipsius dogmate jam descivit, recedam à communione Ecclesiæ Catholicæ? Si tibi stuprum aut furtum confessus essem ut amico, quam esset adversus omnes amicitiæ leges, hoc cum amici periculo vel apud unum effutisse? Nunc quum apud omnes spargis crimen omnium capitalissimum, quod nec lingua mea unquam sonuit, quamvis libera, nec animus unquam concepit: quo tandem nomine donandum est quod facis amice Euangelice? An ad persuadendum quod nuper ipse cœpisti credere, visum est abuti nominis mei auctoritate? Quæso te per *Christum*, hoccine est Euangelicum, tam impium, tam atrox facinus comminisci in amicum, quo plures pelliceres in novam sectam, quasi jam sectarum sit parum? Si pium est quod asseveras, non habes quo id persuadeas, nisi vanissimo commento, *Erasmum* idem sentire quod tu sentis? Et si tanti est apud vos mea auctoritas, cur nihil valet in tam multis, in quibus à vobis dissentio? Si tuus animus vacillat, ut solebas profiteri, qui nihil tribuis auctoritati Pontificum & Conciliorum, meum animum hactenus confirmavit Ecclesiæ Catholicæ consensus. Si tibi persuasum est in synaxi nihil esse præter panem & vinum, ego membratim discerpi malim, quam idem profiteri quod tu profiteris, & omnia perpeti malim, quam tali flagitio, contra meam ipsius conscientiam admisso, ex hac vita demigrare. Nec hic justissimam expostulationem verbis atrocibus exaggero: res ipsa satis habet Tragœdiæ. Si micam ullam habes Euangelici spiritus, sanabis quos istis susurris vanissimis infecisti. Patiar apud omnes effutire te, quicquid unquam in familiaribus colloquiis vel sobrius, vel uvidus, vel joco, vel serio dixi; non patiar autem ut istius dogmatis me vel auctorem facias, vel comitem, quod mihi nunquam fuit, nec in ore, nec in corde: ita mihi contingat nunquam à *Christo* sejungi, Amen. *Basilea*, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXLVIII.

Erasmus Rot. Simoni Pistorio S. D.

TANTUM suspicionum & querimoniarum undique nobis gignit hoc seculum exulceratissimum, ut nec vacet, nec libeat omnibus excusare. Quanquam ego Principi tam pio tamque cordato vehementer optarim per omnia satisfacere. Itaque licet obrutus laboribus ad tuam epistolam respondebo paucis, tu quod deerit, de tuo candore, tuaque facundia sup-

An. 1526. suppplebis. Epistola, *Thermopolin* missa, piis omnibus placuit, sed vehementer offendit *Leonem Judæum Tigurinum*, qui libello, *Germanice* per typographos vulgato, profitetur se auctorem ejus libelli, quem detestatur epistola mea; addidit epistolam ad me manuscriptam multo virulentiorem, qua ad pugnam gladiatoriam provocat, verum obticui. Porro quod sic meam causam apud Principem egeris, ut diceres me nunquam ex animo discessisse ab Ecclesiæ præscriptis, quid sibi velit, mi *Pistori*, non satis intelligo, qui nunquam vel ex animo, vel præter animum ab Ecclesiæ placitis diverterim. Verum, oportet distinguere constitutiones Ecclesiæ, quædam sunt Conciliorum generalium, quædam ex rescriptis, quædam Episcoporum peculiares, quædam *Romani* Pontificis, sed instar plebisscitorum, quales sunt constitutiones *Cameræ*. Rursus ex synodicis quædam perpetuæ, quædam ad tempus datæ. Item quædam inviolabiles, ut puta nixæ divinis Literis, quædam ejus generis, ut pro rerum præsentium statu possint mutari. Quoties autem admoneo de mutandis constitutionibus, de his sentio quæ citra pietatis jacturam mutari possunt. Nec id tamen usquam suadeo faciendum, nisi ex auctoritate Procerum. Atque ut ingenue quod res est fatear, quum incrudesceret hic tumultus fatalis, plane eram in hac opinione, ut mutatis aliquot constitutionibus, illa tempestas ad aliquam tranquillitatem redigeretur. Ne quid interim loquar de viciis quæ prætextu religionis irrepserunt in Ecclesiam, adeoque invaluerunt, ut propemodum Euangelici vigoris scintillam exstinxerint. Hoc quid sit, non omnes intelligunt. Principes recte faciunt, dum cavent ne publici status compages laxentur. Verum, hoc conscientiæ negotium est. Nunc posteaquam video neutram partem alteri velle concedere, nihil aliud quam precor, ut Dominus det felicem exitum; non enim video quis alius id possit. Multi putant suppliciis & legibus hoc malum sopiri posse, & fortasse sopietur, sed ad tempus: & si perpetuo possit, non cessabunt tamen tacita murmura, judiciaque conscientiarum. Nec vacillaret auctoritas Ecclesiæ, si quædam per Ecclesiæ Proceres ex causis gravibus mutarentur, quod jam toties factum est à majoribus. Venio nunc ad consilium hujus urbis magistratui exhibitum, cujus antigraphon ex archetypo mitto, si quid forte de suo addiderunt qui evulgarunt. Mitto simul & ad *Glareanum* literas in hoc scriptas, ut per illum excusarer Senatui, priusquam à Consulibus adirer. Nihil egi. Suspicor hoc à quibusdam *Lutheranis* subornatum, hac arte, ut si suaderem ipsis accommoda, haberent me sibi obnoxium; sin minus, conflarem mihi civitatis hujus grave odium. Summis enim viribus hoc tum contendebant quidam, ut hic omnia fierent quæ fieri videmus *Tiguri*: promissa est mihi silentii perpetua fides. Ita temperavi consilium pro civitatis præsenti statu, nam uni Reipub. datum est, ut nec excitarem hic tragœdiam, non mihi tantum periculosam, nec auctoritatem Ecclesiæ permitterem quorumlibet arbitrio. Et tamen hoc consilium utcunque temperatum adeo placuit Consuli, ut presserit tres menses, ne exhibiturus quidem, ni quidam ecclesiasticæ partis efflagitasset. Certe ex eo consilio nihil hic innovatum est, nisi quod omnia moderatius acta sunt quam cœperant. De *Lodovico Bero*, plane lapsus es in nomine. Nam is vir & pius est & doctus, ab omnibus istorum dogmatibus dissentiens, sed à nullo magis quam de Eucharistia. Nam is præsedit in concilio *Badensi* ecclesiasticæ partis nomine. *Capitonem*, opinor, volebas dicere, cujus nulla laus est in illis literis. Quod scripsi, neutram partem mihi videri sobriam, non incessitur Ecclesia, sed quidam qui plus obtrudunt nobis quam necesse sit credere. Id in quosdam Theologos ac Monachos dictum est, non in Ecclesiam. Veluti Transalpini volunt nos profiteri, Pontificem *Romanum* unum esse potiorem universis Ecclesiis ac populo *Christiano*. Habent & Cisalpini quosdam articulos, quorum aliquot ego nolim defendere, & tamen ni id facerem vociferarentur. Proinde non dixi me in neutra parte esse, sed neutri addictum esse. Addictus autem est, qui servit in omnibus. Nec opinionibus tantum esset serviendum, sed moribus etiam & ingeniis, quæ comperio corruptissima in nonnullis, qui magnis clamoribus videri volunt agere negotium Ecclesiæ. De libris *Lutheranis*, non prorsus hinc arcendis, videbatur id temporis esse satis pro hujus Reip. statu. Si Ecclesia permitteret usum sacramenti sub utraque specie, ne tantulum quidem incommodi video: nam id aliquando *Bohemis* permiserat Ecclesia. Nec probo tamen, ut quisquam hac gratia turbas excitet in populo *Christiano*. Ego nec sacerdotibus permitto conjugium, nec Monachis relaxo vota, ni id fiat ex auctoritate Pontificum, ad ædificationem Ecclesiæ, non ad destructionem. Eo perpellere pueros ac puellas inhumanum arbitror, & pium eximere fraude captos. In primis optandum esset, sacerdotes & Monachos castitatem ac cœlestem vitam amplecti. Nunc rebus adeo contaminatis, fortasse levius malum erat eligendum. Hæc opinio si non placet Ecclesiæ præfectis, pro somnio ducatur. Quod scribis de quorundam impia licentia, nullus homo per me factus est ad talia animatior, sed aliquam multos coercui. Tu *Paganismum* times, ego *Judaismum* jam omnia fere video occupasse. Si sacri pariter ac prophani, si magni cum parvis sinceris animis converteremus nos ad Principem fidei nostræ *Christum*, & agnoscentes sua quique mala, concordibus votis illius misericordiam imploraremus, brevi videremus horum tumultuum felicem exitum. Nunc dum plerique privatis commodis intenti sunt, ne publicis quidem recte consulitur. Quod ob unum aut alterum deprehensum male sentire videris de *Græcis* literis, vehementer alienum est & à prudentia tua, & ab ingenii tui candore. Eadem opera sentiendum esset de omnibus bonis literis. Quod autem inter harum professores initio complures non fuerint alieni à *Luthero*, partim in causa fuit quorundam improbitas, qui multis annis ἄσπονδον πόλεμον terra marique gesserunt adversus hoc studiorum genus apud nos reflorescens. Longa est fabula. De *Reuchlino* meministi. Plura nos vidimus. De illo nostro non queo satis demirari, quid homini venerit in mentem, nec ulla res unquam æque mihi præter exspectationem objecta est. Quid hoc ad *Græcas* literas, sine quibus cæca est omnis eruditio? Quæ misi proximis nundinis, arbitror esse perlata. Scripseram enim & illustrissimo Principi, & *Emsero*, & tibi. Poculum erat gratissimum, uberius tamen delectatus sum laudatissimi Principis testimonio. Quod mihi longam vitam optas, optime *Pistori*, jam potior eo quod optas. Diu vixi, si tamen vixi. Medici nihil pollicebantur opis, & si polliciti fuissent, non admodum illis fiderem. Itaque relictis illis *Christo* me commisi. Is sive longum, sive breve volet esse quod superest vitæ, æqui bonique consulam. De *Luthero* coercendo etiamsi certa spes esset, & si maxime par essem isti negotio, & si non minus liberet quam vacaret, tamen per quosdam ut video conjuratos non licebit. *Lutetia* misit nobis quatuor libros hoc anno, simpliciter famosos ac palam insanos. Res, ut suspicantur, geritur ex consensu sodalitii Theologici, non quod omnes ista probent, sed pars, ut fit, improbior vincit meliorem. Subornant ad hanc fabulam agendam aliquot gloriosos, ac plane sensu communi carentes, in primis *Sutorem Cartusianum* & *Beddam*. Quidam Oratorem agens apud Cæsarem, παραπρεσβεύων scripsit virulentissimum librum in me, ac, ni fallor, jam edidit, quum in *Britannia* nunquam præ se tulerit, quod animus esset in me scribere. Excitarant & illic tumultum Monachi *Salamantini*. Sunt aliquot etiam *Romæ*, qui scribunt in me præter *Stunicas*. Unum libellum ad me misit is qui scripsit *Albertus Pius*, alter sine titulo missus est per amicos. Nondum enim editus est, sed volitat per manus aulæ Pontificiæ, quo nec *Orestes* furiis agitatus scriberet quicquam furiosius, nec me fugit quis sit auctor. Sermo

An. 1526. mo cum moribus congruit, nam mihi domestice notus est. Habet & *Hispania Stunicas* alteros, ut ne quid de *Lovanio* dicam. Omnes ad objurgandum & calumniandum diserti sunt. Sub has nundinas suscepimus laboris pensum quam pro valetudine gravius. Nam præter alia recudimus Novum Testamentum, Annotationesque magnis accessionibus locupletamus. Arbitror enim *Hieronymo*, Proverbiis, & huic Operi propemodum justam curam esse datam. Et tamen si viriculæ corpusculi sufficient, absolvemus quod orsi sumus in *Lutherum*, etiamsi nihil tam sancte tamque circumspecte scribi potest à me, quod non calumnientur quidam, devotis animis hoc agentes, ne quid fructus ex meis libris redeat ad Lectorem, nec aliud agentes quam ut victus contumeliis concedam in castra *Lutheranorum*. Quod nunquam efficient, donec propitius Dominus mihi mentem hanc esse patietur. Atque illud, mi *Pistori*, tuo Principi audacter de me pollicetor, me, quod dicere cœperam, nec ex animo, nec præter animum unquam vel accessisse, vel accessurum ulli damnatæ factioni; nec me aliud agere in meis lucubrationibus, quam ut linguas ac bonas literas gravioribus disciplinis adjungerem, ut scholasticam Theologiam, apud multos ad Sophisticas contentiones prolapsam, ad divinæ Scripturæ fontes revocarem, ut in moribus hominum minus esset ceremoniarum, in animis plus pietatis, ut Episcopi & sacerdotes sui meminissent officii, ut Monachi vere id essent quod dicuntur, denique ut perversissima de plerisque rebus judicia eximerentur ex animis hominum, quibus jam orbis instupuerat. Hæc me perspiciet agere, qui sobrius & integer mea legit. Cæterum, si isti eodem animo legerent *Chrysostomi*, *Hieronymique* scripta, quo mea legunt, plura reperirent, quæ reprehenderent, quam in meis reperiunt. Bene vale. *Basilea*, Anno 1526.

EPISTOLA DCCCXLIX.

Erasmus Rot. Petro Mornyeo, Abbati Sancti Sulpitii, S. D.

An. 1527. DOLOREM, quem abitus hinc tuus nobis attulerat, tua non simplex utilitas abunde mitigavit. Primum quod mature feliciterque temet incendio subduxeris: nam hic pestilentia nemini pepercit, diuque circumsiliit ædes nostras, ac tantum non insiliit. Deinde quod in celeberrimam Academiam te contuleris, omnique studiorum genere florentem, neque dubito quin toto pectore disciplinis optimis incumbens, abunde compensaturus sis, si quid antehac per ætatis incogitantiam cessatum est, ut ad tuos velut avidus negotiator, bonarum literarum mercibus locuples redeas. Habet ista civitas ut Musas, ita & Sirenas, quemadmodum audio. Hortarer te, ut, obturatis adversus Sirenum cantus auribus, Musis virginibus adhæreres, ni mihi spectata esset tua singularis continentia. Hæc scripsi studiis enectus, & in hoc tantum, ut scires te nobis nondum excidisse. *Basilea* 11. Januarii, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCL.

Mercurinus Gattinarius, Caroli Cæsaris Cancellarius, Des. Erasmo Roterodamo *S. D.*

HOC *nomine jam mihi placeo, quod video aliquid peculiare cum tanto viro me habere commune. Scribis enim, vir tot nominibus egregie, æquiore animo hinc decessurum, si hoc orbis dissidium in optatam tranquillitatem conversum tibi videri contigerit. Utinam hoc ipsum mihi conspicere liceat. Nihil enim jam ardentioribus votis opto, nihilque ferventioribus studiis assequi contendo. Quod si omnes omnium* Christianorum *Principum, atque etiam Pontificum animos ad id Cæsareo similes haberemus, nihil certe veræ felicitatis in* Christiana *Republica esset desiderandum. Veruntamen malo quodam fato adversante, dum suis quisque privatis commodis (si tamen ea commoda dici possunt) pertinaciter studet, Rempublicam undique labefactatam videmus. Nolo tamen adhuc animum despondere. Spero enim breviter futurum, ut non modo componatur dissidium, verum & corrigantur mala, unde hic tumultus pullulavit. Quod vero ad te attinet, scio quam laboret mundus invidia, quam sit antiqua iniquorum omnium in bonos ac pios, & barbarorum in eruditos conspiratio. Tibi vero, qui præter Dei gloriam, & publicam salutem nil quaris, quid malorum lingua obesse poterunt, dummodo quod facis, perpetuo facias, hoc est, bonas literas, rectioraque studia, & veram pietatem promovere semper cures? atque utinam mihi liceret aliquo non vulgari symbolo, quis sit meus erga te animus, declarare. Videres profecto voluntatem vere sinceram, idque sedulo, ut intelligas, faciam. Ad Academiam* Lovaniensem *scribo, quod ex incluso literarum mearum exemplo legere poteris. Miror profecto tantorum virorum petulantiam, atque impudentiam: sed gaudeo tibi accidisse, quod sapius jam mihi contigit. Vidi enim quam plurimos qui me pertinacissimis odiis insectabantur, & à Cæsaris aula sublatum cupiebant, ipsos prius è vivis sublatos. Quod duobus ex adversariis tuis contigisse audio. Sic Deus suis favere solet. De libello* Eduardi Lei *nihil adhuc audivi: tametsi sciam hominem nescio quid calumnia in te jamdiu moliri. Id tamen quicquid erit, nequaquam illi in* Hispania *edere licebit, nisi prius mature visum, & examinatum sit. Id enim summo studio apud* Hispanos *cautum est, ne cuivis sua somnia excudere liceat. Utinam idem servaretur apud* Germanos. *Tu fac bono animo sis, tuaque consulas valetudini: atque ad me sapius scribas. Ex Oppido* Vallisoleti 10. *Februarii, Anno* 1527.

An. 1527.

EPISTOLA DCCCLI.

Vives Erasmo.

EXSPECTANTI *mihi abs te quotidie literarum aliquid, seculum pene prateriit: & multa ad te scribendi occasiones è manibus elapsa, dum aliquid semper puto recepturum me, cui respondeam; nam bis aut ter scripseram, & de tuo silentio suspicari coger, vel non esse tibi literas redditas, vel occupatissimum te fuisse: sive hoc ipsum in causa fuit, cur non scripseris, sive quid aliud: ego vero aqui ac boni facio, modo & recte valueris, & nostri non omnino obliviscare; idque satis mihi est recordatione tua consignatum esse tuo in pectore. Ut id vero literis quoque ac velut syngrapha testificere, nihil laboro. Quid istuc de rebus tuis adferatur* Lutetia, *nescio: nam Decanus ait se habere tuas literas, quibus conquereris* περὶ τῶν ἐκεῖ πραγμάτων· *atqui nobis quotquot illinc veniunt scholastici, mirificum favorem nunciant omnium erga te, & eorum qui infensissime erant odisse soliti. In* Hispania Enchiridion *tuum cœpit loqui nostrati lingua, & quidem secundo populo, qui solebat esse in potestate* τῶν ἀδελφῶν. *Idem cogitant facere de* Paraphrasibus. *Vehementer mirantur quidam vel huc non redire te, vel certe in* Galliam *proficisci;* ἵνα ἥδιον βίον διατελῇς, οἶσθα τινὸς ἕνεκα ταῦτά μοι λέγονται. *Vellem consuleres quieti tua senectutis. Nam istius temporis, quod atati tua restat, magnus erit pietati ac literis usus, te libenti ac lato; exiguus, commoto & conturbato. Amabo, mi Praceptor, si quid vidisti eorum Operum, qua te absente edidi, perscribe ad me sententiam tuam, imo vero magistri & patris reprehensoriam admonitionem; nam nihil est quo me magis sentiam proficere, duntaxat cum reprehensio venit à prudenti amico: nec imprudentis quidem aut inimici nocet. Utinam propius adesses, & consulere liceret te* ὡσανεὶ χρησμῶν. *In* Britanniam *propediem proficiscar,* Christo *secundo: si quid mandas, significa, & curabitur; & si nihil peculiarius scripseris, illa* Καθολικὰ, *qua tu mandata cupis, non ignoro: dicta puta. Cura valetudinem tuam, & nos ama. Salvebis officiosissime ac reverendissime à* Laurino *&* Fevyno *tuis. Vale.* Brugis 18. *Martii, Anno* 1527.

EPISTOLA DCCCLII.

Erasmus Rot. Roberto Aldrisio S. D.

An. 1527. SVB Quadragesimam demum redditus est nobis tuus *Seneca*. Non erat necesse mittere codicem, poterant omnia describi in schedis. Bibliophylaces collegii Regalis dederunt tibi verba. Habent in minore bibliotheca aliud volumen in membranis descriptum; ut agnoscas, habebat sententias per ordinem literarum digestas, & in medio sententiam eandem disticho, sed indoctissimo, comprehensam. Inerant & initiales literæ coloribus & auro depictæ. Ex libro *De beata vita* plurimum emendaram. Si vacaret posses ex eo notare quæ dissentiunt, notato per numerum versu editionis *Frobeniana*, & adscripta lectione, quam habet codex, reliqua per nos fierent. Doleo tibi tantum laboris susceptum non magno fructu. Sciebam codicem, qui habebat libros *Epistolarum*, nihil habere frugis. Non ausim amplius abuti tua bonitate, si tamen posses hoc tædium decoquere, faceres mihi rem magnopere gratam, nec penes ingratum hominem collocaris officium, si viam indicaris reponendæ gratiæ. *Thoma Moro* te commendavi non indiligenter. De quorundam ingratitudine vetus est querela. *Regium est autem audire male, quum feceris bene.* Posteritas magis agnoscet, quanquam nunc etiam agnoscunt optimi quique, Cæsar, *Ferdinandus*, Pontifex, Cardinales, Reges, Duces, Episcopi, & literis honorificentissime scriptis, & muneribus opimis. Tenebriones modo quidam oblatrant, nihil profecturi, nisi quod sibi malum accersunt. Res alium habebit exitum quam credunt multi. Sed quicunque erit exitus, nos bonam ac fidelem operam literis & *Christo* navabimus. Bene vale. *Basilea* 24. Martii, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLIII.

Erasmus Rot. Valentino Furstero suo S. D.

SI præstas eum animum, quem tua pollicetur epistola, *Valentine* charissime, & tibi & tuis omnibus consulueris. Memento nullam ætatem magis idoneam discendis optimis moribus ac disciplinis, per omnem vitam usui futuris, quam istam, qua nunc flores. Verum ut est optima, ita scito fugacissimam esse, nec semel elapsam unquam recurrere. Præcipuam studiorum partem impende historiographis & ethicis. Prioris generis sunt *T. Livius*, Vitæ *Plutarchi*, *Cornelius Tacitus*: Posterioris, libri *Ciceronis De officiis*, *De amicitia*, *De senectute*, *De Tusculanis quæstionibus*, & *Plutarchi* libri *De moribus*. Ex his enim potissimum ea prudentia colligitur, quæ decet virum in Republica versantem. Et habet ea lectio non minus voluptatis, quam utilitatis. Saluta mihi nostrum *Erasmium*, sodalem tuum. Bene vale. *Basilea* 24. Martii, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLIV.

Erasmus Roterod. Polydoro Vergilio S. D.

QVO non penetrant linguæ fascinatrices? Quas nos, mi *Polydore*, non alia ratione melius ulcisci possumus, quam ut amicitiam, quam isti rescissam vellent, vinculis quam arctissimis adstringamus. Videbis *Homilias* tibi dicatas, nunc rursus excusas cum dignitate, quo magis etiam urantur, quos cruciat nostra concordia. Quod sedulo agis εἰρηνοποιὸν inter *Leum* & me, pro isthoc animo *Christus* tibi referet promissam beatitudinem. At præscribit ille parum æquas pacis conditiones. Ostendat ille quæ perperam scripserim in ipsum, ego vicissim ostendam quæ ille perperam scripsit in me. Tum post mutuam palinodiam coeat amicitia. Verum, hoc esset non sarcire gratiam, sed renovare simultatem. Optimum fuerit μὴ μνησικακῆσαι, sed illa *Gracorum* ἀμνησίᾳ prorsus omnium veterum injuriarum abolere memoriam, ac scripto quopiam amico

A testari positam esse simultatem, & animos *Christiana* junctos concordia, quod factum est inter *Jacobum Fabrum* ac me. Quod mihi cum tot portentis dimicandum est, agnosco feroque fatum meum. Cum summis mihi pulchre convenit. *Clemens* Septimus bis jam misit ducentos florenos, nihil non pollicens. Cæsar nuper ad me scripsit amantissime cum suo Cancellario. Regum, Cardinalium, Ducum, Episcoporum literis honorificentissime scriptis habeo plena scrinia. A multis veniunt & munera nequaquam vulgaria. A tenebrionibus velut à cimicibus ac pediculis mordeor: nam his nec Cæsar, nec Pontifex potest imponere si-
B lentium. Tuti sunt suis tenebris. Sed nihil aliud efficiunt nisi quod traducunt seipsos. Nos rectum clavum tenebimus usque ad extremum vitæ terminum: de eventu viderit *Christus*, hujus fabulæ choragus. De libello excudendo egi cum *Frobenio*, respondet se paratissimum, ea lege qua excudit *Adagia*. Bene vale, patrone magne. *Basilea* 24. Martii, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLV.

Erasmus Roterodamus Jacobo Fabro S. D.

AVDIO tibi tuoque *Gerardo Ruffo* datum negotium à Rege *Christianissimo*, ut *Chrysostomi* Commentarios in *Acta Apostolorum Latine* verteretis. At idem
C Opus jampridem apud me est è *Venetia* deportatum, eleganter descriptum. Rursum idem habetur in *Anglia*. Jam annus est quod cœperam illud vertere. Cæterum quoniam subdubitabam de fide tituli, seposui. Nunc quum ederem alia quædam *Chrysostomi* versa, adjunxi tres *Homilias*, quas ante verteram, quo gustum darem eruditis, ex quorum judicio vel absolverem Opus, vel omitterem. Hoc quum esset jam factum, ex *Brixii* literis cognovi quod modo dixi: quæ si venissent uno mense citius, ad te misissem quod verteram, totamque provinciam vobis lubens cessissem; & nunc si libet hoc ipsum, quod editum est, ve-
D strum facio, ne quid hic casus vos remoretur à bene cœptis. Præter *Homilias*, quas edidi novas, habeo Commentarios *Chrysostomi* in Epistolam ad *Romanos*, in utramque ad *Corinthios*, in Epistolam ad *Galatas*. Verum hæc eo minus habitura sunt gratiæ, quod in *Theophylacto* totus fere *Chrysostomus* est, exceptis digressionibus. Opto tuæ senectuti lætam tranquillitatem. *Ruffo* tuo plurimam ex me salutem dicito. Optimo Præsuli cupio esse quam commendatissimus. *Basilea* 24. Martii, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLVI.

Erasmus Roterodamus Joanni Carondileto, Archiepiscopo Panormitano, S. D.

E REVERENDE Præsul, jam pro tuo erga me studio gratias egi, quas certe debeo maximas. Nunc non ago causam meam, quam habeo pro derelicta, sed studiorum causam tibi commendo. *Mechlinia* Carmelita quidam *Paschasius*, ut ex multorum literis accipio, publicitus è suggesto debacchatur in linguas ac bonas literas, & nominatim in Collegium trilingue, quod instituit *Lovanii* vir omnium seculorum memoria dignus *Hieronymus Buslidius*. Agant hoc quod habent in mandatis, pugnent adversus hæreses: at bellum gerere cum his literis, sine quibus omnes reliquæ disciplinæ mutæ sunt, mancæ sunt, cææ sunt, plurimum abest ab a-
F nimo tum Cæsaris, tum Pontificis. At *Philippus Melanchthon*, inquiunt, & alii nonnulli *Grace Hebraice*que periti faverunt improbatæ factioni. Ista non studiorum est culpa, sed hominum, sed longe plures favent *Luthero* qui neque *Grace* sciunt, neque *Latine*. Multo plures his literis instructi pugnant cum *Luthero*. Certe *Lovanii* nullus est ex hoc genere non alienissimus à re *Lutherana*. Hæc res fortasse vobis levicula videtur: at periculum est ne, si Monachis liceat impune quicquid libet, res erumpat in majorem tumul-

An. 1527. multum quam quisquam credat. Per universum terrarum orbem gratiosæ sunt bonæ literæ, quarum utilitatem jam nemo non sentit, habent magnos patronos. Sint igitur isti sua contenti victoria, nec optimas literas alienæ causæ involvant. Si submovenda est professio linguarum, quod his instructi quidam faverunt improbatæ sectæ, eadem ratione submovenda est Theologiæ professio, quod multi Theologi propugnatores exstiterunt & in dies exsistunt hujus factionis. Submovendus Monachismus, quod innumeri Monachi stant à *Luthero*. Ut facillimum, ita fuerit optimum primos istorum impetus retundere. Quod si facere non gravaberis, omnes studiorum cultores tibi reddes addictissimos. Mitto ad te exemplaria postremarum Cæsaris ad me literarum, item *Mercurini* Cancellarii & Card. *Campegii*. In quem, inquies, usum? ut intelligat tua prudentia, meam fidem & studium in negotio pietatis, probari summis utriusque status Principibus, nec vel tantulum commoveare quorundam impudentissimis blaterationibus. Et confido fore, ut aliquando magis perspicuum fiat, qua sinceritate versatus sim in hoc rerum tumultu. Servet amplitudinem tuam Dominus. *Basileæ* 30. Martii, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLVII.

Erasmus Roterodamus Alfonso Valdesio S. D.

VENERUNT ad me, licet sero, cum aliis literæ Cæsareæ Majestatis amantissime scriptæ: nec minus humanitatis habentes, *Mercurini Gattinarii*, cujus prudenti juxta ac fideli consilio certum est obtemperare. Tuum admirabilem in me favorem ac studium, ornatissime juvenis, tot jam argumentis habeo perspectum & exploratum: quod si mihi facultas esset par animo, sentires te tantum officiorum haudquaquam penes hominem ingratum collocasse. Hoc tantum in præsentia scribere licuit. Patronis omnibus pro me gratias ut agas, te magnopere rogo. Bene vale. Datum *Basileæ* 31. Martii, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLVIII.

Alfonsus Fonseca, Archiepiscopus Toletanus, Hispaniarum Primas, &c. Desiderio Erasmo Roterodamo *S. D.*

ITA *est plane*, Erasme *doctissime, quemadmodum ad te amici detulerunt. Faveo laudi tuæ ex animo, idque re ipsa (quoad licuit) testatum hactenus feci: facturus item posthac, etiamsi nulla abs te mihi gratia profecta esset, nedum posteaquam brevi illo tuo autographo omnem operam nostram, quam in tui gratiam insumseram, fere mihi pensatam sentio. Videbar antehac publicam bonarum literarum causam nullo personæ respectu tueri, nunc privatam etiam tuam cogor suscipere literis tuis invitatus. Exortus erat jamdudum de libris tuis (ut scribis) apud nos tumultus, sed ludus quidem ille fuit, prout quo pacto nunc nobis omnia sursum deorsum miscet fatalis hæc Erinnys: quæ cum universum orbem* Christianum, *veluti dato ab inferis negotio, opinionum dissidiis commovendum suscepisse videatur: tamen nescio quo pacto provinciam adhuc nostram quiescere patiebatur, donec tandem invenirentur, qui operam illi commodantes, tibi negotium facesserent, atque ea ratione nostram nobis securitatem turbarent. Sed aderit Deus, quem spes est sinistros conatus ita repressurum, ut pacatior nobis succedat ex tempestate tranquillitas. Ita nobis & Cæsaris animus, & bonorum in te tuendo consensu certa fide spondere videntur. Tu fac eam præstes tum fortitudinem, tum moderationem, quam sublimes ista ac plane heroica dotes pollicentur, ut invictus semper & excelsus animus, firma* Christi *fide fiduciaque subnixus, nihil in suam ipsius sinceritatem ac mansuetudinem ab humanis injuriis licere patiatur. Indignum quidem est, ex iis te studiis assidue in periculum vocari, unde maximi ingenii laudem, & industriæ fructum consequi oportebat: tamen vetus jam id est supremæ virtutis fatum, ut facile ubique adversarios inveniat, & quæ sedem dignitatemque in cœlis tam longe habeat, hic veluti exsul & peregrina tractetur. Nec vero est quod propterea animo dejiciaris, aut hominum de te exspectationem destituas, sed contra vehementius sanctis laboribus & lucubrationibus incumbas, ne qui signum piis* Christianisque *studiis tanta felicitate sustuleris, causam deserere per animi imbecillitatem videare. Rem omnem ut apud nos geratur, ex literis* Jo. Vergaræ *nostri fusius intelliges. Quicquid ille meo nomine ad te scribit, à me scriptum putato, id enim præstabimus multo etiam cumulatius. Cæterum de nobis non est, quod nunc tibi studium & auctoritatem nostram imposterum polliceamur, cum jam non ad rem modo ipsam, sed ad constantiam etiam nostram pertineat, ne tibi ullo loco deesse videamur. Vale.* Vallisoleto 24. *Aprilis*, *Anno* 1527.

EPISTOLA DCCCLIX.

Erasmus Roterodamus Mercurino Gattinario, Cæsaris Cancellario, S. D.

UT ad alteras quoque literas tuas tribus verbis respondeam, clarissime vir, Si quid est felicitatis, hoc optarim tibi mecum esse commune, cujus integritas, pietasque singularis digna profecto erat perpetuo rerum successu: verum non hoc tantum evenit, ut duos illos, quos Cæsaris interdictum nominatim expresserat, mors terris eripuerit: nam *Vincentius* tympanite cruciabili malo periit: *Nicolaus Egmondanus* * jam nulli tolerabilis in vomitu suffocatus est, quum paulo ante inambulans, jussisset abire mulierculam, quæ solet adesse ministerii gratia, quod diceret se velle persolvere pensum horariarum, ut vocant, precum: verum etiam *Natalis Bedda*, qui furiosum pariter ac famosum librum in me scripsit, per *Gallorum* Regem cohiberi cœpit. Illud plane prospicio, nisi Principes quorundam stolidos & impotentes spiritus auctoritate sua coerceant, excitabunt nobis novam tempestatem, quum hæc incipiat esse mitior. Non obscurum est, quæ res summorum Principum dissidia tot jam seculis vel excitet, vel alat, miror si ipsi non sentiant; & si, quum sentiant, dissimulant, magis etiam miror. Verum, his rebus cœleste Numen dabit felicem exitum. Tuum erga me studium, vir ornatissime, tam constans & candidum jam olim expertus sum, quanquam majoribus in dies argumentis declaras, quantopere faveas & optimis studiis & pietati *Christianæ*, in qua provehenda, tuendaque, si nihil aliud, certe animum sincerum fortemque præstabo usque ad extremum halitum. Exemplar epistolæ, quam misisti *Lovaniensibus*, ad me nondum perlatum est, ex amicorum tamen literis accipio quod narras: quanquam ab istis eluduntur omnia. Subornant alios, mille cuniculis rem agunt. Negotium duorum arte geritur. *Egmondano* mortuo exstitit *Lovanii Franciscanus* quidam, qui in publicis prælectionibus subinde perstringit nomen meum. Hoc genus hominum neminem metuit, & si quid immineat periculi, mutant sedem, & in tuto sunt. Quumque non in aliud proficiant, nisi quod sibi mortalium odium exasperant, tamen veluti furiis lymphati pergunt. Sed hæc quoque *Christus* Opt. Max. omnia vertet in bonum finem. Quid *Hispaniæ Leo* permissura sit nescio, hoc unum scio, initurus est malam gratiam apud Regem suum, Cardinalem *Eboracensem*, aliosque innumeros Episcopos, Proceres ac doctos *Angliæ*. Et profecto fuerat è gloria regionis illius, si mundus nesciat illic esse natum tam à Gratiis alienum ingenium. Fragmentum epistolæ *Cutberti Tonstalli*, cui *Leus* in Legatione successit, his inserui, quo magis cre-

* An non hic, de quo sequens Epitaphium?
Hic jacet Egmondus,
Telluris inutile pondus;
Dilexit rabiem,
Non habeat requiem.

An. 1527. credas meis verbis. Legem, quæ coercet edendi improbitatem, vehementer approbo: verum, illud interim cavendum, ne lex optima vertatur in exemplum pessimum, id quod *Lutetiæ* fieri cœptum erat. Aliquot conjurati, calumniis ac mendaciis licentissime debacchantur in quoslibet. Si quid respondisses, vetabatur excudi. Verum, quo minus hoc cuiquam liceat in *Hispania*, cavebit tua inprimis, tum Archiepiscoporum *Toletani* & *Hispalensis* vigilantissima prudentia. Optabam pluribus tecum agere: quandoquidem video tuam humanitatem, quamvis occupatissimam, adeo æqui bonique consulere literas nostras interpellatrices, ut horteris etiam ad crebrius scribendum: sed redeo ad arenam gladiatoriam. *Hyperaspisten* nostrum, & *Diatribam* arbitror vidisse te. In *Hyperaspiste*, quoniam exclusus spatio temporis hoc Opus intra paucos dies tumultuanter absolvi, pollicitus eram reliquam disputationis partem. Equidem malebam aliis in argumentis operam collocare; sed *Lutherus* editis libellis jactat me non respondere, quasi vero nihil responderim, gestiuntque *Lutherani*: hortantibus igitur amicis aggressus sum liberare fidem meam. Bene vale, Patrone magne, cum optimo Principe. *Basileæ* 29. Aprilis, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLX.

Serenissimo Poloniæ Regi Sigismundo, ejus nominis primo, Erasmus Rot. S. D.

VT calamum in manus sumpsi, *Sigismunde* Rex, hujus ætatis Principum insigne decus, multa protinus occurrebant, quæ deterrerent à scribendo. Inprimis enim parum mei pudoris videbatur, si tantillus homuncio, tantum heroa, si ignotus, si ultro, si nullo pene argumento compellarem. Et ut ex Veterum Annalibus tradit *Plinius*, *Tullo Hostilio* male cessisse, quod *Jovem* evocasset; ita non semper tutum fuit appellasse summos orbis Monarchas, quos oportet adire, non solum in tempore, verum etiam religiose. Ad hæc vix pium videbatur, Principem, tot, tam gravibus Reipublicæ negotiis, sed imprimis sarciendæ Regum concordiæ intentum, literis non necessariis appellare. Verum, has omnes remoras facile discussit, vel insignis ista naturæ tuæ bonitas, qua, meo quidem animo, non minor es, quam ipsa regni magnitudine: vel ardor quidam in te meus, ac singularis quædam virtutum tuarum admiratio, quam non solum ex famæ clarissima buccina, verum etiam ex ornatissimi viri, *Joannis à Lasco*, tum colloquio, tum literis concepi; nunquam enim, dum hic ageret, illi *Sigismundus* Rex non erat in ore, nec aliud crepant illius ad nos epistolæ, quam *Sigismundi* laudes: vel harum denique orbis tempestatum tædium, & ingens tranquillitatis desiderium, quod nos tam lenta spe discruciat, nimium expertos non esse vanam fabulam, qua *Homerus* depinxit *Aten*, & pedibus, & oculis celerem, *Lites* contra lusciosas & claudas. Lubens & alacer *Simeon* ille senex emigrabat è vita, posteaquam vidisset *Christum Domini*. Videor & ipse mihi æquiore animo relicturus hunc mundum, si Dei benignitate, Principumque consiliis, publicus hic rerum tumultus sedaretur. Ad hoc negotium tam pium, tamque divinum, quoniam audio Majestatem tuam summa prudentia, parique studio conniti, tanto vehementius instigavit animus, ut auderem currentem, quod ajunt, incitare, quanquam tua pietas, divinitus, ut opinor, afflata, non eget ullis hominum stimulis. Solet autem Deus plerunque in rebus deploratis, velut ex machina, subito proferre quempiam singulari virtute præditum, qui res undique turbatas reducat in tranquillitatem. Sic *Romanis* eo redactis, ut auro salutem redimerent, repente exortus est *Camillus*. Rursus eorundem rebus ad extremam desperationem spectantibus, extitit *Scipio Africanus*. Sic *Hebræis*, intolerabili diutinaque servitute pressis apud *Ægyptios*, productus est *Moses*. Sic periclitanti *Susannæ*, præter omnium exspectationem extitit *Daniel*, innocentiæ vindex, ac malitiosi facinoris coarguter. Atque utinam mea vota rata faxit Deus Opt. Max. Utinam hanc bonam spem velit non esse vanam. Titillat enim animum meum nescio quid læti ominis, Deum tandem, ira versa in misericordiam, te designasse, Rex sanctissime, qui tantas rerum undas, tua pietate, tua prudentia, tua auctoritate componas. Hanc spem auget nobis, quod in alio nemine perspicimus tot dotes, ad tantum negotium conficiendum necessarias. Nam ut omittam regni vires, ne commemorem tot res arduas, velut adspirante Deo, felicissime gestas, quibus nuper accessit inclyta de *Scythis* victoria, tria potissimum requiri videntur in eo, qui tantos rerum humanarum motus sit compositurus; pietas, excelsus animus, & prudentia. Pietatis nomen duo complectitur, amorem patriæ, & studium religionis. In utroque genere summa tua laus eluxit. Siquidem in regni tui commodis procurandis, servandis, augendis, ornandis, & constabiliendis, tanta vigilantia, studio, curaque semper es usus, ut præter ætatis rationem, nullum unquam laborem defugeris, qui vel juvenem deterrere potuisset. Olim optime de Republica meritis deferebatur hic titulus, *Pater patriæ*: & habebat is titulus aliquid Regis aut Imperatoris nomine magnificentius. Hujus inscriptionis honorem tua Majestas multis nominibus promeretur, ac possidet multo gloriosius impressum mentibus hominum, quam si columnis aut statuis esset expressus. Porro non minorem tibi curam esse *Christianæ* Religionis, declarat totius vitæ tuæ integritas. Ad hæc templa divorum ingenti munificentia structa, locupletata, ornataque. Postremo *Prussia*, quoniam hæresi corrumpi cœperat, in potestatem accepta, ac emendata. Tali animo non possunt non vehementer displicere hæc Principum tanta dissidia. Qui si tantum inter se conflictarentur, esset tamen bellum, non dicam civile, sed plane parricidiale. *Plato* civile bellum esse putat, quod *Græci* gerunt adversus *Græcos*. At *Christianus Christiano* propius junctus est, quam civis civi, quam frater fratri. Nunc hæc Monarcharum inter ipsos conflictatio *Turcæ* viam aperuit, ut primum *Rhodum*, nuper etiam *Ungariam* invaderet. Fuitque nimium felix crudelitas, altius etiam ad nos penetratura, nisi concordia junctis umbonibus obstiterimus. Quem *Christiani* pectoris hominem non ista discrucient? Verum, iis etiam atrocius est, quod, dum Principes inter se dissidiis tumultuantur, funditus perit Religio *Christiana*, laxatis etiam rerum compagibus, confusoque publici status ordine, ut qui parere debebant, postulent imperare majoribus. Nec hic simplex discrimen est. Utraque pars ut habet quædam non adspernanda, ita mixti sunt etiam illis, qui sub Ecclesiæ vexillis militare videntur, quos apparet victoriam *Christo* debitam ad se rapturos, nisi summorum Principum auctoritas, & illorum insanos tumultus coerceat, & rapinam prohibeat. Ita fieri poterit, ut ex hoc amaro pharmaco, quo torquetur mundus, aliquid bonæ sanitatis consequatur, ac victoria cedat non hominibus, sed Ecclesiæ Principi *Christo*, cui debetur omnis gloria: qui fortassis ideo passus est has rerum humanarum procellas incidere, ut quosdam mundanæ prosperitatis abundantia, velut ebrios, ad *Christiana* mentis sobrietatem expergefaceret. Hujus animi dicitur & Cæsar *Carolus*, ut ex literis eorum, qui sunt illi proximi, cognovi. His de rebus plura literis committere, nec satis tutum arbitror, nec necesse. Quandoquidem singularis tua prudentia novit quid significem. Hactenus de pietate. Animi vero celsitudo non tam elucet in fortiter gerendis bellis, aut proferendis regni finibus, quam in his contemnendis, quæ nemo contemnit, nisi vere sublimi sit animo. Quisque superior est eo quod potest negligere, quoties id suadet utilitas Reipublicæ. Quem ira aut vindictæ cupiditas ad bellum urget, is inferior est affectu suo. Quem

An. 1527. Quem ambitio prolicit ad pugnam, inferior est eo quod ambit. Cæterum, qui publicam utilitatem anteponit his rebus omnibus, is demum vere sublimi excelsoque est animo. In necessariis bellis, quæ multa cum *Valachis*, *Tartaris*, *Moschis*, *Prussiisque*, non minus feliciter quam fortiter gessisti, plane regiam animi celsitudinem declarasti: sed longe sublimioris animi sunt argumenta, quod cum *Moschis* toties debellatis, inducias habere, quam armis regionem opulentissimam in ditionem tuam redigere maluisti, quum id esset in proclivi, quumque huc procerum cohortatio provocaret, quodque quoniam odio schismatici nominis pacem nonnulli negarent coire posse, non gravatus sis induciarum facere prorogationem. Nec tua refert, quam in partem vulgus hoc tuum factum interpretetur. Prior est apud te publica regni tranquillitas, & *Christiani* sanguinis parcimonia, quam vel armis paranda tantæ ditionis accessio, vel vulgi de te existimatio. Nam, ut eleganter dixit ille, *Vere regium est*, hoc est, excelsissimi cujusdam animi, *male audire, quum bene feceris*. Nec recusasti cum *Turcis* inducias suscipere, libenter etiam cum *Scythis* fœdus initurus, nisi feræ potius quam homines, non desinerent sceleratis incursionibus vexare ditionem tuam: quorum efferam & intractabilem immanitatem, à tuorum fortunis ac cervicibus depellere, pietas est verius quam bellum: & si bellum est, ejus est generis, ut quoniam vitari nullo modo potest, non absque nefario scelere prætermitteretur. Ad hæc quum tibi toties adversus *Prussios* bellanti, feliciter cecideri Martis alea, tamen amore pacis, maluisti *Prussiæ* Duci nonnullam ejus provinciæ portionem concedere, quam totam armis, quod tibi facillimum erat, tuo subjugare imperio. Ejusdem celsitudinis erat & illud, quum *Germaniæ* Principes decem millia peditum, duo equitum millia misissent Duci suppetias adversus *Polonos*, non passus es tuos, longe numero superiores (erant enim equitum sexaginta millia) cum paucioribus congredi, tantum octingentis tuorum hoc negotii datum, ut qua proficiscerentur *Germani* milites, commeatum aut præriperent, aut interciperent. Ita factum est, ut & illi fame moniti, domum se reciperent, & tua clementia sanguinis humani jacturam vitarit. Quid ego nunc commemorem, quod post *Christiernum* Regem ditione pulsum, ultro delata *Norvegiæ Suetiæ*que regna constanter recusasti, ne tuis, hac occasione, belli materiam accerseres? Non sunt vetera quæ narro, sed illud recentius, quod nuper exstincto *Bohemiæ Hungariæ*que Rege, qui tibi fuit ex fratre nepos, cum ad te successio propinquitatis etiam jure pertinere videretur, adeo non ambisti, ut missis Oratoribus, admonueris illos, eum sibi Regem adsciscerent, quem suæ regioni maxime profuturum judicarent, te tua sorte contentum esse. Nec his contentus, simul ut intellexeras res inter *Ferdinandum* & *Joannem*, qui regni titulum usurparat, ad arma spectare, misso Cancellario tuo, spectabili ac magnifico, *Christophoro à Schydlovietz*, castellano & capitaneo *Cracoviensi*, quem virum habes unum omnium & prudentissimum & integerrimum, effecisti ne prius bellum susciperetur, quam omnibus tentatis, quæ bellum possent excludere. Hæc arguunt animum vere sublimem, & omnibus mortalium rebus excelsiorem. Quanquam ex iisdem jam arbitror perspici singularem quandam tuam prudentiam, quam in te, tum ætas, tum plurimarum rerum usus absolvit. *Dulce* quidem *bellum inexpertis*, sed ille per tenebras ac procul cernit, qui pacem iniquam anteponit æquo bello. Quod si Principes tuum exemplum sequuti, contemtis privatis affectibus, velut è sublimi quadam specula deflecterent oculos ad pietatem, hoc est, ad *Christi* gloriam, & gregis *Christiani* salutem, priusque ducerent publicam orbis tranquillitatem, quam, nescio quæ, privata commoda, quæ & crebro fallunt, & ut non fallant, nimio emuntur: primum ipsi concordia juncti multo felicius ac magnificentius regnarent, & *Turcam* facile depellerent à *Christianorum* cervicibus, & hoc exitiabile dissidium Ecclesiæ, bonis rationibus componerent. Nunc vereor ne sint, qui pietatis inopia, publicum malum conentur in suum privatum bonum vertere, aut ob animum veræ celsitudinis expertum, non possint publicæ tranquillitatis studio quicquam de suo jure concedere, aut ob rerum imperitiam, malint bellum quam pacem, quum bellum nunquam sit suscipiendum, nisi quum citra crimen impietatis vitari non potest. Quod si Principes hæc sinceris & *Christianis* agerent animis, adesset ipse *Christus* consiliorum ac fœderum prosperator, daretque rebus lætiorem eventum quam ipsi queant optare. Nunc ut pleraque bella, vel ira, vel ambitio, vel alius quispiam privatus affectus suadet potius, quam pietatis, aut Reipublicæ respectus: ita fœdera videmus infirma temporariaque, quodque gravius, sæpenumero seminarium præbent bellis. Illud optare magis possum quam sperare, quod tamen arbitror ad conservandas Principum amicitias, & rerum publicarum tranquillitatem cum primis facere, si Principibus persuaderi possit, ut ditiones procul dissitas recusent. Quantum enim calamitatum invexit *Gallis*, toties petitum ac repetitum *Mediolanum*? Quid esset eo regno florentius, si *Neapolin*, si *Longobardiam*, si *Insubriam* olim neglexisset? Ut naves quædam majores sunt, quam ut gubernari possint, ita difficillimum est ditionem ultra modum latam feliciter administrare. Id vero multo difficilius, si ditionis portiones longis intervallis distractæ sint. Jam augendæ ditionis cupiditas finem non habet, ut nonnullis tale quiddam usu venire videatur, quale solet iis, quibus studium est sacerdotia sacerdotiis accumulare. Quicquid enim emolumenti ex mediocribus corraserunt, hoc in majus aliquod absumunt, ac multorum fructus una Episcopi dignitas absorbet, & hujus quoque proventibus emitur Archiepiscopi titulus. Demum Cardinalitii nominis gloria, quot dignitatum, quot Abbatiarum census devorat! Hæc nimirum sunt argumenta parum sublimis animi, nullum posse pati se majorem. Ille demum magnus excelsusque est, qui nec inferiores fastidit, nec superioribus invidet, hoc agens, non ut quam latissime regnet, quod sceleratis etiam aliquando dedit fortuna, sed ut quod sortitus est regni, quam optime administret. Verum quoniam nunc successio regnorum, partim affinitate, partim cognatione transit ab aliis ad alios, optare, ut dixi, facilius est, quod arbitror optimum, quam sperare. Jam nec pium est, nec animi mei, quem *Christus* totius Ecclesiæ suæ præsidem esse voluit, ejus auctoritati quicquam detrahere: tamen si verum fateri volumus, & ipse felicius ageret, & summi Principes minus frequenter hujusmodi bellis inter se confligerentur, si bona ipsius pace persuasus, cum nullo Monarcha fœdus iniret, sed ex æquo se patrem præstaret omnibus. Nunc ex hujusmodi fœderibus, toties ictis, rescissis, repetitis, relictis, quantam vidimus ac videmus exoriri materiam, vel excitandi bella, vel alendi? Quid hic attinet exempla ab annalibus repetere, quum his annis viginti, tam multa conspexerimus oculis nostris? Sed ego jamdudum abutens tua lenitate, Rex invictissime, septa, quod ajunt, transilio: itaque desinam, hoc ardentissimis votis comprecans, ut Deus nostri misertus, tuis sanctissimis conatibus det exitum, ista pietate, ista animi celsitudine, ista prudentia dignum. Tuamque Reginam Bonam, optimo Regi junctam, diu felicem servet, & regno, & Reipublicæ *Christianæ*. Datum *Basileæ* 15. Maji, Anno Domini 1527.

EPISTOLA DCCCLXI.

Erasmus Rot. clarissimo viro Christophoro à Schydlovietz, &c. regni Poloniæ Cancellario, S. D.

LENTIUS inter nos commeant epistolæ, vir ornatissime, quanquam tua satis mature pervenit, scripta ad

An. 1527. ad Cal. Martias reddita est ante Idus Majas: nam suspicor vos novum annum auspicari à Paschali die. Dominus in Euangelio beatos pronunciat pacificos, quo in negotio quoniam tu nunc optimi Regis jussu versaris, precor ut quod agis succedat, multosque tua prudentia reddas beatos: hac de re scripsi nonnihil & inclyto Regi *Poloniæ Sigismundo*, jam semel atque iterum ornatissimi juvenis *Joannis à Lasco* literis provocatus. Id enim tanto studio à me contendit, ut existimem eum non sine causa sic esse animatum. Hæc ætas Principes habet fere juvenes, quo magis oro, ut Deus *Sigismundum* nobis diu servet incolumem, cujus pietas, animi magnitudo, singularisque prudentia, ac plurimus rerum usus, salubribus consiliis plurimum prodesse poterit, & Principum commodis, & Reipublicæ tranquillitati. Munera tua plane tuo digna sunt animo, sed tamen in ratione tuorum in me meritorum, novissimam pene lineam occupant. *Antoninum* meum tibi charum esse gaudeo; nullum adhuc ingenium expertus sum illo candidius, nisi talis esset *Joannes à Lasco* Præpositus *Gnesnensis*, ut ne fingi quidem possit quicquam amabilius, cujus equidem amicitiam in præcipua meæ felicitatis parte duco. Habes epistolam mea manu, sed vereor ut legas. Languebam adhuc à vehementissima diarrhœa. Dominus te servet incolumem. Datum *Basileæ* 16. Maji, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLXII.

Erasmus Rot. ornatissimo viro Joanni à Lasco, Præposito Gnesnensi, S. D.

QUAE misimus bona fide reddita profecto valde gaudeo: nam ea res habebat me sollicitum, ut nunc est incredibilis hominum perfidia, dum ubique de fide disputatur. Nonnihil etiam metuebam ne quid tibi tuisque secus quam vellem accidisset. Enchiridion apud *Hispanos* vulgari sermone versum est & excusum ingenti Monachorum tumultu, verum is impegit in potentes *Erasmi* patronos, in quibus erat & *Cæsar*, cujus epistolam, ni fallor, ad te misi proximo mercatu. *Beato Rhenano* protinus tuas literas perferendas curavi: nam agit *Seletstadii* profugus hinc & pestis & dissidiorum odio. Non dubito quin & hujus & *Glareani* libellum jam acceperis. *Glareanus* suum publice prælegit. Regi, quando toties huc provocas, scripsi, sed exemplum ad verbum descriptum his inclusi, ut si videatur premas: difficile est enim Regibus scribere, veruntamen, quod te nescire nolim, hujus rei mentionem feci in literis ad *Christophorum* Cancellarium *Cracoviensem*. Aliquot ex hostium numero perierunt; *Lovanii Egmundanus* Carmelita vomitu præfocatus, quum ipse paulo ante publice vociferatus esset in *Joannem Nevium*, quod paralysi correptus, intra sex horas efflasset animam. Periit & *Vincentius* Dominicanus, in quem est una mea epistola, titulo pertinacissimi obtrectatoris; periit & *Rosemundus*, vir melior quam pro vulgari sorte Theologorum, perierat ante *Dorpius* noster. *Coloniæ* periit *Jacobus Hochstratus*, coryphæus hujus Tragœdiæ, qui tamen in morte dicitur nonnullis verbis prodidisse parum sinceram conscientiam. His omnibus precor Domini misericordiam. *Jacobus Faber* hinc honorifice revocatus est in *Galliam*, cesserat enim metu, & est Regi charissimus. Is quoque, quem *Bedda* destinarat holocautomati, vir bonus est, ut audio, & Regi cum primis charus, quem Rex noluit vi subducere periculo, sed passus est causam agi, donec ipse veniret *Lutetiam*. Habes exemplum, quod nisi crebrius edatur, insilient tenebriones in capita Principum, fidei propugnandæ titulo. Utinam Rex in cæteris omnibus perinde felix fuisset. Cur hunc amicum Regis, absente Principe, decreverint immolare, præcipua causa fuit, quod Paraphrases, & alios aliquot libellos meos *Gallice* versos, pararet edere: sic enim sibi persuadent quidam pseudo-Monachi, si *Erasmus* cœperit vulgo loqui, retegentur nostra mendacia, quibus illum apud mulierculas & idiotas hactenus invisum reddidimus. Res enim ipsa coarguet vanitatem nostram, declarans eum esse alium quam nos depinxeramus. Itaque nihil arbitror esse conducibiliu[s] vel ad illorum prodendam malitiam, vel ad meam i[n]nocentiam approbandam, quam ut ea, quæ scripsi, [c] recte vivendo præsertim, versentur in populi man[i]bus. Neque id fugit istos *Pharisaicos*, eoque magi[s] conspiratione hoc agunt, ne qua id fiat. Verum omn[is] istorum conatus pene videmus in diversum cader[e.] Quanquam istud tuum ingenium dignum est, quo[d] melioribus occupetur argumentis, etiamsi nemine[m] arbitror id posse præstare felicius. Illud arguit mih[i] singularem quendam animi in me candorem, quod contemta omni invidia, cupis omnibus mortalibu[s] esse notissimum, quanti me facias, nec recusas discipu[li] titulum, modo talis habearis, qui *Erasmi* causa ni[hil] non sis tum passurus, tum facturus. Ego vero, m[i] *Joannes*, nimis impudens fuero, si juvenem summi[s] natum rebus, & jam nunc nullo non doctrinæ gener[e] me superiorem, patiar credi meum discipulum: sed tamen homo sim insigniter ingratus, si tam amantem tam constantem, tam candidum patronum patiar oblivionis tenebris obliterari. Refert enim hoc omnium ut tam rarum benevolentiæ exemplum ad postero[s] transeat, præsertim his temporibus, quando nulla sun[t] amicorum juga, nisi quæ confœderavit conspiratio. Verum utinam adesset is scriptis meis genius, ut quo[d] tuis meritis dignum est possint efficere, vel in hunc usum optarim mihi temporariam *Ciceronianæ* felicitatis usuram. Certe deligetur argumentum per se plausibile, & addetur à nobis plusculum in expolienda di[-]ctione curæ, quo magis ad posteros transeat. Id qu[o] minus antehac sit factum, ut ingenue dicam, religi[o] quædam obstitit, qua me per tuas literas liberatum esse gaudeo. *Glareanus* unus sustinet hic causam disciplinarum, frequenti auditorio profitetur tuum libellum; alii, quamvis eruditi, vix habent sex auditores nec id constanter; hic habet sexaginta, & in dies crescit numerus. Arbitror hoc esse tui genii, nam omnino præter hujus Academiæ morem est. Primum in hoc gratificaberis homini, si adolescentes aliquot, alio fortassis literarum discendarum gratia profecturos, ad hunc mittas: nam quoniam inhabitat collegium, pædagogum agat oportet annis aliquot. Miror in literis tuis nullam esse *Hieroslai à Lasco* mentionem, utrique tamen ex me salutem dices plurimam: nam & *Stanislaum* isthic adesse gaudeo è *Gallia* reducem. Cura valetudinem tuam diligenter. Datum *Basileæ* 17. Maji, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLXIII.

Erasmus Roterodamus Andreæ Critio, Episcopo Plocensi, S. D.

ORNATISSIME Præsul, Libellum tuum degustavi verius quam perlegi, nec dubito quin totus sit placiturus ubi totum perlegero. Video strenuum propugnatorem Ecclesiæ, verum non arbitror tuam istam prudentiam egere monitore: alioqui vel admonerem, vel rogarem, sic depugnaret adversus hostes publicæ tranquillitatis, ut victoriæ gloria non hominibus cedat, sed *Christo*: nam quemadmodum in publico civitatis incendio multi solent esse, qui prædæ intenti commune malum vertunt in privatum bonum: ita in hoc orbis fatali tumultu, non dubito quin videas plurimos in hoc intentos, ut ad se rapiant victoriam, uni *Christo* debitam. Ex hoc tam violento pharmaco, quod fortasse Deus corrigendis vitiis nostris immisit, tantoque motu concussit totum Ecclesiæ corpus, optarim aliquid bonæ sanitatis proficisci. Nunc quis erit fructus, si qui præsunt Ecclesiæ, quorum non pauci sunt tales, ut ipso propemodum mundo videantur mundaniores, eos habeamus aliquanto quam antehac fuerunt profaniores: si Principes, præsertim hosce mi-

An. 1527. minutos, ex præda rerum ecclesiasticarum ad luxum & aleam instructiores: si Monachos, quorum tyrannidem jam olim suspirat orbis, posthac habeat ex victoria ferociores? Non quod non arbitrer inter hos esse viros pios, prudentes & eruditos, sed inter eosdem nimis multos videmus, qui ventri suo serviunt, non *Jesu Christo*; & dum suo quisque ordini valde favet, negligitur ordo *Christi*. Accidit, ut video, tibi, quod & proverbio dici solet, Dedisti malum & accepisti, qui ἀλμυρὸν γειτόνημα, nihilo commodiore permutasti. De libertate frustra tibi blandiris. Semel aulæ frenum momordisti, sessorem perferas oportet. Quanquam est istud è re publica, ut homines eruditi ad publicam auctoritatem functionemque pertrahantur. Dulce quidem est ocium studiorum, sed homo non sibi nascitur tantum, verum etiam patriæ. Habes à *Lasco* miserabile spectaculum, quod iis, qui *Erasmo* male volunt, citius possit esse in deliciis quam tibi, nisi forte pictor vestris blanditus est affectibus. Nam istam imaginem inscio me suffuratus est. Utinam imago, quam lucubrationibus meis expressi, probetur tibi tuique similium judicio. Hæc ad literas tuas, quas tu vento commiseras, quemadmodum scribis, vix aliæ celerius pervenere. Opto R. T. Amplitudini felicitatem in Domino perpetuam. Datum *Basilea* 17. Maji, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLXIV.

Erasmus Rot. Francisco Hasseltensi Franciscano S. D.

HONORANDE in *Christo* frater, Audio te frequenter in tuis prælectionibus nomen meum perstringere. Quod si verum est, moneo ut memineris quid Ordine vestro dignum sit. Scis nec Pontifici, nec Cæsari probari tales insectationes, quod uterque satis declaravit, etiam scripto. Scis inutiles esse hoc statu rerum, quo meum caput pro negocio fidei tot expono periculis. Ego nullius ordinis sum hostis, vestræ vero congregationi, quoniam cæteris est incorruptior, semper unice favi. Si quid scriptis admoneo, pro vobis facit, non contra vos, qui talia non probatis. Quod si cupitis pristinum orbis favorem vobis instaurare, his rationibus id faciatis oportet, quibus eum primum peperistis. Peperistis autem vitæ sinceritate, non conspirationibus, aut obtrectationibus. Quos tumultus tui sodales moverunt in *Hispania*? Quid profecerunt? Exacerbarunt omnium odium. Idem accidit in *Polonia* & *Ungaria*. Ego, nisi *Christum* haberem præ oculis, & si te fortassis non possum lædere, possem Ordinem tuum lædere magis quam credas. Ad quod tamen nunquam provocabor. Quo minus decet vos ad hoc lacessere. Jampridem clancularíis consiliis libros meos emovistis è bibliothecis, in quibus locum habent aliorum virulentæ calumniæ. Hoc dissimulavi, nec magni facio. Si pietatis negocium agetis sincere, Dominus prosperabit quod agitis: sin agetis technis & callidis conspirationibus, omnia, crede mihi, recident in diversum. Dominus tecum. *Basilea* 18. Maji, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLXV.

Erasmus Roterodamus Andreæ Zebridovio S. D.

FACIT hoc tum amicitia non vulgaris, quæ mihi jampridem cum ornatissimo Præsule *Andrea Critio*, mutuis conglutinata literis, intercedit, tum eximia quædam & tali digna avunculo indoles tua, quam mihi suis literis admodum graphice depinxit *Leonardus Coxus*, adolescentiæ tuæ formator, ut te vel salutare sim ausus, vel ad optimorum studiorum amorem incitare, licet id quidem currentem, ut ajunt, si modo vera scribit *Coxus*, cujus apud me fides est gravissima,

Nil opus admisso subdere calcar equo.

Verum ut in isto pulcherrimo stadio, *Zebridovi* charissime, semper teipsum alacritate superes, habes permulta, quæ debeant animum tuum accendere. Primum enim ista tam felix indoles nihil de te non eximium pollicetur: nonnihil etiam exspectationi addit *Coxus* institutor, hoc est probæ materiæ probus artifex. Ad- An. 1527. do jam quod fortuna, quæ dum est iniqua, multorum generosos conatus retardare solet, tuo subservit ingenio, tum ampla, tum obvia. Sed illud in primis non te patietur segnescere, quod exemplar habes domesticum tibi prælucens, in quo, velut in speculo, virtutis & eruditionis absolutissimam imaginem cernis expressam, *Andreas Andreæ*, nepos avunculo respondeas oportet. Exigit efflagitatque hoc abs te genus tuum, exposcit idem patria. Macte igitur animi *Zebridovi*, fac indefatigabili studio contendas ad hujus laudis palmam. Aderit conanti Deus, qui in hoc ipsum te tantis naturæ fortunæque commodis ornavit, ut opulentæ sorti dignam industria tua jungeres usuram. Memineris optimam ætatis portionem esse fugacissimam, nec unquam recurrere semel elapsam. In præsentia non licuit tecum pluribus. Bene vale. Datum *Basileæ* 21. Maji, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLXVI.

Erasmus Rot. Leonardo Coxo Anglo S. D.

VTINAM, mi *Coxe*, tam esset in proclivi rescribere omnibus, quam est redamare quotquot nobis bene volunt. Verum studiorum labores plusquam totum tempus sibi vindicant, in tantum ut nec ægrotare vacet, nec mederi corpusculo, tantum abest ut liceat omnium epistolis respondere. Epistola tua, proxime scripta, fuit undique jucunda, præterquam duabus partibus, quarum altera laudibus immensis oneras me verius quam ornas, etiamsi hoc quoque molestiæ leniit animi tui candor, unde certum habeo quicquid istud est erroris proficisci: altera nuncias *Justi* nostri valetudinem adversam, cui viro, ut promeretur, optarem omnia esse prosperrima. De fracto scapulæ osse, pridem ipse mihi scripserat. An aliud accesserit malum nescio, per hunc grammatophorum nullas ab eo literas accepi. Ecclesiastæ *Cassoviensis* animum satis admirari non possum, censeo fortunam amplectendam, vel ob id quo pluribus prodesse queas, vel ob hoc ne pessimo cuique sis contemtui. Etsi qui dignitate præminent non possunt omnia corrigere, quæ geri conspiciunt vel à populo, vel à Principibus, tamen non parum malorum possunt excludere. Si nos invisat, reperiet nihil aliud, quam pro thesauro carbones. *Joannis à Lasco* tale sum expertus ingenium, quotidieque experior, ut vel hoc uno amico mihi videar sat beatus. *Anianum* nostrum apud te vivere gaudeo. Habes felicem materiam, artifex probus, quem quidem ἀσπάζε ἀπ' ἐμοῦ. *Critii*, jam commutato nomine *Plocensis* Episcopi, literis respondi. Oportet istam Ecclesiam Deo charam esse, cui perpetua serie contigere tres tales Episcopi, qualis unus vix multis annis contingere solet aliis. *Copia* ante menses sex rursus edita est, multis modis à me locupletata, quam editionem ad te mittam, si hic non gravabitur sarcinulam. De *synere* quod quæris sic habet res: Ante annos ferme viginti quum *Senæ* fingerem ingenium *Alexandri* Archiepiscopi *S. Andreæ*, fratris hujus, qui nunc *Scotiæ* regnum tenet, nactus sum *Aulum Gellium* pervetustæ editionis, &, ni fallor, primæ. Mihi videbatur cæteris quas videram emendatior. Illic & *Græce* & *Latine* habebatur *synere*. Quanquam autem eæ interpretationes quæ initium habent ab Id est, non sunt *A. Gellii*, tamen ejusmodi videntur, ut arbitrer ipsum nihilo melius fuisse sua redditurum. Nunc etiam in *Aldina* editione video scripturam utranque mutatam, pro *synere* repositum σιφήνων, & metri quidem constat ratio, verum an germana sit lectio nescio. Ego suspicabar *synar* talem esse vocem qualis est piper. Nihil tamen hactenus apud Auctores comperi quod mihi satis arrideat. Nam *cynnaræ* naturam non describit *Plinius*, nisi quod hujus gustu cervum ait me-

An. 1527. mederi sibi, pabulis toxicis gustatis. *Hesychius* refert *cynarum*, quem alii κυνόσβατον appellant. Verum, hoc quoque οὐδὲν πρὸς ἔπος. Proinde mihi videtur optimum eam vocem eradere, id quod editione novissima factum arbitror. *Zebridovio* tuo scribam, si quid omnino dabitur ocii. Datum *Basilea* 21. Maji, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLXVII.

Erasmus Rot. Medico cuidam S.

EUM, qui tuas reddidit, nondum alloquutus sum. Quum huc veniret eram occupatissimus in *Origene* vertendo, cujus fragmentum in *Matthæum* nacti sumus: quum rediret, obortus erat intolerabilis dentium cruciatus, adeo ut nec loqui possem, nisi exasperato malo, propter haustum aerem. Media æstate passi hic sumus hyemem. Pro commonstrato remedio gratiam habeo maximam, etiamsi mihi non cum arenulis, sed cum saxis res erat, unde medici λίθωσιν appellant. Verum, hoc malum in aliud est commutatum, quod perpetuam habet molestiam, sed dolore tolerabiliore. Id ni factum esset, jam ab his tumultibus liber esset *Erasmus*. Fuit apud nos *Gervasius* Theologus vere candidus, cujus colloquium mihi magno fuit solatio. *Claudio Felici* multam opto felicitatem. Quod me amantissime consolaris adversus hominum invidiam, vel malitiam potius, scito me non tam mea causa dolere quam *Christianæ* religionis nomine, quæ tales habet & doctores & propugnatores. De me meisque studiis viderit *Christus*. Et utinam præter *Beddam* ac *Sutorem* nullus esset eadem infectus malitia. Reverendo Præsuli tuo meis verbis plurimam dices salutem. Bene vale. 23. Maji, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLXVIII.

Erasmus Rot. Nicolao Cannio S. D.

QUANTA est felicitas Astrologorum, *Nicolae* charissime, qui ex astris norunt sibi dies & horas fortunatas eligere. Si biduo serius hinc abisses, habuisses facundum viæ comitem, qui tibi πεζεύοντι pro vehiculo fuisset. Totus enim scatet fabulis lepidissimis, &, ut scis, maxima laboris pars, est laboris imaginatio. Extrusi tamen ocyus hominem tua causa, nec is dubitat, quin te intra triduum sit assequuturus. Novit, opinor, tuam celeritatem ubique βραδέως σπεύδοντος. Multis de causis cuperem te, mi *Cannj*, quam primum ad nos recurrere. Scis enim quam ægre caream opera tua, præsertim in describendis *Græcis*. Verum quoniam tibi res erit cum mari nautisque nihilo mari mitioribus, nonnunquam & per regiones iter futurum est latrociniis infames, nullum certum diem tibi præscripsi. Facit tamen tua mihi frequenter aliis in rebus perspecta fides, ut confidam te nusquam cessaturum, nisi si qua urgeat necessitas. Malo enim te serius, sed incolumem, redire, quam ob celeritatem vel te periclitari, vel mea negotia non recte peragi. Ita fugias, ait proverbium, ne præter casam. Et paucioribus amicis per te scripsi, καὶ ταῦτα μάλα Λακωνικῶς, quod nihil fere rerum mearum tibi sit incognitum, quodque tuæ prudentiæ non mediocriter confidam: semper enim, ut nosti, te amici loco magis habui quam famuli; non falles, opinor, hanc meam de te fiduciam. In revisenda *Hollandia* nolim te profectionis dispendium facere. Quid enim eo te vocet, nisi compotationes aliquot, quæ nec ingenio tuo, nec valetudini conveniunt? Est aliquid videre illam doctorum omnium literis celebratam *Britanniam*, & ad morum civilitatem simul & prudentiam conducet, cum tot *Angliæ* magnatibus, cum tot eruditissimis viris fuisse congressum, quorum tamen humanitas singularis, cave ne te reddat negligentem, aut audaculum, sed, utcunque illi se submittunt, tu semper fac ut tuæ modestiæ memineris. Heroes illi non semper hoc animo sentiunt, quod vultu præ se ferunt. Ut olim cum diis, ita nunc cum summatibus viris religiose loquendum est. In recipiendis munusculis (nam est ea gens non minus liberalis, quam parca *Brabantia*) veteris proverbii memineris, οὔτε πάντα, οὔτε πάντῃ, οὔτε παρὰ πάντων. A beatis ac sinceris amicis si quid ultro deferetur, accipito, sed cum grati animi testificatione. A mediocribus aut frigidis amicis si quid offeretur, excusato, sed civiliter. Est enim plus artis bene recusare beneficium, quam bene accipere. Sunt tamen qui quum parum sint amici, tamen palam fiunt inimici, si recuses quod offerunt. Interpretantur enim aut muneris exilitatem contemni, aut se esse invisos: horum animo cedendum est, sed oratione quam maxime plausibili. Absit autem ut usquam præ te feras sordidum animum, & hujusmodi prædularum avidum: quod nisi me prorsus fallit mea de te opinio, vel non monitus eras facturus. Alioqui malim de meo sumas decuplum. Nec convenit ut admodum horreas fretum *Caletiense*, ζῶον θαλάσσιον, ac propemodum in fluctibus natum, si modo satis olim contemplatus sum tuum *Amstelredamum*. Est sane quum molesta tum sumptuosa trajectio, sed ut brevis, ita non admodum infamis naufragiis. Et si quid illic erit molestiarum, olim meminisse juvabit. Sed transmisso mari, aliud te periculum excipiet tibi fortasse gravius. Nosti proverbium, Βάταυος ἱππεύς. Cæterum θάῤῥει, equi sunt prudentissimi; norunt viam, nec egent calcaribus: tantum illis permitte frenum, non desinent currere, donec te quo conducti sunt, vel sarcinæ in morem, pervexerint. Cum populo facile tibi conveniet, si polypum imitaberis, aperi caput, da dextram, cede locum, arride quibuslibet, sed ita ne cuiquam fidas ignoto. Inprimis cave ne quicquam ejus regionis contemnas damnesve. Est enim ea gens mire φιλόπατρις, nec id sine causa. Habet enim eximiam regionem, quanquam omnes in admiratione rerum patriarum φίλαυτοι sumus. Solent enim quidam inciviles illico damnare, si quid insolitum viderint, ut nulla fere placet musica, nisi cui assuevimus. Hæc quum magna ex parte te monuerim abeuntem, & si non monuissem tamen sperarem te pro tua prudentia functurum officio tuo; tamen posteaquam & hic tam certus obtigit, & aliquid ocii datum est, visum est inculcare denuo, ne quid excidat. Nihil enim nocet interdum & memorem monuisse. Precor ut alacris ac re bene gesta ad nos quam primum redeas, teque tuis Musis reddas, ut hoc dispendiolum vigilantia sarcias. Bene vale, & si quem forte nactus eris in itinere certum γραμματοφόρον, fac paucis perscribas, si quid erit, quod nostra referat scire. Datum *Basilea* pridie Ascensionis Dominicæ, sive 29. Maji, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLXIX.

Erasmus Rot. Tielmanno à Fossa S. D.

FERREIS xeniis ad amicitiam provocatus, chartaceis respondeo, non quidem æreis aurea, sed tamen accepta pensans deterioribus. Adeo vero non adspernatus sum hoc qualecunque munusculum, ut hinc etiam collegerim te sincerissimo animo de meis moribus quam optime sentire. Alioqui solent & qui preciosa mittunt multis verbis precari veniam, quod meritis inferiora mittant. Itaque munusculi tui vilitas, mihi precium ipsius auxit, & isti tam benevolo pectori me profiteor adstrictissimum esse, id quod hoc epistolio, veluti syngrapha legitima, singulis & universis contestatum esse volo. Opto tibi prosperam valetudinem. Datum *Basilea* pridie Ascensionis, hoc est, 29. Maji, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLXX.

Guilhelmo Waramo, Archiepiscopo Cantuariensi, Erasmus Roterod. S. D.

VEREOR ne tuam reverendam amplitudinem literis ac nunciis meis obruam: sed præter exspectationem

An. 1527. nem incidit quiddam, ut hic famulus meus *Nicolaus Cannius*, mihi maxime necessarius ac fidelis, fuerit isthuc mittendus, non sine gravi meo incommodo. Scripsi nuper misique *Hieronymum* inauratum, quæ volumina si perlata sunt, vehementer gaudeo. Toties enim experior summam in hujusmodi rebus hominum perfidiam. Hic omnia videntur ad res novas spectare, ac metuo cruentos tumultus, tam late radices agunt hæ factiones, nemo credat, nisi viderit. Mea senectus in hæc tempora satis infeliciter incidit. Ab Ecclesia non possum recedere. Et diversa pars habet populum, cui fœderatus esse nolim. Monachi ferocientes exasperant hanc Tragœdiam in suum malum. Et ille vestras in *Hispania* strenue navat operam, oblitus suæ legationis: quum sciat me gratum Cæsari & *Hispaniæ* primatibus. Mala mens, malus animus. *Romæ* turbatissima sunt omnia: nec epistolis patet iter: putant fœdus Cæsari cum Pontifice coiturum. Hoc quam diu permittunt Principes, ut Pontifex nunc cum hoc, nunc cum illo pangat ac repingat fœdus, vereor ne nunquam futura sit pax in orbe. Pontifex deberet esse pater æquus omnibus. Sed Principum ambitio, odiaque, hæc aut non vident, aut si vident, affectibus suis obtemperant potius quam rationi. Vereor ne non liceat hic diu sedere: verum hæc *Christo* sunt committenda. Cætera, si vacabit, cognosces ex hoc *Cannio* famulo meo, quem experieris minime vanum, aut futilem. Dominus te conservet incolumem. *Basileæ* pridie Ascensionis, sive 29. Maji, Anno 1527.

EPISTOLA. DCCCLXXI.

Erasmus Rot. Ludovico Vivi S. D.

VIDEO te factum ζῶον ἀμφίβιον, nisi mavis dici *Mercurius* superis deorum gratus & imis. De silentio meo multas tu quidem causas recte conjectas, unam addere debueras, quod aliquoties data non redduntur. De Colloquiis demiror tanto patrono vel in pessima causa deesse rationes, nunc inter pueros talia disputantur, & ὁ χωλὸς sua pueris scripsisse videtur, tam scripsit pueriliter, postremo grandescunt pueri. Itaque jam adultis magis seria conveniebant. Verum, ut ingenue dicam, perdidimus liberum arbitrium. Illic mihi aliud dictabat animus, aliud scribebat calamus. Tua mihi valde probantur, maxime quæ de matrimonio. Sed affectas extemporalitatem, quæ tibi sane felicior est, quam multis exactissima cura. Si tamen eum impetum velles moderari, magisque servire judicio Lectoris, cui agitur fabula, quædam essent molliora. In matrimonio durior videbaris in uxores, opinor in tuam te magis comem esse. Et de scabie nimis multa. Quod tuorum libenter facis mentionem, habes cum *Cicerone* commune, & sane pietatis est; sed invidum est hominum ingenium, alienos laudari ferunt lubentius. Habes meum judicium, sed de quo tibi vicissim liberum est facere judicium; obsequium certe probes oportet, qui jusseris. Per hunc rescribes quæ voles. Bene vale. *Basileæ* pridie Ascensionis, sive 29. Maji, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLXXII.

Erasmus Rot. Germano Brixio S. D.

OFFICIUM meum tibi tantopere probari sane majorem in modum gaudeo. Id enim non segnibus votis optabam, verum haud sine metu. Bene cecidisse volupe est. Commentarium in Epistolam ad *Galatas* jam absolvi; addam fragmentum *Origenis*; neque plura licebit hisce nundinis, eo quod non parva temporis portio deciditur in absolvendo *Hyperaspista*. Obstrinxi fidem meam, & hanc magnis convitiis efflagitant amici, non ferentes adversariorum insolentissimas insultationes. Nonnihil etiam operæ dandum *Ambrosio*, qui nunc totus prodit emendatior. Veniet ad te *Babylas*, sed *Græce* loquens, ut per te discat *Latine*. *Oecolampadius* satis novit *Græce*, *Romani* sermonis rudior, quanquam ille magis peccat indiligentia quam imperitia. Quod de illo tibi narravit *Lupsetus*, per alios quosdam audaculos factum est, in uno duntaxat Opere, cui titulus, *Commentarius in Matthæum imperfectus*, per hunc factum non esse compertissimum habeo. Hoc facinus per me traducetur, tacitis Auctoribus, ne simili fide tractent cæteros Auctores, quos multos excudunt. Iidem excuderunt *Prudentium*. Nunc adornant *Ciceronem*. Me quidem applausorem habiturus es, non concertatorem. Ad id præstandum in vertendis *Græcis* quod tu præstas, etiamsi mihi non deesset eruditio, deest ocium, desunt qui recognoscant, qui hallucinantem admoneant. Miror in postremis tuis literis nullam esse *Lascaris* mentionem. Si recte valet, facile ponam meam suspicionem. Tantum in præsentia licuit, alias prolixius confabulabimur. Bene vale. Datum *Basileæ* postridie Pentecostes, sive 10. Junii, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLXXIII.

Erasmus Rot. Friderico Nauseæ Ecclesiastæ S. D.

MIHI jam pridem exciderat datus annulus, quanquam non exciderat animo, *Fridericus*. Næ tu dignus es maximis, qui sic attollis minima, rectissime judicans, si munusculi precium animo utriusque metiaris. Opto ut in omnium sanctissimo negotio feliciter verseris, nusquam oculos à *Christo* dimovens, ut illi soli tota cedat victoria. Nec enim magni refert opprimi *Lutherum*, si victoriam intercipiant *Pharisaici* quidam, qui gloriæ ventrique suo serviunt, non *Jesu Christo*. De *Roma* diri rumores adferuntur, qui sive veri sunt, sive falsi, nullam video spem pacis inter Monarchas. Sed *Christus* omnia vertet in bonum exitum, utinam mature. Hoc scripsi, ne diceres nihil esse rescriptum: non enim vacabat pluribus. Bene vale, *Nausea* charissime. *Basileæ* postridie Pentecostes, sive 10. Junii, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLXXIV.

Erasmus Roterod. Henrico Caduceatori à Sthaffenburgio S. D.

SI Medicus essem, mihi primum essem, cui nunquam non res est cum immanissimo calculi malo. Quum legamus multos eruditissimos viros plane cæcos fuisse, demiror te levius incommodum tam impotenti animo ferre, quod non cernas nisi propius admota; quod vitium si verum est, comperi in plerisque qui ingenio præcelluerunt, quanquam alii levius, alii magis obnoxii sunt. *Alexander*, *Jacobi Scotorum* Regis filius, quem, opinor, nosse te ex Adagiis, adeo laboravit hoc malo, ut ni naso contingeret librum, nihil cerneret. Proinde si naturæ vitium est, noli pugnare pharmacis, sed adhibe vitrea conspicilla in hoc attemperata, ut qui pene cæci sunt, cernant etiam procul dissita. Nec tamen omnia congruunt omnibus oculis. Eligenda sunt è multis, quæ conveniant. Sin casus adduxit vitium, leniri potest variis remediis, quæ norunt & Chirurgi. Sed præcipuum est fuga eorum quæ lædunt oculos, inter quæ est studium à cœna, & ad lucernam. Proderit assuevisse, ut, quum licet, auribus studeas potius quam oculis. Tantum nunc licuit ad tuas literas. Bene vale. *Basileæ* postridie Pentecostes, sive 10. Junii, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLXXV.

Erasmus Roterod. Guilhelmo Budæo S. D.

QUOD polliceris de *Græci* sermonis Observationibus, quanquam de spe dimidio decidimus, tamen hoc ipsum cupide exspectabimus. Illud te latere nolui, huc allatos Commentarios eodem argumento: mihi nondum videre contigit: *Bentinus* habet, & asseverat

An. 1527.

A rat esse non vulgariter eruditos, nomen Auctoris suppressit, negat tamen esse *Budaeum*. Vide ne quis tua scrinia compilarit: nam ea suspicio mihi protinus incidit in animum. Orta est nova quaestio, cui locum dedit libellus *Leonardi Portii*, opinor, cujusdam *Vicentini*, *De ponderibus ac mensuris*, adeo consentiens cum *Asse* tuo, ut nemo dubitet quin alteruter alterum compilarit. Quod te scribis offensum ob *Gallos* parum honorifice attactos, nihil unquam magis accidit praeter omnem exspectationem meam. Ego fere erga nationes omnes alba, quod ajunt, sum amussis: attamen si qua est in quam sim animo propensiore, *Gallia* est. Atque hoc nomine non semel male audii, tum apud nostros, tum apud *Anglos*, tum praesertim, quum vobis male

B conveniret cum *Julio*, patrocinantibus summo pastori *Britannis*. Lege *Panegyricum*, quo *Philippo* Principi ex *Hispaniis* reduci gratulor. Et tamen hic affectus naturae videtur, non judicii. Nulla siquidem natio mihi fuit aeque sterilis atque *Gallia*, si liberalem amicorum benevolentiam submoveas ab hac ratione. Quod praefatus in Epistolam ad *Galatas*, attingo *Gallos*, non affectatum esse docet illud, quod rem paucioribus verbis ac mollioribus propono quam fecit *Hieronymus*. Et hoc retulisse faciebat ad indicandum quid illa Epistola haberet peculiare. Deinde quod nostri ἀνόητοι verterunt, *insensati*, ego mitiore verbo reddidi. Nec prorsus exspectabam, ut ea res ullum offenderet *Gallum*, nedum

C te, quem à teneris unguiculis cum Philosophia versatum, oportebat ab istis vulgaribus affectibus esse liberum. Et etiamsi quid esset dictum durius in *Gallos* horum temporum, quae natio est non aliquo notata proverbio? *Pindarus* & *Plutarchus*, proverbio de sue *Boeotica*, videntur etiam delectati, quum uterque *Boeotus* esset. Nunc annos, opinor, ferme esse mille sexcentos, quum *Galli* migrantes in *Asiam* fecere *Gallo-Graeciam*: & incertum è qua *Galliarum* parte venerint. In illorum temporum *Gallos* si quid dictum est, an videbitur hoc ad universam *Galliam*, quae tam late patet, pertinere? An non & hodie, *Normani*, *Cenomani*, *Britones*, & *Picardi* vulgo male audiunt apud vos?

D An putas eos, qui nunc *Romam* incolunt, esse priscorum illorum *Romanorum* posteritatem? Magis arbitror *Gottos* esse ac *Vandalos*. Tanta proluvies incursionum confudit omnia. Et quisquam hoc ad hujus seculi *Gallos* pertinere credit, quod olim dictum est in *Gallos*? Haec si tibi non satisfaciunt, saltem illud vel injurato mihi credas velim, nihil minus in animo fuisse, quam ut *Gallicam* nationem attingerem. Caetera tu, ut voles, interpretaberis. Caeterum, hic te serio stomachari majorem in modum admiratus sum. Ut alibi sim *Iron* ac *Momus*, hic saltem non fui. Quod commemoras tua in me officia, praesertim ea quibus conabaris nos hinc evellere, ego te quae plurima fando

E *Enumerare vales nunquam*, Budaee, *negabo*
Promeritum, *nec me meminisse pigebit amici*.

Caeterum, mihi nunquam fuit in animo commigrare in *Galliam*: si fuisset, accepissem conditiones, quas praesenti praesens obtulit non semel *Stephanus Poncherius*, mihi commodiores quam si Rex dedisset thesaurarii munus, quam provinciam an tibi depoposceris nescio. Certe de Regis animo fueram edoctus, priusquam verbum ad me scriberes. Quem ἀκκισμὸν mihi narras nescio. Si quis fuit, nulli fuit detrimento. Nec obscure tamen indicavi animum meum, sed mihi non

F credebatur. Et vertere solum, non erat in rem meam, sollicitari per tantum Regem erat honorificum. Postremo, nolim *Budaei* opera in ejusmodi negotiis humilioribus abuti, quantumvis ista vulgo splendida videntur. Non sum tam levis, ut ob quorumlibet sermones animum mutem erga tales amicos; novi quanta sit aliorum futilitas, aliorum invidentia, qui nullos bene concordes ferre possunt. Unus est, quem si nominem, ipse fateberis esse candidum ac sincerum. Is audivit te in convivio aulico, multis audientibus, dedisse significationem nonnullam stomachi in me tui. Desiderabas in me constantem in amicitiis tuendis animum. Verum ea vox non erat inimici, sed amici expostulantis. Quanquam hoc laudis, si qua laus est, mihi videor jure vindicaturus, quod vix alius, amicitiae semel initae, tenacius adhaeret, quae res mihi saepenumero luculentae fraudi fuit. Aenigma de *Philalazonia* non satis intelligo, nisi quod suspicor aliquem libellum ab *Italia* venisse praeconem militis gloriosi. Ad nos nihil istiusmodi perlatum est. Allatus est tamen libellus *Nazarii* cujusdam *Neapolitani*, mire ornatus testimonio duorum Pontificum, sed multo magis *Aegidii* Cardinalis *Viterbiensis*. Illic agnovi phrasim *Philalazonos*. *Georgius Sauromanus*, juvenis egregia indole, parabat excudere nescio quid scripti. *Albertus Carpensis*, nam is ejus sodalitatis princeps, expunxit quicquid erat additum in laudem *Erasmi*. Non hoc imputo *Alberto*, sed illi, qui nec Deum, nec hominem quenquam laudari patitur praeter seipsum: nam hunc *Albertus*, ut audio, facit plurimi. De *Longolio* miror si potuit ab amicitia tua discedere. Sed ille satis magnam laudem tulit, periit *Ciceronianus*. Et tamen illius *Ciceroniani* lucubrationes paucissimi legunt; nostras naenias *Batavas* nemo non legit. Quod scripsi περὶ τῆς ἐξαλείψεως, communium studiorum causa potissimum scripsi, quod ut pergratum erit si feceris, ita si quid obstiterit quo minus fiat, me amico praetermittes. Haec aegre in summo dentium cruciatu. Bene vale. *Basilea* 22. Junii, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLXXVI.

Vives Erasmo.

ALIQUANDO *tandem literarum aliquid abs te; quae ut exspectatissima ac desideratissima, sic etiam gratissima fuerunt; & hoc gratiores multo, quam admonitio illa, imo verius scribendi institutio, geminam mihi ob oculos personam posuerit, praeceptoris eruditione, patris affectu*. De Colloquiis *recte habet, mihi plane jam pridem satisfactum abunde est, vel ipso facto tuo, quod mihi & aliis plurimis majoris erit momenti ac roboris, quam multae aliorum & accuratae rationes. Illudque à primo valere apud me debere existimavi, quod* Pompejo *scribit* M. Tullius: Nec si ego quid tu sis secutus, non perspicio, idcirco minus existimo te nihil nisi summa ratione fecisse. Ἀλλὰ τί μοι καὶ Λατόμῳ, *aut quorsum de illo? Liberum arbitrium non perdidimus, quod tu asserueris: non facile credas, quantopere sentio adjuvari me admonitionibus tuis, quantamque de eis ipsis tibi gratiam habeam; & etiam atque etiam te rogo, ut ita pergas facere, cum quid aliud meum videris: nihil ego beatius esse censeo, sive in hoc scriptionum genere, sive in reliqua universa vita, quam admonitorem aliquem habere amicum & prudentem; utinam esses frequentior. Sed ut consilii mei rationes & causas cognoscas, scito fessum me ab* Augustino *venisse ad Opus illud conscribendum, cum omnino statuissem aliquid Reginae mittere: itaque non vacavit stylum expolire, si modo expolire potuissem, quantumlibet essem conatus. Tum rationem habui quibus scribebam, nempe foeminis, & potissimum cui dicabam; ita enim demisi me, ut illa me intelligeret, cui Opus concinnabam; & cui me studebam approbari. Sed vere illud dicit* Horatius *ac scite*, Tres mihi convivae: *ita nulla est phrasis nec bona adeo, quae non alicui displiceat; nec mala, quae non placeat: permulti ita censuerunt probare se vehementer in eo Opere simplicitatem dictionis, &* inaffectationem; *nam sic loquebantur: verum ego, neque enim aliter fas est, malim me* Erasmo *approbari ut athletam* Herculis, *quam universo consessui spectantium. Itaque parebo posthac consilio tuo. Mitto ad te libellum quendam meum, in quo insunt nonnulla magis aliquanto à cura scripta; & de hoc sententiam ad me tuam perscribes, cum vacabit, cum licebit: oportet me semel verecundiae terminos transgressum, bene ac gnaviter esse impudentem. Foeminas ais à me durius tractatas: hoc tu dicis, homo qui nobis* Hieronymum *restitueris? quid mu-*

An. 1527. A muliere effrenius? Si paulum modo habenas remittas, ibi vero nullus erit modus, aut moderatio. Sed patrocinabitur eadem oratione Cato & mihi, & Legi Oppiae. Neque vero illa sunt mihi vel exempli causa, vel rei augendae dicta. Sed quod eum ad modum existimem illis vivendum; & indubie facient, si duarum rerum meminerint, Christianas esse se, ac eundem hominem unamquanque ipsarum, & suum maritum esse. De scabie quanto Hieronymus plura, & apertiora? si modo qua de scabie loquaris, intelligo; nam non satis assequor, uti nec illud περὶ ἀμφιβίων ζώων. Meorum libenter facio mentionem: quotusquisque non facit? An non Seneca? non Quintilianus? non Caecilius? Tacitus etiam soceri vita justum volumen dicavit. Ter omnino, ut arbitror, meorum memini, bis matris, semel socrus. Sed nec socrum dico esse, neque tum adhuc erat: in hac veritate sum adductus, & mea sententia digna historia, non minus quam permulta, quae ab aliis memoriae sunt tradita: in matre excusat pietas; & id feci modice, veritus invidiam; & non ignarus hominum fere ingenia libentius maledicentiam audire, quam laudes. Communionem illam cum Cicerone risi suaviter: protinus venit mihi in mentem illa quoque apud Martialem,

Quod scribo carmen Musis & Apolline nullo.

Itaque habeo duas. Hactenus ad tuam epistolam. Jam de actis Hispaniae in rebus tuis. Misi ad te nuper, quae mihi erant illinc ab Alphonso Vervesio scripta: credo esse tibi reddita; nam data fuerunt Erasmo Esqueto, qui solet ad te alia, sicuti audio, permulta transmittere: quae, si non accepisti, longa esset retexenda fabula? Summa tamen haec erat, delatum esse nomen tuum à mendicantibus ad summum Quaestorem, Archiepiscopum Hispalensem, itum esse in consilium & disquisitionem in Quadragesima: ibi nihil esse aliud actum, quam audita contra te fratrum crimina: pro te vero Orationes duorum Benedictinorum, & fratris Dionysii Augustiniani, & mediam quandam Castelli cujusdam Minoritae. Itaque ampliatum esse te in diem postridie Ascensionis Domini. Huic consilio erant designati ex universa Hispania selecti doctissimus quisque, & minimum corruptus affectu: inter eos, Vervesius homo γνήσιος Ἐρασμικός. Puto Coronellum, Lermam, Dionysium non defuturos studiosissimos tui, hoc est, verae pietatis, atque eruditionis. Aderunt etiam Episcopi, quos eo mittet Caesar. Haec tibi fusissime exposui. Postea accepi literas à Vergara, Scepero, & Vervesio: quae in illorum literis ad te pertinent, ea curavi tibi in hac epistola describi. Scepperus haec: Hic magno animo Monachi bellum adversus Erasmum suscepere. Id moliuntur, in id vigilant, ut omnium Erasmi librorum lectio Hispanis interdicatur. Obstamus interea studiosi aliquot, qui Cancellarium precibus fatigamus, ut doctissimi & optimi viri patrocinium suscipiat: & facit id sane, sed aliorum id munus est. Praeest inquisitioni (ita vocant) reverendissimus D. Hispalensis, vir sane bonus, & qui horum impetum aliquandiu compressit; sed satisfacere omnibus nequit, & mira est illorum rabies. Jam aliquot diebus publice quoque legi in coenobiis desitum est, ut in Erasmum singuli quid excuderent. Prolati sunt aliquot articuli, quos illi haereticos & schismaticos vocant. Tuetur Ludovicus Coronellus, adest Canariensis Episcopus, & alii aliquot. Nos interea dolemus, opem quod ferre afflictis rebus minime queamus: nam confestim magnum audentibus periculum immineret. Sed quid ego hoc apud te hominem Hispanum, qui hanc tyrannidem satis cognitam habes? Nolo ergo ad te longior esse; nam abunde tibi omnia narrabit D. Ludovicus Pratensis. Vergara vero est recentior, nempe ex ante diem pridie Idus Aprilis cum Sceperi literae datae sint mense Februario. Is ergo ad hunc modum: In Erasmum conspirarunt nuper Monachi nostri, non omnes quidem, sed plerique. Quo enim quisque istorum ordo longius abest à mendicitate, hoc minus illi est iniquus. Res ad magistratus relata est, atque hactenus quidem summo cum Erasmi favore procedit. Princeps meus hominem sibi penitus tuendum suscepit. Favet illi etiam Caesar apertissime. Favent magistratus ipsi, favent denique boni omnes. Adversarii quoniam vident nihil sibi hac contentione nisi commune odium quaeri, paulatim jam frigere incipiunt, libenterque, quantum existimo quod cum bona omnium pace fieri liceret, factum mutarent. Vervesius inclusit fasciculo meo hasce omnes literas, quas ad te transmittam, ut intelligas non eum esse, qui tibi in suspicionem venire debeat, tanquam non satis bona fide tibi faveat, aut causam tuam praevaricabundus susceperit, de quo narrant mihi omnes qui ex Hispania veniunt atrocissimas simultates susceptas illi esse cum fratribus tua causa: nec ullum simplicius, aut sincerius, doctrinam tuam vel amplecti, vel tueri: & est alioqui concionator, uti ajunt, primi nominis, mira gravitate morum, & vita inculpatissima, homo dignissimus; quem propius cognoscere & amare velis, & referre, sicut amicus noster solet dicere, in Calendarium amicorum tuorum, illorum, inquam, selectissimorum, ac praecipua nota; & quidem loco honestissimo: adducitur ad venerationem tui, & ad te defendendum ornandumque, quantum pro virili potest; non alia utilitate aut ratione, quam quod doctrinam tuam censet derivatam ex vero ac puro fonte Christianae pietatis. Noli, quaeso te, spernere tales patronos optimae illius causae, quam suscepisti. Recentissimae sunt Alvari literae negotiatoris illius, qui tibi pensiones tuas ex Anglia solebat mittere: is nunc duxit uxorem Burgis Hispaniae; scribit pronunciatum iri ante quindecim dies, ut est hominum opinio ac spes, pro te καὶ κατὰ τῶν ἀδελφῶν· & eos, qui doctrinae tuae favent, postulasse à Quaesitore, ut in Thomae ac Scoti Opera inquiratur: velle se horum placita ad examen revocare, sit ne aliquid contrarium vel mysticis Literis, vel veteribus nostrae religionis Scriptoribus: postulant de eo sibi jus dici, & ut haeresin damnari; quae hac de re accipiam ab aliis certius atque explicatius, faciam te certiorem. Simul misit mihi Alvarus Hispanam epistolam Vervesii ad Minoritam quendam magnae in Hispania auctoritatis ac nominis: ea epistola circumfertur per Hispaniam, & legitur cum maxima omnium approbatione; est elegantissime scripta nostra lingua: eam ego in Latinam converti, tantum intelligi ut abs te possit. Vale plurimum, mi praeceptor & pater. Brugis Festo Margaretae, sive 13. Julii, Anno à Christo nato 1527.

EPISTOLA DCCCLXXVII.

Serenissimo Principi Ferdinando, Pannoniae Bohemiaeque Regi, &c. Erasmus Roterodamus S. D.

Si Principis sic de me meriti, sic in me affecti, successibus non toto pectore gratularer, *Ferdinande* Rex inclyte, merito dicar homo hominum ingratissimus: rursus si illius prosperitas mihi non esset vehementer jucunda, à cujus felicitate magna ex parte pendet totius rei *Christianae* felicitas, plus quam impius haberi debeam. Quanquam enim omnis humana felicitas ab auctore Deo proficiscitur, tamen plerunque per bonos Principes recreat, sublevatque populum suum propitius, per malos affligit offensus. Hic igitur nihil promereor laudis, si facio quod non fecisse summum scelus sit. Hoc mihi dolet, quod Celsitudini tuae quid ultra vota propensamque animi voluntatem praestare queam, non videam, nimirum hac aetate atque hac etiam valetudine, quae per se onus esset intolerabile, etiamsi senectutis incommodum non accederet. Certe quicquid his ingenii viriumque reliquiis praestari poterit, id constanter ad extremum usque vitae diem praestaturus sum, opitulante Deo, qui pro sua bonitate, & sine nobis, Majestatis tuae res actionesque in *Christianae* ditionis commodum & Ecclesiae concordiam prosperare dignabitur, id quod nos votis ardentissimis optare non desinimus. Pro favore, quem per literas amantissime scriptas defers, quanquam tu quidem hic nihil facis novi, gratiam habeo maximam. *Basileae* 16. Julii, Anno 1527.

EPI-

An. 1527.

EPISTOLA DCCCLXXVIII.

In AMBROSIUM.

Des. Erasmus Roterodamus Joanni à Lasco, Archiepiscopo Gnesnensi, S. D.

PRISCI mortales, ornatissime Præsul, quod æternum cunctisque venerandum esse volebant, numini cuipiam dedicabant, ut vel religio petulantiam hominum deterreret ab injuria. Exemplum hoc à lucis ac templis paulatim demigravit ad studia, ut si quid novi operis pararetur editioni, celebri cuipiam gratiosoque nomini consecraretur. Id tot jam seculis adeo receptum est, ut adversus rationis exactores, vel sola sufficiat præscriptio. Illud tamen ineptum videri potest, quod quidam aliena dicant viris primatibus, nec aliena modo, verum etiam ea, quibus ipsorum opera nihil prorsus accessit, nisi forte quod eadem depravatiora reddiderunt. Alioqui quum nunc novorum librorum *γάργαρα*, ut habet vetus Comœdia, pene nos obruant, mihi præclarius esse facinus videtur, veterum Auctorum monumenta, temporum injuria scribarumque temeritate collapsa, restituere, quam nova cudere volumina; præsertim quum quod sua ætate vere dixit *Ecclesiastes*, *nihil esse novum sub sole, & scribendi plures libros nullum esse finem*, in hoc seculum multo verius dici possit: Inter priscos autem Ecclesiæ doctores *Latinos*, vix alium arbitror esse digniorem, cujus exstent integræ lucubrationes, quam divum *Ambrosium*. Hoc & ex animo dictum videri velim, & citra cujusquam contumeliam. Sit linguarum ac scripturarum peritior *Hieronymus*, sit elaboratioris phraseos *Hilarius*, sit in quæstionum nodis explicandis argutior *Augustinus*, aliis item dotibus excelluerint alii, sed quem mihi dabis, qui pari sinceritate tractet sacras Literas, qui cautius vitarit suspecta dogmata, qui sic ubique gerat *Christianum* Episcopum, qui sic spiret paterna viscera, qui summam Præsulis auctoritatem cum summa mansuetudine conjunxerit? Ubique sentias illum hoc affici quod loquitur, & adest dictioni modesta quædam ac pia jucunditas, grataque civilitas. Est quem non omnino sine causa *Doctorem mellifluum* vocant. At hic, juxta nomen suum, vere cœlesti manat *Ambrosia*, dignus qui sit quod dicitur *Ambrosius*, hoc est, immortalis, non solum apud *Christum*, verum etiam apud homines. Quantum autem sudoris exhaustum sit in hoc restituendo, dum collatione veterum codicum emendantur depravata, restituuntur amputata, resecantur assuta, reponuntur *Græca*, quæ vel aberant prorsus, vel figuris nihil significantibus fuerant addita, tuæ prudentiæ fuerit æstimare. Ut autem tam insignem Ecclesiæ doctorem tui nominis auspicio potissimum veluti renatum in lucem prodire vellem, cum primis in causa fuit *Joannes à Lasco*, te patruum non minus morum ornamentis quam nomine referens: nam juvenis senem sic exprimit, ut in eo veluti renatus videri queas. Is tui simulachrum quoties mihi depingebat oratione, toties agnoscebam in narrante imaginis expressæ antitypon. Adeo dum patruum depingit, seipsum depingebat imprudens. Hunc mihi convictorem pauculos licet menses contigisse, non in postrema felicitatis parte pono. Utinam mihi liceret per adulationis invidiam prædicare Dei dotes, quas in illo & amavi, & veneratus sum. Illud non possum non fateri, senex juvenis convictu factus sum melior, ac sobrietatem, temperantiam, verecundiam, linguæ moderationem, modestiam, pudicitiam, integritatem, quam juvenis à sene discere debuerat, à juvene senex didici. O gentem pietati natam! Nec alio nomine mihi videtur felicior *Polonia*, quam quod talem Regem, talem sortita sit Archiepiscopum, quorum insignis pietas pari studio certat hos fatales bellorum & opinionum tumultus componere, prolapsosque *Christiani* populi mores instaurare. Quumque eo processerit tua veneranda senectus, ut merito possit à negotiis

A impetrare dimissionem, tamen ad Ecclesiæ patriæque commoda procuranda juvenis es. Hic igitur veteris Proverbii venit in mentem, *ὡς αἰεὶ τὸν ὅμοιον ἄγει θεὸς ὡς τὸν ὅμοιον*. Itaque visum est pulchre congruere ut proficisceretur *Ambrosius* Præsul ad Præsulem, claris natalibus insignis ad nobilissimum, pius ad pietatis antistitem, eruditus ad eruditionis eximium patronum, virgo & virginitatis præco facundissimus ad omnis pudicitiæ exemplar incomparabile, denique pacificator ad Episcopum pacis ac tranquillitatis publicæ studiosissimum, cui rei dicas *Ambrosium* divinitus fuisse datum. Hoc agebat illa facunda lingua quum *Liguriæ* consularem ageret Præsidem, sedabat tumultus, sarciebat concordiam non minus accurate quam dextre ac feliciter; nec B id solum in his regionibus, ubi fungebatur magistratu, verum etiam quoties res apud alios spectabant ad seditionem, *Ambrosius* veluti peritus ac felix nauclerus ad sedandam tempestatem accersebatur. Ac, ne multa commemorans, plus æquo præfationem extendam, Quum exstincto *Auxentio*, qui foverat *Arianos*, *Mediolani* per Episcopos ageretur de Præsule subrogando, tantaque studiorum variantium contentione flagrarent comitia, dum pars *Arianæ* factionis, pars orthodoxorum flagitat Episcopum, ut res ad extremos tumultus tendere videretur, *Theodosius*, Cæsarum piissimus, eo legat *Ambrosium*, ut rerum exitiales motus componeret. Is dum pro delegato munere templum ingressus, C singulari facundia suadet concordiam, subito cuncta populi modo dissidentis studia in unum conversa sunt, jamque junctis vocibus suffragiisque concordibus, *Ambrosium* Episcopum flagitant. Multa causatur ille, se prophanæ functionis hominem esse, sacrarum rerum imperitum, nondum sacro lavacro renatum, quum *Paulus* vetet etiam neophytum ad Ecclesiæ gubernacula admoveri. Sed hic frustra facundus erat. Quo vehementius ille detrectat, hoc magis accenduntur populi studia. Quid multis? Imperator perspiciens divinitus geri negotium, populi constantem approbat voluntatem. *Ambrosius*, frustra reluctans, pro Præside consulari fit Præsul infulatus, pro fascibus sumit pedum, D ante præfectus gregi Dominico, quam in gregem Dominicum cooptatus: exitiabile dissidium exstinguitur, & Ecclesiæ sua redditur concordia. Sed quod *Insubrium* uni gratulamur Ecclesiæ, hoc jamdudum optamus Ecclesiæ Catholicæ, videlicet ut exoriatur aliquis *Ambrosio* similis, qui paribus auspiciis hunc miserandum orbis tumultum, quo nulla ætas vidit quicquam perniciosius, redigat in tranquillitatem. Saltem talis quispiam nobis exoriatur ex Pontificum, Theologorum, aut Monachorum ordine, qualis tunc prodiit *Ambrosius* è classe catechumenorum, èque prophano magistratu. Magnum pondus habet morum integritas, magnam habet auctoritatem conjuncta mansuetuE dine constantia, denique plurimum valet eloquentiæ copulata prudentia. Sed hoc malum non simplex, hæc lues, quæ non solum Ecclesiam tot opinionibus discidit, verum etiam Principum animos implacabili dissidio committit, hominem requirit datum cœlitus, cujus auctoritatem revereatur populus, cujus constantiæ cedat & Principum sublimitas. Nulla ex victoria armis parta plus laudis tulit *Theodosius*, quam quod ab *Ambrosio* se vinci passus est. *Babylæ* parum feliciter cessit, quod Imperatorem, impia cæde funestatum, templo prohibuit; imo feliciter cessit ipsi, qui Præsulis auctoritatem sua morte confirmavit. At *Ambrosio* cessit felicius, qui summa constantia suam tuens auctoriF tatem ipsum etiam Cæsarem *Christo* lucrifecit, ac pulcherrimum exemplum omnibus Monarchis edidit, quanta sit Episcoporum dignitas, si modo vere sint quod audiunt. Nec dubito, quin tales simus habituri Principes aliquot, qualis fuit *Theodosius*, si tales haberemus Episcopos, qualis erat *Ambrosius*; & haberemus, opinor, nisi populi mores alienarent benigni Numinis favorem. Quoque magis liqueat quod dicimus, primum rem, deinde personas expendamus. *Thessalonicæ* qui-

An. 1527. quidam è comitatu Cæsaris, per populi tumultum fuerat interfectus: Cæsar, ira dissimulata, plebem ad ludos *Circenses* evocat; ibi repente circumfusa militibus inermi multitudine, promiscue sævitum est in noxios juxta & innoxios, pœnaque non meritis est data, sed furori. Id factum hodie justum videri posset. Quoties enim in bello trucidantur, quibus, ex pacto deditionis, erat promissa incolumitas? Quoties oppido capto, sævitur propemodum atrocius in immerentes, quam in nocentes? & sævitiam excusat odium criminis. Hæc de re. Jam mihi cogita *Ambrosium* unius civitatis Episcopum, quæ tum, ut opinor, minus erat ampla, minusque frequens, quam nunc est, nullis aliis armatum præsidiis, quam quæ decent Episcopum, lingua, precibus, & vitæ sanctimonia: ex adverso considera Cæsarum illius temporis potentiam, cui si conferas horum temporum ditionem, eam duntaxat, quam Cæsaris titulus addit electis, (nam *Carolus* & sine Cæsaris titulo Principum maximus est) rem vix seriam esse dicas: & tamen talis Episcopus talem Cæsarem, ob præcipitatum vindictæ jus, ab ecclesiæ foribus submovit, exprobrans crudelitatis immanitatem, docensque illum à consortio *Christiani* gregis alienum esse. Reversus est in regiam Cæsar, agnoscens æquissimum esse, ut *Christi* legibus cedat humanæ potentiæ fastigium. Ibi post sex menses, mœrore lachrymisque transactos, per *Ruffinum* aulæ præfectum agit, ut anathematis vinculo solveretur, quo saltem feriis natalitiis, nam instabant, liceret interesse. Nihil agit *Ruffinus*, ipse Cæsar impatiens non iræ, sed mœroris, adit *Ambrosium*, non in templum, ne iterum repelleretur, sed in locum, quem *Græci* domum salutatoriam appellant: nam ibi forte tum sedebat Episcopus omnibus expositus, si quis quid vellet consulere. Patienter fert objurgantem, nec prius absolvitur, quam, præter solennem pœnitentibus satisfactionem, etiam legem adversus edictorum Imperialium sævitiam polliceretur. Illico prodita lex, ut si qui per edictum Cæsaris juberentur occidi, in tricesimum usque diem proferretur exsecutio, quo spacium esset cognoscendi, locusque daretur vel *Christianæ* clementiæ, vel necessariæ severitati: mox posito Regis diademate, Cæsaris personam exsuit, pœnitentis suscepit, humi prostratus, ac lachrymis ubertim effusis rigans solum, supplici voce precatus est Domini misericordiam. Cui hæc non viderentur in Cæsare plusquam satis? Sed mane dum auditurus, quod & invictam Episcopi constantiam, & Cæsaris non fucatam pietatem magis illustret. Quum ex more munus detulisset ad altare, rediens constitit intra cancellos. Id videns *Ambrosius*, per diaconum percunctatur, cur ibi moraretur. Respondenti, Ut videam peragi mysteria, rursum misso diacono renunciavit, ut agnosceret suum locum, nam eum, in quo consisteret, esse sacerdotibus designatum. *Purpura*, inquit, *Imperatorem facit, sacerdotem nequaquam.* Quid exspectas? ut Cæsaris victa lenitas tandem excandescat? Nequaquam, verum excusat se quod non in contemtum loci restiterit illic, sed quod quoniam *Constantinopoli* reperisset hunc morem, ut Cæsar intra cancellos videret peragi mysteria, credidisset idem esse receptum *Mediolani*. His placide dictis, abiit in locum præscriptum. Nec eo contentus, ubi reversus est *Constantinopolim*, etiam quum invitaretur ut intra cancellos ex more consisteret, dum peraguntur mysteria, negavit se facturum, addens, se neminem nosse, qui vere sciret Episcopum gerere præter unum *Ambrosium*. O nostri seculi prolapsos mores! Si nunc dignetur Princeps quilibet templum adire, exstruitur illi tabernaculum altari sublimius: & intra cancellos non modo consistunt Proceres aulæ, verum etiam sordidi negotiatores, quos *Cicero* vix recipit inter honestos cives; decanos & ecclesiæ primores è sellis suis deturbant. Quanto minus fastus addebat *Theodosio* sceptrum ac diadema, quam istis addit, sordido quæstu, nec semper justo, pauxillum partum pecuniæ? Simili constantia restitit *Justinæ Augustæ*, minitanti ut aut *Arianos* reciperet, aut iret in exsilium. Ille vero nihil pavefactus, *Non prodam*, inquit, *lupis gregem mihi commissum.* Hic occide si libet. Sed nemo potest *Ambrosium* agere, nisi qui pro pietate mori paratus est. Imo difficillimum est cuiquam vere sacerdotem agere, qui libenter aliud est quam sacerdos. Onera sunt verius quam ornamenta, quæ libertatem adimunt cum dignitate; fitque nonnunquam, ut dum utrunque volunt esse, nec Principes sint, nec sacerdotes. Sed desino, ne Vitæ *Ambrosianæ* videar historiam texere. In hoc diverticulum me deduxit horum temporum miseranda calamitas. Nunc ad institutum revertimur. Quemadmodum singularis quædam hujus viri integritas, cum summa constantia parique mansuetudine conjuncta, fecit, ut nec regali fastigio cederet, nec malorum improbitati succumberet, gratus autem esset ac venerandus etiam alienis, ac parum amicis; ita nullius unquam scripta latius inclaruerunt, aut minus obnoxia fuerunt invidiæ quam hujus. Quibusdam sero contigit sua gloria, nonnullis diu luctamen fuit cum æmulis, complurium labores penitus interciderunt. Ne quid horum accideret *Ambrosio*, caussam ego præcipuam arbitror, perpetuam quandam in scriptis omnibus moderationem, quæ nec in redarguendis hominum vitiis obliviscitur *Christianæ* mansuetudinis, (dicas eum dolere, non irasci) nec usquam excurrit in levitatis aut ostentationis speciem, ut ubique pectus vere *Romanum*, imo *Christianum* agnoscas. Erant qui *Cyprianum* verterent in *Caprianum*; *Origenes* ne mortuus quidem hydram invidiæ potuit effugere; *Hieronymo*, ad extremum usque vitæ diem, amarulenta cum æmulis rixa fuit; *Tertullianus* bis perierat, primum depravatione, deinde situ, nisi nuper *Beatus Rhenanus* eum luci reddidisset. Idem evenerat propemodum *Irenæo* tam indigno qui periret. *Ambrosius* à nemine non honorifice citatur, etiam ab hæreticis: tanta erat nominis auctoritas vivo, quæ vix aliis à rogo contigit. Alius fortasse disertius laudavit Virginitatem, sed hujus mellita facundia virgines ex ultimis mundi regionibus, hoc est, è *Mauritania Mediolanum* pellexit, ambientes illic sacro velo decorari. Alius fortasse vehementius disputavit, sed hic grandem illum cetum in ecclesiæ sagenam pertraxit, *Augustinum*. Unus *Hieronymus*, quanquam illum aliquot locis multa cum honoris præfatione citat, tamen alicubi minus candide de libris ejus sentire videtur. Siquidem in Præfatione in *Didymi* librum *De Spiritu sancto* ab ipso versum, taxat libellos cujusdam *De Spiritu*, ex *Græcis* bonis *Latinos* non bonos; in quibus nulla vis sit argumentorum, sed tantum orationis facies exquisitis hinc inde coloribus pigmentata. Rursus, in Præfatione, qua præfatur in Homilias in *Lucam*, recitante *Ruffino*, (nam Opus hoc intercidit) taxat illum in Commentariis in *Lucam*, ut verbis ludentem, sententiis dormitantem, denique *Græcorum* plumis sese venditantem. Verum sive hoc vere scripsit in *Ambrosium*, ut inimicus hoc exprobrat *Ruffinus*, sive in alium, certe à nomine temperavit, quod ipsum venerandæ cujusdam auctoritatis est argumentum. In *Catalogo Scriptorum*, nec laudat eum, nec vituperat; *Ne in alterutram*, inquit, *partem aut adulatio in me reprehendatur, aut veritas.* Ac ne lucubrationes quidem illius recenset, quod tamen in aliis solet. Ex quo divinare licet *Hieronymo* quædam in *Ambrosii* libris displicuisse, quæ ob singularem hominis auctoritatem supprimere maluerit quam evulgare. Nec ea res quicquam officit gloriæ sacri doctoris. Nam & *Hieronymus* erat homo, & nihil est humanum ex omni parte beatum, nec eadem placent omnibus. Illud confitendum, at non improbandum, quod pleraque, quæ scripsit *Ambrosius*, hausit è *Græcorum* Commentariis, præsertim *Origenis*; sed ita, ut quod sanum esset excerperet, quod à sinceritate doctrinæ catholicæ alienum, aut contentiosum, dissimu-

An. 1527. simularet, nec errorem proferens, nec auctorem prodens, quorum alterum non erat tutum, alterum invidiosum. Quod in illo comprobat etiam divus *Hieronymus* Epistola ad *Pammachium* & *Oceanum*: *Nuper*, inquiens, *sanctus Ambrosius sic Hexameron illius compilavit, ut magis Hippolyti sententias Basiliique sequeretur.* Rursus ad *Pammachium* & *Marcellam*: *Habuit*, inquit, *Ambrosium*, *cujus pene omnes libri Origenis sermonibus pleni sunt.* Nec *Ciceroni* quisquam vitio vertit, quod in philosophicis argumentis *Græcos* sequeretur, non ut interpres, sed ut imitator. Nec erat corniculæ furtum, quod *Græcorum* nomina, quæ pleraque tum apud *Latinos* magna laborabant dogmatum improbatorum invidia, pressit, sed cauti pastoris omnem offendiculi dissidiique materiam excludentis. Porro, dicendi character nec flaccidus est, nec humilis, quo nomine taxare videtur libellos *De Spiritu Sancto Hieronymus*, excusante *Augustino*, quod rem licet grandem, tamen subtilem docenti, non laudanti conveniret oratio demissior: sed habet interim suos aculeos, ubi res postulat, propius tamen accedens ad argutam jucunditatem, quam ad δείνωσιν illam & affectus pene tragicos, in quos interdum exardescit *Hieronymus* & *Hilarius*. Ac plerunque totus fere sermo ex variis sententiarum generibus, velut ex tessellis, contextus est, quo dicendi genere supra modum delectatus videtur *Seneca*. Hoc non minus creber est *Ambrosius*, sed tamen mollior, ut frustra reclamante *Fabio*, qui vult orationem esse veluti luminibus distinctam, non velut emblematibus compactam, frequenter & divisionem, & argumentum, & transitum, & conclusionem sive clausulam argumentationis per sententiam efferat. Interdum totus apparatus collectionis, hoc est, propositio, assumtio, ratio, confirmatio, expolitio meris constat sententiis. Passim accinuntur epiphonemata, vixque alius crebrius aut frequentius utitur sententiarum genere, quas appellant νοήματα, in quibus latet aliquid arguti sensus, quod quum non exprimatur, intelligitur, ob hoc ipsum gratius, quia dictum obscurius. Porro, densitatis satietatem ac tædium excludit varietas, tam felix, ut naturæ rem esse dicas, non affectationis, quod hoc dicendi genus à puero imbiberat. Nonnunquam eandem sententiam aliter atque aliter variatam repetens, velut infigit animis, quod elabi non vult. Interim plurimum addit jucunditatis, illa paucis verbis modulata brevitas. Nusquam enim sermo longis ambagibus vix tandem absolvens periodum, obscuritate molestus est, quod in *Augustini* scriptis offendit *Hieronymum*; sed commatibus & colis, concentu nonnunquam, numero plerunque jucundus, tinnulus, & compositus incedit. Horum omnium non pigeret ex ipsius libris exempla proferre, nisi non solum perlongum videretur, verum etiam hic intempestivum. *Augustinus* in libris *De doctrina Christiana* quædam hujus generis commonstravit. In summa, hæc rhetorices imperitis frustra dicerentur, peritis in proclivi fuerit animadvertere, præsertim si legant hujus libros *De Virginibus & Viduis*: nam hic velut in argumento plausibili magis expromit, ne dicam ostentat, dictionis ornamenta. Igitur *Ambrosium* si minus omni ex parte restitutum, certe multo minus depravatum dedimus. Superest ut huic conatui faveat *Roma*, quæ genuit *Ambrosium*, faveat *Liguria*, quæ Præsidem meruit; faveat *Insubria*, quæ Præsulem adscivit, denique faveat quacunque patet orbis *Christianus*, insigni *Christiana* pietatis doctori. Vixit *Insubribus*, sed scripsit omnibus. Proinde hoc quicquid est studii nostri, Præsulum sanctissime, si tua celsitudo comiter approbarit, alios, qui plus quam ego præstare valent, ad similem industriam exstimulabit. Bene vale. Datum *Basileæ* 13. Augusti, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLXXIX.

Erasmus Rot. Margareta Regina Navarra S. D.

OBTUNDOR quorundam objurgationibus verius quam exhortationibus, Regina pietate morum quam generis stemmatibus ac diademate clarior, quod homo plusquam obrutus negotiis, non appellem meis literis Majestatem tuam, præsertim quum nulla scribendi detur occasio, nec arbitror tibi per occupationes dari otium, ut legas supervacaneas epistolas. Nam ad epistolam, quam eorundem impulsu pridem misi, præter unam salutationem nullum omnino responsum accepi. Narrant te nuper scripsisse per quendam *Polonum*, quem in itinere mors intercepit: quod an verum sit nescio. Optarim rerum prosperitatem quorundam pietati respondere: sed novit ille, qui moderatur omnia in bonum eorum quos diligit, quid expediat nobis, & quum illi visum fuerit, omnia repente vertet in lætum exitum: quumque maxime desperabit humanum consilium, tum maxime sese aperiet inscrutabilis Dei sapientia. In quo qui fixerit ex animo spei suæ ancoram, huic nihil accidere potest quod non sit vere prosperum. Hæc igitur Deo committamus oportet. Tibi vero magis convenit gratias agere quam exhortationis admovere stimulos, ut quod facis, bonas literas, ac viros sincere *Christum* amantes, adversus quorundam malitiosam improbitatem tueri pergas, qui jam nunc profecto plurimum debent & vere *Christianissimo* Regi fratri tuo, & religiosissimæ pariter & prudentissimæ dominæ hujus matri. Quibus omnibus precor multam à Domino *Jesu* felicitatem. Si quid erit quod per me fieri voles, equidem nullum defugiam laborem. Datum *Basileæ* 13. Augusti, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLXXX.

In BABYLAM CHRYSOSTOMI.

Des. Erasmus Rot. Nicolao Marvillano, Collegii Buslidiani apud Lovan. Præsidi, S. D.

MERITO mihi Proverbium illud ingesseris, *Nicolae* doctissime, θαλάττῃ ὕδωρ, qui tantillam ceu guttam mittam ad fontem linguarum, nisi nos moneret Euangelium, habenti dandum esse quo magis exuberet. Visus est autem mihi hic *Chrysostomi*, quamvis exiguus, libellus multis nominibus dignus, qui tuo Collegio prælegatur; adeo singulari quodam artificio summam pietatem cum admirabili copulat eloquentia, ut non aliud exemplum accommodatius mea sententia adolescentibus, tractatione thematum exercendis proponi queat. Quid enim habent *Aphthonius*, *Lysias*, aut *Libanius*, quod cum hoc argumento, non dico pietate, quam habet propriam, sed vel elegantia dictionis, vel argutia rationum, vel copia denique conferri possit? Quid autem utilius isti ætati, quam ut linguam simul & eloquentiam protinus imbibant ex his Auctoribus, quorum oratio non minus *Christum* spirat quam *Demosthenem*? Argumentum simplex est: *Babylas*, Episcopus *Antiochenus*, à Cæsare, quod eum impia cæde contaminatum conatus sit à templi penetralibus arcere, occisus est, sepultus extra civitatem, ac multo post tempore in urbem translatus. Hoc thema, quod nec varium est, neque quicquam habet amplum aut insigne, mirum est quibus depingat eloquentiæ coloribus, quibus ingenii opibus locupletet hic vere aureus artifex. Novi multos huic literarum generi deditos, quibus nihil arridet, nisi quod à *Christo* sit alienissimum, quanquam Ethnicos Auctores ob sermonis elegantiam professoribus legendos arbitror, potius quam adolescentibus prælegendos. Qua quidem in re semper exosculatus sum animum tuum, cui studio fuit, hac quoque ratione, linguarum peritiam doctis pariter & indoctis commendare. Quanam, inquies? ut ex isto celeberrimo Collegio parentes reciperent suos libe-

An. 1527. liberos, non solum linguaciores, verum etiam magis pios meliusque moratos. Siquidem ut optimarum etiam rerum novitas non caret invidia, vulgus hominum solet mores imputare studiis, etiamsi non hinc proficiscantur. Eodem nomine vix dici possit quantum amem & professores, qui sedulo cavent, ne quam ansam calumniandi porrigant τοῖς μισογλώττοις. Quid illorum moribus incorruptius, aut modestius? Religionis professores esse dicas, non linguarum. Nullius professionem suggillant, quod à nonnullis fieri videmus, gravi literarum detrimento, quum non in hoc instauratur linguarum peritia, ut hactenus receptæ disciplinæ profligentur, sed ut purius faciliusque discantur; nec ideo discimus linguas, ut loquamur tantum, sed ut eruditissimos Auctores rectius intelligamus. Ad id quantopere conducat exacta linguarum peritia, jam olim satis cognitum habens, nuper compertius habere cœpi. Nam res ipsa me docuit, quod nunquam eram crediturus, hasce calumnias, quibus nuper inauspicati quidam tumultuati sunt, maxima ex parte profectas ex inscitia *Latini Græci*que sermonis. Id protinus agnoscet, qui legerit ea, quæ *Natali Beddæ* respondimus. Quum igitur tam ingens utilitas à vobis omni studiorum generi conferatur, prudenter & illud curæ habetis, ut commode dextreque detis beneficium. Perit enim frequenter dantis vitio beneficium, quia dare nescit. Quanquam autem æquissimum erat, ut velut in pilæ lusu, sic etiam in beneficio, dantis & accipientis mutua commoditas sibi respondeat; tamen ut parentum ita doctorum est, aliquamdiu ferre eorum, quos instituunt, vel fastidium, vel ingratitudinem, donec ætas & rerum usus illos doceat, quantum munus acceperint. Hoc pacto futurum est, ut qui nunc oblatrant his studiis, post utrisque manibus applaudant. Omnium autem pessime de studiis merentur, qui ad novitatis ac petulantiæ invidiam addunt etiam impietatis suspicionem, quales aliquot habet *Germania*. A quibus omnibus quoniam hactenus singulari vigilantia abstinuistis, favore divino Collegium habetis longe florentissimum, florentius etiam habituri, si, qua cœpistis, perrexeritis. Nec dubito, quin hujus pulcherrimi fructus gratissimus quidam census, ad sanctam illam *Hieronymi Buslidii* mentem perveniat, qui nihil dubito quin propitii Numinis afflatu hujus præclari muneris auctor fuerit nostræ patriæ. Neque nihil hic attulere momenti tua monita. Professoribus optimis, cum toto φιλογλώττων choro, meis verbis salutem dices. Datum *Basileæ* 14. Augusti, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLXXXI.

Erasmus Rot. Maximiliano à Burgundia S. D.

CLARISSIMUM Principem patrem tuum, *Maximiliane* charissime, admodum puerum & novi jam olim & amavi, eo quod præ se ferret indolem eximiæ mansuetudinis, minimeque ferocis, ac vicissim illum semper expertus sum animo in me propenso. Ea benevolentia mutua una cum annis accrevit in utroque nostrum. Proinde mihi gratissimum erat, paterni erga me favoris memoriam tuis amantissimis literis refricari. Sed vehementius etiam gaudeo, quod intelligo te patri etiamnum superstiti in hunc affectum successisse. Siquidem epistola tua, neutiquam impolita, spirat non solum benevolentiam erga me minime vulgarem, verum etiam pietatem quandam, qualem vel filius debet patri, vel discipulus præceptori. Hanc opinor ex utriusque parentis affectu traditam, nam & aviæ fui charissimus, auxit *Joannes Borsalus*, vir juxta morum integritate ac literatura commendabilis. Quo certe nomine mihi videre felicior etiam Regibus nonnullis. Habes enim domi, unde duo quædam præcipua bona consequi possis: Pietatem erga Deum, quæ vel sola beatum reddit hominem, ac liberalem eruditionem in omnem usque vitam magno tum usui tum ornamento futuram, non tibi modo, verum etiam genti tuæ licet imaginibus clarissimæ, totique patriæ. Non parum decoris addes generi tuo, si huc contenderis, ut pietate bonisque literis nobilior sis, quam majorum stemmatis. Lucubrationes meas, quibus oblectari te scribis, optarim esse tales, ut harum lectio tibi tantum adferat utilitatis, quantum ista tua meretur indoles. Certe hoc conatus sum, an assequutus nescio, ut rudem ætatem non minus ad pietatem allicerem, quam ad eruditionem. Sed quod meis lucubrationibus deest, hoc facile exæquabit sarcietque doctissimi præceptoris industria. Precor autem *Christum* Opt. Max. ut istam generosam indolem tuam, jam nunc velut in herba nihil mediocre pollicentem, omnibus dotibus *Christiano* Principe dignis instruat ac locupletet. Hoc interim habe mei in te amoris chirographum, quo me convenire possis si quid fefellero. Ubi scribes patri, quæso ut illi meo nomine salutem adscribas, & diligenter & amanter. Datum *Basileæ* 23. Augusti, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLXXXII.

Erasmus Roterodamus Roberto Aldrisio, literis ac moribus ornatissimo, S. D.

SIGNIFICATUM est mihi per homines minime vanos, ἀλλὰ πάνυ ἀξιοπίστως, *Londini* quendam non Theologum, sed Tyrologum opinor, è suggesto cumprimis celebri, quod vulgus appellat *Crucem divi Pauli*, seditiosa temeritate lapidasse nomen *Erasmi*, impietatis ac falsi crimen impingentem, quod in Euangelio *Joannis cap.* VII. pro eo quod Ecclesia legit, *Nondum enim erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus*, verterim, quod habent *Græci*, subtracto Participio, *Nondum enim erat Spiritus Sanctus, quia Jesus nondum erat glorificatus:* idque non absque summo catholicæ fidei discrimine, ne rursus incipiant omnes credere Spiritum creaturam, qui non fuerit ab æterno, sed in tempore cœperit esse. Hæc ille blatero summa petulantia, parique stoliditate detonabat apud eruditos viros, apud primores urbis, ac frequentissimam civium multitudinem. Nec dubito quin ipse adfueris, ut soles à tali mensa, quod dici solet, non libenter abesse. Ego sane lubens tam impii facinoris immanitatem rejecerim in errorem, aut inscitiam, nisi non quadraret hoc excusationis genus. Primum in Theologum, deinde in Ecclesiasten, postremo in eum locum, quem nemo conscendit, nisi præmonitus ac meditatus tali digna auditorio. Certe priusquam illic prosiliret, debebat inspicere, quid super hac re scripsissem in *Annotationibus*. Illic ostendo *Græcos* omnes summo consensu legere quod ego verti, & indico sensum orthodoxum, ne quis labi posset. Jam finge, quod nec verum est, nec verisimile, vocem illam, *datus*, à *Græcis* malitiose detractam, quum nullum suppeteret exemplar, an volebat, ut ego, *Græcorum* voluminum interpretem professus, adderem de meo quod *Græci* non habebant? Si detractum esset, utique detractum esset ab *Arianis*, nunc in eorum libris hæc reperimus, qui summa vi pugnant adversus *Arianos:* nominatim de *Chrysostomo* loquor & *Theophylacto*. Et si quid tale fuisset depravatum ab *Arianis*, orthodoxi non hic siluissent tam impiam fraudem, quemadmodum alias diligenter produnt corruptelam; si quid tale deprehenderint. Quis autem unquam *Arianus* protulit hunc locum ad defensionem sui dogmatis? Et si quis protulisset, nonne statim fuisset exsibilatus? nam locus ipse sui interpres est. Præcessit enim, *Hoc autem dicebat de Spiritu, quem accepturi erant credentes.* Et mox sequitur, *Nondum enim erat Spiritus, quia Jesus nondum erat glorificatus.* Vides hic non de natura Spiritus, sed de dono & de energia loqui Euangelistam. Nec enim aliter dictum est, *Nondum erat Spiritus*, quam si dicas, Nondum erat dies. At nunquam non est dies, sed intelligimus illic non fuisse diem. Quid autem hoc tropo vulgatius, ut dicamus non esse so-

An. 1527. solem, quoties obtectus nubibus non apparet nobis? Item quum negamus esse aquam, quoties nondum in tantum accrevit, ut sit navigandi facultas? Sic Euangelista de discipulis loquitur, *Nondum erat Spiritus*, id est, nondum acceperant exundans illud donum Spiritus, de quo loquitur Propheta. Hæc omnia declarat annotatio, docens & ad sensum minimum interesse utrum addatur *datus*, an non addatur. Nec his contenta, declarat certissimis argumentis etiam *Augustinum* legisse, quemadmodum legunt *Græci*. *Augustini* verba, quæ illic recito, sunt hæc: *Sed quid est, quod ait, Non erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus? In evidenti est intellectus. Non enim non erat Spiritus Dei, qui erat apud Deum, sed nondum erat in eis qui crediderant in Jesum.* An ex his verbis non satis liquet, *datus*, non ab *Augustino* lectum, sed à scriba additum? Si nihil hujus admonuissem, tamen, si vel micam habuisset *Christiani* pectoris Ecclesiastes, debebat inspicere paratum locum, priusquam tam atrocem calumniam evomeret in fratrem suum, & tot millium animos vipereo toxico inficeret, quibus etiam si vellet in posterum mederi non posset. En habes auctorem insignem & ὀρθοδοξότατον *Augustinum*. Quid si idem legit *Hieronymus*, cujus hæc verba referuntur in glossa ordinaria, *Non quod nunc non esset Spiritus Sanctus, dicente Salvatore: Si autem in Spiritu Dei ejicio dæmonia: sed qui erat in Domino, nondum notus, in Apostolis morabatur.* Hic *Hieronymus* non repetit *datus*; & si repetisset, non erat locus quæstioni. Nam non datum fuisse discipulis Spiritum signo visibili, quemadmodum post resurrectionem insufflavit in eos, & post adscensionem misit illum in linguis igneis, extra controversiam est. Sed quoniam dixit *non erat*, videlicet in discipulis, periclitabatur ne discipuli viderentur caruisse Spiritu Sancto, usque ad *Christi* resurrectionem. Eam absurditatem amolitur, interpretans *non datus*, pro eo quod erat, palam & exundanter effusus. Et aliquanto post in eadem glossa, *Nondum ergo erat Spiritus in Apostolis, nec de ventre eorum fluebant gratiæ spirituales, quia nondum fuerat Dominus glorificatus.* Nec hic additur *datus*. Habes, præter *Græcos* omnes, duos præcipuos Ecclesiæ *Latinos* doctores. Et sane quum illa proderem, nondum eram nactus *Latinum* exemplar, quod cum horum *Græca* que lectione consentiret. At nuper nactus sum ex bibliotheca *Constantiensis* Ecclesiæ duos codices, in quorum altero habebatur *Græca* lectio sincera, in altero scriba quispiam manu recentiore *datus* addiderat in spatio, quod versus dirimit. Nec dubito quin centies germana scriptura reperiri queat, si quis excutiat vetustos codices. Nec id mihi fuisset difficile factu, sed non exspectabam exoriturum qui hinc moveret calumniam. Adjeceram in *Annotationibus* & illud argumentum, quod apud *Græcos* hac sermonis parte non additur articulus, tantum est πνεῦμα, & apud nos non est *sanctus*, quod indico apud *Græcos* adjectum à scribis, quemadmodum apud nos Participium *datus*: ut hinc liqueat illic fieri verba, non de natura Spiritus, sed de dono sive gratia; nec de quavis, sed de illa largissima effusione, qualis nec in Prophetis fuerat. Nec causari possunt hic *Græcorum* codices depravatos, quum hæc, ut dixi, legantur in libris orthodoxorum. Porro, ne quis perfricta fronte dicere posset hos quoque depravatos, obstat illorum interpretatio, quæ declarat quid legerint. *Theophylactus* sic inter cætera loquitur: *Quia igitur tunc quidem non erat operatio Spiritus, sed erat danda, propter hoc*, inquit, *quia nondum erat Spiritus Sanctus, hoc est, non versabatur in Judæis, nec apparebat per operationes.* Et aliquanto post: *Erat & in Prophetis Spiritus virtus, & in Apostolis ante crucem, sed non sic, ut post assumptionem largius & copiosius, ut fluminibus comparari debuerit.* Itaque merito Euangelista dixit, quod *nondum fuerat Spiritus Sanctus*, hoc est, nondum ita largiter effusus. Hæc palam arguunt quid ille legerit. Nec mirum si semel atque iterum inter exponendum dicit *Spiritum datum*, quum id senserit Euangelista. Certe contextus non habet *datus*, An. 1527. & in his verbis recitat contextum absque *datus*. *Chrysostomus Græcus* apud me non erat, & in hujus Commentariis interpres constanter addidit *datus*; nec id hoc tantum loco fecit, verum ubique infulcit *Latinorum* editionem. Sed quid attinet hujus citare verba, quum *Theophylactus* ex hujus fontibus hauserit quicquid commentatus est in hunc locum? Porro, si scriptura fuisset ab *Arianis* depravata, nequaquam dissimulasset *Chrysostomus*, qui nullam prætermittit occasionem refellendi illorum dogmata. Sed quid tandem erat cur *Arianus* quispiam locum viciandum putaret? An ut persuaderet Spiritum Sanctum post *Christi* mortem demum fuisse creatum? Nullus hæreticorum unquam sic insanivit; erant qui quum maxime blasphemiis furerent in Deum, dicerent Filium esse creaturam Patris, Spiritum Sanctum creaturæ ministrum, sed utrumque fatebantur esse creatum ante omnem creaturam reliquam. Nec *Ariani* negabant Prophetas afflatu Sancti Spiritus futura prædixisse. Atqui hoc illis negandum erat, si sensissent Spiritum Sanctum creatum post *Christi* mortem. Nullus igitur hæreticus ex hoc loco poterat sui dogmatis confirmationem arripere: quod si potuisset, haud dubie non defuisset qui hoc tentaret, quum illi nihil non soleant ad impiæ causæ victoriam pertrahere. Quod autem est istud horrendum discrimen, quod hic metuebatur? Nihil oriri poterat, nisi quod studiosi quidam erant intellecturi Participium *datus* apud *Græcos* non exprimi, sed subaudiri. Nos enim publicam Ecclesiæ lectionem intactam reliquimus, nec ullus codex habet nostræ rasuræ vestigium. Et si quid hic discussione dignum erat, non conveniebat hæc fabula tali theatro. Sed quid magni tandem confectum est, quod *Latini* scribæ addiderunt Participium *datus*? Ademerunt ansam *Arianis*? Docuimus, hunc locum illorum dogmati non posse patrocinari. Sed dum hoc vitant unde nihil erat periculi, in aliud verum majusque discrimen devoluti sunt. Quodnam illud? Ne labascat totius Testamenti Veteris auctoritas. Qui sic? Quod non sit ab auctore Spiritu Sancto profectum. Qui potuit enim, si Spiritus non erat cuiquam datus ante *Christi* mortem? Quanto igitur præstiterat scripturam germanam ut erat, & apud *Græcos* in fontibus, & apud *Latinos* in rivulis, relinquere, quam privata auctoritate, ne dicam temeritate, addere vocem, quæ tanti discriminis præbere posset occasionem. Ut autem intelligas esse verum quod dico, periculum, quod isti jactant, nullus Veterum metuit, quia nullum erat: & de hoc, quod ostendo, solliciti sunt omnes, & *Chrysostomus*, & *Theophylactus*, & *Augustinus*, quod ex ipsorum liquet Commentariis. Minor autem erat occasio *Manichæis*, Veteris Testamenti libris auctoritatem detrahentibus, si legissemus, *Nondum enim erat Spiritus*, & subaudissemus *in discipulis*; ille, inquam, copiosus Spiritus, qui fluminis ritu exundavit, juxta *Johelis* testimonium, quam quod legimus, *Nondum erat datus*. Si interpres, explicandi gratia, Participium addidisset, haberent quod utcunque causarentur, si modo tradidissent Ecclesiæ novam lectionem: nunc hic quoque impudenter calumniantur, quum, intacta vulgata lectione, bona fide vertendum susceperim quod in Novo Testamento legunt *Græci*, sive recte legant, sive non recte: nisi forte succensebunt & illis, qui nuper Vetus Testamentum *Latine* verterunt è *Græcis*, quod *Græcorum* exemplaria, plurimum à nostra lectione dissonantia, quam *Latinos* codices sequi maluerunt. Cæterum quando constat hoc scribarum temeritate factum, non auctoritate publica, neque per interpretem, multo impudentior est calumnia. Si sic vertisset interpres, aut si Ecclesiæ consensu fuisset additum Participium, nimirum ita legeret *Augustinus* & *Hieronymus*, & consentirent vetusti codices. Utinam autem in hoc tantum loco possemus scribarum audaciam in jus vocare. Nimis compertum est, quan-

tum

An. 1527. tum sibi permiserint in divinis Libris. Proinde nemo mihi objiciat, in *Didymo* ab *Hieronymo* verso, aut in *Chrysostomo Latine* loquente, frequenter addi *datus*, quum videamus id constanter ab interpretibus aut scribis factum, ut vulgatam infulciant lectionem, crebro reclamantibus commentariis, & ἄλλο ἄειδε ἄνθρωπος loquentibus, ut dicas aliud sonare citharam, aliud cantoris vocem. Jam fingant me tradidisse *Latinis Theodotionis* editionem, num falsi crimen intenderent, si multa dissentirent ab Ecclesiastica lectione; an potius malæ fidei dicam scriberent, qui quod ille *Græce* vertit, non reddiderim *Latine*, quamvis eum auctorem non agnoscat Ecclesia, quum agnoscat eos, quos sum secutus? Postremo, cur hunc unum locum incessendum putarunt, quum innumera sint loca, in quibus *Græcorum* orthodoxorum codices à nostris dissentiunt? Immo in hoc ipsum hic mihi labor sumtus est, ut ex dissonantia codicum studiosi vel deprehenderent germanam lectionem, vel dilucidius intelligerent quod scriptum est. Jam cur magis accusatur qui vocem subtraxerit, quam qui addiderit? Utrunque pari severitate vetuit Spiritus Sanctus, ne quid vel adderemus, vel detraheremus. Itaque qui de Participio *datus* subtracto calumniantur, cur silent de addito nomine *sanctus*? Porro, cur existimem hanc vocem *sanctus* adjectam à scribis *Græcorum*, illud me movet, quod priore loco, *Hoc autem dixit de Spiritu*, apud *Græcos* additur articulus περὶ τοῦ πνεύματος, ut non possit accipi nisi de Spiritu Sancto, etiamsi non adjunxeris *sancti* cognomen, quumque bis legatur apud *Græcos sanctus*, *Latini* codices summo consensu, neutro loco addunt epitheton. Et convenientius erat non addere. Quamobrem? Quia non loquitur hic proprie de natura aut sanctimonia Spiritus, ut sanctum distinguat ab impio spiritu, sed de modo donati Spiritus. Et tamen ne quis de alio spiritu, quam de unico illo Dei Spiritu posset accipere, priore loco additus est ab Euangelista articulus, quem secundo non addidit, quum de eodem loquatur Spiritu, οὔπω γὰρ ἦν πνεῦμα, quo clarius demonstraret modum donandi Spiritus. Ad id declarandum, adeo nihil conducebat articulus, ut officeret etiam nonnihil. Facile quæ dicimus intelligent *Græce* periti, si locum attentius expenderint. Rem paucis habes, mi *Roberte Aldrisi*. Nunc mihi considera quanta fuerit istius Ecclesiastæ stoliditas. Utinam hanc solam liceat incusare. Primum, quid attinebat apud promiscuam multitudinem refricare, fuisse quosdam impios, qui dicerent Spiritum Sanctum non fuisse ab æterno? is enim error mille jam annis adeo sepultus est, ut vel in Theologorum scholis hæc agitare supervacaneum videri queat. Multo minus id congruebat apud multitudinem illiteratam, ex variis etiam nationibus conflatam, in qua potest fieri ut sint, qui ne de Deo quidem admodum magnifice sentiunt. Verum, illud etiam stupidius erat, quod non intellexit hunc locum nihil facere ad *Arianorum* impium dogma, quum hinc neque confirmarint unquam quod docent, neque confirmare potuerint: nec videt se, dum inanem metuit umbram, in veram foveam incurrere. Quid igitur isti credemus in mentem venisse, ut sic proderet eruditis omnibus suam stultitiam? Existimabat hoc postulare loci celebritatem, ut aliquid novum minimeque protritum adferret in medium: nam id fere solet esse studio, quibus delegatum est ex eo suggesto dicendi munus, præsertim qui recentes è schola tument persuasione scientiæ. Mihi vero probabile est illum ne legisse quidem locum, sed à combibone quopiam fuisse submonitum, ut hac calumnia sibi pararet opinionem singularis doctrinæ. Si falsi crimen est, ex *Græcorum* libris vertere quæ dissident à nostra editione, cur hunc unum locum impetiit, quum tot locis idem potuisset objicere? Minus impudenter reprehendere poterat, quod Novum Testamentum è *Græcis* Voluminibus translatum prodiderim. Id si donat, justius eram accusandus falsi criminis, si aliud, quam *Græci* codices habent, vertissem: si hoc quoque reprehendit, quod *Græcorum* lectionem prodiderim *Latinis* qui *Græce* nesciunt, præterquam quod declaravimus alias hoc multis de caussis utile fuisse, dicam etiam necessario factum, ob *Chrysostomi*, *Basilii*, *Athanasii*, *Cyrilli*, *Gregorii*, aliorumque Commentarios, qui crebro non congruunt nostræ lectioni. Et quod à me factum est in Novo Testamento ex auctoritate *Romani* Pontificis, idem factum est apud *Hispanos*, impendio curaque *Francisci* Cardinalis *Toletani*, in Veteri Testamento, ex ejusdem Pontificis auctoritate: quibus quum esset exemplar eximiæ vetustatis, spectatæque fidei, exhibitum è bibliotheca *Vaticana*, à quo jussi sunt non recedere: idem habebat ille codex probatus, quod omnes mei, quos non paucos habebam in consilio quum illa scriberem. Eligat nunc iste calumniator, utrum malit *Romanum* Pontificem in jus trahere, an mihi dicam scribere, quod bona fide reddiderim quod habent incredibili consensu codices *Græcorum* omnes. Ac, ne vel imperitus quispiam novitate sermonis possit offendi, in Annotationibus submovi scrupulum. Hæc quum ita habeant, hoc est, quum *Græcorum* codicum summus sit consensus, quum ita legant *Augustinus* & *Hieronymus*, quum eadem lectio exstet in vetustis aliquot *Latinorum* codicibus, quærendum an Ecclesiæ jus sit aliquid addendi detrahendive sacris Voluminibus, etiamsi quid occurrat quod hæreticis ansam præbeat. Hoc si semel recipitur, quam multa fuerant addenda, detrahenda, mutanda? Delendum erat apud *Joannem*, *Pater major me est*, aut addendum erat, *secundum humanam naturam*. Delendum & illud, *Ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum*, aliaque complura, quæ rapiunt *Ariani* ad impietatis suæ defensionem. Item, quoties in Scripturis fit mentio de Spiritu Sancto, addendum Dei cognomen, quod in sacris Voluminibus nusquam evidenter apponitur. Rursum quum Dominus dicit, *Ne Filium quidem hominis diem extremum scire*, addendum est, *secundum humanam naturam*, aut aliquid simile. Breviter, hic erat evidens ab *Arianis* periculum, in *datus* omisso nihil erat periculi. Quum omnes hæreses sua dogmata asserant ex sacris Literis perperam intellectis, quis erit mutandi finis? Quid autem hac cautione profecerimus, nisi ut ex divina Scriptura faciamus *Lesbiam* regulam, ad nostras opiniones flexilem, potius quam coarguentem, si quid à vero discrepat? Et id juris si sibi sumant orthodoxi, aut idem concedere cogentur hæreticis, aut nihil agent Scripturarum testimoniis. Proinde, quemadmodum Ecclesia non habet jus instituendi nova sacramenta, ita multo minus jus habet condendi novam scripturam. Quod si negatum est hoc jus Ecclesiæ, uter falsarius est, qui id bona fide reddit, quod habent & Orientis & Occidentis Ecclesiæ, an qui mutat germanam scripturam? Levissimus scrupus est in *Nondum spiritus erat*, sed in mutanda scriptura summum est discrimen. In scribas igitur, qui locum hunc auctoritate privata vel temeritate potius depravarunt, vociferari debebat potius quam in me. Dicet, absque sensus detrimento poterat addi verbulum *datus*. Immo nec omnino sine detrimento, ut jam demonstratum est, & aliam foveam periculosiorem aperuissem. Jam quum nullum crimen sit atrocius, quam si quis prudens vitiet Scripturam Canonicam, non oportuit apud tam celebrem conventum præcipiti lingua quicquam effutire, quod non haberet compertum. Locus ipse *Paulo* sacer, præ se fert majestatem quandam. Semper adsunt ex more urbis præfecti, quos illi *Majores* vocant, adsunt doctores, nonnunquam & Episcopus, præter numerosam promiscuæ multitudinis frequentiam: hæc, si quid habuisset humanæ mentis, monere debebant hominem, ne cum loci tam celebris contumelia, simul & eruditis proderet suam malitiam, ne dicam stoliditatem, & imperitorum animos lethali veneno inficeret: nam qui seps, quæ aspis, quæ vipera lethalius habet venenum, quam lingua calumniatrix,

trix, inflammata, ut ait *Jacobus*, igne gehennæ? quod semel infusum in animos nulli *Psylli* possunt exsugere, nulla *Marsorum* incantamenta possunt educere. *Scorpius* post vulnus inflictum, si admoveas, resorbet suum virus; hic etiamsi quis velit, non idem licet. Ex viperæ carnibus conficitur theriaca, præsens adversus venena antidotum: at si omnes maledicorum linguas contundas, nihil adferent remedii. Age, si ex eo suggesto venerando apud splendidissimum hominum cœtum dixisset *Erasmum* vinosum, nonne cuncti, quibus erat aliquid sobriæ mentis, detestati fuissent hominis intempestivam petulantiam, etiamsi credidissent esse verum? Quanto magis id fecissent, si scissent illum mentiri? Quid igitur putas secum cogitasse doctos, qui sciebant eo loco tam atrox crimen impingi falso, quod si vel in convivio fecisset, scelus erat piaculare? Et fortassis ille sibi blanditur, putatque se clarum facinus designasse: & haud scio an eodem ore, quo venenum efflavit, & Euangelium prædicavit, eodem die contigerit sacrosanctam *Christi* carnem & sanguinem. Ipsa sceleris cogitatio mihi horrorem incutit. O miserum hominem, si non veretur cum tali conscientia ad sacratissimam mensam accedere, miseriorem, si sic excæcatus est, ut suam non cernat miseriam! Inhorrescimus, crucis imagine nos ipsos munimus, si quis nominet diabolum. At qui talibus calumniis & proximum rodit, & auditorum conscientias inficit, & fraternam charitatem exstinguit, is vere diabolus est, & quovis satana nocentior, id agens unde, velut ex eo quod habet pessimum, ille nomen invenit. Quid tali linguæ cum Euangelio? Quid tali ori cum *Christianæ* concordiæ symbolo? Quid tali pectori cum hospite *Christo?* Fortasse negabit, ut solent quibus quicquid volunt sanctum est, sibi reclamare conscientiam. Quasi non & adulteri, & sicarii suis vitiis blandiantur. Olim qui sacris concionibus fungebantur apud populum, suo periculo dicebant. Applaudebatur & acclamabatur recte dicenti, jactatione manuum significabatur auditorii favor. Contra, supplosio pedum, sibila, sannæ, tumultus præsto erant, si quid secus quam oportuit dixisset Ecclesiastes. Nam hi mores olim à theatris profanis in Ecclesiasticas conciones demigrarant. Nunc populus tacitus & quietus audit quicquid adfertur. Quo gravius peccant, qui *Christiani* cœtus abutuntur patientia, digni nonnunquam qui non sibilis, sed ruderibus ac putribus ovis è suggesto deturbentur. Certe tales oportebat Episcopis ac Principibus publicitus dare pœnas, in aliorum exemplum. A quibus ubi populus discet pietatem, si à talibus tali loco discit quod est omnium sceleratissimum? Si quid levioris offensæ inciderit cum proximo, Euangelium jubet dilato donario properari ad reconciliationem, & isti talis facinoris sibi conscii accedunt ad longe sacratius altare, quam erat illud *Mosaicum*. Iidem exigunt ab aliis restitutionem, si quis in pauxillo nummorum fraudavit proximum: & qui proximi famam tali loco, tali auditorio, tali calumnia sauciavit, securus accedit ad illud etiam Angelis horrendum mysterium. Quis enim unquam istius generis vel dicto, vel scripto placare studuit eum, quem læsit, etiamsi compererit, & omnibus notum sit, esse manifestam calumniam? Metuunt ne quid decedat auctoritati si fateantur errorem. At istuc metuendum erat quum properarent ad calumniam, quum suam malitiam vulgo prodere cogitarent. Qui privato convicio contristavit fratris animum, jubetur cum illo redire in gratiam; quique privatim dicit fratri, Fatue, reus pronunciatur concilio: & is, qui tanta hominum frequentia, in loco tam celebri, in concione sacra detonat in proximum, hæreseos & sacræ Scripturæ falsatæ crimen, quasi purus putus accedit ad synaxim, nec errore cognito, cogitat de eximendo veneno, quod tot hominum auribus infudit. Talibus ingeniis quid esse potest deploratius? Quam adferent excusationem? Inscitiæ? Profitentur se doctores Euangelicos. Et ut maxime sint imperiti litera-

A rum, norunt hoc & idiotæ, non esse pronunciandum de iis quæ non intelligunt: nec temere credendum calumnianti, nec ad effutiendam calumniam oportere esse præcipitem. Verum in hanc profundam cæcitatem traxit miseros livor & odium, & inscitiæ comes arrogantia. Hæc ad te scribere visum est, *Aldrise* charissime, quo tuis fiam literis certior, quis fuerit ille tam impudens rabula, quo nomine, quo cognomine, quo statu, quo die gesta res. Quorsum, inquies? Dicam. Est animus edere catalogum hujusmodi nominum aliquot, qui tam insigniter suæ stoliditatis ac malitiæ dedere specimen, non solum ut intelligat mundus, quæ portenta nonnunquam B sub illo tragico cultu lateant, fruantur nominis immortalitate quam ambiunt malefactis, & omnibus sint exemplo: verum etiam ut editis singulorum nominibus, in neminem alium prorogetur invidia suspicionis. Id enim nonnulli morosiores queruntur suis ad me literis, dum, suppressis nominibus propriis, Theologi aut Monachi factum refero, totum adspergi ordinem, quum nominibus editis soli gravarentur, qui sua stultitia meruissent, nunc & ad immerentes devolvi suspicionem. Horum sententiæ tametsi non accedo, neque enim apud æquos imputatur ordini, si quid hic aut ille commisit indignum ordine, & apud iniquos edito nomine plus ordini conflatur invidiæ: neque quisquam C veterum ab insectandis clericorum, sacerdotum, monachorum ac virginum vitiis abstinuit, ne gravaret ordinem invidia, quanquam hic quoque censeo servandam modestiam: tamen hactenus illorum voluntati sum obsequutus, ut brevi libello suis coloribus depingam nonnullos, & publicitus & insigniter insanientes, nec ullum facientes modum. Dabo gustum argumenti, quo magis intelligas quid dicam. In *Colloquio De fide*, in quo committitur Orthodoxus cum quopiam suspecto de hæreseos crimine, habentur hæc verba sub Orthodoxi persona: *At religio est tecum mensam habere communem.* Suspectus respondet: *Atqui id solent medici, quo melius observent, quid affectent aut peccent æ-* D *groti.* Rursum Orthodoxus: *Sed vereor ne videar favere hæreticis.* Ad hoc Suspectus, *Immo nihil est sanctius, quam favere hæreticis.* Hæc postrema verba decerpta proferunt quidam, ut doceant *Erasmum* hæretica scribere. An non hoc horrendum dogma, nec uno puniendum incendio? Quis hæreticus tale quicquam ausus est proferre, quis tyrannus ausus est profiteri? nam nec ipsi hæretici docent hæreticis esse favendum, sed negant sese esse hæreticos. Idem ajunt qui favent impiæ factioni, Solus *Erasmus* docet hoc esse sanctum, adeo ut nihil sanctius. At homines omnibus pecudibus stupidiores, si parum animadvertunt quæ præcedunt de medicis, saltem illa poterant intelligere quæ sequuntur sub persona Orthodoxi. Quî sic? Respondet Su- E spectus: Nonne *Paulus* optavit anathema fieri pro *Judæis* plus quam hæreticis? An non favet ille, qui studet, ut quis ex malo fiat bonus, ex mortuo vivus? Ad hæc Orthodoxus, Maxime. Tum Suspectus, Sic fave, nec erit quod metuas. Hæc quum sint tam dilucida, ut vel cæco possint esse perspicua, tam crassa, ut vel à suibus queant intelligi, tamen ab istis non percipiuntur. Ne vero me putes hic conviviorum narrare fabulas. Imo tales articulos Proceres duorum ordinum publicitus detonant in sacris concionibus, proferunt scriptis, jactant publicis disputationibus, exhibent condemnandos, & his nugis facessitur negotium Ar- F chiepiscopis, ac Cæsari. Quumque hæc ipsi magno tumultu moliantur in diversis regionibus, contemto doctorum ac bonorum omnium judicio, tamen meis scriptis imputant, quod minoris fiant apud vulgus, quam vel solent, vel cupiunt. Absit ut ego in quenquam ordinem stringam aciem styli. Verum si mihi esset is animus, ut omnes ingenii facundiæque vires in rem tam sceleratam intenderem, ne centum quidem invectivis tantum dedecoris conflarem ordini, quantum isti suis intemperiis conciliant. Quis enim non

non crederet à me talia confingi, nisi ipsi suis factis fidem facerent, quum ipse, ita me bene amet *Christus*, nec de inimicis prædicata fuerim crediturus. At interim quam male sentiunt isti de Episcopis ac Principibus, deque populo, quibus audent hæc tam stolida ingerere? Nonne videntur totum populum habere pro fungis, quibus omnino nihil sit humanæ mentis? Episcopos autem ac Principes, aut tam injustos arbitrantur, ut protinus in ipsorum gratiam non cognita causa damnent ea, quæ pie scripta sunt: aut tam indoctos, ut hæc qualia sint non perspiciant: aut tam timidos, ut mendicantium aliquot metu, simul & *Christum* offendant, & se toti mundo reddant invidiosos. *Pilatus* diu restitit *Judæorum* flagitationi, quum ibi Pontificum, Scribarum, Pharisæorum, Seniorum ac promiscuæ multitudinis concors esset insania: & *Christiani* Præsules, *Christiani* Principes cedent aliquot male auspicatorum hominum improbitati? Habes unum articulum plus quam hæreticum; audi similem, apud eosdem publico tumultu jactatum. In *Enchiridio militis Christiani*, declarans quantum valuerit Apostolorum simplex, sed virtute Spiritus efficax, prædicatio, scribo hunc in modum: *Hæc est illa vera germanaque Theologia, quæ olim Philosophorum supercilia, & Principum sceptra Christi jugo subjecit.* Vides hic quicquam non pie dictum? Scio non vides, nimirum lusciosus. At isti *Lyncei* viderunt exsecrandam impietatem. Quam, inquies? Scribit, inquiunt, nusquam esse veram Theologiam nisi in *Germania*, quæ maxime omnium scatet hæresibus. Non intelligunt *germanam* esse dictam pro γνήσιον, nec animadvertunt quum illa scriberem, scripsi enim ea ante annos viginti quatuor, nullam hæreseos mentionem fuisse apud *Germanos*. Nimirum hoc est fieri Theologus absque Grammatica. Nihil hic fingo, acta sunt hæc publicitus in concionibus, & scriptis in publicum datis; scio locum, tempus & personam. Edentur ubi tempus erit; interim rogo lectorem ne ob hujusmodi facta de quoquam bono *Franciscano* aut *Dominicano* pejus sentiat. Quibus hæc placent, boni esse non possunt, & scio multis displicere. Accipe tertium articulum ab iisdem exagitatum. In *Enchiridio militis Christiani*, admonens, ne quis se temere præcipitet in aliquod vitæ genus, cui non sit idoneus, sed prius exploret, & quale sit institutum, & qualis sit ipse tum animo, tum corpore, scribo hunc in modum, *Monachatus non est pietas, sed vitæ genus, pro suo cuique corporis ingeniique habitu, vel utile, vel inutile.* Quid hic est, quod vel *Momus* possit carpere? At isti viderunt errorem hæreticum. Scilicet sic loqui debueram: *Quicunque vult esse salvus, fiat Monachus: omnis enim Monachus pius, nec impius esse potest qui sit Monachus, quum plerique Christianorum sint impii.* At quo sermo magis pateret calumniæ, Monachatum verterunt in religionem: tam enim sunt imperiti, ut *religionis* vocabulum existiment idem declarare quod *Monachismi*: ut quoties in Literis sacris prædicatur religio, & religiosi probantur, videantur ipsi celebrari. Si dixissem, matrimonium non est pietas, virginitas non est pietas, sacerdotium non est pietas, sed est vitæ genus quod huic convenit, huic non convenit, pie fuissem loquutus; sed impium est idem de Monachismo dicere. Imo si dixissem *Christianismum* non esse pietatem, æquis animis tulissent, & faterentur plurimos esse *Christianos* impios, quum tamen nulli liceat non esse *Christianum*, solum Monachi nomen non patiuntur attingi. Si *Christianismus* est professio vitæ *Christianæ*, *Christianismus* non est pietas: alioqui quisquis baptizatus esset, idem esset pius. Sin *Christianismus* est ea præstare, quæ profitemur in baptismo, summa pietas est *Christianismus*. Ita si Monachismus est observatio trium votorum, supra *Christianismum* communem, magna pietas est Monachismus. Sin est professio tantum eorundem votorum cum his quæ adhærent voto obedientiæ, cujusmodi sunt lana, linum, color, cingulum coriaceum, aut cannabeum, calcei aperti, aut integri, pisces, ova, legumina, Monachismus nec est pietas, nec à *Christo* institutus. Quid autem erat periculi Ecclesiæ, quia scripsi genus esse vitæ, non temere cuivis suscipiendum? Ne pauciores essent Monachi? Faxit hoc *Christus*, modo sint meliores: nullum enim vitæ genus optabilius ex animo *Christum* diligentibus. Sed, proh dolor, eo prolapsi sunt hodie mores, ut nullis fere cedat felicius hoc institutum, quam quibus pietas cordi non est; & illic mundum inveniant, quibus in mundo mundanis esse non licuit. Si quis huic nomini favet, optima atque adeo unica ratio est, & placandæ invidiæ, & pristini favoris recuperandi, si se totos conferant ad studium veræ pietatis. Quartum addam. In Academia quadam cum primis celebri, quidam inter Theologos præcipuus jactabat se reperisse telum, quo conficeret *Erasmum*. Diximus alicubi, *Hieronymum* caruisse gloria perpetuæ virginitatis. Idque ex ipsius scriptis liquere. At ille protulit locum ex libello *Hieronymi* ad *Eustochium* de custodia virginitatis; *Virginitatem non tantum efferimus, sed servamus.* Hic exsultabat victor. Quid habent, inquiens, *Philerasmii*, quod ad hæc respondeant? Ipse *Hieronymus* fatetur se servare virginitatem, at nemo servat quod non habet. Applausere combibones aliquot ejusdem farinæ, docti cachinnum vix tenere potuerunt: nam constat *Hieronymum* illic non loqui de sua virginitate, sed de pudicitia sacrarum virginum, quam negat se suscepisse prædicandam in eo libro, quod id à multis aliis esset factum, quos ibi recenset nominatim; sed præcipuum esse propositum ostendere, quibus modis debeat servari ne pereat. An non ille Theologus, qui nondum didicerat quid *Latinis* sonaret *servare*, dignus erat qui servaret porcos? Servat qui eripit periturum: servat qui custodit etiam res alienas: servat fidem, aut præceptum, qui non violat: denique servat qui cavet. Ita *Flaccus*:

Hic fossa est ingens, hic rupes maxima, serva:

sed *Græce* loquens magis quam *Latine*. Jam quemadmodum pictor dicitur eos committere, quorum conflictum pinxit, & scriptor aut narrator hoc facere, quod oratione repræsentat; ita *Hieronymus* ait se servare virginitatem, cujus servandæ rationem ostendit. Audio quendam alium de nihilo gravem suscitasse Tragœdiam, quod pro *Veteri Testamento*, scripserim *Vetus Instrumentum*, quod arbitror in meis scriptis ad summum bis inveniri. Hic metuunt ne posthac pereat è mundo Vetus ac Novum Testamentum. Nec intelligunt ad eum modum aliquoties loqui divum *Hieronymum*, nec legisse videntur *Augustinum*, qui docet aptius dici *Instrumentum* quam *Testamentum*. Idque verissimum est, quoties non de re, sed de Voluminibus verba fiunt. Nam Testamentum esset, etiamsi nullum exstaret scriptum: quum enim Dominus diceret, *Hic est calix Novi Testamenti*, nullus erat liber Novi Testamenti proditus. Itidem Testamentum Vetus erat prius quam *Moyses* conscriberet *Pentateuchum*. Porro tabulas & codicillos, in quibus pacta descripta sunt, *Instrumenta* vocant. De quo si quis dubitat, legat *Pandectarum lib.* XXII. illic inveniet titulum *De fide Instrumentorum*: nec tamen reprehendendus qui codices appellat *Testamentum*, videlicet per figuram Synecdochen. Non animadvertunt autem se, quum hic in me debacchantur, in *Hieronymum* & *Augustinum*, Ecclesiæ columnas, debacchari. Hæc ad gustum satis sunt. Sed heus! pene fugerat quod est omnium gravissimum. In *Colloquio De fide* dicuntur bruta fulmina, quæ montes & maria feriunt, sed irritis ictibus. Hic sublimes quidam brevi nominandi, dicunt contemni Pontificis excommunicationem, nec animadvertunt hæc dici ab hæretico, qui sibi videtur non recte excommunicatus: quem tamen corrigit Orthodoxus, respondens ad jocum de fulgure ex vitro, certe territat & hoc: subindicans etiam injustam excommunicationem formidandam homini pio. Deinde quum sub hæretici persona dicitur, *solus Deus habet fulmen quo feriat animam*: id sic corrigit Orthodoxus, *quid si Deus*

est

An. 1527. *est in suo Vicario.* Et hæreticus nihil aliud respondet, quam *utinam sit.* Hic nec sub hæretici persona quicquam dicitur, quod idem non possit ab Orthodoxo dici in sententiam excommunicationis non recte latam. Hujus generis habeo permulta, ac præterea non pauca, minus quidem evidentis stultitiæ, sed quæ nihilo minus habent malitiæ. Ubi interim fraterna charitas, ubi pudor humanus, ubi sinceritas *Christiana?* Si talia nobis exempla produntur ab iis qui profitentur Philosophiam Euangelicam, quid exspectabimus ab imperita multitudine? Si sal insulsum est, imo si versum est in venenum, unde condietur populi stultitia? Unde petetur antidotum, si medici porrigunt venena? Ego profiteor & semper professus sum honorem suum deberi Theologis, summo in precio fuisse jam inde ab Ecclesiæ primordiis Monachos, idque jure optimo. Quis enim non veneretur eos, qui nobis ex sacris Literis commonstrant iter ad æternam felicitatem? Quis non exosculetur eos, qui nobis inter tot veteris Paganismi vestigia, puriorem *Christianismum* exhibent? Verum ista facta Deum immortalem quantum absunt ab illis favorabilibus titulis? Tolerabilius erat, si me tantum læderent: nunc & fructum pietatis intercipiunt, quem multi se fatentur ex meis capere lucubrationibus, & auditorum animos exitiali calumniæ veneno inficiunt, & pernicioso exemplo sollicitant ad rem omnium maxime nefariam. Denique, non sibi modo conflant odium apud eruditos quosque ac pios, verum etiam, ut sunt nunc hominum judicia, ordini suo non parum invidiæ lucrifaciunt. Quorum improbitas, si nec lenitate mea, nec tot apologiis placari potest, efficiam tandem ad quod me compellit *Christiana* Lex, depellam à me calumniam, & seniores sine fine peccantes coram omnibus coarguam, declarans & meam innocentiam, & illorum plus quam *Judaicam* malitiam: postremo, ordinis invidiam in ipsos auctores avertam. Si, nullo læso, queam meis mederi vulneribus, nihil magis optarim: verum quando hoc per istos non licet, æquum est eis imputare, qui nos huc compulerunt. Bene vale, mi *Roberte* in *Christo* charissime. Gaudeo tibi contigisse patronum, ingenii candore, vitæque sanctimonia tui similem: cujusmodi Præsules utinam plurimos haberet orbis *Christianus. Basileæ* 23. Augusti, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLXXXIII.

Erasmus Roterodamus Joanni Borsalo, Decano Zandeburgensi, S. D.

Amoris in me tui, non exstincti quidem, sed tepidioris suspicionem conceperam ex literis *Martini Dorpii*, & arbitror te scire, de quo sentiam. Verum ea suspicio non descenderat alte in pectus meum, & homo quum sim, istiusmodi humanis affectibus facile ignosco. Certe voluptati est te convaluisse, vel revixisse potius. Scripsi *Maximiliano* sicuti volebas, tametsi parum certus, an is esset filius *Adolphi* Principis *Veriani*. Opto te quam prosperrime valere. Datum *Basileæ* 24. Augusti, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLXXXIV.

Erasmus Rot. Guilhelmo Waramo, Archiepiscopo Cantuariensi, S. D.

Unicum meum in *Christo* decus ac præsidium, partim ex literis tuis, partim ex his, quæ famulo mihi narranda commiseras, dilucide perspexi plusquam paternam tuam erga me pietatem. Idem utriusque votum est. Verum obstat præsens temporum conditio. Nondum ab acie licet discedere. Sed brevi fortasse licebit, ut minore intervallo dirimamur. Interim jubeo te bono esse animo. Tumultus hi plane fatales sunt. Me non citius deficiet animus, quam vita. Is, quem nosti, totius hujus Tragœdiæ, & quæ mota est *Lutetiæ*, & quæ nunc fervet vel furit potius in *Hispania*, auctor est, homo natus ad hujusmodi sycophantias, nec alia re celebris inter mortales. Verum apud *Hispanos* præcipue mendicantes agunt hanc fabulam, faventibus mihi Episcopis ac doctis præcipuis, præter aulæ studia. Res habebit, ut spero, prosperum exitum. Pecunia pensionaria nondum pervenerat ad *Petrum Ægidium* circa finem Julii, nunc arbitror redditam. Amplitudinem tuam incolumem servet Omnipotens. Datum *Basileæ* 24. Augusti, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLXXXV.

Erasmus Rot. Richardo Sperchefordo S. D.

Ex *Linaceri* Syntaxi, quam dono misisti, curabo ut fiam bene Grammaticus, tu cura ut ex *Chrysostomo*, quem tibi vicissim dono mitto, fias bonus Ecclesiastes, & certemus inter nos, mi *Richarde*, uter suo munere dexterius utatur, hac lege, ut is plus alteri debeat qui plus fructus ex accepto munere tulerit. Bene vale in *Christo*, cui me tuis interpellationibus commenda. Datum *Basileæ* 24. Augusti, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCLXXXVI.

Erasmus Rot. Joanni Cochleio S. D.

Sciebam errore factum de mutato editionis ordine, & si studio factum esset, res levioris est momenti, quam ut ob id minus jucundus sis amicus, tantum abest ut sim offensus. *Thomam Morum* tibi factum amicum gaudeo. Decet enim, ut, si juxta proverbium amicorum communia sunt omnia, sint amicorum & ipsi communes amici. Quod peninsulam *Cymbricam* cogitas, precor ut bene vertat. Iter perlongum est, & gens fera dicitur, & instat hyems, præterea Cæsar molitur generale Concilium. Habeo libellos, quibus continentur omnia acta inter Cæsarem, *Gallum*, *Venetos*, & Pontificem, excusa *Compluti* per *Cancellarium Mercurinum*. Verum si te urget res & allicit bona spes, mitius feram tui desiderium, quem tamen mallem abesse propius. Si Episcopi pugnarent pro regno *Christi*, non pro suo, alacrioribus animis capesseremus hanc militiam. Et tamen interim compescenda est improborum seditiosa temeritas, donec Deus afflet Principum animos. Horum tumultuum nullus unquam erit finis, nisi quædam mutentur, sed ea sunt ejusmodi, ut nulla spes sit fore, ut recipiant. Quare tibi nihil in isto negotio possum consulere, nisi ut spectes non hominum, sed *Christi* negotium, magisque sis intentus servandis hominibus, quam puniendis. Plura literis committere nec vacat, nec tutum est. Bene vale, frater & commilito in Domino charissime. Datum *Basileæ* 25. Augusti, Anno 1527.

Optimo *Nauseæ* multam ex me salutem dicito.

EPISTOLA DCCCLXXXVII.

Erasmus Roterodamus Joanni Canio, Canonico Curtracensi, S. D.

Pro tuo solito in me studio gratiam habeo maximam. Quod pecunia tamdiu mansit apud *M. Laurinum* mihi luculento damno fuit, quod tamen nulli possum imputare, nisi moribus aulæ. Si fuisset apud *Schetum*, ille curasset ne quid detrimenti caperem. *Petrum Barbirium* arbitror irato *Mercurio* natum, qui tot annos versatus in aulis Monarcharum, Cæsaris, *Romani* Pontificis, idque apud *Hispanos*, ubi glebæ fluviique ferunt aurum, tamen nudus ad nos redierit. *Nicolaum Barbirium* enatasse salvum non mea tantum causa gaudeo: nam scribis hoc mea quoque referre. Tibi precor omnia tuis digna virtutibus. *Barbirius* mihi debet bonam pecuniam, optarim ut mature ditescat, quo posset solvere. Datum *Basileæ* 25. Augusti, Anno 1527.

Posthac, si commode potes, ne cui des pecuniam, nisi cui jussit *Erasmus Schetus*. Is rectius curabit, ut quam

An. 1527. quam minimo dispendio ad me perveniat, homo non optime *Latinus*, sed tamen optimae fidei.

EPISTOLA DCCCLXXXVIII.

Erasmus Rot. Tielmanno à Fossa S. D.

DEXTRO *Mercurio*, pro tam neglecto brevique epistolio, duas epistolas accepi, alteram justam, alteram, quae breve volumen videri posset. Utraque mihi fuit gratissima, multis quidem nominibus, sed praecipue ob sincerum pectoris in me tui candorem, imo non in me, sed in eas potius dotes, quas in me credis esse, non meas. Quid enim est nostrum, sed si quid est, Dei est. *Heliam* optimum senem nobis ereptum doleo, coelis redditum gaudeo. Quid enim illo candidius aut integrius? Proximis suis ad me literis subscripserat, *Helias tuus*, *barbarus*, *decrepitus*, *vivum cadaver*, quasi praesagiens imminere mortem. Illud *vivum cadaver* mihi displicuit, eaque gratia novissimis literis objurgavi hominem, qui templum sancti Spiritus appellaret cadaver, quum nulli magis vivant quam qui sic moriuntur. Respondit ille non calamo, sed re. Gratum est quod mihi depinxisti tuae familiae simulacrum, gratius quod fortuna tuo respondet animo, qui liberos tuos cures sancte educandos, sed ita ut unum duntaxat dicaris negotiationi. Quare quum octo liberos habeas, eosque tam sancte instituas, frustra mihi offers tuas fortunas communes, non enim sum tam impius, ut tam pie collocandis facultatibus quicquam detraham, animum totum amplector atque exosculor. Superest ut hanc amicitiam, è ferreo munusculo natam, adamantinis vinculis adstringamus. Dominus *Jesus* bene fortunet res tuas cum tota familia. *Basileae* 27. Augusti, Anno 1527.

Sobio ex me salutem plurimam.

EPISTOLA DCCCLXXXIX.

Erasmus Rot. Georgio Duci Saxoniae S. D.

ILLUSTRISSIME Princeps, lubens accepi libellum, lubentius tuae Celsitudinis literas. Mitto nunc alterum librum *Hyperaspistae*, si quis erit qui tantum velit suscipere sarcinulae. An pro suo merito tractaverim *Lutherum*, tuum esto judicium. Illud possum vere dicere, mihi jamdiu nihil fuisse molestius, quam istius hominis gloriosas naenias perlegere. Nam hoc taedium erat devorandum, si voluissem illi serio respondere: neque me clam est, quos fremitus ille liber sit excitaturus, quod haec ausim in ipsorum regno. Itaque ni me Principes suo favore sublevent, vereor ut subsistam, non tantum ob *Lutheranos*, quantum ob quosdam titulo *Antilutheranos*, re *Lutheranissimos*, qui victoriam *Christo* debitam conantur ad se trahere. Opto serenissimae Celsitudini tuae perpetuam felicitatem. Datum *Basileae* 1. Septembris, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCXC.

Erasmus Roterodamus Marco Laurino S. D.

PRO officiis in me tuis studioque si gratias agerem, viderer arbitrari novum aliquid accidisse, quum tu, mi *Laurine*, quod olim facere instituisti, nunquam non facias. An isthic sileant Monachi nescio, certe in *Hispania* tantos excitant tumultus, eosque subinde novos, ut nec à Caesare, nec Archiepiscopis *Toletano* & *Hispalensi* compesci quiverint, liberum genus, quod nec sacris, nec prophanis, nec divinis, nec humanis legibus parere novit. Soli rustici potuerunt illos hic in ordinem redigere, quorum tumultus tam mihi semper displicuit, quam ipsis male cessit, eumque exitum semper divinaram. Fratri tuo scripsi ut volebas, de pensione Caesarea nullam video spem nisi rediero. Nam res semel acta est in concilio, & mihi ex eo concilio D. *Margaretae* nomine responsum est, & pensionem & alia me digna parata, si rediero. Quare non arbitror fratrem tuum, quamvis vocalem & strenuum patronum, hac causa fatigandum. Caesar bis jussit numerari pensionem nobis extra ordinem, sed facilius illi paretur jubenti fieri exactionem quam solutionem. Sorores tuas incolumes esse gaudeo, sed miror quid cogitent. An decreverunt perpetuam viduitatem? Si quando nupturae sunt, nunc nubent tempestivius, nisi fortasse tu meditaris novum collegium *Brigidensium*. Monetae mutata aestimatio conflavit mihi non mediocre dispendium. *Livinus* frequenter ad me scribit. Tibi cum sororibus tuis precor omnem in Domino felicitatem. Datum *Basileae* 1. Septembris, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCXCI.

Erasmus Rot. Georgio Duci Saxoniae S. D.

ILLUSTRISSIME Princeps, quum hanc responsionem appararem, Celsitudinis tuae literae, multum diuque quaesitae, noluerunt ad manum venire. Ita fere fit, ut quod maxime quaeritur, fugiat maxime, & interdum diligentius seponendo perdimus quod in primis ad manum esse volebamus. Proinde ex his, quae memoria teneo, respondeam oportet. Scripseram ante dies aliquot de literis tuis redditis sine poculo, sed paulo post civis quidam *Basiliensis* mihi reddidit, ex fide cujusdam negotiatoris *Argentinensis*, quod & chirographo meo testatus sum.. Erat profecto munus & magnificum & elegans, verum eo non perinde sum delectatus, atque animi in me tui jam ab omni suspicione defecati, vereque benevoli tam insigni testimonio. Nec mediocre solatium in his fatalibus turbis attulit illa Celsitudinis tuae epistola, tam amica, tam alacris & candida. Nec semel legi literas, quibus *Luthero* provocanti respondes, mire festivas, ingenuas, ingeniosas, & quod est *Christiano* Principe dignum, severitatis habent satis, sed longe plus clementiae. Utinam Dominus immutet mentem illius, & obtemperet admonitioni tuae saluberrimae, qua claudis epistolam tuam. Ego profecto nunquam satis demirari potui hominis spiritum & ingenium. Si malo perversoque spiritu ducitur, quid unquam exortum est exitiabilius Ecclesiae Catholicae? Sin bono, in multis desidero fructus euangelici spiritus, ne dicam in omnibus. Sin mixto, qui potest duorum spirituum tantus esse vigor in eodem pectore? Multa quidem irrepserunt in vitam *Christianorum* vicia, jam non ferenda, quaedam sic abierunt in consuetudinem, ut pro virtutibus habeantur. Itaque piis hominibus multa displicent, quae mutata vellent, si citra tumultum orbis fieri queat, cujus animi scio Caesarem esse. Sed *Luthero* displicent omnia. Verum ista factio, etiamsi nemo scriptis oppugnet, etiamsi Pontifex & Caesar conniveant, ultro dissipabitur, tanta est inter ipsos discordia, ne commemorem mores hujus populi, quem nobis gignit hoc euangelium, minime euangelicos. Superest ut Principum auctoritate pollens sapientia, sic coerceat seditiosam *Lutheranorum* licentiam, ne altera ex parte surgat periculosius incendium, de malis Monachis loquor, & nonnullis ejusdem farinae Theologis, qui quales apud vos sint nescio, apud *Hispanos*, *Ungaros*, *Polonos*, *Anglos*, *Brabantos*, sed praecipue *Gallos* ex conspiratione miram orsi sunt tragoediam, adversus bonas literas, & me per quem putant haec studia vel excitata, vel adjuta. Vicissent clamoribus & libris sycophanticis, nam hisce praesidiis fidunt, ni Principum ac Praesulum auctoritas impotentes illorum & centauricos motus cohibuissent. Quod idem ante paucos dies Rex *Christianissimus* fecit in *Gallia*, cujus fabulae si tua Celsitudo partem aliquam volet cognoscere, poterit ex his quae misimus *Hieronymo Emsero* tuae benignitatis alumno. Non enim ausus sum Illustrissimam Celsitudinem tuam, Reip. negotiis occupatissimam, tam loquacibus nugis obtundere. Quam instructus sim adversus *Lutherum*, aut quid simus profecturi libellis nescio. Nam *Diatriba* mea quid aliud esse-

An. 1527. efficit, nisi ut ille suum dogma magis etiam confirmaret? Certe pro meis quantuliscunque viribus non deero Catholicæ concordiæ, cui & vitam debeo. *Hyperaspistæ* pars altera jamdudum exisset, sed oborta quorundam, de quibus modo dixi, per omnes mundi plagas, conspiratio coegit, relictis, quæ erant in manibus, libris & epistolis, præsenti malo occurrere: nam hac tempestate *Lutetiæ* misit nobis quinque volumina in me scripta, furiosis calumniis plena. Idem in aliis quoque regionibus adornabant. Et tamen utrique negotio satisfecissem, ni mense Junio talis morbus occupasset hoc corpusculum alioqui caducum, ut medici nihil vel opis vel spei sint ausi polliceri. Itaque solius Dei præsidio fretus vivo, victurus donec illi visum fuerit. Recipiam nunc in manus quod cœptum erat, &, si Dominus dabit aliquid virium, absolvam brevi. Exemplar literarum ad tuam Celsitudinem *Lutheri*, & tuæ Celsitudinis ad illum, misi in aulam *Anglicam*. De Professore quem miseram, scripsi rem omnem *Emsero*. Quod tua benignitas studio provehit linguas ac bonas literas mihi longe gratissimum est, quod ut perpetuo facias te majorem in modum rogo. Illustrissimam Celsit. T. incolumem ac bonis omnibus florentem servet Omnipotens Dominus, qui per vos sedatis hisce tumultibus, Ecclesiæ suæ pacem & tranquillitatem restituere dignetur. Datum *Basileæ* 2. Septemb. Anno 1527.

EPISTOLA DCCCXCII.

Erasmus Roterodamus Alfonso Archiepiscopo Toletano S. D.

IPSA re comperi verissimum esse, reverende Præsul, id quod scribit Apostolus *Paulus Corinthiis*, Deum, qui toties in Scripturis pollicetur se non defuturum iis, qui spei suæ sacram ancoram figunt in ipso, esse bonæ fidei, ac præstare quod promisit. Quanquam enim patitur suos variis afflictionibus exerceri, variis improborum insectationibus vel purgari, vel explorari, tamen ita temperat afflictionum magnitudinem, suamque vicissim gratiam opitulatricem, ut non sinat eos opprimi malorum undis, sed rebus etiam deploratissimis addit lætum exitum. Et in ipso interim certamine pro sua bonitate, laborum asperitatem solatiolis quibusdam admixtis subinde lenit mitigatque: quo pondus tentationis humana imbecillitas possit sustinere, quod significanti verbo dixit ὑπενεγκεῖν, quasi dicas *tolerando vincere*. Alioqui qui posset hæc animula, hoc corpusculum natura tenerum, nunc etiam senio, morbis, &, quæ maxima malorum pars est, tædio fractum, tot tumultibus & insectationibus par esse, nisi divina bonitas crebris lenimentis fatiscentem humanæ naturæ infirmitatem sublevaret. Præcipuum quidem in rebus adversis solamen est, bene sibi conscia mens, & æterni præmii spes. Verum ille frequenter & per homines pios suggerit aliquid solatii. Hujus enim benignitati acceptum fero tuam, eximie Præsul, epistolam humanitatis & *Christianæ* pietatis plenam, ex qua tantum cepi voluptatis, ut quum me reperisset laborum ac malorum tædio prope delassatum, tamen omnem molestiæ sensum repente absterserit ab animo, vigoremque & alacritatem reddiderit. Porro quemadmodum minus me discruciat privatus dolor, quam publica rei *Christianæ* calamitas, ita magis me recreat communis populi felicitas, quam mea, si qua est, commoditas. Quantula est enim hujus homuncionis jactura, quod ad corpusculum & famam attinet, præsertim si spectes rerum omnium universitatem? Profecto non multo major, quam apud nos unius culicis. Sed quis ex animo favens *Christi* gloriæ non vehementer doleat, eo recidisse rem *Christianam*, ut qui tot modis profitentur perfectum *Christianismum*, tam impudentibus calumniis, tam evidentibus mendaciis, tam malitiosis artibus, tanta pertinacia debacchentur in eos, qui pro suo modulo dimicant pro vera pietate? Si hæc faciunt qui se jactant mundo mortuos, quid exspectan-

A dum à cæteris? Quo magis autem gratulor *Hispaniæ* studiorum ac religionis profectibus feliciter efflorescenti, hoc acerbius fero publicam felicitatem istis tumultibus contaminari, quam ego solidam ac perpetuam esse cupiebam. Quin videre videor periculum, utinam me fallat animi præsagium, ne ista velitatio exeat in bellum cruentum. Novimus enim artes Satanæ, qui nunquam gravius lædit *Christianam* religionem, quam quoties transfiguratus in angelum lucis, religionis fuco grassatur in publicam concordiam, quam utinam liceat vel hujus capitis jactura redimere. Cæterum ex adverso recreor animo, quoties reputo talibus tantisque viris esse cordi *Christi* sinceræque pietatis negotium. An. 1527.

B Quanquam enim tuus animus, quem mihi tua depinxit, expressit, ac repræsentavit epistola, sic placuit, ut vix alterius magis; sunt tamen alii complures tuæ sublimitati, si non pares, certe similes, à quibus frequentes ad me convolant epistolæ: quorum primus est *Guilhelmus Waramus*, Archiepiscopus *Cantuariensis*, qui sic angitur meis malis, sic recreatur successu, ut pro se sit minus sollicitus. Quicquid ille habet, tam mihi commune est, si velim uti, quam est quod domi in scriniis habeo conditum. Id mihi pluribus experimentis cognitum est, & objurgor, quod non utar ipsius benignitate. Proximus est *Laurentius* Cardinalis *Campegius*, quo nihil optari potest

C sincerius aut amantius. Tertius *Joannes* Episcopus *Roffensis*, quem arbitror è scriptis tibi notum esse. Quartus *Joannes* Episcopus *Lincolniensis*, cujus amantissimas literas quotannis bis accipio. Quin & ipse Cardinalis *Eboracensis* non raro literis suis humanissime scriptis me dignatur. Porro *Cutbertus Tonstallus*, nunc Episcopus *Londoniensis*, vobis, opinor, non ignotus, ut qui nuper istic legatione functus sit, animus meus verius est quam amicus. Nec hic mea merita prædico, sed illorum potius admirandam humanitatem. Similes horum habet & *Gallia*, sed præcipue *Michaelem Bodetum*, Episcopum *Lingoniensem*. Ab Rege *Gallorum*, à Rege *Britanniæ*, à Duce *Georgio*, aliisque

D Principibus tantum redditur epistolarum, ut aliquando respondere non vacet. Porro literis eruditorum hominum, quorum permulti dignitate quoque præminent, vix sufficiunt scrinia. Ne quid interim commemorem de Cæsaris ac *Ferdinandi*, nunc *Ungariæ* Regis, amantissime simul & honorificentissime scriptis epistolis. Hæc me vocant in optimam spem, fore ut hi fatales rerum tumultus aliquando consopiantur, atque hæ tragœdiæ in lætam exeant catastrophen. Talis nimirum artifex est *Christus*, qui novit sponsam suam dejectionibus erigere, angustiis dilatare, oppugnationibus communire, mortibus vivificare, ignominiis glorificare. Quod si me vivo continget, libentius & alacrius hinc

E decedam. Sin aliter visum est illi, non dubitabo quin optimum sit quicquid illi placuerit. Proinde quod me tua hortatur pietas, ut in his, quæ patior, constantem & infractum animum præstem, quanquam eram id mea sponte facturus, adspirante *Christo*, tamen tanti Præsulis voce confirmatus idem faciam posthac & diligentius & alacrius. Quæ defers per eximium Theologum *Joannem Vergaram*, hoc mihi sunt gratiora, quo minus promereor, eoque magis istam tuam inauditam benignitatem exosculor. Ea quoniam scio à sincera promtaque benignitate deferri, arbitror me nihilo minus debere quam si quicquid oblatum est accepissem. Nec dubito quin pari candore meum quoque

F animum sis æstimaturus, ut quicquid à me gratiæ referri poterat si liceret, id relatum existimes. Certe si quid exstiterit occasionis, qua tibi meo vel officio vel industria gratum facere queam, nihil fecero lubentius. Dominus *Jesus* amplitudinem tuam servet incolumem. Datum *Basileæ* 2. Septembris, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCXCIII.

Erasmus Rot. Francisco Vergaræ S. D.

An. 1527.

IN præsentia, *Francisce* charissime, vix tantum erat ocii, ut te vel resalutarem, pro tam copiosa, docta, amica, festiva epistola. Et si maxime fuisset ocium, poterat me sic undique scatens omnibus Musarum & Gratiarum ornamentis oratio à scribendo deterrere. Quis credidisset huc usque progressuras *Græcanicas* literas, ut adolescentes scriberent epistolas tam feliciter ἑλληνιζούσας; an exspectas ut senex invideam juvenibus? Adeo non invideo, ut vix aliunde capiam plus voluptatis. Qui erga juventutem subolescentem paternos gerunt affectus, iis ad hunc modum obscurari vincique gratissimum est. Hujus sane gaudii sensum toto pectore percipio. Visum est epistolæ tuæ exemplar mittere *Lovanium* ad Collegii trilinguis, quod ibi florentissimum est, professores, quo magis illos extimularem. Gratulor tibi, ornatissime adolescens, gratulor vestræ *Hispaniæ*, ad pristinam eruditionis laudem, veluti postliminio reflorescenti. Gratulor *Compluto*, quod duorum Præsulum *Francisci* & *Alphonsi* felicibus auspiciis sic efflorescit omni genere studiorum, ut jure optimo πάμπλουτον appellare possimus. Hoc tibi persuade, mi *Francisce*, nihil epistola jucundius accidere potuisse. Habet, ut jocaris, *Hispania* & nunc suum *Geryonem*, monstrum τρισώματον, sed habet eadem auspicatissimum *Geryonem* in tribus ornatissimis fratribus μίαν ψυχήν. Hoc tantum licuit in præsentia. Nolim existimes tibi responsum esse, sed tantum salutationem redditam. Bene vale, μετὰ τῶν φιλολόγων ἁπάντων. Datum *Basileæ* 2. Septemb. Anno 1527.

EPISTOLA DCCCXCIV.

Erasmus Rot. Joanni Vergaræ S. D.

ABSOLVIMUS secundum *Hyperaspistæ* librum, quod facere non poteramus, nisi prius diligenter perlectis *Lutheri* scriptis, in quibus tantum est scommatum, sannarum, conviciorum, gloriarum, insultationum, ovationum, ac triumphorum, ut me minimo minus tædio enecarint & priusquam chartæ calamum admoverem. Prorsus illic sensimus ἁλμυρὸν λόγον, ut habet proverbium, nec ullum absinthium amarulentius. Dedimus *Ambrosium* totum cum majestate excusum, multoque castigatiorem. Addidimus Commentarios *Chrysostomi in Epistolam ad Galatas*, *Latine* per nos loquentes. Præterea Homilias aliquot *Origenis in Matthæum*, partem ejus Operis, quod nos habemus ἀκέφαλον, imo vix dimidiatum. Dedimus & alia quædam minutiora. Hos labores exantlatos excepit alius labor, respondendi amicorum & inimicorum epistolis, quæ fasciculatim ex omnibus propemodum orbis regionibus huc perferuntur. His tædiis, his laboribus, *Vergara* dulcissime, tantum non enecto, tandem & tua reddita est epistola, tam amica, tam elegans, tam candida, tam festiva, ut omnem lassitudinem è corpore pariter atque ex animo depulerit. Juncta erat epistola Archiepiscopi *Toletani*, quo patrono te vel inprimis felicem judico, licet alioqui tot egregiis dotibus felicissimum. Utinam nostra *Germania* multos tales haberet Episcopos. Qui splendor orationis, sed inaffectatus, quæ sententiarum gravitas, ut tota spirat heroïcam majestatem cum modestissimi Præsulis humanitate conjunctam? Ex animo loquor, neque convenit ut apud te fucis utar, cujus ingenio nihil est simplicius candidiusque: sed utraque jam sarcinas adornante *Frobenio* reddita est. Quare carptim ad aliquot epistolæ tuæ partes respondeam oportet, alias libenter tecum quam loquacissime confabulaturus. *Alphonsum Vervesium* ex amicorum literis intelligo longe alium virum quam liber ille præ se ferebat. Itaque satius reor totum hoc quicquid est querelæ consopire, & *Christianam* amicitiam melioribus auspiciis inter nos jungere. Næ tu mihi τῶν πτωχοτυράννων Tragœdiam luculenter depinxisti, quæ nunc à turbulenta protasi ad turbulentiorem ἐπίτασιν incaluit, superest καταστροφὴ, quam opto felicem non tam mihi quam *Christianæ* pietati. Non enim dimicamus pro privatis hominum commodis, sed pro *Christiani* gregis publico bono: neque ventribus quibusdam improbis suam tyrannidem asserimus, sed hoc molimur, ut in omnibus regnet ac triumphet *Christiana* charitas: nec id facere desinemus, quando negotium, recto ut arbitror judicio susceptum, sincera conscientia facere pergimus. Quod isthic nunc agunt, conati sunt ante annos undecim, & non successit. Atque adeo pridem simul in omnibus mundi partibus, ut intelligas de composito rem geri, tentarunt eandem fabulam, sed nusquam non explosa est, præterquam isthic. Demiror huic hominum generi tantum licere, ut & Cæsari, & Pontifici, & Archiepiscopis ausit oppedere. Et interim jactatur illa sacrosancta obedientia, tertium votum, quum soli nec divinis nec humanis legibus pareant, sed quod volunt sanctum haberi postulent: de improbis loquor, atque utinam in pauciores hæc competant. Jactatur vox Apostolica, *Oportet obedire Deo magis quam hominibus*, sed eadem nunc est *Lutheranorum*. Et revera isti religiose Deo serviunt, sed illorum exemplo, de quibus scribit *Paulus*, *quorum Deus venter est*. Qui libros meos isthic *Hispanice* loqui doctos excudunt, utrum studio mei faciant, an odio, parum liquet, mihi certe movent gravem invidiam. Ex hoc fonte nata est & *Lutetiæ* non levis Tragœdia, quam ex aliis amicis partim, partim ex libro, quem ad te mitto, cognosces. Id cur tantopere horreant non difficile est conjectu. In concionibus, in conviviis, in colloquiis, in navibus, in vehiculis, in sutrinis & textrinis, in sacris confessionibus deprædicare solent *Erasmum* esse hæreticum longe pestilentiorem *Luthero*, ac persuaserunt multis idiotis, adolescentibus, seniculis, ac mulierculis. His præsidiis promittebant sibi certam victoriam. Quod si *Erasmus* incipiat loqui populari lingua, detegetur istorum malitiosa vanitas, & tales habebuntur quales sunt: Hinc nimirum illæ lachrymæ. Porro quod fingunt me collusisse aut colludere cum *Luthero*, contra suam ipsorum conscientiam impudentissime mentiuntur. Sciunt enim neminem invisiorem *Lutheranis* quam *Erasmum*. Quod si pernegarint, coarguet illos servum Arbitrium *Lutheri*, quo nihil unquam scripsit hostilius: rursum duo libri *Hyperaspistæ*, quorum posteriorem nunc emisimus. Certe in hac *Germaniæ* parte, nullus adhuc ausus est adversus istos calamo χέζειν, quod utinam mihi vertat bene. Ubi vident utrinque fusum sanguinem, & ademtam fœderis sarciendi spem, ubi vident meo partim periculo rem *Lutheranam* inclinare, me conjuratis phalangibus adoriuntur in ipso conflictu periclitantem. Hæc est τῶν ψευδομονάχων civilitas. Qua re sciunt *Luthero* nihil accidere posse gratius, nec Ecclesiæ tranquillitati pestilentius. Hæc est illorum pietas. Postremo, sciunt hos tumultus displicere *Romanis* Pontificibus, Cardinalibus, Archiepiscopis, tot Principibus, tot eruditis, atque ipsi demum Cæsari: Hæc est istorum obedientia. Quod ajunt meos libros *Lutetiæ* publico judicio damnatos, aut legi prohibitos, impudens est mendacium, quum omnia mea prostent *Lutetiæ*, & nuper *Colloquia* sint illic excusa à *Colineo* typographo, quum nulli libro sint magis infensi. Sed librum, quem scripsit in me *Bedda*, Rex edicto publico vetuit distrahi: tametsi Rege deluso clam distractus est. Et ob eandem causam quum *Bedda* venisset in aulam regiam, nescio quid agens almæ facultatis nomine, jussus est illic manere donec responderet ad ea quæ scripsisset: ille multa causans, ac in omnia se vertens, vix postridie dimissus est, sed hac lege, ut quandocunque vocaretur sisteret sese. Ex eo libro quidam eruditus ac probus Regi charissimus decerpsit duodecim propositiones, easque cum mea responsione *Gallice* versas exhibuit; quæ quam

An. 1527. Regi placuerint declarabit exemplar epistolæ, quam mitto. Is, quem pene ad ignem adegerant, quod quædam mea vertisset *Gallice*, causam agit adversus *Beddam*, tres priores Monachos, qui in innocentem, ut scribunt, pronunciarant sententiam hæreseos definitivam: & exustus erat, nisi Senatus, mater regia, & Rex ipse forte tum appellens in *Galliam*, furoris incursum inhibuissent. Is, inquam, quem destinarant mactationi, nunc apud Judices à Rege delegatos reos peragit, *Beddam* hujus sceleris satellitem, & priores ad hoc facinus subornatos, & ipsam denique sacratissimam facultatem, quæ clam, ut rumor, inservivit huic negotio: Actor ex reo promittit sibi certam victoriam, quamvis habet gravem adversarium atque immortalem, ut plane verear tandem hominis fortitudo in nervum erumpat. Hoc tamen in exemplum putavi referendum, alioqui, mihi crede, si tantum istis liceret ad lædendum bonos, quantum libet, brevi futurum, ut in ipsos Principes & Episcopos insiliant. Et si quid esset agendum de componendis Ecclesiæ rebus, illud in primis esset agendum, ut Mendicantium ordines subjicerentur suis ordinariis, quemadmodum cæteri Clerici, mox omnes ad unum genus redigerentur. A multis illud jam olim, utinam vane, prædictum est, ex illis orituram Ecclesiæ perniciem. Jam enim quot tumultus excitarunt, nunc dissidiis, nunc conspirationibus. Verum de his alias. Etsi tum gratius esset animo meo, tum huic ætati ac valetudini congruentius, & fortassis conducibilius studiis, ab istis gladiatoriis pugnis feriatum esse, tamen quando video hoc esse fatum meum, boni consulo, quod hi tumultus me vivo exoriuntur, qui post obitum meum exorti gravius læsissent & famam meam & publica studia. Itaque mihi persuadeo hæc *non sine mente geri, nec sine numine Divum*, ut ait ille: si duntaxat hactenus favebunt Primates ne tumultu conjuratorum obruar, reliqua facile expediam, modo detur respondendi facultas. Et hoc animo sum, ut nolim in libris meis residere, quod pugnat cum *Christiana* pietate. Quod si Monachi rem gerent ea qua decet modestia, maximam à me inibunt gratiam: sin, quod scio factum & futurum, suo more peragent, tamen hostium animo malo abutar bene, & illorum maleficium vertam in publicum beneficium. Novi quanta sit istorum γαστροδούλων improbitas, & ipse scis *Hispanos* vehementi fervidoque præditos ingenio. Itaque spero Primatum prudentiæ futurum curæ, ne quid ex studiorum collisione nascatur dissidii, quod vestræ regionis tranquillitatem felicissimam minuat. Experientia docti sumus ex quam frivolis initiis aliquando nascantur sævissimæ tempestates. Tota hæc *Lutherana* tempestas ex levioribus initiis huc usque incruduit. *Dominicani* commendabant impudentius Indulgentias Pontificias. *Lutherus* opposuit articulos. *Sylvester* inepte respondit: *Lutherus* acriter restitit. Mox Monachorum aliquot, quibus hinc opima messis, clamores ad populum, me ne id facerent reclamante: pro bono consilio, audivi male. *Lutherani* lapidabantur, & linguæ cum bonis literis. Decreverant enim eodem fasciculo complecti quicquid oderant. Quo processerit Tragœdia videmus. Adeo mihi non placent ejusmodi turbæ, ut malim unius mei, si fieri queat, jactura, redimi serenitatem, quam mea causa suscitari tempestatem, tantum abest, ut mea culpa velim. Satius arbitror Pontificis auctoritatem huic negotio non admisceri. Quis enim magis timet Monachos quam *Romani* Pontifices? Aut quis Pontificem animosius contemnit, quum ipsis visum est, quam Monachi? Hactenus habui *Romanos* Pontifices & Cardinales aliquot satis faventes. Sed ὁ ἀρχιερεὺς habet suas excetras, qui nihil non audent, & plurimum valent apud Pontificem. Præterea fervet illic Paganismus quorundam, quibus nihil placet nisi *Ciceronianum*: ac non *Ciceronianum* appellari, multo probrosius esse ducunt quam appellari hæreticum. Hos dictu mirum quam infensos habeam, quod non exprimam *Ciceronem*, quem haud scio an quisquam istorum exprimat. Ego certe nec affecto, & si affectarem tractans rem *Christianam*, ridiculus essem. Jam non semel istos placavi, nec gravabor iterum placare. Bonos fere placatos habeo, tametsi quorundam simplicitati imponitur, quidam metu vel silent, vel cum cæteris vociferantur, ne veniant in suspicionem. Malitiosi quidam nunquam placabuntur. Si hoc est bellum cum istis gerere, ea monere quæ pertinent ad veram pietatem, ad mortem usque gessero bellum. De memoria mei, deque lucubrationibus, viderit *Christus*. Intercidere multa meis immortalitate digniora. Si mundi finis instat, ut Prophetæ quidam affirmant, non est tanti pro tantillo spacio depugnare: si mentiuntur Prophetæ, tamen arbitror instare tempus, quo minus est futurum licentiæ personatis quibusdam, quam hactenus fuit. Mihi quidem adversus omnes casus sufficit bona conscientia. Hæc nonnihil habent austeritatis. Reliqua tua epistola tota melle saccaroque scatet, eruditissime vir. Quanta cum animi voluptate legi, linguas ac bonas literas tam feliciter in *Hispania*, quondam fœcundissima magnorum ingeniorum genitrice, efflorescere, quum apud *Germanos* refrixerint, adeo ut professores salario publico conductos nemo velit audire? Quanto gaudio sum exosculatus omni decorum genere cumulatissimi Præsulis erga me studium ac benevolentiam, atque adeo benignitatem tam effusam & obviam, in hominem nihil promeritum? Quoties gratulatus sum vestræ regioni tales religionis antistites, talem studiorum successum, tam felicem eruditorum proventum? Equidem non teneor vitæ cupiditate, tamen quum hæc animo contemplor, lubet interdum repubescere. Nihil addubito quin ista polliceatur ex animo, benigniora præstaturus quam pollicetur, sed immensum est iter, & valetudo plus quam vitrea, nec video cui vobis usui esse possem hac ætate, atque adeo hac valetudine. Crebris epistolis invitor nunc huc, nunc illuc, non adspernandis conditionibus, sed ut olim mihi fortuna defuit, ita ego nunc desum fortunæ. Ad hæc in acie stanti moriendum est, ad eam rem accommodatissimus mihi est *Frobenius*, arma pugnanti suppeditans. Epistolam tui fratris adeo feliciter ἐλληνίζουσαν & ipse legi libenter, & eruditis, qui mecum habitant, legendam tradidi, missurus eam & *Lovanium* ad Collegii trilinguis Professores, quo sic illis addam calcar. Nec dubito quin illos sit redditura alacriores; cavebo tamen ne excudatur ejus injussu qui scripsit. Non vacabat nunc illi rescribere, nisi forte salutatiunculam. Et *Bernardo Tovari* video quantum debeam. Salsissime jocatur *Franciscus* in *Geryonem* quendam in *Hispania*, tricorporem, unico animo, sed pessimo in *Erasmum*. Valeat ille portentosus *Geryones*. Istius *Geryonis* omine delector, quum video tres ornatissimos fratres eundem animum habere ἐν τῷ Ἐράσμου ἔρωτι. *Tovari* multam ex me salutem dicito: nam *Franciscum*, si nihil aliud licebit per occupationes, certe salutabo. Habes carptim ad præcipuas epistolæ tuæ partes: verum in tantis occupationibus malim sic scribere quam nihil omnino scribere. Bene vale. *Basileæ* 2. Septembris, Anno 1527.

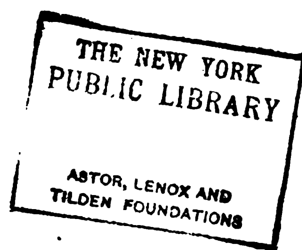
EPISTOLA DCCCXCV,

Erasmus Rot. Carolo, Romanorum Imperatori semper Augusto, S. D.

Ut fateor me tuæ Majestati plurimam debere gratiam, Cæsar invictissime, quum privatim meo, tum publice studiorum nomine, quod me suo favore benigniter sublevare non est gravata: ita vehementer optarim, ut ista tua virtus, quæ potentissimos Reges domat, subigitque, parem habeat vel auctoritatem, vel felicitatem in domandis quorundam improborum tumultibus. Ego Pontificum ac Principum, sed præcipue tuæ Majestatis præsidio fretus, *Lutheranam* factionem, quæ utinam non tam late pateret, totam in me concitavi,

ma-

PLVS
VLTRE
CAROLVS V.
Imperator.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS

An. 1527. magno sane capitis mei discrimine: cujus rei si quis fidem requirat, testabitur *Lutheri* servum Arbitrium, quod in me plusquam hostiliter scripsit; testabuntur *Hyperaspista* libri duo, quibus illi respondeo. Nunc quum *Lutherana* res incipit declinare, idque ex parte mea opera meoque periculo, cooriuntur isthic quidam simulato religionis prætextu, ventris tyrannidisque suæ negotium agentes; nos enim pro *Christo* pugnamus, non pro commodis hominum: & *Hispaniam* tot alioqui nominibus felicissimam incompositis tumultibus reddunt irrequietam. Ex istiusmodi præludiis videmus aliquando gravissimas oriri tempestates. Certe *Lutheranum* hoc negotium ex multo levioribus causis ortum est. Quod ad me pertinet, non desinam usque ad extremum halitum *Christianæ* pietatis causam tueri; tuæ vero Majestatis ac pietatis fuerit constanter ac perpetuo favere iis, qui sinceriter ac fortiter propugnant Ecclesiam Dei. Sub *Christi* tuisque signis milito, sub iisdem moriar, sed æquiore moriar animo, si prius videre liceat tua potentia, tua sapientia, tua felicitate, tranquillitatem redditam tum Ecclesiæ, tum universo populo *Christiano*. Quod ut per te nobis largiatur *Christus* Opt. Max. orare non desino, qui tuam Majestatem servare dignetur, semperque in melius provehere. Datum *Basileæ* 2. Septemb. Anno 1527.

EPISTOLA DCCCXCVI.

Erasmus Rot. Stephano Gardinario S. D.

GRATISSIMUM fuit, mi charissime *Stephane*, mihi per literas refricari tui memoriam, non opus erat tot indiciis, hærebat animo illa imago quam *Lutetiæ* videram, adeo ut nunc pene coloribus possim exprimere: agnosco nunc eandem ingenii dexteritatem & in literis & in gravioribus negotiis obeundis, quam *Lutetiæ* præstabas in œconomicis. Nec tuæ literæ minus recrearunt meum animum abs te scriptæ, quam tum lactucæ delectabant palatum meum arte tua decoctæ. Gaudeo nobis patronum esse communem, & hoc magis tibi pariter ac mihi gratulor, quod intelligo cum primis te apud illum esse gratiosum. Nunc erant onerandi literis qui peterent *Saxoniam*, *Poloniam*, *Hungariam*, *Italiam*, *Hispaniam*, *Brabantiam* & *Angliam*, quare paucis tecum agere oportuit. Quoniam autem vix paucis licebat scribere, onerabo te negotio salutandi omnes, *Franciscum* medicum, *Tonesium*, *Burbancum*, *Petrum ab arenis*, cum cæteris qui nobis bene volunt. Bene vale, & auspicio tui nominis ad æterni præmii coronam emerendam enitere. *Basileæ* 3. Septembris, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCXCVII.

Erasmus Rot. Rutgero Rescio S. D.

RES erat levior quam ut ejus gratia negotium facesseres executoribus. Ab illis nihil erat perscriptum, & bene tibi volebat qui significarat, nimirum hoc agens ne loco movereris; quod quidem à me curatum est. Nec tamen ea causa tam nullius est momenti, quam tu vis videri. Non admodum prolixa vox est *uxorcula*, verum ea vox multa secum trahit. Omitto affectus uxorios, curam liberorum, studium augendæ rei, aliaque permulta, quæ profitendi intensionem remittunt ac refrigerant, etiamsi non exstinguunt, certe à collegii contubernio te semovet uxor; ad quod exemplum si cæteros item invitet quæstus, quo proclives sumus omnes, jam collegium non erit collegium, sed sordida quæpiam schola. Uxorem fortasse duxisti inconsultis executoribus. Dices, Cur non protinus amoverunt? Non erat paratus qui succederet, & prudentes haud facile novant, ubi res est tolerabilis. Hæc civilitas illorum benignitasque, mi *Resci* charissime, magis exstimulare debet animum tuum, ut & susceptæ professioni, & talium virorum judicio simul & exspectationi respondeas. Habes, ut audio, frequens auditorium, hoc nomine tibi gratulamur, An. 1527. verum & optamus, & speramus tua diligentia futurum, ut habeas multo frequentius. Offeruntur aliunde magnificæ conditiones. Quid, quod isthuc ipsum quodammodo debes, non solum executoribus, verum etiam ipsi professioni, quæ te ornavit, quæ tibi clarum celebreque nomen peperit, & fortassis uxorem dedit? Nec hic tantum spectandus est quæstus, sed multo magis honesta fama, quæ multa commoda, quamvis non affectes, secum trahit. Quod amplissimis promissis invitaris in *Galliam*, scis qualia vulgo ferantur *Gallorum* promissa, nec ignoras quid acciderit *Æsopico* cani. Sed donemus conditiones non minus certas esse quam magnificas, memineris hujus etiam commodi portionem non minimam te isti debere collegio. Quare te rogo, mi *Resci*, literas, quæ te ornarunt, vicissim ornare contende diligentia dexteritateque profitendi. Certa cum *Goclenio*, certa tecum. Id magis tua refert quam studiorum, sive perseveras isthic, sive quo alio te vocat aura fortunæ. Epistola tua sapiebat nescio quid ἐρισικὸν καὶ δικανικόν. Si delectat litigare, cum improbis potius & Musarum hostibus litigandum censeo. Tibi cum humanissimis viris res est, quibuscum nemo potest litem suscipere, nisi difficilis & iniqui lucrifaciat opinionem. Illi te non movebunt loco, nisi gravis aliqua causa urgeat, idque multo minus facient, si non tantum vigilantia docendi, verum etiam morum integritate professionem & collegium honestes. Nec tu, quæ tua est probitas, deseres illos temere. Quod si quid inciderit quod merito vos dirimat, id fiet & amicitia nostra & fama tua incolumi. Quod ego sane spero non futurum. Concordia mutua, studio profitendi, & morum civilitate vincetis quicquid est hostium felicissime. Hæc ut ab amantissimo tui profecta, tu simili accipies animo. Dulcissimam conjugem tuam resalutabis ex me diligenter, ac pubem honestissimorum studiorum alumnam. Bene vale. Datum *Basileæ* 7. Octobris, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCXCVIII.

Erasmus Rot. Joanni Bibliopego Dano S. D.

VIDES *Homerum* esse vatem minime vanum. Si fluctus & matrimonium sunt tibi prospera, est quod vehementer gaudeam. Vix credas quantum tuo *Dilfo* debeas, adeo sincero affectu, primum missis literis, mox præsens re, honoris tui rationem habuit. Quo magis debes illi benevolentia fideque respondere. Agit apud nos, cum Musis agitans consuetudinem. Placavit propemodum omnes, apud quos tui desiderium reliqueras, haud dubie placaturus omnes, si tam præsto fuisset facultas quam adest voluntas. Exhaustus huc venit, adeo ut ipsi propemodum opus sit benigno creditore, tantum abest ut illi possim aliquid detrahere. Proinde tuas literas exspecto οὐ κενάς, sed te meque dignas, quæ simul & *Bibliopegum* & *Dilfum*, & *Roterodamum* omni sollicitudine liberent. Ideo facies copiosius, si perscripseris vitæ fabulam, idque quam primum. A *Christierno* δῶρον δωρεὰν exspectavi, imo nihil exspectabam. Hic *Dominicanus* quidam palam duxit uxorem, instigante, ut ajunt Decretales, diabolo, adeo vetulam, ut *Hecuba* soror esse possit. Quin & *Suffraganeus* ille *Augustinensis* cascus cascam ambit, procus septuagenarius. Ni te hinc propere abripuisses, erat & de me nonnihil spei, te quidem conciliatore. Verum alias plura nugabimur. Vale & scribe. Datum *Basileæ* 7. Octob. Anno 1527.

EPISTOLA DCCCXCIX.

Erasmus Rot. Francisco Vergaræ, Græcarum literarum apud Complutum Professori, S. D.

NAE tu, charissime juvenis, *Virgiliani Daretis* imaginem nobis refers, *Entellum* jam senio fessum ad certamen provocantis, qui me literis & jucunde pro

An. 1527. prolixis & feliciter græcissantibus, ad respondendum, quo verecundius invitas, hoc acrius impellis, non alia re magis violentus, quam quod vim admovere times: ut hoc minus mihi liberum sit tibi negare, quod pro tua singulari modestia pateris me tibi, quamvis avide cupienti, negare, videlicet amorem amore superans. Quanquam hæc similitudo plurimum habet dissimilitudinis. Neque enim *Erasmus* hoc unquam fuit in literis quod *Entellus* in cestibus: neque res hæc fustibus nodosis geritur, sed amœnis Musarum flosculis, & levibus calamis: neque qui vincitur atrum vomit ore cruorem, sed amabilem haurit eruditionem: neque liventia vibicibus, tumentiave plagis membra refert, sed animum accessione doctrinæ ornatiorem. Hoc certe convenit, quod senex à juvene florentissimo provocor, licet quidvis potius quam sedens & ociosus, sed plane desudans tumultuansque licet in diversissimo studiorum genere. Quanquam ut video me ad triplex vocari certamen, amoris, laudis, & eruditionis: ita perspicio mihi cum tergeminis fratribus rem esse, hoc magis invictis quod distrahi nequeant: nam hac arte tres *Curiatios* fratres unus vicit *Horatius*. *Joannes* frater tuus in suis ad me literis, jocatur quidem lepidissime, sed nihil vetat jocando dicere verum, rursus *Hispanias* habere suum *Geryonem*, sed auspicatissimum, tricorporem quidem, sed unanimem. Primum igitur quod ad eruditionis laudem attinet, adeo non venturus sum tecum in certamen, ut etiamsi detur ocium, reddatur juventus, nihil aliud quam gratulaturus sim, & tibi privatim istam felicem indolem, omnia summa de se pollicentem, & publicitus *Hispaniæ* vestræ, tanto successu, priscam eruditionis gloriam sibi postliminio vindicanti. Quæ quum semper & regionis amœnitate fertilitateque, semper ingeniorum eminentium ubere proventu, semper bellica laude floruerit, quid desiderari poterat ad summam felicitatem, nisi ut studiorum & religionis adjungeret ornamenta, quibus adspirante Deo sic paucis annis effloruit, ut cæteris regionibus quamlibet hoc decorum genere præcellentibus vel invidiæ queat esse, vel exemplo. Quod autem in hujus laudis portionem aliquam & me vocat tuus candor, mi *Vergara*, non sum tam impudens, ut agnoscam quod tribuis. Nostratium ingenia fortasse nonnihil, vel juvi, vel excitavi, quanquam hoc ipsum excitasse nonnunquam juvisse est: Vos istam felicitatem secundum Deum debetis laudatissimæ Reginarum *Elisabetæ*, *Francisco* Cardinali quondam, *Alfonso Fonseca*, nunc Archiepiscopo *Toletano*, & si qui sunt horum similes, quorum auctoritas tuetur, benignitas alit fovetque bonas artes. Proinde in supputatione debitæ gratiæ non patiar hic mihi ullum poni calculum, in gratulationis consortium perquam lubens veniam, & quidem ex æquo, si pateris. Siquidem hic animus propemodum *Stoicus* mihi semper adfuit, ut non multo propensior fuerim in unam regionem quam in aliam, sed universum mundum mihi patriæ loco duxerim: & sic affectus sum erga rectissimas literas, ut quoscunque sensero his vel deditos, vel præditos, eos proximo cognationis habeam gradu. Cæterum ut peculiariter me recreet hæc *Hispaniarum* felicitas, duo præcipue faciunt; alterum quod communi Principe gloriamur *Carolo* rerum domino, alterum quod tot jam argumentis compertum habeam, quam candide, quam amanter meis commodis faveant *Hispanorum* ingenia. Quo quidem nomine hoc magis illis debeo, quo minus agnosco me promeritum. De meis videor mihi nonnihil certe meritus: nam sunt quibus videar eximie meritus. Sed de patria queri, ac veluti parentem in jus trahere fortasse pium non sit, etiamsi jure possis. Illud certe, quod scribis, dilucidius est, quam ut inficiari possim, *Hispaniam*, imo quamvis aliam nationem gratiorem experior quam meos, de quibus tamen queri non libet. Non est novum exemplum, vetus est, mi *Francisce* vetus, ut qui laboribus *Herculanis* magnam aliquam Reipublicæ conferunt utilitatem, cum excetra colluctentur. Quicunque tale quippiam animo concipit, immortalitatem spectet oportet. Quanquam hæc hydra solet acrius in illos sibilare, qui vel novam, vel insolitam aliquam commoditatem adferunt, vel veterem instaurant; ac revocant. Hanc igitur belluam nos vobis tradimus aliquanto mitiorem, etiamsi quo magis inclaresces benefactis, ut pulcherrime cœpisti, hoc infestius, mihi crede, senties *Lerneum* monstrum. Cæterum ne nobis hæc gratulatio de vestris *Hispaniis* nulla sit ægritudine vitiata, curatum est pridem à *Stunica*, mox ab istis qui novam orsi sunt isthic tragœdiam. Nullus enim adhuc exstitit, vel *Hollandus*, vel *Brabantus*, vel *Flandrus*, vel *Zelandus*, qui nomen meum cruento stylo peteret, quod toties fecit amarulente *Stunica*, ne verbo quidem unquam à me lacessitus, & ægre Pontificum & Cardinalium auctoritate coercitus, neque quisquam apud ullam nationem ausus est, quod audio, quosdam istius regionis πλακχο-τυρέννους moliri. Atqui hoc ipsum arguit istic esse fautores *Erasmi*, quales alibi nusquam. Quæ res enim istos tumultus excitat, nisi vehemens amicorum studium? Frequenter enim gravius me lædunt amici supra modum laudantes, quam inimici detrahentes. Priusquam *Hispanice* loqueretur *Enchiridium*, minus quidem celebris ac plausibilis erat apud *Hispanos Erasmus*, sed minus invidiosus. Ac meo quidem commodo neglecto, facile tulero invidiam; sed illud vereor, ne quorundam improbitas istam *Hispaniæ* vestræ tranquillitatem serenitatemque aliqua turbationis nube suffuscet. Tantum de certamine eruditionis. Venio nunc ad certamen laudum, quas tuus candor hic certe immodicus, tam largiter in me profundit, ut si agnoscam, sim impudentissimus: si referam, quamvis inferiora meritis tribuero, tamen verear ne mea prædicatio fide careat, si sic laudatus laudem, potiusque videar par pari referre voluisse, quam admirari virtutes tuas. Ne tamen frustra me laudasse videaris, non me mihi, sed teipsum, mi *Francisce*, laudibus istis non mediocriter commendasti. Declarant enim te vehementer amare res honestissimas, quas in me putas esse, & aut iisdem dotibus esse præditum te, quas de me prædicas, aut earum ingenti teneri studio. Superest ut tibi primum gratias agam, quod sic amanter erras de me: deinde gratuler juveni, jam nunc tot ornamentis decorato: denique currentem, ut ajunt, excitem, ut in isto pulcherrimo stadio gnaviter currens quotidie teipsum superes, In tertio porro certamine, nimirum benevolentiæ, non patiar me superari, quando hic vinci nulli non turpissimum est, eo quod nulli non est in manu vincere. Prorsus *Erasmi* nomine sim indignus, si tam amabilis ἐρασοῦ possim non ἀντερᾷν. Quid enim aliud tota illa tua spirat epistola, nisi meram benevolentiam, meros amores, meras gratias? Quid enim referam quantopere me delectarit facundus ille vestræ *Hispaniæ* genius? Quam pulchre depinxit istum prodigiosum *Geryonem*, è sophista, pseudotheologo & leguleio conflatum? Mihi quidem jam vel ætas ab istis gladiatoriis concertationibus missionem impetrare debebat, verum aliter visum est superis. In arena moriendum *Erasmo*, ad quidvis nato potius quam ad conflictum. Jam olim haud incruentum bellum nobis est cum phalangibus eorum, qui in suæ tyrannidis exitium arbitrantur efflorescere politiores literas. Nec enim simplex est exercitus. Alii prorsus nolebant quicquam politioris literaturæ reviviscere, ne quid ipsi nescire viderentur. Rursus alii mitiores *Romanam* linguam utcunque laturi videbantur, *Græcam* & *Hebraicam* nullo pacto recipiendam arbitrabantur. Est & illud hostium genus, quod nuper cœpit ex insidiis erumpere. Hos male habet, bonas literas sonare *Christum*, quasi nihil sit elegans, quod non sit Ethnicum. Istorum auribus lepidius sonat, *Jupiter optimus maximus*, quam *Jesus Christus redemptor mundi*: & *patres conscripti* jucundius sonat, quam *sancti Apostoli*. *Pontanum* in cœlum tollunt

An. 1527.

sunt laudibus, *Augustinum* & *Hieronymum* fastidiunt. At ego malim unam odam *Prudentii* modulantis *Jesum*, quam navem onustam versibus *Pontanicis*, cujus alioqui nec eruditionem, nec facundiam contemno. Apud hos prope turpius est non esse *Ciceronianum*, quam non esse *Christianum*, quasi vero si *Cicero* nunc revivisceret, de rebus *Christianis* non aliter loqueretur, quam ætate sua loquebatur, quum præcipua pars eloquentiæ sit apposite dicere. Nemo negat *Ciceronem* dicendi virtutibus excelluisse, quanquam non omne dicendi genus convenit personis vel argumentis quibuslibet. Quid sibi vult ista *Ciceroniani* nominis tam odiosa jactatio? Dicam paucis, sed velut in aurem. Hoc fuco tegunt Paganismum, qui charior est illis *Christi* gloria. Me non admodum pœnitet è *Ciceronianorum* albo eradi, modo scribar in albo *Christianorum*. Si quis nobis virtutes *Ciceronianæ* dictionis cum *Christiana* pietate conjunxerit, hunc ego vel decem præferam *Ciceronibus*. Ego tantum absfui semper ut *Ciceronianæ* phraseos figuram exprimerem, ut etiamsi possim assequi, malim aliquod dicendi genus, solidius, adstrictius, nervosius, minus comtum, magisque masculum. Quanquam alioqui leviter mihi curæ fuit verborum ornatus, etiamsi mundiciem, quum ultro præsto est, non adsperner. Nunc adeo non vacat expolire quod scribo, ut crebro nec relegere liceat. Sint germani si libet *Ciceroniani*, quibus per ocium licet trimestrem operam unis, nec his prolixis, literis dare. Mihi nonnunquam uno die liber absolvendus est. Illis itaque probro dent isti, quod non exprimant *Ciceronem*, qui id sedulo quidem, sed parum feliciter affectant. Postremo, si fas est fateri verum, nec istorum, qui nihil mirantur præter *Ciceronem*, quisquam adhuc *Ciceronem* feliciter nobis refert. Nihil enim moror inanem orationis bracteam, & decem verba hinc atque illinc ex *Cicerone* emendicata: totum *Ciceronis* pectus requiro. Hæc, mi *Francisce*, non eo spectant, ut alius sit magis proponendus eloquentiæ candidatis quam *Cicero*, sed ut istos rideam simios, quibus nihil pulchrum, nisi quod *Ciceronem* refert, quum nulla fuerit unquam forma tam felix, in qua nihil desideres. Ut formæ pictor, ita dictionis rhetor absolutum exemplum à multis petat oportet. Verum hæc fortasse rideri poterant; hos novi Euangelii tumultus, quis absque summo dolore, suo cum animo reputare queat? Et in tantis rerum omnium dissidiis, non solum non sumus ingeniosi ad excogitandas componendi hos miserandos ac nefarios motus, rationes, quin potius ad se quisque nitentes contendimus funiculum donec rumpatur, & repertis subinde novis dissidiorum seminariis, oleum, quod ajunt, camino suggerimus. Si saltem Monarcharum animos jungeret *Christiana* concordia, utcunque spes esset, Ecclesiæ tempestatem posse sedari: nunc quid nobis superfit non video, nisi divinas aures assiduis fatigare precibus, ut ipse velut ἀπὸ μηχανῆς exortus, his tragœdiis lætam addere καταστροφὴν dignetur. Si nosse cupis, quam sim strenuus retiarius, lege duos *Hyperaspistæ* libros; dices *Eserninum* commissum cum *Pacidiano*. Epistolæ finem imponam, si te paucis, licet memorem, admonuero, non alia re melius *Geryones* istos superari posse, quam perpetua docendi vigilantia, morum civilitate, & concordia. Sunt enim qui gravem invidiam conflarunt bonis literis linguæ petulantia, graviorem τῶν καινῶν τούτων δογμάτων ἀπονοίᾳ, dum & majore studio professiones alienas insectantur, quam suam exornant, καὶ τῇ ἀσεβείᾳ prætexunt τὴν φιλολογίαν. Emicante politioris literaturæ gloria, ultro evanescent istorum inanes fumi, & experti linguarum fructus, mitigabunt invidentiæ sibila, quique nunc obstrepunt, paulatim in studiorum societatem coalescent. Si scire cupis quid agamus, præter alia totus *Augustinus* in manibus est, in quo vix credas, quantum portentorum comperimus: exibit, ut opinor, alia facie. Lubens missurus eram tibi dono *Paraphrases*, sed hæ nisi per bibliopolas mitti non poterant, quorum in præsentia nulla data est copia. Quin & has literas ventis committo. *Bernardino Tovari* multam ex me salutem vicissim dicito. Audio *Sanctium* oblitum veteris contentionis, amico in nos animo esse. Quod si verum est, ei me diligenter commendabis. Si certum cognovero verum esse quod ad me scripsit quidam, dabitur à me opera, ut & monumenta priscæ conflictationis aboleantur. Imputabitur hoc *Atæ*, quæ, ut scripsit *Homerus*, πάντας ἀᾶται. De cætero nullum officium sinceri amici in me desiderabis. Datum *Basileæ* 13. Octobris, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCC.

Erasmus Roterodamus Carolo Duci Sabaudiæ S. D.

SICUTI vehementer discruciant animum meum, illustrissime Princeps, hi furiosi & bellorum & opinionum tumultus, à quibus vix ulla *Christianæ* ditionis intacta est portio: ita magna cum animi voluptate gratulor tuæ *Sabaudiæ*, quæ primum Dei favore, deinde tua singulari tum pietate, tum prudentia, sic ab horum malorum contagio mansit hactenus immunis, ut vicini quoque vestro fruantur bono. Cæterum hanc felicitatem vobis gratulari, vulgaris fortassis, at non prorsus ingrati officii fuisset, opinor: nunc his literis appello Celsitudinem tuam illustrissimam, non ob id tantum ut illi gratuler, verum etiam ut quod illi gratulor perpetuum esse possit. Non morabor autem te longa præfatione, rem paucis expediam. Ex crebris amicorum literis cognovi istic esse quendam ordinis *Franciscani*, multis egregiis dotibus præditum, ad prædicandum Dei verbum, quo sane nomine & veneror hominem, & illi gratulor: sed eundem non tantum in conviviis & colloquiis, quod fortassis erat negligendum, verum & in sacris concionibus petulanter debacchari in nomen meum, nec ullum hujus rei vel modum facere, vel finem. Primum ista facit præter exemplum sanctissimi viri *Francisci*, qui non maledicendo, sed bene vivendo laudem assequutus est, & apud Deum & apud homines. Deinde præter meritum meum, qui constantissime perstiterim in parte Ecclesiæ Catholicæ, magno etiam capitis periculo conferens manus cum *Luthero*, quod istis ignotum esse non potest, quum exstet *Diatriba* nostra, & huic respondens *Lutheri Servum Arbitrium*: rursus huic respondentes duo libri mei, *Hyperaspistæ*. Insuper, præter sententiam Pontificum ac Cæsaris, qui non semel suis edictis ac literis istiusmodi clamoribus imposuere silentium, meamque pietatem & honorificentissimis literis testati sunt, & muneribus etiam amplissimis, ultro delatis, honorarunt. Verum si sibi quidam valde *Franciscani* videntur, quod nudis pedibus, cingulo cannabeo, cinericea veste *Franciscum* referunt, si Pontificum & Principum auctoritatem pro nihilo ducunt, si leve crimen apud eos videtur, quod commilitonem in eadem acie cum hoste fortiter pugnantem linguis confodiunt: saltem illud perpendere debebant, quam inutile sit quod faciunt, & ad publicam Ecclesiæ tranquillitatem, & ad ordinis ipsorum commodum, cui mire sibi favere videntur, & fortasse plus satis, licet sedulo magis quam prudenter. Homo sum, & dono Dei hactenus nec illectamentis, nec odiis, ab Ecclesiæ consortio depelli potui. Sed quid si victa tam pertinacibus odiis humana imbecillitas se deflectat in partem deteriorem, non cogitant quas procellas illis possim excitare? Quid magis optant addicti *Luthero* quam exstinctum *Erasmum*? Quod si *Lutherum* isti putant capitalem hostem, sicut est, ordinum suorum, cur id agunt, quo nihil illi possit accidere gratius? An non oppugnat Ecclesiam, qui propugnatorem Ecclesiæ, cui suppetias ferre par erat, in ipso conflictu, linguarum spiculis à tergo confodit? Porro quod diu conati sunt mundo persuadere, mihi clam cum *Luthero* convenire, ut semper fuit falsum, ita res ipsa nunc declarat esse falsissimum. Sed æque falsum est quod ja-

An. 1527.

jactant, in libris meis esse, quæ pietati adversentur. Nullus adhuc exstitit qui vel unam sententiam impiam ex meis libris proferre potuerit, quum id aliquot inimico studio conati sint. Et si quid excidisset istiusmodi, quod nec ab *Hieronymo*, nec ab *Augustino* vitari potuit, quum animus vacet impietate, monendus eram, non apud populum traducendus. Nullus autem istorum unquam vel dicto vel scripto monuit. Quod si, dum in *Lucubrationibus* meis ago negotium sinceræ pietatis, per occasionem admoneo quædam, quæ ipsi interpretantur officere suo instituto commodisque, vel ipsi judicent, utrum æquius sit, *Christi* negotium cedere commodis & institutis humanis, an contra. Ista ratione & Sacerdotes, & Episcopos, & Cardinales, & Pontifices, & Principes, denique *Christianos* omnes oportebat mihi infensos esse, quum nullum sit hominum genus, quod non interdum admoneam. Quî fit autem ut cæteris placatis, plerisque etiam gratias & agentibus & referentibus, isti soli vociferentur? Nullus ordo unquam meis scriptis attactus est. Tantum indico præpostera vulgi judicia, commonstrans, quibus in rebus sita sit germana pietas, nullius perstringens nomen, quum ipsi sic debacchentur in nomen meum; damno nonnunquam eos qui fidunt humanis ceremoniis, neglectis iis quæ juxta *Christi* doctrinam vere faciunt ad pietatem. Taxo fortassis eos, qui pluris faciunt regulam *Francisci* quam Euangelium *Christi*. Moneo quosdam, qui pueros simplices, artibus illectant ad professionem instituti sui, insciis & invitis parentibus. Noto eos qui se tutos arbitrantur ab unguibus dæmonum, si sepeliantur in cuculla *Francisci*, etiamsi nunquam studuerint imitari vitam *Francisci*. Hæc sunt quæ quosdam illorum urunt, quum sint & ad pietatem conducibilia, & admonitu necessaria. Jam fingant quod non est, me petulantius aliquid in eos dixisse, quî convenit ut ad ultionem privati doloris abutantur & verbo Dei, & auctoritate loci, & gregis *Christiani* patientia? Sunt leges, sunt judices, sunt mille modi, quibus liceat injuriam, vel depellere, vel rependere. Iste locus longe aliis rebus consecratus est, quem non decet humanis, ne dicam improbis, affectibus contaminare. Quum meæ lucubrationes toto volitent orbe, quum omnium in manibus versentur, quis Pontifex, quis Episcopus, aut quis omnino auctoritate præditus pronunciavit in me sententiam damnantem, quum eas laudarint aliquot, quorum est *Leo* decimus, *Adrianus* sextus, *Clemens* septimus? Id quum constet esse verissimum, undenam istis hæc auctoritas, ut pro suo arbitratu in quemcunque libitum fuerit pronuncient apud imperitam multitudinem, quam & fallunt mendacio, & inficiunt odii, livoris & obtrectationis contagio, pro salutifero doctrinæ Euangelicæ pabulo, simplicium animis inferentes dissidiorum & malevolentiæ venenum? Ex talibus initiis oriuntur interdum gravissima rerum incendia, quæ quidem hoc difficilius restinguuntur, quo levioribus exordiis paulatim obrepserunt; quemadmodum medici prædicant febres insanabiliores esse, quæ sensim ex minutissimis causis invaluere. Primum enim res agitur clancularis obtrectationibus, deinde publicis clamoribus, mox hinc atque hinc gliscentibus studiis erumpit incendium. Talibus ac prope levioribus initiis ortum est hoc *Lutheranum* incendium, quo nunc bonam orbis *Christiani* partem conflagrasse videmus, ingenti cum animi nostri dolore. Quod si istis licebit quicquid libet, quo tandem eruptura est impunita maledicentia? Vereor ne tandem insiliat & in Episcopos, & in Principes. Proinde non hic meam tantummodo causam ago, Princeps illustrissime, sed pietatis etiam & auctoritatis Euangelicæ, quæ talibus blateramentis labefactatur, sed publicæ tranquillitatis, quam initio literarum tuæ Celsitudini, tuæque *Sabaudiæ* gratulabar, & perpetuo gratulari cupio. Quod si tua prudentia judicat hoc ad se nihil attinere, non gravabor hoc beneficium in solidum illi debere. Sin perspicit, non minus ad Euangelii sinceritatem ac publicam tranquillitatem referre, quam ad meam privatam existimationem, per geminam pietatem tuam, & quam habes in Deum, & quam geris erga patriam, rogo, ut re ex his qui norunt exacte cognita, tuæ Celsitudinis auctoritas admoneat Ecclesiasten, ut, memor suæ professionis, ea qua decet sinceritate prædicet Euangelium *Christi*, nec illud improbis in proximum immerentem, imo benemerentem, vociferationibus profanet, violetque. Si quid habet adversum me, moneat, doceat, convincat; deinde, si videbitur, vociferetur apud populum. Neque vero hæc mihi temere credita sunt. Quod iste facit istic, illius sodales fecerunt apud *Hispanos*, *Polonos*, *Ungaros* & *Gallos*, ut obscurum non sit rem de composito geri. Rectius & suæ famæ & pietati consulent, si me pro re *Christianâ*, quantum Dominus dedit, laborantem adjuvent, potius quam incessant maledictis, & commilitonem suum, cominus consertisque manibus cum hoste communi dimicantem, protegant clypeis suis, potius quam telis confodiant. Optabam amœniore quopiam argumento scriptionis ad tuam Celsitudinem illustrissimam initium auspicari: verum hanc materiam nunc nobis præbuit *Franciscanus*; commodiorem aliquando dabit Dominus, si quid exstiterit, in quo liceat illi quovis modo gratificari, quod ego sane tam cupide facturus sum, ut nihil libentius. Eandem Illustrissimam Celsitudinem tuam cupio quam optime valere, cui me totum dedo, dedicoque. Datum *Basileæ* 14. Octobris, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCCI.

Erasmus Rot. Ludovico Viveti S. D.

FASCICULUS literarum, inter quas erant unæ *Vervesii* ad te, quem miseras Calend. Junii, mihi redditus est sub Calend. Octobris. Fortasse commiseras *Francisco* bibliopolæ: nam is solet res amicorum ad eum curare modum. Te mihi inter certissimos amicos numerari recte conjectas. Verum quo rarius scribam quam tu velles, non id tantum in causa est. Frequenter aberrant literæ, intercipiuntur, hærent alicubi, ut nihil referat scripsisse, dum aut non redduntur, aut sero redduntur. Nec te semper idem orbis habet ζῶον ἀμφίβιον, nunc natans apud *Britannos* τοῦ νομῆς χάριν, nunc nidulans καὶ ᾠογονῶν apud *Brugenses*. Porro scribendis epistolis enecor, aut si quod est verbum atrocius. Libellos tuos inter immensos labores vix degustavi, adeo subinde excutiuntur è manibus. Alias scribam certius judicium, quandoquidem ταύτην λεοντῆν imponis *Erasmo*, pene dixerim asino. *Augustinus* excuditur cum dignitate summa. Negant tamen tuum volumen hoc tempore excusum iri, quod omnes socii abundent libris. Si quid correctum velis, aut adjectum, poterit adjici. Verum hic, mi *Vives*, nolim te superfluis onerare volumen. *Alardus* clamat in textu multa parum attente recognita, sed hominem novi. Sunt in quibus ipse dormitasti, sed admodum pauca. De typho meministi. Ea potes resecare, nec addere nisi digna cognitu & ad rem pertinentia. Hoc & typographis erit gratius, & lectori jucundius, & tibi gloriosius. Sat maturaris si miseris ad nundinas *Argentinenses*. *Laurinorum* consuetudinem tibi quamvis amicissimo, propemodum invideo. Nos in hoc pistrino consenescimus, vel immorimur potius, tametsi subinde meditantes fugam. Bene vale. *Basileæ* 15. Octobris, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCCII.

Erasmus Roterod. Monacho cuidam S. D.

MUNUSCULA tua mihi fuere gratissima. Ego valeo quantum valere potest senex valetudinarius, & immodicis obrutus laboribus, quantis vix & juvenis & validus sufficeret. De corporis tui bona valetudine non tam gratulor, quam doleo te de animi va-

An. 1527. valetudine queri. Non enim in nobis situm est, quomodo valeamus corpore, cæterum ut recte valeat animus, magna ex parte in nobis situm est. Vereor ne imponant tibi quorundam præstigiæ, qui jactant hodie splendidis verbis libertatem Euangelicam. Crede mihi, si rem propius nosses, minus tæderet te istius vitæ. Video genus hominum exoriri, à quo meus animus vehementer abhorret. Neminem video fieri meliorem, deteriores omnes, quotquot ego sane noverim, ut vehementer doleam me quondam in libris meis prædicasse libertatem spiritus, quanquam id bono animo feci, nihil minus suspicans quam hujusmodi populum exoriturum. Optabam sic aliquid decedere ceremoniis humanis, ut multum accresceret veræ pietati. Nunc sic excutiuntur illæ, ut pro libertate spiritus, succedat effrenis carnis licentia. Civitates aliquot *Germaniæ* implentur erronibus, desertoribus monasteriorum, sacerdotibus conjugatis, plerisque famelicis ac nudis. Nec aliud quam saltatur, editur, bibitur, ac subatur; nec docent, nec discunt; nulla vitæ sobrietas, nulla sinceritas. Ubicunque sunt, ibi jacent omnes bonæ disciplinæ cum pietate. Plura tibi super his scriberem, si tutum esset literis committere. Tot annos laudabiliter in isto sodalitio vixisti, jamque, ut scribis, ætas tua vergit ad vesperam, fortasse me novem aut octo annis minor. Agis in loco commodissimo, cœlo saluberrimo, multum solatiorum adfert eruditorum hominum confabulatio: nec deest bonorum librorum copia, nec deest ingenium. Quid in hac vita potest esse suavius quam in hujusmodi pratis ociantem, jam veluti prægustare vitæ cœlestis felicitatem, præsertim hac ætate, hoc seculo, quo nihil potest fingi turbulentius, aut calamitosius. Novi quosdam, qui fumo libertatis decepti deseruerunt suum sodalitium. Mutato cultu duxerunt uxores, interim egeni, exsules, suis, quibus erant chari, detestabiles: tum in eo statu rerum, ut etiamsi qui sint qui illis bene velint, tutum non sit benefacere. Jam quomodo sit affecta illorum conscientia, novit Deus, & quomodo intus placeat nova sodalitas, ipsi viderint. Quænam est hæc libertas, ubi non licet dicere preces? non licet sacrificare? non licet jejunare? non licet abstinere à carnibus? Cogita quid talibus possit esse miserius, etiam in hoc seculo? Si quis sit juvenis, si dives posset, aliquot annis frui commodis hujus mundi, si quid tamen est hic commodorum. Nunc aliena ætate hæc facere, dementia verius est quam stultitia. Sed onerant constitutiones, invidiæ, & similia. Quicquid istius generis est, levissimum est, si bonus adsit animus. In altera parte plus malorum perpetiendum fuerit. Itaque Deus det meliorem mentem istis, qui fabulis hujusmodi turbant animi tui tranquillitatem. Emoriar si vel tantillum roboris haberet hoc corpusculum, ut saltem vivere possit, ni malim isthic tecum agere quam in palatio Cæsaris esse primus Episcopus. Sed ignoras pariter & tuam felicitatem & hujus seculi miseriam. Nec est quod spectemus Concilium. Sero veniet, obstante Principum dissidio, & si fuerit institutum, sedecim annis agetur de rebus longe aliis quam de ceremoniis. Proinde, mi charissime in Domino frater, & per veterem imo perpetuam amicitiam nostram, & per *Christum* oro, obsecro, obtestor, ut istud tædium penitus excutias ex animo, nec aurem præbeas exitialibus hominum fabulis, qui nihil opitulaturi sunt tibi, sed irrisuri potius, ubi te in foveam pellexerint. Si toto pectore contemseris hujus mundi fallaces præstigias, totum te *Christo* dedideris, in sacris Libris, in meditatione vitæ cœlestis totus verseris, crede mihi, abunde multum solatiorum invenies, & ista tædiola, quæ commemoras, non aliter quam fumus evanescent. Si monitorem audieris, nisi comperieris esse verum quod dico, mecum expostulato. Dominus repleat cor tuum omni consolatione spirituali, amice & frater in Domino charissime. Datum *Basileæ* 15. Octobris, An. 1527.

EPISTOLA DCCCCIII.

Erasmus Roterod. Alfonso Manrico, Archiepiscopo Hispalensi, S. D.

REVERENDE Præsul, mitto responsionem typis quidem excusam, at non editam, nisi quid aliud censuerit auctoritas tua, cui per me licebit & istic edere, si videbitur. Videbam opus aliquot exemplaribus, quo certius judicarent ad hoc delegati, nec mihi suppetebat tanta scribarum copia. Multorum igitur amanuensium vice, sum usus uno typographo. Non queo satis admirari quid istis hominibus venerit in mentem, ut hujusmodi rationibus & meis studiis & Celsitudinis tuæ negotiis molesti sint, turbentque *Christianam* tranquillitatem: non poterant alia via magis sejpsos traducere. Ante paucos dies scripsi copiosius. Opinor jam redditas literas, quandoquidem eas exemplari gemino misimus. Quin & illud demiror, Cæsarem, quum ipsius auctoritate fretus meum caput omnibus periculis objecerim, nunc permittere, ut pro officio, tantum non bestiis objiciar. Mihi per Cæsarem non licuit timere factionem revera formidandam, & nunc Cæsar eos metuit, quibus ego meo periculo præstiti, ut minus metuant. Verum, ego non desinam quod homine *Christiano* dignum est agere. Tua Celsitudo faciet, quod *Christianæ* pietati maxime videbitur conducere, cui precor omnem in *Christo* felicitatem, me totum illi dedicans. Verbis consequi nequeam quanto cum animi dolore videam Regum iras incrudescere, quorsum evasuras incertum. Agnosco divinam iram per Monarcharum æstus in nos sævientem, nec resipiscimus. Hæc res magis discruciat animum meum, quam stolidi Monachorum tumultus. Dominus omnia vertat in bonum exitum. Datum *Basileæ* 15. Octobris, Anno 1527.

An. 1527.

EPISTOLA DCCCCIV.

Erasmus Rot. clarissimis fratribus Amblardo & Lodovico Alardetis S. D.

ARDORI quidem animi vestri, Juvenes ornatissimi, sat scio, literæ quamlibet prolixæ, perbreves videbuntur: at meis occupationibus epistola quamlibet brevis, non potest non esse prolixa. Sane pudet me jam semel atque iterum tam neglecte, tamque paucis scripsisse, haudquaquam ignarum quid debeatur, & isti vestro in me tam singulari studio, & ingenii fortunæque ornamentis, quibus pariter estis cumulatissime locupletes. Ac plane vereor, ne quoniam vix quisquam crediturus sit, quantis distringar laboribus, quanquam vix superfit tantillum temporis, quod valetudini corpusculi, jam non senio tantum & valetudine caduci, detur, tam malignas tamque inconditas epistolas, vel fastidio meo, vel ingratitudini, vel desidiæ tribuatis. Illud certum scio, si cognitum haberetis, quas studiorum moles hic homunculus sustineat, admiraremini me quicquam omnino scribere. Mihi non admodum probatur vestrum consilium, ut illustrissimi Principis auctoritatem adversus Ecclesiastæ petulantiam implorem: vel quia res videtur levior, quam ut hinc sollicitandus esset Dux tantus: vel quia solet istorum hominum improbitas, si obnitare, veluti torrens injectis obicibus altius intumescere, quum neglecta citius conquiescat, vel ipsis vociferando delassatis, vel defessis auditoribus. Multo minus autem arridebat consilium de Ecclesiasta longa epistola compellando. Jam expertus sum hinc illos cristas tollere, si quis eos dignetur scripto. Quippe rati se formidabiles esse, magis ferociunt. Si placide modesteque scribas, formidini tribuunt, & tollunt animos. Sin pro illorum dignitate, quid aliud quam crabrones irritaris? Veruntamen quando mihi persuadeo, vestram prudentiam hoc non sine causa tantopere velle, scripsi utrique, sed ita ut vo-

An. 1527. vobis in manu sit, epistolam utramque vel reddere, vel premere. Vos enim hoc certius quid hic expediat, statuere potestis, quod omnes negotii personarumque circumstantias, utpote præsentes, optime nostis. Porro meis ad illustrissimum Principem literis, quoniam Laconicæ sunt, si quid deest, vestra supplebit eloquentia. Nam mihi etiamsi fuisset ocium, tamen congruentius ac tutius esse judicavi, cum Monarcha paucis agere, ne bis offendam, si illum & ingratis & verbosis onerarem literis. Quum enim ἥκιστα per vos, ἥδιστα per causæ naturam non liceat, saltem ἐλάχιστα cum heroe colloqui visum est: cujus singularem prudentiam, quum ex multorum prædicatione, tum ex illo potissimum perspicio, quod in tantis rerum undis undique circumfrementibus, perpetuo suam ditionem, tranquillam quietamque servarit, ut nec bellico furori, nec impietatis contagio locus iste hic patuerit. Hanc tantam felicitatem magnopere gratulor vestræ *Sabaudiæ*, *Christum* Optimum Maximum comprecans, ut eandem liceat & orbi *Christiano* toti gratulari. Sed plane video futurum, ni Principum auctoritas quorundam coerceat improbitatem, ut isti κραγέται κολοιοὶ, graviores excitent tumultus quam hactenus excitarint isti novi Euangelii præcones. Ab insectandis politioribus literis primum exorta est hæc tragœdia, & si pergunt, ut instituerunt, videtur ad caput rediturus circulus. At qui rectiora studia diligunt, mea sententia magis illa promoverint, si quod operæ sumunt in rixando cum amusis blateronibus, impendant excitandis, expoliendis, erudiendis, fovendisque spei melioris ingeniis. Nam isti numero, phalangibus, syncretismo, improbitate, clamoribus, adde si libet fucis ac malis artibus, prorsus invicti sunt: nec alia re quam fustibus ac fame domari queunt. Sic vir clarissimus *Hermannus* à *Novaquila* Comes adegit *Jacobum Hochstratum* ad abjectam & scurrilem palinodiam, cujus exemplar apud me est. Quibus, inquies, præsidiis? Non argumentis, non æquis rationibus, non monitis, non minis, non conviciis; nihil enim horum non frustra tentatum fuit: sed quibus præsidiis? Caseis & ovis, quorum in ditione Comitis colligendorum jus istis ademtum fuerat. Itidem donec suam fabulam agerent rustici, mirum quam se contraxerint intra testam, qui nunc feroces exserunt cornua. Principum auctoritatem adeo non agnoscunt, ut illis imperent citius quam pareant. Ab Episcoporum jure multis bullis exemtissimi sunt, & horum tamen functionem usurpant, excipiendis Confessionibus, ac prædicando Euangelio. Uni *Romano* Pontifici nonnunquam auscultant, sed quum est commodum, quoties id non est, à nullis fortius contemnitur quam ab istis. Et interim jactant nobis illam sanctam obedientiam, quum nec divinis, nec humanis legibus obtemperent. Hæc, fateor, non in omnes competunt. Sunt & inter illos probi, sed ut nimium pauci, ita sic aliorum tyrannide pressi, ut quod sunt, esse non liceat. De his coercendis alii viderint: certe nostrum est pro viribus instaurare puriorem *Christianismum*, una cum optimis literis; quas res si nobiscum amplectentur, & suis commodis & publicæ tranquillitati consuluerint: Sin existimant cum iis, quæ sunt optima, suum institutum parum convenire, vel ipsi perspiciunt, opinor, æquum esse, ut deteriora cedant melioribus, humana divinis. Isti malunt esse formidabiles quam amabiles, & certe sunt quod optant; & hinc ferociunt, haud reputantes, quam infidus sit diuturnitatis custos, metus. Me mirum quam contemnunt, quidni contemnant *Erasmum*, qui Cæsaribus & Archiepiscopis audent oppedere? Verum si mihi tanta esset libido referendæ contumeliæ, quanta istis adest inferendæ, fortasse satius erat illis provocasse Monarcham aliquem quam μονόγραμμον *Erasmum*. Sed de his fortasse nimis multa, quæ tamen mihi pluribus non sine causa disserta sunt, quo vestra prudentia rectius consultet, quibus rationibus cum Graccis sit agendum. Precor ut Dominus tam amabile jugum fratrum, ad optima concordium, perpetuo servet incolume. Datum *Basileæ* 18. Octobris, Anno 1527. An. 1527.

EPISTOLA DCCCCV.

Erasmus Roterodamus Bilibaldo Pirckheimero S. D.

A Tuo, mi *Bilibalde*, calamo nunquam metui, jam pridem expertus & prudentem tuam civilitatem, & animum in amicitia tuenda constantissimum, verum, illud me male habebat, *Oecolampadium* meum nomen præter causam suis libris admiscere, quum ex me sciat, mihi ingratum esse ab eo nominari, ingratius vituperari, ingratissimum laudari. Nec tamen ille finem ullum facit. Hujus rei nihil unquam imputavi meo *Bilibaldo*: nam multa dolent, quæ nulli possumus imputare. De silentio tuo præter solitum, si nonnihil dubitavi, mirum videri non debet, quum & ipse scias quantæ sint humanorum animorum mutationes, *Euripum* dicas, quot artes, quæ improbitas linguarum, præsertim hoc seculo. Hujus tamen suspiciunculæ, quamlibet levis, non omnino me pœnitet, quæ literas tuas desideratissimas extorsit. Quod me revocas ab *Apologiis*, agnosco prudens & amicum consilium, nec id tuum unius est, sed omnium fere cordatorum, qui mihi bene volunt. Verum, hoc est fati mei, pluribus tamen obticui quam respondi. Certe *Sutori* respondisse semper pœnitet, quod tamen magni amici impulsu feci. *Dorpium* toties ad ingenium redeuntem vici. Si *Lei* tragicas molitiones, & *Stunicæ* fumos ex *Hispaniis*, quia parum succedebat, *Romam* translatos pernosses, minus improbares factum. A *Luthero* quietem agere per Principes non licuit. *Lutetiani* Theologi quidam per eum quem nosti olim orsi sunt suam fabulam, quam nunc eodem impulsore renovarunt subornato *Bedda*, cui respondi. Qua de re mihi omnes amici gratulantur, hæc esse prodita me vivo: nam exspectabant in dies mortem meam. Ubi vident vivaciorem quam vellent, impatientia victi prosilierunt in proscenium, impune, ut putabant, peracturi suam fabulam, *Erasmo* sepulto. Idem quidam in *Hispaniis* conflato rursus libello sycophantico tantum tumultus ibi concitavit, ut res & Cæsarem, & aulam, & Archiepiscopos, & Academias exerceat. Tantum valet illud stolidum animalculum ad dissidia natum. Quanquam nec hic illi res succedet, licet habeat septem Monachorum ordines ab ipso stantes. Nec ita multum temporis operæve in his rixis colloco. Longe plus datur epistolis, interdum nec jucundis, nec necessariis. Facile credo quod scribis de Ecclesiastis: nam video populum exoriri, à quo vehementer meus abhorret animus: de catastropha magnopere metuo. Perit concordia, charitas, fides, disciplinæ, mores, civilitas. Quid superest? Juvenis ille gloriosus, de quo scribis, magnum malum accersit sibi, nec facit finem. Quum totius *Huttenicæ* tragœdiæ fuisset auctor, abusus familiaritate nostra, miratur si Principi scripsi, ut illud ingenium ab illis nugis ad honestam aliquam functionem avocaret. Calculum tibi mitiorem gratulor. Meus mutatus est in aliud morbi genus perpetuum, sed tolerabilius. Ego medicis valere jussis, Deo me commisi. De *Alberti Dureri* nomine celebrando mea sponte cogitabam. Tamen admoneri gratum est. Jam isti podagræ mea quoque causa male precor, per quam tibi non licuit epistolam tuam absolvere, quum tuarum prolixissima quæque mihi soleat esse jucundissima. Cæsarem ornare te pro tuis meritis sane gaudeo, utinam & morbum queat auferre. Hæc ad tuas ad me literas. Nunc ad epistolam, qua veluti θριαμβεύεις de *Oecolampadio*, cujus negotii me judicem esse noluisti: nihilo secius tamen licuit ex ea summam capere voluptatem, non tantum ob id quod lepidissimis scateat jocis, sed quod te quoque hilariter vivere declaret. Ex ea didici, quod nesciebam, me rursus ab illo attactum. Opinionem illius longe meliorem nunquam dixi. Illud inter amicos

An. 1527. cos dixi, me posse in illius sententiam pedibus discedere, si probasset eam auctoritas Ecclesiæ; sed adjeci, me nullo pacto ab ea posse dissentire. Ecclesiam autem voco totius populi *Christiani* consensum. An idem dixerint Hypocritæ, quorum meministi, nescio. A me certe sine fuco dictum est & ex animo, nec unquam de Eucharistiæ veritate vacillavi. Quantum apud alios valeat auctoritas Ecclesiæ, nescio, certe apud me tantum valet, ut cum *Arianis* & *Pelagianis* sentire possim, si probasset Ecclesia quod illi docuerunt. Nec mihi non sufficiunt verba *Christi*, sed mirum videri non debet, si sequor interpretem Ecclesiam, cujus auctoritate persuasus credo Scripturis Canonicis. Fortasse plus vel ingenii, vel roboris est aliis, ego nulla in re tutius acquiesco, quam in certis Ecclesiæ judiciis. Rationum & argumentationum nullus est finis. Agnoscit tua prudentia, quibus epistolæ tuæ verbis per hæc responderim. Plura tecum libebat quidem, sed minime licebat. Excuditur totus *Augustinus*. Hoc oneris quum semper recusarim, tamen obtruditur humeris meis. Bene vale. Datum *Basileæ* 19. Octobris, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCCVI.

Erasmus Rot. Martino Bucero S. D.

SATIS tu quidem rhetorice causam agis *Capitonis*, verum, video te, licet alioqui facundum causidicum, non satis instructum ad hoc patrocinium. Si conjecturarum & argumentorum aciem proferrem, intelligeres tibi meditandam aliam orationem. Verum ego jam rixarum sum satur, & in eos, quos ex animo dilexi, non facile moveor. Quid eques gloriosus ausit, aut non ausit, ipse viderit, nisi quod nimium subinde redit ad hunc ludum. *Capitonem* ei fabulæ non admiscebo, nisi seipsum rursus admiscuerit, nec arbitretur me tam stupidum ut non intelligam quid agatur: sed his de rebus ipsi scripsimus. Porro, quod tuam vestræque Ecclesiæ causam agis, arbitror satius esse nihil respondere, quod res, etiamsi vacaret discrimine, verbosissimam orationem desideret. Tantum ad quædam carptim & paucis accipe. Qui de linguis detulerat, is est, cujus fidem ne tu quidem contemneres, nec male de te sentit. Verum, in te nihil unquam concepi sinistri animi, quod quidem attinet ad privatos affectus. Agunt isthic qui blaterabant, omnes disciplinas esse repertas à cacodæmonibus. Certe ubicunque regnat hoc hominum genus, quocunque nomine censendum, jacent, frigentque studia omnia. *Norenbergæ* conducti sunt ex ærario civitatis qui profiteantur, non est qui audiat. Colligis tu quidem mille conjecturis, cur Ecclesiæ vestræ non dederim nomen. Verum, scito primum ac potissimum omnium, quod me ab isto consortio revocavit, fuisse conscientiam, cui si persuaderi potuisset à Deo proficisci quod agitur, jam olim in vestris castris militarem. Proximum est, quod videam in isto grege multos alienos ab omni sinceritate Euangelica. Mitto rumores & suspiciones, de compertis experimento loquor, atque adeo meo malo compertis, nec in vulgo tantum, verum etiam in his qui videntur esse aliquid, ne dicam proceres. De ignotis non est meum judicare, mundus late patet. Novi quosdam optimos, priusquam huic professioni sese addicerent, quales nunc sint nescio: certe aliquot comperi factos deteriores, nullum meliorem, quantum humano judicio perspici potest. Tertium, quod animum meum deterruit, est ista tanta inter primores negotii dissentio. Ut enim omittam prophetas & Anabaptistas, quam amarulentis libellis inter se conflictantur, *Zwinglius*, *Lutherus* & *Osiander*? Principum sævitiam nunquam probavi, sed hanc quorundam mores irritant, quum oportuerit sanctitate commoditateque morum commendare Euangelium, si apud vos esset quod jactatis. Ut enim de aliis taceam, quorsum attinebat, ut *Lutherus* ad eum modum scurraretur in *Angliæ* Regem, quum negotium tam arduum suscepisset favente mondo? Non cogitabat quam personam sustineret, non reputabat totius orbis oculos in unum conjectos? Et hic est hujus negotii coryphæus, cui non admodum succenseo, quod me tam scurriliter tractavit, quod Euangelii causam prodidit, quod Principes, Episcopos, pseudo-Monachos, pseudo-Theologos in capita bonorum virorum immisit, quod servitutem, quæ jam erat intolerabilis, conduplicavit, id vero discruciat animum meum. Et videbor mihi videre seculum cruentum ac sanguinarium, si pars irritata respirarit, quod plane nunc facit. Dices nullam esse turbam, quæ non habeat admixtos malos. Certe Procerum erat præcipuam de moribus curam agere, mendaces, perjuros, ebriosos, scortatores, nec alloquio dignari. Nunc longe secus fieri audio, ac propemodum video. Si maritus comperisset uxorem magis morigeram, si præceptor discipulum magis obsequentem, si magistratus civem magis tractabilem, si conductor operam fideliorem, si emptor venditorem minus subdolum, erat magna Euangelii commendatio. Nunc quorundam mores faciunt, ut & qui primum amore pietatis & odio Pharisaismi favebant huic negotio, nunc frigeant, & Principes dum vident subnasci populum ἄτακτον, ex erronibus, profugis, decoctoribus, nudis, miseris, plerisque etiam malis collectum, exsecrantur, & ii qui initio bonam spem conceperant. Hæc non sine gravi dolore commemoro, non solum ob id quod prospiciam rem sinistre tractatam in pejus cessuram, verum etiam quod hæc faba tandem in meum cudetur caput. Quidam enim iniquiores, meis imputant scriptis, quod Theologi scholastici, quod Monachi nonnullis in locis minoris fiant quam vellent, quod jacent ceremoniæ, quod negligitur regnum *Pontificis Romani*, quum non sit obscurum, quo fonte malum hoc prosilierit. Illi nimium tendebant funiculum, qui nunc rumpitur. Pontificis auctoritatem propemodum anteponebant *Christo*, ceremoniis metiebantur totam pietatem, confessionem in immensum arctabant, Monachi regnabant impune, jam manifestum Pharisaismum meditantes. Evenit tandem ut, juxta proverbium, ruptum sit τὸ καλώδιον τεινόμενον. Nec aliter evenire potuit. Ac misere metuo ne idem eveniat olim Principibus, si pergant & ipsi suum funiculum plus æquo tendere. Rursus ut altera pars instituebat actionem suæ fabulæ, non potuit alius exitus esse, quam videmus. Et utinam non videamus atrociora. Oportebat autem hujus negotii duces, si *Christum* pro scopo haberent, non solum à vitiis abstinere, verum etiam ab omni specie mali, nec ullum offendiculum dare Euangelio, & illa studiose vitantes, quæ, quanquam liceat, non tamen expediunt. In primis ab omni seditione cavendum erat. Si rem sincere ac moderate tractassent, accessisset Principum & Episcoporum favor: nec enim omnes deplorati sunt. Nec erat quicquam temere convellendum, nisi parato quod melius succederet in locum deterioris. Nunc qui abjecerunt preces horarias, nihil orant. Multi qui posuerunt vestem Pharisaicam, in cæteris deteriores sunt quam antea fuerant. Qui contemnunt constitutiones Episcoporum, nec Dei præceptis obtemperant. Qui negligunt delectum ciborum, gulæ ventrique indulgent: longa tragœdia est, quam partim audimus quotidie, partim accipimus ab aliis. Missam abrogari mihi nunquam placuit, etiamsi sordidum hoc & quæstuarium sacrificulorum genus semper displicuit. Et erant alia quæ citra tumultum mutari poterant. Nunc quibusdam nihil omnino placet quod receptum est, quasi subito novus mundus condi posset. Semper erunt quæ sint piis hominibus ferenda. Si quis ideo putet Missam in totum abrogandam, quod complures hac abutantur, tollenda est sacra concio, quam prope solam recipitis. Idem sentio de Invocatione divorum, deque Imaginibus. Exigebat epistola tua prolixiorem responsionem, sed hoc ipsum meis occupationibus perlongum est. Audio te præclaris dotibus præditum ad prædicandum Euangelii verbum, ac moribus etiam civilioribus quam sint mul-

An. 1527. ti. Quare velim tuam prudentiam vel nunc dare operam, ut constantia moderationeque doctrinæ, & morum integritate res utcunque cœpta perveniat ad exitum Euangelio dignum. Ad hoc habebitis me pro viribus adjutorem. Nunc tametsi machinis omnibus impetunt Monachorum phalanges ac Theologi quidam, nulla tamen res efficiet, ut hujus animulæ jacturam sciens faciam. Erit tuæ prudentiæ non spargere hanc epistolam, ne quid hinc tragœdiæ nascatur. Si liceret coram, plura commentaremur. Bene vale. *Basilea* 11. Novembris, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCCVII.

Erasmus Rot. Collegio Sorbonico S.

EQUIDEM expertus novi quam non sit tutum rumoribus credere, celeberrimi Patres; sed pariter expertus novi, quam non sit tutum rumores subnascentes negligere. Erit igitur hoc æquitatis vestræ, ut si falsum est quod huc fama pertulit, existimetis hanc epistolam vobis scriptam non esse. Sin verum est, roganda est mihi vestra sinceritas, ut sepositis interim affectibus privatis, non gravemini scriptum hoc attente legere: quod nisi me prorsus fallit animus, non tam ad me privatim pertinet, quam ad vestri collegii dignitatem, ac publicam etiam studiorum religionisque tranquillitatem: res adeo non est clam, ut vulgo quoque jactatam *Lutetiæ*, complures amici perscribant, nonnulli isthinc huc profecti voce referant, *Natalem Beddam* ingentem articulorum acervum ex omnibus meis lucubrationibus collectum ad vestram cognitionem detulisse, quorum aliquot jam vestra sententia percussos ferunt. Primum illud testor coram Deo, qui scrutatur cordis humani sinus, mihi invisam esse omnem impietatem, & quicquid discindit concordiam gregis *Christiani*, totoque pectore abhorrere ab his qui sibi contrahunt discipulos, quos non agnoscit Ecclesia *Christi* sponsa. Id & constanter & sat idoneis argumentis arbitror me declarasse. Siquidem hoc seculo non defuissent mihi vel sodales, vel discipuli, nisi toto pectore detestarer omnem hæresim ac schisma. Jam ut ne commemorem quid operæ præstiterim in hoc negotio privatim Ecclesiæ Catholicæ, nulli potest obscurum esse, quod libris editis declaratum est, me sincerum & constantem militem præstitisse negotio fidei. Clamitant hoc *Alberi*, *Othonis*, *Leopoldi*, & ipsius *Lutheri* libri in me virulentissime scripti. Contra meus *De Eucharistia* libellus, & duo libri *Hyperaspista*. Qui demiror si vos lateant, quum prostent & isthic venales. Itaque jure quis miretur & illud, me factionum omnium adversarum odium meruisse, si vestrum favorem emereri nequeam. Adversus malitiam calumniandi nihil est tutum, & fieri potest ut in scriptis meis aliquid impium exciderit. Certe animus vacat impietate, paratus jugulare quicquid officit sinceritati religionis. Proinde qui conspirant in me devotis animis, in quem conspirant nisi in commilitonem suum, & causæ, quam tueri se prædicant, propugnatorem? Cui gratificantur? nisi his quos ipsi judicant Ecclesiæ perduelliones, cujus causam produnt privatis affectibus. Porro, quum vestra prudentia norit, quanta sit humanæ linguæ vanitas, quantumque venenum, præsertim hisce temporibus, magis credere debet ipsis factis, quam delatorum susurris; aut si testes quærit, eos potius audire, qui me propius norunt, quorum est *Ludovicus Berus*, mihi quidem non inimicus, qui nulli mortalium est inimicus, sed vestræ sodalitati addictissimus: ad hæc vir doctus juxta ac pius. Is è propinquo novit, & quid agam, & quo sim animo. Cæterum, quo gravior est istius ordinis auctoritas, hoc oportet in judicando majorem esse tum æquitatem, tum mansuetudinem: minimeque decet, ut ista dignitas serviat privatis hominum vel stultorum, vel improborum affectibus. Mihi cum nullo unquam ordine bellum fuit, nec, ut spero, futurum est, tantum abest, ut adversus eum Senatum, cujus oraculis prima semper tributa est auctoritas, arma moveam. Quod *Natali Beddæ* respondi, nunquam existimavi ad vestram sodalitatem pertinere; verum ita mihi persuaseram, & adhuc arbitror, illum utcunque extorta edendi libri potestate, vobis insciis suos affectus admiscuisse. De cujus animo quid querar? Primum literis meis humanissime provocatus, ut res inter nos *Christiana* moderatione transigeretur, emisit librum plenum evidentibus calumniis, mendaciis & blasphemiis: res in aperto est, dissimulari non potest. Jam hoc ipsum facinus quam indecorum ei qui Theologi & cognitoris personam gereret? Quem si mea urit responsio, sibi debebat imputare, qui ne monitus quidem, atque etiam rogatus, à tali scribendi genere temperarit. Indocti, stupidi, fatui convitium feram, impius nisi sim, dici non patiar, nec adeo pati debeo, ne quis exemplo meo fiat impius. Verum, utcunque poterat hoc factum primo calori, ceu furori cuipiam condonari: ubi mea responsione commonitus est, quantum aberrasset ab officio hominis *Christiani*, quæso, num ullum pudoris aut pœnitentiæ signum dedit? num fratrem sic traductum studuit reconciliare? Quicum si vel levis offensa intercederet, juberetur munus ante aram relinquere, ac prius habere reditum in gratiam quam sacrificium. Nunc quum talibus libellis impetere proximum, nihilo levius sit homicidio, & aliquot circumstantiis etiam gravius, quum frequenter interim accedat ad sacrosanctam Domini mensam, adeo non cogitat de reconciliando fratre, ut calumnias addat calumniis, vestram etiam auctoritatem in suarum intemperiarum consortium pertrahere moliens, quasi parum hactenus peccatum sit, nisi suum dedecus adspergat pluribus. Atqui vestræ gravitatis est, ô viri præclari, talibus ingeniis mederi, non favere; nisi quod hoc ipsum est vere favere, mederi. Quum igitur *Bedda* præceps feratur ulciscendi studio, videtis cujusmodi sit hujus negotii fons. Neque me clam est, isti camino unde addatur oleum. *Eduardus Leus* in *Hispania* sparsit librum in me scriptum, multo indoctiorem, magisque sycophanticum quum fuit ille prior, quem *Lutetiæ* quondam edidit, non absque *Beddæ* præsidio, ni fallor. Ea res addit animum Monachis quibusdam, qui me sibi stultissime fingunt hostem, quum ipsi sibi sint hostes acerrimi. Primum orsi sunt Tragœdiam in aula Cæsaris. Is impetus facile coercitus est. Rursus eandem furiosis apud populum clamoribus instaurarunt *Salamancæ Franciscani*. Motus hic Præsulum auctoritate vix sedatus est. Tandem exstitit *Petrus à Victoria*, *Dominicanus*, qui *Burgis* concionatur, habet fratrem in vestro Collegio. Is tantum excitavit tumultum, ut se jactarent nec Cæsaris, nec Præsulum edictis obtemperaturos, illo fretos, oportet obedire Deo magis quam hominibus. Itaque Principes quum viderent rem spectare ad seditionem, nec aliter posse componi, permiserunt ut Archiepiscopo *Hispalensi* exhiberent articulos, per viros eruditos minimeque suspectos discutiendos. Exhibiti sunt aliquot ex libro *Lei* decerpti, sed quibus nihil potest esse stultius aut malitiosius. Misissem illos cum meis responsionibus, ni prorsus judicassem indignos vestris auribus. Et hic est *Leus*, quem *Bedda* pronunciat absolutum Theologum, quum, quod constat, nunquam pedem posuerit in schola Theologica. Id nec ipse *Leus* potest inficiari, & si inficietur, scripta satis arguunt. Hujus insulsis conviciis, quæ me dehortante prodidit, quoniam respondi, licet longe moderatius, quam ille provocarat, hoc agit, ut quovis pacto dolorem ulciscatur suum, non se purgans, quod non potest, sed ad lapides provocans. Ingenium videtur concitandis dissidiis natum. In primo tumultu, quem excitavit *Lovanii*, nec meis inimicis placuit, & suis amicis apud *Anglos* vehementer displicuit. Talis fuit illius fabulæ catastropha. Hujus tumultus quis sit exitus futurus nescio, certe complures ex *Hispania* scribunt, Monachos illos nihil aliud

aliud proficere, quam quod sibi lucrifaciunt plurimum odii apud eruditos ac Principes, meumque nomen reddunt celebrius & gratiosius: quanquam nec ego moror hanc celebritatem, & istos cuperem omnibus suo merito quam gratiosissimos esse. Verum, ita visum est illis, vi, clamoribus, improbitate, sycophantiis, conspirationibus rem gerere. Ego fiducia bonæ conscientiæ securus, tantum hoc doleo, me si non causam, certe occasionem dare *Christianorum* dissidiis: quæ si mea culpa nascerentur, gravi cum onere conscientiæ diem supremum exspectarem, qui non potest abesse longius, cuique me quotidie paro. Nunc quum hæc, me renitente pro viribus, aliorum vitio contingunt, non possum quidem non dolere malum publicum, sed moderatius fero, reputans hæc ex Dei voluntate fieri, qui & me talibus modis purgari velit, & illorum improbitatem mundo innotescere, quo facilius liceat illis mederi. Interim ego quod Deo gratum esse judicabo, præstabo, eventum illius arbitrio committens. Non itaque dubito, quin illorum auctores tumultuum *Beddam* & hujus sodales instigent, ut susceptam fabulam adjuvent. Videtis, sapientissimi viri, fontem & seminarium hujus negotii, unde quid potest scatere dignum pietate *Christiana*? Atqui hactenus ea fuit istius fama collegii, ut mundus longe aliud exspectet judicium, quam *Leus* aut *Bedda* prodidit. Nec arbitror mihi tale quicquam à vobis metuendum, nisi prorsus me mea de vobis fallit existimatio. At è diverso dum reputo quale sit hoc seculum, quantum nunc liceat audaciæ linguisque maledicis: ad hæc quum probabiliter conjecto & in isto senatu sedere, qui *Bedda* vel opinioni consentiant, vel odio subserviant; rursus alios invidiæ metu, alios odio turbarum conquiescere, itaque fieri frequenter, ut pars deterior vincat meliorem: non abs re visum est his literis & vestræ dignitati, & meæ quieti, quantum in me est, consulere. Quod si hic metus vanus est, tamen vobis ingratus esse non potest, ut qui partim ab odio dissidiorum, partim ab ordinis istius reverentia proficiscitur. Etiam atque etiam rogo, boni consulat vestra sinceritas, si videor liberius quod sentio proloqui. Vestrum erit, hoc non arrogantiæ, sed simplicitati bonæque conscientiæ signum interpretari. Absit hoc consilium à tam gravi collegio, ut in gratiam *Beddarum*, *Sutorum*, aut pseudo-Monachorum (nam probos unice semper amavi) cogitetis me turba articulorum obruere, nec lecta responsione mea, nec expenso loco, nec habita personæ, quam loquentem facio, ratione, nec collatis quæ præcedunt aut sequuntur, nec ulla reddita ratione, quare videatur impium quod scriptum est. Non enim hoc judicium est eruditorum, sed potius lapidationis genus. Et si id jus esset auctoritatis vestræ, longe tamen aliud est jus *Christianæ* charitatis, quæ vasculum confractum non comminuit, nec linum fumigans exstinguit. Videtis qua mansuetudine sit usus *Augustinus*, etiam in deploratos hæresiarchas; in eos qui vel à majoribus traditum errorem acceperunt, vel arte in fraudem illecti, vel persuasione in impium dogma inducti sunt, vult omnem exhiberi lenitatem, docendos arbitrans, non objurgandos. In me vero, qui pro meis viriculis studui prodesse studiis bonarum literarum, ac profectui religionis, qui constanter ab omnibus abstinui factionibus, qui pro Catholica Ecclesia eos in me provocarim, quos habebam addictissimos, qui corpusculum hoc & animum hunc omnibus exposui periculis, talibus debacchari modis, qualibus jam cœpit *Bedda*, aliique nonnulli moliuntur, pape quantum abest ab exemplo *Christianæ* lenitatis! quantum ab opinione, quam hactenus orbis *Christianus* habuit de vestro collegio! Hujusmodi tumultu divus *Augustinus* nec hæresiarchas opprimi vult, ne se prædicent vi victos, non veritate convictos. Fortasse nihil facilius quam *Erasmum* obruere, nec hinc vobis continget admodum splendidus triumphus, si tot heroes conjuratis animis calicem unum oppresseritis, etiamsi non sum usque adeo destitutus amicis, quam opinantur quidam: at res invicta est veritas, & inexpugnabilis *Christus* veritatis patronus, adversus quem stimulum jactare calces durum est. Ista auctoritas, ista eruditio, iste consensus in eos potius expromendus est, qui vestra dogmata palam detestantur, qui civitates & regiones vobis adimunt, sibi adjungunt: à quibus demiror vobis esse tantum ocii, ut sententiolis vel ambigue prolatis, vel recte propositis, nisi quod aliter quam solent hodie loqui scholastici, plerisque depravatis etiam vacetis excutiendis. Imbecillis est *Erasmus*, fateor, sed est potens veritas, contra quam absit ut vester consensus aliquid moliatur. Quod si fieret, majore periculo vestræ existimationis fieret quam meæ. Etenim si sexcenti Judices pronunciarent, poculum esse æreum quod esset aureum, Judicum auctoritas non efficeret, ut aurum verteretur in æs, nec jacturam sentiret poculi dominus, sed ipsi Judices auctoritatis suæ jacturam facerent. Ne quæso commoveamini, non tam male de vobis sentio, ut existimem adversus evidentem veritatem prolaturos sententiam. Quanquam sunt in vestro consessu *Beddæ* similes aliquot, qui vel imperitia sermonis quod dictum est non intelligunt, vel odio corrupti credunt esse falsum quod est verissimum: sed arbitror & integros & eruditos falli posse, si de nuda sententia, alicunde decerpta, sine collatione locorum pronunciare conentur. Dabitur exemplum, Pro suo quisque corporis affectu, vescatur quibus velit modo sobrie parceque, super omnibus gratias agens Deo. Hanc sententiam si quis ita proponat nudam, velut ex *Erasmi* libris, Primum imperitus *Latini* sermonis offendetur, existimans me *affectum corporis* dixisse *libidinem*, ut quisque vescatur, quod corpus appetit, quum ego affectum dicam habitum ac valetudinem corporis. Id esse verum declarat quod sequitur, pro commoditate corporis. Ad hæc in eodem capite multis verbis excipio fratris offendiculum. Hoc ignorat ille qui de nuda sententia pronunciat. Ad hæc non *Erasmus* ista dicit, sed *Paulus*. Hoc qui nescit, existimat me damnare constitutiones Ecclesiæ de discrimine ciborum. Hic etiam quamlibet doctus, deceptus damnabit quod non intelligit. Atqui ea sententia temporibus Apostolorum usque ad ætatem *Augustini* pie dici poterat, quum, ut opinor, Ecclesia nullum eduliorum genus cuiquam interdiceret. Itaque quum lector intelliget sub persona *Pauli* dici, nec ad hæc tempora pertinere, quum videbit idem ab Apostolo locis compluribus tradi, quod ego explano, nonne dicet absurde mihi velut impium impingi, quod ab Apostolo pie dictum est, ac sentiet æquum, ut aut absolvat cum Apostolo, aut mecum damnetur Apostolus? Hoc autem quum tam crassum sit, ut etiam nauta possit intelligere, quid sentient de illo judice? Quid? Nisi illum insigniter aut indoctum fuisse, aut improbum. *Paulus* de se & *Christianis* dicit, *Miserabiliores sumus omnibus hominibus*. Idem scripsit, *Faciamus mala ut eveniant bona*. Rursus, *Inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides nostra*. Quid his vocibus magis impium, si separatim proponantur, non habita ratione personarum, nec collatis his unde ea pendent? At nihilo verecundius quædam è meis scriptis decerpi jam evidentius est, quam ut quisquam ignoret. Et sane miror quid isti cogitent. An credunt in mundo pro hominibus esse fungos, prorsusque perisse mortalibus sensum communem? Non vident quale sit hoc seculum? An putant omnes ilico pro cœlesti oraculo habituros, si audierint, *Bedda* Theologus sic judicavit? Fortassis ita cogitant, Vociferabimur omnes simul, & clamoribus obruemus homunculum. Monachorum genus non aliter per orbem sparsum est, quam humor per corpus humanum: hi publice, privatim, clam, palam, fingent, obstrepent, obtrectabunt, ille unus est, nec quicquam potest nisi *Latine*, & si quid respondebit, opprimemus, si quid legetur, à paucis legetur: Nos, pau-

An. 1527. paucitate contemta, turba numeroque superabimus. At ego favente *Christo* efficiam, ut istam malitiosam iniquitatem etiam vulgus hominum pernoverit, ut jam nosse cœpit. Sed fingant oppressum *Erasmum*, an putant neminem exoriturum, qui adversus tam tyrannicam malitiam tueatur innocentiam? Ut cessent homines, non cogitant Deum hæc videre, qui malitiosa consilia plerunque vertit in capita molientium? Absit ut hujusmodi cogitatio exsecrabilis corripiat sacratissimam facultatem, tantum admoneo, ne talia cogitantium affectibus serviens elevet auctoritatem suam, quæ ad ædificationem valere debet, non ad destructionem. Doctores estis, Theologi estis, nihil à vobis exspectatur, nisi vere doctum ac Deo dignum. *Joan. Gersonensis* recte monet *Romanum* Pontificem, ne passim, ne temere vibret fulmen anathematis, ne duobus modis veniat in contemtum, vel assuetudine, si nimium crebro fulminet; vel judicio, si feriat immerentes. Hactenus multum ponderis habuit hæc vox, *Sic judicavit facultas Theologica Parisiensis*. Verum hæc auctoritas gravitate æquitateque judiciorum tuenda est, idque eo diligentius, quo seculum hoc proclivius est ad auctoritatis humanæ contemtum. Per me quidem si liceat, nihil decedet istius senatus majestati, malim aliquid accedere: qui si quid notabit quod vere sit impium, ipse confodiam errorem meum: Sin talia proferet judicia, qualia sunt pleraque *Bedda*, indocta, iniqua, cæca, nihil spirantia, nisi odium impotens & destinatam lædendi malitiam, existimabo non facultatis esse sententiam, sed *Beddaicorum*. Hæreticus esse non possum nisi velim. Porro quum nec sim, nec esse velim, enitar efficere ne habear, confidoque *Christum* adfuturum certissimum innocentiæ vindicem. Si junctis studiis pariter negotium pietatis egerimus, favebit conatibus nostris immortalis Ecclesiæ Sponsus: Sin mutuo contemtu, mutuis obtrectationibus, nos invicem laceraverimus, quid superest, nisi ut, juxta *Pauli* dictum, mutuis morsibus consumamur? Abunde satis tumultuum est in orbe, satis dissidiorum, & articulis calumniosis plena sunt omnia, adeo ut illa quoque veniant in contemtum quæ contemnere fas non erat. Quanto rectius vertemus nos ad *Christianam* sinceritatem, sufferentes invicem, & adjuvantes potius infirmos, quam opprimentes? Quibusdam hoc unice studio est, è meis decerpere lucubrationibus, si quid ad *Lutheri* dogmata queat detorqueri, ac perversis artibus etiam illa depravant, quæ ex diametro pugnant cum illius dogmatibus: quanto fuerit utilius ad *Lutheranam* factionem exstinguendam, si decerpant quæ palam illius dogmatibus contradicunt, quorum ingens ubique turba in scriptis meis obvia est: tum ea quæ sic dicta sunt, ut ancipitem habeant speciem, in diversam interpretentur partem? Fortassis expediret ad quædam per incuriam elapsa connivere. Sunt quæ neglecta non lædunt, exagitata graves suscitant tragœdias. Hoc si non putatis dandum meritis meis, saltem detis causæ, quæ nunc agitur, detis auctoritati vestri senatus, detis hominum de vobis existimationi, ut si fieri non potest quin istic sedeant *Bedda*, saltem fiat, ut mundus intelligat, non omnes esse *Beddas*: quanquam & ipsum *Beddam* lubens recipiam in amicitiam *Christianam*, si se conferat ad magis sobria consilia. Satis superque hactenus datum odiis est, & gloriis. Quoniam igitur quæ peto, pertinent non solum ad existimationem meam, verum etiam ad publicam Ecclesiæ causam, & ad vestræ facultatis auctoritatem, non committetis ut plus apud vos valeant quorundam impotentes affectus, quam sincera bonorum & eruditorum judicia. Quod autem peto hoc est, ut, si fieri potest, res inter nos privatis ac fraternis admonitionibus transigatur. Etenim si quid in scriptis meis inest erroris, nemo poterit efficacius mederi quam ipse, si fuero commonitus. Id si fieri non potest, ut in judicando absint privati affectus, sed *Christiana* charitas adhibeatur in consilium, vestraque auctoritas *Christo* serviat potius, quam hominum odiis & compendiis. Ne gravemini legere locum unde decerpuntur quæ *Bedda* nimium articulifex defert. Ne pigeat circumspicere, ad quod tempus, ad quam personam pertineant quæ dicuntur: deinde ne sit molestum evolvere quæ respondimus, hoc est, cognoscere penitus rem priusquam edatis sententiam, ne cæcum prodeat judicium, quod vobis majori dedecori sit futurum quam mihi. Si quid erit vere impium, habebit impietas me cum primis vindicem. Ita nec ego lædar, & causæ pietatis recte consuletur, nec vestra auctoritas exponetur linguis hominum. Videtis quam rem non iniquam petam, haud petiturus, si vestram contemnerem auctoritatem, quemadmodum faciunt isti qui favent novis dogmatibus. Rursum non petiturus, nisi scirem quantum valeat, etiam inter probos, improborum pervicacia. Si Monachis bene consultum vultis, consulite illis, ut omissis istis malitiosis molitionibus, conferant sese ad eam vitæ sinceritatem, qua tantum orbis favorem promeruerunt. Nulla re citius mitigabunt invidiam, quam istis tumultibus magis exasperant. Si contemtis hominum judiciis rem gladiatoria vi gerere destinant, cogitent hujusmodi consilia nec Monarchis fuisse prospera. Misi responsiunculas ad quosdam articulos, quos audio jam vestro judicio periclitatos, quo de cæteris certius judicetis. Eas legere non gravabimini. Misi & libellum *Supputationum*, indicatis locis, quo vobis quærendi laborem adimerem. Precor ut Dominus *Jesus* animis vestris inspiret ea consilia, quæ & digna sint isto Collegio sacratissimo, & Reipublicæ *Christianæ* salutifera. Repetam quod initio dixeram: Si rumor vanus hæc pertulit, existimetis hæc vobis scripta non esse. Officio meo non defui: si quid orietur tumultuum, aliis imputabitur. Datum *Basileæ* 12. Novemb. Anno 1527.

EPISTOLA DCCCCVIII.

Erasmus Rot. Senatui Parisiensi S. D.

Si negotium hoc privatum ad me tantum pertineret, ornatissimi Judices, jure fortassis alicui viderer improbus, qui & tantillus homunculus, & nullo officio vobis commendatus, Senatum ut multo omnium augustissimum, ita plurimis gravissimisque negotiis occupatissimum, non verear interpellare. Verum, quoniam arbitror & vestram prudentiam facile perspecturam, id, de quo scripturus sum, magis ad publicam studiorum ac religionis tranquillitatem, & ipsius Theologicæ facultatis dignitatem pertinere, quam ad meam unius existimationem, non arbitratus sum alio magis confugiendum esse, quam ad vestram auctoritatem, velut ad sacram ancoram, extremumque justitiæ præsidium. Ne vero vos longiore morer procemio, *Natalis Bedda*, qui nuper & impotenter & infeliciter edito libro sic debacchatus est in me, ut *Rex Christianissimus*, mox ubi rem cognovit, vetuerit codices divendi, haud dubie vetiturus excudi, si tempestive monitus fuisset, majore etiam ut accipio impetu, sed alia via cœpit agere male auspicatam fabulam, impotenter iratus quod ad tam impudentes calumnias ausus sim respondere: quasi in illius gratiam debuerim agnoscere opiniones & blasphemias, quæ mihi ne per somnium quidem unquam venerunt in mentem, quum summa sit impietas impietatis crimen agnoscere, nisi culpam agnoscas. Nec hic tamen insimulo facultatem, cujus permissu liber excusus est: non enim dubito quin *Bedda* post insciis illis suum stomachum admiscuerit. Sic autem temperavi responsionem, ut sciens nec verbum ullum protulerim adversus meam conscientiam. At si non potui meam tueri innocentiam, nisi illius in calumniando vanitatem & impudentiam aperirem, sibi debebat imputare qui provocarit, non mihi, cui liberum non erat obticescere: præsertim quum ego literis amantissime scriptis hominem ad negotium *Christiana* mode-

An. 1527. destia transigendum toties invitarim, omnia pollicens quæ sunt viro pietatis & concordiæ studioso digna. Nunc quum illius calumniæ sint evidentiores quam ut dissimulari queant, nova via molitur vindictam, & hominem plus satis concitatum instigant quidam, ut hoc organo suum dolorem ulciscantur. Congessit ingentem acervum articulorum, talium plane, qualibus scatebat ille liber à Rege damnatus, quos non ipse decerpsit è libris meis, sed à magistellis aliquot decerptos accepit: nam ipse mea nunquam legit, quantum sane divinare licet. Eos ad facultatem Theologicam detulit condemnandos, & jam accipio periclitatos aliquot. Equidem hoc animo sum, ut si quid impie dictum comperiatur in scriptis meis, nolim mihi gratiam ejus erroris fieri. Verum, quid est tam circumspecte scriptum, quod non depravare queat calumnia, dolis & odiis armata? Hæc felicitas nec *Augustino*, nec Apostolis contigit. Porro, nisi *Bedda* prorsus diffideret suæ causæ, responderet saltem ad quædam loca, tam impudenter calumniosa vanaque, ut res manibus, quod ajunt, sentiri possit. Nunc hoc omisso, quod in primis curatum oportuit, vim parat, concitat facultatem, ut articulorum turba, suffragiis & auctoritate me opprimat. Nec tam male vel de meipso, vel de sacratissima facultate sentio, ut illius judicium pertimescam. Cur enim id facerem, quum hoc pridem ab illis flagitarim? Sed *Beddæ* judicia quam cæca sint odio, satis declaravit ipse. Et is in eo consessu habet multos ipsi addictos, quosdam vel invidiæ metu, vel quietis amore obticescentes; si quis quid æquius adferat, mox audit, *Lutherano* pejor: nonnullos politioris literaturæ rudes, qui nostra non intelligunt. Jam qui & integri sunt, & docti, tamen falli possunt. Decerpitur sententia nuda, quæ sola videtur impia, cui si jungerentur quæ præcedunt ac sequuntur, esset pia. Proponitur sub nomine *Erasmi*, quæ dicitur sub persona *Pauli*, aut Euangelistæ; confertur ad hujus temporis Ecclesiam, quum congruat Ecclesiæ priscæ. Exempli causa, *Paulus* dicit de se & *Christianis*, *Miserabiliores sumus omnibus hominibus.* Quid magis impium, si nihil addas? Verum, si addas, quod addit *Paulus*, *Si non est resurrectio mortuorum*, pia vox est. Item *Paulus* dicit, *Esca non commendat nos Deo.* Hoc pie dicebatur ab Apostolo illis temporibus, quibus *Christianis* erat periculum à *Judaico* delectu ciborum, & quibus nondum Ecclesia ullum cibi genus interdixerat. Hanc sententiam aliis verbis sub persona *Pauli* in Paraphrasi explanatam sic interpretantur, quasi nunc *Erasmus* doceat, contemtis Ecclesiæ constitutionibus, cuivis licere vesci quibuslibet, quod ego ne somniavi quidem hactenus. Hæc qui nescit, damnabit eam sententiam, quæ mea non est, sed *Pauli*, simulque pro me damnabit Apostolum. Ex hoc exemplo cætera conjiciet vestra prudentia. Harum molitionum, quoniam fons ac seminarium est odium, ira, livor, & ulciscendi cupiditas, quid aliud hinc nasci poterit, nisi tumultus ac dissidia, quum horum malorum in orbe sit jam plus satis: magisque conveniret, ut me pro viribus tuentem Ecclesiæ concordiam suo favore sublevarent, ejusque Collegii, quæ semper hactenus summa est habita, auctoritas serviret gloriæ *Christi*, non affectibus *Beddarum*, *Sutorum*, & quorundam falso nomine Monachorum; qui quum in sola improbitate fiduciam collocarint, nihil respondent ad ea, in quibus tam insignis calumniæ redarguuntur, sed improbis conspirationibus ac tumultibus rem aggrediuntur, non ob aliud magis infensi nobis, quam quod noluimus in castra *Lutheranorum* discedere? Quicquid hactenus per *Beddas* ac *Sutores* insanitum est, non arbitratus sum ad Theologicam facultatem pertinere, cujus auctoritati semper detuli plurimum, semperque delaturus sum, si modo liceat. Verum si talibus modis pergant obruere, non dicam me, qui nihil sum, sed veritatem ac pietatem, qualibus olim *Judæi* oppresserunt *Jesum*, efficiam ut mundus intelligat, ea, quæ velut impia, damnantur ab istis, esse *Christianæ* pietatis, & aut non fuisse intellecta, aut malitiose depravata: rusticanam ac simplicem veritatem sic exponam oculis hominum, ut textoribus etiam ac textricibus sit conspicua. Qua ex re quantum illis sit accessurum gloriæ nescio. Optarem negotium hujus esse generis, ut meam innocentiam salva illorum auctoritate tueri possim. Impietatis crimen nemo pius debet agnoscere. Etsi mihi liceret agnoscere, non expedit aliis, quos hæc opinio vel in errorem illiceret, vel in errore confirmaret. Hic igitur si vestra auctoritas, qua major secundum Regem in isto regno non est, molitionibus istis tumultuosis ac malitiosis imponat silentium, primum consuluerit & studiorum quieti, & religionis *Christianæ* tranquillitati, denique Theologicæ facultatis dignitati, si vestro hortatu se digna gesserit. Jam quo minore negotio rem omnem cognoscatis, mitto responsiunculas ad articulos aliquot, qui jam in consessu *Sorbonico* dicuntur periclitari: simulque mitto librum, quo *Beddæ* calumniis respondeo, locis indicatis, quo magis sint in promtu. Si vestra auctoritas incompositos tumultus cohibuerit, erit magnopere gratum. Sin & illam negligent, hujus calumniæ malitiam suis coloribus accuratissime depingam, ac Regi *Christianissimo* mittam. Nec dubito quin is, ut est veræ pietatis sincerissimus amator, ac dissidiorum osor, sit aliqua ratione quietem indicturus istis, qui in gratiam quorundam stolidorum pseudo-Monachorum, sub titulo religionis ac pietatis, veros hostes agunt religionis ac pietatis. Augustissimum vestrum Senatum incolumem florentemque semper tueatur ille *per quem Reges regnant*, & *Judices justa decernunt.* Datum *Basileæ* 14. Novembris, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCCIX.

Erasmus Rot. Natali Beddæ S. D.

VEREOR ne hoc operæ sumam inaniter, tamen charitas, quæ, juxta *Paulum*, omnia sperat, hortata est, ut vel sic experiar, an lucrifacere possim fratrem meum. Jam enim, mi *Bedda*, libet in te contemplari, non quod tu factis ac scriptis expressisti, sed quod *Christianus* frater es, quod sacerdotio ac Theologiæ professione Collega. Obsecro te, quis spiritus agitat animum tuum, ut in gratiam *Lei*, qui similem telam orsus est in *Hispania*, & in doloris tui vindictam, redeas ad veterem fabulam, & improbitate tua tuorumque, etiam Collegio tuo, quod semper hactenus habitum est venerandum graveque, labores tuæ temeritatis labem affricare? Patent omnibus tot insignes tuæ calumniæ, tot manifesta mendacia, tot impudentes blasphemiæ, quibus proximum tuum immerentem & ad amicitiam provocantem impetisti. Et hujusmodi flosculis ornatus incedis, nec te abdis, nec pudet in publicum prodire, nec cogitas de reconciliando fratre, & fortassis audes etiam cum isto animo, horresco referens, parricidiali, ad sacrosanctam illam Eucharistiam ac synaxim accedere, & illo ore sumere cœleste symbolum pacis, qui tale suscitas dissidium. Quî convenit Eucharistiæ cum tanta maledicentia? Quî synaxi cum tam impotentibus odiis? Humanum est, inquit ille, peccare; quanquam sic peccare, an humanum dici possit, nescio. Humanum est in mediocria prolabi mala. Hoc quod tu sciens, prudens, perverso & obstinato animo facis, sceleratius est homicidio, exsecrabilius est veneficio. Sed sit humanum semel vel temulentia, vel furore, sic in fratrem fuisse debacchatum, certe diabolicum est perseverare. Jam mala malis addere, pessima pejoribus aggerare, obsecro te per baptismum tuum, quo nomine donabimus? Si quid in te frontis esset, certe prius à calumniis ac mendaciis te purgare debebas, notioribus quam ut dissimulari possint, quam ad novas calumnias accingereris. Nunc adeo tibi non displices, ut ultro etiam supremam potestatem, hoc est, regiam incuses, per quam non liceat

An. 1527. ceat administrare justitiam. At si justitiam administraret tibi Rex, vir egregie, tu præmia ferres, quæ solent calumniatores & sycophantæ, quæ publicæ tranquillitatis hostes. Mi frater, misere timeo saluti animæ tuæ. Et quanquam me tibi fingis hostem, te certe plusquam hostem experior; tamen, ita me *Christus* bene amet, hostis & talis me miseret. Redi ad cor, mi frater, resipisce; præstat recurrere, quam decurrere in præcipitium. Si contemnis hominum de te judicia, si me spernis, de tua salute sollicitum, saltem reverere Deum, cordium inspectorem, & omnium perversarum molitionum ultorem. Utinam mihi esset exorcismus, aut incantatio quæpiam, qua tibi istum spiritum detestabilem queam excantare. *Saulum* agitabat spiritus Domini malus, sed ex intervallis, & incinente cithara *David*, discedebat. Tu sic perseveras, ut semper ruas in deterius, ut metuam ne vel *Davidica* cithara animi tui furor non possit deliniri. Certe optarim mihi citharam insigniter efficacem, ut isti tanto malo tuo mederi queam. Video enim te in felle amaritudinis, & in obligatione iniquitatis esse. Quando unquam *Augustinus*, quem tu videris magni facere, sic debacchatus est in *Donatistas*, aut *Circumcelliones*, ut tu debaccharis in *Erasmum*, amicum, fratrem, denique sui capitis periculo dimicantem adversus eos, quos ut hostes Ecclesiæ detestaris? In cujus scriptis nihil adhuc inveniri potuit, quod esset impium. Tantum de ratione loquendi, aut de verbis non intellectis, aut ex malitiosa depravatione calumnia est. Et hic tibi placet exemplum *Lei*, qui primo suo favore nec meis inimicis placuit, & iis magnopere displicuit, quos habebat in *Anglia* amicissimos. Nec adhuc satis quisquam credat apud *Anglos*, illum hoc agere quod agit in *Hispania*. Et eum vocas absolutum Theologum, qui nunquam attigit limen Scholæ Theologicæ. Tantus est tibi, non ob aliud, nisi quia odit *Erasmum*. Et suspicor priorem illum librum bona ex parte fuisse tuum, quem *Parisiis* excudit. Blandire tibi, voca quam voles zelum fidei, crede mihi, manifestus furor est, *Satanæ* est energia: *Christi* Spiritus longe alia profert, charitatem, gaudium, pacem, patientiam, benignitatem, bonitatem, longanimitatem, mansuetudinem, fidem, modestiam. Quî possit ab hominis pectore tantum calumniarum, tantum mendaciorum, tantum blasphemiarum proficisci, nisi *Satanæ* spiritu esset occupatum? Tantum ad cor redi, mi *Bedda*, *Misericors est Dominus, & multæ miserationis:* si clames ad illum, impartiet tibi spiritum suum bonum, qui deducet te in terram rectam. Ego quod admissum est, facile condonabo, sic interpretans tibi Dominum præcepisse, ut mihi malediceres, quemadmodum olim præceperat *Semei*, ut malediceret *David*. Sic fortassis illi visum est purgare me. Et si quid forte acerbius in te scripsi, non gravabor petere veniam, & sarcire pro mea virili. Omnes boni uno ore profitentur, se ex nullo libro plus cepisse fructus, quam ex meis Paraphrasibus. Id Opus tu maxime impetis. An non sentis hanc esse suggestionem illius Serpentis, qui invidet hominum saluti? Quin potius te præbes organum Spiritui *Christi*? Jactas te propugnatorem Ecclesiæ. At quibus tandem modis possis vehementius Ecclesiam oppugnare, quam eum calumniis opprimendo, quem adversariæ factiones ducunt pro hoste capitali, & nova dissidia in orbe suscitando? Scio quod tibi blandiantur affectus tui. Sed crede mihi, nihil est mendacius odio, nihil vanius ira, nihil fallacius invidia. Crede mihi, inquam, mi *Bedda*, pessimis consultoribus auscultas. Sobrius charitatem, & *Christi* Spiritum in consilium adhibe, & perspicies in quod barathrum te rapere laboret *Satanas*, falsa pietatis imagine deludens animum tuum. Nonne vides quantum sit in orbe dissidiorum? Et tu, quasi parum sit, tam atrocem ordiris Tragœdiam. Si victus injuriis deficerem ad hostes Ecclesiæ, unde repeteret Deus hanc animulam nisi abs te? Quod hactenus perstiti, non est mearum virium, sed divini muneris: & ejusdem præsidio persistam usque in finem, uti spero. Quis autem tam atrocibus contumeliis tamque perpetuis non delassaretur? Id si fieret, nonne vides quem tumultum excitare queam? Nec reputas quam late pateat hoc malum, quod nunc suscitas? Non est tam inops amicorum *Erasmus*, quam tu credis. Et ut maxime sit imbecillis, non cogitas quam sit res potens & invicta veritas? Non perpendis quam plerique sint propensi ad contemtum auctoritatis & conciliorum *Romani* Pontificis & vestræ? Quid isti dicent, quum viderint prodire examen articulorum, ad quos jam respondi, perinde quasi nihil sit responsum? Quum videbunt argutationes de verbis, depravationes ac malitiosas suspiciones? Equidem dabo operam, ne sim causa tanti mali, ac ne occasio quidem, si queam. Eoque rursus me offero ad omnia quæ *Christianæ* lenitatis sunt ac modestiæ. Quod si surdus ad omnia monita pergis hoc incendium excitare, ego, qui mihi nullius impietatis sum conscius, impietatis calumniam fortiter à me depellam. Eventus mihi non poterit imputari. Hæc epistola me liberabit, & apud Deum, & apud homines. Orabo Dominum, ut det tibi mentem meliorem, qui si meas preces exaudierit, & illius bonitati gratias agam, & tibi gratulabor, nec libebit superiorum malorum meminisse. Vale. Datum *Basileæ* 16. Novembris, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCCX.

Erasmus Theologo cuidam Hispano Sorbonico S.

RECTA consilia Deus suo favore prosperat, perversas hominum molitiones plerunque vertit in capita molientium. Jam multi sunt anni, quod Monachi quidam titulo, quum re nihil sint minus, me sibi fingunt hostem, non ob aliud, nisi quod ex reflorescentibus bonis literis, éque *Christianismo* spirituali, pristinum vigorem meditante, sibi persuadeant nonnihil decedere vel commodis suis, vel auctoritati, quum vix alii chariores sint veri Monachi, hoc est, purissimi *Christiani*, quam mihi. Isti jam pridem mihi male cogitabant, nec deerat, juxta proverbium, improbis aliud omnino quam occasio. Hanc illis porrexit apud *Hispanos*, ut significant amicorum literæ, *Eduardus Leus*, illic Regis *Angliæ* nomine pacis legatione fungens, & præter sui Regis animum excitavit exitiosissimum incendium. Idem olim egit *Lovanii*, totam illam, quod quidem in ipso fuit, Academiam discordiæ veneno inficiens, re tam infeliciter gesta, ut nec meis inimicis placuerit, & suis etiam amicissimis supra modum displicuerit, exceptis pauculis idiotis, qui studio non judicio ducebantur. Nec ad aliam rem ingenium illius natum, factum, sculptumque videtur, quam ad serenda dissidia. Quoniam autem meis Apologiis necessario declararam hominis malitiam cum insigni inscitia conjunctam, annis aliquot ille pressit dolorem, tamen interim moliens librum in me: non quo sua defenderet, nec enim potest, sed quo novas ingereret calumnias, idque adeo clam, ut apud *Anglos* nunc nemo mihi credat hæc scribenti quæ gerat in *Hispania*. Nec dubito quin per *Gallias* iter faciens virus suum apud malitiæ socios sparserit. In *Hispania* vero quum reperisset Monachos quosdam mihi male cogitantes, communicare cœpit librum sycophanticum, multo stolidiorem quam fuerat ille prior: & fingit se velle edere, quod nunquam tamen facturus est; optarim factum. Illic erant tituli terribiles, *contra sacro-sanctam Dei Trinitatem*, *contra Christi divinitatem*, *dignitatem* & *gloriam*, *contra Spiritus Sancti divinitatem*. Erant indices rem miris præstigiis ob oculos ponentes. His rebus Monachi sustulerunt animos. Et primus impetus factus est in aula Cæsaris per *Dominicanos*. Is auctoritate Procerum pressus est. Rursus *Salamancæ* per *Franciscanos* vitæ, ut habentur, probatioris renovatus, tanto tumultu, ut aut victuri, aut in pugna occubituri viderentur. Clamatum in concio-

An. 1527. cionibus, blateratum in privatis colloquiis, publicitus affixi articuli, provocatum ad disputationem, nostri ejusmodi tragœdiarum actus. Is motus ægre per Cæsarem & Archiepiscopos aliquot temperatus est verius quam cohibitus. Tandem exstitit *Petrus Victoriensis Dominicanus*, qui *Burgis* præsidens suo sodalitio concionatorem agit, tuus ut audio germanus. Is tanta vehementia orsus est fabulam, ut clamarent, *hic non audiendos neque Cæsarem, neque Præsules, sed Deo obediendum potius quam hominibus.* Quid multis? Res omnino spectabat ad seditionem. Itaque visum est Cæsari ac Præsulibus, ut vociferari desinerent, articulos exhiberent, si quos haberent adversantes fidei. Interim abstinerent à publicis clamoribus. Ægre obtemperatum, sed illud silentium privatis obtrectationibus abunde pensabant. Ibi conspirant septem Monachorum genera. Exhibiti sunt articuli, non solum impudentes & vanissimi, verum etiam tractatu periculosi ob imbecilles, qui nec apud *Hispanos* desunt, vel ob *Judaismum*, vel ob *Paganismum*. Res agi cœpit, sed mox negotium in furiosum exiit tumultum, tandem pestilentia subito oborta diremit synodum. Nec tu mihi pilo minus charus es, quod habes fratrem hujus negotii ducem. Ex amicorum enim literis intelligo, te virum esse singulari & doctrina & æquitate præditum, speroque futurum, ut fratrem ad saniora consilia revoces. Porro, non dubito quin qui in *Hispania* hanc ordiuntur tragœdiam, istius Collegii clam implorarint auxilia, quo conjunctis copiis vi opprimatur *Erasmus*. Hoc consilium inprimis quam non sit animi *Christiani* perspicit tua prudentia. Ac de me quidem levis fortasse jactura fuerit. At vereor ne hinc novum aliquod oriatur dissidium, quum ego semper pacis concordiæque fuerim & patronus & hortator. *Sutor* & *Bedda* sibi persuadent *Erasmum* hominem esse nihili. At is in omnibus regionibus habet sibi plurimos etiam potentes studiis suis devinctos. Ineptum quidem dictu, tamen dicendum, habeo scrinia plena Regum, Cæsaris, Card. Archiepiscoporum, Episcoporum, Ducum, Magnatum & eruditorum literis amantissime scriptis. In *Hispania* vero quosdam adeo fervidos patronos, ut coactus sim illis scribere, ne contentione studiorum moveant exitiale dissidium, sinant potius *Erasmum* fluctibus dedi, fortassis à ceto quopiam excipiendum. Ex quantulis initiis quanta videmus oriri incendia! In *Hispaniis* hactenus tranquilla res erat, & summo otio florebant studia. Nunc hanc tempestatem per *Leum*, ut scribunt, invexit Monachorum improbitas. Nec interim aliud lucrifaciunt quam odium bonorum & risum. Ex tam malis fontibus, quid boni potest oriri rei *Christianæ*? *Leus* quovis pacto molitur vindictam. Idem eodem spiritu agit *Bedda*. Non respondet ad quæ oportuit, sed ad eosdem articulos aliter digestos redit, credens omnia fore prospera, si vestra censura damnarit aliquot: nec cogitat quam parum nunc orbis tribuat istiusmodi censuris, multo minus tributurus, si perspexerit tam malitiosa judicia, quam sunt *Lei* & *Beddæ*, cujus furori Collegium vestrum mederi decuit magis quam inservire. Quid enim illum pudet, qui talem librum dedit orbi legendum, non exspectato Collegii judicio? Nec jussus premere pressit, sed elusit Regis edictum, curans ut in *Germaniam* spargeretur, & isthic clam distraheretur. Ad hæc, quum meæ supputationes ob oculos omnium posuerint hominis inscitiam cum pari malitia conjunctam, non cogitat de purgando, sed articulos aliquot decerptos ex acervo calumniarum, & *Gallice* versos, misit in aulam regiam, quos in hoc delegerat, ut proceres, mulierculas, denique totam *Galliam* in me concitaret, quemadmodum calumniatus antea fuerat titulum *Angliæ* Regi tributum. Nunc eosdem articulos vobis ingerit, scilicet in ordinem digestos, ut novi videantur, perinde quasi nihil sit responsum. Hæc quum malitiosis artibus ac perversis animis gerantur, quid obsecro possunt gignere nisi magnum malum? Quod ne oriatur, sedulo quidem enitar, certe illud efficiam ne mihi possit imputari: non enim rependam malum malo, nec meum privatum dolorem, publico Ecclesiæ detrimento ulciscar. Impietatis uti crimen non admittam, ita calumniam non feram. At finge me nec velle, nec posse quicquam contra niti; non deerunt tamen qui rem hanc rapturi sint in occasionem ac materiam contentionis. Quid autem est *Christianismus*, si pax absit? Ubi vero pax, si absit charitas? Quæ porro charitas, ubi cuncta tantis odiis, tantis conviciis, tam impudentibus & indoctis calumniis geruntur? Videmus ex quantulis initiis quantæ tempestates exoriantur, quam facile jacens malum moveatur, quam difficile motum consopiatur. Hoc gravissimum *Lutheri* incendium unde natum, unde huc progressum, nisi ex *Beddaicis* intemperiis? *Martinus* proposuerat Aphorismos disputandos de Condonationibus Pontificiis: eas non minus impie quam impudenter deprædicabant ptochotyranni quidam, qui spe lucri nihil non audent: horum intemperiis *Lutherus* opposuit sua problemata. Indignabantur, quorum res agebatur. Missa sunt ad *Leonem* X. Respondit *Sylvester Prieras* tam feliciter, ut ipse Pontifex indixerit illi silentium. Successere quorundam Monachorum vociferationes apud populum, nihil habentes in ore præter hæreses, blasphemias & schismata. Visa narro. Nulla res magis conciliavit omnium favorem *Luthero*. Quod si de Condonationibus sobrie, sicut erant propositæ, disputatum fuisset, nunquam hæc lues sic occupasset orbem. Quid autem tam pie, tam circumspecte scriptum est à quoquam, quod non queat calumniari, qui mentem habeat, qualem spirant scripta *Beddæ*? Nos scripsimus stylo non Rhetorico, sed paulo mundiore, non quod scholasticum damnemus; habet & ille suum usum; sed ille nec ubivis congruit, nec omnibus arridet. Studuimus & politioris literaturæ studiosos, velut esca quapiam, ad amorem sacrarum Literarum allicere. Jam *Bedda* talem phrasim non intelligit: hoc ipsa res clamitat. Non est opus argumentis. Deinde in Paraphrasi servamus decorum personæ loquentis, nec respicimus ad hæc tempora, sed quod *Christus*, aut Apostoli suis temporibus docuerunt, conamur explanatius dicere. *Bedda* quæ rhetorice dicta sunt examinat ad dogmata scholastica, imo *Sorbonica*, quæ illic quotidie nascuntur nova; nec agnoscit tropos, nec personas, nec tempora. Quid hoc calumniandi studio perversius? Sceleratius etiam est, quod decerpit hinc atque hinc mea verba, prætermissis arte, quæ meam sententiam explanant, & excludunt calumniam. Interdum pro meis verbis supponit sua, prætermittit, addit, utcunque visum est appositum ad calumniam. Verbi causa, Divus *Hieronymus* exhortans Clericos ad contemtum divitiarum, in hanc loquitur sententiam, *Partem cum Domino non potest habere, qui aliquid possidet præter Dominum.* Si maligne quis interpretetur, nonne prorsus Clericis omnibus adimit proprietatem? Rursum, quid odiosius illo de matrimonio? *Quale bonum hoc est, quod comparatione deterioris probatur*? Quas hic blasphemias intonaret, si quid tale reperiretur in scriptis meis? Item quum *Basilius* exhortans divites ad liberalitatem, ait, *illos rem alienam occupare*; quid seditiosius dici poterat, si hoc examines non ad exhortationis legem, sed ad dogmatum vigorem? Hujus generis sententias ter mille colligerem è probatis auctoribus, si res ita postularet. Sed omnium impudentissimum est, quod impingit mihi, quæ nec scripsi, nec somniavi. Et vides quam sint excitata mortalium judicia: periit illa populi simplicitas. Quondam satis erat, *sic judicavit alma facultas*: nunc utinam saltem rationibus & scripturis auscultarent. Dices, cum talibus non argumentis, sed fasciculis agendum. Fortassis istud dictat lex humana, sed lex charitatis aliud dictat. Illa de nemine facile desperat. Multi simpliciter errant, multi sic leviter afflati sunt, ut facile possint sanari. Et si ducum nulla spes esset, tamen ob alios nondum deploratos expediret, illos certis & evidentibus argumentis, & scripturis efficaci-

An. 1527.

ficacibus coargui. Equidem optarem *Romani* Pontificis auctoritatem plurimum habere ponderis ad ædificationem Ecclesiæ, sed vides quo sit prolapsa. Nec ulli magis offecerunt illius auctoritati, quam qui nimis impudenter illius auctoritatem exaggerarunt. Idem dicere licet de Monachis. Ipsi sibi detraxerunt quod æquum erat, dum plus æquo tribui postulant. Ita, juxta proverbium, *Rumpitur dum nimium tenditur funiculus.* A vobis mundus aliquid eximium & homine majus exspectat. Eam opinionem omnibus impressit primum istius Collegii celebritas, deinde tot anni in studio Philosophiæ sacrisque Literis desudati. Nunc vero, ô viri divini, depromendum est illud eximium, & homine majus. Requirit hæc tempestas insignes naucleros; poscit hic morbus eximios medicos; ne in frivolis consumatis operam vestram. Ista facultas *Christo* militare debet, non servire privatis hominum affectibus. Artem & auctoritatem vestram adversus eos expromite, qui vestræ dignitatis arcem ex professo palam oppugnant, & apud multos jam labefactarunt, qui vestra dogmata libris editis detestantur: non in eum qui suis vulneribus pro virili tuetur eadem quæ vos, qui paratus est confodere, si quid vere impium in scriptis ipsius comperiatur. In bellis militi, ob bene navatam operam, præmium à ducibus esse solet: Mihi in hoc bello, ob sedulo navatam operam, à vobis, qui hujus militiæ duces estis, hoc erit præmium, ut calumniis ac mendaciis *Sutorum* ac *Beddarum* opprimar? Euangelico gradu & spiritu *Christi* res hæc agenda est, non arte sycophantica. Sapientia vincit malitiam. Malitia nihil aliud quam propagat malitiam. Absit autem ut vestra auctoritas cujusquam malitiæ serviat adversus piam sedulitatem. Jam mundus & Principes magna ex parte intelligunt hunc esse pseudo-Monachorum tumultum, hoc agentium ut simul cum *Luthero* linguas ac bonas literas obruant, quas ut non didicerunt, ita & discere piget, & nescire pudet. Etiamsi pium sit utrunque, tamen ad alterum ante tempus properant. Spirat adhuc ille, ne dicam regnat in animis plurimorum. Habet qui profiteantur, qui propugnent, qui vestram auctoritatem elevent ac traducant apud omnes, nihil libentius amplectentes quam quod vestris suffragiis damnatum est. In hos estote viri potius quam in *Erasmum*, qui in castris vestris sub iisdem signis militat, qui non sine sanguine cum his dimicat, quos vos pro capitalibus ducitis hostibus. Et tamen fieri potest, ut adversus impietatem pugnans ipse alicubi labar in impium dogma: nam id usu venit, & *Hieronymo*, & *Cypriano*, & *Ambrosio*, & *Augustino*, si quis exactius exquirat. Tale si quid accidit, vel inscitiæ, vel imprudentiæ potest adscribi, malitiæ non potest. Id ego, si quis commonstraverit, docueritque, veluti partum supposititium lubens jugulabo. Si quid parum intellectum, interpretabor. Id fiet primum inconvulsa *Christiana* charitate, deinde majore cum fructu, postremo cum vestri ordinis dignitate, cujus existimationem undequaque sartam tectam haberi prorsus est è re *Christiana*: eam oportet rectis rationibus commendare, non odiis aut calumniis. Sunt qui fingant me parum faventem dignitati ordinis Theologici, quod alicubi revocem ab immodico studio quæstionum non necessariarum, quod adhorter ad fontes divinorum Voluminum, ad cognitionem linguarum, & *Bedda* scilicet consulit illius dignitati, qui talem librum emisit in lucem. Loquor enim proprie de libro, quem in me scripsit, de cæteris alii judicent. Erat è dignitate vestri Collegii, primum in eo non esse *Beddas*, proximum non tantum valere. Quod si decretum est illius omnia, seu recte, seu perperam facta, tueri, jam omnes intelligent studio non judicio rem geri; quod absit ut eveniat. Jurata est vobis concordia, sed in honestis. Jurata est mutua dignitatis defensio, sed istis rationibus maxime læditur vestra dignitas, quæ si tyrannica est, non Theologica, quidvis est potius, quam dignitas. Ac fortasse res non est omnium communis, fama tamen erit communis omnium. Quo magis advigilandum integris, ne quid Collegii nomine prodeat, quod illius parum respondeat existimationi. Mihi quidem ignotus est istius Collegii status, sed partim ex horum temporum habitu, partim ex aliis facile conjecturam facio: in omni consessu semper fuerunt, qui studiis & improbitate rerum summam sibi vindicant, nec temere fit, ut melior pars vincat. Per illos primum res privatim decernitur, mox excluduntur integriores, adhibentur idonei; præfatio commendat concordiam, adduntur minæ, *hic*, inquiunt, *apparebit*, *qui sint Lutheranæ factionis*. Si quis dixerit aliquid æquius, mox audit à frementibus, *Luthero* pejor. Sunt ingenia modesta, quæ malunt quiescere quam cum talibus contentionem suscipere: Sunt qui in gratiam privatam deflectant à sua sententia: Sunt qui metuant aut sperent aliquid, eoque premant quod judicant optimum: Sunt qui non intelligant, quod nude proponitur? Sunt qui iisdem affectibus excæcati sunt, quibus *Bedda*: Sunt quos utcunque sanos clamor ac tumultus aliorum, ita ut fit, agit in furias. Ita non fit, sed extorquetur senatus consultum. In quo prodendo rursus qui extorserunt, admiscent affectus suos, aliis vel insciis, vel conniventibus. Et hoc dicitur Collegii decretum. Hæc nequaquam ad te scriberem, nisi mihi doctorum hominum literis persuasum esset, te virum esse magno rectoque judicio præditum, eoque curaturum, ne quid isthic geratur secus quam oportet. In me certe nullum hominis *Christiani* desiderabitur officium. Maliciosas calumnias non feram, etiamsi sex *Romani* Pontifices subscribant vestræ sententiæ. Nec enim Pontificum, nec vestra auctoritas valere debet ad opprimendam veritatem & innocentiam. Idem ages apud *Petrum Victoriensem* fratrem tuum. Ita continget vobis speciosa victoria, si vincat *Christus*, si superet charitas, multoque melius mereberis deque Collegio tuo, deque fratre, quam de *Erasmo*. Spiritus cœlestis inspiret animis vestris quæcunque pia, quæcunque sancta, quæcunque ad *Christianam* amicitiam conducibilia. Bene vale. Datum *Basileæ* 29. Novembris, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCCXI.

Erasmus Roterod. Joanni Card. Lotharingiæ S. D.

NE sublimitatem tuam præfatione morer, Dum nos hic pro viribus agimus ut exstinctis dissidiis Ecclesiæ sua restituatur tranquillitas, *Natalis Bedda* novos molitur tumultus. Urit hominem primum quod liber, quem in *Jacobum Fabrum* scripserat, edicto regio suppressus est, etiamsi non est suppressus: deinde quod ego respondens & meam innocentiam & illius impudentiam sic omnibus ob oculos posui, ut in speculo non possit evidentius. Itaque prorsus animo gladiatorio parat vindictam, non se purgans, quod non potest, sed easdem calumnias alia specie rursus ingerens. Habet in *Sorbonico* Collegio quosdam ipsi addictos, nusquam enim non habent similes labra lactucas; alii vel territantur minis, vel odio contentionis quiescunt. Interim *Bedda* cum suis satellitibus rem gerit ex animi sui sententia. Agitur fabula, *Erasmi* nomine, non *Fabri*, quum uterque petatur. Habet sexcentas propositiones è Paraphrasibus decerptas, quod Opus non ob aliud sic odit, nisi quia plurimos excitat ad pietatem: eas, ut narrant, ad facultatem defert, & in aliquot jam audio pronunciatum. Sed quomodo proponit artifex? Omittit quæ rem explicant, quæ calumniam excludunt, addit de suo quæ faciunt ad calumniam: proponit velut à me dicta hoc tempore, quæ dicuntur ab Euangelistis aut Apostolis, & ad Ecclesiæ primordia pertinent. Ita sub meo nomine damnantur quæ *Christus* & *Paulus* docuerunt. Nec immerito. Nihil enim magis adversatur *Beddæ* similium studiis, quam Euangelicæ doctrinæ sinceritas. His fucis imponi potest etiam eruditis & integris. Quumque ad pleraque responsum sit evidentissime, tamen ille sic proponit, quasi ni-

An. 1527. nihil omnino sit responsum. His artibus sperat futurum, ut exclusis libris meis, ipse Deus habeatur. Hujus energia mysterii proficiscitur à pseudo-Monachis, qui bonas literas pejus oderunt, quam ullam hæresim aut magiam, utcunque dissimulant. Ex his autem molitionibus, pessimis è fontibus originem ducentibus, pessimis artibus tractatis, quid aliud nasci potest, quam ingens orbis malum? Qualis est arbor, tales sint fructus oportet. Radix hujus arboris est pessima, livor, odium, ulciscendi rabies; Rami, improbitas, malitia, calumnia, impudentia, vanitas. Hi quos fructus porrigent, nisi venenatos? Id ut tuto faciat, admiscere conatur suis intemperiis auctoritatem Collegii Theologici, quum sanissima pars ejus Collegii damnet & improbet hominis tumultuosam impotentiam, si liberum cuique sit quod sentit dicere. Et si totum Collegium talia judicia proferret qualia sunt *Beddæ*, non sine gravi auctoritatis suæ jactura id faceret. Nec lubens elevarim ejus Collegii dignitatem, sed impietatis calumniam nemo pius debet perpeti. Proinde si Regia Majestas istiusmodi malitiosis conspirationibus indicat silentium, simul recte consuluerit & regni sui, & studiorum & Ecclesiæ tranquillitati, quam non alia ratione melius tuebuntur, quam si proferant judicia doctissimis & optimis Theologis digna. Et ego sane malim bonas horas, & operam, aliis in rebus collocare. Sudamus enim in *Augustino*, ut emaculatior justaque cum dignitate prodeat in manus hominum. Hoc officium si tua Celsitudo præstiterit, maximus tamen hujus beneficii fructus ad Rempublicam pertinebit. Regia Majestas sic instrui poterit; nunc orbem undique dissidiis esse sectum, etiamsi nihil accersamus: id potius agendum, ut æquis rationibus hæc mala sopiantur; quam ut privatis affectibus excitentur novi tumultus; magisque convenire ut tam celebris facultas vires suas expromat in professos hostes, quam in commilitones suos, & medeatur omnibus quibus potest, potius quam ut sanos alienet; & hujus auctoritatem oportere servire *Christi* gloriæ, non *Beddarum* privatis affectibus. Id nulli magis expedire quam ipsi facultati. Calumniandi nullum esse finem, præsertim si ira & livor adhibeantur in consilium. Postremo, non statim damnandum librum, in quo erroris aliquid inveniatur, quum in probatissimis Ecclesiæ doctoribus complures inveniantur. Ad quosdam lapsus humanos præstat connivere, ex quibus agitatis crebro major lues nascitur. Jure mihi succenseret tua sublimitas, si meum privatum negotium ageretur. Commodum publicum, sat scio, non negliget tua singularis pietas, cui precor omnia prospera. Si plenius super hisce rebus edoceri voles, ex *Gervasio* Theologo poteris rem omnem cognoscere, cui & doctrina non vulgaris & judicium integrum adest. Datum *Basileæ* 30. Novembris, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCCXII.

Erasmus Rot. Antonino Medico S. D.

QVUM animus iste tuus plusquam *Pyladeus* superet omnia Regum munera, tamen tu non desinis novis subinde certare muneribus, & minitaris nescio quid tale, tantumque, ut à me contemni non possit. Hoc mihi credas velim, *Antonine*, istud tuum pectus mihi tribus regnis esse preciosius. *Georgius* bona fide reddidit omnia. *Hieroslao à Lasco* precor ut felix sit tua fortitudo, cui tamen nonnihil metuo, ne in nervum. *Alexius Turzo* mihi abunde satisfecit, si provocationem meam æqui bonique consuluit. *Severinus Olpejus* hinc discessit mense Septembri, onustus meis literis, quanquam & per *Frobenium* scripseram in mercatum, quæ perlata sint, nec ne, nondum habeo certum. Regi cordatissimo non displicuisse literas, gaudeo; editas esse, nec probo, nec improbo: opinor vobis constare consilii vestri rationem. Mallem præfationes & versiculos omissos, non ob aliud, nisi quod laudant invidiosius. De munere extorquendo nolim agi: videbor enim hoc aucupatus, quum nihil minus cogitarim. Hac in re sum obsequutus animo *Joannis à Lasco*, iterum atque iterum eadem ad me scribentis. *Joanni Henkello* nunc consulere serum est, superest precari ut quod factum est feliciter cedat. *Pauli Crescentii* nihil ad me pervenit, præter animum, quem è tuis cognitum literis lubens amplector, sicut & *Samborkii*, & *Hosii*, & *Georgii Werneri* & *Langi*, quorum nonnullos mihi commendavit *Lascanus*, quibus omnibus alias mutuum animum declarabo. Nunc nec vacabat, nec expediebat plura scribere; iter longum, nuncius nescio quam certus. Vix credas, mi *Antonine*, quam tibi gratuler tam benignum, tam candidum patronum; præsertim hoc rerum statu turbulentissimo. Ei scripsi tribus verbis, reclamante pudore meo. Impudentiæ causam in te transferas oportet. *Beddam* adeo non pudet suæ vesaniæ, ut ordiatur Tragœdiam multo hac insaniorem. Nisi istos urget extremum fatum, nescio quid sibi velint. *Joannis Leopolitani* candorem exosculor, quem utinam plures imitarentur. De funere vertendo vereor ne non succedat. Irritabuntur quos non possumus compescere. Quicquid est Tragœdiarum, vel in *Galliis*, vel in *Hispaniis*, hoc fonte nobis scatet. Quin & illud videndum, ne quid hinc discriminis ad eos redeat, quibus auctoribus aut consciis hoc procuratum est. Optimæ conjugi tuæ precor omnia læta. Linteum dono missum auro gratius est, quod præter mittentis affectum, commendat etiam ipsa novitas. *Josephum* tuum, si veniet, cupidissime videbimus. Hic pestis recruduit: reliquit nos nuper *Joannes Frobenius* paralysi correptus. Dederat morbus quædam sui præsagia, sed puduit virum nimium fortem ægrotare. Bene vale, mortalium charissime *Antonine*. *Basileæ* 9. Decembris, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCCXIII.

Erasmus Rot. Christophoro à Schydlovietz, Palatino, & Capitaneo Cracoviensi, regni Poloniæ Cancellario, S. D.

NON caret quidem egregia virtus vel laude, vel præmio suo, etiamsi præclaris conatibus non responderit eventus, qui soli Deo est in manu; nos tamen eramus feliciores futuri, nisi plus valuisset regnandi dulcedo, quam æqua rectaque consilia. Prorsus experimur esse verissimum, quod ante tot annorum millia scripsit *Homerus*, *Cibi, potus, cantionum, chorearum, & omnium rerum quamvis natura dulcium, homini satietatem oboriri; solius belli, rei omnium tristissimæ, nullam esse satietatem.* Quid hoc aliud esse dicam, vir eximie, nisi Deum à nobis aversum, Principum quorundam animis insedabilem ardorem pugnandi immittere? Quid autem malorum abest huic seculo? Quæ mundi regio non aut patitur bellum, aut parat? Ubi non sævit pestilentia? Ubi non laboratur inopia? Nec tamen tot afflicti modis agnoscimus Deum, flagellis ad resipiscentiam provocantem; sed perinde quasi rebus integris, epulamur, jungimus matrimonio, digladiamur, & de proferendis regni pomeriis contendimus: spero tamen opera tua, ac tui similium, optimique Regis *Sigismundi* dexteritate res humanas in tranquilliorem statum aliquando reponendas. Quod scribis, epistolam meam, tum ipsi Regi, tum regiis proceribus omnibus magnopere placuisse, gaudeo sane, nec *Joannis à Lasco* consilium, nec meum obsequium successu caruisse. De munere non est quod satagat tua benignitas. Jam dudum teneo quod captabam, si placuit, si pacis studium commendavit. Pro tuo erga *Antoninum* meum studio gratiam habeo maximam. Sic enim is vir me suis virtutibus sibi devinxit, ut quod officii tua sublimitas in illum contulerit, lubens passurus sim imputari mihi. Dominus te servet incolumem, vir modis omnibus clarissime. Datum *Basileæ* 12. Decembris, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCCXIV.

Erasmus Roterod. Petro Tomitio, Episcopo Cracoviensi, S. D.

An. 1527. NEC ocium, nec argumentum ad te scribendi suppetebat, amplissime Præsul, pudor etiam dehortabatur: sed tuus *Antoninus* tam graphice tantoque affectu mihi depinxit effigiem pectoris morumque tuorum, ut si dicam te mihi ignotum esse, plane mentiar: sim autem ab omni pietatis & humanitatis affectu alienissimus, si talem Præsulem non venerer, suspiciam, & amem ex animo. Cæterum *Antonino* meo non minus gratulor, quod patronum nactus est, cujus auspiciis possit in his rerum humanarum undis & honestam & tranquillam vitam degere. Sic enim amo pectus hominis longe candidissimi, ut magis hilarescam si quid illi bonæ rei obtigerit, quam si mihi obtigisset. Leve est, si jam gratuler tibi dignitatem istam, quam fortunæ tuæ non debes, sed præclaris animi tui dotibus; nec te dicam hoc nomine felicem, quod serenissimo Regi sis inter primos, & gratus & charus, quandoquidem hoc ille judicio facit potius quam affectu. Seculo nostro reique publicæ *Christianæ* gratulor, cui si tui similes multi contingerent Episcopi, citius hæc rerum tempestas in serenitatem verteretur. Habet tua Celsitudo epistolam plusquam *Laconicam*, quam tamen fatereris esse prolixam, si nosses, quibus distringar laboribus. Precor amplitudini tuæ Rever. prospera faustaque omnia. Datum *Basileæ* 12. Decembris, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCCXV.

Carolus divina clementia Romanorum Imperator, designatus Augustus

HONORABILIS, devote, dilecte: Fuerunt nobis tuæ literæ duplici nomine jucundissimæ, & quod tua erant, & quod ex his intelleximus, Lutheranorum *insaniam declinare: quorum alterum debes tu quidem singulari nostræ erga te benevolentiæ: alterum vero non tam nos tibi debemus, quam universa Respublica* Christiana, *quum per te unum id assequuta sit, quod per Cæsares, Pontifices, Principes, Academias, atque per tot viros eruditissimos hactenus obtinere non valuit. Unde tibi & apud homines immortalem laudem, & apud superos perpetuam gloriam nequaquam defuturam, & quam lubentissime videmus, & hanc tibi felicitatem contigisse ex animo gratulamur. Superest, ut provinciam hanc, feliciter à te susceptam, pro viribus ad finem usque perducere adnitaris: nos enim tuis sanctissimis conatibus omni auxilio & favore nunquam defuturi sumus. Cæterum, quod scribis de his, quæ in tuas Lucubrationes apud nos tractari cœpta sunt, moleste admodum legimus: nam videris nostro in te animo ac voluntati quodammodo diffidere: quasi nobis præsentibus quicquam adversus* Erasmum, *cujus* Christianam *mentem exploratam habemus, esset statuendum. Ex inquisitione enim, quam in tuis libris permisimus, nihil est periculi, nisi ut si quid humani lapsus in his inveniatur, tu ipse amanter monitus, id vel corrigas, vel ita explanes, ut nullum offendiculum pusillis relinquas, & hac via tuis Scriptis immortalitatem pares, & obtrectatoribus ora occludas. Si vero nihil calumnia dignum repertum fuerit, vides quantam gloriam tibi, tuisque Lucubrationibus assequuturus es. Bono itaque animo te esse volumus, tibique persuasum, summam nos tui honoris atque existimationis rationem nunquam non habituros. Pro quiete Reipublicæ, quod in nobis fuit, hucusque nos strenue præstitisse, non est cur aliquis dubitare debeat. Quid in præsentia præstemus, quidve deinceps præstituri sumus, ea malumus operibus declarare. Hoc unum à te petimus, ut tuis precibus actiones nostras omnes* Christo *Optimo Maximo semper commendes. Vale. Ex Civitate nostra* Burgensi, *die* 13. *Decembris, Anno Domini* 1527. *Regni nostri* Romani *nono*. An. 1527.

CAROLUS.

Inscriptio à tergo hæc erat, *Honorabili, docto, devoto, nobis dilecto Des. Erasmo Roterodamo, Consiliario nostro.*

ALPH. VALDESIUS.

EPISTOLA DCCCCXVI.

Erasmus Roterod. Alphonso Vervesio S. D.

SI mea causa tantum laboris, tantum invidiæ susciperes, frater in Domino honorande, optimo jure te plurimi facere deberem, ni vir essem insigniter vel excors qui non intelligerem, vel ingratus qui non agnoscerem tam singulare tuum in me studium; nunc quum omnia tum facias, tum patiaris, non tam mea causa, quam studio pietatis ac veritatis, multo pluris te facio, mi *Vervesi* charissime, fateorque me tibi longe plus debere, quippe qui sic affectus sim in hoc negotio, ut malim pietatem vincere quam *Erasmum*. Si *Christo* cesserit victoria, me victorem esse judicabo, posteaquam vicerit ea pars, cui toto pectore faveo. Itaque gratias ago duplici nomine, quum meo cui tam amicam navas operam, tum pietatis cujus causam gnaviter ac dextre propugnas. Quin & recreor tuo de me judicio, quod falli, ne possim suspicari, vetat ista tua singularis vel integritas, vel eruditio. Utinam ordinis tui modestiam imitarentur & cæteri, qui sibi persuadent, sese & *Christianam* religionem & existimationis suæ dignitatem improbis obtrectationibus, scurrilibus conviciis, ac seditiosis vociferationibus tueri posse, quasi non sedeat in cœlis qui talia mortalium consilia deridere soleat atque subsannet. Ad articulos jam ante menses sex erat parata responsio, cujus aliquot exemplaria misimus amicis. Inimicos ut modestia quoque superem, admones tu quidem amanter, ac mihi visus sum pulchre moderatus stylum, primum qui nullius ediderim nomen, deinde nusquam debaccher conviciis, nisi forte convicium non est, quum illi nominatim impingunt, quod pugnem adversus divinitatem, dignitatem & gloriam *Christi*, & convicium est, quum eam appello impudentem calumniam. Istiusmodi portenta nihil omnino civilitatis merebantur. Quod datum est, datum est partim amicorum affectibus, partim modestiæ *Christianæ*. Et tamen arbitror futuros, quibus hæc Apologia videatur dentatior: tantum honoris sibi deberi putant. A nominibus edendis & ipse abhorreo, nec me fugit quibusdam id optabile esse, quovis pacto innotescere. Sed interim impune debacchantur in nomen meum in publicis prælectionibus, in quibus effutiunt tam inerudita, ut ab adolescentibus rideantur. Monui literis unum atque alterum, sancte dejerant à se nunquam nisi honorifice factam mei nominis mentionem. In hoc negotio sic vigilant in multis regionibus *Franciscani*, qui se vocant *Observantes*, ut satis appareat rem de composito geri. Nec tamen proficiunt, nisi quod cordatis ac bonis in dies redduntur magis invisi, non sine meo dolore, qui semper illorum integritati faverim. Hoc consilium videtur illis mire callidum. Clanculum submovent libros meos è bibliothecis, etiam quos illis dono dederam, clanculum obtrectant, in prælectionibus subinde perstringunt, à scriptis abstinent, scientes & mihi calamum esse. Nunc non est qua illos ulciscar. Si urgeantur, negant se dixisse, aut aliter dixisse dejerant; quid illis facias? Postremo, qui non potest excusari, aliquo relegatur ubi dicat atrociora, nec ullum tamen illorum unquam offendi in vita. Ex multis malis, quæ *Lutherus* invexit *Germaniæ*, saltem hoc decerpit boni, quod hoc hominum genus habet aliquanto moderatius. Quod scribis *Hispaniam* à sectis immunem vivere sub *Romano* Pontifice, vehementer gratulor, & hoc magis quod experiar, quanta sit infelicitas tot opinionibus dissecari. Quod si quemadmodum vos vivitis sub Pontifice, ita Pontifex cum

An. 1527. cum suis viveret sub *Christo*, optarem omnibus eandem felicitatem. Nunc multa vident, qui *Christi* gloriam vere diligunt, ad quæ suspirent. Quid enim aliud nunc licet? *Enchiridion* ab Archidiacono *Alcorano* versum antehac ignorabam. Nec est scrupus eximendus. Idem ille sentit quod ego, licet aliis utatur verbis. Fatetur eos fremere ne comperiantur mentiri de me, si *Hispanico* loqui cœpero. Hoc est quod ego voco invidiam. Vellem idem factum in *Misericordia Domini*, in *Commentariis in Psalmos quatuor*, in *Matrimonio Christiano*, & in *Paraphrasibus*, quæ non tractant contentiosa. *Declamationem in laudem Matrimonii* lusimus in exemplum generis Deliberativi. Quædam eruditis tantum scripsimus, quæ verti nolim; sed ipsi scripsimus Archidiacono. Hæc ad epistolam 13. Decemb. Anno 1527. scriptam.

EPISTOLA DCCCCXVII.

Erasmus Rot. Henrico Botteo, LL. Doctori, Officiali Burgensi, S. D.

VIR in Domino charissime, quemadmodum de tam singulari vestro in me amore gaudeo, ita vos inani mœrore contristatos doleo. Toties efferor, toties mihi superstum, interim paratus ad utrunque quum Domino visum fuerit. *Joannes Frobenius*, vir ornandis studiis natus, nos reliquit, non sine dolore meo: sed tamen dum morbi genus, (erat enim paralysis) dum hoc seculum turbulentissimum cogito, magis gratulari libet erepto, quam deflere abreptum. Orsus erat ingenti sumtu totum *Augustinum*, nec optabat longiorem vitam, quam donec absolvisset. Sed Deus illi, ut spero, melius aliquid providit quam optabat. Officinæ tamen molem *Hieronymus* filius & ego sustinemus. Non excidit liber *De ratione concionandi*, sed semper aliquid transversum incidit, quod alio propellat animum. Et vix credi potest, quantum negocii nobis facessat *Augustinus*. Jam non solum cum *Hispanicis* phalangibus mihi res est, verum multo capitalius bellum cum aliis, *Bedda* nullum non movente lapidem, ne videatur vir bonus. Attamen admoneri me gaudeo. Te cum omnibus, qui mihi bene volunt, in *Christo* quam optime valere cupio. Datum *Basileæ* 22. Decembris, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCCXVIII.

Erasmus Rot. Georgio Smotzero, J. V. Doctori, S.

ORNATISSIME Doctor, Ut quod accidit non mediocriter doleo, ita gaudeo casum incidisse, per quem id, quod accidit, rescìscerem. Scripsit ad suos veteres sodales *Ruffus Guardianus Franciscanorum*, apud *Rubeacum*, fasciculum literarum mearum, *Thannis* in diversorio publico repertum, eumque traditum in manus senatus ejus oppidi. Hoc cognito misimus eo proprium nuncium. Per eum didicimus eas literas à senatu Præposito traditas, qui inspiceret si quid inesset quod ad Rempublicam attineret. Is Præpositus, nam hic adest, fatetur nihil omnino in eis repertum, quod ullo modo contingeret Principum negotia. Nihilo secius literas ad Concilium *Ensishense* fuisse missas; sive hoc odio mei, sive nimia quadam diligentia, sive inscitia factum est, in præsentia non disputo. Tot fasciculos epistolarum ac libellorum, & in *Angliam*, & in *Galliam*, & in *Hispaniam*, & in *Poloniam*, & in *Brabantiam* mitto quotidie, ac vicissim accipio à Cæsare, qui me agnoscit pro suo Consiliario jurato, à Rege *Ferdinando*, à Rege *Angliæ*, ab Archiepiscopis & Card. nunquam tamen incidit casus tam inauspicatus: non enim soleo literis committere, quod ullo modo turbet Reipublicæ commoda. Proinde quando nec ignotus ipse, nec ad ignotos scribo, erat hoc civilitatis, ubi literas à me profectas vidissent, ad me remittere, non quibuslibet inspiciendas exhibere. Saltem quum singula excussissent, nihil erat opus ad vos mittere, non solum cum injuria mea, verum etiam eorum, ad quos scribo. Res enim ejusmodi sunt, ut mea magnopere retulerit perlata fuisse scripta, nec ullum commodum hinc illis proficisci posset, mihi vero summum esset incommodum, si per aliorum manus aberrarent. In mediis etiam bellis aliquid datur religioni literarum, præsertim si nihil est quod ad hostem pertineat. Sed utcunque hæc acta sunt à *Thannensibus*, te majorem in modum rogo, curet humanitas tua, ne hic nuncius istic diutius hæreat, sed quicquid est chartarum, diligenter obsignatum ad nos referat, ut per alium eo perveniant quo volo. Ex oratione Præpositi *Thannensis*, non satis liquet quæ fuerint, sed tamen conjicio esse fasciculum, quem proxime commisi cuidam *Antonio Bletz Elvetio*. In eo erat epistola una ad Senatum *Parisiensem*, una ad facultatem Theologiæ, una ad *Natalem Beddam*, una ad *Theologum Hispanum Sorbonicum*, una ad *Gervasium Theologum*, una ad *Card. Lotharingiæ*, una ad *Lodovicum* Dominum *Berquinii*, una ad *Germanum Brixium*, una ad *Livinum* quondam famulum meum, una ad *Archiepiscopum Cantuariensem*: erat libellus typis excusus ad *Archiepiscopum Hispalensem*: erant duo codicilli eodem argumento, alter ad Senatum *Parisiensem*, alter ad facultatem Theologicam, & aliquot exemplaria alienarum epistolarum, si recte divino. Precor ut huc omnia redeant, saltem illud quod in manibus vestris residet. Sin est aliud quippiam, quæso ut huc remittatur, quando scio nihil à me scriptum quod ad vos pertineat. Hoc officio reddes me tibi devinctissimum. Et si quid inciderit, in quo tibi vicissim queam gratificari, senties hominem nec immemorem, nec ad referendum officium segnem. Hanc epistolam alteri addidi, quod acceperam, Præfectum istinc jam discessisse: quod si verum est, confido rem tua dexteritate facile perfectum iri, præsertim quod, quantum ad vos attinet, nullius sit momenti. Bene vale. *Basileæ* 27. Decembris, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCCXIX.

Erasmus Rot. Georgio Saxoniæ Duci S. D.

ILLUSTRISSIME Princeps, Nihil erat hoc tempore magnopere dignum, de quo tuam Celsitudinem interpellarem, sed ad scribendum invitavit opportunitas tabellarii, tum certi, tum huc mox recursuri. Quæ commoditas nobis nimium raro contingit, quo minus amittendam existimavi. Proximis autem nundinis misimus Illustrissimæ Celsitudini tuæ, secundum *Hyperaspistæ* librum, una cum literis, quæ an perlata sint necne, nondum certo cognoscere licuit. Vix enim dici possit quanta nunc sit hominum in hujusmodi negotiis tum improbitas, tum perfidia. Quare si tuæ Celsitudini non erit molestum, mihi magnopere gratum fuerit, si dignabitur tribus verbis indicare, num reddita sint quæ misimus, deinde an probata sint tuo judicio, quod apud me plurimum habet ponderis. *Non enim ejusdem est parere & judicare*, quemadmodum ait *Socrates* ille *Platonicus*. Hoc unum scio, nihil unquam mihi fuisse molestius, quam tam prolixæ conviciorum & gloriarum rhapsodiæ respondere, cujus vel lectionem devorare, patientis erat stomachi. Hæc tam nova tempestas desiderat aliquem insignem artificem, qui prudentia, auctoritate & ingenio tantos componat motus. Qualem adhuc prodire neminem, & miror & doleo. Theologi tot syllogismis, tot problematibus instructi, tantum, ut apparet, intra scholæ parietes Theologi sunt. Nunc certe, si unquam alias, tempus erat, reconditam illam & humana majorem sapientiam proferre. Porro, Episcopi quidam videntur aliud agere, Monachi plerique de ventre solliciti sunt magis quam de Euangelio. Cæsar & *Ferdinandus* videntur ad severitatem velut ad sacram ancoram spectare, & profecto huc provocant qui sub Euan-

An. 1527. Euangelii nomine quicquid libet, sibi licere volunt; at vereor ne res cadat in deterius. Prædandi studium multos excitabit etiam in immerentes, & quisquis habet aliquid, affinis erit periculo. Qui nihil habent, his erit bene, nimirum ex malis alienis, ut fit in bello. Atque hinc exsistet omnium rerum confusio. Si malum subito tolli nequit; saltem arte mitigandum est ad tempus, donec morbus admittet medicantis manum. Durum est sectionibus & cauteriis uti, quum pene major corporis pars occupata morbo est. Damnosa medicina est, quæ plures perdit quam servat. Si quod in utraque parte vitiosum est, prudenti moderatione tolleretur, auctoritate consensuque Principum, res, opinor, haberet minus cruentum exitum. Oro ut is, qui novit quid expediat generi mortalium, Principum animis inspirare dignetur ea consilia, quæ nobis veram pietatem cum sancta concordia restituant, quando præter vota nihil aliud nobis superesse video. Agit hic *Christophorus Carlevitzius*, juvenis præter imaginum commendationem, & eruditione non vulgari, & morum senili quadam maturitate ornatissimus, ut præter ætatem & faciem nihil habeat juvenile; sic addictus honestissimis studiis, ut quicquid voluptatis adolescentes alii solent ex conviviis, alea, & amoribus venari, hic totum ex libris petat. Quibus rebus, quoniam singularem quandam spem de se præbet, lubitum est tuæ ditioni gratulari. Ab hoc missus est, qui has perfert, per quem tua illustrissima Celsitudo dignabitur significare si quid me scire volet, quam incolumem ac florentem tueatur Deus. *Basilea* 30. Decembris, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCCXX.

Gulielmo Waramo, Archiepiscopo Cantuariensi, Erasmus Roterodamus S. D.

AMPLISSIME Præsul, ac benignissime studiorum meorum *Mæcenas*, erupit tandem in apertum vetus illa in me conjuratio Monachorum ac pseudo-Theologorum, hoc agentium ut libros meos excutiant è manibus hominum, sed mihi crede, non habebit successum. Multis regionibus simul aggressi sunt hoc negotium, devotis animis; sed ubique repererunt potentes, qui conatibus illorum furiosis obsisterent. Habeo ferme quicquid notarunt in libris meis, & sane gaudeo non alia posse produci ab his, qui plusquam hostilibus animis ad calumniam detorquent omnia. Si vacabit legere libellum, cognosces quibus mendaciis & sycophantiis mecum agant. In hoc tumultu vetus ille tragœdiarum artifex velut *Androclides* fortem agit virum, oblitus suæ legationis, idque quum non ignoret me Archiepiscopo *Toletano*, præter alios aliquot Episcopos, multis Aulæ Proceribus, atque ipsi etiam Cæsari non ingratum esse. Demus aliquid in libris meis esse, quod poterat dici circumspectius; certe nihil impium possunt ostendere. Quod autem exemplum hoc est, ex malitiosa conspiratione per universum orbem, clamoribus insanis & furiosis libellis unum hominem aggredi? Hoc non est defendere fidem, quo titulo isti se venditant, sed novos tumultus excitare, quum turbarum undique sit plus satis. Excitavi plurimos ad bonarum literarum studium, quin & Theologorum studia tot lucubrationibus meis, vel excitavi, vel adjuvi. Si quid inest humani lapsus, poterat dari negotium aliquot integris ac doctis viris, ad quorum judicium corrigerentur ea quæ jure offenderent. Verum non offenduntur erratis; aliud est quod illos urit. Ex linguis ac bonis literis, undique feliciter efflorescentibus, vident suam opinionem apud omnes decrescere; nec mirum, qui tot jam annis adversus optima studia summa vi belligerantur, quæ si voluissent amplecti, nec aliorum dignitatem obscurassent, & suam illustrassent etiam; nunc torquet illos invidia. Per omnes orbis nationes *Erasmi* qualiacunque scripta teruntur manibus, *Sutorum* & *Beddarum* libri ridentur à pueris. Est & aliud ulcus. In libris meis nonnunquam admoneo Theologos, ut omissis quæstionibus sophisticis adeant fontes Scripturarum, evolvant sanctos Ecclesiæ doctores, & indico loca quædam, in quibus lapsi sunt ob linguarum ac vetustatis inscitiam. Similiter & Monachos admoneo, quibus in rebus sita sit vera religio. Id istos male habet, malebant antiquum Theologorum ac Monachorum regnum manere, verum, hoc non expediebat populo *Christiano*. Ex meis libris nec hæresis, nec dissidium ullum est natum, isti suis clamoribus suscitant hos tumultus. Sed intra paucos annos videbis scenam rerum humanarum inversam, & eam moderationem, quam perpetuo sequutus sum in scriptis meis, amplectentur. Vociferantur isthic in *Colloquia* mea, quum vix alius liber sit conducibilior ad eximendas animis hominum stultas de rebus opiniones. Erit autem illud prudentiæ Principum, hos tumultus inconditos auctoritate sua compescere, alioqui in gravius incendium exituros quam hactenus excitatum est à *Lutheranis*. Habent titulos honestos, quibus hoc faciant. Satis est turbarum in Ecclesia, etiamsi non quæramus novam turbationum materiam, & abunde est nobis negotii cum iis, qui palam profitentur ac scriptis defendunt ea, quæ docet *Lutherus*, etiamsi non facessamus negotium iis, qui nobiscum pugnant adversus *Lutherum*. Deinde, quoniam Cæsar habet in animo quædam in Ecclesiam recepta in melius restituere, quod absque frequentissimo Principum concilio fieri non potest, præstat, si quid est ejusmodi rerum, in illud differre tempus. Nunc, quantum licet, paci studendum est, & excludenda dissidiorum materia. Postremo si maxime scriberem secus quam oportet, non expedit istiusmodi clamoribus, calumniis, conspirationibus, libellis rabiosis, mederi lapsibus hominum: nam talibus modis *Lutheranum* negotium ex minimis initiis ad hoc incendium, quod nunc late per orbem divagatur, exacerbatum est. Hujusmodi titulis si Principes istorum impetus fregerint, mox consilescet eorum tumultus; Sin indulserint illorum impotentibus odiis, res eo proficiet, ut quum Principes volent eos compescere non queant. Hi fatales orbis motus non absque numine videntur orti, modisque non credendis huc usque progressi. Arcanum est Dei consilium, quid moliantur homines studiis videmus, quid moliatur Deus nobis incertum: novit malitiam ac stultitiam mortalium in suam gloriam & in bonorum salutem vertere. Proinde mihi semper erit curæ, ut illi præstem sinceram conscientiam; de exitu viderit ipse. Si tua sublimitas cupiet amplius de iis, quæ hic geruntur, cognoscere, ex his quæ misi *Bedyllo* secretario tuo licebit. Dedi negotium *Petro Ægidio*, ut ad te mitteret divi *Hieronymi* volumina posterioris editionis pulchre concinnata, an fecerit nescio. *Basilea*, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCCXXI.

Erasmus Rot. Antonino Medico S. D.

VT tu candore temet usque superas, qui sic exaggeras tantilla mea in te officia, tua longe majora dissimulans. *Ursinus* aliquam partem suæ tragico-comœdiæ, seu potius comico-tragœdiæ, pridem ad nos perscripsit, bonam partem rejiciens in *Joannem Fabrum*, qui cum hactenus mihi non contigit colloqui. Nec interea scire potui, quo se contulerit: nam videbatur ancipitis esse consilii. Res *Ungariæ* tam esse turbulentas, vel tua causa doleo, cui cupio, sicuti mereris, fausta tranquillaque esse omnia. Quoniam meum requiris consilium, dum res Principum in ancipiti sunt, nulli me vehementer addicerem, certe neminem offenderem. Scribunt huc *Beddam* cum pseudo-Monachis aliquot graviter rem gerere. Quendam in ignem pertracturus erat, ni Senatus ac Rex intercessissent. Verterat is quædam *Gallice* ex meis Lucubrationibus, adeo putant actum de majestate sua, si *Erasmus* loquatur lingua vulgari. Nunc apud mulierculas, quas de-

An. 1527. dementarunt, & apud idiotas blaterant quæcunque lubet. Quod si vulgus legeret mea, perspiceret illorum insignem impudentiam. A *Turzone*, significas opinor *Alexium*, nihil accepi neque boni, neque mali, nisi quod arbitror hominem meum studium boni consulere. Ab *Henkello* per hunc nullas accepi, ne in nundinis quidem proximis. Quod Episcopen recusat, non dubito quin illi constet sui consilii ratio, tamen ut nunc res sunt mortalium, præstat esse subulcum quam suem. Rogo, quid erat seriæ rei, ut huc tanto itinere profectionem adornaretis? An ut *Erasmum* videretis morientem? Morior enim, mi *Antonine*, quotidie. In *Galeno*, etiamsi maxime possem quod cupis, non vacat. In arenam gladiatoriam retrahor. *Hippocratem* male versum non est quod imputes *Calvo*: nam is nihil aliud est quam typographus, alioqui indoctus. *Martino Dobregasto* precor omnia læta, cui si quid à me præstari queat officii, non gravate fecero. Fucatis amicis fidendum quidem non est, sed tamen abutendum censet *Cicero*, saltem ut parcius lædant. Nec omnino vanum est quod scripsit *Ovidius*,

Sæpe etiam vere cœpit simulator amare.

Andreæ Critii, mutato nomine, nunc *Plocensis* Episcopi, libellum accepi, cum ipsius literis, tametsi brevibus. Optimæ conjugi tuæ felicitatem opto plurimam. Pestis aliquot ex medicis nostris absumsit, & in his *Sylverbergium*. Vale. Anno 1527.

EPISTOLA DCCCCXXII.

Erasmus Rot. Joanni Emstedio Cartusiano S. D.

QUUM huc ætatis pervenerim, vir integerrime, tamen ipsa re comperi, me mihi nondum satis notum esse. Siquidem existimabam me tum Philosophiæ præceptis, tum diutina peneque perpetua malorum ferendorum assuetudine, satis instructum adversus istos vulgares, ac prope quotidianos casus, quos à mulierculis etiam videmus moderate ferri. Cæterum, amici *Joannis Frobenii* mors inopinata sic afflixit animum meum, ut mœrorem nullis avocamentis potuerim eximere præcordiis. Jam tempus, quod acerbissimis etiam doloribus mederi solet, adeo non leniit ægritudinem, ut paulatim magis ac magis increverit dolor, quemadmodum solet lentum & insidiosum quoddam febris genus obrepere, quo non aliud ajunt immedicabilius esse. Exedebat me reluctantem cura, penitus medullis insita. Tanto potentius est quod conglutinavit animi inductio, mutuaque benevolentia, quam quod natura conjunxit. Quam hic mecum litigavi, quibus conviciis meam mihi mollitiem exprobravi? Ubi nunc est, inquam, ille rhetor, qui splendidis dictis solet aliorum mœrorem vel eximere, vel objurgare? Ubi Philosophus ille *Stoicus*, domitor humanorum affectuum? Ubi Theologus, qui docere consuevit, piorum hominum mortem non luctu lachrymisque, sed gratulationibus plausuque prosequendam esse? Quid multis? Nusquam me magis puduit mei. Nunquam enim antehac expertus sum quantam vim haberet sincera amicitia, ac mutuus animorum nexus. Fratris germani mortem moderatissime tuli, *Frobenii* desiderium ferre non possum. Non irascor dolori meo nimirum justissimo, sed immodicum nimisque diuturnum esse indignor. Porro, quemadmodum non erat simplex amor, quo vivum prosequebar, ita nec erepti simplex me cruciat desiderium. Magis enim amabam illum ob liberalia studia, quibus ornandis provehendisque vir ille fatorum providentia datus videbatur, quam ob animum in me propensum, moresque candidissimos. Quis enim tale non amet ingenium? Solus erat amico amicus, tam simplex ac sincerus, ut etiamsi quid voluisset simulare aut dissimulare, non potuisset repugnante natura: tam promtus & alacer ad benemerendum de omnibus, ut indignis etiam ex ipso beneficii quippiam accessisse gauderet. Unde & furacibus ac decoctoribus erat & gratus & idoneus. Ereptam furto, aut à malæ fidei debitoribus interceptam pecuniam, ea solet alacritate commemorare, qua lucrum præter spem objectum, alii. Fide tam incorrupta, ut in neminem magis congruat illud, *Dignus qui cum in tenebris mices*: atque ut ipse fraudem nemini machinabatur, ita de nullo tale quicquam suspicari poterat, tametsi non raro delusus. Quid esset invidiæ morbus, nihilo magis imaginari potuit, quam ii, qui cæci nascuntur, animo fingere possunt, quid sit color. Offensas, quamvis capitales, prius condonabat, quam rogaret is qui offenderat. Nec ullius omnino injuriæ poterat meminisse, contra nullius quamlibet vulgaris officii poterat oblivisci. Atque hic sane, mea sententia, melior erat interdum, quam expediebat vigilanti patrifamilias. Admonebam interdum ut in sinceros amicos esset qualem esse deceret, in impostores verbis duntaxat benignus esset, interim sibi cavens, ne damnum cum ludibrio lucrifaceret. Arridebat humaniter, sed surdo canebam fabulam. Vicit omnia monita naturæ candor. Mihi vero quas non tendebat insidias, quas non venebatur occasiones, ut aliquid obtruderet muneris? Nec unquam vidi lætiorem, quam quum vel dolo perfecisset, vel precibus impetrasset, ut aliquid acciperem. Hic adversus hominis captiones erat opus cautione maxima, nec usquam magis opus erat mea Rhetorica, quam ad excogitandum colorem, quo citra molestiam amici, recusarem quod ingerebat: tristem enim illum videre non sustinebam. Si forte pannus ad vestem erat emtus per famulos meos, ille subodoratus, me nihil suspicante jam solverat. Nec ullis precibus adigi potuit ut reciperet. Arte simili fallendus erat, si voluissem illum eximere damno. Tale certamen inter nos fuit assidue, longe diversum à vulgi moribus, dum alter hoc agit ut abradat quamplurimum, alter agit ut det quam minimum. Ne quid omnino daret, efficere non potui; certe moderatissime illius benignitate usum esse me, testabitur, ut arbitror, omnis illius familia. Mihi quicquid laborum suscipiebatur, amore studiorum suscipiebatur. His cum ille cohonestandis, illustrandis, provehendisque natus videretur, nec ullum defugeret laborem, nullas vigilias, satis magnum quæstum esse ducens, si bonus Auctor cum dignitate prodiret in manus hominum, qui potuissem in hominem sic animatum prædonem agere? Si quando nobis ac cæteris amicis ostendebat primas paginas magni cujusdam Auctoris, ut gestiebat gaudio, quæ vultus alacritas, qui triumphi? Diceres illum jam tum totius operæ fructum cumulatissime percepisse, nec aliud exspectare præmium. Non hic attollam *Frobenii* laudes aliorum vituperatione. Nimis notum est, quos Auctores quam mendose, quam fordide excusos nobis typographi, quidam etiam è *Venetia Romaque* miserint. Ex hujus autem domo paucis annis, quæ volumina, quanta cum dignitate prodierunt? Eoque suam officinam à contentiosis libellis, unde quæstum haud mediocrem fecerunt alii, semper immunem servavit, ne literas ac disciplinas aliqua contaminaret invidia. *Hieronymum* bis excuderat. Ab *Augustino* pari cum dignitate rursus excudendo, quum amici complures, in quibus & ipse, deterrerent, tamen totum animum sic huc appulerat, ut inter familiares subinde dicere solitus sit, se non optare longius vitæ spacium quam quod absolvendo sufficeret *Augustino*. Primum ac secundum Tomos vidit absolutos; pium erat hominis votum, & erat animus ille dignus immortalitate, sed aliter visum æterno Numini, cujus in abdito sunt consilia, quæ nobis scrutari fas non est, reprehendere nefas. Ætas erat provectior, sed valetudo ita prospera, vegeta, ut per omnem vitam nunquam morbo decubuerit. Ante annos sex è summis gradibus in solum lateritium decidit, casus erat plus quam lethalis, convaluit tamen, sed ut solet, mali reliquiis in corpore residentibus, utcunque dissimulabat ille: tam erat animi generosi, ut puderet dolere. Anno priusquam moreretur, corripuit illum gravissi-

An. 1527. vissimus cruciatus circa talum dextri pedis. Ibi præsto erant Medicorum officia, quæ nihil aliud quam exasperabant malum, dum de morbi genere dissentientes, alii aliud admovent remedium, nec deerant qui auctores essent pedem resecandum esse. Tandem aliunde venit Medicus, qui dolorem hactenus sedaret, ut & tolerabilis esset, & somni cibique sumendi permitteret facultatem. Demum ita confirmatus est, ut bis equo proficisceretur *Francfordiam*, malo in dextri pedis digitos relegato, quos solos flectere non poterat, cætera valens. Tum à me, tum à Medico frequenter monitus, ut rarius prodiret in publicum, aut vestitu contra frigus munitior prodiret: non obtemperavit, pudendum esse ratus, si quicquam omnino pristinæ consuetudinis omittens, morbi speciem præ se ferret. Jam & duos manus dextræ digitos stupor occuparat, morbi imminentis præludium. Dissimulavit & hoc, parum virile ducens quicquam morbo concedere. Denique dum in sublimi agit nescio quid, correptus, ut est probabile, vi morbi, in pavimentum decidit pronus, non sine gravi cranii vulnere. Delatus in lectum nec oculos attollebat, nec ullum sensus indicium dedit, nec ullam omnino vitæ significationem, nisi quod manum sinistram movebat, nam dextrum latus omne dissimulata paralysis stupefecerat. Ita biduum consopitus, sub mortem experrectus est, ægre paulum diductis oculi sinistri genis, lingua tamen immobili, nec supervixit ultra sex horas. Ita noster *Frobenius* rebus humanis exemtus, ad vitam transiit feliciorem, uxori, liberis, amicis, acerbo luctu, toti civitati notisque omnibus gravi sui desiderio relicto. Ob hujus mortem decebat omnes, qui colunt bonas literas, pullatos, lachrymas & luctum sumere, apio, flosculisque sepulchrum ornare, lymphas adspergere, odores adolere, si quid talibus officiis proficeretur. Certe illud erit gratitudinis, ut omnes defuncto bene precemur, memoriamque laudibus debitis celebremus, Officinæ *Frobenianæ* faveamus, quæ non solum non cessabit ob heri sui decessum, sed summa vi adnitetur, ut quod ille instituit semper in majus meliusque provehatur. *Basileæ*, Anno 1527.

EPITAPHIUM JOANNIS FROBENII

Per Des. Erasmum Roterodamum.

ARIDA Joannis *tegit hic lapis ossa* Frobeni,
Orbe viret toto, nescia fama mori.
Moribus hanc niveis meruit studiisque juvandis:
Quæ nunc mæsta jacent orba parente suo.
Rettulit, ornavit veterum monumenta sophorum,
Arte, manu, curis, ære, favore, fide.
Huic vitam in cœlis date numina justa perennem,
Per nos in terris fama perennis erit.

Ejusdem in eundem Græce.

Ὧδ' Ἰωάννης καθεύδει τυπογράφος Φροβένιος,
Οὐδὲν ἄλλῳ πλέον ὀφείλει τῶν λόγων ἀσκήσματα.
Μὴ νεκρὸν θρηνεῖτε, ζῇ γὰρ καὶ πνεῖ, πνεύσων ἀεί,
Τῇ τε ψυχῇ, τῇ τε φήμῃ, τοῖς τε βίβλοις λειψάνοις.

EPISTOLA DCCCCXXIII.

Erasmus Hieronymo Emsero S. D.

NON tam gaudeo meam excusationem à vobis recipi, quam hoc, quod recusavi, fuisse postulatum. Senectutem & morbos tibi mecum communes esse doleo, quanquam longe crudelius malum est calculus sorore podagra. De nomine tuo præterito jam putabam tibi satisfactum esse. Sic res habet ut scripsi: quum scriberem *Spongiam*, prorsus ignorabam abs te quicquam in *Lutherum* editum. Et si scissem, non protinus odi, quorum non facio mentionem. Quamquam hoc seculum tale est, ut interdum mihi sane non satis tutum sit, etiam amicissimos prodere scriptis, propter linguas fascinatrices. Miror ubi cessarit tuus cognatus: nam librum cum literis 10. Januarii scriptis, reddidit 14. Cal. Aprilis. Redditus erat casu liber *Lutheri*, sed adeo sero, ut ante nundinas, ad legendas illius loquacissimas nænias, ad relegendam Diatribam meam, ad scribendum & ad antigrapha recognoscenda, ad excudendum & castigandum vix superfuerint dies duodecim. Incredibile dico, nisi quod multis testibus res acta est. *Frobenius* sex prælis excudebat singulis diebus tres ogdoadas paginarum. Et tamen *Lutheri* codex offendit me jam diutinis laboribus delassatum, præterea ex perpetua pene ægrotatione languidum. Nullum enim cœlum inimicius huic corpusculo, quam quo vix unquam caruimus à fine Julii ad hunc usque diem. Cur ita properarem, in causa fuit, quod quum idem Opus simul excuderetur & *Augustæ*, & *Argentorati*, & *Noremberge*, tamen incredibili studio curabatur ab istis ne quid ad meas manus perveniret. Videlicet hoc venabantur, ut ad proximas usque nundinas triumpharent impune. Id ne fieret, respondi Operis dimidio. Reliquum nunc est in manibus. Quod absolutum est ad te mitto, in quo reperies nomen tuum, sed absque præfatione honoris, quam illic ob certas causas nulli tribuo. Si amicitiam æstimas amore mutuo, non patiar me abs te vinci; Sin prædicatione nominis, ne hac quidem parte defuturus sum officio meo, simulatque se dederit opportunitas. In carmine tuo mihi placuit & perspicuitas & splendor non sine nervis. In usurpandis *Græcis*, uteris magna libertate, corripiens ultimam in disdiapason, producens primam in Catholico, quanquam idem aliquoties facit *Prudentius*. Nec hujusmodi libellis, nec sævitia quicquam profecturi sumus. Hic me verum fuisse vatem, rei declarabit exitus; adeo late serpsit malum. Laudo tamen quod Principes gnaviter coercent seditiosos. Quid mea *Diatriba* civilius? Quid profecit tamen, nisi quod *Lutheranos* excitavit ad majorem insaniam? Id non ignarus futurum, tamen morem gessi Regi & Card. *Angliæ*, Pontifici & doctis aliquot amicis, non tacens interim quid esset sequuturum. Nihil exspectabam à *Luthero* moderatum, tantum malitiosæ calumniæ non exspectabam. Occupant sibi passim bonas literas, quo videlicet hoc prætextu constabiliant suam factionem, & tandem obruent hæc quoque studia. Quales furias habeat *Lutetia*, declarabit Apologia, qua *Sutori* respondeo. Et *Natalis Bedda* notavit plusquam ducentos articulos in *Paraphrasibus* meis, quorum hic est periculosissimus, quod exponens angeli verba, *Invenisti gratiam*, scripserim, non est hoc tui meriti, sed favoris divini. Mitto carmen *Andreæ Critii* Episcopi *Poloniæ*. De *Ceratino* miror te nihil scribere. Audio Duci non perinde fuisse gratum atque ego sperabam: est tamen vir egregie linguarum peritus ac bonus, nec sine meo sumtu fuit evocatus, quod tamen non eram facturus, nisi Princeps toties efflagitasset. Cupiebam plura in sinum tuum effundere, sed cum *Luthero* rixandum est, quæ res illi vertat male. Demiror quid ille sibi proposuerit, simul & scurram agens & Euangelistam. *Basileæ*, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCCXXIV.

Erasmus Roterodamus Joanni à Lasco, Præposito Gnesnensi, S. D.

AMO tuam istam prudentiam, vir ornatissime. Non mediocris est malis ingeniis bene uti, & ex noxiis animantibus utilitatem capere. Habeo quosdam, qui vehementer amant, interdum meo magno malo. Malim qui prudenter amant. De regia epistola gaudeo tuum consilium mihi fuisse felix, uberius gavisurus si felix fuerit & Reipublicæ. Animus iste tuus mihi tam addictus non potest mihi non esse gratissimus, haud tamen desinam te monere, videas ne quam tibi studium mei vehementius conciliet invidiam. *Glareanum* exhi-

An. 1527. exhilaravi commonstrata literarum tuarum parte. Sagit, ut nunquam alias æque, proinde munus hoc non male collocavit tua benignitas. De *Beato* ne sis sollicitus: est quod dicitur, quanquam amoris erga se tui μνημόσυνον non adspernabitur. Libellum isthic excusum vix credit, adeo misere cupit quod scribis esse verum. *Hieroslai* fortitudinem objurgarem, nisi jam serum esset. Congeminavit sollicitudinem meam tua quoque valetudo non satis prospera: nec hanc positurus sum, donec tuis literis cognovero lætiora. Quemadmodum mihi gratissimus futurus est tuus conspectus, ita nonnihil sum sollicitus, quomodo te tractatura sit *Hispania*: non paucos enim absorbet. Nec mirum videri debet, si tam preciosæ, tam charæ, tam raræ possessioni anxie metuo. Nollem cum Rege improbius agi de munere, ne cui videar hoc venatus: nam hoc intelligo quibusdam esse cordi. De ducentis florenis facies quod tibi commodum judicabis. Ad me nihil dum perlatum est. Literas & isthic refrigescere doleo, quum apud *Brabantos* & apud *Hispanos* felicissime floreant. Bellorum nullum video finem, adeo crudescunt Principum iræ. De *Roma* rursus capta crudelis ad nos adfertur rumor. Opto vanum esse. Hic pestilentia rursus aliquot abripuit, mitior tamen quam autumno proximo. *Joannem Frobenium* amicum incomparabilem paralysis nobis ademit. Primum dextri pedis gravissimo cruciatu diu torquebatur, sic ut nulla mors crudelior: eo per medicum audacem magis quam eruditum consopito verius quam profligato, cœpit esse feroculus, & amicis admonentibus, ut domi se contineret, vitaret frigus, arrisit, non obtemperavit. Ita ex alto nescio quid tollere parantem morbus obortus in humum dejecit. Casus ipse ad mortem satis erat, post biduum ægre alterum oculum sustulit, jam agens animam. Hujus viri decessus me non vulgariter affecit, præsertim quum *Augustinus* totus ferveat sub prælis non paucis. *Hosio* lubens bene faxim si quid queam. Nunc tamen non erat scribendi ocium. Opinor cæteros amicos ad te scripturos. Quæ misi proximis nundinis, videntur ad te nondum perlata. Item quæ scripsi per *Severinum Olpejum*, qui se prædicabat istuc proficisci. Dicavi tuo patruo *Ambrosium*. An hic mihi mens læva fuerit, ex te scire cupio: nam diu fluctuabam anceps animi. Quam tragœdiam mihi quidam, quavis vipera nocentior, orsus sit in *Hispania*, cui prælusit *Bedda*, & nunc cupit catastrophen addere, disces ex epistolis & libello, quem addo. Harum rerum nihil spargat tua prudentia ante tempus. Suaseram huic nuncio *Georgio* ut hic maneret, verum, maluit isthuc recurrere, quam hic ociosus terere tempus. Bene vale. *Basileæ*, Anno 1527.

EPISTOLA DCCCCXXV.

Erasmus Hermanno Comiti à Nova aquila S. D.

An. 1528. QUAM male timui ne te absorberet *Hispania*, tam vehementer gaudeo quod nobis redieris, non solum incolumis, verum etiam prosperiore valetudine: sic enim accipio, quanquam quod accidit juxta *Caletium*, si tamen accidit, permolestum est. Libellum tuum à me diligenter lectum opinor tibi redditum una cum literis meis: nam tu quidem fueras ingressus iter, tamen famulus tuus ajebat se celeriter sequuturum. Non dubito quin apud *Hispanos* acceperis pseudo-Monachorum tragœdiam, de qua scire cupio si quid habes. Per hunc poteris tuto scribere: est enim à nobis proprie missus ut eat *Antuerpiam* & huc recurrat. Absit sinistrum omen, sed tamen quæ videmus hic rerum præludia, nescio quid tempestatis minitantur. Nec video quo fugiam. Et Regis & Archiepiscopi literis amantissime scriptis invitor in *Angliam*; sed illic non video mihi sedem commodam. Hoc vere fortassis vos invisam. Si fors aberis *Colonia*, cura ut illic tuas hic repeat literas, neque enim diu commorabitur in *Brabantia*. Rex *Ferdinandus*, ut fertur, evulgavit edictum, non dicam injustum, sed certe severum. Opto quidem ut optimo Principi sit felicissimum. Sed opto magis quam spero. Bene vale, vir clarissime. *Sobium* exoculatum valde doleo. *Basileæ* 3. Januarii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCXXVI.

Erasmus Roterod. Maximiliano à Burgundia S. D.

CLARISSIMUM virum Principem *Veriensem* patrem tuum, *Maximiliane* charissime, dum adhuc inter nutricum sinus reperet, & nosse cœpi & amare: jam tum enim in illo relucebat generosa quædam indoles, ac placidum minimeque ferox ingenium. Atque ille vicissim non obscuram benevolentis in me animi significationem dabat. Is affectus inter nos cum ætate semper accrevit. Non esse vanum quod narro, satis, opinor, declarabit epistola puero scripta, quæ tot jam annis in hominum manibus versatur; nec dubito quin eam studiose legeris, nec legeris modo, verum etiam igniculos quosdam ad bonas literas ac pietatem ex ea conceperis. Quo mihi jucundius fuit ex optimi viri *Joannis Borsali*, tuæ pueritiæ formatoris, epistola cognoscere, te sic affectum tum erga literas honestissimas, tum erga me measque lucubrationes, ut videare non minus in paterni erga me animi, quam in paternæ ditionis hæreditatem successor esse paratus. Hoc certe nomine gratulor optimo Principi, gratulor tibi, gratulor optimis studiis, quæ claris ingeniis cordi esse cœperint, vicissim & vestras imagines illustraturæ, & illarum ornamentis illustrandæ. Nunc enim licebit eam sperare felicitatem, quam *Plato* solet optare, quum Principum filii, prius educantur philosophiæ quam imperio. Precor ut *Christus* Opt. Max. istam egregiam tuam indolem servet illibatam, semperque provehat ad feliciora. Scripseram ante complures menses, eæ literæ sinistro casu interciderunt nescio quorum perfidia. Quam jacturam audio te permoleste ferre. Accessit hoc infelicitatis, quod hic periit archetypum. Occupatissimus itaque vix hæc ex tempore scripsi, superioris argumentum ex memoria retexens, brevi daturus copiosiorem epistolam, si hanc velut arrhabonem boni consulueris. Vide ne aulicæ deliciæ tibi studiorum & integritatis amorem excutiant. Bene vale. *Basileæ* 4. Januarii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCXXVII.

Erasmus Roterodamus Georgio Duci Saxoniæ S. D.

SERENISSIME Princeps, Librum *Hyperaspistæ* secundum una cum literis redditum esse gaudeo, magis autem gaudeo tuæ illustrissimæ Celsitudini non displicuisse. Nec laborum, nec contumeliarum me tæderet, si viderem aliquem eximium fructum exoriri. Mihi sufficit *Christus* ad omnium compensationem, quæ possunt in hac vita accidere. Accepi *Lutheri* literas ad illustrissimam Celsitudinem tuam, & illius ad illum Latine versas. Rursus *Emseri* responsionem adversus *Lutherum* Latine versam. Nullas accepi literas, ad quas non responderim. Sed non omnia perferuntur, quæ traduntur: id quod nimium sæpe experior, non sine gravi meo incommodo. Qui has reddidit, habebat epistolam tuæ Celsitudinis ad *H. Epphendorpium*, cujus inscriptio habebat *Basileæ* nomen, quum ille jam annis aliquot agat *Argentorati*, nec unquam interim viderit *Basileam*, id quod te fugere demiror. *Emserum* nobis ereptum doleo, ad feliciora translatum gaudeo. Scripsimus ante paucos dies, sed paucis: premit enim nos præter alia divus *Augustinus*, qui nunc totus excuditur cum summa dignitate. Nascuntur in dies novæ tragœdiæ, quis sit exitus futurus nescio. Licet optima precari, nec quid aliud nobis superfit video, rebus undiquaque turbatissimis. Illustrissimam Celsitudinem tuam cupio quam optime valere, cui me totum addico dedicoque. Datum *Basileæ* 16. Januarii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCXXVIII.

Erasmus Rot. Hieronymo Viromando S.

An. 1528. EPISTOLA tua, *Viromande* chariſſime, mihi longe fuit gratiſſima, quippe quæ nihil haberet non lætum ac feſtivum. Hoc ipſo ſtatim nomine mihi jucundus eſſe cœpiſti, quod te *Hieronymi Busldii* profiteris alumnum. Deinde non vulgariter me delectavit ipſa literarum elegantia, ſanitas & argutia, ſed multo magis amicus animus, quem in illis ſpirantem ſenſi. Sed multo jucundiſſimum fuit, quod ex his intelligo clariſſimum juvenem, in quo *Maximiliani Cæſaris* erga ſtudia favor ac liberalitas quodammodo ſuperſtes eſt, ad *Brixinenſem* diœceſim eſſe deſignatum, præſertim quum eo ſit in nos animo, quo tu mihi perſuades eſſe. Qualis patronus utinam hic alicubi vicinus eſſet. Nam hinc jampridem cogito, quanquam hæc valetudo manere non ſuadet modo, verum etiam cogit propemodum. Hactenus hic fui utrique civium ſtatui gratiſſimus, nunc ſentio me quibuſdam ad novas res nimium ſpectantibus obolere. Sed terret me primum itineris longitudo, deinde locus nimium alpeſtris, quæ porro vina gignat neſcio. Nam mihi cum acribus iſtis villis ob calculum peſſime convenit, *Burgundiacis* utor, iiſque ſubrubris. Scripſi reverendo Præſuli, ſed aliquanto ſerius. Tot enim labores, tot tragœdiæ interciderunt, ut ipſe mihi pene exciderim. Cupio te quam optime valere. Datum *Baſileæ* 3. Februarii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCXXIX.

Eraſmus Roterodamus Georgio Duci Saxoniæ S. D.

SERENISSIME Princeps, nec mihi vacabat ſcribere, (minus fortaſſe vacat Celſitudini tuæ prolixas epiſtolas legere) nec erat magnopere quod ſcriberem. Cæterum, quoniam hunc nactus eram *Franciſcum Dilſum*, juvenem apud ſuos non ſolum claro & opulento, verum etiam honeſto genere prognatum, cujus ingenium ſincerum vereque generoſum diutino convictu cognitum ac perſpectum habeo, viſum eſt per eum ſaltem illuſtriſſimæ Celſitudini tuæ ſalutem adſcribere. Quem ſi dignaberis tuo colloquio, poteris ex eo de rebus meis omnibus certior fieri, quas ille melius novit quam ego ipſe, & eſt ſummæ fidei, minimeque vanus. Meo malo ſum expertus, quam non ſit tutum omnia literis committere. Dominus ſervet felicem ac florentem illuſtriſſimam dominationem tuam, cui me totum offero. Datum *Baſileæ* 5. Februarii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCXXX.

Sigiſmundus, Dei gratia Rex Poloniæ, magnus Dux Lithuaniæ, Ruſſiæ, Pruſſiæ, ac Maſoviæ, &c. Dominus & hæres.

REDDITAE *nobis fuerunt literæ tuæ*, Eraſme *doctiſſime, Calend. Juniis ſcriptæ, ex quibus facile perſpeximus te vere eum eſſe, qui diceris, hoc eſt, virum præter ſummam eruditionem ac prudentiam, tum integerrimum, tum publicæ tranquillitatis concordiæque* Chriſtianæ *ſtudioſiſſimum; quod etſi nobis dubium nunquam fuit, vehementer tamen apud nos confirmavit eam de te opinionem epiſtola hæc tua, in qua plane agnoſcimus animum iſtum tuum vere* Chriſtianum, *nec dubitamus quin ubique ſis tui ſimilis, ſeu ludicra tractes, ſeu ſeria. In primis vero tibi gratias agimus non vulgares, quod nos tali ornaveris elogio, quale veremur ut in nos tam plene quam tu videri vis competat. Nam etſi nobis maxime cordi eſt, ut & Rempublicam* Chriſtianam, *adeo inclinatam, pro virili noſtra juvemus, & regna noſtra tranquilla atque ab illa diſſidiorum lue, qua nunc ſurſum ac deorſum fertur* Germania, *incontaminata ſervemus: tamen quod hactenus id nobis feliciter ceſſerit, Deo potius acceptum ferimus, quam ut inde nobis laudem aliquam aut arrogemus, aut petamus. Imo etiam hoc ardentioribus votis Domini miſericordiam imploramus, ut quemadmodum nos, regnaque noſtra hactenus integra illæſaque ſervavit, ita adhuc ſervet in poſterum, quouſque illius viſum fuerit voluntati: alioqui nobis fruſtra facturi videmur omnia, niſi ille cœpta noſtra fortunet. Non poteſt autem hoc tuum erga nos officium nobis non eſſe gratiſſimum, qui quum ſemper alioqui magnifice de te ſenſerimus, tum vero hac humanitate tua provocati, tanto etiam libentius tibi, ſi quo modo poſſimus, gratificabimur, quanto tu nos literis tuis feciſti apud omnes homines commendatiores: quod equidem præſtare poſſumus multo cumulatius, ſi forte adduci poſſis ut te huc ad nos conferas: ſed quum ex tui ſtudioſis intelleximus, fruſtra idem tentaſſe alios Principes, qui magnis hactenus, tum precibus, tum præmiis, te ſibi adjungere cupiebant, veremur ne & nobis fruſtra ſumeretur hæc opera. Ut tamen interim habeas aliquod noſtræ erga te benevolentiæ gratiæque animi argumentum, mittimus honorarium munus, quod in præſens grato animo ſuſcipias: deinceps uberiorem ex nobis fructum benevolentiæ & favoris noſtri habiturus. Vale. Datum in oppido noſtro* Pijotrcono 19. *Menſis Febr. Anno Domini* 1528. *Regni noſtri vigeſimo ſecundo.*

EPISTOLA DCCCCXXXI.

Petrus Epiſcopus Cracovienſis Eraſmo Roterod. *S. D.*

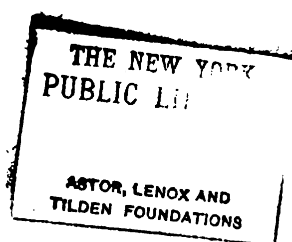
ETSI *mihi jamdudum ante cum ex tuis perdoctis lucubrationibus, tum etiam ex* Antonini *medici relatione, & notus eras, & chariſſimus, nunc tamen literis tuis ultro in amicitiam tuam provocatus, tanto te impenſius amare cœpi, quod nullis meis de te meritis, ſed ſola humanitate tua adductus, non gravatus ſis inter tot labores & vigilias tuas incomparabiles, non minus eleganter quam humaniter ad me ſcribere, unde quantum tibi debeam, quanti hanc tuam amicitiam faciam, non facile dixerim. Accipe igitur,* Eraſme *doctiſſime, hoc à me homine occupatiſſimo Laconicum quidem, ſed integerrimum animi erga te mei reſponſum, nempe, eum eſſe me & futurum ſemper, qui nulli in te amando, & tuam iſtam eruditionem ſuſpiciendo, cedat: quique felicitatis loco habeat, ſi qua in re gratificari tibi poſſit. Tu modo ea benevolentia, qua cœpiſti, me complecti non deſinas, & munuſculum hoc, quod tibi mittimus in pignus & teſtimonium amoris noſtri mutui, grato accipias animo. De* Antonini *tui adverſa valetudine, equidem moleſtum eſt ſcribere, id malim ut ex aliis cognoſcas. Vale optime, vir eruditiſſime, & ſis felix. Ex conventu generali* Piotrocovienſi 20. *Feb. Anno Domini* 1528.

EPISTOLA DCCCCXXXII.

Eraſmus Roterodamus Richardo Paceo S. D.

VIX me capio præ gaudio, vir ornatiſſime, quod audio te ex turbulentiſſimis illis negotiorum undis, patriæ dulciſſimæ, Muſiſque patria dulcioribus eſſe redditum. Gratulor autem priſtinis tuis ſtudiis & Hebraicas acceſſiſſe literas. Nunc te non morabor pluribus. Hunc *Quirinum* meum, quo nemo alius mihi ſervivit amantius, ob certa negotia emandavi in *Angliam*, quorum duo præcipua ſunt: Alterum, ut ſceleratiſſimi impoſtoris rapinis aliquando finem imponam; Alterum, ut quoniam *Archiepiſcopus Cantuarienſis* ſimulque Regia Majeſtas literis amantiſſime ſcriptis me invitant in *Angliam*, diſpiciat cum amicis, an id commode fieri poſſit: nam hinc fortaſſis migrandum erit, velim, nolim. Utrunque cognoſcere poteris ex hujus juvenis narratione, quem tibi commendo, mi *Pacæe*, non ut famulum, ſed ut filium mihi chariſſimum, ſi qua forte in re fuerit opus officio tuo. Opto tibi perpetuam felicitatem. Datum *Baſileæ* 20. Februarii, Anno 1528.

EPI-

PETRVS BEMBVS
Cardinalis.

EPISTOLA DCCCCXXXIII.

Erasmus Rot. Felici, LL. Doctori, S. D.

An. 1528. MIHI quidem gratissimum fuit tuæ vocis patrocinium, celeberrime Doctor, eoque nomine me plurimum debere profiteor humanitati tuæ: sed vehementer admiror unde ista linguarum petulantia, seu verius pestilentia? Ego *Burgundiones* semper judicavi viros graves & integros: unde istuc hominum loquacium lolium? nisi quod suspicor Pseudeuangelicos, qui nusquam non oberrant, & istic tales rumores serere. Res sic habet: Eram valetudinarius ut fere semper, tum etiam itinere fessus & calculo gravidus: corpusculi imbecillitas abhorrebat ab esu piscium, animus tamen cupiebat vitare omnem offensionem proximi. Id significans aliquoties inter amicos dixi per lusum, stomachum quidem esse *Lutheranum*, animum vero *Christianum*. Ab homine sic affecto, ut tum eram, nec Deus nec Pontificum leges exigunt esum piscium. Et ad hæc habeo diploma Pontificis, quo mihi liceat sine omni exceptione vesci carnibus diebus quibuslibet. Quod si non haberem, tamen edendi causam habeo justiorem quam vellem. Nihilo secius, quum istic gravissima febri tenerer, à piscibus quidem & vino abstinui, nec tamen usus sum carnibus, ne quem offenderem. Hic erat ille animus *Christianus*. Stomachi tantus erat cruciatus, ut subinde vomitu levandus esset. Hic erat stomachus *Lutheranus*, ut jocabar. Itaque cum morbo conscendi equos, & hic decubui fere mensem. Tantum à me tributum est stultorum maledicentiæ. De visceribus beatæ Virginis sic habet res: Prandebam apud procuratorem Archidiaconi; à prandio famulus hospitis dixit gratias bene longas, poterant videri brevis Missa. Ibi *Kyrie eleeson*, ibi *De profundis*, ibi *Pater noster* aliquoties. Quid non? Tandem videbatur finisse, nosque respondimus, *Amen*. Quum intersiluisset, ego putans nihil superesse, verti me ad convivas & hospitem, acturus gratias, quum præter spem famulus addidit, *Et beata viscera Mariæ Virginis*. Ibi pudefactus, indicans gratias fuisse vel absque illa coronide satis longas, ludens dixi, Hoc deerat, *beata viscera*, haudquaquam in contemtum Virginis; sed significans eam gratiarum actionem ex farragine quadam diversarum rerum esse conflatam. Quam pius cultor fuerim Virginis declarant orationes duæ olim editæ, *Paean* & *Obsecratio*. Item *nova Missa*, quam nuper edidi ab Archiepiscopo *Besontino* comprobatam. Et hæc sunt argumenta, quibus me faciunt *Lutheranum*: nam is rumor etiam *Lutetiam* perlatus est, ut *Bedda* mihi suis literis significavit. Neque quicquam addubito quin ab istis Pseudeuangelicis sit ortus, qui nihil in me non moliuntur, quod cum ipsis nolim insanire. Officium tuum ex nobili doctoque juvene *Christophoro Carlebitzio* cognovi, qui si huc redisset, per eum scripsissem accuratius. Hæc ex tempore scripta commisi quibusdam mihi forte oblatis. Res non aliter habet quam scripsi. Id te scire volui, quo sis instructior adversus linguaces. Opto te quam optime valere, vir egregie. Datum *Basileæ* 21. Februarii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCXXXIV.

Erasmus Rot. Petro Bembo S. D.

GRAVI profecto sollicitudine liberarunt animum meum, ornatissime *Bembe*, R. Præsulis *Jacobi Sadoleti* proximæ literæ, quibus significavit te multo antequam oriretur illa *Romæ* procella, *Patavium* velut in portum quietissimum confugisse, atque isthic inter Musas honestissimo simul ac jucundissimo frui ocio. Qua quidem felicitate dignissimus erat & *Sadoletus*, nec male congruebat, ut quorum est unus animus, esset communis item tranquillitas. Sed aliter visum superis. Ille tamen putat se parvo decidisse cum fortuna, quod omnium facultatum, in quibus nihil erat bibliotheca neque preciosius, neque charius, jactura redemerit incolumitatem. Nos hic urget tempestas nihilo mitior *Romana*. Siquidem illa rapuit opes, nos spoliamur his, quæ piis omnibus sunt, ut esse debent, omnibus pecuniis chariora. Verum hanc Tragœdiam te malim ex hoc grammatophoro cognoscere. Is est *Carolus Utenhovius*, juvenis mihi domestico convictu eoque diutino cognitus penitusque perspectus. Nihil illo comperi multis annis sincerius, modestius, aut amico amicius. Hunc literarum amor & coram exosculandi viros tui similes cupiditas pertraxit in *Italiam*. Quare te rogo, quod alioqui scio te tua sponte facturum, ut pro tua solita in omnes humanitate, si quid opus erit, illi commodes, vel consilio, vel auctoritate tua: nam pecunia non eget. Et tamen hoc ipsum, quod peto, nullo tuo incommodo feceris. Opto te quam prosperrime valere. Datum *Basileæ* 22. Februarii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCXXXV.

Erasmus Rot. cuidam S. D.

QUEMADMODUM natura nullum creavit venenum, quin apposuerit remedium, vir clarissime: ita Deus improborum conatibus semper objicit aliquem, per quem non statim liceat illis quicquid libet: sunt enim aliquot eo ingenio, ut non in aliud natos dicas, quam ut bonis faciant male. Ex amici nostri literis intellexi quam amanter quamque prudenter adfueris meo negotio; quod officium si mihi tantum præstares, ingratissimus essem, ni tuam istam humanitatem & amplecterer & prædicarem. Nunc quum hoc operæ non tam mihi, quam studiis publicæque tranquillitati tribuas, etiam pietatem tuam exosculor. Atque utinam contingat aliquando cum opportunitate facultas, ut tuis in me meritis aliqua ex parte respondeam. Bene vale. Datum *Basileæ* 28. Februarii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCXXXVI.

Erasmus Rot. Thomæ Moro S. D.

IN tot molestiis, quibus undique circumvallor, plurimum attulit solatii serenissimi Regis epistola humanissime scripta, qua me invitat in *Angliam*, omnia pollicens benignissimo digna Principe. Admonet quod olim scripserim, in *Anglia* senectuti meæ sedem delegisse. Nunc vero, mi *More*, res in eo sunt statu, ut mihi sepulchri locus sit circumspiciendus, ubi vel mortuo liceat quietum esse, quando, ut video, non continget hoc unquam vivo. Omnes divinant magnos rerum motus imminere. Anabaptistarum hæresis meditatur erumpere, quæ latius sparsa est quam quisquam credat. Tragœdias meas cognosces ex hoc *Quirino* meo, juvene mihi perspectæ fidei, quem, quoniam novit omnia mea, in *Angliam* præmittendum arbitratus sum, ut per eum dispiciam cum amicis quid fieri possit, aut quid expediat. Egissem gratias Regiæ benignitati, sed quoniam tot laboribus pene exanimato nihil erat ocii, malui ad tantum Principem nihil scribere quam negligenter. Si videbitur, tu melius illi declarabis animum meum, nec ignarum, nec immemorem tam eximiæ benignitatis, quam mihi toties offert, nihil promerito. Opto te cum tibi charissimis quam bellissime valere. Datum *Basileæ* 28. Februarii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCXXXVII.

Erasmus Roterod. Catarinæ Reginæ Angliæ

GAUDIUM & pacem à Domino nostro *Jesu Christo*, Regina clarissima, multo tamen pietate, quam regni, licet amplissimi, consortio felicior, præclara quædam felicitas est apud homines ex nobilissimis

An. 1528. simul & potentissimis Regibus prognatam esse, Regi florentissimo matrimonio junctam esse, verum hæc nihil sunt, si ad eximias animi tui dotes conferantur. Illa contigere non solum multis, verum interdum & malis. Hoc rarissimum exemplum, fœminam in deliciis aulicis natam & educatam, ea fortunæ indulgentia, quæ solet etiam bene institutos mores corrumpere, spem omnem, omne solatium, in sacris precationibus, in divinorum Voluminum lectione reponere. Hæc sunt vere clara stemmata: hoc diadema quod te gloriosam reddit coram angelis Dei. Utinam hoc exemplum à Regina petant saltem viduæ, quæ dum oblitæ præcepti *Paulini* in deliciis agunt, *viventes mortuæ sunt*. Quid memoro viduas? Utinam imitentur virgines, quæ mundi pompis ac voluptatibus omnibus repudiatis totas sese *Christo* sponso dedicarunt. Utraque debes ei, qui fons & auctor est bonorum omnium, quique pro sua ineffabili benignitate facit, ut ea, quæ nobis videntur mala, quia naturæ molesta sunt, juxta *Pauli* doctrinam cedant in bonum iis, qui diligunt Deum, secundum propositum illius vocati sancti. Quin interdum & animorum vitia, quæ vere mala sunt, divina quadam arte vertit vel in tutelam, vel in argumentum pietatis. Quisquis autem vere diligit Deum, spei totius ancoram fixit, non in sterilibus rerum fluxarum arenis, sed in solida nullisque rerum undis mobili petra, qui est *Christus Jesus*, sponsus piarum animarum, sic communis omnium, ut nulli nuptæ suus sponsus tam sit proprius ac certus, quam ille est proprius ac præsens singulis: in hujus sinum quisquis se plena fiducia conjecit, omnemque solicitudinem in illum unum transtulit, cui scit se curæ esse, is in mediis rerum tumultibus & quietus est, & deliciis fruitur: Deliciis, ad quas collata quæcunque mundus hic habet suavia, nautea mera est, ut ait ille. Igitur anima, quæ se totam tradidit huic sponso, non minus agit gratias in adversis, quam in prosperis. Quanquam si vera loqui velimus, quid est adversum, nisi quod nobis obstat ad æternam felicitatem properantibus? Quid prosperum, nisi quod eo conducit? *Christus* nobis & sponsus est, & dominus, & medicus. Sponsus, quia charitate nostri pertractus in mortem, æterno fœdere nos sibi, se nobis devinxit: Dominus, quia sanguinis sui precio nos asseruit à tyrannide satanæ: Medicus, quia servator est, & solus efficaciter medetur malis hominum, mortem depellens, vitæ restituens. Sæpe magis propitius est, quum immittit amara, quam quum delinit dulcibus. Novit ille, quid expediat nobis, nec cessat, nec dormit in cura suorum. Nos sæpenumero prospera judicamus, quæ sunt adversissima: pro adversis ducimus, quæ sunt prosperrima. Nostrum est obsequium, sponsi judicium. Omnis prosperitas ab hoc est, à quo nisi proficiscitur, prosperitas dici non potest. Ab eodem piis venit adversitas, hanc nobis vertit vel in remedium, vel in pietatis lucrum: illa solatur infirmitatem nostram ut possimus sustinere, hac explorat coronatque fidem nostram. Humano quidem sensui blandior est prosperitas, sed sæpenumero salubrior est atque etiam lucrosior adversitas. Non est aditus ad cœlestem gloriam nisi per crucem. Communis est omnium via: sive Reges, ut ait poeta Lyricus, sive inopes sumus coloni. Sua cuique crux tollenda est. Hæc eo mihi scribuntur, inclyta Regina, ut de his tibi magis gratuleris, quæ ut sunt longe preciosiora, ita nec eripi possunt invitæ. Oportet virtutem sibi notam esse. Quum enim omnis virtus sit gratuitum Dei donum, quomodo tuebitur quod accepit, aut quomodo gratias aget divinæ benignitati, qui nescit quid acceperit? Sponsus in *Canticis* minatur sponsæ, ni se cognoverit. Non se cognoscit anima, quæ sibi tribuit quod non habet; non se cognoscit, quæ suis adscribit viribus, quod sponsi liberalitati ferendum erat acceptum; non se cognoscit, quæ se feliciorem putat hisce commodis externis, quam arcanis illis Spiritus Sancti donis; quæque gravius angitur ereptis opibus corporeis, quam thesauri cœlestis amissione. Sed quo dilabitur calamus? gratulari decreveram, & admonitor fio, quum sciam ultro currenti in pietatis stadio, & in sacrarum Literarum campis assidue versanti, nihil opus esse vel calcaribus, vel monitis. Si liber, quem tuæ Majestatis nomini dicavi, promeruit, ut ipsum digneris auribus oculisque tuis, laboris hoc mihi feliciter susceptum interpretabor. Sin est quod offendat, non gravabor hoc editione proxima corrigere. Dominus *Jesus*, fons omnis lætitiæ, perpetuo & incontaminabili gaudio serenet animum tuum, inclyta Regina, & unicum pietatis exemplum. Datum *Basileæ* 1. Martii, An. 1528.

EPISTOLA DCCCCXXXVIII.

Erasmus Rot. Joanni Valdesio S.

ORNATISSIME juvenis, tantum officiorum in me contulit & confert germanus tuus *Alphonsus Valdesius*, ut amare debeam quicquid quocumque modo ad illum pertinet. Tu vero, ut audio, sic illum refers & corporis specie, & ingenii dexteritate, ut non duo gemelli, sed idem prorsus homo videri possitis. Itaque æquissimum arbitror; ut ambos pari prosequar amore. Audio te deditum liberalibus disciplinis, ut istam indolem virtuti natam omni genere ornamentorum expolias, ad quod sane quid attinet hortari te, quum tua sponte curras in hoc pulcherrimo stadio? Gratulari magis convenit & applaudere. Illud habeto pro certo, me nullius magis esse quam germani tui, nec minus esse tuum quam illius. Bene vale. *Basileæ* 1. Martii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCXXXIX.

Erasmus Rot. Lazaro Baysio S. D.

ONERARE laudibus immodicis, si cui bene volunt, adeo doctis solenne est, mi *Baysi*, ut refellere, sit agnoscentis. Itaque statui posthac quicquid est istiusmodi, silentio concoquere. Gratus tamen est mihi tuus candor, quem olim literis suis *Hermannus Phrysius* mihi depinxit. Quoniam recusas quod abs te peto, recuso vicissim quod à me petis, ut in turbam eorum, qui studiorum meorum æmuli sunt, recipiaris. Imo inter amicos primarios primas tenebit *Baysius*. Nos nostro seculo fabulæ partem egimus, nunc æquo animo cedimus felicioribus. Theologorum inconditos tumultus non queo satis admirari. Scripsi super hac re Senatui Parlamentari & sacratissimæ facultati. Quod ajunt, apud me *Christum* damnare vota, nil mirum, quum *Bedda* tot evidentissima mendacia mentitus sit in uno libello. Si mavis istic edi libellum tuum *De vasculis culinariis*, eo quod adsis, & frons occipitio sit prior, probo. Sin isti cessant, curabimus hic excudi, modo mittas exemplar abs te recognitum. De vasculis amplector bonam voluntatem Reverendissimi Cardinalis. Cæterum, quæstor obliviscetur, accusabit aurifices qui fefellerint. Hic certe solent *ϖαιδίων βερδίως* Principum famuli. Ne pilus quidem vasculorum acceptus est. Scribam ubi recepero. *Michael Bentinus* præmissa uxore, uxoris matre, & hospite quodam, adhæc & puero, quum paucis diebus in solis ædibus versaretur, eadem pestilentia sublatus est. Sequutus est illum protinus is, qui in castigandi vices successerat. Nos vero reliquit & *Joannes Frobenius* mœrore meo immedicabili, nam uxor jam alteri nupsit. Gratulor tuis studiis istum *Mæcenatem*, non minus benignum quam potentem; quem mihi tecum communem esse factum gaudeo. Tuum erit submonere si quid erit in quo possim illi gratum facere. Bene vale. *Basileæ* 1. Martii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCXL.

Erasmus Rot. Quirino Talesio suo S. D.

CURAVIMUS ut has literas reperires apud *Maronum Laurinum* ex *Anglia* reversus, in qua non dubito, quin

An. 1528.

A quin ea fide, studio, curaque rem gesseris, ut & tui similis fueris, *Quirine* charissime, & meæ de te fiduciæ responderis. Fallere præceptorem turpe est, sed turpius fallere amicum fidentem. Scis ut tibi nihil unquam apud me, nec occlusum fuerit, nec obsignatum, ne earum quidem rerum, quas alii non unis clavibus à famulorum, imo non à famulorum tantum, verum etiam à filiorum oculis submovent. Facile conjecto te diutius hæsisse apud *Britannos*, novi quam ubique cunctator sit *Montjoius* meus, non tantum in similibus negotiis, & quam ægre dimittat clientem summus ille purpuratus: οὐ δεῖ μὴ θεομαχεῖν. Verum eam moram fac ut nunc celeritate sarcias, nisi si quid exstiterit B novæ rei quod te remoretur in *Flandria*. Jamdudum enim & mea studia, & domus in te inclinata recumbens, desiderant tuam præsentiam. Ne tamen usque adeo properes ad nos, ut non amanter simul, ac diligenter salutes amicorum meorum vetustissimum *Antonium Clavam*, candidissimum *Guilielmum à Vala*, fortissimum patronum *Jacobum à Prato*, quem tamen ut opinor apud *Anglos* reperisti. Paucioribus enim scripsi, partim quod nihil rerum mearum te latet, partim quod considerem te mihi apud amicos epistolæ quamlibet loquacis loco futurum. *Hollandiam* interea non secus ac littus Sirenum fugito. Difficile est lotum semel gustatam relinquere. De pensione *Curtracensi* diligenter explora rem omnem, & quodcunque consilium tibi tempus & C occasio suggerit, sequitor. Negotii summam tuæ fidei prudentiæque permitto. Illud cave, ne præter viaticum necessarium, quicquam pecuniarum, aut annulorum deferas per viam, sed quo tutius ad nos redeas, deponito tuas quoque, si quas habebis, pecunias apud eos quos designavi, nisi forte mihi quoque diffidis. Non sum *Trapezita*: recipies à nobis summam integram minimeque arrosam solita fide, tibique jam sæpenumero perspecta. Bene vale. Datum *Basileæ* 12. Martii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCXLI.

D *Erasmus Rot. Archidiacono Alcorano* S. D.

E Tam longinquo non perferri quæ mittuntur nihil miror, vir ornatissime, quum frequenter intercipiantur, quæ mittuntur è proximo. Nullas abs te literas accepi præter has *Palentiæ* scriptas quinto Cal. Decembris, Anno millesimo quingentesimo vigesimo septimo, quod certe meminerim: unum atque alterum tuarum ad alios literarum exemplum recepi, ex quibus abunde cognovi & quanto *Christianæ* pietatis amore flagrares, & quam candide nobis faveres, quod idem tamen ex amicorum literis compluribus didiceram. Pietatis in te studium exosculor, pro singulari E tua in me benevolentia gratiam habeo, ut par est, maximam. Quod si judicio facis, ut facere non dubito, bona spes est te perpetuo tui similem futurum. *Enchiridion* nostrum perquam eleganter *Hispanice* loqui multorum literis cognoveram, cujus opera id factum esset nunc primum didici. Nonnihil mihi hoc nomine placeo, quod opusculum illud vir tantus tua cura dignatus sis. Utinam autem tantum utilitatis adferret, quantum optamus utrique, non me pœniteret invidiæ, quæ semper bonarum rerum comes esse solet. Quod si vera prædicant tuæ simul & amicorum literæ, non solum non doleo, verum etiam gaudeo, tibique gratiam habeo, non pro celebritate mei nominis, cui studere te scribis, (malim enim omnium ignotissimus esse, quam F habere famam invidiæ fermento temperatam, & absque invidia, quanta sit sarcina gloria, si tamen hæc est gloria, ac non potius celebritas, plus satis expertus sum) sed pro favore pietatis. Cæterum quando bene successit, optarim juxta *Græcorum* proverbium, quod monet, *Testudines aut non edendas esse, aut edendas*, ut & alia quædam mea loquantur *Hispanice*, duntaxat ea quæ conductura videntur ad pietatem: quod genus opinor esse librum *De misericordia Domini*, *De matrimonio Christiano*, *Paraphrases*, *Commentariolos in quatuor Psalmos*, & si qua sunt hujusmodi, quæ per commodum interpretem tractata possunt conducere moribus hominum: nam hic quoque nonnihil habet momenti interpretis dexteritas. Quædam scripsimus excitandis studiis, nonnulla corrigendis vulgi judiciis, multa doctis tantum legenda dedimus. De te nihil resciveram, nisi quod modo dixi. Tamen rumor adferebatur & scriptis & voce quorundam, istic excudi *Colloquia*, & *Linguam*, & nescio quæ alia, in quibus ut nihil sit impium, quemadmodum arbitror non esse, tamen suum quæque locum ac tempus habent. Verissimum est quod ad amicum quendam prudenter scribis, quosdam, qui victoriæ spem collocarunt in maledicentia, nolle *Erasmum* loqui vulgata lingua, ne deprehendatur illorum vanitas, qui clanculum & apud idiotas facundi sunt. Et hinc illorum fremitus. Igitur in re consentimus, quanquam auctorem versionis antehac non noveram. Et si novissem, non dubitassem de studio. In *Gallia* quidam vir bonus, doctus & magnus, idem tentavit, ac prorsus eodem, ni fallor, animo, sed parum bene cessit tum illi, tum mihi: nam ille bis periclitatus est de capite, ac plane perierat Monachorum clementia, ni Rex illi subvenisset: ego adhuc cum Theologis, imo potius cum *Beddaicis* gladiaturam exerceo. In uno *Bedda* sunt tria Monachorum millia. Nusquam non sunt improbi Monachorum greges, nusquam tamen hoc potuerunt, quod potuerunt in *Hispaniis*. Quæ res facit, ut non liceat vobis absolutam gratulari felicitatem, cætera sat fortunatis. De exomologesi quod mones amanter, recipio me facturum prima quaque occasione, quanquam id jam toties à me factum est, & priusquam exiret ille libellus, & posteaquam editus est. Non considerant homines quid illic susceperim tractandum, nec quibus, quo tempore, qua regione scripserim. Quid autem proficiet appendix, si non legetur, aut si studio calumniandi legetur? Quid istic agatur nescio, hic plures sanavit ille libellus, quam aliorum scripta, qui sibi videntur impensissime favere confessioni. Morem tamen geram tuo consilio. Dominus te sospitet in omnibus, vir clarissime. Datum *Basileæ* 15. Martii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCXLII.

Erasmus Rot. Joanni Maldonato S. D.

Scito tuam epistolam prolixam mense Septembri, Anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto scriptam, qua rerum istic gestarum texis historiam, mihi redditam esse, ac fuisse multis nominibus gratissimam, cui responsum est à me copiose. Verum, intelligo tibi querelam istam, de non perlatis quæ traduntur, cum multis esse communem. Misissem rursus exemplar, si jam serum esset, & fortasse jam recepisti. Mittam tamen si postulas. Depingis unum veteratorem, quales utinam essent pauciores; nunc hominum istiusmodi nusquam non abundant γάγγραινα. Istud demiror, istic illis tantum licere, quantum adhuc alibi nusquam licuit. Nos pietatis causam animo sincero peragemus usque ad extremum halitum, de exitu viderit *Christus*. Nos hinc adornamus sarcinas. *Jacobum Osorium* pariter redamare possum, quid præterea gratiæ possim reponere non video. Est autem non meo tantum sed omnium amore dignissimus, qui majorum stemmatis, & literarum & pietatis studium adjunxerit, & his omnibus pulcherrimum imposuerit colophonem, gloriæ contemtum. Habes epistolam αὐτόγραφον, pro utriusque nostrum animo perbrevem, pro meis occupationibus satis prolixam. Bene vale. Datum *Basileæ* 15. Martii, Anno 1528.

Osorio amabili salutem ex me plurimam.

EPISTOLA DCCCCXLIII.

Erasmus Rot. Gratiano Hispano S. D.

An. 1528. EODEM tempore duas epistolas tuas accepi, *Gratiane* gratissime, sed perbreves & eadem ferme sententia. Altera diem habebat Calend. Decemb. altera v. Idus Januar. Duas illas priores scito mihi nondum esse redditas: opinor venturas. Clarissimum virum *D. Joannem Emanuelem* jam pridem fama mihi commendavit, prudentia singulari præditum, suoque merito, tum gratia, tum auctoritate, plurimum in aula Cæsarea valentem: cujus in me favorem animumque propensum libenter amplector. Si quid erit in quo putabis me posse illi quicquam gratum facere, non gravaberis submonere, senties voluntatem certe paratam. Quod scire cupis de ætate, arbitror me nunc annum agere, in quo *M. Tullius* decessit. Valetudo mediocris esset, ni tot annis res esset cum calculo. In diem vivo, paratus de præsidio decedere, quandocunque vocarit Imperator. Herum tuum ex me salutabis & amanter & reverenter. Bene vale. *Basileæ* 15. Martii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCXLIV.

Erasmus Roterodamus Francisco Dilfo S. D.

SI tua *Ulyssea* peregrinatio tibi feliciter cessit, qua πολλῶν ἀνθρώπων ἴδες ἄστεα καὶ νόον ἔγνως, est quod tibi magnopere gratuler. Historiam omnem exspecto per *Hieronymum Frobenium*, per quem tuto poteris quidvis. Certum est omnia tentare cum *Berckmanno* prius quam aggrediar extremam tragœdiam. Si dabitur opportunitas, hic exseras tuam rhetoricam, hominique persuadeas ut malit mecum officiis certare quam malefactis. Nosti locos & tractandi rationes. *Petrum Ægidium* salutabis meis verbis diligenter, nihil enim erat quod scriberem, præsertim quum tu multarum epistolarum instar esse possis. Reverso meo *Quirino Talesio* ad iter accingar. Exspectabis hospitem, sed minime gravem. Matri, fratribus tuis ac sororibus precor læta omnia. Tu cura sciam quid valeas. Datum *Basileæ* 18. Martii, Anno 1528.

Erasmo Scheto me diligenter commendabis: ei dabis libellum *De Pronunciatione* meo nomine. Quod scriberem nihil erat.

EPISTOLA DCCCCXLV.

Hermanno Archiepiscopo Coloniensi Erasmus Roterodamus S.

QVUM multæ me res crebro sunt hortatæ, clarissime Princeps, tum ornatissimi viri *Hermanni à Nova Aquila* Comitis semel atque iterum exstimulavit oratio, ut te studiis meis vel omnium potius impense faventem, quoniam coram non dabatur, scripto aliquo compellarem. Verum, id meditantem retrahebat pudor, interpellabant occupationes, deterrebat tuæ dignitatis splendor ac majestas. Nunc quoniam paululum ab occupationibus respirare dabatur, & pudorem, & reverentiam excussi contemplatione singularis istius humanitatis, quam ipse quidem expertus non sum, sed ex multorum, minime levium, hominum prædicatione cognovi: eam si mihi proprie præstares, tamen ingratissimus essem, nisi tanti Præsulis benevolentiam agnoscerem: nunc quum faveas ne de facie quidem noto, neque quicquam unquam promerito, sic interpretor, celsitudinem tuam non *Erasmo* favere, sed quum optimis studiis, tum *Christianæ* pietati: quod illis restituendis ac provehendis, huic tranquillandæ stabiliendæque, videar aliquam operam impendisse, quam felicem nescio, certe sedulam: nam & bonæ literæ propemodum exspectatione felicius per omnes orbis regiones effloruerunt, & complures, qui prius fuerant à sacris studiis alienissimi, correpti sunt horum amore.

A Quid multis? Res pulchre succedebat, nisi quorundam seditiosa improbitas, dum repente novum mundum dare nobis conatur, dissidiis opinionum, & contentiosis dogmatibus pene luxasset rerum publicarum compages, & Ecclesiæ totius concordiam labefactasset. Atque hic mihi quidem pene periit tot vigiliarum, tot sudorum, tot annis exhaustorum fructus & gratia. Sed leviter angeret privatum incommodum, si publico bono pensaretur, præcipue vero *Christi* gloria, qui scopus esse debet unicus omnium actionum nostrarum. Nihil enim esse potest in rebus humanis vere prosperum ac felix, nisi quod *Christus* operatur in nobis, sic ut, affectibus humanis quiescentibus, nostra voluntas illius serviat voluntati. Jam plus satis erat

B eorum malorum, etiamsi Monarcharum implacabiles iræ non accessissent, quæ quum tantum calamitatum invexerint orbi, tamen in dies magis ac magis incrudescunt, summam omnium rerum confusionem minitantes, nisi deus aliquis, velut ex machina derepente apparens, tumultuosæ Tragœdiæ dederit insperatum exitum. Nos interim in tanta tempestate, rebus pene desperatis, quoniam præter vota pene nihil superest, fragmenta navis amplectimur, sicubi *Christus* multum diuque jactatis portum aliquem ostendat. Nec prorsus abjicio spem, si Dominus, in cujus manu sunt corda Regum, dignetur Principum animos huc

C inflectere, ut existiment longe speciosius iram vincere quam hostem: multo tutius benevolentia constabilire regnum, quam viribus. Et ad proferenda ditionis pomeria plus habere momenti clementiæ quam fortitudinis opinionem. Pax rebus omnibus turbatis subito coire non potest, induciæ possunt, saltem in annos aliquot. Interim de sarciendis rebus per ocium deliberare liceret. Nunc vereor ne nobis contingat *Cadmea*, quod ajunt, victoria, quæ non minus luctuosa sit victoribus quam victis. Verum hic, ut dixi, nihil possum ultra vota. Hortatus sum semel atque iterum Cæsarem ad amorem pacis, at ille proximis literis ita respondet*: *Pro quiete*, inquit, *Reipublicæ, quod*

D *in nobis fuit, hucusque nos strenue præstitisse, non est cur aliquis dubitare debeat. Quid in præsentia præstemus, quidque deinceps præstaturi simus, ea malumus operibus declarare.* Hæc verba non admodum sapiunt pacem. Quanquam autem bellum ingens omnium malorum agmen secum trahit, ea tamen reddunt afflictos magis quam impios: gravior est opinionum calamitas, quæ, quod est omnium preciosissimum, bonam mentem nobis eripit. Atque hic prope major est pervicacia contendentium, quam Monarcharum bellantium; fitque, nescio quo fato, ut nulli magis lædant causam vel hanc, vel illam, quam qui sibi videntur fortissime tueri. Quidam enim sic diversum trahunt funiculum

E contentionis, ut, juxta proverbium, rupta, dum plus satis tenditur, reste, utrique concidant in tergum. Non est necesse de omnibus quærere, multo minus pronunciare. Satius est ea tractare quæ proprie faciunt ad doctrinam Euangelicam. Habet mundus sua quædam jura, habent scholæ suas exercitationes: nihil autem tradatur populo nisi quod & indubitatum est, & ad fidei negotium necessarium, & ad pie vivendum conducibile. Quidam, ut exempli causa loquar, confessionem nimium arctarant: contra, alii tollunt totam, quum esset quiddam inter utrunque medium. Item, quidam Missam eo provexerunt, ut fere sit indoctorum ac sordidorum sacerdotum, vel sacrificorum

F magis, quæstus, & hominum male viventium fiducia: rursus, alii Missam totam abrogant. At erat & hic locus moderationi, qua fieret ut Missam haberemus sacratiorem puriorem que, neque tamen nullam. Similiter quidam immodico superstitiosoque divorum cultu, pene *Christi* cultum obscurant; ex adverso, alii damnant omnem divorum cultum ut impium. Quidam funditus evertere nituntur omnem Monachorum statum; alii contra plus satis tribuunt humanis constitutio-

* Supra ad calcem Epist. DCCCCXV.

tio-

An. 1528. tionibus, ceremoniis, titulis & vestium formis. In his aliisque rebus, temperamento prudenti fieri posset, ut fidei dogmata certius meliusque teneremus, ut confessio sincerior esset, ac minus anxia: ut Missa sacratior esset ac venerabilior, ut sacerdotes ac Monachos haberemus, si pauciores, certe meliores. Quanquam autem me vehementer discruciat hæc mundi tempestas, tamen nonnihil adhuc spei residet apud me, fore ut divina providentia tumultus hos vertat in bonum exitum. Ad id plurimum conducet Præsulum prudens moderatio, quæ sic coerceat seditiosam impietatem, ut semper habeatur ratio veræ pietatis, hoc est, sic evellantur zizania, ut non eradicetur triticum. Id facilius esset factu, si semotis privatis rationibus, ad unum scopum spectaremus omnes, hoc est, ad *Christi* gloriam. Nunc plerique suum agunt negotium, itaque fit, ut nec privatim nobis bene sit, nec publice. Alii in alios culpam rejicimus, quum hæc mundi calamitas manus sit Dei cunctos homines ad vitæ correctionem invitantis. Ad quem si confugiamus omnes, ipse tempestatem hanc rerum humanarum facile verteret in serenitatem. Verum his de rebus nimis multa ad tuam Celsitudinem, quæ multo rectius ista perspicit, quam ego possum, cujus moderatissimam prudentiam, & prudentissimam moderationem mihi videor non solum ex hominum prædicatione, verum etiam ex ipsa re cognitam habere. Quod autem vir ista dignitate præditus, nostros libellos auribus oculisque tuis dignaris, si negem me gaudere, plane mentiar: sed tamen huic voluptati junctus est pudor, ut qui mihi conscius sim, in meis lucubrationibus, quas fere ex tempore, & alendis adolescentiæ studiis dedimus, nihil esse quod tui similium animos morari queat. Optarim autem vehementer tantum ætatis, tantam ingenii vim ad omnia mihi dari, ut aliquid elaborare possim, quod à tam eximio Præsule, & tam eximii Præsulis nomine, legi mereretur. Interim hac epistola tuæ Celsitudini testatum volui, mihi & notum esse & summopere gratum ipsius erga me favorem, pro mea virili daturus operam, ne prorsus eo videar indignus. Dominus eam nobis diu servet incolumem. Datum *Basilea* 19. Martii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCXLVI.

Erasmus Roterod. Nicolao Vario Marvillano S. D.

NEGABAS esse quod scriberes, imo multum est mihique gratissimum quod scribis istic fausta feliciaque esse omnia, quodque summo consensu negotium literarum gnaviter agitis. De dissidio nihil est, neque delationis, neque suspicionis, nisi quod ex vestris literis conceperam. Subvereor tamen nonnunquam, ne tua libertas, quam tibi natura insitam esse video, præbeat aliquam offensionis ansam iis, quibus ad lædendum nihil deest præter occasionem, ut habet vetus proverbium. Audio & *Joannem Campestrem* simili candore præditum. Hic eo sum timidior, quod toties expertus sum quantum malorum animi mei simplicitas, linguæque libertas, mihi conflaverit. Cæterum, hanc meam sollicitudinem vanam esse gaudeo. Euangelicos istos, quum aliis multis, tum illo nomine præcipue odi, quod per eos ubique languent, frigent, jacent, intereunt bonæ literæ, sine quibus quid est hominum vita? Amant viaticum & uxorem, cætera pili non faciunt. Hos fucos longissime arcendos censeo à vestro contubernio. Satis jam diu audivimus Euangelium, Euangelium, Euangelium, mores Euangelicos desideramus. Quam istic Monachi muti sint nescio. In *Hispaniis* vocales sunt plus satis, nec desunt alibi qui blaterent, præcipue nudipedes quidam; quid illos stimulet nescio. Sed sibi suo jumento accersunt malum. Bene vale. Datum *Basilea* 19. Martii, Anno 1528.

Saluta *Mierbekanum*, *Rescium* & *Campensem*, ipsum etiam *Goclenium*, si forte non vacabit scribere.

EPISTOLA DCCCCXLVII.

Erasmus Rot. Joanni Ulatteno S. D.

QVOD pro *Pronunciatione* dicarim *Ciceronianum*, consilio id factum est; id arbitror tibi probari: quod autem separatim excusus non est, incuria typographorum factum est, sed nihil refert. Opinor enim hos libellos frequenter ab aliis excudendos, tum id poterit corrigi. Hoc studium nostrum tibi gratum esse summopere gaudeo. Sed quid est obsecro quod minitaris, te posthac non fore pollicitis divitem? Quem quum totum amicitiæ jure possideam, pariter omnia mea esse duco, quæcunque domi possides. Ego, mi *Ulattene*, istum animum cuivis auro, gemmis omnibus antepono, quare non est quod ista te cura sollicitum habeat. Mittam libellum, si queam commode. Sin minus, facillimum erit unde libet parare, quod commune est omnium. Humanissimis proceribus amicis tuis, ac per te meis, fac me diligenter commendes. Tibi precor omnia læta faustaque. Datum *Basilea* 19. Martii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCXLVIII.

Erasmus Rot. Joanni Cochleio S. D.

QVOD tua sedulitate curatum est abs te de *Tertulliano* & *T. Livio*, studium tuum & animi promtitudinem exosculor; quanquam jam de utroque certum responsum acceperamus. Hinc enim colligo, quanta cum alacritate sis obiturus si quid incideret, ut tuo opus esset officio. *Emserus* mihi semper præstitit ingenuum amicum, in cujus locum quando succedis, confido fore ut in uno te *Emserum* & *Cochleium* habeam. Illustrissimi Principis erga me favorem non desines alere: est enim ut humanissimus, ita judicii non vulgaris. Quoniam interdum ad moderationem invito, visus sum illi nonnunquam parum fortiter *anti-Lutheranus*. Verum aliter sentiret, si penitus nosset consilii mei rationem. Et fortassis rerum exitus docebit, me *Christi* negotium animo sincero tractasse, pro mea quidem sapientia. Si quid illinc ad me scribis, etiam atque etiam vide cui committas literas: ab istis enim erronibus Euangelicis intercipitur quicquid ad me scribitur. Imo quidam fingunt se recta ire *Basileam* ad *Erasmum*, & ultro offerunt perferendi officium; mox acceptis literis abeunt in malam crucem. Proinde si quid est rei seriæ, fere mitto famulum, aut alium bene notum in hoc ære conductum. *Simoni Pistorio*, viro pio, candido & amico, multam ex me salutem dices. Bene vale, frater & amice in Domino charissime. Datum *Basilea* 19. Martii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCXLIX.

Erasmus Roterod. Hermanno Phrysio S. D.

GRATVLOR tibi incolumem ex *Italia* reditum, gratulor felix conjugium, ut utrumque perpetuum sit vehementer optans. Dialogis meis de *Pronunciatione* & *Ciceroniano* adjeci orationem *Rodolphi Agricolæ*, *Mediolani*, sicuti videtur, habitam. Nihil ab illo viro proficiscitur, quod non divinitatem quandam spiret. Itaque nolim quicquam illius intercidere. Hoc studii, mi *Hermanne*, debes vel patriæ, vel affinitati. Quare te rogo ut in hoc incumbas. Nulli magis congruit hoc munus quam tibi. Opus de *Inventione Rhetorica* quidam oneravit Commentariis, juvenis, ut apparet, nec indoctus, nec infacundus; sed insunt multa πάρεργα, quædam etiam odiosiora, juveniliterque destomachata. Malim scholia docta, & ad rem facientia. Ni tot oneribus essem oppressus, non gravarer hanc suscipere provinciam, adeo faveo *Rodolphi* memoriæ. Hanc operam si sumseris, simul & tuum nomen reddes illustrius. Feret hæc aliquam tibi famæ commoditatem. Socerum tuum *Pompejum Occonem* salu-

An. 1528. luta meis verbis diligenter. Tu vale quam optime. Datum *Basileæ* 20. Martii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCL.

Erasmus Roterodamus Alphonso Manrico, Archiepiscopo Hispalensi, S.D.

ORNATISSIME Præsul, Testis est mihi Dominus, quod magis sollicitus fuerim, ne quid tumultus Monachorum improbitas apud vos excitaret, quam de causa mea: nam me quidem hæc Ecclesiæ dissidia sic discruciant, ut mihi propemodum optabilior mors sit quam vita. Si vere spectarent *Christi* gloriam, ac pietatis negotium, nequaquam ad istum modum publicam tranquillitatem inquietarent. At vereor ne complures istorum transversos agat gloriæ sitis, ac gulæ ventrisque negotium. Dolet minoris fieri quam solent aut vellent, dolet minus licere quam liberet, dolet plerosque resipiscere, quorum simplicitas hactenus illis lucro fuit. Magis autem gaudere debebant de lucro pietatis, deque gloria *Christi*. In hoc uno oportebat & gloriam, & opes, & auctoritatem, & voluptatem omnem collocare, qui se mundo mortuos profitentur. Ago gratias Domino, qui per tuam auctoritatem inconditos istorum tumultus mitigare dignatus est. Neque me clam est, quantum debeam absolutissimo Theologo *Ludovico Coronello*. *Christus*, qui per vos hæc operatur, rependet vobis præmium, nunquam auferendum. Ego patienter omnia tolerans, quæ Dominus immittit, seu læta, seu tristia, bonas literas, ac pietatem pro mea virili provehere conabor, usque ad extremum animæ. Erupit in vulgus Apologia nostra, quam ego magnopere premi cupiebam, non tantum eo quod suspicabar amplitudinem tuam id malle, verum etiam quod mea referret hoc negotium non spargi latius; quæ res & adversarios plus satis irritatos acrius exacerbaret, & mihi non mediocrem invidiam conflaret apud plurimos. Verum, hujus casus veniam deprecor in priore præfatione, quam alteri præposui. Dominus amplitudinem tuam servet incolumem, eximie Præsul, qui per te, tuique similes, Ecclesiæ suæ pacem ac tranquillitatem restituere dignetur. Datum *Basileæ* 21. Martii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCLI.

Erasmus Rot. Adriano à Rivulo S. D.

SILVERUNT epistolæ, at non siluit amor; interrupta est literarum vicissitudo, at non intermissa est tui memoria, cujus erga me pietatem plenius etiam ex *Francisci Dilsi* prædicatione cognovi. Hujus convictu mihi fortunatus videbar, nisi necessitas illum distraxisset à nobis, vereor ne simul & à Musis. Quæ hic gerantur omnia cognosces ex *Dilso*, quo mihi licet esse breviorem. Si tuæ res secundis ventis succedunt, est quod summopere gaudeam: certe meretur iste mentis tuæ candor fortunam prosperrimam. Nuper *Oecolampadius* duxit uxorem, puellam non inelegantem. Vult, opinor, affligere carnem. Quidam appellant *Lutheranam* Tragœdiam, mihi videtur esse Comœdia: semper enim in nuptias exeunt tumultus. Si quid habes bonæ rei, scribe per *Quirinum Talesium* meum. Bene vale. *Basileæ* 21. Martii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCLII.

Philippus Melanchthon Erasmo Roterod. *S. D.*

ETSI *mihi semper alias literæ tuæ gratissimæ fuerunt, tamen proxima epistola multo fuit jucundior, quam ulla unquam antea: nam cum aliquandiu de tua erga me voluntate dubitassem, quia in priore* Hyperaspiste *exstant quædam animi subirati signa, exemerunt eam mihi sollicitudinem hæ literæ, tam amanter, tamque honorifice scriptæ: neque enim obscure perpetuam tuam erga me benevolentiam ex eis cognovi. Itaque* Dilso *magnam gratiam habeo, qui & testimonium tuæ voluntatis & amoris mihi attulit, & optatissimam occasionem ad te scribendi præbuit. Longum esset recensere causas omnes silentii mei, quo hactenus usus sum. Verum, illud te oro, quamvis ut causam potius suspiceris fuisse, quam mutationem voluntatis erga te meæ. Ego enim quantum tibi privatim præter alios debeam, memini, & libenter prædicare soleo. Et cum fieri nequeat, quin illi ipsi etiam, nobis charissimi sint, quorum ingenia studiaque miramur, rapiunt me, vel si repugnarem, in amorem tui excellentes ingenii tui dotes. Quod cum ita sit, non existimes futurum, ut cujusquam immodico studio adducar, ut tecum inimicitias exerceam. Hæc de meo officio putavi esse ad te scribenda, quæ si tibi probabuntur, facile liberabis me suspicionibus illis, quæ sparsæ sunt in priore* Hyperaspiste: *in posteriore enim animadverti me clementius tractatum esse. Quanquam enim non soleo dissimulare, quid de controversia illa sentiam, tamen nunquam ita amavi* Lutherum, *ut veluti instruxerim ejus in disputando vehementiam; tantum abest, ut nunc adjuvare velim, & ut ita dicam, oleum igni addere. Atque hujus mei judicii ipse mihi* Lutherus *optimus testis est. Utinam vero non esset tam atrox certamen inter vos susceptum. Neque satis enim habuit fortasse tuæ dignitatis rationem* Lutherus. *Et tu vicissim illum mirifice deformasti, quem quidem virum ego meliorem esse judico, quam qualis videtur facienti de eo judicium ex illis violentis scriptionibus ipsius. Plus profutura erant Ecclesiæ utriusque vestrum studia, si ad sananda hæc dissidia conferrentur. Et faciat* Christus, *ut consilescat hæc inter vos contentio,* οὓς ἐθέλω ἀγωνοθέτας εἶναι, οὐ τῶν διχοστασιῶν, ἀλλὰ τῶν καλλίστων ἐπιτηδευμάτων. *Video te* Neseno *etiam succensere. De quo velim mihi credas, fuisse eum ad extremum usque spiritum tui studiosissimum: nunquam enim non honorificentissime de te loqui solebat. Neque dubitem vel juratus affirmare, semper illum singularem in te colendo pietatem præstitisse. Non est autem vel prudentiæ, vel humanitatis tuæ de amico mortuo diversam opinionem temere concipere. Et exstinctus est tali mortis genere, ut etiamsi quid in aliqua vitæ parte peccasset, oblivisci conveniret, ne quid miseris manibus oneris accederet. Quod pergis studia literarum juvare, precor* Christum, *ut tuis laboribus faveat, pro quibus etiamsi hæc ætas parum grata est tibi præclare merenti, tamen, ut spero,*

Judicium melius posteritatis erit.

Ego quoque has literulas, & hæc studia conterrita tumultu horum temporum utcunque propugno, tanquam gregarius aliquis miles, tua signa sequens. Articulorum ἐξήγησιν, *de quibus scribis, optarim tibi non displicuisse. Hic in magnam reprehensionem incurrit, quia moderatior fuit, quam quidam voluerint. Sed mihi nihil unquam erit antiquius publica pace, cui cum servirem, adhortatus sum eos, qui in Ecclesiis docent, & quidem de Principis mandato, ad moderationem. Vale feliciter. Ex* Jena Duringorum 23. *Martii, Anno* 1528.

EPISTOLA DCCCCLIII.

Erasmus Rot. Georgio Saxoniæ Duci S. D.

TUA singularis humanitas, illustrissime Princeps, hanc me docuit fiduciam, ut ex tempore & incogitantius scribam ad tuam Celsitudinem, quam video nonnihil offensam epistola mea, quam scripseram 3. Cal. Junias, An. 1527. sincerissimo quidem animo, sed, ut apparet, incircumspectius, quam decuit, ad talem tantumque Principem. Et tamen similia scripsi non semel Cæsari & *Ferdinando*, qui cognoscentes sinceritatem animi mei, in bonam partem accipiunt meam simplicitatem. Cæsaris literas postremas ad te mitto. Absit ut ego Cæsarem aut *Ferdinandum* sævitiæ insimulem, quibus omnia debeo, & quorum favore subsisto adversus insultus quorundam, qui miris cuniculis mihi jam olim moliuntur exitium. Quod consiliis & incruentis rationibus malo sanari pestem hanc, quam tot hominum millia occidi, mihi commune est cum

An-

An. 1528. *Augustino*, *Hieronymo*, breviter cum omnibus illis *Christiana* fidei propugnatoribus. Nec hic ago negotium hæreticorum, sed Principum & orthodoxorum. Videmus quam late serpserit hæc lues. Si tantum ferro res agatur, multos bonos ac pios involvet ea tempestas, & bellorum incertus est exitus. Si indulgerem humano affectui, hoc est, si tam male vellem *Lutheranis*, quam male volunt mihi, exhortarer summis viribus Principes ad sævitiam, sed aliud suadet *Christiana* charitas, aliud consulit humanæ conditionis respectus. Non semper spectandum est, quid mereatur hæreticorum impietas, sed quid expediat Reipublicæ *Christianæ*. Certe nostrum est semper ad meliora vocare consilia, nec ideo tamen minus licet Principibus uti suo jure. *Augustinus* toties sollicite intercessit ne occiderentur *Donatistæ* plusquam hæretici. Et tamen ea pestis non transierat *Africam*. Hic igitur nihil opus est, ut quisquam sævitiæ calumniam à Cæsare & *Ferdinando* depellat, quum in iisdem literis fatear hæreticorum improbitatem ad sævitiam provocare. Dignus igitur sævitia, qui huc provocat. De sævitia bellorum nihil sensi, quanquam, si fieri posset, optarem & Monarcharum animos jungeret *Christiana* concordia, & huc frequenter sum hortatus Cæsarem. Id si fieri non potest, illud precari non desinam, ut Cæsar ac *Ferdinandus* vincant quam minimo sanguinis humani dispendio. Opto ut felicior sit exitus quam polliceri videntur procemia. Si sciret illustrissima tua Celsitudo quas turbas Monachi concitarint in *Hispania*, frustra prohibente Cæsare, Archiepiscopo *Toletano*, & *Hispalensi* cum optimis quibusque, quidque moliantur *Beddaici* quidam *Lutetiæ*, non miraretur, quod aliquid desiderem in Monachis ac Theologis quibusdam: nec enim omnes insimulo. Certe multorum inconsulta improbitas plurimum obfuit Ecclesiæ tranquillitati. Si Episcopi cum sacerdotibus, imo si omnes nos ex animo converteremus nos ad Dominum, intelligentes hanc esse manum Dei, ipse tolleret à nobis iram suam, & sua misericordia lætum exitum daret his tumultibus. Pium est votum malle mederi seductis quam occidere: & timere, ne severitas Principum adferat gravius morbo malum, non est faventis hæresibus, sed Principibus ac Reipublicæ metuentis. Hæc est affectus mei summa, quam obsecro ut tua illustrissima Celsitudo in bonam partem interpretetur; quæ si dignabitur meam epistolam relegere, fortasse rectius perspiciet quid senserim. *Christophorum Carlevitzium* illustrissimæ tuæ Celsitudini commendavi, spe quidem optima, sed tamen non absque metu, qui semel atque iterum hujusmodi commendationibus fueram pudefactus. Adero tamen juveni monitor & exstimulator sedulus, ut & tuæ exspectationi & meo testimonio respondeat, quod illum ut facturum confidam multis adducor argumentis. Is *Dolam* concessit, partim ob dissidia factionum, partim linguæ *Gallicæ* discendæ studio. Curabo tamen ut accipiat quæ misisti. Mitto exemplar epistolæ Cæsareæ, quam proximam ad me misit. Hæc raptim & ex tempore, quod is, qui fasciculum pertulit, mox accingebatur ad iter. Opto tuam Celsitudinem illustrissimam quam optime valere. Datum *Basileæ* 24. Martii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCLIV.

Erasmus Rot. Henrico Botteo S. D.

Si hoc est temporis jacturam facere, utinam liceret perpetuo cum candidis amicis miscendo sermones bonas horas transigere. Nunc plusquam dimidium temporis datur legendis ac scribendis epistolis, & multis & prolixis, & fere inamœnis. Unde statuarius iste nactus sit effigiem mei demiror, nisi fortasse habet eam, quam *Quintinus Antuerpiæ* fudit ære. Pinxit me *Dürerus*, sed nihil simile. *Hispanienses* Monachi tantum improbitate valent, ut ipsi etiam Cæsari, quem orbis Monarcham esse volunt, sint formidabiles, sed apud eruditos nihil lucri referunt præter risum & odium. Qui fuit hujus tumultus antesignanus ex nudipedum & funigerorum genere, cum primis damnavit quod in *Enchiridio* laudarim Apostolorum germanam Theologiam, quæ & Regum sceptra, & Philosophorum supercilium sub *Christi* jugum miserit, sic interpretans, quasi senserim in sola *Germania* esse veram Theologiam. Nuper alius Monachus apud Archiepiscopum *Toletanum* accusavit me, quod non probarem eos, opinor *Cartusianos*, qui ob esum carnium negatum sinant proximum venire in capitis periculum, interpretans capitis periculum, levem capitis dolorem: Ventres nec *Græce* sciunt, nec *Latine*, & volunt esse judices scriptorum meorum. Apologia jam exiit. Nec minus stolide furit *Bedda* cum aliquot suis, dissimulans quicquid illi responsum est. Nuper hac de re scripsi Senatui, & sacratissimæ facultati. Si hæc non est fatalis insania, nescio quid sit. Sed *Lutheri*, Monachorum, Theologorum tumultus minima pars est meorum malorum, clancularíæ insidiæ longe magis excruciant. Verum quando hæc aguntur arte divina, certum est omnia boni consulere. Bene vale. *Basileæ* 29. Martii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCLV.

Erasmus Rot. Petro Decimario S. D.

Quamdiu corpusculum hoc suffecturum sit laboribus, novit in cujus arbitrio sunt res mortalium omnes. Qui jactant vires attritas, ut scribis, aliquanto clementius me tractant illis, qui me solent quotannis bis efferre. Nunc gratia *Christi* valetudo paulo prosperior est quam fuit annis superioribus. Ventres ac mali ποιμένες nihil aliud lucrifaciunt quam odium ac ludibrium, nec satis mirari possum hominum stoliditatem. Quum hanc tempestatem nobis immiserit Dei manus, vitiis hominum exacerbati, culpam in alios rejicimus, & canum more lapidem projectum mordemus, non attendentes ad eum qui projecit. Dominus est, qui nos omnes vocat ad vitæ correctionem, nec audimus admonentem, sed frivolis causationibus ipsi nobis blandimur. *Guilielmum Carmelum*, & *Stephanum Florimundum*, meo nomine vicissim salutabis amanter. Cum ventribus non est admodum verbis decertandum, modestia recteque factis eos ulcisci pulcherrimum est. Mittam tibi duos libellos recens excusos, alterum *De recta Pronunciatione*, alterum *De phrasi Ciceroniana*; si modo negotiator non gravabitur hoc oneris suscipere. Geminum tetrasticon non gravabimur addere *Copiæ*, aut simili libello. *Proverbiis* non item quadraret. Bene vale. *Basileæ* 29. Martii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCLVI.

Erasmus Rot. Clementi Septimo S. D.

Ut omittam brevitatis studio *Romanæ* calamitatis deplorationem, quæ nulli pio non acerbissima fuit, beatissime Pater, non tantum suspicor, verum etiam propemodum habeo compertum, partim ex vocibus tuæ Sanctitatis, quas Oratores quidam retulere, partim è libellis duobus, quorum alterum ad me misit *Albertus Carporum* Princeps, alter inter tua famulitia versabatur, nullo quidem titulo, sed evidenter stylo referens auctorem suum, nonnullos *Erasmum* apud *S. T.* insimulare conatos, quasi vel clam faveam *Lutherano* negotio, vel certe præbuerim occasionem. Ut ad prius illud respondeam, quam mihi conveniat cum *Luthero*, satis, opinor, arguunt quæ in me tam amarulente scripsit ut in neminem hostilius; rursus duo mei *Hyperaspistæ* libri, quibus illi sic respondeo, ut nemo suspicari possit collusionem, quum pugna prorsus sit gladiatoria. Id multo minus suspicantur hic, qui norunt experimento, quam penitus me ode-

An. 1528. rint omnes his & his addicti factionibus, quantumque molestiarum ab illorum insidiis perpetiar. Cuperem hic meam conscientiam æque *T. S.* probatam esse, atque eam *Christo* me probaturum confido. Tantum illud optarim, ut hæc victoria cedat *Christo*, & pietati, reique publicæ *Christianæ*, non privatis horum aut illorum cupiditatibus. Atqui frequenter usu venire videmus, ut in tali rerum tumultu, ad suum quisque commodum pertrahat victoriam. Quod hic ne fiat, spero *T. S.* pro sua prudentia pietateque advigilaturam. Ad alteram partem respondere perlongum sit, atque ideo neutri libello respondi, quod perspicerem fieri non posse, ut me sic purgarem, ne quenquam alium læderem, simulque verebar, ne res ea renovaret incendium jam aliquanto mitius. Si dedissem occasionem huic malo, & hoc objicerent *Lutherani*, qui nihil non objiciunt. Verum ista suspicio non jactatur nisi inter Monachos & sacerdotes quosdam, non minus bonis literis infensos quam factionibus. Atque adeo nemo cordatus non perspicit hanc tempestatem esse fatalem, ob populi scelera terris immissam: quam vix arbitror finem habituram, nisi pariter omnes confugiamus ad Domini misericordiam: ille medebitur qui plagam inflixit. Suam quisque vitam prius corrigat, tum ad proximo medendum sese accingat *Christiana* charitas, quæ nunquam desit severitati, si forte quorundam improbitas severitatem postulet. Quod si in hoc negotio *T. S.* laxabit habenas istis, qui nec tuam, mihi crede, nec *Christi* rem agunt, sed suis privatis cupiditatibus consulunt, utinam vanus sim augur, at vereor ne male curatum ulcus aliunde erumpat, majore publicæ tranquillitatis periculo. Satis perspecta est omnibus animi tui sinceritas, sed qui mali sunt, nunquam gravius nocent, quam quum aliena bonitate abutuntur ad malitiam. Cæterum ut multum nos terret quorundam improbitas, ita spem optimam præbet, ad instaurandam religionem, tua pietas, ad arcendos aut cohibendos humanos affectus, singularis tua prudentia. Animum meum simpliciter aperui *S. T.* tanquam coram *Christi* vicario, atque ipso etiam *Christo*, quem mihi sic opto propitium in extremo judicio, ut hic nihil simulo. Antehac non dabatur per quem scriberem. Nunc audio *S. T.* nobis esse viciniorem, cui precor ut *Christus* adsit in omnibus ad publicam Ecclesiæ suæ tranquillitatem. Mihi si quid imperare volet, habet oviculam, etiam ad victimam paratam, si ipsius jusserit auctoritas. Datum *Basileæ* 3. Aprilis, Anno Domini 1528.

EPISTOLA DCCCCLVII.

Bilibaldo suo Erasmus S. P.

REDDITAE sunt epistolæ tuæ, super alias aliæ, quæ mihi magno fuere solatio. Quid attinet *Dureri* mortem deplorare, quum simus mortales omnes? Epitaphium illi paratum est in libello meo. Allatus est huc rumor, qui mire doctos exhilaravit, sed præcipue *Bonifacium Amerbachium*, isthic sumtu & auctoritate Senatus excudi *Pandectas*: optarunt & *Græca Justiniani* excudi. Opinor *Dilfum* tibi narrasse de reatu meo. Ego hac in re obsecundavi consilio *Beati Rhenani*, & *Lodovici Beri*. Alioqui sciebam illum nihil acturum. Fumos hominis jam olim novi. Sed *Beati* ingenio semper abusus est ad hujusmodi dramata. Turbam amoliti sumus qualibuscunque conditionibus, pacem iniquam æquo bello præferentes. Nihil omissum est, compromissum est. Adhibiti duo testes. Arbitri datis dextris stipulati sunt obsequium. Pronunciatum est de scripto arbitrium. Assensimus utrique. Subscripsimus manu utrique. Deinde bibimus ex eodem poculo, fracto inter nos pane, datæ dextræ. Ominatus sum amicitiam fore perpetuam. Annuit ille, & comprobavit. Exhibitum est omnibus convivium φίλιον. In abitu petiit epistolam ad Ducem. Id præter pacta præstiti, ne quam darem occasionem. Petiit præfationem in librum ipsi dicandum. Id, quanquam absurdum & ineptum, tamen auctore *Bonifacio* feci. Quid consecutum est? Mox dicitur misisse famulum proprium, qui sub nundinas vulgaret atrocem rumorem, *Erasmum* esse damnatum *Basileæ*, conditionibus gravissimis, ut scriberet librum & epistolam contra seipsum, deinde daret pecuniam: & hic ante abitum jactaret se adegisse *Erasmum* ad conditiones, ad quas ipse nollet descendere pro tribus millibus aureorum. Hic rumor mirum quantum exhilaravit pseudo-Euangelicos. Qui triumphi? Quæ exsultatio de nihilo? Hæc ego suspicabar futura, sed neque *Beato*, neque *Bero* potui persuadere, qualis esset artifex. Et eram plus quam occupatissimus, præsertim in novis libellis. Quæ est hæc *Germaniæ* levitas? Omnes Euangelici ἐς κόρακας exsultabant *Erasmi* auctoritatem sepultam, amici metuebant. Et hæ fabulæ de *Hutteno*, de *Othone*, de hac lite aguntur per quendam Euangelistam *Argentinensem*, qui se fingit amicissimum, & putat me non intelligere; ego cogor dissimulare. Semper provocavi Principes à sævitia, quo studio concitavi mihi quorundam iras. Posthac nec compescam illos, nec incitabo, sed relinquam illos suo ingenio. Nec enim ullum finem fore video, nisi sævitia, quam ad multos pervenire miserandum est. Sed hæc *Christo* relinquam. Mitto ad te postulationes illius, meam responsionem, & arbitrorum sententiam, ut rem omnem cognoscas, & amicis communices.

Libelli inscriptionem promitto, jam amico, & amicitiæ nomine. Nec est præscriptum tempus, nec semper natant libelli, & multi sunt, quibus hoc officium debeo pro meritis.

Epistolam ad Ducem promitto civilem, & quatenus licet cum tali Principe agere. Fortassis odit *Epphendorpium* ob alias causas mihi incognitas. Neque enim sine causa est, quod septem annis hic agens ociosus, nunquam interim invisit patriam. Arbitrium nominatim dicit, ad evitandam molestiam, & citra notam alterutrius. Ac præscribit, ut utrinque offensæ & querelæ aboleantur. Primos duos articulos ita mihi præstandos dixi, ut scripto præcepi. Scriptum vides, quod legit & probavit *Epphendorpius*.

De eleemosyna non gravor: nam arbitrium Judicum facile cum meo consentit, nec est præscriptum tempus, & plus largior mea sponte.

Fortassis negabit se sparsisse hos rumores: quod si facit, quid hac perfidia detestabilius?

Dixit apud me, te sibi scripsisse, *Tuere famam tuam, stringe calamum in Erasmum.* Sciebam rem se aliter habere. Dixit *Melanchthonem* sibi respondisse, quod scripserat, de alio quodam scripsisse. At *Melanchthon* affirmavit, nec se scripsisse quicquam unquam *Epphendorpio*, nec illum sibi. Optarim, mi *Bilibalde*, horum exemplar communicari amicis, atque etiam mitti in consilium ad amicos, præsertim ad *Hermannum Novæ Aquilæ* Comitem, & *Joannem Ulattenum* omnium mortalium candidissimum. Tibi precor prosperam valetudinem. Nos tenuiter valemus, sed interim sufficientes immensis laboribus. Nam *Augustinus* quatuor prælis excuditur, *Adagia* duobus, præter alia. De *Pandectis* quæso ut nos reddas certiores. *Basileæ* 24. Aprilis, Anno 1528.

Non relegi, ignosce.

Agnoscis tuum.

EPISTOLA DCCCCLVIII.

Erasmi Epistola contra rumores ad Bilibaldum Pirckheimerum.

* QUI tandem obsecro sunt isti, male linguaces, qui, ut scribis, per omnem pene *Germaniam* sparsere, me modis atrocibus tractatum ab *Henrico Epphendorpio*, fœdisque conditionibus cum illo rediisse in gratiam? Quod etiamsi ex parte verum esset, quid est hic quod gestiant, quod exsultent, quod triumphent ii, qui se titulo Euangelii venditant, qui nusquam non

An. 1528. non præfantur pacem & gratiam: Fingant me læsisse Epphendorpium, fingant ab illo læsum, fingant utrumque ab altero læsum, denique fingant nihil intercessisse offensarum, suspicionibus humanis ac sycophantarum delationibus diremtam amicitiam; utrum hic insultare mihi par est, an potius utrique resarta concordia gratulari? Ubi hic est ille spiritus Euangelicus, qui semper illis natat in labiis, qui pingitur in epistolis? Ubi *Christiana* charitas, quæ nullius gaudet malo? Sed applaudunt *Epphendorpii* victoriæ. Erant qui *Huttenicæ* temeritati plausum darent, nec immerito, si successum habuisset audacia. Profitebatur enim sese veritatis Euangelicæ propugnatorem, quum nemo magis offecerit istorum Euangelio. Cum *Epphendorpio* vero quid istis tandem est rei? An credunt illum in *Hutteni* locum successisse? An id fecerit nescio, profiteri non arbitror; &, si profiteretur, quid qua causa facit ad veritatem Euangelicam? At sine causa malis alienis delectari ferinæ cujusdam malitiæ, tantum abest ut sit Euangelicus spiritus. Nunc aperiam quam frustra semet ista voluptate titillarint. Non hic refricabo causam, quæ inter nos versabatur, ne quam stipulati sumus præteritarum offensarum ac suspicionum oblivionem oblitus videar. Illud tamen dicam, mea in ipsum merita nec ipsum *Epphendorpium* inficiari. Cæterum, nihil esse in quo illi præstiterim animum minus amicum quam innumeris argumentis declararit hostilem in me animum, ut quam ille justam habuit causam mihi gratias agendi, tam ego justam haberem causam expostulandi cum illo, si contendere vel libuisset, vel vacasset. Sed, ut inquit *Paulus*, *Servum domini non oportet litigare*, & si non id prohiberet pietas, expertus sum quam bene tolerantia redimitur animi tranquillitas. Sed mea in illum merita non commemoro: quid illum offenderit dicam. Scripseram semel atque iterum Duci *Georgio*, ut juvenem, alioqui bonis naturæ dotibus præditum, ab ocio vitaque voluptaria, quam tot annis agit, ad functionem aliquam honestam avocaret. Atque huc & præsens dictis & absens literis ipsum aliquoties sum hortatus? Quod consilium si sequutus esset, jam fortasse pro * famulis gloriolarum, quibus apud leves juvenes nunc ludit, nec raro eluditur, apud principes viros & homines eruditos solidam veramque gloriam obtineret. Et in eam rem pollicitus sum operam meam. Audiebam quotidie voces ac susurros hominum, Cur hic tot annis hæret, nec revisit suos? Quid rerum gerit? Unde suppetit illi res tantis impendiis? Unde illius stemmata? Ubi habet arces suas? Cur eas deserit? Quid illi cum *Hutteno*; cui ob manifesta facinora nullus jam locus erat tutus? Qui dissolvet æs alienum, quod nusquam non contrahit? Hæc, aliaque multa, quæ nunc referre non libet, occinebantur à cordatis, etiam ab his qui videbantur illi vehementer amici. Et interim non desinebat meis studiis facessere negotium, subinde schedas extrema minitantes huc mittens. Appellavi Ducis prudentiam, quæ simul & illius saluti & meæ quieti consuleret, meo quidem commodo, sed *Epphendorpii* majore bono. Hoc animo quid esse potest amicius? An non idem frater pro fratre, pater scriberet pro filio? Hoc, quod factum sciebam, non sum inficiatus, epistolam, quam proferebat, quoniam nesciebam, nolui agnoscere. Erat barbarica descripta manu, sine consule, ut ajunt, ac die: nullam habebat subscriptionem, nullum symbolum. Fieri potuit ut aliquis eam finxerit: fieri potuit ut aliquis ea, quæ voluit, admiscuerit. Quid me stultius, si talem epistolam, quam volebat ante complures annos esse scriptam, agnovissem? Nisi forte putant me memoria tenere, quicquid unquam scripserim, quum præter libros, interdum uno die quadraginta scribam epistolas, quarum vix ullam relego. Quamquam illius etiam hæc summa fuit, ut Dux juvenem pertraheret ad aliquod honestum munus, in quo omissis voluptatibus, ingenii sui dotes exerceret. Atqui hæc erat summa *Epphendorpii* querimoniæ. Finge hoc à me factum acerbius, certe scopus

* Forsan *fumulis*.

A erat, ut ille ab ocio, vitaque multorum fabulis obnoxia, revocaretur ad opes ac dignitatem. At mihi suppetebant multa alia querimoniarum argumenta, quæ malo premere, quam ullam rescindendæ concordiæ materiam præbere. Jam non immitis eram hostis. Agnoscere de quo dubites, extremæ stultitiæ est; Favere sic minitanti adversus te ipsum, summæ dementiæ est. Jam si protulisset epistolam, quæ manus meæ similitudinem præ se ferret, nisi mihi constitisset à me scriptam, stultum fuisset protinus agnoscere, quo læderetis: sunt in hoc quidam exercitati, ut manum exprimant alienam, tanta similitudine, ut nec is, qui luditur, possit deprehendere. Fecit hoc animi B [illegible] *Alexander* Archiepiscopus D. *Andreæ*, filius [illegible]ondam *Scotiæ* Regis, ejus, qui nunc regnat, frater, ostendit mihi codicem quendam typis excusum, quem certo sciebam nunquam à me lectum, multa annotarat in spaciis marginariis, protinus agnovi manum meam. Rogo unde nactus sit eum librum. Agnosco, inquam, figuras meas, verum codicem hunc nec legi unquam, nec habui. Ille contra, legisti olim, sed excidit, alioqui unde hæc tua scriptura. Tandem cum risu fassus est dolum. Ac pridem is, qui *Argentorati* dissectus est infoelix, non ignotus *Epphendorpio*, quas Tragœdias excitarat multorum manus effingens? Nonne D. *Hieronymum* olim æmuli conati C sunt fictis literis, velut ab ipso scriptis, infamare? Vetus hic ludus est aliquid facinoris molientium. Non hæc eo dico, quod tale quiddam ab *Epphendorpio* factum videri velim, sed quod ab alio fieri potuerit. Itaque quum nec ego literas agnoscerem, nec ille posset ullo argumento convincere, nihil illi restabat, quod de me quereretur, mihi potius erat quod de illo quererer, qui illa de causa non solum atrociter expostularet, verum etiam leges ac tribunalia minaretur. Ad hæc fingamus ea omnia à me scripta, quæ recitabat, non negavi me scripsisse, sed negavi me agnoscere: & si negassem eam epistolam à me scriptam, quam ostendebat, nihil mentitus fuissem: non D enim erat manus mea. Hic subclamabitur, dolus malus. Imo dolus bonus est, quoties scopo bono fallitur, qui falli dignus est. Sic Medicus fallit ægrotum: Sic *Christus* interdum fefellit *Judæos*, quia merebantur, sic Apostolos, quia expetebat. Hæc tamen ex superfluo mihi dicuntur. Certe Principis epistola, qua jussit *Henricum Epphendorpium* à me impetendo quiescere, docebat, me talia non scripsisse, qualia habebat illius epistola. Illud ingenue citra illius contumeliam fateri possum, præter amicitiam, quæ *Christianorum* inter ipsos omnium debet esse communis, nihil esse rei, cur *Henricum Epphendorpium* visum aut auditum velim: nam interius E illud & sanctius amicitiæ genus, quam inter bonos conciliat studiorum similitudo, nunquam mihi cum illo intercessit, & si intercederet, facile renunciaturus sim. Non quod obsistere studeam, quo minus illum quilibet tanti faciat, quanti ipse haberi postulat, sed quod seni, longe aliud agenti, tam juveniliter amantis amicitia nec usui possit esse, nec honori. Hujus concordiæ caput erat, ne obturbaret, ne maledicentia læderet, quod cuivis etiam scurræ in manu est. Sed ille, inquiunt, præscripsit conditiones, tu accepisti. Accepi conditiones, fateor. Sed culpam non agnovi: itaque pacis amore superior fui, non causa inferior. An non suadet nobis Euangelium, F ut cum adversario controversiam finiamus, priusquam veniamus ad judices. Non statim inferior est, qui leges accipit: nam boni viri sæpe malunt improbo litigatori causam cedere, quam experiri legibus, neque raro numerant turpi sycophantæ, quietem pecunia redimentes. Res preciosa est tranquillitas. Hanc parvo comparavit qui pecunia redemit. Quid, quod viator interdum à piratis, latronibus, ac sicariis conditiones accipit & gratias agit: sic ocium redimerem, à lenone, à scurra, ab ebrio, à furioso, de-

An. 1528. nique à *Turcâ*. Quid, quod à molesto cane nonnunquam objecto osse quietem emimus, etiamsi confabulantibus oblatret, tantum mordendi impotens? Hæc in *Epphendorpium* dicta videri nolim, sed in istos qui talia jactitant, dum me lædere student, amasium suum denobilitant. Postremo, si extorsisset à me bonam pecuniæ summam, nemo prudens, cui nostrum uterque fuisset notus, aliud suspicaturus erat, quam me rem charissimam viliore redemisse. Siquidem ocium, quod mihi semper charum ac dulce fuit, tum multis variisque laboribus distento, sic erat necessarium etiam, ut nunquam magis. Ego ad hunc usque diem nec in jus vocavi quemquam, nec à quoquam postulatus sum. Et adeo nihil est ocii, ut ægre tuear vitam in his laboribus, quos publicis studiis juvandis perfero. Et *Germanice* litigandum erat, utique per advocatos. Quem autem amicum sustinuissem tali onerare negotio? Adde quod rebus humanis ad hunc modum exulceratis nullum animal tam vile est, tam abjectum, tam nihili, quod non posset cuivis bono viro negotium facessere. Id itaque delectum est, quod & nobis & amicis erat commodius, quodque *Christianis* dignius. Hæc dicere potueram, etiamsi leges mihi graves accepissem. Nunc quid habent justæ conditiones, cur debuerit per *ambasios* ac veredarios circumferri? Neque enim animum possum inducere, *Epphendorpium* vel tam nullius esse fidei, ut post junctas dexteras, post pactam omnium offensarum ac suspicionum perpetuam oblivionem, post susceptum certamen officiorum & benevolentiæ, post commune poculum ac φιλοτησίαν, post mensam hospitalem, hæc procurarit in meam ignominiam; vel tam stultum, ut existimet tales præscriptiones jactandas, ex quibus homines cordati facile colligerent opinionem de homine sinistram, qui ventilet præfationem cujus liber non exstet: nam quæ hic sparserat *Epphendorpius*, se adegisse me ad conditiones, ad quas ipse nollet pro multis aureorum millibus descendere, sic interpretor, ante sartam concordiam esse factum, quamquam & illam vocem complures, qui propius noverunt hominem, exceperunt cum risu. Non possum igitur mihi persuadere, hæc operâ *Epphendorpii* fieri, nisi mihi prius persuasero, eum hominem esse insigniter perfidum, nec minus stultum quam malitiosum. Quod absit ut de illo sentiam, nisi ipse fidem fecerit, quod absit ut faciat. In his igitur qui spargunt, non solum *Christianam* mentem, sed omnino prudentiam desidero, qui dum hæc faciunt, plus labis adspergunt *Epphendorpii* nomini quam meo. Exigit enim hoc à me fœdus amicitiæ, ut illius famam æque ac meam tuear. Quid enim dicent homines cordati, quum in primo statim articulo legent hæc verba, *Apud Principem, cui jus vitæ ac necis in me esse videtur?* An aliquid commisit morte plectendum? Ne illa quidem epistola, quam proferebat, tale quicquam habebat. Quid autem veniet in mentem, qui vitam illius ut demus immunem à scelere, certe, quod nec ipse dissimulat, ociosam ac voluptuariam noverunt? Et hic postulat meis curari scriptis, ne quid sinistræ suspicionis de ipso nascatur. In secundo articulo petit, *Ut literis meis de integro veteri apud Principem exspectationi restituatur.* Quid hic dicent nasuti? Num ego novi quid Princeps ab ipso exspectet, nisi quod ab ipso cognovi, Principem in hoc juvisse studia illius, ut absolutus scientia Juris aut profiteretur *Lipsiæ*, aut aliquo munere fungeretur. Jam constat Principem illi fuisse infensum, etiam tum quum illum meis literis commendarem, & mihi quoque subiratum, quod illum sic viventem tam magnifice prædicassem. Nec mihi, si maxime velim, in manu est, illum de integro restituere, nisi ea præstet, quæ Princeps exspectabat. Quid autem exspectet, facile conjectandum est. Hoc ipsum si præstet, non est nostrum defuturum officium. At quomodo postulat, ut ipsum restituam in pristinam Principis gratiam, quum hanc ipsam Tragœdiam moverit in me contra Principis literas? nam ille vetuit ne mihi negotium exhiberet, hic, perinde quasi jussisset, orsus est Tragœdiam. De tertio quid suspicaturi sunt qui nasum habent? *Ducentorum ducatorum ipse postulat esse dispensator*, & hoc postremo loco positum suspicabuntur esse totius causæ caput. Notum est illum sumptuose vivere, non pauca debere, nec prorsus ignorantur illius reditus. Quorsum attinebat hanc suspicandi ansam præbere multis, præsertim quum, ut dixi, sæpe voces audiam rogantium, unde suppetat *Epphendorpio* pecunia quam profundit? Nec illa fortassis sine roncho legent quidam, quod homo tam licenter vivens tam de fama sollicitus est, ut vita sit citius periclitaturus, quam passurus illam contaminari, quod toties prædicat simplicitatem & innocentiam suam. Si vero favent *Epphendorpio* prudentiam in eis desidero qui disseminant; Si non favent, desidero *Christianam* charitatem. Lædere nihil commeritum, malitiæ est, lædere cui studes prodesse, non vulgaris est stultitiæ. Jam hoc quoque nomine prudentiam in istis desidero, qui jactant illius postulationes, quasi non soleat iniquum peti, ut æquum impetretur: aut quasi non liceat cuivis quidvis à quovis petere. Nihil refert quid ille postularit, sed quid ego receperim, & quid arbitri præscripserint: nam arbitrii bona pars ex meo pendet responso. Primum epistolam non agnosco. Hic protinus ille non habet quod postulet, ego habeo quod expostulem, qui mecum litiget, quum ipse Dux ad eum scripserit, me talia non scripsisse qualia objiciebat, sed id tantum, quod ego me scripsisse non nego. Quod si ex illis literis meis sparsis in aula male audit, Duci imputet, aut *Othoni* Equiti, cui cum ipso necessitudinem arctissimam ipsorum literæ testantur: nam hujus opera factum audio, quod epistola venerit ad manus multorum. Quanquam hoc agunt isti, ne quisquam hoc nesciat. His justius indignetur quam mihi, qui epistolam obsignatam uni misi. Porro libellum quomodo promitto? Non quod agnoscam culpam, sed amicitiæ nomine, si sensero illum posuisse hostilem animum & induisse amicum. Ejus rei nec verbis, nec uno die mihi poterit fieri fides, quum divinæ quoque Literæ, quæ probant reconciliationem, admoneant ne securi simus ab amico reconciliato. Nec alia ratione præscribit arbitrium de libello, quam ego recepi: citat enim meum rescriptum. Atqui libello dicando nullum est præscriptum tempus: nec enim mihi vacat semper, & sunt quibus hoc officium jam annis aliquot debeo, nec quodvis argumentum convenit *Epphendorpio*. De reconciliando Principis animo quid polliceor? si Princeps meis scriptis factus est ab illo alienior: nam quod ille jactabat esse periculum, ne Princeps reverso in patriam amputaret caput, ut demus non esse convicium, certum est ex meis literis ortum non esse. Nec ego Principem quicquam novi docui. Non ignorabat quomodo viveret *Epphendorpius*, tantum ostendi viam, qua possit ingenio juvenis mederi. Nec promisi nisi literas civiliter scriptas: nec hoc contentus addidi, *quatenus licet cum tantis Principibus agere*: nam si magnifice prædicassem *Epphendorpium*, Princeps non ignarus rerum, quas fortasse nec ipse scio, crederet se mihi esse ludibrio. De eleemosynis nil pollicitus sum rescripto. Habes postulata & responsa, nunc arbitrium vide. In arbitros compromissio facta est, in quibus ille nec excepit quicquam, nec potuit excipere. In arbitrio præfantur sibi jus datum dissidii amice componendi: præfantur ea quæ præscribunt, non præscribo mihi, nisi ad evitandam molestiam & alendam *Christianam* concordiam. Nec aliter præscribunt duos primos articulos quam scripto recepi. Scriptum exstat quod me refellat, si quid mentior. De tertio articulo quid præscribunt? *Eundem*, inquiunt, *animo non gravabitur*. Quid est *eodem animo*? Nimirum ad evitandam molestiam. Nec his contenti addunt, *citra notam alterutrius*. An hic non satis declarant viris cordatis, quo consilio res sit acta? Quid est igitur quod isti gloriantur, *Erasmum* atrocitatra- An. 1528.

An. 1524. tractatum? Et ubi sunt illæ terribiles conditiones, ad quas *Henricus Epphendorpius* noluisset pro multis aureorum millibus descendere? Quid, quod pecuniæ dandæ nullum tempus præscriptum est, & remitti poterat ab arbitris, quamquam quid opus remitti, quum ego mea sponte plura dem interdum paucis diebus, quam ibi præscriptum est. Et à me majorem summam tribus verbis amice dictis impetrasset *Epphendorpius*. Rursus ubi præscribunt oblivionem offensarum, querelarum ac suspicionum utrinque, nonne pares nos faciunt in causa. Quid igitur hic est, quod isti jactent, qui nomen Euangelii jactant; An quod gratis meas offensas condonavi; hoc pietatis laudem merebatur. An quod per arbitros rem transigi malui, quam occupatissimus, linguæ ignarus, rudis fori, cum homine ociosissimo nec elingui litigare? Hoc erat prudentiæ tribuendum. Verum utcunque hæc habent, si favent *Epphendorpio*, quod *Hutteni* causam persequitur, hæc in bene merentis gratiam cum primis erant premenda: nec enim deerunt, qui suspicentur, immo non desunt qui prædicent, hos rumores *Henrici Epphendorpii* operâ spargi, jactarique. Siquidem illud constat, famulum illius protinus cum litteris in *Saxoniam* ablegatum fuisse. Quod si verum esset, quæ rogo *Pœnorum* perfidia, quæ *Cecropum* malitia possit cum hac comparari? Bene meritus fueram de illo, nihil exprobro, habebam gravissimas expostulandi causas, amore quietis & concordiæ accepi conditiones. Nec enim mihi *Epphendorpii* amicitia usquam est opus, nec est, ut jam dixi, cur illum visum aut auditum velim, nisi me moverat studiorum amor & *Christianæ* concordiæ.

Res acta est præsentibus testibus, viris gravissimis, *Ludovico Bero*, & *Henrico Glareano*. Arbitri, datis dextris, stipulati sunt obsequium. Promisimus utrique. Pronunciatum est de scripto arbitrium. Comprobatum est ab utroque, primum voce, mox etiam subscriptione. In signum amicitiæ porrectum panem altrinsecus fregimus, mox ex eodem bibimus poculo, quod *Georgius* Dux dono miserat. Rursus stipulatus sum perpetuam amicitiam: asseveravit *Epphendorpius* fore perpetuam. Datæ sunt dextræ rursus. Postridie omnes accepi cœna. Nihil omisi quod erat viri obliti omnium offensarum. Dicas satis religionis adhibitum, etiamsi fuisset occisus homo: post cœnam *Epphendorpius* cœpit efflagitare epistolas ad Ducem, in postridianum mane. Quamquam illi suo scripto mihi liberum fecerant vel Duci scribere, vel in Aulam: nec erat præscriptum tempus, tamen quoniam instabat, ne dissiliret gratia, priusquam satis coiisset, supra quam debui sum obsequutus. Flagitabat & præfationem. Id non solum erat iniquum, verum etiam ineptum, quum liber nondum esset natus. Ægre quidem illud, sed tamen hortantibus arbitris, vel rogantibus potius, & sum hic obsequutus. In Epistolam inserui locum ipsius arbitrio, nec illud erat pacti me ex illius arbitrio scribere. Flagitavit & aliud quiddam, quod arbitri mihi non sunt ausi proponere, nec à me dicetur in præsenti, ne & hoc jactent cum illius dedecore. Post hæc ita gesta si *Epphendorpius* curasset fabulam per *Germaniam* spargendam, quid dici potest sceleratius aut perfidius, si rem spectes? aut quid stultius, si gravium virorum spectes judicium? Quid enim cogitabunt homines cordati, quum audient jactari præfationem, cujus nullus est liber? An Dux *Georgius* adeo stultus creditur, ut non intelligat ex epistola me quietem ab ocioso redemisse? Tam insignem perfidiam, tantam malitiam, tantam stultitiam ne tum quidem *Epphendorpio* tribuebam, quum illi irascebar: tantum abest ut nunc illi tribuam post fœdus initum. Sed quo magis illum libero, hoc magis eos gravo, quorum arte hæc procurantur. Ille se læsum putabat. Isti nunquam à me læsi sunt, nisi lædere est, quod nolo profiteri, quæ mihi non possum persuadere. Etiam de præteritis hoc æquior sum *Epphendorpio*, quod multis argumentis colligo, illum quod fecit aliorum instinctu fecisse. Neque me latent hujus artificii ma-

A chinæ, quamquam mire se credunt omnes fallere. Iidem instigarunt miserandum *Huttenum*, ut in me styli mucronem stringeret. Iidem impulerunt *Othonem*. Sic, inquiunt, elevabimus auctoritatem *Erasmi*. O consilia Euangelica! Fingite *Erasmi* auctoritatem apud omnes exstinctam, quæ jam nunc vel nulla est, vel quam minima, continuo ne vos eritis dii? Quanto rectius vestram auctoritatem muniretis, non per calumniam infamandis aliis, sed moribus Euangelio dignis, quos mundus in vobis jam pridem desiderat. Istiusmodi technis nil agetur, & si stultis imponatur ad tempus, erumpet aliquando fucis proditis veritas. *Turcæ* non magis B officiunt Euangelico negotio, quam isti seditiosis, corruptis, minimeque Euangelicis moribus. Per istos non solum non reparatur Euangelica libertas, sed conduplicatur servitus: per quos enim invecta est dura servitus, nisi per homines intractabiles & nulli quamvis bene monenti morigeros, per quos inducta est tyrannis, nisi per cives, nec legibus æquissimis obtemperantes? Si quid sanæ mentis est *Luthero*, & si qui sunt alii, quibus hoc negotii curæ est, nullos magis odisse par est, quam istos tumultuarios & prorsus ἀνόμους, quos nec Episcopi, nec Principes, nec Magistratus, nec ulla Resp. ferre possit. Hanc istorum jactationem mox excepit alius rumor. Jactabant *Epphendorpium* mihi dictis ac litteris objicere perfidiam, qui libellum promissum non præstiterim. Quid ille dixerit, aut fecerit, alii vide- C rint, certe ad me nulla pervenit littera. Quid autem poterat in illum fingi probo viro indignius? sub nundinas ictum est fœdus, protinus à Pascha jactatum est de perfidia, quasi libros, ut mucum è naribus, emungeremus. Sed demus annum præteriisse, fortasse poterat amice expostulare, perfidiæ crimen impingere qui potuit, quum nullus esset præscriptus dies, qui si ex æquo & bono præscribendus erat, judicum arbitrio fuerat præscribendus. Sed demus fuisse præscriptum, an continuo perfidiæ reus est, qui promissum ante diem constitutum non præstat? Ita perfidiæ tenebitur qui creditori pecuniam non reddit ad diem præscriptum; qui D commodatum non reddit ad tempus designatum; tenebitur faber & vestiarius, qui ad diem promissum non absolvit opus, itaque perfidiis plena erunt omnia. Si in contractibus civilibus locum habet excusatio, si non licuit, si commode non potuit, quanto magis valere debebat in hoc negotio, quod amicitiæ legibus peragitur? Rursus donemus fuisse præscriptum diem, non erat simplex promissum, sed additæ sunt duæ conditiones, amicitiæ nomine, & si compertum haberem, illum mihi ex animo factum amicum, jam ut vana sint quæ jactat rumor, illum frequenter totis conviviis in meum nomen destomachare, scriptum in me nescio quod famosum hospitibus recitare, litteras nihilomi- E nus hostiles quam antea scribere, quod specimen dedit, unde certum habeam illum mihi ex animo factum amicum? Per quem jussit salvere? Apud quem amanter de me loquutus est? Atqui his officiis nihil est vulgarius, nec ex hujusmodi possis habere perspectam hominis in te benevolentiam, quam nisi certis declararit argumentis, ne debetur quidem libellus. Tametsi non illud actum est per arbitros, ut ille sic à me libellum exigeret, quemadmodum miles pactam pecuniam exigit à rusticis, incensurus horrea, ni statim numeretur, sed ut fartæ jam & coalescentis amicitiæ hoc adversus calumnias hominum quasi testimonium esset. Id autem officiis ambiendum erat potius quam convi- F ciis efflagitandum. Vides quam nihil est in quo mea fides possit desiderari, qui tam multa præstiterim ultra præscriptum arbitrii. Primum exegit, idque nec civiliter nec amice, ut ipsi Duci scriberem, quum ipsius postulatio mihi liberum faciat, Utrum vellem ad Principem, aut alteri cuipiam ex aulicis scribere, hoc extorsit ultra præscriptum. Deinde quum litteras eas non aliter pollicitus essem, quam ut civiliter, & quatenus tanto Principi scribere liceret, denique quatenus liceret sine mei honoris detrimento, ille postulavit, ut

An. 1528. certas aliquot sententias adderem. Et hoc impetravit ultra pactum. Tertio postulavit, vesperi circa nonam horam, ut postridie mane habeat litteras paratas, ut mihi noctu fuerit in lecto scribendum. Quæso te, an homini quicquam somniaret arbitri? Quarto flagitavit eadem hora præfationem: ad quid? nisi ut jactaret, si libuisset esse suspicioso. Datum est & hoc illius improbitati.

Quinto voluit epistolam ad Ducem sibi tradi legendam, ipsoque præsente per famulum meum obsignari, ne quid fraudis admisceretur. Quam statim non amicum erat sic diffidere? Tametsi quid stultius etiam? Si libuisset fallere, an * poteram alias litteras per alium mittere? Quod si hoc ipsum applausu dignum putant, tantum potuisse extundere, gratulentur eadem opera prædonibus, qui bonum virum, sic animatum, ut nec occidi velit, nec occidere, huc adigunt interdum, ut crumenam deponat, & insuper abjuret omne jus ulciscendi. Uter magis recedit à pactis, qui plus exigit quam habet contractus, an qui minus præstat?

Statim quum amanuensis adferret epistolam, cœpit illum objurgare quod scripsisset epistolam, quam à me scriptam ne minimo argumento probare poterat. Et ubi hic promissa suspicionum & offensarum omnium oblivio?

Ad hæc an verus sit rumor, illum in conciliabulis & conviviis remis velisque in meum nomen invehi, melius norunt illius compotatores. Si verum est quod isti jactant, ea demum vera perfidia est, non dicam, non præstare aliquem fœderis articulum, sed adversum id facere, quod est totius fœderis caput. Nam hic non criminor *Epphendorpium*, sed illius causam ago. Certe hic me adactum ad conditiones, ad quas ipse pro multis aureorum millibus noslet descendere, apud plures jactant †, quam ut arbitrer ipsum inficiaturum.

Quis ex hisce conjecturis non collegerit, illum fucato animo rediisse in gratiam? sed ubi de pecuniæ spe decidisset, aliud vindictæ genus quæsisse? Ego tamen omnia candide sum interpretatus. Et illius jactatur simplicitas, fides & integritas, ego perfidus violavi fœdus, qui tam multa præstiterim ultra præscriptum, qui tot argumenta malæ mentis interpretor in bonam partem. Nondum enim *Epphendorpio* fœdus renuncio, sed adversus istos pugno, qui dum nusquam non nugantur de negotio, quod non intelligunt, magis ejus famæ nocere, cui volunt videri studere, quam meæ. Hæc igitur pro *Epphendorpio*, non contra *Epphendorpium* scripserim. Arbitror enim jam ex fœdere mei esse officii illius honorem ac famam pro mea virili sartam ac tectam habere, quatenus per illum licebit.

Tibi vero, vir ornatissime, scriptum hoc misi, ut habeas quod blateronibus istis respondeas, qui simulatque ventrem & ea quæ sub ventre expleverint, nihil habent quod agant, nisi ut omnibus maledicant, atque ita fruuntur Euangelica libertate. Bene vale. Datum *Basileæ* 1. Maji, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCLIX.

Hermanus, Dei gratia Archiepiscopus Coloniensis, Princeps Elector, Westvaliæ & Angariæ Dux, &c. Erasmo Rot. *S.*

VENERABILIS, *sincere dilecte, ante paucos dies reddita sunt nobis literæ tuæ, quibus perhumaniter quidem ac etiam erudite, ad amicitiam tuam nos invitare visus es; quædam insuper nobis pro tua humanitate tribuens, quæ tamen ex amoris affectu potius quam recto judicio profecta suspicamur. Nihilominus, velut* Cyrum *quendam à* Xenophonte, *laudari nos abs te libenter patiemur, ut saltem quales esse erga Rempublicam* Christianam, *ac nos etiam ipsos debeamus, vel te monitore clarius perspicere possimus: unde non est ut tantopere nos ad amandum te provoces. Nam audito nomine tuo, quo tu bonis studiis non parum ornamenti attulisti, statim ad amorem tuum velut impetu quodam rapti sumus. Enimvero ea nobis adest voluntas, quæ tibi optima quæque precetur, etiamsi facultas fortasse non adsit, ut tibi continuo illa præstemus. Illud tamen certo tibi persuadere potes, nos nihil antiquius ducere, quam ut* Christiana *Respublica, simulque & bona studia, evulsis spinarum radicibus, libere & secure floreant. Id quod à studiosis hominibus quotidie laboratur, sed frequenter etiam sine fructu, contra semper adnitente illo, qui per noctem zizania interserit, & quo plus noceat, etiam spineta crescere facit, quibus opprimatur bonum Dei semen. Tu vero perge pro tua virili, ventilabro doctrina Euangelicæ, purgare aream plenam jamdudum loligine & paleis. Quantum nostra interest, libenter etiam operam nostram ad id negotii accommodabimus, sperantes Domini Dei nostri affulgente gratia pacem aliquando inter* Christianos *Principes conventuram, sine qua frustra laborat, quisquis laborat errorum radices evellere. Interim vero precibus tuis adjuvari petimus, ut officio nobis commisso fideliter ac etiam utiliter incumbamus. Vale. Ex arce nostra* Brulensi 25. *Maji, Anno* 1528.

EPISTOLA DCCCCLX.

Bilibaldo Pirckheimero, Cæsareæ Majestatis à Consiliis, S. P.

OPINOR tibi redditas literas, quas ante dies aliquot misi, quibus instruxeram te adversus rumorem, quem *Epphendorpius* videtur per totam *Germaniam* sparsisse, non minus atrocem quam vanum. Nunc quid velim, paucis expediam. *Opsopœus* edidit Epistolas *Basilii* & *Gregorii Nazianzeni Græcas*, quas in manus sumsi versurus, quo *Polono* Episcopo *Cracoviensi*, qui me ultro honorario munere sexaginta ducatorum provocavit, gratificarer. Sed comperi, depravatissime editas. In ipso statim titulo est, *πατερῶν* pro *πατερός*· nam *πατερῶν* apud *Græcos* non dicitur. In prima epistola conjicio fuisse scriptum *βαθεῖ κάρῳ*. Is fecit *βατλακάρᾳ*, pro *gravato crapula*, quod nec *Græcum* est, nec *Latinum*. Ex his conjectans cætera, abstinui à vertendo. Proinde te rogo, ut si exemplar manu descriptum est apud *Opsopœum*, jubeas mihi communicari. Id si in tempore fiat, ante autumnum emittam. Sin minus, primo quoque tempore. Simul non est committendum, ut tantus Auctor ita depravatus maneat. Hujusmodi juvenes audaciores quam eruditiores, & avidiores rei quam commodi publici, magnam pestem invehunt literis. Opto te quam bellissime valere. Datum *Basileæ* 28. Maji, Anno 1528.

Erasmus & nexu & mancipio tuus.

EPISTOLA DCCCCLXI.

Erasmus Roterodamus Henrico Angliæ Regi S. D.

ÆTERNI Numinis providentia, serenissime Rex, quanquam suos variis afflictionibus exercet probatque, tamen ejusdem benignitas ita temperat acerbitatem remedii, subinde tristibus intermiscens lætiora, ut humana imbecillitas possit sustinere: *faciens*, ut ait *Paulus*, *cum tentatione proventum*; ita salubriter secans & urens, ut admixtis solatiis cruciatum clementer leniat, ita vulneribus nostris infundens vini acrimoniam, ut nihilo secius addat oleum. Quum enim & laboribus, quos in studiis juvandis supra vires sustineo, & afflictissima valetudine, etiamsi senectus abesset onere gravissimo, sed multo magis immedicabilibus Ecclesiæ dissidiis, ac malorum furiosis insectationibus vexatus pene deficerem, ecce præter omnem exspectationem reddita est tuæ Majestatis epistola, quæ me tam amanter in *Angliam*, velut è sævissima tempestate naufragio proximum, in tranquillissimum portum invitaret, omnia pollicens, non quæ meis meritis, nulla sunt enim, sed quæ clementissimo Principi congruunt. Ex his literis tam comiter scriptis, eloqui vix possim, Rex inclyte, quantum roboris, quantum hilaritatis conceperim.

* Insere *non*, ut sensus constet.
† Reponendum, *jactavit*.

An. 1528. perim. Favebam opinioni, quam tua Majestas de me concepisse videtur. Etiam atque etiam exoptabam esse talis, qui meis vel consiliis vel obsequiis alicubi possim tam *Christiano* Principi gratificari: sed concidit animus, quoties intueor, quam facultas nec exspectationi tuæ, nec meis optatis respondeat. Et tamen animus, tot causis reclamantibus, in *Angliam* gestiebat. Dehortabantur ætas in dies ingravescens, valetudo plusquam vitrea, quam ægre tueor domi latitans, iter prolixum, nec jam à latrociniis tutum, ad hæc mare nulli non grave, bellorum atroces rumores, & fere solet augere fama quicquid accepit. Hæc aliaque nonnulla, quæ literis committenda non sunt, quum deterrerent ab itinere, tamen hoc consilio famulum emandavi in *Angliam*, ne ad rem venirem imparatam. Ab illius discessu sub Paschæ festum adortus est morbus, qui me sic afflixit, ut in vitam feliciorem transmissurus videretur. A quo sic tamen sensim revixi, ut multo fractioribus viriculis sim quam ante fueram. Post hæc redit famulus, nuncians eum rerum statum in utraque *Germania*, ut si nihil obstaret eorum, quæ paulo ante commemoravi, si maxime tranquillæ essent res *Angliæ*, tamen nullam itineris partem usquam esse tutam. Nusquam non regnant militum catervæ, qui nec amicis parcunt, nec inimicis. Et *Geldrius* imminet undique. Itaque quod unum potui præsto, Regum optime, pro tam insigni in me studio gratias ago, nec me minus obstrictum fateor, quam si omnia percepissem quæ detulit tua benignitas, & hoc amplius debeo tuæ bonitati, quo minus agnosco meritorum. Non hic precabor, ne feras iniquius quod tam amanter invitatus non accesserim: nota est mihi naturæ tuæ bonitas, quam adeo scio nihil succensere, ut doleat potius mihi tam justas excusationis esse causas. Fatis agimur, fatis cedendum. Si quid tamen aliis in rebus potero tuæ gratificari Majestati, quod scripto peragi queat, nihil recusabo, quod quidem in me situm erit. Interim optare tibi non desinam eam rerum tranquillitatem, quam tua pietas ac virtus promerentur. Non scripseram per famulum, quoniam satius esse judicabam silere quam ambigua scribere. Datum *Basilea* 1. Junii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCLXII.

Alfonsus Fonseca, Archiepiscopus Toletanus, Hispaniarum Primas, &c. Des. Erasmo Roterod. Theologo *S*.

QVOD *literas tu meas*, Erasme, *inter laborum & insectationum, quibus exerceris, solatia numeras, esset sane quod ex animo gauderem, tum mea tum nonnihil & tua causa; ni vicissim dolori esset, ita per quos minime decebat tecum agi, ut id genus egeas lenimentis, homo recreandis demulcendisque solido ac vero solatio animis natus & occupatus. Quanquam autem sic rationes tuas instituisse te jamdiu arbitror, ut nec istiusmodi casibus magnopere quidem permoveri, nec eorum, si urgeant, levamen aliunde quam ex recta sinceraque conscientia petere soleas; tamen facis pro tua humanitate & animi gratitudine, dum amicorum studia tanti apud te esse pateris, ut ea nominibus ejusmodi cohonestes. Atque utinam aliis etiam officiorum generibus, non tantum literis, molestia te prorsus ista eximere liceret*, Erasme, *crede mihi, non amplius laborares: quanquam alioqui causa tua data est hactenus opera non usquequaque pœnitenda, ut videatur jam exorta superiore anno procella non modo mitius sævire, sed paulatim etiam consilescere. Quod si omnino, uti spero, resederit, est quod juvet fuisse suscitatam. Certe quod in hoc genere seditiosarum concertationum præcipuum est, ut intelligant adversarii legitimo sibi judicio agendum, non vi & oppressione grassandum: id tu hactenus videris abunde consequutus. Defensionem tuam legimus, sed ut in aliis occupationibus tumultuarie. In ea jucundum imprimis fuit, eam te animi moderationem, magna quidem ex parte (nam* A *ex omni non licet per quosdam dicere) modestiamque præstitisse, quam ipse uti abs te in hoc genere præstaretur*, An. 1528. *tum optabam, tum & admoneri te curaveram. Reliquum non est quod judicem, semper sui similis est* Erasmus. *Perge igitur, id quod facis, de* Christiana *Republica melius in dies mereri, simulque tibi laudem parare immortalem; de qua tantum abest ut aliquid sit æmulorum improbitate delibatum, ut contra potius ejus fulgor hoc attritu nitidius splendescat.* Augustinianarum *lucubrationum repurgatio, cui te operam dare audio, provincia videtur plane te digna. Solus enim is Auctor ex classicis reliquus videbatur, qui nobis* Erasmo *obstetricante renasceretur: quemque adeo ipse unum ex omni-* B *bus maxime restitutum cuperem, ob insitum animi affectum, quo in ejus herois cultum & admirationem jam inde ab ineunte ætate feror. Verum in tot laboribus tuis, cur non ego ad id te pro virili mea horter, ad quod perficiendum scio te à multis jamdiu summa contentione invitatum, quodque adeo tu sponte jam tua & quidem felicissime cœperis: ut qui in asserendis vindicandisque* Christianis *studiis tantum adhuc operæ posueris, tantundem posthac in confutandis novis, aut antiquis potius, sed denuo subolescentibus erroribus ponas; quos in dies videmus seu noxias herbas plus nimio sylvescentes Dominicam vineam, in qua tu pro viribus operam exerceas, infestare: adeoque jam gemmis ipsis palmitibusque officere,* C *ut periculum sit, ne si amplius coaluerint, legitimas stirpes perurant vitio suo atque enecent. Feceris tu quidem rem ista doctrina, ista pietate dignam, tum* Germaniæ *tua tot sectis infectæ, tot erroribus occupatæ, tot denique dissidiis ac seditionibus labenti jam & inclinanti opem tuleris; ut si* Christianæ *pietatis minime ratio habeatur, (cujus alioqui scimus primum apud te esse calculum) tamen eximia Imperii istius majestas & pulchritudo debeat non te modo, sed optimum quenque civem ad occurrendum ei malo permovere: quod si prævaleat, haud dubium quin Rempublicam vestram propediem habituri sitis è florentissima omnium miserrimam ac perditissimam. Frustra vero hic tu mihi, vulgari illa causi-* D *ficatione, virium & eruditionis tenuitatem excuses: nemini non persuasum est,* Erasmum *non modo esse, sed unicum ex omnibus esse huic tanto negotio parem, non eloquentiæ modo doctrinæque præsidiis, quibus alioqui novit orbis quantum valeat, sed fidei apud omnes & auctoritatis: qua plurimum pollere in hac causa oportet hominem, qui nullis antehac optimatum beneficiis auctus, omni etiam in posterum aditu ad ampliorem fortunam suapte sibi sponte præcluso, in id certaminis non adulandi morbo, non avaritiæ ambitionisve vitio illectus, sed studio pietatis adductus, descendisse credendus sit: quo vix alius quispiam sit descensurus, qui non vel ordinis sui causam agere, vel paucorum potentiæ servire, atque illis* E *demum vitiis indulgere putetur, quæ huic potissimum incendio fomitem ministrarunt. At plenum periculi est negotium, plenum difficultatis; aut enim optimatibus fœde assentandum, aut eorum moribus convitium odiose faciendum. Quid ergo? ob eam difficultatem veræ pietatis patrocinium deseremus, & Ecclesiæ puritati hominum vitia fraudi esse patiemur, ut quod nos peccamus, illa luere videatur? Quin ita potius negotium temperare licebit, ut & adversariorum falsa dogmata, & nostrorum corrupti mores gemino industriæ fructu taxentur; ut his ad saniorem, illis ad sanam omnino mentem redeuntibus, pace aliquando inter Principes firmata, incipiat tandem nullo tumultu, nulla rerum perturbatione, constitui, compo-* F *nique Respublica. Sed quid hæc ego ad te, qui ea omnia multo teneas melius? Excusationem tuam, qua iter ad nos deprecaris, quando aliud fieri nequit, libenter accipimus: & alioqui sat scio tam honesti ocii rationem, multo tibi melius, quam peregrinationis constaturam, tum ejus consilii fructum ad plures permanaturum ista studiorum assiduitate. Cui aliqua ex parte juvanda, syngrapham telonicam ad te mittendam curavimus: dabitur aliquando occasio benignius tecum agendi. Vale & nos ama.* Madrito 29. *Junii, Anno* 1528.

EPI-

EPISTOLA DCCCCLXIII.

Theologis Lovanienſibus Eraſmus Rot. S. D.

An. 1528. PROSILIIT tandem libellus *Vincentii*, quem jam pridem parturiens non permiſſus eſt per Vicarium eniti. Nihil proficit fictus titulus. Nemo potuiſſet tam inſulſum & indoctum librum ſcribere, niſi unus *Vincentius*. Abuſus eſt, ut ajunt, opera cujuſdam Dominicani ex *Anglia* profugi. Ego ſane libellum, quamvis atrociter in me deſcriptum, abſque riſu legere non potui, nec legi tamen niſi carptim. Deum immortalem, quantum ibi eſt manifeſtorum mendaciorum! Ego illic damno cultum Divorum, quum duobus libellis editis aſſeram cultum & invocationem Sanctorum adverſus dogma *Lutheri*; & ſolum *Lutherum* adorari volo, qui collatis ſignis cum illo bellum gero: ego modis omnibus ſubvertere conor Confeſſionem, qui *De recte confitendo* libellum edidi: & in *Colloquiis* palam damno Confeſſionem, quum illic duplicem aſſeram Confeſſionem, unam quæ ſit Deo, alteram quæ ſit apud ſacerdotem, utramque probans: ego ſum magiſter *Lutheri*, ego damno cœlibatum, ego volo à ſubactionibus, ſic enim ille ſcurra loquitur, iri ad ſacrificandum. Jam quam in toto libello nihil cohæret! Dicas in febre ſcriptum, cum affectatione eloquentiæ, nam & Poetas citat. Ad hæc quanta ſermonis ſpurcitia! Tum quam impotens odium, quam evidens invidentia! Tolerandum, ſi tales qui ſunt, ſe ſolos exponerent omnium odio riſuique. Nunc ob paucorum dementiam, infamatur ordo. Neque nulla mali pars, ſi permittitis me vera loqui, in vos recidit. Olim veſtrum plerique conveniebant ad clamores Dominicalium. Carmelitam palam inſanientem toleratis. Nec dubito quin hic libellus apud vos diſtrahatur, quum in titulo habeat cognomen *Theologi*, quum fiat mentio *Lovanii*. Noluit enim in totum *Vincentius* perdere hujus libelli gloriam, quum illic toties laudetur *Vincentius* ab *Haerlem* eximius Theologus, cum *Jacobo Latomo*. Bellum vero jugum Theologorum *Lovanienſium*, ut talem aliquis judicet *Latomum* qualis eſt *Vincentius*. Formica camelus, ut ajunt. Mundus adhuc habet multos doctos & cordatos viros, quorum tacita judicia non oportet contemnere. Quid iſtos cenſetis cogitare, quum tales legunt libellos? Hujuſmodi ſcurræ faciunt, ut paſſim nunc perdantur monaſteria, collabantur Academiæ. Mundus diutius iſta portenta ferre non potuit. Et quod à paucis malis commiſſum eſt, confertur in univerſos, iniquiſſimo quidem judicio, ſed ſic ſunt hominum mores, ſuſpicantur vos illorum factis favere, quorum intemperias non cohibetis quum vobis in manu ſit. *Adrianus* Pontifex impoſuit ſilentium ſtolidis vociferationibus *Egmondani*, vos diſſimulatis. *Aleander*, quum iſthic adeſſem, meo admonitu indixit ſilentium *Laurentio Phryſio*, vos negligebatis. Cardinalium collegium ac tres Pontifices impoſuerunt ſilentium maledico *Stunicæ*, qui tamen doctius magiſque ſobrie debacchatur, quam vel *Egmondanus*, vel *Vincentius*, vel *Phryſius* ille. Vos quam ſitis ſecuri neſcio. Ego non mediocriter metuo; ne tempeſtas, qua hic laboramus, aliquando demigret ad vos. Quid autem ſtultius aut inſanius libro *Petri Sutoris* Theologi? Is an vobis diſpliceat neſcio, certe diſplicuit Patribus ejus ordinis, non quod illis curæ ſit *Eraſmus*, ſed quod intelligant quantum ipſis ex unius hominis inſania tum dedecoris, tum periculi immineat. Sunt fortaſſis inter vos, qui putent me non poſſe, ſi velim, lædere. At longe diverſum ſentiretis, ſi mihi tantum eſſet perverſæ mentis, quantum iſti ſe declarant habere. Ego me ſedulo paro ad ſupremum illum diem, nec unquam committam ſciens, quod conſcientiam hinc demigrantis oneret. Oneratur collegium veſtrum indoctis quibuſdam ac ſtupidis. *Vincentius* attrahit *Vincentium*, Carmelita Carmelitam. Vereor ne quorum gaudetis conſortio, eorum metatis & meſſem. Optarim autem Academiam veſtram & eruditis ac bonis viris, & omni ſtudiorum genere florentiſſimam eſſe. Nunc videmus paſſim diripi monaſteria, Theologiæ ſtudia prorſus exſtingui, Academias collabi. Et ſerpit in dies malum, fatali quodam ſucceſſu. Jam ſi quid in ſcriptis meis deprehenderetur incautius effuſum, quanto civilius atque etiam conſultius erat, vel admonere privatim ſcriptis literis, vel diſſimulare, quum non ignoretis quantum invidiæ, quantumque periculi ſuſtineam, ne me jungam alicui factioni. At eum, qui ſic tunditur ab una parte, rurſus ex altera lapidibus impetere, quid aliud eſt, quam protrudere in hæreſim? Quod tamen à me nullius improbitas impetrabit. Præfationem *Latomi*, quam addidit libello in *Lutherum* ſcripto, diſſimulavi. Neque me clam fuit unquam, quæ dixerit in me in conviviis ac prælectionibus; diſſimulavi. Nunc rurſus emiſit libellos, in quibus mira arte conatur, ut diſputationes quoque meas faciat hæreticas, novaque vafricie mea conjungit cum opinionibus *Lutheranis*. Libellos guſtavi tantum, nam recens allati ſunt. Rogo quorſum attinet iſta calumniandi diligentia? Quod ni ſatur eſſem talium contentionum, videret, quam mihi non deeſſet quod reſpondeam. Sunt qui totis viribus hoc agunt, ut opprimant linguas ac bonas literas. At res ipſa docebit iſtos, ſimul cum bonis literis & illa ſtudia collabi, quæ ſtudent ut ſola habeantur in precio. Quanto conſultius eſſet politiores literas comiter in veſtrum contubernium admittere, ornarent veſtram ſupellectilem, mihi credite, ac vobis multorum Principum favorem conciliarent. Audio exomologeſim meam quibuſdam diſplicere. At eadem magis diſplicuit *Oecolampadii* diſcipulis. Et pro ea mihi docti quidam gratias egerunt, etiam ex *Anglia*, quod Confeſſionem jam nutantem reſtituerim. At non pronuncio illam à *Chriſto* eſſe inſtitutam. Id faciam ubi mihi plane perſuaſum fuerit. Agit hoc quidem *Henricus Angliæ* Rex probabilibus argumentis. Et ſequor hactenus ut probabilem opinionem. Quos autem tumultus excitaſſem, ſi & hoc & cætera pronunciaſſem tantum, nec argumentis comprobaſſem. Comprobare etiamſi fuiſſet mearum virium, perlongum erat; & aliud tum inſtitueram. Hoc tentavi quod ſperabam impetrari poſſe. Et videtis quo loco illa ſcripſerim, ſitus inter *Tigurum* & *Argentoratum*, & in civitate, in qua *Oecolampadius* publice docet Confeſſionem non eſſe neceſſariam, quidam affirmant pernicioſam. Si hæc tam certa ſunt, ut mors ob horum profeſſionem ſit oppetenda, cur iſtorum nullus huc ſe confert, & fortiter docet quod ſentit? Si vobis eſſet cognitus harum regionum ſtatus, fateremini me pro rebus præſentibus ſatis audacter ſcripſiſſe, utinam æque feliciter. De eruditione mea ſtatuetis quod voletis. Pacificum eſſe me ſatis declaravi: moderatis delector. Qui ſuum jus mordicus tenent, fortaſſis rumpent funiculum dum nimium tendunt. Mihi tumultus hi nunquam placuerunt, & ſemper dedi pacifica conſilia. Sed quid facias furioſis pſeudo-Monachis? Nihil non audent facinoris. Exemti ſunt ab omnibus bonis legibus, errones ſunt, nec ullo loco conſiſtunt. Nec ferri jam poterant, nec moderatis remediis corrigi. Huc iſti provocarunt. Quare veſtram prudentiam appello nominatim, magnifice Decane, *Vianenſis*, *Roſemonde*, *Turenholte*, cæterique, quorum æquitas mihi perſpecta eſt, ut conſulatis tranquillitati ſtudiorum, conſulatis veſtræ dignitati, & iſtis ſeditioſis clamoribus aliquando finem imponatis. Me reperietis & *Chriſtianæ* concordiæ, & ſinceræ religionis ſtudioſum. Bene valete, domini & præceptores honorandi. *Baſileæ* 1. Julii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCLXIV.

Eraſmus Rot. Joanni Cardinali Lotharingiæ S. D.

An. 1528. CLARISSIME Princeps, quum ex amicorum literis intellexiſſem, Amplitudinem tuam impenſe favere

An. 1528. vere studiis literarum optimis, & harum gratia *Erasmo*, ut aliquod grati animi specimen darem, hortantibus eodem amicis, dicavi tuo nomini libellum, non pro tua dignitate, sed qualis tum forte erat paratus, & abunde magnum officii mei fructum mihi percepisse videbar, si nostrum studium boni consuluisses. Nunc quum non minus præter exspectationem meam quam præter meritum, tua singularis benignitas detulit munus, tam supra meam dignitatem quam ille libellus erat infra dignitatem tuam, multo gratius erat ornari tanti Præsulis testimonio quam ditari munere. Ac sane quod attinet ad animum meum, abunde fruor tua benignitate, datum existimans, quicquid datum esse volebat illa; cæterum apud alios quod exhibeam testimonium non habeo: quid in mora sit nescio. Quæstori tuo scribebas datum negotium, atque ejus ordinis homines fere putant non optime collocatum, quod datur studiis. Et hic certe habent multam causandi materiam. Exciderat, non vacabat aliis occupato, verba dederunt aurifices, non contigit per quem mitterem. Utcunque res habet, hactenus de vasculis ne rumor quidem huc advolavit, quid inciderit nescio. Fortassis est aliquis, qui credit abunde pensatum officium, quod objecta spe tam diutinam voluptatem accepi: qua si me voles esse contentum, facile fecero, quum ante promissum mihi felix visus fuerim, quod amplitudo tua studium meum boni consuluisset. Nihil enim dubito, quin tua benignitas ex animo promiserit quod obtulit, nec appellata, nec exspectanti. Sed de his frivolis plus satis ad tantum Principem. Habeo gratiam quod hactenus apud omnes me tuo favore sublevaris, quod ut facere pergas, te etiam atque etiam rogo. Dominus prosperet res omnes tuæ Celsitudinis, cui mancipiolum hoc opto esse commendatum. Datum *Basileæ* 16. Julii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCLXV.

***Erasmus Joanni Fabro, Ferdinandi Regis Consiliario*, S.**

De perpetua tua in me benevolentia nunquam dubitavi. Principis animum amplector atque exosculor. Istorum cuniculos novi, fugam meditor, sed portum non video. Valetudo in eo statu est, ut in solo Deo spes sit. Nec mortem horreo, sed diutinos cruciatus: nam hoc mali, aut vesicæ calculus est, aut exulceratio vesicæ. Utrunque malum multis mortibus gravius. Scis quid sit veterem arborem transplantare. *Viennam*, hoc est, in novum mundum me vocas jam morientem. Sunt & illic, opinor, cerebrosi Theologi, perversique Monachi, qui nec Pontificibus auscultant, nec Principibus. Nosti Tragœdiam *Hispanicam*. *Lutetiæ* Rectoris edicto vetiti sunt magistri mea *Colloquia* prælegere pueris in Collegiis, quum nullus adhuc ostenderit ullam sententiam minus piam. Rabiunt illic quidam fortiter duce *Bedda*. Sola conscientia me revocat à *Lutheranis*, alioqui declararem illis Furiis, quales sint. De emolumentis leviter laboro, jam hinc migrare meditans. Linguarum Professores & alibi magnis salariis conducuntur, sed non sunt qui audiant. Tantam ignaviam invexit hoc novum Euangelium. Jam ut nihil deterreat à *Vienna*, quis Deus me illuc perferet? Huic vesicæ malo agitatio mors est, & in victu vel minima novitate periculose offendor. Quid autem faciam *Viennæ*, in civitate superba, ut audio, planeque *Germanica*? Ne salutationibus quidem eruditorum excipiendis sufficit valetudo. Postremo, non magni refert ubi hoc corpusculum posuero. De *Vienna* adeunda votum est potius quam spes. Bene vale. *Basileæ* 21. Julii, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCLXVI.

***Erasmus Rot. Ursino Velio* S. D.**

Paraphrasis *in Joannem* exiit autumno superiore, eam quum *Ferdinando* nondum Regi dicassem, tamen mea sponte mutavi titulum, & Regis nomen adscripsi, idque nondum certus quomodo res procederet. *Hesychius* ille Theologus, de quo scribis, jam excusus est. Absit ut tibi leges præscribam, sed amor interdum monet & memorem. Video nihil esse tutius quam nihil scribere. Gestiens significabas tibi delegatum historici munus, nec ulla syllaba significabas id te clam haberi velle; res autem est ejus generis, ut prædicari nec Regi sit indecorum, tibi vero etiam honorificum, & nunc deploras orbi proditum quod minime volebas. In *Ciceroniano* non erat propositum omnes recensere. Sat erant decem exempla, magisque peccavi, quod tam multos nominarim, quam quod aliquot præterierim. Nec eos illic suscepi laudandos, sed *Nosoponos* omnes submovet à laude *Tulliani* cognominis, licet obiter aliquid laudum adsperserim. *Beatum* ut meretur candidissime tractaram, non editurus tamen nisi prius ostenso loco. Novi delicias ingenii illius. Post venit ad me quasi consultans num expediret nominari. Respondi me facturum quod ipse mallet. Fortassis, inquit, præstiterit omitti mentionem. Ita fiet, inquam; atque ita abiit. Sunt quos nolim attingere nisi volentibus ipsis. In hoc numero propemodum pono *Vivetem*. *Hermannus Phrysius* nihil edidit, nec quicquam illius præter unas atque alteras ad me literas vidi, quibus vere scribis nihil esse suavius. *Sauromani* plane meminissem, si venisset in mentem. *Brassicanus* num in vivis esset nesciebam, neque quicquam ille scripto edidit memorabile, quod equidem sciam. Quid multis? Ineptii tam multos referendo, multo futurus ineptior si hoc egissem, ut ne mediocrium quidem atque humilium quenquam præterisse viderer. In quibusdam tamen aliquid datum est affectui. Et quum hæc meditarer, imo quum hæc excuderentur, venit huc meus ille *Thraso*, dira minitans. Sciebam esse fumos. Tamen nec amicis persuadere potui, donec ipsi re comperta sentirent hominis præstigias. Vereor ne *Vienna* veniat usu quod *Noremberga*. Sunt Professores magno conducti, sed desunt auditores. Et nescio quo fato fit, ut qui eas literas profitentur, fere spirent nonnihil *Lutheranismi*. Verum hac de re scripsi *Joanni Fabro*. *Gabrieli Saucio* quæso ut meis verbis dicas salutem & amanter & diligenter. Bene vale. Datum *Basileæ* 26. Julii, An. 1528.

O te crudelem, qui tot Reges, tot Cæsares, tot Pontifices sic in arctum compegeris!

EPISTOLA DCCCCLXVII.

***Erasmus Rot. Mercurino Gattinario, Cæsaris Cancellario summo*, S. D.**

Vir clarissime, nos licet summo in periculo versantes, onusti calculo vesicæ, quo dudum periit *Fericus* Archidiaconus *Besontinus*, frater R. D. Archiepiscopi *Panormitani*, tamen adhuc spe pacis trahimus animam, scientes quod *corda Regum in manu Dei sunt*, qui subito potest ea flectere quocunque visum est. Hic *Franciscus Dilfus* juvenis est honesto apud suos loco natus, & indole singulari, planeque, mea quidem sententia, digna quæ in aula Cæsaris, studiis optimis exerceatur, moribusque generosis formetur: nam diutino convictu domesticoque mihi cognitus est. Candidum & felix ingenium, sed indignum quod in ocio & compotationibus conteratur. Quod si tua prudentia non improbat meum judicium, quod spero futurum, vehementer optarim, ut illi locum in aula aperias, quod tua auctoritas facillime poterit, & aliquid muneris committatur, in quo istam ætatem exerceat. Spero ipsum juvenem suis moribus abs te impetraturum. Scio quot examina conentur irrumpere in aulam Cæsaream. Sed hic genere, forma, eruditione, probitate talis est, ut non debeat ex vulgi censeri moribus. Me certe isto officio tibi multo reddideris adstrictiorem, tametsi multis nominibus jam olim obstri-

An. 1528. ctissimum. Opto clarissimam celsitudinem tuam quam optime valere. Datum Basileæ 27. Julii, Anno 1528.

In dies mitescit febris Lutherana, adeo ut ipse Lutherus de singulis propemodum scribat palinodias, ac cæteris habeatur ob hoc ipsum hæreticus ac delirus. Sed vereor ne quorundam Monachorum stolida improbitas excitet nobis aliam tragœdiam. Rursum vale.

EPISTOLA DCCCCLXVIII.
EPISTOLAE FRAGMENTUM.
Germanus Brixius Erasmo Rot. S. D.

Venio ad epistolæ tuæ partem, quæ ad te magnopere pertinens, mihi tecum quodammodo communis est. Facere enim non possum pro necessitudinis nostræ jure, quin ipse statim existimationis istius tum commodi, tum incommodi particeps fiam. Equidem magnopere optarim, Erasme amicissime, sanctius verbum usurpare hic non possum, nullam nubeculam, hoc præsertim tempore, alioqui studiis humanioribus satis infesto, subortam fuisse, per quam amicitiæ cum Budæo tuæ splendor obscurari posset. Est Budæus, quod tu non nescis, nostris omnibus sic admirabilis, ut eum tanquam pro numine aliquo studiosi omnes hic colant. Hoc non solum obtinuit hominis fides, probitas, auctoritas, verum etiam ætas, ingenium, doctrina, quæ talis quidem est, ut nihil sit, quod discere velis, quod ille docere non possit. Mihi certe id ille est, semperque fuit, quod Plinio Aristo suus erat: nam quoties aliquid abditum quæro, mihi Budæus thesaurus est: & ut summatim dicam, talis est Gallis suis Budæus, qualis Germanis suis Erasmus: quo major indignatio nostrorum omnium animos subit, quod hac in opinione, justa de causa, quum sint, existiment illum abs te non tantum Badio collatum, sed & postpositum. Scio Badium non esse prorsus ἄμυσον. Verum qualis qualis est, talem se certe hominibus nostris hactenus probavit, ut quoties de doctis sermo inter doctos incidit, de Badio plane οὐδεὶς λόγος. Illi, quod non inficiaris, quæstus tantum, non eloquentia scopus est. Mihi porro epistola πρὸς τὸν δεῖνα tuæ exemplo opus non erat, ut ad causæ tuæ patrocinium instructior fierem. Nolim tamen multis de causis non lectam mihi epistolam. Sciunt nostri omnes quid statim aperto ore dixerim, quum apud me plerique gravissime quererentur, post Ciceroniani editionem, ob multa in eo libello, quæ non omnibus arriderent; sed præsertim ob perstrictum, ita enim loquebantur, Budæum: qui iidem ut me secum sentientem facilius invenirent, quam poterant, invidiosissimum mihi reddebant Nosoponi tui latum de me judicium. Apagete, inquam ego, non attenditis in Ciceroniano, quod ante omnia attendendum fuerat, Erasmum diversum sentire, quum Nosoponus, diversum item, quum Bulephorus loquitur; præterea toto in Opere auctori unum hoc fuisse propositum, non quidem ut Tullianam eloquentiam vellicet, (id enim factum plane insani hominis factum fuerit) sed ut superstitiosam quorundam Tullianæ dictionis affectationem, quam ipsam nemini Antiquorum curæ fuisse videmus, rideat, detesteturque; quod argumentum feliciter, nisi me meum judicium fallit, atque adeo Ciceroniane, hoc est, magna arte, pari eloquentia, nec minore copia ab Erasmo tractatum inveniet, quisquis hactenus prudens, patiensque fuerit, ut Ciceronianum ipsum prius attente totum legere, quam de eo minime lecto pronunciare maluerit. Nam quæ, malum, animi perversitas, aut judicii præposteritas illa est? damnare non dico quæ minus recte intellexeris, (id enim levius malum) sed quæ prorsus nunquam legeris, ac quæ ne in animo quidem unquam legere habeas? memineram enim, Erasme optime, damnandis præsertim scriptis tuis aliis atque aliis antehac multos hac eadem temeritate transversos actos. Omnia porro, quæ tum pro causa tua tuitione à me in medium allata sunt, tibi hic recensere nec possum, nec libet: sed tamen quod ad animi erga te mei significationem pertinuit, equidem refellendis à me illorum rationibus benevolentior tibi, quam antea essem, nihilo sum factus, diligentior ad declarandam benevolentiam multo. Ego enim tametsi nihil videbatur ad meum erga te amorem addi posse, tamen tali inter nostros tumultu ob Ciceroniani editionem oborto, non majore quidem studio, sed acrius, apertius, significantius dignitatem defendi tuam, atque ita demum defendi, ut ipse ego jam defensore aliquo indigeam, qui causam apud illos meam tueatur. Vocor enim ab illis in jus, quod Erasmo plus æquo propensus sim. Hujus rei testis mihi locupletissimus apud te esse potest Thomas Lupsetus communis amicus, qui & ipse constanter una mecum à partibus tuis stat, ægerrime ferens, existimationem tuam tali de causa in ejusmodi incommodum hic incurrisse. Sed ut ad illorum sermones questusque redeam, me certe illos audientem ut vetus nostra amicitia stimulabat, ut caverem ne cui suspicionem animi, ex ea, quam dixi, Nosoponi tui de me sententia offensi, darem: sic tumultus idem, seu simultas potius, majorem mihi curam afferebat cavendi, ne quid cui de summo meo erga te amore detractum esse videretur: quum & alioqui tali ingenio præditum me agnoscerem, ut me intra me tantum quæram, externarum laudum minime sollicitus, ambitiosusve. Meminimus enim quanto majore cum voluptate, ingenii ac doctrinæ fructus in conscientia, quam in fama reponatur. Enimvero, Erasme suavissime, ut te à me apud alios defensum, apud te nonnihil accusem, (facit autem tum παῤῥησία apud omnes mea, tum amor erga te meus, singularis ille quidem, & eximius, ut hoc mihi juris apud te sumam) ut ergo te apud temet nonnulla ex parte reum agam; equidem quod tu mihi videris ad collationem eam, qua de agitur, paulo inconsideratius descendisse, optarim vel existimationis meæ detrimento aliquo redemtum esse, te, vel Budæi nomen in Ciceroniano tuo prorsus suppressisse, vel de Budæo seorsum quid sentires enunciasse, vel eundem cum alio quovis potius quam cum Badio commisisse; ea enim una commissura adeo nostris omnibus invidiosa est, ut multorum tibi benevolorum animos à tui studio abalienarit: ob id quod existimant Budæum cum Badio commissum perinde esse, ac si quis Achillem cum Thersite committeret. Talem illi de Budæo, talem item de Badio opinionem unanimes imbibere, quum tamen Budæus ipse mihi visus sit totam hanc fabulam, quum de ea primum inter nos sermo incidisset, susque deque ferre: ea est enim tum prudentia, tum animi magnitudine præditus Budæus, ut sua omnia ad conscientiam, non ad ostentationem referat; studiorumque suorum non ex illius, vel illius sermone mercedem, sed ex ipsismet studiis petat. Non desunt tamen qui mihi narrant illius animum nunc hac de causa esse nonnihil offensum, sed quod multis jam diebus hominem non viderim, id mihi plane compertum esse non potest. Proinde tametsi multorum affectum ut rectum judicium respiciendum haudquaquam puto, tamen non negaverim dandum esse aliquid hominum opinioni: præsertim qui videam vos magnos oratores solere solicite operam dare, ut oratio vestra audientis vulgi animis sese gratiosa insinuet: desiderareque ut à populo plausum, acclamationem, nonnunquam & assentationem magis quam exsibilationem ac cachinnum excipiatis. Itaque non parum de existimatione apud nostros tua bene meriturum te opinor, si præstiteris, ut vel loco ad Budæum pertinente immutato, vel appendice ad Opus attexta, vel epistola aliqua ad hunc, vel illum scripta, eaque postea edita, id Gallis nostris probatum fiat, quod revera omnibus probatum esse pervelim, quodque mihi, atque adeo, nisi fallor, Budæo ipsi, cujus unius causa agitur, abunde probatum est; te videlicet neque Budæi gloriæ invidere, ut omnino non invidere mihi facile persuasi: pares enim estis, qui autem invidet, minor est: neque quum de Budæo, & Badio simul verba faceres, te id de doctrina, atque adeo eloquentia Budæana sensisse, quod sensisse multi falso (maligne enim dicere nolim) interpretati sunt: ad tuam autem gloriam pertinet, quam maximum videri eum, quem exæquas. Hic mihi

An. 1528. *mihi causa totius status esse videtur. Tu videbis causa ne ea tibi in forum deducenda agendaque, an potius deferenda sit: nam ego hac tibi à me simpliciter atque amice scripta esse volui, quia aequum erat te pro amore mutuo, non solum meam causa tua defensionem, verum etiam consilium in causa tua meum cognoscere; neque enim solum studio erga te meo, verum etiam judicio de te meo satisfaciendum putavi: videbam enim non tam mihi considerandum esse, quid vir optimus in prasentia probares, quam quid semper esses probaturus. Tuum nunc est,* Erasme *optime, eadem simplicitate atque amicitia rescribere, consilium meum sequi, an ab illo dissentire malis. Qui si tibi erroneus consultor esse videbor, amabo te erroris mei rationem ut explices: quanquam enim auctoritati tua cedere nulla non in re, nullo non in loco sum paratus; tamen in ea causa, in qua minus apud me affectus, quam apud te valere potest, rectius arbitrabor ratione abs te, quam auctoritate superari. Confido tamen omnino accessurum te sententia mea, effecturumque ut neque me consilii dati, neque te accepti pœniteat. Quod ad edictum, cujus postrema epistola tua meminit, pertinet, quidnam ego aliud dicere hic possum, nisi quod edicto cautum esse hostes tui voluere, scripta tua senilia esse, non puerilia, posteaquam pueros solos ab illorum lectione summovendos sanxere? Sed extra jocum, quanquam jocus hic non est, miseret me profecto Scriptorum seculi hujus, quibus haud satis esse video ad arcendum existimationis, nonnunquam & capitis, periculum, quod sani ad scribendum accesserint, nisi & sanos ubique Lectores nacti fuerint; plane enim aliena vel malignitatis, vel delirationis, vel utriusque potius pœnas luunt. Hujus indignitatis recordatio, in animum meum identidem influens, facit,* Erasme *doctissime, ut qui alioqui assiduus meditor, si qua me quoque possim tollere humo, animo tamen nonnunquam despondeam, mihique reliqua vita ad* Harpocratem *relegato silentium indicere perpetuum proponam. Sed de hoc plura alias. Perturbat me magnopere adversa tua valetudo, in hoc maxime (auribus hic ego tuis,* Erasme, *nequaquam blandior) quod mihi non unus homo, sed litera ipsa, omnesque bona artes in uno homine summum periculum adire videantur. Itaque oro te, & obtestor, ut tum animi mei perturbationi crebris literis consulas, tum valetudini curanda diligentissime atque accuratissime inservias. Erit tam hoc studiosis omnibus fructuosum, quam animo meo jucundum. Sed jam finem facio, ne epistola modum, quem jam supergressus sum, supra modum excedam. Tu vero nisi aeque longam epistolam reddis, si modo id per valetudinem potes, non est quod postea nisi brevissimas expectes. Ex hortis nostris* Gentiliacis 12. *Augusti, Anno* 1528.

EPISTOLA DCCCCLXIX.

Bilibaldo suo Erasmus S. P.

EXISTIMO tibi redditas literas, quibus rogabam, ut codicem calamo descriptum Epistolarum *Basilii* & *Nazianzeni* ad me mitteres. Vehementer enim hoc cupio: nec levibus de causis, & fiet absque tuo detrimento. Sed exspecto his nundinis scripta tua. *Ferdinandus* honorificentissime scripsit ad me, invitans *Viennam*, salario quadringentorum florenorum, tantum ut illic vivam. Sed non est animus in alium migrare mundum. Si cognovero te recte valere, erit longe gratissimum. Bene vale, vir ornatissime. *Basilea* 25. Augusti, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCLXX.

Erasmus Rot. Justo, Regis Polonia Secretario, S.

AMICORUM commodis incommodisque non aliter affici soleo quam meis. Anxium habebat me tuus casus, nunc plane restitutum summopere gaudeo: nam ego *Justum* meum inter candidissimos amicos numero. Nunc eloqui vix possim quantopere discruciet animum meum *Antonini* valetudo. Quid illius pectore candidius? Quid amico amicius? Moderatius dolerem, si vitam morte commutasset. Simile malum corripuerat *R. P.* in *Italia* legatione Regis sui nomine fungentem. Desperantes Medici suaserunt cœli mutationem. Rediit in *Angliam*, sero, sed tandem revaluit, sibi redditus. Hoc impensius gaudebam, quod præter omnem spem tantum amicum recepissem. Sed ecce aliud malum. Opera cujusdam Magnatis conjectus est in carcerem, quod in hunc quædam liberius pro suo ingenio scripsisse feratur. Sed arbitror illum nunc esse liberum. Utinam audiam & *Antoninum* nostrum nobis sibique restitutum esse. Proximis literis minitabatur nescio quid muneris, quod ipse non possem contemnere. Id ajebat se missurum per eum, quem hic habuerat famuli loco, *Josephum*, ni fallor. Utinam multorum munerum jactura talem amicum queam recuperare. Videtur malum fatale. Hic in ædibus cujusdam amici mei correptæ sunt puellæ quatuor, & aliquot famuli, quorum unus interiit. *Joannem Frobenium* immortalitate dignum hominem nobis ademit paralysis. Poterat annos aliquot vivere, nisi tantopere puduisset ægrotare. *Andreas Zebridovius* bona fide reddidit quicquid accepit. Eo domestico convictore nunc consolor valetudinem, ac labores meos. Istam sententiam precor ut obtineas, ne nostrum animum æstimes officio literarum. Bene vale, amice singularis. Datum *Basilea* 26. Augusti, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCLXXI.

Erasmus Rot. Christophoro à Stadio, Episcopo Augustano, S.

QUANDO coram non licet, in epistola digitis tuis descripta sacram istam dexteram osculatus sum, ornatissime Præsul. Sed multo reverentius osculatus sum pectus istud tuum pium, sincerum, & candidum, quod tuæ licet perbreves spirant literæ. Verum, idem mihi copiosius, velut in tabula quadam depictum, oculis animi subjecit *Augustini Marii* sermo, quem sane virum pietati tuæ reverendæ, quum innotuisse, tum placuisse non mediocriter gaudeo: quandoquidem hic ob eruditionem *Christianam*, ac morum singularem quandam humanitatem, candoremque, nulli bono non gratissimus est, sed nullo certiore pietatis argumento commendatus, quam quod pessimo cuique quam maxime invisus est. Is mihi quidem facile persuasit, quam paternum affectum, quæ charitatis viscera gerat erga nos tua R. pietas, eumque sermonem cum minime vulgari mentis alacritate suscepi. Sed hoc gaudii abunde temperavit admixtus dolor atque etiam pudor, videlicet dum tuam istam de me existimationem, dum tuum istum favorem cum meis confero meritis. Et tamen meam pusillanimitatem utcunque consolor, tam integri, tam eruditi Præsulis judicio, sic mihi blandiens: non prorsus hallucinatur vir tam oculatus, nec verba dat tam integer. Hic Ecclesiæ tumultus, supra quam credi possit, discruciat animum meum, non quod hic accuset me mea conscientia, sed quod doleat publica religionis *Christiana* calamitas: nam ipse primus omnium ac pene solus restiti suppullulanti malo, fuique vates nimio quam vellem verior, fabulam eam quantovis orbis applausu cœptam hunc habituram exitum. Ac prorsus evenisse videmus quod in periculosis morbis partim inscitia Medicorum, partim intractabilitate laborantium solet, ut hucusque malum incruduerit, ut jam propemodum sit immedicabile. Atque interim orbis Monarchæ sine fine conflictantur inter sese, & animis morem gerunt suis. Monachi fere suum agunt negotium, non *Jesu Christi*, nec hoc habent in votis, ut in animis hominum regnet *Christus*, sed ut ipsi suum regnum tueantur, præcipuam victoriæ spem collocantes in tumultuosis apud populum clamoribus, ac procaci maledicentia, qua profecto quidam valent plurimum. Theologi qui-

An. 1528. quidam odio *Lutheri* damnant, & illa quæ pie sunt dicta, nec à nobis reperta sunt, sed ab Apostolis & *Christo* prodita. Itaque per istorum stolidam improbitatem fit, ut multi hæreant in factione, qui fuerant alioqui recessuri, & accedant, qui non erant accessuri. Quem autem non moverunt, & hodie movent, lapidem, ut me tandem injuriis delassatum protrudant in castra *Lutheranorum?* Porro quum ipsa res loquatur, hanc tempestatem nobis immissam divinitus, à Deo nostris offenso sceleribus, quemadmodum olim *Ægyptiis* immisit ranas, locustas, & cyniphes, aliasque pestes: nemo tamen agnoscens sua commissa inclamat Domini misericordiam, sed sibi quisque blanditur, & alius in alium culpam rejicit. Si quæruntur occasiones humanæ, nihil est facilius quam indicare per quos hoc malum ortum est, per quos incruduit. Jam audio multis persuasum, ex meis scriptis exstitisse totam hanc Ecclesiæ procellam: cujus vanissimi rumoris præcipuus auctor fuit *Hieronymus Aleander*, homo, ut nihil aliud dicam, non superstitiose verax. Ejusdem sententiæ videtur *Albertus Carporum* Princeps, *Aleandro* junctissimus, magis quam simillimus: at interim nullus exstitit vel *Lutheranus*, vel *Antilutheranus*, qui liquido vel unum improbatum dogma potuerit in libris meis ostendere, quum tot greges coorti sint hoc summo studio molientium: tantum adferunt affinitates, congruentias, scandala, suspiciones, interdum splendida mendacia: neque raro fit, ut quod carpunt non legerint, aut si legerint, non intelligant: quasi quicquam omnino tam circumspecte scriptum sit, ut his rationibus non trahi possit ad calumniam, si accedat interpres iniquus, vel æquum sit me hæreticum judicari, quod ipsi nec *Græce* nec *Latine* didicerunt. Quod loquor, non esse vanum ex Apologiis meis tua prudentia potuit cognoscere. Sed quo fit quod rideas, addam quod nuper accidit in *Hispania: Madriti* Medicus quidam nomine *Xuares*, utriusque literaturæ peritissimus, nobis favet: ad hunc *Dominicani* subornarant quendam sui gregis, qui hominem à lectione meorum voluminum deterreret: quum nihil proficeret, tandem pronunciavit meos libros indignos qui legantur à piis, quod obscœnissimis conviciis adspergant Ecclesiæ proceres. Id ut ostenderet, jussit proferri libellum *De matrimonio Christiano*, in quo dicebat Episcopos à me vocatos *draucos*, & notatos quod haberent quatuor aut quinque concubinas. Prolatus est liber, ostendit locum, qui sic habet, *Qui imprudens duxit corruptam pro virgine, dicitur divisisse corpus suum: & qui cum tot meretricibus habuit consuetudinem, non divisit corpus suum, sed tanquam purus putus, &, ut Græci dicunt,* τέλε@ *recipitur ad quatuor aut quinque, si libet, Episcopas.* Primum mirari Medicus, mox ridere cœpit hominis stoliditatem. *Purum putum* Veterum leges vocabant, quod vehementer esset purum: *putum* enim *purgatum* sonat, unde & putare vitem dicimus, & putamina repurgamenta. Atqui *Hispani* cum *Italis* vulgo *putum* appellant *puerum obscœni obsequii.* Deinde quoniam *Episcopatus*, nec *Græca* vox est, nec *Latina*, malui dicere *Episcopas*, qua voce usus est *Paulus*, *Qui Episcopatum desiderat*, &c. Ἐπισκοπήν. At ille putabat *Episcopum* & *Episcopam* dici, quemadmodum dicimus, *dominum* & *dominam*. Quid stupidius? Et tamen hunc *Dominicani* suspicere ut hominem eruditum. Atque hujus farinæ sunt fere omnes, qui publice simul ac privatim debacchantur in nomen *Erasmi*, tanta pervicacia, ut nec Cæsar, nec Archiepiscopi, *Toletanus* & *Hispalensis*, quos habeo pro sua æquitate satis faventes, potuerint illos compescere. De me levis est jactura, quicquid est mearum lucubrationum prorsus exstinctum velim, si sciam ex his impietatem hauriri. Illud doleo, talibus belluis velut atlantibus fulciri domum Dei. Ex his, quæ offert tua benignitas, agnosco præcipuum quoddam animi in me tui studium, & omnino gestio hinc aliquo avolare, sed alligat afflictissima valetudo. Cæsar invitat in *Hispaniam; Ferdinandus Viennam; Margareta* in *Brabantiam;* Rex *Anglus* in *Angliam; Sigismundus* in *Poloniam; Franciscus* in *Galliam*, & offerunt satis ampla salaria, quæ ut dare possunt, utinam ita possint dare juventutem ac valetudinem prosperam. Hæc scripsi occupatissimus ex tempore, quæ vereor ut legas, quo vel hoc argumento cognoscas, me quæ de tua singulari humanitate prædicavit *Augustinus Marius* toto pectore credere. Dominus *Jesus* tuam Amplitudinem reverendam servet incolumem. Datum *Basilea* 26. Augusti, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCLXXII.

Erasmus Roterodamus Andreæ Critio Episcopo Plocensi S.

HABET hoc literarum tuarum genius, ornatissime Præsul, ut omnem ab animo meo mœstitiam dispellant, & alacritatem quandam adferant. Nec obscura est causa: spirat enim in illis animus iste tuus unice candidus & amicus. Astrologi quærunt in cœlis prospera & adversa sydera. Magi bonis ac malis geniis attribuunt, si quid feliciter secusve obtigerit. At ego magis arbitror fatum hominis in hominibus esse: quosdam enim videmus in quorundam perniciem veluti natos. Hic erat adhibendum astrolabium, ut resiliamus ab inauspicatis hominibus, jungentes nos benignis & amicis. Quod ita debacchantur in me, quos ego laboribus meis non mediocriter juvi, neminem læsi; primum demiror hominum stolidam impudentiam, quos toties victos non pudeat sui: nec ullum faciunt calumniandi modum, quum videant se nihil aliud proficere, quam quod suam malitiam, cum pari stoliditate conjunctam, magis ac magis traducunt, jam plus satis orbi notam. De me levis est jactura. Illud ex animo doleo, talibus atlantibus niti Ecclesiam, imo tales vomicas ferendas, atque etiam alendas populo *Christiano*. Plane sici sunt oculis incumbentes. Me sic consolor, ut existimem Deum his afflictionibus purgare me velle, si quid forte inanis gloriolæ subrepsit animo meo. Age, *Dominus est, faciat quod bonum videtur oculis ipsius*: plus enim videt quam nos. Pro vestro in me studio, non me clam est quantum debeam: quod quoniam judicio facitis, non ego solus debeo vobis, sed & religio *Christiana*, & bonæ literæ, quibus juvandis pro mea quantulacunque portione desudo. Nepos tuus *Andreas Zebridovius*, mecum sub eodem tecto degens, eadem utens mensa, mihi commodum & jucundum præbet convictorem; cujus commodis utinam tantum adjungere possem, quantum & debeo, & cupio. Attamen quod per valetudinem & iniquissimos labores, quibus distringor, licet, non desum officio meo. Commonstro viam, addo currenti licet stimulos, nonnunquam & colloquiis exerceo. Navat strenuam operam in utriusque literaturæ studio, ut bona spes sit eum vobis talem rediturum, qualem pariter optamus. Habet ad literas hortatorem me, sed multo magis frugalitatis magistrum, adeo tenui frugalique victu à nobis accipitur. Me vero sic observat ut parentem, ac magnam tædiorum partem adimit mihi comi jucundaque sua consuetudine. De munere mihi narravit qua occasione perlatum non sit. Verum ego sic interpretor, te mihi preciosum misisse munus, qui mihi nepotem charissimum miseris, utinam æque illum non pœniteat hujus profectionis, ac me non tædet illius convictus. *Ungariæ* calamitatem doleo, quanquam *Bernardus* Episcopus *Tridentinus*, *Ferdinandi* Regis summus Cancellarius, mihi nuper scripsit res adeo succedere feliciter, ut plane liqueat adesse numen propitium. Sed quæ pars hodie non concutitur bellicis tumultibus? Et in dies incrudescunt iræ Monarcharum, nec agnoscimus iratum nobis Deum. Pontifex dicitur esse *Nicea*, ea est *Sabaudiæ* civitas maritima: ajunt enim moliri concordiam inter *Gallos* & Cæsarem. Utinam hic saltem sit summus Pontifex, vel, ut melius dicam, Optimus Maximus. Sed *Julio* ad bella

An. 1528. la provocanti facile obtemperatum est, vereor ne non perinde mos geratur huic ad pacem hortanti, si tamen hoc agit quod jactatur. Epistola, quam Regi *Sigismundo* scripseram, excusa typis, haud mediocrem invidiam mihi conflavit in regia *Ferdinandi*, ob unam voculam, quod *Joannem* nominans addiderim *Regem*, quam tamen in literis meis esse nesciebam, nec eram crediturus esse, nisi consuluissem archetypum. Jam quosdam mihi substomachari sentio, quod passim detester hæc bella, ad pacem adhortans. Nimirum hoc deerat malis nostris, ut in tanta calamitate ne gemere quidem liceat. Ut ad *Getam* tuum veniam alio munere feriendum, illud metuo, ne si consilescat hæc rerum tempestas, duplicentur quas vocant *annatas*, quas in triennium impetratas urgent sine fine, magno Ecclesiarum gravamine, tum ipsius etiam malo, cui hæc deciduntur. Tranquillius enim ac decentius ageret, si non haberet unde aleret satellitium & armatas copias. Sed dum Episcoporum fere suum quisque negotium agit, parum habetur utilitatis publicæ ratio. Verum hujusmodi multa defert rerum humanarum torrens, quæ reprehendere proclivius est, quam corrigere. Regi scribam, sed paucis, quem ut ad hanc benignitatem oratione tua excitasti, ita non gravaberis meo nomine gratias agere, si meis scriptis parum assequutus sum vel muneris magnitudinem, vel animum meum. Dominus Amplitudinem tuam servet incolumem, ornatissime Præsul. Datum *Basileæ* 26. Augusti, Anno 1528.

EPISTOLA DCCCCLXXIII.

Erasmus Roterod. Sigismundo Poloniæ Regi S.

In tot sudoribus, quos præter valetudinis atque ætatis sortem sustinemus, in tot molestiis ac tædiis, quibus hinc atque hinc tundimur, non mediocre solatium nobis attulit tuæ Majestatis epistola, *Sigismunde* Rex cum primis inclyte, tota spirans, & admirabilem quandam humanitatem, & haud mediocrem erga nos favorem. Etenim, ut, auctore *Solomone*, *Indignatio Regis nuncii mortis; ita*, secundum ejusdem sententiam, *in hilaritate vultus Regis, vita*. Eum vultum hilarem, ac benevolum, tuæ mihi literæ exhibuerunt. Quanquam autem in me nequaquam agnosco dotes, quæ tuo erga me favori respondeant, tamen, ut ingenue fatear, juvat interim laudari à Rege laudatissimo, meæque, qualis qualis est, industriæ stimulos addi. Equidem mihi videbar abunde magnum officii mei fructum recepturus, si tua Majestas boni consuluisset audaciam nostram: nunc eam video felicissime cessisse, quippe per quam factum est, ut istam vere regiam tum humanitatem, tum pietatem, quas multorum prædicatione cognoveram, experimento compererim: humanitatem quidem, qui tam amanter sentias de *Erasmo*, tamque gravi testimonio nostram mediocritatem ornare dignatus sis, idque testimonium non modo literis amantissime scriptis, verum etiam amplissimo munere proditum & confirmatum esse volueris: Pietatem vero, quod omnem regni tui felicitatem, nec viribus, nec consiliis tuis arroges, sed divinæ tribuas bonitati. Quis vocem tam piam, tam *Christianam*, non exosculetur, à tanti Regis pectore profectam? Vere scripsit *Salomon*, *Cor Regis in manu Dei est, & quocunque voluerit inclinabit illud:* sed ea demum vera laus bonorum Regum est, si ipsi vicissim inclinent cor suum Deo, Regum omnium Regi, semper ab illius nutu pendentes, sine cujus auspiciis nihil efficit hominum conatus, & omnes actiones suas ita componentes, ut qui sciant, meminerintque, sese, quicquid gerunt, coram illius oculis gerere, qui judex est non minus Regum quam plebejorum. Verum ista *Christiana* tua modestia, Rex inclyte, non perdis laudes tuas, sed eas potius tibi facis proprias, perditurus, nisi agnosceres cui debeatur omnis gloria. Nihil vere prosperum, nihil felix dici potest, quod non fortunarit ille totius felicitatis auctor. Optimis avibus, secundissimis auspiciis geritur, quicquid ad illius geritur præscriptum, qui dixit, *Per me Reges regnant, & legum conditores justa decernunt: per me Principes imperant, & potentes decernunt justitiam.* Dixit autem hoc æterna Sapientia, qui est Filius Dei. Quid autem præscribit Sapientia Regibus? *Misericordia*, inquit, *& veritas custodiunt Regem, & roboratur clementia thronus ejus.* Misericordiam præstat in sublevandis oppressis, veritatem in integre judicando, clementiam in temperanda legum severitate. Ea prima Regum est functio, quam etiam jurejurando solent profiteri quum Principatui inaugurantur, opitulari viduis, succurrere pupillis, & ab omnibus, per injuriam oppressis, vim depellere. Veritas autem duas habet comites, sapientiam & constantiam. Sapientia illuminat oculos, quibus perspicitur quid rectum sit, quid secus, quid utile Reipublicæ, quid contra. Constantia præstat, ut animus, omnibus superior cupiditatibus, nec ira, nec amore, nec odio dimoveatur ab honesto. Clementia necessariam severitatem lenitate temperat. Lex enim æqua præscribit omnibus, at non omnibus omnia congruunt: hæc publici juris moderatio, quam æquitatem vocant, à pectore regio velut ab oraculo petitur. Siquidem recte dictum est à sapientibus viris, Regem esse vivam legem. Lex pauciloqua est, at infinitæ sunt rerum & personarum circumstantiæ. In his igitur Rex pro lege loquitur, nec aliud tamen pronuncians, quam lex ipsa diceret, si nobis ad omnia respondere posset. Clementia est non statim bellum suscipere, quum data est belli causa, sed nullam rationem intentatam relinquere, si res absque bello componi queat: & interdum consultius est dissimulare injuriam, quam armis persequi. Clementia est, si bellum nulla ratione vitari possit, ita gerere, ut & quam minimo sanguinis humani dispendio fiat, & quam celerrime finiatur. Hanc sapientiam, quæ secum omnia bona defert, orabat *Salomon*, ut suo throno semper assisteret, fidissima certissimaque consiliaria. Tale quiddam & à Veteribus quasi per nebulam visum est: legimus enim *Ægyptios* literis hieroglyphicis ita solere Regis imaginem exprimere, ut sceptro adderent oculum: sceptro rectum, integrum, & inflexum animum indicantes; oculo prudentiam, quæ commonstrat, quid honestum, quid contra. Easdem virtutes aliis symbolis commendabant, summo sceptri fastigio imponentes aquilam, imo hippopotamum: aquila perspicientiam ac humilium rerum contemtum significantes; hippopotamo ratione compressam iram ac feritatem: est enim hoc animal indomitum ac ferum. Nec enim potest rectitudo consistere, nisi adsit animus vere sublimis ac perspicax, superior omnibus humanis affectibus, qui rationi solent obstrepere. Hæ dotes quum in te reluceant, *Sigismunde* Rex invicte, ita demum vere tuæ sunt, si eas, ut facis, Deo transcribas, unde fluit quicquid in nobis est boni. In corporalibus bonis nostrum esse desiit, quod alteri transcripsimus: in animi bonis contra fit, vere nostrum incipit esse, quod Deo tribuimus. Sed longius feror, quam epistolæ modus patitur. Superest orare *Christum* Opt. Max. ut hæc sua dona tueatur in te, semperque novis successionibus augeat, cunctisque Principibus eandem mentem inspiret: ut illis inter se concordibus & cœlestis sapientiæ consilio, quæ Reipublicæ salutifera, quæque *Christo* placita sunt decernentibus, tandem hæc rerum humanarum tempestas aliquando vertatur in tranquillitatem. Favorem, quem præter meum meritum tam benigniter offert tua clementia, lubens amplector, habeoque gratiam quantam possum maximam. Quid autem vicissim pollicear non invenio, nisi animum memorem & gratum: & si quid ab infimo mancipio Regi potentissimo præstari potest obsequii. Dominus *Jesus* bene fortunet omnia tua consilia. *Basileæ* 28. Augusti, Anno. 1528.

EPISTOLA DCCCCLXXIV.

Erasmus Rot. Jo. Episcopo S. D.

An. 1528. ORNATISSIME Præsul, *Quirinus* meus reddidit abs te duas epistolas, quarum altera recinis veterem cantionem de querelis quorundam Theologorum, quam admonitionem scito mihi longe gratissimam fuisse, quippe quam perspiciam ab amantissimo pectore proficisci. Quod me tua pietas hortatur ad exemplum *Augustini*, id jam pridem ultro facio, delens aut corrigens quicquid deprehendero corrigendum, quum *Augustinus* post editas Retractationes multa reliquerit simpliciter hæretica, si quis ea nunc velit tueri. Et sunt tam varia mortalium judicia, ut vix invenias tres ejusdem sententiæ: quosdam autem videas tam perverso judicio, ut si illos in consilium adhibeam, optima quæque & ad pietatem inprimis conducibilia sim deleturus. Ad articulos, quos ab illis objici solitos recenses, possem simpliciter respondere, nihil esse tale in *Colloquiis* meis, nec ullos pueros fieri deteriores illorum lectione. Sed ista sunt commenta quorundam, quos ad nihil aliud dicas natos quam ad calumniandum. Quod tamen in ordinis contumeliam rapi nolim. Sed in rebus humanis nullum est corpus, quod non suas habeat vomicas. Hactenus exercuerunt tyrannidem in ætatem rudem ac simplices idiotas, nunc hoc urit eos, quod juventus aliquid discit, quod ipsi nesciunt. Hinc illæ lachrymæ. In *Colloquiis* meis adeo nihil est obscœnum aut lascivum, ut caste tractent etiam illa quæ natura lasciva sunt: velut in Colloquio *Proci* & *Puellæ*, *Scorti* & *Adolescentis*: & hoc arbitror ubique à me diligentissime cautum, ne quid tenera pubes è scriptis meis hauriat lasciviæ. De peregrinationibus obsecro quid doceo, nisi ut in his superstitionem fugiant homines, qua mundus undique plenus erat usque ad insaniam, majore lucro æditiuorum quam pietatis? Confessionem approbant *Colloquia*, frementibus iis qui se venditant Euangelii titulo. Ridetur ibi quidam miles, sic adiens confessionem, ut fere solet vulgus: nec aliud illos offendit, nisi quod alicubi dico, confessionem, quæ fit Deo, præcipuam esse: & subindicat adolescens, hanc ab hominibus institutam, non tamen asseverat. Loquor autem de hac forma confessionis, quæ nunc in usu est, quam nusquam non probo. Eam à *Christo* institutam fuisse nec est verisimile, nec quisquam adhuc docere potuit: si quis doceat, me quidem habiturus est applausorem. Quam tamen interim ita doceo servandam, quasi *Christus* instituerit. In libello *De modo confitendi*, non hoc ago, ne confiteamur, sed ut utiliter confiteamur. Id efficere non poteram, nisi propositis quibusdam incommodis, quæ non adscribo confessioni, sed vitio confitentium & audientium. Jam quum totus mundus plenus sit fabularum de flagitiis ac sceleribus, quæ sub umbra confessionis admittuntur, indignantur mihi quod moderatissime quædam attigerim: nec reputant, quam multa pudore *Christiano* siluerim ejus generis, ut vel sola commemoratio posset lectoris animum inficere. Verum Monachi complures non amore pietatis urgent hanc confessionem, sed quod hinc auferant luculentam messem, dum regnant in ædibus divitum, quorum secreta norunt, dum adsunt morientibus, dum arrodunt testamenta. Considerent lernam malorum, quæ hactenus orta est ex confessionibus, & mirari desinent, si quid admonui de recte confitendo. Considerent item quanta fuerit superstitio in cultu Divorum, quanta pestis ex ceremoniis humanis, & videbunt nostram admonitionem maxime necessariam fuisse. Gratissimus Divis cultus est, si quis illorum vitam imitetur, tametsi à nullo certius exemplum vitæ petitur, quam ab ipso *Christo*. Ad verum cultum provoco. Sed superstitiosus cultus istis erat utilior, & hinc vociferatio. Ecclesiasticas ceremonias, nec ibi, nec usquam damno, sed quomodo illis utendum sit indico, & ad me-

A liora provoco. Hoc idem si docet *Christus*, si beatus *Paulus*, si pium & sanctum est, cur in me clamatur? An. 1528.
At quidam clamant, Quis nesciebat in ceremoniis non esse constituendum finem pietatis? Imo quis nescit totam religionem. hactenus fuisse redactam ad ceremonias, ac vigorem illum Euangelicum fuisse per eas propemodum antiquatum? Verum, id erat utilius ad quorundam dignitatem & quæstum. Sed *Christus* aliud sitit lucrum, cujus dignitatis oportet primam esse rationem. Commendent se vera pietate, quæ si absit, ceremoniarum pompa quid aliud est, quam hypocrisis? De delectu ciborum abunde respondi *Natali Beddæ*, si quid pudoris esset in homine. Nullus est vere
B pius, quin si rem attente consideret, mallet in his rebus obligationem versam in exhortationem: ut nunc quidem sunt tempora, minus esset laqueorum, & plus esset ex animo jejunantium, maxime si in vita sacerdotum reluceret exemplum abstinentiæ temperantiæque *Christianæ*. In *Gallia*, ut scribunt, duo periclitantur, non ob aliud, nisi quia duobus Quadragesimæ diebus comederunt carnes, coacti morbo. Vide quid faciunt ceremoniæ, nimirum ut ob hominum constitutiones violemus præcepta Dei, levius ducentes parricidium, quam præterire constitutionem Pontificum: quanquam hoc nullus Pontifex vetuit, ne ægrotus ea sumat quæ postulat valetudo. Immodicam festorum
C multitudinem non ego solus improbo, præsertim quum hodie nullis diebus plus peccetur quam festis. Moderata festa valde probo, sed ea velim sacris rebus, quibus inventa sunt, non voluptatibus & sceleribus dari. Non pendet hodie religio *Christianorum* à miraculis, nec obscurum est quot opiniones invectæ sunt in orbem per homines ad suum quæstum callidos, confictorum miraculorum præsidio. Quæ sunt in sacris Literis tanto firmius credemus, si non quibuslibet hominum fabulis crediderimus. Atque adeo jam nunc exoriuntur qui vetus artificium revocant. Alibi visum est spectrum, quod à presbytero flagitaret absolutionem, quia citra confessionem decesserat, non quod deesset
D voluntas, sed quod negata fuisset sacerdotis copia. Quid hic discimus, nisi absolvi posse qui non confitentur, & post hanc vitam opus esse presbytero iis, quibus volentibus defuit confitendi facultas? Alibi parochus quidam sub diem Parasceves clam immisit in cœmeterium vivos cancros, affixis ad latus cereolis ardentibus; qui quum reperent inter sepulchra, visum est noctu terribile spectaculum, nec quisquam ausus est accedere propius. Hinc rumor atrox. Consternatis omnibus, parochus è suggestu docet populum, has esse defunctorum animas, quæ Missis & eleemosynis flagitarent à cruciatu liberari. Fucus ita proditus est, reperti sunt tandem unus & alter cancer inter rudera,
E facem exstinctam gestantes, quos parochus non recollegerat. Idem aliud machinatus est. Convivebat illi neptis, mulier bene nummata: in hujus cubiculum profunda nocte solet irrepere, lineo involucro umbram mentiens. Emittebat voces ambiguas, sperans fore ut mulier accerseret exorcistam, aut ipsa loqueretur. Verum illa nimis masculo animo, clam rogavit cognatum quendam, ut unam noctem secum esset tectus in cubiculo. Ille vero fuste armatus pro exorcismis, ac probe potus, quo minus expavesceret, occulitur in lecto. Adest spectrum solito more, nescio quid triste mugiens. Excitatur exorcista: prosilit nondum sobrius, aggreditur; ibi spectrum voce gestuque deterrere pa-
F rat. At ebrius ille, Si tu es, inquit, diabolus, ego sum mater illius, & correptum impostorem fuste dolat, occisurus, ni mutata voce clamasset, Parce, non sum anima, sed sum dominus *Joannes*. Ad vocem agnitam, mulier exsilit è lecto, pugnamque dirimit. Hæc præludia. Equidem ut semper pium existimavi pro defunctis vel orare, vel sacrificare, ita talibus terriculamentis haud sane multum tribuerim, etiamsi fucus absit, qui vix unquam solet abesse. Certe *Chrysostomus* putat hæc omnia dæmonum esse ludibria. Jam si

An. 1528. si juventus propensior est ad istarum rerum neglectum, quas nos non negligi, sed sanctius observari cupimus, quin potius hoc haurire creduntur ex libris ac sermonibus *Lutheranorum* quam ex meis lucubrationibus? Denique quum his temporibus exulcerata sint omnia, quis possit tam circumspecte quicquam scribere, quod non ab aliquibus rapiatur in occasionem blandiendi suis cupiditatibus? Multa delenda sunt ex sacris Literis, si paramus tollere quicquid multis fuit occasio mali. Proferat aliquis unam sententiam male *Christianam* ex omnibus libris meis, primus eam jugulabo. Theologi quidam aliquot loca damnarant, privatis duntaxat judiciis, sed ea omnia fuerunt ejus generis, ut aut non intellexerint, quod à me fuerat scriptum, aut attulerint insignem calumniam. Nonnullas Euangelicas sententias ex *Paraphrasibus*, velut à me dictas, improbarunt. Quot mendacia demonstravi in libro *Beddæ*, quot calumnias, quot delirationes? Perfricant faciem, & perinde, quasi nihil responsum sit, pergunt facere quod faciunt. *Faustinas* elegias, & *Poggii* facetias in omnem linguam versas, atque adeo priapeias obscoenitates per istos licet prælegere pueris: *Colloquia* mea, linguæ puerorum expoliendæ paratum opus, & *Encomium matrimonii*, thema fictum, & in exemplum declamatoriæ scholæ tractatum, ferre non possunt, nec ullam gravem causam adferunt cur id faciant. Ad auctoritatis ac turbæ præsidia confugitur. Prætexitur sacratissima facultas, & alma universitas, quasi nesciamus quibus technis soleant interdum ejusmodi senatusconsulta condi. Plus ubique valet quorundam improbitas, quam cæterorum integritas. Dux aliquis, & choragus talium fabularum, habet sibi juratos aliquot, horum quisque trahit quoscunque potest, prece, precio, pudore, vi. Et huic gregi forte contigit Rector, qualem optat: quæritur tempus idoneum, curatur ut adsint quos vel assensuros, vel certe cessuros, putant, exclusis his, quorum judicia sciunt honesto servire potius quam hujus aut illius pravæ cupiditati. Ita fit edictum ipsis bonum atque commodum. Reliqua transfiguntur per juratos amicos & Rectorem adscititium. Euge, sic vincit pietas, sic triumphat Ecclesia catholica. Quin & Principum ac Pontificum auctoritate, ad opprimendas hæreses data, abutuntur ad ultionem privati doloris, & ad obruendas literas quascunque ipsi non didicerunt, idque præter Monarcharum ac Pontificum mentem votumque: quibus hoc propositum est, ut qui legitime convicti sunt impietatis, *Christiana* lenitate sanentur, si modo sanabiles sunt, nec nisi tentatis omnibus veniatur ad extremum supplicium, maxime quum hoc fatale malum tam late se sparserit. Cæterum iis, qui rectioribus studiis in lucem revocandis, qui bonis Auctoribus vel à situ, vel à mendis asserendis, quique mentibus hominum ad sinceram pietatem inflammandis sedulo navant operam, honorem etiam & gratiam haberi volunt, sicuti complures non habent solum, verum etiam referunt. Verum, istos hoc male habet, quod scholasticæ subtilitates minoris fiant quam solent. Quid autem obsecro est in rebus humanis perpetuum? Olim nullæ erant Theologorum scholæ, & *Augustinus* habebatur inexpugnabilis dialecticus, quod legisset *Categorias Aristotelis*. Tandem res Theologica pervenerat ad summum, ne dicam ultra summum, Scriptura sacra cum vetustis Auctoribus frigebat. Nec *Petri Lombardi* Collectanea legebantur, nisi à paucissimis. Bona pars ætatis sophisticis & non necessariis quæstiunculis terebatur. Nunc alio se vertit scena rerum humanarum, & isti mordicus tenent assueta, debacchantes in omnia, quæ non didicerunt. Monachis quis nescit deberi plurimum honoris? Sed da vere Monachos, non deerit honos. Verum ubi sunt isti, aut quid habent præter vestem & rasuram? Excipio perpaucos, nam nullos dicere religio est. Obsecro te, vir pietatis amator, obambula per tuæ regionis monasteria, & vide quantulum illic inventurus sis veræ *Christianæ*que pietatis, quantulum sacræ eruditionis, quantulum vigoris spiritalis, præsertim apud eos, qui se vocant *Mendicantes*. Apud nos vero tyrannidem etiam mirificam obtinent. Etiam atque etiam mihi testandum est, hæc non dici in ordinis cujusquam contumeliam, sed in eos, qui de suis ordinibus pessime merentur. Perspiciunt quas ob causas sint invisi pluribus, nec tamen ea corrigunt, sed improbitate, violentia & conspiratione contendunt vincere. Utinam tibi tantum esset ocii, ut ea legeres, quibus respondimus *Beddæ*, & Monachis *Hispaniensibus*; videres ob quam frivolas nugas quantos excitarint tumultus. Nec quicquam illos pudet inscitiæ, vanitatis, calumniæ, malitiæ. Ita conspirarunt, Clamemus omnes apud populum, quicquid in sceleratissimum hominem dici potest; ne sileamus in conviviis, in secretis confessionibus, in arcanis colloquiis, apud aulicos, summos & infimos, præsertim idiotas, qui libros *Erasmi* non possunt legere. Illud inprimis caveamus, ne quid illius vertatur in linguam popularem, nam ea res illico proderet nostra mendacia. Ita nimirum vincemus. Quid istis animis malitiosius? & hæc est Monachorum pietas. *Augustinus* dicit nusquam rectius vivi quam in monasteriis, nusquam periculosius errari, & tamen loquitur de his, qui nullis adstricti votis, duntaxat perpetuis, simul vivebant: Quid nunc diceret, si videret multa monasteria, quæ nihil differunt à publicis lupanaribus: quid de Monacharum multis collegiis, in quibus nihil minus reperias quam castitatem? De nostratibus monasteriis loquor. Et in his, quæ commendantur observantiæ nomine, Deum immortalem, quam rari sunt in quibus animadvertas sinceritatem *Christiani* pectoris! Et tamen ædificamus quotidie nova monasteria. Ac me sibi fingunt hostem, si superis placet, quum in omnibus scriptis meis nihil aliud agam, quam ut ad veram exhorter religionem. Quæ si illis tam cordi est, quam volunt videri, quî fit, ut non amplectantur nostram operam? Per horum stoliditatem, improbitatem, cum pari malitia conjunctam, prospicio futurum, ut hunc tumultum, cui *Lutherus* dedit exordium, excipiat alius tumultus multo etiam gravior, ni Principum & Episcoporum auctoritas in tempore vigilet. Jam nunc erigunt capita *Dominicani* quidam & *Franciscani*, per quamvis occasionem sævientes in eos, quos oderunt; oderunt autem omnes qui favent melioribus literis & sinceriori pietati. Nuper in *Gallia* conjecerunt in carcerem tres, quorum unus erat exurendus, ni Principis æquitas illum sublevasset, causa *Lutetiam* rejecta. Crimen exspectas. Ædificabatur illic regali sumtu monasterium. Is, alioqui ab omni *Lutheranismo* alienissimus, dixerat, Hi sumtus fortassis rectius collocarentur in orphanos, viduas, & pauperes. Hoc dicto Monachorum læsa majestas depoposcit hominem probum ac doctum ad incendium. Jam faces erant in manibus, jam exstructus rogus, jam sententia definitiva pronunciata. Capti sunt alii duo, gravem ob causam scilicet. Morbo coacti duobus Quadragesimæ diebus vescebantur carnibus, nec id inficiantur. Hæc sunt præludia monasticæ tyrannidis, quæ nisi cohibeatur, quid tandem futurum esse divinandum est? Vates enim optimus, vir prudens. Erumpet populi dolor in atrociorem tempestatem. Soli *Mendicantes*, quosdam improbos, inquam, noto, non ordines, fuere fons & caput totius hujus mali; nec conquiescet mundus, donec illi redigantur in ordinem, quod ut fiat in ipsorum quoque rem est: quin hoc ipsum si non major, certe melior Monachorum pars exoptat. Violentum est tollere monasteria, quod aliquot locis tentatum est: illud potius agendum est, ut monasteria scholæ sint sobrietatis, pudicitiæ, modestiæ, veræque pietatis. Quibus id rationibus fieri possit alias indicabitur: nunc in transcursu illud attingam modo, Monachorum dignitati rectius consultum iri, si legibus oppositis vetarentur, pueros ac puellas blanditiis aut terriculamentis ad suum institutum pellicere: si quos constaret arte pertractos, iis auctoritate Præsulum redderetur libertas, & ad pœnam

An. 1528. nam vocarentur plagiarii. Præterea si professis viris pariter ac mulieribus prospiceretur, ut essent viri graves & integri, qui illos pabulo doctrinæ cœlestis alerent, neque quisquam sineretur in otio vivere: nec mediocriter conduceret ad Ecclesiæ concordiam, ut, si qua fieri possit, titulorum, vestium, ac rituum tam immensa varietas tolleretur: satis erat vestitum esse vilem ac simplicem, ac vultus potius moresque compositi Monachum testarentur, quam amiculi color aut forma. Ad hæc si resignatis diplomatibus, quibus adversus Monarchas, Episcopos, Magistratus & populum, imo verius adversus semetipsos supra modum armati sunt, agnoscant Episcopos suos, quemadmodum fecerunt ac voluerunt illi, qui Proceres & auctores ordinum fuere. Verum de his alias copiosius. Nunc eo revertor unde digressus sum. Si quid corrigendum est, adhibeatur ea moderatio, quæ *Christianos* decet, quamque præstitisse videmus priscos illos, quorum erudita pietas cum tot hæreseon cuneis feliciter depugnavit. Quid autem effectum iri credunt, stolidis tumultibus, malitiosis syncretismis, virulentis obtrectationibus, scurrili impudentia, plusquam militari improbitate, manifestis mendaciis? Non solet Ecclesia, *Christi* columba, malitiam vincere malitia, neque stultitiam stultitia, neque impietatem impietate, sed malum bono vincere didicit. De animo meo nemo potest ambigere. Poteram in *Lutherana* ecclesia esse coryphæus, malui totius *Germaniæ* in me concitare odia, quam ab Ecclesiæ consortio discedere: poteram novæ factionis auctor esse, nullum discipulum mihi paravi, sed quoscunque potui *Christo* tradidi, condiscipulos habere malens quam discipulos. Fortunam nullam ambio, quum jampridem inviter undique à summis Principibus, iisque non paucis. Videar hoc insolentius dicere, modo sciant verissime dici. Persevero in tenuitate mea, nec huic valetudini ac senectuti do rudem, à tam perpetuis & iniquis laboribus. Hæc declarant quantum abhorream ab hæresi. Sed offendunt quædam in scriptis meis. Verum, non attendunt quanto gravius offenderint illa, quibus medicandis adhibita est monitio. Quod scholasticam Theologiam ad Scripturarum fontes & ad Veterum lectionem revocare conatus sum, ut ingenue dicam, nondum me pœnitet, maxime quoties animo reputo, ad quam frivolas argutias ea fuerit prolapsa. Quod si volunt eam pristinæ dignitati restituere, ne id faciant in alios debacchando, sed exhibendo sobriam & *Christo* dignam Theologiam, sicut jam in scholis aliquot fieri cœptum est. Ut de Monachis quædam admonerem, ipsa me pietas & conscientia coegit, quanquam non parum dederim hic quoque religionis nomini, & verecundiæ *Christianæ*. Hi melius instaurabunt pristinam auctoritatem, si piis ac sanctis moribus declarent, se vere Monachos esse, quam si stolidis mendaciis scurrentur in famam alienam. Et si vere favent ordinum suorum dignitati, tales rabulas, quorum & dictis & factis cum primis dehonestantur, cohibeant, & ad eam se conferant sinceritatem, qua quondam sibi tantum orbis favorem conciliarunt. Breviter id sinceris studiis agendum est, ut in hoc rerum tumultu vincat *Christus*, eique soli paretur triumphus, non affectibus

A humanis, quos in utraque parte videmus victoriam ad se certatim rapere. Vincat Pontifex & Cardinales, sed si illorum animus spectat ad *Christum*: Vincant & Monachi si libet, si *Christi* negotium agunt. Quod si illi suam gloriam, suum ventrem, quæstum & regnum spectant, jam non militamus *Christo*, sed mundo: nec aufertur malum, sed transfertur: nec sanatur morbus, sed mutatur, fortassis in pejus. Quæ bene docuit monuitque *Lutherus*, sequamur, non quia ille monuit, sed quia recta sunt, & Scripturæ divinæ consentanea. Nunc periculum video, ne non corrigamur ad æqualitatem, sed, ut fere solet usu venire, deflectamus in diversum. Velut antehac non parum erat B superstitionis in colendis Divis, nunc multum adjungent, quo longius absint à *Lutherano* dogmate. Atqui modus hic erat adhibendus, non excessus. Docendus erat populus, imagines nihil esse nisi signa, idiotarum animis data. Divos venerandos quidem, non adorandos latria quæ dicitur: perfectius esse tollere sursum animos ad *Christum* sine imaginibus corporeis, quam per imagines: perfectius esse a *Christo* petere, quicquid impetrare volumus. Tutius esse *Christum* nobis imitandum proponere, quam quemvis Divorum: Divos religiosissime coli benefactorum imitatione. In templo non convenire quaslibet imagines, sed in his modum & decorum esse spectandum. Ac ne longior fiam, si C in cæteris omnibus non prorumperetur ad excessum, sed ad temperaturam, sperari poterat hujus tempestatis lætus exitus. Verum, hoc nunquam futurum est, nisi Principes & Ecclesiæ Proceres submoveant è consilio privatos affectus, nec alio spectent quam ad *Christi* gloriam, ac publicam *Christianæ* religionis utilitatem. Sic agentibus nobis adesset Deus, & hos tumultus verteret in tranquillitatem. Satis enim perspicuum est hanc rerum procellam non sine voluntate Numinis immissam fuisse terris, quemadmodum olim plagas varias inflixit *Ægyptiis*, ut resipiscerent. Consultissimum igitur fuerit, ut omnes ad Domini misericordiam confugiamus, & suam quisque culpam agnoscamus. Nunc alii in alios culpam rejicimus, suam agno- D scit nemo; nec medelam quærimus malis, sed ultionem. Quod ad me pertinet, non admodum iniquo animo laturus sum, si omnes meæ lucubrationes obsolescant. Si nocent pietati, nec optarim superesse: sin conferunt ad pietatem, sed ita visum est Deo, sive ob meam, sive ob aliorum culpam aliquam, ut intereant, fiat quod illi visum fuerit, qui non potest velle nisi quod optimum est. Ostendant aliquod dogma *Christianæ* pietati contrarium, nisi mox correxero, clament me parum esse *Christianum*. Quid autem faciam stupidorum, malevolorum & imperitorum suspicionibus, depravationibus, calumniis & mendaciis? Men- E tem meliorem illis optare possum, mederi non possum, utinam & hoc possem. *Christus* medebitur, quum illi visum fuerit. *Aldrisius* tuus multum laboris mea causa sumsit in conferendis exemplaribus, nec habeo quod illi rependam, tam procul semoto: rogo ut illi pro me rependat tua benignitas, quem tibi gratum esse vehementer gaudeo. Dominus *Jesus* servet te incolumem. *Basileæ* 1, Septembris, Anno 1528.

EPISTOLARUM PARTIS PRIMAE FINIS.

